

ଅକ୍ଟର—ହୁଥାଜି ଏଠ ବୋଲାନି ।

.

सूचीपत्रम् ।

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
मङ्गलाचरणम्	१	तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाद्युत्पत्तिः	१
ग्रन्थ प्रशंसा	३	शक्त्या सृष्ट्यादिकथनम्	१
ग्रन्थस्यानुक्रमणिका	४	शब्दब्रह्मोत्पत्तिकथनम्	१
ग्रन्थस्य कारणपरिच्छेदादि- निरूपणम्	४	तत्र ब्रह्मणो द्वैविध्यकथनम्	१
तन्त्रशास्त्र प्रशंसा	८	प्रथम परिच्छेद समाप्तिः	१
सृष्टे तन्त्रशास्त्रस्थितिफलम्	८	शब्दादीनां स्फोटवादः	१
तन्त्रोक्त कर्मणो हानिनिषेधः	८	पट्विशत् तत्त्वनिरूपणम्	२
ज्योतिस्तन्त्रादौ अपशब्द- निषेधः	८	विष्णुशिवशक्तीनां पञ्चाश- न्मूर्तयः	२
तन्त्रशास्त्रे सशयनिषेधः	८	कालोत्पत्तिकथनम्	२
तन्त्रशास्त्रे विश्वासफलम्	१०	पञ्चाशत् विष्णुत्पत्तिः	२
तन्त्रज्ञानफलम्	१०	पञ्चाशत् विष्णुशक्त्युत्पत्तिः	२
तन्त्रशास्त्राधिकारिकथनम्	१०	पञ्चाशत् रुद्रोत्पत्तिः	२
कलौ तन्त्रोक्तकर्मणा फला- वाप्तिः	१०	पञ्चाशत् रुद्रशक्त्युत्पत्तिः	२
तन्त्रवक्तृ प्रशंसा	११	श्रीषधि प्रयोजनम्	२
तन्त्रादिनिन्दाकरणे दोषः	११	परमब्रह्म निरूपणम्	२
तन्त्रश्रवणफलम्	११	वर्णतो नानाशास्त्रोत्पत्तिः	२
शक्त्युत्पत्तिकथनम्	१२	राशिचक्रकथनम्	२
सृष्टिप्रकरणम्	१३	राश्याधिपकथनम्	२
तत्र त्रिविध विन्दुकथनम्	१३	वर्णतो नक्षत्रसृष्टिकथनम्	२
त्रिविध शक्तिकथनञ्च	१३	अभावस्योत्पत्तिकथनम्	२
		नक्षत्रवारादौ जपकथनम्	२
		जन्मनक्षत्रे वृक्षरूदननिषेधः	२

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
नचत्रदेवताकथनम्	३६	जरायुजमनुष्याद्युत्पत्ति	
नचत्रयोनिकथनम्	३६	कथनम्	४६
नचत्रयोनिः फलम्	३७	मनुष्यत्वप्राप्तिप्रयंसा	४६
पक्षीत्पत्तितिष्यधिपकथनम्	३७	द्वितीय परिच्छेद समाप्तिः	४८
द्वितीय परिच्छेद समाप्तिः	३७	देहसृष्ट्यागर्भोत्पत्तिप्रकारः	४८
अथ सृष्टिकथनम्	३७	शुक्रशोणिताद्युत्पत्तिप्रकारः	५०
लवादिमानकथनम्	३८	देहसृष्टौ धातुकथनम्	५२
सुहृत्तदिनरात्रिमासवत्सर-		इन्द्रियेन्द्रियार्थकथनम्	५५
मानम्	३८	इन्द्रियाणां गुणकथनम्	५५
तत्र ब्रह्मदिनादितिरूपणम्	३९	पञ्चभूतोद्भवास्थ्यादिकथनम्	५७
तत्त्वसृष्टिकथनम्	३९	जन्तुलक्षणम्	५८
पञ्चभूतोत्पत्तिलयप्रकरणम्	४०	नाड्युत्पत्तिकथनम्	५८
पञ्चभूतगुणकथनम्	४१	अस्थ्याद्युत्पत्तिकथनम्	६२
भूतमण्डलकथनम्	४२	नाडिसुखस्थानकथनम्	६३
भूतस्वरूपकथनम्	४३	चतुर्थ परिच्छेद समाप्तिः	६३
भूतपञ्चात्मकचतुर्विधदेह-		वायुप्रकरणं तत्र शरीरस्थ	
सृष्टि.	४३	वायु कथनञ्च	६३
तत्र पञ्चोत्पत्तिकथनम्	४३	शरीरकोषविवरणम्	६५
उद्भिदाद्युत्पत्तिकथनम्	४३	गर्भस्थ जन्तोरवस्थाविशे-	
पापविशेषाद्ब्रह्मयोनिप्राप्ति.	४४	धादिः	६६
पापभेदाज्जलत्वादिप्राप्ति-		इन्द्रियेषु पञ्चभूतस्थिति-	
कथनम्	४५	प्रकारः	६७
तत्तत्पापप्रायश्चित्तम्	४५	देहे चतुर्दशभुवनस्थानादि	७०
क्रिमिकोटपतङ्गादीना-		शरीरे तोर्यादिकथनम्	७१
सुत्पत्ति	४६	गर्भतो जीवनि.सरणप्रकारः	७३
३० ५५.		४६ कुण्डलीतो वर्णोत्पत्तिप्रकार.	७३

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
जन्तोरेकादशावस्याकथनम्	७४	भूमो वर्णमन्त्रपुस्तकादि	
स्वकर्मानुसारेण स्वर्गादिकम्	७४	लिखननिषेधः	१००
पञ्चम परिच्छेद समाप्तिः	७५	लेखनीकरण शुभाशुभम्	१००
प्रस्तुत वर्णात्पत्तिप्रकारः	७५	पुस्तकमान कथनम्	१००
कुण्डलिनीस्वरूपकथनम्	७६	पुस्तकवेध फलम्	१००
तवाचरोत्पत्तिक्रमः	७७	पुस्तक पत्रफलम्	१०१
पञ्चाशत् कामनामानि	८२	पुस्तके वेदलिखननिषेधः	१०१
कामशक्तिनामानि	८२	लेखक-पूजाफलम्	१०१
पञ्चाशत् गणेशनामानि	८३	लिखितस्य वेतनग्रहणे	
पञ्चाशत् गणेशशक्तयः	८३	दोषः	१०१
एकोनपञ्चाशत् क्षेत्रपालाः		सप्तम परिच्छेद समाप्तिः	१०१
क्षेत्रपाल कथनं प्रयो-		वर्णाभिधान कथनम्	१०१
जनञ्च	८४	अष्टम परिच्छेद समाप्तिः	१११
वैखरी सृष्टिकथनम्	८४	नवम परिच्छेदारम्भः मन्त्र-	
वर्णाञ्चारणस्थानादिकम्	८४	प्रकरणञ्च	१११
वर्णाञ्चारण प्रकारः	८५	मृथिव्या तन्त्रावतरणम्	११२
वर्णानां शिवशक्त्यात्मकत्वं		तत्र मन्त्राविद्यादीनां	
ऋषिदीर्घत्वादि कथनञ्च	८८	मातृकावर्णभेदेभ्यः सर्व-	
वर्णानां पञ्चभूतात्मकता		वर्णात्पत्तिकथनम्	११२
मातृकामन्त्रादिव	८९	तत्र पञ्चाम्नायादिभेदकथन	
षष्ठ परिच्छेद समाप्तिः सप्तम		तत्त्वकथनं महारकशब्द-	
परिच्छेदारम्भश्च	८९	व्युत्पत्त्यादि कथनञ्च	११३
अक्षराणां नूत्तिकल्पना		अष्टादशविद्या चतुर्वेदोप-	
लेखनप्रकारश्च	८९	वेदाङ्गाद्युत्पत्ति कथनम्	११३
अक्षारादि चकारान्तवर्ण-		तत्र श्रेय पाशुपतादि शस्त्रो-	
स्वरूपाणि	९०	त्पत्तिकथनम्.	११३

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
आखोर्चिकं शास्त्राध्ययने		मन्त्रशोधनम्यावश्यकत्वम्	१२२
शृगालयोनित्वप्राप्तिः	११४	मन्त्रशोधनप्रकारस्तत्र	
पञ्चाम्नायादि तन्त्रप्रभेदाः	११६	महामुद्राकथनञ्च	१२८
षडाम्नायादि भेदाः	११७	योनिमुद्रा कथनम्	१२८
आम्नायभेदेनाचारभेदः	११८	योनिमुद्राकरणाशक्तौ भूत-	
तन्त्राणां वेदाङ्गत्वादि-		लिप्यादिना मन्त्रदोष-	
कथनम्	११८	शान्तिः	१३७
अन्येषां सामान्य शास्त्रत्वा-		अस्या ऋष्यादिन्यासः	
दिकम्	११८	पङ्क्त्यासादिकं ध्यान-	
तत्र भागवत लक्षणम्	११८	कथनञ्च	१३८
मातृका वर्णभेदेभ्यः सर्व		अस्या ध्यानान्तरम्	१३८
मन्त्रोत्पत्तिर्द्विविध मन्त्र		भूतलिपे. प्राणप्रतिष्ठा	१३८
जातिकथनञ्च	११८	भूर्तान्निपिन्यासक्रमः	१३८
प्रयोगविशेषसिद्धार्थं मन्त्राणां		अस्याः पूजाक्रमः	१४०
त्रैविध्यकथनं पुंनपुं-		अस्या प्रयोगफलञ्च	१४०
सकादि भेदाश्च	११८	मन्त्राणां दोषशान्त्यर्थं दश	
कर्म्मभेदे स्त्री नपुंसक मन्त्र		संस्काराः वोजाभिधानञ्च	१४०
प्राशस्त्यादि कथनम्	१२०	दशम परिच्छेद प्रथम-	
सुप्त प्रबुद्ध मन्त्राणां प्रयोग		काण्ड समाप्तिः	१४१
निषेधः	१२१	द्वितीयकाण्डारम्भ उक्त	
एषा सुप्त प्रबुद्ध लक्षणम्	१२१	निर्णयश्च	१४१
नवम परिच्छेद समाप्तिः	१२१	गर्भाधानादि संस्काराः	१४३
मन्त्राणां छिन्नादि दुष्टा-		तत्रादौ ऋतुसंस्कारः	१४४
वस्था	१२१	गर्भाधानकथनम्	१४५
छिन्नादिमन्त्राणां लक्ष-		पुंसवन विधिः	१४६
णानि	१२१	पञ्चामृत विधिः	१४७

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
सीमन्तोन्नयनविधिः	१४७	सीमन्तोन्नयन प्रयोगः	१६१
जातकर्म विधिः	१४७	जातकर्म प्रयोगः	१६२
तत्र कवित्वकारक प्रयो- गादिकम्	१४८	नाम करण प्रयोगः	१६३
नामकरण विधिः	१४८	निष्क्रमण प्रयोगः	१६३
निष्क्रमणविधिः	१५०	अन्नप्राशन प्रयोगः	१६३
अन्नप्राशन विधिः	१५१	चूडाकरण प्रयोगः	१६४
चूडाकरणम्	१५१	अथोपनयन प्रयोगः	१६५
अथोपनयनम्	१५२	विवाह प्रयोगः	१६६
तत्र यज्ञसूत्र परिमाणम्	१५३	द्वितीय काण्डे प्रथम परि- च्छेद समाप्तिः	१६८
यज्ञसूत्र प्रमाणाज्ञाने दोषः	१५३	द्वितीय परिच्छेदारम्भः	१६८
यज्ञसूत्रस्य कर्त्तनम्	१५३	गुरुप्रकरणं तत्रादौ गुरु- लक्षणादिकम्	१६८
अस्य ग्रन्थि प्रकारः	१५३	तत्र कुलीन गुरु प्रशंसा- दिकञ्च	१६८
अस्य जीवन्त्यासः	१५४	गुरुनाथाचार्य्यगद्धानां व्युत्पत्ति कथनादिकम्	१७१
यज्ञोपवीतादि धारणं विधिः	१५४	गुरुविशेष लक्षणादिकञ्च	१७२
दारपरिश्रहस्यावश्यकता	१५६	गुरु माहात्म्यम्	१७३
विवाह प्रकरणम्	१५६	शास्त्रे गुरोरावश्यकत्वम्	१७४
धर्मपत्नी कामपत्नी- निर्णयः	१५८	गुरुमन्त्रदेवतानामैक्यम्	१७५
दशविध संस्कारप्रयोगः	१५८	गुरुतुष्ट्यादि फलम्	१७५
तत्रादौ गर्भाधानप्रयोगः	१५८	गुरु शब्दोच्चारण फलम्	१७५
पंभवन प्रयोगः	१६०	गुरुशरीरे ब्रह्मादीनां स्थितिः	१७६
पञ्चासृत प्रयोगः	१६२		

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
गुरुद्वेषी जगत्द्वेषि-		गुरुनिन्दा करणे दोषः	१८५
कथनम्	१७६	गुरौ मनुष्यज्ञाने दोषः	१८५
सर्वेभ्यो गुरोराधिक्यम्	१७६	गुर्वपराधादि दोष कथनम्	१८५
गुरुपूजने जगत् पूजन-		गुरुसन्ततित्यागादि निषेधः	१८५
कथनम्	१७६	गुर्वादि मानन प्रकारः	१८५
दोक्षाशिखादि भेदेन		गुरुकुल पूजाक्रमः	१८५
द्विविध गुरु कथनम्	१७६	गुरुदर्शनदिन प्रशंसा	१८६
गुरुभेद कथनम्	१७६	गुरुप्रीती फलम्	१८७
तत्त्वज्ञ गुरुकरण बीजम्	१७७	गुरुपूजां विना इष्टपूजायां	
गुरु विशिषादि कथनम्	१७७	दोषः	१८७
स्त्रीगुरु लक्षणम्	१७८	गुर्वनुक्तक्रिया वैफल्य-	
गुरोः कर्तव्ये वर्जनीय-		दिकम्	१८७
कथनम्	१८०	गुरुप्रणामादि फलम्	१८७
त्याग्यगुरु कथनम्	१८१	गुरुगृहे कृतपुण्यकर्मफलम्	१८७
शिष्य प्रकरणं शिष्यशब्द-		गुरुपादरजो मस्तके	
व्युत्पत्तिश्च	१८१	धारणफलम्	१८७
शिष्य लक्षणम्	१८२	गुरुपादोदकादि भक्षण-	
वर्जनीय शिष्य लक्षणम्	१८३	फलम्	१८८
शिष्यकर्तव्याकर्तव्यादि-		मस्तके गुरुपादोदक धारण	
कथनम्	१८३	फलम्	१८८
गुरोराज्ञा लङ्घने दोषः	१८४	गुरुपूजा तदन्नभक्षणादि	
गुर्वनिष्टकरणे दोषः	१८४	फलश्च	१८८
गुरु शापजन्य दोषः	१८५	गुरु गुरुपुत्राद्युच्छिष्टादि	
गुरुनिन्दा श्रवणे दोषः	१८५	माहात्म्यम्	१८८
अस्य प्रतीकारः	१८५	गुरुच्छिष्टाभक्षणे दोषः	१८८

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
गुरुसमोपे महापीठादौ		ज्ञान कारणम्	१८३
च पादप्रचालनादि		तत्र शुभ भूमि कथनम्	१८४
निषेधः	१८८	तत्र मध्यमाधम भूमि	
गुर्वाञ्जया निषिद्धाचरणे		कथनम्	१८४
दोषाभावादि कथनम्	१८८	तत्र शल्योद्धारं विना	
गुर्वग्रे मानादि निषेधः	१८०	दोष कथनम्	१८५
गुरुभक्ति फलम्	१८०	तत्र शुभफल कथनञ्च	१८५
गुरुभक्त्यनुत्पत्तौ दोषः	१८१	शल्योद्धार धनोद्धारौ	१८५
गुरु स्त्री पुत्रवन्धूनां दोष		मण्डपादि पूर्वादि ज्ञान	
प्रकाश तद्द्रव्यभक्षण		निर्णयः	२०५
निषेधादिकम्	१८१	तत्र शङ्खनिखननप्रकारः	२०५
गुरुशत्रुपादिकम्	१८१	तत्र शङ्ख सूत्रकरणं तत्र	
गुरुमित्त सुहृदादीनां		शुभाशुभ कथनञ्च	२०५
श्रवमाणादि निषेधः	१८१	मण्डपकरणम्	२०७
द्वितीय परिच्छेद समाप्ति	१८१	तत्राङ्कगर्पणादिकम्	२०८
दोक्षादौ गुरुशिव्य मन्त्राणां		मण्डलकरण प्रकारः	२१०
नाडी नक्षत्र विचार-		अस्य मार्जनप्रकारादिकम्	२१५
कथनम्	१८२	तृतीय परिच्छेद समाप्तिः	२१६
दोक्षाया अक्षरादि विचारः	१८३	चतुर्थ परिच्छेदश्च दोक्षा-	
तत्र प्रथमपात्रे भूमि-		शब्द व्युत्पत्तिश्च	२१६
परीक्षा	१८३	दोक्षा माहात्मम्	२१७
दोक्षाया वर्जनीय भूमि		दोक्षा प्रगप्ता	२१७
कथनम्	१८३	दोक्षायां विशेषः	२१७
तत्र दिक्शतभूमि शुभाशुभम्	१८३	दोक्षाज्येष्ठत्वादि कथनम्	२१७
तत्र ब्राह्मणादि भूमि		तत्रैक मन्त्रमाधन फलम्	२१८

विषयः	पृष्ठाङ्कः
दीक्षाया अकरणे दीपः	२१८
मिन्द्यदीक्षा कथनम्	२१८
दीक्षाविधि कथनम्	२१८
नामक्रियाभेदेन दीक्षा- भेदाः	२१८
दीक्षायाः फलम्	२२०
तत्राधिवास विधिः	२२८
अङ्गुरारोपण प्रयोगः	२३०
अधिवास प्रयोगः	२३२
चतुर्थ परिच्छेद समाप्तिः	२३५
दीक्षाप्रकरणम्	२३५
तत्र वृद्धि श्राद्धादिकम्	२३५
तत्र पञ्चदेव पूजा	२३६
तत्र ग्रहपूजाग्रहमन्वो- द्धारः	२३७
ग्रहपूजाक्रमः	२३७
ग्रहपुरश्चरणादिकम्	२२८
ग्रहदानादिकम्	२३८
ग्रहकवचादिकम्	२३८
दीक्षादौ तिथिपूजा	२४०
तिथिध्यानमन्त्रपूजादिकम्	२४०
पक्षध्यानादिकम्	२४३
तिथिपक्षमन्त्रध्यानादिकम्	२४३
तिथिपूजापकरणे दीपः	२४५
तिथिकवचादिकम्	२४५

विषयः	पृष्ठाङ्कः
अकारादि वर्णानां ध्याना- दिकम्	२४६
वर्णध्यानाकरणे दीपः	२५४
अकारादि वर्णानां पूजा- मन्त्र कथनम्	२५४
दीक्षादौ पूजाक्रमश्च	२५६
तत्र होमादि विधिः	२६०
तत्रान्धादशोधनविधिः	२६०
अभिषेक विधिः	२६१
अभिषेकफलञ्च	२६२
अभिषेकमन्त्राः	२६३
आणवी दीक्षाविधिः	२६८
अस्या भेदकथनम्	२६८
तत्र वर्णमयौ दीक्षा	२६८
क्रमदीक्षाविधिः	२६८
कलो तान्त्रिकसंस्कार- पत्र रत्न दीक्षादिकम्	२७१
देवताभेदे मन्त्रलिखन- प्रकारादिकम्	२७१
देवताविशेषे मन्त्रलिखन- द्रव्य कथनम्	२७१
तत्तद्देवता प्राणप्रतिष्ठादि कथनञ्च	२७१
तत्र सूर्यार्घ्यदानं अर्घ्य- द्रव्य कथनञ्च	२७१

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
प्रवल कलि कचणम्	२७३	गुरुकवचान्तरं प्रणाम-	
कल्पे रूपशमप्रकारः	२७१	स्तुत्यादिकं फलञ्च	२८८
कलेर्गुण कथनादिकम्	२७४	सद्गुरु प्रणाम मन्त्रः	२८२
धर्मकाण्ड समाप्तिः	२७६	वाह्यगुरुचतुष्टय नम-	
अर्थकाण्डारम्भः	२७६	स्कारादिकम्	२८२
अस्यानुक्रमणिका	२७६	स्त्रीगुरुध्यानस्तोत्रकवचा-	
आचारसप्तक कथनम्	२८०	दिकम्	२८३
तत्र वेदाचारकथनम्	२८१	स्त्रीगुरुगीता	२८६
तत्र इष्टदेवताध्यानादिकम्	२८१	गुरुपूजाविधिः	२८६
गुरुध्यानागधनादिकम्	२८१	सप्तलोकगुरुपूजादिकम्	२८७
मानसगन्धार्थैर्गुरुपूजा-		सप्तलोकगुरुपूजामन्त्रो-	
दिकम्	२८२	धारः	२८७
गुरुपूजाक्रमः	२८३	अस्य जपपूजादि फलम्	२८७
गुरोर्ध्यानान्तरादिकम्	२८३	गुरुपंक्तिचिन्तनम्	२८७
सद्गुरुध्यानम्	२८४	प्रथम परिच्छेद समाप्तिः	२८८
कुलवृत्तलक्षणादिकम्	२८४	कुण्डलिनीध्यानादिकम्	२८८
कुलवृत्त प्रणामान्तरं गुरु-		कुण्डलिनीस्तोत्रम्	३००
ध्यानं गुरुपादुका मन्त्रो-		अस्याः स्तोत्रान्तरम्	३०२
धार कथनम्	२८४	कुण्डलिनीकवचम्	३०२
तत्र गुरुपादुकामाहात्म्यम्	२८४	चौरगणेश मन्त्रः	३०६
परीक्षितोपपूजामन्त्रादिकम्	२८५	चौरगणेशमन्त्रं विना	
गुरुस्तोत्रम्	२८६	पुराणपाठपूजा जपादौ	
पादुकापञ्चक स्तोत्रम्	२८७	दोषकथनम्	३०६
गुरुस्तोत्रान्तरम्	२८८	अजपामन्त्रजपकाल-	
गुरुकवचम्	२८८	कथनम्	३०७

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
अस्य प्रयोगः	३०७	तत्र स्नानाकरणे दोष-	
अजपामन्त्रजपसमर्पणम्	३०८	कथनादिकम्	३१
हसस्य ध्यानम्	३०९	स्नानभेदादिकम्	३२
जपरहस्यादिकम्	३०९	सप्तविधस्नानकथनम्	३२
अहीरात्रमध्ये अजपा-		तत्र वैष्णवाभ्यन्तर स्नानम्	३२
जपसंख्या	३०९	शाक्ताभ्यन्तर स्नानम्	३२
अजपा नामकारणञ्च	३०९	शैवाभ्यन्तर स्नानम्	३२
मातृकावर्णस्वरूपकथनम्	३१०	नित्यस्नानफलम्	३२५
अजपाया हेविध्यम्	३१०	वाह्यस्नानफलम्	३२५
प्रातः कृत्यादिकम्	३११	शक्ते कुशविशेषः	३२५
देवपूजागृहसम्मार्जनादि-		वैदिकस्नानान्तरं तान्त्रिक-	
तत्फलञ्च	३१२	स्नानादिकं स्नान-	
देवगृहमार्जने विहित-		सङ्ख्यादिकञ्च	३२६
निषिद्धद्रव्यं तत्फलञ्च	३१२	सङ्ख्याकरणे दोषः	३२७
देवगृहोपलेपनादि फलञ्च	३१३	सङ्ख्ये विहित निषिद्ध	
गुर्वादिनमस्कारविधिः	३१३	पात्रकथनम्	३२७
अद्वैत भावनादि कथनम्	३१३	मञ्जनप्रकारः	३२७
तत्र छिन्नमस्तायाविशेषः	३१४	मृदान्धनम्	३२८
दक्षिणकाल्या विशेषः	३१४	सङ्घे प तर्पणम्	३२९
अस्याः क्रमस्तवकथन		परछाते स्नाने विशेषः	३२९
फलञ्च	३१६	अयनादौ तैलस्नाननिषेधः	३२९
गुह्यकाल्याः क्रमस्तोत्रम्	३१९	गात्रमार्जनप्रकारादिकम्	३२९
त्रिपुरायाः क्रमस्तोत्रम्	३२१	गङ्गास्नानं विना महा	
द्वितीय परिच्छेद समाप्तिः	३२३	विद्यापूजने दोषकथनम्	३२९
स्नानविधिः	३२३	गङ्गाया ध्यानमन्त्रादिकम्	३३०

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
गङ्गाचित्रम्	३३०	स्वाधिष्ठानतीर्थं मणिपुर-	
गङ्गानाममाहात्म्यम्	३३१	तीर्थं कथनञ्च	३३४
गङ्गाजलमाहात्म्यम्	३३१	अनाहततोय विशुद्धस्य	
सगङ्गदेश प्राशस्त्यम्	३३१	तीर्थञ्च	३३४
गङ्गायां प्राणत्यागफलम्	३३१	आज्ञास्यतीर्थम्	३३४
गङ्गायाद्विकस्य पथि मृत्यु-		मानसज्ञानफलञ्च	३३५
फलम्	३३१	जले शुष्कवाससा स्थले	
गङ्गातीरे मृत्युफलम्	३३१	चाद्र वाससा दैव पैत्र-	
गङ्गायां मृतास्थिनिक्षेप-		कर्मनिषेधः	३३५
फलम्	३३१	परिधेय वस्त्रपरिमाणम्	३३५
गङ्गाजले मरणफलम्	३३१	ब्राह्मणादीना परिधेय-	
गङ्गायाश्चतुहस्तमध्ये		वस्त्रनिर्णयः	३३५
पिरडदानफलम्	३३२	वस्त्रपरिधानप्रकारः	३३५
गङ्गाया तर्पणफलम्	३३२	कर्मविशेषे वस्त्रविशेषः	३३५
गङ्गाया पर्युदस्त काला-		नीलादिवस्त्रं परिधाय	
भावः	३३२	कर्मकरणे दीपः	३३६
तत्र कालभेदाचरणे दीपः	३३२	कली कार्पासादि वस्त्र-	
गङ्गाया परद्रव्यहरणे दीपः	३३२	प्रशसा	३३६
गङ्गादा प्रतिग्रहे दीपः	३३२	सूचीविद्वादिवस्त्रेण वैध-	
तत्रात्माभिषेकमन्त्रादिकम्	३३२	कर्म निषेधः	३३६
मानसज्ञानम्	३३३	विजातीय वस्त्र क्रमिज-	
मनसो बन्ध मोक्षकारण-		वस्त्रेण ज्ञाननिषेधः	३३६
त्वम्	३३३	क्रमिज श्वेतवस्त्र प्रशसा	३३६
मानसप्रयागकथनम्	३३३	उत्तरीय वस्त्रप्रमाणम्	३३६
भूगण्डार तीर्थः	३३४	यज्ञोपवोतनार्जितद्रव्याणि	३३६

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
यज्ञोपवीतमार्जनप्रकारः	३३६	गायत्री पङ्क्त्यासा-	
कण्ठादौ यज्ञोपवीतकरण-		दिकम्	३६१
दोषः	३३७	गायत्री ध्यानादिकम्	३६१
तिलकप्रकरणं फलञ्च	३३७	अस्याः पूजाविधिः	३६२
तत्र गोपोचन्दन तुलसी-		गायत्रीकवचम्	३६४
मूलमृत्तिकादि माहा-		गायत्रीपुरश्चरणम्	३६८
त्म्यादिकम्	३३७	अस्याः काम्यकर्मादिकम्	३६८
त्रिपुरङ्गधारणविधि फलञ्च	३४५	तान्त्रिक गायत्री पुर-	
कालाग्नि रुद्रोपनिषत्	३४५	श्चरणञ्च	३६८
त्रिपुरङ्गाकरणी निन्दा	३४८	अस्या ऋष्यादिकम्	३६८
सच्छिद्रत्रिपुरङ्ग करण-		अस्या ध्यानादिकम्	३६८
निन्दा	३४८	अस्याः पूजाक्रमः	३६८
शक्तितिलकविधिः	३५०	आसनकथनादिकां फलञ्च	३७१
द्वितीय परिच्छेद समाप्ति	३५१	सिद्धासनम्	३७४
संख्याविधिः	३५१	पद्मासनम्	३७४
तत्र योगीनां संख्याविधिः	३५४	पूजाद्रव्यस्थापन क्रमः	३७४
एषां तर्पणविधिः	३५५	तत्रार्घ्यादिपात्रनिर्णयः	३७५
योगीनामन्तर्यागरूपसूर्य-		पाद्यपात्र लक्षणम्	३७५
पूजा	३५५	पाद्यप्रक्षेपणीय पात्र-	
कौलानां संख्याविधिः	३५५	लक्षणम्	३७५
वैदिकापोमार्जनप्रकारः	३५५	अर्घ्यपात्र लक्षणम्	३७६
गायत्र्याराधनादिकम्	३५५	आचमनीय पात्रलक्षणम्	३७६
गायत्रीयन्त्रप्रकारादिकम्	३५६	गन्धपात्र लक्षणम्	३७६
गायत्र्या ऋष्यादिन्यासा-		धूपपात्र लक्षणम्	३७७
दिकम्	३६०	दीपपात्र लक्षणम्	३७७

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
दोषमाला लक्षणम्	३७७	शक्तिविषये पुष्पविशेषा-	
दोषाधार लक्षणम्	३७८	दिकम्	३८६
- नोराजनपात्र लक्षणम्	३७८	तत्र करवीरादि माहात्म्यं	
घण्टा लक्षणम्	३७८	फलञ्च	३८७
नैवेद्यपात्र लक्षणम्	३७९	पुष्पविशेष दानेन ब्रह्म-	
पानोद्यपात्र लक्षणम्	३७९	हत्यादि पापप्रायश्चित्त-	
ताम्बूलपात्र लक्षणम्	३७९	कथनम्	३८७
तृतीय काण्डस्य चतुर्थ		तत्र वृक्षस्य पुष्पदाननिषे-	
परिच्छेद समाप्तिः	३८०	धादिकम्	४०१
भूतशुद्धि प्रकरणम्	३८०	मध्याह्नस्नानानन्तरं पुष्प-	
अस्या अक्षरणे दोषः	३८४	च्छेदननिषेधः	४०१
प्राणायामः	३८८	पुष्पमाला	४०१
पूजाधार निरूपणम्	३८८	मानत्वादि पुष्पमानया	
प्रतिमानिकटे यन्त्रकरण		कार्तिके विष्णुपूजनफलम्	४०१
निषेधः	३८८	मासविशेषे धात्रोफलादि-	
याथैव शिवलिङ्गे शक्ति-		दानफलम्	४०१
पूजा निषेधः	३८९	भक्तियोगेन सर्वपुष्पैः पूजा-	
स्फाटिकलिङ्गे शक्तिपूजा-		कथनम्	४०२
फलम्	३८९	जवापुष्पादिभिर्देवोपूजन	
शक्तेः माकारत्वादिकारणम्	३८९	फलम्	४०२
प्राणप्रतिष्ठा	३९१	चातुर्मास्ये सत्त्वसंख्यक	
तत्रासनाद्युपचाराः	३९४	मानतोपुष्पेण विष्णु-	
तत्र गन्धाष्टकप्रमाणा-		पूजनफलम्	४०२
दिकम्	३९५	वर्ज्यपुष्प कथनम्	४०२
अथ पुष्पम्	३९६	कालविशेषे प्रशस्तपुष्पाणि	४०३

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
पुष्पाभावेन तत्पत्रेणापि		देवपूजादौ विहितविहित-	
देवताञ्चनकथनम्	४०३	द्रव्यादिकम्	४०७
गुप्तपूजा पुष्पकथनम्	४०३	हविष्यादौ भक्ष्याभक्ष्य-	*
दिवारात्रीभेदे पुष्पविशेषे-		द्रव्यादिकथनम्	४१३
पेण पूजनकथनम्	४०३	तृतीय काण्ड ममाग्निः	४१५
देवालयजपुष्पण देवपूजने		चतुर्थकाण्डारम्भस्तस्यानु-	
दीपकथनम्	४०३	क्रमणिका च	४१६
देवताविशेषे पुष्पविशेष		मन्त्रचेतन्यं फलञ्च	४१८
वर्जनादिकथनम्	४०३	मन्त्रार्थकथनम्	४१८
विल्वपत्रादीना पर्युषित-		कुङ्कुमादिकथनम्	४२१
दीपाभावकथनम्	४०३	कुङ्कुमाया अज्ञाने दीपः	४२२
धूपशब्दव्युत्पत्तिकथनम्	४०४	सेतुकथनम् अस्याज्ञाने	
धूपप्रमाणं दानफलञ्च	४०४	दीपकथनञ्च	४२२
दीपशब्दव्युत्पत्तिस्तल्ल-		महासेतुकथन तत्फलञ्च	४२२
क्षणञ्च	४०४	निर्वाणकथनम्	४२२
देवताचनादौ वस्त्रालङ्कारादि प्रमाणम्	४०४	अस्याज्ञाने दीपः	४२२
नैवेद्यशब्दव्युत्पत्तिस्तल्ल-		जपादौ सुखशोधनम्	४२२
क्षणदिकञ्च	४०४	अस्याकरणे दीपश्च	४२३
ताम्बूललक्षणादिकम्	४०४	प्राणयोगप्रकरणम्	४२४
निषिद्धचूर्णपर्णादिकम्	४०४	दीपनकथनं तत्फलञ्च	४२४
प्रणामप्रकरणं फलञ्च	४०४	जपक्रमस्तत्फलञ्च	४२४
तत्र प्रदक्षिणप्रणामादिकं		पुरश्चरणविशेषः	४२५
तत्तल्लक्षणादिक फलञ्च	४०५	वारपुरश्चरणम्	४२५
निर्माल्यकालनिरूपणा-		तिथिपुरश्चरणम्	४२६
दिकम्	४०७	मासनियतकार्याणि वा-	
		रादिपुरश्चरण सङ्ख्याश्च	४२६

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
एपां दक्षिणा वाक्यादिकम्	४२७	गुरुणा महैकत्र शयनोप-	
✓ तर्पणाभिषेकादिप्रयोगाः	४२७	विग्रनादी दोषः	४५४
✓ श्रोदुर्गाया रहस्य पुर		कौलानामेकपात्रे पानादौ	
धरणम्	४२८	दोष प्रायश्चित्तादिकम्	४५३
तत्र नक्षत्रपुरधरणं फलञ्च	४२९	मन्त्रमात्रादिगमन प्राय-	
करणयोगपुरधरादिकं		श्चित्तादिकम्	४५३
फलञ्च	४३०	अनिवेद्यभाजनप्रायश्चित्तम्	४५४
संक्रान्तिपुरधरणं तत्-		अनस्थि प्राणिपक्षिनर्प-	
फलञ्च	४३०	मार्जारादीनां वधप्राय-	
ग्रहणपुरधरणं तत्फलञ्च	४३०	श्चित्तादिकम्	४५४
मालाप्रकरणं तत्फलञ्च	४३३	क्षत्रियवेश्यादि वधप्राय-	
प्रथम परिच्छेद समाप्तिः	४३७	श्चित्तम्	४५४
साधनस्थानानि	४३७	महापातकादिप्राय-	
सिद्धपीठकथनम्	४३९	श्चित्तादिकथनम्	४५४
तत्र कामरूपमाहात्म्यम्	४३९	पशूनां व्रतभङ्गादि-	
पीठनिरूपणं फलञ्च	४४०	प्रायश्चित्तम्	४५४
देवता स्थाननिरूपणम्	४४०	शालग्रामशिलाद्यग्रे कृत्वा	
पूजाकालकथनम्	४४९	सृष्ट्वा दिव्यकरण प्राय-	
शान्तिवश्यादिकालाः	४५०	श्चित्तम्	४५४
महानिशादिनिरूपणम्	४५०	चतुर्थकाण्डस्य द्वितीय	
अकस्माद्देवपूजा बाधादि		परिच्छेद समाप्तिः	४५५
प्रायश्चित्तम्	४५२	विशेषसाधनं तत्र पशु-	
गुरुत्वागादि प्रायश्चित्तम्	४५२	वाद्य प्रवीधोपायश्च	४५५
कौलानां प्रायश्चित्ताभावः	४५२	कृकलानामसिद्धिः फलञ्च	४५६
रिपुमन्त्रादिपरित्याग-		प्रकारान्तरा कृकलास-	
विधिः	४५३	सिद्धिः	४५६

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	
वह्नीसिद्धिः फलञ्च	४५६	शुकशब्द ज्ञानम्	
भूपिकसाधनं फलञ्च	४५७	सारससिद्धिः फलञ्च	
मार्जारसाधनं फलञ्च	४५७	कपोतसिद्धिः फलञ्च	
शृगालसाधनं फलञ्च	४५७	कुक्कुटशब्द ज्ञानम्	
श्वशब्दसाधनं फलञ्च	४५८	शरालुसिद्धिः फलञ्च	
भेकसाधनं फलञ्च	४५८	क्षेमङ्करीसिद्धिः फलञ्च	
गोधामाधन फलञ्च	४५८	टिट्ठिमसिद्धिः फलञ्च	
गो शब्द ज्ञानम्	४५८	कोकसिद्धिः फलञ्च	४६
मृगशब्द ज्ञानम्	४५८	चकोरशब्द ज्ञानम्	
मेघशब्द ज्ञानम्	४६०	कीटशब्द ज्ञानम्	
छागशब्द ज्ञानम्	४६०	प्रकृतसाधनम्	६
वनविडालशब्द ज्ञानम्	४६०	शय्यासाधनं फलञ्च	४
ऋक्षशब्द ज्ञानम्	४६०	त्रिवाट चतुर्वाटसाधनं	
व्याघ्रशब्द ज्ञानम्	४६१	फलञ्च	
हस्तिमाधनं फलञ्च	४६१	विल्वमाधनं तत्फलञ्च	७
मिहमाधन फलञ्च	४६१	कार्तवीर्यार्जुन प्रयोगः	७
शूकरमाधनं फलञ्च	४६१	कार्तवीर्यार्जुन कवचम्	
कद्वालसिद्धिः फलञ्च	४६२	तृतीय परिच्छेद समाप्तिः	७
फाफशब्द ज्ञानम्	४६२	कुक्कुटप्रयोगः	४
रघुनमिद्धिः फलञ्च	४६२	वैश्वकर्माप्रयोगादिकम्	
जलधरपत्तिसिद्धिः फलञ्च	४६२	आकषणप्रयोगः	४
मयूरसिद्धिः फलञ्च	४६३	स्तम्भनम्	४५
विद्याधरपत्तिविगेपसिद्धिः	४६३	उच्चाटनम्	
वकशब्द ज्ञानम्	४६३	अप्य प्रयोगान्तरं फलञ्च	
चटकशब्द ज्ञानम्	४६४	उच्छिष्टवाण्डाम्नीप्रयोगः	

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
शामभेधकथनं फलञ्च	४६२	पट्टिकतंत्रव्यकथनम्	५०५
ब्रूमावतीप्रयोगः फलञ्च	४६२	सप्तमीकृत्यम्	५०८
कृत्यापरिमलप्रयोगः	४६५	अष्टमीकृत्यम्	५१६
जयदुर्गामन्त्र गृध्रगणपरि- हृता ज्वालामुखी प्रयोगा- दिकञ्च	४६६	अस्त्रपूजा	५२१
षतुथे परिच्छेद समाप्तिः	५००	तत्र षोडशोपचार मन्त्राः	५२२
दुर्गाक्षवविधिः	५००	तत्र देव्याः स्तुतिः	५२५
अस्या पूजाप्रकारः	५००	निशैथकृत्यम्	५२५
पूजाकालादिनिर्णयः	५०१	नवमीकृत्यम्	५२६
पूजाधारादिकथनम्	५०२	दशमीकृत्यम्	५२६
प्रतिमाकरणे विधिनिषे- धादिकथनम्	५०२	पञ्चम परिच्छेद समाप्तिः	५२७
त्रिाङ्गणादिभेदेन विल्व- युग्मस्य विशेषफलकथनम्	५०३	दुर्गाया मन्त्रविशेषः पूजा- दिकञ्च	५२७
तत्र पूर्वादिस्य विल्वयुग्म- फलम्	५०३	दुर्गानाममाहात्म्यं फलञ्च	५३१
तत्र विल्वयुग्मादेयुति दोषः	५०३	दुर्गायाः शतनामस्तोत्रम्	५३५
अस्या प्रायश्चित्तादिकम्	५०४	दुर्गा गीताकथनम्	५३६
देशविशेषे मूर्त्तिविशेषा- दिकम्	५०४	वलि प्रकरणम्	५३७
पूजामण्डपस्थाननिरूपणा- दिकम्	५०४	तत्र सात्विकादि वलि- लक्षणम्	५३७
सिंहासनादिलक्षणम्	५०४	पञ्चादि वलिप्रकरणं तल्ल- क्षणादिकञ्च	५३८
		तत्र शत्रु वलिविधिः	५३८
		तत्र छागादीनामुत्तरो- त्तरप्राशस्त्यम्	५४०
		खड्गादिमन्त्रादिकम्	५४०
		खड्गपूजायां विशेषः	५४

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
वनिच्छेदनविधिः	५४३	थावणकृत्यं तत्फलञ्च	५७८
रुधिरपात्रनक्षणम्	५४३	भाद्रकृत्यं तत् फलञ्च	५७८
रुधिरग्रहणदान प्रकारः	५४३	वर्षकृत्यं तत्फलञ्च	५८०
होमविधिः	५४४	तत्र देवी षोडशयात्रा	
तत्रान्निपूजाविधिः	५४८	विधानं तत् फलञ्च	५८२
तत्राहुतदानप्रकारः	५५३	चतुर्थं काण्ड समाप्तिः	५८७
होमद्रव्यप्रमाणम्	५५४	पञ्चमं काण्डारम्भस्तस्यानु-	
मानाध्यायकथनम्	५५६	क्रमणिका च	५८७
षष्ठ परिच्छेद समाप्तिः	५५६	गणेशप्रकरणम् अस्य पूजा	
सामकृत्यादिकथनम्	५५७	प्रयोगः फलञ्च	५८९
आश्विनकृत्यम्	५५७	कुमार्याविसनम्	६०३
तत्र सुञ्जनदशन शुभा-		गजसम्पादनम्	६०४
शुभादिकम्	५५७	महालक्ष्म्यादिसाधनम्	६०४
तत्र कोजागरकृत्यादिकम्	५५८	गणेशस्य यन्त्रराजः फलञ्च	६०५
लक्ष्मीध्यानम्	५५८	आकर्षणादि प्रयोगः	६०६
कार्तिककृत्यं फलञ्च	५५८	गणेशगायत्रो अस्याः	
अग्रहायणकृत्यं फलञ्च	५६४	प्रयोगः फलञ्च	६०७
पौषकृत्यं फलञ्च	५६६	गणेशगोजोहार ध्यान-	
माघकृत्यं फलञ्च	५६७	पूजादिकम्	६०७
फाल्गुनकृत्यं फलञ्च	५७०	अस्य प्रयोगाः फलानि च	६०७
चैत्रकृत्यं फलञ्च	५७५	अग्निमादि मन्त्राः पूजा-	
वैशाखकृत्यं ज्यैष्ठकृत्यं		दिकञ्च	६१०
फलञ्च	५७६	हरिद्रागणेश प्रकरणम्	
आषाढकृत्यं वैशाखाणां		अम्योत्पत्त्यादि कथनञ्च	६११
सुद्राङ्गधारणं तत्फलञ्च	५७६	महागणपत्युपनिषत्	६११

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
गणपतिस्तोत्रम्	६१३	दैवललिङ्गलक्षणम्	६२२
वाणलिङ्ग लक्षणम्	६१४	गोललिङ्ग लक्षणम्	६२२
इन्द्रलिङ्ग लक्षणम्	६१४	आर्षलिङ्गलक्षणम्	६२२
आग्नेयलिङ्ग लक्षणम्	६१४	लिङ्गलक्षणम्	६२२
याम्यलिङ्गलक्षणम्	६१४	स्वयम्भू लिङ्गलक्षणम्	६२२
नैऋत लिङ्गलक्षणम्	६१४	लिङ्गनिर्माणद्रव्यादि	६२३
वारुणलिङ्ग लक्षणम्	६१५	शिवलिङ्ग संस्कारः	६२६
वायुलिङ्ग लक्षणम्	६१५	पार्थिवादि लिङ्गप्रमाणम्	६२७
कुबेरलिङ्ग लक्षणम्	६१५	लिङ्गशब्द व्युत्पत्त्यादिकम्	६२८
रौद्रलिङ्गलक्षणम्	६१५	लिङ्गमहिमादिकञ्च	६२८
वैष्णवलिङ्गलक्षणम्	६१५	द्रव्यविशेषनिर्मितलिङ्ग-	
वाणलिङ्गानामिकादश-		पूजादिफलम्	६२८
चिह्नकथनम्	६१५	पारदशिवलिङ्गमाहात्म्यम्	६३०
वाणलिङ्गलक्षणान्तरम्	६१६	पारदशिवलिङ्गनिर्माणम्	६३१
वाणलिङ्ग परीक्षा	६१६	शिवलिङ्गोत्पत्तिः	६३२
वाणशब्दव्युत्पत्त्यादिकम्	६१७	शिवपूजाधिकारिणः	६३४
वाणलिङ्गपूजन फलम्	६१७	शिवपूजाकरणे दोषः	६३५
निन्द्यलिङ्गकथनम्	६१८	शिवलिङ्गस्थापनादिकम्	६३६
शुभलिङ्गकथनम्	६१८	त्रैकालिक शिवलिङ्गपूजन-	
वाणलिङ्गोत्पत्त्यादिः	६१८	फलम्	६३७
वाणलिङ्गेषुवावाहनाभावः	६१८	कामनाभेदे पार्थिवलिङ्ग-	
वाणलिङ्गस्मरणफलादि	६२०	संख्यादिकं फलञ्च	६३८
वाणलिङ्गस्तोत्रम्	६२०	एकत्र लिङ्गद्वय पूजा	
रौद्रलिङ्गलक्षणम्	६२१	निषेधः	६३८
शिवनाभि लक्षणम्	६२१	द्वितीयपरिच्छेद समाप्तिः	६३८

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
पार्थिव शिवपूजाविधिः		विल्ववृक्षमूले वेदीफलम्	६५२
तत्फलञ्च	६३८	पञ्चवटो स्थापनविधिः	६५३
शिवस्य षडक्षर मन्त्रोच्चारः	६४१	विल्वपत्रमाहात्म्यम्	६५३
अस्य पञ्चाक्षर मन्त्रोच्चारः	६४१	रुद्राक्षमाहात्म्यम्	६५५
अस्य मन्त्रान्तरम्	६४१	सम्बिदा प्रकरणम्	६५६
अस्याष्टमूर्त्तिपूजाविधिः	६४१	शालग्रामीत्यत्तिप्रकारः	६६१
शिवपूजा सूत्रम्	६४१	अस्यानुद्योगेन लाभफलम्	६६२
शिवपूजां विना शक्ति- पूजादौ दोषकथनम्	६४२	तस्याः शुभाशुभलक्षणम्	६६३
शिवपूजायामुक्तपुण्यादि तन्माहात्म्यादिकञ्च	६४२	शालग्रामपूजन फलम्	६६५
शिवलिङ्गस्य काम्यपूजा- दिकम्-	६४३	शालग्रामस्थित देशफलम्	६६५
उपचारादिभिः पूजनफलञ्च	६४४	सुदर्शनादिचक्रलक्षणम्	६६५
गिर्वर्षित द्रव्यफलम्	६४४	शालग्रामोत्पत्ति स्थान- निर्णयः	६६५
रिष्टशान्तिरेकाह शिव- पूजा फलञ्च	६४४	शिलासन्निधौ मृत्युफलम्	६६६
लिङ्गस्य सार्वकामिकपूजा विशेषादिकम्	६४५	शालग्रामक्षेत्रे स्नानदा- नादि फलम्	६६६
शिवनिर्मात्यभक्षणे दोषः	६४५	शालग्रामदानफलं मत्स्या- दिमूर्त्ति लक्षणञ्च	६६६
घणनिङ्गनिर्मात्यप्राञ्चत्वम्	६४७	ब्राह्मणादिभेदेन शाल- ग्राममूर्त्तिविशेषपूजा	६८०
गान्ध्यादौ शिवपूजाफलम्	६४८	स्त्रीशूद्रादीनां शालग्राम- स्पर्शनविधेः	६८८
शिवस्य स्तोत्रम्	६४८	शूद्राणां ब्राह्मणद्वारा शाल- ग्रामशिला पूजनादिकम्	६८८
शिवस्य कवचम्	६५०	शालग्रामशिलापूजां विना भोजने दोषः	६८८
विल्ववृक्षादिमाहात्म्यम्	६५१		

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
शिवलिङ्गद्वय शालग्राम-		काष्ठपात्रे विष्णुपूजा-	
शिलाद्वयार्चननिषेधः	६८८	निषेधः	७०७
द्वादश-शालग्रामपूजा-		स्वर्णादिपात्रे विष्णुपूजा-	
फलम्	६८८	फलम्	७०७
शत शालग्राम पूजा-		पुरुषसूक्तमाहात्म्यम्	७०७
फलम्	६८८	द्रव्यविशेषेण विष्णुस्त्रपनम्	७०७
शालग्रामविक्रयदोषाः	६८८	द्रव्यविशेषेण शिलाप्रचा-	
तुलस्या शालग्रामपूजा	६९०	लनफलम्	७०८
शालग्रामहारकाचक्रयो-		विष्णोर्महास्नानं फलञ्च	७०८
रिक्त्रावस्थानफलम्	६९०	शङ्खमाहात्म्यम्	७०८
शालग्रामाधिकरणक विष्णु-		शङ्खादिलक्षणम्	७०८
पूजाफलम्	६९०	त्रिपदोलक्षणम्	७१०
हारकाशिलानक्षणं श्रीध-		तुलसीमाहात्म्यम्	७१०
रादि चक्र लक्षणानि च	६९०	तुलसीरोपणविधिः	७१२
हारकाशिलामाहात्म्यम्	६९०	तुलसीध्यानम्	७१२
निषिद्धशिलाः	६९०	तुलसीस्तोत्रम्	७१२
चक्रभेदे मूर्त्तिभेदादिकम्	६९१	अस्या. प्रणाममन्त्र.	७१२
त्यज्यमूर्त्यादिकथनम्	६९२	तुलसीमालाधारणविधिः	७१४
शालग्रामपूजा	६९५	श्रीकृष्णानार्पित माला-	
चरणामृतभक्षण फलम्	६९७	धारणे दोष.	७१४
विष्णुपूजा सूत्रम्	६९८	श्रीकृष्णार्पितमाला-	
विष्णुपूजोपचारमन्त्राः	७००	धारणे फलम्	७१५
अक्षयधनावाप्तिप्रयोगः	७०१	मालाधारणस्य नित्यता	७१५
विष्णुनाममाहात्म्यम्	७०४	वैष्णवप्रशंसा	७१६
श्रीकृष्ण शतनामस्तोत्रम्	७०५	दशावताराविभक्तिकाल.	७१७

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
महाविद्यानिरूपणम्	७१७	दक्षिणाकल्पकथनं फलञ्च	७३८
महाविद्या माहात्म्यम्	७१८	तान्त्रिकपूजाधिकारिणः	७३८
महाविद्यादीनां भैरव- निरूपणम्	७१९	गुरुद्वारा तान्त्रिकपूजा- फलम्	७३९
महारात्र्यादि निरूपणम्	७२०	पुरोहितेन तान्त्रिक पूजादौ दोषकथनम्	७३९
वद्योत्पत्तिकथनम्	७२१	पूजाकालेऽन्यमुखावलो- कने दोषः	७३९
कालीमाहात्म्यम्	७२१	दोषान्वितादौ पूजाफलम्	७४०
तारा माहात्म्यम्	७२३	आद्या पूजाप्रकरणम्	७४०
षोडशी माहात्म्यम्	७२४	अस्याः पूजासूत्रादिकम्	७४०
विद्युद्गीर्वाणोत्पत्तिः	७२६	महाकालध्यानं खड्गादि- पूजा च	७४१
अर्धनारीश्वराद्युत्पत्तिः	७२७	संक्षेप पूजासूत्रम्	७४१
क्षिप्रमस्ताद्युत्पत्तिः	७२८	नित्यपूजा सूत्रम्	७४२
उच्छिष्टवण्डालिन्युत्पत्तिः	७२९	पुरस्करणविधिः	७४२
धूमावत्युत्पत्तिः	७३४	काली शतनाम स्तोत्रम्	७४४
वगलोत्पत्तिकारणम्	७३५	महाविद्या स्तोत्रम्	७४६
मातङ्गिन्युत्पत्तिः	७३५	महाविद्या कवचम्	७४७
भुवनेश्वरोमहालक्ष्म्यादीनां उत्पत्तिकारण कथनम्	७३५	शमशानकालीकवचम्	७४८
महाकालोत्पत्तिः	७३६	शाक्तप्रशंसादिकम्	७५१
वटुकोत्पत्तिः	७३६	कुमारोपूजाविधिः फलञ्च	७५३
कालीप्रकरणम्	७३६	कुमारी पूजाक्रमः	७५७
तत्राद्या प्रथमा	७३७	कुमारी दानक्रमः फलञ्च	७५९
अस्या निन्दने दोषः	७३७	कुमारीमन्त्र पुरस्करणम्	७६०
अस्या मन्त्राः फलञ्च	७३७		
अस्या मन्त्रेण शान्ति- पुण्यादिकर्म कथनम्	७३८		

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
कुमारी पूजाप्रयोगः	७६१	प्रावनो	७६२
कुमारौ स्तोत्रम्	७६३	नेतृयोग फलञ्च	७६२
कुमारी तपणादिकम्	७६६	दन्तृयोग फलञ्च	७६३
कुमारौ कवचम्	७६७	धौतृयोग फलञ्च	७६३
ब्राह्मण प्रशंसा	७७०	नेदनीयोग फलञ्च	७६५
तीर्थयात्रा	७७१	प्रकारान्तरधौतृयोगः	७६५
अगस्त्यगयाक्षेत्रनिर्णयः	७७२	गजकरिण्योगः फलञ्च	७६६
गयामाहात्म्यादिकञ्च	७७३	वस्तुयोगः फलञ्च	७६६
काशी माहात्म्यम्	७७७	लौलीयोगः फलञ्च	७६६
पष्ठकाण्डानुक्रमणिका	७७८	नतीयोगः फलञ्च	७६६
पञ्चामगदि योगाः	७८३	कपालभातीयोगः फलञ्च	७६६
यमनियमाद्यष्टाङ्गयोगः	७८५	भूचरसिद्धादिकं फलञ्च	७६६
पङ्कयोगो हठयोगश्च	७८७	सुद्रादशक फलञ्च	७६८
प्राणायामविधिः फलञ्च	७८७	महामुद्रा	७६८
कुम्भकसिद्धिः	७८८	महाबन्धः फलञ्च	७६८
तत्र वर्ज्यानि	७९०	महाविधः फलञ्च	८००
तत्रापथ्यानि पथ्यानि च	७९०	खेचरीमुद्रा फलञ्च	८००
शीघ्र योगमिदुःखायः	७९०	मूलबन्धः फलञ्च	८०३
त्राटक कथनम्	७९१	उड्डोयानं फलञ्च	८०३
उड्डाख्यकथनम्	७९१	लालम्बर बन्धः फलञ्च	८०४
शोल्कारकथनम्	७९१	विपरीतंकरणं फलञ्च	८०५
शोतलीकथनम्	७९२	वज्रोनी कथनं फलञ्च	८०६
भस्त्रिकाकथनम्	७९२	शक्तिघालनं तत्फलञ्च	८०७
आमरीकथनम्	७९२	पृथिव्यादिपञ्चभूतधारणम्	८०८
मूर्च्छाकथनम्	७९२	कर्मविशेषे भूतोदयफलम्	८१२

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
वात्याद्यवस्थाभेदः	८१३	प्राणानां वह्निर्गतिनिर्णयः	८२२
वारादिभेदेन नाडौविषेप		तत्त्वविशेषेण गति शुभा-	
फलम्	८१४	शुभत्वम्	८२२
नाडौविशेषे दिग्ज्ञानम्	८१४	भूतविशेषे षट्कर्मविशेषः	८२३
स्व स्व नाडौफलकथनम्	८१४	श्वासप्रवेशकाले प्रश्नफलम्	८२४
विपरीत निन्दा	८१४	तत्त्वेन घातस्थान निर्णयः	८२४
दिनभेदेन विपरीतफलम्	८१४	तत्त्वविशेषेण युद्धादि-	
कालभेदेन कालफलम्	८१५	ज्ञानम्	८२४
वारभेदे पादयात्रा भेदः	८१५	यानयुद्धविजय प्रकरणम्	८२४
पूर्णरिक्तयोः फलम्	८१५	वशौकरणम्	८२५
नाडौवालन कारणम्	८१६	गर्भप्रकरणं फलञ्च	८२६
कर्मनाडौफलम्	८१६	संवत्सरप्रकरणं फलञ्च	८२७
कर्मविशेषे पिङ्गला फलम्	८१७	रोगप्रकरणम्	८२७
कर्मविशेषे सुपुत्रा फलम्	८१७	कालज्ञानम्	८२८
भूतप्रक्रिया फलम्	८१८	नाडौज्ञानम्	८२८
भूतज्ञान प्रकारः	८१८	राजयोग कथनम्	८३०
भूतविशेषे फलविशेषः	८२०	लक्षयोगः पालञ्च	८३३
मूलजोवादिनिर्णयः	८२१	हठयोगस्तम्भलक्षणादिकञ्च	८३५
बहुपादादिनिर्णयः	८२२	ज्ञान योगलक्षणम्	८३७
भूतभेदेन धात्वादिकथनम्	८२१	वाह्यलक्ष्यादिक फलञ्च	८३७
तत्त्वेन प्रश्नफलकालनिर्णयः	८२१	नाडौनां भेदकथनम्	८३८
शब्दादिगुणपरिमाणम्	८२१	मध्यलक्षणकथनं फलञ्च	८३८
दृथिव्यवस्था कथनम्	८२२	षोडशाधारभेदः फलञ्च	८३८
पूर्णनाड्यादि गतस्य प्रश्न-		अष्टाङ्गयोगलक्षणम्	८४१
फलम्	८२२	पिण्डब्रह्माण्डयोरैक्यम्	८४१

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
पिण्डमध्ये सप्तलोकादिकं	८४१	विशुद्धचक्रस्थानम्	८५६
तत्र पट्टचक्रभेदादिकम्	८४२	आज्ञाचक्र कथनम्	८५७
तत्र सप्तद्वीपादिकं	८४२	महेश्वर लक्षणम्	८५८
तत्र सप्तसमुद्रादिकम्	८४२	ज्ञानप्रशंसादिकम्	८६५
नवखण्डादि कथनम्	८४३	अद्वैतज्ञानं फलञ्च	८६४
तत्राष्ट पर्वतादिकम्	८४३	द्विविधज्ञानादिकथनम्	८६८
तीर्थस्थित्यादि	८४३	तत्त्वज्ञानादिकं तत्फलञ्च	८६८
देहस्य कमलानां सङ्केतः	८४४	क्रियाया मुक्तिमाधनत्वम्	८७०
विद्योत्पत्त्यादि	८४५	ब्रह्मतत्त्वादि कथनम्	८७१
महाभूतगुणस्थानानि	८४६	ब्रह्मज्ञानप्रशंसादिकम्	८७३
योगदेशकथनम्	८४७	परमात्मस्वरूप कथनम्	८७५
योगाधिकारि कथनम्	८४७	परमात्म साधनादिकम्	८७५
योगमाहात्म्यादिकम्	८४७	ब्रह्मणो जगत्सृष्ट्यादि	८७५
योगभेद कथनम्	८४८	आत्मतत्त्वज्ञान प्रकारः	८७५
योगावस्था कथनम्	८४८	ब्रह्मज्ञान प्राप्तिफलम्	८७६
मन्त्रयोगलक्षणम्	८४८	ब्रह्मनाधनम्	८७७
लययोगः फलञ्च	८४८	ब्रह्ममन्त्र प्रशंसादिकम्	८७८
कालपुरुषलक्षणम्	८४८	मन्त्रार्थमन्त्रवैतन्यकथनम्	८७८
योगार्थं क्षुद्रब्रह्माण्डत्वेन		ब्रह्ममन्त्रोपासनाप्रकारः	८७८
शरीरकथनम्	८५१	अस्य सन्ध्याविधिः	८७८
देहे बृहद्ब्रह्माण्डलक्षणम्	८५१	अस्य गायत्रोक्त्यादिकं	
तत्र मूलाधारचक्रलक्षणम्	८५१	ध्यानं पूजादिकञ्च	८८०
स्वाधिष्ठान कथनम्	८५३	ब्रह्मसूत्रं फलञ्च	८८०
मणिपूरचक्र कथनम्	८५४	ब्रह्मकवचं फलञ्च	८८१
अनाहत चक्रस्थानम्	८५५	ब्रह्मोपासना	८८२

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
ब्रह्ममन्त्रपुरस्करणम्	८८२	भावाश्रमप्रकारकथनम्	८३८
स्वरोदयोक्तभावादि	८८३	पशुभावनिन्दा	८४०
मात्रास्वरचक्रं फलञ्च	८८३	दिव्यवीरयोः प्राशस्त्यम्	८४२
वर्णस्वरचक्रं फलञ्च	८८३	पशुवीरभावयोः कालः	८४२
ग्रहस्वरचक्रं फलञ्च	८८४	ब्रह्मचर्याश्रमनिर्णयः	८४३
जीवस्वरचक्रं फलञ्च	८८५	तत्र ताम्रवारण फलम्	८४४
रागीस्वरचक्रं फलञ्च	८८५	ब्रह्मचर्यं फलम्	८४४
नक्षत्रस्वरचक्रादि	८८५	फलो ब्रह्मचर्याश्रमनिषेधः	८४४
स्वराणामुदयादिकम्	८८५	गार्हस्थ्यश्रमादिकथनम्	८४५
स्वराणां वाल्याद्यवस्था	८८७	गृहस्थादीनां धर्मकथनम्	८४५
पु स्त्रो नपु सकादिभेदाः	८८८	गृहस्थस्यातिथिपूजादि-	
स्वरात् दिनफलादि	८८८	फलम्	८४६
स्वरविवरणकथनम्	८९०	अतिथिनिराशे दोषः	८४६
तिथिवारनक्षत्रस्वराः	८९१	मातृपितृदिसेवा फलम्	८४६
वांलस्वरादीनां फलानि	८९८	गृहस्थधर्मकथनादिकम्	८४७
दिक्स्वरविवरणादिकम्	९००	यत्याश्रम कथनम्	८५०
सर्वतोभद्रवक्रं फलञ्च	९१२	दण्डग्रहणप्रकारः	८५१
एकाशोतिपदचक्रं फलञ्च	९१६	दण्डिनो भिक्षाचरणप्रकारः	८५१
शतपदचक्रं फलञ्च	९२७	दण्डिनं प्रति कर्तव्यम्	८५५
प्रस्तारचक्रं फलञ्च	९२८	दण्डिनोऽवस्थितिप्रकारः	८५५
अस्य व्याख्यादिकम्	९२८	आश्रमविशेषे संज्ञाभेदः	८५६
ज्ञानकाण्ड समाप्तिः	९३३	श्रवधृताश्रमकथनं फलञ्च	८५७
सप्तमकाण्डारम्भः	९३३	अस्य भेदाः	८६०
भावफलम्	९३७	एषां संज्ञाकथनम्	८६१
भावविशेष फलम्	९३७	श्रवधृतभेदो माहात्म्यञ्च	८६१

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
प्रवधृतकर्तव्यकर्ममन्त्रा- दिकम्	८६३	कुलस्त्रीसेवनादिविधिः	८८१
तन्मन्त्रप्रशंसा कथनम्	८६३	कलौ दिव्यवोराचार- निषेधः	८८१
शैवावधृतस्य सर्वकर्मा- नर्हत्वम्	८६४	कलौ पशुभावेनैव मन्त्र- सिद्धिः	८८१
परमहंसप्रकारो लक्षणञ्च	८६४	पञ्चमकारादिप्रकरणम्	८८२
आचारभेदाः फलञ्च	८६५	पञ्चतत्त्व कथनम्	८८३
वैशाखाचारः फलञ्च	८६५	पञ्चतत्त्व विना देवता- विशेषपूजने दोषः	८८३
शैवाचार कथनम्	८६५	सुरामाहात्म्यादिकम्	८८३
दक्षिणाचारः फलञ्च	८६५	मत्स्यादि शब्दव्युत्पत्तिः	८८३
दिव्य वीरमतकथनम्	८६५	तत्र वैष्णवाणां पञ्च- तत्त्वानि	८८३
सिद्धान्ताचारलक्षणम्	८६५	पञ्चतत्त्वशोधनप्रकारः	८८४
पूर्णाभिषेकप्रकरणं फलञ्च	८६६	मांसादिशोधनप्रकारः	८८६
पूर्णाभिषेक प्रयोगः	८७१	शक्तिशोधनप्रकारः	८८७
वीरप्रशंसादिकम्	८७८	पञ्चमकारादिशोधन- प्रकारः	८८७
वीरकृत्यम्	८७८	सुराशापमोचन मन्त्राः	८८८
भैरवीचक्रस्थापनादि	८७८	आनन्दभैरवानन्दभैरवी- ध्यानम्	८८८
सुराद्यभावे वर्णभेदेन तदनुकल्पकथनम्	८७९	मांस मोन मुद्रा शोधन- प्रकारः	८८०
वैधयानादौ दोषाभावः	८८०	स्वयम्भु, कुसुमादिकथनम्	८८०
असंस्कृत सुरापाने दोषः	८८०	स्वयम्भु, कुसुमादिदिकम्	८८२
संस्कृतसुरापाने गुणाः	८८०		
शापमोचनेनास्या मुक्तिः	८८०		
पशुसन्निधौ सुरापान निन्दा	८८०		

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
श्रीपात्रस्थापनादिकम्	८८२	एषां शान्तिः	१०२
तत्त्वशुद्धि कथनम्	८८३	कुलाचारादिकथनम्	१०२
वीराचार पूजादिकम्	८८४	कुलाचार प्रशंसा	१०३
घोरपुरस्करणं फलञ्च	८८६	अन्तर्यागादिकथनं फलञ्च	१०४
आद्यायाः प्रयोगः फलञ्च	१००५	अन्तर्यजनं फलञ्च	१०४
तारायाः पूजाविधिः	१००८	अन्तर्हीमादिकं फलञ्च	१०३
ताराशतनामस्तोत्रम्	१०११	पञ्चाहुतयः	१०३
अभ्याः स्तोत्रान्तरम्	१०१२	श्रीचक्र क्रमः	१०४
वीरहोमविधिः फलञ्च	१०१३	कर्मविशेषे पात्रविशेषः	१०३
देव्यै द्रव्यदानफलम्	१०१४	मद्यप्रभेदादिकां फलञ्च	१०३६
सुराभेदकथनम्	१०१४	मद्याभावे वटिकादिकम्	१०३
महाशङ्खमाला जपफलम्	१०१४	अभावे वटिकाभिस्तरपणम्	१०३
महाशङ्खमालाकरणम्	१०१५	कुलपूजां विना पानदीपः	१०३
महाशङ्खमाला संस्कारः	१०१५	आराधनेऽशक्तामां कृत्यम्	१०३
वीरकृत्य कथनम्	१०१६	कुलद्रव्ये णाच्चेनादिकम्	१०४
घाराणां नैष्कर्मसाधनायं		कुलाचारकरण फलम्	१०४
रसास्वादानादिकम्	१०१७	संस्कृतद्रव्यदान फलम्	१०४
वीराणां भेदकथनादि	१०१८	कुलद्रव्यपानदोषः	१०४
वीराणां पट्टकर्मसाधनम्	१०१८	पूजकलक्षणादिकम्	१०४
तत्र मारणकथनम्	१०२०	मण्डललक्षणम्	१०४
शत्रूत्सादनम्	१०२१	सुराशोधनप्रकारः फलञ्च	१०४
स्तम्भनम्	१०२४	कुलाचारकथनम्	१०४
वर्गीकरणान्तरम्	१०२४	आनन्दस्वरूपकथनम्	१०४६
विद्वेषणम्	१०२६	द्रव्यादीनामनुकल्पः	१०४६
मारणान्तरादिकम्	१०२६	पञ्चतस्वकथने निन्दा	१०४६

विषयः	पृष्ठाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
क्रानुष्ठानकथनादिकम्	१०५०	शक्तिप्रशंसादिकम्	१०७८
गात्रवन्दनादिकम्	१०५३	लतासाधनम्	१०८१
गणपात्र प्रमाणम्	१०५२	योनिपूजा फलञ्च	१०८२
गणविधानम्	१०५३	योडश बन्धाः	१०८५
गन्तिस्तोत्रं फलञ्च	१०५४	ज्ञानकारण समाप्तिः	१०८७
गानन्दस्तोत्रं फलञ्च	१०५५	श्रीपधिप्रकरणं फलञ्च	१०८७
गानन्दोक्तासः	१०५७	घश्यप्रकरणम्	१०८७
गञ्चक्रानुष्ठानम्	१०६०	विवाटजयकरणादिकम्	१०८४
कुलशक्ति कथनम्	१०६०	चौर वाधा हरणम्	१०८४
कुलसाधनव्यवस्था	१०६४	व्याधिनाशनमन्त्रादिकम्	१०८४
गन्तव्ये जपस्थानकथनम्	१०६६	दृष्टानाशप्रकारादिकम्	१०८४
गक्तिसाधनं फलञ्च	१०६७	आहारनाशनप्रकारः	१०८५
कुलागारसाधनं फलञ्च	१०६७	क्षुधादृष्ट्यादिहरणमन्त्रः	१०८५
गय्याशुद्धिः फलञ्च	१०६८	मूत्रनाशादिप्रकारः	१०८५
कुलशक्ति निर्णयादिकम्	१०६८	शक्रस्तम्भनम्	१०८६
गक्तिविशेषलक्षणं फलञ्च	१०६८	निद्रानाशनं मन्त्राद्य	१०८६
कुलसाधनप्रयोगः फलञ्च	१०७३	शक्रस्तम्भान्तरम्	१०८७
गोनिस्तोत्रं फलञ्च	१०७४	सर्वव्याधिविनाशनम्	१०८७
पोनिकवचं फलञ्च	१०७६	दृष्ट्या क्षुधानाशनादि	१०८७
शिवशक्तिसमायोगः	१०७७	ग्रन्थ समाप्तिः	१०८७

प्राणतोषिणी ।

ञ्जं काव्यं दात्री द्रुतमुदकविन्दौ जलधितां पयोधी पाथी-
 ऽणुत्वमपि ननु सर्वकवशगा । गिरौ धूलीलेशत्वमचलवरत्वं
 रजसि वा विधित्वेच्छा स्वैरं जयति जयतारे ! तव नवा ॥ यत्पा
 दाम्बुजसेवया प्रतिदिनं कर्म क्षणाक्षीलया ब्रह्मोपेन्द्रमहेश्वरप्रभृ-
 तयः कुर्वन्ति सृष्ट्यादिकम् । यामाराध्य मनुत्वमाप सुरयो ज्ञानं
 समाधिः स्वयं सास्त्राकं वितनोतु वाञ्छितफलं तस्यै भवान्यै
 नमः ॥ आसीद्विश्वासवंशे विमलमतिदयारामविश्वासनामा तत्-
 पुत्रोऽत्यन्तदान्तोऽप्यतिशयसुकृती रामहृथ्याह्वयोऽसी । विश्वासी
 विश्वनाथार्चनचरणरतो विश्वविश्वासवासो वाराणस्यामुपित्वा
 बहुविधमपि सत्कर्म कृत्वाप मुक्तिम् ॥ तत्सुनुर्भूमिपालो विविध-
 युधगणैकाग्रगण्योऽतिधन्यो मान्यः श्रीप्राणकृष्यो यदनुजनुजग-
 न्मोहनाख्यः प्रसिद्धः । पुत्राः षड् यस्य जाताः सुविमलमतयो
 धैर्यगाम्भीर्यवन्तो दीनानाथान्धबन्धुहिजगणभरणैकान्तविभ्रान्त-
 चित्ताः ॥ तत्रानन्दमयो महेशमहिषीध्यानावधानः सदा ज्येष्ठः
 श्रेष्ठतमः सदैव सदयो दारिद्र्यविद्रावणः । तस्योपेन्द्रसमः कृती
 भगवन्तोभक्तो भवानौपति-श्रीपादाम्बुजयुग्मलुब्धमधुपः श्रीराम-
 चन्द्रोऽनुजः । दाता कर्णसमो रणेऽर्जुनसमः शत्रौ कृतान्तोपमो
 दाता दीनदयामयस्तदनुजः श्रीविश्वनाथस्तथा ॥ श्रीयुक्तः शम्भु-
 नाथस्तदनु समभवत् सुन्दरस्तस्य पथात् श्रीकाशीनाथनामा
 तदनुज उदितयन्द्रवच्चन्द्रनाथः ॥ स्वर्धन्याः पूर्वतोरे सुरचिर-
 निलयः खड्गहाख्यः प्रसिद्धो नित्यानन्दादिसिद्धाश्रमविहित-

महाशुद्ध इन्द्रालयाभः । ग्रामो जीयान्महद्भिः कृतशुभनिलया
 रामभीमालयाब्धः, कैल्कातातो नगर्याः क्षितिपतिनगरादुत्तरे
 यामगम्यः ॥ तस्मिन् श्रीप्राणकृष्णो निवसति निखिलस्त्रीय-
 निर्धूतदृष्टो जिष्णोस्तुल्योऽतिमूल्योत्तममणिगणसम्पूर्णकोषा-
 धिपालः । श्रीमान् धीमान् स्वकीर्त्या विधुरिव भुवि विश्वास-
 वंशावतंसः । साक्षात् सूर्यः प्रतापैररिदृष्टणदहनो जीवतात् स
 प्रजाभिः ॥ अपि च ॥ ज्योतिर्ग्रन्थान् बहुविधानालोक्य बहुभि-
 र्बुधैः । संग्रहं कारयामास प्राणकृष्णक्रियाम्बुधिम् । ततो
 नानाभिधानानि समालोक्य समासतः । प्राणकृष्णोयशब्दाब्धिं
 कारयामास यत्नतः ॥ तन्वाणि बहुधा नानादेशादाहृत्य त-
 त्परम् । खाभ्रेयुसम्मितं नानासंग्रहञ्च कृतं बुधैः । संग्रहे जय-
 सिंहादिनृपाणां नामदर्शनात् । चिरं स्मृतानां ग्रन्थस्थनाम्ना-
 य्यापि सुजीवताम् । ग्रन्थकोर्त्तिं वरां मेने सर्वकीर्त्तरनश्वराम् ।
 ग्रन्थं कारयितुं धीरे यत्नतोऽन्वेषयत् कृती । न लेभे सहसा
 तेन सदा चिन्तापरः स्थितः । अथ श्रीशिवपादाब्जभ्रमरीकृत-
 मानसः । कैल्कातानगरे रभ्ये चकार मठमेव यः । श्रीगोपीना-
 थमियेष्णानीय तं रामतोषणम् । श्रीप्राणकृष्णविश्वासो विश्वास-
 वंशभास्करः । आदिष्टवांस्तन्त्रशास्त्रोत्तमसंग्रहहेतवे । समस्त-
 ज्ञानदातृन् षड् गुरुन् नत्वा सहस्रशः । सुण्डमालां मत्स्यसूक्तं
 तन्त्रं महिषमर्दिनीम् । मायाञ्च माटकाभेदं माटकोदय-
 मुत्तमम् । महानिर्वाणतन्त्रञ्च मालिनीविजयं तथा । महा-
 नीलं महाकालसंहितां मेरुतन्त्रकम् । भैरवं भैरवीं भूतडामर-
 द्यमेव च । वीरभद्रं वीजचिन्तामणिमेकजटीं तथा । निर्वाण-
 तन्त्रं विपुरासारं कालीविलासकम् । विश्वसारञ्च वरदां वासु-
 देवरहस्यकम् । धाराहीञ्च वृद्धहीतमीयं वर्षोद्भृतिं तथा ।
 विश्वसाराप्यतन्त्रञ्च विष्णुजामलमेव च । वृद्धनीलं वृद्धयोनिं

रहस्यं विष्णुसम्मतम् । वामकेश्वरतन्त्रञ्च ब्रह्मज्ञानं ततः परम् ।
 ब्रह्मजामलमद्वैतं वर्णविलासमेव च । फेत्कारिणीं तथा तन्त्रं
 पुरश्चरणचन्द्रिकाम् । पुरधाररसोत्ताप्तं तन्त्रं पञ्चदशीं शुभाम् ।
 पिच्छिलां प्रपञ्चसारं हंसाद्यं पारमेश्वरम् । नवरत्नेश्वरं नित्यं
 नीलं नारायणीयकम् । निरुत्तरं नारदीयं नागार्जुनमतः परम् ।
 दक्षिणामूर्त्तितन्त्रञ्च दक्षिणामूर्त्तिसंहिताम् । दत्तात्रेयसंहिता-
 छाष्टावक्रसंहितां तथा । यक्षिणीं योगिनीं योनिं योगसारं तद-
 र्णवम् । योगिनीहृदयं योगियाञ्चवल्करमनुत्तमम् । योग-
 श्वरोदयश्चैवाकाशभैरवमेव च । राजराजेश्वरीं राधां रेवतीं
 रुद्रजामलम् । रामार्चनचन्द्रिकाञ्च सावरश्चेन्द्रजालकम् । काली-
 तन्त्रञ्च कामाख्यां कामधेनुमतः परम् । श्रीकालीकुलसर्वस्वं कुमा-
 रीतन्त्रमेव च । ककलासदीपिकाञ्च कङ्कालमालिनीं तथा ।
 कालोत्तरं कुञ्जिकाञ्च कुलोड्डीयं कुलार्णवम् । कुलमूलावता-
 राख्यकल्पसूत्रं यक्षडामरम् । सरस्वतीं सारदाञ्च शक्तिसङ्गम-
 तन्त्रकम् । शक्तिकागमसर्वस्वमूर्ध्वान्नायं स्वरोदयम् । स्वतन्त्र-
 तन्त्रं सम्मोहं चीनाचारञ्च तोडलम् । पङ्कजमहारत्नं सिद्धै-
 कवीरतन्त्रकम् । निगमस्य कल्पद्रुमं लतां तत्सारमेव च ।
 तारारहस्यं श्रीश्यामारहस्यं स्कन्दजामलम् । इत्याद्यनेक-
 तन्त्राणि पुराणं पञ्चरात्रकम् । श्रुतिस्मृतिसंग्रहाञ्च दृष्टान्य-
 शास्त्रमेव च । रत्नान्येभ्यः समाहृत्य रत्नाकरेभ्य एव च ।
 श्रीरामतोषणेनेयं रोपिता प्राणतोषिणी ॥ कल्पद्रुमी दिशन्ति
 वाञ्छितमेव चिन्तय चिन्तामणिः क्वचन कामदुघा त्वभी-
 ष्टम् । श्रीप्राणतोषणकृता व्रततिर्जनेभ्यो दृष्टैव यच्छति फलं
 भुवि सर्वदेयम् । एतामच्चरमालिकां न मनुतामन्नः स्वभावो-
 क्तलां नानारत्नमयीं विलोकयतु सद्गुर्वङ्घ्रिकारुण्यतः । विश्वं
 पश्यति मन्दधी हंतधियां प्रत्यक्षमेतज्जगद्व्रक्षैवेति विलो-

कते स गुरुतो वैराग्यवाञ्छेत्तदा । आशावात-प्रौढतुङ्गीत्तर-
 ङ्गेऽपारे सारे हाभ्रमौ घोरसिन्धौ । जीर्णां नौकामाश्रितस्त्रे-
 सिद्धैर्भीतस्यैधि त्वं गुरो ! कर्णधारः । इमां मत्सरिणो दोषद-
 ष्योपहसतः प्रति । तथ्यं वदामि श्रुत्वा यद्रोचते कुर्वन्तान्तु तत् ।
 मान्याः ! कृताञ्जलिरहं विनयेन वच्मि सर्वाण्यमुत्र गुरुव-
 वचांस्यमूनि । सञ्जीवकार लतिकावयवानमीभिर्दोषा न मे न
 च गुणाः परिवेत्य धीराः । मृहन्ति ये गुणकणानिव दोषराशेः
 पङ्केरुहाङ्गमलिनेऽन्यपिकालिकस्त्रे । पश्यन्तु मादृशविनिर्मि-
 तिचित्रवल्लीं रत्नोज्ज्वलां शुभवरीमुपसर्पकाणाम् । वल्लीयं सर्ग-
 धर्मार्थकमनभजन-ज्ञान नैर्गुण्यसप्तकाण्डाचित्र प्रसूनच्छदमुकुल-
 फला कोरकाद्यैर्विचित्रा । नानाविद्यार्थवादारुणकिरणमहास्त्रि-
 न्त्रचित्ताकुलानां स्थेयःसिद्धान्तरूपप्रकृतवचनजच्छाययार्त्तिं नि-
 हन्तु । वैवस्वतान्तरगतस्य गजात्तिसंख्यस्येयं युगस्य चरणेऽजनि-
 तूर्यसंख्ये । भूनेत्रधर्मयुगसम्मितवीतवर्षे राधे दिने गुणमिते
 मृदुला हिमांशोः ॥ शाके नेत्रयुगाद्रिकाश्यपिमितेऽतीतेऽक्षयायां
 तिथावेपा प्रादुरभूद्दिचक्षणमनःकङ्क्षारसंज्ञादिनी । विप्रश्रीश्रुत-
 रामतोषणकृता श्रीप्राणतोषण्यस्यौ सोमज्ञेमसरस्वतीमयतया
 न्यक्कुर्वतीत्यं त्विषा ॥ वाणी श्रीप्राणतोषण्यसि सकलगुणा
 वषट्गदीप्तदेहा नित्यं स्निग्धा नवीना नवरसरुचिरा रोपिता-
 राममध्ये । किन्त्वाराद्दृढमूर्त्तिर्जगदिदमनुगन्तासि दुष्टार्थबुद्ध्या
 मन्दानर्थाभिमानान्धितखलधिपणान् देवि ! तुभ्यं नमोऽस्तु ॥
 प्रतिकण्डं नमस्कृत्य देवतां विघ्ननापिणीम् । काण्डानि निर्भ्रमे
 सप्त रत्नोद्दीप्तकराण्यहम् ॥ आशांशुका शुचिशशीनदिगभ्रकृष्णा
 पञ्चाशदर्णघटिता स्रगनस्तमूर्त्तिः । ध्यातेष्टदा गनितकुन्तलभार-
 रम्या चेमाय नो भवतु सम्प्रति मानकास्ता ॥ आद्यं नूतनमर्ग-
 काण्डममनं यत्राम्नि शब्दाकरो नित्यानित्यविचारशब्दजनि-

विष्णोपधुडुव्योमगाः । भूतोद्भूतमिदं घराचरमपि ब्रह्मध्वनि-
 र्जन्तुतो वर्णान् प्रेरयतीति लेखनविधिवर्णाभिधानादि च ॥
 नृणामत्र प्रहृष्यर्थमादौ निर्घण्टनं मया । केपाञ्चित् क्रियते-
 ऽन्यानि भूयांसि वेत्तु तान्यपि ॥ आदौ तन्त्रप्रशंसादि वर्णावि-
 र्भावकारणम् । शिवशक्त्याविर्भवनं तदवस्थानिरूपणम् । त्रिविधं
 शक्तिरूपन्तु ब्रह्मादेः शक्तिनिर्णयः । शक्तिं विना जाद्यमेपां शब्द-
 ब्रह्मनिरूपणम् । शब्दब्रह्मपरब्रह्ममूर्तिरीशस्य शाश्वती । इति
 सर्गाद्यकाण्डस्य परिच्छेदस्तथादिमः ॥ १ ॥ अर्थाभिव्यक्तये
 शब्दस्फोटवादनिरूपणम् । प्रसिद्धानित्यरूपे द्वे पत्रे नित्यस्य
 कीर्त्तिते । अनित्यमतदोपपद्य प्रसिद्धमतनिर्णयः । शब्दो ब्रह्मेति
 शब्दार्थो ब्रह्मेति मतद्रूपणम् । नित्यमते पूर्वपक्षसिद्धान्तौ च
 निरूपिती । शरीरं तत्त्वपट्टत्रिंशन्निर्मितं कञ्चुकान्वितम् । शशी-
 नाग्निकलावर्णोद्भवाद्यापि कलास्ततः । वर्णजाः सशक्तिविष्णु-
 रुद्राश्चौपधयस्तथा । प्रयोजनक्षीपधीनां हंसो विक्रतिजाचरम् ।
 तद्विक्रतेः प्रकारश्च प्रणवाहंससम्भवः । सह नाग्रे तत्प्रणवस्थिते-
 निर्दशनं तथा । वर्णानां नित्यतांबोधकारणं साधकान्तरम् ।
 मतद्वये तु वेदानां नित्यानित्यत्वदर्शनम् । तथ्यं नित्यत्वमेतेषां
 युक्तिदृष्टिप्रमाणकैः । वर्णैभ्यो ग्रहराश्वृक्षोत्पत्तिशक्रभ्रमात्मिका ।
 अमावास्याद्युद्भवश्च नक्षत्रहचनिर्णयः । स्वनक्षत्रहचमात्रच्छे-
 द्दने दोषदर्शनम् । ऋक्षाधिष्ठातृदेवाश्च / नक्षत्रयोनिनिर्णयः ।
 तद्विरोधदर्शनञ्च दम्पत्यादिविचारणे । तिथिभेददर्शनञ्च तिथ्य-
 धिपनिरूपणम् । इत्यद्गुरपरिच्छेदद्वितीयस्य समापनम् ॥ २ ॥
 तदाश्रियादेरुत्पत्तिर्लवादिकालनिर्णयः । तत्त्वस्रष्टारभ्रणञ्चा-
 इद्वारस्य त्रिधाकृतिः । त्रिविधाहृद्भूतेः स्रष्टिः शब्दादेर्भूत-
 सम्भवः । भूतमण्डलरूपाणि देहस्रष्टिश्चतुर्विधा । पञ्चीकृति-
 त्कारश्चोद्भिदुत्पत्तिस्ततः परम् । पापेनोद्भिदयोनिस्तुप्रायश्चित्तं

ततः परम् । स्वेदजोत्पत्तिकथनमण्डजोत्पत्तिरेव च । मनु-
 स्यत्वप्रशंसा च जन्ममृत्युक्रमस्तथा । प्रकृत्या जायते सर्वं
 तस्यां संलीयते पुनः । इति शाखापरिच्छेदद्वितीयस्य समा-
 पनम् ॥ ३ ॥ रजस्वलाया गर्भस्थात् पुंवीर्याद्गर्भसम्भवः ।
 रजस्वलानिदानञ्च गर्भे वीर्यगतिक्रमः । स्त्रीपुंनपुंसको-
 त्पत्तिकारणं तदनन्तरम् । बह्वपत्यत्वादिबीजं बलवद्गर्भका-
 रणम् । जीवप्रवेशनं तत्र शुक्राद्युत्पत्तिकारणम् । स्वेदमूत्र-
 पूरीषाणामुत्पत्तित्यागयोः क्रमः । रोगोत्पत्तेः कारणञ्च धातू-
 त्पत्तिक्रमस्ततः । प्राणादीनां क्रियां पश्चात् कललादिनिरूपणम् ।
 मूल एव विवेकश्च मांसपिण्डाद्गुरस्तथा । मेदोमज्जादिसम्भूति-
 रङ्गप्रत्यङ्गसम्भवः । अभीष्टदानं मातुस्तत्फलादिनिर्णयस्तथा ।
 त्वक्शुत्यादिसमुद्भूतिः सन्धेः सम्पूर्णता तथा । दोषदूष्यादिनि-
 र्णीतिरिन्द्रियादिनिरूपणम् । अन्तःकरणनिर्णीतिस्तृत्वानां पञ्च-
 विशकम् । पञ्चभूतगुणैर्देहो दशवायुनिरूपणम् । नाडीनिरू-
 पणं नाडीकन्दो द्वारस्थिताः शिराः । शाखाप्रशाखा नाडीनां
 ततः स्थाननिरूपणम् । अस्यस्थिसन्धिपेश्यादि स्त्रीणां पेश्च-
 धिका मता । प्रशाखानामविच्छेदचतुष्कस्य समापनम् ॥ ४ ॥
 वायुनामानि वायूनां मुख्यत्वादिविनिर्णयः । तेषां रूपाणि स्था-
 नानि कर्माणि च पृथक्, पृथक् । पिङ्गलेङ्गागते प्राणि सूर्या-
 चन्द्रमसोर्गतिः । दोषदूष्याग्निनामानि चोर्मिकोपनिरूपणम् ।
 चैत्रज्ञस्यार्थग्रहणप्रकारस्तदनन्तरम् । श्रोत्रादौ खादिसंस्थानं
 प्राधान्येन निदर्शितम् । वातपित्तकफैर्नुन्नधातुभीरोगसम्भवः ।
 पूर्वाद्दृष्टस्मृतिर्गर्भस्थितिलक्षणमत्र तु । गर्भाशयप्रमापन्तु त्रि-
 विधं कर्म तत्परम् । गर्भे चिन्ताप्रकारस्य निषेधा तदनन्तरम् ।
 देहस्याचरहत्तान्तं भुवनानि चतुर्दश । तनावद्रिहीपसेटराशि-
 नञ्चतसंस्यतिः । शुक्रासृग्भ्यां रक्तविन्दुदर्शनादेश्य सम्भवः ।

सूर्याचन्द्रमसोः स्थानं ब्रह्मादीनां तथैव च । गर्भाच्छिशीर्निः-
सरणं पूर्वोदान्तस्य विस्मृतिः । गर्भाद्भिर्गणकाले तु पापिनाम-
धिका व्यथा । रोदनानेहसि तदा नादावस्थानिरूपणम् । देहा-
वस्था पुनर्देहप्राप्तिः कर्मानुसारतः । ऐहिकस्य प्रेत्य भोगः क-
र्मणा जायते ध्रुवम् । इति पञ्चवरूपेषु परिच्छेदसमापनम् ॥५॥
अस्यष्टाक्षरभाषा तु श्रुतिमार्गाविभागतः । कुण्डलीस्फूर्तिरे-
कादिपञ्चाशद्वा यदा भवेत् । गुणिता सा तदा शब्दार्थाद्युद्भूतिः
क्रमेण च । पञ्चाशत् कामनामानि रतिनामानि च क्रमात् ।
सशक्तिकगणेशाननामानि तदनन्तरम् । क्षेत्रपालस्य नामानि तत्-
पूजादिफलं ततः । मुखाद्वर्णप्रकाशस्तत्प्रकाशान्ते तु विस्मृतिः ।
वर्णप्रकाशस्थानानि चन्द्रसूर्याग्निजाक्षरम् । सर्वे विसर्गजा वर्णा
अष्टस्थाननिरूपणम् । वर्णोच्चारक्रमाः पाञ्चभौतिकाक्षरनिर्णयः ।
इति स्तवनरूपत्तु परिच्छेदसमापनम् ॥ ६ ॥ पञ्चारूढाक्षरतनु
निदानञ्च लिपिक्रमः । अकारादिचकारान्तवर्णानां दैवतैः
सह । भूमौ लिपिनिषेधादिलेखनौनियमस्ततः । पुस्तकस्य
ततो मानं पुस्तकच्छिद्रनिर्णयः । पुस्तिकापत्रनिर्णीतिर्वेदलेख
ननिन्दनम् । युगभेदेऽक्षरे देवभेदो लेखकपूजनम् । आरम्भादौ
लेखकस्य चेतनग्रहदूषणम् । इति कोरकविच्छेदसप्तमस्य समा-
पनम् ॥ ७ ॥ ॐकारादिचकारान्तनामानि कुसुमानि च ।
तन्त्रसङ्केतकारीष्यष्टमच्छेदसमापनम् ॥८॥ पञ्चवक्त्रोद्भवा मन्त्रा
स्तन्त्रादिशास्त्रमेव च । गणेशेन सर्वतन्त्रविस्तारकरणं ततः ।
महामहादिविद्यानां बीजत्वं तदनन्तरम् । तथाष्टदशविद्याना
दर्शनानाञ्च निर्णयः । ईश्वरस्य शक्तिसमावेशाच्छास्त्रादिकर्तृता ।
मनुष्यप्रभृतीनाञ्च शास्त्रकर्तृनिरूपणम् । आन्वीक्षिक्यादिनि-
र्णीतिर्गृहिणां न तु मानसम् । पापमीशो द्विधात्मानमकरोत्
तस्य कारणम् । तन्त्रावतारबीजञ्च पञ्चवक्त्राद्यस्तथा । पञ्च-

वक्त्रस्य रूपञ्च पञ्चान्नायनिरूपणम् । षड्भान्नायस्य कथनमात्रा-
यभेददेवता । आन्नायानां फलञ्चैव तथाश्च फलनिर्णयः । आन्ना-
यभेदमन्त्राणामाचारादिनिरूपणम् । अपवादोत्सर्गतया विद्या-
शास्त्रविनिर्णयः । मन्त्रविद्याविभागश्च देवताभेदतस्तथा । स्त्री-
पुंनपुंसकत्वञ्च मन्त्राणां पदसु कर्मसु । मन्त्राणां क्रूरसीम्यत्वं
स्वप्नजागरणादिकम् । इति केशरविच्छेदनवमस्य समापनम् ॥८॥
हिन्नादिदोषनिर्णीतिर्मन्त्राणां तत्रतिक्रिया । महासुद्रालक्ष-
णञ्च योनिमुद्राकृतिस्तथा । कण्ठासनलक्षणञ्च पदचक्रेष्ट-
स्मृतिर्यथा । सहस्राराम्बुजे ध्यानमिष्टदेव्यास्ततः परम् । पुन-
र्मुलाधारपद्मादिषु चिन्ताक्रमस्तथा । मन्त्राक्षरस्य विच्छेत्तौ
प्रोतानन्तरकर्म यत् । तत्फलं संवत्सरेणाभ्यासात् सिद्धि-
रनुत्तमा । असक्तस्य योनिमुद्राकरणे तु जपक्रमः । भूतलिपि-
निधानञ्च तस्यां ऋष्यादिनिर्णयः । ध्यानं भूतलिपेः प्राणप्रतिष्ठा
तदनन्तरम् । वर्णन्यासः पूजनञ्च नवावृत्तय एव च । होमश्च
कामनाभेदाद्भूतलिप्या पुटीकृतः । सहस्रकृत्वः सञ्जसो मासमात्रं
यदा तदा । मनुः सर्वसिद्धिकरो दशसंस्कारकारणम् । वीजना-
मानि वीजानां भूतडामरसम्मतम् । नामधेयमिदं व्योमपरि-
च्छेदसमापनम् ॥ १० ॥ यद्यत्तन्वसारकारैरस्मदंशाजभास्करैः ।
धृतं प्रमाणं तेनाव नास्ति किञ्चित् प्रयोजनम् । द्रष्टव्यं तत्र
तत् सर्वं मन्त्रयन्त्रादिकं तथा । न्यासपूजादिमुद्रापि स्तवश्च
कवचं तथा । मालासंस्कारकर्मादि सर्वं तत्रास्ति केवलम् ।
संगृह्णाम्यधृतं तेन स्मार्त्तेनापि क्वचित् क्वचित् । मूलग्रन्थानु-
क्रमेण व्याख्यार्यमपि वादिनाम् । आक्षेपस्य निराकृत्यै तद्भृतं
ध्रियते मया । यत्राभिप्रायमावन्तु दर्शितं तेन सूरिणा । प्रमाणं
नैव दत्तं तत् प्रमाणमपि लिप्यते । शब्दाभिप्रायव्याख्यापि
कृता यत्र महात्मना । तेन तदविदो मन्दधियो विद्वंसतः प्रति ।

प्रष्टीकरोमि तां सर्वां यथाशास्त्रार्थनिश्चयाम् । एष क्रमः
 सर्वकाण्डे विज्ञातव्यो विचक्षणैः । योजं नद्याद्दुराव्यं तदनु
 समभवद्विष्यशाखाप्रशाखा जातं तत्पद्मवं तत्स्तवक उद-
 गमत् कोरकोऽतः प्रसूनम् । प्रोद्भूतः केशरः स्वाहजनि फलमिदं
 सर्गकाण्डस्त्वमीभिविद्वन्नभ्यश्चयद्राड् नयनयुगमितो निर्मलं पश्य
 सर्वम् । धन्यो मान्यो वरेण्योऽग्रगण्यः सत्कोर्त्तिशालिनाम् ।
 स्थिरलक्ष्मीनिवासः त्रीयुतः स्त्रीयेष्टभक्तिमान् । प्राणकृष्णचिर-
 क्षीवी भवतादात्मजैः सह । सुण्डमालातन्त्रे अष्टमपटले । विना
 तन्त्रात् विना मन्त्रात् विना यन्त्रात् महेश्वरि ! । न च भुक्तिश्च
 मुक्तिश्च जायते वरवर्णिनि ! । मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे चतुर्विंश-
 तिसाहस्रे उपरिभागे प्रथमचरणे चतुर्थपटले । विष्णुर्वरिष्ठो
 देवानां हृदानामुदधिर्यथा । नदीनाञ्च यथा गङ्गा पर्वतानां
 हिमालयः । अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां राज्ञामिन्द्रो यथा वरः ।
 देवीनाञ्च यथा दुर्गा वर्णानां ब्राह्मणो यथा । तथा समस्तशा-
 स्त्राणां तन्त्रशास्त्रमनुत्तमम् । इति तन्त्रशास्त्रप्रशंसा । वृंह-
 क्षीलतन्त्रे प्रथमपटले । यद्गृहे निवसेत्तन्त्र तत्र लक्ष्मीः
 स्थिरायते । राजद्वारे श्मशाने च सभायां रणमध्यतः ।
 निर्जने च जले घोरे श्वापदैः परिभूयते । माहात्म्यात्तस्य
 देवेशि ! चमत्कारी भवेत् प्रिये ! । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन
 गोपनीयं प्रयत्नतः । इति गृहे तन्त्रशास्त्रस्थितिफलम् । मत्स्य-
 सूक्ते । यानि तन्त्रागमोक्तानि न हन्तव्यानि हेतुभिः । ईश्व-
 रं प्रणीतानि यस्मात्तस्माद्भिजातिभिः । इति हेतुवादेन त-
 न्त्रोक्तकर्महानिनिषेधः । तत्रैव । ज्योतिषे मन्त्रवादे च वैद्यके
 वेदकर्मणि । अर्थमात्रन्तु गृहीयान्नापशब्दं विचारयेत् । मन्त्रस्य
 वादो यत्र इति मन्त्रवादस्तन्त्रमिति । ज्योतिरादौ शब्दवि-
 चारनिषेधः । तत्रैव । शब्दे मा संशयं कुर्याददृष्टस्त्विति कुत्र-

चित् । अद्वातव्यं विनिश्चित्य आनन्तप्राच्छब्दरूपतः । निर्वाण-
तन्त्रे नवमपटलेऽपि । शब्दब्रह्मस्वरूपञ्च मम वक्त्रादिनिर्गतम् ।
सन्देहो नैव कर्त्तव्यो यदि मुक्तिं समिच्छति । सन्देहात् परमं
याति रौरवं पितृभिः सह ॥ इति तन्त्रशास्त्रे संशयनिषेधः ।
गन्धर्वतन्त्रे द्वितीयपटले । सर्वकार्येषु सर्वत्र तान्त्रिके वैदिके
तथा । अविश्वासो महान् दोषो यत्रतस्तं विवर्जयेत् । संसिद्धे
कारणं देवि ! विश्वासः समुदाहृतः ॥ इति शास्त्रे विश्वासफ-
लम् ॥ महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्दशोऽङ्गासे ॥ किं तस्य तीर्थभ्रमणैः
किं यज्ञैर्जपसाधनैः । जानन्नेव महातन्त्रं कर्मपाशैर्विमुच्यते ।
स सिद्धः सर्वशास्त्रेषु सर्वधर्मविदां वरः । स ज्ञानी ब्रह्मवित् साधु
यस्तन्त्रं वेत्ति कालिके ! ॥ इति तन्त्रज्ञानफलम् ॥ तत्रैव ।
अलं वेदैः पुराणैश्च स्मृतिभिः संहितादिभिः । किमन्यैर्बहुभिः
स्तन्त्रैः ज्ञात्वैकं सर्वविद्भवेत् । इत्येकतन्त्रस्यापि ज्ञानफलम् ॥
गन्धर्वतन्त्रे द्वितीयपटले । आस्तिकोऽथ शुचिर्दत्तो द्वैतहीनो
जितेन्द्रियः । ब्रह्मिष्ठो ब्रह्मवादी च ब्रह्मी ब्रह्मपरायणः ।
सर्वहिंसाविनिर्मुक्तः सर्वप्राणिहितैरतः । सोऽस्मिन् शास्त्रेऽधि-
कारी स्यात्तदन्वयं न साधकः ॥ इति तन्त्रशास्त्राधिकारिकथ-
नम् ॥ कुञ्जिकातन्त्रे प्रथमपटले ॥ श्रुतिस्मृतिविधानेन
पूजा कार्या युगत्रये । आगमोक्तविधानेन कलौ देवान् यजेत्
सुधीः । न हि देवाः प्रसीदन्ति कलौ चान्यविधानतः ॥
पुरश्चरणरसोऽङ्गासतन्त्रे तृतीयपटलेऽपि ॥ तन्त्रोक्तं ध्यानमन्त्रञ्च
प्रशस्तं भारते कलौ । वेदोक्तञ्चैव स्मृत्युक्तं पुराणोक्तं वरानने ।
न शस्तं चक्षुन्नापाङ्गि । कदाचिद्भारते कलाविति ॥ महानिर्वाण-
तन्त्रे द्वितीयोऽङ्गासे च ॥ विना ह्यागममार्गेण कलौ नास्ति गतिः
प्रिये ! । श्रुतिस्मृतिपुराणादौ मयैवोक्तं पुरा शिवे ! । आगमोक्तेन
विधिना कलौ देवान् यजेत् सुधीः । कलायागमसुल्लङ्घ्योऽन्व-

मार्गं प्रवर्त्तते । न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न संशयः ॥
 तथा, कलौ तन्वोदिता मन्त्राः सिद्धास्तूर्णफलप्रदाः । शक्ताः
 कर्मसु सर्वेषु जपयज्ञक्रियादिषु । निर्वीर्याः श्रौतजातीया विप-
 हीनोरगा इव । सत्यादौ सकला आसन् कलौ ते मृतकां
 इव । पाञ्चालिका यथा भित्तौ सर्वेन्द्रियसमन्विताः । अमूर-
 शक्ताः कार्येषु तथान्ये मन्त्रराशयः । अन्यमन्त्रैः कृतं कर्म
 बन्ध्यास्त्रीसङ्गमो यथा । न तत्र फलसिद्धिः स्यात् यम एव
 हि केवलम् । कलाबन्वोदितैर्मार्गैः सिद्धिमिच्छति यो नरः ।
 षपितो जाङ्गवीतीरे कूपं खनति दुर्मतिः । नान्यः पन्था मुक्ति-
 हेतुरिहामुत्र सुखाप्तये । यथा तन्वोदितो मार्गो मोक्षाय च
 सुखाय च ॥ इति कलौ तन्त्रशास्त्रोक्तकर्मणा फलप्राप्तिकथनम् ॥
 मुण्डमालायाम् । तन्त्रवक्ता गुरुः साक्षात् यथा च ज्ञानदः शिवः ।
 यथा गुरुर्महेशानि ! यथा च परमो गुरुः । यथा परापरगुरुः
 परमेष्ठी यथा गुरुः । यथा चैव हि मन्त्रज्ञस्तन्त्रवक्ता गुरुः स्वयम् ।
 इति तन्त्रवक्त्रप्रशंसा ॥ तत्रैव ॥ तन्त्रञ्च तन्त्रवक्तारं निन्दन्ति
 तान्दिकीं क्रियाम् । ये जना भैरवास्तेषां मांसास्थिचर्वणो-
 दयताः । अतएव च तन्त्रज्ञं न निन्दन्ति कदाचन । न हसन्ति
 न निन्दन्ति न वदन्तप्रत्यथा क्वचित् ॥ इति तन्त्रादिनिन्दा-
 कारणदोषः ॥ प्रथमपटले ॥ शृणु देवि ! जगद्वात्रि ! सर्वमङ्गल-
 मङ्गलम् । तन्त्रं शृणुयाद्देविशि ! ब्रह्मनिर्वाणमाप्नुयात् ॥ दशम-
 पटले ॥ तन्त्रराजं महेशानि ! सारात्सारतरं प्रिये ! । श्रुत्वा ज्ञात्वा
 मोक्षभागं लभते नात्र संशयः ॥ एकादशपटले ॥ शृणुयात्
 यो मुण्डमालातन्त्रं परमकारणम् । ज्ञानदं मोक्षदं भक्तिभुक्ति-
 सौख्यप्रदं शिवे ! । इत्येवं परमं देवि ! देवानामपि दुर्लभम् । यो
 वेद धरणीमध्ये स एव परमार्थवित् ॥ इति तन्त्रविशेषश्रवण-
 कूलम् ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥ ज्ञानञ्च निर्मलं कृत्वा बुद्धिञ्च निर्मलां

अन्वे प्रथमपटले तु । आसीद्विन्दुस्ततो नादो नादाच्छक्तिः समु-
 द्भवा । नादरूपा महेशानि । चिद्रूपा परमा कला । नादाच्चैव
 उमुत्पन्ना अर्द्धविन्दुर्महेश्वरि ।। सार्द्धत्रितयविन्दुभ्यो भुजङ्गी
 कुलकुण्डली । विगुणा सगुणा देवि ! ब्रह्मरूपा सनातनी । चैत-
 यरूपिणी देवी सर्वभूतप्रकाशिनी । आनन्दरूपिणी देवी ब्रह्मा-
 नन्दप्रकाशिनी । इति विन्दोरादौ उत्पत्तिर्योक्ता सा आम्नायभे-
 देन अविरुडेति । स चाम्नायभेदोऽग्रे स्फुटीभवित्यति । इति स-
 गुणशिवाच्छक्त्युत्पत्तिः । तस्याः शक्तेस्तु नादविन्दुसृष्ट्यापयोग्य-
 त्त्वरूपो । तदुक्तं प्रयोगसारे । नादात्मना प्रबुद्धा सा निरामय-
 पदोन्मुखी । शिवोन्मुखी यदा शक्तिः पुरूपा सा तदा स्मृता ।
 इति शक्त्यवस्थाभेदः । इच्छासत्त्वादिरूपतया विन्दुरपि त्रिविध
 उक्तः सारदातिलके कान्यकुब्जवासिना जगद्गुरुणा लक्ष्मणाचा-
 र्येण । शिवशक्तिमयः साद्यात्त्रिधासौ भिद्यते पुनः । असौ विन्दुः
 शिवमयः शक्तिमय उभयमयश्चेति त्रिविधः । त्रिविधस्य स्वरू-
 पमुक्तं तत्रैव । विन्दुर्नादो बीजमिति तस्य भेदाः समीरिताः ।
 विन्दुः शिवात्मको बीजं शक्तिर्नादस्वायोर्मिथः । समव्ययः समा-
 ख्यातः सर्वागमविशारदैः । क्रियासारेऽपि । विन्दुः शिवा-
 त्मकस्तत्र बीजं शक्त्यात्मकं स्मृतम् । तयोर्योगे भवेन्नादस्ताभ्यो
 जातास्त्रिशक्तयः । इति त्रिविन्दुकथनम् । शक्तित्रयमुक्तं तत्रैव ।
 तौद्रीविन्दोस्ततो नादात् ज्येष्ठा बीजादजायत । वामा ताभ्यः
 उमुत्पन्ना रुद्रब्रह्मरमाधिपाः । ते ज्ञानेच्छाक्रियात्मानो वङ्गी-
 ष्ठकंस्वरूपिणः । एतत् सार्द्धवचन शारदायामपि । ते रुद्रब्रह्म-
 त्माधिपाः शिवब्रह्मनारायणा यथाक्रमं ज्ञानशक्तीच्छाशक्ति-
 क्रियाशक्तिस्वरूपा इत्यर्थः । अतएवैते वङ्गीन्धकंस्वरूपिणः शब्दस्य
 ईष्ट्यन्तर्गता निबोधका अर्द्धविन्दुरूपाः शक्तेरेवावस्थाविशेषा
 षेयाः । एतेन शक्तेरेव सृष्ट्यादिकर्तृत्वमिति ध्वनितम् । ननु

मातां माता स्वदेहात् मोहिनीं ददौ । द्वितीया सा महाविद्या
 सावित्री परमा कला । अस्याः सङ्गं समासाद्य वेदविस्तारणं
 कुरु । अनायासे सृष्टिकर्ता भव त्वं महिमण्डले । द्वितीये जा-
 धते पुत्रो विष्णुः सत्त्वगुणाश्रयः । कालिकोवाच । शृणु पुत्र !
 महावीर ! विवाहं कुरु यत्नतः । विष्णुरुवाच । तव दर्शनमात्रेण
 निष्कामी जायते पुमान् । कथं करोमि हे मात ! मोहिनीं देहि
 मे शिवे । देहाच्छक्तिं विनिष्कृष्य ददौ तस्मै च कालिका ।
 वैष्णवीं तां महाविद्यां श्रीविद्यां परमेश्वरि ! । तामाश्रित्य महा-
 वेषुः पालयत्यखिलं जगत् । तृतीये जायते पुत्रो महायोगी
 सदाशिवः । तं दृष्ट्वा सा महाकाली ऋतुयुक्ताभवन्मुदा । शृणु
 पुत्र ! महायोगिन् ! महाश्वं हृदयं कुरु । त्वां विना पुरुषः को
 ता मां विना कापि मोहिनी । अतस्त्वं परमानन्दो विवाहं
 कुरु मे शिव ! । सदाशिव उवाच । यदुक्तं कर्म हे मातस्त्वां
 वेना नास्ति मोहिनी । सत्यमेतत् जगन्मात ! मां विना पुरुषो
 न च । अस्मिन् देहे संस्थिते च न करोमि विवाहकम् । कुरु
 देहान्तरं मातः करुणा यदि वर्त्तते । तत्क्षणे सा महाकाली
 ददौ भुवनसुन्दरीमिति । कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले । ब्रह्माणो
 कुरुते सृष्टिं न तु ब्रह्मा कदाचन । अतएव महेशानि ! ब्रह्मा
 प्रेतो न संशयः । वैष्णवी कुरुते रक्षां न तु विष्णुः कदाचन ।
 अतएव महेशानि ! विष्णुः प्रेतो न संशयः । रुद्राणी कुरुते
 पापं न तु रुद्रः कदाचन । अतएव महेशानि ! रुद्रः प्रेतो न
 संशयः । ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या जडाश्चैव प्रकीर्त्तिताः । प्रकृतिश्च
 वना देवि ! सर्वकार्याक्षमा ध्रुवमित्युक्तम् । इति शक्त्या सृष्ट्या-
 दकथनम् । शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह । शारदायां प्रथमपटले ।
 प्रथमानात् परादिन्दोरव्यक्तात्मा वरोऽभवत् । शब्दब्रह्मेति तं
 ङुः सर्वागमविशारदा इति । परादिन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्थाः

शब्दार्थभावि भुवनं सृजतीन्दुरूपा यावद्भिर्भक्तिं
 स्वशक्त्या । वङ्गप्राणिका हरति तत् सकलं युगान्ते तां
 मनसि जातु न विस्मरामीति । गोरक्षसंहितायामपि ।
 क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी । त्रिधा शक्तिः
 यत्र तत्परं ज्योतिरोमिति । यथासम्भवमुद्भेयम् अत्र ज्ञानं
 शक्तिरिच्छा ब्राह्मीशक्तिः क्रिया वैष्णवीशक्तिरिति त्रिधा
 कारा सा । वक्ष्यमाणायामपि तस्यां सूर्येन्दुपावकान् ।
 त्रिभिर्वर्णैरित्यादिप्रणवांशाः अकारोकारमकारा
 रुद्रात्मका अकाराद्ब्रह्मणोत्पन्नमित्यादि
 सन्मण्डलेषु व्यवस्थिता इति । तेन तत्र तत्र
 ब्रह्मा अत्र तु सूर्यरूपो विष्णुरिति पूर्व
 विरोध इति चेदर्थसृष्ट्यनुसारेण क्रमोऽनुसन्धेयो न तु
 नुसारेणेति स्थितम् । योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे दशमपटले ।
 इत्युक्त्वा सा महाकाली ददावस्मासु शम्भवि ।।
 ज्ञानशक्तिः सर्वकार्यार्थसाधना । इच्छा तु विष्णवे दत्ता
 शक्तिस्तु ब्रह्मणे । मह्यं दत्ता ज्ञानशक्तिः सर्वशक्तिस्वरूपिणी
 इत्यनेन विष्णोरिच्छाशक्तिरिति यदुक्तं तदान्नायभेदेनाविरुद्धा
 एवं च । । पञ्चानायतत्त्वात् ।।
 तिपरस्परविरुद्धवचनानि सात्त्विकादिभेदेनान्नायभेदेन
 व्यवस्थेयानीति निबोधिकादिसृष्टिकथनम् । निर्वाणतत्त्वे प्रथ
 पटले तु । सत्यलोके निराकारा महाज्योतिःस्वरूपिणी
 मायावल्कलमुत्सृज्य द्विधा भिन्ना जगन्मयी । शिवशक्तिवि
 गेन जायते सृष्टिऋक्षणा । प्रथमे जायते पुत्रो ब्रह्मसंज्ञो ।
 पार्वति ।। कालिकोवाच । शृणु पुत्र । महावीर । विवाहं
 यद्वतः । एतन् श्रुत्वा ततो ब्रह्मा उवाच सादरं वचः ।
 विना जननी नास्ति शक्तिं मे देहि सुन्दरि ।। तत् श्रुत्वा ।

तां माता स्वदेहात् मोहिनीं ददौ । द्वितीया सा महाविद्या
 आवित्री परमा कला । अस्याः सङ्गं समासाद्य वेदविस्तारणं
 कुरु । अनायासे सृष्टिकर्ता भव त्वं महिमण्डले । द्वितीये जा-
 यते पुत्रो विष्णुः संत्वगुणाग्रयः । कालिकोवाच । शृणु पुत्र !
 महावीर ! विवाहं कुरु यत्रतः । विष्णुरुवाच । तव दर्शनमात्रेण
 निष्कामी जायते पुमान् । कथं करोमि हे मात ! मोहिनीं देहि
 मे शिवे । देहाच्छक्तिं विनिष्कृष्य ददौ तस्मै च कालिका ।
 वैष्णवीं तां महाविद्यां श्रीविद्यां परमेश्वरि ! । तामाश्रित्य महा-
 विष्णुः पालयत्यखिलं जगत् । तृतीये जायते पुत्रो महायोगी
 सदाशिवः । तं दृष्ट्वा सा महाकाली ऋतुयुक्ताभवन्मुदा । शृणु
 पुत्र ! महायोगिन् ! महाकथं हृदयं कुरु । त्वां विना पुरुषः को
 वा मां विना कापि मोहिनी । अतस्त्वं परमानन्दो विवाहं
 कुरु मे शिव ! । सदाशिव उवाच । यदुक्तं कर्म हे मातस्त्वां
 विना नास्ति मोहिनी । सत्यमेतत् जगन्मात ! मां विना पुरुषो
 न च । अस्मिन् देहे संस्थिते च न करोमि विवाहकम् । कुरु
 देहान्तरं मातः करुणा यदि वर्त्तते । तत्क्षणे सा महाकाली
 ददौ भुवनसुन्दरीमिति । कुलिकातन्त्रे प्रथमपटले । ब्रह्माणो
 कुरुते सृष्टिं न तु ब्रह्मा कदाचन । अतएव महेशानि ! ब्रह्मा
 प्रेतो न संशयः । वैष्णवी कुरुते रक्षां न तु विष्णुः कदाचन ।
 अतएव महेशानि ! विष्णुः प्रेतो न संशयः । रुद्राणी कुरुते
 रासं न तु रुद्रः कदाचन । अतएव महेशानि ! रुद्रः प्रेतो न
 संशयः । ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या जडाश्चैव प्रकीर्तिताः । प्रकृतिश्च
 वेना देवि ! सर्वकार्याक्षमा भुवमित्युक्तम् । इति शक्त्या सृष्ट्या-
 दैक्यनम् । शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह । शारदायां प्रथमपटले ।
 भेष्यमानात् परादिन्दोरव्यक्तात्मा वरोऽभवत् । शब्दब्रह्मेति तं
 ऋः सर्वागमविशारदा इति । परादिन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्थाः

शब्दार्थभावि भुवनं सृजतीन्दुरूपा यावद्भिर्भक्तिं
 स्वशक्त्या । वङ्गप्राप्तिका हरति तत् सकलं युगान्ते तां
 मनसि जातु न विस्मरामीति । गौरक्षसंहितायामपि ।
 क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी । त्रिधा शक्तिः
 यत्र तत्परं ज्योतिरोमिति । यथासम्भवमुन्नेयम् अत्र ज्ञानं
 शक्तिरिच्छा ब्राह्मीशक्तिः क्रिया वैष्णवीशक्तिरिति त्रिधा
 कारा सा । वक्ष्यमाणायामपि तस्यां सूर्येन्दुपावकान् ।
 त्रिभिर्वर्णैरित्यादिप्रणवांशाः अकारोकारमकारा
 रुद्रात्मका अकाराङ्गद्वयोत्पन्नमित्यादि
 सन्मण्डलेषु व्यवस्थिता इति । तेन तत्र तत्र
 ब्रह्मा अत्र तु सूर्यरूपो विष्णुरिति
 विरोध इति चेदर्थसृष्ट्यनुसारेण क्रमोऽनुसन्धेयो न तु
 नुसारेणेति स्थितम् । योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे दशमपटले
 इत्युक्त्वा सा महाकाली ददावस्मासु शाश्वति ।।
 ज्ञानशक्तिः सर्वकार्यार्थसाधना । इच्छा तु विष्णवे दत्ता ।
 शक्तिस्तु ब्रह्मणे । मह्यं दत्ता ज्ञानशक्तिः सर्वशक्तिस्वरूपिणी ।
 इत्यनेन विष्णोरिच्छाशक्तिरिति यदुक्तं तदान्नायभेदेनाविरुद्धम्
 एवं च
 तिपरस्परविरुद्धवचनानि सात्त्विकादिभेदेनाम्नायभेदेन वा
 व्यवस्थेयानीति निबोधिकादिसृष्टिकथनम् । निर्वाणतन्त्रे प्रथम
 पटले तु । सत्यलोके निराकारा महाज्योतिःस्वरूपिणी ।
 मायावल्कलमुत्सृज्य द्विधा भिन्ना जगन्मयी । शिवशक्तिविभा-
 गेन जायते सृष्टिःकल्पना । प्रथमे जायते पुत्रो ब्रह्मसंज्ञो हि
 पार्वति ! । कालिकीवाच । नृण पुत्र ! महावीर ! विवाहं कुर्व
 यन्नतः । एतत् श्रुत्वा ततो ब्रह्मा उवाच सादरं वचः । त्वां
 विना जननी नाम्नि शक्तिं मे देहि सुन्दरि ! । तत् श्रुत्वा

तां माता स्वदेहात् मोहिनीं ददौ । द्वितीया सा महाविद्या
 आवित्री परमा कला । अस्याः सङ्गं समासाद्य वेदविस्तारणं
 कुरु । अनायासे सृष्टिकर्ता भव त्वं महिमण्डले । द्वितीये जा-
 यते पुत्रो विष्णुः संस्वगुणाग्रयः । कालिकोवाच । शृणु पुत्र !
 महावीर ! विवाहं कुरु यत्नतः । विष्णुरुवाच । तव दर्शनमात्रेण
 निष्कामी जायते पुमान् । कथं करोमि हे मात ! मोहिनीं देहि
 मे शिवे । देहाच्छक्तिं विनिष्कृत्य ददौ तस्मै च कालिका ।
 वैष्णवीं तां महाविद्यां श्रीविद्यां परमेश्वरि ! । तामाश्रित्य महा-
 विष्णुः पालयत्यखिलं जगत् । तृतीये जायते पुत्रो महायोगी
 सदाशिवः । तं दृष्ट्वा सा महाकाली ऋतुयुक्ताभवन्मुदा । शृणु
 पुत्र ! महायोगिन् ! महाकथं हृदयं कुरु । त्वां विना पुरुषः को
 वा मां विना कापि मोहिनो । अतस्त्वं परमानन्दो विवाहं
 कुरु मे शिव ! । सदाशिव उवाच । यदुक्तं कर्म हे मातस्त्वां
 विना नास्ति मोहिनी । सत्यमेतत् जगन्मात ! मां विना पुरुषो
 न च । अस्मिन् देहे संस्थिते च न करोमि विवाहकम् । कुरु
 देहान्तरं मातः करुणा यदि वर्त्तते । तत्क्षणे सा महाकाली
 ददौ भुवनसुन्दरीमिति । कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले । ब्रह्माणां
 कुरुते सृष्टिं न तु ब्रह्मा कदाचन । अतएव महेशानि ! ब्रह्मा
 प्रेतो न संशयः । वैष्णवी कुरुते रक्षां न तु विष्णुः कदाचन ।
 अतएव महेशानि ! विष्णुः प्रेतो न संशयः । रुद्राणां कुरुते
 प्रासं न तु रुद्रः कदाचन । अतएव महेशानि ! रुद्रः प्रेतो न
 संशयः । ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या जडाश्चैव प्रकीर्तिताः । प्रकृतिश्च
 विना देवि ! सर्वकार्याचमा ध्रुवमित्युक्तम् । इति शक्त्या सृष्ट्या-
 दिकथनम् । शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह । शारदायां प्रथमपटले ।
 भिद्यमानात् पराद्दिन्दोरव्यक्ताका वरोऽभवत् । शब्दब्रह्मेति तं
 राहुः सर्वागमविशारदा इति । पराद्दिन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्था-

रूपो यः प्रथमो विन्दुस्तस्माद्द्विद्यमानादव्यक्तात्मा वर्णादिविशेष-
रहितोऽखण्डो नादमात्रमुत्पन्नमित्यर्थः । उक्तञ्चदुर्गेण यत्र ध्वना-
वकारादयो वर्णा विशेषरूपेण न व्यज्यन्ते स ध्वनिरव्यक्त इति ।
सृष्ट्युन्मुखपरमशिवप्रथमोक्तासमात्रमखण्डोऽव्यक्तो नादविन्दु-
मय एव व्यापको ब्रह्मात्मकः शब्दः । शब्दब्रह्मेति हृदयं तथा
च राघवमदृष्टं वचनम् । क्रियाशक्तिप्रधानायाः शब्दशब्दार्थकार-
णम् । प्रकृतेर्विन्दुरूपिण्याः शब्दब्रह्माभवत्परमिति । प्रयोग-
सारोऽपि । सोऽन्तरात्मा तदा देवि । नादात्मा नदते स्वयम् ।
यथा संस्थानभेदेन सभूय वर्णतां गतः । वायुना प्रेत्यमाणासौ
पिण्डाद्गतिं प्रयास्यतीति । शारदातिलके । चैतन्यं सर्वभूतानां
शब्दब्रह्मेति मे मतम् । तत् प्राप्य कुण्डलीरूपं प्राणिनां देह-
मध्यगम् । वर्णात्मनाविर्भवति गद्यपद्यादिभेदतः । तद्विद्यमान-
विन्दुरूपं चैतन्यं कुण्डलोत्तररूपं प्रणवाकारं प्राणिनां देह-
मध्यगं सत् वर्णात्मना आविर्भवति प्रकाशत इत्यन्वयः । किं कृत्वा
प्राप्य कण्ठादिकरणानीति शेषः । तथा च मूलाधारात् प्रथम-
मुदितो यस्तु तारः परास्य इत्यादि प्रपञ्चसारं आचर्य्यो वक्ष्यति ।
अतएव वक्ष्यमाणा सृष्टिः कुण्डलीत इति ज्ञेयम् । शब्दब्रह्मपरम-
ब्रह्मभेदेन ब्रह्मणो द्वैविध्यमुक्तं कुलार्णवे पञ्चमखण्डे प्रथमोक्तासे ।
आगमोक्त्यं विवेकोक्त्यं द्विधा ज्ञानं प्रचक्षते । शब्दब्रह्मागमनयं
परं ब्रह्मविवेकजम् । श्रीभागवते षष्ठस्कन्धे षोडशाध्यायेऽपि ।
अहं सर्वाणि भूतानि भूतात्मा भूतभावनः । शब्दब्रह्म परं ब्रह्म
ममोभे शाश्वती तनुरिति । शब्दब्रह्म प्रणवरूपं तथा च भग-
वद्गीता । ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन् । यः
प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिमिति । ओमिति
ध्वनिमात्रोपलक्षणमतो वक्ष्यमाणगुरुवक्त्रे स्थितं ब्रह्म लभ्यते ।
तत्प्रसादत इत्यादिवचनैः सह न विरोधः । सर्वत्रैव ध्वनेर्विद्य-

मानत्वात् । प्रणवार्यो वा वाचन्तु परमं ब्रह्मप्रणवी वाचकः
 श्रुत इत्यादिवचनात् ।

इति श्रीप्राणतोयिण्यां प्रथमकाण्डे वीजस्वरूपशब्दप्रादु-
 र्भावरूपाकरकथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः । * * *

इत्याकरे समुद्रभूते शब्दे संशयरूपतः विवादविल्लमुत्पन्नं पर-
 स्परजिगीषयेति । अथ शब्दा नित्या अनित्याः प्रसिद्धायेति मत-
 वयम् । तत्र पूर्वमते शब्दब्रह्मेति सुहृत्तम् । अनित्यवादिनोऽपि
 बहवस्तेषां मध्ये आन्तरस्फोटवादिनो जातिव्यक्तिस्फोटात्मक-
 वाह्यस्फोटवादिनश्चैवं विवदन्ते यथा अथ कथमर्थः शब्देन प्रति-
 पाद्यते प्रतिपादयितुमक्षमत्वात् । तथा हि नियतवर्णाः पदार्थं
 गमयन्ति ते किं क्रमेण युगपद्वा । नाद्यः । गौरित्यादौ गादिवर्णः
 प्रत्येकमर्थेप्रतिपादने कृते अपरवर्णवेयर्थे स्यात् । अथ वर्णैरेकशः
 कियानर्थावयवः प्रतिपाद्यत इति चेत्तदप्ययुक्तम् । न हि गवाद्यव-
 यवे गादिवर्णानां सङ्केतोऽस्ति । न द्वितीयः । भिन्नकालोप-
 लब्धानां योगपद्याभावात् । उच्चरितप्रध्वंसिनो हि वर्णास्ताव-
 त्कालमवतिष्ठन्ते । न च पूर्वपूर्ववर्णज्ञानं तस्योत्तरोत्तरवर्ण-
 ज्ञानानुवृत्तौ नित्यत्वे प्रसङ्गात् अतएवेदं निरस्तम् । यावन्तो
 यादृश्या वे च तदर्थप्रतिपादने । वर्णाः प्रज्ञातसामर्थ्याः ते तथे-
 याद्येवोधका इति । तस्मादनुत्पन्नोत्पन्नद्वयोरसत्त्वे विशेषा-
 भावात् वर्णैर्भ्योऽर्थप्रत्ययो न सम्भवतीति वर्णाव्यतिरेकेण वर्णाः
 भिव्यङ्गः स्फोटः परिकल्प्यते । स्फुटत्वर्थो यस्मादिति स्फोटो-
 'ऽपादानेऽल् । वर्णोच्चारणन्तु स्फोटार्थमेव । पादवर्णां हि स्फोट-
 व्यञ्जका इति क्रमयोगपद्याभ्यां व्यञ्जकासम्भव इति चेन्नयति
 तावदर्थप्रतिपत्तिः तदनुपपत्त्या वर्णेष्वपि स्फोटः कल्प्यते । तस्मात्
 वर्णस्फोटात् पदस्फोटस्तस्मादर्थप्रतिपत्तिरित्यञ्च क्रमयोगप-
 द्याभ्यां पदभ्यो वाक्शर्यानुपपत्त्या पदस्फोटव्यञ्जितात् वाक्शः

स्फोटोत् वाक्यार्थप्रतीतिः । ननु गौरित्युच्चारणानन्तरं वर्ण-
व्यतिरिक्तं परं किञ्चिन्नोपलभामहे । केवलं वर्णा एव प्रतिपा-
द्यन्ते । तस्मादनुपलभ्यमानत्वात् स्फोटरूपं नाम नास्त्येव शश-
विषाणादिवदिति स्फोटवादिनमाक्षिपन्ति । शपथैरपि ना-
देयं वचो वः स्फोटवादिनाम् । नभःकुसुममस्तीति कोऽभिदध्यात्
सचेतन इति । तत्र स्फोटवादिभिरुच्यते प्रत्यक्षेण न गृह्यते
स्फोटः । तथा हि गौरित्यत्र गकारौकारविसर्गेति वर्णत्रयस्य
क्रमेणानुभवानन्तरं पदमिति अभिन्नाकारा बुद्धिरुपजायते । न च
तस्यां वर्णत्रयानर्थक्यं प्रयुज्यते अभिन्नत्वात् बुद्धेः । यथा पटबुद्धि-
रभिन्ना तन्तुभिरेवोपजायमाना तन्तुव्यतिरिक्तं पटमवलम्बते ।
तथा इहापि वर्णत्रयव्यतिरिक्तं वस्वन्तरमवलम्बते स च स्फोट
इति । ननु वर्णव्यतिरिक्तमन्यद्वस्तु न दृश्यत एव पटोऽपि तर्हि
तन्तुव्यतिरिक्तो न दृश्यते कथमङ्गीकर्तव्यः पटबुद्धौ पटः प्रकाशते
स्फोटोऽपि तर्हि तथा । अथ स्फोटः किंस्वरूप इदं तदिति
शृङ्गग्राहितया प्रतिपाद्यताम् । अथोच्यते । यो हि यद्बुद्धिग्राह्यः
स तद्बुद्धिबोध्य एव न बुद्धरन्तरेभ्य इति पटोऽपि तर्हि तट-
बुद्धैरेव प्रतिपाद्यते । न तु बुद्धरन्तरेण तस्मात् । यथा तन्तुनुभ-
वानन्तरमवयवी प्रत्यक्षसिद्धेः पटस्तद्वत् सकलवर्णानुभवानन्तर-
मनुभूयमानो वर्णाभिव्यङ्गः । प्रत्यक्षसिद्धस्फोट इति गोपीनाथ-
तर्काचार्याः । तन्मतद्वयं द्रूपयितुमुपक्रमन्ते शारदातिलके
प्रथमपटले आचार्याः । शब्दब्रह्मेति शब्दार्थं शब्दमित्यपरे
विदुः । एके आचार्याः शब्दार्थम् आन्तरस्फोटं शब्दब्रह्मेत्याहुः ।
यथाह । निरंश एव अभिन्नो नित्यबोधस्वभावः शब्दार्थं आन्त-
रस्फोट इति । अपरे वैयाकरणाः पूर्वपूर्ववर्णांश्चारणाभिव्यक्त-
तत्तत्पदमस्कारसहायचरमपदपङ्क्तयोद्बुद्धं वाक्यस्फोटलक्षण-
मखण्डैकार्यप्रकाशकं शब्दं शब्दमङ्ग्रेति वदन्ति । यथाह । एक

एव नित्योऽभिव्यङ्गोभ्योऽखण्डो व्यक्तिस्फोटो जातिस्फोटो वा
 बहोरूप इति । न तु अनित्यःशब्दश्चेत्तदा नानामुनिभिर्महादेवेन
 देव्यर्शनानानाशास्त्रेषु एकमेव वचनं क्वचित् क्वचित् कथमुक्तं
 तदप्ये व्यक्तीभविव्यति । नित्यपक्षे तु नैप दोषो वचनस्यापि नित्य-
 त्वात् इति चेत् न । अनित्यपक्षेऽपि नानावक्त्रादेकस्वरूपा भा-
 रती वचनरूपेण निर्गतत्वेनेन कस्यापराधस्तस्याः शक्तेः वैचि-
 त्त्र्यात् । यत्तु योगिनीतन्त्रे प्रथमखण्डे दशमपटले । तन्मध्ये तु
 मया दृष्टं वर्णपुञ्जं महोज्ज्वलम् । सूर्यकोटिसमाभासं चन्द्र-
 कोटिसुशीतलम् । वाङ्मकोटिमहोज्ज्वलं पर ब्रह्ममयं ध्रुवमिति
 वचनं तद्ब्रह्माण्डादिवदाद्यायरोरस्थत्वेन अवधातव्यमन्यथा
 तच्छरीरवर्तिनां ब्रह्माण्डादीनामपि नित्यं स्यात् । तच्छरीरे
 ब्रह्माण्डन्तु । अतोव बृहदाकारब्रह्माण्डकोटिकोटयः । चरन्ति
 सर्वदा देवि ! कः सख्यातुं क्षमो भवेत् । इति तदनन्तर-
 शिववचनाज्ज्ञेयम् । अथ भवन्मते मन्त्रवेदगायत्रादीनाम-
 नित्यत्वापत्तिरिष्टापत्तिरिति चेत् । श्रीमित्येकाक्षरं ब्रह्म
 व्याहरन् मामनुष्मरन् । इति गीतोक्तम् । गुरुवक्त्रे स्थितं ब्रह्म
 लभ्यते तत्प्रसादतः । इति गुरुगोतीक्तम् । गुरुणा यस्य यत्
 प्रोक्तं तत्तस्य ब्रह्मसंज्ञितम् । इति गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपट-
 लोक्तम् । गायत्री ब्रह्मरूपिणीति तत्कवचोक्तमपौरुषेयाणि वेद-
 वाक्यानीति दुर्गसिंहोक्तञ्च । उक्तञ्च दोषाः सन्ति न सन्तीति
 पौरुषेयेषु विद्यते । वेदे कर्तुरभावात्तु दोषाशङ्कैव नास्ति नः ।
 इति तत्र तत्र लक्षणाया ब्रह्मप्रतिपादकमिति व्याख्यातव्यमिति
 चेत्रेयं लक्षणा रुद्धिप्रयोजनाभ्यां वञ्चितत्वादिति । उक्तञ्च काव्य-
 प्रकाशे । मुख्यार्थवाधे तदुयोगे रुद्धितोऽर्थप्रयोजनात् । अन्यार्थो
 लक्ष्यते यत् सा लक्षणारोपिता क्रिया । इति शब्दश्रवणमात्रा-
 वगस्योऽर्थः मुख्यार्थः । यद्योक्तं गोपीनाथतर्काचार्य्येण । श्रुति-

मात्रेण यत्रास्य तादर्थ्यं भवसीयते । तं मुख्यमर्थं मन्यन्ते गौणं
यत्रोपपादितमिति । बाधस्तु अन्वयानुपपत्तिः । ययेत्यर्थं यदित्य-
व्ययम् । क्रियाव्यापारः । आरोपिता अभिधेयप्रत्ययान्तरित-
प्रत्ययेति । प्रसिद्धवादिनस्तु नामी वर्णा नित्यास्तल्लक्षणायोगात् ।
तथा हि सदकारणवन्नित्यमिति नित्यलक्षणम् । सत् सत्त्वाशालि
अकारणवत् कारणरहितं यत् तन्नित्यमित्यर्थः । केवलं सदि-
त्युक्ते घटपटादेर्ध्वंसस्यापि नित्यत्वप्रसङ्गः स्यात् । केवलमकारण-
वदित्युक्तेऽपि प्रागभावस्यापि नित्यत्वप्रसङ्गः । अतो विशेषण-
द्वयमिति । वर्णास्तु कण्ठताल्वादिकरणक्रमानुविधायिजन्मानः
नित्या भवितुमर्हन्ति । नाप्यनित्याः स एवायं शब्दो यः पूर्व-
मुपालब्ध इति प्रत्यभिज्ञानात् । अथ तत्प्रतिरूपकोऽयमिति
चेत्तथापि सङ्केतान्तरप्रसक्तिः स्यात् । सङ्केतस्तु । अस्माच्छब्दा-
दयमर्थो बोद्धव्य इत्युद्देशनरूपः । वर्णादिषु उच्चरितप्रध्वस्तेषु
सङ्केतोऽपि ध्वस्त इति । तस्मान्न अमी वर्णा नित्या नाप्यनित्याः ।
किन्तु अनयच्छिन्नसन्तानाः प्रसिद्धा इति । ननु वर्णा नित्या-
द्येत्तदा कथमुक्तं वर्णात्मनाविर्भवतीति । नैवमभिप्रायापरि-
ज्ञानाद्दोषमाशङ्कसे तथा हि । शब्दो द्विविधो ध्वनिर्वर्णश्च ।
पङ्जर्पभगान्धारमध्यपञ्चमधैवतनिपादेषु सप्तसु स्वरेषु वर्णं
विना ध्वनिः स्वातन्त्र्येण प्रतिभाति । अमरसिंहेनापि तन्वी-
कण्ठोत्थिताः स्वरा इत्युक्तम् । तथा च पङ्जं रीति मयू-
रस्तु गावो नर्दन्ति चर्पभम् । अजो रीति तु गान्धारं कौशं
कणति मध्यमम् । पुष्पसाधारणे काले ककिलो रीति पञ्चमम् ।
धैवतं कुञ्जरो रीति निपादं हेपते ह्य इति रायमुकुटप्रभृति-
धृतसङ्गीतयचनमिति । मालवादयो रागा अपि मूर्च्छितस्वर-
भेदेन ध्वनिरेव भवति । तथाच मालवोऽयं वसन्तद्यायमित्यादि
गीतिश्रवणसमये ध्वनिभेदेन सामाजिकानां प्रतीतिः स्यात् !

ध्वनिभेदज्ञानन्तु स्वरभेदेन भवति । न तु वस्तुत इति । ध्वनि-
मन्तरेण वर्णा न प्रकाशते । अर्थावबोधाय ध्वनिर्वर्णात्मना आवि-
र्भवति प्रकाशत इति तस्य तात्पर्यम् । नन्वर्थावबोधाय परा
पश्यन्ती मध्यमा वैखरौत्वरूपावस्थः सन् ध्वनिरपि प्रकाशते ।
तथाच गवादीनां वक्षप्रभृत्यावाहनाद्यर्थं नादः प्रवर्तते ॥ अत-
एवोक्तं स्वरशास्त्रे ॥ शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गीतिरसं फणी ।
हरिवेत्ति हरो वेत्ति नारदोवेत्ति वा न वा ॥ इति चेत् सत्यम् ।
गवादीनां स्वरमात्रप्रतीतिसमवायिनां कियद्विषयकज्ञानमस्ति
न तु धीमेधाविज्ञानानि तानि तु वर्णज्ञानादृते न सम्भवन्ति ।
तथाहि ईश्वरविषयकज्ञानमपीश्वरशब्दं विना न भवति ।
एवमनिर्देश्यं निर्गुणं ब्रह्मापि अन्धकारावस्थितवस्तुप्रकाशकप्रदीपे-
नेव तत्रकाशकमात्रेण निर्गुणशब्देनैव व्यज्यते । अतएव ध्वनिं
टणाय मत्वा शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गीतिरसं फणी । एकन्तु
कवितातत्त्वमीश्वरो वेत्ति नापर इत्यनेन काव्यविद्धिरूप-
हसितम् । कवितातु अर्थव्यङ्गा अतो वर्णात्मकशब्देनैव कविता
स्यादिति तु न शब्दवाच्यत्वं निर्गुणस्य ॥ सनिर्गुणः गुणश्चेति
शिवो ज्ञेयः सनातनः ॥ निर्गुणः प्रकृतेरन्यः सगुणः सकलः स्मृत
इति शारदोक्तेर्वर्णानां प्रकृतिप्रभवत्वेन तत्र ह्युच्चाभावात् प्रकृते-
रन्यः प्रकृत्या असम्बद्ध इत्यर्थः ॥ कुञ्जिकातन्त्रे प्रथमपटले तु शेषा-
हमन्यथोक्तं यथा । निर्गुणः सगुणश्चेति शिवो ज्ञेयः सनातनः ।
निर्गुणाद्यैव सञ्जाता विन्दवस्त्रय एव च । ब्रह्मविन्दुर्विष्णुविन्दू-
रुद्रविन्दुर्महेश्वरीति ॥ अन्यथा प्रकृतीश्वरभेदोपलब्धनन्तरं
मिलितत्वप्रतीतिविषयेण सगुणेन निर्गुणस्य भेदप्रतीतिर्न
स्यादतएव श्रुत्यध्याये ब्रह्मणा ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणहृत्तयः ।
कथं चरन्ति श्रुतयः साक्षात् सदमतः परे ॥ इति परीक्षितः प्रश्नो-
ऽपि सङ्गच्छते । आस्ता विस्तरः प्रस्तुतमभिधास्ये । तन्नतद्वयं

दूषयति शारदातिलकं मतइयेन शब्दशब्दार्थयोः ब्रह्मत्वमुक्त्वा
 न हि तेषां तयोः सिद्धिर्जडत्वादुभयोरपीति तेषां वादिनां
 मते तयोः शब्दशब्दार्थयोः शब्दब्रह्मत्वसिद्धिर्न । हेतुमाह उभयो-
 र्जडत्वादिति । अयमाशयः । शब्दं विनार्यो जडः प्रतिपत्तुमशक्यः
 कस्तं प्रतिपादयिष्यतीत्येवमर्थं विना शब्दोऽपि जडः प्रतिपाद-
 यितुमशक्तः कं स बोधयिष्यतीति तेन शब्दार्थरूपविशिष्टस्य शब्द-
 ब्रह्मत्वमवधारितम् । तदुक्तम् अध्यायात्मविभेके । अनादिनिधनं
 ब्रह्म शब्दतत्त्वं यदक्षरम् । विवर्त्ततेऽर्थभावेन प्रक्रिया जगतो म-
 तेति । अन्यत्रापि शब्दब्रह्मेति शब्दावगम्यमर्थं विदुर्बुधाः ।
 स्वतोऽर्थानावरोधत्वात् प्रोक्तोऽप्येतादृशो वर इति । स तु सर्वत्र
 संस्यूते जाते भूताकारे पुनः । आविर्भवति देहेषु प्राणिना-
 मर्थविस्तृत इति ॥ अतएव कल्पसूत्रटीकायां शङ्कराचार्याः ॥
 षट्त्रिंशत्तत्त्वानि विश्वं शरीरं कञ्चुकितः शिवो जीवः । निष्क-
 ञ्चुकः परमशिव इति षट्त्रिंशत्तत्त्वानि शुद्धमित्राशुद्धभेदानि यथा ।
 शिवशक्तिसदाशिवेश्वरशुद्धविद्येति शुद्धानि । मित्राणि शुद्धा-
 शुद्धानि । शुद्धानि यथा मायाकला विद्यावागहृद्धारकालनियति-
 पुरुषप्रकृतिबुद्धिमनांसि ॥ अशुद्धानि यथा । श्रोत्रत्वक्चक्षूरसना-
 घ्राणवाक्पाणिपादपायूपस्यशब्दस्पर्शरूपरसगन्धाकाशवायुतेजो-
 जल पृथिव्यात्मकानि ॥ तदुक्तं मृत्युञ्जयसंहितायाम् ॥ कलाविद्या-
 वाक्कालमायानियतिपञ्चकैः कञ्चुकितः शिवो जीवो भवति ।
 एवञ्च शिवजीवयोरुपाधिमात्रभेदः । तत्त्वानां विशेषस्तु दीक्षाप-
 रिच्छेदे वक्ष्यते ॥ कञ्चुकलक्षणं यथा परापरिमलोक्तासे ॥ अस्यैव
 सर्वकर्तुर्यत् किञ्चित्कर्वं त्वविभ्रमः । तस्य हेतुः कलानाम तत्त्वं
 तत्त्वविदो विदुः । सर्वज्ञस्य त्वविद्या स्यात् किञ्चित् ज्ञातृत्व-
 विभ्रमः । पूर्णस्य रागो विषयेष्वभिव्यङ्ग इतीरितः । कालो
 हि नाम भावानां भोषणाभीषणात्मकः । क्रमावच्छेदकः सोऽयं

स्वादिप्रलयावधिः । इदं ममैव कर्त्तव्यमकर्त्तव्यमिदं मम । इत्यं
नियमनस्यास्य हेतुर्नियतिरुच्यते । तत्त्वपञ्चकमेतस्य स्वरूपा-
वरकं यतः । तस्मात् कक्षुकमित्येतदुच्यते तत्त्वपञ्चकमित्याहुः ॥
कुलार्णवे पञ्चमखण्डेऽपि । घृणा लज्जा भयं शोको जुगुप्सा चेति
पञ्चमी । कुलं शीलं तथा जातिरष्टौ पाशाः प्रकीर्त्तिताः ।
पाशवद्धो भवेज्जीवः पाशमुक्तः सदाशिवः ॥ इति शिवजीवयोरैक्य-
सुक्तम् । राघवमदृस्तु यदि शब्दः शब्दार्थो वा ब्रह्मेत्युच्यते तदा
ब्रह्मपदवाच्यत्वं नोपपद्यते । यतः सच्चिदानन्दरूपो ब्रह्मपदार्थः ।
उक्तञ्च श्रुत्या । नित्यं विज्ञानमानन्दं ब्रह्मेत्याह । एतन्न
समीचीनम् । तेनैव लिखितकुण्डलीस्वरूपं प्रणवाकारमित्यसङ्गतैः
विखसाराद्युक्तवचनजाताञ्च ॥ तथाच विश्वसारे ॥ शब्द-
ब्रह्मेति तं प्राह साक्षाद्देवः सदाशिवः । अनाहतेषु चक्रेषु स
शब्दः परिकीर्त्त्यते । अनाहत महाचक्रं हृदये सर्वजन्तुषु ।
तत्र ॐकार इत्युक्तो गुणत्रयसमन्वितः । शिवो ब्रह्मा तथा
पिण्णुरोङ्कारे च प्रतिष्ठितः । अकारस्य भवेद्ब्रह्मा उकारः सच्चिदा-
त्मकः । मकारो रुद्र इत्युक्त इति तस्यार्थकल्पना । अकारे
च भवेद्विष्णु रुकारे च प्रजापतिः । मकारे च भवेत् रुद्र इति
वा वर्णनिर्णयः ॥ फेत्कारिणीतन्त्रे प्रथमपटले च ॥ तेभ्य एव
समुत्पन्ना वर्णेभ्यो विष्णुशूलिनीः । सूर्त्तयः शक्तिसंयुक्ता उद्यन्ते
ताः क्रमेण तु । इत्युक्ता विष्णुशिवशक्तीनां प्रत्येकं सूर्त्तयः
पञ्चाशदुक्ताः । प्रपञ्चसारे तृतीयपटलेऽपि ॥ शशोनाग्न्युत्थिता
यस्मात् स्वरस्युक्त्वापकाक्षराः । इनः सूर्यः सुक् स्पर्शः । तत्त्रि-
भेदे समुपन्ना अष्टत्रिंशत् कला मताः । स्वराः सौम्याः स्पर्श-
युग्मैः सोरा वाद्याद्य वज्रिजाः । षोडशहादशदशसंख्याः स्युः
क्रमशः कलाः ॥ क्रमश इति चन्द्रस्य षोडश हादश सूर्यस्य
वज्रैर्हृशेत्यष्टत्रिंशत् कलाः । वर्णेभ्य एव तारस्य पञ्चभेदैश्च

वाद्या निजाइस्यशक्त्यालङ्कृतविप्रहाः । इति पञ्चाशद्विंशत्यः ।
 कीर्त्तिः कान्तिस्तुष्टिपुष्टी धृतिः शान्तिः क्रिया दया । मेधा सर्वो
 अदा स्वास्रजा लक्ष्मीः सरस्वती । प्रीतिरती रमा प्रोक्ताः क्रमेष
 'स्वरशक्तयः । जया दुर्गा प्रभा सत्या चण्डा वाणी विलासिनो ।
 विजया विरजा विखा विनदा सुनदा स्मृतिः । ऋद्धिः समृद्धिः
 शुद्धिश्च भक्तिर्मुक्तिर्मितिः क्षमा । रमोमा क्लेदिनी क्लिन्ना वसुदा
 वसुधा परा । परा परायणा सूक्ष्मा सन्ध्या प्रजा प्रभा निशा ।
 अमोघा विद्युता चेति शक्तयः सर्वकामदाः । एताः प्रियतमा-
 ङ्गेषु निपन्थाः सस्मिताननाः । विद्युद्दामसमानाङ्गः पद्मजा-
 भयवाहवः ॥ फेल्कारिणीतन्त्रे तु ॥ तद्य सस्मितवक्त्राञ्जा
 विद्युदाभाः प्रकीर्त्तिताः । कान्ताइस्याथ कोर्प्पाद्याः कमला-
 भयपाणयः । इत्युक्तम् । इति पञ्चाशद्विंशत्यः ॥ श्रीकण्ठो-
 ऽनन्तसूक्ष्मी च त्रिभूर्त्तिरमरेश्वरः । अर्घीशो भावभूतिधाति-
 थिद्य स्थाणुको हरः । भिरण्टेशो भेतिकः सद्योजातयानुग्रहे-
 श्वरः । अक्रूरश्च महासेनः स्युरेताः स्वरमूर्त्तयः । ततः क्रोधीश-
 चण्डेशपद्मान्तकशिवोत्तमाः । अथैकरुद्रकूर्मेकनेत्राहचतुरा-
 ननाः । अजेशः सर्वसोमेशस्तथा लाङ्गलिदारकौ । अर्दनारी-
 श्वरयोमाकान्तथापादिदण्डिनौ । स्युरप्रिमीनसेपाख्यालीस्थि-
 तश्च शिखी तथा । कृगलण्डहिरण्डेयौ समहाकालवा-
 लिनौ । भुजङ्गेशपिनाकीशखड्गीशाख्यवकेशकाः । श्वेतस-
 ंक्षीश्वरकुलिस्थिथाः संपर्त्तकास्त्रथाः । एते चन्द्राः स्मृता रक्ता
 धृतशून्यरूपालकाः ॥ इति पञ्चाशद्विंशत्यः ॥ पूर्णोदरो स्याद्विरजा
 शास्त्रनी तदनन्तरम् । लोलाची वर्जुलाची च दीर्घघोणा
 समीरिता । सुदीर्घमुखागोमुख्यौ दीर्घजिह्वा तथैव च । कुण्डी-
 दर्शुर्द्वैत्रेश्यो च तथा विह्वतमुख्यपि । ज्वालामुखी ततो ज्ञेया
 पद्मादुक्कामुखी ततः । सुथीमुखो चैव विद्यामुख्येताः स्वर-

शक्तयः ॥ महाकालीसरस्वती सर्वसिद्धिसमन्विते । गौरी
 त्रैलोक्यविद्या स्यान्मन्त्रसिद्धिस्ततः परम् । आत्मशक्तिभूतमाता
 तथा लम्बोदरी क्षता । द्राविणी नागरी भूयः खेचरी चापि
 मञ्जरी । रूपिणी चित्रिणी पश्चात् काकोदर्यपि पूतना । स्याद्
 भद्रकालीयोगिन्यौ शङ्खिनी गर्जिनी तथा । कालरात्रिश्च कुञ्जि-
 न्या कपर्दिन्यपि वज्रपा । जया च सुमुखेश्वर्या रिवती माधवी
 ततः । वारुणी वायवी प्रोक्ता पश्चाद्रणे विदारिणी । ततश्च सह
 आलक्ष्मीर्यापिनी माययान्विता । एता रुद्राङ्गपीठस्थाः सिन्दूर-
 र्णविग्रहाः । रक्तोत्पलकपालाभ्यामलङ्कृतकराम्बुजाः । आयु-
 धादिध्यानं वामदक्षयोरेवं सर्वत्र । इति पञ्चाशद्द्रव्यशक्तयः । चन्द-
 नकुचन्दनागुरुकर्पूरेशीररोगजलघुसृणाः । कक्कोलजातिमांसी-
 मुराचोरग्रन्थिरोचनापत्रा । पिप्पलविल्वगुहारुणत्थं कल-
 रङ्गाङ्गकुम्भीवसिन्धुः । शोल्म्वरकाश्मरिकास्थिराङ्गदरपु-
 प्तिका । मयूरशिखाङ्गच्छाग्निमन्त्रसिंहीकुशाङ्गदर्भाः । रुष्णदर-
 पुष्पीरोहिण्युष्णङ्कङ्कहतीपाटलचित्रातुलस्यपामार्गाः । शत-
 मखलताद्विरेफाविष्णुकान्तामूपत्यथाञ्जलिनी । दूर्वाश्रीदेवीसह
 तयैव लक्ष्मीसदाभद्रे । आदीनामिति कथिता वर्णानां क्रम-
 वशादथौषधयः । गुलिकाकवायभावितप्रमेदतो निखिलसिद्धि-
 दायिन्यः । चन्दनं प्रसिद्धम् । कुचन्दनं रक्तचन्दनम् । अगुरुः
 प्रसिद्धः । कर्पूरं रसकर्पूरम् । उशीरं वीरणमूलम् । रोगः
 कुष्ठम् । जलं बाला । घुसृणः कुङ्कुमम् । कक्कोलं काकोलीति
 प्रसिद्धम् । जातिः पुष्पविशेषः । लतामांसी जटामांसी । मुरा मुरा-
 मांसी । चोरचोरपुष्पी । ढोलकलम्बीति गौडभाषा । ग्रन्थिः
 गाठियानीति गौडप्रसिद्धम् । रोचना हरिद्रा । पत्रं तेजपत्रम्
 पिप्पलीऽश्वत्यः । विल्वः प्रसिद्धः । गुहा जयन्ती । अरुणत्थं
 घृष्टिपर्णी । फलरङ्गाङ्गः कामराङ्गा इति प्रसिद्धः । कुम्भी गाभारी ।

पुंस्त्रीनियमितैर्लिङ्गैश्च सनपुंसकैः । रेफो माया वीजमिति
 त्रिधा मायाभिधीयते । शक्तिः श्रीः सन्नतिः कान्तिलक्ष्मोर्मंधा
 सरस्वती । चान्तिः पुष्टिः स्थितिः शान्तिर्विद्याद्यैः स्वार्थ-
 वाचकैः । नानाविकारतां प्राप्तैः स्वैः स्वैर्भावैर्विकल्पितैः ।
 तामेतां कुण्डलीत्येके सन्तो हृदययनां विदुः । सा रीति सततं
 देवी मृङ्गीसङ्गीतकध्वनिम् । आकृतिं स्वेन भावेन पण्डिता बहुधा
 विदुः । कुण्डली सर्वथा ज्ञेया सुषुम्नानुगतैव सा । चराचरस्य
 जगतो वीजत्वाद्बीजमेव तत् । मूलस्य विन्दुयोगेन शतानन्द-
 त्वदुद्भवः । रेफान्वितोकाराकारयोगादुत्पत्तिरेतयोः । हकार-
 राख्योद्भवस्तेन हरिरित्येव शब्दगते । हरत्वमस्य तेनैव सर्वा-
 त्मत्वं ममापि च । अस्य विन्दोः समुत्पत्त्या तदन्ते सोऽहमुच्यते ।
 सहङ्कारः पुमान् प्रोक्तः स इति प्रकृतिः स्मृता । अजपेय मता
 शक्तिस्तथा दक्षिणवामतः । विन्दुर्दक्षिणभागस्तु वामभागो
 विसर्गकः । तेन दक्षिणवामाख्यौ भागौ पुंस्त्रीविशेषितौ ।
 विन्दुः पुरुष इत्युक्तो विसर्गः प्रकृतिर्मता । पुम्प्रकृत्यात्मको हंस-
 स्तदात्मकमिदं जगत् । पुंरूपा सा विदित्वास्तु सोऽहंभावमुपा-
 गता । स एव परमाख्योऽयं मनुरस्य महात्मनः । सकारश्च
 हकारश्च लोपयित्वा प्रयोजयेत् । सन्धिवै पूर्वरूपाख्यं ततोऽसौ
 प्रणवो भवेत् । ताराद्विभक्ताच्चरमांशतः स्युर्भूतानि खादोन्यथ
 मध्यमांशात् । अनादितेजांसि च पूर्वभावात् शब्दाः समन्वाः
 प्रभवन्ति लोके । समस्ता इत्यपि क्वचित् पाठः । विश्वसारे,
 द्वितीयपटलेऽपि ॥ हंसौ तत्र समुद्भूतौ पुंस्त्रियौ तत्र सम्प्रती ।
 हं तत्र पुरुषः प्रोक्तः सकारः प्रकृतिः स्मृतः । ताविमौ सकलं
 विश्वं व्याप्तौ च कृतकोऽनलम् । कृतको भस्म । यथानलमग्निं
 व्याप्तस्तथा इमौ विश्वं व्याप्तावित्यर्थः । अग्निर्माणवक
 इत्यादिवदुपमासूचकशब्दमन्तरेणापि उपमाप्रतीतिः । यदा

तद्भावमाप्नोति तदा सोऽहमिति स्मृतः । स एव परमं ब्रह्म-
कूटस्थो जगद्गुरुरः । सर्वे देवास्तथा वेदा दिग्वाताकादय-
स्तथा । त्रुष्या दिक्कालकल्पाद्य तत्तदेव तथात्मकम् । यस्मिंश्च
प्रलयं यान्ति वाङ्नाशे जगदीश्वरि ! । यस्मिन् सृष्टिः सदै-
वैति यस्मिन्नद्यापि तिष्ठति । स एव परमं ब्रह्म सोऽहंभावेन
जायते । सहवर्णो विलुप्याथ सन्धिवर्णं दिशेद्दुयदा । प्रणवः
सर्ववर्णेषु कथितः पद्मयोनिना । परानन्दमयं ब्रह्म शब्दब्रह्म-
विभूषितम् । आत्मनो देहमध्ये तु सर्वमन्त्रात्मकं प्रिये ! ॥ इति
रुद्रजामले उत्तरखण्डे द्वाविंशतिपटले च ॥ एकमूर्तिस्त्रयो
देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । मम विग्रहसंक्रृता सृजत्यवति हन्ति
च । प्रणवादुद्भवा एते योगविघ्नकराः सदा । अकारं ब्रह्मणो
वर्णं शब्दरूपं महाप्रभम् । प्रणवान्तर्गतं नित्यं योगपूरकमा-
श्रयेत् । उकारं वैष्णवं वर्णं शब्दभेदिनमोश्वरम् । प्रणवान्त-
र्गतं सत्त्वं योगकुम्भकमाश्रयेत् । मकारं शाम्भवं रूप जीव-
भूतं विधूङ्गतम् । प्रणवान्तःस्थितं कालं लयस्थानं समाश्रयेत् ।
वर्णं एष विभागेन प्रणवं परिकल्पितम् । प्रणवाज्जायते हंसो
हंसः सोऽहं परो भवेत् । सोऽहं ज्ञानं महाज्ञानं योगिनामपि
दुर्लभम् । निरन्तरं भावयेदयः स एव परमो भवेत् । हं पुमान्
स स्वरूपेण चन्द्रेण प्रकृतिस्तु सः । एतद्वसं विजानीयात् सूर्य-
मण्डलभेदकम् । विपरीतक्रमेणैव सोऽहंज्ञानं यदा भवेत् ।
तदैव सूर्यगः सिद्धो वासुदेवप्रपूजितः । हकारार्णं सकारार्णं
लोपयित्वा ततः परम् । सन्धिं कुर्यात्ततः पथात् प्रणवोऽसौ
महामनुः । इति प्रणवतः सर्वेषामचरादीनामाविर्भावदर्शनाच्च ।
अतएव सर्वजीवोत्पादक इति वर्णाभिधाने प्रणवस्य नाम
वक्ष्यति ॥ अथ प्रणवस्य ब्रह्मवाचकत्वं न तु ब्रह्मत्वमुक्तम्
सृष्टिप्रपञ्चस्तु अकारोकारमकारनादविन्दुरूपप्रणवावयवपञ्चक-

वचने कुण्डली वेदं सूयत इति वक्ष्यमाणं धामत्रयं सा वेदाना-
 मित्यादिश्रुत्यष्टादशविद्या इत्यादि च सङ्गच्छते । सत्यं वेदाना-
 मतमाश्रित्य तत् सर्वं समाधेयम् । तन्मतस्तु केवलमीश्वरं
 विना सर्वेषामनित्यत्वम् । अपौरुषेयाणीत्यादि मीमांसक-
 मतानुसारेणोक्तमिति । सर्वमनवद्यम् । वस्तुतस्तु सर्ववेदमयी
 देवी सर्वमन्त्रमयी तथेत्यादि वक्ष्यमाणशारदोक्तकुण्डलिन्याश्चैत-
 न्यरूपायाः शब्दब्रह्मत्वेन निरूपितायाः शब्दार्थोभयरूपिण्या
 वेदादिमयत्वेन वेदानां मन्त्राणाञ्च नित्यत्वमेव प्रमाणम् । तर्हि
 उक्तश्रुतेः का गतिरिति चेत् न । महतो भूतस्य विराड्मूर्त्तरीश्व-
 रस्य निश्वसितं वेद इत्यर्थं वेदस्य जन्यत्वं नायातम् । यदि च
 श्रीधरस्वामिभ्याम्यात्रलम्बिभिर्जन्यत्वमङ्गीक्रियते तदा पर-
 मेष्ठिनो निश्वासद्वारेणाविर्भूतस्य भगवतो वराहमूर्त्तेः पर-
 मेष्ठिजन्यत्वं स्यात् । तत्प्रमाणस्तु तृतीयस्कन्धे त्रयोदशाध्याये पर-
 मेष्ठौ त्वयां मध्ये तथा मग्नामवेक्ष्य गामित्युपक्रम्य यस्यास्मि
 हृदयादासं स ईशो विदधातु मे । इत्यभिधायतो नासाविव-
 रात् सहमानघ ! । वराहतो को निरगादद्गुहपरिमाणकः ।
 तस्याभिपश्यतः खस्थः क्षणेन किल भारत ! । गजमात्रं प्रवहधे
 तदद्गतमभून्महत् । इति मैत्रेयवचनम् । इति नानाशास्त्रो-
 त्पत्तिकथनम् । ग्रहादीनामपि वर्णादुत्पत्तिरुक्ता ॥ प्रपञ्च-
 सारे चतुर्थपटले ॥ तदा स्वरेणः सूर्योऽयं कवर्गेशस्तु लोहितः ।
 चवर्गप्रभवः काश्यपवर्गाद्बुधसम्भवः । तवर्गोत्थः सुरगुरुः पव-
 र्गोत्थः शनैश्चरः । यवर्गजोऽयं शीतांशुरिति सप्तगुणा त्वियम् ॥
 विश्वसारतन्त्रे अन्तमातृकासम्भववर्गाधिष्ठातृदेवतात्वं ग्रहाणा-
 मुक्तम् ॥ यथा । सप्तवर्गस्य देवेशि ! देवताः कथयामि ते ।
 रक्तवर्णा भूमिपुत्रः कवर्गदेवता मता । काश्यपवर्गस्य विभुश्च-
 वर्गस्य बुधः स्मृतः । तवर्गस्य सुराचार्यः पवर्गस्य शनैश्चरः ।

यवर्गस्य तथा चन्द्रः स्वराणां देवता रविरिति ॥ पञ्चसारे ॥
 अस्या विकारवर्णैर्भ्यो जाता द्वादश राशयः । लवादिकालोपचि-
 तैस्तैः स्याच्चक्रगतिक्रिया । ऋचराश्यादियु तथा चक्रगत्या
 जगत्स्थितिः । वक्ष्यामि चक्ररूपञ्च प्रबद्धं राशिभिर्यथा ।
 अन्तर्वह्निर्विभागेन रचयेद्राशिमण्डलम् । भूचक्र एव मेपादिः
 प्रविज्ञेयोऽयं मानुषः । आद्यैर्मेषाह्वयो राशिरीकारान्तैः प्रती-
 यते । ऋकारान्तैर्लृकारान्तैर्ह्रस्वो युग्मं ततस्त्रिभिः । ततो
 मेषराश्युद्भवात् परं ऋकारान्तैस्त्रिभिर्ह्रस्वो जात एवं लृकारा-
 न्तैस्त्रिभिर्मिथुनमित्यन्वयः ॥ एदौतोः कर्कटो राशिरोदौतोः
 सिंहसम्भवः । अमः श्वर्णकेभ्यश्च सञ्जाता कन्यका मता । पङ्क्त्यः
 कचटतेभ्यश्च पयाभ्याश्च प्रजज्ञिरे । वणिगाद्यास्तु मीनान्ता
 राशयः शक्तिजृम्भणात् । चतुर्भिर्यादिभिः सार्द्धं स्यात् चकारस्तु
 मीनगः ॥ इति वर्णतो राशिष्टिकथनम् ॥ चैत्राधियोऽपि
 तत्रैव ॥ अङ्गाराजकवृश्चिकी चतुले शुक्रस्य युक्कन्यके वीधे
 कर्कटकाह्वयो हिमरुचः सिंहास्तथा गोपतेः । चापाज्ञावपि
 धैपणौ मकरकुम्भास्थौ च मन्दप्रहाः प्रोक्ता राश्यधिपा बलौ च
 कलसे मोऽयं क्रमो दर्शितः । इति राश्यधिपकथनम् ॥ तत-
 -स्तदूर्ध्वभागस्थो भुवश्चक्रसमस्तथा । स तु सिंहादिको यस्मिन्
 पैटकी नियता गतिः । तदूर्ध्वभागसंस्थश्च स्वयक्रथापितादृशः । स
 तु चापादिको देवचक्रस्तैनाभिकस्वयम् । इति त्रिभुवनराशि-
 चक्रकथनम् ॥ तथा एभ्य एव तु राशिभ्यो नक्षत्राणाञ्च सम्भवः ।
 स चाप्यक्षरभेदेन सप्तविंशतिधा भवेत् । आभ्यामश्वयुजा जाता
 भरणी कृत्तिका पुनः । लिपित्रयाद्रोहिणी च तत्परत्वाच्चतु-
 ष्टयात् । एदौतोर्गशीर्षार्द्रिं तदन्ताभ्यां पुनर्वसुः । अमसोः
 केवली योगो रवत्यर्थं पृथग् गतः । कतस्त्रिष्यस्तथाश्लेषः
 खगयोर्घडयोर्मघा । ततः पूर्वोत्तजयोरुत्तराङ्गजयोस्तथा ।

हस्ताचित्रा च टठयोः स्वाती डायक्षरादभूत् । विशाखातु ठषो-
 झूता तथदेभ्योऽनुराधिका । ज्येष्ठाधकारान्भूनाख्या नपफेभ्योऽभ-
 वत्तथा । पूर्वापादा ततोऽन्या च सञ्जाता श्रवणा मता । अवि-
 ष्ठाख्या च यवयोस्तथा शतभिषा ततः । वशयोः प्रोष्ठपत्संज्ञा
 पसहेभ्यः पराः स्मृताः । इति वर्णतो नक्षत्रसृष्टिकथनम् ।
 ताभ्याममाभ्यां चार्णोऽयं यदा वै सह वक्ष्यते । तदेन्दुसूर्यसंयो-
 गोऽमावस्या हि प्रतीयते । कपतो भवमस्मत्तः कपयोः सङ्गमो-
 भवः । ततः चकारः सञ्जातो नृसिंहस्तस्य देवता । स पुनः
 षसहेः सार्धं परा प्रोष्ठपदं गतः । इत्यमावास्योत्पत्तिकथनम् ।
 अनुनक्षत्रवारेषु स्वस्वमन्त्रजपोऽपरः । तस्मादेपां दिनानाश्च
 कथ्यते देवतादयः । इति नक्षत्रवारे जपकथनम् ॥ कारस्करा-
 ख्यामलकोडुम्बरो जम्बुसंज्ञकः । खदिरः कृष्णवशौ च
 पिप्पलो नागरोहिणौ । पलाशप्लक्ष्माश्वोष्ठधियार्जुनविकङ्ककाः ।
 वकुलः सरजां सर्जो वञ्जुलः पनसाककौ । शमोकदम्बनि-
 स्वास्त्रमधुकान्तादिनाड्रिपाः , आयुष्कामः स्वर्चवृच्चं छेद-
 येन्न कदाचन । इत्यत्र स्वार्थहेतुभयवाचकः । न छिन्द्यान्न
 छेदयेदित्यपि ॥ इति स्त्रीयनक्षत्रवृत्तच्छेदननिषेधः ॥ अश्विन-
 मानलधातृशशिरुद्रादिति सुरेज्यासर्पाश्च । पितृथ्यमभग-
 दिनकृत्त्वष्टारो मरुतस्तथेन्द्राग्नी । मित्रेन्द्रौ तथा निःकर्तृति-
 जले विश्वेदेवा हरिस्तथा वसवः । वरुणोऽजपादोऽहिब्रध्नः
 पूषा च देवता भानाम् ॥ इति नक्षत्रदेवताकथनम् ॥ अश्वे-
 भाजभुजङ्गसर्पसवमामार्जारकाजः कुली भूपा भूपिकरुद्रयान-
 महिषीव्याघ्रायमारोहणः । व्याघ्रेणीहरिणोश्वरानरपशुः शाखा-
 सृगास्त्रीहयः । मर्त्यो गोकरीणी च साधुकथिता नक्षत्रयोन्वः
 क्रमात् ॥ इति नक्षत्रयोनिकथनफलम् । गोव्याघ्रं गजसिंह-
 मश्वमहिषं श्वेनञ्च वभूरगम् । वैरं वानरमेषकञ्च सुमहत्तद-

द्विडालीन्दुर । लोकानां व्यवहारतोऽन्यदपि च ज्ञात्वा
 प्रयत्नादिदम् । दम्पत्योर्नृपभृत्ययोरपि सदा वर्च्यं शुभस्था-
 र्थिभिः । शाश्वतिकवैरितया इन्द्रे एकत्वं नपुंसकत्वञ्च ॥
 एतेभ्योऽमावास्यान्ताः प्रतिपदादिकास्तिथयः ॥ राशिभ्योऽत्र
 तिथीनामध्यर्द्धद्वयन्तु राशिरेकः स्यात् । तेन त्रिंशत्तिथयो-
 द्वादश भेदतो भिन्नाः । ता एव स्युर्द्धवा पुनरपि पूर्वान्यपक्ष-
 भेदेन ॥ पक्षः पञ्चदशाहः स्यात् पूर्वः प्रतिपदादिकः शुक्लः ।
 तद्वज्रयोऽप्यपरः पक्षः क्षणप्रतिपदादिकः प्रोक्तः । इति
 पक्षोत्पत्तिकथनम् । संज्ञासाम्ये सत्यपि सौम्यास्तु ज्ञासद्वि-
 तस्तिथयः । न समाः पक्षद्वितये त्रिंशद्भेदं तथापि प्राप्ताः ।
 अग्न्यश्व्युमाः सविघ्ना नागा गुहसविट्मातरो दुर्गा । वाकुभी
 धनपतिविष्णुयमहरपतिचन्द्राः क्रमेण तिथ्यधिपाः । इति
 श्रीप्राणतोपिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे शब्दार्थस्वरूपब्रह्मकथनगर्भा-
 चरजातजगत्कथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

एवं प्राधान्यद्योतनाय प्रथमोद्दिष्टापरान्ता शब्दसृष्टिरुक्ता
 शरीरसृष्टिमन्तरेण पश्यन्त्याद्या वक्तुमशक्या इति तां वक्तुमथ
 सृष्टिमारभते । शारदातिलकप्रथमपटले आचार्यः ॥ अथ विन्दा-
 त्मनः शम्भोः कालबन्धोः कलात्मनः । अजायत जगत्साक्षी सर्व-
 व्यापी सदाशिवः । सदाशिवाद्भवेदीशस्ततो रुद्रः समुद्भवः । ततो
 विष्णुस्ततो ब्रह्मा तेषामेवं समुद्भवः । अत्रार्थं सृष्टौ पुनरुद्रादीनामु-
 त्पत्तिस्वरूपेण पूर्वं तेषामुत्पत्तिः शब्दरूपेणातो न पौनरुत्पत्ति-
 मिति । कला भाया तदात्मनस्तदुत्पन्नत्वात् । कालबन्धोरित्य-
 नाद्यन्तकाले सृष्टिरूपकालसहायान्नादात्मन इत्यर्थः । अनेन
 विशेषणद्वयेन प्रकृतैः कालस्य च महाप्रलयेऽप्यवस्थानमुक्तम् ।
 अतएवानयोरापेक्षिकनित्यता पुरुषस्य स्वतो नित्यत्वं सर्वविना-
 शस्य पुरुषावधित्वादिति । अतएव विश्वसारे । निमेषाद्यास्तथा

माया दिवसाय तथा निशाः । पक्षा मासाय ऋतवहायर्ष
 वत्सरस्तथा । युगञ्च युगमानञ्च तथा मन्वन्तराणि च । महा-
 प्रलयपर्यन्तं सर्वं विन्दात्मकं स्मृतम् । इत्यनेन सृष्टिरूप-
 कालस्य लय उक्तः । किन्तु महाप्रलये कालबन्धोरिति बन्धु-
 शब्देन कालस्य निमित्तत्वं सूचितम् । तथाच राघवभट्ट-
 धृतम् ॥ लवादिप्रलवान्तो यस्तमःशक्तिविजृम्भितः । निमित्त-
 भूतः कालोऽयं भावानां जनुराशयोरिति लवादिमानमपि ॥
 प्रपञ्चसारे प्रथमपटले ॥ नलिनीपत्रसंहत्वां सूक्ष्मसूचिविभे-
 दने । दले दले तु यः कालः स कालोलवसंज्ञकः । लवैस्तूटिः
 स्यात्त्रिंशद्भिः कलां तावत् त्रुटिं विदुः । काष्ठा तावत् क्रमाज्ज्ञेया
 तावत् काष्ठा निमेषकः । सोऽङ्गुलिस्कोटतुल्यश्च मात्राष्टाभिश्च
 तैः स्मृताः । कालेन यावतास्त्रीयो हस्तः स्वं जानुमण्डलम् ।
 पर्येति मात्रा सा तुला स्वयैवाश्वासतुल्यया । षष्ठ्युत्तरैस्तु त्रिंश-
 तैर्निश्वासेर्घटिका स्मृता । द्विगाडिका मुहूर्तः स्यात् त्रिंशद्भिस्त्रै-
 र्हर्निशम् । त्रिंशद्भिस्त्रैरहोरात्रैर्मासो द्वादशभिस्तु तैः ॥ सम्ब-
 त्तरो मानुषोऽयमहोरात्रं दिवोकसाम् । तथा दिव्यैरहोरात्रै-
 स्त्रिंशतैः पृष्टिसंयुतैः । दिव्यः सम्बत्तरो ज्ञेयो दिव्यैः संवत्स-
 रैस्तु तैः । भवेत् द्वादशसाहस्रैर्भिर्वैरेकं चतुर्युगम् । तैः सहस्रैः
 शतानन्द । तवैकं दिनमिष्यते । तावती तव रात्रिश्च कथिता
 कालवेदिभिः । तथाविधैरहोरात्रैस्त्रिंशद्भिर्माससृच्छसि । तथा-
 विधैर्द्वादशभिर्मासैरब्दस्तव स्मृतः । तथाविधानामब्दानां शतं
 त्वमपि जीवसि । त्वदायुर्मम निश्वासः कालेनैवं प्रचोद्यते ।
 इति । 'नियितत्त्वे संक्रान्तिप्रकरणधृतस्मृतौ तु । लघुचर-
 चतुर्भागस्तुटिरित्यभिधीयते । त्रुटिद्वयं लवः प्रोक्तो निमेषस्तु
 लवद्वयम् । अष्टादशनिमेषास्तु काष्ठेत्यादि सम्बर्तः प्रलयः
 कल्प इत्यन्तो यः कालोऽभिहितोऽमरसिंहेन तस्य निमित्तत्वं

पूर्ववचनेन दर्शितम् । मेरुतन्त्रे प्रथमोद्देशेऽपि । इन्द्रायुः-
परिमाणं प्रकारान्तरेणोक्त्वा एवमिन्द्रैरिन्द्रसंख्यैर्ब्रह्मणो दिन-
मुच्यते । या ध्यायते महामाया मया तच्छासनिर्गमः । इन्द्र-
संख्येच्चतुर्दशसंख्यैरित्वर्थः । प्रपञ्चो ब्रह्मदिवसः कुम्भको रात्रि-
रस्य तु । एवं तस्या घटिकया वर्षमेकं विधिः स्मृतम् । घटी-
शतमितं तस्या ब्रह्मा जीवति कौटवत् । पञ्चमेकं सतीरूपा
शुक्लं कृण्वन्तु पार्वती । ऋतुमात्रं हरिर्जीवेद्वर्षमेकं सदा-
शिवः । एवं सा गतवर्षा वै महाकालस्य गेहिनी । सर्पकञ्चुक-
वद्देहं त्यक्त्वा त्यक्त्वा पुनर्नवा इति कालनिरूपणम् । एवं प्रकृताया-
मर्थसृष्टौ तत्त्वसृष्टिं वक्तुमुपक्रमते । शारदायां प्रथमपटले तु ।
मूलभूतादतो व्यक्तादिकृतात्परवस्तुनः । असीत् किल मह-
त्तत्त्वं गुणान्तःकरणात्मकम् ॥ शब्दब्रह्मणो विकृतात् सृष्ट्यु-
च्युखान्महत्तत्त्वमासीदुत्पन्नमित्यन्वयः । सर्वसृष्टिर्मूलरूपादत
एव परवस्तुनोऽव्यक्तादिन्द्ररूपादिति वा । किंभूतं सत्त्वरज-
स्तमोगुणात्मकम् । मनो बुद्धरहडारचित्तरूपान्तःकरणचतुष्टय-
मेकञ्च तत्कारणमित्यभिप्रायः । कारणे कार्योपचारात्तदा-
त्मकत्वमिति । श्रुतिरपि प्रकृतेर्महान् महतोऽहडार इति ।
राघवभट्टतवामकेशवरतन्त्रेऽपि ॥ अव्यक्तविग्रहात् शब्दब्रह्मणः
सर्वकारणम् । व्यक्तसत्त्वगुणं वक्तुं बुद्धितत्त्वमजायत । सांख्य-
मते महत्तत्त्वस्य बुद्धितत्त्वमिति संज्ञा । शारदायां प्रथम-
पटले ॥ अभूत्तस्मादहडारस्त्रिविधः सृष्टिभेदतः । वैकारि-
कादहडाराद्देवा वैकारिका दश । दिग्जातार्कप्रचेतो-
ऽश्विनवज्जीन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः । तैजसादिन्द्रियाख्यासस्तम्भावाक्रम-
योगतः । भूतादिकादहडारात् पञ्च भूतानि जज्ञिरे ॥ राघव-
भट्टतमपि ॥ सोऽहडारस्त्रिभेदः स्यात् सत्त्वादिगुणभेदतः ।
वैकारः सात्त्विको नाम तैजसो राजसः स्मृतः । भूतादिद्नाम-

सस्ते च पृथक्तत्त्वाद्यवासृजन् । अधिकेन व्यपदेशा भव-
 न्तीति न्यायात् । सात्त्विकादिविशेष उक्तः । वस्तुतस्त्रिवेष
 न्यूनाधिकरूपेण त्रयो गुणा वर्तन्ते शिवशक्त्यात्मकादावधि तथा-
 नुसन्धेयम् । वैकारिकादिन्द्रियाधिष्ठातारश्चन्द्रश्च । तैजसात्
 पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि मनश्च । भूतादेस्तन्मा-
 त्राणि जज्ञिरे ॥ तथाच राघवभट्टदृष्टम् ॥ वैकारिकाद्दिगा-
 द्याद्य चन्द्रेणैकादश स्मृताः । इन्द्रियाणामधिष्ठाहृदेवास्ते
 परिकीर्तिताः । यच्चापरं मनस्तत्त्वं ससङ्कल्पविकल्पकम् ।
 तैजसादेव तज्जातमिन्द्रियाणि तथा दश । भूतादेः पञ्च तन्मा-
 त्राणि आसन् भूतमतः परम् ॥ तन्मात्राणि च शब्दस्पर्शरूपरस-
 गन्धाः ॥ शब्दतन्मात्रादाकाशम् । शब्दस्पर्शतन्मात्राभ्यां वायुः ।
 शब्दस्पर्शरूपतन्मात्रेभ्योऽग्निः । शब्दस्पर्शरूपरसतन्मात्रेभ्यो
 जलम् । शब्दस्पर्शरूपरसगन्धतन्मात्रेभ्यो भूमिरुत्पद्यते ॥
 तदुक्तं प्रपञ्चसारे प्रथमपटले ॥ शब्दाद्गोमस्पर्शतस्तेन वायु-
 स्ताभ्यां रूपाद्दङ्गिरेतै रसाच्च अन्धांसि एतैर्गन्धतो भूर्धराद्या भूताः
 पञ्च स्युर्गुणोनाः क्रमेण ॥ ब्रह्मज्ञानतन्त्रनिर्वाणतन्त्रयोस्तु ॥
 आकाशाज्जायते वायुः वायोरुत्पद्यते रवि रवेरुत्पद्यते तोयं
 तोयादुत्पद्यते मही । मही संलीयते तोये तोयं संलीयते रवी ।
 रविः संलीयते वायौ वायुर्नभसि लीयते । पञ्चतत्त्वाद्भवेत् सृष्टि-
 स्तत्त्वे तत्त्वं विलीयते ॥ श्रुतौ च ॥ तस्मात् ब्रह्मण आकाशः
 सम्भूत आकाशाद्वायुर्वायोऽस्त्रेजस्त्रेजस आपोऽद्वाः पृथिवी पृथिव्या
 ओषधय ओषधिभ्योऽन्नानीति भूतमात्राद्भूतसृष्टिरुक्ता ॥ इति
 पञ्चभूतोत्पत्तिलयप्रकारः । तार्किकास्तु आकाशादीनां शब्दा-
 दयो गुणा इत्याचक्षते । सांख्या अपि शब्दो गुणो वियतः शब्द-
 स्पर्शौ वायोस्तौ च रूपश्चाग्ने रसेन सह तानि जलस्य गन्धेन
 सह तानि पृथिव्या इति ॥ राघवभट्टदृष्टेशानसंहितायामपि ।

शब्दैकगुणमाकाशं शब्दस्पर्शगुणो मरुत् । शब्दस्पर्शरूपगुणं तेज-
स्त्रिगुणमिष्यते । शब्दस्पर्शरूपरसगुणा आयद्यतुर्गुणाः । शब्द-
स्पर्शरूपरसगन्धैः पञ्चगुणा महीति । वस्तुतस्तु पञ्चीकरण-
रूपेण पञ्चसु प्रत्येकेषु पञ्चगुणाः सत्त्वादित्रिगुणवत् सन्ति अतो
नासिकादिषु पृथिव्यादीन्द्रियेषु कटुन्नादि प्रतीयते । इति पञ्च-
भूतगुणकथनम् ॥ भूतमण्डलानि शारदातिलके प्रथमपटले ॥
वृत्तं दिवस्तत् पङ्क्तिन्दुलाच्छितं मातरिश्वनः । त्रिकोणं
स्वस्तिकोपेतं वङ्गेरङ्गेन्दुसंयुतम् । अभोजमभ्रंसी भूमेश्वतुरस्रं
विदुर्बुधाः ॥ प्रपञ्चसारेऽपि ॥ वृत्तं व्योम्नो विन्दुपट्कान्वितं तद्
वायोरग्नेः स्वस्तिकोद्यत्त्रिकोणम् । अजोपेताङ्गेन्दुमद्विम्बमाप्यं
स्याद्ब्रह्मोद्यद्वृत्तिरस्रं धरायाः । यद्वा विश्वसारे ॥ आकाश-
मण्डलं प्रोक्तं वर्तुलं सर्वसम्मतम् । पट्कोणमण्डलं वायोस्त्रि-
कोणन्तु विभावसीः । अष्टास्रं वरुणस्यापि चतुरस्रं धरासुतम् ।
इति वेति कृत्वा मतत्रयं तत्र लिखितम् । एतत् प्रयोजनन्तु
प्रथे आकृतिज्ञानम् । प्राणायामभूतोदययोः प्रत्यक्षदर्शनम् ।
पट्कर्मसाधनञ्च सर्वमग्रे वक्ष्यते ॥ इति भूतमण्डलानि ॥
भूतरूपाण्यपि शारदायाम् ॥ स्वच्छं वियन्मरुत् कृष्णो रतो-
ऽग्निर्विपदं पयः । पोता भूमिः पञ्चभूतान्येकैकाधारतो विदुः ॥
स्वच्छं श्वेतमिति राघवमष्टः । विपदं श्वेतम् ॥ तथाच प्रपञ्च-
सारे ॥ खमपि शुपिरचिह्नं समीरणः स्याच्चलनपरः परि-
पाकगान् कृशानुः । जलमपि रसवदुधना धरा ते सितसिति-
पाटलशुक्लपीतभासः । शुपिरं छिद्रम् । सितिः कृष्णः ।
वस्तुतस्तु स्वच्छं निर्मलं नीलमिति यावत् । प्रश्नप्रकरणे स्पष्टी-
भवियति ॥ तन्मते सित इत्यत्राकारप्रश्नेषेणासित इति ।
छिद्रादिभिः खादयो ज्ञायन्त इति तात्पर्यम् । एकैकाधारत
इति स्वस्वकारणाधाराणीत्यर्थः ॥ सूर्याचन्द्रोक्तभूतपञ्चकात्मक

चतुर्विधदेहसृष्टिस्तु ॥ विग्रहसारतन्त्रे प्रथमपटले ॥ पृथिव्या
 ओषधिर्जाता ओषधेरन्नमेव च । तस्माद्भवेत्तदा देवि ! रेतः सर्व-
 सुखावहम् । रेतसस्तु भवेद्देवि ! ब्रह्माण्डं शशिसूर्ययोः । शशि-
 सूर्यात्मकं सर्वं चराचरमिदं जगत् । चरं जङ्गममचरं
 स्थावरम् ॥ शारदातिलके प्रथमपटले ॥ पञ्चभूतात्मकं विश्वं
 चराचरमिदं जगत् । अचरा बहुधा भिन्ना गिरिहृत्वादि-
 भेदतः । चरास्तु त्रिविधा भिन्नाः स्वेदाण्डजजरायुजाः ।
 पञ्चभूतात्मकमित्यनेन त्रिहृत्करणपक्षः पञ्चीकरणपक्षोऽपि
 सूचित इति । तत्र ये तेजसा देवास्तेषामपि शरीरे अर्धो
 भागस्तेजसः । चतुर्थ्यांशः पृथिव्याश्चतुर्थ्यांशो जलस्येति त्रिहृ-
 त्करणपक्षः ॥ पञ्चीकरणपक्षे तु तेजसश्चत्वारोंऽंशा अन्येषाम-
 ष्टमोऽष्टमोऽंशा एवमन्यत्रापि । 'तदुक्तं' पञ्चदश्यां पञ्चम-
 प्रकरणे तत्त्वविवेके । स्थूलशरीराद्युत्पत्तिसिद्धये पञ्चीकरणं
 निरूपयितुमाह । तद्भोगाय पुनर्भोग्यभोगाय तनुजन्मने ।
 पञ्चीकरोति भगवान् प्रत्येकं वियदादिकम् । भगवानैश्व-
 र्यादि गुणपट्कसम्पन्नः । ऐश्वर्यादिगुणपट्काच्च समग्रैश्व-
 र्यवीर्ययशःश्रीज्ञानवैराग्यरूपमुक्तञ्च । ऐश्वर्यस्य समग्रस्य
 वीर्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव पक्षां भग इति
 स्मृतिः । समग्रस्येत्यनेनानाणिमाद्यैश्वर्याष्टकं सूचितमतस्त्वमो-
 गुणात्मकेश्वरादधिकगुणतया भगवतः समसत्त्वादित्रिगुणा-
 त्मकत्वेनाधिक्यमायातम् । न तु सत्त्वमात्रप्रधानगुणात्मकस्य
 भगवदिति नामधेयम् । तथात्वे त्रिगुणात्मिकाया भगवत्यास्तद-
 भिधानं नोपपद्यत इति सुधीर्भर्भाव्यम् । परमेश्वरः पुनः पुन-
 रपि तद्भोगाय तेषां जीवानां भोगार्थैव भोग्यभोगाय तनु-
 जन्मने भोग्यस्यान्नपानादेर्भोगायतनस्य जरायुजादिचतुर्विधश-
 रीरजातस्य च जन्मने उत्पत्तये वियदादिकामाकाशादिभूत-

पञ्चकं प्रत्येकमेकैकं पञ्चीकरोति । अपञ्चात्मकं पञ्चात्मकं सम्पद्यमानं करोति । द्विधा विधाय-चैकैकं चतुर्धा प्रथमं पुनः । स्वस्वेतरद्वितीयांशैर्योजनात् पञ्चपञ्चतेति । अथ वा षडंशास्तेजसः पृथिवीजलवायुकाशानां दशमो दशमोऽंशः । एवं पार्थिवे अस्मदादिशरीरेऽपि पृथिव्याः षड्भागाः । जलादीनां दशमोदशमोऽंशस्तदुक्तं राघवभट्टधृतेन । पृथिव्यादीनि भूतानि प्रत्येकं विभजेद्द्विधा । एकैकं भागमादाय पञ्चधा विभजेत् पुनः । एकैकं भागमेकैकभूतैः संवेशयेत् क्रमात् । ततश्चाकाशभूतस्य स्या भागाः षड्भवन्ति हि । वायादि भागाश्चत्वारो वायादिष्वेव भाविशेत् । एवञ्च खेचराणामाकाशवायुभागाधिक्याद्वियति गतिर्गृह्णोधिकादीनामाकाशभागाधिक्याद्भित्त्यादिगतिर्भूतादीनां वायुभागाधिक्यात् सर्वत्र गतिरस्यैर्यञ्चेति ॥ इति 'पञ्चीकरणम्' ॥ प्रपञ्चसारप्रथमपटले ॥

प्रकृतौ कालनुन्नायां गुणान्तःकरणात्मनि । देहचतुर्विधो भिन्नो जन्तोरुत्पत्तिभेदतः । उद्भिदः खेदजोऽण्डाज्जद्यतुर्थस्तु जरायुजः । गुणान्तःकरणकारणे कालप्रेरितायां प्रकृतौ सत्यामुद्भिदादिचतुर्विध । उत्पत्तिभेदतो जन्तोः शरीरिणो देहो भवतीत्यर्थः । उद्भिदलक्षणमुक्तम् । विश्वसारप्रपञ्चसारप्रथमपटले ॥ उद्भिय भूमिं निर्गच्छेदुद्भिदः स्यावरस्तु सः । निर्दिष्टः स्कन्धविटपपत्रपुष्पफलादिभिः । एषामुत्पत्तिप्रकारस्तु राघवभट्टधृतेन । उद्भिदाः स्यावरा ज्ञेयास्तृणगुल्मादिरूपिणः । तत्र सिक्ता जलैर्भूमिरन्तरुष्मा विपाचिता । वायुना व्युह्यमाना तु वोजत्वं प्रतिपद्यते । तथा चोक्तानि वीजानि संसिक्तान्यम्भसा पुनः । उच्छूनत्वं सृदुत्वञ्च मूलभावं प्रयान्ति च । तन्मूलादङ्गुरोत्पत्तिरङ्गुरात् पर्णसम्भवः । पर्णात्मकं ततः काण्डं काण्डाच्च प्रसवं पुनः ॥ इत्युद्भिदोत्पत्तिः ॥ पाप-

कर्माचरणे प्रेत्य स्थावरयोनिप्राप्तिर्मन्त्रसूक्ते सप्तविंशतिपटले ॥
 पापात्मा पिष्टदौष्टिप्रमादहेपी तु यूथिका । पुत्रहेपी तु वरुचः
 कम्पद्रूपकनाशकः । भूहर्ता कोद्रवो देवि । तीर्थहेपी तु चम्पकः ।
 भार्यायाः केशनिर्वापे दूर्वा भवति शङ्करि ! । गोलोमदाही तु
 कृशो ब्रह्महेपी वको भवेत् । भार्याहेपी कुरुवको मिष्टभुक्
 तिन्तिडीभवेत् । परान् वञ्चयित्वा स्वयमेव यो मिष्टं भुङ्क्ते
 स एव तिन्तिडी च तात्पर्यम् ॥ ताम्रहर्ता तु पनसो मही-
 हर्ता तथार्जुनः । परस्त्रीहरणे देवि ! बहुजो भवति ध्रुवम् ।
 गुरुदेषो सीमतरुः श्वश्रूहेपी जयन्तिका । मातुः कलह-
 संयुक्तधौरवृक्षः प्रजायते । स्वामिना कलहे देवि । ब्रह्माख्यो-
 जायते तरुः । द्विभार्य्यैकहेपी स्यात् चण्डालो जायते हि
 सः । भार्याया वञ्चकश्चैव जायते करमर्दकः । विभक्तधनहर्ता
 तु नीपो भवति निश्चितम् । शस्यापहारी एरण्डो यज्ञहेपी
 धवो भवेत् । पराखो विफली देवि ! सुही सञ्जायते ध्रुवम् ।
 सूचकोवासको देवि ! राजगामिनि पैशुने । रामाख्यवासको-
 जातः कुद्दालधौरवृक्षिकः । तैलहर्ता तिलतरुः सर्पप फल-
 द्रूपकः । परपुरुषगामिनी नारी कोद्रवो भवति ध्रुवम् । मत्स्यदेषी
 पिचुवृक्षः पर्वगामी शिवामदः । शिवामैथुनिनी विप्रो धट
 वृक्षो विजायते । श्वशुरघ्नो नारिकेलः श्वश्रूहर्ता लता भवेत् ।
 परं पञ्चशिवावृक्षः श्यालहेपी जलं भवेत् । सपत्नीपुत्रहेपी
 स्याद्वस्तूरो जायते प्रिये ! । स्तनभेदी च पुरुषः अन्तर्मंदी च
 भेरुकः । करमर्दः करच्छेदी जीवन्ती पादहा नरः । भूत-
 हेपी देवदारुर्नमेरुः शिशुनिन्दकः आम्नानशीलो बन्धूकः
 सन्ध्याहीनो जडो भवेत् । अतिधिवञ्चकश्चैव शरो नाम प्रजा-
 यते । पश्वण्डलोपकः पूगः पर्षो गोमूत्रनिन्दकः । देव-
 हेपी जातितरुः शङ्खहेपी तु मल्लिका । व्रतहेपी पूततरुः

सङ्कल्पमञ्जुकथ यः । भवेत् सोमतरुर्देवि ! आश्रमस्य तु
द्रूपकः । कामवृक्षो भवेद्देवि ! गव्यत्यागी शतावरी । भङ्गा-
तको ज्ञानहर्ता अयाज्ययाजको वरिः । असत्प्रतिग्रहीता च
अटसारो भवेत् ध्रुवम् । राजस्वहरणाद्देवि ! भवेच्चाण्डालको
ध्रुवम् । देवदास्यास्तु हरणे कर्णिकारो विजायते । जले
निस्वारजादेव अशोको जायते प्रिये ! । देवायतनभागादि-
भेदको धातकी भवेत् । गृहहेपी तु जीवन्ती ब्रह्महानल एव
हि । अन्तहा सूतहा देवि ! तथा सर्वप्रद्रूपकः । गिरिकर्ण-
कारो भवति भार्यात्यागी च भूरुहः । योनिभेदी तु कदली
बीजभेदी तु बीजकम् । बीजहर्ता बीजमूलं कामहर्ता मयू-
रकः । शिवहेपी भूवदरो मन्त्रहेपी जवा भवेत् । पट्टहर्ता
योगतरुर्वस्त्रहर्ता तु कासिका । लौहहर्ता वटो देवि ! ताम्र-
हर्ता तु वीनशः । कांसहर्ता रणतरुः रौप्यहर्ता तु शाहलः ।
इत्यङ्गपापभेदे तु शतशोऽथ सहस्रशः । स्थावरत्वं गमिष्यन्ति
सर्वावस्थासु सर्वदा । इति पापाद्दृश्योनिप्राप्तिः ॥ पापेन जल-
त्वप्राप्तिरत एव ॥ जलत्वं याति पापेन शैलत्वं याति शङ्करि ! ।
तस्य पापस्य भेदेन जायते वर्णसङ्करः । उदक्वागमने देवि !
नसीत्वं याति शङ्करि ! । मिथ्यावभाषणादेव स्थावरत्वं जलं
विदुः । मातापितृर्गुरोरथे तडागस्य जलं भवेत् । स्वाभ्यग्रे
इ परोज्जे इ या नारी मन्दचारिणी । सा भवेद्गर्भतोयञ्च या
शय्यां नारुहेत् पतिः । सा ऋतान्यद्भवेत्तीयं सत्यमेव मम प्रिये ! ।
एकाशीत्या तथा पद्भ्या पञ्चविंशतिभिर्यदा । तत्र तत्र विष्णु-
रूपं तीयं जानासि भाविनि ! । अशीतिमात्रं सामुद्रे हस्तार-
नाञ्च प्रमाणतः । कलाहस्ती भवेद्यत्र द्वादशे पापवर्जितः ।
अतोऽन्यत् पापसम्भूतिः स्वकालेनैव प्राप्स्यति ॥ इति जलत्व-
प्राप्तिः । तत्पापादनुसारेण प्रार्थयित्तं समाचरेत् । शिवलिङ्गं

समभ्यर्च्य स्थापयित्वा यथाविधि ॥ चतुर्दश्यां निराहारी
वृषस्त्रे भास्करे सिते । पापक्षयं समुच्चार्य गात्र दद्याद्द्विजन्मने ।
तेषां पापस्य शहर्यं प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ॥ इति तत्प्राय-
श्चित्तम् ॥ प्रपञ्चसारविश्वसारयोः ॥ कृमिकीटपतङ्गाद्याः
स्वेदजा नाम देहिनः । तदुत्पत्तिप्रकारोऽपि तत्रैव ॥ स्वेदजः
स्विद्यमानेभ्यो भूयङ्गद्वयः प्रजायते । यूकमत्कुणकीटाद्या यै
चान्ये क्षणभङ्गरा इति ॥ यूक उकनीति यस्य नाम मत्कुण-
ञ्छारपोक इति यस्य प्रसिद्धिः ॥ भूमेरन्तरुष्णविपाकेन वीजत्वं
शास्त्रसिद्धम् ॥ स्विद्यमानभूयङ्गजलवक्रक्ष्यस्तु स्वेदजोत्पत्तिः ।
प्रत्यक्षसिद्धा यथा गोमयपुञ्जादेः कीटाद्युत्पत्तिरित्यनयोर्भेदः ।
अण्डजजरायुजयोः शुक्रशोणितसंयोगेनोत्पत्तिस्तु ॥ प्रपञ्च-
सारे ॥ अण्डजो वर्तुनीभूतात् शुक्रशोणितसंयुतात् । कालेन
भिन्नात् पूर्णात्मा निर्गच्छन् प्रक्रमिष्यति । अहिगोधावयो मेक-
शिशुमारादिकश्च सः । राघवभट्टृतम् । अण्डजाः पक्षिणः
सर्पा नकमत्स्याय कच्छपाः । कुलीरगोधा भेकाद्याः शिशु-
माराजसूक्तय इति । अजः शङ्खः ॥ इति तत्रापि किंव-
दन्ती । अण्डं सूते गिलाहारथर्वाहारी जरायुजमिति ॥ प्रायि-
कमेतल्लक्षणम् । तथा रोमन्यायकजन्तोः स्याच्छृङ्गं नान्यस्य
जन्मिन इत्यपि ॥ शारदायाम् ॥ जरायुजा मनुष्याद्या जनुर्त्वाणां
निगद्यते ॥ विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ मनुष्यसदृशं जन्म
कुत्रापि नैव विद्यते । देवता पितरः सर्वे वाञ्छन्ति जन्म
मानुषम् । दुर्लभो मानुषो देहः सर्वदेहेषु सर्वदा । तस्माच्च
मानुषं जन्म एतदुक्तं सुदुर्लभम् । तत्रापि संशयश्चेता विशेषेण
तु पार्वति । मन्त्रतन्त्ररतः पुंसां सोऽपि चेदतिदुर्लभः ।
तत्रागमविदः श्रेष्ठाः सर्वदेहेषु पूजिताः । तत्रापि साधकः
श्रेष्ठः सर्वतन्त्रेषु गोपितः ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे द्वितीय-

पटले ॥ मानुषं सफलं जन्म सर्वशास्त्रेषु गोचरम् । चतुर-
 शीतिलक्षेषु शरीरेषु शरीरिणाम् । न मानुषं विनान्यत्र तत्त्व-
 ज्ञानन्तु लभ्यते । कदाचिन्नभते जन्म मानुषं पुण्यसङ्घयात् ।
 सोपानभूतं मोक्षस्य मानुषं जन्म दुर्लभम् ॥ निर्वाणतन्त्रे
 द्वितीयपटलेऽपि ॥ स्थावरादियु कौटेषु पशुपक्षिषु शैलजे ! ।
 चतुरशीतिलक्षं वै जन्म चाप्नोति सोऽव्ययः ॥ ततो लभेत्
 परेशानि ! मातुषीं दुर्लभां तनुमिति । चतुरशीतिलक्षयोनिभ्रम-
 णानन्तरं ब्राह्मणयोनिप्राप्तिः । कर्मविपाकेऽप्युक्ता यथा ।
 स्थावरास्त्रिंशलक्षद्य जलजो नवलक्षकः । कृमिजा दशलक्षद्य
 रुद्रलक्षद्य पक्षिणः । पशवो विंशलक्षद्य चतुर्लक्षद्य मानवाः ।
 एतेषु भ्रमणं कृत्वा द्विजत्वमुपजायते । निर्वाणतन्त्रे ॥ मातुषीं
 तनुमित्यत्र ब्राह्मणत्वावच्छिन्नमातुषीं तनुमित्यवगन्तव्यम् ।
 दुर्लभेति विशेषणवलेनेति ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥ ततो मानुष-
 देहद्य धर्माधर्माधिपद्य सः । ततोऽपि लभते जन्म पुनर्मृत्युम-
 वाप्नुयात् । जायन्ते च म्रियन्ते च कर्मपाशनियन्त्रिताः ।
 चतुरशीतिलक्षेषु नानायोनिषु शैलजे ! ॥ इति मनुष्यत्वप्राप्ति-
 प्रशंसा ॥ चण्डिकोवाच ॥ कथं वा लभते जन्म कथं मृत्यु-
 भवेत् प्रभो ! । तत्प्रकारं महादेव ! श्रोतुमिच्छामि तद्वद ॥
 शङ्कर उवाच ॥ इह यत् क्लियते कर्म तत् परत्रोपभुज्यते ।
 जीवस्तृणजलीकेव देहाद्देहान्तरं व्रजेत् । सम्प्राप्य चतुरं देहं
 देहं त्यजति पूर्वकम् । इति श्रुत्वा च सा चण्डी पप्रच्छ
 शङ्करं प्रति ॥ प्राप्तं चतुरदेहन्तु पिण्डदानादिकं कथम् ॥
 शिव उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि मायादेहं तदेव हि ।
 मायादेहः परेशानि ! वायुरूपो न चान्यथा । वायुरूपो यतो
 देह आकाशस्थो निराश्रयः । ततश्च पिण्डदानेन वायुः स्थिर-
 तरो भवेत् । प्रथमे मस्तकं देवि ! जायते च क्रमावधि । ततो

मम पुरं गत्वा धर्मकर्मादिकश्चरेत् । तद्भुक्त्यापरं किञ्चिदयदा
 कर्म न विद्यते । ममाज्ञया यदा जीवः प्रययौ ब्रह्मशासनम् ।
 तस्मात् कर्मानुसारेण यदि स्याद्दुर्लभा तनुः । महाविद्यां भाग्य-
 वशाद् यदि प्राप्नोति सद्गुरोः । तत्त्वज्ञानं महेशानि यदि भाग्य-
 वशात्तमेत् । तदैव परमो मोक्षो यावद्ब्रह्माण्डमण्डलम् ।
 महाविद्याप्रसादेन पुनरागमनं न हि ॥ तृतीयपटले ॥ तोयात्तु
 बुद्बुदं जातं यथा तोये विलीयते । प्रकृत्या जायते सर्वं पुन-
 स्तस्यां प्रलीयते । ब्रह्मविष्णुशिवा देवि । जायन्ते प्राकृताद्-
 भ्रुवम् । तथा प्रलयकाले तु प्रकृत्यां लुप्यते पुनः ॥ इति
 श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे चतुर्विधदेहसृष्टिकथनं नाम
 तृतीयपरिच्छेदः ॥

गुरुं प्रणम्य यं तेनाज्ञानध्वान्तसुधाकरम् । वक्ति मर्त्यदेह-
 सृष्टिं द्विजः श्रीरामतोषणः ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणी प्रथमपरिच्छेद-
 धृतज्ञानभाष्यम् ॥ देव्युवाच ॥ शरीरं कीदृशं नाथ ! मुक्तिर्वा केन
 कर्मणा । इदानीं श्रोतुमिच्छामि ब्रूहि मे शशिशेखर ! ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि शरीरं कर्मसम्भवम् । रजस्वला च
 या नारी विशुद्धा पञ्चमे दिने । पीडिता कामवाणेन ततः पुरुष-
 मीहते । भगलिङ्गसमायोगान्मैथुनं स्यात्तदा तयोः । अन्योऽन्य-
 स्पर्शनादेव जायते च महासुखम् । चरते च यदा रेतः प्राणापान-
 विसं श्रितम् । क्षितिरापस्त्वथा तेजो वायुराकाशमेव च । सर्वेषां
 तत्र तत्त्वं स्याद्देहस्थरक्तवीजयोः । गर्भाशयनिरूपणानन्तरं
 गर्भोत्पत्तिप्रकार उक्तो मातृकाकामेदतन्त्रे द्वितीयपटले ॥
 देव्युवाच ॥ वद ईशान ! सर्वज्ञ ! सर्वतत्त्वविदांवर ! । यत् त्वया
 कथितं देव ! मम सङ्गे विहारतः । कथं वा जायते पुत्रः कथं
 वा शुक्रसंस्थितिः । पुत्र इति गर्भमात्रोपलक्षणम् । केन प्रका-
 र्शेण गर्भो जायत इति प्रश्नस्य तात्पर्यम् । वर्द्धमानस्य लिङ्गस्य

प्रवेशो वा कथं भवेत् । भीतियुक्ता ह्यहं नाथ । वाहि मां दुःख-
सङ्घटात् ॥ महादेव उवाच ॥ मणिपूरं महापद्मं सुसुम्नामध्य-
संस्थितम् । तस्माद्बालेन देवेशि । नाभिपद्मं मनोहरम् । नाल-
वयसमायुक्तं सदा शुक्रविभूषितम् । ऊर्ध्वनालं सहस्रारं श्रुतः
शुक्रविभूषितम् । तस्मादेव स्तनद्वन्द्वं वर्धमानं दिने दिने ।
मध्यनालं सुसुम्नान्तं वृन्ताकारं सुशीतलम् । आयोन्यग्रमधो-
नालं सदानन्दमयं शिवे ! । शृणु चार्वङ्गि ! सुभगे ! तन्मध्ये
लिङ्गताडनात् । यद्रूपं परमानन्दं तत्रास्ति भुवनत्रये । नाभि-
पद्मन्तुं यद्रूपं तत् शृणुष्व समाहिता । वस्थानं मध्यदेशेऽस्य
सदा पद्मविराजितम् । बाह्यदेशे चाष्टपत्रं चतुरस्रञ्च तदहिः ।
चतुर्द्वारसमायुक्तं सुवर्णामं सवृन्तकम् । तत्पद्मेन भवेत् पुष्पं
वृन्त्युक्तं त्रिपत्रकम् । प्रफुल्ले तु त्रिपत्रे वै बाह्ये शोणितद-
र्शनम् । एतन्मध्ये महेशानि ! यदि स्थास्तिङ्गताडनम् । पद्म-
मध्ये गते शुक्रे सन्ततिस्तेन जायते ॥ पद्ममध्ये शुक्रगमन-
प्रकारस्तु प्रपञ्चसारं ॥ स्वस्थानतश्च्युतात् शुक्राद्दिन्दुमादाय
मारुतः । गर्भाशयं प्रविशति यदा तुल्यं तदापरः । आर्त्तवात्
परमं बीजमादायास्याथ मूलतः । यदा गर्भाशयं नेष्यत्यथ
सन्निश्रयेन्मरुत् । सहोभ्य संवर्द्धयति तन्मूलं शोणित्वाधिकम् ।
स्त्री स्यात् शुक्राधिकं ना स्यात् समेन च नपुंसकम् । वायुवङ्गा-
न्मसां योगे गर्भहृदिः प्रजायते ॥ एतेन त्रिहृत्करणपञ्चः
स्पष्टीकृतः ॥ ज्ञानभाष्ये ॥ नाभिपद्मे महादेवि ! स्त्राम्यते च
समीरणैः । कुम्भकारो यथा चक्रे घटते च घटादिकम् ।
तथा समीरणो गर्भं घटते प्राणिनां तनुम् ॥ शारदातिलके ॥
रक्ताधिका भवेन्नारी भवेद्रेतोऽधिकः पुमान् । उभयोः सम-
तायान्तु नपुंसकमिति स्थितिः ॥ माट्टकामेदतन्त्रे ॥ पुरुषस्य
तु यत् शुक्रं शक्तेस्तस्याधिकं यदि । तदा कन्यां विजानीया-

द्विपरीते पुमान् भवेत् । उभयोस्तुल्यशुक्रेण क्लीवं भवति
 निश्चितम् ॥ तत्राधिक्यतुल्यतादिकम् राघवभट्टधृतवचनोक्तं
 प्रमाणस्यैव यथा ॥ द्वाविंशतीरजोभागाः शुक्रमात्राश्चतुर्दश ।
 गर्भसञ्जनने काले पुंस्त्रियोः सम्भवन्ति हि ॥ मात्राभाग इत्यर्थः ।
 नारी रजोऽधिकांशे स्यान्नरः शुक्राधिकांशके । उभयोरुक्त-
 संख्यायां स्यान्नपुंसकसम्भवः । राघवभट्टधृतवाग्मटे बह्वपत्य-
 कारणमुक्तं यथा ॥ वायुना बहुधा भिन्ने तद्विन्दी बह्वपत्यता ।
 वियोनिविहताकारा जायन्ते विहते तथा । शृणु चार्वाङ्गि ।
 सुभर्ग ! पुष्पमाहात्म्यमुत्तमम् । मेध्यं तत् शुक्रसंयोगे वर्द्धते
 च दिने दिने । एवं दिङ्माससम्प्राप्ती तत्पुष्ये विन्दुसंयुते । गलिते
 परमेशानि ! व्यक्ता भवति सन्ततिः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ किञ्चिद्दो-
 शादिसम्भूते क्लमिकीटादिसम्भवे । तस्माज्जीवाः प्रणश्यन्ति
 सा नारी जीवते कथम् ॥ श्रीशङ्कर उवाच । तस्य पुष्पस्य
 माहात्म्यं किं वक्तुं शक्यते भया । विन्दुस्थानसहस्रन्तु पुष्पमध्ये
 प्रियंवदे ! । बुद्बुदा येऽत्र तिष्ठन्ति तत्रैव सन्ततिर्भवेत् । एवं
 क्रमेण देवेशि ! सहस्रं सन्ततिर्यदि । वर्द्धमानं तदा पुष्पं पीडा
 किञ्चिन्न जायते ॥ वीर्यवद् गर्भकारणमाह ॥ राघवभट्टधृतम् ॥
 पूर्णपोडशवर्षा स्त्री पूर्णविंशतिन सङ्गता । शङ्कगर्भाशये मार्गे
 रक्ते शुक्रोऽनिले हृदि । वीर्यवन्तं सुतं सूते ततो न्यूनाब्दयोः
 पुनः । रोगाल्पायुरधन्यो वा गर्भो भवति नैव वा । इति तत्र
 गुरुशोणितमन्त्रविन्दी पूर्वपूर्वनिष्कलन्मस्त्रितकर्मणां मध्ये
 फलदानोन्मुखं पापपुण्यात्मकं प्रबलमेकं सुखदुःखोभयफलकं
 मनुष्यशरीरोपभोग्यं यत् कर्म तदनुरूपेणाविद्यारूपपाशबद्धः
 सन्नेकोऽपि बहुधा भिन्नो नित्योऽप्यात्मा गृहमिव देहं प्रविष्ट-
 स्तदुक्तं राघवभट्टधृताध्यात्मविवेके ॥ अस्ति ब्रह्म चिदानन्द-
 मयं ज्योतिर्निरञ्जनम् । सर्वशक्तिं च सर्वज्ञं तदशा जीवसंज्ञकाः ।

ग्रिनाद्यविद्योपंहिता यथाग्नेर्विस्फुलिङ्गकाः । दीर्घाद्युपाधि-
 सन्निन्नास्ते कर्मभिरनादिभिः । सुखदुःखप्रदैः स्त्रीयैः पुण्य-
 पापैर्नियन्त्रिताः । तत्तज्जातियुतं देहमायुर्भोग्यञ्च कर्मजम् ।
 प्रतिजन्मं प्रपद्यन्ते मायापाशनियन्त्रिता इति ॥ निर्वाणतन्त्रे-
 ऽपि ॥ सत्यलोके महाकाली महारुद्रेण सम्पुटा । चणका-
 कारविस्तारा चन्द्रसूर्याग्निरूपिणी । अनादिपुरुषोदयुक्ता
 तदंशा जीवसंज्ञकाः । ज्वलदग्नेर्यथा देवि ! स्फुरन्ति विस्फु-
 लिङ्गकाः । तस्याद्युगतः परं विन्दुर्यदा भूमौ पतत्यपि । तदैव
 सहसा देवि ! शक्तियुक्तो भवत्यपि ॥ इति गर्भोत्पत्तिप्रकार-
 कथनम् । इति शंक्रशोणितादुत्पत्तिप्रकारस्तु योगार्णवे ॥
 आयुष्यं भुक्तमाहारं स वायुः कुरुते द्विधा । सम्प्रविश्याथ
 मध्यन्तु पृथगन्नं पृथग् जलम् । स वायुः प्राणवायुः ॥ योगि-
 याज्ञवल्के उत्तरखण्डे चतुर्थाध्यायेऽपि । आयुष्यं भुक्तमाहारं
 सहसा तैः समीकृतम् । तुन्दमध्यगतः प्राणस्तानि कुर्यात् पृथक्
 पृथक् । पृथक्करणप्रकारस्तु योगियाज्ञवल्के ॥ पुनरग्नौ-
 र्जलं प्राप्य अन्नादीनि जलोपरि । स्वयं ह्यपानः सम्प्राप्य
 तेनैव सह मारुतः । प्रयाति ज्वलनं तत्र देहमध्यगतं पुनः ।
 अग्नौ जलं प्राप्य अन्नादीनि जलोपरि सम्प्राप्य तेनैव प्राण-
 वायुनैवापानो वायुर्देहमध्यगतं ज्वलनं प्रयाति प्राप्नोती-
 त्यन्वयः । एवञ्च प्राणेन प्रेरितमिति प्राणस्थित्येति च प्राधान्येन
 वक्ष्यते । वस्तुतस्तु प्राणापानाभ्यामेव प्रेरितमित्यर्थः ॥ वायुना
 वर्द्धते वङ्गिरपानेन शनैः शनैः । ततो ज्वलति विप्रेन्द्रि ! स्वकुले
 देहमध्यके । ज्वालाभिर्ज्वलनं तत्र प्राणेन प्रेरितं ततः । ज्वल-
 त्युदकमाश्रित्य कोष्ठमध्यगतं तदा । अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तं जलो-
 परि समर्पितम् ॥ ततः सुप्तमकरोद्वाङ्मसन्तप्तवारिणा ॥
 योगार्णवे च ॥ अग्नेरुद्धं जलं स्थाप्य तदन्नञ्च जलोपरि । जल-

स्वाधः स्वयं प्राणः स्थित्वा स्वेदयते शनैः । वायुना व्युद्यमानो-
 ऽग्निरत्युष्णं कुरुते जलम् । अन्नं तदुष्णतोयेन समस्तात्
 पचते पुनः । द्विधा भवति तत्पक्वं पृथक् क्रीडं पृथग्रसम् ॥
 क्रीडं मलम् ॥ तत्र रसोत्पत्तिप्रकारस्तु प्रपञ्चसारे द्वितीय-
 पटले ॥ अथाहृतं पद्मसं वाप्याहारं कण्ठमार्गगम् । श्लेष्मणा-
 नुगतं तस्य प्रभावान्मधुरीभवेत् । तत्र स्वादस्त्वलवणतिक्तो-
 पणकपायकाः । षड्रसाः कथिता भूतविकृत्या द्रव्यमाश्रिताः ॥
 स्वादुमिष्टमुपणं कटु ॥ तथैवमाशयगतं पश्चात् पित्ताशयं
 व्रजेत् ॥ आशयं छिद्रम् ॥ तदा तस्यानुगमनात् कटुकत्वं प्रप-
 द्यते । तथात्रान्तरसंश्लिष्टं पचते पित्तवारिणा ॥ जलादीनां
 पाकेनावस्थान्तरमुक्तम् योगियाज्ञवल्केण ॥ स्वेदमूत्रे जलं
 स्यातां वीर्यरूपं रसो भवेत् । पुरीषमन्नं स्याद्भागि ! प्राणः
 कुर्यात् पृथक् पृथक् ॥ प्रपञ्चसारे ॥ ग्रहणी नाम सा पार्श्वी प्रसृ-
 ताञ्जलिसन्निभा ॥ पार्श्वी नाडी ॥ अधस्तस्याः प्रधानाग्निः
 समानेनापि नुद्यते । तस्याधस्तात् त्रिकोणाभं ज्योतिराकार-
 सुत्तमम् । विद्यते स्थानमेतद्वि मूलाधारं विदुर्बुधाः । प्रधा-
 न्नाग्निर्दीपदूष्यस्याग्निभ्यो भिन्नो वडवानलरूपोजठराग्निरिति
 प्रसिद्धः । तथाच । पचमानाद्रसं भिन्नं वायूरक्तादिकं नयेत् ।
 तत्र क्रीडं पृथक् भिन्नं ग्रहण्यां चिनुतेऽनिलः । तच्चोद्यमानं
 विस्वाम ग्रहणीं पूरयेन्मुहुः । सा तथा शकता पूर्णा बलितां प्रति-
 मुञ्चति । शकता मलेन ॥ पुरीषं पायुमार्गेण तत्पाके चाम्भस-
 स्ततः । अङ्गस्वेदवदभ्यन्तर्व्याप्तैः सूक्ष्मैः शिवामुखैः । वस्ति-
 मापूरयेद्वायुः पूर्णो मुञ्चति धारया । मूत्राशयो धनुर्वक्रो वस्ति-
 रित्यभिधीयते । मूत्रमित्याहुरुदकं वस्तेश्चानिलनिर्गतम् । अप-
 थ्यभाजामनयोर्मार्गयोर्दीपदुष्टयोः । प्रमेहमूत्रकृच्छ्रादेर्यं हिण्वा-
 देय- सन्भवः ॥ राघवमदृष्टतसुश्रुते । त्वगसृङ्गांसमेदोऽस्थि-

भज्जाशुक्राणि धातवः । भवन्त्यन्योन्यतः सर्वे पाचिताः पित्त-
तेजसा इति । एतेन पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरं प्रति कारणत्वमुक्तम् ।
तथाच तत्रैव ॥ रसः सनाडीमध्यस्थः शारीरेणोष्णया भृशम् ।
पचते पचमानाच्च भवेत् पाकद्वयं पुनः । चर्माविद्य समन्ताच्च
रुधिरन्तु प्रजायते । स्वस्वकोपाग्निना पक्षैर्जायन्ते धातवः क्रमात् ॥
योगार्णवे ॥ रसेन तेन ता नाडीः प्राणः पूरयते शनैः । प्रतर्पयन्ति
सम्पूर्णास्ताश्च देहं समन्ततः ॥ योगियान्नवल्के ॥ समानवायु-
ना सार्द्धं रसं सर्वासु नाडिषु । व्यापयन् श्वासरूपेण देहे चरति
मारुतः । व्योमरन्ध्रैश्च नवभिर्विण्मूत्राणां विसर्जनम् । कुर्वन्ति
वायवः सर्वे शरीरेषु निरन्तरम् । निश्वासोच्छ्वासकासाश्च प्राण-
कर्मसमीरिताः । अपानवायोः कर्मैतद्विण्मूत्रादिविसर्जनम् ।
प्राणापाने च चेष्टादि व्यानकर्मैति चेत्यते । उदानकर्म तच्चोक्तं
देहस्योन्नयनादि यत् । पोषणादि समानस्य शरीरे कर्म कीर्त्ति-
तम् । उदारादिगुणो यस्तु नागकर्म समीरितम् । निमीलनादि
कूर्मस्य क्षुत्तृणा कृकरस्य च । देवदत्तस्य विप्रेन्द्रि ! जृम्भा कर्मैति
कीर्त्तितम् । धनञ्जयस्य योषादि सर्वं कर्म प्रकीर्त्तितम् । वायूनां
स्थानादीन्वग्रे वक्ष्यन्ते ॥ इति शुक्लशोणिताद्युत्पत्तिकथनम् ॥
योगार्णवे । मातुरस्नुवहा नाडी ननु विद्वा पराभिधा । नाभिस्थं
नाडीगर्भस्य मात्राकृतरसावहा इति । शाक्तागन्दतरङ्गिणाम् ।
कालनक्षत्रकरात्रेण बुधुदं पञ्चमे दिने । शोणितं दशरात्रेण
मांसपिण्डं चतुर्दशे ॥ प्रपञ्चसारे ॥ मारीयं नाम योगोत्थं
पौरुष कामर्णं मलम् । आणवं नाम सम्प्रोक्तं मिलितं तन्मल-
द्वयम् । सूक्ष्मरूपाणि तत्त्वानि चतुर्विंशमलद्वये । तत्र योगं
प्रकृत्याशु ततस्तु गर्भमारुतः । सहोभ्य संवर्द्धयतीत्यादि पूर्वो-
क्तानान्वयः । स्वगतैर्मरुदग्न्यग्निः क्लिद्यते क्षाप्यते च तत् । मित्रो-
भूतं तदङ्गैव मातुरङ्गुष्ठसम्मितम् ॥ सम्मितमिति मातुरङ्गुष्ठः

नखपरिमितमित्यर्थः ॥ राघवभट्टधृतयोगार्णवे ॥ घनमांसश्च
 विंशाहे पिण्डभावो लपक्षितम् । पञ्चविंशतिपूर्णाहे पलं तद-
 ङ्कुरायते ॥ शाक्तानन्दे तु । मासैकेन तु पूर्णेन मांसपिण्डो-
 ऽङ्कुरायते ॥ इत्युक्तम् तत्रैवं । आदौ सञ्जायते बीजं ब्रह्माण्डं
 सहसाङ्कुरः । तस्य मध्ये सुमेरुश्च कङ्कालदण्डरूपधृक् । चरा
 चराणां सर्वेषां देवादीनां विशेषतः । आलयः सर्वभूतानां भेरो
 रभ्यन्तरेऽपि च । प्रदीपकलिकाकारो जीवो हृदि सदा स्थितः
 रज्जुवद्भो यथा श्येनो भ्रमतेऽप्याकथ्यते पुनः । गुणवद्वस्तथा
 जीवः प्राणापानेन कथ्यते ॥ योगियज्ञवल्के द्वितीयाध्याय
 तु । तन्मध्ये नाभिरित्युक्तं नाभौ चक्रसमुद्भवः । द्वादशार-
 युतं तच्च तेन देहः प्रतिष्ठितः । चक्रेऽस्मिन् भ्रमते जीवः पुण्य-
 पापप्रणीदितः । तन्तुपञ्जरमध्यस्थो यथा भ्रमति लूतिकः ।
 लूतिक उर्णनाभः माकरसा यस्य प्रसिद्धिः । नाभौ जीवस्य
 भ्रमणमात्रं स्थितिस्थानन्तु हृदयमेव । तेन पूर्ववचने न
 विवादः ॥ योगार्णवे ॥ मासद्वये तु सम्पूर्णे शिरोभेदः प्रजायते ।
 मज्जास्थि च त्रिभिर्मासैः केशस्त्वक् च चतुर्थके । एषु मासेष्व-
 ध्यात्मविवेके तु विशेष उक्तो यथा । द्रवत्वं प्रथमे मासे कल-
 ःलार्यं प्रजायते । द्वितीये तु घनः पिण्डः पेशीष्टघनमर्बुदम् ।
 पुंस्त्रीनपुंसकानान्तु प्रागवस्थाः क्रमादिमाः । तृतीये त्वङ्कुराः
 पञ्च करादिशिरसो मताः ॥ अत्र ग्रन्थत्रये यज्ञेदत्रयमङ्कुरो-
 त्यक्तेरुक्तं तच्छरीरमर्बुवयवाङ्कुरभेदेनाविरुद्धमाज्जायभेदेन वा ।
 अङ्गप्रत्यङ्गभागाः स्युः सूक्ष्माथ युगपत्तदा । चतुर्थे व्यक्तता तेषां
 भागानामभिजायते । मातृजन्मास्य हृदयं विषयानभिकाङ्क्षति ।
 अतो मातुर्मनोऽभीष्टं कुर्याद्गर्भसमृद्धये । ताश्च द्विहृदयां
 नारीमाङ्गुर्दोहदिनीं बुधाः । अदानाद्दोहदानान्तु गर्भस्य व्यङ्ग-
 तादयः । मातुश्चेद्विषयालाभस्तदात्तो जायते सुतः । गर्भः

स्यादर्थवान् भोगी देहे दोहददर्शने । अलङ्कारे सुललितो
धर्मिष्ठस्तापसाश्रमे । देवतादर्शने भक्तो हिंस्रो भुजगदर्शने ।
गोधाशने तु निद्रालुर्बली गोमांसभक्षणे । माहिषेण तु
रक्ताच्च लोभशं स्रयते सुतम् । प्रहृष्टं पञ्चमे पिण्डं मांस-
शोणितपुष्टिभाक् । पठेऽस्थिस्रायुनाद्धादिनखकेशविविक्तता ।
बलवद्बौ चोपचितौ सप्तमे त्वगपूर्णता । अष्टमे त्वक्श्रुती
स्यातां श्रोजघैतच्च हृद्भवम् ॥ ज्ञानभाष्ये तु ॥ कर्णाच्चिनासि-
कारन्ध्रं कण्ठोदरञ्च पञ्चमे । पठे सुखं तथा पादौ सर्वा-
ङ्गानि तु सप्तमे । सन्धिः सम्पूर्णतां याति अष्टमे मासि वै
ततः । एतदपि पूर्ववत् ॥ अण्डाधारञ्च कङ्कालं प्रारभ्य गुद-
मूलतः । द्वात्रिंशज्ज्ञानविज्ञानग्रन्थिनो वर्द्धते सदा ॥ शार-
दायां प्रथमपटले ॥ अथ मात्राहृतैरन्नपानाद्यैः योपितः क्रमात् ।
दिनात् पचात्तथा मासात् वर्द्धते तत्त्वदेहवान् ॥ तत्त्वदेहवा-
निति चतुर्विंशतितत्त्वात्मकशरीर इत्यर्थः । दोषैर्दूष्यैः सुखं
प्राप्तो व्यक्तं याति निजेन्द्रियैः । वातपित्तकफा दोषा
दूष्याः स्युः सप्त धातवः ॥ इति धातुकथनम् ॥ शारदायाम् ॥
ज्ञानेन्द्रियाणि श्रोत्रं त्वक्दृग्जिह्वानासिकादयः । ज्ञाने-
न्द्रियार्थाः शब्दाद्याः स्मृताः कर्मेन्द्रियाण्यपि । शब्दाद्या इति
शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः । वाक्पाणिपादपायुन्संज्ञान्याहुर्मनी-
षिणः । सुखदुःखपादगुदलिङ्गानि । वचनादानगतयो विस-
र्गानन्दसयुताः । कथनग्रहणगमनत्यागानन्दाः । कर्मेन्द्रियार्थाः
संप्रीक्ता अन्तःकरणमात्मनः ॥ विश्वसारं प्रथमपटले ॥ इन्द्रि-
याणां गुणान् वक्ष्ये शृणुष्व कमलानने ! । चक्षुषो रूपमाख्यातं
कर्णयोः शब्दमेव च । गन्धस्तु नसि विज्ञेयस्त्वचि स्पर्श उदा-
हृतः । आदानं भुजयुग्मेषु जिह्वायां रस उच्यते । गुह्ये
विसर्गाः विज्ञेय आनन्दः स्यादुपप्लवके । गमनं पादयुग्मे च

कथनं मुखपङ्कजे । इतीन्द्रियेन्द्रियार्थकथनम् । अन्तःकरणं
 स्पष्टयति शारदाकृतम् ॥ मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तन्तु परिकीर्त्ति-
 तम् । अत्र सङ्कल्पविकल्पात्मकं मनः । सर्वभावनिश्चयकारिणी
 बुद्धिः । ज्ञात्रभिमानयुक्तोऽहङ्कारः । निर्विकल्पकं चित्तम् ।
 यदाह एषा शक्तिः परा वीजरूपिणी प्रोक्तलक्षणा ॥ सङ्कल्प-
 विकल्पश्च कुर्वाणा तु मनो भवेत् । बुद्धिरूपा तथा सर्वभाव-
 निश्चयकारिणी । ज्ञातास्मीत्यभिमानाद्या सैवाहङ्कारसंज्ञिता ।
 निर्विकल्पात्मिका सैव खलु चित्तस्वरूपिणी । एवमेकैव बहुधा-
 नर्त्तकोव प्रतीयत इति । श्रुतिरपि । मनः सङ्कल्पयति बुद्धि-
 निर्दिशन्तीति अहमभिमानयति चेतयेतयते इति । प्रपञ्चसारे-
 ऽपि ॥ परिण धाम्ना समनुप्रहृष्टा मनस्तदा सा तु महाप्रभावा ।
 यदा तु सङ्कल्पविकल्पकृत्या यदा पुनर्निश्चिनुते तदा सा ।
 स्याद्बुद्धिसंज्ञा च यदा प्रवृत्तिर्ज्ञातारमात्मानमहङ्कतिः स्यात् ।
 तदा यदा सा त्वभिभीयतेऽन्तश्चित्तञ्च निर्द्धारितमर्थमेवामिति ॥
 शारदायाम् ॥ दशेन्द्रियाणि भूतानि मनसा सह षोडश ।
 विकाराः स्युः प्रकृतयः पञ्च भूतान्यहङ्कतिः । अव्यक्तं महदि-
 त्त्वष्टौ तन्मात्राद्य महानपि । साहङ्कारा विकृतयः सप्त तत्त्व-
 विदो विदुः । विकाराः षोडश त्र्यष्टौ प्रकृतयः सप्त विकृतय
 इति वचनस्य पर्यवसितार्थः । यदुक्तं । मूलप्रकृतिरविकृति-
 महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त । षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न
 विकृतिरिति तत्त्वविद इति । एतानि प्रकृत्यन्तानि चतुर्विंशति-
 तत्त्वानि पुरुषान्तानि पञ्चविंशतिः ॥ तदुक्तं वायवीसंहिता-
 याम् ॥ त्रयोविंशतितत्त्वैभ्यः परा प्रकृतिरुच्यते । प्रकृतेस्तु परं
 प्राहुः पुरुषं पञ्चविंशकम् । यद्वा तत्त्वविद एव विदुः । एषां
 तत्त्वान्तर्भावात् तत्त्वविद्भिरेव संज्ञा कृता इत्यर्थः ॥ शारदा-
 याम् ॥ अन्तिप्रोमात्मको देवो विन्दुर्यदुभयात्मकः । शक्तः

। मग्निरूपं रक्तं सौमरूपम् । स तदात्मकत्वाद्दिन्दुरुभयात्मक
 इत्यर्थः ॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतेन ॥ कलापोऽशकचन्द्रः स्याद्-
 द्वादशकलो रविः । कलादशयुतो वह्निः कलाष्टविंशदंशभुक् ।
 । साम्प्रतं सम्भवन्तीह गर्भाधानस्य हेतवे । अग्निघोमात्मकं
 तेन गीयते सचराचरम् । कलांशकेन योगेन भूयाद् गर्भस्य
 सम्भवः ॥ ब्रह्मज्ञानतन्त्रे प्रथमपटले ॥ शिव उवाच ॥ अस्थि-
 मांसनखाद्यैव नाडीत्वक् चेति पञ्चमः । पृथ्वीपञ्चगुणाः प्रोक्ता
 ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । मलं मूत्रं तथा शुक्रं श्लेष्मा शोणितमेव
 च । तोयं पञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । हासो
 निद्रा क्षुधा चैव भ्रान्तिरालस्यमेव च । तेजःपञ्चगुणाः प्रोक्ता
 ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । धारणं चालनं क्षेपः सङ्कोचः प्रसवस्तथा ।
 वायुपञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । कामक्रोधस्तथा
 लोभस्त्रया मोहश्च पञ्चमः । नभःपञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन
 भाषितम् ॥ राघवभट्टधृतम् । अस्थि मांसं त्वचं स्नायुरोम एव
 तु पञ्चमं । इति पञ्चविधा प्रोक्ता पृथिवी कठिनात्मिका ।
 लाला मूत्रं तथा शुक्रं शोणितं मज्जा पञ्चमम् । अपां पञ्चगुणा
 एते रुद्ररूपाः प्रकीर्तिताः । क्षुधा तृष्णा भयं निद्रा भ्रान्तिर्य
 चान्तिरेव च । तृष्णात्मका गुणा एते तेजसः परिकीर्तिताः ।
 धारणं बलानं भुक्तिराकुञ्चनप्रसारणम् । एते पञ्च गुणा वायोः
 क्रियारूपा व्यवस्थिताः । रागद्वेषौ तथा लज्जा भयं मोहस्त-
 यैव च । व्योम्नः पञ्च गुणाः प्रोक्ताः शून्याख्ये शुषिरात्मनीति ।
 इति पञ्चभूतोद्भवास्यादिकथनम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम् ॥
 प्राणायानसमानञ्चोदानव्यानी च वायवः । नागः कूर्मोऽथ
 ककरो देवदत्तो धनञ्जयः । एते दशगुणाः प्रोक्ताः सर्वप्राण-
 यशात्मनः ॥ शारदातिलके ॥ दक्षिणांशः स्मृतः सूर्यो वाम-
 भागो निशाकरः । नाडीर्दश विदुस्तासु मुस्यास्तिस्रः प्रकी-

चिंताः । इडा वामंतनोर्मध्ये सुपुत्रा पिङ्गला पॅरे । मर्मा
 तास्वपि नाडी स्यादग्नीषोमस्वरूपिणी । अत्रेडा वाममुष्काध स्त्र
 धनुर्वक्रां वामनासापर्यन्तं गता । एवं पिङ्गला दक्षिणाण्डाध स्त्र
 धनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तं गता । पृष्ठवंशान्तर्गता सुपुत्रा इत्यर्थः ।
 एतदग्रे स्फुटोभविष्यति ॥ तथा प्रपञ्चसारे । ऊर्ध्वन्तु मरुता
 नुत्रा तस्मादपि मलद्वयी । उभयात्मिक्यधोवृत्ता नाडी दीर्घा
 भवेद्वजुः । अवाङ्मुखी सा तस्याश्च भवेत् पचद्वये द्वयम् ।
 पचद्वये पार्श्वद्वये । नाद्यस्ताः सन्निरुदा स्युः सप्तान्या नाडिका
 मताः । तत्र या प्रथमा नाडी सा सुपुत्रेति कथ्यते । या वामे-
 डेति सा ज्ञेया दक्षिणा पिङ्गला मता ॥ तथा काचिन्नाडी
 वहिर्वक्त्रा या मातुर्हृदि वध्यते । यया स पुष्टिमायाति कीदार
 इव कुल्यया । मातुराहाररसजैर्धातुभिः पुष्यते क्रमात् । क्रम-
 द्वै परं ज्योतिः कलाक्षेत्रज्ञतामियात् । सचेवज्ञं मलं
 तत्तु समूत सगुण पुनः । सदोषं दूष्यसम्पन्नं जन्तुरित्यभिधी-
 यते । समूतपञ्चकं सचेवज्ञमात्रसहितं तत् पूर्वाक्तमानवादिमलं
 जन्तुरित्युच्यते । इत्यन्वयः । किम्भूतं सगुणं सत्त्वादिगुणं
 सत्त्वादिगुणयुक्तं सदोषं वायुपित्तकफयुक्तं दूष्यसम्पन्नं सप्त-
 धातूद्भवम् । इति जन्तुलक्षणम् ॥ फलकोपद्वयं तत्तु व्यक्तं
 पुमो न तु स्त्रियाः । नपुंसकस्य किञ्चित्तु व्यक्तिरत्रोपलक्ष्यते ।
 फलकोपद्वयमण्डकोपद्वयम् ॥ निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले ॥
 नाडीनां संबन्धो देवि ; कञ्जयोनिः खुराण्डवत् । तत्र नाड्यः
 समुत्पन्नाः सहस्राणां द्विसप्ततिः । कञ्जस्य पद्मस्य योनिरुत्प-
 त्तिस्थानं शालूकमिति यावत् । प्रधानाः प्राणवाहिन्यो नाद्यत्र
 दश भृताः । इडा च पिङ्गला चैव सुपुत्रा च तृतीयिका ।
 गान्धारी हन्तिजिह्वा च पूषा चैव यशस्विनी । अन्नशुष्या
 कुडुपेश गदिनी च दश भृताः । एवं नाडीमयं चक्रं विज्ञेयं

शक्तिचक्रके । इडायाः पिङ्गलायाश्च मध्ये या सा सुपुम्बिका ।
 इयञ्च त्रिगुणा ज्ञेया ब्रह्मत्रिण्युशिवात्मिका । रजोगुणा ज्ञ
 वज्राख्या चित्रिणी सत्त्वसंयुता । तमोगुणा ब्रह्मनाडी कार्य्य-
 भेदक्रमेण च । तथा । वायुर्भानुमयो ज्ञेयो मनश्चन्द्रात्मकं तथा ।
 प्राणोऽपानः समानथोदानव्यानी च वायवः । या वाममुष्क-
 सखन्धा संश्लिष्यन्ती सुपुम्बया । दक्षिणञ्चक्रमाश्रित्य धनु-
 र्वक्रा हृदि स्थिता । वामांशयन्वान्तरगा दक्षिणां नासिका-
 मियात् । तथा दक्षिणमुष्कस्था नासाया वामरन्ध्रगा । तन्वा-
 न्तरे ॥ सुपुम्बाकलिता याता मुष्कं दक्षिणमाश्रिता । सङ्गता
 वामभागस्य यन्त्रमध्यं समाश्रिता । दक्षिण नासिकाद्वारं
 प्राप्तेति गिरिजात्मजे । वाममण्डमनुस्यूतामनन्या सख्यनासिका-
 मिति । अनयोः स्वरूपमुक्त योगार्णवे । इडा च शङ्खचन्द्राभा
 तस्या वामे व्यवस्थिता । पिङ्गला सितरक्ताभा दक्षिणं पार्श्व-
 माश्रिता इति । तन्वान्तरे इडायां सञ्चितश्चन्द्रः पिङ्गलायां
 दिवाकर इति । तास्यपि सुपुम्बा मुख्येत्यर्थः । उक्तञ्च श्रौतस्त्व-
 चिन्तामणी ॥ मेरोर्वाह्यप्रदेशे शशिमिहिरशिवे सख्यदत्ते
 निपसे मध्ये नाडी सुपुम्बा त्रितयगुणमयी चन्द्रसूर्याग्निरूपा ।
 अन्यत्रापि तयोः पृष्ठवर्षं समाश्रित्य मध्ये सुपुम्बा स्थिता ब्रह्म-
 रन्ध्रन्तु यावत् । अन्यासां नामान्यपि शारदायाम् । गान्धारी
 हस्तिजिह्वाख्या सपूपालम्बुपा मता । यशस्विनी शङ्खिनी च
 कुङ्कुः स्युः सप्त नाडयः । आसां स्थितिस्वरूपं योगार्णवे ॥ ' इडा-
 पृष्ठे तु गान्धारी मयूरगलसन्निभा । सख्यं पादादिनेत्रान्ता
 गान्धारी पङ्किकीर्तिता । हस्तिजिह्वोत्पलप्रेक्षा नाडी तस्याः
 पुरः स्थिता । सख्यभागस्य मूर्धादिपादाङ्गुलीन्तमाश्रिता । पूषा
 तु पिङ्गलापृष्ठे नीलजीमूतसन्निभा । याम्यभागस्य नेत्रान्ता
 यावत् पादतल गता । यशस्विनी शङ्खवर्णा पिङ्गला पूर्वदेशगा ।

गान्धार्याश्च सरस्वत्या मध्यस्था शङ्खिनी मता । सुवर्णवर्षा
 पादादिवर्णान्ता सव्यभागके । पादाङ्गुष्ठादिमूर्धान्तयाम्यभार्ग
 कुडुमेता । रावणा सरस्वती विश्वोदरी शङ्खिनी एता ऋषि
 प्रधानत्वेनोक्ताः । उक्तञ्च । ताश्च भूरितरास्तासु मुख्याः प्रोक्ता-
 श्वतुर्दश । सुपुन्नेडा पिङ्गला च कुङ्करथ सरस्वती । गान्धारी
 हस्तिजिह्वा च रावणा च यशस्विनी । विश्वोदरी शङ्खिनी च
 ततः पूषा यशस्विनी । अलम्बुपेति ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृत-
 ज्ञानभाष्ये ॥ इडा च वामनासायां दक्षिणे पिङ्गला मता ।
 'सुपुन्ना ब्रह्मरन्ध्रे च गान्धारी वामचक्षुषि । दक्षिणे हस्तिजिह्वा
 च पूषा कर्णेऽथ दक्षिणे । वामे यशस्विनी ज्ञेया मुखे चालम्बुषा
 मता । कुङ्कुञ्ज लिङ्गमूले स्यात् शङ्खिनी शिरसोपरि । एवं
 द्वारं समाश्रित्य तिष्ठन्ति दश नाडिकाः । क्षितिश्च वारि तेजश्च
 वायुराक्लाशमेव च । स्थैर्यं गता इमे पञ्च वाङ्मन्यन्तर एव
 च ॥ , एवं प्रधाननाडीनिरूपणानन्तरं शास्त्रारूपनाडी निरू-
 पिता ॥ शारदायां ॥ नाड्योऽनन्ताः समुत्पन्नाः सुपुन्ना पञ्च-
 पर्वसु । सर्वाणि स्वाधिष्ठानमण्डिपूरकानाहृतविशुद्धाज्ञान्तानि ।
 'तवाधोऽधीग्रन्थिमारभ्योर्दोर्दोर्दसर्वग्रन्थिपर्यन्तं समाप्तिः । गणयि-
 तुमशक्यत्वादनन्ताः । यदाहुः । पूर्वाक्तायाः सुपुन्नाया मध्यस्थायाः
 सुलोचने । । नाभिहृत्कण्ठतालुभ्रूमध्यपर्वसमुद्भवाः । अधो-
 मुखाः शिराः काश्चित् काश्चिदूर्ध्वमुखास्तथा । परास्तिर्यग्गताः
 काश्चित्तत्र लक्षत्रयाधिकाः । नाड्योऽर्द्वेलक्षसंख्याताः प्रधानाः
 ममुदीरिताः ॥ तासु सर्वासु बलवान् प्राणो वायुः समन्ततः ॥
 विश्वमारे तु ॥ नाभेः सकाशाज्जायन्ते नाड्यः क्षेत्रप्रपोषिकाः ।
 इडा तु वामभागे स्यादक्षिणे पिङ्गला मता । मध्ये सुपुन्ना
 विज्ञेया चन्द्रसूर्यानन्तात्मिका । नाड्योऽनन्ताः समुत्पन्नास्तस्याः
 पञ्चसु पर्वसु । इति नाभेः सकाशादिति यदुक्तं तत्क्षेत्रपोषिका

इत्यनेन रसादिचालनेन शरीरपुच्छर्थं न तु ज्ञानध्यानाव्यर्थं
 वायुसाधनप्रकरणे एतत् सष्टीकरित्ये । नरपतिजयचर्या-
 खरोदयधृतब्रह्मजामलमपि शरीरपुच्छर्थमेव नाभी कुण्डलिनी-
 माह यथा महाशक्तिः कुण्डलिनी नाडीस्याहिस्वरूपिणी ।
 ततो दशोर्दंगा नाड्यो दश चाधोगतास्तथा । द्वे द्वे तिर्य्यगते
 नाड्यौ चतुर्विंशतिसंख्यया । सूक्ष्ममुख्यास्वतो नाड्यः सहस्राणां
 द्विसप्ततिः । कुण्डलिन्यां महाशक्तौ मूलमार्गा भवन्वमी ।
 ताभ्यः सूक्ष्ममुखा नाड्यः शरीरं प्रतिपोषिकाः । सप्त शतानि
 जायन्ते सप्तोत्तराणि संख्यया । प्रधाना दश नाड्यस्तु दश वायु-
 प्रवाहिकाः ॥ योगियाज्ञवल्केः प्रथमध्यायेऽपि नाभिचक्रमुप-
 क्रम्य । कन्दमध्ये स्थिता नाडी सुपुम्नेति प्रकीर्तिता । तिष्ठन्ति
 परितः सर्वाश्चक्रेऽस्मिन् नाडिकास्ततः । नाडीनामपि सर्वासां
 मुख्या गार्गी ! चतुर्दश ॥ गार्गी इति याज्ञवल्क्यस्य स्थियाः सम्बो-
 धनम् ॥ इडा च पिङ्गला चैव सुपुम्ना च सरस्वती । वारुणी
 चैव पूषा च हस्तिजिह्वा यशस्विनी । विश्वोदरी कुङ्कुमैव
 शङ्खिनी च पयस्विनी । अलम्बुषा च गान्धारी मुख्याश्चैता-
 शतुर्दश । तासां मुख्यतमास्तिस्त्रिष्वेकोत्तमोत्तमा । मुक्ति-
 मार्गे तु सा प्रोक्ता सुपुम्ना विश्वधारिणी । कन्दस्य मध्यमे गार्गी !
 सुपुम्ना च प्रतिष्ठिता । पृष्ठमध्ये तु तेनास्या सह मूर्ध्नि व्यव-
 स्थिता । मुक्तिमार्गे सुपुम्ना सा ब्रह्मरन्ध्रेति कीर्तिता । अव्यक्ता
 सा च विज्ञेया सुपुम्ना वैश्ववो स्थिता । इडा च पिङ्गला चैव
 तस्याः सव्ये च दक्षिणे । इडा तस्याः स्थिता सव्ये पिङ्गला चैव
 दक्षिणे । इडायां पिङ्गलायाश्च चरतश्चन्द्रभास्करौ । इडायां
 चन्द्रमा ज्ञेयः पिङ्गलायां दिवाकरः । चन्द्रस्तामस इत्युक्तः
 सूर्यो राजस उच्यते । विषभागो रवेर्भागश्चन्द्रभागोऽमृतं
 तथा । तावेव तदधः सर्वं कालं रात्रिन्दियात्मकम् ॥ भोक्ती

सुपुम्ना कालस्य गुह्यमेतदुदाहृतम् । सरस्वती कुङ्कुमैव सुपुम्ना
 पार्श्वयोः स्थिते । गान्धारी हस्तिजिह्वा च इडायाः पृष्ठपूर्वयोः ।
 यशस्विनी च पूषा च पिङ्गला पृष्ठपूर्वयोः । कुङ्कुम हस्तिजिह्वा
 च मध्ये विश्वोदरी स्थिता । यशस्विन्याः कुहोर्मध्ये वारुणी
 सा प्रतिष्ठिता । पूषायाश्च सरस्वत्याः स्थिता मध्ये यशस्विनी ।
 गान्धार्याश्च सरस्वत्याः स्थिता मध्ये च शङ्खिनी । अलम्बुषा च
 विप्रेन्द्रि ! कन्दमध्यादधः स्थिता । पूर्वभागे सुपुम्नायास्वामेद्रान्तं
 कुङ्कुः स्थिता । अधश्चोर्ध्वञ्च विज्ञेया वारुणी सर्वगामिनी । यश-
 स्विनी च याम्यस्य पादाङ्गुष्ठान्तमिष्यते । पिङ्गला चोर्ध्वगा
 याम्ये नासान्तं विद्धि मे प्रिये ।। याम्ये पूषा च नेत्रान्ता
 पिङ्गलायाः सुपृष्ठतः । पयस्विनी तथा गार्गी ! याम्ये नेत्रान्त-
 मिष्यते । सरस्वती तथाचोर्ध्वं हस्तिजिह्वा प्रकीर्त्तिता । आस-
 व्यकर्णाद्विप्रेन्द्रि ! शङ्खिनी चोर्ध्वमागता । गान्धारी सव्यनेत्रान्त-
 मिडायाः सव्यतः स्थिता । इडा च सव्यनासान्तं मध्यभागे
 व्यवस्थिता । हस्तिजिह्वा तथा सव्यपादाङ्गुष्ठान्तमिष्यते ।
 विश्वोदरी तु सा नाडी तुन्दमध्ये व्यवस्थिता । अलम्बुषा
 महाभागे ! वायुमूला तथोर्ध्वगा । एतास्वन्याः समुत्पन्नाः शिवा-
 न्त्रन्धाश्च ता अपि । यदभ्यन्तदले तद्वत् पद्मपत्रेषु चापि वा ।
 नाडीष्वेतासु सर्वासु विज्ञातव्या तपोधने ! ॥ इति नाड्युत्पत्ति-
 कथनम् । अध्यात्मविवेके । अस्यां शरीरे संख्या स्यात् पष्टियुक्तं
 शतत्रयम् । त्रयोषुवास्थिशतान्यत्र धन्वन्तरिरभाषत । हे शते
 त्वस्त्रिसन्धीनां स्यातामत्र दशोत्तरे । पेशीस्त्रायुशिरासन्धि-
 सहस्रद्वितयं मतम् । नव स्त्रायुशतानि स्युः पञ्च पेशीशता-
 न्यपि । अधिका विंशतिः स्त्रीणां स्तनयोर्दिग्दिगीरिता । शिरा-
 धमनिजानान्तु स्रक्षाणि नव विंशतिः । साहानि स्युर्नवशती
 यत्पञ्चाशदयुता तथेति ॥ इत्यस्याद्युत्पत्तिकथनम् ॥ रुद्र-

जामलै सप्तदशपटले ॥ तिस्रः कोट्योऽर्द्धकोटी च यानि लोमानि
मानुषे । नाडीमुखानि सर्वाणि घर्मविन्दुं चरन्ति च । इति
नाडीमुखस्थानकथनम् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डेऽन्नमयकोषात्मक-
मनुष्यदेहकथनं नाम चतुर्थः परिच्छेदः ॥

एवं नाडीप्रभृतीनां निरूपणानन्तरं वायुप्रकरणस्यौचित्या-
त्तन्निरूप्यते ॥ शारदातिलके ॥ मूलाधारोद्गतः प्राणस्ताभि-
र्ध्याप्नोति तत्तनुम् । वायवोऽत्र दश प्रोक्ता वङ्गयश्च दश
स्मृताः ॥ ताभिर्नाडीभिः ॥ तत्तनुमनुभूततनुम् ॥ वायुना-
मानि तत्रैव । प्राणाद्या मरुतः पञ्च नागः कूर्मो धनञ्जयः ।
कृकरः स्याद्देवदत्त इति नामभिरीरिताः ॥ प्राणाद्या इति
प्राणापानव्यानोदानसमानाः । योगियाञ्चवल्के चतुर्धाध्याये-
ऽपि । प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ।
नागः कूर्मश्च कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः । एते नाडीषु सर्वासु
चरन्ति दश वायवः । एतेषु वायवः पञ्च मुख्याः प्राणा-
दयः स्मृताः । तेषु मुख्यतमावेती प्राणापानी नरोत्तमे । प्राण
एवैतयोर्मुख्यः सर्वप्राणभृतां सदा ॥ एषां रूपाणि स्थानानि च
योगार्णवे ॥ इन्द्रनीलप्रतीकाशं प्राणरूपं प्रकीर्तितम् । आस्य-
नासिकयोर्मध्ये हृन्मध्यनाभिमध्यके । प्राणालयमिति प्राहुः
पादङ्गुष्ठेऽपि केचन ॥ अपानयत्यपानोऽयमाहारश्च प्रलापि-
तम् । शुक्रं मूत्रं तथोत्सर्गमपानस्तेन मारुतः । इन्द्र-
गोपप्रतीकाशः सन्ध्याजलदसन्निभः । स च मेद्रे च पायी च
उरुवह्णजानुषु ॥ मेद्रे लिङ्गे पायी गुदे कुरी प्रसिद्धरूपे वह्णो
उरुसन्धौ जानुनि प्रसिद्धरूपे । इन्द्रगोपो रक्तवर्णकीटविशेषः ।
कापासियापीका इति ख्यातः । जह्वोदरककाव्याञ्च नाभिमूले
च तिष्ठति ॥ व्यानो व्यानशतोत्पन्नः सर्वव्याधिप्रकोपणः ।

महारजतसम्प्रेक्षो हारोपादानकारकः । महारजतं काञ्चनम् ।
 हारोपादानकारक आहारग्राहक इत्यर्थः ॥ स्त्रीयाच्छिकर्णयो-
 र्मध्ये कट्यां वै गुल्फयोरपि । कटिः प्रसिद्धाः । गुल्फः
 पादग्रन्थिः । घ्राणे गले स्निग्दृशे तिष्ठत्यत्र निरन्तरम् ।
 स्यन्दयत्यधरं वक्त्रं गात्रनेत्रप्रकोपणः ॥ उद्देजयति चार्थानि
 तूदानो नाम मारुतः । विद्युत्पावकवर्णः स्यादुत्थाना-
 सनकारकः । पादयोर्हस्तयोश्चापि स तु सन्धिषु वर्तते ॥
 पीतं भक्षितमाघ्रातं रक्तपित्तकफानिलान् ॥ समं नयति
 गात्रेषु समानो नाम मारुतः । गोक्षीरसदृशाकारः सर्वदेहे
 व्यवस्थितः ॥ योगियाज्ञवल्क्ये च ॥ आस्यनासिकयोर्मध्ये
 हृन्मध्ये नाभिमध्यके । प्राणालयमिति प्राहुः पादाङ्गुष्ठे
 च केचन । अधयोर्द्वं कुण्डलिन्याः परितः प्राणसंश्रयः ।
 अप्राननिलयं केचिद् गुदमध्योरुजानुषु । उदरे वृषणे कट्यां
 जङ्घे नामौ वदन्ति हि । गुदाधारद्वयोस्त्रिद्वेष्वभ्योऽपानप्रभ-
 ष्जनः । स्थानेष्वेतेषु सततं प्रकाशयति दीप्सवत् । उदानः सर्व-
 सन्धिस्थः पादयोर्हस्तयोरपि । समानः सर्वगात्रेषु सर्वं व्याप्य
 व्यवस्थितः ॥ रायमुकुटस्तु ॥ हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो
 नाभिदेशके । उदानः कण्ठदेशस्थो ध्यानः सर्वशरीरग इत्याह ॥
 उद्गारे नाग इत्युक्ती नीलजीमूतसन्निभः ॥ उन्मीलने स्थितः
 कूर्मो भिन्नाञ्जनसमप्रभः ॥ कृकरः क्षुत्परथैव जवाकुसुमस-
 न्निभः ॥ विजृम्भणे देवदत्तः शुद्धस्फटिकसन्निभः ॥ धनञ्जय-
 स्तथा घोषे महारजतवर्णकः ॥ ललाटे चौरसि स्कन्धे हृदि
 नाभौ त्वगस्थियु । नागाद्या वायवः पश्च सप्तैव परिनि-
 ष्ठिताः ॥ विश्वसारप्रथमपटले तु ॥ प्राण आदौ हृदि
 म्याने पद्मरागसमद्युतिः । अपानो गुह्यदेशे च इन्द्रगोपममः
 स्मृतः । गोक्षीरधवलाकारः समानो नाभिदेशके । उदानः

शारदायाम् ॥ अग्नयो दोषदूषेषु संलीना दश देहेषु । तेषां
नामानि राघवभट्टहतानि यथा ॥ जृम्भको दीपकश्चैव विभ्रमो
भ्रमशोभनः । आवसथ्याहवनीयो दक्षिणाग्निस्तथैव च । अन्वा-
हार्यां गार्हपत्य इत्येते दश वङ्गयः ॥ भ्रमेण सह शोभन
इति मध्यपदलोपिसप्तासाश्रयणेन भ्रमशोभनश्चेति दशाग्नि-
कथनम् ॥ शारदायाम् ॥ बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसः
स्मृती । शोकमोहौ शरीरस्य जरा मृत्युः षडूर्मयः ॥ प्रपञ्च-
सारिऽपि ॥ बुभुक्षा च पिपासा च शोकमोहो जरा मृत्युः ।
षडूर्मयः प्राणबुद्धिदेहधर्मेषु संस्थिता इति ॥ जर्मीनामार्त्यु-
त्पादकोऽवस्थाविशेषः ॥ शारदायाम् ॥ शुक्रात् स्रायुस्थिमज्जान-
स्वङ्गांसाश्चूणि शोणितात् । पितुः शुक्रात् स्रायादि । शोणिता-
न्मातुः शोणितात् त्वगादि । पाट्कौपिकमिति प्रोक्तं सर्वदेहेषु
देहिनाम् । प्रपञ्चसारे द्वितीयपटलेऽपि ॥ मज्जास्थिस्रायवः
शुक्राद्रक्तात्स्वङ्गांसशोणितम् । इति पाट्कौपिको नाम देहो
भवति देहिनाम् । वेदान्तविद्भिस्त्वपरप्रकारेण पञ्च कोपा उक्ता
यथा पौर्णमास्यां पञ्चकोपविवेकेऽष्टमप्रकरणे विद्यानन्दस्वा-
मिना । पितृभुक्तान्नजाहीर्याज्जातोऽन्नेनैव वर्धते । देहः सोऽन्न-
मयो नात्मा प्राक् चोर्द्धं तदभावतः ॥ पितृभुक्तैत्यत्रैकशेषेण
मातृपितृभुक्तान्नजातादिति लभ्यते । अन्नेन दुग्धाद्याहारेण
प्राक् जन्मन इति शेषः । मरणादूर्द्धं तदभावतः देहाभावतः ।
पूर्णां देहे बलं स्याद् यज्ञक्षाणां यः प्रवर्तकः । वायुः प्राणमयो
नासावात्मा चैतन्धवर्जनात् । लीना सुप्तौ वपुर्बोधे वापुयादान-
खाग्रगा । चिच्छायोपेतधीर्नात्मा विज्ञानमयशब्दभाक् । भव-
तीति शेषः । कर्तृत्वकरणत्वाभ्यां विक्रियेतान्तरिन्द्रियम् ॥
विज्ञानमनसौ अन्तर्बुद्धिश्चेति परस्परमिति । अत्र रामकृष्ण-
पण्डितस्य व्याख्यानम् । ननु मनोबुद्धयोरन्तःकरणत्वाविशेषान्म-

नोमयविज्ञानमयरूपेण कोषद्वयकल्पना अनुपपन्नेत्याशङ्क्य कर्तृ-
 करणत्वाभ्यां भेदसद्भावादु घटत एव मनोमयत्वादिभेद इत्याह ।
 कर्तृत्वेत्यादि अन्तरिन्द्रियमन्तःकरणं कर्तृत्वकरणत्वाभ्यां कर्तृ-
 रूपेण करणरूपेण च विक्रियेत विपरिणमेत इत्यर्थः । एते
 कर्तृकरणे विज्ञानमनसौ विज्ञानमनःशब्दवाच्ये भवतः ।
 एते च परस्परमन्तर्वहिर्भावेन वर्तन्ते । अतः कोषद्वयत्वमुप-
 पद्यते इत्यर्थः ॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिविम्बभाक् ।
 पुण्यभोगे भोगशान्तौ निद्रारूपेण लीयते । इदानीमान-
 न्दमयस्यानात्मत्वं दर्शयितुं तत्स्वरूपमाह काचिदित्यादि ।
 पुण्यभोगे पुण्यकर्मफलानुभवकाले काचिदुधीवृत्तिरन्तर्मुखा
 सती आनन्दप्रतिविम्बभाक् आत्मस्वरूपस्यानन्दस्य प्रति-
 विम्बं भजते । सैव भोगशान्तौ पुण्यकर्मफलभोगोपरमे सति
 निद्रारूपेण लीयते विलीना भवति । सा वृत्तिरानन्दमय
 इत्यभिप्रायः । एतेन मज्जामयोऽस्थिरयः स्यायुमयधर्ममयो
 मांसमयो रक्तमयश्चेति ये षट्कोषास्तन्त्रविद्धिरुक्तास्ते तु वेदा-
 न्तविद्धिरन्नमयकोषान्तर्गतत्वेनैव पर्थ्यवसिताः । अधि-गन्तु
 प्राणमयविज्ञानमयमनोमयानन्दमयेति चत्वार उक्ताः । अतो
 दशकोषकोऽयं देह इत्यायातम् । इति शरीरकोषविवरणम् ॥
 प्रपञ्चसारे ॥ रसादितः क्रमात् पाकशुक्रान्तेषु तु धातुषु ।
 धातुषु रसादितः क्रमात् पाको भवतीत्यन्वयः । शुक्रपाकात्
 स्वयं भिव्याज्जराणामष्टमी दशा । क्षेत्रज्ञस्य तदा जन्तु केवला-
 श्रयमिष्यते । यथा स्नेहः प्रदीपस्य यथाभ्रमशनिवृषः । बहु-
 द्वारेण कुम्भेन संवृतस्य हविर्भुजः । यथा तेजः प्रसरति समी-
 पालोकशक्तिमत् । तथा देहावृतस्यापि क्षेत्रज्ञस्य महावृषः ।
 इन्द्रियैः संविवर्द्धन्ते स्वं स्वमर्थग्रहं प्रति । प्रदीपस्य प्रज्वलन-
 समये स्नेहस्तेलादिर्यथा प्रज्वलनार्थं शिखां प्रति प्रसरति स्वय-

शरदायाम् ॥ अग्नयो दोषदूष्येषु संलीना दग् देहेषु । तेषां
नामानि राघवभट्टतानि यथा ॥ जृम्भको दीपकश्चैव विभ्रमो
भ्रमशोभनः । आवसथ्याहवनीयो दक्षिणाग्निस्तथैव च । अन्वा-
हार्यां गार्हपत्य इत्येते दश वज्रयः ॥ भ्रमेष सह शोभन
इति मध्यपदलोपिसप्तासाश्रयणेन भ्रमशोभनश्चेति दशाग्नि-
कथनम् ॥ शरदायाम् ॥ बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसा
स्मृती । शोकमोहौ शरीरस्य जरा मृत्युः पडूर्मयः ॥ प्रपञ्च-
सारोऽपि ॥ बुभुक्षा च पिपासा च शोकमोहो जरा मृत्युः ।
पडूर्मयः प्राणबुद्धिदेहधर्मेण संस्थिता इति ॥ ऊर्माणासात्स्युः
त्पादकोऽवस्थाविशेषः ॥ शरदायाम् ॥ शुक्रात् स्यायुस्थिमज्जान-
स्वङ्गांमाशूणि शोषितात् । पितुः शुक्रात् स्यायादि । शोषिता-
न्मातुः शोषितात् त्वगादि । पाट्कौपिकमिति प्रोक्तं सर्वदेहेषु
देहिनाम् । प्रपञ्चसारे द्वितीयपटलेऽपि ॥ मज्जास्थिस्रायवः
शुक्राद्रक्ताच्चङ्गांसशोषितम् । इति पाट्कौपिको नाम देहो
भवंति देहिनाम् । वेदान्तविद्भिस्त्वपरप्रकारेण पञ्च कोपा उक्ता
यथा पौर्णमास्यां पञ्चकोपविवेकेऽष्टमप्रकरणे विद्यानन्दस्वा-
मिना । पितृभुक्तान्नजाहीर्याज्जातोऽन्नेनैव वक्षते । देहः सोऽन्न-
मयो नात्मा प्राक् चोर्द्धं तदभावतः ॥ पितृभुक्तैत्यत्रैकशेषेण
मात्पितृभुक्तान्नजातादिति लभ्यते । अन्नेन दुग्धाद्याहारिण
प्राक् जन्मन इति शेषः । मरणादूर्द्धं तदभावतः देहाभावतः ।
पूर्णां देहे बलं स्याद् यज्ञचाणां यः प्रवर्त्तकः । वायुः प्राणमयो
नासावात्मा चैतन्धवर्जनात् । लीना सुप्तौ वपुर्वीधे वापुयादान-
खाग्रगा । चिच्छायोपेतधीर्नात्मा विज्ञानमयशब्दभाक् । भव-
तीति शेषः । कर्तृत्वकरणत्वाभ्यां विक्रियेतान्तरिन्द्रियम् ॥
विज्ञानमनसी अन्तर्वहिश्चेते परस्परमिति । अत्र रामकृष्ण-
पण्डितस्य व्याख्यानम् । ननु मनोबुद्धयोरन्तःकरणत्वाविशेषान्-

नोमयविज्ञानमयरूपेण कोषद्वयकल्पना अनुपपन्नेत्याशङ्क्य कर्तृ-
 करणत्वाभ्यां भेदसद्भावाद् घटत एव मनोमयत्वादिभेद इत्याह ।
 कर्तृत्वेत्यादि अन्तरिन्द्रियमन्तःकरणं कर्तृत्वकरणत्वाभ्यां कर्तृ-
 रूपेण करणरूपेण च विक्रियेत विपरिणमेत इत्यर्थः । एतं
 कर्तृकरणे विज्ञानमनसी विज्ञानमनःशब्दवाच्ये भवतः ।
 एते च परस्परमन्तर्वहिर्भावेन वर्तन्ते । अतः कोषद्वयत्वमुप-
 पद्यते इत्यर्थः ॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ।
 पुण्यभोगे भोगशान्ती निद्रारूपेण लीयते । इदानीमान-
 न्दमयस्थानात्मत्वं दर्शयितुं तत्स्वरूपमाह काचिदित्यादि ।
 पुण्यभोगे पुण्यकर्मफलानुभवकाले काचिद्दधीवृत्तिरन्तर्मुखा
 सती आनन्दप्रतिबिम्बभाक् आत्मस्वरूपस्थानन्दस्य प्रति-
 बिम्बं भजते । सैव भोगशान्ती पुण्यकर्मफलभोगोपरमे सति
 निद्रारूपेण लीयते विलीना भवति । सा वृत्तिरानन्दमय
 इत्यभिप्रायः । एतेन मज्जामयोऽस्थिमयः स्रायुमयश्चर्ममयो
 मांसमयो रक्तमयश्चेति ये षट्कोपास्तन्त्रविद्धिरुक्तास्ते तु वेदा-
 न्तविद्धिरन्नमयकोपान्तर्गतत्वेनैव पर्यवसिताः । अधिशास्तु
 प्राणमयविज्ञानमयमनोमयानन्दमयेति चत्वार उक्ताः । अतो
 दशकोषकोऽयं देह इत्यायातम् । इति शरीरकोषविवरणम् ॥
 प्रपञ्चसारे ॥ रसादितः क्रमात् पाकशुक्रान्तेषु तु धातुषु ।
 धातुषु रसादितः क्रमात् पाको भवतीत्यन्वयः । शुक्रपाकात्
 स्वयं भिव्याज्जराणामष्टमी दशा । क्षेत्रज्ञस्य तदा जन्तु केवला-
 न्नयमिष्यते । यथा स्नेहः प्रदीपस्य यथाभ्रमशनित्वियः । बहु-
 द्वारेण कुम्भेन संवृतस्य हविर्भुजः । यथा तेजः प्रसरति समी-
 पालोकशक्तिमत् । तथा देहावृतम्यापि क्षेत्रज्ञस्य महात्वियः ।
 इन्द्रियैः संविवर्द्धन्ते स्वं स्वमर्थग्रहं प्रति । प्रदीपस्य प्रज्वलन-
 समये स्नेहस्तेलादिर्यथा प्रज्वलनार्थं शिखां प्रति प्रसरति स्वय-

मायाति यथा वा अशनित्विपो विद्युतो द्युतिसमयेऽभ्रं मेघौ
 यथा वा बहुच्छिद्रकुम्भाहतस्य वङ्गेष्टं तभक्षपसमये समीपालोक-
 शक्तिमन्निकटप्रकाशकशक्तियुक्तं तेजस्तथा देहाहतस्य कोप-
 दशकाभ्यन्तरवर्त्तिन आत्मनः स्वं स्वं विषयग्रहणं प्रति इन्द्रियैः
 करणैस्तेजासि संविवर्द्धन्ते प्रसरन्ति इत्यर्थः । यथा स्नेहमिति
 पाठे तु व्यक्त एवार्थस्तथापि व्याख्यायते । प्रदोषस्य तेजो यथा
 स्नेहं विद्युतस्तेजो यथा मेघं बहुच्छिद्रपात्राहतवङ्गेष्टं यथा घृतं
 प्रति तेजः प्रसरति तथात्मनस्तेजासि स्वं स्वं विषयग्रहणं प्रति
 प्रसरन्तीत्यर्थः । संविवर्द्धन्ते इति बहुवचननिर्देशादेकदापि बद्धि-
 न्द्रियेर्बद्धर्थग्रहणमिति सूचितम् । अतएव अन्तर्दृष्टिर्वहिरूपगत-
 प्रेक्षणाच्छिद्रपाशः प्रौढोक्तासाधिगतपरमब्रह्मनिर्विघ्नचेताः ।
 तत्तद्भावोदितमधुरगीः सुप्रसन्नान्तरात्मा स्मेरास्या मे भवतु सततं
 शान्भवो काप्यवस्था ॥ इत्यादि कुलयोगिनः प्रौढोक्तासप्रार्थना ॥
 अन्तर्दृष्टिर्वहिरूपचरित्यादिवक्ष्यमाणकुलार्णववधनञ्च साधु सङ्ग-
 ष्छते । वैष्णवैरप्युच्यते । पुद्गानुपुद्गविषये क्षणतत्परोऽपि धीरो
 न मुह्यति सुकुन्दपदारविन्दे । सङ्गीतनृत्यगतितालवशं गतापि
 मोलिस्यकुम्भपरिरक्षणधीर्नटीव । इत्यादि प्रत्यक्षसिद्धमपि
 कश्चिद् युगपद् ग्रात्रं कण्डूयते एवं प्रेपयत्यपरं पश्यति च ।
 एतेन युगपदुभयविषयकज्ञानं न मन्यामृह इति केपाश्चिग्रतं
 प्रशस्यमप्रशस्य वा सुधीभिर्निर्गुणं विभाव्य विचारणीयमित्यास्तां
 विस्तरः । प्रकृतमनुसरामः इन्द्रियेषु पञ्चभूतस्थितिप्रकारमाहुः
 प्रपञ्चसारे आचाव्याः ॥ नमः श्रोत्रेऽनिलसर्मण्यग्निद्युद्युथोद-
 कम् । जिह्वायामवनी घ्राणे इत्यमर्थप्रवर्त्तनम् । नम आकाशं
 अशनिनो वायुरुदकं जलमवनी पृथ्वी । इदन्तु प्रधानतया
 । वस्तुतस्तु प्रागुक्तपञ्चीकरणरूपेण पञ्चस्यपि पञ्च भूतानि
 नाति पुरैवोक्तम् । यदा पित्तं मरुद्भ्रूत्रं विलोमं प्रविलापयेत् ।

धातुस्तदा क्रमाद्रक्तं लसीकां द्रावयेत् क्षणात् । दृता सा
तु लसीकाद्वा रोमकूपैः प्रवर्द्धते । वह्निः सर्वत्र कणशस्तथा
स्वेदः प्रवर्तते । यदा कफो मरुत्पित्तनुन्नो लीनः प्रवर्तते ॥
जडं दृतो द्रुतं वाप्यं प्रत्येकञ्च प्रवर्तते । कफात्मिका तु विकृतिः
कर्णशङ्कुलिपूरिका । गण्डमालादिकान् वापि कुर्याज्जन्तोस्तु
कर्मजान् ॥ शारदायाम् ॥ इत्थं भूतस्तदा गर्भं पूर्वजन्मशुभा-
शुभम् । स्मरन्तिष्ठति दुःखात्मा क्वन्देहो जरायुणा ॥
शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम् । नवमे मासि गर्भस्थः सर्वान् संस्मरते
हृदा । नवहारपुरे देही समयान् गमयेच्छनेः । स्थितिप्रका-
रस्तु राघवभट्टेने । कृताञ्जलिर्ललाटेऽसौ मातृपृष्ठमभिस्थितः ।
अध्यास्ते सङ्कुचज्ञातो गर्भं दक्षिणपार्श्वग । वामपार्श्वीश्रिता
नाडी क्लीवं मध्याश्रित मतम् ॥ विश्वसारे । योनिदेशोद्भवं
रन्ध्रं नाभिमूलमतः परम् । गर्भाशयन्तु तं प्राहुः सर्वतन्त्रविदो
जनाः । कलल तत्र तिष्ठेद्द्वै तत्र गर्भः प्रजायते । कर्मयोगात्क-
रूपेण निर्माणं विधिरादिशेत् ॥ पूर्वार्जितकर्मफलं पूर्वपूर्वतरा-
र्जितम् । जीवः प्रवेशनं कुर्यात् पूर्वकर्मदुभुक्षया । प्राक्तनकर्म-
फलं भोक्तुमिच्छया जीवोऽविद्योपाधिकः प्रवेशनं कुर्याद् गर्भं
व्रति शेषः । पूर्वकर्मफलं किञ्चूतम् पूर्वं पूर्वार्जितमित्यादि । अय-
माशयः । कर्म त्रिविधं सञ्चितं प्रारब्धमागामि च । तत्र
सञ्चितस्य प्रायश्चित्तोपधादिना नाशः । आगामिनश्च तपसा ।
अत एव दोषप्रागभावासमकालीनदोषध्वंसवन्तः शिष्टा इति
गोपीनाथतर्काचार्येण शिष्टलक्षणं कृतम् । प्रारब्धस्य भोगं
विना न गत्यन्तरमस्ति । अतस्तत्फलभोगाय गर्भं जीवप्रवेश-
माह । उक्तञ्च प्रारब्धकर्मणां भोगादेव क्षय इति ॥ शाक्तानन्द-
तरङ्गिण्याम् ॥ सुकृतं दुष्कृतञ्चैव यत् कृतं पूर्वजन्मनि । तत्
सर्वं सकलं ज्ञात्वा जडं पादस्वधोमुखः । गर्भं तु सम्प्रविष्टो-

ऽसौ स्तिमिते घोरदर्शने ॥ स्तिमितेऽन्धकारे घोरदर्शने भय-
 ड्वरे । अभ्यस्यामि शिव ज्ञानं संसारार्णवतारणम् । चिरयोगी
 ततो भूत्वा मुक्तो यास्यामि तत्पदम् । एवं गर्भस्थितो जीवो
 गर्भयातनयार्दितः । नित्यं भावयते चित्ते लब्धचैतन्यलक्षणः ॥
 विश्वसारे ॥ इत्यभूत्स्तदा गर्भः पूर्वजन्मशुभाशुभम् । क्षणं
 तिष्ठेत् स्मरंस्तत्र नियेष्टो भवति ध्रुवम् । शरीरे पञ्चाशदक्षर-
 स्थितिं विना शब्दादिर्न निर्गन्तुमाननतः शक्तोऽतः शब्दब्रह्म-
 प्रादुर्भावः गर्भं तेषां स्थानमुक्तम् तत्रैव । पुरा कृतयुगे देवि !
 कैलासे पर्वतोत्तमे । त्वदोयपादयुगलं ध्यायेऽहं ध्यानयोगतः ।
 मम सिद्धिर्भवेत्तत्र युगान्ते कमलानने ॥ परानन्दमयस्तत्र
 हस्तवाद्यो ममाभवत् । तस्मिन्नेव क्षणे देवि ! शब्दब्रह्मविभू-
 पितः । पटहृत्वाभवत्तत्र ममानन्दविवृद्धये । शब्दार्थका-
 ल्मनादेन द्रव्ययोगेन शब्दयते । पञ्चाशद्वर्णसंयुक्तं नादविन्दु-
 विभूषितम् । पञ्चाशद्वर्णसंयुक्ता मातृका चक्रसंस्थिता । षट्-
 चक्राङ्कितमन्त्रा च मातृकान्तः शरीरिणाम् । आधारे लिङ्गनाभौ
 हृदयसरजिजे तालुमूले ललाटे हे पत्रे पौडशारे हृदयशदशदले
 द्वादशार्धे चतुष्के । वासान्ते बालमध्ये डफकठसहिते कण्ठदेशे
 स्वराथ हृत्तौ कोदण्डमध्ये न्यसतु विमलधी न्याससम्पत्ति-
 सिद्धेय । देहे चतुर्दशभुवनस्थानमुक्तम् शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम् ।
 पातालं भूधरा लोका आदित्यादिनवग्रहाः । भूधरादिसप्त-
 स्वर्गाय नागाय सर्वदेहिनाम् । पिण्डमध्ये स्थिताः सर्वे स्थानं
 तेषा वदामि ते । पादाधस्तात्तल विद्यात्तदूर्ध्वं वितलन्तथा ।
 जानुनोः सुतलञ्चैव अतलं सन्धिरन्धुके । तलातलं गुदमध्ये
 लिङ्गमूले रसातलम् । पातालं कटिसन्धौ च पादादौ लक्ष्ये-
 द्बुधः । भूर्लोको नाभिदेशे च भुविलोकस्तथा हृदि । स्वर्लोकः
 कण्ठदेशे च महर्लोकश्च चक्षुषि । जनलोकस्तदूर्ध्वं तपो-

लोको ललाटके । सत्यलोको महायोनी भुवनानि चतुर्दश ।
 त्रिकोणे च स्थितो मेरुर्दक्षकोणे च मन्दरः । कैलासो दक्षिणे
 कोणे वामकोणे हिमालयः । विन्ध्यो विष्णुस्तदूर्ध्वं च सन्ध्येते
 कुलपर्वताः । अस्थिस्थानि मद्देशानि ! जम्बुद्वीपो व्यवस्थितः ।
 मांसेषु च कुशद्वीपः क्रोञ्चद्वीपः शिरासु च । शाकद्वीपः स्मृतो
 रक्ते प्राणिनां सर्वसन्धिषु । तदूर्ध्वं शाल्मलिद्वीपः प्लचय
 लोमसञ्चये । नाभौ च पुष्करद्वीपः सागरस्तदनन्तरम् । लव-
 णोदस्तथा मूत्रे शुक्रे क्षीरोदसागरः । मज्जा दधिसमुद्रश्च
 तदूर्ध्वं घृतसागरः ॥ वशापः सागरः प्रोक्त इक्षुः स्यात् कटि-
 शोणितम् । शोणिते च सुरासिन्धुः कथिताः सप्त सागराः ।
 ग्रहाणां मण्डलञ्चैव शृणु वक्ष्यामि पार्वति ! । नादचक्रे स्थितः
 सूर्यो विन्दुचक्रे च चन्द्रमाः । लोचने मङ्गलः प्रोक्तो हृदि सोम-
 सुतस्तथा । उदरे च गुरुश्चैव शुक्रे शुक्रस्तथैव च । नाभि-
 स्थितोऽथ मन्दो वै मुखे राहुस्तथा स्थितः । पादौ पाथौ च
 केतुश्च शरीरे तीर्थमण्डलम् । विश्वसारे ॥ शीर्षे मुखे तथा
 बाहौ हृदये चोदरे क्रमात् । कटौ वस्तौ च गुह्योरुजातु-
 जद्वाङ्मिषु स्थिताः । मेपाद्या राशयो देहे तेषां रूपाख्यतः शृणु ।
 अरुणसितहरितपाटलपाण्डुविचित्राः सितेतरपिशङ्गी । पिङ्ग-
 लकर्बुरकमलिनारुचयो यथासख्यम् । हरितः श्यामलः ।
 सितेतरः कृष्णः । पिशङ्गो नीलपोतमिश्रः । कर्बुरः प्रसिद्धः ।
 वभ्रुः कपिलः ॥ मेघं वृषं समिथुनं कर्कटं सिंहमेव च । कन्यां
 तुलां वृश्चिकञ्च धनुषं मकरं तथा । कुम्भं मीनं न्यसेद् गात्रे-
 ऽङ्काराद्य नमोऽन्वितम् ॥ अश्विनो भरणी चैव कृत्तिका
 रोहिणी तथा । सृगशिरस्तथार्द्रा च पुनर्वसुरतः परम् ।
 पुष्याश्लेषा मघा चैव पूर्वफल्गुन्यतः परम् । उत्तराफल्गुनी चैव
 हस्ता चित्रा ततः परा । स्वाती विशाखानुराधा ज्येष्ठा

मूला ततः परा । पूर्वापादा चोत्तरा च श्रवणाभिजितस्तथा ।
 धनिष्ठा शतभिषा चैव पूर्वभाद्रपदा तथा । उत्तरभाद्रपदा चैव
 रेवत्यन्ताः समीरिताः । मूर्ध्नि भ्रूयुगले चाक्षोः कर्णयोर्नसि
 गण्डयोः । श्रोत्रयोर्दन्तपंक्तौ च जिह्वायां ग्रीवमूलके । स्तन-
 द्वन्द्वे तथा वक्षःपार्श्वयोर्नाभिदेशके । नितम्बे च तथा पृष्ठे
 गुह्ये च पादयोः पुनः । पादमेकं द्विनक्षत्रं राशीनां परिणाम-
 क्तत् । शरीरे राशिनक्षत्रकथनप्रयोजनन्तु प्रथमकाले प्रष्टा
 यदङ्गे हस्तं दत्त्वा पृच्छति तदङ्गे यो राशिः पतितः तेन
 वर्णादिकं ज्ञातव्यम् इत्यभिप्रायः ॥ श्रीविद्याया राशिन्यासो
 नक्षत्रन्यासश्चानेनैवोक्त इति ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतज्ञान-
 भाष्ये । शुक्रादुत्पद्यते रक्तं रक्ताद्विन्दुसमुद्भवः । प्राणतो वायु-
 रुत्पन्नः कालाग्निः स्यादपानतः । शुक्रतो नाभिरुत्पन्ना शुक्रा-
 दग्निसमुद्भवः । अपानात् कालाग्निर्जातो नाभिस्थानस्थो
 वडवाग्निरूपो य आहारं पचति शुक्रसम्भूता वायुपित्तकफधा-
 तुस्था दशाग्नय इति भेदेन वङ्गुरत्यत्तिर्द्विरुक्ता । सांसतश्च भलो-
 त्यत्तिर्मज्जा चापि ततो भवेत् । शुक्लेणोत्पादिता जिह्वा नासिका
 सप्त देहिनाम् । रक्तादुत्पद्यते नेत्रं वामञ्चैव तु दक्षिणम् ।
 प्राणादुत्पद्यते शून्यं घ्राणरन्ध्रद्वयं तथा ॥ तत्त्वसारे पष्ठपटले ॥
 ईश्वर उवाच । चन्द्रः सूर्यस्तथा वज्रिः शरीरे दश नाडिकाः ।
 देहस्या वायवः पञ्च मनो विन्दुस्तथैव च । षट्चक्रं मेरुदण्डञ्च
 उड्डीयानं तथैव च । जालन्धरः कामरूपः पूर्णग्रीवः श्रीहृदकः ॥
 निर्वाणतन्त्रे प्रथमपटले ॥ जन्तोराकारं ब्रह्माण्डं नानावर्षं च
 पार्वति ! । ब्रह्माण्डं विग्रहं प्रोक्तं न्यूलसूत्रादिकं हि तत् ।
 मेरुपर्वतो मध्ये च देवि । सप्त कुलाचलाः । मूलादिमस्तकान्तं
 हि समेरुनाम पर्वतः । स्थितो मेरोरधीभागे ह्यद्भुतश्चोर्ध्व-
 देयतः । भूर्लोकानि महेशानि ! सप्तसर्गं क्रमेण हि । ह्यद्भुतं

सप्त पातालास्तिष्ठन्ति परमेखरीति । तत्त्वसारे ॥ प्रकृतिः पुरुषो देहे ब्रह्मा विष्णुः शिवस्तथा । नदाद्यैव समुद्राय भुवनानि चतुर्दश । ब्रह्माण्डे ये गुणाः सन्ति ते तिष्ठन्ति कलेवरे । तेषां सङ्घेपतः सर्वं प्रवक्ष्यामि शुचिस्मिते । मेरुपृष्ठे स्थितश्चन्द्रो द्विरष्टकलयान्वितः । अहर्निशं तुपाराभां धारां वर्षत्यधोमुखः । सुधांशुर्विविधस्रावो पीयूषविन्दुरेव च । विन्दुरद्वयस्य मध्येन देहसिद्धिः प्रजायते । जवाकुसुमसङ्काशो वस्तिदेशे सुशोभने । शङ्खिनीमूलं संव्याप्य सूर्यस्तिष्ठति देहिनाम् । द्वादशकलया सूर्यो वह्निर्दशकलात्मकः । सर्वेषां देहिनां देहे सदा अन्नादिपाचकः । तुपारं वर्षते चन्द्रो रविः शयति सर्वदा । संयोगेन स्थितः प्राणो वियोगे मरणं भवेत् । ऊर्ध्वं त्ववयवे रश्मिरधश्चन्द्राभृतं सदा । अभ्यासं कामरूपस्य योगं योगविदो विदुः । संयोगो च भवेद्योगी प्राणापानैकयोगतः । प्राणश्चन्द्रमयः प्रोक्तोऽपानः सूर्यमयस्तथा । अनयोः सङ्गमो मध्ये रजो रोगस्य साधनम् । उड्डीयान दृढ बद्धा कुर्याद्रेचकपूरकौ । समानोदानयोर्योगः प्राणापानैकयोगतः । कामरूपे त्रिभिर्योगं प्राणापानसमानकैः ॥ नाभिशक्तिद्वयोर्मध्ये उड्डीयानः स उच्यते । वस्त्रो जालन्धरो ज्ञेयः कामरूपस्य गर्भके । पूर्णग्रीवो भ्रुवोर्मध्ये श्रीहृदस्तालुकोपरि ॥ तथा । नाभिमध्ये स्थितो ब्रह्मा हृदि मध्ये च केशवः । शङ्करः शिरसि ज्ञेयस्त्रिस्थानं मुक्तिदायकम् ॥ इति शरीरे तीर्थादिकथनम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम् ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवि । विश्वेषां गर्भसङ्घटे । नवमे दशमे मासि प्रबलैः सूतिमारुतैः । नि सार्यते वाण इव जन्तुश्छिद्रेण सज्वरः । पीडार्दित इत्यर्थः । पातितोऽपि न जानाति मूर्च्छितोऽपि ततश्चातिम् । सूतिवातस्य वेगेन योनिरभ्रस्य पीडनात् । विस्मृतं मकलं ज्ञान गर्भं यच्चिन्तितं हृदि ॥ तत्र

पापिनां जन्मसमये पीडाधिक्यं तदुक्तम् प्रपञ्चसारे द्वितीय-
 पटले ॥ अथ पापकृतां शरीरभाजासुदरान्निष्प्रमितुं महान्
 प्रयासः । नलिनोद्भवधीर्विचित्रवृत्ता नितरां कर्मगतिस्तु मानु-
 पाणाम् । नलिनोद्भवस्य ब्रह्मणः । जायतेऽधिकसद्भिन्नो
 जृम्भतेऽङ्गैः प्रकम्पितैः । याल्युल्वणं निम्बसिति भीत्या रोदितुमि-
 च्छति । मूलाधारात् प्रथममुदितो यस्तु तारः परास्थः पश्चात्
 पश्यत्यय हृदयगो बुद्धियुद्गध्यमाख्यम् । वक्त्रे वैखर्यथ रुरु-
 दिपोर्यस्य जन्तोः सुपुत्रावहस्तस्माद्भवति पवनप्रेरितो वर्षसङ्घः ।
 जन्मानन्तरवालकरोदनस्याप्यव्यक्तवर्णात्मकत्वात् वर्णात्पत्तिप्रकारं
 घटन् कुण्डलिनीतः सामान्यतः सर्ववर्णानामुत्पत्तिं दर्शितवान् ।
 श्रोतोमार्गस्याविभक्तत्वहेतोस्तत्रार्णानां जायते न प्रकाशः ।
 तावद् यावत्कुण्डमूर्धादिभेदी वर्णव्यक्तिस्वानसंस्था यतोऽतः ।
 जातोऽस्मीति यदा भावो मनोऽहङ्कारबुद्धिमान् । जातश्चित्पूर्वको
 जन्तोः स्वभावः क्रमवर्द्धितः । बभ्राति मातापित्रोस्तु ततो बभ्रुषु
 च क्रमात् । स पीत्वा बहुशः स्तन्यं मातरं स्तनपायिनीम् । न
 रोदिति च तां वीक्ष्य तत्र स्यादितरतरम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम् ॥
 पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः । आयुः कर्म च यित्तञ्च
 विद्या निधनमेव च । बालकश्च शिशुश्चैव गण्डः कैशोरकस्तथा ।
 अतः परन्तु युवकः प्रौढश्चैव ततः परम् । अतिप्रौढस्तथा वृद्ध-
 स्वतिवृद्धस्ततः परम् । पलितं मरणञ्चैव अवस्थाः परिको-
 त्तिताः ॥ इत्येकादशावस्थाक्वथनम् ॥ मरणानन्तरमपि तत्रैव ॥
 ततः संनरके याति स्वर्गं वा स्वेन कर्मणा । देवत्वमथ मानुष्यं
 पशुत्वं पक्षितां तथा । क्लमिद्वं स्थावरत्वञ्च जायते जन्मक-
 र्मभिः ॥ तथा । कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते । देहे
 विनष्टे तत्कर्म पुनर्देहं प्रपद्यते । यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो
 विन्दति मातरम् । तथा शूभाशुभं कर्म कर्त्तारमनुगच्छति ।

नन्वाश विनाशिनः कथं कर्मणोऽमुत्र भोग इति सन्देहस्य निर-
सनाय सदृष्टान्तमुक्तम् कुलार्णवे पञ्चमखण्डे प्रथमोक्तासे ॥
इह यत् क्रियते कर्म तत्परत्रोपभुज्यते । सिक्तमूलस्य वृक्षस्य
फलं शाखासु दृश्यते इति ॥

इति श्रीप्राणतोपिण्यां प्रथमकाण्डे मनुष्यजन्मकथनं
नाम पञ्चमः परिच्छेदः ॥

प्रस्तुतं वर्णोत्पत्तिप्रकारं क्रमेण दर्शयति प्रपञ्चसारे ॥ अवि-
शद्यान्मुखश्रोतोमार्गस्याविशदाक्षरम् । अप्यव्यक्तं प्रलपति यदा
सा कुण्डली तदा । मूलाधारे विष्वनति सुपुत्रां वैष्टते
सुहुः । मुखश्रोत्रमार्गस्यावैपम्यादनैर्मुल्यादेतोर्यदा सा कुण्डली
अविशदाक्षरमविस्पष्टमक्षरं यत्राव्यक्ते धनाविति शेषस्तं प्रल-
पति अर्थात् कलभापणादिकं करोति तदा मूलाधारे
विष्वनति शब्दायते सुपुत्राश्च सुहुर्वैष्टते इत्यन्वयः । कुण्डली-
स्वरूपमुक्तम् शारदातिलके ॥ ततश्चैतन्यरूपा सा सर्वगा
विश्वरूपिणी । शिवसन्निधिमागत्य नित्यानन्दगुणोदया ॥ तिष्ठ-
तीति परेणान्वयः । शिवसन्निधीत्यनेन शक्तिशब्दवाच्येयमित्याया-
तम् अतः स्त्रीलिङ्गेन विशेषणानि । यद्यपि शिवशक्त्योरेकात्मक-
त्वेनाभेदस्तथापि काल्पनिकं भेदमुरीकृत्य शिवसन्निधीत्युक्तम् ॥
तदुक्तमभिनवगुप्तपादाचार्यैः ॥ शक्तिश्च शक्तिमद्रूपाह्यशक्तिरूपेण
वाञ्छति । तादात्म्यमनयोर्नित्यं वज्रिदाहिकयोरिव । गुणा-
नामुदयो यस्यां नित्यानन्दा चासौ गुणोदया चेति सा ।
दिक्कालाद्यनवच्छिन्ना सर्वा सर्वार्थगा शुभा । परापरविभागेन
परा शक्तिरियं मता । काचन परशक्तिः काचनापरशक्तिस्तद्वि-
भागेनापीयं परशक्तिरेव ॥ तदुक्तं भगवद्गीतायाम् । भूमिरापो-
ऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च । अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना
प्रकृतिरष्टधा । अपरेयमिति त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

जीवभूतां महावाहो । ययेदं धार्यते जगत् ॥ शारदायम् ॥
योगिनां हृदयाभोजे नृत्यन्ती नृत्यमञ्जसा ॥ अञ्जसा तत्त्वे-
नेत्यर्थः ॥ आधारे सर्वभूतानां स्फुरन्ती विद्युदाकृतिः । आधारे
मूलाधारे भूतानां जन्तूनाम् ॥ शङ्खावर्तक्रमाद्देवी सर्वमाहृत्य
तिष्ठति । शङ्खमध्ये य आवर्तः स यथा शङ्खमाहृत्य तिष्ठति
तद्वदियमपि सर्वं शिवमाहृत्य तिष्ठतीत्यर्थः । कुण्डलीभूत-
सर्पाणामङ्गत्रियमुपेयुषी । सर्ववेदमयी देवी सर्वमन्त्रमयी शिवा ।
सर्वतत्त्वमयी साक्षात् सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरा विभुः । विभुः इय-
त्तया ज्ञातुमशक्या । त्रिधामजननी देवी शब्दब्रह्मस्वरूपिणी ।
त्रिधामेति चन्द्रसूर्याग्निरूपा । द्विचत्वारिंशद्वर्णात्मा पञ्चा-
शद्वर्णरूपिणी ॥ द्विचत्वारिंशदिति भूतलिपिमन्त्रमयी । पञ्चाश-
दिति भावकामयीत्यर्थः । गुणिता सर्वगात्रेण कुण्डली पर-
देवता । विश्वात्मना प्रबुद्धा सा सूते मन्त्रमयं जगत् । सर्वगात्रेण
'सर्ववर्णेन गुणिता परस्परमिलिता सती मन्त्रमयं जगत् सूते
प्रकाशयतीत्यन्वयः ॥ मूलाधारे सर्पवत् कुण्डलीभूता नाडी
वर्तते तन्मध्यस्थायित्वादियं कुण्डली । एकधा गुणिता शक्तिः
सर्वविश्वप्रवर्तिनी । सर्वविश्वेत्युभयोपादानात् शब्दार्थरूपो-
भयोत्पादिकेति सूचितम् ॥ वेदादिवीजं श्रीवीजं शक्तिवीजं
मनोभवम् ॥ प्रासादं तुम्बुरुं पिण्डं चिन्तारत्नं गणेश्वरम् ।
मार्त्तण्डभैरवं दौर्गं नारसिंहं वराहजम् । वासुदेवं हयग्रीवं
वीजं श्रीपुरुषोत्तमम् । - अन्यान्यपि च वीजानि, तदोत्पादयति
ध्रुवम् । यदा भवति सा संविद्धिगुणीकृतविग्रहा । हंसवर्णी
परात्मानौ शब्दार्थौ वासरक्षणे । सृजत्येषा परां देवी तदा
प्रकृतिपुरुषौ । यद्यदन्यज्जगत्सिन्धुं युगं तत्तदजायत । त्रिगु-
णीकृतसर्वाङ्गी चिद्रूपा शिवगेहिनी । प्रसूते त्रैपुरं मन्त्र मन्त्रं
शक्तिविनायकम् । पाशाद्यं त्र्यक्षरं मन्त्रं त्रैपुटं चाण्डनायकम् ।'

सौरं मृत्युञ्जयं शक्तिं शम्भवं विनतासुतम् । वागीशी व्रजचरं
मन्त्रं नीलकण्ठं विपापहम् । मन्त्रं त्रिगुणितं देव्या लोकत्रय-
गुणत्रयम् । धामत्रयं सा वेदानां त्रयं वर्णत्रयं शुभा । त्रिपुष्करं
स्वरान् देवी ब्रह्मादीनां त्रयं त्रयम् ॥ त्रिपुष्करमिति ज्येष्ठ-
मध्यमकनिष्ठत्वेन तीर्थत्रयम् । स्वरानिति उदात्तानुदात्तसमा-
हारान् ॥ वङ्गः कालत्रयं शक्तेस्त्रयं वृत्तित्रयं महत् । नाडोत्रयं
त्रिवर्गं सा यदयदन्यत्त्रिधा मतम् ॥ प्रपञ्चसारे द्वितीयपटले-
ऽपि ॥ द्विचतुःपञ्चपट्सप्त चाष्टौ च दश एव च । तथा द्वादश-
पञ्चाशद्भेदेन गुणयेत् क्रमात् । यदा यदा त्रिगुणयेत्तदा
त्रिगुणता विभुः । शक्तिः कालाग्निनादात्मा गूढभूर्तिः प्रती-
यते । तदा तां तारमित्याहुर्व्यामात्मेति बहुश्रुताः । तामिव
शक्तिं ध्रुवते हरेत्यात्मेति चापरे । त्रिगुणा सा त्रिदीपा सा
त्रिवर्णा सा त्रयो च सा । त्रिलाका सा त्रिभूर्तिः सा त्रिरेखा
सा विशिष्यते । एतेषां तारणात्तारः शक्तिस्तद्भूतशक्तितः । यदा
चतुर्धा गुणिता सूक्ष्मादिस्थानचारिका । वाचिका जायदा-
दीनां करणानाञ्च सा तदा । सा यदा पञ्चगुणिता पञ्चपञ्च-
विभिदिनी । पञ्चानामचराणाञ्च वर्णानां मरुतां तथा । मरुतां
प्राणादीनाम् ॥ गुणिता सा यदा षोडश कोपोमिरसभेदिनी ।
तदा षड्गुणिताख्यस्य चन्द्रस्य च विभदिनी । यदा सा सप्त-
गुणिता तारद्वन्द्वद्वयांस्तथा । भेदरहायैः शान्तान्तैर्विच्यते
सप्तभिः पृथक् । अकारदोष्युकारञ्च मकारो विन्दुरेव च ।
नादः शक्तिश्च शान्तिश्च तारभेदाः 'समौरिताः ।' हंकारो रेफ-
माये च विन्दुनादौ तथैव च । शक्त्यान्तो च सा प्रोक्ताः शक्ते-
र्भेदाश्च सप्तधा । अद्भ्योऽस्यान्तु सप्तभ्यः सप्तधा भिद्यते जगत् ।
लोकाद्रिद्वीपपातालसिन्धुग्रहसुनाम्बरैः । धात्वादिभिस्तथान्यैश्च
सप्तसंख्याप्रभेदकैः । यदाष्टधा सा गुणिता तदा प्रजातर्भेदिनी ।

अष्टाचरा हि वस्त्राशा मातृमूर्त्तिप्रभेदिनी । दशधा गुणिता
 नाडी मर्माशादिविभेदिनी । द्वादशादिक्वपि यदा तदा
 राश्र्कमूर्त्तियुक् । मन्त्रञ्च द्वादशार्णाख्यमभिधत्ते स्वरानपि ।
 तत्संख्यञ्च तदा मन्त्र शक्तिस्तद्गुणितात्मकम् । पञ्चाशद्वा
 प्रगुणिता पञ्चाशद्वर्णभेदिनी । पञ्चाशदंशगुणिताद्य यदा भवेत्
 सा देवी तदात्मविनिवेशितदिव्यभावा । सौषुन्त्रवर्त्मशुपिरोदित-
 नादसद्भात् पञ्चाशदीरयति पक्तिश्च एव वर्णान् । सुपुन्त्रापथ-
 रन्ध्रोद्गतध्वनेः सद्भात् सा शक्तिः पञ्चाशतं वर्णान् प्रेरयतीत्यर्थः ॥
 शारदायाम् ॥ चतुःप्रकारगुणिता शास्त्रवो शर्मदायिनी । तदानीं
 पद्मिनीबन्धोः करोति चतुरक्षरम् । चतुष्टयं गणेशानामात्मा-
 दीना चतुष्टयम् । श्रीजापूजादिक पोठं धर्मादीनां चतुष्टयम् ।
 दलकादीन् गजान् देवि ! यद्यदन्यच्चतुष्टयम् । पञ्चधा गुणिता
 पत्नी शम्भोः सर्वार्थदायिनी । त्रिपुरा पञ्चकूटं सा तस्याः पञ्चा-
 क्षरइयम् । पञ्चरत्नं महादेव्या सर्वकामफलप्रदम् । पञ्चाक्षरं
 महेशस्य पञ्चवर्णं गरुत्मतः । सम्मोहगान् पञ्च वाणान्
 कामान् पञ्च सुरद्रुमान् । पञ्च प्राणादिज्ञान् वायून् पञ्च वर्णान्
 महेशितुः । मूर्त्तिः पञ्चकलाः पञ्च पञ्च ब्रह्म ऋचः क्रमात् ।
 सृजत्येषा परा शक्तिर्वेदेवैदार्यरूपिणी । षोढा सा गुणिता
 देवी धत्ते मन्त्रं षडक्षरम् । षट्कूटं त्रिपुरामन्त्रं गणपत्यं
 षडक्षरम् । षडक्षरं हिमरुचेर्नारसिंह षडक्षरम् । ऋतून् वस-
 न्तमुख्यान् षडामोदादीन् गुणाधिपान् । कोपानूसात्रिसान्
 शक्तीर्डाकिन्याद्याः षडध्वनः । यन्त्रं षड्गुणितं शक्तेः षडा-
 धारानजीजनत् । षड्विधं यज्जगत्स्मिन् सर्वं तत् परमे-
 श्वरो । सप्तधा गुणिता नित्या शरद्वर्जनीरिणी । सप्तार्थं
 त्रिपुरामन्त्रं सप्तवर्णं विनायकम् । सप्तधा व्याहृतीनां सा
 सप्तवर्णं सुदर्शनम् । लोज्ञान् गिरीन् सुरान् धातून् सुनीन्

सप्त ग्रहान् द्विपान् । समिधः सप्त संख्याताः सप्त जिज्ञा हवि-
भुजः । अन्यं सप्तविधं यद् यद् तत्तदस्यामजायत । अष्टधा
गुणिता शक्तिः शिवमष्टाचरद्वयम् । अष्टाचरं हरेः शक्तेरष्टा-
चरद्वयं परम् । भानोरष्टाचरं दीर्गमष्टार्षं परमात्मनः । अष्टार्षं
नीलकण्ठस्य वासुदेवात्मकं मनुम् । यन्त्रं कामार्गलं दिव्यं
देवीयन्त्रं घटार्गलम् । गन्धाष्टकं शुभं देवोदेवानां हृदय-
ङ्गमम् । ब्राह्मगाद्या भैरवान् सर्वान् मूर्त्तीराशा वसुनपि ।
अष्टपीठं महादेव्या अष्टाष्टकसमन्वितम् । चष्टौ सा प्रकृति-
विघ्नवक्रतुण्डादिकान् क्रमात् । अष्टिमादिगुणान्नागान् वज्रे-
मूर्त्तीर्यमादिकान् । अष्टात्मकं जगत्त्रयं सर्वं वितनुते तदा ।
नवधा गुणिता नित्या सूते मन्त्रं तदात्मकम् । नवकं शक्ति-
तत्त्वानां तत्त्वरूपा महेश्वरी । नवकं पीठशक्तोनां शृङ्गारादीन्
रसान्नव । माणिक्यादीनि रत्नानि नव वर्गयुतानि च । नवकं
प्राणदूतीनां मण्डलं नवकं शुभम् । यद् यन्नवात्मकं लोके सर्व-
मस्यामुदञ्चति । दशधा विक्रता शम्भोर्भाविनी भवदुःखहा ।
दशाचरी गणपतेस्वरिताया दशाचरम् । त्रिपुरा दशकूटं
सा त्रिपुराया दशाचरम् । दशाचरं सरस्वत्या यच्चिष्याः सा
दशाचरम् । वासुदेवात्मकं मन्त्रमश्वारूढादशाचरम् । नाम्ना
पद्मावतीमन्त्रं वायुमन्त्रं दशाचरम् । दशकं शक्तितत्त्वानां
तत्त्वरूपा महेश्वरी । नारीणां दशकं विष्णोरवतारान् दश
क्रमात् । दशकं लोकपालानां यद् यदन्यत् सृजत्यसौ । एका-
दश क्रमात् संविद्गुणिता सा जगन्मयी । रुद्रैकादशिनीमाद्य-
शक्तेरैकादशाचरम् । एकादशाचरं वाख्या रुद्रानैकादश
क्रमात् । समुद्भिरति सर्वज्ञा गुणिता द्वादश क्रमात् । नित्या-
मन्त्रं महेश्याद्या वासुदेवात्मकं मनुम् । राशीन् भानून् हरेर्मूर्त्ती-
र्यन्त्रं सद्वादशात्मकम् । अन्यदेतादृशं सर्वं यत्तदस्यामजा-

यत ॥ राघवमदृष्टतपदार्यादर्शे । त्रयोदशधा गुणिता वागी-
 श्वर्यश्चारूढामन्त्रं विश्वेदेवादिकञ्च । चतुर्दशधा गुणिता
 वासुदेवगोपालमन्त्रभुवनादिकम् । पञ्चदशधा गुणिता मित्वा
 शूलिनी मन्त्रतिथ्यादिकम् । षोडशधा गुणिता चक्रमन्त्रस्वर-
 कलादिकम् । स्वरेति अकारादिविसर्गान्तम् । सप्तदशधा
 गुणिता लघुपञ्चमी ताराविद्यामन्त्रादिकम् । अष्टादशधा
 गुणिता कृष्णवामनमन्त्राग्निसंस्कारादिकम् । जनविंशतिधा
 कृष्णधरामन्त्रादिकम् । विंशतिधा गुणिता रत्नधारोमा-
 महेश्वरमन्त्रादिकम् । एकविंशतिधा गुणिता बहुकनाममन्त्र-
 यन्त्रादिकम् । द्वाविंशतिधा गुणिता कृष्णान्नाधिपतिसुसुखी-
 मन्त्रादिकम् । त्रयोविंशतिधा गुणिता लघुश्यामापुरुषोत्तम-
 हृदयङ्गममन्त्रादिकं सूते इति ॥ शारदायाम् ॥ चतुर्विंशति-
 तत्त्वात्मा यदा भवति शोभना । गायत्री सवितुः शश्वो गायत्री
 नदनात्मिका । गायत्री विष्णुगायत्री गायत्री त्रिपुरात्मनः ।
 गायत्री दक्षिणामूर्त्तेर्गायत्री शम्भुयोपितः । चतुर्विंशतितत्त्वानि
 तस्यामासन् परात्मनि । तत्राप्यन्यदिति ज्ञेयम् ॥ द्वाविंश-
 त्त्रेदगुणिता सर्वमन्त्रमयो विभुः । सूते सत्युन्नयं मन्त्रं नारसिंहे
 महामनुम् । लवणाद्यं महामन्त्रं वरुणस्य महामनः । ह्य-
 श्रीवमनुं दीर्गं वाराहं वज्रिनायकम् । गणेशितुर्महामन्त्रं मन्त्रं
 सेनाधिपस्य सा । मन्त्रं श्रीदक्षिणामूर्त्तेर्मालामन्त्रं मनोभुवः ।
 त्रिष्टुभं वनवासिन्या अधोराख्यं महामनुम् । मन्त्रं सा देवकी-
 सूतोर्मन्त्रं श्रीपुरुषोत्तमम् । श्रीगोपालमनुं भूममनुं तारा-
 मनुं क्लमात् । महामन्त्रं महान्तर्जगाम मन्त्रं भूतेश्वरस्य सा ।
 चित्रपालात्मकं मन्त्रं मन्त्रमापयिवारकम् । सूते मातङ्गिनीं
 त्रिद्यां सिद्धिविद्यां शुभोदयाम् । अनेन क्रमयोगेन गुणिता
 मियत्तथा । पदत्रिंशत्पञ्चतत्त्वानि शैवानि रचयत्यमी ।

अन्यान्मन्त्रांश्च यन्त्राणि शुभदानि प्रसूयते । अत्र प्रकरणे सूते
 अजीजनदित्यादि यदुक्तं तत् प्रकाशकत्वाभिप्रायेण प्रतीत्यभि-
 प्रायेण वा । अन्यथा सर्ववेदमयीत्यादि प्रागुक्तमनुपपन्नं स्यात् ।
 सर्वेषां मातृकारूपकुण्डल्यवयवात्मकत्वेन जन्मदि विरुद्धमिति
 सुधीभिः सुनिपुणेन मानसेन विवेचनीयम् । अक्षरोत्पत्ति-
 क्रममाहुः शारदायामाचार्याः ॥ द्विचत्वारिंशता मूले गुणिता
 विश्वनायिका । सा प्रसूते कुण्डलिनी शब्दब्रह्ममयी विभुः ।
 शक्तिं ततो ध्वनिस्तस्मान्नादस्तस्मान्निबोधिका । ततोऽर्द्धेन्दु-
 स्ततो विन्दुस्तस्मादासीत् परा ततः ॥ मूले मूलाधारे द्विच-
 त्वारिंशता गुणिता विश्वनायिका कुण्डलिनी अनेन क्रमेण
 अकारादिसकारान्तां द्विचत्वारिंशदात्मिकां भूतलिपिमन्त्रा-
 त्तिकां वर्णमालिकां सूते इत्यन्वयः । क्रममाह शक्तिमिति ।
 सा कुण्डलिनी शक्तिं सूते ततः शक्तेर्ध्वनिरासीदिति योजना ।
 ततो ध्वनेरित्यादि त्रैयम् । अयञ्च क्रमः सर्वाक्षरोत्पत्तौ त्रैयः ।
 तत्र सत्त्वप्रविष्टा चिच्छक्तिशब्दवाच्या पुरमाकाशस्था सैव सत्त्व-
 प्रविष्टा रजोऽनुविद्धा सती ध्वनिशब्दवाच्या अक्षरावस्था सैव
 तमोऽनुविद्धा नादशब्दवाच्या अव्यक्तावस्था सैव तमःप्राचुर्यान्नि-
 बोधिकाशब्दवाच्या सैव तत्त्वभयप्राचुर्यादर्द्धेन्दुशब्दवाच्या ।
 उक्तञ्च पदार्थादर्शं ॥ इच्छाशक्तिबलोद्घुष्टो ज्ञानशक्तिप्रदीपकः ।
 पुंरूपिणी च सा शक्तिः क्रियाख्या सृजति प्रभुः । असावेव
 विन्दुः स्थानान्तरगतः पराद्याख्यो भवति । पश्यन्ती मध्यमा
 वाची वैखरी शब्दजन्मभूः ॥ तत्र परा मूले पश्यन्ती
 स्वाधिष्ठाने मध्यमा हृदये वैखरी मुखे । तदुक्तं पदार्थादर्शं ॥
 सुद्धा कुण्डलिनी मध्ये ज्योतिर्मात्रास्वरूपिणी । अथोत्र-
 विषया तस्मादुद्गच्छत्यूर्ध्वगामिनी । स्वयंप्रकाशा पश्यन्ती
 सुपुद्गामाश्रिता भवेत् । सैव ध्वत्पद्मजं प्राप्य मध्यमा नाद-

रूपिणी । ततः सञ्चल्पमात्रा स्यादविभक्तोर्द्वागामिनी । 'सैवीरः
कण्ठतालुस्था शिराघ्राणवदस्थिता । जिह्वामूलोष्ठनिर्धूतसर्व-
वर्णपरिग्रहा । शब्दप्रपञ्चजननी श्रोत्रग्राह्या तु वैखरी । इच्छा-
ज्ञानक्रियात्मासो तेजोरूपा गुणामिका । क्रमेणानेन सृजति
कुण्डली वर्णमालिकाम् । अकारादिसकारान्तां द्विषत्वारिं-
शदात्मिकाम् । पञ्चाशद्द्वारगुणिता पञ्चाशद्वर्णमालिकाम् । सूते
तद्वर्णतो भिन्नाः कला रुद्रादिकान् क्रमात् । कला रुद्राश्च
पूर्वोक्ताः । आदिशब्देन पञ्चाशत्कामाः कामशक्तयो गणेशा-
स्तच्छक्तयः क्षेत्रपालाद्योक्ताः । कामनामानि राघवभट्टदृशानि
यथा ॥ • कामकामदकान्ताश्च कान्तिमान् कामगस्तथा । काम-
चारश्च कामो च कामुकः कामवर्द्धनः । रामो रमश्च रमणो
रतिनाथो रतिप्रिय । रात्रिनाथो रमाकान्तो रममाणो निशा-
चरः । नन्दको नन्दनश्चैव नन्दी नन्दयिता पुनः । पञ्चवाणो
रतिसखः पुष्पधन्वा महाधनुः । भ्रामणो भ्रमणश्चैव भ्रम-
माणो भ्रमोऽपरः । भ्रान्तश्च भ्रामको भङ्गो भ्रान्ताचारो
भ्रमावह । मोहनो मोहको मोहो मोहवर्द्धन एव च । मदनो
मन्मथश्चैव भातङ्गो भङ्गनायकः । गायनो गीतिजश्चैव नर्तकः
खेलकस्तथा । उन्मत्तो मत्तकश्चैव विलासो लोभवर्द्धनः ।
दाडिमीकुसुमाभश्च वामार्धे शक्तिसयुतः । सोम्या रक्ताम्बराः
सर्वे पुष्पवाणाश्चकार्मुके । विभ्राणाः सर्वभूषाद्याः कामाः
पञ्चाशदीरिताः ॥ तच्छक्तिनामानि च तत्रैव ॥' रतिः प्रीतिः
कामिनी च मोहिनी कमलप्रिया । विलासिनी कल्पलता
श्यामला च शुचिस्मिता । विस्मिताचो विशालाची लेलिहामा
दिगम्बरो । वामा कुलाधरा नित्या कल्याणी मोहिनी तथा ।
मदना च सुरश्रेष्ठा लापिनो मर्दिनो तथा । कलहप्रिया तवै-
काची सुमुखी नलिनी ततः । जयिनी पालिनी चैव शिवा

मुग्धा सविभ्रमा । चारुनेत्रा सुलोला च दीर्घजिह्वा रति-
 प्रिया । लोलाक्षी शृङ्गिणी चैव पावना मादना तथा । माला
 च हंसिनी विश्वतीमुखी नन्दिनी तथा । रमणी च तथा
 कान्तिः कलकण्ठी वृकोदरी । मेघश्यामा रूपोन्नता एक-
 पञ्चादशीरिताः । शक्तयः कुङ्कुमनिभाः सर्वाभरणभूषिताः ।
 नीलोत्पलकरा ध्येयास्त्रैलोक्याकर्षणक्षमा इति ॥ पञ्चाशद्गणेशा-
 स्तच्छक्तयश्च तत्रैव ॥ विघ्नेशो विघ्नराजश्च विनायकशिवोत्तमौ ।
 विघ्नहृद्विघ्नकर्ता च गणैकद्विसुदन्तकाः । गजवक्त्रनिरञ्जनी
 कपर्दी दीर्घजिह्वकः । शङ्खकर्णश्च वृषभध्वजश्च गणनायकः ।
 गजेन्द्रः सूर्यकर्णश्च स्यात् त्रिलोचनसंज्ञकः । लम्बोदरमहानन्दौ
 चतुर्भुजसदाशिवौ । ध्रुवो घटुर्मुखो चैव सुमुखश्च प्रमो-
 दकः । एकपादो द्विजिह्वश्च सूरवीरशिवामुखाः । वरदो
 वामदेवश्च वक्रतुण्डो द्विरण्डकः । सेनानीर्ग्रामणीर्मत्तो विमत्तो
 मत्तवाहनः । जटी मुखी तथा खड्गी वरस्थो वृषकेतनः ।
 भक्ष्यप्रियो गणेशश्च मेघनायकसन्नकः । व्यापी गणेश्वरः प्रोक्तः
 पञ्चाशद्गणपा इमे । तरुणारुणसङ्काशा गजवक्त्रास्त्रिलोचनाः ।
 पाशाङ्गश्वराभीतिहस्ताः शक्तिसमन्विताः ॥ ह्रीः शोच पुष्टिः
 शान्तिश्च चान्तिश्चैव सरस्वती । स्वाहा मेघा कान्तिकामिन्यो
 मोहिन्यपि वे नटी । पार्वती ज्वलिनी नन्दा सुयशाः काम-
 रूपिणी । उग्रतज्जोवती सत्या विघ्नेशानी सुरूपिणी ॥
 कामदा मदजिह्वा च भूतिः स्याद्भौतिका सिता । रमा च
 महिषी प्रोक्ता भस्विनी च विकर्षणा । भ्रुकुटिः स्यात्तथा लज्जा
 दीर्घघोणा धनुर्धरा । यामिनी रात्रिसन्ना च कामान्धा च
 शशिप्रभा । लोनाक्षी चञ्चला दीप्तिः शुभगा दुर्भगा शिवा ।
 गर्भा च भगिनी चैव भोगिनी सुभगा मता । कालरात्रिः
 कालिका च पञ्चाशच्छक्तयः स्मृताः । सर्वालङ्कारणीहीनाः

प्रियाङ्गुस्थाः सुशोभनाः । रक्तोत्पलकरा ध्वेया रक्तमाष्याम्बरा-
 रूणाः । इत्येकोनपञ्चाशद्गणेशशक्तयः । एकोनपञ्चाशत् क्षेत्रपालाश्च
 क्षेत्रपालप्रकरणे प्रयोगसारे ॥ भेदा एकोनपञ्चाशत् क्षेत्र-
 पालस्य कीर्त्तिताः । मातृकाबीजभेदेन सन्निव्वा नामभेदतः ।
 अजरश्चापकुम्भश्च इन्द्रस्तुतिस्ततः परम् । इडाचारशोक्तसंज्ञ-
 उष्माद् ऋषिसूदनः । समुक्तो लुप्तकेशश्च क्षेपकश्चैकदंष्ट्रकः । ऐरा-
 वतश्चौघवन्धूरोगाधीशस्तथैव च । अञ्जनश्चास्त्रवारश्च कवलः
 खरुखानलः । चामुख्यश्चैव घण्टादोङ्गनश्च चण्डवारणः ।
 कृटाटोपो जटालाख्यो ऋषीवश्च जडश्चरः । टङ्कपाणिस्तथा
 चान्यष्ठानवन्धुश्च डामरः । टकावारोणधाणश्च तडिद्देहः
 स्थिरस्तथा । दन्तुरो धनदद्याप्यनत्तित्तान्तः प्रचण्डकः । फट्-
 कारो वीरसङ्घश्च शृङ्गाख्यो मेघभामुरः । युगान्तो चौह्ववश्चाथ
 लम्बोष्ठी वसवस्तथा । शुकनन्दः पङ्गालाख्यः गुनानाहं वृक-
 स्तथा । एते भेदाः समाख्याता मातृकाचरयोनिकाः । क्षेत्र-
 पालकथनप्रयोजनमुक्तम् तत्रैव ॥ नामपद्यस्य वर्णानां यो
 वर्णो मातृकान्तरे । दृश्यते प्रथमं तत्र तत्रायं क्षेत्रपालकः ।
 तत्र तत्र विशिष्टात्मा भेदैरेतैर्व्यवस्थितः । ततो विशिष्टो
 यद्यथः क्षेत्रपालस्तु सर्वतः । क्षेत्रपालमसम्पूज्य यः कर्म कुरुते
 क्वचित् । तस्य कर्मफलं हन्ति क्षेत्रपालो न संशयः । इति
 एकोनपञ्चाशत्क्षेत्रपालकथनम् । वैखरोच्छृष्टिं वक्तुमारभते ॥
 गारदायां द्वितीयपटले ॥ ततो व्यक्तिं प्रवक्ष्यामि वर्णानां
 वदने नृणाम् । प्रेरिता मरुता नित्यं सुपुष्पारन्ध्रनिर्गताः ।
 कण्ठादिकरणैर्वर्णाः क्रमादाविर्भवन्ति ते । नृणां वदने वर्ण-
 व्यक्तिं वर्णप्रकाशकारणं वक्ष्यामीत्यन्वयः । ननु । पञ्चरे शुक्ल-
 स्मारङ्गपतगाः पद्मियोनयः । गृह्णन्ति माधुमंसर्गान्मन्नाम मङ्गलं
 मङ्गत् । इति रुद्रजामलोत्तरप्लग्दप्रथमपटलोक्तवचनेन पद्मि-

षामपि वर्णाञ्चारणदर्शनात् । महाभारतादावपि हंसका-
 कीयोपाख्यानादिना तस्य सुस्पष्टावगमात् पक्षिपठनस्य प्रत्यक्ष-
 सिद्धत्वाच्च कथं नृणामित्युक्तमिति चेत् सत्यं प्रायिकत्वेन मनु-
 ष्यस्य प्रकरणबलव्यत्वेन वा नृणामित्युक्तं न तु पद्यादि-
 व्यावर्त्तनाय । यद्वा नृणामिति बहुवचननिर्देशाद्वर्णाञ्चारणा-
 र्हगणो लभ्यते अतो न कश्चिद्दोष इति वर्णव्यक्तिप्रकारमाह-
 प्रेरिता इत्यादि ॥ मरुता प्रेरिताः पश्यन्तीस्थानं प्रापिता
 उत्पच्यन्मुखीकृताः । सुषुम्नारभ्रनिर्गताः कण्ठादिकरणैः
 क्रमादाविर्भवन्ति इति सम्बन्धः । एकदोञ्चारणाभावात् क्रमा-
 दित्युक्तं तदुक्तं भर्तृहरिणा ॥ आत्मा बुद्ध्या समर्थार्थान् मनो-
 युक्ते विवक्षया । मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम् ।
 मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति ध्वनिमिति ॥ कण्ठादी-
 त्यादिशब्देन तात्त्वादि ॥ तथाच शिञ्जासूत्रम् ॥ अष्टौ स्थानानि
 वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा । जिह्वामूलञ्च दन्ताच्च नासि-
 कौष्ठौ च तालु चेति । पञ्चाशन्मातृकावर्णाञ्चारणं गुरुतोऽभ्यसे-
 दिति वक्ष्यमाणवचनेन मनुष्यस्य वर्णाञ्चारणेऽपि गुरुरूपसाधु-
 ससर्गः पक्षिणामिव कारणात्मकत्वेनावधार्यः । पूर्वस्मिन्
 वर्णानां सोमसूर्याग्निरूपत्वं सामान्यत उक्तम् । अधुना तदि-
 शेषयति शारदायाम् । एषु स्त्रराः स्मृताः सौम्याः स्पर्शाः सौराः
 शुभोदयाः । आग्नेया व्यापकाः सर्वे सोमसूर्याग्निरूपिणः ॥
 एषु वर्णेषु ॥ स्त्रराः षोडश विख्याताः स्पर्शास्ते पञ्चविंशतिः ।
 तत्त्वात्मानः स्मृताः स्पर्शा मकारः पुरुषो यतः । यस्मान्मकारः
 पुरुषः परमात्मा रविसूरूपरत्नघात् ककारादिभयर्थ्यन्तास्तत्त्वा-
 त्मानः प्रकृत्यादिचतुर्विंशतितत्त्वमया इत्यर्थः । अतएव सर्व-
 वीजेषु विश्वरूपमकारयोगात् पुरुषैक्यं तेषामिति मन्तव्यम् ।
 मकारस्य विन्दुरूपत्वाद्दिन्दुः पुमान् रविः प्रोक्त इति वक्ष्य-

माणं साधु सङ्गच्छते । सूर्यरूपविन्दात्मना मकारेण स्पृश्य-
मानत्वादेते कादयः सर्गाः । व्यापका दश ते कामधनधर्म-
प्रदायिनः । एषां दोषदूष्येषु वर्त्तमानत्वाद्वापकत्वम् । तत्रा-
ग्नीनामपि सत्त्वादाग्नेया इत्यपि । नृसिंहाख्यकालाग्निरूपक्ष-
कारान्तत्वेन वा आग्नेया इति द्रष्टव्यम् । ते वर्णा यथाक्रमं स्वराः
कामप्रदाः सर्गा धनप्रदा व्यापका धर्मप्रदा इत्यर्थः । प्रणवाङ्-
सोत्पत्तिप्रकारो दर्शितः सम्प्रति हंसतः सर्वाचरोत्पत्तिप्रकार-
माह प्रपञ्चसारे ढतीयपटले ॥ यथा भवन्ति देहान्तरमी
पञ्चाशदक्षराः । भेदा येन प्रकारेण तथा वक्ष्यामि तत्त्वतः ।
समीरिताः समोरेण सुपुञ्जारन्ध्रनिर्गताः । व्यक्तिं प्रयान्ति
वदने कण्ठादिस्थानघटिताः । उच्चैरुन्मार्गणो वायुरुदात्तं
बुरुते स्वरम् ॥ नीचैर्गतेऽनुदात्तञ्च स्वरितं तिर्यग्गतः ।
स्वरितं समाहारम् ॥ अर्द्धकद्विसंख्याभिर्मात्राभिर्लिपयः क्रमात् ।
सव्यञ्जनङ्गस्वदीर्घप्लुतसंज्ञा भवन्ति ताः । अकारेकारयोर्यो-
गादेकारो वर्ण इष्यते । तस्यैवाकारयोगेन स्यादैकाराक्षरं तथा ।
उकारयोगात्तस्यैव स्यादोकाराद्वयः स्वरः । तस्याकारस्य ॥
तस्यैवीकारयोगेन स्यादौकाराद्वयः स्वरः । सम्यक्षराः स्युश्च-
त्वारो मन्त्राः सर्वार्थसाधकाः । लृवर्णवर्णयोर्व्यक्तिर्न वै सम्यक्
प्रदर्श्यते । विन्दुसर्गात्मनोर्व्यक्तिमनसोरजपा वदेत् । कण्ठात्तु
जि.सरन् सर्ग. प्रायश्चात्मकत. परः । नश्वरः सर्ग एव स्यात्
सोच्छ्वासः प्राणकस्तु हः ॥ सर्गो विसर्ग एव नश्वरो विवृतः ।
सोच्छ्वासः काररूपः उच्छ्वासोऽन्तःप्रवेशशाली वायुः स्यादि-
त्यन्वयः । एवं प्राणको वह्निर्निर्गमनशाली वायुर्हः स्यात् स
एव उच्छ्वासः सोच्छ्वास इति सन्धिस्तु न विसर्जनीयेति नञा
तिदिष्टत्वात् । सद्यासावुच्छ्वासश्चेति वा । प्राणशामो को वायु-
श्चेति प्राणक । स सर्गः श्लेषितः कण्ठो वायुना कादिमीर-

यैत् । वर्गस्पर्शनमात्रेण कं स्वरस्पर्शनान्तु खम् । स्तोकगम्भी-
 रसंस्पर्शात् पधौ डञ्च वहिर्गतम् । विसर्गस्तालुगः सोष्मा
 शञ्च वर्गञ्च यं तथा । ऋटुरेफपकारञ्च मूर्ध्वगो दन्तगस्तथा ।
 लृतवर्गलसानोष्ठानुपुंपधानसंज्ञकान् । दन्तीष्ठाभ्यां वञ्च
 तत्तत्स्थानगोऽर्णान् समीरयेत् ॥ अत एवोक्तं शिचासूत्रे ॥
 अवर्णकवर्गहविसर्जनीयाः कण्ठ्याः ॥ इवर्णचवर्गयशा स्ता-
 लव्याः ॥ ऋवर्णटवर्गरपा मूर्ध्वन्याः ॥ लृवर्णतवर्गलसा दन्त्याः ॥
 उवर्णपवर्गोपधनीया ओष्ठ्याः ॥ वो दन्तीष्ठाः ॥ एए कण्ठ्य-
 तालव्यौ ॥ ओओ कण्ठ्यौष्ठौ ॥ वरदातन्त्रे दशमपटले ॥
 श्रीशिव उवाच ॥ यद्गुह्यं सर्वतन्त्रेषु वर्णोच्चारविधिं शिवे ।।
 तव स्नेहान्महेशानि ! तदद्य कथयामि ते । पञ्चाशन्मा-
 तृकावर्णोच्चारणं गुरुतोऽभ्यसेत् । अकुञ्चुटुतुपुयुशु अष्टौ
 वर्गाः प्रकीर्त्तिताः । उकारः पञ्चपञ्चवर्णविभागार्थः । अकहाः-
 कण्ठतो ज्ञेयास्तालुतद्युयशाः स्मृताः ॥ ऋटुरपास्तु मूर्ध्वन्या
 दन्त्या लृतुलसा मताः ॥ उपराद्योष्ठसम्भूताः स्थानानि
 कथितानि ते । विशेषं कथयाम्यद्य प्रोच्चार्याः कण्ठतः स्वराः ।
 ऋइयं जिह्वाया मूर्ध्ना लृइयं जिह्वदन्तजम् । मुखस्थानाबलो
 वाचाः चकारः कण्ठघातजः । व्यञ्जनइयसंयोगे भवेत् पूर्व-
 स्वरो गुरुः । पदान्तादिमवर्णस्य संयोगेषु श्रुतिर्इयोः । अप-
 दान्तादिसंयोगे धोरन्त्र तथेष्यते । योः श्रुतिस्तु तिरोभूय
 स्वरवत् श्रुतितां व्रजेत् । त्रियावीजे शकारस्य ऋश्रुतिः परमे-
 श्वरि ।। ऋश्रुतिश्च वादिभृगौ तथादिस्थे तु चश्रुतिः ॥ सहस्र
 इत्यादी नमस्तस्मै आस्था इत्यादी च ॥ रेफादिके तदन्ते वा
 हकारे समवाच्यता । वर्द्धङ्गद इत्यादी । किन्तु वैजात्यमा-
 श्रित्य स्फुटं नात्रास्य वाच्यता । तु तुर्यध्वनिमाप्नोति यादिस्थे
 परमेश्वरि ।। वाद्य इत्यादी । पु चतुर्थध्वनिं याति वादिस्थे तु

विशेषतः । आह्वानमित्यादौ । लादिस्थेऽप्यथ नादिस्थे वैजात्यं
 स्वल्पवाच्यता । प्रह्लाद अह्लाद इत्यादौ । मादिस्थे भे च म-
 स्यापि नासिकाभूलवाच्यता । उज्जणनमा विन्दुनासिका-
 भूलजाः स्मृताः । यकारद्युद्धतीयत्वं पदादौ सर्वदा व्रजेत् ।
 केयूरादावपि तथा अन्यत्र कण्ठमात्रगः ॥ नादिस्थशसयो-
 ऽश्वत्वं स्वरयोगान्तवर्गके । प्रग्र स्रान इत्यादौ । वर्णोत्तरेषु
 उठयोर्वक्त्रजिह्वादिवाच्यता । वैजात्यमपि तत्रास्ति गुरोरेव
 समभ्यस्येत् । आदिरेफस्तु सम्प्रोक्तो दृशेरन्यो व्रजेदृताः । एवं
 ज्ञात्वा महेशानि ! पठेत् स्तोत्रं जपेन्मनुम् । कवचञ्च महेश-
 शानि ! नान्यथा फलमाप्नुयात् । यत्रैव परमेशानि ! स्तोत्रं
 वा संहितां पठेत् । तत्र तत्र परं यन्नात् समाप्तं कीर्तयेद्बुधः ॥
 इति वर्णोच्चारणप्रकारणकथनम् ॥ शारदायाम् ॥ ङस्वः स्वरेषु
 पूर्वोक्तः परो दीर्घः क्रमादिमे । शिवशक्तिमयास्ते स्युर्विन्दु-
 सर्गावसानकाः । विन्दुः पुमान् रविः प्रोक्तः सर्गः शक्तिर्निशा-
 करः । एकारोकारयोर्दीर्घत्वेऽप्यत्र पारिभाषिकं ङस्वत्वम् ।
 इमे ङस्वदीर्घाः क्रमात् शिवशक्तिमया ङस्वा अ इ उ ऋ लृ
 ए ओ अं एते शिवमयाः पुरुपाद्य इत्यर्थः । आ ई ऊ ऋ लृ
 ऐ औ अः एते दीर्घाः शक्तिमयाः स्त्रीरूपाश्चेति । विन्दुविसर्गौ
 पुरुषप्रकृतिरूपौ पृथग्भूतावेताविति विवक्षया ते विन्दुसर्गा-
 वसानकाः स्युरित्यन्वयः । ते ङस्वा अन्ते विन्दुयुक्ता दीर्घाश्च
 अन्ते विसर्गयुक्ता ङस्वेषु विन्दुरष्टमो दीर्घेषु विसर्गोऽष्टम
 इत्यर्थः । विसर्गो निशाकर इत्युक्ते तदितरस्वराणां तत्कला-
 रूपतिथ्यात्मकत्वम् । अत एव स्वराः सौम्या इत्युक्तम् । स्वराणां
 मध्यगं यत्तु तच्चतुष्कं नपुंसकम् । विना स्वरैस्तु नान्येषां
 जायते व्यक्तिरञ्जसा । शिवशक्तिमयान् प्राहुस्तस्माद्दर्शान् मनी-
 पिणः । अयमभिप्रायः स्वराणां शक्तिसयत्वं पूर्वमुक्तं स्वरं विना

ध्वञ्जनानामुच्चारणस्याशक्यत्वात् स्वरसहितोच्चारणे शिवशक्ति-
मयत्वमिति । शारदायाम् । कारणात् पञ्चभूतानामुद्भूता
माढका यतः । ततो भूतात्मका वर्णाः पञ्चपञ्चविभागतः ॥
शिवशक्तिसमवायाद्दिन्दोः कारणाद् यतो माढका उद्भूतास्ततः
कारणात् पञ्चपञ्चविभागतो वर्णाः पञ्चभूतात्मका ज्ञेया इत्यन्वयः ।
अकारादिचकारान्तवर्णसमुदायस्य माढका इति संज्ञा । उद्दिष्टं
स्पष्टयति । वायुग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशक्तिपयः क्रमात् । पञ्च
इक्षाः पञ्च दीर्घा विन्दन्ताः सन्धिसम्भवाः । पञ्चशः कादयो
यच्चलसहान्ताः समीरिताः । वायुकाशयोराद्यन्तेन निर्दिष्ट-
त्वाद्गुत्क्रमोक्तिः पञ्चोत्तरप्रक्रियाया मुख्यत्वद्योतनाय ।
अन्यत् सर्वं सुगमम् । ननु कथमत्र विसर्गो न गणित इति
चेदुच्यते मूलाधारात् सञ्जातविवक्षोत्पन्नप्राणपवनप्रेरितः
स्थानान्तरमप्राप्य कण्ठादेव निःसरन् प्रकृत्यात्मकसर्गोऽत्र भूतेषु
न गणितः ॥

इति श्रीप्राणतोपिण्यां प्रथमकाण्डे वर्णोत्पत्तिक्रमकथनं

नाम षष्ठः परिच्छेदः ॥ ६ ॥

एवं वर्णेषु प्रादुर्भूतेषु कदाचित् शब्दात्मकेषु पुरुषाणां
भ्रान्तिरपि सम्भवतोत्यतस्तेषामीश्वरेण पत्रारूढमूर्त्तिः
कल्पिता ॥ तदुक्तं च्योतिस्त्वत्त्वे बृहस्पतिना ॥ पाण्मासिकेऽपि
समये भ्रान्तिः सञ्जायते यतः । धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रा-
रूढान्यतः पुरा इति । तेषां लेखनप्रकारस्तु वर्णोच्चारतन्त्रे
प्रथमपटले भगवतोप्रश्नानन्तरं शिव उवाच ॥ वर्णोच्चारण-
तन्त्रे तु कथयामि शृणुष्व मे । पञ्चाशन्माढका नित्या साचाद्
ब्रह्मस्वरूपिणी । इत्युपक्रम्य सर्ववर्णलेखनप्रकारं स एवो-
पदर्शितवान् स प्रकारोऽग्रे स्फुटोभविष्यति । कामधेनुतन्त्रे
प्रथमपटले ॥ शृणु तत्त्वमकारस्य अतिगोप्यं वरानने । । शर-

चन्द्रप्रतीकारं पञ्चकोणमयं सदा । पञ्चदेवमयं वर्णं शक्तिद्वय-
 समन्वितम् । निर्गुणं सगुणोपेतं स्वयं कैवल्यमूर्त्तिमत् । विन्दु
 द्वयमयं वर्णं स्वयं प्रकृतिरूपिणी । वर्णोद्धारतन्त्रे । दक्षत-
 कुण्डली भूत्वा कुञ्चिता वामतो गता । ततोर्ध्वसङ्गता रेखा
 दक्षोर्ध्वा तासु शङ्करः । विधिर्नारायणस्यैव सन्तिष्ठेत् क्रमतः
 सदा । अर्द्धमात्रा शक्तिरूपा ध्यानमस्य च कथ्यते । अ ॥ काम-
 धेनुतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ आकारं परमाद्यर्थं शङ्खज्योतिर्मयं
 प्रिये ! । ब्रह्मविष्णुमय वर्णं तथा रुद्रमय प्रिये ! । पञ्चप्राणमय
 वर्णं स्वयं परमकुण्डली ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ अकाररूपमा-
 साद्य दक्षक्रोडायता त्वधः । ब्रह्मादयस्तथा शक्तिस्तासु तिष्ठन्ति
 नित्यशः । आ । कामधेनुतन्त्रे ॥ इकार परमानन्द सुगन्ध-
 कुङ्कुमच्छवि । हरिव्रह्ममयं वर्णं सदा रुद्रमय प्रिये ! । सदा-
 शक्तिमय देवि । गुरुब्रह्ममयं तथा । सदाशिवमय वर्णं पर-
 ब्रह्मसमन्वितम् ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वाधः कुञ्चिता मध्ये रेखा
 तत्सङ्गता भवेत् । लक्ष्मीर्वाणी तथेन्द्राणी क्रमात्तास्वेव सव-
 सेत् । शीर्षाधः कुञ्चिता रेखा दक्षोर्ध्वा कामरूपिणी । मात्रा
 शक्तिः कोणयुता ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ इ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥
 ईकार परमेशानि ! स्वयं परमकुण्डली । ब्रह्मविष्णुमयं वर्णं
 तथा रुद्रमय सदा । पञ्चदेवमय वर्णं पीतविद्युत्प्रतापकतिः ।
 चतुर्भुजमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा । वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वाधः
 कुञ्चिता मध्ये त्रिकोणाधीगता पुनः । अधीगता कोणशीर्षा
 कुञ्चिता दक्षतः शुभा । शीर्षादक्षे कोणयुता कुञ्चितोर्ध्वगता
 पुनः । चन्द्रसूर्याग्निरूपा सा मात्राशक्तिः प्रकीर्त्तिता ॥ ई ॥
 कामधेनुतन्त्रे ॥ उकारं परमेशानि ! अधः कुण्डलिनी स्वयम् ।
 पीतचम्पकसङ्गाय पञ्चदेवमयं सदा । पञ्चप्राणमयं देवि ! चतु-
 र्भुजप्रदायकम् । वर्णोद्धारं ॥ ऊर्ध्वाधीमध्यतः कुञ्जा रेखा वाम

गता शुभा । तिष्ठन्ति वायुवह्नीन्द्राः शक्तिर्मात्रा परा स्मृता ॥
 उ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ शङ्खकुन्दसमाभास उकारः परकुण्डली ।
 पञ्चप्राणमयं वर्षं पञ्चदेवमयं सदा । पञ्चप्राणयुतं वर्षं तथा त्रय-
 गुणात्मकम् । विन्दुत्रययुतं वर्षं पीतविद्युक्ताकृति । धर्मार्थ-
 कामभोचञ्च सदा सुखप्रदायकम् ॥ वर्षोद्धारतन्त्रे ॥ तद्रूपा-
 धोगता रेखा कुञ्चिता वामतः शुभा । तद्रूपा पूर्वोक्तोकाररूपा ।
 तिष्ठन्ति तासु रेखासु यमाग्निवरुणाः क्रमात् । अधोर्द्वेगामिनी
 मात्रा लक्ष्मोर्वाणी च सा स्मृता ॥ ऊ ॥ कामधेनौ ॥ ऋकारः
 परमेशानि ! कुण्डलीं मूर्त्तिमान् स्वयम् । अत्र ब्रह्मा च विष्णुश्च
 रुद्रश्चैव वरानने ! । सदाशिवयुतं वर्षं सदा ईश्वरसयुतम् ।
 वर्षोद्धारतन्त्रे । ऊर्द्धा दक्षगता वक्रा त्रिकोणा वामतस्ततः ।
 पुनरुच्चगता मात्राशक्तिः परा स्मृता । मात्रासु ब्रह्मविष्णु-
 शास्तिष्ठन्ति क्रमतः परा ॥ ऋ ॥ वर्षोद्धारतन्त्रे ॥ तद्रूपाधोगता
 दक्षा वामतः कुञ्चिता लवः । पुनरुच्चगता रेखा तासु ब्रह्मेश-
 विष्णवः । मात्राशक्तिः परा ज्ञेया ध्यानमस्य प्रवच्यते ॥ ऋ ॥
 कामधेनुतन्त्रे ॥ लकारं चञ्चलापाङ्गि ! कुण्डली परदेवता ।
 तत्र ब्रह्मादयः सर्वे तिष्ठन्ति सततं प्रिये ! । पञ्चदेवमयं वर्षं
 चतुर्वर्गमयं सदा । पञ्चप्राणयुतं वर्षं तथा गुणत्रयात्मकम् ।
 विन्दुत्रयैर्माकं वर्षं पीतविद्युक्ताकृति ॥ वर्षोद्धारे ॥ रेखाधः
 कुण्डली वक्रा दक्षतो वामतो गता । वह्नीशवायवस्तासु नित्यं
 सन्ति च नित्यशः ॥ ल ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ लकारं परमेशानि !
 पूर्णचन्द्रसमप्रभम् । पञ्चदेवात्मकं वर्षं पञ्चप्राणात्मकं सदा । गुण-
 त्रयात्मकं वर्षं तथा विन्दुत्रयात्मकम् । चतुर्वर्गमयं देवि ! स्वयं
 परमकुण्डली ॥ वर्षोद्धारतन्त्रे ॥ तत्क्रोडतुल्यरूपा च रेखा
 सा वैश्वी स्मृता । तासु वन्द्या सुरेशानि ! दुर्गा वाणी सर-
 स्वती ॥ ल ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ एकार परमं दिव्यं ब्रह्मविष्णु-

शिवात्मकम् । वडिनीकुसुमप्रेक्ष्यं पञ्चदेवमयं सदा । पञ्चप्राणा-
 त्मकं वर्णं तथा विलययात्मकम् । चतुर्वर्णमयं देवि । स्वयं परम-
 कुण्डली । वर्षाधारतन्त्रे ॥ कुञ्चिता वामती रेखा दक्षकोषा-
 यता त्वधः । पुनर्वागमता सैव तासु ब्रह्मेशवायवः ॥ ए ॥ काम-
 धेनुतन्त्रे पष्ठपटले ॥ ऐकारं परमं दिव्यं महाकुण्डलिनी
 स्वयम् । कोटिचन्द्रप्रतीकायं पञ्चप्राणमयं सदा । ब्रह्मविष्णु-
 मयं वर्णं तथा रुद्रमयं प्रिये । । सदाशिवमयं वर्णं विन्दुत्रय-
 समन्वितम् । वर्षाधारतन्त्रे ॥ ऐकाररूपमध्ये तु किञ्चिद्दत्ते
 तदोद्भूतः । चन्द्रेन्द्रभानवस्तासु मात्राशक्तिः क्रमात् स्मृताः ।
 त्रिधा शक्तिमयी पूर्वा दुर्गा धाणी सरस्वती ॥ ऐ ॥ कामधेनु-
 तन्त्रे ॥ एतद्वर्णं महेशानि ! स्वयं परमकुण्डली ॥ वर्षाधार-
 तन्त्रे ॥ वामतः कुण्डली भूत्वा दक्षान्मध्ये तु कुञ्चिता । किञ्चि-
 द्दक्षगता या तु कुञ्चिता वामतस्त्वधः । ब्रह्मेशविष्णवस्तासु
 मात्रा तु ब्रह्मरूपिणी । शक्तियः परमा सैव ध्यानमस्य प्रव-
 द्यते ॥ ओ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ रक्तविद्युत्तताकारमौकारं
 कुण्डली स्वयम् ॥ स्वयं ब्रह्मादयस्तत्र तिष्ठन्ति सततं प्रिये । ।
 पञ्चप्राणमयं वर्णं सदाशिवमयं सदा । सदा ईश्वरसंयुक्तं चतु-
 र्वर्णप्रदायकम् ॥ वर्षाधारतन्त्रे ॥ ओकारमध्यदत्ते तु गता तूद्भू-
 गतायता । किञ्चित् सा वामतो वक्रा तासु ब्रह्मेशविष्णवः ।
 शक्तिमध्यगता रेखा ध्यानमस्य च कथ्यते ॥ औ ॥ कामधेनु-
 तन्त्रे ॥ अकारं विन्दुसंयुक्तं पीतविद्युत्समप्रभम् । पञ्चप्राणा-
 त्मकं वर्णं ब्रह्मादिदेवतामयम् । सर्वज्ञानमयं वर्णं विन्दुत्रय-
 समन्वितम् । शक्तित्रयमयं वर्णं स्वयं परमकुण्डली ॥ वर्षा-
 धारतन्त्रे ॥ अकाररूपशीर्षे तु दक्षिणे विन्दुरूपिणी । ब्रह्मा
 विष्णुश्च रुद्रश्च क्रमशस्तासु तिष्ठति । या तु विन्दुमयी रेखा
 सैवाद्या शक्तिरीरिता ॥ अकारं परम-

शानि ! रक्तविद्युत्प्रभामयम् । पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा ।
 सर्वज्ञानमयं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुतम् । विन्दुत्रयमयं वर्णं शक्ति-
 त्रयमयं सदा ॥ वर्णोद्दारे ॥ आकाररूपदत्ते तु द्विविन्दुरध
 ऊर्ध्वतः । ब्रह्मेशविष्णवस्तासु साक्षाशक्तिः समीरिता । विन्दु-
 द्वयान्विता रेखा सैवाद्या शक्तिरीरिता । अः ॥ वर्णोद्दारे ॥
 वामरेखा भवेद् ब्रह्मा विष्णुर्दक्षिणरेखिका । अधोरेखा भवे-
 द्द्रो मात्रा साक्षात् सरस्वती ॥ कुण्डली चाङ्गुशाकारा मध्य-
 शून्यं सदाशिवः ॥ कदम्बगोलकाकारं ककारं भावयेत् सुधौः ॥
 क ॥ कामधेनुतन्त्रे तृतीयपटले ॥ वामरेखा भवेद् ब्रह्मा
 विष्णुर्दक्षिणरेखिका । अधोरेखा भवेद्द्रो मात्रा साक्षात्
 सरस्वती । कुण्डली चाङ्गुशाकारा मध्यशून्यं सदाशिवः । जवा-
 कुसुमसङ्काशा वामरेखा वरानने ! । शरच्चन्द्रप्रतीकाशा दक्ष-
 रेखा महेश्वरि ! । अधोरेखा वरारोहे ! महामरकतद्युतिः । शङ्ख-
 कुन्दसमा कीर्त्तिमात्रा साक्षात् सरस्वती । कुण्डली चाङ्गुशा-
 कारा कोटिविद्युत्प्रभताकृतिः । कोटिचन्द्रप्रतीकाशो मध्ये शून्यः
 सदाशिवः । शून्यगर्भस्थिता काली कैवल्यपददायिनी । अर्थश्च
 जायते देवि ! तथा धर्मश्च नान्यथा । ककारः सर्ववर्णानां मूल-
 प्रकृतिरेव च । कामिनी या महेशानि ! स्वयं प्रकृतिसुन्दरी ।
 माता सा सर्वदेवानां कैवल्यपददायिनी । ऊर्ध्वकोणे स्थिता
 वामा ब्रह्मशक्तिरितीरिता । वामकोणे स्थिता ज्येष्ठा विष्णुशक्ति-
 रितीरिता । दक्षकोणस्थिता शक्तीरौद्री संहाररूपिणी ।
 ज्ञानात्मा सा तु चार्वङ्गी कुलचतुष्टयात्मकम् ॥ इच्छाशक्तिर्भवेद्
 ब्रह्मा विष्णुश्च ज्ञानशक्तिमान् । क्रियाशक्तिर्भवेद्द्रुद्रः सर्वप्रकृति-
 मूर्त्तिमान् । आत्मविद्याशिवैस्तत्त्वैः सदा मात्रा प्रतिष्ठिता ।
 आसनं त्रिपुरादेव्याः ककारः पञ्चदेवतः । ईश्वरो यस्तु देवेशि !
 त्रिकोणे तस्य संस्थितिः । त्रिकोणमेतत् कथितं योनिमण्डल-

मुत्तमम् । कैवल्यं प्रपदे यस्याः कामिनो सा प्रकीर्तिता ॥ क ॥
 वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ शिवरूपा वामरेखा वज्ररूपा च सा स्मृता ॥
 ख ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ अप्राकुञ्चितरेखा या गणेशी सा प्रकी-
 र्तिता । ततो दक्षगता या तु कमला तत्र संस्थिता । अधो-
 गतागता या तु तस्यामीशः सदा वसेत् । अधोमुखेन गता
 पुनरुर्द्ध्वमुखेनागतेत्यर्थः ॥ ग ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ स्रष्टिरूपा वाम-
 रेखा किञ्चिदाकुञ्चिता ततः । कुण्डलीरूपमास्थाय ततोऽधो-
 गत्य दक्षतः । अत ऊर्ध्वं गता रेखा शम्भुर्नारायणस्तयोः । ब्रह्म-
 स्वरूपिणी देवि । मावाशक्तिः प्रकीर्तिता ॥ घ ॥ वर्णोद्धार-
 तन्त्रे ॥ ऊर्ध्वाधः क्रमतो रेखा किञ्चिदाकुञ्चिता ततः । अधो-
 गता कुण्डली तु मावाशक्तिः स्वरूपिणी । रेखात्रयेषु ब्रह्मेशवि-
 ष्णवः सन्ति सर्वदा ॥ ङ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ चवर्णं शृणु सुश्रोणि !
 चतुर्वर्गप्रदायकम् । कुण्डलीसहितं देवि ! स्वयं परमकुण्डली ॥
 स ततः कुण्डलयुक्तं पञ्चदेवमयं सदा । पञ्चप्राणमयं वर्णं पञ्च-
 प्राणात्मकं सदा । त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविन्दुसहितं प्रिये ! ॥
 वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ वार्त्ताकुवर्त्तुलाकार ऊर्ध्वाधः क्रमतो गतः । रेखा-
 त्रयेषु चन्द्राग्निसूर्यास्तिष्ठन्ति नित्यशः । शक्तिर्मावा तु विज्ञेया
 ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ च ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वादधोगता रेखा
 कुञ्चिता कुण्डली ततः ॥ पुनश्चाधोगता तासु सन्ति ब्रह्मेश-
 विष्णवः ॥ छ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ जकारं परमेशानि ! या स्वयं
 मध्यकुण्डली । शरच्चन्द्रप्रतीकाशं सदा त्रिगुणसंयुतम् । पञ्चदेव-
 मयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा । त्रिशक्तिसहितं वर्णं द्विविन्दु-
 सहितं प्रिये ! । वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ उर्ध्वाधः कुञ्चिता रेखा तासु
 ब्रह्मेशविष्णवः । वाग्देवी कमला नित्या द्विधा मात्रा प्रकी-
 र्तिता ॥ ज ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ झकारं परमेशानि ! कुण्डली-
 मोहरूपिणी । रक्तविद्युत्प्रताकारं सदा त्रिगुणसंस्थितम् । पञ्च-

देवमयं वर्णं पञ्चप्राणात्मकं सदा । त्रिविन्दुसहितं वर्णं त्रिश-
 क्तिसहितं सदा ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ त्रिकोणकुण्डलीरूपा वाम-
 दक्षिणयोगतः । क्रमशस्तासु तिष्ठन्ति चन्द्रसूर्याग्नेयः प्रिये ! ।
 तत्र षोडशधा मात्रा शक्तिब्रह्मस्वरूपिणी । ऊर्ध्वमात्रा तथे-
 न्द्राणी मध्ये नारायणी स्मृता ॥ भ्र ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ सदा
 व्रंश्वरसंयुक्तं जकारं शृणु सुन्दरि ! । रक्तविद्युल्लताकारं या
 स्त्रयं परकुण्डली । पञ्चदेवमय वर्णं पञ्चप्राणात्मकं सदा ।
 त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥
 कुण्डलीरूपमास्थाय दक्षतो वामतस्ततः । ऋजुधाधोगता मात्रा
 वामतः कुञ्चिता पुनः । तिष्ठन्ति तासु नित्यासु सूर्येन्द्रवरुणाः
 सदा । कुण्डलीद्वयरूपा तु या मात्रा मध्यतः स्थिता । महा-
 शक्तिस्वरूपा सा ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ ज ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥
 टकारं परमेशानि ! स्वयं परमकुण्डली । कोटिविद्युल्लताकारं
 पञ्चदेवमयं सदा ॥ पञ्चप्राणयुतं वर्णं गुणत्रयसमन्वितम् ।
 त्रिगुणीसहितं वर्णं द्विविन्दुसहितं सदा ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥
 ऊर्ध्वाधः क्रमतो रेखा कुण्डलीरूपतस्त्वधः । तिष्ठन्ति तासु
 नित्यासु कुबेरयमवायवः । मात्रा कोणगता घोर्ध्वा तत ऊर्ध्वगता
 तु सा । या नित्या परमा शक्तिश्चतुर्वर्गप्रदायिनी ॥ ट ॥ काम-
 धेनुतन्त्रे ॥ ठकार चञ्चलापाङ्गि । कुण्डली मोचरूपिणी ।
 पीतविद्युल्लताकारं सदा त्रिगुणसंयुतम् । पञ्चदेवात्मकं वर्णं
 त्रिशक्तिसहितं सदा ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ वात्ताकुवर्तुलाकारा
 रेखाधिष्ठितदेवताः । तिष्ठन्ति क्रमतो नित्यं चन्द्रसूर्याग्नेयः
 प्रिये ! । मात्राहोनस्तूर्ध्वशिखठकारः परमेश्वरि ! ॥ ठ ॥ वर्णो-
 द्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वाधः क्रमतो रेखा मध्ये त्वाकुञ्चिता तथा ।
 लक्ष्मीर्वाणी भवानो च क्रमशस्तत्र संस्थिता । ब्रह्मरूपा तथा
 मात्रा महाशक्तिः प्रकीर्तिता ॥ ड ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वाधः

क्रमतो रेखा वामदक्षिणतो गता । ततः सा कुण्डलीरूपा
 विष्णुशत्रुहृत्परिणी । महाशक्तिमयी मात्रा ध्यानमस्य प्रव-
 च्यते ॥ ट ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ एकारं परमेशानि ! या स्वयं
 परकुण्डली । पीतविद्युलताकारं पञ्चदेवमयं सदा । पञ्च-
 प्राणमयं देवि ! सदा त्रिगुणसंयुतम् । आत्मादितत्त्वसंयुक्तं महा-
 मोक्षप्रदायकम् । वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ कुण्डलीत्वगता रेखा मध्य-
 तस्वत ऊर्ध्वतः । वामादधोगता सैव पुनरूर्ध्वं गता प्रिये ! ।
 ब्रह्मेशविष्णुरूपा सा चतुर्वर्गफलप्रदा ॥ ए ॥ कामधेनुतन्त्रे
 पञ्चमपटले ॥ महादेव उवाच ॥ तकारं चक्षलापाङ्गि ! स्वयं
 परमकुण्डली । पञ्चदेवात्मकं वर्णं पञ्चप्राणमयं तथा । त्रिशक्ति-
 सहितं वर्णं आत्मादितत्त्वसंयुतम् । त्रिविन्दुसहितं वर्णं पीत-
 विद्युत्समप्रभम् ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ आदौ विन्दुस्ततो मध्ये
 कुण्डलीत्वमवाप्य सा । दक्षादामगता नित्या ब्रह्मविष्णुश-
 र्परिणी ॥ त ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ थकारं चक्षलापाङ्गि ! कुण्डली
 मोक्षरूपिणी । त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा ॥
 वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ कुञ्चिता कुण्डली भूत्वा वामादक्षिणतस्ततः ।
 वामतः कुञ्चिता भूत्वा दक्षाधो दक्षतो गता । ऊर्ध्वं ऋज्वायता
 रेखा सुरा गङ्गादयः क्रमात् । याणी भवानी-लक्ष्मीय ध्यान-
 मस्य प्रवक्ष्यते ॥ थ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ दकारं शृणु चार्पेदि !
 चतुर्वर्गप्रदायकम् ॥ पञ्चदेवात्मकं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा ॥ द ॥
 वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ त्रिकोणरूपरेखायां त्रया देया यमन्ति च ।
 विष्णेश्वरी विष्णुमाता वामतः स्तब्धतः स्थिता ॥ थ ॥ काम-
 धेनुतन्त्रे । नकारं शृणु चार्पेदि ! राजप्रियुषता-नति । पञ्चदेव-
 मयं वर्णं स्वयं परमकुण्डली । पञ्चदेवात्मकं वर्णं श्रुदि भाग्य
 पार्षति ! । वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ वामतः कुण्डली रेखा ऊर्ध्वतः
 क्रमतः स्थिता । चन्द्रसूर्याग्निरूपा सा माया पाणी प्रक्षोभिता ।

त्वशः । मात्रा कुण्डलिनो ज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ म ॥
 कामधेनुतन्त्रे ॥ यकारं शृणु चार्वङ्गि ! चतुर्वर्गमयं सदा ।
 पलालधूमसङ्काशं स्वयं परमकुण्डली । पञ्चप्राणमयं वर्णं पञ्च-
 देवमयं सदा ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वधः क्रमतो रेखा त्रिको-
 षाधोगता हि सा । विधिरोशः केशवद्य तासु तिष्ठन्ति नित्यशः ।
 ऊर्ध्वस्थिता तु या मात्रा सा शक्तिः परिकीर्तिता । तस्य मध्य-
 गता रेखा वङ्गिरूपा हि सा स्मृता । निर्गुणीऽसौ सदा वर्णो
 न कदाचिद् गुणी भवेत् ॥ य ॥ कामधेनुतन्त्रे षष्ठपटले ॥
 रेफञ्च चञ्चलापाङ्गि ! कुण्डलीद्वयसंयुतम् । रक्तविद्युत्ताकारं
 पञ्चदेवात्मकं सदा । पञ्चप्राणमयं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा ।
 वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ दक्षतः कुण्डली रेखा वामाद्दक्षगताप्यधः ।
 पुनर्दक्षगता द्वेषा ततोऽधोगत्य चोर्ध्वतः । भवानी शङ्करो वङ्गि-
 स्तासु तिष्ठन्ति नित्यशः । अर्द्धमात्रा ब्रह्मरूपा महाशक्तिः
 प्रकीर्तिता ॥ र ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ लकारं चञ्चलापाङ्गि !
 कुण्डलीत्रयसंयुतम् । पीतविद्युत्ताकारं सर्वरत्नप्रदायकम् ।
 पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमय सदा । त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिवि-
 न्दुसहितं सदा । आत्मादितत्वसहितं हृदि भावय पार्वति ! ।
 वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ कुण्डलीत्रयसंयुक्ता वामाद्दक्षगता त्वधः ।
 पुनरूर्ध्वगता रेखा तासु नारायणः शिवः । ब्रह्मशक्तिय सन्ति-
 देवराजमस्य प्रवक्ष्यते ॥ ल ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ वकारं चञ्चला-
 पाङ्गि ! कुण्डली मोक्षमव्ययम् । पञ्चप्राणमय वर्णं त्रिशक्ति-
 सहितं सदा । त्रिविन्दुसहितं वर्णमात्मादितत्वसंयुतम् । पञ्च-
 देवमयं वर्णं पीतविद्युत्तामयम् । चतुर्वर्गप्रदं वर्णं सर्वसिद्धिप्रदा-
 यकम् । त्रिशक्तिसहितं देवि ! त्रिविन्दुसहितं सदा ॥ वर्णो-
 द्धारतन्त्रे ॥ कोणत्रययुता रेखा ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका । माया-
 शक्तिः परा नित्या ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ व ॥ यकारं परमे-

शानि ! शृणु वर्णं शुचिस्मिते ! । रक्तवर्णप्रभाकारं स्वयं परम-
 कुण्डली । चतुर्वर्गप्रदं देवि ! शकारं ब्रह्मविग्रहम् । पञ्चदेवमयं
 वर्णं पञ्चप्राणात्मकं प्रिये ! । रत्नपञ्चतमोद्भूतं त्रिविन्दुसहितं
 सदा । त्रिशक्तिसहितं वर्णमात्मादितस्त्वसंयुतम् ॥ वर्णोद्धारि ॥
 चतुष्कोणात्मिका रेखा वामदक्षिणतः क्रमात् । वज्रीन्द्रविश्व-
 स्तासु तिष्ठन्ति क्रमतः सदा । ऊर्ध्वमात्रा शक्तिरूपा महालक्ष्मी-
 समा स्मृता । मात्रा मध्यगता मात्रा वाग्देवी सा परा स्मृता ॥
 श ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ पकारं शृणु चार्वङ्गि ! अष्टकोणमयं सदा ।
 रक्तचन्द्रप्रतीकाशं स्वयं परमकुण्डली । चतुर्वर्गमयं वर्णं सुधा-
 निर्मितविग्रहम् । पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा । रजः
 सत्त्वतमोद्भूतं त्रिशक्तिसहितं सदा । त्रिविन्दुसहितं वर्णं आत्मा-
 दितस्त्वसंयुतम् । सर्वदेवमयं वर्णं हृदि भावय पार्वति ! ॥ वर्णो-
 द्धारतन्त्रे ॥ कुञ्चिता वामतो दक्षगता च गोलूकतिस्त्वधः ।
 पुनरूर्ध्वगता तासु वज्रीन्द्रदिवाकराः । मात्रा भवानी
 विज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ प ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ सकारं
 शृणु चार्वङ्गि ! शक्तिधीजं परात्परम् । कोटिविद्युलताकारं
 कुण्डलीत्रयसंयुतम् । पञ्चदेवमयं देवि ! पञ्चप्राणात्मकं सदा ।
 रजःसत्त्वतमोद्भूतं त्रिविन्दुसहितं सदा ॥ स ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥
 हकारं शृणु चार्वङ्गि ! चतुर्वर्गप्रदायकम् । कुण्डलीत्रयसंयुतं
 रक्तविद्युलतोपमम् । रजःसत्त्वतमोद्भूतं पञ्चदेवमयं सदा ।
 पञ्चप्राणात्मकं वर्णं त्रिशक्तिसहितं सदा । त्रिविन्दुसहितं वर्णं
 हृदि भावय पार्वति ! ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्ध्वादाकुञ्चिता मध्ये
 कुण्डलीत्वगता त्वधः । ऊर्ध्वं गता पुनः सैव तासु ब्रह्मादयः
 क्रमात् । मात्रा च पार्वतो ज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ ह ॥
 कामधेनुतन्त्रे ॥ चकारं शृणु चार्वङ्गि ! कुण्डलीत्रयसंयुतम् ।
 चतुर्वर्गमयं वर्णं पञ्चदेवमयं सदा । पञ्चप्राणात्मकं वर्णं त्रिशक्ति-

सहितं सदा । त्रिविन्दुसहितं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुतम् ।
 शरच्चन्द्रप्रतीकाग्रं हृदि भावय सुन्दरि ! ॥ च ॥ योगिनीतन्त्रे
 तृतीयभागे सप्तमपटले । न भूमौ विलिखेद्वर्णं मन्त्रं न पुस्तके
 लिखेत् । न सुधा पुस्तकं स्थाप्यं न मुक्तमाहरेत्तु तत् । भूकम्पे
 ग्रहणे चैव अचरं वाद्य पुस्तकम् । भूमौ तिष्ठति देवेशि ! जन्म-
 जन्मसु मूर्खता । तदा भवति देवेशि ! तस्मात् तत् परिवर्जयेत् ॥
 इति भूमौ वर्णलेखनादिनिषेधः । वंशसूच्या लिखेद्वर्णं तस्य हानि-
 र्भवेद् ध्रुवम् । ताम्रसूच्या तु विभवो भवेन्न तत्चयो भवेत् ।
 महालक्ष्मीर्भवेन्नित्यं सुवर्णस्य शलाकया । वृहन्नलस्य सूच्या वै
 मतिवृद्धिः प्रजायते । वृहन्नलस्य वोल इति गौडप्रसिद्धस्य ॥
 तथा अग्निमयैर्देवि ! पुत्रपौत्रधनागमः । अग्निमयैश्चित्काष्ठ-
 मयैः ॥ रौत्येन विपुला लक्ष्मीः कांस्येन मरणं भवेत् ॥ रौत्येन
 पित्तलेन ॥ अष्टाङ्गुलप्रमाणेन दशाङ्गुलेन वायवा । चतुरङ्गुल-
 सूच्या वा यो लिखेत् पुस्तकं शुभे ! । तत्तदचरसंख्ये तु स्वल्पायु-
 र्याति वै दिने ॥ यथा रौत्येनेत्यादिवचने एकत्रैव विधिनि-
 षेधौ तथात्वाप्यष्टाङ्गुलदशाङ्गुलयोर्विधिनिषेधश्चतुरङ्गुले ॥ इति
 लेखनीकरणशुभाशुभे पुस्तकमानमपि तत्रैव ॥ मानं वक्ष्ये
 पुस्तकस्य ऋण देवि ! समासतः । मानेनापि फलं विन्द्या-
 दमाने श्रीर्हता भवेत् । हस्तमात्रं मुष्टिमात्रमाबाहु द्वादशा-
 ङ्गुलम् । दशाङ्गुलं तथाष्टौ च अती हीनं न कारयेत् । इति
 पुस्तकमानम् ॥ वेधद्वयं मुष्टिहस्तं बाहुमात्रे चिरन्तनम् । सम-
 भागे महेशानि ! हस्तादौ रूपवन्धकम् । अष्टाङ्गुलं परित्यज्य
 मध्ये वेधं न कारयेत् । प्रादेशादौ भवेद्रन्ध्रो द्वाङ्गुले वा समा-
 चरेत् । पुस्तकस्य च आद्यन्ते यन्त्रवेधं विकल्पयेत् । भार्या-
 हानिर्भवेदाशु धनानां वा चयो भवेत् । दग्धरन्ध्रे भवेत् पीडा
 वर्तुलं शुभदं भवेत् । चतुष्कीणे विप्लवस्तु त्रिकोणे मरणं

भवेत् । इति पुस्तकवेधफलम् ॥ भूर्जे वा तेजपत्रे वा ताले वा ताडिपत्रके । अगुरुणापि देवेशि ! पुस्तकं कारयेत् प्रिये ! । सम्भवे स्वर्णपात्रे च ताम्ब्रपात्रे च शङ्करि ! । अन्यवृक्षत्वचि देवि ! तथा केतकिपत्रके । मार्त्तण्डपत्रे रौष्ये वा वटपत्रे वरानने ! । अन्यपत्रे च सुदले लिखित्वा यः समभ्यसेत् । स दुर्गतिमवाप्नोति धनहानिर्भवेद् ध्रुवम् । इति पुस्तककरणपत्र-फलम् ॥ वेदस्य लिखनं कृत्वा यः पठेद् ब्रह्महा भवेत् । पुस्तकं वा गृहे स्थाप्यं वक्षपातो भवेद् ध्रुवम् । इति पुस्तके वेदलिखननिषेधः ॥ सत्येऽक्षरे स्थितः शम्भुः शूलपाणिस्त्रिलोचनः । प्रजापतिर्द्वापरे च त्रेतायां सूर्य एव च । कृते युगे पिनाकी च काली लिप्यक्षरे हरिः । आरम्भे च समाप्ते च लेखकं प्रतिपूजयेत् । हरिञ्च गन्धपुष्पाद्यैर्वस्त्रैश्च सुमनोहरैः । यावदक्षरसंख्यानं प्रतिपत्रे च सुन्दरि ! । तावद् युगसहस्राणि ब्रह्मलोके वसेच्चिरम् ॥ इति लेखकपूजाफलम् ॥ वेतनं यस्तु गृह्णीयात् लिखित्वा पुस्तकं स तु । यावदक्षरसंख्यानं तावद् नरके वसेत् ॥ इति लिखितस्य वेतनग्रहणदोषः ॥

इति श्रीप्राणतोपिण्यां प्रथमसर्गकाण्डे अक्षरलेखनादिप्रकार-

कथनं कौरकनाम सप्तमः परिच्छेदः ।

तन्त्रसङ्केतबोधार्थमाहृत्य तन्त्रशास्त्रतः । यर्णनामानि कतिचि-
द्वक्ष्यामि विदुषां मुदे । ॐकारो वर्तुलस्तारो वामञ्च हंसका-
रणम् । मन्त्राद्यः प्रणवः सत्यं विन्दुशक्तिस्त्रिदैवतम् । सर्वजीवो-
त्पादकाश्च पञ्चदेवो ध्रुव त्रिकः । सावित्री त्रिशिखो ब्रह्म त्रिगुणो;
गुरुजीवकः । आदिवीजं वेदसारो वेदवीजमतः परम् । पञ्च-
रश्मिस्त्रिकुटे च त्रिभवे भवनाशनः । गायत्रीबीजपञ्चांशो मन्त्र-
विद्याप्रसूः प्रभुः । अक्षरं मातृकासूत्रानादिरद्वैतमोक्षदो-
शोम् ॥ अः श्रीकण्ठः सुरेशश्च ललाटत्रैकमात्रिकः । पूर्णद्विती VII

सृष्टिमेधो सारस्वतः प्रियंवदः । महाब्राह्मी वासुदेवो धनेशः
 केयवोऽमृतम् । कीर्त्तिनिवृत्तिर्वागीशो नरकारिर्हरो मरुत् ।
 ब्रह्मा वामाद्यजो ब्रह्मः करसुः प्रणवाद्यकः । प्रणवाद्यावयव
 इत्यर्थः ॥ ब्रह्माणी कामरूपश्च कामेशो वाशिनी वियत् ।
 विश्वेशः श्रीविष्णुकण्ठी प्रतिपत्तिधिरंगिनी । अर्कमण्डल-
 वर्णाद्यो ब्राह्मणः कामकर्षिणी ॥ अः ॥ आकारो विजयान्तो
 दीर्घच्छायो विनायकः । चीरोदधिः पयोदश्च पाशो दीर्घास्त्र-
 वृत्तकी । प्रचण्ड एकजो रुद्रो नारायण इतेश्वरः । प्रतिष्ठा
 मानदा कान्तो विश्वान्तकगजान्तकः । पितामहो द्विठान्तो भूः
 क्रिया कान्तिश्च सम्भवः । द्वितीया मानदा काशी विघ्नराजः
 कुजो वियत् । खरान्तकश्च हृदयमङ्गुष्ठो भगमालिनी ॥ आ ॥
 इः सूक्ष्मा शाल्मली विद्या चन्द्रः पूषा सुगुह्यकः । सुमित्रं
 सुन्दरो वीरः कोटरः काटरः पयः । म्रमध्यो माधवस्तुष्टि-
 र्दक्षनेत्रश्च नासिका । शान्तः कान्तः कामिनी च कामो विघ्न-
 विनायकः । नेपालो भरणी रुद्रो नित्या क्लिन्ना च पावकः ॥
 इः ॥ ईस्त्रिमूर्तिर्महामाया लोलाची वामलोचनम् । गोविन्दः
 शिखरः पुष्टिः सुभद्रा रत्नसंज्ञकः । विष्णुर्लक्ष्मीः प्रहासश्च वाष्पि-
 शब्दः परापरः । कलोत्तरीयो भेरुण्डा रतिश्च पौण्ड्रवर्द्धनः ।
 शिवोत्तमः शिवा तुष्टियतुर्थो विन्दुमालिनी । वैष्णवी वैन्दवी
 जिह्वा कामकलसनादका । पावकः कोटरः कीर्त्तिर्मोहनी काल-
 कारिका । कुचदन्तं तर्जनी च शान्तिस्त्रिपुरसुन्दरी ॥ ई ॥
 उः शङ्करो वर्तुलाक्षो भूतः कल्याणवाचकः । अमरेशो दक्ष-
 कर्णः पङ्क्तो मोहनः शिवः । उग्रप्रभुर्हृतिर्विष्णुर्विश्वकर्मा
 महेश्वरः । शत्रुघ्नश्चेटिका पुष्टिः पञ्चमी वज्रिवासिनी ।
 कामघ्नः कामना चेशो मोहिनी विघ्नहन्त्रिणी । डटसुः
 कुटिला श्रोत्रं पारद्वीपो वृषो हरः ॥ उ ॥ ऊः कण्ठको रतिः

शान्तिः क्षीधनी मधुसूदनः । कामराजः कुजेशश्च महेशो
वामकर्णकः । अर्घीशो भैरवः सूक्ष्मो दीर्घघोणा सरस्वती ।
विलासिनी विघ्नकर्ता लक्ष्मणो रूपकर्पिणी । महाविद्येश्वरी
पष्ठी पण्डो भूः कान्यकुब्जकः ॥ ऊ ॥ ऋः पुर्दीर्घमुखी रुद्रो
देवमाता त्रिविक्रमः । भावभूतिः क्रिया क्रूरा रचिका
नासिकाष्टतः । एकपादशिरोमाला मण्डला शान्तिनी जलम् ।
कर्णः कामलभा मेधो निवृत्तिर्गणनायकः । रोहिणो शिवदूती
च पूर्णगिरिश्च सप्तमी ॥ ऋ ॥ ऋः क्रोधोऽतिथिशो वाणी
वामनो गोऽथ श्रीष्टतिः । ऊर्द्धमुखी निशानाथः पद्ममाला
विनष्टधोः । शशिनी मोचिका श्रेष्ठा दैत्यमाता प्रति-
ष्ठिता । एकदन्ताद्वयो माता हरिता मिथुनो दया । कोमलः
श्यामला मेधी प्रतिष्ठा पतिरष्टमी । ब्रह्मण्यमिव कीलाले
पावको गन्धकर्पिणी ॥ ऋ ॥ लः स्थाणुः श्रीधरः शुद्धो मेघधून्त्रो
वको वियत् । देवयोनिर्दक्षगण्डो वहेशः कोन्तारुद्रको । विश्वे-
श्वरो दीर्घजिह्वा महेंद्रो लाङ्गलिः परा । चन्द्रिका पार्थिवो
धूम्रा द्विदन्तः कामवर्द्धनः । शुचिस्मिता च नवमी कान्तिरा-
यातकेश्वरः । चित्ताकर्पिणी काश्यप तृतीयकुलसुन्दरी ॥ ल ॥
लृकारः कमला हर्षा हृषीकेशो मधुव्रतः । सूक्ष्मा कान्तिर्वाम-
गण्डो रुद्रः कामोदरी सुरा । शान्तिहृत् स्वस्तिका शक्रो मा-
यावी लोलुपो वियत् । कुशमी सुस्थिरो माता नीलपीतो
गजाननः । कामिनी विश्वया कालो नित्याशुडः शुचिः कृती ।
सूर्यो धैर्योऽकर्पणी च एकाकी दनुजप्रसूः ॥ लृ ॥ एकारो
वास्तवः शक्तिर्भीष्णेशोष्ठो भगं मरुत् । सूक्ष्माभूतोऽर्द्धकेशी
च ज्योत्स्ना श्रद्धा प्रमर्दनः । भयं ज्ञानं कृपा धीरा जह्वा सर्व-
समुद्भवः । वज्रिर्विष्णुर्भगवती कुण्डली मोहिनी वसः । योषि-
दाधारशक्तिय चिकोणा ईशसंज्ञकः । सन्धिरेकादशी भद्रा

पद्मनाभः कुलाचलः ॥ ए ॥ ऐर्लज्जा भौतिकः कान्ता वायवी
 मोहिनी विभुः । दत्ता दामोदरः प्रज्ञोऽधरो विह्वतमुख्यपि ।
 चमात्मको जगद्योनिः परः परनिबोधकत् । ज्ञानामृता
 कपर्दिनीः पीठेशोऽग्निः समाढकः । त्रिपुरा लोहिता रात्री
 वाग्भवो भौतिकासनः । महेश्वरो हादशी च विमलश्च सर-
 स्वती । कामकोटो वामजानुरंशमान् विजया जटा ॥ ऐ ॥
 ओकारः सत्यपीयूषो पथिमास्यः श्रुतिः स्थिरा । सद्योजातो
 वासुदेवो गायत्री दीर्घजङ्घकः । आप्यायनी चोर्द्धदन्तो लक्ष्मी-
 र्वाणोमुखी द्विजः । उद्देश्यदर्शकस्तीव्रः कैलासो वसुधाचरः ।
 प्रणवांशो ब्रह्मसूत्रमजेशः सर्वमङ्गला । त्रयोदशी दीर्घनासा
 रतिनाथो दिगम्बरा । त्रैलोक्यविजया प्रज्ञा प्रीतिर्वीजादि-
 कर्षिणो ॥ ओ ॥ ओकारः शक्तिको नादस्तेजसो वामजङ्घकः ।
 मनुवदप्रहेशश्च शङ्कर्यः सदाशिवः । अधोदन्तश्च कण्ठोष्ठौ
 सङ्घर्षणः सरस्वती । आज्ञा चोर्द्धमुखी शान्तो व्यापिनी प्रकृतः
 परः । अनन्ता ज्वालिनी व्योमा चतुर्दशी रतिः प्रियः । नेत्र-
 मात्मा कर्षणी च ज्वालामालिनिका भृगुः ॥ ओ ॥ अद्धारश्चक्षुषो-
 दन्तो घटिका समगुह्यकः । प्रद्युम्नः श्रीमुखो प्रीतिर्वीजयोनि-
 र्ध्वजः । परं शशी प्रमाणीशः सोमविन्दुः कलानिधिः ।
 अक्रूरश्चेतना नादपूर्णा दुःखहरः शिवः । शिरःशम्भुर्नरेशश्च
 सुखदुःखप्रवर्त्तकः । पूर्णिमा रेवती शुद्धः कन्याचरवियद्भविः ।
 अमृता कर्षिणी शून्यं विचित्रा व्योमरूपिणी । केदारो रात्रि-
 नाशश्च कुञ्जिका चैव बुधुदः ॥ अं ॥ अः कण्ठको महासेनः
 कान्ता पूर्णामृता हरिः । इच्छा भद्रा गणेशश्च रतिविद्यामुखी
 सुखम् । द्विविन्दुरसना सोमोऽनिबद्धो दुःखसूचकः । द्विजिह्वः
 कुण्डलं वक्रः सर्गः शक्तिर्निशाकरः । सुन्दरी सुयशानन्ता
 गणनाथो महेश्वरः ॥ अः ॥ कः क्लोधीशो महाकाली कामदेव-

प्रकाशकः । कपाली तेजसः शान्तिर्वासुदेवो जयामलः । चक्री
 प्रजापतिः सृष्टिर्दक्षस्कन्धो विशाम्पतिः । अनन्तः पार्थिवो
 विन्दुस्तापिनी परमात्मकः । वर्गाद्यथ सुखी ब्रह्मा स खाद्योऽम्भः
 शिवो जलम् । माहेश्वरी तुला पुण्या मङ्गलचरणं करः । नित्या
 कामेश्वरी सुख्यः कामरूपो गजेन्द्रकः । श्रीपुरं रमणो वङ्ग-
 कुसुमा परमात्मकः ॥ क ॥ खः प्रचण्डः कामरूपी ऋद्धिर्वङ्गिः
 सरस्वती । आकाशमिन्द्रियं दुर्गा चण्डीशस्तापिनी गुरुः ।
 शिखण्डी दन्तजातीशः कफोणिर्गरुतो यदि । शून्यं कपाली
 कल्याणी सूर्पकर्णी जरामरः । शुभ्रान्नेया चण्डलिङ्गो जना-
 व्याङ्गारखड्गकौ ॥ ख ॥ गो गौरी गौरवो गङ्गा गणेशो गोकु-
 लेश्वरः । शार्ङ्गी पञ्चान्तको माथा गन्धर्वः सर्वगः स्मृतिः ।
 सर्वसिद्धिः प्रभा धूम्रा द्विजाख्यः शिवदर्शनः । विश्वात्मा गौः
 पृथग्रूपा बालवर्द्धस्त्रिलोचनः । गीतं सरस्वती विद्या भोगिनी
 नन्दनो धरा । भोगवती च हृदयं ज्ञानं जालन्धरो लवः ॥
 ग ॥ घः खड्गी सुधुरो घण्टी घण्टीशस्त्रिपुरान्तकः । वायुः
 शिवोत्तमः सत्या किङ्किणी घोरनायकः । मरीचिर्वरुणो मेधा
 कालरूपी च दाशिकः । लम्बोदरा ज्वालमूलं नन्देशो हननं
 ध्वनिः । त्रैलोक्यविद्यासंहर्ता कामाख्यमनवामयः ॥ घ ॥
 ङः शङ्गी भैरवश्चण्डो विन्दूत्तंसः शिशुप्रियः । एकरुद्रो दक्ष-
 नखः खर्परो विषयसृष्टा । कान्तिः श्वेताङ्गयो धीरो द्विजात्मा
 ज्वालिनो वियत् । मन्त्रशक्तिश्च वदनो विघ्नोशी चात्मनायकः ।
 एकनेत्रो महानन्दो दुर्धरश्चन्द्रमा यतिः । शिवयोषा नीलकण्ठः
 कामेशी च मयांशुकौ ॥ ङ ॥ चः पुष्करो हली वाणी चात्म-
 शक्तिः सुदर्शनः । चर्ममुण्डधरो भूत्वा महिषाचारसन्धिनी ।
 एकरूपो रुचिः कूर्मयांसुण्डा दीर्घवालुकः । वामबाहुभूलमाया
 चतुर्भुक्तिस्वरूपिणी । दयितश्च द्विनेत्रश्च लक्ष्मीस्त्रितयलो-

चनः । चन्दनं चन्द्रमा दैवद्येतनोवृथिको बुधः । देवी केट-
 मुखेच्छात्मा कौमारी पूर्वफल्गुनी । अनङ्गमेखला वायुर्मेदिनी
 च सुलावती ॥ च ॥ छन्दनं सुपुत्रा च पशुः पशु पतिर्नृतिः ।
 निर्मलं तरलं वङ्गिभूतमात्रा विलासिनी । एकानेत्रय द्वपत्नी
 द्विशिरा वामकूर्परः । गोकर्णा लाङ्गली वामः काममत्ता सदा
 शिवः । माता निशाचरः पायुर्विचतः स्थितिशब्दकः ॥ छ ॥
 जः शवो वानरः शूली भोगदा विजया स्थिरा । ललदेवो जयो
 जेता धातकी सुमुखी विभुः । लम्बोदरी स्मृतिः शाखा सुप्रभा
 कर्तृका धरा । दीर्घरूपो बहुरुचिर्हंसो नन्दी तेजाः सुराधिपः ।
 ज्वनो वेगितो वामो मानवाक्षः सदात्मकः । छन्मासतेश्वरो
 वेगी चामोदो मदविह्वलः ॥ ज ॥ भो भङ्गारी गुहो भङ्गावायुः
 सत्यः पडुवतः । अजेशो द्राविणी नादः पायी जिह्वा जलं स्थितिः ।
 विराजेन्द्रो धनुर्हस्तः कर्कशो नादजः कुजः । दीर्घबाहुबलो
 रूपमाकन्दितः सुचञ्चलः । दुर्मुखो नष्ट आत्मवान् विकटा-
 कुचमण्डलः । कलहसप्रिया वामा अङ्गुलीमध्यपर्वकः ।
 दक्षहासाष्टहासश्च पायात्मा व्यञ्जनः स्वरः ॥ झ ॥ अकारो
 बोधिनी विश्वा कुण्डली मथदो वियत् । कौमारी नागविज्ञानी
 सव्याङ्गुलनधरो वकः । सर्वेशचूर्णिता बुद्धिः स्वर्गात्मा घर्घर-
 ध्वनिः । धर्मैकपादौ सुमुखौ विरजा चन्दनेश्वरी । गायनः
 पुष्पधन्वा च रागात्मा च वराक्षिणी ॥ ज ॥ टट्टहारः कपाली
 च सोमवाः खेचरी ध्वनिः । मुकुन्दो विनदा पृथ्वी वैष्णवी
 वारुणी नवः । दक्षाङ्गकार्द्वेचन्द्रश्च जरा भूतिः पुनर्भवः । दृह-
 स्यतिधनुश्चित्रा प्रमोदा विमला कटिः । राजा गिरिर्महाधनु-
 र्ग्रीणात्मा सुमुखो मरुत् ॥ ट ॥ ठः शून्यो मञ्जरी वीजः पाणिनी
 लाङ्गली चया । वनजो नन्दनो जिह्वा सुनञ्जघूर्णकः सुधा ।
 वर्तुलः कुण्डली वङ्गिरमृतं चन्द्रमण्डलः । दक्षजानूरुभावश्च

देवभक्तो वृहदध्वनिः । एकपादो विभूतिश्च ललाटं सर्वमित्रकः ।
वृषघ्नो नलिनी विष्णुर्महेशो ग्रामणीः शशी ॥ ठ ॥ डः स्मृतिर्दा-
रुको नन्दिरूपिणी योगिनीप्रियः । कौमारी शङ्करस्तासस्त्रि-
वक्तो नदको ध्वनिः । दुरुहो जटिली भीमा द्विजिह्वः पृथिवी
सती । कोरगिरिः चमा कान्तिर्नाभिः स्वाती च लोचनम् ॥ ड ॥
ढो ढक्कानिर्णयः पूर्वो यज्ञेशादनदेश्वरः ॥ अर्द्धनारीश्वरस्तोय-
मीश्वरो त्रिशिखी नवः । दक्षपादाङ्गुलेर्मूलं सिद्धिदण्डा विना-
यकः । प्रहासा त्रिवरा ऋद्धिर्निर्गुणो निधनो ध्वनिः । विघ्नेशः
पालिनी त्वक्धारिणी क्रोडपुच्छकः । एलापूरं त्वगात्मा च
विशाखा श्रीमनो रतिः ॥ ढ ॥ षो निर्गुणं रतिज्ञानं जम्भनः
पक्षिवाहनः । जया शम्भो नरकजित् निष्कला योगिनीप्रियः ।
द्विमुखं कोटवी श्रोत्रं समृद्धिर्वोधनी मता । त्रिनेत्रो मानुषी
व्योम दक्षपादाङ्गुलेर्मुखः । बाधवः शङ्खिनी वीरो नारायणश्च
निर्णयः ॥ ष ॥ तः पूतना हरिः शुद्धिः शक्ती शक्तिर्जट्टी ध्वजा ।
वामस्फिक्वामकव्यो च कामिनी मध्यकर्णकः । आपाटी
तण्डतुन्नश्च कामिकापृष्ठपुच्छकः । रत्नकथ श्याममुखी वाराही
मकरोऽरुणा । सुगतीऽर्द्धमुख्या बुद्धेजानुश्च क्रोडपुच्छकः । गन्धो
विस्वा मरुच्छत्रधानुराधा च सीरकः । जयन्ति पुलको भ्रान्ति-
रनङ्गमदनातुरा ॥ त ॥ थः स्थिरामी महाग्रन्थिर्ग्रन्थिर्ग्राहो
भयानकः । शिली शिरसिजो दण्डी भद्रकाली शिलीञ्चयः ।
हृण्यो बुद्धिर्विकर्मा च दक्षनासाधिपोऽमरः । वरदा भोगदा
केशो वामजानुरसोऽनलः । लोली जर्जयिनी गुह्यः शरच्चन्द्रो
दिवाकरः ॥ थ ॥ दोऽद्रीशोधातकिर्धाता दाता दल कल-
त्रकम् । दीन ज्ञानञ्च दानञ्च भक्तिराहवनी धरा । सुपुत्रा
योगिनो सद्यः कुण्डलो वामगुल्फकः । कात्यायनी शिवा दुर्गा
स्रङ्गनाना त्रिकण्ठीकी । स्वस्तिकः कुटिलारूपः कृष्णशोभा

जितेन्द्रियः । धर्महृदामदेवश्च भ्रमा बहुसुचञ्चला । हरिद्रा-
 पुरमत्रौ च दक्षपाणिस्त्रिरेखकः ॥ द ॥ धो धनार्थो रुचिः स्थाणुः
 सात्वतो योगिनीप्रियः । मीनेशः शङ्खिनी तोयं नागेशो विश्व-
 पावनी । धिपणा धरणा चिन्ता नेत्रयुग्मं प्रियो मतिः । पीत-
 वासा त्रिवर्णा च धाता धर्मप्रवङ्गमः । सन्दर्शो मोहनो लज्जा
 वज्रतुण्डाधर धरा । वामपादाङ्गुलेर्मूलं जेष्ठा सुरपुरम्भवः ।
 स्यर्शात्मा दीर्घजङ्घा च धनेशो धनसञ्चयः ॥ ध ॥ नो गर्जिनी
 क्षमा सौरिर्वारुणी विश्वपावनी । मेघश्च सविता नेत्रं दन्तुरो
 नारदोऽञ्जनः । ऊर्ध्वचामी हिरण्यश्च वामपादाङ्गुलेर्मुखः ।
 वैनतेयस्तुतिर्वत्सस्वरणिर्बालिरागमः । वामनो ज्वालिनी दीर्घो
 निरीहः सुगतिर्वियत् । शब्दात्मा दीर्घघोषा च हस्तिना-
 पुरमेचको । गिरिनायकनीलौ च शिवो नाद्रिर्महामतिः ॥ न ॥
 यः पूरप्रियता तीक्ष्णा लोहितः पञ्चमो रमा । गुह्यकर्त्ता निधिः
 शेषः कालरात्रिः सुवाहिता । तपनः पालनः पाता पद्मरेणु-
 निरञ्जनः । सावित्री पातिनो पानं वीरतत्त्वो धनुर्धरः । दक्ष-
 पार्श्वश्च सेनानी मरीचिः पवनाशनिः । उड्डीशं जयिनी कुम्भो-
 ऽलस रेखा च मोहकः । मूला द्वितीयमिन्द्राणी लोकाची मन
 आत्मनः ॥ प ॥ फः सखी दुर्गिणी धूम्रा वामपार्श्वो जनार्दनः ।
 जया पादः शिखा रौद्री फेल्दारः शाखिनीप्रियः । उमा विहङ्गमः
 कालः कुञ्जिनी प्रियपावकी । प्रलयाग्निर्नीलपादोऽक्षरः पशुपतिः
 शशी । फुल्कारो यामिनी व्यक्ता पावनो मोहवर्द्धनः । निष्कल-
 वागहङ्कारः प्रयागो ग्रामणीः फलम् ॥ फ ॥ बोऽवनीभूधरो मार्गो
 घर्घरी लोचनप्रियः । प्रचेताः कलसः पक्षी स्थलगण्डः कप-
 दिनी । पृष्ठवंशोभयामातः शिखिवाहो युगन्धरः । मुखविन्दु-
 बली घण्टा योद्धा त्रिलोचनप्रिय । क्लेदिनो तापिता भूमिसुग-
 णिन्द्रबलिप्रियः । सुरभिर्मुखविष्णुश्च संहारो वसुधाधिप ।

पठौ पुरं चपेटा च मोदको गगनं प्रति । पूर्वापादामध्यलिङ्गी-
 शनिः कुम्भटतीयको ॥ व ॥ भः क्लिन्ना भ्रमरो भीमो विश्व-
 नूर्त्तिर्निशा भयम् । द्विरण्डो भूपर्णो मूलं यज्ञसूत्रस्य वाचकः ।
 नक्षत्रं भ्रमणा दीप्तिर्वयो भूमिः पयो नभः । नाभिर्भद्रं महा-
 बाहुर्विश्वनूर्त्तिर्विताण्डकः । प्राणात्मा तापिनी यच्चा विश्व-
 रूपी च चन्द्रिका । भीमसेनः सुधासेनः सुखो मायापुरं हरः ॥
 भ ॥ मः काली क्लेशितः कालो महाकालो महान्तकः । वैकु-
 ण्डो वसुधा चन्द्रो रविः पुरुपराजकः । कालभद्रो जया मेधा
 विश्वदा दीप्तसंज्ञकः । जठरञ्च भ्रमा मानं लक्ष्मीर्मातीग्र-
 वन्धनी । विषं शिवो महा महावीरः शशिप्रभा जनेश्वरः ।
 प्रमत्तः प्रियसूरुद्रः सर्वाङ्गो वङ्गिमण्डलम् । मातङ्गमालिनी
 विन्दुः श्वणाभरयो वियत् ॥ म ॥ यो वाणी वसुधा वायु-
 विक्रतिः पुरुषोत्तमः । युगान्तः श्वसनः शीघ्रो धूमार्चिः प्राणि-
 सेवकः । शङ्खा भ्रमो जटी लोला वायुवेगीयशङ्करी । सङ्कर्षणः
 क्षया बालो हृदयं कपिला प्रभा । आग्नेयो व्यापकस्त्र्यागो
 होमो यानं प्रमा सुखम् । चण्डः सर्वेश्वरो धूमधामुण्डासुमु-
 खेश्वरो ॥ त्वगात्मा मलयो माता हसिनी भृङ्गिन्नायकः ॥ तेन
 मः शोपको मीनो धनिष्ठानङ्गवेदिनी । मेष्ठः सीमं पत्तिनामा
 पापहा प्राणसंज्ञकः ॥ य ॥ १रो रक्तः क्रीधिनी रेफः पावक-
 स्वोजसो मतः । प्रकाशा दर्शनो दीपो रतक्लृणा परं बली ।
 भुजङ्गेशो मतिः सूर्यो धातुरक्तः प्रकाशकः । व्यापको रेवती
 दासं कुक्ष्यंशो वङ्गिमण्डलम् । उग्ररेखा स्थूलदण्डो वेदकण्ठ-
 पला पुरा । प्रकृतिः सुगलो ब्रह्मशब्दश्च गायको धनम् ।
 श्योकण्ठ उष्मा हृदयं सुण्डो त्रिपुरसुन्दरी । सविन्दुयोनिजो
 ज्वाला शीघ्रलो विश्वतोमुखी ॥ र ॥ लघुन्द्रः पुतना पृथ्वी
 माधवः शत्रुवाचकः । बलानुजः पिनाकीशो व्यापको मांस-

संज्ञकः । खड्गीनादोऽमृतं देवी लवणं वारुणीपतिः । शिखा
 वाणी क्रिया माता भामिनी कामिनी प्रिया । ज्वालिनी वेगीती
 नादः प्रद्युम्नः शोषणो हरिः । विश्वात्मन्द्रौ बली चेतो मेरु-
 गिरिः कला रसः ॥ ल ॥ वो बालो वारुणी सूक्ष्मा वरुणो मेद-
 संज्ञकः । खड्गीशो ज्वालिनो वद्धः कलसध्वनिवाचकः । उत्-
 कारीशस्तु नावीतो वच्चा स्फिक् सागरः शुचिः । त्रिधातुः
 शङ्करः श्रेष्ठो विशेषो यमसादनम् ॥ व ॥ शः सव्यश्च कामरूप-
 कामरूपौ महामतिः । सौख्यनामा कुमारोऽस्त्रि श्रीकण्ठो
 वृषकेतनः । वृषघ्नः शयनं शान्ता सुभगा विस्फुलिङ्गिनी ।
 सृत्युर्देवो महालक्ष्मीर्महेन्द्रः कुलकीलिनो । बाहुर्हंसो विय-
 द्धक्तं हृदनद्वाहुशः खलः । वामोरुः पुण्डरीकात्मा कान्तिः
 कल्याणवाचकः ॥ श ॥ पः खेतो वासुदेवश्च पीता प्रज्ञा विना-
 यकः । परमेष्ठी वामबाहुः श्रेष्ठो गर्भाविमोचनः । लम्बोदरो
 यमोऽजेशः कामधुक् कामधूमकः । सुश्रीरूपा वृषो लज्जा मरु-
 द्धच्यः प्रियः शिवः । सूर्यात्मा जठरः कोपो भक्ता वक्षोविदा-
 रिणी । कलकण्ठो मध्यभिन्ना युद्धात्मा मलपूः शिवः ॥ प ॥
 सो हंसः सुयशा । विष्णुर्भृग्वीशश्चन्द्रसंज्ञकः । जगद्बीजं शक्ति-
 नासा सोऽह वैशरतो भृगुः । प्रह्लातिरीश्वरः शुद्धः प्रभा श्वेता
 कुलोच्चलः । दक्षपादोऽमृतः ब्राह्मी परमात्मा परोऽक्षरः ।
 सुरूपा च गुणेशो गौः कलकण्ठो वृकोदरी । प्राणायाम्य पुरा
 देवी लक्ष्मीः सीमो हिरण्यपुः । दुर्गात्तारिणी सम्मोहाज्जीवी
 मूर्त्तिमनोहरः ॥ म ॥ हः शिवो गगन हंसो नागलोकोऽश्विका-
 पतिः । नकुलीशो जगत्प्राणः प्राणेशः क्रपिलामलः । पर-
 •मात्मात्मजो जावो यवाकः शान्तिदोऽङ्गनः । भृगोभयोऽरुणा
 स्थाणुः क्रुट्कूपविरावणः । लक्ष्मीर्मविहरः शम्भुः प्राणशङ्कि-
 न्नाटजः । स्वकोपवारणः शूली चैतन्यं पादपूरणः । महा-

लक्ष्मीः परं शम्भुः शाखोठः सोममण्डलम् ॥ इ ॥ ला पृथ्वी
विमला मेघोऽनन्तोऽव्यवहासिता । व्यापिनी शिवदा केतु-
र्जगत्सारतरं हठः । ग्लोर्म्डानी च वेदार्थसारी नारायणः
स्वयम् । जठरो नकुलिः पीता शिवेशोऽनङ्गमालिनी ॥ ल ॥
क्षः कोपस्तुम्बुकः काली रूचः संवर्त्तकः परः । नृसिंहो वि-
द्युतामाया महातेजा युगान्तकः । परात्मा क्रोधसंहारी
धलान्तो मेरुवाचकः । सर्वाङ्गः सागरः कामः संयोगान्व्यस्त्रि-
पूरकः । चैत्रपालो महाक्षोभो मातृकान्तानलक्षयः । सुखं
कव्यवहानन्ता कालजिह्वा गणेश्वरः । छायापुत्रश्च सङ्घातो
मलयश्रीर्ललाटकः ॥ च ॥

इति श्रीप्राणतोपिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे वर्णाभिधान-

कथनं नामाष्टमः परिच्छेदः ॥

मन्त्राणां वर्णमयत्वात् वर्णप्रकरणानन्तरं मन्त्रप्रकरणस्यै-
चित्वात् मन्त्रप्रकरणमुच्यते विश्वसारतन्त्रे तृतीयपटले ॥
अथ मन्त्रान् प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने ! । यस्य प्रसादमा-
त्रेण चतुर्वर्गं लभेन्नरः । कैलासस्य चतुर्दिक्षु मन्त्राणां साधकस्य
च । सन्ति सर्वत्र तन्त्राणि चतुर्धा परमेश्वरि ! । कोटिकोटिश्च
मन्त्राणां यन्त्राणां साधकस्य च । पृथिव्यां देवलोकेषु गन्धर्वेषु
रसातले । नरलोके ऋषिलोके कुष्माण्डराक्षसेषु च । नाना-
रूपाणि तन्त्राणि सन्ति वैशेषिकाणि च । सर्वेषां तन्त्रमन्त्राणां
मानुषेषु विशिष्यते ॥ तथा । मुक्तापीतपयोदविद्रुमजवावर्ण-
सुखैः पद्मभिस्त्र्यक्षरैश्चितमीशमिन्दुसुकुटं पूर्णेन्दुकोटिप्रभम् ।
शूलं टङ्ककपाणवज्रदहनान् नागेन्द्रघण्टाद्गुशान् पाशं भीतिहरं
दधानमसिताकल्योज्ज्वलाङ्गं भजे ॥ प्रणम्य कथयिष्येऽहं सर्वलोक-
हितं परम् । यस्मिन् यादृश आचारस्तत्र धर्मस्तु तादृशः ।
क्षतार्थस्तेन जायेत स्वर्गमोक्षसमन्वितः । भ्रान्तिस्तत्र न

कर्त्तव्या तदा सिद्धिः प्रजायते ॥ तथा । मुक्तामुखे देवतायाः
 सर्वमन्त्रं जगाद सः । यत्तगन्धर्वनागेषु तथा पीतमुखेन च ।
 कुशाग्रद्विप्ललोकेषु पयोदेन मुखेन वै । वैदूर्येण जवाभेन
 मनुष्येषु निगद्यते । शिष्येभ्यो दापयामास महाविद्याः सुरै-
 श्वरः ॥ शिष्येभ्यो दापनप्रकारस्तु गायत्रीतन्त्रे दशमब्राह्मण-
 यटले ॥ शिव उवाच ॥ लम्बोदर । महाभाग ! शृणु मे परमं
 वचः । इदं महासुसन्दर्भं मम वक्त्रादिनिर्गतम् । निर्गत
 पार्वती वक्त्रात्तन्त्रं परमदुर्लभम् । विलिख्य बहुयत्नेन गच्छ
 सिद्धान्तमं सुत ! । यत्र तिष्ठन्ति मुनयो वेदवेदाङ्गपारगा ।
 अणिमादिगुणैर्युक्तः शीघ्रं त्वं भव मे सुत । । इत्युक्तः शङ्करे-
 णासी चाष्टबाहुरभूत्ततः । चतुर्भिर्हस्तैः संलिख्य शिवाय
 विनिवेदयेत् ॥ शिव उवाच ॥ गच्छ पुत्र । महाबाहो ! तन्त्र-
 मादाय सत्वरम् । सिद्धान्तमं वन रस्यं यथेन्द्रस्य च नन्द-
 नम् । प्रणस्य प्रययौ शीघ्रं तन्त्रमादाय तदनम् ॥ इत्युपक्रम्य ॥
 मुनेर्वाक्यं ततः श्रुत्वा तत्तन्त्रं मुनये ददौ । एवं तत्त्राणि
 सर्वाणि विलिख्य विनिवेदयेत् ॥ इति पृथिव्यां तन्त्रावत-
 रणप्रकारः ॥ विश्वसारे ॥ जीवकोटिप्रविष्टा सा महाविद्या महे-
 श्वरि । । महाविद्या महेशानि । जीवितैव प्रकीर्त्तिता । जीवै
 जीवत्वसिद्धिः स्याद्देवदेवत्वसिद्धये । मातृकावर्णभेदेभ्यः सर्वे
 मन्त्राः प्रजन्तिरे । प्रजन्तिरे प्रादुर्बभूवरित्यर्थः ॥ महाविद्या
 महापूर्वा महामन्त्राश्च भाविनि । । सर्वेषां वोजमित्युक्तं शङ्करस्य
 सतेन च । कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाष्टततापनी च । पर-
 मशिवभङ्गारकः श्रुत्यष्टादर्शविद्या । ऋर्वाणि दर्शनानि च लीलया
 तत्तदवस्थापन्नः प्रणीय सविमत्या भगवत्या स्वात्माविभिन्नया
 पृष्टः पञ्चभिर्मुखैः पञ्चाम्नायान् परमार्थस्वरूपान् प्रणिन्ये इति ।
 एतान् व्याचक्षते शङ्कराचार्याः । परमशिव इति तदुक्तं परि-

मलोत्थासे ॥ परमेशः प्रसन्नात्मा प्रकाशस्य महेशितुः । प्रथमो
यः परिस्पन्दः शिवतत्त्वं तदुच्यते ॥ भट्टारकः सर्वनियमकर्ता ।
कुलार्थवे पञ्चमखण्डे सप्तदशोत्थासे ॥ भवपापप्रशमनात् टड्डा-
रेन्दुकशेखरात् । रक्षणात् कमनीयाद्वा भट्टारक इति स्मृतः ॥
श्रुतिप्रसिद्धा अष्टादशविद्या इति । चत्वारो वेदा उपवेदाश्चत्वारः
पडङ्गानि पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राण्येतावन्तः ॥ श्रुति-
प्रसिद्धा इति सर्वतः प्रामाण्येनोक्तम् । चत्वारो वेदा इति ऋक्-
सामायुर्वेदयजूंषि । उपवेदा इत्यायुर्वेदगान्धर्ववेददण्डनीतिधनु-
र्वेदा यथाक्रममुक्तवेदानामित्यवगन्तव्यम् । तथा च शौन-
कोक्तो चरणव्यूहे ऋग्वेदस्यायुर्वेदोपवेदो यजुर्वेदस्य धनुर्वेदोप-
वेदः सामवेदस्य गान्धर्ववेदोपवेदोऽथर्ववेदस्यार्थशास्त्राणि
भवन्तीति अस्त्रशास्त्राणि भवन्तीति चतुर्यचरणं दक्षिणात्याः
पठन्ति । श्रीभागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशाध्याये तु । आयु-
र्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः । स्थापत्यं चासृजद्देवं क्रमात्
पूर्वादिभिर्मुखैरित्युक्तम् । स्थापत्यं विश्वकर्मशास्त्रमिति स्वामी ।
तत्तु गृहवास्तुकुण्डादिकरणशास्त्रम् । एतेषां श्रुतिवेदभिन्नशा-
स्त्रेभ्यः प्रामाण्यकोर्तनाय सर्वशास्त्राणामादौ निर्देशः कृतः
शङ्कराचार्येण । श्रीधरस्वामिना तु श्रीभगवद्गीताटीकायां श्रुति-
शास्त्रापेक्षया दण्डनीतेर्दुर्बलत्वमुक्तम् । तथात्वे त्वायुर्वेदोऽसृज-
पधानामभक्ष्यापेयानामग्राह्यत्वं स्यात् । शरलास्तु तादृशौषधस-
ञ्चये तु प्रायश्चित्तमाहुः । तन्न । एतान्येव व्याधितस्य भिषक्-
क्रियायामप्रतिपिडानि यानि चैवविधानि तेष्वप्यदोष इति
स्मृत्युक्तेः । पडङ्गानीति शिवाकल्पव्याकरणनिरुक्तच्छन्दोज्यो-
तीषि । पुराण पञ्चनक्षत्राक्रान्तं व्यासप्रणीतम् । न्याय, कर्म-
मीमांसा । गौतमेन तथा न्यायमिति वक्ष्यमाणवचनादान्वीक्षि-
क्यपि । मीमांसा ब्रह्ममीमांसा वेदान्त इति यावत् । धर्मशा-

स्त्राणि मन्वादिप्रणीतानि । एतावत्योऽष्टादशविद्या इति दर्शनानि
 व्याचक्षते आचार्याः । यथादर्शनानि बौद्धशैवब्राह्मणसौरवैष्णव-
 शाक्तानीति । सम्प्रति तु वेदान्तसांख्यमीमांसाविशेषतर्कशा-
 स्त्राणि दर्शनानि मन्यन्ते सुधिय इति । लीलयेति लीला इच्छा-
 विशेषः । अन्यथा सृष्टिकर्तृत्वे निरौहस्य भगवतः कारणान्त-
 रापेक्षा नास्त्येव । तत्तदवस्थापन्न इति ब्रह्मविष्णुरुद्रव्यासनार-
 दादिशरीरीति । अतएव गन्धर्वतन्त्रे प्रथमपटले ॥ प्रथमं हि
 मया प्रोक्तं शैवं पाशुपतादिकम् । मच्छक्त्यावेशितैर्विप्रैः सम्प्रो-
 क्तानि ततः परम् । कणादेन च सम्प्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत् ।
 गीतमेतन् तथा न्यायं सांख्यन्तु कपिलेन तु । धिषणेन तथा
 प्रोक्तं चार्वाकमतिगर्हितम् । दैत्यानां नाशनार्थाय विष्णुना
 बुद्धरूपिणा । बौद्धशास्त्रं तथा प्रोक्तं लग्ननीलपटादिकम् ।
 आपत्यं श्रुतिवाक्याभ्यां दर्शयन् लोकगर्हितम् । कर्मस्वरूपत्या-
 ज्यत्वमत्र वै प्रतिपद्यते । सर्वकर्मपरिभ्रष्टं कल्पयन्तु तदुच्यते ।
 गीतमप्रोक्तशास्त्रार्थनिरताः सर्व एव हि । शार्ङ्गालीं योनि-
 मापन्नाः सन्दिग्धाः सर्वकर्मसु । अतएव महाभारते मोक्षधर्मे
 काश्यपेन्द्रसंवादे ॥ अहमासं पण्डितको हेतुको वेदनिन्दकः ।
 आन्वीक्षिकीं तर्कविद्यामनुरक्तो निरर्थिकामिति प्रस्तुत्य आ-
 क्रोष्टा चातिवक्त्रा च ब्रह्मयज्ञेषु वै द्विजान् । यस्येयं फलनिष्पत्तिः
 शृगालत्वं मम द्विजेति ब्राह्मणं प्रति शृगालवाक्यम् ॥ ननु
 आन्वीक्षिकी दण्डनीतिस्त्रयो त्रिदिवसुन्दरीति कालीकुलसर्व-
 स्वीयवचनेनाद्यासद्वसनामान्तर्गतत्वेनान्वीक्षिक्याः श्रीमद्दक्षिण-
 कालिकास्वरूपाया अध्ययनरूपीपासनया यदि शृगालत्वं
 स्यात्तदा चतुर्वर्गफलं कुतो लब्धव्यमिति चेत् सत्यमान्वीक्षिक्य-
 ध्यात्मविद्येति ब्रूमः । सा च दत्तात्रेयप्रणीता न गीतमोक्ता ।
 तथा च भागवते प्रथमस्कन्धे । षष्ठमत्वेरपत्यत्वं हतः प्राप्नोऽनुष्ठ-

यया । आन्वीचिकीमलकाय प्रह्लादादिभ्य ऊचिवानिति ।
 अत्रिणा वृतः सन् तस्यापत्यत्वं प्राप्तः । कथमित्याह अनुसूया-
 यामामेवापत्यं वृतवानिति दोषदृष्टिमकुर्वन्नित्यर्थः । शेषं सुग-
 मम् । आन्वीचिकीमात्मविद्यामिति श्रीधरस्वामिना व्याख्या-
 तम् । न गौतमोक्तविद्या सा तु तर्काद्वयत्वेन प्रसिद्धेति चेन्नैवम् ।
 तथात्वे आन्वीचिकीं तर्कविद्यामिति मोक्षधर्मश्लोके तर्कवि-
 द्येति विशेषणमान्वीचिकीं दण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोरित्य-
 मरसिंहोक्तञ्च न सङ्गच्छते । तस्मात्तयोर्द्वयोरिवान्वीचिकीति
 नामधेयम् । अथ तर्हि उक्तदोषस्तदवस्य इति सत्यं गन्धर्वतन्त्रा-
 भिप्रायमनालोच्य दोषमाशङ्कसे तथाहि । निष्ठाया अतीता-
 र्थाभिधायित्वाच्छार्गलीं योनिमापन्नाः प्राप्तशृगालयोनिकाः
 सर्व एव गौतमप्रोक्तशास्त्रार्थनिरताः केवलतर्कशास्त्रनिपुणाः
 सन्तः सर्वकर्मसु सन्दिग्धा भवन्तीति वचनस्य निर्गलितार्थः ।
 शास्त्रान्तरव्यावृत्तिस्तु निपातेन व्यज्यते । अतएव आन्वायार्था-
 विवादेन न्यायचिन्तां करोति यः । तेन निःश्रेयसं प्राप्यं शार्गली
 योनिरन्वयेति पठन्ति । मोक्षधर्मश्लोकार्थस्तु । तर्कविद्या-
 मान्वीचिकीमनुरक्तोऽहं द्विजानाक्रोष्टातिवक्त्रा च यस्य ब्राह्मणं
 प्रत्याक्रोशस्यातिवादस्य च फलनिवृत्तिर्मम शृगालत्वमिति ।
 युक्तञ्चैतद्वाचिकपापस्य मनुना तथात्वस्य प्रतिपादितत्वात् ॥
 तथाच मनुः ॥ शरीरजैः कर्मदोषैर्याति स्यावरतां नरः । वा-
 चिकैः पक्षिजातित्वं मानसेरन्व्यजातितामिति । मानसपापन्तु
 न गृहस्थानामित्यग्रे वक्ष्यते क्लीतरपरं वा । तथाच भागवते
 प्रथमस्कन्धे । नानुद्वेष्टि कलिं सम्राट् सारङ्ग इव सारभुक् ।
 कुशलान्याशु सिध्यन्ति नेतराणि कृतानि यत् । सारङ्गो भ्रमर
 इव सारप्राहो सम्राट् राजा कलिं नानुद्वेष्टीत्यन्वयः । कुशलानि
 पुण्यानि आशु सङ्कल्पेन सिध्यन्ति फलन्ति । इतराणि पापानि

नाशु सिध्यन्ति यतस्तानि कृतान्येव सिध्यन्ति न तु सङ्कल्पमात्रा-
 णीत्यर्थः । सङ्कल्पः कर्ममानसमित्यमरः ॥ यदि तु तर्कविद्या-
 पाठेन शृगालत्वमुच्यते तदा तु मोक्षधर्मस्याक्रोष्टेत्यादि श्लोकस्य
 वेयर्थे स्यादिति सुधीभिर्विचार्यमिति ॥ गान्धर्वे ॥ द्विजन्मना
 जेमिनिना सर्ववेदमपाश्रितः । निरीश्वरेण वादेन कृतं शास्त्रं
 महत्तरम् । सविमत्येति सविमतिर्विमर्षरूपा । भगवत्येति भग-
 वतो सच्चिदानन्दरूपलक्षणा । स्वात्माविभिन्नयेति । स वै नैव
 रमे तस्मादेकाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत । सहैतावाननवास
 यथा स्त्रीपुंसो सम्परिष्वक्तौ स तावानेवात्मानं द्वेषार्पयेत् । पतिश्च
 पत्नी चाभवताम् । तस्मादिदमर्द्धं गच्छत इति तस्मात्तु यात्र-
 वल्कास्तस्मादयमाकाशस्त्रिधापूर्यन्त एव तां समभवत्ततो मनुष्या
 अजायन्त सौहे यमोचाञ्चक्रे । इति श्रुतिः । एतदुक्तं स्वच्छन्द-
 भेरेवे । गुरुशिष्यपदे स्थित्वा स्वयं देवो महेश्वरः । पूर्वोत्तर-
 पदेर्याक्येस्तन्वान् समवतारयत् ॥ परापञ्चाशिकायामपि ।
 परमेशः प्रकाशात्मा प्रकाशस्य महेशितुः । विमर्षेकस्वभावत्वं
 न क्वचिद्भवधीयते । पञ्चभिर्मुखैरिति इंशानतत्पुरूपवाम-
 देवाघोरसद्योजातस्वरूपेः । पञ्चान्नायानिति पूर्वपश्चिमदक्षि-
 णोत्तरनिरुत्तरान् सर्वेषां देवानां तत्तत्प्रकरणस्वरूपान् ॥
 तदुक्तं भैरवतन्त्रे ॥ पूर्वपश्चिमदक्षिण उत्तरञ्च निरुत्तरमिति ।
 अन्यत्रापि पूर्वान्नायः पूर्वमुखः पश्चिमः पश्चिमामुखः । दक्षिणे
 दक्षिणस्तद्वदुत्तरद्योत्तरः परः । निरुत्तर तथा चोद्ध्वंसिद्धान्तागम-
 रूपिणम् । ऊर्ध्वान्नायपरिज्ञानं नाल्पस्य तपसः फलमिति ।
 अन्यत्र । पूर्वान्नायः शब्दरूपो दक्षिणः कर्णरूपकः । पश्चिमः प्रश्न-
 रूपः स्यादुत्तरद्योत्तरस्तथा । ऊर्ध्वान्नायस्तत्त्वबोधः केवलानु-
 भवात्मकः ॥ कुलार्णवतन्त्रेऽपि ॥ मम पञ्चमुखेभ्यश्च पञ्चान्नायाः
 समुहता इत्यादि । परमार्थस्वरूपानिति सर्वेषां शैवाद्यान्ना-

यानां सारभूतान् ॥ निर्वाणतन्त्रे पष्ठपटलैर्ऽर्पि ॥ विभाव्य
 सुखपद्मं हि शिवस्य वरवर्षिणि ! । सद्योजतं वामदेवमघोरञ्च
 ततः परम् । तत्पुरुषं तथेशानं पञ्चवक्त्रं प्रकीर्तितम् । सद्यो-
 जातञ्च वै शुक्तं शुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णं तथा सौम्यं
 वामदेवं मनोहरम् । कृष्णवर्णमघोरञ्च समं भीमविवर्द्धनम् ।
 रक्तं तत्पुरुषं देवि । दिव्यमूर्त्तिमनोहरम् । श्यामलञ्च तथे-
 शानं सर्वदेवशिवात्मकम् । चिन्तयेत् पश्चिमे चाद्यं द्वितीयञ्च
 तयोत्तरे । अघोरं दक्षिणे देवं पूर्वं तत्पुरुषं तथा । ईशानं
 मध्यतो ज्ञेयं चिन्तयेद्भक्तितत्परः ॥ समयाचारतन्त्रे द्वितीय-
 पटले तु पडाम्नाया उक्ता यथा ॥ पूर्वाम्नायो यदा मन्त्र-
 स्तदा प्राचीदिशि स्थितः । मदाशिवोऽहं भगवानाचारः परि-
 कीर्तितः । एवं वै दक्षिणाम्नायो दक्षिणस्यां दिशि स्थितः ।
 एवमेवोत्तराम्नाय उत्तरस्यां दिशि स्थितः । मन्त्रमूर्त्तकृतं
 देवि । यत् प्रोक्तं तव सन्निधौ । ऊर्ध्वाम्नायश्च कथितो देवा-
 नामपि दुर्लभः । यदाचारो मुखे देवि । यत् प्रोक्तं गिरिजे !
 प्रिये । । अध आम्नाय इत्युक्तः सत्यं सत्यं सुमध्यमे ! । पडा-
 म्नायाश्च कथिताद्योत्पत्तिक्रमनामतः । यस्मिन् यस्मिंश्च ये
 देवाः कथिताश्च वरानने ! । तान् देवांश्च प्रवक्ष्यामि साधकानां
 हिताय वै । श्रीविद्याभेदसहिता तारा च त्रिपुरा तथा ।
 भुवनेशी चान्नपूर्णा पूर्वाम्नाये प्रकीर्तिता । वगलामुखी वशिनी
 त्वरिता धनदा तथा । महिपद्मी महालक्ष्मीर्दक्षिणाम्नाय-
 कीर्तिताः । वाशिनी बालभैरवीत्यर्थः ॥ महासरस्वती विद्या
 तथा वाम्वादिनी परा । प्रत्यङ्गिरा भवानी च पश्चिमाम्नाय-
 कीर्तिताः ॥ कालिकाभेदसहिता तारामेदैश्च संयुता । मातङ्गी
 भैरवी च्छिन्ना, तथा धूमावतो परा । उत्तराम्नायकथिताः
 काली शीघ्रफलप्रदाः । समस्तभेदसहिताः कालिकायाः प्रकी-

र्तिताः । द्वाविंशत्येचरी तासां दक्षिणाम्नायकीर्तिता । तत्परा
 परमा विद्या न विद्यान्तरगोपिता ॥ पराप्रासादमन्त्रश्च ऊर्द्धा-
 म्नाये प्रकीर्तितः । वागोश्वरादयो देवा अध आम्नायकीर्तिताः ।
 ऊर्द्धाम्नाया अधश्चैव केवलं मोक्षदो भवेत् । धर्मार्थकाममोक्षार्थे
 आम्रायान्ये प्रकीर्तिताः । यथोक्तविधाना भद्रे ! कृत्वा फल-
 मवाप्नुयात् । पूर्वाम्नायादि सर्वासां विधानं शृणु सुन्दरि ! ।
 कृत्वा येनाशु लभते फलं यदुत्तमोत्तमम् । पट्कर्मफलदा नृणां
 पड़ाम्नायाः प्रकीर्तिताः । उत्तराम्नायो देवेशि ! तेषामाशु फल-
 प्रदः ॥ अतएव पादुकापञ्चकस्तोत्रे पड़ाम्नायफलोपेतमित्युक्तम् ।
 अत्राम्नायादीनां नानातन्त्रैर्वर्णविरोधः पञ्चपडिव्याम्नायविरो-
 धयाम्नायादिभेदेन समाधानीय इति पूर्वमुक्तं कल्पभेदेन वा ।
 तत्राम्नायभेदेनाचारभेद उक्तस्तु निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले ॥
 पूर्वाम्नायोदितं कर्म पाशवं कथितं प्रिये ! । यदुक्तं दक्षिणा-
 म्नाये तदेव पाशवं स्मृतम् । पश्चिमाम्नायजं कर्म पशुवीरसमा-
 श्रितम् । उत्तराम्नायजं कर्म दिव्यवीराश्रितं प्रिये ! । दिव्यो-
 ऽपि वीरभावेन साधयेत् पितृकानने । वीरासनं विना दिव्यः
 पूजयेत् पितृकानने । ऊर्द्धाम्नायोदितं कर्म दिव्यभावाश्रितं
 प्रिये ! । एतेन तन्त्रादीनामिवाम्नायत्वमायातम् । तुल्यप्रमा-
 णत्वज्ञापनाय तु श्रुतिवेदाम्नायानामेकपर्यायता अमरसिंहेन
 स्वीकृता । अतएव मेरुतन्त्रे प्रथमप्रकाशे ॥ न वेदः प्रणवं
 त्यक्त्वा मन्त्रो वेदसमुत्थितः । तस्माद्देदपरो मन्त्रो वेदाङ्गश्चा-
 गमः स्मृत इति । तन्त्राणां वेदाङ्गत्वमुक्तम् वेदे परो वेदपर
 उत्तम इत्यर्थः । वेदा मन्त्रा एवाङ्गानि यस्य स तथा । निरु-
 त्तरतन्त्रेऽपि ॥ आगमः पञ्चमो वेदः कौलस्तु पञ्चमाश्रम
 इति । एवञ्च प्रागुक्तापनोव्याख्याने शङ्कराचार्यैरेतावत्य इति
 विशेषणदानेन तापन्युक्ताष्टादशेति विशेषणेन च दर्शनानां

पृथङ्ङिर्देशेनाप्यन्येषां न विद्यात्वं किन्तु सामान्येन शास्त्रत्वमेव ।
तानि तु कामसूदनटसुद्राशिल्पाश्वगजरत्नश्येनपरीक्षास्त्र-
तिर्माणस्थापत्यकेरलिस्वरशकुनराजनीतिकाव्यालङ्कारप्रभृतीनि ।
अतएव विद्याः शास्त्राणि शिल्पानि नृत्यगौतादिकञ्च यदि
सरस्वतीस्त्वै विद्याशास्त्रयोः पृथगुपादानम् तर्हि शिल्पादी-
नामपि शास्त्रत्वात् कथं तत्र पृथङ्ङिर्देश इति चेन्नैवम् । शिल्पा-
दिशब्देन शिल्पादिक्रिया तन्त्राभिमतता अतो न दोषः । तेषां
शास्त्रत्वे प्रमाणन्तु कामशास्त्रमजानन्तो रमन्ते पशवो यथेत्यादि-
वचनम् । अष्टादशविद्यान्तःपातिपुराणविद्यामध्ये प्रचरद्रूप-
त्वात् सटीकतया निःसन्दिग्धार्थत्वाच्च भागवतमात्रस्य लक्षण-
मुच्यते । नारदपञ्चरात्रे द्वितीयरात्रे सप्तमाध्याये ॥ अन्याष्टा-
दशसाहस्रं द्वादशस्कन्धसन्मितम् । शुकप्रोक्तं भागवतं श्रुत्वा
निर्वाणतां ब्रजेत् । पुरा भगवता प्रोक्तं कृष्णेन ब्रह्मणे शुकै ।
पुराणसारं शुद्धं तत् तेन भागवतं विदुः ॥ शारदाद्वितीयपटले ॥
मातृकावर्णभेदेभ्यः सर्वे मन्त्राः प्रजज्ञिरे । मन्त्रविद्याविभागेन
द्विविधा मन्त्रजातयः । मन्त्राः पुं देवता ज्ञेया विद्याः स्त्री देवताः
स्मृताः ॥ प्रयोगसारेऽपि ॥ द्विधा प्रोक्ताश्च ते मन्त्राः सौम्य-
सौरविभागतः । सौराः पुं देवता मन्त्रास्तो च मन्त्राः प्रकी-
र्त्तिताः । सौम्याः स्त्री देवतास्तद्विद्यास्तो विश्रुता इति प्रयोग-
विशेषसिद्धार्थं मन्त्राणां त्रैविध्यमाह शारदायाम् । पुंस्त्रीनपुं-
सकात्मानो मन्त्राः सर्वे समीरिताः । पुंमन्त्रा इह फडन्ताः
स्युर्द्विठान्ताश्च स्त्रियो मताः । नपुंसका नमोऽन्ताः स्युरित्युक्ता
मनवस्त्रिधा ॥ ननु निष्कलचेतन्यात्मकानन्दवाच्यस्य मन्त्रस्य
कथं पुंस्त्र्यादिकल्पनमिति चेत् सत्त्वं वस्तुतो नास्त्येव उपासका-
नामर्थे कल्पनामात्रं यदाहुः । चिन्मयस्य द्वितीयस्य निष्क-
लस्याशरीरिणः । उपासकानां कार्थार्थं ब्रह्मणो रूपकल्पना ।

हुं फडिति सम्प्रदायाद्ग्रस्तसमस्तास्तदन्ता इति । द्विठान्ता इति स्वाहान्त इत्यर्थाः ॥ ठशब्देन लिपिसाम्यादर्याद्विन्दुरुच्यते । ठः शून्ये च वृहद्वलाविति कोषात् । शून्यरूपमेव तस्य द्वित्वं तेन विसर्गः स च शक्तिरूप इति द्विठशब्देनाग्निशक्तिः स्वाहोक्ता । प्रयोगसारे तु वपट्स्वाहान्तगाः स्त्रियः । नपुंसका हुंनमोऽन्ता इति मन्त्रास्त्रिधा स्मृताः । तारेणाप्यनुसौयन्ते मन्त्राः स्वाद्यन्तमध्यतः । प्रत्यासन्नात्मभावेन यथा पुंस्त्रीनपुंसकाः । विन्दुसर्गेन्दुखण्डान्तास्तद्देव प्रकीर्त्तिताः । शारदायाम् ॥ शस्तास्ते त्रिविधा मन्त्रा वश्यशान्त्याभिचारके ॥ नारायणौघे ॥ शेषाः पुमांसः शस्तास्ते वश्योच्चाटविशेषतः । चुद्रक्रियाद्युपध्वंसे स्त्रियोऽन्यत्र नपुंसकाः । शारदायाम् ॥ अग्नोपोमात्मका मन्त्रा विज्ञेयाः क्रूरसौम्ययोः । पूर्वं मातृकायाः कुण्डल्या आविर्भावस्योक्तत्वात्तस्य अग्नौपोमात्मकत्वात् मन्त्राणामपि तथेति हृदयम् । तत्रैव कर्मणोर्वृद्धितारान्त्यवियत्प्रायाः समौरिताः ॥ क्रूरसौम्ययोः कर्मणोरित्वन्वयः । वङ्गोरिफः । तार उँकारः । अन्तः चकारः । वियत् हकारः । प्रायःशब्दो बाहुल्यवाची ॥ आग्नेया मनवः सौम्या भूयिष्ठेन्दुमृताक्षराः । आग्नेया इति पूर्वेण सम्बध्यते ॥ इन्दुः सकारः । तत्त्वन्वासे इन्दुमण्डलस्य सकारादित्वेन न्यस्तत्वात् । अमृतं वकारः ॥ अत्रैकस्य बाहुल्ये तत्त्वम् । उक्तश्लेषानसंहितायाम् ॥ ताराकाशाद्यन्तवाद्यन्तवर्णा आग्नेयाः स्युः सौम्यवर्णास्ततोऽन्ये । आग्नेयाऽपि स्यात्तु सौम्यो नमोऽन्तः सौम्योऽपि स्यादग्निमन्त्रः फडन्त इति । स्वादाग्नेयः क्रूरकर्मप्रसिद्धः । सौम्यः सौम्यकर्म कुर्याद् यथावदिति ॥ नारायणोघेऽपि ॥ तारोऽन्याग्निवियत्प्रायो मन्त्र आग्नेय इत्यते । शिष्टः सौम्यप्रशस्तौ तौ कर्मणोः क्रूरसौम्ययोरिति ॥ शारदायाम् ॥ आग्नेयाः सम्प्र-

बुध्यन्ते प्राणे चरति दक्षिणे । भारे नाभिस्थिते प्राणे सौम्या
 बोधं प्रयान्ति च । नाड्योदयं गते प्राणे सर्वं बोधं प्रयान्ति च ।
 प्रयच्छन्ति शुभं सर्वं प्रबुद्धा मन्त्रिणां सदा ॥ सुप्तकाले प्रयोगी
 न कार्यः । उक्तञ्च नारायणोद्ये ॥ सुप्तः प्रबुद्धमात्रो वा मन्त्रः
 सिद्धिं न यच्छति । स्वापकाले वामवह्नी जागरे दक्षिणावहः ॥
 आग्नेयस्य मनःसौम्यमन्त्रस्यैतद्विपर्ययः ॥ स्वापकाले दक्षिण-
 श्वासो जागरणे वामनिश्वास इति वैपरीत्यम् । प्रबोधकालं
 जानीयद्रादुभयोरन्तयोर्वहमिति ॥

इति श्रोप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे आम्लायभेदरूप-

केशरकथनं नामाष्टमः परिच्छेदः ।

यद्यपि छिन्नादिदुष्टमन्त्राणां लक्षणं तन्त्रसारकारणैव धृतं
 तथापि तेषां व्याख्यानार्थं नानाशोधनदर्शनार्थञ्चात्र लिख्यते ॥
 शारदायाम् । छिन्नादिदुष्टमन्त्रास्ते पालयन्ति न साधकम् ।
 छिन्नो रुद्धः शक्तिहीनः पराङ्मुख इतीरितः । वधिरो नेत्र-
 ह्योनय क्रीलितः स्तम्भितस्तथा । दग्धः स्रस्तय भीतय मलिनय
 तिरस्कृतः । भेदितय सुपुत्रय मदोन्मत्तय मूर्च्छितः । हृतवी-
 र्यय हीनय प्रध्वस्तो बालकः पुनः । कुमारय युवा प्रौढो वृद्धो
 निस्त्रिंशकस्तथा । निर्वीर्यः सिद्धिहीनय मन्दः कूटस्तथा पुनः ।
 निरंशः सत्त्वहीनय केकरो बीजहीनकः । धूमितालिङ्गितौ
 स्यातां मोहितय चुघातकः । अतिदृप्तोऽङ्गहीनः स्यादति-
 क्रुद्धः समीरितः । अतिक्रूरय सत्रीडः शान्तमानस एव च ।
 स्थानभ्रष्टय विकरः सातिवृद्धः प्रकीर्तितः । निःस्रोहः पीडि-
 तश्चापि वक्ष्याम्येषाञ्च लक्षणम् ॥ तथा पुनरित्यनेन कूट एव
 निरंशक इत्याह । अतिवृद्ध इति निःस्रोहविशेषणम् । तेन
 निःस्रोह इत्यनन्तरमतिवृद्ध इत्युक्तमिति राघवभट्टः ॥ मनोर्य-
 स्यादिमध्यान्तेष्वानलं बीजमुच्यते । संयुक्तं वा वियुक्तं वा

स्वराक्रान्तं विधा पुनः । चतुर्धा पञ्चधा वाथ स मन्त्रश्चिन्मस-
 चक्रः । आदिमध्यावसानेष्विति समुच्चयः । संयुक्तं वा अक्षरान्तर-
 युक्तं वियुक्तं वा केवलं वा इत्येकैकं द्विः सम्बध्यते । विशिष्टं
 मलिनं वा विशिष्टं वीजं वा यस्य स चिन्मसंचक्र इति । वीजं
 शक्तिवीजं स्वराक्रान्तं दीर्घस्वराक्रान्तम् आ ई ऊ ऐ ओ एतत्
 स्वरयुक्तम् इति सम्प्रदायविदः । वीजशब्देन मायावीजं कथ-
 मिति चेदुक्तं शैवे ॥ मायावीजस्य नामानि मानिनी शिववङ्गवी ।
 वातावर्त्तिः कला वाणो वोजं शक्तिश्च कुण्डलीति ॥ आदिमध्या-
 वसानेषु भूवीजइन्द्रलाञ्छितम् । रुद्रमन्त्रः स विज्ञेयो भुक्ति-
 मुक्तिविवर्जितः । भूवीजं लः । इन्द्रेति प्रत्येकं सम्बध्यते ।
 पिङ्गलामते । आदौ द्विधा द्विधा मध्ये पुनश्चान्ते द्विधा भवेत् ।
 इन्द्रवीजमसौ मन्त्रो रुद्र इत्यभिधीयते ॥ मायावित्तत्त्वश्रीवीज-
 वारहीनस्तु यो मनुः । शक्तिहीनः स कथितो यस्य मध्ये न
 विद्यते । माया भुवनेश्रीवीजम् । त्रितत्त्वं हुद्धारः प्रणवो वा ।
 वारः फेद्धारः । श्रीवीजं लक्ष्मीवीजम् । एषां न समुच्चयः ।
 तदुक्तम् । मायावीजं न यत्रास्ति त्रितत्त्वं वारमेव वा । श्रीगृह
 वापि मन्त्रोऽसौ शक्तिहीनः प्रकीर्त्तितः । पिङ्गलामतेऽपि ।
 मायावीजं त्रितत्त्व वा श्रीगृहं यत्र नास्ति चेत् । शक्तिहीन
 इति ख्यातः सामर्थ्यं हन्ति मन्त्रिण इति ॥ कामवीजं मुखे
 माया शिरस्यद्भुगमेव वा । असौ पराद्गुहः प्रीतो हकारो विन्दु-
 लाञ्छितः । यस्य मध्ये इति पूर्वपद्यचरणेनान्वयः । मुखे
 आदौ । शिरसि अन्ते । अद्भुग क्रोद्धारः । वाशब्दः समुच्चये ।
 यदुक्तं पिङ्गलामते ॥ कामवीजं नयन्मध्ये मायादावन्तिमो-
 ऽद्भुगः । पराद्गुह इति प्रीतो मनुः सिद्धैः पराद्गुह इति ॥
 मन्त्रमुक्तावल्यामपि । यस्य कामकलावीजं मध्यस्थाने न वि-
 द्यते । आदौ मायाद्भुगचान्ते त्रेययामो पराद्गुह इति ॥ आ-

द्यन्तमध्येविन्दुर्वा न भवेदधिरः स्मृतः । हकारो विन्दुलाञ्छित इति पूर्वश्लोकचरणेनान्वयः । विन्दुलाञ्छित इन्दुरित्यनेनापि सम्बध्यते । आद्यन्तमध्येष्विति न समुच्चयः । यदुक्तम् । शून्यं विन्दुसमायुक्तमाद्यन्तं वाद्य मध्यतः । न भवेज्जीवबीजं वा यस्यासौ वधिरः स्मृत इति । केचिद्विन्दुशब्देन ठकाराख्यमाचक्षते । जीवबीजेत्यनेन एतदपि परास्तम् ॥ पञ्चवर्णां मनुष्यः स्याद्रेफार्केन्दुविवर्जितः । नेत्रहीनः स विज्ञेयो दुःखशोकामयप्रदः । अर्को हकारः ॥ वैश्वक्लृत्तत्त्वन्यासे ॥ अर्कमण्डलतत्त्वस्य हकारादित्वेन न्यस्तत्वात् हकारस्य पुंरूपत्वाद्वा अर्कत्वम् । इन्दुः सकारः । दुःखशोकामयप्रद इति क्रमेण फलम् । यतोऽग्नि-सूर्यचन्द्राणां नेत्रत्रयात्मकत्वादेकद्विहीनतः कारणतापि ज्ञेया । तदुक्तं पिङ्गलामते ॥ पञ्चाक्षरस्तु यो मन्त्रो वज्रिचन्द्रार्कवर्जितः । नेत्रहीन इति ज्ञेयो दुःखशोकभयावह इति ॥ आदिमध्यावसानेषु हंसप्रासादवाग्भवौ । विद्येते स तु मन्त्रः स्यात् स्तम्भितः सिद्धिरोधकः । हंसस्वरूपं प्रासादो हींबीजम् । वाग्भव ऐं-बीजम् ॥ वज्रिवायुसमायुक्तो यस्य मन्त्रस्य मूर्धनि । सप्तधा दृश्यते तन्तु दग्धं मन्येत मन्त्रवित् । वज्रीरेफः वायुर्यकारस्तेन समवेतः अत ऊर्ध्वं वा मूर्धनि आदौ । तदुक्तं पिङ्गलामते । आदिस्थैः सप्तभिर्वीजैर्मातृकैः पावकाक्षरम् । दीपितं यत्र तं मन्त्र-मार्यां दग्धं प्रचक्षते ॥ अस्त्रं द्वाभ्यां त्रिभिः षड्भिरष्टाभिर्दृश्यतेऽक्षरैः । स्रस्तः सोऽभिहितो यस्य सुखेन प्रणवः स्मृतः । द्वाभ्यां त्रिभिः षड्भिरष्टाभिर्वा अक्षरैर्वा यस्य अस्त्रं फट्कारो दृश्यते । पिङ्गलामते भीतनाम्ना अयमुक्तः । आदिमध्यावसानेषु यदि मन्त्रोऽसंयुतः । भीत इत्युच्यते मन्त्रः फलहीनो विशारदैः ॥ शिवो वा शक्तिरथ वा भीताख्यः स प्रकीर्तितः । यस्य सुखेनेत्यादिगतश्लोकचरणेनान्वयः । यस्य सुखे आदौ शिवो

हङ्कारः शक्तिः सकारो नास्ति । अयन्तु मन्त्रान्तरेणोक्तः । पिङ्ग-
 लामते ॥ शिवशक्तिस्तयोङ्कारो यस्यादौ नास्ति तं मनुम् ।
 वदन्ति मातृकाहोनं होनशक्तिप्रदायकम् ॥ आदिमध्यावसानेषु
 भवेन्मार्णचतुष्टयम् । यस्य मन्त्रः स मलिनो मन्त्रवित्तु विव-
 र्जयेत् ॥ आदीत्यादेः समुच्चयः । मार्णचतुष्टयमित्यत्रापि समु-
 च्चयः । तेन स्थानवये मिलित्वा मार्णचतुष्टयमपेक्षितम् । तदुक्तं
 पिङ्गलामते ॥ आदिमध्यान्तदेशेषु चतुर्धा यत्र दृश्यते । मकारो
 मलिनं विद्यात्तं मन्त्रं मन्त्रवित् सदा ॥ यस्य मध्ये दकारो वा
 क्रोधो वा मूर्धनि द्विधा । अस्त्रं तिष्ठति मन्त्रः स तिरस्कृत
 उदाहृतः । क्रोधो ह्रं वोजम् । मध्ये दकारक्रोधयोर्विकल्प इति ।
 मूर्धनि अन्ते । अस्त्रं द्विधास्त्रमिति सम्बन्धः । तदुक्तम् । दकारः
 क्रोधबीजं वा यस्य मध्ये व्यवस्थितम् । फड् ह्रयञ्च स्थिते प्राप्ते
 यन्मनोः स तिरस्कृत इति ॥ ॐ ह्रयं मुखे शीर्षे वषट्स्त्रञ्च म-
 ध्यतः । यस्यासौ भेदितो मन्त्रस्याज्यः सिद्धिषु सूरिभिः । शीर्षे
 अन्ते । वषट् अस्त्रं फट् ॥ मन्त्रमुक्तावल्याम् । अस्त्रवर्णह्रयं मध्ये
 वषट्स्त्रे तथैव च । यस्य मन्त्रस्य भिन्नोऽसौ विज्ञेयः सिद्धि-
 वर्जित इति ॥ पिङ्गलामतेऽपि ॥ अस्त्रवर्णह्रयं मध्ये वषट्स्त्रे
 तथोदिताः । अधमाः स्युरसौ मन्त्रो भेदितः परिकीर्तितः ॥
 त्रिवर्णो हंसहीनो यः सुपुतः स उदाहृतः । त्रिवर्ण इति त्रिव-
 र्णत्वं हंसहीनत्वमेकस्यैवोक्तम् ॥ पिङ्गलामते ॥ वर्णत्रयं भवेद्
 यत्र हंसहीनं स शम्भुना । सुपुत इति सिद्धान्तः प्रोक्तः सिद्धि-
 फलापहं इति ॥ मन्त्रमुक्तावल्यामपि ॥ वर्णत्रयात्मको मन्त्रो
 यस्तु हंसविवर्जितः । प्रसुतः स तु विज्ञेयः सर्वसिद्धिफलापहः ।
 शारदायाम् ॥ मन्त्रो वाप्यय वा विद्या सप्ताधिकदशाक्षरः ।
 फट्कारपञ्चकादियों मदीन्मत्त उदीरितः । सप्ताधिकानि अष्टौ
 दश चाक्षराणि यत्र सः ॥ फट्काराणां पञ्चकमादौ यद्य सः ।

तदुक्तं राघवभट्टधृतेन । विद्या वा यदि वा मन्त्रो यद्यष्टादश-
वर्णकः । पञ्चफट्कारपूर्वः स्यान्मदोन्नतः स उच्यते । पिङ्गला-
मतेऽपि ॥ विद्या वा मन्त्रराजो वा यः स्यात् सप्तदशाधिकः ।
फट्काराः पञ्च पूर्वञ्चेदुन्नतः स प्रकीर्तितः ॥ शारदायाम् ॥ तद्व-
दस्त्रं स्थितं मध्ये यस्य मन्त्रः स मूर्च्छितः । यस्य मन्त्रस्य मध्ये
तदस्त्रं स्थितं पञ्च वा फट्कारबीजानि स्थितानि स मूर्च्छित
इत्यर्थः ॥ विरामस्थानगं यस्य ह्रतवीर्यं स उच्यते । विराम-
स्थानगमन्ते अस्त्रं यस्येत्यर्थः । पिङ्गलामते तु ॥ अस्त्रमन्त्रे
भवेदयस्य मध्ये प्रान्ते च शम्भुना । ह्रतवीर्यं इति ख्यातः स
मन्त्रः सिद्धिद इति ॥ शारदायाम् ॥ आदौ मध्ये तथा
चान्ते चतुरस्रयुतो मनुः । ज्ञातव्यो हीन इत्येष यः स्यादष्टा-
दशाक्षरः । आदाविति समुच्चयः । स्थानत्रये मिलित्वा अस्त्रचतुष्ट-
यम् । तन्त्रान्तरे तु भीतनाम्ना अयमुक्तः । यथा । आदावन्ते
तथा मध्ये चतुरस्रेण संयुतम् । अष्टादशाक्षरं मन्त्रं भीतं तं
भैरवोऽब्रवीत् । अन्यत्र भीमनाम्ना अयमुक्तः । यथा । आदौ
मध्ये तथा चान्ते चतुरस्रयुतो मनुः । ज्ञातव्यो भीम इत्येष यः
स्यादष्टादशाक्षरः ॥ शारदायाम् ॥ एकोनविंशत्यर्णो वा यो मन्त्र-
स्त्वारसयुतः । ह्रस्वेष्टाङ्गुशवीजाव्यस्तं प्रध्वस्तं प्रचक्षते । तारः
प्रणवः । ह्रस्वेष्ठा ङीमिति । अङ्गुशः क्रोमिति । एकोनविंशति-
वर्णोऽष्टादशाक्षरो वा ॥ तथा च राघवभट्टधृतवचनम् । स स्याद-
ष्टादशाक्षरः । विंशत्येकोनवर्णश्च मायौङ्गाराङ्गुशान्वितः । प्र-
ध्वस्त इत्यसौ मन्त्रः शम्भुदेवेन कीर्तित इति ॥ सप्तवर्णा भ्रुव-
युतो मनुर्निस्त्रिंश ईरितः । भ्रुवः प्रणवः । अन्यत् सुगमम् ॥ सप्त-
वर्णो मनुर्वीलः कुमारोऽष्टाक्षरः स्मृतः । षोडशार्णो युवा प्रौढ-
श्चत्वारिंशत्त्रिपिर्मनुः ॥ लिपिरक्षरम् ॥ राघवभट्टधृतमपि ॥ सप्ता-
क्षरो भवेद्बालः कुमारश्चाष्टवर्णकः । चत्वारिंशाक्षरः प्रौढस्तरुणः

पोङ्गश्चर इति ॥ त्रिंशद्वर्णश्चतुःषष्टिवर्णो मन्त्रः शताक्षरः । चतुः-
 शताक्षरश्चापि वृद्ध इत्यभिधीयते ॥ नवाक्षरो ध्रुवयुतो मनु-
 निस्त्रिंश ईरितः ॥ नवाक्षरत्वं ध्रुवयुक्तत्वञ्चैकस्यैव ॥ पिङ्गलामते ॥
 नवाक्षरस्तु निस्त्रिंशो ध्रुवयुक्तश्च मृत्युद इति ॥ शारदायाम् ॥
 यस्यावसाने हृदयं शिरोमन्त्रो च मध्यतः । शिखा वर्म च न
 स्यातां वौषट् फट्कार एव वा । शिवशक्त्यार्णहीनो वा स नि-
 र्वीर्य इति स्मृतः ॥ हृदयं नमः । शिरः स्वाहा । शिखा वषट् ।
 वर्म ह्रम् । शिवो हकारः । शक्तिः सकारः । राघवभट्टधृतम् ॥
 अन्ते तु ह्रस्विरोवो जो मध्ये वर्मं शिखा तथा । शिवशक्त्या-
 त्मकौ वर्णौ न स्तो यस्य स मन्त्रराट् । निर्वीर्य इति सम्प्रोक्तः
 सर्वकर्मसु गर्हितः ॥ तन्वान्तरे तु ॥ निर्वीर्यस्तु समाख्यात आदा-
 वोद्धारवञ्जित इति ॥ एषु स्थानेषु फट्कारः पोङ्गा यस्मिन्
 प्रदृश्यते । स मन्त्रः सिद्धिहीनः स्यान्मन्त्रः पंक्त्यक्षरो मनुः । आदि-
 मध्यावसानेषु एषां समुच्चयः । षोडशेति स्थानत्रये मिलित्वेत्यर्थः ।
 मन्त्र इति पंक्त्यक्षरो दशाक्षरः । पंक्तिच्छन्दसो दशाक्षरत्वात्
 चतुर्दशाक्षरो भवेन्मन्त्र इति ॥ कूट एकाक्षरो मन्त्रः स एवोक्तो
 निरंशकः ॥ द्विवर्णः सत्त्वहीनः स्यात् चतुर्वर्णस्तु केकरः ॥
 षडक्षरो वीजहीनस्त्वर्द्धसप्ताक्षरो मनुः । अर्द्धसप्ताक्षरत्वम्
 अर्द्धद्वादशवर्णत्वञ्च वक्ष्यमाणम् । अन्ते स्वरस्य न सत्त्वाज्ज्ञेयम् ॥
 सार्द्धद्वादशवर्णो वा धूमितः स तु निन्दितः । सार्द्धवीजत्रयं तद्व-
 देकविंशतिवर्णकः । सार्द्धवीजत्रयमपि पूर्ववत् तद्वद्धूमित इत्यर्थः ।
 तदुक्तं पिङ्गलामते ॥ अर्द्धसप्ताक्षरो मन्त्रः सार्द्धद्वादशवर्णकः ।
 धूमितः स समाख्यातः सार्द्धवर्णत्रयोऽय वेति ॥ विंशत्यर्ष-
 क्षिंशदणो वा यः स्यादालिङ्गितस्तु सः ॥ द्वाविंशत्यक्षरो मन्त्रो
 मीहितः परिकीर्तितः ॥ द्वात्रिंशदणो मन्त्रो यः सप्तविंश-
 तिवर्णकः । चुधार्त्तः स तु विज्ञेयश्चतुर्विंशतिवर्णकः ॥ एका-

दशाक्षरो वापि पञ्चविंशतिसंख्यकः । त्रयोविंशतिवर्णो वा
मन्त्रो दृप्त उदाहृतः ॥ उद्देश्यावसरे अतिदृप्तस्योक्तत्वात् लक्ष-
णावसरे दृप्तलक्षण कथं क्रियते इति नोद्देश्यं सत्यपि उत्सर्ग-
भेदात् ॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतमन्त्रमुक्तावल्याम् ॥ धात्वर्थं
बाधते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्त्तते । तमेव विशिनध्यन्वोऽनर्थको-
ऽन्यः प्रयुज्यते ॥ षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रः षड्विंशत्यक्षरस्तथा ।
त्रिंशदेकोनवर्णो वाप्यङ्गहीनोऽभिधीयते ॥ अष्टाविंशत्यक्षरो य
एकत्रिंशदथापि वा । अतिक्रुद्धः स कथितो निन्दितः सर्व-
कर्मसु ॥ विंशदक्षरको मन्त्रस्त्रयस्त्रिंशदथापि वा । अतिक्रूरः
स गदितो निन्दितः सर्वकर्मसु ॥ चत्वारिंशतमारभ्य त्रिपष्टि-
र्यावदापतेत् । तावत्संख्या निगदिता मन्त्राः सप्तौडसंज्ञकाः ।
चत्वारिंशदक्षरमारभ्य एकैकाक्षरवृद्ध्या चतुर्विंशतिप्रकारः स
प्रीडित इत्यर्थः ॥ पञ्चपद्यक्षरा ये स्युर्मन्त्रास्ते शान्तमानसाः ॥
एकोनशतपर्यन्ताः पञ्चपद्यक्षरोदिताः । ये मन्त्रास्ते निग-
दिताः स्थानभ्रष्टाद्वया बुधैः ॥ पञ्चपद्यक्षरमादिर्यस्य इति अत-
द्गुणसविज्ञानो बहुव्रीहिरयम् । अन्यथा पञ्चपद्यक्षरस्य पूर्वं
शान्तमानसत्वेनोक्तत्वात्तस्यापीयं संज्ञा स्यात् ॥ सष्टमुक्तं मन्त्र-
मुक्तावल्यां यथा ॥ पञ्चपद्यक्षरा ये च यावदेकोनकं शतमिति ।
तेन एकैकाक्षरवृद्ध्या चतुस्त्रिंशदकाराः स्थानभ्रष्टसंज्ञका इति ॥
त्रयोदशाक्षरा ये स्युर्मन्त्राः पञ्चदशाक्षराः । विकलास्तेऽभिधी-
यन्ते शतं सार्द्धशतन्तु वा । शतद्वयं द्विनवतिरेकहीनाथथापि
वा । शतत्रयं वा यत्संख्या निःस्रेहास्ते समीरिताः । एकहीना
द्विनवतिरेकाधिका नवतिरित्यर्थः ॥ चतुःशतान्यधारभ्य यावद्वर्ण-
सहस्रकम् । अतिवृद्धः प्रयोगेषु परित्याज्यः सदा बुधैः ॥ सहस्रा-
र्णाधिका मन्त्रा दण्डकाः पीडिताद्वयाः ॥ द्विसहस्राक्षरा मन्त्राः
खण्डशः सप्तधा कृताः । ज्ञातव्याः स्तोत्ररूपास्ते मन्त्रा एते यथा

स्थिताः । तथा विद्याश्च बोद्धव्या मन्त्रिभिः सर्वकर्मसु । तथा
सदोषा इत्यर्थः ॥ राघवभट्टधृतम् ॥ यथा मन्त्रास्तथा विद्या
भेदभिन्नाः परस्परम् । ज्ञातव्या देशिकेन्द्रेण नानातन्त्रेषु भाषिता
इति । भेदभिन्ना इति लक्षणभेदेन भिन्ना नतु परमार्थतः । केचित्तु
सर्वकर्मस्वित्यत्र काम्यकर्मस्त्रिति पठन्तो मुक्त्यर्थजपे एतदोषा-
भावात् द्रव्यसंस्कारादि न कर्त्तव्यमित्याहुः । तन्न । सुक्त्यर्थजपे-
ऽपि वक्ष्यमाणशोधनादिकं कर्त्तव्यमेवेति राघवभट्टोक्तवदिति ॥
शारदातिलके द्वितीयपटले ॥ दोषानिमानविज्ञाय यो मन्त्रान्
भजेते बुधः । सिद्धिर्न जायते तस्य कल्पकोटिशतैरपि । इत्यादि-
दोषदुष्टांस्तान्मन्त्रानात्मनि योजयन् । शोधयेद्दूतं पद्मं बद्धया
योनिमुद्रया । बद्धया योनिमुद्रया ऊर्ध्वं पवनः । एतत्तुम्भकः
साधक आत्मनि मन्त्रान् योजयन् शोधयेदित्यन्वयः ॥ शोधन-
प्रकारस्तु राघवभट्टधृतेनोक्तो यथा ॥ बद्धा तु योनिमुद्रां तां
सङ्कोचाधारपङ्कजम् । तदुत्पन्नान् मन्त्रवर्णान् कुर्वतश्च गता-
गतान् । ब्रह्मरन्ध्रावधि ध्यात्वा वायुनापूर्य कुम्भयेत् । सहस्रं
प्रजपेन्नन्त्रं मन्त्रदोषोपशान्तये । योनिस्थानमुद्रणाद् योनि-
मुद्रा । महामुद्रया मूलबन्धं संशोधयेत् ॥ महामुद्रा तु
राघवभट्टधृता यथा ॥ पादमूलेन वामेन योनिं सम्पीड्य
दक्षिणम् । पादं प्रसारितं हत्वा कराभ्यां पूरयेन्मुखम् । कण्ठे
वक्त्रं समारोप्य धारयेद्वायुमूर्ध्वतः । मूलरन्ध्रस्तु । पार्श्वी-
भागेन सम्पीड्य योनिमाकुञ्चयेद् गुदम् । अपानमूर्ध्वमाकुञ्च्य
मूलबन्धो निगद्यते ॥ अथ योनिमुद्रा कुञ्जिकातन्त्रे षष्ठ-
पटले ॥ अथ वक्ष्ये महेशानि ! शारदेन्दुनिभानने ! । अतीथ
पंरमं देवि ! न प्रकाशं कदाचन । न प्रकाशमिदं देवि !
स्वयोनिरिव पार्वति ! । निशीथे सुक्तकेशस्तु नग्नः शक्तिसम-
न्वितः । चिन्तयेदिष्टदेवीञ्च योगिनां योगरूपिणीम् । गुह्य-

देशे वामपादगुल्फं संयोजयेत् सुधीः । शरीरञ्च स्थिरीकृत्य
जिह्वायां तालुकं न्यसेत् । नासायं नेत्रयुक्तञ्च कर्तव्यञ्च महेश्वरि ! ।
कण्ठासनं तथा कृत्वा चिन्तयेद्दूढं वाहिनीम् ।
भुजङ्गरूपिणीं देवीं मूलाधारनिवासिनीम् । प्रातराधारकमले
हुतभुङ्गण्डलीपरि । चतुर्भुजां महादेवीं परमाश्रितवन्हि-
ताम् । श्यामवर्णां महादेवीं सन्हापद्मासनस्थिताम् । अभयञ्च
वरञ्चैव दक्षिणे धारिणीं सदा । खड्गं मुण्डञ्च वामेऽस्मिन्
धारयन्तीं सनातनीम् । मुक्तकेशीं स्मितमुखीं श्मशानालय-
वासिनीम् । दन्तुरां दक्षिणव्याप्ति मुक्तकेशीं दिगम्बरीम् ।
शवानां करसङ्घातैः कृतकाञ्चो हसन्मुखीम् ॥ लम्बमानां मुण्ड-
मालां धारयन्तीं सदाशिवाम् । शवस्य हृदये चैव दक्षपाद-
नियेविताम् । महाकालेन रत्यर्थमत्यन्तलालसापराम् । चन्द्र-
सूर्यवह्निरूपनयनत्रयसंयुताम् । अर्द्धचन्द्रधरां देवीं पौनोन्नत-
पयोधराम् । शिवाभिर्घोररावाभिश्चतुर्दिक्षु समन्विताम् । चतु-
र्वेदैरपाराञ्च सर्ववेदविभूषिताम् । कामदां कामरूपाञ्च भक्तानां
त्राणकारिणीम् । चतुर्वर्गप्रदां भीमां वन्दे दक्षिणकालिकाम् ।
स्वाधिष्ठाने महादेवीं चिन्तयेदिन्दुरूपिणीम् । तत्र देवीञ्च
सञ्चिन्त्य निर्मलं विश्वरूपिणम् । अभयं वादञ्चैव हस्ताञ्च सुर-
सुन्दरि ! । धनुर्वाणधरां देवीं पाशाङ्गधरां पुन । वाणलिङ्ग-
समायुक्तां नीलमेघाननप्रभाम् । ललत्किञ्चनं महादेवीं विष्णुरूपं
सनातनीम् । बालयुग्मलसत्कर्णां दुष्टासुरनिसूदिनीम् ॥ व्याघ्र-
चर्मपरौधानां ब्रह्मरन्ध्रनिवासिनीम् । अतिप्रसन्नवदनां स्मेरा-
ननसरोरुहाम् । मणिपूरे चिन्तयेत्तु तेजःपुञ्जां सनातनीम् ।
दिगम्बरीं करालास्यां मुक्तकेशीं चतुर्भुजाम् । रक्तवर्णां महा-
देवीं रक्तवस्त्रविधारिणीम् । पद्मासनां महादेवीं सर्वनागविभू-
षिताम् । शङ्खचक्रगदायज्ञधारिणीं सुरपूजिताम् । धर्मार्थ-

दाहिनीं देवीं भक्तानां त्राणकारिणीम् । सर्वसिद्धिप्रदां देवीं
 जगतां मोहिनीं पुनः । महामायां मोहिनीञ्च ज्ञानिनां ज्ञानदां
 सतीम् । सुन्दरीं रमणीं रामां चतुर्वर्गफलप्रदाम् । शान्तां
 शान्तप्रियासुग्रामुग्रदैत्यविनाशिनीम् । मधुमांसप्रियां कृष्णां
 यशोदानन्दकारिणीम् । भक्तिगम्यां महादेवीं महाकालनिवा-
 सिनीम् । सर्वेषां जननीं नित्यां चिन्तयेत् सुरपूजिताम् ।
 अनाहते महादेवि ! चिन्तयेत् परदेवताम् । अष्टभुजां महा-
 देवीं रक्तवर्णां त्रिशक्तिकाम् । धनुर्वाणञ्च खड्गञ्च चक्रञ्च दधतीं
 शिवे । पाशाङ्गुशधरां देवीं ब्रह्मादिसुरवन्दिताम् । अर्ध-
 चन्द्रधरां देवीं पीनोन्नतपयोधराम् । पद्मासनां महामायां
 महापद्मासनस्थिताम् । एवं सच्चिन्तयेद् देवीं ब्रह्ममार्गेषु
 गामिनोम् । विशुद्धे तु महाचक्रे चिन्तयेत् परमेश्वरीम् । दश-
 भुजां महादेवीं पीतवर्णां सनातनीम् । कपालं खेटकं शङ्ख
 दर्पणं चामरं तथा । दक्षिणे विम्बतीं देवीं कामराजोप-
 स्थिताम् । वामे खड्गं महापद्मं कर्तृकं पाशमङ्गुशम् । धार-
 यन्तीं महादेवीं महासिंहासनस्थिताम् । दिव्यवस्त्रपरीधानां
 जटामुकुटमण्डिताम् । ब्रह्मविष्णुमहादेववन्दितां सुरसुन्द-
 रीम् । आज्ञाचक्रे महेशानि ! द्विभुजां चिन्तयेत् सुधोः । सिंह-
 स्कन्धसमारूढां द्विभुजां सुमनोहराम् । वराभयं दधानाञ्च
 नानामणिविभूषिताम् ॥ जटामुकुटसंयुक्तामर्धचन्द्रविभूषिताम् ।
 रत्नकाञ्चीसमायुक्तां रत्नमालाविभूषिताम् । रक्तवस्त्रपरीधानां
 कमलापतिसेविताम् । संसारदुःखशमनीं संसारार्णवतारिणीम् ।
 सुपुत्रावर्त्मना देवीं चिन्तयेद्द्वारानरूपिणीम् । पटञ्चक्रमेदयोगेन
 चिन्तयेत् परमेश्वरीम् । सहस्रारदले चैव चिन्तयेत् परमे-
 श्वरीम् । कामं भ्रमन्तं तन्मध्ये पञ्चवाणविभूषितम् । गङ्गादि-
 सर्वतीर्थेषु अमृतं प्रतिचक्रके । वसन्तादि महादेवि ! सर्वसु-

परिशोभितम् । श्वेतवर्णं महादेवि ! सहस्रदलसुत्तमम् । सर्व-
 देवसमायुक्तं सर्वशक्तिसमन्वितम् । सर्वमन्त्रमयं देवि ! चतु-
 र्वेदविभूषितम् । एकादशमहादेवां ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम् ।
 कर्णिकां स्वर्णवर्णाञ्च तत्र देवं विचिन्तयेत् । चिन्मयं परशिवं
 देवि ! ध्यानगम्यं सनातनम् । साराक्षारतरं परादपि परं
 चेतोवचोऽगोचरम् नित्यानन्दनिरन्तरं निरुपमं वेदैरपारं
 परम् । शिवशक्तिमयं देवि ! निर्गुणं सगुणात्मकम् । प्रदीप-
 कलिकाकारं योगिनां ध्यानरूपिणम् । चैतन्यरूपिणं देवं पर-
 मामृतहंघितम् । तन्मध्ये चिन्तयेद्देवीं त्रिगुणाञ्च सनातनीम् ।
 घोरदंष्ट्रां करालास्यां ललज्जिह्वां चतुर्भुजां । सद्यश्छिन्नशिरः-
 खड्गवामोर्द्धाधःकराम्बुजां । अभयं वरदञ्चैव दक्षिणाधोर्द्ध-
 पाणिकाम् । नीलमघप्रभां तन्वीं घोररूपां दिग्म्बराम् । कण्ठा-
 वसक्तमुण्डालीगलद्रुधिरचर्चिताम् । कर्णावतंसतां नीतशवयुग्म-
 भयानकाम् । बालार्कमण्डलाकारलोचनत्रितयान्विताम् । सृक-
 ड्यगलद्रक्तधाराविस्फुरिताननाम् ॥ सुक्तकेशीं स्मितमुखीं श्मशा-
 नालयवासिनोम् । शवानां करसङ्घातैः कृतकाञ्चीं हसन्मुखीम् ।
 शवरूपमहादेवहृदयोपरि सखिताम् । महाकालेन रत्वर्धमुप-
 विष्टां क्षरातुराम् । शिवाभिर्घोररावाभिश्चतुर्दिक्षु समन्वि-
 ताम् । अतिप्रसन्नवदनां स्मेराननसरोरुहाम् । अनाहतस्तु तवैव
 तडिल्लोटिसमप्रभाम् । तस्योर्द्धं तु शिखा तन्वि ! चिद्रूपा
 परमा कला । तया सहितमात्मानमेवभूतं विचिन्तयेत् ।
 गच्छन्तीं ब्रह्ममार्गेण लिङ्गभेदक्रमेण तु ॥ सूर्यकोटिप्रभाकारं
 चन्द्रकोटिसुशीतलम् । असृतं तडि संन्नस्यं परमानन्द-
 लक्षणम् ॥ गत्वा कुलाकुलां दिव्यां पुनरेव कुलं विशेत् ।
 एवमभ्यस्यमानस्य अत्यन्तस्येह निश्चयात् । जराभरपटुःखाद्यै-
 मुच्यते भवबन्धनात् ॥ चतुर्विधा तु सा सृष्टिस्तस्यां योनौ प्रव-

र्तते । योनिमुद्रेयमाख्याता सर्वसिद्धिप्रदायिका । मूलाधार-
 सरोजे तु त्रिकोणं सुमनोहरम् । काष्णं भ्रमन्तं तन्मध्ये बाला-
 र्ककोटिसन्निभम् । तदूर्ध्वं कुण्डलीं शक्तिं तडित्कोटिसम-
 ग्रभाम् । सुपुमभुजगाकारां सार्धत्रिवलयान्विताम् ॥ मूलाधार-
 त्रिकोणे तां भावयेत् सुरसुन्दरीम् । अरोप्यारोप्यशक्तिं कमल-
 जनिलयामात्मना साकमेषु स्थानेष्वन्नासनेषु प्रणिहितहृदयां
 चिन्तयन्तीं क्रमेण । नित्यानन्दावसानं खगमुकुलमहापद्मसङ्घा-
 न्तरस्थां ध्यायेच्चैतन्यरूपामभिनवजलदां भोक्षमार्गैकमार्गाम् ॥
 साक्षात्पञ्चाक्षरसाभां गगनगतमहापद्मसस्थाञ्च हंसात् पीत्वा
 दिव्यामृतौघं पुनरपि च विशेषाध्यदेशं कुलस्य । चक्रे चक्रे
 क्रमेणामृतरसविसरैस्तर्पयेद्देवतास्ताः डाकिन्याद्याः समस्ताः
 सकलदलगता तर्पयेत् कुण्डलीं ताम् । इन्द्रस्तदूर्ध्वबोधिण्यां
 नादेनादस्तथैव च । शक्तौ पुनर्यापिकांशमामनु' मनुगोचरे ॥
 मन्त्राक्षराणि चिच्छक्तौ प्रोतानि परिभावयेत् । तामेव परमी
 व्योम्नि परमामृतवृद्धिते । दर्शयेदात्मसम्भवं पूजाहोमादिकं
 विना । एवं सच्चिन्तयेन्नान्त्र स योगी नात्र संशयः ॥ सर्वपाप-
 विनिर्मुक्त इष्टदेवीं प्रपश्यति । परमासे सर्वसिद्धिः स्यादात्मान-
 नञ्च प्रपश्यति ॥ अष्टादशमहासिद्धिर्वत्सरान्ते भविष्यति ।
 एव सच्चिन्तयेद्देवी परमात्मस्वरूपिणीम् ॥ स एव शङ्करः साक्षात्
 स एव विष्णुरर्घ्ययः । स एव परम ब्रह्म स एव देवतोत्तमः ॥
 इति ते कथिता देवि । योनिमुद्रा महेश्वरि । । वत्सरेण लभेत्
 सिद्धिं पूर्णकामः लभेत् पुनः । श्रीपार्वत्युवाच ॥ अशक्ता योनि-
 मुद्राया हीनबुद्धिनराः कलौ । विहितं साधने शक्तौ कथं यान्ति
 परां गतिम् ॥ सदाशिव उवाच ॥ साधु पृष्टं महादेवि ! जन्तूनां
 हितकारिणि । । योनिमुद्रां महेशानि ! यदि कर्तुं न शक्यते ।
 भायया वा त्रियया वापि कामेन प्रणवेन वा ॥ सम्पुट मूल-

मन्त्रन्तु जपेदष्टसहस्रकम् । तेनैव च सुसिद्धं स्यान्मन्त्रसाधनमा-
चरेत् । शृणु चान्यत् प्रवक्ष्यामि साधनं परमाद्भुतम् । येना-
नुष्ठितमात्रेण सर्वसिद्धिः प्रजायते । पञ्च ङ्स्त्राः सन्धिवर्णा व्योमे-
राग्निर्जलं धरा । अन्यमाद्यं द्वितीयञ्च चतुर्थं मध्यमं क्रमात् ॥
पञ्चवर्णाक्षराणि स्युर्वान्तः श्वेतेन्दुभिः सह । एषां भूतलिपिः
प्रोक्ता द्विचत्वारिंशदक्षरैः । आयम्बराण्यवर्गाणां पञ्चमाः शान्तसं-
युताः । वर्गाद्या इति विज्ञेया नववर्गाः स्मृता अमो । एतद्वचनं
शारदायां पठपठलेऽपि ॥ अस्यार्थः ॥ पञ्चङ्स्त्राः अ इ उ ऋ लृ
इति प्रथमवर्गः । सन्धिवर्णा ए ऐ ओ औ इति द्वितीयो वर्गः ।
व्योमं हकारः । इरो यकारः । अग्नोरेफः । जलं वकारः ।
धरा लकार इति तृतीयो वर्गः । पञ्चवर्गाक्षराणां क्रममाह
अन्यमिति । अन्यं ङः । आद्यं कः । द्वितीयं खः । चतुर्थं घः ।
मध्यमं गः । अयं क्रमश्चतुर्वन्धेष्वपि वर्गेषु एवमष्टवर्गः । रान्तः
शकारः । श्वेत यकारः । इन्दुः सकारः । अयं नवमवर्गः । नवमव-
र्गाद्यक्षराणाह आयम्बराण्य इति । अम्बराण्यो हकारः । अथ एद्य
अम्बराण्येति इन्द्वे अ ए इत्यत्र सन्धी ऐ अम्बरे परे आयादेशे
आअम्बर इति वर्गाणां पञ्चमा ङ् ज ण न म इति वर्णाः । शान्त-
संयुताः शकारान्तास्त्रेण अ ए इ ङ् ज ण न म श इत्यक्ष-
राणि इति नवमो वर्गः । वर्गवर्णानां पञ्चभूतात्मकं दर्शयति
शारदा ॥ व्योमेराग्निजलक्षीणी वर्गवर्णान् पृथग्विधः । द्वितीय-
वर्गं भूर्न स्यान्नवमे न जलं धरा । द्वितीयवर्गस्य चतुरक्षरत्वा-
दन्यभूतात्मकमक्षरं नास्ति एवमन्यवर्गस्य त्रिवर्णात्मकत्वादु-
भयं नास्तौत्यर्थः । विरिञ्चिविष्णुरुद्राश्विप्रजापतिदिगीश्वराः ।
क्रियादिशक्तिसहिताः क्रमात् स्युर्वर्गदेवताः । दिगीश्वरा इन्द्र-
यमवरुणचन्द्राः । सर्वे किम्भूताः क्रियाज्ञानेच्छाशक्तिसहिताः
इत्यन्वयः । विधावृत्तक्रियाज्ञानेच्छाशक्तिभिरुपेताः । केचित्तु

दिगीश्वरा इत्येकक्रियाशक्त्यादयस्त्रिस्र इति नव देवता वदन्ति ।
 ऋषिः स्याद्दक्षिणामूर्त्तिर्गायत्रं छन्द ईरितम् । देवता कथिता
 मङ्गिः साक्षाद्दर्शेश्वरी परा । हादिषड्वर्गकैः कुर्यात् षडङ्गानि
 सजातिभिः । ध्यायेत्त्रिपितरोर्मूले देवीं तन्मयपङ्कजे । वदन्ति
 सुधियो वृचं नित्यवर्णमयं परम् । परसंविन्महाबीजं विन्दु-
 नादमहाशिफम् । पृथिव्यन्तरशाखाभिः सर्वाशानु विजृम्भितम् ।
 सलिलाक्षरपत्रैः स्त्रैः सञ्छादितजगत्त्रयम् । वङ्गिवर्णाङ्गुरैर्दीप्तं
 रत्नैरिव सुरद्रुमम् । मरुद्वर्णलसत्पद्मैद्योतयन्तं वपुःश्रियम् ।
 अकाशाणफलैर्नम्रं सर्वभूताश्रयं परम् । परामृताक्षमधुभिः
 सिञ्चन्तीं परमेश्वरीम् । वेदागमादिभिः क्लृप्तं समुन्नतिसनो-
 हरम् । शिवशक्तिमयं साक्षाच्छायाश्रितजगत्त्रयम् । एनमा-
 श्रित्य मुनयः सर्वान् कामानवाप्नुयुः ॥ अस्यार्थः ॥ लिपितरो-
 मूर्त्ते तन्मयपङ्कजे वर्णमयपद्मे देवीं ध्यायेदित्यन्वयः । ध्यानं
 पञ्चाद्वच्यति । लिपितरुमाह वदन्तीति । वर्णमयं वृचं पण्डिता,
 नित्यं वदन्ति । किम्भूतं परसंवित् कुण्डलिनी परं ब्रह्म वा बीजम् ।
 एवं विन्दुनादो शिफे मूले यस्य तम् । ननु तद्गुह्यो नित्यधेत्तदा-
 कथं परसंविन्महाबीजमित्युक्तम् । सत्यं व्यञ्जकत्वेन बीजवदुपच-
 र्यते । शेषं, सुगमम् । ध्यानमाह ॥ अङ्गोन्मुक्तशशाङ्गकोटिसदृशी-
 मापीनतुङ्गस्तनीं चन्द्रार्द्धाङ्कितमस्तुकां मधुमदादालोलनेत्र-
 याम् । विभ्राणामनिशं वरं जपवटीं विद्यां कपालं करैराद्यां यौव-
 नगर्वितां लिपितनुं वागीश्वरीमाश्रये ॥ कुञ्जिकातन्त्रोक्तध्यानं
 यथा । अक्षस्रजं हरिणपोतमुदग्रदण्डं विद्याः करैरविरतं दधतीं
 विनेत्राम् । अर्द्धेन्दुमौलिमरुणामरविन्दमालां वर्णेश्वरीं प्रणमत
 स्तनभारनम्रामिति । तथा । पाशाङ्गुशपुटं धत्वा मायां ततः
 समोरणम् । दहनं धरणीं तोयं माहेश्वरं ततः परम् ॥ प्रासा-
 द्गुह्यं समुच्चार्य यक्तिः सूर्यसमन्विता । अमुष्या भूतलिप्याय

प्राणा इह ततो वदेत् । पुनर्मन्वान् समुच्चार्य पाशादींश्च ततो
वदेत् । जीव इह स्थित इति पुनस्तांश्च समुच्चरेत् । सर्वेन्द्रिया-
णोल्लेताश्च क्रमात्तानुच्चरेत् सुधीः । वाङ्मनश्चक्षुस्त्वगिति श्रोत्र-
घ्राण प्राणा इहागत्य ततो वदेत् । सुखं चिरं समुच्चार्य तिष्ठन्तु
वह्निवह्निभा । इति प्राणान् प्रतिष्ठाप्य ध्यायेत्तामिष्टसिद्धये ॥
इत्युक्त्वा ध्यानमुक्तम् । ततो न्यासं कुर्यात् ॥ तदुक्तं शारदायाम् ॥
आधारदेशेऽधिष्ठाने नाभौ हृदि पदे पुनः । विन्दौ नादे ततः
शक्त्यां शिवे देशिकसत्तमः । नवाधारेषु विन्यसेत् स्वरान्नव यथा-
विधि । मूलाधारे स्वाधिष्ठाने नाभौ हृदि पदे भ्रुमध्ये मूर्द्धि
तदुपरिदेशे हादशदलपद्मे इति नवसु स्थानेषु नव स्वरान् न्यसे-
दित्यर्थः । हादिवर्णांस्ततो न्यसेन्मुखे मूर्द्धादितः सुधीः । ऊर्द्ध-
माङ्गेन्द्रयाम्य दिक्पश्चिमेषु समाहितः ॥ दीःपत्सु वेदवर्गांश्च
वर्णान् देशिकसत्तमः । वर्णा मूलोपमूलाग्रमध्यदेशक्रमेण तु ।
ब्रवाग्रमङ्गुल्यः । मूलमंशादि । उपमूलं कूर्परजानुनी । उपार्श्व
करपादाङ्गुली प्रथमसन्धिः मणिवन्धगुल्फे । समाहित इत्यनेन
सावधानतया स्थानविपर्ययाः । भावदुष्टेऽप्युक्तः शारदायाम् ॥
गृह्यहृद्भुविले न्यसेच्छादिवर्णत्रयं क्रमात् । सृष्ट्यां सर्गा-
वसाना स्यात् स्थितौ वह्निर्मरुत् प्रियः । वियद्भूमिक्रमाद्यस्ये-
द्विन्दुसर्गावसानिकाम् । संहतौ प्रतिलोमेन विन्यसेद्विन्दुभूपि-
ताम् । सृष्ट्यामिति सर्गावसानिका भूतलिपिरिति शेषः ।
स्थितौ विन्दुसर्गावसानिकां तां क्रमाद्यस्येदित्यर्थः । तत्रायं क्रमः ॥
ऊः इः ऋः अः लृः औः औः ऐः एः रंः यंः वंः हंः लंः । खंः
कंः घंः गंः ङंः छंः चंः भंः जंः झंः टंः टंः डंः ङंः एंः थंः तंः धंः
दंः नंः फंः पंः भंः वंः मंः संः पंः शंः । कश्चित्तु वह्निवर्गवर्णान्
सर्वान् प्रथमं विन्यस्य पश्चान्महर्षणान् ततो जलान्तान् एतान्
सविन्दून् ततो वियद्भूमिवर्णान् सविसर्गान् न्यसेदित्याह स ॥

शारदायाम् । आगमोक्तेन मार्गेण दीक्षितः साधकोत्तमः । लक्ष-
 न्यम्येज्जपेत्तावज्जुहुयादयुतं तिलैः ॥ तावदिति लक्षम् । तत्र
 एको न्यास एकावृत्तिश्चेति क्रमोऽनुसन्धेयः । शारदायाम् । पूज-
 येदन्वहं देवीं पोठे प्रागौरिते सुधीः । प्रागौरिते इत्यनेन सर-
 स्वतीप्रकरणोपपीठशक्तिरत्रापि पूजयेदिति सूचितम् । तं नाष्ट-
 दलं षोडशदलं द्वात्रिंशद्दलं चतुःषष्टिदलं भूपरञ्च कृत्वा तत्र
 पीठशक्तिं पूजयेत् ॥ शारदायाम् ॥ वर्णाञ्जेनासनं कुर्व्यान्
 मूर्त्तिं मूलेन कल्पयेत् । देवीं सम्पूजयेदस्यामङ्गाद्यावरणेः सह ।
 आदावङ्गावृत्तिः पद्यादम्बिकाद्याभिरोरिता । द्वितीया मातृभिः
 प्रोक्ता तृतीया ह्यष्टशक्तिभिः ॥ चतुर्थी पञ्चमी प्रोक्ता द्वात्रिंश-
 च्छक्तिभिः पुनः । चतुःषष्ट्या स्मृता षष्ठी शक्तिभिर्लोकपालकैः ।
 सप्तमी वृत्तिरेतिपां मन्त्रे स्यादष्टमी वृत्तिः । वर्णाञ्जेनासनं
 दत्त्वा मूर्त्तिं मूलेन सङ्गन्ध्य तत्र देवोमभ्यर्च्य केशरेपु अङ्गान्य-
 भ्यर्च्य तदुपरि दिग्दलेषु चतस्रोऽम्बिकादिकाः तदुपरि ब्राह्मण-
 द्यास्ततः षोडशदले करालाद्या द्वात्रिंशद्दले विद्याद्याश्चतु षष्टि-
 दले पिङ्गलाद्याः पूजयेत् ॥ तदुपरि भूपुरे लोकपालांस्तदस्त्राणि
 चेति । वर्णाञ्जेन हेसोः भूतलिपिः सरस्वती । योगपीठाय नमः
 इति प्रयोगः ॥ शारदा ॥ एव पूज्या जगद्धात्री श्रीभूतलिपिदेवता ।
 स्थानिपूक्तेषु विधिवदभ्यर्चार्गङ्गानि पूर्ववत् ॥ पूर्ववत् सरस्वती-
 प्रकरणवत् ॥ अम्बिका वाग्भवो दुर्गा श्रीशक्तिः प्रोक्तलक्षणा ।
 ब्राह्मणाद्याः पूर्ववत् पूज्या कराली विकराल्युमा । सरस्वती
 श्रीदुर्गा लक्ष्मी । श्रुतिः स्मृतिर्धृतिः । अडा मेधा मतिः कान्ति-
 रार्थाः षोडशशक्तयः । खड्गखेटकधारिण्यः श्यामाः पूज्याः
 स्वलङ्कृताः । विद्यात्रयोपुष्टयः प्रज्ञा सिनीवाली कुङ्कः पुनः । रुद्र-
 वीर्या प्रभा नन्दा स्यात् पीपिष्युडिदा शुभा । कालरात्रिर्महा-
 रात्रिर्भद्रकाली कपालिनी । प्रकृतिर्दण्डिमुण्डिन्यौ सेन्दुखण्डा

शिखण्डिनो । निशुभशुभमयनी महिपासुरमर्दिनी । इन्द्राणी
 चैव रुद्राणो शङ्करार्द्धशरीरिणी । नारी नारायणी चैव त्रिशू-
 लिन्यपि पाशिनी । अम्बिका ह्यादिनी चैव द्वाविंशच्छक्तयः
 शिवाः । चक्रहस्ताः पिशाचास्याः सम्पूज्याधारुभूषणाः । पिङ्ग-
 लाङ्गे पिशाचाक्षी सप्तद्विर्द्विरेव च । अद्या स्वाहा स्वधा भिच्चा-
 माया संज्ञा वसुधरा । त्रिलोकरात्रिः सावित्री गायत्री त्रिद-
 शेश्वरी । स्वरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाता हुतप्रिया । विमला
 चामला पद्यादरुणो पूर्णवारुणी । प्रकृतिर्विकृतिः सृष्टिः स्थितिः
 संहतिरेव च । सन्ध्या माया सती हंसी मर्दिकी रक्तिकी परा ।
 देवमाता भगवती देवकी कमलासना । त्रिमुखी सप्तमुख्यान्या
 सुरासुरविमर्दिनी । लम्बोष्ठी चोर्द्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ।
 रथरेखाह्वया पद्याच्छशिरेखा तथापरा । गगनवेगा पवनवेगा
 च तदनन्तरम् । ततो भुवनपालाख्या ततः स्यान्मदनातुरा ॥
 अङ्गनानङ्गवदना तथैवानङ्गमेखला । अनङ्गकुसुमा विश्वरूपा-
 सुरभयङ्करी । आख्याह्वसत्यवादिन्यौ वञ्चरूपा शुचित्रता । वर-
 दाख्या च वागीशी चतुःपष्टिः समोरिताः । चापवाणधराः सर्वा
 ज्वालाब्धिज्ञा महाप्रभाः । दंष्ट्रिण्ययोर्द्विकेश्यस्ता युद्धोपक्रान्त-
 मानसाः । सर्वाभरणसन्दीप्ता पूजनीयाः प्रयत्नतः । लोकेशाः पूर्व-
 वत् पूज्यास्तद्वद्वादिकान्यपि । इत्यं यः पूजयेन्नन्तो श्रीभूत-
 लिपिदेवताम् । श्रीवाण्योः स भवेद्भूमिर्देवैरप्यभिनन्द्यते । क-
 मलैरयुतं हुत्वा राजानं वशमानयेत् । उत्पलैर्जु हतस्तद्वत्प्रहा-
 लक्ष्मोः प्रजायते । पलाशकुसुमैर्हुत्वा वत्सरेण कविर्भवेत् । वाङ्गी
 लवणहोमेन वनितां वशमानयेत् । मातृकोक्तानि कर्मणि
 कुर्व्यादत्रापि साधकः । भूतलिप्या पुटीकृत्य यो मन्त्रं भजते
 नरः । क्रमोत्क्रमाच्छताहुत्वा तस्य सिद्धी भवेन्नतुः । कुञ्जि-
 कातन्त्रे ॥ ध्यानानन्तरम् ॥ एवं ध्यात्वा महेशानि । जपेत्ताञ्च

प्रसन्नधीः । क्रमोत्क्रमाच्छतावृत्त्या भूतलिप्या पुरस्क्रिया ।
 भूतलिप्या पुटीकृत्य यो यं मन्त्रं जपेन्नरः । सहस्रैकप्रमाश्रित
 हठात् सिद्धिर्भवेद्भवम् । मासमात्रं जपेन्मन्त्रं भूतलिप्या तु
 सम्पुटम् । क्रमोत्क्रमाद्वरारोहे ! ततः सिद्धिरनुत्तमा । मन्त्र-
 दोषशान्त्यर्थं शारदायां दशसंस्कारकरणमपि लिखितम् ॥ तत्र-
 स्मादत्यतिवृद्धप्रपितामहसहस्रद्वयगोष्ठीगरिष्ठकृष्णानन्दागमवागी-
 शभट्टाचार्यैः स्वकृतन्त्रसारे लिखितम् । अन्वेषकैस्तत्र द्रष्टव्यम् ।
 दीपान्तरेऽपि दश संस्कारां उक्ताः समयाचारतन्त्रे यथा ॥ गुरो-
 र्यद्हीतमन्त्रस्य जप्ता तां गतिसाधकः । दुष्टाचारं प्रमादाद्वा आ-
 लस्याद्वापि सुन्दरि ! हीनवीर्यत्वमाप्नोति स तु मन्त्रो वरानने !
 इत्यादिदोषनाशार्थं दशसंस्कारमाचरेत् ॥ इति, मन्त्रदोषशान्ति-
 विधिः ॥ वीजसङ्घेतबोधार्थमाहृत्य तन्त्रशास्त्रतः । वीजनामानि
 कतिचिद् वक्ष्यामि विदुषां मुदे । माया लक्षा परा संवित्
 त्रिगुणा भुवनेश्वरी । हृत्तेखा शम्भुवनिता शक्तिदेवीश्वरी शिवा ।
 महामाया पार्वती, च संस्थानकतरूपिणी । परमेश्वरी च भुवना
 धात्री जीवनमध्यगा ॥ स्त्री ॥ वज्रिणीनेऽस्त्रयुद्धाया स्थिरमाया
 प्रकीर्तिता ॥ ह्रीं ॥ शान्तिशान्तिविन्दुनाद्वैर्लक्ष्मोप्रणव उच्यते ।
 श्रीर्लक्ष्मीविष्णुवनिता रमा क्षीरसमुद्रजा ॥ श्री ॥ पोडशव्यञ्जनं
 वज्रिवामाचिविन्दुसंयुतम् । चन्द्रवीजसमारूढं वधूवीजमिदं
 स्मृतम् । बधूर्वामिच्छणा योपिदेवाची स्त्री च कामिनी ॥
 स्त्रीं ॥ नादविन्दुसमायुक्तो द्वादशस्तु सुरो भगम् । योनिः
 सरस्वती वीजसधर वाग्भवश्च वाक् । ऐं ॥ हकारो वाम-
 कार्णाब्धौ नादविन्दुविभूषितः । कूर्चं क्रोध उग्रद्रोहो दीर्घह-
 हार उच्यते । शब्दश्च, दीर्घकवचं तारा प्रसव इत्यपि ॥ ह्रं ॥
 कामाचर वज्रिसंख्यं रतिविन्दुविभूषितम् । कालीवीजमिदं
 प्रोक्तं रतिरोजं तदेवहि ॥ कीं ॥ कामाचरं धरासंख्यं रति-

विन्दुविभूपितम् । गुप्तकालीबीजमिदं गोपालबीजमित्यपि ॥
 तत्कामबीजं कामेशीबीजं शक्तिस्त्वसौ परा ॥ क्लीं ॥ सत्या-
 न्तयुग् व्योमसेन्दु शैवं प्रासादमुच्यते ॥ हौं ॥ कलाद्यं क्लेदिनी-
 बीजं क्रोडारस्वङ्गुशाभिधः ॥ क्लीं ॥ आकारो विन्दुमान्
 पाशः शेषथ समुदीरितः । सकला भुवनेशानी कामेशीबीज-
 मुच्यते । नमस्तु हृदयम् स्वाहा द्विठठयुगलं ठठः । नमः
 स्वाहा ॥ चन्द्रयुग्मं शिवो वेदमाता ज्वलनसुन्दरी । स्वाहा
 परा देवभोज्यं ठठयं चन्द्रयुग्मकम् । श्रुवो हविर्वेदमाता देवास्यं
 वङ्गिसुन्दरी ॥ स्वाहा ॥ शिखा वपट् शिरोमध्यं शक्रमाता चर-
 प्रिया । शिखा वपट् च । वपट् कवचं क्रोधो वर्मं हुमित्यपि ।
 क्रोधाख्यो हं तनुत्वच्च शस्त्रादी रिपुसंज्ञकः ॥ हं ॥ अस्त्रनेत्रयुगं
 वौपट् ॥ वौपट् ॥ फड्छं शस्त्रमायुधम् ॥ फट् ॥ तार्क्षीयन्तु
 ह्रैसौः प्रेतबीजम् ॥ ह्रैसौः ॥ हंसोऽजपामनुः ॥ हंसः ॥ गकारो
 विन्दुमान् वीजं गणेशबीजकम् ॥ गं स्मृतिस्थं मांसमौ
 विन्दुयुतम् ॥ भूबीजमीरितम् ॥ लं ॥ ठान्तं दहननेवेन्दुयुतन्तु
 विश्वबीजकम् ॥ झीं ॥ अथ कामकला वामनयनं विन्दुसंयुतम्
 अर्कमात्रा कलावाणी नादोऽर्धेन्दुः सदाशिवः । अनुच्चार्य्य तुरीया
 च विश्वमात्मकलापरा ॥ ॥ नादः ॥ भूतडामरसङ्केतबोधार्थं भूत-
 डामरीयबीजनामान्यपि लिख्यन्ते ॥ प्रणवो विषबीजं स्याद्
 ध्रुवं ह्यल्लाहलं स्मृतम् कालश्रुतिपथं ज्ञेयं बहुरूपि निरञ्जनम् ॥
 प्रणवम् ॥ चतस्रं व्योमवक्त्रं धूम्रभैरव्यलङ्कृतम् । नादविन्दु-
 समायुक्तं बीजं प्राणात्मिकं स्मृतम् ॥ ॥ क्लीं ॥ क्रोधीशं चतमारुढं
 धूम्रभैरव्यलङ्कृतम् । प्रियाञ्जिघ्राविन्दुयुतं पिबभूवासिनी
 स्मृतम् ॥ क्लीं ॥ क्रोधकालात्मकं कुर्याद्भौतिकं वाग्मवं स्मृतम् ।
 नादविन्दुसमायुक्तं समाधायोग्रभैरवीम् । बीजमेतत्तु कथितं
 शङ्खबुधिमवर्त्तकम् ॥ ऐं ॥ क्रोधीशं वचस्रभूभैरवी नाद-

विन्दुभिः । त्रिमूर्त्तिमन्मथं कामराजस्त्रैलोक्यमोहनम् । इन्द्रा-
 सनगतो ब्रह्मसमूर्त्तिस्तु समन्मथः ॥ क्लीं ॥ संयुक्तं धूम्रभैरव्या
 रक्तस्थं बलिभोजनम् । नादविन्दुसमायुक्तं किङ्किनीबीज-
 मुत्तमम् ॥ क्लीं ॥ नादविन्दुसमायुक्तं रक्तस्थं बलिभोजनम् ।
 कालरात्रासनोपेतं विशिखास्थं महामनुम् ॥ क्लीं ॥ विदार्या-
 लिङ्गितोग्रास्यो वसिस्तु चतजोचितः । नादविन्दुसमायुक्ती
 विज्ञेयः पिशिताशनः ॥ हुं ॥ धूम्रध्वजाधः कालाग्निः सोर्द्ध-
 केशीन्दुविन्दुभिः । युगान्तकारकं बीजं भैरवेण प्रकाशितम् ॥
 स्फं ॥ कपर्दिनं समादाय चतजोचितविग्रहम् । संयुक्तं धूम्र-
 भैरव्यां चोऽयं नादविन्दुमान् ॥ प्रीं ॥ कपालीद्वयमादाय महा-
 कालेन मण्डितम् । समासनमिति प्रोक्तं चण्डिकाब्धं प्रयो-
 जयेत् ॥ ठं ठं ठः ठः ॥ चतजस्थं व्योमवक्तं चन्द्रखण्डविभू-
 पितम् । खद्योतमिति सम्प्रोक्तं ग्रासिनी कालरावियुक् ॥ क्लीं
 क्लीं ॥ चतजोचितमाकाशं नादविन्दुविभूपितम् । विदार्य-
 भूपितञ्चैव बीजं वैवस्वतो दृक् ॥ क्लीं ॥ कीर्त्याप्याकालवक्त्रा
 च 'महाकालेन साधितम् । तदनादिपञ्चरश्मिः सृष्टिस्थित्यन्त-
 क्लृप्तिः ॥ ॐ ॥ व्योमस्थं तालजङ्घास्थं विन्दुनादविभूपितम् ।
 कूर्चं कालो महाकालः क्रोधबीजं निरञ्जनम् ॥ ह्रं ॥ पृथ्वीपालो
 नवद्वीपपतिरतिमतिः कृष्णचन्द्रो महात्मा विद्यात्राह्वयमान्यं
 यमजनयदमुं दान्तमोशनचन्द्रम् । तस्मात् सत्स्वाप यो विश्व-
 विजयिपदवीं स्रष्टदेवीप्रसादाच्चक्रे तेनाद्यमेतद्दिदभिमतंफलं
 सर्गकाण्डं विचित्रम् ॥ हंसः प्राणो मनचन्द्रः कृष्णो मध्यं गत-
 स्त्रयोः । गौड़ोदये पुष्यवन्ती श्रीप्राणकृष्णचन्द्रकौ ॥ अत्रदा-
 मङ्गलं देशभाषयाचीकरोद् यतः । तस्माद्दिदेशेऽमावास्या-
 कृष्णचन्द्रस्य भूपतेः ॥ एषा निर्जरभाषया समुदिता भासत्प्रभा
 निर्मला विश्वोद्दीप्तिकरी जगद्दिनकरी श्रीप्राणतोषिण्यतः ।

श्रीमान्नीवति नीवति चितितलेऽभृत् प्राणकृष्णामिधो हंसो
नास्तमितः सदोदययुतः कोर्त्यानया शाश्वतः ।

इति श्रीप्राणकृष्णविश्वासानुमतायां विश्वविजयिश्रीराम-
तोपणविद्यालङ्कारविरचितायां श्रीप्राणतोपिण्यां

फलकयनरूपदशमपरिच्छेदान्वितं

सर्गकाण्डं समाप्तम् ।

अचिन्त्यापि ध्येया स्वखिलहृदये ध्वान्तरुचिरा मनोध्वान्तं
गाढं हरसि करुणाम्भोनिधिरपि । महाकाली खैरिण्यसि
सकलमूर्तिः कदहमानदृश्या लोकानां त्वमसि जयताददभुत्-
तमः ॥ आसीद्रामहरोति पुरुषहरी राकेन्दुभाजित्वरीराशा-
पूर्त्तिकरीः सुशीतलहरीः कीर्त्तीः समासादयन् । विश्वासान्वय-
पावनी गुरुकृपापात्रं कुलोद्दीपकम् यो देवैर्जनयाम्बभूव-
कृत्तिनं श्रीप्राणकृष्णामिधम् ॥ कृष्णमङ्गलविद्यावागीशसुनु-
सतां मुदे । गङ्गादेवीसुतोऽकार्पाद्दर्मकाण्डं द्वितीयकम् ॥ द्विती-
यस्योच्यते धर्मकाण्डस्य संस्क्रियात्मनः । निर्घण्टः प्रथमं तत्र
संस्कारस्य प्रशंसनम् ॥ द्विजानां दश संस्काराः कर्ममात्राधि-
कारकाः । शूद्रशूद्रप्रकाराणां विज्ञातव्या नवैव ते । मायादि-
कत्वं मन्त्राणां विज्ञेयं कलिसम्मतम् । ऋतुकर्म ततो गर्भा-
धानं पुंसवनं ततः । पञ्चामृतप्रदानञ्च सीमन्तोन्नयनं तथा ।
जातकर्म ततो मेधाजननं कविताकरम् । मायादिदानं विप्रेभ्यो
वालस्य पुष्टिकारणम् । विज्ञेयं नामकरणं ततो निष्क्रमणं
स्मृतम् । अन्नाशनं ततश्चूडाकर्णवेधस्ततः परम् । कुमारी-
शूद्रजातीनां सर्वमेतदमन्त्रकम् । उपनायो वेदभेदे सूत्रमाणं
प्रकीर्त्तितम् । सूत्रनिर्माणसंस्कारौ सूत्राधिष्ठातृदेवता । सा-
वित्रीग्रहणं कर्म समावर्त्तनमित्यपि । अदारजननिन्दा च धर्म-
पत्नीनिरूपणम् । विवाहो दशसंस्कारप्रयोगस्तदनन्तरम् ।

इति द्वितीयकाण्डाय परिच्छेदसमापनम् ॥ आदौ गुरोर्लक्ष-
णञ्च ततः सदगुरुलक्षणम् । कौलगुरुप्रशंसा च कूटार्थकृति-
दूषणम् । गुरुविशेषकथनं शास्त्रे त्वावश्यकं गुरोः । गुरुमन्त्र-
देवतानामेकत्वभावनाक्रमः । गुरुसन्तुष्ट्यादिफलं गुरुचारण-
फलम् । गुरुद्वेषे जगत्तृप्तिराधिक्यं सर्वतो गुरोः । अगतपूजा-
फलावाप्तिर्गुरुपादास्युजेऽर्चिंते । दोषाशिखादिभेदेन गुरुभेद-
निरूपणम् । एक एव महाकालोगुरुर्न मानुषः क्वचित् । तद-
धिष्ठानवशतो माहात्म्यं मानुषस्य च । गुरुवंशस्य मर्यादा
पशुमन्त्रादिभेदतः । परापरादिभेदश्च गुरूणां तदनन्तरम् ।
स्त्रीगुरोर्लक्षणं वर्ज्यं गुरुत्वकल्पने तथा । त्याज्यो गुरुश्च
शिष्यस्य लक्षणं वर्जनं तथा । वर्ज्या शिष्यकर्तृनिन्दा गुर्वाज्ञा-
लङ्घने तथा । गुरुद्रव्यादिहरणदोषानिष्टकृतेस्तथा । गुरुशा-
पत्रयदोषस्तन्निन्दा श्रवणस्य च । तच्छ्रवणप्रतीकारो गुरु-
निन्दाकरस्य च । दोषो गुरौ मनुष्यत्वज्ञाननिन्दा तथैव च ।
गुरुदोहादिदोषश्च त्यागे गुरुकुलस्य च । निषेधो गुरुगोत्रस्य
माननापूजने तथा । गुरुदर्शनकालस्य पूज्यत्वं गुरुपूजनम् ।
विनेष्टपूजादोषश्च गुरुपूजादिजं फलम् । गुरुगृहस्थितकृत्य-
पुण्यस्याक्षयता तथा । गुरुपादपद्मरेणूदकमाहात्म्यवर्णनम् ।
गुर्वन्नभक्षणफलं गुरुच्छिष्टफलं तथा । तदुच्छिष्टाभोजनज-
दोषश्च तदनन्तरम् । गुरुपादुकादिप्रणतिर्निषिद्धं गुरुसंबिधी ।
गुर्वाज्ञया निषिद्धस्याचरणाच्चास्ति पातकम् । जातिविद्यादि-
गर्वस्य त्यागः श्रीगुरुसन्निधी । सदा श्रीगुरुपादाब्जध्यानस्य
फलनिर्णयः । गुरुषु कौसंनत्यागो गुरुभक्तिफलं तथा । पैश-
गुरुकुलत्यागदोषः श्रीपूर्वकीर्तनम् । गुर्वादेरर्चनाकाल एव
तत्रामभाषणम् । चतुर्विधा तु गुरूप्या गुरुमिवादिमानना ।
गुर्वालये प्रवेगस्य प्रकारस्तदनन्तरम् । इति द्वितीयकाण्डस्य

परिच्छेदे द्वितीयकः ॥ नाडीचक्रविचारश्च भूपरीक्षा ततः परम् ।
 दिग्विशेषपद्मवा भद्रा भद्रफलप्रदायिनी । ब्रह्मण्यादिमर्हीज्ञानं
 शुभभूमिनिरूपणम् । त्याज्या भूस्यो हि चक्रञ्च तस्य व्याख्यान-
 मेव च । शल्योदारः स द्विविधः शङ्कुना दिङ्गिरूपणम् । मण्डप-
 करण तस्मात्तोरणञ्च ततः परम् । अङ्कुरारोपणं तस्य परीक्षा
 तदनन्तरम् । अशुभाङ्कुरशान्तिश्च परिच्छेदद्वितीयके ॥ दीक्षा-
 शब्दार्थनिर्णोतिर्दीक्षामाहात्म्यकीर्तनम् । अदीक्षितस्य निन्दा
 च दीक्षितस्य प्रशंसनम् । दीक्षया चैव ज्येष्ठत्वं दीक्षया मोक्ष-
 साधनम् । एकमन्त्रसाधनेन सर्वमन्त्रस्य साधनम् । मन्त्रग्रहण-
 निन्दा च पुस्तकालोकनादितः । दीक्षां विना नाधिकारः
 पूजादौ निन्द्यदीक्षितः । ततश्च त्रिविधा दीक्षा चतुर्धापि
 प्रकीर्तिता । अधिवासनिधियाङ्कुरारोपणाद्यधिवासयोः । प्रयोग
 इति तुर्याख्यपरिच्छेदसमापनम् ॥ गुरोर्निमन्त्रणं पूर्वं स्नानादि-
 तन्त्रकर्मणि । सौरमाससमुत्प्रेषो मातृकादिप्रपूजनम् । वृद्धि-
 त्वाहं सर्वकार्यं पञ्चदशप्रपूजनम् । लक्ष्म्यादिपूजनञ्चैव ग्रह-
 मन्त्रस्ततः परम् । ग्रहपूजादानविधिर्ग्रहाणां कवचं ततः ।
 तिथिध्यानमन्त्रपूजाकवचं तदनन्तरम् । वर्षध्यानाद्यासनस्य
 शुद्धिश्चैव ततः परम् । अर्घनाहोमकर्माणि समासेन ततः
 परम् । इति पञ्चमविच्छेदसमाप्तिरभिधीयते ॥ दीक्षा नाना-
 विधा पठे कीर्तितान्यद् यथास्थलम् । ज्ञातव्यमुद्देशमात्रं
 निर्घण्टेन कृतं मया । व्याख्यया यन्मवाहुल्यदर्शनादधुना मया ।
 प्रमाणमात्रं लिखित मीमासापि क्वचित् क्वचित् ॥ इदानीं
 प्राप्तावसरेण गर्भाधानादिसंस्कारा उच्यन्ते । संस्काराणां प्रयो-
 गस्यावश्यभावाद्दशे प्रयोगो लेखनीयो नातो व्याख्याजाताप्रमाण-
 मात्रं लिख्यते ॥ महानिर्वाणतन्त्रे नवमोक्षासे ॥ सदाशिव
 उवाच ॥ संस्कारेण विना देवि । देहशुद्धिर्न जायते । नासं-

स्ततोऽधिकारी स्याद्द्वैवे पैत्रे च कर्मणि । अतो विप्रादिभि
 र्वर्णैः स्वर्णैर्वर्णोक्तसंस्क्रिया ॥ कर्त्तव्या सर्वथा यत्रैरिहामुत्र हिते
 सुभिः । वीजसेकः पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा । जातनाभं
 निष्क्रमणमन्नाशनमतः परम् । चूड़ोपनयनोद्वाहाः संस्कारा
 कथिता दश । शूद्राणां शूद्रभिन्नानामुपवीतं न विद्यते । शूद्र
 भिन्नानां शूद्रप्रकाराणामधमशूद्रकैवर्त्तादीनामित्यर्थः । तेषां
 नवैव संस्कारा द्विजातीनां दश स्मृताः । नित्यानि सर्वकर्माणि
 तथा नैमित्तिकानि च । काम्यान्यपि वरारोहे ! कुर्याच्छाश्व-
 वर्त्मना । संस्कारेषु च सर्वेषु तथैवान्येषु कर्मसु । विप्रादिवर्ण-
 भेदेन क्रमान्मन्वाश्च दर्शिताः । सत्यत्रेताद्वापरेषु तत्तत्कर्मसु
 कालिके ! । प्रणवाद्यांस्तु तान् मन्वान् प्रयोगेषु नियोजयेत् ।
 कलौ तु परमेशानि ! तैरेव मनुभिर्नराः । मायाद्यैः सर्वकर्माणि
 कुर्युः शङ्करशासनात् । निगमागमतन्त्रेषु वेदेषु संहितासु च ।
 सर्वे मन्वा मयैवोक्ताः प्रयोगा युगभेदतः । अथोच्यते महामाये !
 गर्भाधानादिका क्रिया । तत्रादाहतुसंस्कारः कथ्यते क्रमतः
 शृणु । कृतनित्यक्रियः शुद्धः पञ्च देवान् समर्चयेत् । ब्रह्मा दुर्गा
 मणेशश्च ग्रहा दिक्पतयस्तथा । स्वर्णिलेन्द्रादिदिग्भागे घटेध्वे-
 तान् प्रपूजयेत् । ततस्तु मातृकाः पूज्या गौर्याद्याः षोडश
 क्रमात् । गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया । देव-
 सेना स्वधा स्वाहा शान्तिः पुष्टिर्धृतिः चमा । आत्मनो देवता
 चैव तथैव कुलदेवता । आयान्तु मातरः सर्वोस्त्रिदशानन्दका-
 रिकाः । विवाहव्रतयज्ञानां सर्वाभीष्टं प्रकल्प्यताम् । यान-
 शक्तिममारुढाः सौम्यमूर्त्तिधराः सदा । आयान्तु मातरः सर्वा
 यज्ञोत्सवसन्तुभ्ये । इत्यावाह्य मातृगणान् स्वशक्त्या परिपूज्य
 च । देहत्यां नाभिमात्रायां प्रादेशपरिमाणतः । सप्तधा पञ्च
 वा विन्दून् दद्यात् सिन्दूरचन्दनैः । प्रत्येकविन्दौ मतिमान्

कामं मायां रमां स्मरन् । घृतधारामविच्छिन्नां दत्त्वा तत्र
 वसुं यजेत् । वसुधारां प्रकल्पैवां मयोक्तेनैव वर्त्मना । विरच्य
 स्थण्डिलं धीरो वद्विस्थापनपूर्वकम् । होमद्रव्याणि संस्कृत्य पचे-
 च्चरुमनुत्तमम् । प्राजापत्यखरुद्यात्र वायुनामा हुताशनः । समा-
 प्य धाराहोमान्तं कृत्यमार्त्तवमारभेत् । ङीं प्रजापतये स्वाहा
 चरुणैवाहुतित्रयम् । प्रदायैवाहुतिं दद्यादिमं मन्त्रमुदीरयन् ।
 विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि यच्छतु ॥ आसिञ्चतु प्रजा-
 पतिर्धाता गर्भं दधातु ते । स्वाहा आज्येन चरुणापि वा । सूर्यं
 प्रजापतिं विष्णुं ध्यायन्नाहुतिमस्मृजेत् । गर्भं धेहि सिनीवाली
 गर्भं धेहि सरस्वती । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजौ ।
 ध्यात्वा देवीं सिनीवालीं सरस्वत्यश्विनौ तथा । स्वाहान्तमनु-
 नानेन दद्यादाहुतिमुत्तमाम् । अतः कामं बधूं मायां रमां
 कूर्चं समुच्चरन् । अमुथै पुत्रकामायै गर्भमाधेहि सद्विठम् ।
 उक्त्वा ध्यात्वा रविं विष्णुं जुहुयात् संस्कृतेऽनले । यथेयं पृथिवी
 'देवी ह्युत्ताना गर्भमादधे । तथा त्वं गर्भमाधेहि दशमे मासि
 सूतये । स्वाहान्तेनामुना विष्णुं ध्यायन्नाहुतिमाचरेत् । पुन-
 राज्यं समादाय ध्यात्वा विष्णुं परात्परम् । विष्णो ! ज्येष्ठेन
 रूपेण नार्यामस्यां वरोधसम् । सुतमाधेहि ठड्ढन्दमुक्त्वा वज्रौ
 हविस्व्यजेत् । कामेन पुटितां मायां मायया पुटिता बधूम् ।
 पुनः कामञ्च मायाञ्च पठित्वास्याः शिरः सृशेत् । पतिपुत्रवती-
 भिश्च नारीभिः परिवेष्टितः । शिर आलभ्य हस्ताभ्यां बध्वाः
 क्रोडाञ्चले पतिः । विष्णुं दुर्गां विधि सूर्यं ध्यात्वा दद्यात्
 फलत्रयम् । ततः खण्डिकृतं हुत्वा प्रायश्चित्तं समापयेत् । यद्वा
 प्रदोषसमये गौरीशङ्करपूजनात् । भास्करार्घ्यप्रदानाच्च दम्पत्योः
 शोधनं भवेत् ।

आर्त्तव कथितं कर्म गर्भाधानमयो शृणु ॥ तद्वावाव-

न्यरात्रौ वा युग्मायां निशि भार्यया । सटनाभ्यन्तरं गत्वा
 ध्यात्वा देवं-प्रजापतिम् । सृशेत् पत्नीं पठेद्भर्ता मायावीजपुर-
 सरम्-। आवयोः सुप्रजायै त्वं शय्याशुभङ्गरी भव । आरुह्य भा-
 र्यया शय्यां प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः । उपविश्य स्त्रियं सृशन्
 हस्तमादाय मस्तके । वामेन पाणिर्नालिङ्ग्य स्थाने स्थाने मनु-
 जपेत् । शीर्षे कामं शतं जघ्ना चिवुके वाग्भवं शतम् । कण्ठे
 रमां-विंशतिधा स्तनद्वन्द्वे- शतं शतम् । हृदये दशधा मायां
 नाभौ-तां-पञ्चविंशतिम् । जघ्ना योनौ करं दत्त्वा कामेन सह
 वाग्भवम् । शतमष्टोत्तरं जघ्ना लिङ्गेऽप्येवं-समाचरन् । विकाम्य
 मायया योनिं स्त्रियं गच्छेत् सुतासये । रेतःसम्पातसमये ध्यात्वा
 विश्वक्तं पतिः-। नाभेरधस्तात् चित्कुण्डे वस्तिकायां प्रपा-
 तयेत् । शुकसेकान्तरे विद्वान् इमं मन्त्रमुदीरयेत् । यथाग्निना
 सगर्भा भूर्धौर्यथा वज्रधारिणा । वायुना दिग् गर्भवती तथा
 गर्भवती भव-॥ इति गर्भाधानम् ॥

जाते गर्भे ऋतौ तस्मिन्नन्यस्मिन् वा महेश्वरि ! । तृतीये
 गर्भमासे तु चरेत् पुसवनं-गृही । कृतनित्यक्रियो भर्ता पञ्च
 देवान् समर्चयेत् । गौर्यादिभाटकाद्येव वसोर्धारां प्रपातयेत् ।
 वृद्धियाञ्च ततः कृत्वा पूर्वोक्तविधिना सुधीः । धाराहोमान्तमा-
 पाद्य-कुर्यात् पुंसवनक्रियाम्-। प्राजापत्यचरुस्तत्र चन्द्रनामा
 हुताशनः । गव्ये दधि यवचैकं द्वौ मायावपि निक्षिपेत् ।
 पतिः पृच्छेत् स्त्रियं भद्रे ! किं त्व पिबसि त्रिः कृतम् । ततः
 सौमन्तिती व्रूयान्मया पुसवनं त्रिधा । प्रसृतीस्त्रीन् पिबे-
 न्नारो यवमापयुतं दधि । जीवत्सुताभिर्वनितां यागस्थान
 समानयेत् । संस्थाप्य वामभागे तां चरुहोमं समाचरेत् । पूर्व-
 वखरुमादाय मायां कृच्च समुच्चरन् । ये गर्भविघ्नकर्तारो ये
 च्छ गर्भविनाशकाः । भूताः प्रेताः पिशाचाश्च वेतास्ता वाव-

घातकाः । तान् सर्वान् नाशय इन्द्रं गर्भरक्षां कुरु द्विठः ।
मन्त्रेणानेन रक्षोघ्नं चिन्तयित्वा हुताशनम् । रुद्रं प्रजापतिं
ध्यायन् प्रदद्याद्वादशाहुतीः । ततो मायाचन्द्रमसे स्वाहेत्या-
हुतिपञ्चकम् । दत्त्वा भार्यां हृदि सृष्ट्वा मायां लक्ष्मीं शतं
जपेत् । ततः स्त्रिष्टिकृतं हुत्वा प्रायश्चित्तं समापयेत् ॥ इति
पुंसवनम् ॥

ततस्तु पञ्चमे मासि दद्यात् पञ्चान्तं स्त्रियै । शर्करा मधु
दुग्धञ्च घृतं दधि समांशकम् । पञ्चान्तमिदं प्रोक्तं देहशुद्धे
विधीयते । वाग्भवं मदनं लक्ष्मीं मायां कूर्चं पुरन्दरम् ।
पञ्चगव्योपरि शिवे ! प्रजप्य पञ्च पञ्चधा । एकीकृत्यामृता-
न्यत्र प्राशयेद्दयितां पतिः ॥ इति पञ्चान्तदानम् ॥

सोमन्तोन्नयनं कुर्यान्मासि पष्ठे ऽष्टमेऽपि वा । यावन्न जाय-
तेऽपत्यं तावत् सोमन्तनक्षिया । पूर्वोक्तधाराहोमान्तं कर्म कृत्वा
स्त्रिया सह । उपविश्यासने प्राञ्जः प्रदद्यादाहुतित्रयम् । विष्णवे
भास्करे धात्रे वज्रिजायां समुच्चरन् । ततश्चन्द्रमसं ध्यात्वा
शिवनाम्नि हुतांशने । सप्तधा हवनं कुर्यात् सोममुद्दिश्य मा-
नवः । अश्विनी वासवं विष्णुं शिवं दुर्गां प्रजापतिम् । ध्यात्वा
प्रत्येकतो दद्यादाहुतीः पञ्चधा शिवे ! । स्वर्णकङ्कतिकं भर्ता
गृहीत्वा दक्षिणे करे । सोमन्ताद्दक्षिणान्तःकेशपाशे निवेश-
येत् । शिवं विष्णुं विधिं ध्यायन् मायाबीजं समुच्चरन् । भार्ये !
कल्याणि ! सुभगे ! दशमे मासि सुव्रते ! । सुप्रसूता भव प्रीता
प्रसादाद्दिश्वकर्मणः । आयुष्मति ! कङ्कतिका वर्चस्वी ते शुभं
कुरु । ततः समापयेत् कर्म स्त्रिष्टिकृतवनादिभिः ॥ इति
सोमन्तोन्नयनम् ॥

जातमात्रं सुतं दृष्ट्वा दत्त्वा स्वर्णं गृहान्तरे । पूर्वोक्तविधिना
धीरो धाराहोमं समापयेत् । ततः पञ्चाहुतीर्दद्यादग्निमिन्द्रं

प्रजापतिम् । विश्वान् देवांश्च ब्रह्माणमुद्दिश्य तदनन्तरम् ।
 मधुसर्पिः कांस्यपात्रे समानीय समांशकम् । वाग्भवं सप्तधा जप्त्वा
 प्राशयेत्तनयं पिता । दक्षहस्तानामिकाया मन्त्रमेवं समुच्चरन् ।
 आयुर्वर्द्धी बलं मेधां वर्द्धतां ते सदा शिशोः । इत्यायुर्जननं
 कृत्वा गुप्तं नाम प्रकल्पयेत् । गन्धर्वतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ बाल-
 कस्य तु जिह्वायां त्रिदिनाभ्यन्तरे न्यसेत् । मधुना श्वेतदूर्वाभिः
 सुवर्णस्य शलाकया । इदं वाग्भवकूटन्तु लिखेद्दे जननान्तरे ।
 स एव पण्डितो भूयान्न तु मूर्खो भवेद्दध्रुवम् ॥ वाग्भवकूटमपि
 तत्रैव यथा । कामदेवस्ततो योनिस्तुर्यस्वरपरन्दरी । भुव-
 नेशो ततः पश्चात् पञ्चवक्त्रविभूषितः । अयं स वाग्भवो देवीवागी-
 शत्वप्रदायकः । इदं वाग्भवकूटन्तु बालिशस्यापि मूर्धनि ।
 हस्तं दत्त्वा पठेत् सिद्धमष्टोत्तरशतं प्रिये । सोऽपि श्लोकं
 मद्देशानि । करोत्येव न संशयः ॥ बालिशस्य मूर्खस्य । सत्त-
 कपदवाक्यार्थशब्दालङ्कारसारवित् । जिह्वायां न्यासनादेवि ।
 मूर्कोऽपि सुकविर्भवेत् । बृहन्नौलतन्त्रे सप्तमपटले द्वितीय-
 विद्यात्रयचरीमन्त्रप्रधिकल्प । इदानीं शृणु चार्वाङ्गि ! कविता-
 कारकं परम् । प्रयोगं दुर्लभं गोप्यं तव स्नेहात् प्रकाशितम् ।
 चण्डीं चाण्डालिनीञ्चैव त्यागिनं सर्वमोहनम् । बीजत्रयं जपे-
 द्रात्रौ मध्ये चैव रवेर्दिने । अष्टाधिकसहस्रस्य प्रमाणेन जपं
 चरेत् । शताभिमन्त्रितं कृत्वा पित्रे च जलमुत्तमम् । सप्तदिन-
 प्रयोगेण कविता चित्तमोदिनी । जायते नात्र सन्देहः सत्यं
 सुरगणाञ्चिते । पाणिना टचिप्येनैव मधुलाजान् समानयेत् ।
 नाडोच्छेदाच्च प्रागेव बालं संस्क्रुष्याच्च साधकः । कवित्वं जायते
 तेन पाण्डित्यं सुरवन्दिते । जिह्वां सम्प्राज्यं देवेशि । लिखेद्देम-
 गलाकया । दूर्वया वा महादेवि ! जिह्वोष्ठयोः समालिखेत् ।
 पङ्क्तिद्वयेन संलेप्य कुर्त्याच्च बालसंस्क्रियाम् । एकादशाहं देवेशि !

द्वादशाहेऽथ वा पुनः । वर्षजात्यादिभेदेन मासान्तः सम्भवि-
 प्यति । यथाशक्त्युपचारेण देवतां पूजयेत् पुनः । सम्पूज्य
 देवतां भक्त्या लिखेन्मन्त्रं महेश्वरि ! । यदा पिता न देशस्थः
 पित्रव्यो मातुलीऽपि वा । लिखित्वा परमेशानि ! कुर्याच्च
 धालसंस्क्रियाम् । मूलमन्त्रं लिखेन्मन्त्री यस्यौष्ठे श्वेतदूर्वया ।
 वाक्योच्चारणतो बालो वाग्मी द्रुतकंविर्भवेत् । जन्मसंस्कारकं
 नाम पुत्रे जाते प्रशस्यते । जिह्वायाञ्च लिखेद्यन्त्रं यत्रे दारुकु-
 श्येन वा । वारत्रयन्तु सम्प्राज्यं दक्षिणेनैव पाणिना । मन्त्रमु-
 च्चार्य्यं प्रत्येकं पंक्तिं कुर्यात् सुशोभनम् । आदौ संस्कारः कर्त्तव्य-
 स्तदन्ते विलिखेन्मनुम् । गन्धचन्दनपुष्पैश्च पूजयेत् तारिणीं
 शिवे ! । उत्तराभिमुखो भूत्वा स्थापयेत् पीठमुत्तमम् । पूज-
 येत् तारिणीं देवीं नानाभक्ष्यैः सुशोभनैः । पीडशैरुपचारैश्च
 पूजयेद् भक्तिभावतः । धूपं दद्याद्गुग्गुलुना सर्वकर्मफलप्रदम् ।
 नारिकेलं तथा रन्भां वदरं वकुलं तथा । वीक्षणं कर्षिकारं
 शर्करां गन्धसंयुताम् । मधूदकं कलायञ्च सिद्धान्नं पायसाप्पु-
 तम् । मापं मत्स्यं पिष्टकञ्च दद्यादतिप्रियं महत् । कविर्वाग्मी
 भवेत् पुत्रः सर्वकामप्रकारकः । जितेन्द्रियः सत्यवादी धार्मिकी
 जायते महान् ॥ दद्यादित्यनेन सम्प्रदानोपस्थितेर्वचने ब्राह्मण-
 पदस्याभावेऽपि ब्राह्मणेभ्य इति लभ्यते । अतो ब्राह्मणसम्प्रदान-
 कमापादिदानव्यवहार इति ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥ कृतोपन-
 यने पुत्रे तेन नाम्ना समाह्वयेत् । प्रायश्चित्तादिकं कृत्वा जात-
 कर्म समापयेत् । नालच्छेदं ततो धात्री कुर्यादुक्षाहपूर्वकम् ।
 यावन्न च्छिद्यते नालं तावत् शौचं न बाधते । प्रागेव नाडीका-
 ष्छेदात् देवीं पैत्रीं क्रियाञ्चरेत् । कुमार्याद्यापि कर्त्तव्यमेव-
 मेवममन्त्रकम् ॥ इति जातकर्म ॥

पठे वा चाष्टमे मासि नाम कुर्यात् प्रकायतः । स्नापः

यित्वा शिशुं माता परिधाप्याम्बरे शुभे । भर्तुः पार्श्वं समा-
 गत्य प्राङ्मुखं स्थापयेत् सुतम् । अभिषिञ्चेत् शिशोर्मूर्द्धिं सहिर-
 ण्यकुशोदकैः । जाङ्गवी यमुना रेवा सपवित्रा सरस्वती ।
 नर्मदा वरदा कुम्भो सागराश्च सरांसि च । एते त्वामभिषिञ्चन्तु
 धर्मकामार्थसिद्धये । ह्रीं । आपो हिष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे
 दधातन । महेरणाय चक्षुषे यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजय-
 तेह नः । उशतीरिव मातरः तस्मा अरङ्गमाम वो क्षयाय
 जिन्वथ आपो जनयथा च नः । अभिषिच्य त्रिभिर्मन्त्रैः
 पूर्ववद्द्विसंस्क्रियाम् । कृत्वा सम्पाद्य धारान्तं दद्यात् पञ्चाहुतीः
 सुधीः । अग्नये प्रथमं दत्त्वा वासवाय ततः परम् । ततः प्रजानां
 पतये विश्वे देवेभ्य एव । ब्रह्मणे चाहुतीं दद्याद्दक्षीं पार्थिव-
 संज्ञके । ततोऽङ्गे पुत्रमादाय आवयेद्दक्षिणशुती । स्वल्पाक्षरं
 सुखोच्चार्यं शुभं नाम विचक्षणः । आवयित्वा त्रिधा नाम ब्रा-
 ह्मणेभ्यो निवेद्य च । ततः समापयेत् कर्म कृत्वा स्त्रिष्टिकृता-
 दिकम् । कन्याया निष्क्रमी नास्ति वृद्धिश्राद्धं न विद्यते ।
 नामान्नप्राशनं चूडां कुर्याद्दीमानमन्त्रकम् । चतुर्थे मासि पष्ठे
 वा कुर्यान्निष्क्रमणं शिशोः । क्षतनिव्यक्रियस्तातः सम्पूज्य
 गणनायकम् । स्नापयित्वा तु तनयं वस्त्रालङ्कारभूषितम् । सं-
 स्थाप्य पुरतो विद्वानिमं मन्त्रमुदीरयेत् । ब्रह्मा विष्णुः शिवो
 दुर्गा गणेशो भास्करस्तथा । इन्द्रो रायुः कुबेरश्च वरुणो-
 ऽग्निर्बृहस्पतिः । शिशोः शुभं प्रकुर्वन्तु रक्षन्तु पथि सर्वदा ।
 इत्युक्त्वाङ्गे समादाय गीतवाद्यपुरःसरम् । वह्निर्निष्क्रामयेद्दालं
 सानन्देः स्वजनैः सह । गत्वाध्वनि कियद्दूरं शिशुं सूर्यं निरी-
 चयेत् । ह्रीं । तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुचरत् । पश्येम
 शरदः शतं जीवेम शरदः शतम् । शृणुयाम शरदः शतम् ।
 ब्रह्मादित्यं दर्शयित्वा समागत्य निजालयम् । अर्घ्यं दत्त्वा

दिनेशाय स्वजनान् भोजयेत् पिता ॥ इति निष्क्रमणम् ॥

पष्ठे मासि कुमारस्य मासे वाप्यष्टमे शिवे ! । पिट्भ्राता
पिता वापि कुर्यादन्नाशनक्रियाम् । पूर्ववद्देवपूजादि वङ्गि-
संस्करणं तथा । एवं धारान्तकर्माणि सम्पाद्य विधिवत् पिता ।
दद्यात् पञ्चाहुहीस्तत्र शुचिनाम्नि हुताशने । अग्निमुद्दिश्य
प्रथमां द्वितीयां वासवं स्मरन् । ततः प्रजापतिं देवं विश्वान्
देवान् ततः परम् । ब्रह्माणञ्च समुद्दिश्य पञ्चमीमाहुतिं
त्यजेत् । ततोऽग्नावन्नदां ध्यात्वा दत्तपञ्चाहुतिः पिता । तत्रा-
थवा गृहेऽन्यस्मिन् वस्त्रालङ्कारशोभितम् । क्रोडे निधाय
तनयं प्राशयेत् पायसानृतम् । पञ्चप्राणाहुतेर्मन्त्रैर्भोजयित्वा
तु पञ्चधा । ततोऽन्नव्यञ्जनादीनां दत्त्वा किञ्चित् शिशो-
सुखे । शङ्खतूर्यादिघोषेण प्रायश्चित्तं समापयेत् ।

इत्यन्नप्राशनं प्रोक्तं चूडाविधिमतः शृणु । तृतीये पञ्चमे
वर्षे कुलाचारानुसारतः । चूडाकर्म शिशोः कुर्याद्वानसंस्का-
रसिद्धये । देवपूजादिधारान्तकर्म निष्पाद्य साधकः । सत्या-
न्नेरुत्तरे देशे वृषगोमयपूरितम् । तिलगोधूमसंयुक्तं शरावं
स्थापयेद् बधः । कवोष्यं सलिलञ्चापि क्षुरमेकं सुशोणितम् ।
आसाद्य तनयं तत्र जनकः स्वीयवामतः । सस्थाप्य जननीक्रोडे
कवोष्यसलिनैश्च तैः । वारुणं दशधा जप्त्वा सम्मार्ज्यं शिशुमूर्द्ध-
जान् । भायया कुशपत्राभ्यां जुष्टिमिकां प्रकल्पयेत् । भायां
लक्ष्मीं त्रिधा जप्त्वा गृहीत्वा लीहजं क्षुरम् । छित्त्वा तु जुष्टिका-
मूलं मातृहस्ते निवेशयेत् । कुमारमाता हस्ताभ्यामादाय
गोमयान्विते । शरावे स्थापयेज्जुष्टिं नापिताय पिता वदेत् ।
क्षुरमुण्डे शिशोः चौरं सुखं साधय ठह्वयम् । पठित्वा नापितं
पश्यन् सत्यनामनि पावके । प्रजापति समुद्दिश्य प्रदद्यादाहुति-
त्रयम् । नापितेन कृतचौरं स्थापयित्वा शिशुं ततः । वस्त्रा-

सङ्कारमाख्येन भूषयित्वाग्निसन्निधौ । स्ववामभागे संस्थाप्य
 खिष्टिकृद्दीममाचरेत् । प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा दद्यात् पूर्णा-
 हुतिं पिता । माया शिशो ! ते कुशलं कुरुतां विश्वकृद्भिः ।
 पठित्वैनं शिशोः कर्णं स्वर्णमय्या शलाकया । राजत्या लौहमय्या
 वा तत्र वेधं प्रकल्पयेत् । आपोद्दिष्टेति मन्त्रेण अभिषिच्य सुतं
 ततः । शान्त्यादिदक्षिणां कृत्वा चूडाकर्म समापयेत् । गर्भा-
 धानादिचूडान्तं समानं सर्वजातियु । शूद्रसामान्यजातीनां
 सर्वमेतदमन्त्रकम् । जातकर्मादिचूडान्तं कुमार्याश्चाप्यम-
 न्त्रकम् । कर्त्तव्यं पञ्चभिर्वर्णैरेकं निष्कृमणं विना ॥

अथोच्यते द्विजातीनामुपवीतिक्रियाविधिः । यस्मिन् कृते
 द्विजन्मानो देवैर्गैत्राधिकारिणः । गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे कुर्याद्दु-
 पनयं शिशोः । षोडशाब्दाधिको नोपनेतव्यो निष्क्रियो हि सः ।
 कृतनित्यक्रियो विद्वान् पञ्च देवान् समर्चयेत् । गौर्यादिमाह-
 काश्चैव वसुधारां प्रकल्पयेत् । वृद्धिश्चाहं ततः कुर्यात् देवता-
 पितृदत्तये । कुशण्डकोक्तविधिना धाराहोमान्तमाचरेत् ।
 प्रातः कत्वाशनं बालं सुस्नातञ्च खलङ्कृतम् । शिखां विना कृत-
 क्षीरं क्षौमाम्बरविभूषितम् । छायामण्डपमानीय समुद्रवहता-
 शितुः । समीपे चात्मनो वामे संस्थाप्य विमलासने । शिथं
 वदेद्ब्रह्मचर्यं कुरु वत्स ! ततः शिशुः । ब्रह्मचर्यं करोमीति गुरवे
 विनिवेदयेत् । ततो गुरुः प्रसन्नाका शिशवे शान्तचेतसे ।
 कापायवाससौ दद्याद्दोर्धापुष्टाय वर्चसे । मौञ्जीं कुशमयीं वापि
 त्रिवृत्तां ग्रन्थिसंयुताम् । तूष्णीञ्च मेखलां दद्यात् कापायवस्त्र-
 धारिणे । मायामुच्चार्य सुभगा मेखला स्याच्छुभप्रदा । इत्युक्त्वा
 मेखलां बद्धा मौनी तिष्ठेद् गुरोः पुरः । यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं
 ब्रह्मस्मृत्यैर्त्यत् सद्गर्जं पुरस्तात् । आयुष्यमग्रं प्रतिमुञ्च शुभं
 यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ मन्त्रेणानेन शिशवे दद्यात् कृष्णा-

जिनान्वितम् । यज्ञसूत्रपरिमाणन्तु मादृकामेदतन्त्रे एकादश-
पटले ॥ यज्ञसूत्रस्य यन्मानं तत् शृणुष्व वरानने । ऋग्वेदी
धारयेत् सूत्रं नाभेरूर्ध्वं स्तनादधः । यजुषां सूत्रमानं हि आश्वर्य्यं
शृणु शैलजे ! वाहुमूलप्रमाणेन यज्ञसूत्रं द्विजातिभिः । धारणीयं
प्रयत्नेन नान्यदघ्नं कदाचन । नान्यदघ्नं नान्यप्रमाणमित्यर्थः ।
सामगस्य दोर्घसूत्रं त्रिविधं वरवर्णिनि । ब्रह्मरन्ध्रान्नाभिदेश-
पर्यन्तं यज्ञसूत्रकम् । अथवापि च ग्रीवायामारोप्य नाभिमा-
सृशेत् । तस्मात् पृष्ठे मेरुदण्डपर्यन्तं यज्ञसूत्रकम् । अथवा
परमेशानि । प्रकारान्तरमुच्यते । ग्रीवाया दक्षिणाङ्गुष्ठपर्यन्तं
यज्ञसूत्रकम् । अथर्वो धारयेत् सूत्रं यत्नेन यजुषा मतम् ।
अथवा धारयेत् सूत्रं सामगस्य प्रमाणतः । अथवा धारयेत्
यज्ञसूत्रं परममोहनम् । आज्ञाचक्रान्नाभिदेशपर्यन्तं यज्ञ-
सूत्रकम् । एतत् सङ्केतमज्ञात्वा यं कुर्यात् सूत्रधारणम् । स
चण्डालसमो देवि । यदि व्याससमो भवेत् ॥ प्रसङ्गाद् यज्ञ-
सूत्रस्य कर्त्तनं जीवन्त्यासद्य लिख्यते ॥ गायत्रीतन्त्रे चतुर्थं
ब्राह्मणपटले ॥ कन्या च कर्त्तयेत् सूत्रं पतिपुत्रवती तथा ।
विधवाऽविधवा वापि पुत्रहीनापि ब्राह्मणी । क्षत्राणी वैश्यदारा
च कर्त्तयेत् तु शूद्रिणी । दीक्षिता यदि सा शूद्रा कर्त्तनेन च
निन्दिता । सच्छूद्रा यदि सा भद्रे । शूद्रा सा सूत्रकर्त्तने । अस-
च्छूद्रा महेशानि । निन्दिता सूत्रकर्त्तने । कार्पाससम्भवं सूत्रं
यज्ञसूत्रं विनिर्मितम् । सूक्ष्मातिसूक्ष्मं परमं सर्वदेवमयं
तथा ॥ इति निर्माणम् ॥ अणुग्रन्थिः । ग्रन्थिकाले स्मरद्विप्रान्
सूत्रं भवति मूर्त्तिसम् । ब्रह्मा च काश्यपो विप्रः सनकश्च स-
नन्दनः । सनत्सनातनो विप्रो नारदः कपिलस्तथा । मरीचि-
रत्रिः पुलहः पुलस्त्यो गौतमः क्रतुः । भृगुर्दक्षः प्रचेताश्च
वशिष्ठो वाल्मीकिस्तथा । द्वैपायनो भरद्वाजः शुको जैमिनि-

रेव च । विदूरथः शुनःशेफो जातुकर्णश्च रौरवः । श्रीर्षः
 संवर्त्तकः शुक्रः सुराचार्या वृहस्पतिः । चन्द्रः सूर्यो बुधः
 श्रीमान् यज्ञसूत्रस्य ग्रन्थिषु । तिष्ठन्तु मम वामांशे वामस्कन्धे
 त्वहर्निशम् । ब्रह्माद्या देवताः सर्वा यज्ञसूत्रस्य देवताः ॥ तथा ।
 जीवन्त्यास प्रवक्ष्यामि यज्ञसूत्रस्य संश्रुणु । यज्ञसूत्रं करे कृत्वा
 दक्षिणे द्विजसत्तमः । गायत्रीं प्रथमं जप्त्वा प्रणवं प्रजपेत् शतम् ।
 गायत्रीं पुनरुक्त्वा वै वामस्कन्धे निवेशयेत् । जीवन्त्यासं विना
 देवि ! यज्ञसूत्रञ्च सूत्रवत् ॥ महानिर्वाणे ॥ यज्ञोपवीतं
 दण्डञ्च वेणवं खादिरञ्च वा । पालाशमथवा दद्यात् क्षीरवृक्ष-
 समुद्भवम् । आपोहिष्ठेति मन्त्रेण मायया पुष्टितेन च । त्रिरा-
 वृत्त्या कुशाभोभिर्द्वंद्वदण्डोपवीतकम् । अभिषिच्य ततस्त्रोयैः
 पूरयेदालकाञ्जलिम् । तदञ्जलिं दिनेशाय दातारं ब्रह्मचा-
 रिणम् । तच्चचुरिति मन्त्रेण दर्शयेद्भास्कर गुरुः । दृष्ट्वा भास्क-
 रमाचार्या वदेन्माणवकं ततः । मम व्रते मनो धेहि मम चित्तं
 ददामि ते । जुपस्वैकमना वत्स ! मम वाचोऽस्तु ते शिवम् ।
 हृदि स्पृष्ट्वा पठित्वेन किनामासोति तं वदेत् । शिष्यस्वमुकशर्माहं
 भवन्तमभिवादये । कस्य त्वं ब्रह्मचारीति गुरौ पृच्छति पार्वति ॥
 शिष्यः सावहितो ब्रूयाद्भवतो ब्रह्मचार्यहम् । इन्द्रस्य ब्रह्म-
 चारो त्वमाचार्यस्ते हुताशनः । इत्युक्त्वा स गुरुः पश्चाद्देवेभ्यस्तं
 समर्पयेत् । त्वां प्रजापतये वत्स ! सवित्रे वरुणाय च । पृथिव्यै
 सर्वदेवेभ्यः सर्वदेवेभ्य एव च । समर्पयामि ते सर्वे रक्षन्तु त्वां
 निरन्तरम् । ततो माणवको वद्विं दक्षिणावर्त्मयोगतः । गुरुं
 प्रदक्षिणोक्त्य आसने पुनराविशेत् । गुरुः शिष्येण सम्पृष्टः समु-
 द्भवहुताशने । पञ्च देवान् समुद्दिश्य दद्यात् पश्चाद्भुतीः प्रिये ॥
 प्रजापतिस्ततः शक्ती विष्णुर्ब्रह्मा शिवस्तथा । मायादिवङ्गिजाया-
 स्तैर्जुहुयात् स्वस्त्रनामभिः । अनुक्तमन्त्रे सर्वत्र विधिरेप प्रकीर्तितः ।

ततो दुर्गा महालक्ष्मीः सुन्दरी भुवनेश्वरी । इन्द्रादिदशदिक्-
पाला भास्करादिनवग्रहाः । प्रत्येकनाम्ना हुत्वैतान् वाससाच्छाद्य
शालकम् । पृच्छेन्माणवकं प्राज्ञो ब्रह्मचर्याभिमानिनम् । को
वाश्रयस्ते तनय ! ब्रूहि किन्ते मनोगतम् । ततः शिष्यः साव-
हितो धृत्वा गुरुपदद्वयम् । करोतु मामाश्रमिणं ब्रह्मविद्योप-
देशतः । एवं प्रार्थयमानस्य दक्षकर्णं शिशोस्तदा । श्रावयित्वा
त्रिधा तारं सर्वमन्त्रमयं शिवे ! । व्याहृतित्रयमुच्चार्य सावित्रीं
श्रावयेद् गुरुः । ऋषिः सदाशिवः प्रोक्तश्चन्द्रोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
अधिष्ठात्री च सावित्री मोक्षार्थे विनियोगिता । अन्तर्गतं मह-
द्वर्चो वरणीयं यथात्मभिः । ध्यायेम तत् पदं सत्यं सर्वव्यापि
सनातनम् । यो भर्गः सर्वसाक्षी नो मनोबुद्धीन्द्रियाणि च ।
धर्मार्थकाममोक्षेषु प्रेरयेद्दिनियोजयेत् । इत्यमर्षयुतां ब्रह्म-
विद्यामासाद्य सद्गुरुः । शिष्यं नियोजयेद्देवि ! गृहस्थाश्रम-
कर्मसु । ब्रह्मचर्याश्रितं वेशं वल्केदानीं परित्यज । शान्भवो-
दितमार्गेण देवान् पितॄन् समर्चय । ब्रह्मविद्योपदेशेन पवित्रं
ते कलेवरम् । प्राप्ता गृहस्थाश्रमिता तदुक्तं कर्म कल्पय । उप-
वीतद्वयं दिव्यं वस्त्रालङ्करणानि च । गृहाण पादुकाच्छत्रं गन्ध-
माल्यानुलेपनैः । ततः कापायवसनं कृष्णाजिनसमन्वितम् ।
यज्ञसूत्रं नेत्रलाञ्छ दण्डं भिक्षाकरण्डकम् । आचारादर्जितां
भिक्षां समर्प्य गुरवे शिवे ! । शुभोपवीतयुगलं परिधायाम्बरे
शुभे । गन्धमाल्यधरस्तूपी तिष्ठेदाचार्यसन्निधौ । ततो गृहस्था-
श्रमिण शिष्यमेतद्वेद् गुरुः । जितेन्द्रियः सत्यवादी ब्रह्मविद्या-
रतो भव । स्वाध्यायाश्रमकर्माणि यथाधर्मेण साधय । इत्यादिश्च
त्विदं पद्यात् समुद्भवहृताशने । भायादिप्रणवान्तेन भूर्भुवः-
स्वस्त्रयेण च । श्रावयित्वां त्रिधाचार्यः खिट्ठिकृडोममाचरेत् ।
दत्त्वा पूर्णाहुतिं भद्रे ! व्रतकर्म समापयेत् । वीजसेकादिसं-

ध्वात्वैकैकं समुद्दिश्य जुहुयात् संस्कृतेऽनले । भार्यायाः पा
 युगलं गृह्णीयात्तान्युदीरयन् । पाणिं गृह्णामि सुभगे ! गुरुं
 रता-भव । गार्हस्थ्यं धर्मकर्मण्यथावदनुशीलय । धृतेन स्त्रा
 दत्तेन लाजैर्भ्रात्राहृतैः शिवे ! । प्रजापतिं समुद्दिश्य दद्या
 द्वे चाहुती वरः । प्रदक्षिणीकृत्य वज्रमुत्थाय भार्यया सह । दु
 शिवं रमां विष्णुं ब्राह्मीं ब्रह्माणमेव च । युग्मं युग्मं समुद्दि
 विस्त्रिधा हवनं चरेत् । अशमखडलिकासप्तारोहौ कुर्यादम
 न्नकम् । निशायाञ्चेत्तदा स्त्रीभिः पश्येद्दधून्नामरुन्धतीम् । प्रत्या
 हृत्यासने सम्यगुपविश्य वरस्तदा । खिटिकुडोमपूर्णाहुत्यन्त
 कर्म समापयेत् । ब्राह्मो विवाहो विद्धिती दोषहीनः सवर्णया
 कुलधर्मानुसारेण गोत्रभिन्ना सपिण्डजा । ब्राह्मोद्वाहेन या
 याह्या सैव पत्नी गृहेश्वरी । तदनुज्ञां विना ब्राह्मविवाहं ना
 चरेत् पुनः । अस्या अपत्ये तदंशे विद्यमाने कुलेश्वरि । ॥

अथ महानिर्वाणतन्त्रोक्तदशसंस्कारप्रयोगः । संस्कारै-
 विना देवपैत्रकर्मानधिकारितया सर्वैर्विप्रादिभिर्वर्णैः स्वस्व-
 वर्णोक्ताः संस्काराः कार्याः । दश संस्कारास्तु वीजसेकपुंसवन-
 सोमन्तोन्नयनजातकर्मनामकरणनिष्क्रमणान्नप्राशनचूड़ीपनयन-
 विवाहाः । ततः शूद्राणामधमशूद्राणामुपनयनं नास्ति तेषां
 नवैव संस्काराः । ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानास्तु दशसंस्कारा इति ॥

अथ गर्भाधानम् । कृतनित्यक्रिय आसने उपविश्य दोक्षा-
 पङ्क्तिलिखित्यमाणमन्त्रैर्घटान् संस्थाप्य तत्र ब्रह्मदुर्गागणेश-
 विष्णुसूर्यशिवब्राह्मिणादिनवग्रहेन्द्रादिदशदिक्पालान् सम्पूज्य
 ततो गौर्यादिषोडशमाढकाः पूजयेत् । षोडशमाढकास्तु ॥
 गौरो पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया । देवसेना स्वधा
 स्वाहा शान्तिः पुष्टिर्धृतिः चमा ॥ आत्मदेवता कुलदेवता एता-
 अत्यः । पूजाक्रमस्तु ॥ अर्घ्यस्थापनं कृत्वा ब्रह्मपत्निलिः । स्त्री

प्रायान्तु मातरः सर्वास्त्रिदशानन्दकारिकाः । विवाहव्रतयज्ञानां
 सर्वाभीष्टं प्रकल्पयताम् । यानशक्तिसमारूढाः सौम्यमूर्त्तिधराः
 सदा । आयान्तु मातरः सर्वा यज्ञोत्सवसमृद्धये ॥ इति मातृ-
 कागणमावाह्यं ह्रीं गौर्यै मात्रे नम इति पाद्यादिभिर्यथाशक्ति
 सम्पूज्य एव पद्मायै मात्रे नम इत्यादिभिः षोडशमातृकार्चनं
 स्वशक्त्या विधाय नाभिमात्रायां भित्तौ प्रादेशमात्रमध्ये सिन्दू-
 र्णेण रक्तचन्दनेन वा सप्त वा पञ्च वा विन्दून् दद्यात् । ततः
 प्रत्येकविन्दौ क्लीमिति ह्रीमिति श्रीमिति वीजत्रयेणाविच्छिन्ना
 घृतधारां दत्त्वा तत्र वसुं यजेत् । ततो हीमप्रकरणलेख्य-
 स्थण्डिलादिवह्निस्थापनान्तं कर्म कृत्वा होमद्रव्याणि संस्कृत्य
 प्राजापत्य चरुं अपयेत् । ततो वायुनामानमग्निं ध्यात्वा आवाह्यं
 घृतेन पाद्यादिभि सम्पूज्यं धाराहोमान्तं कर्म कृत्वा ह्रीं प्रजा-
 पतये स्वाहा इति मन्त्रेण चरुणा वारत्रय जुहुयात् । ततो ह्रीं
 विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि यच्छतु । आसिञ्चतु प्रजा-
 पतिर्धाता गर्भं दधातु ते । स्वाहा इत्यनेन चरुणा वारमेकं जुहु-
 योत् । तत आज्येन चरुणा साज्येन न चरुणा वा सूर्यप्रजा-
 पतिविष्णुन् ध्यात्वा ह्रीं सूर्याय स्वाहा ह्रीं प्रजापतये स्वाहा
 ह्रीं विष्णवे स्वाहा इति मन्त्रत्रयेण प्रत्येकं जुहुयात् । ततः
 सिनीवालीसरस्वत्यश्विनान् ध्यात्वा ह्रीं । गर्भं धेहि सिनीवालीं
 गर्भं धेहि सरस्वतीं । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्ता पुष्करस्रजौ ॥
 स्वाहा इत्यनेन घृतेन जुहुयात् । ततो मनसा रवि विष्णु ध्यात्वा
 क्लीं स्त्रीं ह्रीं श्रीं हुमित्यमुष्यै पुत्रकामायै गर्भमाधेहि स्वाहा ।
 इति मन्त्रेणाज्येन जुहुयात् । ततो विष्णुं मनसा ध्यात्वा ह्रीं ।
 यथेय पृथिवी देवी ह्युत्ताना गर्भमादधे । तथा त्व गर्भमाधेहि
 दशमे कासि सूतये ॥ स्वाहा इति मन्त्रेणाज्येन जुहुयात् ।
 ततः पुनरपि विष्णुं मनसा ध्यात्वा ह्रीं । विष्णोर्ज्येष्ठेन रूपेण

नार्य्यामखां वरीयसम् । सुतमाषेहि ! स्वाहा इत्यनेनाग्नेन च उ-
यात् । ततः क्लीं ह्रीं श्रीं ह्रीं क्लीं ह्रीमिति मन्त्रेण वध्वाः श्रित-
स्येत् । ततः पुत्रवतीभिर्नारीभिः परिवेष्टितो हस्ताभ्या वध्वा
शिर आलभ्य विष्णुं दुर्गां विधिं सूर्यश्च ध्यात्वा तस्याः क्रोडा-
श्ले फलत्रयं पतिर्दद्यात् । ततः स्त्रिष्टिकृतं हुत्वा प्रायश्चित्त-
होमं कुर्यात् । ततः प्रदोषसमये गौरीसहितशङ्करं सम्पूज्य
भास्करार्घ्यं दद्यादिति । ततस्तद्रात्रान्यरात्रौ वा युस्मायां
भार्य्या सह भवनान्तरं गत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा पत्नीं
संस्पृश्य शय्याशोधनं कुर्यात् । यथा । ह्रीं आवयोः सुप्रजायै-
त्वं शय्ये ! शुभकरी भव । ततो भार्य्या सह शय्यामारुह्य
प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा उपविश्य स्त्रियं पश्यन् तन्मस्तके हस्तं
दत्त्वा वामेन पाणिना तामालिङ्ग्य तस्याः शीर्षे क्लीमिति शतधा
चिवुक्ते ऐमिति शतधा कण्ठे श्रीमिति विंशतिधा स्तनद्वन्द्वे
श्रीमिति शतधा हृदये ह्रीमिति पञ्चविंशतिधा जम्बा योनौ
करं दत्त्वा क्लीं ऐमिति अष्टोत्तरशतं जम्बा लिङ्गेऽपि ऐं क्लीमि-
त्यष्टोत्तरशतं जपेत् । ततो ह्रीमिति मन्त्रेण योनिं विकाश्य
सुतप्राप्तये स्त्रियमुपगच्छेत् । ततो रेतःपातसमये विश्वकर्माणं
ध्यात्वा नाभेरधस्तात् चित्कुण्डे रेतः पातयेत् । शुक्रपातान्त-
समये इमं पठेत् । ह्रीं । यथाग्निना सगर्भा भूर्ध्वार्यथा वज्रधा-
रिणा । वायुना दिग्गर्भवती तथा गर्भवती भव ॥ इति गर्भा-
धानम् ॥

अथ पुंसवनम् । पतिः कृतनित्यक्रियः पञ्चदेवतापूजादिद्वि-
त्याहान्तं गर्भाधानपद्धत्युक्तं विधाय ततो वल्लिस्थापनाद्रि कृत्वा
चन्द्रनामानमग्निं ध्यात्वावाह्य सम्पूज्य प्राजापत्यं चरुं पचेत् ।
ततो गव्ये दधि यवमेकं द्वौ माषौ च निक्षिप्य स्त्रियं शृच्छेत् ।
हे भद्रे ! किं त्वं त्रिः कृतं पिबसि इति । ततः स्त्री ब्रूयात् मया

पुंसवने कृतं पीयते । इत्युक्त्वा यवमापयुतदधिप्रसृतिवयं
 पिबेत् । ततो जीववत्साभिर्वनिताभिस्तां यागस्थानं समान-
 येत् । ततो वामभागे तां संस्थाप्य चरुमानीय ह्रीं हुं ये चात्र
 विघ्नकर्तारो ये च गर्भविनायकाः । भूताः प्रेताः पिशाचाश्च
 वेताला बालघातकाः । तान् सर्वान्नाशय नाशय गर्भरक्षां कुरु
 स्वाहा । इत्यनेन मन्त्रेण रचोघ्नं विचिन्त्य प्रजापतिञ्च ध्यायन्
 चरुणा द्वादशाहुतीर्जुहुयात् । ह्रीं चन्द्रमसे स्वाहेति मन्त्रेण
 पञ्चाहुतीर्दद्यात् । ततो भार्याहृदि सृष्ट्वा ह्रीं श्रीमिति मन्त्रं
 शतं जपेत् । ततः खिष्टिक्रदोमस्तदनन्तरं प्रायश्चित्तहोमादि-
 वद्धिविसर्जनान्तं कर्म कृत्वा दक्षिणाच्छिद्रावधारणान्तं कुर्या-
 दिति पुंसवनम् ॥

अथ पञ्चामृतदानम् । तत्तु गर्भजननमासावधिके पञ्चमे
 मासि गर्भिण्यै देयम् । पञ्चामृतन्तु समांशेन दधिमधुदुग्ध-
 घृतशर्करामिश्रितरूपम् । अनेन स्त्रिया देहशुद्धिर्भवति । तत्र
 प्रत्येकं द्रव्ये ऐं ह्रीं श्रीं ह्रीं हुं लमिति पञ्चधा जप्या सन्निश्चय
 गर्भिणीं प्राशयेदिति पञ्चामृतदानम् ॥

अथ सोमन्तोन्नयनम् । तत्तु पष्ठेऽष्टमे वा मासि कर्तव्यम् ।
 तत्राशक्तावपत्यजननात् पूर्वं कार्यम् । तत्र पतिः पञ्चदेवता-
 ज्ञादिधारोहोमान्तं गर्भाधानप्रकरणोक्तं विधाय स्त्रिया सह्या-
 जने उपविश्य शिवनामानमग्निं ध्यात्वा आवाह्य यथाशक्ति
 सम्पूज्य ह्रीं विष्णवे स्वाहा ह्रीं भास्वते स्वाहा ह्रीं धात्रे स्वाहा
 इत्याहुतिवयं दद्यात् । ततः सोमं ध्यात्वा ह्रीं सोमाय स्वाहा
 इति सप्तधा जुहुयात् । अश्विनौ वासवं विष्णु शिवं दुर्गाञ्च
 प्रजापतिञ्च ध्यात्वा प्रत्येकं पञ्चाहुतोर्दद्यात् । ततः पतिः
 स्वर्णकङ्कतिकां दक्षिणहस्तेन गृहीत्वा स्त्रियाः सोमन्ताङ्गके-
 शान्तपाशे निवेश्य शिवं विष्णुं विधिञ्च ध्यायन् ह्रीं । भार्ये)

कल्याणि ! सुभगे ! दशमे मासि सुव्रते । सुप्रसूता भव
प्रीता प्रसादाद्विश्वकर्म्मणः । आयुष्मति ! कङ्कतिका वर्षस्त्री ते
शुभं कुरु ॥ इति पठेत् ॥ ततः स्विष्टिक्लृप्तोमप्रायश्चित्तहोमौ
कृत्वा दक्षिणामग्निसर्जनादिकञ्च कुर्यादिति सीमन्तोन्न-
यनम् ॥

अथ जातकर्म । जातमात्रबालकं पिता स्वर्णं दत्त्वा पश्येत् ।
ततो गृहान्तरे गर्भाधानपञ्चत्युक्तं षष्ठदेवतापूजादिधाराहोमान्तं
कर्म कृत्वा पञ्चाहुतोर्दद्यात् । ह्रीमग्नये स्वाहा ह्रीमिन्द्राय
स्वाहा ह्रीं प्रजापतये स्वाहा ह्रीं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ह्रीं
ब्रह्मणे स्वाहा । इत्येभिर्मन्त्रै रिति । ततः कांस्यपात्रसमांशेन
मधुसर्पिणी समानीय तदुपरि ऐमिति सप्तधा जप्त्वा । ह्रीं । आयु-
र्वर्द्धो बलं मेधा वर्द्धतां ते सदा शिशो ! । इति मन्त्रेण दक्षिण-
हस्तानामिकया शिशुं प्राशयेत् । इत्यायुर्जननं कृत्वा पिता
गुप्तं नाम कुर्यात् । ततो जन्मदिनावधि त्रिदिनाभ्यन्तरे श्वेत-
दूर्वाभिः स्वर्णशलाकया वा मधुना बालकस्य जिह्वायां वाग्भव-
कूटं लिखेत् । अनेन वाग्भवकूटेन बालकः पण्डितः सुकविः
शब्दालङ्कारविद्वि भवति । यदौमं मन्त्रं कृतपुरश्चरणो मूर्खस्य
शिरसि हस्तं दत्त्वा अष्टोत्तरशतं जपेत्तदा सोऽपि श्लोकं करि-
ष्यति । यदि चेमं मूकस्य जिह्वायां न्यसेत्तदा सोऽपि कवि-
र्भवति । अथ वा द्वितीयायास्त्राक्षरीं दूर्वया बालकस्य जिह्वीष्टौ
सम्प्राज्यं पंक्तिद्वयेन लिखेत् । तत्र क्रमः । नाडीच्छेदात् प्रागे-
कादशाहे द्वादशाहे मासान्ते वा यथाशक्ति उपचारिण तां देवतां
सम्पूज्य मन्त्रं लिखेत् । यदि पिता न देशस्थस्त्रदा पितृव्यादि-
रेतत् कुर्यात् । अथवा श्वेतदूर्वया कुलदेवतामन्त्रं बालक-
स्यौष्ठे लिखेत् । स बालो वाग्मी द्रुतकविर्भवेत् । ततः स्विष्टि-
क्लृप्तोमादिवह्निसर्जनान्तं कर्म कुर्यात् । कुमार्या अर्घ्यं

विममन्त्रकं कुर्यात् । तत् उत्साहपूर्वकं धात्री नाडीं छिन्द्यात् ।
।दनन्तरमशीचं भवतीति जातकर्म ॥

अथ नामकरणम् । षष्ठेऽष्टमे वा मासि प्रकाशतो नाम
कुर्यात् । तत्र माता शिशुं स्नापयित्वा नवे अश्वरे परिधाप्य
पत्युः पार्श्वं वामकोडासनमागत्य बालं प्राङ्मुखं स्थापयेत् ।
ततः पिता सहिरण्यकुशजलेन शिशोर्मूर्धानमभिपिच्छेदेभि-
र्मन्त्रैर्यथा । ह्रीं जाङ्गवी यमुना रेवा सपवित्रा सरस्वती ।
नर्मदा वरदा कुम्भी सागराश्च सरांसि च । एते त्वामभिपिञ्चन्तु
धर्मकामार्थसिद्धये । ह्रीं । आपोहिष्ठामयो भुवस्ता न ऊर्जो
दधातन महेरणाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाज-
यतेह नः । उयतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्ष-
याय जिवथ । आपो जनयथा च नः । इत्यभिपिच्य पूर्वव-
द्विस्वापनादिधाराहोमान्तं कर्म कृत्वा पार्थिवनामानमग्निं
ध्यात्वा स्वल्पाक्षरं सुखोच्चार्यं नाम त्रिधा पिता थावयित्वा
ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् । ततः स्विष्टिकृद्धोमान्तं कर्म समा-
पयेत् । एतत् कर्म कन्याया अप्यमन्त्रकं कर्त्तव्यमिति नाम-
करणम् ॥

अथ निष्क्रमणम् । निष्क्रमणन्तु चतुर्थे मासि षष्ठे वा
कुर्यात् । तत्र पिता कृतनित्यक्रियो गणेशं सम्पूज्य शिशुं स्नाप-
यित्वा वस्त्रालङ्कारैर्भूषयित्वा अग्रे संस्थाप्य ह्रीं ब्रह्मा विष्णु-
रित्यादिप्रमाणप्रकरणोक्तं पठित्वा बालकमङ्गे निधाय गीत-
वाद्यपुरःसरं सानन्देः स्रजनैर्वृतो वह्निर्निष्क्रामयेत् । ततः
कियदूरं गत्वा ह्रीं तच्चतुर्देवहितमिति मन्त्रेण बालकं सूर्यं
दर्शयेत् । ततो गृहमागत्य सूर्याधिार्घ्यं दत्त्वा स्वजनान् भोजये-
दिति निष्क्रमणम् ॥

*अथान्नप्राशनम् । तत्र षष्ठे मासि अष्टमे वा पिढभ्राता

पिता वा अन्नप्राशनक्रियां कुर्यात् । तत्र कृतनित्यक्रियः पूर्ववत्
सगणाधिपगौर्यादिकं सम्पूज्य शुचिनामानमग्निं संस्कृत्य
प्रागुक्तधाराहोमान्तं कर्म समाप्य पञ्चाहुतीर्जुहुयात् । यथा
ऋषीं अग्नये स्वाहा ऋषीं इन्द्राय स्वाहा ऋषीं प्रजापतये स्वाहा
ऋषीं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ऋषीं ब्रह्मणे स्वाहा । इति हुत्वा
तत्रान्यस्मिन् गृहे वा बालकं क्रोडे कृत्वा पञ्चप्राणाहुतिमन्त्रैः
पायसं पञ्चधा भोजयित्वा शिशोर्मुखे किञ्चिदन्नव्यञ्जनादि
दत्त्वा आचामयेत् । ततो गीतवाद्यपुरःसरं प्रायश्चित्तहोमादि
समापयेदित्यन्नप्राशनम् ॥

अथ चूडाकरणम् ॥ तृतीये वर्षे पञ्चमे कुलाचारप्राप्ते वा
चूडाकरणम् । तत्र कृतनित्यक्रियः सगणाधिपमातृकादिपूजा
विधाय सत्यनामानमग्निं संस्कृत्य धाराहुत्यन्तं कर्म समाप्याग्ने-
रुत्तरे तित्तगोधूमसहितं वृषगोमयपूर्णं नवशरावं स्थापयेत्
कवोष्णं जलं शार्णितं चुरच्च । ततः पिता स्वयामे जननी-
क्रोडे बालकं निधाय वमिति दशधा जघ्ना तेन कवोष्णतोयेन
केशान् सम्मार्ज्यं ऋषीमिति मन्त्रेण कुशपत्रद्वयनिर्मितजुष्टिका-
मेकां तत्र बध्नीयात् । ततो मायालक्ष्मीवीजद्वयं त्रिधा जघ्ना
लोहजं चुरं गृहीत्वा सजुष्टिककेशमुपमूलं छिन्द्यात् । ततः
कुमारमाता तं सजुष्टिककेशं हस्ताभ्यां गृहीत्वा तस्मिन् गोम-
यान्वितनवशरावे स्थापयेत् । ततः पिता नापिताय ब्रूयात् ।
चुरमुण्डे शिशोः चौरं सुखं साधय स्वाहा । इति पठित्वा
बालकं पश्यन् सत्यनामानौ ऋषीं प्रजापतये स्वाहा इति त्रिवारं
जुहुयात् । ततः कृतचौरं स्नातं समलङ्कृतं समाल्यं बालं वाम-
भागे संस्थाप्य खिट्टिकृतप्रायश्चित्तहोमं हुत्वा पूर्णाहुतिं दद्यात् ।
ततो ऋषीं शिशो ! ते विश्वकर्मा कुशलं कुरुतामिति पठित्वा स्वर्ण-
मय्या राजत्ना शलाकया वा शिशोः कर्णद्वये वेधं कल्पयेत् ।

तत आपोहिष्ठेत्यादिमन्त्रेण तमभिपिच्य शान्त्यादिकं कृत्वा दक्षिणां कुर्यादिति चूडाकरणम् ॥

गर्भाधानाद्विचूडान्तं कर्म सर्वजातिषु समानं केवलं शूद्राणांमिदं सर्वममन्त्रकमिति ॥ अथोपनयनम् ॥ गर्भाष्टमेऽष्टमेऽष्टे वा उपनयनं कर्तव्यमिति । षोडशशब्दपर्यन्तमनुपनीतस्य बालस्य दैवपैत्रक्रियायां नाधिकारः ॥ तत्र कृतनित्यक्रियः सगणाधिपमाह्वपूजादिवृद्धियाह्वान्तं कर्म कृत्वा कुशण्डिकोक्तविधानेन समुद्भवनामानमग्निं संस्थाप्य धाराहीमान्तं कर्म कृत्वा प्रातः कृताशनं शिखां विना मुण्डितशिरसं सुस्नातं श्रौमास्वरधरं स्वलङ्घितं बालं छायामण्डपमानीय वह्निः समीपे स्वामे शुद्धासने उपवेशयेत् । ततो ह्रीं ब्रह्मचर्यं कुरु इति गुरुः । ह्रीं ब्रह्मचर्यं करोमिति शिष्यो ब्रूयात् । ततो गुरुस्तस्मै शिष्याय कापाये वाससी कुशमयीं मेखलाञ्च दद्यात् । ह्रीं सुभगा मेखला शुभप्रदा स्यादिति पठित्वा शिष्यो मौनी तिष्ठेत् । ह्रीं यज्ञोपवीतमिति मन्त्रं पठित्वा गुरुः शिष्याय कृष्णाजिनयुक्तयज्ञोपवीतं दद्यात् । वेदभेदे सूत्रमानन्तु प्रमाणमध्ये अनुसन्धेयम् । पुनर्यज्ञोपवीतमात्रं वंशदण्डञ्च दद्यात् पालाशञ्च । ततो मायापुटितापोहिष्ठादिमन्त्रेण त्रिपत्रकुशेन धृतकाय वस्त्रमेखलाजिनयज्ञसूत्रदण्डं शिष्यमभिपिच्य तीयेन तदञ्जलिं पूरयेत् । ततः सूर्यायाञ्जलिं दापयित्वा बालं ह्रीं तच्चक्षुरिति मन्त्रेणादित्यदर्शयेत् । ततो गुरुर्माणवकहृदयं स्पृष्ट्वा ह्रीं मम व्रते ते इति मन्त्रं पठित्वा किं नामासि इति पृच्छेत् । ततः शिष्यः शीघ्रसुकनामाहं त्वामभिवादये इति वदेत् । ततो गुरुः कस्य त्वं ब्रह्मचारीति । शिष्यः भवतो ब्रह्मचार्यहम् । ततो गुरुः इन्द्रस्य ब्रह्मचारी त्वमाचार्यस्ते हुताशनः । इत्युक्त्वा ह्रीं प्रजापतये वक्ष इति मन्त्रेण माणवकं समर्प्य दक्षिणावर्तयोगेन वह्निं प्रद-

क्षिणीकारयित्वा आसने उपवेशयेत् । ततः शिष्येण सृष्टो गुरुः
 ह्रीं प्रजापतये स्वाहा । ह्रीं इन्द्राय स्वाहा । ह्रीं विष्णवे
 स्वाहा । ह्रीं ब्रह्मणे स्वाहा । ह्रीं शिवाय स्वाहा । ततो
 मायादिस्वाहान्तेन नाम्ना दुर्गालक्ष्मीसुन्दरीभुवनेश्वरीन्द्रादिदश-
 दिक्पालभास्करादिनवग्रहेभ्यः स्वस्वनाम्ना प्रत्येकं जुहुयात् । ततो
 माणवकं वाससा आच्छाद्य को वायमस्ते तनय ! बृद्धि किल्ले
 मनोगतम् । ततः शिष्यो गुरुपादद्वयं धृत्वा करोतु मामाश्र-
 मिणं ब्रह्मविद्योपदेशतः । इति प्रार्थयमानस्य शिष्यस्य दक्षकणं
 त्रिधा प्रणवं संश्राव्य संश्राव्यहृतिकां सावित्रीं श्रावयेत् । अन्या-
 ब्रह्मविद्या । गायत्र्याः सदाशिव ऋषिरनुष्टुप्छन्दः सावित्री
 देवता मोक्षार्थं विनियोगः । तदर्थं च ज्ञापयेत् । ततो माणवको
 भिक्षां कुर्यात् । ततो गुरुः ह्रीं ब्रह्मचार्युक्तवेशमिति पठेत् ।
 ततो माणवकः कपायवस्त्रं सङ्कणाजिनयज्ञसूत्रं मेखलां दण्डं
 भिक्षाकरण्डमजितभिक्षाञ्च गुरवे निवेद्य शृङ्गयज्ञोपवीतद्वयं
 गुक्तवस्त्रद्वयञ्च परिधाय धृतगन्धमाल्य आचार्यसन्निधौ तूष्णीं
 तिष्ठेत् । ततो गुरुः । ह्रीं जितेन्द्रियः सत्यवादीत्यादि पठित्वा
 शिष्येण श्रावयेत् । यथा । ह्रीं ॐ भूः स्वाहा ह्रीं ॐ भुवः स्वाहा
 ह्रीं ॐ स्वः स्वाहा इत्यनेन । ततः खिष्टिकृद्बोमादिदक्षिणान्तं
 कर्म समापयेदित्युपनयनम् ॥

अथ विवाहः । तत्र कृतनित्यक्रियः पञ्चदेवतापूजादिवृद्धि-
 श्राद्धान्तं कर्म कृत्वा रात्रौ गीतवाद्यपुरःसरं वरं क्षायामण्डप-
 मानीय पूर्वाभिसुखमासने समुपवेशयेत् । ततो ब्राह्मणैः
 पुण्याहं वाचयित्वा ह्रीं साधुभवानास्तामिति वरं पृच्छेत् । ततो
 वरः । ह्रीं साध्वहमासे इति वदेत् । ह्रीं अर्धयिष्यामो भवन्त-
 मिति वरं पृच्छेत् । ह्रीमर्चय इति वरो वदेत् । ह्रीं पादं सम-
 र्पयामीत्यादिना पाद्यार्घ्याचमनीयगन्धपुष्पवस्त्रालङ्कारयज्ञसूत्रैर्वर-

मभ्यर्च्य ह्रीं मधुपर्कं समर्पयामीति वरहस्ते मधुपर्कं समर्पयेत् ।
ततो वरो मधुपर्कं गृहीत्वा वामहस्ते निधाय दक्षिणहस्ताना-
मिकाङ्गुष्ठाभ्यां ह्रीं प्राणाय स्वाहा ह्रीं अफानाय स्वाहा ह्रीं समा-
नाय स्वाहा ह्रीं उदानाय स्वाहा ह्रीं ज्यानाय स्वाहा इति
मन्त्रेण तन्मधुपर्कद्रव्यं पञ्चधा आघ्राय तत्पात्रमुदीचां दिशि
स्थापयेत् । ततो वराय पुनराचमनीयं दत्त्वा दाता दूर्वाक्ष-
ताभ्यां वरस्य दक्षिणं जानु स्पृष्ट्वा विष्णुरोम् तत्सदद्य अमुके
मासि अमुकराशिस्ये भास्करे अमुके पत्रे अमुकतिथौ अमुक-
गोत्रः श्रीअमुकदेवशर्मा अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकदेवशर्मणः
प्रपौत्रं पुनर्गोत्राद्युल्लिख्यामुकदेवशर्मणः पौत्रं पुनर्गोत्राद्युल्लि-
ख्यामुकदेवशर्मणः पुत्रं पुनर्गोत्रादिद्वितीयान्तमुल्लिख्य श्रीअमु-
कदेवशर्माणमर्चितं वरम् । एव गोत्रप्रवरनामपठान्तं प्रपिता-
महपितामहपितृणामुक्त्वा यथाक्रमं प्रपौत्रीं पौत्रीं पुत्रीञ्चोक्त्वा
अमुकगोत्राममुकप्रवरां श्रीअमुकीदेवीं ब्राह्मविवाहेन दातुं
भवन्तमहं वृणे इति वदेत् । वरस्तु ह्रीं वृतोऽस्मीति वदेत् ।
तदा यथाविहितं विवाहकर्म कुरु । वरः ह्रीं यथाज्ञानतः
करवाणीति । ततः सवस्त्रालङ्कारां कन्यां छायामण्डपमानीय
वरसन्मुखे स्थापयेत् । ततो वरहस्ते कन्याहस्तं नियोज्य
फलरत्नादिकं दत्त्वा प्राग्बत् सौरमासाद्युल्लेखानन्तरं प्रपितामह-
पितामहपितृणां गोत्रप्रवरनामपठान्तमुल्लिख्य यथाक्रमं प्रपौ-
त्राय पौत्राय पुत्राय इत्युक्त्वा अमुकगोत्राय अमुकप्रवराय श्रीअ-
मुकदेवशर्मणे वराय इत्युच्चार्य कन्यायाञ्च प्रपितामहपितामह-
पितृणा पठान्तं गोत्रप्रवरनामोल्लिख्य प्रपौत्रीं पौत्रीं पुत्रीमिति
यथासम्भवमुच्चार्य अमुकगोत्राममुकप्रवरां श्रीअमुकीदेवीं कन्या-
मित्यन्तं त्रिरुच्चार्य एनामर्चितां साच्छादनालङ्कारां प्रजापति-
देवताममुककामस्तुभ्यमहं सम्मददे । इति वराय द्रव्यात् ।

परः स्वस्तीति स्त्रीकुर्यात् । ततः सम्प्रदाता धर्मे चार्थे च कामि
 च भवता भार्यया सह वर्जितव्यम् । वरो वाढमित्युक्त्वा काम-
 स्तुतिं पठेत् । ततः सम्प्रदाता कन्याजामातरौ ह्रीं प्रजापति-
 प्रसादेनेत्यादि आवयित्वा वस्त्रेणाच्छाद्य सुमङ्गलपुरःसरैर्वर-
 कन्ययोः परस्परमुखावलोकं कारयेत् । ततः काञ्चनादिकं
 वराय दक्षिणां दत्त्वा अच्छिद्रावधारणं कुर्यात् । ततो वरस्त्र-
 द्रात्री परदिवसे वा कुशण्डिकोक्तविधानेन योजकनामान्नि
 संस्वाप्य प्राजापत्यं चरुं अपयेत् । ततो धाराहीमान्तं कर्म
 कृत्वा ह्रीं शिवाय स्वाहा । ह्रीं दुर्गायै स्वाहा ह्रीं विष्णवे स्वाहा
 ह्रीं ब्रह्मणे स्वाहा ह्रीं इन्द्राय स्वाहा इति जुहुयात् । ततो ह्रीं
 पाणिं गृह्णामीति मन्त्रं पठित्वा भार्यायाः पाणिं गृह्णीयात् ।
 ततः कन्या हस्तस्थेन स्वामिदत्तेन घृतेन भ्रात्राद्याहृतलाजैः
 प्रजापतिमुद्दिश्य ह्रीं प्रजापतये स्वाहा इति चतुर्धा जुहुयात् ।
 ततो भार्यया सह उत्थाय वङ्गिं प्रदक्षिणोक्त्य ह्रीं दुर्गाशि-
 वाभ्यां स्वाहा ह्रीं ब्राह्मीब्रह्मभ्यां स्वाहा । इति विधा हुत्वा
 अश्मारोहणसप्तपदीगमने अमन्त्रकं कारयेत् । रात्रौ चेदोम-
 स्तदा स्त्रीभिः सह चन्द्रमरुन्धतीञ्च पश्येत् ॥ ततः खिष्टिक-
 होमादिदक्षिणान्तं कर्म समापयेत् ॥ इति विवाहः ॥

इति श्रोप्राणतोषिण्यां द्वितीये धर्मकाण्डे संस्काररूपग्रन्थि-
 कथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः ॥

वक्ष्यमाणवचनेर्दीक्षाया अपि संस्काररूपत्वात् संस्कारमध्ये
 वक्तव्यत्वमुचितम् । तस्या गुरुमूलतया त्वादौ गुरुप्रकरणमु-
 च्यते । तत्र गुरुलक्षणं शारादायां द्वितीयपटले ॥ माढतः पिढतः
 शुद्धः शुद्धभावो जितेन्द्रियः । सर्वागमानां सारज्ञः सर्वशास्त्रार्थ-
 तत्त्ववित् ।, परोपकारनिरतो जपपूजादितत्परः । अमोघ-
 वचनः शान्तो वेदवेदाङ्गपारगः । योगमार्गार्थसन्धायो देवता-

हृदयङ्गमः । इत्यादिगुणसम्पन्नो गुरुरागमसम्मतः । देवता-
वत् हृदयङ्गमो मनोहर इत्यर्थः ॥ विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले-
ऽपि ॥ सर्वशास्त्रपरो दक्षः सर्वशास्त्रार्थवित् सदा । सुवचाः
सुन्दरः स्वाङ्गः कुलीनः शुभदर्शनः । जितेन्द्रियः सत्यवादी
ब्राह्मणः शान्तमानसः । पितृभाट्टहिते युक्तः सर्वकर्मपरायणः ।
आश्रमी देशस्वामी च गुरुरेवं विधीयते ॥ आश्रमी गृहस्थः ।
तथाच मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे त्रयोदशपटले ॥ मध्यदेशसमुद्भूतः
शान्तः सर्वगुणैर्युतः । पुत्रदारैश्च सम्पन्नो गुरुरागमसम्मतः ॥
मध्यदेशसमुद्भूत इति श्रेष्ठत्वदर्शनार्थम् । तत्रमाणन्तु तन्त्रसार-
कारेणैव लिखितमतोऽत्र न प्रयोजनमिति गुरुलक्षणम् ॥ रुद्र-
जामले पूर्वखण्डीयपञ्चदशपटलोत्तरखण्डीयद्वितीयपटलयोः ।
आदौ साधकदेवश्च सदाचारमतिः सदा । पशुभावस्ततो वीरः
सायाङ्गे दिव्यभाववान् । एतेषां भाववर्गाणां गुरुर्वेदान्तपारगः ।
शान्तो दान्तः कुलीनश्च विनोतः शुद्धवेशवान् । शुद्धाचारः सुप्र-
तिष्ठः शुचिर्दक्षः सुबुद्धिमान् । आश्रमी ध्याननिष्ठश्च मन्त्रतन्त्रवि-
शारदः । निग्रहानुग्रहे शक्तो वशी मन्त्रार्थजापकः ॥ शान्त इत्याद्ये-
तत् सर्वं रामार्चनचन्द्रिकायामपि केवलं शेषचरणे वशी-
त्यादौ गुरुरित्यभिधीयत इति पाठः ॥ शान्तो विषयोक्तच्छा-
रहितः शमादिगुणसंयुक्तः । शमस्तु श्रवणादिकव्यतिरिक्तविष-
येभ्यो मनसो निग्रहः । यथा । तीव्राया बुभुक्षायां जातायां
भोजनादन्यो व्यापारो मनसि न रोचते । भोजनविलम्बश्च
सहते तथा सूक्ष्मनादिविषयेष्वत्यन्तमभिरुचिस्तत्रज्ञान-
साधनेषु श्रवणमननादिष्वत्यन्तमभिरुचिश्च जायते इति । शान्त-
रूपेण प्रसिद्धो वा । दान्तस्तपःकेशसहः दमयुक्तो वा । दमस्तु
वाह्येन्द्रियाणां तद्व्यतिरिक्तविषयेभ्यो निवर्त्तनम् । ज्ञानसाधन-
श्रवणादिसाधनेभ्यो विलक्षणेषु शब्दादिविषयेषु प्रवर्त्तमानानि

श्रोत्रादीनि वाङ्मन्द्रियाणि येन वृत्तिविशेषेण निवर्तन्ते स दम
 इत्यभिप्रायः । अतएव शान्तोऽन्तरिन्द्रियनिग्रहकर्ता दान्तो
 वहिरिन्द्रियनिग्रहकर्ता इति वेदान्तविद्विरुक्तम् ॥ 'बृहन्नोल-
 तन्त्रे तृतीयपटलेऽपि । वहिरिन्द्रियहर्ता च गुरुः सर्वत्र
 दुर्लभः । अन्तरिन्द्रियहर्ता च गुरुः सर्वत्र शोभनः । आचार-
 वान्महाविद्याराधनिष्ठश्च तत्परः । तत्कल्पाचारसंसक्तो गुरु-
 रित्यभिधोयत इति । कुलोः कौलः । एतेषामित्यादिवच-
 नान्यदृष्ट्वा कुलोः शुद्धजन्मा आचारादिनवगुणशाली वेति
 कथित् स्वबुद्ध्या व्याचष्टे एतदतीव मन्दम् । वक्ष्यमाणसारसंग्रह-
 वचने विशुद्धमातापितृकुलीनेति द्वयोस्तपादानात् । येनैव
 व्याख्यायते तस्य सन्देहस्तु विष्णुमन्त्रोपदेशरि कुलाचाराभाव
 इति । स तु सन्देहः कामाख्याकुलार्णवुरुद्रजामलादीनामद्रष्टुरेव
 स्फुरति । तत्र तु सौरगाणपत्यशैववैष्णवशाक्तानां सर्वेषां कुला-
 चारोपदेशस्य सुस्पष्टत्वादिति तद्यमाणमग्रे लिखितमिति ।
 गुरुकरणे वर्जनीयप्रकरणे श्यावदन्तं कुलाचाररहितमित्यादि-
 प्रश्नाङ्गारविवर्जितमिति च वक्ष्यमाणं तेन न दृष्टमिति । अत
 एव कुलीनः सर्वमन्त्राणामधिकारीति गीयते । दीक्षाप्रभुः स
 एवात्मा सर्वमन्त्रस्य नापरः । इति तन्त्रसारघृतं साधु सङ्गच्छते ॥
 कामाख्यातन्त्रे तृतीयपटलेऽपि ॥ शान्तो दान्तः कुलीनश्च
 शुद्धान्तःकरणस्तथा । मञ्जतत्त्वात्मको यस्तु सद्गुरुः स प्रकी-
 र्त्तितः । सिद्धोऽसाविति विख्यातो बभूविः शिष्यपालकः ।
 चमत्कारो दैवशक्त्या सद्गुरुः कथितः प्रिये ! । अश्रुतं सम्भृतं
 वक्ति वाक्यं साधु मनोहरम् । तन्त्रमन्त्रं समावेत्ति य एव सद्गु-
 रुश्च सः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे दशमोऽङ्कात् च ॥ शान्ते शान्तो गुरुः
 शस्तः शैवे शैवो गुरुर्मतः । वैष्णवे वैष्णवः सौरे सौरी गुरुर्दा-
 न्तः । गाणपे गाणपः ख्यातः कौलः सर्वत्र सद्गुरुः । अतः सर्वा-

त्मना धीमान् कौलाहीचां समाचरेत् ॥ नानाविकल्पविभ्रान्ति-
नाशमित्यादिसद्गुरुलक्षणं वक्ष्यते । इति सद्गुरुलक्षणम् ॥ तथा ॥
पशोर्वक्त्राक्षयमन्त्रः पशुरेव न संशयः । वीराक्षयमनुवीरः
कौलाच्च ब्रह्मविद्भवेत् ॥ इहन्नोलतन्त्रेऽपि ॥ शैवोऽपि परवि-
द्यानामुपदेशं न संशयः । वेषणवः स्वमतस्थानां सौरः सौरविदां
सताम् ॥ गणपत्यस्तु देवेशि ! गणदोक्षाप्रवर्तकः । शैवे शास्त्रे
च सर्वत्र दीक्षास्वामी न संशयः । कोलस्तस्मात् प्रयत्नेन कुलीनं
गुरुमाश्रयेत् ॥ इति कुलीनगुरुप्रशंसा ॥ ननु रुद्रजामलीयो-
त्तरखण्डीयपठपटलोक्तेन । भावस्तु त्रिविधो देव ! दिव्यवीरपशु-
क्रमात् । गुरवस्त्रिविधाश्चात्र तथैव मन्त्रदेवताः । इत्यनेन
पशुगुरुविषयकमेतद्गद्यादीनां वामसिद्धान्तकुलमार्गानुसारिणा
वचनैरामार्चनचन्द्रिकादिवचने पारिभाषिकं कुलीनमङ्गीकृत्य
कथमेतादृग्व्याख्यानं कर्तव्यमिति चेन्न ॥ महानिर्वाणतन्त्रे
कौलस्य सर्वमन्त्रोपदेशत्वसद्गुरुत्वयोः स्पष्टमुक्तत्वात् । एतेन शान्वा-
दिगुणवत्त्वे सति अभिशस्तत्वादिदोपरहितत्वं सद्गुरुत्वमिति
सद्गुरुलक्षणमर्वाचीनेः क्षतमप्यपास्तम् । कौलस्यैव सद्गुरुत्वेनो-
क्तत्वात् । अथ कुलीनः शुद्धवंशजन्मा आचारादिनवगुणशालीव
इतीतरलोकप्रसिद्धकुलीनव्याख्यानेन को दोष इति चेन्न । तन्त्र-
शास्त्रे कूटार्थकल्पनाया निन्दाश्रुतेः । यथा महानिर्वाणतन्त्रे एका-
दशोक्तासे ॥ एतस्मिन् शाश्वते शास्त्रे व्यक्तार्थपदवृद्धिते । कूटेनार्थं
कल्पयन्तः पतिता यान्त्यधोगतिम् ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे
द्वितीयपटले ॥ नीरोगी निरहङ्कारो विकाररुद्धितो महान् ।
तपस्वी सत्यवादी च सदा ध्यानपरायणः । आगमार्थविशिष्टज्ञो
निजधर्मपरायणः । अव्यक्तलिङ्गचिह्नस्थो भावको भद्रदानवान् ।
लक्ष्मोमान् धृतिमान्नाथो गुरुरित्यभिधीयते ॥ गुरुनाथाचार्य-
शब्दानां व्युत्पत्तिस्तु कुलार्थवे पञ्चमखण्डे सप्तदशोक्तासे । गुह्या-

गमार्थतत्त्वानुसन्धानाद्बोधनादपि । रुद्रादिदेवरूपत्वादगुरुरित्यभिधीयते । श्रीमोक्षज्ञानदाढत्वान्नादन्नद्वात्मबोधनात् । स्व-
 गितज्ञानचिह्नत्वात् श्रीनाथः कथितः प्रिये ! । स्वयमाचरते
 शिथ्यानाचारं स्थापयत्यपि । आचिनोति हि शास्त्रार्थानाचा-
 र्यंस्तेन कथ्यते । चराचरसमासन्नमध्यापयति यः स्वयम् ।
 यमादियोगसिद्धत्वांदाचार्य इति कथ्यते ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणी-
 धृतंसारसंग्रहे ॥ विशुद्धमातापितृको जितेन्द्रियः सर्वांगमन्नः
 परदुःखकातरः । यथार्थवाग्भेदविदङ्गपारगः शान्तः कुलीनी
 गुरुरीरितो द्विजः ॥ द्विज इत्युपादानान्नान्येभ्यो मन्त्रग्रह-
 णम् । अनाचारो द्विजो यस्तु वर्णानां गुरुरेव सः ॥ इति वच-
 नात् । सं इत्यनेनैवकारः सम्बध्यते । स एव गुरुरित्यनेन जा-
 त्यन्तरं व्यवच्छिद्यते । गुरुशब्देनैवकारः सम्बध्यते व्यावृत्तेर-
 भावात् ॥ कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाधृतंनवचक्रेश्वरे ॥ शिव-
 रूपं समादाय भवपाशनिवृत्तये । सिद्धान्तसारवेत्ताहं सिद्धान्त-
 सारभेदकः । अविच्छिन्नाप्रमत्तश्च सदानुग्रहनिग्रहे । शिवो
 दिव्याकृतिर्देवि ! न च दृग्गोचरोऽप्यहम् । तथा श्रीगुरुरूपेण
 शिथ्यान् शास्यामि पार्वति ! । परं संवित्तिजननं परानन्द-
 समुद्भवम् । तत्तत्त्वं विदितं येन स गुरुः कुलनायिके ! । भूत-
 भव्यौ मन्त्रतन्त्रौ शाश्वतं वेत्ति यः सदा । वेधस्य पङ्क्तिं देवि !
 सं गुरुः कुलनायिके ! । वर्णं कलां पदं तत्त्वं मन्त्रं भुवनमेव
 च । बोधयेद्वयः षडध्वानं स गुरुः कुलनायिके ! । षड्गधारं नव-
 द्धारं षोडशाधारनिर्णयम् । यो जनाति विधानेन सं गुरुः कुल-
 नायिके ! । जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिञ्च रूपञ्च तदतीतकम् । यो वेत्ति
 पञ्चकं देवि ! स गुरुः कुलनायिके ! ॥ सम्प्रीहनतन्त्रे प्रथमपटले-
 ऽपि ॥ षट्चक्रं षोडशाधारं त्रिलक्षं व्योमपञ्चकम् । सदेह
 यो विजानाति स गुरुः कथितो बुधैः ॥ क्रमेणैतानि व्याख्यायन्ते ।

यः पङ्धानं शिथं बोधयेत् स गुरुरित्यन्वयः । अध्वानमाह
वर्णमित्यादि । एतान् पङ्ध्वनो दीक्षाप्रकरणे स्पष्टीकरिष्ये ।
पङ्गाधारं पट्टचक्राणि पृथिव्यादीनामाधाररूपत्वात् । नवद्वारं
दृक्श्रोत्रास्यनासिकागुह्यलिङ्गच्छिद्ररूपम् । उक्तञ्च सम्मोहन-
तन्त्रे द्वितीयपटलेऽपि । नवद्वारं नवच्छिद्रं पुरं वपुः प्रकीर्त्ति-
तम् । नवपद्माणि चक्राणि त्रिसूत्रं नाडिकावयमिति । पोङ्-
गाधारस्वरूपमपि तत्रैव ॥ मूलाधारस्वाधिष्ठानं मणिपूरमना-
हृतम् । विशुद्धमात्राचक्रञ्च विन्दुर्भूयः कलापदम् । निबोधिका
तथाईन्दुर्नादो नादान्त एव च । उन्मनी विष्णुवक्त्रञ्च ध्रुवमण्ड-
लिका ततः । इत्येतत् पोङ्गाधारं कथितं योगिदुर्लभमिति ।
विधानेन प्रयत्नेन प्राणायामादिनेति यावत् । ज्ञापित्स्वप्नसुषुप्ति-
मिति बुद्धेरावर्त्तव्यरूपम् । विन्दुस्तदतीतं निरञ्जनमित्यग्रे स्पष्टो-
भविष्यति । त्रिलोकादिकमपि तत्रैव स्वयम्भूर्वाण इतरस्त्रिलोक-
परिकीर्त्तितम् । पृथिव्यादीनि भूतानि कथितं व्योमपञ्चक-
मिति । तत्र स्वयम्भूलिङ्गं मूलाधारे वाणलिङ्गमनाहृते । इतर-
मात्राचक्रे ॥ नवचक्रेश्वरे ॥ पिण्डं पदं तथा रूपं रूपातीतं चतु-
ष्टयम् । यो वा सम्यग् विजानाति स गुरुः परिकीर्त्तितः ।
पिण्डादिचतुष्टयं स्पष्टीकृतं गुरुगीतायाम् । पिण्डं कुण्डलिनो-
शक्तिः पदं हंसः प्रकीर्त्तितः । रूपं विन्दुरिति ज्ञेयं रूपातीतं
निरञ्जनम् ॥ नवचक्रेश्वरे ॥ यो वा पराञ्च पश्यन्तीं मध्यमामपि
वेक्षरीम् । चतुष्टयं विजानाति स गुरुः परिकीर्त्तितः ॥ इति
गुरुविशेषलक्षणम् ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे प्रथमपटले ॥
गुरुमूलं जगत् सर्वं गुरुमूलं परं तपः । गुरोः प्रसादमात्रेण
मोक्षमाप्नोति सद्गुरो ॥ मुण्डमालातन्त्रे प्रथमपटले ॥ गुरुरेकः
शिवः साक्षात् गुरुः सर्वार्थसाधकः । गुरुरेव परं तत्त्वं सर्वं
गुरुमयं जगत् । विना गुरुप्रसादेन कीटिपुरधरणेन किम् ।

पिच्छिलातन्त्रे पूर्वखण्डे प्रथमपटलेऽपि । गुरुमूलमिदं शास्त्रं
 नान्यः शिवतमः प्रभुः । अतएव महेशानि ! यन्नतो गुरुमाश्र-
 येत् ॥ इति गुरुमाहात्म्यम् ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे चतुर्दश-
 पटले ॥ गुरुं विना यस्तु मूढः पुस्तकादिविलोकनात् । जप-
 वन्धं समाप्नोति किल्बिषं परमेश्वरि ! । न माता न पिता भ्राता
 तस्य को वा गतिः प्रिये ! । गुरुरेको वरारोहे ! पापं नाशयति
 क्षणात् । गुरुं विना यतस्तन्त्रे नाधिकारः कथञ्चन । अतएव
 प्रयत्नेन गुरुः कर्त्तव्य उत्तमः ॥ इति शास्त्रे गुरोरावश्यकत्वम् ।
 जामले ॥ गुरुरेकः शिवः प्रोक्तः सोऽहं देवि ! न संशयः । गुरु-
 स्वमपि देवेशि । मन्त्रोऽपि गुरुरुच्यते । अतो मन्त्रे गुरौ देवे
 न हि भेदः प्रजायते । कदाचित् ससहस्रारे पद्मे ध्येयो गुरुः
 सदा । कदाचित् हृदयाभोजे कदाचिद्दृष्टिगोचरे ॥ मुण्डमाला-
 तन्त्रे ॥ देवतागुरुमन्त्राणामैक्यं सम्भावयन् धिया । तदा सिद्धो
 भवेन्नन्वः प्रकटे हानिरेव च ॥ पार्वत्युवाच ॥ ऐक्यज्ञानं महा-
 देव ! कथमुत्पद्यते प्रभो ! । नराक्षतिं गुरुं मन्ये देवता ध्यान-
 रूपिणी । मन्त्रधात्तरूपो हि कथमैक्यं भवेच्छिव ! ॥ शिव
 उवाच ॥ एकजातिस्वरूपेण स्वभावाटेकजन्मतः । एतेषां भाव-
 योगे तु एकसाधनमेव हि । गुरोर्जातस्य मन्त्रस्य मन्त्राज्जाता तु
 देवता । अतएव वरारोहे ! देवतायाः पितामहः । पितुश्च भाव-
 नाहं वि ! यथा चैव पितुः पितुः । तदुद्भवस्तोषमेति विपरीते
 विपर्ययः ॥ अयमभिप्रायः । एकजातिस्वरूपेणेति निराकार-
 स्वरूपेणेति तात्पर्यम् ॥ तथा हि महाकालस्यैव गुरुत्वेन वक्ष्य-
 भाणत्वान्मन्त्रस्य ध्वनिमयत्वाद्देवताया आकारस्य कल्पितत्वाच्च
 त्रयाणां निराकारत्वमवगन्तव्यम् । एकप्रकारसाधनत्वेनेति वा ।
 गुरोर्जातस्य मन्त्रचेत्यनेन यथा पुत्रपौत्राभ्यां पितुरंगजत्वे-
 नेक्यं तथा गुरुमन्त्रदेवतानामिति मतत्रयेणैक्यं दर्शितम् ॥ यथा

मातृकामेदतन्त्रे दशमपटले ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ नराकृतिं गुरुं
नाथ ! मन्त्रवर्णात्मकं सदा । ध्यानानुरूपिणं देवमेकत्वं वा कथं
वद ॥ श्रीशिव उवाच ॥ गुरुवक्त्रान्महामन्त्रो लभ्यते साधको-
त्तमैः । यद्देवाज्जायते बीजस्तस्य मुक्तिर्भवेद्द्रुवम् । देवतायाः
शरीरं हि बीजादुत्पद्यते प्रिये ! । गुरोराज्ञानुसारेण चान्यनू-
र्त्तिस्तु जायते । गुर्वादिभावनाद्देवि ! भावसिद्धिः प्रजायते ।
अतएव महेशानि ! चेकत्र परिकथ्यते ॥ सुण्डमालातन्त्रे ॥
मन्त्रे वा गुरुदेवे वा न भेदं यस्तु कल्पते । तस्य तुष्टा जगद्वात्री
किञ्च दद्याद्दिने दिने ॥ इति गुरुमन्त्रदेवतानामेकत्वप्रकारकथ-
नम् ॥ गुरुतन्त्रे ॥ गुरुः कर्त्ता गुरुर्हर्त्ता गुरुः पाता महीतले ।
गुरुसन्तोषमात्रेण तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः । वामदेखरतन्त्रे एक-
पञ्चाशत्पटलेऽप्येतद्वचनम् । किन्तु पातेत्यत्र गुरुर्दातेति पाठः ।
गुरौ तुष्टे शिवस्तुष्टो रुष्टे रुष्टस्त्रिलोचनः । गुरौ तुष्टे शिवा तुष्टा
रुष्टे रुष्टा च सुन्दरी । अतो गुरुर्महेशानि । सप्तारार्णवलङ्घने ।
कर्त्ता पाता च हर्त्ता च गुरुर्मोक्षप्रदायकः ॥ इति गुरुतुष्ट्यादि-
फलम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीष्टतस्त्रजामले ॥ गकारः सिद्धिदः
प्रोक्तो रेफः पापस्य दाहकः । उकारः शम्भुरित्युक्तस्त्रितयात्मा
गुरुः स्मृतः ॥ कङ्कालमालिनीतन्त्रे प्रथमपटले ॥ निर्गुणञ्च पर-
ब्रह्म गुरुरित्युत्तरद्वयम् । महामन्त्र महादेवि । गोपनीयं परा-
त्परम् ॥ गुरुतन्त्रे ॥ गुरुरित्युत्तरं यस्य जिह्वाग्रे देवि ! वर्त्तते ।
तस्य किं विद्यते मोहः पाठैर्वेदस्य किं वृथा । गकारोच्चारण-
मात्रेण ब्रह्महत्या व्यपीडति । उकारोच्चारणमात्रेण मुच्यते जन्म-
पातकात् । रेफोच्चारणमात्रेण उकारोच्चारणात् पुनः । विस-
र्गोच्चारणात् कोटिजन्मजं पातकं हरेत् । गुरुरित्युत्तरं देवि !
जपती मम निश्चितम् । ब्रह्महत्या पुरा सुक्ता सत्यमेतन्न सशयः ।
परशुरामो मातृवधात् देवेन्द्रो ब्रह्महिसनात् ॥ पातकादपि सुक्तो-

ऽभूत् गुरोरुच्चारमात्रतः ॥ इति गुरुशब्दोच्चारणफलम् ॥ तत्रैव ॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च पार्वती परमेश्वरी । इन्द्रादयस्तथा देवा
 यक्षाद्याः पित्र्यदेवताः । गङ्गाद्याः सरितः सर्वा गन्धर्वाः सर्प-
 जातयः । स्थावरा जङ्गमाद्यान्धे पर्वताः सार्वभौतिकाः । एते
 चान्ये च तिष्ठन्ति नित्यं गुरुकलेवरि । श्रीगुरोस्तृप्तिमात्रेण तृप्ति-
 रेषाञ्च जायते ॥ इति गुरौ तृप्ते जगत्तृप्तिकथनम् ॥ तत्रैव ॥
 न गुरोरधिकं शास्त्रं न गुरोरधिकं तपः । न गुरोरधिको मन्त्रो
 न गुरोरधिकं फलम् । न गुरोरधिका देवी न गुरोरधिकः
 शिवः । न गुरोरधिका मूर्त्तिर्न गुरोरधिको जपः ॥ विश्वसार-
 तन्त्रीयगुरुगीतायाम् ॥ गुरोर्मूर्त्तेः सदा ध्यानं गुरोस्तत्त्वं सदा
 जपेत् । काशीक्षेत्रं निवासोऽस्य जाङ्गवो चरणोदकम् । गुरुर्वि-
 श्वेश्वरः साक्षात् तारकं ब्रह्म निश्चितम् । तथा । ध्यानमूलं गुरो-
 र्मूर्त्तिः पूजामूलं गुरोः पदम् । मन्त्रमूलं गुरोर्वाक्यं सिद्धिमूलं
 गुरोः कृपा । तथा । मुनिभिः पद्मगैर्वापि सुरैर्वा शोषितो यदि ।
 कालमृत्युभयाद्वापि गुरुरचति पार्वति ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे द्वि-
 तीयपटले ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुस्तीर्थं
 गुरुर्यज्ञो गुरुर्दानं गुरुस्तपः । गुरुरग्निर्गुरुः सूर्यः सर्वं गुरुमयं
 जगत् ॥ इति सर्वेभ्यो गुरोराधिक्यकथनम् ॥ किं दानेन किं
 तपसा किमन्यत्तीर्थसेवया । श्रीगुरोरर्चितीयेन पादौ तेनार्चितं
 जगत् । ब्रह्माण्डभाण्डमध्ये तु यानि तीर्थानि सन्ति वै । गुरोः
 पादतले तानि निवसन्ति हि सन्ततम् । इत्यनेन गुरुपादाञ्जन-
 वयात् विश्वपूजासिद्धिः स्पष्टमवगम्यते ॥ इति गुरुपूजने जगत्-
 पूजनसिद्धिकथनम् ॥ पिच्छिलातन्त्रे ॥ गुरुस्तु द्विविधः प्रोक्तो
 दीक्षाशिक्षाप्रभेदतः । आदौ दीक्षागुरुः प्रोक्तः शेषे शिक्षागुरु-
 र्मतः । यन्मुखात्तु महामन्त्रः श्रूयतेऽभ्यस्यतेऽपि वा । स गुरुः पर-
 मो ज्ञेयस्तदाद्या सिद्धिदायिनी । कुलनूनायतारकस्यसुखटीका-

धृतकुलागमे ॥ प्रेरकः सूचकश्चैव वाचको दर्शकस्तथा । शिष्यको
 बोधकश्चैव पडेते गुरुवः स्मृताः । पश्चेत् कार्यभूता स्युः कारणं
 बोधको भवेत् ॥ इति गुरुभेदकथनम् । तथा । तत्त्वज्ञैरुपदिष्टा ये
 तत्त्वज्ञास्ते न संशयः । पशुभिद्योपदिष्टा ये देवि ! ते पशवः स्मृताः ।
 अभिज्ञद्योदरेन्मुखं न मूर्खो मूर्खमुदरेत् । शिलां सन्तारयेत्क्षीहो
 न शिला तारयेच्छिलाम् ॥ अतएव गुरुतन्त्रे ॥ गुरवो बहवः
 सन्ति शिष्यवित्तापहारकाः । तमेकं दुर्लभं मन्ये शिष्यहृत्ताप-
 नायकम् । एकः श्रेष्ठो भवेत्तेषां भुक्तिमुक्तिप्रदायकः । इति
 तत्त्वज्ञगुरुकरणवीक्षणम् ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे प्रथमपटले ॥
 श्योदेव्यवाच ॥ गुरुः को वा महेशान ! वद मे करुणामय ।।
 त्वत्तोऽप्यधिक एवायं गुरुस्त्वया प्रकीर्तितः । श्रीईश्वर उवाच ॥
 आदिनायो महादेवि । महाकालो हि यः स्मृतः । गुरुः स एव
 देवेशि ! सर्वमन्त्रेषु नापरः । शैवे शाक्ते वैष्णवे च गणपत्ये
 तथेन्दवे । महाशैवे च सौरि च स गुरुर्नात्र संशयः । मन्त्रवक्त्रा
 स एव स्यान्नापरः परमेश्वरि ।। मन्त्रप्रदानकाले हि मानुषे
 गिरिनन्दिनि !। अधिष्ठानं भवेत्तस्य महाकालस्य शङ्करि ।।
 अतो न गुरुता देवि । मानुषे नात्र संशयः । मन्त्रदाता शिवः
 पद्मे यद्गानं कुरुते गुरोः । तद्गानं कुरुते देवि । शिष्योऽपि
 शीर्षशङ्खजे । तद्गानं शिष्यशिरसि चोपदिष्ट न चान्यथा ।
 इति कामाख्यातन्त्रे तृतीयपटले शेषार्धम् ॥ अतएव महेशानि ।
 एक एव गुरुः स्मृतः । अधिष्ठानवशात्तस्य मानुषस्य महेश्वरि ।।
 माहात्म्यं कीर्तितं तस्य सर्वशास्त्रेषु शङ्करि ! ॥ कामाख्यातन्त्रे
 तृतीयपटलेऽपि ॥ अतएव महेशानि ! कृतो हि मानुषो गुरुः ।
 मानुषे गुरुता देवि । कल्पना न तु मुख्यतः । मोक्षो न जायते
 देवि । मानुषे गुरुभावनादिति ॥ तथा । अतएव गुरुर्नैव मनुजः
 किन्तु कल्पना । दीक्षादौ साधकानाञ्च वृक्षादौ पूजनं यथा ।

ननु यदि मानुषश्चेन्न गुरुस्तदा । अविद्यो वा सविद्यो वा गुरुः
परमदैवतम् । इत्यादितन्त्रसारधृतवचनस्य का गतिरिति चेत्
सत्यं प्रागुक्तवृत्तादिवन्माननीयत्वेनोक्तम् । न तु वस्तुतस्तथात्वे
वक्ष्यमाणगुरौ मनुष्यबुद्धीत्यादिवचनं गुरौ मनुष्यताबुद्धि-
मित्यादितन्त्रसारकारधृतञ्च न सङ्गच्छते । घटस्य छिद्रव्रणा-
दिदोषवन्महापातकादिदोषो मनुष्यस्य इति सुधीभिर्ध्ययम् ॥
गुरुतन्त्रेऽपि ॥ एक एव गुरुर्देवि । सर्वत्र परिगीयते । भेद-
स्तस्य न कर्त्तव्यः सर्वं गुरुमयं जगत् ॥ इति वचनाद्गुरोर्नित्य-
त्वेन गुरुमरणे त्रिरात्राशौचमिति वदन्तो मूर्खा एव । अशौ-
चादेः स्मृत्युक्तत्वेन गुरुमरणाशौचं स्मृत्युक्तगुरुपरं वैदिकगुरु-
परं वा । यदि च मत्स्यसूक्तादिवचनानुसारेण तान्त्रिकगुरुपर-
मप्यङ्गीकुर्वते । तदपि कुलागमप्रोक्तप्रेरकादिगुरुपरम् । पश्चा-
चारयुक्तशिष्यस्य कर्त्तव्यत्वेनोक्तं वेति केचित् । न तु बोधक-
गुरुपरमिति सुधीभिर्ध्ययम् । विशेषं शृणु वक्ष्यामि माहात्म्यं
गुरुगोचरम् । पशुमन्त्रप्रदाने तु मर्यादा दशपौरुषी । वीर-
मन्त्रप्रदाने तु पञ्चविंशतिपौरुषी । महाविद्यासु सर्वासु पञ्चा-
शत्योरुषी मता । ब्रह्मयोगप्रदाने तु मर्यादा शतपौरुषी ।
अयमभिप्रायः । पश्चाचारादिमतप्रदेयमन्त्रो यदि शिष्येण गुरुतो
गृहीतस्तदनन्तरं शिष्यसन्तत्या गुर्वन्तराद् यदि मन्त्रो गृहीत-
स्तथापि पैतृकगुरुत्यागजन्यदुरदृष्टशालिना पैतृकगुरुदशमादि-
वशपर्यन्तं स्त्रीयदशमादिवंशावधिकेन गुरुवन्मर्यादा कार्या ।
अन्यथा प्रत्येकेन प्रत्येकतो यदि मन्त्रो गृह्यते तदा तेषां सर्वेषां
गुरुतया वंशमर्यादाकल्पनमनर्थकं स्यादिति त्वक्तगुरुवग-
मर्यादाकथनम् । यद्वा वक्ष्यमाणकामाख्यातन्त्रोक्तवचनेन
लुब्धदुष्टादिगुरुत्यागस्य वैधत्वेन यदि शिष्येण स गुरुस्यभ्यते
तथापि तद्वंशमर्यादार्यमितदुक्तम् । दिव्यवीरगुर्वोरपि दोषदुष्टत्वे

त्वान्यत्वं वक्ष्यते । एवञ्च गुरुत्यागाद्भवेन्मृत्युरित्वादितन्वसार-
 कारधृतवचनमदुष्टादिगुरुत्यागे बोध्यम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणी-
 धृतमहिषमर्दिनोतन्त्रे ॥ मानवस्य महेशानि ! सङ्क्षेपात्रिग-
 दामि ते । गुरुः परगुरुश्चैव परापरगुरुर्स्वया । स्वगुरुः परमे-
 शानि ! साञ्जाद्भ्य न संशयः । तत्पिता परमगुरुः स्वयं
 विष्णुः क्षितौ सदा । तत्पिता परापरगुरुर्महेश्वरसमः सदा ।
 बृहन्नीलतन्त्रे द्वितीयपटले तु ॥ परापरगुरूणाञ्च निर्णयं शृणु
 यावन्ति ! । आदौ सर्वत्र देवेशि ! मन्त्रदः परमो गुरुः । परापर-
 गुरुस्त्वं हि परमेशौ त्वहं गुरुः ॥ कुलार्णवतन्त्रे । पारम्पर्या-
 गमात्राय मन्वाचारादिकं प्रिये ! । सर्वं गुरुसुखाल्लब्धं सफलं
 स्यान्न चान्यथा ॥ पारम्पर्यशब्दव्युत्पत्तिस्तु सप्तदशोल्लासे ॥
 पाशच्छेदकराहेवि ! रञ्जनात्परतेजसः । जातिभिश्छिद्यमानाञ्च
 पारम्पर्यमितीरितम् ॥ अथ स्त्रीगुरुलक्षणम् ॥ रुद्रजा-
 मले उत्तरखण्डद्वितीयपटलपूर्वखण्डपञ्चदशपटलयोः ॥ साध्वी
 चैव सदाचारा गुरुभक्ता जितेन्द्रिया । सर्वमन्त्रार्थतत्त्वज्ञा
 सुशीला पूजने रता । सर्वलक्षणसम्पन्ना रूपिका पद्मलोचना ।
 रत्नालङ्कारसंयुक्ता स्वर्णाभरणभूषिता । शान्ता कुलीना कुलजा
 चन्द्रास्या सर्वबुद्धिगा । अतन्त्रगुणसम्पन्ना रुद्रत्वदायिनी
 प्रिया । गुरुरूपा शक्तिदात्री शिवज्ञानविरूपिणी । गुरुयोग्या
 भवेत् सा हि विधवा परिवर्जिता । स्त्रिया दोक्षा शुभा प्रोक्ता
 मातृष्टाष्टगुणा स्मृता । पुत्रिणी विधवा ग्राह्या केवलानन्द-
 कारिणी । सिद्धमन्त्रं यदि तदा गृह्णीयाद्विधवासुखे । केवलं
 सुफलं तत्र मातुरष्टगुणं स्मृतम् । स्वयं वा स्वप्नविलये ददाति
 यदि मन्मनुम् । तत्राष्टगुणमाप्नोति यदि सा पुत्रिणी सती ।
 यदि माता स्त्रीयमन्त्रं ददाति तनुजाय च । तदाष्टसिद्धिमा-
 प्नोति भक्तिमार्गे न संशयः । तदेव दुर्लभं देव ! यदि मात्रा प्रदी-

यते । आदौ भक्तिं ततो मुक्तिं सम्प्राप्य कामरूपधृक् । सहस्र
कोटिविद्वार्थं जानाति नात्र संशयः । स्वप्ने वा यदि वा मात
ददाति च स्वमन्त्रकम् । पुनर्दोषां सोऽपि कृत्वा दानवत्वमवा-
श्रयात् । यदि भाग्यक्षेत्रेणैव जननीच्छानुवर्तिनी । तदा सिद्धि-
मवाप्नोति तत्र मन्त्रं विचारयेत् । स्त्रीयमन्त्रीपदेशेन न कुर्या-
द्गुरुचिन्तनम् ॥ इति स्त्रीगुरुकथनम् ॥

गुरौ कर्त्तव्ये वर्जनीयमाह रुद्रजामलीयोत्तरखण्डीयदि-
तीयपटलपूर्वखण्डीयपञ्चदशपटलयोः ॥ वर्जयेच्च परानन्द-
रहितं रूपवर्जितम् । निन्दितं रोगिणं क्रूरं महापातकिनं
गुरुम् । अष्टप्रकारकुष्ठं च गलत्कुष्ठिनमेव च । श्वित्रिणं जन-
हिंसार्यं सदार्यग्राहिणं तथा । स्वर्णविक्रयिणं चौरं बुद्धिहीनं
शुखर्वरम् । श्यावदन्तं कुलाचाररहितं शान्तिवर्जितम् । सक-
लङ्ग नेत्ररोगपीडितं परदारगम् । असंस्कारप्रवक्तारं स्त्रीजि-
लञ्चाधिकारकम् । कपटात्मानमेवञ्च विशिष्टं बहुजल्पकम् ।
बह्वाग्निं हि कपण मिथ्यावादिनमेव च । अशान्तं भावहीनञ्च
पञ्चाचारदिवर्जितम् । दोषजालैः पूजिताङ्गं पूजयेन्न गुरुं विना ।
गुरुं विना न पूजयेदित्यभिधानात् गुरौ कृते यः कुष्ठादिदोष-
दुष्टो भवति तं पूजयेत् । गुरुकरणसमये तु यः कुष्ठोदिस्तं
वर्जयेदिति वचनस्य तात्पर्यम् । तच्चोक्तं महापातकिनं गुरुं
वर्जयेदिति तदपि भाविनि भूतवदुपचार इतिकर्त्तव्यगुरुपर-
मन्यथा पूर्वापरलिखितेकग्रन्थयोर्विप्रम्यं स्यात् ॥ निरुत्तरतन्त्रे
द्वादशपटले ॥ प्रशुं शठञ्च धूर्त्तञ्च चुम्बकञ्च विशेषतः । धर्मार्थ-
काममोक्षार्थी गुरत्वेन न चार्चयेत् ॥ जामले पूर्वखण्डे पञ्चदश-
पटले तु ॥ गुरोर्विचारः सर्वत्र तातमातामहं विना । प्रमादाच्च
यदा ताभ्यां दोषाविधिमुपाचरेत् । प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा
पुनर्दोषां समाचरेत् । सावित्री मन्त्रजापञ्च लक्षसंख्यं जगत्-

पतेः । विष्णोर्वा प्रणवं लक्षं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम् । अशक्त-
 वेन्महादेवि ! चायुतं प्रजपेन्ननुम् । दशसाहस्राजप्येन सर्व-
 किल्बिपनाशिनै । गायत्री ऋन्दां माता पापराशितुलानलः ।
 कठिनञ्च रिपुञ्चैव सोदरं वैरिपक्षिणम् । मातामहश्च पितरं
 यतिनं वनवासिनम् । वर्जयित्वा च शिष्येन्द्रो दीक्षाविधिमुदा-
 चरेत् । अन्यथा तद्दिरोधेन कायनाशो भवेद्भ्रुवम् । सिद्धमन्त्रश्च
 गृह्णीयाद्दुष्कुलादपि भैरवि । । स्वप्ने तु नियमो नास्ति दीक्षासु
 गुरुशिष्ययोः । स्वप्नलब्धे स्त्रिया दत्ते संस्कारेणैव शुध्यति ॥
 राघवमदृष्टतमहाकपिलपञ्चरात्रे ॥ नातिवालो न वृद्धश्च न
 खञ्जो न कृशस्तथा । नाधिकाङ्गो न हीनाङ्गो न खल्वाटो न
 दन्तुरः । वोरमित्रोदयष्टतकल्पचिन्तामणौ ॥ चयरोगी च
 दुश्मन् कुनखो श्यावदन्तकः । कर्णान्धः कुसुमाक्षश्च खल्वाटः
 खञ्जरोटकः ॥ कर्णान्धो वधिरः । खञ्जरीटः खञ्जः ॥ अङ्ग-
 होनोऽतिरिक्ताङ्गः पिङ्गाक्षः पूतिनासिकः । वृद्धाण्डो वामनः
 कुञ्जः शिखरी चैव नपुंसकः ॥ पूतिनासिको दुर्गन्धिनासिकः ।
 इत्याद्यैर्देहजैर्दोषैः संयुक्तो निन्दितो गुरुः । संस्काररहितो
 मूर्खो वेदशास्त्रविवर्जितः । श्रोतस्मार्त्तक्रियाशून्यः शुष्कभायः
 सुकुम्भितः । पुरयाजनजीवी च नरो वैद्यश्च कामुकः । क्रूरो
 दम्भी मत्सरो च व्यसनो कृपणः खलः । कुसङ्गी नास्तिको
 भोतो महापातकचिञ्चितः । देवाग्निगुरुविद्यादिपूजाविधि-
 पराङ्मुखः । सन्ध्यातर्पणपूजादिमन्त्रज्ञानविवर्जितः । अल-
 स्योपहतो भोगी धर्महीन उपश्रुतः । इत्याद्यैर्बहुभिर्दोषै-
 रागमोक्तैश्च यत्नतः । वर्जनीयो गुरुः प्राज्ञैर्दीक्षासु स्थापना-
 दिषु ॥ मत्स्यसूक्ते त्रयोदशपटले ॥ अपुत्रथासुतपुत्रीकः शक्ति-
 हीनोऽथ वामनः । कुञ्जः कुष्ठः श्यावदन्तो हृत्पलीपुतिरेव
 च । मातामहस्य सोदरस्य तथैव च । पित्रोर्मन्त्रं न

गृह्णायात्तथा चैवाश्रितस्य च । कदाचिद्यदि गृह्णाति पुनः
 संस्कारमर्हति ॥ त्याज्यगुरुमाह कामाख्यायां तृतीयपटले ।
 मानुषे गुरुत्वस्य कल्पनामात्रमुक्त्वा । यथा भोक्त्रे तु भोज्यं हि
 स्वर्णादिपात्रके न च, दौयते च यथा देवि ! तस्मै सर्वसमर्प-
 णम् । यदि निन्द्यञ्च तत्पात्रं स्वर्णं वापि कुलेश्वरि ! । तदा
 त्यजेत्, तत्पात्रमन्यपात्रेण भोजयेत् । अतो हि महजं लुब्धं
 दुष्टं शिष्यो हि सन्तज्जेत् । सर्वेषां भुवने मत्वं ज्ञानाय गुरुरेव
 हि । ज्ञानान्मोक्षमवाप्नोति तस्माज्ज्ञानं परात्परम् । अतो यो
 ज्ञानदानं, हि न क्षमेत् त्वजेद्गुरुम् । अत्राकाङ्क्षी निरञ्जं हि यथा
 सन्त्यजति प्रिये ! । ज्ञानं तत्र समाभाति स गुरुः शिव एव हि ।
 अज्ञानिनं वर्जयित्वा शरणं ज्ञानिनां व्रजेत् । मधुलुब्धो यथा
 भृङ्गः पुष्यात् पुष्यान्तरं व्रजेत् । ज्ञानलुब्धस्तथा शिष्यो गुरोर्गु-
 र्वन्तरं व्रजेत् ॥ तथा । पूर्वोक्तदोषगुणयुग्मद्विष्यो वा वीर एव वा ।
 तयोरपि न कर्तव्या शिष्येण गुरुभावना । किन्तु कार्यं हितै-
 पित्वं गुरुताकल्पनं त्यजेत् ॥ कौलानान्तु तत्रैव ॥ महाविद्यां
 सम्प्रदायं धीराचारं दृढाति न । स याति नरकं घोरं शिष्यो-
 ऽपि पतितो भवेत् । पशुभावे स्थितो यो हि कालिकातारिणी-
 मनुम् । दत्त्वाचारं वदेन्नेव नरकाय निवर्त्तते । तस्मात् पशु-
 गुरुस्त्वाज्यः साधकोः सर्वदा प्रिये ! । यदि देवात् पशोर्दीक्षां
 लभते शाक्त एव च । कौलास्तु कौलिकीं कृत्वा तन्मनुं पुनरा-
 लभेत् ॥ इत्युक्तमत्रनादभिप्रेकादिना पुनर्गुरुः करणीय इत्यपि
 वक्ष्यते ॥ गुरुता गिष्यत्वापेक्षणीत्यतो गुरुप्रकरणानन्तरं गिष्य-
 प्रकरणमुच्यते । तत्र गिष्यशब्दस्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे प्रथमशब्दे
 समदगोज्ञाने ॥ शरीरमयं प्राणायं सदगुरुभ्यो निवेद्य यः ।
 गुरुभ्यः गिष्यते योगं निश्च इत्यभिधीयते ॥ अथ गिष्यनक्षत्रम् ।
 सुदृगामले उत्तरस्रष्टे द्वितीयपटले ॥ गुरुत्रयमुक्त्वा । गिष्यस्तु

‘शिक्षो भूत्वा सद्गुरुं पर्युपाश्रयेत् ॥ कुलभूलावतारकल्प-
 ध्वजटीकायाम् । चतुर्भिराद्यैः संयुक्तः श्रद्धायान् सुस्थिराशयः ।
 अलुब्धः स्थिरगात्रश्च प्रेक्षाकारी जितेन्द्रियः । आस्तिको दृढ-
 भक्तिश्च गुरौ मन्त्रे च दैवते । एवंविधो भवेत् शिष्यस्त्वितरो
 दुःखकृद्गुरोः ॥ चतुर्भिराद्यैः संयुक्तः समादिचतुष्कयुक्त इत्यर्थः ॥
 शारदातिलके द्वितीयपटले ॥ शिष्यः कुलीनः श्रद्धात्मा पुरुषार्थ-
 परायणः । अधीतवेदः कुशलो दूरमुक्तमनोभवः । द्वितैपी
 प्राणिनां नित्यमास्तिकस्यक्तनास्तिकः । स्वधर्मनिरतो भक्त्या
 पिष्टमाढहितोद्यतः । वाङ्मन कायवसुभिर्गुरुश्रयूपणे रतः ।
 एतादृशगुणोपेतः शिष्यो भवति नापरः । समाचारतन्त्रे द्वितीय-
 पटले ॥ शिष्योऽपि स्वगुणैर्युक्तो गुरुभक्तिरतः सदा । धर्मका-
 मादिसंयुक्तो गुरुमन्त्रपरायणः । सत्यबुद्धिर्गुरोर्मन्त्रे देवपूजन-
 तत्परः । गुरुपदिष्टमार्गं च सत्यबुद्धिरुदारधीः । एवंलक्षण-
 संयुक्तः शिष्यश्चापि परीक्षितः ॥ मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे त्रयोदश-
 पटलेऽपि । शिष्यः कुलीनः श्रद्धात्मा पुरुषार्थपरायणः । अधीत-
 वेदः कुशलो दूरमुक्तमनोभवः । द्वितैपी प्राणिनां नित्यमास्तिक-
 कस्यक्तनास्तिकः । स्वधर्मनिरतो भक्त्या पिष्टमाढहितोद्यतः ।
 वाङ्मनःकायवसुभिर्गुरुश्रयूपणे रतः । एतादृशगुणोपेतः शिष्यो
 भवति शङ्करि । ॥ इति शिष्यलक्षणम् ॥

सद्गजामलीयगुरुमाननादिप्रकारविधायकानि । गुरुः पितृ-
 त्यादिजन्महेतुरित्यादि । सद्गुरुः स्वाश्रितमित्यादिवचनान्य-
 क्षदत्यतिवृद्धप्रपितामहकृष्णानन्दागमवागीशेन स्वकृततन्त्रसारे
 लिखितान्यतो नेवात्र प्रयोजनमिति ॥ वर्ज्यशिष्यमाह सद्गजा-
 मलपूर्वखण्डपञ्चदशपटलोत्तरखण्डद्वितीयपटलयोः ॥ कामुकं
 कुटिलं लोकनिन्दितं सत्यवर्जितम् । अविनीतमसमर्थं प्रजा-
 हीनं रिपुप्रियम् । सदा पापक्रियायुक्तं विद्याशून्यं जडात्म-

कम् । कलिदोषसमूहाङ्गं वेदक्रियाविवर्जितम् । आश्रमा-
 चारहीनश्चाशुद्धान्तःकरणोद्यतम् । सदा श्रद्धाविरहितमधमं
 क्रोधिनं भ्रमम् । असञ्चरित्वं विगुणं परदारतुरं तथा । सम्ब-
 डाङ्गं समूहोद्यमभक्तं द्वैतचेतसम् । नानानिन्दाहताङ्गञ्च त
 शिष्यवर्जयेद्गुरुः ॥ इति निन्द्यशिष्यलक्षणम् ॥ जामले ॥ यदि
 न त्यज्यते वीरो धनादिदानहेतुना । नारकी शिष्यवत् पापी
 तद्विशिष्टमवाप्नुयात् । क्षणादासिद्धः स भवेच्छिष्यासादितपा
 तकैः । अकस्मान्नरकं प्राप्य कार्यनाशाय केवलम् । विचार्य
 यत्नाद्विधिवच्छिष्यसंग्रहमाचरेत् । अन्यथा शिष्यदोषेण नर
 कस्यो भवेद्गुरुः । इति वर्ज्यशिष्यकरणनिन्दा ॥ शिष्यकर्तव्या-
 कर्तव्ये उक्ते रुद्रजामले उत्तरखण्डे प्रथमपटले । यथा । न लङ्-
 येद्गुरोराज्ञामुत्तरं न वदेत्तथा । दिवा रात्रौ गुरोराज्ञां दासवत्
 प्रतिपालयेत् ॥ इति गुर्वाज्ञापालनविधिः ॥ न शृणुयाद्गुरोर्वाक्य
 शृणुयाद्वा पराङ्मुखः । अहितं वा हितं वापि रौरवं नरक व्रजेत् ।
 आज्ञाभङ्गं गुरोर्देवि ! यः करोति स मूढधीः । प्रयाति नरकं
 घोरं शूकरत्वमवाप्नुयात् ॥ तथा एकविंशतिपटले ॥ वृथा
 धर्मं वृथा चर्यं वृथा दौर्चां वृथा तपः । वृथा सुकृतिमाख्याति
 गुर्वाज्ञालङ्घने नृणाम् ॥ इति गुर्वाज्ञालङ्घनदोषः । द्वितीयपटले ।
 आज्ञाभङ्गं तथा निन्दां गुरोरप्रियवर्णनम् । गुरुद्रोहञ्च यः कुर्या-
 त्तत्संसर्गं न कारयेत् । कारयेत् इत्यत्र स्वार्थेण च न कुर्यादि-
 त्यर्थः । कुलार्णवे पञ्चमखण्डे एकादशोऽङ्कात् ॥ गुरुद्रव्याभिलाषी
 यो गुरुस्त्रीगमनीत्सुकः । स तिर्यग्योनिमाप्नोति क्रव्याद्यैर्भक्ष्यते
 प्रिये ! ॥ रुद्रजामले ॥ गुरुद्रव्याभिलाषी च गुरुस्त्रीगो भवेद्
 यदि । पातकञ्च भवेत्तस्य प्रायश्चित्तं न कारयेत् ॥ प्रायश्चित्तं
 न कारयेदित्यनेनात्यन्तनिषिद्धमिति ध्वनितम् ॥ यथा । कामतो
 ब्राह्मणवधे निष्कृतिर्न विधीयते । इति मनुवचनतात्पर्यमु-

क्तम् । भविष्यपुराणे ॥ कामतो ब्राह्मणवधे, यदेतन्ननुनोदितम् ।
 एकान्ततो विप्रवधवर्ज्जनार्थमुदोरितम् ॥ जामले ॥ गुरुं दुष्कृत्य
 रिपुवन्निर्गत्य परिवादतः । अरण्ये निर्जने देशे स भवेद्ब्रह्मरा-
 क्षसः ॥ इति गुर्वनिष्टकरणदोषः ॥ गुरुगीतायाम् ॥ अशक्ता हि
 सुराः सर्वे अशक्ता मुनयस्तथा । गुरुशापमृताः क्षीणाः चयं
 यान्ति न संशयः ॥ इति गुरुशापजन्यदोषः ॥ रुद्रजामले पूर्व-
 खण्डे चतुर्दशपटले ॥ गुरोर्निन्दाच्च पैशुन्यं यः शृणोति दिना-
 न्तरे । तस्य तद्दिनजां पूजां न तु गृह्णाति सुन्दरी ॥ इति गुरु-
 निन्दाश्रवणदोषः ॥ कुलार्णवे द्वादशोक्तासे ॥ यत्र श्रीगुरुनिन्दां
 स्यान्निधाय श्रवणे स्वके । सद्यस्तस्माद्दिनिष्क्रमेद्दूरं न श्रवणं
 यथा । गुरोर्नाम स्मरेत् पश्चात् श्रवणे साप्रतिक्रिया । इति गुरु-
 निन्दाश्रवणप्रतीकारः ॥ जामले ॥ गतश्रीश्च गतायुश्च गुरोर्निन्दा-
 करो नरः । कल्पकोटिशतं देवि । नरके पतति ध्रुवम् ॥ तथा ।
 एवं श्रुत्वा महादेवि । गुरुनिन्दां करोति यः । स याति नरकं
 घोरं यावच्चन्द्रदियाकरो ॥ इति गुरुनिन्दाकरणे दोषः ॥ गुरु-
 तन्त्रे ॥ गुरौ मनुष्यताबुद्धिः शिष्याणां यदि जायते । न हि तस्य
 भवेत् सिद्धिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ इति गुरौ मनुष्यज्ञानजन्य-
 दोषकथनम् ॥ कुलार्णवे ॥ आज्ञाभङ्गोऽर्थहरणं गुरोरप्रियवर्ण-
 नम् । गुरद्रोहमिदं प्राङ्मुख्यः कुर्यात् स तु पातकी । गुरुको-
 पात्तु नाशः स्याद्गुरुद्रोहात्तु पातकम् । विभ्रत्युर्गुरुनिन्दायां
 गुर्वनिष्टान्महापदः । जीवेदग्निं प्रविष्टो वा नरः पीतविपोऽपि
 वा । स्रत्युहस्तगतो वापि नापराधकरो गुरोः ॥ इति गुर्वपरा-
 धादिदोषः ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे ॥ गुरोस्तु सन्ततिं त्यक्त्वा
 न गुर्वन्तरमाश्रयेत् । गुरुनिन्दा न कर्त्तव्या न श्रोतव्या कदा-
 चन ॥ इति गुरुसन्ततित्यागनिषेधः ॥ गुर्वादिमाननप्रकारश्च
 पुरश्चरणरसोक्तासे दशमपटले ॥ गुरुश्च भावयेन्नित्यं सदा शिव-

मयं सदा । गुरोः सुतञ्च चार्वाङ्गि ! गणेशसदृशं सदा । गुरोः
 सुपा वरारोहे ! वाणो लक्ष्मोरिषि प्रिये ! । गुरोः कुलं महेशानि ।
 भैरवाणां गणं यथा ॥ कल्पसूत्रटीकाधृतकुलागमे शाक्तानन्दतर-
 ङ्गिण्याञ्च ॥ गन्धैर्मात्येय चार्वाङ्गि ! पूजयेत् सर्वदा गुरुम् ।
 गुरोः पत्नीं तथा देवि ! पूजयेद्विधिनामुना ॥ गुरुपत्नीपदं गुरु-
 योपिदुपलक्षणम् । न तु पत्युर्ना यज्ञसम्बन्धे इति पाणिनि-
 सूत्रानुसारेण विवाहसंस्कृतापरम् । सूत्रार्थस्तु पतिशब्दस्यान्ते
 नकारादेशो भवति यज्ञसम्बन्धे गम्यमाने । यज्ञशब्देनात्र
 विवाहाद्भयञ्च उच्यते । तद्यत्वे पञ्चविधगुरुयोपित्पूजाविधानं
 कुलार्थवोक्तमसङ्गतं स्यात्तथा च । कुलार्थवतन्त्रे पञ्चमखण्डे
 प्रथमोक्तासे ॥ ऊढा धृता तथा क्रीता मूल्येन च समाहृता ।
 सन्नत् कामगता चापि पञ्चधा गुरुयोपितः । अलङ्काराः पूज-
 नीयाद्यागम्याश्च गुरुयोपितः ॥ बृहन्नोलतन्त्रे तृतीयपटले ॥
 गुरुपत्नी च युवतो न संवाह्येत पादयोः । पुनर्विशतिवर्षेण गुण-
 दोषो विजानता । अतएव महेशानि ! न कुर्यात् पादसेव-
 नम् ॥ कुलागमे ॥ गुरुवद्गुरुपुत्रेषु गुरुवत्तत्सुतादिषु । पूजयेत्
 प्रत्यहं भक्त्या अमुना विधिना प्रिये ! ॥ पूजाक्रमस्तु तत्रैव ॥
 गुरोरभावे चार्वाङ्गि ! गुरुपत्नीं प्रपूजयेत् । अभावे अलाभे ॥
 तदभावे च चार्वाङ्गि ! गुरुपुत्रं समर्चयेत् । तदभावे वरारोहे !
 गुरुकन्याञ्च पूजयेत् । तदभावे च चार्वाङ्गि ! गुरुसुपां प्रपूज-
 येत् । एषामभावे चार्वाङ्गि ! गुरुगोत्रं प्रपूजयेत् । तदभावे वरा-
 रोहे ! तथा मातामहस्य च । मातुलं मातुलानीं वा पूजयेद्विधि-
 नामुना ॥ इति गुरुकुलपूजाक्रमकथनम् । तथा । पूजाकाले च
 चार्वाङ्गि ! आगच्छेच्छिथमन्दिरे । गुरुर्वा गुरुपत्नी वा पुत्रो वापि
 समागतः । ज्येष्ठो वाप्यर्चनामध्ये शिष्यः-सर्वार्चनां त्यजेत् ।
 तमेव पूजयेच्छिथ इति शास्त्रस्य निर्णयः ॥ इति पूजाकाले-

गुर्वादावागते सति शिष्यकर्त्तव्यम् तत्रैव ॥ शिष्यस्य तद्दिनं
 देवि ! कोटिसूर्य्यग्रहैः समम् । चन्द्रग्रहणकालं हि तद्दिनं वर-
 वर्षिणि ! । गुरोर्दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते । तत्क्षणाच्चक्षला-
 पाङ्गि ! दानं कुर्याद्विचक्षणः ॥ इति गुरुदर्शनदिनप्रशंसा ॥
 गुरौ प्रीतिसमापन्ने देवता प्रीतिमाप्नुयात् । देवे च प्रीतिमा-
 पन्ने मन्त्रसिद्धिर्भवेद्भ्रुवम् ॥ इति गुरुप्रीतिफलम् ॥ सुण्डमाला-
 तन्त्रे ॥ गुरुपूजां विना देवि ! इष्टपूजां करोति यः । मन्त्रस्य
 तस्य तेजांसि हरते भैरवः स्वयम् ॥ रुद्रजामले ॥ गुरुपूजां विना
 नाथ ! कोटिपुण्यं वृथावहम् । अतः सर्वजनेख्यातं गुरुणा
 सिद्धिमाप्नुयात् ॥ राघवभट्टकृतम् ॥ गुर्वनुक्ताः क्रियाः सर्वा नि-
 फलाः स्युर्यतो भ्रुवम् । जपो होमार्चनविधिः कार्यो दौर्ला-
 न्वितैस्ततः ॥ तथा । प्रणम्य गुरुपादाब्जं ध्यात्वा च गुरुपादु-
 काम् । ज्ञात्वा परमतत्त्वं वै यो जपेत् कुलचण्डिकाम् । स
 कृतार्थः स धन्यश्च स कुलजः स पण्डितः । स भावज्ञो महादेवि !
 जायते नात्र संशयः ॥ गुरुगोतायाम् ॥ संसारसागरसमुद्धरणैक-
 मन्त्रं ब्रह्मादिदेवमुनिसेवितसिद्धिमन्त्रम् । दारिद्र्यदुःखभय-
 शोकविनाशमन्त्रं यन्दे महाभयहरं गुरुदेवमन्त्रम् ॥ गुरुतन्त्रे ॥
 गुरोः सेवा गुरोर्ध्यानं गुरोः स्तोत्रं गुरोर्जपः । गुरोः पूजा गुरो-
 स्तृप्तिर्गुरोर्मक्तिर्नृणां यदि । जन्मभाग्यजशाद्देवि ! येषां सञ्जा-
 यते क्वचित् । तेषां मन्त्रो भवेत् सिद्धो जीवन्मुक्ताश्च ते नराः ।
 गुरोर्गङ्गे स्थितः शिष्यो यत् पुण्यं समुपाचरेत् । तत् पुण्यमजयं
 प्रोक्तं पुण्यतीर्थं यताधिकम् ॥ इति गुरुगृहनिष्पादितपुण्यकर्म-
 फलम् ॥ तत्रैव ॥ गुरोः पादरजो यस्तु सुधोर्मूर्द्धनि धारयेत् ।
 तीर्थकोटिजफलात् फलं दशगुणं लभेत् । गुरोः पादोदकं
 यस्तु नित्यं पिबति भक्तितः । सार्द्धतिकोटितीर्थानां फलं स
 लभते भ्रुवम् ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे ॥ त्रिसन्ध्यं पिबते यस्तु गुरुपादो-

दकं सुधीः । तस्य नास्ति पुनर्जन्म संसारं मोहवर्त्मनि । ब्रह्मा
 विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वाश्च पित्र्यदेवताः । तिष्ठन्ति श्रीगुरोः पादपद्मा-
 श्चित्तजले शुभे । गुरोः पादोदकं यस्तु नित्यं पिबति मानुषः ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणामधिपो जायते च सः ॥ योगिनीतन्त्रे ॥
 सुभक्त्या विगलत्पादप्रचालनजलं यदि । पिबेदमृतभावेन यः
 स देवीपुरं व्रजेत् ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे ॥ गुरोः पादोदकं यस्तु शि-
 रसा धारयेन्नरः । स सर्वतीर्थजं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥
 गुरुतन्त्रे ॥ त्रिसन्ध्यं पूजयेद् यस्तु गन्धपुष्पैर्जगद्गुरुम् । तस्य
 किं मन्त्रपूजादिविधानैर्यासजापकैः । गुरोरन्नं महादेवि ।
 यस्तु भक्षणमाचरेत् । कोटिजन्मार्जितं पापं तत्क्षणात्तस्य
 नश्यति । न स्नान पादशौचं न चेत्पाचनञ्चरेत् । प्राप्तिमात्रेण
 भोक्तव्यं नैव स्थानं विचारयेत् । न ब्राह्मण्यं न कौलीन्यं न
 जातीनां विचारणम् । न श्रुतिसुतवन्भूनां सभ्यानां तत्र
 चिन्तनम् । एकस्थानस्थितं ह्यन्नं तत्तीर्थमण्डलीकृतम् । भोक्तव्यं
 मोक्षदं देवि । शूद्रसृष्टं न चिन्तयेत् । गुरोरन्नं सुधावुडगा
 यस्त्वद्यान्मतिमान्नरः । शिवोऽपि तस्य देवेशि ! तुष्टो भवति
 नान्यथा । गुरोरुच्छिष्टकं देवि ! भक्तिमुक्तिप्रदं भवेत् । अत्रश्यं
 वैष्णवैः शिष्येर्भोक्तव्यं तद्दिने दिने ॥ योगिन्यां प्रथमपटले ॥ गुरु-
 च्छिष्टञ्च देवेशि ! तत्सुतोच्छिष्टमेव च । भोजनीयं न सन्देहो
 विकारयेदधोगतिः । तवोच्छिष्टं महादेवि । ब्रह्मादीनां
 सुदुर्लभम् । गुरुच्छिष्टं तथा प्रोक्तं महापूतं परात्परम् ॥ नन्वे-
 तावता गुरुपद्मस्योच्छिष्टं न भक्षणायमिति चेन्न । गुरुपत्नी
 महेशानि ! गुरुरेव न संशय इत्येतद्वचनेन तस्या गुरुत्वेन गुरु-
 च्छिष्टभोजनविधिना तदुच्छिष्टभोजनविधेः सिद्धत्वात् । गुरुणा
 गुरुपत्न्या वा गुरुपुत्रेण वा प्रिये ! । सृष्टान्नं मुष्टिमात्रं वा
 योऽग्नीयाद्वर्षविंशतिम् । चिरजीवी जरारोगविमुक्तोऽसौ

शिवो भवेत् ॥ गुरुतन्त्रे ॥ गुरोरुच्छिष्टकैर्यस्तु सर्वाङ्गमनुलेप-
येत् । वज्रोऽपि तस्य गात्राणि न भिनत्ति कदाचन । गुरो-
रुच्छिष्टमन्नं यो भक्षयेद्भक्तिभावतः । अन्नपूर्णा जगदात्री तस्ये-
श्वर्यं प्रयच्छति । इति गुरुच्छिष्टभोजनफलं तत्रैव ॥ कदाचित्
परमेशानि ! यदि तत्र भ्रमो भवेत् । न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा
कल्पकोटिशतैरपि । न भक्षयेद् यस्तु मोहाद्गुरोरुच्छिष्टक
प्रिये ! । तस्य क्रुद्धा भवेस्त्व' हि विपत्तिश्च पदे पदे ॥ इति
गुरुच्छिष्टाभक्षणजन्यदोषकथनम् ॥ तत्रैव ॥ पादुकां वसनं
कृत्वा शयनं भूषणादिकम् । दृष्ट्वा गुरोर्नमस्कुर्यादात्मभोगं न
कारयेत् ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वादशोक्तासे ॥ पादुकामासनं
कृत्वा वाहनं वस्त्रचामरे । दृष्ट्वा गुरोर्नमस्कुर्यात् नात्मभोगाय
कल्पयेत् । पादप्रचालनं स्नानमभ्यङ्गं दन्तधावनम् । नूच-
निष्ठीवनं चौरं शयनं स्त्रीनिषेवणम् । वीरासनञ्च दुर्वाक्यमासनं
हास्यरोदनम् । केशमोचनमुष्णीषं कञ्चुकं लग्नतां तथा ।
पादप्रसारणं वादं कलहं दूषणं प्रिये ! । अङ्गभङ्गाङ्गवा-
द्यादिकरास्फालविधूननम् । द्यूतकुक्कुटमत्सादियुद्धमित्यादि
चाश्विके ! । गुरुसिद्धमहासिद्धपीठचैत्राययेषु च । नाचरेदा-
चरेन्मोहात् देवताशापमाप्नुयात् । उपचारं विना तिष्ठेद् गुर्वये
नेच्छया विशेत् ॥ इति गुरुसमीपे महापीठादौ पादप्रचा-
लनादिनिषेधः ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे प्रथमपटले ॥ सुरां
यद्यप्यसंस्कारां गुरोराज्ञावशात् पिबेत् । प्रायश्चित्तं न तत्रास्ति
वेदेऽपि स्थितमेव हि । अपि तन्त्रविरुद्धं वा गुरुणा कथ्यते
यदि । तत्सम्मतं भवेद्देदैर्महासूद्रवचो यथा । इति गुर्वाज्ञया
निषिद्धाचरणे दोषाभावः । निर्गतं यद् गुरोर्वक्त्रात् सर्वं शास्त्रं
तदुच्यते । गुरुकार्यं स्वयं शक्नो नापरं प्रेरयेत् प्रिये ! । सूद्र-
लामले । बन्धुभृत्यपुरैभ्यः सहितोऽप्यतिभक्तिमान् । गच्छन्

तिष्ठन् स्वपन् जाग्रत् जपन् जुह्वत् प्रपूजयेत् । गुर्वाङ्गामेव
 कुर्वीत तद्गतेनान्तरात्मना । अंभिमानी न कर्त्तव्यो जातिविद्या-
 धनादभिः । सर्वदा सेवयेन्नित्यं शिष्यः श्रीगुरुसन्निधौ ॥ इति गु-
 र्वग्रे माननिषेधः ॥ तत्रैव ॥ सदा च पादुकोमन्त्रं जिह्वाग्रे यस्मिन्
 वर्त्तते । अनायासेन धर्मार्थकाममोक्ष लभेन्नरः ॥ श्रीगुरोश्च-
 रणाभोजं ध्यायेद् यश्च सदैवतम् । भुक्तये मुक्तये वीरो नान्यो
 भक्तस्ततोऽधिकः । विद्याङ्गमासनं मन्त्रं मुद्रां तन्त्रादिकं प्रभो ! ।
 सर्वं गुरुमुखात्तन्त्रं सफलं नान्यथा भवेत् ॥ वाक्यभेदेनान्वयः ॥
 कम्बले कमले वापि प्रासादे संस्थिते तथा । दीर्घकाष्ठे तथा
 शृङ्गे गुरोरैकासनं त्यजेत् । श्रीगुरोः पादुंका मन्त्रं मूलमन्त्रं
 स्वपादुकाम् ॥ शिष्याय नैव देवेश । प्रवदेद्यस्य कस्यचित् । यद्-
 यदात्महितं वस्तु तद्द्रव्यं नैव वञ्चयेत् । गुरोर्लब्धैकवर्णां यस्तस्य
 तुष्यामि सुव्रत ! । भक्त्या वित्तानुसारेण गुरुमुद्दिश्य यत् कृतम् ।
 तयोरेव फलं देव ! तुल्यमाव्यदरिद्रयोः । स्वल्पे महति वा पुण्य-
 मिति तृतीयचरणे कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वादशोक्तासि पाठः ॥
 सर्वस्वमपि यो दद्याद् गुरुभक्तिविवर्जितः । नरकं तदवाप्नोति
 भक्तिरेव हि कारणम् । कुलार्णवे तु । शिष्यो न फलमाप्नोति
 इति तृतीयचरणे पाठः । गुरुभक्त्या च शक्यं मद्भक्त्या शूकरो
 भवेत् ॥ गुरुं विना मय्येव या भक्तिस्तथेति तात्पर्यम् । गुरु-
 भक्तिपरं नास्ति सर्वशास्त्रेषु तत्त्वंतः ॥ इति गुरुभक्तिफलम् ॥
 धिग्धन धिग्बलं तेषां धिक्कुलं धिग्विचेष्टितम् । तेषां नोत्प-
 द्यते भक्तिगुरुदेवे महेश्वरि । । इति भक्त्यनुत्पत्तौ दोषः ।
 जामले ॥ गुरुस्त्रीपुत्रबभूना दोषं नैव प्रकाशयेत् । भक्तयेव
 च तद्द्रव्यं दत्तं नैव परित्यजेत् । गुरुगीतायाम् ॥ गुरुणा दर्शिते
 मार्गे मनःशुद्धिञ्च कारयेत् । गुरुणा सदसद्वापि यदुक्तं तत्र
 लङ्घयेत् । गुरोरग्रे न वक्तव्यमसत्यञ्च कदाचन ॥ पिच्छला-

तन्त्रे ॥ पैत्रं गुरुकुलं यस्तु त्यजेद्वै धर्ममोहितः । स याति
नरकं घोरं यावच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे एका-
दशोऽंशे ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं यस्य या गुरुसन्ततिः ॥ तस्य
मे सर्वशिष्यस्य कौलः पूज्यो महीतले । इति निश्चितबुद्धिर्यः स
भवेदावयोः प्रियः ॥ श्रीगुरुं कुलशास्त्राणि पूजास्थानानि यानि
च । भक्त्या श्रीपूर्वकं देवि ! प्रणम्य च प्रकीर्तयेत् । गुरुं
नाम्ना न भाषेत जपकालादृते प्रिये ! । श्रीनाथदेवस्वामीति
त्रिवादे साधने वदेत् । अथ गुरुशुश्रूषा । तथा द्वादशोऽंशे ॥
आत्मार्थमान्यसद्भावैः शुश्रूषा स्याच्चतुर्विधाः । शुश्रूषया धिया
देवि ! शिष्यः सन्तोषयेद्गुरुम् । पद्रे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्य-
संशयम् । केवलं गुरुशुश्रूषा त्वत्कृपाकारिणी प्रिये ! । मङ्गलि-
सहिता चेत् सा सर्वकामफलप्रदा । चीयन्ते सर्वपापानि वहेन्ते
गुण्यराशयः । सिध्यन्ति सर्वकार्याणि गुरुशुश्रूषया प्रिये । यद्-
यदात्महितं वस्तु तत्तद्धितमव्रथयन् । गुरुदेवार्चको यस्तु तस्य
गुण्यं न गण्यते । गुरुमिदं सुहृद्दासीदासाद्यान्नाव्रजानयेत् । न
निन्देदस्य समयान् ब्रह्मशास्त्रागमादिकान् । तथा । विविचु-
र्देशिकावासं शान्तचित्तोऽतिभक्तिमान् । वाहनं पादुकां कृतं
चामरं व्यजनादिकम् । ताम्बूलं वेशमुत्सृज्य प्रविशेच्च शनैः
शनेः ॥ देशिकव्युत्पत्तिस्तु सप्तदशोऽंशे ॥ देवतारूपधारि-
त्वाच्छिष्यानुग्रहकारणात् । कर्णामयमूर्त्तित्वाद्देशिकः कथ्यते
प्रिये ! ॥ देशिकावासं गुर्वावासमित्यर्थः । तथा । रिक्तहस्तश्च
नीचेयाद्राजानं दैवतं गुरुम् । फलपुष्पाम्बरादीनि यथाशक्त्या
समर्पयेत् ॥

इति श्रीप्राणतोपिण्यां द्वितीये धर्मकाण्डे गुरुशिष्य-

प्रकरणरूपशाखाद्वयकथनं नाम

द्वितीयः परिच्छेदः ।

दरपतिजयचर्यास्वरोदयघृतन्नघ्नजामले ॥ अश्विन्यादि-
 लिखेच्चक्रं सर्पाकारं त्रिनाडिकम् । तत्र वेधवशाज्ज्ञेयं विवा-
 हादिशुभाशुभम् । त्रिनाडीवेधनचक्रमश्विन्यार्द्रा युगोत्तरा ।
 हस्तेन्द्रमूलवारुण्यः पूर्वाभाद्रपदास्तथा । याम्यः सौम्यो गुरु-
 योनिधिवामित्रजलाह्वयम् । धनिष्ठा चोत्तराभाद्रमध्यनाडी
 व्यवस्थिता । कृत्तिका रोहिणी सर्पा मघा स्वातोविशाखके ।
 उत्तरा श्रवणा पौष्यक्रोडनाडी व्यवस्थिता । अश्विन्यादि
 नाडीवेधर्चे पष्ठं द्वितीयकं क्रमात् । याम्यादितुर्यं तुर्यञ्च कृत्ति-
 कादौ द्विपट्ककम् । एवं निरीक्षयेद्देधं कन्यामन्त्रे गुरौ सुरे ।
 पुण्यस्त्रीस्वामिमित्रेषु देशे ग्रामे पुरे गृहे । एकनाडीस्थधि-
 ण्णाणि यदि स्युर्वरकन्ययोः । तदा वेधं विजानीयाद् गुर्वादिषु
 तथैव च । प्रकटं यस्य जन्मर्चं तस्य जन्मर्चतो व्यधः । प्रशस्तं
 जन्मभं यस्य तस्य नामर्चतो वदेत् । द्वयोर्जन्मभयोर्वेधे न
 कर्त्तव्यं कदाचन । एकनाडीस्थिता चेत् स्याद्भर्त्तृनाशाय चा-
 द्रना । एकनाडोस्थिता यत्र गुरुर्मन्त्रश्च देवता । तत्र द्वेषं रुजं
 मृत्युं क्रमेण फलमादिशेत् । प्रभुः पुण्याङ्गना मित्रं देशो ग्रामः
 पुरं गृहम् । एकनाडीगता त्याज्या भव्या वेधविवर्जिता ॥
 इत्यादिवचनाद् गुरुशिष्यमन्त्राणां नाडीनचक्रविचारोऽवश्यकर-
 णीय इति ॥ दीक्षायां कर्त्तव्यायां चक्रादिविचारस्यावश्यकत्वम् ।
 तत्तु अस्मत्तोषीगरिष्ठकृष्णानन्दागमवागोशेन स्वकृततन्त्रसारे
 सर्वं लिखितमतो नात्र प्रयोजनम् ॥ यत्तु नात्र सिद्धाद्यपेक्षास्त्री-
 त्यादिवचनमात्रप्रदर्शिभिरिदं प्रशंसापरं सर्वत्र विचारस्यावश्यक-
 त्वमिति तन्त्रसारकारस्य स्वकपोलकल्पितमित्युपहसितम् । तैः
 रुद्रजामलोत्तरखण्डीयचतुर्थपटलाद्युक्तं न दृष्टं न श्रुतञ्च तद्-
 यथा । कालीतारादिमन्त्रस्य सिद्धादीन्त्रैव शोधयेत् । तथापि शोध-
 यिन्मन्त्रं प्रशंसापरमेव तत् । विचाराभावप्रतिपादकवचनमात्रं

यत्वादिपरं न गृहस्यपरमित्यग्रे वक्ष्यते ॥ चक्रविचारप्रतिप्रसव-
स्वन्नदाकल्पे द्वितीयपटले उक्तो यथा ॥ हरचक्रादिचक्रनरक-
मुक्ता ॥ नवचक्रविशुद्धात्मा मन्त्रोऽभीष्टाय कल्प्यते । उपासिता
यदि भवेत् पैटकी पुरुषांक्रमात् । तदा तद्ग्रहणे धीरो विचारं
नैव कारयेत् । तत्तु मन्त्रञ्च वनिताश्रयेद्वाग्यवशाद्यदि । तदा
भर्तुर्विचारेण विचारोऽस्या न तु स्वतः । कुलचक्रे समुत्पन्ने
वोरान् माहेश्वरीमुखात् । कृपया दीयमानस्य विचारो नास्ति
भैरव ! । स्वान्तःकरणवृत्तैर्वा यत्र श्रद्धा गरोयसी । सैवोपास्या
प्रयत्नेन विचारस्तत्र निष्फलः ॥ दीक्षाकर्मणि मण्डपकरण-
स्यावश्यभावेन भूमिपरीक्षां विना मण्डपादिकरणनिषेधदर्शनेन
चादो भूमिपरीक्षोच्यते ॥ तत्तु राघवभट्टवृत्तमहाकपिलपञ्च-
रात्रे ॥ तत्र भूमीं परोक्षेन वास्तुतत्त्वविशारदः । स्फुटिता च
सशल्या च वल्मीकारोहिणी तथा । दूरतः परिवर्ज्या भूः कर्तुं-
रायुर्धनापहा ॥ स्फुटिता चेति चकारिणोपरेति न लभ्यते ।
स्फुटिता मरणं कुर्यादूपरा धननाशिनो । सशल्या क्लेशदा नित्यं
विपत्ता शत्रुतोभयम् ॥ इति वर्जनीयभूमिकथनम् ॥ तत्रैव ॥
ईशकोणप्लवासा च कर्तुः शीघ्रा सुनिश्चितम् । पूर्वप्लवा वृद्धिकरी
धनदा तूत्तरप्लवा । विद्मेषं मरणं व्याधिं कुर्यादग्निप्लवा मही ।
धर्मराजप्लवा भूमिर्नित्यं मृत्युभयप्रदा । गृहक्षयकरी सा च
भूमिर्वा नैऋतप्लवा । अनहान्तिकरो पृथ्वी कौर्जिता बरुणप्लवा ।
वातप्लवा तथा भूमिर्नित्यमुद्देगकारिणी । इति दिक्प्लवभूमि-
शुभाशुभे ॥ तत्रैव । श्वेता तु ब्राह्मणी भूमिरक्ता वै क्षत्रिया
ऋता । वैश्या पीता तु विज्ञेया शूद्रा कृष्णा प्रकीर्तिता ।
ब्राह्मणी घृतगन्धा स्यात् क्षत्रिया रक्तगन्धिका । क्षीरगन्धा
भवेद्वैश्या शूद्रा विङ्गन्धिनी क्षितिः । मधुरा ब्राह्मणी भूमिः
कषाया क्षत्रिया स्मृता । वैश्या तिक्ता च विज्ञेया शूद्रा स्यात्

कटुका मही । ब्राह्मणी भूः कुशोपेता चत्रिया स्याच्छ्वाकुला ।
 कुशकाशाकुला वैश्या शूद्रा सर्वदण्डकुला ॥ इति ब्राह्मण्यादि-
 भूमिज्ञानकरणकथनम् तत्रैव । सिता पीता तथा रक्ता
 कृष्णवर्णसमन्विता । स्थिरोदका दृढा स्निग्धा भूमिः सर्व-
 सुखावहा । शीतस्पर्शोष्णकाले च वज्रिस्पर्शा हिमागमे ।
 वर्षासु चोभयस्पर्शा सा शुभा परिकीर्त्तिता । तद्दृढहयशीर्ष-
 पञ्चरात्रेऽपि ॥ सुरभीणां रतिर्यत्र सवत्सानां वृषैः सह । सुन्द-
 रीणां रतिर्यत्र पुरुषैः सह सत्तमः । काश्मोरचन्दनामोद्-
 कर्पूरागुरुगन्धिनी । कमलोत्पलगन्धा च जातिचम्पकगन्धिनी ।
 पाटला मल्लिकागन्धा नागकेशरगन्धिनी । दधितोराज्यगन्धाद्या
 मदिरासवगन्धिनी । सुगन्धिब्रीह्निगन्धाद्या शुभगन्धयुता च
 सा । सर्वेषामिव वर्णानां भूमिः साधारणी मता । इति शुभ-
 भूमिकथनम् । मदग्रजरामलोचनत्रिद्याभूषणकृतवास्तुयागप्रदी-
 पिकाष्टतहयशीर्षपञ्चरात्रे ॥ ज्ञात्वा भूमिं प्ररोचेत् पूर्वोदक्-
 ष्ववना शुभाम् । असङ्कटां तथाच्छ्वा कृतैस्तोयपरिष्णुताम् ।
 सम्पूर्य मार्गं खाते तु तथाधिकमृद शुभाम् । कुसुमप्रकरस्तद्वद-
 यस्यां न ग्लानिमृच्छति । न निर्वाति तथा दीपः शीघ्रं पुष्पं
 न शोथ्यते । श्वेतारुणा पीतकृष्णा विप्रादीनां विशिष्यते ॥ प्रश-
 स्यते इत्यर्थः ॥ त्याज्या भूमिः चारुगन्धा पूतिगन्धा च या भवेत् ।
 मधुरा च कपाया च अन्ना च कटुका च या । कुशैः शरैस्तथा
 काशैर्दूर्वाभिर्या च सम्भृता । सम्भृता अत्यन्तसङ्कीर्णा ॥ तथाधि-
 कमृदमित्वाद्युक्तविवरप्रमुक्तं प्रयोगसारे ॥ विस्तस्तिमात्रविस्तार
 निर्माय विशरं भुवि । निक्षिपेत्त मृदं तस्मिन् तासु शिष्टासु
 शोभनम् । समासु मध्यमं विद्यान्नानास्वधममुच्यते । परीक्ष्यैव
 प्रथमेन त्वक्त्वा भूमिं कनीयसीम् । अन्नारतुपकेशास्त्रिहोन
 कृत्वा प्र भूतलम् । अन्नारत्यादिनिषिद्धद्रव्यमात्रोपलक्षणम् । हीत

तत्वेत्यनेन शल्योद्धारक्रमः सूचितः । अकरणे दीपोऽपि ।
 अतएव कुण्डंकरणे दुष्टं ॥ खन्यमाने यदा कुण्डे पाशो न
 प्राप्यते भुवि । तदापमृत्यवे चास्थिकेशाङ्गारैर्धनक्षयः । भस्म-
 नाग्निभयं प्रोक्तं तुषैः प्रोक्तां दरिद्रता । इति दुष्टफलमुपदर्शि-
 तवान् ॥ शुभफलमपि स एव । गोशृङ्गं पीतमण्डूकः शङ्खः
 गूक्तिश्च कच्छपः । शम्बूकश्च प्रशस्ताः स्युर्ये चान्ये रत्नजातयः ॥

अथ शल्योद्धारधनोद्धारौ ॥ स्वरोदयधृतब्रह्मजामले ॥ अहि-
 वेक प्रवक्ष्यामि यथा सर्वज्ञभाषितम् । द्रव्यं शल्यं तथा शून्यं
 येन जानन्ति साधकाः । निधिनिर्वर्तनैकस्थः सम्भ्रान्ती यत्र भू-
 तले । तत चक्रमिदं स्थाप्यं स्थानेद्धारमुपस्थितम् ॥ ऊर्ध्वं रेखां
 टकं लेख्यं तिर्यक् पञ्च तथैव च । अहिचक्रं भवत्येवमष्टा-
 विंशतिकोष्ठकम् । तत्र पौष्णाश्रियाम्यर्चं कृत्तिकामघंभाग्यभम् ।
 उत्तराफाल्गुनी लेख्यं पूर्वपक्ष्या भसप्तकम् ॥ अहिब्रह्मजपा
 दक्षं पतर्भं ब्रह्मसर्पभम् । पुष्यं हस्तं समालेख्यं द्वितीया पक्ति-
 मास्थितम् । अभिजिह्विष्णुवसूचं सौम्यं रौद्रपुनर्वसू । चित्र-
 मञ्च तृतीयायां पक्तौ धिष्णप्रस्थ सप्तकम् । विश्वर्चं तोयभं मूलं
 ज्येष्ठा मैत्रं विशाखभम् । स्वाती पक्ष्यां चतुर्थान्तुं कृत्वा चक्रं
 विलोकयेत् । एव सञ्जायते चक्रं संस्थाने पद्मगाकृति । द्वार-
 देशे मघायाभ्यौ द्वारस्था कृत्तिका मता । अश्वीशपूर्वापाटादिचिं-
 कपञ्चचतुष्टयम् । पौष्णप्रौष्ठपदा चेन्दोर्भानि शेषाणि भास्वतः ।
 १ । २ । ३ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० । २० । २१ । २२ । २७ । २५
 इति चन्द्रस्य । ४ । ५ । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ ।
 १७ । १८ । १९ । २३ । २४ । २६ । इति सूर्यस्य । उदयादि-
 गता नाब्दो भग्नाः पद्याप्तशेषके । दिनेन्दुभुक्तयुक्तोऽसौ भवेत्त-
 त्कालचन्द्रमाः । चन्द्रवत् साधयेत् सूर्यमृत्क्षयं चेष्टकालिकम् ।
 पञ्चाद्विलोकयेत्तौ च स्वस्वर्चं वान्यतः स्थितौ । चन्द्रमृत्क्षे दाय-

केन्द्रं तदास्ते नियतं निधिः । भानुऋक्षस्थिते तौ तु तद-
 शत्यं विनिर्दिशेत् । स्वस्वभे द्वितयं ज्ञेयं नास्ति किञ्चिद्विपर्यये
 स्थितं न लभ्यते द्रव्यं चन्द्रे क्रूरग्रहान्विते । पुष्टे चन्द्रे भवेत्पुष्ट
 चीणचन्द्रेऽल्पको निधिः । ग्रहदृष्टिवशात् सोऽपि विज्ञेयं
 नवधा बुधैः । हेम ताम्रञ्च तारारं रत्नकांस्यायसं त्रपु । नाम
 चन्द्रे विजानीयाद् भास्करादिग्रहेचिते । मिश्रं मिश्रं भवेद्
 द्रव्यं शून्यं दुष्टिविवर्जिते । सर्वग्रहेचिते चन्द्रे विज्ञेयोऽसौ
 महानिधिः । हेम तारञ्च ताम्रारं पापाणं मृगमयायसम् । सूर्या-
 दिग्रहगे चन्द्रे द्रव्यभाण्डं प्रजायते । शुभक्षेत्रगतं चन्द्रे द्रव्य-
 लाभो न संशयः । पापक्षेत्रे न लाभः स्याज्ज्ञातव्यं ज्योतिषां
 बुधैः । भुक्तराश्याशमानेन भूमानं कार्मिकैः करैः । नीचे विघ्नं
 परे नीचे जलस्थोऽसौ भवेन्निधिः । उच्चस्थे ऊर्ध्वगं द्रव्यं नवां-
 शकक्रमेण च । परमोच्चे परे तुङ्गे भित्तिस्थमृक्षसंक्रमे । चन्द्रा-
 शभुक्तमानेन द्रव्यसंख्या विधीयते । तस्माच्चेज्जायते वृद्धिः षड्-
 वर्गेषु, बलक्रमात् । अधिष्ठितं भवेद्द्रव्यं यत्र चन्द्रो ग्रहान्वितः ।
 तदधिष्ठायको ज्ञेयो भास्करादिग्रहैः क्रमात् । ग्रहा ह्युपग्रहा-
 यैव क्षेत्रपालश्च मातृका । दीपेशो भीषणो रुद्रो यच्चो नागः
 क्रमान्ततः । ग्रहहोमश्च कर्त्तव्यो मुखे नारायणे बलिः । क्षेत्र-
 पाले सुरा मांसं मातृकायां महाबलिः । दीपे प्रदीपजा पूजा
 भीषणे भोपणाञ्जनम् । रुद्रे रुद्रजपो जप्यो यत्ने यत्नादिशा-
 न्तिकम् । नागे नागगणः पूज्या गणनाथेन संयुताः । लक्ष्मीं
 धरादितत्वानि सर्वकार्येषु पूजयेत् । एवं कृते विधानेन दुः-
 साध्यः साध्यते निधिः । निधिप्राप्त्या नरो लोके पूज्यते सर्वदा
 बुधैः ॥ अस्यार्थः ॥ सर्वज्ञभाषितं श्रीसदाशिवभाषितम् । अदि-
 चक्रम् अहं प्रवक्ष्यामि प्रकर्षेण कथयिष्यामीत्यन्वयः । येन चक्रेण
 द्रव्यं शत्यं तदुभयं शून्यं द्रव्यशत्यहोने स्थानं पण्डिता जानन्ति

भविष्यत्सामीप्ये वर्त्तमाननिर्देशात् ज्ञास्यन्तीति तात्पर्यम् ॥
 निधिरिति निवर्त्तनैकस्यो दीर्घप्रहस्ततः द्विशतहस्तमाने
 भूतले दशाधिकद्विशतहस्तपरिमिते वा यत्र सम्भ्रान्तो भ्रम-
 विपयो निधिस्तत्र इदं चक्रं स्थाप्यम् । निवर्त्तनप्रमाणन्तु सि-
 द्धान्तशिरोमणौ लीलावत्यभिधे पाटीगणिते तथा करणाद्
 दशकेन विंशः निवर्त्तनं विंशतिवशसर्गाप्यः चैत्रं चतुर्भिश्च भुजै-
 र्निबद्धमिति । खरोदयटोकाकारस्तु ॥ सप्तहस्तेन हस्तेन त्रिंश-
 द्दण्डो निवर्त्तनमित्याह । तदुभयमतं प्रामाण्यम् । अस्य दीर्घतः
 प्रहस्ततय एकादशवार्षिकनवाङ्गुलैश्चतुर्दशहस्तैश्च परिमितद्वय-
 मवधार्यम् । खरोदयटोकाकृत्तते दीर्घप्रहस्तादिकमेतदनुसा-
 रेण पण्डितेर्विविच्य कर्त्तव्यम् । चक्रं कीदृशं स्थानद्वारमुखस्थितं
 चैत्रादौ द्वाराज्ञाने एवं प्रजायते । चक्रं प्रस्तारं पन्नगाष्टतिरित्यु-
 पसंहारवचनार्थतो भाद्रादित्रिषु नामेषु पूर्वादिचतुर्दिषु गिरः
 कृत्वा नागः श्येते तेन तत्तन्मासि प्रश्ने सति तस्यां तस्यां दिशि
 अद्विवलचक्रमुखं कृत्तिकानक्षत्रव्यवस्थितं कृत्वा व्यवहरणीय-
 मित्युपदेशः । ऊर्द्ध्वंति ॥ ऊर्द्ध्वरेखाष्टकं ऊर्द्ध्वा च क्रमेण रेखाष्टकं
 लेख्यम् । तथैव पञ्चरेखास्तिर्यक्क्रमेण लिखेत् । एवमष्टाविंश-
 तिकोष्ठम् । तत्र कोष्ठेषु पौष्णो रिवती अश्विनी याम्यर्च
 भरणी कृत्तिका मघा भाग्यभं पूर्वफल्गुनी उत्तरफल्गुनी चेति
 नक्षत्रसप्तकं प्रथमपत्त्यां लेखनीयम् । अद्विव्रधेति ॥ अद्वि-
 ब्रध्नः उत्तरभाद्रपदः अजपादः पूर्वभाद्रपदः शतभिषा ब्राह्मणः
 रोहिणी सर्पभमश्लेषा पुष्या हस्ताचेति नक्षत्रसप्तकं द्वितीय-
 पंक्तिमास्थितं लेख्यम् । विधिरिति । विधिः अभिजित् विष्णुः
 श्रवणा सौम्यं मृगशिरा रोद्र आर्द्रा पुनर्वसु चित्रा चेति
 नक्षत्रसप्तकं तृतीयपत्त्यां । विष्वर्चमुत्तराषाढा मूलं ज्येष्ठा
 अनुराधा विशाखा ज्येष्ठा चेति नक्षत्रसप्तकं चतुर्थपंक्ती । एवं

कृत्वा अर्थादालोक्य चक्रं विलोकयेदिति । एवमनेन प्रकारेण
 कृत्तिकानिचत्रानुक्रमस्थित्या पन्नगाकृतिः सर्पाकृतिः । द्वारशा-
 खेति मघाभरणी । द्वारशाखे द्वारोभयपार्श्वस्थिते । कृत्तिका-
 द्वारस्थनागमुखम् । अश्वीयेति । अश्विनी ईश आर्द्रा पूर्वाषाढा
 एतानि आदिभूतानि कृत्वानुक्रमेण त्रिपञ्चचतुष्टयं नक्षत्रं
 यथा अश्विनी भरणी कृत्तिका इति त्रीणि । आर्द्रा पुनर्वसु
 पुष्या अश्लेषा मघा चेति पञ्च । पूर्वाषाढोत्तराषाढा अभिजित्
 श्रवणिति चत्वारि नक्षत्राणि । अश्विनी भरणी कृत्तिका आर्द्रा
 पुनर्वसु पुष्या अश्लेषा मघा पूर्वाषाढा उत्तराषाढा अभिजित्
 श्रवणा रेवती पूर्वभाद्रपदा एतानि नक्षत्राणि । इन्दोश्चन्द्रस्य ।
 शेषाणि भानि रोहिणी मृगशिराः पूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनी हस्ता
 चित्रा स्वातो विशाखा अनुराधा ज्येष्ठा मूला धनिष्ठा शत-
 भिषा उत्तरभाद्रपदसंज्ञकानि । भास्वतः सूर्यस्य ज्ञातव्यानि ॥
 उदयादीति । उदयो नक्षत्रप्रवृत्तिसमयस्तदादिः । इष्टसमयेन
 च यावन्तो दण्डाश्चन्द्रेण भुक्तास्तदेवधिगता नाड्यो भग्नाः
 सप्तविंशत्या पूरिताः पश्या हृताः कार्याः । गृहीतभागेनाप्तशेषके
 आप्ते लब्धे शेषे चासौ तत्कालचन्द्रमा भवति । स किम्भूतः दिने-
 न्दुभुक्तयुक्तः । दिने दिने इन्दुना चन्द्रेण भुक्तेन नक्षत्रेण युक्तः ।
 सप्तविंशत्यधिके सप्तविंशतिमपास्य अधिकमश्विनीतो भुक्तनक्षत्र-
 सख्या भवति । एवं सूर्योऽपि स्वभुक्ताश्विन्यादिनक्षत्रयोगेन
 तात्कालिको भवति । एवमेव स्वरोदयटीकायां नरहरिणा
 व्याख्यातम् । सूर्यभुज्यमाननक्षत्रज्ञानन्तु मानसपञ्चिकागणन-
 नवमश्लोकेनोक्तम् । सङ्घेपतः प्रवक्ष्यामि तत्कालेन्दुं परिस्फुटम् ।
 येन विज्ञानमात्रेण बुध्यते च शुभाशुभम् । अहोरात्रस्य मध्ये ती-
 विश्रान्तौ धिष्णमण्डले । स चैव प्रश्नकाले च यात्राकाले विशे-
 षतः । दण्डेषु पञ्चभाराशिरिवं स्युर्वादिश क्रमात् । लग्नवहुक्त-

भोगस्य त्यागाच्छेषः क्रमोत्क्रमः । प्रवासः सुखता नृत्युर्हास्यो
जयो ज्वरो रतिः । शून्यता ज्ञासिता क्रीडा सुप्तिर्भुक्तिश्च
मेपतः । एताश्च द्वादशावस्थाः शशाङ्कस्य दिने दिने । शुभा-
शुभेषु कार्येषु फलं नामानुरूपतः ॥ नक्षत्रमेकं प्रतिपञ्चदण्ड-
क्रमेण द्वादशचन्द्रास्तात्कालिका भवन्ति चेन्न । यस्य नक्षत्रस्य
उदयादिगता नाडी ग्राह्या तस्यादौ पञ्च दण्डान् व्याप्य तस्य
नक्षत्रस्य चन्द्रो भवति । तत्परपञ्चदण्डान् व्याप्य तत्पर-
चन्द्रमा भवति । एव क्रमेण द्वादश चन्द्रमसो भवन्ति । कस्य-
चिन्मते सूर्योदयावधिपष्टिदण्डात्मककाले द्वादश चन्द्रमसो
भवन्ति । तन्मते सूर्योदयावधिपञ्चदण्डे यत्नक्षत्रं तस्य चन्द्रमा
भवति । तत्परपञ्चपञ्चदण्डे क्रमेण चन्द्रमा दिवारात्रौ द्वादश-
चन्द्रास्तात्कालिका भवन्ति । यात्रायामेवेति । उदयादिगता
इत्यस्यार्थः । पश्चात्तश्च शेषः पश्चात्तशेषकं तस्मिन् पश्चात्त-
शेषके । एतेन पश्चा दण्डपश्चा हृतशेषके चेति यावत् । तस्मिन्
पश्चा हृतलब्धाद्दो दिनेन्दुभुक्तयुक्तस्तत्कालचन्द्रमा भवति । तत्-
पश्चा हृतभागशेषाद्दे उदयादिगतनाडीयुक्तेन यः सख्याद्दो
भवति स तस्य चन्द्रमसो भोग्यदण्डो भवतीति भावः । शेषक
इति स्मार्थं कः । अत्र यदि शेषो न लब्धस्तदा उदयादिगता
नाडीमात्रसंख्याद्दस्तस्य भोग्यदण्ड इति भावः । एतेन खण्ड-
नक्षत्रस्येवं भोगवशात्तात्कालिकचन्द्रस्य स्थाननिश्चयो बोद्धव्यः ।
पश्चात्तशेषकैरिति पाठे तु पश्चात्तेन पश्चा हृतलब्धाद्देन दिने-
न्दुभुक्तयुक्तयेत् तत्कालचन्द्रमा भवति । शेषकैः पश्चा हृतभाग-
शेषाद्देरुदयादिगतानाडीसंख्याद्दयुक्तेन यः सख्याद्दः स तस्य
चन्द्रमसो भोग्यदण्डो भवति ॥ चन्द्रवदिति ॥ ऋचस्यं नक्ष-
त्रस्यं चिष्टमः ॥ प्रथममय दृष्टदण्डस्यं कृत्वा एकद्वित्रिदिन-
क्रमेण प्रथमं १५ । दण्डानां सार्धचतुष्कं सङ्गल्य ग्राह्यम् । एवं

द्रव्यगतभूमानं भुक्तांशकसंख्यकहस्तप्रमाणं कर्तव्यं खीते
द्रव्यमस्तीति वक्तव्यम् । नीचे नीचराशिहृदिकस्थे चन्द्रे तदेव
मानं द्विघ्नं द्विगुणितं परे नीचे हृदिकदृतीयांशस्थे च चन्द्रे
असौ निधिर्जलस्थो वक्तव्यः ॥ तावत् खातन्तु यावज्जलस
द्रव्यं लभ्यते ॥ उच्चस्थे इति । उपराशिद्वितीयांशस्थे चन्द्रे नवां
शकक्रमेण यावन्तो नवांशा भुक्तास्तावन्तः पूर्ववदूङ्गं परमोऽंश
उपदृतीयांशस्थे चन्द्रे अत्युच्चप्रदेशे द्रव्यमस्तीति । ऋचसंक्रमे
तात्कालिकनक्षत्रशेषपलगते भित्तिस्थं भवति ॥ चन्द्राशेति ।
चन्द्रांशभुक्तकालेन तात्कालिकचन्द्रेण राशेर्यावन्तोऽंशा भुक्ता
स्तन्मानेन द्रव्यसंख्या विधीयते । प्रत्येकं भुक्तांशे दशसंख्या च
षड्वर्गेषु गृहे होराद्रेक्काणनवांशद्वादशांशत्रिंशांशेषु बलक्रमा
दशगुणे वृद्धिः यदि स्वकीयषड्वर्गभागे तिष्ठति तदा अशादु
दितद्रव्यं दशगुणं स्यात् । अधिष्ठितमिति वर्षप्रश्ने चन्द्रो ग्रहा
न्वितो भवति तत्र द्रव्यमधिष्ठितं भास्करादियहैः प्रत्येकं
सहिते क्रमात्तदधिष्ठायको द्रव्याधिष्ठितो ज्ञेयः । यथा चन्द्रे
सूर्यान्विते ग्रहस्थूलचन्द्रसहिते उपग्रहः कुजसहिते क्षेत्रपाल
बुधसहिते मातृका गुरुसहिते दीपेश शुक्रसहिते भीषणः शनि
सहिते रुद्रः राहुसहिते यक्षः केतुसहिते नाग इति क्रमात् ॥
ग्रह इति । ग्रहे अधिष्ठिते हेमग्रहस्यैव मुखे मुखग्रहः नारायणो
नारायणसम्बन्धी बलिः पूजोपहारादिरिति ॥ क्षेत्रपाले अधि
ष्ठिते तस्मै सुरा मद्यं मांसञ्च देयमिति । मातृकायामधिष्ठितायां
महाबलिः । मानुषबलिस्तदभावे ह्यागादयोऽपि अविर्ह्या बलि
त्वेनोपकल्प्याः । दीपेशे अधिष्ठिते दीपजा दीपप्रधाना पूजा ।
भीषणे भीषणाच्चर्चनं भयजनकार्चनम् । लोहितपुष्पादिहृते रुद्रे
ऽधिष्ठिते रुद्रजापो रुद्रमन्त्रस्य जपः जाप्यो रुद्राध्यायः । यक्षे
ऽधिष्ठिते यक्षादिशाकं यक्षादिपूजनम् । नागेऽधिष्ठिते नागगणाः

पूज्याः । गणनायेन गणेशेन संयुताः प्रतिशान्तिके गणेशपूजा ।
लक्ष्मीधरादिभूत्यादिपञ्चविंशतिसंख्यकानि सर्वकार्येषु पूज-
येत् ॥ एवमिति । विमाने यथाविधि क्रमेण एवं कृते पूजा-
होमादौ दुःसाध्यो निधिः साध्यते । एतन्निरूपकस्य दृष्टप्रयो-
जनमाह एवं प्रकारेण नरो मनुष्यो निधिप्राप्त्या वन्दनीयः नम-
स्करणीयः स्तुत्यो वा भवत्यत्र न संशय इति ॥

अथवा महाकपिलपञ्चरात्रोक्तक्रमेण शल्योद्धारः कर्त्तव्यः ।
स क्रमो यथा । प्रासादारम्भकाले च गृह्यादौ च विशेषतः ।
शल्योद्धारस्तु कर्त्तव्यो यदीच्छेच्छुभमात्मनः । प्रासादारम्भकाले
च यदङ्गं स्पृशते पुमान् । वास्तुदेहे दृढं तत्र शल्यं दद्याद्विच-
क्षणः । कण्डूयति शिरः पुंसि शिरःशल्यं समुद्धरेत् । शल्यं
तत्रास्ति विज्ञेय खन्यमाने करत्रये । अग्निदाहश्च रोगश्च धन-
हानिश्च जायते । यत्रे नोत्पाटयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः ।
वाहो कण्डूयमाने तु निर्दिशेत्सोहृद्दलम् । हस्तद्वयेन मानं
तल्लक्षणं कथितं तव । स्वामिनो मरण विद्यादिदेशगमनं तथा ।
यत्रे नोत्पाटयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः । ऊरी कण्डूयमाने
तु काश्यशल्यं विनिर्दिशेत् । हस्तैकेन च सन्तिष्ठेत्तल्लक्षणं कथितं
तव । असतो च भवेद्भार्या यशोहानिः प्रजायते । यत्रे नोत्पा-
टयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः । हस्ते कण्डूयमाने कडालञ्च
विनिर्दिशेत् । त्रिहस्तेन तु सन्तिष्ठेत् खन्यमाने न चान्यथा ।
अग्निदाहश्च रोगश्च पीडा च मरणं भवेत् । यत्रे नोत्पाटयेच्छल्यं
यदीच्छेच्छुभमात्मनः । पृष्ठे कण्डूयमाने तु बाहुशल्यं विनि-
र्दिशेत् । हस्तेनैकेन सन्तिष्ठेन्नात्र कार्या विचारणा । स्वामिनाशो
भवेत्तत्र भार्या वा जायतेऽसती । पदे कण्डूयमाने तु हस्त-
शल्यं विनिर्दिशेत् । सार्द्धहस्तेन सन्तिष्ठेत्तल्लक्षणं गदितं तव ।
अङ्गनाशो राजदण्डः शस्त्रहानिश्च जायते । यत्रे नोत्पाटयेच्छल्यं

यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः । कुक्षौ कण्डूयमाने तु पाषाणं तत्र
 निर्दिशेत् । हस्तद्वितयमानेन लक्षणं गदितं तव । भुजङ्गदंश-
 स्तत्र स्यात् तस्माच्छल्यं समुद्धरेत् । जानौ कण्डूयमाने तु
 भस्म तत्र विनिर्दिशेत् । हस्तद्वयेन सन्तिष्ठेत् लक्षणं गदितं तव ।
 अग्निदाहो मनस्तापं क्लेशदुःखभयानि च । करोत्येवंविधं कर्म
 तस्मात्तं वै समुद्धरेत् ॥ ज्योतिषे ॥ सुनिश्चितां भन्दिरभूमिमादौ
 निखाय तोयावधियत्नतस्ताम् । कुर्याद्विशल्यामथवा न मानं
 स्याद्वाग्निवा प्रश्रवशाद्विधिज्ञः । दूर्वाप्रबालाक्षतपुष्पपाणिः शचिः
 शुचिं दैवविदं समेत्य । पृच्छेद्विनीतो मधुरस्वरेण शल्यस्य तत्त्वं
 भवने तदीशः । तत्प्रश्रवस्यादिमो वर्णः सन्धार्यो यत्नतोऽथ
 वा । क्रमात् पुष्पापरादेव फलानां ब्राह्मणादितः । क्रमादित्य-
 नेन ब्राह्मणः पुष्पनाम वदेत् क्षत्रियो नदीनाम वैश्यो देवनाम
 शूद्रः फलनाम इत्यायातम् । प्रणवो धरणी धारिणी करौ न
 तदनन्तरम् । मूत्रे नमश्च इत्येव मन्त्रो वज्रिप्रियान्तकः । वज्रि-
 प्रिया स्वाहा । मन्त्रेणादेन कठिनीमभिमन्त्र्य, विभाजयेत् ।
 नवधा सदनक्षेत्रं तथा पश्चाद्विलेखयेत् । वक्त्रतण्डुः शप-
 या नव चित् प्रशाचराणि जायन्ते प्रागादिकोष्ठनवके वर्णास्ते
 शल्यमाख्यान्ति । प्रश्ने वकारः पुरतो नरास्त्रि ब्रवोति शल्यं
 मरकप्रदायि ॥ १ ॥ क्षीणीशदण्डोरगहेतुमृत्युप्रदं ककारः खर-
 शल्यमग्नौ ॥ २ ॥ याम्या चकारः प्लवगास्थिवेश्म । प्रभोर्विना-
 शांविहमाह शल्यम् ॥ ३ ॥ रक्षोदिशि स्वास्थिगृहस्थितानां मह-
 द्रयं वक्ति सुनिश्चितं तः ॥ ४ ॥ एः पाणिदिश्यस्थिशिशोर्द्रवीति
 मृत्युप्रवासाहवमाह शल्यम् ॥ ५ ॥ हो वायुकोणे नररूपमाह
 दारियुमिष्टक्षयकृद्धिधत्ते ॥ ६ ॥ धनपदियि शकारः प्राह
 विप्रास्थिवित्तक्षयकृत् ॥ ७ ॥ अयं पकारो वक्ति ऋचास्थि-
 शम्भौ ॥ ८ ॥ तदिह कुलविनाशं गोधनानाञ्च हानिं वितरति

गृहनाथस्यापि गुप्तस्य देवैः । यो मध्यभागे भसितं कपालं
कालायसद्वाह कुलचयाय ॥ ८ ॥ यत्रादपास्यान्धधुना प्रमाणं
सर्वत्र तथ्यं कथयामि शल्ये । इन्द्ररचीजलेशाने शल्यं सार्ध-
करे कटौ । वङ्गान्तककुबेरिषु पुरुषे मध्यवातयोः ॥ देवी-
पुराणे ॥ पुरुपाधःस्थितं शल्यं न गृहे दीपदं भवेत् ।
प्रसादे दीपदं शल्यं भवेद् यावज्जलान्तिकम् ॥ इति
शल्योद्धारः ॥

पूर्वादिज्ञाननिश्चयमेव मण्डपादि कुर्यादन्यथा दीप उक्तो
राघवभट्टधृतवचनेन यथा ॥ यदि कुर्याद् यथा दृष्टं विपन्नो
निरयं व्रजेत् । भानोर्गत्या दिशो ज्ञात्वा कुर्यात् कर्माणि
देशिकः । वास्तुवैपम्यतो यत्र सम्यङ् न ज्ञायते किल । तत्र
शङ्कुं प्रतिष्ठाप्य जानीयात् शुद्धदिक्स्थितिम् ॥ शङ्कुप्रमाणन्तु
ज्योतिस्तत्त्वे । अर्काङ्गुलाय सूच्यथा काष्ठौ द्व्यङ्गुलमूलिका ।
शङ्कुसंज्ञा भवेत्तस्यास्तच्छायां परिकल्पयेत् ॥ राघवभट्टधृतम् ॥
तद्गत्या दिक्परिज्ञानं शृणु वक्ष्ये यथाविधि । सुसमे भूतले
कृत्वा वृत्तं भ्रमणरूपतः । तन्मध्येविन्दौ शङ्कुन्तु स्थापयेद्
द्वादशाङ्गुलम् । अग्रच्छायान्वयवशाद्गृत्ते । पूर्वापराह्वयोः कृत्वा
चिह्ने तमभितस्तथा । सुसमानपरिभ्रान्त्या कार्यं वृत्तद्वयं
पुनः । तयोः सन्निपसञ्जातमध्यदक्षीत्तरे स्थिते । सन्धिद्वये तु
प्राक् प्रत्यक् सूत्रं मध्ये च विन्यसेत् । सूत्रदक्षीत्तर तेषामग्रैः
प्रागादि कल्पयेत् ॥ क्रियासारेऽपि ॥ कृत्वा भूमिं समां तत्र
वृत्तं हस्तमितं समम् । द्वादशाङ्गुलमानोच्चं शङ्कुं खादिर-
निर्मितम् । अलाभे यज्ञकाष्ठस्य तत्र संस्थापयेत् सुधीः ।
तच्छाया सस्पृशेद्यत्र तन्मध्ये मध्यमं स्मृतम् । तिर्यक् प्रसा-
रयेत् सूत्रं मध्ये याव्युत्तरे स्मृते । कोणाः सूरत्ये चत्वारश्चतुः-
सूत्रप्रसारणात् । एवमाशापरिज्ञानं समाख्यातं । ॥ १ ॥ स्फुटम् ।

ज्ञात्वैवं मण्डपादीनि कुर्यात् सम्यग् विचारतः ॥ महाक-
 पिलपञ्चरात्रे तु विशेषः । विषुवेऽनुगते सूर्ये शङ्कुमानं समा-
 चरेत् । खादिरं विन्यसेच्छङ्कुं द्वादशाङ्गुलविस्तृतम् । इति
 पूर्वादिदिग्ज्ञाननिर्णयः ॥ शङ्कुनिखननप्रकारोऽपि तत्रैव ।
 निखलीकृत्य हन्तव्यं गृहीत्वा लौहमुद्गरम् । अष्टधा च समा-
 हन्यात् प्रशस्तं क्रमतो लघु । हन्यमाने यदा शङ्कुं हस्तात्
 पतति मुद्गरः । तदा ताडयितुः शोको जायते दुस्तरौ म-
 हान् ॥ इति शङ्कुनिखननप्रकारः ॥ शङ्कुसूत्रकरणमपि तत्रैव ।
 मौञ्जकौशेयकार्पासं प्राणिबालजमेत्र वा । चतुर्यवपरीणाह
 सूत्रं शङ्कुं तु वेष्टयेत् । वेष्ट्यमान यदा सूत्रं शङ्कुं मुञ्चति
 लक्षणम् । पुत्रस्य मरणं विद्यात् छिन्ने वैश्यविनाशनम् ॥
 तत्रापि नारसिंहेन होमेनाशुभनाशनमिति ॥ तथा ॥ शङ्कुं
 सारं भूमिः प्रोक्तं तस्याग्रं चित्रवृत्तकम् । तस्य वृत्तादिनादौ तु
 स्थापयेत् समभूतले । शङ्कुद्विगुणमानेन तन्मध्ये वर्तुल
 लिखेत् । पूर्वापराङ्गयोश्चाया यदा तन्मण्डलान्तगा । तद्विन्दु-
 द्वयगं सूत्रं पूर्वपरा दिगिष्यते । विन्दुद्वयान्तरभ्रान्तशरफद्द्वय-
 पुच्छगम् । दक्षिणोत्तरगं सूत्रमेवं सूत्रद्वयं न्यसेत् । तदग्राण्य-
 परान्तानि सूत्राणि च विनिक्षिपेत् ॥ सूत्राणि स्थापयेत्
 प्राज्ञः प्रागुत्तरमुखानि चेति ॥ ह्यशोर्षपञ्चरात्रेऽपि ॥ भूमिं
 तोयसमां कृत्वा दर्पणोदरसन्निभाम् । द्वादशाङ्गुलमानेन तत्र
 वृत्तञ्च भ्रामयेत् । मध्ये तु निखल शङ्कुं स्थाप्य द्वायां निरी-
 तयेत् । वृत्तरेखा या बाह्यस्या शङ्कुच्छाया प्रकल्पिता । प्रवेश-
 निर्गमं तस्यां शङ्कुच्छाया निरूपयेत् । शङ्कुच्छायाप्रचित्राभ्या
 प्रकल्पतीचौ प्रसाधयेत् । रात्रौ तु प्राचीसाधनं यथा ॥ कृत्तिका
 यवणा पुष्या चित्वास्त्रात्वोर्यदन्तरम् । एतत् प्राच्या दिगो रूपं
 शुभमात्रोदिते पुर प्रति ॥ त्रिकाण्डमण्डलेऽपि ॥ यवणस्याद्रये

प्राची कृत्तिकायास्तथोदये । चित्रास्वात्यन्तरे चन्द्रसूर्ययोः ।
इति शङ्खप्रकरणम् ॥

अथ मण्डपकरणम् । विश्वसारे द्वितीयपटले ॥ दीर्घार्थं
मण्डपं कर्ष्यात् सुन्दरं सुमनोहरम् । नानावर्णैश्चित्रवर्णैश्चि-
त्रितं सुमनोहरम् । भित्तिस्तम्भादिसर्वेषु स्वर्णरत्नविभूषितम् ।
नानावर्णैश्चित्रवर्णैश्चित्रितं मणिमण्डपम् । वितानपत्रशालप्यै-
रलङ्क्यादिधानतः । पताकाभिर्ध्वजं कुर्याच्चतुर्दिक्षु मनो-
हरम् । अष्टौ कुम्भानष्टदिक्षु मण्डपं रचयेत् सुधीः ॥ अत्रे-
तिकर्तव्यता उक्ता शारदातिलके द्वितीयपटले ॥ पुण्याहं वाच-
यित्वा तु मण्डपं रचयेच्छुभम् ॥ पुण्याहमिति यजमानस्य ।
पुण्याहं भवन्तोऽधिभुवन्तु एव स्वस्ति भवन्त इति ऋद्धिं भवन्त
इति त्रिभिः पुण्याहवाचनम् ॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतवैधायनेन ॥
पुण्याहं स्वस्ति ऋद्धिमित्योद्धारपूर्वं त्रिस्त्रिरेकैकामाशिपं वाच-
यित्वेति । आशिपं वाचयित्वेति निर्देशात् सुतरां यजमान-
नामोक्षेख आयाति । तेन नामोक्षेखमकृत्वा केवलं पुण्याह-
मित्यादिवचनमनुभवविरुद्धमिति । शारदायाम् ॥ पञ्चभिः सप्त-
भिर्हस्तैर्नवभिर्वा मितान्तरम् । षोडशस्तम्भसयुक्त चत्वारस्तेषु
मध्यगाः । अष्टहस्तसमुच्छ्रायाः सस्याप्य द्वादशाभितः । पञ्च-
हस्तप्रमाणास्ते निष्छिद्रा ऋजवः शुभाः ॥ मध्यस्तम्भस्याष्ट-
हस्तपरिमाणमितरेषा द्वादशाना पञ्चहस्तपरिमाणमिति ॥
तत्पञ्चमांशं निखनेन्नेदिन्यां मन्त्रवित्तमः ॥ नारिकेलदलैर्वशे-
च्छादयेत्तत्समन्ततः ॥ वशेर्वशदलैरुभयत्र बहुवचननिर्देशेनेत्या-
दिवहुवचनान्ता गणस्य संसूचका भवन्तीति न्यायाच्छादनोप-
युक्तमन्यदपि लभ्यते । द्वारेषु तोरणानि स्युः क्रमात् चौरिमहो-
रुहाम् । स्तम्भोच्छ्रायः स्मृतस्तेषां सप्तहस्तैः पृथक् पृथक् । दशा-
ङ्गुलप्रमाणेन तत्परीणाह ईरितः । तिर्यक् फलकमानं स्यात्

स्तम्भानामूर्द्धमानतः । मूलानि कल्पयेन्मध्ये तोरणे हस्तमा-
नतः । दिक्षु ध्वजानि बध्नीयात् लोकपालसमप्रभान् । वितान-
दर्भमानाद्यैरलङ्कुर्वीत मण्डपम् ॥ चीरिमहीरुहामिति अश्व-
त्थोडुम्बरप्लक्षवटानाम् ॥ तदुक्त राघवमष्टधृतेन ॥ न्यग्रोधतोरणं
पूर्वं याम्ये तूडुम्बरं मतम् । पश्चिमेऽश्वत्थसम्भूतमुत्तरे प्लक्षतो-
रणम् ॥ पूर्वं वा प्लक्षसम्भूतं न्यग्रोधश्चोत्तरे मतमिति ॥ तोर-
णकरणकारणन्तु महाकपिलपञ्चरात्रे । देवास्तोरणरूपेण
संहिता यज्ञमण्डपे । विघ्नविध्वंसनार्थञ्च रचार्यं त्वध्वरस्य च ।
अध्वरस्य यज्ञस्य । इति मण्डपादिकरणम् ॥

अथाङ्कुरार्पणम् । प्रपञ्चसारे पञ्चमपटले ॥ सप्ताहतो वा न-
वमाहतो वा प्रागेव दीक्षादिवशाद्यथावत् । सपालिकापञ्च
मुखीशरावचतुष्टये वोजनिवापयुक्तम् । अन्यस्मिन् भवने च
भूतलतले शुद्धे स्थले मण्डल कुर्व्यात् प्राग्वरुणायतं पदचतुष्कोणे
तु भानूद्यम् । पीतारक्तसितासितं प्रतिपदं वङ्गादिसप्तान्ति-
कम् याम्योदीच्यसभायतं प्रणिगदन्त्यन्धेऽपि तन्मन्त्रिणः । वैष्ण-
व्यस्त्वथ पालिका अपि चतुर्विंशाङ्गुलिव्यापका वैरिश्चरो घटि-
कास्तु पञ्चवदनाद्यष्टाङ्गुलोच्छ्रायकाः । शैवाः स्यर्दिपडङ्गुला अपि
शरावास्ता जलचालिताः सूत्रैश्च प्रकलय्य पंक्तिषु च ताः प्रोक्त-
क्रमाद्दिन्यसेत् ॥ पृथगपि शालीतण्डुलपूर्णासु सदर्भवद्भूर्वांसु ।
मृदालुकाकरीषैः क्रमेण पूर्णानि पात्राणि ॥ शालीकङ्कुश्यामाक-
तिलसर्पपमुहमापनिष्यावः । खल्याढकीममेता योजानि विदुः
प्ररोहयोग्यानि ॥ प्रक्षाल्य तानि निवपेदभिमन्त्र्य मूलबीजेन
साधकवरस्वपि पात्रकेषु । विप्राशिपा च विधिवत् प्रतिपाद्य-
मानशङ्खादिमुख्यतमपञ्चकनिस्त्रनैद्य ॥ हारिद्राङ्गिः सम्यगभ्युक्ष्य
वस्त्रैराच्छाद्याङ्गिः सिच्यतां पञ्चघोषैः । सायं प्रातः शर्यरीषु
प्रदद्यादुत्तैर्द्रव्यैस्तद्वलिं साधकेन्द्रः ॥ भूतपितृयघनागब्रह्मशिवा

देवताश्च विष्णुन्ताः । ताभ्यः क्रमेण रात्रिषु सप्त सुरान् वसु वा
 ऋत्विर्देयः । नाजतैलरत्नरजनीदधिगक्तानि भूतक्रूरार्यम् ।
 पैत्रं तिलतण्डुलकं सान्नपूपं करभलाजकं याघम् ॥ नारि-
 केलोदकयक्षुपिष्टं नागं पद्माक्षतश्च वैरिधम् । अन्नापूपं शैवं
 दुग्धानश्च वैष्णवेयम् ॥ यदि नवरात्रं क्रमेण बलिरुक्तः । तारा-
 दिकेर्नमोऽन्तैः स्वैः स्वरपि नामभिर्वलिमन्त्रः । पात्राणि
 त्रिविधान्यपि परितः पुनरष्टदिक्षु बलिहृत्तिः । वीजारोपण-
 कर्म प्रथितमिदं सार्वकामिकं भवति । सार्वकामिकमित्युपा-
 दानाद्व्यमाणदीक्षायामित्यादिवचनाच्चास्यावश्यकत्वम् । एते-
 पामर्यस्तु विश्वसारशारदाव्यमाणप्रमाणैः स्पष्टीभविष्यत्यतोऽव-
 व्याख्या न कृता । विश्वसारतन्त्रे तृतीयपटले च । जाताङ्गुराः
 प्रकुर्वीत चतुर्दिक्षु च पालिकाः । पालिकाः पञ्च मुख्यश्च शरावाद्य-
 ततः क्रमात् । योङ्गद्वादशाष्टाभिरङ्गुलीभिः क्रमादिमाः । सुग-
 न्धितोयपूर्णेन जाताङ्गुरमुदाहृतम् । सुधावीजेन वीजानि निक्षि-
 पेत्तत्र सर्वतः । आचार्यो विधिना कुर्यात् सर्वशास्त्रार्थपारगः ।
 श्यामाकमाप्रकङ्कय व्रीहयः सर्वतः स्मृताः । दीक्षायाः सप्तमे
 पूर्वं दिवसे संयतः सदा । संसरात्रेषु कुर्वीत पूजनं सर्वदेवताः ।
 नानोपहारवलिभिः पूजयेत् परमेश्वरि । । प्रणवाद्या नमोऽन्ताद्य-
 पूजयेत् सर्वतः सुधीः । भूतानि पितरो यच्चा नागा ब्रह्मा शिवो
 हरिः । क्रमेण पूजयेत् सर्वान् सप्तरात्रिषु देशिदाः । सप्ताना-
 मपि रात्रीणां देवताः सर्वसम्भताः । उपहारैः पूजयेत्तान् तानि
 वक्ष्यामि पार्वति । । लाजैश्च पूजयेद्भूतान् गन्धपुष्पादिचन्दनैः ॥
 भूताधिपं भूतगणं भूतेशश्च क्रमेण तान् । तैलहरिद्रादधि-
 शक्तुभिः पूजोपहारकैः । तण्डुलान् तिलसन्मिश्रान् सान्नपूपैः
 प्रपूजयेत् । पितृणां पूजयेन्नित्यं कथितं पद्मयोनिना । करभ-
 लाजौ यक्षेभ्यो नारिकेलोदकान्वितम् । शक्तुं पिष्टश्च नागेभ्यः

पूजयेद्विधिनामुना । पङ्कजातपतण्डुलदूर्वाशालिभिरुत्तमा
 'पूजयेत् कथिता तैवि ! ब्रह्मणः सर्वसम्भता । सापूपमन्त्रं सर्ववि
 सर्वतन्त्रस्य सम्मतम् । गुडोदकं गुडान्नञ्च नानारससमन्वितम्
 'दधि दुग्धं पायसान्नं दद्यात् प्रियतमं महत् । विष्णवे च निवे
 द्याथ सर्वसिद्धिं लभेन्नरः ॥ अत्र बलिद्रव्याधिक्यदर्शनात् प्रागुक्त
 प्रपञ्चसारोदितबलिद्रव्यमुपलक्षणमात्रं शक्ताशक्तपरं वा । शा
 दातिलके तृतीयपटलेऽपि ॥ प्रागेव दीक्षादिवशात् सप्तभिर्वि
 धिवद्भिः । सर्वमङ्गलसम्पत्तयै विदध्यादङ्कुरार्पणम् । मण्डल
 स्योत्तरे भागे शालां पूर्वापरायताम् । गूढां कुय्यात्ततस्त
 मण्डलं रचयेत् सुधीः । पञ्चहस्तप्रमाणानि पञ्चसूत्राणि पा
 येत् । पूर्वापरायतान्येपामन्धरुं द्वादशाङ्गुलम् । दक्षिणीत्त
 सूत्राणि तद्ददेकादशार्पयेत् । पदानि तत्र जायन्ते चत्वारिंश
 प्रमार्जयेत् । पन्थ्या वीथीश्चतस्रोऽन्तश्चतुष्कोभयपार्श्वयो
 वीथी द्वे च चतुष्कोष्ठमेकमत्रावशिष्यते । पदानि रञ्जयेत्ता
 श्वेतपीतारुणासितैः । रजोभिः श्यामलेनाथ वीथीरपूरये
 सुधीः । पात्राणि त्रिविधान्याङ्कुरार्पणकर्मणि । पालिक
 पञ्चमुख्यश्च शरावाश्च ततः क्रमात् । प्रोक्ताः स्युः सर्वतन्त्रेषु हरि
 ब्रह्मशिवात्मकाः । एपामुत्सेधतोऽन्वयैः षोडशद्वादशाष्टभिः ।
 अङ्गुलैः क्रमशस्तानि शुभान्यावेध्य तन्तुना । प्रचाल्य देशिकस्त्रे
 पादेष्वाहितशालिषु । सगन्धदर्भकूर्चेषु पश्चिमादि निवेशयेत् ।
 करीपत्रालुकाष्टद्विस्तानि पात्राणि पूरयेत् । सुधावीजेन
 वीजानि दुग्धैः प्रचाल्य तत्त्ववित् । मूलमन्त्रत्रिजप्तानि पञ्चघोष
 पुरःसरम् । आशीर्वाग्भिर्द्विजातीनां मङ्गलाचारपूर्वकम् । निर्व
 पेत्तेषु पात्रेषु देशिको यतमानसः । शालिश्यामादकीमुद्रतिल
 निष्यावसर्पयाः । कुलत्यकङ्कमापाद्य वीजान्यङ्कुरकर्मणि । हरि
 द्राभिः समभ्युक्ष्य ध्वजेराच्छाद्य देशिकः । बलिं विविधपात्राणां

दिक्षु पूर्वादितः क्षिपेत् । प्रणवाद्यैर्नमोऽन्तैश्च रात्रौ रात्रीश-
नामभिः । भूतानि पितरो यक्षा नागा ब्रह्मा शिवो हरिः । सप्ता-
नामपि रात्रीणां देवताः समुदीरिताः । भूतेभ्यः स्युर्लाजतिल-
हरिद्रादधिशक्तवः । शाल्यः पिष्टभ्यः सतिलास्तण्डुलाः परि-
कोर्त्तिताः । करभलाजो यक्षेभ्यो नारिकेलोदकान्वितम् । शक्तुं
पिष्टञ्च नागेभ्यो ब्रह्मणे पद्मजाक्षतम् । सपूपमन्त्रं सर्वाय विष्णवे
स्याद्गुडौदनम् । ततो लोकेश्वरेभ्योऽपि विधिवद्वितरेद्वलिम् ।
दीचायामभिषेकेषु नववेश्मप्रवेशने । उक्सवेषु च सम्पत्त्यै विदध्या-
दङ्कुरार्षणम् ॥ एतेषामर्थः ॥ दीचादिवशात् पाकसप्तभिर्दिनै-
रित्यनेन दीक्षादिनमष्टमं यथा भवति तथा कर्त्तव्यमित्युक्तम् ।
विधिवदित्यनेन नवभिः पञ्चभिस्त्रिभिर्वा इत्यायातन् ॥ तदुक्तं
सिद्धान्तशेखरे ॥ प्रतिष्ठायाञ्च दीचायां स्थापने चोत्सवे तथा ।
सम्भोक्षणे च शान्त्यर्थं विवाहे मौञ्जिवन्धने । सर्वमङ्गलकार्येषु
कारयेदङ्कुरार्षणम् ॥ महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि ॥ पुण्याहघोषणं
कृत्वा ब्राह्मणैः सह देशिकः । मङ्गलाङ्कुरयज्ञञ्च कुर्यात्तत्रैव
वाहनि ॥ प्रश्नस्तयागदिवसात् पुरस्तात् सप्तमेऽहनि शुभे नवमे
वा । पञ्चमेऽथ सुदिने समुहर्त्ते मङ्गलाङ्कुरविधिं विदधीत ॥
गुरुर्विशुद्धः प्रागेव शुद्धाह्वात् सप्तमेऽहनि । सङ्कल्परोपोथ
कर्त्तव्यमङ्कुरार्षणं शुभम् । कुर्यान्नान्दीमुख्याङ्गं पूर्वेषुः
स्वस्तिवाचनम् । स्वष्टद्व्योत्तप्रकारेण तदेतद्विदधीत वै । सच्चि-
तायामपि ॥ सर्वत्राभ्युदयत्राडमङ्कुरोत्पादनं तथा । आदावेव
प्रकुर्वीत कर्मणोऽभ्युदयात्मनः ॥ शालामिति विशत्या तु करै-
र्मानं दशायामेन, विस्तृतेति शालाया उत्तममानम् । अत्रैतावत्याः
प्रयोजनाभावादङ्गेन मध्यममानेन शाला कार्या । तेन दशहस्त-
दीर्घा पञ्चहस्तायामा अत्र शाला कर्त्तव्या तामेव पूर्वापराया-
तामिति । दीर्घप्रहस्तचतुरस्ररूपां गूढां कपाटादिपरिहृतां

दक्षिणेकद्वारवतीं निवाताञ्च कुर्यात् । तदुक्तं प्रयोगसारे ॥
 अर्वाद्दुदक्स्थितां कृत्वा निवातां तां कुटीं दृढामिति । तत्र
 मण्डलकरणप्रकारमाह । पञ्चहस्तेति पूर्वपश्चिमक्रमेण पञ्च
 सूत्राणि पातयित्वा द्वादशाङ्गुलान्येकैकान्तरितान्येकादशसूत्राणि
 दक्षिणोत्तरक्रमेण पातयेत् तेन चत्वारिंशत्कोष्ठा भवन्ति ।
 मार्जयेदिति पश्चादन्वेति ॥ पञ्क्त्यावाह्य चतस्रो वीथीमार्जयेत्
 मार्जनप्रकारस्तु ॥ प्रथमं पूर्वस्थां चतुष्कोष्ठात्मिकामेकां वीथीम्
 ततो दक्षिणस्यामष्टकोष्ठात्मिकामपराम् पश्चिमायां चतुष्कोष्ठा-
 त्मिकामन्याम् उत्तरस्यामष्टकोष्ठात्मिकामितराञ्च मार्जयेत् । ततः
 अन्तश्चतुष्कस्य उभयपार्श्वयोर्द्वे वीथी द्विद्विकोष्ठरूपे पुनर्मार्ज-
 येत् । तेनात्र मण्डले चतुष्कोष्ठत्रयमवशिष्यते । तानि शि-
 ष्टानि चतुष्कोष्ठत्रयस्थानि द्वादशपदानि प्रत्येकं चतुष्कोष्ठ
 श्वेतादिभीरजोभीरञ्जयेत् । तत्र वायुपदे श्वेतं आग्नेये पीत
 नैऋते अरुणं ईशाने कृष्णम् । ततः श्यामलेन वीथीरापूर-
 येत् । पत्राणीति स्थूलान्युच्चानि शरावाख्येव पालिकाशब्देनो-
 च्यन्ते । पालिका एव नीचाः पञ्चमुखस्थिताः पञ्चमुख्य उच्यन्ते
 शरावाः प्रसिद्धा एव । पालिका हरिरूपाः पञ्चमुख्यो ब्रह्मरूपाः
 शरावाः शिवरूपाः । एतेन हरिब्रह्मेशः पञ्च पात्रेषु पूज्या
 इत्युक्तं भवति । तदुक्तं सारस्वततन्त्रे ॥ प्रोक्तेषु तेषु पात्रेषु ब्रह्म-
 विष्णुशिवान् यजेत् ॥ सिद्धान्तशेखरेऽपि ॥ सम्पूजयेत् शरावेषु
 रुद्रं चन्दनपुष्पकैः । पालिकासु तथा विष्णुं ब्रह्माणं घटिकासु
 चेति । उत्सेधत श्रौत्रत्येन ॥ महाकपिलपञ्चरात्रे ॥ पालिका
 वक्तविस्तारा षोडशाङ्गुल उच्यते । भवेत्कण्ठविलक्षास्या गुदे-
 ऽष्टाङ्गुलविस्तृतम् । पादपीठस्य विस्तारः षड्ङ्गुल उदाहृतः ।
 चतुरङ्गुल उत्सेधस्तत्तन्निघाङ्गुलद्वयम् । तप्तान्येद्य भवेद्बाहः
 पादपीठाद्विमेव च । भवेत् पञ्चमुखी चैवं घटिका सर्वकामदा ।

इतुङ्गुलविस्ताराण्याहुर्वक्त्राणि पञ्च वै । चत्वारि च चतुर्दिक्षु
 ऋद्धमेकं यथाविधि । घटिकायामविस्तारो द्वादशाङ्गुल उच्यते ।
 प्राचार्याः कथयन्त्येके षोडशाङ्गुलमेव वा । द्वादशाङ्गुलविस्तारं
 शरावस्य मुखं स्मृतम् । चतुरङ्गुलविस्तारमधस्तान्मूलमुच्यते ।
 राघवभट्टतम् । तालमात्रमपि पञ्चमुखी स्याद्दशासतोच्छ्रयमिता
 घटिका स्यात् । दिक्षु तन्मुखचतुष्टयमेकं मध्यमन्तु समवर्त्तित-
 भागम् । अलविस्तृतमुखे तु शरावं व्यासतोच्छ्रयगतार्द्धमिताङ्घ्रिः ।
 दण्डमस्य चरङ्गुलनाह कण्ठमध्यविलवर्जमदग्रम् । सम्भवे
 कनकरूप्यताम्रतो मार्त्तिकाख्यमिनवान्यथवा स्युः ॥ सिद्धान्त-
 शिखरे तु ॥ यथासम्भवमानन्तु पालिकादि समाचरेदित्युक्तम् ।
 शुभानीति कृष्णवर्णव्रणादिरहितानीति राघवभट्टः । तन्तुनेति
 त्रिगुणेन पूर्वं प्रक्षालन पश्चात्त्रिगुणतन्तुना वेष्टनम् । दर्भकूर्चं मये
 वक्ष्यमाणम् । पश्चिमादीति पश्चिमचतुष्के पालिकाचतुष्टयम्
 मध्यमचतुष्के पञ्चमुखीचतुष्टयम् पूर्वचतुष्के शरावचतुष्टयं
 निवेशयेत् । तन्मध्ये आग्नेयादिस्थापनम् । देशिक इत्यनेनो-
 क्तम् ॥ तदुक्तं प्रयोगसारे ॥ एव कृत्वा साधकस्तु तत्र पात्राणि
 विन्यसेत् । वज्रादीशानपर्यन्तं चतुष्केषु पृथक् पृथक् । करी-
 पेत्यादि ॥ करीपं शुद्धगोमयचूर्णम् ॥ एतैरुत्तरोत्तरं सर्वा-
 ख्यपि पात्राणि पूरयेत् । तदुक्तं ह्यशीर्षपञ्चरात्रे ॥ पूरयेदु-
 त्तरोत्तर इति । प्रयोगसारेऽपि । मृदालुकाकरीपैयोर्द्धतः
 पात्राणि पूरयेदिति ॥ अत्र विशेषः सिद्धान्तशिखरे ॥ गन्धादि-
 भिश्च कुहाल पूजयित्वा दिनान्तरे । गीतनृत्यसमायुक्तं गज-
 वाजिसमन्वितम् । गुर्वादयो रथारूढा गजारूढास्तथा परे ।
 गत्वा तीर तडागस्य नद्याः पुष्पवनस्य वा । तत्र शुद्धं भुवो भागं
 दर्भैः सम्प्राज्यं वास्रतः । अभ्युक्ष्य चार्घ्यतोषेण तत्तन्मन्वमनुष्म-
 रन् । इदा भूमि समावाह्य गन्धपुष्पैः समर्चयेत् । कुहाली-

भन्वमन्वेण खात्वा भूमिमयो मृदम् । गृहीत्वा वामदेशेन पूर-
 येत् कांस्यपात्रके । हृदा मृदन्तु समृज्य वस्त्रेणाच्छाद्य धारयेत् ।
 पुरं वा निलयं वापि सर्वमङ्गलनिस्त्रनैः । गुरुः प्रदक्षिणं कृत्वा
 मण्डपं वानयेत्ततः । तत्तत्कर्म दिवाकाले कुर्याद्रात्रौ न
 बुद्धिमान् । तेषु वीजारोपणमाह सुधेति ॥ सुधावीजेन व
 मितिमन्वेण । दुग्धैः प्रक्षाल्येति । महाकपिलपञ्चरात्रे तु वि
 शेषः ॥ हादशाक्षरमन्वेण चालयित्वा तु वारिणेति ॥ सार
 स्वतमतेऽपि ॥ वीजानि तानि प्रक्षाल्य जलक्षीरेण च क्रमादिति ।
 एतत्सर्वं तन्त्रविदित्यनेन सूचितम् । मूलेति मूलमन्वेण अभि
 जप्तानि अष्टोत्तरशतमित्यर्थः । तदुक्तं महाकपिलपञ्चरात्रे ॥
 सख्यानुक्तौ शतं साष्टं सहस्रं वा जपादिविति ॥ पञ्चघोषस्तु ।
 पटहकांस्यमृदङ्गमुखवाद्यशङ्खाः । मङ्गलाचारेति । चतुरङ्गैः
 सुप्रसिद्धहुलहुलध्वन्यादिभिः । ततस्तानि वीजान्येकीकृत्य
 रात्रौ प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा मूलमन्वेण पालिकादिषु निर्वपे-
 दित्युक्तम् । तदुक्तं सिद्धान्तशेखरे । वीजमुख्येन मूलेन प्राङ्मुखो
 वाप्युदङ्मुखः । वापयेत् सर्ववीजानि पालिकादिष्वनुक्रमात् ।
 वीजानामधिपः सोमस्तस्माद्रात्रौ तु निर्वपेत् ॥ सारस्वतमते-
 ऽपि ॥ वीजेभ्यो देवतेभ्यश्च स रात्रौ कान्तिमान् यतः । तस्माद्
 गुरुस्तु वीजानि निशायामेव वापयेदिति ॥ वीजान्याह शा-
 लोति । शालयो हेमन्तिकाः श्यामाः श्यामाकाः । कान्यकुञ्ज-
 भाषायां साम्बा इति । गौड़भाषायां शामा इति प्रसिद्धिः ।
 आढ़की तुवरी अरहर इति गौड़भाषाप्रसिद्धिः । निष्पावा
 वोरा इति गौड़भाषाप्रसिद्धिः । सारस्वतमते प्रत्येकं वीजेषु
 देवतापूजिता यथा । स्कन्दं प्रियङ्गुं निष्पावे वायुमग्निं कुल-
 त्यके । आढ़क्यां निवर्तति सोमं सुग्धे ! वैवस्वतं तिले । प्रजा-
 यति शालिवीजे त्वनन्तं सधपेऽर्चयेत् । इमं श्यामे च माषे च

वरुणन्तु नगात्मजे ! इति । सिद्धान्तशेखरे तु प्रत्यहं सोमपूजाप्युक्ता
 यथा । सोम सम्पूजयेन्नित्यमधिवासदिनात्प्रधि । अधिवासदिने
 प्राप्ते सोममुक्तासयेद्गुरुरिति । हरिरिन्द्रेति तत्तन्मन्त्रे उक्तः ।
 प्रयोगसारे । त्रिपञ्चकाय सर्वाय शङ्कराय शिवाय च । सर्वलोक-
 प्रधानाय शाश्वताय नमो नमः । विकीर्यानेन मन्त्रेण हरिद्रा-
 चूर्णमिश्रितम् । तोयं प्रवर्षयेत्तेषु सिञ्चेत् तोयैर्दिनं प्रति । प्रति-
 दिनमित्यर्थः । वस्त्रैर्नूतनवस्त्रैः । बहुवचनं कपिञ्जलाधिकरण-
 न्यायेन चित्त्वे पर्यवस्यति । आच्छाद्येति पात्रतृणतृणयमेकैकेन
 रात्रौ बलिं क्षिपेदित्यन्वयः । प्रातः पुनः स्थलमार्जनादि कृत्वा
 द्वितीयरात्रादौ बलिदानं प्रणवाद्यैरिति तत्र मन्त्रः । ॐ भूतेभ्यो
 नम एवमन्यत्रापि मन्त्रः । महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः ।
 ततो गन्धविमिश्रेण सिञ्चेद्देहं शुद्धवारिणा । तिरावन्तु यद्यान्यायं
 पञ्चरात्रमथापि वा । सारस्वतमते तु । प्ररूढान्यङ्गुराख्यान्यो न
 वीचेत कदाचन । आत्रार्थ्य एव प्रविशेत् शिष्यो वापि तदा
 ज्ञेयेति ॥ सिद्धान्तशेखरेऽपि ॥ वस्त्रैराच्छाद्य यत्रेण सुगुप्तानि
 त्र कारयेत् । सप्तसु रात्रिषु पृथग्बलिद्रव्याग्याह भूतेभ्य इति ।
 करभ्यो दधिमन्त्रवः । अक्षता अखण्डतण्डुला इति राघवमन्त्रः ।
 आढतत्त्वदृतवचने अक्षता यथा इति । यदा तवसु रात्रिषु
 बलिदानं तदा रात्रिद्वये बलिदानम् । द्रव्यं देवता च पुरैयोक्तम् ।
 तत्तद्दिशि पायसादिना बलिर्विधेयः । तत्रेशानपूर्वयोर्मध्ये
 ब्रह्मणे नेऋतपश्चिमयोर्मध्येऽनन्ताय बलिर्देयः ॥ अथाङ्गुरप्र-
 रोक्षा ॥ सिद्धान्तशेखरे । यजमानाभिर्बद्धार्थमङ्गुराणि परीचयेत् ।
 सम्यग्दं प्ररूढानि कोमलानि सितानि च । धूम्रवर्णान्यपूर्वाणि
 तथा तिर्यग्गतानि च । श्यामलानि च कुलानि वर्जयेदशुभानि
 तु । आहृष्टि कुरुते कृष्ण धूम्राभ कलहं तथा । अपूर्वं जननाशञ्च
 कुभिन्नश्यामलाङ्गुरम् । तिर्यग्गते भयेद्दराधिः कुजे शत्रुभयं तथा ॥

सारस्रतमतेऽपि ॥ प्ररुद्धैरङ्कुरैः कर्तुर्निर्दिशेच्च शुभाशुभम्
 श्यामैः कृष्णैरङ्कुरैरर्थहानिस्त्रिर्यग्रुद्धैर्ध्याधिरान्दोलितैस्तैः । कुम्भ
 दुःखं दुष्प्ररुद्धैर्मृतिश्च रोगं भुङ्क्ते स्थानदशेष्टहानिरिति ॥
 अशुभे चाङ्कुरे जाते शान्तिहोमं समाचरेत् । मूलमन्त्रेण जुहुयाद्
 गुरुश्च ब्राह्मणैः सह । अघोरास्त्रेण चास्त्रेण शतं वाथ सहस्रक-
 म्भित्यङ्कुरारोपणम् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां द्वितीये धर्मकाण्डे गुरुशिशुविचा-
 राद्यङ्कुरारोपणान्तकर्मकथनरूपपञ्चव-

कथनं नाम तृतीयः परिच्छेदः ।

दीक्षाव्युत्पत्तिस्तु रुद्रजामले । ददाति शिवतादात्म्य-
 चिन्तोति च मलत्रयम् । अतो दीक्षेति सम्प्रोक्ता दीक्षातन्त्रार्थ-
 वेदिभिः ॥ लघुकल्पसूत्रे च ॥ दीयते परमं ज्ञानं क्षीयते पाप-
 पडतिः । तेन दीक्षोच्यते मन्त्रे स्वागमार्थबलावलात् । योगिनी-
 तन्त्रे तृतीयभागे षष्ठपटलेऽपि । दीयते ज्ञानमत्यर्थं क्षीयते
 पाशवन्धनम् । अतो दीक्षेति देवेशि ! कथिता तत्त्वचिन्तकैः ।
 'मनसा कर्मणा वाचा यत् पापं समुपार्जितम् । तेषां विशेष-
 करणी परमज्ञानदा यतः । तस्माद्दीक्षेति लोकेऽस्मिन् गीयते
 शास्त्रवेदकैः । विज्ञानफलदा सैव द्वितीया लयकारिणी ।
 तृतीया मुक्तिदा चैव तस्माद्दीक्षेति धीयते ॥ विश्वसारतन्त्रे
 द्वितीयपटले च ॥ अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने ॥
 यस्य विज्ञानमान्त्रेण देवत्वं लभते नरः । दिव्यज्ञानं यतो
 दद्यात् कुर्यात् पापक्षयं ततः । तस्माद्दीक्षेति सा प्रोक्ता
 सर्वतन्त्रस्य सम्मता ॥ अथ दीक्षामाहात्म्यम् । रुद्रजामलपूर्व-
 खण्डे तृतीयपटले ॥ देवि ! दीक्षाविहीनस्य न सिद्धिर्न च
 सद्गतिः । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गुरुणा दीक्षितो भवेत् । विचार-
 चक्रसारस्य करणीयमवश्यकम् । अदीक्षितोऽपि मरणे रौरवं

। नरकं व्रजेत् । तस्माद्दीक्षां प्रयत्नेन सदा कुर्याच्च तान्विक्तीम् ॥
 पञ्चदशपटले ॥ अदीक्षिता ये कुर्वन्ति जपपूजादिकाः क्रियाः ।
 न भवन्ति प्रिये ! तेषां शिलायामुप्तवीजवत् । कल्पसूत्रटीका-
 धृतकुलार्णवतन्त्रे ॥ रसेन्द्रेण यथा विद्धमयः सुवर्णतां व्रजेत् ।
 दीक्षाविद्धस्तथैवात्मा शिवत्वं लभते प्रिये ! । दीक्षाग्निदग्धकर्मासी
 यायाद्विच्छिन्नबन्धनः । गतस्तस्य कर्मबन्धो निर्जीवश्च शिवो
 भवेत् । गतं शूद्रस्य शूद्रत्वं विप्रस्यापि च विप्रता । दीक्षा-
 संस्कारसम्भिन्ने जातिभेदो न विद्यते । शिवलिङ्गे शिलाबुद्धिं
 कुर्वन् यत्पापमाप्नुयात् । दीक्षितस्यापि पूर्वत्वं स्मरन् तत्पाप-
 माप्नुयात् । दार्वश्ललौहचन्द्रब्रजातिलिङ्गं प्रतिष्ठितम् । यद्यो-
 च्यते तथा शुद्धाः सर्वे वर्णाय दीक्षिताः । येन पूजितमात्रेण
 चात्रह्यभुवनान्तिकम् । पूजितं तेन सर्वं स्याद्दीक्षितेन न संशयः ।
 दीक्षितस्य न कार्यं स्यात्तपोभिर्नियमव्रतैः । न तीर्थगमने-
 नापि न च शरीरयन्त्रणैः ॥ पञ्चमखण्डे पष्ठोक्तासेऽपि । गवां
 सर्पिः शरीरस्य न करोत्वात्मपोषणम् । स्वकर्मचरितं दण्डं
 पुनस्तामेव पोषयेत् । एवं सर्वशरीरस्यसर्पिर्वत् परमेश्वरि ! ।
 विना चोपासनाद्देवि ! न ददाति फलं नृषाम् ॥ पुरयस्य-
 रसोक्तासे प्रथमपटले । न च दीक्षापरं ज्ञानं न च दीक्षापरं
 तपः । न च दोक्षापरं कालं तस्माद्दीक्षा गरीयसी ॥ इति दीक्षा-
 प्रशंसा ॥ दीक्षायां वारतिथिनक्षत्रमासादिभद्राभद्रे अस्मद-
 त्वतिवृद्धप्रपितामहकृष्णानन्दागमवागीशेन तन्त्रसारे लिखिते
 ते तत्र द्रष्टव्ये । विशेषस्तु पुरधरणरसोक्तासे ॥ दीक्षायां
 चञ्चलापाङ्गि । न कालनियमः क्वचित् । सहुरोर्दर्शनादेव सूत्र्य-
 पर्वं च सर्वदा । शिष्यभाङ्गय गुरुणा कृपया यदि दीयते । तत्र
 लग्नादिकं किञ्चिन्न विचार्यं कदाचन । एतत् सर्वं दिव्यवीर-
 विषयम् । तथा च इतः पूर्वम् । दिव्यवीरगुरुं लब्ध्वा दीक्षां

कृत्वा विचक्षणः । ततः समाहितो भूत्वा पुरश्चर्यां करिष्यति ।
 इत्युक्तम् एतेन पशुगुरुतो दीक्षायां सर्वं विचार्यमित्यायातम् ।
 कल्पसूत्रटीकाधृतकुलार्णवे ॥ द्विजोऽपि दीक्षितः पश्चादन्वयः
 पूर्वदीक्षितः । द्विजः कनिष्ठः स ज्येष्ठ इति शास्त्रस्य निर्णयः ।
 ज्येष्ठत्वेन च ते पूज्या नावमान्याः कथञ्चन ॥ इति दीक्षाज्येष्ठ-
 त्वादिकथनम् ॥ कुलार्णवेऽपि ॥ दीक्षां विना न मोक्षः स्यात्
 प्राणिनां शिवशासनात् । सा च न स्याद्विनाचार्यमित्याचार्य-
 परम्परा । उपासनाशतेनापि यां विना नैव सिध्यति । ता
 दीक्षामाश्रयेद् यद्वात् श्रीगुरोर्मन्त्रसिद्धये ॥ महाकपिलपञ्च-
 रात्रनारायणीययोः ॥ मन्त्रो यः साधयेदेकं जपहोमार्चना-
 दिभिः । क्रियाभिर्भूतिभिर्यस्य सिध्यन्त्येऽल्पसाधनात् ।
 सम्यक् सिद्धैकमन्त्रस्य नासाध्यमिह किञ्चन । बहुमन्त्रवतः
 पुंसः का कथा हानिरेव सः ॥ इत्येकमन्त्रसाधनफलं राघव-
 भट्टधृतम् ॥ पुस्तके लिखितो मन्त्रो येन सुन्दरि ! जप्यते ।
 न तस्य जायते सिद्धिर्हानिरेव पदे पदे ॥ घट्कर्मदीपिकाधृत-
 मपि ॥ पुस्तके लिखिता विद्या येन सुन्दरि ! जप्यते । सिद्धिर्न
 जायते तस्य कल्पकोटिशतैरपि । राघवभट्टधृतम् ॥ द्विजा-
 नामनुपेतानां घट्कर्माध्ययनादिषु । यथाधिकारो नास्तीह
 स्याच्चोपनयनादनु । तथात्रादीक्षितानाञ्च मन्त्रदेवार्चनादिषु
 नाधिकारोऽस्यतः कुर्यादात्मानं शिवसंस्कृतमिति ॥ दीक्षाया
 अकरणे दोषकथनम् ॥ नारायणीये ॥ यदृच्छ्या श्रुतं मन्त्रं
 क्वचनेनापि क्लेन वा । पवेक्षितं वा यथावत्तज्जघन्यमनर्थकम् ॥
 इति निन्द्यदीक्षाकथनम् ॥ राघवभट्टेऽपि ॥ विप्रस्य विधिव-
 दीक्षामभिषेकावसानिकाम् । श्रुत्वा तन्त्रं गुरोर्लब्धं साधये-
 दीक्षितं मनुम् । गुरुमुख्या द्वियाः सर्वा भुक्तिफलप्रदाः ।
 तस्मात् सेव्यो गुरुर्नित्यं भुक्त्यर्थं मन्त्रसाहिते । गुर्वनुज्ञाः क्रियाः

सर्वा निष्फलाः स्युर्यतो ध्रुवम् । जपो होमार्चनविधिः कार्या
दोक्षान्वितैर्नरैः ॥ इति दीक्षाविधिकथनम् ॥

मूलसूत्रम् ॥ दीक्षास्त्रिंशः शाक्ती शांभवी मान्त्री चेति ।
तत्र शाक्ती शक्तिप्रवेशनात् शांभवी चरणविन्यासात् मान्त्री
मन्त्रोपदिष्टा सर्वाद्य कुर्यादेकैकमित्येके । एतद्ग्राह्यते
श्रीशङ्कराचार्याः । शाक्तीति शक्तिः कुण्डलिनी परचिद्रूपा
तस्याः क्रियासमभिव्याहारेण कुलाकुलभेदाद्ब्रह्मनाद्या पर-
शम्भुमेलनं शक्तिप्रवेशः । शांभवी चरणविन्यासादिति ते
चरणायत्वारः शुक्लरक्तमिश्रपरस्वरूपाः । मान्त्री मन्त्रोप-
दिष्टेति । तदुक्तं रुद्रजामले ॥ शाक्ती शक्तिभवा दोक्षा
शक्तिः श्रीपरकुण्डली । तस्याः प्राणविलोमेन प्रवेशः पर-
शांभवे । चरणद्वयसम्भूता शांभवी श्रीघ्नसिद्धिदा । मान्त्री
मन्त्रोद्भवा दीक्षा तच्छक्तिः स्वात्मसम्भवा । मन्त्रयन्त्रार्चनादुक्त
क्रियाभिर्भागमोक्षदा । चरणद्वयं शिवशक्तिरूपम् । तत्र सत्त्व-
प्रधानं शुक्लः रजःप्रधानो रक्तः तमःप्रधानो मिश्रः । गुणा-
तोतो निर्वाणः । साक्षात् परमानन्दनिर्भरः सदाशिवस्वरूपः ।
महस्रदलकमलकर्णिका-मध्यवर्ति-चन्द्रमण्डलगतपीयूषधाराप्रा-
ध्यमानाद्यन्तनीयाः । उक्तञ्च भगवता दत्तात्रेयेण ॥ भ्रूमध्यगो
विधिहरो तव शुक्लरक्तौ पादौ रजोमलगुणो खलु सेव्यमानौ ।
सृष्टिस्थितौ वितनुतो हृदये तृतीयमाद्यं भजन् हरति विश्व-
मुदयसुषः । तुभ्यं तवार्थचरणं निरुपाधिब्रीध्यम् सान्द्रा-
मृतं शिवपदे सततं नतोऽस्मि ॥ रुद्रजामले ॥ त्रिविधा सा
भवेद्दीक्षा प्रथमा आणवी परा । शाक्ती च शांभवी चान्या सद्यो
मुक्तिविधायिनी । मन्त्रार्चनासनन्यासध्यानोपचारकादिभिः ॥
दोक्षा सा आणवी प्रोक्ता यथाशास्त्रोक्तरूपिणी । सिद्धै च
शक्तिमालोक्य तथा केवलया शिशोः । निरुपायं कृता दीक्षा

शाक्त्यै परिकीर्तिता । अभिसन्धिं विनाचार्यशिष्ययोरुभयोरपि । देशिकानुग्रहेणैव शिष्यता व्याप्तिकारिणी ॥ षडम्बस्य महारत्नेऽपि ॥ त्रिविधा सा भवेद्दीक्षा प्रथमा आणवी पराशाक्त्यै शाश्वती चान्या सद्योमुक्तिविधायिनी । मन्त्रार्चनासन्धानस्थापनोपासनादिभिः । कृता दीक्षा सा त्वाणवी प्रोक्ता यथाशास्त्रोक्तरूपिणी । सिद्धैः स्वशक्तिमालोक्य तथा केवलया शिशोः । अनिरुपायं कृता दीक्षा शाक्त्यै परिकीर्तिता । अभिसन्धिं विनाचार्यशिष्ययोरुभयोरपि । देशिकानुग्रहेणैव शिष्यताव्यक्तिकारिणी । सेयन्तु शाश्वती दीक्षा शिवादेशनकारिणी । वायवीयसंहितायामपि । शाश्वती चैव शाक्ती च मान्नी चैव शिवागमे । दीक्षापदिश्यते त्रेधा शिवेन परमात्मना । गुरोरालोकमात्रेण स्पर्शात् सम्भाषणादपि । सद्यः संज्ञा भवेज्जन्तोर्दीक्षा सा शाश्वती मता । शाक्ती ज्ञानवती दीक्षा शिष्यदेहं प्रविश्य तु । गुरुणा ज्ञानमार्गेण क्रियते ज्ञानचक्षुषा । मान्नी क्रियावती दीक्षा कुम्भमण्डलपूर्विका ॥ इति नामक्रियाभेदाद्दीक्षाभेदकथनम् ॥ दीक्षाभेदान्तरन्तु शारदायां चतुर्थपटले ॥ चतुर्विधा सा सन्दिष्टा क्रियावत्यादिभेदतः । क्रियावती वर्णमयो कलात्मा वेधमय्यपि ॥ प्रयोगसारे ॥ मन्त्रमार्गानुसारेण साक्षात्कल्पेष्टदेवताम् । गुरुस्त्रीद्वीधयेच्छिष्यं मन्त्रदीक्षेति सोच्यते ॥ सूत्रान्तरमाह सर्वाद्यं कुर्यादिकैकां वेत्येके ॥ रुद्रजामले ॥ आणवो बहुधा दीक्षा शाश्वती च तथा पुनः । एकैका यापि विद्वद्भिः पठ्यते शास्त्रकोविदैः । शिवशक्तिसमायोगाज्जन्मान्तरकृतात् शुभात् । शिवपूजानुसन्धानात् कर्मसाम्यं यदा भवेत् । शिव एव तदा साक्षादाणव्या दीक्षया भवेत् । इति दीक्षाफलकथनम् ॥ विश्वसारतन्त्रे ॥ चतुर्विधा तु सा दीक्षा ब्रह्मणा भाषिता पुरा । क्रियावती कलावती वर्णवेध-

मयी गुनः । ताः क्रमेणापि कथ्यन्ते सर्वसम्पत्प्रदाः शुभाः ॥
 एवं सर्वासां दीक्षाणां मानसादिकैवल्यान्तं समानमेव फलम् ॥
 तदुक्तं रुद्रजामले ॥ सर्वासासेव दीक्षाणां मुक्तिः फलम-
 ष्छण्डितम् । अविरोधाद्भवत्येषा प्रासङ्गिक्यस्तु भक्तयः ॥

अथाधिवासविधिः ॥ तत्रादौ गृहप्रवेशानन्तरं विघ्ननिवा-
 रणपूर्वकं सूर्यः सोमादि पठित्वा भूरसीत्यादि मन्त्रैर्घटस्थापनं
 कुर्यात् । तदुक्तं विश्वसारतन्त्रे तृतीयपटले ॥ गुरुणा वात्मना
 शिष्यः सर्वं कुर्याद्विधानतः । गुरुणा कारयेत् कर्म शिष्यः सर्वं
 हरेत् सुधीः । चन्दनागुरुकर्पूरैर्धूपयेद् यागमण्डपम् । गृहं
 प्रविश्य विधिना तत्र विघ्नान् विनाशयेत् । कृताञ्जलिपुटो भूत्वा
 मन्त्रमेनं समुच्चरेत् । ओं सूर्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि
 पञ्च च । एते शुभाशुभस्येह कर्मणो नव साक्षिणः । घटस्था-
 रोपणं कुर्यान्मन्त्रेणानेन देशिकः । घटारोपणमन्त्रोऽयं सर्वत-
 न्त्रेषु सम्मतः । ओं भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधा या विश्वस्य
 भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृंह पृथिवीं मा हिंसीः
 भूमिशोधनमित्युक्तं सर्वतन्त्रसमन्वितम् । मन्त्रेणानेन देवेभिः
 शुक्लधान्यं विनिक्षिपेत् । ओं धान्यमसि धिनुहि देवान् धिनुहि
 यन्नं धिनुहि यन्नपतिं धिनुहि मां यन्नमम् । ओं प्राणो मन्त्रो
 दा नाम त्वा कामाय मत्वा दीर्घां ननु प्रमितिदशानुमेयां देवी
 वः सविता हिरण्यपाणिः । प्रतिगृह्णात्यच्छिद्रेण शिलाचक्षुषे
 त्वा मही मां पयोऽसि । हस्तमानं घटं कृत्वा नवरत्नोदरेण
 च । घटं संस्थापयेत्तत्र मन्त्रेणानेन देशिकः । ओं आजिघ्न
 कलसं मद्भात्मा विशन्तुन्दवम् । पुनरुर्जानि वर्त्तस्व सा नः ।
 सहस्रं धुचोरुधारा पयस्वती पुनर्माविशता द्रयिः । मन्त्रेणानेन
 देवेभिः । घटं संस्थापयेत्ततः । सुक्तामाणिक्यवेदूर्यगोमेदवञ्च-
 विद्मन् । पद्मरागं सरकतं नीलचैय क्रमात्रव । नवरत्नानि

तत्रैव निक्षिपेद् विभवावधि । मेरुतन्त्रेऽपि । पुष्पं नीलञ्च,
 वैदूर्यं विद्रुमं मौक्तिकं तथा । ततो मरकतं वज्रं गोमिदं
 पद्मरागकर्मु । प्रोक्तानि नवरत्नानि देशिकैर्मन्त्रवित्तमैः । ॐ
 आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमवृद्ध्यं भवावाजस्य सङ्घे ।
 मन्त्रेणानेन देवेशि ! जलं दद्याद्घटोपरि । ॐ धन्नना गा धन्न
 जिञ्चयेम धन्नना तीव्राः समदो जयेम । धनुः शत्रोरपकामं कु-
 षोतु धन्ननाः सर्वाः प्रदिशो जयेम । मन्त्रेणानेन देवेशि ! शाखां
 दद्याद्घटोपरि । ताम्बूलं श्रीफलं दद्यात् कदलीं वा विशेषतः ॥
 ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पद्मगा अहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूप-
 मश्विनौ । व्याप्तमिष्टुमीशानमुं म ईशानेः सर्वलोकमहेशानः ॥
 मन्त्रेणानेन देवेशि ! घटे पुष्पं विनिक्षिपेत् । सफलं शालि-
 चूर्णञ्च शरावञ्च घटोपरि । विनिक्षिप्याथ विधिना क्षीरशाखि-
 समन्वितम् । सुवस्त्राच्छादनं कुर्यान्मन्त्रेणानेन साधकः ।
 ॐ वस्त्रञ्च पावनं श्वेतं बहुतन्तुविनिर्मितम् । मया निवेदितं
 भक्त्या वस्त्रञ्च प्रतिगृह्यताम् । क्वाथितो जम्बुचूर्णेन इन्द्रवज्री-
 दलेन च । घटं संवेद्य विधिना सिन्दूरादिविभूषितम् । स्थाप-
 येत्तं घटं मन्त्रमुच्चार्य येन्नतः सुधीः ॥ क्वाथितो जम्बुचूर्णेनेति
 प्रदर्शनार्थमुक्तमन्त्रेणापि तद्विशेषो मेरुतन्त्रे तृतीयप्रकाशे ॥
 पञ्चाशदीपधीः क्वाथैः पूरयेत्तदनन्तरम् । एकेन सहितास्तासु
 वर्षीपथ्यः क्रमादिमाः । चन्दनञ्चापि रक्ताख्यचन्दनञ्चागुरु-
 स्तथा । कर्पूरोशोरकुष्ठानि बालकञ्चापि केशरम् । कण्ठोलकं
 जातिफलं जटामांसीं सुरां तथा । ग्रन्थिकं रोचना जातीपत्रं
 पिप्पलविस्वंबी । पुंशिपर्णी चित्रकञ्च करङ्गं कत्तृणं तथा ।
 कटफलञ्चापि गुञ्जा च दद्रुहं वककाश्मरी । पद्मकोपं शङ्खपुष्पी
 मयूरस्य शिखा तथा । भ्रूचोऽग्निमन्त्रश्च तथा मुद्गपर्णी कुमाः
 पुनः । पापाणभेदकः कृष्णशङ्खपुष्पी च रोजिणी । श्लोपाकी

वृहती चैव पाटली सुखकर्णिका । तुलसी शिखरा इन्द्रवल्ली
 भृङ्गाभिधा पुनः । ततोऽपराजिता तालमूली चापि कृताञ्जली ।
 दूर्वा श्रीदेवकन्याख्या भार्ग्याख्या भद्रमुस्तकम् । लवङ्गरहिता-
 खैताः पञ्चाशत्संख्यका इति ॥ यद्यपि प्रथमकाण्डे पञ्चाशदो-
 पधयो निरूपितास्तथाप्येकपञ्चाशच्चप्राख्यर्थमुक्तस्य दुरूहत्वनि-
 वृत्तये क्रमभेदज्ञापनाय च पुनर्दर्शिताः । दुग्धवचत्वचः काथै-
 र्ब्रह्मवचोद्भवेस्तथा । गन्धपङ्कप्रसूनादिवासितैर्वाग्भृत्तैर्जलैरिति ।
 ततो घटं स्थिरोक्तुर्थात् यावद्दीक्षाविधिर्भवेत् । ॐ स्थिरो भव
 विडङ्ग आशुर्भव वायुर्वनं पृथुर्भव सुपदस्यमग्ने पुरीशराहनः ।
 मन्त्रेणानेन देवेशि ! स्थिरीकरणमुत्तमम् । ततः कृताञ्जलि-
 र्भूत्वा मन्त्रमेनं पठेत्ततः । ॐ गुरुभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो
 विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमः । व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च
 नमः । नमो गृह्येभ्यो गृह्यपतिभ्यश्च वो नमः । पुण्याहं
 वाचयेदादौ स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्ध-
 श्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्चाऽरिष्टनेमिः ।
 स्वस्ति नो वृद्धस्यतिर्दधातु ॥ अस्त्राय फडिति मन्त्रेण भौमान्
 विघ्नान् विदारयेत् । दिव्यदृष्ट्या दिव्यविघ्नान् दूरयेच्च चतु-
 र्दिशि । दिव्यदृष्टिलक्षणं तत्रैव । अनिमेपाच्छिष्टदृष्टिश्च दिव्यदृष्टिः
 प्रकीर्त्तिता । मापभक्तेन चान्त्रेण यावकेन च संयुतम् । अजा-
 कर्णस्य रक्तेन दुग्धेन मधुरेण च । मापभक्तवलिं दद्याद्भूतप्रे-
 तपिशाचके । ॐ भूताः प्रेताः पिशाचाश्च पातालभूतले स्थिताः ।
 पर्वताग्रे तथा वृक्षे गृह्येवादिषु स्थिताः । तुष्टा भवन्तु ते सर्वे
 मम गृह्यन्त्विमं वलिम् । यजेच्च रक्तकुसुमैरक्तमाहिपशोणितैः ।
 मत्स्यमांसादिभिर्भृष्टैर्दुग्धैश्च विधिनासुना । वलिं दद्याच्च तत्रापि
 तदा मङ्गलमारभेत् । दीक्षाया धर्मकर्मरूपत्वेन तत्र विघ्ननि-
 रास उक्तो योगिनीतन्त्रे उत्तरखण्डेऽष्टमपटले । तीर्थे प्रासाद-

करणे धर्मारम्भे विशेषतः । व्रतयज्ञसमारम्भे विघ्नानि निव-
 सन्ति वै । तानि सम्पूजयेदादौ बलिभिर्मोदकादिभिः । अन्व-
 जायते विघ्नमिति जानीहि मे प्रिये ! । अथापराणि विघ्नानि
 शरीरे निवसन्ति वै । मानसाज्ञाननिर्हारास्तानि शृणु मम
 प्रिये ! । कश्चिन्निवर्त्तको देवि ! कश्चित् प्रवर्त्तकस्तथा । सन्निकर्षं
 विदूरं वा सहस्रं फलमेव वा । पापानुसरणञ्चैव आलस्येनापि
 दूषणम् । शोकमोहज्वराव्याधितारुख्यं धनलालसा । कलहं
 भार्यया सार्द्धं दुर्भिक्षं गृहसङ्कटम् । नानाव्रतसमाकीर्णं धार्मि-
 कोऽस्मीतिमानसः । प्राप्तशोकस्तु धर्मस्य कारणे हीनपत्रि-
 कम् । वृक्षपत्रञ्च तुलसी धात्री वृक्षफलं तथा । शालग्रामं शिला-
 खण्डं प्रतिमां दारुजां तथा । मानुषं ब्राह्मणञ्चैव स्वयम्भू-
 वर्त्तुलां शिलाम् । शङ्खं शम्बुकभेदञ्च खड्गस्य मांससम्भवम् ।
 दृष्ट्यादावाभवेदेवं तीर्थजातं जलं तथा । गङ्गाया वा नदीरूपं
 पुण्यञ्चेत्तच्च भूमिकाम् । इत्येतानि च विघ्नानि संयान्ति च पुनः
 पुनः । पूजयित्वा विधानेन द्वारदेशे न साधयेत् । कवचेनैव
 वोजेन सप्तकृत्वो जपेन च । निःसार्थं विघ्नान् तान् सर्वान्
 तदा रक्षा दिशेत् पुनः ॥ विश्वसारतन्त्रे ॥ आत्मानं रक्षयेत्
 तत्र वज्रिप्राचीरयोगतः । वज्रिवोजे चतुर्दिक्षु प्राचोरं भावये-
 द्विया । तदा तालत्रयं दद्याद्वज्रिवोजेन देशिकः । ऊर्ध्वोर्ध्वं क्रम-
 योगेन गुरुं च प्रणमेत्ततः । ॐ गुरुभ्यो नमो नित्यं तदा च
 गुरुपादुकाम् । परं परापरं देवि । परात्परमतः परम् । क्रमेण
 प्रणमेद्दोमान् ॐकारादि उदौरितान् । गणेशं दक्षिणे नत्वा
 सम्मुखे चेष्टवताम् । गणेशं स्थापयेत्तस्य पूर्वांते तु घटे सुधीः ।
 आवाहय्यहं देवं गणेशं शिवनन्दनम् । व्याघ्रचर्माम्बरधरं व्यास-
 यज्ञीपवीतिनम् । गणकोट्या परिहृतं देवं मोदकभोजनम् ।
 अविघ्नेयं महाकायं सर्वलोकैकपूजितम् । बलिनं सर्वशास्त्रार्थं

रौद्रमावाहयाम्यहम् । एहोहि भगवन् ! देव ! सर्वविघ्नविना-
शक ! । इमां पूजां गृहाण त्वं सर्वं मे सफलं कुरु । सिन्दूररक्त-
पुष्पाद्यैः पूजयेच्छिवनन्दनम् । अञ्जल्यावाहयेदादौ सर्वत्रायं
विधिः स्मृतः । स्वागतादि ततः प्रश्नं प्रत्युत्तरसमन्वितम् । आस-
नन्तु ततो दत्त्वा पाद्यमर्घ्यं निवेदयेत् । ॐ पाद्यं सुवासितं
देव ! सर्वभूतसुखावहम् । दूरयात्राश्चमहरं पाद्यं तत्प्रतिगृह्य-
ताम् । पाद्यं नमः पादयुगे स्वाहार्घ्यं शिरसि स्थितम् । मधुपर्कं
स्वधान्ते तु पुनराचमनीयकम् । स्नानीयञ्च नमो ब्रूयात् पुन-
र्गन्धादिकं ततः । वस्त्रं यज्ञोपवीतञ्च नमोऽन्ते परिकल्पयेत् ।
अन्नं भक्ष्यं स्वधान्ते तु धूपं दीपं विधानतः । क्रमेण निक्षिपे-
त्तत्र देवाय विधिनामुना । अर्घ्यपात्रे प्रदायार्घ्यं ततः शृणु
वरानने ! । अर्घ्योदकं भवेच्छङ्गे श्यामाकयवदूर्वकैः । नानागन्ध-
समायुक्तं कुशाद्य तिलसर्पपम् । विष्णुक्रान्ताञ्च यवकं पङ्क्या-
स्यं प्रकीर्तितः । ॐ काण्डाञ्चैव मन्त्रेण अर्घ्यं दद्याच्च साधकः ।
पाद्यमन्त्रेण कुर्वीत तथा चाचमनीयकम् । ॐ नमः स्वाहा-
समायुक्तं ब्रह्मत्वफलहेतवे । मया निवेदितं भक्त्या मधुपर्कं
गृहाण मे । मूलमन्त्रेण सर्वत्र ॐकारादिनमोऽन्वितं ॥ छान्द-
सत्वाद् वर्णनाशः । ॐकारादिनमोऽन्वितेन मूलमन्त्रेणेत्यर्थः ॥
दध्ना च मधुसर्पिर्भ्यां मधुपर्कः प्रकीर्तितः । यज्ञोपवीतमन्त्रेण
दद्याद्यज्ञोपवीतकम् । यज्ञोपवीतमन्त्रस्तु ॥ ॐ यज्ञोपवीतं
परमं पवित्रं बृहस्पतिर्यत् सृजं पुरस्तात् । आयुष्यमग्रं प्रति-
सुञ्च शभ्रं यज्ञोपवीतं वलमस्तु तेजः ॥ ॐ नानारत्नैश्च घटितं
विश्वकर्मादिनिर्मितम् । सर्वाङ्गशोभाभरणं गृहाण फलहेतवे ।
श्रीं वनस्पतिरसोत्पन्नो गन्धाब्धो गन्ध उत्तमः । आग्नेयः सर्व-
देवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् । श्रीं सुप्रकाशो महादीपः सर्व-
तक्षिमिरापहः । सवाद्याभ्यान्तरं ज्योतिर्दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ।

प्रदीपावलिभिः कुर्यान्निकटे धूपदीपकौ । प्रक्षालनाय हस्तसं
 पञ्चात्पात्रं चिपेत् सुधीः । शतकुम्भप्रपूर्णेन मण्डपं रचयेत्
 सुधीः । गणेशं पूजयित्वा च अर्कं विष्णुं शिवं शिवाम् । पूज
 येद्विधिना तत्र घटे सर्वसमृद्धये । कूर्चमुष्टिं चिपेदादौ फल
 मन्त्रेण तु साधकः । तिलान् कुशान् सर्षपांश्च कूर्चमुष्टिः प्रकी
 र्त्तिता । विकिरान् प्रक्षिपेत्तत्र सप्त सप्त शराणुना । विकिरा
 दीक्षायां बध्यन्ते ॥ शराणुना अस्त्रमन्त्रेण । ततो गुरुः स वेद्यान्
 गत्वा स्वस्थासने विशेत् ॥ मेरुतन्त्रे ष्ठीयप्रकाशे ॥ सशिव
 मन्त्रेण मूर्त्तिमेवं तस्मिन् गुरुत्तमः । तस्यां मूर्त्तीं समावाह्य
 पूजयेद्विष्टदेवताम् । स्मृत्वा मूलमनु मन्त्री सम्यङ् नाडीमुखा
 त्ततः । निर्गमस्य च चैतन्यं नासिकाग्रविनिर्गतम् । अञ्जली
 मातृकापद्मे महः पुष्पान्विते गुरुः । मस्तकास्तं समुत्थाप्य
 तस्यामावाहयेत्ततः । सस्थापनं सन्निधानं सन्निरोधं ततश्चरेत् ।
 सम्मुखीकरणञ्चापि सकलीकरणं ततः । ततोऽवगुण्ठनं कार्य-
 ममृतीकरणं ततः । परभीकरणं कुर्यात् क्रमशः स्वस्वमुद्रया ।
 क्रमाद्विदध्याच्च तत उपचारान् प्रकल्पयेत् । आसनादि प्रभृ
 तानां उपचारान् प्रकल्प्य च । ततो मन्त्रविधानेषु प्रोक्ताङ्गाव-
 रणान्यपि ॥ पुनः पूर्वादिकांस्तु क्रमादस्त्रादिकान् यजेत् ।
 लोकपालान् मण्डलेषु कुम्भोपरि च तत्र वा । ऐरावतं पुण्ड-
 रीकं वामनं कुमुदाञ्जनौ । पुष्पदन्तं सार्वभौमं सुप्रतीकं तद-
 ग्रतः । सर्वान्ते लोकपालानां तदस्त्राणां प्रपूजनम् । इन्द्रादि-
 पूजनात् पूर्वं ब्राह्मणादिपूजनमपि । तथा च विखसारी ॥ अष्ट-
 दिक्षु चाष्ट कुम्भान् कायतोयप्रपुरितान् । ब्राह्मणादिमातृकाः
 पूज्याः सर्वतन्त्रसमन्विताः । ज्ञात्वा ज्ञानविधानेन गन्धपुष्पाद्य-
 वारिभिः । दण्डं कमण्डलुकरमद्यस्त्राभयं तथा । विभती
 कनकच्छायां ब्राह्मी कृष्णाजिनोऽथवा ॥ १ ॥ शूलं कपासं

परशुं नृषां पीतं मनोहरम् । वहन्ती हेमसङ्काशा ध्येया माहे-
 श्वरौ शुभा ॥ २ ॥ अङ्गुशं दण्डखट्वाङ्गं पाशञ्च दधती करैः ।
 ध्येया बन्धूकसङ्काशा कौमारी शर्मदायिनी ॥ ३ ॥ चक्रं घण्टां
 गदां खड्गं विभ्रती सुमनोहरा । तमालश्यामला ध्येया वैष्णवी
 शर्मदायिनी ॥ ४ ॥ मुपलं करबालञ्च खेटकं दधती हलम् ।
 करैश्चतुर्भिर्वाराही ध्येया कालघनच्छविः ॥ ५ ॥ अङ्गुशं तोमरं
 विद्युत् कुलिशं त्रिभ्रती करैः । इन्द्रनीलनिमेन्द्राणी ध्येया सर्व-
 समृद्धिदा ॥ ६ ॥ शूलं कपालं नृशिरः कपालं दधती करैः ।
 मुण्डसङ्मण्डिता ध्येया चामुण्डा रक्तविग्रहा ॥ ७ ॥ अक्षस्रजं
 वीजपूरं कपालं पङ्कजं करैः । वहन्ती हेमसङ्काशा महालक्ष्मी-
 हरिप्रिया ॥ ८ ॥ मेरुतन्त्रे । विधाय पूजामेवं हि धूपदीपनिवे-
 द्यकैः । कृते निवेद्ये च ततो मण्डलं परितः क्रमात् । प्रबाला-
 ङ्गुरपत्राणि स्थापनीयानि मन्त्रिणा । वेदिकाया दक्षभागे
 कृत्वा स्थण्डिलमुत्तमम् । संस्थाप्य वङ्गिं संस्कृत्य वैश्वदेवं समा-
 रमेत् । यथाविधि ततस्तत्र गन्धाद्यैर्देवतां यजेत् । ततः प्रणव-
 पूर्वाभिर्हुत्वा व्याहृतिभिः पुरा । जुहुयान्मूलमन्त्रेण पायसेन
 घृतेन च । पञ्चविंशतिभिः पश्चाद्हुत्वा व्याहृतिभिः पुरा ।
 सम्पूज्य तां चन्दनाद्यैः पीठमूर्त्तौ नियोजयेत् । अग्निं विस्तृज्य
 शिष्टेन पायसेन बलिं हरेत् । पार्श्वदेश्यश्चन्दनादिपुष्पाक्षत-
 समन्वितम् । तत उत्याप्य नैवेद्यं तत्स्थलं शोधयेत् सुधीः ।
 पुनर्यज्ञेषोपचारैः पञ्चभिर्दर्शयेत्ततः । दर्पणं व्यजतं क्वत्रं चामरं
 मुखवासकम् । सहस्रञ्च जपेन्नन्ती मूलमन्त्रं समाहितः ॥
 विश्वसारे ॥ जलं समर्थं विधिना तदा कुर्वीत मङ्गलम् । द्विज-
 स्त्रीणां ब्राह्मणानामाशीर्वादं प्रगृह्य च । जगद्भैर्ब्रह्मण्डै-
 ब्राह्मणान् परितोष्य च । बन्धुवर्गं प्रतोष्याद्य अधिवासं ततो
 दिशेत् । मन्त्रेणानेन द्रव्येण क्रमेण देशिकोत्तमः । अधिवासं

प्रकुर्वीत शिष्यस्य सावधानतः । ओंकारं पूर्वमुच्चार्य नमोऽन्तेन
 समर्पयेत् । ओं भूरसीति च मन्त्रेण मृत्तिकां प्रक्षिपेत्ततः । ओं
 गन्धहारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीपिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां
 त्वामिहोपहृष्ये त्रियम् । गन्धं दद्याच्च विधिना मन्त्रेणानेन
 साधकः । ओं प्रपर्वतस्य वृषभस्य पुष्टां वावश्चरन्ती शशि च
 इयानाता आवहत्तमदधागुदक्ता । अहिं ब्रह्मनुरीपमणा विष्णो-
 र्बिक्रमणमसि-विष्णोर्विक्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसि वैष्णवे
 त्वा ॥ मन्त्रेणानेन विधिना शिलां दद्याद्विचक्षणः । धान्यमन्त्रेण
 धान्यस्य दानं तन्त्रेषु सम्मतम् । ओं काण्डात् काण्डात् प्रो-
 हन्ती पुरुषं पुरुषः पवि । एतान् दूर्वां प्रतनु सहस्रेण शतेन च ।
 मन्त्रेणानेन देवेशि ! दूर्वां दद्याद्विधानतः । ओं श्रीश्च तेति च
 मन्त्रेण पुष्यं दद्याद्विधानतः । ओं याः फलिनीति च मन्त्रेण
 फलं दद्याद्विचक्षणः । ओं दधिक्रावोऽत्यकार्षं जिष्णोरश्वस्य
 वाजि वः । सुरभीनो सुखाकरत् प्रणतानंसितायत् । मन्त्रे-
 णानेन तं ध्यात्वा अधिवासं समादिशेत् । ओं घृतवती भुवना-
 न्यामभिस्त्रियोर्वी पृथ्वीमधुदुधे सुपेशसा । द्यावापृथिवी वरुणस्य
 धर्मणा विष्कभीते अजरे भूरिरेतसा । मन्त्रेणानेन देवेशि ।
 दद्याच्छिष्यस्य मस्तके । ओं स्वस्ति न इति मन्त्रेण स्वस्तिकं
 विनिवेदयेत् । ओं सिन्धोरिव प्राध्वने सुघनासो वातप्रमीय-
 पतन्ती जिह्वा घृतस्य धारा अरूपो न वाजीकाष्ठाभिन्द्रूर्मिभिः
 पित्रमानः । इति मन्त्रेण सिन्दूरं दद्याच्च शिष्यमस्तके । ओं
 शङ्ख ! त्वं शङ्खपुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् । विष्णुता विधृता
 नित्यं मम शान्तिप्रदो भव । शङ्खस्पर्शनमन्त्रोऽयं सर्वतन्त्रस्य
 सम्मतः । ओं समिधोऽङ्गनं कृदरं मतीनां घृतमग्ने मधुमत्
 पित्रमानः । वाजीवहन् वाजिनं जातवेदा देवानां वाञ्छि-
 प्रियमादधन्त । मन्त्रेणानेन देवेशि ! कज्जलं विनिसञ्जयेत् ।

श्रीं युञ्जन्ति ब्रह्मरूपं चरन्तं परितस्थुषः । रोचन्ते रोचना
दिवि । रोचनां परितो दद्यान्मन्त्रेणानेन सुन्दरि ! । श्रीं
अन्नपते अन्नस्य नो धेह्यन्नमीरस्य शुश्रिणः । प्रदातारं तार्यं
ऊंऊं नो धेहि द्विपदेशं चतुष्पदे । विश्वकर्म्मणे स्वाहा । मन्त्रे-
णानेन देवेशि ! स्पर्शनं परिकीर्त्तितम् । श्रीं हिरण्यगर्भः सम-
वर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं
द्यामुत्तमो कर्म्मदेवाय हविषा लिषेम वा । मन्त्रेणानेन देवेशि !
काञ्चनं परितो न्यसेत् । श्रीं रूपेण वै रूपमर्त्विनां पुर्योमा
विश्ववेदा विभजतु सुत्तमस्य पथा वेदश्चन्द्रदक्षिणापश्यन्त-
रोक्षं यत् सुपदुञ्चैः । मन्त्रेणानेन देवेशि ! रूप्यं दद्याद्वि-
धानतः । श्रीं असौ यस्ताम्नोऽरुण उत वम्भुः सुमङ्गलः । ये
चैनं रुद्रा अभितो दिक्षु श्रिताः । सहस्रयो वै यां हेलपीमहे ।
मन्त्रेणानेन देवेशि ! ताम् दद्याद्विधानतः । श्रीं रक्षोहनो
बल्गहनः प्रोक्षयामि वैष्णवान् रक्षोहनो बल्गहनो बल-
यामि वैष्णवान् रक्षोहनो बल्गहनो वस्तृणामि वैष्णवान्
रक्षोहनो बल्गहन उपदधामि वैष्णवं रक्षोहनो बल्गहनः
पर्यमामि वैष्णवीन् वैष्णवमसि वैष्णवाः स्य । मन्त्रेणानेन
सिद्धार्थं दत्त्वा बालस्य मूर्डेनि । श्रीं आकृष्येन रजसा वर्त्तमानो
निवेशयन्न मृतं मर्त्यञ्च । हिरण्यमेन सविता रथेना देवो याति
भुवनानि पश्यन् । मन्त्रेणानेन देवेशि ! दर्पणं प्रतिपादयेत् ।
श्रीं मनोज्योतिर्जुपतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोतु । अरिष्टं
यज्ञमिमं दधातु विश्वे देवाः स इह मादयन्ता मोम्पतिष्ठ । मन्त्रे-
णानेन देवेशि । दीपं दद्याद्विधानतः ॥ श्रीं प्रतिपदसि प्रति-
पदेत्वा अनुपदसि अनुपदे त्वा सम्पदसि सम्पदे त्वा तेजोऽसि
तेजसेत्वा तेजोमयि धेहि । श्रीं प्रशस्तमात्रमसि भूतपात्रे शिर-
सार्यं मम कुरु सर्वं देवीचरयुगलं वन्दनीयम् ॥ शारदातिलके

चतुर्थपटले ॥ अस्त्रेण चालिते पात्रे नवे ताम्रमयादिके ।।
 तण्डुलान् शालिसम्भूतान् मूलमन्त्राभिमन्त्रितान् । प्रसृतीनाञ्च
 दशभिः क्षिप्त्वा चान्द्रमनुं जपेत् । प्रक्षाल्य पात्रवदनं विधाय क-
 वचानुना । प्राङ्मुखो मूलमन्त्रेण देशिकेन्द्रश्चरुं पचेत् । शुक्-
 षाज्येन संस्त्रिन्ने दद्यात्तप्ताभिमारणम् । मूलेन पश्चात्तत्पात्रं
 कवचेनावतारयेत् । अस्त्रजप्ते कुशास्तीर्णे मण्डले विधिवद्-
 गुरुः । तं विभज्य त्रिधा भागमेकं देवाय कल्पयेत् । अन्य-
 द्गौ च जुहुयादपरं देशिकः स्वयम् । शिष्येण सार्द्धं भुञ्जीत
 विहिताचमनं ततः । आचान्तं शिष्यमादाय सकलीकृत्य दे-
 शिकः । तालप्रमाणं हृज्जप्तं क्षीरिद्विचादिसम्भवम् । दन्तकाष्ठं
 तदा दद्याच्छिष्याय नियतात्मने । दन्तान् विशोध्य स पुनस्तत्
 प्रक्षाल्य विसृज्जने । यथाविधि तमाचान्तं शिष्यावन्धाभिरर्चि-
 तम् । विधाय सार्द्धममुना वेद्या दर्भान्तरे गुरुः । शयीत तस्या
 ता रात्रिमधिवासः समीरितः ॥ विशेषस्तु मेरुतन्त्रे तृतीय-
 प्रकाशे अनुसन्धेयः ॥ इति अधिवासविधिः ॥

अथाङ्गरारोपणप्रयोगः । तत्र दीक्षादिवशात् प्राक् नवमे
 सप्तमे पञ्चम शुभे तस्मिन् वह्निमण्डपप्रान्तरे पञ्चहस्तमितानि
 पञ्चसूत्राणि पूर्वपश्चिमक्रमेण पातयित्वा दक्षिणोत्तरक्रमेण द्वाद-
 शान्दुलान्तरितान्येकादशसूत्राणि पातयेत् तेन चत्वारिंशत्कोष्ठा
 भवन्ति । तेषां वह्नियतुस्तौ वोथीर्मार्जयेत् । मार्जनप्रकारश्च
 प्रथमं पूर्वस्या चतुष्कोष्ठात्मिकामिकां वोथीं ततो दक्षिणस्यामष्ट-
 कोष्ठात्मिकामपरा पश्चिमायां चतुष्कोष्ठात्मिकामन्यामुत्तरस्या-
 मष्टकोष्ठात्मिकामितराञ्च मार्जयेत् । ततोऽन्तर्द्वयतुष्कस्य पूर्व-
 पश्चिमपार्श्वयोर्द्वे वोथी द्विकोष्ठात्मिके पुनर्मार्जयेत् । तेन मण्डले
 चतुष्कोष्ठात्मकं कोष्ठत्रयमवशिष्यते । ततश्चतुष्कोष्ठत्रयस्थानि
 द्वादशपदानि प्रत्येकं चतुष्कोष्ठं श्वेताद्रिभीरजोभीरञ्जयेत् ।

तत्र वायुपदे खेतमाग्नेये पीतं नैऋते अरुणमीशाने कृष्णम् ।
ततः श्यामलेन मार्जितवोथीरापूरयेत् । तेषु पदेषु पालिका-
पञ्चमुखीशरावाणां सुप्रचालितं त्रिगुणसूत्रवेष्टितं शुष्कगोमय-
चूर्णवालुकाष्टद्विरुत्तरोत्तरपरिपूरितम् । हरिव्रह्मरुद्रस्वरूपं
कृष्णवर्णव्रणादिरहितं पश्चिमादिक्रमेणान्निकीर्णमारभ्येशान-
कीर्णपर्यन्तं प्रत्येकं चतुष्कोष्ठेषु स्थापयेत् । ततः पश्चिमदिशि
पालिकाचतुष्के विष्णुं मध्ये पालिकाचतुष्के ब्रह्माणं पूर्वस्थां
शरावचतुष्के रुद्रं ध्यात्वावाह्यं पूजयेत् । ततो वसिति मन्त्रेण
विष्णुविषये श्रीं नमो भगवते वासुदेवायेति मन्त्रेण दुग्धेना-
म्भसा च वीजानि प्रक्षाल्य वीजोपरि दातव्यमन्त्रमष्टोत्तरशतं
जपेत् । ततः कङ्कौ स्कन्दं निष्पावे वायुं कुलत्ये वङ्गिमाढक्यां
निऋतिं सुहे सोमं तिले वेवस्वतं शालौ प्रजापतिं सर्पपेऽनन्तं
श्यामाके सूर्यं मापि च वरुणं सम्पूज्य वीजानि मिथयित्वा तत्र
सोमं पूजयित्वा प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा । श्रीं त्रिपञ्चकाय सर्वाय
शङ्कराय शिवाय च । सर्वलोकप्रधानाय शाश्वताय नमो नमः ।
इति मन्त्रेण तेषु पात्रेषु वीजानि निर्वपेत् । ततो हरिद्राचूर्ण-
मिथितजलेन गन्धमिथितजलेन च तानि सिञ्चेत् । उक्तप्रकार-
जलसेचनं सोमपूजनञ्चाधिवासदिनपर्यन्तं प्रत्यहं कुर्यात् ।
ततो नूतनवस्त्रत्रयेण तानि पात्राण्याच्छाद्य प्रत्येकरात्रिषु देव-
ताभ्यो बलिं दद्यात् । तत्र प्रथमरात्रौ श्रीं भूतेभ्यो नम इति
मन्त्रेण गन्धपुष्पे दत्त्वा लाजतिलदधिशक्नुभिर्बलिं दद्यात् ।
ततः स्थानमार्जनादि कुर्यात् । द्वितीयरात्रौ श्रीं पिबभ्यो नम
इति गन्धपुष्पे दत्त्वा सतिलान्नतण्डुलैर्बलिं दद्यात् । तृतीयरात्रौ
श्रीं यज्ञेभ्यो नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा दधिशक्नुलाजैर्बलिं द-
द्यात् । चतुर्थरात्रौ श्रीं नागेभ्यो नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा ना-
रिकेलोदकशक्नुपिष्टकैर्बलिं दद्यात् । पञ्चमरात्रौ श्रीं ब्रह्मणे

नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा सपङ्कजाक्षततण्डुलेन बलिं दद्यात् ।
षष्ठरात्रौ श्रीं शिवाय नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा सपूपाक्षबलिं
दद्यात् । सप्तमरात्रौ श्रीं विष्णवे नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा
गुडौदनेन बलिं दद्यात् । ततः पायसादिना लोकपालेभ्यो बलि-
दानम् । तत्र ईशानपूर्वयोर्मध्ये ब्रह्मणे । नैऋतवरुणयोर्मध्ये
अनन्ताय बलिर्देयः । प्ररुद्रानङ्कुरानन्यो न पश्येत् । अशुभेषु
अङ्कुरेषु शान्त्यादिकं कुर्यादित्यङ्कुरारोपणम् ॥

अथ अधिवासप्रयोगः ॥ तत्रादौ गुरुगृहं प्रतिश्य चन्दना
गुरुधूपार्थे गृहं सुवासितं कृत्वा विघ्नान् विनाश्य श्रीं सूर्य-
सोम इत्यादि पठित्वा घटस्थापनं कुर्यात् । तत्कसस्तु श्रीं
भूरसीति भूमिशोधनम् ॥ १ ॥ श्रीं धान्यससीति मन्त्रेण तत्र
शुक्लधान्यनिक्षेपः ॥ २ ॥ श्रीं प्राण इति मन्त्रेण हस्तप्रमाणेन
घटस्योदरे नवरत्नदानम् ॥ ३ ॥ श्रीं आजिघ्न इत्यादिमन्त्रेण तत्र
तस्य स्थापनम् ॥ ४ ॥ श्रीं आप्यायस्वेति मन्त्रेण घटोपरि जल-
दानम् ॥ ५ ॥ श्रीं धन्न नेति तदुपरि शाखादानम् ॥ ६ ॥ तदुपरि
ताम्बूलस्य श्रीफलस्य च दातं कदलो फलस्य वा ॥ ७ ॥ श्रीं
श्रीश्च तेति तदुपरि पुष्पदानम् ॥ ८ ॥ ततः सफल शालिचूर्ण-
युक्तं शरावस्य घटोपरिनिधानम् ॥ ९ ॥ श्रीं वस्त्रश्चेति
क्षीरशाखिशाखासहितवस्त्रार्पणम् ॥ १० ॥ जम्बूपञ्चाशदोष-
धिक्रायेन घटपूरणम् ॥ ११ ॥ इन्द्रवज्रग घटवेष्टनम् ॥ १२ ॥
घटे सिन्दूरदानम् ॥ १३ ॥ श्रीं स्थिरो भवेति दीक्षापर्यन्तं
घटस्य स्थिरीकरणम् ॥ १४ ॥ एव घटं संस्थाप्य श्रीं गुरुभ्यो
नम इत्यादि पठित्वा श्रीं यजमानस्य पुण्याहमित्यादिना पुण्याह
वाचयित्वा श्रीं स्रस्ति त इति स्रस्तिवाचनं कृत्वा श्रीं अज्ञान-
फडिति भोमान् विघ्नाननिमेषाच्चिदृष्टिरुपदिष्यदृष्ट्या चतुर्दिशि-
दित्यान् विघ्नानपसार्य श्रीं भूताः प्रेता इति मन्त्रेण साधनम्

भान्नेन यावकेनाजाकर्णरक्तेन दुग्धेन मधुरद्रव्येण वा बलिं दत्त्वा
 रक्तपुष्पेण तान् पूजयेत् । ततो हुमिति सप्तस्रत्वो जप्तेन विकि-
 रेण सर्वान् विघ्नान् निःसार्य रमिति जलधारया चतुर्दिक्षु वज्रि-
 प्राकारं कल्पयेत् । ततो वमित्यूर्होर्दिक्रमेण तालत्रयं दत्त्वा श्रीं
 गुरुभ्यो नम एवं गुरुपादुकाभ्यः परमगुरुभ्यः परापरगुरुभ्यश्च
 ऊर्होर्दिक्रमेण वामे नत्वा दक्षिणे श्रीं गणेशाय नमः मध्ये
 इष्टदेव्यै नमः इति प्रणमेत् । श्रीं आवाहयाम्यहमित्यादिज्ञा
 गणेशं ध्यात्वा एष्टोहीत्यादिना घटे आवाह्य सिन्दूररक्तकुसुमा-
 दिना तं पूजयेत् । तत्क्रमस्तु स्वागतप्रश्नोत्तरानन्तरमासन-
 दानम् । श्रीं पाद्यमिति पादयोर्नम इति पाद्यदानम् । शङ्खो-
 दकश्यामाकदूर्वाकुशतिलसर्पपापराजितायवरूपपङ्कजार्घ्यं गन्ध-
 युक्तं शङ्खे निधाय । श्रीं काण्डादिभिः स्वाहेति शिरस्यर्घ्य-
 दानम् । पाद्यमन्त्रेणाचमनीयदानम् । श्रीं नम इति दधि-
 मधुघृतरूप मधुपर्कस्य स्वधेति दानम् । मूलमन्त्रेण स्वधेति
 पुनराचमनीयदानम् । मूलमन्त्रेण नम इति स्नानीयदानम् ।
 श्रीं यज्ञोपवीतमिति यज्ञसूत्रदानम् । श्रीं नानारत्नैश्चेत्याद्या-
 भरणदानम् । मूलेन नम इति गन्धदानम् । मूलेन वीप-
 डिति पुष्पदानम् । वनस्पतीति धूपदानम् । श्रीं सुप्रकाश इति
 दीपदानम् । मूलेन दोषावलिभिर्नम इति नीराजनम् ।
 मूलेन निवेदयामीति नैवेद्यदानम् । ततः प्रागुक्तनमो गुरुभ्य
 इति वन्दनम् । इति गणेशं सम्पूज्य । एवं क्रमेणार्कविष्णु-
 शिवदुर्गा घटेपूजयेत् । तत श्रीं फडिति मन्त्रेण तिलकुशसर्पप-
 रूपकूर्चमुष्टिं प्रक्षिपेत् । तत श्रीं अस्त्राय फडिति सप्तस्रत्वः
 सञ्जाप्य लाजचन्दनश्चेतसर्पपद्मदूर्वारूप विघ्नविनाशकविकिर-
 प्रक्षेपं कुर्यात् । ततो गुरुर्वेदिकोपरि स्त्रीयासने उपविश्य मूलेन
 मूर्त्तिं कल्पयित्वावाह्य आवाहयान्नादिसुद्राः प्रदर्शयान्नादिः

पुष्पान्तेनेष्टदेवतां सम्पूजयेत् । ततोऽङ्गावरणादिं सम्पूजयेत् ।
 तत्क्रमस्तु तन्त्रसारेऽनुसन्धेयः । ततोऽष्टसु दिक्षु अष्ट कुम्भान्
 कायतोय प्रपूरितान् पूर्वोक्तमन्त्रैः संस्थाप्य तेष्वष्टमाष्टकाध्याना-
 वाहनपूर्वकं पूजयेत् । ततो दशदिक्षु इन्द्रादिलोकपालानैरा-
 वतादीनष्टो गजान् वज्राद्यस्त्राणि सम्पूज्य धूपदीपौ नैवेद्यश्चेष्ट-
 देवतायै निवेद्य वेदिकाया दक्षभागे मण्डलं कृत्वाद्दुरपात्राणि
 स्थापयेत् । ततो दक्षिणे स्थण्डिलं कृत्वाद्दुरं संसृत्य तत्र
 देवतां सम्पूज्य श्रीं भूः स्वाहा श्रीं भुवः स्वाहा श्रीं स्वः स्वाहा
 इति व्याहृतिभिर्घृतेन हुत्वा पायसेन मूलमन्त्रेण पञ्चविंशति-
 वारं जुहुयात् । पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वा गन्धपुष्पादिभिः सम्पूज्याग्निं
 विष्टजेत् । ततोऽवशिष्टपायसेन पार्श्वदेवेभ्यो बलिं दद्यात् ।
 ततो नैवेद्यमुत्थाप्य स्थानमाकर्जनं कृत्वा पुनर्दशोपचारैरिष्ट-
 देवतां घटे सम्पूज्य दर्पणं चामरं व्यजनं कृत्वं मुखवासकताम्बू-
 लञ्च दर्शयेत् ततो मूलमन्त्रं सहस्रधा जप्त्वा जप समाप्य प्रणम्य
 ब्राह्मणान् परितोय मङ्गलध्वनिनृत्यगोतपुर.सरमधिवासं कु-
 र्यात् ॥ यथा श्रीं भूरसीति शिष्यमस्तके सृत्तिकास्पर्शनम् ॥ १ ॥
 श्रीं गन्धद्वारामिति गन्धः ॥ २ ॥ श्रीं प्रपर्वतस्येति शिला ॥ ३ ॥
 श्रीं धान्यमसीति धान्यम् ॥ ४ ॥ श्रीं काण्डादिति दूर्वा ॥ ५ ॥
 श्रीं श्रीद्यतेति पुष्पम् ॥ ६ ॥ श्रीं याः कलिनीति फलम् ॥ ७ ॥
 श्रीं दधीति दधि ॥ ८ ॥ श्रीं घृतवतीति घृतम् ॥ ९ ॥ श्रीं स्वस्ति
 न इति स्वस्तिकम् ॥ १० ॥ श्रीं सिन्धोरिवेति सिन्दूरम् ॥ ११ ॥
 श्रीं शङ्ख त्वमिति शङ्खः ॥ १२ ॥ श्रीं समिध इति कज्जलम् ॥ १३ ॥
 श्रीं युञ्जन्तीति रोचना ॥ १४ ॥ श्रीं अन्नेति सिद्धान्नम् ॥ १५ ॥
 श्रीं हिरण्येति काञ्चनम् ॥ १६ ॥ श्रीं रूपेणेति रूप्यम् ॥ १७ ॥
 श्रीं असी य इति ताम्रम् ॥ १८ ॥ श्रीं रचोहन इति सिद्धार्थः
 ॥ १९ ॥ श्रीं आकण्ठनेति दर्पणम् ॥ २० ॥ श्रीं मनोज्ञोतिरिति

दोषः ॥ २१ ॥ श्रीं प्रतिपदेति प्रशस्तपात्रम् ॥ २२ ॥ सर्वाण्ये-
तानि शिष्यमस्तके दद्यात् ॥ ततः फडिति मन्त्रेण प्रचालिते
नवे पात्रे मूलमन्त्राभिमन्त्रितदशप्रसूतिमितशालितण्डुलान्
कृत्वा हुमिति मन्त्रेण पात्रवदनं प्रचात्य चरुं पचेत् । सुस्त्रिने
चरौ मूलेनाभिघारणं कुर्यात् । ततो हूमिति तत्पात्रमवतार्य
कुशास्त्रीर्णं मण्डले फडिति मन्त्रेण स्थापयेत् । तं चरुं त्रिधा
विभज्य एकं देवाय दद्यात् अपरं वज्री जुहुयात् । अपरं भागं
शिष्येण साढं गुरुर्भुञ्जीत । तत आचान्ताय शिष्यायाङ्गन्यासं
कृत्वा स्थिताय द्वादशाङ्गुलं दन्तकाष्ठं गुरुर्दद्यात् । शिष्यस्तु
तेन दन्तकाष्ठेन दन्तान् संशोध्य तत् काष्ठं प्रचात्य विस्तृजेत् ।
तत आचान्तशिष्येण साढं वेद्यां दर्भसंस्तरे तां रात्रिं गुरुः शयी-
तेत्यधिवासविधिः ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्या द्वितीये धर्मकाण्डे अधिवास-

रूपपुष्पकथनं नाम चतुर्थः परिच्छेदः ।

अथ दीक्षा ॥ विश्वसारतन्त्रे ॥ गुरोर्निमन्त्रणं कृत्वा परंध्युः
साधकस्तदा । वस्त्रालङ्कारवर्णाद्यैर्गोभिश्चैव विधानतः । ततः
स्नात्वा विधानेन नद्यादौ साधकोत्तमः ॥ विधानेन सङ्ख्या-
दिना तान्त्रिककर्मणि सङ्ख्यादौ सौरमासोल्लेख उक्तः । पिच्छ-
लातन्त्रे पञ्चमपटले ॥ सौरं मासि शुभा दीक्षा न चान्द्रे न च
तारके । प्रयोगादीनि सर्वाणि सौरिण्येव समाचरेत् ॥ विश्वसारे
द्वितीयपटले । अङ्गरारोपणानन्तरम् ॥ मातृकाः पूजयेत्तत्र
गोर्थाद्याः सर्वसम्पताः । गणेशाद्याः पूजयेत्ताः क्षमस्वेति क्षमा
वदेत् ॥ मातृकाः पूर्वमुक्ताः ॥ यसोर्धारा तदा देया सर्वविघ्न-
विनाशिनी । पूजयेत् परया भक्त्या राजोपरिचरं बुधः । तथा
नान्दीमुख्यादं कुर्याच्च विधिनामुना । पितरं पितामहश्चैव
तथैव प्रपितामहम् । जीवं पितरि तत् आढं कुर्यात्तत् पितृ-

पूर्वकम् । मातामहं प्रमातामहं बृहप्रमातामहं ततः । षट्-
 पिण्डान् प्रक्षिपेहेवि । तानुपास्य सुसाधकः । नामगोत्रानुरूपेण
 आहं कुर्याद्विधानतः । देवतापूर्वकं आहं कुर्यान्नान्दीमुखं
 ततः । पुरोरवा माद्रवाथ सर्वकार्येषु देवता । नान्दीमुखवस्तुः
 सत्या देवता परिकीर्त्तिता । सर्वं दैवक्रमेणैव आह्वे दद्यात्स-
 लादि च । यत्तु महा निर्वाणतन्त्रे दशमोक्तासे ॥ नान्दीमु-
 खाथ पितरो नान्दीमुख्यश्च मातरः । पितामहादयोऽप्येव,
 मातामहादयोऽपि च । आह्वे नान्द्याभ्युदयिके समुल्लेख्या
 वरानने ! ॥ तथा । तत्रादौ देवपक्षे तु वाक्यं शृणु शुचिस्मिते ।।
 कालादोनि निमित्तानि समुल्लिख्य ततः परम् । तत्तत्कर्माभ्यु-
 दयाथमुक्ता साधकसत्तमः । पित्रादीनां त्रयाणान्तु मात्रादीनां
 तथैव च । मातामहानाञ्च मातामह्यादीनामपि प्रिये ।। ष-
 ट्प्रन्तं कीर्त्तयेन्नाम गोत्रोच्चारणपूर्वकम् । विश्वेपाञ्चैव देवानां
 आह्वं पदमुदीरयेत् । कुशनिर्मितयोः पञ्चाद्विप्रयोरहमित्यपि ।
 करिथे परमेशानोत्पनुच्चावाक्यमौरितम् । विश्वान् देवान् परि-
 त्यज्य पितृपक्षे तु पार्वति ! । तथा मातामहस्यापि पक्षेऽनुच्चा
 प्रकीर्त्तिता ॥ इति मात्रादीनां मातामह्यादीनाञ्च आह्वमुक्तं
 तद्वादशदैविकथाह्वपरम् । विश्वसारोक्तवचनन्तु आभ्युदयिकः
 आह्वपरम् । तदपि सामगानामेव । ऋग्वेदयजुर्वेदयोस्तु नव-
 दैवतथाह्वमिति । एवञ्च द्वादशदैवताभ्युदयिकथाह्वयोरुक्तप्रमाण-
 दर्शनादिच्छाविकल्पयति ॥ विश्वसारे तथा ॥ पुण्याहं वाचयित्वा
 तु सर्वकार्यं समुद्दिशेत् ॥ इति बृहिश्रावम् ॥

पञ्चदेवपूजापि तत्रैव ॥ सर्वत्र सर्वकार्येषु गणेशघटपूर्वकम् ।
 गणेश सवितारञ्च शिवां शिवमतः परम् । विष्णुञ्च पूजयेद्यद्वात्
 सर्वकार्यार्थसिद्धये । लक्ष्मीं सरस्वतीं गङ्गां यमुनाञ्च तथैव च ।
 दिक्पालान् शिवां नान् देवानृषीन् विघ्नवासिनीं महांस्ततः;

परम् । मासराशितथीर्योगान् करणानि च पार्यति । । पूज-
येत् परया भक्त्या सर्वतन्त्रसमन्वितान् ॥ दिक्पालादिपूजा पूर्व-
सुक्ता तद्विशेषस्त्वप्रतोऽनुसन्धेयः । सम्प्रति ग्रहपूजार्थमादौ ग्रह-
मन्त्रा उच्यन्ते ॥ ग्रहजामले चतुर्थपटले ॥ प्रणवो वज्रिसारूढः
शिव आस्येन्दुसंयुतः । मायायाः सप्तमः सर्गयतुर्वर्णो रवेर्मनुः ।
मन्त्रस्तु श्रीं ह्रीं ह्रीं सः ॥ १ ॥ प्रणवः कचतुर्थस्तु स मनुः स्वरवि-
न्दुकः । हादिवज्रिसमारूढश्चतुर्दशस्वरान्वितः । विन्दू रपष्ठः
सर्गय इन्दोर्वेदारणको मनुः । मन्त्रस्तु श्रीं घौं ह्रीं सः ॥ २ ॥ तारः
शिखिसमारूढः शिवो मुखसमन्वितः । विन्दाब्जः पुटितानेन
भापाहादिः ससर्गकः । पञ्चवर्णात्मको देवि ! भौमस्य कथितो
मनुः । मन्त्रस्तु श्रीं ह्रीं ह्रीं सः ॥ ३ ॥ तारो नादसमारूढः
सतुर्थः समनुस्वरः । विन्दुरेतद्वयं भानोर्द्विचतुर्थार्णकस्तथा ।
पञ्चवर्णात्मको देवि ! बुधमन्त्रः समीरितः । मन्त्रस्तु श्रीं ह्रीं
ह्रीं ह्रीं सः ॥ ४ ॥ तारः कदशमार्णय समनुस्वरविन्दुकः । एत-
न्नयं सूर्यतुर्थ्यो गुरोः पञ्चार्णको मनुः ॥ मन्त्रस्तु श्रीं जौं जौं
जौं सः ॥ ५ ॥ चन्द्रजादिद्वितीयश्च दिननाथत्रितुर्थकः । चतु-
र्वर्णात्मको मन्त्रः शक्रस्य कथितः प्रिये ! । मन्त्रस्तु श्रीं ह्रीं ह्रीं
सः ॥ ६ ॥ प्रणवो रचतुर्थस्तु समनुस्वरविन्दुकः । एतद्वयं सूर्य-
तुर्थ्यश्चतुर्वर्णः शनेर्मनुः । मन्त्रस्तु श्रीं शौं शौं सः ॥ ७ ॥ मनुस्वराब्जो
घतुर्थः सविन्दुस्त्रेण सम्पुटः । खपटो मुखविन्दाब्जो भानुतुर्थ्या-
स्तकः प्रिये ! । चतुर्वर्णात्मको मन्त्रः श्रीराहोः समुदीरितः ।
मन्त्रस्तु श्रीं ह्रीं ह्रीं सः ॥ ८ ॥ तारो दपञ्चमो वर्णो मनुस्वर-
त्रभोऽन्वितः । साम्यविन्दुः खपटार्णः सोष्ठावो विन्दुनाष्टमः ।
सूर्यतुर्थ्यो महेशानि ! केतोः पञ्चार्णको मनुः । मन्त्रस्तु श्रीं
फौं फौं फौं सः ॥ ९ ॥ पूजाक्रमस्तु आदौ मन्त्र समुच्चार्य पश्चात्
द्वयमुदीरयेत् । सम्प्रदानपदं पश्चात्त्यागात्मकपदं ततः । इति

रुद्रजामलीयवचनानुसारेण मूलमुच्चार्य एतत्पाठं श्रीं सूर्याय
 ग्रहाय नम इत्यादिना पूजयेत् । सर्वेषामेष क्रमो ज्ञेयः । प्रस-
 ज्ञात्तेषां पुरश्चरणादिकं लिख्यते ॥ यथा ब्रह्मजामले शिववा-
 क्यम् ॥ विगुणे तु ग्रहे देवि ! व्याधिग्रहणुषार्दने । राष्ट्रोपद्रवने
 घोरे आयुषो नाश आगते । जातिध्वंसे कुलोच्छेदे सर्वनाश
 उपस्थिते । धनपुत्रादिकामे च कुर्याद्ग्रहपुरष्क्रियाम् । दशोक्त-
 वर्षसंख्येन सहस्रेण जपेन तु । पुरश्चरणमुद्दिष्टं सर्वेषां व्योम-
 चारिणाम् । दशांशं जुहुयाद्भक्तौ विमध्वाक्तसमिद्धरैः । कल्पोक्तै-
 र्गन्धकपर्पूरमिश्रितेनोदकेन च । तर्पयेद्देवतां देवि ! तद्दशांश-
 क्रमेण तु । अभिषिञ्चेत्तद्दशांशं कर्पूरवासितैर्जलैः । तद्दशांश-
 क्रमेणैव कुर्याद्वाह्यभोजनम् । आयन्ते महती पूजा दक्षिणा
 विभवाविधि ॥ इति ग्रहपुरश्चरणम् । वरदात्मने तृतीयपटले ॥
 अतस्तत् साधकेनापि कर्त्तव्यं ग्रहपूजनम् । अन्यथा ग्रहदोषेण
 न कदाचित् फलं भवेत् । सर्वाणि साधनानीह कृत्वा भक्त्या
 विधानतः । ऐहिके फलफलभाङ् न स्याद्विना हि ग्रहपूजनम् ।
 कथयामि समासेन ग्रहसाधनमुत्तमम् । चन्द्रतारानुकूलं हि
 दिनं ग्राह्यं विचक्षणैः । ये ग्रहाद्याभवन् दुष्टास्तान् प्रयत्नेन
 पूजयेत् । वस्त्रपुष्पाणि सर्वाणि तत्तद्दर्शानि दापयेत् । जुहुयात्तु
 यथाशक्ति ग्रहेष्विष्टप्रसिद्धये । तत्तद्ग्रहोक्तद्रव्याणि तेभ्यो दत्त्वा
 द्विजे दिशेत् ॥ ग्रहदानन्तु ग्रहजामले षष्ठपटले ॥ श्रीदेव्युवाच ॥
 दीनबन्धो ! दयासिन्धो ! यदि तुष्टोऽसि मां प्रति । आपद्दिना-
 शनं कर्म कृपया कथय प्रभो ! ॥ ईश्वरोवाच ॥ तैलवर्त्तिप्रप-
 न्नस्य दीपस्य पवनात् प्रिये ! । विनाशः स्यादयथा तद्दकाले
 प्राणसंचयः ॥ अत आपद्दिनाशाय दीर्घायुष्कत्वहेतवे । सारमेकं
 प्रवक्ष्यामि यन्नाहानं समाचरेत् । तुलादानञ्च यो दद्याद्ग्रह-
 विप्राय सुन्दरि ! । आपन्मुक्तो भवेत् सोऽपि भुवि सम्मोदते

सुखम् ॥ १ ॥ सुवर्णस्य तुलां दद्याद् ग्रहविप्राय यः प्रिये ! । तस्य
तुष्टः सुरगुरुरायुर्वृद्धिं करोति सः । यस्तु रौप्यतुलादानं दद्याद्
ग्रहद्विजाय च । सन्तुष्टस्तस्य शुक्रः सन् संसृजेद्दीर्घजीवितम् ॥२॥
ग्रहद्विजाय यो दद्यात्तुलां ताम्रस्य पार्वति ! । सन्तुष्टो मङ्गल-
स्तस्य दीर्घायुर्द्धं करोति हि ॥ ३ ॥ यो यद्याद् ग्रहविप्राय
पित्तलस्य तुलां प्रिये ! । तस्य तुष्टो बुधः कुर्यादायुःपुष्टिं सुगौ-
रवम् ॥ ४ ॥ ग्रहविप्राय लौहस्य तुलां यस्तु प्रयच्छति । प्रीतः
शनेधरस्तस्य विपुलायुः प्रयच्छति ॥ ५ ॥ सीसकस्य तुलां दद्याद्
ग्रहविप्राय यः प्रिये ! । तस्याश्च राहुः सुप्रीतः सीभाग्यायुः
प्रयच्छति ॥ ६ ॥ यः स्वर्णतुलां दद्याद् ग्रहविप्राय सुन्दरि ! ।
सन्तुष्टो भगवान् केतुस्तस्यायुर्वर्द्धयेत् सुखम् ॥ ७ ॥ तुलां
ताम्रस्य यो दद्याद् ग्रहविप्राय सुन्दरि ! । आदित्यस्तस्य
सुप्रीतो दीर्घायुः परियच्छति ॥ ८ ॥ ग्रहविप्राय यो दद्यात्तुलां
कांस्यस्य सुन्दरि ! । सन्तुष्टस्तस्य रात्रीशो विभूत्यायुः प्रयच्छति
॥ ९ ॥ वैदूर्यं नीलमाणिक्ये पद्मरामञ्च मौक्तिकम् । वज्रं परेशं
गोमेदं तथा मरकतं प्रिये ! । दद्यादुत्सृज्य विप्राय स्वयञ्च
विभ्रयात्करे ॥ इति ग्रहदानम् ॥

अथ ग्रहकवचम् ॥ अष्टादशपटले ॥ पार्वत्युवाच । श्रीशान !
सर्वशास्त्रज्ञ ! देवताधीश्वर ! प्रभो ! । अक्षयं कवचं दिव्यं ग्रहा-
द्विदैवतं विभो ! । पुरा संसूचितं गुह्यं सुभक्ताक्षयकारकम् ॥
रूपा मयि तवास्ते चेत् कथय श्रीमहेश्वर ! ॥ श्रीशिव
उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रियतमे ! कवचं देवदुर्लभम् । यद्वृत्वा
देवताः सर्वे अमराः स्वर्वरानने ! । तव प्रीतिवशाद्दक्षिणं न देयं
यस्य कस्यचित् । ओं ज्ञां ज्ञीं सो मे शिरः पातु श्रीसूर्यग्रह-
मूपतिः । ओं घौं सौ ओं मे सुखं पातु श्रीचन्द्रो ग्रहराजकः ।
ओं ज्ञां ज्ञीं ज्ञां सः करौ पातु ग्रहसेनापतिः कुजः । पायादर्थौ

रतिलकोद्दीप्तमञ्जनाञ्चितलोचनाम् । कटाक्षविशिखोप्रेक्षां
 भ्रूलतापरिशोभिताम् । शुक्लासनसमासीतां शुक्लाभरणभूषि-
 ताम् । शुक्लवस्त्रपरीधानां ध्यायेदात्मविभूतये । ह्रीं श्रीं सप्तस्यै
 स्वाहा श्रीं ह्रीं ॥ ७ ॥ राकाचन्द्रप्रतीकाशां द्विभुजां चन्द्रशंख-
 राम् । पूर्णचन्द्रमुखश्रेणीं कुटिलालकशोभिताम् । हास्ययुक्तां
 प्रसन्नास्यां श्वेतवस्त्रपरिच्छदाम् । श्वेताभरणशोभाद्यां किशोरी
 नवयौवनाम् । मालाकटाक्षसंयुक्तां भ्रूलतापरिशोभिताम् ।
 सिन्दूरतिलकोद्दीप्तमञ्जनाञ्चितलोचनाम् । क्रीं हुं ऐं अष्टस्यै
 स्वाहा ऐं हुं क्रीं ॥ ८ ॥ श्वेतपद्मप्रतीकाशां द्विभुजा लोललोचनाम् ।
 दाडिमीबीजसदृशदन्तपुंक्तिपरिच्छदाम् । शुक्लपट्टाभ्रधर्यां
 शुक्लवस्त्रोत्तरीयिणीम् । ललाटे पट्टिकां शुद्धां सिन्दूरतिलको-
 ज्ज्वलाम् । नानाभरणदीप्ताङ्गीं पीतगन्धप्रलेपिताम् । मुक्ता-
 वत्तुलहारेण कम्बुकण्ठसुशोभिताम् । नानामाल्यपरिच्छिन्नां
 चित्रराजविराजिताम् । श्रीं हुं नवस्यै स्वाहा हुं श्रीं ॥ ९ ॥
 मल्लिकापुष्पसङ्घाशां द्विभुजा लोललोचनाम् । श्वेतासनीपवि-
 ट्वाच्च श्वेतांशुकपरिच्छदाम् । श्वेताभरणसंयुक्तां श्वेतगन्धवि-
 लेपनीम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तमञ्जनाञ्चितलोचनाम् ॥ ऐं
 श्रीं दशस्यै स्वाहा श्रीं ऐं ॥ १० ॥ केतकीपुष्पसङ्घाशां भ्रूलता-
 परिभूषिताम् । नानाकटाक्षसंयुक्तां मत्तहिरदगामिनीम् । नाना-
 लङ्कारसुभगां पीतवस्त्रपरिच्छदाम् । पीतगन्धप्रलिप्ताङ्गीं सिन्दूर-
 तिलकोज्ज्वलाम् । दाडिमीबीजसदृशदन्तपुंक्तिमनुत्तमाम् ।
 द्विभुजां सुन्दरी देवी नमाम्यात्मविभूतये ॥ ॐ क्रीं ॐ एकादशै
 स्वाहा ॐ क्री ॐ ॥ ११ ॥ पीतपद्मसमाभासां शुक्लवस्त्रपरिच्छदाम् ।
 शुक्लचन्दनसिक्ताङ्गीं द्विभुजां लोललोचनाम् । शुक्लाभरणशो-
 भाद्यां शुक्लासनसमाश्रयाम् । दाडिमीबीजसदृशदशनुद्युतियो-
 भनाम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तां ललाटपट्टिकां गभाम् । ह्रीं श्रीं

ह्रीं हादश्यै स्वाहा ह्रीं श्रीं ह्रीं ॥ १२ ॥ रक्तचन्द्रप्रतीकायां किं-
शोरीं नवयोवनाम् । रक्तवस्त्रपरीधाना कुटिलालकमण्डिताम् ।
द्विभुजा सुन्दरी शङ्कां पूर्णचन्द्रमुखप्रभाम् । द्विलोचनां चन्द्ररेखां
विष्णुपूज्या वृहत्कटीम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तामञ्जनाञ्चितलो-
चनाम् । नानाकटाक्षसयुक्ता नानाशृङ्गारशोभनाम् । ध्यात्वा
त्रयोदशी देवीं प्रजपेन्नन्दमुत्तमम् ॥ श्रीं ऐं त्रयोदश्यै स्वाहा
ऐं श्रीं ॥ १३ ॥ शुद्धस्फटिकसङ्घायां हरिद्वस्त्रविनोदिनीम् ।
नानालङ्कारसुभगा पीतमाख्यपरिच्छदाम् । श्वेतपद्मसमासीनां
द्विभुजा लोललोचनाम् । कटाक्षविशिखोद्दीप्तां सिन्दूरतिलको-
ज्वलाम् । दाडिमौवोजसदृशदशनद्युतिमुज्ज्वलाम् । कदम्ब-
कोरकाकारस्तनद्वयमनोहराम् । हास्ययुक्ता प्रसन्नास्यां किशोरी
नवयोवनाम् ॥ क्रीं श्रीं ह्रीं चतुर्दश्यै स्वाहा ह्रीं श्रीं क्रीं ॥ १४ ॥
सप्तमपटले ॥ ओमहादेव उवाच ॥ पूर्णिमा शृणु चार्वङ्गि ।
यथा सिद्धिमयी भवेत् । कोटिविद्युत्ताकारां चतुर्बाहुसम-
न्विताम् । पीताशुकपरोधाना रत्नहारविराजिताम् । शङ्खकङ्कण-
केयूरनानाशृङ्गारभूषिताम् । रत्नकुण्डलसयुक्तास्फुरद्गण्डमनो-
हराम् । विभङ्गललिताकारा सिन्दूरतिलकोज्वलाम् । कटाक्ष-
लक्षसंयुक्ता भ्रूलतापरिशोभिताम् ॥ ह्रीं श्रीं क्रीं श्रीं पूर्णिमायै
स्वाहा श्रीं क्रीं श्रीं ह्रीं ॥ १५ ॥ एतत्ते कथितं देवि । पूर्णमन्त्रं
परात्परम् । एतास्तु तिथयो देवि । शुक्लपक्षे वरानने । कृष्ण-
पक्षे महेशानि । तिथयस्तु सुशोभना । नीलाञ्जनचयप्रख्यां
किशोर्यै नवयोवना । तासां ध्यानं प्रवक्ष्यामि सावधानावधा-
रय ॥ दलिताञ्जनसङ्घाया पीताशुकपरिच्छदाम् । पीतगन्ध-
प्रलिप्ताङ्गी पीताभरणभूषिताम् । पीतपद्मसमासीना किशोरी
नवयोवनाम् । द्विलोचना चन्द्ररेखा द्विभुजा कोरकस्तनीम् ॥
सल्लाटपट्टिकाशुद्धा सिन्दूरतिलकोज्वलाम् । खेलतृखञ्जनं

गामीश्च त्रिभङ्गिललिताकृतिम् । दाडिमवीजसदृशदशनश्याल
 रुञ्ज्वलाम् । कृष्णपत्रे महेशानि ! पञ्चद्वयानं प्रशस्यते । सर्वासां
 परमेशानि ! एकेन भवति प्रिये ! । सर्वासां पूर्ववन्मन्त्रममा
 वास्यां विना शिवे ! । अमावास्यामनुं देवि ! शृणुष्व वरवर्षिणि ! ।
 श्रीं ह्रीं ह्रीं श्रीं अमावास्यायै स्वाहा श्रीं ह्रीं ह्रीं श्रीं ॥ अथ
 वक्ष्यामि सफलं पञ्चध्यानं वरानने ! ॥ शङ्खकुन्दसमाभासां तत्र
 यौवनसंयुताम् । चतुर्भुजां विनयनां मत्तद्विरंदगामिनीम् ।
 ललाटपट्टिकामध्ये सिन्दूरतिलकस्थितिम् । भ्रमदभ्रमरनी-
 लाभामञ्जनाञ्चितलोचनाम् । पीतांशुकपर्षीधानां कृष्णवस्त्रो-
 त्तरोयिणीम् । नानालङ्कारसुभगां नीलपद्मोपरिस्थिताम् । घूर्णाय-
 माननयनां नीलपद्मविधारिणीम् । सदा योङ्गशवर्षीयां कद-
 म्बकोरकस्तनीम् । हीरकद्युतिसङ्काशदशनज्योतिरुञ्ज्वलाम् ।
 नानापुष्पमयैर्हारैर्नानागन्धमयीं पराम् । प्रत्यहं भावयेद्देवीं
 शुक्लपञ्चस्वरूपिणीम् ॥ ऐं ऐं क्रीं क्रीं शुक्लपत्राय स्वाहा ऐं ऐं
 क्रीं क्रीं ॥ कृष्णपत्रे महेशानि ! अधुना निगदामि ते । महामर-
 कतश्यामां चतुर्बाहुसमन्विताम् । प्रीनोत्पुङ्गुचां रम्यां चित्र-
 वस्त्रविलासिनीम् । नानाशृङ्गारवेशाढ्यां स्फुरच्चकितलोच-
 नाम् । सिन्दूरतिलकोद्गीतामञ्जनाञ्चितलोचनाम् । कन्दर्पधनु-
 राकारभ्रूलतापरिशोभिताम् । रत्नहारेण सहितनागहार-
 विराजिताम् । पीतपद्मसमासीनां चित्रचूडाविराजिताम् ।
 पीतविद्युत्समाकान्तरत्तरीयवसनच्छविम् । पूर्णचन्द्रमुखीं देवीं
 कृष्णपत्रस्वरूपिणीम् ॥ श्रीं श्रीं कृष्णपत्राय स्वाहा श्रीं श्रीं ॥
 श्रीशिव उवाच ॥ तिथेर्ध्यानं तिथेर्मन्त्रं पञ्चध्यानं तथैव च ॥
 पञ्चमन्त्रं तथा देवि ! दिवसे दिवसे सुधीः । प्रत्यहं कुरुते यस्तु
 तस्य सिद्धिरदूरतः । एतास्तु तिथयो देवि ! सूर्यमण्डलसंस्थिताः ।
 पञ्चध्यानं प्रथमतस्तिथिध्यानं ततः प्रिये ! । पञ्चमन्त्रं ततो

जंघा त्रिधिमन्त्रं ततो जपेत् । ततः सिद्धिमवाप्नोति जपपूजा-
दिका च या । दिनकृत्यं महेशानि ! यः करोति दिने दिने ।
पञ्चपूजां प्रथमतः कृत्वा सिद्धिमवाप्नुयात् । तिथिपूजां विना
देवि ! जपयज्ञादिका क्रिया । सर्वं निष्फलतां याति आमपात्रं !
मिवाभसि । दिवसे दिवसे देवि ! तिथिमासाद्य यत्नतः । प्रातः-
काले ततो धोमान् तिथिध्यानं समाचरेत् । दशधा प्रजपेन्मन्त्रं
सूर्यं दृष्ट्वा प्रयत्नतः । तदा तिथिफलं प्राप्य सर्वं पूजाफलं लभेत् ।
एतत्तत्त्वमविज्ञाय आयुर्याति दिने दिने । तिथिरूपा महादेवी
महामाया जगन्मयी । ध्यानमन्त्रं विना देवि ! सर्वेषां सिद्धि-
नाशिनी । प्रत्यहं कुरुते यस्तु जपध्यानं तिथेः प्रिये ! । गङ्गा-
स्नानफलं सोऽपि लभते नात्र संशयः । अश्वमेधमहायज्ञे व्यासो
होता यदि प्रिये ! । विफलमश्वमेधं हि तिथिध्यानं विना भ-
वेत् । अमृतेनामृतं कृष्णे प्रीयन्ते देवताः क्रमात् । प्रथमां
पिबते वज्रिर्द्वितीयां तपनः कलाम् । विश्वदेवास्तृतीयान्तु चतु-
र्थीन्तु प्रजापतिः । पञ्चमीं वरुणश्चापि षष्ठीं पिबति वासवः ।
सप्तमीमृषयो दिव्या वसवोऽष्टौ तथाष्टमीम् । नवमीं कृष्ण-
पक्षस्य पिबतीन्द्रः कलामपि । दशमीं मरुतश्चापि रुद्र एका-
दशीं कलाम् । द्वादशीन्तु कलां विष्णुर्धनदद्य त्रयोदशीम् ।
चतुर्दशीं पशुपतिः कलां पिबति नित्यशः । ततः पञ्चदशोच्चापि
पिबन्ति पितरः कलाम् ॥

अथ तिथिकवचम् । अस्य तिथीनां कवचस्य अश्वत्याम-
बलिब्यासहनुमद्भिभीषणकृपपरशुरामा ऋषयो गायत्रीच्छन्दः
श्रीसृष्ट्युच्चयशिवो देवता धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः । पूर्वं
पातु सदा नित्या क्लीङ्कारी प्रतिपत्तिथिः । क्लीङ्कारी पातु मे
नित्यं द्वितीया ब्रह्मपूजिता । ऐङ्कारी पातु मे नित्यं तृतीया
पश्चिमे परा । व्लुङ्कारी पातु मे नित्या चतुर्थी विष्णुपूजिता ।

व्लुङ्कारी पातु मे नित्यमूर्द्धदेहमहर्निशम् । ह्रीङ्कारी पातु मे
 नित्यं पञ्चमी मुखमण्डलम् । औङ्कारी पातु मे नित्यं षष्ठी-
 रूपा च पार्वती । स्त्रीङ्कारी सप्तमी पातु नित्यं मे नाभिमण्ड-
 लम् । हुङ्कारी चाष्टमी नित्यं कण्ठं मे पातु सर्वदा । श्रीङ्कारी
 नवमी नित्यं स्वाधिष्ठानं सदावतु । दशमी पातु मे नित्यं हस्त-
 युग्मं यथा तथा । एकादशी सदा पातु चाक्षियुग्ममहर्निशम् ।
 द्वादशी पातु मे नित्यं हस्तयुग्मं यथा तथा । त्रयोदशी महा-
 लक्ष्मीः क्षेत्रस्थाननिवासिनी । त्रयोदशी पातु नित्यं हंस
 इत्यक्षरात्मिका । वृङ्कारः पातु मे नित्यं पादयुग्ममहर्निशम् ।
 सःकारः पातु मे नित्यं पादाग्रात् केशमण्डलम् । चतुर्दशी
 महामाया सर्वत्र परिरचतु । स्वाकारश्चतुर्दशी नित्या नित्यं मे
 धनसम्पदम् । हाकारः पूर्णिमा नित्यं देहि मे आयुवर्द्धनम् ।
 श्रीं हुं ह्रीं स्वाहा सर्वरूपा देवी तिथिरूपा च मां परिरचतु
 सर्वदा । हुं ह्रीं अमावास्या सदा पातु दारान् पुत्रपरिच्छदम् ।
 ह्रीं हुं ह्रीं स्वाहा कथितं कवचं देवि ! त्रैलोक्येषु च दुर्लभम् ।
 इदं कवचमज्ञात्वा कवचान्यं पठेत्तु यः । अन्येषां कवचानाञ्च
 तेजांसि हरते तिथिः । तस्माद्यत्नेन हे देवि ! तिथीनां कवच
 पठेत् । ध्यानं मन्त्रं तथा, स्तोत्रं कवचञ्च तथा प्रिये ! । कलि-
 कालमतं देवि ! परतत्त्वं विनिर्गतम् । इति ते कथितं देवि !
 सारात्कारं परात्परम् ॥

इति श्रीवर्णविलासतन्त्रे गणेशजतुकर्णसुभगासंवादे

तिथिकवचं समाप्तम् ॥

मासादीनां ध्यानन्तु कामधेनुतन्त्रादावनुसन्धेयमत्र ग्रन्थ-
 गौरवभिया न लिखितम् ॥ अथ वर्णानां ध्यानादिकं वर्णोद्धार-
 तन्त्रोक्तम् । प्रणाममन्त्रस्तु सर्वत्र कामधेनुतन्त्रोक्त इति । तद्-
 यथा ॥ केतकीपुष्पगर्भाभां द्विभुजां हंसलीचनाम् । शुक-

पद्माम्बरधरां पद्ममाल्यविभूषिताम् । चतुर्वर्गप्रदां नित्यं नित्या-
नन्दमयीं पराम् । वराभयकरां देवीं नागपाशसमन्विताम् ।
एवं ध्यात्वा अकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ अ ॥ ध्यानमस्याः
प्रवक्ष्यामि पद्भुजां रक्तलोचनाम् । रत्नकङ्कणकैयूरहारीञ्जल-
कलेवराम् । सिद्धां सिद्धिप्रदां सौम्यां सिद्धगन्धर्वसेविताम् । एवं
ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ आ ॥ धूम्रवर्णां महा-
रौद्रीं पीताम्बरयुतां पराम् । कामदां सिद्धिदां सौम्यां नित्यो-
क्ताहविवर्दिनीम् । चतुर्भुजान्तु वरदा हरिचन्दनभूषिताम् । एव
ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ इ ॥ चतुर्भुजां रक्तवर्णां
रक्तपुष्पोपशोभिताम् । चारुचन्दनदिग्धाङ्गीं रक्तपद्मजलो-
चनाम् । रक्तचौरपरीधानां धर्मकामार्थमोक्षदाम् । एवं ध्यात्वा
सुरश्रेष्ठा तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ई ॥ पीतवर्णां त्रिनयनां
पीताम्बरधरां पराम् । द्विभुजां जटिलां भीमां सर्वसिद्धिप्रदा-
यिनीम् । एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ उ ॥
द्विभुजां शुक्लवर्णाञ्च जटामुकुटशोभिताम् । शुक्लमाल्याम्बरधरा
चारुचन्दनभूषिताम् । चतुर्वर्गप्रदां नित्या रक्तपद्मजलोचनाम् ।
एवं ध्यात्वा तु तन्मन्त्रं दशधा जपमाचरेत् ॥ ऊ ॥ पद्भुजां
नीलवर्णाञ्च नीलाम्बरधरा पराम् । नानालङ्कारभूषाढ्या सर्वा-
लङ्कृतमस्तकाम् । भक्तिप्रदा भगवतीं भोगमोक्षप्रदायिनीम् । एवं
ध्यात्वा सुरश्रेष्ठा तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । पञ्चप्राणमयं वर्षं
चतुर्ज्ञानमय तथा । रक्तविद्युज्जलाकारं ऋकारं प्रणमाम्यहम् ॥
ऋ ॥ ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि द्विभुजा पद्मलोचनाम् । सन्तप्त-
स्वर्णवर्णाभा सर्वालङ्कारभूषिताम् । रक्तपद्मेक्षणा देवीं रत्नहार-
विभूषिताम् । एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठा तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ।
चतुर्ज्ञानमयं वर्षं पञ्चप्राणमयं सदा । त्रिशक्तिसहितं वर्षं
प्रणमामि सदा प्रिये ॥ ऋ ॥ स्वर्णचम्पकवर्णाञ्च स्वर्णालङ्कार-

विग्रहाम् । चतुर्भुजां त्रिनयनां रक्तचन्दनचर्चिताम् । प्रथ-
 मामि सदा देवीं धर्मकामार्थमोक्षदाम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
 तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ लृ ॥ ध्यानमस्थाः प्रवक्ष्यामि पीतवर्णां
 चतुर्भुजाम् । पीताम्बरपरीधानां नानालङ्कारमस्तकाम् । विचित्र-
 माल्याभरणां देवदानवसेविताम् । चतुर्वर्गप्रदां नित्यां नित्यो-
 त्साहविवर्द्धिनीम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा
 जपेत् ॥ लृ ॥ रक्ताम्बरपरीधानां पद्भुजां रक्तलोचनाम् ।
 विचित्राभरणां नित्यां चतुर्वर्गप्रदायिनीम् । ईषडास्यमुखीं
 सोम्यां देवगन्धर्वसेविताम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं
 दशधा जपेत् ॥ ए ॥ विचित्ररूपिणीं देवीं विचित्राम्बरधारिणीम् ।
 विचित्रमाल्याभरणां चतुर्बाहुसमन्विताम् ॥ नानालङ्कारसंयुक्तां
 चतुर्वर्गफलप्रदाम् । देवदानवगन्धर्वैः सेवितां मोक्षकाङ्क्षिभिः ।
 एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ऐ ॥ रत्नालङ्कार-
 संयुक्तां पद्मरागप्रभां शुभाम् । शरत्पूर्णेन्दुवदनां विचित्रवसना-
 न्विताम् । चतुर्भुजां त्रिनयनां स्मेरास्यां नीलकुन्तलाम् । विद्यु-
 क्षामसमानाङ्गीं मुक्तापङ्क्तिस्रजं भजे । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
 तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ओ ॥ चतुर्भुजां त्रिनयनां जटामुकुट-
 मण्डिताम् । श्वेतरोहितपोतादिपुष्पहारोपशोभिताम् । सदा
 स्मेरमुखीं सौम्यां चतुर्वर्गप्रदायिनीम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
 तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ औ ॥ जवादाङ्गिमपुष्पाभां द्विभुजा
 रक्तलोचनाम् । रक्ताम्बरपरीधानां रत्नालङ्कारभूषिताम् । चतु-
 र्वर्गप्रदां सौम्यां वरदां नागशेखराम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
 तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ अं ॥ सन्तप्तहेमवर्णाभां सर्वालङ्कार-
 भूषिताम् । रत्नयज्ञोपवीताञ्च रत्नाकङ्कणराजिताम् । पूर्णेन्दु-
 वदनां सौम्यां तुरीयकरसंयुताम् । चन्द्रसूर्याग्निरूपेण नयन-
 त्रितयान्विताम् । साधकामीष्टदां नित्यां धर्मकामार्थमोक्षदाम् ।

एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ अः ॥ जवायावक-
सिन्दूरसदृशीं कामिनीं पराम् । चतुर्भुजां त्रिनेत्राञ्च बाहुवल्ली-
विराजिताम् । कदम्बकोरकाकारस्तनयुग्मविराजिताम् । रत्न-
कङ्कणकेयूरहारनूपुरभूषिताम् । एवं ककारं ध्यात्वा तु तन्मन्त्रं
दशधा जपेत् ॥ क ॥ बन्धूकपुष्पसङ्काशां रत्नालङ्कारभूषिताम् ।
वराभयकरां नित्यामीपद्मास्यमुखीं पराम् । एवं ध्यात्वा खका-
रन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । गुणत्रययुतं देवि ! पञ्चदेवमयं
सदा । त्रिशक्तिसंयुतं वर्षं खकारं प्रणमाम्यहम् ॥ ख ॥ दाडिमी-
पुष्पसङ्काशां चतुर्बाहुसमन्विताम् । रक्ताम्बरधरां नित्यां रक्ता-
लङ्कारभूषिताम् । एवं ध्यात्वा गकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा
जपेत् । पञ्चप्राणमयं वर्षं सर्वशक्त्यात्मकं प्रिये ! । तरुणादित्य-
सङ्काशां कुण्डलीं प्रणमाम्यहम् ॥ ग ॥ मालतीपुष्पवर्णाभां पङ्-
भुजां रक्तलोचनाम् । शक्ताम्बरपरीधानां शक्तमाल्यविभूषिताम् ।
तदा स्मरमुखीं रम्यां लोचनत्रयराजिताम् । एवं ध्यात्वा
घकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । निर्गुणं त्रिगुणोपेतं सदा
त्रिगोलसंयुतम् । सर्वगं सर्वदा शान्तं घकारं प्रणमाम्यहम् ॥
घ ॥ धूम्रवर्णां महाघोरां ललज्जिह्वां चतुर्भुजाम् । पीता-
म्बरपरीधानां साधकाभीष्टसिद्धिदाम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्म-
रूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । सर्वदेवमयं वर्षं त्रिगुणं लोल-
लोचने ! । पञ्चप्राणमयं वर्षं ङकारं प्रणमाम्यहम् ॥ ङ ॥
तुपारकुन्दपुष्पाभां नृनालङ्कारभूषिताम् । सदा षोडशक-
र्षीयां वराभयकरां पराम् । शक्तवस्त्रावृतकटिं शक्तवस्त्रो-
त्तरीयिणीम् । वरदां शोभनां रम्यामष्टबाहुसमन्विताम् ।
एवं ध्यात्वा चकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ च ॥ ध्यान-
मस्याः प्रवक्ष्यामि द्विभुजान्तु त्रिलोचनाम् । पीताम्बरधरां
नित्यां वरदां भक्तवत्सलाम् । एवं ध्यात्वा छकारन्तु तन्मन्त्रं

दशधा जपेत् । त्रिविन्दुसहितं वर्णं सदैवैश्वरसंयुतम् । पीत-
विद्युलताकारं छकारं प्रणमाम्यहम् ॥ छ ॥ नानालङ्कारसंयुक्तं
भुजैर्द्वाशभिर्युताम् । रक्तचन्दनदिग्धाङ्गीं चित्राम्बरविधारिणीम् ।
त्रिलोचनां जगद्गतीं वरदां भक्तवत्सलाम् । एवं ध्यात्वा जवा-
रन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ज ॥ सन्तप्तद्वेभवर्याभां रक्ताम्बर-
विभूषिताम् । रक्तचन्दनलिप्ताङ्गीं रक्तमाल्यविभूषिताम् । चतु-
र्दशभुजां देवीं रत्नहारोज्ज्वलां पराम् । एवं ध्यात्वा भकारन्तु
तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ भं ॥ चतुर्भुजां धूम्रवर्णां कृष्णाम्बरविभू-
षिताम् । नानालङ्कारसंयुक्तां जटामुकुटराजिताम् । इषडास-
सुखीं नित्यां वरदां भक्तवत्सलाम् । एवं ध्यात्वा जकारन्तु त-
न्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ जं ॥ मालतीकुन्दपुष्पाभां पूर्णचन्द्रनिभे-
क्षणाम् । दशबाहुसमायुक्तां सर्वालङ्कारभूषिताम् । परमोच्च-
प्रदां नित्यां सदा श्रेयसुखीं पराम् । एवं ध्यात्वा टकारन्तु
तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ट ॥ पूर्णचन्द्रनिभां देवीं विकसत्यङ्गजे-
क्षणाम् । सुन्दरीं षोडशभुजां धर्मकामार्थमोक्षदाम् । एवं ध्यात्वा
ठकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ठं ॥ जवासिन्दूरसङ्काशां वरा-
भयकरां पराम् । त्रिनेत्रां वरदां नित्यां परमोच्चप्रदायिनीम् ।
एवं ध्यात्वा डकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । चतुर्भुजां नमयं वर्ण-
माकादित्तत्त्वसंयुताम् । पीतविद्युलताकारं डकारं प्रणमाम्य-
हम् ॥ ड ॥ रक्तोत्पलनिभां रम्यां रक्तपद्मजलोचनाम् । अष्टादश-
भुजां भीमां महामोक्षप्रदायिनीम् । एवं ध्यात्वा ढकारन्तु त-
न्मन्त्रं दशधा जपेत् । सदा त्रिगुणसंयुक्तामादित्तत्त्वमयं सदा ।
रक्तविद्युलताकारं ढकारं प्रणमाम्यहम् ॥ ढ ॥ द्विभुजां वरदां
वन्द्यां भक्ताभीष्टप्रदायिनीम् । राजीवलोचनां नित्यां धर्म-
कामार्थमोक्षदाम् । एवं ध्यात्वा णकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा ज-
पेत् ॥ ण ॥ चतुर्भुजां महाशान्तां महामोक्षप्रदायिनीम् । सदा

पोडशवर्षीयां रक्ताम्बरधरां पराम् । नानालङ्कारभूषां वा सर्व-
सिद्धिप्रदायिनीम् । एवं ध्यात्वा तकारस्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्
॥ त ॥ नीलवर्णां त्रिनयनां पद्भुजां वरदां पराम् । पीतवस्त्र-
परोधाना सदा सिद्धिप्रदायिनीम् । एवं ध्यात्वा थकारन्तु तन्मन्त्रं
दशधा जपेत् । पञ्चदेवमयं वर्षं पञ्चप्राणमयं सदा । तरुणादित्य-
सङ्घाशं थकारं प्रणमाम्यहम् ॥ थ ॥ चतुर्भुजां पीतवस्त्रां नवयौव-
नसंस्थिताम् । अनेकरत्नघटितहारनूपुरशोभिताम् । एवं ध्यात्वा
दकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । त्रिशक्तिसहितं देवि ! त्रिविन्दु-
सहितं सदा । आत्मादितस्त्वसयुक्त दकारं प्रणमाम्यहम् ॥ द ॥
पद्भुजां मेघवर्णाञ्च रक्ताम्बरधरा पराम् । वरदां शुभदां रम्यां
चतुर्वर्गप्रदायिनीम् । एवं ध्यात्वा धकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्
॥ ध ॥ दलिताञ्जनवर्णाभिं ललज्जिह्वा सुलोजनाम् । चतुर्भुजां
त्रकोराक्षीं चारुचन्दनचञ्चिताम् । कृष्णाम्बरपरोधानामौषडा-
स्यमुखीं सदा । एवं ध्यात्वा नकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ न ॥
विचित्रवसनां देवीं द्विभुजां पद्भुजेक्षणाम् । रक्तचन्दनलिताङ्गीं
पद्ममालाविभूषिताम् । मणिरत्नादिकेयूरहारकेयूरविग्रहाम् ।
चतुर्वर्गप्रदां नित्यां नित्यानन्दमयी पराम् । एवं ध्यात्वा पकारन्तु
तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ प ॥ प्रलयाम्बुदवर्णाभा ललज्जिह्वा
चतुर्भुजाम् । भक्ताभयप्रदां नित्या नानालङ्कारभूषिताम् । एवं
ध्यात्वा फकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ फ ॥ नीलवर्णा त्रिन-
यनां नीलाम्बरधरां पराम् ॥ नागहारोज्ज्वलां देवीं द्विभुजा
पद्मलोचनाम् । एवं ध्यात्वा बकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ।
त्रिशक्तिसहितं वर्षं विविधासुतलेपिताम् । स्वयं कुण्डलिनीं
देवीं सततं प्रणमाम्यहम् ॥ ब ॥ तडिग्रभां महादेवी नागकङ्कण-
शोभिताम् । चतुर्वर्गप्रदां देवीं साधकाभीष्टसिद्धिदाम् । एवं
ध्यात्वा भकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । त्रिशक्तिसहितं वर्षं

त्रिविन्दुसहितं प्रिये ! । आत्मादितस्त्वसंयुक्तं भकारं प्रणमाम्य-
 हम् ॥ म ॥ कृष्णां दशभुजां भीमां पीतलोहितलोचनाम् ।
 कृष्णाम्बरधरां नित्यां धर्मकामार्थमोक्षदाम् । एवं ध्यात्वा म-
 कारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । त्रिशक्तिसहितं वर्षं त्रिविन्दु-
 सहितं सदा । आत्मादितस्त्वसंयुक्तं हृदिस्थं प्रणमाम्यहम् ॥ म ॥
 धूम्रवर्णां महारौद्रीं पद्भुजां रक्तलोचनाम् । रक्ताम्बरपरीधानां
 नानालङ्कारभूषिताम् । महामोक्षप्रदां नित्यामष्टसिद्धिप्रदायि-
 नोम् । एवं ध्यात्वा यकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । त्रिशक्ति-
 सहितं वर्षं त्रिविन्दुसहितं सदा । प्रणमामि सदा वर्षं शक्तिमामोक्ष-
 मव्ययम् ॥ य ॥ ललज्जिह्वां महारौद्रीं रक्तास्यां रक्तलोचनाम् ।
 रक्तवर्णामष्टभुजा रक्तपुष्पोपशोभिताम् । रक्तमाल्याम्बरधरां
 रक्तालङ्कारभूषिताम् । महामोक्षप्रदां नित्यामष्टसिद्धिप्रदायि-
 काम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । त्रिशक्ति-
 सहितं देवि ! आत्मादितस्त्वसंयुतम् । सर्वतेजोमयं वर्षं सततं
 प्रणमाम्यहम् ॥ र ॥ चतुर्भुजां पीतवस्त्रां रक्तपद्मजलोचनाम् ।
 सर्वदा वरदां भीमां सर्वालङ्कारभूषिताम् । योगीन्द्रसेविता
 नित्यां योगिनीं योगरूपिणीम् । चतुर्वर्गप्रदां देवीं नागहारो-
 पशोभिताम् । एवं ध्यात्वा लकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥
 लु ॥ कुन्दपुष्पप्रभां देवीं द्विभुजां पद्मजेचणाम् । शक्तमाल्या-
 म्बरधरां रत्नहारोज्ज्वलां पराम् । साधकाभीष्टदां सिद्धां सिद्धिदां
 सिद्धसेविताम् । एवं ध्यात्वा वकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्
 ॥ व ॥ चतुर्भुजा चकोराची चारुचन्दनचर्चिताम् । शक्तवर्णां
 विनयनां वरदाञ्च शक्तिस्मिताम् । रत्नालङ्कारभूषाढ्यां श्वेत-
 माल्योपशोभिताम् । देववन्द्येभिवन्द्यां सेवितां मोक्षकाङ्क्षिभिः ।
 एव ध्यात्वा शकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ श ॥ शक्ताम्बरां शक्त-
 वर्णां द्विभुजां रक्तलोचनाम् । श्वेतचन्दनलिताङ्गी सुक्ताहारोप-

शोभिताम् । गन्धर्वगीयमानाञ्च सदानन्दमयीं पराम् । अष्ट-
सिद्धिप्रदां नित्यां भक्तानन्दयिवर्द्धिनीम् । एवं ध्यात्वा पकारन्तु
तन्मन्त्रं दशधा जपेत् । विशक्तिसहितं वर्षमात्मादितत्त्वं-
संयुतम् । प्रणम्य सततं देवि ! हृदि भावय सुन्दरि ! ॥ प ॥
करोपभूपिताङ्गीञ्च साष्टहासां दिगम्बरीम् । अस्थिमात्यामष्ट-
भुजां वरदामम्बुजेक्षणाम् । नागेन्द्रहारभूपाङ्गां जटामुकुट-
मण्डिताम् । सर्वसिद्धिप्रदां नित्या धर्मकामार्थमोक्षदाम् । एवं
ध्यात्वा सकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ स ॥ चतुर्भुजां रक्त-
वर्णां शक्ताम्बरविभूषिताम् । रक्तालङ्कारसयुक्तां वरदां पद्म-
लोचनाम् । ईपद्मास्यमुखीं लोलां रक्तचन्दनचर्चिताम् । स्याद्हा-
धीञ्च चतुर्वर्गप्रदां सौम्यां मनोहराम् । गन्धर्वसिद्धदेवाद्यैर्ध्याता-
माद्यां सुरेश्वरीम् । एवं ध्यात्वा हकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा
जपेत् ॥ ह ॥ तन्मन्त्रपुटितं कृत्वा मूलमन्त्रं ततो जपेत् ॥
इति सर्ववर्षेषु ज्ञेयम् । अन्यथा निष्फलं ज्ञेयं जपपूजादि-
साधनम् । दीक्षा च निष्फला ज्ञेया तस्मात् कुर्यात् प्रयत्नतः ।
कृत्वा जपं प्रकुर्वीत यथोक्तफलमाप्नुयात् । शेषे शाक्ते वैष्णवे च
सर्वतन्त्रेष्वयं विधिः । तन्मन्त्रपुटितं मन्त्रं दशधा दशधा जपेत् ।
दीक्षादौ गुरुणा साङ्गं कर्तव्यं मन्त्रशोधनम् । अन्यथा निष्फला
दीक्षा जपपूजादिकञ्च यत् । सद्गुरुः सयतो नित्यं ध्यात्वा-
भ्यर्च्य जपादिकम् । गुरुचेतन्यमात्रेण चैतन्यं जनयेत्ततः । संस्कार-
रञ्च शोधनञ्च सांगमैर्न विशेषतः । तन्मन्त्रपुटितं कृत्वा शत-
मष्टोत्तरं जपेत् । दीक्षादौ गुरुणा पूर्वं कर्तव्योऽयं क्रमः सदा ।
पञ्चाशद्वर्षमनुना पुटिता मनवः प्रिये ! । चतुर्वर्गप्रदाः शान्ता
यथोक्तफलदाः सदा । अन्यथा निष्फला दीक्षा जपपूजादिसाध-
नम् । विधिनानेन हीनुष्या सा दीक्षा निष्फला भवेत् । इह
दारिद्र्यमतुलमन्त्रे च निरयं व्रजेत् । दीक्षादौ गुरुकर्तव्यक्रम

एव प्रयत्नतः । आद्यावसाने वर्णेन पुटितं प्रजपेन्मनुम् । शिष्यः
प्रयत्नतो नित्यं कुर्यादेतं क्रमं प्रिये ! । पूजादौ वा जपादौ
वा अन्यथा विफलं भवेत् ॥ इति वर्णानां ध्यानम् ॥

एतेषां मन्त्रस्तु ॐ अकाराय नम इत्यादि द्रष्टव्यम् ॥ पञ्चदे-
वादिवर्णान्तपूजानां सर्वत्रोपयोगित्वेनादौ लिखित सामान्यार्घ्य-
स्थापनमन्तरमेव कर्तव्यम् । शारदायां चतुर्थपटले ॥ आचम्य
विधिना, तत्र सामान्यार्घ्यं विधाय च । द्वारमन्दाभ्युभिः प्रोक्ष्य
द्वारपूजां समाचरेत् । सामान्यार्घ्यस्थापनस्तु मण्डपद्वार्येव ।
द्वारपूजा, तु अर्थकाण्डेऽनुसन्धेया ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे द्वितीय-
पटले ॥ मेरुष्टभ ऋषिः प्रोक्तः सुतलं छन्द उच्यते । कूर्मा देवता-
सनयोगे विनियोगः प्रकीर्तितः । मायावीज समुच्चार्य कूर्मा-
सनाय ते नमः । पार्श्विघातत्रयेणैव वारयेद्भूमिविघ्नकान् । ताल-
त्रयेणान्तरीक्षान् तथा विघ्नान्निवारयेत् ॥ पिच्छिलातन्त्रे पञ्चम-
पटले, ॥ सौरि मासोत्यादि प्रागुक्तम् ॥ विश्वसारे ॥ क्षेत्राधिपं
क्षेत्रपालं, गृहदेवी ततः परम् । गन्धपुष्पौ धूपदीपौ नैवेद्यञ्च
निवेदयेत् । एषा पूजा विलङ्घ्याथ नाञ्चयेद्देवतान्तरम् ॥ शार-
दायाम् ॥ पञ्चमव्यार्घ्यतोयाभ्या प्रोक्षयेद्योगमण्डपम् । चतु-
ष्पथान्ता तच्छुद्धिं, विदध्याद्दीक्षणादिभिः । वीक्षणं मूलमन्त्रेण
शरेण प्रोक्षणं मतम् । तेनैव ताडन दर्भर्वर्माणाभ्युक्षणं मतम् ।
चन्दनागुस्कर्पूरैर्धूपयेदन्तरं सुधीः । विकिरान् विकिरितत्र
सप्तजम्बोच्छराणुना । लाजचन्दनसिद्धार्थमस्त्रदूर्वाकुशाक्षता ।
विकिरा इति सन्दिष्टाः सर्वे विघ्नोघनाशनाः । सोमशम्भोस्तु
विशेषो, राघवमदृष्टतो यथा । विकिरान् शुद्धलाजान् वा सप्त-
मन्वाभिमन्त्रितान् । अस्त्राङ्घ्रिः, प्रोक्षितानितान् कवचेनावगु-
ण्डितान् । नानाप्रहरणाकारान् विघ्नोघ्रविनिवारकान् । अस्त्र-
जप्तेन दर्भाणा सुष्टिमामार्ज्जयेच्च, तत् । ईशस्य दिग्नि बन्धन्या

आसनाय प्रकल्पयेत् । पुण्याहं वाचयित्वा तु ब्राह्मणानुपवेश्य
 च । उक्तेषु मण्डलेष्वेकं वेदिकायां समालिखेत् । विश्वेन्द्रहासने
 मन्त्रो प्राङ्मुखो वायुदङ्मुखः । बडपद्मासनो मौनी समाहितो
 जितेन्द्रियः । ऋजुकायो जितेन्द्रिय इति मेरुतन्त्रे पाठः ॥ मङ्ग-
 लाङ्गरपात्राणि स्थापयेद्विद्यु देशिकः । मङ्गलरूपाणि यान्यङ्गुर-
 पात्राणि उक्तरोत्या उक्तानि तानि दिक्षु स्थापयेदित्यर्थः । कृता-
 ञ्जलिपुटो भूत्वा वामदक्षिणपार्श्वयोः । नत्वा गुरुं गणेशानं
 भूतशुद्धिं समाचरेत् । करशुद्धिं समापाद्य कुर्यात्तालत्रयं ततः ।
 ऊर्ध्वोर्ध्वं मन्त्रमन्त्रेण दिग्बन्धमपि देशिकः । तेन सोऽञ्जलितस्तेजो-
 रचां कुर्यात् समन्ततः । ऋषिश्छन्दो देवतानि न्यसेन्मन्त्रस्य
 मन्त्रवित् । आत्मनो मूर्द्ध्नि वदने हृदये च यथाक्रमम् ॥ प्रपञ्च-
 सारेऽष्टमपटले ॥ ऋषिर्गुरुत्वाच्छिरसैव धार्यश्छन्दोऽक्षरत्वाद्ग-
 नागतं स्यात् । धियावगन्तव्यतया सदैव हृदि प्रविष्टा मनुदेवता
 च । विधाय मूलमन्त्रेण प्राणायामं यथाविधि । विदध्यान्मा-
 ढकान्यास मन्त्रन्यासमतः परम् । अङ्गुष्ठादिष्वङ्गुलीषु न्यसेदङ्गैः
 सजातिभिः । अस्त्रं तत्तालयोर्न्यस्य कुर्यात्तालत्रयादिकम् ।
 दिग्बन्धेनैव बध्नीयाच्छोटीकाभिः समाहितः । हृदादिषु च
 विन्यसेदङ्गमन्त्रैस्ततः सुधीः । हृदयाय नमः पूर्वं शिरसे वञ्चि-
 वल्लभा । शिखायै वपडित्युक्ता कवचाय हुमीरितम् । नेत्रत्रयाय
 वीपट् स्यादस्त्राय फडिति क्रमात् । पडङ्गमन्त्रानित्युक्तान् पड-
 ङ्गेषु नियोजयेत् । असौरयुग्मयोर्विद्वान् प्रादक्षिण्येन देशिकः ।
 धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यं न्यस्य तु क्रमात् । सुखपार्श्वनाभि-
 पार्श्वेष्वधर्मादोन् प्रकल्पयेत् । धर्मादयः स्मृताः पादाः पीठ-
 गात्राणि चापरि । अनन्तं हृदये पद्ममस्मिन् सूर्येन्दुपावकान् ।
 एषु स्रस्रकला न्यसेन्नामाद्याक्षरपूर्वकान् । सत्त्वादीस्त्रीन् गुणान्
 न्यसेत्तथैवात्र गुरुत्तमः । आत्मानमन्तरात्मानं परमात्मानमत्र

तु । ज्ञानात्मानं प्रविन्द्यस्य न्यसेत् पीठमनु' ततः एवं देहमयं
पीठे चिन्तयेदिष्टदेवताम् । सुद्रां प्रदर्श्य विधिवदर्घ्यं स्थापनमा-
चरेत् । शङ्खमन्त्राम्बुना प्रोक्ष्य वामतो वङ्गिमण्डले । साधारं
स्थापयेद्विद्वान् विन्दुसुतसुधामयैः । तोयैः सुगन्धिपुष्पाद्यैः
पूजयेत्तं यथाविधि । आधारं पावकं शङ्खं सुख्यं तोयं निशाक-
रम् । सरेद्वङ्गरकचन्द्राणां कलास्तास्तेष्वनुक्रमात् । कलास्तु
प्रथमकाण्डे निरूपिताः । मूलमन्त्रं जपेत् सृष्ट्वा न्यासे त-
स्याङ्गमन्त्रवित् । हृन्मन्त्रेणाभिसम्पृष्ये हस्ताभ्यां ह्यादयन्नपः ।
जपेद्विद्वान् यथान्यायं देशिको देवताधिया । अस्त्रमन्त्रेण संरक्ष्य
कवचेनावगुण्ठा च । धेनुसुद्रां समापाद्य बोधयेत् स्वस्वमु-
द्रया । दक्षिणे प्रोक्षणीपात्रमाधयाद्भिः प्रपूरयेत् । किञ्चि-
दर्घ्याम्बु संगृह्य प्रोक्ष्यम्भसि योजयेत् । अर्घ्यं स्योत्तरतः
कार्यं पाद्यमाचमनीयकम् । आत्मानं यागवस्तूनि मण्डलं
प्रोक्षयेद्गुरुः । प्रोक्षणीपात्रतोयेन मनुनान्यदपि क्रमात् ।
न्यासक्रमेण देहे स्वे धर्मादीन् पूजयेत्ततः । पुष्पाद्यैः पीठमन्त्रन्तं
तस्मिंश्च परदेवताम् । पञ्चकृत्वः पुनः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिमन-
न्यधीः । उत्तमाङ्गहृदाधारपादसर्वाङ्गके क्रमात् । विना नैवेद्यं
गन्धाद्यैरुपचारैः समर्चयेत् । गुरुपृदिष्टविधिना शेषमन्यत्
समापयेत् । सर्वमेतत् प्रयुञ्जीत प्रोक्षणीस्त्रेण वारिणा । विसृज्य
तोयं प्रोक्षणाः पूरयेत्तत् यद्यापुरा । ततस्तन्मण्डलं मन्त्री
गन्धाद्यैः साधु पूजयेत् । शालिभिः कर्णिकामध्यमापुर्षीपरि-
तण्डुलैः । अलङ्कृत्य पुनस्तेषु दर्भानास्तीर्थ्य मन्त्रवित् । कूर्च-
मक्षतसंयुक्तं न्यसेत्तेषामथोपरि ॥ मेरुतन्त्रे चतुर्थप्रकाशेऽपि ॥
पूरयेत् कर्णिकां पूर्वं शालिभिस्तेण्डुलैस्ततः । दर्भात्र्यसेदुपस्थैषां
साक्षतं कूर्चकं ततः । क्षिप्रमूलाः कुशा दीर्घाः सप्तविंशति-
संख्यकाः । ब्रह्मयन्त्रियुतास्त्वग्रदेशे कूर्चं इहोच्यते । आधार-

शक्तिमारभ्य पीठमन्त्रमयं यजेत् । अधः कूर्चशिलारुढां शर-
 चन्द्रनिभप्रभाम् । आधारशक्तिं प्रयजेत् पद्मजह्वयधारिणीम् ।
 मूर्ध्नि तस्याः समासीनं कूर्मं नीलाभमर्चयेत् । ऊर्ध्वव्रह्म शिला-
 सीनमनेन्तं कुन्दसन्निभम् । यजेच्चक्रधरं मूर्ध्नि धारयन्तं वसु-
 न्धराम् । तमालश्यामलां तत्र नीलेन्दीवरधारिणीम् । सम-
 र्चयेद्वसुमतीं स्फुरत्लागरमेखलाम् । तस्यां रत्नमयं द्वीपं
 तस्मिंश्च मणिमण्डपम् । यजेत् कल्पतरुं तस्मिन् साधकाभीष्ट-
 सिद्धिदम् । अधस्तात् पूजयेत्तस्य वेदिकां मण्डलोज्ज्वलाम् ।
 पद्मादभ्यर्चयेत्तस्यां पीठ धर्मादिभिः पुनः । रक्तश्यामहरिद्रेन्द्रनी-
 लाभान् पादरूपिणः । वृषकेशविभूतेन्द्ररूपान् धर्मादिकान्
 यजेत् । गात्रेषु पूजयेत्तांस्तु नञ्पूर्वानुक्तलक्षणान् । आग्ने-
 यादिषु कोणेषु दिक्षु मध्येऽम्बुजं यजेत् । आनन्दकन्दं प्रथमं
 संविभ्रालमनन्तरम् । सर्वतत्त्वात्मकं पद्ममभ्यर्च्य तदनन्तरम् ।
 मन्त्री प्रकृतिपत्राणि विकारमयकेशरान् । पञ्चाशद्वर्णवोजाब्ज-
 कर्णिकां पूजयेत्ततः । कलाभिः पूजयेत् सार्धं तस्यां सूर्य्यन्दु-
 पावकान् । प्रणवस्य त्रिभिर्भागैरथ सत्त्वादिकान् गुणान् । आत्मा-
 नमन्तरात्मान परमात्मानमर्चयेत् । ज्ञानात्मानञ्च विधिवत्
 पीठमन्त्रावसानकम् । पीठशक्तीः केशरेषु मध्ये च सवराभयाः ।
 ईमादिरचित कुम्भं मन्त्राद्भिः चालितान्तरम् ॥ चन्दनागुरु-
 कर्पूरधूपित शोभनाकृतिम् । आवेष्टिताङ्गं नीरभ्यं, तन्तुना
 त्रिगुणात्मना । अर्चितं गन्धपुष्पाद्यैः कूर्चाचतस्रमन्वितत् । नव-
 रत्नोदरं मन्त्री स्थापयेत्तारमुच्चरन् । ऐक्यं सङ्कल्प्य कुम्भस्य
 पीठस्य च विधानवित् । चीरद्रुमकपायेण पलाशत्वग्भवेन वा ।
 तीर्थोदकैर्वा कर्पूरगन्धपुष्पसुवासितेः । आत्मभेदेन विधिवत्
 मातृकां प्रतिलोमतः । जपेन्मूलमनुं तद्वत् पूजयेद्देवताधिया ।
 शङ्खे काथास्त्रसम्पूर्णं गन्धाष्टकमभीष्टदम् । विलोच्च पूजयेत्तस्मि-

आवाह्य सकलाः कलाः । दशवक्त्रैः कलाः पूर्वं द्वादश द्वादश-
 त्मनः । षोडशापि च सोमस्य पश्चात्पञ्चशतं कलाः । जपित्वा
 प्रतिलोमेन मूलमन्त्रञ्च मन्त्रवित् । समाहितेन मनसा ध्यायन्
 मन्त्रस्य देवताम् । प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीत तत्र तत्र विचक्षणः ।
 कलात्मकं शङ्खसंख्यं काथं कुम्भे विनिक्षिपेत् । पाशादिव्रश्च-
 रात्मान्ते स्यादमुष्य पदं पुनः । क्रमात् प्राणा इह प्राणास्तथा
 जीव इह स्थितः । अमुष्य सर्वेन्द्रियाणि भूयोऽमुष्य पदं वदेत् ।
 वाङ्मनोनयनश्रोत्रघ्राणप्राणपदान्यथ । पश्चादिहागत्य सुखं चिरं
 तिष्ठन्तु ठडयम् । अयं प्राणमनुः प्रोक्तः सर्वजीवप्रदायकः । पश्चा-
 दश्वत्थपनसद्भूतकोमलपल्लवैः । इन्द्रवल्लीसमावहैः सुरद्रुमधिया
 गुरुः । कुम्भवक्त्रं पिधायाम्बुधपकं सकलीकृतम् । संस्थापयेत्
 फलधिया विधिवत् कल्पशाखिनाम् । ततः कुम्भं निर्मलेन
 क्षौमयुग्मेन वेष्टयेत् । मूलमन्त्रं समुच्चार्य सुपुम्नावर्त्मना सुधीः ।
 संस्थापनं सन्निधानं सन्निबोधमनन्तरम् । सकलीकरणं पश्चाद्दि-
 दध्यादवगुण्ठनम् । अमृतीकरणं कृत्वा कुर्वीत परमीकृतिम् ।
 क्रमादेतानि कुर्वीत स्वमुद्राभिः समाहितः । अथोपचारान् कु-
 र्वीत मन्त्रवित् स्वागतादिकान् । स्वागतं कुशलप्रश्नं निगदेद-
 यतो गुरुः । पाद्यं पादाभ्युजे दद्याद्देवस्य हृदयात्मना । हृद-
 यात्मना नम इति मन्त्रेण । अर्घ्यं दिशेत्ततो मूर्द्धि शिरोमन्त्रेण
 देशिकः । स्वधामन्त्रेण वदने दद्यादाचमनीयकम् । स्वधात्मना
 ततः कुर्यान्मधुपर्कं मुखाभ्युजे । तेनैव मनुना दद्यादङ्गिराचम-
 नीयकम् । गन्धाङ्गिः कारयेत् स्नानं वाससी परिधापयेत् ।
 दद्याद्यज्ञोपवीतञ्च हाराद्याभरणैः सह । न्यासक्रमेण मनुना
 पुष्टितैर्मोढकाक्षरैः । अभ्यर्च्य देवं गन्धाद्यै रङ्गादीत् पूजयेत्ततः ।
 तत्र तत्र जल दद्यादुपचारान्तरान्तरा । अङ्गानि लोकपालान्तं
 यजेदावरणान्यपि । केयरेष्वग्निकोषादि हृदयादीनि पूज-

येत् । पङ्कजपूजादिक्रमस्तु गन्धर्वतन्त्रे चतुर्धपटले ॥ अग्नी-
शासुरवायव्यमध्ये दिक्षु च पार्वति ।। पङ्कजयुवतीः पद्यात्
पूजयित्वा विधानतः । नेत्रमग्रे दिशां वस्त्रं ध्यातव्यान्यङ्गदेवताः ।
तुषारस्फटिकश्यामनीलकण्ठासुखाच्चिपः । वरदाभयधारिण्यः
प्रधानतो वरस्त्रियः । पद्यादभ्यर्चनीयाः स्युः कल्पोक्ताहपयः
क्रमात् । अन्ते यजेत्लोकपालान् मूलपारिपदान्वितान् । हेति-
जात्यधिपोषेतान् दिक्षु पूर्वार्दितः क्रमात् । एवं सम्पूज्य विधि-
धनैवेद्यान्तं ततो गुरुः । दक्षिणे स्थण्डिलं कृत्वा तत्राधाय धृता-
शनम् । संस्कृत्य विधिवद्विद्वान् वैश्वदेवमखं चरेत् । तत्र स-
म्पूज्य गन्धार्थैर्देवतामुक्तविग्रहाम् । तारस्य व्याहृतिं हत्वा मूल-
मन्त्रेण मन्त्रवित् । सर्पिष्मता पायसेन पञ्चविशतिसंख्यया ।
हुत्वा व्याहृतिभिर्भूयो गन्धार्थैः पुनरर्चयेत् । संयोजयित्वा पीठस्व-
मूर्त्तौ वङ्गिं विसर्जयेत् । अवशिष्टेन हविषा विकिरेत् परितो
वलिम् । देवतायाः पार्षदेभ्यो गन्धपुष्पाक्षतान्वितम् । ततो
निवेद्यमुद्धृत्य शोधयित्वा स्थलं पुनः । पञ्चोपचारैः सम्पूज्य दर्श-
येच्छत्रचामरे । कर्पूरशकलोन्मित्रं ताम्बूलञ्च निवेदयेत् । सह-
स्राहृत्य सञ्जप्य मूलमन्त्रमनन्यधीः । तज्जप्तं सर्वसम्पत्तये देवतायै
निवेदयेत् । ततः शश्वोर्दिशि गुरुर्विकिरेत् पूर्वसञ्चिते । हेम-
वस्त्रादिसंयुक्तां घर्घरीं तीर्थपुरिताम् । संस्थाप्य तस्यां सिंहस्यां
खड्गखेटकधारिणीम् । घोररूपां पश्चिमास्यां पूजयेदस्त्रदेवताम् ।
चलासनेन सम्पूज्य तामादाय गुरुः पुनः । रक्षेति लोकपालानां
नालमुक्तेन वारिणा । देवात्रां श्रावयन्नन्तः परिवृत्ते प्रदक्षिणम् ।
अस्त्रमन्त्रं समुच्चार्य यथापूर्वं निवेशयेत् । विलोक्य दिव्यदृष्ट्या तं
तच्चैतन्यं हृदम्बुजात् । गुरुरात्मनि संयोज्य कुर्यादध्वविशोधनम् ।
तं शिष्यम् । उक्तं कलाध्वा'तत्त्वाध्वा भुवनाध्वेति च त्रयम् ।
वर्णाध्वा च पदाध्वा च मन्त्राध्वेत्यपरत्रयम् । निवृत्त्याद्याः कलाः

पञ्च कलाध्वेति प्रकीर्तितम् । तत्त्वाध्वा बहुधा भिन्नः शैवाद्याः
 गमभेदतः । पट्त्रिंशच्छैवतत्त्वानि द्वात्रिंशद्द्वैष्टानि तु । चत्
 विंशतितत्त्वानि मैत्राणि प्रकृतेः पुनः । उक्तानि दश तत्त्वानि सा
 च त्रिपदात्मनः । तत्त्वानि शैवान्युच्यन्ते शिवः शक्तिः सदा
 शिवः । ईश्वरो विद्यया सार्द्धं पञ्च शुद्धान्यमूनि तु । माय
 कालञ्च नियतिः कालविद्या पुनः स्मृता । रागः पुरुष एतानि
 शुद्धाशुद्धानि सप्त च । प्रकृतिर्बुद्धरहद्धारौ मनो ज्ञानेन्द्रिया
 ष्यथ । कर्मेन्द्रियाणि तन्मात्राः पञ्च भूतानि देशिकाः । एता
 न्याहुरशुद्धानि चतुर्विंशतिमागमे । शैवानामिति तत्त्वानां
 विभागोऽत्र प्रदर्शितः । जीवः प्राणो धियश्चित्तं ज्ञानकर्मेन्द्रिया
 ष्यथ । तन्मात्राः पञ्च भूतानि हृत्यश्च तेजसां त्रयम् । वासु
 देवादयश्चेति तत्त्वान्येतानि शार्ङ्गिणः । पञ्च भूतानि तन्मात्रा
 इन्द्रियाणि मनस्तथा । गर्वो बुद्धिः प्रधानञ्च मैत्राणीति विदुर्बुधाः ।
 निवृत्ताद्याः कलाः पञ्च ततो विन्दुः कलाः पुनः । नादः शक्तिः
 सदापूर्वः शिवश्च प्रकृतिर्विदुः । आत्मविद्या शिवः पद्याच्छिवो
 विद्यात्मना पुनः । सर्वतत्त्वञ्च तत्त्वानि प्रोक्तानि त्रिपदात्मनः ।
 तत्त्वाध्वा कथिती ह्येवं तत्तदागमवेदिभिः । ईरितो भुवनाध्वेति
 भुवनानि मनोपिभिः । वर्णाध्वेति वदन्यर्णानादीचान्तात्मनी
 पिणः । वर्णसद्दः पदाध्वा स्यान्मन्त्राध्वा मन्त्रराशयः । क्रमा
 देतानध्वनः पट् शोधयेद्गुरुसत्तमः । पदान्बुनान्बुद्धज्ञालमूर्द्ध
 स्वपि शिशोः स्मरेत् ॥ अन्बुगुदखानम् ॥ तत्र कृच्छ्रेण विधि
 वत्तत् सृष्टयन् जुहुयाद्गुरुः । आचार्यकुण्डे संगुडैस्त्रिलैराज्य
 परिप्लुतेः । शोधयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति श्रयगध्वनाम् । ताराद्या
 माहुतीरष्टौ क्रमात्तान् विलय नयेत् । शिवे शिवात्तान्
 संलीनान् जनयेत् सृष्टिमार्गतः । विलोकयन् दिव्यदृष्ट्या । तत्
 स्थितं तद्य चैतन्यं पुनः शिष्ये नियोजयेत् । सुचा पूर्णाहुति

दत्त्वा मूलमन्त्रेण देशिकः । नेत्रे शिष्यस्य बध्नीयान्नेत्रमन्त्रेण
वाससा । करे गृहीत्वा तत् शिष्यं कुण्डतो मण्डलं नयेत् ।
तस्याङ्गलिं पुनः पुष्यैः पूरयित्वा यथाविधि । कलसे देवता-
प्रीत्यै क्षेपयेन्मूलमुच्चरन् । व्यपोह्य तं नेत्रबन्धमासीनं दर्भसं-
स्तरे । आत्मयागक्रमाद्भ्यः संहृत्योत्पाद्य देशिकः । तत्त-
न्मन्त्रोदिताश्रासान् कुर्याद्देहे शिशोस्तदा । पञ्चोपचारैः
कुम्भस्थां पूजयित्वेष्टदेवताम् । तस्य तन्त्रोक्तमार्गेण विदध्यात्
सकलीकृतिम् । मण्डलेऽलङ्कृते शिष्यमन्यस्मिन्नुपवेशयेत् ।
नदत्सु पञ्चवाद्येषु सार्धं विप्राशिष्यं गुरुः । विधिवत् कुम्भ-
मुदृत्य तन्मुखस्थान् सुरद्रुमान् । शिशोः शिरसि विन्यस्य मातृकां
मनसा जपन् । मूलेन साधितैस्तोयैः सिञ्चेद्रक्षार्थमञ्जसा ॥

अभ्याभिपेकविधिः ॥ वामकेश्वरतन्त्रे पञ्चाशत्पटले ॥ अभि-
पेकस्तु द्विविधः शाक्तश्च पूर्ण एव च । अवधूतेन गुरुणा शाक्ता-
भिपेकमाचरेत् । किञ्चिज्जलञ्च कुम्भानां ब्रह्मकुम्भे निवेशयेत् ।
आनीय ब्रह्मकलसं सम्मुखे स्थापयेद्बुधः । निरुत्तरतन्त्रे सप्तम-
पटले ॥ श्रीशिव उवाच ॥ अभिपेकश्च द्विविधो राज्ञो वा ज्ञा-
निनामपि । राजाभिपेके देवेशि । वेदिकीञ्च क्रियाञ्चरेत् । ज्ञा-
निनामभिपेकान्तु सर्वतन्त्रेषु गोपितम् । सर्वशान्तिकरं पुण्यं
सर्वरोगनिवारणम् । धनदं कीर्त्तिदञ्चैव आयुर्वृद्धिकरं नृणाम् ।
सर्वसौभाग्यजननं महापातकनाशनम् । सर्वाशापूरकं सर्वमन्त्र-
दोषनिवारणम् । सर्वार्थसाधकं देवि ! सर्वतीर्थफलप्रदम् ।
अभिचारहरं सर्वग्रहदोषविनाशकम् । भूतावेशादिशमनं
डाकिनीन्जं भयापहम् । तेजोवृद्धिकरं देवि ! बलवृद्धिकरं
परम् । तच्चक्रेणापि दृष्टस्य विषपीडाविनाशकम् । तेजोवृद्धासे
बलवृद्धासे बुद्धिवृद्धासे धनक्षये । स्त्रीकृतेश्वपि दोषेषु शरीरे मानसे
तथा । विकारे देशिकः कुर्यादभिपेकं विचक्षणः । असौभाग्ये

च नारीणामभिषेकः प्रवर्तते । गुरुत्वञ्च लभेद्देवि ! कर्मणा-
 भिषेकवर्त्मना । वैष्णवो ज्ञानसम्पन्नः शैवश्चैव कुलेश्वरि !
 अभिषेकं प्रकुर्वीत शाक्तश्च कुलभूषणः । मन्त्रतन्त्रञ्च सर्वेषामभि-
 षेकेण सिध्यति । अभिषेकेण सर्वेषामधिकारो भवेद्भुवम्
 अभिषेककृतो विप्रो ब्रह्मत्वं लभते ध्रुवम् । अभिषेककृतः शिवं
 विप्रधर्मत्वमागतः । वैश्यः क्षत्रियतां याति शूद्रो वैश्यत्वमागतः ।
 अभिषेकेण सर्वेषां चतुर्णां वर्णतां त्यजेत् । ब्राह्मणस्य सुरापानं
 ब्राह्मण्यं त्यजते क्षणात् । अभिषेककृते विप्रे सुरापानं विधीयते ।
 आगमः पञ्चमो वेदः कौलस्य पञ्चमाग्रमः । शिवोऽपि पञ्चमो
 वर्णो महाविद्यां जपेद्यतः । स्वस्ववर्णं परित्यज्य शिवत्वञ्च
 प्रजायते । अभिषेकं विना नैव ब्राह्मणः प्रपिबेत् सुराम् ।
 प्रगृह्य सिद्धविद्याञ्च सङ्केतज्ञस्ततो भवेत् । सङ्केतज्ञः कुला-
 चारे त्वभिषेकं समाचरेत् । अभिषेककृतो मन्त्री कुलपूर्णा
 समाचरेत् । कुलपूजाकृतो मन्त्री पिष्टभूमिं ततो ब्रजेत् ।
 पिष्टभूमिकृतं स्थानमेकाकी विहरेत्तदा । एकाकी विहरेद्दीर्घ-
 प्रान्तरे रात्रिप्रान्तरे । तत्र सिद्धिं लभेद्देवि ! देवानामपि दुर्लभाम् ।
 कुलाचारं विना देवि ! मन्त्रतन्त्रं न सिध्यति । सिद्धविद्या
 कुलाचारे द्रव्यं सिध्यति निश्चितम् । अभिषेकसुरां दद्याद्
 कुलकर्म युगे युगे । सुरां पीत्वा जपेद्दिव्यां कालाधिपविशेषतः ।
 विजयाञ्चानुकल्पञ्च सुराभावे निवेदयेत् । आनन्देन विना भृशो
 न च दृष्यन्ति देवताः । पञ्चमेनाचरेत् कालीं कामाख्यायां
 विशेषतः । कामाख्यायां विशेषेण कालिका सिद्धिदा भवेत् ।
 कुलाचारं विना नैव कालीमन्त्रश्च सिध्यति । अभिषेकं विना
 देवि ! कुलकर्म करोति यः । तस्य पूजादिकं कर्म अभिचाराद्य-
 कल्पते । अभिषेकं विना देवि ! सिद्धविद्यां ददाति यः ।
 तावत्कालं वसेद्दोरे यावच्चन्द्रदिवाकरो । ब्रह्मत्वञ्च हरित्वञ्च

शिवत्वञ्च कुलेश्वरि ! । सर्वसिद्धीश्वरत्वञ्च अभिपेकेण जायते ।
दिव्यो वोरथ देवेशि ! कुलभक्तिपरायणः । अभिपेकश्चरेद्देवि !
अधिवासपुरःसरम् । वृद्धिश्चाढं ततः कृत्वा शिवशक्तीः प्रपूजयेत् ।
गुरुं सम्पूज्य विधिवत् स्वर्णालङ्कारभूषणैः । ततः सङ्कल्प्य वि-
धिना गुरूणां वरणं चरेत् । ततः पूजां चरेद्देव्याः पञ्चमैद्य
पृथक् पृथक् । प्रणम्य सद्गुरुं देवं देवीञ्च साधकेश्वरः । गुरु-
पूजां विधायाथ देव्या ध्यानपरायणः । अभिपेकं विधायाथ
शुचौ देशे च साधकः । शून्यागारे नदीतीरे विष्वमूले त्रिंपा-
न्तरे । महात्रिपान्तरे वापि निर्झने पिटकानने । ग्रामे पला-
तके वापि पर्वते तटिनोतटे । देवतायतने वापि स्थानञ्च परि-
चिन्तयेत् ॥ अष्टमपटले ॥ शिवशक्तिं पूजयित्वा स्थापयेद्घट-
मुत्तमम् । नातिह्रस्व नातिदीर्घं स्वर्णरौप्यविनिर्मितम् । विशे-
षार्थं स्वयन्त्रे वा त्रिकोणे वापि विन्यसेत् । गङ्गायाः सरितः
सर्वाः समुद्राश्च सरांसि च । सर्वे समुद्राः सरितः सरांसि जलदा
नदाः । ह्रदाः प्रस्रवणाः पुण्याः स्वःपातालमहीगताः । सर्व-
तीर्थानि पुण्यानि घटे कुर्वन्ति सन्निधिम् । श्रीबीजेन प्रजप्तेन
पङ्कवं प्रतिपादयेत् । कूर्चन फलदानं स्यात् स्त्रीबीजेन स्थिरा-
कृतिः । सिन्दूरं वज्रबीजेन पुष्पं प्रेतन विन्यसेत् । मूलेन
दूर्वां प्रणवैः कुर्यादभ्युक्षणं ततः । हुं फट् स्वाहेति मन्त्रेण
कुर्याद्दर्भेण ताडनम् । विचिन्त्य देवि ! पीठन्तु तत्रावाह्य प्रपू-
जयेत् । अनेनैव विधानेन सर्वकर्मसु सुन्दरि ! । घटं सस्थाप-
येद्देवि ! पट्कर्मसु विशेषतः । महापूजाञ्चरेद्देवि ! पीडगै-
रुपचारकैः । गुरूणाञ्च महापूजां शक्तीनाञ्च ततः परम् । तत्-
पश्चात् साधकानाञ्च कुमारीणाञ्च पूजनम् । कुमारीभ्यो बलिं
दत्त्वा कुलजाभ्यो विशेषतः । अभिपेकं ततो देवि ! कुर्यात्
स्वगुरुमार्गतः । स्वतन्त्रोक्तविधानेन मन्त्रप्रोच्चारणेन च । चाल-

येन घटं मन्त्री मन्त्रेणानेन देशिकः । ॐ उत्तिष्ठ ब्रह्मकलसः ।
 देवताभौष्टसिद्धिदः । सर्वतीर्थास्त्रुपूर्णं पूरयास्य मनोरथम् ।
 ईशानेन्दुस्मरत्तौणी तदन्ते भुवनेश्वरी । मन्त्रेणानेन वादिकः
 निर्घोषैथालयेद्वटम् । अभिपिञ्चेद्गुरुः शिष्यं यजमानं पुरो-
 हितः । सिञ्चेदश्वत्थवृक्षोत्पैः पल्लवैर्मृतसङ्गमे । सिञ्चेदौडुम्बरै-
 र्मन्त्रदोषे च करवीरजैः । यशोधनायुस्तेजः श्रीफलकामेन चू-
 तजैः । तुलसीमञ्जरौभिश्च सर्वपापक्षयार्थिभिः । सर्वतीर्थ-
 फलावाप्त्यै शाक्तानां विल्वपल्लवैः । अभिचारे नारसिंहेरभिषेकः
 प्रवर्तते ॥ नारसिंह चुनियाहागड़ा इति यस्य प्रसिद्धिः ॥ कुर्या-
 द्भैरवगर्भेण दोषेषु स्त्रीकृतेष्वपि । असौभाग्ये च नारीणां दूर्वा-
 भिरभिषेचनम् । सर्वकार्येषु मन्त्राणां सिद्धयर्थं चूतपल्लवैः ।
 तस्याभिषेकमन्त्रस्य दक्षिणानूर्त्तिर्ऋत्पिरनुष्टुप्कन्दः शक्तिर्देवता
 सङ्कल्पसिद्धिप्राप्तये विनियोगः ॥ ॐ राजराजेश्वरी देवी भैरवी
 कालभैरवी । श्मशानभैरवी देवी त्रिपुरानन्दभैरवी । त्रिकूटा
 त्रिपुरा देवी तथा त्रिपुरसुन्दरी । त्रिपुरेशी महादेवी तथा त्रि-
 पुङ्कारिका । त्रिपुरानन्दिनो देवी तथैव त्रिपुरातनी । एता-
 स्वामभिपिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १ ॥ छिन्नमस्ता महा-
 देवी तथा चैकजटेश्वरी । तारा च जयदुर्गा च शूलिनी भुवने-
 श्वरी । त्वरिताख्या महादेवी तथैव च त्रिखण्डिका । नित्या
 च नित्यरूपा च वज्रप्रस्तरिणी तथा । एतास्वामभिपिञ्चन्तु
 मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ २ ॥ अश्वारूढा महेशानी तथा महिष-
 मर्दिनी । दुर्गा च वनदुर्गा च श्रीदुर्गा भगमालिनी । तथा
 भगन्दरी देवी भगक्लिन्ना तथापरा । सर्वचक्रेश्वरी देवी तथा
 नीलसरस्वती । सर्वसिद्धिकरी देवी सर्वगन्धर्वसेविता । उग्र-
 तारा महादेवी तथा दक्षिणकालिका ॥ एतास्वामित्यादि ॥ ३ ॥
 चैमङ्गरी महाकाली चानिरुद्धसरस्वती । मातङ्गिनी चान्नपर्वा

राजराजेश्वरी तथा ॥ एतास्त्वामित्यादि ॥ ४ ॥ उग्रचण्डा प्र-
चण्डा च चण्डोग्रा चण्डनायिका । चण्डा चण्डवती चैव चण्ड-
रूपातिचण्डिका । एतास्त्वामित्यादि ॥ ५ ॥ उग्रदंष्ट्रा महादंष्ट्रा
शुभदंष्ट्रा कपालिनी । भीमनेत्रा विशालाक्षी मङ्गला विजया
जया ॥ एतास्त्वामित्यादि ॥ ६ ॥ मङ्गला नन्दिनी भद्रा कीर्त्तिर्ल-
क्ष्मोर्यशस्विनी । पुष्टिमंथा शिवा साध्वो यशः शोभा जया धृतिः ।
श्रीनन्दा च सुनन्दा च नन्दिन्यानन्दपूजिता ॥ एतास्त्वामि-
त्यादि ॥ ७ ॥ विजया नन्दिनी भद्रा धृतिः शान्तिर्धृतिः क्षमा ।
सिद्धिस्तुष्टीरमा पुष्टिः श्रीर्बुद्धिश्च रतिस्तथा । दीप्तिः कान्तिर्यशो
लक्ष्मीरीश्वरी बुद्धिरेव च । शक्रौ मायावती ब्राह्मी जयन्ती
चापराजिता । अजिता मानवी श्वेता दितिक्षादितिरेव
च । माया चैव महामाया मोहिनी क्षोभिणी तथा । कमला
विमला गौरी शरण्याम्बुधिसुन्दरी । दुर्गा क्रियारुन्धती च
घण्टाकर्णा कपालिनी । रौद्री काली च मायूरी त्रिनेत्रा
चापराजिता । स्वरूपा बहुरूपा च तथैव विग्रहात्मिका ।
चर्चिका चापरा ज्येष्ठा तथैव सुरपूजिता । वैवस्वती च
कौमारी तारा माहेश्वरी परा । वैष्णवी च महालक्ष्मीः
कार्तिकी कौपिकी तथा । शिवदूती च चामुण्डा गुण्ड-
मालाविभूषिता ॥ एतास्त्वामित्यादि ॥ ८ ॥ इन्द्रो वशिर्वनश्व
नैर्ऋतो वरुणस्तथा । पवनो धनदेशानी ब्रह्मानन्ती दिगी-
श्वराः । एते त्वामित्यादि ॥ ९ ॥ संवत्सरशायनी च मासाः पञ्च-
दिनानि च । तिथयश्चाभिपिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन धारिणा ॥ १० ॥
रविः सोमः कुजः सौम्यो गुरुः शुक्रः शनैश्चरः । राहुः केतुश्च सत-
तमभिपिञ्चन्तु ते ग्रहाः ॥ ११ ॥ नक्षत्रं करणं योगः अस्मत्
सिद्धिरेव च । दग्धं पापं तथा भद्रा योगा वाराः क्षणास्तथा ।
वारवेला कालवेला दण्डा वृद्धादयस्तथा । अभिपिञ्चन्तु सततं

मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १२ ॥ असिताङ्गो रुरुश्छण्डः क्रोध उन्मत्त-
संज्ञकः । कपाली भीषणश्चैव संहारोऽष्टौ च भैरवाः । अभि-
पिञ्चन्तु इत्यादि ॥ १३ ॥ डाकिनीपुत्रकाश्चैव राकिणीपुत्रका-
स्तथा ॥ लाकिनोपुत्रकाश्चान्ये फाकिनीपुत्रकाः परे । शाकिनी-
पुत्रका भूयो हाकिनीपुत्रकास्तथा । ततश्च यत्किणीपुत्रा देवी-
पुत्रास्ततः परम् । मातृणाञ्च तथा पुत्रा ऊर्ध्वमुख्याः सुताश्च
ये । अधोमुख्याः सुता ये च उन्मुख्याश्च सुताः परे ॥ एते त्वामि-
त्यादि ॥ १४ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । एते
त्वामित्यादि ॥ १५ ॥ पुरुषः प्रकृतिश्चैव विकाराश्चैव षोडशः ।
आत्मान्तरात्मपरमज्ञानात्मानः प्रकीर्त्तिताः । आत्मनश्च गुणा
ये तु स्थूलाः सूक्ष्मास्तथा परे ॥ एते त्वामित्यादि ॥ १६ ॥ वेदादि-
वीजं हुंवीजं स्त्रीवीजं मीनकेतनम् । शक्तिवीजं रमावीजं
मायावीजं सुधाकरम् । चिन्तारत्नं महावीजं नारसिंहश्च
शाङ्करम् । मार्त्तण्डभैरवं दौर्गं वीजं श्रीपुरुषोत्तमम् । गारु-
पत्यश्च वाराह कालीवीजं भयापहम् । एते त्वामित्यादि ॥
१७ ॥ गङ्गा गोदावरो रेवा यमुना च सरस्वती । आत्रेयी भारती
चैव सरयूर्गण्डकी तथा । करतोया चन्द्रभागा श्वेतगङ्गा च
कौशिकी । भोगवती च पाताले स्वर्गे मन्दाकिनी तथा ॥
एतास्त्वामित्यादि ॥ १८ ॥ भैरवो भीमरूपश्च शोणो घर्घर एव
च । सिन्धुतोयद्भ्रदाः पान्तु तथा पातालसम्भवाः । यानि कानि
ध्रुं तीर्थानि पुष्टान्यायतनानि च । तानि त्वामभिपिञ्चन्त्वि-
त्यादि ॥ १९ ॥ जम्बुद्वीपादयो द्वीपाः सागरा लवणादयः ।
अनन्ताद्यास्तथा नागाः सर्पा ये तच्चकादयः । एते त्वामित्यादि
॥ २० ॥ रतिश्च वल्लभा वज्रैर्ध्वपटकूर्चमतः परम् । वीपट्कारस्तु
फट्कारमभिपिञ्चन्तु सर्वदा ॥ २१ ॥ नश्यन्तु प्रेतकुशाण्डा
राक्षसा दानवाश्च ये । पिशाचा गुह्यका भूता अभिषेकेष ता-

डिताः ॥ २२ ॥ अलक्ष्मीः कालकर्णी च पापानि सुमहान्ति च ।
 नश्यन्तु चाभिपेकेण ताराबीजेन ताडिताः ॥ २३ ॥ रोगाः
 शोकाश्च दीर्घव्यं दारिद्र्यं चित्तविक्रिया । नश्यन्तु चाभिपेकेण
 वाग्वीजेनैव ताडिताः ॥ २४ ॥ लोकानुरागत्यागश्च दौर्भाग्यमपि
 दुर्यशः । नश्यन्तु चाभिपेकेण मन्मथेनैव ताडिताः ॥ २५ ॥ तेजो-
 ज्जासो बलज्जासो बुद्धिज्जासस्तथैव च । नश्यन्तु चाभिपेकेण
 शक्तिबीजेन ताडिताः ॥ २६ ॥ विपापमृत्युरोगश्च डाकिन्यादि-
 भयं तथा । घोराभिचाराः क्रूराश्च ग्रहा नागास्तथा परे । नश्यन्तु
 चाभिपेकेण कालीबीजेन ताडिताः ॥ २७ ॥ नश्यन्तु चापदः
 सर्वाः सम्पदः सन्तु सुस्थिराः । अभिपेकेण शक्तेन पूर्णाः सन्तु
 मनोरथाः ॥ २८ ॥ शारदायाम् ॥ अवशिष्टेन तोयेन शिष्यमाचा-
 मयेद्गुरुः । ततस्तत् सकलीकुर्व्याद्देवतात्मानमात्मवित् ।
 आचम्य वाग्यतो भूत्वा निषीदत् सन्निधौ गुरोः । देवतामात्मनः
 शिष्ये सक्रान्ता देशिकोत्तमः । पूजयेद्ब्रह्मपुण्याद्यैरेक्यं सन्भावयं-
 स्तयोः ॥ निरुत्तरतन्त्रे ॥ एवं संसिध्य शिष्यन्तु पुनः पूजा समा-
 चरेत् । मेरुतन्त्रे तृतीयप्रकाशेऽपि ॥ अथ शिष्यञ्चाभिपिञ्चेदाशु
 सम्पदवाप्तये । कुम्भास्यस्थसुरद्रुश्च मूर्ध्न्यस्य शिशोर्गुरुः । अथ
 पञ्चनिनादेश्य विप्राशीर्षवनेः सह । गृहीत्वाभ्यर्चितं पूर्वं करकं
 श्चमरूपिणम् । ततोयैरभिपिञ्चेत्तं रक्षायै देशिकोत्तमः । शिष्यो-
 ऽपि तत्र सम्पूज्य गुरवे दक्षिणा ददेत् । गोभूमिशिष्यसत्त्वञ्च
 रौप्यरत्नानि पार्वति । । सर्वस्वं वा तदहं वा तदहं वापि दक्षि-
 णाम् ॥ दक्षिणैषा तु मन्त्रग्रहणान्तरं यदि अभिपेकः क्रियते
 तदा कर्त्तव्या । अभिपेकान्तरं चेन्मन्त्रग्रहणं तदा तद्दक्षिणायै
 वा अङ्गीभूताभिपेकादिदक्षिणा सिद्धेति ॥ वामकेश्वरतन्त्रे त्रि-
 पञ्चाशत्पटले ॥ अभिपिक्तः साधकेन्द्रः क्रियादत्तो भवेत् प्रिये ॥
 शरीरशोधनं देवि ! न प्रसिध्येत् क्रियां विना ॥ शारदायाम् ॥

दद्याद्विद्यान्तरं तस्मै विनीतायाम्बुपूर्वकम् । गुरोर्लब्धां पुन
 विद्यामष्टकत्वा जपेत् सुधीः । गुरुविद्यादेवतानामैक्यं सभा-
 वयन् धिया । प्रणमेद्दण्डवद्भूमौ गुरुं तं देवतात्मकम् । तस्य
 पादाब्जजहन्द् निजमूर्धनि योजयेत् । शरीरमर्थं प्राणञ्च सर्वं
 तस्मै निवेदयेत् । ततः प्रभृति कुर्वीत गुरोः प्रियमनन्यधीः ।
 ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् समथां प्रीतमानसः । ब्राह्मणां-
 स्तर्पयेत् पथात् भक्ष्यभोज्यसदक्षिणान् । एषा क्रियावती दीक्षा
 प्रोक्ता सर्वसमृद्धिदा ॥ बृहन्नौलतन्त्रे तृतीयपटले ॥ तस्य ह्याया-
 नुसारी स्यान्निकटे त्रिदिनं वसेत् । नोचेत् सञ्चारिणी शक्ति-
 गुरुमिति न संशयः ॥ इति क्रियावती दीक्षा ॥

आणवी दीक्षा तु दशविधा । तद्वयथा ॥ आणवी बहुधा
 दीक्षा नादेयी शाश्वती पुनः । एकधैवेति विद्वद्भिः पठ्यते शास्त्र-
 कोविदैः ॥ राघवभट्टवृत्तं वचनम् ॥ आणवो बहुधेत्यक्ता तद्दे-
 मधुनोच्यते । स्मार्त्ती मानसिकी योगी चाक्षुषी सार्शिकी
 तथा । वाचिकी मान्त्रिकी ह्रीत्वी शास्त्री चेत्यभिपेक्षिका ।
 विदेशस्यं गुरुं स्मृत्वा शिष्यं पापत्रयं क्रमात् । विज्ञेय्य लय-
 भागाङ्गविधानेन परे शिवे । सम्यग्योजनरूपैर्या स्मार्त्ती दो-
 चेति कथ्यते । स्वसन्निधौ समासीनमालोक्य मनसा शुचिः ।
 मलत्रयादुपायैर्या विज्ञेया सा तु मानसी ॥ योगोक्तक्रमतो योगी
 शिष्यदेहं प्रविश्य तु । गृहीत्वा तस्य चात्मानं स्वदेहयोजना-
 त्तिका । योगदीचेति सा प्रोक्ता मलत्रयविनाशिनी ॥ ३ ॥
 शिवोऽहमिति निश्चित्य वीक्षणं करुणार्द्रया । दृश्या सा चाक्षुषी
 दीक्षा सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ४ ॥ स्वयं परशिवो भूत्वा निःसन्दि-
 ग्धमना गुरुः । शिष्यहस्तेन शिष्यस्य स्वमन्त्रं मूर्ध्नि संस्पृशेत् ।
 स्पर्शदीचेति सा प्रोक्ता शिवाभिव्यक्तिकारिणी ॥ ५ ॥ शिवहस्त-
 लक्षणं यथा सोमशम्भो ॥ गन्धैर्मण्डलकं स्त्रीयैर्विदध्यादक्षिणे करे ।

विधिना त्वच्च'देवमित्य' स्याच्छिवहस्तकमिति । स्त्रीयैर्गन्धैः
 स्वस्वगन्धाष्टकैरित्यर्थः ॥ गुरुवक्तं निजं वक्तं विभाव्य गुरुराद-
 रात् । गुरुवक्तप्रयोगेण दिव्यमन्त्रादिकं शिशोः । मन्त्रन्यासा-
 दिभिः साङ्गं दद्यात् सेयञ्च वाचिकी ॥६॥ दौषवातो यथा मन्त्र-
 न्याससंयुक्तविग्रहः । स्वयं मन्त्रतनुर्भूत्वा संक्रमं मन्त्रमादरात् ।
 दद्यात् शिष्याय सा दौचा मान्त्री मलविघातिनी ॥ ७ ॥ कुण्डे
 वा स्थण्डिले वापि निक्षिप्याग्निं विधानतः । लंघ्यभागक्रमेणैव
 प्रत्यध्वानं यथाक्रमम् । मन्त्रवर्णकला तत्र पदविष्टपमेव च ।
 संशोध्य हीमरूपैर्या हीत्री दौचा समीरिता ॥८॥ योग्यशिष्याय
 भक्ताय शुश्रूषार्थापराय च । साङ्गं शास्त्रपदा द्रव्या शास्त्री दौ-
 चेति सोचते ॥ ९ ॥ शिवञ्च शिवपत्नीञ्च कुम्भे सम्पूज्य सादरम् ।
 शिवकुम्भाभिपेकात्मा दौचा स्यादभिपेचिका ॥ १० ॥ शारदा-
 याम् ॥ अथ वर्णात्मिकां षष्ठ्ये दौचामागमचोदितात् । पुंप्रक-
 त्यात्मका वर्णाः शरीरमपि तादृशम् । यतस्तस्मात्तनौ न्यस्येदु-
 वर्णान् शिष्यस्य देशिकः । तत्तत्स्थानयुतान् वर्णान् प्रतिलोमेन
 सहरेत् । आज्ञया देवताभावाद्विविधा देशिकोत्तमः । तदा
 विनीय तत्तोयं शिष्यो दिव्यतनुर्भवेत् । परमात्मनि संयोज्य तच्चै-
 तन्यं गुरुत्तनः । तस्मादुत्पादितान् वर्णात्रस्येच्छिष्यतनौ पुनः ।
 स्रष्टिक्रमेण विधिवच्चैतन्यञ्च नियोजयेत् । जायते देवताभावः
 परानन्दमयः शिशोः । एषा वर्णमयी दौचा प्रोक्ता ज्ञानप्रदा-
 यिनो ॥ कलावती दौचा तु अस्मद्गोष्ठीगरिष्ठज्ञस्थानन्दागम-
 वागीशेन स्रक्ततन्त्रसारग्रन्थे लिखिता । संक्षेपदौचापीत्वतो
 नैतयोरत्र प्रयोजनम् ॥ वेधमयी दौचाप्यप्रचरद्रूपतया न लि-
 खिता ॥ अन्वेपकैः शारदायां षष्ठमपटले अन्वेयेति ॥

। अथ क्रमदौचा ॥ कामाख्यातन्त्रे द्वात्रिंशत्पटले ॥ देव्यु-
 वाच ॥ क्रमदौचा ब्रूहि नाथ ! यदि तेऽस्ति कृपा मयि । कथं

वा कुरुते दीक्षां क्रमेण जगदीश्वर ! ॥ शिव उवाच ॥ श्रुता
 दीक्षा बहुविधा देवानां प्रीतिदायिका । इदानीं कथयिष्यामि
 यदि कस्मै न वक्ष्यसि । प्रकाशाद्बहवो दोषाः सर्वत्र गोपिता
 मया । कलौ पापसमाचारे सिद्धिर्न स्यात् कदाचन । सिद्धिर्न
 स्यात् सिद्धिर्न स्यात् कलौ नान्यविधानतः । क्रमदीक्षाविहीनश्च
 कलौ न स्यात् कथञ्चन । इति ज्ञात्वा महेशानि ! क्रमदीक्षां
 समाचरेत् । रसैर्मन्त्रैर्यथा विद्वमयः सौवर्णतां व्रजेत् । क्रम-
 दीक्षाप्रभावेण तथात्मा शिवतां लभेत् । जपो देवार्चनविधिः
 कार्यो दीक्षाक्रमेण वै । उपचारसहस्रैस्तु योजितां भक्तिं
 श्रुताम् । क्रमदीक्षां विना देवि ! न गृह्णन्ति कदाचन । आदौ
 काली ततस्तारा सुन्दरी तदनन्तरम् । क्रमदीक्षेति विख्याता
 सर्वदा सिद्धिकामतः । राज्यं देयं शिरो देयं न देयं क्रमयो-
 गतः । विधानं क्रमतः सिद्धिरभिषेकाच्च पार्वति ! । विश्व-
 मातापितृको जितेन्द्रियः सर्वांगमन्त्रः परदुःखकातरः । एवंवि-
 धानो गुरुरेव शान्तः कुलीनशिष्यः क्रमतो विधानम् । नात्र
 शब्दाद्यपेक्षास्ति न वा सिद्धादिचिन्तनम् । न चाधिकारिचिन्ता
 च ग्रहणे क्रमयोगतः । एकाहे वा वत्सरे वा वत्सरान्तेऽपि पा-
 र्वति ! । तस्मात् शिष्यः प्रयत्नेन गृह्णीयात् क्रमयोगतः । गृ-
 ष्ठीत्वा गुरुवक्त्राच्च क्रमेण पूजयेच्च ताः । क्रमेण च यजेद्देवि !
 पुरथर्याक्रमेण च । प्रथमे दिवसे शिष्यः संयतात्मा जितेन्द्रियः ।
 द्वितीये चोपवासश्च त्रिदिने दीक्षयेद्गुरुः । कुलीनत्वस्य स्वी-
 कारं कारयित्वा मनून् वदेत् । एकाक्षरं त्र्यक्षरं वा द्वाविंशत्-
 चरं तथा । द्वितीयायास्तथा प्रोक्तं तृतीयायास्त्रिकूटतः । क्रमेण
 दिवसे वापि क्रमेण वत्सरेण च । वत्सरान्ते तथा देवि ! क्रमेण
 दीक्षयेद्गुरुः । ग्रामान् दासांश्च दासीश्च सुवर्णञ्च यथाक्रमम् ।
 गुरवे दक्षिणां दद्याद् विभवस्यानुसारतः । यदि भाग्यवशाद्

देवि ! क्रमदीक्षा च जायते । तदा सिद्धिर्भवेत्तस्य नात्र कार्या ,
विचारणा । क्रमदीक्षाविहीनस्य कथं सिद्धिः कलौ भवेत् ।
सर्वाश्रमेषु भूतेषु सर्वदेवेषु सुव्रते ! । क्रमं विना महेशानि !
सर्वं तेषां वृथा भवेत् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गुरुणा दीक्षितो
भवेत् । क्रममूलं जगत् सर्वं क्रममूलं परं तपः । अदीक्षिता
यदि ज्ञाता किञ्चिदादाय भोजयेत् । वृथा दानं भवेत्तस्य त-
स्मात् सर्वं विवर्जयेत् । सद्गुरोराहिता दीक्षा सर्वकर्माणि
कारयेत् ॥ इति क्रमदीक्षा ॥

शाक्तानन्दतरङ्गिणीष्टतगुप्तदीक्षातन्त्रे ॥ मृतमप्यनुगच्छेत
विद्यामन्त्रो विशेपतः । मन एव मनुष्यस्य पूर्वकर्माणि शंसति ।
यदि न स्यान्महेशानि ! मनुष्यस्य कथं भवेत् । दीक्षायाञ्च कथं
तस्य मनो भवति पार्वति ! । तस्मात्तु यत्नतो देवि ! पूर्वविद्यां
समुद्धरेत् । वकुलाश्वत्यवटकं पत्ररत्नं शृणु प्रिये ! । वटपत्रे महेश-
ानि ! शक्तिमन्त्रं लिखेत् प्रिये ! । अश्वत्ये विष्णुमन्त्रञ्च वकुले
शिवमन्त्रकम् । रक्तचन्दनेन देवेशि ! काश्मीरेण महेश्वरि ! ।
शक्तिमन्त्रं लिखेद्देवि ! चन्दने विष्णुमन्त्रकम् । भस्मना शिव-
मन्त्रञ्च विलिखेत् परमेश्वरि ! । सप्तसप्तकपत्रेषु तत्तद्देवताया
मन्त्रं लिखेदित्यर्थः ॥ प्राणप्रतिष्ठां तन्मन्त्रे कारयेद्यत्नतः
सुधीः । तत्तद्देवतायाः प्राणप्रतिष्ठां कारयेत् । यथाशक्त्युपचा-
रेण सम्पूज्य परमेश्वरि ! । ततः शिथोऽर्घ्यपात्रञ्च हस्ते
कृत्वा महेश्वरि ! । अनेन मनुना मन्त्री भास्कराय निवे-
दयेत् ॥ अर्घ्यद्रव्यमाह ॥ आपः चीरं कुशाग्राणि घृतं दधि
तथा मधु । रक्तानि करवीराणि तथैव रक्तचन्दनम् । अष्टाङ्ग
एषोऽर्घ्यो वै भानवे परिकीर्तितः । श्रीं भो देव ! पृथिवीपाल !
सर्वशक्तिसमन्वितः । ममार्घ्यञ्च गृहाण त्वं पूर्वविद्यां प्रकाशय ।
अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य कृताञ्जलिः पठेत्ततः ॥ गान्धर्वं ॥ न दद्या-

ज्ञास्करायाघ्यं शङ्खतोयैर्महेश्वरि ! । श्रीं सूर्यः सोमो यमः कालो
 महाभूतानि पञ्च वै । एते शुभाशुभस्येह कर्मणि नव साक्षिणः ।
 सर्वदेवाः शरीरस्था मम मन्त्रस्य साक्षिणः । पूर्वजन्मोर्जितां विद्यां
 मम हस्ते प्रदापय । पठित्वेदं महेशानि ! सत्वरं पत्रमुद्धरेत् ।
 उद्धृत्य पत्रमेकन्तु गुरोर्हस्ते प्रदापयेत् । गुरुस्तु अक्षरश्रेणी-
 मुद्धृत्य परमेश्वरि ! । सेतुं दत्त्वा महेशानि ! तत्राष्टशतकं
 जपेत् । शिष्यस्य मस्तके हस्तं दत्त्वा चाष्टशतं जपेत् । गुरुस्तु
 प्राङ्मुखो भूत्वा शिष्यः प्रत्यङ्मुखः स्थितः ॥ अन्यत्र । प्राङ्मुखो गुरु-
 रासीनः शिष्यः प्रत्यङ्मुखः स्थितः । त्रिवारं दक्षिणे कर्णे वामकर्णे
 तथा सक्तत् । स्त्रीशूद्रविषये कुर्याद्वैपरीत्येन चिन्तनम् । आ-
 चम्य संयतो भूत्वा प्राणायामं विधाय च । अष्टोत्तरशतं जप्य
 ऋथादिकसमन्वितम् । अष्टकृत्वो जपेन्मन्त्रं वामकर्णे सुरे-
 श्वरि ! । इयं दीक्षा सर्वतन्त्रे शक्तोर्यां परिकीर्त्तिता । गुरो-
 र्लब्धां महाविद्यामष्टोत्तरशतं जपेत् । गुरवे दक्षिणां दद्यात्
 द्वित्तशाब्दं न कारयेत् । गुरवे गुरुपुत्राय तत्पत्न्यै वा प्रदाप-
 येत् ॥ कुलार्णवे ॥ गुरुप्रीतिसमुत्पन्ने देवता प्रीतिमाप्नुयात् ।
 देवताप्रीतिमापन्ने मन्त्रसिद्धिर्भवेद्भुवम् । पत्ररत्नं प्रधानेन
 दीक्षां कुर्यात् कलौ युगे । ततः सिद्धो भवेन्नन्वी नात्र कार्या
 विचारणा । एतज्ज्ञानं विना देवि ! दीक्षां कुर्याच्च यो नरः ।
 दीक्षा तु विफला तस्य अन्ते तु नरकं व्रजेत् । ततः शिष्यो महेश्व-
 रानि ! प्रणमेद्दण्डवद्भुवि ॥ ततो गुरुर्ददेत् ॥ उत्तिष्ठ वक्ष !
 सुक्तोऽसि सम्यगाचारवान् भव । कीर्त्तिः श्रीकान्तिमेधायु-
 र्वलारोग्यं सदास्तु ते ॥ योगिनीहृदये ॥ मन्त्रं दत्त्वा गुरुर्येव
 उपवासं समाचरेत् । महान्यकारनरके कृमिर्भवति नान्यथा ॥
 रुद्रजामले ॥ श्यामाभया भैरवी ताराच्छिद्रमस्तासु भैरवे ! ।
 मञ्जुघोषे तथा रौद्रे पञ्चाङ्गं न्यस्यते बुधैः ॥ तत्रापि गुह्यकालीः

विषये पञ्चायतनदीचा तत् पुरैवोक्तम् ॥ कलौ तान्त्रिकसंस्कार-
पत्ररत्नदीचादिकञ्चोक्तम् ॥ प्राप्तावसरेणेदानीं प्रबलकलिलक्षण-
मुच्यते ॥ यथा महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्थोक्तासे ॥ यदा तु वैदिकी
दीचा दीचा पौराणिकी तथा । न स्यास्यति वरारोहे ! तदैव
प्रबलः कलिः । यदा तु पुण्यपापानां परीक्षा वेदसम्भवा । न
स्यास्यति शिवे ! शान्ते ! तदैव प्रबलः कलिः । क्वचिच्छिन्ना क्व-
चिद्भिन्ना यदा सुरतद्भिणी । भविष्यति कुलेशानि ! तदैव प्रबलः
कलिः । यदा स्त्रियोऽतिदुर्दान्ताः कर्कशाः कलहे रताः । यदा
तु स्नेच्छजातोया राजानो धनलोलुपाः । भविष्यन्ति महाप्राज्ञे !
तदैव प्रबलः कलिः । यदा तु मानवा भूमौ स्त्रोजिताः काम-
किङ्कराः । द्रुह्यन्ति गुरुमित्रादीन् तदैव प्रबलः कलिः । यदा
चौणी स्वल्पफला न मेघास्तोयवर्षिणः । असम्यकफलिनो वृक्षा-
स्तदैव प्रबलः कलिः । भ्रातरः स्वजनामात्या यदा धनफले-
च्छया । मिथः सम्महरिष्यन्ति तदैव प्रबलः कलिः । प्रकटे
मद्यमांसादौ निन्दारभधिवर्जिते । गूढपानं प्रकुर्वन्ति तदैव
प्रबलः कलिः । सत्यव्रताहापरे च यथा मथादिसेवनम् । कला-
वपि तथा कुर्यात् कुलवर्तमानुसारतः ॥ इति प्रबलकलिलक्षणम् ॥

कलैरुपशमप्रकारोऽपि तत्रैव ॥ ये कुर्वन्ति कुलाचारं सत्य-
पूता जितेन्द्रियाः । व्यक्ताचारदयाशीला न हि तान् बाधते
कलिः ॥ गुरुशुश्रूषणे युक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजि । अनुरक्ताः
स्वदारेषु न हि तान् बाधते कलिः । सत्यव्रताः सत्यनिष्ठाः सत्य-
धर्मपरायणाः । कुलसाधनसत्या ये न हि तान् बाधते कलिः ।
कुलमार्गेण तत्त्वानि शोधितानि च योगिने । ये दद्युः सत्य-
वचसे न हि तान् बाधते कलिः । हिंसामावर्त्यरहिता दम्भहेष-
विवर्जिताः । कुलधर्मेषु निष्ठा ये न हि तान् बाधते कलिः ।
लौकिकैः सह संसर्गं वसितं कुलसाधुषु । कुर्वन्ति कौलसेवां ये

न हि तान् बाधते कलिः । नानाविशधराः कौलाः कुलाचारैश्च
 निश्चलाः । सेवन्ते त्वां कुलाचारैर्न हि तान् बाधते कलिः ।
 बीजसैकादिसंस्कारान् पितृश्राद्धादिकाः क्रियाः । ये कुर्वन्ति
 कुलाचारैर्न हि तान् बाधते कलिः । कुलतत्त्वं कुलद्रव्यं कुलयो-
 गिनमेव च । नमस्कुर्वन्ति ये भक्त्या न हि तान् बाधते कलिः ।
 कौटिल्यान्वृत्तहीनानां स्रच्छानां कुलमार्गिणाम् । परोपकार-
 व्रतिनां साधूनां किङ्करः कलिः ॥

अथ कलेर्गुणः ॥ कलेर्दोषसन्वृहस्य महानैको गुणः प्रिये ! ।
 सत्यप्रतिज्ञा कौलानां श्रेयः सङ्कल्पमात्रतः । अपरे तु युगे देवि!
 पुण्यपापञ्च मानसम् । नृणामासीत् कलौ पुण्यं मानसं न तु
 दुष्कृतम् । कुलाचारविहीना ये सततं सत्यभाषिणः । परद्रोह-
 परा ये च ते नराः कलिकिङ्कराः । कुलधर्मेष्वभक्ता ये परयो-
 पित्सु कामुकाः । द्वेषारः कुलनिष्ठाना ते ज्ञेयाः कलिकिङ्कराः ।
 प्रकटेऽत्र कलौ देवि ! सर्वे धर्माश्च दुर्बलाः । स्यास्यत्येकं सत्य-
 मात्रं तस्मात् सत्यमयो भवेत् । सत्यधर्मं समाश्रित्य यत्कर्म
 कुरुते नरः । तदेव सफलं कर्म सत्यं जानीहि सुव्रते ! । न हि
 सत्यात् परो धर्मो न पापमनृतात्परम् । तस्मात् सर्वात्मना मर्त्यः
 सत्यमेकं समाश्रयेत् । सत्यहीना वृथा पूजा मर्त्यहीनो वृथा
 जपः । सत्यमूलाः क्रियाः सर्वाः सत्यात् परतरं न हि । अत-
 एव मया प्रोक्तं दुष्कृते प्रवले कलौ । कुलाचारोऽपि सत्येन
 कर्तव्यो व्यक्तभावतः । गोपनाद्दीयते सत्यं न गुप्तिरनृतं विना ।
 तस्मात् प्रकाशतः कुर्यात् कौलिकः कुलसाधनम् । कुलधर्मस्य
 गुह्ययं नानृत्य स्याज्जुगुप्सितम् । यदुक्तं कुलतन्त्रेषु न शस्तं प्रवले
 कलौ । कृते धर्मयतुष्पादस्त्रेतायां पादहीनकः । द्विपादो हा-
 परे देवि ! पादमात्रं कलौ युगे । तत्रापि सत्यं बलवत्तपः
 खण्डं दयापि च । सत्यपादे कृते लोपे धर्मलोपः प्रजायते ।

सस्मात् सत्यं समाश्रित्य सर्वकर्माणि साधयेत् । कुलाचारं विना
यत्र नास्त्युपायः कुलेखरि ! । तत्रानृतप्रवेशः स्यात् कुतो निः-
श्रेयसं भवेत् । सर्वथा सत्यपूतात्मा मन्मुखेरितधर्म्ना । सर्वं
कर्म नरः कुर्यात् स्रस्वधर्णाश्रमोदितम् । दीक्षां पूजां जपं
होमं पुरश्चरणतर्पणम् । व्रतोद्वाही पुसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा ।
जातकर्म तथा नाम चूडाकरणमेव च । यात्रा गृहप्रवेशश्च नव-
वस्त्रादिधारणम् । वापोक्षुपतङ्गागानां सस्कारं तिथिकर्म च ।
गृहारम्भं प्रतिष्ठाञ्च देवतास्थापनं तथा । मयोक्तेन विधानेन
तत्सर्वं साधयेन्नरः । यदि मन्मतमुत्सृज्य महेशि ! प्रवले कलौ ।
तदा यत् क्रियते कर्म विपरीताय तद्भवेत् ॥ अष्टमोऽङ्कात्से ॥
अतोऽत्र कथितं देवि ! द्विजानां प्रवले कलो ॥ गायत्र्यामधि-
कारोऽस्ति नान्यमन्त्रेषु कर्हिचित् । द्विजातीनां प्रभेदार्थं शू-
द्रेभ्यः परमेश्वरि ! । सम्येयं वैदिकी प्रोक्ता प्रागेवाङ्गिककर्मणः ॥
' विश्वासो रामहर्ष्याह्वय इह सुकृती पुण्यकोर्त्तिर्वरिष्ठः सा-
चाहर्मा महात्मा स्र जनयति नरः श्रीलनारायणाभौ । शान्तौ
दान्तौ सदन्तःकृतिमिलितजगन्मोहनप्राणकृष्णौ श्रीवाणीशौ
प्रतापानलकलितमहारातिवशाटवोकौ ॥ श्रीप्राणकृष्णविश्वासः
सुतान् सप्त महोदयान् । अजीजनहेवविप्रभक्तान्नागुणान्वि-
तान् ॥ श्रीलानन्दमयज्येष्ठः सदानन्दमयः कृती । श्रीरामचन्द्र-
स्तदनु दयाधर्मप्रतापवान् । श्रीविश्वनाथो विश्वात्मा तदनु ज्ञान-
दानवान् । श्रीशम्भुनाथस्तदनु स्निग्धमूर्त्तिर्दयामयः । श्रीकाशी-
नाथविश्वासो विश्वासकुलपावनः । श्रीचन्द्रनाथस्तदनु चन्द्रदृष्टो
गुणाकरः । एतेऽप्युदयोगिनो ग्रन्थकारणाय यतः सदा । अतो
नामान्त्र तेषां निवध्नाम्यतियत्नतः ॥ धीमान् श्रीमान् भुवन-
विदितस्तन्त्रसारस्य कर्त्ता कृष्णानन्दोऽजनि भुवि नवद्वीपदेशप्र-
दीपः । काशीनाथोऽभवदिह सुतस्तस्य सारावलीकृत् विद्वान्

जपामेदनिरूपणम् । आत्मध्यानादिकं तस्मादहिर्गतिक्रम-
स्तथा । मैत्रं दन्तधावनञ्च नासाशुद्धञ्चने तथा । देवालयो-
पलेपादिक्रमस्तोत्रं ततः परम् । परिच्छेदो द्वितीयश्च समाप्त-
स्तदनन्तरम् । ज्ञानफलं ज्ञानभेदाभ्यन्तरज्ञाननिर्णयः । नित्य-
ज्ञान ज्ञानविधिर्यस्तत् सदिति भाषणम् । सद्धत्यश्च
तन्निषिद्धपात्रं तत्पात्रनिर्णयम् । तीर्थावाहनाङ्गपट्कन्यासौ
मूलजपस्तथा । मृत्तिकालभ्रनादिश्च शङ्खतोयाभिषेचनम् ।
सङ्क्षेपतर्पणं पश्चात् परश्चातेतिकार्य्यता । तेन ज्ञाननिषेधश्च
गात्रमार्जनवस्त्रकम् । गात्रमार्जननिषेधस्तत्कारणनिरूपणम् ।
गङ्गाध्यानमन्त्रफलं क्षेत्रमाहात्म्यमेव च । गङ्गानामादिमाहात्म्यं
गङ्गामृत्युफलं ततः ॥ * तद्व्यात्रिकस्याध्वमृत्युतत्तीरमृत्युज-
कलम् । गङ्गाजलाच्चतुर्हस्तमध्ये पिण्डप्रदानजम् । फल गङ्गा-
तर्पणजं कालाकालविचारणम् । तत्र नास्ति च गङ्गायां
चौर्यादिदोषनिर्णयः । अभिषेकामृतकृतमानसज्ञानमेव च ।
परिषेधवस्त्रमानं कर्मभेदेऽशुकं ततः । नीलांशुकादेश्च ततो
निषेधश्चोत्तरीयकम् । त्रिधा योगपदं यज्ञोपवीतमार्जनं ततः ।
तिलकं स्नानभेदे तु तदाकारनिरूपणम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रं तत्फलश्च
तद्वै कर्मनिन्दनम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रे त्रिपुण्ड्रस्य निषेधस्तदनन्तरम् ।
वैष्णवानामूर्ध्वपुण्ड्रं ब्राह्मणादेस्त्रिपुण्ड्रकम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य
निर्माणविधिस्त्रेधोत्तमादिकः । तस्य वर्णभेदफलं निन्द्यपुण्ड्रं
ततः परम् । ऊर्ध्वपुण्ड्राकृतिस्त्रेधा हरिमन्दिरलक्षणम् । पुण्ड्र-
कृत्येऽङ्गुलीभेदफलं पुण्ड्रस्य मृत्तिका । गोपीचन्दनमाहात्म्यं
तद्दानस्य फलं ततः । तुलसीमूलमृत्स्नाया माहात्म्यं तदन-
न्तरम् । विष्णुनिर्मात्यानुलेपतिलकश्च ततः परम् । द्वादश-
तिलकविधिवहाने चोपक्रमस्ततः । त्रिपुण्ड्रधारणस्नाननिरू-
पणमतः परम् । भस्मान्तरं त्रिपुण्ड्रस्य पञ्चब्रह्मचक्रस्ततः ।

फालाग्निरुद्रोपनिषत्त्रिपुरण्ड्रस्य फलं ततः । विपुण्ड्राकरणी
 निन्दा शक्तितिलकनिर्णयः । इतिच्छेदवृत्तीयस्य समापनमथो-
 च्यते । सन्ध्या वेदोदिता कार्या तान्त्रिकी तदनन्तरम् । सन्ध्या-
 विहीननिन्दा च द्वादश्यादो च तत्क्रिया । ततः परं योगि-
 सन्ध्या योगिनां तर्पणं ततः । तेषामादित्यपूजापि कौलसन्ध्या ।
 ततः परम् । मार्जनस्य वैदिकस्य प्रकारस्तदनन्तरम् । गाय-
 त्रीव्याहृतेरर्घो गायत्र्यर्थस्ततः परम् । सन्ध्यासवर्णरूपस्तु सर्व-
 दैवतन्तया । सर्वार्घ्यानफलकन्तस्या यन्त्रं ततः परम् ।
 ऋषयः प्रणवस्यापि गायत्र्याश्च ततः परम् । षट्स्थान्यासः शिरो-
 न्यासः षडङ्गन्यास एव च । ध्यानं तस्यास्ततो ध्यानान्तरे ऋष्या
 दिरेव च । निन्दा जपस्य न्यासेन विना न्यासस्य मुद्रिका ।
 गायत्रीपूजनं पीठपूजनं तदनन्तरम् । दशावरणपूजा च
 द्रव्याभावे जलादिना । पुनर्जन्तु जपफलं विशेषो जपनक्रमः ।
 अशोचेऽपि च गायत्र्या मानसो जप ईरितः । तस्यै जपार्पणं
 तस्याः कवचं तत्पुरस्क्रिया । तत्कार्यकर्म तान्त्रिक्या गायत्र्याः
 फलनिर्णयः । तज्जपस्य फलं तस्याः पुरश्चरणमेव च । तस्या
 ऋष्यादिविवन्यासस्त्रिसन्ध्यध्यानमेव च । यागस्थानागतिः पाद-
 प्रक्षालनमतः परम् । द्वारपूजा वैष्णवादिमतभेदेन तत्परम् ।
 पूजागृहप्रवेशद्यासत्रञ्च तदनन्तरम् । फलभेदे त्वासनस्य भेदश्च
 गृहमेधिनाम् । कृष्णाजिनविशेषद्यासनानाश्च फलं ततः । काष्ठा-
 सनविशेषश्च सृष्ट्याद्यासनमेव च । परिमाणमासनस्य कर्मभेदा-
 मनं ततः । श्वासनादि च ततः सलोमासननिन्दनम् । आसनस्य
 च ऋष्यादि यतोनामासनाकृतिः । यतिभिन्नासनं ज्ञेयं चतुरस्रं
 समन्ततः । प्रौढपादनिषेधश्च प्रौढपादस्य लक्षणम् । सिद्धासनं
 ततः पञ्चासनं योगोपयोगि च । द्रव्यस्थापनदेशश्च त्रिविधं
 धात्रमेव च । पाद्यपात्रं ततः पाद्याधारपात्रस्य लक्षणम् ।

म्पात्रलक्षणञ्च चामपात्रस्य लक्षणम् । पानीयपात्रताम्बू-
 तपात्रस्य लक्षणं ततः । इति पल्लवविच्छेदचतुर्थस्य समापनम् ।
 भूतशुद्धिर्भूतशुद्धौ पापदेहविनाशनम् । पापपुरुषध्यानन्तु पृथि-
 यादिविलापनम् । आवश्यकं भूतशुद्धेः स्वप्राणाना प्रतिष्ठितिः ।
 णायामस्तु तत्पूजाधारो मन्त्रशिलार्चने । न यन्त्रकरणं
 र्त्तिनिकटेऽपि कदाचन । पूजाद्वयं कृते यन्त्रे पार्थिवेऽर्चा-
 निषेधनम् । विद्याविशेषे तत्रापि पूजासाधकसिद्धये । ब्रह्मणो
 र्त्तिराख्याता खेतल्लयादिरूपिणी । कालिकाया रूपनेत्रादि-
 जं तदनन्तरम् । आविर्भावो देवतायाः प्रतिमादौ निरूपितः ।
 णादिमूर्त्तेर्नित्यत्वं मन्त्रः प्राणप्रतिष्ठितेः । तस्य ऋष्यादि-
 न्यासः षडङ्गन्यास एव च । मन्त्रन्यासस्ततो ध्यानं पूजा
 स्य पुरस्क्रिया । प्राणदूत्यः प्रयोगश्च तदयन्त्रकरणं ततः ।
 णसनं पाद्यमर्घ्यं च्वाचमनीयं ततः परम् । मधुपर्कः पुनराच-
 नीयं तदनन्तरम् । गन्धशब्दस्य व्युत्पत्तिर्गन्धस्तद्दानजं फलम् ।
 न्याष्टकं षड्विधं पुष्पव्युत्पत्तिरेव च । पुष्पञ्च करवीरस्य फलं
 दनु कौर्त्तितम् । करवीरादिमूले तु प्राणत्वागफलं ततः ।
 णादिकरवीराणां माहात्म्यं तदनन्तरम् । अपराजितादि-
 णाहात्म्यं विशेषपुष्पदानजम् । फलं पुष्पफलं कृष्णापराजिता-
 लं ततः । रसालमञ्जरीत्यादिफलं श्रीचक्रपूजने । कृते पुष्प-
 शिषेण प्रायश्चित्तं ततः परम् । वृक्षस्यपुष्पदानस्य निषेध-
 णं ततः । मध्याह्नस्नानमर्घ्यं स्य पुष्पाहरणनिन्दनम् । पुष्प-
 लायन्नक्षुब्धमालाभेदनिषेधनम् । वर्ज्यपुष्पं कालभेदे देव-
 देऽपि तत्परम् । धूपशब्दस्य व्युत्पत्तिर्धूपस्तद्दानजं फलम् ।
 णशब्दस्य व्युत्पत्तिर्दीपो वस्तु ततः परम् । अलङ्कारश्च नैवेद्यं
 त्बूलं तदनन्तरम् । निषिद्धञ्चैव ताम्बूलं नतिभेदस्ततः
 त् । निर्मात्यकालविज्ञानं देवताये निवेद्यकम् । सन्देशादि-

नारिकेलशस्यं मिष्टसमन्वितम् । इद्गुद्यादिफलं शस्तं शाकं
 मूलादिसम्भवः । तिन्त्रिङ्गीगिरिकुष्माण्डे निषिद्धे वनजं तथा ।
 बीजपूर्णरुदल्यादि चाकालपनसस्तथा । शस्यानि यानि देयानि
 निषिद्धानि ततः परम् । निषिद्धं लवणं क्षारं प्राचौभूतादिकं
 तथा । मार्गादिमांसं दातव्यं निषिद्धं माहिषं तथा । चीरं
 दधि घृतञ्चैव पक्षिणां हरितादयः । देया मत्स्याश्चित्काश्च
 निषिद्धा च विडालिका । अभक्ष्या जानपादाद्याः शकुना ये तथा
 भिधाः । अभक्ष्याश्च तथा प्रोक्ताः शाकाः कौसुम्भकादयः । निषिद्धं
 रामरम्भादि धान्यं श्रावणिकादि च । नारिकेलं सुवर्णाभं कर्कशुः
 शर्करान्विता । न देयस्त्रिककमठो मत्स्या गोमीनकादयः । भक्ष्या-
 भक्ष्ये देशभेदे तान्विकैर्वर्ज्यमेव च । मृतमांसं त्रिरात्रावस्थितं
 मांसं तथैव च । मांसत्यांगफलञ्चैव कार्तिकादौ विशेषतः ।
 पक्षी भक्ष्योऽप्यभक्ष्योऽप्यभक्ष्या नृवानरादयः । कुकुरादिमांस-
 भोगे प्रायश्चित्तं ततः परम् । मांसत्यागे तुलादौ तु फलं नाना-
 विधं तथा । यावज्जीवनमांसादित्यागस्य फलमेव च । हवि-
 थान्नं ततोऽन्यानि ज्ञेयानीति यथास्थलम् । नित्यातन्त्रे प्रथम-
 पटले ॥ चत्वारो देवि ! वेदाद्या पशुभावप्रतिष्ठिताः । वामाद्या-
 स्त्रय आचारा दिव्ये वीरे प्रतिष्ठिताः । एतान् सप्ताचारान् स्मर-
 यति कुलार्णवे पञ्चमखण्डे ॥ सर्वेभ्यश्चीत्तमा वेदा वेदेभ्यो
 वैष्णवं महत् । वैष्णवादुत्तमं श्रेवं शैवाहचिणमुत्तमम् । दक्षिणा-
 दुत्तमं वामं वामात् सिद्धान्तमुत्तमम् । सिद्धान्तादुत्तमं कीलं
 कौलात्परतरं न हीति ॥ नित्यातन्त्रे ॥ वेदाचारं प्रवक्ष्यामि
 शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि ! । ब्राह्मणे मुहूर्त्ते उत्थाय गुरुं नत्वा
 स्वनामभिः । श्रानन्दनाथशब्दान्ते पूजयेद्य साधकः । मह-
 साराम्बुजे ध्यात्वा उपचारैस्तु पञ्चभिः । प्रजप्य वाग्भवं बीजं
 चिन्तयेत् परमां कलाम् ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे द्वितीया-

पटले ॥ प्रभाते च समुत्थाय अरुणोदयकालतः । प्रातःकृत्वा-
दिकं कृत्वा पुनः शय्यास्थितो नरः । गुरुं सञ्चिन्तयेत् शीर्षा-
भोजे सहस्रके दले । अत्र पूर्वोक्तवचनेनैकवाक्यतया प्रभाते
ब्राह्मसुहृत्तं एवं वक्ष्यमाणपश्चिमयामेत्यादावपि ॥ तत्र रुद्र-
जामल प्रथमखण्डे प्रथमपटले । ब्राह्मो सुहृत्तं उत्थाय वक्षपद्मा-
सनः सुधोः । विधाय भूतशुद्ध्यादीन् गुरुं प्रातः स्मरेत्तरः । आदि-
शब्दादिदिव्यदेवताध्यानादिकमेव च ॥ तथाच नीलतन्त्रे प्रथम-
पटले ॥ उत्थाय पश्चिमे यामे चिन्तयेदुग्रतारिणीम् । आमूला-
द्ब्रह्मरन्ध्रान्तं विपतन्तुस्वरूपिणीम् । मूलमन्त्रमयीं साक्षाद्-
मृतानन्दरूपिणीम् । सूर्यकोटिप्रतीकाशां चन्द्रकोटिसुशी-
तलाम् । तडिल्काटिसमप्रेक्षां कामानलशिखीपरि । तत्रभा-
पटलव्याप्तपाटलीकृतदेहवान् । सहस्रदलपद्मजे सकलशीतर-
श्मिप्रभं वराभयकराम्बुजं विमलगन्धपुष्पोचितम् । प्रसन्नवदने-
क्षणं सकलदेवतारूपिणम् । स्मरेच्छिरसि हंसगं तदभिधानपूर्वं
गुरुम् ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डेऽपि एतत् किन्तु द्वितीयचरणान्ते
पुष्पस्रजमिति पाठः ॥ विश्वसारे द्वितीयपटलेऽपि ॥ प्रातः
शिरसि शक्तेऽद्ये द्विनेत्रं द्विभुजं गुरुम् । वराभयकरं शान्तं
स्मरेत्तन्नामपूर्वकम् ॥ कङ्कालमालिनोतन्त्रे प्रथमपटले च ।
सहस्रदलपद्मस्थं अन्तरात्मानमुज्ज्वलम् । तस्योपरि नादविन्दो-
र्मध्ये सिंहासनोज्ज्वले । तत्र निजगुरुं नित्यं रजताचल-
सन्निभम् । वीरासनसमासीनं सर्वाभरणभूषितम् । शुक्लमाव्या-
म्बरधरं वरदाभयपाणिनम् । वामोरुशक्तिसहितं कारुण्येना-
वलोकितम् । प्रियया सब्यहस्तेन धृतचारुकलेवरम् । वामे-
नोत्पलधारिण्या रक्ताभरणभूषया । ज्ञानानन्दसमायुक्तं स्मरे-
त्तन्नामपूर्वकम् ॥ पूर्वखण्डेऽपि ॥ वामोरुन्यस्तशक्तिञ्च स्वपा-
स्थालिङ्गितप्रभम् । वामहस्तोत्पलां रक्तां ध्यायेत्परमवृष्यतीम् ॥

यत्तु रुद्रजामले उत्तरखण्डे द्वितीयपटले ॥ तरुणादित्य-
 सङ्काशं तेजोविम्बं महागुरुम् । अनन्तानन्तमहिमासागरं
 शशिशेखरम् । महाच्छमभास्वराङ्गं तेजोविम्बं महागुरुम् ।
 महाशुक्लाम्बराजस्थं द्विनेत्रं द्विभुजं गुरुम् । आत्मोपलब्धिविषयं
 तेजसा शुक्लवाससम् । आज्ञाचक्रोर्ध्वनिकरं कारणञ्च सतां
 सुखम् । धर्मार्थकाममोचाङ्गं वराभवकरं विभुम् । प्रफुल्ल-
 कमलारूढं सर्वज्ञं जगदोश्वरम् । अन्तःप्रकाशचपलवनमाला-
 विभूषितम् । रत्नालङ्कारभूषाढ्यं देवदेव सदा भजेत् ॥ इति
 रक्तवर्णगुरुध्यानमुक्तम् । तद्राजसगुरुपरम् । राघवभट्टमते तु
 शक्तिमात्रविषये रक्तवर्णस्यैव गुरोर्ध्यानम् । न तु शुक्लस्य तदित-
 रविषये शुक्लवर्णमेव ध्यायेदिति तन्न समीचीनम् । शक्तिविष-
 येऽपि नीलतन्त्रादौ शुक्लवर्णध्यानदर्शनात् । गुरुकवचेऽपि ।
 संहसारे महापद्मे कर्पूरधवलो गुरुरित्यस्य वक्ष्यमाणत्वाच्च ।
 अर्वाचोनेस्तु कर्पूरैर्धवल इति तृतीयासमासाङ्गोकारेण धवलत्व-
 मुक्तं वस्तुतो रक्तवर्णध्यानमिति वदति तदनुशासनविरुद्धं
 कर्पूरलेपनस्य कुत्रापि प्रमाणं नास्ति इति । रक्तवर्णशक्ति-
 प्रभापटलेन रक्तं वा । एतत्तु सितरक्तप्रभमिति वक्ष्यमाणे
 व्यक्तीभविष्यति । अत्र तु जवास्फाटिकन्यायेन शक्तिप्रभाधिक-
 द्योतनाय रक्तमात्रमित्युक्तम् । कश्चित्तु व्यत्ययो बहुलमिति
 पाणिनीयसूत्रबलात्क्षिप्तव्यत्ययेन स्त्रीगुरुध्यानमिदमाह । राजसे
 रक्तवर्णध्यानन्वये प्रतिपादयिष्ये ॥ नीलतन्त्रे ॥ ततो मानस-
 गन्धायैरञ्जयेत् स्वस्वमुद्रया । कनिष्ठा पृथिवी तत्त्वं तदुयोगाद्-
 गन्धयोजनम् । अङ्गुष्ठो गगनं तत्त्वं तेनैव पुष्ययोजनम् ।
 तर्जनी वायुतत्त्वं स्याद्भूपं तेनैव योजयेत् । तीजस्तत्त्वं मध्यमा
 स्याद्दीपं तेनैव योजयेत् । अनामा जलतत्त्वं स्यात्तेनैव योज-
 येच्च कम् । ततस्तु वाग्भवं जप्यादष्टोत्तरशतं सुधीः । जपं

समर्प्य भक्त्या च प्रणमेद्दण्डवद्भुवि ॥ अन्नदाकल्पेऽपि ॥ मिथुनं
 धिन्तयित्वा तु मानसैरुपचारकैः । भीतिकैः पूजयेद्विद्वान् सुद्रा-
 मन्त्रसमन्वितैः । भूम्याकाशमरुद्दृष्टिवारिमन्त्रैः सविन्दुकैः ।
 कनिष्ठाङ्गुलितर्ज्जन्यो मध्यमानामिके तथा । अङ्गुष्ठेन समा-
 योगान्मुद्राः पञ्चप्रकीर्त्तिताः । पृथिव्यात्मकगन्धः स्यादाका-
 शात्मकपुष्पकम् । धूपो वाय्वात्मकः प्रोक्तो दीपो वज्रगन्धः
 परः । रसात्मकश्च नेवेद्यं पूजा पञ्चोपचारिका । ततस्तु वाग्भवं
 जप्यादष्टोत्तरशतं सुधीः ॥ कङ्कालमालिनीतन्त्रे प्रथमपटले च ॥
 मानसैरुपचारैश्च सम्पूज्याकल्पयेन्मुदा । गन्धं भूम्यात्मकं
 दद्याद्भावपुष्पं ततः परम् । धूपं वाय्वात्मकं देयं तेजसा दीपमेव
 च । नेवेद्यममृतं दद्यात् पानीयं वरुणात्मकम् । अम्बरं
 मुकुरं दद्याच्चांभरं छत्रमेव च । तत्तन्मुद्राविधानेन सम्पू-
 ज्यात्मगुरुं जपेत् । यथाशक्ति जपं कृत्वा समाप्य कवचं पठेत् ॥
 पूजाक्रमस्तु कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकायां तृतीयकाण्डे ।
 निजगुरुं ध्यात्वा मुकानन्दनायामुकशक्त्यस्या श्रीपादुकां पूजया-
 मोति मानसेर्गन्धाक्षतकुसुमैरर्चयेत् ॥ कनिष्ठाभ्यां लं पृथिव्या-
 त्मकं गन्धं समर्पयामि नमः । अङ्गुष्ठाभ्यां हं आकाशात्मकं पुष्पं
 समर्पयामि नमः । तर्जनीभ्यां यं वाय्वात्मकं धूपं समर्पयामि
 नमः । मध्यमाभ्यां रं वज्रगन्धकं दीपं समर्पयामि नमः । अनामि-
 काभ्यां वं अमृतात्मकं नेवेद्यकं समर्पयामि नमः ॥ ध्यानान्तरन्तु
 गुरुगीतायाम् ॥ हृदम्बुजे कर्णिक्रमध्यसंख्यं सिंहासने संस्थित-
 दिव्यमूर्त्तिम् । ध्यायेद्गुरुं चन्द्रकलाप्रकाशं सच्चित्सुखाभीष्ट-
 वरप्रदानम् । सुक्ताफलाभूषितदिव्यमूर्त्तिं वामाङ्गुलीस्थितदि-
 व्यशक्तिम् । श्वेताम्बरं श्वेतविलेपयुक्तं मन्दस्मितं पूर्णकलाविधा-
 नम् ॥ अथ गिरःपद्मं गुरुस्थानमुत्तमम् । तत्कथं हृदम्बुजे ध्यान-
 मिति चेन्न कदाचित् हृदयाग्भोजे कदाचिद्वटिगोचरे । इति

पूर्वलिखितरुद्रजामलवचनेनैव तत्सन्देहनिरासः कृतः ॥ अथ
 सदगुरुध्यानम् गुरुगौतायाम् ॥ ब्रह्मानन्दं परमसुखदं केवलं
 ज्ञानमूर्त्तिं इन्द्रातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यम् । एकं
 नित्यं विमलमचलं सर्वदा साक्षिभूतं भावातीतं त्रिगुणरहितं
 सहस्रं तं नमामि ॥ इति सहस्रध्यानम् ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे
 तु कुलवृक्षप्रणामानन्तरं गुरुध्यानमुक्तम् ॥ कुलवृक्षाश्च रेवती-
 तन्त्रे चतुर्थपटले उक्ताः ॥ यथा । हरीतकी तथा धात्री निम्बा-
 श्वत्यकदम्बकाः । दुम्बरुर्वटविल्वौ च तिलिङ्गी नवमः स्मृतः ।
 कुलकाष्ठादिकं देवि ! होमार्थञ्च समाहरेत् ॥ एतेन तिलिङ्गी-
 प्रभृतिकाष्ठेनापि होमार्थवह्निप्रज्वालनम् । समिद्धोमस्तूतकाष्ठा-
 दिभिः कार्यं इत्यायातम् ॥ रुद्रजामले ॥ ब्राह्मणे सुहृत्ते उत्याय
 कुलवृक्षं प्रणम्य च । शिरःपद्मे सहस्रारे चन्द्रमण्डलमध्यके ।
 अकथादित्तिरेखीये हंसमन्त्रसुपीठके । ध्यायेन्निजगुरुं वीरी-
 रजताचलसन्निभम् । पद्मासीनं स्मितमुखं वराभयकराम्बुजम् ।
 शक्तमाल्याम्बरधरं शक्तगन्धानुलेपनम् । वामोर्स्थितया रक्त-
 शक्त्यालिङ्गितविग्रहम् । तथा स्रदक्षहस्तेन धृतञ्चारुकलेवरम् ।
 वामेनोत्पलधारिण्या सुरक्तवसनस्रजा । सितरक्तप्रभा विभ्र-
 च्छिवदुर्गास्वरूपिणम् ॥ परानन्दरसापूर्णं स्मरेत्तन्नामपूर्वकम् ।
 तारत्रयं समुच्चार्य हसखर्फे ततः परम् । हसक्षमलवरयूँ हसखर्फे
 हसौ ततः । अमुकानन्दनाथान्ते अमुकीदेव्यनन्तरम् । अम्बाश्री-
 पादुकां दत्त्वा पूजयामि नमोऽन्तकः । अयं श्रीपादुकामन्त्रः
 सर्वेष्मितफलप्रदः । मियुनं चिन्तयित्वा तु इत्यादि । ततस्तु
 वाग्भवं जप्यादष्टोत्तरशतं सुधीरित्यन्तमन्त्रदाकल्पेन समान-
 मिति ॥ पादुकामाहात्म्यान्तु कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाधृत-
 पद्मवाहिन्याम् ॥ पादुकाज्ञानमात्रेण जीवन्मुक्ता भवन्ति हि ॥
 कुलार्णवे ॥ वागुरामूलबलयमुद्राद्याः कवलाः कृताः । एवं

कुलार्णवज्ञानां पादुकायां प्रतिष्ठितम् । कोटिकोटिमहादानात्
 कोटिकोटिमहाव्रतात् । कोटिकोटिमहायज्ञात् परा श्रीपा-
 दुकास्मृतिः । कोटिकोटिमहातन्त्रात् कोटितीर्थावगाहनात् ।
 कोटिदेवार्धनादेवि । परा श्रीपादुकास्मृतिः । महारोगे महो-
 त्पाते महादोषे महाभये । महापदि महापापे स्मृता च गुरुपा-
 दुका ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे प्रथमपटले ॥ मायां लक्ष्मीं पुरो
 दत्त्वा सर्वत्र पूजने विधिः । पृथिव्यां भूमिवीजञ्च गन्धं समर्प-
 येति च । आकाशात्मकं शम्भुवीजं नादविन्दुसमाहृतम् । पुष्पं
 समर्पयामोति वायुवीजं ततः परम् ॥ पुरश्चरणरसोक्तासे पठ-
 पटले । गुरुपूजां विधायादौ स्रक्चन्दनविभूपणैः । अलङ्कारै-
 र्विचित्रैश्च सुवर्णादिविनिर्मितैः । वसनैरतिसूक्ष्मैश्च शुक्लरक्तै-
 स्तथापरैः । पीतैः कृष्णैश्च चार्वङ्गि ! पूजयेद् गुरुमुत्तमम् ।
 चतुर्विधैर्भाजनैश्च स्वर्णपात्रैर्मनोहरैः । षोडशैरुपचारैश्च स्वर्णरा-
 जतनिर्मितैः । पानपात्रैर्मण्डेशानि । शुद्धस्वर्णविनिर्मितैः । ताम्बू-
 लैश्च सकर्पूरैर्नीनागन्धसमन्वितैः । स्वर्णपात्रयुतैर्देवि ! शिवसिंहं
 प्रपूजयेत् ॥ शिवसिंहं गुरुम् । अनेन विधिना देवि ! पूजयेच्च-
 गदीश्वरम् । अतः परं वरारोहे ! गुरुदारान् प्रपूजयेत् । षोडशै-
 रुपचारैश्च षष्टदेवीं सुभक्तिभिः । आदौ गुरुं ततो देवीं सम्पूर्णं
 पूजयेत् प्रिये ! ॥ एवं गुरुं ध्यात्वा अन्तर्यामिण्यैव पद्मपुष्पैः
 समर्चयेदितिवचनाम्नानसोपचारैः सम्पूजयेत् । पूजामन्त्रस्तु
 मातृकामेदतन्त्रे सप्तमपटले ॥ वाग्बीजञ्च महामायां विशु-
 शक्तिं समुच्चरेत् । ह्रस्रक्फ्रं तथानन्दभैरवस्य मनुं ततः । तस्य
 शक्तेर्मनुं पद्यात्ततथैव सेहौ सेहौ । श्रीगुरोश्च तथा शक्तेर्मन्त्र-
 सेतत् सुरेश्वरि ! । गुरुरानन्दनाथान्तथास्वान्ता शक्तिरौरिता ।
 पूजयामीति देवेशि । पूजाविधिरिति प्रिये ! ॥ अन्नदाकल्पेऽपि ॥
 तारत्रयं समुच्चार्य ह्रस्रक्फ्रं ततः परम् । ह्रस्रक्फ्रं ततः परम् ।

हसखफ्रे' सेहौ ततः । अमुकानन्दनाथान्ते अमुकीदेव्यनन्तरम् ।
 अम्बा श्रीपादकां दत्त्वा चिन्तयामि नमोऽन्तकः । अयं श्रीपा-
 दुकामन्त्रः सर्वेप्सितफलप्रदः । रुद्रजामले पूर्वखण्डे प्रथम-
 पटले ॥ त्रितारञ्च पुरो दत्त्वा शिवशक्तिखकारकम् ॥ फाम्बिरे-
 कारविन्दुश्च शिवशक्तिक्रमेति च । भूमिन्दूवह्निवायू च उक्ता-
 रान्तं सुरेश्वरि ! । आनन्दनाथशक्तिश्च शिवश्च भुवनेश्वरः । स-
 विसर्गो महत्येव प्रकाशिनी परेत्यपि । वज्रैः कारलक्ष्मीर्माया
 सरस्वती श्रीपादुकां पूजयामीति स्मृत्वा पादुकाम् । जपमन्त्रस्तु
 रुद्रजामले पूर्वखण्डे पञ्चदशपटले ॥ आनन्दनाथशब्दान्ते गुरुं
 डेऽन्तं समुद्धरेत् । नमः पदं ततो ब्रूयात् प्रणवं सर्वसिद्धिदम् ।
 महागुरोर्मनुं जप्त्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । वाक्सिद्धिर्वदना-
 भोजे गुरुमन्त्रप्रसादतः । शतमष्टोत्तरं नित्यं सहस्रं वा तथा-
 ष्टकम् । प्रजप्यार्पणमाकृत्य प्राणायामत्रयञ्चरेत् । वाग्भवेन ततः
 कुर्यात् प्राणायामविधिं सुदा । पूर्वाक्तान्त्रदाकंल्योक्तनीलतन्त्रो-
 क्तवचनाभ्यां वाग्भवोऽपि जपमन्त्र इति । सम्प्रदायक्रमेणा-
 ष्टोत्तरशतं सहस्रं वा गुरुमन्त्रं जप्त्वा वाग्भवेन प्राणायामत्रयं
 कृत्वा गुह्यातीत्यादिना जपं समर्थं स्तवकवचादिकं पठेत् ॥ स्तवो
 यथा ॥ शिरःस्थितसुपङ्कजे तरुणकोटिचन्द्रप्रभं वराभयकरा-
 म्बुज सकलदेवतारूपिणम् । भजामि वरदं गुरुं किरणचारु-
 शोभोज्ज्वलं प्रकाशितपदद्वयाम्बुजमलक्तकोटिप्रभम् ॥ १ ॥ जग-
 द्भयनिवारणं भुवनभोगमोक्षप्रदं गुरोः पदयुगाम्बुजं भजति
 यत्र योगी जयम् । भजामि परमं गुरुं नयनपद्ममध्यस्थितं भवा-
 धिभयनाशनं शमनरोगकालक्षयम् ॥ २ ॥ प्रकाशितसुपङ्कजे
 सुदलपोडशाख्ये प्रभुं परापरगुरुं भजे सकलराज्यभोगप्रदम् ।
 विशालनयनद्वयाम्बुजतडिप्रभामण्डलं कङ्कारमणिपाटलद्युति-
 तदिन्दुविन्दिन्दुकम् ॥ ३ ॥ महोजससुमापतेर्विगतदक्षभागे

हृदि प्रभाकरशतोज्ज्वलं सुविमलेन्दुकोय्याननम् । भजामि
परमेष्ठिनं गुरुगभीररावोल्वनं चलाचलकलेवरं प्रचपले दले
द्वादशे ॥ ४ ॥ गुर्वद्भ्रुजं शुभं मादनगणदहनं हेममञ्जीर-
सारं नानाशब्दाद्भुताक्लादितपरिचरणाचारुचक्रं त्रिभङ्गम् । नित्यं
ध्यायेत् प्रभाते अरुणशतघटाशोभनं योगगम्यं नामौ पद्मेति
कान्ते दशदलमणिमे भाव्यते योगिभिर्यत् ॥ ५ ॥ या माता मय-
दानवादिभुजा निर्माणसीमा पुरे स्वाधिष्ठाननिकेतने रसदले
वैकुण्ठमूले मया । जन्मोद्धारविकारभावलहरी वैदप्रभा भा-
व्यते कन्दर्पापितशान्तियोनिजननी विष्णुप्रिया शाङ्करी ॥ ६ ॥
या भासानलकुण्डलोकुलपथोद्दामाभशोभाकरी मूले पद्मचतु-
र्दले कुलवतो निश्वासदेशाश्रिता । साक्षात्काङ्क्षितकल्पवृक्ष-
लतिका सुप्ता स्वयम्भूप्रिया नित्या योगिभयापहा विषहरा गुर्व-
म्बिका भाव्यते ॥ ७ ॥ ऊर्ध्वाभोरुहनिःसृतानृतघटामोदाज्जला-
प्लाविता गुर्वाद्या परिपातु सूक्ष्मपथगा तेजोमयी भास्वती ।
सूक्ष्मा साधनगोचरानृतमयी मूलादिशीर्षाम्बुजे पूज्या चेतसि
भाव्यते भुवि कदा माता सदोर्द्धोद्गमा ॥ ८ ॥ स्थितिपालनयोगेन
ध्यानेन पूजनेन वा । यः पठेत् प्रत्यह व्याप्य स देवो न तु
मानुषः । कल्याणं धनदञ्चैव कीर्त्तिमायुर्यशः श्रियम् । सायाङ्गे
च प्रभाते च पठेद्यदि सुबुद्धिमान् । स भवेत् साधकयेष्ठः
कल्पद्रुमकलेवरः । स्तवस्यास्य प्रभावेण वागीशत्वमवाप्नुयात् ॥
इति रुद्रजामले स्वशक्तिकगुरुस्तोत्रं समाप्तम् ॥

कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकायाम् ॥ पादुकापञ्चकस्तोत्र
स्याधिकश्लोको वर्त्तते । सोऽप्यत्र लिखितः । आदि कादि किल
खादि तारकं वर्णमण्डलमखण्डसिद्धिदम् । अन्तरुत्तसितहचला-
क्षरं लक्षयन्ति पशवः कथं शिवे । ॥ १ ॥ ब्रह्मरन्ध्रसरसौरुहोदरे
नित्यलग्नमवदातमद्भुतम् । कुण्डलीविवरकाण्डमण्डितं द्वाद-

• शार्ङ्गसरसीरुहं भजे ॥ २ ॥ तस्य कन्दलितकर्णिकापुटे क्लृप्त-
 रेणुमकयादिरिच्छया । कोणलचितहलक्षमण्डलीभावलक्ष्यमव-
 लामयं भजे ॥ ३ ॥ तत्पुटे पटुतडित्कडारिमस्यर्द्धमानमणिपाट-
 लप्रभम् । चिन्तयामि हृदि चिन्मयं वपुर्विन्दुनादमणिपीठमख-
 लम् ॥ ४ ॥ ऊर्ध्वमस्य हुतभुक्शिखासखं तद्विलासपरिवहं हृणास्पदं
 विखण्डस्मरमहोत्सवोत्कटं व्यामृयामि युगमादिहंसयोः ॥ ५ ॥
 तत्र नाथचरणारविन्दयोः कुङ्कुमासवभरीमरन्दयोः । इन्दुमिन्दु-
 मकरन्दशैतलं मानसं स्मरति मङ्गलास्पदम् ॥ ६ ॥ निपक्तम-
 णिपादुकानियमिताघकोलाहलस्फुरात्कशलयारुणं नखसमुत्त-
 सच्चन्द्रकम् । परामृतसरोवरोदितसरोजसद्रोचिषं भजामि
 शिरसि स्थितं गुरुपदारविन्दद्वयम् ॥ ७ ॥ पादुकापञ्चकस्तोत्रं
 वञ्चवक्त्राद्विनिर्गतम् । पङ्काम्नायफलं प्राप्तं प्रपञ्चे चाति-
 दुर्लभम् ॥ इति शिवपञ्चवक्त्राद्विनिर्गतं पादुकापञ्चकस्तोत्रं
 समाप्तम् ॥

कुञ्जिकातन्त्रे ॥ अथ गुरुस्तोत्रम् ॥ श्रीं नमस्तुभ्यं महामन्त्र-
 दायिने शिवरूपिणे । ब्रह्मज्ञानप्रकाशाय संसारदुःखतारिणे ।
 अतिसौम्याय दिव्याय वीराय ज्ञानहारिणे । नमस्ते कुलना-
 थाय कुलकौलिन्यदायिने । शिवतत्त्वप्रबोधाय ब्रह्मतत्त्वप्रका-
 शिने । नमस्ते गुरवे तुभ्यं साधकाभयदायिने । अनाचारा-
 चारभावबोधाय भावहेतवे । भावाभावविनिर्मुक्तमुक्तिदात्रे
 नमो नमः । नमस्ते शम्भवे तुभ्यं दिव्यभावप्रकाशिने । ज्ञाना-
 नन्दस्वरूपाय विभवाय । नमो नमः । शिवाय शक्तिनाथाय
 सच्चिदानन्दरूपिणे । कामरूपाय कामाय कामकेलिकलात्मने ।
 कुलपूजोपदेशाय कुलाचारस्वरूपिणे । आरक्तनिजतच्छक्ति-
 समभागविभूतये । नमस्तेऽस्तु महेशाय नमस्तेऽस्तु नमो नमः ।
 इदं स्तोत्रं पठेन्नित्यं साधको गुरुदिङ्मुखः । प्रातरुत्थाय

देवेशि ! ततो विद्या प्रसीदति ॥ इति कुञ्जिकातन्त्रोक्तं गुरु-
स्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथ गुरुकवचं कङ्कालमालिनीतन्त्रे ॥ देव्युवाच ॥ भूतनाथ !
महादेव ! कवचं तस्य मे वद । गुरुदेवस्य देवेश ! साक्षाद्ब्रह्म-
स्वरूपिणः ॥ ईश्वर उवाच ॥ अथातः कथयामीशे ! कवचं मोक्ष-
दायकम् । यस्य ज्ञानं विना देवि ! न सिद्धिर्न च सद्गतिः ॥
ब्रह्मादयोऽपि गिरिजे ! सर्वत्र याजिनः स्मृताः । अस्य प्रसादात्
सकला वेदागमपुरःसराः । कवचस्यास्य देवेशि ! ऋषिर्विष्णु-
रुदाहृतः । छन्दो विराड् देवता च गुरुदेवः स्वयं शिवः ।
चतुर्वर्गज्ञानमार्गं विनियोगः प्रकीर्तितः । सहस्रारे महापद्मे
कर्पूरधवलो गुरुः । वामोरुस्थितशक्तिर्यः सर्वत्र परिरचतु ।
परमाख्यो गुरुः पातु शिरसं मम वल्लभे ! । परापराख्यो नासां
मे परमेष्ठी मुखं सदा । कण्ठं मम सदा पातु प्रह्लादानन्द-
नाथकः । बाह्व द्वौ सनकानन्दः कुमारानन्द एव च । वशिष्ठा-
नन्दनाथश्च हृदयं पातु सर्वदा । क्रोधानन्दः कटिं पातु सुखा-
नन्दः पदं मम । ध्यानानन्दश्च सर्वाङ्गं बोधानन्दश्च कानने ।
सर्वत्र गुरवः पान्तु सर्वे ईश्वररूपिणः । इति ते कथितं भद्रे !
कवचं परमं शिवे ! । भक्तिहीने दुराचारे दत्त्वेतन्मृग्युमाप्नुयात् ।
अस्यैव पठनाद्देवि ! धारणात् श्रवणात् प्रिये ! । जायते मन्त्र-
सिद्धिश्च किमन्यत् कथयामि ते । कण्ठे वा दक्षिणे वाहौ
शिखायां वीरवन्दिते ! । धारणाद्वाशयेत् पापं गङ्गायां कल्पपं
यथा । इदं कवचमज्ञात्वा यदि मन्त्रं जपेत् प्रिये ! । तत् सर्वं
निष्फलं कृत्वा गुरुर्याति सुनिश्चितम् । शिवे रुष्टे गुरुस्त्राता
गुरौ रुष्टे न कश्चन ॥ इति कङ्कालमालिनीतन्त्रे गुरुकवचं
समाप्तम् ॥

पुरश्चरणरसोल्लासे द्वितीयप्रश्ने दशमपटले ॥ ईश्वर उवाच ।

ऋण देवि ! प्रवक्ष्यामि गुह्याद्गुह्यतरं महत् । लोकोपकारकं
 प्रश्नं न केनापि कृतं पुरा । अद्यप्रभृति कस्यापि नाख्यातं क्वचि
 मया । देशिका बहवः सन्ति मन्त्रसाधनतत्पराः । न तेषां
 जायते सिद्धिर्मन्त्रैर्वा चक्रपूजनैः । गुरोर्विधानं कवचमज्ञात्वा
 क्रियते जपः । इथा यमो भवेत्तस्य न सिद्धिर्मन्त्रपूजनेः । गुरु-
 पादं पुरस्कृत्य प्राप्यते कवचं शुभम् । तदा मन्त्रस्य यन्त्रज्ञ
 सिद्धिर्भवति तत्क्षणात् । सुगोप्यन्तु प्रजसत्त्वं न वक्तव्यं वरा-
 नने ! ॥ ॐ नमोऽस्य श्रीगुरुकवचनाममन्त्रस्य परमब्रह्मर्षिः
 सर्ववेदानुज्ञो देवदेव श्रीआदिशिवो देवता नमो हेसो हसः
 हसत्तमलवरयू वीजं सोऽहं हंसः हसत्तमलवरयू शक्तिः हस-
 सोऽहं कीलकं श्रीसमस्तगुरुमण्डलप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः ।
 अथ ध्यानम् । श्रीसिद्धमानवमुखा गुरवः स्वरूपं ससारदाहशमनं
 द्विभुज त्रिनेत्रम् । वामाङ्गशक्तिसकलाभरणैर्विभूषं ध्यायेत्क्षपेत्
 सकलसिद्धिफलप्रदञ्च । इति मनसा प्रणम्य ॥ हसा हृदयाय नमः ।
 हसो शिरसे स्वाहा । हसूं शिखायै वषट् । है कवचाय हुं ।
 हेसो नेत्रत्रयाय वौषट् । हसः अस्त्राय फट् । एवं कराङ्गन्यास
 कृत्वा उपचारैः सम्पन्थ । ॐ नमः प्रकाशानन्दनाथश्च शिखाया
 धातु मे सदा । परशिवानन्दनाथश्च शिरो मे रक्षयेत् सदा ।
 परशक्तिदिव्यानन्दनाथो भाले च रक्षतु । कामेश्वरानन्द-
 नाथो मुखं रक्षतु सर्वभृक् । दिव्यौघो मस्तकं देहि ! पातु
 सर्वं शिरः सदा । कण्ठादिनाभिपर्यन्तं सिद्धौघा गुरवः प्रिये ! ।
 भोगानन्दनाथगुरुः पातु दक्षिणबाहुकम् । ससयानन्दनाथश्च
 सन्ततं हृदयेऽवतु । सहजानन्दनाथश्च कटिं नाभिञ्च रक्षतु ।
 एषु स्थानेषु सिद्धौघा रक्षन्तु गुरवः सदा । अधरे मानतीघाश्च
 गुरवः कुलनायिके ! । गगनानन्दनाथश्च गुल्फयोः पातु सर्वदा ।
 नीलीघानन्दनाथश्च रक्षयेत्पादपृष्ठतः । स्वात्मानन्दनाथगुरुः

पादाङ्गुलीश्च रक्षतु । कन्दीलानन्देनाद्यश्च रक्षेत्पादतले सदा ।
 इत्येव मानवीघाश्च न्यसेन्नाभ्यादिपादयोः । गुरुर्मे रक्षयेदुभ्यां
 सलिले परमो गुरुः । परापरगुरुर्वङ्गौ रक्षयेत् शिववत्सभे ! ।
 परमेष्ठी गुरुश्चैव रक्षयेद्द्वयुर्मण्डले । शिवादिगुरवः साक्षादा-
 काशे रक्षयेत् सदा । इन्द्री गुरुः पातु पूर्वे आग्नेय्यां गुरुरग्नयः ।
 दक्षे यमो गुरुः पातु नैऋत्यां निऋतिर्गुरुः । वरुणो गुरुः पश्चिमे
 च वायव्यां मारुतो गुरुः ॥ उत्तरे धनदः पातु ऐशान्यामीश्वरो
 गुरुः । ऊर्ध्वं पातु गुरुर्वङ्गा अनन्तो गुरुरप्यधः । एवं दश दिशः
 पान्तु इन्द्राद्या गुरवः क्रमात् । शिरसः पादपर्यन्तं पान्तु दिव्यौघ-
 सिद्धयः । मानवीघाश्च गुरवो व्यापकं पान्तु सर्वदा । सर्वत्र
 गुरुरूपेण संरक्षेत् साधकोत्तमम् । आत्मानं गुरुरूपञ्च ध्याये-
 न्नन्त्रं सदा बुधः । इत्येवं गुरुकवचं ब्रह्मलोकेऽपि दुर्लभम् ।
 तव प्रीत्या मयाख्यातं न कस्य कथितं प्रिये ! । पूजाकाले पठेद्
 यस्तु जपकाले विशेषतः । त्रैलोक्यदुर्लभं देवि ! भुक्तिमुक्ति-
 फलप्रदम् । सर्वमन्त्रफलं तस्य सर्वयन्त्रफलं तथा । सर्वतीर्थ-
 फलं देवि ! यः पठेत् कवचं गुरोः । अष्टगन्धेन भूर्जे च लिख्यते
 चक्रसंयुतम् । कवचं गुरुरूपङ्गोभूत् भक्त्या च शुभवासरे । पूजये-
 त्पुष्पदीपाद्यैः सुधामिः सितसंयुतैः । तर्पयेद्गुरुमन्त्रेण साधकः
 शुद्धचेतसा । धारयेत् कवचं देवि । इह भूतभयापहम् । पठे-
 न्नन्वी त्रिकालं हि स मुक्ती भवबन्धनात् । एवं कवचं परात्परं
 दिव्यौघसिद्धौघकालवान् ॥ इति गुरुकवचं समाप्तम् ॥

शक्तयेत्तदा योगसारीकं गुरुसहस्रनामस्तोत्रमपि पठेत् ॥
 इह तु ग्रन्थगौरवभिया तत्र लिखितम् ॥ रुद्रजामले ॥ एकान्त-
 भक्त्या प्रणमेदायुरारोग्यवृद्धये । अखण्डमण्डलाकारं व्याप्तं
 येन चराचरम् । तत्पदं दर्शितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ।
 अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया । चक्षुरन्मीलितं

येन तस्मै श्रीगुरवे नमः । देवताया दर्शनञ्च कर्णावरुणा-
लयम् । सर्वसिद्धिप्रदातारं श्रीगुरुं प्रणमाम्यहम् । वराभयकरं
नित्यं श्वेतपद्मनिवासिनम् । महाभयनिहन्तारं गुरुदेवं नमा-
म्यहम् । महाज्ञानाच्छादिताङ्गं नराकारं वरप्रदम् । चतु-
र्वर्गप्रदातारं स्थूलसूक्ष्मदयान्वितम् । सदानन्दमयं देवं नित्या-
ञ्जननिरञ्जनम् । शुद्धसत्त्वमयं देवं नित्यकालं कुलेश्वरम् ।
ब्रह्मरन्ध्रे महापद्मे तेजोविम्बे निराकुले । योगिभिर्योग-
गम्ये च चारुशुक्रविराजिते । सहस्रदलसङ्घाशे कर्णिकामध्य-
ममध्ये । महाशुक्तभास्वरार्ककोटिकोटीमहौजसम् । सर्व-
पीठस्थममलं परहस परात्परम् । वेदोद्धारकरं नित्यं काम्य-
कर्मफलप्रदम् । सदा मन शक्तिमयलयस्थानपदाम्बुजम् ।
शरज्ज्योत्स्नाज्वलन्मालाशोभेन्दुकोटिवन्मुखम् । वाञ्छातिरिक्त-
दातारं सर्वसिद्धीश्वरं गुरुम् । भजामि तन्मयो भूत्वा त इंस-
मण्डलोपरि । आत्मानं सुनिराकारं साकारब्रह्मरूपिणम् ।
विद्यामन्त्रप्रदातारं श्रीगुरुं परमेश्वरम् । सर्वसिद्धिप्रदातारं गुरु-
देवं नमाम्यहम् । कायेन मनसा वाचा ये नमन्ति निरन्तरम् ।
अवश्यं श्रीगुरोः पादाश्वोरुहे ते वसन्ति हि । प्रभाते कोटि-
पुण्यञ्च प्राप्नोति साधकोत्तमः । मध्याह्ने दशलक्षञ्च सायाह्ने
ऽनन्तपुण्यदम् ॥ इति रुद्रजामले उत्तरखण्डे गुरुप्रणामस्तुति-
कथनम् ॥

नित्यं शुद्धं निराभास निरकारं निरञ्जनम् । नित्यबोध-
चिदानन्दं गुरुं ब्रह्म नमाम्यहम् । आनन्दमानन्दकरं प्रसन्न-
ज्ञानस्वरूपं निजबोधयुक्तम् । योगीन्द्रमीड्यं भवरोगवैद्य-
श्रीमद्गुरुं नित्यमहं नमामि ॥ इति गुरुगीतोक्तसद्गुरुप्रणामः ॥
निर्वाणतन्त्रे तृतीयपटले ॥ तुरीयधाम ! महादेव ! परमात्माशय-
स्थितः । शिरःपद्मे स्थिते वाद्ये नमस्कारः कथं भवेत् ॥ शिव

उवाच ॥ शिरःपद्मे महादेवस्तथैव परमो गुरुः । तं स्तुमो
न तु देवेशि ! पूज्योऽस्ति भुवनत्रये । तद्रूपं चिन्तयेन्नन्तौ वाह्ये
गुरुचतुष्टयम् । तदंशभावसम्भूता ये चान्ये गुरवो जनाः । तथैव
ब्राह्मणाः सर्वे चांशावतारसंस्थिताः । यदेव वाह्ये चैतांश्च प्रत्यक्षे
भावयेत्तदा । सहस्रारे महापद्मे सदा चित्तं विवर्जयेत् । प्रत्य-
क्षदर्शने देवि । साक्षात्तं ब्रह्म चिन्तयेत् । नमस्कारादिकं देवि !
कुर्यात् साधकसत्तमः । ब्राह्मणादीन् समालोक्य ब्रह्मचारि-
यतित्रयम् । दृष्टिमात्रेण गिरिजे । प्रणमेद्दण्डवद्भुवि । महापातक-
युक्तोऽपि मुक्तो भवति नान्यथा । न कुर्याद् यदि मोहेन महा-
पातकवान् भवेत् । रक्तवस्त्रं समालोक्य तथा भस्माङ्गभूषणम् ।
दण्डहस्तं त्रिशूलञ्च दृष्ट्वा प्रदक्षिणत्रयम् । प्रकुर्यात् साधक-
श्रेष्ठश्चान्यथा पातकौ भवेत् । इति वाङ्मगुर्वादिदर्शने जाते
तदानीं सहस्रारे गुरुचिन्तानिषेधः ॥ अथ स्त्रीगुरुध्यानं गुप्त-
साधनतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ पार्वत्युवाच ॥ गुरुध्यानं श्रुतं नाथ !
सर्वतन्त्रेषु गोपितम् ॥ स्त्रिया दीक्षा शुभा प्रोक्ता सर्वकामफल-
प्रदा ॥ बहुजन्मार्जितात् पुण्यात् बहुभाग्यवशाद् यदि । स्त्रीगुरु-
र्लभ्यते नाथ । तस्या ध्यानन्तु कोटिशम् । कुत्र वा सा गुरुर्ध्याया
श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ कथयस्व महादेव ! यद्यच्च तव
वक्षभा । शिव उवाच ॥ शृणु पार्वति ! वक्ष्यामि तव स्नेहपरिप्लुतः ।
रहस्यं स्त्रीगुरोर्ध्यानं यथा ध्येया च सा गुरुः । सहस्रारे महा-
पद्मे किञ्चल्कगणशोभिते । प्रफुल्लपद्मपत्राची घनपीनपयो-
धरा । प्रसन्नवदना चीर्णमध्या ध्यायेच्छिवां गुरुम् । पद्म-
रागसमाभासा रक्तवस्त्रसुशोभनाम् । रक्तकङ्कणपाण्डिञ्च रक्त-
नूपुरशोभिताम् । शरदिन्दुप्रतीकाशां रक्तोज्जासितकुण्डलाम् ।
स्वनाथवामभागस्यां वराभयकराम्बुजाम् । इति ते कथितं
देवि ! स्त्रीगुरोर्ध्यानमुत्तमम् । गोपनीयं प्रयत्नेन न प्रकाश्यं

कदाचन ॥ अथ स्तुतिः ॥ मातृकामेदतन्त्रे सप्तमपटले । देव्यु-
 वाच ॥ स्तुतिञ्च कवचं नाथ ! श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ।
 श्रीगुरोः कवचं प्रोक्तं त्वया नाथ ! पुरा प्रभो ! । इदानीं स्त्रीगुरोः
 स्तोत्रं कवचं मयि कथ्यताम् । यस्य विज्ञानमात्रेण पुनर्जन्म न
 जायते ॥ श्रीशिव उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि स्तोत्रं परम-
 गोपनम् । यस्य श्रवणमात्रेण संसारान्मुच्यते नरः । नमस्ते
 देवदेवेशि ! नमस्ते हरपूजिते ! । ब्रह्मविद्यास्वरूपायै तस्यै नित्यं
 नमो नमः ॥ १ ॥ अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ।
 यया चक्षुरुन्मीलितं तस्यै नित्यं नमो नमः ॥ २ ॥ भवबन्धन-
 पारस्य तारिणी जननी परा । ज्ञानदा मोक्षदा नित्यं तस्यै
 नित्यं नमो नमः ॥ ३ ॥ श्रीनाथवामभागस्था सदया सुर-
 पूजिता । सदा विज्ञानदात्री च तस्यै नित्यं नमो नमः ॥ ४ ॥
 सहस्रारे महापद्मे सदानन्दस्वरूपिणी । महामोक्षप्रदा देवी
 तस्यै नित्यं नमो नमः ॥ ५ ॥ ब्रह्मविष्णुस्वरूपा च महारुद्र-
 स्वरूपिणी । त्रिगुणात्मस्वरूपा च तस्यै नित्यं नमो नमः ॥ ६ ॥
 चन्द्रसूर्याग्निरूपा च सदाघूर्णितलोचना । स्वनाथञ्च समा-
 लिङ्ग्य तस्यै नित्यं नमो नमः ॥ ७ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवत्वादिजीव-
 न्मुक्तिप्रदायिनी । ज्ञानविज्ञानयोर्दात्री तस्यै श्रीगुरवे नमः
 ॥ ८ ॥ इदं स्तोत्रं महेशानि ! यः पठेद्वक्तिसंयुतः । स सिद्धि-
 लभते नित्यं सत्यं सत्यं न संशयः ॥ प्रातःकाले पठेद् यस्तु
 गुरुपूजापुरःसरम् । स एव धन्यो लोकेशो देवीपुत्र इव चिती ।
 इति मातृकामेदतन्त्रे स्त्रीगुरोः स्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

स्तोत्रं समाप्तं देवेशि ! कवचं शृणु सादरंम् । यस्य श्रवण-
 मात्रेण वागीशसमतां ब्रजेत् । स्त्रीगुरोः कवचस्यास्य सदाशिव
 षट्पिः स्मृतः । तारास्या देवता स्याता चतुर्वर्गफलप्रदा । क्लीं
 वीजं चक्षुषोर्मध्ये सर्वाङ्गं मे सदावतु । ऐं वीजं मे मुखं

पातुं ज्ञीं जिह्वां परिरक्षतु । श्रीं वीजं स्कन्धदेशं मे हस्तप्रो-
 भुजद्वयम् । हकारः कण्ठदेशं मे सकारः पोटुं दलम् । चवर्ण-
 स्तदधः पातु लकारो हृदयं मम । वकारः पृष्ठदेशञ्च रकारो
 दक्षपाश्वकम् । यूङ्कारो वामपाश्वञ्च सकारो मेरुमेव च । ह-
 कारो मे दक्षभुजं चकारो वामहस्तकम् । मकारयाङ्गुलीं पातु
 लकारो मे नखं वतु । वकारो मे नितम्बञ्च रकारो जठरं वतु ।
 पीङ्कारः पादयुगलं हेसोः सर्वाङ्गं मेऽवतु । हेसोर्लिङ्गञ्च लोमानि
 केशञ्च परिरक्षतु । ऐं वीजं पातु पूर्वं मे ज्ञीं वीजं दक्षिण-
 ऽवतु । श्रीं वीजं पश्चिमे पातु उत्तरे भूतसम्भवम् । श्रीं पातु
 चाग्निकोणे च वेदाख्या नैर्ऋतेऽवतु । देवाम्बा पातु वायव्यां
 शम्भौ श्रीपादुकां तथा । पूजयामि तथा चोद्धं नमश्चाधः सदा-
 ऽवतु । इति ते कथितं कान्ते ! कवचं परमाद्भुतम् । गुरुमन्त्रं
 जपित्वा तु कवचं प्रपठेद्यदि । ससिद्धः सगणः सोऽपि शिव एव
 न संशयः । पूजाकाले पठेद् यस्तु कवचं मन्त्रविग्रहम् । पूजा-
 फलं भवेत्तस्य सत्त्वं सत्त्वं सुरेश्वरि ! । त्रिसन्ध्यं यः पठेद्देवि !
 स सिद्धो नात्र संशयः । भूर्ज्जं विलिख्य गुलिकां स्वर्णस्थां धार-
 येद् यदि । तस्य दर्शनमात्रेण वादिनी निष्प्रभां गताः । विवादे
 जयमाप्नोति रणे च निर्ऋतेः समः । सभायां जयमाप्नोति मम
 तुल्यो न संशयः । सहस्रारं भावयन् यस्त्रिसन्ध्यं प्रपठेद् यदि ।
 स एव सिद्धो लोकेशो निर्वाणपदमीयते । समस्तमङ्गलं नाम
 कवचं परमाद्भुतम् । यस्मै कस्मै न दातव्यं न प्रकाश्यं कदाचन ।
 देयं शिष्याय शान्ताय चान्यथा पतनं भवेत् । अभक्तेभ्यश्च देवेशि ।
 पुत्रेभ्योऽपि न दर्शयेत् । इदं कवचमज्ञात्वा दशविद्याद्य यो जपेत् ।
 स नाप्नोति फलं तस्य चान्ते च नरकं व्रजेत् । समाप्तं कवचं ।
 देवि ! किमन्यत् श्रोतुमिच्छसि । तव स्नेहानुबन्धेन किं मया
 न प्रकाशितम् ॥ इति मातृकामेदतन्त्रे स्त्रीगुरुकवचं समाप्तम् ॥

अथ स्त्रीगुरुगीता ॥ कङ्कालमालिनीतन्त्रे द्वितीयपटले ॥
 पार्वत्युवाच ॥ लोकेश ! कथ्यतां देव ! गुरुगीता मयि प्रभो ! ।
 श्रीभगवानुवाच ॥ शृणु तारिणि ! वक्ष्यामि गीतां ब्रह्ममयीं
 पराम् । गुरुस्त्वं सर्वशास्त्राणामहमेव प्रकाशकः । त्वमेव गुरु-
 रूपेण लोकानां त्राणकारिणी । गया गङ्गा काशिका च त्वमेव
 सकलं जगत् । कावेरी यमुना रेवा करतोया सरस्वती ।
 गोमती चन्द्रभागा च त्वमेव कुलपालिके ! । ब्रह्माण्डं सकलं
 देवि ! कोटिब्रह्माण्डमेव च । न हि ते वक्तुमर्हामि क्रियाजालं
 महेश्वरि ! । उक्त्वा चोक्त्वा भावयित्वा भिक्षुकोऽहं नगात्मजे ! । कथं
 त्वं जननी भूत्वा बधूस्त्वं मम देहिनाम् । तव चक्रं महेशानि !
 अतीतं परमात्मनि । इति ते कथिता गीता गुरुदेवस्य ब्रह्मणः ।
 सङ्क्षेपेण महेशानि ! प्रभुरेव गुरुः स्वयम् । जगत् समस्तमास्थाय
 गुरुस्त्वेको हि केवलम् । इति तं तोषयित्वा च नुतिभिः स्तुति-
 भिस्तथा । नानाविधद्रव्यदानैः सिद्धः स्यात् साधकोत्तमः ॥ इति
 स्त्रीगुरुगीता समाप्ता ॥

अत्र प्रसङ्गप्राप्तगुरुपूजनमपि लिख्यते । बृहन्न्रीलतन्त्रे द्वि-
 तीयपटले ॥ गुरुपूजाविधानञ्च कथयामि वरानने ! । आदौ
 भद्रासनं दद्यात् पाद्यं दद्यात्ततः परम् । अर्घ्यं दद्याद्विशेषेण
 तथा चाचमनीयकम् । स्नानीयं वसनं दद्याद्बन्धुं पुष्पञ्च शो-
 भनम् । धूपञ्च गुग्गुलुं दद्याद्दीपं दद्यात् सुशोभनम् । चर्च्यं
 चोष्यं तथा लेह्यं पेयं दद्यान्मनोहरम् । नानाविधं फलं दद्यात्
 त्रानारससमन्वितम् । भक्ष्यं भोज्यं विशेषेण दद्याच्चैव वरा-
 नने ! । पुष्पाणामञ्जलिं दद्याच्चन्दनेन समन्वितम् । शय्यां
 दद्यान्महेशानि ! विचित्रां सर्वमोहिनीम् । खट्वां दद्यान्महेशानि !
 विचित्राम्बरधारिणीम् । पादसेवां गुरोः कुर्यादति-
 यत्नेन सुन्दरि ! । गुरुवत् गुरुपुत्रेषु गुरुवत्तत्सतादियु ॥

अथ सपत्नीकगुरुपूजनम् ॥ पुरश्चरणरसोक्तासे दशमपटले ।
 आनीय स्वगुरुं देवि ! सपत्नीकं प्रयत्नतः । नानागन्धैर्युतैस्त्रैलै-
 रन्धयेदङ्गयष्टिकाम् । स्नापयेद्विविधैः शुद्धैरुदकैः सुरपूजितैः ।
 दिव्यवस्त्रेण तद्गात्रं सम्भाज्यं वरवर्णिनि । । पूजयेद्विविधैः
 पुष्पैर्गन्धैश्च विविधैस्तथा । धूपदीपैस्तथा पेयैस्ताम्बूलान्यैः सुवा-
 सितैः । प्रकृत्या सह चार्वाङ्गि । पूजयेद्गुरुदेवतम् । गुरोरङ्गं
 महेशानि । चन्दनैः परिलेपयेत् । गुरोः कण्ठे महेशानि । माला
 दद्याद्विलक्षणां । नानालङ्कारसुभगैः पूजयेद् गुरुदेवतम् । पट्ट
 वस्त्रादिभिर्देवि । स्वर्णरत्नादिभूषणैः । तत्पत्नीं तीपयेद्भक्त्या
 साक्षात्ता जगदीश्वरीम् । शङ्खकङ्कणकेयूरनूपुरादिविलक्षणैः ।
 हरैरन्नमयैर्देवि । तत्पत्नीं पूजयेत् प्रिये । । तस्यास्तु वामतस्ति-
 ठेद् भक्त्यापि च शुभिसिन्धुः । । तुल्यं निष्कं प्रदद्याद्देवैः भक्त्या
 रत्नानि पार्वति । । तन्मन्त्रं शृणु चार्वाङ्गि । अतिगुह्यं परात्प-
 रम् । कामबीजं समुद्रतः तस्याद्याख्यानमुद्धरेत् । पुनः कामं
 समुद्रतः मन्त्रमेतदुदीरितम् । सपत्नीकं गुरुं देवि । पूजयेद् यस्तु
 साधकः । अनेन विधिना देवि । सम्पूज्य गुरुपादयोः । सह-
 स्रारं महेशानि । तत्र कोपोपरि प्रिये । । भावयेत्तु सपत्नीकं
 पूजयेद्गुरुराज्ञया । गुरोराज्ञा मूर्द्धि धृत्वा एकधा पूजयेद्
 यदि । तदैव सहसा सिद्धिर्जायते वीरवन्दिते । । अयुतं प्रजपेद्
 यस्तु किं तस्य शतकोटिभिः । एवन्तु प्रत्यहं कुर्याद् यावत्सर्वं
 समाप्यते । दिवालक्ष महेशानि । पशुवत् साधकाश्रयणीः । रात्रौ
 लक्ष जपित्वा तु दिव्यवीरमतैः प्रिये । । समाप्य विधिवद्भक्त्या
 गुरवे दक्षिणां ततः । दत्त्वा सिद्धिमवाप्नोति चन्द्रसूर्यग्रहेण
 किम् ॥

अथ सिद्धीघगुरुपक्तिचिन्तनम् ॥ बृहन्नोलतन्त्रे द्वितीय-
 पटले ॥ सिद्धीघा गुरो देवि ! दिव्योघा गुरवस्तथा । मान-

वौघाः समासेन कथ्यन्ते गुरवस्तथा । ऊर्ध्वकेशो व्योमकेशो
नीलकण्ठो वृषध्वजः ॥ कुलचूडामणौ ॥ मूलादिब्रह्मरन्ध्रान्तं ।
कुलं ध्यात्वा गुरुं स्मरेत् । प्रह्लादानन्दनाथाख्यं सनकानन्दमेव
च । कुमारानन्दनाथञ्च वशिष्ठानन्दनाथकम् । क्रोधानन्दसुखा-
नन्दौ ध्यानानन्दं ततः परम् । बोधानन्दं ततश्चैव ध्यायेत् कुल-
मुखोपरि । कुलमुखोपरि सहस्रारास्थितचन्द्रमण्डले इत्यर्थः ।
महारसरसोल्लासहृदया घूर्णलोचनाः । कुलालिङ्गनसंयुक्ताश्चूर्षि-
ताशेषतामसाः । कुलशिष्यैः परिवृताः पूर्णान्तःकरणोद्यताः । वरा-
भययुताः सर्वे कुलतन्त्रार्थवेदिनः । कुलमूलावतारकल्पसूत्रटी-
काया ततोयकाण्डे ॥ प्रातः प्रभृति सायान्तं सायादिप्रातरन्तः ।
यत् करोमि जगत्त्रयं तदस्तु तव पूजनम् ॥

इति प्राणतोषिण्यां ततोयेऽर्थकाण्डे आचारसप्तकादि-

गुरुपत्तिनिरूपणान्तरूपग्रन्थिकथनं नाम

प्रथमः परिच्छेदः ।

इति सर्वे गुरवे निवेद्य मनसा गुरोराज्ञां गृहीत्वा मूला-
धारकर्णिकान्तःस्थत्रिकोणान्तर्गताधोमुखस्वयम्भूलिङ्गवेष्टिनीं प्र-
सुप्तभुजगाकारां साक्षेत्रिवलयीं विद्युत्पुञ्जप्रभां नीवारशूकव-
त्तन्वीं कुलकुण्डलिनीं निजेष्टदेवतारूपां हृद्दारेण मनुना हंस
इति मनुना वा त्रिकोणमण्डलाग्निना पवनदहनयोगाच्चैतन्मं
विधाय ब्रह्मवर्त्मना सहस्रारं नीत्वा तत्रत्यपरशिवे संयोज्य तयोः
सामञ्जस्यं विभाव्यात्यन्तं श्यामारहस्योक्तम् । तत्रमाणं तदृत-
कालिकाश्रुतिर्यथा ॥ मूलाधारे स्मरेन्नित्यं त्रिकोणं तेजसां
निधिम् । तस्याग्निरेखामानीय अध ऊर्ध्वं व्यवस्थिताम् । नील-
तोयदमध्यस्थतडिल्लेखेव भास्वराम् । नीवारशूकवत्तन्वीं पीता
भास्वदनुपमाम् । नीवारशूकवदिति उडिधान्यसुद्धा इति प्र-
सिद्धिः । तस्याः शिखाया मध्ये च परमोर्ध्वं व्यवस्थिताम् । स

ब्रह्मांस शिवः सूर्यः शङ्करः परमसुरात् । स एव विष्णुः स
 प्राणः स कालाग्निः स चन्द्रमाः । इति कुण्डलिनीं ध्यात्वा सर्व-
 पापैः प्रमुच्यते । इति गुरोराज्ञां गृहीत्वेति प्रमाणशून्यलिख-
 नम् । कुण्डलीध्यानानन्तरं योगसारे ॥ मूलाधारे कुण्डलिनीं
 ध्यात्वा सम्पूजयेन्नरः । ध्यानं तथा प्रवक्ष्यामि येन योगी प्रजा-
 यते । ॐ प्रसुप्तभुजगाकारां स्वयम्भूलिङ्गमाश्रिताम् । विद्यु-
 त्कोटिप्रभां देवीं विचित्रवसनान्विताम् । शृङ्गारादिरसोक्तासां
 सवेदा कारणप्रियाम् । एवं ध्यात्वा कुण्डलिनीं ततो यजेत्
 समाहितः । मनसा गन्धपुष्पाद्यैः सम्पूज्य वाग्भवं जपेत् ।
 ततो वै तोपयेत्तच्च स्तवेनानेन साधकः । रुद्रजामले ॥ अथ
 प्रातः समुत्थाय पशुरुत्तमपण्डितः । गुरुणा चरणाभोजमङ्गलं
 शीर्षपङ्कजे । विभाव्य पुनरेवं हि शीर्षं भावयेद् यदि । पूज-
 यित्वा च विविधैरुपचारैर्नमेत् स्तवैः ॥ त्रैलोक्यं तेजसा व्याप्तं
 मण्डलस्थां महोत्सवाम् । तडिकोटिप्रभादीप्तिं चन्द्रकोटिसुशीत-
 लाम् । साङ्गिर्विलयाकारस्त्रयम्भूलिङ्गवेष्टिताम् । उत्थापये-
 न्महादेवीं महावक्त्रां मनोमानीम् । खासोच्छ्वासादुदगच्छन्तीं
 द्वादशाङ्गलरूपिणीम् । योगिनीं खेचरीं वायुरूपां मूलाभ्युज-
 स्थिताम् । चतुर्वर्णस्वरूपां तां वकारादिसमान्तकाम् । कोटि-
 कोटिसहस्रार्ककिरणोज्ज्वलमोहिनोम् । महासूक्ष्मपथप्रान्तरा-
 न्तरान्तरगामिनीम् । त्रैलोक्यरचितां वाक्यदेवता शब्दरूपि-
 णीम् । महानुद्धिप्रदां देवीं सहस्रदलगामिनीम् । महासूक्ष्म-
 पथे तेजोमयीं सृत्यस्वरूपिणीम् । कालरूपां ब्रह्मरूपां सर्वत्र
 सर्वचिन्मयीम् । ध्यात्वा पुनः पुनः शीर्षं सुधाध्वी विनिवेष्टिताम् ।
 सुधापात्रं कारयित्वा पुनः स्थाने समानयेत् । समानयन्काले तु
 सुषुम्नामध्यमध्यके । अमृताभिप्लुतं कृत्वा पुनः स्थानेषु पूजयेत् ।
 ऊर्ध्वाङ्गमनकाले तु महातेजोमयीं स्मरेत् । प्रतिप्रयाणकाले तु

सुधाधाराभिराप्लुताम् । महाकुण्डलिनीं देवीममृतानन्दविप्र-
हाम् । ध्यात्वा ध्यात्वा पुनर्ध्यात्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । तस्मिन्
स्थाने महादेवीं विभाव्य किरणोज्ज्वलाम् । अमृतानन्दमूर्त्तिं तां
पूजयित्वा शुभां मुदा । मानसोच्चारवीजेन मायां वा कामवीज-
कम् । पञ्चाशद्वर्णमालाभिर्जघानुलोमतस्तथा । विलोमेन पुन-
र्जघ्ना सर्वत्र शुभदं स्तवम् । प्रठित्वा सिद्धिमाप्नोति तत् स्तोत्रं
शृणु भैरव ! ॥

अथ कुण्डलिनौस्तोत्रम् ॥ जन्मोद्धारिणि ! रक्षिणीह तरुणी
वेदादिवीजादिमा नित्यं चेतसि भाव्यते भुवि कदा मद्वाक्यसञ्चारि-
णी । मां सा तु प्रियदा सदा सविपदं सङ्घातय श्रीधरे धारी
त्वं स्वयमादिदेववनिता दीनातिदोनं परम् ॥ १ ॥ रक्ताभामृत-
चन्द्रिका लिपिमयौ सर्पाकृतिर्निद्रिता जाग्रद्वर्मसमाश्रिता भग-
वतौ त्वं सांशलोकाश्रयः । मांसोद्गन्धकगन्धदोषजडितं वेदादि-
कार्यान्वितं सम्प्राप्त्यामलचन्द्रकोटिकिरणे नित्यं शरीरं कुरु
॥ २ ॥ सिद्धार्थो निजदोषवित् खलगतिर्व्याधोयते विद्यया कु-
ण्डल्याकुलमार्गयुक्तनगरी । सायाङ्गमात्राश्रया । यद्येवं भजति
प्रभातसमये मध्याह्नकालेऽथवा नित्यं यः कुलकुण्डलीनिज-
पदान्भोजं स सिद्धो भवेत् ॥ ३ ॥ ये वाकाशचतुर्दलेऽतिविमले
वाञ्छाफलोन्मूलके नित्यं सम्प्रति नित्यदेशघटिता सङ्केतिता
भाविता । विद्याकुण्डलमालिनी स्वजननी सारक्रिया भाव्यते
यैस्तैः सिद्धिकुलोद्भवैः प्रणतिभिः कीर्त्त्या परं शम्भुभिः ॥ ४ ॥ वाचा
शङ्करमोहिनी विपलयाच्छायापटोद्गामिनीं साराप्रादिमहा-
सुखप्रहरणी नेत्रस्थिता योगिनी । सर्वग्रन्थिविभेदिनी सुभुजगा
सूच्यति सूच्या परा ब्रह्मज्ञानविनोदिनी कुलकुठाराघातिनी
भाव्यते ॥ ५ ॥ वन्दे श्रीकुलकुण्डलीं त्रिवलिभिः साङ्गं स्वयम्भू-
प्रियां प्रावेद्यासुरसारचित्तचपलां बालाबलां निष्कलाम् । या देवी

परिभाति वेदवदना सभावना भावना तामिष्टां शिरसि स्वय-
 भ्रुवनितां सभावयामि क्रियाम् ॥६॥ वाणीकोटिसुदङ्गनादमदना
 निःश्रेणिकोटिध्वनिः प्राणेशीवशवाममूलकमलोद्भासैकपूर्णना ।
 आपादोद्भवमेघराजनियुतध्वान्तान्तरस्थायिनी भाता सा परि-
 पातु सूक्ष्मपथगे ! मां योगिनं संस्कुर् ॥ ७ ॥ त्वामाश्रित्य नरा
 ब्रजन्ति सहसा वैकुण्ठकैलासयोरानन्दैकविलासिनीं शशिगता-
 नन्दाननां कारणम् । मातः ! श्रीकुलकुण्डलिप्रियकले ! याली-
 कुलोद्दीपने ! भूयस्त्वां प्रणमामि रुद्रवनिते ! मासुद्धर त्वं पथि
 ॥ ८ ॥ कुण्डलीशक्तिमार्गस्यं स्तोत्राष्टकं महाफलम् । यः पठेत्
 प्रातरुत्थाय स योगी भवति ध्रुवम् । क्षणादेव हि पाठेन कवि-
 नाथो भवेद्दिह । परत्र कुण्डलीयोगाद्ब्रह्मलीनो भवेन्नहान् ।
 इति ते कथितं नाथ ! कुण्डलीकोमलस्तवम् । एतत्स्तोत्रप्रसा-
 देन देवेषु गुरुगोप्यतिः । सर्वे देवाः सिद्धियुक्ता अस्याः स्तोत्र-
 प्रसादतः । हापराक्षचिरञ्जीवी ब्रह्मा सर्वसुरेश्वरः । त्वञ्चापि
 मम निकटे स्थितो भगवतीपतिः । मां विद्धि परमां शक्तिं
 स्थूलसूक्ष्मस्वरूपिणीम् । सर्वप्रकाशकरणीं विन्ध्यद्वन्द्ववासि-
 नीम् । हिमालयमुतां सिद्धां सिद्धमन्त्रस्वरूपिणीम् । वेदान्त-
 शक्तितन्त्रस्थां कुलतन्त्रार्थगामिनीम् । रुद्रजामलमभ्यस्थां स्थिति-
 स्थापकभावनाम् । पञ्चमुद्रास्वरूपाञ्च शक्तिजाललसालिनीम् ।
 रत्नमालावलाकाढ्यां चन्द्रसूर्यप्रकाशिनीम् । सर्वभूतसहावृद्धि-
 दायिनीं दानवापहाम् । स्थित्युत्पत्तिलयकरीं करुणारागर-
 स्थिताम् । महामोहनिवासाढ्यां दामोदरशरीरिणाम् । हृत्-
 चामररत्नाढ्यां महाशूलकरा पराम् । ज्ञानदां बुद्धिदां विद्यां
 रत्नमालाकलापदाम् । सर्वतेजःस्वरूपां मामनन्ताकोटिप्रि-
 ष्टाम् । दरिद्रधनदां लक्ष्मीं नारायणमनोरमाम् । सदा भावय

शम्भो ! त्वं योगनायक ! पण्डित ! ॥ इति रुद्रजामले उत्तरखण्डे
कुण्डलीस्तोत्रं समाप्तम् ।

कुण्डलिन्यां स्तोत्रान्तरं योगसारे तृतीयपटले ॥ श्रीं नमस्ते
देवदेवेशि ! योगीशप्राणवल्लभे ! सिद्धिदे ! वरदे ! मातः ! स्वयम्भू-
लिङ्गवैष्टिते ॥ १ ॥ श्रीं प्रसुप्तभुजगाकारे ! सर्वदा कारणप्रिये ! ।
कामकलान्विते ! देवि ! ममाभोष्टं कुरुष्व च ॥ २ ॥ असारे घोर-
संसारे भवरोगात् कुलेखरि ! । सर्वदा रक्ष मां देवि ! जन्म-
संसारसागरात् ॥ ३ ॥ इति कुण्डलिनोस्तोत्रं ध्यात्वा यः प्रप-
ठेत् सुधीः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो भवसंसाररूपके ॥ इति कुण्ड-
लिनीस्तोत्रं समाप्तम् ।

अथ कुण्डलिनीकवचम् ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे पञ्चविंश-
त्यटले ॥ श्रीं आनन्दभैरव्युवाच ॥ अथ वक्ष्ये महादेव ! कुण्डली-
कवचं शुभम् । परमानन्ददं सिद्धं सिद्धवृन्दनिषेवितम् । यदृत्वा
योगिनः सर्वे धर्माधर्मप्रदर्शकाः । ज्ञानिनो मानिनो धीरा
विचरन्ति यथा नराः । सिद्धयोऽप्यणिमाद्याश्च करस्याः सर्व-
देवताः । एतत्कवचपाठेन देवेन्द्रो योगिराड्भवेत् । ऋषयो
योगिनः सर्वे जटिलाः कुलभैरवाः । प्रातःकाले त्रिवारं
मध्याह्ने वारयुग्मकम् । सायाह्ने वारमेकस्तु पठेत् कवचमेव च ।
पाठादेव महायोगी कुण्डलीदर्शनं लभेत् । कुण्डलीकवचं
ब्रह्मा ऋषिर्गायत्रीच्छन्दः कुण्डलीदेवता सर्वाभोष्टिसिद्धार्थं
विनियोगः । श्रीमीश्वरी जगदाची ललिता सुन्दरी परा ।
कुण्डली कुलरूपा तु पातु मां कुलचण्डिका । शिरो मे ललिता
देवी पातु प्राण्या कपोलकम् । ब्रह्मरन्ध्रेण पुटितं भ्रूमध्यं पातु
मे सदा । नेत्रत्रयं महाकाली कालाग्निभक्तिका शिखाम् । दन्ता-
वली विशालाची श्रीष्ठमिष्टान्नवासिनी । कामवीजात्मिका
विद्या चरं पातु मे सदा । दृग्गण्डस्या चाण्डयुग्मं मायावीजा

रसप्रिया । भुवनेशी कर्णयुग्मं चिवुकं क्रोधकालिका । कपिला
मे गलं पातु सर्वबीजस्वरूपिणी । मातृकावर्णपुटिता कुण्डली
कल्पमेव च । हृदय कालपुत्री च कङ्काली पातु मे सुखम् । भुज-
युग्मं चण्डदुर्गा चण्डदोर्दण्डखण्डिनी । स्कन्धयुग्मं पातु देवी
चिवुक क्रोधकालिका । अङ्गुल्यग्रं कुलानन्दा श्रीविद्या नख-
मण्डलम् । कालिका भुवनेशानी पृष्ठदेशं सदाऽवतु । पार्श्वयुग्मं
महावीरा वीरासनधराऽभया । मातु मां कुलदर्भस्या नाभिमुदर-
मङ्गिका । कटिदेशं पृष्ठसंस्था महामहिषघातिनी । लिङ्गस्थानं
महासुद्रा भगमाला मनुप्रिया । भगीरथप्रिया धूम्रा मूलाधारं
गणेश्वरी । चतुर्दलं कामविद्या दलाग्रं मे वसुन्धरा । धीर्धरा
धारणाख्या च ब्रह्माणी पातु मे सुखम् । भेदिनी पातु कमला
वाग्देवी पूर्णगं दलम् । छेदिनी दक्षिणे पार्श्वे पातु चण्डा
महातपाः । चण्डघण्टा सदा पातु योगिनी वारुणं दलम् ।
उत्तरस्थं दलं पातु पृथिवीमिन्द्रलालिताम् । चतुष्कोणं काम-
विद्या ब्रह्मविद्याष्टकोणकम् । अष्टदलं सदा पातु सर्ववाहन-
वाहना । चतुर्भुजा सदा पातु डाकिनो कुलचञ्चला । मेद्रस्थं-
मदनाधारा पातु मे चारुपद्मजम् । स्वयम्भूलिङ्ग चार्वङ्गी कोट-
राक्षी ममासनम् । कदम्बवनगा पातु कदम्बवनवासिनी ।
वैष्णवी परमा माया पातु मे वैष्णव पदम् । पङ्कदलं राकिणी
पातु रङ्गिनी कामवासिनी । कामेश्वरी कामरूपा कृष्णं मे
पीतवाससम् । धनुः सा वनदुर्गा मे शङ्खं मे शङ्खिनी शिवा ।
चक्रं चक्रेश्वरी पातु कमलाक्षी गदां मम । पद्मं मे पद्मगन्धा
च पद्ममालामनोहरा । वादिसान्ताक्षरं पातु लाकिनी लोक-
पावनो । पङ्कदलस्थितदेवांश्च पातु कैलामवासिनी । अग्निवर्णा
सदा पातु गलं मे परमेश्वरी । मणिपूरं सदा पातु मणिमाला-
विभूषणा । दशपत्रं दशवर्णं कादिप्तान्तं त्रिविक्रमा । पातु

नीला महाकाली भद्रा भीमा सरस्वती । अयोध्यावासिनी देवी
 महापीठनिवासिनी । वाग्भवाद्या महाविद्या, कुण्डली वाक्-
 रूपिणी । दशच्छदशतं पातु रुद्रं रुद्रात्मकं मम । सूक्ष्मा सूक्ष्म-
 तरा पातु सूक्ष्मस्थाननिवासिनी । लाकिनी लोकजन्मी पातु
 कूटाचरान्विता । तेजसं पातु नियतं रजकी राजपूजिता ।
 विजया कुलवीजस्या तवर्गं तिमिरापहा । चन्द्रात्मिका मणिप्रति-
 भेदिनी पातु सर्वदा । भगमाला भृगुसुता पातु मां नाभिक-
 सिनी । नन्दिनी पातु सकलं कुण्डलो कालकल्पिता । इत्यं
 पातु कालाख्या धूम्रवर्णा मनोहरा । दलद्वादशवर्णञ्च भास्वती
 भावसिद्धिदा । पातु मे परमा विद्या कवर्गं कामचारिणी ।
 चवर्गं चारुरसना व्याघ्रास्या टडुधारिणी । * टकारं पातु
 प्याख्या काकिनीं पातु कालिका । ठडुराङ्गी ठकारं मे वीक्-
 भाषा महोदया । ईश्वरं पातु विमला मम हृत्पद्मवासिनी ।
 कालिका कालसन्दर्भा योगिनी योगमातरम् । इन्द्राणी वारुणी
 पातु कुलमाला कुलान्तरम् । तारिणी शक्तिमाता च कण्ठवाक्-
 सदाऽवतु । विप्रचित्ता महोग्रोग्रा प्रभादीप्ता घनामला । वाक्-
 स्तम्भिनी वक्त्रदेहा वैदेही वृषवाहिनी । उन्नता नन्दचित्ता च
 कुलेशी सा भगातुरा । मम षोडश पत्राणि पातु मादृतया स्थिता ।
 सुरान् रक्षतु वेदज्ञा सर्वभाषा च कालिकाम् । ईश्वराहासन-
 गता प्रपायान्मे सदाशिवे । शाकम्भरी महामाया शक्तिनी
 पातु सर्वदा । भवानी भवमाता च पयोद्विमध्यपङ्कजम् । द्विदलं
 व्रतकामाख्या अष्टाङ्गसिद्धिदायिनी । पातु मामखिलानन्दा
 मनोरूपा जपप्रिया । लकारं लक्षणाक्रान्ता सर्वलक्षणलक्षणा ।
 लक्ष्म्याजिनधरा देवी लकारं पातु सर्वदा । द्विदलस्थं सर्वदेवं
 सदा पातु वरानना । बहुरूपा विश्वरूपा हाकिनी पातु
 वण्डिका । हरा परशिव पातु मानसं पातु पञ्चमी । पद्मकस्या

उदा पातु षट्चक्रकुलवासिनी । अकारादिचकारान्ता विन्दु-
 स्वर्गसमन्विता । भाद्रकार्णा सदा पातु कुण्डली ज्ञानकुण्डली ।
 पूर्णकाली गतिप्रेता पूर्णगिरितट' शिवा । उड्डीयानिखरी
 देवी सकलं पातु सर्वदा । कैलासपर्वतं पातु कैलासगिरिवा-
 सिनी । डाकिनी राकिणी शक्तिर्लाकिनी काकिनी कला ।
 साकिनी हाकिनी देवी षट्चक्रादीन् प्रपातु मे । कैलासाख्यं
 सदा पातु पद्माननतनूद्भवा । हिरण्यवर्णा रजनी चन्द्रसूर्याग्नि-
 भक्षिणी । सहस्रदलपद्मं मे सदा पातु कुलाकुला । सहस्रदल-
 पद्मस्था दैवतं पातु भैरवी । काली तारा षोडशाख्या मातङ्गी
 पद्मवासिनी । शशिकोटिगलद्रूपा पातु मे सकलां तनुम् । रणे
 घोरं जले दीपे युद्धे वादे श्मशानके । सर्वत्र गमने ज्ञाने सदा
 मां पातु शैलजा । पर्वते विविधावासे विनाशे पातु कुण्डली ।
 पदादित्रघ्नरन्ध्रान्तं सर्वाकाशा सुरेश्वरी । सदा पातु सर्वविद्या
 सर्वज्ञानं सदा मम । नवलक्ष्महाविद्या दशदिक्षु प्रपातु माम् ।
 इत्येतत् कवचं देवि ! कुण्डलिन्याः प्रसिद्धिदम् । ये पठन्ति
 ध्यानयोगे योगमार्गव्यवस्थिताः । ते यान्ति भोक्षपदवीमैहिके-
 नात्र संशयः । मूलपद्मे मनोयोगं कृत्वा दृढासनस्थितः ।
 मन्त्री ध्यायेत् कुण्डलिनीं सूक्ष्मपद्मप्रकाशिनीम् । धर्मोदयां
 दयारूढाभाकाशस्थानंवासिनीम् । अमृतानन्दरसिकां विदालां
 सकलां सिताम् । असितां रत्नरहितां विरक्तां रक्तविग्रहाम् ।
 रत्ननेत्रां कुलवितां ज्ञानज्जलजलोद्भवाम् । विप्रकर्षं मन्त्रे-
 रूपां मूले ध्यात्वा प्रपूजयेत् । यो योगी कुरुते एवं स सिद्धो
 नात्र संशयः । रोगी रोगात् प्रसुच्येत वदो सुच्येत बन्धनात् ।
 वस्तु प्रियमवाप्नोति वस्तुहीनः पठेद् यदि । पुत्रहीनो लभेत्
 पुत्रं योगहीनो भवेद्दशै । कवचं धारयेद्यस्तु शिखायां दक्षिणे
 भुजे । वामा वामकरे धृत्वा सर्वाभीष्टमवाप्नुयात् । स्वर्णं रौप्ये

तथा ताम्बे स्थापयित्वा प्रपूजयेत् । सर्वदेशे सर्वकाले पठित्वा
सिद्धिमाप्नुयात् । स भूयात् कुण्डलीपुत्रो नात्र कार्या विचार-
णा ॥ इति रुद्रजामले उत्तरखण्डे कन्दवासिनीकवचं समा-
प्तम् ॥

तत आचारात् खेष्टदेवताप्रणाममन्त्रेण कुण्डलिनीं नत्वा
दशसु द्वारेषु चौरगणेशमन्त्रं कवाटवन् न्यसेत् तदुक्तं गणेशविष्-
ण्विख्याम् ॥ चक्षुर्द्वयं तथा कर्णद्वयं नासापुटद्वयम् । मुखं नाभिं
लिङ्गमूलं गुदस्थानं तथैव च । मनोहारं भ्रुवोर्मध्ये दशैव द्वार-
संज्ञिताः । अङ्गुलं प्रथमं बीजं हृदये दशधा जपेत् । प्रजपात्स्ये-
ततो मातः ! कवाटं निचिपेत्ततः । 'कर्णयोश्च तथा कूर्चं कालीं
नासापुटे ततः । मुखे स्त्रीं द्विविधं बीजं नाभीं वाणीं ततो
जपेत् । हेसौः बीजं लिङ्गमूले व्युं मूले परिकीर्तितम् । ॐ
कारश्च भ्रुवोर्मध्ये मनःस्थाने तथैव च । एतदेकादशं बीजं प्रति
द्वारे कवाटवत् ॥ चौरगणेशमन्त्रं न जप्त्वा कर्ममात्रं न
कुर्यात् । यदि कुर्यात्तदा दोष उक्तो वर्षविलासतन्त्रे ॥ गणेश
उवाच ॥ अधुनाहं प्रवक्ष्यामि चौरमन्त्रमतः शृणु । चौरमन्त्र-
परिज्ञानं विना हे ब्राह्मणीशरि ! । पुराण प्रपठेद्यस्तु स एव
मूर्त्तिमान् कलिः । परजग्गनि पापिष्ठः स भवेच्चौरकुङ्कुरः ।
शिवपूजा विष्णुपूजा शक्तिपूजा तथैव च । सर्वपूजासु यत्तेषां
हरते गणपः स्रयन् । पञ्चायदगणदेवानां ज्योतीषि मुनि-
पुङ्गवाः । प्रतिहारपथे गत्वा प्रतिपद्मेषु जृम्भते । हरन्ति अप-
तेजांसि प्रतिपद्मेषु संस्थिताः । जपपूजासु यत्तेजस्तत्र चौर-
गणाधिपः । तस्माच्चौरप्रबोधार्थं चौरमन्त्रान् जपेद्दश । ततस्तु
पूजयेद्दीमान् यस्य या इष्टदेवताः । ततः फलमवाप्नोति ब्रह्मादि-
विदिवोकसः । चौरमन्त्रं महामन्त्रं पञ्चायदगणतोषणम् । चौर-
मन्त्रं विना भद्रे ! शान्तिस्वस्वयनं कुतः । कर्णद्वयं तथा चक्षुर्द्वयं

नासासुखं ततः । नाभिस्थाने लिङ्गमूले गुदस्थाने तथैव च ।
 ।। नोदारे भ्रुवोर्मध्ये दशैकं द्वारमौरितम् । प्रतिदारे न्यसेन्मन्त्र
 श्रीराख्यं ब्राह्मणीश्वरि ।। चौरमन्त्रश्चाह भद्रे ! प्रतिदारे कवाट-
 ।त् । रहस्य ते प्रवक्ष्यामि पञ्चाशद्गणतोषणम् । अद्भुतं पञ्चमं
 वीजं प्रथमे दशधा जपेत् । प्रजप्य सुभगे ! मातः ! कवाटं निचि-
 रेत्ततः । अन्यथा अद्भुतैर्वीजेः कवाटं भेदिरे गणाः । चन्द्रिकान्त-
 गता नित्यं शङ्करं वरसुन्दरम् । चन्द्रिका सुपमा सीता शिञ्जिनी
 श्रणिमागुणा । चन्द्रविन्दात्मिका नित्या गणेशपरिपूजिता । ह्रीं ह्रीं
 वीजद्वयमिति विन्यसेन्नयनद्वये । कर्णयोश्च तथा ह्रीं ह्रीं हुं हुं
 नासाद्वये तथा । मुखे स्त्रीं द्विविधं वीजं नाभौ ह्रीं सुभगेश्वरि ! ।
 हेसौवीजं लिङ्गमूले गुदेऽङ्गुलिं प्ररिकीर्तितम् । हुद्धारश्च भ्रुवो-
 र्मध्ये मनःस्थाने तथैव च । एतदेकादशद्वारे चौरमन्त्राणि
 विन्यसेत् । दशधा चौरमन्त्रश्च एकधा वापि वीजकम् । अनेनैव
 जपेनापि प्रतिदारे कवाटकम् ॥ जपकालोऽपि तत्रैव ॥ शृणु
 चापि प्रवक्ष्यामि मन्त्रस्य जपनिर्णयम् । प्रातःकाले च शय्यायां
 सुकृत्स्नापः स्वदेहके । पूर्ववन्मातृकान्यासं विन्यसेन्मातृकास्थले ।
 तथा एकादशद्वारे चौरमन्त्राणि विन्यसेत् । दशधा चौरमन्त्रश्च
 एकधा वापि सञ्जपेत् । चौरमन्त्रजपात् तुष्टिर्गणेशस्य तदा भवेत् ।
 यमस्य नाधिकारोऽपि चौरमन्त्रजपात् प्रिये ! । सर्वमन्त्रजपा-
 त्तेजः सर्वस्मात् समुपस्थितम् । तत्तेजोहरणे शक्तिर्गणेशस्य न
 चेव हि ॥ इति ॥

अथ प्रयोगः ॥ हृदि क्रोमिति दशधा जपेत् दक्षिणचक्षुषि
 ह्रीं ह्रीमिति ॥१०॥ वामचक्षुषि ह्रीं ह्रीमिति ॥१०॥ दक्षकर्णे
 ह्रीं ह्रीमिति ॥१०॥ वामकर्णे ह्रीं ह्रीमिति ॥१०॥ दक्षिणनासायां
 हुं हुं इति ॥ १० ॥ वामनासायां हुं हुं इति ॥ १० ॥ मुखे
 ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीमिति ॥ १० ॥ नाभौ ऐं लीमिति ॥ १० ॥

लिङ्गे ह्रीः इति ॥ १० ॥ गुह्ये व्लुमिति ॥ १० ॥ भ्रूमधे
 झमिति ॥ १० ॥ सर्वत्र दशधा जपेत् ॥ ततः स्थाने स्थानेऽवध्या-
 मन्त्रसमर्पणं कुर्यात् ॥ कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकायां ब्रह्मी-
 काण्डे अस्याजपागायत्रीमन्त्रस्य शिरसि हंस ऋषये नमः ।
 मुखे अव्यक्तगायत्रीच्छन्दसे नमः ॥ हृदि परमहंसदेवतायै
 नमः । लिङ्गे हं वीजाय नमः ॥ आधारे सः शक्तये नमः । ए-
 मात्मप्रीतये उच्छ्वासनिश्वासाभ्यां षट्शताधिकैकविंशतिसहस्र-
 जपेन पूर्वभूतेभ्यो निवेदयामि । मूलाधारमण्डपे स्वर्णवर्णवृ-
 द्दलपद्मे वादिसान्तचतुर्वर्णान्विते गायत्रीसहिताय गणनाथाय
 षट्शतसंख्यजपमहर्निशं समर्पयामि नमः । स्वाधिष्ठानमण्डपे
 अनेकविद्युन्निभे वादिलान्तषड्वर्णान्विते षड्दलपद्मे सावित्री-
 सहिताय ब्रह्मणे अजपामन्त्रषट्सहस्रं निवेदयामि नमः ।
 मणिपूरमण्डपे नीलोत्पलमेघनिभे डादिफान्तदशवर्णान्विते
 दशदलपद्मे लक्ष्मीसहिताय विष्णवे षट्सहस्रजपं समर्पयामि
 नमः । अनाहतमण्डपे तरुणरविनिभे द्वादशवर्णयुते द्वादश-
 दलपद्मे गौरीसहिताय शिवाय अजपाषट्सहस्रजपं समर्प-
 यामि नमः । विशुद्धमण्डपे षोडशदलकर्णिकामध्ये जीवात्मने
 अकारादिअकारान्ते अजपासहस्रसंख्यजपं निवेदयामि नमः ।
 आञ्जामण्डपे त्र्योचन्द्रप्रभे द्विदलपद्मे ह्रस्ववर्णान्विते मायासहित-
 गुरुमूर्त्तये एकसहस्रजपं निवेदयामि नमः । ब्रह्मरन्ध्रमण्डपे
 नानावर्णोज्ज्वले सहस्रशब्दोऽसंख्यपर इति बोध्यम् । उक्तञ्च
 पद्मं कोटिसमन्वितमिति । सहस्रपद्मस्थिताय परमात्मने
 अकारादिचकारान्तसहिताय एकसहस्रजपं निवेदयामि नमः ।
 इति जपं समर्प्य अष्टोत्तरशतसंख्यमजपाजपं कुर्यात् । अका-
 रादिचकारान्ता वर्णां हंस इति शिवशक्तिविन्दुना ब्रह्माणं अ
 इति विसर्गरूपविन्दुभ्यां हरिहरयोरभेदः । सोऽहमित्यभेदः

भावनया ब्रह्मरूपता स्वं स्वं परिभाव्य उक्तः । षट्शताधिकैक-
 विंशतिसहस्रजपेन परदेवतारूपः श्रीपरमेश्वरः प्रीयतामित्येक-
 तारं सङ्ख्यं हंसस्य ध्यानं यथा ॥ आराधयामि मणिसन्निभ-
 मात्मलिङ्गं मायापुरीहृदयपद्मजसन्निविष्टम् । अज्ञानदौविमल-
 चित्तजलावगाहं नित्यं समाधिकुसुमैरपुनर्भवाय ॥ प्रसङ्गाज्ज-
 परहस्यं लिख्यते । पञ्चाशद्वर्णसम्पृत्तेनानुलोम्यप्रातिलोम्येन
 ब्रह्मरूपं मेरुं चकारं परिकल्प्य तथा सह जपं कुर्यादिति
 दोषलेशैर्न बाध्यते । एतेन विश्वमेव हंसमात्मकयोरेकाकारेण
 कानात्मना लोके चिदात्मा उच्यते । अजपाविधानं विना श्रीविद्या-
 दिसकलविद्याया अनधिकारी भवेत् । तदुक्तम् । हसज्ज्ञानविमु-
 ग्धेन कृतमप्यकृतं भवेत् । इति । तद्वृतपद्मकोपराधवमष्टधृतत-
 न्त्रान्तरदक्षिणामूर्त्तिसंहितासप्तमपटलेषु । अजपाधारणं देवि !
 कथयामि तवानघे ! । यस्य विज्ञानमात्रेण परं ब्रह्मैव देशिकः ।
 हंसः पदं परेशानि ! प्रत्यहं प्रजपेन्नरः । मोहरन्ध्रं न जानाति
 मोक्षस्तस्य न विद्यते । श्रीगुरोः कृपया देवि । ज्ञायते जप्यते
 यदा । उच्छ्वासनिश्वासातया तदा वन्धुचयो भवेत् । उच्छ्वासे
 चैव निश्वासे हंस इत्यक्षरद्वयम् । तस्मात् प्राणस्तु हंसात्मा
 आत्माकारेण संस्थितः । नामेरुच्छ्वासनिश्वासात् हृदयाग्नेर्व्यव-
 स्थितिः ॥ अहोरात्रमध्ये ऽजपाजपसंख्यापि तत्रैव । षष्टिश्चासै-
 र्भवेत् प्राणः षट् प्राणा नाडिका मता । षष्टिनाद्या अहोरात्रं
 जपसंख्याक्रमो मतः । एकविंशतिसाहस्रं षट्शताधिकमीश्वरि ! ।
 जपते प्रत्यहं प्राणी सान्द्रानन्दमयीं पराम् । उत्पत्तिश्च जपा-
 रश्मो मृत्युस्तस्य निवेदनम् । अजपानामकारणमपि तत्रैव ।
 विना जपेन देवेशि ! जपो भवति मन्दिणः । अजपेयं ततः
 प्रोक्ता भवपाशनिक्कन्तनी । एवं जपं महेशानि ! प्रत्यहं विनि-
 वेदयेत् । गणेशब्रह्मविष्णुभ्यो हराय परमेश्वरि ! । जीवा-

स्मने क्रमेणैव तथैव परमात्मने । षट् शतानि सहस्राणि सहस्रानि
 तदेव हि । पुनः सहस्रं गुरवे क्रमेण च निवेदयेत् । एवं यथा
 स्थानावस्थितेभ्यो गणेशादिभ्यस्तज्जपसमर्पणमुक्त्वा तत्तत्
 स्थानानां तत्तदवस्थितमाटकार्णानाञ्च रूपमाह तत्रैव ॥ आधारे
 स्वर्णवर्णेऽस्मिन् वादिसान्तानि संस्मरेत् । द्रुतसौवर्णानि तथा
 वर्णानि परमेश्वरि ! । स्वाधिष्ठाने विद्रुमाभे वादिलान्तानि च
 स्मरेत् । विद्युत्पुञ्जप्रभाभाणि सुनीले मणिपूरके । उफान्तादि
 महानीलप्रभाणि च विचिन्तयेत् । पिङ्गवर्णे महावह्निकलिका
 भानि चिन्तयेत् । कादिठान्तासिवर्णानि चतुर्थेऽनाहते प्रिये !
 विशुद्धौ धूम्रवर्णे च रक्तवर्णान् स्वरान् यजेत् । आश्रायां विद्यु
 दाभायां शुभ्री हृत्वी विचिन्तयेत् । कर्पूरद्युतिसंराजसहस्र
 दलनीरजे । नादात्मकं ब्रह्मरन्ध्रं जानीहि परमेश्वरि ! ।
 एतेषु सप्तचक्रेषु स्थितेभ्यः परमेश्वरि ! । जपं निवेदयित्वा तु
 अहोरात्रभवं प्रिये ! । सहजं परमेशानि ! न्यासं कुर्याद्विषण्वः ।
 ऋषिर्हंसो व्यक्तरूपो गायत्रीच्छन्द उच्यते । देवता परमादिसु
 हसोऽहं वीजमुच्यते । सः शक्तिः कीलकं सोऽहं प्रणवस्तु तमेव
 हि । नेत्रस्थलं भवेत् खेतं वर्णञ्च परमेश्वरि ! । तदा तत् सह
 इत्येवं मनोरस्य प्रकीर्तितः । मोक्षार्थे विनियोगः स्यादेवं जानी
 हि पार्वति ! । ततः पङ्कजविन्यासं कुर्याद्देहस्य सिद्धये ।
 सूर्यं सोमं महेशानि ! निरञ्जनमतः परम् । निराभासं चतुर्थं तं
 स्वाहान्ते क्रमतो न्यसेत् । कवचान्तं प्रविन्यस्य ततोऽनन्तपदं
 स्मरेत् ॥ अजपाया द्वैविध्यमुक्तं यथा निस्तत्तरतन्त्रे चतुर्थपटले
 ऽपि ॥ हंसेति प्रकृतिर्ज्ञेया ॐकारः प्रकृतेर्गुणः । हृद्गारेण
 वह्निर्याति सकारेण विद्येत् पुनः । हंसेति परमं मन्त्रं जीवो
 जपति सर्वदा । षट् शतानि दिवारात्रौ सहस्राण्येकविंशतिः ।
 अजपा नाम गायत्री योगिनां मोक्षदायिनी । अजपा द्विविधा

देवि ! व्यक्ता गुप्ता क्रमेण च । व्यक्ता च द्विविधा प्रोक्ता शब्द-
ज्योतिःस्वरूपिणी । ज्योतीरूपा च सा देवो हृदि स्थाने प्रति-
ष्ठिता । ठकाररूपा गुप्ता च शिवशक्तिः प्रकीर्तिता । चन्द्रवोजं
ठकारस्तु वीप्सितः स्वर उच्यते । अजपार्थमयी गुप्ता वज्रिजाया
प्रकीर्तिता । अस्याः सङ्कल्पमात्रेण पुरश्चरणमुच्यते । इति
खेष्टदेवतागुरुकुण्डलिनीध्यानेन परिपूतमनःकायश्चिन्तयेद्
यथा । राघवभट्टदृष्टम् ॥ अहं देवो न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाहं
न शोकभाक् । सच्चिदानन्दरूपोऽहं नित्यमुक्तस्वभाववान् । गुरु-
देवात्मनामैक्यं भावयित्वा तु प्रार्थयेत् ॥ भावनाप्रकारस्तु धर्म-
काण्डे दर्शितः । त्रैलोक्यचैतन्यमयाधिदेव ! श्रीनाथ ! विष्णो !
भवदाज्ञयेव । प्रातः समुत्थाय तव प्रियार्थं संसारयात्रामनु-
वर्त्तयिष्ये । जानामि धर्मं न च मे प्रवृत्तिः जानाम्यधर्मं न च मे
निवृत्तिः । केनापि देवेन हृदि स्थितेन यद्यानियुक्तोऽस्मि तथा
करोमि ॥ अत्र श्रीनाथविष्णो इति शैवादावूहः कार्यः । अतएव
शाक्तानन्दतरङ्गिण्यां पञ्चमोक्तासे । त्रैलोक्यचैतन्यमयेश्वरेशि !
श्रीपार्वति ! त्वश्चरणान्नयेव । इति शक्तिविषये अहंमुक्तम् इति
प्रार्थनामन्त्रः ॥ तत उत्थाय भूमिनतिं कृत्वा वामपदपुरःसरं
मूत्रपुरीषे कुर्यात्तदुक्तं तत्रैव । एवं सच्चिन्त्य मनसा गृह्णा-
द्विर्गत्य संयतः । आचम्य प्रयतो मन्त्री दन्तधावनमाचरेत् ।
प्रयत इत्यनेन मूत्रपुरीषोत्सर्गान्तशुद्ध इति सूचितम् । तथाच ।
महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमोक्तासे ॥ नमस्तस्य वह्निर्गच्छेद्दामपाद-
पुरःसरम् । त्यक्त्वा मूत्रपुरोपञ्च दन्तधावनमाचरेत् । गन्धर्व-
तन्त्रे पञ्चमपटले ॥ सर्वमङ्गलसम्पन्नो वह्निर्निर्गत्य साधकः । त्यक्त्वा
मूत्रपुरीषे तु दन्तधावनमाचरेत् । दन्तकाष्ठमखादित्वा पूजयेद्
यस्तु देवताम् । सा पूजा विफला देवि ! मृते तु नरकं व्रजेत् ।
दक्षिणामूर्त्तौ ॥ क्लीमात्मकं कामदेवं सर्वजनमयालिखेत् ।

प्रियाय हृदयान्तोऽयं मनुर्दन्तविशुद्धये । चतुर्दशाक्षरैर्वक्त्रं
 चालयेत् सिद्धिद्वैतवे ॥ मन्त्रतन्त्रप्रकाशे ॥ विधायवश्यकं शौच-
 माचमं दन्तधावनम् । सुखप्रचालनादीनि कृत्वा स्नान समा-
 चरेत् ॥ पदार्थदर्शने ॥ ब्राह्मणं सुहृत्ते उच्यते करपादौ विशो-
 धयेत् । सुखं प्रख्यात्य देवेशि ! नासारन्ध्रद्वयं तथा । नेत्राञ्जन
 विधायैव शुद्धस्थानं समाश्रयेत् । नेत्राञ्जनमकृत्वा तु यः पश्येत्
 सौरमण्डलम् । जन्मार्जितफलं नश्चेत् का कथा तस्य दुर्मतेः ।
 इति निन्दार्थवादो हरिद्वारादावावश्यकत्वप्रतिपादको यस्मिन्
 देशे इत्याद्युक्तवचनादन्यत्र काम्यत्वज्ञापक इति । स्मृत्युक्तविधा-
 नेन शौचादिकं देहशुद्धिश्च विधाय रात्रिवासः परित्यज्य वासो
 ऽन्तर परिधाय मन्त्रस्नानं कृत्वा देवगृहमागत्य सम्राज्जनोप-
 लेपादिं कृत्वा देवस्य निर्मात्यमपसार्यै पूर्वदिनावशिष्टपश्चादि-
 नाभ्यर्च्य नमस्कुर्व्यात् । अन्यथा दोषः । यदाहुः ॥ तृपार्त्तान्तः
 पशुर्वहः कन्यका च रजस्वला । देवता च सनिर्मात्या इति
 पुण्यं सुराकृतम् । मन्त्रतन्त्रप्रकाशे ॥ स्मृत्युक्तेन विधानेन
 सम्यक् शौचं विधाय च । प्रचाल्य पादावाचस्य कृत्वा न्यास
 यतात्मवान् । प्रविश्य देवतास्थानं निर्मात्यमपकृष्य च । दद्याद्
 गुण्याञ्जलिं विद्वानर्घ्यपाद्ये तथैव च । सुखप्रचालनं दद्याद्
 दद्याद्द्वै दन्तधावनम् । दद्यादाचमनीयञ्च दद्याद्वासोऽमल
 शुभम् ॥ सम्राज्जनन्तु योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे नवमपटले ॥
 सम्राज्जनं प्रवक्ष्यामि तत् शृणुष्व वरानने ! । यां गतिं पुरुषा
 यान्ति स्त्रियो वा कर्मनिश्चिताः । यावद्भूलिनिःसृताश्च भूमि-
 सम्राज्जने प्रिये ! । तावद्वर्षसहस्राणि सप्तद्वीपे महेश्वर इति ।
 विधिनिषेधद्रव्यमपि तत्रैव ॥ न काष्ठेन न पत्रेण न कुशेन
 कदाचन । वस्त्रेण तृणगुच्छेन वीरणेन नलेन च । मार्जये-
 द्वर्जयेद् गुच्छं कुशकाशाञ्च वर्जयेत् । इति देवगृहसम्राज्जनम् ।

उपलेपनमपि तत्रैव ॥ मृत्तोमयेन वै भूमेः क्रियते लेपनं
 प्रिये ! । एकेनैवोपलेपेन स योन्धां नैव जायते । स्नात्वावलेपने
 देवि ! सलिलं यो ददाति च । तस्य पुण्यं महाभागे ! शृणु
 तत्त्वेन सुन्दरि ! । यावन्ति जलविन्दूनि लिप्यमानस्य सुन्दरि ! ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते । मृत्तोयैः प्रोक्षणं कुर्यात्-
 देवस्य च विलेपनम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो वारुणं लोकमश्नुते ।
 इत्युपलेपनम् । ततः स्तवनमात्रेण नमस्कुर्याद् यथा विश्व-
 सारतन्त्रे तृतीयपटले ॥ ईश्वर उवाच ॥ प्रातरैव समुत्थाय
 हस्तपादौ विशुध्य च । उत्तराभिमुखीभूय कुर्याद्भक्त्या गुरो-
 र्नतिम् । मनसा वचसा वापि कायेन च विशेषतः । क्षेत्रेशं
 वास्तुराजञ्च विघ्नराजं ततः परम् । दुर्गां विनायकं शम्भुं
 भैरवं चटुकान्चितम् । ब्रह्माणं नैर्ऋतिञ्चैव चक्रपाणि नम्रेत्
 सदा । विघ्नेभ्यो विघ्ननाथेभ्य ऋषिभ्योऽपि नमेत्ततः । देवेभ्यो
 वेदशास्त्रेभ्यो वेदार्थेभ्यश्च वै नमः । रामायणेभ्यो भागवतेभ्यः
 पुराणेभ्यः सदा प्रिये ! । ब्राह्मणेभ्यो गुरुभ्यश्च योगिनीभ्यो
 विशेषतः । यतिभ्यो मनुवंशेभ्यो मनुष्येभ्यो नमेत् सदा । वृक्षेभ्य
 ओषधिभ्यश्च लतागुल्मेभ्य एव च । कुलाचलेभ्यो दिग्भ्यश्च
 दिक्पालेभ्यो नमो नमः । सहिताभ्यः शिवेभ्यश्च रुद्रेभ्योऽपि
 नमो नमः । योगेभ्यः करणेभ्यश्च तिथिभ्यस्तेभ्य एव च ।
 दिवसेभ्यश्च पक्षेभ्यः सर्वकालेभ्य एव च । योगिनीभ्योऽपि
 कालेभ्यः प्रणमेत् सर्वकालतः । क्षणेभ्यो निमिषेभ्यश्च कर्मभ्यः
 कारणेभ्यश्च । पीठेभ्यः सागरैभ्यश्च तीर्थेभ्योऽपि नमो नमः ।
 नदीभ्यः कर्मयोगेभ्यो मन्त्रेभ्यः प्रणमेत् पुरा । वृक्षेभ्य ओषधि-
 भ्यश्च लतागुल्मेभ्य एव च । कृत्रिमाकृत्रिमेभ्यश्च हृद्देभ्यः
 प्रणमेत् सदा । जीवेभ्यः सर्वभावेभ्यो रसेभ्योऽपि विशेषतः ।
 पुष्पेभ्यश्च प्रणम्याथ चागमेभ्यो नमेत्ततः । भाष्येभ्यश्चार्थशास्त्रेभ्य

आख्यानेभ्यो नमेत् सदा । अस्त्रेभ्यः सर्वशास्त्रेभ्यो मातृषा-
 भ्यश्च पार्वति ! । पुरुषेभ्यश्च शक्तिभ्यो धर्मशास्त्रेभ्य एव च ।
 भूतेभ्यः पञ्चभूतेभ्यो महाभूतेभ्य एव च । ज्योतिर्भ्यो ज्योतिष-
 भ्यश्च आचार्येभ्यश्च पार्वति ! । श्रुतिभ्यश्च प्रणम्याथ ऋतु-
 प्रणमेत् सदा । वर्णेभ्यो वर्णशक्तिभ्यः कलाभ्यः प्रणमेत् सदा ।
 सत्रह्यविष्णुरुद्रेभ्यो मुद्राभ्यः प्रणमेत् सदा । स्थानेभ्यः स्नान-
 देवेभ्यः सर्वकालात्मने नमः । विघ्नेभ्यः कालपीठेभ्यो योगिनी-
 गणपालिके ! । भैरवेभ्यस्तत्पत्नीभ्यो मातृमण्डलचक्रके । रत्ने-
 भ्यश्च स्त्ररेभ्यश्च देवीप्रीतिकरेष्वपि । एवं प्रणम्य देवेशि ! ध्याते
 देवीं विचक्षणः । प्रान्तरे वा श्मशने वा शून्यावासे तथा गृहे ।
 अहेतभावनां कुर्याद् ब्रह्माण्डसदृशीं तनुम् । आधारशक्तिं
 सञ्चिन्त्य पङ्कजद्वयधारिणीम् । तन्मूर्द्धि चिन्तयेद्देवि ! कूर्म-
 रूपं जनार्दनम् । नीलमेघनिभं देवं सर्वतत्त्वसमन्वितम् ।
 तस्य पृष्ठे स्थितं देवमनन्तं चिन्तयेद्विया । सहस्रफलसंयुक्तं
 शुद्धस्फटिकसन्निभम् । ककुदंशे हलं ध्यायेन्मुद्गरं वामपार्श्वके ।
 एककुण्डलरत्नेन भूषणेनातिभूषितम् । एकचक्रस्य उपरि
 पृथिवीं चिन्तयेद्विया । यथा पृथिव्याः सिद्धयर्थं तथेमां चिन्तयेत्
 सुधीः । कृष्णवर्णां शुकव्रीहिभुजयुग्मेन भूषिताम् । तत्रापि
 मण्डपं ध्यायेन्ननसा मणिभूषितम् । तत्र कल्पतरुं ध्यायेत्
 सर्ववाञ्छाफलप्रदम् । तदधःस्थं चिन्तयेच्च स्वर्णसिंहासनं महत् ।
 तत्र सञ्चिन्तयेद्देवीं हृत्पद्मस्यां सुरेश्वरीम् ॥ इति क्षिप्रमस्ताया
 विशेषः । यद्यपि सुरीक्रमस्तव एव फलमुक्तं न तु क्षिप्र-
 मस्तादीनां तथाप्येवात्र निर्णीतः शास्त्रार्थो बाधकमन्तरेणाश्व-
 वापि तथेति न्यायात् सर्वत्र क्रमस्तवे तत्फलसुखेयम् । अन्यथा
 क्रमस्तवस्थानित्यत्वप्रसङ्गः स्यादिष्टापत्तिरिति चेन्न । प्राचीन-
 निबन्धुभिरलिखितस्य तच्छब्देति । दक्षिणकाल्यास्तु ॥ ब्राह्मेर

हृत्ते उत्याय हस्तपादौ विगुध्य च । पूर्वोक्तञ्च गुरुध्यानं
 र्यात् साधकसत्तमः । प्रणम्य विधिवद्देवीं ध्यायेत्तां वे सना-
 नौम् । अष्टोत्तरसहस्रं हि जपित्वा विधिनामुना । क्रमस्तवं
 ठिन्नित्यं विधितानेन देशिकः । ॐ नमो गुरुभ्यो देवेभ्यस्तथा
 रतराय च ॥ परापरेभ्यस्तद्वच्च तथा परात्पराय च । चैत्र-
 गालं नमस्कृत्य द्वारदेवान् विधानतः । लक्ष्मीं सरस्वतीं दुर्गां
 ङ्गां गोदावरीं तथा । भोगवतीं नमस्कृत्य वास्तुदेवान्रमेत्तदा ।
 वेधराजञ्च वास्वीशं चैत्रेशं प्रणमाम्यहम् । नैऋतञ्चैव ब्रह्माणं
 ब्रह्मकर्मात्मकं प्रिये ! । विज्ञान् प्रणम्य विधिना तान् देवांश्च
 नमेत्ततः । आधारशक्तिं ता नत्वा पङ्कजद्वयधारिणीम् । नील-
 वर्णां महामायां द्वादशाक्षररूपिणीम् । ततो धर्मगणैः सेव्यां
 नां देवीं शक्तिरूपिणीम् । नीलवर्णं महाकायं कूर्मं हिमाद्रि-
 मंस्थितम् । सर्वशक्तितनुं विष्णुं कूर्माकारं नमाम्यहम् । तस्य
 पृष्ठे स्थितं देवमनन्तं तं नमाम्यहम् । सहस्रफणसंयुक्तं सर्पा-
 कारं हरिं नमः । हिमाद्रिसदृशं विष्णुं एकदण्डधरं विभुम् ।
 फणासहस्रेर्मणिभिर्मूपितं तं नमाम्यहम् । तस्य कुचगतं ध्याये-
 त्त्वाङ्गलञ्चाशुभावहम् । मुद्गरं वामभागे च तत्रैकादशसंयुतम् ।
 तस्य मूर्द्ध्नि स्थितं ध्यायेद्द्वाराहं विष्णुमव्ययम् । एकदन्तं महा-
 कायं कालमेघसमप्रभम् । तस्य दन्ते सदा ध्यायेत् पृथिवीं
 पद्मपायिनीम् । नीलवर्णां महादेवीं शालिशूकविभूषिताम् ।
 अणिमादिगुणैर्युक्तां सर्वतत्त्वविभूषिताम् । तस्या मूर्द्ध्नि सदा
 ध्यायेत् समुद्रान् रत्नसंयुतान् । नानापर्वतसंयुक्तां पृथिवीं
 चिन्तयेद्दिया । पर्वताचिन्तयेत्तस्यां सर्वत्र कुलभूषितान् । दिग्ग-
 जेभ्यो नमस्कृत्य योगेभ्यः प्रणमेत् सदा । सुनीन्द्रेभ्य ऋषिभ्यश्च
 योगशास्त्रधराय च । शाक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यश्च शैवेभ्यः प्रणमेत्
 सदा । यन्त्रेभ्यो मन्त्रदेवेभ्यः सर्वशास्त्रपराय च । चन्द्राय

चन्द्रवंशीभ्यः सूर्यवंशीभ्य एव च । मनुवंशमनुष्येभ्यः पञ्चभूतेभ्य
 एव च । महाभूतेभ्यो भूतेभ्यः कलाभ्यः प्रणमेत् सदा । रसेभ्यो
 ऽपि नमस्कृत्य गन्धेभ्यः प्रणमेत् सदा । पुष्पेभ्यः पुष्पहासेभ्यो
 गन्धर्वेभ्यो नमो नमः । यज्ञेभ्यो भूतवर्गेभ्यः प्रेतेभ्यः सर्वकर्मभ्यः ।
 शब्दब्रह्मस्वरूपेभ्यः प्रणमामि सदा प्रिये ! । रुद्रेभ्यो रुद्रवंशीभ्यो
 भैरवेभ्यो नमो नमः । लिङ्गेभ्यो लिङ्गदेव्यो वेदशास्त्रेभ्य एव
 च । वेदेभ्योऽपि च शास्त्रेभ्यस्तेभ्यो नित्यं नमो नमः । स्वार-
 रेभ्यो नमस्कृत्य ऋषिभ्यः प्रणमेत् सदा । प्रणमामि सदावर्षेभ्यो
 वेशेभ्योऽपि नमो नमः । मन्त्रेभ्योऽपि नमस्कृत्य मन्त्रार्थेभ्यो
 नमो नमः । पूजोपकरणेभ्यश्च ब्राह्मणेभ्यो नमो नमः । योगि-
 नीभ्यो नमस्कृत्य शक्तिभ्योऽपि नमो नमः । रत्नेभ्योऽपि नम-
 स्कृत्य नदीभ्यः प्रणमेत् सदा । पीठेभ्योऽपि नमस्कृत्य मातृभ्यः
 प्रणमेत् सदा । अत्रेभ्योऽपि नमस्कृत्य इन्द्रेभ्योऽपि नमो
 नमः । क्षेत्रेभ्योऽपि नमस्कृत्य क्षेत्रपालेभ्य एव च । कुला-
 चलेभ्यो नत्वा तु प्रादुर्भावेभ्य एव च । उक्तानुक्तञ्च यत्
 किञ्चित्तेभ्यो नित्यं नमो नमः । ॐ नमामि कालिका देवीं
 कलिकल्पप्रनाशिनीम् । नमामि शम्भुपत्नीञ्च नमामि भक्त-
 सुन्दरीम् । आद्यां देवीं नमस्कृत्य नमस्कृत्य लोकोन्मोहिनीम् ।
 नमामि सत्यसङ्कल्पां सर्वपर्वतवासिनीम् । पार्वतीञ्च नमस्कृत्य
 नमो नित्यं नगात्मजे ! । मातस्त्वदीयचरणं शरणं सुराणां
 ध्यानास्यदैर्दिशति वाञ्छितवाञ्छनीयम् । येषां हृदि स्फुरति
 तच्चरणारविन्दं धन्यास्त एव नियतं सुरलोकपूज्याः । गन्धे-
 शुभैः कुङ्कुमपङ्कलेपैर्मातस्त्वदीयं चरणं हि भक्ताः । स्मरन्ति
 शृण्वन्ति लुठन्ति धीरास्तेषां जरा नैव भवेद्भवानि ! । तवाङ्घ्रि-
 पद्मं शरणं सुराणां परापरा त्वं परमा प्रकृष्टिः । दिने दिने देवि !
 भवेत् करस्थः किमन्यमुच्चैः कथयन्ति सन्तः । कवीन्द्राणां दर्प

रकमलशोभापरिचितं विधुन्वज्जङ्घा मे सकलगणमेतन्निरि-
 ति ! । अतस्त्वत्पादाब्जं जननि ! सततं चेतसि मम हितं नारो-
 त्तं प्रणिहितपदं शाङ्करमपि । ये ते दरिद्राः सततं हि मात-
 त्वदीयपादं मनसा नमन्ति । देवासुराः सिद्धवराश्च सर्वे तव
 सादात् सततं लुठन्ति ॥ हरिस्त्वत्पादाब्जं निखिलजगतां भूति-
 भवत् शिवो ध्यात्वा ध्यात्वा किमपि परमं तत्परतरम् । प्रजानां
 धोऽयं तदनु जगतां सृष्टिविहितं किमन्यत्ते मातस्तव चरण-
 मस्य फलता ॥ इन्द्रः सुराणां शरणं शरण्ये ! प्रजापतिः काश्यप
 व नान्यः । वरः पतिर्विष्णुभवः परेशि ! त्वदीयपादाब्जफलं
 मस्तम् ॥ त्वदीयनाभीनवपल्लवे वा नवाङ्कुरैर्लोमवरैः प्रफुल्लम् ।
 दा वरेण्ये ! शरणं विधेहि किंवापरं चित्तवरैर्विभाव्यम् ।
 त्वदीयपादार्चितवस्तुसम्भवः सुरासुरैः पूज्यमवाप शम्भुः । त्वदीय-
 दात्तनतत्परो हरिः सुदर्शनाधोऽखरतामुपालभत् । धरित्री
 न्धरूपेण रसेन च जलं धृतम् । तेजो वह्निस्वरूपेण प्रणवे
 र्द्वारूपधृक् । 'सुखं चन्द्राकारं त्रिभुवनपदे' यामसहितं त्रिनेत्रं
 ते मातः ! परिहरति यः स्यात् स तु पशुः । न सिद्धिस्तस्य स्यात्
 सुरतसततं विश्वमखिलं कटाचैस्ते मातः ! सफलपदपद्मं स
 लभते ॥ क्रतुस्त्वं 'हृदिस्त्वं स्वधा त्वं सुरारिः पुरा त्वं परा त्वं सदा-
 यीर्मुंरारिः । हरस्त्वं हरिस्त्वं शिवस्त्वं शिवानां गतिस्त्वं
 गतिस्त्वं गतिस्त्वं भवानि ! ॥ नवाहं नवा त्वं नवा वा क्रियाया
 वरस्त्वं चरुस्त्वं शरण्यं धरायाः । नदस्त्वं नदी त्वं गतिस्त्वं
 निधीनां सुतस्त्वं सुता त्वं पिता त्वं गृहिणाम् ॥ त्वदीयमुण्डाख्य
 भवानि ! 'मालां विधाय चित्ते भवपद्मजादयः । सुराधिपत्वं लभते
 मुनीन्द्रः शरण्यमेतत् किमपीह चान्यत् । नरस्य मुण्डश्च तथा
 हि खड्गं भुजङ्गये चे मनसा जपन्ति । सत्येतरे देवि ! वराभयश्च
 भवन्ति ते सिद्धजना सुनोन्द्राः । शिवोपरि त्वां हृदये निधाय

जपन्ति विद्यां हृदये कदाचित् । सदा भवेत् काव्यरसस्य वेत्ता
 अन्ते पदद्वन्द्वमुपाश्रयेत् ॥ दिगम्बरीं त्वां मनसा विचिन्तय
 जपेत् पराख्यां जगतां जनीति । जपेत्पराख्यां जगतां मति
 किंवा पराख्याशरणं भवामः । शिवाविरावैः परिवेष्टिता
 त्वां निधाय चित्ते सततं जपन्ति । भवेय देवेशि ! परा-
 परादिनिरीशतां देवि ! परा वदन्ति ॥ त्वदीयशृङ्गारसं
 निधाय जपन्ति मन्त्रं यदि वेदमुख्याः । भवन्ति ते देवि । जना-
 पवादं कविः कवीनामपि चाग्रजन्मा ॥ विकीर्णवेशां मनसा
 निधाय जपन्ति विद्यां चकितं कदाचित् । सुधाधिपत्वं लभते
 नरः स किमस्ति भूम्यां शृणु कालकालि ! ॥ त्वदीयवीजत्रयमा-
 तरेतज्जपन्ति सिद्धास्तु विमुक्तिहेतोः । तदेव मातस्तव पादप-
 द्भगा भवन्ति सिद्धिश्च दिनत्रयेऽपि ॥ त्वदीयकूर्चद्वयजापकत्वात्
 सुरासुरेभ्योऽपि भवेच्च वर्णः । धनित्वपाण्डित्यमयन्ति सर्वे विं-
 वा परां देवि ! परापराख्या ॥ त्वदीयलज्जाद्वयजापकत्वाद्भवेच्च वि-
 शानि ! चतुर्थसिद्धिः । त्वदीयसत्सिद्धिवरप्रसादात्तवाधिपत्वं
 लभते नरेशः ॥ ततः स्वनाम्नः शृणु मातरेतत् फलं चतुर्वर्गं वदन्ति
 सन्तः । वीजत्रयं वै पुनरप्युपास्य सुराधिपत्वं लभते सुगीश्वरः ।
 पुनस्तथा कूर्चयुगं जपन्ति नमन्ति सिद्धा नरसिंहरूपाः । ततो-
 ऽपि लज्जाद्वयजापकत्वाद्गमन्ति सिद्धिं मनसो जनास्ते । पद-
 पदं क्षिप्य विभा विभावसोस्वन्मन्त्रमुच्चारमिदं वदन्ति ॥ शिप-
 श्वारे चक्रे जननि ! सततं सिद्धिसद्धितां विचिन्तय सच्चिदानन्दं
 परमममृतं दक्षिणपदम् । सदा कालीं ध्यात्वा विधिर्विद्विता-
 पूजापरिकरा विद्येपाख्यानं ते न खलु भवभङ्गाभयपदः ॥ त्वं
 श्रीस्वमीश्वरी काली त्वं श्रीस्वश्च करालिका । लज्जा लक्ष्मीः
 सती गौरी नित्याचिन्त्या चित्तिः क्रिया ॥ परा प्राद्या पराख्या
 च परमा परमा वसुः । प्रकृत्याद्यैश्चित्ते प्रचयपदपदैः पदयुतैः

सदा जप्त्वा स्तुत्वा जपति हृदि मन्त्रं मनुविदा । न तेषां संसारे
 विभवपरिभङ्गप्रमथने क्षणं चित्तं देवि ! प्रभवति विरुद्धे
 परिकरम् ॥ तद्यस्त्रिंशैः श्लोकैर्यदि जपति मन्त्रं स्तुवति च नमस्त्रै-
 तानेतान् परममृतकल्पं सुरवरम् । भवेत् सिद्धिः शुद्धौ जगति
 शिरसा त्वत्पदयुगं प्रणम्य प्राकाम्यं वरसुरजनैः पूज्यविततिम् ॥
 इति विश्वसारतन्त्रे दक्षिणकालिकाक्रमस्तोत्रं नाम चतुर्थः
 पटलः ॥

यासां यासां क्रमस्तोत्रं तासां तासां दक्षिणाप्रकृतिकत्वेनाप-
 वादविषयम् परित्यज्योत्सर्गस्य प्रवृत्तित्वात् दक्षिणकालिका-
 क्रमस्तोत्रपाठेनैव तत्फलनिर्वाहः । सम्प्रति गुह्यकाल्या अपि
 विशेष उक्तस्तत्रैव पष्ठपटले तत्कवचात् परम् ॥ क्रमस्तवं प्रव-
 द्यामि शृणुष्व कमलानने ! । ब्राह्मेण मुहूर्ते उत्थाय गुरुदेवान्न-
 मेत् सदा । वारुणोमुखमाश्रित्य नमस्कुर्व्यादुपर्यधः । गुरुभ्यो-
 ऽपि नमो नित्यं नमस्तत्पादुकाय च । परं परेभ्यश्च परापरैभ्यः
 परात्परेभ्योऽपि नमोऽस्तु ते च । आधारशक्तिं नमस्कृत्य कुलाच-
 लान्नमस्कुर्व्यात् । धर्मकर्मणे नमस्कृत्य कूर्मीराजाय वै नमः ।
 अनन्ताय नमो नित्यं वराहाय नमो नमः । पृथिव्यै च नमो
 नित्यं कुलाचलेभ्यो नमो नमः । समुद्रेभ्यो नमो नित्यं सरत्नै-
 रमृतैर्जलैः । कुलवृक्षेभ्यो नमो नित्यं कल्पवृक्षेभ्यो नमो नमः ।
 स्वर्णसिंहासनेभ्यश्च मणिवेद्यै नमो नमः । चतुर्दिशि नमस्कुर्व्यात्
 सर्वदेवान् नमस्ततः । वेदेभ्योऽपि नमो नित्यं वेदार्थेभ्यो नमो
 नेमः । शाखाभ्यस्तस्य वै नित्यं तत्पादेभ्यो नमो नमः । तद्व-
 र्णैर्भ्यो नमो नित्यं वर्णार्थेभ्यो नमो नमः । असंस्कारपदेभ्यश्च
 नमो वै परमात्मने । विद्याभ्योऽपि नमो नित्यमविद्याभ्यो
 नमो नमः । शास्त्रेभ्योऽपि नमो नित्यमशास्त्रेभ्यो नमो नमः ।
 उर्म्योऽपि नमो नित्यमधर्मैभ्यो नमो नमः । भागवतेभ्यो नमो

नित्यं विद्याभ्योऽपि नमो नमः । श्रुतिभ्योऽपि नमो नित्यं श्रु-
 र्थेभ्यो नमो नमः । श्रीरामभागवतेभ्यश्च दण्डवत् प्रणमः
 सदा । भागवतेभ्यो नमो नित्यं भागवतार्थेभ्यो नमो नमः ।
 तत्त्वार्थेभ्यो नमो नित्यं तत्त्वेभ्योऽपि नमो नमः । योगीभ्यो-
 ऽपि नमो नित्यं योगार्थेभ्यो नमो नमः । संहिताभ्यो नमो
 नित्यं तदर्थेभ्यो नमो नमः । माटकाभ्यो नमो नित्यं तदर्थेभ्यो
 नमो नमः । कलाभ्योऽपि नमो नित्यं शक्तिभ्योऽपि नमो
 नमः । स्वरेभ्योऽपि नमो नित्यं रागीभ्योऽपि नमो नमः । रागि-
 णीभ्यो नमो नित्यं तदर्थेभ्यो नमो नमः । अस्त्रेभ्योऽपि नमो
 नित्यं शस्त्रेभ्योऽपि नमो नमः । जीवेभ्योऽपि नमो नित्यं वीजे-
 भ्योऽपि नमो नमः । भूचरेभ्यो नमो नित्यं खेचरेभ्यो नमो
 नमः । योगीभ्योऽपि नमो नित्यं करणेभ्यो नमो नमः । मुह-
 र्त्तंभ्यो नमो नित्यं यामेभ्योऽपि नमो नमः । ऋतुभ्योऽपि नमो
 नित्यं वत्सरेभ्यो नमो नमः । डाकिनीभ्यो नमो नित्यं हृद्रे-
 भ्योऽपि नमो नमः । भूतेभ्योऽपि नमो नित्यं प्रेतेभ्योऽपि नमो
 नमः । यत्त्वेभ्योऽपि नमो नित्यं विघ्नेभ्योऽपि नमो नमः ।
 भूतेभ्योऽपि नमो नित्यं महाभूतेभ्यो नमो नमः । आचार्येभ्यो
 नमो नित्यं शङ्करेभ्यो नमो नमः । वैष्णवेभ्यो नमो नित्यं ये च
 मायाविमोहिताः । मायायै प्रणमन्नित्यं तत्त्वेभ्योऽपि नमो
 नमः । शरोरिभ्यो नमो नित्यं व्यापकेभ्यो नमो नमः । मन्त्रेभ्यो-
 ऽपि नमो नित्यं यन्त्रार्थेभ्यो नमो नमः । नमो वर्षाक्षिणी-
 भ्यश्च देवताभ्यो नमो नमः । तत्पदेभ्यो नमो नित्यं सत्पदेभ्यो
 नमो नमः । भावनाभ्यो नमो नित्यं भावशास्त्रेभ्यो नमो नमः ।
 स्तवेभ्यः कवचेभ्यश्च नामभ्योऽपि नमो नमः । आगमेभ्यो नमो
 नित्यं तदर्थेभ्यो नमो नमः । तत्क्रियाभ्यो नमो नित्यं श्रीठ-
 शास्त्रेति कीर्त्तते । इतिभ्योऽपि नमो नित्यं गन्धेभ्योऽपि नमो

तमः । पीठेभ्योऽपि नमो नित्यं तत्स्थेभ्योऽपि नमो नमः ।
 ऋत्वेभ्योऽपि नमो नित्यं राजसेभ्यो नमो नमः । तामसेभ्यो
 ऋमो नित्यं गुणेभ्योऽपि नमो नमः । सर्वविद्यावतारेभ्यः सिद्धे-
 ष्योऽपि नमो नमः । आनन्दकन्दाय नमस्कृत्य कन्दनाय नमो
 नमः । सर्वतत्त्वात्मकमलाय प्रकृतिपत्रेभ्य एव च । सिद्धपीठाय
 सत्त्वस्य शवरूपशिवाय च । त्रिपञ्चाराय चक्राय नमो नित्यं
 नमो नमः । तत्रस्थायै कालिकायै गुह्यायै कामरूपिण्यै । गुरु-
 कुलादिशक्तिभ्यः कालिकायै नमो नमः । नमो नमो नमस्ते-
 ऽस्तु परापराभ्यो नमो नमः । विशालनेत्रां सुरसङ्घवन्दितां सुरा-
 सुराभ्यर्चितापादपद्माम् । नृसुण्डमालाकलिताशताङ्गैः परावरे
 ते प्रभवन्ति सिद्धाः ॥ स्थूलेति केचित् प्रवदन्ति सिद्धाः सूक्ष्मेति
 केचिन्मुनयो वदन्ति । तामम्बिकां नौमि विशालनेत्रसुमङ्गल
 धेहि मदीयटेहे ॥ त्वदीयपादाभ्युजमेवमेतत् निषेव्य सिद्धाः
 प्रभवं प्रयान्ति । मातस्तवायं पापात् सर्वशोकदुःखाञ्जगल्लन-
 रस्ये । ये त्वा ध्यायेयुर्मनसि विधानाः सर्वे ते सकलफलाः ॥
 इति विश्वसारतन्त्रे गुह्यकाल्याः क्रमस्तवो नाम षष्ठपटले ॥

अथ त्रिपुरासुन्दर्याः क्रमस्तवः षष्ठमपटले ॥ क्रमस्तव
 प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने ।। ॐ गुरुभ्यो नमो नित्यं परा-
 त्परतराय च । परापरेभ्यः परेभ्यश्च नमो नित्यं नमो नमः ।
 गोभ्यो नमो ब्राह्मणेभ्यो ब्रह्मपुत्रेभ्यो वै नमः । मुनिभ्यो मुनि-
 पत्नीभ्यो मुनिपुत्रेभ्यो वै नमः । दिग्भ्यो नमो दिक्पतिभ्यो
 दिग्स्वरेभ्यश्च वै नमः । भ्रमणेभ्यो नमो नित्यं रसनाभ्यश्च वै
 नमः । वेदेभ्यो वेदशास्त्रेभ्यो वेदार्थेभ्यो नमो नमः । भागवतेभ्यो
 नमो नित्यं श्रीभागवतेभ्यो नमो नमः । श्रीरामभागवतेभ्यो
 नमो नित्यं भागवतेभ्यो नमो नमः । तीर्थेभ्यः पर्वतेभ्यश्च पीठेभ्यः
 सततं नमः । योगिभ्यो योगिनीभ्यश्च योगादिभ्यश्च वै नमः ।

ध्यानेभ्यो मन्त्रवर्णभ्यो मातृकाभ्यो नमो नमः । आचार्य्येभ्यो
 नमो नित्यं भैरवेभ्यो नमो नमः । रुद्रिभ्यो रुद्रपत्नीभ्यो गन्धर्वेभ्यो
 नमो नमः । किन्नरेभ्यः पिशाचेभ्यः कुष्माण्डेभ्यो नमो नमः ।
 अवतारेभ्यो मूर्तिभ्य आदित्येभ्यो नमो नमः । नमः संवत्सरे-
 भ्यश्च दिवसेभ्यो नमो नमः । नचत्रयहयोगेभ्यः करणेभ्यश्च वै
 नमः । तिथिभ्यः सर्वकालेभ्य ऋतुभ्योऽपि नमो नमः ।
 ककाराद्यैर्महादेव्यै कालिकायै नमो नमः । एकारस्थां महादेवीं
 सर्वाधारस्वरूपिणीम् । ईकारस्थां महादेवीं रतिं कामाङ्गसुन्द-
 रीम् । लकारस्थामहादेव्यै इन्द्राण्यै सर्वसिद्धये । हकारस्थ-
 महादेव्यै शिवायै सर्वतो नमः । एतैर्वर्णमहामाया पातु मां
 सुन्दरो शुभा । सकारस्था महामाया सावित्री पातु मां सदा ।
 शिवा मां पातु देवेशी हकाराद्या सुरेश्वरी । शिवानी सर्वदा
 पातु हकारस्था महीदया । वकारस्था महादेवी पातु मां काम-
 दायिनी । लकारस्था मङ्गादेवी इन्द्राणो पातु सर्वदा । सर्वाङ्गं
 पातु मां देवी सर्वाणी सर्वसुन्दरी । एतैर्वर्णमहामाया पातु मा
 सुन्दरी सदा । ककारस्था महामाया ब्रह्माणी पातु मां सदा ।
 हकारस्था शिवा पातु सर्वत्र शिवदूतिका । ककारस्था शिवा
 पातु हकारस्था सुरेश्वरी । सकारस्था सदा पातु सावित्री शर्म-
 दायिनी । लकारस्था महादेवी लक्ष्मीमां सर्वदावतु । भुव-
 नेशी सदा पातु सर्वाङ्गे भवसुन्दरी । अनन्ता सर्वदा पातु
 अकारस्था सुरेश्वरी । अकाराद्या सदा पातु शिवदूती सुरे-
 श्वरी । सकारस्था सदा पातु कामिनी कामदायिनी । लकारे
 पातु मां सर्वत्रे त्रिभुवनेश्वरी । लकारस्था सदा पातु इन्द्राणी
 सर्वदा मम । मकारस्था सदा पातु सर्वत्र मां सुरेश्वरी ।
 एभिर्वर्णैः स्थिता देवी पातु मां भुवनेश्वरी । शिवानी मां सदा
 पातु सर्वत्र हरसुन्दरी । चन्द्रवीजस्थिता विद्या सावित्री शुभ-

रूपिणी । पातु मां सर्वक्षेत्रेषु देवता भुवनेश्वरी । एतैर्वर्ण-
 मंहामाया पञ्चविंशतिवर्णिका । भुवनेशी सदा पातु सर्वाङ्गे
 त्रिपुरास्विका । सर्वबीजेषु सर्वत्र योजयेद्भुवनेश्वरीम् । सर्वाङ्गे
 मां सदा पातु देवो त्रिभुवनेश्वरी । शिखायां भ्रूयुगे चाक्षोरो-
 ष्ठयोगण्डयोर्नसि । तथा च चिबुके दन्ते जिह्वायां तालुमूलके ।
 हृदये पार्श्वयुगले पृष्ठे नाभौ तथोदरे । नितम्बे च तथोपस्थे
 गुह्ये च जानुयुग्मके । जानुचक्रे च जङ्घायां कटिके पादके
 पुनः । सर्वाङ्गे पातु मां देवो श्रीमत्त्रिपुरसुन्दरी । शास्त्रे वादे
 च संग्रामे राजहारे सुरार्चने । प्रान्तरे गिरिदुर्गे च शत्रु-
 मध्ये तथापरे । चौरै व्याघ्रे च सिंहै च विपमादिभयादिषु ।
 अत्यन्तरोगयुक्तेषु पातु मां त्रिपुरास्विका । सुन्दरी पातु सर्वत्र
 सुन्दरी परिरक्षतु । इदं त्रिपुरसुन्दर्याः क्रमस्तोत्रमुदाहृतम् ।
 यत्र तत्र न वक्तव्यं यदीच्छेदात्मनो हितम् । शठाय भक्तिशून्याय
 निन्दकाय महेश्वरि ! । न्यूनाङ्गे चातिरिक्ताङ्गे दर्शयेन्न कदाचन ।
 शूद्राय न च दद्याच्च स्तवराजं महेश्वरि ! । षडेहा दर्शयेद्वापि
 शङ्करेण च भाषितम् । श्लोकं वा स्तवमेकं वा पूजयेद्वा पठन्नपि ।
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्त्रियं गुर्वङ्गनागमः । सर्वमाशु तरत्येव स्तव-
 स्यास्य प्रसादतः । अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो लभते धनम् ।
 अरोगी बलवाञ्छैव जायते स्पर्शनादपि । किमन्यद्बहुना देवि !
 यदयद्भ्रष्टमात्मनः । तत्सर्वं लभते देवि ! स्तवस्यास्य प्रसा-
 दतः ॥ इति विश्वसारतन्त्रे त्रिपुरासुन्दरीक्रमस्तवः समाप्तः ।

इति श्रीप्राणतोपिण्यां तृतीयेऽर्धकाण्डे प्रातःकृत्यविधि-

रूपशाखाकथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः ।

जामले ॥ स्नानमूलाः क्रियाः सर्वाः श्रुतिस्मृत्युदिता नृणाम् ।
 तस्मात् स्नानं निषेवेत श्रीपुष्ट्यारोग्यवर्द्धनम् । एतद्वचनं मत्स्य-
 सूक्ते दशमपटलेऽपि ॥ स्नानाकरणे दोष उक्तो राघवभट्टेन ॥

यतद्याशुचिवस्त्रमस्नानमनलङ्कारं पुरुषं देवता नाधितिष्ठन्तीति ॥
 स्नानभेदमाह रुद्रजामले उत्तरखण्डे एकविंशतिपटले ॥
 स्नानन्तु द्विविधं प्रोक्तं मज्जनं गात्रमार्जनम् । मन्त्रजलादिभिः
 स्नानमुत्तमं परिकीर्तितम् ॥ तत्प्रकारं शृणु प्राणवक्त्रम् ! प्रिय-
 कारणम् ॥ विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ मान्दं भौमं तथा-
 ग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च । वारुणं मानसञ्चैव सप्तस्नानं प्रकी-
 र्तितम् । एवं स्नात्वा विधानेन शुचिर्भवति नान्यथा ॥ तत्र
 मान्दस्नानादिकं विशेषयति तत्रैव ॥ आप्तो द्विष्ठादिभिर्मान्दं
 भौमं देहप्रमार्जनम् । आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं गोरजः
 स्मृतम् । यत्तदातपवर्षेण स्नानं दिव्यमिहोच्यते । वारुणञ्चाव-
 गाहः स्यान्मानसं विष्णुचिन्तनम् । तत्र मन्त्रस्नानं द्विविधमा-
 न्तरं वाञ्छन् । तत्र वैष्णवस्नानमान्तरमुक्तं वशिष्ठसंहितायाम् ।
 अनन्तादित्यसङ्काशं वासुदेवं चतुर्भुजम् । शङ्खचक्रगदापद्ममुकुटं
 वनमालिनम् । द्वादशार्णोम्बुजगतं ध्यायेद्दारायणं विभुम् ॥
 विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ खस्थितं पुण्डरीकाक्षं मूर्त्तिमन्त-
 ग्रभुं स्मरेत् ॥ तत्प्रादोदकजां धारां निपतन्तीं स्वमूर्द्धनि ।
 चिन्तयेद्ब्रह्मरन्ध्रेण प्रविशन्त स्वकां तनुम् । तथा संचालयेत् सर्व-
 मेतद्देहगतं मलम् । तत्क्षणाद्विरजो मन्वी जायते स्फटिको-
 पमः । इदं स्नानवरं मान्वात् सहस्रमधिकं स्मृतमिति ॥ इति
 वैष्णवान्तरस्नानम् ॥ शाक्तमभ्यन्तरस्नानमुक्तं श्रीपञ्चमीमते ॥
 स्नानप्रकारो द्विविधो वाञ्छ्याभ्यन्तरभेदतः । आन्तरं स्नानमत्यन्तं
 रहस्यमपि सादरात् । कथयामि भवध्वस्त्यै चतुर्वर्गफलाप्तये ।
 सविन्नयमनुष्मृत्य चरणद्वयमध्यतः । स्रवन्तं सच्चिदानन्दप्रवाहं
 भावगोचरम् । विमुक्तिसाधनं पुंसां स्मरणादेव योगिनाम् । तेन
 ज्ञावितमात्मानं भावयेद्भवशान्तये ॥ इति शाक्ते आन्तरस्नानम् ।
 शैवान्तरस्नानं शैवागमे उक्तम् । मनसा मूलमन्त्रेण प्राणायामपुरः-

सरम् । कुर्वीत मानसस्नानं सर्वत्र विहितञ्च यत् ॥ गन्धर्वतन्त्रे
 पठपटले ॥ स्नानञ्च त्रिविधं प्रोक्तं सन्ध्या च त्रिविधा स्मृता ।
 आन्तरञ्च भवेद्देवि ! वाह्यं मानसमेव च । मानसं वै भवेत्
 स्नानं यः सदा शुद्धमानसः । सर्गश्लेषादिके वापि निर्विकल्पः
 सदैव हि । वाह्यमन्वैद्य सम्प्रोक्तमान्तरं शृणु साम्प्रतम् ।
 प्रागुक्तक्रमयोगेन प्राणायामपरो बुधः । शक्तिं परशिवेनैव
 सङ्गमय्य विधानतः । तदुद्भवास्मृते शश्वन्निमज्ज्य पुनरेवहीति ॥
 अथ नित्यस्नानफलम् मत्स्यसूक्ते दशमपटले ॥ यास्यं हि
 यातनादुःखं नित्यस्नायी न पश्यति । नित्यस्नानेन पूज्यन्ते
 येऽपि पापकृती जनाः । अगम्यागमनात् पापात् पापिभ्यश्च
 प्रतिग्रहात् । रश्म्याचरितात् पापान्मुच्यते स्नानमाचरन् ॥ अथ
 वाह्यस्नानम् ॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे द्वितीयपटले ॥ नदी-
 सरस्तङ्गागेषु कूपवापीषु वा पुनः । प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने नरः
 स्नायाद् यथाविधि ॥ विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ विधिना
 स्नानमुद्दिश्य कुर्व्यात् पूर्वाह्निकीं क्रियाम् । नदीं वा देवरातं
 वा दोर्षिकां सागरं तथा ॥ एतान् प्राप्य स्नानमुद्दिश्य पूर्वा-
 ह्निकीं क्रियां कुर्व्यादित्यन्वयः । नद्यादीनामुद्धृतजलापेक्षया
 स्नानस्थजलस्य प्राशस्यमुक्तम् तत्रैव ॥ गङ्गाद्याः सरितः सर्वाः
 शस्यन्ते स्थानतो बुधेः । काश्यादिसर्वतीर्थानि भारते यानि
 सन्ति वै । तानि स्थाने प्रशस्यन्ते सर्वपापहराणि वै ॥ प्रति वक्ष्य-
 माणवचने योजनपर्यन्तदेशस्य गङ्गात्वात् कैमुतिकन्यायसिद्धं
 गङ्गाजलस्योद्धृतस्यापि प्राशस्यमिति । एवञ्च गङ्गाद्या इत्येव
 तद्गुणसंविज्ञानवद्ब्रूहिषा गङ्गाभिन्ना इति ज्ञेयम् ॥ नीलतन्त्रे
 द्वितीयपटले ॥ सृत्कुशानपि संगृह्य गत्वा जलान्तिकं ततः ।
 मूलापकर्षणं स्नात्वा मन्त्रस्नानं समाचरेत् ॥ शाक्ते कुशान्
 विशेषयति श्यामारहस्यधृतम् ॥ तर्जन्या रजतं धार्यं स्वर्णं

धार्यमनामया । एष एव कुशः शाक्ते न दर्भो वनसम्भवः ॥ इति
 शाक्तकुशः । महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमोक्तात् ॥ आदावप उप-
 स्पृश्य प्रविशेत् सलिले ततः । नाभिमात्रजले स्थित्वा मलानाम-
 पनुत्तये । सकृत् स्नात्वा तयोन्मज्ज्य मन्त्रस्नानमथाचरेत् ॥ एतेन
 मलापकर्षणं विना सङ्कल्पपूर्वकस्नानमात्रमनुयासन्नविरुद्धम् ।
 केचित्तु प्रागुक्तविश्वसारवचने पौर्वाह्निकक्रियानन्तरस्नानदर्शना-
 दकृततत्क्रियास्तैलाभ्यक्ता अपि स्नानात् पूर्वं पौर्वाह्निककृत्य-
 माचरन्ति । तन्न मनोरमम् । प्रागुक्तजाम्बूलवचनेन क्रियामात्रस्य
 स्नानमूलकत्वादत एव राघवभट्टेन मन्त्रस्नानं कृत्वा देवगृह-
 मागत्य सम्भार्जनादीत्याद्युक्तम् ॥ नौलतन्त्रे ॥ विद्यया विनिर्म-
 ज्जैवमाचरेत् पायसा तथा । पुनर्निर्मज्ज्य पयसि सङ्कल्पञ्च समा-
 पयेत् । इष्टदेव्याः पूजनार्थं कुर्यात् स्नानं जलाशये ॥ मन्त्र-
 तन्त्रप्रकाशे ॥ अरुणेऽनुदिते सन्धौ तीर्थे वा विमले जले ।
 वैदिकं स्नानमाचर्य तान्त्रिकं स्नानमाचरेत् । इति वैदिकस्नान-
 नन्तरं तान्त्रिकस्नानम् ॥ गन्धर्वतन्त्रे प्रथमपटले ॥ प्रणव पूर्व-
 मुद्धृत्य तदिति परतस्ततः । सदिति तु समाभाष्य कर्म कुर्या-
 द्विचक्षणः । स्मरणात् कर्मणामाद्ये ब्रह्मभूयाय कल्पते । इति
 तत्सदिति निर्देशफलम् । तोडलतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ अथे-
 व्यादि समुच्चार्य सौरमासं समुच्चरेत् । देवताप्रोतये पश्चात्
 स्नायाच्च शुद्धवारिणा ॥ कुलचूडामणौ ॥ कृष्णरक्तहरित्रीला-
 विविधा मम मूर्त्तयः । तत्र यः कुलगः शिष्यः स तद्रूप परा-
 मृपन् । दिवं सर्वामथोर्वीञ्च पाताल भूतसम्भवम् । आचान्तः
 कुलदर्भेण सदर्भकुलपुण्ड्रकः । कुलपात्रं सदूर्वञ्च सतिलं सजलं
 ततः । गृहीत्वा कुलदेवस्य प्रीतये स्नानमाचरेत् । कृतसङ्कल्प
 एवादौ कुलचक्रं जले न्यसेत् ॥ कुलपात्रं ताम्रपात्रम् । कुल-
 चक्रं त्रिकोणकमिति सङ्कल्पविधिः ॥ मत्स्यसृष्टे ॥ नित्ये

नैमित्तिके काश्ये पितृदेवतकर्मणि । सङ्कल्पपूर्वकं कर्म अन्यथा
 न फलं स्मृतम् ॥ इति सङ्कल्पाकरणे दोषः ॥ सङ्कल्पार्थं
 निषिद्धविहितपात्रमपि तत्रैव ॥ शुक्तिशङ्खाश्महस्तैश्च कांश्य-
 रौप्यादिभिस्तथा । सङ्कल्पो नैव कर्त्तव्यो मृगमयैश्च कदाचन ॥
 इति सङ्कल्पे निषिद्धपात्रम् ॥ गृहीत्वौडुम्बरं पात्रं सौवर्णञ्च
 विशेषतः । सङ्कल्पन्तु बुधः कुर्यान्मेध्यपात्रपुटेन वा ॥ इति
 सङ्कल्पे विहितपात्रं तत्रैव ॥ स्नानकाले तु हस्तेन ताम्रपात्रेण
 वा ततः । पैटके श्याङ्गपात्रेण देवे शङ्खः प्रशस्यते ॥ इति कर्म-
 विशेषे पात्रविशेषः ॥ मज्जनप्रकारमाह तत्रैव ॥ स्रोतसोऽभि-
 मुखो मज्जेत् सूर्याभिमुखतोऽय वा । अरेन्नारायणं गङ्गामिष्ट-
 देव ततः परम् । मज्जनं मुक्तकेशेन बध्नीयाच्च शिखां पुनः ।
 ततः कृताञ्जलिर्भूत्वा तीर्थान्यावाहयेत्ततः । ॐ गङ्गे च यमुने
 चैव गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन्
 सन्निधिं कुरु । ब्रह्माण्डे देवतीर्थानि करैः स्पृष्टानि ते रवेः ।
 तेन सत्येन मे देव ! तीर्थं देहि दिवाकर ! । प्रियव्रतानि तीर्थानि
 सूर्यरश्मिस्थितानि च । आगत्यार्घ्यं गृहीत्वा च सर्वसिद्धिं
 प्रयच्छ मे । चतुरस्रं विनिर्माय तत्र स्नानं दिशेत् सुधीः ॥
 राघवभट्टधृतम् । आवाहयामि त्वां देवि ! स्नानार्थमिह सुन्दरि ! ।
 एहि गङ्गे ! नमस्तुभ्यं सर्वतीर्थसमन्विता । इति मन्त्रैरद्भुश-
 मुद्रया आदित्यमण्डलात्तीर्थमावाह्य वमित्यम्भसि संयोज्य सोम-
 सूर्याग्निमण्डलानि तत्र सच्चिन्त्य वमित्यमृतबीजेन द्वादशधा
 अभिमन्त्र्य कवचेनावगुण्ठय अस्त्रेण संरक्ष्य मूलमन्त्रेणैकादशधा
 अभिमन्त्रयेत् । तत्प्रमाणं वशिष्ठसंहितायाम् ॥ इन्मन्त्रोऽद्भुश-
 मुद्राभ्यां तीर्थमाकृष्य मण्डलात् । आवाह्याम्भसि संयोज्य सोम-
 सूर्याग्निमण्डलम् । सच्चिन्त्य मन्त्रो तन्मध्ये निमज्जेत् सुसमा-
 ह्वितः । मूलमन्त्र सभावत्यं मनसोऽङ्गित्य म्वाकृति ॥ शानार्णवे ॥

विन्यस्याङ्गे षडङ्गानि प्राणायामपुरःसरम् । श्रीसूर्यमण्डला-
 तीर्थमाकृष्याद्भुगमुद्रया । वमित्यनेन चाप्लाव्य कवचेनावगुच्छ-
 येत् । संरक्ष्यास्त्रेण मूलेन मन्त्रयेत् रुद्रसंख्यया । निमज्जा
 तस्मिन् श्रीदेवं ध्यायेच्छक्त्या जपेन्ननुम् । मत्स्यसूक्तेऽपि । रुद्र-
 संख्यं जपेन्नन्वमाच्छाद्य मीनमुद्रया । सूर्यायामिसुखं तोयं
 निक्षिप्य रविसंख्यया । रविसंख्यया द्वादशसंख्याया । मूलमन्त्रं
 समुच्चार्य चालयेच्च करद्वयम् । चरणान्निःसृते तोये त्रिर्निमज्जा
 जपेन्ननुम् । अथ मृदालम्भनं विश्वसारतन्त्रे ॥ मृदोदकञ्च
 गङ्गायां ऋचयित्वा विधानतः । स्नानं कुर्यात् विधिना महा-
 कालवचो यथा ॥ मृत्तिकालम्भनप्रकारस्तु मन्त्रतन्त्रप्रकाशे ॥
 मूलेनानीय मृत्स्नान्तु त्रिभागं तत्र कारयेत् । भांगमेकं जलेनैव
 क्षिपेन्नन्त्रं समुच्चरन् । एवं मूर्धादिनाभ्यन्तं तथैव परिलेपयेत् ।
 तथैव भागान्तरेण परिलेपयेदधोभागमिति शेषः ॥ लेपनप्रकारो
 मत्स्यसूक्ते ॥ नासाभाले च गण्डे च चिबुके पार्श्वयोः पदे ।
 पृष्ठे नाभ्यसूजङ्घासु निरग्नेर्मृत्तिकाविधिः ॥ लेपणमन्त्रस्तु तत्रैव ॥
 इदं विष्णुरिति मन्त्रस्य मेधातिथिर्ऋषिर्गायत्रीच्छन्दो विष्णु-
 देवता तोये मृत्तिकालम्भने विनियोगः । ॐ इदं विष्णुर्विच-
 क्रमे वेधा निदधे पदं समूढमस्यं पांशुले ॥ गात्रलेपनमन्त्रस्तु
 विश्वसारे ॥ श्रीं अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरे ! ।
 मृत्तिके ! हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् । श्रीं उद्धृतासि
 वराहेण कृष्णेन शतबाहुना । नमस्ते सर्वदेवानां प्रभवारुणि !
 सुव्रते ! । ततः । श्रीं आधारं सर्वरूपस्य विष्णुरतुलतेजसः । तद्भू-
 पाय ततो जाता अग्रे ताः प्रणमाम्यहम् । इत्युपदिश्याम्भसि च
 त्रिर्निमज्जेत् ततो बुधः ॥ वशिष्ठसंहितायाम् ॥ उत्थायाचम्य
 तत्पश्चात् षडङ्गन्याससंयुतः । आत्मानं मूलमन्त्रेण मुद्रया कल-
 साक्षया । सप्तकल्पोऽभिषिञ्च्य मूलेनामन्त्रितैर्जलैः ॥ कलसः

मुद्रा यथा ज्ञानार्णवे ॥ वामहस्ते कृता मुष्टिर्दक्षहस्तस्य पार्वति ! ।
 कलसाख्या भवेन्मुद्रा सर्वपापहरा शुभा ॥ वशिष्ठसंहितायाम् ॥
 उन्मज्जर कुम्भमुद्रान्तु बद्धा स्नायाद्दपट् ततः । शालग्रामशिला-
 तोयं तुलसीगन्धमिश्रितम् । कृत्वा शङ्खं भ्रामयन् त्रिः प्रक्षि-
 पेन्नजमूर्द्धनि । ततः संचेपतो विप्रान् मनुष्यान् तर्पयेत् पितॄन् ।
 पोडयित्वा स्वकं चोरु प्रक्षाल्याचम्य यत्नतः ॥ इति संचेपतर्प-
 णम् ॥ परखाते तु विशेषोऽस्ति विश्वसारे द्वितीयपटले ॥ पर-
 खाते तु कर्त्तव्यः पङ्कपिण्डोद्धरः सदा । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ पङ्क ! त्वं
 त्यज पुण्यं परस्य च । पापानि विनाशय मे शान्तिं देहि सदा
 मम ॥ इति परखातेतिकर्त्तव्यता ॥ अथ अयनादौ तैलस्नान-
 निषेधः ॥ योगिनीतन्त्रे उत्तरखण्डे नवमपटले ॥ अयने विषुवे
 चैव भीमवारे दिनक्षये । द्वादश्या राहुग्रस्ते च तैलस्नानं न
 कारयेत् ॥ अथ गात्रमार्जनं तत्रैव ॥ वस्त्रेण मार्जयेद्देवि ! कार्पा-
 सेनाथ वाल्कलेः । रक्तवस्त्रेर्भवेत् कुठी पाण्डुरैर्व्याधिमाप्नुयात् ।
 न कुर्यात् कुसुमैश्चैव कृत्वा नाशमवाप्नुयात् । पटैश्चक्षुः समा-
 प्रोति नीलेरक्तक्षयं व्रजेत् । मध्याह्नस्नाने तु गात्रमार्जननिषेधो
 मत्स्यसूक्ते दशमपटले ॥ मध्याह्नस्नानं देवेशि ! वस्त्रेण वाद्य
 पाणिना । न च प्रमार्जयेद्गात्रं प्रातर्भोग्यं न दुष्यति । प्रेतस्नाने
 च तीर्थे च गङ्गायां सार्वकालिकम् । न तूलिकस्य वीजेन गात्रं
 नैव प्रमार्जयेत् । एषु गात्रं नैव मार्जयेत् । अधिकदोषदर्शनार्थं
 न तूलिकस्य वीजेनेत्युक्तम् । मध्याह्ने गात्रमार्जननिषेधकारणमपि
 तत्रैव ॥ देवाः पिबन्ति शिरसो मुखस्य पितरस्तथा । उरसः
 पितृगन्धर्वा अधरे सर्वजन्तवः । तस्मात् मार्जयेद् गात्रं मध्याह्ने
 तु विशेषतः । पुरश्चरणरसोत्तासे ॥ गङ्गास्नानं विना देवि !
 पूजयेद् यस्तु कालिकाम् । दशविद्या महेशानि ! पूजयेद् यस्तु
 भक्तितः । सर्वं तस्य वृथा देवि ! गङ्गास्नानं विना प्रिये ! ।

गङ्गामन्त्रं समुच्चार्य चेत्रे नद्यान्तु पार्वति ! । स्नापयेद् यस्तु
 पापात्मा सर्वपापैः प्रमुच्यते । ध्यानञ्चैव तथा मन्त्रं गङ्गायाः
 शृणु सुन्दरि ! । तन्त्रोक्तं ध्यानमन्त्रञ्च प्रशस्तं भारते कलौ ॥
 अथ ध्यानम् ॥ शुद्धस्फटिकसङ्घाशा शुक्लाम्बरविभूषिताम् ।
 शुक्लमुक्तावलीमालां हृदयोपरिशोभिताम् । श्वेतमालाधरां
 देवीं श्वेताभरणभूषिताम् । सदा षोडशवर्षीयां ब्रह्मादिपरि-
 षेविताम् । एवं ध्यात्वा जपेद्विद्यां गङ्गायाः शृणु शङ्करि ! ।
 प्रणवं पूर्वमुच्चार्य मायावोज समुद्धरेत् । गङ्गायै परमेशानि !
 ततः परमुदीरयेत् । पूर्ववीजहृदयोक्ता वज्रिजायां समुद्धरेत् ।
 एषा नवाचरी विद्या सुषुम्नामार्गसंस्थिता ॥ १ ॥ अपरैकं
 प्रवक्ष्यामि मन्त्रं परमगोपनम् । प्रणवं पूर्वमुद्धृत्य गङ्गायै तद-
 नन्तरम् । पुनः प्रणवमुद्धृत्य मन्त्रमेतदुदीरयेत् ॥ २ ॥ अपरैकं
 प्रवक्ष्यामि सुषुम्नामार्गसंस्थितम् । मायावीजं समुद्धृत्य पुनः
 प्रणवमुद्धरेत् । ततो गङ्गापदं देवि ! चतुर्थ्यन्तं कुरु प्रिये । ।
 पूर्ववीजहृदयं प्रोक्त्वा मन्त्रमेतं जपं कुरु । एषा सप्ताचरी विद्या
 सदा मे शिरसि स्थिता ॥ ३ ॥ अपरैकं प्रवक्ष्यामि मन्त्रं परम-
 दुर्लभम् । मायावीजं समुद्धृत्य गङ्गायै तदनन्तरम् । पुनर्मायां
 समुद्धृत्य मन्त्रमेतदुदीरयेत् ॥ ४ ॥ अनेन ध्यानमार्गेण मन्त्र-
 मार्गेण पार्वति ! । पूजयेत् सततं गङ्गां तस्य सिद्धिरदूरतः ।
 दिने दिने च जप्त्वा वे गङ्गाञ्चानफलं लभेत् । तथा । तस्मादादौ
 जपेद्विद्यां गङ्गायाः सुरपूजिते ! । गङ्गापि स्वयमायाति पूतार्यं
 साधकस्य च ॥ इति गङ्गामन्त्रफलम् ॥ या गङ्गा मधुती माया
 कुण्डली परकुण्डली । सा गङ्गा परमेशानि ! ब्रह्माण्डं व्याप्य
 तिष्ठति । महानदनदीरूपा सयं व्याप्य हि तिष्ठति ॥ गङ्गा-
 चैवमाहात्म्यमपि तत्रैव ॥ यत्र चेत्रे नदी देवि ! आयामे
 योजनात् प्रिये ! । सा गङ्गा चञ्चलापाद्भिः किञ्चिन्नास्त्वत्

संशयः । न हि गङ्गासमं पुण्यं मम ज्ञाने हि विद्यते । योगिनी-
 तन्त्रे पूर्वखण्डे अष्टादशपटले ॥ माहात्म्यं किमु वक्ष्यामि
 गङ्गायाश्च सुरेश्वरि ! । यन्नामस्मरणादेव पापिनो मुक्तिभा-
 गिनः । गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात् पापिनामपि पातकी । तेषाञ्च
 पातकं हित्वा तैर्गच्छेद्दैष्णवीं पुरीम् ॥ इति गङ्गानाममाहात्म्यम् ।
 यानि कानि च पापानि प्रोक्तानि ते महेश्वरि ! । प्रायश्चित्त-
 विहीनानि प्रायश्चित्तपराख्यपि । तानि सर्वाणि नश्यन्ति गङ्गा-
 नीराभिषेकतः ॥ इति गङ्गाजलमाहात्म्यम् ॥ नगरी घर्घरा-
 द्यम्बु पतेद्गङ्गा प्रवाहयेत् । सर्वं गङ्गा भवत्येव मन्त्रमाहात्म्यतः
 शिवे । । यत्र देशे वहेद्गङ्गा स देशः पुण्यभाजनः । पुण्यक्षेत्रं
 समुद्दिष्टं पवित्रं योजनद्वयम् । तत्र यत् क्रियते कर्म गङ्गायां
 नात्र संशयः । गङ्गायां यत् कृतं देवि ! तदक्षयफलं लभेत् ।
 सङ्गमं वा विहीनं वा कथितं शम्भुवल्गमे । । तत्रस्थाः प्राणिनः
 सर्वे देवलोकविनिःसृताः । भुक्त्वा च विविधान् भोगान् कृत्वा
 च सुकृत सदा । अनायासेन यास्यन्ति स्वान परमदुर्लभम् ।
 इति सगङ्गदेशफलम् ॥ यत्र गङ्गा न शोचन्ति देवर्षिगणसंस्तुताः ।
 गङ्गाया त्यजते प्राणान् यस्तु पुण्यप्रभावतः । ज्ञानतो मोक्षमा-
 प्रोति वैकुण्ठं तदभावतः । स्वर्लोकाद्यामहेशानि । गङ्गा पाप-
 विवर्जितः ॥ इति गङ्गाया प्राणत्यागफलम् ॥ गङ्गामुद्दिश्य व्रजतः
 पथि प्राणान् विमुञ्चति । विष्णुलोकं बहुगुणं पापी चेत्तोऽपि
 गच्छति ॥ इति गङ्गायात्रिकस्य पथि मृत्युफलम् । तत्तीरे
 यस्थजेत् प्राणान् न्यायतोऽन्यायतोऽपि वा । सोऽपि स्वर्गम-
 वाप्नोति सर्वसम्भारसयुतम् । इति गङ्गातीरमृत्युफलम् । याव-
 दस्थीनि गङ्गायां निक्षिप्यन्ते मृतस्य च । तावदब्दसहस्राणि
 स्वर्गलोके महीयते । इति गङ्गायां मृतास्थिनिक्षेपफलम् ॥ गङ्गा-
 जलसमायोगान् स्त्रियते यत्र कुत्रचित् । सर्वपापविनिर्मुक्ती

विष्णुलोके महीयते । इत्यन्यत्र गङ्गाजलसमायोगमरणफलम् ॥
 गङ्गातीरे चतुर्हस्ते पिण्डं दद्यात् समाहितः । पितृणां निष्कृतिं
 कृत्वा विष्णुलोके महीयते ॥ इति चतुर्हस्तमध्ये पिण्डदान-
 फलम् ॥ गङ्गायां तर्पणं देवि ! पुण्यवान् यः समाचरेत् ।
 महादृष्टिर्भवेत् सत्यं पितृणाञ्च शताब्दिकी । ऋषीणां देवता-
 नाञ्च तथैव समुदाहृतम् । इति गङ्गायां तर्पणफलम् ॥ दिवा
 वा यदि वा रात्रौ सन्ध्यायां वा महानिशि । स्नान दानं तपो
 होमस्तर्पणं पूजनं शिवे ! । सर्वं कुर्यात्तु गङ्गायां कालभेदं न
 चाचरेत् । इति गङ्गायां पर्युदस्तकालाभावः । कालभेदं
 समाचर्य यदि कार्यं त्यजेत् शिवे ! । ततस्तु स्थावरो भूया-
 दरण्ये तदनन्तरम् । दावाग्निना शिखा तस्य दग्धाशु भस्मनै-
 कधा । तदन्ते परमेशानि ! चाण्डालो नित्यदुःखितः । जायते
 सप्तजन्मानि तदन्ते रजको भवेत् । जन्मत्रयं महेशानि !
 तदन्ते शूद्रयोनिषु । दशजन्म महेशानि ! ततो वैश्यत्वमाप्नु-
 यात् । चतुर्जन्मव्यतीते तु चत्रियत्व त्रिजन्मतः । ब्राह्मणत्वं
 ततः प्राप्य लभेत् पुण्यगतिं नरः । इति गङ्गायां कालाकाल-
 विचारनिन्दा ॥ गङ्गायां हरते यो हि यत्किञ्चित् परमेश्वरि ! ।
 तस्य मोहान्धतमसो रौरवान्नास्ति निष्कृतिः । आभूतसंप्लव
 देवि । कथितं ते सुरेश्वरि ! । इति गङ्गाया किञ्चिद्दरण-
 दोषः ॥ गङ्गातीरे च गङ्गाया प्रतिगृह्णाति यो नरः । श्वपचो
 जायते नित्य दशजन्मनि कामिनि ! । ततो दारिद्र्यदोषेण
 परिभ्रमति मेदिनीम् । सप्तजन्म महादेवि ! तदन्ते निष्कृतिं
 लभेत् ॥ इति गङ्गादौ प्रतिग्रहणदोषः ॥ एवन्ते कथितं तस्य
 मन्त्रमाहात्म्यसुत्तमम् । कालिकाया महेशानि ! गङ्गामाहात्म्य-
 कारणम् ॥ इति योगिनीतन्त्रे गङ्गामाहात्म्यम् ॥

ॐ सिद्धोनिष्विलं विष्णं सुद्धः शुक्रं, प्रजायते । मातरः

सर्वभूतानामापो देव्यः पुनन्तु माम् । तारवारुणवीजेन पुटितं
तत् समुच्चरेत् । अलक्ष्मीं मलरूपां यां सर्वभूतेषु संस्थिताम् ।
चालयन्ति निजस्पर्शादापो नित्यं पुनन्तु माम् । इति मन्त्राभ्यां
राघवभट्टप्रताभ्यामात्मानमभिपिच्य । ॐ यन्मे केशेषु दौर्भाग्यं
सौमन्ते यच्च मूर्धनि । ललाटे कर्णयोरक्षोरपस्तत्त्वं तु वो
नमः । आयुरारोग्यमैश्वर्यमरिपक्षत्रयं सुखम् । सन्तोष-
क्षान्तिरास्त्रिक्यं विद्या भवतु वो नमः । इत्यनेन राघवभट्ट-
प्रतेन जलं नमेत् ॥ अथ मानसस्नानम् ॥ तत्र प्रथमं बन्ध-
मोक्षादौ मनसः कारणत्वं दर्शयति ॥ योगिनीतन्त्रे तृतीय-
भागे अष्टमपटले ॥ मन एव तु वै नित्यं मन एव तु कारणम् ।
मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । तस्य नियन्त्रणा-
देव संसारी न भवेत् क्वचित् । वदत्यन्यं करोत्यन्यं यत्तु वाङ्म-
नसि स्थितम् । दर्शयति तथा चान्यं वृथा तस्य क्रिया भवेत् ।
इत्यधिकं मत्स्यसूक्ते षड्विंशतिपटले ॥ चिन्तयेद् यः कृतं दुष्टं
तीर्थस्नानेन तस्य किम् । शतशोऽपि जलैर्धर्मं सुरामाण्डमिवा-
शुचिरित्यपि मत्स्यसूक्ते ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ तन्त्रेष्टं तत्परं जातं
तन्मूर्खं दुःखकारणम् । चित्तमन्तर्गतं दुष्टं तीर्थस्नाने निपि-
ध्यते । सर्वदापि जलैर्धर्मं सुरामाण्डमिवाशुचिः । यदि वसति
गुह्यायां पर्वताग्रे चिरं वा यदि वसति त्रिखण्डं तस्य पिण्डं
पटं वा । यदि पठति पुराणं वेदसिद्धान्ततत्त्वं यदि हृदयम-
शुद्धं सर्वमेतद्विरुद्धम् । न तोर्यानि न दानानि न व्रतानि न
चाश्रमाः । दुष्टाशयं दुष्टमतिं पावयन्ति कदाचन । इति
दुष्टमनसो दोषकथनम् ॥ तथैव ॥ इति चेतो वशीकृत्य यत्र
तत्र वसेन्नरः । तत्र तस्य कुरुचेन्नं प्रयागं पुष्करं गया ॥ इति
शुद्धचेतसः फलकथनम् । ज्ञानसद्बुद्ध्याम् ॥ इदं तीर्थमिदं तीर्थं
भ्रमन्ति तामसा जनाः । आत्मतीर्थं न जानन्ति कथं मुक्ता

वरानने ! ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे एकविंशतिपटले ॥ ज्ञान-
 मात्रेण मुक्तः स्यात् पापशैलादनन्तरः । स्नायाच्च विमले तीर्थे
 हृदयाश्लोकापुष्करे । विन्दुतीर्थेऽथवा स्नायात् सर्वजन्मात्र-
 मुक्तये । इडासुपुम्ने शिवतीर्थकेऽस्मिन् ज्ञानाम्बुपूर्णं वहतः
 शरीरे । ब्रह्माम्बुभिः स्नाति तयोः सदा यः किं तस्य गाङ्गैरपि
 पुष्करैर्वा ॥ एतद्वचनद्वयं कल्पसूत्रटीकायामुदयाकरपदव्या-
 मिति कृत्वा लिखितम् ॥ ज्ञानसद्गुल्याम् ॥ इडा भागीरथी
 गङ्गा पिङ्गला यमुना नदी । तयोर्मध्यगता नाडी सुषुम्नाख्या
 सरस्वती । त्रिवेणीसङ्गमो यत्र तीर्थंराजः स उच्यते । तत्र
 ज्ञानं प्रकुर्वीत सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ इति मानसप्रयोगः ॥ रुद्र-
 जामले ॥ इडा मलस्थाननिवासिनी या सूर्यात्मिका या यमुना
 प्रवाहिका । तथा सुषुम्ना मलदेशगामिनी सरस्वती रक्षति
 मज्जनात्मकम् । मनोगतज्ञानपरो मनुष्यो मन्त्रक्रियायोग-
 विशिष्टतत्त्ववित् । महीस्थतीर्थे विमले जले सुदा मूलाम्बुजे
 स्नाति सुमुक्तिभाग् भवेत् । सर्वाणि तीर्थे सुरतीर्थपावनी गङ्गा
 महासत्त्वविनिर्गता सती । करोति पापत्रयमेव मुक्तिं ददाति
 साक्षादमलार्थपुण्यदा । इति मूलाधारस्थतीर्थम् ॥ स्वर्गस्थं
 यावता तीर्थं स्वाधिष्ठाने सुपद्मजे ॥ मनो निधाय योगीन्द्रः स्नाति
 गङ्गाजले यथा । इति स्वाधिष्ठानस्थतीर्थम् । मणिपुरे देवतीर्थं
 पद्मकुण्डं सरोवरम् । तत्र श्रीकामनातीर्थं स्नाति यो मुक्ति-
 मिच्छति । इति मणिपूरतीर्थम् ॥ अनाहते सर्वतीर्थं सूर्य-
 मण्डलमध्यगम् । विभाव्य सर्वतीर्थानि स्नाति यो मुक्तिमिच्छति ।
 इत्यनाहृततीर्थम् ॥ विशुद्धाख्ये मद्वापद्मे अष्टतीर्थसमुद्भवः ।
 कैवल्यमुक्तिदं ध्यात्वा स्नाति वीरो विमुक्तये । इति विशुद्धस्थ-
 तीर्थम् । मानसे विन्दुतीर्थेऽथ कालीकुण्डकलाधरम् । आशाचक्रे
 सदा ध्यात्वा स्नाति निर्वाणसिद्धये । इत्याज्ञास्थतीर्थम् ॥ एतत्

कुलप्रियस्नानं कुर्वन्ति योगिनो मुदा । अतो वीराः सध्वयुक्ताः
 सर्वसिद्धियुताः सुराः । नानापापं सदा कृत्वा ब्रह्महत्याविनि-
 र्गतम् । कृत्वा स्नानं महातीर्थे सिद्धाः स्युरणिमादिगाः । स्नान-
 मात्रेण निष्पापोऽयत्नः स्याद्वायुसंग्रहे । तीर्थानां दर्शनादेपां
 मुक्तो योगी भवेद् ध्रुवम् ॥ इति मानसस्नानफलम् ॥ मत्स्य-
 सूक्ते दशमपटले । जलादुत्थाय कर्त्तव्यं जले चैवोपविश्य यत् ।
 अनयोर्विपरीतेन यत्करोति न तत्कृतम् । यत्कले शुष्कवस्त्रेण
 स्थले चैवार्द्रवाससा । न कुर्यादाङ्गिकं कर्म जले चापि स्थलेपु
 च । इति जले शुष्कवाससा स्थले चार्द्रवाससा कर्मनिषेधः ॥ गौत-
 मीये ॥ पोडयित्वाम्बर चोत् प्रक्षाल्याचम्य वाग्यतः । धार-
 येद्वाससी शुद्धे परिधानोत्तरोयके । अच्छिन्ने सदशे शुक्ले
 आचामेत् पीठसंस्थितः ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ उत्तीर्थं वाससो धौते
 परिधाय विचक्षणः । न रक्तं मलिनञ्चैव न नीलञ्च प्रशस्यते ।
 अष्टौ सप्त तथा षष्ठं चतुर्हस्तान्यनुक्रमात् । ब्राह्मणादिक्रमे-
 णैव पिधानाम्बरमौरितम् । इति परिधेयवस्त्रपरिमाणम् ॥
 मात्स्ये ॥ श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णञ्चेत्यनुपूर्वशः । अनु-
 पूर्वश इति ब्राह्मणाद्यनुक्रमेण । वस्त्रमन्यधृतञ्चैव सदैव
 परिवर्जयेत् । वस्त्रमूलं समुद्धृत्य षष्ठवंशे प्रडङ्गुलम् । दशायां
 व्रङ्गुलं त्यक्त्वा नाभिमात्रे विनिर्दिशेत् । दशाङ्गुलं न
 कर्त्तव्यं परिवर्त्तं न कारयेत् । इति वस्त्रपरिधानप्रकारः ॥
 अथ कर्मविशेषे वस्त्रविशेषः ॥ उदयभानुनायकतकृष्णाञ्चन-
 चन्द्रिकायाम् ॥ श्यामारहस्यधृतस्त्रतन्त्रतन्त्रे ॥ मोक्षार्थी रक्त-
 वस्त्रे द्वे भोगार्थी श्वेतवाससी । सारणे कृष्णवासस्तु वश्ये
 रक्तं सदा गृह्णी । एवञ्च पूर्वोक्तमत्स्यसूक्तावचने यद्रक्त-
 वस्त्रस्याप्रशस्तत्वमुक्तं तन्मोक्षादिविशेषकर्मातिरिक्तकर्मपरं
 सामान्यविशेषन्यायात् । अतएव अन्नदाकल्पोक्तवक्ष्यमाणवचने

रक्तवस्त्रपरिधानं वक्ष्यते । उच्चाटे व्याघ्रचर्माणि वृक्षत्वक् स्तम्भ-
 कर्मणि । परिधाय ततो मन्त्री यागभूमिमयाविशेत् । मत्स्य-
 सूक्ते ॥ न चैवं धुनयेद्दस्त्रं न केशान् धुनयेत् क्वचित् ॥ नीली-
 रक्तेन वस्त्रेण यत्कर्म कुरुते द्विजः । स्नानं दानं जप होमं
 तत्सर्वं विफलं भवेत् ॥ इति नीलादिवस्त्रेण कर्मकरणनिषेधः ॥
 कालो कार्पासवस्त्रं पट्टं चोमं प्रशस्यते । नित्यं कापचितं
 कुर्यादशुद्धं शुद्धतानियात् । केन जलेनापचितं प्रक्षालितमि-
 त्यर्थः । इति कालो कार्पासादिवस्त्रप्रशंसा ॥ सूचीविद्धेन वस्त्रेण
 आखुदष्टेन वा द्विजः । कटिशून्येन देवेशि ! सर्वं स्नानफलं
 हरेत् ॥ इति सूचीविद्धादिवस्त्रनिषेधः । वस्त्रान्तरेण यद्दस्त्रं
 क्लमिजं वा प्रदृश्यते । न देयं देवे पैत्रे च कोष्ठजञ्च प्रशस्यते ॥
 इति विजातीयवस्त्रनिषेधः । क्लमिजेन तु वस्त्रेण यः स्नानं
 कुरुते नरः । सर्वकालकृतं पुण्यं स्नानभावेण नश्यति ॥ इति
 क्लमिजवस्त्रेण स्नाननिषेधः । एतदेव श्वेतजातसृक्षजाते न
 दुष्यति । श्वेतक्लमेद्य सम्भूतं प्रशस्तं दैवपैत्रयोः ॥ इति क्लमिज-
 श्वेतवस्त्रप्रशंसा ॥ अयोत्तरीयम् ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ शतद्वयेन सूत्रेण
 उत्तोरयस्य मानकम् ॥ तदर्द्धनाथ वा कार्यमभावे सर्वतः
 स्वयम् । योगपदादीनां पूजादावुपयोगात्तल्लक्षणं वीरमिवोदय-
 धृतसिद्धान्तशेखरे ॥ त्रिविधं योगपदकमाद्यं व्याघ्राजिनोद्भवम् ।
 द्वितीयं मृगचर्माद्यं तृतीयं तन्तुनिर्मितम् । चतुर्मात्र-
 प्रविस्तारं दैर्घ्येण यज्ञसूत्रवत् । चतुर्मात्रं चतुरङ्गुलमात्रम् ॥
 यज्ञोपवीतमार्जनस्य स्नानात् परतः कर्त्तव्यत्वं तदत्र लिख्यते ॥
 गायत्रीतन्त्रे चतुर्थब्राह्मणपटले ॥ सम्भार्यं दधिदुग्धेन घृतेन
 बहुयत्नतः । घृताद्यभावे चार्वाङ्गि । मार्जयेत्तण्डुलपिष्टकैः । तद-
 भावे सार्पपेण तिलतैलं परित्यजेत् । विस्वस्य फलनिर्यासैर्मा-
 र्जयेत् द्विजसत्तमः । शुद्धसत्त्वात्मकं सूत्रं तदा भवति प्रत्यङ्गम् ।

इति यज्ञोपवीतमार्जनद्रव्याणि ॥ यज्ञोपवीतमार्जनप्रकारस्तु
 तत्रैव ॥ वामस्कन्धात् समुत्तार्य वामाङ्गुष्ठे नियोजयेत् । वामा-
 ङ्गुष्ठं वामस्कन्धमेवमेव न चान्यथा । ॥ वामाङ्गुष्ठयुतं सूत्रं हत्वा
 सम्मार्जयेद् द्विजः ॥ इति यज्ञोपवीतमार्जनप्रकारः । कण्ठादौ
 यज्ञोपवीतकरणदोषश्च तत्रैव ॥ कण्ठे शिरसि दंशकरे हत्वा
 शूद्रत्वमर्हति । गायत्र्या अयुतं जप्त्वा तस्मात् प्रापात् प्रमुच्यते ।
 तथा । वर्षविप्रे तथा भट्टे मार्जनं न हितं सदा । धारणं यज्ञ-
 सूत्रस्य जातिभेदे पृथक् पृथक् । रक्तचन्दनतोषेण मार्जयेत् चक्र-
 जातयः । हारिद्रैर्मार्जयेद्द्वैश्वर्य इति शास्त्रस्य निर्णयः ॥

अथ तिलकं मत्स्यसूक्ते दशमपटले ॥ अथोपविश्य पूर्वाशा-
 मुखो भूत्वा सुसंयुतः । प्रकुर्व्यात्तिलकं मन्त्री उत्तराशामुखेन
 वा । गोपीचन्दनकेनाथ रोचनाकुङ्कुमेन वा । सृत्तिकाया मल-
 यजेन तुलसीविल्वजेन वा ॥ योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे नवम-
 पटले ॥ मलयजेन गन्धेन गोपीचन्दनकेन वा । विल्वकाष्ठो-
 द्ववेनाथ तुलसीकाष्ठकेन वा । पद्मकेन तमालेन तथा रोच-
 नयाथवा । पिधाय तिलकं श्रेष्ठमेपामेकतमेन वा ॥ त्रिखका-
 ष्ठीद्ववेनेत्युदासीनपरम् । तत्काष्ठचन्दन भाले यो धारयति
 सन्भ्रमादित्यादि योगिनीतन्त्रीयपूर्वखण्डे पञ्चमपटलोत्पवच-
 नात् ॥ सृदादिफल मत्स्यसूक्ते ॥ सृदा तु मुक्तिमाप्नोति आयुषं
 चन्दनेन तु । कुङ्कुमेन भवेत्कार्यं रोचना वश्यमीरितम् । जलस्था
 सृत्तिका वर्णा तीरस्यं पुण्यदायकम् । तस्मात्तीरोद्भवं याञ्च-
 मखक्रान्तेति सम्पठन् । नोत्राय तिलकं कुर्व्यान्मृदा खीसरितो
 बुधः । यस्तच्च जाह्नवीतीरोद्भवैर्वा गोपिचन्दनेः ॥ इति तिल-
 कस्य सृत्तिकाविधिनिषेधी । तिलककरणन्वस्तु मत्स्यसूक्ते ।
 केयवान्त ! गोविन्द ! वराह ! पुरुषोत्तम ! । पुण्य ययस्यमायुष्यं
 तिलकं मे प्रसीदतु ॥ चन्दनधारणमन्त्रोऽपि तत्रैव ॥ कान्तिं

लक्ष्मीं धृतिं सौख्यं सौभाग्यमतुलं मम । ददातु चन्द्रं नित्यं
 सततं धारयाम्यहम् । इत्यनेन च मन्त्रेण प्रदधान्मन्त्रवित्तमः ॥
 तिलकधारणस्थानानि मत्स्यसूक्ते ॥ ललाटे प्रथमं दद्यान्मूर्द्धि
 दद्यात्ततो हृदि । कण्ठे च श्रोत्रयोर्बाह्वोर्बाहुमूलद्वयेऽपि च ।
 नाभौ पृष्ठे च सन्दध्यात् पार्श्वयोश्च युगं युगम् । तिलकानि
 लिखेच्चैव मुच्यते सर्वपातकैः । भाले दीपशिखाकारं बाहुभ्यां
 विल्वपत्रवत् । हृदये कमलाकारं श्रीवायां चन्द्रमुद्दिशेत् ॥
 वैष्णवतिलके तु, प्रिणेषः ॥ ललाटे तु गदा कार्या मूर्द्धि चापं शरं
 तथा । नन्दकश्चैव हृत्मध्ये शङ्खं चक्रं भुजद्वये । शङ्खचक्राद्धितो
 विप्रः श्मशाने स्त्रियते यदि । प्रयागे या गतिः प्रोक्ता सा गति-
 म्नास्य नारद ! । श्यामाप्रदीपे द्वितीयपरिच्छेदे । यज्ञपाश्र्वं मा
 तिलकी कर्म कुर्वीतति । तस्मान्मृदा जलेनापि कर्त्तव्यं तिलकं
 बुधैः । अन्यथा निष्फलं ज्ञेयं वीजोत्तिरूपरे यथा । तिलका-
 करणनिन्दापि तत्रैव मत्स्यसूक्ते ॥ अकृत्वा तिलकं भाले
 चण्डाल यस्तु पश्यति । पुनः स्नानन्तु कर्त्तव्यं विष्णुतोत्सारणे
 तथा । जले च घटे च छायायां संवीक्ष्य तिलकं चरेत् । दर्पणे
 वीचयेदयत्रादमावास्यां विवर्जयेत् ॥ इत्यमावास्यायां तिलक-
 निषेधः । तथा । तिलके निजदेवास्त्रं विलिखेद्दक्षिणादितः ।
 वीजं बाह्वदरोत्सङ्गे भाले वा प्रणवादिकम् । उत्सङ्गे क्रोडे ॥
 राघवभट्टधृतब्रह्माण्डपुराणे ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रमृत्तुं सौम्यं ललाटे
 यस्य दृश्यते । स चण्डालोऽपि शडात्मा पूज्य एव न संशयः ।
 ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा सोम्येति पद्मपुराणे प्रथमचरणे पाठः ।
 अशुचिबाप्यनाचारो मनसा पापमाचरेत् । शुचिरेव भवेन्नित्य-
 मूर्ध्वपुण्ड्रान्वितो नरः । मत्प्रियार्थं शुभार्थं वा रक्षार्थं चतु-
 र्गणन ! । मद्गतो धारयेन्नित्यमूर्ध्वपुण्ड्रमतन्द्रितः । मत्पूजा-
 होमकाले च सायं प्रातः

मद्गतो धारयेन्नित्यमूर्ध्व-

पुण्ड्रं भवापहम् । इति भगवद्वक्तिविलासधृतपद्मपुराणे अधिकम् ।
तद्वृतस्कन्दपुराणे कार्तिकप्रसङ्गे ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रो मृदा गुभ्रो ललाटे
यस्य दृश्यते । चण्डालोऽपि विगुदात्मा याति ब्रह्म सनातनम् ।
ऊर्ध्वपुण्ड्रे स्थिता लक्ष्मीः ऊर्ध्वपुण्ड्रे स्थितं यमः । ऊर्ध्वपुण्ड्रे
स्थिता मुक्तिरूर्ध्वपुण्ड्रे स्थितो हरिः । उत्तरखण्डे शिवपार्वती-
संवादे ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु विशाले सुमनोहरे । लक्ष्म्या साङ्गे
समासीनो देवदेवो जनार्दनः । तस्माद् यस्य शरीरे तु ऊर्ध्व-
पुण्ड्रं धृतं भवेत् । तस्य देह भगवतो विमलं मन्दिरं स्मृतम् ।
ऊर्ध्वपुण्ड्रधृतो विप्रः सर्वलोकेषु पूजितः । विमानवरमारुह्य
याति विश्वोः परं पदम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं दृष्ट्वा पापैः
प्रमुच्यते । नामश्रुत्वा तथा भक्त्या सर्वदानफलं लभेत् ।
ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं यः शब्दे भोजयिष्यति । आकल्पकोटि-
पितरस्तस्य दृष्ट्वा न संग्रयः । ऊर्ध्वपुण्ड्रधरो यस्तु कुर्यात्
श्राद्धं शुभानने । कल्पकोटिसहस्राणि वैकुण्ठे वासमा-
प्नुयात् । यज्ञदानतपश्चर्याजपहोमादिकञ्चरेत् । ऊर्ध्वपुण्ड्र-
धरः कुर्यात्तस्य पुष्टमनन्तकम् ॥ ब्रह्माण्डपुराणे विश्व-
वाक्यम् ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रधरो मर्त्यां स्त्रियते यत्र कुत्रचित् । श्वपाको-
ऽपि विमानस्यो मम लोके महीयते । ऊर्ध्वपुण्ड्रधरो मर्त्यां
गृहे यस्यान्नमयते । तदा विंशत्कुलं तस्य नरकाटुडराभ्यहम् ॥
इत्यूर्ध्वपुण्ड्रमाहात्म्यम् ॥ पद्मपुराणे नारदीयम् ॥ यज्ञो दानं
तपो होमः स्वाध्यायः पिबतर्पणम् । व्यर्थं भवति तत् सर्वनूर्ध्व-
पुण्ड्रं विना कृतम् ॥ उत्तरखण्डे ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनस्तु
किञ्चित् कर्म करोति यः । इष्टापूर्त्तादिकं सर्वं निष्फलं श्राव
चान्यथा । ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनस्तु सन्ध्याकर्मादिकञ्चरेत् । तत्सर्वं
राक्षसं श्रेयं नरकश्चाधिगच्छति । यच्छरीरं मनुष्याणानूर्ध्व-
पुण्ड्रं विना कृतम् । द्रष्टव्यं नैव तत्तावच्चाण्डालसदृशं भवेत् ॥

स्कान्दे ॥ यस्योर्द्ध्वपुण्ड्रं दृश्येत ललाटे न नरस्य हि । तद्दर्शनं
 न कर्त्तव्यं दृष्ट्वा सूर्यं निरीक्षयेत् ॥ इत्यूर्द्ध्वपुण्ड्राकरणे दोषः ॥
 उत्तरखण्डे ॥ ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं धरेद्विप्रो सदा शुभ्रेण वैदिकः ।
 न तिर्यग्धारयेद्विद्वानापद्यपि कदाचन । भगवद्भक्तिविलास-
 धृतम् ॥ ऊर्द्ध्वपुण्ड्रे त्रिपुण्ड्रं यः कुरुते स नराधमः । भुङ्क्ता
 विष्णुगृहं पुण्यं स याति नरकं ध्रुवम् ॥ स्कन्दपुराणे ॥ तिर्यक्
 पुण्ड्रं न कुर्वीत सम्प्राप्ते मरणेऽपि च । नैवान्यनाम च ब्रूयात्
 पुमान्नारायणादृते ॥ इत्यूर्द्ध्वपुण्ड्रे त्रिपुण्ड्रकरणनिषेधः ॥
 शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतम् ॥ ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं त्रिपुण्ड्रं वा कृत्वा
 सन्ध्यां समाचरेत् । तदेव व्यवस्थापितम् स्कन्दपुराणे ॥
 वैष्णवानां ब्राह्मणानामूर्द्ध्वपुण्ड्रं विधीयते । अन्येषान्तु त्रिपुण्ड्रं
 स्यादिति ब्रह्मविदो विदुः ॥ पद्मपुराणे ॥ त्रिपुण्ड्रं यस्य
 विप्रस्य ऊर्द्ध्वपुण्ड्रे न दृश्यते । तं दृष्ट्वाप्यथवा सृष्ट्वा सचेलः
 स्नानमाचरेत् ॥ ऊर्द्ध्वपुण्ड्रे न कुर्वीत वैष्णवानां त्रिपुण्ड्रकम् ।
 कृतत्रिपुण्ड्रमर्त्यस्य क्रिया न प्रीतये हरिः ॥ अथोर्द्ध्वपुण्ड्र-
 निर्माणविधिः ब्रह्माण्डपुराणे ॥ वीक्ष्य देशे जले वापि यो
 विदध्यात् प्रयत्नतः । ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं महाभाग ! स याति परमां
 गतिम् । दशाङ्गुलप्रमाणन्तु उत्तमोत्तममुच्यते । नवाङ्गुलं
 मध्यमं स्यादष्टाङ्गुलमतः परम् । एतैरङ्गुलिभेदैस्तु कारयेन्न नखैः
 सृशेत् ॥ ऊर्द्ध्वपुण्ड्रलक्षणन्तु मत्स्यसूक्ते ॥ नासिकाकेशपथ्यन्त-
 मूर्द्ध्वपुण्ड्रं विधीयते । मध्ये क्षिद्रन्तु कर्त्तव्यं तच्छिद्रं हरि-
 मन्दिरम् ॥ पद्मपुराणे उत्तरखण्डे ॥ एकान्तेन महा-
 भागाः सर्वभूतहिते रताः । सान्तरालं प्रकुर्वन्ति पुण्ड्रं हरि-
 पदाकृतिम् । श्यामं शान्तिकरं प्रोक्तं रक्तं वश्यकरं तथा ।
 शीकरं पीतमित्याहुः श्वेतं मोक्षप्रदं शुभम् ॥ इति कर्मविशेषे
 वर्णविशेषत्रिपुण्ड्रम् । वर्तुलं तिर्यगच्छिद्रं ह्रस्वं दीर्घतरं तनुम् ॥

वभ्रूं विरूपं बह्वयं भिन्नमूलं पदच्युतम् । अशुभं रुचमासक्तं
 तथा नाङ्गुलिकल्पितम् । विगन्धमपसव्यञ्च पुण्ड्रमाङ्गुरनर्थकम् ॥
 इति निन्दितपुण्ड्रम् ॥ नाङ्गुलिकल्पितमिति विहितकार्ष्ठीका-
 भिन्नोपलक्षणम् ॥ अन्यथा मत्स्यसूक्ते दशमपटलीक्तवचनमन-
 र्थकं स्यात् । तद्वचनन्तु ॥ कुशेनैव सुवर्णेन न काष्ठेनायसेन च ।
 न शङ्गेन न ताम्ब्रेण न कांस्येन कदाचन ॥ तुलस्थान् विस्वकाष्ठेन
 रजतेन समुल्लिखेत् ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्राकारस्तु उत्तरखण्डे ॥ अश्वत्य-
 पत्रसङ्काशो वैष्णववाक्यतिस्तथा । पद्मकुङ्कुमसङ्काशो मोहनं
 त्रितयं स्मृतम् । आरभ्य नासिकामूलं ललाटान्तं लिखेन्मुदा ।
 ललाटान्तमिति न्यूनत्वव्यवच्छेदकमन्यथा दशाङ्गुलस्योत्तमत्व-
 कीर्त्तनं व्यर्थं स्यात् । दशाङ्गुलपरिमाणन्तु नासिकाद्वितीयभागा-
 वधि ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तमेव । सृदेति विहितद्रव्योपलक्षणम् । सृद-
 मिति पाठे व्यत्ययो बहुलमिति सूत्रादिभक्तिव्यत्ययेन स एवार्थः ॥
 नासिकायास्त्रयो भागा नासामूलं प्रचक्षते । समारभ्य भ्रुवो-
 र्मध्यमन्तरालं प्रकल्पयेत् ॥ त्रयो भागा इति निर्देशबलात्
 पूरणप्रत्ययार्थावगतेः सृतीयो भागो लभ्यते । स च भागो यत्र
 मस्तकावस्थितो नासिका निर्गता तत्रैव ॥ तस्माच्छिद्रान्वितं
 पुण्ड्रं दण्डाकारं सुशोभनम् । विप्राणां सततं कार्यं स्त्रीणाञ्च
 शुभदर्शने ! । नासिकाकेशपर्यन्तं ऊर्ध्वपुण्ड्रं सुशोभनम् ।
 मध्ये छिद्रसमायुक्तं तद्विद्यादरिमन्दिरम् ॥ इति हरिमन्दिर-
 लक्षणम् ॥ वामभागे स्थितो ब्रह्मा दक्षभागे सदाशिवः । मध्ये
 विष्णुं विजानीयात् तस्मान्मध्यं न लेपयेत् ॥ यजुर्वेदीयस्य
 हिरण्यकेशीयशाखायाम् ॥ हरेः पदाक्रान्तिम् आत्मनो निधाय
 यन्मध्ये छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं यो धारयति स परस्य प्रियो भवति स
 पुण्यवान् भवति स मुक्तिभाग्भवतीति । तिलकरचनायामङ्गु-
 लिनियममाह भगवद्भक्तिविलासधृता स्मृतिः ॥ अनामिका

कामदोक्षा मध्यमायुष्करी भवेत् । अङ्गुष्ठः पुष्टिदः प्रोक्त-
 स्तर्जनी मोक्षसाधनी ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य सृत्तिका तु पद्मपुराणे ॥
 पर्वताग्रे नदीतीरे विश्वमूले जलाशये । सिन्धुतीरे च वल्मीके
 हरिश्चन्द्रे विद्येपतः ॥ विष्णोः स्नानोदकं यत्र प्रवाहयति
 नित्यशः । पुण्ड्राणां धारणार्थाय गृह्णीयात्तस्य सृत्तिकाम् ।
 श्रीरङ्गे वेङ्कटाद्रौ च श्रीकुर्मंहारके शम्भे । प्रयागे नारसिंहाद्री
 वाराहे तुलसीवने । गृह्णीत्वा सृत्तिकां भक्त्या विष्णुपाद-
 जलैः सह । धृत्वा पुण्ड्राणि चाङ्गेषु विष्णुसायुष्यमाप्नुयात् ॥
 पर्वताग्रे इत्यादौ पष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रति भेदाभाव इति न्यायात्
 पर्वताग्रस्येत्यादि लभ्यते । गृह्णीत्वा सृत्तिकामिति परेणा-
 न्वयः । व्यत्ययो बहुलमिति पष्ठार्थे सप्तमी वा । नदी-
 तीर इति गङ्गातीरस्येति ज्ञेयम् । प्रागुक्तमत्यसूक्तवचनेन स्त्री-
 सरितो सृत्तिकाग्रहणनिषेधादिति । श्रीरङ्गः काबिरोमध्यस्थः
 क्षेत्रविशेषो दक्षिणदेशेषु प्रसिद्धः । वेङ्कटाद्रिः शेषाचलनाम्ना
 तैलङ्गदेशे प्रसिद्धः । श्रीकूर्मः कलिङ्गदेशे प्रसिद्धः क्षेत्रविशेषः ॥
 गोपीचन्दनमाहात्म्यान्तु मत्स्यसूक्ते ॥ दुर्लभं चन्दनं लोके गोपीनां
 विष्णुनिर्मितम् । यत् क्षत्वा तिलकं सद्यो ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥
 स्थितस्येत्यध्याहारादेककर्तृकता । पद्मपुराणे नारदवाक्येऽपि ॥
 ब्रह्मघ्नो वाथ गोघ्नो वा हैतुकः सर्वपापकृत् । गोपीचन्दनसम्प-
 क्तात् पूतो भवति तत्क्षणात् । गोपीचन्दनखण्डान्तु यो ददा-
 तीह वैश्यावे । कुलमेकोत्तरं तेन स्वं भवेत्तारितं शतम् ॥ इति
 वैश्यावे गोपीचन्दनदानफलम् ॥ स्कन्दपुराणे ध्रुववाक्यम् ॥ शङ्ख-
 चक्राङ्किततनुः शिरसा मञ्जरौधरः । गोपीचन्दनलिताङ्गो दृष्ट-
 येत्तदघं कुतः । गोपीसृत्तुलसी शङ्खः शालग्रामः सचक्रकः ।
 गृह्णीऽपि यस्य पश्चैते तस्य पापभयं कुतः ॥ सचक्रकं सश्री-
 चक्रकमित्यर्थः । नाशोखण्डे ॥ श्रीखण्डे च स ग्रामोदः स्वर्ण

वर्णः क्व तादृशः । तत्पवित्रं क्व वै तोर्यं श्रीगोपीचन्दने यथा ॥
 गरुडपुराणे श्रीनारदवाक्यम् । यो मृत्तिकां द्वारवतीसमुद्भवां
 करे समादाय ललाटपट्टे । करोति नित्यन्वय चोर्ध्वपुण्ड्रं
 क्रियाफलं कीटिगुणं सदा भवेत् । क्रियाविहीनं यदि मन्त्रहीनं
 श्रद्धाविहीनं यदि कालवर्जितम् । कृत्वा ललाटे यदि गोपि-
 चन्दनं प्राप्नोति तत्कर्मफलं सदाक्षयम् । गोपीचन्दनसम्भवं
 सुरचिरं पुण्ड्रं ललाटे द्विजो नित्यं धारयते यदि द्विजयते ! रात्रौ
 दिवा सर्वदा । यत् पुण्ड्रं कुरुजाङ्गले रविगृहे माघ्यां प्रयागे
 तथा तथाप्नोति खगेन्द्र ! विष्णुसदने मन्तिष्ठते देववत् ॥
 यस्मिन् गृहे तिष्ठति गोपिचन्दनं भक्त्या ललाटे मनुजो विभक्तिं ।
 तस्मिन् गृहे तिष्ठति सर्वदा हरिः श्रद्धान्वितः कंसनिहा विह-
 ङ्गम ! ॥ यो धारयेत् कृष्णपुरीसमुद्भवां सदा पवित्रां कलि-
 कल्पपापहाम् । नित्यं ललाटे यदि मन्त्रसंयुतां यमं न पश्येद्
 यदि पापसंहतः । यस्यान्तकाले खग ! गोपिचन्दनं बाह्योर्ललाटे
 हृदि मस्तके च । प्रयाति लोकं कमलालयाप्रभोर्गोवालघाती
 यदि ब्रह्महा भवेत् ॥ यद्वा न पीडन्ति न रक्षसां गणो यक्षाः
 पिशाचोरगभूतदानवाः । ललाटपट्टे खग ! गोपिचन्दनम्
 सन्तिष्ठते यस्य हरेः प्रसादतः ॥ पद्मपुराणे ॥ शम्बरीय ! महा-
 घस्य चयार्यं कुरु वीक्षणम् । ललाटे यैः कृतं नित्यं गोपी-
 चन्दनपुण्ड्रकम् ॥ काशीखण्डे यमोक्तिः । दूताः ! शृणुत यद्बालं
 गोपीचन्दनलाञ्छितम् । ज्वलदिन्धनवत् सोऽपि दूरे त्याज्यः
 प्रयत्रतः ॥ इति गोपीचन्दनमाहात्म्यम् ॥

भगवद्भक्तिविलासधृतकाशीखण्डे ॥ अथ तस्योपरि श्रीम-
 तुलसीमूलमृत्सूया । तथैव वैष्णवैः कार्यमूर्ध्वपुण्ड्रं मनोरमम् ।
 स्कन्दपुराणे तुलसीमूलमृत्तिकासुपक्रम्य ॥ तन्मृदं गृह्य यैः
 पुण्ड्रं ललाटे धारितं नरैः । प्रयाणकं कृतं तैस्तु मोक्षाय गमनं

प्रति ॥ तुलसीमृत्तिकापुण्ड्रं ललाटे यस्य दृश्यते । देहं न
 मृशते पापं क्रियमाणन्तु नारद ! ॥ गरुडपुराणे ॥ तुलसीमृत्ति-
 कापुण्ड्रं यः करोति दिने दिने । तस्यावलोकनात् पापं याति
 वर्षकृतं नृणाम् ॥ तुलसीमूलमृत्तिकामाहात्म्यम् गारुडे । तस्यो-
 परिष्टाद्भवगन्निर्मात्यमनुलेपनम् । तथैव धार्यमेवं हि त्रिविधं
 तिलकं स्मृतमिति ॥ पूर्वोक्त्या अथ तस्योपरि गोपीचन्दनतिल-
 कोपरि । तत्र तु तस्योपरिष्टात्तुलसीमूलमृत्तिका तिलकोपरि-
 ष्टादित्यर्थः ॥ तेन प्रथमं गोपीचन्दनतिलकं कृत्वा तदुपरि तुलसी-
 मूलमृत्तिकातिलकं करणीयम् ॥ तदुपरि च विष्णुनिर्मात्यानु-
 लेपने तिलकं कार्यमिति त्रिविधं तिलकम् ॥ अथ द्वादश-
 तिलकविधिः ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ ततो द्वादशभिः कुर्यान्नामभिः
 केशवादिभिः । द्वादशाङ्गेषु विधिवदूर्ध्वपुण्ड्राणि वैष्णवः ॥ पद्म-
 पुराणे उत्तरखण्डे ॥ ललाटे केशवं ध्यायेन्नारायणमथोदरे ।
 वक्षःस्थले माधवन्तु गोविन्दं कण्ठकूपके । विष्णुञ्च दक्षिणे कुक्षौ
 बाहौ च मधुसूदनम् । त्रिविक्रमं स्कन्धदेशे वामनं वामपार्श्वके ।
 अधरं वामबाहौ तु हृषीकेशन्तु कन्धरे । पृष्ठे तु पद्मनाभञ्च
 कर्त्या दामोदरं न्यसेत् । तत्प्रक्षालनतोयन्तु वासुदेवेति मूर्धनि ।
 योगिनीतन्त्रे ॥ पिधाय तिलकं श्रेष्ठमेपामेकतमेन वा । चतुः-
 समञ्च चिसमं द्विसमञ्च सुरेश्वरि ! । अथालिप्य ततो देहमयने
 तु विवर्जयेत् । चतुःसममित्यादिपूर्वोक्तमलयजगोपीचन्दनविल्व-
 तुलसीकाष्ठपद्मकलमालमोरीचनानाम् । शीते रात्रौ पुनः स्नाने
 नानुलिप्य सुगन्धिभिः । ललाटे तु विशेषेण वराङ्गे न कदाचन ॥
 मत्स्यसूक्ते ॥ न रात्रौ तिलकं कुर्याद् भुक्त्वा नैव च नैव च । महा-
 गुरुनिपाते च तिलकं छेदयन्नरः । बह्वृचपरिशिष्टम् । तत्रा-
 दावनुलेपेन भगवच्चरणाब्जयोः । निर्मात्येन प्रसादेन सर्वाण्य-
 ङ्गानि साजयेत् ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ शालग्रामशिलालज्जं चन्दनं

धारयेत् सदा । सर्वाङ्गेषु महाशुद्धिसिद्धयेः कर्मलासनम् ॥ इत्यु-
र्ध्वं पुण्ड्रप्रकरणम् ।

अथ त्रिपुण्ड्रधारणविधिः ॥ राघवभट्टवृत्तम् ॥ भस्मान्नि-
होत्रसन्भूतमानयेच्छोधिनं बुधः । यद्वा धरामसंस्पृष्टं सत्ये-
नानीय गोमयम् ॥ सत्येन प्रणवेन ॥ वामेन यात्रे संशोध्य अघो-
रेण विनिर्दडेत् ॥ तत्पुरुषेण समुद्धृत्य ईशानेन विशोधयेत् ।
इत्यन्तु सस्कृतं भस्म अग्निरित्यादिमन्त्रतः । विमृज्याङ्गानि
संस्पृश्य पुनरादाय मन्त्रतः । तस्मादत्रह्येति यजुषा मन्त्रयेद्गुद्र-
संख्यया । प्रणवाद्येद्यतुर्थी हृदन्तैस्त्वघोर ईशकैः । पञ्चवर्णा-
चराद्यैश्च भालांशोदरहृत्सु च । त्रिपुण्ड्रधारणं कुर्यान्मूर्द्ध्नि
पश्चात्तरेण च । त्रिपुण्ड्रं धारयेन्मन्त्री साक्षाच्छिव इवापरः ॥
वायवीसंहितायाम् भस्मग्रहणमन्त्रदप्युक्तम् ॥ यथा । शिवा-
ग्नेर्भस्म संग्राह्यमग्निहोत्रोद्भवन्तु वा । वैवाह्याम्युद्भवं वापि
पङ्कं शुचि सुगन्धि च । कपिलायाः शकृच्छुद्धं गृहीतं गगने
पतत् । न क्लिन्नं नापि कठिनं न दुर्गन्धि न चोपितम् ।
उपितं पर्युपितमित्यर्थः ॥ उपर्यधः परित्यज्य गृह्णीयात्
पतितं यदि । पिण्डोक्त्य शिवाग्नौ तु प्रक्षिपेन्मूलमन्त्रतः ।
अपक्वमतिपक्वञ्च सन्त्यज्य भसितं सितम् । आदाय यस्माच्छुद्धं
तद् यथा भस्म प्रजायत इति कालाग्निरुद्रोपनिषदा ह्यपगोमय-
स्याप्येवम्यकारः प्रदर्शितः ॥ वामेनेति ॥ ॐ वामदेवाय नमो
ज्येष्ठाय नमो रुद्राय नमः । कालाय नमः कलविकरणाय
नमो बलविकरणाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय
नमो मनोन्मनाय नमः ॥ अघोरिणेति मन्त्रस्तु ॐ अघोरिभ्यो-
ऽथ घोरिभ्यो घोरघोरतरिभ्यः सर्वतः सर्वसर्वेभ्यो नमस्ते रुद्र-
रूपेभ्यः ॥ तत्पुरुषेणेति मन्त्रस्तु ॐ तत्पुरुषाय विद्महे महा-
देवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ ईशानेनेति मन्त्रस्तु ।

ॐ ईशानः संवविंशानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणी-
 ऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मेऽस्तु सदाशिवीम् । अग्निरित्यादिमन्त्रस्तु ।
 अग्निरिति भस्मवायुरिति भस्मजलमिति भस्मस्थलमिति भस्म-
 व्योमेति भस्मसर्वहरा इदम् । भस्ममन एतानि चक्षुषि तस्माद्-
 व्रतमेतत् पाशुपतं यत् । भस्मनाङ्गानि संस्थयेत् । तस्माद्ब्रह्म तदे-
 तत् पाशुपतं पशुपतं पशुपाशविमोक्षाय । यजुषा यजुर्मन्त्रेण
 पञ्चाक्षरेण नमः शिवावेति मन्त्रेण वा कुलमूलावतारकल्पसूत्र-
 सृतीयकाण्डटीकाष्टता श्रुतिः ॥ शुद्धद्रव्यं तदाग्नेयभस्मत्रिपुण्ड्रकं
 विरेखात्मकमर्धचन्द्ररूपात्मकमर्धचन्द्ररूपम् ॥ अथ सनत्कुमार-
 प्रमाणस्य त्रिधा ललाटादाचक्षुः पश्चाद्भ्रूवोर्मध्यतः । यस्येह
 प्रथमा रेखा सा आहवनीयोऽर्क ऋग्वेदः । प्रातः सवनं महि-
 श्वरः । यस्येह द्वितीया रेखा सावसथ्य उकारो यजुर्वेदः सदा-
 शिवः । यस्येह तृतीया रेखा सा गार्हपत्यः परमात्मज्ञानशक्ति-
 मंकाराद्यैरिति ॥ अथ कालाग्निरुद्रोपनिषत् ॥ संवर्त्तोऽग्नि-
 ऋषिर्विराड्विश्वरूपी रुद्रो देवता अनुष्टुप्छन्दः श्रीविश्वरूप-
 प्रीत्यर्थे विनियोगः । अथ कालाग्निरुद्रं भगवन्तं सनत्कुमारः
 पप्रच्छ अधीहि भोस्त्रिपुण्ड्रविधिं सतं त्व किं द्रव्यं किञ्च स्थानं
 कति प्रमाणं का रेखाः के मन्त्राः किं दैवतं कः कर्त्ता किं फल-
 मिति तं ह्योवाच भगवान् कालाग्निरुद्रः । सत्यमुक्तं यद्द्रव्यं
 यदाग्नेयं यद्भस्म सद्योजातादि पञ्चरुद्रब्रह्ममन्त्रैः परिगृह्य अग्नि-
 रिति भस्म अनेनाभिमन्त्र्य मानस्तोक इति संक्षुभ्य त्रयायुषमि-
 त्यादिना शिरोललाटस्कन्धकण्ठहृद्बाहुद्वयेषु विभिरायुषैस्त्रय-
 स्वकैस्त्रिथक् तिस्रो रेखाः प्रकुर्वीत एतदेव तच्छाश्वत्सु सर्ववेदेषु
 वेदविद्धिरुक्तम् । तत् समाचरन् समुक्षुर्न पुनर्भवाय । भेदमा-
 ललाटादाचक्षुषोर्भ्रूवोर्मध्यतः । कर्णादाकर्णपर्यन्तं त्रिथक्
 तिस्रो रेखाः प्रकुर्वीत । या स्यात् प्रथमा रेखा सा गार्हपत्याग्नि-

आकारा भूर्लोक आत्मक्रियाशक्तिश्च ऋग्वेदः । प्रथमं सवनं
महेश्वरः या स्याद् द्वितीया रेखा सा दक्षिणाग्निरुकारः ।
सत्यमन्तरीचमन्तरात्मा चेच्छाशक्तिर्यजुर्वेदः । मध्यन्दिनं द्वितीय-
सवनं सदाशिवदेवेति । या स्यात् तृतीया रेखा सा आह-
वनीयोऽग्निर्मकारस्तमो द्यौः परमात्मा ज्ञानशक्तिः सामवेद-
स्तृतीयसवनं शिवदेवेति । त्रिपण्ड्रकं भस्मना करोति यो विद्वान्
ब्रह्मचारी गृहो वानप्रस्थो यतिर्वा स समस्तमहापातकोपपात-
केभ्यः पूतो भवति सर्वान् वेदान् पठिता भवति सर्वतीर्थेषु स्नातो
भवति स सन्ततं सर्वमन्त्रजापी भवति । सकलभोगभुग्देहं
त्यक्त्वा शिवसायुज्यमेति न पुनरावर्तते । स वैष्णवः शिवः
सोऽपि स च ब्रह्मा प्रजापतिः । स मुक्तः सर्वपापेभ्यो न पुन-
र्भवमिष्यते । इत्यस्ति भगवान् कालाग्निरुद्रः पुनराह । अग्नि-
रिति भस्मजलमिति भस्मवायुमिति भस्मस्थलमिति भस्मसर्वं
विश्वं तदाग्नेयं याज्ञं वृषपुरीषभस्म तेन त्रिपण्ड्रकं तेन
तद्विद्वान् किञ्चिदयाज्ञिकं कर्म इत्याह भगवान् भवः ॥ इति
कालाग्निरुद्रोपनिषत् समाप्ता ॥

घायवीयसंहिताया वयोदशसु स्थानेषु त्रिपण्ड्रधारणसुक्तम् ॥
यथा राघवमहधृतम् ॥ ललाटे ब्रह्म विज्ञेयं हृदये हव्यवाहनः ।
नाभौ स्कन्धे गले पूषा रुद्रो दक्षिणबाहुके । आदित्यो बाहु-
मध्ये च शशी च मणिवन्धके । वामदेवो वामबाह्वी बाहुमध्ये
प्रभञ्जनः । मणिवन्धे च वसवः पृष्ठदेशे हरः स्मृतः । शम्भुः
ककुदि सम्प्रोक्तः परमात्मा शिवः स्मृतः । तस्मात् कालाग्निरुद्रोप-
निषदायवीयसंहितोक्तस्थानानामिच्छाविकल्पः ॥ पुरश्चरणलह-
रीतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ आग्नेयमुच्यते भस्म दग्धगोमयसम्भवम् ।
शोधं पडच्चरैर्मन्त्रैर्वेदमन्त्रविवर्जितैः । शिरोदेशे ललाटे च
स्कन्धे च भ्रूपदेशके । मध्यमानामिकाङ्गुल्यङ्गुष्ठेन तिलकं ततः ।

तिलकस्त्रिस्रो रेखा स्वाद्रेखाणां नव देवताः । पृथिव्यग्निस्तथा
 आत्मा क्रियाशक्तिर्महेश्वरः । देवता आद्यरेखाया भक्त्या तं
 परिकीर्त्तिताः । लभस्व त्वच्च सुभगे ! द्वितीयायाश्च देवताः ।
 परमात्मा शिवो देवस्तृतीयायास्तु देवते । एतान्नित्यं नमस्कृत्य
 त्रिपुण्ड्रं धारयेद् यदि । महेश्वरव्रतमिदं कृत्वा सिद्धीश्वरो
 भवेत् । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वनस्थो यतिरेव वा । महा-
 पातकसङ्घातैर्मुच्यते सर्वपातकात् । तथान्ये चतुर्विद्शुद्रस्त्री-
 हत्यादिकपातकैः । वीरब्राह्मणहत्याभ्यां मुच्यते सुभगेश्वरि ! ।
 अमन्त्रेणापि यत् कुर्यात् कृत्वा चैव महोन्नतिम् । त्रिपुण्ड्र-
 भालतिलको मुच्यते सर्वपातकैः । परद्रव्यापहरणं परदाराभि-
 मर्षणम् । अरनिन्दा परचेतहरणं परपीडनम् । असत्यवाक्यं
 पेशुच्यं पारुष्यं देवविक्रयम् । कूटसाध्यं व्रतत्यागं कैतवं नीच-
 सेवनम् । गोभूहिरखमहिपीतिलकम्बलवाससाम् । अन्न-
 धान्यजलादीनां नीचेभ्यश्च प्रतिग्रहः । दासीवेश्यासु कृष्टासु
 वृषलीषु, नटोषु च । रजःस्वलासु कन्यासु विधवासु च सङ्गमः ।
 मांसचर्मवसादीनां लवणस्य च विक्रयः । एवंपाण्ड्यसंख्यानि
 पापानि विविधानि च । सद्य एव विनश्यन्ति त्रिपुण्ड्रस्य च
 धारणात् । शिवद्रव्यापहरणात्तन्निन्दायाश्च कुत्रचित् । निन्दा-
 याः शिवभक्तानां प्रायश्चित्तैर्न शुध्यति । देवद्रव्यापहरणे ब्रह्मस्व-
 हरणेन च । कुलान्याश्च विनश्यन्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ।
 रुद्राचा यस्य टेहेषु ललाटे च त्रिपुण्ड्रकम् । यदि स्यात् स च
 चाण्डालः सर्ववर्णोत्तमोत्तमः । यानि तीर्थानि लोकेऽस्मिन्
 गङ्गाद्याः सरितश्च याः । स्नातो भवति सर्वत्र यत्नलाटे त्रिपु-
 ण्ड्रकम् । सप्तकोटिर्महामन्त्रा उपमन्त्रास्तथैव च । श्रीविष्णोः
 कोटिमन्त्राश्च कोटिमन्त्राः शिवस्य च । ते सर्वे तेन जप्ताः
 स्युर्यो विभर्त्ति त्रिपुण्ड्रकम् । सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रञ्च जनि

थताम् । स्ववेशजानां मर्त्यानामुच्चरेद्यस्त्रिपुण्ड्रकम् । अष्टै-
श्वर्यगुणोपेतः प्राप्य दिव्यत्रिपुण्ड्रतः । दिव्यं विमानमारुह्य
दिव्यस्त्रीशतसेवितः । विद्याधराणां सिद्धानां गन्धर्वाणां महौ-
जसाम् । इन्द्रादिलोकपालानां लोकेषु च यथाक्रमम् । भुक्त्वा
भोगान् सुविपुलान् प्राक्तनानां पुरेषु च । ब्रह्मणः पदमासाद्य
तत्र कल्पायुतावधि । विष्णोर्लोके च रमते आत्रह्मणः शतायु-
षम् । शिवलोकं ततः प्राप्य रमते कालमत्रयम् । शिवसायुज्य-
माप्नोति न स भूयो विजायते ॥ इति त्रिपुण्ड्रधारणफलम् ॥

शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतभविष्यपुराणे ॥ त्रिपुण्ड्रेण विना
कुर्याद् यां काञ्चिद्देदिकीं क्रियाम् । सा निष्फला भवेद्देवि !
ब्रह्मणापि कृता यदि ॥ श्यामाप्रदीपे तु स्कन्दपुराणीयमिति
कृत्वा लिखितम् ॥ कूर्मपुराणे ॥ वैष्णवो वाथ शैवो वा शाक्तो
वा सौर एव वा । त्रिपुण्ड्रेण विना पूजां कुर्वाणो यात्यधो-
गतिम् ॥ शिवधर्मे । सितेन भस्मना कुर्यात् ललाटे च त्रिपु-
ण्ड्रकम् । सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ भस्मेत्युप-
लक्षणं द्रव्यान्तरेणापि त्रिपुण्ड्रं कार्यम् ॥ सर्वस्त्रिपुण्ड्रकं
कुर्यात् सर्वदा यज्ञभस्मना । तदभावे चन्दनेन शृदा वा वारि-
णापि वा । इति भविष्यपुराणवचनात् । यत्किञ्चित् कुरुते कामं
विना विप्रस्त्रिपुण्ड्रकम् । व्यर्थमेव भवेत् सर्वं बन्ध्यास्त्रीसङ्गमो
यथा । सच्छिद्रं कुरुते यस्त्रिपुण्ड्रं पशुमतिर्द्विजः । धर्मार्थकाम-
मोक्षेषु तस्य छिद्रं प्रजायते । इति सच्छिद्रत्रिपुण्ड्रकरणनिन्दा ।
ननुर्ध्वपुण्ड्रे त्रिपुण्ड्रकरणमुक्तवचनजातात् निषिद्धं पूर्वोक्तकूर्म-
पुराणवचनेन वैष्णवादीनां त्रिपुण्ड्रेण विना पूजाकरणे दोष-
श्रुतिश्चेति लम्बोदरस्य रतिकाले प्रियासुखचुम्बनमिवैकं
सन्धित्सतोऽन्यत् प्रच्यवत इति चित् नैवम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रत्रिपुण्ड्रयोः
सच्छिद्रकरणनिषेधो वैधेतरपर इत्यवेदि । सर्वत्रैव निषेधस्य

वैधभिन्नपरत्वाद् यथा विशिखनिन्दा प्रायश्चित्ताद्यनाघ्रातपरा ।
 अतएव शैवेस्तूर्ध्वं पुण्ड्रधारणानन्तरमेव भस्मना त्रिपुण्ड्रधारण-
 मपि कार्यं यती द्विजानामूर्ध्वं पुण्ड्रस्थावश्यकत्वमिति राघव-
 भट्टः ॥ अथ शक्तितिलकम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतगौतमीये ॥
 तिलकं रक्तगन्धेन चन्दनेनाथ वा प्रिये ! । देव्यस्त्रं विलिखे-
 ज्जाले तारावीजं ततो हृदि । शक्तिमध्यगतां कुर्यादित्ये-
 तच्छक्तितिलकम् ॥ तिलके निजदेवास्त्रमिति प्रागुक्तेनैकवाक्य-
 तया देव्यस्त्रं स्त्रीयेष्टदेवतावोजमिति ॥ अत्रदाकल्पे पञ्चमः
 पटले ॥ प्रक्षाल्य पाणिपादौ च रक्तवस्त्रयुगं ततः । परिधा-
 याद्देवचन्द्राभं सविन्दुं तिलकं चरेत् । चन्दनेन सुरक्तेन कुङ्कुमे-
 नाथ वा पुङ्गुः । सिन्दूरविन्दुसंयुक्तं रेखात्रयविराजितम् । देवी-
 पादाम्बुजरजी ध्यात्वा मूलेन साधकः । पूजाधिकारो दुर्गाया
 ययासौ चन्द्रशेखरः ॥ क्षणाश्चनचन्द्रिकाधृतमालिनौविजये-
 ऽपि ॥ भाले चन्द्राक्षरेखा त्रितयविरचितं विद्युदाभाधिलासं
 तस्याधश्चान्तरालेऽरुणकिरणनिभं भ्रूयुगस्याथ विन्दुम् । हृत्मध्ये
 पद्मरूपं शशधरविशदं दोर्युगे वीरणाभं स्थानेष्वन्येषु विन्दून्
 रचयति तिलकं सो हि विश्वेशरूपः ॥ स्रूयुगस्यान्तराले मध्ये
 रक्तवर्णं विन्दुं रचयतौत्वन्वयः । हृत्मध्ये श्वेतपद्मरूपमित्यर्थः ।
 दोर्युगे बाहुद्वये । वीरणाभं वीरणपदाकारम् । अन्येषु स्थानेषु
 पुरोक्तेषु इति, एतच्छब्दस्य प्रयोगस्तच्छब्दार्थमभिधत्ते । उक्तञ्च
 सर्वनामसूत्रटोकायां त्यक्तदावेकार्यौ यदि निर्दिष्टार्थौ । इतरै-
 त्वयः साभिनयप्रत्यक्षे साभिनयो हस्तभङ्गिमादिरिति कुलचन्द्रः ।
 अन्यथा विसर्गलोपे सतीत्यनेन छन्दोभङ्गः स्यात् । प्रक्रान्तवाचि-
 नस्तस्य न यच्छब्दापेक्षा । उक्तञ्च काव्यप्रकाशे ॥ एवं प्रक्रान्त-
 प्रसिद्धानुभूतार्थविषयकस्तच्छब्दोऽपि यच्छब्दस्योपादनं नापे-
 क्षते । ऋजवस्तु तन्वेऽप्यशब्दविचारनिषेधात् सो हीति पठन्ति ।

जले यदि सन्ध्यादि क्रियते तदा यागमण्डपं गत्वा उपविश्य
तिलकं कार्यम् ॥ अन्नदाकल्पे तथोक्तत्वात् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां तृतीये अर्थकाण्डे स्नानादितिल-
कान्तप्रशाखाकथनरूपस्तृतीयः परिच्छेदः ॥

अथ सन्ध्या ॥ वैदिकसन्ध्यानन्तरं तान्त्रिकी सन्ध्या कार्या ॥

तथाच पुरश्चरणरसोक्तासे प्रथमपटले । प्रातःस्नानं समासाद्य
सन्ध्यां परमदुर्लभाम् । उपास्य चञ्चलापाङ्गि ! गायत्रीं प्रजपे-
त्ततः । ततस्तु तान्त्रिकीं सन्ध्यां गायत्रीं तान्त्रिकीं तथा ।
सूर्यार्घ्यं च ततो दत्त्वा पूजार्थं गृहमाविशेत् ॥ बृहन्नीलतन्त्रे
प्रथमपटलेऽपि ॥ आदौ च वैदिकीं सन्ध्यां कृत्वा चागम-
सम्प्रताम् । सन्ध्यां कृत्वा ततो वीरः कुलकोटीः समुद्धरेत् ।
तथा । एतत्सन्ध्यात्रयेणैव दिवारात्री च वन्दनेति ॥ गन्धर्व-
तन्त्रे षष्ठपटले ॥ अपरां कथयाम्यत्र सर्वपापविनाशिनीम् ।
उपविश्य शुची देशे त्रितत्त्वेन त्रिधाचमेत् । प्राणायामत्रय कृत्वा
त्रिधावीजैस्त्रिधाविधम् । वामहस्ते जलं गृह्य गलितोदक-
विन्दुभिः । सप्तधा प्रोचणं कुर्यान्मूर्ध्नि मन्त्रमनुस्मरन् । अव-
शिष्टोदकं दक्षहस्ते संगृह्य साधकः । नासामाश्लिष्य तोयेन
ततस्तेनाघमर्षणम् । इडयाकथ्य देहान्तः चालितैः पापसञ्चयैः ।
कृष्णवर्णं तदोदकं वामनाद्या विरेचितम् । दक्षहस्ते तु
तन्मन्त्रो पापरूपं विचिन्त्य च । पुरतो वक्ष्यपापाणे निक्षिपे-
दस्त्रमन्त्रतः । इत्यघमर्षणं कृत्वा पुनराचमनं तथा । अभि-
पिञ्चेत्ततो मूर्ध्नि विधिना साधकोत्तमः । ॐ आपो देवी रसो-
ऽमृतं पूतं ब्रह्म पुनीमहे । जलाञ्जलित्रयं भूमौ मार्त्तण्डभैरवाय
च । ऊर्ध्वं बाहुस्ततो मन्त्री मार्त्तण्डं समुपास्ययेत् । ॐ उदुत्यं
जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः दृशे विश्वाय सूर्यम् । मार्त्तण्ड-
शेषे देवेशि ! भैरवं पदमीरयेत् । एतादृक् सन्ध्या तु गौड-

देशे न प्रचरद्द्रुपा । गौड़देशीया तु तीङ्गलतन्त्रे तृतीय-
पटले ॥ आत्मविद्याशिवैस्तत्त्वैराचामेत् पायसा तथा । वङ्गि-
जायान्विता मन्त्रा विज्ञेयाः प्रणवादिकाः । गङ्गे चेत्यादिना
देवि ! तीर्थावाहनमाचरेत् । मूलेन मनुना भूमौ त्रिवारं
निश्चितेत् सुधीः । तज्जलेन सप्तवारमात्माभिषेकमाचरेत् ।
अङ्गन्यासं ततः कृत्वा वामहस्ते सुरेश्वरि ! । गंगनं वायुबीजञ्च
वरुणं भूमिवीजकम् । वङ्गिवीजं विन्दुशुतं त्रिवारं जपमाचरेत् ।
अनेन मनुना देवि ! तज्जलञ्चाभिमन्त्रितम् । मूलमन्त्रं संसु-
ञ्चार्य्य सप्तधा तच्चमुद्रया । आत्माभिषेकमात्रेण मुच्यते सर्वपा-
तकैः । शेषं जलं महेशानि ! दक्षहस्ते समाप्नुयेत् । इड्या पूर-
येत्तोयं चालयेद्देहमध्यगम् । ततः पिङ्गलयां देवि ! तत्तोयन्तु
विरेचयेत् । कृष्णवर्णं तदुदकं पापरूपं विचिन्तयेत् । पुरतोः
वक्षपाषाणे फट्कारेण विनिश्चिपेत् । हस्तं प्रक्षाल्य चाचम्य
सूर्यायार्घ्यं निवेदयेत् । देवतार्घ्यं ततः पश्चात् गायत्रीं परमा-
क्षरीम् । प्रपठेत्तु ततो धीमान् त्रिवारं जलमुत्क्षिपेत् । ततो
जपेत्कहामन्त्रं गायत्रीं परमाक्षरीम् । अङ्गन्यासं ततः कृत्वा आचम्य
परमेश्वरि ! । इष्टदेवीं महेशानि ! ध्यात्वा तु रविमण्डले । प्राणा-
यामादिकं कृत्वा चाष्टोत्तरशतं जपेत् ॥ कल्पसूत्रटीकादृतोयः
काण्डधृतलक्ष्मीकुलार्णवे ॥ सन्ध्याया तु विहीनी यो न दीक्षा-
फलमाप्नुयात् । मन्त्रसन्ध्यापूर्विका सन्ध्या कार्या तदुक्तं नव-
रत्नेश्वरे ॥ वैदिकी तान्त्रिकी सन्ध्या यथानुक्रमयोगत इति ॥
महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमोऽङ्गमपि ॥ सन्ध्यां समाचरेन्नन्वी ता-
न्त्रिकीं शृणु कथ्यते । आचम्य पूर्ववत्तोये तीर्थान्यवाहयेच्छिवे ।।
गङ्गे चेत्यादिमन्त्रेण मुद्रयाङ्गुशसंज्ञया । आवाह्य तीर्थं सलिले
मूलं द्वादशधा जपेत् । ततस्तत्तोयतो विन्दून् त्रिधा भूमौ
विनिश्चिपेत् । अङ्गुष्ठानामिकायीगाम्बूलोच्चारणपूर्वकम् । सप्तः

धारं स्वमूर्धानमभिषिच्य ततो जलम् । वामहस्ते समादाय
 छादयेद्दक्षपाणिना । ईशानवायुवरुणवज्रीन्द्रवीजपञ्चकम् ।
 प्रजप्य वेदधा तोयं दक्षहस्ते समानयेत् । वीक्ष्य तेजोमयं ध्यात्वा
 चेडयाकृष्य साधकः । देहान्तः कल्प तेन रेचयेत् पिङ्गला-
 ख्यया । निष्कृष्य पुरतो वज्रशिलाया वज्रमुच्चरन् । त्रिवारं
 ताडयेन्मन्त्री हस्तौ प्रचालयेत्ततः । आचम्योक्तेन मन्त्रेण सूर्या-
 यार्घ्यं निवेदयेत् । तारमाया हस इति घृणिसूर्यस्ततः परम् ।
 इदमर्घ्यं तुभ्यमुक्त्वा दद्यात् स्वाहेत्युदीरयन् । ततो ध्यायेन्महा-
 देवी गायत्री परदेवताम् । प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने त्रिरूप गुण-
 भेदतः । प्रातर्वज्ररक्तवर्णां द्विभुजाञ्च कुमारिकाम् । कमण्डलुं
 तीर्थपूर्णमक्षमालाञ्च विभ्रतीम् । कृष्णाजिनाम्बरधरा हसारूढा
 शुचिस्मिताम् ॥ १ ॥ श्यामवर्णां वैष्णवोच्च चतुर्भुजा महेश्वरि । ।
 शङ्खचक्रगदापद्मधारिणी गरुडासनाम् । पीनतुङ्गकुचद्वन्दा
 वनमालाविभूषिताम् । युवती सतत ध्यायेन्मध्ये मार्त्तण्ड
 मण्डले ॥ २ ॥ सायाह्ने वरदा देवी गायत्री सस्मरेदयति । शुक्ला
 शुक्लाम्बरधरा वृषासनकृताश्रयाम् । त्रिनेत्रा वरदा पाश शूलञ्च
 नृकरोटिकाम् । विभ्रती करपद्मैश्च वृडा गलितयीवनाम् ॥ ३ ॥
 एव ध्यात्वा महादेव्यै जलानामञ्जलिद्वयम् । दत्त्वा जपेत्तु
 गायत्री दशधा शतधापि वा । त्रिसन्ध्यमेता प्रजपन् सन्ध्याया
 फलमाप्नुयात् । ततस्तु तर्पयेद्देवि । देवर्षिपितृदेवता । प्रणवः
 स द्वितोयाख्यस्तर्पयामि नम पदम् । शक्तौ तु प्रणवो माया
 नमः स्थाने द्विठ वदेत् । ततश्चार्घ्यं महादेव्यै दत्त्वा मूल जपेत्
 सुधीः । यथाशक्ति जप कृत्वा देव्या वामकरेऽर्पयेत् । प्रणव्य
 देवीपूजार्थं जलमादाय साधक । नत्वा तीर्थं पठन् स्तोत्र देवता-
 ध्यानतत्परः । यागमण्डपमागत्य पाणिपादौ विशोधयेत् ॥
 बृहन्नीलतन्त्रे प्रथमपटले ॥ सन्ध्या सायन्तनी कुर्व्याद् द्वादश्या-

दिव्यपि प्रिये ! । अकुर्वन्मिरयं याति यतो नित्यागमक्रिया ।
एतद्वचनमविज्ञाय वैदिकी तान्त्रिकी सन्ध्या यथानुक्रमयोगत-
द्विति तन्त्रसारधृतवचने अनुक्रमपदस्वरसात् यत्र वैदिकी
सन्ध्या न विद्यते तत्र तान्त्रिक्यपि न करणीया । तेन द्वाद-
श्यादौ सायम् एवमशीचादौ तान्त्रिकसन्ध्या न कार्य्येति कश्चि-
द्वदति तत्र । अशोचम्य वैदिकाधिपयत्वादिति ॥ तथा च विश्वसार-
तन्त्रे द्वितीयपटले ॥ महागुरुनिपातादौ न पूजाया विकल्पना ।
मोहाद्वा यदि वा देवात् पूजयेन्न कदाचन । तस्य सर्वविनाशः
स्यादित्युक्तन्तु सदाशिवैरिति । पूजयेदिति तान्त्रिकनित्यकर्मोप-
लक्षणम् । यथा कामदतन्त्रे नवमपटले ॥- उपासका ये श्रीका-
ल्यास्ते शुद्धाः सर्वदेव हि । जनुर्मरणजाशौचं तथान्यद् यदशौ-
चकम् । सर्वे न बाधते कापि कालिकाया उपासके । गङ्गेव शुद्धः
सततं किमशौचं सुरेश्वरि ! । कालीमुद्दिश्य पूजादिजपहोममशौ-
चके । न त्याज्यं तेन शाक्तेन सर्वं कार्य्यं सदैव हि । कालीमुद्दिश्य
दानादि न च त्याज्यमशौचके । सर्वदा परमः शुद्धः शाक्त एव
महेश्वरि ! । अत्र शाक्त इति सामान्येनोपदानात् पूर्ववचने
काल्या इति शक्तिमाचोपलक्षणम् ॥ अथ योगिनां सन्ध्या कल्पसू-
त्रटीकाया तृतीयकाण्डे ॥ या गुरुरूपिणी मृणालसूत्रान्तरगा
स्त्रप्रकाशा कुण्डलिनीशक्तिः कुलाकुलसमरसभावेन साधनान्त-
र्ध्या । तथा मध्याह्नसमये तरुणावयवामतिभास्वरां कामराज-
रूपिणीं मूलादिव्रह्मरन्ध्रान्तं ब्रह्मरन्ध्रादिमूलान्तं ध्यायेत् ।
तथा सायंसमये श्वेतवर्णां शक्तिबीजरूपं मृणालतन्तुनिभां
कुलाकुलयोगिनानुसन्दध्यात् । अर्धरात्रे परापरकुण्डलिनीरूपां
पद्मरागवर्णां ; मूलादिहृदयपर्यन्तं वाग्भवबीजरूपिणीं हृद-
याद्भूमध्यपर्यन्तं कामबीजरूपां भूमध्याद्ब्रह्मरन्ध्रान्तं शक्ति-
बीजरूपा ध्यायेत् । तदुक्तमुदयाकरपद्म्याम् ॥ आद्या मृणाल-

सूत्राभा पीता रक्ता तु मध्यमा । श्वेता त्वन्तर्गता शक्तिः सन्ध्या
चोभयरूपिणी । तर्पणन्तु मूलाधारात् सोमसूर्याग्निरूपिणीम् ।
कुण्डलिनीं समुत्थाप्य परविन्दुं निर्मिद्य तदुज्ज्वामृतेन श्लेष्ट-
देवतां तर्पयेत् । तदुक्तं नवचक्रेश्वरे ॥ चन्द्रार्कानलसङ्घटाद्
गलितं यत्परामृतम् । तेनामृतेन दिव्येन तर्पयेत् सुन्दरीं पराम् ॥
अथ सूर्यपूजा ॥ मूलाधारात् कुलकुण्डलिनीमुत्थाप्य हृदयार्क-
मण्डलं नीत्वा तत्कार्णिकान्तर्गतसुधाधारया मूलमन्त्रं स्मरन्
सिञ्चेदिति योगिनामन्तर्यागः ॥ अथ कौलानां सन्ध्या गन्धर्व-
तन्त्रे पठपटले ॥ आत्मानं सर्वदा सम्यक् ध्यायेद् ध्यानपरा-
यणः । देवताभिदतः सन्ध्या मानसीयं परा प्रिये ! । शिवशक्त्योः
समायोगो यस्मिन् काले प्रजायते । सा सन्ध्या कुलनिष्ठानां
समाधिस्थैः प्रतीयते । भूतशुद्धितन्त्रे प्रथमपटलेऽपि ॥ अन्तः
सन्ध्या महेशानि ! शृणु यत्नेन पार्वति ! । शिवशक्तिसमायोगो
यस्मिन् काले प्रजायते । सा सन्ध्या कुलसाधूनां समाधिस्थैः
प्रतीयते ॥ वैदिकसन्ध्यादिप्रयोगस्तु ब्राह्मणसर्वस्वादावनुस-
न्धेयः । केवलमार्जनस्य विशेषो निर्वणतन्त्रे तृतीयपटले यथा ।
आपो मार्जनमन्त्रस्य प्रकारं शृणु यत्नतः । भूमौ शिरसि
चाकाशे आकाशे भूमिमस्तके । मूर्ध्नि भूमौ तथाकाशे यजुर्वेदे
सुरेश्वरि ! । सामाद्यैर्वरिदं देवि ! ऋग्वेदे शृणु शैलजे ! ।
शून्ये शिरसि चाकाशे भूमौ शून्ये शिरे तथा । भूमौ शून्ये
तथा मूर्ध्नि चापो मार्जनमाचरेत् । आपोहिष्ठेति मन्त्रस्य
अष्टाक्षरक्रमेण तु । मार्जनं तत्क्रमेणैव सर्वपापविनाशनम् ।
व्यतिक्रमेण चार्वङ्गि ! ब्रह्महत्या पदे पदे । वरघस्त्रीन् मूर्ध्नि
दद्याद् ये सवो व्योम्नि चोच्यते । भूमौ दद्यान्न वयेण इति
सम्प्राजनं विदुः । अतएव क्रमं सर्वं तव स्नेहात् प्रकाशितम् ।
स्तुतिञ्च कवचं देवि ! पठित्वा प्रणमेत् सुधीः । अथ गायत्री ॥

निर्वाणतन्त्रे तृतीयब्राह्मणपटले ॥ गायत्रीं शृणु चार्वङ्गि ! चतु-
 वेदप्रपूजिताम् । वेदमातेति विख्यातां त्रिवर्गफलदायिनीम् ।
 हालाहलं समुद्धृत्य इत्यादि गायत्री ज्ञेया ॥ इति ऋषा महेश-
 शानि ! मुक्ती भवति नान्यथा । अन्ययकारयोः स्थाने य इति
 च यः पठेत् । स चण्डाल इति ख्यातो ब्रह्महत्या दिने दिने ।
 अतएव महेशानि ! तव स्नेहात् प्रकाशितम् । सावित्री परमा
 विद्या त्रैलोक्ये च सुदुर्लभा । अस्या ग्रहण मात्रेणाभूद्ब्रह्मा नात्र
 संशयः ॥ यत्तु गायत्रीतन्त्रस्य प्रथमब्राह्मणपटले ॥ प्रणव-
 चयसंयुक्तं ब्राह्मणेषु प्रकीर्तितम् । चेवादी परमेशानि ! शस्यते
 प्रणवद्वयम् ॥ द्वितीयब्राह्मणपटलेऽपि ॥ प्रणवत्रयसंयुक्ता गायत्री
 प्रजपेत्तु यः । गायत्र्याः फलमाप्नोति अन्यथारण्यरोदनमिति ।
 प्रणवत्रययुक्तगायत्रीकथनम् । तत्रवलकली तत्पुटितत्वाभि-
 प्रायेण तथाच तत्रैव ॥ विद्या वा उपविद्या वा प्रणवैः पुटितं
 कली । जप्त्वा सिद्धिमवाप्नोति तद्वत् विफलं भवेत् ॥ अस्याथेः ।
 राघवमदृष्टम् ॥ तत्र प्रणवेन ब्रह्म प्रतिपाद्यते व्याहृतिभिरपि
 तदेव प्रतिपाद्यते । भूरिति सन्मात्रमुच्यते सर्वं भावयति
 प्रकाशयति इति व्युत्पत्त्या भुवमिति चिद्रूपमुच्यते । सर्वप्रेरणात्
 स्वरिति तेजोरूपत्वात् पूजनीयत्वात् मह इति । सर्वजनन-
 त्वाज्जन इति । ज्ञानस्वरूपतया सर्वतापनतया वा तप इति ।
 परत्वात् सर्वात्मकत्वात् अनन्तज्ञानत्वात् सत्यमिति सप्तव्याहृ-
 तिभिः परं ब्रह्मैवोच्यते । प्रणवेन सह आत्मानान्तरः सम्बन्धो
 यथा । प्रणवस्य अकारादिसप्तमात्राः सप्तव्याहृतय इति यद्वा
 भूरादिसप्तलोकाः प्रणववाच्यब्रह्मात्मकास्तदतिरिक्तं न किञ्चिद-
 स्तीत्यर्थः । तत्पदेन ब्रह्मोच्यते । ॐ तत् सदिति निर्देशो
 ब्रह्मणस्त्रिविधो मत इति वचनात् । सुञ् प्राणिप्रसव इति धातो-
 जातत्वात् सर्वप्रपञ्चीपदेशकत्वेन सवितुरिति । निरतिशयाः

नन्दरूपत्वात् सर्ववरणीयत्वात् सर्वसेवनीयमिति वरेखम् । पाप-
 तर्जनाद्भक्तवर्त्मनाऽभयाद्गर्गः । सर्वप्रकाशकत्वेन देवस्येति सवितुर्दे-
 वस्येत्यत्र पृथीप्रयोगो राहोः शिरवदौपचारिकत्रयं भूतम् । ब्रह्म
 धीमहि ध्यायेमहि नोऽस्माकं धियो बुद्धीर्यः प्रचोदयात् प्रेरयेत् ।
 अथ य इति लिङ्गव्यत्ययः छान्दसत्वात् । तेन सर्वान्तःकरण-
 प्रकाशकः सर्वसाक्षी परमात्मोक्तः । व्याप्नोतीत्यापः सर्वप्रकाशक-
 मिति ज्योतिः सर्वातिशायित्वात् ङ्स्रः । यद्वा । आपोज्योती-
 रस इति सोमाम्न्योस्तेज उच्यते । यतस्तदात्मकं जगत् ।
 अनाशित्वाद्भूतं बृहत्त्वाद्बृहत्त्वाद् ब्रह्म सत्यज्ञानानन्दलक्षणम् ।
 भूर्भुवःस्त्रःपदवाच्यं सोऽहमित्यास्पदवाच्यमिति । एवं सर्वा-
 त्मकब्रह्मबोधको गायत्रीमन्त्रः । प्रणवाद्या इति व्याहृतिः
 सम्बध्यते । तत्पदादिकेत्यग्रिमेण सम्बध्यते ॥ अत्र सप्त व्या-
 हृतयः ॥ श्रीं भूः श्रीं भुवः श्रीं स्रः श्रीं महः श्रीं जनः श्रीं तपः
 श्रीं सत्यम् । एतदग्रे तत् सवितुरिति ऋक् तदन्ते श्रीं आपो-
 ज्योतीरसोऽभूतं ब्रह्मभूर्भुवःस्त्रोमिदं शिवः । अस्यास्तन्वान्तरोक्तं
 बीजादिर्यथा । रे इत्येतत्तु बीजं स्याद् यवर्णं शक्तिरुच्यते ।
 नीत्येतत् कौलिकं प्रोक्तं गायत्र्यास्त्रिपदात्मन इति । पक्षन्धि-
 ध्विति पादद्वयसन्धिचतुष्के अक्षरचतुष्कं तदुक्तं पदद्वयसन्धि-
 चतुष्कमिति । एवं भुजद्वयसन्धिचतुष्के अक्षरचतुष्कम् । अन्य-
 द्वैकैकमक्षरम् एवं चतुर्विंशत्यक्षराणि न्यसनीयानि । नीयेत्यस्य
 पृथक् तेन चतुर्विंशत्यक्षरात्मकं प्रत्येकमक्षराणाम् ऋपिच्छन्दो-
 देवताध्यानमुच्यते । अक्षराणाञ्च सर्वेषां प्रजापतिर्ऋपिस्तथा ।
 विनियोगोऽङ्गविन्यासे गायत्रीच्छन्द उच्यते । अक्षराणान्तु
 सर्वेषां वक्ष्यन्ते देवताः क्रमात् । अग्निवायुसूर्यविद्युदयमा वरुण
 एव च । बृहस्पतिश्च पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्व एव च । पूषा शिवश्च
 त्वष्टा च वासवश्च मरुतथा । सोमोऽङ्गिरा विश्वेदेवा अश्विनी च

प्रजापतिः । सर्वदेवश्च रुद्रश्च ब्रह्मा विष्णुस्तु देवताः । जपकाले
 चिन्तनीयास्तासां सायुज्यमाप्नुयात् । तत्कारं चम्पकापीतं
 ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । शतपत्रासनारूढं ध्यायेत् सुस्था-
 सनस्थितम् । सकारं चिन्तयेदेवमतसौपुष्यसन्निभम् । पञ्च-
 मध्यस्थितं सौम्यमुपपातकनाशनम् । अतसोक्तुसुमाभा तेउड्डीति
 यस्य भाषा नत्वतसौ शोणपुष्पं वक्ष्यमाणगायत्रीतन्त्रीक्तवचने
 श्यामवर्णदर्शनात् ॥ विकारं कपिलं नित्यं कमलासनसंस्थितम् ।
 ध्यायेच्छान्तः द्विजयेष्ठो महापातकनाशनम् । तुकारं चिन्तयेत्
 प्राज्ञ इन्द्रनीलसमप्रभम् । निर्देहेत् सर्वपापाणि ग्रहरोगसमु-
 द्भवम् । वकारं वज्रिदीप्ताभं चिन्तयेच्च विचक्षणः । भ्रूणहत्या-
 कृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति । रेकारं विमलं ध्यायेत् शुद्ध-
 स्फटिकसन्निभम् । पापं नश्यति तत् क्षिप्रमगम्यागमनोद्भवम् ।
 णोकारं चिन्तयेद् योगी शुद्धस्फटिकसन्निभम् । अभक्ष्यभक्षणं
 पापं तत्क्षणादेव नश्यति । यकारं तारकावर्णमिन्दुशेषविभू-
 पितम् । योगिनां वरदं ध्यायेद् ब्रह्महत्याविनाशनम् । भकारं
 कृष्णवर्णन्तु नीलमेघसमप्रभम् । ध्यात्वा पुरुष इत्यादि पापं
 नाशयति द्विजः । गौकारं रक्तवर्णञ्च कमलासनसंस्थितम् ।
 गोहत्यादिकृतं पापं ध्यात्वा नश्यति तत्क्षणात् । देकारं रक्त-
 मङ्गाशं कमलासनसंस्थितम् । चिन्तयेत् सततं योगी स्त्रीहत्या-
 दहन परम् । वकारं चिन्तयेच्छुद्धं जातीपुष्पसमप्रभम् ।
 गुरुहत्याकृतं पापं ध्यात्वा नश्यति तत्क्षणात् । स्यकारन्तु
 तथा पीतं सुवर्णसदृशप्रभम् । मनसा चिन्तितं पापं ध्यात्वा
 नुदति चानघः । धीकारं चिन्तयेच्छुक्लं कुन्दपुष्पसमप्रभम् ।
 पिष्टमाहवधात् पापान्मुच्यते नात्र संशयः । मकारं पद्मरागाभं
 चिन्तयेद्दीप्ततेजसम् । पूर्वजन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव
 नश्यति । ङिकारं शङ्खवर्णन्तु पूर्णचन्द्रसमप्रभम् । अशेषपाप-

दहनं ध्यायेन्नित्यं विचक्षणः । धिकारं पाण्डवं ध्यायेत् पद्मस्थो-
परिसंस्थितम् । प्रतिग्रहकृतं पापं स्मरणादेव नश्यति ।
योकारं रक्तवर्णन्तु इन्द्रगोपसमप्रभम् । ध्यात्वा प्राणिवधे पापं
निर्दहेन्मुक्तिपुङ्गवः । द्वितीयश्चैव यः प्रोक्तो योकारो रक्तसन्निभः ।
निर्दहेत् सर्वपापाणि नान्यैः पापैः प्रलिप्यते । न.कारन्तु सुखं.पूर्व-
मादित्योदयसन्निभम् । सकृदप्रात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेत् परमं
पदम् । नीलोत्पलदलश्यामं प्रकारं दक्षिणायनम् । सकृदप्रात्वा
द्विजश्रेष्ठः स गच्छेदैश्वरं पदम् । सौम्य गीरोचनापीतं चोकारं
चतुराननम् । सकृदप्रात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्वैष्णवं पदम् ।
शुक्लवर्णन्दुसङ्घाशं दकार पश्चिमाननम् । सकृदप्रात्वा द्विजश्रेष्ठः
स गच्छेद्ब्रह्मणः पदम् । यात्कारन्तु शिव प्रोक्तं चतुर्वदनसप्रभम् ।
प्रत्यक्षफलदो ब्रह्मविष्णुरुद्र इति स्मृतिः । एतदप्रात्वा तु मेधावी
जप होमं करोति यः । न भवेत् सूतकं तस्य सृतकञ्च न
विद्यते । यस्त्वेवं न विजानाति गायत्रीञ्च तथाविधाम् । कथितं
सूतकं तस्य सृतकञ्च मयानघ ! । नैव दानफलं तस्य न च यज्ञ-
फल भवेत् । न च तीर्थफल प्रोक्तं तस्यैव सूतके सतीति ॥
अथ वर्णकल्पः । तथा गायत्रीतन्त्रे ॥ तकारं चम्पकापीतं
ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । लकारं चिन्तयेत् श्यामं विकारं कपिलं
तथा । तुकारमिन्द्रनीलामं र्बकारं वज्रिसन्निभम् । रेकारं वज्रि-
सङ्घाशं णिकारं रक्तवर्णकम् । यङ्कारं धूम्रसङ्घाशं भकारं कृष्ण-
मेव च । गौंकारं रक्तवर्णञ्च देकारं श्यामलं तथा । वकारं
शुक्लसङ्घाशं स्थकारं नीलशोभितम् । धीकारं कुन्दपुष्पाभं मकारं
शुक्लमेव च । हिकारं चन्द्रसङ्घाशं धिकारं पीतमेव च । यो-
कारं तडिदाकारं योकारं धूम्रवर्णकम् । अग्निपं शोषयेत् पापं
वायुवीजं यथा तथा । नकारन्तु सुखं प्रोक्तं प्रतप्तकनकप्रभम् ।
नकारस्य समीपे तु विन्दुद्वयं विशेषतः । ऊर्ध्वविन्दुरक्तवर्णसधः

श्यामं प्रकोत्तितम् । नीलोत्पलदलश्यामं प्रकारं दक्षिणामुखम् ।
 सौम्यं गोरोचनापीतं चोकारं पश्चिमासुखम् । शुक्लशङ्खसमा-
 कारं दकारं चतुरामुखम् । यात्कारं मूर्ध्नि विज्ञेयं ऊर्ध्वास्यं
 ब्रह्ममन्दिरम् ॥ पूर्वोक्तगायत्रीवर्णध्यानोक्तवर्णैः यत्र यत्र
 विशेषस्तत्र तत्राम्नायभेदेन ज्ञेयः ॥ अथ गायत्रीयन्त्रम् ॥ आदौ
 त्रिकोणं विन्यस्य षट्कोणं तद्वहिन्यसेत् । वृत्तञ्चाष्टदलं पद्मं
 तद्वहिश्वतुरस्रकम् । चतुर्द्वारसमायुक्तं सावित्रीयन्त्रमीरितम् ॥
 शारदायाम् ॥ विधाय मण्डलं विद्वान् त्रिकोणोज्ज्वलकर्णिकम् ।
 मण्डलमिति सर्वतोभद्रमण्डलम् ॥ त्रिकोणोज्ज्वलमिति तत्क-
 र्णिकायां त्रिकोणं लिखेत् ॥

अथ गायत्र्या ऋष्यादिन्यासः ॥ शारदातिलके एकविंशति-
 पटले ॥ ऋष्याद्याः प्रणवस्यैते मुनिभिः परिकीर्त्तिताः । जम-
 दग्निभरद्वाजभृगुगौतमकाश्यपान् । विश्वामित्रवशिष्ठास्थी
 व्याहृतीनामृषीन् विदुः । गायत्रुष्णिगथानुष्टुब्धहृतीपङ्क्तयः
 पुनः । त्रिष्टुब्जगत्त्रौ छन्दांसि कथितानि मनोपिभिः । समार्चि-
 बलिनः सूर्यो वाक्पतिर्वरुणो वृषा । विश्वेदेवाः क्रमादासां
 देवताः परिकीर्त्तिताः । गायत्र्या मुनिराख्यातो विप्रवामित्रो
 महाद्युतिः । गायत्रीच्छन्द इत्युक्तं देवता सविता स्मृता । शिर-
 सोऽस्य मुनिर्ब्रह्मा छन्दीदेव्यादिका स्मृता । गायत्री परमात्मा
 स्याद्देवता कथिता बुधैः । व्याहृतीः सप्त ताराद्या ह्यस्युखांसोर्-
 युग्मके । जठरे न्यस्य मन्त्रज्ञो गायत्र्यर्णान् तनो न्यसेत् ।
 पक्षन्धियु ध्वजे नाभौ, हृत्कण्ठभुजसन्धियु । आस्यनासाकपो-
 लाक्षिकर्णभ्रूमस्तके पुनः । पाखात्योत्तरयाम्यग्रामूर्ध्ववक्त्रेषु
 साधकः । पदानि दश विन्यसेदेषु स्थानेषु मन्त्रवित् । शिरो-
 भ्रूमध्यहृत्कण्ठकण्ठहृत्त्राभिगुह्यके । जानुनोः पादयोर्युग्मे तच्छिरः
 गिरसि न्यसेत् ॥

अथ षडङ्गन्यासः ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥ षडङ्गन्यासमन्त्रं यत् तत्
 शृणुष्व प्रियंवदे ! । प्रणवद्वयं हृत्पद्मे भूःकारं शीर्षदेशके । भुवः
 शिखायां स्वःकारं कवचे विन्यसेत् सुधीः । नेत्रत्रये भूर्भुवःस्वः
 स्वःकारं करयुग्मके । नमः स्वाहा वषट् कूर्च्चं वौषट् फट् क्र-
 मतो न्यसेत् ॥ शारदायान्तु ॥ ब्रह्मणे हृदयं प्रोक्तं विष्णवे शिर-
 ईरितम् । शिखा रुद्राय कवचमीश्वराय समीरितम् । नेत्रं
 सदाशिवायोक्तमस्त्रं सर्वात्मने स्मृतम् । षडङ्गान्येवमुक्तानि
 यथास्थानं प्रविन्यसेत् ॥ अथ ध्यानम् ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥
 ध्यानं शृणु वरारोहे ! यथा ध्यात्वा जपेन्नरः । श्वेतवर्णा
 समुद्दिष्टा कौशेयवसनां तथा । श्वेतैर्विलेपनैः पुष्पैरलङ्कारैश्च
 भूषिता । आदित्यमण्डलान्तःस्था ब्रह्मलोकगताथ वा । अक्ष-
 म्बधरा देवी पद्मासनगता तथा । ॐ तेजोऽसि शुक्रमस्य-
 न्तमसि धामनामासि प्रियं देवानामनाष्टुष्टं देवयजनमसि ।
 गायत्रसि एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पद्यपदसि न हि
 पद्यसे नमस्ते तुरीयाय दर्शिताय पराय परोरजसे । शार-
 दौक्तध्यानं यथा । सुक्ताविद्गुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखेस्त्रीच-
 षैर्युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वार्णवर्णात्मिकाम् । गायत्रीं
 वरदाभयाद्गुशकरां शुभ्रं कपालं गुणं शङ्खं चक्रमधारविन्द-
 युगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥ गायत्रीतन्त्रप्रथमब्राह्मणपटले ॥
 चतुर्भुजां शशिकलां जटाजूटसमन्विताम् । ऋक्सामयजुषां
 नायां प्रफुल्लकमलेक्षणाम् । पञ्चाशद्वर्णग्रथितमालाद्योतित-
 हृत्स्थलाम् । अनेकरत्ननिर्माणकण्ठदेशविराजिताम् । दिव्य-
 गन्धप्रलिप्ताङ्गीं शुक्लवस्त्रपरिष्कृताम् । शुक्लपद्मसमासीनां शुक्ल-
 वस्त्रोत्तरीयिणीम् । ब्रह्मादिदेवतावन्दैः संस्तुतां नित्यनूत-
 नाम् । एवं ध्यात्वा न्यसेद्वर्णं पठित्वा छन्द उत्तमम् । अस्याग्नि-
 सुखीगायत्राः परंब्रह्म ऋषिर्ऋग्यजुःसामाथर्वच्छन्दः सविता

देवता परंब्रह्ममातुर्न्यासे' विनियोगः । पादादिमस्तकान्तञ्च
 न्यासं कुर्याद्विशालधीः । विना न्यासं जपेद् यस्तु गायत्री विफला
 भवेत् । विना मुद्रां न्यसेद् यस्तु न्यासो भवति निष्फलः ।
 यतिस्तु पञ्चमुद्राभिर्न्यासं कुर्यात् प्रयत्नतः । गृही च यत्नतः
 कुर्यात् त्रिसन्ध्यं तत्त्वमुद्रया । कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठा अङ्गुष्ठा
 तर्जनी तथा । अङ्गुष्ठमध्यमाभ्याञ्च अङ्गुष्ठानामिका तथा ।
 कनिष्ठाङ्गुष्ठसंयोगात् पञ्चमुद्राः प्रकीर्त्तिताः । पादादि, मस्तकान्तञ्च
 भूर्भुवः स्वर्न्यसेत् सुधीः । सप्तधा विन्यसेद्विद्वान् गायत्रीं क्रम-
 योगतः । पादाङ्गुष्ठे न्यसेद्योगी तकारं भावयेत् पङ्गम् । लकारं
 गुल्फयोर्मध्ये विकारं जङ्घयोस्तथा । तुकारं जानुनोर्मध्ये वकारं
 मूर्ध्मध्यतः । रेकारं गुह्यदेशे च णिकारं वृषणे न्यसेत् । यङ्कारं
 कटिदेशे च भकारं नाभिमण्डले । गौंकारं जठरे न्यसेद्देकारं
 स्तनयोर्न्यसेत् । वकारं हृदि मध्ये च स्यकारं कण्ठतो न्यसेत् ।
 धीकारं वदने भद्रे मकारं तानुनि न्यसेत् । हिकारं नासि-
 काश्रे च धिकारं चक्षुषोर्न्यसेत् । योकारं प्रथम योगी भ्रुवो-
 र्मध्ये च विन्यसेत् । द्वितीयञ्च ततो ज्ञेयं ललाटे च न संशयः ।
 नःकारन्तु मुखे ज्ञेय प्रकारं दक्षिणामुखम् । चोकारं पश्चिमे
 तद्दहकारं चोत्तरे तथा । यात्कारं मूर्ध्नि विज्ञेय सर्वं व्याप्य
 स्थितं सदा ॥ गायत्रीतन्त्रे दशमब्राह्मणघटले ॥ अधुना
 सम्प्रवक्ष्यामि गायत्र्याः पूजनं प्रिये ! । उपासितस्य मन्त्रस्य यथा
 पूजा विधेयते । गायत्र्याः पूजनं भद्रे ! तथैव कथयामि ते ।
 शिवपूजा शक्तिपूजा विष्णुपूजादिका च या । सर्वा पूजा वृथा
 भद्रे ! गायत्रीपूजनं विना । पूजामण्डपमागत्य गायत्र्याचमनं
 चरेत् । गायत्र्याः प्रथमं वीजं पूजास्थाने न्यसेत् सुधीः । कुशा-
 सने चोपविश्य प्राणायामं समाचरेत् । पूरकादिक्रमेणैव गा-
 यत्र्याः प्राणधारणम् । सामान्यार्घ्यं ततः कुर्यात् पूर्वोक्तक्रम-

वत्मेना । गायत्रीं सकृदुच्चार्य ताम्रपात्रे जलं क्षिपेत् । तीर्थ-
मावाह्य यत्रेण गायत्री प्रजपेत्ततः । ततो धेन्वामृतोक्त्य प्रथ-
माष्टाक्षरेण वै । द्वितीयाष्टाक्षरे विप्रो जलं वीक्ष्य प्रशान्तये ।
तृतीयाष्टाक्षरे देवि । जलैरात्मविशोधनम् । अनेनैव विधानेन
सृष्टिस्थितिलयात्मकम् । पूजन परमेशानि ! तदैव फलदाय-
कम् । यन्त्रन्यासध्यानादिकन्तु पूर्वमेव लिखितम् ॥ सौरं पीठं
यजेत्तत्र दोषादिनवशक्तिभिः । तत्र सर्वतोभद्रमण्डले दीप्ता-
दयस्तु चतुर्दशपटले ॥ यथा ॥ दीप्ता सूक्ष्मा जया भद्रा विभू-
तिविमला पुनः । अघोरा विद्युता सर्वतोमुखी पीठशक्तयः ।
सौरपीठं सूर्यप्रकरणेऽनुसन्धेयम् ॥ मूलमन्त्रेण क्लृप्तायां मूर्त्तौ
देवीं प्रपूजयेत् ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥ जोषन्यासादिकं कृत्वा पूजयेत्तां
त्रिवर्गदाम् । हालाहलादिकं मन्त्रं समस्तं परमेश्वरि ! । समु-
च्चार्य वदेत् पाद्यं सावित्रीं डेयुतां ततः । त्यागात्मकमनुं पश्चाद्
यथा विभवविस्तरैः । पूजयेदवहुयत्रेण चान्यथा ब्राह्मणः स्मृतः ।
शारदायाम् ॥ कोणेषु त्रिषु सम्पूज्या ब्राह्मणाद्याः शक्तयो वहिः ।
आदित्याद्यास्ततः पूज्या ऊपादिसहिताः क्रमात् । आदित्या-
द्याद्योपादयश्च सूर्यप्रकरणे वेदितव्याः । ततः पङ्क्तान्यभ्यर्चेत्
केसरेषु यथाविधि । प्रह्लादिनी प्रभां पद्मान्नित्यां विश्वभरां
पुनः । विलासिनीप्रभावत्यावूषां शान्तां यजेत् पुनः । कान्ति
दुर्गासरस्त्रत्यौ विद्यारूपास्ततः परम् । विशालासहितामीशा
ध्यापिनीं विमलां जपेत् । तमोऽपहारिणीं सूक्ष्मां विश्वयोनिं
जयावहाम् । पद्मालयां परां शोभां पद्मरूपां ततोऽर्चयेत् ।
ब्राह्मणाद्याः सारुणा वाद्ये पूजयेत् प्रोक्तलक्षणाः । ततोऽभ्यर्चेद्
ग्रहान् वाद्ये शक्रादीनायुधैः सह । इत्यमावरणेर्देवीं दशभिः
परिपूजयेत् । धर्मार्थकाममोक्षाणां भोक्ता स्याद्द्विजसत्तमः ॥
निर्वाणतन्त्रे ॥ द्रव्याभावे वरारोहे ! पाद्याद्यैरुदकात्मकैः । पूज-

यित्वा जपेद्देवीं गायत्रीं परमाचरीम् । एतेन द्रव्याभावे जला-
दिना पूजायां कर्त्तव्यायामपि एतत्प्राणमित्यादिवक्तव्यमतएव
स्मृतिः । तैलं प्रतिनिधिं कुर्याद् यत्रार्थे यान्निको यदि । प्रक-
त्यैव तदा हेतोर्व्रूयाद् ष्टवतोमिति । तेनैतत्प्राणार्थं जलमिति
वाक्यमनुशासनविरुद्धमिति । जपफलमपि तत्रैव ॥ दशभिर्जन्म-
जनितं शतेनापि पुराकृतम् । त्रिजन्मजं सहस्रेण गायत्रीं हन्ति
पातकम् । जपे तु विशेष उक्तो गायत्रीतन्त्रे ॥ गायत्र्या पुटितं
हत्वा इष्टमन्त्रं जपेच्छतम् । इष्टमन्त्रेण पुटितं गायत्रीं प्रजपे-
च्छतम् । एतज्जपं महेशानि ! आधाराधेयसुत्तमम् । विनाधारं
महेशानि ! आधेयेन विना तथा । नाधारं सिध्यते भद्रे ! आधे-
यञ्च न सिध्यति । सर्वेषु विष्णुमन्त्रेषु सौरगाणपती तथा ॥
आधाराधेयभावस्तु सर्वत्र करवर्णिनि ! । साङ्गनालोचनाद्
यस्तु भूटिति प्रविशेद् गृहम् । न पश्येच्चक्षुषा किञ्चिद् गृह-
मध्येषु यत् स्थितम् । एवमाधारमाधेयं यः करोति द्विजातिकः ।
अद्भुरो जायते भद्रे ! लज्जापात्रसंशयः । नच जीवात्मनोर्भिन्ना
गायत्री ब्रह्मरूपिणी । गायत्री न हि भिन्ना स्याज्जीवात्मा तत्स्व-
रूपिणी । सर्वदा उभयोरैक्यं नारिकेली यथोदकम् । द्विजातिः
कथ्यते देवभाव एव हि ब्राह्मणः । यथा स्पर्शमणिस्पर्शात्
ताम्बोऽपि काञ्चनं सदा । गायत्रीसहित आत्मा द्विजात्मा तेन
ईरितः ॥ गायत्रीतन्त्रे ॥ जपेत् सूर्यमुखो विप्रो नास्ति दिङ्मयमः
क्वचित् । गायत्रीं प्रजपेन्नित्यं त्रिसन्ध्यं नाव संशयः । अग्नौचे
तु महेशानि ! गायत्रीं मनसा स्मरेत् । गायत्री बहुरूपा च
त्रिसन्ध्या ध्यानमेव ॥ तत्रैव ॥ ॐ महेश्वरवदनीत्पद्मा विष्णो-
र्दयसंस्थिता । ब्रह्मणा समनुज्ञाता गच्छ देवि ! यथेच्छया ।
इति मन्त्रं समुच्चार्य देव्या वामकरे बुधः । समर्पयेत्पुष्पफलं
ततः स्तोत्रादिकं पठेत् ॥ अथ गायत्रीकवचम् ॥ श्रीदेव्युक्ताच्च ॥

देवदेव ! महादेव ! संसारार्णवतारक ! । गायत्रीकवचं देव ! कृ-
 पया कथय प्रभो ! ॥ श्रीदेवदेव उवाच ॥ मूलाधारेषु या नित्या
 कुण्डली तत्त्वरूपिणी ; सूक्ष्मातिसूक्ष्मा परमा विसतन्तुस्वरू-
 पिणी । विद्युत्पुञ्जप्रतीकाशा कुण्डलाकृतिरूपिणी । परम-
 ब्रह्मगृहिणी पञ्चाशद्वर्णरूपिणी । शिवस्य नर्तकी नित्या परं-
 ब्रह्मप्रपूजिता । ब्रह्मणः सैव गायत्री सच्चिदानन्दरूपिणी । तद्-
 भ्रमावर्त्तवातोऽयं प्राणात्मा नित्यनूतनः । नित्यं तिष्ठतु सानन्दा
 कुण्डली भवविग्रहे । अतिगोप्यं महत् पुण्यं त्रिकोटीतीर्थ-
 संयुतम् । सर्वयज्ञमयं देवि । सर्वदानमयं सदा । सर्वज्ञानमयं
 देवि ! परंब्रह्ममयं सदा । कवचं कथयाम्यद्य पार्वति ! प्राण-
 वल्लभे ! । श्रीं श्रीं भूः श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं भुवः श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं स्वः
 श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं त श्रीं श्रीं त्स श्रीं श्रीं वि श्रीं श्रीं तु श्रीं श्रीं वं
 श्रीं श्रीं रे श्रीं श्रीं णि श्रीं श्रीं य श्रीं श्रीं भ श्रीं श्रीं र्गी श्रीं श्रीं
 दे श्रीं श्रीं व श्रीं श्रीं स्य श्रीं श्रीं धी श्रीं श्रीं म श्रीं श्रीं हि श्रीं
 श्रीं धि श्रीं श्रीं यो श्रीं श्रीं यो श्रीं श्रीं नः श्रीं श्रीं प्र श्रीं श्रीं
 चो श्रीं श्रीं द श्रीं श्रीं यात् श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं । श्रीः भूः श्रीं
 पातु मे मूलं चतुर्दलसमन्वितम् । श्रीं भुवः श्रीं पातु मे लिङ्गं
 षड्दलसमन्वितम् । श्रीं स्वः श्रीं पातु मे कण्ठं साकाशं
 दलपोडशम् । श्रीं त श्रीं पातु मे रूपं ब्रह्मण्यकारणं परम् ।
 श्रीं त्स आ वदनं पातु रसनासंयुतं मम । श्रीं वि श्रीं पातु मे
 गन्धं सदा शरीरसंयुतम् । श्रीं तु श्रीं पातु मे स्पर्शं शरीरस्य च
 कारणम् । श्रीं वं श्रीं पातु मे शब्दं शब्दविग्रहकारणम् ।
 श्रीं रे श्रीं पातु मे नित्यं त्वचं शरीररक्षकम् । श्रीं णि श्रीं पातु
 मे अक्षं सर्वतत्त्वैककारणम् । श्रीं यं श्रीं पातु मे श्रोत्रं श्रव-
 णस्य च कारणम् । श्रीं भ श्रीं पातु मे घ्राणं गन्धोपादानका-
 रणम् । श्रीं र्गी श्रीं पातु मे वाक्वं समायां शब्दरूपिणी ।

ओं दे ओं पातु मे बाहुयुगलं ब्रह्मकारणम् । ओं व ओं पातु
 मे पादयुगलं ब्रह्मकारणम् । ओं स्य ओं पातु मे लिङ्गं सजलं
 षड्दलैर्युतम् । ओं धी ओं पातु मे नित्यं प्रकृतिं शब्दकार-
 णम् । ओं म ओं पातु मे नित्यं मनोब्रह्मस्वरूपिणीम् ।
 ओं हि ओं पातु मे बुद्धिं परंब्रह्ममयं सदा । ओं धि
 ओं पातु मे नित्यमहङ्कारं यथा तथा । ओं यो ओं पातु मे
 नित्यं पृथिवीं पार्थिवं वपुः । ओं यो ओं पातु मे नित्यं जलं
 सर्वत्र सर्वदा । ओं नः ओं पातु मे नित्यं तेजःपुञ्जं यथा तथा ।
 ओं प्र ओं पातु मे नित्यमनिलं शरीरकारणम् । ओं चो ॐ पातु
 मे नित्यमाकाशं शशिसन्निभम् । ॐ द ओं पातु मे जिह्वां
 जपयन्नस्य कारणम् । ओं यात् ओं पातु मे चित्तं शिवज्ञान-
 मयं सदा । ओं तत्त्वानि पातु मे नित्यं गायत्री परदेवता ।
 ओं भूर्भुवःस्वः पातु मे नित्यं ब्रह्माणी जठरं चुधा । त्वष्टा मे
 सततं पातु ब्रह्माणो भूर्भुवःस्वरः । अस्याः श्रीगायत्र्याः परं
 ब्रह्म ऋषिर्ऋग्यजुःसामाथर्वान्छन्दासि श्रीगायत्रीब्राह्मणो
 देवता धर्मार्थकाममोक्षार्थे विनिगोगः ॥ ततो गायत्रीं पठेत् ।
 क्रामक्रोधादिकं सर्वं स्मरणाद् याति साम्यताम् । इदं कवच-
 मज्ञात्वा गायत्रीं प्रजपेद् यदि । शतकोटिजपेनैव न सिद्धि-
 जायते प्रिये ! । गायत्रीवाचनात् सर्वं स्मरणं सिध्यति ध्रुवम् ।
 पठित्वा कवचं विप्रो गायत्रीं सकृदुच्चरेत् । सर्वपापविनिर्मुक्तो
 जीवन्मुक्तो भवेद्भिजः । इदं कवचमज्ञात्वा कश्चान्यं पठेत्तु
 यः । सर्वं तस्य वृथा देवि ! त्रैलोक्यमङ्गलादिकम् । गायत्री-
 कवचं यस्य जिह्वायां विद्यते सदा । तदाश्रुतमयी जिह्वा
 पथित्वा जपपूजने । इदं कवचमज्ञात्वा ब्रह्मविद्यां जपेद् यदि ।
 व्यर्थं भवति चार्वाङ्गि ! तज्जपं वनरोदनम् । ब्रह्महत्या सुरा-
 पानं स्त्रियं शुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्धेव स्मरणाः

त्राशमाप्नुयुः । त्वगसृङ्गांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रविनिर्मितम् । वात-
 पित्तकफैर्युक्तं स्थूलदेहं तदुच्यते । सूक्ष्मं ज्योतिर्मयं देहं पञ्च-
 भूतात्मकं विदुः । महापद्मवनान्तःस्थं सर्वावयवसंयुतम् ।
 आधाराधेयसम्बन्धाद् गायत्री ब्राह्मणः स्वयम् । अतएव परं
 ब्रह्म कथ्यते चोभयात्मकम् । ब्राह्मणस्येव जीवात्मा गायत्री-
 सहितं वपुः । आत्मनो हृदयाभोजे प्रदीपकलिकोपमम् ।
 निर्धूमञ्च यथा ज्योतिस्त्रैलान्निवर्त्तियोगतः । तज्ज्योतिः परमं
 ब्रह्म स एव परमः शिवः । गायत्रीकवचन्यासं मातृकास्थान-
 सन्धिषु । यः कृत्वा ब्राह्मणः श्रेष्ठो ह्यन्यन्यासं समाचरेत् ।
 अन्यन्यासस्तदा सिद्धो ह्यन्यधारणरोदनम् । गायत्रीन्यास-
 मात्रेण परब्रह्ममयो द्विजः । इदं कवचमज्ञात्वा ब्रह्मचर्यं
 करोति यः । ब्रह्मचर्यं भवेद्द्वयं गायत्रीकवचं विना । कव-
 चस्य प्रसादेन ब्राह्मणो ज्वलदग्निवत् । कवचं परमेशानि !
 सृष्टिस्थितिलयात्मकम् । कवचस्य प्रसादेन ब्रह्मा सृष्टिं करोति
 हि । स्थितिञ्च कुरुते विष्णुस्रोऽहं लयकारणः । अन्यद्वि क-
 वच देवि ! सृष्टिस्थितिलयं विना । इदमेव ब्रह्ममयं सृष्टि-
 स्थितिलयात्मकम् । कवचं ब्राह्मणो नाम प्रातरुत्याय यः
 पठेत् । गायत्रीञ्च सकृत् स्मृत्वा जपलक्षफलं लभेत् । गायत्रीं
 दशधा जप्त्वा शतलक्षफलं लभेत् । एवं क्रमेण गायत्रीं शतधा
 प्रजपेद् यदि । शतलक्षफलं प्राप्य विहरेद्देववद्भुवि । ग्रहणे
 चन्द्रसूर्यस्य पठित्वा कवचं द्विजः । सकृद् यदि जपेद्द्विद्वान्
 गायत्रीं परमाचरीम् । तत्क्षणात् स भवेत् सिद्धो ब्रह्मसा-
 युज्यमाप्नुयात् । इदं कवचमज्ञात्वा गायत्रीं प्रजपेत्तु यः । जप
 एव स एव स्यान्निस्त्रेजा न च सिद्धिदः । यः पठेत् कवचं देवि !
 सततं शिवसन्निधौ । सन्निधौ विष्णुदेवस्य कवचं शक्तिसन्निधौ ।
 वैजःपुञ्जमयो विप्रस्तत्क्षणाज्जायते ध्रुवम् ॥

इत्यागमसन्दर्भे ज्ञानदर्पणे गायत्रीब्राह्मणसर्वस्य देवदेवी-
संवादे गायत्रीकवचं समाप्तम् ॥

अथास्याः पुरश्चरणम् ॥ शारदायाम् ॥ लक्षं तत्त्वविधानेन
भिचाशी विजितेन्द्रियः । चीरौदनं तिलान् दूर्वाः चीरद्रुम-
समिहरान् । पृथक् सहस्रत्रितयं जुहुयान्मन्त्रसिद्धये । लक्षं
तत्त्वविधानेनेत्यनेन चतुर्विंशतिलक्षं पुरश्चरणमुक्तम् । विधानेन
पुरश्चरणीक्तविधानेन । चीरौदनमिति चीरमोदनम् । तिलान्
दूर्वाश्चेति द्रव्यचतुष्टयम् । चीरद्रुमेति अश्वत्थोडुम्बरप्लक्षवटा इति
द्रव्यचतुष्टयम् । पृथक् सहस्रत्रितयमित्यनेन चतुर्विंशतिसहस्र-
होमः ॥ निर्वाणतन्त्रे तु ॥ विधिवत्तज्जापेन पुरश्चरणमी-
रितम् । तद्दशांशं हुमेत् पश्चात् पुरश्चरणसिद्धये । होमस्य
तु दशांशेन तर्पणं समुदीरितम् । तर्पणस्य दशांशेन चाभिषेकं
ततः परम् । अभिषेकदशांशेन कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् । ततः
सिद्धो भवेद्देवि ! त्रिवर्गफलसाधकः । माहात्म्यं चास्य मन्त्रस्य
चतुर्वेदेन भाषितम् ॥ अथ काम्यकर्माणि शारदायाम् । तत्त्व-
सहस्रसहस्राणि मन्त्रविज्जुहुयात्तिलैः । सर्वपापविनिर्मुक्तो दीर्घ-
मायुः स विन्दति । आयुषे साज्यहविषा केवलेनाथ सर्पिषा ।
दूर्वात्रिकैस्त्रिलैर्मन्त्रो जुहुयात् त्रिसहस्रकम् । अरुणाञ्जैस्त्रि-
मध्वकैर्जुहुयादयुतं ततः । महालक्ष्मीर्भवेत्तस्य पश्मासान्नात्र
सशयः । ब्रह्मश्रिये प्रजुहुयात् प्रसूनैर्ब्रह्मवृक्षजैः । बहुना
किमिहोक्तेन यथावत् साधुसाधिता । द्विजन्मनामियं विद्या
सिद्धिकामदुघा भता ॥ अथ तान्त्रिकगायत्री अन्नदाकल्पे
पञ्चमपटले ॥ मोचनी सर्वपापाना शोषणी सकलापदाम् ।
दारिद्र्यदमनी नित्यं सुखमोक्षप्रदायिनी । एकोच्चारणं सकल
ब्रह्महत्यादिपातकम् । नाशमायाति नियतं जन्मान्तरसमुद्भवम् ।
दशभिर्दशजन्मोत्थं शतेन शतजन्मजम् । सहस्रेण सहस्रोत्थ-

मित्यं पातकनाशिनी । सर्वागमाणां साङ्गानां सारभूता सना-
तनी । * चित्कलेयं समाख्याता सहस्रेण पुरस्क्रिया ॥ इति
पुरस्करणम् ॥ ऋषिर्ब्रह्मास्य गायत्रीच्छन्दो देवी प्रकीर्तिवम् ।
देवतान्नप्रदा देवी चतुर्वर्गप्रदायिनी ॥ अन्नप्रदेति स्त्रोयेष्टदेवतो-
पलक्षणम् ॥ मायाबीज नमः शक्तिः कीलकं स्यात् प्रचोदयात् ।
ध्यायेत् कालत्रये देवीं त्रिगुणां गुणभेदतः । प्रातः ब्राह्मी रक्त-
वर्णा द्विभुजा च कुमारिका । कमण्डलुं तीर्थपूर्णमञ्जमालाञ्च
विभ्रती । कल्याणिनाम्बरधरा हंसारूढा शचिञ्चिता । मध्याह्ने
सा श्यामवर्णा वैष्णवी च चतुर्भुजा । शङ्खचक्रगदापद्मधारिणी
गरुडासना । पीनोन्नतकुचदन्दा वनमालाविभूषिता । युवती
च सदा ध्येया मध्ये मार्त्तण्डमण्डले । सार्यं सरस्वतीरूपा
चन्द्रार्द्धकतशेखरा । अर्द्धास्तमितमार्त्तण्डे ध्येया सतत-
यौयना । गायत्री तु तन्त्रसारे सर्वासां देवतानां प्रायेण
द्रष्टव्या ॥ अन्नदाकल्पे ॥ पूजार्थं जलमानीय तीर्थं नन्वा यथा-
विधि । देवीं ध्यायन् पठन् स्तोत्रं यागमण्डपमाविशेत् ॥ मत्स्य-
सूक्ते पञ्चदशपटले च । देशिको विधिवत् स्नात्वा कृत्वा पूर्वा-
ह्निकीः क्रियाः । यायादलङ्कतो मन्वी यागार्थं यागमण्डपम् ॥
रुद्रजामले पूर्वखण्डे द्वितीयपटलेऽपि ॥ पूजामण्डपभागत्
प्रक्षाल्याङ्घ्रिकरी ततः । अस्त्रेण द्वारमभ्युक्ष्य वामदक्षिण-
शास्त्रयोः । गङ्गायै यमुनायै च नम उच्चार्य पूजयेत् । ऊर्ध्व-
द्वारे श्रियै अधोदेहल्यै च नमस्ततः ॥ यागमण्डपमित्यञ्च
लक्षणया यागमण्डपसमीपमिति लब्धमन्यथा अङ्गं सद्गीचय-
न्नन्तः प्रविशेदक्षिणाङ्घ्रिणा इति न सद्गच्छते ॥ मत्स्य-
सूक्ते ॥ आचम्य विधिवत्तत्र सूर्यार्घ्यंन्तु विधाय च । पश्चिम-
द्वारमासाद्य प्रविशेदक्षिणाङ्घ्रिणा । द्वारानस्त्राम्बुना प्रोक्ष्य द्वार-
पूजां समाचरेत् । ऊर्ध्वार्धःक्रमभावेण गणेशं विघ्ननाशनम् ।

महालक्ष्मीं महामायां तथा देवीं सरस्वतीम् । चेत्रेशश्च तथा
 गङ्गां यमुनां पुष्पवारिभिः । अस्त्रमन्त्रेण देवेशि ! देहलीश्व
 समर्चयेत् ॥ अस्त्रमन्त्रेण अस्त्राय फडिति मन्त्रमुच्चार्य द्वार-
 मभ्युच्चेत्यर्थः ॥ शारदायाम् ॥ ऊर्ध्वोडुम्बरके विघ्नं महालक्ष्मीं
 सरस्वतीम् । ततो दक्षिणशाखायां विघ्नं चेत्रेशमन्यतः ॥ ऊर्ध्वो-
 डुम्बरके देहल्यां गृहदक्षिणद्वारि देहल्या कोणद्वये विघ्नं
 सरस्वतीं मध्ये महालक्ष्मीं पूजयेदिति तात्पर्यम् । दक्षिण-
 शाखायां विघ्नम् अन्यतः वामशाखायां चेत्रेशमर्चयेदित्यर्थः ।
 तयोः पार्श्वगते गङ्गायमुने पुष्पवारिभिः । देहल्यामर्चयेदस्त्रं
 प्रतिद्वारमिति क्रमात् ॥ तयोः पार्श्व इति विघ्नचेत्रेशयोः पार्श्वं ।
 दुर्गापूजनमप्युक्तं राघवभट्टधृतेन ॥ कोणेषु विघ्नं दुर्गाञ्च वार्षीं
 चेत्रेशमर्चयेत् ॥ एतेषां मन्त्रस्तु ॥ तारं सविन्दुमानाद्यक्षरं
 चतुर्थ्यन्तं नाम नमोऽन्वितम् । तदुक्तमुड्डामरेश्वरे ॥ श्रीद्वारं
 विन्दुसयुक्तं नामधेयाद्यमक्षरम् । डेयुत नाम सर्वेषां मन्त्रो
 देवि । नमोऽन्वितः ॥ वैष्णवमते द्वारपूजा तु राघवभट्टेनोक्ता
 यथा ॥ वैष्णवादिप्रभेदेन द्वारपालान् समर्चयेत् । प्रतिद्वारं पार्श्व-
 योस्तु द्वौ द्वारद्वारमिति क्रमात् । नन्दः सुनन्दश्छण्डाख्यः प्रचण्ड-
 चण्डनायकः । प्रबलो भद्रनामा च सुभद्रो वैष्णवा मताः ॥ शैव-
 द्वारपालास्तु ॥ अथ नन्दिमहाकाली गणेशवृषभौ पुनः । ततो
 अङ्गरिठिः स्कन्दः पार्वतीश्च सप्तमः । चण्डेश्वरोऽष्टमः शैवा
 द्वारपालाः क्रमादमी ॥ गणेशश्च तु ॥ वक्रतुण्डैकदशौ च महो-
 दरगजाननो । लम्बीदराख्यश्च कठो विघ्नराजश्च सप्तमः । धूम्र-
 राजोऽष्टमो ज्ञेया गाणपत्या इति क्रमात् । ब्राह्मणाद्या मातरः
 प्रोक्ताः शाक्तेया द्वारपालकाः ॥ शारदायाम् ॥ अनन्तर साध-
 केन्द्रो दिव्यदृष्ट्यावलोकनात् । दिव्यानुत्सारयेद्विज्ञानस्त्राङ्गिधा-
 न्तरीक्षगान् । पार्श्विघ्नातैस्त्रिभिर्भामानिति विघ्नान् निवारयेत् ।

किञ्चित् स्पृशन् वामशाखां देहलीं लङ्घयेत्ततः । अङ्गं सङ्कोच-
यन्नन्तः प्रविशेद्दक्षिणाङ्घ्रिणा । मत्स्यसूक्तेऽपि ॥ अवलोक्य दिव्य-
दृष्ट्या विघ्नानुत्सारयेत्ततः । त्रिः कृत्वा च पदाघातं दत्त्वा ताल-
त्रयं ततः । अङ्गं सङ्कोचयन्नन्तः प्रविशेत् साधकोत्तमः ॥ अथां-
सनम् । शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतगौरौजामले ॥ सलिले यदि
कुर्वीत देवतानां प्रपूजनम् । तथाप्यासनमासीनो नोत्थितस्तु
तथाचरेत् । आसनं कल्पयित्वा तु मनसा पूजयेज्जले ॥ आस-
नस्थो जपेत् सम्यङ्गन्वाथगतमानसः ॥ सम्मोहनतन्त्रे ॥ रक्ता-
सनोपविष्टस्तु लाक्षागुरुगृहे स्थितः । नमःकल्पितरत्नो वा
साधकः स्थिरसानसः । तूलकम्बलवस्त्राणां सिंहव्याघ्रमृगाजि-
नम् । कल्पयेदासनं धीमान् सौभाग्यज्ञानवर्द्धनम् । कौशेयं
वाय वा चर्म तैलतूलमथापि वा । शरपत्रं तालपत्रं कम्बलं
दारवासनम् ॥ कृष्णाजिने ज्ञानसिद्धिर्मुक्तिः स्याद्व्याघ्रचर्मणि ।
कृष्णाजिने गृहस्थानां नाधिकारः कथञ्चन । नादीक्षितो विशे-
ज्जातु कृष्णसाराजिने गृही । विशेद्यतिर्वनस्थश्च ब्रह्मचारी च
भिच्छुकः । वस्त्रासने व्याधिनाशः कम्बलं दुःखमोचनम् । जप-
ध्यानतपोहानिं वस्त्रासनं, करोति हि ॥ अत्र वस्त्रनिषेधः केवल-
वस्त्रपरः अन्यथा विरोधापत्तेः । कुशासने भवेदायुर्माचः स्याद्व-
व्याघ्रचर्मणि । अजिने तु भवेत् पुत्री कम्बले सिद्धिरुत्तमा ।
शान्तिके धवलः प्रोक्तः सर्वार्थं त्रिचक्रम्बले । स्यात् पौष्टिके
तु कौशेयं कम्बले दुःखमोचनम् । त्रिपुरापूजने देवि ! प्रशस्तं
रक्तकम्बलम् । नैतद्दिहस्यतो दीर्घं सार्द्धं स्नानं विस्तृतम् ।
न त्र्यङ्गुलात् समुच्छ्रायं पूजाकर्मणि संग्रहम् । आसनञ्च ततः
कुर्यान्नातिनीचं न चोच्छ्रितम् ॥ गन्धर्वतन्त्रे ॥ धरण्यां दुःख-
सम्भूतिर्दौर्भाग्यं दारुजासने । आम्बनिम्बकदम्बानामासनं
वंशनाशनम् । वकुले किंशुके चैव पतसेषु हतश्रियः । वंशेष्टका

च धरणी तृणपल्लवनिर्मितम् । धर्जयेदासनं मन्त्री दारिद्र्य-
 व्याधिदुःखदम् ॥ एतेषां फलान्तरमुक्तम् ॥ धरण्यां दुःखसम्भूति-
 दौर्भाग्यं दारुजासने । वंशासने दग्धिद्रः स्यात् पाषाणे व्याधि-
 पीडनम् । तृणासने यशोहानिः पल्लवे चित्तविभ्रमः । जप-
 ध्यानतपोहानिर्वस्त्रासने विधीयते । मृदासने यदा मन्त्री
 शिलाजिनकुशोत्तरे । नादीक्षितो विशेषज्ञातु कृष्णाजिनासने
 गृही । विशेषदुयतिर्वनस्थो वा ब्रह्मचारी च भिक्षुकः । इत्यु-
 क्तम् ॥ दारुजासनं विशेषयति गन्धर्वतन्त्रे ॥ गाभारीनिर्मितं
 शस्तं नानादारुमयं शुभम् । चतुर्विंशत्यङ्गुलं हि दीर्घं काष्ठा-
 सनं प्रिये ! । षोडशाङ्गुलविस्तीर्णमुच्छ्राये चतुरङ्गुलम् । कम्बलं
 चाम्नीणं शैलं महामायाप्रपूजने । प्रशस्तमासनं देवि ! कथितं
 वरवर्णिनि ! । मण्डमालातन्त्रे तृतीयपटले ॥ व्याघ्राजिनं
 सर्वसिद्धौ ज्ञानसिद्धौ मृगाजिनम् । वस्त्रासनं रोगहरं वैत्रजं
 प्रीतिवर्द्धनम् । कौशेयं पुष्टिदं प्रोक्तं कम्बलं सर्वसिद्धिदम् ।
 शक्तं वा यदि वा कृष्णं विशेषाद्रक्तकम्बलम् । उत्तराम्नायास-
 नन्तु तत्रैव ॥ मृदु कोमलमास्तीर्णं संग्रामपतितं हि यत् । जन्तु-
 व्यापादितं वापि मृतं वानरमासनम् । गर्भच्युतां त्वचं वापि
 नारीणां योनिजां त्वचम् । सर्वसिद्धिप्रदं देवि ! सर्वतोऽति-
 समृद्धिदम् । त्वचं वा यौवनस्थानां कुर्याद्दीरतरासनम् । श्मशान-
 काष्ठघटितं पीठं वा दारुजं शुभम् । नादीक्षितो विशेषज्ञातु
 कृष्णसाराजिने गृहो । उदामीनवदासीनः स्नातकब्रह्मचारि-
 णाम् । कुशाजिनाम्बरेणाढ्यं चतुरस्रं समन्ततः । एकहस्तं
 द्विहस्तं वा चतुरस्रं समाचरेत् । कर्मविशेषे आसनविशेषस्तु
 समयोपाचारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ मेपासनन्तु वशार्थमाकृत्यौ
 व्याघ्रचर्म च । शान्तौ मृगाजिनं शस्तं मोक्षार्थं व्याघ्रचर्म च ।
 गोचर्म स्तम्भने देवि ! सन्धवे वाजिचर्म च । चर्मोद्भूतं तु

चोच्चाटे विद्वेषे श्वानचर्म च । मारणे माहिषं चर्म कर्मोद्दिष्टं
 समाचरेत् । सर्वकामार्थदं देवि ! वस्त्रपद्मासनं तथा । कर्णा-
 सनं कम्बलं वा सर्वकर्मसु पूजितम् । दुःखदारिद्र्यकरणं काष्ठ-
 पापाणजासनम् । स्वर्णादिरत्नजं देवि ! महासौभाग्यवर्द्धनम् ।
 शृणु देवि ! विशेषेण उत्तराम्नायस्य चासनम् । येनाशु लभते
 पुण्यं फलं देवस्य दुर्लभम् । श्वासनन्तु सुभगे ! मृतसुण्डासनं
 तथा । श्मशानमासनं देवि ! भगस्य दर्शनं तथा । भगदर्शा-
 सनञ्चैव मैथुनासनकं तथा । कृतमैथुनकं वापि वाञ्छितार्थ-
 फलप्रदम् ॥ मात्स्ये पञ्चदशे ॥ रुरुचर्मणि सत्कामः श्रीमोक्षी
 व्याघ्रचर्मणि । शक्तेः शस्तं कृष्णचर्मं कृष्णव्याघ्रस्य भाविनि ! ।
 प्रस्तारमृच्छिले चैव रक्ते पीते च वाससी । कम्बले द्रुतसिद्धिः
 स्याद्भद्रदारुमयेऽपि च । तथा । योगासनञ्च कूर्मञ्च विशेत्
 शीणोमनुस्मरन् ॥ योगसारे द्वितीयपरिच्छेदे ॥ कम्बलं कोमल-
 ञ्चैव कौशञ्च दारुवं तथा । एतेषामासनं प्रोक्तं चर्मासनं तथैव
 च । लोम्नि चैव यदासीनस्तदा सर्वं विनश्यति । लोमदर्शन-
 मात्रेण सिद्धिहानिः प्रजायते । काम्यार्थं कम्बलं प्रोक्तं श्रेष्ठं
 स्याद्रत्नकम्बलम् । कृष्णाजिने ज्ञानसिद्धिः श्रीमोक्षी व्याघ्र-
 चर्मणि । कुशासने मन्त्रसिद्धिर्नात्र कार्या विचारणा ॥ समया-
 चारतन्त्रे ॥ पृथ्वीमन्त्रस्य च ऋषिर्मरुपृष्ठ उदाहृतः । सुतलञ्च
 तथा कन्दः कूर्मो देवोऽस्य सुन्दरि ! । आसने विनियोगः स्याद्द-
 ह्वपद्मासने विशेत् । वद्वपद्मासन इत्युपलक्षणम् ॥ पद्मन्वत्किवी-
 रादिष्वेकासनसमास्थितः । जपार्चनादिकं कुर्यादन्यथा निष्फलं
 भवेत् । इति राघवभट्टवचनात् ॥ आसनन्तु यतीना कूर्मा-
 कारमन्त्रेषां चतुष्कोणम् । यथा राघवभट्टवृत्तम् ॥ यतीनामा-
 सनं श्लक्ष्णं कूर्माकारन्तु कारयेत् । अन्येषान्तु चतुष्पादं चतु-
 रसन्तु कारयेत् ॥ तथा ॥ दानमाचमनं होमं भोजनं देवता-

चैनम् । प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायश्चैव तर्पणम् ॥ प्रौढपाद-
 लक्षणमपि तत्रैव । आसनारूढपादस्तु जानुनोर्वाथ जङ्घयोः ।
 कृतावसक्तकोपस्तु प्रौढपादः स उच्यते ॥ इति राघवदृष्टतप्रौढ-
 पादलक्षणम् ॥ गोरक्षसहितायाम् ॥ आसनानि च तावन्ति
 यावन्तो जीवजन्तवः । एतेषामखिलान् भेदान् विजानाति
 महेश्वरः । चतुरश्रोतिलक्षाणामेकैकं समुदाहृतम् । तथा
 शिवेन पीठानां षोडशानां शतं कृतम् । आसनेषु समस्तेषु
 द्वयमेतदुदाहृतम् । एकं सिद्धासनं प्रोक्तं द्वितीयं कमलासनम् ।
 योनिस्थानकमद्भिः स्मूलघटितं कृत्वा दृढं विन्यसेत् मेढ्रे पाद-
 मथैकमेव हृदयं कृत्वा समं विग्रहम् । स्थाणुः सयमितेन्द्रियोऽ-
 न्यनदृशा पश्यन् भ्रुवोरन्तरम् एतन्मोक्षकपाटभेदनकरं सिद्धा-
 सनं प्रोच्यते ॥ इति सिद्धासनम् ॥ १ ॥ वामोरूपरि दक्षिणं
 नियमतः सस्थाप्य वामं तथा दक्षोरूपरि पश्चिमेन विधिना
 धृत्वा कराभ्यां धृतम् । अद्भुतं हृदये निधाय चिवुकं नासाग्र-
 मालोकयेत् एतद्व्याधिविकारनाशनकरं पद्मासनं प्रोच्यते ॥
 अन्यदत्रापि ॥ वामोरूपरि दक्षिणं हि चरणं सस्थाप्य वामं तथा-
 प्यन्योरूपरि तस्य बन्धनविधौ धृत्वा कराभ्यां दृढम् । अद्भुतौ
 हृदये निधाय चिवुकं नासाग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविनाशकारि-
 यमिना पद्मासनं प्रोच्यते ॥ २ ॥ इति पद्मासनम् ॥ इत्याद्या-
 सनानि योगोपयोगीन्वेव । पूजाया नैतेषां प्रयोजनम् ॥ मत्स्य-
 सूक्ते ॥ प्रह्वगव्येन संशोध्य मण्डपं यागभूमिकम् । शरैश्च
 प्रोक्षणं कुर्यान्मूलमन्त्रेण वोक्षणम् । विकिरान् विकिरेत्तत्र
 सप्तजप्तान् शराणाम् । धूपयेदन्तरे पद्माञ्चन्दनागुरुभिस्तथा ॥
 तथा ॥ आत्मनो दक्षिणे भागे पूजाद्रव्याणि स्थापयेत् । सव्ये
 सुवाहितं कुम्भं तोर्यतोर्वेन पूरितम् । वस्त्रपूतं ततः कार्यं रात्रि-
 तोयं विपर्जयेत् ॥ शारदायाम् ॥ प्रचालनाय करयोः पत्त्रा

पात्रं निवेशयेत् । घृतप्रज्वलितान् दीपान् स्थापयेत् परितः
शुभान् ॥ पाद्यार्घ्याचमनमधुपर्काचमनपात्राण्यधुनैव स्थाप-
येत् ॥ देवीपुराणे ॥ हैमराजतताम्नाणि मृच्छिलाशैलजानि
च । बलिदानादिपात्राणि शुभरेखोत्कराणि च । अर्घ्य-
नेवेद्यपूजार्थं बलिदाने प्रकल्पयेदिति । शिवरहस्ये श्रेयाहम् ॥
हैमपात्राणि सर्वाणि विहितानि भवन्तु मे । अर्घ्यं दत्त्वा तु
रीष्येण आयूराज्यसुतांलभेत् । ताम्रपात्रेण सौभाग्यं धर्मं
मृगमयसम्भवे । सर्वाभावे तु माहेयं स्रहस्तघटितं यदि ।
साहेयं मृगमयम् ॥ आसनं चार्घ्यपात्रञ्च भग्नमासादयेत्ततः ।
सर्वत्र स्वर्णकं ताम्रमन्यमात्रे ततोऽधिकम् । पात्राणामादरः
कार्यः पात्राण्येवोत्तमादरः । बलिहोमक्रियार्थं हि विना पीठन्तु
सिध्यति । षट्त्रिंशद्ङ्गुलं पात्रमुत्तमं परिकीर्तितम् । मध्यमं
तत्रिंशद्ङ्गुलं कनिष्ठं द्वादशाङ्गुलम् ॥ चतुर्विंशद्ङ्गुलं मध्यं
कनिष्ठं द्वादशाङ्गुलमिति क्वचित् पाठः । वसुङ्गुलविहीनन्तु
न पात्रं कारयेद्वुध इति पाठान्तरम् ॥ सर्वाभावे त्यजेत् पात्रं
स्रवते यत्र वारिं तत् । यत्रोदकं न स्रवते तत् कर्माहमिति
कार्यक्षमोपलभकमिति । नामीविवररूपाणि पुण्डरीकाक्ष-
तीनि च । शङ्खशुक्तिवृक्षजानि पात्राणि परिकल्पयेत् ॥ अथ पाद्य-
पात्रलक्षणम् । वैखानसग्रन्थे ॥ पादावनेजनजलग्रहणं पात्र-
मङ्गुलम् । लोहजं वा सरोजार्तं हैमं राजतमेव वा । ताम्रं
सचरणमपि वायवे न सतामिति ॥ सिद्धान्तशिखरे ॥ षडङ्गुल-
प्रविस्तारमुत्सेधं चतुरङ्गुलम् । श्रोत्रमेकाङ्गुलं कुर्यान्नासिकां
चतुराङ्गुलाम् । पृष्ठे पादसमायुक्तं चतुरङ्गुलमानतः । पाद्य-
पात्रमिति ख्यातं सर्वदेवप्रपूजने ॥ इति पाद्यपात्रलक्षणम् ॥
अथ पाद्यप्रक्षेपणीयपात्रलक्षणम् ॥ तत्रैव ॥ अष्टाङ्गुलसमुत्-
सेधं विस्तारं षोडशाङ्गुलम् । श्रोत्रमेकाङ्गुलं कुर्याच्छरावा-

कृतिपात्रकम् । पात्रयोरुभयोः कुर्याद्दत्तकं कण्ठके समे । पृ
 पादसमायुक्तं षडङ्गुलसुविस्तृतम् । पादोत्सेधे चतुर्मा
 पाद्याधारं प्रकीर्तितम् । इति पाद्यप्रक्षेपणीयपात्रलक्षणम् ।
 अथार्घ्यपात्रलक्षणम् ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ अर्घ्यस्य लक्षणं
 वक्ष्ये पलद्रव्यादिभेदतः । सामान्यार्घ्यं तिरोधाप्यं विशेषार्घ्यं-
 पराङ्मुखम् । अर्घ्यपात्राणि चत्वारि स्वर्णदूर्वाचतानि च ॥
 दुर्बलं राजतं ज्ञेयमधमानि ततः परम् । ताम्रशुक्तिशिलादारु-
 कर्मसृत्पात्रजानि च । उत्तमं पलविशत्या मध्यमं दशभिः
 पलैः । हीनं पञ्चपलं कुर्यादेवमाचम्य पाद्ययोः । चतुःपर्वाणि
 तानि स्युः निःसृतान्यष्टपर्वभिः । पृष्ठेनाद्दशभाङ्गानि कृता-
 काराणि वा पुनः । चतुरस्राणि कुर्वीत चतुष्पात्राणि चार्घ्यके ।
 कर्पूरं कुङ्कुमं दूर्वां सिद्धार्थं विल्वपत्रकम् । यवदर्भान् कुशांश्चेति
 सामान्यार्घ्यं विनिश्चिपेत् । तिलप्रसूनसिद्धार्थदर्भदूर्वायवाक्ष-
 तान् । द्रव्याख्येतानि समैव तिरोधाय विनिश्चिपेत् । तिल-
 तण्डुलसिद्धार्थदूर्वामुन्नयवानपि । पराङ्मुखार्घ्यदाने च द्रव्य-
 शुद्धिं प्रकल्पयेत् ॥ इत्यर्घ्यपात्रलक्षणम् ॥ अथाचमनपात्र-
 लक्षणं वैखानसग्रन्थे ॥ आचम्य, वारिग्रहणपात्रमुत्तम-
 लौहजम् । सरोजकर्णिकाकारं कुर्यादद्भुतदर्शनम् ॥ कार्त्त-
 स्वरमयं स्थूलं राजतं वाथ पावनम् ॥ कार्त्तस्वरं सुवर्ण-
 मिति ॥ उत्तमलौहमपि तथा ॥ सर्वन्तु तैजसं लौहमिति
 स्वरसात् रजतं ताम्रं वा ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ द्वादशाङ्गुल-
 विस्तारं कुचिमध्यं सवृत्तकम् । षडङ्गुलं तद्दलान्तमोष्ठं कुर्या-
 त्त्तथाङ्गुलम् ॥ अस्य तारं त्रिमात्रं स्यात् पार्श्वे नासागुणा-
 ङ्गुलम् । रन्ध्रं कनिष्ठकातुल्यमग्रे तद्विगुणं त्वधः । पृष्ठे पादं
 चतुः कुर्यादुत्सेधं द्व्यङ्गुलं ततः । षडङ्गुलप्रविस्तारं पात्रमाच-
 मनायकम् ॥ इति आचमनपात्रलक्षणम् ॥ अथ गन्धपात्र-

लक्षणम् ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ अर्घ्यवद्गन्धपात्रं स्यादिति । अत्र
 अर्घ्यपात्रवदित्यनेन सम्पूर्णांर्घ्यपात्रलक्षणातिदेशः । यथा अर्घ्य-
 पात्रं क्रियते तथैव गन्धपात्रं कर्तव्यमित्यर्थः ॥ इति गन्धपात्र-
 लक्षणम् ॥ अथ धूपपात्रलक्षणं वैखानसग्रन्थे ॥ धूपपात्रं सरो-
 ज्ञात् सुवर्णादिविनिर्मितम् । पादयोरपि तस्य स्यादुत्सेध चतु-
 रङ्गुलम् । अनेकशुपिरं तस्य पिधान सदृशं भवेत् । शुपिर
 छिद्रम् ॥ पिधानमाच्छादनम् । सिद्धान्तशेखरे ॥ धूपपात्रविधिं
 वक्ष्ये पलद्रव्यादिपूर्ववत् । चतुःपञ्चरसाश्वैर्वै पात्रविस्तारम-
 ङ्गुलैः । रसाः षट् अखाः सप्त । पात्रोत्सेधतो दैर्घ्यं स्यादोष्ठ-
 मर्दान्तक मतम् । पद्माम परितः पात्रं द्व्यङ्गुलोऽधोग्लो भवेत् ।
 पादमेकाङ्गुलोत्सेध विस्तृत द्व्यङ्गुलं ततः । षट्पत्रवेदीर्घनाभं
 स्यादुन्नत द्व्यङ्गुल मतम् । पूर्वकोत्सेधसयुक्तं वृत्तञ्च चक्रचाप-
 वत् । पिधान द्व्यङ्गुलोत्सेध नानाच्छिद्रसमन्वितम् । एकच्छिद्र-
 युतं कुर्यात् कलसाकारनूड्वितः ॥ इति धूपपात्रलक्षणम् ॥ वैखा-
 नसग्रन्थे ॥ दीपपात्रं तता नालमध्ये कुमुदकोज्ज्वलम् । वर्च्या-
 धारैः शतेनापि युक्तमष्टाभिरेव च । त्रिसप्तकाष्टभिश्चैव द्वाभ्या
 वा दशभिश्च वा । पञ्चभिर्वा यथाशक्ति कल्पयेच्चिह्नवित्तम ।
 सिद्धान्तशेखरे ॥ दीपपात्रविधिं वक्ष्ये पलद्रव्यादिरर्घ्यवत् ।
 पदेन नागलायं हि धूपपात्रवदुच्यते । एकपत्रं चतुष्पत्रं षड्-
 दलं वाष्टपत्रकम् । तत्रैकपत्रं मध्ये स्यान्निम्नाश्वत्थदलाकृति ।
 चतुष्पत्रं चतुर्दिक्षु मध्यमा निम्नकर्णिका । षड्दले तु स्मृतं
 तद्दुपपत्रसमन्वितम् ॥ इति दीपपात्रलक्षणम् ॥ अथ दीपमाला-
 लक्षणम् ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ दार्वयस्ताम्बसम्भूता दीपमालाऽधमा
 मता । मध्यमा च तथा श्रेष्ठा स्वर्णा वा रोष्यजा क्रमात् । यद्या
 तु द्वारवत् कुर्यात् लिङ्गपृष्ठे प्रभाकृतिम् । द्वाराभामन्यदेशे तु
 दीपमाला सुशोभनाम् । चतुर्भिरङ्गुलैर्दीर्घं स्कन्धमङ्गुलविस्तृ-

तम् । एवं कृत्वा विभागैकं दण्डमध्ये नियोजयेत् । स्कन्धात्
 स्कन्धं समं कुर्यादन्तरं भूतमात्रकम् । दीपमालेति कथिता
 सर्वदेवादिपूजने । इति दीपमालालक्षणम् ॥ अथ दीपाधारलक्ष-
 णम् ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ हेमताम्रादिसभूतं विदध्यादुत्तमादि-
 कम् । द्वादशाङ्गुलमारभ्य द्विद्वादङ्गुलविवृद्धितः । अष्टादशो-
 दितोत्सेधा दीपाधारस्य चोच्छ्रिता । स्नेहाधारस्य पादे तूत्राहं
 दैर्घ्यसमं मतम् । पादनावशरावांशः स्नेहाधारोऽपि तत्समः ।
 तदूर्ध्वं मुकुलं कुर्यात् प्रादिकादिसमन्वितम् । नानापरीसमा-
 युक्तं नानाकुम्भांशमालिकम् । दीपाधार इति प्रोक्तो लौह-
 जान् दीपकांस्तु तान् । नानावर्णान् तथा रम्यान् चतुर्हस्तप्रमा-
 णकान् । विहस्तानिकहस्तान् वा द्विहस्तान् वा यथाबलम् ।
 ताम्रजान् राजतोयान् वा युग्मैस्तैः स्नेहाधारकैः ॥ इति दीपा-
 धारलक्षणम् ॥ वैखानसग्रन्थे ॥ नीराजनक्रियापात्री हेमाद्रि-
 द्रव्यनिर्मिता । वितालोपेतविस्तीर्णद्वयमध्या मनोहरा ॥
 सिद्धान्तशेखरे ॥ हिरण्यतारताम्रादिनिर्मितं ह्युत्तमादिकम् ।
 षट्त्रिंशताङ्गुलैः त्र्येष्टं मध्यमं, त्रिंशताङ्गुलैः । चतुर्विंशतिमात्रैः
 स्यादधमं विस्तृतो क्रमात् । अग्निभागैकभागेन कुर्यान्मध्ये च
 कर्णिकाम् । उत्तरकासमुत्सेधं कर्णिकायाः प्रसाणतः ।
 पीठिकं परितः कुर्यात् यवयुग्मेन विस्तृतम् । तत्समानोन्नता-
 नोह परितोऽष्टदलानि च । परितोऽर्द्धप्रमाणेन काष्ठानामष्टकं
 समम् । श्रोष्ठमकाङ्गुलं कुर्याद्विस्तारात् कर्णिकोन्नते । समानं
 पूर्णचन्द्रामं दीपाधारस्य कुश्ववत् ॥ उन्नतादिचतुर्मात्रैर्विस्तृतै-
 याङ्गुलद्वयम् । तत्र रन्ध्रद्वयं कुर्यात् कर्णिकामध्यमं समम् ॥
 इति नीराजनपात्रलक्षणम् ॥ अथ घण्टालक्षणम् ॥ वैखानसग्रन्थे ।
 शब्दब्रह्ममयी घण्टा हस्तोत्सेधप्रमाणिका । ब्रह्माण्डगोलका-
 कारा सुराद्याक्ततमा भवेत् । अधोमुखतालमानविस्तारोत्सेधनं

तंतः । नानाविधायतस्रो वा घण्टाः प्रतिदिशः कृताः । चक्राद्वा
पङ्कजाद्वा वा सा घण्टा परिकीर्त्तिता । एवंविधा भवेद्घण्टा
यद्वा चित्तानुसारतः ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ पञ्चाङ्गुलीत्रता घण्टा
तद्विस्तारसयुता । घण्टायास्तु परोणाहो विस्ताराद्धेन की-
र्त्तितः । अङ्गुलस्तु भवेद्घण्टो दैर्घ्यं वृत्तसमं मतम् । दण्डाग्रे
वृषभ शूलं नलिनं वापि कारयेत् । शुद्धकास्येन कर्त्तव्यं घण्टा-
लक्षणमीरितम् ॥ इति घण्टालक्षणम् ॥

अथ नैवेद्यपात्रलक्षणम् ॥ वीरमितोदये ॥ नैवेद्यपात्र
वक्ष्यामि केशवाय महात्मने । हैरण्यं राजतं ताम्रं कास्यं
सृण्मयमेव वा । पालासं मध्यमं प्लात्रपात्रं विष्णोरतिप्रियम् ।
हविर्द्रव्यप्रमाणानि पात्राणि परिकल्पयेदिति ॥ सिद्धान्तशे-
खरे ॥ सुवर्णरूप्यताम्रभ्यः स्यालिकां ह्युत्तमादिकाम् । शुद्ध-
कास्येन वा कुर्याद्देवनैवेद्यपात्रके । एकपात्रं समारभ्य चा-
सत्पात्तु ततः क्रमात् । कुर्यान्नैवेद्यपात्राणि हीननैवेद्यकादिपु ।
पात्रं शतं पलं थोष्ठं तद्वै मध्यमं मतम् । तद्वै मध्यमं त्रैयं
पात्रसख्येति कीर्त्तिता । स्यालिका नवधा कार्या भावा पट्-
त्रिंशदङ्गुलम् । अङ्गुलाद्धेमिर्तैर्मुलैरष्टधाङ्गुलकैः क्रमात् । इति
विस्तारमाख्यात स्यालिकानवके क्रमात् । उत्तमत्रयमग्रे
स्थान्मध्यमे मध्यमत्रयम् । पुनस्त्रयमधस्तात् स्यात् स्यालिकाना
यथाक्रमम् ॥ इति नैवेद्यपात्रलक्षणम् ॥ अथ पानीयपात्रलक्ष-
णम् ॥ वैश्वानरसहितायाम् ॥ पानीयपात्रं सौवर्ण्यं राजत
ताम्रमेव वा । वृत्तायतसुवृत्तं वा भवेदायतमेव वा । प्रस्थमान-
प्रमाणाभः पुरयोग्यान्तरं शुभम् ॥ इति पानीयपात्रलक्षणम् ॥
अथ ताम्बूलपात्रलक्षणम् ॥ वैश्वानरसग्रन्थे ॥ कल्पयेद्भागलतिका
दलपत्रसमन्विता । अरत्रिमानविस्तीर्णं कारयेद्वा यथावलम् ।
इति ताम्बूलपात्रलक्षणम् ॥

इति प्राणतोषिण्यां तृतीयेऽर्थकारुडे गन्धादिपात्र .

स्थापनान्तरूपपञ्चवक्रयन नाम चतुर्थः

परिच्छेदः ।

शारदायाम् ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा वामदक्षिणपार्श्वयोः ॥
 नत्वा गुरुं गणेशानं भूतशुद्धिमयाचरेत् ॥ करशुद्धिं समा-
 पाद्य कुर्यात्तालव्रयं ततः । ऊर्ध्वोर्ध्वमस्त्रमन्त्रेण दिग्बन्ध-
 मपि देशिकः । तेन संज्वलितं तेजो रक्षां कुर्यात् सम-
 न्ततः । चतुर्थपटले ॥ सुपुम्नावर्त्मनात्मानं परमात्मनि योजयेत् ।
 योगयुक्तेन विधिना चिन्मन्त्रेण समाहितः । आत्मानं हृदय-
 कमलस्थितं सुपुम्नावर्त्मना कुण्डलिन्या सह योगयुक्तेन
 विधिना चिन्मन्त्रेण हंस इति मन्त्रेण परमात्मनि योजयेदि-
 त्त्वन्वयः । सुपुम्ना वर्त्म यस्याः सा तथा । हृदयकमलस्थ आत्मा
 तु । हृदम्बुजे ब्रह्मरन्ध्रसम्भूते ज्ञाननालके । ताराग्रमग्रे जीवस्तु
 चिन्तनीयो मनीषिभिरिति राघवभट्टवचनेन ज्ञातव्यः ।
 योगयुक्तेन विधिना इत्यस्यायमर्थः । गुरूपदिष्टमार्गेण हृद्द्वारेण
 कुण्डलिनीमुत्थाप्यैतां हृदयकमलगतां विभाव्य ततो जीवं सुखे
 गृहीत्वा सहस्रारगता विभावयेत् । तेन व्यो हंसमन्त्रेण द्वाद-
 शार्णापिते परे । इतिवचनेनैकवाक्यतया चिन्मन्त्रो हंस इति ।
 शारदायाम् ॥ कारणे सर्वभूतानां तत्त्वान्यपि विचिन्तयेत् ।
 बीजभावेन लीनानि व्युत्क्रमात् परमात्मनि । सर्वभूतानां
 कारणे परमात्मनि बीजभावेन लीनानि तत्त्वानि चिन्तयेदि-
 त्यर्थः ॥ व्युत्क्रमादिति सृष्टिक्रमापेक्षया । अपि शब्दाद्वर्णा-
 नपि । तदुक्तं पिङ्गलामते ॥ सङ्ख्यैव ततो न्यासस्थाना-
 द्द्वणाय संहरेत् । प्रतिलोमेन चलयो लकारस्य हकारके ।
 हलयय सकारेऽथ सलयय यकारके । क्रमेणैवमपर्यन्तं लयमु-
 त्पाद्य यत्रतः । अकारं ब्रह्मरन्ध्रे च सहस्रारे नियोजयेदिति ॥

शारदायाम् ॥ ततः संशोपयेद्देहं वायुवीजेन वायुना । वक्त्रि-
 वीजेन तेनेव सन्दहेत् सकलां तनुम् । वायुवीजेन यकारेण
 वायुना तदुत्थवायुना । वक्त्रिवीजेन रेफेण तेनैवाग्निवीजोत्थ-
 वक्त्रिणा सकलामिति कलं पाप पापपुरुषसहितं तनुं निदहे-
 दित्यर्थः । सविशेषणविधितया न प्रकृतशरीरनाशः । तत्-
 कारणन्तु सविशेषणे विधिनिषेधौ विशेषणमुपसक्रामतः सति
 विशेष्ये बाधे इति न्यायः । बाधस्त्वन्वयानुपपत्तिः । तात्पर्य-
 विषयीभूते अर्थे अन्वयानुपपत्तौ । यत्र तु विशिष्टे तात्पर्यं तत्र
 विशिष्टमप्युपगच्छतो विधिनिषेधौ न विशेष्यमात्रम् । तथाच
 भर्तृ हरिः ॥ नीलं पट विधेहीति लोकेऽपि ह्यमीक्षते । वचि-
 त्रोलगुणस्यैव विशिष्टस्य विधिः क्वचित् ॥ अतएव गुप्तसाधन-
 तन्त्रे षष्ठपटले ॥ भूतशुद्धौ महादेव । यदि देहन्तु नाशयेत् ।
 कुत्र स्थाने भवेत् सृष्टिरमृत कुत्र सञ्चयेदिति देवीसन्देहप्रश्न-
 स्योत्तरम् ॥ महादेव उवाच ॥ वामकुक्षौ स्थितं पापपुरुष
 कज्जलप्रभम् । तस्य सहरणार्थाय महती प्रकटीकता । लिङ्ग-
 देहो महेशानि ! तस्य देहो न संशयः । घापदेहं भवेद्दग्धं
 स्वदेह नैव नाशयेत् ॥ इति शिववचनम् ॥ पापपुरुषध्यानन्तु
 राघवभट्टकृतम् ॥ ब्रह्महत्याशिरस्कन्तु स्वर्णस्तोत्रभुजद्वयम् ।
 सुरापानहृदा युक्तं गुरुतल्पकटिद्वयम् । तत्ससर्गिपदद्वन्द्व-
 मङ्गप्रत्यङ्गपातकम् । उपपातकरोमाण रक्तशमश्रुविलोचनम् ।
 खड्गचर्मधरं पापमङ्गुष्ठपरिमाणकम् । अधोमुखं कृष्णवर्णं
 वामकुक्षौ विचिन्तयेत् ॥ शारदायाम् ॥ विशेष्यस्तदा दोषा-
 नमृतेनामृताम्भसा । आपाद्यं प्रावयेद्देहमापादतलमस्तकम् ।
 दोषस्वरूपपापपुरुषभस्मविशेषोऽपि वायुवीजेनैव । तथाच
 गणेशविमर्षिण्याम् ॥ तद्भस्मकूटमखिलं वायुवीजोत्थवायुना ।
 विकीर्ष्यामृतवीजेन स्वदेहं प्रावयेत्ततः । असृतेनेति असृत-

वीजेन वमित्यनेन । अमृताम्भसा तदुत्थेनामृतेनापादंतलमस्तकं
 देहमापाद्याप्लावयेदित्यन्वयः ॥ शारदायाम् ॥ आत्मलीनानि
 तत्त्वानि स्वस्थानं प्रापयेत्तदा । आत्मानं हृदयाभोजमानयेत्
 परमात्मनः । मनुना हंसदेवस्य कुर्याद्यासादिकं ततः । पर-
 मात्मनः सकाशात् हंसदेवस्य मनुना आत्मानं हृदयाभोज-
 मानयेदित्यन्वयः ॥ हंसस्य वीजस्य देवः परमात्मा उपास्य-
 त्वात् तन्मन्त्रेण सोऽहमित्यनेन । तदुक्तं वशिष्ठसंहितायाम् ॥
 सोऽहं मन्त्रेण तां मन्त्री नादान्ते सिद्धिभाषिताम् । ध्यात्वैव
 ब्रह्मरन्ध्राच्च हृदि जीवं न्यसेदिति ॥ तत्र गुरूपदेशतः प्रकारो
 लिख्यते । ओमद्येत्यादि त्रीदेवपूजायधिकारसिद्धये भूतशुद्धया-
 द्यहं करिष्ये इति संदल्पप्र मूलाधारादुत्थिता विद्युत्सहस्रप्रभा-
 मास्त्रां विसतन्तुरूपां सुपुम्नामार्गेण हृदयकमलगतां कुण्ड-
 लिनीं विभाव्य हृदयकमलाब्जीवं प्रदीपकलिकाकारं मुखे
 गृहीत्वा द्वादशार्णाम्बुजं सहस्रदलगतं विभाव्य तत्र जीवात्मानं
 हंसमन्त्रेण परमात्मनि योजयेत् । ततः पादादिजानुपर्यन्तं
 चतुरस्रं पृथिवीमण्डलं विभाव्य तत्र पादगमनक्रियागन्तव्य-
 गन्धघ्राणपृथिवीब्रह्मनिवृत्ति समानवायुं संस्मृत्य ॐ ह्रीं
 ब्रह्मणे पृथिव्यधिपतये निवृत्तिकलात्मने हुं फट् स्वाहा इत्यमुं
 मन्त्रमुच्चार्य तान् कुण्डलिनीद्वारा अक्षु प्रविलापयेदित्यप्-
 स्थाने संहरत् । जान्वादिनाभिपर्यन्तं शुक्लमर्द्धचन्द्राकारं जल-
 मण्डलं विभाव्य तत्र हस्तादानदातव्यरसरसनाजलविष्णुं प्रति-
 षेदनिलस्य ॐ ह्रीं विष्णवे जनाधिपतये प्रतिष्ठाकलात्मने हुं
 फट् स्वाहा इत्यमुं मन्त्रमुच्चार्य तान् सर्वान् कुण्डलिनीद्वारा
 अग्ने प्रविलापयामोत्वग्निस्थाने संहरत् । नाभ्यादिहृदय-
 पर्यन्तं त्रिकोणं वह्निमण्डलं रक्तवर्णं विभाव्य तत्र पायुविस-
 र्जनीयरूपचक्षुस्रोजीवद्रविद्याव्यानानिलं संस्मृत्य श्रीं हुं रुद्राय

श्रियोऽधिपतये विद्याकलात्मने हुं फट् स्वाहा इत्यमुं मन्त्र-
 मुच्चार्य तान् सर्वान् कुण्डलिनीद्वारा वायौ प्रविलापयामीति
 वायुस्थाने संहरेत् । ततो हृदयादिभूपर्यन्तं क्षणवर्तुलं
 पङ्क्तिन्मुलाच्छित्तं वायुमण्डल विभाव्य तत्रापस्थानतद्विषयस्पर्श-
 स्पृष्टव्यवायवीयशान्त्यपानान् संस्मृत्य ओं हौ ईशानाय वायुधि-
 पंतये शान्तिकलात्मने हुं फट् स्वाहा इत्यमुं मन्त्रमुच्चार्य तान्
 सर्वान् कुण्डलिनीद्वारा आकाशे प्रविलापयामीत्याकाशस्थाने
 संहरेत् । ततो भ्रूमध्यादिब्रह्मरन्ध्रान्तपर्यन्तं शुक्लवर्तुलमा-
 काशमण्डलं विभाव्य तत्र वाग्बदनवक्तव्यशब्दयोत्राकाशसदा-
 शिवशान्त्यतीतप्राणान् संस्मृत्य ओं हौ सदाशिवाय आकाशाधि-
 पतये शान्त्यतीतकलात्मने हुं फट् स्वाहा इत्यमुं मन्त्रमुच्चार्य
 तान् सर्वान् कुलकुण्डलिनीद्वारा अहङ्कारे प्रविलापयामीत्यह-
 ङ्कारे प्रविलाप्य महत्तत्त्वं माट्टकामञ्जकशब्दब्रह्मस्वरूपायां हृत्ते-
 खानुभूताया प्रकृतौ प्रविलापयामीति प्रविलाप्य तां तथाविधां
 नित्यशुद्धस्वभावे परमब्रह्मणि प्रविलापयामीति प्रविलापयेत् ॥
 तदुक्तं मन्त्रतन्त्रप्रकाशे ॥ गन्धादिघ्राणसयुक्ता पृथिवीमस्यु संह-
 रेत् । रसादिजिह्वया साहं जलमग्नी विलापयेत् । रूपादिचक्षुषा
 साहंमग्नि वायौ विलापयेत् । समीरमीश्वरे विद्वान् स्रग्मादि-
 त्वक्समन्वितम् । अहङ्कारे हरिद्वगोम सशब्दं तन्महत्त्वपि ।
 महच्च सर्वशक्तानामव्यक्ते कारणे परे । सच्चिदानन्दरूपं यद्
 वैष्णवं परमं पदम् ॥ पृथिव्यादिक्रमात् सर्वं तत्र लीनं विचि-
 न्तयेत् । ततः शरीरस्थान्तर्यामी ऋषिः सत्यं देवता प्रकृति-
 पुरुष छन्दः शोधनेन विनियोगः । इत्युक्त्वा वामकुक्षिप्र सुक्त्वा-
 रूपं पापपुरुषं विचिन्त्य यमिति वायुषोजस्य किष्किन्ध ऋषि-
 र्वायुर्दंतता जगतीच्छन्दः शरीरपापपुरुषशोधने विनियोगः ।
 इत्युक्त्वा नाभिमूले विन्दुद्वयलाच्छित्तमण्डले यं विचिन्तयेत् ।

तद्वायुवीजं धूम्रं चक्षुसध्वजसंयुक्तं धूँ धूँ शब्दयुतं सर्वशोषणं
हंसदैवतमिति ध्यात्वा पूरकप्रयोगेण षोडशवारं वीजमुच्चार्य
तद्बीजोत्पवायुना स्वशरीरस्थं प्रापपुरुषं शोधितं विभावयेत् ।
ततो रमित्यग्निबीजस्य कश्यप ऋषिरग्निदेवता त्रिष्टुप्छन्दः
तद्वाहे विनियोगः । इत्युक्त्वा हृदये रक्तं त्रिकोणं वज्रिमण्डलं
विद्याकलायुतं रुद्रदैवतमिति ध्यात्वा प्रयोगेण चतुःषष्टिवारं
वीजमावर्त्य तद्बीजोत्पवाग्निना तद्ब्रह्मीभूतं विभावयेत् । ततो
रेचकेण द्वात्रिंशन्मात्रया पूर्वोक्तरूपं वायुबीजमावर्त्य पापपुरुष-
भस्म रेचयेत् । ततो वमिति वरुणबीजस्य द्विरण्यगर्भं ऋषिर्हंसो
देवता त्रिष्टुप्छन्दः ध्रुवने विनियोगः । इत्युक्त्वा । वारुणं
मण्डलं मूर्ध्नि शुभ्रं चन्द्रार्द्धसन्निभम् । सितपद्मजयुग्माभयकरं
स्याद्गुरुणदैवतम् ॥ इति ध्यात्वा तद्बीजोत्पसुतामृतेन तच्छरीर-
भस्म पिण्डीभूतं विभावयेत् । ततो लमिति पृथिवीबीजस्य ब्रह्म-
ऋषिरिन्द्रो देवता गायत्रीच्छन्दः कठिनीकरणे विनियोगः ।
इत्युक्त्वा । आधारमण्डले पृथ्वीमण्डलं वज्रलाञ्छितम् । चतु-
ष्कोणञ्च कठिनं प्रीतवर्णेन्द्रदैवतम् । लंवीजेन समायुक्तं ध्यायन्
मनसि पूर्ववत् ॥ इति ध्यात्वा तद्बीजोत्पकाठिन्येन तनुं दृढां
भावयेत् । ततो हमित्याकाशबीजस्य ब्रह्म ऋषिराकाशं देवता
पंक्तिच्छन्दः व्यूहने विनियोग इत्युक्त्वा । आकाशमण्डलं वृत्तं
द्वादशान्ते ह्यनुज्वलम् । शान्त्यतीताकलायुक्तं विचिन्त्याकाश-
दैवतम् । इति ध्यात्वा तदुत्पेनाकाशेनाकाशं विभावयेत् । तद्भूत्
हमिति बीजेनाव्यूकरणं भवेदिति । एवं स्वशरीरं विचिन्त्य
परमात्मनः सकाशात् सृष्टिक्रमेण तत्त्वानि स्वस्वस्थानं प्रापये-
दिति । ततः परमात्मनः सकाशात् सोऽहं मन्त्रेण जीवं हृत्प-
द्मानयेदिति संक्षेपः । इत्यथ भूतशुद्धिरावश्यकी ॥ पञ्चशुद्धि-
विहीनेन कृता पूजाभिचारवत् । विपरीतफलं दद्यादभक्त्या

पूजनं यथा । निऋतिर्विधिहीनानां फलं हन्ति हि कर्मणाम् ।
निशाचराधिपत्यञ्च कुरुते शङ्कराज्ञया ॥ इति शैवागमोक्तेः ।
अन्यत्रापि । देहकारणभूतानां भूतानां यद्विशोधनम् । अवयवः
ब्रह्मसयोगाद् भूतशुद्धिरियं मता । भूतशुद्धिं विना कर्म जप-
होमार्चनादिकम् । भवेत्तु निष्फलं सर्वं प्रकारेणाप्यनुष्ठितम् ॥
इति मत्स्यसूक्ते पञ्चदशपटले ॥ नत्वा गुरुं गणेशानं भूतशुद्धिं
समाचरेत् । उभाभ्यामपि पाणिभ्यां तर्जन्यङ्गुष्ठयोगतः । गृही-
त्वा यं चमं देवि ! यमित्याघ्राय निक्षिपेत् ॥ महानिर्वाणतन्त्रे
पञ्चमोक्तासे च ॥ स्वाङ्गे निधाय च करावुत्तानौ साधकोत्तमः ।
मनो निवेश्य मूले च हुड्डारे शिवकुण्डलीम् । उत्थाप्य हंसमन्त्रेण
पृथिव्या सहितान्तु ताम् । स्वाधिष्ठानं समानीय ततस्तत्रै-
नियोजयेत् । घ्राणादिघ्राणसंयुक्ता पृथिवीमसु संहरेत् । रसादि-
जिह्वया साङ्गं जलमग्नौ विलापयेत् । रूपादि चक्षुषा साङ्गे-
मग्निं वायो विलाप्य च । स्पर्शादि त्वग्युत वायुमाकाशे विप्रला-
पयेत् । अहङ्कारे तरेद्गोम सशब्दं तन्महत्यपि । महत्तत्त्वञ्च
प्रकृतौ ता ब्रह्मणि विलापयेत् । एव विलाप्य मतिमान् वाम-
कुक्षौ विचिन्तयेत् । पुरुषं कृष्णवर्णञ्च रक्तश्मश्रुविलोचनम् ।
खड्गचर्मधरं क्रुद्धमङ्गुष्ठपरिमाणकम् । सर्वपापस्वरूपञ्च सर्व-
दाधोमुखस्थितम् । ततस्तु धामनासायां यं बीजं धूम्रवर्णकम् ।
सच्चिन्त्यं पूरयेत्तेन वायुं षोडशमात्रया । तेन पापात्मकं देहं
शोधयेत् साधकाग्रणीः । नाभौ र रक्तवर्णञ्च ध्यात्वा तज्जात-
वह्निना । चतुष्पथ्या कुम्भकेन दहेत् पापवतीं तनुम् । ललाटे
वरुणं बीजं शुक्लवर्णं विचिन्त्य च । हात्रिंशता रचकेन प्लावयेद-
मृताम्भसा । आपादशीर्षपर्यन्तमाप्लाव्य तदनन्तरम् । उत्पन्नं
भावयेद्देहं नवीनं देवतामयम् । पृथ्वीबीजं पीतवर्णं मूलाधारे
विचिन्तयन् । तेन दिव्यावलोकेन दृढीकुर्यान्निजा तनुम् ।

हृद्रये हस्तमादाय आं क्रीं क्रीं हं स उच्चरन् । सोऽहं मन्त्रेण
 तद्देहे देव्याः प्राणान् प्रतिष्ठयेत् । भूतशुद्धिं विधायित्यं देवो-
 भावपरायणः ॥ नीलतन्त्रे चतुर्यपटलेऽपि ॥ भूतशुद्धिं ततो
 वक्ष्ये शृणुष्वभावहितानघे ! । अपानमूर्द्धंग कृत्वा दिव्यतत्त्वैः
 प्रपूर्य च । हसमन्त्रेण चाधाराच्छक्तिं कुण्डलिनीं पराम् ।
 क्रमाच्चक्राणि निर्भिद्य जीवात्मानं ततोऽम्बुजम् । सहस्रारं
 ततो नीत्वा परे ब्रह्मणि योजयेत् । इन्द्रियाणि दशकञ्च मह-
 त्तत्त्वानि तद्गुणान् । शुद्धं करोति चित्तानि तत्त्वानि प्रकृते-
 वेपुः । चतुर्विंशतितत्त्वानि बीजभावेन योजयेत् । ततः शून्ये
 शरीरे च वामभागे विचिन्तयेत् । निर्लेपं निर्गुणं शुद्धमात्मानं
 तारिणीमयम् । अन्तरीचे ततो ध्यायेदाः काराद्रक्तपद्मजम् ।
 भ्रूयस्तस्योपरि ध्यायेत् टाडारेच्छेतपद्मजम् । पुनस्तस्योपरि
 ध्यायेद् हुड्डारं नीलसन्निभम् । ततो हुड्डारबीजे तु कर्तृका
 बीजभूषितम् । कर्तुः परिगता ध्यायेदात्मानं तारिणीमयम् ।
 तथा । वश्यादौ रक्तवर्णं तमाकृष्टी पीतरूपिणम् । मारणोच्चा-
 टनैर्धूम्रं कृष्णं तत्तदपेक्षया । एवम्भूतं स्वमात्मानं ध्यायेच्च
 तारिणीमयम् ॥ विश्वसारतस्त्रे द्वितीयपटले ॥ यमिति वायु-
 वोजेन पोडुशेन तु पूरयेत् । चतुः पथ्या च तेनैव पापदेहं
 प्रशोधयेत् । तेन वोजेन विधिना पिङ्गलायाञ्च रेचयेत् । द्वात्रिं-
 शन्मात्रया भस्म खासमार्गेण वै शनैः । एव वारत्रयं कृत्वा भूतानां
 शोधनं स्मृतम् । पूरयेत् प्रतिलोमेन वङ्गिवोजेन देशिकः ।
 पोडुशेन चतुःपथ्या कुम्भयेद्रेचयेत्ततः । द्वात्रिंशन्मात्रया चैव
 दहनं परिकीर्तितम् । चतुर्धा च प्रजप्याथ तद्वर्णं प्रजपेत्
 क्रमात् । शोषणं दहनञ्चैव प्रावनं परिकीर्तितम् । किस्किन्धः
 कस्यपथेव हिरण्यगर्भस्ततः परम् । बीजाना ऋषयः प्रोक्ताः
 शृणुष्व कमलेक्षणे । प्राणायाम ततः कुर्यात् क्रमेण देशिकोः

तमः । सहस्रारे महापद्मे चिन्तयेद्विष्टदेवताम् । यथा ध्यानं
यथोक्तेन गुरुमार्गेण देशिकः । तदा भूतानि तज्ज्ञानि सगु-
णानि विधानतः । सकलाशक्तियुक्तानि वर्णमात्रक्रमेण च ।
प्रतिलोमेन संहृत्य सतत्त्वधातुसंयुतैः । मूलाधारं सहस्रारं
पट्चक्रक्रमयोगतः । व्युत्क्रमेण विचिन्थाय सहस्रारं ततो-
ऽवधि । ॐ मन्त्रे चालयेद्वीजं पट्चक्रक्रमयोगतः । ऐक्यं
विभाष्य तत्स्थाने मन्त्रमेकं समभ्यसेत् । सोऽहं मन्त्रं समु-
च्चार्य सूक्ष्मब्रह्म विचिन्तयेत् । तत्क्षणाभिर्मूलं देहं निर्द्वन्द्वं
निष्परिग्रहम् । श्रद्धैतं चिन्तयेत्तत्र मनसा वद्वियोगतः । अका-
रादिचकारान्तवर्णमालाक्रमेण च । चिन्तयेत् श्वासरोधेन
पूरकुम्भकरेचकैः । एवं विचिन्त्या तान् वर्णान् ततश्चन्द्रमनुं
स्मरेत् । टान्तं विन्दुसमायुक्तमहंचन्द्रविभूषितम् । चतुर्धा प्रजपे-
न्मन्त्रं मनसा वायुना सुधीः । इन्द्रवीजं जपेद्देवि ! तत्त्ववीजं
ततः परम् । दूरोक्तत्वं विधानेन धारया सुधया पुनः । ततः
सच्चिन्तयेद्देवि । पूर्वोक्तं मातृकामयम् । सकलानादसंयुक्तं
स्वशक्तिसहितं ततः । पञ्चाशद्वर्णसंयुक्तं महान्भूतसमन्वितम् ।
पञ्चभूतात्मकं देहमनुलोमेन चिन्तयेत् । अन्तर्यामी ऋषिस्तस्य
प्राणायामस्य देवता । वक्ष्ये स्थले दक्षिणं दत्त्वा साधकसत्तमः ।
पूर्वोक्तप्राणमनुना ऋषिच्छन्दसमन्वितम् । इसमन्त्रेण तं
प्राणमावाहनमुदाहृतम् । सधातूनि सतत्त्वानि इहागल्य
चिरं सुखम् । तिष्ठन्तु वद्विजायान्तं मन्त्रमेनं समुदरेत् । अका-
रादिचकारान्तं पञ्चाशद्वर्णसंयुतम् । विचिन्त्य मनसा देहं
तदा देवो भवेन्नरः । प्राणायामं त्रिराहृत्य बलं प्राणेषु निक्षिपेत् ।
अकारादिचकारान्तं पूरकुम्भकरेचकैः । प्रतिलोमानुलोमेन
विचिन्त्य प्राणमावहन् । तत्क्षणाद्विरजो मन्त्री भवेत् साक्षात्
सदाशिवः । नृसिंहेनेव मन्त्रेण देहे वीजं विनिक्षिपेत् ।

मूलाधारं ततः प्राप्य जीवात्मानं विचिन्तयेत् । कुण्डलीरूप-
सम्भूता विद्युदग्निसमप्रभा । निर्मला निर्विकारस्था सर्वसिद्धि-
समन्विता । तदन्ते विन्यसेद्देहे भाटकां वर्षरूपिणीम् । मन्त्रे-
णानेन तां ध्यात्वा विन्यसेत् सकलां तनुम् ॥

अथ प्राणायामः ॥ दक्षिणामूर्त्तितन्त्रे सप्तमपटले ॥ मूल-
मन्त्रेण देवेशि ! वामेनापूर्य्य चोदरम् । कुम्भकेन द्विराहत्या
दक्षिणेन च रेचयेत् । कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्यन्त्रासापुटधारणम् ।
प्राणायामः स विज्ञेयस्तूर्जनीमध्ये विना ॥ प्राणायामे विशेषः
पश्चाद्दृश्यते ॥ ततो दीक्षापद्धत्युक्तं तन्त्रसारघृततत्तत्कल्पोक्तञ्च
न्यासादिकं कुर्यात् ॥ अथ पूजाधारनिरूपणम् । भाटकाभेद-
तन्त्रे द्वादशपटले ॥ शालग्रामे मणौ यन्त्रे प्रतिमायां घटे जले ।
पुस्तिकायाश्च गङ्गायां शिवलिङ्गे प्रसूनके । आधारभेदे फल-
विशेषस्तत्रैव । शालग्रामे शतगुणं मणौ तद्वत् फलं लभेत् ।
यन्त्रे लक्षगुणं पुण्यं मूर्त्तौ लक्षं सुलोचने ।। घटे चैकगुणं
पुण्यं जले चैकगुणं प्रिये ।। पुस्तिकायां सहस्रन्तु गङ्गाया-
स्तत्समं फलम् । शिवलिङ्गे ह्यनन्तं हि विना पार्थिवलिङ्गकम् ।
पुण्ययन्त्रे महेशानि ! पूजनात् सर्वसिद्धिभाक् । शालग्रामादि-
निकटे यन्त्रकरणनिषेधोऽपि । शालग्रामे च पूजायां न लिखेद्
यन्त्रमुत्तमम् । मणौ स्थिते महेशानि ! न लिखेद्यन्त्रमुत्तमम् ।
प्रतिमायाश्च पुरतो घटं संस्थाप्य यत्नतः । परिवारान् युजेत्तत्र
घटे तु परमेश्वरि !। यन्त्राधिष्ठातृदेवाश्च घटवक्त्रे प्रपूजयेत् ।
समस्तदेवतारूपं घटञ्च परिचिन्तयेत् । सुरद्रुमस्वरूपो हि
घटोऽयं परमेश्वरि !। प्रतिमानिकटे यन्त्रकरणनिषेधोऽपि
तत्रैव । जन्मस्थानं महायन्त्रं यदि कुर्यात्तु साधकः । तत्र मूर्त्तिं
न कुर्यात्तु यदि यन्त्रञ्च कारयेत् । यदि कुर्यात्तु भोहेन यजेद्दार-
द्रयं प्रिये ।। द्विगुणं पूजनं तत्र द्विगुणं बलिदानकम् । त्रिगुणं

प्रजपेन्नन्व' द्विगुणं होममाचरेत् । अन्यथा विफला पूजा विफलं
 बलिदानकम् । सर्वं हि विफलं यस्मात्तस्माद् यन्त्रं न कारयेत् ।
 गुप्तसाधनतन्त्रे अष्टमपटले । सामान्ये च जले देवि ! पूजा
 दोषादिशान्तये । तथा । न कुर्यात् पार्थिवे लिङ्गे देवीपूजादिकाः
 क्रियाः । पार्थिवे पूजनाद्देवि ! सिद्धिहानिः प्रजायते । यदि देवा-
 न्महेशानि ! नृत्तिकाखलनं भवेत् । तावद्वर्षसहस्राणि नरके
 पूयशोणिते । कुम्भोपाके महाघोरे पिढभिः सह पच्यते । अत
 एव महेशानि ! पार्थिवे न हि पूजयेत् । स्फाटिकादीन् समा-
 नोय लिङ्गं निर्माय यत्नतः । तत्र लिङ्गे पूजनाद्दि सर्वसिद्धि-
 युतो भवेत् ॥ तन्त्रान्तरे ॥ कालिकां तारिणीञ्चैव त्रिपुरा भुवने
 श्वरीम् । योऽर्चयेत् पार्थिवे लिङ्गे स याति परमा गतिम् ।
 तारिण्याः कालिकायाश्च सुन्दर्याः परमेश्वरि ! । पार्थिवे पूज-
 नाद्देवि ! चतुर्वर्गफलं लभेत् । एवञ्च गुप्तसाधनीक्तवचनं कालि-
 कादिविशेषेतरपरम् सामान्यविशेषन्यायात् । यद्यपि देवताया
 निराकारत्वेन ध्यानादिकमसम्भवं तथापि साकारतया ध्यानं
 सर्वसमञ्जसं तस्याः साकारत्वकारणन्तुक्तम् सुण्डमालातन्त्रे
 सप्तमपटले ॥ शिव उवाच ॥ निर्गुणा प्रकृतिः सत्यमहमेव च
 निर्गुणः । यदैव सगुणा त्वं हि सगुणोऽहं सदाशिवः । सत्यं हि
 सगुणा देवी सत्यं हि निर्गुणः शिवः ॥ उपासकानां सिद्धार्थं
 सगुणु सगुणो मतः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमोक्तासे ॥ ध्यानन्तु
 द्विविधं प्रोक्तं स्वरूपारूपभेदतः । अरूपं तव यद्गानमवाङ्मनस-
 गोचरम् । अर्थात् सर्वतो व्याप्तमिदमित्यं विवर्जितम् । अगम्यं
 योगिभिर्गम्यं कृत्स्नैर्वहुसमाधिभिः । मनसो धारणार्थाय शीघ्रं
 स्वाभीष्टसिद्धये । सूक्ष्मध्यानं पुरोधाय स्थूलध्यानं वदामि ते ।
 त्रयोदशोक्तासे ॥ देव्युवाच ॥ महादेवेशादिशक्तीर्महाकाल्या महा-
 द्युतेः । सूक्ष्मात्सूक्ष्मभूतायाः कथं रूपनिरूपणम् ॥ रूपं

प्रकृतिकार्याणां सातु साचात् परात्परा । एतन्मे संग्रयं देव !
 विशेषाच्छेत्तुमर्हसि ॥ इति देवीप्रग्रामन्तरं श्रीसदाशिव उवाच ॥
 उपासकानां कार्याय पुरैव कथितं प्रिये ! । गुणक्रियानुसारेण
 रूपं देव्याः प्रकल्पितम् ॥ इत्युक्तम् ॥ खेतपीतादिको वर्णो
 यथा कृष्णे विलीयते । प्रविशन्ति तथा काल्यां सर्वभूतानि
 शैलजे ! । अथ तस्याः कालशक्तेर्निर्गुणायानिराकृतेः । हितायाः
 प्राप्तमूर्त्तेस्तु वर्णः कृष्णो निरूपितः । नित्यायाः कालरूपाया
 अरूपायाः शिवात्मनः । अमृतत्वाङ्गलाटेऽस्याः शशिचिह्नं
 निरूपितम् । शशिसूर्याग्निभिर्नेत्रैरखिलं कालिका जगत् ।
 सम्पश्यति यतस्तस्मात् कल्पितं नयनत्रयम् । असनात् सव-
 सत्त्वानां कालदण्डेन चर्वणात् । तद्रक्तवासीरूपेण भासितं
 सकलं जगत् । समये समये जीवरक्षणं विपदः शिवे ! ।
 प्रेरणं स्वस्वकार्येषु वरञ्चाभयमीरितम् । रजोजनितविश्वानि
 विष्टभ्य परितिष्ठति । अतो हि कथितं भद्रे ! रक्तपद्मासन-
 स्थिताम् ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे षष्ठोल्लासेऽपि ॥ चिन्मयस्या-
 प्रमेयस्य निष्कलस्याशरीरिणः । साधकानां हितार्थाय ब्रह्मणो
 रूपकल्पना । लिङ्गस्थण्डिलवङ्गप्रभुयन्त्रकुड्यपटेषु च । मण्डले
 फलके मूर्ध्नि हृदि वा दश कीर्त्तिताः । एषु स्थानेषु देवेशि !
 यजन्ति परमां शिवाम् । अरूपां रूपिणीं कृत्वा कर्मकाण्डरता
 नराः । गवा सर्वाङ्गजचीरं स्रवेत् स्तनमुखाद् यथा । तथा
 सर्वगतो देवः प्रतिमादियु राजते । आभिरूप्याच्च विम्बस्य पूजा-
 याञ्च विशेषतः । साधकस्य च विश्वासाद्देवतासन्निधिर्भवेत् ।
 नारदपञ्चरात्रे द्वितीयरात्रे च ॥ नारद उवाच ॥ भक्तिज्ञानञ्च
 भक्तानां योगज्ञानञ्च योगिनाम् । केषां वर्त्म प्रशस्तञ्च तन्मां
 कथितुमर्हसि ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ध्यायन्ति योगिनः सर्वे
 श्च्योतीरूपसनातनम् । निर्गुणस्य शरीरञ्च न मन्यन्ते च योगिनः ।

शरीरं प्राक्तनं सर्वं निर्गुणं प्रकृतैः परम् । गुणेन संज्ञातदेहो
निर्गुणस्य कुतो भवेत् । इति सर्वं योगशास्त्रं योगविद्भिः प्रकी-
र्तितम् । वैष्णवास्तं न मन्यन्ते कुमाराद्या वयं द्विज ! । वदन्ति
वैष्णवाः सर्वे तेजस्तेजस्विनां विना । कृष्णो नित्यशरीरी
च तस्य तेजो हि वर्तते । तेजोऽभ्यन्तर एवाहुः कृष्णमूर्तिः
सनातनी । ध्यायन्ते योगिनः सर्वे तत्तेजो भक्तिपूर्वकम् । सुपक्व-
भक्त्या कामेन स योगी वैष्णवी भवेत् । तेजोऽभ्यन्तररूपञ्च
ध्यायन्ते योगिनः सदा । दासानाञ्च कुतो दास्यं विना देहेन
नारद ! । वैष्णवानां मतं शस्तं सर्वेभ्योऽपि च नारद ! । न वैष्ण-
वात् परो ज्ञानी ब्रह्माण्डेषु च ब्रह्मणाम् ॥ एवं देवतायाः साका-
रत्वे सिद्धे सखकल्पोक्तं तन्त्रसाराद्युक्तं देवताध्यानं कृत्वा मानसैः
सम्पूज्य शङ्खस्यापनाद्यावरणपूजान्तं तन्त्रसारोक्तं कर्म कुर्यात् ।
मानसपूजान्तु अग्रे उपपादयिष्ये । सम्प्रति प्राणप्रतिष्ठायां विशेषो
लिख्यते ॥ शारदातिलके त्रयोविंशतिपटले ॥ प्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्य
विधानमभिधीयते । येन प्रागीरिता मन्त्राः प्राणवन्तो भवन्ति
ते । यद्यपि मन्त्राणां प्राणप्रतिष्ठा नास्ति तेषां स्वत एव समर्थ-
त्वात् तथापि यन्त्रादौ लिखितानां प्राणप्रतिष्ठा क्रियते तद्वारेण
प्राणवन्त इत्युक्तिः । प्राणप्रतिष्ठया समस्तयन्त्रविहितयन्त्रप्रयोग-
पुञ्ज्यादि सर्वं प्रतिष्ठितप्राणं क्रियते इत्यर्थः ॥ पाशाङ्कुशपुटा
शक्तिर्वाणीविन्दुविभूषितः । याद्याः सप्त कलावन्तो व्योम सार्द्धेन्दु-
संयुतम् । प्रथमं पाशवीजं ततः शक्तिवीजं ततोऽङ्कुशवीजं
वाणीयः विन्दुभूषित इत्यनेन यं याद्या इति उद्भूतयकारानुवादेन
सप्तमन्तु तदयमिति मित्रवीजम् । पूर्वं पृथगुद्धारस्तु सप्ताना-
मपि सविन्दुताख्यापनाय । तथा च राघवभट्टतम् ॥ पाशा-
ङ्कुशान्तरितः शक्तिमनोः परस्तादुच्चार्य यदि वसुवर्णगुणं सहस्र-
मिति व्योम हकारः सार्द्धेन्दुसंयुतं हं । क्वचित्तु सनेन्दुसंयुतमिति

पाठस्तदा होमिति । तदन्ते हंसमन्त्रः स्यात्ततोऽमुष्य पदं वदेत् । प्राणा इति वदेत् पश्चादिह प्राणास्ततः परम् । अमुष्य जीव इहतः स्थितोऽमुष्य पदं वदेत् । सर्वेन्द्रियाण्यमुष्यान्ते वाक्मनश्चरन्ततः । श्रोत्रघ्राणपदे प्राणा इहागत्य सुखं चिरम् । तिष्ठन्त्वग्निवधूरन्ते प्राणमन्त्रोऽयमीरितः । प्रत्यमुष्य पदं पूर्वं पाशादीनि प्रयोजयेत् । पङ्क्तिपद्मचरोऽयं मन्त्रः । प्रयोगेषु समाख्यातः प्राणमन्त्रो मनीषिभिः । केवलमेतस्साधनार्थं जपव्यतिरेकेण सर्वत्रान्यत्र प्रयोग एव । तेनात्मनि यत्र पुत्तल्यादावपि प्राणप्रतिष्ठासमये प्रत्यमुष्य पदं पाशादीनि संयोज्य अमुष्य पदस्थाने पठन्तं साध्यनाम संयोज्य मन्त्रमुच्चरेदिति श्रेयम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाः प्रोक्ता मुनयस्तन्त्रवेदिभिः । उक्तमृग्यजुपांसामच्छन्दश्छन्दोविशारदैः । चैतन्त्ररूपाः प्राणा मे देवताशक्तिरीरिता । कवर्गेण वियत्पूर्वं भूते हृदयमीरितम् । शिवश्च वर्गसन्ध्याद्यैरीरितं तदनन्तरम् । ज्ञानेन्द्रियेऽष्टवर्गाद्यैस्तच्छिखा परिकीर्त्तिता । कर्मेन्द्रियैस्तवर्गाद्यैः कवचं परिकीर्त्तितम् । वचनाद्यैः पवर्गाद्यैर्विलोचनमुदीरितम् । बुद्ध्याद्यैर्यादिसंयुक्तैस्त्रयस्य न्यासमीरितम् । आत्मनेऽन्ताः समाख्याता अङ्गमन्त्राः सजातिभिः ॥

प्रयोगो यथा ॥ ॐ कं खं घं गं आकाशवायुवह्निसलिलभूम्यात्मने हृदयाय नमः । ॐ च छं भं जं शब्दस्पर्शरूपरसगन्धात्मने शिरसे स्वाहा । ण टं ठं डं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने शिखायै वषट् । नं तं थं धं दं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने कवचाय हुं । मं पं फं भं वं वचनादानविहरणविसर्गानन्दात्मने नेत्रत्रयाय वीषट् । हं यं रं वं लं लं शं पं लं सं बुद्धिमनोऽहङ्कारचित्तज्ञानात्मने अस्त्राय फट् ॥ नाभेऽरणपर्यन्तं पाशवीजं प्रविन्दसेत् । हृदयान्नाभिपर्यन्तं शक्तिवीजं ततः परम् । मूर्द्धादिहृदयं याव-

दङ्गं विन्यसेत्ततः । हृदये धातुषु न्यस्येदतिदीप्तं यथाक्रमम् ।
 प्राणे जीवे ततो न्यस्येदंसवर्णद्वयं पृथक् ॥ प्राणजीवयोरपि हृदये
 एवं न्यासः । पृथगिति प्रत्येकम् ॥ कुर्त्याद्व्यापकमेतेन समस्तेन
 विधानवित् ॥ समस्तेन मूलेनेत्यर्थः ॥ ततो विचिन्तयेद्देवीं
 जीवभूतां जगन्मयीम् । रक्ताब्धिपीतारुणपद्मसंस्थां पाशाङ्गुशा-
 विक्षुशरासवाणान् । शूलं कपालं दधतीं कराब्धिं रक्तां चिनेत्वां
 प्रणमामि देवीम् । एवं ध्यात्वा जगद्धात्रीं लक्ष्मीकं जपेन्ननुम् ।
 जुहुयात्तद्दृशांशेन चरुभिर्घृतसंयुतैः । सपाशाङ्गशक्तिपीठे विधि-
 नानेन पूजयेत् । अर्चयेत् पटसु कोणेषु ब्रह्माणं विष्णुमीश्व-
 रम् । वाणीं लक्ष्मीसुमां पश्चात् षडङ्गानि प्रपूजयेत् । पूजा-
 क्रमस्तु ॥ आग्नेयवारुणेशेषु ब्रह्मविष्णुशोभा ऐन्द्रनेर्ऋतवायव्येषु
 वाणीलक्ष्मणमाः पूज्याः । प्रमाणन्तु प्रागुक्तम् ॥ दक्षिण्ये मातरः
 पूज्यास्तद्वाह्ये लोकनायकाः । एवं सम्पूजयेद्देवीं सुगन्धिकुसु-
 मादिभिः । इति संसाधितो मन्त्रः पट्कर्मफलदो भवेत् ।
 स्थापयेन्ननुनानेन प्राणान् सर्वत्र देशिकः । वीजान्तेऽमुष्यशब्दाना-
 नामादौ दूतीः प्रयोजयेत् ॥ सर्वत्र सर्वकर्मसु पुत्तल्यादौ च
 प्राणप्रतिष्ठास्थापनप्रकारोऽनेन दर्शितः । वीजान्ते पाशादिहंस-
 मन्त्रान्ते । अमुष्यशब्दानामादाविति साध्यनाम्न आदौ । तदुक्तं
 राघवभट्टधृतेन । गत्वा बद्धा पाशवीजेन साध्यं शक्त्या गृह्यन्
 शक्तिवीजेन भूयः । प्राणानाकृष्याङ्गुशेनाथ यादौन् दूतीद्योक्ता
 साध्यनामाद्य मन्त्रो ॥ मृतवैवस्वता भूयो जीवहा प्राणहा ततः ।
 आकृष्याग्रहणा पश्चात् प्रमदा विस्फुलिङ्गिनी । चैत्रज्ञा प्रतिष्ठा
 ह्येताः प्राणदूत्यो नव स्रताः । पाशेन बद्धचेष्टस्य शक्त्या स्वीकृत-
 चेतसः । अङ्गुशेनाहृतम्याङ्गिः सार्धस्थाशु समाहरेत् । द्वादशा-
 ङ्गुनमानेन कृत्वा साध्यस्य पुत्तलीम् । तस्यां प्राणात्मकं मन्त्रं
 सक्रोष्टं हृदये न्यसेत् । निशोथसमये साध्ये सुतेऽस्य हृदया-

श्वजे । दलेषु वायुवह्नीन्द्रवरुणानामतः परम् । ईश्वराक्षस-
 शीताशुभानां कर्णिकान्तरे । यादीन् हंससमायुक्तान् भृङ्गा-
 काराननुस्मरेत् । शिवो विन्दुसमुद्भूतं तन्तुसम्बद्धविद्यमानम् ।
 एवमात्महृदभोजे भृङ्गीरूपा सवर्त्मना । एकैका साध्यहंपद्मा
 भृङ्गमेकैकमानयेत् । पुत्तल्यां स्थापयेन्मन्त्री सचित्ते वा विधान-
 वित् ॥ अत्र प्रथमवत् द्वितीयादीनामपि साध्यनाम्नामेकैक-
 स्यादो पाशादिहंसमन्त्रान्तानि वीजान्युच्चार्य सम्बुद्धान्तं प्रथम-
 दूतीनाम एवं चतुर्षु स्थानेषु प्रथमं प्रयुज्यते । एवं दूत्यन्तरे-
 श्वपि । नवकृत्वो मन्त्रावृत्तिः । मन्वोऽयमित्यमुदितो ग्रह-
 सग्ययेवेति राघवभट्टप्रवचनात् । अत्रैकैकस्यामाहृत्ती
 एकैकभृङ्गानयनमिति श्रेयम् । प्रथमदूतीनामप्रयोगे प्रथम-
 भृङ्गानयनं द्वितीयदूतीनामप्रयोगे द्वितीयभृङ्गानयनमिति नवा-
 न्तमयमेव क्रमः । तन्तुच्छेदं प्रकुर्वीत वज्रिवोजेन संयुतः ।
 आकृष्टा साध्यहृदभृङ्गास्ततः संन्नभ्रमेद्भवा । एवमेकादशाहृत्तीः
 कुर्व्यात् सर्वेषु कर्मसु । वश्याकर्षणयोर्यादीन् वरुणान् संस्मरेत्
 सुधीः । मोहविहेषयोर्धूम्रान् लणान् मारणकर्मणि । पीतान्
 संस्तभने ध्यायेत् प्राणाकर्षणकर्मवित् । आकृष्टान् साध्यहृत्-
 प्राणान् स्थापयेदात्मनो हृदि । क्रूरकर्मसु पुत्तल्यां तेषां स्थापन-
 मोरितम् । प्राणान् साध्यस्य मण्डूकानात्मानन्तु भुजङ्गमान् ।
 संस्मरेत्तत्र निपुणः सदा क्रूरेषु कर्मसु । वायुग्निशक्रवरुणेश्वर-
 राक्षसेन्दुप्रेतेशपत्रलिखितैरय यादिवर्णैः । विन्दन्तिकैः जगत
 हंससमेतसाध्य प्राणात्मयन्त्रमथ वर्णहृतं धरास्थम् । इत्थं प्रयोग-
 कुशलो मनुनानेन मन्त्रवित् । वशयेत् सकलान् देवान् किं
 पुनः पार्थिवान् जनान् ॥ आवाहनादिमुद्रा तु तन्त्रसार-
 कारेण धृता न तत्र प्रयोजनं तासामिति । अथासनमाहका-
 भेदतन्त्रे पञ्चमपटले । चतुरङ्गुलविस्तारमित्यदि ॥ अथ पाद्यम् ॥

प्रपञ्चसारे षष्ठपटले ॥ पाद्यं श्यामाकटूर्वाञ्जविष्णुक्रान्ता-
 भिरुच्यते इति पाद्यम् ॥ अथार्घ्यम् ॥ गन्धपुष्पाक्षतयवकुशाग्र-
 तिलसर्पपाः । दूर्वा चेति क्रमादर्घ्यं द्रव्याष्टकमुदीरितम् ।
 शाक्तेयार्घ्यं विशेषो योगिनीतन्त्रे सप्तमपटले ॥ वक्रधान्योद्भवं
 यच्च सूक्ष्मधान्योद्भवं तथा । तत्तु तण्डुलमक्षुण्णं सप्ताष्टनव-
 संख्यया । दूर्वाङ्गुरसमेतञ्च भगवत्यै निवेदयेत् । अष्टम्यां वा
 नवम्यां वा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ इत्यर्घ्यम् ॥ अथाच-
 मनीयम् ॥ जातीलवङ्गकक्कोलैर्निर्मिताचमनीयकम् ॥ इत्याच-
 मनीयम् । अथ मधुपर्कम् ॥ मधुपर्कञ्च सचौद्रं दधि प्रोक्तं
 मनोपिभिः ॥ शारदायाम् ॥ आज्यं दधि मधून्मिश्रमेतदुक्तं मनी-
 पिभिरिति मधुपर्कम् ॥ अथ पुनराचमनीयम् ॥ शुद्धाभि-
 रङ्गिर्विहितं पुनराचमनीयकम् ॥ इति पुनराचमनीयम् । अथ
 गन्धः । गन्धशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे पञ्चमखण्डे सप्तदशो-
 क्तासे ॥ गम्भीरापारदौर्भाग्यक्लेशनाशनकारणात् । धर्मज्ञान-
 प्रदानाच्च गन्ध इत्यभिधीयते ॥ प्रपञ्चसारे ॥ चन्दनागुरु-
 कर्पूरपङ्कं गन्धमिहोच्यते ॥ तद्दानफलन्तु योगिनीतन्त्रे ॥
 गन्धानुलेपनं दत्त्वा ज्योतिष्टोमफलं लभेत् । कुङ्कुमेन विलि-
 प्याद्यां गौसहस्रफलं लभेत् । चन्दनागुरुकर्पूरैः शुक्लपुष्पैः सह
 कुङ्कुमैः । विलिप्तां पूजयेद्दूर्गां वज्रिष्टोमफलं लभेत् । अथ
 गन्धाष्टकम् ॥ मेरुतन्त्रे चतुर्थप्रकाशे ॥ गन्धाष्टकं तस्य तस्य
 देवस्वाथ प्रकीर्त्यते । चन्दनागुरुकर्पूररोचनाकुङ्कुमं मदम् ।
 रक्तचन्दनजावासगाणपत्यसुदाहृतमिति गणेशगन्धाष्टकम् ॥
 ह्रीवेरं चन्दनं कुठमगुरुं चन्दनं सुरा । सिव्यकञ्च जटामासी
 वैष्णवं तदुदाहृतमिति विष्णुगन्धाष्टकम् ॥ चन्दनागुरुकर्पूरजल-
 कुङ्कुमरोचना । जटामांसी कपियुतं शाक्तं गन्धाष्टकं विदुरिति
 शक्तिगन्धाष्टकम् ॥ जलकाश्मीरकुष्ठैस्तु रक्तचन्दनचन्दनैः ।

उशीरागुरुकपूरैः सीरं गन्धाष्टकं विदुरिति सूर्यगन्धाष्टकम् ।
 गोरोचना च कुष्ठञ्च कर्पूरागुरुकुङ्कुमैः । चन्दनेन सदाशुच-
 वरटेन च पत्रकम् ॥ शारदायाम् ॥ चन्दनागुरुकपूरतमालजम्-
 कुङ्कुमम् । कुगीतकुष्ठसंयुक्तं गैवं गन्धाष्टकं स्मृतमिति शैव-
 गन्धाष्टकम् ॥ अथ पुष्पम् ॥ पुष्पशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे ॥
 पुष्पसंबन्धनाच्चापि पापौघपरिहारतः । पुष्कलार्थप्रदानाच्च
 पुष्पमित्यभिधीयते ॥ प्रपञ्चसारे ॥ तुलसी पद्मजे जात्यौ
 केतक्यौ करवीरकौ । गस्तानि दश पुष्पाणि तथा रक्तोत्पलानि
 च । उत्पलानि च नीलानि कद्धारकुसुदानि च । विश्वसार-
 तन्त्रे द्वितीयपटले शेषचरणे बहूनि कुसुमानि चेति पाठः ॥
 मालतीं कुन्दमन्दारं नन्द्यावर्त्यादिकानि च । पलाशपाटला-
 पार्थपरन्त्यावर्त्मकानि च । चम्पकानि स नागानि रक्तमन्दार-
 काणि च । अशोकोद्भवविल्वाख्यकर्णिकारोद्भवानि च ॥ विश्व-
 सारतन्त्रे शक्तिविषये विशेष उक्तो यथा ॥ अथ देव्या मते वक्ष्ये
 पुष्पाणि शृणु पार्वति ! । इत्युक्त्वा तुलसी पद्मजे इत्याद्युक्तम् ॥
 तदनन्तरम् । एतान्यन्यानि तन्त्रेऽस्मिन् पुष्पाणि सन्ति वै प्रिये ! ।
 नानादेशोद्भवानि स्युः सर्वकालोद्भवानि च । कुलानि चैव
 पुष्पाणि दद्याद्देव्यै विशेषतः । अथ पुष्पं प्रवक्ष्यामि कर्मयोगे
 महेश्वरि ! । शृणुष्व परया भक्त्या यथोक्तं ब्रह्मणा पुरा । कमले
 करवीरे द्वे कुसुम्भे तुलसीद्वयम् । जात्यशोके केतके द्वे कुमारी-
 चम्पकोत्पलम् । कुन्दमन्दारपुन्नागपाटलानागचम्पकम् । आर-
 ख्यं कर्णिकारं पावन्ती नवमल्लिका । सौगन्धिकं सकोरण्डं
 पलाशाशोकसर्जकाः । सिन्धुवारु अपामार्गं वापुलीकञ्च काम-
 जम् । व्याघ्रचेलं दमनकं मरुवकञ्च ततः परम् । लवङ्गं जलकर्पूरं
 तगरञ्च जवा तथा । शिवपुष्पं द्रोणपुष्पं कामराजं सुकेतकम् ।
 अन्यानि वनपुष्पाणि जलजस्थलजानि च । गिरिजानि देशजानि

जानापुष्पाख्यतः परम् ॥-शारदायामपि ॥ कमले करवीरे द्वे
कुमदे तुलसीद्वयम् । जातीद्वयं केतके द्वे कङ्कारं चम्पकीत्पले ।
कुन्दमन्दारपुत्रागपाटला नागचम्पकम् । शारग्वर्धं कर्णिकारं
पावन्ती नवमल्लिका । सौगन्धिकं सकोरण्टं पलाशाशोकम-
ल्लिकाः । धुस्तूरं सर्जकं विल्वमर्जुनं सुनिपुष्पकम् । अन्यान्यपि
सुगन्धीनि पत्रपुष्पाणि देशिकैः । उपदिष्टानि पूजायामादर्शित
विचक्षणः ॥ योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे सप्तमपटलेऽपि ॥ शृणु
देवि ! प्रवक्ष्यामि पुष्पाध्यायं समासतः । ऋतुकालोद्भवैः पुष्पै-
र्मल्लिकाजातिकुङ्कुमैः । सितरत्नैस्तथा पुष्पैर्नीलपद्मैश्च पाण्डुरैः ।
किंशुकैस्तगरैश्चैव जवाकनकचम्पकैः । वकुलैश्चैव मन्दारैः कुन्द-
पुष्पैः कुरण्डकैः । धुस्तूरकादियुक्तैश्च बभ्रूकागस्त्यसम्भवैः ।
मदनैः सिन्धुवारैश्च दूर्वाङ्कुरसुकोमलैः । मञ्जरीभिः कुशानाञ्च
विल्वपत्रैः सुकोमलैः ॥ नवमपटलेऽपि ॥ तुलसी द्वे मालती
तमालामलकी तथा । पुत्रागं सुनिपुष्पञ्च मल्लिकाञ्च निवेद-
येत् । करवीरस्य कुसुमैर्येऽर्चयन्ति जनार्दनम् । दर्शनात्तस्य
देवेशि ! नरकाग्निः प्रणश्यति ॥ अथ करवीरादिमाहात्म्यम् ।
पुरश्चरणरसोक्तासे दशमपटले ॥ करवीरं जवा देवि ! स्वयं
काली न चान्यथा । तारा च अपरा चैव स्वयं त्रिपुरसुन्दरी ।
तथा । करवीरजवामूले तुलस्या नगनन्दिनि ! । यदि प्राणां-
स्वयं जेहे वि ! माहात्म्यं तस्य सुन्दरि ! । वल्लकोटिशतेनापि
जिह्वाकोटिशतेन च । वर्णितुं तस्य माहात्म्यं न शक्नोमि
कदाचन ॥ इति करवीरजवामूले प्राणत्यागफलम् । शुक्लकण्ठं
तथा पीतं हरितं लोहितं तथा । करवीरं महेशानि ! जवा-
पुष्पं तथैव च । स्वयं काली ! महाभाया स्वयं त्रिपुरसु-
न्दरी । अनादरो न कर्त्तव्यः कृत्वा च नरकं व्रजेत् ॥ दशम-
पटले ॥ कृष्णापराजिता साचाङ्गद्रकाली न संशयः ॥ करवीरञ्च

भुवना द्रोणं भुवनसुन्दरी । जवा साक्षाद्भवती सर्वविद्यास्वरू-
 पिणी । ये साधका जगन्मातरश्चरन्ति शिवप्रियाम् । एतैश्च
 कुसुमैश्चण्डि ! स शिवो नात्र संशयः । किं जपैः किं तपोभिर्वा
 किं दानैर्वा किमध्वरैः । येनार्चिता जगद्धात्री द्रोणकृष्णाजवा-
 दिभिः । राजसूयाश्रमेधाद्यैर्वाजपेयाग्निहोत्रकैः । फलं यज्ज्ञा-
 यते चण्डि ! तत्सर्वं कुसुमार्चनात् । 'जवा द्रोण' तथा कृष्णा
 मालूरं करवीरकम् । साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपश्च महादेव्यै निवेदयेत् ।
 श्वेतचन्दनसंयुक्तं रक्तचन्दनलेपितम् । यो दद्याद्भक्तिभावेन स वि-
 श्वेशो न संशयः ॥ अथ सकामस्य पुष्पविशेषस्तत्रैव ॥ करवीरस्त्र
 माध्यस्थ सहस्राणि ददाति यः । स कामान् प्राप्य चाभोष्टान्
 देवोलोके महीयते । तत्रैककरवीरेण पद्मानां द्वे सहस्रके ।
 महाघोरे महोत्पाते महापदि च सद्भटे । महादुःखे महारोगे
 महाशोके महाभये । पूजयेत् कालिका तारां भुवनां पीडशीं
 शिवाम् । बालां छिन्नाञ्च वगलां धूमां भीमां करालिनीम् ।
 कमलामन्नपूर्णाञ्च दुर्गां दुःखविनाशिनीम् । सर्वविद्या जवाद्रोण-
 करवीरैर्मनोहरैः । मालूरपत्रैः कृष्णाभिः कृष्णां सम्पूज्य भूतले ।
 साधकेन्द्रो महेशानि ! भवेन्भुक्तो न संशयः ॥ मुखमालायां दश-
 सपटले ॥ जवापुष्पैर्द्रोणपुष्पैः करवीरैर्मनोहरैः । कृष्णापराजिता-
 पुष्पैरञ्जैश्च सुनिपुष्पैः । पूजयेत् परया भक्त्या चण्डिकां परम-
 श्वरीम् ॥ योगिनीतन्त्रमख्यसूक्तयोः ॥ येऽर्चयन्ति, जनाध्यक्षं
 करवीरैः सितासितैः । चतुर्युगाणि देवेशि ! प्रीतो भवति मा-
 धवः । सितासितैरिति श्वेतकृष्णमित्याद्युक्तवचनेनैकवाक्यतया
 अक्षितशब्देन रक्तपीतादिकमवगम्यते न तु कृष्णमात्रम् ।
 योगिनीहृदये ॥ वक्तुपुष्पं जातिपुष्पं तथा रुद्रजटस्य च । वाज-
 पेयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति नान्यथा । सर्वेषामेव पुष्पाणां प्रवरं
 नीलसुत्पलम् । नीलोत्पलसहस्रेण यस्तु मालां प्रयच्छति ।

दुर्गायै विधिवद्देवि ! तस्य पुण्यफलं शृणु । वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च । देव्या अनुचरो भूत्वा रुद्रलोके महीयते । मुण्डमालायाम् ॥ लक्षाणां महिषैर्मपेरजैर्दानैर्मखैः शुभैः । पूजिता सा जगद्धात्री यद्येषा कुसुमार्चिता । माहात्म्यञ्चैव कृष्णायाः कृष्णा जानाति कृतस्त्रयः । तदर्द्धञ्चाप्यहं देवि ! तदर्द्धं शीपतिः सदा । तदर्द्धमजजन्मा वै तदर्द्धं वेदसाधकः । अन्यं पुण्यस्य माहात्म्यं संक्षेपाद्वचिमि शङ्करि ! । पृथिव्या मण्डले स्वर्गा वैकुण्ठे कालिकापुरे । जवादिकरवीरैश्च दलेः किं किं फलं लभेत् । न जानाति जगद्धात्रि ! को वेदपार्वतीं विना । करवीरैः श्वेतरक्तै रक्तचन्दनमिश्रितैः । पूजयेत् क्ष्मातले यस्तु स विश्वेशो भवेद्भुवम् । कृष्णापराजितापुण्यैर्यस्तु देवीं प्रपूजयेत् । सोऽश्वमेधसहस्राणां फलं प्राप्य शिवां व्रजेत् । महाविपत्तौ यो दद्याज्जवां कृष्णापराजिताम् । द्रोणं वा करवीरं वा स गच्छेत् कालिकापुरम् ॥ इति महाविपत्तिनिवृत्तिकारणजवादिदानेनापि कालीपुरगमनम् ॥ तत्रैव ॥ किञ्च पाद्यैः किञ्च वाद्यैर्नेत्रेद्यैः किञ्च पूजनैः । मधुदानैर्मधुपर्कैः कुम्भकैः किञ्च रेचकैः । पूरकैः किञ्च वा ध्यानैः प्राणायामैश्च किञ्च वा । किं जपैः किं तपोभिर्वा मत्स्यैर्मांसैश्च पञ्चमैः । किं मन्यमन्त्रैः किं तन्त्रैः किं यन्त्रैः किञ्च साधनैः । किं वैदेरासवैः किं वा श्मशानैर्मन्त्रसाधनैः । किमध्वरैर्मन्त्रपूतैर्मन्त्रार्थैर्मन्त्रजीवनैः । किं योनिमुद्रया किं वा तीर्थैः किं ब्रह्मसाधनैः । किं राष्ट्रकान्यासगणैः किं कटैः किं घटैः पटैः । किं काकचक्षुभिः फोटान्यासैः किं धर्मसाधनैः । येनार्चिता महादेवी करवीरेजवादिभिः । कृष्णापराजितापुण्यैः करवीरैर्मनोहरैः । द्रोणेस्तु केतकोपुण्यैर्जवामालूरपत्रकैः । पूजिता यैर्भगवती तेषां किं कर्मसाधनैः । नित्यातन्त्रे एकादशपटले ॥ न तुलस्या यजेत् ।

कालीं नाञ्जतेर्विष्णुमर्षयेत् । अपराजिताया दानेन साक्षात्पुष्टा
 भवेच्छ्रवा । कालिकायाश्च तारायाः करवीरमतिप्रियम् । जवा-
 पुष्पं मर्हेशानि ! दद्यान्न धारयेत् क्वचित् । रक्तोत्पलेन देवेशि !
 कालिकां पूजयेत् सक्तत् । शतवर्षसहस्राणां पूजायाः फलमा-
 पुयात् ॥ तथा । दूर्वापि गर्भसंयुक्ता देवीतुष्टिकरी भवेत् ।
 पुरश्चरणरसोक्तासे ॥ मञ्जरीं सहकारश्च केशवाय निवेदयेत् ।
 जम्बुतिन्दुकयोरेष तथा वै केशवश्च च । शिफालिकाश्च तगरं
 बन्धूकश्च निवेदयेत् । रुद्रजटां शिरीषश्च दाडिमं काञ्चनं तथा ।
 नीलकण्ठं मयूरश्च योन्याकारश्च वर्जयेत् । पुष्पदाने काम्यफलं
 नित्यातन्त्रे तत्रैव ॥ ईश्वर उवाच ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां
 प्रायश्चित्तं सुरेश्वरि ! । रक्तपुष्पैर्महादेवि ! चक्रराजं प्रपूजयेत् ।
 कुलाचारक्रमेणैव कर्पूरसोदमण्डितम् । महापातककोटीश्च
 जन्मान्तरकृता अपि । मासमात्रेण हन्यन्ते सत्यं सत्यं न
 संशयः । लक्ष्मीस्तस्य भवेद्देहे सुस्थिरा वीरवन्दिते ! । जवापुष्पै-
 र्मर्हेशानि ! पूर्ववदयदि पूजयेत् । मासमात्रेण नश्यन्ति सप्त-
 जन्मकृतान्यपि । ब्रह्महत्यादिपापानि धनवान् जायते कविः ।
 पूर्ववत् केतकीपुष्पैः पत्रैर्वा यदि पूजयेत् । मासमात्रेण देवेशि !
 उपपातककोटयः ॥ नश्यन्तीति पूर्वाक्तेनान्वयः । लभते राज-
 सौभाग्यं साधको नात्र संशयः । शतपत्रैर्मर्हेशानि ! पूर्ववत्
 पूजयेच्छ्रवाम् । मासमात्रेण देवेशि ! सर्वपापं विनाशयेत् ।
 चम्पकैः पूजयेद्देवीं पूर्ववन्मासमात्रकम् । निहत्य परमेशानि !
 प्रातःकं शतजन्मजम् । सौभाग्यं लभते मन्त्री त्रिषु लोकेषु
 पार्वति ! । श्वेतपत्रैर्मर्हेशानि ! मासमात्रं प्रपूजयेत् । त्रिंशजन्म-
 कृतान् पापाश्चाशयेन्नात्र संशयः । बन्धूकैः पूर्ववद्देवि ! मासमात्रं
 प्रपूजयेत् । निहत्य सर्वपापानि त्रैलोक्यं वशमानयेत् । मालती-
 मल्लिकाजातीकुन्दैः श्वेतोत्पलैः सह । सुमिश्रैः पूर्ववद्देवि !

मासमात्रं प्रपूजयेत् । ब्रह्महत्यादिपापानि शतजन्मकृतान्यपि ।
नाशयेत् परमेशानि ! सुक्तिस्तस्य करे स्थिता । रक्तोत्पलजवा-
वङ्गिवन्धुकागस्थकैः शिवाम् । पूर्ववत् परमेशानि ! मासमात्रं
प्रपूजयेत् । पातक नाशयित्वासौ मम तुल्यो भवेन्नरः । नाग-
केशरकङ्कारवकुलैः सिन्धुवारकैः । पाटलैः पूजयेद्देवि ! श्री-
पीठान्तर्निवासिनीम् । पूर्ववत् पूजयेद्देवि ! मासमात्रं प्रस-
न्नधीः । सहस्रजन्मज पाप नाशयेन्नात्र संशयः । सौभाग्यमतुलं
तस्य भवेद्देवोप्रसादतः ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ नोत्सृज्य । दद्यात्
पुष्पाणि वनस्थानि कदाचन । न शक्नुवन्ति वै देवाः समाकर्षि-
तमुद्यताः । एकैकं कुंसुम यच्चा रक्षन्ति दश वै यतः । तथा यच्चा-
ङ्गनाः पञ्च सर्वतः कुसुमावृताः । तस्मादाहृत्य कुसुमं यजेद्देवान्
पितृनपि ॥ इति वृक्षस्यपुष्पदाननिषेधः ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ स्नात्वा
मध्याह्नसमये यच्छिन्द्यात् कुसुमं नरः । तत्पुष्पैरर्चने देवि !
रौरवे प्रतिपद्यते ॥ मध्याह्न इत्युपादानात् प्रातःस्नातस्य पुष्पा-
हरणे न दोषः ॥ अथ पुष्पमाला ॥ विश्वसारतन्त्रे ॥ नीलो-
त्पलसहस्रेण यस्तु माला प्रयच्छति । दुर्गायै विधिवद्देवि ! तस्य
पुण्यफलं शृणु । वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च । देव्या
अनुचरो भूत्वा रुद्रलोके महीयते ॥ योगिनीतन्त्रे नवमपटले ॥
मालतीमालया विष्णुरर्चितो येन कार्तिके । पापाक्षरकृत-
माला नाशिता तस्य विष्णुना । पट्टे सौरे प्रमार्जिता इति
मत्स्यसूक्ते चतुर्दशपटले शेषचरणे पाठः ॥ तथा ॥ करवीरकृता
मालां माधवाय प्रयच्छति । देवेन्द्रोऽपि महेशानि ! करोति
करसम्पुटम् ॥ अथ मासविशेषे धात्रीफलादिदानफलं तत्रेव ॥
धात्रीफलेन पत्रेण योऽर्चयेन्नेपगे रवौ । दशानामश्वमेधाना
फलन्तु लभते प्रिये ! । मञ्जरी सहकारस्य केशवाय निवेदयेत् ।
जम्बूतिन्दुकयोरेव तथा वै केशवस्य च ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ करवीर-

कृतां मालां यो दद्यान्माधवाय च । देवेन्द्रोऽपि महेशानि !
 करोति करसम्पुटम् ॥ चकारादन्यस्यै देवतायै च ॥ तत्रैव ॥
 न भेदयेद् यज्ञसूत्रं मालाञ्चैव न भेदयेत् । विशेषे मालतीमाळा
 व्याघ्रचर्मं तयैश्च ॥ बृहन्नीलतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ कोकनदक्ष
 वन्भूकं कर्णिकाद्वयमेव । वकमन्दाररक्तानि करवीराणि शस्यते ।
 मल्लिकात्रितयं जाती घोमपुष्पं जयन्तिका । विल्वपत्रं कुरु-
 वरुणं मुनिपुष्पञ्च केशरम् । वासन्तीञ्चैव सौगन्धं कालपुष्पं मनी-
 हरम् । आमलकञ्च कादम्बं वकुलं यूयिकां तथा । विल्वैर्मरु-
 वकाद्यैश्च तुलसोवर्जितैः शुभैः । श्रोत्रपुष्पैर्विशेषेण वज्रपुष्पेण
 शोभितम् । सर्वं पुष्पं प्रदद्याच्च भक्तियुक्तैर्न चेतसा । जवापुष्पं
 महेशानि ! दद्याद्देव्यै विशेषतः । पद्मं प्रियतरं देव्याः शेफाली
 वकुल तथा । रक्तोत्पलेन देवेशि ! पूजयेत् परमां शिवाम् ।
 लक्षवर्षसहस्राणां पूजायाः फलमाप्नुयात् । शिरीषं परमं देव्याः
 प्रीतिदं तगरं तथा । स्थलपद्मं सुष्ठुतरं लक्षसंख्यक्रमेण तु ।
 यदि दद्यान्महेशानि ! सर्वसिद्धिः सुरेश्वरि ! । तदैव मन्त्रसिद्धिः
 स्यान्नात्र कार्या विचारणा । विजातीं तुलसीं रम्या तस्यां
 प्रीतिकरां पराम् । काञ्चनं रक्तवर्णञ्च आदिप्रियतरं महत् ।
 भक्तियुक्तो महेशानि ! सर्वं पुष्पं निवेदयेत् ॥ बृहन्नीलतन्त्रे ॥
 चातुर्मास्ये तु लक्षैकमालत्या योऽर्चयेद्दरिम् । शतजन्मकृतं पापं
 तत्क्षणादेव नश्यति । करवीरस्य कुसुमैर्योऽर्चयन्ति हरिर्दिने ।
 दर्शनात्तस्य देवेशि ! नरकाग्निः प्रणश्यति ॥ अथ वर्ज्यपुष्पाणि ॥
 नार्चयेत् भ्रिण्डपुष्पेण पीतैश्च । तगरैस्तथा । श्वेतोद्भेद्य
 लक्ष्मणेन विजयेन न चार्चयेत् ॥ प्रपञ्चसारे पष्ठपटले ॥ अङ्गने पति-
 तैर्मास्यैः शीर्षैर्वा जन्तुदूषितैः । आघ्रातैरङ्गससृष्टैरूपितैर्नापि
 चार्चयेत् ॥ शारदायाम् ॥ मलिनं भूमिससृष्टं कृमिकेशादिदूषि-
 तं तद्गङ्गससृष्टं समाघ्रातं त्यजेत् पर्युषितं गुरुः ॥ मत्स्यसूक्ते

चतुर्दशपटले ॥ शैफालिकान्तु कङ्कारं शरत्काले प्रशस्यते ।
 अन्यत्र न स्पृशेद्देवि ! प्रायश्चित्तन्तु पूजनात् । नार्चयेद्रक्तकृष्णेन
 तयोग्रगन्धिकेन च । करवीरस्य माघस्य वन्भूजीवस्य चैव हि ।
 केशरस्य च वज्रस्य रक्तं देवि ! प्रशस्यते ॥ योगिनीतन्त्रे ॥
 विल्वपत्रं शमीपत्रं तमालामलकीदलम् । अपाङ्गभृङ्गपत्रञ्च
 कुश द्रुवां तथैव च । पुष्पाणामप्यभावे तु फलान्यपि निवेदयेत् ।
 फलानामप्यभावे तु तत्पत्रैः पूजयेद्धरिम् ॥ इति पुष्पाद्यभावे
 पत्रेषापि पूजनम् ॥ गुप्तपूजापुष्पञ्च तत्रैव ॥ सिंहास्यञ्चैव मासूरं
 धुस्तूरञ्च चतुर्विधम् । तथा रुद्रजटे द्वे च गुह्यपुष्पञ्च शङ्करि ! ॥
 पद्मे नीलोत्पले देवि ! वकमन्दारकाञ्चने । माधवो द्वे तमालञ्च
 गुप्तमेतद्वरार्चने ॥ दिवारात्रिभेदेन पुष्पविशेषेण पूजनमुक्तं तत्रैव ॥
 कनकानि सुगन्धीनि रात्रौ देयानि शङ्करि ! । दिवा चान्यानि
 पुष्पाणि दिवा रात्रौ च मल्लिका ॥ देवालयस्य पुष्पेण यो देव
 प्रतिपूजयेत् । अन्यत्वं प्राप्नुयात् सोऽपि दश वर्षाणि पञ्च च ॥ देव-
 ताविशेषे पुष्पविशेषवर्जनमपि तत्रैव ॥ शिवे विवर्जयेत् कुन्दं
 माघे माघ्यं प्रशस्यते । गणेशे वर्जयेन्माघ्यमशोकं तगर तथा ।
 सूर्ये माघ्यञ्च मन्दार कनकञ्च तथैव च । महालक्ष्म्यै च तुलसीं
 भ्रिण्टिकां काञ्चनं तथा । अत्र भ्रिण्टिकावर्जनमधिकदोषार्थम् ॥
 वन्भूजीवञ्च द्रोणञ्च सरस्वत्यै न दापयेत् । ग्रहाणां विल्वपत्रञ्च
 शमीपत्रं तथैव च । ब्रह्मणे वर्जयेत् काशं कौसुमं शमिपुष्पकम् ।
 धात्रीपुष्पं कुरुण्डञ्च जलपुष्पं तथैव च । दुर्गायै न प्रदद्याच्च
 सोमपुष्पं तथैव च । त्रिपुरायै काञ्चनञ्च कनकं वासकं तथा ।
 किंशुकं लक्ष्मकान्ताञ्च इन्द्राक्षीं वर्धनां तथा ॥ योगिनीतन्त्रे ॥
 विल्वपत्रञ्च माघ्यञ्च तमालामलकीदलम् । कङ्कारं तुलसी-
 च्चैव पद्मञ्च सुनिपुष्पकम् । एतत् पर्युपितं न स्यात् यच्चान्यत्
 कलिकात्मकम् । न दुचेच्छिन्नभिन्नञ्च जातीपुष्पञ्च शङ्करि ! ।

धूपशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे ॥ धूताशेषमहादोषपूतिगन्धप्रमा-
 वतः । परमानन्दजननाद्भूप इत्यभिधीयते ॥ प्रपञ्चसारे ॥ स-
 गुग्गुल्वगुरूशीरसिताज्यमधुचन्दनैः । साराङ्गारे विनिश्चितै-
 मन्त्री पीठैः प्रधूपयेत् ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ कृष्णागुरुसकर्पूरं
 चन्दनं सिद्धकं तथा । भगवत्यै नरो यस्तु इदं दत्त्वा महे-
 श्वरि ! । इह काममवाप्नोति दुर्गालोके महीयते ॥ इति धूपः ॥
 दीपव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे ॥ मोहध्वान्तप्रशमनात् क्षयजन्म-
 निवारणात् । दिव्यरूपप्रदानाच्च परतत्त्वप्रकाशनात् । मोक्ष-
 दीप इति ख्यातो मोक्षमार्गैकसाधनम् ॥ प्रपञ्चसारे ॥ गो-
 सर्पिषा वा तैलेन वर्त्या च लघुगर्भया । दीपितं सुरभिं दुग्धं
 दीपमुच्चैः प्रदीपयेत् ॥ इति दीपः ॥ वस्त्रदानन्तु वरदातन्त्रे
 चतुर्थपटले ॥ षट्त्रिंशदङ्गुलान्यूनायामं वस्त्रं न चार्पयेत् ।
 विभवे सति देवेशि ! काम्ये कर्मणि कुत्रचित् ॥ अलङ्कारस्तु
 तत्रैव ॥ अष्टवर्षकान्यकाया नोपयुक्तं भवेत्तु यत् । अलङ्कारं न
 दद्याच्च वित्तशाय्यं विवर्जयेत् ॥ हीनोत्तमयोः फलन्तु सर्वोप्र-
 चाराणां तत्रैव ॥ हीने हीनफलं देवि ! श्रेष्ठे श्रेष्ठफलं लभेत् ॥
 नैवेद्यशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे ॥ चतुर्विधं कुलेशानि द्रव्यं ते
 पद्मसान्वितम् । निवेदनाद्भवेत्तृप्तिर्नैवेद्यं तदुदाहृतम् ॥ प्रपञ्च-
 सारे ॥ सुसितेन सुशुभेन पायसेन ससर्पिषा । सितोदनं सक-
 दलीदध्याद्यैश्च निवेदयेत् । इति नैवेद्यम् ॥ तांस्त्रूलं मत्स्यसूक्ते
 षट्त्रिंशत्पटले ॥ अथ चास्तुगुदाकञ्च-छत्वा पर्णसमन्वितम् ।
 शङ्खशम्बुकचूर्णं विलिप्तेन निवेदयेत् । तथा । कर्पूरवासितं
 देवि ! भृगदर्पसमन्वितम् । धन्याकमधुरीकाद्यैः साधितन्तु
 निवेदयेत् । एलाचम्यकमुस्ताद्यैर्मुखवासः प्रशस्यते ॥ निषिद्ध-
 चूर्णपर्णं अपि तत्रैव ॥ कपर्दकस्य हृत्पत्रं पलाशस्य च शङ्करि ! ।
 तर्घूर्णं यज्जयेद्देवि ! उच्चपर्णं न दापयेत् । कलिहस्तस्थितं पर्णं

पनसस्यं न दापयेत् । अशोकशाल्मलिस्थं वा सदैव परिवर्ज-
येत् ॥ कलिहृत्तो भूतावासः गौडे वयडा इति यस्य प्रसिद्धिः ।
शस्तमपि तत्रैव ॥ आम्ननिम्बगतञ्चैव शस्तं पर्णं मम प्रिये ! ।
इति ताम्बूलम् ॥ ततः प्राणायामादिकं कृत्वा अष्टोत्तरसहस्रं
शतं वा नूलमन्त्रं जघा जपं समर्थं स्तवकवचादिकं पठित्वा
प्रणमेत् ॥ तदुक्तं गन्धर्वतन्त्रे पञ्चदशपटले ॥ स्तुवन्नानाविधैः
स्तोत्रैर्भक्तिभावसमन्वितः । प्रणमेत् परमेशानीं विधिना साधको-
त्तमः । देवमानुषगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः । नमस्कारेण तुथन्ति
महात्मानः समन्ततः । नमस्कारेण लभते चतुर्वर्गं महोदयम् ।
सर्वत्र सर्वसिद्धयर्थं नतिरेका प्रवर्तते । नत्या विजयते लोकान्
नत्या धर्मः प्रवर्तते । नमस्कारेण दीर्घायुरच्छिन्ना लभते प्रजाः ।
चतुर्वर्गं लभेद्भक्तो न चिरादेव साधकः । नमस्कारो महायज्ञः
प्रीतिदः सर्वतः सदा । नमस्कुरु महादेवीं प्रदक्षिणञ्च भक्तितः ॥
योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डेऽष्टमपटले ॥ प्रदक्षिणत्रयं कुर्यात् पद्मा-
कारं नमेत्ततः । दक्षिणादुत्तरं गत्वा देवस्य च महेश्वरि ! ॥
प्रदक्षिणत्रयमित्यादि मध्यावसाने ज्ञेयम् । तथा च कुमारी-
पूजामधिहात्य रुद्रजामले उत्तरखण्डे पष्ठपटले ॥ प्रदक्षिणत्रयं
कुर्यादादौ मध्ये तथान्ततः । पश्चात्तु दक्षिणां कुर्याद्रजतैः
स्वर्णमौक्तिकैः । कृताञ्जलिं ततो बद्धा भ्रामयित्वा नमेत्ततः ।
प्रत्येकभ्रमणे देवि ! दण्डवत् प्रणिपातयेत् । यो नो नमेद्भूमित्वा
तु अपराधो भवेत्तदा । अबद्धाञ्जलिना यस्तु नमस्कारं करोति
सः । मोहान्धकारनरके पचते नात्र संशयः । पातान्तरे च
प्रणमेन्मूर्धा न च चित्तिं सृजेत् । शपन्ति देवतास्तस्य विफलं
तत् प्रकीर्तितम् । प्रणामे देवदेवस्य यावन्तो मृत्तिकाः प्रिये ! ।
शरीरे वा महेशानि ! तस्य पुण्यफलं शृणु । यावन्तो रेण-
वस्तस्य यावत्कालञ्च तिष्ठति । तावद्वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोकी

महीयते ॥ गन्धर्वतन्त्रे ॥ कायिको वाग्भवयैव मानसस्त्रिविधः
 स्मृतः । नमस्काराय विज्ञेया उत्तमाधममध्यमाः । कायिकैस्तु
 नमस्कारैर्देवास्तुथन्ति सर्वदा । नमस्कारेषु सर्वेषु कायिकः
 प्रथमः स्मृतः । जानुभ्यामवनीं गत्वा संस्पृश्य शिरसा क्षितिम् ।
 क्रियते यो नमस्कारः प्रोच्यते कायिकस्तु सः । पुटीकृत्य करौ
 शीर्षे सर्वधर्मार्थसाधनम् । प्रसार्थं दक्षिणं हस्तं स्वयं नस्त्रशिराः
 पुनः । दर्शयन् दक्षिणं पार्श्वं भक्तियुक्तासमन्वितः । सकृत्
 प्रदक्षिणं कृत्वा वक्तुंलाकृति साधकः । स तु प्रदक्षिणो ज्ञेयः
 सर्वदेवैकतुष्टिदः । अष्टोत्तरशतं यस्तु टेव्याः कुर्यात् प्रदक्षिणम् ।
 स सर्वकामसाध्य पद्यान्मोचमवाप्नुयात् । त्रिकोणमथ पट्ट-
 कोणमद्वैचन्द्रं प्रदक्षिणम् । दण्डमष्टाङ्गमुपश्च सप्तधा नति-
 लक्षणम् । दक्षिणादायवीं गत्वा तस्माद्ग्राह्यत्व दक्षिणम् । गत्वा
 योऽसौ नमस्कारः सोऽद्वैचन्द्रो मम प्रियः । नमस्कारेषु जानो-
 यादासां प्राकृतमद्रिजे ! । त्यक्त्वा स्वमासनं स्थानं पद्याङ्गत्वा नम-
 स्कृतः । निपत्य दण्डवद्भूमौ दण्ड इत्युच्यते बुधैः । तथैव दण्ड-
 वद्भूमौ निपत्य हृदयेन च । चिवुकेन मुखेनाथ नासया हनुकेन
 च । चक्षुषा चाथ कर्णाभ्यां ब्रह्मरन्ध्रेण चैव हि । तदष्टाङ्ग-
 मिति प्रोक्तं यद्भूमिं स्पृशते क्रमात् ॥ मेरुतन्त्रे ॥ हस्ताभ्यां
 चरणाभ्याञ्च जानुभ्यां वक्षसा तथा । मूर्ध्ना दृष्ट्या तथा वाचा
 चित्ते चाष्टाङ्ग ईरितः । हस्तजानुशिरोवाक्यधीभिः पञ्चाङ्ग
 ईरितः ॥ गन्धर्वतन्त्रे ॥ ब्रह्मरन्ध्रेण संस्पर्शः चित्तेर्यस्या नम-
 स्कृतः । स उग्र इति विज्ञेयो विष्णोस्तुष्टिप्रदायकः । या स्वयं
 गद्यपद्याभ्यां घटिताभ्यां नमस्कृतिः । क्रियते भक्तियुक्तेन वाचि-
 कस्तुत्तमः स्मृतः । पौराणिकैर्वैदिकैर्वा तान्त्रिकैः क्रियते नतिः ।
 स मध्यमो नमस्कारो भवेदाचारतः सदा । परेषां गद्यपद्याभ्यां
 नमस्कारो यदा भवेत् । स वाचिकोऽधमो ज्ञेयो नमस्कारेषु

सर्वतः । इष्टमध्यानिष्टगतैर्मनोभिस्त्रिविधं भवेत् । नमनं मानसं
प्रोक्तमुत्तमाधममध्यमम् । त्रिविधे च नमस्कारे कायिकद्योत्तमः
स्मृतः ॥ ततो देवतां विसृज्य नैवेद्यावशेषेण तत्तत्कल्पोक्तां देवतां
सम्पूज्य स्थानमार्ज्जनादिकं कुर्यात् ॥

अथ निर्माल्यकालनिरूपणम् योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे
सप्तमपटलीयवचनन्तु तन्त्रसारकारणेषु धृतं न तत्र प्रयोजनम् ।
मत्स्यसूक्ते षोडशपटले ॥ मणिमुक्ताप्रवालानि देवदत्तानि यानि
च । न निर्माल्यं द्वादशाब्दं तैजसानि तथैव च । तूलिका चैव
पण्मासमविजं पञ्चवत्सरम् । पटनिर्माणकञ्चैव कार्पासं वस्त्र-
मेव च । वत्सरश्च तदर्धेच्च षट्पुवस्त्रं तदर्धकम् । नैवेद्यं दर्शनादेव
महापूजावसानके । यावदुष्णं भवेदन्नं यज्ञसूत्रं ततः स्मृतम् ।
सोदकं कृशरञ्चैव यामार्द्धेन महेश्वरि ! । करवोरस्रजो देवि !
तथा पद्मोत्पलानि च । यामार्द्धेन महेशानि ! तथा विल्व-
मयस्य च । मस्तकं रुधिरञ्चैव अहोरात्रेण सुन्दरि ! तुलसी द्वे
मालती द्वे तमालामलको तथा । पुत्रागमुनिपुष्पञ्च मल्लिका
त्रिविधानि च । जाती द्वे केतकी द्वे च कुमुदे पद्मकद्वयम् ।
वासुदेवाय यो दद्यात्तस्य पुण्यमनन्तकम् ॥ अथ देवतासम्प्रदा-
नकविहितनिषिद्धद्रव्याणि ॥ बृहन्नीलतन्त्रे षष्ठपटले ॥ सन्देशं
परमं दद्याद्देव्यै द्रव्येण संयुतम् । गुडं चीरं मधु द्राक्षाभिस्तुदण्ड
पुरातनम् । रन्धाफलं वीजपूरं तथा च नारिकेलकम् । मधु-
युक्तं नारिकेलशस्यं दद्यान्महेश्वरि ! । मधुयुक्तं मिष्टयुक्तं व्यव-
हारोऽपि च तथा ॥ योगिनीतन्त्रोत्तरखण्डीयाष्टमपटले ॥
इडुदीफलविल्वानि बदरामलकानि च । खर्जूरं पनसञ्चैव
मातुलुङ्गं मधूनि च । आम्बातोडुस्वरञ्चैव तथा तालफलानि च ।
दाडिमं कदलञ्चैव प्रयत्नेन नियोजयेत् । लकुचं मधुकं युक्तं तथा
पूगफलानि च । वीजपूरञ्च मधुरं कर्कन्मूत्रं निवेदयेत् । मूल-

कस्य च शाकञ्च अन्यञ्च विविधं तथा । सर्षपस्य च शाकञ्च
 राजीवस्य तथैव च । यस्य मूलं विशालञ्च शाकं तस्य प्ररोह-
 कम् । वास्तूकस्य शाकञ्च पालङ्कस्य मम प्रिये ! । देयानि
 वर्जनीयानि तथा च तिन्निडीफलम् । कुशाण्डं पर्वतीयञ्च
 यथा चारख्यसम्भवम् । कदलं बीजपूरञ्च वामकं पोण्ड्रकं तथा ।
 अकालपनसञ्चैव तथान्यदपि वर्जयेत् ॥ इति विहितनिषिद्ध-
 फलकथनम् । ब्रोहोणाञ्च प्रवक्ष्यामि उपयोग्यानि शङ्करि ! ।
 एकचित्तं समाधाय प्रापणं शृणु शङ्करि ! । सोमधान्यं बृह-
 दान्यं रक्तशालिकमेव च । महद्धान्यं, यवञ्चैव तिलमाषञ्च
 मुद्गकम् । कलायं वृत्तुलञ्चैव सिद्धार्यं कुङ्कुमानि च । क्षुद्र-
 जीरञ्च मधुरीमेतान्यपि नियोजयेत् ॥ वर्ज्यशस्थान्यपि
 तत्रैव ॥ कालशाकं कलायञ्च जीवकीयं तथैव च । चणकं
 कोद्रवञ्चैव वर्जयेन्मम सुन्दरि ! ॥ अत्र कलायं त्रिकोणम्
 चिपिटं वा । वर्तुलस्य विहितत्वात्तेनातसीमसूरादीनि वर्जये-
 दित्यर्थः ॥ क्षीरञ्च कृष्णाक्षीरञ्च लवणं सृत्तिकोद्भवम् । लवणं
 प्राचोसन्भूतं तथोत्तरसमुद्भवम् ॥ क्षीरं कृष्णगव्यादिक्षीरम् ॥ पशू-
 नाञ्च प्रवक्ष्यामि वन्यानां ग्रामवासिनाम् । येन चाप्युपयोग्यानि
 गव्यं देवि ! पयो घृतम् । मार्गं मांसं तथा क्लृप्तं शालभं शाशक-
 न्तथा । एतैस्तु प्रापणं दद्याद्विष्णोश्चैव प्रियावहम् । माद्विषं
 वर्जयेन्मांसं क्षीरं दधि घृतं ततः । पक्षिणाञ्च प्रवक्ष्यामि ये
 प्रयोज्या मम प्रिये । यांथेव विष्णुयागेषु उपयुञ्जन्ति नित्यशः ।
 हरितञ्च मयूरञ्च लावकं वर्तकं तथा । कपिलञ्चैव चासञ्च काक-
 कुक्कुटको गिरः । वन्यकुक्कुटकथेव शरारिश्च कपोतकम् ।
 वेङ्ककः कुलिकथेव रक्तपुच्छश्च टिट्ठिभः । कृष्णो मत्स्याशिनाञ्चैव
 पतत्रोणा विशिष्यते । अभक्ष्यञ्चैव मांसञ्च यदा पञ्चनखस्य च ।
 यदा यदिवात्रे । मांसमभक्ष्यं यदि वा भक्ष्यं तदा पञ्चनखस्य

चकारादेश इत्यन्वयः ॥ चित्रमत्स्यं रोहितञ्च पाठीनं नलमीन-
कम् । महाशालञ्च शालञ्च राजीवं सिंहतुण्डकम् । मत्स्या-
न्येतानि देयानि वडालीञ्च विवर्जयेत् । चित्रमत्स्यश्चितल इति ।
नलमीनश्चिडङ्गीति प्रसिद्धः । सिंहतुण्डः रिठा इति प्रसिद्धः ।
वडाली भेदा इति प्रसिद्धः ॥ जानपादांश्च शकुनान् चुद्रवारा-
हकं तथा । कौसुभशाकपिन्नाकं रक्तपादांश्च वर्जयेत् । खर्जूरं
पनसं द्राक्षां मातुलङ्गञ्च शीरकम् । कदलीं नागरङ्गञ्च तथा
जम्बूफलानि च । शालुकं मधुकञ्चैव प्रयत्नेन निवेदयेत् ।
कदलं वीजपूरञ्च दुग्धपक्कं निवेदयेत् । कन्दुपक्कं कश्यपञ्च
जम्बूं बालप्रियं भवेत् । आर्द्रकं लवणञ्चैव जीरकं पिप्पलीय-
कम् । जातीकोपं तिन्दुकञ्च देव्याः प्रियतरं भवेत् । वर्ज-
नीयफलमाह तत्रैव ॥ रामरन्भाफलं पक्कं कदलं धूम्रतापितम् ।
न योजयेन्महादेव्यै उत्पलस्य च वीजकम् । धान्यं श्रावणिकं
मर्त्यां द्विस्त्रिञ्च विवर्जयेत् । नारिकेलं सुवर्णाभं नारिकेलञ्च
रामकम् । निवेदयेन्महादेव्यै तोयं तस्य विशेषतः । नारिके-
लञ्च भाण्डीरं देवे श्राद्धे विवर्जयेत् । वकुलस्य फलं पक्कं पद्मस्य
च फलं तथा । नियोजयेन्महादेव्यै चान्द्रायणफलं लभेत् ॥
निषिद्धमाह तत्रैव ॥ कर्कन्धूं शर्करायुक्तं दण्डशाकं तथैव च ।
कुष्माण्डं पर्वतीयञ्च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ मत्स्यसूक्ते षड्विंशति-
पटले ॥ शृणु देवि । प्रवक्ष्यामि मांसभेदान्निबोध मे । न देयं
तिक्तकमठं पशुशृङ्गिणमेव च । गोमीनं चक्रशकुलं वडालं
राघवं तथा । वामीनं चनवर्णञ्च सचक्रं चेद्भवेत् च । भूविलं
चानिर्बुञ्च गाङ्गेयानि विवर्जयेत् । आतोपिणीहिरण्यानि चक्र-
विम्बानि वर्जयेत् । अजञ्च बृहदाजञ्च पर्वतीयं तथैव च । मेपञ्च
द्विविधञ्चैव एण चैव चतुर्विधम् । अकली तुं गवां मांस गोधा-
मांसञ्च शाशकम् । लुलापञ्चैव नेपाले वाराहं कामरूपके ।

श्वङ्गं चतुर्मुखं भक्ष्यं चाक्षरि परमेश्वरि ।। गवयं गन्धर्गश्चैव
 महिषन्तु विशिष्यते । सर्वत्र क्षुद्रवाराहं नीलहयं तथैव च ।
 मलये सगुणे चैव तथा जालन्धरेषु च । अभक्ष्य मत्स्यमांसञ्च
 वडालं सर्वपीठके । अत्र द्रेशविशेषे मत्स्यमांसभोजननिषेधाद्
 देशान्तरे गौडनेपालादी मत्स्यमांसभोजनमनुमतं भवति । वडाली
 तु अभक्ष्या सर्वदेश इत्यर्थः ॥ मान्त्रिको वर्ज्येन्नित्यं पार्वतं
 शृङ्गवेरकम् । कुष्माण्डं पर्वतीयञ्च स्वर्णरोहितकं त्यजेत् ।
 स्वर्णाभां गोधिकाञ्चैव वाराहं श्वेतमेव च । चक्राद्वितञ्च कमठं
 राजहसं न भक्षयेत् । यास्यं जलचरं चैव भक्ष्यं तस्य विवर्ज-
 येत् । कपीतं कुकुटं चैव मयूरं क्रीञ्चमेव च । वर्दनं वभ्रु-
 बालञ्च दाल्यूहं कीकिलं तथा । शृङ्गोलूकञ्च क्रडञ्च विस्ता-
 राच्च न भक्षयेत् । अलावुं वार्त्ताकुं चैव तित्तिरञ्च मय तथा ।
 भारद्वाजं मत्स्यचक्रं दशावतारमेव । अकामेन द्विजो भुक्त्वा
 प्राणायामेन श्रुष्यति । त्रिरात्रावस्थितं मासं तत्सर्वं परिवर्ज-
 येत् । भुक्तस्य पर्वतीयस्य सिंहतुण्डस्य पार्वति ।। न हि स्वेदा-
 तपे शब्दं वञ्चिशुद्धं तथैव च । संस्कृतं गन्धपृक्तेन पल्लव परमे-
 श्वरि ।। तन्मासभक्षणाद्देवि ! भूयश्च तत्र विद्यते । यो मासं
 वर्ज्येद्देवि ! मासमात्रं विशिष्यतः । सर्वयज्ञफलं सम्यक् लभते
 नात्र सशयः । संवत्सरे दशगुणं परमाप्ते च चतुर्गुणम् । पर्व-
 काले त्वशक्ते तु प्रिष्टमेधफलं लभेत् । विष्णोः शयनकाले च
 चातुर्मास्ये च यत्नतः । अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य लभते फलमुत्त-
 मम् । अशक्तः कार्तिके देवि ! मत्स्यमासौ विवर्जयेत् । क्रा-
 त्तिके शोकरं मासं गोमीनं मत्स्यमेव च । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन
 कार्तिके परिवर्जयेत् । भक्षयेन्नावकं वर्त्तं हरिश्चित्रकरं तथा ।
 चासं चित्रकपोतञ्च टणाञ्च मयूरकम् । कामञ्च कलभञ्चैव
 त्रोल्लिकालकमेव । एतान्येव च भक्ष्याणि प्रवदन्ति मनीषिणः ॥

निषिद्धमपि तत्रैव ॥ भृङ्गराजद्वयञ्चैव पिकं केदलमेव च ।
 सारङ्गं दीर्घतुण्डञ्च दीर्घग्रीवं चिरणमयम् । नत्तं क्षुलं रक्तकण्ठं
 रक्तपक्षिणमेव च । चिल्लं कीलालकञ्चैव गङ्गाचिल्लकमेव च ।
 एतान्येव द्विजातीनामभक्ष्याणीति शब्दितम् । रक्तपुच्छं तयारण्यं
 कुक्कुटं शोणतुण्डकम् । श्वेतग्रीवो नीलकण्ठो रक्तकण्ठस्तथैव
 च । शशकः पत्रवाहश्च पीङ्गको जीवकस्तथा । एतानि शस्त-
 मांसानि काले प्राप्तानि भक्षयेत् ॥ अभक्ष्यमांसमाह तत्रैव ॥
 नरवानरकृत्वांस व्याघ्रमार्जारकच्छपान् । विड्वराहश्च शरलं
 ह्यमांसं तथैव च । न भक्षयेत् शुनो मांसं भुक्त्वा चान्द्रायण-
 चरेत् । सकामो गवयञ्चैव गवां मांसं तथैव च । इस्तिमांसं
 प्रमादेन भुक्त्वा चान्द्रायणद्वयम् । शूकरस्य च खड्गस्य स्थूलमांसं
 तथाशयम् । स्थूलं द्वाभ्यां त्रिभिर्वर्षैश्चतुर्भिः षड्भिरेव च । अति-
 स्थूलमिति प्रोक्तं तन्न भक्षेत् कदाचन । एणस्य शशकस्यैव अजस्य
 ह्यपमस्य च । तथाश्वस्य ऋगस्यैव वराहमहिषस्य च । अति-
 स्थूलानि मांसानि भक्ष्यं मांसं कलौ युगे । अकलौ तु गवां मांसं
 देशाचारिण शौकरम् । न भक्षयेन्मृतं मांसं द्विविधं सूपिकस्य
 च । भेकस्य क्षुद्राटकस्य शम्बूककर्कटस्य च । अकामेन द्विजो
 भुक्त्वा प्राणायामेन शुध्यति । अनुक्तमत्यमांसस्य भोक्त्वा स्वानेन
 शुध्यति । गोमांसं मांसकामेन भुक्त्वा चान्द्रायणचरेत् । फेर-
 वस्य तथा भुक्त्वा ऋषिचान्द्रायणचरेत् । पूतिगन्धसकीटानि
 भुक्त्वा चान्द्रायणचरेत् । रौद्रशुष्काणि भुक्त्वा वै प्राणायामेन
 शुध्यति । त्रिरात्रावस्थितं मांसं तत्सर्वं परिवर्जयेत् । शलस्य
 पर्वतीयस्य सिंहतुण्डस्य पार्वति । न दुष्येदातपे शुद्धं वह्नि-
 शुद्धं तथैव च । संस्कृतं गन्धपृक्तेन यत्नवं परमेश्वरि । तन्मांसं-
 भक्षणाद्देवि ! प्रायश्चित्तं न विद्यते । अत्र भक्षयनिषेधादनि-
 क्षिद्य भक्षणदोषदर्शनेन सुतरां देवतासम्प्रदानकत्वम् । मांसत्याग-

फलमपि तत्रैव ॥ तुलामकरमेघेषु यो मांसं परिवर्जयेत् । ह्य-
 मेधस्य यज्ञस्य तदेव फलमाप्नुयात् । यावज्जीवं त्यजेद्वापि राज-
 स्यफलं लभेत् । एकस्य वर्जनाद्देवि ! मत्स्यमांसस्य वर्जनम् ।
 गृहमेधी महेशानि ! पिष्टश्राद्धं विना त्यजेत् । प्रमादाद्वा तथा-
 ज्ञानात् सङ्कल्पं वा समाचरेत् । चान्द्रायणं ततः कृत्वा पौर्ण-
 मास्यां समाचरेत् । पिष्टश्राद्धं ततः कृत्वा कृत्वा यस्तु निरा-
 मिषम् । सत्यत्वं वर्जयेद्वापि पिष्टहत्याव्रतश्चरेत् । सर्वव्रताधि-
 कतरं सर्वयज्ञाधिकं परम् । पिष्टमेधं महेशानि ! सर्वस्वेनापि
 कारयेत् । तस्याधिकतरं वापि स्वभार्यात्तंवलङ्घने । षोडशे
 दिवसे पूर्णं भर्ता प्रीणित आगतः । हरिवासरकञ्चान्यमथवा
 श्राद्धवासरम् । ऋतुं न लङ्घयेत्तत्र तदेव व्रतमेव हि । ऋतुहा
 परमेशानि ! ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् । व्रते विनष्टे देवेशि । प्राय-
 क्षित्तं भवेदनु । तस्मात् पुण्यतमं ज्ञेयं स्वभार्यापरितोषणम् ॥
 अथ हविष्यादौ भक्ष्याभक्ष्यविधिः ॥ विश्वसारे द्वितीयपटले ॥
 अथ भक्ष्यं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने ! । अन्नं दुग्धं तथा
 तक्रं पायसं पूषसूपकम् । नवनीतं फलान्येव गुडपायससंयुतम् ।
 सर्वाणि फलपुष्पाणि विविधानि विधानवित् । न नूलं गृह्णन्
 लक्ष्म मसूरं लसुनं तथा । जम्बीरं लकुचं कांस्यमलावुष्मान्-
 मेव च । राजमापं तथा मापं शाकश्चैव पलाण्डुकम् । आमिषं
 रक्तशाकादीन् ताम्बूलञ्चाथ तैलकम् । तालखर्जूरसुपितं दुग्ध-
 वुष्टादिकञ्च यत् । कुचेलञ्च तथा तैलं माघ्वीञ्च नखलोमकान् ।
 अभ्यङ्गमसदालापं हविष्याशी विवर्जयेत् । हरिष्येषु सुधा
 सुध्या तदनु व्रीहयो मताः । अक्षारलवणश्चैव शङ्करस्य मतेन
 च । यवगोधूममुद्गाश्च दुग्धं शर्करसंयुतम् । फलमूलादिकं
 चक्षुमक्षारलवणं हृतम् । रक्तवस्त्रं तथा शीरं हविष्येषु विव-
 र्जयेत् ॥ शारदायां द्वितीयपटले ॥ भैक्षं हविष्यं शाकानि

विहितानि फलं पयः । मूलं शक्तुर्यधोत्पन्नो भक्ष्याण्येतानि
मन्त्रिणाम् । भैक्ष्यमिति ब्रह्मचारियतिपरम् । भिक्षास्वरूपमुक्तं
राघवभट्टधृतवचने ॥ वैदिकाचारयुक्तानां शुचीनां शीमतां गृहे ।
सत्कुलस्थानजातानां भिक्षा स्यादग्रजन्मनाम् । हविष्यमुक्तं
स्मृती ॥ हैमन्तिक सितास्त्रिधु धान्यं मुद्गास्तिला यवाः । कला-
यकङ्गुनीवारा वास्तूकं हिलमोचिका । पट्टिका कालशाकञ्च
मूलकं केमुकंतरत् । कन्द सैन्धवसामुद्रे मथ्ये च दधिसर्पिणी ।
पयोऽनुदृतसारञ्च पनसान्त्री हरीतकी । तिलिङ्गीजीरकश्चैव
नागरङ्गश्च पिप्पली । कदली लवली धात्रीफलान्यगुरुमैत्रवम् ।
अतैलपक्कं मुनयो हविष्यान्नं प्रचक्षते । फलं पयो मूलं विहित-
मित्यनुपज्यते ॥ अथामक्ष्यं मत्स्यसूक्ते ॥ नारिकेलोदकं कांस्ये
शजाचीरञ्च काचके । पापाणे महिषीक्षोरममक्ष्यं परिकीर्त्ति-
तम् ॥ पञ्चदशपटले ॥ वराहपूजको यस्तु कोलं कूर्मं न भक्षयेत् ।
ब्रह्माणं पूजयेद् यस्तु माहिषं चामरं चरुम् । गणेशयाजी
मधुकं पनसं कोरद्रूपणम् । आदित्यभक्तो देवेशि । मयूरं कुण्ड-
साहकम् । शिवयाजी तिलपिष्टं चिञ्चाञ्च चक्रपूजकः । तथा च
मद्गुरं मत्स्य शक्तिचिञ्चां वडालकम् । कुसुभशाकं देवेशि !
लशुन शृङ्गिण तथा । त्रैपुरे तु निम्बतिक्तं त्वरितार्थी तथाम्ब-
कम् । गोपालार्थी तु पालङ्कमाममक्ष्यं न भक्षयेत् । पारावतं
वामनार्थी चक्रशाकं वडालकम् । निम्ब सारस्वतैर्वर्ज्यं लक्ष्मणार्थी
च करञ्जकम् । कालान्धं क्रोद्रवश्चैव चन्द्रमक्ष्यं तथैव च ।
सर्वमन्त्रे वडालञ्च सर्वयज्ञेषु शङ्करि ! । श्वेतपूतीञ्च वार्त्ताकीं
कुष्माण्ड पर्वतीयकम् ॥ चिञ्चाश्चैव परान्नञ्च यत्नेन परिवर्जयेत् ।
वैष्णवैः पत्रशाकञ्च मूलं कन्दं प्ररोहकम् । शष्कं राजोव-
वास्तूकं पालङ्गीञ्च तथैव च । यदा सङ्कल्पपूर्वेण यस्यजिह्वैष्णवः
ऋक्षित । तथापि न त्यजेद्देवि ! प्रायश्चित्तं समाधरेत् । सौर-

व्रते घृतं वर्ज्यं ताम्बूलं वेषणेषु च । गव्यत्यागी महापापी
 मधुत्यागी श्रियं हरेत् । सप्तविंशतिपटले ॥ जम्बू खर्जूर-
 दाडिम्बनारिकेलञ्च पूगकम् । जलविम्बा त्रपूपा तु उर्वारं
 पीनकन्तया । वदरोलवलीधात्रीपनसाम्बहरीतकी । शालूकं
 पद्मपण्डञ्च कशीरु करमहकम् । नागरङ्गञ्च मधुकं मधुरं तेन्दु-
 कानि च । आनाडञ्चैव कुष्माण्डं वासन्त्याः फलमेव च ।
 तिलकान्नं कलायञ्च मापञ्च राजमापकम् । तण्डुलं यवधान्यञ्च
 नीवारं कुङ्कुमं तथा । जीरकञ्च लवङ्गञ्च धन्याकं जातिकोष-
 कम् । एलकञ्चैव कर्पूरं चन्दनागुरुमुस्तकम् । सरलं देवदा-
 रुञ्च कृष्णभस्मातकानि च । शृङ्गवेरः कटुद्रव्यं भरिचं लवणं
 कणा । फलं यच्च शिवायाश्च स्रच्चास्रं पनसस्य च । कृष्णकोपं
 ग्रन्थिपर्णं स्वर्गादेवाङ्गुराणि च । द्राक्षाञ्च वकुलं कच्चीफलञ्चैतु च
 खण्डितम् । एतान्याचमनोयानि सुरभिः पाचकान्यपि । तथा ।
 पर्वतीयं तथा वर्तुं तथा कैतवजानि च । लक्ष्मीलकुचकञ्चैव
 तिलकं चुद्रतिलकम् । हिन्तालं पनसाम्बञ्च पीवरं वहजीर-
 कम् । वृहच्छोटा च वदरो पर्वतीयं विवर्जयेत् । चुद्र उर्वार-
 रुकञ्चैव जीवन्त्याः चुद्रमेव च । मधुकं मधुरीं द्राक्षां कलायं
 यत्र वर्तुलम् । श्वेतमुद्गं तथा कृष्णं फलं तस्य विवर्जयेत् । नारि-
 केलफलञ्चैव स्वर्णाभं नागरङ्गकम् । नारिकेलञ्च स्वर्णाभं दुग्ध-
 शस्यं तथैव च । सोमधान्यं नीवारञ्च कलम्बं पट्टिकानि
 च । वृहदान्यं चुद्रधान्यं वाल्कलिकमुपासुकम् । एतानि व्रीहि-
 सुप्त्यानि हविष्याख्येव भोजने । मोक्तिकं रक्तशाकञ्च उत्तमौषैः
 प्रचक्षते । इक्षुञ्च श्वेतत्रपुपं तथा मृगफलानि च । मद्यकुम्भ-
 प्ररोपञ्च जम्धान्नं तटसम्भवम् । तथा श्रावणिकं देवि ! हवि-
 ष्यान्ने विवर्जयेत् । व्रतेषु आमिषं देवि । ताम्बूलं पर्णचूर्णके ।
 निरामिषं चातुरे च आमिषं लकुचानि च । अमक्ष्यं वर्तुलं

तस्य हस्तभग्नस्तथैव । वार्त्ताकुं श्वेतरक्तञ्च श्वेतपूतिकमेव च ।
 व्रते तु वर्जयेद्देवि । फलाहारविधिं शृणु । नमस्कारं फलाहारं
 सगव्यं वा विशिष्यते । त्रिभागपूरणं कृत्वा जलाहारं कली
 त्यजेत् । फलाहारं महेशानि ! गृहस्थानां कलौ युगे ।
 शतं तिलं तद्वदं वा, तिलाहारे महेश्वरि ! । चौराहारे च चणकं
 पञ्चगव्ये फलं भवेत् । आज्याहारे तु तोलैकं हविष्यस्य विधिं
 शृणु । पक्कमन्नं स्वयं वाथ भार्यया सोदरेण तु । मातापितु-
 र्गुरोर्वापि न भुङ्क्ता यदि वा पचेत् । लघ्नाहारो जितक्रोधो
 हविष्यव्रतभोजने । तथा । वेवाङ्गुरं तथा मुस्तां सैन्धवं सिन्धुसम्भ-
 वम् । तथा पर्वतसम्भूतं हविर्द्रव्यादि कौर्त्तितम् । विल्वामल-
 तिलस्येव वदर्याः पत्रमेव च । हविष्यभोजने प्राप्ते हविष्यान्नं
 प्रचक्षते । सुन्दार्घ्यपात्रे पत्रे वा पलाशस्य च पत्रके । कदल्याश्च
 त्वचे पत्रे हविष्यव्रतभोजने । सौरव्रते कटुद्रव्यं शैवे चान्नं विव-
 र्जयेत् । वैष्णवे कोरदूपञ्च शाक्ते शालिं विवर्जयेत् । पूगं सर्वव्रते
 त्वान्नं आरनालकमेव च । न भक्षयेद्द्वीहच्छिन्नं हस्तभग्नं न भक्ष-
 येत् । कलिकासु स्थितं द्रव्यं तथा पनसपत्रके ॥ विख्यातस्त्रोय-
 कीर्त्याऽजनि जगति दयारामविश्वासानाम्ना धर्मात्मा तस्य सन्तुः
 सकलगुणयुतो रामहृदयस्थ एव । जातो तस्यात्मजौ श्रीसुकृति-
 युतजगन्मोहनप्राणकृष्णौ ज्येष्ठः श्रीप्राणकृष्णो गुणिगणकुमुदश्चे-
 ष्विपूर्णापिधीशः ॥ तदादिष्टः शिष्टविद्वन्मनःसन्तुष्टिकारिणीम् ।
 श्रीप्राणतोषिणीं वल्लिं निर्ममे रामतोषणः ॥ आदेष्टृसत्वरतया
 गुरुताभिया च ग्रन्थस्य सर्वरचनं न समाचचक्षे । धीराः ! कृता-
 ञ्जलिरहं विनिवेदयामि युष्माभिरेव सकलन्तु विचरणीयम् ॥

इति श्रीप्राणकृष्णविश्वासानुमतायां श्रीरामतोषण-
 विद्यालङ्कारभट्टाचार्यविरचितयां श्रीप्राण-
 तोषिण्यां तृतीयमर्घकाण्डाङ्गं समाप्तम् ॥

नित्यानन्दमयी नितान्तनिपुणा भक्तेष्टसिद्धेः निराकारा नूतन-
 नूतनोत्तिष्ठितकृत् प्रज्ञास्वरूपा कवेः । शब्दार्थोभयरूपिणी
 शतसुधांशुहीमशीचिः सदा ध्याता चेतसि मे चकास्तु रुचिरा वा-
 गौश्वरी निर्मला ॥ श्रीयुक्तः प्राणकण्ठो गुरुचरणसरोजातसंलीन-
 चेता दाता ख्यातः प्रमाता सुविहितकृतिको ब्रह्मसंस्थापकः
 स्तात् । भोगाढ्यो दीर्घजीवी यदनुमतिवशादुद्गतेयं विपश्चिद्वृन्दं
 श्रीप्राणतोषिण्यतिमृदुललता ह्लादयत्वद्रिकाण्डैः । आदेष्ट-
 त्यन्तशीघ्रत्वहेतुना दोपराशयः । अत्र जाता बुधैः शोध्या इति
 भूयो निवेदनम् ॥ काम्यकाण्डस्य निर्घण्ट आदौ चैतन्यमेव च ।
 सर्वेसामेव विद्यानां मन्त्रार्थस्तदनन्तरम् । कुलुका च तथा सेतु-
 र्महासेतुस्ततः परम् । निर्वाण मुखशुद्धिश्च प्राणयोगस्ततः परम् ।
 दीपनीस्तकोन्मुक्तिजपक्रमनिरूपणम् । कुलुकादेस्तथा स्थानं
 पुरश्चर्या ततः परम् । वारमासपुरश्चर्यारहस्यादिपुरस्क्रिया ।
 अहकालपुरश्चर्या तत्र सङ्कल्पवारणम् । मालाप्रकरणमिति
 प्रथमच्छेद उच्यते ॥ १ ॥ साधनस्थाननिर्णीतिमहापीठनिरू-
 पणम् । महापीठानि पीठानि तथैव पीठदेवताः । पूजाकाल-
 स्तद्विधिपस्तथा देवाश्चनाविधिः । एकाहादिक्रमाद्वाधे कर्त्तव्य-
 निर्णयस्ततः । प्रायश्चित्तमितिच्छेदद्वितीयस्य समापनम् ॥ २ ॥
 कलासाखुमार्जारमृगालखादिसाधनम् । इष्टसाधनभेदाच्च
 त्रिवाटादेश साधनम् । कार्त्तवीर्यप्रयोगस्तत्कवचं तदन-
 न्तरम् । परिच्छेदद्वितीयस्य समापनमतः परम् ॥ ३ ॥ कुकु-
 टस्य प्रयोगश्चोच्छिष्टचाण्डालिनी ततः । धूमावती ततः कृत्या
 परिमालात्मिका ततः । जयदुर्गादिरिति वै तृथ्यच्छेदसमा-
 पनम् ॥ ४ ॥ दुर्गोत्सवस्य पञ्चादिकल्पतत्कालनिर्णयः । पूजा-
 धारय मृगमय्या निषेधविधिकीर्त्तनम् । ब्राह्मणादिवर्णभेदे विल्व-
 युग्मस्य निर्णयः । पूर्वादिदिश्यमालूरयुग्मस्य फलकीर्त्तनम् ।

विल्वयुग्मस्य सृण्व्याद्यात्र दोपयुतां तथा । तत्प्रायश्चित्त-
 कथनमुत्सवादिनिरूपणम् । तवान्यकर्मत्यागश्च पूजाकर्म ततः
 परम् । देशभेदे मूर्त्तिभेदो मण्डपन्तु ततः परम् । पष्ठीकृत्यञ्च
 दिक्पालास्त्रन्त्रपूजाविधिरेव च । बलिदानादि च ततो विल्व-
 वृक्षनिमन्त्रणम् । ततश्च सप्तमीकृत्यं कार्तिकादेः प्रपूजनम् ।
 पत्रिकापूजनं, स्तोत्रमष्टमीकृत्यमेव च । निशेधकृत्यं नवमीकृत्य-
 त्वञ्च दशमीक्रिया । परिच्छेदपञ्चमस्य समाप्तिरिति कीर्त्तितम्
 ॥ ५ ॥ दुर्गामन्त्रस्तस्य ऋषिः पुरश्चर्या च यन्त्रकम् । ध्यानं
 स्तुतिस्ततो दुर्गानाममहात्म्यकीर्त्तनम् । दुर्गायाः शतनामाख्य-
 स्तोत्रं गौतावलिस्ततः । होमप्रकरणं तस्य द्रव्यस्य परिमा-
 णकम् । मानाध्याय इदं पष्ठपरिच्छेदसमापनम् ॥ ६ ॥ मास-
 कृत्यं ततः खञ्जरोटदुष्टिश्च तत्फलम् । कोजागराख्यकृत्यञ्च
 कृत्यं कार्तिकमासिकम् । अग्रहायणकृत्यानि पौषकृत्यं ततः
 परम् । माघकृत्यं फाल्गुनस्य कृत्यानि तदनन्तरम् । वर्षकृत्यं
 हृतराज्यराज्याप्तिसाधनं ततः । देवीपोडशयात्रा च मासि-
 मासि यथादितः । वैशाखे मञ्जुयात्रा च प्रथमा परिकीर्त्तिता ।
 ज्येष्ठे महास्नानयात्रा रथयात्रादिका शुची । श्रावणे जलयात्रा
 च भाद्रे च धूननं तथा । आश्विने च महापूजा कार्तिके दीप-
 यात्रिका । मार्गे नवान्नयात्रा च पौषेऽङ्गरागरूपिणी । माघे
 यात्रा रटन्ध्याख्या फाल्गुने दीपयात्रिका । द्रुतीयात्रा रास-
 यात्रा वासन्तीनीलयात्रिका । एताद्यतसत्रैत्रे तु योडशी-
 यात्रिका मता । दिग्दर्शनार्थं सङ्घे पान्निर्घण्टो विहितो मया ।
 अन्यान्यपि यथास्थानं वेदितव्यानि पण्डितैः ॥ इदं ग्रन्थशाखा-
 प्रशाखासुपत्नीस्तथा तारकैः सुप्रसूनैः फलैश्च । सदाशां जनानां
 बुधोपासकानां प्रपूर्णां विधाता द्रुतं काम्यकारण्डम् ॥ कालि हृदजे
 शङ्करि ! नित्यम् । राजतु देवाधीश्वरपूज्ये ! । अथ चैतन्यम् ॥

कुञ्जिकायन्त्रे पञ्चमपटले ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ भगवन् ! सर्वदेवेश !
 लोकानां हितकारक ! । चतुर्वर्गप्रदं देव ! चैतन्यं मे प्रकाशय ॥
 शङ्कर उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि चैतन्यं परमाद्भुतम् ।
 रहस्यं परमं पुण्यं गोपनीयं त्वया पुनः । चिच्छक्त्या ध्वनिर्त
 देवि ! परिणामक्रमेण तु । वर्णभावं समात्यज्य निर्मलं विमला-
 त्मकम् । पट्चक्रञ्च तथा भित्त्वा शब्दरूपं सनातनम् । नाद-
 विन्दुसमायुक्तं चैतन्यं परिकीर्तितम् । अथ वान्यप्रकारेण
 श्रूयतां पद्मलोचने ! । विना येन न सिध्येत्, जपपूजादि किञ्चन ।
 अनाहतस्य मध्ये तु ग्रथितं वर्णमुत्तमम् । सुषुम्नावर्त्मना देवि !
 कण्ठदेशं विनिर्गतम् । चैतन्यञ्च महेशानि ! योगिनां योग-
 रूपकम् । सहस्रारि वर्णरूप परिणामक्रमेण तु । कर्णिका-
 मध्यसंस्थे तु नादविन्दुसमन्वितम् । एवं सच्चिन्तयेद्देवीं चैत-
 न्यञ्च पुनः पुनः । मन्त्राक्षराणि चिच्छक्तौ ग्रथितानि महे-
 श्वरि ! । तानि सच्चिन्तयेद्देवि ! सहस्रारदले तथा । चैतन्य-
 मन्त्ररूपा च चैतन्यानन्ददायिनी । चैतन्यनादशक्तिश्च चैतन्य-
 वर्णरूपकम् । मणिपूरे सदा चिन्त्यं मन्त्राणां प्राणरूपकम् ।
 अथवान्यप्रकारेण श्रूयतां वरवर्णिनि ! । [कामबीजं रमाबीजं
 शक्तिबीजं सुरेश्वरि ! । एतानि पूर्वमुच्चार्य भावकां तदनन्त-
 रम् । पुटितं मूलमन्त्रञ्च शतमष्टोत्तरं जपेत् ।] कोटिकोटि-
 गुणश्चैव लभते नात्र संशयः । अथवान्यप्रकारेण चैतन्यं शृणु
 पार्वति ! । येन विज्ञानमात्रेण परमं पश्यति ध्रुवम् । सूर्य-
 मण्डलमध्यस्थं चिन्तयेन्मूलमन्त्रकम् । अष्टोत्तरशतं जाप्यं
 मूलविद्यास्वरूपकम् । गुरुं सच्चिन्तयेत्तत्र शिवरूपं सनात-
 नम् । शक्तिश्च चिन्तयेत्तत्र ब्रह्मरूपां सनातनीम् । एवं सच्चि-
 न्तयेद्यस्तु जपेद्वा सुरसुन्दरि ! । नासाध्यं तस्य लोकेऽस्मिन्
 मुक्तिर्देवि ! करे स्थिता । तथा प्रथमपटले ॥ मन्त्रार्थं मन्त्र-

चैतन्यं योनिमुद्रां न धेत्ति यः । न सिध्यति वरारोहे ! कल्पको-
 टिशतैरपि । शतकोटिजपेनापि तस्य विद्या न सिध्यतीति
 सरस्वतीतन्त्रे पाठः ॥ कथयामि महामन्त्र मन्त्रार्थञ्च महेश्वरि ! । येन विज्ञानमात्रेण सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । केवलं भाव-
 बुद्ध्या च मन्त्रार्थं प्राणवल्लभे ! । केवलं ज्ञानयोगेन जीवन्मुक्तो
 भवेद्भुवम् । कालीतारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी । भैरवी
 छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती प्रिये ! । वगला चैव मातङ्गी
 कमला च प्रकीर्तिता । ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैश्चतुर्वेदैर्नमस्कृता ।
 भोगदा मोक्षदा देवि ! कोटिब्रह्माण्डगोपिता । अस्या ग्रहण-
 मात्रेण जीवन्मुक्तस्तु साधकः ॥ वरदातन्त्रे षष्ठपटले । शिव
 उवाच ॥ मन्त्रार्थं कथयाम्यद्य शृणुष्व परमेश्वरि ! । विना येन
 न सिध्येत् साधनैः कोटिशः शिवे ! । आदौ प्रासादवीजस्य
 मन्त्रार्थं शृणु पार्वति ! । शिववाची हकारस्तु श्रीकारः स्यात्
 सदाशिवः । शून्यं दुःखहरार्थं तु तस्मात्तेन शिवं यजेत् ॥ ह्रौं ॥
 द दुर्गावाचकं देवि ! । उकारश्चापि रक्षणे । विश्वमाता नाद-
 रूपः कुर्वर्यो विन्दुरूपकः । तस्मात्तेनैव वीजेन दुर्गामाराधये-
 च्छिवे ! ॥ दूं ॥ क काली ब्रह्म र प्रोक्तं महामायायार्थकश्च ईं । विश्व-
 मातार्थको नादो विन्दुर्दुःखहरार्थकः । तेनैव कालिकादेवीं
 पूजयेद्दुःखशान्तये ॥ क्रीं ॥ हकारः शिववाची स्यात् रेफः
 प्रकृतिरुच्यते । महामायायार्थं ईशब्दो नादो विश्वप्रसूः स्मृतः ।
 दुःखहरार्थको विन्दुर्भुवनां तेन पूजयेत् ॥ झ्रीं ॥ महालक्ष्मणार्थकः
 शः स्याद्दुर्गायै रेफ उच्यते । ईशुब्धर्योऽपरो नादो विन्दुर्दुःख-
 हरार्थकः । लक्ष्मीदेव्या वीजमेतत्तेन देवीं प्रपूजयेत् ॥ य्रीं ॥
 सरस्वत्यर्थं ऐशब्दो विन्दुर्दुःखहरार्थकः । सरस्वत्या वीजमेत-
 त्तेन वाणीं प्रपूजयेत् ॥ ऐं ॥ क कामदेव उदिष्टोऽप्यथवा कृष्ण
 उच्यते । ल इन्द्र ईं तुष्टिवाची सुखदुःखप्रदश्च अं । कामवीजार्थं

उक्तस्ते तव स्नेहान्महेश्वरि ! । स्त्रीं ॥ ह शिवः कथितो देवि !
 उ भैरव इहोच्यते । परार्थो नादशब्दस्तु विन्दुर्दुःखहरार्थकः ।
 वर्मवीजत्रयो ह्यत्र कथितस्तव यत्रतः ॥ हं ॥ गणेशार्थो ग उक्तस्ते
 विन्दुर्दुःखहरार्थकः । गं वीजार्थन्तु कथितं तव स्नेहान्महेश्वरि ! । गं ॥ ग गणेशव्यापकार्थो लकारस्तेज श्री मतः । दुःख-
 हरार्थको विन्दुर्गणेशं तेन पूजयेत् ॥ ग्लौं ॥ चण्डसिंहो ब्रह्मा रश्म
 ऊर्ध्वदन्तार्थकश्च श्री । दुःखहरार्थको विन्दुर्नृसिंहं तेन पूजयेत् ।
 स्त्री ॥ नामादिवर्णः सर्वेषां नाम उक्तं स्वयम्भुवा । तेनैवार्थन्तु
 जानीयादर्थलभ्यन्तु चिन्तयेत् । यथायथं विभक्त्यन्तं मन्त्रार्थं
 चिन्तयेच्छिवे ! । तत्तद्वर्णाद्रियोगेन संचेपात् कथितं त्वयि ।
 दुर्गोत्तारणवाच्यः स तारकार्थस्तकारकः । सुक्त्यर्थो, रिफ उक्तोऽत्र
 महामायार्थकश्च इं । विश्वमातार्थको नादो विन्दुर्दुःखहरार्थकः ॥
 बधुवीजार्थं उक्तोऽत्र तव स्नेहान्महेश्वरि ! ॥ स्त्रीं ॥ यत्र विन्दु-
 द्वयं मन्त्रे एकं दुःखहरार्थकम् । अन्यत् सुखप्रदं देवि ! ज्ञात्वा
 चार्थं विचिन्तयेत् । यत्र विन्दुद्वयं मन्त्रे अन्यत् पूर्णार्थकं मतम् ।
 स्वाहामात्रार्थका देवि ! परार्थां वां प्रकीर्त्तिता । शक्रमाता
 वषट् प्रोक्ता हरिप्रियार्थका गिरा । सुरार्थां फट् हृद्यग्रीवे वित्रिं
 वोजं विनिर्दिशेत् । यं वोजं वायुवाची स्यात् लमैन्द्रं परि-
 कीर्त्तितम् । अनेकाक्षरवीजे च स्वस्ववीजं स्वनामकम् । एवं
 ज्ञात्वा महेशानि ! मन्त्रार्थं परिचिन्तयेत् । एकवीजद्वयं यत्र
 पृथगर्थं प्रकल्पयेत् । वीप्सार्थं वा महेशानि ! ज्ञात्वा मन्त्र
 जपेद्भिया । इति ते कथितो देवि ! मन्त्रार्थः परमेश्वरि ! ।
 इं वोजेनैव पुष्टितं मूलमन्त्रं जपेद् यदि । तदेव मन्त्रचैतन्यं
 भवत्येव सुनिश्चितम् ॥ सरस्वतीतन्त्रे प्रथमपटले ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ मन्त्रार्थं परमेशानि ! सावधानावधारय । मूला-
 धारे मूलविद्यां भावयेद्विष्टदेवताम् । शुद्धस्फटिकसद्भासां भाव-

येत् परमेश्वरीम् । धारयेदक्षरश्रेणीमिष्टविद्यां सनातनीम् ।
 मुहूर्त्ताङ्गं विभाव्यैतां पद्याङ्गानपरो भवेत् । ध्यानं कृत्वा
 महेशानि ! मुहूर्त्ताङ्गं ततः परम् । ततो जीवो महेशानि !
 मनसा कमलेश्चणै ! । स्वाधिष्ठानं ततो गत्वा भावयेदिष्टदेवताम् ।
 वभूकारुणसङ्काशां जवासिन्दूरसन्निभाम् । विभाव्य अक्षरश्रेणीं
 पद्ममध्यगतां पराम् । ततो जीवः प्रसन्नात्मा पक्षिणा सह-
 सुन्दरि ! । मणिपूरं ततो गत्वा भावयेदिष्टदेवताम् । विभाव्य
 अक्षरश्रेणीं पद्ममध्यगतां पराम् । शुद्धस्फटिकसङ्काशां शिरःपद्मो-
 परिस्थिताम् । ततो जीवो महेशानि ! पक्षिणा सह पार्वति ! ।
 हृत्पद्मं प्रययौ शीघ्रं नीरजायतलोचने ! । इष्टविद्यां महेशानि !
 भावयेत् कमलोपरि । विभाव्य अक्षरश्रेणीं महामरकत-
 प्रभाम् । ततो जीवो वरारोहे ! विशुद्धं प्रययौ प्रिये ! । हृत्प-
 द्मगहनं गत्वा पक्षिणा सह पार्वति ! । इष्टविद्यां महेश-
 शानि ! आज्ञांशे परिचिन्तयेत् । पक्षिणा सह देवेशि !
 खञ्जनाक्षि ! शुचिस्मिते ! । इष्टविद्यां महेशानि ! साक्षा-
 द्ब्रह्मस्वरूपिणीम् । विभाव्य अक्षरश्रेणीं हरिद्वर्णां वरानने ! ।
 आज्ञाचक्रे महेशानि ! पट्चक्रे ध्यानमाचरेत् । पट्चक्रे
 परमेशानि ! ध्यानं कृत्वा शुचिस्मिते ! । ध्यानेन परमेशानि !
 यद्रूपं समुपस्थितम् । तदेव परमेशानि ! मन्त्रार्थं विद्धि
 पार्वति ! ॥

अथ कुल्लुकादि । सरस्वतीतन्त्रे तृतीयपटले ॥ तारायाः
 कुल्लुका देवि ! महानीलसरस्वती । पञ्चाक्षरी कालिकायाः कु-
 ल्लुका परिकीर्तिता । काली कूर्चं बधूर्माया फट्कारान्ता महेश-
 खरि ! । किन्नायास्तु महेशानि ! कुल्लुकाष्टाक्षरी भवेत् ।
 वज्रवैरीचनीये च अन्ते वर्मं प्रपूजयेत् । सम्पन्नदायाः प्रथमं
 भैरव्याः कुल्लुका भवेत् । श्रीमत्तिपुरसुन्दर्याः कुल्लुका द्वादशा-

क्षरी । वाग्भवं प्रथमं वीजं कामवीजमनन्तरम् । लज्जावीर्यं
 ततः पश्चाच्चिपुरेति ततः परम् । भगवतीति तत्पश्चादन्ते ठद्वय-
 मुद्धरेत् । अथवा कामवीजञ्च कुल्लुका परिकीर्त्तिता । प्रासाद-
 वीजं शम्भोश्च मञ्जुघोषे पङ्कजरम् । एकार्णा भुवनेश्वर्या विष्णोः
 स्यादष्टवर्णकम् । नमो नारायणायेति प्रणवाद्यञ्च कुल्लुका ।
 मातङ्गाः प्रथमं वीजं माया धूमावतीं प्रति । बालायाश्च बधू-
 वीजं लक्ष्मणाश्च निजवीजकम् । सरस्वत्या वाग्भवश्च, धन्वदाया
 अनङ्गका । अपरेपाञ्च देवानां मन्त्रमात्रं प्रकीर्त्तितम् । इयं ते
 कथिता देवि । सङ्घेपात् कुल्लुका मया । अत्रात्वा कुल्लुकामेतां
 यो जपेदधमः प्रिये ! । पञ्चत्वमाशु लभते सिद्धिहानिस्तु जायते ।
 तथा जपादिकं सर्वं निष्फलं नात्र संशयः । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन
 धारयेन्मूर्ध्नि कुल्लुकाम् ॥ तथा । विप्राणां प्रणवः सेतुः क्षत्रि-
 याणां तथैव च । वैश्यानाञ्चैव फट्कारो माया शूद्रस्य कथ्यते ।
 अजघ्ना हृदि देवेश ! यो वै मन्त्रं समुद्धरेत् । सर्वपापैव, मन्त्रा-
 णामधिकारो न तस्य हि । महासेतुश्च देवेशि ! सुन्दर्या भुवने-
 श्वरो । कालिकायाः स्ववीजञ्च तारायाः कूर्चवीजकम् । अन्या-
 सान्तु बधूवीजं महासेतुर्वरानने ! । आदौ जघ्ना महासेतुं
 जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । धने धनेशतुल्योऽसौ वाण्या वाणीश्वरो-
 पमः । युद्धे क्षतान्तसदृशी नारीणां मदनोपमः । जपकालो
 भवेत्तस्य सर्वकालो न संशयः । अथ वक्ष्यामि निर्वाणं शृणु-
 ष्यावहितानघे ! । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य मातृकाद्यं समुद्धरेत् ।
 ततो मूलं महेशानि ! ततो वाग्भवमुद्धरेत् । मातृकास्तु
 समस्तास्तु पुनः प्रणवमुद्धरेत् । एवं पुटितमूलन्तु प्रजपेन्म-
 षिपूरके । एवं निर्वाणं महेशानि ! यो न जानाति पामरः !
 कल्पकोटिसहस्रेण तस्य सिद्धिर्न जायते ॥

अथ मुखशोधनम् ॥ पञ्चमपटले ॥ ईश्वर उवाच ॥ अप-

रैकं प्रवक्ष्यामि मुखशोधनमुत्तमम् । यत्र कृत्वा महादेवि !
जपपूजां वृथा भवेत् । अग्निजिह्वया देवि ! यो जपेत् स तु
पापकृत् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जिह्वाशोधनमाचरेत् । महा-
त्रिपुरसुन्दर्या मुखस्य शोधनं शुभे ! । श्रीबीजं प्रणवो लक्ष्मी-
स्तारः श्रीप्रणवस्तथा । इमं षडक्षरं मन्त्रं सुन्दर्या दशधा
जपेत् । शृणु सुन्दरि ! श्यामाया मुखशोधनमुत्तमम् । निज-
बीजवयं देवि ! प्रणवत्रितयं पुनः । कामत्रयं वल्लिविन्दुरति-
चन्द्रयुतं पृथक् । एषा नवाक्षरी विद्या मुखशोधनकारिणी ।
तारायाः शृणु चार्वङ्गि ! अपूर्वमुखशोधनम् । जीवनं मध्यमं
लज्जां भुवनेशीं ततः प्रिये ! । त्र्यक्षरीयं महाविद्या विज्ञेयाऽमृ-
तवर्षिणी । दुर्गायाः शृणु चार्वङ्गि ! मुखशोधनमुत्तमम् । द्वादश-
स्वरमुद्गत्य विन्दुयुक्तं त्रयं तथा । अपरैकं प्रवक्ष्यामि वगलामुख-
शोधनम् । वाग्भवं भुवनेशोच्च वाग्बीजं सुरवन्दिते ! । मातङ्गाः
शोधनं देवि ! अद्भुतं वाग्भवं तथा । बीजञ्चाद्भुतमेतच्च विज्ञेयं
त्र्यक्षरोयकम् । लक्ष्म्याश्च शोधनं देवि ! श्रीबीजं कमलानने ! ।
दुर्गायाः शोधनं माया वाग्बीजपुटिता भवेत् । दुर्गे ! स्वाहा-
पुनर्माया वाग्बीजश्च पुनश्च वाक् । प्रणवं दान्तमुद्गत्य वामकर्ण-
विभूषितम् । पुनः प्रणवमुद्गत्य धनदामुखशोधनम् । एवं मन्त्रं
महेशानि ! धूमावत्या भवेदपि ॥ प्रणवो विन्दुमान् देवि !
पञ्चान्तको गणेशितुः । वेदादिगगनं वल्लिमनुयुग्मन्तु चन्द्रवत् ।
द्वाक्षरं परमेशानि ! विष्णोश्च मुखशोधनम् । अन्यासां प्रणवं
देवि ! बालादीनां प्रकौर्त्तितम् । स्त्रोण्याश्च शूद्रतुल्यं हि मुख-
शोधनमौरितम् । मुखशोधनमात्रेण जिह्वाऽमृतमयी भवेत् ।
अन्यथा मुखविड्युक्ता जिह्वा भवति सर्वदा । भक्षणेर्दूषिता
जिह्वा मिथ्यावाक्येन दूषिता । कलहैर्दूषिता जिह्वा तत्कथं
प्रजपेन्नतुम् । तच्छोधनमनाचर्य न जपेत् पामरः क्वचित् ।

शैवशाक्तवैष्णवादेः सर्वस्यावश्यमेव वा । अन्यथा प्रजपेन्नन्त्रं
 मोहेन यदि भाविनि ! । सर्वं तस्य वृथा देवि ! मन्त्रसिद्धिर्न
 जायते । अन्ते नरकवासी च भवेत् सोऽपि न चान्यथा ।
 देवो यदि जपेन्नन्त्रमकृत्वा सुखशोधनम् । पतनं तस्य देवेशि !
 किं पुनर्मूर्ध्निवासिनाम् ॥ पष्ठपटले ॥ ईश्वर उवाच ॥ अथ
 वक्ष्यामि, देवेशि ! प्राणयोगं शृणुष्व मे । विना प्राणं यथा देहः
 सर्वकर्मसु न क्षमः । विना प्राणं तथा मन्त्रः पुरश्चर्याशतैरपि ।
 मायया पुटितो मन्त्रः सप्तधा जपतः पुनः । सप्राणो जायते
 देवि ! सर्वत्रायं विधिः स्मृतः । तथैवं दीपनं वक्ष्ये सर्वमन्त्रे च
 भाविनि ! । अन्यकारे गृहे यद्वन्न किञ्चित् प्रतिभासते । दीपनी-
 रहितो मन्त्रस्तथैव परिकीर्तितः । वेदादिपुटितं मन्त्रं सप्तवार
 जपेत् पुनः । दीपनीयं समाख्याता सर्वत्र परमेश्वरि ! । वेदा-
 दिपुटितं कृत्वा प्रयत्नेन सुरेश्वरि ! । दशधा प्रजपेन्नन्त्रं सूतक-
 हयमुक्तये । अथोच्यते जपस्याच क्रमश्च परमाद्भुतः । यं कृत्वा
 सिद्धसद्दानामधिपो जायते नरः । नतिर्गुर्वादिनामादौ ततो
 मन्त्रशिखां भजेत् । ततोऽपि मन्त्रचैतन्यं मन्त्रार्थभावना ततः ।
 गुरुध्यानं शिरःपद्मे हृदीष्टध्यानमाहरन् । कुङ्कुकाञ्च ततः सेतुं
 महासेतुमनन्तरम् । निर्वाणञ्च ततो देवि ! योनिमुद्राविभावना ।
 अङ्गन्यासं प्राणायामं जिह्वाशोधनमेव च । प्राणयोगं दीपनीञ्च
 अशौचभङ्गमेव च । भूमध्ये वा नसोरग्रे द्रष्टिसेतुं जपं पुनः ।
 सेतुमशौचभङ्गञ्च प्राणायाममिति क्रमाः ॥ चतुर्थपटले ॥ कुङ्कुका
 मूर्ध्नि सञ्जप्य हृदि सेतुं विचिन्तयेत् । महासेतुं विशुद्धौ च
 कण्ठदेशे समुदरेत् । मणिपूरे तु निर्वाणं महाकुण्डलिनीमधः ।
 स्वाधिष्ठाने कामवीजं राकिणीमूर्ध्नि संस्थितम् । विचिन्त्य विधि-
 वद्देवि ! मूलाधारान्तिका शिवे ! । विशुद्धान्तं अरेद्देवि !
 विसतन्तुतनीयसीम् । वेदिस्थानं हि जीवान्तं मूलमन्त्राहतं

मुहुः ॥ अन्यस्तु वीजचिन्तामण्यादावनुसन्धेयोऽत्र ग्रन्थगौरव-
भिया न लिखितः ॥

पुरश्चरणन्तु तन्त्रसारकारेणैव धृतम् । पुरश्चरणविशेषो
लिप्यते । कङ्कालमालिनीतन्त्रे ॥ अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरण-
मुच्यते । अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां नवम्यां वीरवन्दिते ! ।
सूर्योदयं समाारभ्य यावत् सूर्योदयान्तरम् । तावज्जप्त्वा निरा-
तङ्कः सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते ।
अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां पञ्चयोरुभयोरपि । अस्तमारभ्य सूर्यस्व
यावत् सूर्यास्तमं भवेत् । तावज्जप्त्वा निरातङ्कः सर्वसिद्धीश्वरो
भवेत् ॥ अथवा विजनस्थश्च अस्त्रिंशत्यासमश्च वा । उदयास्तं
दिवा जप्त्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । तेनासने च वा देवि ! अस्त-
मारभ्य भास्वतः । जपित्वोदयपर्यन्तं सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ।
अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते । सूर्योदयात् समाारभ्य घटि-
कादशकं क्रमात् । ऋतवः स्युर्वसन्ताद्या अहोरात्रं दिने दिने ।
वसन्तश्रीश्रवर्षाख्यशरद्वे मन्तशैशिराः । वसन्तद्यापि पूवाह्ने
श्रीशो मध्याह्ने उच्यते । अपराह्णः प्राविषः स्युः प्रदीपः शरदः
स्मृतः । अहोरात्रे च हेमन्तः शेषे च शिशिरं स्मृतम् । सूर्योदयात्
समाारभ्य वसन्तान्त समाहितः । तावज्जपेन्नहेशानि ! पुरश्चर्या
हि सिध्यति । ततः पूजादिकं कृत्वा शक्तियुक्तश्च साधकः ।
गुरवे दक्षिणां दत्त्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । अथवान्यप्रकारेण
पुरश्चरणमुच्यते । श्रीश्रादिषु महेशानि पठंतुषु च साधकः ।
पृष्ठगज्या वरारोहे ! पुरश्चर्या हि सिध्यति । पूर्वोक्तविधिना सर्वं
कर्त्तव्यं वीरवन्दिते ! । ऋतौ जप्त्वा तु ऋत्वन्ते शक्तितः पुज-
येच्छिवाम् । एवमाचर्य कृत्यं वे धनानामीश्वरो भवेत् ॥

अथ वारपुरश्चरणं स्वतन्त्रतन्त्रे ॥ रविवारादिसर्वेषु वार-
संख्यसहस्रकम् । जप्त्वा मन्त्रं सदा देवि ! साधकः सिद्धिभाग्भ-

अमुकराशिस्थे भास्करे अमुके पत्ने अमुकतिथावारभ्य अमुक-
गोत्रः श्रीअमुकदेवशर्मा अमुकदेवताया अमुकमन्त्रसिद्धिकामः
रविवारादिसर्ववारेषु अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य वारसंख्य-
कसहस्रजपरूपपुरश्चरणमहं करिष्ये । इति सङ्कल्पयेत् । ततः
श्रेष्ठदिने तत्परदिने वा अद्येत्यादि कृतैतत् अमुकदेवताया
अमुकमन्त्रस्य रविवाराद्यधिकरणकवारसंख्यकसहस्रजपतद्दशा-
शहोमतद्दशांशतर्पणतद्दशांशाभिषेकतद्दशांशब्राह्मणभोजनकर्मा-
ण्यहं करिष्ये । ततो दक्षिणा । अद्येत्यादि कृतैतत् रविवारा-
द्यधिकरणकवारसंख्यक-सहस्रजपतद्दशाशहोमतद्दशांशतर्पणतद्द-
शांशाभिषेकतद्दशांशब्राह्मणभोजनरूपपुरश्चरणकर्मणः साङ्गतार्थं
दक्षिणामिदमित्यादि ॥

तिथिपुरश्चरणे सर्वमेवं सर्वत्र वारशब्दस्थाने तिथिशब्द-
प्रयोगः । अथ ऋतुपुरश्चरणसङ्कल्पः ॥ अद्येत्यादि अमुकगोत्रः
श्रीअमुकदेवशर्मा अमुकदेवताया अमुकमन्त्रसिद्धिकामः सूर्यो-
दयं समारभ्य+वसन्तान्तं यावत् अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य
जपरूपपुरश्चरणमहं करिष्ये ॥ अन्यत्र श्रीभृशृतुव्यापकजपरूप-
पुरश्चरणमहं करिष्ये एव सर्वत्र ॥ जपान्ते पूजा कृत्वा दक्षिणा
कुर्याद् यथा । अद्येत्यादि अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य
वसन्तऋतुव्यापकजपरूपपुरश्चरणकर्मणः साङ्गतार्थं दक्षिणा-
मिदमित्यादि । एव सर्वत्र ॥ तर्पणाभिषेकप्रयोगो यथा । ध्या-
चम्य सामान्यार्घ्यं कृत्वा आसनशुद्धिं कृत्वा प्राणायाम ऋष्यादि-
न्यासकराङ्गन्यासौ च कृत्वा ध्यात्वा भानसैः सम्पूज्य पुनर्ध्यात्वा
'जले देव समावाह्य इदमुदकात्मकं पाद्यम् अमुकदेवतायै
नमः । इदमुदकात्मकमर्घ्यम् । इत्यनेन उदकात्मकैरुपचारैः
सम्पूज्य सन्ध्योक्तविधिना परिवारान् सन्तर्प्य मूलमुच्चार्य अमुक-
देवतां तर्पयामि नमः । इत्यनेन सन्तर्प्य आत्मान देवतारूपं

चतुःसाहस्रकं प्रिये ।। जपेच्च साधको नित्यं सोमवत् प्रि-
 दर्शनः । अनुराधायां यदा देवि ! मन्त्री मन्त्रं सदा जपेत् ।
 पुत्रपीत्रसमायुक्तः खेचरो जायते ध्रुवम् । ज्येष्ठायाश्च यदा मन्त्रं
 द्विसहस्रं विचक्षणः । जपनाम्नभते सिद्धिं नात्र कार्या विचा-
 रणा । मूलायाश्च जपेन्मन्त्रं सहस्रपञ्चकं प्रिये ।। नानासिद्धि-
 मप्राप्नोति साधको नात्र संगयः । श्रवणायां यदा मन्त्रं द्विस-
 हस्रं जपेत् सुधीः । षट्सिद्धिर्भवेत्तस्य नात्र वै संगयः प्रिये ।।
 धनिष्ठायां जपेन्मन्त्रं द्विसहस्रं समाहितः । वरुणेन समो भूत्वा
 जायते साधको भुवि । शतभिषायां यदा मन्त्रं द्विसहस्रं जपेत्
 सुधीः । स महापातकान्मुच्येत् फलभाग्भवति ध्रुवम् । रेवत्याश्च
 महामन्त्रं चतुःसाहस्रकं तथा । जघ्ना स्तुत्वा सदा देवि । सोम-
 लोकमाप्नुयात् । रात्रौ वा मैथुने वापि शय्यायाश्च व्यवस्थितः ।
 प्रजपेत् साधको नित्यं साधयेदात्मनो हितम् । सर्वदा प्रजपे-
 न्मन्त्रं हविष्याशी दिवा शुचिः । दक्षिणा गुरवे दद्याद्यथा-
 विभवविस्तरम् । अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते । ववादि-
 करणेनैव पुरश्चरणमुच्यते । विष्णुम्नादिषु योगेषु यो जपेद्योग-
 सख्यया । सहस्रं साधको नित्यं सर्वसिद्धिपरायणः । पुरश्चरण-
 मेतद्धि तन्त्रे तन्त्रे निरूपितम् । संक्रान्तिषु च सर्वासु विषुवा-
 दिषु पार्वति ! । संक्रान्तेरनुसारेण वर्धयेच्च सहस्रकम् । पूर्व-
 सुखो जपेन्मन्त्रं धनार्थी सर्वदा प्रिये ।। शत्रुनाशाय सततं
 प्रजपेत् पश्चिमासुखः । लोकानां वश्यहेत्वर्थं मुक्त्यर्थं वा यदा-
 प्रिये ।। उत्तराभिसुखो भूत्वा जपेन्मन्त्रं समाहितः । शत्रु-
 नाशाय सततं दक्षिणाभिसुखो जपेत् ॥ इति हरगौरीसवादे
 रहस्यपुरश्चरणम् ॥

३५५

अथ ग्रहणपुरश्चरणम् ॥ ग्रहणन्तु चक्षुषा राहोर्दंशनम् । स
 तु चण्डालस्वरूप इति किवदन्ती । तस्य दर्शनं कथं पुण्यजनक-

मिति सन्देहे मातृकामेदतन्त्रे षष्ठपटले ॥ चण्डिकोवाच ॥
 राहुधाण्डालविख्यातः सर्वत्र परमेश्वर ! । पुण्यं कालं कथं
 देव ! तस्य स्पर्शं दिवाकरे । निशाकरे तथा नाथ ! चेति मे
 संशयो हृदि । कथयस्व परानन्द ! पश्चादन्यं प्रकाशय ॥ श्रीशङ्कर
 उवाच ॥ शृणु सर्वाङ्गसुभगे ! ग्रहणश्चोत्तमोत्तमम् । ग्रहणं
 त्रिविधं देवि ! चन्द्रसूर्याग्निसयुतम् । शक्तेर्ललाटे नेत्रे च
 यच्चिस्तिष्ठति सर्वदा । वामनेत्रे तथा चन्द्रो दक्षे सूर्यः प्रति-
 ष्ठितः । शम्भुनाथेन देवेशि ! रमणं क्रियते यदि । तदैव
 ग्रहणं देवि ! शक्तियुक्तः सदाशिवः । वामनेत्रे चुम्बिते च शशा-
 ङ्गग्रहणं तदा । दक्षनेत्रे चुम्बिते च भास्करग्रहणं तथा ।
 ललाटे चुम्बिते चाग्निग्रहणं परमेश्वरि ! । शिववीर्यं यतो
 वङ्गिरतो दृश्यः सुरेश्वरि ! । राहुः शिवः समाख्यातस्त्रिगुणा
 शक्तिरोरिता । शिवशक्त्योः समायोगाद् ग्रहणं परमेश्वरि ! ।
 शिवशक्त्योः समायोगकालो ब्रह्ममयः प्रिये ! । अतएव महेश-
 यानि ! राश्यादीन् न विचारयेत् । तिथिनक्षत्रयोगे तु यद्योग
 परमेश्वरि ! । तदैव परमेशानि ! राश्यादिगणनं चरेत् । शिव-
 शक्तिसमायोगात् सर्वं ब्रह्ममयं जगत् । मासपक्षतिथीनाञ्च
 नोच्चार्यं परमेश्वरि ! । दृष्टिमात्रेण जप्तव्यं तदा सिद्धो भवेद्
 ध्रुवम् । तत्कालं परमं कालं विज्ञेयं वीरवन्दिते ! । तत्र यद्-
 यत् कृतं सर्वं बहु किं कथ्यतेऽधुना । एतत् सुगुप्तभेदं हि तव
 स्नेहात् प्रकाशितम् । न वक्तव्यं पशोरग्रे प्राणान्तेऽपि सुरे-
 श्वरि ! । अत्रानन्तफलकीर्तनात् जपदशाशहोमादिकमपि
 न कर्तव्यम् ॥ तदुक्तं गायत्रीतन्त्रे प्रथमब्राह्मणपरिच्छेदे ॥ चन्द्र-
 सूर्योपरामी च जप्त्वा ब्रह्ममयो भवेत् । मन्त्रस्य परमेशानि !
 न च होमादिकञ्चरेत् । कृते होमादिके भद्रे ! तज्जपं विफलं
 भवेत् । जपमात्रे महेशानि ! अनन्ततन्मत्तुर्थया ! अनन्तस्य

महेशानि । दशांशं केन जायते ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीद्वाद-
 शोक्तासष्टतवीजार्णवतन्वीयपोद्गमरटले ॥ एकदा परमेशानि !
 कामाख्यायां महेश्वरि ! । दृष्टोपरागं गत्कार्यं तच्छृणुष्व वरा-
 नने ! । कुतः स्नानं न्यस्ये । ध्यामः कुतः प्रिये ! ।
 भूतशुद्धिः कुतो भद्रे ! कालातीतभया-
 हे वि । सर्वं सन्त्यज्य कामि-
 कृत्वा वरानने ! । पञ्चाङ्गैस्तु । पञ्चाङ्गैः कृत्वा जपं
 मन्त्रं विद्या महेशानि ! कवचं च ध्यायन् वा । ध्यान वा पर-
 मेशानि । न्यास वा कमलेक्षणे ! । एकोच्चारणं गिरिजे ! तद्ग-
 वेद्गणकोटयः । असंख्यं तज्जपं देवि ! ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 तत्कथं परमेशानि ! क्रियते जपसंख्यकम् । अतएव महेशानि !
 होमो नास्ति शुचिस्त्रिते ! । अभिषेकश्च देवेशि ! तथा तर्पणमेव
 च । भोजनश्च महेशानि ! नास्त्यत्र कमलानने ! । चन्द्रसूर्य-
 ग्रहे देवि ! पञ्चाङ्गं नास्ति कामिनि ! । पञ्चाङ्गेन विहीनोऽपि
 सिद्धो भवति नान्यथा । सङ्कल्पं विधिवद्देवि ! मानसं यदुप-
 स्थितम् । तत्सङ्कल्पं विजानीयाद्ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः । तस्मात्तु
 चपलापाङ्गि ! सङ्कल्पं नैव कारयेत् । सङ्कल्पं मानसं देवि !
 चतुर्वर्गफलप्रदम् । ततो हि मानसं देवि ! मुख्यं सङ्कल्पमी-
 रितम् । व्यर्थं हि स्थूलसङ्कल्पं ग्रहणे परिकीर्तितम् । सङ्कल्पेन
 विना देवि ! यत्किञ्चित् कुरुते नरः । व्यर्थमेव हि तत् सर्वं
 तस्मात्तन्मानसं परम् । प्रथमे प्रहरे देवि ! चन्द्रग्रासं यदा
 भवेत् ॥ तदैव दिवसे भुक्त्वा सत्वरं नरकं व्रजेत् । निर्शाये तु
 यदा देवि ! यसेच्चन्द्रं यदा तमः । तदैव दिवसे भुक्त्वा पीत्वा-
 नन्दमयो भवेत् । चन्द्रग्रहणकाले तु जपयज्ञादिकञ्चरेत् ।
 रात्रौ भुक्त्वा च पीत्वा च जपयज्ञादिकं चरेत् । सर्वेषु विष्णु-
 मन्त्रेषु सौरिणाश्रयते तथा । शक्तिमन्त्रे महेशानि ! प्रशस्तं

रुद्राक्षमाला गिरिजे । मोक्षदा च समृद्धिदा । प्रवालघटिता
 माला वश्यदा कर्मसाधिनी । माणिक्यरचिता माला साम्राज्य-
 फलदायिनी । पुत्रञ्जीवकमाला तु विद्यालक्ष्मीप्रदायिनी ।
 पद्मवीजाक्षमाला तु महानलक्ष्मीप्रदायिनी । रक्तचन्दनवीजाक्ष-
 मान्ना वश्यफलप्रदा ॥ मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले । स्फाटिकै-
 र्मोक्षलाभः स्यात् रुद्राक्षैर्बहुपुत्रदा । जीवपुत्रेद्य धनदा पाप्माणै-
 र्भोगमोक्षदा । शुद्धस्फाटिकमाला तु महामत्पदा प्रिये ! ।
 श्मशानधूसुरैर्माला एका धूमावतीविधौ । तथा । मणिरत्नप्रवा-
 लैश्च हेमराजतसम्भवा । माला कार्या कुशयन्त्रा सर्वभोगफल-
 प्रदा । समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ पूर्वाम्नायादि सर्वेषां माला
 शृणु यथाक्रमम् । जघ्ना येनाशु लभते फलं देवैश्च दुर्लभम् । अक्ष-
 माला प्रथमतो मातृकार्णस्वरूपिणी । अथ सुक्तामयी माला
 रतिमोक्षफलप्रदा । सर्वसिद्धिकरी माला सर्वराजवशुद्धरी ।
 प्रवालमाला वश्यार्थं सर्वकार्यफलप्रदा । माणिक्यरचिता माला
 साम्राज्यफलदायिनी । पुत्रञ्जीवकमाला सा लक्ष्मीविद्याप्रदा-
 यिनी । पद्माक्षरचिता माला यशोलक्ष्मीप्रदा सदा । सुवर्ण-
 रचिता माला स्फाटिकी सर्वकामदा । रक्तचन्दनमाला च
 भोगदा मोक्षदा भवेत् । रुद्राक्षरचिता माला सर्वकामफल-
 प्रदा । सर्वमालां प्रपूज्याथ चन्दनेन विलेपिताम् । समाश्रित्य
 जपेन्नित्यं यद्योक्तफलमाप्नुयात् । एता मालाश्च सुभगे !, पञ्चा-
 न्नायेषु पूजिताः ॥ मुण्डमालातन्त्रे ॥ देव्युवाच ॥ अक्षमाला तु
 कथिता यत्नतो न प्रकाशिता । अक्षमालेति किं नाम फलं वा,
 किं वदस्व मे ॥ ईश्वर, उवाच ॥ अक्षमाला तु देवेशि ! काम्य-
 भेदादनेकधा । भवन्ति शृणु तन्नाम्ने । विस्तरादुच्यते मया,
 अतुलोमविलोमेन क्लृप्तया वर्णमालया । आदिलान्तलादि अन्त-
 क्रमेण परमेश्वरि ! । चकार मेरुरूपञ्च लङ्घयेन्न कदाचन । मेरु-

लङ्घनदोषस्तु तत्रैव ॥ मेरुहीना च या माला मेरुजङ्घा च या
 भवेत् । अशुद्धा प्रतिकाशा च सा माला निष्फला भवेत् ।
 चित्रिणी विषतन्त्राभा ब्रह्मनाडीगतान्तरा । तथा संश्रयिता
 माला सर्वकामफलप्रदा । अष्टोत्तरशतं जघा आदिक्लीवं समा-
 चरेत् । ऋक्लृत्लृद्वयं यत्तु तद्धि क्लीवं प्रचक्षते । वर्गाणामष्ट-
 भिर्वापि काम्यभेदात् क्रमेण तु । अकचटतपयशा अष्टौ वर्गाः
 प्रकीर्तिताः ॥ मालया जपविशेषेण फलविशेषस्तु नित्यातन्त्रे ॥
 अक्षमालां प्रपूज्याय चन्दनेन सुलोचने । समाश्रित्य जपेद्विद्वान्
 लक्ष्मणमनन्यधीः । योषितः सकला वश्याः सप्तद्वीपस्य पा-
 वेति ! । ततो द्वितीयलक्षं प्रजपेद्द्वीरवन्दिते ! । पातालतल-
 नागेन्द्रकन्या वश्या भवन्ति हि । ततो लक्षत्रयं भद्रे ! प्रज-
 पेत् साधकोत्तमः । देवाङ्गना भवन्त्येव वश्यास्तस्य महेश्वरि ! ।
 महापातककोटिश्च नाशयेत् कमलेक्षणे ! । अभिमानेन सौभाग्यं
 सौख्यं सोन्दर्यमाप्नुयात् । चतुर्लक्षं प्रजप्याथ महायोगीश्वरो
 भवेत् । पञ्चलक्षजपाद्देवि ! कुबेरपदवीं व्रजेत् । पङ्क-
 जपमात्रेण सर्वविद्यासु कीविदः । सप्तलक्षजपाद्देवि ! खेचरो
 भवति ध्रुवम् । अष्टलक्षं प्रजप्याथ देवपूज्यो भवेन्नरः । अणिमा-
 द्यष्टसिद्धीनां नायको नात्र संशयः । राजानो वशगास्तस्य योषि-
 तश्च विशेषतः । नवलक्षं महादेवि ! यो जपेत् साधकोत्तमः ।
 रुद्रमूर्तिः स्वयं साक्षात् कर्ता हर्ता न संशयः ॥ समयाचार-
 तन्त्रे ॥ उत्तराम्नायेषु या माला भूयः शृणु वदामि ते । अथ
 वर्षमयी माला सर्वोत्कृष्टा च सा मता । महाशङ्खमयी माला
 वाञ्छितार्थफलप्रदा । उडुम्बरफलस्याथ सूक्ष्मस्याथ कृता मता ॥
 योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे द्वितीयपटले ॥ ईश्वर उवाच ॥ वर्ष-
 माला शुभा प्रोक्ता सर्वमन्त्रप्रदीपनी । तस्याः प्रतिनिधिर्देवि !
 महाशङ्खमयी शुभा । महाशङ्खः करे यस्य तस्य सिद्धिरदूरतः ।

तदभावे वीरवन्द्ये ! स्फाटिकी सर्वसिद्धिदा ॥ मणिमेदेन फल-
 भेदमाह सुष्ठुमालातन्त्रे ॥ त्रिंशतेष्वर्थ्यफलदा पञ्चविंशेस्तु
 मोक्षदा । चतुर्दशमयो मोक्षदायिनी भोगवर्हिनी । दशपञ्चा-
 त्तिका देवि ! मारणोच्चाटने स्थिता । स्नाभने मोहने वश्ये बोधने
 अश्वने तनोः । पादुकासिद्धिमह्ये च शतसंख्या प्रकीर्त्तिता ।
 अष्टोत्तरशतं कुर्व्यादद्य वा सर्वकामदम् । योगिनीतन्त्रे ॥ मणि-
 संख्यां महादेवि ! मालायाः कथयामि ते । पञ्चविंशतिभिर्मोक्षं
 पुष्ट्यै तु सप्तविंशतिः । त्रिंशद्भिर्धनसिद्धिः स्यात् पञ्चाशन्नन्व-
 सिद्धये । अष्टोत्तरशतेः सर्वसिद्धिरेव महेश्वरि ! । एतत्साधारणं
 प्रोक्तं विशेषं कामिनां वद ॥ श्रीशिव उवाच ॥ दन्तमाला जपे
 कार्या गले धार्या नृणां शुभे ! । दयनेर्यदि कर्त्तव्या संख्या दन्तस्य
 ते प्रिये ! । सर्वसिद्धिप्रदा माला राजदन्तेन मेरुणा । अन्यत्रापि
 महेशानि ! मेरुत्वेनैवमादिशेत् । नित्यं जपं करे कुर्यात्
 काम्यमवरोधनात् । काम्यमपि करे कुर्यान्मालाभावे प्रियंवटे ! ।
 अत्राङ्गुल्या जपं कुर्यात् साङ्गुष्ठाङ्गुलिभिर्जपेत् । अङ्गुलेन विना
 कर्म कृतं तन्निष्फलं भवेत् ॥ उत्पत्तितन्त्रे प्रथमपटले ॥ नित्यं
 नैमित्तिकं काम्यं करे कुर्याद्विचक्षणः । करमाला महादेवि !
 सर्वदोषविवर्जिता । छिन्नभिन्नादिदोषोऽपि करे नास्ति कदा-
 चन । अक्षयस्तु करो देवि ! माला भवति तादृशी । ग्रन्थिः
 सा कुण्डलीशक्तिः पञ्चाशद्वर्णरूपिणी । अतएव महेशानि !
 करमाला महाफला ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ तथा तथातो यथनं मा-
 लानां तत्र बोधनम् । पूजां विधाय भक्त्या तु शुचिः पूर्वमुपो-
 धितः । विजने ग्रथयेन्मौनी स्वयं मालाञ्च साधकः । कृतनित्य-
 क्रियः शुद्धः शुद्धोऽक्षेपु च मन्त्रवित् । यथाकालं यथाकाममक्षा-
 ण्यानीय यत्नतः । अन्योन्यसमरूपाणि नातिस्थूलकृशानि च ।
 कौटादिभिरदुष्टानि न जीर्णानि नवानि च । गव्यैस्तु पञ्चभि-

स्थानि प्रक्षाल्य च पृथक् पृथक् । पृथ्वी देवेन्द्रपुण्यस्त्रीनिर्मितं
 ग्रन्थिवर्जितम् । त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य पट्टसूत्रमयापि वा । शुक्लं
 रक्तं तथा पीतं शान्तिवश्यविचारके । सूत्रं सम्पातयेद्विद्वान्
 तत् प्रक्षाल्य च पूर्ववत् । मालामेकैकमादाय सूत्रे सम्पातयेत्
 सुधीः । मुखे मुखन्तु संयोज्य पुच्छे पुच्छन्तु योजयेत् । गो-
 पुच्छसदृशी कार्याथवा सर्पाकृतिर्भवेत् । तत्सजातीयमेकाक्षं
 मेरुत्वेनाग्रतो न्यसेत् । एकैकमालामध्ये तु ब्रह्मग्रन्थिं प्रकल्प-
 येत् ॥ उत्पत्तितन्त्रे पट्टिपटले ॥ क्रमोत्क्रमाच्छतावृत्त्या पञ्चा-
 शद्वर्णमालया । योजपः म तु विज्ञेय उत्तमः परिकीर्तितः ।
 इति त्र्योप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकाण्डे ग्रन्थिकथनरूपः

प्रथमः परिच्छेदः ।

अथ साधनस्थानम् ॥ शारदायां द्वितीयपटले ॥ पुण्यक्षेत्रं
 नदीतीरं गुहापर्वतमस्तकम् । तीर्थप्रदेशाः सिन्धूनां सङ्गमः
 पावनं महत् । उद्यानानि विविक्तानि विल्वमूलं तटं गिरः ।
 देवतायतनं कूलं समुद्रस्य निजं गृहम् । साधनेषु प्रशस्यन्ते
 स्थानान्येतानि सन्निधाम् । नदीतीरं पुण्यनदीतीरं सामान्य-
 नदीतीरस्य निषिद्धत्वात् । विविक्तानि विजनानि ॥ राघवभट्ट-
 धृतम् । प्रत्यङ्मुखः शिवस्थाने हृषभादिविवर्जिते । अश्वत्थ-
 विल्वतुलसीवने पुष्यान्तराहते । गवां गोष्ठेऽश्वत्थमूले पुण्यक्षेत्रे पु-
 शस्यते ॥ गोष्ठ इत्यनेनैव गोस्थाने लब्धे गवामिति यदुक्तं
 तत् तात्कालिकगोसम्बन्धज्ञापनाय तेन गोसमीपे जपादि-
 कर्म प्रशस्तमतएव गवां समीप इत्युक्तम् ॥ वायव्यसंहि-
 तायाम् । यथा । सूर्यस्याग्रे गुरोरिन्दोर्दीपस्य च जलस्य
 च । विप्राणाञ्च गवाञ्चैव सन्निधौ शस्यते जपः । अथवा निवसे-
 त्त्वं यत्र चित्तं प्रसीदति । सुण्डमालातन्त्रे तृतीयपटले
 च ॥ नदीतीरे विल्वमूले श्मशाने शून्यवेश्मनि । एकलिङ्गे

पर्वते वा देवागारे चतुष्पथे । ययम्योपरि मुण्डे वा जले वा
 कण्ठपुरिते । संग्रामभूमौ योनौ वा स्थाने वा विजने वने ।
 यत्र कुत्र स्थले रम्ये यत्र वा स्थाननोनयः ॥ इहश्रीलतम्ब
 द्वितीयपटले ॥ एकलिङ्गे श्मशाने वा शून्यागारे चतुष्पथे ।
 इम्यं वा साधयेद्देवी सर्वाभोटप्रदायिनीम् । एकलिङ्गलक्षण-
 माह ॥ पञ्चश्रीगान्तरे यत्र न लिङ्गान्तरमीधत । तदेकलिङ्ग-
 माख्यातं तत्र सिद्धिरनुत्तमा । इति श्यामारहस्यधृतेनेकलिङ्ग-
 ज्ञातयम् ॥ तथा । उज्जटे पर्वत वापि निर्जने वा चतुष्पथे ।
 देवागारे देवशून्ये विल्वमूले नदीतटे । खगृहे निर्जनेऽरखे
 तथा चाश्वत्यसन्निधौ । इत्यपि श्यामारहस्ये नित्यातम्बे
 प्रथमपटले च ॥ एकलिङ्गे श्मशाने वा शून्यागारे नदीतटे ।
 पातालभवने वापि गिरी वा दीर्घिकातटे । शक्तिक्षेत्रे महापीठे
 विल्वमूले शिवालये । धात्रीवृक्षतलेऽश्वत्यमूले चैव तरोस्तले ॥
 पातालभवने भूमिमध्ये ॥ समयाचरतम्बे द्वितीयपटलेऽपि ॥
 जपस्थानानि देवेशि ! सिद्धपीठानि यानि च । सिद्धपीठे
 च शय्यायां खट्वाशय्याविशेषतः । चतुष्पथे सिद्धलिङ्गे गुरु-
 देवालये तथा । वटाश्वत्यविल्वमूले रन्भाया विपिने तथा ।
 नदीतीरे शिवागरे गुहापर्वतमस्तके । जपस्थानानि देवेशि !
 कथितानि नगात्मजे ! शृणु देवि ! विशेषेण उत्तराम्नाय-
 हितवे । वैश्यागृहे श्मशाने वा गत्वा मैथुनमाचरेत् । ततो
 जपादिकं देवि । कृत्वा च लभते फलम् । अथवा खगृहे
 रात्रौ भक्तिमान् सुसमाचरेत् । स प्राप्नोति फलं सर्वं चिन्तादि-
 भयवर्जितः ॥ पुरश्चरणरसोत्सासतम्बे चतुर्थपटले ॥ गोष्ठ
 चतुष्पथश्चैव त्रिपथश्च वरानने । निर्जनश्च तथारण्यं शून्यगेहं
 तथैव च । पर्वतश्च नदीतीरं तथैव दीर्घिकातटम् । अश्वत्य-
 वृक्षमूले च वटवृक्षतले तथा । धात्रीवृक्षतले देवि ! तथैव

वकुलस्य च । यत्र पद्मवनं भद्रे ! शुक्तं रक्तं वरानने ! । द्रोण-
 पुष्पस्य चार्वङ्गि ! यदि भाग्येन लभ्यते । अरुणादित्यसद्भाशं
 जपकालं परात्परम् । स्थानविशेषे अन्नदाकल्पे द्वितीय-
 पटले ॥ गोशालाया पुण्यभूमौ गुरोर्गङ्गे विशेषतः । विल्वमूले
 नदीतीरे पर्वते शिवसन्निधौ । स्वगृहे पुण्यनिलये तथा साधक-
 मन्दिरं । ओटुर्गाप्रतिमास्थाने युवतीनाञ्च सन्निधौ । एव-
 मादिषु देशेषु दीक्षाकर्मं प्रशस्यते ॥ फलविशेषस्तु राघवभट्टे-
 नोक्तो यथा ॥ गृहे जपः समः प्रोक्तो गोष्ठे शतगुणस्तु सः ।
 आरामे च तयारख्ये सहस्रगुण उच्यते । अयुतः पर्वते पुण्ये
 नद्यां लक्षगुणस्तु सः । कोटिर्देवालये प्राहुरनन्तं शिव-
 सन्निधौ ॥

अथ सिद्धपीठम् ॥ कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले ॥ शिव
 उवाच ॥ श्रूयतां सावधानेन सिद्धपीठं पतिव्रते ! । यस्मिन् साधन-
 मात्रेण सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । मायावती मधुपुरी काशी गोरक्ष-
 कारिणौ । हिङ्गुला च महापीठं तथा जालान्धरं पुंनः ।
 ज्वालामुखी महापीठं पीठं नगरसम्भवम् । रामगिरिर्महापीठं
 तथा गोदावरी प्रिये ! । नेपालं कर्णसूत्रञ्च महाकर्णं तथा
 प्रिये ! । अयोध्याञ्च कुरुक्षेत्रं सिंहनादं मनोरमम् । मणिपुरं
 हृषीकेशं प्रयागञ्च तपोवनम् । वदरीञ्च महापीठं अम्बिका
 अर्द्धनालकम् । त्रिवेणी च महापीठं गङ्गासागरसङ्गमम् ।
 नारिकेलञ्च विरजा उड्डीयानं महेश्वरि ! । कमला विमला
 चैव तथा माहिष्मतीपुरो । वाराही त्रिपुरा चैव वाग्मती
 नीलवाहिनी । गोवर्द्धनं विन्ध्यगिरिः कामरूपं कली युगे ।
 घण्टाकर्णो हयग्रीवो माधवश्च सुरेश्वरि ! । चीरग्रामं वेद्यनाथं
 जानीयाद्दामलोचने ! । कामरूपं महापीठं सर्वकामफलप्रदम् ।
 कली शोभनफलो देवि ! कामरूपे जपः स्मृतः । अन्यत्र जपे-

ऽलिकामाख्यावस्रयोगेन फलसुक्तं तत्रैव ॥ कामाख्यावस्र-
 मादाय जपपूजां समाचरेत् । पूर्णकामं लभेद्वेदि । सत्त्वं हत्त्वं
 न सशयः ॥ तन्त्रचूडामणो महापोठनिरूपणं यथा । ईश्वर
 उवाच ॥ मातः ! परात्परे ! देवि ! सर्वज्ञानमयीश्वरि ! कथ्यतां
 मे सर्वपोठ शक्तिर्भैरवदेवता ॥ देव्युवाच ॥ शृणु वत्स ! प्रव-
 द्यामि दयालो ! भक्तवत्सल ! । याभिर्विना न सिध्यन्ति
 जपसाधनतत्क्रियाः । एकपञ्चाशत् पोठ शक्तिर्भैरवदेवता ।
 अङ्गप्रत्यङ्गपातेन विष्णुचक्रचतेन च । ममास्य वपुषो देव-
 हिताय त्वयि कथ्यते । ब्रह्मरन्ध्रं द्विजुलायां भैरवो भीम-
 लोचनः । कोट्टरोशो महादेवस्त्रिगुणा या दिग्भ्वरी ॥ १ ॥
 करवोरे त्रिनेत्र मे देवी महिपमर्दिनी । क्रीधीशो भैरवस्तत्र
 । २ । सुगन्धायाश्च नासिका । देवस्यैश्वकनामा च सुनन्दा
 तत्र देवता ॥ ३ ॥ काश्मीरे कण्ठदेशश्च त्रिसन्ध्येश्वरभैरवः ।
 महाभाया भगवती गुणातीता वरप्रदा ॥ ४ ॥ ज्वालामुख्यां
 महाजिह्वा देव उन्नत्तभैरवः । अम्बिका सिद्धिदानाम्नी । ५ ।
 स्तनं जालान्धरे मम । भीषणी भैरवस्तत्र देवी त्रिपुरमालिनी
 ॥ ६ ॥ हृद्यपोठं वैद्यनाथे वैद्यनाथस्तु भैरवः । देवता जयदुर्गाख्या
 । ७ । नेपाले जानु मे शिव ! । कपाली भैरवः श्रीमान् महाभाया
 च देवता ॥ ८ ॥ मानवे दत्तहस्तं मे देवी दाक्षायणी हर ! ।
 अमरो भैरवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ९ ॥ उक्त्वै नाभिदेशस्तु
 विरजाक्षेत्रमुच्यते । विमला सा महदेवो जगन्नाथस्तु भैरवः ॥ १० ॥
 गण्डक्यां गण्डपातश्च तत्र सिद्धिर्न सशयः । तत्र सा गण्डकी
 चण्डी चक्रपाणिस्तु भैरवः ॥ ११ ॥ बहुलायां वामबाहुर्बहु-
 लाख्या च देवता । भीरुको भैरवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ १२ ॥
 उज्जयिन्या क्षुपरश्च माङ्गल्यकपिलाम्बरः । भैरवः सिद्धिदः
 साक्षाद्देवी मङ्गलचण्डिका ॥ १३ ॥ चटले दत्तबाहुर्मे भैरवश्चन्द्र-

शेखरः । व्यक्तरूपा भगवती भवानो तत्र देवता । विशेषतः
 कलियुगे वसामि चन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रिपुरायां दक्षपादो देवी
 त्रिपुरसुन्दरी । भैरवस्त्रिपुरेशश्च सर्वाभीष्टप्रदायकः ॥ १५ ॥
 त्रिस्रोताया वामपदो भ्रामरो भैरवेश्वरः ॥ १६ ॥ योनिपीठ
 कामगिरौ कामाख्या तत्र देवता । यत्रास्ते त्रिगुणातोता
 रक्तपापाणरूपिणी । यत्रास्ते माधवः सान्नादुमानन्दोऽथ
 भैरवः । सर्वदा विहरेद्देवो तत्र मुक्तिर्न संशयः । तत्र श्रीभै-
 रवी देवी तत्र न क्षेत्रदेवता । प्रचण्डचण्डिका तत्र मातङ्गी
 त्रिपुरात्मिका । वगला कमला तत्र भुवनेशो सधूमिनो । एतानि
 नव पीठानि शंसन्ति वरभैरवाः ॥ १७ ॥ अङ्गुलीवृन्दं हस्तस्य
 प्रयागे ललिता भव ! ॥ १८ ॥ जयन्त्यां वामजङ्घा च जयन्ती क्रम-
 दीश्वरः । सर्वत्र विरला चाहं कामरूपे गृहे गृहे । गौरीशिखर-
 मारुह्य पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १९ ॥ भूतधात्री महामाया भैरवः
 चोरकण्ठकः । युगाद्या सा महामाया दक्षाङ्गुष्ठः पदो मम ।
 नकुलोद्यः कालीपीठे दक्षपादाङ्गुलीषु च ॥ २० ॥ करतोया
 समारभ्य यावद्द्विक्करवासिनी । शतयोजनविस्तारं त्रिकोणं सर्व-
 सिद्धिदम् । देवा मरणमिच्छन्ति किं पुनर्मानवादयः ॥ इति
 कापरूपमाहात्म्यम् ॥ भुवनेशो सिद्धिरूपा किरीटस्था किरी-
 टतः । देवता विमलानाम्नी संवर्तो भैरवस्तथा ॥ २१ ॥ वारा-
 णस्यां विशालाक्षो देवता कालभैरवः । मणिकर्णीतिविख्याता
 कुण्डलश्च मम श्रुतेः ॥ २२ ॥ काव्यायमे च मे पृष्ठं निमिषो
 भैरवस्तथा । सर्वाणी देवता तत्र । २३ । कुरुक्षेत्रे च गुप्ततः ।
 श्याणुनाम्नो च सावित्री अश्वनाथस्तु भैरवः ॥ २४ ॥ मणिवन्द्ये
 च गायत्री सर्वानन्दस्तु भैरवः ॥ २५ ॥ श्रीशैले च मम ग्रीवा
 महालक्ष्मीस्तु देवता । भैरवः संवरानन्दो देशे देशे व्यव-
 स्थितः ॥ २६ ॥ काञ्चीदेशे च कडालो भैरवो रुस्नामकः ।

देवता देवगर्भाया । २० । नितम्बः कालमाधवे । भैरवश्चा-
 सिताङ्ग्य देवी कालो सुसिद्धिदा ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा नमस्कृत्य
 मन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् । गोणान्धे भद्रसेनस्तु नर्मदाया नित-
 म्बके ॥ २९ ॥ रामगिरौ तथा नाला शिवानो चण्डभैरवः ।
 ३० ॥ वृन्दावने केगजाल उमानाम्नी च देवता । भूतगो भैरव-
 स्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ३१ ॥ संहाराय ऊर्ध्वदन्ते देवी
 नारायणी शुची ॥ ३२ ॥ अधोदन्ते महारुद्रो वाराही पञ्चमा-
 गरं ॥ ३३ ॥ करतोयातटे तल्पं वामे वामनभैरवः । अपर्णा
 देवता तत्र ब्रह्मरूपा करोद्भवा ॥ ३४ ॥ त्र्योपर्वते दक्षगुल्फं तत्र
 श्रीसुन्दरौ परा । सर्वसिद्धीश्वरो सर्वा सुनन्दानन्दभैरवः ॥ ३५ ॥
 कपालिनी भीमरूपा वामगुल्फं विभापके । भैरवश्च महादेवः
 सर्वानन्दः शुभप्रदः ॥ ३६ ॥ उदरञ्च प्रभासे मे चन्द्रभागा यश-
 स्विनी । वक्रतुण्डो भैरवश्च ॥ ३७ ॥ ऊर्ध्वोष्ठे भैरवपर्वते । श्रवत्याञ्च
 महादेवी लम्बकर्णस्तु भैरवः ॥ ३८ ॥ चित्रकं भ्रामरी देवी किङ्कु-
 भाया जले स्थले । भैरवः सर्वसिद्धीशस्तत्र सिद्धिरनुत्तमा ॥ ३९ ॥
 गण्डो गोदावरीतीरे विश्वेशो विश्वमातृका । दण्डपाणिर्भैर-
 वस्तु । ४० । वामगण्डे तु राकिणी । भैरवो वत्सनाभस्तु तत्र
 सिद्धिर्न संशयः ॥ ४१ ॥ रत्नावल्यां दक्षस्कन्धे कुमारीभैरवः शिवः
 ॥ ४२ ॥ मिथिलायां महादेवी वामस्कन्धे महोदरः । ४३ ।
 नलाहायां नलापातो योगीशो भैरवस्तथा । तत्र सा कालिका,
 देवी सर्वसिद्धिप्रदायिका ॥ ४४ ॥ कालीघाटे मुण्डपातः क्रो-
 धोशो भैरवस्तथा । देवता जयदुर्गाया नानाभोगप्रदायिनी
 ॥ ४५ ॥ वक्रेश्वरे मन.पातो वक्रनाथस्तु भैरवः । नदी पाप-
 हरा तत्र देवो महिषमर्दिनी ॥ ४६ ॥ यशोहरे पाणिपद्मं देवी
 यशोहरेश्वरी । चण्डश्च भैरवस्तत्र यत्र सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४७ ॥
 शट्हासे चौष्टपातो देवी सा फुल्लरा स्मृता । विश्वेशो भैरवस्तत्र

सर्वाभीष्टप्रदायकः ॥ ४८ ॥ हारपातो नन्दिपुरे भैरवो नन्दिके-
 श्वरः । नन्दिनी सा महादेवी तत्र सिद्धिर्न संग्रहः ॥ ४९ ॥
 लङ्कायां नूपुरञ्चैव भैरवो राक्षसेश्वरः । इन्द्राची देवता तत्र
 इन्द्रेणोपासिता पुरा ॥ ५० ॥ विराटदेशमध्ये तु पादाङ्गुलि-
 निपातनम् । भैरवद्यासृताख्यश्च देवी तत्राश्विका स्मृता ॥ ५१ ॥
 तत्रास्ते कथिताः पुत्र ! पीठनाथाधिदेवताः । चेत्राधीशं विना
 देवं पूजयेच्चान्यदेवताम् । भैरवैर्द्धियते सर्वं जपपूजादिसाध-
 नम् । अज्ञात्वा भैरवं पीठं पीठशक्तिञ्च शङ्कर ! । प्राणनाथ ! न
 सिध्येत्तु कल्पकोटिजपादिभिः । न देयं परशियेभ्यो निन्दकाय
 दुरात्मने । शठाय क्रूरकार्थ्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात् । दद्या-
 च्छान्ताय शिष्याय मन्त्री मन्त्रार्थसिद्धये । महानीलतन्त्रे पञ्चम-
 पटले ॥ पीठार्चनं महादेवि ! यत्र सिद्धिरनुत्तमा । पीठाना
 परमं पीठं कामरूपं महाफलम् । तत्र या क्रियते पूजा सक-
 हापि महेश्वरि ! । विहाय सर्वपीठानि तस्य दे हे वसाम्यहम् ।
 तस्माच्छतगुणं प्रोक्तं कामाख्यायोनिमण्डलम् । तेषां फलं महै-
 शानि ! वक्तुं किं शक्यते मया । तत्र कोटिगुणैः सार्वभौम्या
 वसति तारिणी । यत्पीठं ब्रह्मणा गुप्तं वक्तुं सर्वसुखावहम् ।
 यतो देवाश्च वेदाश्च मुनयश्चैव भावजाः । सर्वेऽप्याविर्भवन्त्येते
 तेन गुप्तं सदा कुरु । द्विविधश्चैव यत्पीठं गोप्तव्यं तन्महेश्वरि ! ।
 वक्ताद्गुप्तं महापुण्यं दुरापं साधकाधमैः । व्यक्तं सर्वत्र देवेशि !
 लभ्यते कुलसुन्दरि ! । पीठप्रसङ्गाद्देवेशि ! पीठानि शृणु भैरवि ! ।
 शृणु तानि महाप्राज्ञे ! श्रेष्ठस्थानानि यानि च । सिद्धिप्रदानि
 साधूनां महद्भिः सेवितानि च । पुष्करञ्च गयाक्षेत्रमचयाख्यवट-
 स्तथा । वराहपर्वतश्चैव तीर्थञ्चामरकण्ठकम् । नर्मदा यमुना
 पिङ्गी गङ्गाद्वारं तथा प्रिये ! । गङ्गासागरसङ्गञ्च कुशीवर्तञ्च विल्व-
 क्रमम् । श्रीनीलपर्वतश्चैव कलम्बकुब्जके तथा । भृगुतुङ्गञ्च केदारं

सर्वप्रियं महावलम् । ललिता च सुगन्धा च शाकम्भरी पुं
 प्रियम् । कर्णतीर्थं महागङ्गा तण्डुलिकाश्रम एव च । कुमा-
 राख्यप्रभासी च तथा धन्या सरस्वती । अगस्त्याश्रममिष्टं मे
 कर्णाश्रममतः परम् । कोगिकीसरयूगोणज्योतिःसरपुरः
 सरम् । कालोदकं प्रियं शोभत् प्रियमुत्तममानसम् । पतङ्ग-
 वापी सप्तार्द्धिर्महाविश्वुपदं महत् । वैद्यनाथं महातीर्थं प्रियः
 कालप्लुरो गिरिः । रामोच्छेदं गगोच्छेदं हरीच्छेदं महा-
 ननम् । भद्रेश्वरं महातीर्थं लक्ष्मणच्छेदमेव च । जानीहि
 प्रियश्रेष्ठा च कावेरी कपिलोदका । सोमेश्वरं शुक्लतीर्थं कर्ण-
 वेल्याप्रभेदकम् । पाठला च महावोधिर्नगतीर्थं मदन्तिवै ॥
 पुष्यं रामेश्वरं देवि । तथा मेघवनं हरिः । ऐलमवनकञ्चैव
 गोवर्द्धनमजप्रियम् । हरिश्चन्द्रं पुरश्चन्द्रं पृथूदकमतिप्रियम् ।
 इन्द्रनीलं महानादं तथैव प्रियमैनकम् । पञ्चासरं पञ्चवटो
 वटी पर्वटिका तथा । गङ्गाविल्वप्रसङ्गश्च प्रियनादवटं तथा ।
 गङ्गारामाचलञ्चैव तथैव ऋणमोचनम् । गौतमेश्वरतीर्थञ्च वशिष्ठ-
 तीर्थमेव च । हारीतञ्च तथा देवि ! ब्रह्मावर्त्तं शिवप्रियम् । कुशा-
 वत्तमतिश्रेष्ठं हंसतीर्थं तथैव च । पिण्डारकवनं ख्यातं हरिद्वारं
 तथैव च । तथैव बदरीतीर्थं रामतीर्थं तथैव च । जयन्तो-
 विजयन्तञ्च सर्वकल्याणदं प्रिये ॥ विजया शारदातीर्थं भद्र-
 कालेश्वरं तथा । अश्रवतीर्थं सुविख्यातं तथा देवशिवप्रियम् ।
 शोषवती नदी चैव तीर्थमश्रवप्रदं तथा । छागलिङ्गमाह्वगर्ण
 करवीरपुरं तथा । सप्तगोदावरं तीर्थं लिङ्गाख्यं सर्वमोहनम् ।
 किरीटमुत्तरं तीर्थं दक्षिणे तीर्थमुत्तमम् । विशालतीर्थं काल्याश्र
 वनं वृन्दावनं तथा । ज्वालामुखी हिङ्गुला च महातीर्थं गणे-
 श्वरम् । जानीहि सर्वतीर्थानां हेतुस्थानानि सुन्दरि ॥
 अथ सन्निहिता नित्यं सर्वे देवा महर्षयः । पितरो योगिनश्चैव

चैव घोररूपा महोदरी । स्वर्गोच्छेदे महावारिः प्रबला च
 महावने । भद्रा च भद्रकाली च भद्रेश्वरी शिवप्रिया । भद्रे-
 श्वरे रमा विष्णुप्रिया विष्णुपदे तथा । दारुणा नर्मदाच्छेदे
 कावेर्यां, कपिलेश्वरी । मेदिनी कृष्णवित्तायां सन्भेदे शुभ-
 वासिनी । श्रद्धा च शुक्रतीर्थे च प्रभासे चेश्वरी तथा । महा-
 बोधी महाबुद्धिः पटले पाटलेश्वरी । सुबला नागतीर्थे च
 नागेशी नागवन्दिता । मदन्ती च मदन्ती च प्रमदा च मद्-
 न्तिका । मेघस्वना मेघवामे विद्युत् सौदामिनीच्छेदा । रामे-
 श्वरे महाबुद्धिर्वीरा चेलापुरे सती । प्रिया च मार्गके दुर्गा सुरेशा
 सुरसुन्दरी । कात्यायनी महादेवौ गौवर्द्धनेऽखिलात्मिका ।
 शुभेश्वरी हरिश्चन्द्रे पुरचन्द्रे पुरेश्वरी । पृथूदके महावेगा मैनाके-
 ऽखिलवर्द्धिनी । इन्द्रनीले महाकान्ता रत्नवेशा सुशोभना ।
 माहेश्वरी महानादे महातेजा महाबले । पत्यपासरसि सारङ्गा
 पञ्चकव्यां तपस्विनी । वटीशावटिकायाञ्च सर्ववर्णा सुरङ्गिणी ।
 सङ्गमे विन्ध्यगङ्गायां विन्ध्ये श्रीविन्ध्यवासिनी । महानन्दा नन्द-
 तटे गङ्गवालाचले शिवा । आर्यावर्त्ते महार्या त्वं विमुक्ति-
 ऋणमोचने । अट्टहासे च चामुण्डा तन्त्रे श्रीगौतमेश्वरी ।
 वेदमयी ब्रह्मविद्या वशिष्ठे त्वमरुन्धती । हरिते हरिणाक्षी च
 ब्रह्मावर्त्ते ब्रजेश्वरी । गायत्री चैव सावित्री कुशावर्त्ते कुश-
 प्रिया । हंसेश्वरी महातीर्थे परहसेश्वरेश्वरी । प्रिण्डारकवने
 धन्या सुरसा सुखदायिनी । नारायणी वैष्णवी च गङ्गाद्वारे
 विमुक्तिदा । श्रीविद्या वदरीतीर्थे रामतीर्थे महाष्टतिः । जयन्ती
 च जयन्ते त्वं विजयन्तेऽपराजिता । विजया च महाशुद्धिः
 शारदायाञ्च शारदा । सुभद्रे भद्रदा भव्या भद्रकालेश्वरे तथा ।
 महाभद्रा महाकाली हयतीर्थे गवीश्वरी । वेददा वेदमाता च
 विदेगे पुदमस्तके । युवत्याञ्च महाविद्या महानद्यां मञ्जीदया ।

धण्डा च त्रिपदे चैव छागलिङ्गे बलिप्रिया । मातर्दृष्टे जग-
 न्माता करवीरपुरे सती । मलिनी रङ्गिणी रामा परमा परमे-
 श्वरी । सप्तगोदावरे तीर्थे देवर्षिरखिलेश्वरी । अयोध्यायां
 भवानी च जयदा जयमङ्गला । माधवी मथुरायाञ्च देवकी
 यादवेश्वरी । वृन्दा गोपेश्वरो राधा रासवृन्दावने रमे । कात्या-
 यनी महामाया भद्रकाली कलावती । चन्द्रमाला महायोगा
 महायोगिन्यधीश्वरी । वज्रेश्वरी यशोदेति वज्रश्रीगोकुलेश्वरी ।
 काञ्चगं कनककाञ्ची स्यादवन्त्यामतिपावनी । विद्या विद्या-
 पुरे चैव विमला नीलपर्वते । रामेश्वरी सेतुबन्धे विमला
 पुरुषोत्तमे । विरजा यागपुर्याञ्च भद्रेऽपि भद्रकर्णिका ।
 तमोलिसे तमोप्ती च स्वाहा सागरसङ्गमे । कुलश्रीर्विश्वद्विष
 माधवी माधवप्रिया । मङ्गला मङ्गले कोटे राठे मङ्गल-
 चण्डिका । ज्वालामुखी शिवापोठे मन्दरे भुवनेश्वरी । कालि-
 घटे गुह्यकाली किरौटे च महेश्वरी । किरौटेश्वरी महादेवी
 लिङ्गाख्ये लिङ्गधारिणी । साक्षी सर्वत्र भक्तानामभक्ताना
 कुतोऽपि न ॥ अद्यान्यत् सम्भवच्छामि सिद्धस्थानानि सुन्दरि ।।
 सर्वपापविनाशार्थं सर्वसिद्धिप्रदं शृणाम् । निर्मितानि शिवेनेह
 सिद्धस्थानानि यानि च । श्रुत्वा मनसि भाव्यानि प्रकाश्यान्व-
 धिकारिणु । अमरेशमहापीठे कुशतुङ्गारसन्नकः । तत्र दुर्गा-
 द्वयं नाम चण्डिका च महेश्वरी । प्रभासे सोमनाथोऽसौ देवी
 च पुष्करेक्षणा । देवदेवाधिपः शम्भुर्नमिषे च महेश्वरः ।
 तत्र प्रभा च देवी च शिवानी लिङ्गधारिणी । पुष्करे च राज-
 गन्धिः पुरहता महेश्वरी । श्रीपर्वते श्रियो नाम शङ्करस्त्रिपुरा-
 न्तकः । मायावी शङ्करी तत्र भक्तानामखिलार्थदा । ज्ये-
 श्वरे महास्थाने शङ्करी च त्रिशुलिनी । त्रिशूली शङ्करस्तत्र
 सर्वपापविमोचकः । आम्नातकेश्वरे सूक्ष्मा सूक्ष्माख्या परमेश्वरी ।

गणवेत्रे मङ्गलाख्या शिवो यः प्रपितामहः । कुरुक्षेत्रे शिव-
 स्थाणुः शिवास्थाणुः त्रिया परा । इष्टलाभे स्वयम्भूय देवो स्वाय-
 म्भुवा मता । उग्रः कनखले प्रोक्तः शिवोऽग्रे शिववल्गभा । विमलै-
 श्वरे विश्वशम्भुर्विश्वाविश्वप्रिया सदा । अट्टहासे महानन्दो महा-
 नन्दा महेश्वरी । महान्तको महेन्द्रश्च पार्वती च महान्तका ।
 भीमेश्वरो भीमपीठे शिवा भीमेश्वरी तथा । वस्त्रपादे भवो
 नाम भवानी भुवनेश्वरी । अद्रिकूटे महायोगी रुद्राणी परमे-
 श्वरी । अविमुक्ते महादेवो विशालाक्षी शिवा परा । महामाये
 हरो रुद्रो महाभागा शिवा तथा । महाबलश्च गोकर्णं शिव-
 भद्रा च चण्डिका । भद्रकर्णे महादेवो भद्रा च कर्णिका तथा ।
 सुपर्णाख्ये सहस्राख्य उत्पला परमेश्वरी । स्थाणुसङ्गे शिवस्था
 श्रीस्वरस्था श्रीधरा शिवा । कनकालये महास्थाने कमलाख्यो
 महेश्वरः । कमलाक्षी महेशानि । सकलार्थप्रदायिनी ।
 कागला तु कपर्दी च प्रसभा च महेश्वरी । ऊर्ध्वरेता वरेण्ये च
 सन्ध्याख्यपरमेश्वरी । साकोटाख्यमहाकोटा शिवा च मुण्डके-
 श्वरी । मातुलेश्वरपीठे च करवीरा च श्रेखरा । श्रीमद्वाघ्रपुरे
 साक्षात्तरनामा सभापतिः । शिवः सभापतिर्नाम यत्र नृत्यति
 शङ्करः । आत्मानन्दमहानादपूर्णानन्दमहार्णवम् । नृत्यन्त यत्र
 देवेशं देवेशी परिपश्यति । यत्र आशु महादेवो भक्तानां
 वरदो भवेत् । नृत्यन्त यत्र सर्वेशं वीक्ष्य लोको विमुच्यते ।
 पुण्यस्थानेषु सर्वेषु स्थानमेतन्महोत्तमम् । यद् यत्कर्माणि
 सर्वाणि अक्षयाणि भवन्ति वै । तस्मिन् महोत्तमे स्थाने शिव-
 गङ्गाख्यमद्भुतम् । तडागमस्ति तत्तीरे दक्षिणे नृत्यतीश्वरः ।
 तडागेऽस्मिन् वसन् स्यात्वा सभानाथं समीचते । अष्टोत्तर-
 सहस्रन्तु जपेच्छुद्धो मुदान्वितः ॥ यानि ते कथितान्यत्र सदा
 तिष्ठन्ति देवताः पितरः सिद्धगन्धर्वाः सिद्धयः सर्वसिद्धिदाः ।

अत्र दत्तं हुतं जप्तं स्नानमचयपुण्यदम् । यद् यत् प्रकीर्तितं नाम
भैरवं परिपूज्य च । प्रणवादिं हृदन्ते च लभतेऽभीष्टमुत्तमम्
भोजयेद् ब्राह्मणान् योऽत्र अचयं फलमश्रुते । इह नानासुखं
भुक्त्वा हरगौरौपुरं व्रजेत् । शोकदुःखविनाशोऽयं कल्याण-
निधिरीश्वरः । निर्ममे सर्वसम्प्रीत्यै पुण्यक्षेत्राणि भूतले । अकाले
पुण्यशुद्धानामनेकैः पुण्यसाधनैः । आस्तिकानां भवेदत्र निवासः
साधनं प्रति । तस्माद् यत्नेन कर्त्तव्यमत्र साधनमुत्तमैः ।
द्रदानीं शृणु चार्वङ्गि ! पीठं सर्वाङ्गसुन्दरम् । अत्रमालामयं
पीठं ब्रूहि मे परमेश्वरि ! । यत्र सिध्यन्ति कार्याणि स्थितिस्ते
शङ्करस्य च । विष्णोरगाधवीधस्य तत्प्रियाया महेश्वरि ! ।
अन्येप्राञ्चैव देवानां युग्मं पदनिवासिनाम् । प्रसादो हि भव-
त्याशु तत्र च प्रीतिरत्तमा ॥

अथ पूजाकालः समयाचारतन्त्रे प्रथमपटले ॥ पूज-
नादिषु यः कालो देवानाञ्च पृथक् पृथक् । स कालः समयो
नाम यज्ज्ञात्वाऽभूतमश्रुते ॥ तथा । प्रातर्मध्याह्नकः कालः प्रदो-
पश्च लतीयकः । रात्रिप्रथमयामश्च चतुर्थः परिकीर्तितः ।
पञ्चमस्वर्षरात्रश्च पञ्च कालाः प्रकीर्तिताः । दिनस्य प्रथम-
स्यादौ कालः प्रथम ईरितः । दिनमध्ये तु यः कालो द्वितीयः
परिकीर्तितः । सूर्यास्तरजनीकादौ प्रदोपो यस्तृतीयकः ।
ब्राह्मणसुहृत्ताविधिकमर्षरात्रादनन्तरम् । कालः षष्ठात्मको ज्ञेयो
देवानामपि दुर्लभः । शान्तिकर्म तथा वश्यं स्तम्भद्वेषण-
सोहनम् । उच्चाटनं मारणञ्च कर्माणि च पृथक् पृथक् ।
शान्त्यर्थं प्रथमः कालो मध्याह्नस्तदनन्तरम् । सायं सूर्यास्त-
समयस्त्रिकालानामयं क्रमः ॥ मध्यसूक्ते पञ्चमपटले ॥ अनुक्त-
काले सर्वत्र दिवसादौ शुभेऽहनि । भागानुक्ते समं कुर्याद्
वारानुक्ते गुरोर्दिने । तिष्यनुक्तेऽष्टमी शुद्धे नक्षत्रे रोहिणी

मता । योगेऽनुक्ते ध्रुवो योगः सर्वत्रैष विधिः स्मृतः । योगिनी-
तन्त्रे पूर्वखण्डे द्वितीयपटले ॥ गते तु प्रथमे यामे तृतीयप्रहरा-
वधि । कालो नक्तं जपस्योक्तं पूजाकालमिति शृणु । सार्ध-
यामगते नक्ते सार्धयामः स्थितो यदा । पूजाकालो भवेद्दयाम-
श्चतुर्वर्गप्रदः सदा । श्लिष्टे द्वे घटिके ये तु रात्रेर्मध्यमयामयोः ।
सा महारात्रिरुद्दिष्टा तत्कृतं त्वक्षयं फलम् । यद् यज्जप्तं हुतं
यद् यत् यत् कृतं मोक्षसाधनम् । सर्वं तदक्षयं याति तथा-
नन्थाय कल्पते ॥

गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपटले ॥ निशा तु परमेशानि । सूर्य्यं
चास्तामुपागते । प्रहरे च गते रात्रौ घटिके द्वे परे च ये ।
महानिशा समाख्याता ततथातिमहानिशा । तन्त्रान्तरे घटिका-
द्वयमेव चेति पाठः । अतिमहानिशान्तमुक्ता तु । तत्र न
पूजयेद्देवीं पशुभावः कदाचन । दशदण्डे तु या पूजा तत्सर्व-
मक्षयं भवेत् । षष्ठक्रोशे महेशानि ! तत् सर्वमस्मृतं प्रिये ! ।
सप्तमक्रोशके देवि ! सर्वं क्षीरोपमं भवेत् । अष्टमक्रोशक
इत्यादि समानम् । अर्द्धरात्रे गते देवि ! सर्वं क्षीरोपमं स्मृतम् ।
अष्टमक्रोशके देवि ! द्रव्यतुल्यं न संशयः । अतः परं महेशानि !
विपतुल्यं न संशयः । एतत् सर्वं महेशानि ! पशुभावे मयो-
दितम् । दिव्यवीरमते देवि ! तत्त्वज्ञाने प्रपूजयेत् । पञ्चतत्त्व-
समानीय यदि पूजापरो भवेत् । कालाकालविचारन्तु देवि !
तत्र विवर्जयेत् । अर्द्धरात्रे गते देवि ! कूलपूजा प्रकीर्तिता ।
तत्तन्त्रानुसारेण सर्वपूजादिकश्चरेत् ॥

वृहन्मुण्डमालातन्त्रे ॥ आगमप्रकाशष्टते ॥ शरत्कालेऽथवा
चैत्रे सूर्य्येन्दुसङ्गमेऽसिता । अर्द्धरात्रेऽर्चिता देवी भोगस्वर्गाप-
वर्गदा । सूर्य्येन्दुसङ्गमेऽमावस्यायाम् । असिता श्यामा कालि-
केति यावत् ॥ आगमसारे ॥ तुलामकरमेपेषु कुड्डं प्राप्य सुरे-

श्वरि ! । पूजयेत् कालिकां देवीं चतुर्वर्गफलाप्तये ॥ नन्दिकेश्वर-
तन्त्रे ॥ निशोथे कार्तिके कुङ्गां यजेद्दीपान्वितादिने । कालिकां
कालिका तस्य सर्वाभीष्टप्रदायिका । प्रतिसंघस्तरं कुर्यात्
कालिकाया महोत्सवम् । कार्तिके तु विशेषेण अमावस्यां
निशार्द्धके । तस्यां सम्पूजयेद्देवीं भोगमोक्षप्रदायिनीम् । तुलायां
कुञ्जवारेऽपि कुङ्कुरेव यदा भवेत् । प्रगल्भान्तु जगद्धात्रीं पूज-
येद्दीपतमङ्गलैः । सुण्डमालातन्त्रे ॥ तुलादित्यनिशार्द्धे तु पञ्च-
दश्यां नगात्मजे ! । पूजयेत् कालिकां तत्र प्रचण्डां सुण्डमा-
लिनीम् ॥ पष्ठपटले ॥ दिवापूजा विधातव्या निशापूजा महे-
श्वरि ! । सन्ध्यापूजा विधातव्या तदा सिद्धिमवाप्नुयात् । न दिवा
न निशाभागे न सन्ध्यायां कदाचन । पूजयेन्न जगद्धात्रीं हलाया
परिपूजयेत् । दिवा न पूजयेद्देवीं रात्रौ नैव च नैव च ।
सर्वदा पूजयेद् देवीं दिवा रात्रौ न पूजयेत् । वचनत्रयाणां
इति दिव्यवीरविषयत्वेन समाधानप्रप्तौ न कश्चिद्दोषः । तथा च
निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले ॥ न दिवा पूजयेद्दीरः पशूरात्रौ न
पूजयेत् । विपरीतं महेशानि ! अभिचाराय कल्पते ॥ ननु
प्रागुक्तगुप्तसाधनतन्त्रोक्तवचनेन पशूनां षोडशदण्डात्मक-
गुप्तिमध्ये पूजायवषात् रात्रौ पशुकर्तृकपूजननिषेधः कथं
सङ्गच्छत इति चेत् सत्यम् । नन्दिकेश्वरमुण्डमालातन्त्रयोर्वच-
नैरागमप्रकाशप्रदोः सहैकवाक्यतया गुप्तसाधनतन्त्रोक्तवचने
दीपान्वितादिनिमित्तकर्तृव्यश्यामादिपूजाविषयकम् । निरुत्तर-
तन्त्रन्तु नित्यपूजाविषयमिति सर्वं समञ्जसम् । दिवावीरपूजा-
निषेधोऽपि पञ्चतत्त्वहीनपूजाविषयत्वेन बोद्धव्यः । अन्यथा पूर्वोक्त-
कालाकालैतिवचनमनर्थकं स्यात् । अतिनिशायां पूजानिषेधस्तु
अप्रशस्तकालार्थः । अन्यथा द्रव्यस्यास्यतत्त्वादिकीर्तनस्य वैयर्थ्यं
स्यात् । साङ्गमैत्र्याद- वस्तुतस्तु कुलपूजाविषयम् । महानि-

वर्णतन्त्रे चतुर्दशोक्तासे ॥ देव्युवाच ॥ यद्यकस्माद्देवतानां पूजा-
 बाधो भवेद्दिभो ! । विधेयं तत्र किं भक्तैस्तन्मे कथय तत्त्वतः ।
 अपूजनीयाः कैर्दीपैर्भवेद्युर्देवमूर्त्तयः । त्याज्या वा केन दोषेण
 तदुपायश्च भण्यताम् ॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥ एकाहमर्चना-
 बाधात् द्विगुणं देवपूजनम् । दिनद्वये भवेद्द्विगुणं तद्द्वैगुण्यं दिन-
 त्रये । ततः पण्मासपर्यन्तं यदि पूजा न सम्भवेत् । तदाष्ट-
 कलसैर्देवं स्नापयित्वा यजेत् सुधीः । पण्मासात् परतो देवं
 प्राक् संस्कारविधानतः । पुनः सुसंस्कृतं कृत्वा पूजयेत् साधका-
 ग्रणीः । खण्डितं स्फुटितं व्यङ्गं संस्पृष्टं कुष्ठरोगिणा । पतितं
 दुष्टभूम्यादौ न देवं पूजयेद्बुधः । हौनाङ्गं स्फुटितं भग्नं देवं
 तोये विसर्जयेत् । स्पर्शादिदोषदुष्टान्तु संस्कृत्य पुनरर्चयेत् । महा-
 पीठेऽनादिलिङ्गे सर्वदोषविवर्जिते । सर्वदा पूजयेत्तत्र स्वस्वमिष्टं
 सुखाप्तये ॥ अथ प्रायश्चित्तम् ॥ श्यामारहस्यष्टतलिङ्गागमे ॥
 शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तमनुत्तमम् । तद्विशुद्धिश्च विधि-
 वद्भैरवेण सुभाषितम् । गुरुत्यागकरः शिष्यः प्रायश्चित्ती भवेद्-
 ध्रुवम् । लक्षं श्रीपादुकां जप्त्वा तस्मात् पापाद्दिशुध्यति । मन्त्र-
 त्यागकरः शिष्यस्तत्सङ्गं नैव कारयेत् । लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं होम-
 तर्पणतः शुचिः ॥ एतत्तु दिव्यवीरगुरुत्यागे बोद्धव्यम् । कुलशि-
 ष्येण पशुगुरुत्यागः कर्त्तव्य एव । इति श्यामारहस्योक्तं तत्र
 समीचीनम् कौलिकानां प्रायश्चित्ताभावात् ॥ तदुक्तं कुलार्णवे
 पञ्चमखण्डे ॥ प्रायश्चित्तं भृगोः पातं सत्र्यासं व्रतधारणम् । तीर्थ-
 यात्राभिगमनं कौलः पञ्च विवर्जयेत् ॥ तेन प्रायश्चित्तं पशु-
 शिष्यविषयम् । पशुगुरुत्यागस्य शास्त्रीकत्वान्न तत्र प्रायश्चित्तम्
 तद्वचनन्तु रुद्रजामलकुलार्णवयोः । मधुलुब्धो यथा भृङ्गः पुष्यात्
 पुष्यान्तरं व्रजेत् । ज्ञानलुब्धस्तथा शिष्यो गुरोर्गुर्वन्तरं व्रजेत् ।
 मन्त्रान्मन्त्रान्तरमिति पाठान्तरम् । तन्मते च रिपुमन्त्रः साध्य-

मन्त्री जीवहीनः सन्दिग्धो वा यथा स्यात्तथा त द्वित्वा अन्यम-
 न्तप्रहणं कुर्यात् । तथा विद्यां विहाय महाविद्याग्रहणं
 कुर्यात् ॥ तदुक्तं तत्रैव ॥ सकलो जीवहीनश्च सन्दिग्धो निद्रित-
 स्तथा । मनवस्ते न सिध्यन्ति गुरुः स्याद् ब्रह्मघातकः । तदा तं
 सहसा ज्ञात्वा मन्त्रदेवं गुरुं त्यजेत् । बहुज्ञोऽपि गुरुस्थान्यो
 ज्ञात्वा सारं वरानने । । अल्पज्ञोऽपि गुरुं पूज्यो यो जानाति
 कुलाकुलम् । एकत्र गुरुणा सार्धं स्वपित्युपविशेच्च यः । स
 याति नरकं घोरं यावदिन्द्रायतुर्दृशः । गुरुवाक्यं हतं कृत्वा
 आत्मावाव्यन्तु रोपयेत् । गुरुं जेतुं मनो यस्य स पतिन्नरका-
 र्णवे । अनेकधा पशोरन्न भुञ्जते ये च कौलिकाः । तेभ्यः प्रकु-
 प्यते देवो तत्सङ्गं नैव कारयेत् । कौलिकः पशुससर्गी पशुशक्तिं
 रमेद्बलात् । गोष्ठोमध्ये च यत्रेन दर्शं तस्य न कारयेत् ।
 एकपात्रे पिबेद्ब्रह्मं वीरो माहेश्वरो यदि । शनो विष्टा भवेत्
 पान प्रायश्चित्ती स कौलिकः । गायत्रीभि सहस्रेण तत्पापं
 शमयेदथ । होमयेद्विपाज्येन निष्पापः स भवेद्भुवम् । लक्षत्रयं
 जपेत्प्राणं लक्षं वाप्यजपा जपेत् । सम्यक् शोधितचित्तस्तु सुवर्णं
 गुरवे ददेत् । चक्रं कृत्वा तु देवेशि । पूजयेत्तर्पणं विना ।
 चत्वारि तस्य नश्यन्ति आयुर्विद्या यथो वनम । अभिषेके विना-
 भूति आचार्यत्वं करोति यः । योनिकोटिशतं याति रौरवं
 नरकं व्रजेत् । माटरूपा परित्यज्य स्त्रीरूपा शक्तिमाचरेत् ।
 स याति नरकं घोरं जन्मकोटिशतानि च । मूलं लक्षत्रयं जप्त्वा
 अजपा लक्षमेव च । कूर्चबोजं पञ्चलक्षं ततः शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 मन्त्रमाता च पुत्री च भगिनी च कुलाङ्गना । न रमेत् कौलिको
 नित्यमेताः सम्यक् समर्चयेत् । श्रीपात्रग्रहणं कृत्वा चक्रसु-
 त्यापयेद्यदि । पशुपानं भवेत्तस्य प्रायश्चित्तं प्रजायते ॥ अथ
 मन्त्रमाह्वयमने प्राणान्तिकप्रायश्चित्तम् । तदुक्तं तन्वान्तरे ॥

बलाहा खेच्छया वापि यो रमेन्नन्वमातरम् । दशलक्षं मर्तुं
जघ्ना तुपानलं समाचरेत् । पुत्रीकुलाङ्गनाभगिनीगमने मूलं
मन्त्रलक्षजपात् शुद्धिस्तदुक्तं तत्रैव ॥ मन्त्रपुत्री स्रपुत्री च भ-
गिनी च कुलाङ्गना । रमणाक्षजपापेन शशो भवति कौलिकः ॥
तन्त्रान्तरे ॥ पर्यण्यपूज्य देवेयीं गुरुमग्निञ्च शक्तितः । अदत्त्वा
च वलिं तत्र शतमष्टोत्तरं जपेत् । पत्रं पुष्यं फलं मूलमन्त्रं
पानादिमौषधम् । अनिवेद्य न भुञ्जीत यदाहाराय कल्पयति ।
अनिवेद्यन्तु भुञ्जानः प्रायश्चित्ती भवेन्नरः । देव्याश्चाष्टशतं
मन्त्रं जघ्ना पूतो भवेन्नरः । अनस्थिप्राणिसङ्घातं हत्वा च दशलक्षं
जपेत् । हत्वा च पक्षिणः सर्वान् त्रिभिरेकादशं जपेत् । सर्प-
मार्जारनकुलं श्वानसुष्टं स्वरं हयम् । गजाद्याश्च मृगान् सर्वान्
हत्वा चाष्टशतं जपेत् । जपेदष्टसहस्रन्तु क्षत्रवैश्यवधे बुधः ।
हत्वा पशुं स्त्रियं बालं मन्त्रं पञ्चशतं जपेत् । जपेदष्टसहस्रन्तु
सञ्जूद्रविनिपातने । त्रयोदशसहस्रन्तु दिव्यवीरवधे जपेत् ।
वीरस्त्रीगमनेनापि वृथापाने तथैव च । गुरुस्रुपामन्त्रपुत्रीगमने
चापि कौलिकः ॥ इति तु अज्ञानकृते व्रीध्यं ज्ञानकृते तु लक्षज-
पात् शुद्धिः ॥ तदुक्तं ब्रह्मजामले ॥ कृत्वा वीरवधं मन्त्री वृथापानं
गुरुस्रुपाम् । वीरपत्नीं मन्त्रपुत्रीं रमित्वा दिग्द्युतं जपेत् ॥ इति ।
महापातकप्रायश्चित्तजपस्तु लतासम्बन्धेन कार्यः । तदुक्तं काली-
तन्त्रे ॥ लतारतेन जप्तव्यं महापातकमुक्तये । रुद्रजामले उत्तर-
खण्डे द्वितीयपटले ॥ पशूनां व्रतभङ्गादौ विधिं प्रथमतः शृणु ।
व्रतभङ्गे नित्यभङ्गे नित्यपूजादिकर्मणि । सहस्रं प्रजपेन्नन्वी व्रत-
दोषोपशान्तये ॥ गायत्रीतन्त्रे पञ्चमब्राह्मणपटले । शालग्राम-
शिलाद्यये कृत्वा दिव्यं करोति यः । शालग्रामादिकं स्पृष्ट्वा
यदि दिव्यं करोति च । तथा गङ्गाजलादींश्च ताम्रञ्च गोमयं
तथा । तुलसीञ्च महादेवि ! सुवर्णं गौरजस्तथा । वेदादी-

न्यपि पुण्यानि द्रव्याख्यानानि यान्यपि । तीर्थपीठादिनामानि
 स्पृष्ट्वा दिव्यं करोत्यपि । दिव्यकर्तुः कारयितुर्नरकान्न च
 निष्कृतिः ॥ पूर्वोक्तं यन्महेशानि ! तत्पापस्य विशुद्धये । यदि
 ब्रह्मबधप्रोक्तप्रायश्चित्तं करिष्यति ॥ तस्मात् पापात् तदा
 शुद्धो नान्यथा कल्पकोटिभिः । अपरञ्च प्रवक्ष्यामि शृणुष्व
 कमलानने ! । गङ्गास्नानं हि नन्दादो सर्वपापप्रणाशनम् ।
 गङ्गातोये कृतं दिव्यं तत्पापं नगनन्दिनि ! । महापातकोपपापं
 गङ्गास्नानाद्दिनश्रुति । गङ्गायां मौपलं स्नानं महापातक-
 नाशनम् ॥ प्रायश्चित्तात्मकगङ्गास्नानसङ्ख्यः ॥ अथेत्यादि-
 शालग्रामसन्निधिदिव्यकरणशालग्रामगङ्गाजलताम्रगोमयगौरज-
 स्तुलसोसुवर्णरजततीर्थमहापोठवेदादिशास्त्रस्पर्शपूर्वकदिव्यकर-
 णदेवादिनासोच्चारणपूर्वकदिव्यकरणकारणाज्ञानकृतब्रह्महत्या-
 दिजनितपापप्रक्षयकामो नन्दायां गङ्गास्नानमहं करिष्ये । इति
 तु समुचितपापप्रक्षयसङ्ख्यः । अथेत्यादिगङ्गाजलस्पर्शपूर्वक-
 देव्यकरणदिव्यकरणजनितपापप्रक्षयकामो गङ्गायां स्नानमहं
 करिष्ये । इति गङ्गाजलस्पर्शपूर्वकदिव्यकरणपापप्रक्षयसङ्ख्यः ।
 अथेत्यादिज्ञानाज्ञानकृत ब्रह्महत्यादिपापप्रक्षयकामो गङ्गायां
 स्नानमहं करिष्ये ॥ इति ब्रह्महत्यादिपापप्रक्षयसङ्ख्यः ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकाण्डे शाखाकथनं

नाम द्वितीयः परिच्छेदः ।

अथ विशेषसाधनानि । एकलासदीपिकायां प्रथमपटले ॥
 श्रीनीलावाण्युवाच ॥ इदानीं एकलासोऽपि पशुरूपधरो-
 ऽख्यः । पशुवाक्यप्रबोधाय उपायं वद शङ्कर ! ॥ ईश्वर उवाच ॥
 साधु पृष्टं त्वया देवि ! पशुवाक्यप्रबोधनम् । आदौ तु कथ-
 यिष्यामि पश्चात् साधनमुत्तमम् । कार्तिके फाल्गुने मासि
 तृतीयायां महानिधि । एकाकी निर्मयो गला चितायां वर-

वर्णिनि ।। शुभामन समासाद्य देवीं ध्यात्वा तु चर्चिषाम् ।
 शुष्ककण्ठीमुपरावां गुनां घोरतरैश्चिषीम् । बुधतीं द्विसुजां
 तालजहां सुक्तकषां भजे । एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन जपेन्नन्-
 मनन्यधीः । तारां मायां तथा चर्चिचर्चिके ककलासकम् ।
 बोधयद्वितयं वल्लिकान्तामन्त्रः परात्परः । एवं सहस्रं प्रजपेत्
 ततः सिद्धिरनुत्तमा । ककलासरवं ज्ञात्वा साधको गतशोक-
 भाक् । तत्प्रसादान्महेशानि ! साफल्यं तस्य जायते । स भूते
 सकलां वार्त्तां साधकाय यदा तदा । राजानं वशयेत् क्षिप्रं
 कामिनीश्च न संशयः ॥ १ ॥ अथवा गोष्ठमासाद्य निशीथे
 साधकोत्तमः । उग्रचण्डां प्रयत्नेन धूपदीपैर्मनोरमैः । भक्तितः
 परमेशानि ! पूजयेत्तारमायया । निजमन्त्रसहस्रन्तु तदैव प्रजपे-
 ततः । ततः सिध्यति देवेशि ! नात्र कार्या विचारणा ॥ २ ॥
 अथवा कामिनीपुष्पमकरन्देन सुन्दरि ! । तिलकं कारये-
 न्मूर्द्धि जपेदेतं मनुं ततः । तत्क्षणात् सिद्धिमाप्नोति सत्यं
 सत्यं न संशयः ॥ ३ ॥ इति ककलाससिद्धिः ॥
 अथ वल्लीसिद्धिः ॥ तत्रैव । वल्लिकायां साधयेद्विद्वान्दी-
 तीरे महानिधि । उग्रकेशीं प्रयत्नेन पूजयित्वा विशेषतः ।
 तारं हृदयकेशीश्च चतुर्थ्यन्तां द्विठावधि । जपेदेतत् सहस्रन्तु
 सिध्यत्येव न संशयः । अथवा सुक्तकेशस्तु चितायां परमेश्वरि ! ।
 वगलां पूजयेद् यद्वादुपचारैर्यथोचितैः । ॐ नमो वगले ! मायां
 स्नाहान्तीऽयं महामनुः । अष्टोत्तरसहस्रन्तु जपेदनन्यमानसः ।
 ततो देवि समानीय गोधिकां गृहसम्भवाम् । पूजयेत्तां प्रय-
 त्नेन पुनर्जापं समाचरेत् । ततः प्रभृति देवेशि ! वल्लिका-
 शब्दविद्भवेत् । अतीतानागतां वार्त्तां लीलया वक्ति सर्वदा ॥ १ ॥
 अथवा निशि मांसाद्यैः पूजयेत् कृष्णपिङ्गलाम् । जपेन्मायात्रयं
 लक्ष्मीं डेयुतं नामसंयुतम् । जपेद्युतमानन्तु ततः सिद्धी भवे-

पूजयेत् फेरकं सुधीः । चतुर्भुजां विशाखाणां विवस्त्रामुषत-
 स्तनीम् । तप्तकाञ्चनसङ्गाणां पद्मं शङ्खं गदामसिम् । विभ्रती
 सुक्तफेगीञ्च सर्वभीतिहरां पराम् । इति ध्यात्वा प्रयत्नेन गुण-
 पुष्पैर्मनोरमैः । सामिपैः सुरसैद्यैव नैवेद्यैश्च मनोरमैः । पूज-
 यित्वा वरारोहे । जपेत् प्रणयमम्युटाम् । काली माया तथा
 काली वञ्चिकान्तावधि प्रिये ॥ । प्रजपेद्वरारोत्री च लक्ष्मण-
 गचिः पुमान् । फेरः स जीवति ततो दिव्यमुत्पद्यते तदा ।
 वरं वरय भो वत्स ! यत्ते मनसि वर्त्तते । ततः स साधकश्चेष्टो
 देवदेवं मनोरमे ! । वशीभूत्वा सहस्राब्दान् त्वं मां पालय
 सर्वदा । एवं प्रार्थ्यं वरं देवि ! पूजयेत्तां प्रयत्नतः । रक्तगाकान्-
 पिष्टेन भोजनञ्च यथोचितम् । ततः स तिष्ठति सदा यावदायुर्न
 सशयः । तच्छयनञ्च लक्ष्मणञ्च हन्यात् स वीक्षण्येन तु । यद्-
 यत् सम्प्रार्थयेन्नन्त्री सर्वमानीय यच्छति । सहस्रं वा शतं
 वापि धनं दद्याद्दिने दिने । इच्छामो ज्यं महेशानि ! तथैव
 वरसुन्दरीम् । आनीय क्रोशलक्ष्म्यां जपे यच्छति पार्वति ॥ ।
 अनागतां तथा वार्त्तां ब्रूते पाण्ड्यापिकीमपि । अतीता शत-
 वर्षीयां ब्रूते नित्यं महेश्वरि ! । शिवानां सर्ववार्त्ताञ्च स्वयं
 बोधयति ध्रुवम् तन्नात्यहं प्रजपेत्तञ्च यत्नेन सामिपान्नकैः । स
 श्रुत्वा फेरकाणाञ्च शब्दं प्रणतिमाचरेत् ॥

अथ श्वशब्दसाधनम् तत्रैव । निम्बमूलं समासाद्य पूज-
 येद्भोजनेऽसताम् । धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्बलिभिः परमोत्तमैः । पूज-
 यित्वा निशाभागे जपेदष्टायुतं बुधः । स्फिं स्फिं कालि ! वञ्चि-
 कान्ता विद्येयं परमोत्तमा । ततः सिद्धो महेशानि ! सर्वं कुक्कुर-
 भापितम् । बुध्येद्देवि ! तदा सर्वं तदर्थञ्च यथातथम् ॥ इति श्व-
 शब्दज्ञानम् ।

भक्तसाधनं तत्रैव । नदीतीरं समासाद्य स्नातो निर्मलवस्त्र-

अथ मेघशब्दज्ञानम् तत्रैव । महागण्डारकं देवि ! तस्य
 चर्मणि चार्द्रके । उपविश्य जपेद्विद्यां कोङ्कालां कनकप्रभाम् ।
 रक्तवस्त्रपरीधानां नानामण्डनमण्डिताम् । हिभुजां सुन्दरीं
 देवीं ध्यात्वा प्रयतमानसः ॥ धरावीजद्वयं देवि ! कामवीजद्वयं
 तथा । स्वाहान्ता कथिता विद्या जपेदष्टायुतं बुधः । ततः
 सिध्यति देवेशि ! कोङ्कणा परमेश्वरि ! । शब्दं बुध्यति देवेशि !
 मेघाणां तत्रसादतः ॥

अथ कागलशब्दज्ञानम् । केवलं कागदुर्ध्वेन परमात्रन्तु
 पाचयेत् । तदेव भक्षयेद्देवि ! जपेदेनामनन्यधोः । जपेच्च को-
 ङ्कणां विद्यां समायुतमतन्द्रितः । तत्प्रसादान्मङ्गेशानि ! कागानां
 शब्दविद्भवेत् ॥

अथ वनविडालशब्दज्ञानम् । हविष्याशी निशाभागे जपे-
 देनां हि साधकः । षट्सहस्रप्रमाणेन षड्दिनं यावदेव हि ।
 ततश्च शशकानां वे शब्दं बुध्यति नान्यथा । अनेनैव विधानेन
 ऋतुमूललतां स्पृशन् । अयुतैकप्रमाणेन सन्ध्यायां प्रजपेन्ननुम् ।
 ततस्तस्याः प्रसादेन कपीनां शब्दविद्भवेत् । अनेनैव विधानेन ज-
 पेद् यदि दिनावधि । ततो वनविडालानां शब्दं बुध्यति नान्यथा ।

अथ ऋक्षशब्दज्ञानम् । तारं माया रमायुग्मं विशालां
 डेयुतां तथा । अस्त्रान्तेयं महाविद्या स्वाहान्तामपि सुव्रते ! ।
 विशालां घोरवदनां मुक्तकेशीं दिगम्बरीम् । यौवनोद्भिन्नवचोजां
 सरोजार्चीं हसन्मुखीम् । खड्गखट्वाङ्गपद्मासीन् विभ्रतीं परमे-
 श्वरीम् । एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं मुच्यते नात्र सशयः । निशाभागे
 हविष्याशी जपेन्मन्त्रं जितेन्द्रियः । पूजयित्वा प्रयत्नेन रक्तचन्दन-
 पुष्पकैः । दशांशं जुहुयाद्दुष्टौ निम्बकाष्ठैर्वरानने ! । ततः
 सिध्यति देवेशि ! ऋक्षाणां शब्दविद्भवेत् । विवादे सङ्घटे युद्धे
 जयो भवति नान्यथा । केवलं स्मृतिमात्रेण ऋक्ष

तत्पुरः । युद्धे वापि विवादे वा रिपुं हन्याच्छतायुतम् । विपुलञ्च
 बलं दद्यात् सत्यं सत्यं न संशयः । गजेन्द्रमदसम्भूतद्रवैण
 तिलकं यदि । तदाज्ञावशतो हन्यात् रिपुसैन्यं शतायुतम् । विपु-
 लञ्च बलं दद्यात् सत्यं सत्यं न संशयः । अनेनैव विधानेन
 श्मशाने यदि साधकः । जपेत्तत्रप्रमाणेन व्याघ्राणां शब्दविज्ञ-
 वेत् । श्वापदस्मृतिमात्रेण समयाचारतत्परः । अनेनैव विधा-
 नेन जपेदष्टायुतं बुधः । जुहुयात्तद्दशांशेन हस्तिसिद्धिर्भविष्यति ।
 अष्टभिः सहायुतमिति सहार्थे तृतीया समासोऽपि क्वचिद्-
 गमकत्वात्तेनाष्टाधिकमयुतमित्यायातम् । करिशब्दञ्च स ब्रूते
 सभायां परमेश्वरि ! । हस्तिनान्तु प्रसादेन स जयी सर्वविज्ञ-
 वेत् । करिकृतशब्दमभिप्रेत्य सभायां स ब्रूते इत्यर्थः । हस्ति-
 कर्णे तदा तेन वाच्यते यन्महेश्वरि ! । तदेव कुरुते हस्ती द्रुमा-
 दीनान्तु भञ्जनम् । अनेनैव विधानेन यदि पुष्पवतीगृहे ।
 निशाभागे जपेत्तत्र पूजयेद्बलिभिः शुभैः । पुष्पवतीगृहे रजः-
 स्वलायोनिमण्डले । जुहुयादयुतं पद्मैर्लौहितैः परमेश्वरि ! ।
 ॐ नमो देवदेवाय पञ्चास्थाय महात्मने । त्वत्प्रसादान्महादेव !
 मम सिद्धिर्भविष्यति । इति स्तुत्वा महेशानि । सृगेन्द्रशब्दविज्ञ-
 वेत् । सृगेन्द्रस्य प्रसादेन तस्यासाध्यं न विद्यते । युद्धे वापि
 विवादे वा स भवेद्विजयी नरः । सृगेन्द्रस्मृतिमात्रेण सिंहो
 गच्छति तत्पुरः । तदाज्ञावशतो नित्यं कार्यं साधयति ध्रुवम् ।
 इति ते कथितं सर्वं दुर्लभं भुवनत्रये । तस्य गेहे स्थिरा लक्ष्मीः
 पुत्रपौत्रावधि स्थिता । एतन्मन्त्रं महेशानि ! यदि पर्वतमस्तके ।
 हविष्याशी जपेद्देवि । सदा सर्वत्र सिद्धिदः ॥

अथ शूकरशब्दज्ञानम् ॥ पङ्कभूमिं समासाद्य तारं घुस्घुस्-
 हयम् । घृत् घृत् स्नाहान्तमन्त्रोऽयं जपेत् सप्तायुतं बुधः ।
 घोणिरापूरयेद् यत्नात्ततः सिध्यति नान्यथा ॥

अथ कङ्कालसिद्धिः ॥ नदीतीरं समासाद्य कृतस्नानो दिवा
 शुचिः । कौलिकीं पूजयेद् यत्रानानापुष्पैर्मनोरमैः । मद्यै-
 मांसैर्लोहितैश्च नृत्यगीतादिभिः स्वयम् । पीत्वा कुलरसं यत्रात्
 कुलं गत्वा प्रयत्नतः । काली मायाबालिके च कङ्काली वञ्चि-
 वल्लभा । एतन्मन्त्रं महेशानि ! जपेद्विंशसहस्रकम् । तदायाति
 महादेवि ! कङ्काली तत्र सोद्यमा । साधकाय वरं दत्त्वा वाह-
 नश्च वरानने ! । याति वा वाहनं तस्य वाह्यं वहति सर्वदा ।
 हन्ति शत्रुसहस्राणि पृथ्वीं भ्रमति तत्क्षणात् । बलञ्च विपुलं
 दद्यात् सत्यं सत्यं न संशयः । तारं माया रमाबीजं पशुनामा-
 ग्निवल्लभा । कालिकापूजनं यस्तु पशुनाम्ना जपेन्ननुम् । सहस्रं
 परमेशानि ! तस्य शब्द प्रबुध्यति ॥

अथ काकशब्दज्ञानम् ॥ द्वितीयपटले ॥ काकपुच्छं महे-
 शानि ! मूर्ध्नि सन्ध्यायै यत्नतः । कालीबीजं तथा काका काली-
 मन्त्रोऽयमुत्तमः । चितायां पट् सहस्राणि होमपूजाविवर्जितम् ।
 जपेन्निशीथे देवेशि ! ततः सिद्धो भवेन्नरः । ततः प्रभृति
 देवेशि ! सार्वज्ञं तस्य जायते । काकशब्दप्रबोधेन सर्वं वञ्चि
 यथातथम् । चिरजीवी भवेन्मर्त्यां नात्र कार्या विचारणा ॥१॥

अथ खञ्जनसिद्धिः ॥ तारं तिमिरनाशयै च मायाबीजं
 महेश्वरि ! । पूजयेत् परमेशानि ! यत्रात्तिमिरनाशिनीम् ।
 ततः खञ्जनसिद्धिः स्यान्नात्र कार्या विचारणा । खञ्जनानां
 ततस्तस्य दर्शनञ्च भवेत् सदा । मूर्ध्नि नीते च तत्पक्षे देवेऽपि
 स न दृश्यते । जानीयात् खञ्जनं शब्दं सर्वेषां प्रियतामि-
 यात् ।

अथ जलचरपक्षिसिद्धिः । एतन्मन्त्रं महेशानि ! श्मशाने
 यदि वा जपेत् । पट्सहस्रप्रमाणेन पूजयेदम्बुवासिनीम् । तदा
 वारिचराणाञ्च पक्षिणां शब्दविद्भवेत् ! एतन्मन्त्रं

कौलकाल वरारोहे ! वङ्गिकान्ता ततः परम् । विख्मूखै
महेशानि ! जपेद्युतमानतः । पूजयेत् कालिकां देवीं ततः
सिद्धिर्भवेद्भ्रुवम् । वकानां शब्दविद्भूत्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ ६ ॥

अथ चटकशब्दज्ञानम् ॥ चाटु चाटु महेशानि ! स्फे
पूर्वं परमेस्वरि ! । सप्तायुतं जपेद् यन्नात् कालिकामपि पूज-
येत् । ततो बुध्यति देवेशि ! चटकाशब्दमुत्तमम् ॥ ७ ॥

अथ शुकशब्दज्ञानम् ॥ मायावीजं शुकहन्द् बोधयद्वितयं
तथा । वङ्गिकान्तावधिर्मन्त्रो जपेद्युतमानतः । ततः शुकश्च
शब्दज्ञो नरो भवति नान्यथा । शुकस्यापि प्रसादेन महासम्प-
त्तिमान् भवेत् । एतन्मन्त्रं महेशानि ! निशीथे त्यक्तभोजनः ।
जपेदष्टसहस्रन्तु शारिकापददानतः । शारिकाशब्दविद्भूत्वा
सर्वज्ञो जायते नरः ॥ ८ ॥

अथ सारससिद्धिः ॥ धरावीजं समुद्धृत्य भै भै वीजं समु-
द्धरेत् । एतन्मन्त्रं महेशानि ! सप्तायुतमतन्द्रितः । जपेत्
कमलमध्ये तु हविष्याशी जितेन्द्रियः । ततः सिध्यति देवेशि !
नात्र कार्या विचारणा । सारसाणां रवं बुद्ध्वा सर्वज्ञो जायते
नरः ॥ ९ ॥

अथ कपोतसिद्धिः ॥ स्फेङ्कारं पूर्वमुद्धृत्य हुङ्कारद्वयमुद्धरेत् ॥
स्वाहान्ता कथिता विद्या जपेद्युतमानतः । शाल्मलीमूल-
मासाय पूजयेत् सिद्धिकालिकाम् । ततः सिध्यति देवेशि !
नात्र कार्या विचारणा । कपोतस्य रवं देवि ! स बुध्यति न
संशयः ॥ १० ॥

कीरवेरशब्दमुच्चार्य कूर्चवीजं समुद्धरेत् । सिद्धिकालीं
प्रपूष्याय जपेद्युतपञ्चकम् । ततः सिध्यति देवेशि ! नात्र
कार्या विचारणा । कपोतस्य रवं देवि ! स बुध्यति न संशयः
॥ ११ ॥

कपोतविष्टया मूर्ध्नि तिलकेऽपि कृते बुधः । भूतं भावि
वर्त्तमानं सर्वं वक्ति यथातथम् ॥ १२ ॥

अथ कुक्कुटशब्दज्ञानम् । कं कङ्कारं समुच्चार्य कूर्चवीजमथो-
द्धरेत् । जपेदष्टायुतं देवि ! कालिकाञ्च प्रपूजयेत् । मद्यैर्मा-
सैर्लतागिहे सिद्धो भवति नान्यथा । सिद्धे मन्त्रे तथा मन्त्री
भवेद्भूमिपुरन्दरः । शब्दं बुध्यति तेषां वै सर्वज्ञो भवति ध्रुवम् ।
यावत्तिष्ठति तद्विष्ठा तस्य मूर्ध्नि वरानने ! । कवित्वं कुरुते
तावत् वादिनं जयति ध्रुवम् ॥ १३ ॥

अथ शरालुसिद्धिः ॥ हं हङ्कारं समुच्चार्य स्फे स्फेङ्कारं समु-
च्चरेत् । हंस हंस ततो ब्रूयात् जपेत्स्रञ्चं वरानने । । गुञ्जकालीं
प्रपूज्याथ मद्यैर्मासैर्वरानने ! । ततः सिध्यति देवेशि । हंसशब्दो
हि सुव्रते । । तद्विष्ठातिलकं कृत्वा महासर्वज्ञतामियात् ॥ १४ ॥

अथ जेमङ्गरीसिद्धिः ॥ मायावीजं समुद्धृत्य धरावीजं समु-
द्धरेत् । जेमङ्गरीपटं पद्यात्तदन्ते वङ्गिवल्लभा । वटमूलं नदी-
तीरं गत्वा लक्षं जपेन्नरः । पूजयेत् कालिकां देवीं मद्यमांसे-
र्मनोरमैः । रक्तपद्मै रक्तमान्यैर्नानालङ्कारसरतैः ॥ ततः
सिध्यति देवेशि ! निशीथे स भवेत् प्रिये । । जेमङ्गरीणां
शब्दज्ञो जायते नात्र संशयः । परस्त्रीनिरतो देवि ! मनोवा-
च्छामवाप्नुयात् ॥ १५ ॥

अथ टिट्ठिमसिद्धिः । टिट्ठिभायान्तु स्वं वीजं वङ्गिकान्ता
ततः परम् । कालीं सम्पूजयेद्यद्वात् टिट्ठिम शब्दविद्भवेत् ॥ १६ ॥

अथ कोकसिद्धिः । कोकयुग्मं वङ्गिकान्ता जपेत् समायुतं
बुधः । कालिकां पूजयेद्यद्वात् कोकानां शब्दविद्भवेत् ॥ १७ ॥

अथ चकोरशब्दज्ञानम् । कालीवीजं चकोराय जपेदष्टायुतं
बुधः । वटमूलं समासाद्य कालिकां पूजयेत्ततः । चकोरशब्द-
विद्भूत्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १८ ॥

कपोतविष्टया मूर्ध्नि तिलकेऽपि कृते बुधः । भूतं भावि
 १ वर्त्तमानं सर्वं वक्ति यथातथम् ॥ १२ ॥

अथ कुकुटशब्दज्ञानम् । कं कङ्कारं समुच्चार्य कूर्चवीजमथो-
 षरेत् । जपेदष्टायुतं देवि ! कालिकाञ्च प्रपूजयेत् । मद्यैर्मा-
 सैर्लतागिहे सिद्धो भवति नान्यथा । सिद्धे मन्त्रे तथा मन्त्री
 भवेद्भूमिपुरन्दरः । शब्दं बुध्यति तेषां वै सर्वज्ञो भवति ध्रुवम् ।
 यावत्तिष्ठति तद्विष्ठा तस्य मूर्ध्नि वरानने ! । कवित्वं कुरुते
 तावत् वादिनं जयति ध्रुवम् ॥ १३ ॥

अथ शरालुसिद्धिः ॥ हं हङ्कारं समुच्चार्य स्फं स्फेङ्कारं समु-
 च्चरेत् । हंस हंस ततो ब्रूयात् जपेत्तत्र वरानने ! । गुञ्जकालीं
 प्रपूज्याथ मद्यैर्मासैर्वरानने ! । ततः सिध्यति देवेशि ! हंसशब्दो
 हि सुव्रते ! । तद्विष्ठातिलकं कृत्वा महासर्वज्ञतामियात् ॥ १४ ॥

अथ चेमङ्गरीसिद्धिः ॥ सायावीजं समुद्धृत्य धरावीजं समु-
 षरेत् । चेमङ्गरीपदं पद्यात्तदन्ते वङ्गिवल्लभा । वटमूलं नदी-
 तीरं गत्वा लक्षं जपेन्नरः । पूजयेत् कालिकां देवीं मद्यमांसै-
 र्मनोरमैः । रक्तपद्मै रक्तमाख्यैर्नानालङ्कारमरतैः ॥ ततः
 सिध्यति देवेशि ! निशीथे न भवेत् प्रिये ! । चेमङ्गरीणां
 शब्दज्ञो जायते नात्र संशयः । परस्त्रीनिरतो देवि ! मनोवा-
 ङ्छामवाप्नुयात् ॥ १५ ॥

अथ टिट्ठिभसिद्धिः । टिट्ठिभायास्तु स्वं वीजं वङ्गिकान्ता
 ततः परम् । कालीं सम्पूजयेद्यद्वात् टिट्ठिभ शब्दविद्भवेत् ॥ १६ ॥

अथ कोकसिद्धिः । कोकयुग्मं वङ्गिकान्ता जपेत् समायुतं
 बुधः । कालिकां पूजयेद्यद्वात् कोकानां शब्दविद्भवेत् ॥ १७ ॥

अथ चकोरशब्दज्ञानम् । कालीवीजं चकोराय जपेदष्टायुतं
 बुधः । वटमूलं समासाद्य कालिकां पूजयेत्ततः । चकोरशब्द-
 विद्भूत्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १८ ॥

तारं काली चकोराय जपेदष्टायुतं नरः । महाकाली ततो
देवि ! अस्त्रं वज्रिवधूं ततः । एतन्मन्त्रं महेशानि ! जपेन्न च
महेश्वरि । मद्यैर्मांसे रक्तपुष्पैर्महाकालीं प्रपूजयेत् । एवं
कृत्वा विधानेन तत्पुच्छं मूर्ध्नि धारयेत् । तत्पक्षिणः शब्दवैत्ता
जायते नात्र संशयः ॥ १८ ॥

अथ कीटशब्दज्ञानम् । अथ वक्ष्ये महेशानि ! कीटसाधः
नमुत्तमम् । वटमूले समामाद्य स्यातः शुक्रास्वरः शुचिः । व्याघ्र-
चर्मः समामाद्य मद्यैर्मांसेर्मनोहरैः । धूपदीपेथ नैवेद्यैर्वलिभिः
परमोत्तमैः । लताभिर्वेष्टितो भूत्वा कीटकञ्च समर्पयेत् ।
तद्भवञ्चोजयुगलां चकोरनेत्रां हसन्मुखीम् । पिवन्तीं रुधिर
धारां मुक्तकेशीं दिग्म्बराम् । विभ्रतीं खड्गमुण्डञ्च ततो विकट-
सन्निभाम् । एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । काली-
वीजं कीटकाली निवसेत्तत्र साऽसिता । एतन्मन्त्रं महेशानि !
जपेटेकाग्रमानसः । सहस्रं पद्मपत्राणां जुहुयात् संस्कृतेऽनले ।
कीटकाली समायाति ततो नात्रास्ति संशयः । साधकाय वरं
दत्त्वा प्रभाते याति कालिका । ततः प्रभृति देवेशि ! कीटशब्द-
साधकः । लीलया साधकः सर्वं बुद्ध्वा सर्वज्ञतामियात् । पिपी-
लिकादिकीटानां शब्दं बोद्धुं क्षमी भवेत् । स्वर्गं मर्त्यं
पाताले धरायां या कथा भवेत् । भूतं भव्यं वर्त्तमानं साधव
न्द्राय सर्वदा । कोटाः शंसन्ति देवेशि ! नात्र कार्या विच-
रणा । कीटकालीप्रसादेन गृहे लक्ष्मीः स्थिरा भवेत् । धनवा
पुत्रवान् भूत्वा स्वर्गमोक्षमवाप्नुवात् ॥ २० ॥

प्रकृतसाधनम् । मुण्डमालातन्त्रे चतुर्थपटले ॥ निश

पुत्रं धामनाः हरवल्लभे । जपेदयुतसंख्यञ्च स सि

। स योगीन्द्रः स भावन्नः स धीरः सर्वकर्मसु ॥ १

। प्रभातेऽख्यमन्त्रे च गत्वा परमकीविदः । पूजर्द

परया भक्त्या सामिपैर्लोहितैरपि । विल्वैर्विल्वदलैर्वापि विल्व-
 पुष्पैर्वरानने ।। जपेत्तत्र चतुर्दश्यामारभ्य नगनन्दिनि ।।
 पञ्चमेन यजेद्देवीं विल्वमूले दिवानिशम् । तदा वाक्सिद्धि-
 माप्नोति स्फुटं वाचस्यतिर्भवेत् ॥ २ ॥ तथा । वामभागे स्त्रियं
 स्थाप्य धूपामीदसुगन्धिभिः । ताम्बूलचर्वणाद्यैश्च पूजयेद्भव-
 गेहिनीम् । भवानीं तारिणीं विद्यां ब्रह्मविद्यां मनोहराम् ।
 शुद्धा सिद्धिमवाप्नोति तत्क्षणादेव शङ्करि ।। विश्वमातर्जया-
 धारि ! विश्वेश्वरि ! नमोऽस्तु ते । करालवदने ! घोरे ! चन्द्रशे-
 खरवक्त्रभे !। मा तारय महाभागे ! देहि सिद्धिमनुत्तमाम् ।
 कामकल्पलतारूपे ! कामेश्वरि ! कलामते !। कामरूपे ! च
 विजये ! निस्तारे ! शववाहिनि ! ॥३॥ गृहीत्वा श्रवचारुखण्डं धृत्वा
 भालं मुखं शिरः । नासां कर्णौ च हृत्पद्मं नाभिं लिङ्गं गुदं
 तथा । बाहुष्वष्टञ्च जठरं धृत्वा धृत्वा मुहुर्मुहुः । आदौ माया
 पुनर्मायां पुनर्मायां नियोजयेत् । बधुवीजं तथा लज्जां सर्वाङ्गे
 निक्षिपेन्ननुम् । अष्टोत्तरशतं जप्त्वा कृत्वा च श्रवबन्धनम् । पुनः
 स्वमन्त्रवीजेन नीलद्रव्येण चक्षुषा । सत्त्वेन रजसा देवि ! तमसा
 नगनन्दिनि ।। हरवीजेन सम्भार्यं स सिद्धेश्वरतामियात् ।
 वायुस्तम्भं जलस्तम्भं वज्रिस्तम्भं नगात्मजे !। तत्क्षणादेव
 देवेशि ! जायते नात्र संशयः ॥ ४ ॥ शून्यागारे महेशानि ! भवे-
 दनददिभ्रुवः । शङ्कमाला गृहीतव्या स्फाटिकी वाद्य राजती ।
 चामीकरमयी माला प्रवालघटिता तथा । मूर्ध्नि देशे कुक्कु-
 काश्च जप्त्वा शतमनुत्तमाम् । तदा मन्त्रं जपेन्नन्वी महेशो नात्र
 संशयः । स शक्तः शिवभक्तश्च भैरवश्च सदाशिवः ॥ ५ ॥ तथा ।
 अश्वत्थे विल्वमूले वा स्वजायामन्दिरेऽथ वा । देवीं वा कामिनीं
 वापि ध्यायेत् परमदेवताम् । आद्यां ज्योतिर्मयीं विद्यामभयां
 परदां शिवाम् । प्रणमेत् स्तुतिभिश्चण्ड्रीं सर्वदोषनिहन्तनीम् ।

श्मशानस्थः शवस्थोऽपि प्रपठेत् कथञ्चोत्तमम् । तथा श्मशा-
 देवेशि ! शवे वा वरवर्णिनि ! । सिद्धिर्भविष्यति तदा प्रतिपक्षा
 न भैरवाः । उन्मत्तः क्रोधनश्चैव भैरवो वटुकात्मकः । संहारो
 भोषणश्चैव तथा च कालभैरवः । महाकालभैरवश्च भैरवा बहु-
 संख्यकाः । दृष्ट्वा श्मशानं देवेशि ! शवसाधनमेव च । नृत्यन्ति
 भैरवाः सर्वे गर्जन्ति रक्तलोचनाः । अथ मत्सृष्टगो वापि अथैव
 वातुलोऽपि वा । शवश्मशानयोर्मध्ये न जानामि कथञ्चन ।
 माभैपोर्भैरवाः सर्वे वदिष्यन्ति च रचनात् । सिंहव्याघ्रवराहा-
 द्याकारा गर्जन्ति सर्वतः । माभैपीथैव माभैपोर्माभैपीथैव साध-
 कम् । यो वदिष्यति पुरतः स गुरुस्तत्त्वकोविदः ॥ ६ ॥ पञ्चम-
 पटले ॥ कृष्णाष्टम्यां नवम्यां वा प्रजपेद्युतं निशि । तदा सिद्धि-
 मवाप्नोति मन्त्रध्यानपुरःसरम् ॥ ७ ॥ तथा । महापीठाग्रमं
 याति महापीठस्य दर्शनम् । महापीठे यजेद्देवीं भक्त्या परमया
 युतः । पूजयेद्रक्तपुष्पैश्च रक्तगन्धानुलेपनैः । महिषैश्च यजेद्देवीं
 मेघजैः चतुर्भिरपि । छागलैर्लोहितैर्देवीं गावजैर्ब्राह्मणैरपि ।
 तदा सिद्धेश्वरो भूत्वा गाणपत्यं लभेत्तु सः ॥ तथा । स्तुतिपा-
 ठाद्दृष्टजानात् पूजनाच्छिवसुन्दरि ! । सुप्रसन्ना महाविद्या
 जपात् सिद्धिर्भविष्यति ॥ ८ ॥ षष्ठपटले ॥ कुलवारे महेशानि !
 सहस्रमयुतं जपेत् । शनैश्चरे चतुर्दश्याममायां कुजवासरे । स्थित्वा
 कुशासने ज्ञानी मन्त्रसिद्धिपरायणः । अयुतं भक्तिभावेन सहस्रं
 च वरानने ! । अन्तर्यामं ततः कृत्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ ९ ॥
 अश्वत्थवटमूले वा विल्वमूलेऽथ वा प्रिये ! । पूजयेत् परया
 बुद्ध्या मन्त्रसिद्धिं जनो लभेत् ॥ १० ॥ तथा । सुपुत्रान्तः स्थिता
 देवी पद्मकिञ्चल्कवासिनीम् । ध्यायेन्नाडीविशुद्धेन मन्त्रसिद्धि-
 रनुत्तमा ॥ तथा । श्मशानेऽश्वत्थमूले वा शवे वा शून्यमन्दिरि ।
 प्रजपेत् कालिकां तारा महाविद्या प्रसीदति । जपेन तपसा

ःस्रोत्रैरन्तर्यागैर्मनोहरैः । पूजनैः कवचैर्देवि ! महाधिया प्रसी-
 दति ॥ ११ ॥ वामे सुरायां देवेशि ! नानालङ्कारभूपिताम् ।
 कुलचक्रे च देवेशि ! प्रजपेत्तु समः शिवः । निशि चक्रे करा-
 न्तास्ये मुक्तकेशो दिगम्बरः । सहस्रं वायुतं वापि जपेन्नादन-
 मन्दिरे । श्वेतं वा लोहितं वापि कुसुमं पञ्चमान्वितम् । एवं-
 विधविधानेन महाकाल्यै निवेदत् । दिवापूजा विधातव्या निशा-
 पूजा महेश्वरि ! । सन्ध्यापूजा विधातव्या तदा सिद्धिमवाप्नु-
 यात् ॥ तथा । शवे विल्वं करे दत्ते मालां संगृह्य साधकः ।
 प्रजपेत् पार्वतीमन्त्रं सर्वकार्यार्थसिद्धये । प्रणम्य भक्त्या देवेशि !
 जपेच्चिन्तामणिं मनुम् । चिन्तामणिप्रसादेन किं न सिध्यति
 भूतले । चिन्तामणिं कल्पलतां गृहीत्वा परमां शिवाम् । जया
 महामनुं चण्डि ! देवदेवेश्वरो भवेत् । योगिनोतन्त्रे पूवेखण्डे
 पञ्चममटले ॥ देव्युवाच ॥ भगवन् ! सर्वधर्मोन्न ! लोकानुग्रहका-
 रक ! । साधनं सर्वमन्त्रस्य सर्वाशापरिपूरकम् । साधनं सिद्ध-
 मन्त्रस्य वद मे कुरुणामय ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रव-
 क्ष्यामि साधन परमाद्भुतम् । साहयामगतायान्तु निशायां साध-
 कीत्तमः । भूत्वा दिगम्बरः सम्यगाचम्य विधिवत्तथा । अभ्युक्ष्य
 मूलमन्त्रेण शय्यायां तत्र संविशेत् । गुरुं परमगुरुञ्च परापर-
 गुरुं तथा । परमेष्ठिगुरुञ्चैव वामेऽभ्यर्च्यं गणेश्वरम् । दक्षिणे
 च ध्रुवाख्यन्तु श्मशानवासिन्यै नमः । ततो माया आसनाय
 नम इत्युच्चरेच्छिवे ! । शय्या शय्यातले देवि ! प्रणवान्ते ध्रुवञ्च
 फट् । लिखित्वाचम्य यत्रेन स्वतन्त्रोक्तविधानतः । प्रणवं मणि-
 धरी चैव वज्रिणी च महापदम् । प्रतिसरे रत्न रत्न मां हुं फट्
 स्वाहया युतः । अनेन मनुना देवे ! शिखां बद्धा विधानतः ।
 अङ्गन्यासकरन्यासौ मातृकान्यासमेव च । भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा
 ततश्च परमां शिवाम् । ध्यात्वा भक्त्या समभ्यर्च्यं मानसैः साध-

क्रीत्तमः । शय्यातले महेयानि । मन्त्रोऽपि च वरानने । । प्रणः
 वञ्च ततो देवि ! वटुकैभ्यो नमस्तथा । इति मन्त्रेण मनसा वटुकं
 पाद्यादिभिर्घजेत् । ततस्तु वङ्गिणीजेन समन्ताञ्जलधारया ।
 वङ्गिप्राचीरमाचिन्त्य सङ्कल्प्य च समादरात् । जपं कृत्वा सम-
 प्याय विधिना परमेश्वरि ! । पुनः सङ्कल्प्य देवेशि ! कुर्यात्
 न क्रमतः शिवे ! । होमञ्च तर्पणञ्चैव अभिषेकं ततः परम् ।
 विप्रस्य भोजनञ्चैव अभावे द्विगुणं जपेत् । क्राश्वनं दक्षिणां
 दत्त्वाऽच्छिद्रावधारणं चरेत् । सम्प्राप्य वटुकं देवि । चमस्वेति
 विसर्जयेत् । एवमुक्तं महेयानि ! शय्यासाधनमुत्तमम् । मन्त्र-
 सिद्धिकरं शीघ्रमध्यात्सायुज्यदायकम् ॥ विशेषशय्यासाधनन्तु
 निर्गुणकाण्डे वक्ष्यते ॥ तत्रैव ॥ इतः शृणु त्रिवाटस्य चतुर्वाटस्य
 साधनम् । गत्वा तु त्रिपथं वापि चतुष्पथं वरानने ! । प्राग्ध-
 ह्वेयीं समभ्यर्च्य मणिवरीति मन्त्रतः । बद्ध्वा शन्यन्तु वस्त्रान्ते
 निर्भयं साधकोत्तमः । श्रमशानवासिनो ये ये देवा देव्यश्च भैरवाः ।
 कृपा कुर्वन्तु ते सर्वे सिद्धिदाय भवन्तु मे । प्रणमेत् प्रणवाद्येन
 मनुनानेन भक्तितः । ततः पूर्वमुखो वापि उत्तराशामुखोऽपि
 वा । उपविश्य समाचम्य स्वस्ति वाच्य महेश्वरि ! । स्थानं
 सम्राज्यं तत्रैव प्रेतवोजं लिखेत् सुधोः । वोजोपरि महादेवि ।
 विहितासनमास्तुरेत् । तत्रोपविश्य देवेशि ! हृदीष्टदेवतां स्म-
 र्तेत् । यथेष्ट मनसाराध्यं अष्टाशासु बलिं हरेत् । कात्यादिभ्यो
 विशेषेण पूजयित्वा महेश्वरि ! । काली कपालिनी कुला कुरु-
 कुला विज्ञोधिनी । विप्रचित्ता तथा नीला बलाका च घना-
 द्विप । प्रणवाद्या डेयुतान्ता पूज्या बल्या विना स्मृता । सङ्-
 कल्प्याष्टोत्तरयुतं जम्बाऽच्छिद्रावधारणम् । कृत्वा स्थानं परिष्कृत्य
 देवी स्मरन् गृहं व्रजेत् । अतः परमहं वक्ष्ये विल्वमूलस्य साध-
 नम् । विल्वमूलं महेशानि ! समन्तात् षोडशं करम् । अतस्तः

त्साधनं देवि । सर्वेषां प्रियकारकम् । तत्र गत्वा विष्वमूलं
 प्राग्बद्गुरुचतुष्टयम् । अभ्यर्च्य यत्नतो देवि । चैत्रपालं प्रपूज्य च ।
 चैत्रपाल ! महाभाग ! शंशानाधिप ! सुव्रत ! । सिद्धिं देहि
 जगत्कर्ता देहि स्थानं नमोऽस्तु ते । अनेन प्रणवाद्येन मनुना
 प्रणमेष्व तम् । ततः स्थानन्तु सम्पूज्य लिखेत्तत्र वरानने ! ।
 वाग्भवं प्रेतवीजञ्च पुनर्वाग्भवमेव च । तदन्ते मूलमग्नश्च लिखेत्
 साधकसत्तमः । पूजयित्वा च कात्यादिं पूर्ववत् परमेश्वरि ! ।
 सङ्कल्पशष्टोत्तरशतं जप्त्वाऽच्छिद्रावधारयेत् । परिष्कृत्य ततः स्थानं
 गुरुं स्मरन् गृहं व्रजेत् । इत्येवं कथितं तुभ्यं सारात्सारं परा-
 त्परम् । गोपनीयं सदा भद्रे ! विशेषात् पशुसङ्कुले ॥

अथ कार्तवीर्यार्जुनप्रयोगः ॥ मन्त्रमहोदधी ॥ यथा क्रौं
 व्रीं क्लौं ङ्रं झ्रीं क्रौं स्त्रीं हुं फट् कार्तवीर्यार्जुनाय नमः ॥
 वज्रितारयुतो वायो लक्ष्मीरग्नीन्दुशक्तियुक् । वेधाधरेन्दुशा-
 न्द्याख्यो निद्राधीशाग्निरिन्दुयुक् । मायाद्गुणं बधूर्धर्मास्त्रे ततः
 कार्तवीरो पदम् । रफवाटवानलो वज्रिजौ दक्षकर्णसंस्थितौ ।
 भिषः सदीर्घः पवनो मनुवक्रो हृदन्तकः । जनविंशतिवर्णोऽयं
 तारादिमखवर्षकः ॥ इति प्रमाणम् ॥ ओं कार्तवीर्यार्जुनाय
 नमः ॥

अथास्य न्यासः ॥ यथा । ओं नमो भगवते भो भोः कार्त-
 वीर्यार्जुन ओं ओं ओं मम हृदये दुष्टं दारय दुरितं हनहन
 पापं मथमथ आरोग्यं कुरुकुरु हां हां हुं द्विपः ॥१॥ ओं क्रौं व्रीं
 हुं आं झ्रीं क्रौं स्त्रीं हुं फट् कार्तवीर्यार्जुनाय नमः । अयं
 विंशत्यर्णः ॥ द्वितीयन्यासः ॥ ओं नमो भगवते भो भोः कार्त-
 वीर्यार्जुन ओं क्रौं ओं मम उदरे दुष्टं दारय दुरितं हनहन
 पापं मथमथ आरोग्यं कुरुकुरु हां हां ङ्रं ङ्रं फट् फट् द्विपः ॥
 २॥ ओं नमो भगवते कार्तवीर्यार्जुन ओं व्रीं ओं मम नामौ -

दारय दुरितं हनहन पापं मथमथ आरोग्य कुडकुड वां वां
 हु हु फट् फट् द्विप ॥ ३ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं लीं मम
 जठरे दुष्टं दारयेत्वादि ॥ ४ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं हुं मम गुह्य-
 मण्डले दुष्टमित्वादि ॥ ५ ॥ ओं इत्यादि १५ आं आं ओं मम
 करयुग्जानुपादेय दुष्टमित्वादि ॥ ६ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं लीं
 ओं मम मूर्ध्नि दुष्टमित्वादि ॥ ७ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं लीं
 ओं मम भ्रूयुगले दुष्टमित्वादि ॥ ८ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं
 यों ओं मम कर्णाचिनासिकाजिह्वायन्त्रेयु दुष्टमित्वादि ॥ ९ ॥
 ओं इत्यादि १५ ओं हुं ओं मम कण्ठवाङ्मयुगेषु दुष्टमित्वादि ॥
 १० ॥ आं इत्यादि १५ आं का ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्वादि ।
 ओं इत्यादि १५ ओं फट् ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्वादि ॥ ११ ॥
 ओं इत्यादि १५ ओं आं ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्ट दारयेत्वादि
 ॥ १२ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं वी ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्वा
 दि ॥ १३ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं र्यां ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्ट
 मित्वादि ॥ १४ ॥ ओं इत्यादि १५ लूं ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्ट-
 मित्वादि ॥ १५ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं ना ओं मम सर्वाङ्गेषु
 दुष्टमित्वादि ॥ १६ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं य आं मम सर्वाङ्गेषु
 दुष्टमित्वादि ॥ १७ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं न ओं मम सर्वाङ्गेषु
 दुष्टमित्वादि ॥ १८ ॥ ओं इत्यादि १५ आं म ओं मम सर्वाङ्गेषु
 दुष्टमित्वादि ॥ १९ ॥

अथ गायत्री ॥ ओं कार्तवीर्याय विद्महे महावीर्याय
 धीमहि तन्नोऽर्जुन प्रचोदयात् । गायत्रेयया समाख्याता प्रयो
 गादौ जपेत्तु ताम् ॥ इति मन्त्रमहोदधुक्तप्रयोग ॥

अथास्य कवचम् ॥ ओदेव्युवाच ॥ देवाधिदेव । सर्वज्ञ
 सर्वलोकहिते रत । । केन रक्षा भवेन्नृणा भीताना विविधापदि
 राजशौरादिपीडासु :

ग्रहरोगभयेऽपि च । ज्वरापस्मारपीडासु सिंहव्याघ्रनिपातने ।
 राक्षसासुरवेतालपिशाचप्रेतपातने । महाभये महानाशे महा-
 कारागारगतेऽर्णवे । महामृत्युभये घोरे महाकलहपातने ।
 केनोपायेन शान्तिः स्यात् साधकानां महेश्वर ! । अनष्टद्रव्यता
 चैव नष्टस्य पुनरागमः । सर्वाकर्षणसंचोभः सर्वसंहननं तथा ।
 भवत्वभीष्टं जन्तूनां केवलं वद मे शिव ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु
 गुह्यतमं देवि ! गोपनीयं प्रयत्नतः । अवाच्यमपि वक्ष्यामि तव
 लोकहिताय वै । कवचं कार्त्तवीर्यस्य साङ्गावरण्यं क्रमात् ।
 स्वसूक्तिशक्तिमन्त्रोद्यं सजपध्यातपूर्वकम् । सहस्रादित्यसङ्घाशे
 नानारत्नसमुज्ज्वले । भास्वदध्वजपताकाब्धौ तुरगायुधभूषणे ।
 महासंवर्तं काश्चोजभोमरावविराविणि । समुद्रतमहाच्छत्र-
 वितानितवियत्यये । निर्माणकिङ्किणीजालचलच्चामरशोभिते ।
 महारथवरे दीप्ते नानायुधविराजिते । सुस्थितं विपुलोदार-
 सहस्रभुजमण्डितम् । वामोरुकुण्डकोदण्डान् दधानमपरैः
 शरान् । विरीटहारमुकुटकेयूरबलयाङ्गदैः । सुद्रिकोदर-
 गन्धाब्धौ मञ्जिनीनूपुरकादिभिः । भूषितं विविधाकल्पैर्भास्वरैः
 सुमहाधनेः । आवडकवचं वीरं सुप्रसन्नाननाम्बुजम् । धनुर्व्या-
 सिंहनादेन कम्पयन्तं जगन्नयम् । सर्वशत्रुक्षयकरं सर्वव्याधि-
 विनाशनम् । सर्वसम्पत्प्रदातारं विजयथीनिपेवितम् । सर्व-
 सौभाग्यदं भद्रं भक्तानां भयनाशनम् । दिव्यमालानुलेपाब्धं
 स्रज्जलक्ष्णसंयुतम् । रथनागाश्वपादातिवृन्दमध्यगमीश्वरम् ।
 वरदं चक्रवर्तीनां महीलोकैकपालकम् । समानोदितसाहस्रं
 दिवाकरसमल्लिपम् । महायोगबलैश्वर्यं कीर्त्याक्रान्तजगन्न-
 यम् । श्रीमच्चक्रहरैरंशादवतीर्णं महाबलम् । सम्यगात्मविभेदेन
 ध्यात्वा रक्षासुदीरयेत् । दत्तात्रेय ऋषिः प्रीक्तोऽनुष्टुप्छन्दः
 प्रकीर्तितम् । कार्त्तवीर्यार्जुनो विष्णुयुक्त्वर्त्ति च देवता ।

विनियोगश्च रक्षायै सर्वतः परिकीर्तितः । सर्वदुष्टविनाशाय
 सर्वार्थस्य च सिद्धये । अस्याङ्गमूर्त्तयः पञ्च पान्तु मां स्फटिको-
 ज्ज्वलाः । अनीशासुरवायव्यकोणेषु हृदयादिकाः । सर्वतस्तू-
 ज्ज्वलरूपवीरचर्मासिपाणयः । अव्याहतबलैश्वर्यशक्तिसामर्थ्य-
 विग्रहः । चेमङ्गरीशक्तियुतधौराणां मदभञ्जनः । प्राचीदिशं
 रक्षतु मे वाणवाणाशयायुधः । श्रीकराशक्तिसहितो मारीमद-
 विभञ्जनः । शरचापधरः श्रीमान् दिशं मे पातु दक्षिणाम् । महा-
 वश्यकरोयुक्तः शरूणां मदभञ्जनः । कोदण्डेषु धरः सौर्यां दिशं
 मे परिरक्षतु । प्रजाकरीयुतद्यापवाणदुष्टप्रणाशनः । परिरक्षतु
 मे सम्यक् विदिशं चन्द्रभानवोम् । विद्याकरीसमायुक्तः सुम-
 हान् दुष्टनाशनः । पातु मे नैऋतीं चाप वाणवान् दिशमीश्व-
 रः । धनकर्था समायुक्तो महादुरितनाशनः । इष्वासनेषुष्टक्
 पातु विदिश मम वायवोम् । आयुष्कर्था समायुक्तः श्रीमान्
 भयविनाशनः । चापेषुधारो शैवीं मे विदिशं परिरक्षतु ।
 विजयश्रीयुतः साक्षात् सहस्रारधरो विभुः । दिशमूर्द्धामवतु
 मे महाभयविनाशनः । शङ्खभृत् सुमहाशक्तिसंयुतोऽप्यधरा
 दिशम् । परिरक्षतु मे दुःखध्वान्तसम्भेदभास्करः । महायोग-
 समायुक्तः सर्वदिक्चक्रमण्डलम् । महायोगीश्वरः पातु सर्वतो
 मम पद्मभृत् । एता दिङ्मूर्त्तयो रक्ता रक्तमाल्यांशुकैर्हृताः । प्रधा-
 नदेरतारूपाः पृथक् रथवरे स्थिताः । शक्तयः पद्महस्ताश्च नीले-
 न्दीवरसन्निभाः । सुशुक्लमान्यवसनाः सुलिततिलकोज्ज्वलाः ।
 तस्यार्ग्वदेवताः स्वस्ववाहनायुधभूषणाः । स्वस्वदिक्षु स्थिताः
 पान्तु मामिन्द्राद्या महाबलाः । एतास्तस्य समाख्याताः सर्वापर-
 षदेवताः । सर्वतो मां सदा पान्तु सर्वशक्तिसमन्विताः । हृदये
 चोदरे नाभौ जठरे गुह्यमण्डले । ऊरुयुग्जानुपादेषु मूर्ध्नि
 भ्रूयुगलेषु च । कर्णाक्षिनासिकाजिह्वाकण्ठवाहुयुगेषु च । दश-

बीजात्मका मन्त्राः सम्यक् सम्पत्तिदायकाः । तेजोरूपाः स्थिताः
 पान्तु वाञ्छासुरद्रुमाः सदा । दश चान्ये महावर्णा मन्त्ररूपा
 महोज्ज्वलाः । व्यापकत्वेन पान्त्वध्मानापादतलमस्तकम् । कार्त्त-
 वीर्यः शिरः पातु ललाटं हेहयेश्वरः । सुसुखो मे मुखं पातु
 कर्णौ व्याप्तजगत्त्रयः । सुकमारो हनू पातु भ्रूयुगं मे धनुर्धरः ।
 नयने पुण्डरीकाचो नासिकां मे गुणाकरः । अधरोष्ठौ सदा पातु
 ब्रह्मगेयो द्विजान् कविः । सर्वशास्त्रकलाधारो जिह्वां चिवुक-
 मन्थयः । दत्तात्रेयप्रियः कण्ठं स्कन्धो राजकुलेश्वरः । भुजौ
 दशास्यदर्पघ्नो हृदयं मे महाबलः । करो सर्वार्थदः पातु करा-
 ग्राणि जगत्प्रियः । कुचिं रक्षतु मे विद्वान् वचः परपुरञ्जयः ।
 रेवासुलीलासन्तृप्तो जठर परिरक्षतु । वीरशूरस्तु मे नाभिं
 पार्श्वौ मे सर्वदुष्टहा । सहस्रभुजभृत् पृष्ठं सप्तद्वीपाधिपः कटिम् ।
 ऊरूमाहिषतीनायो जानुनी वल्लभो विभुः । जङ्घे वीराधिपः
 पातु पातु पादौ मनोजवः । पातु सर्वायुधधरः सर्वाङ्गं सर्व-
 मन्मसु । सर्वदुष्टान्तकः पातु धात्वष्टककलेवरम् । प्राणादिदश-
 जीवेशान् सर्वशिष्टेष्टदोऽवतु । वशीकृतेन्द्रियग्रामः पातु सर्व-
 न्द्रियाणि मे । अनुक्तमपि यत् स्थानं शरीरेऽन्तर्वह्निष्व यत् ।
 तत्सर्वं पातु मे सर्वलोकनाथेश्वरेश्वरः । वच्चात् सारतरक्षेष्टं शरीरं
 कवचावृतम् । बाधाशतविनिर्मुक्तमस्ति मे भयवर्जितम् । वङ्गेदं
 कवच दिव्य न भेद्य हेहयेशितुः । विचरामि दिवारात्रौ निर्भये-
 णान्तरात्मना । राजमार्गं महादुर्गं मार्गं चोरादिसङ्कुले ।
 विपमे विधिने घोरे दावाग्नी गिरिकन्दरे । सग्रामे शस्त्रसङ्घाते
 सिंहव्याघ्रनिपेविते । गङ्गरे सर्पसङ्कीर्णं सन्ध्याकाले नृपालवे ।
 विवादे विपुलावर्त्तं समुद्रे च नदीतटे । परिपन्थिजनाकीर्णं
 देशे दस्युगणैर्हते । सर्वस्वहरणे प्राप्ते प्राप्ते प्राणस्य सङ्घटे ।
 नानारोगजरावेशे विपादप्राप्तभूतले । मारीदु स्वप्नपीडासुः

क्लिष्टे विश्वासघातकैः । शरीरे च महादुःखैर्मानसे च महा-
 ज्वरे । आधिभ्याधिभये विघ्ने ज्वालोपद्रवकेऽपि च । न भवेत्तु
 भयं किञ्चित् कवचेनाहतस्य मे । आगन्तुकामानखिलान् सुर-
 दस्युविलुम्पकान् । विनाशयेत्तद्दोर्दण्डसहस्रेण महारथः ।
 स्वकरोद्दृतनिर्भ्रान् सहस्रशरखण्डितान् । राजचूडामणिः
 चिप्रं करोत्वस्मद्विरोधकान् । खड्गसाहस्रदलितान् सहस्रमूप-
 लार्दितान् । चीरादिदुष्टसत्त्वौघान् सहस्रारसहस्रभृत् । कृत-
 वीर्यसुतो राजा सहस्रभुजमण्डितः । श्वेतारो हरेः साक्षात्
 पालयेत् सकलं मम । कार्तवीर्यार्जुनो नाम राजा बाहुसहस्र-
 वान् । तस्य स्मरणमात्रेण कृतं नष्टञ्च लभ्यते । यो भवेत्लोक-
 रक्षार्थमंशाक्षकं हरेर्भुवि । तं नमामि महावीर्यमर्जुनं कृत-
 वीर्यकम् । सहस्रबाहुं शशरं सचापं रक्ताम्बरम् रक्तकिरीट-
 कुण्डलम् । चीरादिदुष्टभयनाशनमिष्टदं तं वन्दे महाबलविजृ-
 म्भितकार्तवीर्यम् । कार्तवीर्य ! महावीर्य ! सर्वदुष्टविनाशन ! ।
 सर्वत्र सर्वदा तिष्ठ दुष्टान्नाशय पाहि माम् । दत्ते पञ्चशतं वाणा-
 वामे पञ्चशतं धनुः । यो विभर्त्ति स पात्वस्मान् विपव्यालशता-
 कुलान् । उत्तिष्ठ दुष्टदमन ! सप्तद्वीपैकपालक ! । त्वमेव शरणं
 प्राप्तं सर्वतो रक्ष रक्ष माम् । उत्तिष्ठ किं त्वं स्वपिपि किं तिष्ठसि
 चिराय हि । पाहि नः सर्वदा सर्वभयेभ्यः स्वसुतानिव । ये चीरा-
 वसुहर्तारो विद्धिपो ये च हिंसकाः । अन्तरायकरा दुष्टाः पा-
 पका ये दुराशयाः । दुर्हृदो दुष्टभूपाला दुष्टा मान्याश्च पापकाः ।
 ये च कार्यविलोत्तारो ये खलाः परिपन्थिनः । सर्वस्वहारिणो
 ये च ये च मायाविनोऽपरे । महाक्लेशकरा खेच्छा दस्यवो
 वृषलाश्च ये । ये महाशरदातारो वञ्चकाः शस्त्रपाणयः । ये पापा-
 दुष्टकर्माणो दुःखदा दुष्टबुद्धयः । व्याजकाः कुपयासक्ता ये च
 नानाभयप्रदाः । क्षिद्रान्वेपरता नित्यं येऽस्मान् बाधितमदन्ताः ।

ते सर्वे कांक्षवोर्यस्य महाग्रहवराहताः । सहसा विलयं यान्तु
दूरादेव विमोहिताः । ये दानवा महादैत्या ये यक्षा ये च रा-
क्षसाः । पिशाचा ये महासत्त्वा ये भूता ब्रह्मराक्षसाः । अप्सार-
ग्रहा ये च ये ग्रहाः पिशताशनाः । महालोहितभीक्तारी वेताला
ये च गुह्यकाः । मनोबुद्धीन्द्रियजवाः स्फोटकाश्च महाज्वराः ।
महाशना बलिभुजो महाकुण्ठभोजनाः । गन्धर्वाप्सरसः सिद्धा ये
च देवादियोनयः । डाकिन्यो घोनसाः प्रेताः क्षेत्रपाला विना-
यकाः । महाव्याघ्रमहामेषमहातुरगरूपकाः । महापूजा मह-
सिंहा महामहिषसन्निभाः । ऋतवाराहशुककक्षा वोलुक्-
मूर्त्तयः । महोद्गखरमा र्गरसर्पाणां विषमस्तकाः । नानारूपा
महासत्त्वा नानाक्लेशसहस्रदाः । नानारोगकराः क्षुद्रा महावीर्या
महाबलाः । वातिकाः पित्तिका घोराः श्लेष्मिकाः सान्निपातिकाः ।
माहेश्वरा वैष्णवाश्च वैरिवंश्या महाग्रहाः । स्कान्दा वैनायकाः
क्रूरा ये च प्रमथसम्भवाः । महाशत्रुयहा रौद्रा महामारीमध-
रिकाः । ऐकाहिका द्वाहिका त्रयाहिकाश्च महाज्वराः ।
चातिर्यकाः पाचिकाश्च मासाः पाश्चासिकाश्च ये । सांवत्सरा
दुर्निवार्या ज्वराः परमदारुणाः । स्वाप्रिकाश्च महोत्पाता ये च
दुःस्वप्निका ग्रहाः । कुष्माण्डा जृम्भका भौमा घोनासा निधिव-
क्षकाः । भ्रामकाः प्राणहर्तारी ये च बालग्रहादयः । दिवाचरा
रात्रिचरा ये च सन्ध्यासु दारुणाः । प्रमत्ता अप्रमत्ता वा येऽस्मान्
बाधितुमुद्यताः । ते सर्वे हैहयेशस्य धनुर्मुक्तशरादिताः । सह-
स्रधा प्रणश्यन्तु भग्नसत्त्वबलोद्यमाः । धे सर्पा ये महानागा
महागिरिगुहाशयाः । कालव्याला महादंष्ट्रा महाजगरसंज्ञकाः ।
अनन्तकुलिजाद्याश्च दंष्ट्राविषमहाभयाः । अनेन शतशीर्षाश्च
खण्डपुच्छाश्च दारुणाः । महाविषजलीकाश्च वृश्चिका रक्तपु-
च्छकाः । आगौविषाः कालकूटा महाहालाहलाह्वयाः । जल-

सर्पा जलश्याला जलप्रहाय कच्छपाः । मासिका विषमुच्छ्राब्
 ये चान्ये जलवासिनः । जलजाः स्वतजायैव नानाभेदयतो-
 ङ्गवाः । ये च यद्विन्दवो लूता भ्रामराः शुकपुच्छिकाः । स्वावरा
 जङ्गमाश्चैव कृत्रिमाय महाविपाः । गुप्तरूपा गुप्तविपा मूषिका
 गृहगोधिकाः । यपस्मारविपा घोरा महोपविषसंज्ञकाः । ये-
 ऽस्मान् बाधितुमिच्छन्ति शरीरप्राणनाशनाः । ते सर्वे कार्त-
 वीर्यस्य खड्गसाहसखण्डिताः । दूरादेव विनश्यन्तु प्रनष्टेन्द्रिय-
 साहसाः । मनुष्याः पशवो वृक्षा वानरा वनगोचराः । सिंह-
 व्याघ्रवराहाय महिषा ये महासृगाः । गजाम्बुरङ्गा गवया रा-
 सभा शरभा वृकाः । शुनकाः पिशुनाः शूद्रा मार्जारा विलयोनयः ।
 शृगालाः शशकाः श्येना गरुत्मन्तो विहङ्गमाः । भेरुण्डा वायसा
 गृध्रा हंसाद्याः पक्षिजातयः । उद्विज्जाद्याण्डजायैव स्वेदजाश्च
 जरायुजाः । नानाभेदकुले जाता नानाभावपृथग्विधाः । येऽस्मान्
 बाधितुमिच्छन्ति सन्ध्यासु च दिवा निशि । ते चिप्रं कार्तवी-
 र्यस्य गदासाहसचूर्णिताः । दूरादेव विनश्यन्तु विनष्टगतिपौ-
 र्वाः । ये चाक्षेपप्रदातारो हेटारो ये विदूषकाः । कार्त-
 यन्त्रप्रकर्तारः कूटामायाविनोऽपरे । मारणोच्चाटनीशूलहैप-
 मोहनकारकाः । विश्वासघातका दुष्टा ये च स्त्रामिद्रुहो नराः ।
 ये चाततायिनो दुष्टा ये पापा गोप्रहारिणः । दाहोपघातगरल-
 शस्त्रपातातिदुःखदाः । चैत्रवित्तापहरणबन्धनादिभयप्रदाः ।
 एते ये विविधाकारा ये चान्ये दुष्टजातयः । पीडाकराश्च सततं
 छिद्रमिच्छन्ति बाधितुम् । ते सर्वे कार्तवीर्यस्य चक्रसाहस-
 दारिताः । दूरादेव विनाश्यन्तु चयं यान्तु सहस्रधा । ये मेघा
 ये महावर्षा ये वाता याश्च विद्युताः । ये महाशनयो दौसा
 निर्घाताद्याश्च दारुणाः । उल्कापाताश्च ये घोरा ये महिन्द्रायुधा-
 दयः । सूर्येन्दुकुजसोम्याश्च गुरुकाव्यशनैशराः । राहुश्च क्रीतवो

घोरा नक्षत्राणि च राशयः । तिथयः संक्रमा मासा हायना युग-
नायकाः । मन्वन्तराधिपाः सिद्धा ऋपयो योगसिद्धयः । श्रुतय
ऋग्यजुःसामाथर्वणाद्याश्च वङ्गयः । ऋतघो लोकपालाश्च पितरो
देवसंहतिः । विद्याश्चैव चतुःपष्टिभेदोत्था भुवनत्रये । एते वै
कीर्तिताः सर्वे ये चान्ये नानुकीर्तिताः । ते सन्तु नः सदा सौम्या
सर्वकालं सुखावहाः । आज्ञया कार्तवीर्यस्य योगीन्द्रस्थामित-
द्युतेः । कार्तवीर्यार्जुनो धन्वी राजेन्द्रो हैहयेश्वरः । दत्तात्रेय-
प्रियतमः सहस्रभुजमण्डितः । चापी खड्गी रथी वाणी तूष्णी
चर्मी महाबलः । सुभगः सुमुखः शान्तश्चक्रवर्ती गुणाकरः ।
दशस्यदर्पहारो वा लीलावसः सुदुर्जयः । दुष्टहा चौरदमनो
राजराजेश्वरः प्रभुः । सर्वज्ञः सर्वदः शोमान् सर्वश्लिष्टेदः कृती ।
राजचूडामणिर्योगी सप्तद्वीपाधिनायकः । विजयी विश्वतो राज्ञा
महामतिरलोलुपः । देवविप्रप्रियो विद्वान् ब्रह्मगीयः सनातनः ।
माहिषतोपतिर्योद्धा महाकीर्तिर्महामुजः । सुकुमारो महा-
वीरो मारोघ्नो मदिरेक्षणः ॥ शत्रुघ्नः शाश्वतः शूरः शङ्खभृद्गोपि-
वल्लभः । महाभागवतो धीमान् महाभयविनाशन । असाध्य-
विग्रहो दिव्यभावो व्यासजगन्त्रयः । सर्वशास्त्रकलाधारो विरजो
लोकवन्दित । वीरो विमलसत्त्वाढ्यो महाबलपराक्रमः । विजय-
श्रीमयो नान्यो जितारिर्मन्त्रनायकः । चक्रभृत् कामदः कान्तः
कामघ्नः कमलेक्षणः । भद्रवादप्रियो वैद्यो विबुधो वरदो वशी ।
जितेन्द्रियो जितारातिः महान् योऽनन्तविक्रमः । चक्रभृत् पर-
चक्रघ्नः संध्यामविधिपूजितः । महाधनो निधिपतिर्महायोगी
गुरुप्रियः । योगाढ्य सर्वरोगघ्नो राजिताखिलभूतलः । दिव्यास्त्र-
भृदमेयात्मा सर्वगोप्ता महोज्ज्वलः । सर्वायुधधरोऽभीष्टप्रदः पर-
पुरञ्जयः । योगसिद्धी मन्नाकायो महाहृन्द्भृताधिपः । सर्व-
ज्ञाननिधिः सर्वसिद्धदातकृतोद्यमः । इत्यष्टशतनामोत्था मूर्तयी

दशदिक्पतेः । सम्यक् दश दिशो व्याप्य पालयन्तु च मांसदा ।
मन सौख्यमसम्बाधमारोग्यमपराजयः । दुःखहानिररिष्वथ
प्रजावृद्धिः सुखोदयः । वाञ्छाप्तिरिति कल्याणमधैषम्यमनामयम् ।
अनालम्यमभीष्टञ्च मृत्युहानिर्वलोन्नतिः । भयहानिर्यगः का-
न्तिर्विद्यावुद्धिमहोच्छ्रितः । अनष्टद्रव्यता चैव नष्टस्य पुनरागमः ।
दीर्घायुश्च मनोलाभः सोकुमार्यमभीष्टितम् । अपष्टष्टमन-
त्यत्र महासामर्थ्यमेव च । सन्तु मे कार्तवीर्यस्य हेहयेन्द्रस्य
कीर्तनात् । य इदं कार्तवीर्यस्य कवचं पुण्यवर्धनम् । सर्व-
पापप्रशमन सर्जोपद्रवनाशनम् । सर्वशान्तिकरं गुह्यं समस्तभय-
नाशनम् । विजयार्थप्रदं नृणां सर्वसम्पत्प्रदं शुभम् । शृणुयाद्वा
पठेद्वापि पूजयेद्वापि पुस्तकम् । नित्यं शिरसि यो धत्ते सर्वान्
कामानवाप्नुयात् । मुच्यते सर्वदुःखैस्तु सर्वत्र विजयो भवत् ।
मारोचोरादि पीडाद्यैर्न कदाचित् प्रवाध्यते । पठतः प्रातरुत्थाय
दुःखप्रादि विनश्यति । लभते वाञ्छितानर्थान् पूज्यते त्रिदशैरपि ।
शय्यातलगतो रात्रौ य इदं कवचं पठेत् । न तस्य तस्कराराति-
दुःखप्रादिकृत भयम् । चौरैर्यदा हतं पश्येत् पश्चादिधनमात्मनः ।
सप्तवारं तदा जघ्ना निशि पश्चिमदिक्षु च । सप्तरात्रेण लभते
नष्टद्रव्यं न शशय । सप्तविंशतिधा जघ्यात् प्राचीदिग्बदनो
यदि । तदा देवासुरनिभ परचक्रं निवारयेत् । विवादे कलहे
घोरे पञ्चधा यं पठेद्दिदम् । विजयो जायते तस्य न कदाचित्
पराजयः । सम्यक् द्वादशधा रात्रौ प्रजपेद्बन्धमुक्तये । त्रिदिना-
त्रिगण्डयस्तो मुच्यते नात्र शशय । अनेनैव विधानेन सर्वसाधन-
कर्मणि । असाध्यमपि मत्ताहात् साधयेन्नन्त्रवित्तम । यात्रा-
काले पठित्वेदं मार्गं गच्छति यः पुमान् । न तस्य चौरव्याघ्राद्यै-
र्भयं स्यात् परिपन्थिभिः । नित्यं गृहगतो जघ्ना कल्याणैः परि-
पूर्यते । न भयं जायते तस्य दुष्टसत्त्वादिभिः क्वचित् । सर्व-

रोगप्रपीडासु त्रिधा वा पञ्चधा पठेत् । स रोगमृत्युवेतालभूत-
 प्रेतैर्न बाध्यते । जगन्नासेचनं कुर्यात्प्ललेनाप्ललिना तनौ । न
 घासी विषकृत्वादिरोगस्फोटैः प्रवाध्यते । त्रिसन्ध्यं यः पठेदेतत्
 परमासं विजितेन्द्रियः । कालमृत्युमपि प्राप्तं जीयान्नास्यत्र
 संशयः । पठतः कवचञ्चेदं विषं नाक्रमते तनौ । न जाब्यान्ध-
 त्वमूकत्वं नोपसर्गभयं क्वचित् । विंशत्या चोक्तविधिना ध्यात्वा
 देवं तदात्मकम् । मन्त्री गुरुप्रसादात् मन्त्रराजं जपेत् पुनः ।
 कवचेनाहतो भूयो मन्त्रध्यानं समाचरेत् । आदौ सम्बोधनं
 कुर्यात्तन्नामध्यानपूर्वकम् । चतुरस्रक्रमन्त्राणामुच्चरेद्बीजपूर्वकान् ।
 कृतान्ते चैव मन्त्राणामुच्चरेद्बीजपूर्वकान् । शरीरे न्यासमेवं हि
 यः करोति समाहितः । स यथोक्तं लभेत् सद्यः फलं वञ्चतनु-
 र्भवेत् । यथातथेदं कवचं कस्यचिन्न प्रकाशयेत् । गोपनीयं
 प्रयत्नेन शिवस्य वचनं यथा । सुभक्ताय सुशिष्याय दद्यात् सर्व-
 स्वदायिने । साधकानां हितार्थाय यदुक्तं चन्द्रमौलिना । कार्त-
 वीर्यस्य कवचं यदुक्तं वै मया तव । तेन संघोचितो देवि !
 कालेनापि न जीर्यते । तस्मात् सर्वप्रयत्नं कवचं धारयेत्
 सुधीः । कार्तवीर्यः खलुद्वेषी कृतवीर्यसुतो बली । सहस्रबाहुः
 शत्रुघ्नो रक्तवासा धनुर्धरः । रक्तगन्धो रक्तमाव्यो राजा अर्चु-
 रभीष्टदः । हादशैतानि नामानि कार्तवीर्यस्य यः पठेत् ।
 सम्पदस्तस्य जायन्ते जनास्तस्य वशे सदा । इति श्रीठड्डामर-
 श्वरतन्त्रे कार्तवीर्यार्जुनकल्पे उमामहेश्वरसंवादे कार्तवीर्या-
 र्जुनकवचं नामाष्टाशीतिपटलः समाप्तः ।

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकारुण्डे प्रशाखाकथनं

नाम तृतीयः परिच्छेदः ।

अथ कुक्कुटप्रयोगः । फेल्कारिणीतन्त्रे द्वितीयपटले । अथ
 वक्ष्ये संग्रहतः कुक्कुटमन्त्रमहं मनुसारम् । जगतामुपकारपरैः

क्षणकगुरुभिर्यथा पुरा प्रोक्तम् । नान्तं पञ्चस्वरपरिगतं विन्दु-
 मत् कुक्कुटाख्यं वीष्णं तत्त्वां पुनरपि पदं वीष्णितं पूर्वकं तत् ।
 नान्तं भूतस्वरपरिगतं वेति मन्त्रोऽयमुक्तः स्यादायुः श्रीविभव-
 सुखसौभाग्यसम्पत्प्रदायी । प्रोक्तः पञ्चदशार्णोऽयं मन्त्रः कुक्कुट-
 दैवतः । स सर्वदेवतातेजःशक्तिवृद्धितविग्रहः । क्षीरोदधिमध्यगते
 द्वीपवरे कनकरत्नमयभूमौ । अनवरतसिकतामुक्तामणिमृदु-
 पवनसुशीतले रम्ये । तत्र समुत्थितममलं विपुलतरं कलितवरर-
 त्नफलजातम् । हेमं तालमहीजं बहुमणिविलसद्विचित्रपत्रवरम् ।
 त पुनरधितिष्ठन्तं ध्यायेदखिलोज्ज्वलनाङ्गम् । अतिशोभाचूडा-
 शोभितवक्त्रम् कुक्कुटमतितीक्ष्णखचरणम् । वक्त्रं यस्य पडाननो
 गिरिसुता यस्योदरं कालहा पृष्ठं यस्य च वर्हिःकुक्कुरमुखौ पादौ
 च वक्रतरौ । पक्षौ यस्य सुरद्रुमौ मणिमयो या शृङ्खलाबन्धनी
 कामाकर्षकरीकरोतु स तु नः सर्वानासौ कुक्कुटः । गौरीहस्ता-
 रविन्दे त्वनिशमधिवसन् पद्ममुखारूढकामः सर्वालङ्कारदीप्तः
 प्रचलितचरणः पक्षविक्षेपदक्षः । हेमाभो रत्नचञ्चूमणिमय-
 विलसद्वत्तकण्ठः स्वरूपः पायान्नस्तान्त्रचूडः सकलजनरतः सर्व-
 सिद्धिप्रदाता ॥ १ ॥ अथवा । सर्वप्रियः सागरमध्यरत्नद्वीपस्य
 तालागनिवासिकुक्कुटः । विद्याभिरामोऽखिलभूषणाढ्यो वशी-
 करोत्याशु सुसेवितो नरैः । अमुष्य पूर्वसेवार्थमेकलिङ्गे शिवा-
 लये । देवस्य महती पूजा कृत्वा आसीदुदञ्जुखः । पर्वताग्रे
 नदीतीरे वृषशून्यशिवालये । पश्चिमद्वारसयुक्ते कुल्यान्मन्त्रपुर-
 ष्क्रियाम् । गुरुं प्रणम्य शिरसा आसनं परिकल्पयेत् । कर-
 शुद्धिं देहशुद्धिं तालत्रयमथाचरेत् । दिग्बन्धन कारयेत् पश्चाद्
 विद्यामन्त्रेण तत्परः । प्राणायामत्रय पश्चात् प्रणवेन तु कल्प-
 येत् । मातृकां विन्धयेत् पूर्वं पश्चात्प्रासं समाचरेत् । पश्चि-
 मं प्रथमं ह्रन्मन्त्रं तं विनिर्दिशेत् । द्वितीयपदसुचार्य

शिरसैव तु योजयेत् । वां शिखायाञ्च विन्द्यस्य वर्मपच्छिद्यती-
यकम् । तुरीयपदसुच्चार्थं नेत्रे च विनियोजयेत् । पुराभ्या-
द्यास्त्रसंयुक्तमङ्गपट्कं विधीयते । नमः स्वाहा वषट् हुञ्चे वीषट्
फट् च क्रमाव्यसेत् । पुमादिवान्तवर्णांश्च क्रमशो विन्द्यसेत्
सुधीः । ललाटे विन्दुमध्ये च चक्षुःश्रवणयोरपि । नासाविवर-
योश्चैव आस्ये कण्ठे तथा हृदि । जठरे नाभिदेशे च लिङ्गे गुह्ये
च विन्द्यसेत् । नसोऽन्तेन तु मन्त्रेण मूर्धादिव्यापकं न्यसेत् ।
एवं विन्द्यस्तदेहस्तु ध्यायेद्ब्रह्मशिवात्मकम् । मनसा देवमभ्यर्च्य
पोङ्गैरुपचारकैः । विज्ञाप्यावाह्य यागेन देवं सन्तोष्य यत्नतः ।
ध्यात्वा कुक्कुटदेवञ्च जपेद्भानुसहस्रकम् । तावच्छतं तर्पयित्वा
पुरश्चर्यादृष्टो भवेत् । वश्याकर्षणविद्येपस्तम्भनोच्चाटनादिकम् ।
कर्माणि कुर्यादिष्टानि मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् । आलिख्य मन्त्रेण
विदर्भितं तस्माध्याह्वयं तालवरस्य पत्रे । प्राणान् प्रतिष्ठाप्य शतं
यथाष्टौ जप्त्वा धृतञ्चेत् शरणं प्रयाति । ताम्बूलं यद्यष्टोत्तरसहस्र
जप्त्वा दत्तं भुक्त्यै यस्याः । वश्या नित्यं प्रत्युपदेशाहास्यत्वर्थान्
प्रार्थितभोगान् । मन्त्रं जपन्नथ पञ्चकमलं यः कनकाह्वयमङ्गपञ्च-
युक्तम् । भक्ष्यभोज्यविधिषु प्रतियोज्यं सास्य याति वशगा मर-
णान्तम् । मूलं तस्य च मूलकेन सहितं चित्ताह्वयस्य त्वच पुष्पं
वीजसर्वीर्यहस्तिकुसुमं स्वर्णासिकान्तर्जलम् । पत्रं रोहिण्यमङ्ग-
पञ्चकमलं तद्गाण्डयुक्तमिथो दत्तं वा पुरुषस्य तद्भृतमिदं वश्या-
ङ्गना मन्मथेः । अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ह्वयमारप्रसूनकम् । सप्तरात्रौ
क्षिपेद् यस्य मूर्ध्नि सास्य वशीभवेत् । ह्वयमारं करवीरम् ॥ भूर्जे
साध्यविदर्भितं मनुमिमं संलिख्य कौलालमृत्स्नाकाकल्पितपुत्त-
लोहृदि कृतं प्राणान् प्रतिष्ठाप्य च । जप्त्वा सप्तदिनं त्रिसन्ध्यमय
तामालोद्य भाण्डीरसैर्लिम्पेद्वश्यमवश्यमेव भविता चान्येषु जन्म-
स्वपि । भाण्डी भार्गी ॥ अष्टोत्तरशतं जप्त्वा समूलकाण्डां

कृताञ्जलिं शिरसा । धारयति सर्वलोकप्रियो भवेन्नियतमेव मन्त्रि-
वरः । कृताञ्जलिर्लज्जावतो । तच्छतमखवल्लीलक्ष्मीपुष्पाणि
धारयेदेवं समुदाभद्रकविष्णुप्रियाथ मूषली स मन्त्रजापेन ।
मधुकं दूर्वां सहाञ्चैव यथाष्टतम् शिरसा । सा तथैवैकं स्वर्ग-
लोककल्याणनयनसमर्थकम् । का कथा मनुष्यलोकेषु दश रवि-
वसुसुद्रमनुषु । अष्टवाचिविश्वद्रोगभागे अञ्जल्लादि क्रमशः ।
संयोज्यादशकमखिलवश्यकरम् । प्रत्येकं शतमष्टौ जम्बा संयोज्य
दशकमपिष्टा गुटिकोक्तव्य सहस्राष्टकं जम्बा गुटिकया रचिता
तिलकक्रिया सुरनारोनरलोकरञ्जनादिकं कपिलाष्टतदीपितया
तत्तच्चूर्णगर्भया वर्त्या कज्जलमुद्धृतमिव तत्कूर्परयुतं सहस्रं परि-
जसम् । दिनमनुदिननयनयुतं कुर्यादखिललोकमवश्यवश्य-
करम् ॥ एते वश्याप्रयोगाः ।

आत्मानं कुक्कुट ध्यात्वा स्वकीयगणशक्त्या । साध्यां शृङ्खलया
कण्ठे बद्धा किपमनुव्रजेत् । सहस्रमर्धरात्रे तु रात्रित्रयमतन्द्रितः ।
तुरीयकुक्कुटस्थान्ते साध्यनाम स्वकर्म च । जपेत् संयोज्यवश्यादि-
कार्येषु सकलैष्वपि । यामारभ्य जपेदेनं पेषित सा मदालसा ।
विभ्रत् सदाद्रवसना मदनाकुलचेतना । उत्फुल्लगुह्यजघना
शिशिलाशकभूषणा । चलत्पादपरिन्धासा स्फुरद्रोमाञ्चकञ्चुका
कामानलोष्णनिश्वासा शोभिताधरपल्लवा । विकीर्णकेशपाशासं
वेपिता धूर्णितेक्षणा । रचिताञ्जलिरायाति स्वयम्भूषालट
निशि । साध्याह्वानविदम्भितं मनुमिमं ताम्बूलपत्रोदरे लेखन्व
प्रतिलिख्य कर्मसहितं प्राणान् प्रतिष्ठाप्य च । जम्बाष्टौ शतमर्कं
दुग्धजनिता दीपे चिरान्त्रान्तरे । गुप्तं दीपशिखाग्निना स्वय
मसुं वश्योर्वशी वाशयेत् । भूर्जं मन्त्रसमुं विलिख्य सक
साध्याह्वयासम्पुट प्राप्तप्राणमथाष्टकोत्तरशतं जप्तं विराट
पुनः । चोद्ग्वीरहृतेत्विदं पृथगपि प्रविष्य मन्त्र जपन्नाकर्षत

चिरादभीष्टवनितां नागादिलोकादपि । आलिख्यैव शरावके
 मनुमिमं तन्नामकर्मान्वितम् । रात्रौ रोचनया प्रणीतपवनं जघ्ना
 च साष्टौ शतम् । तस्या नाभिसुखाङ्गजन्मभवनं सन्तापयन्
 खादिरे वङ्गी चैतमनङ्गवेगविवशा या वा समयाति च ।
 नाभिमात्रजले स्थित्वा साध्यनामविदर्भितम् । जपेत् सहस्रं
 त्रिदिनमिष्टामाकर्षयेद् ध्रुवम् ॥ इत्याकर्षणम् ।

कपिरोमहिङ्गुदावींखरचर्माणि चूर्णयेत् । तच्चूर्णं मन्त्रसञ्ज्ञप्तं
 नामकर्मविदर्भितम् । त्रिसहस्रं पुनस्तेन स्निग्धयोरन्तरा-
 ल्ननोः । धूपैरतीव विद्विष्टौ स्निग्धावपि भविष्यति । तालपत्रे
 लिखेन्मन्त्रं नामकर्मविदर्भितम् । कृतप्राणप्रतिष्ठान्तं प्रजप्तं
 त्रिसहस्रकम् । विपालित द्विधा कृत्वा निखनेत् सिन्धुतीरयोः ।
 स्निग्धयोराशु विद्वेषः स्यादुत्प्रेषणयोरपि । सिन्धुतीरयोः नद्यु-
 मयतीरे । उलूककाकयोः पक्षौ गृहीत्वा मन्त्रवित्तमः । मन्त्रे
 आलिख्य वै शरावे निशयाञ्च साध्याचरसम्पुटितं मन्त्रं स्थापित-
 पवन सहस्रजप्तं चतुष्पथे निखनेत् । स्तम्भनमेतदवश्यं भविता
 जगताञ्च नात्र सन्देहः । स्थापितपवनं कृतप्राणप्रतिष्ठम् ॥
 कृत्वा प्रतिकृतिमथवा श्मशानाङ्गारकेशशववसनजा सपदि सम्य-
 गधिष्ठितपवनां हृदतनान्त्रीं समन्त्रललाटां वसनाधिष्ठितपवनां
 सहस्रजप्तां प्रतिष्ठितप्राणाम् । बन्धनं प्रति तीक्ष्णतरं स्तम्भनमति-
 तीक्ष्णास्वुनिच्छिन्नाम् । लिखितमन्त्रचितामयकीलकं सहित-
 कर्म सनास समावृतम् । कृतजप त्रिसहस्रकसंख्यायाः पथि
 खनेदथ याननिवारणम् । विहितनिम्पतरी रिपुनामद्युतं मनु-
 मिमं निशया कृतनामकम् । नवसहस्रजपादिषु साधित पथि
 खनेत् परसैन्यनिरोधनम् ॥ इति स्तम्भनम् ॥

अङ्गारकं पित्तभुवो रिपुनैधनर्चं जघ्ना विनिर्मितमिदं पित्त-
 भूगतानी । दग्धा च तद्गसितमिश्रितमात्रशत्रोरालिख्य नाम

प्रत्युपसि प्रतीतमनसा पादेन भूधारिणा रत्नान्येव समन्ततः
 स्रपुरतः पर्याक्षिपन्त' सुहः । ध्यात्वा कुक्कुटमीशरूपमथवा
 मूत्रैव माया स्वयम् । भक्त्या यः प्रजपेदुपेन्द्रमितरं प्राप्येन्द्रिरा
 लचयेत् । तत्त्वेन खण्डीकृततालवृत्तां ह्यां ह्यादयेतां फल-
 रत्नखण्डैः । ध्यात्वा मनुं स्वं नयने जपेद् यो विद्विष्टमाखण्डल-
 वत् समेति । दोधूयमानो निजपक्षपत्रवत् परार्द्धरत्नं किरण-
 कनकरागपुष्पम् । ध्यात्वा मुनिर्नियतमेव मनुं प्रजप्य प्रौढां
 श्रियं भृशमवाप्स्यति रत्नपूर्णां । भूमौ काञ्चनमृत्तिकापद-
 रजोराजीं किरन्तं मुदा कूजन्तं चरणेन धान्यनिचयानाकीर्त्य
 चञ्चादिना । सच्चिन्त्योज्ज्वलताम्बुचूडमरुणं किञ्चित् समा-
 कुञ्चितश्रीवं यः प्रजपेदमुष्य भवनं धान्यादिभिः पूर्यते । दशौ-
 पधदग्धमसितमनुनामुना कृतजपं निशि वसाष्टतम् । दुरितरोग-
 विपभूतभयापह भजतां वशीकरणमतीव रमाकरम् ॥ स्थलजे-
 न्नचर्ममसित त्रिधा विधिवत् सहस्रजप्तमभिरक्षति चाखिलम् ।
 भूर्जपत्रमभिलिखितनाममात्रकं नरमाशु रक्षति धृतं जपा-
 न्वितम् । मनुना तण्डुलमनुना । सहस्रजप्तं तद्वत् कुक्कुटं यो
 वेत्ति सोऽसौ । कुक्कुटसङ्घान् स्वकीयान् युद्धे जेष्यति क्षिप्रम् ।
 श्रुत्वा सहस्रमपि सच्चिन्त्य कुक्कुटं जपेत् । जेष्यति सपदि रणे
 स्वमटे चरणायुधैः समायातः । बहुना किमत्र मनुना लिखितं
 परिवाञ्छित सपदि साध्यतरम् । अचिरेण तस्य भवने जपतो
 वसतिं प्रयाति कमला भिमला । इति जपनिरताना कुक्कुटं
 लचयित्वा क्षपणकमनिवाहद्विसभूतारिपक्षः । त्वरितनिवह-
 पक्षक्षेपकः सर्वभक्ष्यः प्रणतसुजनरक्षी वीक्षिताना स्रपक्षः ।
 निखिलमभिमतानामर्थिनां कल्पवृक्षः सुरवरनरनारीरञ्जन-
 कृष्टिदक्षः । अनन्त विन्दुसयुक्तं पुण्डोलिहितयं ततः । वा शक्ति-
 शाय पुण्डोलियुगलं विनिखेत्ततः । वुकारं वरुणारूढमनन्तं

वासविन्दुकम् । क्रोशन्तमुदरेभ्यः कुक्कुटं सुमनोहरम् ॥ इति
कुक्कुटप्रयोगः ॥

अथोच्छिष्टाचाण्डालोप्रयोगः ॥ तत्रैव पठपटले ॥ श्रीपार्वत्यु-
वाच ॥ सूचिता मे पुरा शम्भो ! मन्त्रा नैकविधास्त्वया । इदानीं
श्रोतुमिच्छामि देवीमुच्छिष्टपूर्विकाम् ॥ शम्भुरुवाच ॥ शृणु
देवि ! वरारोहे ! देवीं तां कथयाम्यहम् । यया विज्ञातमात्रेण
अभूद्विद्यामयो नरः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कीं विधिः किं फलं
चास्या मयि विद्यास्वरूपतः । कथ्यतां देव ! यत्नेन रहस्येन निवे-
दितम् ॥ शम्भुरुवाच ॥ शृणु देवि ! विधि वक्ष्ये फलञ्चोच्चाट-
नादिकम् । विषयं स्यावरं देवि ! विद्याभावान्निहन्ति च ।
अथान्यत् सम्भवत्यामि देवीं गुह्यतमां प्रिये ! । उच्छिष्टपूर्विकां
देवीं मातङ्गीं सर्वसिद्धिदाम् । सर्वपापहरां देवीं सर्वदोषविव-
र्जिताम् । यया विज्ञातया एकाः क्षयं गच्छन्ति चापदः । स्यावरं
जङ्गमश्चैव क्षत्रिसं जङ्गमं तथा । विषं जयति देवेशि ! स्याव-
राङ्गसमाश्रितम् । इयं विद्या पराविद्या सर्वपापविनाशिनी ।
स्वर्गदा मोक्षदा चैव राज्यसौख्यफलप्रदा । इयं देवी मया
पूर्वं साधिता विषवर्जिता । सकृदुच्चारिता विद्या ब्रह्महत्या-
विशोधनी । सर्वपापविहन्त्रीयं सर्वसौभाग्यदायिनी । यद्यु-
च्छिष्टमुखी भूत्वा स्मरेद्देवीं कदाचन । तदाचान्तो भवेद्देवि !
विनैवाचमने क्षते । दुर्भगा सुभगा नूनं दुःखिता सुखिता
भवेत् । बन्ध्यापि लभते पुत्रं शतहायनजीवितम् । निर्धनी
धनमाप्नोति मूर्खी विद्यामवाप्नुयात् । यां या प्रार्थयते सिद्धिं
हठात्तां तामवाप्नुयात् । विधानं ह्यत्र ब्रूयामि शृणु देवि !
मनोरमे ! । भोजनानन्तरं देवि ! विनैवाचमने क्षते । बलिं
दत्त्वा प्रथमतो मूलमन्त्रेण साधकः । ततो मन्त्रं जपेद्दहात्वा
देवीं तामिष्टसिद्धये । मन्त्रं शृणु महादेवि ! यथावत् कथ-

यामि ते । नम उच्छिष्टपूर्वन्तु तथा चाण्डालिनीति च ।
 सुमुखी च ततो देवी कीर्तयेत्तदनन्तरम् । महापिशाचिनीं
 तस्मान्ज्जावीजमतः परम् । नादविन्दुसमायुक्तं ठकारद्वि-
 तयं पुनः । सविसर्गं महादेवि ! सर्वसिद्धिप्रदायकम् । न
 तिर्यिर्न च नक्षत्रं नोपवासो विधीयते । नाङ्गन्यासकरन्यासौ
 न वर्णन्यास ईरितः । न विदेशो न वा विघ्नो नाशौचं नियमो
 न च । यस्य तिष्ठति मन्त्रोऽय न स विघ्नैरवाप्यते । ध्यान-
 मस्याः प्रवक्ष्यामि यथावज्जगदीश्वरि ! । शवोपरि समासीनां
 रक्ताम्बरपरिच्छदाम् । रक्तालङ्कारसंयुक्तां गुञ्जाहारविभूषिताम् ।
 षोडशाब्दाञ्च युवतीं पीनोन्नतपयोधराम् । कपालकृतकाहस्तां
 परमज्योतिरूपिणीम् । बालदक्षिणयोगेन ध्यायेन्मन्त्रविदु-
 त्तमः । उच्छिष्टेन वलिं दत्त्वा जपेत्तद्गतमानसः । उच्छिष्टे-
 नैव कर्त्तव्यो जपोऽस्याः सिद्धिमिच्छता । उच्छिष्टजपमानस्य
 जायन्ते सर्पसिद्धयः । अपरञ्च प्रवक्ष्यामि शृणु देवि ! फलप्रदम् ।
 होमं सन्तर्पणञ्चास्याः सहसा कार्यसिद्धये । स्थण्डिले मण्डलं
 कृत्वा चतुरस्र समाहितः । पूजयेन्मण्डलं देवि ! मूलमन्त्रेण
 मन्त्रवित् । ततो देवीं समाधाय वङ्गिरूपां व्यवस्थिताम् ।
 देवीं ध्यात्वा चरेद्दोमं दधिसिद्धान्नतण्डुलैः । सहस्रैकं विधानेन
 राजा भवति वशगः । मार्जारस्य तु मांसेन यो देव्यै होममा-
 चरेत् । स प्राप्नोति परां विद्यां शस्त्रशास्त्रवहिष्कृताम् । कुर्यात्तु
 द्वागमांसेन होमं मधुसमन्वितम् । सहस्रैकं विधानेन भवन्ति
 धनसिद्धयः । विद्याकामचरेद्दोमं शर्करामधुपायसैः । पुनस्तस्य
 भवत्येव सिद्धिविद्यायतुर्दश । रजस्रजाया वस्त्रेण मधुना
 पायमेन च । होमं कृत्वा महादेवि ! त्रैलोक्यं वगमानयेत् ।
 नागयज्ञा चरेद्दोमं मधुना सह सर्पिणा । अयुतैकं विधानेन
 सिद्धिविद्या भवेद् धुपम् । सद्यो मार्जारमांसेन घृतेन मधुना

सह । चाण्डालकेशयुक्तेन भवेदाकर्षणं ध्रुवम् । शशकस्य तु
मांसिन मधुनालीङ्गितेन तु । कृत्वा होममवाप्नोति विद्यां वित्तं
वराः स्त्रियः । धूसूरार्कस्य योगेन चितावङ्गी तु मन्त्रवित् ।
कोकिलाकाकपक्षैश्च होमः शत्रून् विनाशयेत् । उच्चाटनाय
शत्रूणां होमं कुर्याच्च मन्त्रवित् । पूर्वोक्तेन विधानेन चिता-
काष्ठहुताग्नेः । उलूककाष्ठपक्षाभ्यां कृत्वा होमं निर-
न्तरम् । वेधयेच्छत्रुमन्थोन्यं कलहाकुलमुद्धृतम् । उलूक-
पक्षहोमेन गर्भपातो वरस्त्रियः । सहस्रैकं विधानेन कुर्याद्दोमं
समाहितः । विस्वपक्षेण साज्येन सासमेकं निरन्तरम् । अपि
वभ्या लभेत् पुत्रं चिरजीविनमुत्तमम् । वभ्युककुसुमं हुत्वा
रक्तं मधुसितान्वितम् । दुर्मगाया हठाद्देवि ! सौभाग्यसुख-
दायकम् । प्रातरुत्याय यः कथित् कुर्याद्दोमं दिने दिने ।
जवापुष्पेण साज्येन शतमष्टोत्तरं प्रिये । । प्रण्मासस्य प्रयोगेण
भवेदाकर्षणं ध्रुवम् । देवगन्धर्वमर्त्यानां कन्धा नागाङ्गना द्विजाः ।
हठादागत्य कामार्त्ता बलादालिङ्गयन्ति तम् । विद्यायाः क्रियते
होमस्तिलपायसमिथितैः । स प्राप्नोति महाविद्यां शास्त्रीघ-
पदशालिनीम् । मधुना स्मृमांसिन होमं कुर्यात् प्रयत्नतः ।
विद्यावान् धनवान् बुद्धिं शस्त्रशास्त्रवशीकृताम् । इयं देवी
महादेवि ! वामाचारफलप्रदा । दक्षिणाचारयोगेण न भवेत्
फलदायिनी । सभाजनान्तरङ्गास्या बलिं दत्त्वा दिने दिने ।
उच्छिष्टेन जपेनान्त्रं शतमष्टोत्तरं प्रिये । । उज्जटं वा श्मशाने
वा शून्यागारे चतुष्पथे । बलिप्रदानतो देवी प्रत्यक्षा भवति
ध्रुवम् । एषा देवी मया ख्याता भैरवाकारमिच्छता । इत्येषा
कथिता देवी सर्वपापापहारिणी । मन्त्रस्त्रोच्चारणाद्देवि ! सर्व-
पापविवर्जितः । उच्छिष्टद्रूपणं त्यक्त्वा स पवित्रो भवेद् ध्रुवम् ।
द्रुत्युच्छिष्टचाण्डालिनी देवी भुवनविश्रुता । नानापवर्त्तने काञ्चि-

द्विद्यां शृणु वरानने ! ॥ श्रीशिव उवाच ॥ शृणु देवि ! महा-
 विद्यां ससयाकारधारिणीं । न तिथिर्न च नक्षत्रं न साध्यादिं
 विचारयेत् । महादेवीति विख्याता शिवदीक्षान्तगामिनी ।
 यज्ञोपवीतं देवेशि ! धार्यते साधकेन वै । उच्छिष्टेनार्चयेद्देवीं
 महादेवेन साधिताम् । नान्यमवगतस्तिष्ठेत् सर्वग्रन्थं सुवि-
 स्तरम् । बहुनोक्तेन किं देवि ! त्रैलोक्यमपि साधयेत् । सदा
 कालन्तु मन्त्रोऽयं स्मर्त्तव्यस्त्रिपुरारिणा । पयोगुडनेन भक्तेन
 सांसेन जुहुयान्नरः । आयुर्धनञ्च पुच्छाञ्च विद्यामष्टादशीं लभेत् ।
 गोप्तव्येयं प्रयत्नेन कथितव्या न कस्यचित् । गुरुभक्तिः प्रदातव्या
 कायेन च धनेन च । लोकापवादी न च देवि ! पापं नैवा-
 परा तिष्ठति मर्त्यलोके । मर्त्यलोके सुखं भुक्त्वा परे देवीपुरं
 व्रजेत् । मोक्षैकसारां धनद्वैकसारां विद्यैकसारां शृणु देवि !
 विद्याम् । सर्वोपकारां परमार्थसारां महानुभावां भुवि कामधेनुम् ।
 इत्युच्छिष्टचाण्डालिनीप्रयोगः ॥

मत्स्यसूक्ते अष्टपञ्चाशत्पटले । ग्राममेधं प्रवक्ष्यामि कृते रोगैर्न
 बाध्यते । अकृते मरणं ग्रामे तस्मात् कुर्यात् प्रयत्नतः । तत्र
 सम्पूजयेद्देवीं शिवं विष्णुं प्रजापतिम् । भद्रकालीञ्च चैत्रेशं
 घण्टाकर्णं विशेषतः ॥

अथ धूमावतीप्रयोगः ॥ फेत्पारिणीतन्त्रे ॥ धूमावतीप्रयोगो-
 ऽयमधुना कथ्यते मया । दान्तो सार्धशिविन्द्रन्तौ वीजे धूमा-
 वतीद्विठः । धूमावतीमनुः प्रोक्तो वैरिनिग्रहकारकः । पडङ्गं
 जातिसंयुक्तं कल्पयेत्तेन मन्त्रवित् । पिप्पलादो मुनिश्छन्दो
 नीलदेवा च देवता । विवर्णा चक्षुला कृष्णा दीर्घा च मलिना-
 म्बरा । विमुक्तकुन्तला रुचा विधवा विरसद्विजा । काकध्वजरथा-
 रुदा विन्नम्बितपयोधरा । सूर्पहस्तातिरुचाचा धृतहस्ता वरा-
 न्विता । प्रवृद्धघोषा तु भृगं कुटिला कुटिलेचना । क्षुत्पिपासा-

दिता नित्यं भयदा कलहास्पदा । एवंविधां समाध्यायेत्ततः कर्म
समारमेत् । चतुर्थेन तु वर्षेन पष्ठस्वरयुतेन च । पङ्दीर्घजातिधुक्तेन
कुश्यादङ्गानि मन्त्रवित् । जपेत् कृष्णचतुर्दश्यां पुरश्चरणचिद्वये ।
उपवासरतो मन्त्रो शून्यागारे दिवानिशम् । श्मशाने विपिने वापि
जपेत्तन्नु वाग्यतः । सोष्णीपः सार्द्रवासाद्य पुरश्चरणकर्मणि ।
साध्योपरि मन्त्रमालिख्य तस्मिन् स्थाप्य शिवं व्रजेत् । अष्टम्य
शिवं शत्रुनाम्नाय प्रजपेन्ननुम् । सहस्रादूर्द्धतः शत्रुर्वरेण परि-
गृह्यते । पञ्चगव्येन शान्तिः स्याज्ज्वरस्य पयसापि वा । मन्त्राद्य-
चरमालिख्य शत्रुनाम ततः परम् । द्वितीयन्तु मनोः शत्रोर्नामैकं
मनुमालिखेत् । वनेऽयुतं जपेत् शत्रोर्निश्चितं मरणं भवेत् ।
कृत्वा मन्त्रे रिपोराख्यां मारणे यामिनीदले । उल्सादो जायते
शत्रोर्मनोरयुतजापतः । दग्धा काकं श्मशानाग्नी तद्भस्मादाय
मन्त्रितम् । विरोधिनामाटाशासु सद्य उच्चाटनं रिपोः । श्मशान-
भस्मना कृत्वा शिवं तस्योपरि न्यसेत् । विरोधिनामसंरुद्धं कृष्ण-
पत्रे समुच्चरेत् । महिषीचीरधूपञ्च दद्यात् शत्रुविपत्करम् ।
महिषीरूपमास्थाय शत्रुं सा विनिपातयेत् । मन्त्रेणानेन निखने-
त्तद्भस्म रिपुमन्दिरे । शत्रुमुच्चाटयेत्तूर्णं नात्र कार्या विचारणा ।
न्यस्य पाणितले शत्रोराख्यानं चित्तभङ्गना । वज्रावधो मुखं
कुडः स्थापयन्नयुतं जपन् । धूमावतीमनुं मन्त्री शत्रुक्षयपरं
नयेत् । प्राग्बत् करतले न्यस्य त्वर्दयोर्द्धं रिपोर्न्यसेत् । जलस्यः
प्रजपेत् मन्त्री हुङ्गारान्नाशयेदरीन् । श्मशानाङ्गारमादाय
कृत्वा पुष्पादिनार्चयेत् । भगलिङ्गं समाभाष्य मनसा कर्म
चिन्तयन् । निम्बकाकच्छदानेकीकृत्य चाष्टशतं जपेत् । दद्या-
दूपं साध्यनाम्ना सद्यी विद्वेषयेदरीन् । चिताकाष्ठानले चीर-
होमाच्छान्तिः प्रजायते । रजोधूपप्रदानेन गृध्ररूपेण कालिका ।
मारयत्यरिमागत्व शान्तिनिर्मात्यधूपतः । वराहवालधूपेन हन्या-

द्वाराहरूपिणी । अश्वत्थपत्रधूपेन शान्तिर्भवति नान्यथा । शान्तिः
 सर्वाभिचारस्य पञ्चगव्येन जायते । क्षीरेणापि च देवेशि ।
 मधुरत्रितयेन च । कीले वेडतरोर्विदर्भ्य विलिखेन्नन्त्रेण नामा-
 चर जम्बा लेख्यपदद्वये तु निखनेदुच्चाटन विधिषाम् । त्वत्पाद
 द्वयधूलिकीर्णहविषा दत्त्वा द्विजेभ्यो बलि तज्जम्बा चितिभस्म-
 कीर्तितमरेर्गंहे च तद्ब्रूयेत् । वायव्ये विलिखेच्च पर्णसहित
 जप्त सहस्राधिकम् । जम्बा वायुसुरा शिवाच्चदक्षशत्वे वा न तद्बो-
 धकम् । [चूर्णं तस्य च पल्लवे विनिहित जप्त सहस्राक्षर
 कान्त शत्रुगृहेषु तच्छिरसि वा तेषां कुलोच्चाटनम् । जम्बा
 रामे श्मशाने च निर्माल्ये पदगोचरे । गर्दभावासभूमौ च
 भूतस्थाने चतुष्पथे । ऊपरे मेहनाभूमौ पुष्पितावासमे-
 घयो । आनीय शर्करा मन्त्री दिग्वासा दक्षिणामुख ।
 श्मशानलोद्रे निक्षिप्य तत्राग्नौ भर्जयेत्तथा । चूर्णं तत्तु जपे-
 ल्लच्च प्रक्षिपेच्छत्रुवेश्मनि । सेनामध्ये च सर्वेषां पञ्चादुच्चा-
 टन भवेत् । गर्ते पिपीलिकानान्तु पादधूली घडाननान् ।
 घृतान्न सप्तरात्रन्तु जुहुयान्मन्त्रविन्निशि । भ्रमते काकवत् सर्वा
 महीमामारणाद्रिषु । कृत्वा प्रतिकृति शत्रोर्जन्मत्रट्टेण मन्त्र
 वित् । कृत्वा प्रतिष्ठा प्राणस्य विद्वा मर्मसु कण्ठकै । आयसै-
 मन्त्रमावर्त्य भोमवारोदयादिषु । धुस्तूररससम्पिष्टचिताङ्गा-
 रेण मन्त्रिषा । नित्यस्य पृष्ठतो बहुकेशपाशेन त जपेत् ।
 श्मशाने शत्रुमाह्वय तद्गृहे निखनेन्निशि । विद्वेषण भवेत्
 मद्यो गोरीशङ्करयोरपि । अश्वत्थत्वचि मन्त्रार्णैर्दर्मित साध्यमा
 निखेत् । अन्यद्विपतरोस्तद्वज्जम्बा तत्कृत्यया न्यसेत् । पूर्वोक्त
 कण्ठकैविद्वां जपेत् पिष्ट्वा शतं शतम् । विद्विष्टो भवतस्ती तु
 नाम्नामपि च तत्क्षणात् । वर्णास्तान् विलिखेद्विषाद्यमभित'
 क्षीपेपु मन्त्राचरैः सरुदान् परितः प्रभञ्जनगृहं मध्ये च साध्यं

दुर्धक् । अङ्गारैः कनकोद्भवैरपि पदैर्मन्त्रं जपंस्ताडयेत् । कार्पासेन
रणे कुजार्कदिवसे भूलोकविद्वेषणम् । आपाद्य पूर्वां मूर्त्तिञ्च शची-
रालिख्य शोधयेत् । आतपे निशि तां जप्ता वङ्गेरुपरि लम्बयेत् ।
एवं सप्तदिनं द्रव्यैराजप्यालिख्य शोधयेत् । व्योमाग्निलशुलो-
न्मत्तहिङ्गुसिद्धार्थशूरणेः । पिण्डैर्लवणसम्भूतैरुन्मत्तद्रवसङ्गतैः ।
पेषयित्वा तेन सम्यग् लिखेन्मन्त्री मनुं जपेत् । बलिमध्ये
खनेत् कीलं युक्तरूपं तयोपरि । वङ्गिं प्रज्वाल्य तद्गुच्चैर्गव्ययुक्तं
हुमेज्जपेत् । निचिष्य प्रतिमां तत्र जपेन्नित्यं महामनुम् । सप्त-
विंशं ततः कुण्डं शून्यागारे च वा हुमेत् । त्रिकोणशूलदीप्ताग्र-
मेखलात्रितयान्वितम् । तत्रापि निखनेत् कीलं वङ्गिं प्रज्वाल्य
पूर्ववत् । ततः प्रतिमां मन्त्रो वङ्गेरुपरि लम्बयेत् । उक्त-
द्रव्येण संलिप्ता ऊर्ध्वपादामधोमुखीम् । रक्तद्रव्यैः समाराध्य
प्रज्वाल्य विपट्टचक्रैः । इन्धनैः प्रतिमायाञ्च समित्प्रज्वलितां
हुमेत् । आवरणादिभिरामर्त्यो लयं याति न संशयः ॥ इति
धूमावतीप्रकरणम् ॥

अथ कृत्यापरिमलप्रयोगः । त्रयोदशपटले ॥ अथातः मं-
प्रवक्ष्यामि मन्त्रं परिमलात्मकम् । येन विज्ञानमात्रेण नासाध्यं
भुवनत्रये । रुद्रजाया महायोगी नती गौरीपदं वदेत् । भुवन-
भयङ्करीति पदं वर्मान्तमुच्चरेन्मनुम् । अथवा प्रथमादन्यमयाती
ब्रह्मणः पदम् । परिमल इत्यादि ब्रह्मायखण्डपरिमलः ।
पङ्दीर्घयुक्तवीजेन मन्त्रार्द्धेनास्त्रयोगिणा । हृदयञ्च ततोऽर्धेन
वर्मास्त्रेण शिरः क्रमात् । शिखाकवचनेत्रास्त्रमेवं न्यासक्रमः
स्मृतः । अङ्गिरा च ऋषिदेवी गायत्रीच्छन्द ईरितम् । सिंह-
वक्त्रा च भूतानां भयङ्करिष्यतः परम् । महाकृत्या देवता चेत्युक्त्वा
न्यासं समाचरेत् । सिंहाननां कृष्णमुखीं लम्बमानपयोधराम् ।
दंष्ट्राकरालवदनां विनेत्रां सर्वतीक्ष्णलाम् । कृष्णकञ्चुतसं-

वीतां विधूमाग्निसमप्रभाम् । . त्रिशूलचक्रमुपलखद्वाङ्गकर-
 पङ्कजाम् । . लेलिहानां महज्जिह्वां विद्युत्प्रेक्षसभीषणाम् ।
 ध्यात्वा कृत्यां विधानेन पूजयेन्मन्त्रवित्तमः । ध्यात्वा कृत्यामर्च-
 यति रक्तैः पुष्पैश्च वश्यके । कृष्णा मारणकृत्येषु मांसरक्तासवै-
 स्तथा । कृत्याञ्च मदनां सर्वकुल्यां स्वच्छादिनीं तथा । भीषणां
 श्रीमतीं चैव प्रतिष्ठाञ्च ततः परम् । विद्यामभ्यर्चयेदष्टपत्रेषु
 क्रमशः सुधीः । पूर्वं तु शाङ्करीनाम शुक्लवर्णां वरान्विताम् ।
 द्विभुजां सौम्यवदनां पाशाङ्कुशधरां शिवाम् । दक्षिणे भीषका-
 नाम लम्बजिह्वां सुधामुखीम् । कृष्णवर्णां रक्तमुखीं रक्तमास्था-
 नुलेपनाम् । चतुर्भुजां सिंहनादाह्लादकाञ्च कपालिनीम् ।
 खड्गहस्तां शिरोमालां सर्वाभरणभूषिताम् । पश्चिमे वारुणी-
 नाम स्वर्णवर्णां हसन्मुखीम् । सुरुद्रमालिकां शुभ्रदंष्ट्रामभयदां
 सदा । उत्तरे भौमिकानाम चतुर्वर्णभयङ्करीम् । पूजयित्वा
 जपेन्मन्त्रं नित्यमष्टोत्तरं शतम् । अवाप्य विनियोगस्तु कर्तव्यो
 मन्त्रिणा सदा । कालं विदित्वा प्रतिमां मधूच्छिष्टेन कारयेत् ।
 द्वादशाङ्गुलं तत् शतीर्नखलोमसमन्वितम् । हृदये नामधेयञ्च
 फट्कारं सर्ववर्माके । अमुष्य प्राणं इह चामुष्य जीव इह स्थितः ।
 अमुष्य सर्वेन्द्रियाणि तथा चामुष्य वाङ्मनः । चक्षुःश्रोत्रघ्राणप्राणा-
 निहानयत्वग्निबलभा । इति प्राणं प्रतिष्ठाप्य मरिचैर्लेपयेत्ततः ।
 ऋतब्राह्मणचाण्डालकेशाभ्या पादयोः पृथक् । बद्धा कारस्करमये
 तोरणे चाप्ययोमुखीम् । तस्याधो मेखलायुक्तं त्रिकोणं तत्र
 कुण्डकम् । तत्र शायं विधायान्निं परिस्तोर्थं शरैस्तृणैः । विभी-
 तकपरिध्या च कल्पयेद् यस्य मारणम् । जुहुयान्निम्बतैलाक्तैः
 काकोनूकस्य पिच्छकैः । दारयैनं शोधयैनं मारयेत्त्वभिधाय च ।
 अष्टोत्तरशतेनैव मनुना विधिना बुधः । होमान्ते विधिवत् कृत्या-
 माराध्याग्नेश्च सन्निधी । यो मे एकस्वगृहोऽतिदूरस्थो वान्तिके-

ऽपि च । पिव कृत्येऽसृक् तस्य हुमित्युक्त्वा निवेदयेत् । संरक्षाग्निं
 विधानेन नवरात्रं समाचरेत् ॥ हुमेद् यावत्तावदस्य भवेदेव रिपो-
 मृतिः । अर्कचौरेण मरिचं पिष्ट्वा सिद्धार्थमेव च । जले संलोब्ध
 मन्त्रेण रिपुं ध्यात्वा निरुद्धक् । क्षण्णाब्जरोत्तरीयाग्रं पादेनाक्रम्य
 तद्विषुम् । वज्रं शूलमिति ध्यात्वा तस्योपरि विनिक्षिपेत् । नव-
 रात्रान्तरे शत्रुस्त्रियते नात्र संशयः । दूरसिधे चितावज्ज्ञौ तैला-
 सक्तैर्विभीतकैः । जुह्वतो म्रियते शत्रुः सत्यमौशनसोदितम् ।
 रिपोः प्रतिकृतिं कृत्वा साध्यर्चफलकेऽमले । अर्कचौरेण मरिचं
 पिष्ट्वा तत्रैव लेपयेत् । फट्कारं हृदये कृत्वा शिवं निर्माय
 धूपकैः । क्षिपेत् कृष्णचतुर्दश्यां जप्त्वा मन्त्रं सहस्रशः । सद्यो-
 ऽवगाहनं कृत्वा कुर्व्याद् यस्यात्तरक्षणम् । मन्त्रं जप्त्वा विधा-
 नेन भेदयेत् सह मुद्रया । पश्मासात् म्रियते शत्रुः सन्ध्ययोरु-
 भयोरपि । वायुना चोद्धृतं पर्णं शुष्कं वैभीतकं ततः । गृहीत्वा
 च लिखेन्मन्त्री कृष्णसर्पस्य शोणितैः । नामधेयं रिपोरन्ते
 वायुवीजं प्रयोजयेत् । निखनेत्तस्य नेष्टे तु काकवह्नामये
 ध्रुवम् । वातोद्धूतैः शुष्कपर्णैः काष्ठैरग्निपातितैः । उद्रास्त्रि
 च नवाङ्गारैः शत्रोरुच्चाटनं हुमेत् । दूर्वागुडूचीं गन्धेन सर्पिंषा
 तिलतण्डुलैः । अथः समिद्धिः पालाशैः शान्तिं कुर्व्याद्विचक्षणः ।
 मन्त्रीं विस्वफलैः पत्तैर्नन्द्यावर्तैः श्रिये तथा । वज्रपत्रैरपामार्ग-
 रङ्गारैश्च सुभद्रकैः । मधुरत्रयसंयुक्तैरेभिः कुर्व्यात्तु वश्यकम् ।
 उत्तमे पनसे तन्त्रे वासवस्यापि कथ्यते । शान्तिं कृत्वा विधानेन
 जपेत् परिमलं त्विदम् । महाव्याधिप्रशमनं नित्यमष्टाधिकं
 शतम् । जपेदेकाग्रचित्तस्तु लोकवश्यकरं शुभम् । मनसा
 चिन्तयेदितां गजारूढां वियत्स्त्रिताम् ॥ तस्य वश्या भवेत्
 क्षिप्रमग््नारूढा तथा भवेत् । चीरव्याघ्रशृगादीनां सलिलादि-
 भयापहाम् । सकृत् श्रवणमात्रेण सर्वपापविनाशनम् । सप्ता-

भिमन्त्रितं तोयं पीत्वा नित्यं समाहितः । मेधावी च भवे-
 दाग्मी तावज्जघाभिपेकतः । सप्ताभिमन्त्रितं कृत्वा विषमप्य-
 मृतं भवेत् । मासं पञ्च दिमासञ्च परमासं वत्सरन्तु वा । एवं
 यः कुरुते मर्त्यः स पुण्यां गतिमाप्नुयात् । अथ वक्ष्ये विशेषेण
 महाशान्तिविधिक्रमम् । सर्वसिद्धिकरं पुण्यं सर्वपापविनाशनम् ।
 सर्वमुद्रापहरणं सर्गारिष्टविनाशनम् । महाव्याधिप्रशमनमप-
 स्मारविनाशनम् । योगिनीभूतवेतालाः प्रेतकुष्माण्डपन्नगाः ।
 तत्र स्थाने न तिष्ठन्ति डाकिन्याद्या विशेषतः । कृत्वामभ्यर्चये-
 दक्ष ! यथाविधिपुरःसरम् । षोडशारं लिखेत् पञ्च योनियुग्मं
 सविन्दुकम् । तन्मध्येऽष्टदलं लिख्य यकारादीन् न्यसेत् क्रमात् ।
 तन्मध्ये रसकोणन्तु लिखेन्मूलमनुं स्मरन् । चन्द्रविम्बं लिखे-
 न्मध्ये तस्योर्ध्वं प्रतिमां लिखेत् । तस्य मध्ये न्यसेत् कुम्भं
 वने स्रग्दामभूपिताम् । तस्य मध्ये न्यसेत् कृत्वा सर्वलक्षण-
 संयुताम् । पूजयेच्च यथान्यायं पायसन्तु निवेदयेत् । परि-
 तोष्य घटे न्यस्य चासिताङ्गादिभैरवान् । असिताङ्गो रुरथखण्डः
 क्रोधीगोन्मत्तभैरवः । कपानी भीषणश्चैव संहारथाष्टमः स्मृतः ।
 गन्धपुष्पादिनाभ्यर्च्य तद्वाह्ये चैत्रपालकान् । लोकपालं यजेद्देवीं
 तदग्रे होममाचरेत् । जुहुयादाज्यापामार्गावक्षताभिरमर्षणः ।
 दूर्वाग्रखदिराग्न्यत्र प्रत्येकन्तु शताधिकम् । कुण्डे वा स्थण्डिले
 वापि होमकर्त्री समाचरेत् । तस्य दक्षिणपार्श्वे तु लक्ष्मीं ध्यायेद्
 यथाविधि । कुण्डमध्ये न्यस्येद्देवीं दक्षिणे तु श्रियं स्मरेत् ।
 वामपार्श्वे स्मरेद्देवीं हृजेखां परमेस्वरीम् । तस्यैव वामपार्श्वे
 तु पूजयेद्दश नायकान् । अयुतं मूनमन्त्रञ्च जपेन्मृत्युविनाशनम् ।
 अयुतं मूणहत्यायां जपेत् परिमलं विदुः । महाव्याधिप्रशमनं
 तावज्जघाभिपेकतः । एवं यः कुरुते मर्त्यः पुण्यां गतिमाप्नु-
 यात् । येन ज्ञातं परिमलं यस्य वक्त्रे स्थितं सदा । तस्यावश्यं

निवेद्येत व्याधिभ्योऽपि भयं न हि । इत्यादिविधिनां चन्द्रे ज्ञेयः ।
परिमलो विधिः । महाशान्तिकरः पुंसां दुःखादिविघ्ननाशनः ॥
इति कृत्यापरिमलः ॥

अथ जयदुर्गा । चतुर्दशपटले ॥ दुर्गे दुर्गे पदं चोक्ता रचणीति
पदं ततः । तारादिवह्निजायान्तो जयदुर्गामहामनुः ॥ जाति-
मध्यगतं कृत्वा न्यसेन्मन्त्रपदं बुधः । रक्षाकरीयं कथिता
जयदुर्गा वर्मसंयुता । श्यामां त्रिलोचनां दुर्गां ध्यात्वा त्वेनां चतु-
र्भुजाम् । शङ्खं चक्रं शरं शूलं वहन्तीं रौद्ररूपिणीम् । युद्धे च
व्यवहारादौ जयेदेतज्जपान्नरः । जयां श्रीं पूजयेन्नित्यां शङ्ख
छुरिकां तथा । जयदुर्गामनुः प्रोक्तः कथ्यते चापरो मनुः ।
नमो भगवतोत्पुङ्गा ज्वालामालिन्यतः परम् । गृध्रगणपरि-
वृते द्विठस्तारादिरीरितः । श्रीं नमो हृदयं प्रोक्तं भगवति
शिरस्तया । ज्वालामालिनी शिखा गृध्रगणपरिवृते ततः ।
कवचं स्वाहास्त्रमित्येतत् जातियुक्तं न्यसेत्तनी । अयुतं नियु-
तञ्चैतज्जयमन्त्रं यजेज्जयी । रुद्राङ्गनाग्निजायाभ्यां रुद्धा ज्वाला-
मुखीत्यपि । मन्त्रान्तरं समाख्यातं ज्वालामुख्यामनुत्तमम् ।
दीपतैलाक्तपादोऽर्द्धरात्रे गुरुदिनादितः । जपेदष्टसहस्रन्तु
त्रयोविंशतिवासरान् । प्रत्यहं सा रौष्यपट्कं ददातीति न
संशयः । नारायणीयं कथितमगस्त्यै नवधा पुनः । दुर्गा नव-
प्रकाराख्या नवदुर्गा विघ्नेपतः । सुसिद्धिमिच्छता गोप्यो मान-
वेन समीरयेत् । पुरोऽपि नृपतेऽद्यापि धार्मिकस्य न्यश्रेपतः ।
नयदुर्गाविधानन्तु दर्शयेत् कर्मगौरवात् ॥ नृपञ्च सभ्यगाराध्य
मन्त्रञ्च विविधैर्धनेः । भक्त्या सन्निहितं कुर्याद्रक्षार्थं नित्यमा-
दरात् । आपत्स्त्रयं प्रयोक्तव्यो मारणादौ विशेषतः । ततो
मन्त्री प्रयत्नेन प्रकुर्यान्मारणक्रियाम् । परैर्दुर्दैर्पितो मन्त्री
राज्ञे सर्वं निवेदयेत् । निवेद्य विधिवत् पश्चात् मन्त्रवर्षेण निर्दे-

हेत् । स्मृतिमात्रेण वै मन्त्री रिपून् सर्वान् विनाशयेत् । प्रदद्यात्
दम्बिकां तस्मै सहस्रं शतमेव वा । शवां सुवर्णनिष्काणां भूमिं
वा शस्यशालिनीम् । सर्वशान्तिमवाप्नोति सर्वरचाकृतिर्भवेत् ॥
इति फेत्कारिणीतन्त्रे जयदुर्गाष्टभ्रगणपरिवृताञ्जालमुखी-
प्रयोगः ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थं काम्यकाण्डे कुक्कुटोच्छिष्ट-
चाण्डालिनीधूमावतीकृत्यापरिमलजयदुर्गाष्टभ्रगण-
परिवृतञ्जालामुखीप्रयोगरूपपत्रवक्तव्यं नाम
चतुर्थः परिच्छेदः ॥

अथ दुर्गाक्षवः ॥ मत्स्यसूक्ते महामन्त्रे उपरिभागे एक-
चत्वारिंशत्पटले ॥ भगवानुवाच ॥ अथ आश्वयुजे शुक्लपक्ष-
मासाद्य नन्दिकाम् । समाराध्य ततो दुर्गां हविष्याशी जिते-
न्द्रियः । कृत्वा स्रोतोजले चात्वा तस्यास्तीरे समर्चयेत् ।
तस्या इति स्त्रीलिङ्गनिर्देशाच्चद्यास्तीरे समर्चयेदित्यर्थः ॥ पूजा-
प्रकारोऽपि तत्रैव ॥ नन्दायां पूजयेत् कुम्भे द्वितीयायाञ्च
पुस्तके । तृतीयायां तथा खड्गे चतुर्थ्यां केशशोधनम् । पञ्चम्यां
सूर्यविम्बे च षष्ठ्यां विल्वस्य मूलके । सप्तम्यां पत्रिकायान्तु
अष्टम्यां प्रतिमासु च । ज्येष्ठानक्षत्रयुक्तायां षष्ठ्यां विल्वाभि-
मन्त्रणम् । मूलाद्यपादे सप्तम्यां पत्रिकायाः प्रवेशनम् । पूर्वा-
पाटायुताष्टम्यां देवी पूज्या महीक्षवैः । उत्तरेण नवम्यान्तु
बलिभिः पूजयेच्छिवाम् । श्वय्यान्ते दशम्यान्तु पण्डित्य विस-
र्जयेत् । एतेन देवीपुराणोक्तस्य कन्यासंख्ये रवो शक्रशुक्लामारभ्य
नन्दिकामिति वचनस्य पठितः प्रभृति नवमीपर्यन्तं पूजयेमि-
त्येकत्वेनोक्तमिति स्मार्त्तभट्टाचार्यव्याख्यानम् । नन्दिकाप्रति-
पदिति दुर्गाभक्तितरङ्गिण्युक्तं युक्तमिति वाच्यम् । महानवमी-
विहितषष्ठ्यतिक्रमे मानाभावादिति वचनादेवं प्रतिपदिति

दुर्गाभक्तिरङ्घ्रिष्णुक्तमेव मदसुत्पश्यामः । केशशोधनमिति सप्त-
म्यर्थे प्रथमा । केशशोधनकङ्कतिकायां पूजयेदित्यर्थः ॥ नक्ष-
त्राणामभावे कृत्यलोपः स्यादित्याह तत्रैव ॥ नक्षत्राणाम-
भावेऽपि पठ्यादिक्रमशस्तथा । सर्वमेव विधिं कुर्यात्तारात्नामे
फलोदयः ॥ फलोदयः विशिष्टफलोदय इत्यर्थः । अन्यथा
नक्षत्राभावे फलाभावप्रसङ्गः स्यात् । इति प्रतिपदादिकल्प-
कथनम् ।

अथ पूजादिकालस्तत्रैव ॥ ज्येष्ठा वाप्यथवा पष्ठौ सार्य-
काले न चेद्भवेत् । सायमेव तथापि स्याद्विल्वशाखाभि-
मन्त्रणम् । पूर्वां पष्ठौ सनक्षत्रां सायं प्राप्तामपि त्यजेत् । यदा
तु पत्रिकापूजा न परेद्युर्भविष्यति । सन्निकृष्टन्तु यत् पूर्वं पतितं
दिवसस्य च । तद्दिने वरणं कृत्वा परे शाखां प्रवेशयेत् । सप्त-
म्यान्तु यदा पष्ठौ निःसृता वा न निःसृता । वर्द्धते सप्तमी किन्तु
दण्डमात्रं परे यदि । परेऽहनीति शेषः । सुहृत्तमधिका वापि
नवम्यामष्टमी भवेत् । वर्द्धते दशमी चैव तदा कार्यं यथा शृणु ।
न केवलं नवमी दशमी चेति चार्थः । सप्तम्यां विल्ववरणमष्ट-
म्यान्तु प्रवेशनम् । पूजाष्टका नवम्यान्तु दशम्यां प्रेषयेच्छिवाम् ।
अत्र केचित् सामान्यविधिप्राप्ततिथिबाधभियां सप्तम्यां बहुका-
लीनसप्तमीयुतपठ्यामिति व्याख्यान्ति । तत्रं पष्ठौ न निःसृतेति
वचनमनाकुलं वेति प्रतिभाति । यदा पष्ठौ च सप्तम्यां अष्टम्या-
श्चापि वर्द्धयेत् ॥ स्वार्थं इण् पाणिनिविदान्तु णिच् वर्द्धेत । अर्थात्
सप्तमीति शेषः । अष्टमी परगा चैव तद्दिने च दिनचयः । तदा
पठ्यां पूर्वदिने विल्वस्य वन्दनं मतम् । पष्ठौसंयुक्तसप्तम्यां पत्रि-
कायाः प्रवेशनम् । अतिकल्पे तथाष्टम्यां शृणुमयीश्च प्रवेशयेत् ।
अतिकल्पे अतिप्रत्यूषे ॥ सप्तम्या संयुताष्टम्यां महापूजोत्सव-
क्रिया । नवम्यान्तु बलिं दद्याद्दशम्यां प्रेषयेच्छिवाम् । नवम्या-

मष्टमी यत्र नवमी परतो नचेत् । भवेद् वा दशमीविद्वा नवमी
 च परेऽहनि । तदाष्टमीनवम्योद्य द्वयोः पूजाद्वयं किल । एक-
 स्मिन्नेव दिवसे कर्त्तव्यं बलिभिः सह । अष्टका नवमीपूजा
 त्रिसन्ध्यव्यापिनी परा । तदा तदा नवम्युक्तं बलिदानं परे-
 ऽहनि । त्रिसन्ध्यव्यापिनी चेत् स्याद् यदा पूर्वदिनेऽष्टमी ।
 दशमीविद्वनवम्यान्तु कुर्यात् पूजां न संशयः । अष्टकानवमी-
 योगो रात्रियोगो विशिष्यते । अर्द्धरात्री शतगुणं सन्ध्यायां
 द्विगुणं स्मृतम् । सप्तम्यादिषु पूर्वाह्णे तारायोगो न चेद्भवेत् ।
 तदाप्यारभ्य पूर्वाह्णे नक्षत्रांशे समापयेत् । दशम्यां श्रवणो
 व्यापी तद्योत्याय क्तकियः । प्रातः सम्पूज्य विधिवत् नृत्य-
 गीतपुरःसरैः । प्रतीक्ष्य श्रवणं कालं प्राप्ते सम्प्रेषयेच्छिवाम् ।
 यदि नक्षत्रमाश्रित्य सप्तम्यादि त्रिकं स्थितम् । तदैव श्रवणा-
 पेक्षा दशम्यां केचिदस्रुवन् । श्रवणान्ते गते रात्रौ तदन्ते नवमी
 दिने । स्वस्वस्थानोचितं कर्म दक्षिणान्तं समापयेत् । दशम्यान्तु
 तदप्राप्तौ धनिष्ठायां यथाविधि । प्रेषयेद्भगवतीं दुर्गामशेषैः शार-
 दोत्सवैः । नवमी दशमीयुक्ता श्रवणा तु गता निशि । तदा
 सम्प्रेषयेद्देवीं नवम्यां दशमीक्षणे । अष्टमीदिनपर्यन्ता रात्रौ
 चेन्नवमी भवेत् । नवम्यामपि कुर्वीत महापूजा महानिशि ।
 चन्द्रोदिते निशायान्तु या भवेदष्टमीतिथिः । महाष्टमीति सा
 प्रोक्ता देव्याः प्रीतिकरी परा । ततोऽनु नवमी या स्यात् सा
 महानवमीतिथिः ।

पूजाधारमाह तत्रैव ॥ चित्रे च प्रतिमायाश्च मृण्मय्यां
 श्रीफलेऽपि च । महायोनी चन्द्रविम्बे शिलायां योनिमण्डले ।
 पुस्तके पादुके खड्गे महाविम्बे तथैव च । पुण्यक्षेत्रे च
 गङ्गायां देवीमावाह्य पूजयेत् ॥ प्रतिमाकरणविधिनिषेधावपि
 तत्रैव ॥ न गृही मृण्मयीं कुर्यान्न वै तालमयीं क्वचित् ।

त्रिहस्तां ढणगर्भाञ्च विस्वयुग्मे समर्चयेत् ॥ न गृही मृगमयीं
 केवलमृत्तिकया प्रतिमां न कुर्व्यात्तथा तालमयीं सार्धत्रिहस्त-
 परिमितां गृही न कुर्व्यात् । विधिमाह त्रिहस्तामिति । त्रिहस्तां
 प्रतिमामित्यधिकपरिमाणव्यवच्छेदार्थमुक्तम् । तेन तन्नून-
 प्रतिमाकरणे न दोषः । मृगमय्याः प्रतिप्रसवमाह ढणगर्भा-
 मिति । तेन ढणगर्भमृगमयीपूजने दोषः । चकारो भिन्नक्रमे
 ढणगर्भां समर्चयेत् विस्वयुग्मे चेति । ब्राह्मणादिभेदेन
 विस्वयुग्मस्य विशेषमाह । माहेन्द्रस्यञ्च ईशस्यं ब्राह्मणस्य
 प्रशस्यते ॥ ऊर्ध्वंस्वमुत्तरस्यञ्च क्षत्रियस्य वरानने ! । वायव्य-
 स्यञ्च वैश्वस्य शूद्रस्य च वरानने ! । माहेन्द्रस्यं तथेशस्यं सर्वपा-
 मधवा प्रिये ! । पूर्वादिस्थविस्वयुग्मफलमाह ॥ माहेन्द्रस्ये
 ज्ञानवृद्धिरीशस्ये सर्वकामदम् । वायुस्ये च धनावाप्तिरैश्वर्य-
 मुत्तरास्थिते । याम्यस्ये शत्रुवृद्धिः स्यात् कौण्ठिके मरणं भवेत् ।
 वायुशानकौण्ठिकस्य विशेषफलाभिधानादत्र कौण्ठिकपदमग्नि-
 नैऋतकौण्ठिकपरं पारिशेष्यादिति । विस्वयुगस्य शभलक्षणमग्राह्य-
 त्वञ्चाह तत्रैव ॥ समं वृत्तं समं स्थूलं शस्तं कीटादिद्रूपितम् ।
 न ग्राह्यं परमेशानि ! कदाचिद्रूढं मध्यगम् । ऊर्ध्वं गेतिक्षत्रिय-
 भिन्नस्याग्राह्यत्वम् । सममिति सर्वस्य । यद्वा कदाचिद्रुक्त्वात्स्थानस्य-
 स्याप्राप्ताद्रूढं मध्यगमपि ग्राह्यं निन्द्यफलाश्रुतेरिति तात्पर्यम् ।
 विस्वयुग्माद्देशुरतिदोषोऽपि तत्रैव ॥ ज्ञानस्थाने नीयमाने च्युते
 युग्मे महेश्वरि ! । मृगमय्याश्च च्युतिर्यत्र जायते मरणं ध्रुवम् ।
 तद्दोषप्रशमनार्थञ्चाश्रुतं जुहुयाद् दृष्टैः । धेनुश्च दक्षिणां दद्यात्
 श्वेताश्वं श्वेतच्छागलम् ॥ इति विस्वयुगप्रतिमाच्युतिप्रायश्चित्तम् ।

नन्दामारभ्य दग्मीपर्यन्तमुत्सवं विदुः । महामहीत्सवं ज्ञेयं
 त्रिदिनं तत् प्रकीर्तितम् । तदन्यदेवतायागं यः करोति महे-
 श्वरि ! । न तस्य फलमाप्नोति सोऽन्ते नरकमाप्नुयात् । देव्या

भागशतं सर्वं तस्मान्नान्यं समर्चयेत् । पुनरष्टम्यां प्रतिमासं
 चेत्यन्तमभिधाय । प्रहरे प्रहरे स्नानं प्रहरे प्रहरे बलिः । प्रहरे
 प्रहरे द्योममन्त्रश्चाभिपसंयुतम् । प्रभूतबलिदानञ्च नवम्याञ्च
 प्रशस्यते । नवम्या पूजिता देवी ददात्यनन्तकं फलम् ॥ देशविशेषे
 मूर्तिविशेषोऽपि तत्रैव ॥ ओङ्गदेशे कलिङ्गे च मध्यदेशे तथैव
 च । देवी चाष्टभुजा पूज्या अयोध्यायां सुराङ्गके । चोहारे चैव
 श्रीहृष्टे कोशले शववल्गके । अष्टादशभुजा कार्या महेन्द्रे च हिमा-
 लये । कौरवे मथुरायाञ्च केदारं रामटेऽपि च । पूजयेद् द्वादश-
 भुजां मकरन्दे विराट्के । कौमारे चैव गौडं च पारिपात्रे च
 दक्षिणे । देवी दशभुजा कार्या मरहृष्टे गजाक्षये । पूर्णे चैव तु
 नेपाले कच्छमेशे च कङ्कणे । चतुर्भुजा भवेद्देवी द्विभुजा सागरा-
 न्तिके । दीपस्थानन्तु कूर्मचक्रशिरःस्थानम् । तत्तु तन्त्रसारकारे-
 णैव धृतम् । दीपस्थानविवर्जितेनेष्टकारचितस्थानेन कदाचन
 देवीमर्चयेदित्यनेन दीपस्थाने तृणकाष्ठादिमयगृहे न दोषः ।
 तथा दीपस्थानभिन्ने इष्टकामयगृहेऽपि दीपस्थानभिन्नस्य प्रति-
 प्रसवमाह ॥ ऐशान्याञ्च महेन्द्रे वा उत्तरे भवनस्य च । कारये-
 ज्वनं दिव्यं धनैश्वर्यप्रसादतः । एकत्रिंशच्च दैर्घ्येण पञ्चत्रिंश-
 दद्यापि वा । वर्तुलं नवहस्तं वा तूर्यहस्तमद्यापि वा । विभिन्ने
 पार्श्वयोर्भागं कृत्वा मध्यं सुशोभनम् । चतुर्दिक्षु प्रमाणेन देवीं
 तत्रैव कारयेत् । अथ सिंहासनादिलक्षणम् । हस्तमात्रं समुत्सेधं
 लोम तत्र समन्वितम् । सिंहासनं महाचक्रं सर्वतोभद्रमेव च ।
 रजसा मण्डलं कुर्यात् पीठं तत्र निवेशयेत् । क्षीरं श्रीपति-
 कोद्भूतं सहकारमथापि वा । सुष्टिवाङ्मप्रमाणेन प्रादेशोद्वाय-
 मेव च । प्राप्तेऽष्टधा च कुटिलं चतुष्कोणं समं शुभम् । भद्रासन-
 मिदं प्रोक्तं कूर्मासनमथापि वा । विवाहे सौरयागे च सहकारं
 विवर्जयेत् । वारुणं वा महेयानि ! पञ्चकं देवदारुकम् ।

प्रशस्तं सर्ववेदेषु तथा शालमयानि च । ततोऽरुणेन गन्धेन
कुङ्कुमेन गजेन वा । महायोनिं लिखित्वा तु वह्निः पञ्चद्वया-
न्वितम् । मजेन ऋगमदेन ॥ तत्र संस्थापयेद्देवीं सर्वकामार्थ-
दायिनीम् ।

पृष्ठीकर्तव्यकर्माह । नित्यं निर्वर्त्तव्यं विधिवत् सायं पठ्यां
ततो गृही । यायादलङ्घतो मीनी विल्वमूलं समाहितः ।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु पञ्चाङ्गेन प्रणम्य च । उत्तराशा-
सुखो भूत्वा पीठं निर्माय साधकः । पञ्च देवान्मस्कृत्य ततः
सङ्कल्पयेत् सुधीः । त्र्यम्बकेणैव मन्त्रेण' ह्यहं तीर्थेन स्नाप-
येत् । क्षीरेण पञ्चगव्येन तथा पञ्चाभृतेन च । स्नात्वा कुम्भ-
त्रयेणापि सूत्रमाणिति वे ऋचा । निपित्तेन तु सूत्रेण त्रिगुणेन
च पञ्चधा । वेष्टयेद्दक्षिणावर्त्तं पञ्च व्रीहींश्च वापयेत् । अद्यामुक्ते
मास्यमुक्ते पक्षे एतस्मिन् पुष्यभूप्रदेशे भवन्तमम्बिकाशिवयोः
प्रियतर शाण्डिल्यगोत्रं विल्वहृत्तम् अमुकगोत्रोऽमुकदेव-
शर्मा अमुककामनया अभिन्नवृन्तफलयुगलयुक्ता शाखा दुर्गा-
स्वरूपतः पूजार्थं नेतुं नक्तमेभिरभ्यर्च्य हृषे । हस्तं दत्त्वा हृत्त-
मूले फलेर्माल्यैः समन्वितम् । संवाह्य तैः समभ्यर्च्य स्थण्डिले पूज-
येत्ततः । गणेशमुत्तरद्वारि पूर्वं चण्डञ्च दक्षिणे । प्रचण्डं पश्चिमे
चैव वेतालञ्च ततः परम् । मध्ये आधारशक्त्यादीन् साङ्गी-
पाङ्गांस्तथैव च । सहारजतसङ्काशां पूर्णचन्द्रनिभानजाम् ।
नानारत्नसमाकीर्णं कङ्कणैः कटकैरपि । विभ्राजमानां दश-
भिर्वाहुभिः सुमनोहरैः । शरदभोजसङ्काशविकाशिमुखप-
ङ्कजाम् । इन्द्रीवरामैर्विपमैर्लोचनैस्त्रिभिरुत्तमैः । विद्योत-
यन्ती नयनैरुद्दामद्युतिदामभिः । त्रिशूलं करवालञ्च चक्रं
वाणञ्च शक्त्यपि । चिन्तयेद् वामभागे तु खेटकं पूर्णचापकम् ।
पाशाङ्कुगञ्च परशुं ज्वालामालोपशोभितम् । ऊर्ध्वपादं वाम-

पाद महिषोपरिसंस्थितम् । माहिष छिन्नशिरसमधस्तात्
परिचिन्तयेत् । खड्गचर्मधर तत्र समुद्भूत महासुरम् । विल्व-
वृक्षस्थिता ध्यायेत् सर्वकार्यदायिनीम् । एव ध्यात्वा महि-
शानि । आसन प्रतिपूज्य च । मूलेनावाहनं कुर्यात् प्रद-
द्यादासनं ततः । पाद्यादिकं ततो दत्त्वा अङ्गपूजा विधाय च ।
पूर्वादिपत्रमूलेषु जयन्त्यादीन् समर्चयेत् । पत्राग्रे चैव ब्रह्मादीन्
भैरवान् पत्रमध्यतः । तत्रागत्य वृक्षमूले वृक्षाग्रे च समर्चयेत् ।
वेताल मणिभद्रञ्च यक्षकञ्च तथैव च । त्रिपुरान्तकं समाख्यात-
कण हेतुकमव च । अग्निजिह्वरसञ्चैव गन्धपुष्पैः समर्चयेत् । ततो
ग्रहान् दिगीशाञ्च तदस्त्राणि च तद्वह्नि ॥ अत्र दिक्पालतदस्त्र-
पूजाया विशेष उक्तः शारदातिलके चतुर्थपटले महाप्रामाणिके
लक्षणाचार्ये । यथा । अन्ते यजेत्लोकपालान्मूलपारिपदान्वितान् ।
हेतिजात्यधिपोपेतान् दिक्षु पूर्वादितः क्रमात् ॥ मूलपारिपदा-
न्वितानिति अस्यायमर्थः । यदा शक्त्यावरणे इन्द्रादिपूजा तदा
प्रत्येकं शक्तिपारिपदायति एव गणपतिपूजाया प्रत्येकं गणेश-
पारिपदायेति एव सूर्यपूजाया प्रत्येकं सूर्यपारिपदायेति । एव
विष्णुपूजाया विष्णुपारिपदायेति । हेतीति प्रतियोगे जात्यधि-
पानां पूर्वमुच्चरणं पद्याहेतोना मूले हेतिशब्दस्य पूर्वनिपातः । शस्त्र-
जातयः स्वरत्तेजःप्रेतरत्तोऽजववातक्षेत्रभूतनागलोकान् सवाहनान्
सपरिवारानित्यपि ज्ञेयम् ॥ दिक्पालानाह तत्रैव ॥ इन्द्रमग्नि-
यमरत्तो वसुणः पवनविधुम् । इयानः पद्मगाधीशमधः ऊर्ध्वं पिता-
महम् । पीतो रत्तोऽसितो धूम्रः शक्तो धूम्रः सितावुभौ ।
गोरोऽरुणः क्रमादेते वणतः परिकीर्त्तिताः । तेषां वाहनानि
रथपभद्रहतानि । यथा । ऐरावताजमहिषनरमकरहृरिणाञ्च-
हपभरयहमाः । एतेषां वीजानि कपिलपञ्चरात्रे ॥ यान्मु-
लामर्त्यन्तु द्वितीयं लवलीमत् । चतुर्थकं विलीमेन वातु

लोमेन चाष्टमम् । तृतीयञ्चानुलोमेन न विलोमात् तृतीयकम् ।
चतुर्थे सप्तमं वर्षं वानुलोमेन संस्थितम् । चतुर्थं खविलोमेन
तृतीयं गविलोमतः । सुरान्तेषु सुनादाभ्यां भेदितं सर्वमेव तत् ।
आनुपूर्वाद्भूतं वीजं ब्रह्माण्डं वासवादिमिति । एतानि
वीजानि दीर्घाणीति सम्प्रदायविदः । अनन्तब्रह्मणोर्माया पाशवी
इति केचित् । पृथ्वरग्निपवनाद्यन्ता वरुणानिलसेन्दुकैः । अनन्त-
विन्दुसंयुक्तैरर्थाः पाशेन माययेति । प्रयोगो यथा । श्रीं लां
इन्द्राय पीतवर्णाय सुराधिपतये वज्रहस्ताय ऐरावतवाहनाय
सपरिवाराय दुर्गापारिपदाय नमः । एवं रां अग्नये पिङ्गल-
वर्णाय तेजोऽधिपतये शक्तिहस्ताय अजवाहनाय सपरिवाराय
दुर्गापारिपदाय नमः । इत्यादि ऊह्यम् । तदुक्तं राघवभट्ट-
धृतेन ॥ प्रयजेत् स्वदिक्ष्वमलधीः स्वजात्यधीरहेतिपरिवारसंयुता-
निति ग्रन्थऊदपि ॥ नित्यातन्त्रे ॥ लोकपालान् यजेदन्ते
वाहनायुधसंहतान् । इत्येषां पूजानन्तरमायुधान् पूजयेत् ॥
शारदायाम् ॥ वज्रं शक्तिं दण्डमसिं पाशमङ्गुशकं गदाम् ।
शूलं चक्रं पद्ममेपामायुधानि क्रमाद्भिदुः ॥ मेरुतन्त्रे चतुर्थ-
प्रकाशेऽपि ॥ वज्रं शक्तिं दण्डखड्गपाशाङ्गुशगदाः पुनः । पूर्व-
तस्तु तद्यैस्यान्यां शूलचक्राम्बुजान्वितमिति । आयुधानां रूप-
सूक्तम् शारदायाम् ॥ पीतशुक्लासिताकाशविद्युद्रक्तसिता-
सिताः । कुरुविन्दपाटलाभा वज्राद्याः परिकीर्त्तिताः । कुरु-
विन्दः पद्मरागः ॥ तत्र प्रयोगो यथा ॥ श्रीं वज्राय वज्रहस्ताय
पीतवर्णाय वज्रलाब्धितमौलयै सवाहनाय सपरिवाराय
दुर्गापारिपदाय नमः । इत्याद्यूह्यम् । तदुक्तं राघवभट्टधृतेन ।
अर्था वह्निर्निजमलचित्तमौलियुक्ता स्वस्वायुधामयसमुद्यतपाणि-
पद्मा इति ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ बलिं दद्याद्विधानेन होमं कुर्याद्विधा-
नतः । यवं क्षीरञ्च शाल्यञ्च शान्त्यर्थञ्च निवेदयेत् । यक्षेभ्यो

यावकान्त्रञ्च माषभक्तमथापि वा । कृताञ्जलिस्तृती भूत्वा
 जानुभ्यामवनीं गतः । ततो बोधनमन्त्रांश्च पाठयेत् सुरपूजिते ।
 ऐं रावणस्य बधार्थाय रामस्यानुग्रहाय च । अकाले ब्रह्मणा
 बोधो देव्यास्त्वयि कृतः पुरा । अहमप्याश्विने मासि ततस्त्वां
 बोधयामि ते । षष्ठ्यां नक्षत्रयुक्तायां सायाह्ने बोधयामि ते ।
 एतदर्थं आर्द्रानक्षत्रालाभेन पाठ्यं तात्पर्यार्थिंस्यासमत्वतश्चा-
 दिति । श्रीशैलशिखरे जातः श्रीफलः श्रीनिकेतनः । नेतव्यो-
 ऽसि मया गच्छ पूज्यो दुर्गास्वरूपतः । अग्रेपमुखलाभाय नारी-
 विभवहेतवे । नेतव्यः स्त्रोदिते गेहे सर्वकामप्रदो भव । मेरु-
 मन्दरकौलासहिमवच्छिखरे गिरौ । जातः श्रीफलवृक्ष । त्वमम्बि-
 काशङ्करप्रियः । नमस्ते विष्वक्त्रयाय सर्वकामप्रदाय च । दातव्यं
 स्त्रोदिते हस्तं पूजनीय फलद्वयम् । महादेवप्रियोऽसि त्वं श्रीवृक्ष ।
 सर्वकामदः । दुर्गायन्ननिमित्तार्थं शाखामेकां प्रयच्छ मे । तच्च
 आरोहयेत् पश्चादुत्तराशामुखेन च । किञ्चिदुष्णेन तोयेन
 कुशपुष्पफलाक्षतम् । शङ्के कृत्वा ददेदर्थं विष्वक्त्र्योद्भवेन च ।
 दन्तकाष्ठं ततो दद्यादरिष्टञ्चानुमार्जयेत् । दूर्वाक्षतेन सिद्ध्यर्थं
 वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ इति विष्वक्त्रनिमन्त्रणरूपषष्ठी-
 कृतम् ।

अथ सप्तमीकृत्यं तत्रैव ॥ नूलयुक्तेन सप्तम्यां भास्करे
 चोदिते प्रिये ।। विष्वक्मूलं ततो गत्वा गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ।
 गृहीत्वा चैव कटारं सुतीक्ष्णं मुष्टिसंयुतम् । द्वादशाङ्गुलकं मानं
 मुष्टिः पङ्कजं स्मृतम् । छिन्धि छिन्धि युगं दद्यात्तारयुग्मं
 तथैव च । अस्त्राय हृदयान्तोऽयं छिन्नमन्त्र उदाहृतः । युग-
 मिति सप्तम्यर्थं प्रथमा युगे अर्थाद्विष्वयुगान्वितशाखाविशेषे ।
 दद्यादप्येत् पूर्वोक्तकटारकमिति शेषः । रजकस्य वस्त्रं
 ददातीतिपदत्र दाधातोरप्यर्थकता । चर्पणमन्त्रमाह । छिन्धि

छिन्धीति न तु छिन्धि छिन्धीत्यनेन युगशब्दात् त्रयच्छिन्धी-
 त्यस्य चतुष्कत्वापत्तेः । छेदनमन्त्रस्तु तारयुग्ममित्यादि । छिन्ने
 छेदने मन्तश्छिन्नमन्त्र इत्यर्थः । चालनमन्त्रस्तु । चामुखे !
 चलयुग्मन्तु चालयद्वितयं तथा । शीघ्रञ्च मन्दिरञ्चैव प्रविश
 पूजालयं पदम् । ताराद्यो वङ्गजायान्तो मनुनानेन चालयेत् ॥
 छेदनकाले स्त्रीप्रभृतीनां दृष्टिर्निषिद्धा यथा तत्रैव । स्त्रीणां
 दृष्टिः पयोर्दृष्टिर्यथा नैव तु छेदने । तथा कुर्यात् प्रयत्नेन
 शिविकायां प्रवेशयेत् । पूजादिषु प्रणयेत् तदाह ॥ उन्मत्तं
 पतितं क्लीवं वामनं छिद्रसंयुतम् । न योजयेद्हरिद्रञ्च मन्त्रकुण्डं
 न वेशयेत् । छेदने नयने काले स्थापने च विशेषतः । भग्ने
 तु मरणं विद्यात् प्रायश्चित्तं तदाचरेत् । पार्श्वं दीपयुगं दद्या-
 दिक्षुदण्डाश्रयं इयम् । गृहप्रवेशकाले च घटयुग्मञ्च स्थापयेत् ।
 घटं सम्भार्जनीयुक्तं रक्तसूत्रेण गुम्फितम् । चूतपत्रसमायुक्तां दर्भ-
 च्छेदनभूषिताम् । द्वारि द्वारि न्यसेत् स्रक्तां सपुष्पां शोभनां
 शुभाम् । समूलां छिन्नरहितां तोरणेन विभूषिताम् । जनतेति
 वत स्रक्शब्दात् समूहार्थं ताप्रत्ययः । स्रक्तां मालासमूहं द्वारि
 न्यसेदित्यर्थः । प्राप्ते प्रतोलिकां द्वारि गृह्णी लक्ष्म्यान्विता ।
 साध्वोभिर्नवनारीभिः कृतमङ्गलपूर्वकम् । वीजयेद्हरजनेनापि
 वामदक्षिणपार्श्वयोः । कटुत्रयं सलवणं सुखे कृत्वा मङ्गेश्वरि । ।
 देव्याः प्रचुम्बनं कुर्यात्ततः कुर्याद् गृह्णाङ्गने । पश्चिकां स्नान-
 पीठे च वस्त्रादीन् मध्यदेशके । देशविशेषे नवपत्रिकाक्रम-
 माह । माणादीशैव श्रीशैले ध्यान्यादिं मलये गिरौ । क्रमु-
 कादिं सागरान्ते कचू चैकाम्बकादिके । रश्मादिं गौडे वङ्गे च
 कौमारि कालरूपके । प्रतिपीठे यजेद्वापि लक्ष्मीकामेन सुन्दरि ! ।
 रश्मा कचू हरिद्रा च जयन्ती विष्वदाङ्गिमी । अशोको माणक-
 शैव धान्यादिर्नवपत्रिका । समूला पत्रिका ग्राह्या हरिद्राधान्यकं

विना । समूला एव रश्मा स्याद्दामरश्मां विवर्जयेत् । श्वेतरश्मा
 राव्यरश्मा तथा चेत् सुगन्धिनो । एषामेकतमं याद्वां वीजरश्मां
 विवर्जयेत् । शर्करास्वादयुक्तायाः फलं वृक्षञ्च सन्त्यजेत् । त्रिपुत्र-
 च्चैकपुत्रञ्च मृतवत्सञ्च वर्जयेत् । द्विजातिरोपितं ब्राह्मणमथवा
 गिरिसम्भवम् । ब्राह्मणस्य गृहे जातं तीर्थेभ्योऽन्यसमुद्भवम् ।
 अन्यजस्यालये जातं श्मशाननिलयञ्च वा । शाखोटमूर्ध्वजं शुष्कं
 त्वार्च्यं स्याद्दूरधुञ्चकम् । एवमेव च मृशमय्यामानीय शुभजै-
 जलैः । स्नापयेत् शङ्खतोयेन प्रतिमायाञ्च दर्पणं । दन्तकाष्ठं
 ततो दद्यान्मन्त्रेण च विशेषतः । दशाक्षरेण देवेशि ! पञ्च-
 गव्येन चान्तरम् । प्रत्येकेन ततः पश्चात् तथा पञ्चामृतेन च ।
 त्रिशीतेन त्रिरक्तेन तथा तीर्थीदकेन च । वेद्यामीशानतो वायु
 पत्रिकायाश्च स्थापनम् । मध्ये विस्वं विज्ञानीयादथवा एक-
 मूलकम् । रश्मावृषे निवध्रीयाद्विष्णुकान्तालतात्रिभिः । वेष्ट-
 यित्वा तु रश्मायां हस्तोच्छ्राये तु युग्मकम् । पीतसूत्रेण वस्त्रेण
 वेष्टयेन्मुकुटान्वितम् । कुसुम्भरक्तं चौरं वा दुकूलं कीटकानि
 च । वर्जयेत् प्रथमं देवि ! ह्यलक्ताक्तं विशेषतः । महोत्सवे
 ततः कुर्याद् वेदघोषपुरःसरम् । कुमारीणाञ्च साध्वीनां श्राव-
 येच्च तथा ध्वनिम् । बलिकर्मणि यात्रायां प्रवेशे नववेश्मनः ।
 महोत्सवे च माङ्गल्ये तत्र स्त्रीणां ध्वनिः शुभः । निर्मञ्चनं तथा
 कुर्याद्वाज्रजम्बूफलादिभिः । स्वागतं कुशलप्रश्नमासनञ्च निवे-
 दयेत् । जानुभ्यामवनीं प्रेत्य पठेन्मन्त्रं कृताञ्जलिः । श्रीं शार-
 दीयामिमां पूजां गृह्णाण त्वमिहागता । स्वागतन्ते महादेवि !
 विश्वेश्वरि ! नमोऽस्तु ते । धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं सफलं जीवि-
 तञ्च नः । आगतासि यतो दुर्गं । माहेश्वरि ! ममाश्रमम् । अर्ध-
 मव्यं फलं पाशं मालां मलयवासिनि । । गृह्णाण वरदे ! देवि !
 कल्याणञ्च प्रदेहि मे । चण्डिके ! चण्डरूपे ! त्वं सर्वकामप्रदे !

शुभे ।। गृह्णाणार्घ्यमिदं भद्रे । आगच्छ मम मन्दिरम् । गृहीत्वा
 शारदीं पूजां मर्त्यमण्डलमागता । चण्डिने । त्वां नमाम्यद्यपुष्य-
 मर्घ्यं प्रगृह्णाताम् । चण्डि । त्वं चण्डरूपासि सुरतीजोमहाबले ! ।
 प्रविश्य तिष्ठ मन्त्रे हे यावत् पूजां करोम्यहम् । सामान्यार्घ्यं विधा-
 याथ आसनं प्रतिगृह्य च । विकिरान् विकिरेत्तत्र प्राणायामं
 ततश्चरेत् । गणेशग्रहदिक्पालान् कलसे पूजयेत्ततः । स्नाप-
 येच्च स्नमन्त्रेण वरवेदार्घ्यपात्रकम् । दिनेशार्घ्यं ततो दद्या-
 द्भूतशुद्धिमयाचरेत् । दशाक्षरेण मन्त्रेण भावयेद्रक्तबुधुदम् ।
 तन्मध्ये रुक्मत्रह्णाण्डं पुनरेव तु भेदयेत् । तन्मध्ये चिन्तये-
 हेवीं सर्वकामप्रदायिनीम् । जटाजूटसमायुक्तामर्द्धन्दुकृत-
 शेखराम् । नवयोवनसयुक्तां सर्वाभरणभूषिताम् । चिन्त्रां
 पूर्णवदनां महिषासुरमर्दिनीम् । त्रिशूलञ्च तथा चक्रं खड्गं
 वाणं तथैव च । दक्षिणे च तथा शक्तिं वामतः खेटकं धनुः ।
 पायाङ्गुशञ्च घण्टाञ्च नागहारगरीयसीम् । अधस्तान्महिषं
 तद्वद्विशिरस्कं प्रदर्शयेत् । शिरश्चेदीङ्गवं तद्वदानवं खड्गपा-
 णिनम् । हृदि शूलिनं निर्भिन्नं निर्यदन्त्रविभूषितम् । देव्यास्तु
 दक्षिणं पादं समं सिंहोपरिस्थितम् । किञ्चिद्रूढं तथा वाम-
 मङ्गुष्ठं महिषोपरि । एवं सञ्चिन्ध मनसा प्रतिमा कृत्य सञ्चसेत् ।
 आत्मानमन्तरात्मानं परमात्मानमश्चेत् । सात्त्विकान्यासपूर्वेण
 कलान्यासमथाचरेत् । मन्त्रन्यामं ततः कृत्वा तारिणार्घ्यं विशो-
 धयेत् । अर्घ्यं स्योत्तरतः कार्यं पादमाचमनीयकम् । मधुपर्कं
 ततः पार्श्वं प्रोक्षणाञ्च जपेन्मनुम् । अटलत्वी जपेन्मन्त्री गायत्र्या
 रक्षयेत्ततः । श्रीं दुर्गायै विद्महे नारायण्यै धीमहि । धियो
 यो नः प्रचोदयादित्तीरयेत् । तेन तोयेन देवेशि ! यागवस्तूनि
 श्रेचयेत् । गणेशप्रथ चैशान्यां गणपं गुरुपादुकाम् । गुरुभ्यः
 परमं ह्येवं परमेष्ठिगुरोः परम् । गुरुं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्व-

र्थञ्च यथा क्रमात् । रक्तं श्यामञ्च हारितं नीलामञ्चैव
 पूजयेत् । धूम्रामं कनकाविद्युद्रूपान् धर्मादिकान् प्रिये ! ।
 अधर्मादीनि पत्राग्रे अग्न्यादौ च यथाविधि । अधर्मञ्च तथा-
 ज्ञानमवैराग्यं तथैव च । अनैखर्यं कृष्णवर्णं पीतरक्तं विभा-
 वयेत् । अजमिपहसवर्णरूपान् धर्मादिकानपि । हारपाखं
 महाकालं कपिलं कृष्णलोचनम् । नन्दिन रक्तपीतञ्च शूल-
 खट्वाङ्गधारिणम् । भुजङ्गखेतसङ्घाय द्विभुजं पद्मज्ञाननम् ।
 चण्डेशञ्च करालास्यं पिङ्गोङ्गनयनं यजेत् । अधः कूर्मशिवाकृष्टां
 शरच्चन्द्रनिभाननाम् । आधारशक्तिं प्रयजेत् पद्मजहयधारिणीम् ।
 मूर्ध्नि तस्याः समाप्तौ कूर्मासनं समर्चयेत् । ऊर्ध्वं ब्रह्मशिला-
 सीनमनन्तं कुन्दसन्निभम् । अधश्चक्रधरं मूर्ध्नि धारयन्तं वसु-
 न्वराम् । तमालश्यामलाङ्गीञ्च नीलेन्द्रीवरलोचनाम् । अभ्य-
 र्चयेद्दसुमतीं स्फुरत्सागरमेखलाम् । तत्र सञ्चिन्तयेत् पद्मं
 विकारनवकेशरम् । मन्त्रो प्रकृतिपत्राणि भावयेद्दशकर्णिकम् ।
 भूस्तत्त्वञ्च भुवस्तत्त्व स्तत्त्वञ्च तथैव च । सत्त्वं रजस्तम इति
 सूर्यादीनां त्रिमण्डलम् । पुनरानन्तरं वज्रखट्वङ्गायुधाय च ।
 महासिंहाय वर्मास्त्रमहासिंहमनुर्मतः । दद्यादासनमेतेन मूर्त्तिं
 मूलेन कल्पयेत् । गृहीत्वा रक्तकसुमं प्रकुर्व्यात् पाणिक-
 ष्णम् । कृत्वा सम्पूर्णपात्रञ्च गन्धपुष्पाक्षतानि च । हृदये
 स्यापयेद्भक्त्या ध्यात्वा पूर्वाक्तवर्त्मना । पूजयेदुपचाराद्यैर्मण्डले
 स्यापयेत्ततः । आसनं स्वागतं पृच्छेद् दद्यात्पाद्यादिकं त्रिकम् ।
 मधुपर्कं ततो दद्यादङ्गपूजां विधाय च । दर्शयेदष्टमुद्राञ्च तत
 आवाहनं पठेत् । श्रीं आवाहितांसि दुर्गे । त्वं सृष्टमय्यां श्रीफल-
 ऽपि च । स्थिरा त्वं गृह्णिषी भूत्वा गृहे कामप्रदा भव । एहि
 दुर्गे । महाभागे । पत्रिका गृह्णातामियम् । तव स्थानमिदं भद्रं
 शरणं त्वा नमाम्यहम् । त्वं देवि जगतां मातः ! सृष्टिसंहार-

कारिणि । पत्रिकासु समस्तासु सान्निध्यमिह कल्पये । आयु-
 देहि धनं देहि यशो राज्यञ्च देहि मे । सन्तुष्टा चात्र मद्देहे मनी-
 ऽभीष्टं प्रसाधय । ततः पूर्वादिपत्रेषु रुद्रचण्डादिकान् यजेत् ।
 रुद्रचण्डां प्रचण्डाञ्च चण्डोपा चण्डनायिकाम् । चण्डां चण्ड-
 वती चण्डरूपाञ्चैवातिचण्डिकाम् । अग्निवर्णां ततो मध्ये
 उग्रचण्डां समर्चयेत् । सर्वा युवत्यो दीप्ताङ्गा वराभयकराः शुभाः ।
 रक्ताः पीताम्बरधरा नानाभरणभूषिताः । त्र्यक्षरेण च मन्त्रेण
 वागाद्येन महेश्वरि ।। पूजयेदष्टपत्रेषु दलाग्रेषु विशेषतः ।
 ब्राह्मी माहेश्वरो चेव कीमारी वैष्णवी तथा । वाराही च
 तथेन्द्राणी चामुण्डा चण्डिका तथा । दण्डं कमण्डलुं पथा-
 दक्षसूत्रमथाभयम् । विभ्रती कनकच्छाया ब्राह्मी कृष्णाजिना-
 म्बरा ॥ १ ॥ शूलं परशुध्वं क्षुरं दण्डुभिं चन्द्रशोभितम् ।
 वहन्ती हेमसङ्काशा ध्येया माहेश्वरी सदा ॥ २ ॥ अद्भुतं दण्ड-
 खट्वाङ्गं पाशञ्च दधती करैः । ध्येया बभ्रुकसङ्काशा कीमारी
 कामदायिनी ॥ ३ ॥ चक्रं घण्टां कपालञ्च शङ्खञ्च दधती करैः ।
 तमालश्यामला ध्येया वैष्णवी विद्युतोज्ज्वला ॥ ४ ॥ सुपलं
 करवालञ्च खेटकं दधती हलम् । करैश्चतुर्भिराराही ध्येया
 कालानलच्छविः ॥ ५ ॥ अद्भुतं तोमरं विद्या कुलिशं विभ्रती
 करैः । इन्द्रनीलनिभेन्द्राणी ध्येया सर्वसमृद्धिदा ॥ ६ ॥ शूलं
 कपालं नृशिरः कृपाणं दधती करैः । मुण्डसङ्गमण्डिता ध्येया
 चामुण्डा रक्तविग्रहा ॥ ७ ॥ अक्षस्रजं रक्तस्रजं कपालं नील-
 नीरजम् । वहन्ती हेमसङ्काशा व्याघ्रस्य चर्मणोज्ज्वला ॥ ८ ॥
 रक्ताक्षीं दण्डिकाञ्चैव नृसिंहीं शिवदूतिकाम् । नारायणीं
 कालिकास्यां मायाञ्चैव तु भ्रामरीम् । अरविन्दां विशालाक्षीं
 भीमाञ्चैव सरस्वतीम् । अपराजितां सोमलतां अनन्ताञ्च कपा-
 लिनीम् । भद्रकालीञ्च पुरत एताः षोडश नायिकाः । चतुर्भुजा

युवत्यश्च शङ्खचक्रगदाङ्गुशाः । सर्वाभरणसन्दीपाः सिंहस्थाः
 शशिशेखराः । बालाद्यास्त्यक्षरेणैव सम्पूज्या रक्तविग्रहाः । काली-
 विलासतन्त्रे विंशतिपटले ॥ आदौ दशभुजा पूज्या घटस्थापन-
 पूर्विका । पञ्च देवान् प्रपूज्यादौ पश्चान्मह्विषमर्दिनीम् । ततश्च
 कार्तिकादीनां पूजाश्च यत्नतश्चरेत् । ततश्च पत्रिकापूजा देवी-
 पुराणमन्मता । इति वचनात् पत्रिकापूजनात् पूर्वं कार्तिके-
 यादीन् पूजयेत् ॥ देव्याः कस्मिन् देशे कः पूज्य इत्याह तत्रैव ॥
 जया वामे स्थिता विद्या विजया चापि दक्षिणे । वामे च कार्तिकं
 देवं दक्षिणे गणपतिं तथा ।

अथ कार्तिकेयध्यानमष्टादशपटले ॥ सुतप्तकनकप्रेक्ष
 खड्गपट्टीधरं वरम् । सोष्णीपमस्तकं देवं मयूरवरवाहनम् ।
 ब्रह्माण्डाभ्यन्तरे वीरं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । ध्यात्वा पाद्यादिकं
 दत्त्वा दशधा प्रजपेन्मनुम् । शृणु मन्त्रं प्रवक्ष्यामि कार्तिकेयं
 यथोचितम् । ह्रीं गुहाय कार्तिकेयाय सेनान्ये स्नाहयान्विता ।
 चतुर्दशाक्षरी विद्या कार्तिकेयस्य कीर्तिता । पतिमायां हृदि
 स्थाने दत्त्वाङ्गुष्ठं सुलोचने । दशधा मन्त्रमुच्चार्य प्राणन्यासस्ततो
 भवेत् ।

अथ जयाध्यानम् ॥ तप्तकाञ्चनसङ्काशां द्विभुजां लोल-
 लोचनाम् । कटाक्षविशिखोपेतां दिग्म्बरपरिच्छदाम् । दिव्या-
 भरणसंयुक्तां ध्यायेत् सिद्धिप्रदायिनीम् । ध्यात्वा पाद्यादिकं
 दत्त्वा सम्पूज्य प्रजपेन्मनुम् । मन्त्रस्तु ह्रीं ह्रीं जयायै ह्रीं ह्रीं ।
 सप्ताक्षरी महाविद्या जयायाः परिकीर्तिता । मायाइयजया
 ह्येऽन्ता पुनर्मायाइयं प्रिये । सप्ताक्षरी महाविद्या कथिता
 सुरपूजिता । जयाया हृदयेऽङ्गुष्ठं दत्त्वा मन्त्रं जपेद्दश । प्राण-
 सिद्धिस्तदा देवि । जायते नात्र सगयः ।

अधुनाह प्रवक्ष्यामि विजयाध्यानमुत्तमम् । दलिताञ्जन-

सङ्काशां दिभुजां खञ्जनेक्षणाम् । कटाक्षविशिखोद्गीतामञ्ज-
नाञ्चितलीचनाम् । दिव्याम्बरपरीधानां नानारत्नविभूषिताम् ।
ध्यायेत्तां विजयां नित्यां सर्वसिद्धिप्रदायिनीम् । ध्यात्वा पाद्या-
दिकं दत्त्वा दशधा प्रजपेन्ननुम् । मन्त्रस्तु । वाग्भवं शम्भुव-
निता नाम सम्बोधनं ततः । माया च वाग्भवञ्चैव मनुः सप्ता-
क्षरः प्रिये ! । विजयाहृदयेऽद्भुष्टं दत्त्वा मन्त्रं जपेद् यदि ।
प्राणसिद्धिस्तदा देवि ! जायते नात्र संशयः ।

अथ मयूरध्यानम् ॥ नानाचित्रविचित्राङ्ग ! गरुडाञ्ज-
ननं तव । अनन्तशक्तिसंयुक्त ! कालाहिमक्षपं तव । गरुडस्त्रं
महाभाग ! अतस्त्वां प्रणमाम्यहम् । ध्यात्वा पाद्यादिकं दत्त्वा
एकधा मन्त्रमुच्चरेत् । माया भगो नादविन्दू डेऽन्तनाम सुलो-
चना । सप्ताक्षरं महामन्त्रं हृदये प्रजपेद् यदि । प्राणसिद्धि-
स्तदा देवि ! मयूरस्य भवेद्भ्रुवम् ॥

अथ मूपिकध्यानम् ॥ वृषाकार ! महाभाग ! वृषरूप !
महाबल ! कर्मरूप ! वृषस्त्रं हि गणेशस्य च वाहनम् । नम-
स्करोम्यहं देव ! पूजासिद्धिं प्रयच्छ मे । ध्यात्वा पाद्यादिकं दत्त्वा
क्षिपेत् पुष्पाञ्जलित्रयम् । मायाहयं समुच्चार्य वदेच्च मूपिकं
ततः । डेऽन्तच्च वनितां शम्भोर्मूपिकस्य मनुः प्रिये ! । प्राण-
प्रतिष्ठा पूर्वेवत् ॥

सिंहध्यानम् ॥ सिंहस्त्रं हरिरूपोऽसि स्वयं विष्णुर्न
संशयः । पार्वत्या वाहनस्त्रं हि अतः पूजामि त्वामहम् ॥ सिंह-
मन्त्रः ॥ मायाहयं समुच्चार्य सिंहाय महाबलाय च । पुन-
र्मायाहयं देवि ! मनुरेप प्रकीर्तितः । द्वादशाक्षरी महाविद्यां
सिंहस्य परिकीर्तिता । ध्यात्वा पाद्यादिकं दत्त्वा एकधा
मन्त्रमुच्चरेत् ॥

ऊनविंशतिपटले ॥ महिषध्यानम् ॥ महिषस्त्रं, महा-

योः । शिवश्च । सदाशिवः । अतस्त्वां पूजयिष्यामि ह्यस्य
महिषासुरः । ध्यात्वा पाद्यादिकं दत्त्वा एकधा प्रजपेन्ननुम् ।
मायाह्वयश्च नकुलं नादविन्दुविभूषितम् । महिषश्च तथा डेऽन्तं
कूर्धं मायाह्वयं तथा । एकादशाक्षरीं विद्यां भक्त्या ते परिकी-
र्तिता ।

अथ गणेशध्यानम् ॥ लम्बोदरं महाकायं गजवक्त्रं त्रिलो-
चनम् । सर्वदेवमय देव पार्वतीनन्दनं भजे । ध्यात्वा पाद्या-
दिकं दत्त्वा एकधा मन्त्रमुच्चरेत् । मायां कवर्गद्वितीयं
नादविन्दुममन्वितम् । तथा गणपतिं डेऽन्तं विलोमेन
पुनर्नयम् ॥

मन्त्रीध्यानम् । तप्तकाञ्चनसङ्काशां द्विभुजां लोललो-
चनानाम् । पाटाक्षविगिर्गोहीसामञ्चनाञ्चितलोचनाम् । शक्ता-
भ्यरपरीधानां सिन्दूरतिनकीञ्चलाम् । शक्तपद्मासनगता
ध्याध्वारायणप्रियाम् । ध्यात्वा पाद्यादिकं दत्त्वा दशधा
प्रजपेन्ननुम् ॥ मन्त्रान्तु ॥ मायां कामश्च देविनि । कम-
नान्तरयासिनी । डेऽन्तं कामं ततो माया लक्ष्मीदेव्या
दगाक्षरम् ॥

अथ सरस्वतीध्यानम् । शङ्खेन्दुकुन्दसङ्काशां द्विभुजां पद्मलो-
चनानाम् । पाटाक्षविगिर्गोहीसाम् दिव्याम्बरपरिच्छदानाम् । दिव्या-
भरणवेगाण्यां पापूष्पां परमां भजे ॥ सरस्वतीमन्त्रो यथा ॥
मायाश्च यामकर्णेश्च विन्दुनादसमन्वितम् । सरस्वतीं पुनर्वीज-
श्चपाटाक्षरीं मता ॥

ब्रह्मध्यानम् ॥ तक्षणादित्यमङ्गायं चतुर्भुजं चतुर्भुजम् ।
अतुर्वन्दमयं पञ्च' धर्मैकामार्थसौख्यदम् । ब्रह्ममन्त्रः ॥ माया
अपनेष्यायन्तु नादविन्दुममन्वितम् । ब्रह्मण्ये नमययगाद्य' नाद-
विन्दुममन्वितम् ॥ मायां मताक्षरं मन्त्रं ब्रह्मण्यः परि

सावित्रीपूजनं भद्रे ! शृणुष्व कथयामि ते ॥ सावित्री-
ध्यानम् ॥ तप्तकाञ्चनवर्णाभां द्विभुजां लोललोचनाम् । दिव्या-
भरणवेशाब्धां दिव्याम्बरपरिच्छदाम् । सिन्दूरतिलकोटीमा-
मञ्जनाञ्जितलोचनाम् । सावित्रीमन्त्रस्तु ॥ मायां सां सावित्रैः
ततः पुरः सां मायां ततः परम् । सप्ताचरमिदं देवि ! सावित्र्याः
परिकीर्तितम् ॥

अथ नवपत्रिकापूजा मन्त्रस्तु ॥ रश्माञ्च द्विभुजां पीतां
शुद्धपुस्तकधारिणीम् । पूजयेत् कामवीजेन मन्त्रेणानेन शङ्करि ! ।
दुर्गे ! देवि ! समागच्छ सान्निध्यमिह कल्पय । रश्मारूपेण मे
देवि ! शान्तिं कुरु नमोऽस्तु ते ॥ १ ॥ खड्गशूलाङ्गुशधरमभयं
दधती करैः । महिपासुरयुद्धे त्वं कञ्चीरूपासि सुव्रते ! । शक्त-
स्यानुग्रहार्थाय प्रागच्छ मम मन्दिरम् ॥ २ ॥ मायावीजेन सा
पूज्या हरिद्रामथ चिन्तयेत् । द्विभुजां पीतवसनां त्रिनेत्रां
खड्गधारिणीम् । महिपस्यां विशालाचीं अम्बरं वामहस्तके ।
हरिद्रे ! वरदे ! देवि ! उमारूपासि सुव्रते ! । मम विघ्न-
विनाशाय पूजां गृह्य सुरेश्वरि ! ॥ ३ ॥ जयन्तीं रत्नवसनां
पीताञ्च चण्डमालिनीम् । शूलचक्रधरां चैव सर्वान्तद्वार-
भूपिताम् । निशचानथने चैव सेन्द्रेर्देवगणैरपि । पूजितासि
जयन्ति ! त्वमस्माकं वरदा भव ॥ ४ ॥ विपद्गन्त्रीञ्च द्विभुजां
महावृषभवाहिनीम् । श्वेतामभीतिवरदां गगने तु सप्तर्ष्वेवम् ।
महादेवप्रियकरः सर्वदेवरतः सदा । उमाप्रीतिकारो यथात्
तस्मात् त्वां प्रणमाम्यहम् ॥ ५ ॥ दाडिमीपत्रिकां रत्नां रत्ना-
भरणभूषिताम् । रत्नवस्त्रधरां सौम्यामर्द्धेन्दुजलशेखराम् । पत्त-
भुजां त्रिनयनां महिषोपरिसंस्थिताम् । खड्गचक्रधरां स्तब्धे
वामेनोत्पलपुस्तिकात् । सन्दरेणैव वीजेन बालाद्येन सप्तर्षयेद् ।
सिद्धमन्त्रं पुरा जातं रत्नवीजस्य सम्मुखे । उमाप्रीतिकारं

यस्मात्तस्मात्त्वां प्रणमाम्यहम् ॥६॥ अशोकपत्रिकां रक्तां सिन्दूर-
 रणविग्रहाम् । वाणचापधरां सौम्यां पद्मस्थां नागवाहनाम् ।
 हरप्रीतिकरो वृक्षो ह्यशोकः पापनाशनः । उमाप्रीतिकरस्व-
 हि मामशोकं सदा कुरु ॥७॥ श्यामाङ्गीं माणपत्रीञ्च नीलनीरज-
 धारिणीम् । महिपस्थां त्रिनेत्राञ्च कन्यावीजेन चार्चयेत् । पत्रे
 वससि कौमारि ! माणवृक्षे शचीप्रिये ! । मम चानुग्रहाधीय
 पूजां गृह्य यथासुखम् ॥८॥ धान्यवृक्षे निमग्नाञ्च द्विभुजा श्वेत-
 विग्रहाम् । श्वेतपद्मोपविष्टाञ्च वराभयकरां शुभाम् ! श्रीवीजेन
 सतारेण पूजयेत् कमलाननाम् । जगत्प्राणहितार्याय ब्रह्मणा
 निर्मितं पुरा । उमाप्रीतिकरं धान्यं शान्तिं कुरु नमो-
 ऽस्तु ते ॥९॥ वह्निः पीठे जयन्त्याख्यां दिक्पतीन् सायुधांस्तथा ।
 उपचारैः समभ्यर्च्य हृष्टपुष्टिकरान् पुनः । कुमुदोत्पलपद्मानि
 कुन्दशैफालिकाजवाः । वकुलं तगरञ्चैव पुष्पाष्टकमुदाहृतम् ।
 मन्त्रं जपेदष्टशतं होमं कुर्याद् यथाविधि । बलिदानान्तरे चैव
 पादं संश्रपयेच्चरुन् । कृताञ्जलिस्ततः कृत्वा जानुष्वष्टमही-
 तलः । पठेत् स्तोत्रं यथान्याय वाग्बीजाद्यन्तसंयुतम् ॥

अथ स्तोत्रम् । दुर्गां शिवां शान्तिकरीं ब्रह्मणीं ब्रह्मणः
 प्रियाम् । सर्वलोकप्रणेत्रीञ्च प्रणमामि सदात्मिकाम् । मङ्गलां
 शोभनां शुद्धा निष्कला परमां कलाम् । विश्वेश्वरो विश्वमाता
 त्रिष्टिकां प्रणमाम्यहम् । ईशानमातरं देवी ,सर्वलोकभया-
 प्रहाम् । ब्रह्मेशपितृनमिता प्रणमामि सदा उमाम् । विश्वस्थां
 विश्वनिलयां दिव्यस्थाननिवासिनोम् । योगिनीं ,योगमाताञ्च
 त्रिष्टिकां प्रणमाम्यहम् । ईशानमातरं देवीमोग्ररीमोग्रर-
 प्रियाम् । प्रणतोऽपि सदा दुर्गा संसारार्णवतारिणीम् । य इदं
 पठति स्तोत्रं श्रेणयादापि भक्तितः । स सुखः सर्वपापेभ्यो मादते
 दुर्गया सह । पञ्चोपेण भिद्यादिगीतपाद्यादिनिष्पन्नेः ।

नयेच्च दिवसं पथात् संहिताश्रवणेन तु ॥ दिवावसाने स्नात्वा
तु सायंसन्ध्यां समाप्य च । पश्चिमाशामुखी भूत्वा गन्धमाल्यै-
रलङ्कृतम् । ध्यायेत् पूर्वं देवीरूपं हंसमन्त्रेण वाग्यतः । दद्या-
दर्घ्यं नमस्कुर्यात्ततो देवीगृहं व्रजेत् । पञ्चोपचारैर्विधिवत्
पूजयेत् परमेश्वरीम् । हविष्यान्नं ततो भुक्त्वा दन्तकाष्ठञ्च भक्ष-
येत् ॥ इति सप्तमीकृत्यम् ॥

अथाष्टमीकृत्यम् ॥ ततः कल्पं समुत्थाय अष्टम्यां प्रातरैव
च । नदोत्तोर ततो गत्वा स्नानं कुर्यात् समाहितः । अभावे
स्रोतस्तोयेन यत्र सूर्यस्य दर्शनम् । स्वस्ति ततो वाचयित्वा
पञ्च देवान्नमस्य च । स्नानं होमं समुद्दिश्य बलिनिर्देशनं नुतिम् ।
यथा प्रहरपूजा च अर्द्धरात्रे विशेषतः । नवम्याञ्च तथा पूजां
दशम्याञ्च विसर्जनम् । तर्पणं ब्राह्मणानाञ्च गोचोद्देशं स्वसंज्ञकम् ।
एवं सङ्कल्प्य मतिमान् देव्याः स्नानं समाचरेत् । ताराकंवचनं
उत्सृज्य चण्डिकाहृदयं ततः । पानीयस्य च कथितं चौरस्य
शृणु सुन्दरि ! । माया गां गौर्यै हृदयं पञ्चगव्यस्य च शृणु ।
तारां वाणीञ्च नेत्राभ्यां सर्वतो हृदयान्तकम् । मायान्तनुबुदा-
ञ्चैव हृदयार्णञ्च शर्कराम् । तारां मायाञ्च गिरिशे ! मधुमन्त्रं
इतीरितः । मायां शिखायै नम इति पुनः पानीयकेन तु ।
तारं चक्रं भद्रकाली क्रवचायैति दधिमन्त्र उदाहृतः । वाग्भवा-
द्यञ्च तैलस्य मायां गौर्यै नमः स्थितम् । उष्णोदकस्य देवेशि !
तथा गुडघृतस्य च । वाङ्मन्त्रेण महेशानि ! तथैवेत्तुरसेन च ।
अनुक्ते चण्डिकाशान्तं यच्चान्तेन महेश्वरि ! । दशाचरेण
मन्त्रेण नानागन्धोदकेन च । त्रिरक्तेन त्रिगन्धेन त्रिशीतेन
महेश्वरि ! । फलोदकैस्तीर्थतीर्थैः पुष्पतीर्थैः कुशोदकैः । घट-
स्थापनं ततः कृत्वा पीठपूजा समाप्य च । पूर्ववज्जानं ध्यात्वा
च मन्त्रेणारोपयेत्ततः । आगतां स्वागतां पृच्छेद्दद्यात् पादा-

दिकं ततः । गायत्र्या स्यापयेद्देवीमङ्गपूजां विधाय च । मधु-
 पर्कं ततो दद्यात् पुनराचमनीयकम् । पूर्वादिपत्रे सम्पूज्या
 जयन्त्याद्याथ मातरः । जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपा-
 लिनी । दुर्गा शिवा चमा धात्री स्वाहा स्वधा ततः परम् । तत्रैव
 च दलायेषु रुद्रचण्डादिका अपि । रोचनाभां रुद्रचण्डां प्रच-
 ष्टामरुणप्रभाम् । चण्डोयां क्षणवर्णाञ्च श्यामाञ्च चण्डना-
 यिकाम् । शक्ताभां चण्डरूपाञ्च धूम्रा चण्डवतीमपि । अति-
 चण्डां पाण्डुराभां पीतवर्णान्तु चण्डिकाम् । यागाद्येन तु
 मन्त्रेण तारादिहृदयान्तकम् । अग्नियर्णामुग्रचण्डां मध्ये तु
 परिपूजयेत् । पूर्वादिष्वष्टपीठेषु चतुःपथी. समर्चयेत् । ब्राह्मी
 माहेश्वरी चैव कीमारी वेणवी तथा । पञ्चोपचारैर्विधिवज्जय-
 न्यादि ततः परम् । जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपा-
 लिनी । दुर्गा शिवा चमा-धात्री पूजनीयाः प्रयत्नतः । दक्षिण-
 प्रान्तेषु देव्याः स्वाहाञ्चैव स्वधा ततः । अम्बिकां चर्चिकाञ्चैव
 तथा कात्यायनीमपि । रक्तदन्तिकाञ्च सर्वादिमङ्गलाञ्च ततः
 परम् । शाकम्भरीं भ्रामरीञ्च शिवदूर्तीं ततः परम् । महा-
 कालीञ्च गौरीञ्च तर्जनीं भाविनीं तथा । महामोहाञ्च प्रयजेत्
 तथा चैव भयङ्करीम् । ततः पश्चिमप्रान्तेषु भीमा पद्मां शचीं
 तथा । मेधाञ्चैव महामायां सावित्री विजया जयाम् । देवसेनां
 धृतिञ्चैव पुष्टि धृतिञ्च भ्रामरीम् । महामायां महादेवीं महा-
 मेधां तथैव च । कामेश्वरीमुत्तरस्या कामदामपि चार्चयेत् ।
 भ्रामरीं कालरात्रिञ्च महारात्रिं तथैव च । चक्रेश्वरीं ततश्चैव
 पूजयेद्भगमालिनीम् । धूम्रां भीमाञ्च शान्ताञ्च विटारीञ्च महा-
 त्त्विकाम् । लक्ष्मीञ्चैव सुपर्णाञ्च महोद्योमा तथादरात् । कुल-
 देवीं चरचरेण मन्त्रेण च समर्चयेत् । वटुकान् पूजयेद् हारे
 द्वौ द्वौ कृत्वा विभागतः । सिद्धाद्यञ्चैव सन्देहं कालपुत्राद्य-

मेव च । क्रियाकुलनिभञ्चैव मन्त्राङ्गं देवि ! पुत्रकम् । मन्दरे-
णैव वीजेन सतारेण प्रपूजयेत् । भैरवानसिताङ्गादीन् चित्रेशांश्च
यजेत् क्रमात् । हेतुकं त्रिपुराङ्गञ्च अग्निजिह्वं तथैव च ।
कालास्यञ्च करालास्यमेकपादञ्च भीमकम् । अनुग्रहञ्चोर्ध्वभागे
अधश्च नासिकेश्वरम् । नारसिंहेन वीजेन सतारं हृदया-
न्तकम् । वह्निः पीठे चार्चयेद्द्वै तेन वीजेन साधकः । जम्भकं
मणिभद्रञ्च पूर्णभद्रं तथैव च । विरूपञ्च विरूपाक्षं चित्रकुण्डल-
मित्यपि । चित्राक्षं चित्ररूपञ्च केलिमालिनमेव च । वरेन्द्रं
नन्दिनं सिंहं ग्रहान् लोकपतीन् यजेत् । आदित्यादिग्रहा ये च
ये ग्रहाः क्रूरकर्मणः । तिययो वासराः सर्वे तेषां हि सन्निधी
स्थिताः । ते पूजार्थमिहायान्तु पूजयिष्यामि तानहम् । क्रूर-
कर्मण इति कान्दसत्वात् ऋष्वः ।

अथास्त्रपूजा ॥ दक्षिणादिक्रमेणैव देव्यस्त्राणि प्रपूजयेत् ।
प्रतिमन्त्रैः स्ववीजैश्च गन्धचन्दनपुष्पकैः । इयं येन धृता
क्षीणी हतथ महिषासुर । त्रिधाराय च शूलाय तस्मै शब्दा-
त्मने नमः । असिर्विशसनः खड्गस्तीक्ष्णधारो दुरासदः ।
श्रीगर्भो विजयश्चैव धर्मपाल । नमोऽस्तु ते । इत्यष्टावैव प्रय-
जेत्तीक्ष्णधाराभिरालिकम् । चक्रेश्वरीतिमत्रेण लौहदण्डं
तथैव च । सुदर्शन ! महाचक्र ! दैत्यराजभयङ्कर ! । त्रिपुरा-
न्तकरः शोमान् चक्रवर्त्य । नमोऽस्तु ते । चार्वङ्गणसम्पन्न !
घक्राय च नमो नमः । सतारश्चक्रमन्वोऽयं सर्वविघ्नविनाशनः ।
नमोऽस्तु पञ्चवाणाय निर्मलाय महात्मने । पञ्चतत्त्वस्वरूपाय
पञ्चवाणाय वै नमः । शक्तिस्त्वं सर्वभूतानां व्यापकानाञ्च
व्यापकम् । कालाकालमवष्टभ्य शक्तिवर्त्य ! नमोऽस्तु ते । रमावीजं
सतारञ्च सजय मन्वमीरितम् । वामादिवाप्ततः पूज्याः पञ्चा-
क्षन्त्रैर्यथाविधि । धर्मप्रदस्त्वं समरे धर्माणामायुधोऽप्यसि ।

रक्षणीयस्त्वया यस्मात् वरानघ ! नमोऽस्तु ते । धृतं कृष्णेन रक्षार्थं
 संहारार्थं हरेण च । त्रयीमूर्तिञ्च सगरं धनुरस्त्रं नमाम्यहम् ।
 अत्यन्तं रामकृष्णाभ्यां धनुषे वल्लिवल्लभा । विजयादिशरान्तश्च
 धनुर्मन्त्र उदाहृतः । नागराज ! महापाश ! अनन्तवरणाय च ।
 निर्मितो विशुना यस्मादतः पाहि नमः स्वधा । चण्डिकायाः
 प्रदत्तासि सर्वानुबालवर्हिणी । कुरिके ! रक्ष मां नित्यं शान्तिं कुरु
 नमोऽस्तु ते । कुरिकाये च ठहयम् ।

घण्टायाः शृणु मन्त्रञ्च कोणान्तेन च सुन्दरि ! । परितः
 पूजयेन्मन्वान् देवाद्येष ऋषीनपि । पीठेशांश्चैव जीवेशानुप-
 चारैरनन्तरम् । तत्रैव च शिवं विशुं वनितारञ्च पूजयेत् ।
 वेदोक्तैरागमोक्तैश्च तथा पौराणिकैरपि । मन्त्रैर्यथा विभागेन
 स्वतन्वोक्तैः प्रयत्नतः । शुभ्रेण दधिसूक्तेन गायत्र्या तदन-
 न्तरम् । मन्त्रं जप्त्वा स्तुतिं कुर्याद्भोम कुर्याद्दशाशकम् । प्रसा-
 दनं ततः कुर्यादिमं मन्त्रं पठेत्ततः । यन्मयोपहृतं किञ्चित्
 पुष्पगन्धानुलेपनैः । तत् सर्वमुपयुञ्जीत प्रसीद वरदा भव ।
 पुष्टिं प्रज्ञां धृतिं मेधामारोग्यं भूतिमेव च ॥

अथ प्रोडशोपचारमन्त्राः ॥ प्रसीद जगतां मातः ! ससाराण-
 वतारिणि ! । मया निवेदितं भक्त्या आसन सफलं कुरु ॥ १ ॥
 आसनपरिमाणन्तु मातृकाभेदतन्त्रे पञ्चमपटले ॥ चतुरङ्गुल-
 विस्तारं रौप्यनिर्माणपीठकम् । अलङ्कारं यथायोग्य पुरुषस्तु
 निवेदयेत् । मूलप्रकृतिरूपेण सूयते सचराचरम् । पूजामह
 पिधास्यामि स्वागतन्ते महेश्वरि ! ॥ २ ॥ दूर्गन्धि परमामोदं
 परं वागोम्बरेश्वरी । पादमेतन्मया दत्तं प्रसीद भुवनेश्वरि ! ॥ ३ ॥
 दूर्गातण्डुलममित्रं कर्पूरागुरुपूरितम् । अर्घ्यं दत्तमिदं गृह्ण
 मत्तस्त्रिभुवनार्चिन्ते ! ॥ ४ ॥ आपो नारायणः साक्षादप्यु सर्वं
 चराचरम् । निवेदयामि ते देवि ! अद्विराचननीयकम् ॥ ५ ॥

'वाञ्जिमेधफलावाप्त्यै मया दत्तं वरानने ।। मधुपर्कं प्रतीच्छस्व
 'मातर्मे भुवनेश्वरि ! ॥६॥ पुनराचमनोयमप्याचमनीयमन्त्रेण वा
 'दद्यात् ॥ ७ ॥ शङ्खसुदकं पुण्यं सुगन्धि सुमनोहरम् । निवे-
 'दितं मया देवि ! स्नानीयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ८ ॥ त्वं देवि !
 परमेशानि ! परब्रह्मस्वरूपिणि ! । गृह्य वस्त्रमिदं देवि ! यत्र-
 'सूत्रमिदं शुभे ! ॥ ९ ॥ ज्योतिषां ज्योतिरेकस्त्वमनादिनिधनं
 'न ते । मया दत्तमलङ्कारमलङ्कुर नमोऽस्तु ते ॥ १० ॥ सुगन्धि
 दुर्गमं नान्यं कुमुदोत्पलमालिनम् । सितपीतारुणादानं गृह्य
 पुष्पं वरानने ! ॥ ११ ॥ धूपं गुग्गुलुसंयुक्तं चन्दनागुरुचर्चितम् ।
 दशाष्टाङ्गसमुद्भूतं गृह्याण परमेश्वरि ! ॥ १२ ॥ परं ज्योतिः परं
 ब्रह्म जगदेकं सनातनि ! । भूतये मम देवेयि ! दीपोऽयं प्रति-
 गृह्यताम् ॥ १३ ॥ यद्दत्तं परया भक्त्या फलनूलादिकं मया ।
 गृह्याण परमेशानि ! नैवेद्यं सुमनोहरम् ॥ १४ ॥ मातृका-
 भेदतन्त्रे ॥ नैवेद्यं विविध रम्य नानाफलसमन्वितम् । शर्करा-
 संयुतं कृत्वा पायसञ्च निवेदयेत् । मत्स्यसूक्ते ॥ अग्निपजगदा-
 धारभूते ! वैलोक्यवन्दिते ! । प्रदक्षिणमहं वन्दे विद्वत्सु, पाद-
 पङ्कजम् ॥ १५ ॥ धान्यमुद्गकलायस्य रज्जोवस्य तिलस्य च ।
 प्रकटानैऋतफलयुग्रचतां विनिवेदयेत् ॥ १६ ॥ प्राणान् रक्ष यशो
 रक्ष पुत्रदारधनानि च । सर्वरक्षाकरे यस्मात्त्वं देवि ! भुवन-
 त्रये । अत्र बलिदानोक्तस्मार्त्तभट्टाचार्यलिखिताभिलाषवाक्य-
 वद् द्रव्यविशेषेऽपि कामनाविशेषाभिलाष उक्तस्तत्रैव ॥

द्रव्यदानोचितं वाक्यं शृणु वक्ष्ये समासतः । यादृशं कल्प-
 सम्पूर्णं तत् प्रयच्छ वरानने ! । ततो यथाभिसतविजयकामो
 गन्धमहं ददामीति गन्धं दद्यात् । कल्पकोटिखर्गनिवासकाम-
 चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमैरतुलेपनमहं ददामीति मिथितानुलेपनं
 दद्यात् । ततः पुष्पं दमसुवर्णदानफलप्राप्तिकामो नानाविधयुक्त-

पुष्पमहं ददामीति उद्दिश्य जातीयुक्तविमुक्तचम्पकविल्वपत्नीत्प-
लकुमुद-मल्लिकाकाञ्चनशेफालिकाकङ्कारकरवीरजयन्तीबभ्रुक-
यथाकालप्राप्तजलजारण्यजपर्वतसम्भूतोक्तानुक्तपुष्याणि दद्यात् ।
अथ राजसूययज्ञफलप्राप्तिकामो विल्वपत्रमालाद्वयं दद्यात् ।
ततः पुष्पदानत्रिगुणफलप्राप्तिकामः करवीरमाल्यमहं ददा-
मीति उक्त्वा नानाकर्मविरचितकृत्यं वकुलमाल्यं दद्यात् । अथ
गोसहस्रदानफलप्राप्तिकामो मालतीमालाद्वयं रक्तोत्पलञ्च
दद्यात् ॥ ततो वाजपेयफलप्राप्तिकामो धूपमहं ददामीति
बहुविधधूपं दद्यात् । अश्वमेधफलप्राप्तिकामो घृतप्रदीपमहं
ददामीत्युद्दिश्य घृतेन दीपमालायां दीपोत्काञ्च दद्यात् । ततो
गोमेधशतयज्ञप्राप्तिकामो हृद्यनानाफलान्वितपत्रपुष्पोपेतबहु-
विधान्नपानताम्बूलादीनि मेध्यान्धनूनि दद्यात् । ततः पुष्क-
राधिकरणकदम्बसुवर्णतारदानफलप्राप्तिकामः स्तवकादिफलप-
ञ्चशस्यप्ररूढधान्यशालूकपद्ममृणालानि यथासम्भवमेधमति-
रूपाणि दद्यात् । एतद्वस्त्रतन्तुसंख्यवर्षसहस्रावच्छिन्नशिवदुर्गा-
लयमोदनकामो नेत्रचीमादियथासम्भववस्त्राण्यहं ददामीति
उक्त्वा सूत्रमृदुरूपाणि वस्त्राणि दद्यात् । ततो गङ्गाधिकरण-
कदम्बगोदानफलप्राप्तिकामः सोत्तरीययज्ञसूत्रं ददामीत्युद्दिश्य
दद्यात् । ततो गोसहस्रदानफलप्राप्तिकामः सुवर्णमहं
ददामीत्युक्त्वा दद्यात् । ततः स्वर्गाधिकरणकदीप्यमानकाम-
श्चक्रमहं ददामीति ऊचन् । अग्निष्टोमयज्ञफलप्राप्तिकाम-
चामरमहं ददामीति चामरं दद्यात् । अथ दीर्घायुरारोग्य-
यिज्ञयावच्छिन्नजिपुलभोगप्राप्तिकामः अथ चन्द्रांशुजन्ममणि-
ममः अतिसोभाग्यकामः रूपधान्यकन्यायुतसहस्रावच्छिन्न-
दुर्गोत्तोकप्राप्तिकामः शोषधान्यव्यापादुकादीनि दद्यात् । दत्त्वा
धनिं ततः कुप्यात् उपपश्याम परात्परम् ॥ मलिदानस्य विशेषो-

ऽग्ने वक्ष्यते ॥ जप्त्वा प्रदक्षिणं कुर्यात् स्तुतिपाठं सदाचरेत् ॥

अथ स्तुतिः ॥ नारद उवाच ॥ श्रीं भगवति ! भयोच्छेदे !
 कात्यायनि ! च कामदे ! । कौशिकि ! त्वं महेशानि ! कालिके !
 त्वां नमाम्यहम् ॥ १ ॥ प्रचण्डे ! पुत्रदे ! देवि ! संप्रीते ! सुरनायिके ! ।
 कुलयोतिकरे ! चोप्रे ! पार्वति ! त्वं प्रसीद मे ॥ २ ॥ दुर्गोत्तारिणि !
 दुर्गे ! त्वं सर्वांगभनिवारिणि ! । सर्वे ! सर्वांगेदे ! देवि ! भव त्वं
 वरदा मम ॥ ३ ॥ चण्डोप्रे ! वरटे ! देवि ! प्रचण्डे ! विजयप्रदे ! ॥
 धर्मार्थकामदे ! देवि ! कात्यायनि ! नमोऽस्तु ते ॥ ४ ॥ जन्मान्तर-
 सहस्रेषु तिर्य्यग्योनिगतस्य च । अघं संहर मे देवि ! ज्ञानतो-
 ऽज्ञानतः क्षतम् ॥ ५ ॥ शान्तिपुष्टिप्रदे ! देवि ! मातस्त्रैलीक्य-
 तारिणि ! । नमस्यामि जगत्त्रि ! त्वामहं विल्वभाविनि ! ॥ ६ ॥
 नमस्तेऽस्तु शिवे ! देवि ! सर्वंब्यापिनि ! शाङ्करि ! । निजधर्मा-
 दिकां काम्यं कल्याणञ्च प्रदेहि मे ॥ ७ ॥ सर्वेषां नाथभूतासि
 त्वमेवैकाकिनी यतः । तस्मान्प्रमामि देवेशि ! पसन्ना वरदा
 भव ॥ ८ ॥ इयं सर्वेश्वरीपूजा यन्मया देवि ! ते क्षताः । पूर्णा
 भवतु सा सर्वा त्वत्प्रसादान्महेश्वरि ! ॥ ९ ॥ जातस्य यज-
 मानस्य गर्भस्यस्य च देहिनः । मा भूत्तत्र कुले जन्म यत्र देवी
 न चण्डिका ॥ १० ॥ इत्यष्टमीकृतम् ॥

अथ निशीथनत्वम् ॥ अर्द्धरात्रौ ततः कुर्याद् दिवसे वा
 समाहितः । सन्ध्याया वा महेशानि ! शरणाभसि पूर्वकम् ।
 अष्टम्याञ्च नवम्याञ्च शिविकायां यथेच्छया । निशायात्रां प्रकु-
 र्यात् सन्ध्यायां रजनीमुखे । ततः सम्पूजयेद्भक्त्या बलिभिः
 पायसादिना । नृत्वगीतविचित्रैश्च वाद्यैरुच्चावचैरपि । रक्त-
 पुष्पस्य कुसुममष्टम्याञ्च निवेदयेत् । सहस्रसंख्यकैर्देवि ! वकुलै-
 र्वा मनोरमैः । पुण्डरीकन्तु यो दद्यादर्द्धरात्रौ विशेषतः । सर्वान्
 कामानवाप्नोति यतमष्टोत्तरं तथा ॥

अथ नवमीकृत्यम् तत्रैव ॥ नवम्यां पूर्वेवत् पूजा कर्त्तव्या
भूतिमिच्छता । देव्यै नवम्यां सन्ध्यायां पिशितान्नं सप्त-
कैरम् । दद्याद् यदि तदा मद्ययर्जितं तदरान्वितम् । अरं
काञ्चिकम् ॥ शान्तिं कृत्वा ददेत्तेन दक्षिणां विधिवद् यथा ।
दक्षिणां वस्त्रयुग्मञ्च आचार्याय निवेदयेत् । परितोषं पुनर्दानं
विधिज्ञाय च काञ्चनम् । धान्यं वामस्तथा ताम्रं ब्रह्मणे
धान्यकाञ्चनम् । ऋत्विजेऽपि तथा धान्यं मतिनं काञ्चनं तथा ।
ब्राह्मणांश्च कुमारीश्च अन्यानपि च पूजयेत् । दीनान्धकृपणा-
नाञ्च भक्तितः पूजनं चरेत् । दद्यादुक्तमर्जभोज्यं दिनभोज्यं
विशेषतः ॥ पतिरन्यं यदा दोर्भिवैलिदानाद्यशान्तये । शिव-
भक्तान् पूजयेच्च शिवाभक्तान् विशेषतः । शिवभक्ताश्च ये केचिद्
विष्णुभक्ताश्च पार्यति । गृहं प्रविश्य च पुनर्गीतिवाद्यपुरःसरम् ।
गृहं सम्पूजयेद्भक्त्या भुञ्जीत बान्धवैः सह ॥ इति नवमीकृत्यम् ॥

तत्रैव । प्रातरेव दशम्यान्तु नित्यं निर्वर्त्य सादृतः । जानुभ्या-
मवनीं गत्वा इदं संश्रावयेत्ततः । ओं कालि ! कानि ! महाकालि !
कालिके ! पापनाशिनि ! । कालि ! करालनिष्क्रान्ते ! कालिके !
त्वां नमोऽस्तु ते । सिंहवाहिनि ! चामुण्डे ! पिनाकधनुवल्गुभे ! ।
उपहारं गृहीत्वैव प्रसीद परमेश्वरि ! । ओं उत्तिष्ठ देवि !
चामुण्डे ! शुभां पूजां प्रगृह्य च । ब्रज त्वं स्रोतसि जले वृद्धौ च
स्थीयतामिह । निर्मात्यधारिणी पूज्या चाण्डाली गन्धचन्दनैः ।
समर्पयित्वा मन्त्रेण मन्त्रमेतदुदीरयेत् । निमज्ज्यान्धसि सम्पूज्या
परिकालार्चिते जले । पुत्रायुर्धनवृद्ध्यर्थं स्थापितासि जले
मया । यजमानः स्वयञ्चैव चण्डिकां प्रेषयेच्छिवाम् । न वीचेत
महेशानो न नग्नां प्रेषयेज्जले । दशम्यां श्रवणाप्राप्ते अम्बु
निक्षिप्य दारकः । अलाभे केवलायान्तु न निशायां कथञ्चन ।
पूजोपहारद्रव्याणि आचार्याय निवेदयेत् । तदर्द्धं विधिज्ञाव

तदर्धञ्चैव ब्रह्मणे । तच्छेषं ऋत्विजे दद्यात् परितोषं तथैव च । पूजालयं न धीचेत गृहस्थः स्वं कदाचन । अणु निचिष्य देवेशीं ब्राह्मणायोपपादयेत् । देवीस्थितगृहेणापि यो गृहं कारयेत् सुधीः । तस्य लक्ष्मोर्वलञ्चायुः सर्वं नश्यति तत्क्षणात् । इति दशमीकृत्यम् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकाण्डे दुर्गास्तवप्रकरणे

प्रतिपदादिकृत्यरूपस्तवकथनं नाम

पञ्चमः परिच्छेदः ।

एकपञ्चाशत्पटले ॥ भगवानुवाच ॥ अथ दुर्गामनुं वक्ष्ये सर्वतन्त्रानुसारतः । शारदीयप्रयोगे तु तद्विशेषं यथा शृणु । वाक्शक्तिकमलास्याश्च तत्रचरं परिकीर्तितम् । नित्ये नैमित्तिके काम्ये मोक्षेषु च नियोजयेत् । ऋषिः स्थानारदद्यास्य छन्दोऽनुष्टुप् प्रकीर्तितम् । शम्भुश्च देवता देवी चतुर्वर्गेषु योजयेत् । कामलक्षं जपेन्मन्त्रं तद्दशाशेन तर्पणम् । तत्त्वन्थासं वलिञ्चैव हीमं दशदशांशके । पट्पुरञ्चाष्टपत्रञ्च कलापत्रं धरापुरम् । चतुर्द्वारं वीजयुक्तं पीठयुक्तं समञ्चयेत् । ब्राह्मणदीनथ पत्रे च जयन्वादीद्य पट्पुरे । श्रेयशेषं तथा मध्ये अमृताद्याः कलाच्छेदे ।

ध्यानम् ॥ जटाजूटसमायुक्तामर्द्धेन्दुकृतशेखराम् । लोचनत्रयसंयुक्तां पूर्णेन्दुसदृशाननाम् । तप्तकाञ्चनवर्णाभां सुप्रतिष्ठां सुलोचनाम् । नवयोवनसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिताम् । सुचारुदशनां तद्वत् पीनोन्नतपयोधराम् । त्रिमङ्गलस्थानसंस्थानां महिषासुरमर्दिनीम् । त्रिशूलं दक्षिणे हस्ते खड्गं चक्रं तथैव च । तीक्ष्णवाणं तथा शक्तिं दक्षिणेऽपि निबोधत । खेटकं पूर्णचापञ्च पाशमद्भुशमेव च । घण्टां वा परशुं वापि देव्या वामे विचिन्तयेत् । अधस्तान्महिषं तद्वद्विशिरस्कं प्रदर्शयेत् । शिरश्छेदोद्भवं तद्वहानत्रं

खड्गपाणिनम् । हृदि शूलेन निर्भिन्न निर्यदन्तविभूषितम् । रक्त
 रक्तीकृताङ्गञ्च रक्तविस्फुरितेक्षणम् । विष्टित नागपाशेन शृङ्खली-
 भीषणाननम् । पिवन्तश्चेव रक्तञ्च देव्या सिद्ध प्रदर्शयेत् ।
 देव्यास्तु दक्षिण पाद सम सिद्धोपरिस्थितम् । किञ्चिद्रूढं तथा
 वाममद्भुष्ट महिपोपरि । ध्यात्वानेन जपेन्नन्त बलि दत्त्वा
 स्तुति पठेत् । ऋषि स्यान्नारदश्छन्दोऽप्यनुष्टुप् शम्भुरिव च ।
 देवता च समाख्याता चण्डिका परमेश्वरि । । शो परब्रह्म-
 । स्वरूपाश्च वेदगर्भा जगन्मयीम् । शरणी । त्वामह वन्दे दुर्गा
 दुर्गतिनाशिनीम् ॥ १ ॥ कामाख्या कामदा श्यामा कामरूपा
 मत्तोरमाम । ईश्वरीं त्वामह वन्दे दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् ॥ २ ॥
 त्रिनेत्रा ह्यास्त्रमयुक्ता सर्वालङ्कारभूषिताम् । विजयां त्वामह
 वन्दे दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मादिभि स्तूयमाना सिद्ध
 गन्धर्वसेविताम् । भवानी त्वामह वन्दे दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम्
 ॥ ४ ॥ निशुभशुभमयनी महिपाशुरघातिनीम् । दिव्यरूपा-
 मह वन्दे दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् ॥ ५ ॥ विशल्लभुजा देवी
 शुद्धकाञ्चनसन्निभाम । गौरीरूपामह वन्दे दुर्गा दुर्गतिना
 शिनीम् ॥ ६ ॥ त्रिशूल खड्गचक्रञ्च वाणशक्ति परश्वधम् । दधाना
 त्वामह वन्दे दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् ॥ ७ ॥ जगन्मयी महा-
 विद्या छटिसहस्रकारिणीम् । सर्वदेवमह वन्दे दुर्गा दुर्गति
 नाशिनीम् ॥ ८ ॥ इदन्तु कवच दिव्य महामन्त्र महाफलम् ।
 य पठेन्नानयो नित्यमसाद्रक्तिसमन्वित । धन धान्य प्रयच्छामि
 सङ्गदावर्त्तनेन तु । इति मत्स्यपुराणे दुर्गास्तोत्र समाप्तम् ।
 तत्रैव । दुर्गन्तारत्नशुद्धलम् । निगमाय वह्निजाया दगार्ण
 परिकीर्त्तितम् । एषा विद्या महाविद्या जयदुर्गा प्रकीर्त्तिता ।
 ऋषि स्यान्नारदश्छन्दो गायत्री परिकीर्त्तिता । देवता च
 भवेद्दुर्गा सर्वाय विनियोजयेत् । मन्त्र लघु जपेन्नन्ती तत्र

न्यास उदाहृतः । तद्दशांशं जुहुयाच्च तर्पण ऋतुसख्यकम् ।
 दद्यान्महिषमन्त्रेण आसन परिकीर्तयेत् । मूलेन कल्पयेन्मूर्तिं
 शृणु ध्यान वरानने । । ततो जलनिधेस्तूरे वनराजिविराजि-
 तम् । तमालतालहिन्तालपाटलामलकैर्हृतम् । कुन्दमन्दार-
 दाडीमकदम्बकुसुमैर्युतम् । चम्पकाशीकरभाष्य चन्दना
 गुरुभूपितम् । सुगन्धिकुसुमामोदगन्धामोदितदिङ्मुखम् ।
 पशुपक्षिगणाकौर्ण विल्वनोपसरोवरम् । कुमुदोत्पलकङ्कार
 पुण्डरोकोपशोभितम् । तस्मिन्नमृतद चारुपारिजातचतु-
 ष्टयम् । पादपङ्कजमामोदि मञ्जरीपुञ्जधारितम् । तस्मिन्मणि-
 मय कुण्ड मण्डप मणिकुट्टिमम् । तडिल्कीटिप्रतीकाश वा-
 लादित्यवसप्रभम् । मण्डित पाण्डुरच्छत्रैर्विमानेन विराजि
 तम् । शोभित शतसाहस्रैर्ध्वजे पाण्डुरचामरैः । तत्र सिंहा
 सन रथ्य रत्नदामविराजितम् । ततो भावयेद्भास्वर सिंहमाज
 चतुर्वेदपाद चतुर्विंशतत्त्वम् । वह्निर्लान्जिह्व चलत्पिङ्गलाच्च
 तुपारप्रभ दुर्निरोच समस्तैः ॥ महत्ताप्रभवारक्तपद्मज पटपुरा
 न्वितम् । विभ्राजमान विस्तीर्ण मृगराजोपरिस्थितम् । ध्या
 येत्तस्मिन् तप्तजाम्बूनदाभा दिव्यैर्भव्यैर्भासयन्ती त्रिनेत्रैः ।
 चन्द्रादित्यो कुण्डले हे दधानाम्बुद्धं चन्द्र धारयन्तीं सुदा
 हि । स छिन्नब्रह्मवोर्ध्वाघो निर्गतो महिषासुर । सप्राप्तेन
 विशूलेन भ्रुकुटोक्कुटिलाननाम । मृहीतनागतत्केशश्चमिन्द्रा
 कृष्टवाङ्मनः । लोहिताश्वमेहाघोरे शार्दूलैरपि भक्षितम् ।
 नियुक्त रक्तपं सिंह वीक्षयन्ती सुहृर्मुहुः । सिद्धगन्धर्वरक्षोभि
 र्यज्ञविद्याधरोरगैः । गीतवादित्रनिघोषैः स्तूयमाना महेश्वरी ।
 महीक्षवे राहारात्रो उत्थाने शयनेऽपि च । महामखे महा
 योगे ध्यान तत्र नियोजयेत् । नित्या नीलोत्पलाभा ता त्रिनेत्रा
 शशिशेखराम् । चतुर्भिः स्वरैर्दत्ते गङ्गवक्रकृपाणकम् । त्रिगि

खञ्ज जटाजूटं सिंहस्थामपि चिन्तयेत् । पीठसिंहे महेशानि ।
 यजेत् शक्तिसमन्विताम् । प्रभा माया जया सूक्ष्मा विशुद्धा न-
 न्दिनी तथा । सुप्रभा विजया सर्वसिद्धिदा नवशक्तयः । पट्पुरे
 भेखीञ्चैव शेषमध्ये समापयेत् । पूर्वाद्यग्रे च ब्रह्मादीन् यच्छेषं
 पूर्ववत् प्रिये । अष्टादशभुजायाश्च वज्रे मन्त्रं शिवप्रदम् ।
 भावस्थाने समुन्नीय तत्त्वदुष्टे उदाहृतः । ध्यानं देव्याः प्रवक्ष्यामि
 सर्वपापप्रणाशनम् । सूर्यमण्डलमध्यस्थां दावाग्निसदृशप्रभाम् ।
 जटाजूटसमायुक्तां त्रिनेत्रां शशिशेखराम् । अष्टादशाब्दिकां
 देवीं रक्ताम्बरविभूषिताम् । निघ्नन्तीं महिषञ्चैव सिंहासनो-
 परिस्थिताम् । शक्तिञ्च दुर्बरे शूलं वज्रं खड्गं तथाङ्गुशम् ।
 शरचक्रं शलाकञ्च वामदक्षिणतः शृणु । सिद्धाख्यवटुकञ्चैव
 सन्देहवटुकं पुनः । समयोद्यं तथाङ्गानि पत्राद्यञ्च क्रिया तथा ।
 पुत्र तेषामनन्तन्तु वटुक शक्तिवामतः । तारेण भावयुक्तेन
 नमसान्तेन चार्चयेत् । अजितापराजिता चैव जया च विजया
 पुनः । काली चैव तथा श्यामा मङ्गला सिद्धिरेव च । कात्या-
 यन्याः प्रवक्ष्यामि मन्त्रं सर्वार्थसाधनम् । वागाद्या जयदुर्गाया-
 स्तारमूने महेश्वरि । ततश्चार्कभुजायाश्च कमलाद्यं समुद्-
 रित् । मायान्यासञ्च सर्वत्र द्विभुजायाश्च वाग्भवम् । सिन्दूरार्क-
 प्रसङ्गागं पीनोन्नतपयोधराम् । त्रिनेत्रां महिषघ्नीञ्च चन्द्र-
 लेखांशभिर्युताम् । करैश्चतुर्भिः खड्गञ्च शूलं चक्रं गदां तथा ।
 वामे चर्माङ्गुलं घण्टा मुण्डपञ्चकमेव च । श्रवाद्याः पूजयेत्
 पत्रे त्र्योक्कण्ठादींश्च तद्वह्निः । अथ चाष्टभुजायाश्च ध्यानं वक्ष्ये
 समाहितः । सूर्यकोटिप्रतीकाशां त्रिनेत्रां शशिशेखराम् ।
 मृगचर्मोत्तरामङ्गां सिंहस्कन्धनिवासिनोम् । षट्भिर्युक्तभिः
 खड्गं चक्रं दक्षिणबाहुभिः । वज्राग्निं कपालश्च वामे धर्म धनुः
 शरम् । घण्टाश्च परगुह्येव क्रमादम्ब्राणि वै प्रिये । । पुण्यादि-

मांतरः पत्रे श्रीकण्ठादींश्च तद्विहिः । चतुर्भुजायाः श्रीवत्सध्वानं
वैष्णववोदितम् । सिंहारूढां महाभीमां शूलं चक्रं धनुस्तथा ।
ग्रहं पद्मञ्च मद्भिषं निघ्नन्तीं परिचिन्तयेत् । इति दुर्गाविशेष-
पूजा ।

अथ दुर्गानाममाहात्म्यां तत्र स्वरूपं दर्शयति रुद्रजामले ।
तवर्गद्वितीयो वर्णः पञ्चमस्वरसंयुतः । कवर्गस्य तृतीयश्च रफं
तस्योपरि प्रिये ! । द्वितीयस्वरसंयुक्तं नामैर्दं परिकीर्तितम् ।

अथ नाममाहात्म्यम् । सुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले ।
न हि दुर्गासमा पूजा न हि दुर्गासमो जपः । न हि दुर्गासमं
ज्ञानं न हि दुर्गासमं तपः । दुर्गायाश्चरितं यत्र तत्र कैलास-
मन्दिरम् । तृतीयपटले । दुर्गास्मरणजं देवि ! दुर्गास्मरणजं
फलम् । दुर्गायाः स्मरणेनैव किं न सिध्यति भूतले । शैवो
वा वैष्णवो वापि शाक्तो वा गिरिनन्दिनि । । भजेद्दुर्गां स्म-
रेद्दुर्गां यजेद्दुर्गां शिवप्रियाम् । तत्क्षणाद्देवदेवेशि ! सुच्यते
भववन्धनात् । तथा । दुर्गाया मन्त्रमाकारं नानातन्त्रे श्रुतं
त्वया । दुर्गे दुर्गतिं दुर्गाया दुर्गे नामपरं मनुम् । यो भजेत्
सततं चण्डि । जीवन्मुक्तः स मानवः । हे दुर्गे ! दुर्गे घोरसङ्घटे
दुर्गायाः परं मनुं दुर्गे इति नामशतं यो भजेज्जपेत् स जीव-
न्मपि मुक्तो भवेदित्यन्वयः ।

फलान्तरमाह तत्रैव । महोत्पाति महारोगे महाविष-
दसङ्घटे । महादुःखे महाशोके महाभये समुत्थिते । यः
सदा सस्मरेद्दुर्गां यो जपेत् परमं मनुम् । स जीवलोकं
देवेशि ! नीलकण्ठत्वमाप्नुयात् । महोत्पातादिषु दुर्गा यः
स्मरेत् स्मृतिविषयताशालिनीं कुर्याद्यद्यश्च जपन् मानसप्रत्य-
क्षविषयतावतीं कुर्यात् स नीलकण्ठत्वमाप्नुयात् कालकूट-
स्यैव महोत्पातादेः पादत्वे लभेत् । उत्तरत्र तु नीलकण्ठत्वं

शिवत्वमिति सर्वं समञ्जसमिति । तदेव स्पष्टयति चतुर्थ-
पटले । अक्षयाऽअक्षया वापि यः कश्चिन्मानवः स्मरेत् । दुर्गां
दुर्गंशतं तीर्थं स याति परमां गतिम् । सप्तमपटले । नाना-
तन्त्रमतं देवि ! नानारत्नं प्रकाशितम् । ब्रह्मस्वरूपं विज्ञातुं
कः समर्थो महीतले । नानामार्गं प्रधावन्ति पशवो हतबुद्धयः ।
श्रीदुर्गाचरणाम्भोजं हित्वा यान्ति रसातलम् । सत्यं वच्मि
हितं वच्मि पथ्यं वच्मि पुनः पुनः । न भुक्तिश्च न मुक्तिश्च
विना दुर्गानिषेवणात् । अष्टमपटले । भक्त्या भगवतीं दुर्गां
दुःखदारिद्र्यनाशिनीम् । संस्मरेत् प्रजपेद्दयायेत् स मुक्तो
नात्र संशयः । जीवन्मुक्तः स विज्ञेयस्तन्त्रभक्तिपरायणः । स सा-
धको महाज्ञानी यश्च दुर्गापदानुगः । न च भुक्तिर्न वा मुक्तिर्न
गतिर्नगनन्दिनि । विना दुर्गां जगद्धात्रि ! निष्फलं जीवनं
भवेत् । शक्तिमार्गंरतो भूत्वा योऽन्यमार्गं प्रधावति । न च
शाक्तास्तस्य वक्तुं परिपश्यन्ति शङ्करि ! । विना दुर्गां जग-
द्धात्रि ! वाग्जालशास्त्रमोहिताः । अन्यदेवं भजन्ते ते चान्यः
शास्त्रेषु घूर्णिताः । पिच्छिलातन्त्रे पूर्वखण्डे तृतीयपटले ।
न दुर्गानामसदृशं नामास्ति जगतीतले । यस्य स्मरणमार्गेण
पलायन्ते महापदः ।

दुर्गानामस्मरणेन सर्वविद्यास्मरणमाह । तारिणी सुन्दरो
काली दुर्गा च भैरवी तथा । भुवनेशी महालक्ष्मोस्तासां
दुर्गंति नाम वै । तासामिति बहुवचनाद्गणो लभ्यते । प्रागु-
क्तान्त्रो मन्त्रत्वमत्र स्पष्टयति । दुर्गानाममहामन्त्रः सर्व-
मन्त्रोत्तमोत्तमः । लक्षसंख्याजपेनैव पुरयय्या विधीयते ।
राजादिभयमापन्ने दुर्गानाम परा गतिः । महापदि महा-
त्रासे महादारिद्र्यसङ्घटे । लक्षसंख्याजपेनैव पलायन्ते महा-
पदः ॥ जामले । शिव उवाच । धारोग्यस्य च सम्यग्ज्ञा-

नस्य च महोदयः । नामेदं परमो हेतुर्मुक्तये भवसङ्गिनाम् ।
 कलिकाले विशेषेण महापातकिनामपि । निस्तारवीजं वि-
 ज्ञेयं नामसंस्मरणं प्रिये ।। परदाररतोऽपि स्यात् परद्रव्याप-
 हारकः । सोऽपि पापात् प्रमुच्येत यो वा स्यादतिपातकी ।
 ब्रह्मइत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । तस्मादपि प्रमुच्येत
 यदि नाम स्मरेत् सुधीः । विशुनामसहस्रेभ्यो ह्यधिकं परमे-
 श्वरि ।। दुर्गानाम समाख्यातं चतुर्वेदविदां मतम् । दुर्गानाम-
 जपात् पापं सर्वं याति हि तत्त्रयात् । वेदेष्वागमतन्त्रेषु पुरा-
 णेषु सुनिश्चितम् । हरिनाम्नः परं नास्ति वैष्णवानामिदं
 स्मृतम् । तादृशाश्च मते ज्ञेयं दुर्गानाम ततोऽधिकम् । न तस्य
 दुर्लभं किञ्चित् परवेह च सुन्दरि ।। यः स्मरेत् सततं दुर्गां
 स एव श्रीसदाशिवः । शौचाचारविहीनोऽपि संस्मरेत् परमे-
 श्वरोम् । स एव परमं स्थानं कथितं वीरवन्दिते ।। वैष्णवानाश्च
 गैवानां शुद्धानां यादृशी गतिः । नामसंस्मरणादयस्य तथा
 गाक्तजनस्य च । कर्मणानिन देवेशि । नाधिकारी यमो मम ।
 दुर्गानामजपो यस्य किं तस्य कथयामि ते । अहं पञ्चाननः
 कान्ते । वर्षकोटिशतैरपि । यावद्भूर्वायुगकायं जलं वज्रिः
 शमी यद्वाः । तावन्तिष्ठन्ति ते स्वर्गं दुर्गानामपरायणाः । धनी
 पुत्री सुखी सोऽपि चिरजीवी भवेद्भुवि । प्रत्यहं यो जपेद्द-
 भक्त्या शतश्लोकरं शक्तिः । अष्टोत्तरसहस्रान्तु यो जपेद्भक्ति-
 मान् नरः । प्रत्यहं परमेशानि । तस्य पुण्यफलं शृणु । धनार्थी
 धनमाप्नोति ज्ञानार्थो ज्ञानमेव च । रोगार्त्ता मुच्यते रोगात्
 बन्दी मुच्येत बन्धनात् । भोतो भयात् प्रमुच्येत पापान्मुच्येत
 पातको । पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति देवि । सत्यं न संशयः । अयुतं
 यो जपेद्भक्त्या प्रत्यहं परमेश्वरि ।। नियद्दानुग्रहे गतः स
 भवेत् कल्पपादपः । तस्य क्रोधाद्भवेन्मृत्युः प्रसादे परिपूर्णता ।

एवञ्च तं विजानीयात् 'समर्थं सर्वकर्मणि । मासि मासि च'
 यो लक्षं जपं कुर्याद्द्वरानने ! । न तस्य ग्रहपीडा स्यान्नापि
 बन्धुवियोजनम् । न चैश्वर्यं चयं याति नच सर्पक्षतं क्वचित् ।
 नाग्निवीरभय वापि न चारण्ये जले भयम् । पर्वतारोहणे-
 देवि ! सिंहश्याम्रभयादिके । भूतप्रेतपिशाचानां भयं वा कुत्र-
 चिद्भवेत् । न च वैरिभयं कान्ते ! न च दस्युभयं पथि । ज्वरा-
 दोनाञ्च रोगाणां न शरीरे स्थितिः क्वचित् । परलोके भवेत्
 स्वर्गं कथितं वीरवन्दिते ! । चन्द्रसूर्यसमो भूत्वा वसेत् कल्या-
 युतं दिवि । वाजपेयमहस्रस्य यत् फलं स्याद्द्वरानने ! । प्रत्यहं-
 तत् फलं दुर्गानामजापाद्द्वरानने ! । पूजाकाले जपेद्यस्तु'
 गङ्गातीरे च मानवः । शताश्वमेधयज्ञानां फलमाप्नोति सा-
 धकः । प्राजापत्यव्रते यादृक् तथा चान्द्रायणेऽपि वा । एका-
 दस्युपवासेन कोटिसंख्येन यादृशम् । चन्द्रसूर्यग्रहे गत्वा
 गङ्गायाञ्च सुरेश्वरि । । कुरुक्षेत्रे च सर्वस्वदाने यत् फलमो-
 रितम् । प्रयागादिषु तीर्थेषु माघस्नाने च यत् फलम् । शिव-
 रात्रिचतुर्दश्यां शम्भोश्चैव प्रपूजनात् । रथस्थं वामनं दृष्ट्वा जेत्रे
 श्योपुरुषोत्तमे । कामरूपे महामायां कामाख्यायोनिमण्डले ।
 पूजयित्वा फलं यादृक् दुर्गानाम ततोऽधिकम् । अष्टम्याञ्च
 चतुर्दश्यां नवम्याञ्च महानिधि । श्मशाने च जपं कुर्याच्चा-
 ण्डालहृदयोपरि । दिगम्बरो निरातङ्गो सुक्तकेशो भवेद्यदि ।
 स सिद्धिं समवाप्नोति देवानामपि दुर्लभाम् । शनिभौमदिने
 देयि । भवेदिन्दुचयो यदि । तत्रायुतं जपेद्यस्तु निरातङ्गो
 महानिधि । स बन्धो देवतानाञ्च सुनीन्द्राणाञ्च सुन्दरि । ।
 भोमयारे महादेवि । यदि स्यादष्टमीतिथिः । विष्वक्पत्रसङ्घ-
 र्मेणु तत्र सम्पूज्य पार्वतीम् । बलिं दद्याद्विधानेन जया नाम-
 सङ्घस्रकम् । यद्यदिष्टतमं लोके तत्तदाप्नोति निश्चितम् ।

कृष्णाष्टमीसमायुक्तनिशायां स गणो भवेत् । तत्र गत्वो
 श्मशाने वै शनिवारं व्रतानने ! । पशूनां घातनं कृत्वा योनि-
 सुद्रां विधाय च । सर्वपापविनिर्मुक्तः साधकः साधयेच्छिवाम् ।
 अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां नवम्याञ्चैव पार्वति ! । शतमष्टोत्तरं यस्तु
 दुर्गानामजपं चरेत् । स लभेद्वाञ्छितं सर्वमिह लोके परत्र च ।
 गङ्गागोदावरोरेवायमुनाजलसन्निधौ । यो जपेत् साधको
 भक्त्या सहस्रञ्च तिथिज्ञये । परस्त्रीहरणात् पापं परद्रव्याप-
 हारणात् । सर्वं तत् क्षयमाप्नोति महारौरवकारणम् । काम-
 रूपे महातीर्थे कामाख्यायोनि सन्निधौ । लक्ष्मिकं जपेद्यस्तु
 निशायां चोखन्दिते ! । स च वागीश्वरो भूत्वा परत्र शिवतां
 व्रजेत् । भवानोसन्निधौ यस्तु वाराणस्यां जपं चरेत् । दरिद्रो-
 ऽपि धनी भूत्वा शिवलोके महीयते । इति दुर्गानामफलम् ।

अथ दुर्गाशतनामस्तोत्रम् । सुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले
 दुर्गायाः शतनामानि शृणु त्वं भवगेहिनि ! । दुर्गा भवानी
 देवेशी विश्वनाथप्रिया शिवा । घोरदंष्ट्रा करालास्या सुण्ड-
 मालाजिभूषणा । रुद्राणी तारिणी तारा माहेशी भववल्लभा ।
 नारायणी जगद्धात्री महादेवप्रिया जया । विजया च जयाराध्या
 शर्वाणी हरवल्लभा । अक्षिता चाणिमा देवी लक्ष्मिमा गरिमा
 तथा । महेशशक्तिर्विश्वेशी गौरी पर्वतनन्दिनी । नित्या च
 निष्कलङ्का च निरीहा नित्यनूतना । रक्ता रक्तसुखी वाणी वसु-
 युक्ता वसुप्रदा । रामप्रिया रामरता रघुनाथवरप्रदा । राज्ये-
 श्वरो राज्यरता कृष्णा कृष्णवरप्रदा । यशोदा राधिका चण्डी
 द्रौपदी रुक्मिणी तथा । गुह्यप्रिया गुह्यरता गुह्यपंशविलासिनी ।
 गणेशजननी माता त्रिश्वरूपा च जाङ्गवी । गङ्गा काली च
 काशी च भैरवी भुवनेश्वरी । निर्मला च सुगन्धा च दैवकी
 देवपूजिता । दक्षजा दक्षिणा दक्षा दक्षयज्ञविनाशिनी । सु-

गोना सुन्दरो सोम्या मातङ्गी कमला कला । निगुम्भनाग्निनी
 गुम्भनाग्निनी चण्डनाग्निनी । धूम्रलोचनसंघर्षी महिषासुर-
 मर्दिनी । उमा गोरी कराला च कामिनो विश्वमोहिनी ।
 इत्येवं शतनामानि कथितानि वरानने ! । नामस्मरणमात्रेण
 जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । यः पठेत् प्रातरुत्थायं स्मृत्वा दुर्गापद-
 द्वयम् । सुच्यते जन्मवन्धेभ्यो नात्र कार्या विचारणा । सन्ध्या-
 काले दिवाभागे निगायां वा निगामुखे । पठित्वा शतनामानि
 मन्त्रसिद्धिं लभेद्गुणवत् । अज्ञात्वा स्तपराजञ्च दश विद्या भजेद्
 यदि । तथापि नैव सिद्धिः स्यात् सत्यं सत्यं महेश्वरि ! ।

इति सुखमालातन्त्रे दुर्गाशतनामस्तोत्रं समाप्तम् ।

अथ दुर्गागीता । तथा सप्तमपटले । नानातन्त्रमतं देवि !
 नानारत्नं प्रकाशितम् । ब्रह्मस्वरूपं विज्ञातुं कः समर्थो मही-
 तले । नानामार्गं प्रधावन्ति पश्यो हतबुद्धयः । त्रीदुर्गाचरणा-
 भोजं हित्वा यान्ति रसातलम् । सत्यं वच्मि हितं वच्मि
 पथं वच्मि पुनः पुनः । न भुक्तिश्च न मुक्तिश्च विना दुर्गानिषे-
 वणात् । पार्वत्युवाच । गोलके चैव राधाहं वैकुण्ठे कमला-
 त्तिका । ब्रह्मलोके च सावित्री भारती वाक्स्वरूपिणी ।
 कैलासे पार्वती देवी मिथिलायाञ्च जानकी । द्वारकायां रु-
 क्मिणी च द्रौपदी नागसाह्वये । गायत्री वेदजननी सन्ध्याहृद्य
 द्विजन्मनाम् । योगमध्ये पृथाहञ्च पुष्ये लक्ष्म्याऽपराजिता ।
 पत्रे मालूरपत्रञ्च पीठे योनिस्वरूपिणी । हरिहरात्मिका
 विद्या ब्रह्मविष्णुशिवादिर्चिता । विशेषानुग्रहेणैव विज्ञेया शङ्कर !
 प्रभो ! । यत्र कुत्र स्थले नाथ । शक्तिस्तिष्ठति शङ्कर ! । तत्रै-
 वाहं महादेव ! निश्चितं मतमुत्तमम् । शक्तिमार्गं परित्यज्य
 योऽन्यमार्गं हि धावति । करस्त्रं स मणिं त्यक्त्वा भूतिभारं
 प्रधावति । भूतिभारं भक्षभारम् ॥ इति दुर्गागीता . ॥

अथ वलिः ॥ समयाचारतन्त्रे ॥ सर्वासां देवतानाञ्च
 वलिदानं शृणुष्व मे । येन कृत्वाश्च लभते यथोक्तफलमुत्त-
 मम् । नित्यन्तु भोजने काले मूलमन्त्रेण साधकः । कार-
 येद्वलिदानञ्च भोजनात् प्रथमं प्रिये ।। ततश्चानन्तरं
 कुर्याद्भोजनं स्थिरमानसः । भोजनानन्तरं देवि ! शुचिस्थः
 कृतवान् भवेत् । वलिं समुदरेद् यत्रादिकान्ते स्थापयेत्तदा ।
 स्थापयित्वा वलिं तत्र विहरेच्च यथासुखम् । उत्तराम्नायेषु
 देवेशि ! मातङ्गो या प्रकीर्त्तिता । तस्या वलिं भोजनान्ते
 विनैवाचमने कृते । मूलमन्त्रेण सुभगे । वलिं दद्याद्दिने दिने ।
 ततः किञ्चिज्जपं कृत्वा ततश्चाचमनादिकम् । पुनश्च रात्रौ
 सर्वेषां वलिं कृत्वा प्रयत्नतः । यथोक्तविधिना कुर्याद् यथोक्त-
 फलमाप्नुयात् । वलिश्च द्विविधो देवि ! सात्त्विको राजस-
 स्तथा । सात्त्विको वलिराख्यातो मांसरक्तादिवर्जितः । राजसो
 मांसरक्तादियुक्तः स प्रोच्यते प्रिये ।। गायत्रीतन्त्रे पञ्चमब्रा-
 ह्मणपटले । त्रिविधा बलयः प्रोक्ता उत्तमाधममध्यमा ।
 उत्तमद्योत्तमं दद्यान्मध्यमो मध्यमं तथा । अधमः कथ्यते देवि ।
 अधमोऽप्यधमा गतिः । दशसख्यवलिर्यत्र मध्यमस्तेन कथ्यते ।
 सात्त्विको उत्तमा पूजा यदि दद्यान्महाबलिम् । अष्टमो-
 नरमीसन्धी दद्याद्यद्वान्महाबलिम् । शतं सहस्रं लक्षं वा
 अयुतं कोटिकोटिशः । शस्यते नृपतिश्चेष्टः सात्त्विकीपूजने
 वलिः । एकेन वलिदानेन चतुर्वर्गसवाप्नुयात् । बहुभिर्बलि-
 दानैस्तु परब्रह्ममयो भवेत् । बहुभिर्बलिदानैस्तु जपयज्ञैस्तु
 भूपतेः । क्रियते सात्त्विकी पूजा सात्त्विकी तेन कथ्यते । दशभिः
 पशुभिः पूजा जपयज्ञैस्तथैव च । या कृता शारदी पूजा रा-
 जसो तेन कीर्त्तिता । वलिभिः पञ्चभिः पूजा तामसो तेन
 कीर्त्तिता । मत्स्यसूक्ते ॥ साधकास्त्रिविधाः प्रोक्ताः सात्त्विका

राजसास्तथः । तामसाथ तथा देवि । तेषां यस्यामि लक्ष-
 णम् । सात्त्विकः सात्त्विकैर्युक्तो लक्षणेऽथैव सुन्दरि । सात्त्विकं
 वलिदानादि नित्यं कुर्यात् प्रयत्नतः । राजसो राजसगुणैर्युक्तः
 सत्यं वरानने । राजसं वलिदानादि सुरिणे । राजसैर्दुतः ।
 तामसस्तामसगुणै राजसादैर्युतः प्रिये । न यद्वा वलिदानेषु
 पूजनादिषु सुन्दरि । न स्तोत्रपाठहोमेषु नाममात्रेण सा-
 धकः । योगिनीतन्त्रे उत्तरखण्डे सप्तमपटले ॥ विप्राणां चीर-
 वलयः शाल्यत्रं वाय पायसम् । घृतप्लुतं चरुफलं पुष्यं तस्य
 घृतान्वितम् । प्रदद्याच्च गेषां चीरं दुग्धान्नाम्नान् निवेदयेत् ।
 शाल्यत्रं वाय समधु ससरं खण्डमोदकम् । रान्नां हि पशवः
 शस्ता वैश्यानां व्रीहयस्तथा । चीरं हृपलजातीनां सर्वेषां
 पशवीऽथवा । निवेदयेत् शोणगण्डं मानुषं वा लुलापकम् ।
 वराहं वाय कृगलं चामरं वारुणं तथा । मेपञ्चाथ वराहश्च
 गोधिकाश्च निवेदयेत् ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ लुलापश्च तथा खड्गं चा-
 मरश्च वराहकम् । कच्छपं शल्लकीं गोधां मानुषं तदनन्तरम् ।
 न दद्याद्वाङ्गणो मद्यं मानुषश्च तथा रुरुम् । त्रैपत्तिकाः
 विवर्णान् मानुषाः कृशानपि । संवत्सरात् परं कृगं यावत्
 स्यात्तु त्रिहायणम् । वराहदन्तसदृशविषाणाभ्यां सुशोभनम् ॥
 मद्गन्धसमायुक्तं रोमराजिविराजितम् । कृष्णं तारणकञ्चैव
 दृप्तौ द्वादशवार्षिकम् ॥ जातिभेदे वर्णविशेषमाह तत्रैव ॥ श्वे-
 तश्च कृगलश्चैव ब्राह्मणस्य विशिष्यते । रक्तं श्वेतं क्षत्रियस्य
 वैश्यस्य गौरमेव च । नानावर्णं हि शूद्रस्य सर्वेषामञ्जनप्रथम् ।
 योगिनीतन्त्रे ॥ पशूनाञ्चैव पञ्जासात् परतश्च वलिर्भवेत् ।
 कृगलः कृष्णः श्वेतो वा द्विवर्णात्परतो यदि । तथा चाश्वं
 मृगश्चैव कृगलश्च पर्वतीयकम् ॥ मूपिकश्च करालश्च क्षुद्रमर्-
 ज्जरमेव च ॥ वर्ज्यमपि तत्रैव ॥ काकीलं कलविद्धश्च राज-

हंसश्च शारिकम् । शुक्रं गृध्रञ्च काकोलं मयूरं चित्रकं
 तथा । अश्वश्च वेणुपृष्ठञ्च कृष्णपाराव्रतश्च यत् । हृहृत्कपोतक-
 श्चैव खञ्जरीटं तथैव च । वक्रकश्चैव बलाकाश्च प्रयत्नेन विवर्ज-
 येत् ॥ बल्यन्तरमाह तत्रैव ॥ रम्भा जातो वीजपूरं सुगन्धि-
 परिमिश्रितम् । मिथ्रीकृत्य बलिं दद्यादष्टम्याश्च विशेषतः ।
 प्रयोगे बलिमन्त्रोऽयं प्रयोगान् धारयेद् यदि । अर्द्धरात्रे बलिं
 दद्यान्नित्यं देवि ! चतुष्पथे । परसैन्यग्रहाविष्टरोगकृत्वा निवा-
 रणम् । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य उग्रतारे ततः परम् । विकटदंष्ट्रं पर-
 पक्षं मोहयद्दयमुच्चरेत् । खादयद्बन्धमुच्चार्य पचद्बन्धं वदेत् पुनः ।
 ये मां हिंसितुमुद्यता योगिनोचक्रे तान् दारयद् हुं फट् स्वाहा ।
 सर्वविद्यामाकर्षयाकर्षय छेदय छेदय हन हन कपाले गृह्य
 गृह्य स्वाहेति ॥ अनेनैव च देवेशि ! बलिं दद्यान्महेश्वरि ! ।
 हृहृन्नोलतन्त्रे पठपठले ॥ ततः शत्रुबलिं राजा दद्यात् क्षीरेण
 निर्मितम् । इयं छिन्द्यात् क्रोधदृष्ट्या प्रहारजनकेन च । को-
 पेन च सक्रहे वि ! सत्यं सत्यं महेश्वरि ! । प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा
 वै शत्रुनाम्ना महेश्वरि ! । शत्रुक्षयो महेशानि ! भवत्येव न
 संशयः । शत्रुमधिकृत्य विशेषस्तु मत्स्यसूक्ते ॥ मन्त्रेणान्त्रे
 देवेशि ! प्रकुर्यात् पूर्वनिर्मितम् । कात्यायन्यम्बिके ! तारं
 हनयुग्मं दहद्वयम् । पचद्बन्धं मयद्बन्धं प्रथमद्बन्धमेव च । माया
 इयं वशश्चैव चण्डि ! चण्डि ! अ तारकम् । नारसिंहद्वयं पश्चात्
 मन्दरश्च सतारकम् । चामुण्डे ! प्रणवश्चैव भक्षयेति दहद्वयम् ।
 मयद्द्वयं पचद्बन्धं छिन्धियुग्मं ततो न्यसेत् । ॐ जयद्वितयश्चैव
 स्फोटयद्वितयं तथा । कर्त्तयद्वितयस्थान्ते ततो दह समीरयेत् ।
 मम शत्रुं समुच्चार्य ततो वीजं समुच्चरेत् । दाहयदाहयद्बन्धं
 ततश्छेदय मोहय । छेदयद्वितयस्थान्ते विश्लेषय ततः परम् ।
 मम शत्रुपदस्थान्ते मन्त्रमुच्चारयेत्ततः । तारं हनयुगस्थान्ते

भक्षयद्वितयं तथा । चासयनाशयहृन्माविशय ततः परम् ।
 आरौहयस्फोटयान्ते उच्चाटययुगं ततः । उन्मत्तययुगस्थान्ते
 इमं मन्त्रमुदीरयेत् । कृष्णपुष्पं समादाय कुर्यान्निर्मञ्चनं स्व-
 यम् । कलत्राणाञ्च देवेशि ! मन्त्रेणानेन दापयेत् । विलयं
 यान्तु ते सर्वं ये मां हिंसन्ति जन्तवः । मृत्युरोगभयक्लेशाः
 पतन्तु शत्रुमस्तके । विमुखं क्रोधदृष्टिञ्च पातयेच्छत्रुमस्तके ।
 कवचहृन्मुञ्चार्थं स्वाहाहृन्मुदीरयेत् ।

आगादीनामुत्तरोत्तरं प्राशस्यमुक्तं मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे ॥
 चामराणाञ्च दशकैश्चागलैकं विशिष्यते । दशभिश्चागलैर्देव !
 कूर्म एकः प्रशस्यते । कूर्मस्य च शतेनापि शशकौ विशि-
 ष्यते । शशकस्य शतेनापि स्वगात्ररुधिरं श्रुतम् । यावत्
 पद्मदलं पूर्णं तावन्मात्रं महेश्वरि । ततः शतपुटानाञ्च
 शललैको विशिष्यते । शललस्य सहस्रेण वराहस्तु विशि-
 ष्यते । हे सहस्रे वराहस्य महिषः श्रेष्ठ उच्यते । हे सहस्रे
 सुलापस्य खड्ग एको विशिष्यते । खड्गानान्तु सहस्रेण मानुषे
 चातुलं फलम् । हे सहस्रे मनुष्यस्य शोणतुण्डः प्रशस्यते ।
 हे शते शोणतुण्डस्य श्वेतश्रीवः प्रशस्यते । श्वेतश्रीवशतेनापि
 गोधिका तूत्तमा मता । गोधिकानां शतेनापि नरस्य च
 कुमारकः । दशैणस्य समा गोधा गोधाया दशपार्षतम् ।
 पार्षतस्य दशानान्तु मेघ एको विशिष्यते । मेघस्य दशमध्ये तु
 आगनर विशिष्यते । दशानां आगलानाञ्च कृष्णवर्षो विशि-
 ष्यते । तिनाचतेन पुष्येण चाष्टाष्टौ च विशिष्यते । आगस्य
 लज्जवर्णस्य श्वेत एको विशिष्यते । श्वेतवर्णस्य दशकं मुकुटं
 यदि मस्तके । प्रशस्तं तं विजानोयादक्षतञ्च विचारयेत् । गतं
 तस्माद्मुनापेकं तच्छतं खड्गमेव च । शतानामथ खड्गाना
 मानुषय विशिष्यते । दशकञ्च नराणाञ्च वराहैको विशिष्यते ।

पराहस्य फलं देवि । सैरिभैस्तोषयेच्छिवाम् । सैरिभस्य शतानाञ्च गोधाह्वयो विगिथ्यते । गोधिकानां शतानाञ्च स्रगाव-रुधिरं तथा । तत्समं शोणतुण्डञ्च श्वेतपीवं तथैव च । अन्ते-रात्रौ तु कुष्माण्डं पर्वतीयं विना प्रिये ।। लुलापदाने यत् प्रोक्तं हित्वा दत्त्वा च यत् फलम् । खड्गञ्च दशवर्षीयं लुलापं वत्सरात्परम् । प्रयस्तं श्वेतवर्णन्तु खड्गं श्वेतं विवर्जयेत् । सैरि-भञ्च श्वेतकण्ठं मनुष्यं श्यामसुन्दरम् । द्वादशाब्दात् परश्चैव यावदयावत् स पुष्कलम् । तावदेव महेशानि ! किञ्चित्प्राद्या-न्महामुनिः । पत्तिष्णः कच्छपा याज्ञाः स्थलजा जलजा अपि ॥ कामना तु ॥ अथ दीर्घायुरारोग्यविजयावच्छिन्नविपुलभोग-प्राप्तिपूर्वक-ध्वजमालाकुलविमानवरारोहणावच्छिन्नब्रह्मलोक-प्राप्तिकामो भगवत्यै कागलदशकं दद्यात् ॥ खड्गाभिमन्त्रणं कुर्यात्तेन खड्गेन हेदयेत् । पूजयेद्रक्तपुष्पेण गन्धेन चन्दनेन च । तारं मायायुगं कालियुगं स्वादिकटं न्यसेत् । दंष्ट्रा-करानि निर्योपफेत्कारिणि च स्वादय । असृजं पिब पिब तूर्णं रुधिरं नारसिंहके । द्वितीयं किरिकिरिदन्धं कालियुगं ततः परम् । ब्रजेखरिपदं डोऽन्तं वसखड्गधनुः स्मृतम् । रुधिरं शर्करां दद्यात् पानीयञ्च ससैन्धवम् । गन्धं सुकुसुमं दद्या-द्दर्भयुग्मन्तु निक्षिपेत् ॥ त्रिपदं त्रिशूलम् ॥ श्रीं कालि ! कालि ! महाकालि ! कालिके ! पापनाशिनि ! । शोणितञ्च वलिं गृह्य वरदं ! वामलोचने ! । तारं तारं ततो मायां ज्ञां ज्ञैं ज्ञौञ्च ठद्वयम् । तारं श्याणयुगं दद्यात् शिपाङ्गञ्च समुद्धरेत् । खट्वाङ्गं नृमुण्डञ्चेति त्रिशूलधारिणीत्यपि । विकटदष्ट्रे करालास्ये कपालमालिनि तत्परं ह्यं ह्यं गृह्य गृह्य साष्टहासिनिपदस्यान्ते मन्त्रञ्च विकटद्वयम् । शिष्यं कान्तं ततो वान्तं कं कं कात्थै नमः स्थितिः । एष मात्स्यवलिः स्वाहा धनेनामन्त्रा दापयेत् ।

तारं मायास्फुरद्वन्द्वं हनयुगञ्च ठद्वयम् । इन्धनमगुरुद्वन्द्वं यद्भ्र
 म्द्वन्द्वं च ठद्वयम् । धराभिमन्त्रणं कृत्वा त्रिवर्गं परिकल्पयेत् ।
 पूतनां कोशिकीञ्चैव कालिकाञ्च यथाक्रमात् ॥

योगिनीतन्त्रे खड्गपूजादौ विशेषो यथा ॥ मायावीजं
 समुच्चार्य कालिकालोति सुन्दरि ।। व्रजेश्वरिपदं पश्चात्
 लौहदण्डाय ते नरः । इति सम्पूज्य देवेशि ! शक्तिं
 सम्पूजयेत्ततः । हुं हुं वागोश्वरोन्नद्धाभ्यां नमः । हुं लक्ष्मी-
 नारायणाभ्याञ्च पदं ब्रूयाद्देवि ! चण्डे ! महेश्वरि ! । नम
 उमामहेश्वराभ्यां नम इत्यादिनार्चयेत् । प्रणवञ्च ततः पश्चात्
 कार्तिकेश्वराभ्या नमः । इत्यनेनैव मन्त्रेण शक्तिं प्रयोजये-
 च्चरः । इति खड्गं प्रपूज्यैव विशेषेण प्रपूजयेत् । खड्गाय खर-
 नाशाय शक्तिकार्यार्थतत्परः ।। पशुच्छेद्यस्त्वया शीघ्रं खड्ग-
 नाथ ! नमोऽस्तु ते । अनेनैव च मन्त्रेण प्रणमेत् खड्गमुत्तमम् ।
 मृहोत्वा ताम्रपात्रञ्च जलपूर्णमुदङ्मुखः । हर्षकामो महादेव्यै
 पशोश्च प्रोक्षणञ्चरेत् । प्रोक्षणञ्च पशोः कृत्वा चोत्सृजेद्देवता-
 विद्या । यथोक्तेन विधानेन तुभ्यमस्तु समर्पितम् ॥ मत्स्य-
 सूक्ते ॥ चन्द्रहासेन खड्गेन छेदयेदुत्तमं बलिम् । चन्द्रहास-
 यतुस्ताल. करवोरदलाकृतिः ॥ मध्यमम् ॥ पञ्चविंशाङ्गुलं मानं
 प्रस्तार सार्धत्र्यङ्गुलम् । एकधारिण खड्गेन यः प्राणी बध्यते
 किल । न तत् फलमवाप्नोति छेत्ता च नरकं व्रजेत् ॥ एकधार-
 प्रतिप्रसवस्तु तत्रैव ॥ पद्मपत्रदलाकारमेकधारं प्रशस्यते ।
 दण्डखड्गस्त्रिवक्रस्तु प्रगस्तो बलिकर्मणि । सकृत् प्रचारमात्रेण
 बनि स्यादुत्तरामुखः । स्वयं पूर्वमुखो भूत्वा छेदयेदप्रमादतः ।
 बनि पूर्वमुख कृत्वा स्वयं स्यादुत्तरामुखः । छेदयेत् तोष्य-
 खड्गेन प्रहारिण सकृदनुधः ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ द्वित्रे च पतिते
 तस्मिन् यामभागे च निन्दितम् । दैन्यं मध्ये च पतितं देवी-

च्छेदं स्मरेद्बुधः ॥ तत्रायञ्चित्तमपि तत्रैव ॥ ततः कुण्डान्तिके
 गत्वा आहुतिर्दशपञ्चभिः । तेनैवमुत्सृजेद्दोषं बलिं लघ्वेत् स-
 लक्षणम् ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ शिरश्छित्त्वा बलिं दद्यादजस्य रक्त-
 मेव च । मन्त्रेणानेन देवेशि ! प्रकुर्व्यात् पूर्वनिर्मितम् ॥ अथ
 रुधिरपात्रम् ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ राजतं मृगमयं कांस्यं रैत्यं काष्ठ-
 मयं तथा । प्रगस्तं रुधिरालोके दारुलौहमयं त्यजेत् । शङ्ख-
 च्चाश्मयञ्चैव अपवित्रं विवर्जयेत् । स्वस्तिकायाः सुप्रगस्तं
 तथा पद्मदलस्य च । अर्घ्यं तोयप्रदानेन नरदानफलं लभेत् ।
 कण्ठरक्तं न दद्यात् छागलस्य विशिष्यते । पद्मपुष्पदलस्यान्ते
 तथा मध्यगतस्य च । तावद्दलप्रमाणं स्थान्मातृवदनुपूर्वकम् ॥
 अथ रुधिरग्रहणप्रकारस्तत्रैव ॥ कियन्मांसं स्रुधिरं तथा
 खड्गतस्य च । रुधिरं मस्तकञ्चैव पशोद्यापि विशेषतः ।
 विपरीतं पशोर्मस्ते पश्चिमस्ते च दापयेत् । कच्छपि घामरे
 भासे यः प्रदीपन्तु ज्वालयेत् । स दुर्गतिमवाप्नोति न चिरेण
 महेश्वरि ! । दर्मेणापि द्विधा कृत्वा पञ्चधा रुधिरस्य । पूर्व-
 भागादितो दद्यान्मध्ये च तदनन्तरम् । वामहस्ततले कृत्वा
 मन्त्रेणानेन मन्त्रयेत् । कालि ! कालि ! महाकालि ! कालिके !
 पापनाशिनि ! । शोणितं तप्तकं देवदेवि ! गृह्य नमोऽस्तु ते ।
 कालि कालोति मन्त्रेण खण्डिकायै निवेदयेत् । चरकीञ्च
 विदारोञ्च पूतनां पापराक्षसीम् । कौशिकीं पुरतः कृत्वा
 देव्यै रक्तं प्रदापयेत् । कौशिक्याद्यामनुं वक्ष्ये धर्मकामार्थ-
 सिद्धिदम् । तारं वा कमला माया कमला कमलामिति ।
 कामकला स्फं स्फं खिरञ्चैव द्विठान्तं समुदाहृतम् । तेषामा-
 द्यत्तरणैव विन्दुयुक्तेन वा पुनः । एतत् सर्वप्रयत्नेन मन्त्रं वक्ष्यामि
 शङ्करि ! । तारं व्योम ततो मायां यथ पद्ममिदं पठेत् । श्रीं
 त्रिनेत्रे ! विकरालास्ये ! अस्त्रमालाविभूषिते ! । सर्वाङ्गर-

कृतान्ते । त्वं खड्गखट्वाङ्गशूलधृक् । वक्ष्ये महामनुं देवि ।
 तारं क्रौ क्रौमुदीरयेत् । कौशिकाय गृह्य गृह्य एषान्ते च
 बलिद्वयम् । अपरं तारमाया च प्रस्फुरद्वितयं दह । चलद्वयं
 कुहुच्चैव कुहुच्चैव गुलुद्वयम् । पुनश्च मारयद्दन्धं बुधैर्यत्परिको-
 र्त्तितम् । विशाखाद्यमनुं वक्ष्य येन उत्पद्यते शुभम् । तारं
 ततो विकटदंष्ट्रे डेऽन्तं हन हन द्वयम् । वै विशिखाय स्वाहेति
 बलिमन्त्र उदाहृतः ॥ योगिनोतन्त्रे ॥ ततो रुधिरमादाय वटु-
 कादोन् समर्चयेत् । नैऋत्याञ्च महेशानि ! क्रूरं वटुकभैरवम् ।
 वायव्यां हुं यां योगिनीभ्यो नम इत्यादिनार्चयेत् । ऐशान्याञ्च
 महेशानि ! हुं चौं क्षेत्रपालाय नम इत्यादिना देवि ! गन्ध-
 पुष्पैः समर्चयेत् । आग्नेय्यां हुं गौं गणेशाय नम इत्यादिना-
 र्चयेत् । गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य बलिदानं समर्पयेत् ॥ मन्त्रसूक्ते ॥
 भूगतं रुधिरं यत्तु भुञ्जन्ति परिचारिकाः । यावच्च तावद्देवेशि !
 लेपनं परिवर्जयेत् ॥ इति बलिदानविधिः ॥

अथ होमः ॥ शारदातिलके पञ्चमपटले ॥ वीक्षणं मूल-
 मन्त्रेण शरेण प्रोक्षणं मतम् । तेनैव ताडनं दर्भैर्वर्मणाभ्युक्षणं
 स्मृतम् । अस्त्रेण खननोदारौ हृन्मन्त्रेण प्रपूरणम् । समोक्-
 रणमन्त्रेण सेचनं वर्मणा मतम् । कुट्टनं हेतिमन्त्रेण मर्म-
 मन्त्रेण मार्जनम् । विलेपनं कलारूपकल्पनं तदनन्तरम् ।
 त्रिसूत्रीकरणं पद्यात् हृदयेनार्चनं मतम् । अस्त्रेण वज्रीकरणं
 हृन्मन्त्रेण कुशैः शुभैः । चतुष्पथं तन्मन्त्रेण तनुयादक्षपाटनम् ।
 यागे कुण्डानि सस्कुर्व्यात् संस्कारैरेभिरौरितैः । शरेण फड़िति
 मन्त्रेण उत्तानेन तु हस्तेन प्रोक्षयेदिति सूत्रदर्शनादस्तात्रेण
 प्रोक्षणं तेनैव फड़ितिमन्त्रेणैव । वर्मणा धूमितिमन्त्रेण मुष्टि-
 बध्नेन हस्तेन सेचनाभ्युक्षणमिति । हेतिमन्त्रेणास्त्रमन्त्रेण
 वर्ममन्त्रेणैति चतुर्षु मन्त्रध्वजे । तदुक्तं सोमगभुजा । मन्त्रा-

कृतान्ते । त्व खड्गखट्वाङ्गशूलधृक् । वक्ष्ये महामनुं देवि ।
 तार क्रौ क्रौमुदीरयेत् । कौशिकाय गृह्ण गृह्ण एषान्ते च
 बलिद्वयम् । अपर तारमाया च प्रस्फुरद्वितय दह । चलद्वय
 कुहुञ्चैव कुहुञ्चैव गुलुद्वयम् । पुनश्च मारय इन्द्र बुधैर्यत्परिको
 र्त्तितम् । विशाखायमनु वक्ष्य येन उत्पद्यते शुभम् । तार
 ततो विकटदष्ट्रे डेऽन्त हन हन द्वयम् । वै विशिखाय स्वाहेति
 बलिमन्त्र उदाहृत ॥ योगिनोतन्त्रे ॥ ततो रुधिरमादाय वटु
 कादोन् समर्चयेत् । नैऋत्याञ्च महेशानि । क्रूर वटुकभैरवम् ।
 वायव्या हु या योगिनीभ्यो नम इत्यादिनार्चयेत् । ऐशान्याञ्च
 महेशानि । हु क्षी क्षेत्रपालाय नम इत्यादिना देवि । गन्ध
 पुष्पै समर्चयेत् । आग्नेय्या हु गीं गणेशाय नम इत्यादिना-
 र्चयेत् । गन्धपुष्पै समभ्यर्च्य बलिदान समर्पयेत् ॥ मत्सरसूक्ते ॥
 भूगत रुधिर यत्तु भुञ्जन्ति परिचारिका । यावच्च तावदेवेशि ।
 लेपन परिव्रजेत ॥ इति बलिदानविधि ॥

अथ होम ॥ शारदातिलके पञ्चमपटले ॥ वीक्षण मूल-
 मन्त्रेण शरण प्रोक्षण मतम् । तेनैव ताडन दर्भैर्वर्माणाभ्युक्षण
 स्मृतम् । अस्त्रण खननोद्धारौ हृन्मन्त्रेण प्रपूरणम् । समोक
 रणमन्त्रेण सेचन वर्माणा मतम् । कुट्टन हेतिमन्त्रेण मर्म
 मन्त्रेण माजनम् । विलेप- कलारूपकल्पन तदनन्तरम् ।
 त्रिसूत्रीकरण पश्चात् हृदयेनार्चन मतम् । अस्त्रेण वञ्चीकरण
 हृन्मन्त्रेण कुशै शुभै । चतुष्पथ तन्मन्त्रेण तनुयादक्षपाटनम् ।
 यागे कुण्डानि सम्कुर्यात् सस्कारैरभिरीरिते । शरण फडिति
 मन्त्रेण उत्तानेन तु हस्तान प्रोक्षयेदिति सूत्रदर्शनाद्वास्तायेण
 प्रोक्षणं तेनैव फडितिमन्त्रेणैव । वर्माणा हुमितिमन्त्रेण मुष्टि
 बधेन हस्तैः सेचनाभ्युक्षणमिति । हेतिमन्त्रेणास्त्रमन्त्रेण
 वर्मामन्त्रेणैति चतुर्षु मन्त्रध्यते । तदुक्त सोमशब्जना । मन्त्रा

त्रियगेहजम् । आनीय चाग्नि पात्रेण क्रव्यादाशं परित्यजेत् ।
सूर्यकान्तादोत्यादिशब्दादरणिजन्य इति लभ्यते । तदुक्तं वशिष्ठ-
संहितायाम् । जातमात्तण्डकान्तावृतवहमरणे त्र्योत्रियागारज
वा आहिताग्नेर्गृहादपीति । पात्रेण काम्यपात्रेण पात्रान्तर-
णापिहितेन । तदुक्तं राघवभट्टधृतेन यथा । पात्रान्तरणापि
हिते ताम्रपात्रादिके शुभे । अग्निप्रणयनं कुर्व्यात् शरावे ता
दृशेऽपि च । यत्तु स्मृतिसारे ॥ शरावे भिन्नपात्रे च कपाले
चोन्मुखेऽपि वा । नाग्निप्रणयनं कुर्व्यात् व्याधिं हानिं भया-
वहमिति । तस्य सुखमुख्यपात्रसम्भवे शरावो न याञ्च इति
तात्पर्यम् । क्रव्यादाशं परित्यजेत् अस्त्रमन्त्रेणेति ज्ञेयम् । तदुक्तं
राघवभट्टधृतेन ॥ अस्त्रेणाग्निं समाधाय कवचेन पिधाय
तु । क्रव्यादाशन्तु चास्त्रेण नैर्ऋत्या सन्त्यजेत् प्रिये । । अन्यत्र
तु वज्रिवीजेन क्रव्यादाशत्वात् । तदुक्तं वज्रिवीजेन मन्त्री क्र-
व्यादाशं त्यजेत्तदनुचं मनुना शोधयेदस्त्रकेण इति । मन्त्र-
मुक्तावन्यान्तु विशेषः । आनीयास्त्रेण नैर्ऋत्ये क्रव्यादाशं
परित्यजेत् । देवाशं मूलमन्त्रेण स्यापयेत् पुरतः सुधीरिति ।
सस्कुर्व्यात्तं यथा न्यायं देशिको वक्षणादिभिः । औदर्य-
वैन्दवाग्निभ्यां भोमस्यैकं स्मरन् वसो । योजयेद्वज्रिवीजेन
चैतन् पावके तदा । आदयति विन्दुं प्रसिद्धं परमात्म-
स्वरूपस्तस्याग्नोपोमरूपत्वात्तयोर्वज्रिवैन्दव इति । अन्ये तु
विन्दुर्भ्रूमध्यं तद्भवो वैन्दवः । वसोरग्ने भोमस्य पार्थिवस्य
एकमेकं स्मरन् देवाशं नियोजयेत् कुण्डादिषु निदध्यादि-
त्यन्वयः । निधानप्रकारमाह ॥ तारिणं मन्त्रितं मन्त्री धेनु
मुद्राश्रुतीकृतम् । अस्त्रेण रचितं पश्चात्तनुवेषावगुण्ठनम् ।
अचितं त्रिपरिभ्राम्य कुण्डस्योपरि देशिकः । प्रदक्षिण
तदा तारमन्त्रोच्चारणपूर्वकः । आत्मनोऽभिसुखं वज्रं

जानुष्टम्भौतलः । शिषवीजधिया देव्या योनावेनं विनि-
 च्चिपेत् । एनमग्निम् । पञ्चाद्देवस्य देव्याश्च दद्यादाचमनीय-
 कम् । ज्वालयेन्मनुनानेन तमग्निमथ देशिकः । चित्पिङ्गल-
 ह्नदहपचयुग्ममुदोर्थं च । सर्वाज्ञानापय स्वाहामन्त्रोऽयं
 प्रागुदीरितः । ज्वालनेन विशेषो यथा राघवभट्टे । जुहुयुश्च
 हुताग्निश्च पाणिसूर्पसुवादिभिः । न कुर्यादग्निधमनं न कु-
 र्यादव्यजनादिना । सुखे नैव धमेदग्निं सुखदोषो हि जायते ।
 नाग्निं सुखेनेति च यज्ञोक्तिके योजयन्ति तत् ॥ अग्निप्रणाम-
 मन्त्रस्तु । अग्निं प्रज्वलितं घन्दे जातवेदं हुताशनम् । सुवर्ण-
 वर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखम् । उपतिष्ठेत विधिवन्मनु-
 नानेन पावकम् । विन्ध्यसिदात्मनो देहे मन्त्रैर्जिह्वां हविर्भुजः ।
 लिङ्गपायुशिरोवक्त्राणनेत्रेषु सर्वतः । वज्जीरार्घीशसंयुक्ताः
 सादियान्ताः सविन्दवः । वर्णमन्त्राः समुद्दिष्टा जिह्वानां सप्त
 देशिकैः ॥ वज्जोरिफः । इरो यकारः । अर्घीश उकारः । एतद्व्युक्ताः
 सादियान्ताः सकारादियकारान्ताः वैपरीत्वेनैते वर्णाः सविन्दवः
 सप्त जिह्वानां सप्त विन्दवो मन्त्राः समुद्दिष्टाः कथिता देशिकै-
 रित्यर्थः । सत्त्वादिगुणभेदेन सप्तजिह्वाभेदमाह । जिह्वास्ता-
 स्त्रिविधाः प्रोक्ता गुणभेदेन कर्मसु । हिरण्या गगना रक्ता
 कृष्णान्या सुप्रभा मता । बहुरूपातिरक्ता च सारत्त्विक्यो योग-
 कर्मसु । परागाभा सुवर्णान्या तृतीया भद्रलोहिता । लोहितान्तरं
 श्वेता धूमिनो च करालिका । राजस्यो रजसा वज्जेः
 विहिताः काम्यकर्मसु । विश्वमूर्त्तिस्फुलिङ्गिन्यौ धूम्रवर्णा
 मनोजवा । लोहितान्या करालाख्या काली तामस्य ईरिताः ।
 एताः सप्त नियुज्यन्ते क्रूरकर्मसु मन्त्रिभिः ॥ इति जिह्वाभेद-
 कथनम् । जिह्वानां रूपतदधिष्ठातृदेवताश्चाह । स्वस्वनाम
 यन्माभाः स्युजिह्वाः कत्याणरेतसः । अमर्त्यपितृगन्धर्वयच-

जानुष्टमहोतलः । शिवबीजधिया देव्या योनाविनं विनि-
 च्चिपेत् । एनमग्निम् । पश्चाद्देवस्य देव्याश्च दद्यादाचमनीय-
 कम् । ज्वालयेन्मनुनानेन तमग्निमथ देशिकः । चित्पिङ्गल-
 हनदहपचयुग्ममुदोर्थ्यं च । सर्वाज्ञाघ्रापय स्वाहामन्त्रोऽयं
 प्रागुदीरितः । ज्वालनेन विशेषो यथा राघवभट्टे । जुहुयुश्च
 हुताग्निश्च पाणिसूर्पसुवादिभिः । न कुर्थादग्निधमन न कु-
 र्थादव्यजनादिना । सुखे नैव धमेदग्निं सुखदोषो हि जायते ।
 नाग्निं सुखेनेति च यत्नौक्तिके योजयन्ति तत् ॥ अग्निप्रणाम-
 मन्त्रस्तु । अग्निं प्रज्वलितं धन्दे जातवेद हुताशनम् । सुवर्ण-
 वर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखम् । उपतिष्ठेत् विधिवन्मनु-
 नानेन पावकम् । विन्यसेदात्मनो देहे मन्त्रैर्जिह्वां हविर्भुज ।
 लिङ्गपायुशिरोवक्त्रघ्राणनेत्रेषु सर्वतः । वङ्गीराधीशसयुक्ता-
 सादियान्ताः सविन्दवः । वर्णमन्त्रा ममुद्दिष्टा जिह्वानां सप्त
 देशिकैः ॥ वङ्गोरेफः । इरो यकारः । अर्धीश उकारः । एतद्युक्ता
 सादियान्ताः सकारादियकारान्ताः वैपरीत्येनेते वर्णा सविन्दवः
 सप्त जिह्वानां सप्त विन्दवो मन्त्रा समुद्दिष्टाः कथिता देशिकै-
 रित्यर्थः । सत्त्वादिगुणभेदेन सप्तजिह्वाभेदमाह । जिह्वास्ता-
 स्त्रिविधाः प्रोक्ता गुणभेदेन कर्मसु । हिरण्या गगना रक्ता
 कृष्णान्या सुप्रभा मता । बहुरूपातिरक्ता च सात्त्विक्यो योग-
 कर्मसु । परागाभा सुवर्णान्या तृतीया भद्रलोहिता । लोहिता-
 नन्तरं श्वेता धूमिनो च करालिका । राजस्यो रजसा वङ्गे-
 विहिताः काम्यकर्मसु । विश्वमूर्त्तिस्फुलिङ्गिन्यौ धूम्रवर्णा
 मनोजया । लोहितान्या करान्ताख्या काली तामस्य ईरिताः ।
 एताः सप्त नियुज्यन्ते क्रूरकर्मसु मन्त्रिभिः ॥ इति जिह्वाभेद-
 कथनम् । जिह्वानां रूपतदधिष्ठातृदेवताश्चाह । स्वस्वनाम
 ना. सृजिह्वाः कन्याणरतसः । अमर्त्यं पितृगन्धर्वयज्ञ-

नागपिशाचकाः । राक्षसः सप्त जिहानामीरितायाधिदेवताः ।
 अमर्त्या देवः । जिह्वाविशेषे द्रव्यविशेषहोमी राघवभट्टादावनु-
 सन्धेयः । वङ्गेरङ्गमनु' न्यस्येत्तनायुक्तेन यत्नना । महसार्चिः
 स्वस्तिपूर्णं उत्तिष्ठ पुरुषः पुनः । धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुर्धर
 इति क्रमात् । पङ्कजमनयः प्रोक्ता जातिभिः सह संयुताः ।
 महसार्चिराटीनां चतुर्थ्यन्तत्वं सम्प्रदानात् । प्रयोगस्तु । श्रीं
 महसार्चिषे हृदयाय नम इत्यादि ज्ञेयम् । मूर्त्तिरष्टौ तनौ
 न्यस्ये हे शिको जातवेदमः । मूर्ध्नां पार्श्वकथ्यभ्युक्तपार्श्वसंके
 पुनः । प्रदक्षिणप्रशागम्येदुच्यन्ते ता यथाक्रमात् । जातवेदाः
 सप्तजिह्वो ह्यवाहनमञ्जकः । अश्वोटरजमञ्जोऽन्यः पुनर्वैश्वान-
 नगादयः । कीमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः स्मृतः । तारा-
 ग्नये पदान्याः स्युर्नत्यन्ता वज्रमूर्त्तयः । तारः प्रणवः । अग्नये
 इति स्वरूपं तेनाग्न्यन्तेन श्रीं अग्नये इति पटमादौ येषामिति
 विग्रहः । प्रयोगे तु मूर्द्धिं श्रीं अग्नये जातवेदसे नम इत्या-
 दृश्यम् । आसनं कल्पयित्वाग्नेर्मूर्त्तिं तस्य विचिन्तयेत् । इष्ट-
 शक्तिं स्वस्तिकाभोतिमुचेर्दीर्घदीर्घभिर्धारयन्तं जवाभम् । हेम-
 कल्पं पद्मरागं त्रिनेत्रं ध्यायेद्वज्रं वदमौलिं जटाभिः । परि-
 पिञ्चेत्तस्तोयैर्विशुद्धैर्मखलोपरि । दर्भैरगर्भैर्मध्यमेखलायां
 परिस्तरत् । निक्षिपेद्विष्णु परिधीन् प्राचीवर्जं गुरुत्तमः ।
 प्राचीवर्जं दिक्षु गुरुत्तमः परिधीन्निक्षिपेदित्यन्वयः । परि-
 धयस्तु कात्यायनेनोक्ता यथा । परिधीन् परिदधत्यार्द्रान् एक-
 हृद्योयान् बाहुमात्रान् पलाशवैकङ्कतवैल्पानिति । प्रादक्षिण्येन
 सम्यूज्यास्तेषु ब्रह्मादिमूर्त्तयः । ध्यायन् वज्रं यजेन्मध्ये गन्धा-
 द्यैर्मनुनामुना । वैश्वानरजातवेदः पदे पश्चादिहावह । लोहि-
 ताक्षपदस्यान्ते सर्वकर्माणि साधय । वज्रजायावधिः प्रोक्तो
 मन्त्रः पावकवस्त्रभः । एतत् पूजनमष्टमूर्त्तिसप्तजिह्वापूजनान्तरं

कार्यम् । यदाह मत्स्यसूक्ते दशमपटले । अथाग्नियजनं वक्ष्ये
सर्वयज्ञेषु भूतिदम् । आदौ समीरणं कृत्वा पश्चात् पूजां समा-
चरेत् । आमनं पूजयित्वा तु गृहीत्वा रक्तपुष्पकम् । पात्रान्तरस्थं
कुसुमं ध्यायेद्देवं हुताशनम् ॥ ध्यानन्तु शारदोक्तसमानम् ।
यजेत् पूर्वादिपत्रेषु । हं जातवेदसे नमः, हं हुताशनाय नमः ।
हं सुवर्णवर्णाय नमः । हं हिरण्वाख्याय नमः । हं सुसिद्धाय नमः ।
हं हिरण्वाय नमः । हं सर्वतोमुखाय नमः । पूर्वादिपत्रेषु ।
हिरण्यवर्णां प्रथमां वज्जेर्जिह्वां महाद्युतिम् । वराभयकरां वन्दे
हिरण्वाख्यां सुसिद्धये । श्रीं त्यां हिरण्वायै नमः । कनकां
द्विभुजां शुक्लां हस्ताभ्यां दर्भसञ्चयान् । कमण्डलुञ्च विभ्राणां
नमः साधकसिद्धिदाम् । श्रीं त्यां कनकायै नमः स्वाहा । उद्य-
दिन्दुनिभां वर्णान् चतुर्भिर्भुजपङ्क्तवैः । शङ्खचक्राभयवरान् दधतीं
प्रणमाम्यहम् । श्रीं रक्तायै नमः स्वाहा । सुप्रभा पाण्डरा
श्वेतकराभ्याञ्च कृताञ्जलिः । पद्मासनस्था नौ शेषरसना मां
प्रसोदतु । सुप्रभायै नमः स्वाहा । श्रीं बहुरूपायै नमः
स्वाहा । नोलोत्पलनिभे ! देवि ! वज्रिवर्णे ! सुरार्चिते ! !
जवारूपधरे ! नित्यमितिरूपे प्रसौद माम् ॥ श्रीं त्यां त्यां अभि-
रूपायै नमः स्वाहा । यद्वा । विरेफावन्तिमो वर्गी रेफः पष्ठः
स्वरस्थितो । इन्दुविन्दुशिखायुक्तो जिह्वावीजान्यनुक्रमात् । ७ ।
श्रीं चित्पिङ्गलहनहनदहदहपचपचसर्वाज्ञानोपय स्वाहा ।
इति मन्त्रेण च पुनरग्निं सम्युजयेत् सुधोः । शायचारे नम-
स्तेऽस्तु नमस्ते हृद्यवाहन ! । गवान्तक ! सुरश्रेष्ठ ! शान्तिं
कुरु नमोऽस्तु ते ॥ इति स्वागतम् ॥ १ ॥ नमस्ते भगवन् देव !
आपो नारायणात्मक ! । सर्वलोकहितार्थाय पाद्यञ्च प्रतिगृह्य
ताम् ॥ इति पाद्यम् ॥ २ ॥ नारायणपरं नाम ज्योतीरूप !
सनातन ! । गृह्णाणार्घ्यं मया दत्तं विश्वरूप ! नमोऽस्तु ते ।

इत्यर्घ्यम् ॥ ३ ॥ ज्वालादित्यरूपेण प्रकाशयति यः सदा ।
 तस्मै प्रकाशरूपाय नमस्ते जातवेदसे ॥ इत्याधमनीयम् ॥ ४ ॥
 धनञ्जय । नमस्तेऽस्तु सर्वपापप्रणाशन । । मधुपर्कं प्रयच्छामि
 गृहाण परमेश्वर । । इति मधुपर्कः ॥ ५ ॥ त्रैगुण्यविषयाभान
 त्रिधारूप परात्पर । । त्रैलोक्यस्थितिसंहर्त्रे धोतिहोषाय ते
 नमः ॥ इति पुनराधमनीयम् ॥ ६ ॥ ज्वामिन्दूरमद्वाशं सर्व-
 पापप्रणाशनम् । स्नानीयं ते मया दत्तं सर्वकामार्थसिद्धये ॥
 इति स्नानीयम् ॥ ७ ॥ हुताशन ! महावाहो । देवदेव मनातन । ।
 वसनस्ते प्रयच्छामि देहि मे परमं पदम् । इति वस्त्रम् ॥ ८ ॥
 ज्योतिषां ज्योतीरूपस्वमनादिनिधनाच्युत । । मया दत्तमलङ्कार-
 मङ्गरु नमोऽस्तु ते ॥ इत्यलङ्कारः ॥ ९ ॥ देवो देवा सुदं यान्ति
 यस्य सम्यक् समागमात् । सर्वदोषोपशान्त्यर्थं गन्धोऽयं प्रति-
 गृह्यताम् ॥ इति गन्धः ॥ १० ॥ त्वं विष्णुस्त्वं हि ब्रह्मा च
 ज्योतिषां पतिरीश्वरः । गृहाण पुष्पं देवेश । मानुरूपं जगद्-
 गुरो ! ॥ इति पुष्पम् ॥ ११ ॥ देवतानां पितृणाञ्च सुखमेकं सना-
 तनम् । धूपोऽय देवदेवेश । गृह्यतां शीधनञ्जय । ॥ इति धूपः ॥
 १२ ॥ त्वामिकं सर्वभूतेषु स्थावरेषु चरेषु च । परमाहुः पराकारः
 प्रदीपः प्रतिगृह्यताम् ॥ १३ ॥ इति दीपः ॥ नमोऽस्तु यज्ञपतये
 प्रभवे जातवेदसे । सर्वलोकहितार्थाय नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥
 इति नैवेद्यम् ॥ १४ ॥ हुताशन ! नमस्तुभ्यं नमस्ते सुरवाहवे । ।
 लोकनाथ । नमस्तेऽस्तु नमस्ते जातवेदसे ॥ इति वन्दनम् ॥ १५ ॥

जिह्वापूजास्थानमाह शारदायाम् । मध्ये ईश्वरकोणेषु
 जिह्वा ज्वालारुचो यजेत् । केशरोक्तेन मार्गेण पूजयेद्ब्रह्मदेवताः ।
 पश्चादादाय पाणिभ्यां सुक्सुवी तावधोमुखौ । त्रिः सम्प्रता-
 पयेद्ब्रह्मो दर्भानादाय देगिकः । तदयमूलमध्यानि शोधये-
 त्तेऽयाक्रमात् । गृहोत्वा वामहस्तेन प्रोचयेदक्षिणे तनी ।

पुनः प्रताप्य तौ मन्वी दर्भान्ग्नौ विनिक्षिपेत् । आत्मनो
दक्षिणे भागे स्थापयेत्तौ कुशान्तरि । आज्यस्थालीमथादाय
प्रोक्षयेद्वस्त्रवारिणा । तस्यामाज्यं विनिक्षिप्य संस्कृतं वीक्षण-
दिभिः । निरुह्य वायव्येऽङ्गारान् हृदा तेषु निवेशयेत् । इदं
तापनमुद्दिष्टं देशिकैस्त्वन्वेदिभिः । सन्दीप्य दर्भयुगलमाज्ये
क्षिप्तानले क्षिपेत् । गुरुहृदयमन्त्रेण पवित्रीकरणं त्विदम् ।
दौमेन दर्भयुग्मेन नोराज्याज्यात् स वर्मणा । अग्नी विसर्जये-
द्दर्भमभियोतनमौरितम् । घृतेषु ज्वलितान् दर्भान् प्रदर्श्या-
स्त्राणुना गुरुः । जातवेदसि ताश्यास्येदाज्योत्पवनमौरितम् ।
गृहीत्वा घृतमङ्गारान् प्रत्युह्याग्नी जलं स्पृशेत् । अद्भुष्टोपक-
निष्ठाभ्यां दर्भौ प्रादेशसम्प्रितौ । कृत्वोपनोयादस्त्रेण घृतमुत्प-
वनन्त्विदम् । तद्वद् हृदयमन्त्रेण कुशाभ्यामात्मसंमुखम् । घृते
संप्लवनं कुर्यात् संस्काराः पडुदीरिताः । प्रादेशमात्रं सप्रन्थि
दर्भयुग्मं घृतान्तरि । निक्षिप्य भागौ द्वौ कृत्वा पक्षे शक्नोतरि
स्मरेत् । वामे नाडोमिडां भागे दक्षिणे पिङ्गलां पुनः । सुपुत्रां
मध्यतो ध्यात्वा कुर्याद्दोमं यथाविधि ।

अत्र स्थानविशेषे होमनिन्दा मत्स्यसूक्ते चतुर्दशपटले ॥
यथा ॥ कर्णहोमे भवेद् व्याधिर्नत्रेऽन्वत्वमुदीरितम् । नाभि-
कायां मनःपोडा मस्तके च धनत्रयः । एतेषु प्रधाना-
हुतिपरमन्यथा शारदोक्तो दीपः स्यात् । तद्यथा । सुवेण
दक्षिणाद्गागादादायाज्यं सदा गुरुः । जुहुयादग्ने स्नाहे-
त्वग्नेर्दक्षिणलोचने । वामतस्तद्ददादाय वामे वङ्गिविनी-
चने । जुहुयादग्नीषोमाभ्यां स्नाहेति हृदयाणुना । ह्वन्-
न्त्रेण सुवेणाज्यं भागादादाय दक्षिणात् । जुहुयादग्ने
स्त्रिष्टिकते स्नाहेति तन्मुखे । हेति सम्पादयेद्वागे स्नाज्यस्यान्ना-
हुतिक्रमात् । इत्यग्निनेत्रवक्त्राणां कुर्यादुद्घाटनं गुरुः ।

मताराभिर्व्याहृतिभिराज्येन जुहुयात् पुनः । जुहुयादग्नि-
 मन्त्रेण द्विवारं देशिकोत्तमः । कुण्डस्य रूपं जानीयात्
 परम प्रकृतैर्षपुः । प्राच्यां गिरः समाख्यातं बाहुं दक्षिण-
 सौम्ययोः । जठरं कुण्डमित्युक्तं योनिः पादौ च पश्चिमे । गर्भा-
 धानादिकां घञ्जे क्रिया निर्वर्त्तयेत् क्रमात् । अष्टाभिराज्या-
 हृतिभिः प्रणवेन पृथक् पृथक् । गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्ती-
 शयनं पुनः । अनन्तरं जातकर्म स्यान्नामकरणं तथा । उप-
 निषक्रमणं पयादन्नप्राशनमेव च । चीडोपनयने भूयो महा-
 नान्नां महाव्रतम् । महानान्नां वेदारम्भः ॥ तद्योपनिषदं
 पश्चाद्गोदानोद्वाहकौ सतिः । शभेषु स्थुविवाहान्ताः क्रियास्ताः
 क्रूरकर्मसु । मरणान्ताः समुद्दिष्टा वज्रैरागमवेदिभिः । ततश्च
 पितरौ तस्य सम्पूज्यात्मनि योजयेत् । समिधः पञ्च जुहुयात्
 मूलाग्रघृतसङ्गुता । मन्त्रैर्जिह्वाङ्गमूर्त्तीनां क्रमाद्द्वैयथा-
 विधिः । प्रत्येक जुहुयादेकामाहुति मन्त्रवित्तमः । अवदाय
 सुवेणाज्यं चतुःसुचि पिधाय ताम् । सुवेण तिष्ठन्नेवाग्नी दे-
 शिको यतमानसः । जुहुयाद्द्विज्जिमन्त्रेण वीषडन्तेन सम्पदे ।
 विघ्नेश्वरस्य मन्त्रेण जुहुयादाहुतोर्दशः । सामान्यं सर्वतन्त्रा-
 णामेतदग्निमख मतम् । ततः षोडशसंख्यं देवतायै हुता-
 शने । अर्चयेद्द्विज्जिरूपा तां देवतामीष्टदायिनीम् । तन्मुखे
 जुहुयान्मन्त्री पञ्चविंशतिसंख्यया । आज्येन मूलमन्त्रेण वज्रै-
 कोकरणन्विदम् । वज्रदेवतयोरैक्यमात्मना सह भावघनम् ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयादाज्येनैकादशाहुती । नाडीसन्धानमु-
 द्दिष्टमेतदागमवेदिभिः । जुहुयादङ्गमुख्यानामाहुतीनामनु-
 क्रमात् । एकेकामाहुति सम्यक् सर्पिषा देशिकोत्तमः । ततो-
 ऽन्येष्वपि कुण्डेषु मस्कृतेषु यथाविधि । आचार्या विहरैदग्निं
 पूर्वादिषु समाहितम् । अत्विजो गन्धपुष्पाद्यैरङ्गाद्यावरणा-

श्विताम् । तन्त्वोक्तामेतामिष्टा च पञ्चविंगतिसंख्यया । मूलेना-
ज्येन जुहुयुः साज्येन चरुणा तथा ।

आहुतिदानप्रकारस्य मत्स्यघृते ॥ उत्तानेन तु हंस्तेन अहु-
ष्टाग्रेण पोडितम् । संहताङ्गुलिपाणिस्तु जुहुयाद्देशिकोत्तमः ।
आहुतिस्तु घृतादीनां सुवेणाधोमुखेन तु । दद्यात्तिलाद्याहुतिं
तु दैवेनोत्तानपाणिना । समिद्धोमस्य तिलवम्भोदकाद्याहुति-
स्तथा । अहुष्टादित्त्रिचतुरैर्विष्वपत्र इति क्रमात् ॥ द्रव्यविशेष-
होमे जिह्माविशेषोऽपि तत्रैव ॥ घृताहुतौ हिरण्यास्या कनका
गम्यहोमतः । रक्ता स्याता समिद्धोमे कृष्णा सा आहुतौ तथा ।
सुप्रभा मोदकविधौ बहुरूपातिरूपका । पुष्या पत्रविधौ वज्रे-
र्जिह्वाः सप्त प्रकीर्त्तिताः । द्रव्यान्नाभे प्रतिनिधिरपि तत्रैव ॥
उक्तं न लभ्यते तत्र प्रतिकृत्या च होमयेत् । अर्कम्योडुम्बरं
प्रोक्तं खदिरस्य शमोरिता । पिप्पलस्य पलाशः स्यात् पलाश
स्यापि पिप्पलः । उभयोरिवमेवं स्यादपामार्गं पलाशकम् ।
कुशाभावे भवेद्दूर्वा दूर्वाभावे कुशो भवेत् । इक्षोरभावे त्व-
ष्टमाऽमृतायाश्च पलाशकम् । पद्माभावे हयारिः स्याज्जलजानां
विशेषतः । घृतं न लभ्यते यत्र शुद्धक्षीरेण होमयेत् ।
क्षीरस्य तु दधिज्ञेयं मधुनश्च गुडं भवेत् । शर्करायाश्च
त्र्योखण्डं गुडखण्डमथापि वा । रसानाश्च रसेनैव सर्व-
मिच्छुरमेन वा । मोदके पिष्टकं ज्ञेयं फलानाश्च फलेन तु ।
काष्ठस्य चैव काष्ठेन पुष्पस्य कुसुमेन च । एवमन्योन्यतः सर्वं
सर्वद्रव्येषु सर्वदा ॥ अद्भुतेषु तु सर्वेषु उत्तराभिमुखी भवेत् ।
समिधः प्रावरणं कुर्यादन्यत्र पूर्वदिग् भवेत् । यजमानः स्वयं
नैव समिधं प्रवयेत् क्वचित् । पुत्रशिष्यादिभिः कुर्यान्न पुत्रं
विनियोजयेत् ॥ तथा ॥ न कदाचिदसृग्दानं गृह्यज्ञे विच-
क्षणः । भूतिज्ञानः क्वचित् कुर्यादेव तन्त्रविदां मतम् ।

आज्यादिकं भवेद्यत्र समिधः यावणे स्थितम् । शयं न योज-
येन्नन्वो अन्यथैवं विचक्षणः । एकाङ्गं लग्नमेकत्र न पात्रे
स्थापयेत् क्वचित् । देगिकः प्राञ्जुखो भूत्वा ऐशान्यादिक्रमेण
तु । प्रदक्षिणेन कुर्वीत मन्त्रैः परिसमूहनम् । मन्त्रपूर्वं
साग्निकानां दृष्टिमेव निरग्निकम् । त्रिकुशेन महायामि विवा-
हादौ त्रिपत्रकम् । वैश्वदेवे त्वेकपत्रं नित्यहोमे तथैव च ।
दिग्विदिक्षु परिस्वीर्य महायागेषु सर्वदा । दिक्ष्मात्रे नित्य-
होमे वैश्वदेवे तथैव च । अकृत्वा कर्म नित्यन्तु इथा नैमि-
त्तिकं चरेत् । तस्मात् पुष्पफलाद्येन कृत्वा नैमित्तिकं चरेत् ॥
तथा ॥ प्रजापतिं तथेन्द्रश्च अग्निं सोमं तथैव च । एतान्नित्या-
हुतिं कृत्वा समिद्धीममनन्तरम् । हुत्वा व्याहृतिभिः पश्चात्
सर्वत्रैवं महेश्वरि । । भूर्भुवः स्वः स्वाहा तत्र इत्यादिमन्त्रपञ्च-
कम् । अन्ते स्विष्टकृतिं दद्याद्धीमद्रथेण शङ्करि । । दानमध्ये
यज्ञभेदे ग्रहयज्ञे शतान्तरे । सप्तभेदे त्विमे पूर्णाः पुनस्ते च
त्रिधा क्रमात् । ऋत्विक्स्वन्धं सृशन्नन्वो दक्षिणं वा सृशन्
भुजम् । यजमान. सपत्नीको जुहुयाद्देशिकोत्तमः । उत्थाय
दद्यात् पूर्णाञ्च नोपविश्य कदाचन । कनकायान्तु जिह्वायां
रक्तायां ग्रहयज्ञके । ग्रहहोमशतान्ते च पूर्णा एका विधीयते ।
सहस्रान्ते द्वयं कुर्यादयुतान्ते चतुर्थकम् । अन्नहोमे युगं दद्यात्
पद्महोमे चतुर्थकम् । आज्यलाजतिलादीनां होमे च दशल-
क्षके । पनमास्त्रफलैर्होमे द्वितोर्यं सप्तुदाहृतम् । शतार्द्धे वा
तदर्द्धे वा गर्भाधानान्नप्राशने । सीमन्तोन्नयने चैव प्रायश्चित्ता-
हुतिषु च । दधिहोमे च नित्ये च एषु पूर्णां विवर्जयेत् ॥

अथ ह्रीमद्रथप्रमाणम् मरुस्यसूक्तो चतुर्दशपटले ॥ कर्षिकं
ष्टतहोमे तु द्वितोलय पयः स्मृतम् । षाण्णतोलं पञ्चगव्यं तोलकै-
र्मधुदुग्धम् । षष्ठिमात्रन्तु साजाः स्युर्मुष्टिसम्भिताः ।

पृथकाष्टप्रमाणेन अथवा पूर्वपूरणम् । शक्तवी सुष्टिमात्रेण
 शर्करा तोलकार्बकम् । त्रितोलञ्च गुडं विद्याद्विह्वुपर्वावधि
 स्मृतम् । मोदकं धात्रीमानञ्च मार्गं बदरमानतः । पिण्डकस्य
 यथा मानं मारिकेलादिपर्वकम् । तालन्तु ह्यङ्गुलं चैव पनसं
 बीजसंख्यया । मारणोच्चाटने चैव पनसं दशधा कृतम् । अष्टधा
 नारिकेलन्तु मातुलुङ्गं विधा भतम् । विधा कृतं फलं वैख-
 मन्यया दशभागकम् । प्रादेशमात्रं समिधं दूर्वापत्रत्रयं स्मृ-
 तम् । पत्रावसानहोमे च प्रादेशं परिकल्पयेत् ॥ समिद्विशेषो
 यथा राघवभट्टे ॥ विशोर्णा विदला ङ्गुला वक्रा स्थूला कृशा
 द्विधा । क्रिमिदष्टाद्य दोर्घाद्य निस्त्वचः परिवर्जिताः । विशी-
 र्णायुःक्षयं कुर्याद्विदला व्याधिसम्भवा । ङ्गुलायां व्याधि-
 माप्नोति वक्रा विघ्नकरी सदा । स्थूलाभिहरते लक्ष्मीं कृशायां
 याजकक्षयः । द्विधायां नेत्ररोगाः स्युः कीटदष्टार्थनाशिनी ।
 दीपं प्रकुर्वते दीर्घाः प्राणघ्नो निस्त्वचः स्मृताः । न चीणा ना-
 धिका न्यूनाः समिधः सर्वकामदाः । आर्द्रत्वचां समच्छदां
 तर्जन्यङ्गुलिवर्तुलाम् । ईदृशीं होमयेत् प्राज्ञः प्राप्नोति विपुलां
 श्रियम् । श्रोते स्मार्त्तं चतस्रोक्ताः समिधः परिकीर्तिताः ॥
 मत्स्यसूक्ते ॥ चतुरङ्गना च गुडूची व्रीहयो सुष्टिसम्भिताः ।
 सर्पपं सूक्तिमानेन सूक्तिं स्यात् पञ्चतोलकम् । मरिचे विंशकं
 कृत्वा मारणे दशकं विदुः । दशधा च सृणालं स्यान्मूलकं
 षष्ठभागकम् । एकैकशः कशेरुद्य शृङ्गवेराङ्गुलेन तु । मातु-
 लुङ्गं समं कुर्यादिदं व्यञ्जनसंयुतम् । पूर्ववदेव मानं स्यात्तण्डुलं
 चैव तक्षमम् । चन्दनागुरुकर्पूरकस्तूरीकुङ्कुमादि ष । नकुले
 तु कुलं ज्ञात्वा कुले द्रव्यान्तरैण तु । यथा योगो न गन्धेन
 एव्यक्रामे विशेषतः । तिमिन्डीबीजमानेन समुद्दिष्टानि
 तान्द्रकैः ॥ योगिनीतन्त्रेऽपि ॥ कर्पमात्रं घृतं देय सूक्ति-

मात्रं पयः स्मृतम् । दधि प्रसृतिमानन्तु तदर्द्धञ्च मधुसृशम् ।
 एषां व्यापारकं वक्ष्ये यथावत् शृणु पार्वति ! । सुवर्णाष्टप्रमाणेन
 घृतं देयं विचक्षणः । पयो भवेत्तदर्द्धेन दधि पञ्चसुवर्णकम् ।
 दधि चैव तदर्द्धेन एवं मानविदो विदुः । एवं शतस्य मानन्तु
 प्राबल्यं विभवे सति । पञ्चाशत्तत्र जानीयात् सर्वत्रैव विचक्षणः ।

ः अथ मानाध्यायः ॥ योगिनीतन्त्रे द्वितीयभागे ॥ गवाञ्च-

मात्रे यदृश्या अर्करश्मेस्तु लेखिका । । लेखिकाष्टौ भवेद्दूली
 धूलयोऽष्टौ च सर्पपः । सर्पपाणां चतुष्केण रत्तिकेत्यभिधी-
 यते । रत्तिकानां विंशतिश्च पादश्च परिकीर्तितम् । तोलिका
 तु चतुष्पादैश्चतुस्तोलैः प्रसृतिका । प्रसृतो द्वे कर्पकश्च द्वे कर्पे
 तु पलं भवेत् । पलाद्द्वेन भवेत् सूक्तिर्द्वे सूक्तौ गुडकं मतम् ।
 वीरमित्त्रोदयघृतहस्तिहृदयप्रबन्धे ॥ । चालान्तरप्रविष्टायां
 सूर्यभासि यदीक्षते । रजस्तत्परमांखाख्यं प्रमाणं प्रथमं
 मतम् । वसरेणुर्मतस्त्रिय परमाणुभिरष्टभिः । तैरष्टभिर्भवे-
 ह्निष्ट्यो यूका लिग्यैस्तथाष्टभिः । यवो यूकाभिरष्टाभिर्यवैरष्ट-
 भिरद्दूलम् । सुष्टिस्तानि च चत्वारि द्वे च सुष्टौ धनुर्ग्रहः । त्रि-
 सुष्टिको वितस्तिः स्यादरत्नो द्वे वितस्तिके । किष्कुर्द्वाभ्या-
 मरत्निभ्यां धनुः किष्कुर्द्वयेन च । महस्रं धनुषां क्रोशो गव्यु-
 तिर्द्विगुणा ततः । गव्युतयश्च चतस्रो योजनं कल्पितं कला ॥
 मत्स्यसूक्ते षोडशपटले तु ॥ सर्पपाणां चतुष्केण माप इत्य-
 भिवीयते ॥ अत्र मापः शम्यवाचकः ॥ मापाणांश्चैव तूर्थ्येण
 रत्तिकेत्यभिधीयते । रत्तिकानां विंशकश्च पादश्च परिकीर्ति-
 तम् । तोलिका च चतुष्पादैश्चतुस्तोलैः प्रसृतिका । प्रसृतो
 द्वे कर्पकश्च द्वे कर्पे तु पलं भवेत् । पलाद्द्वये तु सूक्तिः स्याद् द्वे
 सूक्तौ दग्धकं मतम् ॥

इति श्रीप्राणतोपिण्यां चतुर्थं काम्यकाण्डे दुर्गोमन्त्रस्तुतिनाम-
 माहात्म्यागतनामधलिङ्गामष्टौमीयानुक्त्यपरिमाणात्मक-
 दुर्गात्मप्रकरणरूपपुष्पकयनं नाम षष्ठः परिच्छेदः ।

इष्टदेवीं नमस्कृत्य भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् । मासकृत्यमथो
वक्ष्ये विदुषां परितुष्टये ॥

अथ मासकृत्यम् । चान्द्र एवाव मासस्तिथिकृत्यनिमि-
त्तत्वादभिलाषादिकन्तु सौरिणैव प्रागुक्तधर्मकारणदृष्टवचनात् ।
मास्यसूक्ते द्विपञ्चाशत्पटले ॥ आश्विने शुक्लपक्षे च अष्टम्याश्च
निशागमे । सिद्धगौरीव्रतं कुर्याद् या साध्वी धर्मचारिणी ॥
इति सिद्धगौरीव्रतमस्मिन् देशे अप्रचरद्रूपत्वेन न लिखितम् ।
यस्यात्र प्रयोजनं विद्यते तेन तत् अन्वेष्यम् । शुक्लपक्षे दश-
म्यान्तु आश्विने परमेश्वरि ।। विजया नाम सा ख्याता सर्वत्र
निगमालयम् । रेवन्तं पूजयेत्तत्र ईश्वरोच्च वरानने ।। इह लोके
सुखं प्राप्य याम्यन्ति शिवमन्दिरम् । तेजोऽमीति च द्विभुजं
तुरङ्गासनसंस्थितम् । खड्गवर्माधरश्चैव मन्त्रेणानेन पूजयेत् ।
नमस्ते सूर्यपुत्राय तुरङ्गानां हिताय च । शान्तिं कुरु तुरङ्गानां
रेवन्ताय नमो नमः । श्रीं गन्धर्वकुलजातस्वम् भूपालाय च
केगव ।। ब्रह्मणस्तु च्छवाह्येन सोमस्य वरुणस्य च । तेजसा चैव
सूर्यस्य खलोला ते पदा तथा । रुद्रस्य ब्रह्मचर्यस्य पवनस्य
बलेन च । धान्यकं पशुकं वीजं ध्यानं सिद्धार्थकानि च ।
पद्मपत्रं निशान्ते च सूत्रेण द्विगुणेन च । बध्नीयादचमालायां
गले चापि विशेषतः । अस्त्रशस्त्रादिकश्चैव राज्याङ्गानि च
भाविनि ।। प्रतिबोजेन पुष्पाद्यैः पूजयेदविचारयन् ॥

अथ खञ्जनदर्शनं तत्रैव ॥ दशम्यामपराह्णे तु मुक्तवत्सु
स्वयं प्रिये ।। शोभनं खञ्जनं पश्यन् नमस्कृत्याद्विभूतये । वासु-
देवत्वरूपेण सर्वकामकरोत्प्रद ।। पृथिव्यामवतीर्णोऽसि खञ्ज-
रीट ! नमोऽस्तु ते । खञ्जनाय नमस्तुभ्यं सर्वाभीष्टप्रदाय च ।
नीलकण्ठाय भद्राय भद्ररूपाय ते नमः । भद्र ! त्वं देहि मे
भद्रमागां पूरय पूरक !। स्वस्तिकोऽसि कुरु स्वस्ति खञ्जरोट ।

नमोऽस्तु ते । नारायणस्वरूपाय संवत्सरसुखप्रद ! । नीलकण्ठ !
महादेव ! खञ्जरीट । नमोऽस्तु ते । देवदानवयक्षाणां नराणां
पुष्टिवर्धनम् । दर्शनं तव भद्रम्य विष्णुरूप । नमोऽस्तु ते ।

अथ दर्शनशुभाशुभफलम् ॥ जलप्रामादशिखरे पर्वते च
जलान्तिके । दृष्टे शुभं भवेत् कीर्त्तिर्गोष्ठेषु धनवर्धनम् । अशेषु
नृपतिर्भूयात्तथा देवालयेषु च । तडागतीरे धनवान् श्मशाने
मरणं भवेत् । कृष्णश्रीयो नीलकण्ठः श्वेतकण्ठो जनार्दनः ।
पीते तु पार्वती देवी धुन्वत्पक्षे तु वीक्षणम् । व्याधिर्भवति देवेशि !
स्थिरे सम्पत्तिकारकम् । भक्तं भुञ्जन् भवेद्रोगो श्रियं दृष्ट्वा च
वासवः । सुमान कीर्त्तनादेव आयुपस्तु क्षयो भवेत् । तस्मात्तु
खञ्जन नाम कीर्त्तयेदविचारयन् ॥ तत्रैव ॥ कौमुद्यां रात्रि-
योगे तु गृह्णिणी या पतिव्रता । इन्द्र लक्ष्मी समभ्यर्च्य सुगन्धि
कुसुमादिभिः । पायसञ्च बलि दद्यादत्र व्यञ्जनसयुतम् ।
नारिकेलफलैर्दवान् पितृनय समर्चयेत् । बन्धूंश्च पूजयेद्रात्रौ
प्रकुर्यात् क्रयविक्रयम् । न करोति महालक्ष्मीः शापं दत्त्वा
व्रजेत् पुरम् । निशीथे वरदा लक्ष्मी को जागर्त्ति विभाषिणी ।
नारिकेलोदकं पीत्वा अक्षेर्जागरणं निशि । तद्विभूति प्रय-
च्छामि को जागर्त्ति महोत्तले । सोमञ्च पूजयेत् कुम्भे पट्टे वा
पीठकेषु च ॥

अथ लक्ष्मीध्यान तत्रैव ॥ नवयौवनसम्पन्ना तप्तकाञ्चनसन्नि-
भाम् । त्रिनेत्रां विभुजा रम्या दिव्यकुण्डलधारिणीम् । श्रीफल
दक्षिणे पाणो वामे पद्मञ्च विभ्रतीम् । मर्वाङ्गुलङ्कारसम्पूर्णा सर्वा-
नङ्गारगर्विताम् । किन्नरामरगन्धर्वसिद्धचारणसेविताम् । वीजिन
दीर्घयुक्तेन पडङ्गमथ कल्पयेत् । पूजयेदुपचाराद्यैर्नानानैवेद्य-
वन्दने ॥ पूजामन्त्रस्तु तत्रैव ॥ चोरोदारणवसम्भूते । विष्णोरुरसि
सस्थिते ॥ गृह्याण पूजा देवेशि । कौमुद्याञ्च नमोऽस्तु ते । प्रणा

ममन्त्रस्तु । विश्वरूपस्य भार्यासि पद्मे ! पद्मालये । शुभे ! ।
महालक्ष्मि ! नमस्तुभ्यं कौमुदीञ्च कुरुस्व मे । नमस्ते सर्वजगतां
वरदासि हरिप्रिये ! । या गतिस्त्वल्पपन्नानां सा मे भूयात् त्वद-
र्चनात् । लक्ष्मि ! देवि ! नमस्तुभ्यमचला भव सर्वदा । कमले !
वरदे ! देवि ! कुलोद्योतकरो मम । हिताय सर्वभूतानां यथा
नारायणे स्थिता । तथा त्वं पाहि मां देवि ! सर्वलक्षणसम्भवे ! ।
कृता पूजा मया भक्त्या कमले ! वरदे ! शुभे ! । पूजां गृह्ण
सुरेशानि ! नमस्ते कमलालये ! । पूर्वादिपत्रे सम्पूज्य भृत्या-
दिनवशक्तिकाः । वासुदेवादिकं तत्र वामनादिकमर्चयेत् ।
तत्रैव कलसे चैव इन्द्रं ध्यात्वा समर्चयेत् । सर्वलक्षणसम्पूर्ण-
मिन्द्रमैरावतस्थितम् । शचीसमेतं वरदं ध्यानेन परिचिन्त-
येत् । पूजामन्त्रोऽपि ॥ वञ्चहस्त ! महाबाहो ! बहुनेत्र !
पुरन्दर ! । रक्षार्थं सर्वभूतानां पूज्यं प्रतिगृह्यताम् । दिक्-
पालांश्च यद्वाञ्छेव ब्राह्मणांश्चाग्रतोऽर्चयेत् । विष्णुं नारायण-
ञ्चैव भावभूतेश्वरं यजेत् । पूजयित्वा ह्यनेनापि विस्वमुद्रां
प्रदर्शयेत् । पद्ममुद्रां धेनुमुद्रां मन्त्रं जप्त्वा स्तुतिं पठेत् ॥
इत्याश्विनकृत्यम् ॥

त्रिपञ्चाशत्पटले ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तुलाराशिं गते
भानो शक्रपत्ने विशिपतः । प्रतिपद्येव गोशृङ्गे पूजयेत्
कमलालयाम् । उषीथ यावकाहारं बलिं दद्याच्च पायसम् ।
कुन्दपुष्पैः समभ्यर्च्य सर्वपापहरो भवेत् । तत्रैव पूजयेद्देवीं
महिषेण मम प्रिये ! । दूर्वयाङ्गरपुष्पाभ्यां पूजयेज्जगतां पतिम् ।
शाल्योदनं ततो भुक्त्वाचम्य गत्वा जलान्तिके । घृतञ्च द्विविधं
कुर्यात् पलं कृत्वा महेश्वरि ! । जयं मन्वत्सरं तस्य भङ्गे
भङ्गं समादिशेत् । विभीषणं बलिञ्चैव सीमञ्च परमेश्वरम् ।
पूजयेद्दशपुष्पाद्यैर्नानावैद्यवन्दनैः । कृष्णपत्ने तथा कुर्याद्दम्प-

तोपूजनञ्चरेत् । मधुमासाग्नं कुर्व्यादेकभक्तेन वर्तयेत् । शुक्लपक्षे
द्वितीयायां धर्मराजं समर्चयेत् । चक्रं कृत्वा विधानेन मोद-
रानय भोजयेत् । ऐश्वर्यं लभते सौम्यं बहुभोगानवाप्नुयात् ।
छायापक्षे तथा लक्ष्मीं कुन्दपुष्पैः समर्चयेत् । कृष्णद्रव्यबलिं
दद्यात्तस्मै वित्तं प्रयच्छति । तृतीयायां गणेशञ्च पूजयेत्
पिष्टकादिना । वर्तयेदेकभक्तेन न शोको जायते भुवि । च-
तुर्थ्यां मोदकैर्दवीं पूजयेत् कुगनार्थकम् । दधिखण्डब्रलिं दद्या-
द्वाञ्छितं लभते ध्रुवम् । कृष्णपक्षे प्रतिपदि देवी माहेश्वरीं
यजेत् । सितपारायतैः पूजा भूतिदा जायते ध्रुवम् । पञ्चम्यां
विल्वपत्रैश्च हरि गौरीं समर्चयेत् । बलिञ्च मोदकं दद्याद्विद्या-
कामं सुरेश्वरि ॥ चौरस्य प्राशनादेव पापात् पृथो न सगय ।
पञ्चम्यां कृष्णपक्षस्य देव नारायणं हरम् । महायोनीं समभ्यर्च्य
कुलानां तारयेद्दश ॥ महायोनीं कामाख्यायाम् ॥ षष्ठ्यां वै
शुक्लपक्षस्य देव धनपतिं यजेत् । यो जनो षोडशं दद्यान्मोदते
नाकमण्डले । सप्तम्यां सयतो भूत्वा उभे पक्षे तु कार्तिके । देव
सत्स्य तथा कामसिन्द्रदेव प्रपूजयेत् । ब्राह्मणान् दम्पतीं
चैव भोजयेत् प्रातरैव च । फलमूलं तथा धान्यं प्रदद्यात्
दक्षिणां शुभाम् । न च व्याधिं क्षुधां वापि कुले तस्य प्रजा
यते । अष्टम्याञ्चैव देवेशि । शुक्लपक्षे विशेषतः । दुर्गां सत्ता-
निनीञ्चैव कृष्णपक्षे समर्चयेत् । त्रिकालं पूजयेद्भक्त्या यशस्वी
तेजवान् भवेत् । कृष्णपक्षे शिवं दुर्गां कमलां कालिकां तथा ।
ऋतम्यां पूजयेद्देवीं मध्यरात्रे प्रयत्नतः । न च व्याधिभयं
घोरं यावत्तु वत्सरावधि ॥ बृहन्नीलतन्त्रे षष्ठपटले ॥ कार्तिके
शुक्लपक्षस्य नवमी या शुभा भवेत् । तस्यां पूज्या महेशानि ।
सुन्दरी परदेवता । सुन्दर्यां पटले सम्यक् पूजा च कथिता
शुभे ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ शुक्लपक्षे नवम्यान्तु तिलैर्होमं समाच

रेत् । देवमुद्दिश्य फलदमुपैर्युपरि पेश्चमे । 'कृष्णं चैव यजे-
हेवीं सप्तम्यां सूर्यमर्चयेत् । धनधान्यलक्ष्मीकरं पुत्रपीत्रविव-
र्द्धनम् । कार्तिकस्य तु शुक्लायां दशम्यां नियतः शुचिः । तैलेन
शुद्धतैलेन अर्चयेन्मधुसूदनम् । कृष्णपत्रे तु क्षीरं मधुना च
विशिष्यते । रात्रौ फलाशनं कुर्यान्मोदते विष्णुमन्दिर । कृष्ण-
पत्रेऽर्चयेत् कृष्णं हृषीकेशं शतक्रतुम् । तोषयेत् परमान्नाद्यै-
नरो न निरयत्रेजेत् । एकादश्यां कार्तिकस्य शुक्लपत्रे यश-
स्विनि । स्नानं शुक्तिलैः कुर्यात्त्रिशुक्लैर्हरिमर्चयेत् । प्रातरेव
तु द्वादश्यां नित्यकृत्यं समाहितः । सङ्कल्प्य च गणेशानं ब्रह्माणं
दिक्पतीनपि । ग्रहांश्च प्रतिकुम्भेषु स्थण्डिले च हरिं यजेत् ।
पञ्चाशतेन गन्धेन तीर्थतोयेन स्नापयेत् । पूजयेच्चतपत्राद्यैः
कुमुदैः पद्मजैरपि । शारदोयेन पुष्पेण यथाविभवविस्तरैः ।
त्रिकालं चार्चयेद्भक्त्या अग्निकाय्यं ततो निशि । प्रबोधनं
ततः कुर्यान्मध्याह्ने परमेश्वरि । दिवा स्नाने भवेदानिस्तथा
रात्रौ प्रबोधने । आद्ये अष्टाक्षरं दद्यात् प्रतिमन्त्रे महेश्वरि ।
कृताञ्जलि ततो बद्धा इमं मन्त्रमुदाहरेत् । ब्रह्मेन्द्रवद्रे रभि-
नूयमानो भवान् सुरोद्यैश्च विवन्दनोय । प्राप्ता तवेय द्वादशी
कीमुद्याख्या त्वमेव जागृष्व हि लोकनाथ । ततः सृष्ट्वा पठे-
न्मन्त्रो शनैर्मन्त्रं पठेत्ततः । मेघागतैर्निर्मलचन्द्रतोयैरारख्य-
पुष्पैरथ सौरभेयैः । अहं दटामीति च धर्महेतोः जागृष्व
जागृष्व च लोकनाथ । जानुभ्यामवनीं गत्वा पठेन्मन्त्रं
सतारकम् । प्रसीद नारायण । कृष्ण ! विष्णो ! सुकुन्द !
लक्ष्मिण ! भवन्नमस्ते । सम्पश्य लक्ष्मिण तव भावभूति-
माश्रित्य चाश्रित्य च लोकनाथ । नृत्यगोतैर्वहुविधैः पुराण-
श्रवणेन च । नयेद्रात्रिं महेशानि । पञ्चघोषपुर.सरम् ।
प्रभाते पूजयेद्भक्त्या धेनुं दद्याच्च दक्षिणाम् । ब्राह्मणान् पूज-

येद्वक्त्या दीनान्यक्तपणानपि । पार्श्वपरिवर्त्तने चैव मन्त्रमष्टा-
 क्षरान्तरे । पार्श्वो भव जगन्नाथ ! नमो नारायणाश्रुत ! ।
 प्रमोद भगवन्नाथ ! भव संसारमोक्षण ! । परिवर्त्तय पार्श्वोऽपि
 गोविन्दाश्रुत ! तद्दयम् । दयाभागेन कर्त्तव्यं पूर्ववद् वि-
 धिना प्रिये ! । कृष्णपक्षस्य द्वादश्यां कुर्याद्वाष्पगतर्पणम् ।
 शक्रायाश्च चतुर्दश्यां पार्वत्या सह शङ्करम् । विल्वपत्रैः सम-
 भ्यर्च्य न शोको जायते भुवि । अथ कृष्णतयोदश्यां कार्तिके
 मासि शङ्करि ! । प्रातःस्नानं ततः कृत्वा स्रोतसि विधिवन्तरः ।
 उमां हरं रविं विष्णुं चन्दनेन विलिख्य च । पद्मपत्रैर्महे-
 शानि ! विल्वपत्रैः समर्चयेत् । शाकेन तोपयेद्देवान् स्वयं
 शाकेन वर्त्तयेत् । तथा । मध्याह्ने स्नापयेत् कुम्भं वसनं तत्र
 विन्यसेत् । अभिपिञ्चेत्ततः पद्यादात्मानं बान्धवैः सह । अपा-
 मार्गस्य पुष्पेण त्रिवारं शिरसीपरि । वाष्पावर्त्तनं देवेभिः ।
 अपामार्गस्य पत्रकम् । वक्ष्यमाणेन वा कुर्याद् गायत्र्या वा
 समाहितः । यत् कृतं दुष्कृतं कर्म मया जन्मशतान्यपि । व्या-
 प्याद्य त्वत्प्रसादेन अपामार्ग ! हरस्व मे । संहिताख्याश्च पु-
 ष्याख्यां प्रेताख्यानान्तरेण च । श्रुत्वा संख्यां द्विजातिभ्यो-
 दानं दद्याद्विभूतये । चतुर्दशी तथा प्रेता पूज्या पूर्वेण संयुता ।
 यदा परदिने रात्रौ दर्शयुक्ता न सा भवेत् । एवमेतत् परं
 ग्राह्यं तिथ्यन्ते दीपमुत्सृजेत् । देवैरपि निवृत्ते चैत् पूर्णमा-
 सचतुर्दशो । तदा पूर्वा अहोतव्या सदा रात्रिगता अपि ।
 स्नाने प्रेतकथायाश्च अत्रणे यमतर्पणे । सूर्योदयगता ग्राह्या-
 नरे प्रेतचतुर्दशी । एकादशीं समारभ्य यावत् पञ्चदशी प्रति ।
 निरामिषेण भोक्तव्यमेकभक्तेन वर्त्तयेत् । भोषन्नतमिदं प्रीक्तं
 सावकाशेन सेवयेत् । पूर्णमास्यां तुलादित्ये श्रीयति लोक्षया
 सह । चन्दनैः पूजयेद्भक्त्या कुलच्छेदो भवेन्न हि । तुलागतं

समावाप्य लक्ष्मीर्निद्रां विमुञ्चति । तत्र सम्पूजनादेव लक्ष्मीः
 स्यादनपायिनी । श्वेतकुम्भेऽर्चयेत्लक्ष्मीं कुबेरं रक्तकुम्भके ।
 पीतकुम्भेऽर्चयेद्विष्णुं नानानैवेद्यवन्दनैः ॥ नारदपञ्चरात्रे
 द्वितीयरात्रे सप्तमाध्याये ॥ कार्तिकीपूर्णिमायाञ्च राधाश्चा
 विष्णुपूजनम् । यत्र तत्र त्वनियमः परं निर्वाणकारणम् ॥
 मत्स्यसूक्ते ॥ कदाचित् कार्तिके मासि यदि दर्शद्वयं भवेत् ।
 तत्राद्या सुखरात्रिः स्यादपरस्तु मलिन्युचः । मलिन्युचे वृ-
 थिके तु विष्णुत्यानादनन्तरम् । लक्ष्मीप्रबोधो भवति सा ज्ञेया
 सुखसुप्तिका । दण्डैकरजनीयोगो दर्शनं स्यात् परेऽहनि ।
 तदा विहाय पूर्वद्युः परतः सुखरात्रिका । तत्र श्राद्धं कृतं
 येन अक्षयं भवति ध्रुवम् । शतग्रहणजं पुण्यं तीर्थं स्नानं महा
 फलम् । इष्टदेवं समुद्दिश्य पितृनुद्दिश्य यत्नतः । जीवितञ्चेत्
 समुद्दिश्य दीपं दद्यात् शिवालये । आयुष्कामो हि देवेशि !
 दीपं दद्याच्चतुष्पथे । द्वात्रिंशत्तु समुत्सृज्य पञ्चविंशतिकं
 प्रिये ! । आकाशदीपं दद्यात्तु नवपञ्चयुगेन वा । त्रिदीपं
 पञ्चदीपञ्च एकं वा दापयेद्बुधः । अर्घ्यं चैव वहन् जन्तून् जा-
 यते नात्र संशयः । त्रिहस्तं सार्द्धहस्तं वा हस्तमात्रमथापि
 वा । ऊर्ध्वं तु दापयेद्दीपान् लभते वाञ्छितं फलम् । शिरे वक्षः-
 स्थले चैव अङ्गे वा मणिवन्धके । यो दीपं दर्शयेद्देवि ! स्वर्ग-
 लोके महोयते । कमलां ह्यादिनीञ्चैव धरणीं विजयां तथा ।
 जयां लक्ष्मीं सुभद्राञ्च महामायां दलेऽर्चयेत् । ब्रह्मादीन्
 पूजयेदग्रे वासुदेवादिकानपि । शङ्खं पद्मनिधिं पूजेत् कुबेरं
 वरुणं तथा । इन्द्राणीमथ सम्पूज्य मन्त्रेणानेन संयजेत् ।
 नमस्ते इत्यादि । विश्वरूपस्येत्यादि । त्वं गतिः सर्वभूतानां
 वरदासि हरिप्रिये ! । सर्वानन्दकरे ! देवि ! सर्वशाखे ! नमो-
 ऽस्तु ते । लीले ! देवि ! नमस्तेऽस्तु नरकार्णवतारिणि ! । ची-

रोदमयनोद्भूते । प्रसीद परमेश्वरि । जयं पद्मालये ! देवि ! जय
 लक्ष्मि । हरिप्रिये ! । सर्वानन्दकरे ! देवि ! सर्वशाखे ! नमोऽस्तु
 ते । जय चोरोददुहितर्मन्त्रे हे सुस्थिरा भव । इयं सांवत्सरी
 पूजा नैवेद्यादिकमुत्तमम् । लीले ! गृहीत्वा तत्सर्वं गृह्याण पर-
 मेश्वरि ! । दीपदानान्तरे चैव मन्त्रमेतमुदीरयेत् । दामो-
 दराय नभसि तुलायां लोलया सह । प्रदीपं ते प्रयच्छामि
 नमोऽनन्ताय वेधसे । ऊर्ध्वतः सप्त लोका ये ये चाधोवर्तिनः
 सदा । दत्ताकाशप्रदीपेन प्रकाशं विचरन्तु ते । ये च नार-
 किणो लोकाः पीडया बाधिताः सदा । भवस्थास्ते प्रकाशन्तु
 दत्ताकाशप्रदीपतः । अन्धकारे स्थिता ये च ये च लोकविव-
 र्जिताः । तेषां प्रकाशनार्थाय प्रदीपो दीयते मया । यमद्वारे
 महाघोरे सन्ति ये पुरुषा मम । तेषां प्रकल्पितार्थाय प्रदीपो
 दीयते मया । वातवर्षपतङ्गादिस्नेहवर्तिक्षयादिना । निर्वा-
 णस्य प्रदीपस्य न दोषो मम केशव ! । नमः पितृभ्यः प्रेतेभ्यो
 नमो धर्माय विष्णवे । नमो धर्माय रुद्राय कान्तारपतये
 नमः । ईशक्रोणे प्रदद्यात्तु मालये विजनेऽपि च । उल्का निशि
 तथा देया दक्षिणाभिमुखेन तु । निचिपेत्तत्र प्रथमं मन्त्रेणा-
 नेन शङ्करि ! । उल्कामुखाय ये केचिच्चरन्ति इह भूतले ।
 उज्ज्वलज्योतिषा दग्धास्तेषान्तु परमा गतिः । आपदो मम
 नश्यन्तु सुखरात्रिप्रसादतः । उल्कासन्दीपनेनैव वर्धन्तु मम
 पूरुषा । कार्तिकस्य अमायां वै समारभ्य यशस्त्रिनि । काल-
 रात्रिव्रतं कुर्याद् यथाकार्यं तथा शृणु । व्रतविध्यादिस्तु त्रि-
 पञ्चाशत्पटलेऽनुसन्धेयः ॥ इति कार्तिककृत्यम् ॥

तत्रैव चतुःपञ्चाशत्पटले ॥ वृश्चिके शुक्लपक्षस्य प्रतिपत्सु महेश्व-
 रम् । दूर्वाद्दुरैः ममभ्य च्यं गणनामीश्वरो भवेत् ॥१॥ द्वितीयायां
 जगदात्रीं जलेभ्यश्च्ययन्नतः । एकाहारं ततः कृत्वा तृतीयायां

जनार्दनम् । चतुर्थ्याञ्चैव श्रीकान्तमेकादश्यां जनार्दनम् ।
 द्वादश्याञ्चैव ब्रह्माणं त्रयोदश्यां शतक्रतुम् । चतुर्दश्याञ्च गौरीशं
 सितपद्मैः समर्चयेत् । श्वेताम्बरधरो भूत्वा त्रिकालं संयते-
 न्द्रियः । मधुना तर्पयेद्देवान् ब्रह्मलोके महीयते । वृश्चिके
 पौर्णमास्यान्तु कल्पसुत्याय वाग्यतः । पूजयेत् क्षेत्रविघ्नेशं
 पञ्चम्यां कमलां तथा । षष्ठ्यां वसुं समभ्यर्च्य सप्तम्याञ्च दिवा-
 करम् । अष्टम्यां त्रिपुराञ्चैव नवम्यां सुरसुन्दरीम् । दुर्गां बालां
 समुद्दिश्य एकभक्तेन वर्त्तयेत् । दशम्याञ्चैव तां देवीं दिक्पतीं-
 चापि पूजयेत् । सवितारं स्नापयित्वा देवान् रात्री बलिं चरेत् ।
 इहञ्चौलतन्त्रं षष्ठपटले ॥ मार्गे मासि सिते पक्षे सप्तमी रवि-
 वल्लभा । अन्नदां पूजयेद्भक्त्या पुत्रपौत्रसमन्वितः । लक्ष्मीः
 स्थिरायतेऽवश्यं यावच्च सचराचरम् । तावत्तस्य गृहे लक्ष्मी-
 शौद्धत्यं परिवर्जयेत् । निश्चला च भवेद्देवि । सत्यं सत्यं गणेश-
 खरि ! । पूजा चास्या महेशानि । कथिता तव सन्निधौ । अन्न-
 दाकल्पके सम्यग् जानीहि नगनन्दिनि । । मत्स्यसूक्ते ॥ वृश्चिके
 पौर्णमासी तु विज्ञेया क्षेत्रपूर्णिमा । द्वापरे पूर्णिमापौषे त्रेतायां
 माघमासके । बलिभिर्गुण्डषण्डैश्च पूजयित्वा द्विजोत्तमम् ।
 अलक्ष्मीं नाशयेद्दाता लक्ष्मीश्च लभते पराम् । यावकैः शर्करा-
 श्लैश मोटकैर्विविधैरपि । क्षेत्रपूर्णिमामारभ्य त्रिरात्रं परमे-
 श्वरि ! । कृत्वा नक्तं महेशानि । विष्णुलोके महीयते । सुर-
 यज्ञमिदं प्रोक्तं महाविभवदायकम् । धनधान्यलक्ष्मीकरं श्री-
 सीभाग्यप्रदायकम् । कृष्णप्रतिपदि विष्णुं पूजयेत् पार्वती-
 पतिम् । अग्निकायं त्रिकालञ्च लक्ष्मीवान् जायते कुले ।
 द्वितीयायां गुडं प्राश्य पूजयेत् सुन्दरीमपि । तृतीयायाञ्च गो-
 विन्दं तिलं प्राश्य ततो निशि । चतुर्थ्यां यावकाहारो मदनश्च
 निश्चापतिम् । दधि प्राश्य ततो रात्री शिवलोके महीयते । प-

शुभ्यां दिननाथश्च विष्णुश्च लोलया सह । पूजयेत् पीवरे कुम्भे
 चीरं प्राश्य लभेत् श्रियम् । पूजयेच्चैव गोविन्दं गवामप्यधिपो
 भवेत् । सप्तम्याश्च तथाष्टम्यां नवम्यां विजितेन्द्रियः । धना-
 ध्यत्नं श्वेतकुम्भे त्रिकालं नियतः शुचिः । महाविभवमाप्नोति
 लक्ष्मीः स्यादनपायिनी । नादेयतोये देवेशि । कृष्णपक्षे ज-
 गद्गुरुम् । चित्रपक्षे समभ्यर्च्य चीरं प्राश्य ततो निशि ।
 अग्निमादिगुणैः सिद्धिर्जायते नात्र संशयः । दशम्याश्च महेश-
 शानि । एकादश्यां शतक्रतुम् । द्वादश्यां केशवं मूले त्रयोद-
 श्याश्च पार्वति । चतुर्दश्यामशोकेन कामं विष्णुं समर्चयेत् ।
 त्रिकालं स्नानमासाद्य एकभक्तेन वर्त्तयेत् । एवं कृत्वा सङ्ग-
 हे वि । ब्रह्मलोके मङ्गीयते । अमावस्यायां गोमुख्ये गले विप्र-
 मुखे गले । गोचीरेष चरुं कृत्वा पितृनुद्दिश्य शङ्करि ! । म-
 धुना गुडखण्डेन लवणेनोदकेन च । त्रिकालं तर्पयित्वा तु
 काममाप्नोत्वभीष्मितम् । ऐश्वर्यमत्तुलं प्राप्य पिढलोके मङ्गी-
 यते ॥ इत्याग्रहायणकृत्यम् ॥

तत्रैव ॥ धनुःस्थे च ततः सूर्यं शुक्लपक्षे वरानने ! ।
 प्रतिपदि महेशानि ! प्रातःस्नायी जितेन्द्रियः । त्रिकालं
 पूजयेत् सूर्यं रोगान्मुच्येत नान्यथा । कृष्णपक्षे जगन्नाथं
 पूजयेत् पार्वतीपतिम् । अग्निकार्यं ततः कृत्वा ततो मुच्येत
 बन्धनात् । द्वितीयायां समारभ्य शुक्लपक्षे विशेषतः ।
 आदित्यमथ रुद्राय पूजयेद्भक्तिभावतः । यावत् पञ्च-
 दशीश्चैव तावदेव महेश्वरि ! । संसारान्मुच्यते देवि ! नात्र
 कार्या विचारणा । चतुर्थी शुक्लपक्षे तु धनुराग्निं गते रवौ ।
 एकभक्तेन देवेशि । रमिञ्च प्रति पूजयेत् । कृष्णं शचीपतिं
 विष्णुं पञ्चम्यां मधुसूदनम् । षष्ठ्यां स्कन्दं विशाखाश्च रात्रौ
 तु चीरभोजनम् । सप्तम्याश्च तथाष्टम्यां नवम्यां पञ्चयोर्द्वयोः ।

कौत्वायनीं समभ्यर्च्य एकभक्तेन शङ्करि ।। दशम्यां पार्वतो-
नाथमेकादश्यां त्रियः पतिम् । पिष्टकैः पूजयेद्दिशुं स्वयं नक्तं
समाचरेत् । यावच्चतुर्दशो प्राप्य अमावास्याञ्चै प्रत्यपै । पौर्ण-
मास्यां ततः कर्त्तव्यं पितृनुद्दिश्य तर्पयेत् । पुरोडाशेन विधिना
कदाचिन्नावसौदति ॥ इति पौषकृत्यम् ॥

तत्रैव पञ्चाशत्पटले ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मकरस्थे सह-
स्रांशो शक्तपत्ने यशस्विनि ! । प्रतिपदि सरित्तोये स्रात्वा-
भ्यर्च्य जनार्दनम् । वत्तयेदेकंभक्तेन अग्निकार्यपुरःसरम् ।
क्षीरेणाध्यं विधातश्च मुच्यते शोकसागरात् । द्वितीयायां
तथा शक्तं चन्दनेन विलिप्य च । षोडशे वाऽगुरुपत्ने च पूज-
येद्भक्तितत्परः । इविव्याशी भवेद्द्रावो रूपवानभिजायते ।
द्वितीयायामुमाकान्तं शोपतिं कमलांलयाम् । समभ्यर्च्य
निशानाथं कुन्दपुष्पैः पृथग्विधैः । सुहृच्च प्राशनं कुर्या-
न्महापातकनाशनम् । चतुर्थ्यां शक्तपत्नस्य पूजयेद्गणनायकम् ।
ताम्रकुम्भे विशिषेण पञ्चरत्नेन शङ्करि ! । तिलान् सम्पा-
शयेद्द्रावो तिलैर्होमं समाचरेत् । सङ्घ्नीवान् सुतरां चापि
घनवान् स प्रजायते । पञ्चम्याञ्च जगद्वाती प्रातरैव नदीजलैः ।
स्नापयित्वा सुलक्ष्मीं तां कुम्भैर्मारकतैरपि । वसन्तपञ्चमी
नाम सर्वपापप्रमोचनी । वसन्तञ्च समभ्यर्च्य कन्दर्पं सरतिं
प्रिये ! । वसन्तरागश्रवणात् त्रियमाप्नोत्यभीष्टिताम् । श्रीप-
ञ्चमो तु केचित्तां मुनयः प्रवदन्ति वै । वत्तयेदेकभक्तेन त्रियो
न विच्युतिर्भवेत् । षष्ठ्यां प्रातः कृतस्नानः पूजयेच्च दिवाकरम् ।
क्षीरेणाध्यं ततो दद्यान्मुच्यते व्याधिबन्धनात् । सूर्यग्रहण-
तुल्या हि शक्ता माघस्य सप्तमो । अरुणोदयवेलायां तस्यां स्नानं
महाफलम् । वदर्याशार्कपत्रस्य सप्त पत्राणि शालिजान् ।
रक्तांश्च तण्डुलान् दूर्वाः कृत्वा शिरसि मञ्जयेत् । ॐ यदुयञ्ज-

अकृतं पापं मया सप्तसु जन्मसु । तन्मे रोगश्च शोकश्च मा-
 करो हन्तु सप्तमी । सप्तार्कपत्रैरक्षैश्च तण्डुलैर्गन्धचन्दनैः । फलै-
 र्दूर्वाजवापुष्पैरर्घ्यं दद्यात् कृतक्रियः । सप्तसप्तप्रोतिवहे !
 सप्तलोकप्रदोपनि ! । सप्तव्याहृतिके ! देवि । नमस्ते रविमण्डले ।
 जननी सर्वभूतानां सप्तमी सप्तसप्तिके ! । सप्तव्याहृतिके ! देवि ।
 नमस्ते रविमण्डले । दानं कोटिगुणं प्रोक्तं हीमं जापं सुरा-
 र्धनम् । ब्राह्मणान् भोजयित्वा च हविष्यान्नं स्वयं ततः ।
 तीर्थं स्नानं दशगुणं गङ्गायां कोटिरिव च । रविदारे च स-
 म्प्राप्ते कोटिकोटिगुणं भवेत् । दद्यादर्घ्यं सहस्रञ्च शतं वापि
 तदर्शकम् । अयुतेन लभेद्दास्यं लक्षैः सायुज्यमेव च । अशक्तो
 द्वादशं दद्यात् पञ्चविंशमथापि वा । द्विगुणत्वान्महेशानि ।
 व्रताङ्गे ऽर्घ्यं सुदाहृतम् । भजेद्रविदिने प्राप्ते प्रवृत्ते चोत्तरायणे ।
 पुत्रामधेयनक्षत्रे गृह्णोयाद्दशमीव्रतम् । हस्तो मित्रस्तथा पुण्यो
 ज्येष्ठा भृगुपुनर्वसू । पुत्रामधेयनक्षत्राख्येतान्याहुर्मनीषिणः ।
 सप्तम्यां शुकपक्षे तु कृतकृत्यः समाहितः । पार्वतीशं गणेशश्च
 पूजयेद्दयितया सह । त्रिकालं पूजयित्वा तु तिलपायसमो-
 दकैः । ततो नक्तं चरेन्मन्त्री हविष्यान्नेन शङ्करि ! । यत् कृतं
 द्वादशाष्टम्यामिकेनैव तु तत् फलम् । भवेत्तस्मात् प्रयत्नेन स-
 र्वस्वेनापि भाविनि ! । पितृनुद्दिश्य यत् श्राद्धं यः करोति
 स्वभक्तितः । सर्वत्राहे यत् फलञ्च काङ्क्षन्तिस्त्र न संशयः ।
 पिष्टतर्पणतः श्रेये सर्वे वर्णा द्विजातयः । तिलोदकन्तु भोक्षाय
 प्रदद्यादक्षत्रयम् । वामोपवीतिना देवि ! दक्षिणाशा-
 सुखेन तु । दद्यादनेन मन्त्रेण शुचिः प्रयतमानसः । एहि
 भौष ! महाबाही ! शान्तनोः कुलनन्दन ! । गृहाण दत्त-
 मस्माभिः पानीयं वरदो भव । वैद्यान्नपद्यगोत्राय साङ्गति-
 प्रवराय च । अपुत्राय ददाम्येतत् सलिलं भीष्मवर्मणे ।

भध्याङ्गव्यापिनी ग्राह्या श्राद्धे भौष्पाष्टमी सदा । स्नाने च
 तर्पणे दाने ग्राह्या सूर्योदयात् परा । यद्येकस्मिंस्तु वै मासि
 यदि स्यान्माकरोदयम् । भौष्पाष्टमी भवेद्वापि तदा ग्राह्या
 परा तिथिः । नवम्यान्तु जगडाचीं गौरीं कमलया सह । श्रौ-
 ष्ठे पूजनादेव महतीं श्रियमाप्नुयात् । दशम्यामथ नत्ताशो
 सप्तमीं सप्तकुम्भके । पूजयेन्मरुपत्रैश्च नानाविभवविस्तरैः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेद्भक्त्या ऋषिं सम्पूज्य वैष्णवम् । तीर्थयेद्भाव-
 बुद्ध्या च तत्तुल्यो जायते प्रिये ।। एकादश्यां प्रातरैव ततः
 सङ्कल्पयेद्ब्रततो । त्रिकालं पूजयेद्द्विष्णुमग्निकार्य्यसमन्वितम् ।
 एकेनैवोपवासेन कृतेन परमेश्वरि ।। सर्वपापैर्विशुद्धात्मा हारि-
 सायुज्यमाप्नुयात् । जागरं कारयेद्गात्री संहितायवणादिभिः ।
 न चात्र वारदोषोऽस्ति माघे चैव घटेषु च । उत्थाने शयने
 विष्णोर्वासरन्तु न लङ्घयेत् । दिनक्षये दशाविद्धे सदैव परि-
 वर्जयेत् । गृहस्थस्तु विशेषेण पुत्रवांशेद्दिशेषतः । नक्तं पुण्य-
 क्षयश्चैव पूर्वसङ्कल्पितं विना । द्वादश्यामप्युपकाले स्नानं
 कुर्यान्नदीजले । धात्रोस्नानं प्रकुर्यात्तु महापातकनाशनम् ।
 गोविन्दं पूजयेद्भक्त्या धेनुं दद्यात्ततो ब्रततो । दानश्चैवाग्नि-
 कार्य्यञ्च ब्राह्मणानथ भोजयेत् । शृणु देवि ! महागुह्यं श्रौ-
 विष्णोव्रतपञ्चकम् । विभूतिद्वादशो नाम पञ्चैव परिकी-
 र्तिताः । कार्तिकस्य च मार्गस्य माघस्य फाल्गुनस्य च । आ-
 श्विनस्य चरस्तीर्णे ! द्वादश्यां शुक्लपञ्चके । श्रावणस्य तु सिंहास्य
 अशून्या नाम द्वादशी । जनादेनं समुद्दिश्य उपवासं करोति
 यः । अशून्या च भवेत् शय्या जन्मजन्मनि शङ्करि ।। त्रयो-
 दश्यान्तु शुक्लायां विभूत्याख्या त्रयोदशो । माघवं कलसे कृत्वा
 भूतिमाप्नोति शाश्वतीम् । माघे मासि सिते पक्षे स्याता राम-
 चतुर्दशो । कामविद्वापि सा कार्या शिवरात्रिविधानतः ।

पौर्णमास्यामुपःकाले स्नानं कुर्याद्विधानतः । सम्पूज्य च
जगन्नाथं दानं दद्याद्विभूतये । धेनुं दद्याद्विजातिभ्यो विष्णु-
लोके महीयते । इन्धनञ्चैव पक्वान्नं हविष्यान्नेन वर्त्तयेत् ।
ऋणपक्षे प्रतिपदि स्कन्दमुद्दिश्य यव्रतः । दानं दद्याद्विजा-
तिभ्यः पूजयित्वा विधानतः । द्वितीयायां जगन्नाथं समुद्दिश्य
प्रपूजयेत् । प्रदद्याच्चरुनैवेद्यं हविष्यान्नेन वर्त्तयेत् । तृतीयायां
तथा धर्मं चित्रगुप्तं समर्चयेत् । पिष्टकाशी भवेद्वात्रौ धर्म-
लोकाद्भवेच्च्युतिः । चतुर्थ्यां ऋणपक्षे तु लक्ष्मीं कुम्भे समर्च-
येत् । पायसाशी भवेन्नित्यं रमाया न च्युतिर्भवेत् । पञ्चम्यां
मदनं देवं गोपालं रुक्मिणीमपि । चित्रे वाचतपुञ्जेषु नरो
न निरयं व्रजेत् । षष्ठ्यां धन्वन्तरिं शम्भुं कुमारं पूजयेद्विधिः ।
क्षीरकुम्भे महेशानि । न शोको जायते भुवि । सप्तम्यां कम-
लानाथं घृतकुम्भे समर्चयेत् । वारिधारां ततो दद्याद्भार्य्याया
च व्रतस्य वै । ऋणाष्टम्यां नवम्याञ्च विष्वपत्रेण शङ्करम् ।
त्रिकालं पूजयेद्भक्त्या पार्वत्या सह गोमये । पिण्डेभ्योऽर्च्यं
हृषीकेशमेकभक्तेन वर्त्तयेत् । दशम्यां ऋणपक्षस्य गङ्गां स-
म्पूजयेद्ब्रती । एकादश्यां हविष्याशी माधवञ्च समर्चयेत् ।
त्रयोदश्यां तथा कामं चतुर्दश्याञ्च प्रत्युपे । अनर्काभ्युदिते काले
स्नानं कुर्यात् मरिज्जले । शतजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव न-
श्यति । रटन्तो नाम विख्याता सर्वपापहरा शिवा ॥ वृह-
श्रीलतन्त्रे सप्तमपटले ॥ माघे मास्यसिते पक्षे रटन्त्याख्या
चतुर्दशे । तस्यां सम्पूजयेत्तारां महाविभवाविस्तरैः । चक्रवर्त्तौ
महाराजो भवत्येव न सगयः ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ अमावस्यां कृत-
स्नानस्नानान्नेन महेश्वरि । । आद्यं कुर्याद्विष्याशी पिण्ड-
लोके महीयते ॥ इति माघकृत्यम् ॥

मत्स्यसूक्ते । श्रीभगवानुवाच ॥ कुम्भसंख्ये सहस्रांशौ

पूजामारभ्य देशिकः । तथा कृण्वे महेशानि ! प्रतिपत्-
 प्रभृति क्रमात् । ब्रह्माण्णैव गायत्रीं मतीं गौरीं जय-
 न्तिकाम् । कमलां पार्वतोच्चैव महामहिषमर्दिनीम् ।
 सरस्वतीं महामायां महालक्ष्मीं रतिं तथा । कालरात्रिमुमा-
 च्चैव यजेत्तैरुपचारकैः । कर्णेनाकर्णनो तूर्णीं पूर्णां मदन-
 प्रीतिदा । क्रीडयेद्युधपूर्वाङ्गे नराः सिन्दूरमण्डिताः । पूज-
 येच्च महेशानि ! गोपालं गोपिवल्लभम् । मन्दारैः किंशुकैश्चैव
 तथा चूताङ्गुरैरपि । पूजयेद्विधिवद्देवं शिविकायां ततो न्य-
 स्येत् । सुहृत्तैऽभिजिते पञ्चवाचैर्यात्रां समाचरेत् ॥ नारदपञ्च-
 रात्रे द्वितोरत्रात्रे सप्तमाध्याये ॥ परं शिवचतुर्दश्यां शिवं सम्प्राप्य
 पूजनम् । तद्दिनेऽनगनं विप्र ! परं निर्वाणकारणम् । मत्स्यसूक्ते ॥
 शिवव्रतमथो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशनम् । चन्द्रार्जे करणे देवि !
 रुद्रसायुज्यमाप्नुयात् । चतुर्दश्याममावास्यादिवस यदि मं-
 सृशेत् । यदा त्रयोदशी चन्द्रा त्रयोदश्या शिवव्रतम् । प्राप्नो-
 त्यतुलभीगन्तु, यस्य राक्षी चतुर्दशी । शिवरात्रिव्रतं तत्र कर्त्तव्यं
 तिथिपूजनम् । माघफाल्गुनयोर्मध्ये या च कृष्णा चतुर्दशी ।
 शिवयोगेन संयुक्ता शिवरात्रिरुदाहृता । दिवास्पर्शं व्रतं विद्या-
 द्रात्रो वा पूर्णमेव तु । ह्यीनेनेव व्रतं कुर्यात् शिवयोगस्य
 शङ्करि ! । माघोतः परतो या स्यात् कृष्णा माघी चतुर्दशी ।
 तस्यां सम्पूजनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते । योगतिथ्यन्तरे चैव
 प्रवेगञ्च समाचरेत् । न रात्रौ पारणं कुर्यान्न सन्ध्यायां कथ-
 ञ्चन । ज्ञानमावाहनं कुर्याच्चतुर्दश्याः समागमे । आतुरे मा-
 र्जनं ज्ञेयं स्नानात् कोटिगुणं फलम् । एकादशगुणं कुर्यान्नै-
 वेद्यं परमेश्वरि ! । बलिञ्च त्रिविधं कुर्यात् शृणुष्व वरव-
 र्णिनि ! । अष्टम्यां पञ्चदश्यां वा चतुर्दश्यामथापि वा । कृष्णा-
 दृसी स्कन्दपत्नी शिवरात्रिचतुर्दशो । धनिष्ठा शिवयोगे च

या च ऊष्णा चतुर्दशी । रात्रियोगे तु सम्प्राप्ता सा तु पुण्यतमा
 मता । योगस्य पुण्यमात्रं रात्रियोगेऽधिकं फलम् । सर्वरात्री
 दशगुणं दिवाभ्रगं सहस्रकम् । श्रात्वा संस्थापयेद्भिन्नं स्वच्छिन्ने
 यत्र पूजयेत् । तत्र वै दपणे कुर्यात् शालग्रामे मनो तथा ।
 वारिणा प्रथमे स्नानं पञ्चनद्येति या पुनः । आप्यायस्वेति क्षीरेण
 दधिक्राव्णेति वै दधि । मधुवातेति मधुना गायत्र्या च गुडेन
 च । आपोद्दिष्टेति मन्त्रेण तथा रत्नोदकैरपि । तीयेनानेन
 मन्त्रेण तथा पञ्चामृतेन तु । मार्जयेद्विस्वपत्रेण घटस्थापनमा-
 रभेत् । मङ्गल्यान्ते पठेन्मन्त्रं कृतान्जलिपुटेन तु । अथ शैव-
 चतुर्दश्यां जागरयाम्यहं निशाम् । पूजां दानं जपं होमं कार-
 याम्यथ शक्तिः । शिव ! गङ्ग ! सर्वज्ञ ! व्रतानां फलदायक ! ।
 शिवरात्रिव्रतं देव ! करोमि त्वत्प्रसादतः । चतुर्दश्यां निरा-
 हारी भूत्वा चेवापरेऽहनि । भोक्ष्येऽह भुक्तिमुक्तयर्थं शरणं मे
 भवेश्वर ! । उत्तराभिमुखो भूत्वा प्राणायामं समाचरेत् ।
 गणेशं दिक्पतेशैव ग्रहाथैव मरुद्गणान् । ब्रह्माणं प्रतिकुम्भे
 च ततो देवासनं यजेत् । नन्दिनश्च महाकालं पूर्वद्वारि
 यजेद्बुधः । भूतेशं चण्डपाणिश्च दक्षिणद्वारि संयजेत् । उत्तरे
 चैव वेतालं वृषभश्च ततो यजेत् । मध्ये आधारशक्त्यादीन्
 साङ्गोपाङ्गं समर्चयेत् । ध्यायेद्देव महेशानं ध्यानं शृणु वरा-
 नने । । वृषासनगतं पद्मं तत्र पद्मासने स्थितम् । शुद्धस्फटिक-
 मङ्गाशमणिमादिगुणैर्युतम् । दशभिर्बाहुभिर्धत्ते शूलशक्तिवरा-
 भयम् । खट्वाङ्गं भुजगश्चैव घण्टाङ्गुलं तथैव च । डमरुं वीज-
 पूरश्च नोलोत्पलवरं तथा । द्वात्रिंशत्क्षणोपेतं पञ्चवक्त्रं त्रिलो-
 चनम् । इच्छादिशक्तिसहितं वीजेनारोपयेत्ततः । अङ्गपूजां
 विधायैव दद्यात् पाद्यादिकं शुभम् । ततः स्वशक्तिसंयुक्तान्
 पूर्वादिदिग्दले यजेत् । श्रीकण्ठादींश्च तद्वाङ्मे मूर्त्तीरष्टौ च

संयजत् । उपचारैः समभ्यर्च्य अङ्गपूजावसानके । अनेन
विधिमन्त्रेण दद्यादर्घ्यं विभूतये । दधिदूर्वाक्षतस्रैव गन्धपुष्प-
समन्वितम् । जानुभ्यामवनीं गत्वा मन्त्रेणानेन साधकः ।
नमः शिवाय शान्ताय सर्वपापहराय च । शिवरात्रौ ददा-
म्यर्घ्यं प्रसीद उमया सह । त्रिमध्वनेन देवेशि ! प्रथमप्रहरेण
तु । मोदकं पायसान्नं वा संयुक्तं वा विशिष्यते । द्वितीयप्रहरे
चैव स्त्रयं स्याद्धारुणेन तु । स्नानं कुर्यात्तु मन्त्रेण शृणु मन्त्रं
वरानने । अज्ञानतिमिरान्धानां प्रणीतकल्मपात्मनाम् । स्नानं
करोमि देवेश ! सर्वपापविशुद्धये । देवश्च पूर्ववत् स्नात्वा
पूर्ववच्चार्चनञ्चरेत् । रुद्रसूक्तेन कामेन रुद्रसूक्तेन चार्चयेत् ।
हरं महेशं विजयं यज्ञेशं वरदं शिवम् । नारायणञ्च ब्रह्माणं
पूजयेद्भक्तितत्परः । होमान्ते प्रददेदर्घ्यं मधुक्षीराज्यसंयुतम् ।
कुशपुष्पसमायुक्तं गुडशर्करयान्वितम् । नमः शिवाय शान्ताय
भुक्तिमुक्तिप्रदाय च । शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यं सर्वाभिमत-
साधनम् । तृतीयप्रहरे चैव स्नानं कुर्याद्विशुद्धये । वक्ष्यमाणेन
मन्त्रेण कुशेनाभ्युक्ष्य वारिणा । विरूपाक्ष । महादेव ! सुचिन्त्यो
मे भवाधिप ! । शिवरात्रौ कृतस्नानाद्भुक्तिमुक्तिप्रदो भव । शिव !
शङ्कर ! देवेश ! प्रभो ! पशुपते ! हर ! । गृहाणार्घ्यं मिदं देव ! उमा-
कान्त ! प्रसीद मे । दत्त्वार्घ्यं विधिवद्देवि ! पूजयेन्मन्त्रयं हरम् ।
योगेशं माधवं धर्मं विष्णुलोकं तथैव च । चतुर्थप्रहरे चैव स्नानं
कुर्याद्विचक्षणः । मार्जनञ्च ततः कुर्यान्मन्त्रेणानेन सुन्दरि ! ।
यथाष्टकोटिलिङ्गानां यत् फलं पूजनादिभिः ! । तदेतत् प्राप्यते
नाथ ! शिवरात्रौ स्नानकर्मणा । पावकं भुवनं विष्णुं नरसिंहं
शतक्रतुम् । जनार्दनं माधवञ्च मध्यपीठे समर्चयेत् । गौरोश्च
बोरभद्रञ्च चन्द्रार्द्धकृतशेखरम् । सर्वपापविशुद्धार्यमर्घ्यो मे प्रति-
गृह्यताम् । संसारक्लेशदग्धस्य व्रतेनानेन शङ्कर ! । गृहाणार्घ्यं

मया दत्तं शिवरात्रौ प्रसीद मे । प्रभाते च ततः कृत्वा नित्य-
 कृत्यं समाहितः । देवं वाग्बकमन्त्रेण आपयेत् पूजयेत्ततः ।
 दक्षिणां विधिवद्दद्यात् पारणाञ्च समाचरेत् । नमः
 शिवायेति मन्त्रेण ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः । हृत्त्रयोलतन्त्रे
 सप्तमपटले । प्राङ्गणे मध्येरात्रौ च फाल्गुने मार्शि
 शुन्दरि ।। चतुर्दिक्षु महेशानि । कदलीकण्डमुत्तमम् ।
 अपापयागे देवेशि । मण्डपं कारय प्रियम् । चतुःशतैर्वटै-
 र्देवि ! कृत्वां कुर्याच्च मण्डपम् । कुमारोवेष्टितं कुर्या-
 त्मण्डपं सर्वमोहनम् । तारामूर्त्तिस्तथा कालीमूर्त्तिर्वा देव-
 राजक ।। सर्वकार्यप्रदो देव । तां कुरुष्व महेश्वर ! । अन्नदा-
 मूर्त्तिमेतां हि कुरु वा सुरवन्दित ! । पटवस्त्रैर्महादेव्यै बलिं
 यत्रेण दापयेत् । आसनं कम्बलं दद्यात् स्वागतं मधुनिर्मितम् ।
 पादयन्तु पयसा दद्यादर्घ्यं दद्यात् कुशेन च । मधुपर्कं घृतेनैव
 जलेनाचमनोयकम् । क्रमिण स्नानमाचर्य्य वसनं लोहितं
 श्वेतम् । रजताभरणं दद्यात् सर्वदेवमनोरमम् । तण्डुलेन
 विना देव । नैवेद्यं दापयेत् प्रिय ! । चर्घ्यं चोथं तथा लेह्यं पेयं
 दद्यान्मनोरमम् । रक्तचन्दनबीजेन जपेदष्टसहस्रकम् । शुक्ल-
 प्रतिपदारभ्य नवम्याञ्च समापयेत् । बलिं दद्यान्महादेव्यै
 छागेन महिषेण वा । अन्नं मत्स्यं तथा मांसं घृतं परम-
 शोभनम् । पिष्टकं परमं दिव्यं दद्याद्देव्यै मनोरमम् । होम-
 येद् देवदेवेश ! यथाशक्ति विधानतः । कुमारीं पूजयेद्गव्यैर्द्वै-
 र्बहुविधैरपि । होमादिकन्तु सकलं कुमारीपूजनं विना ।
 परिपूर्णफलं नैव सफलं पूजनं भवेत् । ततः सकलसिद्ध्यर्थं
 कुमारीं वा प्रपूजयेत् । तथा । तारिणीं कालिकाञ्चैवात्रपूर्णां
 भैरवीं पराम् । सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या सर्वसिद्धिर्भविष्यति ।
 पूजाविधानं देवेश । श्रोतमर्हस्यसंशयः ॥ मन्त्र्यन्त्रे मयापञ्चाश-

त्पटले । श्रीभगवानुवाच । अथ भासाश्रितं कर्म वक्ष्ये देवि !
समासतः । यथाक्रमं यथाकालं यथाशक्ति विधानतः । व्रतस्थो
दापयेद्दानं यज्ञं कुर्याद्द्रुतागमे । प्रतिग्रहं विनोदञ्च स्त्रीणां
सम्प्रेक्षणादिकम् । भोजनं कांस्यलौहे च ताम्बूलस्य च भक्षणम् ।
घारञ्च कटुकञ्चैव वर्जयेन्मूलकं तथा । विष्वयावकमायांश्च
तिक्तान्नं मात्तिकं त्यजेत् । शाकं सर्वघ्नते शस्तं सक्त्यक्तं
विशिष्यते । मूलपत्रकारोरादिफलकान्तादियोजनम् ॥ इति
फाल्गुनकृत्यम् ॥

रामार्चनचन्द्रिकायां पञ्चमपटले । मधी शुक्लद्वितीयायां
जानकीरमणं प्रभुम् । राजोपचारैः सम्पूज्य राममाम-
न्वयेत् कलौ । दोनारूढं प्रपश्यन्ति ये कृष्णं मधुमाधवे ।
अपराधसहस्रैस्तु सुक्तास्ते नात्र संशयः । दोनारूढस्य देवस्य
येऽप्ये कुर्वन्ति जागरम् । सम्यक् पुण्यफलावाप्तिर्निमित्ते निमित्ते
भवेत् । चैत्रशुकनवम्यान्तु कर्त्तव्यं व्रतमुत्तमम् । राम एव
परं ब्रह्म तद्दिनं रामतोषकम् । व्रतस्य विस्तारस्तत्रानु-
सन्धेयोऽत्र तु ग्रन्थगौरवमिषा न लिखितः । तद्दिने उपवास-
स्यावश्यकत्वमपि तत्रैव । यस्तु रामनवम्यान्तु भुङ्क्ते मोहा-
दिन्मूढधीः । कुम्भोपाकेषु घोरैषु पश्यते नात्र संग्रहः । उप-
वासासमयस्य एकभक्तमप्युक्तं तत्रैव । नवम्यामेकभक्तेन अङ्ग-
भूतेन राघवः । इच्छाकुर्वन्शतिलकः प्रीतो भवति नान्यथा ।
तथा । एकभक्तव्रती तत्र सहाचार्यो जितेन्द्रियः । शृण्वन्
रामकथां दिव्यामहः श्रेयं नयेन्मुने ! । अन्यत् सर्वं तिथितत्त्वा-
दावनुसन्धेयम् । तथा । द्वादश्यां चैत्रमासस्य शुक्लायां दमनो-
क्तवः । वीधायनादिभिः प्रोक्तः कर्त्तव्यः प्रतिवत्सरम् । तत्र
स्नात् स्त्रोयतिथिषु यज्ञगादौ दमनार्पणम् । वज्रिर्विरिञ्चिर्गि-
रिजा गणेशः फणो विशाखी दिनकान्तशेषः । दुर्गान्तको विष्णु-

हरिस्मराय सर्वेऽपि पीठेऽत्र तिथौ तु पूज्याः । दमनोक्तव-
 यात्रा तत्रैवानुमन्वेया अत्र तु ग्रन्थगौरवमिधा न लिखिता ।
 तत्फलन्तु तत्रैव । स्वयं धृत्वाभ्यर्च्य वभून् विप्रान् सभोज्य
 पारयेत् । स्यादश्वमेधजं पुण्यमित्याह भगवान् शिवः । पारणाहे
 न लभ्येत द्वादशी घंटिका न चेत् । तदा त्रयोदशी ग्राह्या पवित्रा
 दमनार्पणे । माधवे दमनारोपः स्यान्मधी विस्मृतो यदि ।
 वैशाखांश्यां श्रावणे भाद्रे कर्त्तव्यं वा तदर्पणम् ॥ इति चैत्रकृत्यम् ।

वैशाखे पोर्णमास्यान्तु जलस्थं जगदोत्तरम् । शुक्लामेकादशीं
 यावत् पूजयेत् प्रहर्षितः । निक्षिप्य जलपात्रे तु मासे माधव-
 मञ्जिते । माधवं योऽर्चयिष्यन्ति देवास्ते न नरा भुवि । स्वर्ण-
 पात्रे तथा रौप्ये ताम्ब्रे वा नृण्येऽपि वा । तोयस्थं योऽर्चयेद्-
 देवं शालग्रामसमुद्भवम् । प्रतिमां वा महाभाग ! तस्य पुण्य-
 मनन्तकम् । तस्मात् ज्यैष्ठे सदा भूप ! तोयस्थं पूजयेद्हरिम् ।
 वीतपापो नरस्तिष्ठेद् यावदाभूतमद्भवम् । ज्ञेयः कालविकल्पो-
 ऽयं मुक्तस्य हयमेव वा । गन्धोदकं वा तत्पात्रे नित्यपूजां
 समाप्य च । अभिवाद्य दिवा रात्रौ देव नीत्वा निजासनम् ।
 प्रक्षोपचारैः सम्पूज्य तीर्थं प्राप्य विसर्जयेत् । आत्मानं गृह-
 दारादीन् तेन तीर्थेन पावयेत् । द्वादश्यान्तु जले रात्रौ
 वर्चयेद्गारुडोक्तितः । द्वादश्या पूजयेद्रात्रौ जलस्थः जलशायि-
 तम् ॥ इति वैशाखज्यैष्ठयोः कृत्यम् ॥

तत्रैव ॥ आपाठशुक्लद्वादश्यां क्षोराब्धिग्रयनोक्तवः । का-
 र्याऽन्यथा त्वनाहृष्टिर्भवेत् पौराणवाक्यतः । मिथुनस्ये सह-
 स्रांशौ स्वापयेन्मधुसूदनम् । तुलाश्चापि गते तस्मिन् पुनरुत्था-
 पयेत् प्रभुम् । मिथुनस्ये सहस्रांशौ न स्वापयति यो हरिम् ।
 वैष्णवेः सह सभूय ह्यनाहृष्टिस्तदान्यथा । अस्मिन्तिथौ वैष्ण-
 यानां मुद्राधारणमुक्तं तत्रैव । शीनकोक्तप्रकारेण तत्रमुद्रा-

ह्यधारणम् । कर्तव्यं वैष्णवैः सर्वैः सम्प्रदायानुरोधतः । साम-
 वेदेऽपि । प्रतद्विष्णो अन्नचक्रे सुतप्ते जन्माश्रोधा उत्तरे कर्ष-
 णीन्द्राः । मूले बाह्योर्दधति प्रणवानि लिङ्गान्यङ्गे तप्तायु-
 धानि पर्यन्त इति । तत्फलमुक्तमथर्वणा । यथा । उरुक्रमस्य
 चिह्नैरङ्किता लोके उरुभागा भवन्तीति । ब्राह्मणस्यापि वैष्णव-
 स्याद्धधारणमुक्तं रामार्चनचन्द्रिकायाम् । यथा । अग्निहोत्रं
 तथा नित्यं वेदस्याध्ययनं तथा । ब्राह्मणस्य तथैवेदं तसचक्रा-
 ह्यधारणम् । यद्यपि वैष्णवस्येति नोक्तं केवलं ब्राह्मणस्येति
 तथाप्यत्र प्रागुक्तवचनेकवाक्यतया वैष्णवस्येति लभ्यते । धारण-
 क्रमस्तु तत्रैव । षोडशोपचारैर्भगवन्तमभ्यर्च्य चाक्षरे परमे
 व्योम शन्नो मित्रसंवरुण इत्येताभ्यां चक्रं शङ्खं चाभ्यर्च्य द्वा-
 दशाक्षरम् । न हि तज्जरायाग्नेर्मथे प्रथमस्य प्रचेतसमित्या-
 भ्याम् अग्नावादध्यात् । वैश्वदेवस्य स्यामित्यग्निष्वर्ययेत् ।
 पुरुषसूक्तेन शतमाहुतीर्हुत्वा भगवन्तं पुरुषसूक्तेनोपस्तुत्यथी
 ब्राह्मणमिति दण्डवत् पुरती निपतेत् । ततः । सुदर्शन । महा-
 ज्वाल । सूर्यकोटिसमप्रभम् । अज्ञातार्थस्य मे नित्यं विष्णो-
 र्भागं प्रदर्शय ॥ इति गृहीत्वा श्रीं सुदर्शनाय विद्महे महा-
 ज्वालाय धीमहि तन्नश्चक्रं प्रचोदयादिति चक्राधानम् । ततः ।
 पाञ्चजन्य ! महाध्वान् ॥ ध्वस्तपातकसञ्चय ॥ पाहि मां पापिनं
 घोरसंसारार्णवपातितम् ॥ इत्यादाय पाञ्चजन्याय विद्महे
 पवमानाय धीमहि तन्नः शङ्खः प्रचोदयादिति शङ्खाधानम् ॥
 सुद्राधारणफलमपि तत्रैव ॥ य एव कुरुते विद्वान् ब्राह्मणः
 श्रोत्रियः शुचिः । सर्वपापैः प्रमुच्येत विष्णुलोकञ्च गच्छति ।
 अथवा उत्थानद्वादश्यामपि सुद्राद्धधारणम् कार्यम् । शयन्या-
 क्षैत्र बोधिन्यां चक्रतीर्थं तथैव च । शङ्खचक्रविधानेन वक्रिपूती
 भवेत्परः ॥ इति तद्भूतवचनादिति सुद्राधारणविधिः ॥

प्राख्यङ्गचूर्णं चर्माम्बुजम्बीरे बीजपूरकम् । अयत्रमिष्ट-
 मन्नाद्यं यद्विष्णोर्गनिवेदितम् । दग्धमन्नं मसूरञ्च माषञ्चेत्यष्ट-
 धामिपम् । रुच्यं तत्तद्देशलभ्यं फलमूलादि वर्जयेत् । निष्पा-
 वान् राजमापांश्च मसूरमग्नितानि च । वृन्ताकुञ्च कलि-
 ङ्गञ्च सुप्ते देवे न भक्षयेत् । मत्स्यसूक्ते अष्टपञ्चाशत्पटले ॥
 धरण्यासृतुमत्यान्तु तथा सप्त दिनानि च । वटे मोमवटे
 चैव न दत्तेऽपि मधूजके । पूजयेत् क्षेत्रपालञ्च जयपालं
 महाबलम् । नगरग्रामपीठाद्ये ह्यगस्त्ये चोत्तरेऽपि वा ।
 न कुर्व्याद्ग्राममध्ये तु न कोणेऽपि वरानने । । उत्तराशां
 गते सूर्यं पुण्यर्क्षे तु शुभेऽहनि । स्थापयेत् प्रथमं वृक्षं
 स्थिरो भव इतीरयन् । स्थापयेत् पञ्चगव्येन त्रिः सूत्रेण च
 वेष्टयेत् । कृतास्तत्रविप्रेण स्थितभार्य्येण सुन्दरि । । वृषान्ते
 त्रिदिनञ्चैन मिथनान्ते दिनत्रयम् । रविसंक्रमणे मध्ये भूमि-
 टाहः प्रकीर्तितः । कलो दिनत्रयं वज्यं वृषान्ते मिथनादित ।
 रविसंक्रमणे चैव भूमिटाहो दिनत्रयम् । भूमिटाहे खजेत्
 सर्वं दाहे दाहफलं लभेत् । व्यवहारे कोपहानि पुत्रस्योत्पा-
 दनात् क्षयम् । प्रग्रहे दर्शने स्त्रीणाममीभाग्यं विजानीहि ।
 तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि कृत्स्नां चामीकरं फलम् । दद्याद्दोषो-
 पशान्त्यर्थं दद्याद्दा तिलकाञ्चनम् । काम्यं नैमित्तिकञ्चैव
 यात्रां मन्त्रं क्रियां तथा । ऋतुमत्यां न कुर्वीत पूर्वमङ्गल्यिता-
 दृते । न कुर्व्यात् खननं भूमिः सूच्यप्रेणापि शङ्करि । । बीजानां
 वपनञ्चैव चतुर्विंशतियामकम् । प्रमादावपनं कृत्वा गात्र तत्र
 प्रचारयेत् । कृच्छ्रं कुर्व्याद्भक्षणञ्च खननात्तिलकाञ्चनम् ।
 दुर्गाद्या मातरः सर्वा ऋतुमत्यो भवन्ति षट् । जैमिनिश्च सुम-
 न्तुश्च वेगम्पायन एव च । पुनःपुनः पुनःपुनः पञ्चैते वज्रवा-
 रणाः पठेद्वा धारयेत् ॥ ॥ तथा । अपि इति, च

मिथुने दद्याद्धारि सुशीतलम् । प्रतिमायां महालिङ्गे -शाल-
ग्रामे तथैव च । यज्ञवृक्षस्य मूले वा पञ्च त्रिधारयान्वितम् ।
मुहूर्त्तमपि यो दद्यान्मम विष्णोः शिरोपरि । धाजपेयफलं
प्राप्य मोदते ब्रह्मणा सह । शालग्रामशिलायान्तु अश्वमेधफलं
लभेत् । विप्राय मोदञ्चं दत्त्वा सोऽश्वमेधफलं लभेत् । तृपार्त्त-
भ्योऽपि जन्तुभ्यः स्वर्गलोके महीयते । कुशाग्रनिःसृतं वारि यो
ददाति दिने दिने । देहेषु तरुमूलेषु विष्णुलोकं स गच्छति ।
गन्धोदकस्य यो धारां गुडचीरमथापि वा । एकैकं वारिणा
सिक्तं चन्दनोद्भितमेव वा । दिनैकं मधुधारापि परं ब्रह्माधि-
गच्छति । कर्पूरागुरुमन्निञ्चं यो दद्यात् शर्करान्वितम् । स
स्वर्गं विपुलान् भोगान् भुङ्क्ते च पिढभिः सह ॥ इत्यापाढ-
कृत्यम् ॥

रामार्चनचन्द्रिकायाम् ॥ श्रावणस्य सिते पक्षे द्वादश्यां
शौनकादिभिः । उक्तस्तदा प्रकर्त्तव्यः पवित्रारोपणोत्सवः ।
स स्नातः सर्वतोर्थेषु सर्वयज्ञेषु दोषितः । हरिश्च प्रीतिमाप्नोति
यः पवित्रं समाचरेत् । विधिना शास्त्रदृष्टेन यो न कुर्व्यात्
पवित्रकम् । हरन्ति राक्षसास्तस्य सर्वं पूजादिकं फलम् ॥
इति श्रावणकृत्यम् ॥

तत्रैव ॥ अथ भाद्रपदे शकद्वादश्यां कर्णिकोत्सवः । क-
र्त्तव्यो वैष्णवैः सार्धं शयनोत्सववहरेः । प्राप्ते भाद्रपदे मासि
एकादश्यां सितेऽहनि । कटदानं भवेद्विष्णोर्महापातकनाश-
नम् । शयनोत्सवरौत्वा तु देवं नीत्वा जलाशयम् । कटदानो-
त्सवः कुर्वे इति सङ्ख्या पूजयेत् । देवदेव ! जगन्नाथ ! योग-
गम्य ! जनार्दन ! । कटदानं करोम्यद्य प्राप्ते भाद्रपदे शुभे ।
अनेन दक्षिणावृत्तं दक्षिणाङ्गे प्रकल्पयेत् । महापूजां ततः
कृत्वा पूर्ववत् स्वर्गं व्रजेत् ॥ इति भाद्रकृत्यम् ॥

अथ वर्षकृत्यम् ॥ वरदातन्त्रं द्वितीयपटले ॥ आद्याया-
 स्त्राक्षरीमधिकृत्य ॥ कर्मं कुर्यात् फलावाप्त्यै चन्द्रादिशोभने
 बुधः । विना नैमित्तिकं देवि ! अन्यथा विफलं भवेत् । वा-
 र्षिकी कालिका पूजा राज्यदाऽन्यक्रियां विना । सा चापि तत्र
 कर्त्तव्या, शृणुष्व परमेश्वरि ! । सा पूजा इति । राज्यदा धनदा
 पूजा जयदाऽशुभसङ्कुले । शत्रुकार्यक्षतिकरी निजकार्य-
 प्रसाधिनी । राजवश्यप्रदा सर्वं ग्रहदोषनिवारिका । प्रकाशे
 दीपदा शीघ्रफलदा कथ्यते मया । महाविदुवसंक्राम्यां सवस्त्रं
 घटमुत्सृजेत् । उपानही, च कृत्वा कालीप्रीणनहेतवे । अक्षयायां
 द्वितीयायां तथैवमुत्सृजेद्घटम् । स्वर्णं वा राजतं वापि तैजसं
 मार्त्तिकं तथा । वैशाखे जलदानन्तु स्वर्णदानसमं प्रिये ! । ज्येष्ठे
 पक्वान्नदानेन आपाद्रे पनसेन च । श्रावणे परमान्नेन पूजयेत्
 परमेश्वरीम् । भाद्रे तु पिष्टकैः पूजा आश्विने शारदीस्तवः ।
 भगवत्यै रत्नवस्त्रं दत्त्वा न्यद्रव्यमेव च । पश्चात् स्वयञ्च तदुपान्नं
 कार्तिके शीतवाससा । नवान्नेन मार्गशीर्षे नवसुहेन पौषके ।
 माघे च फाल्गुने चैव दुर्धने च घृतेन च । चैत्रे दध्ना महा-
 पूजा सर्वदुःखविनाशिनी । इयं ते वार्षिकी पूजा सर्वसा-
 म्राज्यदायिनी । आत्मप्रियं तथा वस्तु यथावद्भि निवेदयेत् ।
 वार्षिकीषु महेशानि ! सर्वाभीष्टानि साधयेत् । एतत्तु दक्षिणा-
 विद्याविषये साधकीत्तमः । कुर्याद् यः प्रतिवर्षन्तु स भवेद्दु-
 भूमिपापणीः । पञ्चवर्षं भवेद्राष्ट्रं साम्राज्यं दशवर्षं च । विंश-
 वर्षं महेशानि ! महासाम्राज्यदायिनी । मघाधिपत्यं राज्यं
 प्यात् साम्राज्यं दशमवर्षके । शतलक्षे महेशानि ! महामा-
 म्नापमाप्रुयात् । दामोऽपि मृत्यतां त्यक्त्वा अक्षराज्यायते
 महान् । मज्जमा न स्मृतं यत्, वषमा कथितं न यत् । दक्षिणा-
 शिवकः मत्स्यं तथा राज्यमवाप्रुयात् ॥ पञ्चममटले । अति-

राज्यस्य राज्याप्तिसाधनं कथयामि ते । शुभे काले समारभ्य
वर्षमेकं समाचरेत् । चन्द्रतारानुकूलं हि दिनं ग्राह्यं महेश्वरि ! । प्रातः स्नात्वा शुद्धवासः परिधाय प्रसन्नधीः । सङ्कल्पं
हृतराज्यस्य लाभाय समुपाचरेत् । कालिका व्रतचरोविद्या-
मधिगम्य गुरोर्मुखात् । साधनं विधिवत् कृत्वावश्यं राज्य-
मवाप्नुयात् । आद्येऽङ्गि पूजयेद्देवीं जवाकुङ्कुमवर्वरैः । पूजान्ते
परमेशानि ! महस्रं प्रजपेन्ननुम् । जनशून्यगृहे स्थित्वा समाप्य
जपमुत्तमम् । ततस्तु जुहुयात् साष्टशतं दूर्वाघृतेन्दुकैः । मन्त्रे-
णानेन देवेशि ! कालागुरुघृतेन वा । कालि ! कालि ! ततो
राजेश्वरि ! राज्यप्रदे ! पदम् । राज्यं देहि पदञ्चोक्ता दयामयि !
पदं ठठः । इदं हि परमं मूलमन्त्रं राज्याप्तये शिवे ! । जप-
होमौ तु कर्तव्यो मन्त्रेणानेन देशिकः । स्वेच्छाचारोऽत्र
देवेशि ! स्थानादिशोधनं न च । ततः प्रतिदिनं यावद्वर्षमेकं
जपेन्ननुम् । अष्टोत्तरशतं मन्त्रं कदाचिन्न परित्यजेत् । न पूर-
ण्यपापेत्सा मन्त्रेऽस्मिन् परमेश्वरि ! । भूमिलग्नैकपादस्तु
पीर्णमाभ्यां जपेन्ननुम् । कालागुरुद्रवणैव तत्सख्ये तर्पयेच्छि-
वाम् । कृष्णाष्टम्यां विष्वक्चक्रं चतुर्दश्यां जवातरुम् । अमा-
वस्यासु सर्वासु शिफालीतरुमुत्तमम् । सृष्ट्वा जपेद्दश दश वा-
रान् सूर्योदये व्रतो । कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां पूजयेदतियत्रतः ।
अष्टोत्तरशतं हुत्वा रात्रौ चापि जपेच्छतम् । एवं द्वादशमासेषु
कृत्वा राज्यमवाप्नुयात् । कृतेनेतेन देवेशि ! प्रयोगो नाति-
यत्रतः । इन्द्रतुल्येन रिपुणा हृतं राज्यमवाप्नुयात् । वर्षमध्ये
यदि रिपुर्वलवान् साधको भवेत् । तच्छक्तिनाशकामोऽत्र
चरेद्दयत् कथयामि ते । अमुकं स्तम्भय स्वाहा कालिका व्र-
तचरोपुटम् । ब्राह्मणे गुरुवारे तु चक्षिये शुक्रवासरे । वैश्ये
मङ्गलवारे च शूद्रे रविसुताहनि । पूर्वाह्ने प्रजपेन्नन्त्रसहस्रं

प्रारभेद् यात्रां शृणु तत् सावधानतः ॥ पञ्चपञ्चाशत्पटलैः ॥
 वैशाखे पूर्णिमायाञ्च मङ्गं हस्तचतुष्टयम् । दीर्घमायतमेवं तदुच्च-
 मानं प्रकीर्तितम् । तत्र संस्थाप्य देवेशीं गीतवाद्यादिमङ्गलैः ।
 चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमालक्तसिन्दूरैः । मृगनाभिमाक्षिकैश्च गा-
 त्रमार्जनमाचरेत् । स्नानञ्च कारयेद्देव्याः कर्पूरवासितैर्जलैः ।
 मन्दिरे च ततो नीत्वा पूजयित्वा यथाविधि । होमं कृत्वा
 बलिं दत्त्वा सन्तोष्य भोजनादिभिः । कुमारीं पूजयित्वा च
 ब्राह्मणानपि भोजयेत् । एवं विधिविधानज्ञो यात्रां कृत्वा
 विराजते । ज्येष्ठे मासि महास्नानं कर्पूरादिसुवासिभिः ।
 अष्टोत्तरशतैः पूर्णैः कलसैः स्नापयेत्ततः । वस्त्रैर्गात्रं मार्जयित्वा
 धूपयेद् दृगुगुलैः । मध्याह्न मन्दिरे नीत्वा बलिं पूजाञ्च होम-
 येत् । गन्धाष्टकैरङ्गरागं कारयित्वा यथाविधि । विधिना कार-
 येद्देवि । स्त्रीकुमारीद्विजार्चनम् । प्रसादं भक्षयेत् पश्चात्
 पुत्रदारस्वबन्धुभिः । इत्थं यात्राविधिं कृत्वा विहरेद् भैरवो
 यथा । आपाठे प्रथमे देवि । अश्विवाचीदिनत्रयम् । सङ्गोपन-
 गृहे देवीं स्थापयेद्दस्त्रवेष्टनैः । रात्रौ महानिशायोगे पञ्चाचारेण
 देगिकः । पूजयित्वा बलिं दत्त्वा होमयित्वा विहारयेत् । शुक्ल-
 पत्रे द्वितीयायां रथे संस्थाप्य चण्डिकाम् । चालयेन्नृत्यगीतैश्च
 स्वेच्छाचारेण साधकः । तस्मात् पूजागृहे नीत्वा बलिहोमा-
 दिनार्चयेत् । स्त्रीकुमारीद्विजान् सर्वान् भोजयेदन्नमन्धवैः ।
 वित्तशाठ्यं न कुर्वीत साधकः स्थिरमानसः । श्रावणे जलयात्रा
 च वस्त्रचामरभूषणैः । सज्जीकृत्य शुभां नौकां साधको वाहयेत्
 स्वयम् । देवीं संस्थाप्य विधिना भगलिङ्गानुकीर्तनैः । ततः
 पूजागृहे नीत्वा पूजयेद्विधिपूर्वकम् । भाद्रे मासि त्रयोदश्या-
 मारभ्य त्रिदिनं शुभम् । कुङ्कु वा पौर्णमास्यां वा धूननञ्च समा-
 चरेत् । प्रत्यहं पूजयेद्रात्रौ बलिहोमादिकीर्तनैः । नानाविधानि

द्रव्याणि मनोऽभिलषितानि च । दत्त्वा स्त्रियः कुमारीश्च विप्रान्
सर्वान् प्रत्नेषयेत् । आश्विने च महापूजां नवम्यामारभेत् सुधीः ।
प्रत्यहं पूजयेद्देवों बलिहोमस्तवादिभिः । प्रत्यहं भोजयेद्दिप्रान्
कुमारीश्च सुवासिकाः । दिवार्चा पशुवीरेण रात्रौ कौलानु-
सारतः । एवञ्च साधकश्चेष्टो निर्वाणं भोक्षमाप्नुयात् । तत्राप्य-
शक्तो देवेशि ! त्रिदिनं पूजयेच्छिवाम् । कार्तिकेऽमातिथौ
देवि ! दीपयात्रां समाचरेत् । रात्रौ महानिशायोगे दीपा-
दिभिरलङ्कृतम् । कृत्वा देवोऽहं पूजाबलिहोमादिनार्च-
येत् । घृतप्रदीपाभावे तु तैलदीपं समाचरेत् । मार्गशोर्षे
महादेवि ! नवान्नं विधिपूर्वकम् । मत्स्यं मांसं पायसञ्च
दुग्धं दधि घृतं मधु । सूपं शाकं पिष्टकञ्च मिष्टान्नं ब्रोहि-
संयुतम् । तिललड्डुं नारिकेल शर्करागुडमिश्रितम् । सर्वं
नवं नवं दद्यात् पूजयेत् साधकोत्तमः । प्रसादं भक्षयेद्देव्याः
पुत्रदारान्वितः सुधीः । पोषे नवानि वस्त्राणि नानालङ्कर-
णानि च । अङ्गरागविधिं कृत्वा दत्त्वा पूजाविधिं चरेत् ।
विना होमेन बलिना ब्राह्मणाराधनेन च । पूजा नैव महादेव्याः
सत्यं सत्यं न संग्रयः । माघे मासि चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे सुरे-
श्वरि । । रटन्तो पापनाशार्थं घृथिव्यां पापिनं जनम् । तस्मिन्
दिने महेशानि । पूजयेद्दिग्भवावधि । दानं कृत्वा ब्राह्मणेभ्य-
श्चण्डिकाप्रोतये ददेत् । शीतार्त्ताय क्षुधार्त्ताय दरिद्राय
यतात्मने । अन्नं वस्त्रं सुवर्णञ्च देवीप्रोतिकरं परम् । फाल्गुने
पूर्णिमायाञ्च मञ्चं कृत्वा त्रिखण्डकम् । तत्र देव्या आसनञ्च
भूपयेद्दक्षवेष्टनेः । चतुर्दिक्षु पताकाञ्च रश्माञ्च क्षुद्रघण्टिकाम् ।
टीलयेत् फाल्गुने देवों दिवारात्रिप्रभेदतः । पूजयेद्भोजयेद्दिप्रान्
घ्न्यून् ज्ञातीन् सुतादिकान् । नृत्यगोतवाद्यभाण्डैस्तोषयेत्
कालिकांसदा । शैवे कृष्णचतुर्दश्यां द्रुतीयागविधिं चरेत् ।

निर्जनस्थले । एवं पञ्चदिने कृत्वा पूजयेद्घोरदक्षिणाम् ।
 शत्रोर्नामाक्षरर्त्तं तु उन्नतमूलमुत्तमम् । उत्पाद्य परमेशानि !
 कुङ्कुमेन विघर्षयेत् । चन्द्रचन्दनकर्पूरजातीलवङ्गसंयुतम् ।
 कुचन्दनं जवां दूर्वामिकीकृत्य बलिं दिशेत् । मन्त्रेणानेन
 देवेशि ! रामतत्त्वाख्यमुद्रया । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य कालिके !
 काशरात्रिके ! । महत्तं पदमुच्चार्य गृह्य गृह्यपदद्वयम् । असु-
 कस्य रिपोः कार्यं विनाशय पदद्वयम् । छिन्धि छिन्धि मथ मथ
 मम राज्यं प्रदापय । ठद्वयेनैव मनुना अष्टम्यां बलिमादिशेत् ।
 बलिदानेन देवेशि ! क्षीणशक्तिर्भवेद्रिपुः । आत्मोयराज्य-
 रक्षार्थमक्षमस्तत्क्षणाद्भवेत् । एवं कृते वर्षमध्येऽवश्यं राज्य-
 मवाप्नुयात् । प्राप्ते राज्ये वरारोहे ! कालिकां घोरनिस्वनाम् ।
 पूजयेद्बहुजातोयैर्द्रव्यैश्च बलिभिः शुभैः । तोषयेद्ब्राह्मणा-
 न्नारीर्दीनान् धनगणैरपि । तदेव स्थिरराज्यः स्यान्नान्यथा
 विफलं भवेत् । न नारो निन्दयेद्वाचा कर्मणा मनसापि वा ।
 ब्राह्मणानपि देवेशि ! स्थिरराज्याय सर्वदा ॥

अथ देवोपोडशयात्राः ॥ वामकेश्वरतन्त्रे चतुःपञ्चाशत्पटले ॥
 भैरव उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि यात्राविधिमनुत्तमम् ।
 तव यात्रा महेशानि ! पोडशी परिकीर्त्तिता । द्वादशेष्वेव
 मासेषु अमावस्या प्रशस्यते । तस्यां पूजादिकर्माणि कुर्वाणो
 मोक्षमाप्नुयात् । कुलवारे कुलतिथौ पूजयेत् प्रजपेन्निशि ।
 कुलवारी तु विज्ञेयौ कुजमन्दौ महेश्वरि । । चतुर्दशष्टमी चैव
 अमावस्याय पूर्णिमा । नवमो च महादेवि ! तिथयः कुल-
 सप्तकाः । तत्र संक्रान्तियोगिन महायोगः प्रकीर्त्तितः । अस्मिन्
 दिने महेशानि ! देवीपूजा सुखप्रदा । वैशाखे मङ्गलायात्रा च
 चन्दनागुरुकम्पना । ज्यैष्ठ्ये महास्नानयात्रा अम्बुवाचीदिन-
 त्रयम् । श्रावणे रथयात्रा च दिग्दिनव्यापिनी परा । श्रावणे

जलयात्रां च वस्त्रभूषणचामरैः । भाद्रे यात्रा धूननाख्या चण्डिकाया दिनत्रयम् । आश्विने च महापूजा यात्रा यज्ञबलिप्रिया । कार्तिके दीपयात्रा च नवान्नमग्रहायणे । पौषे चाङ्गरागयात्रा वस्त्रालङ्कारभूषणैः । माघे मासि महादेवि ! रटन्ती च चतुर्दशी । दोलाकेलिः फाल्गुने च चैत्रे यात्रा चतुष्टयी । द्रुतीयात्रा रासयात्रा वामन्ती नीलयात्रिका । एवं यात्रा मया प्रोक्ता षोडशी भवमोचनी ॥

देव्युवाच ॥ संचेपात् कथिता देव ! यात्रा च षोडशी प्रभो ! । केन वा क्रियते यात्रा विधानं ब्रूहि मे प्रभो ! । भैरव उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि सारात्सारतरं वचः । यत् कृत्वा साधकश्रेष्ठः क्रियातीतो भवेत् प्रिये ! । गुर्वाज्ञया क्रियातीतथाभिपिक्तो जितेन्द्रियः । कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्यवर्जितः । गुरूपदिष्टमार्गेण देवीमालम्ब्य यत्नतः । पूजयेद्दिधिवद्भक्त्या वाङ्मनःकायकर्मभिः । आत्मवत् पूजयेद्देवीं दिवारात्रिकमेण च । प्रातःकाले दन्तकाष्ठैर्मुखप्रक्षालनं चरेत् । धौतवस्त्रं परिधाप्य तैलाभ्यङ्गञ्च कारयेत् । सुगन्धिना जलेनैव देव्याः स्नानं प्रकल्पयेत् । पूजयेद्दिधिवद्भक्त्या यथावित्तानुसारतः । पूजावसाने देवेशि ! भावयेद्वाक्यसम्भवैः । वाक्यसम्भवैः स्तवैरित्यर्थः । शाययित्वा विचित्रायां शय्यायां सुखहेतवे । तत उत्थाप्य सन्ध्यायां दीपैर्नीराजनञ्चरेत् । रात्रौ तिथिविशेषे च पूज्या त्वमसि साधकैः । अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तं दधि दुग्धं सशर्करम् । पनसाम्ब्रफलञ्चैव दाडिमं नागरङ्गकम् । यदुत्कृष्टतमं लोके दद्यात् साधकसत्तमः । मधु मांसं पिष्टकञ्च पायसं घृतसंयुतम् । मत्स्यं प्रवीणं सुद्राञ्च चन्द्रबिम्बनिभां पराम् । नारिकेलं तरुञ्च खर्जूरं तालपिष्टकम् । पनसाम्ब्रफलञ्चैव दाडिमं नागरङ्गकम् । ध्याननिष्ठो जपाविष्टस्ततो धीरो जितेन्द्रियः । वार्षिकीं

रात्रौ देवीं पूजयित्वा नव कन्याः प्रपूजयेत् । तदभावे विप्र-
 कन्यां सुवेशां योवनान्विताम् । नानालङ्कारवस्त्राद्यैर्गन्धमाल्या-
 नुलेपनैः । भूषयित्वा भोजयित्वा स्वयं भोजनमाचरेत् । कौला-
 चारिण्य देवेशि । रात्रौ पूजाविधिं चरेत् । दूतीयागोक्तमन्त्रेण
 सर्वं पूजादिकं नयेत् । वासन्ती त्रिदिनं यावत् बलिहोमादिना
 यजेत् । पौर्णमास्यां रासयात्रां देव्याः कुर्यान्निशार्द्धके । पूर्व-
 वन्नञ्जमास्याप्य देवीं देव्यासनं यजेत् । सम्मुखे वाससंस्थानं
 भैरवीभैरवान्वितम् । कृत्वा तान् पूजयित्वा च भ्रामयेत्
 कुम्भचक्रवत् । कोलाहनं 'सृदङ्गादिवाद्यैर्नृत्यैः सुगीतकैः ।
 कुर्यादानन्दहृदयः साधकः स्थिरमानसः । वित्तशाठ्यं न कुर्वीत
 देवीयात्रा सुखप्रदा । संक्रान्त्यामारभेन्नन्ती नोलयात्रां महै-
 गितु' । धूपेन धूपयेद्देवि । महाकालस्य तुष्टये । महाकालेन
 च ममं रात्रौ देवी प्रपूजयेत् । संवित्प्रधाननैवेद्यं नानावस्तु-
 समन्वितम् । दत्त्वा स्तुत्वा नती भूत्वा गानं कुर्यात् सबान्धवः ।
 आनन्दीद्विकृद्दयो मन्त्रो नर्त्तनमाचरेत् । शिवाबलिः प्रक-
 र्त्तव्यो निशार्द्धे शिवतुष्टये । वैशाखे पूर्णिमाञ्जित्याद्येतत्पर्यन्तं
 कौलतन्त्रेण समानम् । एवं सांवत्सरीं यात्रां कृत्वा साधक-
 सत्तम । गुरोः प्रसादाद्देवेशि । शिवतुष्ट्यो न संशयः ॥ इति
 देवीपोडशयात्राः ॥

पृथ्वीविख्यातकीर्त्तिर्गुणिगण हृदयाभोजसूर्यप्रकाशः
 स्त्रिंशत् । सम्पूर्णचन्द्रप्रतिकृतिरमराचार्यशुद्धीपलम्बिः । जो-
 यात् श्रोत्राण्यङ्गुलीय इह विबुधदुःसदीपासकाना भूयांसो
 मादृकाख्ये वपुषि समगमन् ब्राह्मणा यत्प्रसादात् ॥ श्रीराम-
 तोषणकृती जगता हिताय श्रीप्राणकृष्णपरितोषनिदेशवर्त्ती ।
 नत्वा सुधारुचरणाम्बुजमिष्टदेव्यायक्रे चतुर्थमिदमुत्तमका-
 म्यक्राण्डम् ॥ ग्रन्थिः शाखा प्रशाखा म्त्वककिशलयी चत्-

फलञ्च प्रसूनं सर्वं तत्काम्यकाण्डे रुचिरमतिफलं धीमतां
दर्शनोद्यम् । विद्वांसः ! पश्यतेदं नयनमलहरं दिव्यदृष्टिप्रमादं
नानासन्देहनाशि प्रसुद्धितहृदयाः सर्वलोकोपकर्तुं ॥

इति प्राणकृष्णविश्वासानुमतायां श्रीरामतोषणविद्याल-
ङ्कारभट्टाचार्यविरचितायां श्रोप्राणतोषिण्यां काम्या-
भिधान चतुर्थकाण्डं समाप्तम् ॥

प्रणस्येष्टपदाभोजं चतुर्वर्गफलप्रदम् । पञ्चमं भक्तिका-
ण्डञ्च तनोति रामतोषणः । निर्घण्टो भक्तिकाण्डस्य पञ्च-
मस्याधुनोच्यते । प्रातःकृत्यं गणेशस्य स्नानादि तदनन्तरम् ।
सर्पणस्य विशेषस्तु फलं तस्य ततः परम् । श्रीगणेशभूतशुद्धि-
माहकान्यासनं विना । कर्तव्यकर्मनन्दा च षडङ्गन्यास एव
च । माहकान्यासकृत्यस्य प्रकारस्तदनन्तरम् । न्यासान्तरं ततो
ध्यानं यन्त्रस्य करणं ततः । षोडशपूजादिकञ्चावाहनं पूजा-
क्रमस्ततः । गन्धाष्टकं गणेशस्य पुष्पञ्च तदनन्तरम् । धूपदीपा-
दिभेदद्यावरणार्घ्या ततः परम् । पुरश्चर्या गणेशस्य काम्यकर्म
ततः परम् । महालक्ष्म्यादिकानाञ्च साधनं तदनन्तरम् । गणेश-
मन्त्रो यन्त्रञ्च धारणाहमन्तः परम् । आकर्षणादिकर्माणि ततो
ध्यानान्तरं ततः । कर्मभेदे वर्णभेदो वीजत्रयं गणेशितुः ।
ध्यानान्तरं ततो मुद्रा पुरश्चर्यान्तरं ततः । तीव्रादिशक्तिध्यानन्तु
षोडशमन्त्रस्ततः परम् । पूजावरणपूजा चाष्टबाहुगणपार्चनम् ।
ततो मूपिकपूजा च हरिद्रागणपोद्भवः । गणेशोपनिषत्तत्रैव
स्तोत्रं गणपतेस्ततः । कवचं गणनाथस्य लिपिलम्बोदरीद्भवः ।
अन्यान्यपि यथास्थानं दृष्ट्वा ज्ञेयानि पण्डितैः । इत्यादिमपरि-
च्छेदसमाप्तिरभिधीयते । वाणलिङ्गं तस्य भेदस्तच्चिह्नं तत्-
परीक्षणम् । वाणशब्दस्य व्युत्पत्तिर्वाणलिङ्गप्रशंसनम् । तत्-
पदवाच्यत्वं तदवस्थापनफलं ततः । रमनिद्राफलस्य चिह्नं

लिङ्गं ततः परम् । शुभलिङ्गं वाणलिङ्गमुद्भूतिकारणं ततः ।
वाणलिङ्गस्थलं वाणलिङ्गं नैकप्रकारकम् । ध्यानं पूजा स्तवश्चैव
रौद्रलिङ्गादिलक्षणम् । शिला न मृतस्त्रादिसम्भूतलिङ्गार्चनफलं
ततः । धात्वाद्यद्भूतलिङ्गस्य संस्कारस्तदनन्तरम् । सशक्ति-
कलिङ्गपूजाफलं तत्तत्प्रमाणकम् । विप्रादिभेदे मृतस्त्रायाः
फलं स्थूलं शिलादिजम् । फलदं पञ्चसूत्रादिलिङ्गव्यत्यत्तिरेव
च । लिङ्गमाहात्म्यपूजादिफले च तदनन्तरम् । रमलिङ्गस्य
माहात्म्यं तल्लिङ्गनिर्मितिस्ततः । लिङ्गोत्पत्तिर्वैष्णवादेर्लिङ्गपूजा-
धिकारिता । तदकरणनिन्दादौ शिवलिङ्गार्चनाविधिः । लि-
ङ्गस्य स्थापनफलं काम्यपूजा ततः परम् । इति छेदो द्वितीयस्य
ममाग्निरभिधीयते । तीर्थादिमृत्तिका ग्राह्या शिवनिर्माणक-
र्मणि । नदो क्षुद्रलक्षणश्च लिङ्गनिर्मितरेव च । मृत्तिकाह-
रणे मन्त्री मन्त्राज्ञाने च निन्दनम् । निर्माणमन्त्रस्तत्रमाणं
प्रतिष्ठान्यास एव च । प्राणायामस्ततो ध्यानमावाहनमतः
परम् । मन्त्रः पङ्कजः पूजाष्टमूर्त्तिपूजनं ततः । जपः समर्पणं
तस्य सुखवाद्यं ततो नतिः । विसर्जनं ततः पूजा सूत्रश्च तद-
नन्तरम् । ततश्च पूजकस्थानं दोषा न्यूनाधिकेन च । सर्वायतो
लिङ्गपूजान्वया दोषस्तनन्तरम् । पुण्यदानश्चैव ततः पुण्य-
माहात्म्यमेव च । विजयापत्रमाहात्म्यं काम्यलिङ्गार्चनाक्रमः ।
प्रत्यहं लिङ्गपूजा च लिङ्गार्पितफलं ततः । रिष्टशान्तिरेकदिन-
काललिङ्गार्चनाफलम् । सार्वकामिकपूजा चाग्राह्या लिङ्गार्पितं
ततः । तत्कारणश्च पात्रस्थं भक्ष्यं त्रैवेद्यमुत्तमम् । शिवस्त्र-
ग्रहणे दोषस्तत्प्रायश्चित्तमेव च । वाणलिङ्गार्पितं ग्राह्यं स्वय-
म्भार्यापितं तथा । निर्माणद्रव्यनिर्णीतिस्तथापार्दिष्वपि स्मृ-
तम् । ततः पाण्डिताम्नश्च लिङ्गसूत्रं ततः परम् । शिवस्य
ऋषयश्च विष्णुश्चादिमहिमा ततः । रुद्राक्षमहिमा संवित्

प्रकरणं तदनन्तरम् । तृतीयच्छेदसम्पूर्तिरिति निर्णयिते
मया । शालग्रामशिलात्पत्तिनिदानं चक्रकारणम् । अनुद-
योगविष्णुशिलालाभोत्तमफलं ततः । स्निग्धादिगुणदोषाश्च
सकामे दोषनिर्णयः । शालग्रामार्चनफलं चक्रद्वादशकोद्भवम् ।
फलञ्च चक्रमंस्थाभिः शालग्रामनिरूपणम् । शालग्रामस्थिति-
फलं तत्प्रभेदस्ततः परम् । विप्रादिभेदे चक्रस्य विशेषस्तद-
नन्तरम् । संस्पर्शार्चानिषेधस्तु राजन्यादेर्निरूपितः । भोजनस्य
च निन्दापि शालग्रामार्चनं विना । चक्रद्वयं तथा लिङ्गद्वयं
नार्थं गृहे क्वचित् । द्वादशादिचक्रपूजाफलं चक्रस्य विक्रये ।
दोषस्तु न स्यात् चक्रार्चाफलञ्च तदनन्तरम् । गण्डकौदारका-
चक्रसङ्गमस्य फलं ततः । शालग्रामे विष्णुपूजाफलं ज्ञेयं ततः
परम् । परिच्छेदचतुर्थस्य समाप्तिरीतिरीरिता । द्वारकाचक्र-
चिह्नानि तन्माहात्म्यं ततः परम् । तस्य वर्णविशेषेण शुभा-
शुभफलं ततः । निन्दा शिलाचक्रभेदे नामभेदस्ततः परम् ।
वीर्णोद्वारादिकर्माणि शालग्रामशिलार्चनात् । तस्य षट्-
पदीस्तोत्रं प्रणामः प्रार्थना ततः । चरणान्मृतपानञ्च शिरसा
तस्य धारणम् । अपौत्वा मूर्द्धि धर्तुञ्च निन्दा विप्राङ्घ्रिवारिणः ।
पादं नैवेद्यदानस्य मन्त्रार्चनसूत्रकम् । षोडशोपचारमन्त्राः
काम्यकर्म ततः परम् । श्रीविष्णुनाममाहात्म्यं शतनाम ततः
परम् । विष्णुपूजा काष्ठपात्रादिषु दोषावहा ततः । स्वर्णादि-
पात्रे पूजातिफलदा तदनन्तरम् । पुरुषसूक्तमाहात्म्यं स्नान-
द्रव्यफलं ततः । उद्वर्त्तनस्नानफलं फलं शङ्गे शुभाशुभम् । त्रिप-
दीलक्षणञ्चैव तुलसीमहिमादि च । मालाधारणमप्युक्तं वैष्ण-
वस्य प्रशंसनम् । दशावतारतिथ्यादिपरिच्छेदोऽत्र पञ्चमः ॥
महाविद्यानिर्णयश्च तासां माहात्म्यकीर्त्तनम् । महाविद्या-
प्रभृतीनां भैरवस्तदनन्तरम् । महारात्रादिनिर्णीतिर्विद्यो-

त्यत्तिस्ततः परम् । महाकालीस्वरूपशालीदादिकीर्त्तनं ततः ।
 कालीमन्त्रप्रशंसा चाद्यानिन्दादोष एव च । कालीमन्त्रद्वयञ्चैव
 ताभ्यां शान्त्यादिरेव च । मन्त्रद्वयफलञ्चैव ऋष्यादित्याम एव
 च । संयमादितन्त्रकर्म गुरुणा कृत्यमेव च । तत्पुत्राद्यैः स्वयं
 वापि - नान्यद्वारा कदाचन । गुरुणा कृततन्त्रोक्तकर्मणः फल-
 निर्णयः । गुरुपत्न्या कृते कर्मण्यत्र होमो न विद्यते । पुगे-
 हितेन विहिते तस्मिन् कर्मणि निन्दनम् । जनस्य सन्निधौ
 पूजानिषेधः परिकीर्त्तितः । अथवा विष्णुतन्त्रोक्तपूजा तत्र
 विधीयते । इष्टदेव विनान्यत्र भक्तिर्निन्दा तथैव च । पूजा
 च द्विविधा वाह्यपूजाफलमतः परम् । पूजासूत्रं ततः
 सङ्क्षेपपूजासूत्रमेव च । नित्यपूजाविधानञ्च मन्त्रद्वयपुर-
 म्कियां । शतनामस्तुतिञ्चैव महाविद्यास्त्रवस्ततः । महाविद्या-
 कवचञ्च कालीकवचमेव च । शाक्तप्रशंसा विप्राणा शाक्त-
 त्वकारणं ततः । शक्त्युपासकमर्त्यस्यान्योपासननिषेधनम् ।
 अन्यान्यपि यथास्थान ज्ञातव्यानि मनोपिभिः । इति षष्ठपरि-
 ष्केदसमाप्तिरभिधीयते । एकवर्षादिभेदेन कुमारीनाम-
 निर्णयः । विशेषस्तत्र तत्रापि नानातन्त्रानुसारतः । कुमारी-
 पूजनस्थानफलं तत्कालनिर्णयः । तस्याः पुष्यादिदानस्य भोज-
 नस्यापि यत्फलम् । पूजास्थानञ्च तत्पश्चात् कुमारीपूजने
 मनुः । पूजाक्रमः कुमारीणां प्रणामस्तदनन्तरम् । दक्षिणादि-
 प्रदानञ्च कन्योद्वाहफलं ततः । विवाहनाफलञ्चैव तन्मन्त्रस्य
 'पुरस्क्रिया' । कुमारिकापूजनस्य प्रयोगस्तदनन्तरम् । कुमारी-
 स्तवराज्य कुमारीकवचं ततः । ब्राह्मणस्य प्रशंसा चाध्यापक-
 हृत्तिजं फलम् । ब्रह्मशापफलं तीर्थयात्रा च तदनन्तरम् ।
 दिग्विशेषे च यात्रायां निषिद्धमासनिर्णयः । योगिनोर्निर्णयञ्चैव
 तिथियोगविशेषयोः । योते यात्रानिषेधश्च तिथ्यर्चयोगतस्तथा ।

निषेधो जन्ममासादेरूपादिनिर्णयस्ततः । दिग्विशेषे च यात्रा तु
दिग्विशेषसुखस्य च । तत्रापि यात्रिकद्रव्यविशेषनिर्णयस्ततः ।
गयाया निर्णयश्चैव प्रेतशिलानिरूपणम् । गोलादिलिङ्गनिर्णीतिः
स्त्रंपिण्डदानमेव च । आगस्त्ये तत्फलश्चैव स्वकृत्यकाल-
निर्णयः । तत्र नास्ति च कालस्य नियमः आहकर्मणि । वियुव-
आहकर्मणि निरामिषनिषेधनम् । आमत्राहे त्वाममांसनिषेधश्च
ततः परम् । कृते च सामिपत्राहे निन्दा निरामिषाशने । वर्ष-
याद्यादियुं तथामिषदानंविनिर्णयः । कृते निरामिषत्राहे दीप-
स्वामिपभोजने । शूद्रनिमन्त्रणे विप्रभुक्तिनिन्दा ततः परम् ।
त्राहे देयं तथा मांसं तत्फलञ्च ततः परम् । वर्ज्यं मांसं तथा
देया मख्या वर्ज्यास्तथैव च । धूपपद्मकदल्यादिनिषेधस्तदन-
न्तरम् । आहे पात्रविशेषाच्चैस्तृप्तिकालनिरूपणम् । निमन्त्र-
णापक्रान्ती च काशीमाहात्म्यमेव च । इति सप्तमविच्छेद-
समाप्तिः कथिता मया ॥ इदं सप्तमिर्विस्तृतं भक्तिकाण्डं परि-
च्छेदरूपैः फलैः संयुतञ्च । यदर्थं सुरा मानवाः किन्नराद्यास्तप-
थैरुत्थं गलत्पर्णभोगैः । आदिष्टत्वरया न काण्डमतुलं मीमां-
सितं यन्नया धीरा । नोपहमन्तु तेन परनिघ्नस्येदृशी दुर्गतिः ।
पश्यन्त्वे कमनीहमीशमसकृन्नायागुणैर्दुःस्थजैर्नानारूपधर विभुं
त्वमहमित्याविष्टचित्तं सदा ॥

अथ गणेशप्रकरणम् ॥ कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाधृत-
द्वितीयकाण्डीयगणेशविमर्षिण्यम् ॥ ब्राह्मणं मुहूर्ते उच्यते
शिरसि श्वेतपद्मजे । श्वेतवर्णं सुखामीनं वरदाभयपाणि-
कम् । दिनेत्रं शान्तवदनं स्मृत्वा निजगुरुं पुनः । प्रणिपत्य
यथान्धाय वह्निर्निर्गत्य साधकः । विहितावश्यकं शौचमा-
चामं दन्तधावनम् । मुखप्रचालनादीनि कृत्वा स्नानं समा-
चरेत् । इत्यन्ताङ्गुशमन्त्राभ्यां तीर्थं सविद्यमण्डलात् । आवा-

द्याम्भसि संयोज्य सोमसूर्याग्निमण्डलम् । सञ्चिन्त्य मन्त्री
 तन्मध्ये निमज्जा सुमसादितः । मूलमन्त्रं समाारभ्य मनसा च
 विचारकम् । समुत्थाय समाचान्तः पङ्कतीकृतविग्रहः । आत्मानं
 मूलमन्त्रेण सुद्रया कममान्यया । सप्तकृत्योऽभिपिच्छाय मनुना-
 मन्वितं जलम् । पीत्वाचम्याथ विमले वाममी परिधाय च ।
 पुनराचम्य विन्यस्य पङ्कमपि पूर्ययत् । वामहस्ते गृहीताधो-
 गलितोदकविन्दुभिः । सप्तधा प्रोक्षणं कुर्यान्मूलमन्त्रं मसु-
 चरन् । अथशिष्टोदकं दक्षहस्ते कृत्वा तु मन्वितम् । दिनेगा-
 योत्क्षिपेत्क्षिष्ठन् गायत्रगार्घ्याञ्चनिव्रयम् । तथा । सर्वाभीष्ट-
 प्रदं वक्ष्ये चतुराहसितर्पणम् । एकान्ते विजनेऽरण्ये सर्वोप-
 द्रववर्जिते । कृतस्नानादिकी मन्त्री पूर्ववश्यासमयुतः । तडाग-
 मध्ये सञ्चिन्त्य पुष्पितं नलिनीवनम् । तस्य मध्ये महापद्मं
 तरुणादित्यसन्निभम् । समुन्नतं सुगन्धाढ्यं रमणीयं मनोहरम् ।
 सद्यो विकसितं ध्यायेदथवा निर्मलौघवान् । यथावित्तानुसारेण
 सौवर्णादिशरावकम् । पृथुलं सुविशालास्यं नूतनं मृगमयन्तु
 वा । भद्रासनन्तु संस्थाप्य नदीनदतडागजैः । शुद्धोदकैः
 सम्प्रपूर्य तत्र वा कमलं स्मरेत् । रौप्यसोपानपङ्क्त्या
 तु आत्मानं गणनायकम् । विनिश्चित्य समागम्य तदम्भो-
 रुहमध्यतः । उपविष्टं गणेशानं सर्वाभरणसंयुतम् ।
 प्रकरैर्गन्धकुसुमैः समभ्यर्च्य च पूर्ववत् ॥ साध्यमूर्द्धनि नासाग्रे
 निधायामृतधारया । तच्छरीरं सुसञ्चिन्त्य ध्यात्वा गणपम-
 स्तके । चन्द्रचन्दनकाश्मीरकसूरोलोलितैर्जलैः । प्रथमं
 मूलमन्त्रेण चतुर्वारं प्रतर्प्य च । मिथुनं पङ्कणेशञ्च शङ्खपद्मनिधी
 अपि । स्वस्वबीजादिकैर्युग्मैः स्नाहान्तैश्च चतुश्चतुः । मूलमन्त्रं
 चतुर्वारपूर्वकं तर्पयेत् सुधीः । सम्भूयाष्टोत्तरशतं कनिष्ठोऽर्च-
 मत. क्रमः । यद्वाष्टवार मूलेन तर्पयित्वा विशेषधित् । श्री-

त्वादीनि युग्मानि निध्यन्तानि पृथक् पृथक् । विभज्य चतुरा-
 वृत्त्या मूलपूर्वं प्रतर्पयेत् । एवं मध्यक्रमोऽयं स्याद् द्विशतं
 षोडशोत्तरम् । अथवा मूलमन्त्रेण विंशद्वारं प्रतर्प्य च । पूर्वं
 मन्त्राक्षरैर्व्यस्तैः स्वाहान्तैश्च चतुश्चतुः । मूलमन्त्रचतुर्वारं पूर्ववत्
 सम्प्रतर्प्य च । मिथुनादीष्टतः पश्चात् पूर्ववत् सम्प्रतर्पयेत् ।
 भवेत् सम्भूय सचतुश्चत्वारिंशच्चतुःशतम् । ज्येष्ठक्रमोऽयं सम्प्रो-
 क्तस्तस्वत्रैस्तन्त्रवेदिभिः । इत्थं सुधामयजलैरभिषिच्य कले-
 वरम् । देवं पुनश्च सन्तोष्य गन्धार्द्यैर्दशकालवित् । सर्वाभी-
 ष्टतमं प्रार्थ्य नमस्कृत्य समुद्वसेत् । एवं द्यौःनुदिनं मन्त्री
 दिनादी सम्प्रतर्पयेत् । मण्डलात् सकलाभीष्टं निर्विघ्नं ल-
 भते ध्रुवम् ॥ शारदातिलके त्रयोदशपटलेऽपि ॥ तर्पयेत्
 मलिलैः शुद्धैर्दिनेशं गणनायकम् । चतुश्चत्वारिंशताब्धं चतुः-
 शतमतन्द्रितः । प्राप्नुयान्मण्डलादर्वाक् अभीष्टमधिकं नरः ।
 तर्पणे तु सर्वमन्त्राणामयं विशेषः । क्रीडन् ह्रीमद्योदयाद्रि-
 गिखरि स्थित्वावतोर्णः क्षुधां सोपानेषु समेत्य रुक्मकलितेष्व-
 ध्वादिभैक्ष्यं बहु । भुक्त्वा प्रीतमना यथापुरमनौ सम्युजितौ
 विघ्नपः क्षुर्व्यादित्युपमि श्रुतः शशिकलाक्लामांस्तथा तर्पितः ।
 तर्पणे तु गं गणेशं तर्पयामोति प्रयोगः । क्रमाच्चतुःशतमिति
 प्रतितिथिद्रव्यचतुष्टयेन तावान् होमः । अनादृष्टी भये घोरे
 राजचौरायुपद्रवे । महाहवे विवादे च महादारिद्र्यसङ्घटे ।
 विवाहाटिपु सर्वेषु कामेषु च विशेषतः । एवं प्रतर्पणं क्षुर्व्या-
 न्मानसैश्च प्रसन्नधीः । श्रीगणेशप्रभावेण सर्वं सिध्यति लीलया ।
 अनाकुलमना मन्त्रो भावयेदिच्छसागरम् । तन्मध्ये विष्टमद्वीपं
 तरुणादित्यमन्त्रिभम् । तस्य मध्ये महादिव्यजाम्बूनटमयं
 स्थलम् । तस्योद्धं कल्पकोशानि विशालमणिभूतलम् । समयत-
 निलसंसेव्यं ज्योत्स्नाकालातपारुणम् । तन्मध्ये मण्डपं दिव्यं

मणिस्तम्भविराजितम् । गान्द्रिमिन्द्ररूपेण ममानितं मनो-
हरम् । सुक्तामणिवितानाद्यं पुष्पमालाविराजितम् । घण्टा-
ध्वजपतकाभिरुञ्जलं सुमनोहरम् । इत्थं मञ्चिन्य तन्मध्ये
सुरसहैः सपुजितम् । वसन्तायृतुभिः पट्टभिः संपितं युगपत्
सदा । मणिरत्नप्रवालाद्यं फलप्रमयपङ्क्तयेः । गोभितं सर्वफ-
लदं महाकल्पतरुं चारत् । तत्र कल्पतरोर्मूले नवरत्नैः समं
महत् । सिंहासनञ्च तन्मध्ये नभत्पट्कोणकर्णिकम् । अम्भो-
रुहं लिपिरियं भावधेम्नन्त्रवित्तमः ॥

भूतगुह्यप्रकरणम् ॥ अथातः सम्प्रयच्छामि भूतगुह्यं
यथाविधि । ध्वजमूलगुदाधस्ताद् दक्षपादाद्दिग्पाणिना ।
ऋजुकायगिरोधीवः संयतेन्द्रियमानसः । अदमन्लग्नपा-
णिय नासाग्रन्यस्तलोचनः । पूर्णश्वदेहगुपिरमापादाद्गुह्य-
मस्तकम् । मञ्चिन्य व्यापिनीं शक्तिं शरीरान्तरवाह्यतः ।
साहङ्गारमनोजीवप्राणान् संयम्य पूर्वकान् । गुरूपदिष्ट-
मार्गेण मूलाधारान्वयेत् सुधीः । उत्थाय कुण्डलीशक्ति-
मात्मानञ्च तथा सह । एकीकृत्यास्त्रमन्त्रेण अन्यविद्रा-
वणक्रमात् । हंसेन कुम्भकोद्घातपरानन्दोऽर्षमर्चयेत् । सौप्त-
िकमध्यमार्गेण जीवात्मानमनन्यधीः । उत्तमाङ्गात्तमानीय
द्वादशान्तर्गते शिवे । नियोज्य तत्त्ववर्णांश्च विलोचनान्
परिभाष्य च । नाभौ सविन्दुकं धूम्रं वज्रिवीजं विचिन्य
च । कलेवरञ्च हंसेन गोपयेच्चण्डवायुना । उद्घातपञ्चकेनाथ
हृदयाम्बुमरोरुहे । पट्कोणे नरसिंहार्णवालासालासमा-
कुलम् । मञ्चिन्योपघनं मूल्यमकल्पमनामयम् । तद्बीज-
ज्वालया दग्ध्वा भस्मोभूतं विभाष्य च । तद्ब्रह्मकूटमञ्चिकं
वज्रिवीजोत्पवायुना । विकीर्य संयतः पश्चाद् द्वादशार्णं चिद-
न्तरं । शिवशक्तिसमुद्भूतैस्त्वचाद्यैः सृष्टिसार्गतः । कलेवरं

समुत्पाद्य तेजोरूपं महामयम् । चिच्चन्द्रबीजमध्यस्थं जल-
बीजमनुस्मरेत् । तदुद्भूतामृताश्रोधो चिन्तयेद्बुद्बुदं महत् ।
ततो बुद्बुदमध्यस्थं ब्रह्माण्डं समनुस्मरेत् । तस्मिन् विश्वं ततो
देवीं ध्यात्वा तद्दद्यात्सुजे । सोऽहंधियात्मचैतन्यं समानीय
चिदम्बरात् । ततः सुखिरमात्मानं भूवोजेन विचिन्तयेत् ।
स वाह्याभ्यन्तरं देहं संप्लाव्य सुधया पुनः । स्वस्थानमागतां
शक्तिं भावयेन्मनसा सुधोः । एवं कृत्वा भूतशक्तिं पुनर्न्यासं
समाचरेत् ॥

माहकान्यासोऽपि तत्रैव ॥ जपादो सर्वमन्त्राणां विन्या-
सेन लिपेर्विना । कृतन्तु निष्फलं विद्यात् तस्मात् पूर्वां
लिपिं न्यसेत् । पण्डवर्ज्यं विसर्गाद्यैराद्यैर्दादशभिः स्वैः । पुटितैः
कादिपङ्चवर्गमन्त्रौ कुर्यात् पङ्ककम् । केशान्ते सुखवृत्ते च
चक्षुषोः श्रवणहृदये । नासागण्डोष्ठदन्तानां हन्त्रे मूर्द्धास्थयोः
स्वरान् । वर्णान् पञ्च चवर्गाणां बाह्योत्तरणसन्धिषु । पार्श्वयोः
पृष्ठतो नाभौ हृदये च क्रमाद्यसेत् । यादिवर्गान् धातुप्राण-
स्वात्मकेनात्मनः क्रमात् । न्यस्यैव' माहकां पञ्चादित्येव' न्यास-
माचरेत् । न्यस्यैव' नाहकां पञ्चान्मूलमन्त्रेण पञ्चधा । स्था-
नेषु वक्ष्यमाणेषु विन्यसेत् प्रयतात्मवान् । मूर्द्धास्थहृदगुह्यपाद-
हृत्सु बीजानि पट् क्रमात् । विन्यस्य व्यापयेच्छिष्टान् मन्त्रा-
णान् सर्वविग्रहे । शिरोललाटदृग्बद्धचूडानिह्वासु विन्यसेत् ।
पङ्चीजानि सुखे शिष्टैर्मन्त्रार्णैः सर्वविग्रहे । शिरोभूमध्ययोः
श्रोत्रे नेत्रनासायुगेष्वपि । वक्त्रे करपदहृन्मूलसत्सन्धिचतु-
ष्टये । कूर्परे हृदयाश्रोत्रे मन्त्रार्णैर्व्यापकं तनौ । शिरोवक्त्र-
हृदयोऽङ्गुलपट्त्रयि पञ्चकम् । मिथुनानां न्यसेत् स्त्रीयैः
स्वबीजैर्नामभिः पृथक् । अखिलागमतत्त्वज्ञैरीशानशिवदे-
शिकैः । पञ्चमं मिथुनं प्रोक्तं पञ्च कमलात्मकम् । अथ मूल-

धङ्गानि विन्यसेदुक्तामानतः । धीजपट्कैयागमाद्यैर्यज्ञेर्जाति-
 समन्वितैः । अद्भुष्टादिकनिष्ठान्तमुत्पत्तिर्ब्रह्मचारिणाम् । म-
 ध्यादितजन्यवधि गृहस्थानां स्थितिर्भवेत् । अद्भुष्टान्तं कनि-
 ष्ठादि यतीनां मंछतिर्भवेत् । आयमानुगुणं मन्वी करयोः-
 भयोरपि । अद्भुनीपु च साग्रेषु तलयोरपि पृष्ठयोः । न्यस्य
 हृदादिमुद्राभिर्हृदयादिषु विन्यसेत् । तथा । मूर्द्धि नेत्रे च
 जिह्वायां हृन्नाभिगिरजानुषु । विनायकादिधिष्णेशान् अर-
 णाग्रे च विन्यसेत् । विनायको विरूपाक्षः क्रूरकर्मापरा-
 जितः । चण्डवेगो हयग्रीवः करालघण्डविक्रमः । तथा ।
 सकण्ठांशेषु तेष्वेव विन्यसेत् साधकोत्तमः । विघ्नो विना-
 यको वीरः शूरो वदन एव च । गजवक्त्रस्ततः पश्चादेक-
 दन्तस्ततः परम् । लम्बोदरः क्षिप्रमंज्ञो महागणप एव च ।
 ब्रह्माख्याद्यास्तथा मातूरसिताङ्गादिभैरवान् । शक्तिबीजादि-
 कांक्षाष्टो निजस्थानेषु विन्यसेत् । भालदोस्तनपार्श्वेषु जठरे
 दक्षपार्श्वके । दक्षकण्ठापरगले हृदयेषु यथाक्रमम् । एवं न्यासं
 विनिर्वर्त्य ध्यानं कुर्यात् समाहितः । सिद्धिलक्ष्मीसमाप्तिष्ट-
 पार्श्वमर्द्धेन्दुशेखरम् । आरक्तवर्णं मातुलुङ्गगदापुण्ड्रे क्षुकार्मुकम् ।
 शूलं सुदर्शनं शङ्खं नीलोत्पलं धान्यमञ्जरोम् । निजदन्ता रत्न-
 घण्टा परिन्द्रपाण्येकादशकम् । प्रभिन्नकटमानन्दपूर्णमशेषध्वं-
 सकरं विघ्नेश्वरं दशभुजं ध्यायेदिति केचित् । अथ ध्यानं प्रव-
 च्यामि व्याप्तिसंसारदेहतः । क्ष्मापदं खतनुवर्त्य जठरं पवनाक्ष-
 रम् । रवीन्दुवह्निनयनं दशाशयवणहयम् । प्रधानशीर्षं भूतेशं
 सुवीन्द्रियविचेष्टितम् । अनादिनिधनं दिव्यं तेजोराशिमना-
 मयम् । ध्यायेद्देव गणेशानं सच्चिदानन्दविग्रहम् । एवं व्याप्तिं
 समाप्त्याथ साकारं ध्यानमुच्यते । अनाकुलमना मन्वी भावये-
 दिक्षुभागरम् । ब्रह्म मध्ये समासीनं गजवक्त्रं त्रिलोचनम् ।

एकदन्तं दशभुजं कम्बु ग्रीवं महोदरम् । पद्मस्यदचचरणलम्बि-
मध्यपदाम्बुजम् । तरुणादित्यसङ्घाशं पीताम्बरसमावृतम् ।
सन्धारुणकपर्दान्तसौवर्णाभरणान्वितम् । शशाङ्काङ्कतोत्तंसं
नागयज्ञोपवीतनम् । रत्नौघहारोत्सितविशालवरयज्ञसम् ।
मणिसुक्ताप्रवालाख्यं कटिसूत्रपरिष्कृतम् । किङ्किणीमालया
वद्ववामजङ्घाविराजितम् । दन्ताधो हस्तमारभ्य धारया लम्ब-
मानया । गदाशूलवर्तिकट्टुविपाणान् दक्षिणैर्भुजैः । शाख्यप्रपा-
शचक्रेक्षुचयसंवीजपूरकान् । वीजपूरगदामिक्षुचापशूलसुदर्श-
नान् । अञ्जपाशोपलत्रीह्रिविपाणानपरि विदुः । वामेऽङ्गधर-
मञ्जोरविलसञ्चरणाम्बुजम् । वामाङ्गसंख्यया शक्त्या सर्वाल-
ङ्कारयुक्त्या । अभोजकरयाश्लिष्टं सर्वैश्वर्यसुखप्रदम् । लीलया
रत्नकलसं पुष्कराग्रे निधाय च । परितः साधकं शश्वद्वर्षन्तं
रत्नवर्षणैः । प्रोच्छलत्कर्णतालेन मदलोलुपपट्पदान् । निर्वा-
सयन्तं सततं देवासुरनिषेवितम् । वीरनादोद्धतोद्गीतैः स्तोत्रैः
सम्पूर्णमानसः । देवं महागणेशानं ध्यात्वा साधकपुङ्गव इति ।
अस्य यन्त्रकरणमपि तत्रैव ॥ कुसोदेनाम्बु कस्तूरीचन्द्रचन्दन-
कुङ्कुमेः । आलिख्य हेमसूच्या वा दूर्वाकाण्डेन वा लिखेत् ।
पद्मं सलिख्य मतिमान् समरेखं सुशोभनम् । स्थापयेत् कनके
पोठे तदभावे विचक्षणः । श्योषणीसम्भवे वाथ चतुरस्रे मुनि-
र्मिते । पूर्वं स्ववामेतरयोरिष्टा गुरुगणेश्वरौ । तयोरान्नां समा-
साद्य पोठपूजामुपक्रमेत् । आधारशक्तिं चानन्तं कूर्मवत्
पृथिवीं क्रमात् । उपर्युपरि सम्पूष्य पद्याद्दिक्षन्तरादिभिः ।
सिंहासनन्तु मनुभिः पूजयेच्च यथाक्रमम् । आधारशक्तिरासीना
शुक्लाभरणभूषिता । ध्यातव्या धवसप्रेक्ष्या लोकान् धत्ते शिवा-
ज्ञया । तत्सर्वैरादिविद्यान्तैर्द्वात्रिंशत्संख्यकैरिह । पीठा-
कारे ज्ञानन्तः स्यादनन्तासनमौरितम् ॥ तथा । धर्मं ज्ञानञ्च

वैराग्यमैश्वर्यञ्च चतुष्टयम् । एतत् मिहामनपदे चतुष्टयमिति
 कल्पसूत्रटीकाव्याख्यानम् । पीठान्नेयादिपादेषु चतुर्ष्वपि
 यथाक्रमम् । अधर्मादिचतुष्कस्य पूर्वाद्याशाचतुष्टये । धर्म रत्न
 वृषाकारं सिंहं, ज्ञानञ्च मेचकम् । भूताकारन्तु वैराग्यमैश्वर्य
 मितमेन्दवम् । ईशाः स्युः कनकमणिपीठे धर्मादयः क्रमात् ।
 तथा । मत्स्य रजस्तमसैव तत्पीठकमलोपरि । मायाञ्च शुम्भि-
 काकारां विद्यां प्रच्छटरूपिणोम् । उपर्युपरि सम्युज्यमानन्द
 लिपिपद्मजम् । तन्मध्ये पूजयेन्मन्त्री तद्दूर्ध्वं मण्डलत्रयम् ।
 टलेऽर्कमण्डलं पद्यात् केशरे सोममण्डलम् । कर्णिकायां ततः
 पद्यात् पूज्यं वज्रेण मण्डलम् । प्रणवावयवोर्णादैरर्चयेन्नामभिः
 क्रमात् । ब्रह्मविष्णुशिवरा भाव्याः क्रमशो मण्डलत्रये । आत्मा-
 नमन्तरात्मानमुपर्युपरि पूजयेत् । पीठशक्तीः केशरेषु मध्ये
 प्रागादित क्रमात् । याशाङ्कुशकरा ध्येया नवकुङ्कुमसन्निभाः ।
 तीव्राद्याः पूजनोयाः स्युः शक्तयो मणिभूषणाः । तीव्रां च
 ज्वालिनौ नन्दा भोगदा कामवर्द्धिनी । उग्रतेजोवती सत्या
 नवमी विघ्ननाशिनी । सर्वशक्तिपदं चोक्ता कमलापदमुच्चरेत् ।
 मनायेति नमोऽभ्यर्च्य गन्धपुष्पाक्षतैः शुभैः । समाप्तिपीठं
 तन्मध्ये मन्त्रो पूर्वत्रय लिपेत् । ततः पूरकयोगेण मूलं संयोज्य
 मानसम् । तत्रस्थजीवचैतन्यमुन्नीय हृदयाम्बुजे । पूर्वाक्तविधि-
 नोपेतमिच्छया त्र्योगणेश्वरम् । सर्वोपचारेराराध्य प्रसन्नं पुरुषं
 पुनः । स्वतेजोरूपतां नीत्वा तत्तेज सयतेन्द्रियः । मन्त्रकाण्डं
 समुन्नीय तत्र पाण्डुरपद्मजे । तेजस्तत्त्वं सुसञ्चिन्त्य मन्त्रो निश्च-
 लमानसः । कोदण्डस्थानमानीय पुष्पपूर्णकराम्बुजौ । नि.सार्थ्य
 प्रवहन्नाद्या पूजिते पीठपद्मजे । मध्ये मूर्तिञ्च गायत्र्या विद्या-
 देह तदन्तरे । वीजेन परचैतन्यतन्मूर्तिं हृदयाम्बुजे । महा-
 गाणपतीत्युक्ता मूर्तये नम इत्यर्थः । गणेशमावाहयामि विद्या-

देहश्च मूलतः । तथैव परचैतन्यं मन्त्रज्ञः साधकोत्तमः । श्रीदे-
 शिकोक्तमार्गेण सम्यगावाहयेत् सुधीः । तत्त्ववर्णाश्रयसंनृत्तौ
 विद्यादेहे ततः परम् । न्यासं सर्वं प्रविन्यस्य प्राग्बद्ध्वात्वा सम-
 र्चयेत् । तत्र चैतन्यमापाद्य पञ्च मुद्राः प्रदर्शयेत् ॥ तद्यथा ॥
 स्थापनं सन्निधानञ्च सन्निरोधावगुण्ठने । अमृतीकारणं पद्यादिता
 मुद्राः प्रकौर्त्तिताः । सर्वज्ञता च हृदये क्तस्तृप्तिः शिवे पुनः ।
 भनादिबोधश्च शिखा शस्त्रं चानन्तशक्तितः । एतैर्जातियुतैरङ्गै-
 रुपदेशविधानतः । हृदयादिषु विन्यस्य मूलेन व्यापकं न्यसेत् ।
 गणेशमुद्राः सन्दर्श्य परिपूर्णं गणेश्वरम् । ध्वात्वा पुष्पाञ्जलिं
 कुर्वन् विज्ञाप्य स्वागतं पुनः । पाद्यादीनुपचारांश्च मन्वी सम्यक्
 समाचरेत् । आसनं स्वागतञ्चाध्यं पाद्यमाचमनीयकम् । मधु-
 पर्काचमनस्नानवसनाभरणान्यपि । सुगन्धिसुमनोधूपदीपनैवे-
 द्यवन्दनम् । प्रयोजयेद् गणेशाय उपचारास्तु षोडश । पाद्या-
 दयो नैवेद्यान्ता उपचारा दश क्रमात् । गन्धादयो नैवेद्यान्ता
 पूजा पञ्चोपचारिका । सपर्या त्रिविधा प्रोक्ता तामानेकां समा-
 चरेत् । गन्धपुष्पाक्षतयवकुशाद्यतिलसर्षपाः । दूर्वा चेति क्रमा-
 दर्थ्य द्व्याष्टकमुदीरितम् । पाद्यं श्यामाकदूर्वाजयिष्णुकान्ताभि-
 रूच्यते । जातोलवङ्गकक्कोलैर्युतमाचमनीयकम् । मधुपर्कञ्च
 सचौद्रं घृतं दधि समीरितम् । युक्ताभिरङ्गिर्विहितं पुनराच-
 मनीयकम् । चन्दनागुरुकपूर्रकाग्मोरकपिरोचना । जटा-
 मांसी च चौरश्च एतद् गन्धाष्टकं स्मृतम् । चन्दनागुरुकपूर्रपङ्क-
 गन्धं द्रष्टीच्यते । करवीरोत्पलहृद्विजयाकुगुमानि च । पुत्राग-
 नागचम्पानि सुन्दमन्दारकाणि च । बन्धुजीवजवानुथीरमा-
 निस्त्रपुरण्डकैः । पाटलाशोकमदनजातिकुञ्जापराजितैः ।
 सन्ध्यावर्त्तादिपूर्वाणि ह्यद्यान्यन्यानि यानि च । आगमोक्तानि
 पुष्पाणि गणेशस्य प्रियाणि च । मुकुलैः परितो स्नाने जीर्णैर्वा कि-

मिदूपितैः । आघ्रातेरङ्गमंस्सृष्टैर्न च पर्युपितैरपि । मद्गुग्गुल्ल-
 गुरुशीरसिताज्यमधुचन्दनैः । माराद्भारविनिक्षिप्तैर्मन्त्री नीचैः
 प्रधूपयेत् । गोमर्पिस्तिलतैलेन यस्यां कर्पूरगर्भया । दीपितं
 सुरभिं गुहं दीपमुच्चैः प्रदर्शयेत् । असितेन सुगन्धेन ममर्पिषा
 सितोदनम् । समकदूनमध्याज्यदुग्धादीनि निवेदयेत् । ततो
 देवस्य विज्ञाप्य चान्नं नम इतोरयेत् । केशप्रमाधनाभ्यङ्गोद्घर्त्त-
 नोष्णोदकानि च । महागणपते ! पाद्यं नम इत्येव पादयोः ।
 तदंदाचमनीयञ्च स्वधेति त्रिमुखे ददेत् । अर्घ्यं स्नाहेति शिरसि
 मधुपर्कं स्नधा तथा । पुनराचमनं पुष्पं मौली परिशिखाणुना ।
 पञ्चगव्यं तथा पष्ठं गन्धोद्घर्त्तनमेव च । सुगन्धामलकीगन्ध-
 स्तीर्योदकमनन्तरम् । दिव्यगन्धानुलेपञ्च मूलमन्वाभिमन्त्रितैः ।
 सुगन्धलोहितैस्तीर्थतोयैरप्यभिषेचनम् । आदर्शदर्शनं चान्य-
 मङ्गलाचरणानि च । दिव्यांशुके ततः पद्यान्मुकुटानि च कल्पयेत् ।
 सम्बोध्य सुखमाकल्प्य कल्पयामीत्युदीरयेत् । सङ्कल्प्य पूर्व-
 वन्मन्त्री पाद्यादिविक्रमाचरेत् । सगन्धाक्षतपुष्पाणि धूपञ्च
 स्वस्वमुद्रया । हृदयादिकवचान्तैस्तु मनुभिः क्रमशोऽर्चयेत् ।
 कृत्वा लयञ्च पूजाञ्च मन्त्रज्ञाचरसंख्यया । जघ्नावरणपूजान्तं
 देवं विज्ञाप्य तत् पुनः । अङ्गानीद्वा ततो मन्त्री वाह्यावरण-
 मर्चयेत् । लोकपालास्ततः पूज्याः समस्तचतुरस्रकैः । पुरुङ्गते-
 शयोर्मध्ये रक्षोवरुणयोस्तथा । ब्रह्मविष्णुशिवादीनि सदा
 शय्या विधोर्मुखे । पुरन्दरादिलोकेशाः सजात्यधिगहेतवः ।
 सवाहपरिवारान्ताः प्रयोक्तव्या मनीषिभिः । गुर्वाद्या लोक-
 पालान्ता ये मन्वास्ते ध्रुवादिकाः । स्वस्वबीजान्विताः सर्वे
 सचतुर्यनिमोऽन्तिकाः । एवमावरणं पूज्य प्रचूनैः कुन्द-
 सम्भवैः । पुनर्देवञ्च मूलेन सम्यग्गन्धादिभिर्यजेत् । जयध्वनि !
 ततो मन्त्रमातः ! स्नाहेत्युदीर्य च । अभ्यर्च्य वादयन् घण्टां

महापञ्चमं हारवैः । वनस्पतीति मन्त्रेण स्वाहान्तेन स्वमुद्रया ।
सुप्रकाशेति मन्त्रेण नमोऽन्तेन स्वमुद्रया । स सर्वान्मृतोक्तव्य
गणेशमनुपूर्वकम् । सनेवेद्यं गृहाणान्ते स्वाहेत्युक्त्वा स्वमुद्रया ।
सुद्रयोदकदानेन मन्त्री सर्वं निवेदयेत् । देवं सपरिवारञ्च
परितप्तं विभाव्य च । तथा । अथ नित्यविधिं कुर्वन् पुरश्चर्यां
समाचरेत् । गुरुणा दीक्षितो मन्त्री पूर्ववच्च सुसंयुतः । चतु-
र्लक्षञ्च सचतुष्टवारिशतसहस्रकम् । मनुमेनं जपेत् प्राज्ञः
पुरश्चरणसिद्धये । मौलिनिश्चलकण्ठीष्ठजिह्वाद्दृगक्षयन्वितः ।
नासातालुगलज्जिह्वासृक्कणीनां समालिहन् । किञ्चिदुन्नतक-
र्षीवः किञ्चित्सङ्कोचितेक्षणः । नासाग्रदत्तदृष्टिः सन् दन्तै-
र्दन्तान्न संस्पृशेत् । तच्चित्तस्तदुगतप्राणस्तन्निष्ठस्तत्परायणः ।
वाचिकेनोपांशुना च मानसेनायवा सुधोः । चतुःसहस्रं स-
चतुष्टवारिशतम यथा । अष्टोत्तरसहस्रं वा हरिथाशो जिते-
न्द्रियः । यत्संग्यया ममारब्धं तन्मानं पूर्णतां नयेत् । यदि न्यूना-
धिकं कुर्याद्द्वयतभ्रष्टो भवेच्चरः । तस्मात्समं जपेत्तावद् यावत्
संख्या समाप्यते । दशांशं तर्पणं कुर्यात् साधकेन्द्रोऽनुशास-
नम् । इत्थं जपे तु सम्पूर्णे होमं कुर्याद्दशांशतः । पूर्वाङ्गी-
स्तर्पणायैव सह भक्तिपरायणः । यत्रमाणक्रमेणैव कर्मानु-
गुणसंख्यकान् । साङ्गाय भोजयेदङ्गान् ब्राह्मणान् हृष्टमान-
सान् । गुरवे दक्षिणां दद्याद् यथावित्तानुसारतः । सम्प्राप्त
शुरूकारुण्यः पद्यान्त्यविदां वरः । प्रजपेच्चतुराहस्या यद्वा
नित्यं स्वशक्तिः । कुर्यादियथावत् पूजादि होमेनातिप्रय-
त्नतः । वित्तशाल्य विना नित्यं मन्त्रो विघ्नेश्वरं भजन् ।
निर्विघ्नं वत्सरादवीक् महतीं श्रियमश्नुते । यद्यग्निकाव्यं-
सम्पत्तिर्बलेः पूर्वं विधानतः । विधिना संस्कृते वङ्गौ कुर्यात्
पूर्वक्रमेण च । पर्यन्तैश्च हुत्वा मन्दासनवानद्य त्रिवारं सन्त-

र्थेति । योग्यैरिति तत्तन्मन्त्रानुष्ठानपरैः । प्रयोगा अपि तत्रैव ।
 इत्यं सिद्धमनुर्मन्त्रो काम्यकर्मणि साधयेत् । वक्ष्यामि काम्य-
 कर्मणि साधकानां हिताय वै । शास्त्रोक्तैव मार्गेण संक्षेपात्
 न तु विस्तरात् । स्रष्टृत्पद्मे गणेशानं कुन्देन्दुधवलप्रभम् ।
 शुक्लालङ्कारसम्पन्नं भावयेद् यो निरन्तरम् । भारती तस्य
 वक्त्राङ्गे शास्त्रोद्योहारसुन्दरी । नित्यं प्रकाशते सत्यं दिव्य-
 ज्ञानप्रदायिनी । न निरस्येद्गणेशानं मिनदूरमदृशप्रभम् ।
 पाशाङ्कुशधरं ध्यात्वा यो जपेन्नन्विमत्तमः । अनङ्गरमसम्पन्ना
 तमभ्येति वराङ्गना । पाशाङ्कुशवराभीतं हिमकुन्देन्दुमन्त्रि-
 भम् । अनवद्यमदीनाभं स्फुरन्नाणिक्वमण्डनम् । यः स्मरत्तस्य
 वशगा भवन्त्यपि वराङ्गनाः । विदादेषु गणेशानं ज्वलदग्नि-
 समप्रभम् । प्रतिवादिमुखे ध्यायन् प्रजपेन्नसा मनुम् । तन्मुखं
 स्तम्भयेदाशु वादी दीनोऽपि नान्यथा । भङ्गुष्ठमानं हृत्पद्मं
 शङ्खस्कटिकसन्निभम् । चिन्तयित्वा गणेशानं चिदम्बरसुधा-
 रसम् । अभिपिच्य सुरस्येष्टं सततं धरणीतले । सर्वरोगविनिर्मु-
 क्तधिरकालं स जीवति । शुक्लवर्णं गणेशानं दशबाहुमदीकटम् ।
 शुक्लाम्बरधरं सौम्यं चिच्छृयाद्वास्तुतस्तुतम् । भावयेद्बृहदयाम्बोजे
 नित्यं निर्मलमानसः । मन्वी गरुडवत् सद्यस्त्रिविधं हरते
 विषम् । स्वर्णार्थी मधुना नित्यं वश्यार्थी पायसैर्हुमेत् । हृतेन
 लक्ष्मीमन्त्राद्यैर्हुमेत् शर्करया तथा । आयुषे चार्थसम्पत्त्यै
 दध्ना च जुहुयात् सुधीः । अन्नेन चान्नसम्पत्तैश्च द्रव्यास्त्यै
 तिलतण्डुलैः । लवणैरप्यनावृष्ट्यै वृष्टिकामस्तु वेतसैः ।
 सौभाग्यार्थी तथा लाजैः कुसुमैश्चापि सूदनैः ।
 वशिने जुहुयात्पद्मैराजानं वशमानयेत् । तत्पत्नीं
 विपुलैर्वात्तैरमाद्यन् कौरवैः शुभैः । अश्वत्थोडुम्बरप्लक्ष्मण्यघो-
 ष्णजसमिहुतात् । विप्रचन्द्रिदविदशूद्राः सद्यो वश्या भवन्ति

वै । स्त्रोणां प्रतिवृत्तिं कृत्वा पिष्टेन प्रतिवासरम् । साज्या-
हुत्या स्त्रियस्तस्य वशमायान्ति नान्यथा । जपित्वा तु मन्त्रराजं
लयो विधिमनोहरम् । दशांशं जुहुयान्मन्त्रो राजिकालवणेन
च । तद्भस्म वामहस्तेन गृहीत्वा ताडयेत् स्त्रियम् । समाग-
च्छति सा नारी मदनालसितेक्षणा । तद्वच्च प्रयजेदेनं पीत-
पुष्पैश्च मन्त्रवित् । स्तम्भयेद्विपुसैन्यञ्च सामात्यबलवाहनम् ।
प्रतिवादी भवेन्मूको मन्त्रम्यास्य प्रभावतः । स्तम्भयेत् पञ्च दि-
व्यानि नात्र कार्या विचारणा । विभीतकसमिद्धिस्तु नियतं
जुहुयात् सुधीः । सम्यगुच्चाटयेत् शत्रून् स्वस्थानास्तु न संशयः ।
मेरुमन्दरतुल्योऽसावुच्चाटयति नान्यथा । ग्रामे युद्धे पुरे वापि
इमं स्तुत्वा तु होमयेत् । उच्चाटयति वेगेन मानुषेषु च का
कथा । निम्बपत्रे समालिख्य रिपोर्नाम प्रयत्नतः । गोऽश्व-
माहिपरक्लेन निम्बतैलेन संयुतम् । एकान्ते च कृते होमे
विंशत्साहस्रमन्त्रयथा । द्विष्टो भवति लोकेषु स साक्षान्मन्त्रयो
यदि । मानुषास्थिमयं कौलं सम्यगष्टाङ्गुलं मितम् । मृत-
केशैस्तु संवेष्ट्य सहस्राष्टाभिमन्त्रितम् । कुलिकोदयवेलायां
शत्रुद्वारे खनेद्भुवि । सप्ताहान्मरणं तस्य भावयेन्नात्र संशयः ।

अथ वक्ष्यामि संक्षेपात् कुमार्यां वैश्वनक्रमम् । सुगुप्ते विजने
देशे गोमयेनोपलेपयेत् । आचार्यः प्रयतो भूत्वा सुस्नातो
विजितेन्द्रियः । नवकुम्भं समादाय शङ्खकुम्भेन पूरयेत् । नवं
शरावमानोय कपिलाघृतपूरितम् । कुम्भोपरि समारोप्य दीपं
प्रज्वालयेत्ततः । शताष्टमन्त्रजापेन कुमारा वा कुमारिकाः ॥
अतोतानागतश्चैव वर्त्तमानश्च यद्भवेत् । शुभाशुभानि सर्वाणि
पश्यन्ति नात्र संशयः । सम्यग्ध्यात्वा गणेशानं गते यामे जपे-
न्निशि । शुभाशुभानि कर्माणि कथयन्ति न संशयः । कन्य-
कार्यां शुचिभूर्त्वा मन्त्रराजं गणेशितुः । जप्त्वा दशसहस्राणि

जालरक्ताश्वमारजैः । पुष्यैर्दगांगहवनास्तां कन्यां नभते ऋ-
वम् ।

वक्ष्यामि भूमिपालानां गजसम्पादनक्रमम् । मातङ्गाश्वि-
महीपालः कारयेत्तद्वनान्तरे । अष्ट' विपुलं ध्यात्वा तत-
स्तान्त्रिकटे गुरुः । पूर्वोक्तलक्षणयुते मण्डपे सुमनोहरि । वेदि-
कोत्तरतः कुण्ड' वेदास्रं कारयेन्नुभम् । वेदिकोहो' गणेशान-
मायाद्यात्यन्तमन्त्रवित् । सुपक्वफलतोषैय निह्वान्नाश्च निवेद-
येत् । तस्या मया ततो मन्त्री वज्रिमाधाय पूर्ववत् । अष्ट-
द्रव्यैस्त्रिमध्वत्तैरुत्वारिंशत्सहस्रकैः । चतुःसहस्रैः सचतुसत्वा-
रिंशच्चतुःशतम् । पृथग्द्रव्यं यथामर्त्यं जुहुयात् पञ्चवासरम् ।
द्विजोत्तमैरनुजपं कारयेत्तन्वमन्त्रवित् । गणेश्वरप्रसाटेन च-
त्वारिंशद्दिनान्तरे । पतन्ति कनकाभास्ते कलभीता महावटे ।
ब्राह्मणान् भोजयेन्नित्यं श्वादूक्तभोज्यवस्तुभिः । तद्ब्राह्मण-
कृतागौर्भिवर्द्धतेऽसौ महीपतिः । तेषाञ्च गुरवे दद्याद्गजपञ्चा-
शद्विंशतिनाम् । तत्रमाणाद्दशांशं वा तद्विक्रीतघनानि वा ।
मिथुनादिदिगीशान्तैर्नन्दैराज्येन देशिकः । स्नात्वा देवं
समभ्यर्च्य होमं सम्यक् समापयेत् । पुनर्निवेद्य मुहूर्ताशेषं
पूर्ववदाचरेत् । पुनः पुष्पाञ्जलि दत्त्वा मन्त्री स्वहृदयाम्बुजे ।
गणेश्वरं समुद्दास्य वज्रिसुहासयेद्गुरुः । होमोपकरणं सर्वं
गुरवे शुद्धचेतसा । समर्पयित्वा भूपालो भूयोभूयः प्रणम्य च ।
अन्यैराभरणाद्यैश्च पट्टवस्त्रादिभिः शुभैः । गुरुं मन्तोपयेत् स-
म्यग् गजानामतिवृद्धये । अयं राजन्यवर्गैश्च राष्ट्रेण सह वर्द्धते ॥
अथातः सम्भवक्ष्यामि महालक्ष्म्यादिसाधनम् । मनोज्ञे
विजने देशे सर्ववाधाविवर्जिते । शुक्लवस्त्रपरीधानः शुक्लमा-
स्थानुलेपनः । कृतनित्यक्रियो मन्त्री वज्रिमाधाय पूर्ववत् ।
पुण्डरीकैस्त्रिमध्वत्तैरुत्पलं पञ्च पञ्चधा । श्रीफलैर्वदलचञ्च

मध्याज्यबोरसंयुतैः । शुक्लप्रतिपदि प्रातर्हुमेदेकाग्रमानसः ।
 अक्षयां महतीं लक्ष्मीं समाप्नोति न संशयः । उक्तप्रतिपद-
 भारभ्य माढन्या उमुपाश्रय च । चतुर्थ्यां श्रीगणेशस्य महापूजां
 विधाय च । पूर्वद्रव्येस्त्रिमध्नक्तैः शुक्लपक्षस्य पक्षती । पक्षती
 प्रतिपदि । अष्टोत्तरस्र लक्षञ्च यावत्कालेन पूर्यते । ताव-
 त्काले हुमेदेवं साधकञ्च प्रमन्त्रधोः । होमावसाने लक्ष्मीं सां
 निधिं पश्यति न भ्रुवम् । आदित्याभिमुखस्त्रिष्टम्भूर्द्ध्वाङ्गुर्वह्नि-
 र्युखः । नवजापादगौ सन्तो महाधनमवाप्नुयात् । क्षीराज्येन
 स दूर्वाभिः सन्नितञ्च दिने दिने । स्वजन्मादिवसे वापि प्रातःकाले
 हुमेदतः । अरे गौ जिगमूत्सुः । टीर्वायुर्भुवि जीवति । ब्राह्मणे
 काले विशुद्धात्मा पूर्ण चन्द्रे च पर्वणि । कापिलं गोमयं शुद्धं
 पद्मपत्रेण बध्यते । मन्त्रेणायुतसञ्जतं गृह्येत्वा निःसनेदभुवि ।
 गयं न विद्यते तत भूतचोरादिपन्नगैः । पूर्वे महागणेशानं
 प्रत्यक्षं जुहुयात् सुधोः । जैतालसिद्धकुलिकान् कुण्डमध्यात्
 सपङ्क्तान् । साधकन्दो महाभागान् सवदा रोगति भुवि ।
 एवं सिद्धान्ननं खड्गः पादुकादिश्च दुर्लभः । कदाचित् साधके-
 न्द्रस्य नाम्नाय भुवनत्रये ॥

अजातः यथावद्यासि एतन्नराजं गणेशितुः । सुगमे
 शुभे शुद्धे गन्धायै, सुपरिष्कृते । कामक्षोधविनिर्मुक्तः
 पूर्वजन्मानवपुतः । सःपूज्य देवदेविगं गणेशे शङ्करात्मजम् ।
 भूर्जेऽधेमे तत्रपरैर्मन्त्रराजं समुद्धरेत् । कस्तूरी रोचना
 चन्द्रः काश्लोरं चन्दनं रसः । गौशङ्करसंयुतैर्नातङ्गमद-
 मिश्रिते । सर्वेद्य सुममेरेभिः प्राणमापूर्य्य संलिखेत् । लेज्ज्या
 हिमसूच्या वा जातोकाष्ठेन दूर्वया । पट्विंशत्कोणमटारं
 हादशारं ततः परम् । कवर्गादोनि गायत्रया वर्षान्यपि लिखे-
 द्दहिः । महाभूमण्डलं सुर्याहजाटकविभूषितम् । तदाह्ये

वारुणं कूर्नामण्डलं ननताशुभम् । कर्णिकायां लिखेन्मन्त्री
 हृत्तो प्रणववेष्टितो । अङ्गानि च पट्कोणेषु लक्ष्मीमनुं दले
 लिखेत् । द्वादशारे लिखेच्छक्तिं विना नपुंसकस्वरम् । स्वर-
 वगं कनापत्रे ततयाष्टदलाभुजे । कादिमान्ताक्षरश्चापि सर्वं
 पूर्वादितो लिखेत् । पुनः पार्श्वकोणेषु वा समार्णं समालि-
 खेत् । एतद्व्यन्तं समाख्यातं न देयं यद्य कस्यचित् । शिवेन
 कथितं पूर्वं सर्वविघ्नोपशान्तये । त्रिलोहवेष्टितं कृत्वा प्राण-
 स्थापनकर्म च । मन्त्रेणाप्यमृतं जप्तं यन्त्रं यो धारयेन्नरः ।
 तस्य विघ्नाय रोगाय सर्वे नश्यन्त्युपद्रवाः । राजानो वशमा-
 यान्ति संक्षुभ्यन्ते परस्त्रियः । सिंहादिदुष्टसत्त्वाय चीराहि-
 मदहस्तिनः । द्विजादिभवंवर्णाश्च बलवन्तोऽपि शत्रवः ।
 तस्य दर्शनमात्रेण वशमायान्ति ते सदा । ततः प्रवर्त्तते
 वाणो सस्कृतप्राकृतादिका । कृत्तचामरकोटीरमाना-
 यध्यादिमङ्गला । स्वयमेव महालक्ष्मीर्वलेन सेवते चिरम् ।
 वर्णितुं यन्त्रवर्गस्य प्रभाव नैव शक्यते । अनेन मनुनाऽसाध्यं
 नास्ति तत्रूतलेष्वपि ॥

आकर्षणं प्रवक्ष्यामि यन्त्रेणानेन योज्यताम् । पूर्वं यन्त्रं समा-
 लिख्य रक्तद्रव्यैः सुशोभनैः । अनामारक्तसंमिश्रैः साध्यनाम च
 संलिखेत् । रक्तैः पुष्पैः ससम्भर्त्तय रक्तचन्दनमिश्रितैः । मधुच्छिष्ट-
 प्रतिक्षते । कुक्षी यन्त्र निधाय च । समीरण प्रतिष्ठाप्य यथा-
 वन्मन्त्रवित्तम । कपिलाष्टतदीपेन चतुष्कोणं प्रतापयेत् ।
 यावत् स न विलोयेत तथैव दिवसत्रयम् । सप्ताहाद्विषे नारी
 यदि साक्षात्तिलोत्तमा । जपन्नष्टशतं मन्त्रं तापयित्वा तु धार-
 येत् । तस्यैषा प्राणपर्यन्तं वशे तिष्ठति दासवत् । शिलापट्टे
 निगेष्ट यन्त्र पीतद्रव्यै मलाहितः । अर्कपत्रेषु संस्थाप्य पीत-
 पुष्पैः समर्त्तय च । संवेद्य पीतवस्त्रेण स्त्राभयेदायुधान्यपि ।

न दानवग्रहांश्चौरान् सेनां संस्तम्भयेदपि श्रानीय जीवयो-
रक्तमकारणविरोधिनीः । गणकः स्याद्विष्णुन्दो नीहृदिघ्नोऽस्य
देवता ॥ गकारो-वोजं विन्दुः शक्तिः ॥ गणेशमायत्रो । एक-
दंष्ट्राय विद्महे यक्रतुण्डाय धीमहि तन्नो विष्णुः प्रचीदथात् ।
श्रमणानाङ्गारमंपुक्तं कृत्वा तेन चितापुटे । काकपक्षेण संनिख्य
साञ्चाञ्चा कर्मसंयुताम् । एकलिङ्गध्वजि क्षिप्रं यन्त्रमुच्चाटयेद्
ध्रुवम् । लीलादिदेषणत्र पि कुरुते नात्र संशयः । श्रमशान-
कर्मपटे यन्त्र मागुपास्त्रिशलाजया । त्रिपटक्षोर्ध्वेनापि चितः-
ङ्गारेण कर्मदित् । क्षोधो भूत्वा समालिख्य श्रमशाने निखने-
द्भुवि । भसाहात् स्त्रियते शत्रुर्नात्र कार्या विचारणा । एतदुद्भृत्य
दुग्धेन चालितं सेवितं व्रती । सर्वार्थसाधन चान्यद्दान वक्ष्ये
गणेशितुः । नवजीसूतमङ्गाशं भिन्नाञ्जनसमप्रभम् । अष्टादश-
भुजं देवं मेरुमन्दिरसन्निभम् । भीममुखं विरूपाक्षं मेघधोप-
समञ्जनिम् । रक्षाश्वरपरीधानं नागयज्ञोपवीत्निम् । नाना-
रत्नसुदीप्तं कोटीराभरणीज्ज्वलन्म् । शक्तिश्च परशु शक्त्या
धृततीगरतर्जनम् । टन्तपद्मगनं पागमङ्गुलं च्छेदुर्नाम्बुवम् ।
स्वपुष्पवाणशान्ध्र पात्रं मोदकपूरितम् । कुण्डिकामक्ष-
माताञ्च साभय वरद श्रुभे । स्वपुष्करेण कलसं दधान हिर-
दाननम् । पद्मासनस्थं देवेश सर्वदेवेर्नमस्कृतम् । इत्य सञ्चिन्त-
येन्नर्त्नी सर्वोपद्रवशान्तये । वश्याहृष्टिविधौ रक्तं पीतं स्तम्भन-
कर्मणि । धूमाम द्वेषणोच्चाटे कृत्वाभं मारुणि रिपो । स्वर्णभे-
धनदं विद्याच्छुक्तं ज्ञानप्रदं भवेत् । इत्येवं चिन्तयेत् प्राञ्ज-
स्तत्तत्कर्मसमाप्तये ॥

शारदातिलके त्रयोदशपटले ॥ पञ्चान्तकं शशिधरं वीजं
गणपतीर्विदुः । पञ्चान्तको गकारः । शशी विन्दुराद्युक्तम् ।
अथवा शशी विसर्गः । शक्तिर्निशाकर इत्युक्तेः । गोपनायैवमु-

द्वारः । इदं द्वयमुत्तरगार्ग्योक्तं पूजाप्रयोगादिषु भूयोः ममा-
 नमिति राघवभट्टः । केचिदाचारयुक्तामाहुः । उक्तञ्च प्रयोग-
 भारं । वीजमिन्दुमटी युक्तं कण्ठतीयं तथैव च । इति । पद्दीर्घ-
 भाजा वीजन पङ्क्तानि प्रकल्पयत् । सिन्दूरामं तिनैत्रं पृथुतर-
 जठरं हस्तप्रभेदेधानं दन्त पाशाङ्गुशेटान्युकरविलभहीज-
 पूगभिः तामम् । गर्भन्द्योतर्मन्त्रिं कारवरवदनं घोजपूरार्द्रगण्डं
 भोगोन्द्रायङ्गभृगं भजत गणपतिं राघवस्ताङ्गरागम् ॥ राघवभट्टस्तु
 ध्यानानन्दरं दर्शनीयमुद्रामाह यथा । मुख्यात् प्रलम्बितं हस्तं
 द्वावा मङ्कुचिताङ्गुलिम् । मध्यमातर्जनीगताङ्गुलं वाऽधस्तु
 मध्यमम् कुर्यात्सुद्रा गणेशस्य प्रोक्तं सर्वसिद्धिदा । यदा ।
 तजनामध्यमात्तन्मध्यगताङ्गुलमुष्टिका । अधोमुखी दीर्घरूपा
 मध्यमा विदुःसुष्टिका ॥ इति । यदा । कुर्यात्तामस्य हस्तस्य
 मूले नासागन्धामतः । गणेश्वरो भवेन्मद्रा सर्वसिद्धिप्रदाऽनी-
 इति । इयं भवगणपतिसन्धसाधारणीति । शारदायाम् ॥ वेद-
 लक्षं जपेन्मन्त्रं दशांशं जुहुयात्ततः । मोदकैः पृथुकालाजं
 शक्तुभिश्चेत्पूर्वभिः । नारिकेलैस्त्रिलैः शुद्धैः सुपक्वैः कदली-
 फलेः । अष्टद्रव्याणि दिन्नस्य कथितानि मनोणिभिः ॥ अत्राह-
 मर्दनदुर्गोक्तैकेन द्रव्येण हीतव्यमिति राघवभट्टः । केचित्तु
 अष्टद्रव्यमेलनेन होममाहुः । तत्तदाहुतिप्रमाणसन्देहापातात्
 मूले च प्रत्येकं पृथक् क्रियाद्वयाच्च विशिष्टस्य द्रव्यान्तरत्वे-
 नाष्टद्रव्यहोमकरणासम्भवाच्च । तदुक्तं भद्राचार्यैः । नैव त्रीह्रि-
 मिरिष्टं स्याद्द्रव्यन च यथाश्रुतैः । मिश्रैरिज्येत चेत्तदा मि-
 श्राणां विध्यदर्शनादिति । नत्वेव त्रिमधुरहोमे त्रिमधुयुक्तमपि
 न कार्यमिति चेन्नैवम् । सर्वं त्रिमधुरोपेतं होमद्रव्यमुदाहृत-
 मिति वचनात् । मेलनस्य पञ्चपुरोडाशाद्यवदानानामास्ताव-
 प्रत्युपपाराव्यमेलनवदविरोधात् । तदुक्तं गणेशविमर्दिखाम् ।

श्रष्टद्रव्यै स्त्रिमध्वक्तैर्जुहुयाच्च पृथक् पृथगिति शुद्धैरित्यनेनावकरं
दूरीकृत्य प्रक्षाल्य शोधितैरित्युक्तम् । शारदायाम् । तीव्रादि-
शक्तियुक्ते च पीठे विघ्नेश्वरं यजेत् । तीव्राख्या ज्वालिनी नन्दा
भोगदा कामरूपिणी । उग्रा तेजोवती मत्या नवमी विघ्न-
नाशिनो ॥ आसां ध्यानं राघवभट्टे । पाशाङ्कुशाञ्जलिकरा
नवकुङ्कुमसन्निभाः । तीव्राद्याः पूजनीयाः स्युः शक्तयो मणि-
भूषणाः । शारदायाम् । सर्वादिशक्तिकसलासनाय हृदयावधि ।
पीठमन्त्रोऽयमेतेन प्रदद्यादासनं विभोः । मूर्त्तिं मूलेन
सङ्कल्प्य तस्यां विघ्नेशमर्चयेत् । कर्णिकायां चतुर्दिक्षु प्रथमं
पूजयेदिमान् । यथाक्रमं ततोऽभ्यर्चेत् केशरिष्वङ्गदेवताः । पत्र-
मध्ये तु विधिवद्भक्तुण्डादिकान् यजेत् । विधिवदिति गण-
पतिवोजवदिति राघवभट्टः । वक्रतुण्डमेकदंष्ट्रं महादेवगजा-
ननी । लम्बोदराख्यं विकटं विघ्नराजमनन्तरम् । धूम्रवर्णं
टलाग्रेषु ब्राह्मणाद्याः पूजयेत्ततः । लोकपालांस्तदस्त्राणि देव-
मित्यं समर्चयेत् । सिद्धमन्त्रं प्रकुर्वीत प्रयोगान् कल्पचोदि-
तान् । नारिकेलैः कृती होमश्चतुर्थ्यां त्रीप्रदो भवेत् । शुकपत्र-
प्रतिपदमारभ्य विमलः सुधोः । चतुर्थ्यन्तं नारिकेलशङ्कुलाज-
तिलैः क्रमात् । चतुःशतं प्रजुहुयादश्याः स्युः सर्वजन्तवः ।
वश्यकर्मादौ तु विशेषः । प्रयोगसारनारायणौषधयोः । साध्यं
पाशाङ्कुशाभ्यामिह विधिवदुपानीय तस्योपरिस्थो वश्याकाङ्क्षी
जपेत्तं सप्तविंशतिविधिरयं हन्ति रुष्टस्य रोषमिति । सतिलैस्तुण्ड-
लेर्होमो लक्ष्मीवश्यप्रदो भवेत् । अत्रापि शुकप्रतिपदमारभ्य
चतुर्थ्यन्तं चतुःशतं होमः । लाजैस्त्रिमधुरीपेतैर्होमः कन्यां
प्रयच्छति । अत्र प्रतिपदमारभ्य सप्तमीपर्यन्तं चतुःशतं होमः ।
तथा च राघवभट्टपुत्रं मधुरत्रयतिक्ताभिर्लाजाभिः सप्त वामरा-
निति । अनेन विधिना कन्यावरणाप्नोति धार्ष्ट्यतम् । आज्या-

ऋहविषा होमः साधयेदोषितं नृणाम् । दध्ना विलोडितै-
 ल्लौहोर्मो सुनिचतुर्दिनम् । प्रतिपदमारभ्य चतुर्थीपर्यन्तम् ।
 सम्प्रोतिं कुरुते तद्दृश्यं वितनुते मदा । श्वेतार्कतरुमूलेन
 रक्तचन्दनदारुणा । इमभग्नेन निम्बेन टन्तिटन्नेन वा कृतम् ।
 विघ्नेश्वरं ममभ्यर्च्य गीतांशुग्रहणे जपेत् । सृष्ट्वा मन्त्री निरा-
 हारस्तं शिखायां समुद्बहन् । युद्धेषु व्यवहारादीं विजयं
 श्रियमाप्नुयात् । जपस्तु यामाहिमुक्तिपर्यन्तम् । तथा । मन्त्रे-
 णानेन सञ्जप्य रोचनामदसंयुता ॥ मदी गजमदः ॥ तिलक-
 क्रियया सर्वान् वशं नयति मानवान् । अनुलोमविलोमस्थ-
 वोजे नाम समालिखेत् । नवनीते समभ्यर्च्य सृष्ट्वा प्राणमनुं
 जपेत् । अष्टोत्तरशतं भूयो मूलमन्त्रं प्रजप्य तत् । भक्षयेत्क्षीर-
 मास्थाय यामिन्यां सप्त वामरान् । स वश्यो जायते शीघ्रं
 साधकस्य न मंशयः । अनुलोमेत्यनेन वीजयोः पुटितत्वमात्र-
 सुक्तं तेन वीजयोर्मध्ये साध्यनाम नवनीते लिखेदिति ता-
 त्पर्यम् ॥

गायत्रीतन्त्रे प्रथमब्राह्मणपटले ॥ षोडशैरुपचारैश्च

गणेशं पूजयेद् द्विजः । अणिमादिमहामन्त्रैः पूजयेच्छिव-
 नन्दनम् । ध्यात्वा पाद्यादिकं दत्त्वा अणिमादिं जपेन्ननुम् ।
 सिन्दूरवर्णसङ्काशं योगपट्टसमन्वितम् । लम्बोदरं महाकायं
 सुखं करिकरोपमम् । अणिमादिगुणैर्युक्तं अष्टबाहुं त्रिलो-
 चनम् । विजयाविष्टतं लिङ्गं मोक्षकामाय पूजयेत् ॥ श्रीं अं
 गणपतये स्वाहा । अनेनैव हि मन्त्रेण पूजयेद् गणनायकम् ।
 अणिमाद्यष्टमन्त्रैश्च अष्टबाहुं प्रपूजयेत् ॥ श्रीं अणिमायै नमः
 स्वाहा । प्रं प्राप्तरै नमः स्वाहा । मं महिमायै नमः स्वाहा । कं
 ईं ईगितायै नमः स्वाहा । वं वशितायै नमः स्वाहा । कं
 कामावनायितायै नमः स्वाहा । एवं सम्पूज्य विधिवत् मन्त्रीः

कामान् प्रयोजयेत् भोजयित्वा विधानेन नानामिष्टफलादिभिः ।
परमान्नपिष्टकैरस्यैर्दधिदुग्धघृतादिभिः । दिव्यगन्धमयैः पुष्पैः
दिव्यगन्धप्रलेपनैः । मूपिकं पूजयामास नानामिष्टफलादिभिः ॥
श्रीं सं मूपिकाय गणाधिपवाहनाय धर्मराजाय स्वाहा । इत्य-
नेनैव मन्त्रेण मूपिकं पूजयेत् सदा ॥

अथ हरिद्रागणेशः ॥ तदुत्पत्तिस्तु नारदपञ्चरात्रे दशमाध्याये
नारद उवाच । लिपिलम्बीदरस्थाथ सम्भवः कथितो मयि । अ-
न्त्येषां गणनाथानां मूर्त्तीनां सम्भवं वद ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एकदा
पार्वती देवो पिष्ट्वा च रजनीं पराम् । पुत्तलीं कारयामास तथा
देवी हरिद्रया । शङ्करं प्राह सा साध्वी पुत्रं पालय शङ्कर ! ।
इत्युक्तः प्रियया शम्भुर्वर्धयामास तं सुतम् । उवाच परया प्रीत्या
शरीरस्य च शोधनम् । तपः कुरु महाभाग ! ततः सिद्धिमवा-
प्ससि ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा वाक्यं पितुः शौघमुपविष्टः शिवेन
ह्यहं । जगाम तमुं कामाख्यां कामरूपे गिरौ ततः । पञ्चाक्षरी-
मुग्रतारामाराध्य नियतः शुचिः । प्रत्यक्षत्वमवाप्याशु तथा
देव्या शिवस्ततः । उवाच प्रेमभावेन तं पुत्रं गिरिजापतिः ।
चतुर्वर्गप्रदोऽसि त्वं साधकानां न संशयः । तथा ब्रह्मा च
विष्णुश्च रुद्रश्च परमेश्वरी । यथान्यदेवताः सर्वाश्चतुर्वर्गफलप्रदाः ।
तथा त्वमसि देवेश ! चतुर्वर्गफलप्रदः । हरिद्रागणनाथेति
ख्यातिः सर्वागमादिषु । लिपिलम्बीदरो देवो हेरम्बोऽपि यथा
तथा । एतासामपि मूर्त्तीनां बाध्यावस्था च या स्मृता ।
उच्छिष्टगणनाथेति सा मूर्त्तिः शास्त्रगीचरे ॥

अथ महागणपत्युपनिषत् । श्रीं लं स्वाहा नाववतु स्वाहा ।
नो भुनक्तु स्वाहा वीरियं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा
त्रिहिषावहे । श्रीं शान्तिः शान्तिः शान्तिः । श्रीं लं नमस्ते गण-
पतये त्वमेव प्रत्यक्षं त्वमसि । त्वमेव केवलं कर्त्तासि त्वमेव

कियन्नं धत्तामि त्वमेव कियन्नं हत्तामि । त्वमेव सर्वं खल्विदं
 ब्रह्मामि । त्वं साचादात्तामि नित्यं ऋतं वच्मि सत्यं वच्मि
 अथ त्वं मामय वक्तारं अथ श्रोतारम् अथ दातारम् अब्रालो
 वाचानामिति । अथ गिष्यम् अथ पयात्तात् अथ पुरस्तात् अवी-
 त्तरात्तात् अथ दक्षिणात्तात् । अथ चोर्द्धात्तात् अवाधराधरा-
 त्तात् । सर्वतो मां पाहि पाहि ममन्तात् । त्वं वास्यस्व-
 क्षिन्मयस्व ब्रह्म त्वं ब्रह्ममयस्वमानन्दमयस्व मच्चिदानन्दा-
 द्वितीयोऽमि । त्वं प्रत्यक्षं ब्रह्मा अमि त्वं ज्ञानमयो विज्ञान-
 मयोऽमि । सर्वं जगदिदं त्वत्तो जायते । सर्वं जगदिदं त्वयि
 लयिष्यति । त्वं भूमिरननोऽनिलो नभः । त्वं चत्वारि वाक्-
 प्राणियायुपादानि । त्वं गुणत्रयातीतः । त्वं देहत्रयातीतः ।
 त्वं कालत्रयातीतः । त्वं मूलाधारस्थितो नित्यं त्वं शक्ति-
 त्रयात्मिकस्वां योगिनो ध्यायन्ति नित्यम् । त्वं ब्रह्मा त्वं
 विष्णुस्व रुद्रस्वमिन्द्रस्वमग्निस्व वायुस्व सूर्यस्व चन्द्र-
 मास्व ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् ॥

गणादीन् पूर्वमुच्चार्य वर्णादींस्तदनन्तरम् । अनुस्वा-
 रपरब्रह्म, अर्हेन्दुलमितं तावदूह्यम् । एतत्तव मनुस्वरूपम् ।
 गकारः पूर्वरूपम् । अकारो मध्यमरूपम् । अनुस्वारश्चान्त्य-
 रूपम् । विन्दूत्तररूपम् । नादः सन्धानम् । संहिता सन्धिः ।
 स ईशानगणेशविद्या । गणकऋषिर्नीयूङ्गायत्रीच्छन्दः गं
 गणपतये नमः । एकदन्ताय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि ।
 तन्नो दन्तो प्रचोदयेत् । एकदन्तं चतुर्हस्तं पाशमङ्कुश-
 धारिणम् । अभयं वरदं हस्तौर्विभ्राण भूपिकध्वजम् । रक्तं
 लम्बोदरं सूर्पकणकं रक्तवामसम् । रक्तगन्धानुन्निष्ठाङ्ग-
 रक्तपुष्पैः सुपूजितम् । भक्तानुकम्पिनं देव जगत्कारणमच्यु-
 तम् । आविर्भूतञ्च सृष्ट्यादीं प्रकृतेः पुरुषात् परम् । एवं

ध्यायति यो नित्यं स योगी योगिनां वरः ॥ ॐ नमो वराह-
पतये नमो गणपतये नमः प्रमथपतये नमस्तोऽस्तु लम्बो-
दराय । एकदन्ताय विघ्ननाशने शिवसुताय वरदमूर्त्तये
नमः । एतदेवाथ सर्वेशि ! यो योऽधीते स ब्रह्मभूयाय
कल्पते । स पञ्चमहापापात् प्रमुच्यते । स सर्वतः सुखमेधते ।
सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति । प्रातरधीयानो
रात्रिकृतं पापं नाशयति । तत्सायं प्रातरधीयानः पापोऽपापो
भवति । सर्वत्राधीयमानोऽपविघ्नो भवति । धर्मार्थकाममो-
क्षञ्च विन्दति इत्यथर्वशोर्षम् अशिष्याय न देयम् । यो यदि मोहात्
दास्यति स पापीयान् भवति । सहस्रावर्त्तनाद् यस्तु यं यं
काममधीते तं तमवाप्नोति । अनेन गणपतिमभिंपिञ्चति स वा-
ञ्छयो भवति । चतुर्थ्यामनश्नन् जपति स विद्यावान् भवति ।
इत्याथर्वणवाक्यं ब्रह्माद्याचरन् विद्या न विभेति कदाचनेति ।
यो दूर्वाद्दुरैर्यजति स वैश्रवणोपमो भवति । यो लाजैर्यजति स
यशोवान् भवति । स मेधावान् भवति । यो मोदकसहस्रेण
यजति स वाञ्छितमवाप्नोति । यथाज्यसमिद्भिर्यजति स सर्वं
लभते । अष्टौ ब्राह्मणान् सम्यग् ग्राहयित्वा सूर्यवर्षस्त्री
भवति । सूर्यग्रहे महानद्यां प्रतिमासत्रिधौ वा जप्त्वा स सिद्ध-
मन्त्रो भवति । महापापात् प्रमुच्यते स सर्वविद्भवति । य एनं
वेद इत्युपनिषत्स्वाह नाववतु । श्रीं शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥ इति महागणपत्युपनिषत् ॥

अथ गणपतिस्तोत्रम् ॥ नारदपञ्चरात्रे प्रथमरात्रे सप्तमा-
ध्याये ॥ श्रीनारद उवाच ॥ हे गणेश ! सुरत्रेष्ठ ! लम्बोदर !
परात्पर ! । हेरम्ब ! मङ्गलारम्भ ! गजवक्त्र ! त्रिलोचन ! ।
त्रिलोचनसुत ! श्रीद ! श्रीधरस्मरणेप्सित ! । परमानन्द ! पर-
मपार्वतीनन्दन ! स्वयम् । सर्वज्ञ पूज्य ! सर्वेण जगत्पूज्य ! जग-

कुरो ! । जगदीश ! जगद्गोत्र ! जगन्नाथ ! नमोऽस्तु ते ।
 यत्पूजा सर्वपुरतो य. स्तुतः' सर्वयोगिभिः । यः पूजितः
 सुरेन्द्रैश्च सुनीन्द्रेस्तं नमाम्यहम् । परमाराधनेनैव कृष्णस्य
 परमात्मनः । पुण्यकेन व्रतेनैव यं प्राप्य पार्वती मती । तं
 नमामि सुरयेष्टं सर्वयेष्टं गरिष्ठकम् । जनयेष्टं वरिष्ठञ्च तं
 नमामि गणेश्वरम् । इदं लम्बोटरस्तोत्रं नारदेन पुरा कृतम् ।
 पूजाकाले पठेन्नित्यं जयस्तस्य पदे पदे । सद्गन्पतः पठेद् यो
 द्वि वर्षमेकं सुसंयुतः । विशिष्टपुत्रं लभते परं कृष्णपरायणम् ।
 यशस्विनश्च विहांसं धनिनं चिरजीविनम् । विघ्ननागो भवे-
 त्तस्य महैश्वर्यं यशोऽमलम् । इहैव च सुखं भुङ्क्ता अन्ते
 याति चरः पदम् ॥ इति ज्ञानामृतमारे गणेशस्तोत्रं समा-
 प्तम् ॥

अथ वाणलिङ्गलक्षणम् । वीरमिश्रोदयदृतकालोत्तरे ॥
 वाणलिङ्गं तथा ज्ञेयं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । उत्पत्तिं वाणलिङ्गस्य
 लक्षणं शेषतः शृणु । नर्मदादेविकायाश्च गङ्गायमुनयोस्तथा ।
 सन्ति पुण्यनदीनाश्च वाणलिङ्गानि पण्डुखे । इन्द्रादिपूजिता-
 न्यत्र तच्चिह्नैर्विहितानि च । सदा सन्निहितस्तत्र शिवः सर्वार्थ-
 दायकः । इन्द्रलिङ्गानि तान्याहुः साम्राज्यार्थप्रदानि च ॥१॥
 इतोन्द्रलिङ्गलक्षणम् ॥

अरुण नित्यकीलालमुष्णञ्च शं करोत्वलम् । आग्नेयं तच्छ-
 क्तिनिभमथवा शक्तिलाञ्छितम् । इदं लिङ्गवरं स्थाप्य तेजसा-
 धिपतिर्भवेत् ॥ इत्याग्नेयलिङ्गलक्षणम् ॥ २ ॥

दण्डाकारं भवेद् याम्यमथवा रमनाकृति । यद्दयदुक्तं
 मह तैर्न निर्दिक्तं ज्ञायते तदा । निषिक्त निधनं तेन क्रियते
 स्थापितेन तु ॥ ३ ॥ इति याम्यलिङ्गलक्षणम् ।

राजसं खड्गमदृशं ज्ञानयोगफलप्रदम् । कर्करादिप्रलितस्तु

कुण्डं कुचियुतं तथा । राचसं निष्कृतेर्लिङ्गं गार्हस्थ्ये न सुख-
प्रदम् ॥ इति नैर्ऋतलिङ्गलक्षणम् ॥ ४ ॥

वारुणं वर्तुलाकारं पाशाङ्गं चालिवर्चसम् । वृद्धिसुखादेः
स्वत्वन्तु सभोगासन्तु मध्यगे ॥ इति वारुणलिङ्गलक्षणम् ॥ ५ ॥

क्षुण्णं धूम्रं नवा रुच्यं ध्वजाभं ध्वजमूपलम् । मस्तके
स्थापितं तस्य न्यूनन्यूनमितस्ततः ॥ इति वायुलिङ्गलक्षणम् ॥ ६ ॥

तूलकार्पासगदाकारमध्यगुरुकीवैरशयसस्य मध्यगम् ॥ इति
कुबेरलिङ्गलक्षणम् ॥ ७ ॥

दिनं वाप्यथवा रात्रिं शस्यानां वृद्धिरैर्बलम् । अस्थिशूला-
द्वितं रौद्रं हिमकुण्डलवर्चसम् ॥ इति रौद्रलिङ्गलक्षणम् ॥ ८ ॥

चतुर्वर्णमयं वापि वैष्णवं ज्ञायतेऽप्रतः । वैष्णवं शङ्खचक्राङ्ग-
गदाजादिविभूषितम् । शीवत्सं कोस्तुभाङ्गञ्च सर्वसिंहासना-
द्वितम् । वैनतेयसमाङ्गं वा तथा विष्णुपदाद्वितम् । वैष्णवं
नाम तत् प्रोक्तं सर्वश्रेष्ठ्यफलप्रदम् ॥ इति वैष्णवलिङ्गलक्ष-
णम् ॥ ९ ॥

शालग्रामादिसंस्थन्तु शशाङ्गं श्रीविवर्चनम् । पद्माङ्गं
स्वस्तिकाङ्गं वा श्रीवत्साङ्गं विभूतये ॥ इत्यपि वैष्णवलिङ्गलक्ष-
णम् ॥ १० ॥

हेमाद्रिधृतलक्षणकाण्डे ॥ नारद उवाच ॥ अथ वक्ष्यामि ते
विप्र! चिह्नमेकादशं परम् । अथवाद्यस्य पापानि नाशमा-
यान्ति तत्क्षणात् । मधुपिङ्गलवर्णाभं क्षुण्णकुण्डलिकायुतम् ।
स्वयम्भूलिङ्गमाख्यातं सर्वसिद्धेर्निर्षेवितम् ॥ १ ॥ नानावर्णसमा-
कीर्णं जटाशूलसमन्वितम् । मृत्युञ्जयाह्वयं लिङ्गं सुरासुरनमस्कृ-
तम् ॥ २ ॥ दीर्घाकारं शुभ्रवर्णं क्षुण्णविन्दुसमन्वितम् । नीलकुण्डं
समाख्यातं लिङ्गं पूज्यं सुरासुरैः ॥ ३ ॥ शक्ताभं शक्तकेशञ्च
नेत्रत्रयसमन्वितम् । त्रिलोचन महादेवं सर्वपापप्रणोदनम् ॥

४ ॥ ज्वलन्निङ्गं जटाजूटं कृष्णाभं स्थूलविग्रहम् । कालाब्जि-
रुद्रमाख्यातं सर्वमत्त्वेर्निषेधितम् ॥ ५ ॥ मधुपिङ्गलवर्षाभं
श्वेतयज्ञोपवीतिनम् । श्वेतपद्मममासीनं चन्द्ररेखाविभूषितम् ।
प्रलयान्नममायुक्तं त्रिपुरारिसमाह्वयम् ॥ ६ ॥ शूभ्राभं पिङ्गल-
जटं मुण्डमानाधरं परम् । त्रिशूलधरमीगानं लिङ्गं सर्वाद्यं-
साधनम् ॥ ७ ॥ त्रिशूलडमरुधरं शुभ्ररक्तार्धभागतः । अर्धनारो-
श्वराह्वानं सर्वदेवैरभीष्टदम् ॥ ८ ॥ ईषट्कामयं कान्तं स्थूलं
दीर्घं समुज्ज्वलम् । महाकालं समाख्यातं धर्मकामार्थमोक्ष-
दम् ॥ ९ ॥ एतत्तु कथितं तुभ्यं लिङ्गचिह्नं महेशितुः । एकेनैव
कृतार्थः स्याद् बहुभिः किमु सुव्रत । ॥ इति वाणलिङ्गचिह्नानि ॥
वीरमित्रोदयष्टतकालोत्तरे ॥ उक्ताङ्गं त्रेयसे योज्यं शीर्ष-
मन्त्रं विवर्जयेत् । यमवर्णन्तु यस्मिङ्गं यमाङ्गं वा कमण्डलुम् ।
दण्डाङ्गं सूत्रचिह्नं वा ब्रह्मज्ञानान्वितं मतम् । शशिवर्णं
महाकालं नन्दोशं पद्मरागवत् । पद्मरागनिभं सर्वं महाभं
सिद्धिपूजितम् । मौक्तिकाभं नीलनिभं रुद्रादित्यैः प्रपूजितम् ।
वसुदैः सेन्द्रयज्ञेशैर्गुह्यकैर्यातुधानकैः । नानावर्णमयं नीलं
शशाङ्कमण्डलप्रभम् ॥ इति वाणलिङ्गलक्षणम् ॥
वीरमित्रोदयष्टतम् ॥ इत्येतन्नक्षणं प्रोक्तं परीक्षातत्त्वको-
विदैः । त्रिः सप्तपञ्चवारं वा तुलासाम्यं न जायते । तदा वाणं
समाख्यातं शेष पापाणसम्भवम् । तुलाकारणन्तु तण्डुलेन ।
अपरतुलादिषु तण्डुला यद्यधिकाः स्युस्तदा तस्मिङ्गं गृहिणां
पूज्यमवधार्य लिङ्गश्चेदधिकं तदोदासीनपूज्यं तदिति किं-
वदन्तीति हेमाद्रिष्टतलक्षणकारणे ॥ सूतसहितायान्तु ॥ सप्त-
कत्वस्तुलारूढं हृदिमिति न होयते । वाणलिङ्गमिति ध्यातं
शेषं नार्भदमुच्यते । त्रिः पञ्चवारं यस्यैव तुलासाम्यं न जायते ।
तदा वाणं समाख्यातं शेष पापाणसम्भवम् ॥ वीरमित्रोदये ॥

नद्यां वा प्रक्षिपेद्भूयो यदा तदुपलभ्यते । वाणलिङ्गं तदा
विद्धि न्यूनं सुखविवर्द्धनम् ॥ इति वाणलिङ्गपरीक्षा ॥

वाणशब्दव्युत्पत्तिरपि तत्रैव ॥ अथ वाणं समाख्यातं यथा
वक्ष्ये तथादितः । वाणः सदाशिवो देवो वाणो वाणान्तरोऽपि
च । तेन यस्मै कृतं तस्माद्वाणलिङ्गमुदाहृतम् । सदा सन्नि-
हितस्तत्र शिवः सर्वार्थदायकः । कृतप्रतिष्ठं तस्मिन् वाणाख्येन
शिवेन च । पङ्कजस्य फलाकारं कुण्डलस्य समाकृति । पङ्कजफलं
पद्मवोजम् । पङ्कजम्बूफलाकारं कुकुटाण्डसमाकृति । इति
हेमाद्रिधृतलक्षणवाण्डे पाठः ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदञ्चैव वाणलिङ्ग-
मुदाहृतम् ॥ याज्ञवल्क्यसंहितायाम् । देवीं प्रति शिववाक्यम् ॥
प्रशस्तं नार्मदं लिङ्गं पङ्कजम्बूफलाकृति । सधुवर्णं तथा शुक्लं
नीलं मरकतप्रभम् । हंसडिम्ब्याकृति पुनः स्थापनायां प्रश-
स्यते । स्वयं संखवते लिङ्गं गिरितो नर्मदाजले । पुरा वाणा-
सुरेणाहं प्रार्थितो नर्मदातटे । अधिवासं गिरौ तत्र लिङ्गरूपी
महेश्वरः । वाणलिङ्गमपि ख्यातमतोऽर्थाञ्जगतीतले । अन्धेषां
कोटिलिङ्गानां पूजने यत् फलं लभेत् । तत् फलं लभते मर्त्यो
वाणलिङ्गेकपूजनात् ॥ तथा ॥ ताम्बी वा स्फाटिकी स्वार्णी
पापाणी राजतो तथा । वेदिका च प्रकर्त्तव्या तत्र संस्थाप्य
पूजयेत् । प्रत्यहं योऽर्चयेत्लिङ्गं नार्मदं भक्तिभावतः । ऐहिकं
किं फलं तस्य मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ॥ इति प्रत्यहवाणलिङ्ग-
पूजाफलम् ॥

सूतसंहितायाम् ॥ संस्थाप्य श्रीवाणलिङ्गं रत्नकोटिगुणं
भवेत् । रसलिङ्गे ततो वाणात् फल कोटिगुणं स्मृतम् । गुणांस्तु
रसलिङ्गस्य वक्तुं शक्नोति शङ्करो । सिद्धयो रसलिङ्गे स्युरणि-
माद्याः सुसंस्थिताः ॥ केदारखण्डे ॥ रत्नधातुमयान्धैव लिङ्गानि
कथितान्यपि । पवित्राण्येव पूज्यानि सर्वकामप्रदानि च ।

एतेषामपि सर्वेषां काश्मीरं हि विशिष्यते । काश्मीरादपि
लिङ्गाच्च वाणलिङ्गं विशिष्यते । वाणलिङ्गात् परं मान्यत् पवित्र-
मिह दृश्यते । ऐहिकामुष्मिकं सर्वं पूजाकर्तुः प्रयच्छति ॥ इति
वाणलिङ्गप्रशंसा ॥

निन्द्यलिङ्गमाह तथैव ॥ कर्कशे वाणलिङ्गे तु पुत्रदा-
रक्षयो भवेत् । चिपिटे पूजिते तस्मिन् गृहभङ्गो भवेद् ध्रुवम् ।
एकपात्रंश्चिते धेनुपुत्रदारधनक्षयः । गिरसि स्फुटिते वाणे
व्याधिर्मरणमेव च । छिद्रलिङ्गेऽर्चिते वाणे विदेशगमनं भवेत् ।
लिङ्गे च कर्णिकां दृष्ट्वा व्याधिमान् जायते पुमान् । अत्युन्नति-
विलासे तु गोधनानां क्षयो भवेत् ॥ हेमाद्रिदृष्टम् ॥ तीक्ष्णाम्रं
चक्रशीर्षेण चरसलिङ्गं विवर्जयेत् । अतिस्थूलं चातिक्रमं स्वल्पं
वा भूषणान्वितम् । गृही विवर्जयेत्तादृक् तच्च मोक्षार्थिनी
हितम् ॥ इति दुष्टवाणलिङ्गलक्षणम् ॥

शुभलिङ्गमाह वोरमितोदये ॥ अर्थदं कपिलं लिङ्गं घनाभं
मोक्षकाङ्क्षिणाम् । लघु वा कपिलं स्थूलं गृही नैवार्चयेत्
कचित् । पूजितव्यं गृहस्थेन वर्णेन भ्रमरोपमम् । तस्य पीठम-
पीठं वा मन्त्रसंस्कारवर्जितम् । सिद्धिसुक्तिप्रदं लिङ्गं सर्वप्रसा-
दपीठगम् ॥ इति शुभवाणलिङ्गलक्षणम् ॥

सूतसंहितायां भैरववाक्यम् ॥ वाणासुरः पुरा भद्रे ! शिव-
स्यातीव वल्लभः । जितक्रोधोऽनुरक्तश्च शिवपूजाविधौ रतः ।
वह्निज्ञो निपुणश्चैव शिल्पज्ञो लक्षणान्वितः । दिने दिने स्वयं
दत्त्वा लिङ्गं स्वाप्य प्रपूजयेत् । एवं वर्षशतं देवि ! दिव्यमानेन
पूजयेत् । तदा तद्भक्तिसुलभः प्रत्यक्षः शङ्करोऽभवत् ॥ शङ्कर
उवाच ॥ तुष्टोऽहं तव हे वाण ! वरं व्रूहि किमिच्छसि । शङ्करस्य
वचः श्रुत्वा वाणो वचनमब्रवीत् । यदि तुष्टोऽसि होनाय मद्यं
त्वं मन्दभागिने । क्लिष्टोऽहं तव देवेश ! लिङ्गं कृत्वा दिने दिने ।

तत्तल्लक्षणसंमिद्वलक्षणं शास्त्रनिर्मितम् । शास्त्रार्थो दुर्लभो
 देव । सिद्धार्थश्च दुर्लभः । तस्मात्त्वं यदि मे तुष्टो लिङ्गं देहि
 मुनक्षणम् । सर्वकामकृतार्थञ्च सर्वसत्त्वानुकम्पनम् । सर्वपाञ्च
 हितार्थाय प्रसादं कुरु शङ्कर ! । इत्येवं वचनं तस्य शिवः
 परमकारणम् । श्रुत्वा केलासमूर्धानं शङ्करेण विनिर्मिताः ।
 लिङ्गानां कोटिसंख्याश्च तथा चैव चतुर्दश । सिद्धलिङ्गं तदा
 तत्तत् सर्वं सदोदयं स्वयम् । अयोज्यैवं सुसम्पूर्णं वाणस्य च
 समर्पितम् । अक्षयफलदं वाणं स्थाप्यमानञ्च नित्यशः । स-
 म्पूज्य वाणः सद्भावं कृत्वा प्रणयनं तदा । तद्भावं स्वपुरं नीत्वा
 न्यूनं चिन्तयते शुचिः । अक्षयं यदि संसिद्धं स्थाप्यमानं दिने
 दिने । सत्त्वानां सिद्धिहेत्वर्थं वाणः स्थाने सुसंरये । लिङ्गानां
 कालिकागर्त्तं सञ्चितास्तु त्रिकोटयः । श्रीशैलकोटयस्त्रिस्रः
 कोट्येका कन्यकाश्रमे । माहेश्वरे च कोटिस्तु कन्यातीर्थं तु
 कोटिका । महेश्वरे चैव नेपाले एकैका कोटिरिव च । वाणा-
 र्थाय कृतं लिङ्गं वाणलिङ्गमतः स्मृतम् । वाणो वा शिव
 इत्युक्तस्तत्कृतं वाणमुच्यते । तस्मात्तेषु प्रदेशेषु पुण्यस्थानेषु
 तेषु वा । स्थितं तच्छिद्धसद्भावं शिवस्याकृतिविग्रहे । हेम्ना
 तदाकृतिलक्षणं समुच्चयेऽपि । स्वयम्भू लिङ्गवद्वाणलिङ्गं मुक्त्यै
 स्वमुक्तये । सहस्रफलमन्यस्माद् यथास्थानप्रपूजने । श्रीशैले
 कालिकागर्त्तं लिङ्गाद्री कन्यकाश्रमे । कन्यातीर्थे वने यानि
 महेश्वरे वा सुरेश्वरे । स्थितानि वाणलिङ्गानि शिवेनैव कृतानि
 तु । सिद्धान्तशेखरे वाणलिङ्गान्यधिकृत्य ॥ तदा त्वेकप्रकारं
 स्यादन्यत्रर्णमपीठकम् । लक्ष्ममूर्त्तिविहोनञ्च वाणं तदृष्ट्युला-
 यकमिति । वाणलिङ्गेष्ववाहनादि न कर्त्तव्यम् ॥ तदुक्तं भ-
 विये ॥ वाणलिङ्गानि राजेन्द्र ! स्थितानि भुवनत्रये । न प्रतिष्ठा
 न संस्कारस्तीयामावाहनं न चेति ॥ योगसारे पञ्चमपरिच्छेदे ॥

ब्राह्मणे सुहृत्ते चोत्थाय यः स्मरेद्वाणलिङ्गकम् । सर्वत्र जय-
माप्नोति सत्यं सत्यं महेश्वर ! ॥

अथ वाणलिङ्गध्यानं तत्रैव ॥ श्रीं प्रमत्तं शक्तिसंयुक्तं
वाणाख्यञ्च महाप्रभम् । कामवाणान्वितं देवं संसारदहन-
क्षमम् । शृङ्गारादिरसोक्तासं वाणाख्यं परमेश्वरम् । एवं ध्यात्वा
वाणलिङ्गं यजेत्तं परमं शिवम् । मनसा गन्धपुष्पाद्यैः स-
म्पूज्यास्य मनुं स्मरेत् ॥ तथा । प्राणायामं ततः कृत्वा वाण-
लिङ्गन्तु तोषयेत् । तदिष्टदेवयोरैक्यं विभाव्य वाग्भवं जपेत् ।
ततो जपं समाप्याथ स्तवेनानेन तोषयेत् ॥

अथ स्तवः ॥ श्रीं वाणलिङ्ग ! महाभाग । संसारात्
द्राहि मां प्रभो । । नमस्ते चीग्ररूपाय नमस्ते व्यक्तयोनिने ।
संसारकारिणे तुभ्यं नमस्ते सूक्ष्मरूपधृक् ! । प्रमत्ताय महि-
न्द्राय कालरूपाय ! वै नमः । दहनाय नमस्तुभ्यं नमस्ते
योगकारिणे । भोगिनां भोगकर्त्रे च मोक्षदात्रे नमो
नमः । नमः कामाङ्गनाशाय नमः कल्पपहारिणे । नमो
विश्वप्रदात्रे च नमो विश्वस्वरूपिणे । वाणस्य वरदात्रे च
रावणस्य क्षयाय च । रामस्यानुग्रहार्थाय राज्याय भरतस्य
च । मुनीनां योगदात्रे च राक्षसानां क्षयाय च । नमस्तुभ्यं
नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमो नमः । ऐं दाहिकाशक्तियुक्ताय
महामायाप्रियाय च । भगप्रियाय सर्वाय वैरिणां निग्रहाय
च । परित्राणाय योगिनां कौलिकानां प्रियाय च । कुला-
ङ्गनानां भक्ताय कुलाचाररताय च । कुलभक्ताय योगाय
नमो नारायणाय च । मधुपानप्रमत्ताय योगेशाय नमो नमः ।
कुलनिन्दाप्रणाशाय कौलिकानां सुखाय च । कुलयोगाय
निष्ठाय गुहाय परमात्मने । परमात्मस्वरूपाय लिङ्गमूलात्मकाय
च । सर्वेश्वराय सर्वाय शिवाय निर्गुणाय च । इत्येतत् परमं

गुह्यं वाणलिङ्गस्य शङ्करः । यः पठेत् साधकश्रेष्ठी गाणपत्यं
 लभेत सः । स्तवस्यास्य प्रसादेन योगी योगित्वमाप्नुयात् । रा-
 ज्यार्थिनां भवेद्राज्यं भोगिनां भोग एव च । साधूनां साधनं
 देव ! कौलिकानां कुलं भवेत् । यं यं कामयते मन्त्रो तं तमा-
 प्रोति लीलया । वाणलिङ्गप्रसादेन सर्वमाप्नोति सत्वरम् । किम-
 न्यत् कथयामोह सर्वं वेत्ति कुलेश्वर ! महाभये समुत्पन्ने राज-
 हारे कुलेश्वर ! देशान्तरभये प्राप्ते दस्युचीरादिसङ्कुले । पठनात्
 स्तवराजस्य न भयं लभते क्वचित् । वाणलिङ्गस्य माहात्म्यं
 संचेपात् कथितं मया । तस्य श्रवणमात्रेण नरो मोक्षमवा-
 पुयात् । वाणलिङ्गं सदाराध्यं योगिनां योगसाधने । कौलि-
 कानां कुलाचारे पशूनां शत्रुविग्रहे । वेदज्ञानां वेदपाठे रो-
 गिणां रोगनाशने । यो यो नाराधयेदेनं सर्वं तन्निष्फलं भवेत् ॥
 इति श्रियोयोगसारे सर्वांगमोक्षमे पार्वतीशिवसंवादे वाणलिङ्ग-
 स्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथ रौद्रलिङ्गलक्षणम् ॥ वीरमितोदयधृतम् ॥ नदीसमुद्भवं
 रौद्रमन्योन्यस्य विघर्षणात् । नदीवेगात्समं स्निग्धं सञ्जातं
 रौद्रमुच्यते । समुच्चयेऽपि ॥ सरित्प्रवाहसंस्थानं वाणलिङ्गसमा-
 कृति । तदन्यदपि बोद्धव्यं रौद्रलिङ्गं सुखावहम् । नदीसार-
 नर्मदाया वाणलिङ्गसमाकृति । तदन्यदपि बोद्धव्यं लिङ्गं रौद्रं
 भविष्यति । रौद्रलिङ्गं तथा ख्यातं वाणलिङ्गसमाकृति । श्वेतं
 रक्तं तथा पीतं कृष्णं विप्रादिपूजितम् । स्वभावात् कृष्णवर्णं
 वा सर्वजातिषु सिद्धिदम् । नर्मदासम्भवं रौद्रं वाणलिङ्ग-
 वदौरितमिति ॥ इति रौद्रलिङ्गलक्षणम् ॥ १ ॥

अथ शिवनाभिलक्षणम् ॥ वीरमितोदयधृतशिवनारद-
 संवादे शिवलिङ्गं प्रक्रम्य ॥ उत्तमं मध्यमधमं त्रिविधं लिङ्ग-
 मीरितम् । चतुरङ्गुलमुत्तमे रम्यवेदिकमुत्तमम् । उत्तमं लिङ्ग-

माख्यातं मुनिभिः शास्त्रकोविदैः । तदर्द्धं मध्यमं प्रोक्तं तदर्द्ध-
मधमं स्मृतम् ॥ तस्य महिमापि तत्रैव ॥ शिवनाभिमयं लिङ्गं
प्रतिपूज्य महर्षिभिः । श्रेष्ठञ्च सर्वलिङ्गेभ्यस्तस्मात् पूज्यं विधा-
नतः ॥ इति शिवनाभिलिङ्गलक्षणम् ॥ २ ॥

अथ देवलिङ्गलक्षणम् ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥ करसम्पुटसंस्पर्शं
शूलटङ्गेन्दुभृपितम् । रेखाकोटरसंयुक्तं निम्नोन्नतसमन्वितम् ।
दीर्घाकारञ्च यज्जिङ्गं ब्रह्मभागादिवर्जितम् । लिङ्गं गोलमिति
प्रोक्तं गोलकं प्रोच्यतेऽधुना । कुष्माण्डस्य फलाकारं नागरङ्ग-
फलोपमम् । काकडिम्बफलाकारं गोललिङ्गमितीरितम् ॥
इति गोललिङ्गलक्षणम् ॥ ४ ॥

अथार्यलिङ्गलक्षणम् ॥ तत्रैव ॥ नानावैस्त्वफलाकारं ब्रह्म-
सूत्रविवर्तनम् । मूले स्थूलञ्च यज्जिङ्गं कपित्थफलसन्निभम् ।
नालस्य वा फलाकारं मध्ये स्थूलञ्च यद्भवेत् । मध्ये स्थूलं वरं
लिङ्गमृषिवाणसुदाहृतम् ॥ इत्यार्यलिङ्गलक्षणम् ॥ ५ ॥

अथ लिङ्गलक्षणम् ॥ लिङ्गं हि द्विविधमकृत्रिमं कृत्रिमञ्च ॥
अकृत्रिमं स्वयम्भूतं स्वयम्भूवाणलिङ्गादि । कृत्रिमं निर्मितं
धातुलिङ्गादि । सिद्धान्तशेखरे । नत्वा नारदमार्यादोन् लिङ्गं
पिष्टाकारविन्दुरूपिणौ । ब्राह्मी शिलोत्कलारूपा वक्ष्ये लिङ्गस्य
लक्षणम् । तल्लिङ्गं द्विविधं ज्ञेयमचनञ्च चलं तथा । प्रत्येकं
त्रिविधं ज्ञेयं लिङ्गं तदुभयात्मकम् । प्रासादे स्थापितं लिङ्ग-
मचनं तच्छिलादिजम् । स्थापितमचनं गेहे स्थिरं लिङ्गम-
योजिते । पञ्चधा तत् स्थितं लिङ्गं स्वयम्भूदेवपालकम् ।
आर्षञ्च मानसं लिङ्गं तेषां लक्षणमुच्यते ॥ दीपिकायाम् ।
आचार्यमुनयै स्त्रैरं स्वयम्भूतो महेश्वरः । यत्र चैव स्वयं व्यक्तं
निङ्गमस्तु स्वयम्भूतत् । धमनीयस्य संस्पर्शाद् दहति चिप्रमेव
तु । धमनी सुपुम्नेऽपिङ्गलाव्यतिरिक्ता ब्रह्मरन्ध्रं विनिर्मिथ

लिङ्गते नाडी सैव । सिद्धान्तशेखरे ॥ नानाच्छिद्रसमंयुक्तं नाना-
वर्णसमन्वितम् । अदृष्टमूलं यलिङ्गं कर्कशं भुवि दृश्यते । त-
लिङ्गन्तु स्वयम्भूतमपरं लक्षणच्युतम् । स्वयम्भूलिङ्गमित्युक्तं
तच्च नानाविधं मतम् । शङ्खाभमस्तकं लिङ्गं वैष्णवं तदुदा-
हृतम् । पद्माभमस्तकं ब्राह्मणं कृत्वाभं शाक्तमुच्यते । शिरोयुग्मं
तदाग्नेयं त्रिपदं याम्यमीरितम् । खड्गाभं नैर्ऋतं लिङ्गं वारुणं
कलसाकृति । वायव्यं ध्वजवलिङ्गं कोविरन्तु गदान्वितम् ।
ईशानस्य त्रिशूलाभं लोकपालादिनिःसृतम् । स्वयम्भूलिङ्ग-
माख्यातं सर्वशास्त्रविशारदैः ॥ इति स्वयम्भूलिङ्गलक्षणम् ॥

मत्स्यसूक्ते ॥ दृष्ट्वा लिङ्गं महेशस्य स्वयम्भूतस्य पार्वति ! ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः परे ब्रह्मणि लीयते ॥ एतेषां पूजाफलन्तु
तत्रैव ॥ विशेषाच्छेनजं मुक्त्यै भुक्तये चानुपद्गतः । पार्थिवं
भुक्तये शस्तं मुक्तये चानुपद्गतः । एवं वै दारुजं ज्ञेयं चिह्न-
लिङ्गं तथा पुनः । स्थिरलक्ष्मीप्रदं ज्ञेयं हैमं राज्यप्रदञ्च तत् ।
पुत्रवृद्धिकर तान्मं राङ्गमायुःप्रवर्द्धनम् ॥ पद्मपुराणम् ॥ पारदञ्च
महाभूत्यै सौभाग्याय च मौक्तिकम् । चन्द्रकान्तं सृष्ट्युजित्
स्याद्वाटकं सर्वकामदम् ॥ वीरमित्रोदयधृतकल्पोत्तरेऽपि ॥ सर्व-
फलप्रदा भूमिर्माण्यस्तद्वदेव हि । अनन्ताद्याः स्मृता ह्यष्टौ
मणयो विद्युदुज्ज्वलाः । रात्रौ प्रकाशकाः सर्वविपाद्याघात-
कारिणः । नानावर्णास्तु विज्ञेया रसेर्गन्धैश्च रूपतः । वज्राद्याः
स्फाटिकाद्याश्च गुडान्नादिविनिर्मितम् । सर्वकामप्रदं पुंसां
लिङ्गं तात्कालिकं मतम् ॥ लक्षणसमुच्चये ॥ गन्ध सौभाग्यदं लिङ्गं
पीप्यं मुक्तिप्रदायकम् ॥ तथा । नानासूत्रोद्भवं लिङ्गं नाना-
कामप्रदायकम् । सेकतं गुणदं लिङ्गं सौभाग्याय च लावणम् ।
उच्चाटने तु पाशाम् मौलं शत्रुक्षयावहम् । तात्कालिकं दरिद्रश्च
हृत्वा भक्त्या समर्चयेत् ॥ गरुड़पुराणे ॥ कस्तूरिकाया द्वौ

भागौ चत्वारश्चन्दनस्य च । कुङ्कुमस्य त्रयश्चैव शशिना च चतुः-
समम् । एतद्दे गन्धलिङ्गन्तु कृत्वा सम्पूज्य भक्तितः । शिवसा-
युज्यमाप्नोति बन्धुभिः सहितो नरः । कार्यं पुष्यमयं लिङ्गं
हृद्यगन्धसमन्वितम् । नवखण्डां धरां भुक्त्वा गणेशाधिपतिर्भवेत् ।
रजोभिर्निर्मितं लिङ्गं यः पूजयति भक्तितः । विद्याधरपदं
प्राप्य पश्चाच्छिवसमो भवेत् । श्रीकामो गोशङ्खलिङ्गं कृत्वा
भक्त्या प्रपूजयेत् । स्वच्छेन कापिलेनैव गोमयेन प्रकल्पयेत् ।
स्वच्छेन भूमिपतनरहितेन शून्योद्धृतेन इति यावत् । कार्यं
यष्टिक्रमं लिङ्गं यवगोधूमशालिजम् । श्रीकामः पुष्टिकामश्च
पुत्रकामस्तदर्थयेत् । सिताखण्डमय लिङ्गं कार्यमारोग्य-
वर्धनम् । वश्ये लवणजं लिङ्गं तालत्रिकटुकान्वितम् । तालं
हरितालम् ॥ त्रिकटुकं शण्ठीपिप्पलीमरिचमिति प्रसिद्धम् ।
गव्यष्टतमय लिङ्गं सम्पूज्य बुद्धिवर्धनम् ॥ तथा । लवणेन च
सोभाग्यं पार्थिवं सर्वकामदम् । कामदं तिलपिष्टोत्थं तुपीत्यं
मारणे स्मृतम् । भस्मोत्थं सर्वफलदं गुडोत्थं प्रीतिवर्धनम् ।
गन्धोत्थं गुणदं भूरि शर्करोत्थं सुखप्रदम् । वंशाद्गुरोत्थं वंश-
करं गोमय सर्वरोगदम् । केशास्थिसम्भवं लिङ्गं सर्वशत्रुविना-
शनम् । द्योभणे मारणे पिष्टसम्भवं लिङ्गसुत्तमम् । दारिद्र्यदं
दुमोद्भूतं पिष्टं सारस्वतप्रदम् । दधिदुग्धोद्भवं लिङ्गं कीर्त्ति-
सङ्घीसुखप्रदम् । धान्यद धान्यजं लिङ्गं फलोत्थं फलदं
भवेत् । पुष्पोत्थं दिव्यभोगायुर्मृत्यै धात्रीफलोद्भवम् । नवनी-
तोद्भवं लिङ्गं कीर्त्तिसौभाग्यवर्धनम् । दूर्वाकाण्डसमुद्भूतमप-
सृत्युनिधारणम् । कर्पूरसम्भवं लिङ्गं चला वै भुक्तिमुक्तिदाः ।
अयस्कान्तं चतुर्हा तु ज्ञेयं सामान्यमिहियु ॥ तारसयज्ञे विशिषः ॥
सयं न च भयं येठं तत्र वषट्मरिच्छिदि । यमलिङ्गं महा-
भृत्यै सौभाग्याय च मौक्तिकम् । पुष्टिमूर्त्तं महानील ज्योति-

स्त्रीरसमुद्भवम् । स्पर्शकं कुलसन्नत्यै तेजसं चूर्थ्याकान्तजम् ।
 चन्द्रापीडं मृत्युजितं स्फाटिकं सर्वकामदम् ॥ चन्द्रापीडं
 चन्द्रकान्तमित्यर्थः । शूलास्थमणिजं शत्रुक्षयार्थं मौक्तिकं
 तथा । यत्सन्निधानात् शूलरोगनाशः स शूलमणिः । अपुषं
 ह्योष्कं ज्ञेयं रोगहृन्भोक्तिकोद्भवम् । शभक्तत् पुष्कलं तीर्थं वैदूर्यं
 शत्रुदर्पहृत् । नीलं लक्ष्मीप्रदं ज्ञेयं स्फाटिकं सर्वकामदम् ॥
 कालोत्तरे ॥ महाभूतिप्रदं हैमं राजतं भूतिवर्धनम् । आरकूटं
 तथा कांस्यं शृणु सामान्यमुक्तिदम् ॥ आरकूटं पित्तलम् ॥
 वपुमीसायस लिङ्गं शत्रूणां नाशने हितम् ॥ तथा । कीर्त्तिदं
 कांस्यजं लिङ्गं राजतं पुत्रवर्धनम् । पैत्तलं भुक्तिमुक्त्यर्थं मिश्रजं
 सर्वसिद्धिदम् ॥ मिश्रजमष्टधातुनिर्मितम् ॥ शिवनारदसंवादे ॥
 पितृणां मुक्तये लिङ्गं पूज्यं रजतसम्भवम् । हैमजं सत्यलोकस्य
 प्राप्तये पूजयेत् पुमान् । पूजयेत्ताम्रजं लिङ्गं पुष्टिकामी हि
 मानवः । ताम्रादिलिङ्गपूजनन्तु कलीतरपरम् । तथाच मत्स्य-
 शूक्ले ॥ ताम्रलिङ्गं कली मार्घत् रैत्यस्य सीसकस्य च । रक्त-
 चन्दनलिङ्गञ्च शङ्कांस्यायसं तथा । तुष्टिकामस्तु सततं लिङ्गं
 पित्तलसम्भवम् । कीर्त्तिकामो यजेन्नित्यं लिङ्गं कांस्यसमु-
 द्भवम् । शत्रुमारणकामस्तु लिङ्गं लौहमयं सदा । सदा सीस-
 मयं लिङ्गमायुष्कामोऽर्चयेन्नरः ॥ लक्षणसमुच्चयेऽपि । स्थिर-
 लक्ष्मीप्रदं हैमं राजतं चैव राज्यदम् । प्रजाहृदिकरं राज्ञं
 ताम्रमायुःप्रवर्धनम् । विद्वेषकारकं कांस्यं रौतजं शत्रुनाश-
 नम् ॥ रौतजं पित्तलमयम् ॥ रोगघ्नं सैसकं लिङ्गमायसं शत्रु-
 नाशनम् । अष्टलौहमयं लिङ्गं क्लृष्टरोगक्षयावहम् । त्रिलौह-
 सम्भवं लिङ्गं विज्ञानं प्रति सिद्धिदम् ॥ लिङ्गपुराणे ॥ श्रीप्रदं
 वज्रजं लिङ्गं शिलाजं सर्वसिद्धिदम् । धातुजं धनदं साक्षा-
 द्दार्जं भोगसिद्धिदम् ॥ कांस्योत्तरे ॥ गन्धपुष्पमयं लिङ्गं तथा-

आदिविनिर्मितम् । कस्तूरोसम्भवं लिङ्गं धनाकाङ्क्षी प्रपूजयेत् ।
 लिङ्गं गोरोचनोत्पन्नं रूपकामस्तु पूजयेत् । काम्तिकामस्तु
 सततं लिङ्गं कुङ्कुमसम्भवं । श्वेतागुरुसमुद्भूतं महाबुद्धि-
 विवर्धनम् । धारणाशक्तिदं लिङ्गं कृष्णागुरुसमुद्भवम् ॥
 भाद्रकाभेदतन्त्रे द्वादशपटले च ॥ पार्थिवे शिवपूजायां
 सर्वसिद्धियुतो भवेत् । पापाणे शिवपूजायां द्विगुणं फलमौरि-
 संम् । स्वर्णलिङ्गे च पूजायां शत्रूणां नाशनं मतम् । सर्व-
 सिद्धीश्वरो रौप्ये फलं तस्माच्चतुर्गुणम् । ताम्ब्रे पुष्टिं विजा-
 नीयात् कांस्ये च धनसंचयः । गङ्गायाञ्च सत्त्वगुणं लाल्नायां
 रोमवान् भवेत् । स्फाटिके सर्वसिद्धिः स्यात्तथा मरकते प्रिये । ।
 लौहलिङ्गे रिपुनीशः कामदं भस्मलिङ्गकम् । बालुकायां
 काम्यसिद्धिर्गोमये रिपुहिंसनम् । सर्वलिङ्गस्य माहात्म्यं धर्म-
 कामार्थमोक्षदम् ॥ षट्कर्मदीपिकाष्टतशिवधर्म ॥ ब्रह्मा सम्पू-
 ष्येन्नित्यं लिङ्गं शैलमयं शुभम् । तस्य सम्पूजनात्तेन प्राप्तं
 ब्रह्मत्वंसुत्तमम् । इन्द्रनीलमयं लिङ्गं विष्णुः समर्चयेत् सदा ।
 विष्णुत्वं प्राप्तवान् तेन सोऽभूद्भूतैकपालकः । स्फाटिकं निर्मलं
 लिङ्गं वरुणोऽभ्यर्चयेत् सदा । तेन तद्वरुणत्वं हि प्राप्तं तेजो-
 बलान्वितम् ॥ भाद्रकाभेदतन्त्रे सप्तमपटलेऽपि ॥ पूजयेत्
 पार्थिवे लिङ्गे पापाणलिङ्गकेऽथवा । स्वर्णलिङ्गेऽथवा देवि !
 रौप्ये ताम्ब्रे च कांस्ये च । पारदे वाथ गङ्गायां स्फाटिके मरकते-
 ऽपि वा । कार्यभेदे लौहलिङ्गे भस्मनिर्मितलिङ्गके । बालुका-
 निर्मिते लिङ्गे गोमये वाथ पूजयेत् । संस्कारेण घना देवि !
 पापाणद्वी न पूजयेत् ॥ इति शिवलिङ्गनिर्माणद्रव्याणि ॥

अथ शिवलिङ्गसंस्कारः ॥ तत्रैष ॥ संस्कारश्च प्रवक्ष्यामि
 विशेष इह यो भवेत् । रौप्यञ्च स्वर्णलिङ्गञ्च स्वर्णपात्रे निधाय
 च । तस्मादुत्तोष्य तद्विङ्गं दुग्धमध्ये दिनत्रयम् । त्रयम्केण

आपयित्वा कालरुद्रं प्रपूजयेत् । षोडशेनोपचारैश्च वेद्यान्तु
पार्वतीं यजेत् । तस्मादुत्तोष्य तस्मिन् गङ्गातोषे दिनत्रयम् ।
ततो वेदोक्तविधिना सस्कारमाचरेत् सुधीः । पूर्वोक्तयजनैः
फलविशेषकामनया नानाविधलिङ्गपूजोक्ता । सा च पूजा ।
लिङ्गं सुलक्षणं कुर्याच्चजेत्सिद्धमलक्षणम् । दैर्घ्यहीने भवेद्
व्याधिरधिके शत्रुवर्द्धनम् । मानहीने विनाशः आदधिके च
शिशुक्षयः । विस्तारे चाधिके हीने राष्ट्रनाशो भवेद् ध्रुवम् ।
पीठहीने तु दारिद्र्यं शिरोहीने कुलक्षयः । ब्रह्मसूत्रविहीने
च राज्ञां राष्ट्रञ्च नश्यति । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन लिङ्गं कुर्यात्
सुलक्षणम् । इत्यादिना सुलक्षणलिङ्गस्यैव फलदाढत्वमुक्तम् ।

लिङ्गार्चनतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ देव्युवाच ॥ इन्द्रियैरहितो
द्रेवः शून्यरूपः सदाशिवः । आकारो नास्ति देवस्य किं तस्य
पूजने फलम् ॥ शिव उवाच ॥ प्रेते पूजा महेशानि ! कदाचि-
न्नास्ति पार्वति । रुद्रस्य परमेशानि । रौद्री शक्तिरितीरिता ।
रौद्री तु परमेशानि । आद्या कुण्डलिनी भवेत् । वर्तते परमे-
शानि । ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका । सार्धत्रिवलययाकारैः शिवं वेष्ट्य
सदा स्थिता । शक्तिं विना महेशानि । प्रेतत्वं तस्य निश्चितम् ।
शक्तिसंयोगमात्रेण कर्मकर्ता सदाशिवः । अतएव महेशानि !
पूजयेच्छ्वलिङ्गकम् ॥ इति सशक्तिकशिवलिङ्गपूजनफलम् ॥

भाटकातन्त्रे सप्तमपटले ॥ देव्युवाच ॥ लिङ्गप्रमाणं देवेश !
कृशयस्व मयि प्रभो ! । पार्थिवे च शिलादौ च विशेषो यत्र
यो भवेत् ॥ श्रीशिव उवाच ॥ मृत्तिकातोलकं याह्यमथवा
तोलकद्वयम् । एतदन्यत्र कुर्वीत कदाचिदपि पार्वति ! ॥ पद-
कर्मदोषिकाघृतविश्वसारतन्त्रेऽपि ॥ मृत्तिकातोलकं याह्यमथ-
वा तोलकद्वयम् । तिसूत्रस्य प्रमाणेन घटनं कारयेद्बुधः ।
स्नाद्बुधप्रमाणान्तु कृत्वा लिङ्गं प्रपूजयेत् । मृदादिलिङ्गघटने

प्रमाणं परिकीर्तितम् । फलसुक्तमवाप्नोति अन्यथा चेतद-
 न्यथा । त्रिसूत्रीकरणसुक्तं कालोत्तरे ॥ लिङ्गे वेष्यां तथा पीठे
 समसूत्रनिपातनात् । समञ्चैव विज्ञानीयात् त्रिसूत्रीकरण-
 त्विदम् । तत्र मृत्तिकाभेदेन ब्राह्मणादीनां पूजाफलस्य प्रश-
 स्तात्मसुक्तम् ॥ लिङ्गाञ्जनतन्त्रे तृतीयपटले ॥ चतुर्धा पार्थिवं
 लिङ्गं मृत्तिकाभेदेन पार्वति ! । शुक्तं रक्तं तथा पीतं कृष्णञ्च
 परमेश्वरि ! । शुक्तान्तु ब्राह्मणे शस्तं क्षत्रिये रक्तमिष्यते । पीतान्तु
 वैश्यजातौ स्यात् कृष्णं शूद्रे प्रकीर्तितम् ॥ तथा ॥ शुक्तं हि
 पार्थिवं लिङ्गं निर्माय यस्तु पूजयेत् । स एव परमेशानि !
 त्रिवर्गफलभाग्भवेत् । क्षत्रियस्तु वरारोहे ! रक्तं निर्माय पार्थि-
 वम् । पूजयेत् सततं यस्तु त्रिवर्गफलमाप्नुयात् । क्षत्रितं
 पार्थिवं देवि ! निर्माय यस्तु पूजयेत् । स च वैश्यो महेशानि !
 त्रिवर्गफलभाग्भवेत् । कृष्णं हि पार्थिवं लिङ्गं निर्माय यस्तु
 पूजयेत् । स शूद्रः परमेशानि ! त्रिवर्गफलभाग्भवेत् ॥ मातृका-
 भेदतन्त्रे । शिलादौ च महेशानि ! स्थूलञ्च फलदायकम् ।
 अद्भुष्टमानं देवेशि ! यद्वा हेमाद्रिमाणकम् । क्रमेण देवदे-
 वेशि ! फलं बहुविधं लभेत् । स्थूलात् स्थूलतरं लिङ्गं इद्राचं
 परमेश्वरि ! । पूजनाद्वारणाद्देवि ! फलं बहुविधं स्मृतम् ।
 स्थूलात् स्थूलतरमिति पार्थिवलिङ्गं तरपरम् । मृत्तिकातोलक-
 मिति प्रागुक्तविशेषवचनादिति । शिलास्फटिकमरकतादीनां
 पञ्चसूत्रीकरणसुक्तम् लैङ्गे यथा ॥ शिवलिङ्गस्य यन्मानं तन्मानं
 दत्तसव्ययोः । योन्यग्रमपि यन्मानं तदधोऽपि यथा भवेत् ॥
 तन्मान्तरे ॥ लिङ्गस्य यादृग् विस्तारः परिणामोऽपि तादृशः ।
 लिङ्गस्य द्विगुणा वेदी योनिस्तदर्हसन्निता । कुर्वीताङ्गुष्ठतो
 अष्टम कदाचिदपि क्षचित् । रत्नादिशिवनिर्माणे सान्नि-
 ध्यायमाह्वयेत् ॥ लिङ्गशब्दव्युत्पत्तिस्तु स्कन्दपुराणे । आकाशं

लिङ्गमित्याहुः पृथिवी तस्य पीठिका । आलयः सर्वदेवानां
लयनास्त्रिङ्गमुच्यते ॥ लिङ्गमहिमा तु वीरमित्रोदयधृतस्कन्द-
पुराणे ॥ शिव उवाच ॥ न तुष्याम्यर्चितोऽर्चायां पुष्यधूपनिवे-
दनैः । लिङ्गेऽर्चिते तथात्यर्थं परं तुष्यामि पार्वति ! । एवं
देवि ! पुरा कृत्यै जितोऽहं सर्वदैवतैः । लिङ्गत्वास्त्रिङ्गमित्युक्तं
सदेवासुरकिन्नरैः । प्रयच्छामि दिवं देवि ! यो मस्त्रिङ्गार्चने
रतः । त्वक्त्वा सर्वाणि पापानि निर्गदो दग्धकल्मषः । मन्मना
मन्त्रमस्कारो मामेव प्रतिपद्यते । द्रव्यविशेषेण पूजादिफल-
मपि तत्रैव ॥ वस्त्रपूतजलैर्लिङ्गं स्त्रपित्वा मम मानवः ।
लक्षणाञ्चाश्वमेधानां फलमाप्नोति सत्तमः । सुगन्धिचन्दनरसै-
र्लिङ्गमालिष्य भक्तितः । आलिप्यते सुरस्त्रीभिः सुगन्धैर्यज्ञ-
कर्मभिः ॥ लिङ्गपूजाकरणदीपः तत्पूजाफलञ्च तत्रैव शिव-
नारदसंवादे ॥ विना लिङ्गार्चनं यस्य कालो गच्छति नित्यशः ।
महाहानिर्भवेत्तस्य दुर्गतस्य दुरात्मनः । एकतः सर्वदानानि
व्रतानि विविधानि च । तीर्थानि नियमा यज्ञा लिङ्गाराधन-
मेकतः । न लिङ्गाराधनादन्यत् पुरा वेदे चतुर्ष्वपि । विद्यते
सर्वशास्त्राणामेव एव सुनिश्चितः । भुक्तिमुक्तिप्रदं लिङ्गं विवि-
धापन्निवारणम् । पूजयित्वा नरो नित्यं शिवमायुज्यमाप्नुयात् ।
सर्वमन्यत् परित्यज्य क्रियाजालमशेषतः । भक्त्या परमया विद्वान्
लिङ्गमेकः प्रपूजयेत् ॥ मत्स्यसूक्ते षोडशपटले ॥ अश्वमेधसह-
स्राणि वाजपेयसत्सवि च । सद्देशार्चनपुण्यस्य कलां वाहन्ति
षोडशोम् ॥ लिङ्गपुराणे ॥ बहुनात्र किमुक्तेन चराचरमिदं
जगत् । शिवलिङ्गं समभ्यर्च्य स्थितमत्र न संशयः ॥ मातृका-
भेदतन्त्रे ॥ शिवस्य पूजनाद्देवि ! चतुर्वर्गाधिपो भवेत् । अष्टै-
श्वर्ययुतो मर्त्यं, शम्भुनाथस्य पूजनात् । स्वयं नारायण, प्रोक्तो
यदि शम्भुं प्रपूजयेत् । स्वर्गं मर्त्यं च पाताले ये देवाः सं-

चेव संस्थाप्य भिण्टोपवरसेन च । प्रणवेण ममान्नीय कुर्वीत
 कर्दमवत् प्रिये ॥ निर्माणयोग्यं तद्द्रव्यं यदि स्यात् सुरसु-
 न्दरि । तदा निर्माय तस्मिन् पुनर्दृढतरं चरेत् । खपुष्य-
 सयुते वस्त्रे अङ्गारे च करोपके । किञ्चिदुष्णं प्रकर्तव्यं
 यतो दृढतरं भवेत् । अवध्तेरुच्यते । सुखरिलिञ्जे सूतपर-
 ओचकोदिञ्जे मण्डलभरके खलकरिञ्जे । ओहो ययायकादेः
 प्राय ओच्छे शिवनिर्माय । ओचमे दिञ्जे जडके पाणि वञ्च-
 समानकरके जानि ॥ इति पारदशिवलिङ्गनिर्माणविधिः ॥

शिवलिङ्गोत्पत्तिस्तु नारदपञ्चरात्रे तृतीयरात्रे प्रथमाध्याये
 नारदब्रह्मसंवादे ॥ यथा ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पुरा त्वं चञ्चलं ज्ञात्वा
 त्वदग्रे न प्रकाशितम् । इदानीं योगिनां ज्ञात्वा कथयामि न
 संशयः । अतिगुह्यमतिगुह्यमतिगुह्यं न संशयः । गोपितव्यं
 गोपितव्यं गोपितव्यं त्वयापि च । शम्भुना गोपितं तन्त्रे
 तन्त्रान्तरे प्रकाशितम् । शृणु तत्कथयाम्यद्य सावधानावधारय ।
 सर्गादो विविधाः सर्गा मया सृष्टा हि नारद ! । देवदानव-
 दैत्याश्च गन्धर्वयक्षराक्षसाः । सर्वे स्त्रीवशगाः श्रेष्ठा मैथुनाज्जा-
 यते प्रजा । केवलं हि शिवः शम्भुर्दारयहणकर्म्मणि । कदापि
 न मनश्चक्रे दृष्ट्वा चिन्तापराः सुराः । मामेव शरणं जग्मुः सेन्द्रा
 देवासुरादयः । प्रणिपत्य स्तुतिं कृत्वा उपतस्थुः समाहिताः ।
 प्रोचुः प्राञ्जनयः सर्वे भयाद्गदगदमानसाः ॥ देवाद्या ऊचुः ॥
 उदाहिता वयं सर्वे भवानपि जनार्दनः । केवलं हि महादेवो
 देवदेवो जगत्पतिः । विवाहे न मनश्चक्रे कया वा मोह्यते
 शिवः । उपायं चिन्तय विभो ! सदारः कथमीश्वरः । येन
 प्याजगतां नाशस्तत् कुरुष्व दयानिधे ! । इति श्रुत्वा वचस्तेषां
 ततो ब्रह्मा प्रजापतिः । सह तैर्गण्डारूढं जगाम कमलासनः ।
 ॥ तं जगन्नाथं विष्णुं कमललोचनम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सृष्टा

मयां सुरश्रेष्ठ ! मानुषा मैयुनोद्भवाः । सर्वे स्त्रैणा विना शम्भु-
यत् कर्त्तव्यं वदस्व मे ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एभिः सह महा-
बाहो ! गच्छामस्वमहं शिवम् । कर्त्तव्यं सूचितं तेन अनु-
ज्ञाते यथाविधि । किन्तु तदयोग्यनारीन्तु विवाहार्थं प्रकल्पय ॥
ब्रह्मोवाच ॥ दक्षं गच्छामहे सर्वे अनुज्ञापय तं हरे ! । आद्या-
शक्तिं महामायां प्रसादयतु वै लघु । कन्या भूत्वा महाशम्भुं
मोहयिष्यति शङ्करम् । एवमुक्त्वा तु तैः सार्धं जग्मतुर्विधिकेशवौ ।
यत्र दक्षो महातेजाः प्रोचतुः कार्यमात्मनः । उवाच दक्षं तद्-
युक्तं तपस्तप्तुं प्रजापतिः । ब्रह्मा विष्णुश्च सर्वे ते तपसा तोष-
येच्छिवाम् । आविर्बभूव सा देवी कालिका जगदीश्वरी । प्राह
मां वः किमर्थन्तु समुत्कण्ठाः सुरासुराः ॥ देव्युवाच ॥ शीघ्रं
रूपं यथाकामं भवतां प्रार्थने फलम् । अचिरात्तत् प्रदास्यामि
सत्त्वं सत्त्वं न सशयः ॥ देवाद्या ऊचुः ॥ भूत्वा तु दक्षकन्या त्वं
शङ्करं परिमोहय । अस्माकं वाञ्छितश्चैतत् कुरु सिद्धिं सदा-
शिवे ! । एतत् श्रुत्वा वचस्तेषां निरीक्ष्य कमलासनम् । उवाच
वक्ष्मि याविष्टा कालिका जगदीश्वरी ॥ देव्युवाच ॥ शम्भुरद्य-
तनो बालः किं मां सन्तोषिष्यति । मम योग्यं पुमास्वन्तु
अन्यं वै परिकल्पय ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शम्भुः सर्वगुरुर्देवो ह्यस्माकं
परमेश्वरः । महासत्त्वो महातेजाः स ते तोषं करिष्यति ।
शम्भुतुल्यः पुमान्नास्ति कदाचिदपि कुत्रचित् । इत्युक्त्वा ब्रह्मणा
देवी वाचमित्याह चेश्वरो । दक्षाय दर्शनं दत्त्वा उवाच उच्यतां
वरः । दक्षोऽपि दृष्ट्वा तां देवीं खड्गकर्तृधरां पराम् । खर्वां
लम्बोदरीं व्याघ्रचर्मावृतकटिस्थलीम् । नीलोत्पलकपालाब्ज-
करयुग्मां वरप्रदाम् । कृतकृत्यमिवात्मानं मेने दक्षः प्रजापतिः ॥
दक्ष उवाच ॥ यदि मे वरदासि त्वं देवानामग्निं वाञ्छितम् ।
सदीयतनया भूत्वा शङ्करं किञ्च सोहय । तथेत्युक्त्वा जगद्गाम्नी

अन्तर्दानं गतां तदा । देवताश्च ततो मत्वा यत्र तेषु तपो ऋतः ।
 सस्त्रीकाः परमात्मानमुपतस्थुर्जगत्पतिम् । प्रथेसुस्तुष्टुबुभङ्गा
 प्राहुर्गद्गदभाषिणः ॥ देवाद्या ऊचुः ॥ भगवन् । देवदेवेश ।
 लोकनाथ । महाशय । । वयं सर्वे तु सस्त्रीकाः सृष्ट्यर्थं परमे-
 श्वर । । अतस्त्वं कुरु चोद्वाहं सृष्टिरक्षा यथा भवेत् । दक्षगृहे
 महाकाली मायेति परिकीर्त्तिता । जाता ते प्रीतये शश्वी ।
 सा ते योग्या न संशयः ॥ ईश्वर उवाच ॥ भवतां प्रीतये सम्यक्
 करिष्ये नात्र संशयः । उद्योगः क्रियतां क्षिप्रं विधाहाय
 भमेव हि । इत्युक्त्वास्तु सुराः सर्वे ईश्वरेण महात्मना । कृत-
 कृत्या गताः सर्वे भवनं सर्वसुन्दरम् । दक्षाय कथयामासुः
 शङ्करेणोदितं वचः । ततो विवाहं निर्वर्त्य कृतकृत्या यथा
 गताः । गताः सर्वे महेशोऽपि मत्वा सह तदा गृहम् । जगाम
 रमे मत्वा च चिरं निर्भरमानसः । अथ काले कदाचित्तु
 सत्या सह महेश्वरः । रमे न शक्ये तं सोढुं सतो श्रान्ताभव-
 त्तदा । उवाच दीनया वाचा देवदेवं जगद्गुरुम् । भगवन्
 हि शक्नोमि तव भारं सुदुःसहम् । क्षमस्व मां महादेव !
 कृपां कुरु जगत्पते । । निशम्य वचनं तस्या भगवान् वृषभ-
 ध्वजः । निर्भरं रमणं चक्रे गाढं निर्दयमानसः । कृत्वा स-
 म्यूर्णरमणं सतो च त्यक्तमैशुना । उत्थाताय मनश्चक्रे उभयो-
 स्त्रौज उत्तमम् । पपात धरणोपृष्ठे तैर्व्याप्तमखिलं जगत् ।
 पाताले भूतले स्वर्गे शिवलिङ्गास्तदाभवन् । तेन भूता भवि-
 ष्याथ शिवलिङ्गाः सयोनयः । यत्र लिङ्गं तत्र योनिर्यत्र योनि-
 स्ततः शिवः । उभयोर्धेव तेजोभिः शिवलिङ्गं व्यजायत ॥
 इति शिवलिङ्गोत्पत्तिकथनम् ॥

शिवलिङ्गपूजायां सर्वेषामधिकार उक्त उत्पत्तितन्त्रे चतुः-
 षष्टिपटले ॥ शाक्तो वा वैष्णवो वापि सौरो वा ॥

शिवार्चनविहीनस्य कुतः सिद्धिर्भवेन्निये ।। अनाराध्य च मां
 देवि । योऽर्चयेद्देवतान्तरम् । न गृह्णाति महादेवि । शपं
 दस्वा व्रजेत् पुरम् । पर्वताग्रसमं देवि । मिष्टान्नादिक्रमेण हि ।
 फलानि बहुलान्येव पुष्पाख्येव यथाविधि । सुमेरुसदृशं चान्न
 नानाविधं महेश्वरि ।। सूपादिकं महेशानि । यदि स्यात्
 सागरोपमम् । यद्वत्तं पुण्यनैवेद्यं सर्वं विष्टामय भवेत् । शिवा-
 र्चनविहीनो यः पूजयेद्देवतान्तरम् । विशेषतः कलियुगे स नरः
 पापभाग्भवेत् । लिङ्गार्चनतन्त्रे प्रथमपटलेऽपि ॥ सर्वपूजासु
 देवेशि । लिङ्गपूजा परं पदम् । लिङ्गपूजां विना देवि । अन्य-
 पूजा करोति यः । विफला तस्य पूजा स्यादन्ते नरकमाप्नु-
 यात् तस्मात्लिङ्गं महेशानि । प्रथमं परिपूजयेत् । यद्राज्यं
 लिङ्गपूजायां रक्षितं सततं प्रिये ।। तद्राज्यं पतितं सन्धे
 विष्टासूक्ष्मसमं स्मृतम् । ब्रह्म विद् चतुर्यो देवि । यदि
 लिङ्गं न पूजयेत् । तत्क्षणात् परमेशानि । त्रययाण्डा-
 लतामियु । शूद्रश्च परमेशानि । सदा शूकरवद्भवेत् । शिवा-
 र्चनन्तु देवेशि । यस्मिन् गेहे विवर्जितम् । विष्टागर्तसमं
 देवि । तद्गृहं विद्धि पार्वति ।। अथं विष्टा पयो मूत्रं
 तस्मिन् वैश्वानि पार्वति ।। शाक्तो वा वैष्णवो वापि शैवो वा
 परमेश्वरि ।। आदौ लिङ्गं प्रपूज्याथ विख्यपर्वैर्वरानने ।।
 पथादन्यं महेशानि । लिङ्गं प्रार्थ्यं प्रपूजयेत् । अन्यथा
 मूत्रवत् सर्वं शिवपूजा विना प्रिये ।। वीरमित्येदयद्युतस्कन्द-
 पुराणे शिवलिङ्गमधिहृत्य ॥ दर्शनात् स्पर्शनात्तस्य लभन्ते
 निर्वृतिं नराः । तस्य पुण्यं मया वक्तुं सम्यग्द्युगशतैरपि ।
 शक्यते नैव विधिवत्तस्मात् त स्थापयेच्छिवम् । सर्वेषामेव व-
 र्णानां विभीर्दिभ्यं वपु शुभम् । सुकृतं भावनायोग्यं यो-
 गिनां निष्फलं तथा । शिवलिङ्गं समसृष्ट्वा योऽर्चयेदन्यदेवता ।

स नृपः सह देशेन रौरवं नरकं व्रजेत् । ब्रह्मादवः सुराः सर्वे
 राजानः समहर्षिकाः । मानवा मुनयश्चैव सर्वे लिङ्गं यजन्ति
 च । विष्णुर्नारायणो हत्वा ससैन्यं ब्रह्मणः श्रुतम् । स्थापितं
 विधिवद्भक्त्या लिङ्गं तीरे नदीपतेः । कृत्वा पापसहस्राणि
 हत्वा विप्रशतं तथा । पापात् समाश्रितो लिङ्गं मुच्यते नात्र
 संग्रयः । सर्वे लिङ्गमया लोकाः सर्वे लिङ्गे प्रतिष्ठिताः । तस्मात्
 द्भ्यर्चयेत्लिङ्गं यदीच्छेच्छाश्रितं पदम् । सर्वं लिङ्गमयं लोकं
 सर्वं लिङ्गे प्रतिष्ठितम् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्थापयेत् पूज-
 येच्च तत् । ब्रह्मा हरश्च भगवान् विश्वे देवा उमा हरिः ।
 लक्ष्मीर्दृतिः स्मृतिः प्रज्ञा विधिर्दुर्गा शची तथा । रुद्राश्च
 वसवः स्कन्दो विशाखः शाख एव च । नैगमेशश्च भगवान्
 लोकपाला ग्रहास्तथा । सर्वे नन्दिपुरोगाश्च गणा गणपतिः
 प्रभुः । पितरो मुनयः सर्वे कुबेराद्याश्च सत्तमाः । आदित्वा
 वसवः साध्या अश्विनौ च भिषग्वरौ । विश्वे देवाः सम-
 हतः पशवः पक्षिणो मृगाः । ब्रह्मादि स्थावरं यच्च सर्वं लिङ्गे
 प्रतिष्ठितम् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्थापयेत्लिङ्गमैश्वरम् ।
 पत्नेन स्थापितं लिङ्गं पूजयेद्यदि मानवः ॥ अन्यत्रापि ॥ मूले
 ब्रह्मा वसति भगवान् मध्यभागे च विष्णुरग्रे शम्भुः पशुपतिरञ्जी
 रुद्रमूर्तिर्वरेण्यः । तस्मात्लिङ्गं गुरुसुरतरुं स्थापयेत् पूजयेच्च
 यस्मात् पूज्यो गणपतिरसौ देवमुख्यैः समस्तैः । गर्भैः पुष्यैः
 सुगन्धैर्वहृतरत्नभिः स्तोत्रमन्त्रोपचारेर्निःस्पृहाप्यर्चयन्ति
 त्रिदशवरतुतं लिङ्गमूर्तिं महेशम् । गर्भाधानादिनाशस्त्वच्च
 मयरहिता देवगन्धर्वमुख्यैः सिद्धैर्वन्द्याश्च पूज्या गणवरनमितास्तौ
 भजन्यप्रमेयाः ॥ तस्माद्भक्त्योपचारेण स्थापयेत् परमेश्वरम् ।
 पूजयेच्च विद्येद्येव लिङ्गं सर्वार्थसिद्धये ॥ तथा । तस्मात् सदा
 पूजनीयो लिङ्गमूर्तिर्महेश्वरः । यावत् पूजा सुरेशस्य तावद्देश-

स्त्रितिर्दिवि । पूजनीयः शिवो नित्यमतः श्रद्धासमन्वितैः ।
 सर्वं लिङ्गमयं लोकं सर्वं लिङ्गे प्रतिष्ठितम् । तस्मात् सम्पूजये-
 त्तिङ्गं यदौच्छेत् सिद्धिमात्मनः ॥ सर्वं लिङ्गार्चनादेव देवा
 दैत्याश्च दानवाः । यथा विद्याधराः सिद्धा राक्षसाः पिशिता-
 शिनः । अर्चयित्वा लिङ्गमूर्तिं संसिद्धा नात्र संशयः ।
 तस्मालिङ्गं यजेन्नित्यं येन केनापि भोः । सुराः ! ॥ तथा । ये
 वाञ्छन्ति महाभोगान् राज्यं वा विदशालये । तेऽर्चयन्तु
 सदाकालं लिङ्गरूपं महेश्वरम् । छित्त्वा भित्त्वा च भूतानि
 हत्वा सर्वमिदं जगत् । यजेदेकं विरूपाक्षं न स पापैः
 प्रलिप्यते ॥ एतानि वीरमित्रोदयघृतानि ॥

अथ त्रैकालिकलिङ्गपूजाफलम् ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ प्रातरुत्थाय
 यो लिङ्गं भक्त्या सम्पूजयेत् क्वचित् । कपिलानां शतं दत्त्वा
 यत् फलं तदवाप्नुयात् । मध्यन्दिनकरे प्राप्ते यो लिङ्गं
 प्रतिपूजयेत् । सम्पूर्णां पृथिवीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥
 तथा ॥ अष्टोत्तरसहस्रन्तु प्रत्यहं पूजयेच्छिवम् । एककालं
 त्रिकालं वा स पुनाति कुलत्रयम् । अष्टाष्टकं वा देवेशि ।
 शतं वापि तदहं कम् । तदेव सकलं विन्द्यान्मकारस्थसहस्र-
 क्रम् । द्रव्यमायुः स्त्रियं पुत्रान् यच्चान्यन्मनसेषितम् । स्फाटिकं
 लेङ्गमासाद्य यजमानः समश्नते । वरं प्राणपरित्यागः शिरसो
 शपि कर्त्तनम् । न चैवापूज्य युञ्जीत शिवलिङ्गं महेश्वरम् ॥
 ऽत्कर्मदौषिकाष्टतस्कन्दपुराणेषुऽपि ॥ प्रातरुत्थाय यो लिङ्गं
 रक्त्या सम्पूजयेत् सक्तत् । कपिलासूक्तदानेन यत् फलं
 तदवाप्नुयात् । मध्यन्दिनकरे प्राप्ते यो लिङ्गं परिपूजयेत् ।
 सम्पूर्णां पृथिवीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् । वारुणीमा-
 श्रते सूर्ये शिवं समर्चयेत्तु यः । गवां शतसहस्रस्य दत्तस्य
 तलमाप्नुयात् ॥

अथ कामनाभेदे पार्थिवशिवलिङ्गसङ्ग्राहो रमिमोदयवृत्ता
यथा ॥ संख्या पार्थिवलिङ्गस्य यथाकामं निगम्यते । इति
पार्थिवं नाम भुक्तिमुक्तिकरं परम् । देवकालादिकं ज्ञात्वा
कुर्व्यान्निर्गमं फलप्रदम् । न करोति यदा ज्ञात्वा न कार्यं तत्र
सिध्यति । विद्यार्थी शतसाहस्रं धनार्थी चतुर्दशकम् । पुत्रार्थी
सार्धसाहस्रं कन्यार्थी च शतत्रयम् । विद्वान्. लिङ्गायुतं कुर्व्यात्
सर्वपापहरं परम् । राज्यार्थी शतसाहस्रं कान्तार्थी शतपञ्चकम् ।
भोक्षार्थी कोटियुषितं भूतिकामः सहस्रकम् । रूपार्थी त्रिसह-
स्रन्तु तीर्थार्थी द्विसहस्रकम् । सुहृत्कामः सहस्रन्तु वस्त्रार्थं
शतमष्टकम् । मारणार्थं सप्तशतं भोजनार्थं शताष्टकम् । उच्चा-
टनवशश्चैव सहस्रन्तु यथोक्ततः । स्तम्भे च सहस्रन्तु मारणे च
तदष्टकम् । महाराजभये पञ्चशतञ्चापदि सङ्घटे । सहस्रमयुतं
सर्वकामदं परिकीर्तितम् । एकं पापहरं प्रीतिं दिलिङ्गं चार्थ-
सिद्धिदम् । त्रिलिङ्गं सर्वकामानां कारणं परमौरितम् ॥
तथा ॥ लिङ्गानामयुतं कृत्वा पूजा राजभयं हरेत् । सहस्राणि
च लिङ्गानां निगडान्भोचयेद्भुवम् । कारागृहविमुक्त्यर्थ-
मयुतं कारयेद्बुधः ॥ डाकिन्यादिभये पञ्चसहस्रं कारयेत्तदा ।
सहस्राणाञ्च पञ्चाशदपुत्रो हि प्रकारयेत् । लिङ्गार्चनतन्त्रे
नवमपटले ॥ अनेन च क्रमाद्देवि ! लक्षं यस्तु प्रपूजयेत् ।
सर्वभौष्टफलं देवि ! लभते नात्र संशयः ॥ तथा ॥ एकीकृत्य
महेशानि ! युगलं न तु पूजयेत् । एकीकृत्य महेशानि ! दश-
पञ्चशतानि च । प्रत्येकेनाथ वा देवि ! विस्वपत्रैः प्रपूजयेत् ।
एकेकं पूजयेत्लिङ्गं युगलं न तु पूजयेत् । दरिद्रो जायते देवि !
युगलस्य तु पूजनात् ॥०॥ इति लिङ्गयुग्मपूजानिषेधः ॥

इति श्रोत्रप्राप्तोविष्णो पञ्चमे भक्तिकाण्डे शाखाकथनं नाम
द्वितीयः परिच्छेदः ॥

अथ शिवपूजा ॥ मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे पञ्चदशपटले ॥
 तीर्थसूक्तां समाहृत्य निर्माय लिङ्गमद्भुतम् । तीर्थाभावे
 महेशानि ! नदीसूक्तां शुचिस्मिते ! । नद्यभावे महेशानि !
 सुद्राया सृत्तिकां प्रिये ! ॥ नदोसुद्रयोर्लक्षणमपि ॥ पर्वतप्रभवा
 देवि ! नदीनाम्नीष्यदाहृतम् । एतद्भिन्ना महेशानि ! नदी
 सुद्रा इति प्रिये ! । निर्भरस्य च देवेशि ! सृत्सा सम्पत्प्रदा-
 यिनी । तथा चैव सरोत्पन्ना नानासुखप्रदायिनी । सर्वाभावे
 महेशानि ! गोप्यदस्याश्च सृत्तिकाम् । अथवा परमेशानि !
 यत्र चित्तं प्रसौदति । सुपीनं सुन्दरं रम्यं शर्वरारहितं सदा ।
 निर्माय पार्थिवं लिङ्गं कुण्डलोसहितं प्रिये ! । यो लिङ्गं
 परमेशानि ! स रुद्रः परमेश्वरः । कुण्डली वेष्टनी तस्याः सा
 देवी परमेश्वरी । शिवस्य पूजनाहो वि ! देवीदेवौ च पूजितौ ।
 एकस्य पूजनाहो वि ! हयोरेव प्रपूजनम् ॥ लिङ्गाच्चनतन्त्रे
 द्वितीयपटले ॥ सृत्सा तु परमेशानि ! वर्णभेदेन सुन्दरि ! ।
 वर्णभेदेन ब्राह्मणादिवर्णभेदेन । वर्णभेदस्तु पूर्वमुक्तः । सम्प्रत्या
 भाटकामन्त्रैशानुलोमविलोमतः । जप्त्वा तु परमेशानि ! दशधा
 परमेश्वरि ! । इति मन्त्रं जपित्वा वै सृत्सां प्रार्थ्यं वरानने ! ।
 सर्वशक्तिमये ! देवि ! सृत्तिके ! त्रिदशेश्वरि ! । निर्माय
 पार्थिवं लिङ्गं शिवपूजां करोम्यहम् । त्वयि कामश्च धर्मश्च
 तत्क्रमे सत्यपीश्वरि ! । चतुर्वर्गप्रदे ! देवि ! नानारत्नवि-
 भूषिते ! । त्वां विना परमेशानि ! कुतो मीचः कुतः सुखम् ।
 अर्थः कामश्च देवेशि ! त्वां विना न हि जायते । श्रीं ह्रीं
 सृत्तिके ! दुष्कृतिहरि ! ह्रीं श्रीं । इति मन्त्रं समुच्चार्य्य गृह्णीयात्
 सृत्तिकां प्रिये ! । श्रीं हराय नम इति गृह्णीयाद्वा शुचिस्मिते ! ।
 अज्ञानात् परमेशानि ! यो गृह्णीयात्तु सृत्तिकाम् । विफला
 तस्य सा पूजा पार्थिवस्य च लिङ्गके । निर्माणं भाटकाम-

शैरो महेश्वराय नम इति प्रिये । उच्चार्य मातृकामन्त्रं शूल-
 पाणे । ततः परम् । सुप्रतिष्ठितो भव इत्युच्चार्य मातृकां ततः ।
 प्राणं नियोजयेद्देवि ! पार्थिवे शिवसिद्धये । प्राचप्रतिष्ठा-
 मन्त्रेण प्राणान्नियोजयेत्ततः । तोडलतन्त्रे पञ्चमपटलेऽपि ।
 शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि पार्थिवं शिवपूजनम् । तत्रादौ प्रीचये-
 देवि ! गुरुदेवमनन्यधीः । श्रीं हराय नमस्कारं श्रुतिकामा-
 हरेत् सुधीः । महेश्वराय नमस्कारं निर्माय बहुयत्नतः ।
 शूलपाणे । इहोच्चार्य सुप्रतिष्ठितो भवेति च । अनेन मतुना
 देवि ! जीवन्यासं समाचरेत् । इकारं विन्दुसंयुक्तं दीर्घयुक्तं
 षडङ्गकम् ॥ लिङ्गार्चनतन्त्रे । भूतशक्तिं महेशानि ! प्रथमं परि-
 कीर्तितम् । ततस्तु मातृकान्यासं कुर्यात् परमयत्नतः । प्राचा-
 यामं ततः कृत्वा शिवं ध्यायेत् शक्तिस्मिते ॥ ध्यानस्तु
 तोडलतन्त्रे ॥ तस्य ध्यानं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व सुसमाहिते ॥ श्रीं
 ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं रत्नाकल्पो-
 क्जलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् । पद्मासीनं
 समन्तात् स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्ववीजं
 निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रं ॥ रत्नाकल्पोक्जलाङ्गमिति
 रत्नस्याकल्पो वेशस्तेनोक्जलाङ्गं यस्य तम् । व्याघ्रकृत्तिश्चर्मं वस
 आच्छादने तद्वसानं तदाच्छादकमित्यर्थः ॥ पुष्पं शिरसि स-
 न्धार्य मानसैः पूजनं चरेत् । पुनर्ध्यात्वा महेशानि ! शिरे पुष्पं
 निधाय च । पिनाकधृक् इति चोच्चार्य इहावह द्विधा वदेत् ।
 इह तिष्ठ ततो इन्द्रं सन्निधेहि इयं इह । इह सन्निहतो
 बद्र ! स्वशब्दश्च ततो वदेत् । यावत्पूजां समुच्चार्य ततश्चैव करो-
 म्यहम् । स्नानीयश्च पशुपतिं डेयुतश्च नमश्चरेत् ॥ पूजामन्त्रं स्तु-
 त्वेदाद्यं योजयेद्देवि ! ब्राह्मणः साधकोत्तमः । वेदाद्यः प्रभवः ।
 परतत्पार्थ महेशानि ! षडक्षरमतुं ततः । तमस्कारं समुच्चार्य

सर्वं दद्याद्विचक्षणः ॥ पडञ्चरप्रमाणन्तु तत्रैव ॥ नकुलीशं
समुद्धृत्य मनुस्वरविभूषितम् । विन्दुनादकलायुक्तं प्रसादास्थं
महेश्वरम् । नकुलीहो हकारः । मनुस्वर श्रीकारः । अस्त्र
मन्त्रस्य माहात्म्यमूर्ध्वाम्नाये मयोदितम् । नमस्कारं समुद्धृत्य
वान्तं नेत्रसमन्वितम् । वारुणं मुखवृत्तञ्च वायुं ललाटसंयु-
तम् । अमुं पञ्चाक्षरं मन्त्रं पञ्चाम्नायफलप्रदम् । प्रण-
वाटिर्यदा देवि ! तदा मन्त्रः पडञ्चरः । नमस्कारो नम
इति स्वरूपः । वान्तः शकारः । नेत्रं प्रथमोपस्थितत्वाद्दक्षिणं
तेन इकारः । वारुणो यकारः । मुखवृत्तमाकारः । आयुर्यकारो
ललाटमकारः । प्रसादास्थं समुद्धृत्य अर्हंनारीश्वराय च । पुनः
प्रसादमुद्धृत्य मन्त्रं परमगोपनम् । एवं बहुविधाकारं विग्रहं
मे नगात्मजे ! । पूजयित्वा महेशानि ! चाष्टमूर्त्तिः प्रपूजयेत् ।
सर्वो भवस्तथा रुद्र उग्रो भीमः पशोः पतिः । महादेवश्च
ईशानो डेयुतं कुरु यत्रतः । चितिं जलं तथा चाग्निं वायुञ्चा-
काशमेव च । यजमानं तथा मोमं सूर्यञ्च मूर्त्तिना सह ।
सर्वत्र डेयुतं कृत्वा पूजयेत् साधकोत्तमः । प्रणवादिनमोऽन्तेन
वामावर्त्तेन पूजयेत् । मूर्त्तयोऽष्टौ शिवस्यैताः पूर्वादिक्रम-
योगतः । आग्नेयान्ताः प्रपूज्यास्ता वेद्यां लिङ्गे शिवं यजेत् ।
अष्टीत्तरसहस्रं वा शतं वा प्रजपेत्ततः । श्रीं गुह्यातिगुह्यगोप्ता
त्वं गृहाणास्यत्कृतं जपम् । सिद्धिर्भवतु मे देव । त्वत्प्रसादा-
स्त्वयि स्थिते । ततः स्तोत्रं समादाय जपञ्चैत्र समर्पयेत् । मुख-
वाद्यं ततः कृत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत् सुधोः । संहारेण महादेव !
क्षमस्वेति विसर्जयेत् । अघातः सम्प्रवक्ष्यामि सूत्रं परम-
गोपनम् । हरो महेश्वरयैव शूलपाणिः पिनाकधृक् । पशुपतिः
शिवश्चैव महादेव इति क्रमात् । अष्टमूर्त्तिस्ततो देवि !
पूजयेत् साधकोत्तमः । ततो जपेन्महेशानि । मुखवाद्यं ततः

परम् ॥ मन्त्रतन्त्रप्रकाशेऽपि ॥ मृदाहरणसङ्घट्टः प्रतिष्ठा ध्यान-
मेव च । स्थापनं पूजनञ्चैव विसर्जनमिति क्रमात् । इरी
महेश्वरश्चैव शूलपाणिः पिनाकधृक् । पशुपतिः शिवश्चैव
महादेव इति क्रमात् । न प्राचोभयतः शशोर्नोदोर्ची
शक्तिमंथिताम् । न प्रतीचीं यतः पृष्ठमतो दक्षं समाश्रयेत् ॥
तन्त्रान्तरे । शर्वो भवथ रुद्रथ तयोरो भौम एव च ॥ पशु-
पतिः शिवश्चैव ईशानश्चेति कीर्त्तिताः । चित्तिर्जलं तथा
वह्निर्वायुरावाशमेव च । यजमानश्च भोमश्च सूर्यश्चेत्यष्ट-
मूर्तयः । वामावर्त्तेन वेद्याश्च तं पूज्याष्टौ च मूर्तयः । यज-
मानः पूजक आतोति यावदत एव महिम्नः स्तवै-त्वमु । धरणि-
रात्मा त्वमिति च । इति पुष्पदन्तेनोक्तम् ॥ वामावर्त्तेन वेद्याश्च
सम्पूज्याष्टौ च मूर्तयः ॥ तथा ॥ मूर्तयोऽष्टौ शिवस्यैताः
पूर्वादिक्लमयोगतः । आग्नेयान्ताः प्रपूज्यास्ता वेद्यां लिङ्गे
शिवं यजेत् ॥ तोडलमन्त्रे ॥ एतदन्त्रं कर्त्तव्यं शक्तिदोक्षा-
परो यदि । निपिद्वाचरणाद्देवि ! पापभाक् जायते नरः ।
न्यूनाधिकं महेशानि ! यदि पूजादिकं चरेत् । स गुरुश्चापि
शिष्यश्च शिवहत्यां प्रयच्छति । न्यूनाधिकं महेशानि ! यदि
चेकाक्षरं भवेत् । वर्णसंख्या महेशानि ! ब्रह्महत्या भविष्यति ।
अतएव स पापिष्ठः सत्त्वं मत्त्वं सुरेश्वरि ! ॥ एवं पूजां विधायादौ
ततश्चान्यान् प्रपूजयेत् । आदौ शिवं पूजयित्वा शक्तिपूजा
ततः परं । नतु वा मूर्त्तवत् सर्वं गन्नातोयं भवेद्यदि । अतएव
महेशानि ! आदौ लिङ्गं प्रपूजयेत् । लिङ्गार्चनतन्त्रे नवम-
पटले ॥ सम्पूज्य पाथिव लिङ्गं गन्धपुष्पादिभिः प्रिये ! ।
ततः पञ्चमुष्टे देवि ! यदत्तं पुष्पचन्दनम् । नैवेद्यं विविधं रम्य
सुगन्धं गन्धवर्जितम् । शिल्लपत्रञ्च कद्धारं तगरं मल्लिकां
तथा । गान्धतीं यूयिकां देवि । करवीरं मनोहरम् । पद्मञ्च

केतकीं कुन्दं तथा ह्यामलकीं प्रिये ! । कुमुदं कीकनदक्षैव
सर्वेषु वनसम्भवम् । दूर्वासु तुलसीशैव दत्त्वा सम्पूज्य
पार्थिवम् । अन्यानि यानि पुष्पाणि धुस्तूरादीनि पार्वति ! ।
धुस्तूरसदृशं पुष्पं मम ज्ञाने न विद्यते । गोकीटिदाने देवेशि !
यत् फलं परमेश्वरि ! । धुस्तूरस्य प्रदानेन समतां याति
पार्वति ! । यानि यानि च पुष्पाणि ब्रह्माण्डे भावितानि च ।
तानि सर्वाणि ! देवेशि ! मद्यम्ब पार्थिवोपरि ॥ यद्यप्यर्थकाख्ये
पुष्पाण्यक्तानि तथाप्यत्र निषिद्धपुष्पाणां प्रतिप्रसवदर्शनार्थं
पुनर्लिखितानीति न पीनकृत्यम् । यानि यानि च धूपानि
दीपानि विविधानि च । अन्यानि उपवाराणि यथोक्तविधिना
प्रिये ! ॥ दशमपटले ॥ तथा तु विजयापत्रं मद्यस्य पार्थि-
वोपरि । दत्त्वा तु विजयापत्रमश्वमेधफलं लभेत् ॥

लिङ्गस्य काम्यपूजा तु द्वादशपटले । पूर्वोक्तविधिना देवि !
सम्पूज्य पार्थिवं हरम् । आत्मगृहे मदेशानि । स्वशक्त्या च वि-
निर्मितम् । स्वशक्त्या स्वपत्न्या । चकारिणात्मगृहसम्बन्धिना अन्येन
च विनिर्मितमित्यर्थः ॥ पीडशैरुपचारैश्च सम्पूज्य पार्थिवं शिवम् ।
एवं वत्सरपर्यन्तं सुभक्त्या पूजयेच्छिवम् । रहस्यं हि ततः
पश्चात् मासि मासि शुचिस्मिते ! । सम्पूज्य दिवसे लिङ्गं
यावत्संख्यं वरानने ! । तत्रादी परमेशानि ! तज्जिह्व
महेश्वरि ! । आदाय निशि मध्ये तु गत्वा विल्वतरुं प्रिये ! ।
अमावस्यां चतुर्दश्यां पूर्णिमस्यां विधिपतः । कुजे वा शनिवारे वा
सोमवारोऽपि पार्वति ! । पूजितव्यं प्रयत्नेन नग्नो भूत्वा
महेश्वरि ! । विल्वपत्रैः प्रपूज्याथ महसैः परमेश्वरि ! । विल्व-
पत्रं महादेवि ! कीटादिदीपवर्जितम् । कीमलं मधुरं पत्रं
पत्रत्रययुतं प्रिये ! । विल्वपत्रं विना देवि ! न हि पूजां समाचरेत् ।
पूजयेत् पूर्ववद्देवि ! यद्यानुष्ठानपूर्वकम् । ततः परं महेशानि ! ।

मन्त्रमुच्चार्य यत्नतः । विश्वपत्रं प्रदद्यात्, एकोकेन पृथक् पृथक् ।
 संगोध्य विधिवद्देवि । विन्दुपत्रं वरानने ॥ एवं वक्त्र-
 पर्यन्तं यः करोरि प्रसन्नधीः । मनसा कार्यमुद्दिश्य एवं यस्तु
 प्रपूजयेत् । शीघ्रं काममवाप्नोति गणेशमदृशो भवेत् । अतः
 परं महेशानि । गत्तं कृत्वा ततः स्थले । निक्षिप्य लिङ्गं
 तत्रैव जघा तु तत्र तत्र वै । नमस्कृत्य महेशानि । अमश्चेति
 विसर्जयेत् । आत्मसमर्पणं कृत्वा रहस्यं परमेश्वरि ॥ यः
 करोति प्रसन्नात्मा स एव शोमदाशिवः ॥ प्रत्यहं लिङ्गपूजनमपि
 तत्रैव ॥ प्रत्यहं परमेशानि ! यावज्जीवं धरातले । पूजयेत्
 परया भक्त्या लिङ्गं ब्रह्ममयं प्रिये ॥ मातृकाभेदतन्त्रे
 द्वादशपटले ॥ शुद्धाशुद्धविचारो हि नास्ति तच्छिवपूजने ।
 येन तेन प्रकारेण विश्वपत्रैः प्रपूजयेत् । सर्वसिद्धियुतो भूत्वा
 स नरः शिव एव हि । ब्रह्माण्डमध्ये ये देवास्तद्वाङ्घ्रि याश्च
 देवताः । ताः सर्वास्तृप्तिमायान्ति केवलं शिवपूजनात् ॥

अथ शिवापिंतद्रव्यफलम् ॥ तत्रैव ॥ कुशाग्रमाणं यत्तोयं
 तत्तोयेन यजेद्यदि । सत्यं सत्यं हि गिरिजे ! तव्वलं
 सागरोपमम् । पुष्पञ्च मेरुसदृशं लिङ्गोपरिनियोजनात् ।
 लिङ्गस्य मस्तके देवि ! यदन्नं परितिष्ठति । तदन्नस्य च दानेन
 च्छितिदानफलं लभेत् । एकया दूर्वया वापि योऽर्चयेच्छिव-
 लिङ्गकम् । सर्वदेवस्य शीघ्रं तु चार्घ्यदानफलं लभेत् । सामान्य-
 तोयमानीय यदि स्नायान्महेश्वरम् । सार्धं त्रिकोटितीर्थस्य
 स्नानस्य फलभाग्भवेत् ॥

अथ रिष्टगान्तिः ॥ वीरमित्त्रोदयधृतपाराशरमाधवीययोः ॥
 सहस्रकलसैरङ्घ्रिभिपेकं करोति यः । शिवाय विधिवन्मन्त्रै-
 र्बिरजीवी भवेन्नरः ॥ एकाहशिवलिङ्गपूजाफलमपि तत्रैव ॥
 यः प्रदद्याद्गवां लक्षं दोग्ध्रुनां वेदपारगी । एकाहमर्षयेत्लिङ्गं

तस्मात् पुष्पं ततोऽधिकम् । तस्याश्वमेधादधिकं फलं भवति
 नान्यथा ॥ लिङ्गस्य सार्वकालिकपूजाविशेषो मत्स्यसूक्ते ॥
 घृतेन स्नापितं लिङ्गं चन्दनेनानुलेपयेत् । कुङ्कुमैः स्नापयित्वा
 च पूजयेत्तदनन्तरम् । श्वेतेन वस्त्रयुग्मेन तथा मुक्ताफलैः
 शुभैः । यक्षकर्मधूपेन पयसा पायसेन च । पद्मसूत्रस्य कर्था
 च घृतदीपेन वाप्यथ । पूजयं सर्वशुक्ला स्यात् सर्वकामफल-
 प्रदा ॥ निरग्नेरपि लिङ्गपूजनेन साग्निकत्वम् ॥ तदुक्तम्
 मातृकामेदतन्त्रे ॥ पुष्पं गन्धं जलं द्रव्यं लिङ्गोपरि नियोज-
 येत् । शिवमध्ये महावह्निः स तु रुद्रः प्रकीर्तितः । रुद्रोपरि
 क्षिपेद्यद्यत्तदेव भस्मतां गतम् । साक्षाद्भोमी महेशानि !
 शिवस्य पूजनाद्भवेत् । महायज्ञेश्वरो मर्त्यैः शिवस्य पूजनाद्भ-
 वेत् ॥ लिङ्गोपर्यपितद्रव्यस्याग्राह्यत्वमाह लिङ्गार्चनतन्त्रे द्वा-
 दशपटले ॥ यद्यद्यत्तं महेशानि ! शिवाय परमात्मने ।
 तत्त्वं परमेशानि ! तत्क्षणान्तमयं भवेत् । यत्किञ्चिदुपचारं
 हि लिङ्गोपरि निवेदयेत् । तन्निर्मास्यं महेशानि ! अग्राह्यं पर-
 मेश्वरि ! ॥ तस्याग्राह्यत्वनिदानज्ञानञ्च त्रयोदशपटले ॥ तन्नि-
 र्मास्यं महादेव ! ब्रह्मादीनां सुदुर्लभम् । अग्राह्यं तव निर्मास्यं
 कथं वदसि योगभृत् ! ॥ इति देवोपश्रानन्तरमीश्वरवचनम् ॥

मध्यस्थानस्थितं यत्तु तन्मुख परमेश्वरि ! । श्यामलं तत्तु
 ईशानं सदा ऊर्ध्वं शुचिस्मिते ! । तेजोमयं महेशानि ! सुख-
 मूर्ध्नि वरानने ! । क्षीरोदमथने देवि ! उल्लितं गरलं महत् ॥
 इत्यादि प्रस्तुत्य ॥ ततः करतलीकृत्य तद्विषं परमेश्वरि ! । ततः
 श्याममुखे देरि ! निषीय तद्विषं प्रिये ! । ततः प्रभृति देवेभिः ।
 मुखं ज्वालायते सदा । कण्ठे तु गरलं भूत्वा सदा तिष्ठति
 कामिनि ! ॥ चतुर्दशपटले ॥ ईशानस्य महेशानि ! ज्ञानं
 परमदुर्लभम् । यस्मिन् अवणमात्रेण शिवपूजाफलं लभेत् ।

ईशानं तन्मुखं देवि । परं ब्रह्म वरानने ।। पत्रं वा यदि वा
 पुष्पं जलं वा वरवर्णिनि ।। अन्यदि परमेशानि । उपचारं
 मनोहरम् । यो दद्यात् परमेशानि । तन्मुखोपरि पार्वति ।।
 अग्राह्यं तत्तु निर्माल्यं साचाद्व्रह्ममयं यतः । एतत्तु परमे-
 शानि । निर्माल्यं यस्तु धारयेत् । स भ्रष्टो जायते देवि । नि-
 श्कृतिर्नास्ति तस्य वै । अग्राह्यं मम निर्माल्यमत एव वरानने ।।
 तथा । उपचारं स्थापयित्वा पूतं पात्रान्तरे प्रिये ।। कृत्वा
 तु मन्त्रपूतं हि उपचारं निवेदयेत् । वामदेवादिषु सदा सुखेषु
 वरवर्णिनि ।। भक्षणं मम देवेशि । ब्रह्माण्डवृत्तिकारकम् ।
 एतद्दि परमेशानि । ब्रह्मादोनां सुदुर्लभम् । अशुचिर्वा शुचि-
 र्वापि उच्छिष्टं भक्षयेद्यदि । स एव परमाराध्यं साक्षाद्
 ब्रह्म शुचिस्मिते ।। निर्माल्यं दृढभक्तित्वात् गृह्णीयाद्यस्तु
 पार्वति ।। प्रथमं विष्णवे दद्याद्विष्णुमन्त्रेण सुन्दरि ।।
 निर्माल्यं मम देवेशि । विष्णोर्ग्राह्यं महेश्वरि ।। देवासुरमनु-
 श्याय. गन्धर्वाः किन्नरादयः । ते सर्वे परमेशानि । वराकाः
 क्षुद्रबुधयः । निर्माल्ये मम देवेशि । अधिकारो भवेत् कथम् ॥
 मातृकामेदतन्त्रे चतुर्थपटले ॥ चण्डिकोवाच ॥ कारणेन
 महामोक्षो निर्माल्येन शिवस्य च । श्रुतं वेदपुराणेषु तव वाक्ये
 महेश्वर ।। अग्राह्यं शिवनिर्माल्यमग्राह्यं कारणं विभो ।।
 मृपावाक्य महादेव । कथं वदसि योगभृत् ।। श्रीशङ्कर उवाच ॥
 चतुरशीतिलक्षेषु सहस्रेषु तथैव हि । भ्रमणं कुरुते जीवस्त-
 तो मोक्षस्य भाजनम् । एतन्मध्ये महाज्ञानं यदि स्यात् सुरव-
 न्दिते ।। तदैव मोक्षमाप्नोति भ्रमणं कस्य वा भवेत् । यस्य
 जन्म अपूर्णन्तु स कथं मोक्षस्य भाजनम् । यस्य पापाधिकत्वञ्च स
 कथं स्वर्गभाजनम् । अतएव महादेवि । गुप्तभावं मया कृतम् ।
 निर्माल्येन खभेत् स्वर्गं निर्वाण सुधया भवेत् । पापयुक्तोऽपि

चण्डालो निर्मात्यं गृह्यते यदा । तदा मोक्षं लभेत् सत्यं
शिवरूपो न चान्यथा । महापातकयुक्तोऽपि कारणं पीयते
'यदि । ज्ञानान्मुक्तिर्भवेत् सत्यं जातिभेदादिकं न हि । सर्व-
जातिषु निर्वाणं ज्ञानेन परमेश्वरि ! । अतएव महेशानि ! गुप्त-
भावं मया कृतम् ॥ पद्मपुराणे ॥ द्रव्यमन्नं फलं तोयं शिवस्य
न स्पृशेत् क्वचित् । न नयेच्छिवनिर्मात्यं कूपे सर्वं विनित्ति-
येत् । मञ्जिकापादमात्रं यः शिवस्वमुपजीवति । लोभान्मोहात्
पतत्येव कल्पान्तं नरके नरः ॥ पुराणसंग्रहे ॥ शिव उवाच ॥
अनहं मम नैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् । शालग्रामशिला-
सम्नं सर्वं याति पवित्रताम् । नैवेद्यञ्च नरो भुङ्क्ता शङ्करं चान्द्रा-
यणं चरेत् ॥ इति निर्मात्यभक्षणे प्रायश्चित्तश्च ॥

वाणलिङ्गनिर्मात्यप्रतिप्रसवस्तु शिवनारदसंवादे ॥ वाण-
लिङ्गे न चाशौचं न च निर्मात्यकल्पना । सर्वं वाणार्पितं
ग्राह्यं भक्त्या भक्तैश्च नान्यथा । ग्राह्याग्राह्यविचारोऽयं वाण-
लिङ्गे न विद्यते । तदार्पितं जलं पत्रं ग्राह्यं प्रसादसंज्ञया ।
स्वयम्भू प्रभृतिनिर्मात्यस्य ग्राह्यत्वमपि तत्रैव ॥ वाणलिङ्गे स्वय-
म्भूते चन्द्रकान्तेन्द्रसंस्थिते । चान्द्रायणसमं ज्ञेयं शम्भोर्नैवेद्य-
भक्षणैः । निर्मात्यकल्पना चोक्ता सिद्धान्तशेखरे । धराहिरण्य-
गोरत्नताम्ररौप्यांशुकादिकम् । विहाय श्रेयनिर्मात्यं चण्डेशाय
निवेदयेत् । एतेन लिङ्गार्पितवस्त्रादिग्रहणेन दोष इत्यायातम् ।
चण्डेशाय निवेदयेदित्यनेन चण्डेशनिवेदितं यत्तन्न भीक्तव्यम् ।
शालग्रामोद्भवे लिङ्गे ज्योतिर्लिङ्गे स्वयम्भुवि । इन्द्रलिङ्गे तथा
यै चामराः सिद्धप्रतिष्ठिते । इन्द्रलिङ्गे इन्द्रनीलमणिविशेषलिङ्गे ॥
प्रागुक्तचन्द्रकान्तेन्द्रसंस्थिते इत्यत्रापीदृग् व्याख्येति ॥

इन्मन्तं प्रति शम्भुवाक्यम् ॥ वाणलिङ्गे स्वयम्भूते चन्द्रा-
कृतिर्हृदि स्थिते । चान्द्रायणसमं ज्ञेयं शम्भोर्नैवेद्यभक्षणम् ।

लिङ्गे स्वयम्भुये वाणे लिङ्गे च रमनिर्मिते । सिद्धप्रतिष्ठिते
 चैव न चण्डाधिकारिर्भवेत् । यत्र चण्डाधिकारोऽस्ति भोक्तव्यं
 तत्र मानवैः । चण्डाधिकारो नो यत्र भोक्तव्यं तत्तु भक्तितः ।
 इति पञ्चपुरुषार्थप्रबोधे शिववचनाच्च । किं दीक्षेया किं तपसा
 किं ध्यानेन किमिज्याया । शृणु देवि ! वरारोहे ! मङ्गलं यदि
 भुज्यते । मङ्गलं मन्त्रिवेदेतिमित्यर्थ इति । तदपि वाणादिलिङ्गा-
 नामपि नैवेद्याविषयमिति वाणलिङ्गादिषु शम्भोर्नैवेद्याभक्षणे
 न दोष इति वदता ततोऽर्थाभिर्मातृधारणमभ्यनुज्ञातम् ।
 श्रीविश्वनाथतीर्थादिधारणन्तु कर्त्तव्यमेव । तथा स्कन्द-
 पुराणे काशीखण्डे । जलस्य धारणं मूर्च्छं विश्वेशास्तेऽन्य-
 च्छम्नीत्युपक्रम्य । स्नापयित्वा विधानेन यो लिङ्गस्नानजोदकम् ।
 त्रिः पिवेत् त्रिविधं पापं तस्येहाशु विनश्यति । लिङ्गवरार्च-
 नाद्विर्यः कुर्यान्मूर्धाभिषेचनम् । गङ्गास्नानफलं तस्य जायते
 कुम्भसम्भवः । तत्र वाणेश्वरोपाख्याने ॥ अष्टावतां स्वभ-
 शानामुपसर्गं महत्यपि । नोपायान्तरमस्येव विनेशचरणी-
 दकम् । ये व्याधयोऽतिदुःसाध्या वहिरन्तः शरीरिणाम् ।
 शुद्धमोशोदकस्पर्शात् ते नश्यन्त्येव नान्यथा ॥

शान्तिकादौ शिवलिङ्गपूजा कुक्कुटेश्वरतन्त्रे ॥ पार्वत्यु-
 वाच ॥ देवदेव । महादेव । परमेश ! पुरातन ! । दिनास्त्रं
 परमास्त्रञ्च कृत्यास्त्रं परमेश्वर ! । त्वत्प्रसादान्महादेव । श्रुतं
 बहुविधं मया । इदानीं श्रोतुमिच्छामि अस्त्रं पाशुपताङ्गयम् ।
 कृपया कथय त्वं हि यदि स्नेहोऽस्ति मां प्रति ॥ सदाशिव
 उवाच ॥ साधु पृष्टं महादेवि ! जन्तूनां हितकारिणि ! । मम
 प्राणममं योगं देवानामपि दुर्लभम् । तव स्नेहात् प्रवक्ष्यामि
 तदस्त्रं परपाद्भुतम् । भीषणोयं प्रयत्नेन शपथं मे पुनः पुनः ।
 द्रुमानमर्धनं जपपद्धतिः । तत्सर्वं सम्प्रवक्ष्यामि ॥

शृणुष्व कमलानने ! । शततोलकमृतस्त्रायाः कारयेत्क्षिप्रमुत्त-
मम् । घृतेन मधुना वापि स्त्रापयेद्दृश्यकर्मणि । दुग्धेन
स्त्रापयेद्देवि ! शान्तौ मृत्युञ्जयेऽपि च । आकर्षणे तु मधुना
भक्षना क्रूरकर्मणि । शततोलकमानेन द्रव्यमेतत् प्रकीर्तितम् ।
तन्मानं सविदाचूर्णं नैवेद्यञ्च सुरेश्वरि ! । विल्वपत्रं तथा पुष्पं
दद्यादष्टोत्तर शतम् । शान्तिकादौ द्रोणपुष्पं वर्धरा चाभि-
चारके । सुशम्भने मोहने चैव धुस्तूरं कनकाद्वयम् । विहेयो-
श्चाटने देवि ! जवा वाप्यपराजिता । चतुर्दंश्यां समारभ्य
यावदन्या चतुर्दंशी । एकैकं क्रमशो लिङ्गं पूजयेद्भक्तिभावतः ।
अष्टाधिकसहस्रान्तु जपं कुर्याद्दिने दिने । सप्ताहे सप्त लिङ्गानि
पञ्चाहे वाथ पञ्चकम् । चण्डोपेण विधानेन जपपूजादिकं
स्मृतम् । षट्केन तु मन्त्रेण मञ्जुघोषेण वा प्रिये ! । त्राम्बकेन
तु मन्त्रेण शान्तिके जपपूजनम् । तत्तत्कल्पविधानेन पूजाजपं
समाचरेत् । जातिध्वंसे कुलोच्छेदे आयुषो नाश आगते ।
महाभये समुत्पन्ने सर्वाभिचारसम्भवे । यत्नेन पूजयेद्देवि !
लिङ्गमष्टोत्तर शतम् । दुग्धनिर्भरधाराभिः श्रोत्रान्तमभिषेचयेत् ।
अतिरुद्रप्रयोगादौ रुद्राध्यायेन वा पुनः । नीलकण्ठेन वा
देवि ! स्तवेन तोषयेच्छिवम् । वस्त्रालङ्कारभूषादि दद्याच्च
विभवावधि । सर्वकामप्रदं देवि । सर्वसौभाग्यदायकम् ।
नातः परतरं देवि ! त्रिषु लोकेषु विद्यते । इति ते कथितं देवि ।
अस्त्रं पाशुपताद्वयम् । यस्मै कस्मै न वक्तव्यं न प्रकाश्यं
कदाचन ॥ ब्राह्मणान् भोजयेच्छतधा भक्तिमन्त्रः समाहितः ।
नीलकण्ठेनेति क्लीतरपरम् । कालोविलासतन्त्रीयवचनेन
क्ली तन्निषेधात् ॥

अथ शिवस्तोत्रम् । श्रीं सर्वज्ञ ! ज्ञानविज्ञानप्रदायक ! महा-
त्मने । नमस्ते सर्वदेवेश ! सर्वभूतहिते रत ! । अनन्तकान्ति-

सम्यन्न । अनन्तासनसंस्थित । अत्यन्तकान्तिमन्भोग । परमेश !
 नमोऽस्तु ते । परापरतरातोत । उत्पत्तिस्थितिकारक ! । सर्वार्थ-
 साधनोपाय ! विश्वेश्वर ! नमोऽस्तु ते । सर्वार्थनिर्माणाभोग ।
 सर्वव्याधिविनाशन ! । योगियोगिमहायोगियोगेश्वर ! नमो-
 ऽस्तु ते । कृत्वा लिङ्गं प्रतिष्ठाञ्च ध्यात्वा देवं सदाशिवम् ।
 पूजयित्वा विधानेन स्तवमेतमुदीरयेत् । लिङ्गस्तुवं महापुण्यं
 यः शृणोति सदा नरः । नोत्पद्यते च संसारे स्थानं प्राप्नोति
 शाश्वतम् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन शृणुयाच्च सुमस्तवम् । पाप-
 कञ्चुकनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमं पदम् ॥

इति भविष्यपुराणोक्तलिङ्गस्तवः समाप्तः ॥

अथ कवचम् ॥ रुद्रजामले ॥ भैरव उवाच ॥ वक्ष्यामि देवि !
 कवचं महत्त्वं प्राणरक्षणम् । अहोरात्रं महादेवरक्षार्थं
 देवमण्डितम् । श्रीमस्य श्रीमहादेवकवचस्य वामदेव ऋषिः
 पङ्क्तिच्छन्दी हंसो निधो देवता सर्वसाधने विनियोगः । रुद्रो
 मामग्रतः पातु पृष्ठतः पातु शङ्करः । कपर्दी दक्षिणे पातु वाम-
 पार्श्वे तथा हरः । शिवः शिरसि मे पातु ललाटं नोल-
 लोहितः । नेत्रं नेत्राक्षरः पातु बाहुयुग्मं महेश्वरः । हृदये
 च महादेव ईश्वरश्च तथोदरे । नाभौ कुक्षौ कटिस्थाने पादौ
 पातु महेश्वरः । सर्वो रक्षतु मूर्तेशः सर्वगात्राणि मे हरः ।
 पाशं शूलञ्च दिव्यास्त्रं खड्गञ्च वज्रमेव च । नमस्करोमि भूतेशं
 रक्ष मां जगदीश्वर ॥ पापेभ्यो नरकेभ्यश्च वाहि मां भक्तवत्सल ॥
 जन्ममृत्युजरारव्याधिकामक्रोधादपि प्रभो ! । लीभसोहान्महा-
 देव ! रक्ष मां त्रिदशेश्वर ! । त्वं गतिस्त्वं मतिश्चैव त्वं भूतिस्त्वं
 परायणः । कायेन मनसा वाचा त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे ।
 इत्येतद्गुरुकवचं पठनात् पापनाशनम् । महादेवप्रसादेन
 भैरवेन च कीर्तितम् । न तस्य पापं देहेषु न भय तस्य विद्यते ।

प्राप्नोति सुखमारोग्यं पुत्रमायुःप्रवर्द्धनम् । पुत्रार्थं लभते पुत्रान् धनार्थं धनमाप्नुयात् । विद्यार्थं लभते विद्यां मोक्षार्थं मोक्षमेव च । व्याधितो मुच्यते रोगी बहो मुच्येत बन्धनात् । ब्रह्महत्यादिपापञ्च पठनादेव नश्यति ॥

इति रुद्रजामले श्रीशिवकवचं समाप्तम् ॥

अथ विल्वहृत्तादिमाहात्म्याम् ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे पञ्चमपटले ॥ विल्वमूलं महेशानि ! समन्तात् षोडशं करम् । भ्रम जंटाखरूपं हिं पणं जानीहि सूनरि ! । ऋग्यजुःसाम-सदृशं दलत्रयं वरानने ! । शाखायै सर्वशाखाणि जानीहि मीनलोचने ! । कल्पहृत्समो विल्वो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः । भद्रालक्ष्मीविल्वहृत्तो जातः श्रीशैलपर्वते ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथं सा विष्णुवनिता विल्वहृत्तो बभूव ह । ज्योतीरूपं मदंशं प्रार्थिता ब्रह्मादिभिः सदा । तत्र मेऽनुग्रहाद्वाणी सर्वेषां प्रियतां मता । विष्णोरतिप्रिया नित्यं साभूत् सरस्वती सदा । तादृक् प्रीतिर्न लक्ष्याश्च जायते केशवस्य च । इति चिन्तापरर लक्ष्मो-र्ययी श्रीशैलमन्दिरम् । प्राप्य मल्लिङ्गमेकान्तं तपस्तेपेऽतिदारु-णम् । तथापि यदि नैवाभूत् लषा मे परमेश्वरि ! । तदा सा हृत्त-रूपेण स्थिता लिङ्गप्रिया सतो । पत्रैः पुष्पैः फलैः स्त्रीयैः पूजया-मास सन्ततम् । कोटिवर्षं महादेवि ! ततो मेऽनुग्रहोऽभवत् । तिनै-वानुग्रहेणैव विष्णोर्वत्त्वस्थिताऽभवत् । सदैव परमेशानि ! विप्र-वश्या सदैव हि । अतस्तु कारणाद्देवि ! तद्रूपेण हरिप्रिया । सदैव पूजयेन्मां सा मङ्गला सातुला शिषि । अतस्तं हृत्तमाश्रित्य तिष्ठा-मि च दिवानिशम् । सर्वतोर्धमयो देवि ! सर्वदेवमयः सदा । शोहृत्तः परमेशानि ! अतएव न संशयः । तत्फलैस्तत्प्रसूनैर्वा तत्पत्रैर्यः प्रपूजयेत् । तत्काष्ठचन्दनैर्वापि स मे भक्तः स मे प्रियः । तत्काष्ठचन्दनं भाले यो धारयति सम्भ्रमात् । तत्तनुं शिव-

बुद्ध्या सा नमोऽहो वीसुदान्विता । अतस्तच्चन्दनं देवि ! न धारयति
 कश्चन । तत्पत्रं तत्प्रसूनं वा कदापि धारयिष्ये हि । विश्वमूले
 महेशानि ! प्राणांस्यजति यो नरः । रुद्रदेहो भवेत्सत्त्वं
 पापकोटियुतोऽपि सन् ॥ पुरश्चरणरसीङ्गासे दग्धमपटले ॥ विश्व-
 वृक्षस्तथा देवि ! भगवान् शङ्करः स्वयम् । विश्ववृक्षतले स्त्रित्वा
 यदि प्राणांस्यजेत् सुधीः । तत्क्षणात्मोक्षमाप्नोति किं तस्य
 तोर्यकोटिभिः । यत्र ब्रह्मादयो देवास्तिष्ठन्ति शक्तिहेतवे ।
 विश्ववृक्षतले स्थानं यदि विष्ठादिपूरितम् । तदेव शङ्करं क्षेत्रं
 सर्वतीर्थमयं सदा । सर्वपीठमयं तत्त्वं सर्वदेवमयं सदा ।
 न त्यजेच्छाङ्करं क्षेत्रं न च गङ्गां त्यजेत् प्रिये ! । समीपे स च
 चार्वङ्गि ! विश्ववृक्षो यदि प्रिये ! । काशीपुरसमं तत्तु तत्र
 प्राणांस्यजेद् यदि । किं तस्य कोटितीर्थेन काशीवासेन किं
 प्रिये ! ॥

अथ विश्वमूले वेदीकरणम् ॥ तत्रैव मध्यमखण्डे द्वादश-
 पटले ॥ वेदिकां रचयित्वा तु स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । ईशानाद-
 ग्निकोणान्तं ततोऽपि राक्षसं विशेत् । राक्षसाहायुकोणान्तं
 यावहायोर्महेशकम् । चतुर्दिक्षु समां भूमिं गृह्णीयादयोगहेतवे ।
 अष्टहस्तं भवेद्दैर्घ्यं विस्तृतञ्च तथा प्रिये ! । ऊर्ध्वं वितस्तिमानां
 स्याद् वेदिकां परिशोभिताम् । तदूर्ध्वं तु महावेदीं समन्तात्
 षोडशं करम् । पूजास्थानन्तु तद्विद्धि सर्वत्राय विधिः प्रिये ! ।
 सर्वत्रेति श्मशानादौ तत्प्रमाणमपि तत्रैव ॥ विश्वमूले श्म-
 शाने वा प्रान्तरेऽश्वत्थमूलके । नदीतोरे देवगर्भे गङ्गागर्भे चतु-
 ष्यधे । उज्जटे पर्वते वापि उद्याने पुष्पसंयुते । शिवालये
 शून्यगृहे अथवा निजमन्दिरे । वैश्यागृहे सतास्थाने गोष्ठे
 वान्यतमेऽपि वा ॥ इति । रुद्रजामलेऽपि वेदिकाप्रमाणमुक्तं
 यथा ॥ अश्वत्थविश्वमूले वा वेदीं कुर्याद्विधानवित् । उत्तराशा-

मुखो भूत्वा वेदिकां रचयेत् सुधीः । ईशाने सूत्रपातः स्यादग्नी
 च स्तम्भरोपणम् । नवधा सदनक्षेत्रं पूर्ववत् कारयेत्ततः । चतुः-
 सूत्रोक्तं तन्तु न्यूनाधिकं न कारयेत् । क्षेत्रस्य यावद्विस्तारः
 प्रस्थश्च तावदेव हि । अष्टहस्तमितं कुर्यादायामं तत्तदेव हि ।
 मूलायामं परित्यज्य अष्टहस्तमिहेष्यते । ऊर्ध्वं वितस्त्रिमानां
 हि वेदीं कुर्यात् सुलक्षणाम् । चतुर्हस्तमितां वेदीं दैर्घ्यं मध्ये तु
 तन्त्रवित् । तदेव पूर्ववत् सर्वं सूत्रञ्च स्तम्भरोपणम् । आयाम-
 दैर्घ्यं तद्वद्दे कर्तुर्हस्तश्चतुश्चतुः । तद्वदेव हस्तमात्रं परित्यज्य
 सुसाधकः ॥

अथ पञ्चवटीस्थापनविधिः प्रसङ्गाल्लिख्यते ॥ तथा च स्कन्द-
 पुराणे ॥ अश्वत्थो विल्ववृक्षश्च वटो धात्री अशोककः । वटीपञ्च-
 कमित्युक्तं स्थापयेत् पञ्चदिक्षु च । अश्वत्थं स्थापयेत् प्राचि
 विल्वमुत्तरभागतः । वटं पश्चिमभागे तु धात्रीं दक्षिणतस्तथा ।
 अशोकं वङ्गिदिक् स्थाप्यं तपस्यार्थं सुरेश्वरि । । मध्ये वेदीं चतु-
 र्हस्तां सुन्दरीं सुमनीहराम् । प्रतिष्ठां कारयेत्तस्याः पञ्चवर्षो-
 त्तरं शिवे । । अनन्तफलदात्री सा तपस्या फलदायिनी ।
 इयं पञ्चवटी प्रोक्ता बृहत्पञ्चवटीं शृणु । विल्ववृक्षं मध्यभागे
 चतुर्दिक्षु चतुष्टयम् । वटवृक्षं चतुष्कोणे वेदसंख्यं प्ररोपयेत् ।
 अशोकं वर्तुलाकारं पञ्चविंशतिसम्मितम् । दिग्बिदिच्छामलक-
 क्षैव एकेकं परमेश्वरि । । अश्वत्थञ्च चतुर्दिक्षु बृहत्पञ्चवटी
 भवेत् । यः करोति महेशानि ! माघादिन्द्रसमी भवेत् ।
 इह लोके मन्त्रसिद्धिः परे च परमा गतिः ॥ इति हेमाद्रीयव्रत-
 खण्डधृतवचनानि च ॥

अथ विल्वपत्रमाहात्म्यम् ॥ मत्स्यसूक्ते षोडशपटले ॥
 तत्त्वं श्रीफलपत्रस्य परमं पदमव्ययम् । पत्रं मनीहरं दिव्यं
 रुद्रविष्णुपितामहाः । पञ्चाशत्तत्त्वसंयुक्तं चतुर्वर्गमयं सदा ॥

चतुर्वर्गमयं पत्रं धर्मार्थकाममोक्षदम् । विल्वपत्रञ्च देवेशि !
वर्णितुं नैव शक्यते । जटात्रयममं पत्रं विल्वपत्रस्य पार्वति ! ।
जटात्रयं महेशानि ! सर्वतत्त्वमय मदा । आत्मतत्त्वं महेशानि !
विद्यातत्त्वं तथापरम् । परतत्त्वं महेशानि ! अतिगुह्यं मनो-
हरम् ॥ तथा ॥ विल्वपत्रं महेशानि ! करवीर तथा प्रिये ! ।
तथापराजितापुष्पं दुर्लभं शिवपूजने । तथा च शक्तिपूजायां
कोटिपूजाफलं लभेत् । एतत्पुष्पप्रदानेन यत् फलं लभते नरः ।
माहात्म्यं तस्य देवेशि ! वर्णितुं नैव शक्यते । गणां मध्ये
वसेद्ब्रह्मा एषां मूले जनार्दनः । एषां मध्ये वसेद्दृढः सर्वो
देवाः स्थितास्तले । सर्वं ज्योतिर्मयं देवि ! विल्वपत्रञ्च
पार्वति ! ॥ पञ्चमपटले ॥ विल्वपत्रं महेशानि ! ब्रह्मविष्णु-
शिवात्मकम् । गुणत्रयात्मकं देवि । त्रिपत्रं सर्वकामदम् ॥
योगिनीतन्त्रे ॥ विल्वपत्रस्य माहात्म्यं देवानामपि दुर्लभम् ।
यो दद्याद्विल्वपत्रञ्च शिवायै शङ्कराय च । सदाशिवसमी भूत्वा
स गच्छेद्ब्रह्ममन्दिरम् । शिवपूजायां विल्वपत्रदाने विशिष्यतु
श्रीतत्त्वचिन्तामणिधृतत्रिविक्रमसंहितायाम् ॥ अच्छिन्नमूलं
तत् पत्रं यो दद्याच्छङ्करार्चने । तस्य पूजा इत्या देवि ! मृती
नरकमाप्नुयात् ॥ इति ॥ मातृकाभेदतन्त्रे द्वादशपटले ॥ स्वर्ण-
पुष्पसहस्रेण यत् फलं लभते नरः । तस्मान्नक्षत्रगुणं पुण्यं
भग्नैकविल्वपत्रके । भग्नैकविल्वपत्रस्य सहस्रैकेन भागतः ।
मेरुतुल्यसुवर्णेन तत् फलं न हि लभ्यते । एवञ्च लिङ्गार्चन-
तन्त्रे द्वादशपटलोक्तपूर्वलिखितकीटादिदोषवर्जितकीमलमधुर-
पत्रत्रययुतविल्वपत्रदानवचनं तत् फलातिशयार्थम् ॥ इति
विल्वपत्रमाहात्म्यम् ॥

अथ रुद्राक्षमाहात्म्यम् ॥ योगसारे द्वितीयपरिच्छेदे ॥
श्रीमहादेव उवाच ॥ इदानीं देवदेवेशि । मालानां धारणं

शुभम् । रुद्राक्षस्य च माहात्म्यं वद मे परमेश्वरि !
 श्रीदेव्युवाच ॥ शिखायां हस्तयोः कण्ठे कर्णयोश्चापि यो नरः
 रुद्राक्षं धारयेद्भक्त्या शिवलोकमवाप्नुयात् । नववक्त्रान्तु रुद्राक्षं
 धारयेद्दामवाहुना । दक्षबाहौ तथा वक्ष ! धारयेद्यत-
 मानसः । शिखायां दशनं धार्यं कण्ठे च पञ्चविंशतिम् ॥
 कर्णयोः पञ्चमं कृत्वा हृदि चाष्टोत्तरं शतम् । नाभौ सप्त च रु-
 द्राक्षं धारणान्मोक्षभाग्भवेत् । रुद्राक्षधारणाद्देव ! नरी देव-
 त्वमाप्नुयात् ॥ शिखायां दशनं द्वात्रिंशत्परिमितम् ॥ तथा ॥
 रुद्राक्षं धारयेन्नित्यं भद्राक्षश्च सुरेश्वर ! । रुद्राक्षस्य महाबाहो !
 माहात्म्यं शृणु यत्नतः । एकवक्त्रः शिवः साक्षाद्ब्रह्महत्यां व्यपो-
 हति । अर्धं तं प्रतिस्तीतो वक्त्रेः स्तम्भं करोति च । द्विवक्त्रो हर-
 गौरी च गोवधायघनाशकृत् । त्रिवक्त्रोऽग्निर्जगन्नाथः पापरा-
 शिविनाशकृत् । तूलराशिं यथा वज्जिर्भस्मसात् कुरुते हर ! ।
 त्रिवक्त्रोऽपि च रुद्राक्षस्तथा दहति किल्बिषम् । चतुर्वक्त्रस्तु
 धाता स्यात् नरहत्यां व्यपोहति । पञ्चवक्त्रस्तु कालाग्निरगम्या-
 गमपापनुत् । षड्वक्त्रो यो गुहः साक्षाद् गुरुहत्यां व्यपोहति ।
 सप्तवक्त्रो ह्यनन्तश्च स्वर्णस्तेयाघनुत् मदा । विनायकोऽष्टवक्त्र स्यात्
 सर्वानृतविनाशकृत् । भैरवी नववक्त्रः स्यात् शिवमायुष्यदायकः ।
 दशवक्त्रः स्वयं विष्णुर्भूतप्रेतपिशाचहा । एकादशमुखो रुद्रो
 नानायज्ञफलप्रदः । द्वादशास्यो भवेदर्कः सर्वतोर्थफलप्रदः ।
 त्रयोदशमुखः कामः सर्वकामफलप्रदः । चतुर्दशास्यः श्रीकण्ठी
 वंशोद्धारकरः स्मृतः । यथोक्तं तेऽपि रुद्राक्षे तथेन्द्राक्षे प्रकी-
 र्त्तितम् । भद्राक्षेऽपि सुरश्रेष्ठ ! तद्गुणं परिकीर्त्तितम् । एतेषां
 संस्कारस्वस्मत्तोष्ठीगरिष्ठकृष्णानन्दागमवागीशेन स्वकृततन्त्र-
 सारे लिखितमतोऽत्र न प्रयोजनम् । एकवक्त्रादिचतुर्दशवक्त्रप-
 र्यन्तानां प्रमाणं तेनापि लिखितम् । किन्तु तत् पौराणिकं

पद्मपुराणस्कन्दपुराणमिति कृत्वा लिखितं तेन रुद्राक्षस्य
प्रमाणं तन्त्रशास्त्रे नास्तीत्येकदेशदर्शिनः सन्दिहन्ति अतः
प्रमाणानि लिखितानीति ॥ इति रुद्राक्षमाहात्म्यम् ॥

अथ संविदाप्रकरणम् ॥ समयाचारतन्त्रे प्रथमपटले ॥
समया गोपनीयानां सदा गोप्या प्रकीर्त्तिता । विधिना समयां
देवि ! ये तु भुञ्जन्ति साधकाः । ते नराः स्वर्गता नित्यं भोगं
कृत्वा सदा भुवि । समयां गोपयेद्देवि ! शिष्येभ्योऽपि च
सुन्दरि ! । विना च समयां देवि ! कथं कर्माणि साधयेत् ।
विनापि समयां पूजा न कुत्रापि शुभोदया ॥ आचारसारे
संवित्कल्पे सप्तमपटले ॥ योगिनां किं सदा सेव्यं कौलानां
बलपुष्टिदम् । मनशाञ्जल्यहरणं किं समाधिफलप्रदम् । इत्या-
दिदेवीप्रश्नानन्तरं बलनामासुरादिन्द्रादीनां पराजयमुक्त्वा
शक्रादीनां कैलासगमनानन्तरं स्तुतिकरणञ्च प्रस्तुत्य शिव-
वाक्यम् ॥ शृणु शक्र ! महाभाग ! सर्वमेतद्ददामि ते । त्रैलोक्य-
विजया ख्याता नामानि प्रथमं शृणु ॥ कथयामि तव स्नेहा-
दतिगोप्यानि सर्वतः । त्रैलोक्यविजया सिद्धा सिद्धिः सा सिद्धि-
मूलिका । ज्ञानं संवित् संविदा च श्यामा भङ्गा रसायना ।
योगदा योगिनी मेव्या योगमार्गप्रकाशिनी । ब्रह्माणी
ब्रह्मसम्भूता ब्रह्मानन्दप्रदायिनी । वाग्देवतावशकरो विजयू-
विजयप्रदा । समाधिवरदाऽज्ञाननाशिनीत्येकविंशतिः ।
श्वेतरक्तकृष्णपीतपुष्पभेदाद्यतुर्विधाः । श्वेतपुष्पा ब्राह्मणी सा
घत्रिया रक्तपुष्पिका । पीतपुष्पा तु वैश्या स्याच्छूद्रा-तु रक्त-
पुष्पिका । आहृत्य पत्राख्येतामां मधीजानि प्रयत्नतः । भर्जि-
तानि घृतेनैव चूर्णितानि शिलातले । त्रिकटु त्रिफला शृङ्गो
कुष्ठधन्याकमेन्धयम् । गठी तानीगपत्रञ्च कटुकं नागकेशरम् ।
यषानीदयमयीञ्च जीरकद्वयमेव च । एतानि समभागानि

रोद्रशुक्लानि चूर्षयेत् । स्वर्णादिपात्रे पुरतः स्थापयित्वा ततः
 क्रमात् । चतुर्भिर्मनुभिस्तस्याः शोधनं समुपाचरेत् । निवेश्य तत्र
 पानोयं यथाविधि विशोधयेत् । ओं संविदेत्यादि । श्रीं ब्रह्माख्यै
 नमः स्वाहा चतुर्यां शोधयेत्ततः । श्रीं सिद्धिमूलक्रिये ! देवी-
 त्यादि । ऐं चतुर्यायै नमः स्वाहा वैश्यां विशोधयेत्ततः । श्रीं
 अन्नानेन्वनेत्यादि । ह्रीं वैश्यायै नमः स्वाहा शूद्रां विशोधये-
 त्ततः । श्रीं नमस्यामीत्यादि । क्लीं शूद्रायैः नमः स्वाहा शूद्रावि-
 शोधने मनुः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमोह्लासे ॥ वदवोरासेनी
 मन्त्रो विजयां परिशोधयेत् ॥ सुख्णमालातन्त्रे ॥ अस्य श्रीवा-
 ग्वादिनोमन्त्रस्य ब्रह्मपिर्गायत्रीच्छन्दो वाग्वादिनी देवता ऐं
 वीजं क्लीं कौलकं सौः शक्तिर्वाग्वादिनी प्रीत्यर्थं मम सिद्धये जपे
 विनियोगः ॥ अङ्गन्यासकरन्यासौ कृत्वा चैव यथाविधि । ततो
 वै सविदान्चूर्णं संस्तुत्य मन्त्रमुच्चरन् ॥ तथा ॥ गुरोर्मुखात्प्रमन्त्रं
 नित्यं जपति साधकः । तेनैव विधिना मन्त्री समयामभिमन्त्र-
 येत् । सप्तधामन्त्रितं कृत्वा गुरुं सर्वं विभावयेत् । गुरुं शिवं
 तथा देवीं निवेद्य चैव भक्षयेत् ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥ तारं
 मायां समुच्चार्य अमृते ! अमृतोद्भवे ! । अमृतवर्षिणि ! ततोऽमृ-
 तमाक्रमेणद्विधा । मिद्धि देहि ततो ब्रूयात्सुकं मे ततः परम् ।
 वशमानय ठहन्धं संविदाशोधने मनुः । मूलमन्त्रं सप्तवारं
 प्रजप्य विजयोपरि । आवाहन्यादिमुद्राय धेनुयोनीः प्रदर्शयेत् ।
 गुरुं पद्मे सहस्रारे यथा सद्भितमुद्रया । विधैव तर्पयेद्देवीं हृदि
 मूलं समुच्चरन् । वाग्भवं वदयुग्मञ्च वाग्वादिनि ! पदं ततः ।
 मम जिह्वायै स्थिरोभव सर्वसत्त्ववशहरि ! । स्वाहान्तेनैव
 मनुना जुहुयात् कुण्डलोमुखे । शक्रादिजयमुक्ता । ऐं वद
 वद क्ली वाग्वादिनि ! मम जिह्वायै स्थिरीभव सर्वसत्त्वव-
 शहरि ! स्वाहा । सप्तधामन्त्रितं कृत्वा गुरुश्चैव विभाव्य च ।

संविदं भक्षयेद्देविं । साधकः स्थिरमानसः । अथवानेन
 मन्त्रेण कल्पयेत् परमेश्वरि ।। श्रीं जय जय विजय विजय
 परं ब्रह्मस्वरूपिणि ।। सर्वजनमें वशभानेय हुं फेट् स्वाहा ।
 इत्यनेन च पौत्वा तु भक्षयित्वा कुलेश्वरि ।। इष्टमन्त्रं सञ्चय्य
 सप्तधा तत्त्वमुद्रया ॥ आचारसारे तु विशेषो यथा ॥ श्रीं
 अमृते । अमृतोद्भवे ! अमृतवर्षिणि ! पदं ततः । अमृतमाकर्षय
 द्वन्द्वं सिद्धिं देहि ततः परम् । अमुकं मे ततो ब्रूयाद्दशमानय
 तत्परम् । द्विठान्तोऽयं मनुः प्रोक्तश्चतुष्काणाञ्च मन्त्रणे ॥
 आनन्दभैरवानन्दभैरव्यै तत्र मन्त्रयेत् । शिवसौममोदकान्तं
 कालभूवरुणालयम् । वामकर्णसमायुक्तं वायुमर्द्धेन्दुसंयुतम् ।
 आनन्दभैरवाद्येति शिखामन्त्रं ततो वदेत् । आनन्दभैरवस्वार्थ-
 मानन्दभैरवं शृणु । पूर्ववद्बीजमालिख्य धेनुयोनिस्ततः परम् ।
 दिग्बन्धनं छोटिकाभिस्तालत्रयपुरःसरम् । दिव्यदृष्ट्या ततः
 पार्श्वघातैर्विघ्नान् विघातयेत् । सप्तधा तर्पयेद्ब्रह्मरन्ध्रे जप-
 न्तुं गुरुम् । निजं पद्मे सहस्रारं तथा सङ्केतमुद्रया । त्रिवारं
 तर्पयेद्भक्त्या सकृद्वापि निजेच्छया । परमाख्यं गुरुं तत्र परा-
 परगुरुं ततः । तत्रैवानन्दभैरव्यै तर्पयेत्तु मनुं स्मरन् । हृदये
 तर्पयेद्देवो मूलेन तत्त्वमुद्रया । संविदया त्रिः सकृद्वा तिलमुद्र-
 प्रमाणया । ऐं वद वद पदं ब्रूयाद्वाग्ववादिनि । पदं ततः ।
 मम जिह्वाग्रं स्थिरोभव वदेत् सर्वपदं ततः । सत्त्ववशङ्करि !
 स्वाहा त्रिः प्रोच्य जुहुयाम्मुखे । सुखाश्रितेन दिव्येन स्त्रीकु-
 र्यात् संविदां ततः ॥ ममयाचारतन्त्रे प्रथमपटले ॥ अथा-
 तः सम्प्रवक्ष्यामि ममयास्तोत्रमुत्तमम् । यत् श्रुत्वा सिद्धिमूली
 या भक्षिता फलदा भवेत् । श्रीं संविदे ! ब्रह्ममभूते । ब्रह्मपुत्रि ।
 मदानघे ।। भैरवाणान्तु तस्यै पवित्रा भय सर्वदा । गृणाञ्च
 जननी नाया वेगालदूतमण्डला । भवसन्तापनिर्वापः शुधिया

त्वं महानिधिः । श्रीं सिद्धिमूलोक्तिये ! देवि ! हीनबोध-
प्रबोधिनि ! । राजप्रजावशङ्करि ! शत्रुकण्ठत्रिशूलिनि ! । श्रीं
अज्ञानेन्धनदीप्तान्नेर्ज्वालाग्नेर्ज्ञानरूपिणि ! । आनन्दस्या-
हृतिं मत्वाऽसम्यक् ज्ञानं प्रयच्छ मे ॥

अथ आनन्दमयोध्यानम् ॥ दण्डाधिरुद्धपरिपूरितमीक्ष-
भोगार्मन्दुप्रसन्नवदनां जयदानशीलाम् । आराधयामि बहु-
शत्रुपराजयित्रीं विश्वेश्वरीं त्रिभुवने विजयति देवाम् । ध्या-
त्वेव विजयामेतांमानन्दाख्यां स्तवं पठेत् । आनन्दनन्दनीं
वन्दे सदानन्दपदद्वये ! । आनन्दकदलीं वन्दे स्वच्छन्दबोधरू-
पिणीम् । कलयति कविनां महतीं कुरुते स्वार्थदर्शनं पुंसाम् ।
अपहरति दुरितनिलयं किं किं न करोति संविदुन्नासः ॥
संविदासवयोर्मध्ये संविदेव गरीयसी । भक्षिता भवनाशाय
निर्गन्धा बोधरूपिणी । सुसंवित् शूलिनी देवी विजया
संविदाङ्गुरा । वैष्णवी तुलसी तुङ्गा तेजोरश्मोरसेश्वरी ।
विमर्षा श्वेतवह्वैया लक्ष्मीदेवी महोदरी । समया मोहिनी
ज्ञैव मिहमूलो महोदरी । मातुलानी सिद्धिरूपा सिद्धिधात्री
सरस्वती । वाग्वादिनो सदा नित्या आनन्दपददायिनी ।
यानि चैतानि नामानि सेवयेत् सिद्धिमूलिकाम् । समाप्नोति
परां विद्यां भुक्तिं सुक्तिञ्च विन्दति । पाण्डित्यञ्च कवित्वञ्च
मन्त्रसिद्धिञ्च विन्दति ॥ इति विजयास्तोत्रम् ॥

अथ द्रव्यविशेषेण विजयाभक्षणफलम् ॥ आचारसारे ॥
दुग्धाम्बुघृतमाध्वीकसैन्यवेर्लयणेन वा । सितया तु गुडैनापि
पक्वेन कदलेन वा । यद्यद्वा मधुरं द्रव्यं पक्काम्बुपनसादिकम् ।
तेन सर्वेण विजया स्त्रीकार्या सर्वसाधकैः । दुग्धयोगेन विजया
केवलानन्दवर्द्धिनी । महातेजस्करी चक्षुर्दीपादिविनिवारिणी ।
सा पुनर्जलयोगिन सर्वाजीर्णविनाशिनी । घृतेन-सैधामाधत्ते

वाग्देवोवशकारिणी । पतितासुत्तमा धत्ते धिषणाञ्जाति-
निर्मलाम् । कायदीपानशेषांश्च मधुना सह नाशयेत् । सैन्धवेन
महावक्त्रं प्रदद्यात्सवणेन च । सितयाव गुडेनापि शूलाब्ज-
पित्तनाशिनी । अतिसारोपशमनी श्वासकासप्रमर्दिनी । आम-
वातसमुद्भूतग्रहणोविनिवारिणी । सबैर्वा मधुसंयुक्ता सर्वाभय-
विनाशिनी । बलपुष्टिप्रदा चैव मधुरस्वरदायिनी । ज्ञान-
विज्ञानदाद्यिष्यशीलमार्गप्रकाशिनी । बहुना किमिहोक्तेन
क्लेशा चित्स्वरूपिणी ॥ तथा । संविदासवयोर्मध्ये संविदेव
मरीयसी । संवित्प्रयोगस्तेनेह कर्त्तव्यः साधकोत्तमैः ॥

अथ संविदाभक्षणकालः ॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं
पञ्चकालकम् । तोलकं वा तद्वै वा तोलकद्वयमेव वा । तन्नूना-
धिकमात्रा वा यथा भवति नित्यशः । न्यूनाधिकायां मात्रायां
फलं तत्तत् प्रजायते । तस्मात् प्रमाणविदुषा कर्त्तव्या सिद्धिमि-
च्छता ॥ समयोपाचारतन्त्रे ॥ ब्राह्मेण मुहूर्त्तं उत्थाय भक्तितः पाप-
नाशिनी । तथा सूर्योदये जाते मध्याह्ने भक्षिता तथा ।
तथापराह्नसमये विधिवत् सर्वसाधिनी । अर्द्धरात्रे विशेषेण
वाञ्छितार्थफलप्रदा । विनापि समयां देवि ! जपपूजादिकं
कथम् । न च सिद्धिमवाप्नोति अभिचाराय कल्पते । अप-
मृत्युहरां नृणां रोगशोकविनाशिनीम् । दुष्टशत्रुप्रशमनीं सर्व-
लोकानुरञ्जिनीम् । सिद्धयो ह्यणिमाद्याश्च हस्ते तस्य व्यव-
स्थिताः । कायिकं वाचिकञ्चापि मानसं यच्च दुष्कृतम् । एतत्
सर्वं क्षयं याति ब्रह्महत्यादिकं तथा । स शिवः स च संयोगो
स संयुक्तो यती तथा । स एव मर्त्यः स्वर्गस्थः समया येन पालिता ।
समया भक्षिता येन समया येन धारिता । समया पालिता येन
रक्षितः स च पातकैः । भक्षयित्वा च समया यं यं मन्त्रं जपे-
त्तरः । स सम्यक् फलमाप्नोति सत्यं सत्यं वरानने ! । विना च

समयां देवि । मन्त्रं जपति नित्यशः । अल्पायुः स भवेत् सद्यो
देवतां कोपयद् ध्रुवम् ॥ कुम्भिकातन्त्रे सप्तमपटले ॥ समयाश्च
विना देवि ! न सिद्धः स्यात् कदाचन । तस्माच्चैव प्रयत्नेन षट्श्री-
यान्नात्र संशयः ॥

अथ विजयाधूमपानं योगसारे प्रथमपरिच्छेदे । अथ
वान्यप्रकारेण क्षुद्रवृत्तिर्विधीयते । प्रत्यहं विजयाधूमं ब्रह्म-
रन्ध्रेण मन्त्रवित् । पानं करोति योगेशः क्षुद्राशी जायते ध्रुवम् ।
ब्रह्ममन्त्रमहं वक्ष्ये येन क्षुद्राशनं भवेत् । संवर्त्तयुक् चन्द्र-
वृद्धिभौतिकौ विन्दुसंयुतौ । एवं वोजत्रयं देव ! समुच्चार्य
कुलेश्वर ! । अन्यूनमनुनानेन विजयाधूमशोधनम् । शोधयित्वा
पिबेद्भूमं न दोषो विद्यते हर ! । मन्त्रस्तु त्रौं त्रौं त्रौं ॥ योग-
सारे ॥ अथवान्यप्रकारेण क्षुद्रवृत्तिर्विधीयते । हविष्याशी
भवेदादौ पश्चाज्जपति माहृकाम् । पश्चाद्दृष्टं प्रभोक्तव्यं
मनुनानेन शङ्कतु । । हृसीर्वीजिन मनुना भक्षयेत् साधकोत्तमः ।
इति विजयाधूमपानम् ॥ इति विजयाप्रकरणम् ॥

इति श्योप्राणतोषिण्यां पञ्चमे भक्तिकाण्डे

शिवप्रकरणकथनरूपस्तृतीयः

परिच्छेदः ।

अथ शालग्रामोत्पत्तिप्रकारः ॥ वीरमित्रोदयदृष्टकार्तिक-
माहात्म्ये तूपाख्यानं श्रूयते यथा ॥ कश्चिद्देवशिरा नाम महा-
सुनिर्गङ्गातीरेऽत्युग्रं तपश्चकार । ततस्तप्तपसा भीतः शक्री-
मञ्जुवागित्यभिधानां काश्चिद्देवकन्यां तप्तपोविघ्नार्थं प्रेरित-
वान् । ततः सा महेश्वरं पिता वेदशिरसस्तपोविघ्नं चकार ।
ततः क्रुधेन तेन सुनिना त्वं नदी भवेति सा यप्ता । ततस्तथा
महता प्रणिपातेन विघ्नापितो गुनिस्तामित्यवोचत् । नदी
भूत्वा जनाईनं स्त्रोदरे धारयन्ती त्वं कृतकृत्यं जनं कुरु ।

शिलारूपी त्वयि जनार्दनो जनिष्यते । त्वद्वयगः प्रभवस्वेकौ-
 मुक्तिदाता ऽनृणामिह । सैषा वै मञ्जुवाग्देवी गण्डकौ-
 सरितां वरा । तस्यां विष्णुः शिलारूपी मुनिशापादवभूव ह ॥
 स्कन्दपुराणे गण्डकौतपस्यानन्तरम् । ततः प्रमत्नो भगवान्
 विन्तयामास गोपते । किं याचितं निग्रगया नित्यं मत्समक-
 क्षया । दास्यामि याचितं येन लोकानां भवमोक्षणम् । इत्येवं
 कृपया देवो निश्चित्य मनसा स्वयम् । गण्डकोमगमन्नातः
 ऋण देवि वचो मम । शालग्रामशिलारूपो तव गर्भगतः मदा ।
 स्थास्यामि तव पुत्रत्वे भक्तानुग्रहकारणात् । मत्कान्निध्या-
 त्तदानीं त्वसतिश्चेष्टा भविष्यति । दर्शनात् स्पर्शनात् स्नानात्
 पानाच्चैवावगाहनात् । हरिष्यति महापापं वाङ्मनकायः-
 सम्भवम् । एवं दत्त्वा वरान् देव्यै तत्रैवान्तरधीयत । प्रात-
 तिष्ठामि चैवेऽस्मिन् शालग्रामः सलाब्धनः । अहञ्च भगवान्
 विष्णुभक्तेच्छामात्रविग्रहः ॥ वराहपुराणे च ॥ वराह उवाच ॥
 ऋण तत्त्वेन मे देवि । यन्नां त्वं परिपृच्छसि । कथयिष्यामि
 तं गुह्यं शालग्राममिति स्मृतमिति धरणिं प्रत्य पद्मस्य
 शालग्रामतीर्थस्य तत्र विषयाणां गण्डक्यादिनदीनां सोमेशादि-
 लिङ्गानाञ्च प्रशसामुक्ता । सालङ्गायनकोऽप्याशु क्षेत्रे तस्मिन्
 परे मम । शालग्रामे महातीर्थे आस्थितः परमं तपः ॥ इति ॥

विष्णुधर्मोत्तरादौ तु ॥ सालङ्गायनको नाम देवेश ।
 भगवान् मुनिः । किं चकार तपः कुर्वन् तत्र क्षेत्रे विमुक्तिदे ।
 इति पुनर्धरण्या पृष्टो वराह उवाच ॥ अथ दीर्घेण कालेन स
 ऋषिः संश्रितव्रतः । तप्यमानो यथान्धायं ददर्श शालमुत्तमम् ।
 अभिव्रमतुहाच्छायं विशालं पुष्पितं तथा । ऋषिः क्षीणः परि-
 श्रान्तः सालङ्गायनकोऽह्नुतम् । पश्यते च पुनः शालं शुभानां
 शुभदर्शनम् । ततो दृष्ट्वा महाशालं परिश्रान्तो यदा मुनिः ।

विश्रामं कुरुते तत्र द्रष्टुकामोऽथ मां तदा । शालस्य तस्य
पूर्वेण स्थितः प्रधानमुखो मुनिः । नानापापविभूढात्मा शक्तो
द्रष्टुं न मामभूत् । ततः पूर्वेण पार्श्वेन तम्ब शालस्य सुन्दरि । ।
वैशाखमासं द्वादश्यां महर्षिनमुपागतः । दृष्ट्वा मां तत्र स मुनि-
स्तपस्वी संश्रितव्रतः । तुष्टाव वैदिकैः सूक्तैः प्रणम्य च पुनः
पुनः । ततोऽहं स्तूयमानो वै सूक्तमुख्येन सुन्दरि । । प्राप्तश्च
शैलरूपेण गरुडकीर्तिपुण्यदाम् । इत्यादिप्रभाशात् शाल-
ग्रामशब्दो दन्त्यादिस्तालव्यादियेति ज्ञेयम् ॥

अथ शालग्रामशिला ॥ ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे जनविंश-
त्यध्याये ॥ अहञ्च शैलरूपेण गरुडकीर्तिरमन्निधौ । अधिष्ठानं
करिष्यामि भारते तव सुव्रत ! । वयस्क्रीटाय क्षमयो वञ्चदद्याय
तत्र वे । तच्छिलाङ्गुहरे चक्रं करिष्यन्ति भदीयकम् ॥

इति शिलाचक्रोत्पत्तिप्रकारः ॥

शीतमीये ॥ बहुभिर्जन्मभिः पुख्यैर्यदि कृष्णशिलां लभेत् ।
गोप्यदेन च चिह्नेन जनुस्तेन समाप्यते ॥ कृष्णशिलेति
शालग्रामशिलोपलक्षणम् ॥ नहान्तस्तु कृष्णमूर्त्तिशालग्राममा-
चम्यानुयोगलब्धेः फलमेतदित्याहुस्तत्र मनोरमम् । शालग्रामा-
न्तरस्यानुद्योगलाभे फलान्तरादर्शनात् सर्वत्रैवैतत् फलम् ।
अभेदित्यनेनानुद्योग इति लब्धम् । इत्यनुद्योगेन चक्रलाभ-
फलम् ॥ स्कन्दपुराणे ॥ क्षिग्धा कृष्णा पाण्डुरा च पीता नीला
तथैव च । रक्ता रूक्षा च वक्रा च महाखूला त्वलम्बिता ।
क्षपिला कर्बुरा भग्ना बहुचक्रीकचक्रिका । वृहन्मुखी वृहच्चक्रा
लग्नचक्रधरा पुनः । बहुचक्रायवा काचिद्ग्नचक्रा त्वधोमुखी ।
ग्रामां वर्षादिभेदेन गुणदोषावपि तत्रैव ॥ क्षिग्धा सिद्धिकरी
देवी कृष्णा कोर्ति ददाति च । पाण्डुरा पापदहनी पीता पुत्र-
फलप्रदा । नीला सन्दिशते लक्ष्मीं रक्ता रोगप्रदायिनी । रूक्षा

चोद्देगदा नित्यं वक्रा दारिद्र्यादायिका । शृणा मिहर्मि
 चैवायुर्निष्फला स्वादनाच्छिता । अपिना कर्पुरा भग्ना भग्न-
 चक्रैकचक्रिका । हृहम्मुखी हृहश्चक्रा लग्नचक्राय वा पुनः ।
 बहुचक्राय वा या स्याद्लग्नचक्रा त्वधोमुखी । पूजयेद् यः प्रमा-
 देन दुःखमेव लभेत्तु सः ॥ प्रकृतिखण्डे ॥ ह्रदाकारे भवेद्राण्यं
 वर्तुले च महाश्रियः । दुःखश्च शकटाकारे शूलाद्ये मरणं भ्रुवम् ।
 विक्रतास्ये च दारिद्र्यं पित्रसे हानिरिव च । लग्नचक्रे भवे-
 द्दराधिर्यदोर्णे मरणं भ्रुवम् ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ त्रिकोणा विषमा
 चैव छिद्रा भग्ना तथैव च । अर्धचन्द्राकृतिर्या तु पूजार्हा न
 भवेत् प्रिये ! । फलं नोत्पद्यते तत्र पूजितायां कदाचन । चक्र-
 मन्त्रेण सा पूज्या कृष्णमन्त्रेण वा पुनः ॥ अग्निपुराणेऽपि ॥
 तथा घ्यालमुखो भग्ना विषमा बहुचक्रिका । विकारावर्त्तना-
 भिर्या नारसिंही च वा शिला । कपिला विभ्रमावर्त्ता रेखा-
 वर्त्ता तथैव च । दुःखदा सा तु विज्ञेया सुखदा न कदाचन ।
 स्निग्धा श्यामा तथा युक्ता भ्रमया समचक्रिका । योनिमूर्त्ति-
 रनन्ताख्या गम्भोरा सम्पुटा तथा । सूक्ष्ममूर्त्तिरमूर्त्तिश्च
 सन्मखा सिद्धिदायिका । धात्रीफलप्रमाणा या करेणोभय-
 सम्पुटा । पूजनीया प्रयत्नेन शिला चैतादृशी शुभा । पूजया
 फलमाप्नोति इह लोके परत्र च ॥ इति । चक्रशुभाशुभफलम् ॥
 यत्तु ब्रह्मपुराणम् ॥ खण्डितं स्फुटितं भग्नं पार्श्वभिवं विभेदि-
 तम् । शालग्रामशिलाभूतं किञ्चिदोषावह न हि ॥ इति वचनं
 तत् स्तोत्रेष्टचक्रस्तुतिपरम् । अतएव स्कन्दपुराणे ॥ खण्डितं
 स्फुटितं लग्नं शालग्रामे न दोषदम् । इष्टा तु यस्य या मूर्त्तिः
 स ता यत्नेन पूजयेत् ॥ इतिरुद्रवाक्यम् ॥ दोषाथैते सकामार्ध-
 नविषया इति तु भगवद्भक्तिविलासकृत् वीरमित्रोदयश्च । इष्ट-
 मूर्त्तिपूजायां दोषाभावः । पुनः स्कान्देऽप्युक्तं यथा । चक्रं वा

केवलं तत्र पद्मैः सह संयुतम् । केवला वनमाला वा हरि-
 र्लक्ष्म्या सह स्थितः । मुख्याः स्निग्धादयस्तत्रामुख्या वक्रादय-
 स्तथा । मुख्याभावे त्वमुख्यापि पूजनीया सदा बुधैः ॥ इति
 शुभलक्षणशिलाभावे निन्द्यलक्षणशिलाग्रहणम् । पद्मपुराणे
 माघमाहात्म्ये । यः पूजयेद्हरिं चक्रे शालग्रामशिलोद्भवे ।
 राजसूयसहस्रेण तेनेष्टं प्रतिवासरम् । यदा नमन्ति वेदान्ता
 ब्रह्म निर्गुणमच्युतम् । तत्रसादो भवेन्नृणां शालग्रामशिलार्च-
 नात् । अपि पापसमाचाराः कर्मस्थानधिकारिणः । शालग्रा-
 मार्चका वैश्या नैव यान्ति यमालयम् । अग्निहोत्रं हुतं तेन
 दत्ता पृथ्वी सप्तागरा । येनार्चितो हरिश्चक्रे शालग्रामशिलो-
 द्भवे । विना तोर्थैर्विना दानैर्विना यज्ञैर्विना नतिम् । मुक्तिं
 याति नरो वैश्यः शालग्रामशिलार्चनात् ॥ इति शालग्रामपूजा-
 फलम् ॥

मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे उपरिभागे प्रथमचरणे द्वादशपटले ॥
 गण्डकी द्वादशं यत क्रोशमात्रं तपोवनम् । हरिचेत्रसमं चैत्र-
 मिकेजं पुण्यमुच्यते । जीवन्मुक्तो भवेत्तस्माच्छक्राङ्कितशिलार्च-
 नात् ॥ इति शालग्रामदेशफलम् ॥

आदौ सुदुर्गनी मूर्त्तिलेखीनारायणः परः । द्विचक्रोऽसाव-
 च्युतः स्याच्चतुश्चक्रश्चतुर्भुजः । पञ्चचक्रो वासुदेवाश्चतुश्चक्रो जना-
 र्दनः । सुखदा मत्तचक्रा तु द्वादशी चोत्तमा शुभा । एकादशे-
 ऽनिरुद्धः स्याद्द्वादशे चार्क उच्यते । अत ऊर्ध्वमनन्तस्तु द्विचक्रे
 पार्वतो स्मृता । त्रिचक्रोऽग्निः समाख्यातः चतुश्चक्रश्चतुर्मुखः ।
 पञ्चचक्रो महादेवः षट्चक्रे च षडाननः ॥ तथा ॥ गण्डक्यां या
 मसुद्भूता देवी षोडशसन्धवा । पश्चिमादिक्रमेणैव यावद्भुवन-
 पर्वतम् । प्रद्युम्नं वामनखेदवराहं पुरुषोत्तमम् । नारायणञ्च
 ऋहरिमनन्तञ्च जनार्दनम् । वासुदेवं तथा सत्स्वं कूर्मं बौद्धञ्च

कल्किनम् । विश्वकेगं हयग्रीवं श्रीकरं हरिहरं तथा ॥
लक्ष्मोनारायणश्चैव मयं क्षेत्रममुद्भवम् । मयं मर्षेषु क्षेत्रेषु युग-
स्यान्ते महेश्वरि ! ॥ इति गालप्रामोत्पत्तिम्याननिर्णयः ॥

स्कन्दपुराणे ॥ स्नेच्छदेशे शुची यापि चक्राद्धो यत्र तिष्ठति ।
योजनानि तथा शीणि मम क्षेत्रं वसुन्धरे । । तन्मध्ये म्रियते
यस्तु पूजकः सुसमाहितः । शतबाधाविनिर्मुक्तः पुनः सोऽपि न
जायते । चक्राद् इत्युपादानात् द्वारकागिनाया अप्येतत्
फलमविशेषादिति चक्रमन्त्रिधिमरणफलम् । तथा च चक्राद्धि-
तस्य सान्निध्ये यत्कर्म क्रियते नरैः । ध्यान दानं तपो होमः
सर्वं भवति चाचयम् ॥ इति चक्रनिकटे कर्ममात्रफलम् ॥

तथा । संवत्सरन्तु यत्पापं मनसा कर्मणा कृतम् । तत्सर्वं
नश्यते पुंसां सक्ताश्चक्राद्दानतः ॥ इति सक्ताश्चक्राद्दानफलम् ।

ब्रह्मपुराणे ॥ दीर्घा काञ्चनवर्णा या विन्दुत्रयविभूषिता ।
मत्स्याख्या मा शिला प्रोक्ता भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ १ ॥ तथा ॥
मत्स्यरूपन्तु देवेशं दीर्घाकारन्तु यद्भवेत् । विन्दुत्रयसमायुक्तं
कांस्यवर्णं सुशोभनम् ॥ २ ॥ वीरमिवोदये हेमाद्रिधृतपद्म-
पुराणे ॥ त्रयो मत्स्यादयः श्यामा द्विचक्राः स्वाङ्गसंयुताः । तेषां
सन्दर्शनादेव सर्वकामभवाप्नुयात् । मत्स्यरूपन्तु देवस्य दीर्घा-
कारं सुपूजितम् । विन्दुत्रयसमायुक्तं काञ्चवर्णं सुशोभनम् ॥
३ ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ दीर्घा द्वारयुतं त्रेधा द्वारमध्ये च चक-
युक् । वामेकं पुच्छभागे दक्षिणे शकटाकृति । वामे प्रदृश्यते
रेखा मत्स्यसूर्तिः शुभप्रदा ॥ ४ ॥ पुराणसंग्रहे ॥ विन्दुत्रयसमा-
युक्तं चक्राद्गण्डलाञ्छितम् । दीर्घं दक्षिणमास्यञ्च मत्स्यचक्रं
नमीपगम् ॥ ५ ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ मत्स्याकृतिर्भवेन्मत्स्यसूर्तिः
चित्तं सदीर्घकम् ॥ इति मत्स्यचक्रम् ॥ ६ ॥

कूर्मं कूर्गाकृतिशिलापूर्वभागेक्षतं यदि ॥१॥ ब्रह्मपुराणे ॥

कूर्मस्तथोन्नतः पृष्ठे वर्तुलावत्तंपूरितः । हरितं वर्णमाधत्ते
 कौस्तुभेन च चिह्नितः ॥२॥ पद्मपुराणे ॥ कूर्माकारा च चक्राद्धा
 शिला कूर्मः प्रकीर्तितः ॥३॥ ब्रह्मपुराणे ॥ तत्तल्लक्षणसंयुक्तं भानो-
 र्बलयपञ्चकम् । कूर्मचक्रमिदं प्रोक्तं दुर्लभं सर्वकामदम् ॥ ४ ॥
 ब्रह्माण्डपुराणे तु विशेषः । चतुर्धा कूर्ममूर्तिः स्यात् पार्श्व-
 भागे खुरान्विता । विख्याता दुर्लभा सर्वमनोरथफलप्रदा ।
 विन्दुत्रयान्विता शङ्खचक्रध्वजयुतापि वा । विन्दुत्रयान्विता
 सौवर्णविन्दुत्रययुक्ता यत्र कुत्रापि विन्दवः सौवर्णा ज्ञेया इति
 वीरमित्त्रोटयः ॥ दीर्घा दक्षिणवामास्या भानोर्बलयपञ्चकैः ।
 भृषिता कूर्ममूर्तिः स्याद्दुर्लभा सर्वकामदा । वृत्तोपेता कूर्म-
 मूर्तिः कनकच्छविसंयुता । स्रुहीपुष्पाकृतिर्वापि चक्रस्योभय-
 पार्श्वतः । कूर्ममूर्तिः खगेशानि ! सर्वकामफलप्रदा ॥ २ ॥
 वर्तुला सुवलाकारा टीर्षद्वारा तु वैश्वप ॥ नाभिचक्रयुता
 ताभ्यां कूर्माकारा तु पार्श्वतः । तथा चास्यासनावास्या उन्नता
 नोललोहिता । कूर्ममूर्तिरिति ख्याता पुत्रपोत्रादिवृद्धिदा ।
 नाभिचक्रयुतेत्यत्र चक्रद्वयमेवानुसन्धेयम् । द्विचक्राः स्वाङ्ग-
 संयुता इति पूर्वादाहृतपद्मपुराणवचनात् ॥ १२ ॥ इति कूर्म-
 चक्रम् ॥

ब्रह्मपुराणे ॥ वराहः शक्तिलिङ्गस्तु चक्रे च विषमे स्थिते ।
 इन्द्रनीलनिभः स्थूलस्त्रिरेखालाञ्छितः शुभः । तस्य सम्पूजना-
 द्वेही प्राप्नोति मनसेषितम् ॥ १ ॥ वराहाकृतिराभग्नश्चक्ररेखा-
 खलङ्कतः । वराह इति स प्रोक्तो भुक्तिमुक्तिफलप्रदः । पद्म-
 पुराणे तु वराहः सोऽपि विज्ञेय इति प्रथमचरणे पाठः ॥ २ ॥
 वराहमूर्तिर्द्विविधा भिन्नलक्षणयोगतः । दक्षपार्श्वगते चक्रे
 समचक्रप्रदेयतः । वतमालान्वितो लक्ष्मोवराहः परिकीर्तितः ॥
 ३ ॥ इति वराहलक्षणम् ॥

अतोवविक्रतास्यञ्च द्विचक्रं विकटं तथा । नरसिंहाभिधं
 ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदायकम् ॥ १ ॥ मात्स्ये ॥ यस्य दीर्घसुखं
 पूर्वं कथितैर्लक्षणैर्युतम् । रेखाश्च पुष्कराकारा नरसिंहो मतो हि
 सः ॥ २ ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ नरसिंहस्त्रिविन्दुः स्यात् कपिलः पञ्च-
 विन्दुकः । ब्रह्मचर्येण पूज्यः स्यादन्यथा सर्वविघ्नदः ॥ ३ ॥ क-
 पिलो नरसिंहस्तु पृथुचक्रः सुशोभनः । ब्रह्मचर्येण पूज्योऽ-
 सावन्यथा विघ्नदो भवेत् ॥ ४ ॥ स्थूलचक्रद्वयं मध्ये गुडलाक्षा-
 सुवर्णकः । द्वारोपरि तथा रेखा पुष्टाकारा सुशोभना । स्फुटितं
 विपम चक्रं नारसिंहस्तु कापिलम् । सम्पूज्य सुक्तिमाप्नोति
 संग्रामे विजयी भवेत् ॥ पद्मपुराणे ॥ नृसिंहः कपिलो ज्ञेयः
 स्थूलचक्रश्च दंष्ट्रया । त्रिविन्दुः पञ्चविन्दुर्वा ब्रह्मचर्येण पूजितः ।
 ददाति वाञ्छितफलमघौघञ्चाशु नश्यति । अन्यथा जायते
 क्लेशो नात्र कार्या विचारणा ॥ अग्निपुराणे ॥ नृसिंहः स्थूलवक्रः
 स्यात् कपिलः पञ्चविन्दुकः ॥ वीरमित्रोदयधृतवैश्वानरसहि-
 तायाम् । कपिलो नरसिंहस्तु पृथुचक्रः सुशोभनः । ब्रह्मचर्या-
 धिकारोऽत्र नान्यथा पूजनं भवेत् ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ विहतास्यं
 रामचक्रं वर्तुलं कपिलप्रभम् । नरसिंहं गृहस्थानामिष्टदं
 विन्दुभिर्युतम् ॥ इति कपिलनृसिंहलक्षणम् ॥

प्रकृतिखण्डे ॥ द्विचक्रं विक्रतास्यञ्च वनमालाविभूषितम् ।
 लक्ष्मोन्सिंहं विज्ञेयं गृह्णितां सुखदं सदा ॥ १ ॥ वीरमित्रोद-
 यधृतपुराणमंग्रहे ॥ यामपार्श्वस्थिते चक्रे कृष्णवर्णः सविन्दुकः ।
 लक्ष्मीन्सिंहो धिग्यातो भुक्तिमुक्तिफलप्रदः । मने चक्रे इति
 ब्रह्मपुराणे पाठः ॥ २ ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ नरसिंहस्त्रिविन्दुः स्यात्
 कपिलः पञ्चविन्दुकः । वामान्यते पुष्कले तु लक्ष्मीनरहरिः
 मृतः ॥ ३ ॥ इति लक्ष्मीन्सिंहलक्षणम् ॥
 ब्रह्माण्डपुराणे ॥ विदारणाभिधानः स्यात् नृसिंहो दीर्घ-

कन्दरः । अन्तश्चक्रं वृहदारं दक्षिणीर्धतमस्तकम् । विदारण-
मिति ख्यातं दंष्ट्राभ्यामुपशोभितम् । ब्रह्मचर्याविरोधेन नर-
सिंहोऽर्चितो यदि । व्यादिशेत्तु भयं तस्य वज्रिना दह्यते गृहम् ।
अत्रापि चक्रद्वयमेव यत्र कुवाप्यनुक्तस्थले चक्रद्वयमेव ज्ञेय-
मिति सामान्येनालोकनादिति वीरमित्रोदयः । इति योग-
नृसिंहलक्षणमिति तेनोक्तम् । वस्तुतो विदारणनृसिंहलक्षणमिदं
विदारणाभिधानः स्यादित्युक्तत्वादिति ।

सप्तचक्रं बहुमुखं समन्तात् स्वर्णभूषितम् । सर्वतो मुखना-
मानं स्वर्णाभं वर्णतो यदि ॥१॥ मम चक्रः समाख्यातो नृसिंहः
सर्वतो हरिरित्यत्रापि ॥ इति सर्वतोमुखनृसिंहलक्षणम् ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ बहुचक्रं बहुद्वारं बहुवर्णं महोदरम् ।
पातालनरसिंहाख्यं भिचूणाममृतप्रदम् ॥ तथा ॥ दतोय-
चक्रादारभ्य पार्श्वतो दशचक्रकः । स पूर्वोक्तविहीनश्च बहु-
रूपधरो भवेत् ॥ पातालनरसिंहो वा बहुरूपधरोऽपि वा ॥
इति पातालनृसिंहलक्षणम् ॥

तत्रैव ॥ अत्युच्चचक्रं मध्यस्थं मम भावं महोदरम् ।
आकाशनरसिंहाख्यं वनवासिभिरर्चितम् ॥ इत्याकाशनृसिंह-
लक्षणम् ।

बहुच्छिद्रं भोमवक्रं सुवर्णकनकान्वितम् । चक्रन्तु राक्षसं
ज्ञेयं नृसिंहं गृहदायकम् ॥ इति राक्षसनृसिंहलक्षणम् ॥
द्विचक्रं द्विमुखं स्थूलं द्वारस्योर्ध्वगतं शिरः । दारिद्र्यफ-
लदं ज्ञेयं तच्च जिह्वानृसिंहकम् ॥ इति जिह्वानृसिंहलक्षणम् ॥
पुरः पार्श्वे च पृष्ठे च त्रिचक्रेणोपशोभितम् । अधोमुख-
मिति ख्यातमर्चकानां विमुक्तिदम् । अत्र चक्रद्वयमेकं पुरः
एकं पार्श्वे एकं पृष्ठे ॥ इति अधोमुखनृसिंहलक्षणम् ॥
वीरमित्रोदये ॥ अधोमुखनृसिंहश्च शिशुमारस्तथैव च ।

दिविक्रमो मन्त्रमूर्तिस्त्रिचक्रा परिकीर्तिता इति ॥ ब्रह्मां-
 ष्टपुराणे ॥ सूक्ष्मरन्ध्रं द्विचक्रञ्च वनमालाविभूषितम् ।
 तज्जालानरसिंहाख्य नृणां संसारमोचनम् ॥ इति ज्वाला-
 नृसिंहलक्षणमिति नृसिंहभेदाः ॥ ८ ॥

ब्रह्मपुराणे ॥ वन्दस्वकुसुमाकारो रखापञ्चकभूषितः ।
 वर्तुनद्यातिह्रस्वय वामनः परिकीर्तितः ॥ १ ॥ अन्यत्रापि ॥
 वामनाख्यो भवेद्देवो ज्ञेयो यः स्यान्महाद्युतिः । कर्षचक्रस्व-
 धयक्रः सोऽभीष्टार्थप्रदोऽर्चितः ॥ २ ॥ वर्तुलाङ्गस्त्रिहस्तस्तु च्छु-
 ष्टीपुष्पाकृतिर्भवेत् । केशराभस्तु वै तार्क्ष्य ! दृश्यते चक्रपार्श्वतः ।
 वामनो गृहिणां श्रेष्ठः सुखमोभाग्यदायकः । गृहपुत्रार्थह-
 र्द्विष्व दत्त्वा सन्दिगति ध्रुवम् । मध्यचक्रं नौभिर्जंस्वमतिस्त्रिग्वध
 कामदम् । स्पष्टचक्रं वामनञ्च नृणामीषितदायकम् ॥ अतस्त्री-
 कुसुमप्रख्यं किञ्चिदुन्नतमस्तं कम् । तद्दामनं कामदं स्यात्
 किञ्चिदस्पष्टचक्रकम् ॥ वर्तुलं नीलमेघाभं वनमालासमन्वितम् ।
 सूक्ष्मरन्ध्रं वृहन्मूर्तिं वामनं भुवि दुर्लभम् ॥ ३ ॥ प्रकृतिखण्डे ॥
 अतिक्षुद्रं द्विचक्रञ्च नवोननीरटोपमम् । दधिवामनाभिर्धं
 ज्ञेयं गृहिणाञ्च सुखप्रदम् ॥ ४ ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ अतसोपुष्प-
 सङ्काशो विन्दुना परिशोभितः । यो वामनाभिधो देवः स्वेद-
 विन्दुयुतो मुखे । दधिवामनसन्नः स्यान्नधान्यसुखप्रदः ॥
 मत्स्यसूक्ते ॥ शोकरं शोफनाकारं वामनं वदरस्य च ।
 बीजेन सदृशं यद्वा फलेन दधिवामनम् ॥ इति वामनलक्षण-
 मिति वामनभेदाः ॥ ८ ॥ ५ ॥

पीतः परशुशोदण्डनाङ्गलेन सुलक्षितः । रामो रामश्च
 रामश्च त्रयो नृत्युहरः क्रमात् । १ ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥
 कामदग्न्यस्तु भगवान् द्विविधः परिकीर्तितः । तस्मिन्मूर्ति-
 ह्रस्वोपेतं दीर्घाकारं वृहद्दि यत् । इति भागवतं चक्रं पर-

ष्वाकृतिकेन वा । वामे वा दक्षिणे वापि चक्रभागे भवेद्विदुः ।
 पृष्ठे वा पार्श्वभागे वा रेखा दंष्ट्राकृतिर्भवेत् । जामदग्न्यस्तु
 भगवान् शान्ताख्यः शान्तिदोऽर्चितः ॥ २ ॥ ६ ॥ इति परशु-
 रामलक्षणम् ॥ ६ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ रामचन्द्रस्तथा स्निग्धो दूर्वाभयक्रशोभनः ।
 पृष्ठे दण्डस्तथा पार्श्वे रेखाद्वयेन संयुतः ॥ मत्स्यसूक्ते ॥
 श्यामं दूर्वादलाकारं रामं तदपि कीर्तितम् ॥ १ ॥ प्रकृति-
 खण्डे ॥ मध्यमं वर्तुलाकारं द्विचक्रवाणविश्रुतम् । रणरामा-
 मिधं ज्ञेयं शरतूष्णसमन्वितम् ॥ इति रणरामलक्षणम् ॥ २ ॥

मध्यमं वर्तुलाकारं द्विचक्रं वाणविश्रुतम् । सप्तचक्रञ्च कृतञ्च
 शरतूष्णसमन्वितम् । राजराजेश्वरं ज्ञेयं राव्यसम्पत्प्रदायकम् ॥
 इति राजराजेश्वरचक्रलक्षणम् ॥ ३ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ एकस्मिन्नेव वदने चतुश्चक्रोऽतिविश्रुतः ।
 वामोन्नतो लघुच्छत्रध्वजचासरसयुतः । वनमालाधरो देवः
 मोताराम' प्रकीर्तितः । सर्वत्र विजयप्रद इति पाठान्तरम् ॥ १ ॥
 द्वारयोर्वातु चक्रो वा वामतथैकचक्रवान् । वाणरूपो वरो रामः
 सौतारामः प्रकीर्तितः । सर्वसौभाग्यदयकः सर्वत्र विजय-
 प्रदः ॥ २ ॥ इति सौतारामलक्षणम् ॥ ४ ॥

कोदण्डि कुक्कुटाण्डाभ श्यामलं पृष्ठमुन्नतम् । रेखाद्वय-
 समोपेतं द्वारयोश्च खगेश्वरः । धनुराहातिका रेखा दृश्यते
 पार्श्वतोऽपि वा । भवेद्रामो दशकण्ठकुलान्तक इतीरितः ॥
 इति दशकण्ठकुलान्तकरामलक्षणम् ॥ ५ ॥

वाणरूपी च चापाख्यः कुण्डलो सक्समाहितः । सूक्ष्म-
 केसरचक्राब्धो वीररामः त्रिया हरः ॥ इति वीरराम-
 लक्षणम् ॥ ६ ॥

दिव्यशब्देन संयुक्तधापरूपास्यसंयुतः । करालवदनीरस्तो

विन्दुयुक् चक्रशोभितः ॥ स स्याद्विजयरामाख्यः केशरीपितः
चक्रक. ॥ इति विजयरामलक्षणम् ॥ ७ ॥

एकचक्रस्तु वदने कृष्णवर्णः सुशोभनः । सा राममूर्तिर्वि-
ज्ञेया पूजकस्य कवित्वदा ॥ इति कवित्वदाहरामलक्षणम् ॥ ८ ॥

मूर्द्धि जानुधनुर्वाणः पार्श्वे खुरयुतस्तथा । दुष्टराम इति
ख्यातो नोलाम्बुदसमप्रभः ॥ इति दुष्टरामलक्षणम् ॥ ९ ॥

एतानि ब्रह्माण्डपुराणीयानोति वीरभिन्नोदयः ॥ प्रकृति-
खण्डे । इति चक्रे एकलग्ने च पृष्ठदेशेऽतिपुष्कलम् । सङ्कर्षणन्तु
विज्ञेय सुखद गृह्णिषा सदा ॥ १ ॥ पद्मपुराणे ॥ बलभद्रशिला
ज्ञेया सप्तचक्राङ्किता खग । पूजितस्तुष्यते देवः पुत्रपौत्रप्रदो
भवेत् ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डपुराणे । पृष्ठभागे पद्मरेखा चापवाणौ च
पार्श्वयोः । बलरामः स विज्ञेयो पुत्रदायी न संशयः ॥३॥ इति
चक्रे अग्रलग्ने तु पूर्वभागश्च पुष्कलः । स सङ्कर्षणाख्यो विज्ञेयो
रक्ताभयातिशोभनः ॥ इति सङ्कर्षणलक्षणम् ॥ १० ॥

तत्रैव । अतिगह्वरसंयुक्तं चक्रहीनं यथा भवेत् । प्रवीणो
बुद्धसंज्ञः स्यात् ददाति परमं पदम् ॥ इति ब्रह्ममूर्त्तिलक्ष-
णम् ॥ ११ ॥

अलिवर्णं सूक्ष्मवीजं पट्चक्रं सुस्विरासनम् । कृपाणाकृतिका
रेखा द्वारस्थोपरि पृष्ठके । स्नेहनाथो भवेत् कल्किः कल्कि-
कल्पपनाशकः ॥ १ ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ कल्किनन्तु हयाकारं वि-
चक्रेणैव स्नाञ्छितम् ॥ २ ॥ इति कल्किमूर्त्तिलक्षणम् ॥ १२ ॥

ब्रह्मपुराणे ॥ प्रदक्षिणावर्त्तकृता वनमालाविभूषिता । या
शिला कृष्णसंज्ञा सा धनधान्यसुखप्रदा ॥ १ ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ।
सप्तचक्रे द्वारदेशे कृष्णवर्णः सुशोभनः । सा कृष्णमूर्तिर्विज्ञेया
पूजिता सौख्यदायिनी ॥२॥ कृष्णपीतः कृततनुं विभ्रत् पार्श्वे
विन्दुयुक् । द्वारस्थो भवेद्याभिः कृष्णाकारस्तु पृष्ठतः । कृष्णो

स्वार्थ ! सर्वेषां पापनाशनः । पीतः पीतचिह्नयुक्तः । चिह्नश्चात्र
पोताम्बरविन्दुरिखादि त्रेयमिति योरमित्त्रोदये ॥१॥ काम-
मूर्त्तिस्तु कृष्णाभा निम्नाऽधस्तात् सविन्दुकः । स बालकृष्णो
विज्ञेयो दीर्घास्यः पुत्रभाग्यदः ॥ ४ ॥ कृष्णोऽतिकृष्णो न स्थूल-
थक्राभ्यासुपशोभितः । वनमालायुतः पृष्ठे श्रीयत्सशुभलाब्धमः ।
दण्डशुद्धयुतः पार्श्वे परात्मा सर्वतोसुखः । स गोपाल इति
प्रीतो भूधान्यादिधनप्रदः ॥ इति गोपालमूर्त्तिलक्षणम् ॥५॥

यो गोपालः पार्श्वभागे'दरपद्मविकाशिभाक् । स स्यान्म-
दनगोपालो मालाकुण्डलभूपितः । पुत्रपीत्रधनेश्वर्य्यसर्वलो-
केकवश्रदः । इति मदनगोपालमूर्त्तिलक्षणम् ॥६॥

अत्र यत्र मूर्त्तिभेदे चक्रादि नोक्तं तत्र तत्रकृतिभूतल-
क्षणोक्तं सामान्यं प्राह्यमिति योरमित्त्रोदये ॥ दीर्घाकारः
कृष्णवर्णः सार्धचन्द्रनिभाननः । स स्यात् सन्तानगोपालः
पुत्रपीत्रादिहृदिदः । इति सन्तानगोपाललक्षणम् ॥ ७ ॥

वर्तुलो मस्तके निम्न पार्श्वे यिततयिन्दवः । गोवर्धनाख्यो
गोपालो दोर्घा रिखा तु दक्षिणे । सर्वकल्याणनाशो स्यान्नोधान्या-
दिधनप्रदः ॥ इति गोवर्धनगोपाललक्षणम् ॥ ८ ॥

धर्मसंज्ञितायाम् ॥ कुण्डुटाण्डसमोपितः श्रीधरो वन-
मालया । लाङ्गलं वेणाचिह्नश्च कुलप परिषेष्टितम् । लक्ष्मी-
गोपालकः स्यातो दुर्लभो भुवनत्रये । पुत्रदारादिसम्पत्ति-
सुक्तिसुक्तिफलप्रदः ॥ इति लक्ष्मीगोपाललक्षणम् ॥ ९ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ रिखा सुवर्णवर्णा चि विन्दुत्रयविभूषितः ।
कालीयमर्दनः साक्षात् सर्वशत्रुनिहन्तनः । सव्यापसव्य-
रिखाभ्यां भूपितः सूक्ष्मवक्त्रकः । पार्श्वस्थूलयुतो देवो धनपद्म-
युतः शुभः ॥ इति कालीयमर्दनलक्षणम् ॥१०॥

। असिपर्णयलः स्थूलयक्तभागोऽतिशोभनः । यनमालापरिष्ठतः

पृष्ठे श्रीवक्त्रलान्धनः ॥ स्वमन्तहारो विघ्नेयः पुत्रकीर्त्तिविब-
र्धनः ॥ इति स्वमन्तहारिलक्षणम् ॥ ११ ॥

चाणूरमर्दनलक्षणम् ॥ रक्तविन्दुद्वययुतः श्यामी दन्तिभृती-
पमः । रेखा दक्षिणतो वामे सुष्टिवद्वष्टविन्दुयुक् । चाणूर-
मर्दनाख्यः स्यात् सर्वशत्रुनिहन्तनः । इति चाणूरमर्दन
लक्षणम् ॥ १२ ॥

अथ कंसमर्दनलक्षणम् ॥ पूर्वभागेकवर्णेन पार्श्ववर्णेन वा
भवेत् । कंसमर्दी भवेत् कृष्णो नोलाब्धुदनिभः शुभः ॥ इति
कृष्णमूर्त्तिभेदाः ॥ १३ ॥

पद्मब्रह्माण्डपुराणयोः । सौभाग्यं केशवो दद्यात् चतु-
र्कोणे भवेत् समः ॥ वैश्वानरसहितायां ॥ नाभ्यधस्तु भवेत्
शङ्खक्रन्तु तदनन्तरम् । केशवः स तु विघ्नेयः सर्वकामफल-
प्रदः । इति केशवलक्षणम् ॥ १४ ॥

पद्मपुराणे ॥ हयग्रीवोऽद्भुशाकारो रेखा चक्रसमीपगा ।
बहुविन्दुसमायुक्तं पृष्ठे नीरदनीलकम् । हयग्रीवो हयाकार
इति ब्रह्माण्डपुराणे पाठः । पृष्ठे स्यात्नीलरूपकमिति वीर-
मित्रोदये पाठान्तरम् ॥ अन्यत्र च ॥ हयग्रीवोऽद्भुशाकारे रेखाः
पद्म भवन्ति हि । बहुविन्दुसमाकीर्णं दृश्यन्ते नीलरूपकाः ॥
अग्निपुराणे ॥ - हयग्रीवश्च स द्वयो योऽद्भुशप्रतिरूपकः ।
पद्मध्वजसमायुक्तः पूजितः सौख्यदायकः ॥ हयग्रीवा यथा
लम्बा रेखाद्वा या शिला भवेत् । तथा सौम्यो हयग्रीवः पूजितो
ज्ञानदो भवेत् ॥ पुराणसंग्रहे ॥ हयग्रीवोऽपि, भगवान् रक्त-
पीतादिभिः न्यतः । अद्भुशाकृतिकस्तार्क्ष्यं ! चक्रद्वयसन्वितः ।
पद्माकृतिस्तथा पार्श्वे कुण्डलं मणिरिव वा । सुखदो मोक्षदो
नृणां भोगदो विनतासुतः ॥ इति हयग्रीवलक्षणम् ॥
पद्मपुराणे ॥ हयग्रीवा यथा लम्बा रेखाद्वा या शिलाऽ-

भवेत् । तथासौ स्याद्द्वयोवः पूजितो भानंदो भवेत् ॥
अन्यत्रापि । अम्बाकृति मुखं यस्य साक्षमालं शिरस्तथा ।
पद्माकृतिर्भवेद्वापि ह्यशीर्षा त्वसौ मतः ॥ मत्स्यसूक्ते
द्वादशपटले ॥ ह्ययोवं चक्रचिह्नं वामोन्नतकपिञ्जलम् ।
श्यामं दूर्वादलाकारं रामं तदपि कौर्त्तितम् ॥ इति ह्ययोव-
लक्षणम् ॥१५॥

अग्निपुराणे ॥ परमेष्ठी मातृचक्रं पृष्ठे छिद्रश्च विन्दुवान् ॥
ब्रह्मपुराणे ॥ परमेष्ठी तु शक्ताभः पद्मचक्रसमन्वितः । चित्रा-
कृतिस्तथा पृष्ठे शपिरश्चातिपुष्कलम् ॥ तथा । परमेष्ठी
लोहिताभयक्रमेकं तथा युतम् । विम्बाकृतिस्तथा रेखा शपि-
रश्चातिपुष्कलम् ॥ पुराणसंग्रहे ॥ परमेष्ठी च शक्ताभः पद्म-
चक्रसमन्वितः । चौराकृतिः कृमिमिता पृष्ठे शपिरचिह्नितः ॥
परमेष्ठी च शक्ताभयक्रमपद्मसमन्वितः । स वर्तुलस्तथा पीतः
पृष्ठे च शपिरं ध्रुवम् ॥ इति पाठान्तरम् ॥ वैखानरसंहि-
तायाम् ॥ परमेष्ठी तु रक्ताभयक्रमपद्मसमन्वितः । द्विधाकृति-
स्तथा पृष्ठे शपिरश्चापि वर्तुलेम् । पीतवर्णयुतो वापि भुक्ति-
सुक्तिवरप्रदः ॥ इति परमेष्ठिलक्षणम् ॥ १६ ॥

ब्रह्मपुराणे ॥ हिरण्यगर्भदेवश्च मध्यपिङ्गलविग्रहम् । ईश-
दीर्घं मनोमयं त्रिधं सकलकामदम् ॥ तथा । चन्द्रा-
कृति हिरण्याख्यं रश्मिजालं विनिर्दिशेत् । सुवर्णरेखावद्गुलं
स्फाटिकद्युतिशोभितम् ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ हिरण्यगर्भो भगवान्
परितो भुवि दुर्लभः । अन्तर्ध्वनिसमायुक्तं कृष्यावर्णं सुवर्तुलम् ॥
वर्तुलम् सुवदनं चक्रमध्यं च कीमलम् । श्रोवत्सं कोमला-
कारं लाञ्छनं पृष्ठपार्श्वके ॥ हिरण्यगर्भो विख्यातः पृथुनाभि-
समन्वितः । हिरण्येन विमिश्रस्तु श्रीप्रदः कुलवर्धनः ॥
इति हिरण्यगर्भलक्षणम् ॥१७॥

ब्रह्मपुराणे ॥ चतुर्भुजं चतुश्चक्रं नवमेघमसद्युति । मण्ड-
लाकारचक्रं स्यात् सर्वेषामभयप्रदम् ॥ इति चतुर्भुजल-
क्षणम् ॥ १८ ॥

तथा । गदाधरस्त्रिरेखाभिर्लाञ्छितो मध्यदेशतः । ध्वज-
वज्राङ्गुशैः पीतो वामचक्रः सुवर्तुलः ॥ ब्रह्मवैवर्ते ॥ सुदर्शन-
शैकचक्रं सप्तचक्रं गदाधरम् । द्विचक्रं हृदयवक्त्राभं हृदयग्रीवं
प्रकीर्तितम् ॥ इति गदाधरलक्षणम् ॥ १९ ॥

ब्रह्मपुराणे ॥ श्यामं नारायणं विद्यान्नाभिचक्रं तथोक्त-
तम् । दीर्घरेखासमोपेतं दक्षिणे शशिरं पृथु ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥
विरजे सुमुखे चक्रे मध्यवक्त्रस्तु शोभनः । ताडङ्गानामभरण-
हारकेयूरलाञ्छनः । नारायणः समाख्यातः सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥
मन्त्रासूक्ते द्वादशपटले ॥ नारायणं पार्श्वचक्रे चक्रमेव तु
पुष्कलम् । ऋत्विजोऽत्र वर्जयेन्मन्त्री गृहस्थो हि न चार्चयेत् ॥
इति नारायणलक्षणम् ॥ २० ॥

नारायणभेदास्तु ब्रह्मपुराणे ॥ हारमेकं चतुश्चक्रं ब्रह्मादी-
नान्तु दुर्लभम् । शोभितो वनमालयेति क्वचित् पाठः । लक्ष्मी-
नारायणो नाम भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ पुराणसंग्रहे ॥ ध्वज-
वज्राङ्गुशैः पीनं वामे वक्त्रे तु वर्तुलम् । लक्ष्मीनारायणं देव-
ममीषफलदं विदुः ॥ वामे अधः खण्डे चक्रद्वयोपरि चक्र-
द्वयमिति वीरमित्रोदये । ब्रह्माण्डपुराणे ॥ ध्वजवज्राङ्गुशैः पीतो
वामे चक्रे सुवर्तुलः । लक्ष्मीनारायणो देवयतुश्चक्रसमन्वितः ॥
पूजनीयः सदा सद्भिर्वैष्णवैर्मोक्षमिच्छुभिः ॥ पुनस्तत्रैव ॥ एक-
चक्रवतुश्चक्रे वर्तुलः श्यामवर्णकः । ध्वजवज्राङ्गुशोपेतो माला-
युक्तः सविन्दुकः । नातिष्ठस्त्वो न च स्थूलो लक्ष्मीनारायणः
श्रुतः । तस्य दर्शनमात्रेण स्वाभोष्टफलमाप्नुयात् ॥ चतुश्चक्र-
ध्वजहारो वनमालासमन्वितः । लक्ष्मीनारायणः श्रीमान् भुक्ति-

भुक्तिफलप्रदः । वैश्वानरसंहितायान्तु विशेषः । लक्ष्मीनारा-
यणो देवस्त्रिभिश्चक्रैर्व्यवस्थितः । पूजनीयः प्रयत्नेन भुक्तिभुक्ति-
फलप्रदः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे प्रकृतिखण्डे जनविंशत्यध्याये ॥ एकद्वारे
चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम् । नवीननोरदश्यामं लक्ष्मी-
नारायणाभिधम् ॥ मत्स्यसूक्ते द्वादशपटले ॥ विवरैके चतुश्चक्रं
समचक्रेण चिह्नितम् । लक्ष्मीनारायणो देवचतुर्वर्गप्रदायकः ॥
इति अपरं लक्ष्मीनारायणलक्षणम् ॥ २१ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ नरनारायणो देवः शोणचक्रः सुशोभनः ।
तमालदलसद्भासः स्वर्णपद्मविलेपनः ॥ इति नरनारायण-
लक्षणम् ॥ २२ ॥

तत्रैव ॥ सुपलायुधमालाभिः शङ्खचक्रगदान्वितः । रूपि-
नारायणो देवो मुखोरोऽभिमुखं धनुः ॥ इति रूपिनारा-
यणलक्षणम् ॥ २३ ॥

वैश्वानरसंहितायाम् ॥ माधवो मधुवर्णाभो गदाकम्बु वि-
लक्षितः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ मधुवर्णो मध्यचक्रः सिग्धसूक्ष्मतु-
स्तथा । माधवः स तु विज्ञेयो भक्तानां मोक्षदायकः ॥ इति
माधवलक्षणम् ॥ २४ ॥

पुराणसंग्रहे ॥ गोविन्दः पुण्डरीकाक्षः कृष्णवर्णो महाद्युतिः ।
दक्षिणे तु गदाचक्रे वामे पर्वतलाब्धनम् ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥
नातिस्थूलः कृष्णवर्णो गोविन्दः पञ्चचक्रकः । वामचक्रो वृह-
दार उन्नतो मध्यनिम्नगः ॥ इति गोविन्दलक्षणम् ॥ २५ ॥

पद्मपुराणे ॥ स्थूलचक्रो भवेद्विष्णुर्मौञ्चिकफलदोऽर्चितः ॥
तथा । कृष्णवर्णो भवेद्विष्णुः स्थूलचक्रे सुशोभने । द्वारोपरि तथा
रेखा दृश्यते मध्यदेशतः ॥ अग्निपुराणे ॥ स्थूलचक्रोऽसितो
विष्णुर्मध्ये रेखा गदाकृतिः ॥ पुराणसंग्रहे ॥ कृष्णवर्णस्तथा
विष्णुः स्थूलचक्रे सुशोभने । गदाकृतिस्तथा रेखा दृश्यते वृह-

मध्यतः ॥ पुराणसंग्रहे ॥ स कापिलः खिग्धवर्णी विष्णुश्च
विषमो गदः ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ कृष्णवर्णस्तथा विष्णुः खूले चक्रं
सुशोभने । द्वारोपरि तथा रेखा दृश्यते मध्यदेशतः ॥ इति
विष्णुलक्षणम् ॥ २६ ॥

वैश्वानरसंहितायाम् ॥ नाभिदेशे शङ्खपद्मे यस्यां मुद्रा प्र-
दृश्यते । मधुसूदन आख्यातः शत्रुहा परिकीर्तितः ॥ पुरा-
णसंग्रहवैश्वानरसंहितयोः ॥ त्रिविक्रमस्तथा देवः श्यामवर्णो
महाद्युतिः । वामपार्श्वे स्थिते चक्रे रेखा चैव तु दक्षिणे ॥
अग्निपुराणे ॥ श्यामस्त्रिविक्रमो दत्ते रेखा वामे सविन्दुकः ।
ब्रह्माण्डपुराणे तु विशेषः । त्रिविक्रमस्त्रिकोणाव्ययक्रद्वय-
समन्वितः । प्रयत्नेन द्विजातीनां सदा पूज्यश्च तेन वै ॥ इति
त्रिविक्रमलक्षणम् ॥ २७ ॥

ब्रह्मपुराण वैश्वानर संहिता-विष्णुमीक्षाग्निपुराण—ब्रह्मा-
ण्डपुराणेषु ॥ श्रीधरस्तु तथा देवः श्रीयुतो वनमालया । कदम्ब-
कुसुमाकारो रेखापञ्चकसयुतः । कदम्बकुसुमाकारो वर्तुला-
कार इत्यर्थः ॥ पुराणसंग्रहे ॥ श्रीधरस्तु तथा देवश्चिह्नितो
वनमालया । कदम्बकुसुमाकार ऊर्ध्वरेखाश्च पार्श्वयोः ॥
श्रीधरमेदा ब्रह्माण्डपुराणे ॥ चक्रं च मध्यदेशे तु पद्मजेम सम-
न्वितः । सूक्ष्मनालः श्यामलाभासयुतः श्रीधरः स्मृतः । निम्ना-
कृतिः शिरःपार्श्वे निम्नदन्तस्तु वर्तुलः । निम्नचक्रमतिद्वयं
श्रीधरं परिकीर्तितम् ॥ ब्रह्मवैवर्ते ॥ अतिशुद्धं द्विचक्रञ्च
वनमालाविभूषितम् । विज्ञेय श्रीधरं देवि ! श्रीप्रदं गृह्णितां
सदा ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ वैकुण्ठं मणिवर्णाभं चक्रमेकं तथा
ध्वजम् । तथाभ्युजसिति धोरमित्रोदयधृतपाठः ॥ द्वारोपरि
तथा रेखाऽङ्गाकारेति पाठान्तरम् ॥ चक्रचिह्नेन संयुता इति
वैश्वानरसंहिताया पाठः । द्वारोपरि तथा रेखा पुष्पाकारा

सुगोभना । श्रीधरस्तु तथा देवशिङ्घितो वनमालया ॥ इति
श्रीधरलक्षणम् ॥ २८ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ अर्द्धचन्द्राकृतिर्देवी हृषीकेश उदाहृतः ॥
वैश्वानरसंहितायाम् ॥ शूकरस्य निभाकारा यस्य केशाः
सुवर्णसः । कर्मैकं दृश्यते यस्य हृषीकेशः स उच्यते ॥ ब्रह्म-
पुराणे ॥ आरक्तं पद्मनाभाख्यं सत्कृतं पद्मसयुतम् । तुलस्या
पूजयेन्नित्यं दरिद्रस्त्वोश्वरो भवेत् ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥
निष्केशवद्विचक्रस्तु अर्द्धचक्रः स केशवः । पद्मनाभ इति प्रोक्तो
विपरीतो हलायुधः ॥ एतस्यैव बहुचक्रवर्णसम्भवे एतत्पू-
जने दुष्टफलमुक्तं पद्मपुराणे ॥ बहुभिस्तु गदाचक्रे शक्तवर्णा-
दिशोभितम् । दैत्यारिः कमलाश्रुय गदापाणिरधीचक्रः । पद्म-
नाभश्च देवः स्यात् प्रत्यहं दुःखदायकः ॥ इति पद्मनाभ-
लक्षणम् ॥ २९ ॥

पद्मपुराणे ॥ स्थूलो दामोदरो ज्ञेयः सूक्ष्मचक्रो भवेत्तु सः ।
चक्रे तु मध्यदेशेऽस्य पूजितः सुखदः सदा ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥
दामोदरस्तथा स्थूली मध्यचक्रः प्रतिष्ठितः । प्रकौर्त्तित इति
कचित् पाठः । दूर्वाभं द्वारसङ्घीर्णं पीतरखायुतं शभम् । पीत-
रेखा तथैव चेति ब्रह्मपुराणे पाठः ॥ १ ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ उपर्य-
धश्च चक्रे द्वे नातिदीर्घं मुखे विलम् । मध्ये च रेखा लम्बिका
स च दामोदरः स्मृतः । अन्यत्र । स्थूलो दामोदरो ज्ञेयः सूक्ष्म-
रन्ध्रो भवेत्तु यः । चक्रे तन्मध्यदेशस्य पूजितः शुभदः सदा ॥
प्रकृतिखण्डे । द्विचक्रं स्फुटमत्यन्तं ज्ञेयं दामोदराभिधम् ॥
मत्स्यसूक्ते । विश्वक्सेनमतिस्थूलं स तु दामोदरः स्मृतः ॥ इति
दामोदरलक्षणम् ॥ ३० ॥

ब्रह्मपुराणे । सुदर्शनस्तथा देवः श्यामवर्णो महाद्युतिः ।
वामपार्श्वे गदाचक्रे रेखा चैव तु दक्षिणे ॥ पद्माकारेण

पङ्क्तिः सा यत्र रक्षामयी भवेत् । स सुदर्शन इत्येव ज्ञातः
 पुत्राकल्पप्रदः । ब्रह्माण्डपुराणे ॥ सुदर्शनं दिवा ज्ञेयं लक्षणं
 तारयोगतः । एकचक्रं गिरोदेगे कृष्णवर्णमुत्पन्नादा । सुदर्शनः
 स विज्ञेयः सर्वपापप्रणाशनः । पद्माकारं हृद्यददारं निष्प्रणाभि
 सुदर्शनम् ॥ इति सुदर्शनलक्षणम् ॥ ३१ ॥

यैरानरमंजितापराणमंपदृग्निदपराणब्रह्माण्डपुराणेषु ॥

द्वारदेगे मम चक्रं दृश्यते गान्तरीयके । वासुदेवः स विज्ञेयः
 गुणभय सतीशमा । शुकभयातिगोभन इति क्वचित् पाठः ।
 नान्तरीयके मन्त्रान्ते ॥ अग्निपुराणे । वासुदेवः मितो हारि,
 मन्त्रान्तघ द्विचक्रकः ॥ प्रकृतिधण्डे ॥ द्वारदेगे द्विचक्रश्च
 मथोकत्र ममं स्फुटम् । वासुदेवश्च विज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् ॥
 ब्रह्मपुराणे ॥ शुक्रादिवर्णमंयुक्तो द्विचक्रः पद्ममन्त्रयः । वासु-
 देवो जगच्चरोतिः कृष्णः पीताम्बरोऽप्ययः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ।
 प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतवर्णस्तथैव च । मकराभाश्च ये रेखाः
 पाश्र्वतः पृष्ठतोऽपि च । अग्निपुराणे तु विज्ञेयः ॥ सूक्ष्मचक्रे
 बहुच्छिद्रः प्रद्युम्नो नीलदीर्घकः ॥ पद्मपुराणे ॥ प्रद्युम्नः
 सूक्ष्मचक्रः स्यान्नोलास्युजनिभस्तथा । स ददाति त्रियं नृणां
 भक्त्या चैव प्रपूजितः ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ प्रद्युम्नं सूक्ष्मचक्रश्च नवी-
 ननोरटप्रभम् । शुपिरं छिद्रबहुलं गृहिणाश्च सुखप्रदम् ॥
 ब्रह्मवैवर्त्त ॥ प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतदीप्तिस्तथैव च । शुपिरं
 छिद्रबहुलं दीर्घाकारन्तु तद्भवेत् ॥ इति प्रद्युम्नलक्षणम् ॥ ३२ ॥

ब्रह्मपुराणब्रह्माण्डपुराणयोः । अनिरुद्धस्तु नीलाभी
 वर्तुलयातिशोभनः । रेखात्रयपरिहृतो देवः पद्मेन लाञ्छितः ॥
 ब्रह्माण्डपुराणे ॥ कृष्णवर्णः समहारः चक्रं नाभिसमीपगम् ।
 सूक्ष्मचक्रं भवेद्दृष्टं पाश्र्वचक्रेण पुण्यलक्षत् । अनिरुद्ध इति प्रोक्तः
 सर्वलोकैककारणम् । ब्रह्मवैवर्त्तं । अनिरुद्धस्तु पीताभं वस्तु-

लक्षातिशोभनम् । सुखप्रदं गृहस्थानां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
ब्रह्मपुराणे ॥ अनिरुद्धस्तु नीलाभी वर्चुलयातिशोभनः ।
रेखात्रयन्तु तद्धारि पृष्ठे पद्मन्तु लाञ्छितम् ॥ इत्यनिरुद्ध-
लक्षणम् ॥३३॥

ब्रह्माण्डपुराणे । मध्यचक्रः सुवर्णश्च मस्तके पृथुचक्रकः ।
पुरुषोत्तमो भवेद्देवः पूजकस्य शुभप्रदः ॥ पुराणमंग्रहे ॥ अत-
सोपुष्पसङ्काशो विन्दुना परिभूषितः । पुरुषोत्तम उक्तोऽसौ
सर्वसौभाग्यवर्धनः ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ विदिक्षु टिक्षु सर्वासु
यस्योद्धे दृश्यते सुखम् । पुरुषोत्तमः स विज्ञेयो भुक्तिमुक्तिफल-
प्रदः ॥ इति पुरुषोत्तमलक्षणम् ॥३४॥

ब्रह्मपुराणे ॥ अतिज्ञप्नो रक्तरेखावृतदेहः सचक्रकः ।
किञ्चित्कपिलसंयुक्तः सूक्ष्मो वा स्थूल एव च । अधोलज इति
ख्यातः पूजकस्य शुभप्रदः ॥ इति अधोलजलक्षणम् ॥३५॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ चतुर्भिधैव चक्रैस्तु वामे दक्षिणपार्श्वके ॥
अधिष्ठितो मुखे रक्तः कुण्डलद्वयशोभितः । शङ्खचक्रगदाशार्ङ्ग-
वाणकौमोदकौधरः । सुपलध्वजकश्चेत्च्छत्ररक्ताङ्गुर्येतः ।
मोऽच्युतः कथितो नाम्ना दुर्लभस्तु सदा नृणाम् ॥ इत्य-
च्युतलक्षणम् ॥३६॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ उपेन्द्रो मणिवर्णश्च मोहचक्रोऽतिशोभनः ।
श्यामलः कीमलाभश्चपार्श्वचक्रः सुपूजितः ॥ इत्युपेन्द्रलक्षणम् ॥३७॥

ब्रह्मपुराणे ॥ द्वारद्वये चतुश्चक्रं जनार्दन इहोच्यते ।
चक्रद्वयं मध्यगतं चक्रद्वयञ्च पृष्ठतः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ पूर्वभा-
गैकवदनः पद्यादेकास्थसंयुतः । जनार्दनश्चतुश्चक्रः श्रीपदो
रिपुनाशनः ॥ ब्रह्मवेवर्त्ते प्रकृतिखण्डे ॥ एकद्वारे चतुश्चक्रं
नवीननीरदोपमम् । लक्ष्मोजनार्दनं ज्ञेयं रक्षितं वनमात्मया ॥
इति जनार्दनलक्षणम् ॥३८॥

ब्रह्मपुराणे ॥ ऊर्ध्वमुखं विजानीयात् श्यामाभं वर्तुलं
शुभम् । अधोविन्दुसमायुक्तं सर्वकामार्थसाधकम् ॥ ब्रह्माण्ड-
पुराणे ॥ अन्यैर्हारसमोपेता हरिभूर्तिरुदाहृता ॥ इति
हरिलक्षणम् ॥३८॥

अग्निपुराणे ॥ अनन्तो नागभोगाङ्गो नैऋतक्राङ्गमूर्ति-
मान् ॥ पद्मपुराणे ॥ अनेकचक्रो बहुभिस्त्रिद्वैरप्युपलक्षितः ।
अनन्तः स तु विज्ञेयः सर्वपूजाफलप्रदः ॥ पुराणसंग्रहे ॥
नानावर्णो ह्यनन्तः स्याद्भागभोगेन चिह्नितः । अनेकसुख-
संयुक्तः सर्वकामफलप्रदः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ चतुर्दशद्वारप्रभृ-
तिविंशत्या चक्रलोहितः । नानावर्णो ह्यनन्ताख्यो नागभोगेन
चिह्नितः ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ अनन्तचक्रो बहुभिस्त्रिद्वैरप्युपल-
क्षितः । अनन्तः स तु विज्ञेयः सर्वपूजाफलप्रदः ॥ प्रकृति
खण्डे ॥ द्विमसचक्रं स्थूलञ्च नवीननोरदप्रभम् । अनन्ता-
ख्यञ्च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ इत्यनन्तलक्षणम् ॥४०॥

दृश्यते शिखरे लिङ्गं शालग्रामसमुद्भवम् । अस्य योगेश्वरी
नाम ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ इति योगेश्वरलक्षणम् ॥ ४१ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ पार्श्वे वामे च पृष्ठे वा चामरद्वयसंयुता ।
पण्डरीकाक्षमूर्तिः स्यात् सर्वलोकवशङ्करी । कमलद्वयसंयुतेति
पाठान्तरम् ॥ इति पुण्डरीकाक्षलक्षणम् ॥४२॥

पद्मपुराणसंग्रहब्रह्मपुराणेषु । चतस्रो यत्र दृश्यन्ते रेखाः
पार्श्वसमोपेतः । द्वे चक्रे मध्यदेशे च सा शिला स्याच्चतुर्मुखः ॥
इति चतुर्मुखलक्षणम् ॥४३॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ यत्रमूर्तिस्तूभयथा पीतरक्तविमिश्रितः ।
द्वारं कृत्वमधश्चक्रं तूर्णं वा दक्षिणेषु च ॥ इति यत्र-
मूर्तिलक्षणम् ॥ ४४ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ सिताक्षिताभश्च पृष्ठदेशे यदा भवेत् ।

प्रचमालाकृतिः पृष्ठे दत्तात्रेयः शुभप्रदः । कृष्णायतश्च पीतश्च
दत्तात्रेयाभिधी भवेदिति पाठान्तरम् ॥ इति दत्तात्रेय-
लक्षणम् ॥४५॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ शिशुमारो दीर्घकायो विलेगयोनि-
गह्वरः । पुरतः पृष्ठभागे तु चक्रैकैकेन संयुतः । पुरतश्चक्र-
द्वयं पृष्ठभागे एकं चक्रमिति चक्रत्रयमित्यर्थः । सर्वाधारः स
विज्ञेयः सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥ इति शिशुमारलक्षणम् ॥४६॥

ब्रह्मपुराणे ॥ हंसस्तु धनुराकारो नीलश्वेतविमिश्रितः । चक्रप-
द्ममोपेतः केवलो मोक्षदो भवत् ॥ इति हंसमूर्त्तिलक्षणम् ॥४७॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ परहंसः स्वर्गेशान ! मयूरगलसन्निभः ।
स्निग्धश्च पूतदन्तश्च वर्तुलहारसंयुतः । विलम्बे तथा चक्रे
दृश्यते त्वतिशोभने । चक्रस्य दक्षिणे पाशे द्युमाने भास्करो
भवेत् । वराहरेखे दृश्येते तत्र वै विनतासुत ! । मूर्त्तिः स्यात्
परहंसाख्या चतुर्वर्गफलप्रदा ॥ इति परहंसलक्षणम् ॥४८॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ मुखे वा पाशेती चापि मयूरगल-
सन्निभः । कृष्णवर्णः स्रक्ष्णचक्रः पृथुलास्योऽसमप्रभः । लक्ष्मी-
पतिरिति ख्यातो लक्ष्मोसम्पत्तिदायकः ॥ इति लक्ष्मीपति-
मूर्त्तिलक्षणम् ॥४९॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ स्वर्णशृङ्गधरः सौम्यो वर्तुलः स्निग्धके-
शरः । चक्रे मध्ये मतः स्निग्धकृष्णरेखासमन्वितः । लक्ष्मीपति-
र्देनतेयः । गरुडध्वजसंज्ञितः ॥ इति गरुडध्वजलक्ष्मी-
पतिलक्षणम् ॥ ५० ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ वटपत्रशायी भगवान् वर्तुलोपेतशोभनः ।
नलिनाक्षसमोपेतनीलश्वेतविमिश्रितः । चक्रस्य वामतः
शङ्खो दक्षिणे पद्ममेव च । वदनैके मध्यदेशे चतुश्चक्रस्त्रिवि-
न्दुकः ॥ इति वटपत्रशायिलक्षणम् ॥५१॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ चक्राणां विंशकतया युक्तो विश्वम्बरः
शुभः ॥ इति विश्वम्बरलक्षणम् ॥ ५२ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ विश्वरूपोऽपि भगवान् द्विविधः परि-
कीर्तितः । विश्वरूपो हरिः साक्षाद्द्वारारतपरोत्तमः । बहु-
चक्राङ्कितोऽनेकमूर्तिरूपससन्निवः । पञ्चचक्रः स्थूलतरः पुरुषो
बहुचक्रकः । विश्वरूपो ज्ञानस्तो वा पुत्रपौत्रादिकप्रदः ॥
इति विश्वरूपलक्षणम् ॥ ५३ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे । स्त्रिया गोस्तु स्तनाकारः सचक्रो वर्तुल-
स्तथा । पीताम्बरधरो देवः सौख्यदः फलदः सदा ॥
इति पीताम्बरलक्षणम् ॥ ५४ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ सुवर्तुलो ऋष्यचक्रः सर्वाङ्गे हेमविन्दवः ।
सप्तवीरश्रवाः प्रीक्तः सर्वेभ्योभाग्यवर्धनः ॥ इति सप्तवीरश्रवो-
लक्षणम् ॥ ५५ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ अमृताहरणो देवो लोलास्तनसमप्रभः ।
वर्तुलो बहुचिह्नश्च ऋष्यचक्रोऽतिकीमलः ॥ इति चक्र-
पाणिलक्षणम् ॥ ५६ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ अभ्यन्तरे शङ्खचक्रे बहुलास्यसमन्वितः ।
बहुरूपी समाख्यातः पूजितो मोक्षदायकः ॥ इति
बहुरूपिलक्षणम् ॥ ५७ ॥

तत्रैव । द्वारचक्रो रक्तवर्णो जगदयोनिः शुभप्रदः ॥
इति जगदयोनिर्लक्षणम् ॥ ५८ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ चतुस्त्रयः समन्ताद्वा चक्रद्वययुतोऽपि वा ।
शिवनाभियुतो मूर्ध्नि पृष्ठे वापि तथैव च । एतद्वरिहरं
विद्यात् सुखसौभाग्यदायकम् ॥ इति हरिहरमूर्ति-
लक्षणम् ॥ ५९ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ चतुश्चक्री हरिहरो द्विसुखो द्विसुखोऽ-

प्यधः । विनश्यति गृहस्थानां धनं चैत्रं कुलं क्रमात् ॥
इति शिवनारायणलक्षणम् ॥ ६० ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ मूर्तिवर्तुलरेखाभिराहतो नीलवर्णवान् ।
दीर्घास्यः पृथुवक्त्रस्तु स्वयम्भूरिति विद्युतः । केवलं मीच-
फलदो भक्तानान्तु न संशयः ॥ इति स्वयम्भूलक्षणम् ॥ ६१ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ शिवनाभियुतः पार्श्वं वामे वा
दक्षिणेऽपि वा ॥ स च शङ्करपूर्वाख्यो नारायण इतीरितः ॥
इति शङ्करनारायणलक्षणम् ॥ ६२ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ पितामहस्यतुर्वक्त्रस्यतुल्यक्रसमन्वितः ॥
इति पितामहलक्षणम् ॥ ६३ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ नरमूर्तिस्तु भगवानतसीकुसुम-
प्रभः । एकनाभिसमोपेतो ब्रह्मसूत्रैकपार्श्वकः ॥ इति
नरमूर्तिलक्षणम् ॥ ६४ ॥

पद्मपुराणे ॥ नागवत् कुण्डलीभूत्वा रेखापङ्क्तिः स
शेषकः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ अथवा कुण्डलीभूत उत्तमाङ्ग-
समन्वितः । शेषमूर्तिस्तु भगवान् रक्तवर्णसमन्वितः । प्रलम्बघ्न
इति ख्यातः पूजितो मृत्युदायकः । रक्तवर्णसमन्वितः प्रलम्बघ्न
इति सम्बन्धः । एतस्यैव पूजने दुष्टफलं न शेषमूर्तिरिति ॥
इति शेषमूर्तिलक्षणम् ॥ ६५ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ वाङ्मे वाभ्यन्तरे वापि चक्रद्वादशसंयुता ।
सूर्यमूर्तिरिति ख्याता सर्वव्याधिविनाशिनी ॥ इति सूर्य-
मूर्तिलक्षणम् ॥ ६६ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ अङ्गभोगावेकवक्त्रे द्वे समे दक्षिणा वहिः ।
पद्मपत्राकृतिर्वापि हेमवर्णसमा कला । हैहयस्तु स विज्ञेयः
सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ इति हैहयमूर्तिलक्षणम् ॥ ६७ ॥

वष्कीटोद्भवा रेखाः पङ्क्तीभूताश्च यत्र वै । शालग्राम-

शिलायां सा विष्णुपञ्चरसंज्ञिता ॥ इति विष्णुपञ्चर-
लक्षणम् ॥ ६८ ॥

पद्माकारे तु षड्ङ्गी द्वे मध्यलम्बा च रेखिका । गरुडः स
तु विज्ञेयश्चतुश्चक्रो जनार्दनः ॥ ब्रह्माण्डपुराणे ॥ द्विपक्षाभ्या-
मशेषेण यद्भावं भुवि दुर्लभम् । विपमं चक्रदुर्लभ्यं चक्रमेतत्
कलो न हि । कल्मषौघविनाशि स्यादलम्बाकाररेखया ।
सुवर्णनिचया द्वित्रिचतुष्टयसमा च या । संयुक्ता शुभदा तु
स्यात् श्यामा नीला सितापि वा ॥ इति गरुडमूर्त्ति-
लक्षणम् ॥ ६९ ॥

पद्मपुराणे ॥ विष्णुरुवाच ॥ निवसामि सदा ब्रह्मन् !
शालग्रामस्य वैश्वानि । तत्रैव वर्णचक्रादिभेदे नामानि मे शृणु ।
शुक्लो रक्तस्तथा कृष्णो द्विवर्णो बहुवर्णवान् । एकचक्रस्य च तथा
संज्ञाः पञ्च यथाक्रमम् । पुण्डरीकः प्रलम्बघ्नो रामो वैकुण्ठ
एव च । विश्वक्सेन इति ब्रह्मन् ! फलमाद्येन मे शृणु । परमे-
ष्ठोति तत्रोक्तस्तथात्र वारुणान्तकः । अनन्तश्चेति विज्ञेयो नाना-
मूर्त्तिश्च यो भवेत् । राज्यं मृत्युं धनञ्चैव हानिञ्चैवास्थिता-
र्थकम् । ददाति पूजितो लोके तस्माज् ज्ञात्वार्चयेन्नरः ।

एताथोक्तलक्षणलक्षिताः सर्वा अपि शालग्रामशिलामूर्त्तयो
द्विविधा ज्ञेयाः । तदुक्तं ब्रह्माण्डपुराणे ॥ मूर्त्तयो द्विविधा ज्ञेया
जलजाः स्थलजास्तथा । जलजाः कोमलाः स्निग्धाः स्थलजाः
पुरुषाः स्मृताः । पूर्वोक्तलक्षणलक्षितासु शालग्रामशिलामूर्त्तिषु
सूक्ष्मा एव मूर्त्तयः फलाधिक्यार्थं पूजनीयाः । शालग्रामशिलाल-
क्षणमुक्त्वा पद्मपुराणे तथोक्तत्वादयथा । एतल्लक्षणसंयुक्ताः शाल-
ग्रामाग्रान्ताः पुनः ॥ याश्च तास्यपि सूक्ष्माः स्युस्ताः प्रशस्ततराः
स्मृताः । यथा यथा शिला सूक्ष्मा महत्पुण्यं तथा तथा । तस्मात्तां
पूजयेदित्थं धर्मफलमार्थसिद्धये । तत्राप्यामराजोतुज्या सूक्ष्मा

चातीव या भवेत् । तस्यामेव सदा ब्रह्मन् । त्रिया सह वसा-
 म्यहम् ॥ इति स्कन्दपुराणम् ॥ एवमेवात्र वर्णभेदेन पूजने
 मूर्तिविशेष उच्यते । द्वैमाद्रीं विष्णुप्रोक्ते । ब्राह्मणैर्वासुदेवस्तु
 नृपैः सहर्षणस्तथा । प्रद्युम्नः पूजितो वैश्यैरनिरुद्धस्तु शूद्रजैः ।
 चत्वारो ब्राह्मणैः पूज्यास्त्रयो राजन्यजातिभिः । वैश्यैर्द्विवे
 सम्पूज्यौ तथेकः शूद्रजातिभिः ॥ बृह्मगौतमेन तु विशेषोऽभि-
 हितो यथा । लक्ष्मीनारायणानन्तनृसिंहरामकेशवाः । हिरण्य-
 गर्भः प्रद्युम्नो गीपालो गरुडध्वजः । रामोऽनिरुद्धचक्रास्यदामी-
 दरगदाधराः । चतुर्भुजो महानीलो सुकुन्दः पुरुषोत्तमः ।
 पीताम्बरहरो ब्रह्माक्षुण्णः श्रीधरमाधवौ । वासुदेवेति च ख्याता-
 यतुर्विंशतयः शिलाः । चक्रास्येति चक्रं भग्नमास्यं यस्येति स
 हयथीव इत्यर्थः । ब्रह्मेति हरिविशेषणम् । ब्रह्मचत्रिय-
 विट्शूद्रपतिताभोष्टदोऽर्चितः । न च वर्णोऽधमानाश्च न जातिर्न
 च योपिताम् ।

ब्राह्मणानां पूजामूर्त्तिमाह । सुख्यैकद्वित्रिपङ्खादशपञ्चद-
 शान्विता । ब्राह्मणानां विशेषेण पूजा होमश्च सर्वदा । गरुडकी-
 सरिदुद्रजा लक्ष्मीनारायणानन्तहिरण्यगर्भपुरुषोत्तमचतुःसंज्ञाः
 शालग्रामशिलामूर्त्तयः । आद्यानां ब्राह्मणानां पूजने प्रशस्ताः ।
 चत्रियाणां पूजने मूर्त्तिमाह । राज्ञां सुख्यैकद्विविंशत्येकादशन-
 वाष्टमो । दशद्विविंशतिमता सर्वदाभीष्टदायिका । लक्ष्मी-
 नारायणानन्तहिरण्यगर्भगुरुडध्वजगीपालरामश्रीधरसंज्ञामूर्-
 त्तयः चत्रियाणां पूजने प्रशस्ताः । वैश्यानां पूज्यमूर्त्तिमाह ।
 चतुर्विंशतिसमैव त्रयोदशचतुर्दश । एकोनविंशका पूजा
 योस्या नित्या शिला विशः । वासुदेवप्रद्युम्नदामीदरगदाधर-
 पीताम्बरहरिलक्ष्मीनारायणसंज्ञा मूर्त्तयो वैश्यानां पूजने
 प्रशस्ताः ।

सच्छूद्राणां पूज्यमूर्त्तिमाह ॥ त्रयोविंशैकविंशैकमुख्यैका
दशमी च या । पञ्चमैकोनविंशार्हा सच्छूद्राणामभीष्टदा । मा-
धवहरिलक्ष्मीनारायणाद्युतानिरुद्धकेशवपीताम्बरसंज्ञा मूर्त्तयः
सच्छूद्राणां पूजने प्रशस्ताः । चतुर्विंशतिषु मूर्त्तिषु भवशिष्टा
मूर्त्तयः नृसिंहचक्रास्यमहाजिनमुकुन्दसंज्ञा यतीनां पूजने
प्रशस्ता इत्यर्थः । स्कन्दपुराणे ॥ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यसच्छूद्राणां
यथाविधि । शालग्रामाधिकारोऽस्ति न चान्येषां कदाचन ।
स्त्रियो वा यदि वा शूद्रो ब्राह्मणक्षत्रियादयः । पूजयित्वा शि-
लाचक्रं लभन्ते शाश्वतं पदम् । ननु ब्राह्मणपूजयेन्नित्यं क्षत्रि-
यादि न पूजयेत् ॥ इति विष्णुधर्मोत्तरवचनात् ॥ प्रणवोच्चार-
णाद्धोमात् शालग्रामशिलार्चनात् । ब्राह्मणीगमनाच्चापि
शूद्रबाण्डालतां व्रजेत् । इति वचनाच्च क्षत्रियादीनां शाल-
ग्रामशिलामूर्त्तिपूजननिषेधात् । क्षत्रियादिभिः शालग्राम-
शिलामूर्त्तिपूजनं कर्त्तव्यं कथमिति चेन्न । ब्राह्मणक्षत्रिय-
विशां त्रयाणां मुनिसत्तम ! । अधिकारः स्मृतः सम्यक् शाल-
ग्रामशिलार्चने । स्त्रीशूद्रपतितानाञ्च पण्डानाञ्च विकर्म्मि-
णाम् । नैवाधिकारो विज्ञेयः शालग्रामशिलार्चने । विष्णुभक्तै-
र्विष्णुवैश्व गोब्राह्मणहिते रतैः । शालग्रामशिलाचक्रं पूजनीयं
सदा मुने । ॥ इत्यादिपद्मपुराणादिवचनैः पूर्वोदाहृतवचनैश्च
क्षत्रियादीनां शालग्रामपूजाश्रवणात् । ब्राह्मणस्यैव पूज्योऽहं
शूचेरप्यशूचेरपि । स्त्रीशूद्रकरसंस्पर्शां वक्ष्यताधिको मम ॥
इति लिङ्गपुराणवचने ब्राह्मणस्यैवेत्यत्रान्ययोगश्चवच्छेदपरिणैव-
कारेण ब्राह्मणमात्रस्यैव स्पर्शवत् पूजायामधिकारोऽवगम्यते ।
क्षत्रियादीनां स्पर्शमात्रं निषिद्धमिति । एवञ्च सति क्षत्रियादि-
पूजानिषेधकवचनानां स्पर्शमात्रनिषेधपरत्वात् । क्षत्रियादीनां
शालग्रामपूजाविधायकानि वचनानि स्पर्शहीनपूजाविषयत्वन

योज्यानि । अतएव वृहद्वारदीये ॥ स्त्रीणामनुपनीतानां
शूद्राणाञ्च महीश्वरः । स्पर्शने नाधिकारोऽस्ति विष्णोर्वा शङ्कर-
रस्य च । शूद्रो वानुपनीतो वा स्त्री वापि पतितोऽपि वा । केशवं
वा शिवं वापि सृष्ट्वा नरकमाप्नुयात् । शूद्रैस्तु ब्राह्मणद्वारा
शालग्रामपूजनं कार्यम् । तदुक्तं पद्मपुराणे पुराणसंग्रहे च ॥
दोक्षायुक्तैस्तथा शूद्रैर्मध्यपानविवर्जितैः । कर्त्तव्यं ब्राह्मणद्वारा
शालग्रामशिलार्चनम् ॥ इति पद्मपुराणे ॥ शालग्रामशिलापूजां
विना योऽद्याति मानवः । स चण्डालादिविष्टायामाकल्पं जा-
यते क्रिमिः ॥

अथ गृहे शालग्रामादिद्वयनिषेधः । वराहपुराणे ॥ गृहे
लिङ्गद्वयं नार्च्यं शालग्रामद्वयं तथा । द्वे चक्रे द्वारकायान्तु नार्च्यं
सूर्यद्वयं तथा । शक्तित्रयं तथा नार्च्यं गणेशत्रयमेव च । द्वौ
शङ्को नार्चयेत् क्वापि भग्ना च प्रतिमा तथा ॥ तथा । नार्चयेच्च
तथा शङ्कं मल्ल्यादिदशनाङ्कितम् । गृहेऽग्निदग्धा भग्नाश्च
नार्च्चाः पूज्या वसुधरे ! । अर्च्चा प्रतिमा । एतासां पूजनाद्देवि !
न सुखं प्राप्नुयाद् गृही ॥ इति । शालग्रामाः समाः पूज्या
विपमा न कदाचन । समासु हितयं नार्च्यं विपमाप्येकमेव हि ॥

अथ द्वादशशालग्रामपूजाफलम् ॥ पद्मपुराणे ॥ शिला द्वाद-
शतो वेश्म । शालग्रामसमुद्भवाः । विधिवत् पूजिता येन तस्य
पुखं वदामि ते । कोटिद्वादशल्लिङ्गैस्तु पूजितैः स्वर्णपङ्कजैः ।
काशीवासो दिनान्यष्टौ दिवसैकेन तद्भवेत् । यः पुनः पूजये-
द्भक्त्या शालग्रामशिलाशतम् । उपित्वा स महर्लोके चक्रवर्तीह
जायते ॥

अथ शालग्रामविक्रयनिन्दा ॥ पद्मपुराणे ॥ शालग्रामशि-
लाया यो मूढ्यं गृह्णाति मानवः । विक्रेता चानुमन्ता च परौ-
र्क्ष्यानुमोदयेत् । सर्वेऽतिपापिनो ज्ञेया शखदःखस्य भागिनः ।

मुने । किं बहुनीतो नरकं याति दारुणम् । अन्यच्चक्राणि
मेरुतन्वाद्यनुसन्धेयानि ॥

अथ तुलसीदलैः शालग्रामपूजाफलम् ॥ काशीखण्डे ध्रुव-
वाक्यम् । शालग्रामशिला येन पूजिता तुलसीदलैः । स पारि-
जातमालाभिः पूज्यते रमणौगणैः ॥

अथ शालग्रामद्वारकाचक्रयोरेकत्रावस्थानफलम् ॥ स्कन्द-
पुराणे ॥ शालग्रामोद्भवो देवो द्वारावतीसमुद्भवः । तयोश्च सङ्गमो
यत्र मुक्तिस्तत्र न संगमः ॥

अथ शालग्रामाधिकरणकविष्णुपूजाफलम् ॥ शालग्राम-
शिलासंज्ञे यः करोति सभार्चनम् । तेनार्चितं कार्तिकेयु युगा-
नामेकमतिम् ॥

इति प्राणतोषिण्यां पञ्चमे भक्तिकाण्डे शालग्राम-
प्रकरणकथनरूपसप्ततुर्थपरिच्छेदः ।

अथ द्वारकाशिलालक्षणम् ॥ स्कन्दपुराणे ५ चक्रे तु दृश्यते
लिङ्गं शिलायां नारद । क्वचित् । श्रीधरः स तु विज्ञेयः सर्व-
कामफलप्रदः ॥ इति श्रीधरलक्षणम् ॥ १ ॥

पुराणसारे ॥ द्वारकाकार्तिकमाहात्म्ये ॥ चक्रमेकं मध्य-
भागे श्वेता भागे खुरान्विता । शिवनाभिरिति ख्याता भुक्ति-
मुक्तिफलप्रदा । खुरान्विता वीथियुता । ब्रह्माण्डपुराणे ॥
कूर्माङ्गतिरधोभागे लिङ्गभागे खुरान्वितः । शिवनाभिरिति
ख्यातो भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ नृसिंहपुराणे ॥ कूर्मचक्रमधो-
भागे श्वेता भागे खुरान्विता । शिवनाभिरिति ख्याता भुक्ति-
मुक्तिफलप्रदा । यवमात्रन्तु गर्त्तं स्याद् यवाते लिङ्गमुच्यते ।
शिवनाभिरिति ख्यातस्त्रिषु लोकेषु दुर्लभः । इति शिव-
नाभिलक्षणम् ॥ २ ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ जटापाशो अधोरा सा षड्भिर्यदि

पूजिता । हेमवर्षजटायुक्ता हेमविन्दुसमन्विता । मस्तुके गो-
खुरा तावदञ्जनाचलसन्निभा । सद्योजाताभिधा श्रेष्ठा पुत्र-
पौत्रधनप्रदा ॥ इति सद्योजातलक्षणम् ॥ ३ ॥

तत्रैव ॥ शिरोमध्ये रक्तवर्णा श्वेतचन्द्रजटायुता । वाम-
देवाभिधा श्रेष्ठा षडङ्घ्रिभिः पूजिता सदा ॥ इति वामदेव-
लक्षणम् ॥ ४ ॥

तत्रैव ॥ किञ्चित्कपिलसंयुक्ता कृष्णनीलजटायुता । पार्श्व-
रेखासमोपेता ईशानी मुक्तिदा भवेत् ॥ इति ईशानल-
क्षणम् ॥ ५ ॥

सूर्यविद्युत्तमनिभा पार्श्वदेशे जटा शशी । तत्पुरुपाभि-
धाना स्याद् दुर्लभा सर्वकामदा ॥ इति तत्पुरुषलक्षणम् ॥ ६ ॥

द्विलिङ्गो वा त्रिलिङ्गो वा चतुःपञ्चादिलिङ्गवान् । तापिच्छ-
कोरकाकारो देवदेवः सदाशिवः ॥ इति सदाशिवलक्षणम् ॥ ७ ॥
इत्यधोरादिपञ्चकलणम् ॥

प्रयोगपारिजाते ॥ दिनाभिधक्करूपा या भवेद्दरिद्ररात्मिका ।
नाभौ लिङ्गेन युक्ता वा श्वेताभा वै खुरान्विता । शिवनाभि-
रिति ख्याता भुक्तिमुक्तिफलप्रदा । वासुदेवमय चैत्रं लिङ्गं
शिवमयं स्मृतम् । तस्माद्दरिद्ररक्षेत्रे पूजयेच्छङ्कराद्युतम् ।
भवेच्छिलागतैः शस्ता चतुर्वर्गफलप्रदा ॥

अथ द्वारकाशिलामाहात्म्यम् ॥ स्कन्दपुराणे ॥ द्वाराचक्र-
शिला देवि ! भद्रा प्रायश्चितीमुद्रिता । तत्प्रायश्चित्तं तत् स्या-
त्तीर्थं द्वादशयोजनम् । च्छेच्छेदेशे शुची वापि चक्राद्गो यत्र
तिष्ठति । योजनानि तथा त्रीणि मम चैत्रं वसुधरे ! । तन्मध्ये
म्रियते यस्तु पूजकः सुसमाहितः । शतबाधाविनिर्मुक्तो न पुनः
मोऽपि जायते । चक्राद्वितस्य सान्निध्ये यत्कर्म क्रियते नरैः ।
स्नानं दानं जपो होमः सर्वं भवति चाक्षयम् । संवत्सरन्तु यत्

पापं मनसा कर्मणा कृतम् । तत्सर्वं भग्यते पुंसां सकञ्चक्राङ्क-
दानतः । ज्वरदाहो विपश्चैव अग्निश्चीरभयं तथा । सर्वे ते
प्रशमं यान्ति सकञ्चक्राङ्कमार्जनात् । भूतप्रेतपिशाचाश्च डाकि-
न्यश्च वसुधरे । । सर्वे ते प्रलयं यान्ति पञ्चचक्रान्वितं न्यसेत् ।
भक्त्या वा यदि वाभक्त्या चक्राङ्कं पूजयेन्नरः । अपि चेत् स
दुराचारो मुच्यते नात्र संशयः । संवत्सरन्तु यः कुर्यात् पूजा-
स्पर्शनदर्शनम् । विनाशाख्येन योगेन मुच्यते नात्र संशयः ।

अथ द्वारकाशिलावर्णविशेषलक्षणम् ॥ पद्मपुराणे ॥ कृष्णा
मृत्युप्रदा नित्यं कपिला तु भयावहा । औन्नत्यं कर्बुरा
दद्यात् पीता धनविनाशिनी । धूम्राभा पुत्रनाशाय भग्ना
भार्याधनापहा । श्वेतास्तिलाः सुमम्पूणाः सर्वकामार्थ-
दायिका । अच्छिद्रचक्रा मा पूज्या दुःखदारिद्र्यनाशिनी ।
वर्तुला चतुरस्रा च पूजिता मिद्धिदायिका । सुखदा समचक्रा
च विपमा दुःखदा भवेत् ॥

निपिद्धशिलापि तत्रैव ॥ छिद्रा भग्ना विकीणा च तथा
विपमचक्रिका । अर्द्धचन्द्राकृतिर्या च पूज्यास्ता न भवन्ति हि ।
योगपारिजाते तु विशेषः ॥ भिन्नधैवार्थनाशाय स्थूलो बुद्धि-
विनाशकः । दोषध्यायुर्हरो ज्ञेयो रूच ऋद्धिविनाशकत् ।
शुक्रवर्णा शभा ज्ञेया दन्तचक्रा तथैव च ।

चक्रमेदे मूर्त्तिर्भेदोऽग्निपुराणे उक्तो यथा ॥ सुदर्शनस्त्रेक-
चक्रे लक्ष्मीनारायणो द्वये । अच्युतः स्यात्तत्त्रिके च युतो देव-
स्त्रिविक्रमः । चकारो वार्थं त्रिचक्रोऽच्युतस्त्रिविक्रमो वैत्वर्थः ।
जनादनेयतुयक्रो वासुदेवश्च पञ्चभिः । षट्चक्रधैव प्रद्युम्नः ।
महर्षणय मत्तभिः । पुरुषोत्तमद्याष्टचक्रो नवव्यूहो नवात्मकः ।
दगावतारो दगभिर्दगैकेनानिरुद्धकः । द्वादशात्मा द्वादशभि-
रत ऊर्ध्वमनङ्गकः ॥ गरुडपुराणे तु चतुयक्रचतुर्भुज इति

विशेषः । चक्रभेदेन विशेषोऽपि तत्रैव ॥ एकचक्रशिला पूज्या
 भुक्तिमुक्तिफलप्रदा । द्विचक्रस्थाच्युतो देवो देवेन्द्रत्वफलप्रदः ।
 त्रीप्रदो रिपुहन्ता च चतुश्चक्रो जनार्दनः । पूजयेद्भक्तिसंयुक्तः
 सुगन्धैः कुसुमादिभिः । पञ्चभिर्षीसुदेवः स्यात् प्रभुश्चक्रैः सदा-
 र्चितः । जन्ममृत्युर्भयाच्चाता भवेन्नैवात्र संशयः । षड्भिक्ष-
 क्रैश्च प्रद्युम्नो लक्ष्मीकीर्त्तिप्रदो भवेत् । पूजितो भक्तिभावेन
 चक्रतीर्थशिलोद्भवः । बलभद्रशिला ज्ञेया सप्तचक्राङ्गिता खग ।
 पूजितस्तुष्यते देवः पुत्रपौत्रप्रदो भवेत् । वाञ्छितं वसुभिश्चक्रै-
 र्ददाति पुरुषोत्तमः । नवव्यूहो नवचक्रो दुर्लभं यत् सुरैरपि ।
 पूजितः केशवस्तस्य ददाति स्थानमुत्तमम् । राज्यदो दशभि-
 चक्रैर्दशावतारसञ्ज्ञकः । दशावतारपूजा स्याच्चक्राङ्गस्यास्य पूज-
 नात् । एकादशभिरैश्वर्यमधिकञ्च प्रयच्छति । पूजितो भक्ति-
 भावेन चक्रतीर्थशिलोद्भवः । तत्रैव प्राप्यते देवश्चक्रैर्द्वादशभि-
 र्दितः । पूजितः सर्वकामार्णामनन्तफलदायकः । द्वादशात्मा
 स विज्ञेयो भुक्तिमुक्तिप्रदोऽर्चितः । अत ऊर्ध्वं परात्मासौ सदा
 प्रीतिविवर्द्धनः । पूजितः सर्वलोकात्मा विष्णुलोकप्रदायकः ।
 इति चक्राङ्कितशिलाः कथिताः कुलनामतः ॥ एकचक्रविषये
 विशेषस्तु ॥ प्रयोगपारिजाते ॥ एकचक्रविशेषोऽस्ति न विशेष-
 स्तयोच्यते । शुक्लरक्तं रथा रक्तं द्विवर्णं बहुवर्णकम् । यद्येक-
 चक्रिण स्युश्च तेषां संज्ञा भवेत् क्रमात् । पुण्डरीकं प्रलम्बघ्नी
 रामो वैकुण्ठ एव च । विश्वेश्वर इति ब्रह्मन् ! तेषां पूजाफलं
 शृणु । मोक्षं मृत्युं विवाहञ्च दारिद्र्यं परतन्त्रताम् । ददाति
 पूजकस्यासौ तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ इति द्वारकागिसा-
 लक्ष्मम् ॥

ब्रह्माण्डपुराणे ॥ सर्वत्र लोहिताकारा मूर्द्धि रक्तप्रभा मता ।
 अपीठे पीठमाविश्य कृत्वा सम्प्रोक्षणं विधिम् । त्यजेत्तत्र शिव

तेषां प्रतिष्ठा न च सीयते । दग्धं श्लेष्णं क्षताङ्गुष्ठं क्षिपेत्क्षिप्तं
जलाशये । सन्धानयोग्यं सन्धाय प्रतिष्ठादिकमाचरेत् । वराह्या-
धिकलं लिङ्गं देवं पूजापुरःसरम् । आदाय हृदि सन्धानं प्रा-
णश्चाप्युक्तमाचरेत् । पृष्ठे लिङ्गे चाधरे वा शूद्रौघैरप्रतिष्ठिते ।
रुद्राभासे वृते धीमान् विशोष्यात् संमर्षयेत् ॥ सिद्धान्तशेखरे ॥
लिङ्गाटोनाञ्च वीजानां प्रीच्यते विधिरुद्धतः । सर्वारिष्टविना-
शार्थं सर्वप्राणिहितार्थकम् । लिङ्गस्य पण्डिकायाश्च प्रतिमा
सुखलिङ्गयोः । सर्वेषां परिवाराणां हर्म्यप्रामादयोस्तथा । उद्वा-
रयोद्धृतिः प्रोक्ता चोद्दारे हेतुरुच्यते । स्फुटिते खण्डिते भिन्ने
दग्धे वा सति चाग्निना । उन्मत्तैः शत्रुभिश्चौरैः करिणाभोज-
माहृते । लिङ्गे पोठादिके वापि विशीर्णे कालपर्ययात् । देहे
जीर्णे यथा देही त्वत्तान्यमुपगच्छति । लिङ्गादीनि तु
जीर्णानि तया मुञ्चन्ति देवताः । ततः प्रेताश्च वेताला जीर्णे
दृष्टान्ययन्ति च । लिङ्गादि सत्त्वशून्यत्वात्तथा च ब्रह्मराक्षसाः ।
कर्तुर्नृपाणां राष्ट्रस्य तदग्रामस्य विशेषतः । पीडां कुर्वन्ति
तेऽप्युपां दुर्भिक्षमरणादिकम् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कुर्यादु-
द्धारणक्रियाम् ॥ इति लिङ्गाद्युद्धारविधिः ॥

तत्प्रतिप्रमवस्तु तत्रैव ॥ स्वयम्भुवे च पीठे च वाणलिङ्गे
तथैव च । ऋषिभियासुरैर्देवैस्तत्त्वविद्भिः प्रतिष्ठिते । लिङ्गे जी-
र्णादिदृष्टेऽपि नोद्धारं तत्र कारयेत् । स्वयम्भुवादिलिङ्गानां
लिङ्गयोः चरित्यजेत् । उक्तैर्दोषादिभिर्दुष्टं मानुषेषु परित्य-
जेत् । शौराद्येवान्तितं लिङ्गं स्थापयेन्निर्गणं पुनः । यदि
पुनस्तलिङ्गं निर्गणं भवेत् तदा तदेव पुनः स्थापयेत् ॥ तथा ।
बाहुपादगिरोहोनां कर्णनामास्यहोनकाम् । तादृशीं परि-
वारानां प्रतिमां परिवर्त्तयेत् । यद्व्यं परिमाणश्च लिङ्गं वा
प्रतिमापि वा । त्यक्तं तस्मै नानेन तद्ब्रह्मणेण प्रकल्पयेत् । कार-

द्येन्नान्यमानेन नान्यद्रव्येण तद्विबुधः । नान्याकारश्च नामन्त्रं
स्थापयेत् पुनरुत्तमाम् । स्रोतमापहृते लिङ्गे प्रासादे वा तद-
न्यतः । तत्समीपगते देशे स्थापयेद्वाधवर्जिते । प्राकारे पतिते
हर्म्यं गोपुरे मण्डपादिके । तदाकारश्च तद्द्रव्यं तन्मानं तत्र
कारयेत् । कथं योग्यशिला याद्वा यदुष्टाश्च तथाविधाः । हीन-
द्रव्यकृतं हर्म्यं येष्टैर्द्रव्यैः समाचरेत् । हीन व्याप्यधिकं मान-
माकारं वा न कारयेत् । एवमुक्तेन मार्गेण दोषैरुक्तैर्हिं चारयेत् ।
लिङ्गपीठादिकं जीर्णं तदुदारं तदाचरेत् । तिथिनक्षत्रवारादीं-
स्तदर्थं न विचारयेत् । जीर्णं चीडारयेज्जीर्णमजीर्णं रक्षयेद्-
बुधः ॥ अग्निपुराणे ॥ सुस्थितं दुःस्थितं वापि शिवालङ्गं न
चालयेत् । शतेन स्थापनं कुर्व्यात् महस्त्रेण तु वाष्पजम् । सुस्थित-
दुःस्थितलक्षणमपि तत्रैव । पूजितादिभिश्च संयुक्तं जीर्णाद्यमाप
सुस्थितम् । पूजया रहितं यत्तदुदुष्टमपि दुःस्थितम् ॥

अथ शालग्रामपूजा ॥ श्रीं सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः
सहस्रपात् । स भूमिं सर्वतो हृत्य अत्यतिष्ठद्दशाङ्गलम् ॥ इत्यादि-
ना पुरुषसूक्तमन्त्रैरेकेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा शङ्खजलेन जलान्तरेण
वा शालग्रामं स्नापयित्वा नववस्त्रेण कराभ्यां वा जलमपनीय
सचन्दनतुलसीपत्रोपरि निधाय तस्योपरि सचन्दनतुलसीपत्रं
दत्त्वा ताम्नादिपात्रे संस्थाप्य भामान्यार्थं संस्थाप्य गणेशादि-
त्यादिनवग्रहेन्द्रादिदशदिक्पालान् सम्पूज्य पुनरर्घ्यं स्थापनं
कृत्वा । नां हृदयाय नम इत्यादिना अङ्गन्यासं करन्यासश्च वि-
धाय शालग्रामस्य पूर्वाद्वैशान्तं कर्त्वं हर्त्वं धात्रे विधात्रे
सामवेदाय यजुर्वेदाय ऋग्वेदाय अथर्ववेदाय प्रणवादिनमोऽ-
न्तेन पूजयेत् । ततः पुष्यं गृहीत्वा ध्यायेद्यथा । श्रीं ध्येयः
सदा भवितुमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ।
कैयरवान् कनककुण्डलवान् किरीटी धारी हिरण्मयवपुर्धृतशः

ऋचक्रः ॥ इत्यनेन ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्यं दत्त्वा मानसोपचारिण
 सम्पूज्य पुनर्ध्यात्वा एतत्पाद्यं श्रीं नमो नारायणाय नमः ।
 एषोऽर्घ्व इति यजुर्वेदी । ऋग्वेदी तु एषोऽर्घ्यः । सामगर्भेदिद-
 मर्घ्यं इति वदेत् । अर्घ्यः पुमान् यजुःस्वैव निर्यकारो विधीयते ।
 छन्दोगानां क्लीवलिङ्गं पिण्डं लिङ्गविपर्ययः ॥ इति वचनात् ।
 तत एतदाचमनोयम् । एष गन्धः । एतत् पुष्यम् । एतत् तुलसी-
 पत्रम् । एष धूपः । एष दीपः । एतन्नैवेद्यम् । एतत्पानार्थ-
 जलम् । एतत् पुनराचमनोयम् । एतत्ताम्बूलम् । इत्यादि
 यथाशक्ति सम्पूज्याक्षरपूजां कुर्याद् यथा ॥ श्रीं श्रीं नमः । श्रीं
 न नमः । श्रीं मो नमः । श्रीं ना नमः । श्रीं रा नमः । श्रीं य
 नमः । श्रीं णा नमः । श्रीं य नमः । ततश्चक्रं पूजयेत् । चक्र-
 पूजाप्रमाणमग्रे वक्ष्यते । पूजाक्रमो यथा । श्रीं आचक्राय नमः ।
 एवं विचक्राय । सुचक्राय । त्रैलोक्यरक्षणचक्राय । सुदर्शन-
 चक्राय । दैत्यान्तकचक्राय । असुरान्तकचक्राय । जगच्चक्राय ।
 परमचक्राय । शालग्रामशिलाधिष्ठातृवासुदेवाय । प्रणवादि-
 नमोऽन्तेन पूजयित्वा यथाशक्ति जप्त्वा गुह्यादिना जपं समर्थम् ।
 श्रीं अविनयमपनय विष्णो ! दमय मनः शमय विषयरसदृ-
 ष्याम् । भूतदयां विस्तारय तारय संसारसागरतः ॥१॥ दिव्य-
 धुनीमकरन्दपरिमलपरिभोगसञ्चिदानन्दे । श्रीपतिपदारविन्दे
 भवखेदच्छिन्देऽरविन्दे ॥२॥ सत्यपि भेदापममे नाथ ! तवाहं
 न मामकीनस्त्वम् । सामुद्रो हि तरङ्गः कचन समुद्रो न तारङ्गः
 ॥३॥ उद्धृतनगनगभिदनुजकुलामित्तशशिदृष्टे । दृष्टे प्रभवति
 न भवति भवतिरस्कारः ॥४॥ मत्स्यादिभिरवतारैरवतारय तां
 सुधाम् । परमेश्वर ! परिपान्धो भवतापभोतोऽहम् ॥५॥ दामो-
 दर ! गुणमन्दिर ! सुन्दरवदनारविन्द ! गोविन्द ! भवजलधि-
 मयनमन्दर ! परमं दरमपनय त्वं मे । नारायण ! करुणामय !

शरणं करवाणि तावकौ चरणौ । इति षट्पदौ मदीये वदन-
सरोजे सटा वसतु ॥ ६ ॥ इति यमेनोक्ता षट्पदौ समाप्ता ।
इत्यनेनार्थपात्र गृह्यत्वा प्रदक्षिणत्रयं कुर्यात् । ततः शङ्खं
शिरसि भ्रामयित्वा त्रिभिरष्टाङ्गं पञ्चाङ्गं वा प्रणमेत् ॥ यथा ।
ध्येयं सदा परिभवन्नमभीष्टदोहं तीर्थार्थसदं शिष्विचिरिष्टितुतं
शरयम् । भृत्यार्त्तिहं प्रणतपालभवाब्धिपोतं वन्दे महापुरुष ।
ते चरणारविन्दम् ॥ १ ॥ त्यक्त्वा सुदुस्त्वजसुरेषितराजलक्ष्मीं
धर्मिष्ठ आर्यवचसा यदगादरयम् । मायासृग दयितयेषित-
मन्वधावहन्दे महापुरुष ! ते चरणारविन्दम् ॥ २ ॥ श्रीं नमो
ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च । जगदिताय कृष्णाय गोवि-
न्दाय नमो नमः ॥ इति प्रणम्य प्रार्थयेद्यथा । नाथ ! योनि-
सहस्रेषु येषु तेषु ब्रजाम्यहम् । तेषु तेष्वच्युता भक्तिरच्युतास्तु
सदा त्वयि ॥ या प्रोतिरतिरेकाणां विप्रथेध्वनपायिनी । त्वाम-
नुस्मरतः सा मे हृदयान्नापसर्पतु ॥ युवतीनां यथा यूनि यूनाश्च
युवती यथा । मनोऽभिरमते तद्वन्मनो मे रमतां त्वयि ॥ ततः
कृतार्थोऽस्मीत्युक्त्वा तथा विभाव्य च नृत्यगोतादिकं कृत्वा । श्रीं
कृष्णकृष्ण ! महाबाहो ! भक्तानामार्त्तिनाशनम् ॥ सर्वपापप्रशमनं
पादोदकं प्रयच्छ मे । इत्यनेन चरणामृतं पीत्वा तच्छेषम् । श्रीं
अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधिविनाशनम् । विष्णुपादोदकं
पुष्टं शिरसा धारयाम्यहम् । इत्यनेन शिरसि धारयत् । शि-
रसि धारणफलन्तु ॥ अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधिविनाशनम् ।
शालग्रामशिलातीर्थं योऽभिषेकं समाचरेत् । स स्नातः सर्द-
तीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । पीत्वा शीघ्रं धारयेद्यो विष्णुलोकं
स गच्छति ॥ वीरमित्रोदयधृतसहस्रवारदोये ॥ हृदि रूपं
मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः । पादोदकञ्च निर्माल्यं मस्तके यस्तु
शोऽच्युतः । मृत्युकाले तु यस्यास्ये दीयते पादयोर्जलम् । अपि

पापसमाचारः स गच्छेद्विष्णुमव्ययम् इति मृत्युकाले विष्णु-
पादोदकभक्षणफलम् ॥ तोयञ्च तुलसीश्वेव चन्दनं द्विजमञ्जकम् ।
घण्टा ऋचा शिला ताम्रं नवभिस्त्रिणाटकम् । ऋचा पुरुषसूक्त-
मन्त्र इति चरणीदकलक्षणम् । वशिष्ठसंहितायाम् । शाल-
श्यामशिलातोयमपोत्वा यस्तु मस्तके । प्रक्षेपणं प्रकुर्वीत ब्रह्महा
स निगद्यते । विष्णोः पादादकं पीतं कोटिजन्माघनाशनम् ।
तदेवाष्टगुणं पापं भूमौ विन्दुनिपातनात् । विष्णुपादोद-
कात्पूत्रं विष्णुपादोदकं पिबेत् । विरुद्धमंचिरन्वीहादात्महा स
निगद्यते । पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानितीर्थानि सागरं । सागरे
यानि तीर्थानि पदे विप्रस्य दक्षिणे । इति विष्णुपादादक-
माहात्म्यगर्भपानमन्त्रः । वक्तुं तुभ्यं मया दत्तं पिब शिषं जरा-
मृतम् । सर्वदा सुखदं देव । जयं देहि रिपुं दह ॥ इति पादो-
दकदानमन्त्र इति प्रमङ्गाद्धिखितम् ॥ नैवेद्यभक्षणमन्त्र ।
श्री उच्छिष्टभोजनं तस्य वयमुच्छिष्टकाङ्क्षिणः । येन नोलवरा-
ङ्गिण हिरण्याक्षी निपातितः दधिवाचनादेमेन्त्रविशेषादयस्तु
तन्त्रमारेऽनुमंभेयाः ॥ इति प्राचीनपद्धतिधृतशालश्यामपूजा ॥
अथ विष्णुपूजा ॥ मनत्कमारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ ब्राह्मे मु-
हूर्त्ते उत्याय श्चिर्भूत्वा समाहितः । आमने उर्पविश्याथ गुरुं
नत्वा पुटाञ्जलिः । आत्मानं ब्रह्मणो रूपं चिन्तयेच्च मुहुर्मुहुः ।
जप्ता मन्त्रश्च सर्वेषां वाटिर्ना विजयो भवेत् । ततः स्नात्वा
श्चिर्भूत्वा मन्त्रादीन् वैटिकांस्तथा । कुर्याद् गुरुपदेशेन
लौकिकानपि देशिकः । श्रीकृष्णं तर्पयामीति मूलमुच्चार्य
तर्पयेत् । पूजाहारे चोपविश्य पादप्रक्षालनं सुधीः । शिखाया
बन्धनश्चैव चास्त्रमन्त्रेण मन्त्रवित् । आचम्य द्वारदेवास्तु पूजयेत्
साधकोत्तमः । द्वारदेवतापूजा तु पूर्वमुक्ता । विघ्नानुच्चोटयित्वा
तु इस्तभूत्याविशोधनम् । गुरुं नत्वा गणेशश्च वास्तुपूजा समा-

चरेत् । ब्रह्माणां पूजयित्वा तु आत्मानमनमतः परत् । भूत-
 १ शक्तिं विधायाद्य देवोऽहं चिन्तयेदबुधः । ऋष्यादीन् न्यस्य
 सर्वत्र मातृकार्णां तनः परम । प्राणायामत्रयं कुर्यादङ्गन्या-
 सञ्च मन्त्रवित् । आचक्रञ्च विचक्रञ्च सुचक्रञ्च द्विजोत्तमः ।
 त्रेलोक्यरक्षणं चक्रमसुरान्तकमेव च सुदर्शनं जगत्त्रयं देव्या-
 न्तं परमं महत् । एकैकं पूव तः कृत्वा चक्रशब्दं नियोजयेत् ।
 चतुर्थ्यन्तश्च ममाध्य स्वाहाशब्दमनन्तरम् । तथा चाङ्गं समु-
 च्चार्य प्रत्येकैकं, नियोजयेत् । नमः स्वाहा वपट् कवचाय हुं
 मन्त्रक्रमः । हृदि सूक्ष्मं शिखादेशे तनौ दिक्षु यथाक्रमम् ।
 सशक्तिभिः कुशवायैर्न्यासं कुर्याद् विचक्षणः । विभूतिपञ्जरं
 न्यस्य न्यसेत्तु मूर्त्तिपञ्जरम् । तत्त्वन्यासं प्रकुर्वीत करन्यासं
 तथा बुधः । मन्त्रन्यासं प्रकुर्वीत व्यापकञ्च विधा न्यसेत् ।
 विभूतिपञ्जरन्यासं यत्र यत्र दशाक्षरम् । एवं कल्पोक्तकान्
 न्यामान् क्रमेण परिकल्पयेत् ॥ न्यामस्तु तन्वसारकारिणैव धृत
 इति ॥ तथा । शङ्खस्थापनकक्षाभिः कुर्याद् गुरुपदेशतः ।
 अर्घ्यञ्चापि तथा कृत्वा द्रव्यमभ्युक्ष्य यत्नतः । पोठं प्रकल्प्य
 देहेषु धर्मादीन् पूजयेत्ततः । हृदि चैव अनन्तादीन् पूजयेच्च
 यथाविधि । बाह्यं मुखं गृहस्थस्य वर्णिनोऽन्ते प्रपूजनम् ।
 भास्करञ्च गणेशञ्च शिवं दुर्गां प्रपूजयेत् । यन्त्रं निर्माय ताम्ब्रे
 तु अनन्तादीन् प्रपूजयेत् । अस्य कोष्णेषु धर्मादीन् तत्पार्श्वेऽधर्म-
 पूव कान् । मध्येऽपि पूजयेन्नित्यमनन्तादीन् चतुर्दश । केशरेषु
 च पूज्या वै विमलाद्याश्च देवता । आत्मानं देवता भाव्य
 स्वनामापुटकेन तु नि सार्थं पूजयेद्देव सदावाह्यं प्रयत्नतः ।
 अनन्तार्थं च वाजैश्च प्राणस्थापनमाचरेत् । पहाटीयैव
 यत्नेन पूजयेदाहतीगणान् । धूपदीपौ समासाद्य नैवेद्यञ्च
 निवेदयेत् । जप्त्वा मन्त्रञ्च तन्त्रोक्तं पूजयेद्देववत्

श्रीकृष्णं तर्पयामीति मूलमुच्चार्य यत्नतः । वारवयार्घ्यं तोषेण
तर्पयेन्नम्रमस्तके । प्राणायामवयं कृत्वा व्यापकञ्च त्रयं न्यसेत् ।
स्वतन्त्रोक्तेन विधिना प्रयोगं कुरुते सुधीः ॥ इति विष्णुपूजा-
सूत्रम् ॥

अथ विष्णोरुपचारमन्त्रः ॥ योगिनोपटले ॥ मीनरूपो
वराहश्च नरसिंहीऽथ वामनः । आयातु देवो वरदो मम नारा-
यणोऽपतः ॥ इत्यावाहनम् । सुरेशश्च पादपीठे पद्मकल्पित-
मासनम् । सर्वतस्त्वद्धितार्थाय तिष्ठस्व मधुसूदन ! ॥ इत्यासनम् ।
पादञ्च पादयोर्द्वेष ! पद्मनाभ ! सनातन ! । विष्णो ! कमल-
पत्राक्ष ! गृहाण मधुसूदन ! ॥ इति पादम् । त्रैलोक्यपतीनां
पतये देवदेवाय एव च । आर्याय हृषीकेशाय तस्मै श्रीविष्णवे
नमः । इत्यर्घ्यम् । मन्दाकिन्यास्तु ते वारि जय पापं हराशभम् ।
गृहाणाचमनीयं त्वं मया भक्त्या निवेदितम् ॥ इत्याचमनीयम् ॥
त्वमापः पृथिवी चैव ज्योतिस्त्वं वङ्गिरेव च । लोकसंवित्तिमा-
त्रेण वारिणा स्नापयाम्यहम् ॥ इति स्नानम् । देव ! वस्त्रं समायुक्तं
यज्ञवर्णविभूषितम् । स्वर्णवर्णप्रभेदेन वाससी तव केशव ! ॥
इति वस्त्रम् । शरीरं ते लेपयामि चेष्टा सैव च केशव ! । मया
निवेदितो गन्धः प्रतिगृह्यतु विलिप्यताम् ॥ इति गन्धः । ऋग्वेदा-
दिषु मन्त्रेण शोधितं पद्मयोनिना । सावित्रीग्रन्थिसंयुक्तसुपबोत-
मयाक्षयम् ॥ इत्युपवौतम् । दिव्यवर्णसमायुक्ता वङ्गिभानुसम-
न्विताः सात्त्वानि शोभयन्त्येते अलङ्कारास्तु मानवाः ॥ इत्यल-
ङ्कारः । वनस्पतिरसो दिव्यो गन्धाब्जः सुरभिश्च भोः ! । मया
निवेदितो भक्त्या धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ इति धूपः । सूर्य्यश्चन्द्रश्च
विद्युश्च त्वमेवाग्निस्तथैव च । त्वमेव ज्योतिषां देव ! दीपो-
ऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ इति दीपः । अन्नं पञ्चविधं देव !
रसैः पङ्क्तिभिः समन्वितम् । मया निवेदितं भक्त्या नैवेद्यं

तव केशव ! ॥ मत्स्यसूक्ते उपरिभागे अष्टचत्वारिंश-
 त्पटले विशेषः । सुमेरोः पादपीठान्ते पद्मकल्पितमासनम् ।
 सर्वसत्त्वहितार्थाय गृहाण मधुसूदन ! ॥ इत्यासनम् । सुपाद्यं
 पादयोर्देव ! पद्मनाभ ! सनातन ! । विष्णो ! कमलपत्राक्ष !
 गृहाण मधुसूदन ! ॥ इति पाद्यम् ॥२॥ त्रैलोक्यपतीर्नां पते !
 देवदेव ! जनार्दन ! । गृहाणार्घ्यं जगन्नाथ ! नानामलयजं
 प्रभो ! ॥ इत्यर्घ्यम् । ३ । मन्दाकिन्यास्तु यद्धारि सर्वपापहरं
 शुभम् । गृहाणाचमनीयं त्वं मया भक्त्या निवेदितम् ॥
 इत्याचमनीयम् ॥ ४ ॥ मधुपर्कं महादेव ! ब्रह्माद्यैः परिकल्पि-
 तम् । मया निवेदितं भक्त्या गृहाण मधुसूदन ! ॥ इति मधुपर्कम्
 ॥५॥ दिव्यवस्त्रसमायुक्ते बहुतन्तुविनिर्मिते । सुवर्णप्रभवे देव !
 वामसो तव केशव ! ॥ इति वस्त्रम् । ६ । ऋग्यजुःसाममन्त्रेण
 निर्मितं पद्मयोनिना । सावित्रीमन्त्रसंयुक्तामुपवौतं तवा-
 च्युत ! ॥ इत्युपवौतम् । ७ । वनस्पतिरमोत्पन्नो गन्धाढ्यः
 सुरमन्मतः । आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ इति
 धूपः । ८ । सूर्याचन्द्रमसोर्ज्योतिर्विद्युदग्न्योस्तथैव च । त्वमेव
 ज्योतिषां ज्योतिर्दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ इति दीपः । ९ । अन्नं
 चतुर्विधञ्चैव रसैः पङ्क्तिभिः समन्वितम् । मया निवेदितं भक्त्या
 नैवेद्यं तव केशव ! ॥ इति नैवेद्यम् । १० । दिव्यतन्तुसमायुक्ता
 वज्रिभानुसमन्विताः । गात्राणि तव शोभन्तामलङ्काराः शुभा
 इमे । इत्यलङ्काराः । ११ । नारदपञ्चरात्रं तृतीयरात्रे पञ्च-
 दशाध्याये ॥ व्यास उवाच ॥ वक्ष्येऽक्षयधनावाप्त्यै प्रतिपत्तिं
 श्रियः पतेः । सुगुप्तां धननाथाद्यैर्यद्देवैः श्रीयते सदा । हारा-
 वत्यां महस्वार्कभास्त्रेर्भवनीत्तमैः । अग्न्यैः कल्पहृत्तैश्च
 वाते तु मण्डपे तथा । गलद्रत्नमयस्तम्भहारतोरणकुण्डके ।
 फुल्लसगुल्लसच्चित्रवितानालम्बिमौक्तिके । पद्मरागस्यनीराजद्रत्न-

नद्योय मध्यतः । अनाहतगलद्रवमणिकल्पतरोरधः । रत्नप्रदी-
 पावलिभिः प्रदीपितदिगन्तरे । उद्यदादित्यसङ्गागमानसिंहा-
 सनाम्बुजे । समासीनोऽच्युतो ध्येधो द्रुतहाटकसन्निभः । समा-
 नोदितचन्द्रार्कतडित्कोटिसमद्युतिः । सर्वाङ्गसुन्दरः मौम्यः
 सर्वाभरणभूषितः । पीतवामाद्यक्रगङ्गापद्मोक्चलङ्गुजः ।
 अनाहतोक्चलद्रवधारो सुकुलसंस्तरन् । वामपादाम्बुजाग्रेण
 अच्युतां पद्मवच्छविम् । रुक्मिणो सत्यभामास्य मूर्द्धि रत्नीध-
 धारया । सिञ्चन्त्यो दक्षवामस्थे स्वदोःस्वकलसोत्थया । लम्बे
 ष्योतिःसुनन्दा वा शान्त्योदकलमौ तयोः । ताभ्याश्च दक्षवामस्थे
 मित्रहन्दासुलक्षणे । रत्ननद्याः समुद्भूत रमपूर्णं घटी तयोः ।
 लाम्बूषतो सुगीला च दिग्गन्त्यो दश वामने । हरेः पोङ्ग-
 साक्षससंख्याताः परितः प्रियाः । ध्येयाः कनकरत्नीधधारायुक्-
 कलसोक्चलाः । तद्वह्न्याष्टनिधयः पूरयन्तो धनेर्धराम् । तद्वहि-
 र्द्व्ययः सर्वे पुरोवक्ष सुरादयः । ध्यात्वैव परमात्मानं विंशत्यन्तं
 मनुं जपेत् । चतुर्लक्षं हुमेदाण्यैर्द्विविंशतिसहस्रकम् । शक्तिः
 श्रीपूर्वकोष्ठादशास्रो विंशतिरम्भकः । मन्त्रेण न सद्दृष्टोऽन्यो
 मनुर्न हि जगत्तये । ऋषिर्ब्रह्मास्य गायत्री छन्दः कृष्णस्तु
 देवता । पूर्वप्रोक्तवदेवास्य वोजशक्त्यादिकल्पना । कल्पः सन-
 त्कुमारोक्तो मन्त्रस्यास्योच्यतेऽधुना । पीठन्त्यासान्तिकं कृत्वा
 पूर्वाङ्गक्रमतः सुधौः । करद्वन्द्वाङ्गुलितलेष्वङ्गपट्कं प्रविन्द्यसेत् ।
 मन्त्रेण व्यापकं कृत्वा मन्त्रकं मन्त्रसम्पुष्टम् । संस्कारस्मृति-
 मार्गेण दश तत्त्वानि विन्द्यसेत् । पुनश्च व्यापकं कृत्वा मन्त्रवर्णा-
 स्तनी न्यसेत् । मूर्द्धि भाले भ्रुवोर्मध्ये नेत्रयोः कर्णयोर्नसोः ।
 अनेन चिबुके कण्ठे दोर्मूले हृदि तुन्दके । नाभौ लिङ्गे तथा-
 धारे कर्वां जान्वोष जङ्घयोः । गुल्फयोः पादयोर्न्यसेत् शृष्टिरेषा
 भैमरिता । स्थितिर्द्वादिनासान्ता संज्ञतिसरणादिका । विधा-

यैव' पञ्चकत्वः स्थित्यन्तं मूर्त्तिपञ्जरम् । सृष्टिस्थिती च विन्यस्व
 षडङ्गन्यासमाचरेत् । गुणाग्निवेदकरणाद्यक्षरैर्मध्यमाः स्मृताः ।
 सुद्रां बह्वा किरौटाख्यां दिग्बन्धं पूर्ववच्चरेत् । एवं ध्यात्वा-
 र्चयेद् गीर्हं मूर्त्तिपञ्जरपूर्वकम् । अथवाभ्यर्चयेद्विष्णुं तदर्थं मन्त्र-
 सुच्यते । गोमयेनोपलिप्थार्चां तत्र पीठं निधापयेत् । विलिप्य
 गन्धपद्मेन लिखेदष्टदलाम्बुजम् । कर्णिकायान्तु षट्कोणं
 स साध्यस्तत्र तन्मुखम् । शिष्टैस्त्रं सप्तदशभिरक्षरैर्वेष्टयेत् स्वयम् ।
 प्रागक्षरादिकोषेषु श्रियं शिष्टे सुसंविदम् । षडक्षरं सन्धिषु च
 केशरेषु विशस्त्रिशः । विलिखेत् क्षरगायत्रीं मालामन्तं दला-
 ष्टके । षट्शः संलिख्य तद्वाद्यो वेष्टयेन्मातृकाक्षरैः । भूविम्बश्च
 लिखेद्वाद्यो दिग्बिदिक्षु समाहितः । एतन्मन्त्रं हाटकादिपात्रे-
 ध्वालिख्य पूर्ववत् । साधितं धारयेद्यो वै सोऽर्च्यते त्रिदशैरपि ।
 स्याद्गायत्री कामदेवपुष्पवाणी च डेऽन्तकी । विद्महे धीमहि-
 युतैस्त्वाग्नोऽनङ्गः प्रचोदयात् । जम्बास्य पादौ गोपालं मनूनां
 जनरञ्जनम् । नृत्यं ते कामदेवाय डेऽन्तं सर्वजनप्रियम् ।
 उंक्ता सर्वजनान्ते तु सन्धोहनपदं तथा । च्वलज्वलप्रच्वलीति
 प्रोच्य सर्वजनस्य च । हृदयश्च मम ब्रूयाद्दशं कुरु युगं शिव ! ।
 प्रोक्तो मदनमन्त्रोऽयं चत्वारिंशद्विरक्षरैः । जपादो मारवीजा-
 यो जगत्तयवशोकरः । भृगुहं चतुरस्रं स्यादष्टवर्षाविभूषितम् ।
 पीठं पूर्ववदभ्यर्च्य मूर्त्तिं सङ्ख्या पौरुषीम् । तद्वाद्याद्याच्युतं
 भक्त्या सकलीकृत्य पूजयेत् । आसनादिदिग्भूपान्तं च न्यासं
 क्रमाश्रमेत् । सृष्टिस्थितिं षडङ्गञ्च किरौटं कुण्डलद्वयम् । शङ्खं
 चक्रं गदां पद्मं मालां त्र्योक्तकीस्तुभम् । गन्धाक्षतप्रसूनैश्च
 मूलेनाभ्यर्च्य पूर्ववत् । आदौ वज्रपुरहन्धकोषेष्वङ्गानि पूज-
 येत् । सङ्घट्टिह्वरःशिखावर्गभ्रिवमन्त्रमिति क्रमात् । वासुदेवः
 सङ्घर्षणः प्रद्युम्नयानिरुद्धवः । अग्न्यादिदलमूलेषु शान्ति-

र्खन्तोः मरुत्तती । रतियादिद्य ते पठाम्स्ततोऽष्टौ मन्त्रिषी र्जित् ।
 तद्विद्यन्द्रव्याया आहतोः मन्मपूजयेत् । इति ममाहतिवृत-
 मभ्यर्थाच्च तमादरात् । प्रीणयेद्दधिमन्त्रण्णामियेण तु पयो-
 ऽश्रमा । राजोपचारं दत्त्वाय स्तुत्वा नत्वा च केशवम् । उदा-
 स्याप्य स्वहृदये परिवारगणैः सह । नत्वात्मानं गमभ्यर्थां तन्मयः
 प्रजपेन्ननुम् । रत्नाभिपेक्षध्याने द्वाविंशत्यन्ता श्रिये ततः । जप-
 होमार्चनैर्धानैर्योऽसुं प्रजपते मनुम् । तद्देशं पूर्यते रत्नमन्त्र-
 धान्यैरनाहतम् । पृथ्वी करतले तस्य सर्वशय्यकुलाकुला ।
 पुत्रैर्मित्रैः सुमन्त्रैः प्रयात्यन्ते परां गतिम् । वक्रावभ्यर्थां
 गोविन्दं मणुष्यैः सिततण्डुलैः । आन्यात्तेरयुतं हुत्वा भक्ष्य
 तन्मूर्द्धि धापयेत् । तस्यान्नानां मन्त्रिः स्यात्तद्विश्वं सर्वं योषितः ।
 आर्ज्यैर्लक्षं हुमेद्रक्तपद्मैर्वा मधुराङ्गुतैः । श्रिया तस्यैन्द्र-
 मैश्वर्यं कृपा नाशित्ति ध्रुवम् । शक्तादिवरुनाभाय सुशुक्ल-
 कुसुमैर्हुमेत् । तवाकृतिं ब्रुवन्तो वा चक्राद्यङ्गाङ्गनां विना ।
 विंशत्यन्तोक्तयज्जलधिया ध्यायेदथाच्च तम । वरदाभयहस्ताभ्या
 श्लिष्यन्तं स्वाङ्गके प्रिये । पद्मोत्पलकरे ताभ्यां श्लिष्टं चक्रधरो-
 ज्ज्वलम् । दशलक्षं जपेदाज्यैस्तावत् साहस्रहोमतः । सिद्धाविमौ
 मनू मन्मत्सखमोभाग्यदौ नृणाम् । मारुशक्तिवशापूर्वशक्तिः
 शोमान् मनुवयम् । एतेषां मनुवर्णानां नाम कुर्त्याद्-
 दशान्तवत् । शङ्खचक्रधनुर्वाणपाशाङ्कुशधरोरगाः । वैशुधमनं
 धृतं दोर्भ्यां ध्येयः कृष्णोदिवाकरे । आद्यगणो ध्यानमेवं द्वितीये
 विशतस्तु तत् । दशान्तरद्वितीये स्यात् टिक्पादैश्च ममर्चना ।
 पञ्चलक्षं जपेत्तावदयुतं पायसैर्हुमेत् । ततः सिद्धास्तु मनवी
 नृणां सम्पत्तिकान्तिदाः ॥

अथ विष्णुनाममाहात्म्यम् ॥ मन्त्रसूक्ते महातन्त्रे षोडश-
 पटले ॥ विष्णुनामानि पुण्यानि कोत्तयन् प्रहरे प्रिये । कोटि-

कल्पमहस्राणि वै कुण्डे वसते नरः । नामैकं वै द्वितीयश्च तृतीयं
 द्वि चणै चणै । कीर्त्तयन् भक्तिभावेन विष्णुलीकं व्रजेत् प्रिये ! ।
 कीर्त्तयन् हरिनामानि भक्त्या पुण्यानि वै शुभे ! । महाभयेषु
 सर्वेषु न भयं विद्यते क्वचित् । कुर्वन् वा कारयेद्दार्पिं अहो-
 रात्रश्च वै प्रिये ! । नोत्वा कुलसहस्राणि मामाप्नोत्यैव तत्त्वतः ।
 नामाक्षरं गुणयुतं भावमन्त्रेण सम्मितम् । त्रिसन्ध्यं कीर्त्तयेद्द-
 यस्तु स गच्छेद्दृष्ट्वाव' पुरम् । वैष्णवानां नराणाञ्च अर्चयन्ति
 सदा प्रिये ! । सर्वपापविनिर्मुक्ताः शिवलीकं प्रयान्ति ते । श्री
 नमो नारायणायिति ये वदन्ति मनोषिणः । किं कार्यं बहुमि-
 र्मन्त्रैर्मनोविभ्रमकारकैः ॥

अथ श्रीकृष्णशतनामस्तोत्रम् ॥ नारदपञ्चरात्रे चतुर्यरात्रे
 प्रथमाध्याये उभामाहेश्वरसंवादे ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ वसुधरे !
 वरारोह्ये । नाम्नामष्टोत्तरं शतम् । सर्वमङ्गलमङ्गल्यमणिमाद्य-
 ष्टसिद्धिदम् । महापातककोटिघ्नं सर्वतीर्थफलप्रदम् । समस्त-
 जपयज्ञानां फलदं पापनाशनम् । शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि
 नाम्नामष्टोत्तरं शतम् । सहस्रनाम्नां पुण्यानां त्रिराहृत्या तु
 यत् फलम् । एकाहत्तरा तु कृष्णस्य नामैकं तत् प्रय-
 ष्कृति । तस्मात् पुण्यतमश्चैतत् स्तोत्रं पापप्रणाशनम् ।
 श्रीकृष्णव्याष्टोत्तरशतनाम्नां श्रीशेष ऋषिरनुष्टुप् छन्दः
 श्रीकृष्णो देवता श्रीकृष्णाष्टोत्तरशतनाम्नः पाठे विनियोगः ।
 ॐ श्रीकृष्णः कमलानाथो वासुदेवः मनातनः । वसुदेवात्मजः
 पुण्ड्रो लीलामानुषविग्रहः । श्रीवत्सकौस्तुभधरो यशोदावत्सलो
 हरिः । चतुर्भुजस्तु चक्रामिगटाशङ्काम्बुजायुधः । देवकौ-
 नन्दनः श्रीशो मन्दगोपप्रियात्मजः । यमुनाकेलिसंहारी
 सुषुकुन्दप्रसादकः । षोडशस्रोमहस्रेशस्त्रिभङ्गोमधुराकृतिः ।
 शुकधागमृतावर्ही गोविन्दो गोविदां पतिः । वत्सपालन-

मञ्जारी धेनुकासुरभञ्जनः । उत्तानतालभेत्ता च तमालश्या-
 मलाकृतिः । गोपगोपोश्वरो योगी सूर्यकीटिमप्रभः । इला-
 पतिः परं ज्योतिर्यादवेन्द्रो यदूदङ्गः वनमाली पीतवासाः
 पारिजातापहारकः । गोवर्धनाचन्द्रोद्धर्ता गोपालः सर्वपालकः ।
 अग्रे निरञ्जनः कामजनकः कञ्जलोचनः । मधुहा मयुरानाथो
 द्वारकानायको बलो । इन्द्रावनान्तमञ्जारी तुलामोदामभूषणः ।
 स्वमन्तकमर्णोद्धर्ता नरनारायणात्मकः । कुलाकृष्णाश्वरधरो
 मायो परमपूरुषः । मुष्टिकासुरं चाणूरमहायज्ञविशारदः ।
 संभारवेरी कंमारिर्सुरारिनरकान्तकः । अनादिर्ब्रह्मचारी च
 कृष्णाव्यमनकर्षकः । शिशुपालशिरश्छेत्ता दुर्योधनकुला-
 न्तकत् । विदुराक्रूरवरदो विश्वरूपप्रदर्शकः । वृषभासुरविध्वं-
 सी वाणासुरबलान्तकत् । युधिष्ठिरप्रतिष्ठाता बर्हिर्बर्हावतं-
 सकः । जगद्गुरुर्जगन्नाथो वैष्णवाद्यविशारदः । पार्थमारथि-
 रव्यक्तो गीतामृतमहोदधिः । कालीयफणिमाणिक्यरश्चित-
 थीपदाम्बुजः । दामोदरो यज्ञभोक्ता दानवेन्द्रविनाशनः ।
 नारायण परं ब्रह्म पञ्चगाशनवाहनः । जलक्रीडासमामक्तगोपी-
 वस्त्रापहारकः । पृथ्वीश्लोकस्तीर्थवेद्यो वेदवेद्यो दयानिधिः ।
 सर्वतोर्थात्मकः सर्वग्रहरूपी परात्परः ॥१०८॥ इत्येवं कृष्णदेवस्य
 नाध्यामष्टोत्तर शतम् । कृष्णेन कृष्णभक्तेन श्रुत्वा गीतामृतं-
 पुग । स्तात्रं कृष्णप्रियकरं कृतं तस्मान्मया श्रुतम् । कृष्ण-
 नामामृत नाम परमानन्ददायकम् । अनुपद्रवदुःखघ्नं पर-
 मायुष्यवर्धनम् । दानं श्रुतं तपस्तीर्थं यत्कृतं त्विह जन्मनि ।
 पठता श्रुतां चैव कीटिकोटिगुण भवेत् । पुत्रप्रदमपुत्रा-
 णामगतीनां गतिप्रदम् । धनावहं दरिद्राणां जघेच्छूणां जया-
 वहम् । शिशूनां गोकुलानाञ्च पुष्टिदं पुण्यवर्धनम् । घातग्रह-
 १ . श्वरादीनां शमनं शान्तिमुक्तिदम् । समस्तकामदं सद्यः

कोटिजन्माघनाशनम् । अन्ते तु कृष्णस्मरणं भवतापभयापहम् ।
कृष्णाय यादवेन्द्राय ज्ञानशुद्धाय योगिने । नाथाय रुक्मिणी-
शाय नमो वेदान्तवेदिने । इमं मन्त्रं महादेवि ! जपेन्नरो
दिवानिशम् । सर्वग्रहानुग्रहभाक् सर्वाप्रयतमो भवेत् । पुत्र-
पोत्रः पारहतः सर्वासिद्धिसर्वाहमान् । निवेश्य गोपानन्तर्गप
कृष्णनायुज्यमाप्नुयात् ॥ इति नारदपञ्चरात्रे ज्ञानामृतसारे
चतुर्थरात्रे उमामाहेश्वरसंवादे श्रीकृष्णाष्टात्तरशतनामस्ताव
समाप्तम् ॥

अथ काष्ठपात्रादौ विष्णुपूजानिषेधः ॥ मत्स्यसूक्ते षोडश-
पटले ॥ स्वयं देवस्य वह्नन काष्ठपात्रे च पूजनम् । स्थापनं
मूर्त्तिकापात्रे त्रय दारद्रकारणम् । हस्ते च वदले कांस्ये
शङ्खे च रीतिसम्भवे । तृणे च नेत्रपात्रे च त्वचि रौप्ये न चार्च-
येत् ॥ इति काष्ठादिपात्रं विष्णुपूजादिनिषेधः ॥

स्वर्णपात्र तथा नाम्न शिलाया नारिकेलके । फले च वा
पद्मपात्रं किशुकस्य छन्देऽथवा । चलदलस्य छन्दे पूजा यज्ञायुत-
फलप्रदा । किशुकस्य पलाशस्य । चलदलोऽश्वत्थः ॥ इति स्वर्णा-
दिपात्रे विष्णुपूजाफलम्

पञ्चदशपटले ॥ दद्यात् पुरुषसूक्ते न यः पृथ्वाण्ये कमेव वा ।
अर्चितं म्याज्जगदिदं तेन सर्वं चराचरम् । एकया वा ऋचा देवि !
ज्ञात्वा दत्त्वा जलाञ्जलिम् । पौरुषेण च सूक्तान् मुच्यते सर्व-
किल्बिषात् । अन्तर्जलगतो जह्वा तथा सूक्तञ्च पौरुषम् । सर्व-
कर्मविनिर्मुक्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते । ज्ञातस्तु पौरुषं सूक्तं जपे-
न्नित्यमतन्द्रितः । संवत्सरं देवेभ्यं वासुदेवं प्रपश्यति । इति
पुरुषसूक्तमाहात्म्यम् ॥

षोडशपटले ॥ सुशीतलेन तोयेन स्थापयेज्जलशायिनम् ।
ब्रह्मलोकमर्वाप्नोति यावदिन्द्रायतुर्हृश । कुशपुष्पोदकस्नानाद्

ब्रह्मनोक्तमवाप्नुयात् । रत्नोदकेन भावित्वं कौवेरं हेमवारिणा ।
सर्वोषधिप्रदानेन वाजिमधुफलं लभेत् ॥ इति द्रव्यविशेषेण
विष्णुस्नापनफलम् ॥

तथा ॥ कलायस्य तु चूर्णेन यवचूर्णेन वा पुनः । हरिद्रा-
माषचूर्णेन तथा तण्डुलजेन वा । एकेनोद्धर्तनं कुर्याद्विष्णु-
लोकमवाप्नुयात् ॥ इत्युद्धर्तनफलम् ॥

तथा ॥ यवगोधूमलेपेन तथा चोष्णेन वारिणा । प्रक्षाल्य
देवदेवेशं वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥ इति द्रव्यविशेषेण देवगात्र-
प्रक्षालनफलम् ॥

तथा ॥ पादपीठन्तु यो दद्यान्मुखप्रक्षालनं तथा । घर्षयेद्-
विल्वपत्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

अथ विष्णोर्महास्नानं तत्रैव ॥ तुलामकरमेषु महास्नानं
करोति यः । षष्टियुगसहस्राणि ब्रह्मलोके वसेच्चिरम् । पञ्चा-
सृतस्य प्रत्येकं पलानाञ्च शत शतम् । तदहञ्च तदहं वा ततो
हीनं न कारयेत् । तथा तेलस्य देवेशि ! सहस्रेण घटेन च ।
शतेन च तदहंन तथा च शतधारया । सहस्रधारया स्नानं
महापातकनाशनम् । तदहंन महेशानि ! तदहंन कली युमे ।
पञ्चविंशपलान्येव कपायस्य च सख्यया । उष्णोदकस्य च तथा
घटमंख्या महेश्वरि ! । एवं यः कुरुते स्नानं कारयेद्वा महेश्वरि ! ।
सप्तजन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति । चतुस्तोलकमानेन
द्रव्याणाञ्च पृथक् पृथक् । चतुस्तोलकया वायु हीने स्नानं न
योजयेत् । तथा । शङ्खस्थितेन तोयेन यः स्नापयति केशवम् ।
विष्णुमन्त्रेण देवेशि ! कुलानां तारयेच्छतम् । कपिलाचीरमा-
दाय शङ्खे कृत्वा यशस्विनि ! । कन्यादानमहस्रस्य स्नापयित्वा
फलं लभेत् । तदहंस्नान्यगोचीरं द्विगुणं कुशवारिणा । महा-
पुत्रा तिलक्षेत्रे पुष्पपत्रेण घर्षयेत् । कस्तो लक्षेण देवेशि !

यथाप्तेन विशेषतः । तद्वर्द्धं मध्यमं ज्ञेयं तद्वर्द्धेन कनिष्ठकम् ॥
इति महास्रानादिमहापूजाकथनम् ।

अथ शङ्खमाहात्म्यम् ॥ पद्मपुराणे ॥ त्रैलोक्ये यानि
तीर्थानि वासुदेवस्य सेवया । पापं सङ्घराति विप्रेन्द्र ! तस्मा-
च्छङ्खं प्रपूजयेत् । शङ्खं सागरोत्पन्नो विष्णुना विधृतः करे ।
निर्मितः सर्वदेवेषु पाञ्चजन्य ! नमोऽस्तु ते । दर्शनादेव शङ्खस्य
किं पुनः स्पर्शने कृते । विलयं यान्ति पापानि हिमवद्भास्करो-
दये । पुरतो वासुदेवस्य पुण्यसज्जनलक्षणम् । शङ्खमभ्यर्चितं
तिष्ठेत्तस्य लक्ष्मीर्न दुर्लभा । शङ्खे कृत्वा तु पानीयं सपुष्पं
सजलाक्षतम् । अर्घ्यं ददाति देवस्य ससागरमहोफलम् ।
प्राप्नुयादिति श्रेयः । अर्घ्यं दत्त्वा तु शङ्खेन यः करोति प्रद-
क्षिणम् । प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा । तीर्थोदकं
हरिर्भूर्द्धिं भ्रामयेत् शङ्खसंस्थितम् । भुक्तिं ददाति वै तस्य चीर-
सागरजा प्रिये । । शङ्खलग्न तथा तीर्थं भ्रामितं केशवोपरि ।
वहते शिरसा गङ्गा गङ्गास्रोतेन तस्य किम् ॥

अथ शङ्खलक्षणं क्रियामारं ॥ प्रस्थानन्तु प्रतिश्रितः शङ्खः
श्रेष्ठतमो मतः । स्तनांशपूर्णको मध्यः कनिष्ठः क्रमशो भवेत् ।
सुश्रोणः पांशुशिखरः क्षिग्धो दीर्घः सुपदतिः । शङ्खः स्यादर्धना-
योग्यो योऽसावलिकचक्षुपः । अलिकचक्षुपस्त्रिपञ्चकः ॥ मलिनो
निम्नशिखरः सरक्तः क्रिमिदटकः । ह्रस्वः प्राणालिकः शङ्खो न
स्याद्योग्यः सुराचने । गोचीरधवलः क्षिग्धो दीर्घनालो वृद्धतरः ।
वृत्तो यो दक्षिणावर्त्तः स द्विजः शङ्खसंज्ञकः । पूर्वोक्तलक्षणोपेतो
वामावर्त्तोऽथपान्वितः । शङ्खोऽयं नातिसुलभः सोऽपि सुख्यः
सुराचने । दक्षिणावर्त्तं विशेषयति कल्पतरौ । दक्षिणावर्त्त-
शङ्खेन पात्रे औदुम्बरे स्थितम् । उदकं यः प्रतौच्छेत्तु शिरसा
दृष्टमानसः । सप्तजन्माजितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥

स्कान्दे ॥ दक्षिणावर्त्तशङ्खस्य तोषेन योऽर्चयेद्भरिम् । सप्तजन्म-
 कृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ क्रियासारे ॥ ताम्रस्कृतिक-
 शङ्खेषु सुवर्णकलधोतयोः । न विद्यते भिन्नदोषो द्रव्येष्वन्येषु
 विद्यते । शङ्खः शुद्धो भवेत्तत्र तुपाभिघर्षणेन च ॥ तुपो धान्य-
 त्वश्च ॥ मत्स्यसूक्ते षोडशपटले ॥ ५ नदीतडागसम्भूतं वापोकूप-
 ङ्गदोडवम् । गङ्गोदकं भवेत् सर्वं शङ्खेनैव समुद्धृतम् । त्रैलोक्ये
 यानि तीर्थानि वासुदेवकपूजने । शङ्खे तीर्थानि देवेशि । तस्मात्
 शङ्खं समर्चयेत् । दर्शनादेव शङ्खस्य किं पुनः अर्शने कृते ।
 विलयं यान्ति पापानि भास्करेण ह्यिमं यथा । पुरतो वासुदेवस्य
 सपुष्पं सजलाक्षतम् । शङ्खमभ्यर्चितं येन तस्य लक्ष्मीर्न दुर्लभा ।
 अर्घ्यं दत्त्वा तु शङ्खेन याः करोति प्रदक्षिणम् । प्रदक्षिणीकृता
 तेन सप्तदोषा वसुन्धरा । क्षिप्त्वा शङ्खोदकं शङ्खे यः स्नापयति
 केशवम् । अष्टाक्षरेण मन्त्रेण मुच्यते सोऽपि सङ्घटात् । न भूमौ
 स्थापयेत् शङ्खं स्थापिते चालयेत् पुनः । चन्दनोदकेन दुग्धेन
 सूदकेनापि शोधयेत् । शौं त्वंपुरा सागरोत्पन्नो विष्णुना
 विष्टतः करे । निर्मितः सर्वदेवेश पाञ्चजन्य ! नमोऽस्तु ते ॥

अथ त्रिपदीलक्षणम् ॥ वीरभद्रोदयधृतसिद्धान्तशेखरे ॥
 षतुःषष्टिभिर्मात्रैरुत्तमा त्रिहृता त्रिधा । उत्तमादिकर्मदेन
 यन्त्रिका त्रिपदी मता । त्रिचक्रपादसंयुक्तं पादाङ्गं सिंहचक्र-
 कम् । पादमध्येऽसंहृत स्यात् सिंहास्यञ्च पदोऽप्यधः । शेषं
 कुर्व्यात् यथाशोभं त्रिपदी परिकीर्तिता । अर्घ्यसस्यादिनैवेद्य-
 पात्राधारा त्रिपादिका ॥ इति ॥

अथ तुलसीमाहात्म्यम् ॥ मत्स्यसूक्ते षोडशपटले ॥ सर्वेभ्यः
 पत्रपुष्पेभ्यो वरिष्ठा तुलसी प्रिये ! । सर्वकामप्रदा शुद्धा वैष्णवी
 विष्णुवक्षभा । भुक्तिमुक्तिप्रदा देवि ! सर्वलोकहिता परा ।
 ग्रा मायत्वगता स्वर्गमर्चयं परमेष्ठरि ! । हितार्थं सर्वलोकानां

प्रथिव्यां रोषिता पुरा । यथा विश्वामित्रा लक्ष्मी यथा त्वं हर-
 वल्लभा । तथेयं तुलसी देवी चतुर्थी नोपपद्यते । यथा गङ्गा
 पवित्रा हि सर्वलोकविमोचदा । तथेयं सर्वपापार्णा तुलसी
 पापहारिणी । ममस्त्ररोदलेर्येन तुलस्या विश्वरचितः । तस्य
 पुण्यफलं देवि । कथितुं नैव शक्यते । तुलस्याः कुसुमेनैव नार्च-
 येद्गुरुडध्वजम् । करपत्रसमं यस्माद्दीर्घ्ययुक्तं वरानने ! ॥ तथा ।
 त्रिषु लोकेषु विख्याता सर्वपापप्रणाशिनी । सर्वकामप्रदा देवी
 सर्वमङ्गलकारिणी । संसारसागरे घोरे तुलसी नौखरूपिणी ।
 देवानां शिवदुर्गायाः परं तुष्टिप्रदायिणी । कल्मषौघातुरायाश्च
 सेयमेका भङ्गोपधिः । तत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 मरुचिरामसंवादं तच्छृणुष्व वरानने ! । पुरा रघुकुलाधीशो
 षडवेदाङ्गपारगम् । पूजयित्वा यथान्यायं मनश्चक्रे महामतिः ।
 एवं प्रतिदिनं तत्र यथाकालं समाचरेत् । अचिरेणैव कालेन
 तुष्टोऽभून्मुनिसत्तमः । स ददौ च स्रजं दिव्यां शोभाय परा-
 त्पराम् । तुलसीवनजाताश्च मञ्जरीपुष्पधारिणीम् । चतुर्वेद-
 मयो दिव्यां ददौ रामस्य मूढेनि । तामादाय ततस्सूर्णं मञ्जरी-
 पत्रशालिनीम् । दृष्ट्वा चुक्रोध भगवानुवाच मुनिपुङ्गवम् । अहो !
 किमवलेपोऽयं ब्राह्मणस्य महात्मनः । वनसतः पत्रजातं कथं
 दत्तं ममोपरि । आशीर्वादो हिंजातीनां प्राणो मतिमता-
 मिति । अतोऽहं मुनिशार्दूल ! अवलेपं वहामि ते । एतच्छ्रुत्वा
 तु वचनं रामस्याश्रु रूपान्वितम् । शशाप तुलसी देवी राजानं
 रघुनन्दनम् । यस्मान्मदापलेपेन शिरसो मां विमुक्तवान् ।
 तस्माद्राजेन्द्र ! वेदेह्या वियोगस्ते भविष्यति । शपन्तीं तां ततो
 दृष्ट्वा सीता हृदयवत्सलम् । सक्रोधनयनं देवमिदमाह महा-
 मतिः । मरुचिरुवाच ॥ सुप्रसीद महाराज । व्रजामि
 शरणं तत्र । कथयामि पुरावृत्तं विचित्रं मुनिभाषितम् ।

एषा हि तुलसीमाला मया दत्ता सुरेश्वर ! । अस्या विचित्र-
 माहात्म्यं मत्तः सर्वं निगमय । इयं हि वृक्षरूपेण महालक्ष्मीः
 प्रतिष्ठिता । ब्राह्मीयं परमा शक्तिर्ब्रह्मणो रोमसम्भवा । ऋग्-
 यजुःसामवेदाद्याः शाखाचरणसन्निताः । यथा गङ्गा यथा गीता
 गायत्री च यथा मता । पद्मयोनिः समुद्भूता तथेयं लोकपावनी ।
 यत्रैषा तिष्ठते सम्यक् तत्र लक्ष्मीः प्रतिष्ठिता । इमां विना
 तथा लक्ष्मोर्विनाशायोपजायते । एवं सृष्टा जगन्माता तुलसी
 ब्रह्मणा स्वयम् । लोकानां पालनार्थाय पृथिव्यामवतारिता ॥
 एतामाराध्य देवेशो महादेवो जपत्पतिः । असुरघोरनामान-
 मजयद्रणसङ्कुले । घोरासुरसंघामोपाख्यानं ग्रन्थगौरवभिया न
 लिखितम् । तथा । एवमेषा महादेवी तुलसी विश्वरूपिणी ।
 त्वमप्याराधयस्वैनां विजयं प्राप्स्यसि ध्रुवम् । एतच्छ्रुत्वा तु
 वचनं महर्षिर्मेधुसूदनः । जयाय शिरसा माला प्रणिपत्य च
 सादरम् । जप्राह विटपं तस्याः सर्वकामफलप्रदम् । ततस्तं
 घर्ममास्थाय जगाम स्वगृहं प्रति । रोपयित्वा यथान्यायं
 पूजयामास राघवः । ततस्तस्याः प्रभावेण भगवान् रघुनन्दनः ।
 यातुधानं महावीर्यं जितवान् रावणं रणे । ये चाश्रयन्ति
 मनुजा रोपयन्ति यथाविधि । कौर्त्तयन्ति च ये लोकास्तेषां
 सिद्धिर्भविष्यति । सजलं तुलसीपत्रं शिरसा धारयन्ति ये ।
 अथ दत्त्वा नमस्कृत्य मुक्तिस्तेषां करे स्थिता । नदीतीरे
 श्मशाने च ऊपरे स्नेह्यसन्निधौ । एषु वै रोपणं कृत्वा याति
 कर्त्ता यमालयम् ॥

अथ तुलसीरोपणविधिः । तत्रैव ॥ गृहस्थैर्गान्धपुरतः
 खनित्वा तालमात्रकम् । पञ्चगव्यमयूराण्डं चिघ्ना तत्र दिना-
 गमे । रोपयित्वा निगामागे सूत्रेणावेष्ट्य सप्तधा । तन्मूले
 पिण्डिकां कृत्वा हस्तामात्रं स्वर्तुन्नाम् । ततश्चतुष्कोणवैद्यपिः

कार्या । वारिधाराश्च निक्षिप्य पूजयेन्मतिमाचरः । गन्धपुष्पै-
स्तथा धूपैः प्रदीपैश्च घृतद्भुतैः । पायसैर्दधिभक्तैश्च पूजयित्वा
यथाविधि । तुलस्यै नम इत्युक्त्वा दद्यादर्घ्यं विभूतये । शङ्क-
स्थितं तोयपूर्णं दूर्वाक्षतसचन्दनम् । कुशाग्रश्च सपुष्पश्च एत-
दर्घ्यं सुदीरितम् ॥

अथ तुलसीध्यानं तत्रैव ॥ ध्यायेद्देवीं नवशशिसुखीं पद्म-
विम्बाधरीष्टीं विद्योतन्तीं कुचयुगभरानम्रकल्पार्णवप्रतिम् । ईय-
द्वास्योत्सृज्यमितवदनां चन्द्रसूर्याग्निनेत्रां श्वेताङ्गीं तामभयवरदां
श्वेतपद्मासनस्थाम् ॥

अथस्तुतिस्तत्रैव । ईश्वर उवाच ॥ इन्द्राद्यैः सकलेर्देवै-
रर्चितां सुरसुन्दरीम् । भक्तानां वरदां वन्दे तुलसीं सौम्यरूपि-
णीम् ॥१॥ नादविन्दुकलातीतां मुण्डमालां तपस्विनीं । वासु-
देवरतां वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम् ॥२॥ सर्वदेवमयीं देवीं
वेदगर्भां मनोरमाम् । योगगम्यामहं वन्दे तुलसीं सौम्यरूपि-
णीम् ॥३॥ सुरासुरविशेषज्ञां सर्वालङ्कारभूषिताम् । त्रिजग-
ज्जननीं वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम् ॥४॥ पद्महस्तां पद्मसुखीं
पद्मस्थां पद्मलोचनाम् । लक्ष्मीरूपामहं वन्दे तुलसीं सौम्य-
रूपिणीम् ॥५॥ सक्रान्त्याश्चैव पद्मान्ती ग्रहण्ये चन्द्रसूर्ययोः ।
यः पठेत् संयतो भूत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् । विना मन्त्रं
विना जप्यं विना यज्ञं विना क्रियाम् । विना ध्यानं विना तीर्थं
मयेमिद्धिकरं भवेत् । इदं गुरुकृतं स्तोत्रं यः पठेत् शृणुया-
दपि । मुक्तिं कारतले तस्य मुक्तश्चेव न संशयः ॥ इति मत्स्य
सूक्ते षोडशपटले तुलसीस्तोत्रं समाप्तम् ॥

प्रथाममन्थस्तु ॥ त्रियं देहि यशो देहि कीर्त्तिं सायुस्तथा
सुखम् । बलं पुष्टिं तथा धर्मं तुलसि ! त्वं प्रयच्छ मे ॥ इत्यनेन
तुं मन्त्रेण नतिं कुर्यात् समाहितः ।

अथ मालादिधारणम् ॥ भगवद्भक्तिविलासधृतम् ॥ ततः
 कृष्णार्पिता माला धारयेत्तुलसीदलैः । पद्माचैस्तुलसीकाष्ठैः
 फलेर्धात्राय निर्मिताः । धारयेत्तुलसीकाष्ठभूषणानि च
 वैष्णवः । मस्तके कर्णयोर्वाङ्गोः करयोश्च यथारुचि ॥

अथ मालाधारणविधिः ॥ स्कान्दे ॥ सन्निवेद्यैव हरये
 तुलसीकाष्ठसम्भवाम् । मालां पथात् स्वयं धत्ते स वै भाग-
 वतोत्तमः ॥ कृष्णानर्पितमालाधारणान्न्दापि तत्रैव ॥ हरये
 नार्पयेद् यस्तु तुलसीकाष्ठसम्भवाम् । मालां धत्ते स्वयं मूढः
 स याति नरकं भ्रुवम् । चालिता पञ्चगव्येन मूलमन्त्रेण मन्त्रि-
 ताम् । गायत्र्या चाष्टकृत्वो वै मन्त्रितां धूपयेच्च ताम् । विधि-
 वत् परया भक्त्या सद्योजातेन पूजयेत् । तुलसीकाष्ठसम्भूते ।
 माले ! कृष्णजनप्रिये ! । विभर्मि त्वामहं कण्ठे कुरु मां कृष्ण-
 वल्लभम् । यस्मात्तं वल्लभा विष्णोर्नित्यं विष्णुजनप्रिया । तथा
 मां कुरु देवेशि ! नित्यं विष्णुजनप्रियम् । माले ! नाधातुरु-
 द्दिष्टो नासि मां हरिवल्लभे ! । भक्तेभ्यश्च समस्तेभ्यस्तेन माला-
 निगद्यते । एवं स प्रार्थ्यं विधिवन्मालां कृष्णगलेऽर्पिताम् ।
 धारयेद्द्वैष्णवो यो वै स गच्छेद्द्वैष्णवं पदम् ॥ मालाधारणस्य
 नित्यता ॥ तत्रैव कार्त्तिकप्रसङ्गे ॥ धात्रोफलकृतां मालां
 कण्ठस्यां यो वन्देय हि । वैष्णवो न स मनुजो विष्णुपुजाकृतो
 यदि ॥ गारुडे ॥ धारयन्ति न ये मालां हैतुकाः पापबुद्धयः ।
 नरकाय निवर्त्तन्ते दग्धाः कोपाग्निना हरेः ॥ अतएव स्कन्द-
 पुराणे ॥ तत्रैव ॥ न जज्ञाम्बुलसोमालां युक्तो यथार्चयेद्-
 रिम् । यदयत् करोति तत्सर्वमनन्तफलदं भवेत् ॥ नारदीये ॥
 ये कण्ठमक्ततुलसीनलिनाघमाला ये वाहुभूनपरिचिह्नित-
 गङ्गधकाः । ये वा ललाटफलके लसद्दृहेपुण्ड्रास्ते वैष्णवा भुवन-
 माग्य पवित्रयन्ति ॥ किञ्च ॥ भुजयुगमपि चिह्नैरङ्कितो यस्य

विष्णोः परमपुरुषनाम्नां कीर्तनं यस्य वाचि । ऋजुतममपि
 पुण्ड्रं मस्तके यस्य कण्ठे सरस्वतिजमणिमाला यस्य तस्यास्ति
 दासः ॥ त्रिपुधर्मोत्तरे श्रीभगवदुक्तो । तुलसीकाष्ठमालाञ्च
 कण्ठस्थां वहते तु यः । अथ्यसौ चाप्यनादारो मानवो वै न सं-
 गयः ॥ स्कन्दपुराणे ॥ धात्रीफलकृता माला तुलसीकाष्ठ-
 मश्रवा । दृश्यते यस्य देहे तु स वै भागवतोत्तमः । तुलसीट-
 लजां मालां कण्ठस्थां वहते तु यः । विष्णुवर्णाविशेषेण स
 नमस्यो द्विवीरुमाम् । तुलसीदलजा माला धात्रीफलकृतमपि
 वा । ददाति पापिनां मुक्तिं किं पुनर्विष्णुमेविनाम् ॥ तत्रैव ॥
 कार्त्तिकप्रसङ्गे ॥ यः पुनस्तुलसीमालां कृत्वा कण्ठे जना-
 ह्नम् । पूजयेत् पुण्यमाप्नोति प्रतिपुष्यं गवायुतम् । याव-
 ल्पठति कण्ठस्था धात्रीमाला नरस्य हि । तावत्तस्य शरीरे तु
 प्रीत्या लुठति केशवः । स्पृशेच्च यानि लोमानि धात्रीमाला
 करे नृणाम् । तावद्वर्षसहस्राणि वसते केशवानये । यावद्दि-
 नानि वहते धात्रीमालां कलो नरः । तावद्वयुगसहस्राणि
 वैकुण्ठे वसतिर्भवेत् । मालायुग्मञ्च यो नित्यं तुलसीधात्री-
 मश्रवम् । वहते कण्ठदेशे च कल्पकोटिं दिवं वसेत् ॥ गारुडे
 च । भार्कण्डेयोक्तो ॥ तुलसीदलजां मालां कृणोत्तीर्णां
 वहेत्तु यः । पत्रे पत्रेऽश्वमेधानां दशानां लभते फलम् । तुलसी-
 काष्ठसम्भूतां यो मालां वहते नरः । फलं यच्छति दैत्यारिः
 ग्रन्थे ह्येव हारकोश्वम् । वहते यो करो भक्त्या तस्य वै चास्ति
 पातकम् । सदा प्रीतमनास्तस्य कृणो देवकिनन्दनः । तुलसी-
 काष्ठसम्भूतां यो मालां वहते नरः । प्रायश्चित्तं न तस्यास्ति
 नाश्रीचं तस्य विग्रहे । तुलसीकाष्ठसम्भूतां यो मालां वहते
 नरः । तुलसीकाष्ठसम्भूतां शिरसो बहुभूषणम् । बाह्योः
 करे च मर्त्यस्य देहे तस्य सदा हरिः । तुलसीकाष्ठमालाम्भि-

भूपितः पुण्यमाचरेत् ॥ पितृणां देवतानाञ्च कृतं कीटिगुणं
कलो । तुलसीकाष्ठमालान्तु प्रेतराजस्य दूतकाः । दृष्ट्वा
नश्यन्ति दूरेण वातोद्धूतं यथा दलम् । 'तुलसीकाष्ठमालाभिर्भू-
पितो भ्रमते यदि । दुःस्वप्नं दुर्निमित्तञ्च न भयं शस्त्रजं
कचित् ॥

अथ वैष्णवप्रशंसा ॥ नारदपञ्चरात्रस्य प्रथमरात्रे नवमा-
ध्याये ॥ अहो ! अनन्तदासानां माहात्म्यं परमाद्भुतम् । कुर्वन्त्य-
द्वैतुकीं भक्तिं ये च शश्वदरेः पटे । पद्मनाभपादपद्मं पद्मे
पद्मे श्वराश्चिते । दिवानिशं ये ध्यायन्ति शेषादिसुरवन्दिते ।
आलापं यत्र संस्यं पादा वसुमतीषितम् । वाञ्छन्त्येव हिता-
र्थानि वसुवाचात्मशुद्धये । कृष्णमन्त्रोपासकानां शुद्धं पादोदकं
स्मृतम् । पुनाति सर्वतीर्थानि वसुधामपि पार्वति ! । कृष्णमन्त्रो
द्विजमुखाद् यस्य कथं प्रयाति च । तं वैष्णवं जगत्पूत प्रवदन्ति
पुराविदः । मन्त्रग्रहणमात्रेण नरी नारायणात्मकः । पुनाति
लीलामात्रेण पुरुषाणां शतं शतम् । तज्जन्ममात्रात् पूतञ्च
तत्पितृणां शतं शतम् । प्रयाति सद्यो गोलोकं कर्मयोगात्
प्रमुच्यते । मातामहादिकान् मत्त जन्ममात्रं समुद्धरेत् । यत्कन्यां
प्रतिगृह्णाति तस्य सप्त च लीलया । मातरं तत्पत्न्यं भार्यां
पुत्राञ्च सप्तपूरुषम् । भ्रातरं भगिनीं कन्यां कृष्णभक्तः समुद्ध-
रेत् । स द्यातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । फलं स लेभे
पूजानां व्रती सर्वव्रतेषु च । विष्णुमन्त्रं यो लेभेच्च वैष्णवाच्च
द्विजोत्तमात् । कीटिजन्मार्जितात् पापान्मुच्यते नात्र संशयः ।
कृष्णमन्त्रोपासकानां सद्यो दर्शनमात्रतः । शतजन्मार्जितात्
पापान्मुच्यते नात्र संशयः । वैष्णवानां दर्शनेन स्पर्शनेन च
पार्वति ! । सद्यः पूतो जलं वज्रिर्जगत्पूतः समीरणः । दर्शनं
वैष्णवानाञ्च देवा वाञ्छन्ति नित्यशः । न वैष्णवात् परः पूतो

विश्वेषु मिखिलेषु च ॥ दशमाध्याये ब्रह्मवचनम् ॥ अहो ! वेणुव-
मङ्गल्य क्षणमेव सुदुर्लभः । भवाब्धिघोरतरणं भुक्तिभुक्तिफल-
प्रदम् ॥ इति वेणुवप्रशंसा ॥

अथ दशावताराणामाविर्भावकालमाह स्वतन्त्रतन्त्रे ॥
चैत्रशुक्लप्रतिपदि रेवत्या सोमवासरे । द्वादशनाडिकामध्ये
हरिर्मत्स्योऽभवद्विवा । ज्यैष्ठशुक्लद्वितीयायां रोहिण्यां बुधवा-
सरि । दिवाघटीचतुष्केऽभूद्वरिः कूर्मस्वरूपवान् । शुक्रायां मन्मथी
मावे तत्राश्विन्याश्च भास्करे । दिवाष्टघटिकामध्ये वराहोऽभू-
द्वरिः प्रभुः । रोहि मितचतुर्दश्यां स्वात्याश्च शनिवासरे । मघ्याङ्के
षतती जज्ञे नृहरिः कमलापतिः । भाद्रे च द्वादशी शुक्ला
अश्लेषासंयुता भृगो । दशपञ्चघटीमध्ये दिवाभूद्धारुनो हरिः ।
तृतीया माघवे शुक्रा रोहिण्यां शनिवासरि । एकादशघटो-
मध्ये नक्तं रामोऽभवद्वरिः । चैत्रशुक्लनवम्यान्तु सोमवारि पुन-
र्वसौ । पूर्वाङ्के चामवद्धारुः स्वयं देवो जनार्दनः । कृष्णाष्टम्यान्तु
भाद्रस्य रोहिण्यां बुधवासरे । मध्यरात्रेऽभवद्विष्णुः कृष्णस्तु
भगवान् इयम् ॥ अषाढे शुक्लनवमीदिशाखायाश्च भास्करे ।
दिवानाडीपटुकमर्ध्वे वीहोऽभूदशजी हरिः । मार्गशुक्लतृती-
यायां पूर्वाषाढर्चके शनौ । नक्तं द्विघटिकामध्ये कार्त्तिकरूपो-
ऽभूद्वरिः ॥ विष्णुपूजायां विशेषस्तन्त्रमारि सर्वा द्रष्टव्यो ग्रन्थ-
गौरवभियां न लिखितः ॥

इति श्रोत्राणतोषिण्यां पञ्चमं भक्तिजाण्डे विष्णुपूजादि-

कथनरूपः पञ्चमपरिच्छेदः ॥

अथ महाविद्यानिरूपणम् ॥ चामुण्डातन्त्रे ॥ काली तारा-
महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी ॥ भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या
धूमावतो तथा । वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका ।
एता दश महाविद्याः सिद्धविद्याः प्रकौत्तिताः । एता दश महा-

विद्या इत्यनेन सर्वांसां महाविद्यात्वसिद्धौ कालो तारा महा-
विद्येति यन्महाविद्योपादानं तत् कालोतारयोर्महाविद्यात्वा-
धम् । अतएव महाविद्या महापूर्वेति विश्वसारोक्तम् । अथ
सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिता इत्यनेन सर्वांसां सिद्धविद्यात्वे वगला
सिद्धविद्या चेति कथमुक्तमिति चेत्तत्रापि भट्टिति सिद्धिप्रदा-
नार्थमिति ॥

अथ महाविद्यानां साहास्यम् ॥ कुञ्जिकातन्त्रे प्रथमपटले ॥
कनौ कण्ठत्वमासाद्य शक्रापि नीलरूपिणी । लीलाया वाक्प्रदा
चेति तेन नीलमरस्वती । तारकत्वात् सदा तारा तारिणी च
प्रकीर्त्तिता । भुवनानां पालकत्वाद्भवनेशौ प्रकीर्त्तिता । *सृष्टि-
स्थितिकरी देवी भुवनेशो प्रकीर्त्तिता । श्रीदात्री च सदा
विद्या श्रीविद्या च प्रकीर्त्तिता । निर्गुणा च महादेवो षोडशी
परिकीर्त्तिता । भैरवी दुःखसहन्त्री यमदुःखविनाशिनी । काल-
भैरवभार्या च भैरवो परिकीर्त्तिता । त्रिशक्तिकालदा देवि ।
छिन्ना चैव सुरेश्वरि । । त्रिगुणा च महादेवि । मोहिनी लो-
चदा भ्रूयम् । धूमावती महाभाया धूम्रासुरनिसूदनो । धूम-
रूपा महादेवो चतुर्वर्गप्रदायिणी । जगन्माता जगद्धात्री जगता-
सुपकारिणी । वकारे वारुणी देवो गकारे सिद्धिदा सृता ।
लकारे पृथिवी चैव चैतन्या या प्रकीर्त्तिता । मातङ्गी मदशी-
लत्वाच्चातङ्गासुरनाशिनी । सर्वापत्तारिणी देवौ मातङ्गी परि-
कीर्त्तिता । वेङ्कण्डयासिनी देवौ कमला च प्रकीर्त्तिता । पाता-
नजामिनी देवौ लक्ष्मीरूपा च सुन्दरो । एता दश महाविद्याः
सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिताः । धर्मायंमोचदा नित्यं चतुर्वर्गफल-
प्रदाः । येन तेन प्रकारेण कलौ पूर्णफलप्रदाः । निर्दने कृपण
भ्रैव विशेषात् परयोनिषु । पापण्डे च शठे चैव निन्दके चैव
निर्गुणे । अभक्तेषु च पुत्रेषु भास्याहीने च सुन्दरि ! । न प्रका-

श्वमिदं भद्रे ! शपथं मे ध्रुवं सदा । सर्वलक्षणयुक्ताय दद्याच्चैव
महेश्वरि ! । आसाश्चैव समाना हि नास्ति त्रिभुवने ध्रुवम् ।
एकोच्चारणमात्रेण सर्वपापात् प्रमुच्यते । स्मरणेनैव देवेशि !
मुच्यते भवदन्धनात् ॥

अथ महाविद्यादीनां भैरवनिरूपणम् ॥ तोडलतन्त्रे प्रथम-
पटले ॥ शिव उवाच ॥ शृणु चार्वङ्गि ! सुभगे ! कालिकायाश्च
भैरवम् । महाकालं दक्षिणाया दक्षभागे प्रपूजयेत् । महाकालेन
वै साहं दक्षिणा रमते सदा । ताराया दक्षिणे भागे अक्षोभ्यं
परिपूजयेत् । समुद्रमथने देवि ! कालकूटं समुत्थितम् । सर्वे
देवाः सदारश्च महाक्षोभमवाप्नुयुः । क्षोभादिराहितं यस्मात्
पीतं हलाहलं विपम् । अतएव महेशानि ! अक्षोभ्यः परि-
कीर्तितः । तेन साहं महामाया तारिणी रमते सदा । महात्रि-
पुरसुन्दर्या दक्षिणे पूजयेत् शिवम् । पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रश्च प्रतिवक्षे
सुरेश्वरि ! । तेन साहं महादेवी सदा कामवुतूहला । अतएव
महेशानि ! पञ्चमीति प्रकीर्तिता । श्रीमद्भुवनसुन्दर्या दक्षिणे
त्र्यम्बकं यजेत् । स्वर्गं मर्त्यं च पाताली या चाद्या भुवनेश्वरी ।
एतया रमते तेन त्र्यम्बकस्तेन कथ्यते । सशक्तियः समाख्यातः
सर्वतन्त्रप्रपूजितः । भैरव्या दक्षिणे भागे दक्षिणामूर्त्तिसंज्ञकम् ।
पूजयेत् परयत्नेन पञ्चवक्त्रं तमेव हि । छिन्नमस्तादक्षिणांशे
कवन्धं पूजयेच्छिवम् । कवन्धपूजनाद्देवि ! सर्वासक्षीश्वरो भवेत् ।
धूमावती महाविद्या विधवारूपधारिणी । वगलाया दक्षभागे
एकवक्त्रं प्रपूजयेत् । महारुद्रेनि विख्यातं जगत्संहारकारकम् ।
मातङ्गीदक्षिणांशे च मतङ्गं पूजयेच्छिवम् । तमेव दक्षिणा-
मूर्त्तिं जगदानन्दकारकम् । कमलाया दक्षिणांशे विष्णुरूपं
सदाशिवम् । पूजयेत् परमेशानि ! स सिद्धो नात्र संशयः । पूज-
येदन्नपूर्णाया दक्षिणांशे च रूपकाम । महामोक्षप्रदं देवं दश-

वक्त्रं महेश्वरम् । दुर्गाया दक्षिणे द्वेष्टे नारदं परिपूजयेत् ।
 नकारः सृष्टिकर्ता च दकारः पालकः सदा । रेफः संहाररूप-
 त्वान्नारदं परिकीर्तितः । अन्यासु सर्वविद्यासु ऋषियः परि-
 कीर्तितः । स एव तस्य भर्ता च दक्षभागे प्रपूजयेत् ॥

महाविद्यादीनामाविर्भावकालनिरूपणाय महारात्रादि-
 रूतः ॥ स्वतन्त्रतन्त्रे यथा ॥ फाल्गुने च महारात्रिः कृष्णै-
 कादशिका तिथिः । ज्येष्ठे या दशमी शुक्ला देवि ! वारयुता
 भृगोः । रात्रावेकादशी चेत् स्यात् दिव्यरात्रिः प्रकीर्तिता ।
 अमा भोमे सक्रमश्च कुलर्वप्रहणं यदिति । भावरात्रिस्तु सम्प्रोक्ता
 भाग्यादेव तु लभ्यते । सिद्धरात्रिरष्टमी स्याच्चैत्रसंक्रमणा-
 न्विता । तृतीया माघवे शुक्ला कुलर्चे दारुणा तिथिः
 टोपोत्सवचतुर्दश्याममरा योग एव च । कालरात्रिर्महेशानि
 तारा काली प्रियङ्गरी । कृष्णजन्माष्टमी देवि ! मोहरात्रि
 प्रकीर्तिता । चैत्रशुक्लनवम्यान्तु क्रोधरात्रिः प्रकीर्तिता
 घोररात्रिर्मार्गशीर्षे कृष्णाष्टम्यां महेश्वरि ! । चतुर्दशी भोम
 युता मकारिण्य समन्विता । कुलऋक्षसमायुक्ता वीररात्रि
 प्रकीर्तिता । विद्योत्पत्तिस्तु नारदपञ्चरात्रे तृतीयरात्रे तृती-
 याध्याये ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दक्षगृहे ममुद्भूता या सती लोकवि-
 युता । कुपित्वा दक्षराजपिं सती त्यक्त्वा कलिवरम् । अनु-
 गृह्य च मेनायां जाता तस्यान्तु सा तदा । कालोनाम्नेति
 विख्याता सर्वशास्त्रे प्रतिष्ठिता ॥ स्वतन्त्रतन्त्रे ॥ महारात्रि-
 ङ्गिनेऽपन्लां नगर्यां जातमप तत् । कालीरूपं महेशानि !
 साक्षात् कोस्यदायकम् ॥ एतस्या माहात्म्यसुक्तं नारदपञ्च-
 रात्रे ॥ त्रिज्वाभिव्रो मुनिश्रेष्ठ आराध्य कमलासनम् । नावाप
 ब्राह्मण्यं हि ततो विष्णुं जगाम सः । तस्मादपि न चावाप
 ब्रह्मत्वं घत्रियोत्तमः । एवं सर्वान् सुरान् मत्वा आराध्य च मुह-

सुहृः । ब्रह्मस्मतेरुपादेशादाराध्य वृषभध्वजम् । महेशदर्शनं
 लब्ध्वा कृतकृत्योऽभवत्तदा । देवदेव ! महादेव ! भगवंस्त्रं
 कृपामय । । ब्राह्मणत्वं देहि मद्यं यदि ज्ञातासि मे वरम् ॥
 ईश्वर उवाच ॥ एकाक्षरी महाविद्या कालिकायाः सुदुर्लभा ।
 जप कुरु महाबाहो ! ततः प्राप्सासि विप्रताम् । एवमुक्त्वा
 महादेवोऽप्यन्तर्धानं जगाम सः । विश्वामित्रोऽपि विधिना
 आराध्य ता जगन्मयीम् । मन्त्रसिद्धिं न चावाप क्रोधेन च
 शशाप ताम् । अनाराध्या भवेति त्वं आगम्य तु ततः शिवम् ।
 निर्भर्त्स्य बहुधा तन्तु द्रुदमाह महेश्वरः ॥ ईश्वर उवाच ॥ किमर्थं
 शप्तवान् विद्यां शृणु यत्नेन पार्थिव ! । रेफारूढककारेण सिद्धि-
 माप्सासि नान्यथा ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अन्तर्धानं गतः शम्भुर्विश्वा-
 मित्रोऽपि नारद ! । तथा विधानं जप्त्वा तु यदुक्तं शम्भुना पुरा ।
 साक्षाद्भवभूव सा काली सह रुद्रेण तत्क्षणात् ॥ देव्युवाच ॥
 वरं वरय राजेन्द्र ! ददामि ते वर शिवम् । यदिच्छसि प्रदा-
 स्यामि सत्यं सत्यं न संशयः ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ आरा-
 धिता मया सर्वे ब्रह्माद्या देवतागणाः । विप्रत्वं केन मे देवि ।
 त दत्तं त्वं प्रदेहि मे । श्रुत्वा वाक्यं नृपस्याशु सा देवी
 स्वामिनो सुखम् । निरीक्षेद्वितभावेन सङ्केतेन उवाच तम् ।
 महादेवोऽपि तज्ज्ञात्वा प्रीतिभावेन शङ्करः । हस्ताभ्यामपि
 चानिद्म विप्रत्वं प्रददौ ततः । तत्क्षणादपि राजासौ विप्रत्वं
 गतवान् ध्रुवम् । सर्वशौस्त्रैकनिपुणः सर्वशास्त्रैकपारगः ॥
 इति कालीमाहात्म्यम् ॥

नारदपञ्चरात्रस्य तृतीयरात्रं द्विविधं दृश्यते । तयोरैक-
 स्मिन् विद्यात्पत्तिशिवलिङ्गाभिर्भावप्रभृति द्वाविंशत्यध्यायात्म-
 के वृत्तं तस्माद्विद्योत्पत्त्याद्याहृत्य लिखितम् । अपरस्मिंस्तु पञ्चा-
 दशाध्यायात्मके प्रातःकृत्यादिपूजाविध्यन्तकर्माणि सन्ति

किन्तु क्रमदीपिकावचनात्पेव प्रायेणेति तत्र तत्र सन्देहः ।
 नारदपञ्चरात्रे तृतीयरात्रे द्वितीयाध्याये ॥ यथा ॥ दक्षगृहे
 च योत्पन्ना सतीनाम्नेति कीर्तिता । कैवल्यदायिनी यस्मा-
 त्तस्मादेकजटा स्मृता । तारकत्वात् सदा तारा लीलया वाक्-
 प्रदा यत । नीलसरस्वती प्रोक्ता उग्रत्वादुग्रतारिणी । उग्रा-
 पत्तारिणी यस्मादुग्रतारा प्रकीर्तिता ॥ स्वतन्त्रतन्त्रे ॥ काल-
 रात्रिदिने प्राप्ते निशायां मध्यभागके । उग्रापत्तारणार्थन्तु
 उग्रतारा स्वय कला । मेरोः पश्चिमकूले तु चोलनास्थो ऋदो
 महान् । तत्र जज्ञे स्वय देवि ! माता नीलसरस्वती । तत्र
 जप्यन्तु प्रजपस्त्रियुग समवर्त्तत । ममोर्ध्वक्त्वाग्निःसृत्य तंजो-
 राग्निर्विनिर्गत । ऋदे चोले निपत्यैव नीलवर्णाभवत्तदा ।
 ऋदम्य चोत्तरे भागे ऋप्रिरेकी महोत्तमः । मदंशोऽश्वोभ्य-
 नामामो तदाराधनतत्परः । कूर्चवीजस्वरूपा सा प्रत्यालीढ-
 पदाभवत् ॥ नारदपञ्चरात्रे ॥ ममकोटिर्महाविद्या उपविद्याश्च
 तादृश । तासा मूर्त्तिर्मुनिश्चैष्ठ । संख्यातुं नैव शक्यते । एकदा
 हरिरैशान्यां नैर्ऋत्यामागतः किल । नीलाचलशरीरे स आगतो
 गरुडध्वज । तत्रस्थाय महात्मानः सिद्धाः परमतेजसः । ऊचु-
 र्देवं जगन्नाथं तं वारयितुमोश्वरम् । सर्वेषामादिभूतयं विश्व-
 रूपा सनातनी । तस्या उपरिदेशेन गन्तुमर्हसि केशव । ।
 त्वञ्च सर्वगुरुः साक्षी सर्वेषाञ्च सभापतिः । न हि गन्तासि
 भगवन् । पथान्येन गतिं कुरु । न ष्टहन् तद्वचस्तेषां जगाम
 मधुसूदनः । जगाम गरुडस्तेन पथा तेनैव केशवः । स्तम्भीभूत-
 प्लादा विष्णुर्गन्तुं तस्मान्न शक्नुवन् । ततो भूमिसुपागम्य
 त्वभुदष्टभुजी हरिः । अष्टभ्य गिरि नीलं सर्वप्राणेन विश्वभृत् ।
 तमुत्थातुमशक्तो वै भ्रान्तोऽभूज्जगदीश्वरः । भ्राम्यमाणे ऋषीः
 कीर्त्तिं सहस्रद्वयवक्षरम् । ततः क्रुद्धा भृगवती वामहस्तेन त्रै-

श्वरी । सिद्धसूत्रेण संवेद्य चिन्नेप लवणाश्रसि । अपश्यत् केशवं
तोयपतितं प्राह विस्मितः । किमिदं कथ्यतां शीघ्रं विस्मयं
मम नाशय । उवाच विष्णुरादौ मामुद्धारे कुरु सत्वरम् । अव-
ष्टभ्य तदा विष्णुमुद्धर्त्तुमुद्यतो विधिः । सोऽपि बह्वी महातेजा
ब्रह्मा कमलसम्भवः । एवमिन्द्रादयः सर्वे बद्धत्वं समुपागताः ।
अथ काले व्यतीते तु जीवो देवगुरुर्वरः । वभ्राम लोकांस्त्रोन्
सर्वान्नापश्यद्देवताः क्वचित् । शून्यां सर्वां पुरीं दृष्ट्वा जगाम
शङ्करालयम् । सम्पूर्णां वसतिं तत्र दृष्ट्वा हृष्टोऽभवद्गुरुः ।
स्तुतिभिर्नुतिभिर्दिवं सम्प्रसाद्य महेश्वरम् । पपात दण्डवद्भूमौ
दृष्ट्वा देवं सनातनम् । उवाच देवदेवेशं प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ॥
ब्रह्मस्फतिरुवाच ॥ क्व गतो भगवन् ! ब्रह्मा विष्णुचेन्द्रादयः सुराः ।
असुराणां भयेनैव सन्तस्तं मम मानसम् ॥ ईश्वर उवाच ॥ अव-
मन्ये च कामाख्यां विष्णुब्रह्मादयः सुराः । दुःखेमापुः सदोद्दिग्ना
लवणाश्रसि पीडिताः ॥ ब्रह्मस्फतिरुवाच ॥ तेषामेव प्रतीकारं
चिन्तय त्वं जगत्पते । । क्षिप्रप्रहारिणी दैत्याः शून्या देवपुरी
शिव ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ एष गच्छामि वै क्षिप्रं समुद्धर्त्तुं सुरान्
किल । एष गच्छ मया साक्षं लवणाश्रसि मानद । । इत्युक्त्वा
जग्मतुस्तौ तु लवणाश्रोनिधिस्तटम् । समर्थोऽपि शिवस्तेषा-
मुद्धर्त्तुं जगदीश्वरः । मर्यादार्यं हरस्तेषां कामाख्याकवचं
शिवः । सुरसंख्यं वपुः कृत्वा धारयामास कण्ठतः । प्रसार्य
वामहस्तञ्च सुरान् सवेद्यं शङ्करः । उत्थापयामास तदा देवान्
देवो जगत्पतिः । ततो देवगणाः सर्वे वैपमाना इव द्रुमाः ।
पेतुर्भूमौ महादेवं प्रणिसुस्ते सुहुर्मुहुः । तत आश्वास्य भगवानु-
वाच तान् यथायथम् । प्रसादयत कामाख्यां जगन्मातरमम्बि-
काम् । गत्वा विष्णुमुखस्तत्र कामाख्यां परमेश्वरीम् । ननाम
तुष्टाव तदा नतिभिः स्तुतिभिः पराम् । सायुकण्ठी हृषीकेशो

वेपमानश्च भक्तिमान् । सा क्रुद्धा दूरतः प्राह जगद्यौनिः सनो-
 तनी । दुर्बुद्धे ! मामवेज्ञाय किं कृतं गौरवं त्वया । किमिच्छसि
 वरं मत्तो व्रियतां यत्तवेष्टितम् ॥ विष्णु उवाच ॥ तव क्षेत्रे महा-
 पुण्ये अष्टदिक्षु मशक्तिकः । तिष्ठाम्यहर्निशं मातस्तवाज्ञावशगः
 सदा । इति श्रुत्वा वचो विष्णोर्जगन्माता जगन्मयी । तथेत्युक्त्वा
 च वरदा चकारानुग्रहं हरौ । इति ते कथितं पुत्र ! किञ्चिन्मा-
 हात्मरमुत्तमम् । रहस्यं तारिणीदेव्या न समर्थोऽस्मि विस्तरात् ॥
 इति तारामाहात्म्यम् ॥

तत्रैव पञ्चमाध्याये ॥ ब्रह्मीवाच ॥ भूयः शृणु मुनिश्रेष्ठ !
 रहस्यं परमाद्भुतम् । येन कालौ महामाया सुन्दरीत्वमुपा-
 गता । कैलासशिखरे रम्ये वसमाने च शङ्करे । इन्द्रश्च प्रेषया-
 मास सर्वाशास्त्ररसी मुदा । आगतास्ता महादेव' तुष्टुबुक्तं महे-
 श्वरम् ॥ ब्रह्मीवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तासां स हृष्यभध्वजः ।
 आभाष्य श्लक्ष्णया वाचा करुणासृतया ततः ॥ ईश्वर उवाच ॥
 पुरुषस्यातिथिर्ज्ञेयः पुरुषो नात्र संशयः । स्त्रीणां स्त्री
 चातिथिर्ज्ञेया तस्मान्नच्छत कालिकाम् । इत्युक्त्वा तत्पुरं रम्यं
 विवेश परमेश्वरः । उवाच कालीं भगवानीश्वरीं परमेश्वरोम् ।
 ता अप्यवापुः परमां प्रीतिं परमदुर्लभाम् ॥ पठाध्याये ॥ ततो
 देवो महाकालो चिन्तयित्वा मुहुर्मुहुः । एतद्रूपमपाहाय शुद्ध-
 गोरी भवाम्यहम् । यस्मात् कालोति कालोति महादेवः समाह-
 येत् । इति सञ्चिन्त्य मनसा अन्तर्दानं गता परा । महादेवोऽपि
 कालेन गतो ह्यस्तः पुरं शिवः । नापश्यच्च तदा कालीं तस्यौ
 तस्मिन् पुरे हरः । अथ काले कदाचित्तु आगतस्तत्र नारदः ।
 प्रणम्य गिरसा देवं महादेवं महेश्वरम् । कृताञ्जलिपुटस्तस्यौ ततो
 देवापतो मुनिः । महादेवोऽपि वामेन पाणिना मुनिसत्तमम् ।
 वपम्यश्च समाग्नास्य चक्रे पुण्यवतीं कथाम् । कालेन कियता

तत्र कथान्ते मुनिसत्तमः । उवाच सादरं वाक्यं प्रणम्य जग-
दौश्वरम् ॥ नारद उवाच ॥ क्वगता त्वां परित्यज्य काली काल-
विनाशिनी । प्रत्युवाच महादेवस्तं मुनिं नारदं ततः । अन्त-
र्हानं गता देवी मां हित्वा मुनिसत्तम । ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचस्तस्य नारदो हर्षमागतः । विवादसमयथायं महा-
काल्याश्च शूलिनः । इति मच्चिन्त्य मनसा ध्यानमाश्रित्य
नारदः । ददर्श तां महाकालीं ध्यानचक्षुःसमाश्रितः । सुमेरो-
रुत्तरे पार्श्वे स्थिता सा परमेश्वरी । प्रणम्य परया भक्त्या उप-
तस्थे जगन्मयीम् । नारदस्तुत्यनन्तरम् ॥ देव्युवाच ॥ विदूरेण
मदोयेन किं करोति महेश्वरः । तस्यैव कुशलं सर्वं कथयस्व
मुनोश्वर । ॥ नारद उवाच ॥ उदयोगं परमं चक्रौ विवाहायं
महेश्वरः । देवदेवो गिरिसुते । तं निवारय सुव्रते । ॥ ब्रह्मो-
वाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सक्रोधा परमेश्वरी । जाञ्जल्य-
माना रक्ताक्षो रूपमन्यदधौ परा । यत्रास्ति त्रिषु लोकेषु
सोऽन्तर्यामिणि कुत्रचित् । दधौ तद्रूपमतुलं सर्वेषामधिकं परम् ।
यत्रान्ते भगवान् देवो देवदेवो महेश्वरः । समागता क्षणेनैव
ततः सा परमेश्वरी । ददर्श हृदये शश्वोः स्वच्छायां परमेश्वरी ।
उवाच सा महादेवं क्रोधेन महता वृता । कृतघ्नस्त्वं महादेव !
मया यः समयः कृतः । तत् त्वं लङ्घितवान् देव ! किमर्थं
परमेश्वर । ॥ कृत्वा विवाहं हृदये स्थानं दत्तं मया शिव ! ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्याः प्रहस्य परमेश्वरः । उवाच स प्रियां साध्वीं
प्रेमगद्गदया गिरा ॥ ईश्वर उवाच ॥ नाहं कृतघ्नः कल्याणि !
नाहं समयलङ्घकः । हृदये मे त्वया दृष्टा स्वच्छाया नात्र
संशयः । ध्यानं कुरु महाभागे ! पश्य त्वं ज्ञानचक्षुषा ।
स्वच्छाया सैव देवेशि । ततः सुखाभवत् परा । उवाच परमेशानं
देवदेयं महेश्वरम् । परेण प्रेमभावेण जगदीशं जगन्मयम् ।

का छाया हृदि दृष्टा सा तन्मे ब्रूहि जगत्पते ! ॥ ब्रह्मीवाच ॥
 इति श्रुत्वा महादेवः कालिकायचनं परम् । उवाच प्रेमभार्वण
 देवदेवः सनातनः ॥ ईश्वर उवाच ॥ यस्मात्त्रिभुवने रूपं श्रेष्ठं
 कृतवती शिवे । । तस्मात् स्वर्गं च मर्त्यं च पातालैऽन्यत्र
 पार्वति । । सुन्दरो पञ्चमी श्रीथ ख्याता त्रिपुरसुन्दरी । सदा
 षोडशवर्षीया विख्याता षोडशी ततः । या छायां हृदये मेऽथ
 दृष्ट्वा भोता सुरेश्वरि ! यस्मात् मा त्रिपु लोकेषु ख्याता त्रिपुर-
 भैरवी । यावस्था भगवत्याय सुस्रचिन्ता कृपामयो । ततस्तां
 भुवनेशानी राजराजेश्वरी विदुः । या चोग्रतारिणी प्रोक्ता या
 च दिक्करवाप्तिनो । यैषा ललितकान्ताख्या ख्याता मङ्गल-
 चण्डिका । कीपिकी देवदूती च याद्यान्या मूर्त्तयः स्मृता ।
 या ख्याता भुवनेशानी तस्या भेदा छनेकथर । त्रिपुटा जयदुर्गा
 च वनदुर्गा त्रिकण्टकी । कात्यायनो महिषघ्नो दुर्गा च वन-
 देवता । श्रीरामदेवता वज्रप्रस्तारिणी च शूलिनी । गृह्णदेवो
 गृहारूढा मेधा राधा च कालिका । कथिताश्च समासेन तामां
 भेदाश्च नारद । । विस्तारिण तु वै नैव शक्यते गदितुं सुने । ॥
 इति षोडशीमाहात्म्यं तद्भेदाश्च ॥

तथा ॥ मा काली जगतां माता पतिं प्राह सनातनी ।
 आन्नापय महादेव । रूपमन्यहरास्यहम् ॥ ईश्वर उवाच ॥
 अमुनैव जगद्वात्रि । यद्रूपं कर्तुमिच्छसि । करिष्यामि च
 तत् सर्वं यत्र प्रीतिस्तवाचला ॥ देव्युवाच ॥ सर्वकर्त्तामि देवेश ।
 तव शक्त्या जगत्पते । । किन्तु वाक्यं तव विभो । श्रूयतां पर-
 मेश्वर । । मर्यादा स्थापयिष्यामि तपः कृत्वा सुदुष्करम् ।
 त्वत्प्रीतये महाभाग । प्रीतस्तु कुरु तन्मयि । गोरं वा रक्त-
 गोरं वा श्यामं गुरुमथापि वा । यदन्यद्वा स्वरूपं मे तत् कुरुष्व
 जगत्पते ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ तवैच्छा या महाभागे ! तां कुरुष्व

जगद्धिते । किन्तु ते विरहैषैव मम दुःखं सुदुष्करम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 सान्त्वयित्वा निजं कान्तं नदीं मन्दाकिनीं ययौ । दिव्यं
 वर्षशतं तत्र तपस्तेपे सुदुष्करम् । प्रत्यक्षं भगवान् तस्या देवेशो
 हृषभध्वजः । वामेन पाणिना साध्वीसुत्याप्य परमेश्वरः ।
 मार्जयित्वा प्रियादेहं निर्मलं कृतवान् हरः । मन्दाकिन्या
 जले रम्ये स्नापयामास पार्वतीम् । विद्युद्रूपाभवद्गौरी विद्यु-
 द्गौरीति विद्युता । स्वाहागौरीति श्यामा च शुक्रा च रक्त-
 गोरिका । अनन्तरूपिणो मूर्तिः कोटिकोटिस्ररूपिणी ।
 शाकम्भर्थ्यमना सूक्ष्मा पट्पदी भ्रामरी तथा । अनेकवर्णा
 गन्तव्यानन्तरूपा सनातनी ॥ इति विद्युद्गौर्याद्युत्पत्तिः ॥

दशमाध्याये ॥ स्वच्छाया हृदये गम्यो दृष्ट्वा देवी सनातनी ।
 उवाच प्रेमभावेण देवदेवं निजं पतिम् । तवैव हृदये देव दृष्ट्वा
 छाया सुनिर्मलाम् । मदोयां देवदेवेश ! विकलास्त्रि जगत्-
 पते । तद्देहि देहि मे स्थानं यद्वि स्रं होऽस्ति मां प्रति ।
 ईश्वर उवाच ॥ अधुनेत्र तदर्धाङ्गं हरिष्यामि वरानने । ममा-
 पि प्रीतिरतुला अङ्गाहरणदानयोः । इत्युक्त्वात्मनस्तेनैव
 द्विधा कृत्वा तनुं हर । आत्मनश्चैव पार्वत्या कृतवानेकतो
 वपुः । ताभ्यां वै हरगौरीभ्यामर्द्धनारीश्वरी हर । अथशिष्टौ
 तु यो भागो एकीकृत्य महेश्वरः । हस्ताभ्यां पिण्डवत् कृत्वा
 वेङ्कण्डे क्षिप्तवान् पुरे । अद्यापि तेजोरूढश्च मूर्त्तिमान् वा
 सनेश्वरः । वैकुण्ठवासिनः सर्वे दृष्टुमर्हन्ते तपोगुणैः ॥ इति
 अर्द्धनारीश्वराद्युत्पत्तिः ॥

तत्रैव ॥ एकदा पार्वती देवी स्नानार्थं गतवत्यपि । सार्द्धं
 सहचरोभ्याञ्च मन्दाकिन्या जले सुदा । तत्र स्नात्वा कामवाण-
 पीडिता च जगन्मयी । वभूव कृप्या सा देवी जगदानन्द-
 कारिणी । अथ काले कदाचित्तु ताभ्यां पृष्टा महेश्वरी । देहि

भक्ष्यं क्षुधात्ताभ्यामावाभ्यां परमेश्वरि । । अत्र ते च प्रदास्यामि
 कुरुतां मे प्रतीक्षणम् । क्षणादूर्ध्वं पुनः पृष्ठा देहि भक्ष्यमथा-
 वयोः । प्रतीक्षणं प्रकुरुतां किञ्चित्कालं स्मरामि च । क्षणात्
 परमूचतुस्ते देहि भक्ष्यमथावयोः । माता त्वं सर्वजगतां मातरं
 प्रार्थयेच्छिशुम् । माता ददाति सर्वेषां भोजनाच्छादनादिकम् ।
 अतस्त्वां प्रार्थये भक्ष्यं भक्षार्थं करुणामयि । । इति श्रुत्वा
 महेशानो मधुरं वचनं तयोः । गृहे गत्वा प्रदास्यामि इत्युच्ये
 वचनं तयोः । ऊचतुस्ते पुनस्तां तैः डाकिनो वर्णिनी परे ।
 जया च विजया ये तु आवा क्षुत्परिपोडिते । देहि भक्ष्यं
 जगन्मात । यथा त्वय्ये कृपामयि । । तथा कुरु जगन्मातर्वरदे !
 देवि । वाञ्छितम् । इति श्रुत्वा वचः श्रुत्वा कृपामयी शुचि-
 स्मिता । नखाग्रेण च चिच्छेद वामेन स्वशिरस्तदा । छिन्नमा-
 तस्तु तच्छोषे वामहस्ते पपात च । कण्ठाद्दिनि स्रुतं रक्तं
 त्रिधारेण तपोधन । । वामदक्षिणभेदेन ते धारे च विनिर्गते ।
 सखीमुखे तु संयोज्य मध्यधारा स्वकानने । एवं कृत्वा तु
 तास्तत्र गताः सर्वा यथागतम् । छिन्नं तस्या यतो मुण्डं
 छिन्नमस्ता ततः स्मृता ॥

स्वतन्त्रतन्त्रे ॥ छिन्नोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि तारा सैव च
 कालिका । पुरा कृतयुगे चैव कैलासे पर्वतोत्तमे । महामाया
 मया साहं महत्प्रतपरायणा । शक्रीव्धारणकाले तु चण्ड-
 मूर्तिरभूत्तदा । तदा स्वदेहसम्भूते हे शक्ती सम्भववतुः ।
 डाकिनो वर्णिनी नाम्ना सख्यौ ताभ्यां सहास्रिका । पुष्प-
 भद्रानदीकूलं जगाम चण्डनायिका । मध्याह्ने च क्षुधात्ते च
 चण्डिकां पृच्छतस्ततः । भक्षणं देहि तच्छ्रुत्वा विहस्य चण्डिका
 शुभा । चिच्छेद निजमूर्धानं निरोध्य सकला दिशः । वाम-
 नासागलद्रक्तैर्डाकिनो पर्थतोपयत् । दक्षिणा वर्णिनी देवो-

भपाययतं शोणितम् । श्रीवामूलाहलद्रक्तैर्मस्तकं पर्य्यतीपयत् ।
 एवं क्रीडां तदा कृत्वा सन्ध्यायां गृहमागता । आधाय निज-
 मूर्धानं कबन्धोपरि पार्वती । निजमूर्त्तिं समासाद्य या पुरा
 परिकीर्त्तिता । विवर्णां तान्तु दृष्ट्वाहं सहस्रां क्रोधमागतः ।
 शन्यैः कृतमिदं मत्वा ततः शुश्राव तदयथा । तदाभूत् क्रोधजो ।
 देवि ! मदंशः क्रोधभैरवः । वीररात्रिदिने जाता दिनान्ते
 परमा कला । सखीभ्यां सह देवेशि ! नद्यां तस्यां प्रचण्डिका ॥
 इति छिन्नमस्ताद्युत्पत्तिः ॥

नारदपञ्चरात्रे द्वादशार्ध्याये ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कैलासशिखरं
 रम्ये नानारत्नविभूषिते । उपविष्टा महादेवी शम्भोरङ्गे प्रिया
 सती । उवाच प्रेमभावेण स्वपतिं परमेश्वरी ॥ देव्युवाच ॥ त्वत्प्रसा-
 दाज्जगन्नाथ ! न किञ्चिदुर्लभं मम । यतस्त्वं सर्वदोऽपीति सर्वेषु
 प्रियकारकः । किन्त्वहं गन्तुमिच्छामि मातापित्रोः शुभालये ॥
 ईश्वर उवाच ॥ प्रियं ममेतद्देवेशि ! ममापि गमनं शिवे !
 सन्देहः किन्तु मे देवि ! गन्तासि ह्यनिमन्त्रिता । इति श्रुत्वा
 वचः पत्युर्वाचमित्याह हृष्टवत् । गतायां मयि तत्रैव ततो
 गन्तासि शङ्कर ! । ईश्वर उवाच ॥ एतत्ते ममयं भद्रे ! कृतवा-
 नस्मार्हं शिवे ! । गतायां त्वयि गच्छामि तवानयनहेतुना ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ एतस्मिन्नन्तरे मेना चकारोत्सवमुत्तमम् । क्रीञ्चमा-
 प्रेप्रयामास यत्र देवः सदाशिवः । वायुवेगरथेनैव शीघ्रमाया-
 द्विरेः सुतः । यत्राम्बो भगवानीशः साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपपृक् । दूरा-
 देव स मैनाको रथोपस्थाटवातरत् । आगत्य भूसो स क्रीञ्चो
 दृष्टवन्निपपात ह । प्रेमवाप्यप्रपूर्णाक्षः पुलक्रीडमविग्रहः । वेप-
 मानो महाबाहुर्मक्तिनम्बात्मकन्धरः । ततो दृष्ट्वा महादेवः क्रीञ्चं
 तं धरणीगतम् । वामेन पाणिनीत्याप्य समालिङ्ग्य गिरिः सुतम् ।
 चुचुखे तस्य मूर्धानं नेत्राभ्रः शिरसि चिपन् । स्वाङ्गे निवेश-

यामास पृष्ट्वा कुशलमव्ययम् । उवाच श्रुत्वा या वीचां किमर्थः
 मिह चागतः ॥ क्रौञ्च उवाच ॥ यदि तेऽस्ति कृपा नाथ ! मयि
 दासे जगत्पते ! । हिमालयसुतां गौरीं तत्र नेतुं समुत्सहे ।
 उपित्वा कतिचिन्मासानागमिष्यति निश्चितम् । तदाज्ञया जग-
 न्नाथ ! समाधानं कुरु प्रभो ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ पार्वतीं या-
 हि शीघ्रं त्वं तस्यै सर्वं निवेदय ॥ ब्रह्मीवाच ॥ श्रुत्वेदं वचनं
 क्रौञ्चस्तस्य देवस्य शूलिनः । अनुज्ञाप्य जगन्नाथं जगाम
 यत्र पार्वती । दूरं दृष्ट्वा धरण्यां स पपात गिरिनेन्दनः ।
 प्रणम्य शिरसा भूमौ स्तुत्वा च परमेश्वरीम् । स्पृष्ट्वा
 पादौ महाबाहुस्तस्थौ प्रविनयान्वितः । गिरिजापि तं-
 मादाय वामेन पाणिना ततः । तच्चोपवेशयामासं
 माङ्गे पर्वतनन्दिनी । आशीर्भिस्तं समभ्यर्च्य पप्रच्छ कुशलं
 गिरेः ॥ देव्युवाच ॥ किमर्थमागतो वत्स ! कथयस्व ममा-
 श्रतः । चिराद्दृष्टोऽसि भद्रन्ते करिष्यामि यद्योदितम् ॥ क्रौञ्च
 उवाच ॥ त्वां द्रष्टुमपि वाञ्छन्ति प्रजाः सर्वा जगद्धिते । हिम-
 धान् गिरिराजश्च मैना च परमेश्वरि ! । अनुज्ञाता महेशेन
 शीघ्रमायाहि पार्वति ! । मया साहं पितुर्गणै गत्वा तान्
 परिहर्षय । त्वद्दर्शनोत्सुकाः सर्वे कृपां कुरु जगद्धिते ॥ देव्यु-
 वाच ॥ क्षणं प्रतोक्ष भद्रन्ते पत्यो यावान्निवेदये । इत्युक्त्वा सा
 जगामाशु यत्रास्ते हृषभध्वजः । प्रणम्य शिरसा भक्त्या उपतस्थे
 पतिव्रता । अनुज्ञां देहि मे नाथ ! कृपां कुरु मदाशिव ! ।
 त्वत्प्रसादात् प्रपश्यामि पित्रमाहमुखान् जनान् । त्वयानीता
 जगन्नाथ ! आगमिष्यामि शङ्कर ! ॥ शङ्कर उवाच ॥ शीघ्रं गच्छ
 वगरोहे ! क्रौञ्चेन सह पार्वति ! । न चेद्गच्छसि शप्तव्या
 देवि ! ताभ्यां न संशयः । पुनः प्रणम्य सा देवी देवदेवं महेश-
 वरम् । कच्छ्रेण रथमारूढ्य मैनाकेन समं यथी । क्षणात्

पिष्टगृहं प्राप्य उत्तीर्य च रथात्ततः । जगाम वायुवेगेन
 क्रौञ्चेन सह सत्वरा । यत्रास्ते हिमवान् राजा मेना च वरः
 वर्णिनी । पस्पर्शं च तयोः पादौ तस्यौ मधुरभाषिणी । हिम-
 वानपि शैलेन्द्रः समभ्यर्च्य च तां पराम् । कुशलानामयं पृष्ट्वा
 समालिङ्ग्य महामतिः । चिरं तस्यौ महातेजा धनं प्राप्यैव
 दुर्गतः ॥ गिरिराज उवाच ॥ याहि शीघ्रं महाभागे ! मेनकां
 परितोषय । इत्युक्त्वा सा गता पित्रा जगाम मातुरन्तिकम् ।
 अभिवाद्य जगद्धात्री तस्यौ सा मातुरग्रतः । मेनका कुशलं
 पृष्ट्वा हर्षगद्गदभाषिणी । चिरेण दृष्टा सुभगा मावानन्दविव-
 र्दिनी । एवं सुखोपिता तत्र पार्वती पिष्टमन्दिरे । उवास
 कतिचिन्मासान् तेषां हर्षं प्रवर्ष्य च । एतस्मिन्नन्तरे शम्भुः
 शङ्खमादाय देवराट् । सुलक्षणं सुलावण्यं चारुचुम्बं मनोह-
 रम् । शङ्खकारस्य वेशेन जगाम हिमवद्गृहम् । विक्रेतु-
 कामः शङ्खानां क्लृप्तेन त्रिपुरान्तकः । नारीभ्यः प्रददौ शङ्खं
 पार्वत्यै न ददाति च । पार्वती प्रणयाविष्टा कृत्वा तस्य च सम्म-
 तिम् । दास्यामि ते महाभागे ! चारुशङ्खं महेश्वरि ! । मया
 यदुयाचितं भद्रे ! दातव्यं मूल्यमेव तत् ॥ वाढमुक्त्वा जग-
 द्धात्रो परिधाय सुनिर्मलम् । दिव्यं मनोहरं शङ्खं चारुरूपं
 सुशीभनम् । शङ्खकारस्तदा प्राह मूल्यं देहि पतिव्रते । ॥
 देव्युवाच ॥ पिता मे हिमवानद्रिर्भर्ता शम्भुः क्षपामयः ।
 पुत्रा मे गणनाथाद्या भ्राता मेनाक एव च । भ्रातृपुत्रः स्वयं
 क्रौञ्चो माता च मम मेनका । यत्प्राथेयसि भद्रन्ते तद्दाम्यासि
 न संशयः ॥ शङ्खकार उवाच ॥ पीडितः कामवाणेन त्वया
 तार्क्षं वरानने । । शोभ वरय मां भद्रे ! नान्यत् पुण्यं
 रमेषितम् । इति श्रुत्वा वचस्तस्य शङ्खकारस्य पार्वती ।
 ममैवं वचनं रूचं कः शक्नोति जगत्त्रये । गदितुं दृष्टमान्ते-

सौ शम्भुं चक्रे मनस्ततः । ततो ध्यानं समास्थाय धैर्यस्य-
 लम्ब्य पार्यती । ददर्श चेष्टितं शम्भोः प्रहस्य परमेश्वरो । उवाच
 शङ्करं तं स्मितपूर्वानना ततः । अधुना गच्छ भद्रन्ते पूरयामि
 मनोरथम् । दिनान्तरे महाबाहो ! विस्तृज्य सा जगद्धिता ! ।
 किरातवेशमास्थाय सखीभिः परिवारिता । जगाम यत्र देवेशः
 मन्थ्यां चक्रे महेश्वरः । नृत्यगीतैः कामवेशः पानभोजनविस्तारैः ।
 उवाम तत्र रमणवेशेन परमेश्वरी । एतस्मिन्नन्तरे शम्भुः मन्थ्यां
 कर्तुं जगाम मः । मानसाप्यमरस्तीरे गत्वा मन्थ्यां महेश्वरः ।
 ददर्श तां मन्थीभिश्च कामवेशोज्ज्वलां पराम् । रक्तवर्णां रक्तवस्त्र-
 परीधानां सुनिर्मलाम् । तन्वीं विशालनयनां पौनोन्नतवटस्त-
 नोम् । आगत्य सन्निधौ तस्याः प्राह देवः कृपामयः ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ का त्व सुभ्र ! वरारोहे । किमर्थमिह वागता । मनोरथं
 ते दास्यामि मत्वं सत्वं कृपां कुरु ॥ चाण्डाल्युवाच ॥ चाण्डाल-
 यस्मि सुरश्रेष्ठ । तपोऽर्थमिह चागता । देवत्वमभिलाषं मे
 मा विघ्नं कुरु पण्डित ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ शिवोऽहं देवदेवेशि !
 तवस्त्रिफलदायकः । अधुना पार्वतीतुल्यां करिष्ये नात्र
 मंशय । तदेव कामभावेन तत्कल्याणि । भजस्व मां । कथं
 विलम्बसे देवि ! देवत्वं यद्वि वाञ्छसि ॥ चाण्डाल्युवाच ॥
 तपोऽर्थमागता अत्र देवदेव ! जगत्पते ! । देवतात्वमवाप्तं वै
 मा विघ्नं कुरु धर्मराट् ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ भविष्यति न ते
 विघ्नं कायक्लेशेन किं तव । अधुना भव देवी त्व महाकर्म
 विफल न हि । इत्युक्त्वा हस्तमादाय हस्तेन परमेश्वरः ।
 उपविष्टो महादेवस्तस्या आसनमुत्तमम् । तथा सार्धं महादेवः
 ममाग्निष्य च तां शिवः । चुचुब्धे वदनं तस्या मैथुनायोप-
 चक्रमे । रममाणस्तया सार्धं कालेन कियता हरः । चण्डाल-
 वेगमगमत्ततः प्राह प्रिया सती । नाहं क्लियितुं शक्यां केनोः

पायेन कुवच्चिद् । त्वं हि देवगुरुर्देव ! देवदेव ! जगत्पते ! । एवं
 नानाप्रकारेण तयोस्तु रममाणयोः । अभवच्च तयोः प्रीतिर-
 तुला मुनिसत्तम ! । रत्यन्ते चोपविष्टौ तु ततः प्राह परं सती ।
 जपं कुरु जगन्नाथ ! देहि मे वाञ्छितं वरम् ॥ ईश्वर उवाच ॥
 यस्माच्चण्डालवेशेन मामेव समुपागता । तस्मान्मूर्त्तिरियं मद्दे !
 भविष्यति न संशयः । उच्छिष्टचाण्डालो ख्याता सर्वशास्त्रेषु
 गोपिता । कृतायां तत्र पूजायां पूजान्ते परमेश्वरि ! । साक्षा
 भविष्यति शिवे ! अन्यथा नैव पार्वति ! । मातङ्गी नाम मूर्त्तिस्ते
 भविष्यति न संशयः । सिद्धविद्या महाविद्या तथा त्रिपुरसुन्दरी ।
 त्रिपुरभैरवो देवो यथा च भुवनेऽवरो । काली तारा महाविद्या
 यथा ते उत्तमा तनुः । भैरवो छिन्नमस्ता च तथा धूमावती तनुः ।
 वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी ते तनूरियम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति
 दृष्ट्वा वरं तस्यै पुनः प्राह प्रियां मतोम् । गच्छ त्वं हिमवद्ग्रीहै
 कैलाममहमोश्वरः । तत्र गत्वा महाभायां समानय मदास्त्रयम् ।
 इति श्रुत्वा वचः पत्युः प्रणिपत्य निज पतिम् । अभिवाद्य ह्यनु-
 ज्ञाता गता सापि यथागतम् । मायया मोहितास्ते तु बुभुध-
 र्नेहि किञ्चन ॥ इति उच्छिष्टचाण्डाला उत्यत्तिः ।

प्रकारान्तरन्तु स्वतन्त्रतन्त्रे ॥ अयोच्छिष्टचाण्डालिनीं वक्ष्ये
 शृणुष्व भावधानतः । नारदः पृष्टवान् विष्णुं गीतज्ञानं वद
 प्रभो ! । तमुवाच हरिः पूर्वं गतोऽहं शङ्करं प्रति । तत्र दृष्टं
 शिवं शान्तं मारीचगणसङ्कुलम् । अनेकरससंयुक्तं विविधा-
 स्त्रादनेयुं तम् । सामरस्यं तदा जातमुच्छिष्टं गलितं मुदा ।
 अनेकगुणमम्पन्ना प्रत्युत्पन्ना हुमारिका । उच्छिष्टं देहि
 देहोति पार्वतो शङ्करेण च । उभाभ्यां दत्तमुच्छिष्टं प्रसादं
 प्रीतिपूर्वकम् । शिवशक्ती ऊचतुस्तां कन्ये ! त्वां प्रभ-
 जन्ति वै । जपहोमादिभिस्तेषां सिध्यन्ति च । मनो

रयाः । तदा प्रभृति चोच्छ्रितमातङ्गीति निगद्यते ॥ इत्युच्छ्रितं
 टचाण्डानिन्युत्पत्तिः ॥

नारदपञ्चरात्रे त्रयोदशाध्याये ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एकदा वस-

मानस्तु कौन्तामगिखरे हरः । षट्स्था गिरिजा तत्र पप्रच्छ हृष-
 भध्वजम् । क्षुधया पोष्यमानाम्नि देहि भोक्तुं यथोचितम् ॥
 ईश्वर उवाच ॥ क्षणं प्रतीक्ष भद्रं ते दास्यामि भोजनं ततः ।
 इत्युक्त्वा विररामाश देवदेवो हृषध्वजः ॥ टेव्युवाच ॥ देहि
 भय्यं मद्भाटेव ! क्षुधितास्मि जपय्यते ! ! विनम्रितुं न शक्नोमि
 पीडितास्मि महेश्वर ! ! इति श्रुत्वा प्रियायाक्यं पुनः प्राह
 क्षपानिधिः । क्षणं प्रतीक्ष दास्यामि भक्षणं चाभिवाञ्छितम् ।
 पुनः प्रतीक्ष्य मा देवो 'नन' प्राह त्विदं वच' । देहि मय्यं जग-
 द्नाथ । न शक्नोमि विनम्रितुम् । इत्युक्त्वा पतिमादाय मुखे
 चिक्षेप मा तदा । क्षणेन तस्या देहात्तु धूममहो व्यजायत ।
 ततो देहे समुत्पन्ने शम्भस्तु निजमायया । उवाच परमेशानः
 स्वां प्रियां शृणु गोभने ! । पश्य भद्रे । मन्नाभागे । पुरुषो नास्ति
 मां विना । त्वदन्या वनिता नास्ति पश्य त्वं ज्ञानचक्षुषा ।
 विधत्तामि कुरु त्यागं शङ्खं मिन्दूरमेघ च । साधय्यं लक्षणं देवि ।
 कुरु त्यागं पतिव्रते ! ! एषा मूर्त्तिस्तव परा विख्याता वगन्ता-
 सुद्धो । धूमव्याप्तशरीरात्तु ततो धूमावती स्मृता । एते मूर्त्तिं
 तव परे सिद्धिविद्ये प्रकीर्त्तिते । यथोन्नतारिणी मूर्त्तिर्द्यथा
 काली पुरा सती । यथा च भुवनेशानी यथा त्रिपुरभेरवी ।
 शिखमस्ता यथा मूर्त्तिस्तथा त्व परमेश्वरि ! ! इति धूमाव-
 ल्युत्पत्तिः ॥

प्रकारान्तरीणीत्युत्पत्तिस्तस्याः स्मृतन्वतन्त्रे ॥ दक्षप्रजापतेर्यज्ञे
 सर्वसंहारचक्षला । क्रुद्धा देहं विज्जिज्ञिष्य ततो धूमोऽभवन्म-
 क्कान् । तस्याऽहमावती जाता सर्वशत्रुविनाशिनी । कास्ती कास्ती

कालवक्रा भोमवारे निशामुखे । प्राप्तेऽच्यवृत्तीयायां जाता
धूमावतो शिवा ॥ इति प्रकारान्तरधूमावत्युत्पत्तिः ॥

स्रतन्त्रतन्त्रे ॥ अथ वक्ष्यामि देवेशि ! वगलोत्पत्तिकार-
णम् । पुरा कृतयुगे देवि ! वातक्षोभ उपस्थिते । चराचरविनाशाय
विष्णुचिन्तापरायणः । तपस्यया च मन्तुष्टा महाश्रीत्रिपुरा-
म्बिका । हरिद्राख्य सरो दृष्ट्वा जलक्रीडापरायणा । महापीत-
ङ्गदस्यान्ते सौराष्ट्रे वगलाम्बिका । श्रीविद्यासम्भव' तेजो
विजृम्भति इतस्ततः । चतुर्दशो भोमयुता मकारेण समन्विता ।
कुनकचसमायुक्ता वीरगात्रिः प्रकोर्त्तिता । तस्यामेवार्द्धरात्री तु
पीतङ्गदनिवासिनी । ब्रह्मास्त्रविद्या सञ्जाता त्रैलोक्यस्तम्भिनी
परा । तत्तेजो विष्णुजं तेजो विद्यानुविद्ययोर्गतम् ॥ इति वग-
लामुत्पत्तिः ॥

तत्रैव ॥ अथ मातङ्गिनीं वक्ष्ये क्रूरभूतभयहारीम् । पुरा
कदम्बविपिने नानावृक्षसमाकुले । यश्चार्थं सर्वभूतानां मत-
ङ्गो नामतो मुनिः । शतवर्षसहस्राणि तपोऽतप्यत सन्ततम् ।
तत्र तेजः समुत्पन्नं सुन्दरीनेत्रतः शुभे ।। तेजोराशिरभूत्तत्र
स्वयं श्रीकालिकाम्बिका । श्यामलं रूपमास्थाय राजमात-
ङ्गिनो भवेत् ॥ इति मातङ्गिन्युत्पत्तिः ॥

स्रतन्त्रतन्त्रे ॥ अथ शोभुवनां वक्ष्ये त्रैलोक्योत्पत्तिमात्-
काम् । पुरा ब्रह्मा जगत् स्रष्टुं तपोऽतप्यत दारुणम् । तपसा
तस्य मन्तुष्टा शक्तिः सा परमेश्वरी । चेन्नशुक्लनवम्यान्तु उत्-
पन्ना तारिणो स्वयम् । क्रोधरात्रिः समाख्याता सर्वशक्तिमयी
शिवा । क्षीरोदारणवसभूता मथनादुदधिः पुरा । विष्णोर्वक्षः-
स्थलस्था च पद्मासनगता रमा । कृष्णाष्टम्यां भाद्रपदे कोला-
सुरनिकुन्तनी । तस्यां तिथौ समुत्पन्ना महामातङ्गिनी कला ।
फाल्गुनैकादशैशुक्लं भृगौ भौमे च या तिथिः ।। जाता तस्यां

महानम्नोः सर्वसौभाग्यदायिनी ॥ इति महानम्न्यात्
पत्तिः ॥

तत्रैव ॥ कृष्याष्टम्यां मार्गशीर्षे घोररात्रिः प्रकीर्तिता ।
महाकालः समुत्पन्नस्तस्याश्च भगवान् स्वयम् ॥ इति महा-
कालोत्पत्तिः ॥

ज्येष्ठशुक्लदशम्यान्तु वटुकीत्पत्तिरोरिता । मार्गशुक्लचतु-
र्दश्यां दन्तोत्पत्तिः प्रकीर्तिता । महामहिषमर्दिन्या महा-
दुर्गाष्टमी च्युता ॥

अथ कालोपकरणम् ॥ महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्थोऽङ्गाने
सदाशिवनाक्यम् ॥ तव रूपं महाकालो जगत्संहारकारकः ।
महामहारसमये कालः सर्वं अस्मिष्यति । कलनात् सर्वभूतानां
महाकालः प्रकीर्तितः । महाकालस्य कलनात् त्वमाद्या
कालिका परा । कालसङ्कलनात् काली सर्वेषामादिरूपिणी ।
कालत्वादादिभूतत्वादाद्या कालीति गीयते । पुनः स्वरूप-
मासाद्य तमोरूपं निराकृति । वाचातीतं मनोऽगम्यं त्वमेकै-
वावशिष्यसे । साकारापि निराकारा मायया बहुरूपिणी ।
त्व सर्वादिरनादिस्रवं कर्त्री हर्त्री च पालिका । अतस्ते कथितं
भद्रे ! ब्रह्ममन्त्रेण दीक्षितः । यत् फलं समवाप्नोति तथैव
फलसाधनात् ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपटले ॥ आलीढं कोट्टशं
नाथ । प्रत्यालीढन्तु कोट्टशम् । कथं सा दक्षिणाकाली श्मशान-
नालयवासिनी ॥ इति देवीप्रश्नोत्तरम् ॥ आलीढं वामपादन्तु
प्रत्यालोढन्तु दक्षिणम् । सहाररूपिणी काली जगन्मोहन-
कारिणी । वज्ररूपा महामाया सत्त्वं मत्स्यं न संशयः । अत-
एव महेशानि ! श्मशानालयवासिनी । आलीढपादा सा
देवी प्रत्यालोढा क्षणे क्षणे । अनन्तरूपिणी श्यामा को वक्तुं
शक्यते प्रिये ! । अनन्तरूपिणी श्यामा चतुर्वर्गप्रदायिणी ॥

पिच्छिलातन्त्रे द्वितीयपटले ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां शिरो-
रत्नपदाम्बुजा । कलो काली कलौ काली नान्यदेवः कलौ
शुभे । शान्वादावपि सा काली पूजनीया विशेषतः ।
कालिकापूजने श्रद्धा यदा सञ्जायते हृदि । न तदा ग्रहरो-
गाणां भयमस्ति कदाचन । सर्वेषां देवि । मन्त्राणां श्रेष्ठोऽत्र
कालिकामनुः । यस्य ग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तोऽधर्मोऽपि च ।
कुञ्जिकातन्त्रे प्रथमपटले ॥ के मे गोत्रे समुत्पन्नाः कालीं
साधितुमुद्यताः । तच्छ्रुत्वा पितरः सर्वे नृत्यन्ति हृष्टमानसाः ।
तथा ॥ अदेया परमा विद्या कलौ पूर्णफलप्रदा । कालिका
मोक्षदा देवि ! कलौ शोभनफलप्रदा । गुरोर्मुखान्महाविद्यां
गृह्णीयात् पापनाशिनोम् ॥ तथा ॥ धर्माधर्मादिकं यत्तु
कुरुते साधकोत्तमः । तत् सर्वमनुष्ठेहति कालिकापूजने ध्रुवम् ।
सम्प्रदायविधानेन कर्तव्यञ्च महेश्वरि ! । सम्प्रदायविहीनानां
फलं न स्यात् सुरेश्वरि ! ॥ इत्याद्याप्रशंसा ।

पिच्छिलातन्त्रे ॥ कालीनिन्दाकरा लोके भविष्यन्ति गता-
युगः । तेषां पुत्रकलत्राणां नाशोऽन्ते नरकं व्रजेत् ॥ इत्या-
द्यानिन्दादोषः ॥

तथा । एकादशपटले ॥ अथ कालीमनुं वक्ष्ये येन सर्वा-
र्यसाधकः । सर्वसिद्धीश्वरो वीरः सर्वलोकप्रपूजितः । यस्य
विज्ञानमात्रेण चतुर्वर्गफलं लभेत् । सर्वासु देवदेवीषु दक्षिणा
प्रकृतिः प्रिये ! । तस्या मन्त्रं प्रवक्ष्यामि दुर्लभं भुवनत्रये ।
यच्चस्कन्दं समुद्धृत्य वज्रिवामाक्षिसंयुतम् । इन्दुविन्दुसमायुक्तं
कालोवोजमिदं स्मृतम् । प्राप्यैतं परमं गुह्यं सारात्सारं परा-
त्परम् । चतुर्वर्गं लभेन्नन्ती हेलया हरभाविनि ! । त्रिगुणं
चेन्नहेशानि ! वीजं सारतरं भवेत् । नैवास्याः सदृशो विद्या
काचिदस्ति महेश्वरि ! । शान्तिपुष्ट्यादिकमपि साधयेदनया-

चिरात् । महापदि महाभासे महादारिद्र्यसङ्घटे । वैरिहृषी
 व्याधिहृषी महाघोरे भयङ्करे । राजादिभयमापन्ने राजचक्र
 विग्रेपतः । उक्तं मन्त्रमिमं देवि ! लघमात्रं समभ्यसेत् । देव-
 क्रोधे भये भीमे गृहदोषे भयानके । प्रान्तरे भूमिसंश्लेषु दम्बु-
 भिर्याय संघृते । शान्तिकार्येषु सर्वत्र धननाश उपस्थिते ।
 स्वजनानाम्बु विद्वेषे अयुतं प्रजपेन्मनुम् । जापिनं पाति सा
 कालो भयेभ्यः स्कन्दवत् सदा । तस्मात् परमयत्नेन कालिका
 भज सुन्दरि ।। विना जपान्महाविद्या सिद्धिविद्यापि हानिटा ।
 विना होमैर्न चैश्वर्यं न सिद्धिर्जपनं विना । पूजां विना न
 पूजास्ति सर्वत्र परमेश्वरि ।। तथा । एतन्मन्त्रद्वयं देवि ! न
 देयं प्राणसङ्घटे । स्त्रीहेन यदि तद्दद्यादयुतं जपमाचरेत् ।
 ज्ञात्वा मन्त्रं महेशानि । सर्वशास्त्रार्थविश्वेत् । कविर्वाग्मी
 भवेच्छूरः सर्वेषां प्रियदर्शनः । विख्यातिश्चापि लोकेषु प्राप्यान्ते
 सोक्ष्माप्नुयात् ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपटले ॥ शृणु देवि ।
 प्रवक्ष्यामि दक्षिणाकल्पमुत्तमम् । यस्याः प्रसादमात्रेण भवाञ्छी
 न निमज्जति । स्वरान्तं वङ्गिसंयुक्तं वामनेत्रविभूषितम् ।
 विन्दुनाटकलायुक्तं मन्त्रं त्रैलोक्यमोहनम् ॥ स्वरान्तं क-
 कारः ॥ भैरवोऽस्य ऋषिः प्रोक्त उष्णिक्कन्द उदाहृतम् । दक्षिणाः
 कालिका प्रोक्ता देवता सर्वसिद्धिदा । मायावीजं बीजमस्याः
 कूर्ध्वबीजन्तु शक्तिकम् । निजबीजं महेशानि ! कीलकं सर्व-
 मोहनम् । धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ तथा ।
 पूजायाः पूर्वदिवसे आदौ शौरादिकं चरेत् । हविष्यान्नं महेश-
 यानि ! भोजनं वा निरामिषम् । ततः परस्मिन् दिवसे प्रातः
 ज्ञात्वा तु साधकः । नित्यपूजां समाप्यादौ देववत् शुद्धमा-
 नसः । गुरुर्वा गुरुपुत्रो वा गुरुपत्नी च सुव्रते ।। आगमोक्त-
 पूजने तु अधिकारी गुरुः सत्यम् । गुरोरभावे देवेशि ! स्वयं

• पूजादिकं चरेत् ॥ वरदातन्त्रे दशमपटले तु यत् ॥ तन्त्रो-
क्तानि सकल्पोक्तकर्माणि स्वयमाचरेत् । गुरुणा कारयेद्वापि
पुत्रवत्या स्त्रिया तथा । अन्यथानुष्ठितं सर्वं भवत्येव निरर्थकम् ॥
इत्यनेन विकल्पितं तदनेनैकवाक्यतया गुरोरभावे स्वयं करण-
मिति व्यवस्थितं मुख्यापेक्षया प्रतिनिधिः प्राधान्यं वचनव-
लात् ॥ स्वयमसामर्थ्यं तु पुत्रवत्या स्त्रिया कारयितव्यमित्यपि
सुतरामायातम् ॥

अन्यद्वारा तान्त्रिकपूजादिकरणे दोषनाह ॥ गुप्तसाधन-
तन्त्रे ॥ एभिर्विना महेशानि ! तान्त्रिकैर्देशिकैर्यदि । तस्य
पूजाफलं सर्वं ग्रस्यते यच्चराक्षसैः । अतएव महेशानि ! गुरुः
कर्त्ता विधीयते । ब्रह्मरूपो गुरुः साक्षाद् यदि पूजादिकं
चरेत् । तत्तत् सर्वं महेशानि ! शतकोटिगुणं भवेत् । अथ
वा परमेशानि ! स्वयं पूजादिकं चरेत् । स्वयं पूजादिकं कृत्वा
पूजाद्रव्यादिकञ्च यत् । तत् सर्वं परमेशानि ! गुरोरप्ये निवे-
दयेत् । गुरौ दत्तं महेशानि ! सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ गुरु-
पत्न्या पूजादिकरणे होमादि नास्ति तदुक्तं तत्रैव ॥ गुरुपत्नी
महेशानि ! यदि पूजादिकं चरेत् । बलिदानादिकं कार्यं
तत्र होमं विवर्जयेत् । होमोयद्रव्यमानीय देव्यग्रे स्थापयेद्-
बुधः । मूलमन्त्रं समुच्चार्य महादेव्यै निवेदयेत् । तेन होम-
फलं जातं न वल्ली होमयेद्बुधः ॥ तथा । गुरुणा यत् कृतं
देवि ! तत् सर्वमन्नयं भवेत् । ऋत्विक्पुत्रादयो देवि ! स्मृत्युक्ता
बहवः प्रिये ! । तन्त्रोक्ते परमेशानि ! पूजादौ नैव कारयेत् ।
पुरोहितं समानीय यदि पूजादि कारयेत् । तस्य सर्वार्थहानिः
स्यात् क्रुद्धा भवति कालिका । पूजाकाले महेशानि ! नान्य-
वद्वा विलोकयेत् । इष्टपूजादिकं सर्वं यः कुर्याज्जनसन्निधौ ।
तस्य सर्वार्थहानिः स्यात् क्रुद्धा भवति कालिका । वरं पूजा

न कर्त्तव्या न कुर्यादन्यसन्नधि । अन्यसन्निहिते देवि ! यदि
 पूजापरो भवेत् । विष्णुतन्त्रोक्तपूजादि तत्तन्मुद्रां प्रदर्शयेत् ।
 तेन पूजादिकं जातं न च व्यक्तं कदाचन ॥ वरदातन्त्रे ॥
 विशेषकर्म गोप्तव्यं मन्त्रवत् परमेश्वरि ! ॥ दीपान्वितादिपूजाश्च
 परमोक्तवमाचरेत् । भवानीप्रीतये सर्वं कर्म कुर्यात् प्रसन्नधीः ॥
 तत्र भक्तिः सदा कार्या यस्य या इष्टदेवता । तत्राभक्तिर्महा-
 दुःखदायिनी कुष्ठकारिणी । निजदेवीं परित्यज्य तथैव च
 निजं गुरुम् । योऽन्यत्र भक्तिमान् देवि ! तस्य सर्वं विनश्यति ।
 नान्यनिन्दा प्रकर्त्तव्या कदाचिदपि साधकैः । एकं ब्रह्मैवा-
 द्वितीयं सर्वत्र कथितं मया । उपाधिभावभेदेन नानात्वं भजते
 सति ! । एकं पूजयते यस्तु सर्वानर्चयतिश्च सः ॥

अथ पूजा सा तु त्रिविधा मानसान्तर्यागात्मिका वाह्या च ।
 यथा मुण्डमालातन्त्रे पञ्चमपटले ॥ महासिद्धिकरी पूजा
 मानसी मुक्तिदायिनी । अन्तर्यागात्मिका सर्वजीवत्वपरि-
 णाशिनी । वाह्यपूजा राजसो च सर्वसौभाग्यदायिनी । भुक्ति-
 मुक्तिप्रदा चैव सर्वापत्परिणाशिनी । सर्वदोषक्षयकरी सर्व-
 शत्रुनिपातिनी । सर्वरोगक्षयकरी सर्वबन्धनमोचनी । न
 वीराणां पशूनाञ्च वाह्यपूजाधमा प्रिये ! । केवलानाञ्च दिव्यानां
 वाह्यपूजाधमा स्मृता ॥ तोडलतन्त्रे तृतीयपटले ॥ सूत्रा-
 कारेण देवेशि ! पूजाविधिरिहोच्यते । स्वस्ति वाच्यं च सङ्कल्प्य
 घटं संस्थाप्य यद्वतः । मन्त्रे णाचमनं कार्यं सामान्यार्थं ततो
 न्यसेत् । तज्जलैर्हारमभ्युक्ष्य हारपूजां समाचरेत् । त्रिविधं
 विघ्नमुत्सार्य भूतापसरणं ततः । आसनञ्च समभ्यर्च्य गुरुदेवं
 नमेत् सुधोः । करशुद्धिञ्च तालञ्च त्रयं दिग्बन्धनं ततः । वज्रिना
 वेष्टनं कार्यं भूतशक्तिमयाचरेत् । मातृकायाः पङ्कज-
 कुर्यादनारमातृकाम् । मातृकाध्यानमाचर्य वाह्ये तु मातृकां

न्यमेत् । पीठन्यासं ततः कृत्वा प्राणायामं समाचरेत् । ऋष्या-
 टिकं कराङ्गञ्च वर्णन्यासं समाचरेत् । षोढा न्यासं ततो देवि !
 व्यापकं तदनन्तरम् । एवं समाहितमनास्तत्त्वन्यासं समाचरेत् ।
 बीजन्यासं ततो देवि ! व्यापकं विन्यसेत् सुधोः । मूलेन सप्तधा
 न्यासं माणसैः पूजनं चरेत् । विशेषार्घ्यं पीठपूजां पुनर्ध्यानं
 सनेत्रकम् । सुद्रादिदर्शनं कार्य्यमावाहनपङ्ककम् । धन्वादिकं
 ततः प्राणप्रतिष्ठां मूलपूजनम् । आन्नाप्रार्थनमङ्गानि कात्यादींश्च
 प्रपूजयेत् । ब्राह्म्यादीरसिताङ्गादीन् महाकालं प्रपूजयेत् । खड्गा-
 दीन् गुरुपङ्क्तिञ्च पुनर्देवीं प्रपूजयेत् । बलिदानं ततो होमं
 प्राणायामं ततो जपम् । जपं समर्पयेद्दोमान् प्राणायामं तत-
 चरेत् । स्तुतिञ्च कवचं श्रुत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत् सुधौ । शिवोऽ-
 ऽहमिति सञ्चिन्त्य सहारिण विसर्जयेत् । ऐशान्यां मण्डलं कृत्वा
 चाण्डाल्युच्छिष्टपूर्विका । अर्घ्यं सन्धार्य शिरसि चन्दनन्तु
 ललाटके । नैवेद्यं किञ्चित् स्वीकृत्य विहरिञ्च निजेच्छ्रया ॥

महाकालध्यान निरुत्तरतन्त्रे तृतीयपटले ॥ यथा । धूम्र-
 वर्णं महाकालं जटाभारान्वित यजेत् । त्रिनेत्रं शिवरूपञ्च
 शक्तियुक्तं निरामयम् । टिगम्बर धोररूपं नीलाङ्गनचयप्रभम् ।
 निगुणञ्च गुणाधारं कालीस्थानं पुन पुनः ॥ खड्गादिपूजा-
 क्रमस्तु निरुत्तरे । तथा ॥ खड्गं सुण्डं यजेद्दामे हस्ते च कुल-
 सुन्दरि । । पूजयेद्दक्षिणे हस्ते अभयञ्च वर तथा ॥ एवमसिता-
 ङ्गादिपूजाक्रमोऽपि तत्रैव ॥ चतुर्द्वारि यजेद्देवि ! असिताङ्गादि-
 भैरवान् । पूर्वाटिकमतो देवि ! द्वारि द्वारि द्वयं द्वयमिति ॥

संक्षेपपूजाध्यातन्त्रे तीडलतन्त्रे तृतीयपटले ॥ संक्षेपपूजा-
 मथवा कुप्यान्मन्त्री ममाहितः । आदावध्यादि विन्यस्य कर-
 श्चिस्ततः परम् । अङ्गुलीव्यापकन्यासो हृदादिन्यास एव च ।
 तालत्रयञ्च दिग्बन्धः प्राणायामस्ततः परम् । ध्यान मानन-

यागश्च अर्घ्यस्थापनमेव च । पीठपूजां पुनर्ध्यानं ततश्चावाहनं
 चरेत् । जीवन्त्यां ततः कृत्वा पूजयेत् परदेवताम् । अङ्गपूजाञ्च
 काल्यादिं ब्राह्मणादिष्वाष्टभैरवान् । महाकालं पूजयित्वा गुर्ब-
 पङ्क्तिं यजेत्ततः । खड्गादीन् पूजयित्वा तु पुनर्देवीं प्रपूजयेत् ।
 प्राणायामं ततः कृत्वा प्रजपेत् साधकाग्रणीः । देव्या हस्ते जप-
 फलममर्पणमथाचरेत् । प्राणायामं ततः कृत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत्
 सुधोः । स्तुतिञ्च कवचं स्मृत्वा निशेषाद्यं प्रदापयेत् । आत्म-
 ममर्पणं कृत्वा मंहारेण विमर्जयेत् । ऐशान्यां मण्डलं कृत्वा
 चाण्डाल्युच्छिष्टपूर्विका नैवेद्यं किञ्चित् स्वीकृत्य विहरेच्च
 निजेच्छया ॥

पिच्छिलातन्त्रे द्वादशपटले ॥ नित्यपूजाविधिं वक्ष्ये शृणुष्व
 प्राणवक्त्रमे । यतः पूजाटिकां देवि । न दटाति फलं क्वचित् ।
 पूजया लभते पूजां तस्मात् पूजापरी भवेत् । नित्यपूजाविही-
 नस्य न काम्यं मिथ्यते वाचित ॥ तथा । आचम्य द्वारदेशे तु सा-
 मान्याद्यं समाचरेत् । लिपिन्ट्यादिविन्द्यासो मूलेन कर-
 शोधनम् । करव्यापकविन्द्यासं कृत्वाङ्गानि न्यसेत् सुधोः । ताल-
 त्रयं दिशा बन्धः प्राणायामत्रयं तथा । ध्यानमिष्टस्यैव पूजा
 जपश्च कालिकाचर्चनम् । अयमेव विधिः प्रोक्तः सर्वेषां यजनक्रमः ।
 उपचारैः षोडशैस्तु तद्भवेत् पूजनं महत् । नित्ये दशोपचारास्तु
 पञ्च वा विचरेत् शिवे । । अभावे गन्धपुष्पाभ्यां पुष्पेण तदभा-
 वतः । तदभावे यजेत् पत्रेस्तण्डुलेन जलेन वा । मानसीं तद-
 भावेऽपि पूजां न लङ्घयेत् क्वचित् । लङ्घने भवनाशः स्यादापदश्च
 पदे पदे । एतयोः पुरश्चरणं लक्षजपः ॥ कालीतन्त्रे द्वितीय-
 पटले ॥ आदौ पुरस्क्रियां कुर्यान्नियमेन यथास्थितः । लक्षमेकं
 जपेद्विद्यां हविष्याशो दिवा शुचिः । रात्रौ ताम्बूलपूरास्यः
 शय्यायां लक्षमानतः । ततः सिद्धमनुमन्त्री प्रयोगार्हो न

वान्यथा । एतद्वचनं तन्त्रमारोऽपि धृतमस्ति किन्तु अर्वाचीना
 एतद्वचने लक्षद्वयदर्शनात् तन्त्रमारकारलिखितानिरुद्धसरस्वती-
 प्रकरणीयलक्षद्वयजपदर्शनाच्चैतयोरपि लक्षद्वयजपेन दिवा-
 रात्रिभेदकृतेन पुरश्चरणं वदन्ति । तत्र । तन्त्रमारकारेणापि
 एतयोर्लक्षजपेन पुरश्चरणं स्पष्टमुक्तम् । तत्रमाणं तद्भृतसिद्धेश्व-
 रीयवचनं द्रष्टव्यम् । वस्तुतस्तु एतयोरनिरुद्धसरस्वत्याश्च लक्षद्व-
 येन यत् पुरश्चरणमुक्तं तत् पशुकल्पवीरकल्पभेदेन । तदुक्तं
 श्यामारहस्यधृतस्वतन्त्रतन्त्रे ॥ यथा ॥ दिवा लक्षं शुचिर्भूत्वा
 हविष्याशी जपेन्नरः । ततस्तु तद्दशांशिन होमयेहविषा प्रिये ! ।
 तपेवेत्तीर्थतोयेन पयसा हविषा तथा । मधुना वा सितामिश्र-
 तोयेन परमेश्वरि ! । देवोच्चाभिपिचित्तोयैस्तर्पणस्य दशांशतः ।
 तद्दशांशं हविष्यान्नेर्भोजयेद्भक्तितः प्रिये ! । कालीतन्त्रविदो
 विप्रान् गुरवे दक्षिणां ददेत् । पाशवं कथितं कल्पं शृणु वैरं
 ततः प्रिये ! ॥ इति ॥

निरुत्तरतन्त्रे चतुर्थपटलेऽपि ॥ दिवा नक्षं जपेहविष्यां
 हविष्याशो सदा शुचिः । दशांशं जुहुयाद्दक्षी तद्दशांशञ्च तर्प-
 णम् । तद्दशांशाभिपेकञ्च तीर्थतोयेन पार्वति । । तद्दशांशं
 हविष्यान्नेर्भक्तितो भोजयेद्द्विजान् । पाशवं कथितं कल्पं शृणु
 वैरमतः परम् । नक्तं यामगते देवि ! स्वकुलं परिचिन्तयेत् ॥
 इत्युपक्रम्य । तत्त्वचिन्तापरो मन्वी जपेन्नक्षं कुलाकुलम् ।
 तद्दशांशं जुहुयाद्गन्नावामवैः पललान्वितैः । तद्दशांशं तर्पणञ्च
 सुधापललसंयुतम् । अभिपेक तद्दशांशं तीर्थतोयेन पार्वति ! ।
 कुनद्रव्यैस्तद्दशांशं भक्तितो भोजयेद् द्विजान् । आटावन्ते च
 मध्ये च शक्तीनां भोजयेत् कुलम् । तदभावे मञ्जेशानि ! शक्ति-
 मात्रं प्रपूजयेत् । पुरश्चरणकाले हि यदि शक्तिं न पूजयेत् ।
 तस्य पूजा जपो होमो ह्यभिचाराय कल्पते ॥ प्रथमपटलेऽपि ॥

दिव्यं च पाशवं कर्म रात्रिकर्म च कौलिकम् । पुरश्चर्यादिकं
 कर्म द्विविधं भावभेदतः ॥ इति । तस्मात् पशुकल्पे पुरश्चरणं दिवा
 लक्षजपः । वीरकल्पे तु रात्रौ लक्षजप इति सिद्धम् । यदि वा
 कालीतन्त्रलिखनानुसारेण पशुकल्पेऽपि दिवारात्रिभेदेन लक्ष-
 जपेन पुरश्चरणमङ्गीक्रियते तदा तत्तन्त्रोक्तम् । नानाचारं
 न कर्त्तव्यं न चारणमितस्ततः । भूतहिंसा न कर्त्तव्या पशुहिंसा
 विशेषतः । बलिदानं विना देवि ! हिंसा सर्वत्र गर्हितम् ॥
 इति वचनेन नानाचारनिषेधस्य वैर्यर्ष्यापत्तिरतएव कर्पूरादि-
 स्तवे । वशी लक्षं मन्त्रं प्रजपति हविष्याशनरतो दिवा मातर्युष्म-
 चरणयुगलध्याननिष्णः । परं नक्तं नग्नो निधुवनविनोदेन
 च मनुं जपेन्नक्तं सम्यक् स्मरहरममानः क्षितितले ॥ इत्यत्र
 परमित्यनेन निधुवनविनोदेनेत्यनेन च वीरकल्प एव रात्रि-
 पुरश्चरणमुक्तम् । निधुवनविनोदेन रतिक्रीडानन्देन तेषां
 मन्त्राणां यजनविधिस्तन्त्रमारकारिणैव बहुधा लिखितस्ताव सर्वं
 द्रष्टव्यम् ॥

अथ कालीशतनामस्तोत्रम् ॥ शिव उवाच ॥ करालवदेना
 कालो कामिनो कमला कला । क्रियावती कोटराक्षी कामाख्या
 कामसुन्दरी । कपोला च कराला च काशी कात्यायनी कुङ्कुः ।
 कङ्काली कालदमनी करुणा कमलार्चिता । कादम्बरी काल-
 हरा कौतुका कारणप्रिया । कृष्णा कृष्णप्रिया कृष्णपूजिता
 कृष्णवज्रभा । कृष्णापराजिता कृष्णप्रिया च कृष्णरूपिणी ।
 कालिका कालरात्रिश्च कुलजा कुलपण्डिता । कुलधर्मप्रिया
 कामा काम्यकर्मविभूषिता । कुलप्रिया कुलरता कुलोत्त-
 परिपूजिता । कुलज्ञा कमला पूज्या कैलामनगभूषिता ।
 कृटजा केशिनी कामा कामदा कामपण्डिता । करालास्या च
 कन्दर्पकामिनो रूपशोभिता । कैलम्यका, कैलरता केलिनी

केलभूषिता । केशवस्य प्रिया केशा काश्मीरा केशवार्चिता ।
 कामेश्वरी कामरूपा कामदानविभूषिता । कालहन्त्रो
 कूर्ममांसप्रिया कूर्मादिपूजिता । केलिनी कुरकाकारा कट-
 कूर्मनिषेविणी । कटकेशरमध्यस्था कटकी कटकार्चिता ।
 कटप्रिया कटरता कटकूर्मनिषेविणी । कुमारीपूजनरता
 कुमारीगणसेविता कुलाचारप्रिया कौलप्रिया कुलनिषेविणी ।
 कुलीना कुलधर्मज्ञा कुलभीतिविमर्दिनी । कामधर्मप्रिया
 काम्या नित्या कामस्वरूपिणी । कामरूपा कामहरा काम-
 मन्दिरपूजिता । कामागारस्वरूपा च कामाख्या कामभूषिता ।
 क्रियाभक्तिरता काम्या काञ्चनी चैव कामदा । कोलपुष्पा-
 म्बरा कोला निष्कोला कलहान्तका । कौपिकी केतकी कुन्ती
 कुन्तलादिविभूषिता ॥ इत्येवं गृणु चार्चद्भिः ! रहस्यं सर्व-
 मद्गलम् । यः पठेत् परया भक्त्या स शिवो नात्र संशयः ।
 शतनामप्रसादेन किं न सिध्यति भूतले । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च
 वासवाद्या दिवोकसः । रहस्यपठनाद्देवि ! सर्वे च विगत-
 च्चराः । त्रिषु लोकेषु विश्वेशि ! सत्यं सत्यमतः परम् । नास्ति
 नास्ति महामाये ! तन्त्रमध्ये कथञ्चन । क्रियया च विना देवि !
 विना भक्त्या महेश्वरि ! । प्रसन्ना स्यात् करालास्या स्तवपा-
 ठाद्दिगम्बरा । सत्यं वच्मि महेशानि ! अतः परतरं न हि ।
 न गोलके न वैकुण्ठे न च कैलासमन्दिरे । अतः परतरा
 विद्या स्तोत्रं कवचमेव च । त्रिलोकेषु जगद्वात्रि ! नास्ति
 नास्ति कदाचन । रात्रावपि दिवाभागे सन्ध्यायां वा सुरे-
 श्वरि ! । प्रजपेद्भक्तिभावेन रहस्यं स्तवमुत्तमम् । शतनाम-
 प्रसादेन मन्त्रसिद्धिः प्रजायते । कुजवारे चतुर्दश्यां निशाभागे
 पठेत्तु यः । स कृती सर्वशास्त्रज्ञः स कुलीनः सदा शुचिः । स
 कुलज्ञः स कालज्ञः स धर्मज्ञो महोत्तले । रहस्यपठनात् कीर्ति-

पुरस्करणं फलम् । प्राप्नोति देवदेवेशि ! सत्यं परमसुन्दरि ।।
 स्तवपाठाद्गरोहे ! किं न सिध्यति भूतले । अग्निमाद्यष्ट-
 सिद्धीशो भवत्येव न संशयः । रात्रौ विख्यतलेऽश्रयमूलेऽपरा-
 जितातले । प्रपठेत् कालिकास्तोत्रं यथाशक्त्या महेश्वरि ।।
 यतवारप्रपठनामन्त्रसिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् ॥

इति सुखमालातन्त्रे अष्टमपटले कालीगतनाम-
 स्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथ महाविद्यास्तोत्रम् ॥ शिव उवाच ॥ दुर्लभं तारिणी-
 मार्गं दुर्लभं तारिणोपदम् । मन्त्रार्थं मन्त्रचैतन्यं दुर्लभं श्रव-
 साधनम् । श्रमगानसाधनं योनिसाधनं ब्रह्मसाधनम् । क्रिया-
 साधनकं भक्तिसाधनं सुक्तिसाधनम् । स्तवप्रसादाद्देवेशि !
 सर्वा सिध्यन्ति सिद्धयः । नमस्ते चण्डिके ! चण्डि ! चण्ड-
 मुखविनाशिनि ।। नमस्ते कालिके ! कालमहाभयविना-
 शिनि !। शिवे ! रक्ष जगद्धात्रि ! प्रसोद हरवल्लभे ।। प्रणमामि
 जगद्धात्रीं जगत्पालनकारिणीम् । जगत्त्रोभकरीं विद्यां
 जगत्सृष्टिविधायिनीम् । करालां विकटां घोरां सुखमाला-
 विभूषिताम् । हरार्चितां हराराध्यां नमामि हरवल्लभाम् ।।
 गौरीं गुरुप्रियां गौरवर्णालङ्कारभूषिताम् । हरिप्रियां महा-
 मायां नमामि ब्रह्मपूजिताम् । मिह्यां सिद्धेश्वरीं मिह्यविद्याधर-
 गणैर्युताम् । मन्त्रसिद्धिप्रदां योनिसिद्धिदां लिङ्गशोभिताम् ।
 प्रणमामि महामायां दुर्गां दुर्गतिनाशिनाम् । उप्रासुप्रमयी-
 सुयतारासुप्रगणैर्युताम् । नीलां नीलघनश्यामां नमामि नील-
 सुन्दरीम् । श्यामाङ्गी श्यामघटितां श्यामवर्णविभूषिताम् । प्रण-
 मामि जगद्धात्रीं गौरीं सर्वार्थसाधिनौम् । विश्वेश्वरीं महा-
 घोरां विकटां घोरनादिनीम् । आद्यानाद्यगुरोराद्यामाद्यनाद्य-
 प्रपूजिताम् । श्रुदुर्गां धनदामन्नपूर्णां पद्मां सुरेश्वरोम् । प्रण-

भामि जंगदात्रीं चन्द्रशेखरवल्लभात् । विपरां सुन्दरीं
 बालामवनागणभूषिताम् । शिवदूतीं शिवाराध्यां शिवध्येयां
 सनातनीम् । सुन्दरीं तारिणीं सर्वशिवागणविभूषिताम् ।
 नारायणीं विष्णुपूज्यां ब्रह्मविष्णुहरप्रियाम् । सर्वसिद्धिप्रदां
 नित्यामनित्यां गुणवर्जिताम् । सगुणां निर्गुणां ध्येयामर्चितां
 सर्वसिद्धिदाम् । विद्यां सिद्धिप्रदां विद्यां महोविद्यां महेश्व-
 रीम् । महेश्वरभक्तां माहेशीं महाकालप्रपूजिताम् । प्रणमामि
 जगदात्रीं शुभासुरविमर्दिनीम् । रक्तप्रियां रक्तवर्णां रक्तबीज-
 विमर्दिनीम् । भैरवीं भुवनां देवीं लोलजिह्वां सुरेश्वरीम् । चतु-
 र्भुजां दशभुजामष्टादशभुजां शुभाम् । विपुरेशीं विश्वनाथप्रियां
 विश्वेश्वरीं शिवाम् । अट्टहामामट्टहासप्रियां धूम्रविनाशिनीम् ।
 कमलां ह्रिदभालाञ्ज मातङ्गीं सुरसुन्दरीम् । षोडशीं विजयां
 भीमा धूमाञ्च वगलामुखीम् । सर्वसिद्धिप्रदां सर्वाविद्यामन्त्र-
 विशोधिनीम् । प्रणमामि जगत्तारां साराञ्च मन्त्रसिद्धये ।
 इत्येवञ्च वरारोहे ! स्तोत्रं सिद्धिकरं परम् । पठित्वा मोक्ष-
 माप्नोति सत्यं वै गिरिनन्दिनि ॥ कुजवारे चतुर्दश्याममायां
 जीवदासरे । शुक्ले निशि गते स्तोत्रं पठित्वा मोक्षमाप्नुयात् ।
 विपक्षे मन्त्रसिद्धिः स्यात् स्तोत्रपाठादि शङ्करि ! । चतुर्दश्यां
 निशाभागे शनिभीमदिने तथा । निशामुखे पठेत् स्तोत्रं मन्त्र-
 सिद्धिमवाप्नुयात् । केवलं स्तोत्रपाठादि मन्त्रसिद्धिरनुत्तमा ।
 जागर्ति सतत चण्डि ! स्तोत्रपाठाद्भुजङ्गिनो ॥

इति सुण्डमालातन्त्रे एकादशपटले मञ्जाविद्यास्तोत्रं

समाप्तम् ॥

अथ कवचम् ॥ सदाशिव ऋषिर्देवि । उष्णिक्, कन्द उदो-
 रितम् । धिनियोगश्च देवेशि ! सततं मन्त्रसिद्धये । मक्षकं
 पार्वती पातु पातु पञ्चाननप्रिया । केशं मुख पातु चण्डी भा-

रती रुधिरप्रिया । कण्ठं पातु स्नानं पातु कपालं पातु चैव हि ।
 काली करालवदना विचित्रा चित्रघण्टिनी । वचोमूलं नाभिमूलं
 दुर्गा त्रिपुरसुन्दरी । समस्तं पातु मे तारा सर्वाङ्गी सर्वभेष च
 विश्वेश्वरो वृष्टदेशं नेत्रं पातु महेश्वरी । हृत्पद्मं कालिका पा
 कण्ठं पातु नभोगतम् । नारायणो गुह्यदेशं मेद्रं मेद्रे श्वरी तथा
 पादयुग्मं जया पातु नित्यं मां चण्डिकावतु । जीवं म
 पार्वती पातु मातङ्गी पातु सर्वदा । छिन्ना धूमा च भीमा -
 भये पातु जले वने । कौमारी चैव वाराही नारसिंही यशो
 मम । पातु नित्यं भद्रकाली श्मशानालयवासिनी । उदं
 सर्वदा पातु सर्वाणी सर्वमङ्गला । जगन्माता जयं पातु नित्य
 कैलासवासिनी । शिवप्रिया सुतं पातु सुतं पर्वतनन्दिनी ।
 त्रैलोक्यं पातु वगला भुवनं भुवतुश्वरी । सर्वाङ्गं सर्वनिलय
 घातु नित्यञ्च पार्वती । चामुण्डा पातु मे रोमकूपं सर्वार्थ-
 साधिनी । ब्रह्माण्डं मे महाविद्या पातु नित्यं मनोहरा ।
 लिङ्गं लिङ्गेश्वरी पातु महापीठे महेश्वरी । सदाशिवप्रिया
 पातु नित्यं पातु सुरेश्वरी । गौरी मे सन्धिदेशश्च पातु वै
 त्रिपुरेश्वरी । सुरेश्वरी सदा पातु श्मशाने च शवेऽवतु । कुम्भके
 रेचके चैव पूरके काममन्दिरे । कामाख्या कामनिलयं पातु
 दुर्गा महेश्वरी । डाकिनो काकिनी पातु नित्यं मे शाकिनी
 तथा । हाकिनी साकिनी पातु राकिणी पातु सर्वदा । त्वास्ता-
 मुखी सदा पातु सुखमध्ये शिवावतु । तारिणी विभवे पातु
 भवानो च भवेऽवतु । त्रैलोक्यमोहिनी पातु सर्वाङ्गं विजने-
 ऽवतु । राजकुले महाघाते संग्रामे शत्रुसङ्घटे । प्रचण्डा साधव
 माश्च पातु भैरवमोहिनी । श्रीराजमोहिना पातु राजद्वारं
 विपत्तियु । सम्यग्बदा भैरवी च पातु बालाबलं मम । नित्यं
 मां यन्मुपनिता पातु मां त्रिपुरान्तका । इत्येव कथितं

देवि ! रहस्यं सर्वकालिकम् । भुक्तिदं मुक्तिदं-सौख्यसर्वसम्पत्प्र-
दायकम् । यः पठेत् प्रातरुत्थाय साधकेन्द्रो भवेद्भुवि । कुज-
वारं चतुर्दश्याममायां मन्दवासरे । गुरौ गुह्यं-समभ्यर्च्य यः
पठेत् साधकोत्तमः । स याति भवनं देव्याः सत्यं-सत्यं न
संशयः । एवं यदि वरारोहे ! पठेद्भक्तिपरायणः । मन्त्रसिद्धि-
र्भवेत्तस्य चाचिरान्नात्र संशयः । सत्यं लक्षपुरश्चर्याफलं प्राप्य
शिवां व्रजेत् । शिवमार्गं राजमार्गं प्राप्य जीवः शिवो भवेत् ।
पठित्वा कवचं स्तोत्रं मुक्तिमाप्नोति निश्चितम् । पठित्वा क-
वचं स्तोत्रं दशविद्या यजेद् यदि । विद्यासिद्धिर्मन्त्रसिद्धिर्भव-
त्येव न संशयः । खरसिद्धिश्चितामिद्धिर्दुर्लभा धरण्येतले । अ-
यन्नमुलभा सिद्धिस्तास्वूलान्नात्र संशयः । निशामुखे निशायाञ्च
महाकाले निशान्तके । पठेद्भक्त्या महेशानि ! गाणपत्यं लभेत्तु
सः ॥ इति सुखमालातन्त्रे एकादशपटले मङ्गाविद्याकवचं
समाप्तम् ॥

श्रमगानकालिकादीनां पूजादिकन्तु तन्त्रभारं नुसन्धेयम् ॥
अथ श्रमगानकालिकाकवचम् ॥ कैलासशिखरारूढं-शङ्करं
वरदं शिवम् । देवी पद्मञ्च सर्वज्ञं सर्वदेवमहेश्वरम् । भगवन् !
भवदेवेश । देवानां भोगद । प्रभो ! । प्रवृष्टि मे महादेव ! गोप्यं
यद्यपि च प्रभो ! । शत्रूणां येन नाशः स्यादात्मनो-रक्षणं
भवेत् । परमैश्वर्यमनुलं लभेद् येन हि तद्वद ॥ श्रीभैरव
उवाच ॥ यच्छामि ते महादेवि ! सर्वधर्मविदां वरे । शङ्कृतं
कवचं देव्याः सर्वकामप्रसाधकम् । विशेषतः-शत्रुनाशकरं
रक्षाकरं, नृणाम् । सर्वाणिष्टप्रशमनमभिचरविनाशकम् ।
सुखदं भोगदश्चैव वशीकरणसुत्तमम् । शत्रुसहाः-चयं यन्ति
भवन्ति व्याधिपीडिताः । दुःखिनो, च्वरिण्येव-स्वाभीष्टप्रप्नु-
तास्तथा ॥ अस्य श्रीकालिकाकवचस्य-भैरवः कृपिसर्वायुर्वै

कन्दः शोकात्मिका देवताः शत्रुमङ्गनायै विनियोगः । श्रीं ध्यायित्वा
 कालीं महामायां त्रिनेत्रां बहुरूपिणीम् । चतुर्भुजां लोल-
 जिह्वां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥ नीलोत्पलदलप्रख्यां शत्रुसङ्घ-
 विदारिणीम् ॥ नरमुण्डं तथा शङ्खं कमलञ्च वरं तथा । विभ्राणां
 रक्तवदनां दंष्ट्रालोघोररूपिणीम् । अष्टादहासनिरतां सर्वदा
 च दिगम्बरोम् । शवासनस्थितां देवीं मुण्डमालाविभूषिताम् ।
 इति ध्यात्वा महादेवीं ततस्तु कवचं पठेत् ॥ श्रीं कालिका
 घोररूपाया सर्वकामप्रदा शुभा । सर्वतः सस्तुता देवी शत्रु-
 नाशं करोतु मे ॥ ह्रीं ह्रींस्वरूपिणी चैव ह्रीं ह्रीं हुं रूपिणी
 तथा । ह्रीं ह्रीं चैव चैवस्वरूपा सा सदा शत्रून् प्रशास्तु मे ।
 श्रीं ह्रीं ऐं रूपिणी देवी भवबन्धविमोचनी । हसकलह्रीं-
 स्वरूपासौ रिपून् सा हन्तु सर्वदा । यया शत्रो हतो दैत्यो
 निशुभश्च महासुरः । वीरिनाशाय वन्दे तां कालिकां शङ्कर-
 प्रियाम् । ब्राह्मी गौरी वैष्णवी च वाराही । नारसिंहिका ।
 कौमार्येन्द्री च चासुण्डा खादयन्तु मम हिमः । सुरेश्वरी
 घोररूपा चण्डमुण्डविनाशिनी । मुण्डमालाहताङ्गी च सर्वतः
 पातु मां सदा । ह्रीं ह्रीं कालिके । घोरदंष्ट्रे ! रुधिरप्रिये ! रुधिर-
 रुचिरपूर्णवक्त्रे ! रुधिराहतस्तनि ॥ ममामुकशत्रून् खादय
 खादयः खेदयः खेदय हिंसय हिंसय मारय मारय भिन्द
 भिन्दः छिन्दः छिन्दः उच्चाटय उच्चाटय द्रावय द्रावय स्वाहा ।
 वां वीं कालिकायै मदीयशत्रुं समर्पयामि स्वाहा ।
 श्रीं जय जय किरि किरि किटि किटि कट्ट कट्ट मर्दय मर्दय
 मोहय मोहय हर हर ममामुकरिपून् ध्वंसय ध्वंसय भञ्ज
 भञ्ज श्लोथय श्लोथय यातुधानि ! चासुण्डे ! सर्वजनान्
 सद्यो राजपुरुषान् स्त्रियो मम वश्याः कुरु कुरु तनु तनु धान्
 अममभान् मजान् रवानि दिव्यकामिनीः पुत्रान् राजस्त्रियं

देहि देहि यच्छं यच्छं द्वां चीं चूं चैं चीं चः स्वाहा । इति तत्
 कवचं दिव्यं कथितं शम्भुना पुरा । ये पठन्ति सदा तीर्था
 भ्रुव' नश्यन्ति शत्रवः । वैरिणः प्रलयं यान्ति'व्याधितास्य' भवन्ति
 हि । धनहीनाः पुत्रहीनाः शत्रवस्तस्य सर्वदा । सहस्रपठनात्
 सिद्धिः कवचस्य भवेत्तदा । ततः कार्याणि' सिद्ध्यन्ति तद्धि-
 शङ्करभाषितम् । श्मशानाद्गारमादाय चूर्णं कृत्वा प्रयत्नतः ।
 पादोदकेन पिष्ट्वा च' लिखेत्क्षीरशलाकया । भूमौ शत्रून् हीन-
 रूपानुत्तरागिरसस्तथा । हस्तं दत्त्वा तद्दृष्ट्यै कवचन्तु स्वयं
 पठेत् । शत्रोः प्राणप्रतिष्ठान्तु' कुर्व्यान्मन्त्रेण मन्त्रयित् । हन्या-
 दस्त्रप्रहारेण शत्रुर्गच्छेद् यमचयम् । च्चलिताद्गारतापिण
 ज्वरी भवति तादृशः । प्रोञ्जनैर्वासपादेन दरिद्रो भवति ध्रुवम् ।
 वैरिनाशकरं प्रोक्तं कवचं वश्यकारकम् । परमैश्वर्य्यदक्षैव
 पुत्रपौत्रादिवृद्धिदम् । प्रभातसमये चैव पूजाकाले दिशिपतः ।
 सायंकाले तथा पाठात् सर्वसिद्धिर्विद् ध्रुवम् ॥ शत्रु-
 रूचाटनं याति देशाच्च' विच्युतो भवेत् ॥ पश्चात् किङ्करतामेति सत्त्वं
 सत्त्वं न संशयः ॥ शत्रुनाशकरे ! देवि ! सर्वसम्पत्करे ! शुभे ! ।
 सर्वदेवस्तुते ! देवि ! कालिके ! त्वा नमाम्यहम् ॥

इति रुद्रजामले'वैरिहरणं नाम श्मशानकालिका-

कवचं समाप्तम् ॥

द्विषाचारस्यापि शाक्तविषयकत्वात् शाक्तप्रशंसा उच्यते ॥
 अथ शाक्तप्रशंसा ॥ सुण्डमालानन्दे द्वितीयपटले । स्वर्गे
 मर्त्ये च पातालौ नास्ति शाक्तात् परः प्रियः । सौराणां गण-
 पत्यानां वैष्णवानां तथैव च । तदन्ते चैव शाक्ता स्युः क्रमयः
 क्रमयः प्रिये ।। शृणु' देवि ! वरारोहे ! नास्ति शाक्तात् परो
 जनः । शाक्तोऽपि शङ्करः साक्षात् परंब्रह्मस्वरूपभाक् । आराधिता-
 येन काली तारा त्रिभुवनेश्वरो । षोडशो चैव सातङ्गी द्विषा ।

च वगलामुखी । आराधिता महेशानि । स शिवो नात्र सं-
 शयः । अतिगोप्यं महेशानि ! शाक्तानां परमं पटम् । यो
 जानाति महीमध्ये स शिवो नात्र संशयः । ब्रह्माद्यष्टितपाः
 दात्रं यो भजेत् सततं मुदा । स यात्यचिरकालेन सुक्तामन्दिर-
 मिव हि ॥ तृतीयपटले ॥ पार्यतोचरणद्वन्द्वभजनात् किङ्करो
 भवेत् । स्वर्गभोगश्च मोक्षश्च शाक्तानां न भवेत् किमु । शाक्ता-
 नाञ्चैव निन्द्यां ये कुर्वन्ति हि नराधमाः । तेषां लोहितपानं वै
 कुर्वन्ति भैरवीगणाः । भैरवाश्चैव भैरव्यः सदा हिंसन्ति पाम-
 रान् । शाक्तान् हिंसन्ति गर्जन्ति निन्दन्ति बहुजल्पकाः ।
 छिनन्ति तेषां देवेशि ! शिरांसि हरवह्मभा । शाक्तानामुत्तमी
 नास्ति स्वर्गं मर्त्यं रसातले । शाक्तम्बु शङ्करो ज्येष्ठनिचयन्द-
 शेखरः । स्वयं गङ्गाधरो भूत्वा विहरत् कितिमण्डले ॥ चतुर्थ-
 पटले ॥ देवीं प्रति शिववाक्यम् ॥ मदंशाद्यैव ये भूतास्तु शैवा
 नात्र संशयः । त्वदंशाद्यैव शाक्ताश्च सत्त्वं वै गिरिनन्दिनि ।
 बहुवर्षसहस्रान्ते शैवाः शक्तिपरायणाः । शाक्ताश्च शङ्करा देवि !
 यस्य कस्य कुलोद्भवाः । चाण्डाला ब्राह्मणाः शूद्राः क्षत्रिया
 वैश्यसमवाः । एते शाक्ता जगद्वाचि ! न मनुष्याः कदाचन ।
 पश्यन्ति मानुषान् लोके केवलं चर्मचक्षुषा ॥ तथा सप्तमपटले-
 ऽपि । शिव उवाच ॥ ब्राह्मणेः क्षत्रियेर्वैश्वेः शूद्रेरेव च जातिभिः ।
 वाममार्गप्रभावेण कर्त्तव्यं जपपूजनम् । ये शाक्ता ब्राह्मणा
 देवि ! क्षत्रिया ब्राह्मणाः स्मृताः । येष्वस्य ब्राह्मणा देवि !
 सर्वे शूद्राश्च ब्राह्मणाः । ब्राह्मणाः शङ्कराश्चण्ड ! त्रिनेत्राश्चन्द्र-
 शेखराः ॥ निर्वाणतन्त्रे तृतीयपटले ॥ शाक्ता एव द्विजाः सर्वे
 न शैवा न च वैष्णवाः । उपासते यतो देवीं गायत्रीं परमाक्ष-
 रोम् ॥ गन्धर्वतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ शाक्त्युपासनानन्तरमन्योपा-
 सननिषेधो यथा ॥ त्रिपुरामधिकृत्य । भस्याधारा धनं कृत्वा

नान्यस्वाराधनं चरेत् । अन्यस्य स्मरणाद्देवि ! योगिनीशाप-
मालमेत् ॥ इति शाक्तप्रशंसा ॥

इति त्रीप्राणतोषिण्यां पञ्चमं भक्तिकाण्डे महाविद्यादि-
कथनरूपः षष्ठः परिच्छेदः ।

कुमारीपूजनरतत्यादिना पूर्वलिखितं कुमारीपूजाविधिनां
धाकाङ्क्षितं प्राप्तवसरूपेदानो तदुच्यते मया । अथ कुमारी-
पूजा ॥ तत्र कुमारीनिरूपणं रुद्रजामलोत्तरखण्डीयदष्ट-
पटले ॥ एकवर्षा भवेत् मन्थ्या द्विवर्षा च सरस्वती । त्रिवर्षा
च त्रिधा मूर्त्तियतुर्वर्षा च कालिका । सुभगा पञ्चवर्षा तु
षष्ठवर्षा भवेदुमा । सप्तभिर्मालिनी साक्षादष्टवर्षा तु कुञ्जिका ।
नवभिः कालसन्दर्भा दशभिश्चापराजिता । एकादशे तु रुद्राणो
द्वादशाब्दे तु भैरवी ॥ त्रयोदशे महालक्ष्मीर्द्विसप्ता षोडशा-
यिका । चैत्रज्ञा पञ्चदशभिः षोडशे चास्थिका मता । एवं
क्रमेण संगृह्य यावत् पुष्यं न जायते । प्रतिपदादिदृग्गान्तं
हृदिभेदेन पूजयेत् ॥ एकवर्षेत्यादिसर्वं बृहन्नीलतन्त्रेऽपि केवल
षड्वर्षा च उमा भवेत् । द्विसप्ता नायिका स्मृता । षोडशे चर्चि-
का मतेति पाठभेदो नामभेदश्चेति । कुञ्जिकातन्त्रे सप्तमपटले
तु विधिप उक्तो यथा ॥ पञ्चवर्षा समारभ्य यावद् द्वादश-
वार्षिकी । कुमारी सा भवेद्देवि ! निजरूपप्रकाशिनो । षड्-
वर्षाञ्च समारभ्य यावत् सा नववार्षिकी । तावच्चैव महेशानि ।
साधकाभीष्टसिद्धये । अष्टवर्षा समारभ्य यावत्त्रयोदशाब्दिकी ।
कुलजा तां विजानोयात्तत्र पूजां समाचरेत् । दशवर्षां समा-
रभ्य यावत् षोडशवार्षिकी । युवती तां विजानोयाद्देवतां तां
विचिन्तयेत् । अन्नं वस्त्रं तथा नीरं कुमार्य्यो यो ददाति हि ।
अन्नं मेरुसमं देवि । जलञ्च सागरोपमम् । वस्त्रं कोटिसह-
स्राष्टं शिवलोके सहोयते । पूजोपकरणानीह कुमार्य्यो यो

दंष्टाति हि । अन्तुष्टा देवता तस्य पुत्रत्वेनातुकल्पार्थे ॥ विश्वं
 सारितु ॥ अष्टवर्षा तु सा कन्या भवेद्गोरो वरानने । नववर्षा
 रोहिणी सा दशवर्षा तु कन्यका । अत ऊर्ध्वं महामाया भवेत्
 सैव रजस्वला । आरभ्य द्वादशाब्दाच्च यावद्द्विंशतिसंख्यकम् ।
 सुकुमारा च सा प्रीता सर्वतन्त्रसमन्विता । यानपापाणधातूनां
 तेजोरूपेण संस्थिता । जीवन्तुषु देवेशि । किं वक्तव्यमतः
 परम् । यत्र नास्ति महामाया तत्र किञ्चिन्न विद्यते ॥ इत्युक्तम् ॥
 तत् पृजाफलं यागिनोतन्त्रे पूर्वखण्डे सप्तदशपटले ॥ कुमारी-
 पूजनफलं वक्तुं नार्हामि सुन्दरि । जिह्वाकोटिसहस्रेषु वक्र-
 कोटिगतेरपि । तस्मात्तां पूजयेद्बानां सर्वजातिसमुद्भवाम् ।
 जातिभेदो न कर्तव्यः कुमारोपूजने शिवे ! । जातिभेदान्महे-
 शानि । नरकान्न निपत्तते । विचिकित्सापरो मन्त्री ध्रुवं स
 पातकी भवेत् । देवीबुद्ध्या महाभक्तस्तस्मात्तां परिपूजयेत् ।
 सर्वविद्यास्वरूपा हि कुमारी नात्र संशयः । यदि भाग्य-
 धयादेवि ! वैश्याकुलसमुद्भवाम् । कुमारीं लभते कान्त ।
 सर्वस्वेनापि साधकः । यद्वतः पूजयेत्तान्तु स्वर्णरौप्यादिभि-
 मुदा । तदा तस्य महासिद्धिर्जायते नात्र संशयः ॥ कुमारी-
 पूजास्थानं फलमपि तत्रैव ॥ कुमारोपूज्यतेयत्र स देशः चिति-
 पावन । महापुण्यतमो भूयात् समन्तात् क्रोशपञ्चकम् ॥
 जामले तत्रैव ॥ महापर्वसु सर्वेषु विशेषाच्च पवित्रके । महा-
 नवम्या देवेशि । कुमारोच्च प्रपूजयेत् । तस्मात् षोडशपर्यन्तं
 सुवर्तोति प्रवर्धते । तत्र भावप्रकाशः स्यात् स भावः परमो
 मतः । रजितव्याः प्रयत्नेन अचतास्ताः प्रचिन्तयेत् । महा-
 पूजादिकं कृत्वा वस्त्रालङ्कारभोजनैः । पूजयेन्मन्दभाग्याऽपि
 लभते जयमङ्गलम् । अन्धेषां कथनेनाथ प्रयोजनमहाफलम् ।
 विधिना पूजयेद् यस्तु दिव्यवीरपशुस्थितः । भावयथे महा-

मौख्यं दिव्यकर्मणि सत्फलम् ॥ तथा ॥ अशेषकुलसम्यन्नां
नानाजातिसमुद्भवाम् । नानादेशोद्भवां वापि सगुणागुण-
संयुताम् । द्वितीयवत्तरादूर्ध्वं यावत् स्वादष्टमाब्दकम् । ताव-
ज्जप्ता पूजयित्वा कन्यां सुन्दरमोहिनीम् । दिव्यभावस्थितः
साक्षात्तन्वमन्वफलं लभेत् । कुमारी पूजनादेव कुमारीभोज-
नादिभिः । एकद्वित्रादिवीजानां फलदा नात्र संशयः ।
ताभ्यः पुष्पं फलं दत्त्वा अनुलेपादिकं तथा । बालप्रियञ्च
नैवेद्यं दत्त्वा तद्भावभावितः । मृदा तदङ्गमात्मानं बाल-
भावविशेषतः । अतिप्रियकयालापक्रीडाक्रीतूहलान्वितः ।
यथायं तत् प्रियं तत्र कृत्वा सिद्धीश्वरो भवेत् । कन्या सर्व-
समृद्धिः स्यात् कन्या सर्वं परं तपः । होमं मन्त्रार्चनं नित्य-
क्रियां कोलिकमत्क्रियाम् । नानाफलमहाधर्मं कुमारीः
पूजनं विना । तत्तत्कर्मफलं नात्र प्राप्नोति साधकोत्तमः ।
फलं कोटिगुणं वोरः कुमारी पूजया लभेत् । कुसुमाञ्जलिपू-
र्णञ्च कन्यायै कुलपण्डितः । ददाति यद्वि तत् पुष्पं कोटि-
मेरुहिरस्ववत् । तद्दानजं महापुण्यं क्षणादेव समालभेत् ।
कुमारो भोजिता येन त्रैलोक्यं तेन भोजितम् ॥ कालीतन्त्रे
एकादशपटले ॥ कुमारीपूजनं कुर्यात् सर्वकर्मफलामये ॥
रुद्रजामले उत्तरखण्डे सप्तमपटले ॥ अथ पूजां प्रवक्ष्यामि
कुमार्या अतिदुर्लभम् ॥ इत्यभिधाय । पूजास्थानं महापीठं
देवालयमथापि वा । नटीकन्यां हीनकन्यां तथा कापालि-
कन्यकाम् । रजकस्यापि कन्याञ्च तथा नापितकन्यकाम् ।
गोपालकन्यकाञ्चैव ब्राह्मणस्यापि कन्यकाम् । शूद्रकन्यां वैद्य-
कन्यां तथा वणिककन्यकाम् । चण्डालकन्यकां वापि यत्र
शुक्लाश्रमे स्थिताम् । सुहृद्गम्य कन्याञ्च समानीय प्रयत्नतः ।
पूजयेत् परमानन्दैरात्मध्यानपरायणः । मम पूजां यः करोति

प्रत्यहं शुद्धभक्तितः । तस्या चक्षुं कुमारीणां पूजनं भोजनं रविः ।
 त्रिजोरूपं विधोघ्नाग्नेः सर्वभावे प्रकाशते । तत्पूजनासदालापार्थ
 भोजनादपि तच्छभात् । मम प्रीतिर्भवेत् साक्षाद्देवता
 गुप्तसंस्थिता । बालभैरवदेवस्य कामिनो वटुकस्य च । मत्-
 पुत्रस्य सर्वलोकपूजितस्य महौजसः । पूजाभिर्भिविधैर्दृश्यैः
 कुमारी देवपूजिता । कुमारी देवता प्रोक्ता सर्वती जगदो-
 श्वरी । पूजायं सर्वलोकस्य समानोय सुरेश्वराः । पूजयन्ति
 महादेवीं गुप्तभावनिवापिनोम् । सदा भोजनवाष्काख्या
 भान्या सन्तुष्टहासिनो । एषा न रीति सा देवी कुमारी देव-
 नायिका । सरस्वतीस्वरूपा सा पूज्यते सर्वनायकैः । शिव-
 भक्तैर्विष्णुभक्तैस्तथान्यदेवपूजकैः । सर्वलोकीः पूजिता सा
 चावश्यं पूज्यते बुधैः । पूजया लभते पूजां पूजया लभते
 श्रियम् । पूजया धनमाप्नोति पूजया लभते महीम् । पूजया
 लभते लक्ष्मीं सरस्वतीं महौजसम् । महाविद्याः प्रसीदन्ति
 सर्वे देवा न संशयः । कालभैरवब्रह्मोन्द्रा ब्राह्मणा ब्रह्मवेदिनः ।
 रुद्राश्च देववर्गाश्च वैष्णवा ब्रह्मरूपिणः । अवताराश्च द्विभुजा
 वैष्णवाश्च चतुर्भुजाः । अन्ये दिक्पालदेवाश्च चराचरगुह-
 स्तथा । नानाविद्यारताः सर्वे दानवाः कूटशालिनः । उप-
 सर्गस्थिता ये ये ते ते तुष्टा न संशयः । यद्यहं शुद्धिरूपा द्वि
 अन्यलोके च का कथा । कुमारीपूजनं कृत्वा त्रैलोक्यं वश-
 मानयेत् । महाशान्तिर्भवेत् क्षिप्रं सर्वगुण्यफलप्रदम् ॥ हृद-
 श्रीलतन्त्रे ॥ महाभयानि दुर्भिक्षाद्युत्पातानि कुलेश्वरि ! ।
 दुःखप्रमपमृत्युश्च यच्चान्यत् दुःखदं नृणाम् । कुमारीपूजनादेव
 न तानि प्रमथन्ति हि । नित्यं क्रमेण देवेशि ! पूजयेद्विधि-
 पूर्वकम् । घ्नन्ति विघ्नान् पूजिताश्च भयं शत्रून् महोत्कटान् ।
 यदा रोगाः क्षयं यान्ति भूतघेतालपन्नगाः ॥ रुद्रजामले तथा ॥

तत्तन्मन्त्रसमुल्लेखात् क्षणात् पुण्यायुतं लभेत् । मन्त्रेण पुटितं
 कृत्वा जघ्ना सिद्धीश्वरो भवेत् । यद्वयत् प्रकारमुद्दिश्य वदामि
 सुरसुन्दर ! । तत्तत् कार्येषु कर्तव्यं भिन्नबुद्धिं न कारयेत् ।
 तथा । शृणु नाथ ! कुलार्थं मे कुमारीपूजने मनुम् । महा-
 विद्यामहामन्त्रं सिद्धिमन्त्रं न संशयः । एतन्मन्त्रप्रभावेण
 जीवन्मुक्तो भवेत् सुधीः । अन्ते देवीपदं याति सत्यमान-
 न्दभैरव ! । ऐहिके सुखसम्पत्तिं मधुमत्याः प्रसादकम् ।
 अथशयं प्राप्नुयान्मर्त्यो विश्रामं कुरु शङ्कर ! । वाग्भवेन वयुः-
 चोभं मायावीजे गुणाटकम् । श्रियो वीजे श्रियो लाभो माया-
 वीजे रिपोः क्षयः । भैरवेण तु वीजेन खेचरत्वं सुरादिभिः ।
 कुमारिका ह्यहं नाथ ! सदा त्वं हि कुमारकः । यतमष्टोत्तरां
 यापि एकां वा परिपूजयेत् । पूजिताः प्रतिपूज्यन्ते निर्वहन्त्य-
 वमानिताः । कुमारी योगिनी साक्षात् कुमारी परदेवता ।
 असुरा दुष्टनागाश्च ये ये दुष्टग्रहा अपि । भूतवेतालगन्धर्वा
 डाकिनी यक्षराक्षसाः । याथान्या देवताः सर्वा भूर्भुवः स्वय
 भैरवाः । पृथिव्यादीनि सर्वाणि ब्रह्माण्डं सचराचरम् ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । ते तुष्टाः सर्वतुष्टाश्च
 यस्तु कन्यां प्रपूजयेत् । विधियुक्ता कुमारीं तु भोजयेच्चैव
 भैरव ! । पादार्घ्यं च तथा धूपं कुङ्कुमं चन्दनं शुभम् । भक्ति-
 भावेन सम्पूज्य कुमारीभ्यो निवेदयेत् ॥ कुमारीपूजाक्रमस्तु ॥
 तथा ॥ आनीय सुन्दरीं नारीं कुमारीं वरनायिकाम् । रत्ना,
 लङ्कारसंयुक्तां शङ्खवस्त्रादिशोभिताम् । वाग्भवेन जलं नाथ
 तन्नाम्ना परिदापयेत् । देवीबुद्ध्या सदा ध्यात्वा पूजयेत् साध-
 कोत्तमः । मायावीजेन तन्नाम्ना पाद्यं दद्यात्तथा प्रभो ! ।
 लक्ष्मोवीजेन चार्घ्यन्तु कूर्चवीजेन चन्दनम् । मायावीजेन
 पुष्पाणि कुमार्यै दापयेत् सुधीः । सदाशिवेन मन्त्रेण धप-

दीपी महत्तमो । दत्त्वा पङ्कजमन्त्रेण पूजयेद्देवनायकम् । तत्र-
कारं महादेव ! शृणुष्वानन्दरूपधृक् । महातेजोमयं शुभं
हृदयं हस्तदक्षिणेः । विभाव्य प्रपठेद् नत्वा तन्मन्त्रं शृणु
शङ्कर ! । आदौ वाग्भवसुचार्यं मावां लक्ष्मीञ्च कूर्चकम् । प्रेत-
वीजं ततो ब्रूयात् सविसर्गन्दुकीलकम् । कुलशब्दं समुच्चार्य
कुमारिके ततो वदेत् । हृदयाय नमः प्रीच्य ततः शिरसि
भावयेत् । शुकवर्णं सर्वमयं वीजसुचार्यं संन्यसेत् । हकारं
वाग्भववाचञ्च वकारं वाग्भवात्मकम् । मायां लक्ष्मीं वाग्भवञ्च
द्विठान्तं शिरसे पदम् । वज्रजायावधिर्मन्त्री न्यसेत् शिरसि
साधकः । शिखांमध्ये कृष्णवर्णं नीलाञ्जनचयप्रभम् । विभाव्य
सत्रसेवन्त्री कुमारीकुलसिद्धये । आदौ प्रणवमुद्धृत्य तदन्ते
विष्णुसुन्दरी । शिखायै पदमुद्धृत्य वपट्कारं ततो वदेत् ।
ततः कवचमध्ये च बलवन्तं सुतेजसम् । प्रथमारुणसङ्घाशं
ध्यात्वा चारु कलेवरम् । वाग्भवञ्च समुच्चार्य कुलशब्दं ततो
वदेत् । वागीश्वरिपदं पश्चात् कवचाय ततो वदेत् । तारक-
ब्रह्मशब्दञ्च कवचन्यासजालकम् । ततो नेत्रत्रये ध्यात्वा महा-
वीजं महाप्रभम् । रक्तवर्णं कीटिकोटि जवामण्डनमण्डितम् ।
विराजितं कीटिपुण्यार्जिततेजसि भास्करे । वाग्भवं हि समु-
च्चार्य कुलेश्वरिपदं ततः । नेत्रत्रयाय शब्दान्ते वौषट् लोचन-
मन्त्रकम् । ततः साधकमन्त्रो च वामहस्तात्तले तथा । मध्यमा-
तुर्जनेनीभ्याञ्च तालद्वयमुपाचरेत् । तन्मन्त्रं कीटिसूर्योष्ण-
शोत्स्राजालसमप्रभम् । महाकाशीशिवं शब्दमहोष्णपरि-
पीडनम् । मायावीजं तथास्त्राय पदमुद्धृत्य यक्षतः । फडन्ते
धान्तामुद्धृत्य महामन्त्रं प्रकीर्तितम् । ततस्तस्याः कुण्डविली
ध्यात्वा च परिवारकान् । पूजयेद् यततो मन्त्री तेजसाऽमृत-
धारया । तपयेत् पूजयेद्भक्त्या भैरवं बालभैरवम् । देवताभिः

पूजयित्वा परिवारान् क्रमेण तु । ततो वाग्भवसुचार्यं सिद्ध-
जयाय शब्दतः । पूर्वं पदं समुचार्यं वक्त्राय नम ईरितम् ।
ततो वाग्भवसुचार्यं जयाय शब्दमुद्धरेत् । उत्तरे वक्षसुद्धृत्य
चतुर्थ्यन्तं नमः पदम् । ततो वाग्भवमायाश्रीवीणसुचार्यं
यत्नतः । कुक्षिके पश्चिमान्ते च वक्त्राय नम ईरितम् । ततो
वाग्भवसुचार्यं कालिकेपदमुद्धरेत् । दक्षवक्त्राय शब्दान्ते
नमो मन्त्रः प्रकीर्तितः । एतन्मन्त्राचरान्नाथ ! समुचार्यं कुक्षे-
श्वर ! । पूजयित्वा क्रमेणैव भास्करं परिपूजयेत् । चण्डं दिक्-
पालदेवञ्च सन्ध्यादीन् परिपूजयेत् । वीरभद्रां महाकन्यां
कौलिनीं कुलगामिनीम् । अष्टादशभुजां कालीं चण्डदुर्गां
प्रपूजयेत् । नैवेद्यादोन् समानीय नानाभक्त्यानुराजितम् ।
दुग्धं घनाहतं चीरं पक्काव्रं पक्षसत्फलम् । यद्यत्कालोप-
योग्यञ्च सर्वदा मधुमिश्रितम् । पञ्चतत्त्वं कुलद्रव्यं निजकन्या-
ण्यर्चनम् । नानाद्रव्यञ्च नैवेद्यं स्वस्वकल्पोक्तसाधितम् । कुमा-
रीभ्यो निवेद्यैव नानासौरभशोभितम् । शीतलं जलमानीय
दद्यात्ताभ्यो महासुधोः । ततो हितं महामन्त्रं कुमार्यांयाति-
दुर्लभम् । अथ वाग्मी समूलञ्च जघ्ना सिद्धीश्वरौ भवेत् । समर्प्य
प्राणवायूनां धारणं कारयेत् स्वयम् । अष्टाङ्गादिप्रणामञ्च
कुर्वन् स्तोत्रं पठन्नमेत् ॥ प्रणाममन्त्रोऽपि तत्रैव ॥ नमामि
कुलकामिनीं परमभाग्यसन्दायिनीम् । कुमाररतिचातुरीं
सकलनिदिमानन्दिनीम् । प्रवालगुटिकास्रजं रजतरागवस्त्रा-
न्विताम् । हिरण्यतुलभूषणां भुवनवाक् कुमारीं भजे । इति
मन्त्रेण सद्मस्य तारिणीं परिपूजयेत् । शिवं गणेशं सम्पूज्य
प्रणमेत् साधकोत्तमः । दक्षिणां विधिवद्भवा कुमारीभ्यः
क्रमेण तु । विवाहञ्चैत् स्वयं कन्यां ब्रह्महत्या विनश्यति ।
यो यश्च पुत्र्यकाली तु कन्यादानं समापयेत् । सुक्तिसुक्तिफलं

तस्य सोमाग्यं सर्वसम्पदः । रुद्रलोके वसेन्नित्यं त्रिनेत्रो भग-
वान् हरः । तीर्थकोटिमहस्राणि अश्वमेधगतानि च । तत्फलं
लभते मर्त्या यस्तु कन्यां विवाहयेत् । बालुका सागरे यावत्
तावदब्दसहस्रकम् । एकैकं कुलमुद्धृत्य रुद्रलोके महीयते ।
तत्तदिष्टदेवतायाः प्रीतये तुष्टये सुधोः । कन्यादानं समाह्वय
सुक्तिमाप्नोति भैरव ! । तत्तद्वितीयकन्यायास्तत्तद्बुद्ध्या च
साधकः । विभाव्य शिवरूपत्वं सम्प्रदानोयकन्यके । पूर्णरूपं
शिवं ध्यात्वा वरं सर्वाङ्गसुन्दरम् । तेजोमयं यशःकान्तं
कालभैरवरूपिणम् । वटुकेशं महादेवं वरयेत् साधकाग्रणीः ।
बालरूपाश्च त्रैलोक्यसुन्दरीं वरवर्णिनीम् । नानालङ्कार-
नस्त्राङ्गीं भद्रविद्याप्रकाशिनीम् । चारुहास्यां महानन्दहृदयां
शुभदां शुभाम् । ध्यात्वा हादशपत्राब्जे पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
सम्प्रदानं समानोय तत्तन्मन्त्रेण दापयेत् ॥ इति कुमारीदान-
क्रमफलम् ॥

अथ कुमारीमन्त्रपुरस्करणम् ॥ अष्टमपटले ॥ अथ वक्ष्ये/
महादेव्याः कुमार्त्या जपहोमकम् । लक्षसंख्यं जपं कृत्वा मायां
वा वाग्भवं मनुम् । कालीवोजं वापि नाथ ! अथवा काम-
वोजकम् । सदाशिवेन पुटितं विन्दुचन्द्रविभूषितम् । अथवा
प्रणवेनापि पुटितं त्रिदशेश्वर । । लक्षसंख्यं क्रमेणैव जप्त्वा
सिद्धीश्वरो भवेत् । जपेत्तन्मन्त्रं देवेश ! लक्षसंख्याविधानतः ।
तद्दशांशेन जुहुयाद् घृताक्तविल्वपत्रकैः । अथवा श्वेतपुष्पैश्च
कुन्दपुष्पैर्महाफलम् । एव क्रमेण जुहुयात् करवोरप्रसूनकैः ।
घृताक्तैः केवलैर्वापि चन्द्रनागुरुमिश्रितैः । हविष्याशी दिवाभामे
रात्रौ पूजापरो भवेत् । निजपूजामशेषैस्तु कुलद्रव्यैः प्रपूजयेत् ।
रविमय्यं जपेत्तत्र परमानन्दरूपघृत् । जपान्ते जुहुयान्मन्त्री-
मदुरुद्रव्यमयुतैः । ततः प्राणात्मक वायुं शोधयित्वा पुनः

पुनः । प्राणायामत्रयं कृत्वा चाष्टाङ्गे प्रणमिन्मुदा । प्रणामसमये
 नाथ । इदं स्तोत्रं पठेद् यदि । कवचञ्च तथा पाठ्यं कुमारी-
 णामघापि वा । निजदेव्या महास्तोत्रं पीठाङ्गं कवचं ततः ।
 कुमारीणामहं देव ! सहस्रं नाम साष्टकम् । पठित्वा सिद्धि-
 माप्नोति नात्र कार्या विचारणा । तदशक्तौ निजदेव्याः सहस्र-
 नाममङ्गलम् । अष्टोत्तरं पठेन्नाथ ! सिद्धिकाङ्क्षी न संशयः ।
 तासां स्तोत्रं दिव्यनाथ ! शृणु सर्वत्र मङ्गलम् । अकस्मात् सिद्धि-
 माप्नोति पठित्वा साधकोत्तमः । अग्रे संस्थाप्य ताः सर्वा रत्न-
 कोटिसुश्रीतलाः । ततस्तोत्रं पठेद्दीमान् समाहितमना वशी ।
 महादिव्याचाररतो वीरभावोत्कण्ठोऽपि वा । एवं क्रमेण प्रपठे-
 द्भक्तिभावपरायणः । महाविद्या महासेवा भक्तित्वाद्वाप्यर्पितः ।
 महाज्ञानो भवेत् क्षिप्रं वाञ्छासिद्धिमवाप्नुयात् ॥

अथ कुमारीपूजाप्रयोगः ॥ तत्र एकवर्षावधि षोडशवर्ष-
 पथ्यन्तमजातपुष्या कुमारीसन्ना तत्र वर्षक्रमेण नामानि यथा ॥
 मन्थ्या ॥ १ ॥ सरस्वती ॥ २ ॥ त्रिधा मूर्त्तिः ॥ ३ ॥ कालिका ॥ ४ ॥
 शुभगा ॥ ५ ॥ उमा ॥ ६ ॥ मालिनी ॥ ७ ॥ कुञ्जिका ॥ ८ ॥
 कालसन्दर्भा ॥ ९ ॥ अपराजिता ॥ १० ॥ रुद्राणी ॥ ११ ॥ भैरवी
 ॥ १२ ॥ महालक्ष्मी ॥ १३ ॥ पीठनायिका ॥ १४ ॥ चैत्रज्ञा ॥
 १५ ॥ अम्बिका ॥ १६ ॥ प्रतिपदादिषष्ठदशन्तं वृद्धिक्रमेण
 पूजनीयाः । कुमारी तु सर्वजातोयैव प्रशस्या । नटोकन्या कापा-
 निकन्या रजनकन्या नापितकन्या गोपालकन्या ब्राह्मण-
 कन्या शूद्रकन्या वैद्यकन्या वणिक्कन्या अण्डालकन्या सुहृ-
 द्गर्गकन्या । कुमारीमासने समुपवेश्य ध्यायेद् यथा ॥ बाल-
 रूपञ्च त्रैलोक्यसुन्दरीं वरवर्णिनीम् । नानालङ्कारनस्त्राङ्गीं
 भद्रविद्याप्रकाशिनोम् । चारुहास्या महानन्दद्वयं शमर्दा
 शुभाम् । एवं ध्यात्वात्मशिरसि पुष्पं दत्त्वा मानसीपचारिण्य

सम्पूज्य पुनर्धात्वा कुमार्यङ्गे दत्त्वा इदमासनम् ऐं ह्रीं श्रीं
हुं ह्रीं सन्ध्याये कुमार्यं नमः । एवं पूर्ववोजान्मुञ्चार्थं सर-
स्वत्यै कुमार्यं नम इत्यादिवत्सरानुक्रमेण चतुर्थ्यन्तेन नाञ्चा
शासनादिभिः षोडशैरुपचारैः सम्पूजयेत् । एतज्जकं ऐं सन्ध्याये
नमः । एतत्पाद्यं ह्रीं सन्ध्याये नमः । एवमाभरणम् । एष गन्धः
हुं सन्ध्याये नमः । एतानि पुष्पाणि ह्रीं सन्ध्याये वीषट् ।
एष धूपः ह्रीं सन्ध्याये नमः । एवं दीपः । एतमेवेद्यं
ऐं ह्रीं श्रीं हुं ह्रीं सन्ध्याये निवेदयामि । यद्दमाख्यं कञ्चल-
कुङ्कुमादिकमनेन नमोऽन्तेन मन्त्रेण देयम् । सर्वत्र चतुर्थ्य-
स्तानामान्ते कुमार्यं इति विशेषणं दातव्यम् । ततः षडङ्ग-
पूजा तत्क्रमस्तु कुमार्यां हृदयं दक्षिणहस्तेन धृत्वा महा-
त्तेजोमयं शुक्लवर्णं विभाष्य ऐं ह्रीं श्रीं हुं ह्रीं कुलकुमारिके
हृदयाय नमः । शिरः शुक्लवर्णं सर्वमयं विभाष्य है वै ह्रीं श्रीं
ऐं शिरसे स्वाहा । शिखां नीलाञ्जनचयप्रभां विभाष्य ॐ श्रीं
शिखायै वषट् । कवचं प्रथमारुणसङ्काशं सुतेजस्कं विभाष्य
ऐं कुलवागीश्वरि कवचाय हुं । ततो नेत्रत्रयं सर्ववोजमयं
महाप्रभं रक्तवर्णं कोटि कोटि जवापुष्पोच्छ्वलं विभाष्य ऐं
कुलेश्वरि नेत्रत्रयाय वीषट् । ह्रीं भ्रुवाय फडिति वामहस्तः
तले तर्जनीमध्यमाभ्यां तालहयं दद्यात् । ततस्तस्याः कुण्ड-
विले सपरिवारं बालभैरवं ध्यात्वा एते गन्धपुष्पे ॐ सपरि-
वारबालभैरवाय नमः इति पूजयेत् । एते गन्धपुष्पे ऐं
सिद्धजयाय पूर्ववक्त्राय नमः । एवं जयायोत्तरवक्त्राय । ऐं ह्रीं
श्रीं कुम्भिके पश्चिमवक्त्राय । ऐं कालिके दक्षिणवक्त्राय । श्रीं
भास्कराय प्रत्येकं दिक्पालेभ्यः वीरभद्राये महाकन्यायै कौलि-
न्यै कलगामिन्यै अष्टादशभुजायै काल्यै चण्डदुर्गायै श्रींकारादि-
नमोऽन्तेन पूजयेत् । ततः कुमारीमूलमन्त्रं स्त्रीयमन्त्रं वा

यथाशक्ति जप्त्वा प्राणायामं कृत्वा क्षुप्तं समर्प्य स्तवकवचादिकं पठित्वा अष्टाङ्गं पञ्चाङ्गं वा प्रणम्य दक्षिणां दद्यात् ॥

अथ कुमारीस्तोत्रम् ॥ भेरव्युवाच ॥ देवेन्द्रादय इन्दुकोटि-
किरणां वाराणसीवासिनीं विद्यां वाग्भवकामिनीं त्रिनयनां
सूक्ष्मक्रियागाभिनीम् । चण्डोद्देगनिहन्तनीं त्रिजगतां धात्रीं
कुमारीं वरां मूलाश्वोरुहवासिनीं शशिमुखीं सम्पूजयन्त्रि-
श्रियै ॥ १ ॥ भाष्यां देवगणैः शिवेन्द्रयतिभिर्भोगार्थिभिर्वा-
लिकां सन्ध्यां नित्यगुणोदयां द्विजगणश्रेष्ठोदयांश्चारुहाम् ।
शुक्लाभां परमेश्वरीं शुभकरीं भद्रां विशालाननां गायत्रीं गण-
मातरं दिनगतिं क्षुण्णाक्ष हृष्टां भजे ॥ २ ॥ बालां बालकपू-
जितां गुणयुतां विद्यावतां मोक्षदां धात्रीं शङ्कसरस्वतीं सुरवरां
वाग्वादिनीं चण्डिकाम् । स्वाधिष्ठानहराप्रयां प्रियकरीं वेदा-
न्तविद्याप्रदां नित्यं मोक्षहिताय योगवपुषा चैतन्यरूपां भजे
॥ ३ ॥ नानारत्नसमूहनिमित्तगृहे पूज्यां सुरैर्वालिकां वन्दे
नन्दनकानने मनसि संसिद्धान्तवोजात्मके । अर्थं देहि निरर्थ-
काय वपुषे हित्वा कुमारीकलां मद्यं मातृकुमारिके च त्रिविधा
मूर्त्या च तेजोमयी ॥ ४ ॥ हालाहालकरालिकां कुलपथो-
द्भामेकवोजोद्भवां सांसामोदकरालिनीं हि भजतां कामाति-
रिक्तप्रदाम् । बालोऽहं वटुकेश्वरस्य चरणाश्वोजाश्रितोऽहं
मदा हित्वा बालकुमारिके ! शिरसि शङ्काश्वोरुहे सम्भजे ॥ ५ ॥
सूर्याङ्गादबलाकिनीं कलिमहापापादितापापहां तेजोगां
भुवि सूर्यगां भयहरां तेजोमयीं कालिकाम् । वन्दे हृत्कमले
मदा रविदले बालेन्द्रविद्यां सतीं साक्षात् सिद्धिकरीं कुमारि-
विमले त्वामाद्यरूपेश्वरीम् ॥ ६ ॥ नित्यं श्रीकुलकामिनीं
कुसवतीं कौलामुमामम्बिकां नानायोगविलासिनीं सुरमयीं
नित्यां तपस्यान्विताम् । वेदान्तार्थविशेषदेशवसनाभाषावि-

शेषस्तिता वन्दे पर्वतराजराजतनयां कार्त्तिकप्रथे त्वामहम् ॥७॥
 कौमारीं कुलनालिनीं रिपुगणघोभाग्निसन्दायिनीं रक्ताभा-
 नयना शुभां परममार्गाश्रुक्तिसंज्ञाप्रदाम् । भार्या भोगवतीं
 पतिं विभुवनेष्वामोदपञ्चाननां पश्चात्प्रियकामिनीं भयहरां
 सर्पादिहारं भजे ॥ ८ ॥ चन्द्राम्बां चरणद्वयान्जलमहायो-
 भाविनीं नदीं मोहादिघयकारिणीं वरकरां श्रीकुञ्जिका
 सुन्दरीम् । ये नित्यं परिपूजयन्ति सद्गता राजेन्द्रधुलामणिं
 तेषां हि धनमायुषं विजगतां व्याप्येश्वरत्वं जगुः ॥ ९ ॥ योगीशं
 भुवनेश्वरं प्रियकरं श्रीकालमन्दर्भदं श्रीभासागरगामिनं सुर-
 तरोर्वाञ्छाफलोद्दोषनम् । लोकानामघनाशनाय शिवया श्री-
 संज्ञया विद्यया धर्मप्राणसदैवतं प्रणमतां कल्पद्रुमं भावये ॥ १० ॥
 विद्यान्तान्पराजितां मदनमोटमत्ताननां दृत्पद्मस्थितपादुकां
 कुलकलां कात्यायनीं भैरवीम् । ये ये पुण्यधियो भजन्ति
 परमानन्दाब्धिमध्ये मुदा सर्वाञ्छादिततेजसा भयकरिं मोचा-
 य सत्कोत्तये ॥ ११ ॥ रुद्राणीं प्रणमामि पद्मवदनां कोव्यर्क-
 तेजोमयीं नानालङ्कृतभूपणां कुलभुजामानन्दसन्दायिनीम् । श्री-
 भार्या कमलान्वितां हृदिगतां सन्तानवीजक्रियां वन्दे वाग्भव-
 रूपिणीं कुलवधूं हुंकारवीजोद्भवाम् ॥ १२ ॥ नमामि वरभैरवीं
 क्षितितलाघवालानलां शृणालकुसुमारुणां भुवनदीपसंशोधि-
 नीम् । जगद्भयहारां परां तरति या च योगेश्वरी ममापदसह-
 स्रकं सकलभोगदां तामहम् ॥ १३ ॥ साम्राज्यं प्रददाति या
 भगवती विद्या महालक्षणा साक्षादष्टसृष्टिदा भुवि महा-
 लक्ष्मीः कुलघोमहा । स्वाधिष्ठानसुपद्भजे विवसिता विष्णो-
 रनन्ताश्रये वन्दे राजपदप्रदां शुभकरिं कौलेश्वरीं सर्वदा ॥ १४ ॥
 पीठानामधिपाधिपामसुरहां विद्यां शुभां नायिकां सर्वालङ्करणा-
 न्वितां विजगतां श्रीभापदां वारुणीम् । वन्दे पीठगनायिकां

त्रिभुवनच्छायाभिराष्वादितां सर्वेषां हितकारिणीं जयवतामान-
 नन्दरूपेश्वरोम् ॥ १५ ॥ चैत्रघ्नां मदविह्वलां कुलवतीं सिद्धिप्रियां
 प्रेयसीं शम्भोः श्रौवट्टकेश्वरस्य महतामानन्दसञ्चारिणीम् ।
 माहादात्मपरीक्षमां निजमनःशोभापह्नां शाकिनीम् । याक्याद्यं-
 प्रकटामह रजतभां वन्दे महाभैरवीम् ॥ १६ ॥ सम्पूर्णविधुव-
 न्मुखीं कमलमध्यसम्भाविनीं शिरोदशशते दलेऽमृतमहाव्य-
 धाराधराम् । प्रणामफलदायिनीं सकलराज्यवश्यां गुणां
 नमामि परमाम्बिकां विषयपात्रसंहारिणीम् ॥ १७ ॥ साक्षादहं
 त्रिभुवनेऽमृतपूर्णदेहां सन्ध्यादिदैविकमलां कुलपण्डितेन्द्राम् ।
 तस्यो भजे दशशते दलमध्यमध्ये कौलेश्वरीं सकलदिव्यजनाययां
 त्वाम् ॥ १८ ॥ विश्वेश्वरीं सुरकुले वरवालिनीं त्वां सिद्धानसे
 प्रतिदिनं प्रणमामि भक्त्या । भक्तिं धनं जयपदं यदि देहि
 टास्यं तच्छिन्न् महामधुमती लघुगेहभार्याम् ॥ १९ ॥ एतत्
 स्तोत्रप्रसादेन कवितावाक्पतिर्भवेत् । महासिद्धीश्वरो दिव्यो
 वीरभावपरायणः । सर्वत्र जयमाप्नोति महिं स्याद्धरवल्लभः । वाचा-
 मीशो भवेत् त्रिप्रं कामरूपी भवेन्नरः । पशुरिव महावीरो स्थि-
 व्यो भवति निश्चितम् । क्रमशो ह्यष्टसिद्धिः स्याद्वाग्मी भवति
 नश्चितम् । सर्वा विद्याः प्रसौदन्ति तुष्टाः सर्वदिशीश्वराः ।
 वङ्कः शीतलतां याति जलस्तम्भं स कारयेत् । धन्वान्
 पुत्रवान् राजा इहलोके भवेन्नरः । स गच्छति च वैकुण्ठे कैलासे
 शिवसन्निधौ । मुक्तिरेव महादेव ! यो नित्यं सर्वदा पठेत् । महा-
 विद्यांपटाम्भोजं स हि पश्यति निश्चितम् । शृणु नाथ ! प्रव-
 क्ष्यामि कुमारीतर्पणादिकम् । यामां तर्पणमात्रेण कुलसिद्धि-
 भवेत् ध्रुवम् । कुलवालां मूलपद्मस्थितां कामविहारिणीम् ।
 शतधा मूलमन्त्रेण तर्पयामि तव प्रिये ॥ ११ ॥ मूलाधार-
 महातेजश्चटामण्डलमण्डिताम् । रन्धादेवीं तर्पयामि काम-

वीजेन मे शुभे ॥२॥ मूलपद्मजयोगाङ्गीं कुमारीं श्रीसरस्वतीम् ।
 तर्पयामि कुलद्रव्यैस्तव सन्तोषहेतुना ॥३॥ चारुमूलाधार-
 पद्मे त्रिभूतिं बालनायिकाम् । सर्वकल्याणदां देवीं तर्पयामि
 परामृतैः ॥ ४ ॥ स्वाधिष्ठानमहापद्मपद्मद्वयान्तःप्रकाशिनीम् ।
 श्रीवीजेन तर्पयामि भोगमोक्षाय केवलम् ॥५॥ स्वाधिष्ठान-
 कुलोत्तासविष्णुसङ्घैतगामिनोम् । कालिकां निजवीजेन
 तर्पयामि कुलामृतैः ॥६॥ स्वाधिष्ठानाख्यपद्मस्थं महातेजोमयीं
 शिवाम् । सूर्याणां शीर्षमधुना तर्पयामि कुलेश्वरीम् ॥७॥
 मणिपुराक्षमध्येषु मनोहरकलेवराम् । उमादेवीं तर्पयामि
 मायायोजेन पार्वतीम् ॥८॥ मणिपूराभोजमध्ये त्रैलोक्यपरि-
 पूजिताम् । मालिनीं मलचित्तस्य सङ्घेस्तर्पयाम्यहम् ॥९॥
 मणिपुरस्थितां रौद्रीं परमानन्दवर्द्धिनीम् । आकाशगामिनीं
 देवीं कुक्षिकां तर्पयाम्यहम् ॥१०॥ तर्पयामि महादेवीं मन्त्र-
 साधनतत्पराम् । योगिनीं कालसन्दर्भां तर्पयामि कुलाननाम्
 ॥११॥ शक्तिमन्त्रप्रदा रौद्रीं लोलजिह्वासमाकुलाम् । अपरा-
 क्षितां महादेवीं तर्पयामि कुलेश्वरीम् ॥१२॥ महाकौलप्रियां
 सिद्धां रुद्रलोकसुखप्रदाम् । रुद्राणां रुद्रकिरणां तर्पयामि
 मधुप्रियाम् ॥१३॥ पीडशस्त्रसंस्तिं महारौरवनायिनीम् ॥
 महाभयपानचित्ता भैरवीं तर्पयाम्यहम् ॥१४॥ त्रैलोक्यवरदां
 देवीं श्रीवीजमालयावृताम् । महालक्ष्मीं भवैश्वर्यां तर्पयाम्यह-
 मस्मिन् ॥१५॥ लोकानां हितकर्त्रीञ्च हिताहितजनप्रियाम् ।
 तर्पयामि रमावीजं पोठायां पोठनायिकाम् ॥१६॥ जयस्तीं
 विदेवशास्त्रमातरं सूर्यमातरम् । तर्पयामि सुधाभिद्य चित्रां
 माययावृताम् ॥१७॥ तर्पयामि कुलानन्दपारगां परमाननाम् ।
 तर्पयाम्यम्बिकां देवीं महालक्ष्मीं हृदि स्थिताम् ॥१८॥ सर्वेषां
 परपद्मयाम्युजतनं चैतन्ययिद्यावतां सौख्यार्थं शुभपीडशस्त्र-

युतं शोभोऽशीमङ्गलम् । ध्यानन्दाणवपद्मरागखचिते सिंहा-
सने शोभिते त्वां नित्यं परितर्पयामि सकलश्रेतात्मध्यासने
॥१८॥ ये नित्यं सुप्रतिष्ठितचारुसकलस्तोत्राङ्गसन्तर्पणं
विद्यादाननिदानमोक्षपरमं मायामयं यान्ति वै । नो सन्ति
चितिमण्डलेश्वरिगणाः सर्वे विपत्कारकाः । राजानं वश्यन्ति
योगसकलैर्नित्या भवन्ति क्षणात् ॥२०॥ तर्पणात्मकमोक्षाख्यं
पठन्ति यद्विमानुषाः । अष्टैश्वर्ययुतो भूत्वा वक्षरात् च प्रप-
श्यति । महायोगो भवेत्वाय । मासादभ्यासतः प्रभो ! ॥
त्रैलोक्यं शोभयेत् क्षिप्रं वाञ्छाफलमवाप्नुयात् । यः पठेदेक-
भावेन स तर्पणफलं लभेत् । पूजाफलमवाप्नोति कुमारीस्तोत्र-
पाठतः । यो न कुर्यात् कुमार्यर्चनां स्तोत्रञ्च नित्यमङ्गलम् ।
स भवेत्प्रशुक्लो हि मृत्युस्तस्य पदे पदे ॥ इति रुद्रजामले
उत्तरखण्डे महाकुलोद्दीपने कुमार्युपचर्याविन्यासे सिद्धमन्त्र-
प्रकरणे दिव्यभावनिरणये भैरवभैरवीसंवादे कुमारीस्तोत्रं
समाप्तम् ॥

अथातः मन्त्रवक्ष्यामि कुमारीकवचं शुभम् । त्रैलोक्य-
मङ्गलं नाम महापातकनाशनम् । पठनाद्वारणाज्ञोक्ता महा-
सिद्धाः प्रभाकराः । शक्रो देवाधिपः शोमान् देवगुरुर्ब्रह्मस्यतिः ।
सम्यक्तेजोमयो वङ्गिधर्मराजो भयानकाः । वरुणो देवपूज्यो
हि जलानामधिपः स्वयम् । सर्वहर्ता महावायुः कुमारः
कुक्षरेश्वरः । धनाधिपः प्रियः शम्भोः सर्वे देवा दिगीश्वराः ।
त्वमेकः प्रभुरेकात्मा सर्वेशो निर्मलीदयः । एतत् कवचपाठेन
सर्वे भूषा धनाधिपाः । प्रणवी मे शिरः पातु मायासन्ध्यात्मि-
का सती । ललाटीर्हं महामाया पातु मे शीसरस्वती । कामा-
ख्या वटुकेशानो त्रिमूर्तिर्भालमेव तु । चासुण्डावीजरूपा च
वृन्दं कालिका मम । पातु मां सूर्य्यगा नित्यं तथा नेत्रद्वयं

मम । कर्णयुग्मं कामवोजस्वरूपा ममं तपस्विनी । रसनार्थं
 तथा पातु वाग्देवी मालिनी मम । ताल्वशं कामरूपा च
 दन्ताग्रं कुजिकाऽवतु । देवी प्रणवरूपा सा पातु नित्यं शिरो
 मम । ओष्ठाधरं शक्तिवोजनात्मिका स्वाहा स्वरूपिणी गलदेशं
 महारौद्री पातु मे चापराजिता । च्चौवीजं मे सदा कण्ठं
 रुद्राणी स्वाहयान्विता । हृदय षोडशी विद्या पातु षोडशसु-
 खरा । ह्यै वाहू पातु सर्वत्र महालक्ष्मीः प्रधानिका ।
 सर्वमन्त्रस्वरूपा मे घोदरं पीठनायिका । पार्श्वयुग्मं
 तथा पातु हृद्देवी वाग्भवात्मिका । कौशोरी कटिदेशं मे
 भ्रायावोजस्वरूपिणी । जङ्घायुग्मं जयन्ती मे योगिनी
 कङ्ककावता । सर्वाङ्गमम्बिका देवी पातु मन्वार्थगामिनी ।
 केशार्थं कमला देव । नासाग्रं नरमोहिनी । चिबुकं चण्डिका-
 टवी कुमारो पातु मे सदा । हृदयं ललितादेवी षष्ठं
 पर्वतवासिनी । त्रिशक्तिः षोडशी देवी लिङ्गं गुह्यं सदाव-
 तु । श्मशाने चाम्बिका देवी गङ्गागर्भं च भैरवी । शून्यागारे
 पञ्चसुद्रा मन्त्रयन्त्रप्रकाशिनी । चतुष्पथे सदा पातु मामेव
 वञ्चधारिणी । श्वासनगता चण्डा सुखमालाविभूषिता ।
 पातु मामेव लिङ्गे च ईश्वरी शक्तिरूपिणी । वने पातु महावाला
 महारण्ये रणप्रिया । महाजले तडागे च शत्रुमध्ये सरस्वती ।
 महाकाशपथे पृथ्वी पातु मां शीतला सदा । रणमध्ये राज-
 लक्ष्मीः कुमारी कुलकामिनी । अर्हणारोखरा पातु मम
 पादतलं महो । नवलक्ष्महाविद्या कुमारीरूपधारिणी ।
 कोटिसूर्यप्रतीकाशा चन्द्रकोटिसुशीतला । पातु मां वरदा
 वाणी वटुकेश्वरकामिनी । इति ते कथितं नाथ । कवचं परमा-
 नुत्तम् । कुमार्याः कुलदायिन्याः पञ्चतत्त्वार्थपारगम् । यो
 यजेत् पञ्चतत्त्वेन स्तोत्रेण कथचेन च । आकाशगामिनी सिद्धि-

भवेत्तस्य न संशयः । वज्रदेही भवेत् क्षिप्रं कवचस्य प्रसादतः ।
 सर्वसिद्धोश्चरो योगी ज्ञानी भवति यः पठेत् । विवादे व्यवहारे
 च संग्रामे कुलमण्डले । महापथे श्मशाने च योगसिद्धुद्भवेषु
 च । पठित्वा फलमाप्नोति सत्यं सत्यं कुलेश्वरः । वशीकरणकवचं
 सर्वत्र जयदं शुभम् । पुण्यत्रती पठेन्नित्यं यतिः शोमान् भवेद्
 ध्रुवम् । सिद्धविद्या कुमारी च ददाति सिद्धिसुत्तमाम् । पठेद्
 यः शृणुयाद्वापि स भवेत् कल्पपादपः । भुक्तिमुक्तितुष्टिपुष्टिं
 राजलक्ष्मीं सुमम्पदम् । प्राप्नोति साधकयेष्टी धारयित्वा भवे-
 क्षयी । असाध्यं साधयेद्द्विद्वान् पठित्वा कवचं शुभम् । कुली-
 लानां महासौख्यं धर्मार्थकाममोक्षदम् । योगिनीं दिवसे
 नित्यं कुमारीं पूजयेद्विशि । उपचारविशेषेण त्रैलोक्यं यश-
 मानयेत् । पनलम्याशनेनापि मत्स्येन मुटया सह । नाना-
 भक्ष्येण भोज्येन गन्धद्रव्येण साधकः । माल्येन स्पर्शरजताल-
 ह्वारेण सुचेलकैः । पूजायत्वा जपित्वा च तर्पयित्वा वराननाम् ।
 यज्ञदानतपस्याभिः प्रयोगेन महेश्वरः । स्तुत्वा कुमारीकवचं
 यः पठेदेकभावतः । तस्य सिद्धिर्भवेत् क्षिप्रं राजराजेश्वरो
 भवेत् । वाञ्छाफलमवाप्नोति यद्यन्मनसि वर्त्तते । भूर्जपत्रे
 लिखित्वा च कवचं धारयेद् यदि । शनिमङ्गलवारं च नव-
 म्याष्टमोदिने । चतुर्दश्यां पौर्णमास्यां कृष्णपक्षे विशेषतः ।
 लिखित्वा धारयेद्द्विद्वान् उत्तराभिसुखी भवन् । महापातक-
 युक्तोऽपि मुक्तः स्यात् सर्वपातकैः । योपिद्वामभुजे धृत्वा सर्व-
 कल्याणमालभेत् । बहुपुत्रान्विता कान्ता सर्वसम्पत्तिसंयुता ।
 तथा श्रीपुरुषत्रेष्टी दक्षिणे धारयेद्भुजे । ऐहिके दिव्यदेहः
 स्वात् पद्माननममप्रभः । शिवलोके परं याति वायुवेगी निरा-
 मयः । सूर्यमण्डलमाभिय परं मोक्षमवाप्नुयात् । लोकाना-
 मतिसौख्यदं भयहरं श्रीपादभक्तिप्रदं मोक्षार्थं कवचं शुभं

प्रपठतामानन्दसिन्धुवम् । लोकानां कलिकालघोरकलुषध्वंसै-
कहेतुं जयं ये लोकाः प्रपठन्ति धर्ममनुत्तं मोचं व्रजन्ति
क्षणात् ॥

इति रुद्रजामले उत्तरतन्त्रे महातन्त्रोद्दीपने कुमार्युप-
चर्याविन्यासे कुमारीकवचोक्तासे सिद्धमन्त्रप्रकरणे

भावनिर्ययकुमारीकवचं समाप्तम् ॥

शक्तयेत् तदा दशमपटलोक्तं कुमारोमहस्रनाम पठेत्
तदत्र ग्रन्थगौरवभिया न लिखितम् ॥

अथ ब्राह्मणप्रशंसा ॥ मत्स्यसूक्ते तृतीयचरणे प्रथमपटले ॥
ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सार्वकालिकम् । येषां वाक्योदके-
नैव शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे त्रयो-
दशपटले ॥ सर्वदेवमयो विप्रो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः । ब्रह्मतेजः-
समुद्भूतः सदाप्राकृतिको द्विजः । ब्राह्मणैर्भुज्यते यत्र तत्र
भुङ्क्ते हरिः स्वयम् । तत्र ब्रह्मा च रुद्रश्च खचरा ऋषयो मुनिः ।
पितरो देवताः सर्वे भुञ्जते नात्र संशयः । सर्वदेवमयो विप्र-
स्तम्भान्तं नावमानयेत् ॥ सप्तमपटले ॥ अतोऽविद्यं सविद्यं
वा ब्राह्मणं सर्वदा भजेत् । सन्तुष्टे ब्राह्मणे देवि ! सन्तुष्टाः
सर्वदा सुराः । वितुष्टे ब्राह्मणे देवि ! वितुष्टा वयमेव हि । यद्य-
कार्यशतं देवि ! ब्राह्मणः समुपाचरेत् । आत्मनो हितकामेन
तथापि तं न चोद्विजेत् । नावमानञ्च कर्त्तव्यं सर्वदा सुर-
सन्दरि । ब्राह्मणः सर्वदेवात्मा साक्षात्तेजोमयो हि सः ॥ चयो-
दशपटले ॥ ब्राह्मणश्च कुमारीश्च शक्तिमग्निं श्रुतिश्च गाम् ।
नित्यमिच्छन्ति ते देवाः यजितुं कर्मभूमिषु ॥ वृहन्नीलतन्त्रे
सप्तमपटले ॥ अध्यापकाय यो हृत्तिं दत्त्वाध्यापयति द्विजान् ।
किं न त्यक्तं भवेत्तेन धर्मार्थकाममिच्छता । पुण्यात् पुण्यतरं
पुण्यं जानोहि सर्वसम्मतम् ॥ योगिनीतन्त्रे तथा ॥ ब्रह्म-

शापो दुराधर्षः कोऽप्यतस्तं न कीपयेत् । वाग्वच्च' ब्राह्मणानां
 हि मदा जानोहि कामिनि ! ॥ त्रयोदशपटले ॥ भवेद्यस्य
 ब्रह्मशापो निष्कृतिस्तस्मै दूरतः । तच्चक्रेणापि दृष्टस्य प्रति-
 कारो हि तत्क्षणात् । ब्रह्मशापप्रशप्तस्य कल्पान्ते स्यात् प्रति-
 क्रिया ॥ कल्पसंख्या तु तत्रैवोक्ता ॥ कल्पमेकं महेशानि !
 कलो वर्षशतत्रयम् । नरकान्निष्कृतिर्नास्ति तस्य भावान्न
 संशयः । एवं तदंशजाः सर्वे पीड्यन्तेऽहर्निशं प्रिये ! । नाना-
 विधमहोत्पातैर्यावत् स्यात् साप्तपौरुषम् । तस्मात्तु ब्राह्मणं
 देवि ! नावमन्येत कुत्रचित् ॥ इति ब्राह्मणप्रशंसा ॥

अथ तोर्ययावा ॥ योगिनीतन्त्रे मध्यभागे द्वितीयपटले ॥
 श्रीभगवानुवाच ॥ नित्यं निर्वर्त्य स्वगृहे पितृन्मन्दीमुखानपि ।
 अभ्यर्च्य विधिवद्भक्त्या पश्चाद्यावां समाचरेत् । उत्तरे च गते
 शुक्रे सानुकूले शुभग्रहे । गुरुपितृरनुज्ञातो ब्राह्मणानां विशे-
 पतः ॥ भोजयित्वा द्विजान् सप्त ततो यात्रां समाचरेत् । सिंहे
 धनुषि मेघे च न गच्छेत् पूर्वपठकम् । धटे च मन्मथे कुम्भे न
 गच्छेत् पश्चिमं बुधः । हृषेऽङ्गनायां मकरे न गच्छेद्दक्षिणा-
 लयम् ॥ कर्कटे कौटमीने च न गच्छेदुत्तरं सुधोः । चाप-गो-
 कन्यकायाञ्च न गच्छेद्दक्षिणकम् ॥ मकरे कर्कटे मीने नैर्ऋत्यां
 परिवर्जयेत् । वायव्यां कुम्भमेघे च चापे चैव विवर्जयेत् ।
 सिंहे मीने कर्कटे च ऐशान्याञ्च विवर्जयेत् ॥ एतत् शूलं
 विजानीयाद् योगिनोः शृणु शङ्करि ! । न गच्छेन्मन्दवारे च पूर्व-
 देशं मम प्रिये ! । पश्चिमं सवितुर्वारे दक्षिणं बुधवासरे ॥ कुजाहे
 चोत्तरं देशं चन्द्रे चाग्निदिशं प्रिये ! । जीववारे च नैऋत्यां वा-
 यव्यां शृगुवासरे । शनिवारे तथैशान्यां सोमे चैव विशेषतः । पूर्व-
 देशं महेशानि ! प्रतिपन्नवमीषु च ॥ न गच्छेद् यात्रिको
 यात्रां योगिनोःसमाखी यतः । चतुर्दशो तथा पञ्चीं पश्चिमे

त् विवर्जयेत् ॥ त्रयोदशीं पञ्चमीञ्च न गच्छेद्दक्षिणां
 दिशम् । द्वितीयां दशमीञ्चैव यत्तदेशं विवर्जयेत् ।
 षुर्णिमां सप्तमोञ्चैव वायव्यां सर्वथा त्यजेत् । न गच्छेच्च
 तथैशान्याममावास्यां तथाष्टमीम् ॥ विष्कम्भः प्रीतिरायुष्मान्
 प्रतिपत्सु विवर्जयेत् । सौभाग्यं शोभनञ्चैव द्वितीयामति-
 गण्डकम् । सुकर्मा च धृतिश्चैव तृतीयां परिवर्जयेत् । गण्डो
 वृद्धिर्भुवश्चैव व्याघातश्च तथैव च ॥ चतुर्थीं वर्जयेद्देवि पञ्चम्यां
 दूषणं तथा । वज्रसिद्धिव्यतीपाते षष्ठ्यां जानीहि शङ्करि ! ॥
 वरीयान् परिष्वेद्यैव सप्तम्यां परिवर्जयेत् । अष्टम्यां शिवसिद्धिश्च
 साध्यश्च परिवर्जयेत् ॥ नवम्यां शुभशकृच्च दशम्यां ब्रह्ममेव वा ।
 एकादश्यां तथैन्द्रन्तु द्वादश्यां वैधृतिं त्यजेत् । प्रतिपदि कृत्ति-
 काञ्च द्वितीयां ज्येष्ठसंज्ञिताम् ॥ अयात्रिके तु नक्षत्रे प्रस्थानं
 न कदाचन । यात्रायान्तु न दुष्येत करणस्य च चिन्तनम् ॥
 जन्ममासे जन्मदिने जन्मनक्षत्रके तथा । अष्टम्याञ्च नव-
 म्याञ्च सदा यात्रां विवर्जयेत् ॥ आपत्काले च यात्रायां
 उपासम्पद्दि पश्चिमे ॥ गीघ्रुलीसमये चैव पूर्वदेशे महि-
 श्वरि ! । मध्याह्ने दक्षिणे चैव चापराह्णे तयो-
 क्षरे । ऐशान्याञ्च तथा रात्रौ नैऋत्यां सन्ध्ययोर्द्वयोः । मध्य-
 न्दिने तथाग्नेये वायव्यां प्रातरेव हि । वारुणादिषु योगे वा
 यथाकाले समाचरेत् । विना जातदिनं तत्र अष्टमीं नवमीं
 विना । प्राचीदिशं समागच्छन् यात्रां कुर्याद्दुदङ्मुखः । पश्चिमे
 प्राङ्मुखः कुर्यात् दक्षिणे पश्चिमासुखः । उत्तरे दक्षिणमुखो
 यात्रा कुर्यात् सुसिद्धये । कुसुमं यावकः शङ्खो भेरी भूदेव-
 भूमिपाः । गावश्कृत्वं रथो यानं दक्षिणे सुभगाः स्मृताः ।
 मिहाङ्गं मांसपिण्डश्च भक्तभाजनजन्तवः । नृत्पिण्डं कुण्ठा-
 दाराः सर्वाश्च दक्षिणे शुभाः । कन्या वै मिथुने वैश्या पूर्ण-

कुम्भास्त्रियस्तथा । पक्षिणः पशवश्चैव चरन्तो वामतः शुभाः ।
 अग्ने दधिफले यात्रा शुभदा परिकीर्त्तिता । तथा क्रीञ्च-
 मयूराश्च युग्मं गच्छन्ति गच्छतः । तदा सिद्धिं विजानीया-
 दन्यथा विघ्नमादिशेत् । गृध्राः श्येनाश्च चित्वाश्च पार्श्वे गच्छन्ति
 वै यदा । न कुर्व्याद् यात्रिको यात्रां बाधके वचसि स्थिते ॥
 पञ्चमपटले ॥ कामरूपमध्ये ॥ जनार्दनचिह्नशैलं निरूप्य ॥
 उत्तरे तस्य शैलस्य ऐशान्यां विरजस्य च । दक्षिणे चैव शैलस्य
 पश्चिमे शौभ्रलिङ्गकम् । एतन्मध्यतमं क्षेत्रं आगस्त्यं नाम वै
 परम् । त्रयं शतमितं क्षेत्रमशाश्वमिदं स्मृतम् । एतद्भयां
 विजानीयादन्यल्लोहित्यमुच्यते । तत्र पिण्डप्रदानेन पितॄणां
 परमा गतिः । जनार्दनस्य हस्ते च स्वादुं पिण्डं समर्पयेत् ।
 एष पिण्डी मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन ! । परलोके प्रभो !
 मद्भवं त्वं हि दाता भविष्यसि । कलिशेषस्य पूर्वं तु धनुरष्ट-
 प्रमाणतः । सा शिला प्रेतभावेन पितॄणां तारणाय च । तत्र
 पिण्डप्रदानेन न प्रेती जायते क्वचित् । चक्रतीर्थस्य चाग्नेये
 धनुर्द्वन्द्वप्रमाणतः । लिङ्गं लोलं परं तीर्थं तिलदुग्धैः प्रतर्पयेत् ।
 जनार्दनं ततो वीक्ष्य मुच्यते वै ऋणत्रयात् । कलिहापरयोः
 सन्धौ धनुरद्वन्द्वप्रमाणतः । शुक्रेण स्थापितं लिङ्गं शुक्रेण नामतः
 श्रुतम् । देवं शुक्रेश्वरं दृष्ट्वा की न मुच्येत बन्धनात् । गोलेश्वरं
 तथा दृष्ट्वा मुच्यते ब्रह्महत्याया । अङ्गारिशच्च सिद्धेशं
 गजादित्यं गजं तथा । मार्कण्डेयेश्वरं दृष्ट्वा पितॄणामनृणो
 भवेत् । गयागोलेश्वरं दृष्ट्वा स्नात्वा देवं जनार्दनम् । एतेन
 किं न विहितं नृणां सुकृतिकारणम् । ब्रह्मलोकं नयन्तीह
 पुरुषानेकविंशतिम् । पृथिव्यां यानि तीर्थानि चासमुद्रसरांसि
 च । चक्रतीर्थे च गच्छन्ति वारमेकं दिने दिने । पृथिव्याच्च
 गया पुण्यं गयायां कूपकं तथा । कूपादष्टगुणा देवि । अं हा

मातृगया शुभेः । पुत्रो मातृगयां गत्वा ह्यनृणो भवति क्षणात् ।
 गयायां पिण्डदानेन पितृणामनृणो भवेत् । गयान्तं पिण्ड-
 दानञ्च गयान्तं तीर्थमेव च ॥ तथा ॥ अत्रागस्ये महाक्षेत्रे
 स्वकं पिण्डं ददेत्तु यः । मासद्वयाधिकं वर्षमायुषो वर्धते
 क्रमात् । पित्रोश्च जीवतोः पुत्रो न कुर्यादौर्ध्वदेहिकम् । बहु-
 पुत्रे त्वेकपुत्रे पुत्रे वा योगसेविते । जन्मकुष्ठयुते पुत्रे अपुत्रे
 वा महेश्वरि ! । चत्वारिंशत्परं देवि ! स्वयमात्मक्रियां चरेत् ।
 स्वहस्ते तु हृषोत्सर्गं यः करोत्यौर्ध्वदेहिकम् । परलोकगते
 देवि ! अक्षयं तदपि स्मृतम् । दम्पत्योर्जीवतोः कुर्यात् हृषो-
 त्सर्गद्वयं मदा । पित्रोश्च जीवतोः पुत्रो न कुर्यादौर्ध्वदेहिकाम् ।
 उद्यतस्तु गयां गन्तुं श्राद्धं कृत्वा विधानतः । विधाय कर्पटो-
 वेशं ग्रामस्य च प्रदक्षिणम् । ततो ग्रामान्तरं गत्वा श्राद्धशेषस्य
 भोजनम् । कृत्वा प्रदक्षिणं गच्छेत् प्रतिग्रहविवर्जितः । गृहा-
 च्चारत्विमात्रञ्च अगम्यगमनं प्रति । स्वर्गारोहणसीपानं
 पितृणान्तु पदे पदे । दिवा रात्रौ मर्वदा च आगस्ये श्राद्धकृद्
 भवेत् । निरामिषं कृतं श्राद्धं तथा च विष्णुवर्जितम् । शपन्ति
 पितरस्तस्य निराशाः पितरो गताः । ग्रामश्राद्धे चाममांसं
 प्रदद्यादावचारयन् । पितरोऽधोमुखास्तस्य तिष्ठन्ति नियतं
 प्रिये । । मामिपञ्च कृतं श्राद्धं भुङ्क्ते यस्तु निरामिषम् ।
 तामिस्रनरकं गच्छेत् पितृभिः महं नान्यथा । निरामिषं कृतं
 येन कुर्यात् श्राद्धं निरामिषम् । कुर्यादासिपभुक् श्राद्धं
 मामिपन्तु वरानने ! ॥ मत्स्यसूक्ते पङ्क्तिंशतिपटलेऽपि ॥ न
 कुर्यादासिपेर्हीनं वर्षश्राद्धं महेश्वरि ! । पर्वश्राद्धं गयाश्राद्धमा-
 मिषेण प्रशस्यते । तीर्थश्राद्धं नान्दोमुखं कुर्यादासिपवर्जितम् ।
 निरामिपकृतं श्राद्धं यस्त्वग्नौयाञ्च मामिषम् । निराशाः पितरो
 यान्ति शपं दत्वा सुदारुणम् । शूद्रेर्निमन्विते विप्रे श्राद्ध-

यज्ञोत्सवेषु च । ब्राह्मणं भोजयेद्यस्तु भुङ्क्ते विष्टां स शङ्करि ।।
 महिषं बृहदाजश्च ऐणश्च चमरं तथा । गोधां कूर्मश्च शङ्खश्च
 शाशकं शोकरं तथा । वाराहश्च तथा मेघं आह्वे देयानि सर्वशः ।
 अकलौ तु गवां मांसं सारमेयश्च तद्वयम् । हीनेन्द्रियश्च क्षुण्ण-
 मक्षुण्णं तच्च वर्जयेत् । कृष्णकागस्य मांसेन मार्गणैकेन पट्ट-
 समाः । चामरेण शतं वर्षं सहस्रं गोधिका प्रिये ।। परमासश्च
 वरारोहे ! कुर्मण मासमात्रकम् । शौकरेण तु परमासं शाशकेन
 नवैव तु । द्वाविंशच्छाल्यकेनैव क्षुद्वाराहकैस्तथा । शताब्दं
 चामरेणैव स्थूलमांसन्तु वर्जयेत् । यत्र वर्ज्यं भवेत् पुंभियतुभिः
 पट्टभिरेव च । अतिस्थूलमिति प्रोक्तं तस्मात्तत् पूर्वसूरिभिः ।
 महिषस्य च गव्यस्य वराहस्य मम प्रिये !। मार्गस्य बृहदाजस्य
 स्थूलश्चापि प्रशस्यते । खड्गं पाञ्चनखं भक्ष्यं कापीतं खड्गसंयुतम् ।
 चतुर्मुखं चाविशालं वर्जयेच्च मम प्रिये !। गोधिकां स्वर्ण-
 खड्गश्च चामरं कृष्णमेव च । वर्जयेत् कूर्मकं विद्वान् यदि चक्रेण
 चिह्नितम् । सिंहतुण्डं रोहितञ्च राजीवं चित्रकं तथा । महा-
 शङ्खं प्रौष्ठिकश्च मत्स्यश्च पार्थतीयकम् । बृहद्रोहितमत्स्यश्च
 बृहत्प्रौष्ठीकमेव च । बृहच्छङ्खश्च चित्रश्च आह्वे यत्नेन योज-
 येत् । मत्स्याश्च शल्कहीनांश्च सर्पाकारांश्च वर्जयेत् । शल्कहोनस्य
 मध्ये तु प्रदेशं कवचद्वयम् । पीतोधानादिक यच्च विह्वता-
 कारकश्च यत् । सर्पास्थान् पीवरांश्चैव ब्रह्मालीश्च विवर्जयेत् ।
 तथा । धूमपक्वश्च कटल शर्करां कीटसंयुताम् । महिषस्य घृतं
 चीरमाजं आह्वे विवर्जयेत् । नारिकेलश्च तालश्च खर्जरं
 पीनकं तथा । तक्रं घृतं विना चीरं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 दीपं त्यजेत् वस्त्रवर्चा प्रत्यक्षं तैलमेव च । कुसुमं नालिका-
 शाकं मालतीकुसुमं तथा । बृह्मिआह्वे पद्मजश्च कर्वीराणि
 वर्जयेत् । एकजातीयपात्रे तु दद्यादन्नं समाहितः । दैवे

तु प्रथमं दद्यात् पिष्टपात्रे तदन्तरम् । पिष्टशेषान्त्तु देवेऽर्चनं
 नर दद्यात् कदाचन । अन्नं न क्षानयेत् कापि भ्रामश्राद्धे
 निरग्निके । हृद्यो तु क्षानयेत्त्रयं संक्रमे यद्वर्षेण च ।
 एतद्वचनं स्मार्त्तंनापि धनम् । अष्टमुष्टिप्रमाणेन ब्राह्मण्यै-
 नेव संक्रमात् । ततोऽधिकञ्च न्यूनञ्च न दद्यात् याज्ञकर्मणि ।
 यः यादं पञ्चपात्रे च करोति सुमनोहरे । वर्षाणान्तु गतं साद्यं
 तृप्तिर्भवति निश्चितम् । अश्वत्थस्य च्छुदे देवि ! ब्रह्मपत्रे च
 शङ्करि ! । परमासं जायते तृप्तिरनन्ता गतपत्रके । मासिकं
 ताम्रपात्रे च रुक्मपात्रे तु वस्तरम् । रौप्ये दशगुणं प्रोक्तं ख-
 ङ्गपात्रे शतोत्तरम् । एकजातीयपात्रे तु मृताह्ने याज्ञक-
 मणि । पार्वणे च तथा हृद्यौ पृथग्जातिश्च योजयेत् । मन्व-
 त्सरं भवेत्तावद् व्रीहीशैव नियोजयेत् । वर्षाद्भवति यो ब्रौहि-
 द्यते याद्धे विवर्जयेत् । धान्यं वर्षासमुद्भूतं तिलं प्रायणिकञ्च
 यत् । यज्ञादो च तथाश्वाद्धे द्विस्त्रिंशत् परिवर्जयेत् । षष्टि
 धान्यं राजधान्यं बृहद्धान्यञ्च बल्लभम् । सोमधान्यं शीघ्र-
 धान्यं वङ्गानिरक्तपाणिकम् । केतकीं कलविद्भञ्च धान्यं नारायणं
 तथा । माधवञ्च प्रदीपञ्च विष्णुधान्यञ्च बल्लभम् । भोगधान्य-
 मशोकञ्च नागाख्यं पञ्चकं तथा । धान्यानि यादयोग्यानि
 देवेषु च नियोजयेत् । गोधूमेश्च यवेश्चैव चापूपैश्च महेश्वरि !
 नोवारांश्च तथा याद्धे देवधान्यं तथा परम् । वसन्ते रोपित
 धान्यं यत्नेन च विवर्जयेत् । तदन्नभक्षणोऽप्येव पापं सक्रमते
 नृणाम् । भक्षणे आवृणान्नस्य दरिद्र्याभिजायते । भक्षणे
 सोमधान्यम्य व्रतं चान्द्रायणं चरेत् । भक्षणे बृहद्धान्यस्य विभवो
 जायते किल । राजधान्यश्चक्षुधान्यं भक्षणाद्विष्णुलोकभाक्
 रक्तधान्यौदनं भुक्त्वा विजयश्रीमवाप्नुयात् । नारायणं माध-
 वस्य भोगस्य मम सुन्दरि ! । धान्यत्रयोदशं भुक्त्वा नरः ख्याति-

मवाप्नुयात् । निमन्वितो ब्राह्मणश्च यदि श्राद्धे नहि व्रजेत् ।
दारुणं नरकं याति पिष्टभिः सह शाश्वतम् ॥ इति तौध्या-
त्रादिश्राद्धकथनम् ॥

अथ काशीमाहात्म्यम् ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे षोडश-
पटले ॥ त्रिपुरासुरजन्यतत्पराजितनिर्जरस्तवानन्तरम् ।
पृथिवीञ्च रथं कृत्वा चक्रे चन्द्रदिवाकरी । ब्रह्माणं सारथिं
कृत्वा वेदानृज्ज्ं स्यूथैव च । देवान् कृत्वा रथाङ्गानि, अमांश्चैव
तथा पुनः । धनुः कृत्वा सुमेरुञ्च ज्याञ्च कृत्वा तु वासुकिम् ।
विश्वञ्च मकलं कृत्वा रथस्थं म चराचरम् । वाणं विष्णुं विधा-
यैव त्रिपुरं भस्मभात् कृतम् । चराचरेण सहितं देवदैत्यादिभिः
सह । मया तत्र महेशानि ! पुनःसृष्टिः कृता ततः । यत्र भस्म-
कृतं देवि ! जगदेतच्चराचरम् । महाश्मशानं तद्विद्धि सर्वेषां
लयकारणम् । सृत्तानां सर्वदेवानां तेजस्तत्र व्यवस्थितम् ।
पञ्चक्रोशात्मकं भूत्वा तेजस्तु जगतां तथा । निर्माय मांयथा देहं
त्रैपुरं भस्म वक्षसि । तत्र सृत्युच्छलेनाहं तुष्टाव परमेश्वरीम् ।
तत्तेजसि महाकाव्यां परां चैतन्यरूपिणोम् । ततस्तेजसि
कालो सा प्रादुर्भूता परा कला । महसा दीप्यमानन्तु तेजः का-
लोति कीर्तितम् । मुखमात्रं समादृष्टं महाकाव्यास्तु तेजसि ।
अतो गोरीमुखं नाम सुनिभिः परिगीयते । तद्दृष्ट्वा परमे-
शानि ! आनन्दो मम जायते ! आनन्दकाननं तस्माद्गौयते
देवतादिभिः । कालीमयं हि तत्तेजः मकलं सं वभूव ह । यथा
सागरजातीऽम्भःशीकरः सागरी भवेत् । तथामरादितेजो
हि कालीतेजोवभुव ह । यथानानाजलं देवि ! गङ्गायां पतितं
यदि । गङ्गैव जायते सर्वं तथा तेजः सुरेश्वरि ! । सर्वं
कान्त्यभवत् पूर्णं नास्ति भेदो महेश्वरि ! । अतः काशी
भवेत् काली निश्चितं नात्र संगयः । पञ्चक्रोशात्मिका काशी-

ब्रह्मतेजोमयी श्रिता । अहं चन्द्रात्मिका देवि ! दृश्यते सर्वजा-
 तिभिः । इयं त्वमाकला काशी चयोदयविवर्जिता । तत्र
 विन्दु महादेवि ! मणिकर्ण विराजते । तच्चन्द्रासृतमेवात्र गर्जा
 जानीहि कामिनि ।। यानि कानि च तीर्थानि तत्र काशां
 महेश्वरि !। सर्वं तदसृतं देवि ! जानीहि सुरसुन्दरि !। ताम-
 सोमनिपं देवि ! शिरसा धारयाम्यहम् । अतो हि शङ्करत्वं मे
 निश्चितं, सत्यमेव हि । तां कालीं शिरसाधाय पञ्चक्रोश-
 मयीं सदा । अहर्निशं पूजयामि परमानन्दहृदितः । अतो-
 विश्वेश्वरत्व मे सदैव नात्र संशयः । ब्रह्मविष्णादिकानाञ्च य
 ईश्वरः सुरेश्वरि !। विश्वेश्वरः स एव म्यान्नापरः परमेश्वरि !।
 केवलानन्दवान् भूत्वा पूजयामि परां सदा । तत्र तस्याः
 कृपा जाता वाच्यमाना शरीरिणाम् । देव्युवाच । भो देव ! पर-
 मानन्द ! ममानन्दः कृतस्त्वया । अतः काशां सृतान्
 त्वमानन्दं देहि सर्वदा । ईश्वर उवाच । इति श्रुत्वा
 वचस्तस्या मग्नोऽहमसृताण्वे । ददामि परमं ब्रह्म सुसूर्पोः
 कर्णगोचरे । वाराणस्यां सदा देवि ! स्थित्वा ध्यायन्
 परां शिवे !। जले स्थले चान्तरीचे वाराणस्यां सृतां-
 सु ये । ददामि परम ब्रह्म तेषां हि कर्णगोचरे । हित्वा हि
 सकलं कर्म सुकृतं दुष्कृतं हि ते ॥ प्रयान्ति ब्रह्म निर्वाणं ममो-
 पदेशतः क्षणात् । तत्सर्वं सुकृतं कर्म दुष्कृतं वा महेश्वरि !।
 भवेद्ब्रह्म महाकाल्याः प्रसादाज्ज्ञानयोगतः । काशीलग्नं हि
 यत्किञ्चित् काशी भवति तत्क्षणात् । काशीस्पर्शनमात्रेण
 काशास्तु सृत्युमेति सः । तज्जन्मनि महादेवि ! अथवा पर-
 जन्मनि । सत्यं सत्यं पुनः सत्यं सत्यमेव सुरेश्वरि !। वञ्चि-
 तेनो दहेत् तूल स्पर्शमात्रात् क्षणं यथा । शूलो कर्म दहेत्काशी-
 तेन स्पर्शात् क्षणात्तथा । तूलराशिं दहेद्वाङ्गः किञ्चित्काशाद्

यथा शिवे ! । तथा दहेत्कर्मराशिं काशीजन्मैकतो नृणाम् ।
 काशीस्थानं पुण्यत्रयं किं वाहं कथयामि ते । अपि चेत् लल्ल
 मा नारी मत्समः पुरुषोऽस्ति चेत् । अण्डजाः खेटजाश्चैव उद्भि-
 ज्जाश्च जरायुजाः । ते सर्वे मुक्तिमायान्ति काश्याश्चेद्भ्राम्यतो-
 मृताः । इय वाराणसी देवि ! महातिजोमयी शुभा । युगभेदा-
 ल्लनैरेव दृश्यते हि चतुर्विधा । ह्यते रत्नमयी काशी
 त्रेतायां स्वर्णजा स्मृता । द्वापरे सा शिलारूपा कलौ भूमिमयी
 शुभा । नातः परतरं क्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विद्यते । सत्यं सत्यं
 महादेवि ! शपथेन वदामि ते । संसारबहुलो देवि ! मुक्तिमि-
 च्छति यः पुनः । मामेव शरणं गत्वा तिष्ठेत् काश्या स
 यन्वितः । स एव पतितो ज्ञानो स एव कुलपावनः । प्राणान्ते-
 ऽपि महादेवि ! काश्या न निःसरिद् द्विजः । स एव परमो मूर्खः
 स एव कुलनाशनः । हृद्येव मूर्खलोकेन काशीं प्राप्य
 त्यजेद् यदि । बहुभिर्जन्मभिः पुण्यैर्यदि काशीं लभेत्
 पुनः । तदा नैव त्यजेत् काशीं प्राणान्तेऽपि कदाचन ।
 अनायासेन संसारसागरं यस्तितीर्षति । स गच्छेत् खलु
 केनापि मम वाराणसीं पुरीम् । अत्र दद्यादन्नपूर्णां ज्ञान
 दद्यात् सरस्वती । प्राणान्ते मुक्तिदाताह काश्यान्त्यं भावना
 किमु ॥ इन्द्रायनकाञ्चादिमाहात्मास्त्वत्र ग्रन्थगौरवभिया
 न लिखितम् । अन्वेषकैर्योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे पञ्चदशपटला-
 टिषु तदन्वेषमिति ॥

योप्राणतोषणां भक्तिकाण्डाभिधानं सप्तपरिच्छेदान्वितं

पञ्चमकाण्डं समाप्तम् ॥

षष्ठस्य ज्ञानकाण्डस्य निर्घण्टोऽत्र विधीयते । आदौ
 पञ्चमहायोगो यमादिस्तदनन्तरम् । षडङ्गयोगकथनं

यमानां सुख्यकोर्त्तनम् । नियमानां तथा सुख्यमासनं
 तदनन्तरम् । योगविद्या योगविघ्नः मठक्रिया ततः परम् ।
 प्राणायामस्य भेदश्च कुम्भकस्य ततः परम् । प्राणा-
 यामक्रियाकालासत्वारः परिकीर्त्तिताः । श्रेष्ठमध्याध्रमत्वेन
 प्राणमिदं लक्षणम् । श्रमोदकेन तेनैव तनुमार्जनं फलम् ।
 नाडीगुह्यं चिह्नानि कुम्भसिद्धिफलं ततः । वर्जनोयानि
 योगे च ततः सिद्धिकराणि च । अपथ्यपथ्ये योगस्य ततो-
 ऽवस्था मनोश्मनी । कुम्भकाः सप्तधा भिन्ना नैत्यादि तदनन्तरम् ।
 कर्माणि फलयुक्तानि धोत्यादीनि ततः परम् । साधका-
 भ्यासजफलं तद्विघ्नकोर्त्तनं ततः । घटावस्था तत्फलञ्च तद्विघ्नञ्च
 ततः परम् । ततश्च मुद्रादशकं सफलञ्च निरूपितम् । एतदाद्य-
 परिच्छेदसमापनमतः । परम् । पृथ्वादिधारणं तस्य फलं
 ध्यानं ततः परम् । समाधिस्तस्यापि फलं प्राणायामफलान्त-
 रम् । तिथिभेदे वामदक्षिणासावायुगतिक्रमः । विपरीतगत-
 र्दीपो निर्गमे चोपवेशने । वायीः कर्मविशेषे तु फलञ्च 'वाम-
 दक्षयोः । वायीः कर्मविशेषेऽपि फलं प्रश्ने च दिक्स्थितेः
 फलं पूर्णशून्यभेदाद्गतिर्नाद्यास्तथैव च । अङ्गभेदे कार्यभेदे
 पञ्चभूतादयस्ततः । तेषां शुभाशुभे चैव तत्कालस्य निरूपणम्
 भूतज्ञानं तदवस्थाः पञ्च बाल्यादिभेदतः । तत्फलञ्च वारभेदे
 वामदक्षफलं ततः । दिग्गतिर्धमनी वायी स्वस्वनाडीफलं ततः
 विपरोत्ते वैपरोत्थं फलस्य तदनन्तरम् । वृहन्नाडीपदे यात्र
 शुभदा वातवेदतः । यात्रापदानि च वृहन्नाडीहस्तस्य मार्ज-
 नम् । तत्फलं पूर्णरिक्ताङ्गभेदे कर्मनिरूपणम् । वामनामा-
 श्रितं कर्म दक्षिणासाश्रितं तथा ॥ सुषुम्नाश्रितकार्याणि भूतरू-
 पादिवेदनम् । भूतगतिः पञ्चभूतभेदे कार्यस्य निर्णयः । प्रश्न-
 निर्णयो भूतैः शुभाशुभनिरूपणम् । मूलादि चिन्ताविघ्ना

भूतैस्तात्कालिकी तथा । अवस्येन्दोः सिद्धिकालः पृथ्वयस्थानि-
रूपणम् । तच्चैर्नक्षत्रविज्ञानं निसर्गगतिनिर्णयः । गमनाद्यैर्ग-
तेर्भेदो वायोस्तत् न्यूनकारणम् । फलञ्च तद्दूर्द्धादौ श्वासभेदे
जयाजयौ । तच्चेनास्त्रस्य घटनं तच्चैर्युद्धे जयादिकम् । प्रवेश-
काले लाभादिर्हानिर्निसरणे तथा । शून्येन घातनिर्णयतिर्भूतेन
स्थाननिर्णयः । जयादिनिर्णयस्यैव वशीकरणमेव च । गर्भज्ञानं
वक्षरस्य शुभाशुभफलं ततः । निदानादिपरिज्ञानं रोगस्य निर्णय-
स्ततः । मृत्युजीवनविज्ञानं कालज्ञानं ततः परम् । वर्षत्रया-
दिविज्ञानं ज्योतिषस्य स्वकस्य च । अरुन्धत्यादिविज्ञानमायु-
र्द्विक्रिया ततः । स्वरज्ञानप्रशंसेति परिच्छेदद्वितीयकम् ॥
राजयोगप्रशंसा च तद्भेदस्तिथिसंख्यक । भेदानां लक्षण-
स्यैव लक्षणयोगस्ततः परम् । तस्य पञ्चविधो भेदो राजयोगस्य
लक्षणम् । हटयोगश्च द्विविधो ज्ञानयोगस्तदन्तरम् । वाद्य-
लक्षं तत्फलज्ञाकाशपञ्चकलक्षणम् । योडशाधारनिर्णीति-
रष्टाङ्गविहतिस्ततः । पिण्डब्रह्माण्डयोरैक्यं पिण्डमध्ये जगत्-
स्थितिः । राजयोगसिद्धिफलं पद्मसङ्घतमङ्गुतम् । अव्यक्तादे-
र्गुणाद्यैव योगादेशस्ततः परम् । योगाधिकारी योगस्य सिद्धि-
कारणमेव च । योगभेदान्मन्त्रयोगो लययोगस्य विस्तृतिः ।
कालपुरुषविज्ञानं तत्फलं तदनन्तरम् । रसनासाधन तस्य
फलं नानाविधं ततः । परिच्छेदद्वितीयस्य समाप्तिकीर्तनं ततः ।
स्थूलसूक्ष्मक्रमेणैव ब्रह्माण्डस्य निरूपणम् । सर्वदेवाद्ययो मेरुः
मत्स्यलोकस्तद्दूर्द्धतः । अधो रसातलं तस्य भुवनान्येवमेव च ।
आधारपद्मविस्तारः स्वाधिष्ठानस्य वर्णनम् । तत्र वैकुण्ठ-
गोलोकवर्णनं तदनन्तरम् । मणिपूरवर्णनञ्चानाहतस्य च
वर्णनम् । विशुद्धवर्णनं तस्मादाङ्गाख्यवर्णनं ततः । सहस्रार-
वर्णनञ्चाधो वक्त्रे गुरुदेवयोः । स्थितिबीजञ्च षट्चक्रप्रकारा-

न्त रवर्णनम् । परिच्छेदचतुर्थस्य समापनमिति स्मृतम् ।
 ज्ञानप्रकारं ज्ञानस्य द्वैविध्यं द्वैतवर्जितम् । ज्ञानं तत्फल-
 निदेशोऽद्वैतज्ञानाद्यतिस्नातः । तत्त्वज्ञानं तत्प्रशंसात्मनः
 माहित्वनिर्णयः । रयित्वञ्च रयादित्वं शरीरादेस्तातः परम् ।
 भोक्तृमुक्तत्वनिर्णीतिरुत्तमादिनिरूपणम् । ब्रह्मज्ञस्य ध्यान-
 पूजाद्यभावस्तदनन्तरम् । आत्मनिरूपणं ज्ञानं त्रिविधं ज्ञान-
 कारणम् । निर्वाणसाधकं कर्म शिवबीजनिरूपणम् । पाश-
 निरूपणं जीवात्माभेददर्शनं ततः । आत्मनो जन्ममरणाद्यभा-
 वदर्शनं पुनः । पिण्डपदादिनिर्णीतिस्तन्त्रश्रवणञ्च फलम् ।
 विद्यातत्त्वं ब्रह्मविद्या प्रशंसाजितपुण्यतः । ब्रह्मज्ञानं परमात्म-
 निर्णयस्तदनन्तरम् । भिक्षुनिष्ठैव सा विद्या ब्रह्मणो जगदु-
 द्भवः । ब्रह्मज्ञानप्राप्तिकलं ब्रह्ममन्त्रप्रशंसनम् । ब्रह्ममन्त्रोद्भूति-
 मन्त्रार्थचैतन्ये तदर्चना । ब्रह्मस्तीव्रं तत्त्ववचं तन्नेवेद्यफलं
 ततः । तदर्चकप्रशंसा च तन्मन्त्रस्य पुरस्क्रिया । अन्यान्यपि
 च वेद्यानि यथास्थानं मनीषिभिः । परिच्छेदपञ्चमस्य समा-
 पनमिति स्मृतम् । मात्रादिचक्रविंशच्च बालादिचक्रमध्यगम् ।
 तस्य व्याख्यानमेतद्धि पष्ठच्छेदसमापनम् । सर्वतोभद्रचक्रञ्च
 तद्वाख्या प्रक्रियायुता । चक्रं शतपदं तस्मात् तद्वाख्या
 तदनन्तरम् । प्रश्नप्रवचने वाणी प्रणामो मन्त्र एव च । प्रश्नस्य
 कथने तस्य सङ्केतस्तदनन्तरम् । प्रस्तारचक्रं तस्यापि व्याख्यानं
 तदनन्तरम् । परिच्छेदसप्तमस्य समापनमिदं कृतम् । यथा-
 स्थानमन्यदपि ज्ञेयं धीमद्भिरत्र तु ॥ इदं विस्तृतसप्तभिर्ज्ञान-
 काण्डं परिच्छेदरूपैः प्रष्टुनैः सुरम्यम् । बुधालोकतां गन्धसुग्धो-
 ऽनुवारं फलं किन्तु गुर्वास्यलभ्यं तु विविद्धि । क्षमध्वं पण्डिता !
 दीपं परपिण्डोपजीविनः । ममाशुहादिकं सर्वं शोध्यं युष्मा-
 मिरुत्तमः ॥ आदेष्टुसत्वरतया पुनरीचितुं नैतच्छक्यमुत्तम-

वचो रचितं ममेदम् । विज्ञापयानि सततं परिवीक्ष्य सर्वं
घोरा ! भवद्भिरतिसूक्ष्मधिया विशोधय ॥

रुद्रजामले उत्तरखण्डे पट्टत्रिंशत्पटले । यथा ॥ श्री आन-
न्दभैरव्युवाच ॥ त्रिगुणज्ञानविकलो न पश्यति दिवानिशम् ।
दिवा रात्रौ ज्ञानहेतौ न पश्यति कलेवरम् । इति कृत्वा हि
मरणं नृणां जन्मनि जन्मनि । तज्जन्मक्षयहेतोश्च मम योगं
समभ्यसेत् । पञ्चामरामहायोगं कृत्वा स्यादमरो नरः । तत्-
प्रकारं शृणु प्राणवद्भभ ! प्रियदर्शन ! । तव भावेन कथये न
कुत्र वद भङ्गर ! । यदि नो कस्य निकटे कथ्यते योगसाधनम् ।
विघ्ना घोरा वसन्त्येव गात्रे योगादिकं कथम् । योगयोगा-
द्भवेन्मोक्षस्तत्प्रकाशाद्भि नाशनम् । अतो न दर्शयेद् योगं
यदीच्छेदात्मनो र्हितम् । कृत्वा पञ्चामरायोगं प्रत्यहं भक्ति-
संयुतः । पठेत् श्रीकुण्डलोदेवीसहस्रनाम चाष्टकम् । महा-
योगी भवेन्नाथ ! श्लासेन नात्र संशयः । पञ्चामरायोगविद्या
सर्वविद्याप्रकाशिनो । कृत्वा पञ्चामरासिद्धिं ततोऽष्टाङ्गादि-
धारणा । आदौ पञ्चामरासिद्धिस्ततोऽल्पयोगसाधनम् । तत्-
प्रकारं प्रवक्ष्यामि सावधानावधारय । अहं जानामि संसारे
केवल योगपण्डिता । तस्माच्चिणी ह्यहं नाथ । भक्तानामुद-
याय च । इदानीं कथये तेऽहममरायोगसाधनम् । एवं
कृत्वा नित्यरूपी योगानामङ्कुरायते । योगकालेन पुरुषः
सिद्धिमाप्नोति निश्चितम् । पञ्चामराविधानानि क्रमेण शृणु
शङ्कर ! । नेतीयोगं हि सिद्धानां महाकफविनाशनम् । दन्ती-
योगं प्रवक्ष्यामि हृदयग्रन्थिभेदनम् । धीतीयोगं ततः पश्चात्
सर्वं मलविनाशनम् । नेतीयोगं हि परमं सर्वाङ्गीदरचालनम् ।
चालनं परमं योगं नाडीनां चालनं स्मृतम् । एवं पञ्चामरा-
योगं यमिनामतिगोचरम् । यमनियमकाले तु पञ्चामराक्रियां

यजेत् । अमरासाधनादेव अमरत्वं भवेद्हरम् । एतत्करण-
 काले च तथा पञ्चामराशनम् । पञ्चामराभक्षण्येन अमरी
 योगसिद्धिभाक् । तानि द्रव्याणि वक्ष्यामि तवाग्रे परमेश्वर । ।
 येन होना न सिध्यन्ति कल्पकोटिघतेन च । एका तु अमरा दूर्वा
 तस्या ग्रन्थिं समानयेत् । अन्या तु विजयादेवी सिद्धिरूपा
 सरस्वती । अन्या तु विल्वपत्रस्था शिवसन्तोषकारिणी । अन्य
 तु योगसिद्धार्थं निर्गुण्डी चामरा मता । अन्या तु कालतुलसी
 श्रीविष्णोः प्रियतोषणी । एताः पञ्चामरा ज्ञेया योगसाधन-
 कर्मणि । एतासां द्विगुणं ब्राह्मं विजयापत्रमुत्तमम् । ब्राह्मणी
 क्षत्रिया वैश्या शूद्रा सर्वत्र पूजिता । एतद्द्रव्याणि संगृह्य भक्ष-
 यिञ्चूर्णमुत्तमम् । तच्चूर्णभक्षणसमये एतन्मन्त्रादिपञ्चकम् ।
 पठित्वा भक्षणं कृत्वा नरो मुच्येत सङ्घटात् । ॐ हरे अमर-
 पुष्टे ! त्वममृतोद्भवसम्भवे ! । अमरं मां सदा भद्रे ! कुरुष्व-
 त्वं हरप्रिये । । ॐ दूर्वायै स्वाहा । इति दूर्वायाः ॥ पुनर्विजया-
 मन्त्रेण शोधयेत् सर्वकन्यकाः ॥ श्रीं संविदे ब्रह्म इत्यादि ॥
 श्रीं ब्राह्मण्ये नमः स्वाहा ॥ श्रीं सिद्धिमूलकरे ! देवीत्यादि ।
 अर्द्धं राजपुत्रवशद्दरि । राजकन्ये ! त्रिशूलिनि ! । ऐं क्षत्रियायै
 नमः स्वाहा । श्रीं अज्ञानेन्धनेत्यादि । ह्रीं वैश्यायै नमः
 स्वाहा । श्रीं नमस्यामीत्यादि । श्रीं शूद्रायै नमः स्वाहा ।
 श्रीं कायमिहिकरे ! देवि ! विल्वपत्रनिवासिनि । । अमरत्वं
 सदा देहि शिवतुल्यं कुरुष्व माम् । श्रीं शिवदायै नमः स्वाहा ।
 श्रीं निर्गुण्ड ! परमेशानि ! योगानामधिदेवते ! । सा मां रक्षतु
 अमरे ! भावसिद्धिप्रदे ! नमः । श्रीं शोकापहायै नमः स्वाहा ।
 श्रीं विष्णोः प्रिये ! महामायै ! कालज्वालनिवासिनि ! । तुल-
 सि ! मां सदा रक्ष मामेकममरं कुरु । श्रीं ह्रीं श्रीं ऐं ह्रीं
 अमरायै नमः स्वाहा । पुनरुक्तं आहृत्य सर्वासां शोधनं

चरेत् । ओं अमृते ! अमृतोद्भवे ! इत्यादि । धेनुमुद्रां योनिमुद्रां
 मत्स्यमुद्रां प्रदर्शयेत् । तत्त्वमुद्राक्रमेणैव तर्पणं कारयेद्बुधः ।
 अमन्त्रकं सप्तवारं गुरुनाम्ना शिरोऽपयेत् । सप्तवारमिष्टदेव्या
 नाम्ना सूक्तिं प्रदापयेत् । ततस्तरपणमाकुर्व्यात् तर्पयामि
 नमो नमः । एतद्वाक्यस्य पूर्वं तु द्रष्टमन्त्रं समुच्चरेत् । परदेवतां
 समुद्धृत्य सर्वाद्यप्रणवं स्मृतम् । ततो मुखे प्रजुहुयात् कुण्डानां
 नामपूर्वकम् । ओं वद वदेत्यादि सर्वसत्त्ववशद्धरि ! शत्रुकण्ठ-
 त्रिशूलिनि ! स्वाहा । एतदुक्ता आश्रयो च वशी साधकसत्तमः ।
 पञ्चामरारसानन्दः कुलाचारविधिप्रियः । स्थिरचेता भवेद्
 योगो यदि पञ्चामरागतः ॥

दत्तात्रेयसंहितायां प्रथमाध्याये ॥ यमश्च नियमश्चैव
 आमनञ्च ततः परम् । प्राणायामश्चतुर्थः स्यात् प्रत्याहारश्च
 पञ्चमः । पष्ठो तु धारणा प्रोक्ता ध्यानं सप्तममुच्यते ।
 समाधिरष्टमः प्रोक्तः सर्वपुण्यफलप्रदः । एवमष्टाङ्गयोगश्च
 याज्ञवल्क्यादयो विदुः । कलमाद्यास्तथा सिद्धा हटं कुर्यु-
 स्तथा यथा ॥ निरुत्तरतन्त्रे चतुर्थपटले ॥ आसनं प्राण-
 सरोधः प्रत्याहारश्च धारणा । ध्यानं समाधिरितानि योगा-
 ङ्गानि वदन्ति षट् । प्राणायामद्विषट्केन प्रत्याहारः प्रकी-
 र्त्तितः । प्रत्याहारद्विषट्केन जायते धारणा शुभा । धारणा-
 द्वादशप्रोक्तं ध्यानं ध्यानविशारदैः । ध्यानद्वादशकैरेव समा-
 धिरभिधोयते । यत् समाधौ परं व्योतिरुत्तरं विश्वतोमुखम् ।
 तस्मिन् दृष्टे क्रिया काचिद् यातायातं न विद्यते ॥ दत्तात्रेय-
 संहितायाम् । यमा ये दश सम्प्रोक्ता ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 लघ्वाहारस्तु तेष्वेको मुख्यो भवति नापरः । अहिंसा नियमेष्वेको
 मुख्यो भवति नापरः । चतुरशीतिलक्षेषु त्वासनेपूत्तमं शृणु ।
 आदिनायेन सम्प्रोक्तं पञ्चासनमिहोच्यते । उत्तानी चरणी

कृत्वा ऊरुसंस्थौ प्रयत्नतः । ऊरुमध्ये तथोत्तानौ पाणी कृत्वा
 ततो दृशौ । नासाग्रं विन्द्यसेद्वक्त्रं दन्तमूलञ्च जिह्वया । उत्तो-
 ल्य चिवुकं वक्षः संस्थाप्य पवनं शनैः । यथाशक्त्या समाकृष्य
 पूरयेदुदरं शनैः । यथाशक्त्या समाकृष्य धारयेदुदरं शनैः ।
 यथाशक्त्या ततः पद्याद्रेचयेदुदरं शनैः । इदं पद्मासनं प्रोक्तं
 सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ग्रहजामले त्रयोदशपटले ॥ ऊर्वारू-
 परि मेढ्रान्ते उभे पादतले तथा । पद्मासनं भवेदेतत् सर्वपाप-
 प्रणाशनम् । तथा । युवावस्थोऽपि वृद्धोऽपि व्याधितो वा
 शनैः शनैः । अभ्यासात् सिद्धिमाप्नोति योगी सर्वस्य तन्त्रता ।
 ब्राह्मणः श्रमणो वापि ह्यसौ वाप्यहितोऽपि वा । कापालिको
 वा चार्वाकः श्रद्धया सहितः सुधीः । योगाभ्यासरतो नित्यं
 सर्वसिद्धिभवाप्नुयात् । क्रियायुक्तः स सिद्धः स्वार्दाक्रयस्य कथं
 भवेत् । शास्त्रस्य पाठमात्रेण कथं सिद्धिः प्रजायते । सुण्डी
 वा दण्डधारी वा कापायवसनोऽपि वा । नारायणवदो वापि
 जटिलो भस्मलेपनः । नमः शिवायवादी वा बहुर्चापूजको-
 ऽपि वा । स्नानद्वादशपूज्यो वा बहुवत्सलभाषितः । क्रिया-
 हीनोऽथवा क्रूरः कथं सिद्धिभवाप्नुयात् । न विशधारणं सिद्धेः
 कारणं न च तत्तथा । क्रियैव कारणं सिद्धेः सत्यमेतत्तु
 साङ्गते ! । शिरोदरार्थं योगस्य कथं वा विशधारिणः । अन्न-
 पानविहोनास्तु वञ्चयन्ति जनान् किल । उच्चावचैर्विप्रलम्भी-
 र्यजन्ते क्लृप्तमानवाः । योगिनी वयमित्येवं सुखभोगपरायणाः ।
 शनैस्तथाविधानज्ञान् योगाभ्यासविवर्जितान् । क्लृप्तार्थान्
 वचनैरेव वर्जयेद्देशधारिणः । एते चाविष्टभूताः स्युर्योगाभ्यासस्य
 सर्वदा । वर्जयेत्तान् प्रयत्ने न ईदृशी सिद्धिदा क्रिया । प्रथमा-
 भ्यासकालेषु प्रवेशस्य सदा मुने ! । आलस्यं प्रथमो विघ्नो द्विती-
 यस्तु प्रकथ्यते । पूर्वोक्तधूर्त्तगोष्ठी च तृतीयो मन्त्रसाधनम् ।

चतुर्थी धातुवादश्च पञ्चमः पापवादकः । एवं बहुविधा विघ्ना
 मृगतृष्णासमा सुखे । स्थिरा मनसि जायन्ते तांस्तु ज्ञात्वा
 त्यजेत् सुधीः । तथा । सुशोभनं मठं कुर्यात् सूक्ष्मद्वारन्तु
 निर्व्रणम् । सुष्ठु लिप्तं गोमयेन सुधया वा प्रयत्नतः । दिने
 दिने सुसंमृष्टं समार्जन्याप्यतन्द्रितैः । वासितञ्च सुगन्धेन
 धूपितं गुग्गुलादिभिः ॥ ग्रहजामले द्वादशपटले ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ हटविद्या परा गोप्या योगिनां सिद्धिमिच्छताम् ।
 देवी वोर्यवती गुप्ता निर्वीर्या च प्रकाशिता । सुवाद्ये धार्मिके
 देशे सुभिन्ने निरुपद्रवे । एकान्तं मठमध्ये च स्थातव्यं हट-
 योगिनाम् । स्वल्पद्वारमरभ्युर्त्तपिटकं नाल्युच्चनीचायतं
 सम्यग्गोमयसान्द्रलिप्तममलं निःशेषवाह्योज्जितम् । वाद्ये
 मण्डपकूपवेदिरचितं प्राकारसंवेष्टितं प्रोक्तं योगमठस्य लक्षण-
 मिदं संसारनिस्तारिणि ! ॥ एवंविधमठे स्थित्वा सर्वचिन्ता-
 विवर्जितः । गुरूपदिष्टमार्गेण हटयोगं समभ्यसेत् ॥ दत्ता-
 चंयसंहितायाम् ॥ मलमूत्रादिभिर्दोषैरष्टादशभिरेव च । वर्जि-
 तो दारसम्बन्धं वस्त्रं वाऽजिनमेव च । नान्यत्रास्तरणासीनः
 परशङ्काविवर्जितः । तस्मिन् शस्तं समास्तौष्यं आसनं विष्ट-
 रादिकम् । तत्रोपविश्य मेधावी पद्मासनसमन्वितः । सम-
 कायः प्राञ्जलिश्च प्रणम्य चेष्टदेवताम् । ततो दक्षिणहस्तस्या-
 प्यङ्गुष्ठेन तु पिङ्गलाम् । निरुध्य पूर्येद्वायुमिड्या तु शनैः
 शनैः । यथाशक्त्या निरोधेन ततः कुर्याच्च कुम्भकम् । तत-
 स्त्यजेत् पिङ्गलया शनैरेव न वेगतः । पुनः पिङ्गलयाकृष्य
 पूर्येद्दुदरं शनैः । धारयित्वा यथाशक्ति रेचयेन्भारुतं शनैः ।
 यथा त्यजेत्तयापूर्य्यं धारयेदविरोधतः । एवं प्रातः समासीनः
 कुर्याद्द्विशतिकुम्भकान् । कुम्भकः संहितो नाम सर्वग्रहविव-
 र्जितः । मध्याह्नेऽपि तथा कुर्यात् पुनर्विंशतिकुम्भकान् ।

एवं सायं प्रकुर्वीत पुनविंशतिकुम्भकान् । कुर्वीत रेककुम्भाभ्यां
 सहितान् प्रतिवासरम् । कुर्यादेवं चतुर्वारमनालस्यो दिने
 दिने । एवं मासत्रयं कुर्यान्नाडोशुद्धिस्ततो भवेत् ॥ ग्रहजामले
 त्रयोदशपटले ॥ प्राणायामस्त्रिधा प्रोक्तो रेचकुम्भकपूरकः ।
 सहितः केवलयेति कुम्भको द्विविधो मतः । रेचद्यापूर्य्य यः
 कार्यः स वै सहितकुम्भकः । यावत्केवलसिद्धिः स्यात् सहितं
 तावदभ्यसेत् । रेचकं पूरकं त्यक्त्वा सुखं यद्वायुधारणम् । प्राणा-
 यामोऽयमित्युक्तः स वै केवलकुम्भकः । गुरूपदिष्टमार्गेण प्राणा-
 यामं समाचरेत् । यावद्वायुः स्थितो देहे तावज्जोवितमुच्यते ।
 मरण तस्य निष्क्रान्तिस्ततो वायुं निबन्धयेत् । मलाकुलासु
 नाडोषु मारुतो नैव मध्यगः । कथं स्यात्तन्मलोभावः काय-
 शुद्धिः कथं भवेत् । शुद्धिमेति यदा सर्वं नाडीचक्रं मलाकुलम् ।
 तदैव जायते योगी प्राणसंग्रहणे क्षमः । प्राणायामं ततः
 कुर्यान्नित्यं सात्त्विकया धिया । तथा सुषुम्नापाश्र्वा मला-
 शोषं प्रयान्ति हि । बद्धपद्मासनो योगी प्राणं चन्द्रेण पूरयेत् ।
 धारयित्वा यथाशक्ति पुनः सूर्येण रेचयेत् । प्राणं सूर्येण
 चाकृष्य पूरयेदुदरं शनैः । विधिवत् कुम्भकं कृत्वा पुनश्चन्द्रेण
 रेचयेत् । येन त्यजेच्च तेनैव पूरयेदनिरोधतः । रेचयेच्च ततो-
 ऽन्येन रेचयेच्च न वेगतः । चन्द्रेण वामनासया सूर्येण दक्षिणा-
 सया इत्यर्थः । प्राणं चेदिडया पिबेन्नियमितं भूयोऽन्यथा रेचयेत्
 पीत्वा पिङ्गलया समीरणमथो बद्धा त्यजेद्दामया । सूर्याचन्द्र-
 मसोरनेन विधिना विम्बद्वयं ध्यायतः शुद्धा नाडिगणा भवन्ति
 यमिनो मामत्रयादूर्द्ध्वतः ॥ प्रातर्मध्यन्दिनसाय मध्यरात्रे च
 कुम्भकान् । चतुरशीतिपर्यन्तं चतुर्वारं समभ्यसेत् । प्राणा-
 यामं मद्वाधर्मो योगिनो मोक्षदायकः । प्राणायामो दिवा-
 रात्रौ देवि ! जलं परित्यजेत् । अधमं द्वादशो मात्रा मध्यमे

द्विगुणा स्मृता । उत्तमे त्रिगुणा ज्ञेया प्राणायामस्य निर्णये ।
 कनीयसि भवेत् खेदः कम्पो भवति मध्यमे । उत्तिष्ठत्युत्तमे
 प्राणी बद्धपद्मासनो मुहुः । जलेन श्मज्जातेन गात्रमार्जन-
 माचरेत् । दृढतालयुता दीप्तिस्त्रेण गात्रस्य जायते । यदा तु
 नाडीशुद्धिः स्यात्तदा चिह्नानि वाह्यतः । जायन्ते योगिनो
 देहे तानि वक्ष्याम्यशेषतः । शरीरलघुता दीर्घनिर्जठरान्नि-
 यिवर्द्धनम् । कृशत्वञ्च शरीरस्य तस्य जायेत निश्चितम् । पूर्वोक्त-
 काले कुर्वन्ति परमाभ्यासमेव च । ततः परं यथेष्टन्तु शक्तिः
 स्याद्वायुधारणे । यथेष्टधारणादायोः सिद्धिः कुम्भस्य केवला ।
 केवले कुम्भके सिद्धे रेषपूरकवर्जिते । न तस्य दुर्लभं किञ्चित्
 त्रिषु लोकेषु दिव्यते ॥

अथ कुम्भकसिद्धिफलम् ॥ प्रखेदो जायते पूर्वं मर्दनं
 तेन कारयेत् । ततस्तु धारणादायोः क्रमेणैव शनैः शनैः ।
 कम्पो भवति देहस्य आसनस्थस्य योगिनः । ततोऽधि-
 कतराभ्यासाद्दुर्दुरी जायते ध्रुवम् । यथैव दुर्दुरी गच्छे-
 दुत्पत्योत्प्लुत्य भूतले । पद्मामनस्थितो योगी तथा गच्छ-
 ति भूतले । ततोऽधिकतराभ्यासाद्भूमित्यागश्च जायते । पद्मा-
 सनस्थितो वासौ भूमिसुतृप्त्यश्च वृत्तते । निराधारो विचित्रं
 हि तदा सामर्थ्यमुद्वहेत् । अल्पं वा बहु वा मुक्ता योगो न
 व्यथते क्वचित् । अल्पमूत्रपुरीषे तु अल्पनिद्रा च जायते ।
 क्रिमयो वृश्चिका नानाखेदो दुर्गन्धता तनोः । एतानि
 सर्वस्यातस्य न जायन्त कदाचन । अभ्यासकाले प्रथमे शस्तं
 क्षीराज्यभोजनम् । ततोऽभ्यासे स्थिरोभूते न तादृङ्निगमग्रहः ।
 यथा सिंहो गजो व्याघ्रो भवेदृश्यः शनैः शनैः । तथैव सिद्धितो
 वायुरन्यथा हन्ति साधकम् । प्राणायामेण युक्तेन सर्वरोगक्षयो
 भवेत् । अयुक्ताभ्यासयोगिनः सर्वरोगसमुद्भवः । हिक्का खासथ

कासश्च शिरःकर्णाच्चिवेदना । भवन्ति विविधा दोषाः पवनस्य
व्यतिक्रमात् ॥ इति वायुव्यतिक्रमदोषः ॥

दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ तथा वर्ज्यानि वक्ष्यामि योगविघ्न-
कराणि च । लवणं सर्षपश्चान्नमुष्णं रूक्षञ्च निन्दकम् । अतीव
भोजनं त्याज्यं स्त्रिया सङ्गमनं बहु । अग्निसेवा तु सन्त्याज्या
धूर्तगोष्ठो विशिपतः ॥ ग्रहजामले । अत्याहारः प्रवासश्च
प्रजल्पो नियमग्रहः । जनसङ्गश्च लौल्यञ्च पङ्भिर्योगः प्रण-
श्यति ॥ इति वर्जनोयानि ॥

उत्साहान्निद्ययाहैर्यात्तत्त्वज्ञानाच्च साहसात् । जनसङ्ग-
परित्यागात् पङ्भिर्योगो हि सिध्यति । तथा । कटुस्त्वक्क-
लवणोष्णहरीतशाकाः सौवीरतैलवहुसर्षपमत्स्यमद्याः । आजा-
दिमांसदधितक्रकुलत्थकोलाः पिन्धाकहिङ्गुलसुनादिमपथ्य-
मस्मिन् ॥ भोजनमहितं विद्यात् पुनरप्युष्णोक्तं भोज्यम् ।
अतिलवणाशनपललकन्दशाकोत्कटं दुष्टम् ॥ वर्जयेद् दुर्ज-
नप्रोतिं वज्जितापस्य सेवनम् । प्रातः स्नानोपवासादि काय-
क्षेशविधिं तथा ॥ इत्यपथ्यानि ॥

तथा । गोधूमशालिकलाययवपष्टिकान्नं क्षीराज्यखण्ड-
नवर्नोत्सितामधूनि । शण्ठीकणाकणफलादिकपञ्चशाकं दुग्धा-
दिदिव्यमुदकञ्च यमोन्द्रपथ्यम् ॥ मिष्टं सुमधुरं स्निग्धं
रम्यं धातुप्ररोहणम् । मनोऽभिलषितं भोज्यं योगी भोजन-
माचरेत् ॥ इति पथ्यानि ॥

१ दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ उपायश्च प्रवक्ष्यामि शीघ्रं योगस्य
मिदये । क्षीरं घृतञ्च मिष्टान्नं मिताहारश्च शस्यते । षट्कर्म-
भिर्गतस्योत्थः कफमिदोमलात्तिगः । प्राणायामं ततः कुर्याद-
नायामेन सिध्यति । प्राणायामैरेव सर्वं विशुष्यन्ति मलाः प्रिये ! ।
मैदःशंभादिकं न्यस्य कर्मषट्कं न सम्यतम् । सुमनस्कात्त-

को भावो यदि वायुं समभ्यसेत् । पट्कर्मयोगमाप्नोति पवना-
 भ्यासतत्परः । ब्रह्मादयोऽपि त्रिदशाः पवनाभ्यासतत्पराः ।
 अतः सिद्धिं गतास्ती च तस्मात्पवनमभ्यसेत् । यावद्बद्धो मरु-
 द्दहे तावच्चित्तं निराशयम् । त्राटकश्चेद्भ्रुवोर्मध्ये तावत्काल-
 भयं कुतः । विधिवत् प्राणसंरोधान्नाड्योचक्रे विशोपिति । सुषु-
 न्नावदनं भित्त्वा मुष्णादिशति मारुतः । मारुते मध्यसञ्चारे
 मनःस्थेयं प्रजायते । यो मनःसुस्थिरीभावः सैवावस्था मनो-
 न्मनी । तस्मिन्नेव विशेपज्ञश्चित्तान् कुर्वीत कुम्भकान् । विचि-
 त्रकुम्भकाभ्यासादिचित्रां सिद्धिमाप्नुयात् ॥ अथ त्राटकम् ॥
 निरीक्षेद्विद्यलक्ष्म्या सूक्ष्मलक्ष्यं प्रयत्नतः । अयुसम्पातपर्यन्तं
 त्राटकं तन्महेश्वरि ! । यत्नतस्त्राटकं गोप्यं यथा हाटकपेटिका ॥
 विचित्रकुम्भकास्तु । सूर्यभेदनमुड्डाख्यं तमा शीत्कारशीतली ।
 भस्त्रिका भ्रामरो मूर्च्छा प्लावनी सप्त कुम्भकाः । आदौ सूर्यभे-
 दनम् ॥ आसने सुखदे योगी बद्धा मुक्तासनं ततः । दक्षना-
 द्या समाकृष्य यङ्गिस्थं पवनं शनैः । आकेशायान्नखाग्राद्वा
 निरोधावधि कुम्भयेत् । ततः शनैः सव्यनाद्या रेचयेत् पवनं
 सुधीः ॥ अस्य फलम् ॥ कपालशोधनं वातदोषघ्नं कृमिदोष-
 हम् । पुनः पुनरिदं कार्यं सूर्यभेदनमुत्तमम् ॥ १ ॥ अथ
 उड्डाख्यम् ॥ सुखं संयम्य नासाभ्यां चाकृष्य पवनं शनैः ।
 यथा लगति कण्ठान्ते हृदयावधि सखनः । पूर्ववत् कुम्भयेत्
 प्राणं रेचयेद्विद्यया ततः ॥ फलम् ॥ श्लेष्मरोगहरश्चैतदनलै-
 दीप्तवन्धनम् । नाडीजलोदराधातुगण्डादोषविनाशनम् ।
 गच्छता तिष्ठता कार्यमुड्डाख्यं कुम्भकन्विदम् ॥ २ ॥ अथ
 शीत्कारः ॥ शीत्कारश्च सदा वक्त्रे प्राणे चैव विजृम्भकम् । एव-
 मभ्यासयोगेन कामदेवो द्वितीयकः ॥ फलम् ॥ योगिनीचक्रं-
 मासाद्य सृष्टिसंहारकारकः । न क्षुधा न तृषा निद्रा नैव

मूर्च्छा प्रजायते । भवेत् स्वच्छन्देह्य सर्वोपद्रववर्जितः ।
 घनेन च विना सत्यं योगीन्द्रो भूमिमण्डले । रसनातालुमूलेन
 यः प्राणं सततं पिवेत् । यत्रादूर्द्ध्वं भवेत् सिद्धिः सर्वरोगक्षयी
 भवेत् ॥ ३ ॥ अथ शीतली ॥ जिह्वया वायुमाकृष्य पूर्ववत्
 कुम्भकादितः । शनैस्तु घ्राणरन्ध्राभ्यां रेचयेदनिलं प्रिये ! ॥
 फलम् ॥ गुल्मप्लीहादिकान् दीपान् ज्वरं रेतःक्षयं सुधाम् ।
 दृष्ट्वाश्च शीतली नाम कुम्भकोऽयं निहन्ति वै ॥ ४ ॥ अथ
 भस्त्रिका ॥ सम्यक् पद्मासनं बद्धा समग्रीवोदरं प्रिये ! । मुखं
 संयम्य यत्रेण प्राणं घ्राणेन रेचयेत् । तथैव स्वशरीरस्थं पवनं
 चालयेत् स्फुटम् । तथा लगति हृत्कण्ठकपाले श्वसनस्ततः ।
 वेगेन पूरयेत् किञ्चित् हृत्पद्मावधि मारुतम् । पुनर्विरेचयेत्तद्वत्
 पूरयेच्च पुनः पुनः । यथैव लौहकारस्य भस्त्रां वेगेन चालयेत् ।
 तथैव स्वशरीरस्थं पवनं चालयेच्छनैः । यदा श्मो भवेत्
 पूर्णो बन्धने च तदा लघु । कारयेन्नासिकामध्यं तर्जनीभ्यां
 विना दृढम् । कुम्भकं पूर्ववत् कृत्वा रेचयेदिडयानिलम् ॥
 फलम् ॥ वातपित्तश्लेष्महरं शरीराग्निविवर्द्धनम् । कुण्डलो-
 रोधनक्षत्रे भारेणं शुभदं शुचि । ब्रह्मनाडीमुखे संस्यकफघ्नं
 मलनाशनम् । सम्यद्घ्रात्रं समुद्भूतं ग्रन्थित्रयविभेदनम् । विशे-
 येणैव कर्तव्यं भस्त्राख्यं कुम्भकं त्विदम् ॥ ५ ॥ अथ भ्रामरी ॥
 वेदोद्धीयं पूरकं भृङ्गनादं भृङ्गीनादं रेचकं मन्दमन्दम् । योगी-
 न्द्राणामेवमभ्यासयोगाच्चित्ते जाता काचिदानन्दवल्ली ॥ ६ ॥
 अथ मूर्च्छा ॥ पूरकान्ते गाढतरं बद्धा जालन्धरं शनः । रेचये-
 न्मूर्च्छनाख्योऽयं मनोमूर्च्छा सुखप्रदा ॥ ७ ॥ अथ प्लावनी ॥
 अन्तःप्रवर्तिताधारमरुता पूरितोदरम् । साक्षात्पयस्यगाधे-
 ऽपि भ्रवते पद्मपत्रवत् ॥ ८ ॥
 रुद्रजामले उत्तरखण्डे । नैतीयोगविधानानि शृणुष्व

वीरपूजित ! । येन सर्वमस्तकस्थकफानां दाहनं भवेत् ।
 सूक्ष्मसूत्रं दृढतरं प्रदद्यान्नासिकाविले । मुखरन्ध्रे समा-
 नोय सन्ध्यायैतं समाश्रयेत् । पुनः पुनः सदा योगी
 यातायातेन घर्षयेत् । क्रमेण वर्द्धनं कुर्यात् सूत्र-
 म्य परमेश्वर ! । नेतीयोगिन नासाया रन्ध्रे निर्मलकं भवेत् ।
 यायोगमनकाले तु महासुखमिति प्रभो ! ॥ १ ॥ दन्तीयोगं
 ततः पश्चात् कुर्यात् साधकसत्तमः । दन्तधावनकाले तु
 योगमेतं प्रकाशयेत् । दन्तधावनकाष्ठन्तु सार्द्धहस्तैकसम्भ-
 वम् । नातिसूत्रं नातिसूक्ष्मं नवीनं नम्रमुत्तमम् । अपक्वं
 यत्नतो ग्राह्यं मृणालसदृशं तरुम् । गृहीत्वा दन्तकाष्ठं तत्
 प्रातःकाले प्रभक्षयेत् । दन्तकाष्ठायभागश्च कनिष्ठाङ्गुलिपर्वं
 च । एवं दन्तावलीभ्याश्च चर्षणं सुन्दरश्चरेत् । तत् प्रक्षाल्य
 च नीरेण शनैर्निर्गममाचरेत् । शनैः शनैः प्रकर्तव्यं कायवाक्-
 चित्तशोधनम् । यावन्न याति काष्ठायं नाभिमूले त्वनाकुलम् ।
 तावत् सूक्ष्मतरं ग्राह्यमवश्यं प्रत्यहश्चरेत् । हृदये जलचक्रश्च
 यावत् खण्डं न जायते । तावत्कालं सर्वदिने प्रभाते रद-
 साधनम् । हृदये कफभाण्डस्य खण्डनं जायते ध्रुवम् । पव-
 नागमने सौख्यं प्राप्नोति योगनिर्भरम् । खेचरत्वं लघणजमस्त्र-
 त्वं कुम्भकोद्भवम् । मिष्टत्वं शाकदध्नं द्विवारं रात्रिभोज-
 नम् । अवश्यं योजयेद् योगी यदि योगमिहेच्छति । एक-
 भागं सूक्ष्मघीजं द्विभागं तण्डुलं मतम् । उत्तमं पक्वमाहृत्य
 घृतदुग्धेन भक्षयेत् । अथवा केवलं दुग्धं तर्पणं कारयेद्बुधः ।
 कुण्डलीं कुलरूपाश्च दुग्धेन परितर्पयेत् । कुण्डलीतर्पणं
 योगी यदि जानाति शहर ! । अनायासेन योगी स्यात्
 स ज्ञानीन्द्रो भवेद् ध्रुवम् ॥

सप्तत्रिंशत्पटले ॥ आनन्दभेरज्जुवाच ॥ धौतीयोगं प्रव-

प्यामि यत् कृत्वा निर्मलो भवेत् । अत्यन्तगुह्यं योगञ्च समा-
 सिक्कारणं नृणाम् । यदि नो कुरुते योगं तदा मरणमाप्नुयात् ।
 धीतोयोगं विना नाय । कः सिध्यति महोत्तमे । सूक्ष्मात्
 सूक्ष्मतरं यस्तं द्वात्रिंशद्वस्तमानतः । एकहस्तक्रमेणैव यः
 करोति शनैः शनैः । यायद्द्वात्रिंशद्वस्तस्य तावत्कालं क्रियाश्चरेत् ।
 एतत्क्रियाप्रयोगेण योगो भवति तत्क्षणत् । क्रमेण मन्त्री
 सिद्धः स्यात् कालजालं वगं नयेत् । एतन्मध्ये चासनानि शरीर-
 स्थानि चाचरेत् । दृढासने योगसिद्धिरिति तन्त्रार्थनिर्णयः ।
 मिथे मनौ परावाप्तिः पञ्चयोगासनेन च । पार्श्वं चाष्टाङ्गुलं
 वस्त्रं दोषं द्वात्रिंशदीश्वर ! । एतत् सूक्ष्मं सुवसनं गृह्येत्वा
 कारयेद् यती । जितेन्द्रियः सदा कुर्यात् ज्ञानध्याननिषेवणम् ।
 अनाचारेण हानिः स्यादिन्द्रियाणां बलेन च । महापातक-
 सुख्यानां सङ्गदोषेण हानयः । मन्भवन्ति महादेव ! तद्यु-
 योग्यं सुकर्म च । ब्रह्मो वा योवनस्थो वा बालो वा यत्र तत्र
 वा । एकवर्णादीर्घजीवो स्यादमरो लोकवल्लभः । मन्त्रसिद्धि-
 रिष्टसिद्धिः स सिद्धीनामधीश्वरः । शनैः शनैः सदा कुर्यात्
 कालदोषविनाशनम् । हृदयग्रन्थिभेदेन सर्वावयववर्द्धनम् ।
 धीतोयोगोद्भवं कामं महामरणकारणम् । तस्य त्यागं यः
 करोति सदेव देवविक्रमः । धीतोयोगानन्तरं हि नेडणी-
 कर्म चाचरेत् । नेडणीयोगमात्रेण आसने नेडणीपमः ।
 नेडणीसाधनादेव चिरजीवी निरामयः । तत्कारणं प्रवक्ष्यामि
 सावधानाऽवधारय । भुक्त्वा सुहान्नपक्वञ्च वारिकं प्रतिपालयेत् ।
 प्रतिपालयेत् स्त्रोदरञ्च कठिनाशाविवर्जितः । पुनः पुनश्चाल-
 नञ्च कुर्यात् स्त्रोदरमध्यकम् । कुलालचक्रवत् कुर्याद् भ्रमण-
 च्छोदरस्य च । सर्वाङ्गबालनादेव कुण्डलीशक्तिचालनम् । चाल-
 नात् कुण्डलीदेव्यायेतना सा भवेत् प्रभी ! । एतस्यानन्तरं

देव ! चालनं परिकीर्तितम् । नाडीनां चालनादेव सर्वविद्या-
निधिर्भवेत् । वायुसिद्धिर्भवेत्तस्य पञ्चभूतस्य सिद्धिभाक् ।
मुण्डासनं हि सर्वत्र सर्वदा कारयेद्बुधः । ऊर्ध्वपद्मासनं कृत्वा
अधोहस्ते जपं चरेत् । तदा त्रिदिनमाकर्तुं समर्थो मुष्टिका-
सनम् । तदा हि सर्वनाद्यश्च वशोभूता न संशयः । नाडीचाल-
नयोगेन सिद्धिमाप्नोति साधकः । नेडणीं यो न जानाति
स कथं कर्तुमुद्यतः । स धीरो मानसचरो मतिमान् स जिते-
न्द्रियः । यो नेडणीयोगसारं कर्तुमुद्यमपारगः । स चावश्यं
चालनञ्च कुर्यान्नाद्यादिसाधनम् । नेडणीयोगमार्गेण नाडी-
चालनतत्परः । भवत्येव महाकाल ! राजराजेश्वरो यथा ।
केवलं प्राणवायोश्च धारणात् चालनं भवेत् । विना चालन-
योगेन देहशुद्धिर्न जायते । चालनं नाडिकादीनां कफपित्ता-
दिनाशनम् । करोति यद्व्रतं योगी मुण्डासनानिलाशनात् ।
वायुग्रहणमेवं हि नेडणोवशकालके । न कुर्यात् केवलं नाथ ।
अन्यकाले सदाचरेत् । यावन्नेडणीं न जानाति तावद्वायुं
न सम्पिबेत् । बहुतरं न संग्राह्यं वायोरोगमलादिहृत् । केवलं
श्वासगणनं यावन्नेडणी न सिध्यति । पञ्चामरासाधनाच्च पञ्च-
वायुवशो भवेत् ॥

ग्रहजामले ॥ मेदःश्लेष्माधिकः पूर्वं षट् कर्माणि समा-
चरेत् । अन्यथा नाचरेत्तानि दोषाणामप्यभावतः । धौती
श्च शकृत्किण्ठो दस्तो शौली रत्नो हय्य । कफपित्तभक्तौ
चैतानि षट् कर्माणि महेश्वरि ! । कर्मषट्कमिदं गोप्यं
घटशोधनकारणम् । विचित्रगुणमाधाय पूज्यते योगिपुङ्गवः ॥
तत्र धौती । चतुरङ्गलविस्तारं हस्तपञ्चदशेन तु । गुरुपदि-
ष्टमार्गेण सिक्तं वस्त्रं शनैर्ग्रसेत् । ततः प्रत्याहरेश्चैतत् चालनं
धौतकर्म तत् । कामः श्वासः झीहा कुष्ठं कफरोगाश्च विंशतिः ।

धौतीकर्मप्रसादेन गुध्यन्ते च न संग्रयः ॥१॥ अथ गजकरिणी ।
उदरगतपदार्थमुद्धमन्ती पयनमपानमुदीर्य कण्ठकाले । क्रम-
परिचयस्य पायुमार्गाद्गजकरिणीति निगद्यते सा ॥२॥ अथ वक्षी ।
नाभिनिम्नजले पायुं न्यस्य चलोत्कटासनम् । आधारानञ्जनं
कुर्यात् घालनं वस्तिकर्म तत् । गुल्मप्लीहोदरा रोगा वात-
पित्तकफोद्भवाः । वस्तिकर्मप्रभावेण सर्वरोगक्षयो भवेत् ।
धात्विन्द्रियान्तःकरणप्रसादं दद्याच्च कान्तिं दहनप्रदीप्तिम् ।
अशेषदोषोपचयं निहन्यादभ्यस्यमानं जनवस्तिकर्म ॥ ३ ॥ अथ
लीली ॥ भूम्यादावतिवेगेन तुन्दं सव्यापसध्यतः । नतांसी
भ्रामयेदेषा लीली स्यात् परमेश्वरि ! ॥ फलम् ॥ मन्दाग्निसन्दी-
पनपाचकादिसन्दीपकानन्दकरी सदैव । अशेषदोषामय-
शोषणी च हठक्रिया मौलिरियञ्च लीली ॥ ४ ॥ अथ नेती ॥
सूत्रं वितस्तिमावन्तु नासानाले प्रवेशयेत् । मुखेन गणवेशेषा
नतो स्यात् परमेश्वरि ! ॥ फलम् ॥ कपालशोधनी कण्ठग-
दिव्यदृष्टिप्रदायिनी । य ऊर्ध्वं जायते रोगो नमयत्याशु तं
नेती ॥ एवञ्च नेती नतीति नाममात्रभेदः । नेती तु पूर्व-
मुक्ता ॥ ५ ॥ अथ कपालभाती ॥ भस्त्रेव लौहकारे च कर्ण-
पूरो ससभ्रुमी । कपालभाती विख्याता कफदोषविनाशिनी ॥
इति कपालभाती ॥ ६ ॥

दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ ततोऽधिकतराभ्यासाद्बलमुत्प-
द्यते भृशम् । येन भूचरसिद्धिः स्याद् भूचराणां जये-
त्तमः । व्याघ्रो सुलापो वन्यो वा ऋक्षो वा गज एव वा ।
सिंहो वा म्रियते तेन योगिनो हस्तताडनात् । कन्दर्पस्य
यथा रूपं तथा तस्यापि योगिनः । तस्मिन् काले महाविघ्नो
योगिनः स्यात् प्रमादतः । तद्रूपवशगा नार्थः काङ्क्षन्ते
तस्य सङ्गमम् । यदि सङ्गं करोत्येव विन्दुस्तस्य विनश्यति ।

आत्मज्ञयो विन्दुहीनादसामर्थ्यं जायते । तस्मात् स्त्रीणां
सङ्गवर्जं कुर्वादत्यन्तमादरात् । योगिनस्तस्य सिद्धिः स्यात्
सततं विन्दुधारणात् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रक्ष्यो विन्दुर्हि
योगिना । ततो रक्ष्यमाविष्टः प्रणवं भ्रुतमात्रया । जपेत्
पूर्वाजितानां हि पापानां नाशहेतवे । सर्ववद्वह्नहरद्यायं प्रणवः
सर्वदोषहा । एषमभ्यासयोगेन सिद्धिरारम्भसम्भवा । ततो
भवेद् घटावस्था पवनाभ्यासिनः सदा । प्राणापानी मनो-
वायु जीवात्मपरमात्मकौ । अन्योन्यस्याविरोधेन एवं सहृदते
यया । तद्दृष्टव्यावस्था प्रसिद्धा योगिनां स्मृता । तत्र
चिह्नानि यानि स्युस्तानि वक्ष्यामि कानिचित् । पूर्वं यः
कथितोऽभ्यासश्चतुर्धा तं परित्यजेत् । दिवा वा यदि वा
रात्रौ भासमात्रं समभ्यसेत् । एकवारं प्रतिदिनं कुर्यात् केव-
लकुम्भकम् । प्रत्याहारो हि एवं स्यादेवं कुर्युर्हि योगिनः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो यत् प्रत्याहरते स्फुटम् । योगो कुम्भक-
मास्थाय प्रत्याहारः स उच्यते । यद्यत् पश्यति चक्षुर्भ्यां तत्त-
दात्मनि भावयेत् । यद्यत् शृणोति कर्णाभ्यां तत्तदात्मनि
भावयेत् । जिह्वया यद्रसयति तत्तदात्मनि भावयेत् । त्वचा
यदङ्गं स्पृशति तत्तदात्मनि भावयेत् । एवं ज्ञानेन्द्रियाणां हि
तत्त्वध्यामिस्तु सद्भवेत् । याम यामं प्रतिदिनं योगी यद्वादत-
न्द्रितः । तदा विचित्रसामर्थ्यं जायते योगिनी ध्रुवम् । दूर-
श्रुतिर्दूरदृष्टिः क्षणादूरगतिस्तथा । वाक्सिद्धिः कामचारत्वं
तथाऽदृश्यपदं भवेत् । मलमूत्रोपलेपेन लौहाना स्वर्णता तथा ।
स्वधरत्वं तथा स्याच्च सतताभ्यासयोगतः । तदा बुद्धिमता
भाव्यं योगिना योनिसिद्धये । एते विघ्ना महासिद्धैरनरमेत्तेषु
बुद्धिमान् । न शीलयेत् कुस्त्रैचित् स्वसामर्थ्यं हि सर्वदा ।
कदाचिद्दर्शयेन्मर्त्यो भक्तियक्ताय वा प्रनः । यथा मन्त्रो यथा

मूढो यथा वधिर एव या । तथा वर्त्तत लोकेषु स्वसामर्थ्यस्य
 गुप्तये । नोचेत् गिष्या हि वहसो भवन्त्येव न संगयः । स्वस्व-
 कार्येषु योगीन्द्रं प्रार्थयन्ते जनाः सदा । तत्कर्मकरणव्यग्रः
 स्वाभ्यासे शिथिलो भवेत् । अभ्यासेन विहीनस्तु ततो लौकि-
 कतां व्रजेत् । अविस्मृत्य गुरोर्वावयमभ्यासात्तदहर्निशम् । एवं
 भवेद्दटावस्था सहजाभ्यासयोगतः । अनभ्यासेन योगोऽयं
 हथा गोष्ठ्या न सिध्यति । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन योगमेतं
 समभ्यसेत् । ततः परिचयावस्था जायतेऽभ्यासयोगतः । वायुः
 परिचितो यद्वादात्मना सह कुण्डनोम् । बोधयित्वा सुपुत्रायां
 प्रविशेदविरोधतः । वायुना सह चित्तन्तु प्रविशेत्तु महापथम् ।
 महापथं श्मशानञ्च सुपुत्राप्येकमेव हि । नाना मतान्तरे भेदाः
 फलभेदो न विद्यते । वर्त्तमानं भविष्यञ्च भूतार्थञ्चापि वेत्स्यसौ ।
 यस्य चित्तं सपवनं सुपुत्रां प्रविशेद्दिवा । भव्याभव्ये च
 विज्ञाय योगी रहसि यत्नतः । पञ्चधा धारणं कुर्यात् तत्तद्भूत-
 भयापहम् ॥

ग्रहजामले चतुर्दशपटले ॥ शशैलवनधात्रीणां यथा-
 धारोऽहिनायकः । सर्वेषां हठतन्त्राणां तथाधारा हि
 कुण्डली ॥ अहिनायकोऽनन्तः ॥ सुप्ता गुरुप्रसादेन यदा
 जागर्त्ति कुण्डली । तदा पद्मानि सर्वाणि भिद्यन्ते ग्रन्थयोऽपि
 च । प्राणस्य शून्यपदवी तदा राजपथायते । तदा चित्तं निरा-
 खम्बं तदा कालस्य वञ्चनम् ॥ शून्यपदवी सुपुत्रा तत्रैवोक्ता
 यथा ॥ सुपुत्रा शून्यपदवी ब्रह्मरन्ध्रं महापथः । श्मशानं
 शङ्कितो मध्यमार्गश्चेत्येकवाचकम् ॥ राजपथायत इत्यनेन सुख-
 गमनं व्यज्यते ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रबोधयितुमीश्वरौम् । ब्रह्म-
 रन्ध्रसुखे सुप्तां सुद्राभ्यासं समाचरेत् । महासुद्रा महाबन्धो
 महावेदश्च खेचरौ । उड्डीयानं मूलबन्धो बन्धो जालम्बरा-

भिधः । करणं विपरीताख्यं वञ्चनीशक्तिचालनम् । इदन्तु
मुद्रादशकं जरामरणनाशनम् । देवेशि ! कथितं दिव्यमष्टै-
श्वर्यप्रदायकम् । वल्लभं सर्वसिद्धानां दुर्लभं मरुतामपि । गोप-
नीयं प्रयत्नेन यथा रत्नकरण्डकम् । कस्यचिन्नैव वक्तव्यं कुल-
स्त्रीसुरतं यथा ॥

अथ महासुद्रा ॥ दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ महासुद्रां प्रव-
क्ष्यामि भैरवोक्तां समादरात् । पाणिं वामस्य पादस्य योनि-
स्थाने नियोजयेत् । प्रसाद्य दक्षिणं पादं हस्ताभ्यां धारयेद्-
दृढम् । चिवुकं हृदये न्यस्य पूरयेद्वायुना पुनः । कुम्भकेन
यथाशक्ति धारयित्वा च रेचयेत् । वामाङ्गेन समभ्यस्य दक्षि-
णाङ्गेन चाभ्यसेत् । प्रसारितस्तु यः पादस्तमूरूपरि विन्यसेत् ॥
ग्रहजामले ॥ पादमूलेन वामेन योनिं सम्पीड्य दक्षिणम् ।
पादं प्रसारितं कृत्वा कराभ्यां धारयेद् दृढम् । कण्ठे वक्तं
समारोप्य धारयेद्वायुमूर्द्धतः । यथा दण्डाहतः सर्पो दण्डा-
कारः प्रजायते । ऋज्वीभूता तथा शक्तिः कुण्डलो सहसा
भवेत् । तदासी मरणावस्था जायते द्विपुटीयिता । अतः शनैः
शनैरेव रेचयेत्तं न वेगतः । इयं खलु महासुद्रा तप स्त्रियात्
प्रकाशयते ॥ फलम् ॥ महाक्लेशादयो दोषाः क्षीयन्ते मरणा-
दयः । महासुद्रा तु तेनैव समाख्याता महेश्वरि ! । चन्द्राङ्गेन
समभ्यस्य सूर्याङ्गेन समभ्यसेत् । यावत्कंठ्या भवेत्तुल्या ततो
सुद्रां विसर्जयेत् । न हि पथ्यमपथ्यं वा रसाः सर्वेऽपि नीरसाः ।
अपि भुक्तं विषं घोरं पीयूषमिव जीर्यति । त्रयकुष्ठगुदावर्त्ता
गुदप्लीहपुरोगमाः । तस्य दोषाः क्षयं यान्ति महासुद्राञ्च
योऽभ्यसेत् । कथितं महासुद्रा जरामरणनाशिनी । गोप-
नीया प्रयत्नेन न देया यस्य कस्यचित् ॥

अथ महावन्दः ॥ अयमेव महावन्दो सुद्रां बद्धा यमभ्य-

मेत् । महाबन्धस्थितो भूमौ स्फिचो सन्ताडयेच्छनैः । अय-
मेव महाबन्धः सिद्धैरबन्धयते नरेः । पाणिं वामस्य पादस्य
योनिस्थाने नियोजयेत् । वामोरूपरि संस्थाप्य दक्षिणं चरणं
तथा । पूरयित्वा मुखे वायुं हृदये चिबुकं दृढम् । निष्पीड्य
योनिमाकुञ्च्य मनोमध्ये नियोजयेत् । रचयेच्च शनैरेवं महा-
बन्धोऽयमुच्यते । असुं योगो महाबन्धं महासिद्धिप्रदायकम् ।
वामाङ्गञ्च समभ्यस्य दक्षाङ्गे पुनरभ्यसेत् । अयञ्च सर्वनाडीना-
मूढं गतिनिरोधकः । त्रिवेणीमङ्गलं धत्ते केदारं प्रापयेन्नरः ।
रूपलावण्यमम्पन्ना यथा स्त्री पुरुषं विना । महामुद्रामहा-
बन्धो निष्कली वेधवर्जितो ॥ २ ॥

अथ महावेधः ॥ महाबन्धस्थितो योगो कृत्वा प्रकर-
मेकधा । वायुना गतिमाहृत्य विधृतं कण्ठमुद्रया । समस्त-
युक्तो यो भूमौ स्फिचो सन्ताडयेच्छनैः । पुटद्वयं समाकृष्य
वायुश्चरति सत्वरः । सोमसूर्याग्निसन्दग्धो जायते चानृताय
वै । मृतावस्था समुत्पन्ना ततो मृत्युभयं कुतः । राजदण्डश्च
जिह्वायां बन्धः शस्त्रो भवेद्वितः । महावेधससाभ्यासो महा-
सिद्धिप्रदायकः । बन्धत्रयं महागुह्यं जरामरणनाशनम् । वाङ्म-
हद्विकरं चेवाणिमाद्यष्टगुणप्रदम् । अबाधं हरति पापं यामं
यामं दिने दिने । पुण्यसङ्गारसम्भावं पापौघातिहरं सदा ।
सम्यक् जिज्ञासतामिव स्वप्नं प्रथमसाधने । वङ्गिं स्त्रीपयसेवन-
मादौ मज्जनमाचरेत् ॥ ३ ॥

अथ खेचरी ॥ नाऽशनं सिद्धसदृशं न कुम्भं केवलीपम ।
न खेचरीममा मुद्रा न नादसदृशी लयः । क्खेदनं चालनं देहि
कलाक्रमिण बर्हयेत्तावत् । सा यावद् भूमध्यं स्पृशति साक्षात्
खेचरीसिद्धिः ॥ दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ अन्तः कपालविवरे
जिह्वां व्याहृत्य बन्धयेत् । भूमध्यदृष्टिरप्येषा मुद्रा भवति

खेचरी ॥ ग्रहजामले ॥ सुह्रीपत्रनिभं शस्त्रं सुतीक्ष्णं सिग्ध-
निर्मलम् । मर्यादायै ततस्तेन रोममात्रं समुच्छिनेत् । कृत्वा
सैन्धवपथ्याभ्यां चूर्णिताभ्यां प्रवर्तते ॥ पथ्या हरीतकी ॥ पुनः
सप्तदिने प्राप्ते रोममात्रं समुच्छिनेत् । एवं क्रमेण षण्मासं
नित्ययुक्तः समाचरेत् । षण्मासाद्रसनामूलशिराबन्धो विन-
श्यति ॥ योगिनो वेणुवल्कलधारेणोदानो रसनामूलमेवं क्रमेण
क्लिन्दन्ति ॥ अथ वागीश्वरीधाम शिरो वस्त्रेण वेष्टयेत् ।
शनैरुत्कर्षयेद् योगी कालवेनाविधानवित् । वागीश्वरीधाम
जिह्वा तस्याः शिरोऽग्रभागः । वस्त्रप्रमाणमपि तत्रैव ॥ वितस्ति-
प्रमितं दैर्घ्यं विस्तारं चतुरङ्गुलम् । शृदुलं धवलं प्रोक्तं वेष्ट-
नालम्बनक्षणम् । पुनः षण्मासमात्रेण पुनः सङ्घर्षणात् प्रिये ।
भ्रूमध्यावधि वर्द्धत तिर्यक्कर्णविलावधि । अधस्ताच्चिबुकं मूलं
प्रयाति क्रमकारिता । क्रोशादूर्ध्वं चङ्गमति तिर्यक् सहस्राव-
धि प्रिये । पुनः संवत्सरे देवि ! द्वितीये चैव लीलया ।
ब्रह्मरन्ध्रत आहत्य तिष्ठेत् पवनवन्दिते । सतालुमूलं
सङ्घृष्य सप्तवासरमात्मनि । पूर्वोक्तेन प्रकारेण मलं सर्वं विशो-
धयेत् । अङ्गुल्यग्रेण सङ्घृष्य जिह्वां तत्र निवेशयेत् । शनैः
शनै र्मस्तकान्तं महावज्ररुवाटभित् । पूर्वं विजयतां विद्या
विख्याता भुवनत्रये । अस्यां पडङ्गं कुर्वीत तथा पट्चक्रभि-
न्नया । खे निरस्तसकलक्रियाक्रमयाचिता चरति । शाश्वती-
दये सशिरोमूसमवायकारिणी ॥ क्रमेणैव प्रकर्त्तव्याभ्यासिन वर-
वर्णिनि । युगपद्विलये तस्य शरीरं विलयं व्रजेत् । तस्माच्छनैः
शनैः कार्योऽभ्यासिना योगकः प्रिये । एवं वर्षत्रयं कृत्वा
ब्रह्मद्वारं विशेद्भ्रुवम् । पट् चक्राणि विभेद्य शक्तिभुजगी
प्रोत्थाप्य मूलस्थितां भित्त्वा ग्रन्थितमञ्च पश्चिमधिराः प्राकार-
रूपं महत् । नोत्वा प्राणमहः शिरोऽपि विमलं निर्मथ्य चित्तेन

तत् तस्मिन् पिबतेन्दुमण्डलगलन्मुक्तः स साचाच्छिवः ॥ नित्यं
 यस्तूर्द्धा जिह्वा यदि पिबति पुमान् सप्तधाराभृतीघं सुखादं
 शीतलाङ्ग दुरितभयहर क्षुत्पिपाशानिवारम् । पिण्डखेच
 हि तस्मान्मृड इव निवसन्मृत्युरोगात्तरेत्तु दौर्भाग्यं याति
 नाश प्रसरति सकल त्रिविकालो भ्रमित्वा ॥ कपालकुङ्करी
 जिह्वा प्रविष्टा विपरीतगा । भ्रुवोरन्तगता दृष्टिर्मुद्रा भवति
 खधरो । कला पराङ्मुखी कृत्वा त्रिपथे परिवर्त्तयेत् । सा
 भवेत् खेचरीमुद्रा व्योमचक्रं तदुच्यते । रसनामूर्द्धगां कृत्वा
 क्षणाहं यस्तु तिष्ठति । विषयान्मुच्यते योगी व्याधिमृत्युजरा-
 दिभिः । न रोगमरणं तस्य , न निद्रा न क्षुधा तृषा । न च
 मूर्च्छा भवेत्तस्य यो मुद्रा वेत्ति खेचरीम् । पीड्यते न स रोगेण
 लिप्यते न स कर्मणा । बाध्यते न स कालेन यस्य मुद्रास्ति
 खेचरी । चित्तं चरति खे यस्मात् जिह्वा चरति खे गता ।
 तेनैषा खेचरी नाम मुद्रासननमस्कृता । खेचर्यामुदित येन
 विवर लम्बिकाहंकम् । तस्य न चरते विन्दु कामिन्व्यान्नेधि-
 तस्य च । चलितोऽपि यदा विन्दु सम्प्राप्तो योनिमण्डले ।
 व्रजेत्तूर्द्धा हठाच्छ्रुत्या निबद्धो योनिमुद्रया । ऊर्द्धजिह्व स्थिरो
 भूत्वा सोमपान करोति य । मासाहंन न सन्देहो मृत्युं जयति
 योगवान् । इन्धनानि यथा वह्निस्तेन वर्त्तिञ्च देपक । तथा
 सोमलतापूर्णं देह देही न मुञ्चति । नित्यं सोमकलापूर्णं
 देह देही न मुञ्चति । नित्यं सोमकलापूर्णं शरीर यस्य योगि-
 न । तत्रकेणापि दृष्टस्य विष तस्य न सर्पति । तस्मादिदं
 प्रकुर्वीत नित्ययुक्तं समाहितं । रसना शिपथेदूर्द्धं पिबेदमर-
 वारुणोम् । कुलीनं तमह वन्दे इतरे कुलघातका । गोशब्दे-
 नोदिता जिह्वा तत्रवेशो हि तालुनि । गोमासभक्षणं तत्
 महापातकनाशनम् । जिह्वाप्रवेशदं भूतवायुना स्थापितं

खलु । चन्द्राद् गलति संसारं तद्व्यादमरवारुणी । मूर्ध्निः
 षोडशपत्रपद्मगलितं प्राणादवाप्तं हठादूर्ध्वास्यो रसनां नियम्य
 विवरे शक्तिं परां चिन्तयेत् । तत्कल्लोलकलाजलञ्च विमलं
 धारामृतं यः पिबेत् निर्दोषः स मृणालकोमलवपु र्योगी चिरं
 जीवति ॥ चुम्बन्ती यदि लम्बिकायमनिशं जिह्वा रसस्यन्दिनी
 सञ्जारा कटुकाथ दुग्धसदृशी चोराज्यतुल्याथवा । व्याधीनां
 हरणं जरान्तकरणं शास्त्राङ्गमीहीरणं तस्य स्यादमरत्वमष्ट-
 गुणवत् सिद्धाङ्गनाकर्षणम् ॥ एकं सृष्टिमयं बीज एका मुद्रा च
 खेचरी । एको देवो निरालम्बी ह्येकावस्या मनोन्मनी । सुचिरं
 ज्ञानजनकं पञ्चतत्त्वसमन्वितम् । तिष्ठन्ती खेचरोमुद्रा तस्मिन्
 शून्ये निरञ्जने ॥ ४ ॥

अथ मूलबन्धः ॥ पाष्णिभागेन सम्पीड्य योनिमाकुञ्चयेद्-
 गुदम् । अपानमूर्ध्निमुत्थाप्य मूलबन्धोऽयमुच्यते । अधोगत-
 मपानञ्च ऊर्ध्वाङ्गे कुरुते हठात् । आकुञ्चनेन तं वक्ष्मि
 मूलबन्धं महेश्वरि । । योनिपाष्णीं तु सम्पीड्य वायुमाकुञ्चये-
 ष्वलात् । वारं वारं तथा चोर्ध्वं समायाति समीरणं । प्राणा-
 दिनोदितो विन्दुर्मूलबन्धेन चैकतः । ततो योगस्य संसिद्धिः
 प्रमा तत्र न संशयः । प्राणापानौ च पवनौ मूलबन्धेन चैक-
 तात् । गत्वा योगस्य संसिद्धिं गच्छती नात्र संशयः । अपान-
 प्राणयोरैक्यात् चयान्मूर्त्तपुरोपयोः । युवा भवति हृद्योऽपि
 सतत मूलबन्धनात् । अपाने चोर्ध्वं गे याते सम्प्राप्ते योनिम-
 गडले । तदानना शिखा दोर्घा वर्द्धते वायुना हता । ततो
 यात बद्धयोनी प्राणेषु च स्वरूपकम् । तैलाभ्यक्तं प्रदीपन्तु
 ज्वलनो देहगस्तथा । तेन कुण्डलिनो सुप्ता सन्तप्ता सविवर्द्धते ।
 टण्डाहता भुजङ्गोव निश्वस्य षट्जुता व्रजेत् । विलं प्रविष्टैव
 तनो ब्रह्मनाद्यन्तरं व्रजेत् । तस्मान्नित्यं मूलबन्धः कस्तव्यः
 परमेश्वरि ! ॥ ५ ॥

अथ उड्डीयानम् ॥ बन्धो येन सुपुत्रायां प्राण उड्डीयते
 ततः । तस्मादुड्डीयनाख्योऽयं ज्ञातव्यः परमेष्ठिनः । । उड्डीनं
 कुरुते यस्मादधियान्तो महाखगः । उड्डीयानं तदेव स्यात्
 तत्र बन्धो निगद्यते । उदरे पश्चिमे भालं नाभेरूर्ध्वं च कारयेत् ।
 उड्डीयानो ह्यसौ बन्धो मृत्युमातङ्गकेगरी । उड्डीयानन्तु सहजं
 कथ्यते परमेष्ठिनः । अभ्यासेन वितन्द्रन्तु हृदोऽपि तरुणो
 भवेत् । नाभेरूर्ध्वं मध्यापि तालुं कुर्यात् प्रयत्नतः । यस्मात्प्रा-
 णासतो मृत्युं जयत्येव न संशयः । सति वव्वासने पादौ करा-
 ष्यां धारयेद् दृढम् । फलादेशसमीपे च बन्धं तत्र प्रपोडयेत् ।
 पश्चिमे तालुसुदरे कारयेद्दृढये गले । शनैः शनैर्यथा प्राणस्तुन्द-
 सिद्धिं स गच्छति । सर्वेषामेव बन्धानामुत्तमोऽप्युड्डीयानकः ।
 उड्डीयाने महेशानि ! मुक्तिः स्वाभाविकी भवेत् ॥ दत्तात्रेय-
 संहितायाञ्च ॥ उड्डीयानञ्च सहजं सुनिभिः कथितं सदा ।
 अभ्यसेद् यस्तु सचख्यो हृदोऽपि तरुणायते । नाभेरूर्ध्वं मध-
 यापि प्राणं कुर्यात् प्रयत्नतः । यस्मात्प्राणसन्मृत्युं जयत्येव
 न संशयः । मूलबन्धस्तु यो नित्यमभ्यसेत् स तु योगवित् ॥६॥

अथ जालन्धरबन्धः ॥ ग्रहजामले ॥ कण्ठमाकुञ्च्य हृदये
 स्थापयेच्चिवुक्तं दृढम् । बन्धो जालन्धराख्योऽयममृताव्ययका-
 रकः ॥ दत्तात्रेयसंहितायाञ्च । कण्ठमाकुञ्च्य हृदये मारुतं
 धारयेद् दृढम् । जालन्धरे बन्ध एष ह्यमृतहयपारगः । नाभि-
 स्थाग्निकपालस्थं सहस्रकमलच्युतम् । अमृतं सर्वदास्त्रावं
 विन्दुत्वं याति देहिनाम् । यथाग्निश्च तदमृतं न पिबेच्च पिबेत्
 स्वयम् । याति पश्चिमपार्श्वेण एवमभ्यासतः सदा । अमृतं
 कुरुते देहं जालन्धरमतोऽभ्यसेत् ॥ ग्रहजामले ॥ बध्नाति हि
 गिराजालगन्धे गामि न भोजनम् । अतो जालन्धरो बन्धः कण्ठे
 दुःखौघनाशकः । जालन्धरे कृते बन्धे कण्ठे सङ्कोचने कृते ।

न पीयूषं पचत्यग्नी न च वायुः प्रधावति । कण्ठसङ्कोचनेनैव
 द्वे नाड्यो कुम्भयेद् दृढम् । मध्यचक्रमिदं ज्ञेयं पौड्गशाधार-
 वम्बनम् । वम्बत्रयमिदं श्रेष्ठं महासिद्धनिषेवितम् । सर्वेषां
 हृत्तन्त्राणां कुर्यात् साधनमीश्वरि ! । अध आकुञ्चनेनाथ
 कण्ठसङ्कोचने कृते । मध्ये पश्चिमतालुः स्यात् प्राणस्तु मध्य-
 नाडिगः । ब्रह्मस्थानस्थितो बोधः प्रयाति पवनालयम् । ततो
 न जायते मृत्युर्नास्य जरादिकं तथा । मूलस्थानं समाकुञ्च्य
 उड्डानास्थन्तु कारयेत् । इडाञ्च पिङ्गलां ब्रह्मा वाहयेत्
 पश्चिमां दिशम् । अग्नेनैव विधानेन प्राप्नोति पवनो लयम् । ततो
 न जायते मृत्युर्जरारोगादिकं तथा ॥

अथ विपरीतकरणम् । यत्किञ्चित् स्रवते चन्द्रादमृतं
 दिव्यरूपिणम् । तत्सर्वं ग्रसते सूर्यस्त्रेण पिण्डो जरायुतः ।
 तत्रास्ति करणं दिव्यं सूर्यस्य मुखवम्बनम् । गुरुपदेयतो
 ज्ञेयं न च शास्त्रार्थकोटिभिः । कर्द्धं नाभिरधस्तालुर्कर्द्धं भानु-
 रधः शशी । करणं विपरोताख्यं सर्वव्याधिविनाशनम् ।
 नित्यमभ्याससंयुक्तं जठराग्निविवर्द्धनम् । अल्पाहारो निरा-
 हारः क्षुधाती बलहा भवेत् । आहारं बहुलं तस्य सम्पाद्य
 साधकस्य तु । अल्पाहारो यदि भवेदग्निर्देहं दहेत् क्षणात् ।
 अधः शिराद्योडेपादः क्षणं स्यात् प्रथमे दिने । क्षणाच्च किञ्चि-
 दधिकमभ्यसेद्दि दिने दिने । बलितं पलितञ्चैव परमासाहि
 विनाशयेत् । मासमाव्रन्तु यो नित्यमभ्यसेत् स तु कर्णजित् ॥
 दत्तात्रेयसहितायामपि ॥ पक्षिणा गुदमायुज्य वाममार्गं चरे-
 ह्नात् । वारं वारं यथा चोर्द्धं समायाति समीरणः । प्राणापानौ
 नादविन्दू मूलवन्धेन चैकताम् । महायोगस्य संसिद्धिं याति
 नास्त्यत्र संशयः । करणं विपरोताख्यं सर्वव्याधिविनाशनम् ।
 नित्यमभ्यासयुक्तस्य जठराग्निविवर्द्धनम् । आहारा बहवस्तस्य

स्वल्पाद्याः साङ्गते । प्रुयम् । अल्पाहारो यदि भवेदग्निर्दाहं
करोति वै । ' ऊर्ध्वं' राहुरधद्यन्द्रस्तथा दृष्टिय साङ्गते ।। अधः-
गिरासोर्ध्वपादः क्षणं म्यात् प्रथमे दिने । क्षणात्तु किञ्चि-
दधिकमभ्यसेत्तु दिने दिने । वल्लिद्य पलितश्चेव परमासोर्ध्वं
न दृश्यते । याममावन्तु यो नित्यमभ्यसेत् स तु योगवित् ॥

अथ वज्रोष्णी ॥ वज्रोष्णी चामरीणी च सयोनी च त्रिधा
मतः । तत्तासां लक्षणं वक्ष्ये कर्त्तव्यञ्च विशेषतः । स्वेच्छ्या
वर्त्तमानोऽपि योगोक्तनियमं विना । वज्रोष्णीं यो विजानाति
स योगी सिद्धिभाजनः । अधोभागे गतं विन्दुमभ्यासेनोर्ध्वमा-
हरेत् । चान्दितस्तु स्वकं विन्दुमूर्ध्वमाकृष्य रक्षयेत् । तत्र वस्तु-
दयं वक्ष्ये दुर्लभं यस्य कस्यचित् । क्षीरञ्चैव द्वितीयञ्च नारी
च वशवर्त्तिनी । मद्ग्रेण च ग्रनेः सम्यक् कृत्वाकुञ्चनमभ्यसेत् ।
पुरुषो वापि नारी वा वज्रोष्णी सिद्धिमाप्नुयात् । प्रयत्नतः
शराजानं फुत्कारैः कम्बु वर्द्धयेत् । ग्रनेः ग्रनेः प्रकुर्याच्च वायु-
मञ्चारकारणात् । भार्याभगगतं विन्दुमभ्यासेनोर्ध्वमाहरेत् ।
दलितं पलितं विन्दुं विन्दुमाकृष्य रक्षयेत् । एवन्तु रक्षयन्
विन्दुं मृत्युं जयति योगवान् । मरणं विन्दुपातेन जीवितं
विन्दुधारणात् । सुगन्धियोंगिनो देहो जायते विन्दुधारणात् ।
यावद्विन्दुः स्थितो देहे तावन्मृत्युभयं कुतः । मलायत्तं बलं
पुंसां शक्रायत्तञ्च जीवितम् । तस्माच्छुक्रं मलञ्चैव रक्षणीयं
प्रयत्नतः । ऋतुमत्या रजोऽप्येवं स्वयं विन्दुञ्च रक्षयेत् ।
मन्दादाकर्षयेदूर्ध्वं सम्यग्भ्यासयोगतः । सहयोन्यमरीणी च
वज्रोष्ण्या एव भेदतः । वज्रोष्णी मैथुनादूर्ध्वं स्त्रीपुंसोः साङ्ग-
लेपनम् । आसीनयोः सुखेनेव सूक्ष्मव्यापारयोः क्षणात् ।
ऋद्योनिरियं प्रोक्ता श्रद्धया परमेश्वरि ।। पित्तोत्क्लणत्वात्
प्रथमाञ्च धारां विहाय नि.सारतयान्धधाराम् । निषेवते शीतल-

‘मध्यधारां कफोष्णिकैः खण्डमतेरमर्थ्यः । अमरीं यः पिवेन्नित्यं
न्यास कुर्यान् दिने दिने । वज्रोष्णोमभ्यसेदेवममरीणीति
कथ्यते । यक्षणाकुञ्चनेनोद्धुं या रजः सा हि योगिनी । अती-
तानागतं ज्ञातं खेचरो च प्रजायते । देहसिद्धिञ्च लभते
वज्रोष्णभ्यासयोगतः । अयं शुभकरो योगी भोगान् भुङ्क्ते
विमुक्तिदः ॥ ६ ॥

अथ शक्तिचालनम् ॥ कुण्डलाङ्गी कुण्डलिनी भुजङ्गी
शक्तिरीश्वरी । कुण्डल्यरुन्धतो देवो शब्दाः पर्यायवाचकाः ।
गङ्गायमुनयोर्मध्ये बाला रण्डा तपस्विनी । बलादाकृत्यं
गृह्णीयात्तद्विष्णोः परमं षट्पदम् । पुच्छं प्रष्टुञ्च भुजङ्गीं सुप्ता-
सुबोधयेदपि । निद्रां विहाय सा ऋन्वी ऊर्ध्वमुत्तिष्ठते
हठात् । वच्चासनस्थितो योगो चालयित्वा तु कुण्डलीम् ।
कुर्व्यादनन्तरं भस्त्रां कुण्डलीमाशु बोधयेत् । सत्युपचमन-
स्थापि ततो सत्युभयं कुतः । सुहृत्तद्वयपर्यन्तं निर्भयं
चालनादसौ । ऊर्ध्वमाकर्षते किञ्चित् सुपुत्रां कुण्डलीगताम् ।
तेन कुण्डलिनी तस्याः सुपुत्रायाः समुद्रता । जहाति नित्यं
प्राणोऽयं सुपुत्रां व्रजति स्वनः । तस्मात् सञ्चालयेन्नित्यं शब्द-
गर्भामरुन्धतोम् । यस्याः सञ्चालनेनैव रोगी रोगैर्विमुच्यते ।
येन सञ्चालिता शक्तिः स योगी सिद्धिभाजनः । किमत्र
बहूनोक्तेन कालं जयति लोभया । अभ्यासान्नि सृतां वैन्द्री
सह नित्यं सस्यायेत् । धारयेत्सूक्ष्माङ्गे च दिव्यदृष्टिप्रदा-
यिकाम् । इति मुद्रा दश प्रोक्तास्तव स्नेहान्महेश्वरि ।।
एकैका चाशु यमिनां महासिद्धिप्रदायिनी । राजयोगं विना
पृथ्वी राजयोगं विना शिला । राजयोगं विना निद्रा विचि-
त्रापि न राजते । मारुतस्य विधिं सर्वं मनोयुक्तं मनोपि-
णाम् । शिवापि मध्यमा नाली टटाध्यामे च योगिनाम् ।

आसने प्राणसंयोगे मुद्राभिः सकला भवेत् । उपसत्रेऽपि
मुद्राणां राजयोगः समुद्रवत् । रुद्राणाञ्चापरा मुद्रा तदा
सिद्धिं प्रयच्छति ॥

इति प्राणतोषिण्यां पष्ठे ज्ञानकाण्डे पञ्चामरादिमुद्रादशक-
रूपग्रन्थिकथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः ।

दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ पञ्चधारणानन्तरम् ॥ पृथिवीधारणं
वक्ष्ये पार्थिवेभ्यो भयावहम् । नाभिरधो गुदस्योर्द्ध्वं घटिकाः
पञ्च धारयेत् । वायुं ततो भवेत् पृथ्वीधारणं तद्भयापहम् ।
पृथिवीसम्भवात्तस्य न मृत्युर्योगिनी भवेत् । नाभिस्थाने
ततो वायुं धारयेत् पञ्च नाडिकाः । ततो जलभयं नास्ति
जलमृत्युर्न योगिनः । नाभ्यूर्ध्वमण्डले वायुं धारयेत् पञ्च
नाडिकाः । आग्नेयी धारणा सेयं न मृत्युस्तस्य वज्रिणा । न
दह्यते शरोरं हि प्रक्षिप्ते वज्रिकुण्डके । नाभिभ्रुवोर्द्ध्वं मध्ये
तु प्रादेशद्वयसन्निभे । धारयेत् पञ्च घटिका वायुं सैव हि
वायवो । धारणात्तस्य वायोस्तु योगिनो न भयं भवेत् । भ्रूम-
ध्यादुपरिष्ठात्तु धारयेत् पञ्च नाडिकाः । वायुं योगो प्रयत्ने न
सेयमाकाशधारणा । आकाशधारणं कुर्वन्मृत्युं जयति
तत्त्वतः । यत्र तत्र स्थितो तापि सुखमत्यन्तमश्नुते । एवञ्च
धारणाः पञ्च कुर्याद्योगो विधानतः । ततो हृद्गरीरस्य
मृत्युरस्य न विद्यते । इत्येवं पञ्चभूतानां धारणं यः समभ्य-
सेत् । ब्रह्मणः प्रलये यापि तस्य मृत्युर्न विद्यते । समभ्यसे-
त्तदा ध्यानं घटिकाः पष्टिमेव च । वायुं निरुध्य तां ध्यायेद्
देवतामिष्टसाधिनीम् । सगुणध्यानमेतत् स्यादणिमादिसुख-
प्रदम् । निर्गुणं स्वमिव ध्यायेन्नोत्तमार्गः प्रवर्त्तते । निर्गुण-
ध्यानमप्यन्नः समाधिश्च समभ्यसेत् । दिनद्वादशकेनैव समाधिं
समवाप्नुयात् । वायुं निरुध्य मेधावी जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् ।

समाधिः समतावस्था जीवात्मपरमात्मनोः । यदि स्याद्देहमुत्-
 सृष्टमिच्छा चेदुत्सृजेत् स्वयम् । परं ब्रह्मणि लीयत त्वक्त्वा
 कर्म शुभाशुभम् । अथ नोचेत् उमुत्सृष्टं स्वगरीरं यदि
 प्रियम् । सर्वलोकैषु विचरेदणिमादिगुणान्वितः । कदाचित्
 श्वेच्छया देवो भूत्वा स्वर्गोऽपि सञ्चरेत् । मनुष्यो वापि यच्चो वा
 र्खे कृत्यापि क्षणाद्भवेत् । सिंही व्याघ्रो गजो वापि स्वादिच्छा-
 तोऽग्न्यजन्मताम् । यथेष्टमेव वर्त्ततः योगी विद्वान्महेश्वरः । कवि-
 मार्गोपयुक्तं ते साह्वतेऽष्टाङ्गयोगतः । सिद्धानां कपिलादीनां
 मतं वक्ष्ये ततः परम् । अभ्यासमेदातङ्गेदेन फलं तत्समं
 तथा । इत्यनन्तरं जलन्धरादिरुक्तः । तेन दत्तात्रेयमते जलन्धरादिं
 विनापि योगी भवतीति सुधीभिर्विभाष्यादगन्तव्यम् । पक्षिणा
 गुदमायुज्य वाममार्गं चरेद्बलात् । वारं वारं यथा चोर्द्धं
 समायाति समोरणः । प्राणापानो नादविन्दू मूलबन्धेन चैक-
 ताम् । महायोगस्य मसिद्धिं याति नास्त्यत्र संशयः । करणं
 विपरीतास्य सर्वव्याधिविनाशनम् । नित्यमभ्यासयुक्तस्य
 जठराग्निविवर्द्धनम् । आहारा बहजस्तस्य सम्पाद्याः साह्वते !
 भवम् । अल्पाहारी यदि भवेदग्निर्दाहं करोति वै । ऊर्द्धं
 गृहुरधश्चन्द्र तथा दृष्टिश्च साह्वते ! । अधःशिरासोर्द्धपाटः
 क्षणात् स्यात् प्रथमे दिने । क्षणात्तु किञ्चित् अधिकमभ्यसेत्तु
 द्विने दिने । बलिश्च पलितश्चेव प्रणामोर्द्धं न दृश्यते । याम-
 सात्रन्तु यो नित्यमभ्यसेत् स तु योगवित् । वञ्चोर्णीं ते प्रव-
 क्ष्यामि योगिभिर्गोपितं सदा । अतीव तद्रहस्यं हि न देयं
 यन्म कस्यचित् । लभ्यते यदि तस्यैकं योगसिद्धिकरं परम् ।
 क्षीरमङ्गरसं चेति द्वयोराद्यश्च लभ्यते । तृतीयं बन्दिनां
 पुंसां स्त्रीभ्यः साध्यमुपागतः । योगाभ्यामरता स्त्री च पुंसां
 यत्रे न साधयेत् । पुंसां स्त्री वा तदन्यद्वा स्त्रीत्वं पुंस्त्वमपेक्षया ।

स प्रयोजनमात्रैकसाधनात् सिद्धिमाप्नुयात् । गलितो यदि विन्दुस्तु मूर्द्धि चाकृष्य धारयेत् । एवं हि रक्षिते विन्दौ मृत्यं जयति तत्त्वतः । मरणं विन्दुपातेन जीवनं विन्दुरक्षणात् । विन्दुरक्षाप्रसादेन सर्वे सिध्यन्ति योगिनः । असरोणिस्तु यथा स्यात् सहयोनिस्ततो यथा । तदभ्यासक्रमो ज्ञेयः सिद्धानां सम्प्रदायतः । एतेः सर्वेस्तु कथितैरभ्यसेत् कालयोगतः । ततो भवेद्राजयोगो नान्तरोभवति ध्रुवम् । न दिङ्मात्रेण सिद्धिः स्वादभ्यासो नैव जायते । राजयोगपदं प्राप्य सर्वसङ्कल्पभङ्गकम् । सर्वं कुर्यान्न वा कुर्याद् यथारुचि विचेष्टितम् । तथा-
न्तरा च योगेन निष्पन्ना योगिनः क्रिया । तदावस्था हि नश्यन्ती भक्तिमुक्तिप्रदा भवेत् ॥

प्राणायामस्य फलान्तरन्तु ग्रहयामले ॥ आदौ चन्द्रः सिते पक्षे भास्वरस्तु सितेतरि । प्रतिपत्कमतो हानिस्त्रीणि कृत्वोदयत्ययम् ॥ त्रिपुरासारमुच्चये तु ॥ अमावास्यां वधुदयमाह यथा ॥ आरभ्य दर्शं प्रथमामुदेति वामे पुटे त्रीणि दिनानि देवः । वामेतरि त्रीणि ततो दिनानि पूर्णां तिथिं यावदधैवमेवम् ॥ एकस्य पक्षस्य विपर्ययेण रोगाभिभूतिर्भवतीह पुंसाम् । पक्षद्वये बन्धुसुहृद्विपत्तिः पक्षत्रये व्यत्ययतो मृतिः स्यात् ॥ ब्रह्मजामले ॥ चन्द्रोदये यदा सूर्योदये चन्द्रः सूर्योदये यदा । अशुभं हानिरुद्देगः शुभं सर्वं नियोजयेत् । चन्द्रोदये वामनाद्यां वायुगमननिरूपितसमये एवं सूर्योदये दक्षिणनाद्यां वायुगमननिरूपितसमये कर्मविशेषः । नासिकयोर्वायोः प्रवेशनिर्गमाभ्याश्च शुभत्वमपि तत्रैव ॥ यात्रादाने विवाहे च वस्त्रालङ्कारधारणे । शुभकर्मसु सर्वेषु प्रवेशे च शशी शुभः । विषहयूतयुद्धेषु चानभोजनमैपुने । व्यवहारे भये भद्रे भानुनाडी प्रगस्यते । मोहनं शान्तिकवैव

दिव्योपधिरसायनम् । विद्यारम्भः स्थिरं कार्यं कर्त्तव्यञ्च निशा-
करः । दूरयुद्धे जयी चन्द्रः समासत्रे दिवाकरः । वह्ननाडी-
पदे चैव यात्रा भवति सिद्धिदा ॥ यस्यां नासिकायां प्राणवायो-
र्गतिर्वक्ष्यते तदंशोयपादप्रसारणपूर्विका यात्रा सिद्धिदा
भवतीत्यर्थः । शयने च प्रसङ्गे वा युवत्यालिङ्गनेऽपि वा । यः
सूर्येण पिबेच्चन्द्रं स भवेन्मकरध्वजः ॥ सूर्येण दक्षिणासि-
कास्थप्राणवायुना चन्द्रं नार्थ्या वामनासिकागतप्राणवायुं
पिबति तत्सङ्गमकाले स्त्रीयनिश्वासमतिनिविष्टः सन्नाकर्षयति ।
तत्फलं तत्रैव । चन्द्रचारी विषं हन्ति सूर्यो बालां वशं नदीत् ।
सुषुम्नायां भवेन्मोक्ष एको देवस्त्रिधा मतः । भुक्तमात्रेण मन्दा-
ग्नी स्त्रीणां वश्येऽय कर्मणि । शयनं सूर्यवाहेन कर्त्तव्यं
सर्वदा बुधैः । शान्ते शीक्रे विवादे च ज्वरिते मूर्च्छिते तथा ।
मज्जनस्यापि बोधार्थं चन्द्रचारं प्रवाहयेत् । भुक्तमात्रादौ वाम-
पार्श्वेन शान्तादिषु दक्षिणपार्श्वेन शयनं कार्यमिति तात्प-
र्यम् । चतुर्दिक्षूर्ध्वमधस्ताच्चान्यतरस्थानमाश्रित्य यदि दूतः
पृच्छति तदा कस्यां नाद्यां वायुगतिः शुभेत्याह ॥ ऊर्ध्वा-
मागतो दूतो ज्ञेयो वामपथस्थितः । पृष्ठे टचे तथाधस्तात् सूर्य-
वाहगतो मतः । पूर्णनाडीगतो दूतो यत् पृच्छति शुभाशुभम् ।
तत्क्षत्रे सिद्धिमाप्नोति शून्ये शून्यं न संशयः । आदौ शून्यगतः
पृच्छेत् यथात् पूर्णं विशिष्टं यदि । तटः सर्वार्थस्तिष्ठिः स्पष्टिदि-
लानौहि निश्चितम् ॥ इदानीं प्राणवायोः प्रवेशनिर्गमाभ्यां
विशेषमाह ॥ प्रवेशकाले यद्भूतो वाञ्छति स्वप्रयोजनम् ।
तत्क्षत्रे सिद्धिमाप्नोति निर्गमे नास्ति सुन्दरम् ॥ कर्मविशेषे
नाडीविशेषगतिमाह ॥ मारणं मोहनं स्तम्भं विद्वेषोच्चाटनं
तथा । प्रेरणाकर्षणक्षोभं भानुनाद्बुद्धये कुरु । शान्तिकं
पौष्टिकं क्षेमं दिव्योपधिरसायनम् । योगाभ्यासादिकर्माणि

कर्त्तव्यानि निगाकरे ॥ त्रिपुरामारममुञ्चये ॥
 हयोरपि बुधः संलक्षयित् पंचयोस्तत्रार्द्रा वसुधोदयं
 तपोघ्राणम्य दण्डमृगि । देवैऽधःमृगि यारिणो हुतवहस्वोर्वा
 गतिषादय तिर्यक्ममृगि मारुतस्य परितः पृष्ठे मरुहर्त्तन ॥
 देवे प्राणवायो ॥ फलं जामले ॥ पृष्ठांजने शुभे तत्त्वे तेजो
 मिथफलोदयम् । क्षानिमृत्युकरा पुंसासुभयो व्योममारुती
 कर्मविशेष भूतोदयफलम् त्रिपुरामारं ॥

प्रगस्त उदयो भूमिर्जनस्योदयः शस्तः शान्तिकपीटिकादि
 शुभेष्वङ्गाय वङ्गेः पुनः । शतोर्मारणदारणादिकरणे उच्चा
 टनोच्छ्रदयार्वायोः शान्तिकनिर्विपीकरणयोर्व्योम्नो हितं
 सोदय ॥ कियत्कालमेकनाडीगता वायुर्भवंति तत्रापि पञ्च
 भूतोदय केन ज्ञेय इत्यपेक्षायां नाडीगतिकाल-स्थानक्रमेण
 भूतोदयश्चाह जामले ॥ एकेकस्य कलाः पञ्च क्रमेणैवोद-
 यन्ति ताः । पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाशमेव च । मध्ये
 पृथ्वी त्वधस्याप ऊर्ध्वं वहति चानलः । तिर्यग्वायुप्रवाहश्च
 नभो वहति सङ्गमे ॥ प्रपञ्चमारिऽपि ॥ पुटयोरुभयोश्च 'दण्ड
 मस्या पृथिवी तोयमध. क्लशानुरूर्द्धम् । पवनस्त्वय पाश्र्वेगो-
 ऽपि मध्य गगनं भूतगतिस्तनूद्भवैयम् ॥ तत्रापि बाल्याद्यवस्था-
 भेदमाह ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे एकादशपटले ॥ स्वकीय-
 नासिकाग्रस्य पञ्चमं परिकीर्तितम् । यन्नासापुटमध्ये तु वायु-
 र्भ्रमति भैरव । । तन्नासाप्यूर्ध्वमध्ये तु भावाभाव विचारयेत् ।
 आकाशं वायुरूपं हि तैजस वारुण प्रभो । पार्थिवं क्रमगो
 ज्ञेयं बाल्यास्तादिक्रमेण तु । वामोदये शुभा वामा दक्षिणे
 पुरुषः शुभः । वायूनां गमनं ज्ञेय गगनावधिरेव च । केवलं
 मध्यदेशे तु गमनपवनस्य च । तदाकाशं विजानीयाद्बाल्य-
 भावं प्रकीर्तितम् । तिर्यग्गतिस्तु नासाग्रे वायोरुदयमेव च ।

केवलं भ्रमणं क्षीयं सर्वमङ्गलमेव च । किशोरं तद्विजानीया-
 द्वायो तिर्य्यङ्गतो विभो ! । केवलार्धनाभिकाग्रं वायु गच्छति
 दण्डवत् । तत्तेजसं विजानीयात्तेजसा बलवान् भवेत् । यौवनं
 तद्विजानीयात् कर्मसिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् । यदावाप्य गच्छतीह
 नासापुटमनाकुलम् । जलोदयं विजानीयात् तदा व्यामोह-
 मेव च । तद्दृष्टव्यगतभावश्च विलम्बोऽधिकचेष्टया । प्राप्नोति
 परमां प्रीतिं वारुणाशीदयेऽरुणम् । यदधो गच्छति क्षिप्रं
 किञ्चिद्दूर्ध्वमगोचरम् । यदा करोति प्राग्दालं तदा रोगाद्
 बन्धोदयः । पृथिव्या उन्नतं भाग्यं रोगार्त्तिपरिषीडितम् । अस्त-
 मितं महादेव ! अनुलोमविलोमतः । पवनो गच्छति क्षिप्रं वाम-
 दक्षिणभेदतः । वामनासापुटं याति पृथिवी जलमेव च । सदा
 फलाफलं दातुमुदिता कुलमण्डले । तयोर्वै वायवो शक्तिः फल-
 भागं तदा लभेत् । इत्यवस्थाभेदतत्फलकथनं तत्रैव ॥ यद्येवं
 वामभागे तु बालायाः प्रश्नकर्मणि । यदि तत्र पुमान् प्रश्नं
 करोति वामगामिनी । तदा रोगमवाप्नोति कर्महानिर्भवेद्
 ध्रुवम् । यदि वायूदयी वामे दक्षिणे पुरुषः स्तितः । तदा
 कुफलमाप्नोति द्रव्यागमनदुर्लभम् । अकस्माद्भव्यहानिः स्यान्म-
 नोगतफलापहम् । सुहृद्भ्रं विवादश्च भिक्षे भिन्नोदयाच्छुभम् ।
 केवलं वरुणस्यैव पुरुषो दक्षिणे शुभः । अशुभं पृथिवोदत्ते
 भेदोऽयं वरदुर्लभः । सदीदयं दक्षिणे च वायोस्तैजस एव च ।
 आकायस्य विजानीयाच्छुभाशुभफलं प्रभो ! । यदि भाग्यव-
 शादेव वायोर्मन्दगतिर्भवेत् । दक्षनासामध्यदेशे तदा वामो-
 दयं शुभम् । तदा वामे विचारश्च वायुतेजःस्वरम्य च । ज्ञात्वो-
 दयं विजानीयान्मित्रे हानिः स्वरे भयम् । एवं स्वभुवनागारे
 यदि गच्छति वायवी । तस्मिन् काले पुमान् वामदक्षभाग-
 स्थमशुभः । तदा कन्यादानफलं यथा प्राप्नोति मानवः

तदा वायुप्रमादेन प्राप्नोति धनसुत्तमम् । देगान्तरशुभा वार्ता
 आयाति पुत्रसम्पदः । इति स्त्रीपुंभेदेन फलकथनम् ॥

सूक्ष्मस्वरोदये । गुरुशुक्रबुधेन्दूनां पाप्मरे वापननाडिकाः ।
 सिध्यन्ति सर्वकार्येषु लघुपक्षे विधिपतः । शंकापारकमौराणां
 वामरे दक्षनाडिका । अर्त्तव्या चिरकामेण शुक्ले नेवोदयः स्थितः ।
 क्रमादेकैकनाद्यास्तु तत्त्वानां पृथगुद्भवः । अहोरात्रस्य मध्ये
 तु ज्ञेया द्वादशसंक्रमाः । ह्यपकर्कटकन्यालिन्मगमोननिष्ठा-
 करे । मेघे सिंहे च धनुषि तुलायां मिथुने घटे । उदयो
 दक्षिणे ज्ञेयः शुभाशुभविनिर्णयः । इति वारादिभेदेन नाडी-
 विशेषफलकथनम् ॥ तिष्ठेत् पूर्वोत्तरे चन्द्रो भानुः पश्चिम-
 दक्षिणे । दक्षनाद्याः प्रवाहे तु न गच्छेद्दक्षपश्चिमे । इति
 नाडीविशेषेण दिग्ज्ञानम् ॥ वामाचारप्रवाहे तु न गच्छेत्
 पूर्व उत्तरे । परिपन्थी भवेत्तस्य गतोऽसौ न निवर्त्तते ।
 तस्मादत्र न गन्तव्यं बुधैः सर्वहितैः शुभैः । तदा तत्र तु
 सद्वातमृत्युर्विव न मंगयः ॥ इति वहन्नाडीकस्य दिग्विशेष-
 गमननिन्दा ॥ शुक्रपक्षे द्वितीयायामर्के वहति चन्द्रमाः ।
 प्रदृश्यते महान्नाभः पुंसः सौम्यं प्रजायते । सूर्योदये यदा
 सूर्यचन्द्रे चन्द्रोदयो भवेत् । सिध्यन्ति सर्वकार्याणि दिवा-
 राविगतान्यपि ॥ इति खखनाडोफलकथनम् ॥ चन्द्रकार्यं
 यदा सूर्यः सूर्यचन्द्रोदये भवेत् । उद्वेगः कलहो हानिः
 शुभं सर्वे निवारयेत् ॥ इति विपरोतनिन्दा ॥ सूर्यस्य वाहं
 प्रवदन्ति जालम् एकासने युक्तमनस्थिरञ्च । ज्ञासेन युक्तस्य
 तु शीतरश्मेः प्रवाहकाले फलमन्यदस्याम् ॥ यद्विप्रत्यूषकाले
 तु विपरीतोदयो भवेत् । चन्द्रस्थाने स्थिते चार्के रविस्थाने च
 चन्द्रमाः । प्रथमे मानसोद्देगं धनहानिं द्वितीयके । तृतीये
 गमनं श्रेयसिष्टनाशं चतुर्थके । पञ्चमे राज्यविभवं षष्ठे सर्वार्थ-

नाशनम् । सप्तमे व्याधिदुःखानि अष्टमे मृत्युसञ्ज्ञति ॥ इति
दिनभेदेन विपरीतफलम् ॥ कालत्रयं विनानिष्टं विपरीतं
यदा भवेत् । तदा दुष्टफलं प्रोक्तं किञ्चिद्भूनेऽतिशोभनम् ।
प्रातर्मध्याह्नयोचन्द्रः सायंकाले दिवाकरः । तदा नित्यं जयो-
नाभो विपरीतन्तु दुःखदम् ॥ इति कालभेदेन कालफलम् ।
वामे वा दक्षिणे वापि यत्राप्याक्रम्यते खरः । कृत्वा तत्पद-
माद्यश्च यात्रा भवति सिद्धिदा ॥ इति वह्नाडीकस्य यात्रा-
फलम् ॥ चन्द्रः सम्पदकार्याणि रविन्तु विषमं सदा । पूर्ण-
पादं पुरः कृत्वा यात्रा भवति सिद्धिदा । मस पादाः शनौ शुके
'ज्ञातव्याथ विचक्षणैः । चन्द्रो रविपदं रुद्र ! कुजमन्दं तथैव
च । साहं सदा गुरुपदौ ज्ञातव्यो च विचक्षणैः ॥ इति वार-
भेदे पादयात्राभेदः ॥ लोकानां शीघ्रं गन्तुञ्च कृशलायाङ्गमि-
ष्यते । परदले यथा ग्राह्यो हानिश्च कलहागमे । यदङ्गं
वहते 'नाडी ग्राह्यं गतिकारं नृणाम् । चन्द्रचारे चतुष्पादं
पञ्चपादञ्च भास्करे ॥ इति वारभेदे पादयात्राभेदः ॥

एवञ्च गमनं श्रेष्ठं साधयेद्भवनत्रयम् । यत्राङ्गे चरते वायुस्त-
दङ्गस्य करस्तथा । सुप्तोत्थितमुख श्रेष्ठं लभते वाञ्छित फलम् ।
न हानिः कलहो नैव कण्टकैर्नापि भिद्यते । निवर्त्तते सुखे-
नव सर्वापद्रववर्जितः ॥ इति वह्नाडीहस्तेन सुखमार्जन-
फलम् । गुरु बेश्चुर्त्तं पद्यात्मा अन्येऽपि शुभदायिनः । पूर्णाङ्गे
खलु कर्त्तव्या कार्यसिद्धिर्मनीषिभिः । ऐरी चौराम्बुवर्णाद्या
अन्येषाञ्चादिविग्रहः । कर्त्तव्या खलु रिक्तायां जयलाभः
सुखार्थिभिः । दूरदेशे निधातव्यं गमनन्तु हिमद्युतेः । तेष्यो
न देयो दीप्ते च भवनावर्त्तनञ्च न । तत्किञ्चित् पूर्वमुद्दिष्टं
लाभादिसमरागमम् । तत्सर्वं पूर्वनाडीषु जायते निर्विकल्प-
कम् । शून्यं नाडीविपरीतं यत् पूर्वं प्रतिपादितम् । जायते

नान्यथा चैव यथा सर्वज्ञभाषितम् । ह्यव्यवाहे ललोच्यते
 देवयिद्यादिवद्भक्ते । कुपित. स्वादिठो वाद्याः पूर्णस्थाः स्वर्भ-
 यद्वराः ॥ इति पूर्णरिक्तफलम् ॥ दूराध्वनि शुभचन्द्रो निर्विघ्ने-
 ऽभीष्टसिद्धिदः । प्रवेशकार्यहेतुषु सूर्यः शीघ्रं प्रशस्यते ।
 चन्द्रचारी विष हन्ति सूर्ये वान्ता वगं नयेत् । सुयुक्ताया भवे-
 न्मोक्ष एको देवः स्थिरास्थितः । स योगी योगता नाडी योग-
 म्यानेऽपि योग्यता । कार्यानुबन्धनं जिवं कथमूर्ध्वं समा-
 चरेत् । शुभाशुभानि कार्याणि क्रियतेऽहर्निशं यदा । तदा
 कार्यानुरोधेन कार्यं नाडीप्रचालनम् ॥ इति नाडीचालन-
 कारणम् । चालनन्तु गुरुतो ज्ञातव्यम् ॥

अधेडास्थिरकर्माणि दूराध्वगमने तथा । आत्यमे हर्म्यं प्रासादे
 वस्तूना मह्यहेऽपि च । वापोकूपतडागादिप्रतिष्ठान्ते तु देवयो ।
 यात्रादाने विवाहे च वस्त्रालङ्कारभूषणे । शान्तिकं पौष्टि-
 कश्चैव दिव्योपधिरसायनम् । स्वामिसन्दर्शने यात्रावाषिष्ठ्या-
 नाञ्च सङ्गहे । गृहप्रवेशे सेवाया कृपीणा वीजवापने । शुभ-
 कर्माणि सन्धौ च निर्गमे वा शुभ. शशी ॥ इति कर्मविशेषे
 कर्मनाडीफलम् ॥ विद्यारम्भादिकार्येषु वान्धवानाञ्च दर्शने ।
 जनमुखे च धर्मे च दीक्षाया मन्त्रसाधने । कालव्याधि-
 चिकित्साया स्वामिसम्बोधने तथा । गजाश्वारोहणे धन्वि-
 गजाश्वानाञ्च बन्धने । परोपकरणे चैव निधीना स्थापने
 तथा । गीतवाद्यादिनृत्याद्यैर्गीतशास्त्रविचारणे । पुरग्राम-
 निवासे च तिलकच्छत्रधारणे । शान्तिशोके विषादे च
 ज्वरिते मूर्च्छितेऽपि वा । स्वजने स्वामिसम्बन्धे धान्यादेर्दारु-
 मङ्गहे । स्त्रिया आनन्दभूषाणा विष्टरागमने तथा । गुरु-
 पूजाविषादानाञ्चालनञ्च वरानने । । इडाया सिद्धिदं प्रोक्तं
 योगाभ्यासादिकर्म च ॥ इति कर्मविशेषे नाडी ॥ तत्रापि

वर्जयेदायुस्तेज आकाशमेव च । सर्वकर्माणि सिध्यन्ति दिवा रात्रौ गतानि च । सर्वत्र शुभकार्येषु चन्द्रचारः प्रशस्यते ।

अथ पिङ्गला । कठिनक्रूरविद्यानां पठने पाठने तथा । स्त्रीसङ्गवेश्यागमने महानौकादिरोहणे । इष्टकार्ये सुरापाने वीरमन्त्र उपासने । बहुलध्वमदेशादिविपदानादिवेरिणाम् । शास्त्राभ्यासे च गमने मृगादिपशुविक्रमे । इष्टकाकाष्ठपापाणे रत्नघर्षणदारुणे । गोताभ्यामे यन्त्रतन्त्रे दुर्गपर्वतरोहणे । द्यूते चौरगजाश्वादिरथवाहनमाधने । व्यायामे मारणोच्चाटे यत्कर्मादियु साधने । रक्षिणीयक्षवेतालविश्वभूतादिसंग्रहे । खरोद्गमहिषादीनां गजस्यारोहणे तथा । नदीजनौघतरणे भेषजे लेखने मणेः । मारण मोहनं स्तम्भविधेषोच्चाटनं वशम् । प्राण आकर्षणे दाने चक्रविक्रयणे तथा । खड्गहस्ते वैरियुद्धे भोगे वा राजदर्शने । भोजने व्यवहारे च क्रूरे दीप्ते रविः शुभः । भुक्तमात्रे च मन्दाग्नौ स्त्रीणां वश्यार्थकर्मणि । शयनं सूर्यवाहनेन कर्त्तव्यं सर्वदा बुधैः । क्रूराणि सर्वकर्माणि चराणि विविधानि च । तानि सिध्यन्ति सूर्येण नात्र कार्या विचारणा । इति कर्मविशेषे पिङ्गलाफलम् ।

अथ सुयुम्ना ॥ क्षणं वामे क्षणं दक्षिणे यदा वहति मारुतः । सुयुम्ना सा च विज्ञेया सर्वकार्यहरा शुभा । तस्यां नाद्यां स्थितो वज्रिर्ज्वलन्ति कालरूपिणः । विषमं तं विजानीयात् सर्वकार्यविनाशनम् । यदानुक्रममुल्लङ्घ्य तस्यां नाद्यां द्वयं वहेत् । तदा तस्य विजानीयादशुभं समुपस्थितम् । क्षणं वामे क्षणं वायुर्विषमं भावमादिशेत् । विपरीतफलं ज्ञेयं ज्ञातव्यञ्च वरानने ! । उभयोरैव सञ्चारी विषमं तं विदुर्बुधाः । न कुर्यात् क्रूरसौम्यानि तत्सर्वं निष्फलं

भवेत् । जीविते मारणप्रश्ने नाभामाभी जयाजयौ । विष्वे
 वैपरीत्यस्य स अरेज्जगदोग्ररम् । ईश्वरं चिन्तितं कार्यं योना-
 भ्यामादिकर्म च । अन्यत् किञ्चिन्न कर्त्तव्यं जयसामुद्रा-
 दिभिः । सूर्येण वधमानायां सुपुत्रायां सुहुर्महुः । शार्प
 दद्याहरं दद्यात् सर्वदा च तदन्यथा । नाद्यसंक्रमणे काले
 तत्त्वसंक्रमणे तथा । शुभं किञ्चिन्न कर्त्तव्यं पुण्यदानादि
 कोटिधा । विषमद्वितीयायां त्रिस्थोऽपि मनसापि न चिन्त-
 येत् । यात्राहानिकरी तस्य मृत्युकाले न मंगयः । पुरो-
 नासोर्ध्वतश्चन्द्रो दक्षीर्णं पृष्ठतो रविः । पूर्णारिक्तविवेकोऽयं
 ज्ञातव्यो देगिकैः सदा । ऊर्ध्वामाग्रतो दूतो ज्ञेयो वामपश्चि-
 स्थितः । पृष्ठे दक्षे तथाधस्तात् सूर्येवाहो गतो मतः ।
 अनादि विषमं सन्धिनिराहार निराकुलम् । परं सूक्ष्मं विली-
 यन्ते सा सन्ध्या सन्धिरुच्यते । विषवत् सन्धिकामश्रः सा सन्ध्या
 सन्धिरुच्यते । न वेदं वेदमित्याह वेदो वेदो निगद्यते । पर-
 मात्मा हि यत्रास्ति स वेदो वेद उच्यते । इति नाडीत्रयभेद-
 निर्णयः ॥

श्रीदेव्युवाच । देवदेव ! महादेव ! सर्वसंसारतारक । ।
 स्थितं त्वदीयहृदये रहस्यं वद मे प्रभो ! । ओशिव उवाच ॥
 स्वरज्ञानरहस्यन्तु न किञ्चिदिष्टदेवता । स्वरज्ञानरतो योगी
 स योगी परमो मतः । पञ्चतत्त्वाद्भवेत् सृष्टिस्तत्त्वे तत्त्वं विली-
 यते । पञ्चतत्त्वात् परं तत्त्वं तत्त्वात्मानं निरञ्जनम् । तत्त्वानां
 नाम विज्ञेयं सिद्धियोगिन योगिनः । भूतानां दुष्टचिह्नानि
 जानन्ति हि सुरोत्तमा । पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाश
 एव च । पञ्चभूतात्मकं सर्वं यो जानाति स पूजकः । सर्वलोकस्थ
 जीवन न भेदं भिन्नतत्त्वकम् । भूर्लोकसत्यपर्यन्तं नाडी-
 भेदं पृथक् पृथक् । भूर्लोको नाभिः सत्यं मस्तकं तत्र तल्लोका-

वस्थानात् । वामे वा दक्षिणे वापि उदयश्च प्रकीर्तितः ।
 अष्टधा धातुविज्ञानं शृणु वक्ष्यामि सुन्दरि ! । प्रथमे तत्त्व-
 मंख्यायां द्वितीये श्वाससन्धियु । तृतीये स्वरचिह्नानि चतुर्थं
 प्राणमेव च । पञ्चतत्त्वस्य वर्षः स्यात् षष्ठे च स्थानमेव च ।
 सप्तमे स्वादुसंयुक्तं अष्टमे गतिलक्षणम् । एवमष्टविधं प्राणं
 विषमं तत् चराचरम् । स्वरात्परतरं देवि । नान्यत् स्थातुं कदा-
 चन । निरीक्षितव्यं यत्रेन यदा प्रत्यूपकालतः । कालस्य
 वञ्चनायाय कर्म कुर्वन्ति योगिनः । श्रुत्योरद्भुतयोर्मध्याद्भ्रुवो-
 र्नासापुटद्वये । वदने प्रान्तगोपान्तेऽङ्गुलं देशे दृग्द्वयोः ।
 अर्ध्या भूतपृथिव्यादि तत्त्वज्ञानं भवेत् क्रमात् । पीतश्वेतारुण-
 श्यामविन्दुभिर्निरुपाधिकम् । दर्पणे च समालोक्य तत्र श्वासं
 विनिक्षिपेत् । आकारन्तु विजानोयात्तत्त्वभेदं विचक्षणः ।
 इति भूतप्रक्रिया ॥ चतुरस्रमर्हचन्द्रं कौण्यं वर्तुलसम्मितम् ।
 विन्दुभिस्तु न विज्ञेयं साकारैस्तत्त्वलक्षणम् । मध्ये अर्हश्च
 पद्यादर्हश्च वहतिऽनलः । तीर्थवायुप्रवाहश्च नभो वहति संक्रमे ।
 इति भूतज्ञानप्रकारः । आपः श्वेताः क्षितिः पीता रक्तवर्णै
 हुताशनः । मारुता नीलजीमूता आकाशं सर्ववर्णकम् । इति
 भूतरूपाणि । स्कन्धद्वये स्थितो वज्रिर्नाभिमूले प्रभञ्जनः ।
 जानुदेशे क्षितिस्तोयं पादान्ते मस्तके नभः ॥ इति स्थान-
 विशेषस्यतत्त्वेन भूतज्ञानम् ॥ मद्योयं मधुरस्वादुः कापायं मधुरं
 जलम् । तिक्तं तीजः समीरोऽम्बुमाकाशं कटुकं तथा ।
 इति भूतरसाः । अष्टाङ्गुलं वह्नेद्वायुरनलश्चतुरङ्गुलम् । द्वाद-
 शाङ्गुलं माह्वेयं षोडशाङ्गुलं वारिणः । इति भूतगतिः । ऊर्ध्व-
 मृत्वुरधः शान्तिस्तिर्यग्घ्राटनं तथा । मध्ये स्तम्भं विजानी-
 यान्नभः सर्वत्र मध्यमम् । पृथिव्यां स्थिरकर्माणि चरकर्माणि
 वारुणे । तेजसि क्रूरकर्माणि मारुणोघ्राटनेऽनिले । व्योम्नि

किञ्चिन्न कर्त्तव्यं मध्यमो योगसेवया । इति भूतविशेषे षट्-
 कर्मविशेषः । शून्ये तु सर्वकार्येषु नात्र कार्या विचारणा ।
 पृथ्वीजलाभ्या सिद्धिः स्यान्मृत्युर्वङ्गी क्षयोऽनिले । नभस्य
 निष्फल सर्वं ज्ञातव्यं तत्त्ववेदिभिः । स्थिरलाभा क्षितिर्ज्ञेया
 तत्क्षणात्तोयतत्त्वतः । हानिः स्याद्दृष्टिवाताभ्यां नभस्य
 विफलं लभेत् । पीतश्योषैर्मध्यवाहौ तनुपीवरवदृतिः ।
 कवोष्णः पार्थिवो वायुः स्थिरकार्यप्रसाधकः । अधीवाहौ
 गुरुध्वानः शोघ्रगः शीणभासितः । यः पीडशाङ्गुलो वायुः
 स पापः शुभकर्मकृत् । आवर्त्तमश्च चोष्णश्च स्वर्णभञ्जतुर-
 ङ्गुलः । ऊर्धवाहो च यः क्रूरकर्मकारी च तैजसः । उष्णशीतः
 कृष्णवर्णस्तित्थ्यं गाम्यष्टमाङ्गुलः । वायुः पवनसमो ज्ञेयश्चर-
 कर्मसु सिद्धिदः । यः समीरस्य पवनः सर्वतत्त्वगुणावहः ।
 आवर्त्ते त विजानोयाद् योगिनां योगदायकम् । पीतश्चैव
 चतुष्कोणं मधुरं मध्यमाश्रितः । भोगद पार्थिवं तत्त्वं प्रवाहे
 द्वादशाङ्गुलम् । श्वेतमर्द्धेन्दुसङ्घातं स्वादुकापायमादकम् ।
 नाभकृद्धारुणं तत्त्वं प्रवाहे पीडशाङ्गुलम् । रक्तत्रिकोणतिलः
 व्यादूर्ध्वमार्गप्रवाहकः । दीप्तश्च तैजसं तत्त्वं प्रवाहे चतुर-
 ङ्गुलम् । नीलश्च वर्तुलाकारं स्वाहस्तं तोर्यगाश्रितम् ।
 चपलं मार्कत तत्त्वं प्रवाहेऽष्टाङ्गुलं स्मृतम् । वर्णाकार
 स्यादुपहमव्यक्त सर्वगामिनम् । मोक्षद नाभसं तत्त्वं सर्वकार्येषु
 निष्फलम् ॥ इत्यङ्गनिविशेषगत्या भूततत्फलम् ॥

पृथ्वीजले शुभे तत्त्व तैजो मिश्रफलोदयम् । हानिसृत्युक्तौ
 पुंमामुर्धौ च व्योममार्कतौ । अपूर्वपथिमे पृथ्वी तैजश्च दक्षिणे
 तथा । वायुय उत्तरे श्रेयो मध्यकोणगतं नभः । चन्द्रे पृथ्वी-
 जले स्याता मुख्यं अग्निपदा भयेत् । तटा सिद्धिर्न मन्देहः
 सौम्ये सौम्येषु कर्मसु । नाभः पृथ्वीकृतो न स्याच्चिगाथा

नाभकञ्जलम् । वङ्गो मृत्युः चित्तौ वायुर्नभः स्यान् दहेत्
कचित् । जीवितव्ये जये लाभे कृष्याश्च धनकर्मणि । मन्वार्यौ
युद्धप्रश्ने च गमनागमने तथा । आयाति वारुणे शत्रुस्तत्र-
स्थेऽपि शुभः चित्तौ । प्रयाति वायुतो नित्यं हानिर्मृत्यु-
र्नभोऽनिले ॥ इति भूतविशेषे फलविशेषः ॥

पृथिव्यां मूलचिन्ता स्यात् मूलमाकाशतो वर्हेत् । तेजसि
धातुचिन्ता स्यात् जीवः स्याल्लवातयोः ॥ इति भूतविशेषेण
मूलजोवादिनिर्णयः ॥ पृथिव्यां बह्वुपादः स्याद् द्विपादस्यैव
वायवे । तेजसि च चतुष्पादो नभसः पादवर्जितः । इति भूत-
विशेषेण बह्वुपादादिनिर्णयः । कुजे वङ्गीरवौ पृथ्वी मीरिराघः
प्रकोर्तितः । वायुस्थले स्थितो राहुर्दक्षरन्ध्रप्रवाहकः । जले
चन्द्रो बुधे पृथ्वी गुरो वातः सितेऽनिलः । वामनाद्यां स्थिताः
मर्वे सर्वकार्येषु निश्चितम् । पार्थिवे मूलविज्ञानं जीवज्ञानं
तथा जले । अर्गो च धातुविज्ञानं व्योम्नि शून्यं विनिर्दि-
शेत् ॥ इति भूतभेदेन धात्वादि ॥ तुष्टिर्पुष्टिरतिक्रोडोजप-
हास्यं धराजले । वायौ तेजसि सुप्तज्ञो यत्तत् कल्पं प्रवा-
मिनाम् । ततो मृत्युश्च आकाशे चन्द्रावस्थाः प्रकौर्त्तिताः ।
द्वादशैताः प्रयत्नेन ज्ञातव्या देशिकैः संदा । पूर्वस्यां पश्चिमाया
वे उत्तरस्या यथाक्रमम् । पृथिव्योदीनि तत्त्वानि बलिष्ठानि
विनिर्दिशेत् । पृथिव्यापस्तया तेजो वायुराकाश एव च ॥
पृथिवी पल्पपञ्चाशत् चत्वारिंशदपस्तया । तेजास्त्रिंशद्विजा-
नोयाद्वायुश्च विंशतिर्नभः । नभोऽपि विंशतिपल्पमिति काकाक्षि-
गोलकन्यायेनोभयत्र सम्बध्यते ॥ पृथिवी चिरकाले च
लाभद्यापी भतेत् क्षणात् । जायते पवनैस्तुल्यः सिद्धयोऽग्नी
भविष्यति । इति तत्त्वेन प्रश्नफलकालनिर्णयः ॥ पृथ्वीपञ्च
अपां वेदागुणास्तेजो द्विवायवः । नभश्चैवागुण्येव तत्त्वज्ञान-

मिदं भवेत् । इति पञ्चभूतेषु शब्दादिगुणपरिमाणम् ॥ यत्कार-
 ङ्कत् प्रस्फुटिता विदीर्णा अतीता धरा । ददाति सर्वकार्येषु
 अथस्यासदृशं फलम् । इति पृथिव्यवस्था । धनिष्ठा रिवती
 ज्येष्ठानुराधा अथवा तथा । अभिजिच्चोत्तराषाढा पृथ्वीतत्त्व-
 मुदाहृतम् । पूर्वाषाढा तथाश्लेषा मूलार्द्रा चैव रीहिणी । उत्तर-
 भाद्रपदा तोयं आपस्तत्त्वन्वभीष्टदम् । भरणी कृत्तिका पुष्या
 मघा पूर्वा च फल्गुनी । पूर्वभाद्रपदास्वाती तेजस्तत्त्व-
 मिति प्रिये । विशाखोत्तरफल्गुन्यौ हस्ता चित्रा पुनर्वसुः ।
 अश्विनी मृगशीर्षा च वायुस्तत्त्वमुदाहृतम् ॥ इति पञ्चभूत-
 नक्षत्राणि ॥ बृहद्वाडीस्थितो भूतो यदि पृच्छेच्छुभाशुभम् ।
 तत् सर्वं सिद्धिमायाति शून्ये शून्यं न संशयः । इति पूर्णनाद्या-
 दिगतस्य प्रश्नफलम् ॥ तत्त्वैरामो जयं प्राप्तः सतत्त्वं च
 धनञ्जयः । कीरवा निहताः सर्वे मूर्हतत्त्वविपर्यये । जन्मान्तरस्य
 संस्कारात् प्रभादादथवा गुरोः । कैश्चित्तु ज्ञायते तत्त्वं वासना-
 विमलात्मभिः । कायनगरमध्ये तु मारुती रत्नपालकः । प्रवेष्टे
 दशभिः प्रोक्तो निर्गमे द्वादशाङ्गुलम् । गमने च चतुर्विंशं
 नेत्रवेदाथ धावने । धावने जवेन गमने । मैथुने पञ्चपाष्टश
 शयने च शताङ्गुलम् । प्राणस्य सा गतिर्देवि ! स्वभावाद् द्वाद-
 शाङ्गुला । भोजने वचने चैव गतिरष्टादशाङ्गुला ॥ इति कार्य-
 विशेषे प्राणानां वहिर्गतिनिर्णयः ॥

एकाङ्गुलित्वाते न्यूनै प्राणनिष्कामता मता । आन-
 न्दस्तु द्वितीये च कविशक्तिस्तृतीयके । वाचाशक्तियतुर्थे
 तु दूरदृष्टिस्तु पञ्चमे । पठे आकाशगमनं खलुवेगब-
 सप्तमे । अष्टमे सिद्धयद्याष्टौ नवमे निधनं न च । दशमे
 दशमूर्तिः स्याच्छायानाश एकादशे । द्वादशे हंस-
 चारय गङ्गाभृतरसं पिबेत् । आनन्द्याप्तं प्राणपूरकस्य

भक्ष्यञ्च भोजनम् । एवं प्राणविधिः प्रोक्तः सर्वकार्यफलप्रदः ।
 ज्ञातव्यो गुरुवाक्येन न विद्याशास्त्रकोटिभिः । प्रातश्चन्द्रो
 रविः सायं यदि दैवेन लभ्यते । मध्याह्ने मध्यरात्रौ च परं
 तत्त्वं प्रवर्त्तते । दूरयद्दे जयी चन्द्रः समासन्ने* टिवाकरः ।
 यात्रादाने विवाहे च प्रवेशे नगराटिके । शभकार्येषु सर्वेषु
 चन्द्रचारः प्रशस्यते ॥ अथनतिथिदिनेशस्तपतत्त्वेन युक्ती
 यदि वहति कदाचिद्दैवयोगेन पुंसः । स जयति रिपुसैन्यं स्तम्भ-
 मात्रे स्वरणे प्रभवति स च विघ्नः केशवस्थापि लोकम् ॥ जीववक्षे
 जीववक्षं जीवाङ्गे परिधाय च । जीवो जयति यो युद्धे जीवो
 जयति मेदिनीम् । भूमौ जले च कर्त्तव्यं गमनं शस्त्रिकर्म-
 सु । वज्रिवायुप्रदीपेषु पुनर्नैव भविष्यति । इति तत्त्वविशेषेण
 गतेः शुभाशुभफलम् ॥

जीवेन शस्त्रं वर्ध्नीयात् जीवेनैव विकाशयेत् । जीवे
 च प्रक्षिपेच्छस्त्रं युद्धे जयति सर्वथा । आकर्षे प्राणपवनः
 समासे हेतुवाहनः । समोत्तरे पदं दद्यात् सर्वकार्याणि
 माधयेत् । अपूर्णं शत्रुसंग्रामे पूर्णं वसु वनं तथा । कुरुते
 पूर्णतत्त्वस्यो जयत्येको वसुन्धराम् । या नाडी वहते चाङ्गे
 तदामे व्याधिदेवता । सन्मुखेऽपीदृशी तेषां सर्वकार्यफलप्रदा ।
 आदो च कुरुते मुद्रां पद्यादयुद्धं समाचरेत् । सर्वमुद्रा कृता येन
 तेषां सिद्धिर्न संशयः । यन्त्रप्रवाहेऽपि यथा सूर्यावाहे भटाः
 समाः । जाते हि योधकामः समीरणतत्त्वयोर्वाद्दम् । स प्रापित
 एषु नोतस्य न प्रातःकालद्रोटा । यदि सम्बहे वायुयुद्धं यदा
 तदा सदापेतः ॥ जयत्येव न सन्देहः शत्रुश्च यदि चायतः ।
 यत्र नाद्यां वह्निहायुस्तदंशं प्राणमेव च । आकृत्य गच्छेत्
 कर्णान्तं जयत्येव पुरन्दरम् । प्रतिपद्यं यदारभ्य पूर्णो ज्ञेयोऽभि-
 रक्षितम् । न तस्या रिपुभिः शक्तिर्बलिष्ठैरपि हन्यते । अङ्गुष्ठ-

तर्जनोमध्ये पादाङ्गुष्ठे तथा धनुः । युद्धकाले च कर्त्तव्यं लक्ष-
योधजयो भवेत् । निशाकरे रवौ चारे मध्ये यस्य समोरणः ।
स्थितो रक्षेद्दिगन्तानि जयाकाङ्क्षी नरः सदा । श्वासप्रवेशकाले
तु दूतो जल्पति वाञ्छितम् । तस्यार्थाः सिद्धिमायान्ति निर्ग-
मणेव सुन्दरि ! ॥ इति श्वासप्रवेशकाले प्रश्नफलम् ॥

लाभादीनि स्वकार्याणि पृष्ठानि कीर्त्तितानि च । सजीवे
सति सिध्यन्ति हानिनिर्मरणे भवेत् । नरो दक्षः स्वकीयैश्च
स्त्रिया वामः प्रशस्यते । कुम्भको युद्धकाले च त्रयो नाडी स्त्रियी
गतिः । हकारस्य मकारस्य विना भेदं स्वरः कथम् । सोऽहं हंसः
पटेनैव जीवो जपति सर्वदा । वामे वा यदि वा दक्षे यदा
पृच्छति पृच्छकः । तत्र घातो न जायते शून्ये घातं विनिर्दि-
शेत् । भूरात्मनो भवेद्घातः पदस्थानं जले भवेत् । ऊरुस्थले-
ऽग्निभवनं कटिस्थानेन वायुना । शिरःस्थानस्त्वेन ज्ञातव्यो
घातनिर्णयः । एवं पञ्चविधो घातः स्वरेप्रश्ने
प्रकाशितः । इति तत्त्वेन घातस्थाननिर्णयः ॥ युद्धो-
दये कृतप्रश्ने पूर्णस्य प्रथमो जयः । रिक्ते चैव द्वितीयेषु जयी
भवति नान्यथा । पूर्णनाडोगतप्रश्ने शून्ये गततदगतः ।
शून्यस्थानेऽगतः शत्रुर्स्वयते नात्र सशयः । वामाचारि
समा नामा यस्य तस्य जयो भवेत् । पृच्छको दक्षिणे भागे
विजयो दक्षिणा शिरा । यदि पृच्छति चन्द्रस्यस्तदा सन्धान-
मादिशेत् । पृच्छेद् यदा तु सूर्यस्यस्तदा जानीहि विग्रहम् ॥
इति वामदक्षिणभेदेन प्रश्ने सन्धिविग्रहकथनम् ॥

पार्थिवे च भवेद् युद्धं सन्धिर्भवति वारुणे । जयो हि तैजसे
भद्रो मृत्युर्वायी च नाभसे । इति तत्त्वविशेषेण युद्धादिज्ञानम् ।

निवर्त्तिकाम्रादाद्या यदा न ज्ञायतेऽनिलः । प्रश्नकाले यदि
कुर्याद् बहयुद्धेन बुद्धिमान् । निघला धारणां ज्ञात्वा पुष्यहस्ते

निपातयेत् । पूर्णाङ्गे पुष्यपतनं शून्धे वा तत्फलं वदेत् ।
 तत्फलं पूर्णरिक्तफलम् । तिष्ठद्गुपविशन् वापि प्राणमाकर्षय-
 त्त्रिजम् । मनोभङ्गः क्षतो येन सर्वकार्येषु जीवति । जीवेन
 स्थापयेद्वायुर्जीवेनावस्थयेत् पुनः । जीवेन क्रियते नित्यं
 युद्धे जयति सर्वथा । स्वरज्ञानी फलादग्रं निष्फलं कोटिधा
 भवेत् । इह लोके परैरेव स्वरज्ञानो बलौ सदा । दशशता-
 युतं लक्ष्मोर्देशाधिपचलं कथित् । शतक्रतुः सुरेन्द्राणां बलं
 कोटिगुणं भवेत् । श्रीदेव्युवाच । परस्वरं मनुष्याणां युद्धे
 प्रोक्तो जयस्तथा । समे युद्धे समुत्पन्ने मनुष्याणां कथं जयः ।
 श्रीशिव उवाच । ध्यायेत्तत्त्वं स्थिरे जीवे जुहुयात् स्थिरसङ्ग-
 मम् । इष्टसिद्धिर्भवेत्तस्य महालाभो जयस्तथा । निराकारं
 समुत्पन्नं साकारं सकलं जगत् । तस्याकारं निराकारं ज्ञानं
 भवति तन्मयम् ॥ इति ज्ञानयुद्धविजयप्रकरणम् ॥

अथ वशीकरणम् ॥ श्रीदेव्युवाच । नरयुद्धं हिमयुद्धं
 त्वयोक्तञ्च महेश्वर ! । इदानीं वद देवेश ! वशीकरणमुत्तमम् ।
 श्रीशिव उवाच । चन्द्रसूर्य्यं चन्द्रस्य स्थापयेज्जीवमण्डले ।
 आजन्मवशगा वामा कथितोऽयं तपोधनेः । जीवेन गृह्यते जीवा
 जीवो जीवस्य दीयते । जीवस्थानगतो जीवो बालाजीवाशका-
 रकः । रात्रिस्तयामवेलायां प्रसुप्ते कामिनीजने । ब्रह्मवोजं
 पिवेद् यस्तु बालाजीवहरस्तु सः । अष्टाक्षरं जपित्वा तु
 तस्मिन् काले रते सति । तत् क्षणाद्दीयते चन्द्रो मोहमायाति
 कामिनो । समये वा प्रसङ्गे वा युवत्यालिङ्गनेऽपि वा । तत्-
 क्षणाद्वापयेदाशु मोहयेत् कामिनोस्तु सः । यः सूर्य्यं पिवे-
 च्चन्द्रं स भवेन्नकरध्वजः । शिव आनिङ्गते शक्त्या प्रसङ्गे दक्षिणे-
 ऽपि वा । सप्त नव त्रयः पञ्च रवौ सङ्गस्तु सूर्य्यके । चन्द्रे दिवा-
 तुरीयाष्टे वश्या भवति कामिनी । सूर्य्यचन्द्रौ सनी कृत्वा सर्वा-

कृत्यधरोष्ठयोः । महापद्मे मुखं प्रोच्य वारं वारमिदं चरेत् ।
 अध्यानमिति पादस्य यावन्निद्रावयं गता । पञ्चाज्जाग्रतबेलार्था
 चोच्यते गलचक्षुषो । अनेन विधिना कामी वशयेत् सर्व-
 कामिनोः । इदं वचनमन्यास्मिन् इत्याज्ञा परमेश्वरि ॥
 इति वशीकरणम् ॥

अथ गर्भप्रकरणम् । ऋतुकाले भवेन्नारी पञ्चमेऽङ्गि यदा
 शचिः । सूर्याचन्द्रमसौ योगी जीवेन पुत्रसम्भवः । शङ्का-
 वली गवां दुग्धं पृथ्वधो वहते यदा । भर्तुरथे वदेहान्त्रं गर्भं
 देहि त्विभर्वचः । ऋतुस्नाता पिवेन्नारी ऋतुदानन्तु योजयेत् ।
 रूपलावण्यसम्पन्नं नरसिद्धं प्रसूयते । सुषुम्नासूर्यगन्धेन
 ऋतुज्ञानन्तु योजयेत् । अङ्गुलीनः पुमांस्तत्र जायते कृमिवि-
 प्रहः । विषमाङ्गे दिवा रात्री विषमाङ्गे दिनाधिपः । चन्द्र-
 नेत्राग्नितत्त्वेषु बन्ध्या पुत्रमवाप्नुयात् । रत्नारम्भे रविः पुंसां
 रत्नन्ते च सुधाकरः । अनेन कर्मयोगिन नादण्डे देवदण्डकः ।
 रत्नारम्भे रविः पुंसां स्त्रियाश्चैव सुधाकरः । उभयोः बन्धु-
 प्राप्ते बन्ध्या पुत्रमवाप्नुयात् ॥ इति पुत्रकन्याजन्मनिदानम् ॥
 चन्द्रनाडी वहेत् प्रथमे गर्भे कन्या यदा भवेत् । सूर्ये भवेत्तदा
 पुत्रो हयोगर्भा विहन्यते । चन्द्रः स्त्री पुरुषः सूर्या मध्यमार्गे
 नपुंसकः । शून्ये शून्यं युगी युग्मं गर्भपातश्च संक्रमे । सूर्य-
 भागे कृते पुत्रश्चन्द्रवारं तु कन्यका । विषमे गर्भपातः स्वादृश-
 योरथ नपुंसकः । तत्त्वे रथ विजानीयात् कथितं तत्तु सुन्दरि ॥
 इति प्रथमे गर्भे पुत्रादिज्ञानम् । गर्भाधानं मारुते स्नात्
 सुदु स्त्री दिव्ये ख्यातो वारुणे सौख्ययुक्तः । गर्भस्त्रावः स्वल्पजोषो
 च वज्रो भोगी भव्यः पार्थिवेऽनर्थयुक्तः ॥ धनवान् सौख्ययुक्तश्च
 भोगवान् गर्भसंस्थितः । सौत्तमो वरुणे तत्त्वे व्योम्नि गर्भा
 विनश्यति । माहिन्द्रे जायते पुत्रो वरुणे दुर्हिता भवेत् ।

शेषेषु गर्भहानिः स्वाब्जातमात्रस्य वा सृतिः । रविमध्ये गतखन्द्रखन्द्रमध्ये गतो रविः । ज्ञातव्यो गुरुतः शीघ्रं न विद्याशास्त्रकोटिभिः । इति गर्भप्रकरणम् ॥

अथ संवत्सरप्रकरणम् । चैत्रशुक्लप्रातपदि प्रातस्तत्त्वविभेदतः । पश्येद्भावी चणो योगो दक्षिणे चोत्तरायणे । चन्द्रोदयस्य वेलायां वह्मानीऽथ तत्त्वतः । पृथिव्यापस्तथा वायुः सुभिच्चं सर्वशस्यगम् । तेजोव्याम्नि भयं घोरं दुर्भिच्चं कालतत्त्वतः । एवं तत्त्वफलं ज्ञेयं वर्षे मासे दिने तथा । मध्यमो भवति क्रूरो दुष्टः सर्वत्र कर्मसु । देशभङ्गो महारोगः ह्यंशकष्टादिदुःखदः । मेघसंक्रान्तिवेलायां स्वरभेदं विचारयेत् । संवत्सरफलं त्रूयाह्लोकानां तत्त्वचिन्तकः । पृथिव्यादिगतत्त्वानां दिनमासाब्दजं फलम् । भोजनञ्च तथा दुष्टं व्योममारुतवह्निभिः । सुभिच्चं वा प्रवृद्धिः स्याद् बहुशस्याऽवसुन्धरा । बहुवृष्टिस्तथा सौख्यं पृथ्वीतत्त्वं वहेद् यदि । दुर्भिच्चं राद्रभङ्गः स्याद् वेगोत्पत्तिः सुदारुणा । अर्घ्याटल्यतरा वृष्टिरग्नितत्त्वं वहेद् यदि । उत्पातोपद्रवौ भौतिरल्पवृष्टिः स्युरीतयः । मेघसंक्रान्तिवेलायां वायुतत्त्वं वहेद् यदि । मेघसंक्रान्तिवेलायां व्योमतत्त्वं वहेद् यदि । तत्रापि सूरिभिर्ज्ञेयः शस्याटीनामुपद्रवः । पूर्वपूर्वतरस्यैव श्वामतत्त्वेन सिद्धिदः । सूर्यश्चन्द्रो यथाभूते संप्रहे सर्वसिद्धिदः । विप्रमं वद्धितत्त्वस्य ज्ञायते केवलं नमः । तत् कुर्यादस्तुसंथाही द्विमासे च महार्घ्यता । रवौ संक्रमणे नाडी गलते च प्रसर्पति । षोडशितले वृद्धियोगे च रौरवं जगतीतले ॥ इति संवत्सरप्रकरणम् ॥

अथ रोगप्रकरणम् । महीतले सरोगञ्च जले च जलमातरः । असी शून्यगती दूतः पश्चात् पूर्णं विशेद् यदि । मूर्च्छितोऽपि ध्रुवं जोवेद् यदर्थं परिपृच्छति । यस्मिन्नङ्गे

स्थितो जीवस्तत्रस्थः परिपृच्छति । तदा जीवति जीवोऽसौ
 यदि रोगैरुपद्रुतः । दक्षिणे यदि वा वामे दुःखरीद्राक्षरो
 वदेत् । तदा जीवति जीवोऽसौ चन्द्रः 'समफलः क्रमात् ।
 जीवाकारे च ब्रह्मात्मा जीवाकारं विलोक्य च । जीवस्थो
 जीवितप्रश्ने तस्य स्यात् जीवितं फलम् । वामाचारस्तदा
 दत्ते प्रवेशे - यत्र वाहने । तत्रस्थः पृच्छते दूतस्तस्य सिद्धिर्न
 मंग्यः । प्रश्ने चाधःस्थितो जीवो न्यूनं, जीवो हि जीवति ।
 ऊर्ध्वाचारस्थितो जीवो जीवो याति यमालयम् । विपरीता-
 चरप्रश्नं रिक्तायां पृच्छको यदि । विपर्ययश्च विज्ञेयो विषम-
 स्योदये मति । चन्द्रस्थाने स्थितो जीवः सूर्यस्थाने च
 पृच्छकः । तदा प्राणविमुक्तोऽसौ यदि रोगैरुपद्रुतः । पिङ्ग-
 नायां स्थितो जीवो वामे दूतस्तु पृच्छति । तदापि स्त्रियते रोगी
 यदि वाता महेश्वरः । एकस्य भूतस्य विपर्ययेण रोगाभिभू-
 तिर्भवतीह पुंसाम् । तयोर्द्वयोर्बन्धसुहृद्विपत्तिः पक्षत्रयव्यत्यय-
 तो मृतिः स्यात् ॥

अथ कालज्ञानम् । मामादौ वक्षरादौ तु पक्षादौ च
 शयाक्रमम् । ज्ञेयं कालं परीक्षेत वायुचारबलात् सुधीः ।
 पञ्चभूतात्मकं दीपं शशिस्रं हेन मिश्रितम् । रक्षयेत् सूर्यवातेन
 तेन जीवः स्थिरो भवेत् । मारुतं बन्धयित्वा तु सूर्यं बन्धयते
 यदि । श्रम्यासाज्जोधितो जीवः सूर्यकालेऽपि वञ्चते । गग-
 नात् स्रवते चन्द्रः कायपद्मानि सिञ्चयेत् । शशाङ्कं वारयेद्रात्रौ
 दिवाचार्य्यो दिवाकरः । इत्यभ्यासे ततो जित्वं स योगी नात्र
 मंग्यः । अहोरात्रं यदैकत्वं वहते यस्य मारुतः । तदा तस्य
 भवेदायुः सम्पूर्णं वक्षरत्रयम् । अहोरात्रद्वयं यस्य पिङ्गलायाः
 सदागतिः । तस्य वर्षद्वयं प्रोक्तं जीवितं तत्त्ववेदिभिः ।
 त्रिकारं वहते यस्य पिङ्गलायां सदागतिः । तदा संवत्सरं

चायुः प्रवदन्ति मनीषिणः । सदागतिर्वायुः । रात्रौ चन्द्रो
 दिवा सूर्यो वह्नेद् यस्य निरन्तरम् । जानीयात्तस्य वै मृत्युः
 पण्मासाभ्यन्तरे भवेत् । एकादिषोडशाहानि यदि भानुर्निर-
 न्तरम् । वह्नेदस्य च वै मृत्युः शेषाह्नेन च मासिके । सम्पूर्णं
 वहते सूर्यं चन्द्रमास्य न दृश्यते । पक्षेन जायते मृत्युः काल-
 ज्ञानेन भाषितम् । सम्पूर्णं वहते चन्द्रः सूर्यो नैव च दृश्यते ।
 मासेन जायते मृत्युः कालज्ञानेन भाषितम् । मूवं पुरोषं
 यस्यैव समकाले प्रवर्त्तते । तदासौ चलितो ज्ञेयो दशाह्ने म्रियते
 ध्रुवम् । अरुन्धतो ध्रुवञ्चैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च । गता-
 युषो न पश्यन्ति चतुर्थं मातृमण्डलम् । अरुन्धतो भवेज्जिह्वा
 ध्रुवो नासाग्रमेव च । भुवौ विष्णुपदं ज्ञेयं तारकं मातृमण्ड-
 लम् । नवध्रुवं सप्तघोषं पञ्चतत्त्वां त्रिनामिकाम् । जिह्वा
 मेकविलां दृष्ट्वा म्रियते वा नरो ध्रुवम् । कोऽमत्याङ्गतुल्यन्तु
 किञ्चित्पिण्डं निरौक्षयेत् । यदा न दृश्यते विन्दुर्दशाह्नेन
 नरो मृतः ॥ इति कालज्ञानम् ॥

अथ नाडोज्ञानम् । इडा गङ्गेतिविज्ञानं पिङ्गला यमुना-
 नदी । मध्ये सरस्वती ज्ञेया प्रयागो योगतस्त्रिभिः । आदो माध-
 नमाख्यातं सद्यः प्रत्ययकारकम् । बह्वपशासनो योगी विदध्या-
 दुड्डियानकम् । पूरकं कुम्भकञ्चैव रैचकञ्च तृतीयकम् ।
 ज्ञातव्यं योर्गभिर्नित्यं देहसंमिद्धिहेतवे । पूरकं कुरुते
 पृथ्वौ धातुमास्यं तथैव च । कुम्भकं स्तम्भन कुर्यात् जोवरक्षा-
 विवर्द्धनम् । रैचको हरते पापं कुम्भादयोगपटं व्रजेत् ।
 पश्चात् संग्रामवृत्तिष्ठेन्नतु बन्धे च कारयेत् । कुम्भ-
 धेत् सहजं वायुर्यथाशक्त्या प्रयव्रत । रैचयेत् चन्द्र-
 मार्गणं सूर्येण पूरयेत् सुधीः । चन्द्रमा. पिवते सूर्यं सूर्य,
 पिवति चन्द्रकम् । अन्योन्यकालभावेन जीवेदाचन्द्रतारकम् ।

यथाङ्गे बहते नाडी तत्राडीबोधनं कुरु । मुखवदसुम्भोचयन् वै
 परानात्राय तेषु वा । मुखनासिककर्णानामद्गुलोभिर्निरुद्धयेत् ।
 तत्त्वोदयमिति ज्ञेयं सम्मुखीकरणं प्रिये । । तस्य रूपगतं नेदं
 मण्डलीलक्षणन्विदम् । यो वेत्ति मानवो लोके स क्षुद्रोऽपि-
 च योगवित् । निराशोर्निष्फलो योगो न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ।
 वासनामुन्ननीकृत्य कालं जयति लोलया । यस्य या शमिता
 शक्तिः सिद्धस्य गुणगच्छरम् । बद्धपद्मासनस्थो हि गुदवासुं
 निरुद्धयेत् । विमुञ्चेत् प्राणकायं कुम्भकावयमानिले ।
 शक्त्या प्राणे निरुद्धे विवरमुपगतं ब्रह्मचक्रे च
 नित्या निक्षेपाकाशमार्गे शिवचरणरता यान्ति ते केऽपि
 धन्याः ॥ एतज्जानाति यो योगो एतत् पठति नित्यश ।
 सर्वदुःखविनिर्मुक्तो लभते वाञ्छितं फलम् । स्वरज्ञानं
 शिवे यस्य लक्ष्मीः पदतले भवेत् । प्राणवत् सर्वदेवानां
 ब्रह्माण्डे भास्करो यथा । मर्त्यलोकेऽयमापृष्यः स्वरज्ञानी
 पूमानपि । नाडीत्रयं विजानाति तत्त्वज्ञानं तथैव च ।
 नैव तेन भवेत्तुल्यं लवकोटिरसायनम् । एकाक्षरप्रदातारं
 नाडीभेदेन भेदकम् । पृथिव्या नास्ति तद्द्रव्यं यद्दत्त्वा चाङ्गुली
 भवेत् । स्वरतत्त्वं तदा युवं दिव्यवश्यत्रयन्तर्धा । एवं
 प्रवर्त्तते लोके प्रसिद्ध सिद्धियोगिभिः । एतत् तन्त्र महा-
 भागे । पठनात् सिद्धिदायकम् । सुस्यासनं समासीनो नौर-
 जायतल्लोचने । । चिन्तयेत् परमात्मानं यो वदेत् स भवि-
 यति ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां पठे ज्ञानकाण्डे स्वरज्ञानरूप-

शास्त्राकथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

अथ राजयोगः ॥ योगस्वरोदये । इन्द्र उवाच । राज
 योगं प्रयच्छामि शृणु सर्वत्र सिद्धिदम् । गुह्याद्गुह्यतरं देवि ।

मानाधर्मं परात्परम् । राजयोगेन देवेभिः । नृपपूज्यो भवे-
 च्चरः । राजयोगी चिरायुश्च अष्टैश्वर्यमयो भवेत् ॥ पञ्चदश-
 प्रकारोऽयं राजयोगः ॥ क्रियायोगो ज्ञानयोगः कर्मयोगो हठ-
 स्तथा । ध्यानयोगो मन्त्रयोग उरयोगश्च वासना । राजत्ये-
 तद् ब्रह्मवशीव एभिश्च पञ्चदशधा । इदानीं लक्षणञ्चैषा
 कथयामि शृणु प्रिये ॥ ध्यानपूजादानयज्ञजपहोमादिका
 क्रिया । क्रियामुक्तिमयो योगः सपिण्डिसिद्धिदायकः ।
 यत्कारोमीति सङ्कल्पं कार्यारम्भे मनः सदा । तस्माद्वाचरणं
 कुर्वन् क्रियायोगरतो भवेत् । क्षमाविवेकवैराग्यशान्ति-
 सन्तोषनिस्पृहाः । एतन्मुक्तियुतो योऽसौ क्रियायोगी निग-
 यते । मात्सर्यं ममता माया हिंसा च मदगर्विता । कामः
 क्रोधो भयं लज्जा लोभो मोहस्तथाऽशुचिः । रागद्वेषौ घृणा
 लस्यशान्तिदम्भक्षमाभ्रमाः । यस्यैतानि न विद्यन्ते क्रिया-
 योगी स उच्यते । स एव मुक्तः स ज्ञानी चण्डि । नाशेन
 ईश्वरः । क्रियामुक्तिकरो योऽसौ राजयोगः स मुक्तिदः । ज्ञान-
 योगं प्रवक्ष्यामि तज्ज्ञानी शिवतां व्रजेत् । पठनात् स्मरणा-
 ध्यानान्मण्डनात् ब्रह्मसाधक । तद्देवस्यैकसन्धान-
 मष्टैश्वर्यमयो भवेत् । त्रितोयं यत्र नाडी च त्रिपुण्ड्रं परमे-
 श्वरि ॥ स्वदेहे यो न जानाति स योगी नामधारकः । नव-
 चक्रं कलाधारं त्रिलक्षं व्योमपञ्चकम् । स्वदेहे यो न जानाति
 स योगी नामधारकः । एषोऽस्य विश्वरूपस्य राजयोगी मतो
 बुधैः । विशेषं कथयिष्यामि शृणु चैकमनाः सति ॥ मूलकन्दे
 स्थने चैका नाडो तेजस्वती परा । गुदोर्ध्वे सा त्रिभागाभूदिडा
 नाम शशिप्रभा । शक्तिरूपामहानाडी ध्यानात् सर्वार्थदायिनी ।
 दक्षिणेऽपि कुलाग्न्येति पुंरूपा सूर्यविग्रहा । मध्यभागे
 सुषुम्नाख्या ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका । शुद्धचित्तेन सा विज्ञा

विद्युत्कोटिसमप्रभा । भुक्तिमुक्तिप्रदा ५ ६ ।
 प्रदा । सुषुम्नान्तः समाश्रित्य नवचक्रं यथा शृणु ।

धारं चतुष्पत्रं गुदोद्धे वर्तते महत् । तन्मध्ये
 त्रिकोणं मण्डलं परम् । तत्र वङ्गशिखाकारा मूर्तिः

सिद्धिदा । अस्या ध्यानं मनोमध्ये विना पीठेन वाञ्छयम् ।
 सवशास्त्राणि महर्षे सदा स्फुरति योगवित् । लिङ्गमूले तु

पीठामं स्वाधिष्ठानन्तु पङ्कजम् । तन्मध्ये बालसूर्याभं मह-
 ज्ज्योतिः सुसिद्धिदम् । ध्यानाच्च वर्धते आयुः कन्दर्पसमतां

व्रजेत् । तृतीयं नाभिदेशे तु दिग्दलं परमाद्भुतम् । महा
 मेघप्रभं तत्, कोटिविद्युत्समन्वितम् । कल्पान्ताग्निममं

ज्योतिस्तन्मध्ये संस्थितं स्वयम् । तस्य ध्यानाच्चिरायुः स्याद-
 रोगो जगतां वरः । सर्वपापविनिर्मुक्तो जगत्त्रोभकरो महान् ।

अनाहतमष्टपीठं चतुर्थकमलं हृदि । सूर्यपत्रं महान्ज्योति-
 म्महासूक्ष्मन्तु चाक्षुषम् । सूर्यपत्रं द्वादशदलम् । तन्मध्येऽष्टदलं

पद्ममूर्ध्ववक्त्रं महाप्रभम् । प्राणवायोः स्थलञ्चास्य लिङ्गाकारन्तु
 कार्णिका । कालिकास्या कार्णिकेयं अस्या मध्ये तु कुण्डली

पद्मवत्याः प्रभाद्दृष्टप्रमाणा रत्नसन्निभा । तस्यासङ्गी जीव
 इति अनन्तो बलरूपतः । अस्य ध्यानं जगद्दृश्यं खेचरीसर्व-

गो भवेत् । भवन्ति वश्या देवाद्याचिन्ताकर्तुर्न चान्यथा ।
 दृष्टानिष्टो भवेद्दृश्यः सत्यं सत्यं न मंशयः । दृष्टसिद्धिर्भवे-

त्तस्य सर्वज्ञादिगुणोदयः । कलापत्रं पञ्चमन्तु विशुद्धं कण्ठ-
 देशतः । अस्य मध्ये पुमानेकः कोटिचन्द्रसमप्रभः । नश्यन्त्य-

साध्यरोगा हि सहस्रायुध चिन्तनात् । आघ्रास्यं षष्ठकं चक्रं
 भ्रुवोर्मध्ये द्विपत्रकम् । अग्निज्वालानिभं ज्योतिः पुंसः स्त्रीतो

विषर्जितम् । ध्यानाच्चास्य सर्वसिद्धिरजरामरतां व्रजेत् ।
 चतुःषष्टिदलं तालुमध्ये चक्रन्तु मध्यमम् । वीर्यपूर्णं

कोटीन्दुसन्निभं चामृतस्थली । तन्मध्ये घटिकासंज्ञा कर्णिका
 रक्तसन्निभा । सह चेन्दुकला तत्रामृतधारां सवत्यमौ ।
 एतद्वात्वामृतैः स्नात्वा सदा योगात् प्रमुच्यते । उन्मादज्वर-
 पित्तादिदाहशूलादिवेदनाः । नश्यन्ति च शिरोदुःखं जाघ-
 भावोऽपि नश्यति । सद्योध्यानाद्भुक्तविष्वं जिह्वाजाघञ्च
 नश्यति । ब्रह्मरन्ध्रेऽष्टमं चक्रं प्रथमं महाप्रभम् । जालन्धरं
 नाम षोडशं एतत्तु परिकीर्तितम् । सिद्धपुंसः स्थलं ज्ञात्वा
 आग्निधूर्मानभा शिखा । आदिमध्यान्तहीना स्त्रीपुंसूत्तवे-
 र्त्तते परा । अन्तज्ञानो भवेद्वानादाकाशेऽपि समागमः ।
 निरन्तरं सर्ववेत्ता इत्युच्यते महान् भवेत् । जगन्मध्ये स्थितो
 जन्तुर्जगद्वाधाविवर्जितः । नवमन्तु महाशून्यं चक्रन्तु तत्प-
 रात्परम् । तदुपरि परं किञ्चिन्नास्ति किञ्चिन्नाहापरम् । महा-
 वक्रं सिद्धचक्रं पूर्णगौर्यादिसंज्ञकम् । तन्मध्ये वर्त्तते पद्मं
 महसदलमद्भुतम् । ऊर्ध्ववक्रं महावक्तो वर्णशोभापदं महत् ।
 सर्वकल्याणमभ्युषेणम्य तुल्यं न विद्यते । परिमाणं वक्तुमस्य
 मनसा वचसा न हि । त्रिकोणकर्णिका तत्र वर्त्तते जगदी-
 श्वरि । कला सप्तदशो तत्र वर्त्तते परमेश्वरि । निरञ्जन-
 कला सा तु कोटिसूर्यममप्रभा । कोटिचन्द्रप्रभा चैव शीतो-
 ष्णादिविवर्जिता । अस्य ध्यानात् साधकस्य मनोदुःखं
 भवेन्न हि । अनन्तपरमानन्दस्थानं ज्ञेयं तद्दूर्हतः । ऊर्ध्व-
 गतकला तत्र तस्य ध्यानाद्भवेदिति । इति सिद्धिराजयोगं
 स्त्रीणां भोगं महामुखम् । गीतवाद्यविनोदादि सशिवं वर्त्तते
 चित्तो । ध्यानं निरन्तरञ्चास्य पुण्यपापे स्थिरे न हि । निज-
 रूपस्य दृष्टिः स्याद्दूरस्यार्थञ्च पश्यति ॥ ५

सुखसाध्यं लक्षयोगमिदानीं शृणु पार्वति । पञ्चधा लक्ष-
 योगश्च ऊर्ध्वलक्ष्यादिभेदतः । ऊर्ध्वलक्षः अधोलक्षो वाह्यलक्षस्तथैव

प । मयलक्ष्मस्तथा ज्ञेयोऽनन्तरालस्तथैव च । लक्षणं शृणु
 चैषा हि फल ज्ञात्वा महेश्वरि । । प्राकाशे दृष्टिमास्थाय मन
 ऊर्ध्वन्तु कारयेत् । ऊर्ध्वलघो भवेदेष परमेश्वर्य चैकता ।
 नासिकोपरि देवेशि । द्वादशाङ्गुलमानत । दृष्टि स्थिरा तु
 कर्त्तव्या अधो लक्ष्मिभं भज । अथवा नासिकाग्रे तु स्थिरा
 दृष्टिरिय भवेत् । स्थिरा दृष्टिश्चिरायु स्यात्तथासौ स्थिरदृष्टिमान् ।
 बाह्यलक्ष स्वयं ज्ञेय याति तत्त्वनिवासिनाम् । कामिनान्तु
 वहिदृष्टिश्चिन्तादिषु सुसिद्धिदा । एषा बाह्यमध्यलक्षा इष्ट
 चिन्ता निराकुलम् । अन्तर्लक्षं शृणु प्रकृदिश्विदिगादिर्वाङ्गी-
 तम् । चतुष्पादपुत्रेषु भोजनेषु च सर्वदा । सर्वावस्थासु
 देवेशि । चित्त शून्य नियोजयेत् । कर्त्ता कारयिता शून्य मूर्त्ति-
 मान् शून्य ईश्वर । हृदयशोकघटस्थोऽय जन्म मृत्युं लभेत् स्वयम् ।
 घटस्थाचिन्त्ययोर्मूर्त्ति हतचिन्तास्वरूपधृक् । विषय विषव
 द्युट त्यक्त्वा ज्ञात्वा तु मारुतम् । सत्ताशून्यमना मृत्वा पृथ-
 पापेन लिप्यते । बाह्यमभ्यन्तर स चि यन्तर्लक्षमिति
 स्मृतम् । एतद्ज्ञानात् सदा त्रिवित् दुःखं न स्याच्छिवो
 भवेत् । शून्यन्तु सच्चिदानन्दं निशब्द ब्रह्मशब्दितम् । म-
 शब्दं ज्ञेयमाकाशमिति भेदद्वयस्त्विह । उदानी कथयिष्यामि
 राजयोगस्य लक्षणम् । राजयोगे कृते पुंभि मिद्धिचिह्न भवे-
 दिति । परिपूर्ण भवेच्चित्त जगतस्त्वोऽपि जगद्दृष्टि । न क्षोभो
 जगत् मृत्युश्च न दुःखं न दुःखं तथा । शीतोदो मन स्यो न ज्ञान
 शील कुल तथा । प्रकाशकुशमत्प्रन्धिप्रमदोऽय निरन्तरम् ।
 संप्रकाशकोऽसौ तु नष्टभेदादिन्व च । अस्य जाते न
 चिह्नं निष्कलोऽय निष्प्रण । अनन्तोऽयं महाज्योतिर्वा-
 च्छाभोगं ददाति च । अस्य चित्ते नानुरागो विरागो
 न भवेदिति । राह्य प्राप्तेऽपि नो हर्षो हानी दुःखं भवेन्नहि ।

क्वचिद्वस्तुनि देशस्य निःस्वने केषु हुत्तचित् । विद्याविद्या-
मित्यत्रा समा दृष्टिश्च सर्वशः । भोगागृह्यादिवार्त्तुनेन मनो नो
भवेत् स्ववत् । लोकमध्ये भवेत् कर्ता मनोमध्येऽपि
निश्चिन्त्य । एषोऽपि राजयोगीनि सुरे दु खे ममस्तथा ।
हृषीकेशो न लात्वेषां नोद्देशो लात्सदृशे । नित्योक्तानि
निराकारे निरात्मने निरात्मनि । मनसा निश्चलो भूत्वा सदा
तिष्ठेत् समोऽपि च । यथाकाशि भ्रमन् वायुराकाशं व्रजते
स्वयत् । तथाकाशि मनो लोकों राजयोगाक्रया गता । जगत्-
भ्रमन्निर्लोपं पद्मपत्रजनं यथा ॥

इदानीं हठयोगस्तु कथ्यते हठमिद्विद्वत् । हत्यासन पवनशं
शरीरे रोगहारकम् । पूरकं कुम्भकश्चैव रिपक वायुना भजेत् ।
इत्थं क्रमोत्क्रमं ज्ञात्वा पवनं साधयेत् सदा । धौत्वाटिकर्म-
पट्कञ्च प्रदुर्व्याहठमाधकः । एतन्नाप्यान्तु देवेशि । वायुपूर्णं
प्रतिष्ठितम् । ततो मनो निश्चलं प्वात्तत आनन्द एव हि । हठ-
योगान्न काल स्यात्प्रानोनाशो भवेद् यदि । इदानीं हठयोगस्य
द्वितीयं भेदमच्छणु । आकाशे नानिकाशे तु सूर्य्यकोटिमम
स्मरत् । ज्वेत रक्त तथा पोतां ह्यश्रित्यादिहृततः । एवं
ध्यात्वा चिरायुं स्यादङ्गाजननवजितम् । श्वेतुष्णे महात्मासौ
हठयोगप्रसादतः । हठाज्ज्योतिर्ग्रथो मूत्वा हान्तरण शिवो
भवेत् । अतोऽयं हठयोगः स्यात् सिद्धिदः सिद्धसेवितः ।
इदानीं ज्ञानयोगस्य लक्षणं कथ्यते शिवे । पञ्चज्ञात्वा ज्ञान-
सम्पूर्णं शिवः स्यान्न पुनर्भवः । एकमेव जगत् पश्यद्विज्ञात्वा
विश्वमावनः । इति कृत्वा तु वै युक्तो ज्ञानयोगं समाचरेत् ।
यत्र तत्र स्थितो वापि सर्वज्ञानमयं जगत् । य एवमस्ति
बोधेन सोऽपि ज्ञानाधिकारवान् । प्राप्नोति शाश्वतीमन्वान्
सदा नित्यपरायणः । यथा न्यग्रोधबीजं हि चित्तो वसुः

दुःसायते । आदावेकस्ततोऽनेकः स्वभावाच्छादनादिभिः ।
 घटतेऽहर्निशं हृत्तः पत्रपत्रवविस्तृतः । स्नेहपुष्पफलेर्वोजै-
 विस्तारोऽयं स्वभावतः । तथासौ निर्मलो नित्यो निर्विकारी
 निरञ्जनः । एकोऽनेकः स्वयं भूयान् साधनाद् बहुधा स्थितः ।
 पञ्चतत्त्वमयो बुद्धिमायाहृद्धारविक्रियः । एवं बहुविधं
 विश्वं लोकालोकसुविस्तरम् । एकमेव न चान्योऽस्ति यो
 जानाति स तत्त्ववित् । स्यावराः पर्वताद्या हि जङ्गमाः
 खेचरादयः । जङ्गमस्यावराकारः संसारः स्यात् स ईश्वरः ।
 स्वभावलोलया भाति शून्येऽसौ शून्यबुद्धितः । यद्दृष्टं विषयं
 वस्तु तद्दृश्यमिति कथ्यते । यो दृष्टातीतः सोऽदृश्यस्तदा दृष्टं
 हि मन्यते । स्वतन्मूढमेवन्तु संसारं दुःखसङ्कुलम् । यत्राद्दूरं
 परित्यज्य ज्ञानयोगो भवेत् सुधीः । ज्ञानमयोग एकस्तु एकस्तु
 ज्ञानयोगवान् । अतो हि ज्ञानतोऽभिन्नं ज्ञेयं ज्ञानात् पृथक्
 पृथक् । दूरीकृत्यैवमापृच्छीभेदवाक्येन दर्शनात् । ज्ञानयोगी
 भवेद् येन ज्ञानयोगस्तु कैकिकः । एवं ज्ञानान्महेशानि ।
 कालजित् शिवतां व्रजेत् । स्वभावभेदमेतत्तु शृणु देवि । प्रय-
 त्ततः । यच्छ्रुत्वा सर्वबोधः स्यात् मुक्तिदः सिद्धिवाञ्छितः ।
 आत्मनो वा पृथिव्याद्याः स्वभावः किञ्चिदुच्यते । आत्मैव पृथिवी
 धात्री कोमला च क्वचिद्दृढा । क्वचिन्मनोहरा सा च विमला
 च मलामला । दुर्गन्धा च सुगन्धा च निर्गन्धा गन्धमोहिनी ।
 स्वर्गरूपा धातुरूपा चित्रा रत्नमयी परा । क्वचित् श्वेता
 क्वचिद्रक्ता क्वचित् पीता च कृष्णला । ऊपरा ऊर्वरा सा तु
 विपान्तमयो सदा । तथा च देवगन्धर्वकिन्नराद्याः स्वगा-
 दयः । सुष्ठसम्पिण्डितो रोगी तथैव क्रोधशान्तधीः । अश्रे-
 षरूपवन्तितो नानाबुद्धिरतः स्वयम् । देवतत्त्वं भूतशक्त्या
 जीवसंज्ञा भ्रमात्मिका । ज्ञानयोगी निर्विकारी निस्ताप एक

ईश्वरः । आत्मैकमूर्तिमान् भृत्वा निर्विकल्पो निरञ्जनः । सुखी
 दुःखी मोहयुक्तोऽनन्तचेताः स्वभावतः । स्त्रीपुरुषी महान् मो
 हि परस्परविमोहितः । अमनस्कः स्वोद्यभावात् ज्ञानयोगी
 निराकुलः । सक्चन्दनादिवामासु स्वभावाद्भोगमिच्छुकः । सुखा-
 त्मकैः सुखस्थाय परदुःखाय सच्चित्तिः । आत्मना मनसा पद्भ्यां
 पुत्रादिरत्नमम्पदौ । असारसारणात्तर्हि ज्ञानधी मंनसा भवेत् ।
 आत्माविवेकमागम्य चलच्चित्तं महाकुलम् । विषयान्धतमो
 दृष्ट्वा नो वेत्ति परमात्मनः । अमायात्मा तत्त्वातौतः सत्स-
 भ्दानविवर्जितः । सुखो दुःखी जन्म मृत्युं याति सत्यं पुनः
 पुनः । वैराग्यादिधनं त्यक्त्वा विषवद् दुःखकृद्द्वियः । कोटि-
 सूर्यममात्मति ज्ञानयोगाद्दिमुच्यते । रवौ तेजो घृतं दुग्धे
 तिले तेलं स्वभावतः । शशमिन्दौ कुले शाखं चारे च लवणं
 यथा । तथा ब्रह्मणि संसारो ह्यखण्डपरिपूर्वके । इदानीं
 वाह्यलक्षाणि सिद्धिदानि शृणु प्रिये ! । धारणाख्या तु चैतानि
 ज्ञातव्यानि विशेषतः । लीलया भावयेत्स्त्रीनं ज्योतिःपूर्णं महा-
 परम् । अथवा तत्र देवेशि ! धूम्राकारं षडङ्गलम् । अथवाष्टा-
 ङ्गुलं रक्तं नासिकोपरि लक्षयेत् । द्वादशाङ्गुलमानं वा पृथ्वी-
 तत्त्वन्तु पोतभम् । लक्षयेद्यथा तत्र कोटिसूर्यममप्रभम् ।
 तेजःपुञ्जं महाकाशं तत्तद्द्वानाच्छिवो भवेत् । आकाशमध्ये
 आकाशोपरितो दृष्टिसुस्थिरम् । कृत्वा ध्यानाद्दिना सूर्यं चण्ड-
 सूर्यन्तु पश्यति । अथवा लक्षमेतत्तु कर्तुर्वह्निः शिथोपरि ।
 ऊर्ध्वं सप्तदशाङ्गुल्यं प्रमाणं तेजसा प्रभम् । अथवा पृथिवी-
 तत्त्वं तप्तकाञ्चनसन्निभम् । दृष्टिरग्रे तु कर्तव्यं लक्षमेतद्य-
 तात्मनाम् । उक्तानां यस्य कस्यैव एकशः करणं प्रिये ! ।
 बन्दीपलितहीनः स्यादौषधेन विना तथा । सर्वरोगाणि
 नश्यन्ति मित्रवच्च वयो रिपुः । जोवेद्वर्षमहसन्तु सर्वलोकेषु

पूजितः । जिज्ञासे प्रभवेद्विद्या विना शास्त्रावसोकनात् ।
 मूलकन्दोत्पलतो ब्रह्मनाडीममुद्गवा । श्वेतवर्णा ब्रह्मरन्ध्र-
 पर्यन्तमेव तिष्ठति । एषा तु ब्रह्मरन्ध्राख्या तन्मध्ये वर्तते परा ।
 पञ्चतन्तुप्रमाकारा कोटिसूर्यतडित्प्रभा । चलत्यूर्ध्वं महा-
 मूर्त्तिरम्य ध्यानाद्भवेच्छिवः । अणिमाद्यष्टमिद्विस्तु समप्रेष
 प्रसीदति । नलाटोपरि वा ध्यात्वा चन्द्रं वा ज्योतिरीश्वरम् ।
 नाशयेत् कुष्ठरोगादीन् सहायुष्मान् शिवः परः । भ्रुवोर्मध्येऽ-
 यथा ध्यात्वा अर्कन्तु तेज ईश्वरम् । म्यिरदृष्टौ राजपूज्यो जीव-
 न्मूलः शिवो यथा । आत्मानमात्मरूपं हि ध्यात्वा यो निष्क-
 यो भवेत् । निराग्री र्यततत्त्वोऽय इतरो न नृपस्थितिः ।

इदानीं शृणु नाडीनां भेदं वक्ष्यामि सिद्धिदम् । मेरुवाङ्मे
 इडानाम्नी पिङ्गलया समन्विता । सुषुम्ना भानुमार्गेण ब्रह्म-
 हारावधि स्थिता । सरस्वती सुगन्धा तु गान्धारी हस्ति-
 त्रिद्वका । ज्ञातव्या कर्णयोर्मध्ये नेत्रयोश्च तथान्तिमा ।
 पूषा चालम्बुषा चेति मूलस्था कुत्रचित् तथा । लिङ्गद्वारादिङ्गा-
 मार्गं ब्रह्मस्थानावधि प्रिये । नाडान्तं प्रतिलोमेषु सहस्राणां
 द्विमसतिः । इदानीं देहमध्यस्थाः कथ्यन्ते दश वायवः ।
 कार्यकारणभावेन कथ्यन्ते तानि चिह्नतः । प्राणवायुर्द्वि-
 म्भित्वा श्वाभोच्छ्वासं करोति सः । अशिकान्तं पीतमीशं
 करोति योगमंजकः । अपानो गुददेशस्थः करोत्याकुञ्चनं स तु ।
 स्तम्भनश्च तथापानः ममानो नाभिसण्डले । तोषकाटिपोष-
 कन्तु नाडीनां रुचिदायकः । दीप्ताग्निमध्येऽपि तथा समा-
 नाख्या महापरा । तान्मध्ये उटानन्तु चश्राति पिबतीति
 च । शरीरं सकलं व्याप्य व्यानवायुः प्रतिष्ठितः । शरीरे चान्तं
 तेषु करोति म्यापयत्यपि । नेत्रमध्ये कूर्मनामा निमेषीश्लेष-
 कदयम् । उदारे नाम आख्यातः ऊर्ध्ववायुः प्रचालने । ऊकरः

पश्चिमादण्डमध्यगः । वज्रनाडीति तन्मध्ये पुनरभ्यस्य
 स्तथा । सञ्चारो वायुमनमोरतिमञ्चार इति त्रिधा । ग्रन्थिद्वय-
 विभेदस्तु तद्भेदो ब्रह्ममार्गतः । ब्रह्मपद्मो वायुपूर्णो भूत्वा तिष्ठति
 योगिराद् । वीर्यस्तम्भो भवेत्तेन साधयेत्तु सदा युवा ।
 मूलाधारे ब्रह्मपद्मे षट्पद्मे च तथा तथा । पञ्चमं जठराधारं
 तदा बन्धयति क्रमात् । मृत्युना भङ्गसिद्धोऽयं मृत्योरेव क्षय-
 ङ्करः । अनेन पश्चिमादूर्ध्वं वायुः कुर्याद्दिशालधीः । बन्धोऽयं
 बुद्धिमनसोः पञ्चमाधारकालजित् । नाभ्याधारो भवेत् षष्ठ-
 स्तत्र प्राणं समभ्यसेत् । स्वयमुत्पद्यते नादो नादतो मुक्तिदन्ततः ।
 सप्तमो हृदयाधारस्तस्मिन् वायुनिबन्धनात् । ऊर्ध्ववक्त्राणि
 पद्मानि विक्रमन्ति महान् भवेत् । कण्ठाधारोऽष्टमस्तत्र
 कण्ठसङ्कोचलक्षणः । जालन्धरास्थो बन्धः स्यात्तस्मिन् सति
 मरुद्दृढः । नवमो घण्टिकाधारस्तत्र जिह्वाग्रमग्रतः । स-
 म्पिवत्यमृतं तस्माद् योगजिन्मृत्युजित्परः । दशमस्तालुका-
 धारस्तत्र जिह्वाग्रतः कृते । चलने दोहने चैव जिह्वा जडति
 लम्बिता । नासिकाप्राप्तजिह्वेयं तालुलग्नां भवेत्ततः ।
 एकादशो भवेज्जिह्वा तलजाधार ईश्वरि । जिह्वाग्रमथने तस्मिन्
 पानीयं मधुरं भवेत् । तत्पीतेषु कविगीतिज्योतिष्कन्दा-
 विटां वरः । दन्ताधारो द्वादशेति सर्वरोगक्षयङ्करः । धारये-
 दन्तयोर्मध्ये जिह्वाग्रञ्च बलादापि । धृत्वार्धघटिकामात्रं सर्व-
 रोगान्तु नाशयेत् । नासाधारस्ततो ज्ञेयो नासान्त्रक्षयोदशः ।
 मनःस्थिरकरो यस्तु वायुस्थिरकरो महान् । नासापुटे स्थिरा
 दृष्टिराधारोऽयं चतुर्दशः । कृतेऽस्मिन् स्वीयतेजः स्यात् प्रत्यक्षं
 षट्त्रिंशत्ततः । पार्थिवं च्युटति क्षिप्रं प्रत्यक्षं स्वीयतेजसा । पञ्च-
 दशो भ्रुवोर्मध्ये स्थिरदृष्टिस्तथा ध्रुवम् । अस्मिन् दृष्टिः स्थिरा
 काटिः किरणानि स्फुरन्ति हि । शिवाधारः षोडशोऽयमङ्गुस्थ-

श्रेष्ठं चालयेत् । पृथ्वीमध्ये तु यत्किञ्चिद्वर्तते जठरानसः ।
प्रत्यक्षं तद्भवेत्सर्वं तदाभ्यासात् संशयः । सर्वज्ञः प्रभवेत्तेन
इति आधारपोद्धः ॥

इदानीं योगमष्टाङ्गं शृणु लक्षणसंयुतम् । यमश्च
नियमश्चैव चासनं प्राणसंयमः । प्रव्याहारो धारणा च समा-
धिश्च विशेषतः । अष्टाङ्गयोग एभिस्तु चैतेषां लक्षणं शृणु ।
शान्तिः सन्तोष आहारो निद्राल्पा मनसो दमः । शून्यान्तः-
करणश्चेति यमा इति प्रकीर्तिताः । चापत्यन्तु दूरे त्यक्त्वा
मनःस्वैर्यं विधाय च । एकत्र मिलनं नित्यं प्राणमात्रेण
सा मतिः । सदोदासीनभावस्तु सर्वत्रेच्छाविवर्जनम् । यथा-
लाभेन सन्तुष्टः परमेश्वरमानसः । मानदानपरित्याग एते तु
नियमा इति । आसनानि च तावन्ति यावन्तो जीवजन्तवः ।
प्राणायामस्त्रिधा चेति बहुधा प्रथमं शृणु । आसने प्राणसंयामि
न शक्ताः सुकुमारकाः । महापुण्यप्रभावेण शक्यते तु महा-
त्मना । इहां शशिप्रभां ध्यात्वा मन्देन्दुना तु पूरयेत् । पूर-
यित्वा यथाशक्ति ध्यानयोगी तु कुम्भयेत् । महाज्योतिर्भूतो
भूत्वा वायुः पूर्णकलेवरः । शक्तिदासन्तु सन्वाप्य रच-
येदायुमर्हितः । पिङ्गलामर्कवर्णान्तु त्यजेद्वात्वा शनैः शनैः ।
अयं पतङ्गः काष्ठान्निप्रत्यासेन पुनः पुनः । कृत्वा कले-
वरं शूद्रं कुर्यादयत्रैर्महात्मना । मनो निवार्यं ससारे
विषयकार्यं तथैव च । मनोविकारभवश्चैव त्यक्त्वा शून्यमथो
भवेत् । प्रत्यहारो भवत्येव सर्वनिन्दाचमत्कृतः । ध्यानन्तु
द्विविधं प्रोक्तं स्थूलसूक्ष्मविभेदतः । स्थूलं मन्त्रमयं विद्धि
सूक्ष्मन्तु मन्त्रवर्जितम् । समाधिर्निश्चला बुद्धिः श्वासीच्छासादि-
वर्जितः । पिण्डब्रह्माण्डयोरैक्यं शिखिदानीं प्रयत्नतः ।
ब्रह्माण्डे सन्ति ये चाण्डाः पिण्डमध्येऽपि ते स्थिताः । तलं पादा-

दुष्ठतले तस्योपरि तलातलम् । महातलं गुल्फयोर्मध्ये गुल्फो-
 परिरगतलम् । सुतलं जह्वयोर्मध्ये वितलं जानुमध्यकम् ।
 ऊर्वोर्मध्येऽतलं प्रोक्तं सप्तपातालमीरितम् । तलं तलातल-
 ञ्चेति महातलरसातलम् । सप्तपातालमेतत्तु सुतलं वितला-
 तलम् । इदानीं पिण्डमध्ये तु सप्तलोकं शृणु प्रिये ! । मूला-
 धारे तु भूर्लोको लिङ्गाग्रे तु भुवस्ततः । स्वर्लोको लिङ्गमूले तु
 मेरुमूले महस्तथा । मेरुच्छिद्रे जनीलोको मेरुनाद्यां तप-
 स्तथा । कमले मर्त्तल्लोकस्तु इति लोकः पृथक् पृथक् ।
 भूर्भुवः स्वर्महयेति जनश्चैव तपस्तथा । सप्तमः सत्यलोकस्तु
 सप्तलोक इति स्मृतः । सप्तलोकैस्तु पातालैर्भुवनानि चतुर्दश ।
 अथ ब्रह्माण्डमध्यस्थायत्वारो लोकपालकाः । पिण्डमध्ये तु
 तान् ज्ञात्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् । इन्द्रो ब्रह्मा विष्णुरीशश्च-
 त्वारद्यात्मदेवताः । मूलाधारे चतुष्पदे गजारूढो महानिति ।
 षष्टिकर्त्ता च तत्रैव स्वाधिष्ठाने महान् हरिः । मणिपूरे शूल-
 पाणिरष्टसिद्धीश्वरो मत्तान् । तालुद्वारे तालुमध्ये ललाटे
 वज्रकण्ठके । शृङ्गाटिका कपाले च लम्बिका ब्रह्मरन्ध्रके ।
 नवचक्रमूर्ध्वचक्रञ्च चिकूटेत्येकत्रिंशतिः । ब्रह्माण्डानि वस-
 न्तीति ज्ञातव्यानि प्रयत्नतः । सप्त द्वीपानि कथ्यन्तेऽधुना तानि
 शृणु प्रिये ! । जम्बूद्वीपस्तु मञ्जारायां शाकद्वीपस्तु मध्यमः ।
 शाल्मद्वीपः शिरोमध्ये मांसमध्ये कुशस्तथा । त्वचि क्रौञ्चो
 न्नीममध्ये गोमयद्वीप ईरितः । नखमध्ये तथा श्वेतः सप्त-
 द्वीपा वसुधरा । जम्बूः शाकस्तथा शाल्मः कुशः क्रौञ्चश्च
 गोमयः । श्वेतः सप्तैति खण्डानि सप्तखण्डैर्वसुधरा । गुप्तान्ये-
 तानि रूपाणि देहमध्ये स्थिराणि च । समुद्राः सप्त कथ्यन्ते
 पिण्डमध्ये व्यवस्थिताः । लवणेत्तुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजला-
 लवणं खेदमध्ये तु इक्षूरकं सधु त्वचि । सर्पिर्मंदो

वसा मध्ये दधि चीरं ललाटके । धीर्यमध्येऽमृतो ज्ञेयः पादे
 कूर्मः स्थितो महान् । इदानीन्तु नवद्वारे नव खण्डानि
 मंशृणु । पायादौ भारतं खण्डं काश्मीरं त्रिकमण्डलम् ।
 द्विजखण्डमेकपादं खण्डं वक्ष्ये समण्डलम् । कौत्रते गर्त-
 गान्धारं नवखण्डमिति स्थितम् । इदानीं पर्वताद्याष्टौ कथ्यन्ते
 शृणु यत्नतः । मेरुदण्डे सुमेरुस्तु पीठमध्ये हिमालयः । वाम-
 स्कन्धे तथा दक्षे मलयो मन्दराचलः । विन्ध्यस्तु दक्षिणे
 कर्णे वामे मैनाक ईश्वरि ! । ललाटे मध्यदेशे तु श्रीशैलः परमे-
 श्वरि ! । तथा ब्रह्मकपाटस्थः कैलासः पर्वतो महान् । सुमेरु-
 हिमवान् विन्ध्यो मलयो मन्दरस्तथा । श्रीशैलो मैनाकश्चेति
 कैलासोऽष्टौ च पर्वताः । अपरे पर्वताः सर्वे अङ्गुलीमध्य-
 वासिनः । शरीरे नवनाडोऽस्या नर्मदा च महेश्वरि ! । इडायां
 यमुना देवि ! पिङ्गलायां सरस्वती । सुपुत्रायां वह्निर्गङ्गा चा-
 न्योन्यासु च नाडिषु । गङ्गा सरस्वतो गोदा नर्मदा यमुना
 तथा । कावेरी चन्द्रभागा च वितस्ता च इडावतो । द्विस-
 प्तिमहस्रेषु नद्येनदपरिस्रवः । इतस्ततो देहमध्ये ऋक्षश्च
 सप्तविंशतिः । योगश्च राशयश्चैव ग्रहाश्च तिथयस्तथा । लह-
 रीषु मोनमनी चावाहनं स्थापनं तथा । सर्वाङ्गेषु च देवेशि !
 समग्रं ऋक्षमण्डलम् । त्रयस्त्रिंशत्कोटयस्तु नियसन्ति च
 देवताः । तथा पीठानि सर्वाणि देहमध्ये स्थितानि च ।
 हृदये व्योममध्ये तु अनन्ताद्यास्तु वासुकिः । उदरे व्योम-
 मध्ये तु परे नागा वसन्ति हि । गन्धर्वकिन्नराः शूरा विद्याधरा-
 षरादयः । अनेकतीर्थवर्णाश्च गुह्यकाश्च वसन्ति हि । अनन्त-
 सिद्धयो बुद्ध्या प्रकाशो वर्तते हृदि । मेघस्य मण्डलं ज्ञेयम्
 अश्रुपाते तथैव च । चन्द्रार्कौ नेत्रयोर्मध्ये जङ्घा लोमसु साक्षिणः ।
 दृग्गुल्मादिकश्चापि विश्वरूपं अरेत्ततः । समग्रदर्शना-

भ्रूतः स्वर्गभोगश्च मक्षुधम् । तदेतच्चिन्तया याति रोगशोक-
 विवर्जितः । यत्कर्मा कर्मणा शद्धा मनोमध्ये भवेद्विद्विः । तत्-
 कर्मकरणं सुक्तरित्याह भगवान् शिवः । यस्य दर्शनमात्रेण
 रोगशोकविवर्जितः । परमानन्दचित्तः स्यात्तपस्वी चैव
 कीर्तितः । सप्तद्वीपा भवेदृष्टा तत्त्वज्ञानं ततो भवेत् । सर्व-
 भावं विजानीयाद् वध्वदेहो भवेत्तथा । सर्पदष्टे विषं न
 स्यात् क्षुधा निद्रा टया तथा । उष्णता शीतता चेति वाक्सि-
 द्विः स्यान्न संशयः । विद्युत्पातेऽपि देहस्य क्वचिद्धानिर्न जायते ।
 ततोऽसौ वायुयोगी स्याद्दृष्ट्वा पृथ्वीकुलान्वितः । अणिमाद्यष्ट-
 सिद्धिः स्यान्महापद्मोदयस्तथा । आगच्छन्ति समीपे च
 निधयो नात्र संशयः । यत्रेच्छा गमनं तत्र स्वर्गं मर्त्यं रसातले ।
 स्फुरत्याज्ञाख्यः सर्वत्र समीपे परमेश्वरः । कारणे हारणे
 शक्तो रक्षणेऽपि च पार्वति ! । आत्ममध्ये मनो नित्यं निर्जने
 निवसेत् सुधीः । कृत्वात्ममनसोरैक्यं प्राप्नोति परमं पदम् ।
 चन्द्रः सूर्यः स्थिरो यावत् तावद्देहस्थितिस्तथा । तावदेकं
 समाभाष्य प्राप्नोति च सदागतिः । स भवेत् कविता धीरा
 निखला शान्तिरेव च । गुरुपादप्रसादेन तदैक्यं याति सिद्धि-
 भाक् । अधुना कमलानान्तु शृणु सद्देतमद्भुतम् । अनेका-
 कारभेदोऽयं कं स्वरूपन्तु निर्मलम् । कमलं तेन विख्यातं
 त्रिविधं तत्त्वदेहकम् । तत्राधारश्चतुष्षत्रं सत्त्वरजस्तमोदयः ।
 एतद्भावस्थितयात्मा साध्वसाधुकरो भवेत् । अस्मिन् सति स्थिरे
 चित्ते यमो वन्दीव गच्छति । अनाहृती हितोऽयं यत्कथ्यते
 शृणु श्रद्धया । अनाहृते महापोठे चतुरस्रसमन्वितम् । वर्ततेऽष्ट-
 दलं पद्ममधोवक्त्रन्तु सत्पुत्रम् । स्वर्गशब्दरूपरसगन्धा बुद्धि-
 मन्स्रयाः अहङ्कारः क्रमादेते तत्राष्टदलसंस्थिताः । सपर्या
 प्रथमाकारा वर्तते तत्र निश्चितम् । ध्यानादात्मप्रकाशोऽस्य

प्रकाशं कमलं ततः । यथा सूर्यप्रकाशेन ऊर्ध्वं वक्त्रं प्रकाशितम् ।
 आत्मध्यानात् सदा तत्र आयुर्वृद्धिर्हिने दिने । शक्तिप्रसन्नता
 स्याच्च रोगशोकविवर्जितः । यस्य मुद्राभ्यासशालो सम्यक् सिद्धा
 च खेचरो । विदानन्दमयं चित्तं चेतना चन्द्रिकान्विता ।
 परमात्मा महासूर्यः सूर्य एकः प्रकाशकः । प्रकाशानन्दयोरैक्यं
 कर्तव्यञ्च निरन्तरम् । दीप्तस्तथा महाज्योतीरवि भाति परं
 पदम् । सदीदितं मनःसूर्यं चन्द्रज्योतिरिवेक्षते । तन्मध्ये
 नाभिकर्त्तंति कारणं नो कुलाकुलम् । अव्यक्तान्तु परं तत्त्व-
 मनित्वं वर्त्तते सदा । एको नाम पुमानस्ति तस्मात्तस्मात् परं
 पदम् । तस्मात्तु परमं शून्यं तस्मात् स्यात्तु निरञ्जनम् । एते
 पञ्चगुणोपेताः कथ्यन्ते तद्गुणं यथा । निर्गुणत्वं निर्मलत्वं
 परिपूर्णत्वमेव च । व्यापकत्वं केवलत्वं आनन्दस्य गुणा इति ।
 निराकारत्वनित्यत्वनिजत्वञ्च निरञ्जनम् । निर्णिकेतनता चेति
 तत्पदस्येति तद्गुणाः । लीनताशौर्णतामूर्च्छातीयमण्ड-
 लता इति । गुणाः पञ्च समाख्याताः शून्यस्य परमस्य वै ।
 स्वभावं सहजं सत्यं शान्तिः शान्तिस्वरूपतः । इति ।
 निरञ्जनगुणाः पञ्च एतज्ज्ञानी महेश्वरः । विद्योत्पत्ति-
 स्तदानोन्तु कथ्यते शृणु यत्नतः । आनन्दपरमात्मेति
 परमानन्द एकतः । प्रबोधपरमानन्दचित्तोत्पत्तिप्रबोध-
 वान् । चिदुदयात् प्रकाशश्च एषां पञ्च तथैव च । अविनाशोऽ-
 क्षयोऽभेदोऽदाह्यो ह्यखाद्य एव च । एते पञ्च गुणाः प्रोक्ता
 अनादो नादवैरिणा । किरणस्फूर्तिर्विस्फूर्तिर्हर्षवत् परमा-
 त्मना । तेषु पञ्च प्रकारेण गुणाः पञ्च प्रकार्त्विताः । विचा-
 रश्च प्रमोक्षासा विभावश्च लयस्तथा । प्रबोधस्य गुणाः पञ्च
 कीर्त्त्यन्ते तेन हेतुना । अभ्यासकर्तृदामनाः सर्वतत्त्वप्रभा
 तथा । चिदुदयस्य पञ्चेति गुणा ज्ञेया विशेषतः । बोधनं

ममयत्वञ्च विष्मृतिः सकलप्रभा । प्रकाशस्य गुणाः पञ्च
 चैते ज्ञानकराः शुभाः । एतज्ज्ञाने ततश्चैषां ज्ञानमुत्पद्यते
 महत् । आकाशात् पवनो वायोस्त्रीजस्तेजस एव च । जलं
 जलात्तथा पृथ्वी एषां पञ्चगुणास्तथा । अगोचरादयानन्त-
 ग्राह्यमेषां तथात्मनः । सञ्चारद्यालनं श्रेष्ठे पञ्चधूस्राभमम्बरे ।
 उष्मप्रकाशरक्ताभज्वालादाहस्तु तेजसा । प्रकाशादेव शैथिल्य-
 मधुता श्वेततज्जले । स्थूलसाकारकाठिन्यगन्धं पातम्बुदौ
 तथा । महाभूतानि पञ्चेति देहमध्ये ऽधुना शृणु । महाभूतानि
 पञ्चेति पृथ्वोतेजो मरुत् खकम् । एतेषाञ्च तथा पञ्चगुण-
 स्थानं शृणु प्रिये ! । अस्थि मांसं लोम नाडी त्वक् चेति पृथिवी-
 गुणाः । क्षुधाट्शालस्यनिद्रा ग्लानिश्च पञ्च वारिणः । रागो
 नज्जा भयोद्वेगौ धारणा च मरुद्गुणाः । एतज्ज्ञानेनैव तेषां
 बुद्धिरुत्पद्यते शुभा । यद्यपि सगोकाण्डे पृथ्व्यादेर्गुणा
 उक्तास्तथाप्येतज्ज्ञानेनेत्यनेन कार्यकारणभावदर्शनाय पुन-
 रुच्यन्ते । मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तं चैतन्यमेव च । एते
 पञ्चप्रकाराश्च अन्तःकरणसम्भवाः । मननामननं ज्ञेयं बुद्ध्या-
 दिपञ्च पञ्च तु । विवेकशान्तिसन्तोषत्रमावैराग्यतेति च ।
 एते पञ्चगुणा बुद्धेरहङ्कारगुणान् शृणु । अहम्भावमहञ्चादि-
 युगान्तं हिंसनं तथा । हृत्तिः स्मृतिर्मतिस्थान्यं निराशं
 चैतिका गुणाः । निःस्पृहता ह्येपताधैर्यं विमर्षचिन्तनं तथा ।
 चित्तेर्गुणास्तयो जीवगुणान् शृणु महेश्वरि ! । आस्था अहा
 रुपा भक्तिः सत्यं सत्त्वगुणा इति । त्यागो भोगश्च अहा च सार्ध-
 वस्तुस्पृहा तथा । रसो पञ्चगुणाः चैते ताम्रसस्य गुणान् शृणु ।
 प्रमोदः स्वादकलहौ विषादो भ्रान्तिवर्धनम् । वक्ष्यन्श्च तथा
 शोकश्यामसम्भ्य गुणा इमे । स्वप्नजापत्सुषुप्तानि चैतन्यं
 जीवका गुणाः । एतादृशि सति तत्त्वं चैतन्यात्तद्भवेदिति ।

प्रकृतोच्छा क्रिया माया वचः पञ्च गुणा इति । आशा ७७ ष्णा-
सृहाकाङ्क्षामिथ्यान्तं प्रकृतेरिति । उन्मादो वासना वाञ्छा
चेक्षिता च गुणाः प्रिये ! । शरणं सत्कुलाचारः कार्यनिश्चय
उच्यते । इदं योगरहस्यञ्च न वाचं मूर्खसन्निधौ ॥

योगदेशस्तु तत्रैव ॥ उत्पातरहिते देशे कण्टकादिविवर्जिते ।
अभ्यस्यते सदा योगः समः स्यात् सुखदुःखयोः । सुराजनि
समाश्रित्य कर्त्तव्यो निरुपद्रवे । देशे तु सर्वशस्याटे लोभ-
मोहविवर्जिते । स्तुतिर्निन्दा न कर्त्तव्या साधुना सत्य-
वादिना ॥ योगानधिकारिणमाह तत्रैव ॥ मनोमध्ये दया
नास्ति सदा यः कालहप्रियः । स्वकार्यलोभने शीलो गुरु-
कार्यपराङ्मुखः । एतस्मै च न दातव्यं वक्तव्यं तस्य
मन्निधौ । नजुभयत्र सम्बध्यते न वक्तव्यमित्यर्थः । योगाधि-
कारिणोऽपि तत्रैव ॥ भावाभावविनिर्मुक्तः सर्वग्रहविवर्जितः ।
सदानन्दमयो योगी सदाभ्यासी सदा भवेत् । विरुद्धे दुःखदेशे
च विरूपेऽतिभयानके । एतदनिष्टसंस्पर्शं न्यूनाधिके बलाधिके ।
एवम्भूतस्य कर्माणि सङ्कल्परहितानि च । एवं गच्छन् स्वपन्
पश्यन् पापपुण्यैर्न लिप्यते । उत्पन्नतत्त्वबोधः स्यात् सदा शील-
स्य सर्वदा । परे दृष्टिविलं न स्याद् विविधानि मृतानि च ।
अन्तःकरणमेतस्ययोगिनो निष्क्रियं तु स । सर्वदा सहजस्तस्य
निष्कलाध्यात्मवादिनः । यदा प्रयत्ननिष्पाद्यं ग्राह्य सर्वम-
कारणम् । यस्य चित्ते हठं नास्ति सहजानन्दनिर्भरम् । कर्त्त-
व्या च स्थिरा दृष्टिस्तेनैव परमं स्थिरम् । मनः स्थिरञ्च
तेनैव कर्त्तव्यं तत्परं पदम् । इदानीं योगमा-
हात्म्यं कथ्यते यद्भवेत्ततः । गुरोरनुग्रहाच्छास्त्रपाठादाचारत-
स्तथा । वेदान्तार्थरहस्यार्थसर्वज्ञानादुपासनात् । आसना-
हारणाद्यनानाक्षयपट्कर्मसाधनात् । आसनाच्चतुरशीति-

वैराग्यत्यागसम्भवात् । हठयोगाद्गुरोपध्यात् सुद्रासाधन-
मानतः । वनवासाद्बहुलेशात्तथा मन्त्रादिसाधनात् ।
बहुदानतपस्तीर्थसेवनाद् दानशिक्षणात् । सन्ध्यात्रयग्रहेणाय
पडदर्शग्रहणात्तथा । शिरोमुण्डगतो न्यासाद् योगतत्त्वेषु
वियते । गुरुपादोदकं शिष्टसेविना सत्यवादिना । कन्या-
स्त्रादिदृष्टिपातहर्षगतिविवर्तनात् । प्रसादात् सहुरोः
सम्यक् प्राप्नोति परमं पदम् । न गुरोरधिकं तत्त्वं यत्तस्मात्
परमं पदम् । निमेषार्हेन तस्यैव आज्ञापालनतो भवेत् ।
महानन्दमतप्राप्तिस्तस्मै श्रीगुरवे नमः । नानाविकल्प-
विभ्रान्तिनाशञ्च कुरुते तु यः । सद्गुरुः स तु विज्ञेयो न तु
वैरप्रकल्पकः । अतएव मद्देशानि ! सद्गुरुः शिव आदितः ।
सत्यवादो च सञ्छीलो गुरुभक्तो हृदयव्रतः । स्वल्पाचाररता-
त्मा यो दानादिशौलसंयुतः । कापव्यलोभविन्द्यासी महावंश-
समुद्भवः । ईदृशः सद्गुरुस्तस्य सङ्गतो यत्नवान् भवेत् । तदेव
मनसः शान्तिं प्राप्नोति परमं पदम् ॥

दत्तात्रेयसंहितायां प्रथमाध्यये तु ॥ योगो हि बहुधा ब्रह्मन् !
तत्सर्वम् कथयामि ते । मन्त्रयोगो लयश्चैव हठयोगस्तथैव च ।
राजयोगश्च सर्वेषां योगानामुत्तमः स्मृतः ॥ इति योगभेदः ॥

आरभ्य घटश्चैव तथा परिचयः स्मृतः । निष्पत्तिश्चेत्यवस्था च
चतुर्धा परिकीर्तिता । इति योगावस्था । एतेषां विस्तरं वक्ष्ये इत्यं
श्रोतुमिहेच्छसि । अङ्गेषु मातृकान्यासपूर्वं मन्त्रं जपन् सुधोः ।
एवञ्च मन्त्रसिद्धिः स्थान्मन्त्रयोगः स उच्यते । ऋदुस्तत्राधिकारौ
स्थाद्वादशाब्दैस्तु साधनात् । प्रायेण लभते ज्ञानं सिद्धिश्चैवाणि-
मादिका । अल्पबुद्धिरयं योगः सेवते साधकाधमः । मन्त्र-
योगश्च यः प्रोक्तो योगानामधमः स्मृतः ॥ इति मन्त्रयोगः ॥
लययोगश्चित्तयोगात् सङ्गैश्च प्रजायते । आदिनाथेन सङ्गैता-

नस्तकोटिः प्रकीर्त्तिता । साङ्गतिरुवाच । भगवन्नादिनाथस्य
 कोऽयं रूपः स उच्यताम् ॥ दत्तात्रेय उवाच ॥ देवदेवस्य
 नामेदं आदिनाथस्य भैरवः । स्वशरोरैश्च देवोऽयं लीलया च
 विरिञ्चिभः । शोकण्डपर्वते गौर्या सह प्रथमनायकः । महेन्द्र-
 पर्वते चैव कदलोवनगोचरे । गिरिकूटे चित्रकूटे सपादन-
 युते गिरौ । कृपयैकैकसंयुक्तं शवरेभ्येऽपि दत्तवान् । तानि
 सर्वाणि वक्तुं हि न शक्नोमि तु विस्तरात् । कानिचित् कथ-
 यिष्यामि सहजाभ्यासतः सुखम् । तिष्ठन् गच्छन् स्वपन् भुञ्जन्
 शून्यं ध्यायेदहर्निशम् । अयमेको हि सङ्घेत आदिनाथेन
 भाषितः । नासाग्रदृष्टिमात्रेण परमः परिकीर्त्तितः । शिवः
 पद्मे तु भर्गस्य ध्यानं मृत्युञ्जयः परः । हुं । भ्रूमध्ये दृष्टि-
 मात्रेण परः सङ्घेत उच्यते । विभूतिलेपलाभोऽपि उत्तमः
 परिकीर्त्तितः । स्वस्य दक्षिणपादस्याङ्गुष्ठेन लयमुत्तमम् ।
 उत्तमः शरवद्भूमौ शयनस्योक्तमुत्तमम् । शिथिले निर्जने देशे
 कुर्याच्चेत् सिद्धिमाप्नुयात् । एवञ्च बहुसङ्घेतान् कथयामास
 शङ्करः । सङ्घेतेर्बहुभिः पुण्यैर्यस्य चित्तं लयं गतम् । स एव
 लययोगः स्याद् हठयोगं ततः शृणु । इति ॥ अत्र सर्वयोगो-
 त्तमत्वेनादौ हठयोग उक्तः । मन्त्रयोगस्तु साधनरूपतया योग-
 प्रकरणेन लिखित इति । शिवागमे पञ्चमपटले ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कालपूरुपलक्षणम् । येत विज्ञानमात्रेण
 त्रिकालज्ञो भवेन्नरः । कालोदरस्थितयापि येनोपायेन लस्यते ।
 तद्वदामि समासेन यथोद्दिष्टं शिवागमे । एकान्ते निर्जने
 गत्वा कृत्वादित्यन्तु पृष्ठतः । निरीचेत्तु निजां छायां कण्ठ-
 देशे समाहितः । ततश्चाकाशं वीक्षेत तत्र पश्यति शङ्करम् ।
 ॐ ह्रीं परमात्मने नमः । अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः पश्यति
 शङ्करम् । शङ्कस्तिकसङ्घाशं नानारूपधरं हरम् । पश्मासाभ्या-

सयोगेन भूधराणां पतिर्भवेत् । वर्षद्वयेन हे नाथ ! कर्त्ता कर्त्ता
 स्वयं प्रभुः । त्रिलोकत्वमाप्नोति परमानन्ददायकम् । मन्त-
 ताभ्यासयोगेन नास्ति किञ्चित् सुदुर्लभम् । तद्रूपं कृष्णवर्णश्च
 यः पश्येद्दशोन्नि निर्मले । पश्मासान्मृत्युमाप्नोति स योगी
 नात्र संशयः । पीते व्याधिस्तथा रक्ते नीले हत्यां विनिर्दिशेत् ।
 नानावर्णस्वरूपेऽस्मिन्नुद्देशे जायते महान् । पादगुल्फोदरा-
 षाश्च विनाशो मृत्युमादिशेत् । अर्द्धवर्षेण वर्षेण क्रमाद्द्वयद्वयेन
 च । विनष्टे दक्षिणे बाह्वौ स्वप्नभुम्ब्रियते ध्रुवम् । वामबाह्वौ
 तथा भार्या विनश्यति न संशयः । शिरोदक्षिणबाह्वनां
 विनाशे मृत्युमादिशेत् । अशिरोमासमरणं विना जह्ने दिने-
 नरः । अष्टाभिः स्कन्धनाशे तु शरीरार्द्धं तु तत्क्षणात् । योगा-
 र्णवे ॥ प्रातः पृष्ठगते रवावनिमिपं छायां गते स्वां चिरं दृष्टोर्द्धं
 नयनेन यं सितनरं छायानरं पश्यति । तत्कर्णांसकरास्यपार्श्व-
 हृदयाभावे क्षणेऽर्काश्चदिक् भूवाणाक्षिसमाः शिरोविगमतो
 मासांस्वसौ जीवति ॥

ज्ञानसारे द्वितीयाध्याये ॥ रसनामर्द्धगां कृत्वा कलाहं
 योऽवतिष्ठते । क्षणेन मुच्यते देवि ! व्याधिमृत्युजरा-
 दिभिः । रसना त्वन्तरे नित्यं यावद्ब्रह्मविलं गता ।
 असृत रसनाश्रेण पीयमानं धिचिन्तयेत् । मासार्द्धं जीयते
 मृत्युः सत्यं सत्यं हि पार्वति ! । सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो
 योगीन्द्रो नात्र संशयः । रसनातालुमूले च वायुं पोत्वा शनैः
 शनैः । पश्मासाभ्यन्तरे देवि ! महायोगी भविष्यति । रसना-
 स्वादसम्भेदं विशेषं शृणु पार्वति ! । क्षीरेण नश्यति व्याधिः
 कटुकण्डुविनाशनम् । सुस्वादेन महादेवि ! बालपाप-
 विनाशनम् । घृतस्वादनात्रेण अमरत्वं लभेन्नरः । मधु-
 स्वादरसाश्चैव शास्त्रसुद्धिरते स तु । मिष्टान्नखण्डखाद्यानि

लङ्कुकखादवर्त्तिनि । एवमादीन्यनेकानि कामधेनुरप-
स्थिता । दिव्यकन्यां रमेन्नित्यमाकृष्टिर्जायते सदा । अणि-
मादिगुणोपेत ऊर्ध्वरेताः प्रजायते । हिकां दद्यात् सदा वक्त्रे
प्राणञ्चैव विजृम्भते । एवमभ्यासयोगिने कामदेवो द्वितीयकः ।
योगिनीगणमासाद्य सृष्टिसंहारकारकः । न क्षुधा न तृषा
निद्रालस्यं देवि ! प्रजायते । भवेच्च स्वर्गगामीव सर्वदोष-
विवर्जितः ।

इति श्योप्राणतोपिण्यां षष्ठे ज्ञानकाण्डे राजयोगरूपपञ्चव-
कयनं नाम तृतीयः परिच्छेदः ॥

योगज्ञानार्थे चुद्रब्रह्माण्डत्वेन शरीरमुक्तम् । निर्वाणतन्त्रे
दशमपटले यथा ॥ कथितं वाह्यदेशस्य ब्रह्माण्डस्य तु लक्ष-
णम् । तन्मध्ये वर्त्तते साक्षाद्भुवनानि चतुर्दश । तदेव विग्रहं
देवि ! महाब्रह्माण्डमध्यगम् । एवं बहुविधं देवि ! तत्र
ब्रह्माण्डके स्थितम् । बृहद्ब्रह्माण्डे च सर्वे तेऽपि यस्य शरी-
रिणः । पृथिव्यां तेऽपि वर्त्तन्ते जन्तोराकारविग्रहाः । महा-
ब्रह्माण्डमध्ये तु बृहद्ब्रह्माण्डमेव च । तन्मध्ये जन्तवो देवि !
तन्मध्ये भुवनानि च । दृष्टिमात्रेण भेदोऽस्ति स्थूलसूक्ष्मादि-
भेदतः । महाब्रह्माण्डके यद्यत् प्रकारं परमेश्वरि ! तत्तत्सर्वं
हि देवेशि ! बृहद्ब्रह्माण्डमध्यतः ॥ चतुर्यपटले ॥ शृणु देवि !
प्रवक्ष्यामि बृहद्ब्रह्माण्डलक्षणम् । मेरुः पर्वतमध्ये च सर्वदेवा-
श्रयः प्रिये ! । महाधीरा नदी तत्र मध्यदेशे तु सा स्थिता ।
सुमेरीयोर्ध्वदेशे च सत्यलोको वरानने ! । अधोभागे महेशानि !
प्रतिष्ठति रसातलम् । एवं क्रमे मेरुमध्ये भुवनानि चतुर्दश ।
पातालसप्तकस्योर्ध्वं ब्रह्मपद्मं महेश्वरि ! । आधारचक्रं तत् पद्मं
धरामध्ये चतुर्दलम् । पद्ममध्ये बीजकोशे क्षितिचक्रं मनो-
हरम् । बलयाकाररूपेण समुद्राः सप्त संस्थिताः । जम्बू-

द्वीपं मध्यदेशे चतुष्कोणं मनोहरम् । त्रिकोणं
मदनागारं कन्दर्पशाधिदेवता । इन्द्ररूपं हि लंबीजं
गजेन्द्रवाहनं शिवे ।। त्रिकोणे मदनागारे लिङ्गरूपो
महेश्वरः । मायाशक्तिर्महेशानि । भुजगाकाररूपिणी ।
तयैव वेष्टितं लिङ्गं सार्धत्रिवलयकृति । लिङ्गच्छिद्रं
स्वक्लेष समाच्छाद्य सदा स्थितम् । इन्द्रबीजं वरारोहे ।
लिङ्गस्य वामदेशके । सुसिद्धं ब्रह्मसदनं नादोपरि सु-
सुन्दरम् । तत्रैव निवसेद् ब्रह्मा सृष्टिकर्ता प्रजापतिः । वाम-
भागे च सावित्री वेदमाता सुरेश्वरी । तस्याः प्रसादमासाद्य
सृष्टिं वितनुते सदा । यद्रूपं ब्रह्मसदनं लक्ष्ययोजनविस्तृतम्
तत् सर्वं परमेशानि ! ऋग्वेदाख्या मयोदितम् । त्रिकोणं पर-
मेशानि ! द्विषष्टिकुण्डलादिवत् । तदेव पर्वतं प्रोक्तं सर्वदेवा-
श्रयं हि तत् । त्रिकोणमध्ये तद्वाञ्छे पश्चात्पूर्वं वरानने ।।
स्थावरं पर्वतं पश्य कीटं पश्यमनुत्तमम् । खगं नगादिकं देवि ।
नास्ति किं पृथिवीतले । त्रिकोणावाद्ये गिरिजे ! पर्वतं बहु-
रूपकम् । नीलाचलं मन्दराख्यं पर्वतं चन्द्रशेखरम् । हिमा-
लयं सुवेल्लस्य मलयं भस्मपर्वतम् । चतुष्कोणे वसेद्देवि ! एतत्
ममकुलाचलम् । दृष्यगुण्यलतादीनि नानारूपाणि तत्र वै ।
जायन्ते च म्रियन्ते च पूर्वोक्तैर्नैव वर्त्मना ॥ इति मूलाधार-
कथनम् ॥

पञ्चमपटले ॥ शिव उवाच ॥ एतत् पद्मस्योर्द्धदेशे भीमाख्यं
पद्मजं शुभम् । पत्रषट्कं तथा वृत्तं चतुर्द्वारविभूषितम् ।
पद्ममध्ये बीजकोपे भुवोलोकं मनोहरम् । सिन्दूरसदृशं रक्त-
वर्षेण भूषितं तदा । तस्योर्द्धं निवसेद्विष्णुः श्रीवाण्शौ वाम-
दक्षिणे । ब्रह्मणा सृज्यते लोकः पास्वते चक्रपाणिना ।
वैकुण्ठं नाम तत् शर्गं नानादेवालयं हि तत् । वैकुण्ठस्य

दक्षभागे गोलोकं सर्वमोहनम् । तत्रैव राधिका देवी द्विभुजो
 मुरलीधरः । नारदाद्यैः सुरगणैः शोभितं वेदपारगैः । वैकु-
 ष्ठसदृशं स्थानं नास्ति ज्ञाने च मामके । अग्रे मध्ये तथा
 वामे ज्योतिषां परिपश्यति । नानाभोगयुताः सर्वे नानारत्नो-
 पशोभिताः । इन्द्राद्या देवताः सर्वा यथा सर्वं प्रपश्यति ।
 तथैव भूमिगाः सर्वे तिष्ठन्ति स्तुतिहेतवे । महातत्त्वमयं
 लोकं वेदवाहुविराजितम् । पीताम्बरं शान्तभूतिं वनमाला-
 विराजितम् । एवं सर्वं भक्तजनं वैकुण्ठे चोपशोभितम् । विष्णु-
 शब्दं विष्णुगणं वैष्णवं विष्णुरूपकम् । विष्णुनाम विना नास्ति
 वैकुण्ठे परमेश्वरि ! । यद्रूपं गोलकं धामं तद्रूपं नास्ति मामके ।
 ज्ञाने वा चक्षुषोः किं वा ध्यानयोगेन विद्यते । शुद्धतत्त्वमयं
 देवि ! नानादेवेन शोभितम् । मध्यदेशे गोलकाख्यं श्रीविष्णो-
 र्लोभमन्दिरम् । श्रीविष्णोः सत्त्वरूपस्य यत् स्थलं चित्तमोह-
 नम् । तस्य स्थानस्य माहात्म्यं किं मया कथ्यतेऽधुना । तत्रैव
 भूततं भाति द्विभुजो मुरलीधरः । तदा सत्त्वमयो विष्णुर्भुवनं
 पाति निश्चितम् । वैष्णवस्य महामोक्षो यत्रैव परमेश्वरि ! ।
 इति स्थानस्य माहात्म्यं संक्षेपेण मयोदितम् । विस्तारेण
 न शक्नोमि जन्मान्तरशतेन च । वीजकोपस्य वाद्ये तु वेष्टितं
 तोयमण्डलम् । प्रमाणं सुन्दरं तोयं यथा क्षीरोदसागरम् ।
 धूम्रस्य ज्योतिषाकारं कोटिचन्द्रसमप्रभम् । बलयोकाररूपेण
 सुशुभ्रं तोयमण्डलम् । गङ्गादिसरितः सर्वास्तथैव मान्ति
 सुन्दरि ! । इन्द्रादिदेवताः सर्वाः स्तूयमाना निरन्तरम् । गन्ध-
 वंयक्षनागादिकुष्माण्डा भैरवास्तथा । नानासुखविलासेन
 सदा चैकाग्रचेतसः । विष्णुगानं प्रकुर्वन्ति स्तुतिभक्तिपरा-
 यणा । वेदगानं प्रकुर्वन्ति चतुर्वक्त्रेण वेधसा । मालवा-
 ख्याय षड्भागाः पट्विशंभ्राणिपी तथा । वेदगाने च भाषन्ती

मूर्त्तिमन्तः सदैव हि । मालवेनैव रागेण सामगानं सदा
 प्रिये । । मङ्गारेण सदा पूर्वं वसन्तेन तथा पुनः । हिङ्गोलेन यजुः-
 पाठं सदा कुर्वन्ति वेधसा । कर्णाटिनैव ऋग्वेदं श्रीरुगेण तथा
 शिवे ! । निर्दिष्टपाठमेतत् अनिर्दिष्टमतः परम् । अत्रैव सन्ति
 ते रागाः सहस्राणि च षोडश । मुरारेर्मुलरीगानात् सर्वस्तानः
 प्रजायते । तेन तालेन रागेण सदा गायन्ति वेधसा । तद्राः
 गस्य विभागं हि कुर्वन्ति मुनयो जनाः । वसन्ताद्याद्य ऋतवः
 स्तिष्ठन्ति तत्र सन्ततम् । नागाऋतुप्रसूनेन भूपितं सुरली-
 धरम् । तत्रैव राधिका देव नानासुखविलासिनी । वदन्ती
 मुरलीगानं कुरु वान्त । प्रमोहणम् । येन शब्देन कामस्य उत्-
 पत्तिर्जायते सदा । तद्रागश्चैव तत्तानं कुरु गानं प्रयत्नत ।
 एवमानन्दसंयुक्ता महावेशविलासिनो । वामभागे सदा भाति
 राधिका भक्तवत्सला । तथा । जादौ राधां ततः कृष्णं जपन्ति
 ये च मानवाः । महतिं चैव तेषां हि दास्यामि नात्र संशयः ।
 गुरुणा भावमार्गेण मन्त्रमार्गेण चैव हि । ये जना मां भक्त-
 न्त्वेव ते नरा मत्समाः सदा । या नारी मामभेदेन भजते
 पुरुषं तथा । तत्समाना च सा नारी जायते नात्र संशयः ।
 भक्त्या वाप्यथवाऽभक्त्या जपन्ति युगलं यदि । तव भक्त्या प्रदा-
 स्यामि महतिं शृणु राधिके ! । इति स्वाधिष्ठानकथनम् ॥

- षष्ठपटले ॥ एतत्पद्मस्थोर्द्वे देशे महापद्मं सुदुर्लभम् । दशपद्मं
 नीलवर्णं सहजं घोररूपकम् । डादिफान्तैः सचन्द्रैश्च पद्मज-
 ञ्चातिशोभनम् ॥ तद्ग्रन्थे वोजकोपे निवसति सततं वज्रिवीजं
 सुखिदम् वाद्ये तत् त्रैपुराख्यं नवतपननिभं स्रस्तिकं तन्नि-
 भागे ॥ स्वर्लोकाख्यमिदं देवि ! सर्वदेवप्रपूजितम् । साकारं
 वज्रिवीजञ्च सदैव मेपवाहनम् । रुद्रालयं हि तत्रैव महा-
 मोहस्य नाशनम् । भद्रकाली सञ्जाविद्या वामभागे सुशो-

मिता । भद्रकाली महाविद्या सदा संहारकारिणी । ब्रह्मणा
 सृज्यते लोकः पाल्यते विश्वरूपिणा । परो देवो रुद्ररूपः सदा
 संहारकारकः । संहरेद्रुद्ररूपस्तु भद्रकालिकया सह । रुद्रस्य
 भाषणाद्देवि ! किं न सिध्यति भूतले । यद्रूपं कथितं पूर्वं
 गोलोकं सर्वमोहनम् । तस्माच्चै सर्वतोभावे रुद्रलोकं चतुर्गु-
 णम् । महामोक्षप्रदं नित्यं रुद्रं भस्माङ्गभूषणम् । भद्रकाली
 महाविद्या रुद्रस्य वामदेशके । ततः कालीं महाविद्यां सदैव
 सुरलोधरः । आराध्य बहुयत्नेन वैकुण्ठाधिपतिर्भवेत् । गोलो-
 काधिपतिर्देवि ! स्तुतिभक्तिपरायणः । कालीपादप्रसादेन
 स भवेत्सोऽङ्गपालकः । लोकानां रक्षणार्थाय सस्त्रीको सुरलोधरः ।
 समाराध्य भद्रकालीं गोलोके निवसेत् सदा । प्रसादं कालिका-
 याश्च विश्वना गुज्यते सदा । अतश्च पालको विश्वर्माहासच्छ-
 परायणः ॥ इति मणिपूरकथनम् ॥

सप्तमपटले ॥ एतत्पद्मस्योर्द्धदेशे विमलं पद्ममुत्तमम् । शोभितं
 हादशैः पत्रैः शोणत्रन्धूकसन्निभम् । वाञ्छन्ति रिक्तफलदं सिद्धि-
 सिन्दूरसोदरम् । पद्ममध्ये वीजकोषे पट्कोषमण्डलं शुभम् ।
 मण्डलस्य मध्यदेशे वायुवीजं मनोहरम् । सर्वोजं वायुवीजेन
 वेदबाहुविराजितम् । लोकत्रयस्य ईशानमौञ्जरं सर्वपूजितम् । या
 विद्या भुवनेगानी त्रिषु लोकेषु पूजिता । ईश्वरस्य घामभागे सा
 देवी परितिष्ठति । महर्षोऽकमिदं भद्रे । पूजास्थानं सुरेश्वरि ! ।
 तत्रैव मानसं योगं कुरुते योगविद्वरः । सिन्दूरारक्तचार्वङ्गे
 स्फाटिकैर्निर्मिता यतः । अतश्च मानवाः सर्वे ज्योतिषं परि-
 पश्यन्ति । सर्वावयवसयुक्ता देवास्तिष्ठन्ति सन्ततम् । भूमिगाः
 परिपश्यन्ति चक्राकारं हि तैजसम् । स्वर्लोकगामिनः सर्वे परि-
 पश्यन्ति साकृतिम् । अद्भुतं न पश्यन्ति स्थूलरूपनिरीक्षणम् ।
 यथैव भूमिगा लोकाः प्रसरन्ति महीतले । तथैव देवताः

सर्वाः स्वर्गे तिष्ठन्ति पार्वति । भूर्लोकं निवसेद्ब्रह्मा भुवोलोके
 जनार्दनः । स्वर्लोके निवसेच्छशुः सदा संहारकारकः । ब्रह्मा-
 दीनाञ्च ईशानः सर्वकर्ता च ईश्वरः । सर्वस्वामिस्वरूपश्च
 सर्वकर्ता च ईश्वरः । गोलोकं कथितं देवि ! यद्रूपं शोभितं
 सदा । तस्माच्छतगुणं देवि ! महर्लोकं सुसुन्दरम् । विस्ती-
 र्णश्च शतगुणं सर्वं शतगुणं शिवे । महर्लोकस्य माहात्म्यं किं
 वक्तुं शक्यते मया । महर्लोके वसेद्यो हि सामान्यभाव-
 तत्परः । तस्मादेव शतैकांशं गोलोके सुरनोधरम् । तदाश्रमं
 प्राप्य सहस्रा सृज्यते पद्मयोनिना । तदाश्रया पाति लोकान्
 हिमजो सुरलीधरः । एवं हि रुद्ररूपेण संहारत्वखिलं जगत् ।
 सर्वकर्ता यतो देवो ह्यत एव महेश्वरि । ईश्वरः सर्वकर्ता च
 निर्गुणश्चाचलः शिवः । भुवनेर्गो समासाद्य सर्वस्वामौ च
 ईश्वरः । अत एव महेशानि । स एव मोक्षदायकः । विश्वमाता
 च सा देवी विश्वपालनकारिणी । मोक्षदा सर्वलोकानां
 मुक्तिदा विश्वमात्मिका । भुवनेर्गो विना ईशः किञ्चित् कर्तुं
 न शक्यते । अत एव हि सा देवो मोक्षदा सर्वरूपिणी । इत्य-
 नाहृतकथनम् ।

अष्टमपटले ॥ शङ्कर उवाच । अस्योर्द्धं निर्मलं पद्मं
 सर्वसोहनकारणम् । पौंड्रशैः पत्रकैर्युक्तं मोहान्धाकार-
 नाशनम् । धूममध्ये यथा वह्निस्तथा ज्योतिर्मयं प्रिये ।
 पद्ममध्ये वराटे च जनोलोकं सुसुन्दरम् । महामोहान्ध-
 शमनं तद्वाद्ये चन्द्रमण्डलम् । देवहृन्दैर्गायकैश्च मुनिभिः
 परिशोभितम् । गोलोकस्य लक्षगुणमिदं स्थानं सुदुर्लभम् ।
 दैर्घ्येण च मयोक्तश्च विस्तीर्णश्च तथा पुनः । सर्वं लक्षगुणं
 देवि ! गोलोकान्नात्र संशयः । वीजकीषे मणिहीषे षट्कोणं
 प्रभसुतमम् । यन्त्रमध्ये च वृषभं महासिंहार्धदेहकम् ।

सस्योपरि महागौरी दक्षभागे सदाशिवः । त्रिनेत्रः पञ्चवक्त्रश्च
 प्रतिवक्त्रे त्रिलोचनः । विभूतिभूषिताङ्गश्च रजताद्रिसहोदरः ।
 ध्यान्नचर्मधरो देवोऽणिमादिभिर्विभूषितः । लोकानामिष्टदाता
 च लोकानां भयनाशनः । लोकानां भुक्तिजनको लोकानां
 मुक्तिदायकः । ' सदागन्दकरो देवधार्वनारीश्वरो विभुः ।
 क्वचित् ज्योतिर्मयो देवः क्वचिदाकारवर्जितः । देवानां पूज्य-
 रूपाश्च देवानां स्वामिरूपकः । भक्तस्य मुक्तिदो नित्यं विष्णु-
 त्वदायकः प्रभुः । विख्यपत्रैः पूजकस्य निजसायुज्यदायकः ।
 गोलोकाधिपतिं क्षत्वा भक्तं रक्षति यः शिवः । तस्य देवस्य
 'माहात्म्यं विस्तारणं चं चण्डिके ! । या गौरी लोकमाता च
 ब्रह्माद्याङ्गस्वरूपिणी । त्रिगुणा सामहादेवो गुणैकेन पिनाक-
 शृङ्गे । तस्याः चङ्गं समासाद्य सर्वकर्ता सदाशिवः ॥ इति
 विशुद्धस्यानकथनम् ॥

नवमपटले ॥ शङ्कर उवाच ॥ एतत्पद्मस्योर्द्धदेशे ज्ञानपद्मं
 सुदुर्लभम् । पद्मद्वयसमायुक्तं पूर्णचन्द्रस्य मण्डलम् । पद्ममध्ये
 योजकोपे खरेच्चिन्तामणेः पुरीम् । तन्मध्ये नवकोणञ्च यन्त्रं
 परमदुर्लभम् । शम्भुबीजं हि तन्मध्ये साकारं हंसरूपकम् ।
 हंसः परं ब्रह्मरूपः साकारः शिवरूपकः । तारचञ्चूर्वरारोहे !
 निर्गमागमपञ्चवान् । शिवशक्तिपदद्वन्द्वं विन्दुद्वयविलोचनम् ।
 विहारयास्य हंसस्य हेमपद्मजपूजिते । एवं हंसो मणिहीने
 तस्य क्रोडे परः शिवः । वामभागे सिद्धकाली सदानन्दस्वरू-
 पिणी । तस्याः प्रसादमासाद्य सर्वकर्ता महेश्वरः । तपो-
 लोकमिदं भद्रे ! सर्वलोकस्य दुर्लभम् । यत्र ब्रह्मादयो देवा
 ध्यानं कुर्वन्ति सर्वदा । मनसापि न लभ्येत योगिन तपसा
 न च । तपोलोकं गोलोकस्य चतुर्लक्षणं शिवे ! । ब्रह्मलोकेषु
 वै देवा वै कुण्ठे ये सुरादयः । शम्भुलोके वसेद् यो हि ते च

भक्तिपरायणाः । तपसापि न लभ्येत तपोलोकगतिः शिवे । ।
 तपोलोकसमो नास्ति लोकमध्ये सुलोचने । । सासौक्म्यं
 हि महर्लोके सारूप्यं जनलोकके । सायुज्यं च तपोलोकं
 निर्वाणं हि तद्रूपके । ततो ब्रह्मादयो देवास्तपोलोका
 यिनः सदा । इति ते कथितं कान्ते ! क्रमपट्कस्य
 लक्षणम् । यज्ज्ञानादमरत्वञ्च जीवन्मुक्तय साधकः । यज्-
 ज्ञात्वा जननोगर्भं न विमिच्छे कदाचन ॥ इति ज्ञानस्थान-
 कथनम् ।

दशमपटले ॥ शङ्कर उवाच । ज्ञानपद्मस्योद्देशे मह-
 स्रदलपद्मजम् । अधोवक्त्रं महापद्मं सुमेरीर्मध्यसंस्थितम् ।
 शक्तं रक्तं तथा पीतं कृष्णं हरितमेव च । विचित्र-
 चित्ररूपेण नानावर्णन शोभितम् । शक्तं चणात् चणाद्रक्तं
 चणात् पीतं सुशोभितम् । यस्मिन् क्षणे शक्तवर्णं हरितं
 वर्णमुत्तमम् । चित्ररूपञ्च चार्वाङ्गि । धत्ते कस्मिन् क्षणे
 क्षणे । एवं नानाविध देवि ! तत् पद्मं शोभितं सदा ।
 यथैव धाम गोलोक प्रतिपत्रे तथैव हि । गोलोकाधिपति-
 स्तत्र भक्तिभावपरायणः । कैलासाधिपतिर्देवि ! ध्यानयोगं
 सदाभ्यसेत् । एवं ब्रह्मादयो देवा इन्द्राद्यास्त्रिदिवेश्वराः । स्तुति-
 भक्तिपराः सर्वे दैनभावे सदा स्थिताः । लक्ष लक्षं महेशानि ।
 तत्रैव मुरलीधरः । शतलक्षं तत्र रुद्रो ब्रह्मा लक्षशतं प्रिये । ।
 प्रत्यह परमेशानि । ब्रह्माण्डा बहुयोऽभवन् । तन्मध्ये स्थाप-
 येद् ब्रह्मा तत्रैव कमलापतिम् । शिव बहुविधाकरं तत्रैव
 स्थापयेत्ततः । एवं हि परमेशानि ! नानाशक्तिं प्रविन्द्य
 सेत् । प्रतिब्रह्माण्डमध्ये तु ब्रह्मादिदेवतात्रयम् । नाना
 शक्तियुतं कृत्वा ब्रह्माण्डस्थापनञ्चरेत् । ब्रह्मपद्मे पृथिव्यान्तु
 धर्तृन् मानुषादयः । ते सर्वे देवि ! ब्रह्माण्डस्तमध्ये भुव

नानि च । पातालसप्तकं तत्र तत्रैव स्वर्गसप्तकम् । एवं चक्रे
सर्वदेहे भुवनानि चतुर्दश । प्रतिदेहं परेशानि । ब्रह्माण्डं नात्र
संशयः ॥ तथा । स्थानं बहुविधाकारं सर्वदेहस्य चाययम् ।
तन्मध्ये सत्यलोकश्च महारुद्रस्य कारणम् । दशकान्तेन
स्वर्गेन निर्मितं चक्रपाणिना । दिक्षु तीयमण्डलश्च तथा
पूर्वेन्दुमण्डलम् । परितः पारिजातानि मध्ये कल्पद्रुमः पुनः ।
कल्पद्रुमस्य निकटे ज्योतिर्मन्दिरमेव च । ओं उद्यदादित्य-
सङ्काशं चतुर्द्वारविभूषितम् । मन्दवाद्यसमायुक्तं गन्धपुष्पै-
रलङ्कितम् । तन्मध्ये वेदिका देवि ! रत्नसिंहासनं प्रिये ! । महा-
कालो परमात्मा चणकाकाररूपतः । गाययाच्छादितात्मासौ
तन्मध्ये समभागतः । महारुद्रः स एवात्मा महाविष्णुः स एव
हि । महाब्रह्मा स एवात्मा नाममात्रविभेदकः । एकमूर्त्ति-
स्त्रिनामानि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । नानाभावे मनो यस्य
तस्य मोक्षो न विद्यते । ब्रह्माण्डास्तत्र जायन्ते लक्षं लक्षं
सुलोचने ! । तत्र ब्रह्मा तत्र विष्णुस्तत्र रुद्रः प्रविन्यसेत् ।
एवं ब्रह्माण्डनिर्माणं कृत्वा विष्णुः सनातनः । स जीवमूर्त्तिं
निर्माय तथा जन्तोश्च विषहम् । एवं ब्रह्माण्डं विविधं
नित्यं सृजति निर्गुणम् । निर्गुणे विष्णुरूपश्च सिद्धिकारण-
मेव हि । केचिद्ददन्ति स ब्रह्मा कैश्चिद्विष्णुः प्रकथ्यते । केचि
दुद्रो महापूर्वं एकदेवो निरञ्जनः । आद्याशक्तियुतो देवस्य-
णकाकाररूपकः । इन्द्रजालस्य दीपामं चन्द्रसूर्याग्निरूपकम् ।
महाज्योतिर्निराकारं गोलोकं सुमुखं त्वथ । सत्यलोके
वीजकोपे चिन्तामणिगृहे शुभे । ध्यायेन्निरञ्जनं देवि !
रत्नसिंहासनोपरि । तस्यान्तिके निजगुरुं पूजाध्यानपरा-
यणः । सदान्तं पूजयेद्देवि ! रजताचलसीदरम् । सुरक्षां
चारुवदनां स्वप्रकाशस्वरूपिणीम् । एषं कान्तायुतं देवं

मेव च । प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्वौ भावौ जीवसंस्त्रितौ । प्रवृत्ति-
मार्गः संसारौ निवृत्तिः परमात्मनि । प्रवृत्तिभावचिन्ताया
मध्ये वक्त्राणि चिन्तयेत् । निवृत्तियोगमार्गेण सदैवोर्द्ध-
सुखानि च । एवमेव भावभेदाद् दृष्टमन्देहो न जायते ॥

श्रीतत्त्वचिन्तामणौ तु विशिष्य उक्तो यथा ॥ मेरोर्वाञ्छ-
प्रदेशे शशिमिहिरशिरे सव्यदक्षेण मन्त्रे मध्ये नाडी सुषुम्ना
वितयगुणमयो चन्द्रसूर्याग्निरूपा । धुस्त्रसोरपुष्पग्रथित-
तमवपुः कन्दमध्याचिरस्था वक्त्राख्या मीद्रदेशोच्छिरसि परि-
णता मध्यमे स्याज्ज्वलन्ती ॥ तन्मध्ये चित्रिणी सा प्रणव-
विलसिता योगिनां योगगम्या सूतातन्तूपमेया सकलसरसि-
जान्मेरुमध्यान्तराले । भित्त्वा देदोष्यते तद्ग्रथनरचनया
शुद्धबोधप्रबोधा तन्मध्ये ब्रह्मनाडी हरसुखकुहरादा-
दिदेवान्तरास्था ॥ विद्युन्मालाविलासा मुनिमनमि-
लसत्तन्तुरूपा सुसूक्ष्मा शुद्धज्ञानप्रबोधा सकलसुखलसच्छु-
चभावाद्यभावा । ब्रह्मद्वारं तदास्ये प्रविलसितसुधासार-
रम्यप्रदेशम् ग्रन्थिस्थान तदेतद्वदनमिति सुषुम्नाख्य-
नाद्या लपन्ति ॥ अथाधारपद्मं सुषुम्नास्यलग्नं ध्वजा-
धोगुदोर्द्धं चतुःशोणपत्रम् । अधोवक्त्रसुद्यत्सुवर्णाभरम्यै-
र्वकारादिशान्तर्युत वेदवर्णैः ॥ अमुष्मिन् धरायाद्यतुष्कोण-
चक्रं समुद्भासिशूलाष्टकैराहतं तत् । लसत्पीतवर्णं तडित्-
कोमलाङ्गं तदम्भसमास्ते धरायाः स्वबीजम् ॥ चतुर्बाहुभृषं
गजेन्द्रादिरुद्धं तदङ्गे नवोऽनार्कतुल्यप्रकाशम् । शिशुः सृष्टि-
कारो लसद्देवबाहुर्मुखाभोजलक्ष्मोद्यतुर्भागवेदः । वसेदत्र देवी
च डाकिन्यभिख्या लसद्देवबाह्वज्ज्वला रक्तनेत्रा । समानोदिता-
नेकसूर्यप्रकाशा प्रकाशं वहन्ती सदा शुद्धबुद्धेः ॥ वक्त्राख्या वक्त्र
देशाद्विलसति सततं कर्णिकामध्यसंस्थं कोणं तत् त्रैपुरास्त्रं

तडिदिव विलसत् कोमल कामरूपम् । कन्दर्पो नाम वायुर्वि-
नमति सतत तस्य मध्ये समन्तात् जीवेशो बन्धुजीवप्रकरमपि
हसन् कोटिसूर्यप्रकाशः ॥ तन्मध्ये लिङ्गरूपो द्रुतकमलकणा-
कोमल, पश्चिमास्यो ज्ञानध्यानप्रकाश प्रथमकिशलयकाररूपः
स्वयम्भू । उद्यत्पूर्णन्दुविश्वप्रकरकरचयस्त्रिग्वसन्तानहासी
काशीवासी विलासी विलसति सरिदावर्त्तरूपप्रकाशी ।
तस्योर्ध्वं विपतन्तुशोकविलसत्सूक्ष्मा जगन्सोहिनी ब्रह्महार-
सुख सुखेन मधुर सञ्छाटयन्ती स्वयम् । गङ्गावर्त्तनिभा नवीन-
चपलामालाविलासास्यदा सुप्ता सर्पसमा शिवोपरि लसत्साहं
त्रिहस्तावृति ॥ कूजन्ती कुलकुण्डली च मधुर मत्तालिमाला-
स्तुटं वाच कोमलवाक्यबन्धरचनाभेदाविभेदक्रमै । - श्लासो-
च्छासविभञ्जनेन जगता जीवो यया धार्यते सा मूलान्जुज-
गद्धरे विलमति प्रोद्दामदीप्तावलि ॥ तन्मध्ये परमा कलाति-
कुशला सूक्ष्मातिसूक्ष्मा परा नित्यानन्दपरस्वरातिचपला माला-
ससद्दीधिति । ब्रह्माण्डादिकटाहमेव सकल यज्ञाभया भामते
स्यं श्रीपरमेश्वरी विजयते नित्यप्रबोधोदया ॥ ध्यात्वैतन्मूल-
पद्मान्तरपथविलसत्कोटिसूर्यप्रकाशम् यावामीशो नरेन्द्रः
स भवति सहसा सर्वविद्याविनोदी । आरोग्यं तस्य नित्यं
निरवधि स महानन्दचित्तात्मरात्मा वाक्यैर्वाक्यप्रबन्धैः सक-
लसुग्गुरून् सेवते शुद्धशील ॥ सिन्दूरपूररुचिरारुणपद्ममन्यत्
श्रीसुन्दरप्रथ्यदृष्टितं ध्वलसूक्ष्मदेहि । अङ्गच्छदैः परिवृत्त तडिदरभ-
वर्णैर्वाद्यैः सविन्दुलसितैश्च पुरन्दरान्तैः ॥ तस्यान्तरे प्रविलस
द्विदप्रकाशमग्नोजमण्डलमथो वरुणस्य तस्य । अर्धेन्दुरूपल
मित शरदिन्दुशुभ्रं बङ्गारवोजममल मकराधिरूढ ॥ तस्याङ्ग-
देशशयितो हरिरेव पायाशीलप्रकाशरुचिरत्रियमादधान ।
पीताम्बर प्रथमयौवनगर्भधारी श्रीवलकौस्तुभधरो, हृतवेद-

बाहुः ॥ अथैव भाति सततं खलु राकिणी सा नीलाम्बुओद-
रसहोदरकान्तिशोभा । नानायुधोद्यतलसत्सतताङ्गसङ्गीर्दि-
व्याम्बराभरणभूर्पितमत्तचित्ता ॥

अथ ज्ञानप्रशंसा ॥ निगमकल्पद्रुमे दृतीयपटले ॥ ज्ञानेन
लभते मोक्षं ज्ञानेन पापनाशनम् । ज्ञानेन वीरकर्मा च
ज्ञानेन पशुभावनम् । ज्ञानेन दिव्यभावी च तस्मान्ज्ञानं
विशिष्यते । ज्ञानात् पवित्रं सर्वञ्च ज्ञानेनैव पवित्रकम् ।
यथाग्निना दहेत् सर्वं काष्ठगुल्मलतादिकम् । तथा ज्ञानेन
दह्यन्ते सर्वकर्मफलानि च । ज्ञानञ्च द्विविधञ्चैव भेदाभेदविभे-
दतः । भेदज्ञानेन यत्कार्यं पुण्यपापं युगे युगे । अभेदज्ञान-
मानेन पूर्वकर्मादि दह्यते । अपरञ्च न भूयेत अभेदी सुक्लितां
ब्रजेत् । अन्यथा लघुयुगैर्वा न सुक्तिं स्वर्गतादिकम् । लभते
सर्वदा शम्भोर्भेदज्ञानी न संशयः । अभेदस्य क्रमः कुत्र निश्चितः
केन कर्मणा । भेदः पशूनां भेदो हि दिव्यभाव उदाहृतः ।
भेदाभेदविदो वीरः क्रमे चैवाक्रमं न्यसेत् । क्रमेण यदि कुर्वीत
कामनारहितधरन् । तदा कैवल्यफलदं कार्यं ज्ञेयं तथाक्रमम् ।
कामना यदि बध्नीयात् परा वाप्यपरापि वा । क्रमेषाप्यपत्नष्टा
सा पशुपाशनियन्विता । एकं हयं व्युत्क्रमं वा शोधितञ्च प्रय-
त्नतः । भेदवर्षी नरो मोक्षी भेदबुद्ध्या स्वकर्माभाक् ॥

अथाहैतज्ञानम् ॥ सुण्डमाज्ञातन्त्रे षष्ठपटले ॥ यावज्ज्ञा-
नात्मभावश्च तावदेवं पृथग्विधम् । तावत् क्रियो पृथग्भावा
तावज्ज्ञानाविधा मता । तावद्विज्ञाय देवाश्च ब्रह्मविष्णुमहेश-
्वराः । गणेशश्च दिनेशश्च वह्निर्वरुण एव च । कुबेरश्चापि दिम्-
पाला एतत्सर्वं पृथक् पृथक् । तावज्ज्ञानाविधां चेष्टा स्त्रीपुंनपुंस-
कामिका । तावद्विष्वदलं भिन्नं देवेशि । तुलसीदेवेति ।
तावज्जवाट्रोचकृष्णा करवीराणि भूतले । विभिन्नानि च देवेशि ।

सत्यं वै तुलसीदलात् । तावद्विव्यथ वीरथ तावत्तु पशुभाव-
कः । तावत्तन्वे भेदबुद्धिस्तावद्देवे पृथक् क्रिया । हरौ हरे
भवेद्बुद्धिर्जायते जगदम्बिके ! । करालवदना काली श्रीमदेक-
जटा शिवा । षोडशी भैरवी छिन्ना भिन्ना च भुवनेश्वरी ।
छिन्ना भिन्ना त्वन्नपूर्णा भिन्ना च वगलामुखी । मातङ्गी कमला
भिन्ना भिन्ना वाणी च राधिका । भिन्ना चेष्टा क्रिया भिन्ना भिन्न
आचारसंग्रहः । यावन्नैक्यं पादपद्मे भवान्धा नैव जायते ।
अद्वैते तारिणीपादपद्मे परमपावने । ज्ञानसारे समुत्पन्ने
हृत्पद्मनिलये तथा । ऐक्यं भवति चार्वाङ्गि ! सर्वजीवेषु शङ्करि ! ।
ननु जीवेष्वैक्यमिति कथमुक्तं यावतैक्यज्ञानसमुत्पत्तौ सत्यां
शिवशक्तिसर्वजीवानामेकैक्यं तारिणीपादपद्मे इत्यपि न वक्तु-
मुचितं तदानीं सेव्यसेवकत्वभावादिति चेत् सत्यम् । मुमुक्षून्
प्रति ज्ञानमिच्छन्त्युपदेशार्थमिदमुक्तम् । अत एव भक्तिरव्यभि-
चरिणीत्यग्रे वक्ष्यति । निश्चितैकज्ञानं मुक्तं प्रति नोपदेशापेक्षा
तस्य सर्वथा निश्चिन्तत्वादिति ॥ न च पापं न वा पुण्यं न
स्वर्गो नरकं न च । न सुखं नापि दुःखञ्च न रोगीभ्यो भयं
तथा । न भयं नापि शोकश्च सर्वं ब्रह्ममयं जगत् । ब्राह्मणो
क्षत्रिया वैश्या वैद्यजा शूद्रजान्त्यजा । तथैव तारिणी विद्या यथा
विद्या तथा तथा । एवं ज्ञानं महेशानि ! यदा वै जायते प्रिये ! ।
तदैव विद्या देवेशि ! विद्याविद्याविरोधिनी । जायते नात्र
सन्देहो ब्रह्मानन्दमयो भवेत् । अद्वैतश्च गुणातीतं निर्गुणं
प्रकृतेः परः । परमानन्दसंयुक्तो मुक्तिं यास्यति निश्चितम् । इति
सत्यं पुनः सत्यं सत्यं वच्मि वरानने ! । तत्त्वज्ञानात् परं
नास्ति नास्ति देवः सदाशिवात् । तदैवाचिरकालेन सोऽहं-
ज्ञानं प्रजायते । नानात्वबुद्धिं कृत्वा वै सात्त्विकीं परमात्मि-
काम् । गृह्येत्वा च वरारोहे ! जायते परमार्थवित् । ज्ञानात्

परतरं नास्ति नास्ति नास्ति वरानने ।। लब्धा हि तत्त्वं
 परमं मुच्यते देहबन्धनात् ॥ तथा ॥ नानातन्त्रे पृथक् चेष्टा
 मयोक्ता गिरिनन्दिनि ।। ऐक्यज्ञानं यदा देवि ! तदा सिद्धि-
 मवाप्नुयात् । स्यावरे जङ्गमे चैव यदा तुल्यं मनो भवेत् । किं
 न सिद्ध्यति विश्वेशि ! परत्रेह च पार्वति !। एवं भुक्तिश्च मुक्तिश्च
 जायते जगदम्बिके !। तत्त्वज्ञानं तथैवान्ते अतो निर्वाणमाप्नु-
 यात् । एकादशपटले ॥ यावन्नानात्वमेव स्यात् तावद्भिन्नं
 महीतले । तावज्जातिश्च गोत्रश्च तावन्नाम पृथग्विधम् । ताव-
 द्भिन्नं पृथक् सर्वे वर्णानां पृथगेव हि । तावन्मित्रविपक्षौ
 च तावत् कलत्रबान्धवी । तावत् पृथग्विधा पूजा मन्त्र-
 यन्त्रार्थनादिभिः । तावत् पुण्यं तावदेव पापं पुण्यविव-
 द्भेकम् । तावत् त्वच्चाप्यहमयमियश्च जायते प्रिये !। यावन्न
 जायते चण्डि ! विद्याविद्याविरोधिनी । अविद्यानाशिनी
 विद्या विद्याविद्याविवर्द्धिनी । या तारिणी महाविद्या विद्या-
 विद्याविरोधिनी । अतएव वरारोहे । विद्यामुत्पाद्य भूतले ।
 निर्वाणं मोक्षमाप्नोति सत्यं त्रिपुरसुन्दरि !। त्र्योदुर्गाचरणा-
 भोजे भक्तिरव्यभिचारिणी । तदैव जायते ब्रह्मज्ञानं ब्रह्मसुदुर्ल-
 भम् । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च वासवाद्या दिवोकसः । भैरवाश्चैव
 गन्धर्वा विद्याभ्याससमुत्सुकाः । ब्रह्मविद्यासमा विद्या ब्रह्मवि-
 द्यासमा क्रिया । ब्रह्मविद्यासमं ज्ञानं नास्ति नास्ति कदाचन ।।

जगति चात्मद्वयं प्रवृत्तिनिवृत्तिभेदेन कर्मकाण्डं तत्-
 सन्यासश्च । तथा च ॥ वाजसनेयसंहितोपनिषदः । पूज्य-
 पादशङ्कराचार्यकृतभाष्यधृततैत्तिरीयके । इमौ द्वावेव पन्था-
 नावनुनिष्क्रान्तरौ भवतः । क्रियापथश्चैव पुरस्तात् तयो-
 मश्यास एवेत्यवोचदिति । द्वाविमावथ पन्थानौ यत्र वेदाः
 प्रतिष्ठिताः । प्रवृत्तिलक्षणो धर्मो निवृत्तौ च विभाषितः ॥ इति ।

अतः काम्यकाण्डे भण्डिकाण्डे च प्रवृत्तिमार्गिणः पुरुषार्थ-
सिद्धये सगुणस्थूलभूर्तीश्वरोपासना बहुविधा निरूपिता ।
इदानीन्तु निष्ठितमार्गिणां सूक्ष्मतमनिर्गुणेश्वरोपासनार्थ-
मात्मतत्त्वमुच्यते । यथा महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्दशोक्तासि ॥
ब्रह्मादिदणपर्यन्तं मायया कल्पितं जगत् । सत्यमेकं परं
ब्रह्म विदित्वेव सुखी भवेत् । विहाय नामरूपाणि नित्ये
ब्रह्मणि निष्कले । परिनिश्चिततत्त्वो यः स सुक्तः कर्मबन्ध-
नात् । न मुक्तिर्जपनादोमादुपवासशतैरपि । ब्रह्मैवाहमिति
ज्ञात्वा मुक्तो भवति देहभृत् ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डेऽपि ॥
क्षणं ब्रह्माहं प्रोति यः कुर्यादात्मचिन्तनम् । कोटिजन्मा-
र्जितं पापं तत्क्षणात्तस्य नश्यति ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥
आत्मा साक्षी विभुः पूर्णः सत्योऽद्वैतः परात्परः । देहस्थो-
ऽपि न देहस्यो ज्ञात्वैव मुक्तिभाग् भवेत् ॥

नन्वात्मा यदिति साचित्वेनाभिमतस्तदा य उपाधिकृतः संसारी
विद्याविद्ययोरधिकृतः संसारगमनाय मोक्षगमनाय च तस्य
साधरणो रथः कथं कल्पितः । यथा कठोपनिषदि तृतीयव-
क्त्रात् ॥ आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु । बुद्धिन्तु सारथिं
विद्धि मनः प्रग्रहमेव च । इन्द्रियाणि हयानाहुर्विपयांस्तेषु
गोचरान् । आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनोपिणः ॥ इति ।
एतां व्याचक्षन्ते भगवन्तः शङ्कराचार्याः । रथिनं रथस्वामिनं
क्विवि ज्ञानी हि । रथं शङ्कराचार्याः शरीरं इन्द्रियैराकृष्यमाण-
त्वात् शरीरस्य रथत्वम् । बुद्धिन्तु अर्थावसायलक्षणां सारथिं
विद्धि बुद्धिनेष्टप्रधानत्वात् शरीरस्य सारथिनेष्टप्रधान इव रथः ।
मनः सङ्कल्पविकल्पादिलक्षणं प्रग्रहं रथनां विद्धि मनसा हि
गृहीतानि श्रोत्रादीनि करणानि प्रवर्तन्ते रथनाय वा ।
इन्द्रियाणि चक्षुरादीनि हयानाहुः । रथकल्पनाकुशलाः शरी-

राधाकर्षणसामान्यात् तेषु इन्द्रियेषु परिकल्पितेषु गोचरान्
 मार्गान् रूपादीन् विषयान् विद्धि । आत्मेन्द्रियमनोबुद्धि-
 शरीरेन्द्रियमनोभिः सहितं संयुक्तमात्मानं भोक्तृत्वमिति संसारी-
 त्याहुर्मनीषिणो विवेकिनः । नहि केवलम्यात्मनो भोक्तृत्व-
 मस्ति बुद्ध्याद्युपाधिकृतमेव तस्य भोक्तृत्वम् । मत्वं देहस्यो-
 ऽपि न देहस्य इत्यनेनात्मनो निर्लिप्तत्वं दर्शिनमतो निर्लिप्तस्य
 साक्षित्वं विना भोक्तृत्वं घटते इत्यभिप्रायेणात्मा साक्षीत्यु-
 क्तम् । तर्हि सर्वत्र शरीरेषु एकस्यैवात्मनोऽवस्थाननिर्दिष्टत्वं
 शिष्टत्वं वा कस्य केन वा भवतीत्यपेक्षायामुत्तरमाह सैवोप-
 निपत् । यस्त्वविज्ञानवान् भवत्ययुक्तेन मनसा तदा । तस्येन्द्रि-
 याण्यवस्थानि दुष्टाश्वा इव सारथेः । यस्तु विज्ञानवान् भवति
 युक्तेन मनसा तदा । तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदृशा इव सार-
 थे । अतस्तर्हि चैतन्यरूपस्यात्मनः साक्षित्वमात्रमभिमतश्चेत्तटा
 मोक्षः संसारो वा कस्येति सन्देहं निराकरोति सैव । यस्तु विज्ञान-
 वान् भवति समनस्कः सदा शुचिः । स तु तत्पदमाप्नोति
 यस्माद्भूयो न जायते । यस्त्वविज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदा-
 ऽशुचिः । न स तत्पदमाप्नोति ससारश्चाधिगच्छति । बाल-
 क्रोडितवत् सर्वं रूपनामादिकल्पनम् । विहाय ब्रह्मनिष्ठो यः
 स सुक्तो नात्र संशयः । मनसा कल्पिता मूर्त्तिं नृणां चेश्वो-
 क्षवाधिनी । स्वप्नलब्धेन राज्येन राजानो मानवास्तथा ।
 मृच्छिलाधातुदावादिमूर्त्तौ श्वरबुद्धयः । क्लिश्यन्तस्तपसा
 ज्ञानं विना मोक्षं न यान्ति वै । आहारसंयमक्लिष्टा यथेष्टा-
 हारतुन्दिलाः । ब्रह्मज्ञानविहीनाथेस्त्रिष्कृतिं ते व्रजन्ति किम् ।
 वायुपर्णकणातोयव्रतिनो मोक्षभागिनः । सन्ति चेत् पद्मगा
 मुक्ताः पशुपत्तिजलेचराः । उत्तमो ब्रह्मसद्भावो ध्यानभावस्तु
 मध्यमः । स्तुतिर्जपोऽधमो भावो वह्निः पूजाऽधमाधमा । १७

जीवात्मनोरैक्यं पूजनं सेवकेययोः । सर्वं ब्रह्मेति विदुषो न
योगो न च पूजनम् ॥ ननु योगा बहुविधास्तूक्ता एव कथं
जीवात्मनोरैक्यमात्रं योग इत्युच्यते इति चेत् सत्यम् । ते
योगाः प्राणायामादिकर्मरूपतया गौणा एव मुख्ययोगस्तु
जीवात्मनोरैक्यमेव । तथा च कुलार्णवे ॥ न पद्मासनतो
योगो न नासाग्रनिरोक्षणात् । ऐक्यं जीवात्मनोराहुयोगं
योगविशारदाः ॥ इति ॥ महानिर्वाणे ॥ ब्रह्मज्ञानं परं
ज्ञानं यस्य चित्ते विराजते । किं तस्य जपयज्ञाद्यै-
स्तपोभिर्नियमव्रतैः । सत्यं विज्ञानमानन्दमेकं ब्रह्मेति
पश्यतः । स्वभावादु ब्रह्मभूतस्य किं पूजाध्यानधारणाः । न
पापं नैव सुकृतं न स्वर्गो न पुनर्भयः । नापि ध्येयो न वा
ध्याता सर्वं ब्रह्मेति जानतः । अयमात्मा सदा मुक्तो निर्लिप्तः
सर्ववस्तुषु । किं तस्य बन्धनं ऋसान्मुक्तिमिच्छन्ति दुर्धियः ।
स्वयं विरचितं विश्वमवितर्क्यं सुरैरपि । राजते तत्र तत्रैव
ह्यप्रविष्टः प्रविष्टवत् । वहिरन्तर्यथाकाशं वस्तूनामेव सर्वशः ।
तथैव भाति तद्रूपो ह्यात्मा साक्षी स्वरूपतः । न बाल्यमस्ति च
जरा नात्मनो यौवनं जनुः । सदैकरूपश्चिन्मात्रो विकारपरिव-
र्जितः । जन्मयोवनवाहिक्यं देहस्यैव न चात्मनः । पश्यन्तो-
ऽपि न पश्यन्ति मायाप्राकृतबुद्धयः । यथा शरावतीयस्यं रविं
पश्यत्वनेकधा । तथैव मायया देहे बहुधात्मानमीक्षते ॥ गन्ध-
तन्त्रे पञ्चमपटले ॥ नित्यः सर्वगतो ह्यात्मा कूटस्थो दोष-
वर्जितः । एकः सन्निध्यते भ्रान्त्या मायया न स्वरूपतः ।
तस्माद्दृष्टे तच्च मे नास्ति न प्रपञ्चो न ससृष्टिः । यथाकाशो
घटाकाशो महाकाश इतीरितः । तथा भ्रान्तिर्दिधा प्रोक्ता
ह्यात्मा जीवेश्वरात्मना । नाहं देहो न च प्राणो नेन्द्रियाणि
तथैव च । न मनो नैव बुद्धिश्च नैव चित्तमहङ्गतिः । नाहं

पृथ्वी न सन्निलं न च वह्निस्तथानिलः । न चाकाशी न
 शब्दश्च न च स्वर्गस्तथा रसः । न हि गन्धो न रूपञ्च न
 मायाहं न संसृतिः । सदा साक्षिस्वरूपात्मा ब्रह्म चैवास्मि
 केवलम् । सोऽहं ब्रह्म न संसारो न मत्तोऽन्यत् कदाचन ।
 इति विद्यात् स्वमात्मानं समाधिः परिकीर्तितः । समाधौ
 शब्दरूपोऽसौ तुरीयस्वर एव हि । तुरीयांशः परा शक्तिर्विन्दात्मा
 ब्रह्म केवलम् । जीवमीश्वरभावेन विद्यात् सोऽहमिति ध्रुवम् ।
 यथा फेतरङ्गादि समुद्रादुत्थितं पुनः । समुद्रे लीयते तद्वज्ज-
 गदात्मनि लीयते । यस्यैवं परमात्मा न पृथग्भूतः प्रकाशितः ।
 स याति परमं भावं स्वयं साक्षात् परानृतम् । यदा मनसि
 चैतन्यं भाति सर्वत्रगं सदा । योगिभ्यो व्यवधानेन तदा सम्प-
 द्यते न्ययम् । यदा सर्वाणि भूतानि स्वात्मन्येवाभिपश्यति ।
 सर्वभूतेषु चात्मानं ब्रह्म सम्पद्यते तदा । यदा सर्वाणि भूतानि
 समाधिस्थो न पश्यति । एकीभूतः परेणासौ तदा भवति
 केवलम् । तदा जन्मजरादुःखव्याधीनामेव भेषजम् । केवलं ब्रह्म-
 विज्ञानं जायतेऽसौ तदा शिवः । तस्माद्ब्रह्मज्ञानतो मुक्तिर्नान्यथा
 भावकौटिभिः । सन्न्योपधिवलैर्यद्वज्जोर्थाते भक्षितं विषम् ।
 तद्वत् सर्वाणि कर्माणि जौर्यन्ति ज्ञानिनः क्षणात् । देहाभि-
 माने गलिते विदिते परमात्मनि । यत्र यत्र मनो रीति तत्र
 यत्र समाधयः । अहं ब्रह्म न चान्योऽस्मिन् मुक्तोऽहमिति भाव-
 येत् । सच्चिदानन्दरूपोऽहं नित्यमुक्तस्वभाववान् । एवं समा-
 धियुक्तो यः स समाधाय कल्पयति । सदाशिवोऽहमित्युक्त्वा स्वे-
 च्छ्रुत्या विहरेद् यतिः । लिप्यते न स पापेन वध्यते न च कर्म-
 णा । यथाग्निर्विद्रुतस्वर्णमालिन्यं दहति क्षणात् । तथा ब्रह्मा-
 पितात्मानौ सर्वकर्माणि नाशयति । आत्मस्थां देवतां त्यक्त्वा वह्नि-
 दयो विविन्ध्यते । करस्त्रं कौस्तुभं त्यक्त्वा भ्रमते काचदृष्टया ॥

मुण्डमालातन्त्रे एकादशपटले ॥ ज्ञानञ्च-द्विविधं ज्ञेयं
दुर्ज्ञेयं मनसापि च । ज्ञानं परमतत्त्वाख्यं ज्ञानं
ज्ञेयार्थसाधनम् । अन्यद्विभ्रान्तिविषयं ज्ञानं साधारणं मतम् ।
एवञ्च द्विविधं श्रेयमधमं तत्त्ववर्जितम् । तत्त्वज्ञानं वरारोहे ।
योगीन्द्राणाञ्च दुर्लभम् । विना तत्त्वपरिज्ञानाद् विफलं पूजनं
जपः । एको देवश्च एकोऽहं नात्मा भिन्नः शरीरतः । घटात्पटात्
महेशानि ! कालचक्षावाहीरुहात् । एवं ज्ञानं तत्त्वमयं तदा
मुक्तोऽचिरेण तु । नानाकारणमेवास्य पूजनं ध्यानमेव च ।
सेवनञ्चैव तीर्थानां शरणं तारिणीपदम् । स्मरणं मनुराजस्य
भ्रमणं वै कुलाचले । सत्सङ्गः सेवनं विष्णोः शङ्करस्यापि
पूजनम् । कालिकापादयुगलभजनं ज्ञानकारणम् ॥ क्रियाया
अपि मुक्तिसाधनत्वं दर्शयति द्वितीयपटले । भक्त्या च क्रि-
यया चण्डि ! पूजयेद्यस्तु कानिकाम् । जीवः शिवत्वं लभते
सत्यं सत्यं न संशयः ॥ तथा ॥ सदा क्रिया प्रकर्त्तव्या क्रियया
सिद्धिमुत्तमाम् । प्राप्नोति साधकश्चेष्टयात एव न च त्यजेत् ।
एतत्तु वचनं गृहस्यपरमग्रेऽसृष्टीभविष्यति प्रथमपटले ॥
क्व यमः क्व तपो विशु क्व कलिः कर्माहिंसकः । सर्वञ्च मानसं
क्लेशं सदा सत्यं विभावयेत् । एवं विधानमासाद्य प्रजपे-
द्भावयेत् शुधीः । सोऽचिरेणैव कालेन शिवत्वं लभते जनः ॥
शिवजीवयोरुपाधिमात्रभेद इति यत् प्रागुक्तं तदेव सृष्टी-
ऋषिभ्यस्ते दशमः ऋषीः ॥ जीवः शिवः शिवो देवः स जीवः केवलः
शिवः । पाशवदो भवेज्जीवः पाशमुक्तः सदाशिवः । पाशस्तु
कुलार्णवे पञ्चमखण्डे ॥ घृणा लज्जा भयं शोको जुगुप्सा चेति
पञ्चमी । कुलं शीलं तथा जातिरष्टौ पाशाः प्रकीर्त्तिताः ।
पाशवदो भवेज्जीवः पाशमुक्तः सदाशिवः ॥ मुण्डमालातन्त्रे
द्वितीयपटले ॥ तुषेण वदो व्रीहिः स्यात्तुपाभावे तु तण्डुलः ।

कर्मबद्धो भवेज्जीवः कर्ममुक्तः सदाशिवः ॥ तथा । तोये च्छिप्तं
 हवियेइत्तत्र च्छिप्तं न पूर्ववत् । पृथतया गुणेभ्यः स्वान्नह-
 दात्मा इहोच्यते । क्षीरेण महितं तोयं क्षीरमेव यथा भवेत् ।
 अविशेषो भवेत्तद्वज्जीवात्मपरमात्मनोः । यथा चन्द्रार्कयो-
 र्विम्बो जलपूर्णघटेषु च । घटे भग्ने जलेष्वेव प्रलीनौ चन्द्र-
 सूर्यकौ । न जायते न म्रियते आत्मा तु परमः शिवः ।
 आत्मज्ञानं समासाद्य संसारार्णवदुस्तरम् । तरत्येव सदा
 चण्डि ! जीवः शिवत्वमालभेत् । कठोपनिषदि द्वितीयब्रह्मा-
 मपि ॥ न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं कुतश्चिन्न बभूव
 कश्चित् । अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने
 शरीरे ॥ भगवद्गीतायामप्ये तत् । केवलं विपश्चिदित्यत्र कदाचि-
 दिति नायं भूत्वा भविता वा न भूय इति च द्वितीयचरणे
 विशेषः ॥ तथा पष्टपटले ॥ जीवः शिवस्तु विज्ञेयो विश्वेणः
 सर्वदारतिः । ब्रह्मतत्त्वं वरारोहे ! देवानामपि दुर्लभम् ॥
 तथा ॥ जीवः शिवत्वं लभते 'ज्ञानात्तु वरवर्णिनि' ।
 विचित्रं गुरुपादाङ्गं पार्वत्याः शङ्करस्य च । भजेदेक-
 विधानेन जीवन्मुक्तः स एव हि । पिण्डे युक्ताः पदे युक्ता
 रूपे युक्ता वरानने । गुणातीतिषु ये युक्तास्ते मुक्ता नात्र
 संशयः । न पिण्डं न पदं रूपं न जानामि शूरोत्तम ! । कथ-
 तामित्यादिदेवोप्रश्नानन्तरम् ॥

शिव उवाच ॥ पिण्डं कुण्डलिनीशक्तिः पदोऽङ्गं
 सम्प्रतिष्ठितः । रूपज्ञापि वरारोहे ! ध्यानमेव न संशयः ।
 महाकुण्डलिनीं शक्तिं ये भजन्ति भुजङ्गिनीम् । स ह्यतार्थः
 स धन्यस्य स दिव्यो धीरमनसः । तथा ॥ ये दिव्याः
 साधकेन्द्राय ये धीराः साधकीतमाः । पशवः पशवो ज्ञेयाः
 सर्वसाध्यायकोविदाः । साधको मुक्तिमाप्नोति मत्वं मत्वं

वरानने ।। शृणु देवि ! जगद्धात्रि ! सर्वमङ्गलमङ्गलम् । तन्त्रं
 शृणुयाद्देवेशि ! ब्रह्मनिर्वाणमाप्नुयात् । तन्त्रश्रवणे कथं
 ब्रह्माप्तिरिति नाशङ्कनीयम् ॥ परमार्थस्वरूपाग्नायाह्वयतन्त्र-
 शास्त्रस्य तत्त्वज्ञानदर्शकत्वेन ब्रह्मविद्यात्वाद्देदादीनां न
 तथात्वम् । तथा च सुखकोपनिषत् । हे विद्ये वेदितव्ये
 इति इक्ष्म यद् ब्रह्मविदो वदन्ति परा चैवापरा च । तत्र परा
 ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं
 निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमिति । अथापरा यया तदक्षरमधि-
 गम्यते । ननु ऋग्वेदादिवाह्याद्देदादिवाह्या चेत् परा विद्या
 तर्हि कथमुपनिषत् परा विद्या स्यान्मोक्षसाधनञ्च । या वेद-
 वाह्याः स्मृतय इति स्मरन्ति कुट्टित्वान्निष्फलत्वादनादेय-
 त्वात् । उपनिषदश्च ऋग्वेदादिवाह्यत्वं स्यात् । ऋग्वेदा-
 दित्वे च पृथक्करणमनर्थकमप्यपरैऽपि न वेद्यविषयविज्ञानस्य
 विवक्षितत्वादुपनिषद्देद्याक्षरविषयं हि वेद्याक्षरविषयं हि
 विज्ञानमिह पराविद्येति प्राधान्येन विवक्षितम् । नोपनि-
 यच्छृष्टराशिः । वेदशब्देन तु सर्वत्र राशिर्विवक्षितः । शब्द-
 राश्याधिगमेऽपि यत्तु आन्तरमन्तरेण गुर्वभिगमनादिलक्षणं
 वैराग्यञ्च नाक्षरादिगमः सम्भवतीति पृथक्करणं ब्रह्मविद्यायाः
 परा विद्येति ॥

ब्रह्मज्ञानप्रशंसामाह ॥ गायत्रोतन्त्रे प्रथमपटले ॥
 तावद्विद्या भवेत् सर्वा यावज्ज्ञानं न जायते । ब्रह्म-
 ज्ञानपदं ज्ञात्वा सर्वाद्येव तिरोहिताः । वेदशास्त्रपुरा-
 णानि सामान्यगणिका इव । या पुनः शाश्वतौ विद्या गुप्ता
 कुलबधूरिव । देहस्थाः सर्वविद्याश्च देहस्थाः सर्वदेवताः ।
 देहस्थसर्वतीर्थाणि लभन्ते गुरुवाक्यतः । अध्यात्मविद्या हि
 नृणां सौख्यमोक्षकरी भवेत् । कर्माकर्म तथा जाप्यमेतत्

मर्वं निवर्त्तते ॥, अतएव कुलार्णवे ॥ अभ्यस्य सर्वशास्त्राधि-
 तत्त्वं ज्ञात्वा प्रयत्नतः । पलानमिव धान्यार्थी सर्वशास्त्राधि-
 मन्यजेत् ॥ गोतायामपि ॥ त्रैगुण्यविषया वेदा निष्कै-
 गुण्यो भवार्जुन इत्यादि । गायत्रीतन्त्रे ॥ काष्ठमध्ये
 यथा षड्भिः पुष्पैः गन्धः पयो घृतम् । देहमध्ये तथा देवः
 पुण्यपापविवर्जितः । आत्मतत्त्वज्ञानस्य बहुजन्मार्जित-
 पुण्यफलत्वं दर्शयति कठोपनिषदि द्वितीयवल्ली । अत्रा-
 यापि बहुभिर्यो न लभ्यः शृण्वन्तोऽपि बहवो यं न विदुः ।
 आश्चर्योऽस्य वक्ता कुशलोऽस्य लब्धा आश्चर्यो ज्ञाता कुशलानु-
 शिष्टः । न नरेणावरेण प्रोक्त एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्त्य-
 मानः । अनन्यप्रोक्ते न गौरत्र नास्त्यणीयान् ह्यतर्क्यमनुप्रमा-
 णात् ॥ नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय
 प्रेष्ठः । यां त्वमापः सत्यवृतिर्वतासि त्वाद्दृङ्मो भूयान्नाचिकेतः ।
 प्रष्टा ॥ जानाम्यहं शैवधिरित्यनित्यम् न ह्यध्रुवैः प्राप्यते
 ध्रुवं तत् । ततो मया नाचिकेतश्चितोऽग्निरनित्यैर्द्रव्यैः
 प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ कामस्याग्निं जगतः प्रतिष्ठां क्रतो-
 रनन्त्यमभयस्य पारम् । सोममहदुरुगायं प्रतिष्ठां दृष्ट्वा
 घोरो नाचिकेतोऽत्यस्राक्षोः ॥ तं दुर्दृशं गूढमनु-
 प्रविष्टं गुहाहितं गह्वरेष्ठं पुराणम् । अध्यात्मयोगाधिगमेन
 देवं मत्वा घोरो ह्यपेशोकौ जहाति ॥ इतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य
 मर्त्तः प्रगृह्य धर्म्यमनुमेतमाप्य । स मोदते मोदनीयं हि लब्ध्वा
 विवृतं पद्मं नाचिकेतसं मन्ये ॥ अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रा-
 स्मात् कृताकृतात् । अन्यत्र भूताच्च भव्याच्च यत्तत् पश्यसि
 तद्दद ॥ सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तपांसि सर्वाणि च यद्-
 दन्ति । यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सहस्रेण
 ब्रवीम्योम् ॥ इत्येतत् ॥ नित्यातन्त्रे अष्टमपटले ॥ देव्यवाच ॥

देवदेव ! महादेव ! जगन्निस्तारतारक ! । परमात्मेति
 किं नाम कथयस्व महेश्वर ! । ईश्वर उवाच ॥ साधु पृष्टं
 त्वया भद्रे ! कथयामि शृणुष्व तत् । यस्य विज्ञानमात्रेण
 जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । विरजाख्ये महेशानि ! महापद्मवराटके ।
 वैखरीपरमायोगात् पुष्करे तोर्थराजके । निराकारं परं
 ज्योतिः परंब्रह्मस्वरूपकम् । सर्वज्ञो निर्गुणो नित्योऽद्वयः
 सर्वप्रतिष्ठितः । महाकुण्डलिनीयोगात् यदा तेजोमयो
 भवेत् । तदैव चिन्तनीयोऽसौ परमात्मा सुरेश्वरि ! । जीवाद्याः
 परमेशानि ! तदंशाः परिकीर्त्तिताः ॥

महानिर्वाणतन्त्रे द्वितोयोक्तासे ॥ देव्युवाच ॥ कथितं
 यत् परं ब्रह्म परमेशं परात्परम् । यस्योपासनतो मर्त्यो
 भुक्तिं मुक्तिश्च विन्दति । केनोपायेन भगवन् ! परमात्मा प्रसी-
 दति । किं तस्य साधनं देव ! मन्त्रः को वा प्रकीर्त्तितः ।
 किं ध्यानं किं विधानञ्च परेशस्य परात्मनः । तत्त्वेन श्रुतु-
 मिच्छामि कृपया कथय प्रभो ! ॥ सदाशिव उवाच । तव
 स्नेहेन वक्ष्यामि मम प्राणाधिकं परम् । ज्ञेयं भवति तद्ब्रह्म
 सच्चिद्विखमयं परम् । यथातथस्वरूपेण लक्षणेर्वा महेश्वरि ! ।
 सत्तामात्रं - निर्विशेषमवाहनसगोचरम् । असत्तिलोकी-
 सद्भावं स्वरूपं ब्रह्मणः स्मृतम् । समाधियोगैस्तद्देवं सर्व-
 व्र समदृष्टिभिः । इन्द्रातोतेर्निर्विकल्पं देहात्माध्यासवर्जितैः ।
 यतो विश्वं सदुद्भूतं येन जातञ्च तिष्ठति । यस्मिन् सर्वाणि
 लीयन्ते ज्ञेयं तद्ब्रह्म लक्षणेः ॥ ब्रह्मज्ञानन्तु सत्यासिनामेव
 न गृहस्थानाम् । तथा च सुण्डकभाष्ये प्रथमे श्रीशङ्कराचार्य-
 पादाः । ज्ञानमात्रे यद्यपि सर्वाश्रमिणामधिकारस्तथापि
 सत्यासनिष्ठा एव ब्रह्मविद्यामोक्षसाधनं न कर्मसहितेति
 भैक्षचर्यां चरन्तः सत्यासयोगादिति च ब्रुवन् दर्शयति ।

विद्याकर्मविरोधाच्च नहि ब्रह्मात्मैकत्वदर्शनेन सहकर्म
 स्वप्नेऽपि सम्पादयितुं शक्यम् । विद्यायाः कालविशेषाभा-
 वान्त्रियतनिमित्तत्वात् कालकर्मसङ्कोचातुषपत्तिः । यस्तु
 गृहस्थेषु ब्रह्मविद्याप्रदानकर्तृत्वादिलिङ्गं न तत् स्थितं
 न्यायं बाधितुमुक्तहते । नहि विधियतेनापि तमःप्रका-
 शयोरैकत्व सम्भवः शक्यते कर्तुमित्यन्तेनाहुः । तर्हि
 वक्ष्यमाणस्मिन् धर्मे स्यादित्युपक्रम्य मातापितृः सेवन-
 तत्पर इति । कथमुक्तं गृहस्थस्यैव मातृपितृसेवनसम्भवादिति
 चेन्न । अस्मिन् धर्मे आरभ्यमाणे इति वक्तव्यमन्यथा परो-
 पकारनिरत इति न सङ्गच्छते । ब्रह्मैकनिष्ठस्यात्मपरज्ञाना-
 भावादिति ॥ ब्रह्मणी जगत्सृष्टिमाह मुण्डकोपनिषत् ॥
 यथोर्णनाभिः सृजते गृह्णते च यथा पृथिव्यामीषधयः
 सम्भवन्ति । यथेशत, पुरुषात् केशलोमानि तथा चरात्
 सम्भवतोह विश्वम् ॥ आत्मज्ञानप्रकारस्तु तृतीयमुण्डकोप-
 निषत् ॥ स वेदैतत् परं ब्रह्मधाम यत्र विश्वं निहितं भाति
 शुभ्रम् । उपासते पुरुषं ये ह्यकामास्ते शुभ्रमेतदतिवर्तन्ति
 धीराः ॥ कामान् यः कामयते मन्थमानः स कामभिर्जोयते
 तत्र तत्र । पर्याप्तकामस्य कृतात्मनस्तु इहैव सर्वे प्रविलीयन्ति
 कामाः ॥ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना
 श्रुतेन । यमिवैष हृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा हृणुते तनुं
 स्वाम् ॥ नायमात्मा बलहीनेन लभ्यो न च प्रमादात्तपसी वाप्य-
 निद्रात् । एतैरुपायैर्यतते यस्तु विहांस्तस्यैव आत्मा विश्रते
 ब्रह्मधाम ॥

ब्रह्मज्ञानप्राप्तिकलमाह व ॥ सम्प्राप्येनश्चययो से
 ज्ञानदत्ताः कृतात्मानो वीतरागाः प्रशान्ताः । ते
 र्भ्रमं सर्वतः प्राप्य धीरा बुद्धात्मानः सर्वमेवाविशन्ति ॥

वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सत्र्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः ।
 ते ब्रह्मलोकेषु परान्तकाले परामृताः परिमुच्यन्ति सर्वे ॥
 मंत्र्यामिनां ब्रह्मविद्येति यत् प्रागुक्तं तदत्र सुस्पष्टोक्त-
 मुपनिषदेति ॥ तथा ॥ गताः कलाः पञ्चदशप्रतिष्ठा देवाश्च
 सर्वे प्रतिदेवतासु । कर्माणि विज्ञानमयश्च आत्मा परेऽव्यये
 सर्व एकीभवन्ति ॥ यथानद्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति
 नामरूपे विहाय । तथा विद्वान्नामरूपाद्भिमुक्तः परात्परं
 पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ स यो हवैतत् परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव
 भवति । ना स्याद्ब्रह्मविल्कुले भवति तरति शोकं तरति
 पाप्मानं गुहाग्रन्यभ्यो विमुक्तोऽमृतो भवति ॥ महानिर्वाण-
 तन्त्रेऽपि ॥ बहुजन्मार्जितैः पुण्यैः सद्गुरु र्यदि लभ्यते । तदा
 तद्वक्तो लब्ध्वा जन्मसाफस्यमाप्नुयात् । चतुर्वर्गं करे कृत्वा
 परत्रेह च मोदते । स धन्यः स कृतार्थश्च स कृती स च
 धार्मिकः । स स्रातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । सर्व-
 शास्त्रेषु निष्णातः सर्वलोकप्रतिष्ठितः । यस्य कर्णपथोपान्ते
 प्राप्तो मन्त्रो महामणिः । धन्या माता पिता तस्य पवित्रं
 तत् कुलं शिवे ! । पितरस्तस्य सन्तुष्टा मोदन्ते त्रिदशैः
 सह । गायन्ति गायनीं गाथां पुलकाद्धितविग्रहाः ।
 अस्मत्कुले कुलयेष्टो जातो ब्रह्मोपदेशिकः । किमस्माकं
 गयापिण्डैः किं तीर्थयाहृतर्पणैः । किं दानैः किं जपे-
 र्हीनैः किमन्धैर्दुःसम्भनैः । त्वयस्त्वं यत्प्राः स्याः सत्पुत्रस्यास्य
 माधनात् । शृणु देवि ! जगदन्धे ! सत्यं सत्यं मयोचते ।
 परब्रह्मोपासकानां किमन्धैः माधनान्तरैः । मन्त्रग्रहणमात्रेण
 देही ब्रह्ममयो भवेत् । ब्रह्मभूतस्य देवेशि ! किमवाप्यं
 जगत्तये । किं कुर्वन्ति ग्रहा रुष्टा वेतालाद्यटकादयः । तस्य
 दर्शनमात्रेण पलायन्ते पराङ्मुखाः । रक्षितो ब्रह्ममन्त्रेण

प्रावतो ब्रह्मतेजसा । किं बिभेति गृहादिभ्यो मार्त्तण्ड इव
 चापरः । तं दृष्ट्वा भयमापन्नाः मिहं दृष्ट्वा यथा गजाः ।
 विद्रवन्ति च नश्यन्ति पतङ्गा इव पावके । न तस्य दुरितं
 किञ्चिद् ब्रह्मनिष्ठस्य देहिनः । तस्य पूतस्य शुद्धस्य सर्व-
 प्राणिहितस्य च । को वोपद्रवमन्विच्छेदात्मापघातकं विना ।
 ये द्रुह्यन्ति खलाः पापाः परब्रह्मोपदेशिनः । स्वद्रोहं ते
 प्रकुर्वन्ति नातिरिक्तो यतः स्मृतः । स तु सर्वहितः साधुः
 सर्वपां प्रियकारकः । तस्यानिष्टे कृते देवि । को वा स्वान्निरूप-
 द्रवः । स्वरूपबुद्ध्या यद्देव लक्षणैः शिवे ! । लक्षणै-
 राप्तुमिच्छूनां विहितं तत्र साधनम् । तत् साधनं प्रवक्ष्यामि
 शृणुष्ववहित्वा प्रिये ! । तत्रादौ कथयाम्याद्ये ! मन्त्रोद्धारं
 महेशितुः । प्रणवं पूर्वमुद्धृत्य सञ्चित्पदमुदाहरेत् । एकं पदान्ते
 ब्रह्मेति मन्त्रोद्धारः प्रकीर्तितः । सन्धिक्रमेण मिलितः
 नमार्णोऽयं मनु र्मतः । तारहोनेन देवेशि ! षड्वर्णोऽयं मनु र्मतः ॥
 एतन्मन्त्रप्रशंसापि तत्तैव ॥ सर्वमन्त्रोत्तमः साक्षाद्मार्थकाम-
 मोक्षदः । मात्रसिद्धायपेक्षास्ति नारिमित्रादिदूषणम् । न
 तिथिर्न च नक्षत्रं न च राशिगणस्तथा । कुलाकुलानां नियमो
 न संस्कारोऽत्र विद्यते । सर्वथा सिद्धिमन्त्रोऽयं नात्र कार्य्या
 पिचारणा । मन्त्रार्थं मन्त्रचेतन्यं यो न जानाति साधकः ।
 अतलक्षप्रजप्तेऽपि तस्य मन्त्रो न सिध्यति । अतोऽस्यार्थञ्च
 चैतन्यं कथयामि शृणु प्रिये ! । अकारिण जगत्पाता
 महर्ता स्यादुकारकः । मकारेण जगत्स्रष्टा प्रणवार्थ उदाहृतः ।
 सञ्छन्देन सदाम्बायि विञ्चैतन्यं प्रकीर्तितम् । एकमहेत-
 नायानि ! दृष्ट्वाशुद्धा गीयते । मन्त्रार्थः कथितो देवि !
 मायकाभोष्टसिद्धिदः । मन्त्रचेतन्यमेतच्च तदधिष्ठातृदेवता ।
 तज्ज्ञानं परमैगानि ! भक्ताना सिद्धिदायकम् । तस्या-

धिष्ठातृ देवेशि ! सर्वव्यापि सनातनम् । अद्वित्यं निराकारं
वाचातीतं निरञ्जनम् । वाङ्माया कमलाद्येन तारहीनेन
पार्वति ! । दीयते विविधा विद्या मायाश्रीसर्वतोमुखी ।
तारेण तारहीनेन प्रत्येकं सकलं पदम् । युग्मयुग्मक्रमेणापि
मन्त्रोऽयं विविधो भवेत् ॥

अथ ब्रह्ममन्त्रोपासनाप्रकारस्तु तत्रैव ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते
उत्थाय प्रणम्य ब्रह्मदेवं गुरुम् । ध्यात्वा च परमं ब्रह्म
यथाशक्ति मनुं स्मरेत् । पूर्ववत् प्रणमेद्ब्रह्म प्रातःकृत्यमिदं
स्मृतम् ॥ तथा । अथ सन्ध्याविधिं वक्ष्ये ब्रह्ममन्त्रस्य
शान्भवि ! । यां कृत्वा ब्रह्मसम्पत्तिं लभते भुवि मानवः ।
प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने यथादेशे यथासने । पूर्ववत् परमब्रह्म
ध्यात्वा साधकसत्तमः । अष्टोत्तरशतं देवि ! गायत्रीजपमा-
चरेत् । जपं समर्थं विधिवत् पूर्ववत् प्रणमेत् सुधीः । एषा
सन्ध्या मया प्रोक्ता सर्वथा ब्रह्मसाधनम् । गायत्रीं शृणु
चार्वङ्गि ! । सर्वपापप्रणाशिनोम् । परमेश्वरं देऽन्तमुक्त्वा विद्महे
तदनन्तरम् । परतत्त्वाय परतो धीमहीति वदेत् प्रिये ! ।
तदनन्तरमीशानि ! तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात् । इयं श्रीब्रह्मगायत्री
चतुर्बर्गप्रदायिनी । यजनं पूजनञ्चैव स्नानं पानञ्च भोजनम् ।
यद्यत् कर्म प्रकुर्वीत ब्रह्ममन्त्रेण साधयेत् । तत् सदिति
वदेद्देवि ! प्रारम्भे सर्वकर्मणाम् । ब्रह्मार्पणमस्तु वाक्यं पान-
भोजनकर्मणोः । ऋषिः सदाशिषो ह्यस्य हृन्दोऽनुष्टुप्पुदा-
हृतम् । देवता परमं ब्रह्म सर्वान्तर्यामि निर्गुणम् । चतुर्बर्ग-
फलावाप्तेः विनियोगः प्रकीर्तितः । अङ्गन्यासकरन्यासौ
कथयामि शृणु प्रिये ! । तारं सञ्चिदेकमिति ब्रह्मेति सकलं
ततः । अद्भुततर्जनोमध्यानामिकासु महेश्वरि ! । कनिष्ठयोः
करतलपृष्ठयोः सुरवन्दिते ! । नमःस्वाहावपङ्खोपट्फडन्तैश्च

यथाक्रमम् । न्यसेयासोक्तविधिना साधकः सुसमाहितः ।
 हृदादिपादपर्यन्तमेवमेवं विधीयते । प्राणायामं ततः
 कुर्यान्मूलेन प्रणवेन वा । मध्यमानामिकाभ्याश्च दक्षहस्तस्य
 पार्वति ।। वामनासापुटं धृत्वा दक्षनासापुटेन च । पूरयेत्
 पवनं मन्त्री मूलमन्त्रमिदं जपन् । अङ्गुष्ठेन दक्षनासां धृत्वा
 कुम्भकयोगतः । जपेद्वात्रिंशतावृत्त्या ततो दक्षिणनासया ।
 शनैः शनैस्त्र्यजेद्वायुं जपन् षोडशधा मनुम् । वामनासापुटे-
 ऽप्येवं पूरकुम्भकरेचकम् । पुनर्दक्षिणतः कुर्यात् पूर्ववत् सुर-
 वन्दिते ।। प्राणायामविधिः प्रोक्तो ब्रह्ममन्त्रस्य साधने । ततो
 ध्यानं प्रकुर्वीत साधकाभीष्टसाधनम् ॥ हृदयकमलमध्ये
 निर्विशेषं निरीहं हरिहरविधिवेद्यं योगिभिर्ध्यानगम्यम् ।
 जननमरणभीतिध्वंसि सञ्चितस्वरूप सकलभुवनबीजं ब्रह्म-
 चैतन्यमोडे ॥ ध्यत्वैव परम ब्रह्म मानसैरुपचारकैः । पूज-
 येत् परया भक्त्या ब्रह्मसायुज्यहेतवे । गन्धं दद्यान्महीतत्त्वं
 पुष्पमाकाशमेव च । धूपं दद्याद्वायुतत्त्वं दीपं तैजसमर्पयेत् ।
 नैवेद्यं तीयतत्त्वेन प्रदद्यात् परमात्मने । ततो जप्त्वा महामन्त्रं
 मनसा साधकोत्तमः । समर्प्य ब्रह्मणे पद्माद्वहिः पूजां समार-
 भेत् । उपस्थितानि द्रव्याणि गन्धपुष्पादिकानि च । वस्त्रा-
 लङ्कारणादीनि भक्ष्यपेयानि यानि च । मन्त्रेणानेन संशोध्य
 ध्यात्वा ब्रह्म सनातनम् । निमील्य नेत्रे मतिमानर्पयेत् परमा-
 त्मने । ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्माग्नी ब्रह्मणा हुतम् । ब्रह्मैव
 तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना । ततो नेत्रे समुन्मील्य जप्त्वा
 मूलस्वशक्तितः । तज्जपं ब्रह्मसात् कृत्वा स्तोत्रञ्च कवचं पठेत् ।
 स्तोत्रं शृणु मन्त्रेशानि । ब्रह्मणः परमात्मनः । यत् श्रुत्वा
 साधको देवि । ब्रह्मसायुज्यमश्रुते । नमस्ते सते सर्वलोकाश्च-
 याय नमस्ते चिते विश्वरूपात्मकाय । नमोऽहैतत्त्वाय

सुक्तिप्रदाय नमो ब्रह्मणे व्यापिने निर्गुणाय ॥ त्वमेकं शरखं
 त्वमेकं वरेखं त्वमेकं जगत्कारणं विश्वरूपम् । त्वमेकं जगत्क-
 र्तृपाटप्रहर्तृ त्वमेकं परं निश्चलं निर्विकल्पम् ॥ भयानां भयं
 भीषणं भीषणानां गतिः प्राणिनां पावनं पावनानाम् । महो-
 चैःपदानां नियन्तृ त्वमेकं परेषां परं रक्षणं रक्षणानाम् ॥ परेश !
 प्रभो ! सर्वरूपाविनाशिन्ननिर्देश्य ! सर्वेन्द्रियागम्य ! सत्य ! ।
 अचिन्त्याक्षर ! व्यापक ! व्यक्ततत्त्वाजपाभापकाधीश ! पायादपा-
 यात् ॥ तदेकं स्मरामस्तदेकं भजामस्तदेकं जगत्साक्षिरूपं
 नमामः । सदेकं विधानं निरालम्बमीशं भवाभोधिपोतं शरखं
 ब्रजामः ॥ पञ्चरत्नमिदं स्तोत्रं ब्रह्मणः सच्चिदात्मनः । यः पठेत्
 प्रयतो भूत्वा ब्रह्ममायुष्यमाप्नुयात् । प्रदोषे यः पठेन्नित्यं सोम-
 वारं विशेषतः । श्रावयेद्बोधयेत्प्राज्ञो ब्रह्मनिष्ठान् सबान्धवान् ।
 इति पञ्चरत्नस्तोत्रं समाप्तम् ॥

कवचं शृणु चार्वाङ्ग ! जगन्मङ्गलनामकम् । पठनाङ्कारणा-
 द्यस्य ब्रह्मज्ञो जायते ध्रुवम् । परमात्मा शिवः पातु हृदयं पर-
 मेश्वरः । कण्ठं पातु जगत्पाता वदनं मर्यदृग्विभुः । करौ
 मे पातु विश्वात्मा पादौ रक्षतु चिन्मयः । सर्वाङ्गं सर्वदा पातु
 परं ब्रह्म सनातनम् । श्योजगन्मङ्गलस्यास्य कवचस्य सदाशिवः ।
 ऋषिच्छन्दोऽनुष्टुप्ति परमब्रह्म देवता । चतुर्वर्गफलावाप्त्यै
 विनियोगः प्रकीर्तितः । यः पठेद्ब्रह्मकवचं ऋषिन्धासपुरः-
 सरम् । स ब्रह्मज्ञानमासाद्य साक्षाद्ब्रह्ममयो भवेत् । भूर्जे
 विलिख्य गुटिकां स्वर्णस्यां धारयेद्यदि । कण्ठे वा दक्षिणे
 वाह्यौ सर्वसिद्धेश्वरो भवेत् । इत्येतत् परमब्रह्मकवचं ते
 प्रकाशितम् । दद्यात् प्रियाय शिष्याय गुरुभक्ताय धीमते ॥
 इति ब्रह्मकवचं समाप्तम् ॥

एवं सम्पूज्य मतिमान् स्वजनैर्वाञ्छवेः सह । महाप्रसादं

स्वीकृत्याद् ब्रह्मणः परमात्मनः । पूजने परमेशस्य नावाहन-
 विसर्जने । सर्वत्र सर्वकालेषु साधयेद्ब्रह्मसाधनम् । अस्नाती
 वा कृतस्नानो भुक्त्वा वापि बुभुक्षितः । पूजयेत् परमात्मानं
 सदा निर्मलमानसः । अनेन ब्रह्ममन्त्रेण भक्ष्यपेयादिकं चरेत् ।
 दीयते परमेशाय तदेव पावनं महत् । गङ्गातीर्थे शिवादी च
 स्पर्शदोषोऽपि वर्तते । परब्रह्मार्पिते द्रव्ये सृष्टासृष्टिर्न
 दुष्यति ॥ तथा । नात्र वर्णविचारोऽस्ति नोच्छ्रितादिविचा-
 रणम् । न कालनियमोऽप्यत्र शौचाशौचं तथैव च ॥ तथा ।
 महापातकयुक्तो वा युक्तो वा चान्यपातकैः । सकृत् प्रसादग्रह-
 णान्मुच्यते नात्र संशयः । सार्धत्रिकोटितीर्थेषु स्नानदानेन यत्
 फलम् । तत् फलं लभते मर्त्या ब्रह्मार्पितनिषेवणात् ॥ तथा ।
 पुण्यायन्ते क्रियाः सर्वा दुष्कृतं सुकृतायते । स्वेच्छाचारोऽत्र
 विहितो महामन्त्रस्य साधने । किं तस्य वैटिकाचारै-
 स्तान्त्रिकैर्वापि तस्य किम् । ब्रह्मनिष्ठस्य विदुषः स्वेच्छाचारो
 विधिः स्मृतः । कृतेनास्य फलं नास्ति नाकृतेनापि किल्बि-
 षम् । न विघ्नः प्रत्यवायोऽस्य महामन्त्रस्य साधने । अस्मिन्
 धर्मे महेशि । स्यात् सत्यवादी जितेन्द्रियः । परोपकारनिरतो
 निर्विकारः सदाययः । मात्सर्यहीनोऽदम्भी च दयावान् शुद्ध
 मानसः । मातापित्रोः प्रीतिकरस्तयोः सेवनतत्परः ॥ तथा ।
 द्वाविंशता सहस्रेण जपेनास्य पुरस्त्रिया । तद्दृशांशिन हवनं
 तर्पणं तद्दृशांशतः । सेचनं तद्दृशांशेन तद्दृशांशेन सुन्दरि । ।
 ब्राह्मणान् भोजयेन्नस्त्रो पुरधरणकर्मणि । भक्ष्याभक्ष्यविचारोऽत्र
 त्याज्यो ग्राह्यो न विद्यते । न कालशुद्धिनियमो नवा न्याननिरू-
 पणम् । अभक्तो वापि भक्तो वा स्नाती वाऽस्नात एव वा । साध-
 येत् परम मन्त्रं स्वेच्छाचारैर्ण साधकः । ज्ञानिनो यद् कुवापि
 मरणे मोक्ष एव च ॥ तदुक्तं सुगुह्यमालातन्त्रे प्रथमपटले ॥

गङ्गाद्वारे प्रयागे वा विमुक्तोऽपावनीमुखे । यत्र कुत्र मृती
ज्ञानी तत्रैव मोक्षमाप्नुयात् ॥

निश्वासतः पञ्चभूतावस्थाः पूर्वं निरूपिताः । इदानीं
वर्णभेदेनावस्थापञ्चकं निरूपयन् वर्णतः प्रयोजनान्तरमपि
दर्शितवान् । नरपतिजयचर्यास्वरोदयधृतब्रह्मजामले ॥ मातृ-
कायां स्वराः प्रोक्ताः स्वराः षोडशसंख्यया । तेषां द्वावन्तिमौ
व्याज्यो चत्वारश्च नपुंसकाः । शेषा दशस्वरान्तेषु स्यादेकैको
द्विके द्विके । ज्ञेया अतः स्वराद्याश्च ऋसाः पञ्चस्वरोदये ।
स्वरा हि मातृकोच्चारामात्राव्याप्तं जगच्चयम् । तस्मात् स्वरोद्भवं
सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् । अकारादिस्वराः पञ्च ब्रह्माद्याः
पञ्च देवताः । निवृत्त्याद्याः कलाः पञ्च इच्छाद्यं शक्तिपञ्चकम् ।
मायाद्याश्चक्रमेदाश्च धराद्यं भूतपञ्चकम् । गन्धाद्या विषयास्ते
च कामवाणा इतीरिताः । पिण्डं पदं तथा रूपं रूपातीतं
निरञ्जनम् । स्वरभेदे स्थितं ज्ञानं ज्ञायते गुरुतः सदा ।
अकारादिस्वराः पञ्च तेषामष्टौ भिदास्त्वमी । मात्रा वर्णो ग्रहो
जीवो राशिर्भेदोऽपिण्डयोगकौ । प्रसुप्तो भापते येन येन गच्छति
शब्दितः । तत्र नाम्नाद्यवर्णं या मात्रा मात्रास्वरः स हि ॥ इति
मात्रास्वरचक्रम् ॥ कादिहान्तान् लिखेद्वर्णान् स्वराधोऽञ्जणो-
ज्जितान् । तिर्यक्पंक्तिक्रमेणैव पञ्चत्रिंशत्प्रकोष्ठके । नर-
नामादिमो वर्णो यस्मात् स्वरादधः स्थितः । स स्वरस्तस्य
वर्णस्य वर्णस्वर इहोच्यते । न प्रोक्ताऽञ्जणा वर्णा नामादौ
सन्ति ते नहि । चेद्भवन्ति तदा ज्ञेया जगडास्ते यथाक्रमम् ।
यदि नाम्नि भवेद्वर्णः संयुक्ताचरलक्षणः । ग्राह्यस्तस्यादिमो
वर्ण इत्युक्तं ब्रह्मजामले ॥ इति वर्णस्वरचक्रम् ॥ अस्वरे
मेषमिंहालिरिः कन्यायुग्मकर्कटाः । उस्वरे च धनुर्मीनौ
एस्वरे च तुलाहृषी । अस्वरे मृगकुम्भौ च राशिशम्भू-

ग्रहस्वराः । स्वराधः स्थापयेत् खेटं राशेर्यो यस्य नायकः ॥
 इति ग्रहस्वरचक्रम् ॥ षोडशाक्षरो ह्रवर्गः स्यात् कादिवर्गास्तु
 पञ्चकाः । चतुर्वर्णो यशो वर्गो सङ्घा दर्गेषु कीर्त्तिताः । नास्ती
 वर्णाः स्वरा ग्राह्या वर्गेषां वर्णसङ्घाया । पिण्डिताः पञ्चभि-
 र्भक्ताः शेषं जीवस्वरं विदुः ॥ इति जीवस्वरचक्रम् ॥
 मेषहपावकारे च मिथुनाद्याः षडंशकाः । मिथुनांशास्त्रय-
 थैव इकारे सिंङ्ककर्कटाः । कन्या तुला उकारे च ह्रस्विकस्य
 तयोऽंशकाः । एकारे ह्रस्विकस्यान्त्याः कार्मुकं षड्मृगादिमाः ।
 अशास्त्रयो मृगस्यान्त्याः कुम्भमीनो तथोस्वरे । एवं
 राशिस्वरः प्रोक्तो नवांशप्रक्रमोदयः ॥ इति राशिस्वर-
 चक्रम् ॥ अकारे सप्त ऋक्षाणि रेवत्यादिक्रमेण च । पञ्च पञ्च
 इकारादावेवमृचस्वरोदयः ॥ इति नक्षत्रस्वरचक्रम् ॥ मात्वा-
 वणस्वरात् सङ्घा सङ्घा वीजस्वरात्तथा । पिण्डोक्तैः शरैः
 शेषः पिण्डस्वर इहोच्यते ॥ इति पिण्डस्वरचक्रम् ॥ मात्वा-
 दिवर्णभेदेन स्वरानुत्पाद्य नामतः । योगी शरहृते तत्र
 जेपो योगस्वरो मतः ॥ इति योगस्वरचक्रम् ॥ प्रोक्ता नैसर्गिका-
 याष्टौ मात्राद्या नामजाः स्वराः । एतेषामुदयान् वक्ष्ये
 द्वादशाब्दादिकालजान् । प्रभवादिक्रमेणैषा स्वराणामस्वरा-
 दितः । उदयो द्वादशाब्दानां प्रत्येकं द्वादशाब्दिकः ।
 अस्यान्तरोदयो वर्षमेकं मासं दिनद्वयम् । लोकाब्दिघटिका
 प्रोक्ता चाष्टविंशत् पलानि च । १ । १ । २ । ४३ । ३८ । १ ॥
 प्रभवाद्यब्देकैकमुदयस्वस्वरादितः । द्वादशाब्दस्य वर्षाना त-
 द्भक्ति र्वापिकस्वरे । ० । १ । १ । २ । ४३ । ३८ । २ ॥ अस्वरो
 दक्षिणे स्वामी इस्वरयोत्तरायणे । वर्षभुक्तार्हमानेन भोगः
 पाश्चात्तिकस्वरे । ० । १ । १६ । २१ । ४८ ॥ ३ ॥ अकारादि-
 ष्टराः पञ्च वसन्तादिक्रमोदयाः । एकैकस्मिन् स्वराः पञ्च

द्विसप्ततिर्दिनोदयाः ॥ ७२ ॥ षड्दिनानि वदान्याव्यो
 वङ्गिवेदपलानि च । अन्तरोदय एतस्य ऋतुनाडीस्वरोदये ॥
 ० ॥ ० ॥ ६ । ३२ । ४३ ॥ ४ ॥ नभस्यमार्गवेशाखे अस्वरस्यो-
 दयो भवेत् । आश्विननयावणापादे इकारो नायकः स्मृतः ।
 उकारश्चैत्रपौषे स्यादेकारो ज्येष्ठकार्तिके । ओकारश्चोदयं
 याति माघफाल्गुनमासयोः । हे दिने त्रयथयो नाद्यष्टाष्टत्रिं-
 शत्पलानि च । अन्तरोदय उक्तोऽसाधत्र वै मासिकस्वरः । ० ।
 ० । १ । २ । ४३ । ३८ ॥ ५ ॥ अस्वरः कृष्णपक्षेशः शुक्लपक्षेश
 इस्वरः । पञ्चान्तरात्मिका भुक्तिर्मासभुक्त्यर्हमानतः । ० । ० ।
 १ । २१ । ४८ ॥ ६ ॥ अकारादिक्रमाद्यस्य नन्दादितिथि-
 पञ्चकम् । दिनस्वरोदयो दित्यं स्वस्वतिथ्यादि जायते ।
 तिथ्यादौ घटिकाः पञ्च पलानां सप्तविंशतिः । अन्तरोदय
 उक्तोऽसौ दिनस्वरस्य सूरिभिः । ० । ० । ० । ५ ॥ २७ ॥ ७ ॥
 तिथ्यन्तरोदयमानेन उदयो घटिकास्वरः । ज्ञेयमेवं विधाने-
 न समुक्त्यादिजामले । घटीस्वरो घटीपञ्चपलानि सप्त-
 विंशतिः । अस्यान्तरोदयः प्रोक्तो घटिकार्हप्रमाणतः । ० ।
 ० । ० । ० ॥ ३० ॥ ८ ॥ द्वादशाब्दादिनाद्यन्ताः स्वस्थानाच्च
 स्वकालतः । उदयान्ते पुनस्तत्र अन्तरकादशोदयैः । वर्षो
 मासो दिनं नाडी पलानि च क्रमादिदम् । कालमानं मया
 प्रोक्तं पञ्चधात्र स्वरोदये । द्वादशाब्दस्वरादीनां भुक्तं पल-
 भयन्तु यत् । तद्भुक्तं स्वरभेदेन लब्धः शेषो द्विकन्तु यत् ।
 लब्धो भुक्तः स्वरा ज्ञेयाः शेषैवोदितः स्वरः । अस्मिन्
 पञ्चादिभुक्तेन भुक्तः स्यादुदितः स्वरः । उदितस्य स्वरस्य
 स्युर्नामस्वरवशेन ताः । पञ्च बालादिकावस्थाः स्वस्त्रकाल-
 प्रमाणाः । आद्यो बालः कुमारश्च युवा वृद्धो मृतस्तथा ।
 निजावस्थास्वरूपेण फलदा नात्र संशयः । किञ्चिद्ब्रह्मभकरो

बाल. कुमारश्चाहलाभदः । सर्वसिद्धिं युवादत्ते वृद्धे हानि-
 मूर्ते क्षयः । यात्रायुद्धे विवादे च नष्टे दुष्टे रुजान्विते । बाल-
 स्वरो भवेद्दुष्टो विवाहादिशुभे शुभः । सर्वेषु शुभकार्येषु
 यात्राकाले तथैव च । कुमारः कुरुते सिद्धिं सद्दामे सद्भती
 जयी । शुभाशुभेषु सर्वेषु मन्त्रयन्त्रादिसाधने । सर्वसिद्धिं युवाटत्ते
 यात्रायुद्धे विशेषतः । दाने देवार्चने दीक्षागूढमन्त्रप्रकल्पने ।
 वृद्धस्वरो भवेद्भव्यो रणे भद्रो भयङ्गमे । विवाहादिशुभं सर्वं
 सद्दामाद्यशुभं तथा । न कर्तव्यं नृभिः किञ्चिद्याते मृत्यु-
 स्वरोदये । ऋतो वृद्धस्तथा बालः कुमारस्तरुणः स्वरः ।
 यथोत्तरबलाः सर्वे ज्ञातव्याः स्वरवेदिभिः । यो यस्य पञ्चम-
 स्थाने स स्वरो मृत्युदायकः । तृतीये तु भवेद्दृढिः शेषा
 मध्यफलप्रदाः । मृत्युर्हीनवले नाम्नि जयो नाम्नि स्वराधिके ।
 ममनाम्नि भवेत् माम्यं सन्धिर्जयपराजयी । एकस्वरे भवेत्
 माम्यं द्वितीयेऽर्द्धफलं भवेत् । तृतीये च फलं पूर्णं तुर्ये बन्धः
 परे क्षयः । शत्रोर्मृत्युस्वरे प्राप्तं यूनि प्राप्ते स्वकीयके । तत्काले
 प्रारभेद् युद्धं विजयो भवति ध्रुवम् । तत्काले मातृको
 ग्राह्यो दिने वर्णस्वरस्तथा । पक्षे ग्रहस्वरो ज्ञेयो मासे
 जीवस्वरोदयः । ऋतो राश्यांशको ग्राह्यः परमासे क्षिणप्रसम्भवः ।
 अर्धे पिण्डस्वरो ज्ञेयो योगे द्वादशवार्षिकः । सर्वकाले
 वलो वर्णः मवेद्यापी न संशयः । तस्मात् सर्वत्र यत्नेन वर्णं
 वीक्ष्य शुभाशुभम् ॥ यथा पदा हस्तिपदे प्रविष्टा यथा हि नद्यः
 खलु सागरिणु । यथा हरिर्देहगताय देवास्तथा स्वरा वर्ण-
 फलोदयस्थाः । साधन मन्त्रयन्त्रस्य यन्त्रयोगश्च सर्वदा ।
 अधोमुन्त्रानि कर्माणि माचास्वरवले कुरु । वर्णस्वरवले सर्वं
 कर्तव्यं च शुभाशुभम् । सिद्धिदं सर्वकार्येषु युद्धकाले
 विग्रेयतः । मारणं मोहनं स्तम्भं विद्वेषोच्चाटने वशम्

विवादं विग्रहं घातं कुर्याद्गृहस्वरोदये । यानपानादिकं
 मर्षं वस्त्रालङ्कारभूषणम् । विद्यारम्भं विवाहञ्च कुर्याज्जीव-
 स्वरोदये । प्रासादारामहर्भागणि दैवतास्थापनानि च ।
 राजाभिषेचनं दीक्षा कर्त्तव्यं राशिके स्वरे । शान्तिकं पौष्टिक-
 चैव प्रवेशो वोजवापनम् । स्त्रीविवाहस्तथा यात्रा कर्त्तव्या
 भस्वरोदये । शत्रूणां देशभङ्गश्च कौटयुद्धञ्च घेष्टनम् । सेनाध्यक्ष-
 स्तथा मन्त्री कर्त्तव्यः पिण्डकोदये । योगिन साधयेद्योगं
 देहस्यं ज्ञानसम्भवम् । आणवं शम्भवञ्चैव शाक्तैश्च तृतीय-
 कम् । तिथिवारौ च नक्षत्रं पृथक् पृथक् प्रभाषितम् ।
 यत्तदेकत्र सम्प्रीत्य कुर्याद्दर्शनस्वरोदये । यस्य नामादिफो
 वर्णस्तित्थिवारर्चनं मृतम् । तद्दिनं वर्जयेत्तस्य हानिमृत्यु-
 करं यतः । अनेन स्वरयोगेण शत्रूणां मारणादिकम् । मन्त्रयन्त्र-
 क्रियां भोहं साधयेत्तद्दिने बुधः ॥ १७ ॥ बालस्वरादिकावस्था
 भानु १२ सङ्घा भवन्ति ताः । उदयास्तक्रमेणैव स्वरभुक्ति-
 प्रमाणतः । घटिकाभ्ये दिने पक्षे मासे चर्त्तयने तथा ।
 वर्षे द्वादशवर्षे च अवस्था जायते स्वरे । भपलानि २७ घटीपञ्च
 ५ भमामार्द्धदिनद्वयम् । १ । २ ३० । द्विपट्कं ६ पक्ष-
 मासाश्च अवस्थाप्रमितिः क्रमात् । भुक्तस्वरप्रमाणन्तु स्वस्व-
 भोगेन भाजयेत् । गतावस्था गताङ्गेन शेषस्तत्कालञ्चो
 मतः । पूर्वस्मिन्नक्षत्रे स्वामी इस्वरो दक्षिणे तथा । उस्वरः
 पश्चिमे भागे ऽसीन्ने मध्य ओस्वरः । यस्यां दिश्युदयं
 याति स्वरस्तत्पश्चमीं दिशम् । वर्जयेत् सर्वकार्येषु यात्राकाले
 विशेषतः । पृच्छते पृच्छकः श्यास्रुः स्वरस्यास्तमितां दिशम् ।
 हानिर्मृत्यु भयं भङ्गो जायते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ तिथ्यादावु-
 दयं याति तिथिस्वराद्घटीस्वरः । बालस्वरादिकं प्रथे फलं
 तस्य वृद्धाम्यहम् । तिथिभुक्तघटोसङ्घां कृत्वा फलमयीं ततः ।

ऋक्षवर्जि ३२७ हृते शेषे स्वरस्तत्कालसम्भवः । समुद्दिश्य
 हृतः प्रश्नः फलं तस्य प्रजायते । यत्र नोदिश्यते किञ्चित् तत्र
 प्रष्टुः शुभाशुभम् । बालोदये यदि पृच्छा लाभार्थं स्वल्पलाभदा ।
 रोगार्थं चिररोगश्च गमे हानिः चयो रणे ॥ १ ॥ कुमारोदयवे-
 लायां लाभो भवति पुष्कलः । रुजां नाशो जयो युद्धे यात्रा
 सर्वत्र सिद्धिदा ॥ २ ॥ युवोदये लभेद्रान्धं क्लेशच्छेदश्च
 तत्क्षणात् । सङ्ग्रामे शत्रुहन्ता च यात्रा च फलदा भवेत् ॥ ३ ॥
 वृद्धोदये न लाभः स्यात् क्लेशिनां क्लेशवर्धनम् । सङ्ग्रामे भङ्ग-
 मायाति यात्रायां न निवर्तते ॥ ४ ॥ ऋदोदये यदा भूतः
 पृच्छति स्वं प्रयोजनम् । तत् सर्वं मृत्युदं ज्ञेयं युद्धे मृत्युः
 मभङ्गकः ॥ ५ ॥ १८ ॥ ओजःस्वराः पुमांसः स्युः स्त्रियो
 युग्माः स्वरा मताः । स्वस्वस्वरोदये जाते पुंसां स्त्रीणां बलं
 भवेत् । गर्भार्थं पुंस्वरे पुत्रः कन्या कन्यास्वरोदये । युग्मे युग्मं
 चयो नष्टे मातुर्मृत्युश्च संक्रमे । युनाड़ीस्वरयोः पुंसाः पुं-
 युग्मं स्त्रीयुगं स्त्रियोः । तयोस्तु पुंस्त्रियोः पुंस्त्री युग्मं
 गर्भं विनिर्दिशेत् । जन्मर्चं जन्मपादो यस्तद्वर्णं धीऽक्षरस्वरः ।
 तेन नाड़ीस्वरो ज्ञेयः स्वभावः प्राणिनामिह । चपलः कातरो
 मूर्खः कृपणश्चाजितेन्द्रियः । असत्यबहुभाषी च जाती
 बालस्वरोदये ॥ १ ॥ व्यवसायी कलाभिन्नः स्त्रीरतः सुभगः
 सुखी । दीर्घायुररिभिः शूरः कुमारोदयसम्भवः ॥ २ ॥
 सर्वलक्षणमस्पृर्णो राजा भवति विश्रुतः । सर्वकालजयी युद्धे
 जाता युवोदये शिशुः ॥ ३ ॥ स्त्रीजितो धार्मिकः कामी
 विवेकी स्थिरसाहसः । सत्यवादी सदाचारः पुमान् वृद्धो-
 दयोद्भवः ॥ ४ ॥ क्लेशो समत्सरः क्रूरो विभ्रमो विकलेन्द्रियः ।
 सर्वकार्यान्मो दुष्टो जन्म यस्य ऋतोदये ॥ ५ ॥ आद्यतिथे-
 न्नयो वर्णा द्वौ वर्णौ श्रेयशीर्मती । एषं तिथिवये ज्ञेया

वर्णसङ्ख्या तिथिस्वरे । वर्णास्तिथ्यादि तिथ्याद्या जन्म-
 हानिर्मृतिस्तथा । ऋते विजन्मनि हानौ मृतौ मृत्युर्न-
 समयः । २० ॥ स्वरोदये ॥ यदुक्तं जामले तन्मे ज्ञातं
 गुरुप्रसादतः । स्वराद्दिनफलं वक्ष्ये पुंसां कर्मप्रकाशकम् ।
 योगपिण्डचराश्यास्यजीवखेटाक्षरस्वरान् । उत्पाद्य नाम-
 तक्षाष्टौ मात्रान्तान् स्थपयेत् क्रमात् । तस्याधस्तात्त्रिंशे-
 चाष्टौ द्वादशाब्दाधिकान्-स्वरान् । रभोगेन समायुक्तान्
 भोगसैकादशांशकः । यथोत्तरबला एते योगाद्या नामजाः
 स्वराः । कालोदयाः स्वराशापि ज्ञातव्याः स्वरवेदिभिः ।
 अकारादिस्वराधस्तात् सङ्ख्यां वेदप्रमाणिकाम् । विन्ध्यस्व
 क्रमयोगेन ते च विंशोपकाः स्मृताः । योगे द्वादशवर्षाः
 स्थुरवस्थाः पिण्डतोऽब्दके । भस्वरादयने ज्ञेयो राशिस्वरा-
 दुत्तरस्वरे । जीवान्मासस्वरावस्था ग्रहात् पञ्चस्वरे तथा ।
 वर्णाद्दिनस्वरे ज्ञेये मात्रास्वराद्दृष्टोस्वरे । द्वादशाब्दाधिकः
 कालो यस्याकारादिके स्वरे । स्थितस्तत्र शुभो न- स्यात्
 पञ्चावस्थाशुभोऽपि च । स्वरो वृहान्तिमौ दुष्टौ बाल-
 पूर्वदलं तथा । शेषं सार्धद्वयं भव्यमिति ज्ञेयं शुभाशुभम् ।
 द्वादशवर्षिकाद्या ये स्वान्तरीदयसंस्थिताः । ते शुभा एकतः
 म्वाप्या अशुभाद्यान्यतः पृथक् । शुभाशुभस्वरूपस्य राशि-
 युग्मस्य मध्यतः । एकास्मात् पातिते शेषे ज्ञेयं तद्दिनज-
 फलम् । विंशत्या ताडिते शेषे चतुर्धाष्टविभाजिते ।
 लब्धं विंशोपकास्तत्र शुभाशुभप्रकाशकाः । योगे स्वकर्मतः
 पिण्डे शरीरान्ते सुदृक्कनात् । राशौ स्वकुलतो जीवे स्वरित्ता-
 द्दृष्टतो रिपोः । वर्णं स्वस्वामितो ज्ञेयं- मात्रायां स्त्रीजनात्
 फलम् । एवं ज्ञात्वा वदेद्विद्वान् दिने फलं शुभाशुभम् ॥

एतेषां व्याख्यानं प्रक्रिया सङ्केतसोचते ॥ यथा । मात्रका-

यामित्यादि सुगमम् । प्रसुप्त इत्यादि धेन नाम्ना प्रसुप्तः पुंरूपो
भाषते धेन च नाम्ना यञ्ङित आहतः सन्नागच्छति । तत्र नाम्नि
आद्यवर्णप्रथमाक्षरे या मात्रा यः स्वरः स मात्रास्वर इत्यर्थः ।
यथा रामतीषणनाम्नि रेफे आकारमेलनादकारो मात्रास्वर
इति ॥१॥ कादीत्यादि ॥ पूर्वपश्चिमक्रमेण षट् रेखा देयाः । एवं
दक्षिणोत्तरक्रमेणाष्टौ रेखा दातव्यास्तदा कोष्ठानां पञ्चत्रिंश-
द्भवति । तत्र प्रथमकोष्ठके अ इ उ ए ओ एते वर्णा आदौ
लिखिताः । अधुना छ ज ञकारैर्हीनान् कादिहान्तान् वर्णानु-
त्तरदक्षिणरूपपंक्तौ द्वितीयकोष्ठपञ्चके क ख ग घ च एते
वर्णाः तृतीयकोष्ठपञ्चके छ ज झ ट ठ एते वर्णाः चतुर्थे उ ट त
थ द एते पञ्चमे ध न प फ ब एते षष्ठे भ म य र ल एते सप्तमे
व ष ष स ह एते क्रमशो लेखनीयाः । तत्र नाम्ना आद्यवर्णो
यस्मात् स्वरादधो विलेखनेन पतितः स तस्य वर्णस्वर इति ।
यथा उक्तनाम्न आद्यवर्णो रेफ एकारादधः पतितः । अतस्तस्य
वर्णस्वरे एकार इति ॥ यदि नाम्नोत्यादि । यदि नामादौ
संयुक्तेवर्णो भवेत् तदा संयुक्तस्यादौ वर्णो ग्राह्यः । यथा
प्राणकृष्णनाम्नि संयुक्ताद्य, पकारो वर्णस्वरो ग्राह्यः । तेन तन्नाम्नो
वर्णस्वरे उकार इति ॥ अस्वरे इत्यादि । अकाराधस्तात्
मेपमिंहृद्वयिका लेख्याः । एवमिकाराधस्तात् कन्यामिथुन-
कर्कटाः । अन्यत् स्पष्टम् । मृगो मकरः ॥ स्वराध इत्यादि । यस्य
राशे, स्वामो यो ग्रहस्तं तदधस्तास्त्रिखेत् । अधिपतिश्च ज्योतिषे
यथा ॥ मेघस्य वृश्चिकस्वारः शक्रो ह्यपतुलाधिपः । बुधः कन्या-
मिथुनयोर्धनुर्मीनाधिपो गुरुः । शनि, कुम्भमकरयोः कर्कटा-
धिपतिर्विधुः । मिहाराश्याधिपो भानुरेते चैत्राधिपा मत्ताः ॥ एवं
यो राशिर्यस्मात् स्वरादधः पतितः स स्वरस्तस्य ग्रहस्वर इति ।
यथा रामतीषणनाम्नि रेफेण तुलाराशिस्वरे स्वराधस्तात् स्विंत

तेन तस्मै स्वरौ ग्रहस्वर इति ॥ षोडशेत्यादि ॥ विसर्गपर्यन्त-
मवर्ग, षोडशाक्षरः । कवर्गं चवर्गं टवर्गं तवर्गं पवर्गाः प्रत्येकं
पञ्चाक्षराः । यवर्गंशवर्गीं प्रत्येकं चतुरक्षरौ वर्गेष्वियं संख्या
प्रकीर्तिता । नाम्नोऽक्षराणां वर्गवर्णागुसारण्याद्वात् सङ्कल्य
पञ्चभिर्हरेत् । भुक्तावशेषाद्गो यत्संख्यकः स्वादस्वरादिपञ्चके
तत्सङ्ख्या जीवस्वर इति । यथा रामतोषणनाम्नि रेफस्य
द्वौ आकारस्य च द्वौ मकारस्य पञ्चवर्णमिलिताकारो न गृह्यते
इति सङ्केतः । अतो मकारादकारो न ग्राह्य इति । तकार-
स्यैकतृकारस्य त्रयोदशयकारस्य द्वौ णकारस्य पञ्च तेन सङ्केतेन
सङ्कलने कृते त्रिंशदङ्काः पञ्चभिर्भुक्तायेतदा शेषो न तिष्ठति
शेषाभावे हारकाद्गो ग्राह्य इति सङ्केतात् तस्य नाम्नो जीवस्वर
ओकार इति ॥ मेपेत्यादि ॥ नवांशक्रमेण मेपष्टयी मिथुनस्य
षडंशा अक्षरे लेखनीयाः । एवमिस्वरे मिथुनस्य त्रयोऽंशाः
सिंहकर्कटी च । एवमुकारे कन्यातुले वृश्चिकस्याद्यास्त्रयो-
ऽंशाः । एस्वरेऽवशिष्टा वृश्चिकस्य षडंशा धनुर्मकरस्याद्याः
षडंशाः । ओस्वरे मकारावशिष्टांशाः । कुम्भमीनी च ।
एतेन रामतोषणनाम्नि रेफस्य तुलाप्रथमांशनिपातनात्
उस्वरो राशिस्वर इति ॥ अकार इत्यादि ॥ अस्वराधस्तात् रेव-
त्यादिक्रमेण सप्त नक्षत्राणि आर्द्रापर्यन्तानि लेखनीयानि ।
एवमिकारादौ पञ्चपञ्चकत्वाद् यथा इस्वराधस्तात् । ७ । ८ ।
१० । ११ ॥ उकारे । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ ॥ एकारे ।
१७ । १८ । १९ । २० । २१ ॥ ओकारे । २२ । २३ । २४ । २५ ।
२६ ॥ मात्रेत्यादि । मात्रारादृवस्वर्णस्वराश्च या सङ्ख्या वृत्ता मा
तथा जीवस्वरस्य या सङ्ख्या सा च पिण्डीकर्त्तव्या । अद्वयस्य
सङ्कलनं कार्यम् । तत्तु पञ्चभिर्हर्त्तव्यं यद्द्वयवशिष्टं स्वरपञ्चक-
मध्येऽवशिष्टाङ्कसङ्ख्या पिण्डीस्वरो ज्ञातव्य इति ॥ ६ ॥ यथा

यामित्यादि सुगमम् । प्रसुप्त इत्यादि येन नाम्ना प्रसुप्तः पुंरूपो
भाषते येन च नाम्ना शब्दित आहतः सन्नागच्छति । तत्र नाम्नि
आद्यवर्णप्रथमाक्षरे या मात्रा यः स्वरः स मात्रास्वर इत्यर्थः ।
यथा रामतोषणनाम्नि रेफे आकारमेलनादकारो मात्रास्वर
इति ॥१॥ कादीत्यादि ॥ पूर्वपश्चिमक्रमेण षट् रेखा देयाः । एवं
दक्षिणोत्तरक्रमेणाष्टौ रेखा दातव्यास्तदा कोष्ठानां पञ्चत्रिंश-
द्भवति । तत्र प्रथमकोष्ठके अ इ उ ए ओ एते वर्णा आदौ
लिखिताः । अधुना ङ ज णकारे हीनान् कादिहान्तान् वर्णानु-
त्तरदक्षिणरूपंक्तौ द्वितीयकोष्ठपञ्चके क ख ग घ च एते
वर्णाः तृतीयकोष्ठपञ्चके छ ज झ ट ठ एते वर्णाः चतुर्थे ड ढ त
थ द एते पञ्चमे ध न प फ ब एते षष्ठे भ म य र ल एते सप्तमे
व श ष स ह एते क्रमशो लेखनीयाः । नरनामाद्यवर्णो
यस्मात् स्वरादधो विलेखनेन पतितः स तस्य वर्णस्वर इति ।
यथा उक्तनाम्न आद्यवर्णो रेफ एकारादधः पतितः । अतस्तस्य
वर्णस्वर एकार इति ॥ यदि नाम्नोत्यादि । यदि नामादौ
संयुक्तवर्णो भवेत् तदा संयुक्तस्याद्यो वर्णो ग्राह्यः । यथा
प्राणकृष्णनाम्नि संयुक्ताद्यः पकारो वर्णस्वरो ग्राह्यः । तेन तन्नाम्नो
वर्णस्वर उकार इति ॥ अंस्वरे इत्यादि । अकाराधस्तात्
मेपसिंहहृदिका लेख्याः । एवमिकाराधस्तात् कन्यामिथुन-
कर्कटाः । अन्यत् स्पष्टम् । मृगो मकरः ॥ स्वराध इत्यादि । यस्य
राशे स्वामो यो ग्रहस्तं तदधस्तास्त्रिखेत् । अधिपतिश्च ज्योतिषे
यथा ॥ मेपस्य हृदिकस्यारः शुक्रो हृपतुलाधिपः । बुधः कन्या-
मिथुनयोर्धनुर्मीनाधिपो गुरुः । शनिः कुम्भमकरयोः कर्कटा-
धिपतिर्विधु । मिंहराश्याधिपो भानुरेते चैत्राधिपा मताः ॥ एवं
यो राशिर्यस्मात् स्वरादधः पतितः स स्वरस्तस्य ग्रहस्वर इति ।
यथा रामतोषणनाम्नि रेफेण तुलाराशिस्वरे स्वराधस्तात् स्थितः

तेन तस्मै स्वरौ ग्रहस्वर इति ॥ षोडशेत्यादि ॥ विषयं पञ्चमं
 सवर्ग, षोडशाक्षरः । कवर्गं चवर्गं टवर्गं तवर्गं पवर्गं; प्रथमं च
 पञ्चाक्षराः । यवर्गश्चवर्गी प्रत्येकं चतुरक्षरी, षवर्गं पञ्च
 प्रकीर्त्तिता । नाम्नोऽक्षराणां वर्गवर्णानुसारेणाहान् महान्य
 पञ्चभिर्हरेत् । भुक्तावशेषाद्दो यत्संख्यकः, स्वादस्वरादिपञ्चके
 तत्सङ्ख्या जीवस्वर इति । यथा रामतोषणनाम्नि रीफस्य
 द्वौ आकारस्य च द्वौ मकारस्य पञ्चवर्णमिलिताकारो न गृह्यते
 इति सङ्केतः । अतो मकारादकारो न ग्राह्य इति । तकार-
 स्वैकतुकारस्य त्रयोदशयकारस्य द्वौ णकारस्य पञ्च तेन सङ्केतेन
 सङ्कलने कृते त्रिंशदङ्काः पञ्चभिर्भुक्तायेतदा शेषो न तिष्ठति
 शेषाभावे हारकाद्दो ग्राह्य इति सङ्केतात् तस्य नाम्नो जीवस्वर
 ओकार इति ॥ मेघेत्यादि ॥ नवांगक्रमेण मेघपृषी मिथुनस्य
 षडंशा अक्षरे लेखनीयाः । एवमिस्वरे मिथुनस्य त्रयोऽंशाः
 सिंहकर्कटी च । एवमुकारे कन्यातुले वृश्चिकम्याद्यास्तयो-
 ऽंशाः । एस्वरेऽवशिष्टा वृश्चिकस्य षडंशा धनुर्मकरम्याद्याः
 षडंशाः । ओस्वरे मकारावशिष्टांशाः । कुम्भमीनी च ।
 एतेन रामतोषणनाम्नि रीफस्य तुनाप्रथमांशनिपातनात्
 उस्वरो राशिस्वर इति ॥ अकार इत्यादि ॥ अस्वराधस्तात् रीष-
 त्यादिक्रमेण सप्त नक्षत्राणि आर्द्रापर्यन्तानि लेखनीयानि ।
 एवमिकारादौ पञ्चपञ्चकत्वाद् यथा इस्वराधस्तात् । ७ । ८ । ९ ।
 १० । ११ ॥ उकारे । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ ॥ एकारे ।
 १७ । १८ । १९ । २० । २१ ॥ ओकारे । २२ । २३ । २४ । २५ ।
 २६ ॥ मात्रेत्यादि । मात्राराद्वस्वर्णस्वराच्च या सङ्ख्या वृत्ता मा
 तथा जीवस्वरस्य या सङ्ख्या मा च पिण्डीकर्त्तव्या । अङ्कत्रयस्य
 सङ्कलनं कार्यम् । तत्तु पञ्चभिर्हर्त्तव्यं यद्वरणावशिष्टं स्वरपञ्चक-
 मध्येऽवशिष्टाङ्कसङ्ख्याया पिण्डस्वरो ज्ञातव्य इति ॥

सौम्य ४३ साधारण ४४ विरोधि ४५ परिवारि ४६ प्रमाथि ४७
 आनन्दाः ४८ ॥ ओस्वरे ॥ राक्षस ४९ अनलं ५० पिङ्गल ५१
 कालसूत्र ५२ सिद्धार्थ ५३ रौद्र ५४ दुर्मित ५५ दुन्दुभि ५६ रक्तं
 ५७ रक्ताक्ष ५८ क्रोध ५९ क्रोधाः ६० ॥ व्यवहारसमये द्वादशा-
 ष्टिके कस्योदयः कस्य चान्तरोदय एतज्ज्ञापनार्थं रत्नमाला-
 याम् । शकेन्द्रकालः पृथगाकृतिघ्नः शशाङ्कनन्दाश्वियुगेः समेतः ।
 शराद्रिवस्विन्दुहृतः स लब्धः पद्याप्तशेषेः प्रभवादतोऽब्दाः ॥
 वर्षवर्जन्तु यच्छेषं सूर्यैः सम्पूर्य खोर्मिभिः । हृते व्युत्क्रमतः
 स्वाग्निहृतेऽंशमासकादयः ॥ अस्यार्थः । शकाब्देः पृथक् द्विष्ट-
 स्तत्रैक आकृतिघ्नः २२ द्वाविंशत्या पूरितः । द्वाविंशत्यक्षर-
 च्छन्दस आकृतिनामकरणेनाकृतिः द्वाविंशतिरिति सङ्केतः ।
 शशाङ्कनन्दाश्वियुगेरेकनवत्युत्तरशतद्वयाधिकचतुसहस्रैः समे-
 तः सोऽङ्कः शराद्रिवस्विन्दुहृतः पञ्चसप्तत्यधिकाष्टादशशतै-
 र्यावत्सङ्घं गन्तुं शक्नोति तावता हृतः कर्त्तव्यः । स लब्धः
 पूर्वस्थितशकाब्दाङ्केन युतः कार्यः । पद्याप्तशेषे पद्यादेयोऽङ्कः
 पूर्ववत् पद्या हृतलब्धस्यावशिष्टे प्रभवादयोऽब्दा भवन्ति एका-
 वशपे प्रभवः द्वयवशपे विभव इत्यादिः ॥ वर्षवर्जमित्यस्यार्थः ।
 वर्षवर्जन्तु यच्छेषं वर्षातिरिक्तं शराद्रिवास्विन्दुहृतावशिष्टं
 यत् तत् सूर्यैर्द्वादशभिः सम्पूर्य खोर्मिभिः पद्या हृतं कर्त्त-
 व्यम् । व्युत्क्रमत इत्यनेन पष्टिहृतावशेषाद्वा दण्डाः पष्टिहृते
 लब्धेऽंशके स्वाग्निहृते त्रिंशता हृतेऽवशिष्टा अंशका दिनानीति
 यावत् । लब्धा अद्वा मासा ज्ञेया इति । प्रभवादिपष्टि-
 वर्षाण्युपक्रम्य । तत्राद्या विंशतिर्ब्राह्मी द्वितीया वैष्णवी
 तथा । तृतीया रुद्रदैवत्या श्रेष्ठा मध्याधमा क्रमादिति ।

अधुना प्रक्रिया क्रियते १०४२ शकाब्दे वैशाखशुक्लप्रतिपदि
 शकाङ्कः १०४२ । द्वाविंशत्या २२ पूरितः । १८१२४ शशाङ्क-

न्दाश्रियुगैः ४२८१ समेतः संयुक्तः सन् भूतः । ४२६१५ एष एष
 शराद्रिवस्त्रिन्दुहृतः १८०५ लब्धः २२ अवशिष्टाङ्कः १३६५
 एष च द्वादश १२ पूरितः सन् जातः १६३८० पूर्ववत् शशाङ्के-
 त्याद्यङ्कैः १८०५ हृतलब्धो मासः । ८ । अवशिष्ट १३८०
 एष तु त्रिंशता ३० पूरितः सन् जातः ५१४०० पूर्ववत् शरा-
 द्रीत्याद्यङ्कैः १८०५ हृतलब्धाः ४ द्वाविंशति २२ दिनानि
 अवशिष्टाङ्कः १५० षष्टि ६० पूरितः सन् जातः ८३० पूर्ववत्
 शराद्रीत्याद्यङ्कैः १८०५ हृतलब्धाः ४ दण्डा अवशिष्टाङ्कः
 १५०० षष्टिपूरितः ६० सन् जातः ८०००० पूर्ववत् शराद्रीत्या-
 द्यङ्कैः १८०५ हृतलब्धाः ४८ पलानि अवशिष्ट किञ्चिदपि
 नास्ति । एतेन २२ वर्ष ८ मास २२ दिन ४ दण्ड ४८ पलानि
 समुदायप्रक्रियायामायातानि ॥ शकाङ्क १७४२ सम्मतानि
 सन्ति जातानि १७६४ । ८ । २२ । ४ । ४८ । षष्ठा हृतलब्धाः
 २४ वर्षा ८ मासा २२ दिनानि ४ दण्डाः ४८ पलानीति ।
 तत्र द्वादशाब्दिकस्वरज्ञानार्थं द्वादशभागेन हृते भुक्तस्वर-
 द्वितीय २ इकार ४ तृतीय ३ उकारस्वरो वर्तमानः तेन
 द्वादशाब्दिक उकारस्वरोदय इति ॥ अत्र भुक्तभोग्यादिना
 अन्तरोदयोऽयं व्यक्तीभविष्यति ॥ अस्यान्तरोदय इति । अस्य
 द्वादशाब्दस्यान्तरोदय एकादशभागेन द्वादशे हृते लब्धवर्षः
 १ मास १ दिन २ दण्ड ४३ पल ३८ एतदेव ॥ वर्षमेक-
 मित्यादि । एतेन वर्षमासदिनदण्डाः पलीकर्त्तव्याः । तद् यथा
 वर्षे द्वादशेन सङ्गृह्य तत्र मासं संयोज्य तं त्रिंशता ३० सङ्गृह्य
 दिगीकृत्य दिनद्वयं २ तत्र दत्त्वा दिनानि षष्ठा ६० सङ्गृह्य
 दण्डान् तत्र दत्त्वा दण्डान् षष्ठा ६० सङ्गृह्य पलानि दत्त्वा
 वृत्तान्तरोदयमानपलानि ८४३४४० भागहारकाणि प्रकृतेर्भुक्त-
 वर्षे द्वादशभिः १२ सङ्गृह्य ३ मासान् त्रिंशता ३० सङ्गृह्य तत्र

दिनानि दत्त्वा तत्रषष्टिगुणितेनव दण्डान् दत्त्वा षष्ठ्या सङ्गुण्य
 ६० पलमिलने तेन तत्रान्तरोदयपलमानेन भागे गृहीते
 लब्धाङ्कः २ एतेन द्वादशादिकस्वर उकारस्तदादिक ओकारोऽ-
 कारश्च द्वौ स्वरावन्तरोदये भुक्तौ इकारो वर्त्तमानश्च भाग-
 शेषपलानि ८०३०४० अस्मिन्नन्तरोदये पलमाने पतिते भोग्य-
 पतिते भोग्यपलानि ५४०००८ अत्र गते षष्ठ्यामुद्धृते भुक्ते लब्ध-
 वर्षमास ३ दिन २ दण्ड ४२ पल २० भोग्यलब्धवर्षः मास ५
 दिनम् दण्ड १ पलानि १८ । अन्तरोदयमानन्तु सर्वत्रैकदशांश
 एव वर्षादि पलीकृत्य भुक्तान्तरोदयज्ञानप्रकारो यः । द्वादशाब्द-
 स्वरादोनां भुक्तं पलमयन्तु यत् । तद्भुक्तं स्वस्वभोगिन लब्धं
 शेषो द्विकं भवेत् । इत्यग्रे वक्ष्यते । इति द्वादशस्वरवार्षिकम् ॥

प्रभवेति एकैकं प्रत्येकं प्रभवाद्यब्दं अस्वरादिकस्तदधः ।
 प्रभवो विभवः शुक्रः प्रमोदोऽथ प्रजापतिः । पञ्च वर्षाणि
 अकारादिपञ्चस्वरस्य । एवमग्रे पञ्चवर्षाणि ५ पञ्चस्वराणां
 ५ । एवमाब्दिकस्वरे द्वादशवारं पुनः पुनर्भागः ।
 द्वादशाब्दस्थान्तरोदयभुक्तिर्वर्षोना सती वार्षिकस्वरे तद्भुक्ति-
 रन्तरोदयभुक्तिः । वर्ष १० । मास १ । दिनं २ दण्डं ४३ पलं ४८ ।
 प्रकृते न्यासो यथा आब्दिकभुक्तवर्षशून्यं । ० । मासा ८ दिन
 २२ दण्डा ४ पलं ४८ । अत्राब्दिकभुक्तावकारेकारौ । उकार-
 स्वरो वर्त्तमानः । तत्र भुक्तमास ८ दिन २२ दण्ड ४ पलं ४८
 पलीकृतान्तरोदयमानं ६४३४४० च द्वादशमास्यपलीकृतमा-
 नादि । तत्र हरणाल्पभुक्तिस्वरद्वितीयाहत्तौ वर्त्तमानकारस्वरो
 भगशेषः गतगम्ये भोगपले अस्मिन् षष्ठ्युद्धृते भोग्यदिनदण्ड-
 पलानि इत्याब्दिकस्वरः ॥ अयनस्वर इति ॥ दक्षिणे
 दक्षिणायने कर्कटादिराशिपट्के अकारः स्वरः ४ । उत्तरायणे
 मकरादिषष्मासे इकार ४ स्वर ४ प्राणमासिकस्वरे अयनस्वरे

वर्षभुक्त्यर्चमानेन वर्षे यदन्तरोदयभुक्तिमानं तद्वैमन्तरोदय-
भुक्तिः स्वरमासदिनदण्डपलानि एतत् पलोकरणात् वृत्तहारक-
४ शुद्धिदिनम् ३ अत उत्तरायणे भुक्तमासदिनम् अस्मिन्
पलोक्तते हारकेण लब्धस्वरकारात् षष्ठो द्वितीयाहत्तौ
वर्त्तमानकारः भागशेषगतगम्ये षष्ठ्युद्धृतवृत्तभोग्यादि-
दिनदण्डपलानि एतदन्तरं कारप्रवृत्तिरिति अन्यस्वरः ॥

अकारादिति ॥ पञ्चाकारादिस्वरवेधान्तादि षडृती क्रमेणो-
दयो येषाम् ते तथा ज्ञातव्याः । एकेकस्मिन् प्रत्येकं द्विसप्तति-
दिनोदयाः ७२ प्रोक्ताः । पञ्च ५ स्वराः षडृतवः ६ तेनाग्निमस्व-
रस्य द्वादशतिथ्यन्तर्भावेण द्विसप्तति ७२ दिनानि भवन्ति ।
एवं पञ्चस्वरा द्विसप्ततिसन्निवेशः अन्तरोदयमानं
षड्दिनानोत्वादिदिनदण्डपलानि अत्र हारकान्तरोदय-
पलं वैशाखादिषु सौरक्रमेण गतदिनपलीकरणादेतद्दृत्तभाष्यं
हारकेण लब्धभुक्तस्वरः । एतेन वसन्ते अकारोदय-
स्तदधिकश्चतुर्थः स्वरकारो वर्त्तमानः वर्त्तमाने भुक्तशेष-
पलगतगम्यकरणात् गम्यपलम् अस्मिन् षष्ठ्युद्धृतगम्यदिन-
दण्डपलानि एवमग्रेऽपि चिन्त्यम् ।

ऋतुस्वरः ॥ नभस्य इति ॥ तत्र भाद्रमाग्वैशाखानाम-
कारोदयः । एवमाश्विनश्रावणाषाढानामिकारः चैत्रपौ-
षयोरुकारः । ज्यैष्ठकार्तिकयोरेकारः । माघफाल्गुनयोरी-
कारः । उदिति । अत्र मामिकस्वरे द्वे दिने इत्याद्य-
स्थान्तरोदयः । दिन २ दण्ड ४३ पलं ३८ पलीकृतैतहारक
५८२८ अतएव मासः कृष्णादिः स्वरक्रमेण कृष्णपक्ष-
मादितः । वैशाखशुक्लप्रतिपदि गतदिनं अस्य पलीकरणात्
वृत्तभाष्यम् अत्र हारकेण लब्धं तेन पञ्चस्वराः षष्ठस्वरे वर्त्त-
मानाः । स च कारादिक्रमेण द्वितीयाहत्ताकारो वर्त्तमान-

सप्तमो वर्त्तमानस्वराः कारादिद्वितीयावृत्ताविकारस्तस्य च भुक्तपलभोग्धः अस्मिन् पद्युद्भृते हस्तदिनदण्डपलमिति भासस्वरः ।

अस्वर इति ॥ पञ्चात्मिकाः पञ्चरूपास्ता अन्तरे मध्ये भुक्तिरन्तरोदयभुक्तिमासभुक्त्यर्द्धमाने ज्ञेया मानान्तरोदयभुक्त्यर्द्धमाना पञ्चस्यान्तरोदयभुक्तिः । सा च दिनं दण्डं पलम् एतत्पलीकरणाद्धारकः । वैशाखशुक्लप्रतिपदि गतदिनं अस्मिन् पलीकते वृत्तं अत्र द्वारकेण लब्धं तेन शुक्लपञ्चकारस्वर इति । स एवान्तरोदये वर्त्तमानप्रथमकारः तेन च भुक्तभोग्धपलम् अस्मिन् पद्युद्भृते दिनदण्डपलमिति पञ्चस्वरः ॥

अकारादिति ॥ अकारादिक्रमः येन क्रमेणाकार इकार उकार एकार ओकार औकारश्च तिस्र्यक् पंक्ति-क्रमेण लिखितस्तेन क्रमेण तदधस्तात् नन्दादितिथि-पञ्चकं प्रतिपदादि चिरावृत्तं न्यस्य लिखित्वा नित्य प्रत्यह् दिनस्वरोदयः । स्वस्वतिथ्यादि यथा स्यात् एवं जायते, भवति यथा अकारस्याधस्तात् प्रतिपत्पष्टेकादशीतिथय-स्तासु अकारस्योदयः । द्वितीयासप्तमोद्वादशेषु इकारस्य तृतीयाष्टमीत्रयोदशीषु उकारस्य । चतुर्थोर्नवमीचतुर्दशीषु एकारस्य । पञ्चमोदशमोषोडशीषु औकारस्य । एवं तिथिषु स्वराणामुदययिन्यः । अस्य अन्तरोदयपञ्चघटिका दण्डाः पलानि सप्तविंशतिः २७ । तथा तिथ्यन्तरोदयमानं दण्डं ५ पल २७ पलीकताद्धारक ३२७ वैशाखभुक्तदिनभुक्त-दण्डं अस्मिन् पलीकते वृत्तभाज्यद्धारकेण लब्धभुक्तस्वर-वर्त्तमानः । स चाध्यारोपक्रमात् पुनरावृत्त्या कारस्तेन भुक्तपल-भोग्धपलम् । अत्र पद्युद्भृते दण्डपले अयमर्थोऽप्ये तिथिभुक्तघ-टीसङ्ख्यां कृत्वा पलं ततः । ऋष्यवर्द्धि ३२७ श्लोके स्वरस्तात्काल-

सम्भवः । इति वक्ष्यते । चक्रन्यासो यथा घटीस्वरस्य
त्वात् प्रसङ्गेन तदनन्तरोदयं सङ्गयति । अस्वेति ॥
तिथ्यन्तरोदयस्यान्तरोदया घटिकार्हमानतो दृष्टार्हप्रमा
मिति ॥ इति स्वरः ॥

तिथ्यन्तरोदयमानेनेति । तिथ्यन्तरोदयमानेन पूर्व-
कथितेन घटिकास्वरे घटीस्वरस्य षष्ठीसप्तम्योरभेदात्
उदयो ज्ञेयो ज्ञातव्यः । आदिनामले उपजीव्यधन्ये एवं-
विधानेन प्रकारेण उक्तः । तथा च पञ्चाशद्वर्षदशमस्य उकार-
स्यान्तरोदयस्तेन च सप्तपञ्चाशत् ५७ पलानि भुक्तानि तत्रान्तरो-
दयो घटिकार्हमानेन द्वितीयस्वाकारस्य पलं यावृटिति घटीस्वरः ॥
अन्तरोदयादिकं यथा भवति तत्कथयति ॥ द्वादशाब्देति ॥
द्वादशाब्दादिस्वरा णाद्यन्ता अष्टी स्वराः संस्थानात् स्वभोगसम-
तात् स्वकालतः स्वभोगकालेन द्वादशाब्दवर्षादिना-उदयास्तं
तत्र स्वभोगमानेन एकादशोदयैरन्तः पुनरुदयन्ते इत्यनुयुष्यते ।
अत एवान्तरोदयजिज्ञासायामेकादशेन यो यत्र भागो लभ्यते
स तत्रान्तरोदयमानं भवतीति द्योतितमिति पूर्वं तथैव
कृतमिति ॥ वर्येति । अत्रान्तरोदयसञ्ज्ञके स्वरोदये पञ्चप्रकारेण
क्रमात् कालमानं समयमानं मयोक्तं वर्षं मासो दिननाडी-
पलानि चेति यथा द्वादशवार्षिके वर्षादिपञ्चापि वार्षिकस्वर
मासादि अयने दिनानि ऋतो दिनानि पक्षे दिनानि दिने
दण्डादि घटिकायां पलादीति ॥ गतसमये भुक्तवर्त्तमान-
स्वरज्ञानार्थमाह द्वादशाब्देति । द्वादशाब्दिकस्वराणां यद्भुक्तं
तत् पर्लसवधाय स्वरभोगेण प्रत्येकमेकादशलब्धान्तरोदयमा-
नेन भुक्तं कर्त्तव्यम् । लब्ध भुक्तस्वरा ज्ञेयम् शेषा वर्त्तमानस्वराः ।
अस्मिन् वर्त्तमानभुक्तपले भागहारपलेषु पातिते भुक्तभोग्यपले
भवतस्तत्र भुक्तभोग्ये च वष्यादिना भुक्ते च भुक्तात्

भुक्तमानभोग्यात् भौम्यमानं वर्त्तमानस्य भवति । एतदनुक्रम-
णिका द्वादशाब्दे स्वरस्य व्याख्यानं अनुसरणीया ॥

उदितस्येति । उदितस्य स्वरस्य नामवर्णमिलितेषु स्वस्व-
कालप्रमाणतः स्वस्वभोग्यसमयप्राभाष्यात् बालादिका अवस्थाः
पञ्च स्युः ॥ अवस्थां कथयति ॥ आद्यो बाल इति निजावस्था
बालत्वाद्यनुसारेण फलदा यथा बालाः कार्याः क्षमास्वथे-
त्यादि ॥ किं लाभ इत्यादि ॥ नष्टे गतद्रव्ये दष्टे सर्पादिदष्टे
रुजान्विते सरोगे एतेषु कार्येषु बालस्वरो निषिद्धः । यथा
यस्य बालस्वरोदयस्तदानीं द्रव्यनाशे सर्पदंशे सरोगे च निषिद्धं
फलमित्यर्थः । विवाहादिषु शुभकार्येषु शुभदः । यात्रायां
युद्धे च दीचामन्त्रोपदेशे च तत्र मृत्युस्वरोदयेषु बालस्वरा-
वधिकस्यष्टस्वरोदयो योगस्वराद्यधिकनाम अष्टौ स्वरास्तेषां तेषां
बालान्ततदवधिका द्वादशाब्दादि शिष्टं तदन्तरोदयः बाला-
दिपञ्चम्वरव्यवस्थेत्यग्रे व्यक्तो भविष्यति ॥ स्वराणां न्यूनाधिक-
बलमाह ॥ मृत इति ॥ मृताद्भृतो बली ततः कुमार इति
र्धेयम् । अयमर्थः । एकस्य मृतस्वरोदयः अपरस्य वृद्धादि-
स्वरस्तदा पूर्वापेक्षया परो जनः सङ्ग्रामे जयम् यो यास्यति ।
यस्य बालस्वरमधिकृत्य यः पञ्चमे स्थाने स्वरः स तस्य
मृत्युदायक इति मृतत्वेनाभिधीयते । तृतीये युद्धस्वरोदये
मकलक्रियासु वृद्धिः । शेषा बालकुमारवृद्धा वृद्धा मृत्युरिति ॥
ज्ञानस्वरे सति मृत्युर्भवति उदितस्वराधिक्ये जयः । साम्ये
साम्य समता योधयोः सन्धानं सन्धिः जयपराजयौ वा समौ ॥
एकस्वर इति ॥ एक उभयोर्योधयोर्बालवशे तु तदा साम्यं
जयमङ्गी समौ । द्वितीयेऽर्द्धफलं बालापेक्षया कुमारैर्द्धजयः
यूनि पूर्णफलं वृद्धे वृद्धः बन्धनं पराच्छत्रोर्जयश्च ॥ शत्रोरिति ॥
शत्रोः मृत्युस्वरे पञ्चमस्वरे उदिते स्वकीययूनि तस्मिन् तत्र

जयो निश्चितः । नामजाय स्वरोत्पत्तिं द्वादशाक्षरैः पूर्णं प्रतिज्ञातुं दर्शयति ॥ तत्काञ्च इति ॥ तत्काञ्चे घटीस्वरी मात्रास्वरे उदेतीति महाज्ञः । तथा दिने तियौ वर्षस्वरसुपक्रम्य बालादिकव्यवस्थापक्षे पञ्चस्वरोदये ग्रहस्वरोदय इति ज्ञेयः । मासे मासस्वरे जीवस्वरोदयः जीवस्वरावधिका बालादिचिन्ता ॥ ऋतौ राश्यांशस्वरे राशिस्वराधिका बालादिकव्यवस्था । तदयथा ॥ नरहरिनामस्वरे चिन्ता धस्मासे अयनस्वरेऽपि यत्सम्भवो नक्षत्रस्वरः तदवधिका बालादिचिन्ता । अष्टे वर्षस्वरे पिण्डतः पिण्डस्वराद्बालादिकव्यवस्था । द्वादशवार्षिके द्वादशाब्दिके योगस्वर इति तदवधिका बालादिकव्यवस्था ॥ तदयथा रामतोषचनान्नि मात्रास्वरीकारः वर्षस्वर एकारः ग्रहस्वरकारः जीवस्वरकारः राशिस्वरकारः पिण्डस्वरकारः योगस्वरकारः इत्यष्टौ नामजा मात्रास्वराद्या योगास्ताः प्रथमं लिखिताः । चत्वारिंशद्वादशाब्दान्ताकृष्टावादी स्थूलक्रमेण ततोऽन्तरोदयक्रमेण लिखिताः । यत्र स्थूले सूक्ष्मे बालादिजिज्ञासा भवति अत्रेदं व्यवहरणीयम् । यथा मात्रास्वरकार इति स्थूलक्रमोदितः घटीस्वरकारः स च कारावधिकः पञ्चमः । अन्तरोदयघटीस्वरे कारोदयः मात्रास्वरकारः ॥ इति बालस्वरोदयः ॥ एवं वर्षस्वरकारस्तदवधिकः प्रतिपद्यकार उदितः स च पञ्चमो निषिद्धः । अत्रान्तरोदयकारोदयः सयर्णावधिकश्चतुर्थो हेतु इति फलदः ग्रहस्वरोकारस्तदवधिकपञ्चस्वरे स्थूलक्रमेणोदितकारः स च कारद्वितीयः कुमारो भवति अन्तरोदयेऽपि कारः सोऽपि कारो द्वितीयः कुमार इति तत्फलदः । एवं जीवस्वरोऽकारः तस्य मासे उदयः मासस्वरस्तु कारः स चाकारावधिकस्थूलक्रमेण स्वरात्तरोदयः स च काराद्वितीयः इति कुमारफलदः । एवं राशिस्वरकारः

तस्य गताबुदय ऋतुस्वरकारः स च राशिस्वरात् तृतीयः ॥
 इति स्वरोदयः । कार उदितः जीवराशिस्वरः इति बालोदयः
 एवं नक्षत्रस्वरकारः । तस्यानयने उदयः स च राशिस्वरा-
 तृतीय इति स्वरोदयः । अन्तरोदयः कारोदयः स च नक्षत्र-
 स्वरात्तृतीयः इति युवस्वरः । एवं पिण्डस्वरकारस्तस्य वार्षिक-
 स्वर उदयः । वार्षिकस्वरकारः स पिण्डस्वरात् पञ्चमः
 अन्तरोदये कारोदयः स च पिण्डस्वराच्चतुर्थो वृद्धः । एवं
 योगस्वरकारस्तस्य द्वादशवार्षिके उदयः । द्वादशवार्षिके
 स्वरकारो योगस्वराद्द्वितीयः । कुमारः अन्तरोदयः कारः
 स एव योगस्वरः । इति बालोदयः । मात्रादियोगान्तास्तु
 स्वराणां नामजानां कालजवैपरीत्यक्रमव्यस्तघटीस्वरादि-
 द्वादशवार्षिकस्वरेषु अष्टस्वरसमुत्पत्तिक्रमनिरसनं हृदा परि-
 भावनीयमिति ॥ अत्र नामजाष्टस्वरेष्विति प्राशस्त्यमवस्था-
 पेक्षणीयम् । वर्णस्वरस्योपदर्शयति सर्वकालेवली वर्ण
 इति । वर्णो वर्णस्वरः सर्वकालबली सर्वस्मिन् काले द्वादशाब्द-
 रूपे बली बलवान् स्वफलदः । अत्र संशयो न ।
 हेतुगर्भविशेषणमाह सर्वव्यापीति सर्वेषां मात्रास्वरग्रहादीनां
 व्यापी व्यापकः तेषामेतद्ग्राह्यत्वात् यतो वर्णस्वरबलेनाति-
 बलिनोऽपि तस्य तेषामपि नैरपेक्षेण फलवत्वमिति तस्माद्धेतोः
 सर्वप्रयत्नेन शुभाशुभं बोध्यम् ॥ यथा पदा ॥ यथा हस्तिपद-
 चिह्ने अन्यपदचिह्नानि प्रविष्टानि तथा मात्रास्वराः कारादयः
 सप्तवर्णफलोदयस्थाः फलदानार्थं प्रविष्टाः । वर्णफलोदयस्था
 इति क्वचित् पाठः । वर्णफलं पुरस्कृत्य उदयस्थाः वर्णबलेन
 बलिन इत्यर्थः । तत्र विशेषमाह । साधनं वर्णबले युद्धे विशे-
 षतो वर्णबलं ग्राह्यम् । योगिन योगस्वरेण शरीरस्य ज्ञानसम्भवं
 योगं साधयेत् । आशुवं अग्निमादिसिद्धिभवम् । शाशुवं शशु-

विषयकं शाक्तेयं गौर्यादिभवं ॥ इति स्वरचक्रविवरणम् ।
वर्णैति वर्णस्वराधिकपृथक्प्रकाशिततिथिनक्षत्रादीनां बाला-
दिव्यवस्थासु दर्शयन्नाह तिथिवाराविति । तिथिः नन्दादिः ।
वारो मङ्गलादिः । पृथक् पृथक् भिन्नक्रमेण सर्वं सम्भाषितं तत्
सर्वमेकत्र सर्वस्वरस्थाने स्थितं तस्मिन्न वर्तुलीकृत्य वर्णस्वरोदयं
कुर्यात् । अयमर्थः । अकारादिपञ्चको वर्णः स्वरस्तदधः स्वरच-
क्रतियिवारनक्षत्रवले न्यस्तानि तानि बालस्वरस्य बालत्वे
बालादिकुमारादित्वे कुमारादिफलदानि यथा श्रीरामतोषण-
नाम्नि कारोपस्थिते इकारो वर्णस्वरो बालस्तदधश्चक्रान्तरस्थिता
द्वितीयासप्तमीद्वादशीतिथयो बालाः । एवं तदधो बुधचन्द्रौ
वारौ तौ बालो तदधश्चक्रान्तरस्थानि नक्षत्राणि बालानि तद-
ग्रिमतिथिवारनक्षत्राणि कुमारादीनि व्यवहरणीयानि । एवम-
न्यनाम्नापि व्यवहारः कर्तव्यः ॥

यस्येति । यस्य पुंसो नामादिकं वर्णं नामाद्याक्षरं
तिथिवारी नक्षत्रञ्च सृतं तदोपपञ्चमस्वरोदया यस्मिन्
दिने तद्दिनं तस्याभिमतक्रियासु वर्जयेत् । यदृच्चं यद्दिनं
तद्दिनं तस्य हानिमृत्युकरम् । अनेनेति ॥ अनेन स्वरयोगेण
यदा शत्रोर्मृतस्वरोदयः स्वस्य बालाद्युदयो विशेषः कुमा-
रयुयोदयस्तदा शत्रूणां सावर्णादिकं मन्वादिक्रियाञ्च
तद्दिने बुधः पण्डितः साधयेत् कुर्यादित्वर्थः ॥ इति तिथि-
वारनक्षत्रस्वरचक्रविवरणम् ॥ बालादीनां प्रत्येकं फलान्याह
वानेति ॥ बालस्वरादिकावस्था भानुसङ्गा भवन्ति ताश्च
स्वभोगप्रमाणक्रमेणोदयन्तु घटिकार्ये दिने पक्षे मासे
ऋतौ ऋषये वर्षे द्वादशवार्षिके द्वादश भागाः । अयने पञ्चमासे
पक्षे द्वादशभागः वर्षे मासे द्वादशभागः द्वादशवर्षे एकवर्षे
प्रति क्रमात् एषं भोगप्रमाणात् स्वस्वावस्था भवन्ति । भुञ्ज-

स्वप्नप्रमाणत्विति । यस्य बालादिस्वरस्यावस्था घटोस्वरादी
 ज्ञातुमिष्यते तेन यद्भुक्तं तत् पूर्वं प्रत्येकं पलीकृत्य
 स्वस्वभोगद्वादशभागेन विभजेत् । भागे हृते यत्तद्व्यं तत्घट्टा-
 गतावस्थाशेषो वर्त्तमानावस्थशेषे तु गतगम्यकरणात् गते
 पद्याद्युद्धृते गतसमयः गम्ये पद्याद्युद्धृते गम्यसमयो वर्त्तमाना-
 वस्था आयाति । क्रमणिका यथा । नाम्नो युवतिथिः तृतीया
 तस्य गतदण्डः । अत्र द्वादशावस्थाजिज्ञासायां भुक्तदण्डं
 पलीकृत्य पलानि तत्र संयोज्य वृत्ततिथिद्वादशभागेन पलीकृत्य
 तत् पञ्चदण्डेन वृत्तम् अनेन भागे शृङ्गीते लब्धम् । चतस्रोऽव-
 स्थागताः पञ्चमीवर्त्तमाना भागशेषाः । अस्मित् भागहारके
 पातिते भोग्यं उभयत्र पष्टा हरणात् लब्धपलम् । एतेन पञ्च-
 मावस्थायां गतं गम्यञ्च सार्धदण्डद्वयात्मकम् । यत्र तु दिनमा-
 ससम्भावना तत्र दण्डे पष्ट्युद्धृते मास इति प्रकृते च द्वादशा-
 वस्था मध्ये वा पञ्चमावस्था कथितास्ति सा अशनफलदा
 एवमन्वेषु घटीस्वरादिस्वरावस्थाः कार्याः । अवस्थाश्लोकांस्तु
 ग्रन्थे लिख्यन्ते ॥ शूला च बाला पिशुङ्गामिका च कुमारिका
 यौवनरान्धदा च । क्लेशप्रमोदा जरिता तथासौ मृता च बाल-
 स्वरजाद्यवस्थाः ॥ १ ॥ स्वस्थाभृता मेघनिघर्षहृदा महीदया
 शान्तिकरो न च स्त्री । हृदा समा सा तु गुणोदया च मङ्गल्यदा
 द्वादशिका कुमारे ॥ २ ॥ उत्साहधैर्योग्रजरा बला च मङ्गल्य-
 योगा च सकामपुष्टिः । शाखो च सिंहा बधनेश्वरौ च शान्ता-
 भिधा द्वादशिका युवाख्ये ॥ ३ ॥ वैकल्यशेषा खलु या च मोघा-
 च्युतिचमा दुःखितरात्रिनिद्रा । बुद्धिप्रसङ्गा च तथा च
 चण्डा जरा मृता द्वादशिका च वृद्धिः ॥ ४ ॥ चिन्ता च
 बद्धा प्रतिघातकी च शेषो महीज्वालभवाधिदा च । प्राणी
 किरा भेदकरो वदाद्या मृत्युक्षया द्वादशमृत्युजाद्य ॥ ५ ॥

एवं षष्टिरवस्था स्युरवस्थापञ्चकं सदा । तासु सर्वास्तु
 विज्ञेयं स्वनामसदृशं फलम् । प्रथमश्लोकात् शिशुहासिका
 च यौवनराज्यदा च मेघनिघर्षा हृदा च गुणोदया च
 ॥ ५ ॥ उत्साहधैर्योग्रजवा च बाला सकामपुष्टिः वैकल्यशेषा
 च दुःखितो रात्रिर्निद्रा च सहीजवा च भाववह्निदा च ॥
 इत्यवस्था ॥ पूर्वस्मिन्निति ॥ पूर्वस्मिन् प्रदेशे अस्वरस्वामी
 एवमष्टस्विकारादयः मध्ये ओकारः नन्दायामस्वरः प्राच्या-
 सुदेति तत्राशनिस्वरो दक्षिणा इत्यादि ॥ याम्यम् ॥ यत्तियौ
 यः स्वरः यस्यां सर्वदा उदयं याति तत्पञ्चमीं दिशं सर्व-
 कार्थेषु वर्जयेत् । विशेषतो यात्रायां यथा इकारस्वरो द्वितीया-
 सप्तमीद्वादशीषु दक्षिणा दिगुत्थेति तत्पञ्चमी दिक् पूर्वाशा
 मन्तव्या । तत्र सृतस्वरस्योदितत्वात् मध्यदिक् व्यवस्था कथं
 कार्या इति संशये प्रतिपत् षष्ठ्यकादशीषु अकारोदयः पूर्वदि-
 शीति तत्पञ्चमप्रवेशो मध्यं प्रासादादावूर्ध्वधःस्थितगृहादि न
 गच्छेदिति सम्बन्धनीयम् ॥

पृच्छत इति ॥ स्वरस्य दिक् क्रमेणोदितस्य पञ्चमीं
 दिशं लक्ष्मीकृत्य अवस्थासु पृच्छको यदि प्रश्नं करोति
 तदा हान्यादिकं जायते अत्र संशयो न । तथा च
 द्वितीयाकारस्य दक्षिणदिशुदयात् पूर्वदिगस्तमिता तदरति
 स्थिते पृच्छके फलमेव वक्तव्यमित्यर्थः ॥ इति दिक्स्वर-
 विवरणम् ॥ तिथिस्वरे अन्तरोदयस्थबालादिस्वरस्य प्रयात्
 फलमुपदर्श्याह तिथ्यादाविति ॥ तिथ्यादौ तिथ्युपक्रमे
 तिथिस्वरादारभ्य बालस्वरादिको घटोस्वर उदयं
 याति । तत्र प्रश्ने सति तस्य बालादिस्वरस्य बलं वदामि
 तदुदयप्रकारमाह तिथीति ॥ तिथेर्यावती घटी दण्डरूपा
 भुक्ता तत्कृत्वा पथ्या सङ्गुष्ण पल्लमयीं कृत्वा तत्र

ऋचवक्रिहते सप्तविंशत्यधिकशतत्रयहते यज्ञत्वं तत्तिथि-
स्वरावधिके भुक्तः स्वरः शेषे तत्कालसम्भवः । तात्कालिक-
स्वरो ज्ञातव्यः । स एव तिथेरन्तरोदयघटीस्वर इति दातव्यः ।
तिथेरन्तरोदयवर्णस्वरक्रमिका बालादिव्यवस्था घटीस्वरे तु
मात्रास्वराह्वालादिव्यवस्थेत्युक्तेरव्यवस्थितः पक्षः । फलभागित्व-
मुपदर्शयति यमुद्दिश्येति ॥ यं जनमुद्दिश्य प्रश्र्यः कृतस्तस्य
फलं प्रजायते फलभागित्वं भवति तन्नाम्नी बालादिस्वरवशेने-
त्यर्थः । यत्र किञ्चिन्नाम नोद्दिश्यते प्रकाश्यते तत्र प्रष्टुरेव
शुभमशुभञ्च फलं वक्ष्यमाणं वक्तव्यम् । एतत् फलं श्लोकपक्ष-
केनाह कुमारेत्यादि स्फुटम् ॥

विषमसमभेदेन प्रश्रान्तरमाह श्रोजस्वरा इति ॥ श्रीजाः
प्रथमवृत्तोरपञ्चमाः पुरुषस्वराः स्युः युग्मस्वरान् इकारोकारान्
स्त्रिय इति विदुः । एवमन्यत् । स्वस्वरे स्वपत्नीयस्वरे पुंसां स्त्रीणां
बलं जायते । तथा च पुंस्वरे वर्तमाने बालादौ पुमान् बलवान्
अधीने तु पुत्रोत्पत्तिः । एवं स्त्रीषु अन्यदाह गर्भार्थं इति ।
गर्भप्रश्रे पुंस्वरे पुत्रोत्पत्तिः समे कन्योत्पत्तिः युग्मविषय-
स्वरावधिस्वरनिर्व्यूहे प्रश्रे युग्मञ्च भवति नष्टस्वरावसाने क्षयो
भवति गर्भनाशो वाच्यः । संक्रमे स्वरप्रारम्भे मातुर्मृत्यु-
र्भवति । युग्मगर्भयोग्यतायोग्यमाह द्युनाडीस्वरयोरिति
द्युदिवसः नाडी घटो तत्तन्निरूपितन्वरी दिनस्वरघटीस्वरो
तयोः सतोः पुंयुग्मं पुरुषद्वयम् । समन्वरयोः कन्याद्वयम्
पुंस्त्रियोः एको विषमः स्वरो द्वितीयः समस्वरः तदा पुंस्त्री
कन्या पुत्रश्च इति गर्भयुग्मगर्भविगद्ये प्रश्रे विनिर्दिशेत्
वदेदिति तात्कालिकस्वरः ॥ जन्मर्क्ष इति ॥ 'जन्मर्क्ष'
जन्मनक्षत्रे जन्मपादा जन्मनक्षत्रपादिका तद्वर्णं शतपदचक्रोक्त-
क्षेत्रे पादप्रकारस्वाक्षरे योऽक्षरो वर्णस्वरः यथा केकोह-

ह्रीत्यक्षरचतुष्टयं पुनर्वसुपादिकाचतुष्टयस्य तेन प्रथमद्वितीय-
पादिकयोः ककारः तस्य वर्णस्वरोऽकारः तृतीयचतुर्थयोर्हकार-
स्तस्य वर्णस्वर ओकारस्तत्पादिकयोर्जातस्य वर्णस्वरो नाडी-
स्वर इहाह्वयः प्राणिनां स्वभावः स्वभावसिद्ध इत्यर्थः ॥
नडीस्वरप्रयोजनं जन्मन्याह च पलेति । तिथिस्वरो विशिष्य
तदन्तरोदयस्वरो वानाडीस्वरावधिकवालादिस्वरे श्लोकपञ्चकेन
फलं स्फुटम् ॥ तत्कालस्वरे जातकनिर्णयः ॥

अथ योधयोर्युद्धे को जयी स्यादित्याह । ककारादि-
जकारान्ता वर्णास्तथा पञ्च ऋस्वस्वराः कखगघचछजभटठडढ-
तथदध अ इ उ ए औ एते सिते शुक्लपक्षे बलिनः
स्युः । शेषा धनपफबभमयरलवशषसह आ ई ऊ ऐ औ
एते सर्वे सितेतरे कृष्णपक्षे बलिनः स्युः ॥ एकस्वर इति ॥
यत्नोभयः स्वरः एकः पृथक्पक्षयोर्वर्णानामादौ भवति
तत्र पक्षबलं ग्राह्यं शुक्लकृष्णविभेदतः । यथा कर्मुघर्मुर्मुकयो-
रेकपक्षाक्षरयोर्नामादिवर्णस्वरः ककारः शुक्लपक्षे वकारः कृष्ण-
पक्षेऽस्तीति तत्र पक्षे तौ प्रत्येकं जयिनौ शुक्लकृष्णभेदादिति
स्वरैक्यया वाचा एकपक्षान्तरान्यतरतामाह ॥ एकपक्षाक्षर
इति ॥ द्वयोर्योधयोरेकपक्षाक्षरयोर्नामादिवर्णस्वरः ककारः ।
एकषोत्तदा शुक्लपक्षे गौरी गौरवर्णः । अपरे कृष्णपक्षे
कृष्णवर्णः श्यामवर्णः निश्चितं जयति यथा कर्मुगौरवर्णः
घर्मुः सितेतरः श्यामवर्णः स्वरयोभयोरेकोऽकारः पञ्चै-
कश्च तत्र कर्मुगौरवर्णेन शुक्लपक्षे जयी तदितरश्यामवर्णत्वात्
कृष्णपक्षे जयीति ॥

यच्चिन्निति ॥ यच्चिन् एकपक्षाक्षरे एक एव स्वरः
योधो गौरी कृष्णौ वा ऋस्वदीर्घा भवतः तत्र यदि
ऋन्मो यो वर्णस्वरे लिखनक्रमेण स्वरासन्नाक्षरः सन् च

तदा जयी भवति । यस्तयोर्दीर्घः स यदि स्वराद्भवाच्चर-
स्तदा जयो भवतीत्यर्थः ॥ प्रमाणेति ॥ प्रमाणं ऋखादि
नामजास्या वर्णा गौरवर्णादयः । तेषामैक्यं समता योधयोर्यदि
भवति तत्र यायिस्थायिविभेदतो युद्धबलं ज्ञेयम् । एतदेव
व्यक्तीकृत्य व्यवस्थापयति योधयोरिति । योधयोः सर्वभेदेन
प्रमाणादिना पूर्वश्लोककथितेनैक्ये समतायां युनि मारके च
स्वरे उदिते सति यायी प्रथमोद्यतो जयो । तथा तेनैव प्रका-
रेण बाले वृद्धे अन्तिमे मृते च स्वरे स्थायी प्रतिवादी जयो ।
बालतिथित्रयोपरिस्थिते सप्ताक्षरेष्वक्षरभेदेन तिथिषु प्रत्येकं
फलमाह आद्यतिथेरिति । प्रतिपत्पष्ठेकादशीनामुपरि अक-
ञ्छधभव इति सप्ताक्षराणि सन्ति । तेषां ता एव तिथयो
बालास्तासु आद्यतिथेः प्रतिपदस्तयोर्वर्णा अकारककारककाराः
एवं शेषयोः पष्ठेकादशोर्ध्वं वर्णा मती । ततः पष्ठ्यां उकार-
धकारौ एकादश्यां भकारवकारौ एव तिथिस्वरे तिथित्रये
वर्णसङ्ख्या ज्ञेया ॥ वर्णतिथ्यादोति ॥ एवं यस्यास्तिथेर्यौ
वर्णस्तस्य सा तिथिर्भवति । तदाद्येकाद्यनुक्रमेण तिथित्रयस्य
यमहादिस्तथा मृतिरिति मासत्रयं यस्य ककारस्य प्रतिपञ्ज-
नान्नी पष्ठ्याहादिनान्नी एकादशी मृतिनामिका । अत्र प्रत्येकं
फलमाह श्रीजन्मनीत्यादि ॥ इति स्वरप्रकारविशेषनिर्णयः ॥

अस्मिन् दिने पुरुषस्य किं फलं स्यादिति स्वरभेदेन विचा-
रयन्नाह यदुक्तमिति । तदहं दिनफलं स्वरादकारादिस्वरात्
मात्रादिनामकात् दिनफलं वक्ष्ये । कौटुम्भं पुंसां धर्मादिप्रका-
शनं पुंसामित्युपलक्षणम् अन्येषामपि यद् नामले नामलादौ
तन्मे गुरुप्रसादतो गुरुपदेशाज्ज्ञातम् । प्रकारमुपदर्शयन्नाह
योगेति ॥ योगस्वरपिण्डस्वरराशिस्वरजीवस्वरग्रहस्वरवर्णस्व-
रनक्षत्रस्वर मात्रास्वरास्तान् अष्टौ स्वरात्राम उत्पाद्य स्थापयेत्

तिर्यक्पत्तिक्रमेण लिखेत् । तस्येति ॥ तस्य योगस्वरादेरध-
स्तात् द्वादशाब्दादिकालजान् द्वादशाब्दाब्दायनत्तुमासपक्षदि-
नघटोसम्भवानष्टौ स्वरात्रामादौ लिखेत् कथम्भूतान् स्वरभो-
गिन समायुक्तान् स्थूलक्रमेणान्तरोदयमानेन च विशिष्य सङ्घि-
तान् । भोगमाह भोगाद्यैकादशांशकः स्थूलमानं प्रत्येकमेकाद-
शेन यो भोगः प्राप्यते वर्षादि यो यस्मिन् यः स भोगोत्पत्ति-
रित्यर्थः । यथा द्वादशवार्षिके वर्षमेकमादौ दिनद्वयं लोका-
धिनाडिका अष्टत्रिंशत् १ । १ । २ । ४३ । तत्पलानि चेत्यादि
यथायथमष्टानोकानीति तत्रैव योगस्वरादिकान्तस्वराणां
स्वराधिकस्वरेषु बालादिव्यवस्था । यथोत्तरेति । स्वरवेदिभि-
रेति स्वरा यथोत्तरबला ज्ञातव्याः । के ते योगादिका मात्रान्ता
अष्टौ नामजा नामत उत्पादिता तथा तेनैव प्रकारेण फलो-
दयाद्यापि द्वादशाब्दादिका घटीपर्यन्ता सबयोदिता यथो-
त्तरबला ज्ञातव्याः । यथा योगस्वरात् पिण्डस्वरो बली पिण्डा-
न्नचक्रस्वर एवं क्रमेणापि तथा द्वादशाब्दिकस्वराद्वाषिको
वार्षिकादयनस्वर एव क्रमेणाग्रतोऽपि ज्ञातव्यमित्यर्थः ॥

अकारादीति ॥ अकारादिक्रमात् अ इ उ ए ओ एव
क्रमेण लिखित्वा तदधस्तात् वेदाद्यत्वारस्तत्प्रमाणिका-
द्यत्तुमहारा विन्यस्य स्वरज्ञेर्विशेषोपका मता स्वीकृता
इत्यर्थः । प्रयोजनन्तु अस्याष्टस्वरेषु प्रत्येकमत एव चतुःसहस्रा-
विन्यासः शुभाशुभकोटिद्वये विभास्यत इति पूर्वप्रतिज्ञाताना
नामजाष्टस्वराणां द्वादशाब्दिककालजां बालादिव्यवस्था सूचयन्
कुतः क्लृप्तं सा चिन्तनीयेत्याह योगादिति । योगात् योगस्व-
रात् बालभूतात् द्वादशवर्षे बालादिव्यवस्थाः स्युः । अयमर्थः द्वाद-
शवार्षिकस्वरे यः स्वरोऽकारादिषु उदितः स योगस्वरमानम
धिकत्व बालादिस्वरैः स्यत्ते विशिष्यान्तरोदये सूक्ष्मे व्यवस्थाप-

नीय इति एवमग्रेऽपि सप्तावस्थाः कथिता वर्षैर्बाला बोद्धव्याः ॥
तद् यथा पिण्डतः पिण्डस्वरादाब्दिके वार्षिकस्वराङ्गस्वरात्
नक्षत्रस्वरात् अयने मकरकर्कटादिराशिषु द्वयोराशिस्वरात्
ऋतुस्वराञ्जीवस्वराभ्मासस्वरे अवस्था बालाद्यवस्था ग्रहात् ग्रह-
स्वरात् पक्षस्वरे वर्णात् वर्षस्वरात्तिथिस्वरे मात्रास्वरात् घटी-
स्वरे बालाद्यवस्था चिन्तनीयेति ॥

द्वादशाब्दिक इति ॥ अकारादिस्वरे अ इ उ ए ओ
एवंरूपद्वादशाब्दिककालः समयः स्थितः स यदि पञ्चावस्थासु
शुभः स्यात् पञ्चावस्थासु अकारादिक्रमस्थितासु अशुभदो
निषिद्धफलदः अन्तरोदयक्रमेण न म्यात् तदा शुभः स्यात्
अवस्थासु पञ्चावस्थासु स्वरोदयवर्षमामदिननाडीपलरूपासु न
शुभः स्यात्तदा शुभो न स्यात् । यदा पञ्चावस्थाशुभोऽपि
पञ्चावस्थायां बालादिक्रमेण वर्षमासदिनेत्यादिक्रमेण शुभोऽपि
यदि दिनचर्यायां कथितप्रकारेणाभद्रकराशिरवशिष्यते तदा
शुभो न स्यात् । यदा पञ्चावस्थाशुभः पञ्चस्ववस्थासु अशुभः शुभ-
ग्रहः न शुभोऽशुभग्रहः स्यात् तदा फलं वाच्यं परिशेषक्रमेण
इत्यभिप्रायः । यथा ये बालादिस्वरा अन्तरोदयगतास्ते पा-
मस्तराशिपतिरशुभः शुभश्च तदुपरिस्थितस्वरेषु विंशोपकारं
परिकल्प्य शुभाशुभकोटिद्वयाद्ब्रह्मालिख्य स्वल्पस्य बहुषु पात-
नात् परिशेषेण यदि शुभग्रहराशिस्तदा शुभं अन्यथा अशुभं
सामान्यतो ज्ञात्वा विंशत्येत्यादिप्रकारेण वर्तमानस्वरं निरूप्य
तदधःस्थग्रहवशेन फलं वाच्यं परिशेषे शुभग्रहकोटिः विंशत्ये-
त्यादिक्रमेणाशुभकोटिस्तदा मिथ्यफलं वाच्यं परिशेषे तु शुभ-
ग्रहकोटिस्तदा मिथ्यफलं वाच्यं लाभालाभौ धातुमूलजीवाधि-
पग्रहवशेन तत्तद्द्रव्याणामिह परिपाटो चिन्तनीया । प्रागुक्त-
दिनफलव्यवस्थार्थं बालादिषु व्यवस्थामाहं स्वराविति । ह्वास्तमौ

वृद्धमृती स्वरो दुष्टो निषिद्धफलदौ तथा बालापूर्वफलं बालस्वर-
प्रथमार्द्धं तथा दुष्टमित्यर्थः । शेषं सार्द्धद्वयं बालोत्तरार्द्धसहित-
कुमारयूनोरिति तत्र इत्यनेन प्रकारेण शुभाशुभं ज्ञेयम् ॥

द्वादश इति ॥ स्वान्तरोदयसंस्थिता ये द्वादशवार्षिकाद्या
अष्टौ ते शुभाः बालोत्तरार्द्धं कुमारयुवानः स्वरा विंशोपसङ्गस-
हिता एकत एकद्वेषे स्थाप्या अशुभा बालपूर्वार्द्धं मृतवृद्धस्वरा
विंशोपकाः स्थाप्याः । विंशोपकाः प्रत्येकं कुमारादीनां चत्वारः ।
बालो मिश्रफलत्वेनोभयत्र द्विसङ्ग्रा तत्र प्रथमार्द्धसमये अशु-
भद्विः ॥४२॥ उत्तरार्द्धसमये शुभद्विः ॥४२॥ शुभाशुभेति ॥ शुभरू-
पस्याशुभस्वरूपस्य च राशियुग्मस्य मध्यतः एकस्मादस्मिन् पातिते
शेषे शुभराशयः शुभराशी वा स्वरूपं तद्दिनजं फलं भवतीत्यर्थः ॥
रोगादिकस्य फलं कुतो वा स्यादित्याकाङ्क्षायामाह विंशत्येति
शेषे पातितशेषे विंशत्या ताडिते गुणिते चतुःषष्टिविभाजिते
चतुःषष्ट्या हृतभागे लब्धं तत्तत्र तेषां मध्ये विंशोपकाः शुभाः
शुभप्रकाशकाः । यथा एकलाभे योगतः द्विलाभे पिण्डतः एक-
मष्टपर्यन्तेन मात्रान्तात् फलम् । तत्तत्कथितादिति पञ्चस्वरेषु
प्रत्येकं चतुःसङ्ग्रा विन्वस्य विंशतिसङ्ग्रा भवति तेन विंशत्या
गुणः योगादिमात्रान्ता स्वराणामष्टसङ्ग्रा द्वादशाब्दादिघट्य-
न्तस्वराणामष्टसङ्ग्रा अतोऽष्टाभिरष्टगुणनाञ्चतुःषष्टिसङ्ग्रा
भागहारकील्यभिप्रायः ॥ चतुःषष्टिविभाजिते इति नेत्रपाठः । तत्र
चतुःषष्ट्याप्यत्र भागो ब्रह्म इति ॥

योगादिसङ्ग्रालाभे एकादिक्रमेण कुतः फलं स्यादि-
त्याह ॥ योग इति ॥ योगलब्धे एकसङ्ग्रालाभे स्वक-
र्मन्तः स्वध्यापारात् पिण्डे द्विसङ्ग्रालाभे शरोरात् स्वकी-
यादेव भे नञ्च तत्सङ्ग्रालब्धे सुहृज्जनात् राशी
चतुःसङ्ग्रातो लब्धे स्वकुलतः स्वकुलजनात् जीवे पञ्च-

सङ्ग्रातो लब्धे स्ववित्तात् स्वधनात् स्ववित्तादिपाठे स्वमानसात्
सुखं दुःखं वा भवतीति । ग्रहतो ग्रहे स्वसङ्ग्रातो लब्धे रिपोः
शत्रुजनात् ग्रहत इत्यत्र सर्वे भक्तिकष्टमिति । वर्षे सप्तसङ्ग्रातो
लब्धे स्वस्वामितः सेव्यात् सर्वेषामष्टसङ्ग्रातो लब्धे अष्ट-
लब्धायां स्त्रीजनात् शुभं फलं अशुभं फलं वा भवतीति प्रकारः
सामान्यतः प्राप्तोऽर्हव्यक्तीकरणाय लिख्यते । यस्य देवदत्तादि-
नाम्नो दिनफलं ज्ञातुमिष्यते तन्नाम्नो मात्राद्यष्टस्वरानुत्पाद्य
व्युत्क्रमेण योगस्वरमुपक्रम्य मात्रान्ता तिर्यक्क्रमेणालिख्य
द्वादशाब्दिकघट्यन्तान् स्थूलक्रमेण विंशत्यान्तरोदयक्रमेणाष्ट-
स्वरानुत्पाद्य तदधोऽनुक्रमेण लिखित्वा तत्र योगस्वरादितः
प्रत्येकं बालकुमारादिव्यवस्थां विधाय पञ्चस्वरविंशोपकं प्रत्येकं
चतुःसङ्ग्राव्यवस्थितमत्र लिखेत् । तद् यथा बालोत्तराहं समये
इयं कुमारे यूनि च प्रत्येकं चतुश्चतुः कृत्वा शुभराशिं परि-
कल्प्य लिखेत् । बालपूर्वाहं समये इयं वृद्धे मृते च चतुश्चतुः-
सङ्ग्रासशुभकोटौ लिखित्वा शुभाशुभराश्वोरन्तरे यत्रावशिष्यते
तत्रामसदृशं फलं भवति । तत्र यदवशिष्यते तद्विशगे सङ्ग्राण
चतुःपद्या हरणात् यत्तत्त्वं तत्सख्यायोगादिषु ते भुक्तस्वराः तदु-
त्पत्तिज्ञानार्थं सकलसाधारणाधिकशत १०० शकवर्षीयशुक्र-
प्रतिपदि द्वादशाब्दाद्यष्टस्वराः स्वान्तरोदयस्था गतगम्यरूपाः
पूर्वं लिखिताः । तथा दिनदर्शनार्थं लिख्यन्ते यथा श्रीरामतोषण-
नाम्नो मात्राद्यष्टस्वरा व्युत्क्रमेण योगादिकाः यद्यथादौ
योगस्वरादिद्वादशाब्दादिस्वरूपेऽनुत्पत्तिस्तो न प्रथमत एव स्वरा
व्यवस्थापयितुमर्हति । तत्रापि मात्रादिस्वरसप्तकव्यवस्थाव्यति-
रेकेण तद्व्यवस्था न भवतीति शेषे तस्य कथनमिति तात्पर्यम् ।
अत्र द्वादशाब्दाद्यन्तरोदये योगस्वराद्यवधिकवालादिकव्यव-
स्थाया योगस्वरकारस्तदवधिको द्वादशाब्दे उदितकारी बाल-

स्तस्योत्तरार्द्धमिति शुभराशौ द्विसंख्यापिण्डस्वर एकारस्तद-
वधिको वर्ष उदितकारो बृहस्तस्याशुभकोटी चतुःसंख्या ।
नक्षत्रस्वरकारस्तदवधिकोऽयने उदित एकारो युवा शुभराशौ
तस्य चतुःसंख्या । राशिस्वरकारस्तदवधिक ऋतौ उदितकारो
बालस्तस्योत्तरार्द्धमिति शुभराशौ द्विसंख्या । वस्वरोकारस्तद-
वधिको मास उदितकारः कुमारस्तस्य राशौ चतुःसंख्या । ग्रह-
स्वरोऽकारस्तदवधिकः पञ्च उदितः कारस्तस्य शुभराशौ चतुः-
संख्या । वर्षस्वरकारस्तदवधिको दिने उदितकारोऽत्यशुभराशौ
तस्य चतुःसंख्या । मात्रास्वरकारस्तदवधिको घट्युदितकारो
बालस्तस्योत्तरार्द्धमिति शुभराशौ द्विसंख्या । एतावता बाल-
तयोत्तरार्द्धत्वेन षट्संख्या कुमारहयस्य चाष्टौ यूनः कारस्य
चत्वारः वर्तुलीकरणादष्टादश १८ । शुभराशौ ह्रत्वमद्याष्टौ च
बालत्रयस्य भुक्तपूर्वार्द्धस्य षट् ६ । वर्तुलीकरणादशुभराशौ चतु-
र्दशसंख्या १४ । राशिद्वयेऽधिकराशेरन्यौ राशिः पातनीयः ।
प्रकृते यूनद्याष्टमराशेरधिकशुभराशौ पातनादवशेषः । अवशेषेण
शुभराशिस्थितौ फलं शुभं स्यात् । शेषे चतुःसंख्यायां विंशतिगु-
णितायां वृत्तं ८० । अत्र चतुःपष्टिहरणात्त्रयशेषः । एवं द्वितीयो
वर्त्तमानः पिण्डः स्वरः शुभः शुभफलं शरीरं चिन्तनीयं शरीरं
मृत्यूपलक्षणं स्त्रीयजनादित्यर्थः । एवं साधारणे द्वादशाब्दादि-
समयनिरूपितस्वरेऽपि प्रतिव्यक्ति नामजस्वराणां बालकुमारा-
दिव्यवस्थामुत्पाद्य यथायथं कर्माणि दिनफले च कर्त्तव्या-
नीति ॥ एवमिति ॥ एवमनेन प्रकारेण विद्वान् पण्डितो ज्ञात्वा
शुभाशुभं वा फलं वदेत् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां षष्ठे काम्यमाण्डे शिवागुरुपदेशलब्ध-
फलकवालादिचक्रकथनं नाम षष्ठः परिच्छेदः ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि चक्रं त्रैलोक्यदीपकम् । विख्यातं

सर्वतोभद्रं सद्यः प्रत्ययकारकम् । ऊर्ध्वगा दश विन्ध्यस्य तिर्थ-
 प्रेखास्तथा दश । एकाशीतिपदं चक्रं ८१ जायते नात्र
 संशयः । अकारादिस्वराः कोष्ठे त्वीशादौ विदिशि क्रमात् ।
 सृष्टिमार्गेण दातव्याः षोडशैव चतुर्भ्रमम् । कृत्तिकादीनि
 धिष्णानि पूर्वाशादौ लिखेद्बुधः । सप्तसप्तक्रमादेतान्यष्टाविं-
 शतिसंख्यया । लेख्या अवकडडाः प्राच्यां मटपवताश्च
 दक्षिणे । लयभजलाश्च वारुण्यां पसदचलास्तथोत्तरे । त्रय-
 स्वयो वृषाद्याश्च पूर्वाशादिक्रमाद्बुधः । राशयो द्वादश ज्ञेया
 मेघान्ताः सृष्टिमार्गतः । शेषेषु कोष्ठकेष्वेवं नन्दादितिथिपञ्च-
 कम् । वाराणां सप्तकं लेख्यं भौमादिप्रक्रमेण च । रवेर्मप-
 तुले प्रोक्ते चन्द्रस्य वृषवृश्चिकौ । भौमस्य सृगकर्कौ च कन्या-
 मोनी बुधस्य च । जीवस्य कर्कमकरौ मीनकन्ये सितस्य च ।
 तुलामिषौ च मन्दस्य उच्चनीचौ प्रकोर्त्तितौ । शन्यर्कराहु-
 केत्वाराः क्रूराः शिपाः शुभग्रहाः । क्रूरयुक्तौ बुधः क्रूरः-
 चीणचन्द्रस्तथैव च । यस्मिन्वृक्षे स्थितः खेटस्ततो
 वेधत्रयं भवेत् । ग्रहदृष्टिवशेनात्र वामसम्मुखदिक्षिणे ।
 भुक्तं भोग्यं तथा क्रान्तं विद्धं क्रूरग्रहेण भम् । शुभा-
 शुभेषु कार्येषु वर्जनीयं प्रयत्नतः । वक्रगे दक्षिणा दृष्टिर्वामा
 दृष्टिश्च शीघ्रगे । मध्यचारे तथा मध्या ज्ञेया भौमादिपञ्चके ।
 सूर्यसुक्ता घटीयन्त्रे शीघ्राद्यार्के द्वितीयगे । समास्तृतोयगे
 ज्ञेया मन्दा भानौ चतुर्थगे । मन्दाः स्युः पञ्च षष्ठोऽर्के अतिव-
 क्रा नगाष्टगे । नवमे दशमे भानौ जायते कुटिला गतिः ।
 द्वादशैकादशे सूर्यं लभन्ते शीघ्रतां पुनः । राहुकेतू सदा
 वक्रौ शीघ्रगौ चन्द्रभास्करौ । गतेरेकस्वभावत्वादेषां सृष्टित्रय
 सदा । क्रूरा वक्रा महाक्रूराः सौम्या वक्रा महाशुभाः । स्युः
 सहजस्वभावस्थाः सौम्याः क्रूराश्च शीघ्रगाः । षडङ्काः प्रणटाश्चैव

धफडाः स्थभजास्तथा । एतत्त्रिकं त्रिकं विह्वं विह्वैः कफभट्टैः
 क्रमात् । घडका रौद्रवेधेन पण्ठा हस्तगे ग्रहे । धफडाः पूर्वा-
 पाढायां खभजा भाद्र उत्तरे । रवी शमी यजौ तत्र डजौ चैव
 परस्परम् । एकेन द्वितीयं विह्वं शुभाशुभग्रहव्यधे । श्वर्णादि-
 स्वरो वेधे नैकवेधे द्वयोर्व्यधः । युग्मस्वरात्मके वेधे चानुस्वारवि-
 मर्गयोः । कोणस्थधिष्णयोर्मध्ये अन्त्यादिपादगे ग्रहे । अस्वरा-
 ट्चतुष्कस्य वेधः पूर्वतिथेस्तथा । एकादिक्रूरवेधेन फलं पुंसां
 प्रजायते । उद्देगश्च भयं हानीरोगो मृत्युः क्रमेण च । ऋत्ते भ्र-
 मोऽक्षरे हानिः स्वरे व्याधिभयं तिथौ । राशौ विह्वे महाविघ्नः
 पञ्चविह्वो न जीवति । एकविह्वे भयं युद्धे युग्मवेधे धनक्षयः ।
 त्रिवेधेन भवेद्भङ्गो मृत्युर्वेधे चतुर्ग्रहे । यथा दुष्टफलाः क्रूरा-
 स्तथा सौम्याः शुभावहाः । क्रूरयुक्तः पुनः सौम्यो ज्ञेयः
 क्रूरफलप्रदः । अर्कवेधे मनस्तापो द्रव्यहानिश्च भूसुते ।
 रोगपीडाकरः सौरौराहुकेतूश्च विघ्नदौ । चन्द्रे मित्रफलं
 पुंसां रतिलाभश्च भार्गवे । बुधवेधे भवेत् प्रज्ञा जीवः सर्व-
 शुभप्रदः । स्वक्षेत्रस्थे बलं पूष्णं पादोनं मित्रमे गृहे ।
 अर्द्धं समगृहे ज्ञेयं पादं शत्रुगृहे स्थिते । इदञ्च सौम्य-
 क्रूराणां बलं स्थानवशात् स्वयम् । एतदेव फलं ज्ञेयं
 सौम्यैः क्रूरैर्विपर्यये । स्थानवेधसमायोगे यत्सङ्घं
 जायते बलं । तत्सङ्घं वेध्यवस्तूनां बलं ज्ञात्वा फलं
 वदेत् । वक्रग्रहे फलं द्विघ्नं त्रिगुणं स्वोच्चसंस्थिते । स्वभावजं
 फलं शीघ्रे नीचस्थेऽर्द्धफलो ग्रहः । तिथिराश्वंशनक्षत्रं
 विह्वं क्रूरग्रहेण यत् । शुभाशुभेषु कार्येषु वर्जनोयं
 प्रयत्नतः । न नन्दति विवाहे च यात्रायां न निवर्त्तते ।
 न रोगान्मुच्यते रोगो वेधवेनाहतोद्यमः । रोगकाले
 भवेद्देधः क्रूरखेचरसम्भवः । वक्रगत्या भवेन्मृत्युः शीघ्रे चाप्य-

रुजान्वितः । वेधस्थाने भवेद्गङ्गा दुर्गे खण्डिः प्रजायते ।
 कविप्रवेशनं तत्र योधाघातश्च तत्र वै । यत्र पूर्वादिकाष्टाया
 वृषराश्यादिगो रविः । सा दिगस्तमिता ज्ञेया तिस्रः श्रेयाः
 सदोदिताः । ईशानस्थाः स्वराः प्राच्यां ज्ञेया आग्नेययाम्यके ।
 नैऋतस्थास्तु वारुण्यां वायव्यां सौम्यगा मताः । नक्षत्राणि
 स्वरा वर्णा राशयस्तिथयो दिशः । ते सर्वेऽस्तमिता ज्ञेया
 यत्र मानुस्त्रिमासिकः । नक्षत्रेऽस्ते रुजा वर्णे हानिः शोक-
 स्तथा स्वरे । राशौ विघ्नस्तथा भीतिः पञ्चास्ते मरणां
 ध्रुवम् । यात्रा युद्धं विवादश्च द्वारं प्रासादहर्म्ययोः । न
 कर्त्तव्यं शुभं चान्यदस्ताशाभिमुखं नरैः । अस्ताशायां स्थितं
 यस्य पुंसो नामार्द्यमचरम् । स आर्तः सर्वकार्येषु ज्ञेयो
 दैवहतो नरः । कवी कोटि तथा युद्धे चातुरङ्गे महाहवे ।
 मन्त्र्या अस्तङ्गता योधा यदीच्छेद्विजयं रणे । नक्षत्रेऽभ्यु-
 दिते पुष्टिर्वर्णे लाभः स्वरे सुखम् । राशौ जयस्तिथौ तेजः
 पदासिः पञ्चकोदधे । प्रश्नकाले भवेद्विह यत्नम् क्रूर-
 खेचरैः । तद्दृष्टं शुभनं सौम्यैर्मिश्रैर्मिश्रफलं मतम् ।
 ग्रहाविहङ्ग यत्नम् फलं तस्य स्वभावतः । ज्ञातव्यभीक्ष्णे
 केन्द्रे भाषितं यच्चरादिकम् । क्रूरैरुभयती बिदा यस्याचर-
 तिधिस्वराः । राशिर्धिष्णाञ्च पञ्चापि तस्य मृत्युर्न संशयः ।
 मण्डलं नगरं ग्रामं दुर्गं देवालयं पुरम् । क्रूरैरुभय-
 स्थिते वेधे विनश्यति यथाक्रमम् । कृत्तिकादिद्वित्रिकर्त्तं
 क्रूरवेधे च कूर्मतः । सर्वे नाभिम्यदेशाद्या विनश्यन्ति
 यथाक्रमम् । कृत्तिकायां तथा पुष्ये रिवत्वाञ्च पुनर्वसौ ।
 वेधे सति क्रमाद्दधौ वर्णेषु ब्राह्मणादियु । तैलं भाण्डं रसो
 धान्यं गजाश्वादिचतुष्यदाः । सयं महाध्वंसां याति यत्र
 क्रूरो व्यवस्थितः । क्रूरवेधसमायोगे यस्योपग्रहसम्भवः । तस्य

मृत्युर्न सन्देहो रोगाद्यापि रणेऽपि वा । सूर्यभात् पञ्चमं
धिष्णं ज्ञेयं विद्युन्मुखाभिधम् । शूलच्चाष्टतमं प्रोक्तं सन्नि-
पातं चतुर्दशम् । केतुमष्टादशं विद्यादुल्का स्यादेकविंशतिः ।
द्वात्रिंशतितमे कल्पस्त्रयोविंशे च वज्रकम् । निर्घातश्च चतुर्विंशे
उक्ताद्याष्टावुपग्रहाः । प्रस्थाने विघ्नदाः प्रोक्ताः सर्वकार्येषु
सर्वदा । जन्मभं कर्म चाधानं वैनाशं सामुदायिकम् ।
साङ्घातिकमिदं धिष्णयाष्टकं सर्वजनीनकम् । जातिदेशाभिषे-
कैश्च नवाधिष्ठानभूपतेः । वेधं ज्ञात्वा फलं ब्रूहि सौम्यैः क्रूरैः
शुभाशुभम् । जन्मभं जन्मनक्षत्रं दशमं कर्मसंज्ञितम् । एक-
विंशं तथाधानं त्रयोविंशं विनाशकम् । अष्टादशश्च नक्षत्रं
सामुदायिकमंज्ञकम् । साङ्घातिकश्च विज्ञेयं ऋत्वं षोडशमेव
हि । शरीरं राज्यजातं हि जातिनामधनाभिधम् । देशभं देश-
नामर्चं राज्यर्चश्चाभिषेककम् । मृत्युः स्वाज्जन्ममे विडे कर्ममे
ह्येव एव च । आधानमे प्रवासः स्याद् विनाशे वर्णविग्रहः ।
सामुदायिकमेऽनिष्टं हानि । साङ्घातिके तथा । जातिभे कुल-
नाशः स्याद् बन्धनश्चाभिषेकमे । देशभे देशभङ्गश्च क्रूरो वरं
शुभैः शुभम् । उपग्रहसमायोगे मृत्युर्भवति नान्यथा । भयं
भङ्गश्च घातश्च मृत्युर्भङ्गयुता मृतिः ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ब्रह्मजामले । एकाशीतिपदै-
चक्रे ग्रहवेधात् शुभाशुभम् । क्रूरैरेकादिपञ्चास्ते युधि वेधे फलं
नमेत् । तिथिर्धिष्णं स्वरा राशिर्वर्णश्चैव तु पञ्चमः । यद्दिने
विध्यते चन्द्रात् तद्दिने स्यात् शुभाशुभम् । देशः कालस्ततः
पण्यमिति त्रीण्यर्था निर्णये । चिन्तनीयानि वेधा-
नि सर्वकालं विचक्षणैः । देशोऽथ मण्डलं स्थानमिति देश-
स्त्रिधोष्यते । वर्षं मासं दिनश्चेति त्रिकालोऽपि च कथ्यते ।
धातुर्मूनश्च जीवश्च पण्यमेवं त्रिधा मतम् । अथ त्रिकत्रयस्यास्य

वक्ष्यामि स्वामिखेचरान् । देशेशा राहुमन्देज्या मण्डलस्वा-
 मिनः पुनः । केतुसूर्यसिताः स्थाननाथायन्द्रारचन्द्रजाः ।
 वर्षेशा राहुकेत्वार्कजीवा मासाधिपाः पुनः । भीमोऽर्कस्तु
 सितो ज्ञेयश्चन्द्रः स्याद्दिवसाधियः । धात्रीशाः सौरिर्पोतारा
 जीवेशा ज्ञेन्दुसूरयः ॥ मूलेशाः केतुशुक्रार्का इति पण्याधिपा
 ग्रहाः । पुंग्रहा राहुकेत्वार्कजीवभूमिसुता मताः । स्त्रीग्रहौ
 मितशोतांशू सौरिसौम्यौ नपुंसकौ । सितेन्दू सितवर्णेशौ रक्तेशौ
 भीम्यभास्करौ । पीतौ सौम्यगुरू कृष्णा राहुकेत्वार्कजा मताः ।
 ग्रहे वक्रोदयो यः स्यादुदये च बलाधिकः । देशादीनां स एवैकः
 स्वामिखेटस्तथा मतः । वक्रोदयः स्वहर्म्येषु पूर्णवीर्यो भवेद्
 ग्रहः । तदग्रपृष्ठगि खेटे बलं त्रैराशिकं मतम् । उच्चस्थे च
 बलं पूर्णं नीचांशस्थे बलं दलम् । त्रैराशिकवशाज्ज्ञेयमन्तरे
 तु बलं बुधेः । एवं देशादिनाथानां वेधो ज्ञेयो गृहं प्रति ।
 सुहृदः शत्रवो मध्यास्त्रिन्तनोयाः प्रयत्नतः । स्वमित्रसमशत्रूणां
 वेधाद्देशादिके क्रमात् । शुभो ग्रहः शुभं दत्ते चतुस्त्रिद्वेकपा
 दतः । दुष्टं दुष्टग्रहः कुर्यादिक्रद्वित्रिचतुष्पदैः । विद्वः पूर्णदृशां
 पश्यन् तत्पादेन फलं ग्रहः । विदधात्यन्यथा ज्ञेयं फलं दृष्टानु-
 सारतः । वर्णादिस्वरराशीनां मेपाद्ये राशिमण्डले । ग्रहदृष्टि-
 वशात् सोऽपि वेधो वर्णादिके मतः । स्वरवर्णाः स्वचक्रोक्तास्त्रि-
 धिवेधस्य षोडशकाः । त्रिधौ वर्णे च राशौ च स्वदृष्ट्या दृष्टिजं
 फलम् । अशुभो वा शुभो वापि शुक्रौ वेध्यत्रिधौ ग्रहः । सर्वं
 निजफलं दत्ते कृष्णपत्रे तु तद्वलम् । खेटकस्यांशको ज्ञेया पूर्णा
 दृष्टिः सदा बुधेः । दृष्टिहीने पुनर्वेधे न स्यात् किञ्चिच्छुभाशु-
 भम् । सौम्यः पूर्णदृशा पश्यन् विध्यन् वर्णादिपञ्चके । फलं
 विशोपकान् पञ्च क्रूरस्य चतुरो दिशेत् । वेध्यवर्णादिके यावत्
 स्थाने वेधे च यावतो । दृष्टिस्तदनुमानेन वाच्या विशोपका

बुधे । एवं विंशोपका यत्र सम्भवन्ति शुभाशुभम् ।
 तस्मादेवं विधानेन तेषां ज्ञेयं शुभाशुभम् । वर्त्तमानार्घ्य-
 विंशंशकल्पना तेषु च क्रमात् । वर्त्तमानार्घ्यके दद्यादुत्पाद्य
 च शुभाशुभम् । देशध्वंसः प्रजापीडा ऋतिः प्राणिवधस्तथा ।
 यत्र दृष्टिस्तु तत्र स्याद् दुर्भिक्षं मण्डले स्फुटम् । अकालेऽपि
 फलं पुष्पं वृक्षाणां यत्र जायते । स्वजातिमांसभुक्तिश्च दुर्भिक्षं
 तत्र रौरवम् । परचक्रागमस्तत्र दुर्भिक्षश्च स्वराज्यके । ऋतौ
 विपर्ययो यत्र दुर्भिक्षं मण्डले भवेत् । भूमिकम्पो रजःपातो
 रक्तपातश्च जायते । देशे सर्वसुखोपेते विधादार्घ्यो भवेद्भयम् ।
 दीपो यथा गृहस्यान्तरुद्योतयति सर्वतः । तस्येदं सर्वतोभद्र-
 चक्रं ज्ञानप्रकाशकम् ॥

अस्य व्याख्यानं प्रक्रिया मङ्गेतयोच्यते ऊर्द्धगति ।
 पूर्वपश्चिमक्रमेण रेखादशकं विन्ध्यस्योत्तरदक्षिणक्रमेण पुन-
 स्तत्र रेखादशकं न्यसेत् । एतेनैकाशीतिः कोष्ठकानि
 भवन्ति । तत्र कोष्ठे ईशानादिकोणकोष्ठेषु सृष्टिमार्गेणादावी-
 शानकोणे ततश्चाग्निकोणे ततो नैऋते ततश्च वायव्ये एवं
 चतुराहत्या अकारादिस्वरान् लिखेत् । पूर्वदिगवधिसप्तसप्त-
 क्रमेण कृत्तिकादन्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि चतुर्दिक्षु प्रथमपंक्तौ
 लिखेत् । तदधःपंक्तौ अवकहेत्यादिवर्णाविंशतिकं तदधः-
 पंक्तौ हृषादिराशिद्वादशकञ्च लिखेत् । अवशिष्टकोष्ठपञ्चके
 नन्दादितिथिपञ्चकं लिखेत् । तत्रेशाने अ उ ल ओ इति
 स्वरचतुष्कम् । आग्नेये आ ई लृ औ इति स्वरचतुष्कम् ।
 नैऋते इ ऋ ए अं इति स्वरचतुष्कम् । वायव्ये ई ऋ ऐ अः
 इति स्वरचतुष्कञ्च लिखेत् । ततः पूर्वदिशि प्रथमे पंक्तौ कृत्ति-
 कादोनि सप्त ऋचाणि द्वितीयपंक्तौ अवकहडेति । तृतीयपंक्तौ
 हृषामियुनकर्कटेति । तदधःकोष्ठे नन्दादितिथिश्च लिखेत् । ततो

दक्षिणदिशि पूर्ववत् पंक्तिक्रमेण मघादीनि मटपवतेति सिंह-
कन्यातुनेति भद्राञ्च लिखेत् । पश्चिमायां दिशि पूर्ववत् तत्र
नन्दाकोष्ठे रविमण्डली भद्राकोष्ठे इन्दुबुधौ जयाकोष्ठे गुरुं
रिक्ताकोष्ठे शुकं पूर्णाकोष्ठे शनिं लिखेत् । ग्रहाणां बलविज्ञानाय
उच्चनोचस्थानमाह रवेर्मप इत्यादि ॥ ग्रहाधीना हि सकल-
शुभाशुभचिन्तेत्यतो ग्रहाणां क्रूरमौर्म्यत्वमाह शन्यर्कति ।
शनिरविराहुकेतुमङ्गलाः क्रूराश्च बृहगुरुशुक्राः शुभाः । बुधस्तु
क्रूरयुक्तः पापः । एवं चीणचन्द्रः चीणस्तु ज्योतिषे । कृष्णाष्ट-
मोदलादूर्ध्वं यावत् शुक्राष्टमीदलम् । तावदेव शशी चीणः पूर्णः
स्यादन्यतः शशी ॥ इति । एतत्कथनप्रयोजनमाह यस्मिन्निति ।
यत्र चक्रे ग्रहाययनचक्रस्य वामसम्मुखदक्षिणक्रमेण नक्षत्रेण
सह वेधत्रयं भवेत् । भुक्तग्रहाययनचक्रे पूर्वं भोग्यं तत्रक्षत्रात्
परम् आक्रान्तं ग्रहेणाधिष्ठितम् । तत्र कर्म न कर्तव्यमित्यर्थः ॥

दृष्टिफल कथयति वक्रगति ॥ मङ्गलादिग्रहपञ्चके वक्र-
गामिणि सति दक्षिणा दृष्टिर्जातव्या । अत्र दक्षिणवेधफलं
वाच्यं शीघ्रगामिणि वामदृष्टिर्वामवेधफलं वाच्यम् । मध्यचारे
प्रकृतगतौ मध्या स्मृत्वे दृष्टिर्ज्ञेया तत्र समासवेधफलं वाच्यम् ।
ग्रहाणां वक्रशीघ्रादिसमयमाह सूर्ययुक्त इति । सूर्येण सह
एकराशिस्था ग्रहा अशविशेषे अस्ता भवन्ति । उक्तञ्च ज्योति-
स्तत्त्वे । सूर्येण युक्ता अश्विनराशि गता उदिताः स्युः । सूर्ये
द्वितीयगे ग्रहाक्रान्तराशिरग्निमराशिगते सूर्ये तु ग्रहाः शीघ्राः
शीघ्रगतयो भवन्ति । एवं क्रमेण तृतीयराशिगे सूर्ये ग्रहाः
समाः प्रकृतगतयो भवन्ति । चतुर्थे सूर्ये मन्दाशुक्रपूर्वसम-
गतयो भवन्ति । एवं पञ्चमराशिगे सूर्येऽपि सप्तमाष्टमराशिगे
सूर्ये ग्रहा अतिवक्रगतयो भवन्ति । एवं नवमदशमराशिगे
सूर्ये ग्रहाणामङ्गुटिला सहजा गतिर्जायते । एकादशद्वादश-

राशिगे सूर्ये ग्रहाः शोघ्नगतयो भवन्ति । एषा वक्रशीघ्रादि-
 गतिस्तु मङ्गलादिपञ्चकानामेव । अन्येषां गतिविशेषमाह
 राहुकेतू इति । राहुकेतुचन्द्रसूर्याणामेकगतित्वात् सदा दृष्टि-
 त्वयं वामदक्षिणमध्यदृष्टिः सदैव भवति । क्रूरा इत्यादि ।
 शन्यादिग्रहा वक्रगतयः सन्तो महाक्रूरा एवं सौम्याः शुभ-
 ग्रहा वक्राः सन्तो महाशुभा भवन्ति । तथाच तयोः शुभाशु-
 भयोर्वक्रगत्योर्दृष्ट्यनुक्रमेण शुभ विरुद्धञ्च फलं भवति । सह-
 जगत्या प्रकृतगत्या स्वभावे स्वराशौ स्थिता वक्रा वा उभय-
 थापि सौम्याः शुभग्रहा महाशुभा भवन्ति । एवं सौम्याः
 क्रूराश्च ग्रहाः शोघ्नगाः सन्तोऽपि शुभा भवन्ति । क प भ द
 इत्यक्षरचतुष्टये विद्दे सति घ ङ छेत्यक्षरत्रिकं प ण ठेति ध फ
 डेति त्रिकं थ भ जेति त्रिकं यथाक्रमं विद्दं भवति । तथा च
 घकारे विद्दे घ ङ छेति वर्णत्रयं विद्दं भवति । एवं पकारे
 विद्दे प ण ठेति वर्णत्रयं भकारे विद्दे ध फ डेति वर्णत्रयं दकारे
 विद्दे थ भ जेति वर्णत्रयं क्रमेण विद्दं भवति । आर्द्रानक्षत्रे
 विद्दे सति क घ ङ छेति वर्णचतुष्कं विद्दम् । एवं हस्तानक्षत्रे
 विद्दे प प ण ठेत्यक्षरचतुष्कं पूर्वाषाढानक्षत्रे विद्दे भ ध फ
 डेति वर्णचतुष्कं उत्तरभाद्रपदाक्षत्रे विद्दे द थ घ जेति वर्णचतुष्कं
 क्रमाद् विद्दं भवति । रवावित्यादिवचनोपात्तौ एकविभक्त्यन्ती
 यो द्वौ द्वौ वर्णा स्तः तयोर्मध्ये शुभाशुभग्रहैरेकस्मिन् विद्दे
 सति अपरमपि विद्दं भवति । एवमनुस्वारविसर्गयोरिकस्मिन्
 विद्देऽपरमपि ॥

कोणस्थेति ॥ कोणस्थनक्षत्रयोः भ्रूणीकृत्तिकयोरश्लेषा-
 मघयोर्विशाखानुराधयोः श्रवणाधनिष्ठयोरन्याद्यपादगते
 ग्रहे सति प्रत्येकमकारादिक्षरचतुष्केषु पूर्णातिथेः पञ्च
 मीदगमीषीर्णमास्यमावस्थानां वेधी भवति । यथा भ्रूण्य

अन्त्यपादे कृत्तिकाया आद्यपादे यदि ग्रहो वर्तते तदा अका-
 रादयः स्वराद्यत्वारो विहाः पूर्णातिथ्या सह भवन्ति एवमन्ये-
 ष्वपि कोणेषु ज्ञेयम् ॥ एकेत्यादि ॥ एकक्रूरवेधे उद्देगः
 द्विवेधे भयं त्रिवेधे हानिश्चतुर्वेधे रोगः पञ्चवेधे मृत्युः ॥ षष्ठे-
 त्यादि ॥ पापग्रहेण नक्षत्रे विद्धे सति भ्रमो बुद्धिभ्रंशः ।
 अन्यत् सुगमम् ॥ युद्धे विशेषमाह एकेति । नामवर्णादिके
 एकपापेन विद्धे युद्धे भयं हाभ्यां धनहानिस्त्रिभिर्भङ्गश्चतुर्भिर्मृ-
 त्युरित्यर्थः ॥ शुभग्रहफलमाह यथेति ॥ अर्केत्यादि ॥ भृगुसुतो
 मङ्गलः सौरिः शनिः । चन्द्रेत्यादि । यदि चन्द्रः क्षीणस्तदा
 पापफलं यदा पूर्णचन्द्रस्तदा शुभफलं सर्वप्रकारेण शुभफलदः ।
 ग्रहाणां यादृग्बलं तादृक् फलं स्यादिति बलं दर्शयति स्वक्षेत्रे
 इत्यादि सुगमम् । इदञ्चति स्थानबलं शुभाशुभग्रहाणां
 तुल्यम् । फलन्तु विपर्ययेण ज्ञेयम् । यदा पापग्रहः पूर्णबल-
 स्तदा फलं मन्दं यदा शुभग्रहः पूर्णबलस्तदा अतोव शुभम् ॥
 तिथोत्यादि ॥ तिथिराशिनवांशक्रमेण नक्षत्रञ्च यत् क्रूरग्रहेण
 विद्धं यत्तद्वर्ज्यं तत्र शुभकर्म न कर्त्तव्यमित्यर्थः । वेधफल-
 माह न नन्दतीत्यादि सुगमम् । विहनक्षत्रादौ राज्ञा दुर्गे
 कृते खण्डिः खण्डन जायते तस्य भङ्गो भवतीति तात्पर्यम् ।
 कविङ्गाकारोति प्रसिद्धस्तस्य तस्य प्रवेशनं विहनक्षत्रदिकृत्त-
 दुर्गे भवति । एव तत्र कोष्ठे कृते योधानामवघातश्च । अत्र तु
 यत् सेनाङ्गनामाद्यवर्णो विद्धपुरुषस्य दुर्गादेर्वा पापग्रहविद्धो
 भवति इत्यप्यूह्यम् । यत्रेति यत्र पूर्वादिदिशि वृषादितिराशिभो
 रविर्भवति सा दिग्स्तमिता ज्ञेया इत्यर्थः । ज्ञेया दिश
 उदिता भवन्ति । ईशानेति ॥ ईशानदिक्स्थाः स्वराः अ उ
 लृ ओ एवं रूपाद्यत्वारः प्राच्यां तत्र स्थिता ज्ञेयास्तस्यामस्तमि-
 तायां तेष्वस्तमिता ज्ञेया इत्यर्थः । एवमन्यत्र नक्षत्राणीति ॥

यत्र दिशि राशित्रयभोगक्रमेण सूर्यः स्थितस्तत्रस्था नक्षत्रवर्ण-
 राशितिथिवाराः सर्वेऽस्तमिता भवन्ति । तत्फलमाह नक्ष-
 त्रेति । सुगमम् ॥ यात्रेति ॥ शुभं यात्रादि अशुभं मरणादि
 अशुभदिग्भिमुखं नरैर्न कार्यमित्यर्थः ॥ अस्ताशायामिति ॥
 यस्य पुंसो नामाक्षरमस्तदिशिस्थं भवति स देवहत इव ज्ञेयः ।
 कराविति सुगमम् ॥ पदावभिमतलाभः प्रश्नेति । प्रश्नलग्नं अशु-
 भविद्वेषेत्तदा अशुभं शुभविद्वेषेत्तदा शुभं शुभाशुभविद्वेषेत्तदा
 मिश्रम् ॥ ग्रहाविद्वेत्यादि ॥ ग्रहेणाविद्वं लग्नं चरस्थिरद्वयात्म-
 करूपं ग्रहदृष्टानुसारेण च यद्यत् फल स्रभावजफलञ्च वाच्य-
 मित्यर्थः । अयमभिप्रायः ॥ यज्ञलग्नमस्मिन् चक्रे ग्रहेणाविद्वं
 स्यात् तस्य केन्द्रगतदृष्टानुसारेण फल वाच्यम् । किन्तु स ग्रहो
 यदि स्वामिभ्यतिरिक्तपापः स्यात् तदा कार्यस्यासिद्धिर्वाच्या
 यदि स शुभस्तदा कार्यसिद्धिर्भिन्नश्रेण्मिश्रफलं वाच्यम् ॥
 चरादिसंज्ञा दीपिकायाम् ॥ चरस्थिरद्वयात्मकनामधेया मेघा
 टयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टा इति ॥ क्रूरैरिव्यादि ॥ पापग्रहेर्यस्य
 वर्णादयः पञ्चमोत्क्रमाभ्यां मण्डलादिकं पापविद्वेषेत्तदा दिन-
 श्यति । मण्डल देशः ॥ नगर राजस्थितिस्थानम् । दुर्ग कोटादि ।
 देवालयः प्रसिद्धः । पुरं राजनामचिह्नितराजधानी । कृत्तिके-
 त्यादि कूर्मचक्रे त्रीणि त्रीणि कृत्वा सप्तविंशतिनक्षत्राणि
 नवभागक्रमेणाङ्गानि व्यवस्थेयानि । तत्र कृत्तिकादिनक्षत्रत्रिके
 क्रूरविद्वे सति नाभिस्यदेशा नश्यन्ति एवमन्यत्र । अयमभि-
 प्रायः । कूर्मचक्रे सर्वतोभद्रचक्रे च यदि पापविद्वं नक्षत्रं
 स्यात्तदा तत्रचत्राङ्कितदेशा नश्यन्ति महोपद्रुता भवन्ति ।
 एकचक्रे विद्वेषेत्तदा किञ्चिदुपद्रुता इति ॥ कृत्तिकाया-
 मिति ॥ कृत्तिकायां विद्यायां ब्राह्मणो विध्यति एव पुष्ये विद्वे
 ऋतियो विध्यति रेवत्या वैश्यः पुनर्वसौ शूद्रश्च । तत्र शुभविद्वे

शुभं पापविद्धे अशुभं मिश्रे मिश्रफलम् । मतान्तरे त्वन्यवेधे-
नापि यदाह वराहः । पूर्वात्रयं सानलमयजानां राज्ञान्तु
पुथ्येण सहोत्तराणि । सपीण्णमैत्रं पितृदेवतश्च प्रजापतेर्भक्ष
क्षपीवलानाम् ॥ अनित्यहस्ताभिजिदश्विभानि त्रिणिग् जनानां
प्रवदन्ति भानि । मूलत्रिनेत्रानिलवारुणानि भान्युग्रजातः प्रभ-
विष्णुतायाम् ॥ सौम्येन्दुचित्रावसुदैवतानि सेवाजनस्वाम्यमुपा-
गतानि । सर्पं विशाखा अवणाभरण्यद्याण्डालजातेरपि निर्दि-
शन्ति ॥ तौल्यमिति ॥ तौल्यं तुलनार्हद्रव्यं भाण्डं रत्नं रसो
घृततेलादि । धान्यं शस्यं महार्घ्यतामधिकग्यूनतामित्यर्थः ।
शुभवेधे सुभिक्षमिति । क्रूरवेध इति सुगमम् ॥ उपग्रहमाह
सूर्यभादिति सुगमम् । नाडीनक्षत्रमाह जन्मनि भेति ।
इदं नक्षत्रपट्टकं सर्वजनसाधारणं ज्ञातव्यम् । जातिभमुक्तम् ।
देशभं देशनामाद्यक्षरेण शतपदचक्रे ज्ञातव्यम् । यस्मिन्बृत्ते
राज्ञोऽभिपेको भवति तत्रक्षत्रमभिपेकभम् । तत्र क्रूरवेध-
फलमुक्तं शुभफलं वाच्यम् । तिथिरिति यस्मिन् दिने शुभाशुभ-
वेधे सति चन्द्रवेधेन तद्धिद्यते तिथ्यादिपञ्चकेषु यत्र
यदा चन्द्रवेधस्तदा तस्य कथितफलं वाच्यम् । तिथ्यादिपञ्चके
विद्धे चन्द्रयोगो यदा भवेत् । तदुक्तं फलं तदा वाच्यं
तद्दिने ग्रहसम्भवम् ॥ देश इति ॥ पण्डं विक्रोय-
द्रव्यम् । धातुरिति धातुः स्त्रियादिष्टयिव्यन्तः । मूलं वृत्तादि-
गुल्मान्तम् । जीवो मनुष्यादिकोऽप्यन्तः । देवैत्यादि राहुश-
निवृहस्पतयः देवस्वराः । केतुरविशुक्रा मण्डलेशाः । चन्द्रमण्ड-
लबुधाः स्थानपतयः । राहुकेतुग्रनिवृहस्पतयो वर्षाधिपाः । रवि-
भीमबुधशुक्रा मासाधिपाः । चन्द्रो दिवसाधिपः । शनिराहुकुजा
धात्वधिपाः । बुधचन्द्रवृहस्पतयो जीवेशाः । रविकेतुशुक्रा
मूलेशाः । राहुकेतुरविजीवमङ्गलाः पुरुषाधिपाः । शुक्रचन्द्रौ

स्त्रीग्रहो । शनिबुधौ नपुंसकौ । गृहे इति । गृहे स्वगृहे
 स्वस्वराशौ यथा सिंहे सूर्य इत्यादि वक्त्रे भुक्तांशेषु पराहत्य
 गमने स्वहर्म्येषु स्वगृहेषु तत्पूर्वपरगृहेऽपि पूर्णबल इति
 त्रैराशिक बलम् । उच्येति दलमर्धम् । अन्तरे उच्चनोचमध्ये
 त्रैराशिकवशादनुपातेन बलं ज्ञेयम् । अनुपातो यथा । उच्चा-
 वधिप्रतिराशित्रिंशांशके प्रत्येकं दश दश विकला हानिरिव
 नोचावधिप्रतिराशित्रिंशांशके प्रत्येकं दश दश विकला वृद्धि-
 रिति । एवमिति । तत्तत्प्रभुत्वविषयकदेशादौ वेधचिन्ता कार्या
 इत्यर्थः । एवं गृहं प्रति वेधका ग्रहाः के सुहृदः के वा शत्रवः
 के वा मध्या इति चिन्तनीयम् । यथा । मण्डलस्वामी सूर्यः
 तस्य मित्राणि चन्द्रकुजगुरवः । शत्रव इति मण्डलं विद्धं तदा
 शुभफलम् । सौम्यो बुधस्तस्य वेधान्न निषिद्धं शनिशुक्रौ शत्रू
 तयोर्वेधाद्विरुद्धफलमेवमन्येष्वपि ज्ञेयम् । स्वमित्रेति देशादिके
 देशमण्डलपथे स्वस्य मित्रस्य समस्य शत्रोश्च वेधात् शुभग्रहः
 शुभफलं ददाति चतुस्त्रिदशकपादके । तथा च स्ववेधे पूर्णं
 मित्रवेधे पादोनं समवेधेऽर्धं शत्रुवेधे पादफलमिति । दुष्ट-
 ग्रहो विरुद्धफलं दत्ते तथा च स्ववेधे पादफलं मित्रवेधे
 अर्धफलं समवेधे पादोनं शत्रुवेधे पूर्णम् । विद्धमिति
 विद्धराशिं पूर्णदृष्ट्या पश्यन् यद्राश्यक्षरं यदा विद्धम्
 करोति तदा पादेन फलविदधाति दृष्टानुसारतोऽत्र विपरीत-
 क्रमो यथा । पूर्णदृष्ट्यात्र कपालफलतथा पाददृष्ट्या पूर्णफलम् ।
 अर्धदृष्ट्या पादत्रयं पादत्रयदृष्ट्या अर्धम् ॥ वर्णंति ॥ मेषादिद्वा-
 दशराशिषु वर्णं आदिभूतो येषां अ इ उ ए ओ इत्येतेषां वर्ण-
 मङ्कटनती रविर्बुधो वा एवं क्रमेण राश्यांशकव्यवस्थितराशीनां
 ग्रहदृष्टिवशाद्देधफलद सोऽपि वेधो वर्णादिको मतः । यत्रांशक-
 वेधस्तत्र तत्रवाशवर्णस्वरयोरपि वेधस्तत्रापि फलं विद्धनवाशक-

राशो ग्रहस्य दृष्टिवशेन । स्वरवर्णैति ॥ एषां ये च वर्णास्ते
स्वरचक्रोक्ता नामजाः स्वीयचक्रे कथिताः । ककारादिनाम्नः
ककारो वर्णः अकारस्वरः एव स्वरवर्णाः पापग्रहविद्धाः
पीडकास्तिथिवेधाद्यैतादृशाः पीडका एव । एवं तिथौ यो वर्णो
यस्य राशिस्तत्रापि शुभाशुभग्रहवेधात् स्वदृष्ट्या पाददृष्टिक्रमेण
दृष्टिजं फलं ज्ञेयम् । अशुभेति ॥ पापग्रहः शुभग्रहो वा
शुक्लपक्षे तिथिवेधं कुर्वन् सर्वं स्वकौयफलं दृष्टिकल्पितं
दत्ते कृष्णपक्षे तु तदर्हमिति । खेटेति । ग्रहस्य अंशके
पूर्णा दृष्टिः पण्डितैः सदा चिन्तनीया यतो दृष्टिहीने वेधे
पुनः किञ्चिदपि शुभाशुभफलं न स्यादिति हेतुगर्भेण योजना ।
सौम्येति । एवं प्रकारेण वर्णादिपञ्चके वर्णस्वरर्क्षराशि-
तिथ्यात्मके विधे सति ग्रहो वेधकः शुभाशुभफलं दत्ते ।
सौम्य इति ॥ दिशि सवतोभद्रचक्रपूर्वादौ वर्णादिपञ्चके
पूर्णदृशा पश्यन् विध्यन् पञ्चविंशोपकान् पतितपादं पञ्चपञ्च-
विंशोपकसंज्ञकं फलं शुभग्रहो ददाति । क्रूरग्रहः प्रतिपादं
चतुर्विंशोपकान् फलं ददाति । वृषादिराशित्रये अवदहडा-
वर्णाः कृत्तिकादीनि सप्तभानि सिंहादिवये मृगशिरा वर्णा
मृगादीनि सप्तभानि वृश्चिकादिवये ज्येष्ठमजस्ता वर्णा अनुराधा-
दीनि सप्तभानि कुम्भादिवये मशदचला वर्णा धनिष्ठादीनि
सप्तभानि एव नक्षत्राणि वर्णाश्च राशीनां ज्ञेयाः ।

यदि पश्यन्ति ते खेटाः पाददृष्ट्या प्रकल्पयेत् । विंशोपकाः स्युः
पञ्चैव प्रतिपादं शुभग्रहैः । अशुभैर्वेदमिता ज्ञेयाः पाददृष्ट्या
विचक्षणैरिति ॥ वेधे इति ॥ वर्णादिपञ्चके वेधे यावद्दृष्टि-
बलं स्थानवेधे च यावती दृष्टिस्तदनुमानेन बुधैर्विंशोपका
वाच्या इति । एवमिति ॥ एवं प्रकारेण यत्राशुभे शुभे वा
ग्रहे दृष्ट्यादिवलभेदेन विंशोपका व्यवस्थाक्रमेण सम्भवन्ति

शुभग्रहविंशोपका एकत्र धार्या अशुभग्रहविंशोपका अपरत्र धार्याः । तेषां मध्ये परस्परं ये यस्माद्ग्रहान्नास्ते अधिके परिशोधनीयाः । शेषं यद्दृश्यं तच्चिह्नितं शुभमशुभं वा फलं वाच्यम् । यत्र यावती दृष्टिरित्यस्यार्थो विविच्य लिख्यते । द्वितीये दशमे वा वेधे पञ्चविंशोपकाः । नवमे पञ्चमे वा दशविंशोपकाः । चतुर्थेऽष्टमे वा प्रत्येकं पञ्चदश । समसप्तके विंशतिः ॥ तथा च दृष्टिकथने ज्योतिःशास्त्रम् । पादैकदृष्टिर्दशमे तृतीये द्विपाददृष्टिर्नवपञ्चके च । द्विपाददृष्टिश्चतुरष्टके च सम्पूर्णदृष्टिः समसप्तके चेति ॥ सर्वक्रूरग्रहाणां पादद्वयं चत्वारश्चत्वारो विंशोपका जायन्ते । इति सम्पूर्णदृष्टौ षोडशविंशोपका भवन्ति । एवं क्रमेण यत्र यत्र ये विंशोपकाः शुभात्मका अशुभात्मका भवन्ति तत्र शुभग्रहविंशोपकान् एकत्रैव परचक्रक्रूरग्रहविंशोपकान् लिखित्वा यी यत्र पतति तं तत्र पातयित्वा अवशिष्टो यदि शुभग्रहस्य तदनुमानेन शुभम् । पापग्रहस्य चेत्तदा अशुभं फलं भवति ॥

वर्तमानेत्यादि । तेषु विक्रये यद्रव्येषु वर्तमानधान्यादिद्रव्य-मूल्ये तन्नामनक्षत्रस्वरवर्णतिथिराशिभेदेन पूर्वाक्तप्रकारेण विशाशकल्पना अन्योन्यपरिशोधनपर्यन्ता कार्या । ततोऽवशिष्टविंशोपकभागे परिकल्पनेन शुभग्रहादिष्वेकावशेषे विशत्यंशो मूल्ये ऋसति । तद्विशेषे हो भागौ ऋसतः । एवमधिके चिन्तनीयम् । यत्र देशादेर्वर्णादिपञ्चकं शुभक्रूरविंशोपकशेष एव क्रमेण एकद्वित्रादिविशान्तभागान्मध्ये अधिकीक्रियते । मूल्यमेवाधिकं भवति शुभाशुभञ्चोत्पाद्यम् । एवं यत्रादौ पापग्रह-वेधस्तत्राशुभं किञ्चिद्दस्तु वेधादपि चिन्तनीयम् । यत्र देशादेर्वर्णादिपञ्चकं शुभमात्रेण विद्धं तत्रातीव शुभम् । यत्र पापमा-तेण तत्रातीवाशुभम् । यत्र भूतवेधस्तत्र दृष्टिभेदेन विंशोप-

कान् परिकल्प्य शुभाशुभविंशोपकाच्छुभमशुभफलं वाच्यम् ।
 देश इत्यादि यत्र देशे क्रूरग्रहवेधे सति तद्दृष्टिरधिका कथि-
 तप्रकारेण सम्पद्यते तस्य विनाशः । एवं तस्मिन् देशे प्रजा-
 पोडाप्रकारोपद्रवः । राजविनाशो मण्डले च दुर्भिक्षम् । कूर्म-
 चक्रे पापग्रहपोडा यत्र सर्वतोभद्रेऽपि पापग्रहपोडा तस्या-
 वश्यं देशादेर्विनाशः प्रजापोडादिकञ्च फलं भवति । एतत्-
 सकलनिमित्तान्युपदर्शयति । अकालेऽपीत्यादि । यत्र देशा-
 दौ वृक्षाणामकाले पुष्याद्युद्गमनसमयान्वसमये पुष्यं फलं वा
 भवति तत्र स्वजातिमांसभुक्तिर्मनुष्यमांसं मनुष्यो भुङ्क्ते एव-
 मन्यजातीयानामपि तत्र रोरवं भयानकं दुर्भिक्षं यत्रैव भवति
 तत्र परचक्रागमोऽपि भवति । सुराजके शोभनराज्ञि अपि
 देशे दुर्भिक्षम् । ऋतोरित्यादि । यत्र देशे ऋतो विपर्ययः
 अन्यादृशः क्रमः पीपादिमन्भावितकुहेलिकादिर्ग्रीष्मादौ सम्भ-
 वति यथा साधारणक्रमे शीतलसमये उष्णता ग्रीष्मादौ शैत्यम् ।
 अन्यत्तु धर्मवहेतुविपर्ययो वा तत्रापि दुर्भिक्षं भवति ।
 भूकम्प इत्यादि । सर्वसुखोपेतदेशे वेधात् पापग्रहकृतो दीर्घ-
 भूमिकम्पो रजःपातो धूलीवृष्टिः रक्तवृष्टिर्वा जायते ॥ दीपो
 यथेति । इदं सर्वतोभद्रचक्रं तथा ज्ञानप्रकाशकम् । यथा
 दीपो गृहस्यान्तर्मध्यं द्योतयति । यथा दीपद्योतवशेन गृहा-
 न्तर्वर्तिद्रव्यज्ञानं भवति तथास्मात् सर्वतोभद्रचक्रात् सर्व-
 विषयकज्ञानमुत्पद्यते ॥

चक्रं शतपदं वक्ष्ये ऋक्षांशाचरसम्भवम् । नामादिवर्णतो
 ज्ञेया ऋचराश्यांशकास्तथा । तिर्यग्गूर्हगता रेखा रुद्रसङ्घा
 लिखेद्बुधः । जायते कोष्ठकानान्तु शतमेकं न संशयः । विन्ध्य-
 स्थावकहडादीनि रुद्रादिविदिशि क्रमात् । पञ्च पञ्च क्रमेणैव
 शुद्धवर्णान् नियोजयेत् । पञ्चस्तरसमायोगादेकैकं पञ्चधा कुरु ।

कुर्यात् कुपुभुदुस्थाने त्रीणि त्रीण्यक्षराणि च । कुघडस्था
 भवेत् स्तम्भे रौद्रे त्रीणानयोगके । पुषण्ठो भवेत् स्तम्भे
 हस्ते आग्नेयसंज्ञिते । भवेद्भुधफटाः स्तम्भे पूर्वाषाढे च
 नैऋते । ह्यभ्रजा भवेत् स्तम्भे वायव्ये भाद्र उत्तरे । एवं
 स्तम्भचतुष्कञ्च ज्ञातव्यं स्वरवेदिभिः । धिष्णानि कृत्तिकादीनि
 प्रत्येकं चतुरक्षरैः । साभिजित्यंशकस्तत्र शतैकं द्वादशाधि-
 कम् । यदृक्षांशककोष्ठस्यः क्रूरः सौम्योऽपि वा ग्रहः । सौम्य-
 वेधे शुभं ज्ञेयमशुभं क्रूरखेचरैः । मिथ्यैर्मिथ्यफलं तत्र निर्वेधेन
 शुभाशुभम् । यदुक्तं सर्वतोभद्रे ग्रहोपग्रहवेधतः । शुभाशुफलं
 सर्वं तदिहापि विचिन्तयेत् ।

अस्यार्थः । शतपदं कोष्ठचक्रं वक्ष्ये किम्भूतं ऋक्षा-
 शाक्षरसम्भवम् । ऋक्षस्य नक्षत्रस्य घेऽंशाः पादरूपा-
 स्तेषां यान्यक्षराणि वक्ष्यमाणानि तैः सम्भवो यस्य तत् ।
 तत्तदक्षरघटितमित्यर्थः । नामादिवर्णेन नक्षत्रसम्बन्धांशो
 ज्ञेयः । चक्रन्यासमाह तिर्यगित्यादि । रुद्रसंख्या एकादश-
 संख्याः । रेखास्तिर्यग्गूर्ङ्गताः पूर्वपश्चिमक्रमेणैकादश दक्षिणो-
 त्तरक्रमेणाप्येकादश लिखेत् । ईशाणकोणमारभ्य पूर्वपंक्तौ
 प्रथमकोष्ठपञ्चकेषु अवकहडेति वर्णपञ्चकं शुद्धमकारस्वरमात्रयुक्तं
 नियोजयेत् लिखेत् । एवमाग्नेयकोणाद्यारभ्य दक्षिणपश्चि-
 मोत्तरपंक्तियु कोष्ठपञ्चकेषु मटपरतेति सयभजखेति गणद-
 चलेति वर्णपञ्चकं क्रमेण लिखेत् । अइउएओ इति पञ्चस्वर-
 योगेन लिखितवर्णः पञ्चधातुः । अइउएओ वविवुवेवो इति
 क्रमेणाधोऽधो लिखेदिति तात्पर्यार्थः । लिखितमध्ये कुपु-
 भुदुस्थाने अन्यानि त्रीणि त्रीण्यक्षराणि कुर्यात्लिखेदित्यर्थः ।
 ईशानकोणावस्थितस्तम्भे आर्द्रानक्षत्रे कुघडक इति वर्ण-
 चतुष्कम् एवमग्निकोणे हस्तानक्षत्रे पुषण्ठेति वर्णचतुष्कं

नैऋतकोणस्तम्भे पूर्वापादानक्षत्रे भुधफटेति वर्षचतुष्क'
वायुकोणस्तम्भे उत्तरभाद्रपदनक्षत्रे ह्यभजेति वर्षचतुष्कम् ।
एवं प्रत्येकं वर्षचतुष्टयं मात्रादिचतुष्टये व्यवस्थापकस्वरवेदिभिः
स्तम्भचतुष्टयं ज्ञातव्यम् । धिष्णरानीत्यादि । न्यस्ताक्षरेष्वकार-
मारभ्य चतुर्भिश्चतुर्भिरक्षरैः साभिजित्सहितानि कृत्तिकादीन्य-
ष्टाविंशतिनक्षत्राणि भवन्ति । तत्र प्रतिनक्षत्रं चत्वारश्चत्वारो-
ऽंशा द्वादशाधिकशतसङ्ख्या भवन्ति । एतेन अद्भुत कृत्तिका ।
श्रीववीवु रोहिणी । वेवोककि मृगशिराः । कुघडळ आर्द्रा ।
केकोहहि पुनर्वसुः । हुहेहोड पुष्या । डिडुडेडो अश्लेषा । ममि-
सुमे मघा । मोटटिटु पूर्वफल्गुनी । टेटोपपि उत्तरफल्गुनी ।
पुपणठ हस्ता । पेपोववि चित्रा । व्यवेवोत स्वाती । तितुतेतो
विशाखा । ललिलुले अनुराधा । नोययियु ज्येष्ठा । वयोभभि
मूला । भुधफठ पूर्वापादा । भेभोजजि उत्तरापादा । जुजेजोथ
अभिजित् । खिखुखेखो अश्लेषा । गगिगीगो धनिष्ठा । शोशशिश
शतभिषा । शिशोददि पूर्वभाद्रपदम् । ह्यभज उत्तरभाद्रप-
दम् । देदोचचि रेवती । चुचेचोल अश्विनी । लिलुललो
भरणी । इत्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि ॥

प्रयोजनमुपदर्शयति यदृक्षांशक इत्यादि । क्रूरः सौम्यो
वा ग्रहः यस्मिन्नक्षत्रे स्थितस्तस्मात् पुनस्तित्थेयक्क्रमेण पुंसः
पुरुषस्य नामाद्यक्षर वेधयेत् । यदीति योजनीयम् । वेध-
फलमाह सौम्यवेध इत्यादि । शुभवेधे शुभं पापवेधे त्वशुभ-
मिति । मिश्रैः शुभपापैर्वेधे मिश्रं शुभाशुभम् । वेधशून्येन
किमपीति । सर्वतोमद्रक्षते ग्रहतो ग्रहवेधतो यत् फलमुक्तं
तदत्रापि । पेपोववीति चित्रानक्षत्रं तेन रामतोषणान्त्र-
धिचित्रानक्षत्रं तृतीयपादाश्रिततुलाराशिरेवमन्यनाम्नोऽपि
नक्षत्रंयम् । प्रश्ने ज्ञे तु प्रष्टारं दृष्ट्वा ॐ मनश्चिन्तितवस्तूनां प्रष्टु-

रास्येन भाषिणीम् । ता वर्णरूपिणी वन्दे भारतीं भक्तवत्सलाम् ।
इत्यनेन सरस्वती नत्वा मनसा शतधा वाग्भव स्त्रीष्टमम्
वा जघ्ना किमर्थमत्रागतस्त्वं कथयेत्यादि पृच्छेत् । ततः प्रष्टा
प्रथमं यद्वदियति 'तस्याद्यक्षरेण लग्ननवाशकौ ज्ञात्वा ग्रह-
वेधयज्ञेन ग्रहदृष्टिवशेन च धातुमूलजीवादिकं वर्णाका-
रादिकं तच्छुभाशुभञ्च वाच्यमिति ॥

त्रयोदशोद्दं गा रेखास्तिर्य्यग्रेखास्तथा दश । भवेयु
कोष्ठकास्तत्र सख्यायाद्योत्तरं शतम् । कवर्गं नवधालिख्य
कोष्ठके प्रथमेऽष्टमे । द्वितीये सप्तमे चाद्या नटाभ्या
तस्य त्रिपष्ठके । यशौ वर्गां चतुर्थे च तथा वर्गञ्च
पञ्चमे । नवद्वादशके ताद्यान् शेषे पाद्यान् द्विकोष्ठके ।
चतुरक्षरसयोगे अश्विन्यादिक्रमेण च । ज्ञेया नवाशका
वर्णा मेपादौ राशिमण्डले । भौम शुक्र बुध चन्द्र
भानु सीम्य सित कुजम् । गुरुं सीरि शनि जीव विदध्यात्
कोष्ठकोपरि । कोष्ठकाक्षरतो ज्ञेयचन्द्रस्तत्कालसम्भव ।
तदधोऽन फल सर्वं लाभालाभ जयाजयम् । इष्टनाद्या हर्ता
धिष्णोऽपष्टिभागाप्तशेषकी । अश्विन्यादीन्दुभुक्तेन योगात्तत्-
कालचन्द्रमा । क्रूरक्षेत्राक्षरे चन्द्रे न शुभ सर्वकर्मसु । शुभ-
क्षेत्रे शुभन्वेव प्रस्तारे चन्द्रनिर्णय । च तु ४ स्त्रि ३ सुनय
७ सूर्या १२ सप्त ७ नन्द ६ गुणे ३ षव ५ । मासा १२
शैला ७ इना १२ स्तुत्या २४ राशीनाञ्च ध्रुवा इमे ॥ गुणा ३
शैला ७ युगा ४ पञ्च सप्त पञ्च ५ त्रयो ३ युगा ४ । नागा ८
वाणा ५ रसा ६ भूता ५ मासादेरशका ध्रुवा । अशकेनाशक
गुण्य भ्रवयुक्तकृत पुन । स्वगुणे गुणयेत पथात् मूलाद्दे भाज-
येत् सुधी । षष्टि ६० वर्षाणा ५ रवि १२ पक्षी २ वज्रि ३ नेत्र
२ रवि १२ स्तथा । चन्द्रभूसतशुक्राणा गुरुक्षरविसौरिणाम् ।

नाडीफली यशो वर्गा वर्गो दिनफलोदयः । कः पक्षेण च मासेन
टतपा त्वयनाब्धकैः । प्रश्नकाले विवाहे च घाते जन्मनि सङ्गरे ।
शशाङ्कस्य फलं श्रेष्ठं सर्वशास्त्रे प्रकाशितम् ॥ इति प्रस्तारचक्रम् ॥

अस्यार्थः प्रक्रिया सङ्केतयोच्यते । त्रयोदश इत्यादि ।
एतेन ऊर्द्धाधःक्रमेण नव कोष्ठानि द्वादशस्थानेषु भवन्ति । तत्र
वर्गक्षेमविन्यासः । नवार्धक्रमेण द्वादशसु नव नव पादिका
भवन्ति इति दर्शयन्नाह कवर्गमित्यादि । कवर्गप्रथमे मेषे
षष्ठमे वृश्चिके ऊर्द्धाधःक्रमेण नवकोष्ठकेन नवधा नवप्रकारेण
क ख ग घ ङ क ख ग घ एवं विलिख्य तथैव द्वितीये वृषरूपे
सप्तमे तुलारूपे चाद्यान् चकारादीन् वर्गवर्णान् लिखेत् ।
त्रिषष्ठके मिथुनकन्यास्वरूपे टाद्यान् टकारादीन् वर्णान्
विलिख्य चतुर्थे कर्करूपे यशवर्गौ तथैवावर्गं अ इ उ ए ऐ औ
औ अं अः स्वरूपं पञ्चमे सिंहस्वरूपे नवद्वादशे धनुर्मीनस्वरूपे
ताद्यान् तवर्गवर्णान् शेषे द्विकोष्ठके मकरकुम्भस्वरूपाद्यान्
पवर्गवर्णान् लिखेत् । चतुरचरेति । क ख ग घ एव क्रमेण
मेलनादश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्राणि भवन्ति । तत्र नव-
भिर्नवभिरचरैर्नवांशैः पादिकारूपैर्द्वादश राशयस्तदशा व्यव-
स्थिता इति ॥ भौममिति ॥ विदध्याल्लिखेत् । तत्काल-
सम्भव एव नक्षत्रमाने सप्तविंशतिनक्षत्राणामन्यतमभोग-
भागश्चन्द्रः कोष्ठाचरतत्पादिकारूपनवांशस्थो ज्ञेयः ।
इष्टनाद्य इति ॥ इष्टदण्डाः सप्तविंशतिभिः पूरिताः पुनः
षष्ट्या हरणेन लब्धमेकनक्षत्रं पञ्चदशाद्यन्तरपलावशेषे
नक्षत्रस्य प्रथमप्रथमपादिका तदुपरि त्रिंशाशदण्डाभ्यन्तरे
द्वितीयपादिका तदुपरि पञ्चचत्वारिंशत्पलाभ्यन्तरे तृतीय-
पादिका तदुपरि षष्ट्यभ्यन्तरे चतुर्थपादिके तु तत्तदवशेषे तत्र
तत्र तात्कालिकचन्द्रः स्थाप्यः । एतेनैतदायात षष्ट्याप्तं यत्त-

ङ्गुक्तनक्षत्रं यच्छेषं तद्भुज्यमानमिति तत्र चन्द्रभुक्तनक्षत्राङ्क-
योगेन यदि सप्तविंशत्यधिकं भवति तदा सप्तविंशतिमपास्य
तात्कालिकचन्द्रः स्याद्य इति सत्युदयं गन्तव्यमिति ॥

तात्कालिकीकरणप्रकारसुपदर्शयति । इष्टनाड्यो नक्षत्रभु-
क्तदण्डा धिष्येः सप्तविंशत्याहताः कर्त्तव्याः । तत्र पष्टिभागात्त-
शेषिके अधिकरणे पष्ट्या हरणादग्रे भुक्तनक्षत्रसंख्याङ्के शेषे च
भुज्यमाननक्षत्रशरीरे उपर्यधःक्रमेण ऋते प्रकृतक्रमेणाग्नी-
त्यादोन्दुभुक्तेन नक्षत्राङ्केन युक्तो यदि सप्तविंशतिमपास्याव-
शिष्टं भुक्तनक्षत्रं शेषञ्च तदप्रमाणनक्षत्रभागचन्द्रभुज्यमान एवं
तत्कालचन्द्री भवति । नक्षत्रभोगसमयस्तु त्रयोदशपलाधिकद-
ण्डद्वयाधिक इत्यर्थः । अपवादस्तु पले पष्टिन्यूनाधिकनक्षत्रमाने
सति भवति । तत्फलान्युपदर्शयति क्रूरचेत्राक्षरमिति ॥ चन्द्रे
क्रूरचेत्राक्षरे पापग्रहराश्वक्षरस्थे सर्वकर्मसु न शुभम् । शुभ-
क्षेत्रे शुभग्रहराश्विनक्षत्रे चन्द्रे स्थिते सति शुभं कालमिति ।
प्रस्तारे चक्रे चन्द्रनिर्णयः कथितः । कथितफलं कदा स्यादि-
त्यादिशङ्कायामाह ॥ नाडोफलाविति ॥ यशौ यवर्गशवर्गौ
नाडोफलौ दिनाभ्यन्तरफलदो तत्र चन्द्रे गैकपादिकालद्वने
त्रयस्त्रिंशत्पलानि तदुपरि कार्यसिद्धिरेवं प्रतिपादमवधिक-
पादलद्वने तत्पादपवमानं वर्तुलीकृत्य दण्डरूपः समयो
वक्तव्यः । स च राशिशेषे पलत्रयन्यूनाः पञ्च दण्डाः परं
भवन्ति । अवर्गौ दिनफलीदय एकदिनेन कथितफलदाता
कः कवर्गः पक्षे । चवर्गो मासे । टः टवर्गं ऋतून् प्रति । तपौ
तवर्गपवर्गौ अयनाब्दयोः । प्रस्मासे तवर्गः अष्टे पवर्गः फलदात-
रीति । प्रश्नकाल इति । एतेषु कार्येषु शशाङ्कस्यानेन प्रकारेण
सर्वशास्त्रेषु गोपितेषु न प्रकटीकृतप्रश्नकाले विवाहे कृत्यादी
तत्कालचन्द्रात् शुभाशुभं चिन्त्यम् ॥ इति प्रस्तारचक्रम् ॥

जयति निखिलमान्यः प्राणकृष्णः शरस्यः सुकृतवितत-
कोत्सुर्गगण्यो वरेस्यः । लिपिकृतनवकीर्त्याख्येय एकोऽति-
पुण्यो निरसितगुणिदैन्यो गौडभूमध्यधन्यः ॥ श्रीरामतोषण-
लिपिप्रतिरूढशास्त्रं व्याकोपपुष्पसुरभीकृतदिग्विभागम् । सत्त्वै-
कलभ्यमतिकर्मठगम्यभावं श्रीप्राणकृष्णहृदये सुदमातनोतु ॥

इति श्रीप्राणकृष्णविश्वासानुमतायां श्रीरामतोषणविद्या-
लङ्कारभट्टाचार्य्यविरचितायां श्रीप्राणतोषिण्यां पञ्च-
पुष्पस्तवकान्वितं पष्ठं ज्ञानकाण्डं सप्ताप्तम् ॥

महाकालोक्तासप्रथितरतियुद्धप्रणयिनी गलदे षीवन्धा गगन-
वसना खिन्नवदना । नवान्धोदस्त्रिन्धा शवविहितरक्तोक्षणयुता
हृदि ध्वान्तागारे तडिदिव सदा सा स्फुरतु मे ॥ निर्गुणाख्यस्य
काण्डस्य सप्तमस्य विधोयते । निर्घण्टः प्रथमस्तत्र पशुभावादि-
निर्णयः । भावत्रयफलं पूर्वाह्लादौ भावत्रयं ततः । पशुभावे
सिद्धिवोजं दिव्यवीरप्रशंसनम् । पञ्चादिलक्षणं तेषां कृत्या-
कृत्यविनिर्णयः । भावत्रयस्योत्तमत्वादिनिर्णीतिस्ततः परम् ।
आरम्भादिप्रभेदेन भावत्रयनिरूपणम् । भावनिरूपणं ब्रह्म-
चर्य्यनिरूपणं ततः । ताम्रस्य धारणफलमङ्गभेदादनेकधा ।
आश्रमत्रयमावन्तु कलौ ज्ञेयं मनीषिभिः । गृहस्थकृत्यमातिथ्यं
पित्रार्चा दारलक्षणम् । परस्त्रीवर्जनं पुत्रकन्यादिलालनादि च ।
कृत्याकृत्ये गृहस्थस्यान्यद्विज्ञेयं यथास्थलम् । भिक्षुकाश्रम-
कृत्यादि कलौ तत्रातिपेधनम् । दशावधूतनामानि ततोऽवधूत-
निर्णयः । तत्कृत्यं लक्षणं तेषां प्रशंसा च ततः परम् । श्रीं
तत्सदिति निर्द्देशफलं तस्य प्रशंसनम् । आचारभेदकथनमिति
च्छेदोऽग्रिमः स्मृतः । पूर्णाभिषेकस्तस्यापि प्रयोगस्तदनन्तरम् ।
अभिषेकान्तरं वीरप्रशंसा वीरकृत्यकम् । वैधेतरसुरापाण-
निपिहं शास्त्रसम्मतम् । द्रव्याभावे चानुकल्पविधानं तदन-

न्तरम् । असंस्कृतसुरापाणनिन्दा विप्राधिकारिता । तत्र
 तत्फलसंयुक्ता शपसुक्तिफलं ततः । रसासक्तौ जपफलं
 मानसो भाव एव च । धर्मः पञ्चमकारस्य निर्णयस्तदन-
 न्तरम् । फलं पञ्चमकाराणां तैर्विनार्चननिन्दनम् । वैष्ण-
 वानां पञ्चतत्त्वं पञ्चतत्त्वस्य शोधनम् । स्वयम्भूकुसु-
 मादीनां निरूपणमतः परम् । तदुत्पत्तिप्रकारस्य तेषां
 शोधनमेव च । कारणानां मन्त्रादिस्य पात्राणां स्थापन-
 क्रमः । तर्पणस्य क्रमस्यैव तत्त्वमुद्रानिरूपणम् । तर्पण-
 स्थाननिर्णीति भावभेदक्रमेण तु । तत्त्वशुद्धिरिति च्छेदद्विती-
 यस्य समापनम् ॥ वीरपूजा तु तवादी द्वाविंशत्यक्षरो मनुः ।
 ऋष्यादिन्यमनं ध्यानं षोडशपूजादिरेव च । ततो महाकालपूजा
 परनिन्दा ततः परम् । जपाद्धनं फलप्राप्ति र्बीजश्च सिद्धि-
 कारणम् । ब्राह्मणादिविभेदेन पुरश्चर्याविधिस्ततः । माला-
 सिद्धिक्रमादिस्य ततः कूलवटीक्रमः । अन्यान्यपि साधनानि
 प्रयोगव्रयं ततः परम् । सिद्धिर्न जायते चेत्तत्रोपायान्तरमेव
 च । दक्षिणादिसाधनञ्च द्वितीयायजनक्रमः । महामन्त्र-
 प्रशंसा च मन्त्रशुद्ध्यादिरेव च । द्वितीयानामशतकं वीरहो-
 मस्ततः परम् । द्रव्यदानफलञ्चैव सुराभेदफलं ततः । महा-
 यज्ञप्रकरणमशोकादिनतिस्ततः । पर्वतादौ करणीयं नति-
 मन्त्रस्ततः परम् । श्मशानादिक्रियानिन्दा तेषामकरणे ततः ।
 रसास्वादस्य वीराणां तत्फलं तदनन्तरम् । षट्कर्मसाधनञ्चैव
 वीराणां तदनन्तरम् । तृतीयपरिच्छेदस्य समापनमिदं
 स्मृतम् । कुलाचारः कुलीनस्य लक्षणं तदनन्तरम् । कुला-
 चारो द्विधा कौलकर्त्तव्यं तदनन्तरम् । कौलनिन्दानिषेधश्च
 गृहावधूतनिर्णयः । रात्रिकृत्यं कुलाचारः कौलप्रशंसनं
 ततः । अन्तर्यामिप्रकरणं ज्ञानहोमविधिस्ततः । श्रीचक्रस्य

क्रमो लोभपाननिन्दा ततः परम् । अन्नानि पाननिन्दादिपूजके
 लक्षणादि च । आवश्यकं पञ्चशुद्धेर्मण्डलस्य च लक्षणम् ।
 तर्पणे यन्निपिडश्च विहितश्च ततः परम् । द्रव्यशुद्ध्यादि च
 ततो गुरुपंक्तिक्रमस्ततः । कुलाचारक्रमश्चैव कुपात्रादिनिषेध-
 नम् । अस्त्रातादेः कुलद्रव्यनिषेधस्तदनन्तरम् । उच्छिष्टस्पर्श-
 नस्यैव प्रतिषेधस्ततः परम् । द्रव्यभाण्डोदारदोषश्चक्रविघ्नः
 सशान्तिकः । प्रौढोक्तासे ज्ञानिमत्तज्ञानचिद्ज्ञान्यतः परम् ।
 चक्रे च परिहासादिवर्जनं पात्रगोपनम् । पशुसङ्गेन कृत्यं
 यद् वाग्वादादिविवर्जनम् । पशुशास्त्रवर्जनञ्चाश्वघ्नानस्य
 निन्दनम् । अकामो गुरुशक्त्यादावर्जनं देवताधिया । बला-
 क्तारनिषेधयाममांसाद्यभिवन्दनम् । कुलशास्त्रादिनिन्दायाः
 प्रतिषेधस्ततः परम् । आनन्दरूपकथनमतिपानादिनिन्दनम् ।
 सुखार्थपानदोषयानुकल्पस्तदनन्तरम् । धुस्तूरादिनिषेधश्च सर्वा-
 नुकल्प एव च । पारम्पर्यं विना पञ्चतत्त्वसेवनगर्हणम् ।
 महापापं पशूनान्तु पञ्चतत्त्वनिषेवणे । चक्रानुष्ठाननिर्णीति-
 स्ततश्च पात्रवन्दनम् । पात्रमानञ्च चक्रेशशक्त्युच्छिष्टविचा-
 रणम् । शान्तिस्तोत्रं ततश्चक्रसमाप्तिक्रमनिर्णयः । आनन्द-
 स्तोत्रकथनमानन्दोक्तासनिर्णयः । इति च्छेदचतुर्थस्य समाप्ति-
 रभिधीयते ॥ चक्रपञ्चककर्त्तव्यानुष्ठानञ्चक्रनाम च । चक्राधि-
 कारो श्रीराजचक्रशक्त्यादिनिर्णयः । महाचक्रशक्तिसुधा-
 शुद्ध्यादिनिर्णयस्ततः । देवचक्रस्य शक्त्यादिनिर्णयस्तदनन्त-
 रम् । वीरचक्रे तथा शक्त्यादिनिर्णीतिस्ततः परम् । मात्रा-
 दिनिर्णयः सङ्घेताञ्जवीरविवर्जनम् । पशुचक्रस्य शक्त्यादि-
 निर्णीतिस्तदनन्तरम् । कुलशक्तिः स्वीयशक्तिपूजनं प्रथमं
 ततः । परशक्त्यर्जनं सिद्धमन्त्रिणामेव केवलम् । शक्ति-
 स्ताधनकर्मापि शक्त्याङ्गपीठनिर्णयः । तत्र तत्र जपफलं

नानाशक्तिफलं ततः । शक्तेः पूजा च शीर्षादौ अपनि-
 र्णय एव च । लिङ्गमन्त्रजपादिश्च होमः पूर्णाहुतिस्ततः ।
 चद्रे च कामनासिद्धिकथनं तदनन्तरम् । ज्ञतासाधन-
 मन्यञ्च शय्याशुद्धिस्ततः परम् । नवशक्तिविनिर्देशः
 कापालिक्यादिलक्षणम् । वैश्याविशेषनिर्देशो विपरीतजपे
 फलम् । वयःक्रमेण सा शक्तिः कात्यादिनामधारिणी ।
 श्यामादिविद्यासिद्धिश्च शक्तिविशेषयोगतः । तत्प्रयो-
 गश्चैव योनेर्ध्यानं स्तोत्रं ततः परम् । कवचं योनियोगे
 च जपस्य फलनिर्णयः । नवपुष्पविनिर्णीतिः शक्तिप्राशस्त्व-
 निश्चयः । शक्त्यर्पितफलश्चैव शक्त्यङ्गे देवतास्थितिः । अन्य-
 ज्ञतासाधनञ्चाञ्चनेऽन्यदारसङ्गमः । स्त्रीदेहे सर्वतोर्थानि
 योनिपूजाविधिस्ततः । योनिपूजाविधा योनिस्मरणादिफलं
 ततः । श्रावाहनादिरहितं योनिपूजनमेव च । शक्तिपादो-
 टकादेश्य पानादिजफलं ततः । भगतस्वकुन्तलयोर्माहात्म्यं
 तदनन्तरम् । बन्धायेति परिच्छेदपञ्चमस्य समापनम् । श्रेय-
 मन्यद् यथास्थानं धीमद्विर्ग्रन्थमध्यतः ॥ भावसारमतियत्न-
 चिन्तनै रामतोषणविनिर्मितं बुधः । पश्य काण्डमिदमेव
 निर्गुणं मोक्तुमिच्छसि भवार्णवाद्यदि ॥

अथ भावनिर्णयः ॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डे षष्ठपटले ॥
 पशुभावस्थितां नाथ ! देवता शृणु विस्तरात् । दुर्गापूजां विष्णु-
 पूजा शिवपूजाञ्च नित्यशः । अवश्यं हि यः करोति स पशु-
 त्तमः स्मृतः । केवलं शिवपूजाञ्च यः करोति च साधकः ।
 पशूनां मध्यतः श्रीमान् शिवया सह चोत्तमः । केवलं
 वैष्णवो धीरः पशूनां मध्यमः स्मृतः । भूतानां देवतानाञ्च
 सेवां कुर्वन्ति सर्वदा । पशूनां मध्यमाः प्रोक्ता नरकस्था न
 सशयः । त्वत्सेवां मम सेवाञ्च ब्रह्मविष्ण्वादिसेवनम् ।

कृत्वान्यसर्वभूतानां नायिकानां महाप्रभो ! । यच्चिणीनां भूति-
नीनां ततः सेवां शुभप्रदाम् । यः पशुर्ब्रह्मरूपादिसेवाञ्च
कुर्वते सदा । तथा श्रीतारकब्रह्मसेवां ये वा नरोत्तमाः ।
तेषामसाध्या भूतादिदेवता सर्वकामहा । वर्जयेत्
पशुमार्गेण विष्णुपूजापरो जनः । द्वितीयपटले ॥ नित्यं
श्राद्धं तथा सन्ध्यावन्दनं पितृतर्पणम् । देवतादर्शनं पीठदर्शनं
तीर्थदर्शनम् । गुरोराज्ञापालनञ्च देवतानित्यपूजनम् । पशु-
भावस्थितो मर्त्यो महासिद्धिं लभेद्भुवम् ॥ पष्ठपटले ॥ पुन-
र्भावं पशोरेव शृणु सादरपूर्वकम् । अकस्मात् सिद्धि-
माप्नोति पशुर्नारायणोपमः । वैकुण्ठनगरे याति चतुर्भुज-
कलेवरः । शङ्खचक्रगदापद्महस्तो गरुडवाहनः । महाधर्मस्व-
रूपोऽसौ महाविद्याप्रसादतः । पशुभावं महाभावं भावानां
सिद्धिदं परम् । आदौ भावं पशोः कृत्वा पश्चादावश्वकं चरेत् ।
वीरभावं महाभावं सर्वभावोत्तमोत्तमम् । तत्पश्चादति-
सान्द्र्यं दिव्यभावं महाफलम् ॥ इति भावाः ॥

भावफलमपि तत्रैव ॥ फलाकाङ्क्षी मोक्षगामी सर्वभूत-
हिते रतः । विद्याकाङ्क्षी धनाकाङ्क्षी रत्नाकाङ्क्षी च यो नरः ।
कुर्व्याद्भावत्रयं दिव्यं भावसाधनमुत्तमम् । भावेन लभते राज्यं
धन रत्नं महाफलम् । वाराणस्यां कोटिलिङ्गपूजनेन च यत्
फलम् । तत् फलं लभते मर्त्यैः क्षणादेव न संशयः ॥ इति
भावफलम् ॥

भावविशेषफलमपि तत्रैव ॥ आदौ दशदण्डेन पशु-
भावमथापि वा । मध्याङ्गे दशदण्डेन वीरभावमुदाहृतम् ।
सायाङ्गे दशदण्डे तु दिव्यभावं शुभप्रदम् । अथवा पशुभावेन
यजेद्विष्टादिदेवताम् । जन्मावधि जपेन्मन्त्री महासिद्धिमवा-
प्नुयात् । पीठवाचनामात्रेण महापीठान्तर्गते च । पशुभावात्सिद्धये

मन्त्री सिद्धिमेकाभयाप्रुयात् । यदि पूर्वपरस्थाश्च महाकौलि-
कदेवताम् । कुलमार्गस्थितो मन्त्री सिद्धिमाप्नोति निश्चितम् ।
यदि विद्याः प्रसीदन्ति वीरभावं तदा भवेत् । वीरभाव-
प्रसादेन दिव्यभावमयाप्रुयात् । दिव्यभावं वीरभावं ये गृह्णन्ति
नरोत्तमाः । वाञ्छाकल्पद्रुमलतापतयस्ते न संगयः । आश्रमी
ध्याननिष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविगारदः । भूत्वा भ्रामन्महापीठं
माद्यान्मुक्तो भवेद् यतिः । किमन्येन पत्नीनापि यदि भावा-
दिकं भवेत् । भावग्रहणमात्रेण मम ज्ञानी भवेत्तरः । वाक्च-
सिद्धिर्भवेत् क्षिप्रं वाणी हृदयगामिनी । नारायणं प्रविहाय
नक्ष्मीस्तिष्ठति मन्दिरे । मम पूर्णोत्तमा दृष्टिस्तस्य देहे न
संगयः । अवश्यं सिद्धिमाप्नोति सत्यं सत्यं सदाशिव ! ॥ तथा ।
भावस्तु त्रिविधो देव ! दिव्यवीरपशुकृमात् । गुरवश्च त्रिधा
चात्र तथैव मन्त्रदेवता । दिव्यभावो महादेव ! श्रेयान् स सर्व-
मिद्धिदः । द्वितीयो मध्यमः प्रोक्तस्तृतीयः सर्वनिन्दितः ।
बहुजापात्तया होमात् कायज्ञेशादिविस्तरैः । न भावेन
महादेव ! मन्त्रतन्त्राः फलप्रदाः ॥ तथा । प्रथमं दिव्यभावन्तु
कौलिके शृणु यत्नतः । सर्वदेवार्चितां विद्यां तेजःपुञ्जप्रपूरि-
ताम् । तेजोमयीं जगत् सर्वां विभाव्य मूर्त्तिकल्पनाम् ॥

एकादशपटले । त्रिविधं दिव्यभावञ्च वेदागमविवेकजम् ।
वेदार्थसधमं प्रोक्तं मध्यमञ्चागमोद्भवम् । उत्तमं सफलं प्रोक्तं
विवेकोल्लाससम्भवम् । तत्रैव त्रिविधं भावं दिव्यवीरपशुकृमम् ।
दिव्यवीरैकजं प्रोक्तं सर्वसिद्धिप्रदायकम् । उत्तमं तद्विजानीया-
दानन्दरससागरम् । मध्यमञ्चागमोल्लासं वीरभावं क्रियान्वि-
तम् । वेदोद्भवं फलार्थञ्च पशुभावं हि चाधमम् । सर्वतिन्दा-
ममाख्यातं भावानामधमं पशोः । उत्तमे उत्तमं ज्ञानं भाव-
सिद्धिप्रदं नृणाम् । मध्यमे सधुमतयाश्च मत्कुलागमसम्भवम् ।

अकालमृत्युहरणं भावानामतिदुर्लभम् । वीरभावं विना
 नाथ ! न सिध्यति कदाचन । अधमे अधमं व्याख्यानिन्दार्थ-
 वाचकं सदा । यदा निन्दां न करोति तदा तत्फलमाप्नु-
 यात् । पशुभावेऽपि सिद्धिः स्याद्यदि वेदं सदाभ्यसेत् ।
 वेदार्थचिन्तनं नित्यं वेदपाठध्वनिप्रियम् । सर्वनिन्दाविरहितं
 हिंसालस्यविवर्जितम् । लोभमोहकामक्रोधमदमात्सर्यव-
 र्जितम् । यदि भावस्थितो मन्त्री पशुभावोऽपि सिद्धिभाक् ।
 पशुभावं महाभावं ये जानन्ति महीतले । किमसाध्यं महा-
 देव ! अमाभ्यासेन यान्ति तत् । अमाधीनं जगत् सर्वं अमाधी-
 नाद्य देवताः । अमाधीनं जगत् सर्वं अमाधीनं परं तपः ।
 अमाधीनं कुलाचारं पशुभावोपलक्षणम् । वेदार्थज्ञानमात्रेण
 पशुभावं कुलप्रियम् । स्मृत्यागमपुराणाणि वेदार्थविहितानि च ।

भावाश्रमप्रकारमाह तत्रैव ॥ अभ्यस्य सर्वशास्त्राणि
 तत्त्वं ज्ञात्वा तु बुद्धिमान् । पल्लवानौव धान्यार्थी सर्वशा-
 स्त्राणि सन्धजेत् । ज्ञानी भूत्वा भावसारमाश्रयेत् साधको-
 त्तमः । वेदे वेदक्रिया कार्या मदुक्तावचनाद्यतः । पशूनां
 अमदाहानामिति लक्षणमोरितम् । आगमार्थक्रिया कार्या
 सदा मत्कुलचेष्टया । वीराणामुद्धतानाञ्च मच्छरीरानु-
 गामिनाम् । मञ्चेष्टाकुलतत्त्वानामिति लक्षणमोरितम् ।
 विवेकध्वंसज्ञानां क्रियासु दृढचेतसाम् । सर्वत्र समभावानां
 भावमात्रं हि साधनम् । सर्वत्र मत्पदाश्वोजसम्भवं हि
 चराचरम् । दृष्ट्वा यत् कुरुते कर्म चातुलं फलसिद्धिदम् । अख-
 ण्डज्ञानचित्तानामिति भावं विवेकिनाम् । निर्मलानन्ददिव्या-
 नामिति लक्षणमोरितम् । दिव्यन्तु त्रिविधं भावं यो जानाति
 महीतले । न नश्यति महावीरः कदाचित् साधकोत्तमः ।
 क्रमेण दिव्यभावादीनाञ्चित्य साधयेद् यदि । दिव्यभावे महा-

सिद्धिं प्राप्नोति साधकोत्तमः । दिव्यभावं विना नाथ ! मत्-
 पदान्भोजदर्शनम् । य इच्छति महादेव । समूढः साधकः
 कथम् । पशुभावं हि प्रथमे द्वितीये धीरभावकम् । तृतीये
 दिव्यभावश्च इति भावत्रयं क्रमात् । तत्प्रकारं शृणु शिव !
 त्रैलोक्यपरिपालन ! । भावत्रयविशेषज्ञः षड्धारस्य भेदिनः ।
 पञ्चतत्त्वार्थभावज्ञो दिव्याचाररतः सदा । स एव भवति
 श्रोमान् साध्यानामादिपारगः । शिववद्विहरलोके अष्टैश्वर्य्य-
 समन्वितः । सर्वत्र शुचिभावेन आनन्दघनसाधनम् । जापनं
 धारणं वापि चित्तमायाति यद्गतः । एकान्ते निर्जने देशे सिद्धो
 भवति निश्चितम् । तत्कालं वोजभावायं भावमात्रं हि साध-
 नम् । भावेन लभ्यते सिद्धिर्वीरादभ्यन्न कुत्रचित् । रात्री
 सन्ध्यादि सम्युष्य ताम्बूलपूरिताननः । विजयानन्दसम्पूर्णो
 जीवात्मपरमात्मनोः । ऐक्यं चित्ते समादाय आनन्दोद्रेकस-
 म्भ्रमः । यो जपेत् सकलां रात्रिं गतभीर्निर्जने गृहे । स भवेत्
 कालिकादासो दिव्यानामुत्तमोत्तमः । एवं भावत्रयं ज्ञात्वा यः
 कर्म साधयेत्ततः । अष्टैश्वर्य्ययुतो भूत्वा सर्वज्ञो भवति ध्रुवम् ॥

कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले च । भावश्च त्रिविधो देवि !
 दिव्यवौरपशुक्रमात् । विश्वश्च देवतारूपं भावयेत् सुरसुन्दरि ! ।
 स्तोमयश्च जगत् सर्वं पुरुषं शिवरूपिणम् । अभेदे चिन्तयेद्
 यस्तु स एव देवतात्मकः । देवतात्मको देवतास्वभाव इत्यर्थः ।
 सर्वत्राभेदचिन्तनेन शिवशक्तिमयत्वमखिलस्येत्यायातश्चेत्तदा
 ज्ञानादिकं न कर्त्तव्यमिति शङ्कानिरासायोक्तं तत्रैव यथा ।
 नित्यज्ञानं नित्यदानं त्रिसन्ध्यश्च जपार्चनम् निर्मलं वसनं
 देवि ! परिधानं समाचरेत् । वेदशास्त्रे हृदज्ञानं गुरौ देवे
 तथैव च । मन्त्रे चैव हृदज्ञानं पिण्डदेवार्चनं तथा । बलिवस्यं
 तथा आद्यं नित्यकार्यं शचिस्मिन्ते । । शत्रुं मित्रसमं देवि !

चिन्तयेत्तु महेश्वरि ! । अन्नञ्चैव महेशानि ! सर्वेषां परिवर्ज-
येत् । गुरोरन्नं महेशानि ! भोक्तव्यं सर्वसिद्धये । कदर्थ्यञ्च
महेशानि ! निहुरं परिवर्जयेत् । देवतानिन्दकं दृष्ट्वा नाला-
पञ्च समाचरेत् । सत्यञ्च कथयेद्देवि ! न मिथ्या च कदाचन ।
केवलं दिव्यभावेन पूजयेत् परमेश्वरीम् । गुरोराराधनं देवि !
प्रत्यहं चिन्तयेत् सुधीः । सर्वञ्च देवतारूपं परमेष्ठिस्वरूपकम् ।
एकाग्रामि स्थितो नित्यं त्रिसन्ध्यां पूजयेद्गुरुम् । गुरुतुल्यं
महेशानि ! नमस्कुर्याद्वरानने ! । स्त्रीणां पादतलं दृष्ट्वा गुरु-
वद्भावयेत् सदा । श्रीस्रग्दण्डं रुधिरं भूपितं सुमनोहरम् ।
शरीरं कारयेद्देवि ! गन्धर्वदेवसुत्तसम् । त्रिपुण्ड्रं भस्मना
यापि रक्तचन्दनकेन वा । रुद्राक्षभूषणं देवि ! सर्वाङ्गे च
महेश्वरि ! । केवलं भैरवो भूत्वा यजेद्देवीं सनातनीम् । प्रत्यहञ्च
बलिं दद्याद् देवताभावसिद्धये । समयाञ्च गृहीत्वा तु पूजादौ
च महेश्वरि ! । निशीथे पूजनञ्चैव कर्त्तव्यञ्च महेश्वरि ! । कुलहचं
तथा दृष्ट्वा कर्त्तव्यञ्च वरानने । प्रणामं वन्दनञ्चैव प्रत्यहञ्च
महेश्वरि ! । रात्रौ चैव यजेद्देवीं न दिवापि कदाचन । रात्रौ
ताम्बूलपूरास्यो जपेन्नन्त्रं महेश्वरि ! । सर्वञ्चैव महादेवि !
परदेव्यै समर्पयेत् ॥ पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भावनिन्दामाह
तत्रैव ॥ पशुभावरता ये च केवलं पशुरूपिणः । रात्रौ यन्त्रञ्च
मन्त्रञ्च न स्पृशेन्न जपेत् क्वचित् । संशयो बलिदाने च तन्त्रे
च संशयः सदा । मन्त्रे चाक्षरबुद्धिश्च अविश्वासो गुरौ सदा ।
प्रतिमासु शिलाबुद्धिर्भेदको दैवते पुनः । निरामिषेण देवेशि !
देवतायाः प्रपूजनम् । अज्ञानेन सदा ज्ञानं प्रत्यहं देवताड-
नम् । सर्वेषाञ्चैव निन्दान्तु यः कुर्याच्च महेश्वरि ! । स एव
पशुभावेन अधमः परिकीर्तितः ॥ नित्यातन्त्रे प्रथमपटलेऽपि ॥
रात्रौ नैव यजेद्देवीं सन्ध्यायां वापराहणे । ऋतुकालं विना

देवि ! रमण' परिवर्जयेत् । मांसादिकं महेशानि । त्यजेत्
पञ्चसु पर्वसु । यदन्यद्देविहितं कुर्यान्नियमतत्परः ॥ इति
पशुभावनिन्दा ॥

दिव्यवीरयोर्त्तमत्वमपि तत्रैव ॥ उत्तमो दिव्यभावश्च
वीरभावश्च मध्यमः । अधमः पशुभावश्च देवि ! सत्यं न संशयः ।
पशुभावे स्तिता मन्त्राः केवलं वर्णरूपिणः । कर्त्तव्यश्च महेशानि ।
देवताभावबोधनम् । तस्मात् खलु प्रयत्नेन वीर-
भावेन साधयेत् । दृष्ट्वा कुलस्त्रियं देवि ! कुलवृत्तं विशेषतः ।
कुलगोहं तथा देवि ! नमस्कुर्याद्वरानने ! । कुलस्त्रियं महेशानि !
तन्त्रमन्त्रविशारदाम् । दूर्तो यागरताश्चैव वेश्यां वा
पुंश्चलीं तथा । वृहां वा युवतीं वापि नमस्कुर्याद्वरानने ! ॥

पिच्छिनातन्त्रे दशमपटले । दिव्यवीरौ महाभावावधमः
पशुभावकः । वैष्णवः पशुभावेन पूजयेत् परमेश्वरम् । पुंशक्तिमन्त्रे
वरारोहे ! पशुभावो भयानकः । दिव्यैर्वीरैर्महेशानि । जायते
सद्भिरुत्तमा । दिव्ये वीरे न भेदोऽस्ति भेदो वीरो महोदतः ।
दिव्यवीरौ प्रवक्ष्यामि सर्वभावोत्तमौ मती । विना शक्तिं न
पूजास्ति मत्प्राप्तं विना प्रिये ! । मुद्राश्च मैथुनञ्चापि विना
नैव प्रपूजयेत् । स्त्रीभगं पूजनाधारः स्वर्णरूप्यात्मकः कुशः ।
अभावे सर्वद्रव्याणामनुकल्पः कलौ युगे । अथवा परमेशानि !
मानसं सर्वमाचरेत् । ज्ञानन्तु मानसं प्रोक्तं वैदिकी मानसः
सदा । यत्र भुक्त्वा महापूजा मानसं भोजनन्तु तत् । स्वकीयां
परकीयां वा मानसन्तु रमेत् स्त्रियम् । मानसं मद्यमांसादि
स्वाङ्गुर्यात् साधकोत्तमः । स्वयम्भूकुसुमं तद्वन्मानसं समुपाचरेत् ।
मानसं भगरोमादि मानसं भगपूजनम् । सर्वन्तु मानसं कुर्या-
त्तेन सिध्यति साधकः । न कलौ प्रकृताचारः संशयात्मनि नैव
सः । मानसेनैव भावेन सर्वसिद्धिसुपालभेत् ॥ निगमकल्पद्रुमे

द्वितीयपटले ॥ पशूनाञ्चैव वीराणा दिव्याना परमेश्वर । ।
 आरम्भश्च समाप्तिश्च तेषाञ्चैव पृथक् पृथक् । पशुभावसमा-
 प्तिश्च वीरभावावरन्धक । दिव्यावरन्धको वीरभावनाशक
 एव च । यथा बाल्य यौवनञ्च वृद्धभाव क्रमात् प्रियम् । यथा
 पुष्प फलञ्चैव बीजञ्चैव यथाक्रमम् । यथा दुग्ध नवनीत घृत-
 ञ्चेति महेश्वर । । यथा सङ्कल्पकार्यञ्च दक्षिणा चेति भैरव । ।
 तथा भावत्रयं ज्ञेयमारम्भारम्भजन्मकम् । अज्ञानप्रभव सर्व जगत्
 स्यावरजङ्गमम् । अज्ञानरज्जुभिर्वद्ध सृजामीह पुन पुन ।
 अज्ञानञ्च क्रियामूल यावत्तत्र न विन्दति । तत्रे समुद्भते
 किञ्चित् क्रियाया नास्ति वासना । वासनारहितो यस्तु ह्यभि
 पेक प्रपूर्वक । तस्यापि कारण कार्यं शृणु महाक्यसम्भवम् ।
 अतएव महेशानि । वीराणा कारण पशु । दिव्याना वीर
 भावश्च तस्मात् किञ्चिन्न विद्यते । महाक्य त्यजत कोऽपि
 यद्वि शब्दि न चाचरेत् । कार्यं न विद्यते तस्य यथेष्टकुल
 भागिन ॥ अतएव वामकेश्वरतन्त्रे एकपञ्चाशत्पटले ॥ जन्म
 मात्र पशुभाव वर्षपोडशकावधि । ततश्च वीरभावस्तु
 यावत् पञ्चाशतो भवेत् । द्वितीयांशे वीरभावस्तृतीयो दिव्य
 भावक । एव भावत्रयेणैव भावमैक्य भवेत् प्रिये । । ऐक्य
 ज्ञानात् कुलाचारो घेन देवमयो भवेत् । भावो हि मानसो
 धर्मो मनसैव सदाभ्यसेत् । आश्रमिणो भावग्रहणस्य प्रागु
 क्तत्वेनायमज्ञानाकाहायामाश्रमा निरूप्यन्ते । तत्रापि ब्रह्म
 चर्यस्य प्रथमोपस्थितत्वात् तदेवादी निरूप्यते ॥

निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले । यथा । ब्रह्माञ्चन प्रवक्ष्यामि शृणु
 देवि ! समाहिता । यस्याचरणमात्रेण नरो नारायणो भवेत् ।
 गैरिक वसन कुर्व्याद् देवताध्यानतत्पर । फलमूलाहाररती दुग्ध
 गव्य समाहरेत् । शाल्युद्भव न गृह्णीयात् शूद्रानीत तथा

जलम् । ऋतुकालं विना नैव स्वकान्तागमनं चरेत् । गृह-
स्योऽपि महेशानि ! ब्रह्मचारी सदा गुरुः । उदासीनः कदा-
चिद्दे गुरुकर्माधिपो भवेत् । तस्य शिष्यस्य कल्याणं कदा-
चिन्नास्ति चण्डिके ! । नखलोमादिकं देवि ! न त्याज्यं ब्रह्म-
चारिणा । सदैव तु सदा भावं सदैव ध्यानतत्परः । विशूलं
धारयेच्चैकं त्रिशिखां वापि धारयेत् । ताम्रयुक्तञ्च रुद्राक्षं
कर्णयुग्मे निवेशयेत् ॥

ताम्रधारणस्य फलमुक्तम् योगसारे द्वितीयपरिच्छेदे ॥
वाहो च धारणात्ताम्रं ब्रह्महत्यां व्यपोहति । हस्तयो-
र्धारणादेव सर्वतीर्थफलं लभेत् । कर्णयोर्धारणात्ताम्रं
कोटितीर्थफलं लभेत् । कण्ठे च धारणात्ताम्रं योगी मोक्ष-
मवाप्नुयात् ॥ ताम्रमिति षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥

ब्रह्मचर्यफलमुक्तं निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥ यद्देशे विद्यते
देवि ! ब्रह्मचारी तपोधनः । तद्देशे च स्थिरा लक्ष्मीर्जायते
नात्र संशयः ॥ वस्तुतस्तु कौलस्य ब्रह्मचर्याश्रमो नास्ति ॥
तदुक्तं महानिर्वाणतन्त्रे अष्टमोक्तासि ॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥
चत्वारः कथिता वर्णा आश्रमा अपि सुव्रते ! । आचारश्चापि
वर्णानामाश्रमाणां पृथक् पृथक् । कृतादौ कलिकाले तु वर्णाः
पञ्च प्रकीर्त्तिताः । ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः सामान्य एव
च । एतेषां सर्ववर्णानामाश्रमी ह्यो महेश्वरि ! । तेषामाचा-
रधर्माश्च शृणुष्वथ्ये ! वदामि ते । पुरैव कथितं तावत् कलि-
सम्भवचेष्टितम् । तपःस्वाध्यायहोनानां नृणामल्पयुषामपि ।
क्षेत्रप्रयासशक्तानां कुतो देहपरिश्रमः । ब्रह्मचर्याश्रमो नास्ति
वानप्रस्थोऽपि न प्रिये ! । गृहस्थो भिक्षुकश्चैव आश्रमी ह्यौ
कलौ युगे । इति लिखितस्तु स आश्रमः क्वचित् क्वचित् व्यव-
हारदर्शनादिति ॥

अथ गार्हस्थ्यम् ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥ अथ वस्ये गृहस्थस्य
लक्षणं शृणु चण्डिके ।। पाठो होमधातिथीनां सेवनं देव-
पूजनम् । पितृश्राद्धं कुलाचारं तत्त्वज्ञानं समाचरेत् । निज-
कान्ता सदा पूज्या निजकान्ता हि देवता । मानसं पूजनं
कुर्यात् मानसं जपमाचरेत् । मानसो हि महाधर्मो मानसं
नास्ति पातकम् ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥ गृहस्थस्य क्रियाः
सर्वा आगमोक्ताः कलौ शिवे ! । नान्यमार्गः क्रियासिद्धिः
कदापि गृहमेधिनाम् । विप्राणामितरेषाञ्च वर्णानामितरे
कलौ । उभयत्रायमे देवि ! सर्वेषामधिकारिता । सर्वेषा-
मेव संस्कारकर्माणि शैववर्त्मना । कर्मणामितरेषाञ्च कर्मलिङ्गं
पृथक् पृथक् । जातमात्रो गृहस्थः स्यात् संस्कारादायमी
भवेत् । गार्हस्थ्यं प्रथमं कुर्याद् यथाविधि महेश्वरि ! । तत्त्व-
ज्ञाने समुत्पन्ने वैराग्यं जायते यदा । तदा सर्वं परित्यज्य
सत्यासायममाश्रयेत् । विद्यामुपार्जयेद्बाल्ये धनदाराञ्च यौवने ।
प्रौढे धर्म्याणि कर्माणि चतुर्थे प्रव्रजेत् सुधीः । मातरं पितरं
हृदं भार्याञ्चैव पतिव्रताम् । शिशुञ्च तनयं हित्वा माव-
धूताश्रमं व्रजेत् । मातृः पितृन् शिशून् दारान् स्वजनान्
वान्धवानपि । यः प्रव्रजति हित्वैतान् स महापातकी भवेत् ।
मातृहा पितृहा स स्यात् स्त्रीवधी विप्रघातकः । असमर्थं तु
पितृादीन् यो गच्छेद्भिक्षुकाश्रमे । ब्राह्मणो विप्रभिन्नश्च स्वस्व-
वर्णोक्तसंस्क्रियाम् । शैवेन वर्त्मना कुर्यादेव धर्मः कलौ
युगे ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ की वा धर्मो गृहस्थस्य भिक्षुकस्य च किं
विभो ! । विप्रस्य विप्रभिन्नानां संस्कारादीनि मे वद ॥ श्रीसदा-
शिव उवाच ॥ गार्हस्थ्यं प्रथमं धर्मं सर्वेषां मनुजन्मनाम् ।
तदेव कथयाम्यादौ शृणु कौलिनि । तत्त्वतः । ब्रह्मनिष्ठो गृहस्थः
स्याद् ब्रह्मज्ञानपरायणः । यद्यत् कर्म प्रकुर्वीत तद्ब्रह्मणि

समर्पयेत् । न मिथ्याभाषणं नान्यत्र चासाध्यं समाचरेत् ।
देवतातिथिपूजासु गृहस्थो निरतो भवेत् ॥

अतिथिर्यथा नारदपञ्चरात्रे षष्ठाध्याये ॥ अतिथिः पूजितो
येन विश्वेभ्य तेन पूजितम् । अतिथिर्यस्य तुष्टो हि तस्य तुष्टो
हरिः स्वयम् । अधिष्ठातातिथिर्गृहे सन्ततं सर्वदेवताः । तीर्था-
न्येनानि सर्वाणि पुण्यानि च व्रतानि च । तपांसि यज्ञाः सत्यञ्च
शीलं धर्मः सुकर्म च । अपूजितैरतिथिभिः सार्द्धं सर्वैः प्रयान्ति
ते । अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्तते । पितरस्तस्य
देवाश्च पुण्यधर्महुताशनाः । यशः प्रतिष्ठा लक्ष्मीयापीष्टदेवी
गुरुस्तथा । निराशाः प्रतिगच्छन्ति त्यक्त्वा पापञ्च पूरुषम् ।
स्त्रोघ्नैर्गोघ्नेः कृतघ्नैश्च ब्रह्मघ्नेर्गुरुतल्पगैः । विश्वासघातिभि-
र्दुष्टैर्मित्रद्रोहिभिरेव च । सत्यघ्नैश्च कृतघ्नैश्च कीर्त्तिघ्नैः पापि-
भिस्तथा । आलापवारकैश्चैव कन्याविक्रयिभिस्तथा । सोमा-
पहारिभिश्चैव मिथ्यासाध्यप्रदाहभिः । ब्रह्मस्वहारिभिश्चैव
तथा स्थाप्यस्य हारिभिः । वृषवाहैर्देवलैश्च तथैव ग्राम-
याजिभिः । शूद्रान्नभोजिभिश्चैव शूद्रयाज्ञाहभोजिभिः । श्रीकृष्ण-
विमुखैर्विप्रैर्हिंस्रैर्नरविघातकैः । गुरावभक्तै रोगार्त्तैः शर्खान्मिथ्या-
प्रवादिभिः । विप्रस्त्रोगामिभिः शूद्रैर्मातृगामिभिरेव च । अश्व-
त्यघातिभिश्चैव पत्नीभिः पतिघातिभिः । पितृमातृघातिभिश्च
शरणागतघातिभिः । ब्राह्मणचतुर्विद्शूद्रैः शिलास्वर्णाप-
हारिभिः । तुल्यदोषो भवत्येभिर्यस्यातिथिरनर्चितः । मातरं
पितरश्चैव साक्षात् प्रत्यक्षदेवताम् । सदा गृही निषेवितं सदा
सर्वप्रयत्नतः । तुष्टायां मातरि शिवे ! तुष्टे पितरि पार्वति ! ।
तव प्रीतिर्भवेद्देवि ! परं ब्रह्म प्रसीदति । त्वमाद्ये ! जगतां
माता पिता ब्रह्म परात् परम् । युवयोः प्रीणनं यत् स्यात्
तस्मात् किं गृहिणां तपः । आसनं भोजनं वस्त्रं पानं भजन-

मेव च । तत्तत् समयमात्राय मात्रे पित्रे नियोजयेत् । श्राव-
येन्मृदुलां वाणीं सर्वदा प्रियमाचरेत् । पित्रो राजानुसारी
स्यात् स पुत्रः कुलपावनः । श्रौद्धत्यं परिहासञ्च तद्वर्ज्यं बहु-
भाषणम् । पित्रोरग्रे न कुर्वीत यदौच्छेदात्मनो हितम् । मातरं
पितरं वीक्ष्य नत्वोत्तिष्ठेत् ससम्भ्रमः । विनाज्ञया नोपविशेत्
संस्थितः पितृशासने । विद्याधनमदीन्यत्तो यः कुर्यात् पितृ-
हेलनम् । स याति नरकं घोरं सर्वधर्मवह्निष्कृतः ॥
मातरं पितरं पुत्रदारानतिथिसोदरान् । हित्वा गृह्णी न भुञ्जी-
यात् प्राणैः कण्ठगतैरपि । वञ्चयित्वा गुरुन् बन्धून् यो भुङ्क्ते
स्त्रोदरभ्रिः । इहैव लोके गह्वोऽसौ परत्र नारकी भवेत् । गृहस्थो
गोपधेदारान् विद्यामभ्यासयेत् सुतान् । गोपयेत् स्वजनान् बन्धू-
नेषु धर्मः सनातनः । जनन्या वर्द्धिता द्वेहो जनकेन प्रवर्द्धितः ।
स्वजनैः शिचितः प्रीत्या सोऽधमस्तान् परित्यजेत् । एषामर्थे
महेशानि । कृत्वा कष्टशतान्यपि । प्रीणयेत् सततं यस्तु धर्मो
ह्येष सनातनः । स धन्यः पुरुषो लोके स कृती परमार्थवित् ।
ब्रह्मनिष्ठः सत्यसन्धो यो भवेद्भुवि मानवः । न भार्यां ताडयेत्
क्वापि मातृवत् पालयेत् सदा । न त्यजेद्द्वोरकष्टेऽपि यदि साध्वी
पतिव्रता । स्थितेषु स्वयदारेषु स्त्रियमन्यां न संस्पृशेत् ।
दुष्टेन चेतसा विद्वानन्यथा नारको भवेत् । विरले शयनं वासं
त्यजेत् प्राज्ञः परस्त्रिया । अयुक्तभाषणञ्चैव स्त्रियै शौर्यं न
दर्शयेत् । धनेन वाससा प्रेम्णा श्रद्धयानृतभाषणैः । सततं
तोषधेदारान्नाप्रियं क्वचिदाचरेत् । उत्सवे लोकयात्रायां
तीर्थेष्वन्यनिकेतने । न पत्नीं प्रेषयेत् प्राज्ञः पुत्रामात्यविव-
र्जिताम् । यस्मिन् नरे महेशानि ! तुष्टा भार्या पतिव्रता ।
सर्वं धर्मं कृतं तेन भवति प्रिय एव सः । चतुर्वर्षावधि सुतान्
पालयेत् पालयेत् पिता । ततः षोडशपर्यन्तं गुणान् विद्याञ्च

शिचयेत् । विंशत्यब्दाधिकान् पुत्रान् प्रेरयेद् गृहकर्मसु । तत-
 स्तान् तुल्यभावेन मत्वा स्नेहं प्रदर्शयेत् । कन्याप्येवं पालनीया
 शिचणीयाति यत्नतः । देया वराय विदुषे धनरत्नसमन्विता ।
 एवं क्रमेण भ्रातृंश्च स्वसृभ्रातृसुतानपि । ज्ञातीन् मित्राणि
 भृत्यांश्च पालयेत्तोपघेदुगृही । ततः स्वधर्मनिरतानेकग्राम-
 निवासिनः । अभ्यागतानुदासीनान् गृहस्थः परिपालयेत् ।
 यद्येवं नाचरेद्देवि ! गृहस्थो विभवे सति । पशुरेव स विज्ञेयः
 स पापी लोकगर्हितः । निद्रालस्यं देहयत्नं केशविन्यासमेव च ।
 आसत्तिमशने वस्त्रे नातिरिक्तं समाचरेत् । युक्ताहारो युक्त-
 निद्रो मितवाञ्छितमैथुनः । स्वच्छो नम्रः शुचिर्दक्षो युक्तः
 स्यात् सर्वकर्मसु । शूरः शत्रौ विनीतः स्याद्बान्धवे गुरुसन्निधौ ।
 जुगुप्सितान् मन्थेत नावमन्थेत मानिनः । सौहृदं व्यवहारांश्च
 प्रवृत्तिं प्रकृतं नृणाम् । सहवासेन तर्कं च विदित्वा विश्वसे-
 ततः । एष द्वेष्टुपरि क्षुद्रात् समयं वीक्ष्य बुद्धिमान् । प्रदर्शये-
 दात्मभावान्नैव धैर्यं विलङ्घयेत् । स्त्रीयं यशः पौरुषञ्च गुप्तये
 कथितञ्च यत् । कृतं यदुपकाराय धर्मज्ञो न प्रकाशयेत् ।
 जुगुप्सितप्रवृत्तौ च लिखितेऽपि पराजयः । गुरुणा लघुना
 वापि यशस्वी न विवादयेत् । विद्याधनयशोधर्मान् यत्र मान-
 मुपार्जयेत् । व्यसनञ्चासतां सङ्गं मिथ्याद्रोहं परित्यजेत् ।
 भवम्यानुगताचेष्टाः समयानुगताः क्रियाः । तस्मादवस्थां समयं
 वोच्य कर्म समाचरेत् । योगक्षेमरतो दक्षो धार्मिकः प्रिय-
 बान्धवः । मितवाञ्छितहास्यः स्यान्मान्याभे तु विशेषतः ।
 जितेन्द्रियः प्रसन्नात्मा सुचिन्तः स्याद्दृढद्वजः । अप्रमत्तो दीर्घ-
 दर्शी मात्रास्यर्शान् विशोधयेत् । सत्यं मृदु प्रियं धीरो वाक्यं
 हितकरं वदेत् । प्रात्मोत्कर्षं तथा निम्नं परेषां परिवर्जयेत् ।
 जनागयश्च हृष्यन् विद्यामगृहमघ्वनि । श्रेतुः प्रतिष्ठितो येन

तेन लोकत्रयं जितम् । सन्तुष्टौ पितरौ यस्मिन्ननुरक्ताः सुहृ-
ज्जनाः । गायन्ति यद्यशो लोकास्तेन लोकत्रयं जितम् ।
सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्वथा । कामक्रोधौ यस्य
वश्यौ तेन लोकत्रयं जितम् । शौचन्तु द्विविधं देवि ! बाह्याभ्य-
न्तरभेदतः । ब्रह्मण्यात्मापेणं यत्तत् शौचमान्तरिकं स्मृतम् ।
अद्भिर्वा भस्मना वापि मलानामपकर्षणम् । देहशुद्धिर्भवेद्येन
वह्निःशौचं तदुच्यते । भस्मात्र याज्ञिकं श्रेष्ठं सृत्स्नापि मल-
वजिता । निदान्ते मैथुनस्यान्ते त्यागि च मलमूत्रयोः । भोज-
नान्ते मले स्पृष्टे वह्निःशौचं विधीयते । किन्त्वत्र बहुनोक्तेन
शौचाशौचविधौ शिवे । मनः पूतं भवेद्येन गृहस्थस्तु तदा-
चरेत् । सन्ध्या त्रैकालिको कार्या वैदिकी तान्त्रिकी क्रमात् ।
उपासनादिभेदेन पूजां कुर्याद्यथाविधि ॥ तथा । अर्घ्य-
दानं दिनेशाय गायत्रीजपनं तथा । अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं
वा दशधापि वा । जपानां नियमो भद्रे ! सर्वत्राङ्गिककर्मणि ।
शूद्रसामान्यजातीनामधिकारोऽस्ति केवलम् । आगमोक्तविधौ
देवि ! सर्वसिद्धिस्ततो भवेत् ॥

निर्वाणतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ गृहस्थस्य दिव्यमूर्त्तिं
चन्दनादि-विभूषिताम् । सर्वेषां पितृरूपोऽसौ गृहस्थः
साधुरूपकः । सदा दानरतः श्रोमान् सदा यज्ञपरा-
यणः । स्थापयेत् पञ्च तत्त्वानि गेहमध्ये प्रयत्नतः ॥ तदैव
सर्वसिद्धीशो भवत्येव न संशयः । यस्मिन्नन्त्रे विचारोऽपि
सिद्धादिगणद्रूपणम् । तत्तत् सर्वं महेशानि ! गृहस्थस्य सुनि-
श्चितम् । सुविचार्य महामन्त्रं गृह्णीयात् साधकोत्तमः ।
एकाक्षरे तथा कूटे मालामन्त्रादिके तथा । विचारो नास्ति
देवेशि ! स्वप्नलब्धे तथैव हि । तथापि च गृहस्थस्य सुवि-
चार्यो महामनुः । दण्डिनो भूषणं नास्ति सर्वमन्त्रस्य दीक्षणे ।

गृहस्थायममासाद्य तत्त्वज्ञानेषु यो रतः । स सुक्तः सर्वपापेभ्यः
 स तु साक्षान्महेश्वरः । अन्नदानेन यत् पुण्यं तोयदानेन यत्
 फलम् । तत्तत्सर्वं गृहस्थस्य नान्यस्य सुरसुन्दरि । ॥ नित्या-
 तन्त्रे अष्टमपटले ॥ देव्युवाच ॥ कथितं परमेशान ! कौलाचा-
 रस्य लक्षणम् । वर्तते तत्कथं नाथ ! गृहस्थेषु च राजसु । ईश्वर
 उवाच । सत्त्वं रजस्तम इति गुणत्रयविभेदतः । सर्वेषु वर्तते
 देवि ! कौलधर्मः सनातनः । सत्त्वं स्याद्भक्तियोगिन सर्वोत्प-
 त्तेरककारणम् । अत एव महेशानि ! गृहस्थाः सात्त्विका
 मताः । रजः स्यात् कर्मयोगिन कर्मकर्ता महीपतिः ।
 अत एव महेशानि ! राजा राजसिकः स्मृतः । तमोभावास्थितः
 शम्भुर्योगीशः परमेश्वरः । अत एव तमोभावमाश्रयेत्
 सद्भवर्जितः । शक्तिचक्रं राजचक्रं वीरचक्रं महेश्वरि ! ।
 अत एव प्रकर्त्तव्यं क्रमेण परमेश्वरि ! ॥ कुञ्जिकातन्त्रे
 सप्तमपटले ॥ अशोकं विल्वहृत्तं च शिवां चैव सुरेश्वरि !
 दृष्ट्वा प्रणामं कुर्याच्च सर्वकामार्थसिद्धये । उलूकं शङ्खचिह्नञ्च
 गृध्रं चैव सुरेश्वरि ! । नमस्कुर्यान्महाकालीं युद्धेषु जयमाल-
 भेत् । चतुष्पथं श्मशानञ्च नमस्कुर्याद्दिशेपतः । तन्त्रञ्च चावधूतञ्च
 नमस्कुर्याद्दरानने । । उपासकं सदा दृष्ट्वा मधुरं भाषणं चरेत् ।
 समयञ्च विना देवि ! न सिद्धिः स्यात् कदाचन । तस्माच्चैव
 प्रयत्नेन गृह्णीयान्नात्र संशयः ॥

अथ यत्यायमः ॥ निर्वाणतन्त्रे त्रयोदशपटले ॥ सर्व-
 लक्षणसंयुक्तो ब्राह्मणो गमनं चरेत् । गत्वा च दण्डिनिकटे
 प्रणमेद्दण्डवद्भुवि । त्वमेव देवदेवेश । त्वमेव त्राणकारकः ।
 त्वमेव जगतां वस्ता पाहि मां शरणागतम् । वस्तेत्यत्रान्तर्भूत-
 एष्यो विवक्षितो वस्ता धामयितेति यावत् । इति श्रुत्वा
 दण्डधारी पप्रच्छ ब्राह्मराज्जनम् । कस्त्वं कस्य सुतस्त्र'

हि केन वागमनं वद । श्रुत्वा तद्वचनं विप्रः प्रोवाचात्म-
निवेदनम् । विप्रवंशे समुद्भूतो ह्यमुकोऽहं विवेकवान् ।
नास्ति मे तु पिता साक्षान्नास्ति मे स्त्रीसुतादिकम् । मृतौ च
मातापितरौ मृता भ्रातादयः सुताः । पथात् स्वकान्तानाञ्च
तु ह्यहमत्यन्ततापवान् । अतएव हि भोः स्वामिन् । देहि मे
परमाश्रमम् । एतेन पित्रादिषु तिष्ठत्सु यत्याश्रमो न भव-
तीति सूचितम् । तान् विहाय दण्डस्य धर्तुर्दोषकथनगर्भ-
दण्डवचनं तत्रैव ॥ सत्यं कुरु द्विजश्रेष्ठ ! यदुक्तं वै ममान्तिके ।
मिथ्याभाषणदोषेण ब्रह्मवर्त्मं विवर्जितम् । भवत्येव न सन्देहो
द्विज ! मत्पुरतो वद । स्थितायां धीवनयुतकान्तायां परमे-
श्वरि ! । सर्वे हि विफलं तस्य यः कुर्याद्दण्डधारणम् । विद्येते
पितरौ देवि ! यः कुर्याद्दण्डधारणम् । सत्र्याप्तो विफलस्तस्य
रौरवाख्यं गमिष्यति । विद्यते बालभावेन यस्य कान्ता सुत-
स्त्वथा । सत्र्यासधारणं तस्य वृथा हि परमेश्वरि ! । स गुरु-
द्यापि शिष्यस्य रौरवाख्यं प्रपद्यते । इत्यादि दृढवाक्यञ्च
श्रुत्वा दण्डी जितेन्द्रियः । सत्र्यासदानं तस्यैष दद्या-
न्मुक्तिञ्च शाश्वतौम् ॥ इत्यादिना दोषदर्शनेन पुनः पित्रादि-
मरणनिश्चायकं दृढवाक्यं श्रुत्वा तस्य सत्र्यासदानमर्पयेदित्य-
न्वयः ॥

तत्रकारमाह । आदौ दशाक्षरं मन्त्रं प्रथमे आशयेद्गुरुः ॥
श्रीशङ्कर उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि मन्त्रं दशाक्षरं
परम् । यस्य श्रवणमात्रेण मूढोऽपि विष्णुरूपपृष्ठम् । पुंमन्त्रो-
ऽपि च देवेशि ! शक्तिमन्त्रं जपेद् यदि । अत्रात्वा तं महा-
मन्त्रं स भवेद्ब्रह्मराक्षसः । अत्रात्वा तं महामन्त्रं तत्त्वज्ञानी
भवेद् यदि । तथापि नरकं गच्छेदिति वेदस्य सम्मतम् ।
शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि दर्शनं मन्त्रमुत्तमम् । मयावीजं बध्-

वीजं लक्ष्मीः काली च पाशकम् । गगनं पत्त्रिवीजञ्च वञ्चि-
कान्ता ततः प्रिये ! । इति ते कथितं चण्डि ! दशाक्षरमनुत्त-
मम् । यज्ज्ञानादमरत्वञ्च लभते नात्र संशयः । अस्य ग्रहण-
मात्रेण नरो नारायणी भवेत् । अस्य प्रसादमात्रेण दण्डी
निर्वाणतां व्रजेत् । दण्डोपरि जपेदेतद्दशार्णं परमेश्वरि ! ।
अस्मान्मन्त्राम्नाहामन्त्रा जायन्ते नात्र संशयः । सर्वो देवसमा-
चारो दशार्णाज्जायते ध्रुवम् । महाविद्योपासकश्च दशार्णं न
हि पश्यति । इह लोके दरिद्रश्च परे च ब्रह्मराक्षसः । तस्माद्
यत्रे न देवेशि ! दशार्णं श्रावयेद्गुरुः । केवलं श्रवणं कुर्यान्न
जपेत् साधकोत्तमः । श्रावयेद् यो दशार्णञ्च स नरो गुरुस-
त्तमः । मन्त्रदाता यदा देवि । तवैव स गुरुः स्मृतः । दशा-
र्णदाता यो देवि ! स एव परमो गुरुः । यथामरतरङ्गिण्या
असमाः सकलापगाः । दशार्णस्य समो नास्ति मन्त्रस्य सुर-
पूजिते ! ॥ तथा ॥ अतः परम् प्रवक्ष्यामि यद्द्रूपं दण्डधारणम् ।
साधुरूपो गृहस्थश्च ब्राह्मणो ब्रह्मवादकः । सर्वमायासमा-
त्यक्तः सर्वधर्मपरायणः । जितेन्द्रियो जितक्रोधः समत्वं
सर्वजातिषु । पुत्रे रिपी समत्वञ्च सम्यायां पीष्टिके तथा ।
कायप्राणे न सम्बन्धो मृत्युरथ युगान्तिके । ब्रह्मज्ञानं विना
ज्ञानं यस्य चित्ते मनोरमम् । सश्यासधारणं कार्यं विप्राणां
मुक्तिहेतवे । यो विप्रो धारयेद्दण्डं सैव नारायणः स्वयम् ।
चतुर्भुजाः प्रजायन्ते दण्डधारणमात्रतः । तत् श्रुत्वा च महार-
भ्रगमनं कारयेत्ततः । क्रोधं वा क्रोशयुग्मं वा वेगेन
गमनश्चरेत् । गुरुणा सह शिष्येण पृष्ठे पृष्ठे विधानतः ।
तिष्ठ तिष्ठ महाबाहो ! मां त्यक्त्वा नहि गच्छतु । शिष्यः परमे-
ष्ठसखं त्वत्कमो नास्ति भूतले । चन्तव्यमपराधं मे त्वमेव
विष्णुरूपपृष्ठे । त्वमेव जगतां वन्द्यस्त्वमेव सर्वपूजितः । त्वमेव

परमो हंसस्त्रिष्ट तिष्ठेति सा ब्रह्म । स शिष्यो दण्डिना देवि !
 इति वाक्यं वदेद्व्यतः : अतः स परमो हंसः पथि श्रेते प्रसो-
 हितः । तस्यैव दर्शनार्थाय चान्तरीचे च देवताः । सखीकाः
 सपरोवाराद्यायान्ति दिग्बिदिक्षु च । एतस्मिन् समये दण्डी
 सान्त्वयेच्छिष्यमुत्तमम् । फुत्कारं बहुशो दत्त्वा मन्त्रेणानेन
 सुव्रतः । फुत्कारैर्वायुवेगेन पुनः प्राणान् प्रयोजयेत् । जन्मान्त-
 रञ्च तस्यैव तत्क्षणे जायते किल । जन्मान्तरं यमालीक्य
 संस्कारमाचरेद्गुरुः । दण्डान्तिके समानीय अन्नप्राशनमाच-
 रेत् । अमुकस्त्वं समाभाष्य पुष्पं वल्ली विनिक्षेपेत् । इति
 नास्मा तु संस्थाप्य महासंस्कारमाचरेत् । ततोऽपि दण्डिना
 देवि ! शिष्याय ज्ञानहेतवे । शृणु शिष्य ! महाधीर ! महाकर्म
 हृदये कुरु । जन्मान्तरन्तु तस्यैव प्राणाधिकं विकारयेत् ।
 नृतेहस्वरूपोऽयं शरीरोऽयं न मंशयः । विरतो भव सर्वत्र
 तोषान्नाहारचेष्टया । ब्राह्मणेनैव यदन्नं तन्मात्रभोजनं
 कुरु । पञ्चतत्त्वं सदा सेव्यं गुप्तभावो जितेन्द्रियः । मदैव
 मानसीं पूजां सदा मानसतर्पणम् । त्रिसन्ध्यं मानसं योगं
 नाभिजुग्ण्डे प्रयत्नतः । सदैव मानसं भोगं त्यागं कुरु प्रयत्नतः ।
 पङ्क्वर्गेषु जितो भूत्वा नरो नारायणः स्वयम् । भवत्येव न
 सन्देहो दण्डधारणमाव्रतः । पितृवंशे सप्तदश मातृवंशे
 त्रयोदश । कान्तायाः सप्तमयैव लक्ष्मीनारायणो भवेत् । इति
 श्रुत्वा वचस्तस्य शिष्यश्चैवाद्रवीह्वलः । यदुक्तं मयि सुतर्पणं
 तत्करोमि निरन्तरम् । पञ्चतत्त्वं सदा सेव्यं कस्मात्प्राप्तो वदस्व
 मे । यत्रैव यत्तते दण्डी बहुशिष्यसमाहृतः । तत्र गत्वा
 प्रयत्नेन बहुशिष्यं विचेष्टय । अथवा वीरमध्ये तु यत्नेन
 गमनं चर । तच्च ज्ञानं गृहस्थस्य सन्निधाने व्रजेत् किल ।
 सुदूरमपि गन्तव्यं गन्तव्ये कलनगकः । शिष्यसर्गा न न

स्वायं देवतायाः कृते पुनः । आचार्यपत्नीं दृष्ट्वा तु भिक्षां
 कुर्यात् समाहितः । हे मातर्देहि मे भिक्षां कुण्डलीं तर्पया-
 म्यहम् । एवमुक्त्वा ततो दण्डो महासंस्कारमाचरेत् । दण्डा-
 न्तिके समानीय होमयेद्विधिपूर्वकम् । ततो हुमेत् करं धृत्वा
 आञ्चैरष्टाहुतीः पुनः ॥ विपरीतक्रमेणैव कुर्यादङ्गविशो-
 धनम् । ततः कुर्यात् प्रयत्नेन अन्तर्यज्ञोपवीतकम् । शिखां
 तस्य शिखां मन्ये पूगमध्ये विधारयेत् । मूलेन यज्ञसूत्रन्तु
 तस्मिन्नेव निवेशयेत् । घृतैर्नृत्तिकया पूगं विलिप्य शोधये-
 त्ततः । तत्पूगं मूलमन्त्रेण कुण्डमध्ये विनित्तिपेत् । पूर्णाहुतिं
 ततो दद्यात् तत्पूगमानयेत् सुधीः । सयज्ञसूत्रं सशिखं तत्पूगं
 प्रेषयेत् प्रिये ! । मूलमन्त्रं जपेत्तत्र गजान्तकसहस्रकम् । ततश्च
 श्रावयेन्मन्त्रं कालिकायाश्च सुन्दरि ! । अथवा श्रावयेन्मन्त्र
 ताराया दुर्लभं परम् । मूलमन्त्रं समुच्चार्य पूगमस्य प्रयत्नतः ।
 भक्षणत् तत्क्षणे साक्षादन्तर्यज्ञोपवीतयान् । भवत्येष न
 सन्देहो नरो नारायणः स्वयम् । विल्वदण्डं समानीय वंगस्यैकं
 समानयेत् । विल्वदण्डे न्यसेद्यासान् कालिकायाः प्रयत्नतः ।
 जीवन्त्यासं ततः कृत्वा दण्डे देवीं विचिन्तयेत् । विल्वे स्थितञ्च
 चैतन्यं वंगदण्डे नियोजयेत् । इष्टदेवीस्वरूपोऽयं दण्डश्च
 परनेश्वरि ! । शिष्यस्य दक्षिणे हस्ते दण्डस्यापनमाचरेत् ।
 कमण्डलुं समानीय वारुणं प्रजपेत् सुधीः । वारुणीं नित्ति-
 पेत्तत्र ततो मूलमनुं जपेत् । अष्टोत्तरशतं जप्त्वा तस्य वाम-
 कारं न्यसेत् । गैरिकं कपिलं वस्त्रं यत्नेन परिधापयेत् । दण्ड-
 धारणमात्रेण नरो नारायणो भवेत् । अद्यावधि महामायां
 दण्डोपरि विभावय । कुरु पूजां महाकाल्या दण्डोपरि हृदा
 ततः । साक्षान्नारायणस्त्वं हि धर्माधर्मपरो भव । तव मात-
 पिता स्वामो सर्वे दण्डान्तिके स्थितम् ॥ इति परमाश्रमग्रहणम्

दण्डिनो भिक्षाचरणप्रकारस्तु तत्रैव ॥ सुदूरं गमनं गेहे
 गृहस्थस्य द्विजस्य च । नारायणं समाभाष्य द्वारे तस्य व्रजेत्
 सुधोः । दण्डिगमनानन्तरं गृहस्थकर्त्तव्यमाह तत्रैव ॥ इति
 श्रुत्वा गृहस्थश्च पुटाञ्जलिपरो भवेत् । द्वारे च दण्डिनं दृष्ट्वा
 प्रणमेद्ब्रह्मणो वरः । भिक्षां दद्यात् प्रयत्नेन भधु मांसं विना
 प्रिये ! । आदाय भिक्षां देवेशि ! चीरवद्गमनं चरेत् ॥ दण्डिनो-
 ऽर्वास्त्रतिप्रकारोऽपि तत्रैव ॥ गृहस्थस्यालये देवि । रात्रि-
 यामश्च कारयेत् । तथा हि नगरं गत्वा त्रिरात्रं वसतिं चरेत् ।
 तोर्धभूमिं ततो गत्वा सप्तरात्रं वसेत्ततः ॥ दण्डिनं दृष्ट्वा ब्राह्म-
 णस्य कर्त्तव्यमुक्तं तत्रैव ॥ ब्राह्मणो दण्डिनं दृष्ट्वा प्रणमेद्विधि-
 पूर्वकम् । तोयपूर्णश्च देवेशि ! किं वा शून्यं कमण्डलुम् ।
 दृष्टिमात्रेण तत्पात्रं पूर्णं कुर्याद्विजोत्तमः । कमण्डलो जल-
 दानफलमपि तत्रैव ॥ कुशायमाणं विन्दुञ्च यदि दद्यात् कम-
 ण्डलो । समुद्रसप्तदानस्य फलं स लभते ध्रुवम् ॥ जलदान-
 निन्दापि तत्रैव ॥ दद्यान्न यदि मोहेन स भवेदापदाययः ।
 त्रिंशद्वर्षसहस्राणि स पुनर्विष्टपी भवेत् । इति ते कथितं चण्डि !
 सन्न्यासधारणं परम् । न वक्तव्यं पशोरग्रे प्राणान्तेऽपि कदा-
 चन । वस्तुतस्तु कली दण्डग्रहणं नास्ति ॥ दीर्घकालं ब्रह्म-
 चर्यं धारणञ्च कमण्डलोः । इत्यादिभिर्वचनैरुदाहृतत्वादि-
 धृतैर्निर्दिष्टत्वात् ॥

महानिर्वाणतन्त्रे अष्टमोऽङ्कात्तत्रैव ॥ भिक्षुकेऽप्याश्रम-
 देवि ! वेदोक्तं दण्डधारणम् । कली नास्त्येव तत्त्वज्ञो
 यतस्तत् श्रौतसंस्कृतिः । श्रौतसंस्कारविधिनावधूताश्रम-
 धारणम् । तदेव कथितं भद्रे ! सन्न्यासग्रहणं कली ॥ नारद-
 यञ्चरात्रे द्वितीयरात्रे च ॥ कली च दण्डग्रहणं नैव निर्वाण-
 कारणम् । परं वेदविरुद्धञ्च विपरीताय कल्पितं तादिभिः

प्रतिपिद्धत्वाच्च ॥ यत्तु निर्घाणतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥ ब्राह्मणेन
 विनाम्बत्र सञ्चासो नास्ति चण्डिके ! । कुर्यान्नोहेम योऽन्यत्र
 स वे पापाश्रयो नरः । गुप्तभावेन देवेशि ! शृणु मत्प्राणवल्लभे ! ।
 सञ्चासिना सदा सेव्यं पञ्चतत्त्वं वरानने ! । द्वादशाब्दस्य मध्ये
 तु यदि मृत्युर्न जायते । दण्डं तोषे विनिक्षिप्य भवेत् परम-
 ह्मकः । अवधूताचाररतो हसः परमपूर्वकः । सैव चानन्द-
 विख्यातो द्वादशाब्दे सरस्वती ॥ इति वचनमपि कलोत्तरपरम् ।
 सरस्वतीति दशानामावधूतमध्ये संज्ञाविशेषः तत्रमाणन्तु ॥
 तोशान्यमवनारखगिरिपर्वतसागरः । सरस्वती भारती च
 पुरीति दश कौत्तताः ॥ इति ॥ एषां लक्षणद्वन्द्वद्वारविजये ॥
 विद्यारखस्वामिधृतं यथा ॥ त्रिवेणी सङ्गमे तोर्थ तत्त्वमस्यादि-
 नक्षणे । स्त्रायान्तस्त्रार्थभावेन तोर्थनामा स उच्यते ॥ १ ॥
 श्रायमग्रहणे प्रौढ आशापाशविर्वाजतः । यातायातविनिर्मुक्त
 एतदायमलक्षणम् ॥ २ ॥ सुरस्ये निर्भरे देशे वने वासं करोति
 यः । आशापाशविनिर्मुक्तो वननामा स उच्यते ॥ ३ ॥ अरखे
 सस्थितो नित्यमानन्दनन्दने वने । त्यक्त्वा सर्वमिदं विश्वमानन्द-
 लक्षणं किल ॥ ४ ॥ वासो गिरिवरे नित्यं गीताभ्यासे हि
 तत्परः । गम्भीरचलबुद्धिश्च गिरिनामाः स उच्यते ॥ ५ ॥
 यसेत् पर्वतमूलेषु प्रौढो यो ध्यानधारणात् । सारात्सारं विजा-
 नाति पर्वतः परिकीर्तितः ॥ ६ ॥ वसेत् सागरगम्भीरो वन-
 रत्नपरिग्रहः । मर्यादाञ्च न लङ्घेत सागरः परिकीर्तितः ॥
 ७ ॥ स्वरज्ञानवशो नित्यं स्वरवादी कवीश्वरः । संसारसागरं
 साराभिज्ञो यो हि सरस्वती ॥ ८ ॥ विद्याभरणं सम्पूर्णं सर्व-
 मारं परित्यजेत् । दुःखभारं न जानाति भारती परिकीर्तितः
 ॥ ९ ॥ ज्ञानतत्त्वेन सम्पूर्णं पूर्णतत्त्वपदे स्थितः । पदब्रह्मरतो
 नित्यं पुरोनामा स उच्यते ॥ १० ॥ केवलनिर्वाणतन्त्रदर्शिन-

स्वधुनापि तथाचरन्ति । अवधूततापि चतुर्थाश्रमिणामिव ॥
तथा च योनितन्त्रे ॥ चतुर्थाश्रमिणां मध्ये अवधूताश्रमो
महान् । तत्राहं कुलयोगिन महादेवत्वमागतः ॥

अथावधूताश्रमः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे अष्टमोक्तासे ॥ त्र्यसदा-
शिव उवाच ॥ अवधूताश्रमो देवि ! कलौ सश्यास उच्यते ।
विधिना येन कर्तव्यं तत्सर्वं शृणु साम्प्रतम् । ब्रह्मज्ञाने समु-
त्पन्ने विरते सर्वकर्मणि । अध्यात्मविद्यानिपुणः सश्यासाश्रम-
माचरेत् । विहाय हृदौ पितरौ शिशुं भार्यां पतिव्रताम् ।
त्यक्त्वा समर्थान् वन्धून् प्रव्रजन्वारकी भवेत् । सम्पाद्य गृह-
कर्माणि परितोष्यागमानपि । निर्गमो निलयाद्गच्छेन्निष्कामो
विलितेन्द्रियः । आह्वय स्वजनान् वन्धून् ग्रामस्थान् प्रति-
वासिनः । प्रीत्यानुमतिमन्विच्छेद्गृहाज्जिगमिषुर्नरः । तेषा-
मनुज्ञामादाय प्रणम्य परदेवताम् । ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य निर-
पेक्षो गृहादि यत् । मुक्तः संसारपाशैर्यः परमानन्दवर्द्धितः ।
कुलावधूतं ब्रह्मज्ञं गत्वा सम्प्रार्थयेदिदम् । गृहाश्रमे परं
ब्रह्मन् ! ममैतद् विगतं वयः । प्रसादं कुरु मे नाथ ! सश्यास-
ग्रहणं प्रति । निवृत्तगृहकर्माणं विचार्य विधिवद्गुरुः । शान्तं
विवेकिनं वीक्ष्य द्वितीयाश्रममादिशेत् । ततः शिष्यः कृत-
स्नानो यतात्मा विहिताङ्गिकः । ऋणत्रयविमुक्त्यर्थं देवर्षी-
चार्ययेत् पितृन् । देवा ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्च
सगणैः सह । ऋणयः सनकाद्याद्यात्राद्या देवर्षयस्तथा । अत्र
ये पितरः पूज्या वक्ष्यामि शृणु तानपि । पिता पितामहश्चैव
प्रपितामह एव च । माता पितामहो देवि ! तथैव प्रपितामहो ।
मातामहादयोऽप्येवं मातामह्यादयोऽपि च । प्राच्यामृषीन्
यजेद्देवान् दक्षिणस्यां पितृन् यजेत् । मातामहान् प्रतीच्यान्तु
पूजयेत्प्रासकर्मणि । पूर्वादिक्रमतो दद्यादासनानां हयं हयम् ।

देवादीन् क्रमतस्तत्रावाह्य पूजां समाचरेत् । समर्च्य विधिव-
 त्तेभ्यः पिण्डान् दद्यात् पृथक् पृथक् । पिण्डप्रदानविधिना
 दत्त्वा पिण्डं यथाक्रमम् । कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रार्थयेत्
 पितृदेवताः । ऋष्यध्वं पितरो ! देवा ! देवर्षिमाढका ! गणाः ! ।
 गुणातीतपदे यूयमनृणोऽकुरुताचिरात् । आनृण्यमर्थयित्वा
 तु प्रणम्य च पुनः पुनः । ऋणत्रयविनिर्मुक्तमात्मश्राद्धं प्रक-
 ल्पयेत् । पितामहात्मैव सर्वेषां तत्पिता प्रपितामहः । आत्म-
 श्चात्मार्षणार्थाय कुर्यादात्मक्रियां सुधीः । उत्तराभिमुखो
 भूत्वा पूर्ववत् कल्पितासने । श्रावाह्यात्मपितृन् देवि ! दद्यात्
 पिण्डं समर्चयन् । प्रागग्रान् दक्षिणाग्रांश्च पश्चिमाग्रान् यथा-
 क्रमात् । पिण्डार्थमास्त्ररेदभानुदग्रान् स्वस्त्रकर्मणि । समाप्य
 श्राद्धकर्माणि गुरुदर्शितवर्त्मना । मुमुक्षुश्चित्तशुद्धार्थमिमं मन्त्रशतं
 जपेत् । ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वार-
 कमिव बन्धनान्मृत्योर्मुञ्चोय मामृतात् । उपासनानुसारेण
 त्रियां मण्डलपूर्वकम् । संस्थाप्य कलसं तत्र गुरुः पूजां समा-
 रभेत् । ततस्तु परमं ब्रह्म ध्यात्वा शाश्वतवर्त्मना । विधाय
 पूजां ब्रह्मज्ञो ब्रह्मस्थापनमाचरेत् । प्रागुक्तसंस्कृते वङ्गौ सङ्-
 ल्पोक्ताहुतिं गुरुः । दत्त्वा शिष्यं समाह्वय साकल्यं हावयेत्
 तम् । आदौ व्याहृतिभिर्हुत्वा प्राणहोमं प्रकल्पयेत् । प्राणो-
 ऽपानः समानयोदानव्यानी च वायवः । तत्र होमं ततः
 कुर्याद्देहामेध्यस्य मुक्तये । पृथिवी सलिलं वह्निर्वायुराकाश-
 भव च । गन्धो रसश्च रूपश्च स्पर्शः शब्दो यथाक्रमात् । ततो
 वाक्पाणिपादाश्च पायूपस्थौ ततः परम् । श्रोत्रं त्वक् नयनं
 जिह्वा घ्राण्यबुद्धीन्द्रियाणि च । एतानि मे पदान्ते च शुभ्यन्ति
 पदमुच्चरेत् । ॐ ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं द्विठ
 इत्यपि । चतुर्विंशतितत्त्वानि कर्माणि वैदिकानि च । हुत्वाग्नी

निष्क्रियो देहं मृतवच्चिन्तयेत्ततः । विभाव्य मृतवत्कार्यं रहितं
सर्वकर्मणा । स्मरन् तत् परमं ब्रह्म यज्ञसूत्रं समुद्धरेत् । ऐं
क्लौं हुं इति मन्त्रेण स्कन्धादुत्तार्यं तत्त्ववित् । यज्ञसूत्रं
करे धृत्वा पठित्वा व्याहृतित्रयम् । वङ्गिजायां समुच्चार्यं
घृताक्तमनले क्षिपेत् । हुत्वैवमुपवोतश्च कामवीजं समुद्धरन् ।
क्षित्वा शिखां करे कृत्वा घृतमध्ये नियोजयेत् । ब्रह्मपुत्रि !
शिखे ! त्वं हि बालरूपा सनातनी । दीयते पावके स्थानं गच्छ
देवि । नमोऽस्तु ते । कामं मायां कूर्चमन्त्रं वङ्गिजायामुदी-
रयेत् । शिखामाश्रित्य पितरो देवा देवर्षयस्तथा । सर्वास्या-
न्ययकर्माणि निवसन्ति शिखोपरि । ततः सन्त्ये ताः सर्वा
देवर्षिपितृदेवताः । शिखासूत्रपरित्यागाद्देही ब्रह्ममयो
भवेत् । यज्ञसूत्रशिखात्यागात् सत्रासः स्याद्भिज्जन्मनाम् । शूद्रा-
णामितरेषाञ्च शिखां हुत्वैव संस्कृया । ततो मुक्तशिखासूत्रः
प्रणमेद्दण्डवद्गुरुम् । गुरुरुत्थाप्य तं शिष्यं दक्षकर्णं वदेदिमम् ।
तत्त्वमसि महाप्राज्ञ ! हंसः सोऽहं विभावय । निर्ममो निरह-
ङ्कारः स्वभावेन सुखं चर । ततो घटश्च वङ्गिश्च विसृज्य ब्रह्म-
तत्त्ववित् । आत्मस्वरूपं तं मत्वा प्रणमेच्छिरसा गुरुम् ।
नमस्तुभ्यं नमो मर्त्यां तुभ्यं नर्त्यां नमो नमः ! त्वमेव त्वदहमेव
विश्वरूप ! नमोऽस्तु ते । ब्रह्ममन्त्रोपासकानां तत्त्वज्ञानां जिता-
त्मनाम् । स्वमन्त्रेण शिखाच्छेदात् सत्रासग्रहणं भवेत् ।
ब्रह्मज्ञानविशुद्धानां किं यज्ञैः श्राद्धपूजनेः । स्वैच्छाचारपरा-
णान्तु प्रत्यवायो न विद्यते । ततो निर्हृन्धरूपोऽसौ निष्कामः
स्थिरमानसः । निर्ममो विहरेच्छिष्यः साक्षाद्ब्रह्ममयो भुवि ।
मुक्तो विधिनिषेधाभ्यां निर्योगचेममात्मवित् । सुखदुःखसमो
धीरो जितात्मा विगतसृष्टः । स्थिरात्मा प्राप्तदुःखोऽपि सुखे
प्राप्तेऽपि निःसृष्टः । सदान्द्रः शुचिः शान्तो निरपेक्षो निरा-

कुलः । नोद्देजकः स्याज्जीवानां सदा प्राणिहिते रतः । विग-
तामर्षंभीर्दान्तो निःसङ्कल्पो निरुद्यमः । शोकदोषविमुक्तः
स्याच्छत्रौ मित्रे समो भवेत् । शीतवातातपसहः समो माना-
पमानयोः । समः शुभाशुभे तुष्टो यदृच्छालाभवस्तुना ।
निस्त्रैगुण्यो निर्विकल्पो निर्लोभः स्यात्त्वसञ्चयी । यथा सत्त्व-
मुपाश्रित्य सृष्ट्या विश्वं प्रतिष्ठति । आत्माश्रितस्तथा देहो जान-
न्नेवं सुखी भवेत् । इन्द्रियाण्येव कुर्वन्ति स्वं स्वं कर्म पृथक्
पृथक् । आत्मा साक्षी विनिलिप्तो ज्ञात्वैवं मोक्षभागभवेत् ।
धातुप्रतिग्रहं निन्दाममृतं क्रीडनं स्त्रिया । रेतस्तागमस्याञ्च
मश्यासी परिवर्जयेत् । सर्वत्र समदृष्टिः स्यात् कौटे दैवे तथा
नरे । सर्वं ब्रह्मेति जानीयात् परिव्राट् सर्वकर्मसु । विप्रान्नं
श्वपचान्नं वा यस्मात्तस्मात् समागतम् । देशं कालं तथा
चान्नमश्रीयादविचारयन् । अध्यात्मशास्ताध्ययनैः सदा तत्त्व-
विचारणैः । अवधूतो नयेत् कालं स्वेच्छाचारपरायणः ।
मश्यासिनां मृतं कायं दाहयेन्न कदाचन । सम्पूज्य गन्ध-
पुष्पाद्यैर्निखनेद्वापु मज्जयेत् । अप्राप्तयोगमर्त्यानां सदा
कामाभिलाषिणाम् । प्रभावाज्जायते देवि ! प्रवृत्तिः कर्मस-
ङ्गुले । अत्रापि ते सानुरक्ता ध्यानार्चा जपसाधने । श्रेयस्तदेव
जानन्तस्तत्रैव दृढनिश्चयः । अतः कर्मविधानानि प्रोक्तानि
चित्तशुद्धये । नामरूपं बहुविधं तदर्थं कल्पितं मया । ब्रह्म-
ज्ञानं विना देवि ! कर्ममश्रयस्त्वं विना । कुर्वन् कल्पशतं कर्म
न भवेन्मुक्तिभाजनः । कुलावधूतस्तत्त्वज्ञो जीवन्मुक्तो नरा-
क्षतिः । साक्षाद्वारायणं मत्वा गृहस्थस्तं प्रपूजयेत् । यतेर्दर्शनं
नमात्रेण विमुक्तः सर्वपातकात् । तीर्थव्रततपोदानसर्वयज्ञ-
फलं नभेत् ॥ इत्यवधूताश्रमः ॥

तद्देवाम् चतुर्दशोक्तासे ॥ देव्युवाच ॥ द्विविधावाश्रमी

प्रोक्तौ गार्हस्थ्यो भैक्षुकस्तथा । किमिदं श्रूयते चित्रमवधूता-
 चतुर्विधाः । एतद्देदितुमिच्छामि तत्त्वतः कथय प्रभो ! ।
 चतुर्विधावधूतानां लक्षणं सविशेषतः ॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥
 ब्रह्ममन्त्रोपासका ये ब्राह्मणक्षत्रियादयः । गृह्याथमे वसन्तो-
 ऽपि ज्ञेयास्ते यतयः प्रिये ! । पूर्णाभिषेकविधिना संस्कृता ये
 च मानवाः । शैवावधूतास्ते ज्ञेयाः पूजनीयाः कुलार्चिते ! ।
 ब्रह्मावधूताः शैवाश्च साग्रिमाचारवर्तिनः । विदध्यः सर्वकर्माणि
 शश्वदौरितवर्त्मना । विना ब्रह्मार्पितश्चैते तथा चक्रार्पितं
 विना । निषिद्धमन्नं तोयञ्च न गृह्णीयुः कदाचन । ब्रह्मावधूत-
 कौलानां कौलानामभिषेकिणाम् । प्रागेव कथितं धर्ममाचा-
 राश्च वरानने ! । स्नानं मद्यसनं पानं, दानञ्च दाररक्षणम् ।
 सर्वमागममार्गेण शैवब्रह्मावधूतयोः ॥

निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥ श्रीगङ्गार उवाच ॥ शृणु
 देवि ! प्रवक्ष्यामि अवधूतो यथा भवेत् । वीरस्य मूर्तिं
 जानीयात् सदा तत्त्वपरायणः । यद्रूपं कथितं सर्वं
 मत्र्यासधारणं परम् । तद्रूपसर्वकर्माणि प्रकुर्याद्दीरवल्लभः ।
 टण्डिनो मुण्डनं चामावास्यायामाचरेद्यथा । तथा नैव
 प्रकुर्यात्तु वीरस्य मुण्डनं प्रिये ! । असंस्कृतं केशजाल-
 मुक्तालम्बिकचोच्चयम् । अस्थिमालाविभृषा वा रुद्राक्षानपि
 धारयेत् । दिग्म्बरो वा वीरेन्द्रसायवा कौपिनी भवेत् ।
 रक्तचन्दनसिक्ताङ्गं कुर्याद्भस्माङ्गभूषणम् ॥

योगसारे द्वितीयपरिच्छेदे ॥ नृकरोटिं विधायैश्च काष्ठदण्डं
 तथा प्रिये ! । परशुं चाजिनश्चैव योगीव धारयेत् सदा । खट्वाङ्गं
 धारयेद्योगी वामरूपकवाससौ । कपाले धारयेच्चन्द्रं चन्द-
 नाद्यैर्विशेषतः । इंद्रपत्पिङ्गलकं वस्त्रं धारयेत् सर्वदा सुत ।
 सुत इति शिवस्य सम्बोधनम् ॥ सुदर्शनाख्यं यज्ञक्रं तत्तु

सन्धारयेद्बुधः । विपश्चीं कपिलञ्चैव मण्डुडिच्छिमभर्भरान् ।
 वादयन् उमरुं योगौ यत्र कुत्राश्रमे स्थितः ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥
 क्षमा दानं ततो ध्यानं बालभावेन शैलजे ! । शिवोऽहं भैरवा-
 नन्दो मुक्तीऽहं कुलनायकः । एवं भावपरो मन्त्रो हेतुयुक्तः
 सदाशिवः । संविदासेवनं कुर्यात् सदा कारणसेवनम् । भवेत्
 साक्षात् स पुरुषः शम्भुरूपो न संशयः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः सामान्य एव च । कुलावधूत-
 संस्कारे पञ्चानामधिकारिता ॥ निर्वाणतन्त्रे ॥ निर्वाणमुक्ति-
 भाप्नोति ब्राह्मणो वीरभावतः । अवधूतः क्षत्रियश्च महायोगी
 न संशयः । स्वरूपोऽपि भवेद्वैश्यः शूद्रोऽपि सह लोकवान् ।
 सम्पूर्णफलमाप्नोति विप्रो निर्वाणतां व्रजेत् । त्रिभागं फल-
 माप्नोति क्षत्रियो वीरभावतः । पादद्वयन्तु वैश्यस्य शूद्रस्य द्वैक-
 पादकम् ॥ दशानामवधूताना प्रत्येकं नाम प्रागुक्तमिदानी-
 मपि तेषां प्रधानत्वेनाङ्गीकरणार्थं संज्ञाकथनं गर्भलक्षणवि-
 शेषमाह तत्रैव ॥ अवधूतस्य चाख्यानं शृणुष्व पर्वतात्मजे ! ।
 वनारख्ये भारती च गिरिश्च पुरिरेव च । एकस्थाने तु संस्थित्य
 इष्टध्यानादिकं चरेत् । यो मन्त्रदानं तपसा स वनः परिकी-
 र्त्तितः । सस्तकेशो जटाजूटः सदा वातूलवद्भवेत् । अन्तर्यागी
 महावीरोऽरण्यसङ्गश्च शैलजे । । नानाशास्त्रेषु यो विज्ञो नाना-
 कर्मविशारदः । सदेष्टदेवीभावेन भावयेद्यो हि चामलाम् ।
 स एव भारती वीरो महान्नानो जितेन्द्रियः । सदीर्घ्वाहुर्यो
 वीरो मुक्तकेशो दिग्म्बरः । सर्वत्र समभावेन भावयेद्यो नरो-
 त्तमः । इष्टदेवीं विना नास्ति स गिरिः परिकीर्त्तितः । नाना-
 देगेषु पीठेषु क्षेत्रेषु तीर्थभूमिषु । भ्रमणं कुरुते नित्यं कुर्या-
 द्यत्नेन पूजनम् । देवतायाः सदा ध्यानं शौगुरोः पूजनं तथा ।
 अन्तर्यागेषु यो निष्ठः स वीरः पुरिरेव च । अवधूताश्रमे देवि !

यस्य भक्तिः सुनिश्चला । तस्य तुष्टा भवेत् काली किं न
सिध्यति भूतले । अवधूतं समालोक्य शशुवत् पूजनं चरेत् ।
शक्तितः पञ्चतत्त्वानि यत्रैव निवेदयेत् । अशक्तः परमेशानि !
भक्तितः परितोषयेत् ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥ भक्तावधूतो
द्विविधः पूर्णापूर्णविभेदतः । पूर्णः परमहंसाख्यः परिव्राडपरः
स्मृतः । कृतावधूतमंस्कारो यदि स्याज्ज्ञानदुर्बलः । तदा लोका-
लये तिष्ठन्नात्मानं स तु शोधयेत् । रक्षन् स्वजातिचिह्नञ्च कुर्वन्
कर्माणि केवलम् । सदा ब्रह्मपरो भूत्वा साधयेज्ज्ञानमुत्तमम् ॥

मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले ॥ अवधूतः शिवः
साक्षादवधूतः सदाशिवः । अवधूतो शिवा देवो अवधूताशुभं
शृणु । चतुराश्रमिणां मध्ये अवधूताश्रमो महान् । अवधूतश्च
द्विविधो गृहस्थश्च चितानुगः । सचेलयापि दिग्वासा विधि-
योनिविहारवान् । सदारः सर्वदारस्थो अष्टहासो दिगम्बरः ।
गृहावधूतो देवेण ! द्वितीयस्तु सदाशिवः । अवधूतस्य श्रीं
तत्सदिति मन्त्रेण कर्म कर्तव्यमाह महानिर्वाणतन्त्रे ॥ श्रीं
तत्सन्मन्त्रमुच्चार्य सोऽहस्मोति चिन्तयन् । कुर्व्यादात्मोचितं कर्म
सदा वैराग्यमाश्रितः । कुर्वन् कर्माण्यनासक्तो नलिनीदल-
नोरवत् । यतेतात्मानमुद्धर्तुं तत्त्वज्ञानविवेकतः । सर्वेषामी-
तत्सदिति निर्देशेन कर्मफलमाह तत्रैव ॥ श्रीं तत्सदिति
मन्त्रेण यो यत्कर्म समाचरेत् । गृहस्थो वाप्युदासोनस्तस्याभी-
ष्टाय तद्भवेत् । तन्मन्त्रक्रियमाणकर्मणः सम्पूर्णत्वमपि
तत्रैव ॥ जपहोमप्रतिष्ठा च संस्काराद्यखिलाः क्रियाः । श्रीं
तत्सदिति निष्पन्नाः सम्पूर्णाः स्युर्न संशयः । किमन्यैर्बहुभि-
र्मन्त्रैः किमन्यैर्भूरिसाधनैः । ब्राह्मोऽशानिन मन्त्रेण सर्व-
कर्माणि साधयेत् । सुखसाध्यमबाहुल्यं सम्पूर्णफलदायकम् ।
नास्त्ये तस्मान्महामन्त्रादुपायान्तरमस्विके ! । पुरप्रदेशे देहे वा

लिखित्वा धारयेदिदम् । गेहे तस्य महातीर्थं देहः पुण्यमयो
 भवेत् । निगमागमतन्त्राणां सारात्सारतरो मनुः । श्रीं तन्त्रदिति
 देवेशि । तवाग्रे सत्यमीरितम् । चतुर्विधानां तत्त्वानामन्ये-
 पामपि वस्तुनाम् । मन्त्रान्यैः शोधनेनालं स्याच्चैदेतेन शोधि-
 तम् । पश्यन् सर्वत्र सद्रूपं जपंस्तत्सन्महामनुम् । स्वेच्छा-
 चारः शुद्धचित्तः स एव भुवि कोलराट् । जपादस्य भवेत् सिद्धी
 मुक्तः स्यादर्णचिन्तनात् । साक्षाद्ब्रह्ममयो देही सार्धमेनं जपे-
 न्मनुम् । त्रिपदोऽयं महामन्त्रः सर्वकारणकारणम् । साधना-
 दस्य मन्त्रस्य भवेन्नृत्युच्चयः स्वयम् । युग्मयुग्मपदं वापि
 प्रत्येकं पदमेव वा । जपेतस्य महेशानि ! साधकः सिद्धिभा-
 ग्भवेत् ॥ इति मन्त्रप्रशंसा ॥

शैवावधूतस्य सर्वकर्मानधिकारमाह तत्रैव ॥ शैवावधूत-
 संस्कारविधूताखिलकर्मणः । नापि दैवे न वा पित्रे नार्धे
 कृत्येऽधिकारिता ॥

अथ परमहंसः ॥ चतुर्णामवधूतानां तुरीयो हंस उच्यते ।
 त्रयोऽन्ये योगभोगाढ्या मुक्ताः सर्वे शिवोपमाः । हंसी न
 कुर्यात् स्त्रीसङ्गं न विधत्ते परिग्रहम् । प्रारब्धमश्रुन्
 विहरेन्निषेधविधिवर्जितः । त्यजेत् स्वजातिचिह्नानि कर्माणि
 गृहमेधिनाम् । तुरीयो विचरेत् क्षीणो निःसङ्कल्यो
 निरुद्यमः । सदात्मभावसन्तुष्टः शोकमोहविवर्जितः । निर्नि-
 केतस्त्रितित्तुः स्यान्निसङ्गो निरुपद्रवः । नार्पणं भक्ष्यपे-
 यानां न तस्य ध्यानधारणा । मुक्तो विमुक्तो निर्द्वन्द्वो हंसा-
 चारपरो यतिः । इति ते कथितं देवि । चतुर्णां कुलयोगि-
 नाम् । लक्षणं सविशेषेण साधूनां मतस्वरूपिणाम् । एतेषां
 दर्शनात् स्पर्शादालापात् परितोषणात् । सर्वतीर्थफलावाप्ति-
 जायते मनुजानाम् ॥

अथ आचारभेदाः ॥ वेदाचारस्तु पूर्वमुक्तः । अधुना वैष्णवा-
दिरुच्यते । नित्यातन्त्रे प्रथमपटले ॥ अथ वक्ष्ये महेशानि !
वैष्णवाचारमुत्तमम् । यस्य विज्ञानमात्रेण कालः स्याद्विहिता-
ञ्जलिः । वेदाचारक्रमेणैव सदा नियमतत्परः । मैथुनं तत्क-
थालापं कदाचिन्नैव कारयेत् । हिंसां निन्दाञ्च कौटिल्यं
वर्जयेन्मांसभोजनम् । रात्रौ मालाञ्च यन्त्रञ्च सृष्टिधैव कदा-
चन । विष्णुं समर्चयेद्देवि ! विष्णौ कर्म निषेदयेत् । भावयेत्
सर्वदा देवि ! सर्वं विष्णुमयं जगत् । इति वैष्णवाचारः ॥

तथा ॥ शृणु चार्वङ्गि ! सुभगे ! शैवाचारं सुदुर्लभम् । वेदा-
चारक्रमेणैव शैवे शक्ते व्यवस्थितम् । तद्विशेषं महादेवि !
केवलं पशुघातनम् । इदानीं शृणु वक्ष्यामि दक्षिणाचारम-
द्रिजे ! । दक्षिणामूर्त्तिमुनिना आश्रितोऽसी यतः पुरा । अतएव
महेशानि ! दक्षिणाचार उच्यते । प्रावर्त्तकोऽयमाचारः प्रथमो
दिव्यवीरयोः । वेदाचारक्रमेणैव पूजयेत् परमेश्वरीम् ।
स्वीकृत्य विजयां रात्रौ जपेन्मन्त्रमनन्यधोः ॥ ततोऽथपटले ॥
दिव्यवीरमतं भद्रे । शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि ! । समासतः प्रव-
क्ष्यामि पञ्चमाचारमुत्तमम् । दिवसेषु महेशानि । ब्रह्मचारी
समाहितः । पञ्चतत्त्वानुकल्पेन रात्रौ देवीं समर्चयेत् । अपरं
शृणु वक्ष्यामि सारात्सारं परात्परम् । ब्रह्मानन्दमये ज्ञाने
तथ स्नेहेन पार्वति ! । वेदशास्त्रपुराणेषु गूढो ज्ञानसमुच्चयः ।
काष्ठमध्ये यथा वङ्गिस्तथा देवि ! प्रतिष्ठितः । अश्वमेधकृती
नैव वाजिहत्या यथा भवेत् । तथैव परमेशानि ! यज्ञे दीपो
न विद्यते । शुद्धाशुद्धं भवेच्छुद्धं शोधनादेव पार्वति ! । एत-
देव महेशानि ! सिद्धान्ताचारलक्षणम् ॥ समयाचारतन्त्रे
द्वितीयपटले ॥ स्नातः शुक्लाम्बरधरः शुद्धवेशधरस्तथा । देवपूजा-
रती नित्यं तथा विष्णुपरो दिवा । नक्तं द्रव्यादिकं सर्वं यथा

लाभेन श्रेष्ठमम् । विधिवत् क्रियते भक्त्या स सर्वेषु फलं
 लभेत् ॥ कुलाचारं पश्चादुपपादयिष्यति ॥ इत्याचारभेदाः ॥
 इति श्रीप्राणतोषिण्यां सप्तमे निर्गुणकाण्डे पशुभावादिनिर्ण-
 यादिरूपग्रन्थिकथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः ॥

अथ पूर्णाभिषेकः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे दशमोऽंशे ॥ श्रीसदा-
 शिव उवाच ॥ विधानमेतत् परमं गुप्तमासीञ्जगन्नये । गुप्त-
 भावेन कुर्वन्तो नरा मोक्षं ययुः पुरा । प्रवले कलिकाले तु
 प्रकाशे कुलवर्त्मनः । नक्तं वा दिवसे कुर्यात् सप्रकाशाभि-
 षेचनम् । नाभिषेकं विना कौलः केवलं मद्यसेवनात् । पूर्णा-
 भिषिक्तः कौलः स्याच्चक्राधीशः कुलार्चकः । तत्राभिषेकपूर्वाह्ने
 सर्वविघ्नोपशान्तये । यथाशक्त्युपचारेण विघ्नेशं पूजयेद्गुरुः ।
 गुरुश्चेन्नाधिकारी स्याच्छुभपूर्णाभिषेचने । तथाभिषिक्त-
 कौलेन तत्सर्वं साधयेत् प्रिये । । खान्तारुणं विन्दुसंयुक्तं बीजमस्य
 प्रकीर्तितम् । गणकोऽस्य ऋषिश्छन्दो नीलद्विजस्तु देवता ।
 कर्त्तव्यकर्मणी विघ्नशान्त्यर्थं विनियोगिता । पङ्दीर्घयुक्त-
 मूलेन पङ्गानि समाचरेत् । प्राणायामं ततः कृत्वा ध्याये-
 द्गणपतिं शिवे ! ॥ सिन्दूराभं त्रिनेत्रं पृथुतरजठरं हस्तपद्मैर्द-
 धानम् खड्गं पाशाङ्गुश्रेष्ठान्यरुणकरलसद्धारणीपूर्णकुम्भम् ।
 बालेन्दूहोत्तमौलिं करिपतिवदनं बीजपूरार्द्रगण्डं भोगीन्द्रा-
 वत्प्रभूप भजत गणपतिं रक्तवस्ताङ्गरागम् ॥ ध्यात्वैवं मानसे-
 रिद्धा पीठशक्तिं प्रपूजयेत् । तीव्रा च ज्वालिनी नन्दा भोगदा
 कामरूपिणी । उषा तेजस्वती सत्या मध्ये विघ्नविनाशिनी ।
 पूर्यादितोऽर्चयित्वैताः पूजयेत् कमलासनम् । पुनर्ध्यात्वा गणेश-
 शानं पञ्चतत्त्वोपचारकैः । अभ्यर्च्य च चतुर्दिक्षु गणेशं गण-
 नायकम् । गणनाथं गणक्रीडं यजेत् कौलिनि । सत्तमः । एक-
 दन्तं वक्रतुण्डं लम्बोदरगजाननी । महादेवश्च विकटं

धूम्राभं विघ्ननाशनम् । ततो ब्राह्मीमुखा शक्तीर्दिकपालांश्च
 अपूजयेत् । तेषामस्त्राणि सम्पूज्य विघ्नराजं विसर्जयेत् ।
 एवं सम्पूज्य विघ्नेशमधिवासनमाचरेत् । भोजयेच्च पञ्चतच्चै-
 व्रह्मज्ञानं कुलसाधकान् । ततः परदिने स्नातः कृतनित्यो-
 दितक्रियः । आजग्यकृतपापानां क्षयार्थं तिलकाञ्चनम् ।
 उत्सृजेत् कौलदृश्यार्थं भोज्यैकैकमपि प्रिये ! । अर्घ्यं दत्त्वा
 दिनेशाय ब्रह्मविष्णुनवग्रहान् । अर्चयित्वा मातृगणान् वसुधारां
 प्रकल्पयेत् । कर्मणोऽभ्युदयार्थाय वृद्धिश्राद्धं समाचरेत् । ततो
 गत्वा गुरोः पार्श्वं प्रणम्य प्रार्थयेदिदम् । एहि नाथ ! कुलाचार ।
 नलिनीकुलवत्सल ! । त्वत्पदाभोरुहच्छायां देहि मूर्ध्नि कृपा-
 निधे ! । आज्ञां देहि महाभाग ! शुभपूर्णाभिषेचने । निर्विघ्नं
 कर्मणः सिद्धिर्मुपैमि त्वत्प्रमादतः । शिवशक्त्याज्ञया वत्स !
 कुरु पूर्णाभिषेचनम् । मनोरथमयी सिद्धिर्जायतां शिवशासनात् ।
 इत्यमाज्ञां गुरोः प्राप्य सर्वापद्रवशान्तये । आयुलक्ष्मीबला-
 रोग्यावात्ये सङ्कल्पमाचरेत् । ततस्तु हातमङ्गल्यो वस्त्रालङ्कार-
 भूषणैः । कारुण्यैः शुद्धिसहितैरभ्यर्च्यं वृणुयाद्गुरुम् । गुरुर्मनो-
 हरे गेहे गैरिकादिविचित्रिते । चित्रध्वजपताकाभिः फल-
 पुष्पेण शोभिते । किङ्किणीजालमालाभिश्चन्द्रातपविभूषिते ।
 घृतप्रदीपावलिभिस्तमोलेशविवर्जिते । कर्पूरमहितैर्धूपैर्यक्षधूपैः
 सुवासिते । व्यजनैश्चामरैर्बर्हिर्दर्पणाद्यैरलङ्किते । सार्द्धहस्तमितां
 वेदीसुञ्चकैश्चतुरङ्गलाम् । रचयेन्मृगमयीं तत्र चूर्णैरक्षतसम्भवे ।
 मण्डलं सर्वतोभद्रं विदध्यात् श्रीगुरुस्ततः । स्वस्वकल्पोक्त-
 विधिना कुर्यादर्चाविधिक्रियाम् । हात्वा पूर्वोक्तविधिना
 पञ्चतत्त्वानि शोधयेत् । संशोध्य पञ्चतत्त्वानि पूर्वकल्पित-
 मण्डले । स्वर्णं वा राजतं ताम्रं मृगमयं घटमेव वा । क्षालितं
 चन्द्रबीजेन दध्यक्षतविचर्चितम् । स्थापयेद्ब्रह्मबीजेन सिन्दूरे-

णाङ्घ्रयेत् श्रिया । चकाराद्यै रकारान्तैर्वर्णैर्विन्दुविभूषितैः ।
 मूलमन्त्रप्रजापेन पूरयेत् कारणेन तम् । अथवा तीर्थतोयेन
 शुद्धेन पायसापि वा । नक्षत्रं सुवर्णं वा घटमध्ये विनि-
 क्षिपेत् । पनसोडुम्वराश्लथवकुलाम्बममुद्गम् । पल्लवं तन्मुखे
 दद्याद्भागभवेन कृपानिधिः । शरावं मार्त्तिकञ्चापि फलाक्षत-
 समन्वितम् । रमां मायां समुञ्चार्य स्थापयेत् पल्लवोपरि ।
 वध्नीयाद् वस्त्रयुग्मेन शीर्षा तस्य वरानने । शक्तौ रक्तं
 शिवे विष्णौ श्वेतवामः प्रकोर्तितम् । स्थां स्थीं मायां रमा
 स्मृत्वा स्थिरीकृत्य घटान्तरे । निक्षिप्य पञ्चतत्त्वानि नवपा-
 त्राणि विन्यसेत् । राजतं शक्तिपात्रं स्याद्गुरुपात्रं हिरण्ययम् ।
 श्रोपात्रन्तु महाशङ्खं ताम्ब्राख्यन्यानि कल्पयेत् । पापाण्डारु-
 लोहाना पात्राणि परिवर्जयेत् । शक्त्या प्रकल्पयेत् पात्रं
 महादेव्याः प्रपूजने । पात्राणां स्थापनं कृत्वा गुरुन् देवी
 प्रतर्पयेत् । ततस्त्वमृतसम्पूर्णघटमभ्यर्चयेत् सुधोः । दर्श-
 यित्वा धूपदीपौ सर्वभूतबलिं हरेत् । प्राणायामं ततः कृत्वा
 ध्यात्वावाह्य महेश्वरोम् । स्वशक्त्या पूजयेदिष्टां वित्तशाठ्यं
 विवर्जयेत् । होमन्तु कृत्वा निष्पाद्य कुमारीशक्तिसाधनम् ।
 पुष्पचन्दनवासीभिरर्चयेत् स गुरुः शिवे । अनुगृह्णन्तु कौला
 मे शिष्यं प्रति कुलव्रताः । पूर्णाभिषेकसंस्कारे भवद्भिरनुम-
 न्यताम् । एवं पृच्छति चक्रेशे ते ब्रूयुर्गुरुमादरात् । महा-
 मायाप्रसादेन प्रभावात् परमात्मनः । शिष्यो भवति पूर्णस्ते
 परतत्त्वपरायण । शिष्येण च गुरुर्देवीमर्चयित्वा र्चते घटे ।
 कामं मायां रमा जघ्ना चालयेद्घटमुत्तमम् । उत्तिष्ठ ब्रह्मकल-
 ममुत्तराभिमुख गुरुः । मन्त्रैरेतैर्वक्ष्यमाणैरभिषिञ्चेत् कृपा-
 न्वितः । शुभपूर्णाभिषेकस्य सदाशिव ऋषिः स्मृतः । कन्दो-
 ऽनुदुर्पं देवताद्या प्रगदं बीजमीरितम् । शुभपूर्णाभिषेकार्थे

विनियोगः प्रकीर्तितः । गुरवस्वामिपिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहे-
 श्वराः । दुर्गालक्ष्मीभवान्यस्वामिपिञ्चन्तु मातरः ॥ १ ॥
 षोडशौ तारिणी नित्या स्वाहा महिषमर्दिनी । एतास्वाम-
 मिपिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ २ ॥ जयदुर्गा विशालाक्षी
 ब्रह्माणी च सरस्वती । एतास्वामिपिञ्चन्तु वगला यरदा शिवा
 ॥ ३ ॥ नारसिंही च वाराहौ वैष्णवी वनमालिनौ । इन्द्राणी
 वारुणो रौद्रो त्वाभिपिञ्चन्तु शक्तयः ॥ ४ ॥ भैरवी भद्रकाली च
 तुष्टिः पुष्टिरुमा क्षमा । अद्वा कान्तिर्दया शान्तिरभिपिञ्चन्तु
 ते सदा ॥ ५ ॥ महाकाली महालक्ष्मीमहानोत्तरस्वती ।
 उग्रचण्डा प्रचण्डा च अभिपिञ्चन्तु सर्वदा ॥ ६ ॥ मत्स्यः कूर्मो
 वराहश्च नृसिंहो वामनस्तथा । रामो भार्गवरामस्वामिपि-
 ञ्चन्तु वारिणा ॥ ७ ॥ असिताङ्गो रुरुचण्डः क्रोधोन्मत्तभयङ्करः ।
 कपाली भीषणश्च त्वामिपिञ्चन्तु वारिणा ॥ ८ ॥ काली कपा-
 लिनो कुक्का कुरुकुक्का विरोधिनो । विप्रचित्ता महोद्या त्वा-
 मिपिञ्चन्तु सर्वदा ॥ ९ ॥ इन्द्रोऽग्निः शमनो रक्षो वरुणः पवन-
 स्तथा । धनटश्च महेशानः सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः ॥ १० ॥
 रविः सोमो मङ्गलश्च बुधो जोषः सितः शनिः । राहुः केतुः स-
 नक्षत्रा अभिपिञ्चन्तु ते ग्रहाः ॥ ११ ॥ नक्षत्रं करणं योगो
 वाराः पक्षी दिनानि च । ऋतुर्भ्रामो ह्ययनस्वामिपिञ्चन्तु
 सर्वदा ॥ १२ ॥ लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलान्तकाः । समुद्रा-
 स्वामिपिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १३ ॥ अनन्ताद्या महा-
 नागाः सुपर्णाद्याः पतत्रिणः । तरवः कल्पहक्षाद्याः सिञ्चन्तु
 त्वां दिगीश्वराः ॥ १४ ॥ पातालभूतलव्योमचारिणः क्षेम-
 चारिणः । पूर्णाभिषेकसन्तुष्टा अभिपिञ्चन्तु पाद्यसा ॥ १५ ॥
 दौर्भाग्यं दुर्ग्रहो रोगा दौर्भाग्यं तथा शुचः । विनश्यन्त्वभिषे-
 केन कालोवीजेन ताडिताः ॥ १६ ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्च ग्रहा

ये रिष्टकारिणः । विद्रुतास्ते विनश्यन्तु रमावीजेन ताडिताः ॥
 १७ ॥ अभिसारकृता दोषा वैरिमन्त्रोद्भवाश्च ये । मनोवाक्-
 कायजा दोषा विनश्यन्त्वभिषेचनात् ॥ १८ ॥ नश्यन्तु विपदः
 सर्वाः सम्पदः सन्तु सुस्थिराः । अभिषेकेण पूर्णेन पृष्ठाः सन्तु
 मनोरथाः ॥ १९ ॥ इत्येकाधिकविंशत्या मन्त्रैः संसिक्तसाधनम् ।
 पशोमुखाङ्गमन्त्रं पुनः संश्रावयेद्गुरुः ॥ पूर्वोक्तनाम्ना
 सस्वोध्य ज्ञापयन् शक्तिसाधकान् । दद्यादोन् कुलनाथान्त-
 माख्यानं कौलिको गुरुः । श्रुतमन्त्रगुरौ देवि । सम्युज्य
 निजदेवताम् । पञ्चतत्त्वोपचारेण गुरुमभ्यर्चयेत्ततः । गोभू-
 हिरण्यवासांसि यानालङ्करणानि च । गुरवे दक्षिणां दत्त्वा
 यजेत्कीलान् शिवात्मकान् । कृतकौस्तार्चनो धीरः शान्तीऽति-
 धिनयान्वितः । ओगुरोश्चरणी स्पृष्ट्वा भक्त्या नत्वेदमर्घयेत् ।
 श्रीनाथ ! जगतां नाथ ! मन्नाथ ! करुणानिधे ! । परामृतप्र-
 दानेन पूरयास्मन्ननोरथम् । आज्ञा मे दीयतां कौलाः ! प्रत्यक्ष-
 शिवरूपिणः ! । मच्छिथ्याय विनोताय ददामि परमामृतम् ।
 चक्रैः परमेशान ! कौलपङ्कजभास्कर ! । कृतार्थं कुरु सच्छिष्यं
 देह्यमुषैः कुलामृतम् । आज्ञामादाय कौलानां परमामृत-
 पूरितम् ॥ सशुद्धिकं पानपात्रं शिथ्यहस्ते समर्पयेत् । हृद्या-
 ऋष्य गुरौ देवीं सुवसंलग्नभस्मना । स्वस्य शिथ्यस्य कौलानां
 कूर्चं च तिलकं न्यसेत् ॥ कूर्चं भ्रूमध्ये ॥ ततः प्रसादतत्त्वानि
 कौलेभ्यः परिवेशयेत् । भक्तानुष्ठानविधिना विदध्यात् पान-
 भोजनम् । इति ते कथितं देवि ! शुभपूर्णाभिषेचनम् । ब्रह्म-
 ज्ञानैकजननं शिवत्वफलसाधनम् । नवरात्रं सप्तरात्रं पञ्च-
 रात्रं त्रिरात्रकम् । अथवाप्येकरात्रञ्च कुर्यात् पूर्णाभिषेच-
 नम् । संस्कारिऽस्मिन् महेशानि ! पञ्चकल्पाः प्रकीर्तिताः ।
 नवरात्रे विधातव्यं सर्वतोभद्रमण्डलम् । नवनाभं सप्तरात्रं

पञ्चाङ्गं पञ्चरात्रके । त्रिरात्रं चैकरात्रे च पञ्चमष्टदलं प्रिये ! ।
मण्डले सर्वतोभद्रे नवनाभेऽपि साधकैः । स्थापनीया नव-
घटाः पञ्चाङ्गे पञ्चसङ्करकाः । नलिनेऽष्टदले देवि ! घटस्वेकः
प्रकोर्तितः । अङ्गावरणदेवांश्च केशरादिषु पूजयेत् । पूर्णाभि-
षेकसिद्धानां कौलानां निर्मलात्मनाम् । दर्शनात् स्पर्शनाद्वापा-
द्गुरुशुद्धिर्विधीयते । शक्तैर्वा वैष्णवैः शैवैः सौरैर्गाणपतैरपि ।
कौलवर्त्मन्त्रितः साधुः साधयेदतियत्नतः । तथा शक्तिपूजनं
स्यात् पञ्चतत्त्वादि शोधयेत् । स्वेष्टपूजाविधानेन न तु चक्रे-
श्वरो भवेत् ॥ तथा ॥ उक्ताः प्रयोगा बहवः कर्माणि विविधानि
व । ब्रह्मैकनिष्ठकौलस्य त्यागानुष्ठानयोः समम् । एकमेव
परं ब्रह्म जगदावृत्य तिष्ठति । सर्वं तदन्वितं कर्म जानन्तो
हि रताः प्रिये । । पृथक्त्वेन यजन्तोऽपि तत् प्रयान्ति विशन्ति
च । सर्वं ब्रह्मणि सर्वत्र ब्रह्मेव पर्यवस्यति । ज्ञेयः स एव
सत्कौलो जीवन्मुक्तो न संशयः ॥

अथ पूर्णाभिषेकप्रयोगः ॥ महानिर्वाणतन्त्रे ॥ अभिषेक-
पूर्वाह्ने सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं यथाशक्त्युपचारेण गुरुर्विघ्नेशं
पूजयेत् । गुरुस्तात्र चेन्नाधिकारी तदाभिषिक्तकौलं गुरुत्वेन
स्वीकृत्य तेन सर्वं कारयेत् । गमिति गणेशस्य बीजं कृत-
नित्वक्रिय आसने उपविश्याचान्तोऽर्घ्यं स्थापनादिभूतशुद्धान्तं
कर्म कृत्वा ऋष्यादिन्यासं कुर्याद् यथा । गणक ऋषिर्नीह-
च्छन्दो विघ्नराजो देवता स्वकर्त्तव्यपूर्णाभिषेककर्मणः सर्वविघ्न-
शान्त्यर्थं जपे विनियोगः । शिरसि ओं गणक ऋषये नमः ।
मुखे नीहृच्छन्दसे नमः । हृदि विघ्नराजाय देवतायै नमः ।
गां हृदयाय नम इत्यादिनाङ्गन्यासकरन्यासौ विधाय मूलेन
प्राणायामत्रयं कृत्वा आयेदयथा ॥ सिन्दूरामं त्रिनेत्रं पृथुतर-
जठरं हस्तपद्मैर्दधानं खड्गं पाशाद्गुणैः शान्तरुणकरलसदाङ्गी-

नलिनीकुलवज्रभ । ॥ त्वत्पादान्भीरुहृच्छायां देहि मूर्ध्नि कृपा-
निधे ! । आञ्जां देहि महाभाग ! शुभपूर्णाभिषेचने । निर्विघ्नं
कर्मणः सिद्धिमुपैमि त्वत्प्रसादतः ॥ ततो गुरुर्वदेत् ॥ श्रीं शिव-
शक्त्याज्ञया वत्स ! कुरु पूर्णाभिषेचनम् । मनोरथमयी सिद्धि-
र्जायतां शिवशासनात् । इति गुरोरनुज्ञां गृहीत्वा अद्येत्यादि
अमुकगोत्रः श्रीअमुकदेवशर्मा आयुर्लक्ष्मीवलारोग्यप्राप्ति-
कामो , महानिर्वाणतन्त्रीयदशमपरिच्छेदोक्तपूर्णाभिषेकमहं
करिष्ये । इति सङ्कल्प्य श्रीं यज्जाग्रत इति श्रीं देवो व इति वा
पठेत् । ततः श्रीं साधुभवानास्तामित्यादि कर्म कृत्वा वस्त्रा-
लङ्करणादिना सशुद्धिकारणेन च गुरुमभ्यर्च्य श्रीं अद्येत्यादि
मत्सङ्कल्पितमहानिर्वाणतन्त्रीयदशमपरिच्छेदोक्तपूर्णाभिषेकक-
र्मणि अमुकगोत्रं श्रीअमुकानन्दनाथं गुरुत्वेन गुरुकर्म-
करणाय वा भवन्तमहं वृषे इति शिष्ये वदति । श्रीं वृतो-
ऽस्मीति गुरुर्भूयात् । ततः शिष्यः, श्रीं यथाविहितं गुरुकर्म
कुरु इति शिष्ये वदति । श्रीं यथाज्ञानतः करवाण्यीति गुरु-
र्भूयात् । ततो गुरुर्मगोहरगृहे सुचित्रिते चित्रध्वजपताका-
चन्द्रातपाद्युपशोभिते धूपगुग्गुल्वादिभिः सुवासिते घृतप्रदोष-
मालाविगतान्धकारलेशे चतुरङ्गलोच्छ्रायसार्द्धहस्तमितसृग्मय-
वेदिकायां सर्वतोभद्रादिमण्डलं पञ्चवर्णरजोभिर्विदध्यात् ॥

तत्र क्रमः ॥ नवरात्राभिषेके सर्वतोभद्रं सप्तरात्राभि-
षेके नवनाभं पञ्चरात्राभिषेके पञ्चाक्षं चिरात्रं करान्नाभिषेके
अष्टतन्पद्मं निर्माय तत्र घटस्थापनं दोष्तापहृत्युक्तं कुर्यात् ।
ततः पञ्चतत्त्वादिकं संशोध्य ठमिति चन्द्रबीजेन घटे दध्यक्षती
दद्यात् । ओमिति ब्रह्माबीजेन घटं स्थापयेत् । श्रीमिति
सक्तोबीजेन घटे सिन्दूरं दद्यात् । सविन्दुकैः चकाराद्यकारा-
न्तैर्वर्णैर्मूलमन्त्रेण ठकारेण घटं पूरयेत् । अथवा तीर्थतोयेन

शुद्धजलेन वा पूरयेत् । नवरत्नं स्वर्णं वा घटमध्ये निक्षिपेत् ।
 पनसोडुम्बराश्वत्थवकुलाम्बाणां पञ्चपल्लवानि ऐमिति वाग्भ-
 वीजेन घटमुखे दद्यात् । फलाक्षतयुक्तनूतनशरावं श्रीमिति
 ज्ञीमिति मन्त्रेण तदुपरि दद्यात् । वस्त्रयुग्मेन घटस्य ग्रीवां
 बध्नीयात् । तत्र क्रमः । शाक्ते रक्तेन शैवे वैष्णवे च श्व तन ।
 ततः स्यां स्यीं ज्ञीमिति श्रीमिति मन्त्रेण घटं स्थिरीकृत्य घट-
 श्रीपात्रयोर्मध्ये दक्षिणादितो नव पात्राणि स्थापयेत् । तत्र
 क्रमः । शक्तिपात्रं राजतं गुरुपात्रं हिरस्मयं वीरपात्रं महा-
 शङ्खमात्मपात्रमपि तथा । अथवा पाषाणदारुलौहमित्रानि
 पात्राणि कुर्यात् । ततो गुरुं देवीञ्च कारणेन तर्पयेत् । ततः
 कारणपूर्वघटे स्वस्वकल्पोक्तविधिना देवतां सम्पूज्य यथा-
 शक्ति जप्त्वा जपं समर्थं बलिदानादिकं कृत्वा स्तवकवचादिकं
 पठित्वाष्टोत्तरं सङ्घं शतं वा हुत्वा गन्धपुष्पवस्त्रमान्यपात्रा-
 दिभिः कुमारीशक्तिसाधकान् सम्पूज्य । श्रीं अनुगृह्यन्तु कोला
 मे शिष्यं प्रति कुलव्रताः । पूर्णाभिषेक संस्कारे भवद्भिरनुमन्य-
 ताम् । इति चक्रेश्वरे पठति ते ब्रूयुः । श्रीं महामायाप्रभावेण
 प्रभावात् परमात्मनः । शिष्यो भवति पूर्णस्ते परतत्त्वपरा-
 यणः । ततो गुरुः पूर्वोक्तघटे शिष्येण देवीमर्चयित्वा श्रीमिति
 ज्ञीमिति जप्त्वा घटं चालयेत् । श्रीं उत्तिष्ठ ब्रह्मकलस ! देवता-
 भौष्टसिद्धिदः । सर्वतीर्थान्बुपूर्णेन पूरयास्य मनोरथम् । इति
 पठित्वा । सदाशिव ऋषिरनुष्टुप्छन्दः शिष्येष्टदेवता प्रणवो
 योऽं आयुःकीर्तिबलारोग्याद्यवायै पूर्णाभिषेके विनियोगः ।
 श्रीं गुरुवस्त्राभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । दुर्गालक्ष्मी-
 भवान्यस्वामभिषिञ्चन्तु मातरः ॥ १ ॥ योऽङ्गी तारिणी
 नित्या स्वाहा महिषमर्दिनी । एतास्वामभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन
 पारिणा ॥ २ ॥ जयदुर्गा विशालाक्षी ब्रह्माणी च सरस्वती ।

एतस्वामभिपिञ्चन्तु वगला वरदा शिवा ॥ ३ ॥ नारसिंही च
 चाराही वैष्णवो वनमालिनी । इन्द्राणी वारुणी रौद्री त्वामि-
 पिञ्चन्तु शक्तयः ॥ ४ ॥ भैरवी भद्रकाली च तुष्टिः पुष्टिरुमा
 क्षमा । अद्या कान्तिर्दया शान्तिरभिपिञ्चन्तु ते सदा ॥ ५ ॥
 महाकाली महालक्ष्मोर्महानीलसरस्वती । उग्रचण्डा प्रच-
 ण्डाद्या अभिपिञ्चन्तु सर्वदा ॥ ६ ॥ मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नृसिंही
 वामनस्तथा । रामो भार्गवरामस्वामभिपिञ्चन्तु वारिणा ॥ ७ ॥
 असिताङ्गो रुरुचण्डः क्रोधोन्मत्तो भयङ्करः । कपाली भीषणश्च
 त्वामभिपिञ्चन्तु वारिणा ॥ ८ ॥ काली कपालिनी कुक्का,
 कुरुकुक्का विरोधिनी । विप्रचिन्ता महोद्या त्वामभिपिञ्चन्तु
 सर्वदा ॥ ९ ॥ इन्द्रोऽग्निः शमनी रक्षी वरुणः पवनस्तथा ।
 धनदश्च तथेशानः सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः ॥ १० ॥ रविः सोमी
 मङ्गलश्च बुधो जीवः सितः शनिः । राहुः केतुः स्रज्जत्रा अभि-
 पिञ्चन्तु ते ग्रहाः ॥ ११ ॥ नक्षत्रं करणं योगा वाराः पक्षौ
 दिनानि च । ऋतुर्मासो हायनस्वामभिपिञ्चन्तु सर्वदा ॥ १२ ॥
 लवणेषुसुरासपिर्दधिदुग्धजलान्तकाः । समुद्रास्वामिपिञ्चन्तु
 मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १३ ॥ अनन्ताद्या महानागाः सुपर्णाद्याः
 पतत्रिणाः । तरवः कल्पवृक्षाद्याः सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः ॥ १४ ॥
 पातालभूतलव्योमचारिणः क्षेमचारिणः । पूर्णाभिषेकसन्तु-
 ष्टास्वामिपिञ्चन्तु पाथसा ॥ १५ ॥ दौर्भाग्यं दुर्यशी रोगा
 दौर्मनस्यं तथा शुचः । विनश्यन्त्वभिषेकेण कालीबीजेन
 ताडिताः ॥ १६ ॥ भूताः प्रेताः पिशाचाश्च ग्रहा ये रिष्टकार-
 काः । विद्रुतास्ते विनश्यन्तु रमाबीजेन ताडिताः ॥ १७ ॥
 अभिचारकृता दोषा वैरिमन्त्रोद्भवाश्च ये । मनोवाक्कायजा
 दोषा विनश्यन्त्वभिषेचनात् ॥ १८ ॥ नश्यन्तु विषदः सर्वाः
 सम्पदः सन्तु सुस्थिराः । अभिषेकेण पूर्णेन पूर्णाः सन्तु मनोरथाः

॥१८॥ इत्थे तैमन्त्रैः शिष्यमभिषिच्य पशोर्मुखाद् यन्मन्त्रो लब्धस्तं
 पुनस्तं गुरुः आवयेत् । पूर्वोक्तनाम्ना शिष्यं सम्बोध्य शक्तिसाध-
 कान् विज्ञाप्य गुरुरानन्दनाथान्तं नाम शिष्याय दद्यात् ।
 श्रुतमन्त्रो गुरौ इष्टदेवतां सम्पूज्य पञ्चतत्त्वैर्गुरुमर्चयेत् । ततो
 गोभूर्गण्डवसोयानालङ्करणानि गुरवे दक्षिणां दद्यात् ।
 ततः पञ्चतत्त्वैः कौलशक्तिसाधकान् अभ्यर्च्य गुरोश्चरणीं स्पृष्ट्वा
 प्रार्थयेद् यथा । ओनाथ ! जगतां नाथ ! मन्नाथ ! करुणा-
 निधे ! । परामृतप्रदानेन पूरयास्मन्मनोरथम् ॥ ततो गुरुः ॥
 आज्ञा मे दीयतां कौलाः ! प्रत्यक्षशिवरूपिणः ! । सच्छिष्याय
 विनोताय ददामि परामृतम् ॥ ते ब्रूयुः ॥ चक्रेश ! परमे-
 शान ! कौलपद्मजभास्कर ! । कृतार्थं कुरु सच्छिष्यं देह्यमुभै
 कुलामृतम् ॥ इति कौलाज्ञामादाय शुद्धिसहितं कारणपात्रं
 शिष्याय दद्यात् । ततः सुवलग्नभस्मना सर्वेषां ललाटे तिलकं
 दद्यात् । ततश्चक्रसम्पूर्णं कृत्वा यथेष्टं विहरेदिति ॥ इति
 पूर्णाभिषेकप्रयोगः ॥

पूर्णाभिषेकानन्तरन्तु वामकेश्वरतन्त्रे चतुःपञ्चाशत्पटले ॥
 भैरव उवाच ॥ मण्डपं विधिवत् कुर्यात् पूजोपकरणानि च ।
 परमहंसेन गुरुणा पूर्णाभिषेचनश्चरेत् । नवरत्नं जले स्थाप्य
 जलेनापूर्य कुम्भकम् ॥ द्विपञ्चाशत्पटले ॥ नातिङ्गस्त्रं नाति-
 दीर्घं कलसाष्टकमुत्तमम् । अभिषेकात्मकमिति रत्नादिभिर-
 लङ्घतम् । द्रेशाने च पुनः कुम्भं स्वर्णादिभिरलङ्घतम् । वस्त्रेण
 वेष्टयेत् कुम्भान् माल्यवन्दनपूर्वकम् । गङ्गाद्याः सरितः सर्वाः
 समुद्राश्च सरांसि च । नदा ङ्गदाः पुण्यतमानव्यः घाताल-
 वर्त्मगाः । सर्वतीर्थाणि पुण्यानि घटे कुर्वन्तु सन्निधिम् । रमा-
 योजेन जप्तेन पद्मवं प्रतिपादयेत् । कूर्चेन फलदानं स्यात्
 स्त्रीवोजेन स्थिराकृतिः । सिन्दूरं वङ्गिवीजेन पुष्यं प्रेतन

विन्यंसेत् । मूलेन प्रणवेनापि दूर्वा दद्याद्विचक्षणः । हुं
फट् स्वाहेति मन्त्रेण कुर्व्याद्दग्धेण ताडनम् । ईशकुम्भे यजे-
द्देवीं सङ्कल्योक्तविधानतः । सङ्कल्योक्तेन विधिना यजेदावरणं
ततः । बलिं दद्यात् प्रयत्नेन होमयेत्तन्त्रवित् सुधीः । आग-
मोक्तविधानेन कुर्यात्तत्र कुशण्डिकाम् । त्रिमध्वाक्तेन विधिना
विल्वपत्रेण होमयेत् ॥ उपचारैः षोडशैस्तु पुनर्देवीं प्रपूजयेत् ।
पुनरावरणं देवि ! पूजयेद् यत्नतः सुधीः । ततः पूर्णाहुतिं
दत्त्वा प्रकुर्याद् गुरुपूजनम् । सुवेद्याः पूजयेदष्टौ कुमारीश्च
प्रपूजयेत् ॥

चतुःपञ्चाशत्पटले ॥ पूजावसाने देवेशि ! कलसे-
रभिषेचयेत् । विशेपतश्च तन्मन्त्रं षष्ट्यामि शृणु सादरात् ।
ओं ह्रीं श्रीं ह्रीं ह्रीं पुत्र ! त्वं सर्वसिद्धीश्वरो भव । इति पूर्वकल-
सेन गुरुः सिद्धेच्छिश्च शुभम् । ओं ऐं ह्रीं श्रीं क्रौं ह्रीं ह्रीं ह्रीं सः
पुत्र ! त्वं वेतालो भव । इत्यग्नि कलसेनैव गुरुः सिद्धेच्छिश्च
शुभम् । ओं ह्रीं ऐं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं पुत्र ! त्वमणिमादिसिद्धी-
श्वरो भव । इति दक्षिणकलसेन गुरुः सिद्धेच्छिश्च शुभम् ।
ओं हुं ह्रीं क्रौं श्रीं पुत्र ! त्वमञ्जनासिद्धीश्वरो भव । इति नैर्ऋ-
तकलसेन गुरुः सिद्धेच्छिश्च शुभम् । अं आं ऐं क्रौं श्रीं ह्रीं
पुत्र ! त्वं लघिमादिसिद्धीश्वरो भव । इति वारुणकलसेन गुरुः
सिद्धेच्छिश्च शुभम् । ओं आं ऐं क्रौं ह्रीं पुत्र ! त्वं काम्यसिद्धी-
श्वरो भव । इति मरुत्कलसेन गुरुः सिद्धेच्छिश्च शुभम् ।
ऐं श्रीं ह्रीं पुत्र ! त्वं स्तम्भनादिसिद्धीश्वरो भव । इति कुबेरक-
लसेन गुरुः सिद्धेच्छिश्च शुभम् । हंस ऐं ह्रीं नवनवनामक-
रणाभिधानपूर्वकं पुत्र ! त्वमाकर्षणसिद्धीश्वरो भव । इतीशान-
कलसेन गुरुः सिद्धेत् शिशुं शुभम् । दक्षिणान्तं क्रियाकारुण्डं
कुर्यात्स्नाधकसत्तमः ॥ इत्यभिषेकप्रकरणम् ।

अथ वीरप्रशंसा ॥ उत्पत्तितन्त्रे त्रिषष्टिपटले ॥ यत्र वीरो
वसेद्देवि ! दिव्यो वा परमेश्वरि ! । तत्र सर्वाणि तीर्थाणि
वसन्ति वीरसाधने । यो वीरः स शिवः साक्षाद्देव एव न
संशयः । यत्र वीरो वसेद्देवि ! तत्र कस्य भयं भवेत् । नाका-
लमरणं तत्र न दुर्भिक्षभयं तथा । राजपीडाभयं देवि ! तत्र
नास्ति कदाचन ॥

अथ वीरकृत्यं तत्रैव ॥ कुलाचाररतो वीरः कुलसङ्गी
सदा भवेत् । संविदासेवनं कुर्यात् सोमपानं महेश्वरि ! ।
सर्वथा कुरुते देवि ! वीरश्चोद्धतमानसः । दिव्यस्तु देवता-
प्रायश्चन्दनागुरुस्तीपनैः । रक्तचन्दनगन्धैश्च सुदिग्धो नात्र
संशयः । भस्माङ्गधूसरो वीर उन्मत्तवद्विचेष्टितः । सुरापान-
रतो नित्यं बलिपूजापरायणः । नरच्छागश्च महिषो मेघः
शूकर एव च । शशकः शल्लकी गोधा खड्गी कूर्मो दश स्मृताः ।
वानरश्च खरश्चैत्र गजाश्चादिविहङ्गमाः । इत्यादिभिर्बलिर्दानैः
पूजयेत् खेष्टदेवताम् ॥ तथा । नित्यं नैमित्तिकं काम्यं प्रकु-
र्याच्च दिने दिने । कुलवारे कुलर्चे च तिथौ चन्दनके तथा ।
भैरव्याः कल्पितं चक्रं संस्थाप्य पूर्ववत् प्रिये ! । सुराणां शोधनं
कुर्याद् यथावत् परमेश्वरि ! । प्रवृत्ते भैरवीचक्रे सर्वे वर्णा
द्विजोत्तमाः । निवृत्ते भैरवीचक्रे सर्वे वर्णाः पृथक् पृथक् ।
ननु ब्रह्महत्यासुरापानमित्यादि स्मृत्युक्तेन महापातकजनकस्य
सुरापानस्य निषिद्धत्वात् सुरापानरत इति सुराणां शोधनम्
इति घ कथं सङ्गच्छत इति चेत् सत्यम् । तत्तद्वचनं नैमित्तिक-
वैधेतरपाननिषेधकमित्यवगन्तव्यमन्यथा वेदविरुद्धत्वेन तत्तत्-
स्मृतेरप्रामाख्यापत्तिः स्यात् । तथा च सौत्रामणीष्टौ वाजपेय-
यागे च सुराग्रहान् गृह्णाति सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च गृह्णाति
वाजसङ्गाः सुराग्रहान् हवन्तीत्यादि । इति हंसः शुचिसदि-

त्यादिना सुरागोधनञ्चोक्तम् । तर्हि मद्यमदेयमपेयमग्राह्यमिति
श्रुत्यन्तरस्य का गतिरिति चेन्नैवमर्थापरिज्ञानेन दोषमाशङ्कसे ।
तथा हि देवताभ्योऽदेयं देवतासम्प्रदानकभिन्नं मद्यमपेय-
मग्राह्यञ्चेति तस्या अर्थः । निमित्तयागादौतरत्र मद्यदानयाना-
दिनिषेधार्था वा मा श्रुतिरिति मन्तव्यम् । नराश्वमेधौ मद्यञ्च
कोलवर्ज्यं द्विजातिभिरित्यादिवचनैकवाक्यतया क्लीतरपरत्वं
वाजपेयादीनामिति न वाच्यम् । विद्याकरवाजपेयिप्रभृतीनां
नामानुसारेण कलावपि तस्यावधारितत्वात् । विजयाञ्चानु-
कल्पञ्च द्विजो दद्याद् युगे युगे ॥ इत्यादिवचनादनुकल्पेन
यागनिर्वाह इति तु कुधियां सिद्धान्तः सुख्यालाभ एवानु-
कल्पस्य उक्तत्वात् ॥

तथा च निरुत्तरतन्त्रे पञ्चमपटले ॥ द्रव्याभावे चानु-
कल्पेः पूजयेत् परदेवतामिति । सुराभावे च गोक्षीरं
द्विजो दद्याद् युगे युगे । इत्यादिवचनादनुकल्पेन यागनिर्वाह
इति तु कुधियां सिद्धान्तो सुख्यालाभ एवानुकल्पस्योक्तत्वात् ॥
तथा च निरुत्तरतन्त्रे पञ्चमपटले ॥ द्रव्याभावे चानुकल्पेः
पूजयेत् परदेवतामिति । सुराभावे च गोक्षीरं द्विजो दद्याद्
युगे युगे । इति चोक्तमत एव । न मांसमक्षणे दोषो न दोषो
मद्यपानतः । प्रहृत्तिरेषा भूतानां निहृत्तिस्तु महाफला ॥
इति मद्यपानदोषाभावो मनुना उक्त इति असंस्कृतसुरापान-
परं वा । तदुक्तमुत्पत्तितन्त्रे ॥ असंस्कृतां सुरां पीत्वा ब्राह्मणो
ब्रह्महा भवेत् । संस्कृतान्तु सुरां पीत्वा ब्राह्मणो ज्वलदग्निवत् ।
मौत्रामण्यां कुलाचारे ब्राह्मणः प्रपिबेत् सुराम् । अन्यत्र
कामतः पीत्वा ब्राह्मण्यादेव होयते । यद्वा सुरानिषेधकवचना-
नि अनभिपिक्तपराणोति ज्ञेयम् । तत्रैव सर्वेषां सुरापानविधि-
दर्शनात् । तत्प्रमाणन्तु किञ्चिद्विहितम् । लेखितव्यञ्च यत्तु

प्रकाशात् सिद्धिदानिः स्यान्निन्दनोयो न चान्यथा । यदि
शापमोचनादप्यग्राह्यत्वं तस्या इत्युच्यते तदा गायत्रीग्रहण-
मपि ब्राह्मणानामसङ्गतं स्यात्तत्रापि शापदर्शनादिति । उत्प-
त्तितन्त्रे । कुलस्त्रीसेवनं कुर्यात् सर्वथा परमेश्वरि ! । रमते
युवतिं रम्यां कामोन्नतविशालिनीम् । नटीं कापालिकां
वेश्यां हडिडपानां वराङ्गनाम् । शूद्राणीं स्त्रीच्छरमणीं यवनीं
परमेश्वरि ! । मातृयोनिविचारोऽस्ति मातृयोनिं विना प्रिये ! ।
कुलाचारपरो वीरः कुलपूजापरायणः । भगलिङ्गसमायोगा-
दाक्ष्य जपमाचरेत् । निश्चलन्तु भवेच्चित्तं कोटिसूर्य्यग्रहेण
किम् । चले चित्ते भवेद्ग्राधिर्निश्चले निश्चलं यथा ॥ तथा ॥
शवानां साधनं देवि । लतासाधनमुत्तमम् । चितायाः साधनं
देवि ! सिद्धिरस्ति कली युगे । महाकात्या मन्त्रापीठे यत्र कुव
महेश्वरि ! । बलिदानं नरस्यापि हटाहाधा भविष्यति । निवृ-
त्तं हि ततो देवि । बलिदानं नरादिकम् । ततः प्रभृति देवेशि !
भावद्वयं विवर्जयेत् ॥ एतद्वचनं प्रबलकलीतरपरम् ॥ तदुक्तं
महानिर्वाणतन्त्रे ॥ दिव्यवीरमयो भावः कलौ नास्ति कदा-
चन । केवलं पशुभावेन मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥

उत्पत्तितन्त्रे चतुःपट्टिपटले ॥ भावः को वा महादेव !
वीरः को वा महेश्वर ! । दिव्य एव कथं देव ! वद मे शङ्कर !
स्वयम् । इति देवोप्रश्नानन्तरं महादेव उवाच ॥ भावस्तु मानसी
धर्मः स तु साङ्गः कथं भवेत् । निर्विकल्पं महेशानि ! परं
ब्रह्ममयो भवेत् । मानसः कारणं देवि ! शिव एव न संशयः ।
सिद्धमन्त्री भवेद्दीरो न वीरो मद्यपानतः । कलौ तु भारते
वर्षे लोका भारतवासिनः । गृहे गृहे सुरां पीत्वा वर्णभ्रष्टा
भवन्ति हि । दिव्ये वीरेन भेदोऽस्ति ज्ञानी स्यात् कुल-
साधनैः । त्रिसूत्रज्ञः कुलाचारो ज्ञानी कुलगुरुः स्मृतः ।

षट्चक्रं षोडशाधारं त्रैलोक्यं व्योमपञ्चकम् । स्वदेहे ये न
जानन्ति कथं सिद्ध्यन्ति योगिनः ॥

अथ पञ्चमकारः ॥ निर्वाणतन्त्रे . एकादशपटले ॥ शङ्कर
उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि तत्त्वं परमगोपनम् । श्रुत्वा
गोपय यत्नेन स्वयोनिमिव सुन्दरि ! । गुप्तसाधनतन्त्रे सप्तम-
पटले ॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि तत्त्वं परमगोपनम् । मन्त्रो-
द्धारक्रमेणैव तत्त्वं कथयामि ते । भमं तकारसंयुक्तं थान्तं
वायुयुतं कुरु । विन्दुयुक्तं पुनर्भान्तं साकारं विन्दुसंयुतम् ।
चन्द्रबीजं समुच्चार्य अकारसंयुतं कुरु । पुनर्भान्तं तकारान्तं
चन्द्रं वायुसमन्वितम् । पुनर्भान्तं महेशानि ! पञ्चमस्वर-
भूषितम् । थान्तं वज्रिसमारूढमाकारसंयुतं कुरु । पुन-
र्भान्तं महेशानि ! सूर्यस्वरसमन्वितम् । तान्तकुमारसंयुक्तं
धान्तमकारसंयुतम् । पञ्चतत्त्वमिदं देवि ! सर्वतन्त्रेषु गोपि-
तम् । कैवल्यतन्त्रे प्रथमपटले ॥ पञ्चतत्त्वात् परं नास्ति
शाक्तानां सुखमीक्षयोः । कैवलैः पञ्चमैरेव सिद्धो भवति
साधकः । एषां मध्ये महेशानि ! परतत्त्वं विशिष्यते ॥ तथा ॥
केवलेनाद्ययोगिन साधको भैरवो भवेत् । द्वितीयेन च तत्त्वेन
महाभैरवतां व्रजेत् । तृतीयेन च तत्त्वेन साधकः शिवरूप-
धृक् । चतुर्थेन वरारोहे ! रुद्ररूपधरो भवेत् । परेण परतां
याति मम तुल्यो न संशयः । मद्यं मांसं तथा मत्स्यं मुद्रा
मैथुनमेव च । पञ्चतत्त्वमिदं देवि ! निर्वाणमुक्तिहेतवे ।
मकारपञ्चकं देवि ! देवानामपि दुर्लभमिति ॥ कामाख्यातन्त्रे
पञ्चमपटले ॥ मद्यैर्मांसैस्तथा मत्स्यैर्मुद्राभिर्मैथुनैरपि । स्त्रीभि
माहं महासाधुरर्चयेद् जगदम्बिकाम् । अन्यथा च महानिन्दा
गीयते पण्डितैः सुरैः । कायेन मनसा वाचा तस्मात्तत्त्वपरी
भवेत् । कालिकातारिणीदीक्षां गृहीत्वा मद्यसेवनम् । न

करोति नरो यस्तु स कस्तौ पतितो भवेत् । वैदिके तान्त्रिके
 चैव जपहोमवह्निष्कृतः । अब्राह्मणः स एवोक्तः स एव हस्ति-
 मूर्खकः । शनीमूवसमं तस्य तर्पणं यत् पितृष्वपि । काली-
 तारामनुं प्राप्य वीराचारं करोति न । शूद्रत्वं तच्छरीरेण
 प्राप्नुयात् स न चान्यथा ।

समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले । या सुरा सर्वकार्येषु
 कथिता भुवि मुक्तिदा । तस्या नाम भवेद्देवि ! तीर्थं
 पानं सुदुर्लभम् । शूद्राणां भक्ष्ययोग्यानां यन्मांसं देव-
 निर्मितम् । वेदमन्त्रेण विधिवत् प्रोक्ता सा शुद्धिरुत्तमा ।
 भक्ष्ययोग्याय कथिता ये ये मत्स्या वरानने ।। ते रहस्ये मया
 प्रोक्ता मीनाः सिद्धिप्रदायकाः । पृथुका तण्डुला भृष्टा गोधूम-
 चणकादयः । तस्य नाम भवेद्देवि ! मुद्रा मुक्तिप्रदायिनी ।
 भगलिङ्गस्य योगेन मैथुनं यद्भवेत् प्रिये ।। तस्य नाम भवे-
 द्देवि ! पञ्चमं परिकीर्तितम् । प्रथमन्तु भवेन्मद्यं मांसञ्चैव
 द्वितीयकम् । मत्स्यञ्चैव तृतीयं स्यान्मुद्रा चैव चतुर्थिका ।
 पञ्चमं पञ्चमं विद्यात् पञ्चैते नामतः स्मृताः ॥

मत्स्यदिशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवतन्त्रे पञ्चमखण्डे सप्तदशो-
 ह्लासे ॥ मायामलादिशमनान्मोक्षमार्गनिरूपणात् । अष्टदुःखा-
 दिविरहान्मत्स्येति परिकीर्तितः । माङ्गल्यजननाद्देवि । संविदा-
 नन्ददानतः । सर्वदेवप्रियत्वाच्च मांस इत्यभिधीयते ॥ तथा ।
 पञ्चमं देवि ! सर्वेषु मम प्राणप्रियं भवेत् । पञ्चमेन विना देवि !
 चण्डीमन्त्रं कथं जपेत् । यदि पञ्चमकारेषु भ्रान्तिं चेत् कुरुते
 प्रिये ! । तस्य सिद्धिः कथं देवि ! चण्डीमन्त्रं कथं जपेत् ।
 आनन्दं परमं ब्रह्म मकारास्तस्य सूचकाः ॥ अथैषां फलम्
 निर्वाणतन्त्रे एकादशपटले ॥ अष्टैश्वर्यं परं मोक्षं मद्यपानेन
 शैलजे ! । मांसभक्षणमात्रेण साक्षान्नारायणो भवेत् । मत्स्य-

मन्त्रमात्रेण काली प्रत्यक्षतामियात् । मुद्रासिवममात्रेण
 भूसुरी विष्णुरूपकम् । मैथुनेन महायोगी मम तुल्यो न
 संशयः ॥ तथा ॥ एकां शक्तिं समानीय एक एव तु साधकः ।
 पूजयेद्बहुयत्नेन पञ्चतत्त्वेन कौलिकः । एवं कृत्वा लभेत्
 सिद्धिं नान्यस्य दृष्टिगोचरे । शैवे शाक्ते गणपत्ये सौरे चान्द्रे
 सुलोचने ! । तत्त्वज्ञानमिदं प्रोक्तं वैष्णवे, शृणु यत्नतः ॥ द्वादश-
 पटले ॥ 'गुरुतत्त्वं मन्त्रतत्त्वं मनस्वत्त्वं सुरेश्वरि ! । देवतत्त्वं
 ध्यानतत्त्वं पञ्चतत्त्वं वरानने ! । तत्राटो श्रीगुरोस्तत्त्वं स्नेहाह-
 च्छामि पार्वति ! । सतैलं वर्तिकायुक्तं देहस्य ब्रह्मतेजसम् ।
 गुरुणा मन्त्रदानेन तत्त्वत्त्वं दीपितं भवेत् । देवतायाः शरीरं
 हि मन्त्रादुत्पद्यते ध्रुवम् । अतएव हि तस्यात्मा देवरूपो न
 संग्रहः । ईश्वरस्य तु यद्दोषं तदेव अक्षयात्मकम् । तेन वर्णा-
 त्मकं देहं जन्तोरेव न संशयः । मन्त्रवर्णं सर्ववर्णमयास्ते पर-
 मेश्वरि ! । वर्णतत्त्वमिदं देवि । सर्वस्वं मम यद्भवेत् । स्वयं
 देवो न चान्योऽस्मि निर्ममलो देवरूपकः । सर्वत्र देवतां ध्यायेत्
 तृणगुल्ललतादिषु । ध्यानेन लभते सर्वं ध्यानेन विष्णुरूपकः ।
 ध्यानेन सिद्धिमाप्नोति विना ध्यानं न सिध्यति । इति ते
 कथितं तत्त्वं वैष्णवस्य सुरेश्वरि ! । यज्ज्ञानादमरत्वञ्च विष्णु-
 रूपो भवेन्नरः । ते नरा न हि गच्छन्ति कदाचिदयममन्दि-
 रम् ॥

तत्त्वशोधनप्रकारस्तु कैवल्यतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ श्रीशिव
 उवाच ॥ शृणु पार्वति । वक्ष्यामि तेषां वे शोधनक्रियाम् ।
 पश्चात्तनेन संविश्य करपुटं समाचरेत् । वामे गुरुन् नमस्कृत्य
 दक्षिणे गणपतिं स्मरेत् । मध्ये देवीं नमस्कृत्य प्राणायामत्रयं
 चरेत् । शरीरे मातृकां न्यस्य ऋष्यादिन्यासमाचरेत् । स्वकल्पो-
 त्तविधानेन षडङ्गन्यासमाचरेत् । पराङ्गमौ त्रिकोणं वा षट्-

कीर्णं वा महेश्वरि ! । विलिख्य मण्डलं शुद्धं तस्योपरि घटं
न्यसेत् । त्रिकोणं वेत्यादिवाहयं सन्नियोगशिष्टचकारवत् समु-
च्चयसूचकम् । तेन तन्मण्डलद्वयं कर्त्तव्यमित्यर्थः । वक्ष्यमाणभाव-
चूडामणिवचनैकवाक्यत्वादिति स्वतन्त्रतन्त्रवचनैकवाक्यत्वा-
दिति तथा च चतुरस्रमपि ॥ बहुधा प्रोक्षणं कृत्वा फट्कारेण
पुनः पुनः । ततस्तस्मिन् कारणन्तु मूलेनैव च स्थापयेत् । माट-
कारेण देवेशि ! विपरीतेन चैव हि । पुनः फट्कारमन्त्रेण
प्रोक्षणं कारयेत् सुधीः । ततो वियच्छक्तिबीजं चतुर्दशस्वरा-
न्वितम् । नादविन्दुयुतं कृत्वा तस्योपरि शतं जपेत् । ततो
मूलं जपेन्मन्त्रं मायाबीजं ततः परम् । धेनुं योनिं गालि-
नीञ्च त्रिखण्डं मीनसंज्ञकम् । दर्शयित्वा वरारोहे !
घटं धृत्वा पठेन्मनुम् । श्रीं एकमेव परं ब्रह्म स्थूलसूक्ष्ममयं
ध्रुवम् । कचोद्भवां ब्रह्महत्यां तेन ते नाशयाम्यहम् । श्रीं सूर्य-
मण्डलसम्भूते ! वरुणालयसम्भवे । अमाबीजमद्ये । देवि !
शुकशापादिमुच्यताम् । श्रीं वेदानां प्रणवो बीजं ब्रह्माणन्दमयं
यटि । तेन सत्येन देवेशि । ब्रह्महत्या व्यपोहतु । ततः पड-
ङ्गयुक्तञ्च वकारं विन्दुसंयुतम् । एवं सकारणश्चापि वर्णाक्षर-
ममन्वितम् । जप्त्वा मन्त्री ततो ध्यायेत् स्वमन्त्रं कुलसुन्दरि ! ।
आनन्दभैरवं ध्यायेद् यथा तन्वानुसारतः । रक्तवर्णं चतुर्बाहुं
त्रिनेत्रं वरदं शिवम् । जटाजूटधरं देवं यासुकीकण्ठभृपितम् ।
डमरुञ्च कपालञ्च मुद्गरं पाशमुत्तमम् । धारिणं त मजेद्देवं
व्याघ्रचर्माम्बरं शिवम् । एवं ध्यात्वा महेशानि । तस्य मध्ये
प्रपूजयेत् । मायाबीजं ततो हुं फट् मन्त्रेणानेन सन्ध्यजेत् ।
ततस्तस्मिन् महेशानि । आनन्दभैरवीं स्मरेत् । आनन्दभैरवीं
देवी वराभयनभक्तराम् । घोररूपां वरारोहां त्रिनेत्रा रक्तवा-
समम् । रक्तवर्णां महारोद्रीं सहस्रभैरवान्विताम् । ब्रह्मविष्णु-

महेशाद्यैः स्तूयमानां शिवां भजे । इति ध्यात्वा महेशानि ।
 तेनैव मनुना यजेत् । तयोरेकं विभाव्यैव गायत्रीं दशधा
 जपेत् । भैरवं डेऽन्तकक्षोक्ता विद्महे तदनन्तरम् । सुधादेव्यै
 ततः पद्याहोमहीति ततो वदेत् । तत्रो देवि । ततः पद्यात्तद-
 न्ते च प्रचोदयात् । इति ते कथिता देवि । गायत्री परमा-
 धरी । तस्याः स्मरणमात्रेण द्रव्यशुद्धिश्च जायते । तस्य प्रसा-
 दादोगोऽहं सत्यं सत्यं न संशयः । तस्य मध्ये मूलमन्त्रं
 विश्वदण्डैर्लिखेत् सकृत् । रक्तवस्त्रेण सम्पूज्य सुधां वस्त्रेण
 गोपयेत् ॥ कारणशब्दार्थस्तु तत्रैव ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
 विप्रयाणाञ्च पार्वति । । सर्वेषां कारणं यस्मात् कारणं परिकी-
 र्त्तितम् । अस्माकञ्च महेशानि ! शरीरकारणं हि तत् ।
 मृत्युञ्जयोऽहं वीरेशि ! वीरकार्यप्रसादतः । निर्विकारेण
 देवेशि । निर्विकल्पेन चेतसा । सेव्यमानं कुल भद्रे ! भुक्ति-
 मुक्तिप्रदायकम् । निर्विकल्पो महेशानि ! सुक्तिभागी न
 संशयः । सविकल्पो वरारोहे ! रौरवं याति निश्चितम् ॥

अथ मासादिशोधनं तृतीयपटले ॥ श्रीशिव उवाच ॥
 वक्ष्येऽहं परमेशानि । मांसादेः शोधनं प्रिये ! । पूर्ववन्मण्डलं
 कृत्वा पूजयेन्मण्डलोपरि । आधारशक्तिं कूर्मश्च अनन्तं पृथिवीं
 तथा । तन्मध्ये स्थापयेन्मांसं मत्स्यं सुद्राञ्च पार्वति ! । हुं-
 बोजेन च संमन्त्र्य फट्कारैः प्रोक्षणञ्चरेत् । वारुणेन च धेन्वादिं
 दर्शयेत् साधकोत्तमः । ततो मायां बधूञ्चैव श्रीवीजं क्रमशी
 जपेत् । शुद्धिमन्त्रं पठेद्भक्त्या मूलमन्त्रं समुच्चरन् । पवित्रं
 कुरु देवेशि ! मांसं मत्स्यं कुलेश्वरि ! । मुद्रां शस्योद्भवां दिव्यां
 पूजार्थं कुलनायिके । । ततो हुं फट् वारुणञ्च तस्योपरि
 जपेत् प्रिये । । मूलमन्त्रं च तन्मध्ये दशधा जपनं चरेत् ॥

• अथ शक्तिशोधनं तत्रैव ॥ इदानीं कथयिष्यामि नारोणां

शोधने प्रिये ! । अग्रे वा दक्षिणे वापि संस्थाप्य मण्डलोपरि ।
 भाले च मण्डलं कुर्यात्तैपुरं सिन्दुरेण च । नयने कज्जलं
 दद्यान्मूलमन्त्रं जपेत् सुधीः । अन्यैश्च विविधैर्द्रव्यैर्भक्षयेत्
 शक्तिमयतः । ताम्बूलं वदने दद्यादिष्टमूर्तिं विभाव्य च ।
 ततः षडङ्गमन्त्रैश्च षडङ्गन्यासमाचरेत् । मातृकार्णं ततो न्यस्य
 ऋष्यादिन्यासमाचरेत् । मूलेन ध्यापकं कृत्वा मूर्ध्नि मूलं
 शतं जपेत् । हृदये कामबीजञ्च वध्वीजञ्च सञ्जपेत् । नाभौ
 श्रीं गुह्यदेशे च सर्वबीजञ्च पार्वति ! । मौलौ च वाग्भवं कामं
 कुण्डलीं कुलकुण्डलोम् । शक्तिबीजं जपेन्नन्तो सर्वसिद्धीश्वरो
 भवेत् । वामे माया यावयेच्च कर्णे चैव महेश्वरि ! । एवं
 क्रमेण देवेशि ! नारीशुद्धिः प्रजायते ॥ इति शक्तिशोधनम् ॥

शुद्धशक्तिफलमाह तत्रैव ॥ साधिता च जगद्धात्री यद्य-
 ह्वदति पार्वति ! । तत् सर्वं सत्यतां याति सत्यं सत्यं न संशयः ।
 दीक्षितानाञ्च देवेशि ! शुद्धिर्नास्ति कदापि हि ॥

श्यामारहस्यष्टतपञ्चमकारशोधनादिर्यथा ॥ स्वामि पद्-
 कोणान्तर्गतत्रिकोणविन्दुं विलिख्य वाङ्मै हृत्तचतुरस्रं विधाय
 सामान्यार्घ्यादकेनाभ्युक्ष्य तत्राधारशक्तिभ्यो नम इति पूजयेत् ।
 नम इत्याधार प्रचाल्य मण्डलोपरि संस्थाप्य मं वज्रिमण्डलाय
 दशकलात्मने नम इति सम्पूज्य फडिति कलमं प्रचाल्य फार-
 खेन सम्पूर्य रक्तवस्त्रमाल्यादिना भूषयित्वा श्रीं इत्याधारोप-
 रि देवीबुद्ध्या संस्थाप्य मं वज्रिमण्डलाय दशकलात्मने नम
 इत्याधार पूजयित्वा अं अकमण्डलाय द्वादशकलात्मने नम
 इति कलसं सम्पूज्य उं सोममण्डलाय षोडशकलात्मने नम
 इति पूजयेत् । ततः फडिति दर्भैर्द्रव्यं सन्ताड्य हुमित्यवगुण्ठ-
 नमुद्रयावगुण्ठा मूलमन्त्रेण संवीक्ष्य नम इत्यभ्युक्षणं कृत्वा
 मूलेन त्रिधा गन्धमादाय श्रीं इति कुम्भे पुष्पं दत्त्वा द्रव्य-

मध्ये हसौः इत्यनेन त्रिकोणं विनिखेत् । हसौः हसौः नम इति
 इद्वा ह्रीं क्रीं परमस्वामिनि परमाकाशशून्यवाहिनि चन्द्र-
 सूर्याग्निभस्त्रिणि पात्रं शिवशिव स्वाहा । इति घटं धृत्वा
 दशधा प्रजप्य ऐं ह्रीं क्रीं आनन्देश्वराय विघ्नहे सुधादेव्यै
 धीमहि तन्नोर्द्ध्वनारीश्वरः प्रचोदयात् । इति तदुपरि जम्बा
 शापमोचनं कुर्यात् ॥

तदुक्तं स्वतन्त्रे ॥ ततश्च कारणं दिव्यं समा-
 नीय घटस्थितम् । वेष्टितं रक्तवस्त्रेण रक्तमात्येन भूषितम् ।
 वामभागे महेशानि । मण्डलं चतुरस्रकम् । तत्र संस्थापये
 इत्त्या देवीबुद्ध्या वरानने । । मण्डले कलसे द्रव्ये वज्रार्के शशि-
 मण्डलम् । इति पूजयेदित्यर्थः ॥ भावचूडामणी च ॥ वामभागे
 तु पट्कोणं तन्मध्ये ब्रह्मरन्ध्रकम् । लिखित्वा तत्र कुम्भं वै
 सौवर्णं राजतश्च वा । ताम्रं भूमिमयं वापि यथा लौहविव-
 र्जितमिति ॥ तन्त्रान्तरे च ॥ आधारे स्थापयेन्मन्त्री सौवर्णं
 वाय राजतम् । कांस्यजं मृत्तमयं वापि घटमवश्यालिनम् ॥
 सुवर्णादिमयघटस्य प्रत्येकफलमाह तत्रैव ॥ सौवर्णं भोगदं
 प्रोक्तं राजतं मोक्षदं तथा । कांस्यं शान्तिकरञ्चैव मृत्तमयं
 पुष्टिदं भवेत् ॥

अथ शापमोचनमन्त्रास्तदुक्तं कुमारीतन्त्रे ॥ अन्यच्च मृणु
 देवेशि ! यथा पानादिकर्मणि । दोषो न जायते देवि ! तान्
 वै मन्त्रान् मृणुष्व मे । एकमेव परं ब्रह्म स्थूलसूक्ष्ममयं ध्रुवम् ।
 कचोद्भवां ब्रह्महत्यां तेन ते नाशयाम्यहम् । सूर्यमण्डलसम्भूते
 परुषालयसम्भवे । । अमाबीजमये । देवि ! शुक्रशापाद्भिमुच्यताम् ।
 वेदाना प्रणवो बीजं ब्रह्मानन्दमयं यदि ॥ इति । तेन सत्त्वे-
 न ते देवि ! ब्रह्महत्या व्यपोहति । एवं मन्त्रत्रयेणैव अभिमन्त्र्य
 सुरां शुभाम् । प्रदद्यात् कालिकायै च ततो नैवेद्यभुग्भवेत् ।

इति मन्त्रत्रयं देवि ! घटं धृत्वा त्रिधा पठेत् । ततः श्रीं
 वां वीं वूं वें वों षः ब्रह्मशापविमोचितायै सुधादेव्यै नम
 इति त्रिधा पठेत् । इति ब्रह्मशापविमोचनम् ॥ ततः श्रीं श्रीं
 श्रीं शूं शैं शीं शः शुकशापादिमोचितायै सुधादेव्यै नम इति
 दशधा जपेत् । इति शुकशापविमोचनम् ॥ ततः ऐं ह्रीं यीं
 कौं क्रौं कूं क्रैं क्रौं क्रः कृष्णशापं विमोचय अमृतं आवय
 आवय स्वाहा । इति दशधा जपेत् । इति कृष्णशापविमोचनम् ॥

अथ उत्तरतन्त्रे ॥ श्रीं हंसः शुचिसहसुरन्तरीक्षं मञ्जोता
 वेदिसदतिथिर्दुर्गेनसत् । नृसहरसदृतसद्गोमसदजा गोजा
 ऋतजा अद्रिजा ऋतं वृहत् । इति द्रव्योपरि वारत्रयं पठेत् ।
 ततो द्रव्यमध्ये आनन्दभैरवं आनन्दभैरवोच्च ध्यायेत् ॥ यथा ॥
 सूर्यकोटिप्रतीकाशं चन्द्रकोटिसुशीतलम् । अष्टादशभुजं देवं
 पञ्चवक्त्रं त्रिलोचनम् । अमृतार्णवमध्यस्थं ब्रह्मपद्मोपरि स्थितम् ।
 ह्यारूढं नोलकण्ठं सर्वाभरणभूषितम् । कपालखट्टाङ्गधरं
 चण्डाडमरुवादिनम् । पाशाद्गुणधरं देव भदामुपलधारिणम् ।
 खड्गखेटकपट्टांगमुद्गर शूलदण्डधृक् । विचित्रं खेटक मुण्डं
 वरदाभयपाणिनम् । लोहित देवदेवेशं भावयेत् साधकोत्तमः ।
 एवं ध्यात्वा हंसवमलवरयू आनन्दभरवाय वपत् । इत्यानन्द-
 भरवं वारत्रय जपेत् ॥

अथानन्दभैरवीं ध्यायेद् यथा । भावयेच्च सुधा
 देवीं चन्द्रकोट्ययुतप्रभाम् । हिमकुन्देन्दुधवलां पञ्चवक्त्रा
 त्रिलोचनाम् । अष्टादशभुजेर्युक्तां सर्वानन्दकरोद्यतान् ।
 प्रहमन्ती विशालाक्षीं देवदेवस्य सम्मुखीम् । एवं
 ध्यात्वा हंसवमलवरयो सुधादेव्यै वीपत् । इत्यानन्दभैरवीं
 सम्पूज्य द्रव्यमध्ये शक्तिचक्रं लिखेत् । ततस्त्रिपञ्चया दक्षिणा-
 वर्त्तेन श्रीं १६ कौं १६ खं १६ क्रमेण विलिख्य मध्ये हं ल चं

विलिखेत् । ततः शिवशक्तयोः समायोगाद् द्रव्यमध्ये अमृतत्वं
विचिन्त्य धेनुमुद्रया अमृतीकृत्य वमिति वरुणवोजं मूलमन्त्र-
श्चाष्टधा जप्त्वा देवतामयं भाषयन् घटं धृत्वा पठेत् । इति द्रव्य-
शुद्धिः ॥ तदुक्तं स्वतन्त्रतन्त्रे । ततश्च भावयेद्द्रव्यं मध्ये रक्त-
निभं प्रिये ! । अकथादित्त्रिपंक्त्या तु हलचत्रयमण्डितम् ।
पूर्वाक्तयोनिमुद्रायां शिवशक्त्याः समागमे । अमृतं चिन्तयेद्द्रव्य-
मष्टधा अमृतं जपेत् । अष्टधा मूलमन्त्रश्च जपेद्दृत्वा घटं ततः ।
एतत्तु कारणं देवि ! सुरसङ्घनिपेवितम् । अत एव तस्या नाम
सुरेति भुवनत्रये । अस्या गन्धः केशवस्तु तेन गन्धेन कौलिकः ।
पूजयेच्च परां देवीं कालिकां दक्षिणां शिवाम् ।

अथ मांसशोधनम् ॥ श्रीं प्रतद्विष्णुस्तव ते वीर्येण मृगो
न भीमः कुचरो गरिष्ठा यस्योरुपु त्रिपु विक्रमे धियन्ति भुव-
नानि विश्वा । इत्यनेन मांसं शोधयेत् । ततः श्रीं त्र्यम्बकं
यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्यो-
मुञ्चोय मामृतात् ॥ इति मोनशुद्धिः ॥

श्रीं तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव
चक्षुराततम् । श्रीं तद्विप्रासो विपन्धवो जागृवांसः समिन्धते ।
विष्णोर्यत् परमं पदम् ॥ इति सुद्राशुद्धिः ॥

श्रीं-विष्णोर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंसतु । आसि-
ञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते । गर्भं देहि सिनीवाली
गर्भं देहि सरस्वति ! । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्कर-
स्रजौ ॥

अथ स्वयम्भूकुसुमादि ॥ मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले ॥
हरमम्पर्कहीनाया लतायाः काममन्दिरं । जातं कुसुममादौ
यथाहादेष्यै निवेदयेत् । स्वयम्भूकुसुमं देवि ! रक्तचन्दनसंज्ञि-
तम् । तथा त्रिशूलपुष्पश्च वज्रपुष्पं वरोनने ! । अनुकल्पं

लोहिताक्षचन्दनं हरवङ्गभम् ॥ समायाचारतन्त्रे द्वितीय-
पटले ॥ स्त्रीणां ऋतुः प्रथमतो यस्मिन् वयसि जायते । गृह्णी-
यादाशु सुभगे ! ब्रह्मादौनाञ्च दुर्लभम् । स्वयम्भूकुसुमं नाम
देवताप्रीतये सदा । यदि भाग्यवशाद्देवि ! लभते कुसु-
मन्दिदम् । ततः स्वदेवतानाञ्च कुर्यात् स्नानमनुत्तमम् ।
वाञ्छितं लभते मन्त्री सत्यं सत्यं वरानने ! । इदं रहस्यं
कथितं देवतास्नानहेतवे । न कुर्याद्गच्छणं देवि । एतयोरु-
भयोरपि । एतयोः शक्तिकुसुमस्वयम्भूकुसुमयोरित्यर्थः ॥ तथा ॥
जीवद्भर्तृकनारीणां पञ्चमं कारयेत् प्रिये ! । तस्या भगस्य
यद्रव्यं तत्कुण्डोद्भवमुच्यते । मृतभर्तृकनारीणां पञ्चमञ्चैव
कारयेत् । तस्या भगस्य यद्रव्यं तद्गोलोद्भवमुच्यते । कुण्ड-
गोलोद्भवं पुष्पं अभावे शृणु सुन्दरि ! । अभावे स्वयम्भूकुसुमा-
भावे ॥ वल्लीपुष्पाणि सर्वाणि तरोः पुष्पाणि यानि च । तानि
सर्वाणि सुभगे ! देवतायै निवेदयेत् । अपराजितायाः पुष्पं
यद्ब्रह्मपुष्पञ्च यद्भवेत् । करवीरस्य यत् पुष्पं यत् पुष्पं बन्धुजी-
वकम् । कमलस्य च यत् पुष्पं यत् पुष्पं चम्पकस्य च ।
विशेषतस्तु योग्यानि पुष्पाणि सुरसुन्दरि ! । वर्षरापत्र-
पुष्पाणि विख्यपत्राणि सुन्दरि ! । पूजार्थं सर्वमादाय सर्व-
सौभाग्यसिद्धये ॥

उत्पत्तितन्त्रे प्रथमपटले ॥ स्वयम्भूकुसुमैर्हृत्वा स्वयम्भू-
पुष्पपूजनम् । यः करोति महादेवि । स वीरः शिव
एव तु । गन्धर्वतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ । आनीय कन्यका
दिव्यां प्रमदां यौवनान्विताम् । प्रोक्षितां मूलमन्त्रेण सुशी-
लाञ्चारुहासिनीम् । सर्वदानन्दहृदयां घृणालज्जाविवर्जिताम् ।
गुरुभक्तां सुवेशाञ्च देवतापूजने रताम् । तस्य गात्रे न्यसेन्नन्त्री
पञ्चकामान् शवानपि । पञ्चकूटं न्यसेन्नन्त्री पञ्चाशन्मातृका

न्यसेत् । दिव्यमालां ममाटाय साधको विजितेन्द्रियः । सङ्-
 सैकप्रमाणेन जपेत् स्वप्रावर्ती ततः । अनेनैव विधानेन भवे-
 दाकर्षणं महत् । तस्यास्तु मटनागारे पूजयेत् परमेश्वरीम् ।
 सर्वसद्गोभिणीं मुद्रां बद्धा योनिं प्रचालयेत् । कामेश्वरीस्वरूपां
 तां चिन्तयेत् साधकोत्तमः । कामेश्वरस्वरूपश्च आत्मानमपि
 भावयन् । स्वयमचोभितो भूत्वा साधकः पञ्चमं चरन् । तस्याः
 पुष्पं स्वयं यावद्रचणीयं प्रयत्नतः । ताम्ब्रून्मगन्धपुष्पैश्च प्रत्यङ्गं
 पूजयेच्च ताम् । नानारसान्नपानेन दृष्टिमाचर्य यत्नतः । वस्त्रा-
 लङ्कारभूषाद्यैस्तस्याः सन्तोषमानयेत् । यथाकाले तथा पुष्पं
 स्वयं तदयोग्यरूपतः । गृह्णीयात्तु प्रयत्नेन स्वयम्भूकुसुमं हि
 तत् । स्वयम्भूकुसुमं दिव्यं त्रैलोक्येष्वपि दुर्लभम् । प्राप्नोति
 साधकश्चेष्टो दुर्लभ साधयेद्भुवि । स्वयम्भूपुष्पयोगेन साक्षात्सेन
 सदाचरेत् । विद्यां स्वप्रावर्तो जप्त्वा क्षिप्रमाकर्षणं भवेत् ।
 देवताश्च ग्रहा नागा दानवा राक्षसाश्च ये । राजानश्च स्त्रियः
 सर्वा नित्यं वश्या भवन्ति हि । स्वयम्भूकुसुमैः पूजां प्रत्यङ्गं
 यः समाचरेत् । जप्त्वा वे दिव्यमालायां सर्वकाममुपालभेत् ॥

अथ स्वयम्भूकुसुमादिशुद्धिः ॥ ॐ, ह्रूं, ह्रूं, ह्रूं, ह्रूं, स्वाहा
 अमृतं ! अमृतोद्भवे ! अमृतेश्वरि ! अमृतवर्षिणि ! अमृत
 आवय आवय स्वाहा । इति कुण्डगोलोद्भवादिशुद्धिः ॥ ततः
 सर्वं हुं इत्यवगुण्ठय धेनुमुद्रया मृतीकृत्य तालत्रयं दत्त्वा, दश-
 दिग्बन्धनञ्च कृत्वा तदुपरि मूलं सप्तधा जपेदिति शोधनेम् ॥
 ह्रमक्षमलवरयूं आनन्दभैरवाय वषट् । इत्यानन्दभैरवं सम्पूज्य
 अर्घ्यपात्रं धृत्वा पठेत् । ऐं क्रौं सौः ब्रह्माण्डखण्डसम्भूत-
 मशेषरसमभवम् । आपूरित महापात्रं पीयूषरससागर ।
 ऐं खण्डंकरसानन्दककरे रयसुधाशनि । स्वच्छन्दस्फुरणामत्र
 निधेहकुलरूपिणि ! । कीं अकुलस्यामृताकारे शुद्धिज्ञानकरे

परे । अमृतत्वं निधेह्यस्मिन् वस्तुनि हिस्ररूपिणि ! । मोः
तद्रूपेणैकरम्यञ्च कृत्वास्यैतत्स्वरूपिणि । भूत्वा परामृता-
कारं मयि विष्कुरणं कुरु । ऐं ह्रं वुं अं अमृते अमृती-
द्वये अमृतवर्षिणि अमृतं आवय आवय स्वाहा । ऐं वदवद-
वाग्वादिनि ऐं क्लीं क्लिन्ने क्लेदिनि क्लेदय महाक्षीर्भं कुरु
कुरु ऐं क्लौं सौः महामोक्षं कुरु ह्रीः ह्रीः । अनेन
कारणमभिमन्त्र्य तत्र देवीमावाह्य तालत्रयदिग्बन्धनं
कृत्वा अवगुण्ठनमुद्रया अवगुण्ठय धेनुमुद्रयामृतीकृत्य
योनिमुद्रां प्रदर्श्य हसीर्नम इति सम्पूज्य तत्र शङ्खमुद्रां
प्रदर्श्य षडङ्गेन सकलीकृत्य मत्स्यमुद्रया पात्रमाच्छाद्य
मूलं दशधा जप्त्वा देवीस्वरूपं पात्रं भावयेत् । ततो
देव्या आम्नां गृहीत्वा घटश्रीपात्रयोर्मध्ये पात्राणि स्थापयेत् ।
ततो घटसमीपे गुरुपात्रं ततो भोगपात्रं ततः शक्तिपात्रं
योगिनीपात्रं वीरपात्रं बलिपात्रं पात्रपात्रमाचमनीयपात्रञ्च
स्थापयेत् सामान्यार्थं यत् । ततो मत्स्यमांसादियुक्तकारणेन
तत्त्वमुद्रया श्रीपात्रात् स्वमूर्ध्नि श्रीधानन्दभैरवं तर्पयामीति
तन्मन्त्रेण त्रिः सन्तर्प्य तत्तन्मन्त्रेण अमुकानन्दनाथगुरुश्रीपा-
दुक्तां तर्पयामि इति त्रिः सकृद्वा सन्तर्प्य एवं परमपरापरपर-
मेष्टिगुरुन् तर्पयेत् । ततः श्रीपात्रामृतेन देवीं सायुधां स्वा-
हनां सपरिवारां हृदि तर्पयेत् ॥ तत्त्वमुद्रा यथा निरुत्तरतन्त्रे
चतुर्दशपटले ॥ अङ्गुष्ठानामिकायोगाहामहस्तस्य पार्वति ।
तर्पयेत् कालिकां देवीं सायुधां सपरोकराम् । अङ्गुष्ठो भैरवो
देवद्यानामा शक्तिरुच्यते । शिवशक्तिसमायोगात्तर्पयेद्देवि ! देव-
ताम् । तर्पणं त्रिविधं देवि ! श्रेष्ठं मध्यं कनीयमम् । श्रेष्ठञ्च
दिव्यभावस्य वीरभावस्य मध्यमम् । कनीयसं पशूनाञ्च हृदि यन्त्रे
जले क्रमात् । ततस्तत्त्वशुद्धिं कुर्यात् । तदुक्तं श्रुतौ । प्राणा-

पानव्यानोदानसमाना मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
 भूयासं स्वाहा ॥ १ ॥ श्रीं पृथिव्यप्ते जोषायुकाशानि मे शुध्य-
 न्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा ॥ २ ॥ ॐ प्रकृ-
 त्वहङ्कारबुद्धिमनःश्रोत्राणि मे इत्यादि ॥ ३ ॥ श्रीं त्वक्चक्षुर्जिह्वा-
 घ्राणवचांसि मे इत्यादि ॥ ४ ॥ श्रीं पाणिपादपायूपस्थशब्दा
 मे इत्यादि ॥ ५ ॥ श्रीं वायुतेजःमलिनभूस्यात्मानो मे इत्यादि
 ॥ ६ ॥ श्रीं स्पर्शरूपरसगन्धघोषाणि मे शुध्यन्तां ज्योतिरहमि-
 त्यादि ॥ ७ ॥ इति मत्तमात्रान् पठित्वा कारणेन करतलं सम्प्राञ्च्य
 टचहस्ते त्रिकोणं लिखित्वा कलासदृशीं शुद्धिं त्रिकोणद-
 क्षिणोत्तरमग्न्यखमध्ये तु निधाय वामहस्ताङ्गुष्ठमध्यमानामा-
 योर्गैरेकां गृहीत्वा मूलमन्त्रान्ते ह्रीं श्रीं आत्मतत्त्वेन स्थूल-
 देहं शोधयामि स्वाहा । अनेनाधःशुद्धिं स्वीकृत्य ह्रीं श्रीं विद्या-
 तत्त्वेन सूक्ष्मदेहं शोधयामि स्वाहा । अनेन दक्षिणस्थं स्वीकृत्य
 ह्रीं श्रीं शिवतत्त्वेन परदेहं शोधयामि स्वाहा । अनेनोत्तरस्थं
 स्वीकृत्य ह्रीं श्रीं सर्वतत्त्वेन तत्त्वत्रयाश्रयं जोषं शोधयामि
 स्वाहा । अनेन वाममध्यमाञ्च स्वीकृत्य वक्ष्णेण हस्तौ संशोध्य
 हस्ताभ्यां सर्वाङ्गं मार्जयेदिति तत्त्वशुद्धिः ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां सप्तमे निगुणकाण्डे पूर्णाभिषेकादि-
 कथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

अथ वीराचारपूजा ॥ क्लकलासदीपिकायां तृतीयपटले ॥
 आदौ दीपनी देवेशि ! वक्तव्या वीरपूजिते ! । यस्य विज्ञान-
 मात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । सर्वेषामेव देवानां दीपनीया
 प्रकोर्त्तिता । चतुर्वर्गप्रदा विद्या सिद्धिविद्यासु पार्वति । ।
 अनया तु विना विद्या न सिध्यति कदाचन । विना पूजां
 विना ध्यानं विनाचारं महेश्वरि ! । साधको ज्ञानमात्रेण
 भवेन्मुक्तो महानघः । तत्कुले नैव दारिद्र्यं तद्दोषे नास्त्यप-

ण्डितः । प्राणं देयाद्भनं देयात् कुलं देयात् स्त्रियोऽपि च । एनां
 विद्यां महेशानि । न दद्याद्यस्य कस्यचित् । कालीबीजत्रयं
 कूर्चयुगलं तदनन्तरम् । लज्जाबीजद्वयं देवि ! दक्षिणे कालिके
 तथा । पुनस्तान्येव वोजानि वह्निकान्तावधिर्मनुः । भैरवोऽस्य
 ऋषिः प्रोक्त उष्णिक् छन्द उदाहृतम् । दक्षिणाकालिका प्रोक्ता
 देवता तन्त्रगोपिता । बीजं शक्तिश्च देवेशि ! कूर्चं लज्जां
 क्रमात् प्रिये ! । अङ्गन्यासकरन्यासी मायया परिकीर्तिता ।
 करालवदनां घोरां मुक्तकेशीं दिग्म्बराम् । चतुर्भुजां महा-
 देवीं मुण्डमालाविभूषिताम् । सद्यः कृत्तशिरःखड्गवामोर्द्धाधः-
 कगम्बुजाम् । अभयं वरदञ्चैव दक्षिणाधोर्हुं पाणिकाम् । महा-
 मेघप्रभां श्यामां करकङ्कालकान्विताम् । कण्ठावसक्तमुण्डालीं
 गलद्रुधिरचर्चिताम् । घोरदंष्ट्रां करालास्यां पौनोन्नत-
 पयोधराम् । शवरूपमहादेवहृदयोपरिसंस्थिताम् । महा-
 कालेन च समं विपरोतरतातुराम् । एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन
 मद्यैर्मांसैश्च भक्तितः । रक्तपुष्पै रक्तपद्मै रक्ताम्बरसमन्वितैः ।
 मम्युज्य यद्वती भन्ती परिवारान् ममर्षयेत् । पीठपूजां ततो
 देवि ! आधारशक्तिपूर्वकम् । प्रहृष्टं कमठञ्चैव शेषं पृथ्वीं तथैव
 च । सुधास्रुधिं मणिहीपं चिन्तामणिगृहं तथा । श्मशानं
 पारिजातञ्च तन्मूले मणिवेदिकाम् । तस्योपरि मण्येः पीठं
 न्यसेत् साधकत्तमः । चतुर्दिक्षु मुनीन् देवान् शिवाथ नर-
 मुण्डकान् ॥ धर्माद्यधर्मादींश्चैव ओं ह्रीं ज्ञानात्मने नमः ।
 किंगरेषु च पूर्वादिष्विच्छाज्ञानक्रिया तथा । कामिनी कामदा
 चैव रतिः प्रीतिस्तथैव च । त्रियानन्दा महेशानि ! मध्ये
 चैव मनोन्मनी । कालीं कपालिनीं कुष्मां कुरुकुष्मां विरो-
 धिनीम् । विप्रचित्तां महेशानि ! वह्निः षट्कोणके बुधः ।
 छयासुप्रप्रभां दीप्तां न्यसेत् पत्रत्रिकोणके । मात्रां सुद्रां मिता-

निधापयेत् । पीडशाब्दां परलतां गणिकाञ्च विशेषतः ।
 ममानोय प्रयत्नेन दिव्यपुष्पैर्निवेदयेत् । भोजयेन्निष्टभोज्यानि
 क्षौमवस्त्रं परिधापयेत् । लेपयेद्दिव्यगन्धेन भृषणैर्भूषयेत्
 स्वयम् । रमयेत् परया भक्त्या साधकः सिद्धिहेतवे । जप-
 स्याद्देजपेनैव सिद्धिर्भवति नान्यथा । विना मद्यं मद्देशानि
 न सिध्यति कदाचन । तस्मादादौ प्रयत्नेन पीत्वा तां पाय-
 येद्बुधः । तत्रापि प्रत्ययो नो चेच्चारुहोमं प्रकल्पयेत् ।
 निशीथे निर्भयो देवि ! ज्मशानि प्रान्तरे तथा । गन्धैः स्नाना-
 दिकं कृत्वा पादशौचादिपूर्वकम् । घटमारोपयेत्तत्र सौवर्णं
 राजतं तथा । ताम्रं वा तं मद्देशानि ! विभवानुक्रमेण तु ।
 कल्पयित्वा निशाभागे पूजयेत् परमेश्वरीम् । उपाचारैर्यथाशक्ति
 वित्तशाल्यं विवर्जयेत् । देवौपूजां विधायैव पिष्टन्तु परिदाप-
 येत् । चरौ निधाय यत्नेन चतुष्पिष्टकवर्तुलम् । ततश्चरुं पाय-
 येत्तु कुण्डमध्ये तु पूजयेत् । रक्तां घनां बलाकाञ्च नीलां कालीं
 कलावतीम् । द्वारेषु पूजयेन्मन्त्री लोकपालान् प्रयत्नतः ।
 ग्रहान् सम्पूजयेन्मन्त्री चतुष्कोणक्रमेण तु । हविर्धारां हुमे-
 न्मन्त्री यथाशक्त्या ततश्चरुम् । श्रावयेन्मूलमन्त्रेण मधुना सिद्धि-
 हेतवे । हुता सञ्छादयेन्मन्त्री हुताशं पीतवाससा । पूजयेद्
 यत्नतो मन्त्री ततो दक्षिणकालिकाम् । धूपदीपैश्च नैवेद्यैः
 प्रदक्षिणमथाचरेत् । पिष्टवर्तुलसङ्घातं सुवर्णादि प्रजायते ।
 पकेनैव प्रयोगेण यदि सिद्धिर्भवेत् प्रिये ! । तथा होमो
 द्वितीयेन रौप्यं वापि सुरेश्वरि ! । तृतीयेन भवेत्ताम्रं
 लौहं तुय्येण च स्मृतम् । एषामन्यतमां ज्ञात्वा
 साधयेत् सिद्धिसुत्तमाम् । सिद्धायां कालिकायाञ्च नैन्द्रं
 दुर्लभमुच्यते । गुरुमूलमिदं सर्वं तस्मादादौ समर्चयेत् । तस्य
 मसादमात्रेण सिद्धो भवति नान्यथा । तत्रापि प्रत्ययो नोचेत्

प्रदक्षिणमथाचरेत् । अमावस्यादिने चैव निशीथे गत-
 साध्वसः । श्मशाने प्रान्तरे वापि गत्वा देवीं प्रपूजयेत् । मद्य-
 मांसोपचारैश्च धूपदीपैर्मनोरमैः । नैवेद्यैः सामिपान्त्रैश्च तथैव
 वरवर्णिनि ! । द्रव्यैर्लोहितवस्त्रैश्च स्वर्णाभरणभूषितैः । जप-
 न्मूलं श्लोधरुहं प्रदक्षिणमथाचरेत् । प्रणमेद्दण्डवद्भूमावनिशं
 गिरिसम्भवे ! । निशायामुत्तमं यावद्विशाशेषं महेश्वरि ! ।
 यदि भोतिर्भवेत्तत्र तदा दृढतरो भवेत् । दन्तादन्ति विधा-
 यैव मनसैव मनुं स्मरेत् । अश्वयं श्रूयते शब्दः शिखा च
 दृश्यते स्थले । यदि तत्र भवेद्देवि ! शब्दी गुणगुणो भवेत् ।
 ततः परलतासक्तः पुनः कार्यं तथैव च । तदा भवति चार्वाङ्गि !
 देववाणी सुशोभना । सिद्धिमावश्यकं ज्ञात्वा महोत्सवमथा-
 चरेत् । तथापि प्रत्नयो नोचेत् भगयागमथाचरेत् । कामिनीं
 युवतीं यत्रात् पुष्पिताञ्च विशेषतः । तामानीयं प्रयत्नेन स्वञ्च
 भूषणमाचरेत् । तामुदर्यं स्वयं गन्धैर्भूषणैर्वसनैस्तथा ।
 मिष्टान्नैर्भोजयित्वा च भक्त्या परमया शिवे ! । तां शिवस्त्रां
 विधायैव स्थापयेद्दूर्हतल्पगे । ततः पूजां विधायैव नाना-
 सम्भारसंयुतैः । तत्रैव रचयेद्यन्त्रं रक्तचन्दनयावकैः । भग-
 नासां भगप्राणां भगदेहां भगस्तनीम् । पूजयेदष्टपत्रेषु मध्ये
 देवीं प्रपूजयेत् । रक्तगन्धे रक्तमाल्यै रक्तवस्त्रैर्मनोरमैः । पूजये-
 द्भक्तितो मन्त्रौ देवीदर्शनकाम्यथा । एतस्मिन् समये देवि !
 रतिमिच्छति सा यदा । लतान्तु रमयेद्देवि ! यावद्दोमं करोति
 न । पुष्पिणीमकरन्देन ततो ह्रीमं समाचरेत् । ओं नमस्ते
 भगमालायै भगरूपधरे ! शुभे ! । भगरूपे ! महाभागे ! भोग-
 सोत्तेज्जदायिनि ! । भगवत्याः प्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति ।
 कान्ति ! कालकलारूपे ! कुलोने ! कुलरूपिणि ! । कुलमार्ग-
 प्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति । एवं स्तुत्वा महेशानि ! कृचे-

शैव न्यसेचान्यत्रिकोणके । सर्वाः श्यामा अमिकरा मुखमाला
 विभूषिता । तर्जनी वामहस्तेन धारयन्त्य. शुचिस्मृता ।
 दिग्ध्वरा हसन्मुखः स्वस्ववाहनभूषिताः । एवं ध्यात्वा प्रय-
 त्नेन पूजयेदष्टपत्रके । ब्रह्माणी नारायणीश्चैव तथा माहे-
 श्वरी प्रिये ! । अपराजिताश्च कौमारी वाराहोमर्षयेद्बुध ।
 नारमिन्ही प्रपूज्यैव ततो दक्षिणतो यजेत् । महाकाल यजे-
 देवि । विपरीतरतान्तरे । दिग्ध्वरं मुक्तकेश चण्डवेश प्रय-
 त्तत । एव सम्पूज्य यत्नेन यजेन्मन्त्रमनन्यधी । विना मर्षं
 विना मास यदि देवी प्रपूजयेत् । देवताशापमाप्नोति मृते
 नरकमश्नुते । विना परस्त्रिया देवि । जपेद् यदि तु साधकः ।
 शतकोटिजपेनैव तस्य सिद्धिर्न जायते । स्त्रियो गति. स्त्रिय
 प्राणा. स्त्रिय सिद्धिर्न संशय । नारीणा स्मरणे काली
 स्मरिता स्यान्न संशय. । कण्ठे कण्ठं मुखे वक्त्रं वक्षोजं चौरसि-
 प्रिय । । कुलागारे तथा दण्डं दत्त्वा यो जपते नर । जपा-
 ह्नैव देवेशि ! साक्षाद्भवति कालिका । तस्यै कुन्तरसं देवि ।
 पाययित्वा यथोचितम् । स्वयं पीत्वा जपेन्मन्त्रं सिद्धिर्भवति
 नान्यथा । एतस्य च मयोगेण ग्लानिर्यस्य प्रजायते । कालि-
 कामन्त्रवर्गेषु नाधिकारो स उच्यते । लक्ष्मात्रजपेनैव पुरश्चर-
 णमुच्यते । चक्षियाणा द्विलक्ष स्याद्दृश्यानाश्च त्रिलक्षकम् ।
 शूद्राणान्तु चतुर्लक्षं पुरश्चरणमुच्यते । लक्ष्मात्रं जपेद्देवि ।
 हविष्याशी दिवा शुचि । रात्रौ निशीथे तावच्च पीत्वा कुल-
 रस प्रिये । । कुलनारीगणोपेतो जपेन्मन्त्रमनन्यधी । एवमुक्त
 विधानेन दशाग्रं होममाचरेत् । तद्दशाग्रं तर्पणञ्च तद्दशाग्रा-
 भिषेचनम् । तद्दशाग्रविप्रभोज्यं कीर्त्तितं परमेश्वरि । पुष्पिणी
 मकरन्देन होमतर्पणमाचरेत् । एव प्रयोगमात्रेण सिद्धो
 भवति नन्यथा । वाक्सिद्धिं लभते देवि ! कवित्वं निर्मल

प्रिये ! । धनेनापि कुबेरः स्याद्विद्यया स्यादृहृहस्पतिः । आक-
 लज्जीवनी भूत्वा अन्ते मुक्तिमवाप्नुयात् । प्रयोगारम्भकाले च
 सुरा दुग्धमयी भवेत् । लोहितं वा भवेद्देवि ! मांसं पुष्यमयं
 भवेत् । सुरापात्रं भवेच्छून्यं मांसपात्रं विशेषतः । कला
 कलान्तरश्चैव पुष्यं पुष्यान्तरं भवेत् । नवनीतं मांसतुल्यं
 मांसं पुष्यं भवेत् प्रिये ! । एवं ज्ञात्वा साधकेन्द्रो जायते च
 क्रमेषु तु । यस्यात्र प्रत्ययो देवि ! लभते नात्र संशयः । मनो-
 योगं तदहं स्याद्यत्नेन वरवर्णिनि ! । सौवर्णं राजतश्चैव तथा
 मौक्तिकमेव च । विद्रुमं पद्मरागञ्च तथैव वरवर्णिनि ! । प्रोक्तं
 मालाचतुष्कञ्च समभागेन मालिकाम् । ग्रथयेत् पटसूत्रेण
 पुष्पिणी गृहवर्तिनी । लोहितेन वरारोहे ! सर्पाकारं सुयो-
 भनाम् । स्नापयेत् पञ्चगव्येन मकरन्देन पार्यति ! । तारं
 मायां कूर्चयुग्मं माले माले पदं तथा । वङ्गिकान्तां समु-
 च्चार्य शतं जघाभिमन्त्रयेत् । स्नापयेत् पीठमध्ये तु शून्यागारे
 वरानने ! । ततस्तां मालिकां देवि ! गृहीत्वा यत्नतः सुधीः ।
 ज्ञात्वा सिद्धिन्तु निकटे महोत्सवमयाचरेत् । षोडशाब्दां
 सुयुवतीं समानीय प्रयत्नतः । तामुद्वर्त्य स्वयं गन्धैः स्नापये-
 च्छुद्धवारिणा । दिव्यालङ्कारशोभाभिर्दिव्यपुष्पैः सुगन्धिभिः ।
 पूजयित्वा च मिष्टान्नैर्भोजयेत्तां वराननाम् । आसवं पाययेद्
 यत्राब्धिचयं तन्मयं पिबेत् । ततो मन्त्री रमयेत्तां रतिमिच्छति
 सा यदा । तस्या हस्ते ततो मालां दत्त्वा तां याचयेद्बुधः ।
 नीत्वा मालां तथा दत्तां ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः । तदा जपेद्-
 देरात्रौ साक्षाद्भवति नान्यथा । तत्रापि प्रत्ययो नो चेत्
 कलामध्ये विशेद्बुधः । पर्यङ्कस्य चतुष्पार्श्वं पटसूत्रं मनो-
 रमम् । बद्धा द्वाविंशतिग्रन्थिं रमापुटितमूलकैः । निवेश्यैव
 स्वरञ्चार्थं पाञ्चालीं सैश्वरीं तथा । वक्ष्यमाणक्रमेणैव वस्त्रोपरि

निधापयेत् । षोडशब्दां परलतां गणिकाश्च विशेषतः ।
समानोय प्रयत्नेन दिव्यपुष्पैर्निवेदयेत् । भोजयेन्निष्टभोज्यानि
क्षीमवस्त्रं परिधापयेत् । लेपयेद्दिव्यगन्धेन भृषणैर्भूषयेत्
स्वयम् । रमयेत् परया भक्त्या साधकः सिद्धिहेतवे । जप-
स्याहेजपेनैव सिद्धिर्भवति नान्यथा । विना मद्यां महेशानि !
न सिध्यति कदाचन । तस्मादादौ प्रयत्नेन पीत्वा तां पाय-
येद्बुधः । तत्रापि प्रत्ययो नो चेच्चारुहोमं प्रकल्पयेत् ।
निशीथे निर्भयो देवि ! श्मशाने प्रान्तरे तथा । गन्धैः स्नाना-
टिकं कृत्वा पादशौचादिपूर्वकम् । घटमारोपयेत्तत्र सौवर्णं
राजतं तथा । ताम्रं वा तं महेशानि ! विभवानुक्रमेण तु ।
कल्पयित्वा निशाभागे पूजयेत् परमेश्वरीम् । उपाचारैर्यथाशक्ति
वित्तश्राद्धं विवर्जयेत् । देवोपूजां विधायैव पिष्टन्तु परिदाप-
येत् । चरौ निधाय यत्नेन चतुष्पिष्टकवर्तुलम् । ततश्चरुं पाय-
येत्तु कुण्डमध्ये तु पूजयेत् । रक्तां घनां बलाकाश्च नीलां कान्तीं
कलावतीम् । द्वारेषु पूजयेन्मन्त्री लोकपालान् प्रयत्नतः ।
ग्रहान् सम्पूजयेन्मन्त्री चतुष्कोणक्रमेण तु । हविर्धारां हुमे-
न्मन्त्रो यथाशक्त्या ततश्चरुम् । श्रावयेन्मूलमन्त्रेण मधुना सिद्धि-
हेतवे । हुता सञ्छादयेन्मन्त्री हुताशं पीतवाससा । पूजयेद्
यत्नतो मन्त्री ततो दक्षिणकालिकाम् । धूपदीपैश्च नैवेद्यैः
प्रदक्षिणमथाचरेत् । पिष्टवर्तुलसङ्घातं सुवर्णादि प्रजायते ।
एकेनैव प्रयोगेण यदि सिद्धिर्भवेत् प्रिये । तथा होमो
द्वितीयेन रौप्यं वापि सुरेश्वरि ! । तृतीयेन भवेत्ताम्रं
नीलं तुर्ग्येण च स्मृतम् । एषामन्यतमां ज्ञात्वा
साधयेत् सिद्धिसुत्तमाम् । सिद्धायां कालिकायाश्च नैन्द्रः
दुर्लभमुच्यते । गुरुमूलमिदं सर्वं तस्मादादौ समर्चयेत् । तस्य
प्रसादमात्रेण सिद्धो भवति नान्यथा । तत्रापि प्रत्ययो नोचेत्

प्रदक्षिणमथाचरेत् । अमावस्यादिने चैव निगोये गत-
साध्वसः । श्मशाने प्रान्तरे वापि गत्वा देवीं प्रपूजयेत् । मध्य-
भांसोपचारैश्च धूपदीपैर्मनोरमैः । नैवेद्यैः मामिषान्नेद्यैश्च तथैव
धरवर्णिनि ! । द्रव्यैर्लोहितवस्त्रैश्च स्वर्णाभरणभूषितैः । जप-
मूलं क्रोधरुद्धं प्रदक्षिणमथाचरेत् । प्रणमेद्दण्डवङ्गुमावनिगं
गिरिसम्भवे ! । निशायामुत्तमं यावद्विशाशीपं महेश्वरि ! ।
यदि भोतिर्भवेत्तत्र तदा दृढतरो भवेत् । दन्तादन्ति विधा-
यैव मनसैव मतुं क्षरेत् । अवश्यं श्रूयते शब्दः शिखा च
दृश्यते स्थले । यदि तत्र भवेद्देवि ! शब्दो गुणगुणो भवेत् ।
ततः परलतासक्तः पुनः कार्यं तथैव च । तदा भवति चार्वाङ्गि ! ।
देववाणो सुशोभना । सिद्धिमावश्यकीं ज्ञात्वा महोत्सवमथा-
चरेत् । तथापि प्रत्ययो नोचेत् भगयागमथाचरेत् । कामिनीं
युवतीं यत्रात् पुष्पिताञ्च विशेषतः । तामानीय प्रयत्नेन स्वञ्च
भूषणमाचरेत् । तामुद्वर्त्य स्वयं गन्धेर्भूपणैर्वसनैस्तथा ।
मिष्टान्नैर्भोजयित्वा च भक्त्या परमया शिवे ! । तां विवस्तां
विधायैव स्थापयेद्दूर्हतल्पगे । ततः पूजां विधायैव नाना-
सम्भारसंयुतैः । तत्रैव रचयेद्यन्त्रं रक्तचन्दनयावकैः । भग-
नासां भगप्राणां भगदेहां भगस्तनीम् । पूजयेदष्टपत्रेषु मध्ये
देवीं प्रपूजयेत् । रक्तगन्धे रक्तमाल्यै रक्तवस्त्रैर्मनोरमैः । पूजये-
द्भक्तितो मन्त्रो देवीदर्शनकास्यया । एतस्मिन् समये देवि !
रतिमिच्छति सा यदा । लतान्तु रमयेद्देवि ! यावद्धीमं करोति
न । पुष्पिणीमकरन्देन ततो ह्रीमं समाचरेत् । ओं नमस्ते
भगमालायै भगरूपधरे ! शुभे ! । भगरूपे ! महाभागे ! भोग-
मोक्षेकदायिनि ! । भगवत्याः प्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति ।
कामि ! कालकलारूपे ! कुलोने ! कुलरूपिणि ! । कुलमार्ग-
प्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति । एवं स्तुत्वा महेशानि ! कृचे-

वीजसहस्रकम् । जप्यं देवेशि ! वचसा 'नारसिंहं' शतावधि ।
 उन्मत्ता सा स्वयं ब्रूते यदा साक्षाद्बिष्यति । अथग्रं कथयेत्
 कान्ता नात्र कार्या विचारणा । इति ते कथितं देवि !
 गुह्याद्गुह्यतरं परम् । प्रकागात् कार्यहानिः स्यात्सम्प्रादयं न
 गोपयेत् । अत्राशक्तो महेशानि ! कलावटीं समाचरेत् ।
 कुङ्कुमं चन्दनं चन्द्रं एकौकृत्य तु जपयेत् । जपेत् सहस्रं
 देवेशि ! देवीसैव प्रपूजयेत् । कामिनीं पूजयेद्ब्रह्मा तस्या
 मूर्ध्नि कारयेत् । तिलकं वश्यमात्रेण स्वयं शिरसि धार-
 यत् । रमा वाणी भवानो च सर्वसम्प्रीहितो तथा । ड्युता
 परमेशानि ! वक्रिकान्तावधिर्मनुः । अनेन शतजप्तेन तिलकं
 मूर्ध्नि कारयेत् । कलाञ्च पूजयेद्यद्ब्रह्मानाभरणभूषिताम् ।
 पाययेत् सा स्वयं यद्वात् स्वयं पीत्वा च यत्नतः । जायते देववाणी
 च ततो देवो न संशयः । एवं भूत्वा वरारोहे ! ततो यत्नं
 समाचरेत् । अथवा देवदेवेशि ! नग्नीभूय विचक्षणः । नग्नां
 परलतां पश्यन् जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । यामोत्तरं समारभ्य
 यामहयमतन्द्रितः । मद्यमांसोपचारैश्च पूजयित्वेष्टदेवताम् ।
 रक्षार्थं खड्गपाणिस्तु स्वपार्श्वेऽपि नियोजयेत् । गणनाथं चैत्र-
 पालं वटुकं योगिनीं तथा । बलिभिः सामिपान्त्रैश्च यजेत्
 परमसुन्दरि ! । हृतप्रदीपं प्रज्वाल्य ततो देवीं समर्चयेत् ।
 ततः सहस्रं जपतो देवतादर्शनं भवेत् । अथवा नियमो भूत्वा
 भूतलिप्यादिसम्पुटम् । जपेत् प्रतिदिनं देवि ! सहस्रं
 सिद्धिहेतवे । दिवारात्रौ सस्मरणं हविस्थाशनमेव च । सर्वदा
 धीतवस्त्रञ्च परिधाय प्रयत्नतः । स्नेच्छसम्भाषणञ्चैव पिष्टकं
 यत्नतस्त्यजेत् । केवलं दुग्धपायो स्यादथवा यावकाशनः ।
 शाकाहारो जलाहारो निराहारोऽथवा भवेत् । तीर्थमासाद्य
 निवसेद्भुवो वा प्रियमेव च । कुमारीं पूजयेद्यद्ब्रह्मानाभरण-

संयुताम् । मासे पूर्णे वरारोहे ! निशीथे गतसाध्वसः । महा-
 पूजां प्रकुर्वीत लतामण्डलमध्यगः । मद्यैर्मासैश्च विविधैरन्यैश्च
 विविधैस्तथा । सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या सर्वदा तिमिरालये ।
 सहस्रजपमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यथा । साक्षादायाति सा
 देवी सत्यं मत्यं न संशयः । साक्षादयाति वरारोहे ! भवे-
 दिन्दुसमो नरः । अञ्जनं पादुकासिद्धिः खड्गसिद्धिर्वरानने ।।
 अजरामरता देवि ! कामिनीसिद्धिहेतवे । तथा मधुमती-
 सिद्धिर्जायते नात्र संशयः । देवचेटीशतं तस्या वश्यं
 भवति नान्यथा । स्वर्गं मर्त्यं च पाताले स यत्र गन्तुमिच्छति ।
 तत्रैव चेटिकाः सर्वा नयन्ति नात्र संशयः । रम्भा वापि घृताची
 वा यदि जपति साधकः । तदैव याति सा देवी नात्र
 कार्या विचारणा । इच्छासृत्युर्भवेहेवि ! किमन्यत् कथ-
 यामि ते । एष त्रिभिर्दक्षिणाया गुह्यस्तन्त्रसहस्रके । तव स्नेहा-
 वरारोहे ! कथितो हि न संशयः । अथवा गणिकां गत्वा
 पूजयेद्भक्तिभावतः । तथा सह जपेन्मन्त्रं पिवेदनिशमासवम् ।
 निवेद्य परया भक्त्या पाययेत्तां प्रयत्नतः । एवं ज्ञात्वा विधा-
 नन्तु माममेकं वरानने ।। प्रत्यहं होमयेद्विद्वान् नित्यं
 स्याद्विप्रभोजनम् । मासे पूर्णे साधकेन्द्रो निशीथे तु लतायुतः ।
 साक्षात् पूजाक्रमैश्चैव पूजयेत् परमेश्वरीम् । महातिमिर-
 मध्यस्थो जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । तत्क्षणाज्जायते सिद्धिः सत्यं
 देवि ! वदामि ते । अथवा निम्बकाष्ठेन पाञ्चालीं रचये-
 द्बुधः । कान्ताकारामसिद्धाञ्च स्नातामूर्ध्वं करिवतीम् । गत्वा
 निर्जनदेशे तु महाकान्तारके प्रिये !। तत्र पूजाविधिं
 कृत्वा प्रयोगविधिमाचरेत् । विलिखेच्चन्दनेनैव भुवि मन्त्रं
 मनोरमे !। पाञ्चालीं स्थापयेत्तत्र रक्तवस्त्रोपरि प्रिये !।
 तत्र गत्वा चतुर्दिक्षु कीलकान् रोपयेत् प्रिये !। तत्रैव लोक-

पालांश्च स्वस्वमन्त्रेण कीलितान् । गणेशं वटुकं चैत्रं
 योगिनीं चन्द्रदिक्षु च । सम्पूज्य विधिवन्मन्त्री दूर्वाक्षतसम-
 न्वितः । श्रीं ये चात्र संस्थिता भूताः श्वेताः कुष्माण्डरूपिणः ।
 योगिन्यो यातुधानाश्च महारौद्राश्च ये तथा । गन्धर्वा विघ्न-
 कर्तारः किन्नराश्च पिपीलिकाः । चिपिटाः शङ्कराश्चैव घोर-
 दंष्ट्रा महोत्कटाः । सूचीमुखा महापापाः पापकर्मरताश्च ये ।
 ताडितास्तु मया सर्वे प्रयान्तु शङ्कराग्रया । कूर्चमन्त्रं
 ससुधार्यं ताडयेदक्षतेर्भृशम् । महापूजाविधानेन देवीं
 सम्पूज्य यत्नतः । ततः पुत्तलिकाभाले मूलमन्त्रं लिखेत् सुधीः ।
 पूजयेद्देवतास्तस्या अङ्गे देवि ! यद्योचिताः । ललाटे कालि-
 काश्चैव नेत्रयोर्भद्रकालिकाम् । कर्णयोर्गुह्यकालीञ्च जिह्वायां
 सिद्धिकालिकाम् । श्मशानकालिकां भूर्ध्रिं महाकालीञ्च
 वक्षसि । कट्याञ्च कालिकां यत्राद् गले त्र्योयोनिकालिकाम् ।
 एवं सम्पूज्य यत्नेन हृदि मूलं शतं जपेत् । अन्धकारे महाघोरे
 निर्जने वा सुरालये । सहस्रजपमात्रेण साक्षाद्भवति नान्यथा ।
 अथवापि चितामध्ये रन्ध्रामूलं समाश्रयेत् । पूजयेत् परया
 भक्त्या नानाभरणसंयुताम् । मद्यमांसोपचारेण तरुणीगण-
 मध्यगः । आनिशीथं जपेन्मन्त्रं साक्षाद्भवति नान्यथा । अथवा
 कर्णिकारस्य वीजेन परमेश्वरि ! । रचयेन्मालिकां दिव्यां
 रक्तवस्त्रेण पार्वति ! । पुष्पिणीगृह्णतेन शोभयेत् परमेश्वरि ! ।
 ततोऽपि धूपयेद्देवि ! कालागुरुसमुद्भवैः । धूमैरभोजनयने !
 देवीं सम्पूज्य यत्नतः । मद्यमांसोपचारैस्तु साक्षाद्भवति नान्य-
 था । इति ते कथितं देवि ! गुह्याद् गुह्यतरं परम् । प्रकाशात्
 सिद्धिदानिः स्यात्तस्माद् यत्नेन गोपयेत् । अथवा काकजहाया
 नतां दग्ध्वा प्रयत्नतः । तद्गन्धना वरारोहे ! भूषयेत् स्वतनुं
 तथा । ततश्चितायां देवेशि ! नमोभूय विचक्षणः । जपे-

देकान्तरात्मा च साक्षाद्भवति नान्यथा । अथवापि वराहाणां
 भुक्तानां भुवि रोपयेत् । तत्र देवीं समभ्यर्च्य मद्यमांसप्रयोगतः ।
 पूजयेत् परमेशानि ! नानाद्रव्यैर्मनोरमैः । पूजयित्वा प्रय-
 त्नेन जपेन्मन्त्रमनन्यधोः । ततः साक्षाद्गरारोहे । नात्र कार्या
 विचारणा । अथवापि वरारोहे ! प्रयोगविधिमाचरेत् । नर-
 मुण्डं समानीय मार्जारस्यापि पार्वति ! । गोमुण्डं सार्द्रमानीय
 भूमौ निचिष्य यत्नतः । ततः पीठं समारोप्य देवीं ध्यात्वा तु
 साधकः । पूजयेद्वरारौ तामासवादिसमन्वितः । जपेत्तु
 परया भक्त्या सहस्रावधि साधकः । ततः साक्षाद्देवे वि ! नात्र
 कार्या विचारणा । अथवा वनितां रम्यां गत्वा देवेशि ! यत्नतः ।
 पीत्वा तदधरं सम्यक् कर्पूरेण तु पूरयेत् । तदयोनी कुङ्कुम-
 श्वैव तत्कर्णं चौद्रमेव च । ततो भुक्त्वा तु तां कान्तां तन्मन्त्रं
 परमेश्वरि ! । तत् कुङ्कुमञ्च तत् चौद्रमेकोक्त्य प्रयत्नतः ।
 तदेव तिलकं कृत्वा निशीथे गतसाध्वसः । सहस्रञ्च जपेन्मन्त्री
 ततः साक्षाद्देवतादा । अथवापि शरीरोत्थरुधिरेण वरानने । ।
 यन्त्रं निर्माय यत्नेन तत्र देवीं समर्चयेत् । मद्यमांसोपचारैश्च
 अर्कपुष्पैर्वरानने ! । सहस्रजपमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यथा ।
 अथवा परमेशानि ! गङ्गातीरे वसेत् सुधीः । उपवासद्वयं कृत्वा
 कुर्यात् स्नानमतन्द्रितः । ततो देवीं समभ्यर्च्य धूपदीपैर्मनो-
 रमैः । हविष्यान्नैश्च नैवेद्यैः स्वयं भुञ्जेत वाग्यतः । भुक्त्वा
 पीत्वा स्त्रिया सार्द्धं निशीथे गतसाध्वसः । जपेत् सहस्रं देवेशि !
 ततः सिद्धिर्वरानने ! । अथवा बटमूलस्थो दिग्वासा मुक्त-
 केशवान् । सताभिर्वेष्टितो भूत्वा जपेन्मन्त्रमनन्यधोः । ततः
 साक्षाद्देवे वि ! नात्र कार्या विचारणा । एतेनापि प्रयोगेण
 यदि साक्षान्न जायते । ततो देवि ! प्रवक्ष्यामि उपायं परमा-
 द्रुतम् । एकेनैव प्रयोगेण यदि साक्षान्न जायते । द्वितीयं

वापि कुर्वीत तृतीयं वायवा प्रिये ! । तृतीयेन नचेत् सिद्धि-
 स्तत्रोपायं वदामि ते । वस्त्रे शुक्ले तथा रक्ते पीते वा मील-
 वासमि । पुत्तलीं रचयेद्देव्याः सर्वावयवसुन्दरीम् । पूजयेत्
 क्रोधरूपेण रक्तवस्त्रैर्मनोहरैः । तत्र देवीं जपेद् यन्त्रे ममभ्यर्थ
 सहस्रकम् । रक्तचन्दनबीजेन तत्र कल्पितमालया । ततः
 शाल्मलिकाष्टेन निम्बकाष्टेन वा प्रिये ! । वज्रं प्रज्वाल्य
 यत्नेन तत्र वज्रं प्रपूजयेत् । ततः पुत्तलिकाभाले लिखेन्मन्त्रं
 वरानने ! । मिन्दूरपुत्तलीं देवि ! ततो वज्रौ तु तापयेत् ।
 ताडयेन्मूलमन्त्रेण मूलमन्त्रेण रचयेत् । चालयेत् शुद्धदुग्धेन
 अथवा दधिवारिणा । ततो हुँकारं प्रजपेत् सहस्रं परमेश्वरि ! ।
 ततः साक्षाद्भवेद्देवि ! नात्र कार्या विचारणा । अथवा ताडये-
 द्देवि ! नारसिंहेन पार्वति ! । हविष्याशो दिवा भूत्वा ब्रह्म-
 चारिसमो नरः । रातौ ताम्बूलपूरास्यो तलामण्डलमध्वगः ।
 नारसिंहेन देवेशि ! पुटितन्तु मनुं जपेत् । ततो लक्षजपेनैव
 साक्षाद्भवति नान्यथा । अवश्यं जायते साक्षान्ममैव वचनं
 यथा । अथवापि वरारोहे ! नौकालौहेन पार्वति ! । शूलं
 निर्माय यत्नेन पटे देवोन्तु कल्पयेत् । तां पूजयेत् प्रयत्नेन
 रक्तचन्दनपुष्पकैः । पूजयित्वा प्रयत्नेन तस्याङ्गे पीठदेवताम् ।
 आवाह्य विधिवद्भक्त्या जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । शूलं मम्पूजयेद्
 यत्नात्तीक्ष्णं परमदुर्लभम् । ओं महाशूल । नमस्तुभ्यं सर्वदैत्या-
 न्तकारिणे । अस्त्रद्वयं समुच्चार्य ततः शूलेन वक्षसि । उद्य-
 मेनेव सा कालो आयाति च न संशयः । अवश्यं जायते साक्षा-
 न्ममैव वचनं यथा । अथवा कालिकाबीजं शतं संलिख्य
 यत्नतः । पूर्वपत्रे कुङ्कुमेन मन्त्रं स्वर्णशलाकया । विलिख्य
 भुवि देवेशि ! तत्र कान्ता समानयेत् । तद्भावे पूजयेद्देवी
 नानाभरणसंयुताम् । निशीथे तु जपेन्मन्त्रमेकान्ते कान्तया ।

सह । जपेन्मन्त्रं सहस्रन्तु ततः साक्षाद्भवेद्भ्रुवम् । इति ते कथितं देवि ! गुह्याद्गुह्यतरं परम् । अप्रकाश्यमिदं देवि ! गोपयेत् मातृजारवत् ॥

चतुर्दशपटले ॥ दक्षिणायाश्च विद्याया गुह्यायाश्चापि सुन्दरि ! । महाकात्या महाविद्या सिद्धिकात्याश्च पार्वति ! । श्मशानकालिकायाश्च नायिकायाश्च शैलजे ! । तन्त्रायिकानां देवेशि ! वक्ष्यते साधनं ततः । उक्तञ्च परमेशानि ! वक्तव्यञ्चापि पार्वति ! । कालोवीजं महेशानि ! मन्त्रः सर्वोत्तमोत्तमः । त्रिगुणा देवि ! विख्याता विद्या परमदुर्लभा । पूर्वोक्तं सकलं कुर्यात् फलं तावद्भवेत् प्रिये ! । नमोऽन्तो वा भवेन्मन्त्रो वषडन्तोऽपि भाविनि ! । लज्जाद्यो वा भवेद्देवि ! वाग्भवद्यो महामनुः । एतन्मन्त्रं वरारोहे ! सर्वतन्त्रेषु गोपितम् । भैरवोऽस्य ऋषिः प्रोक्त उष्णिक् छन्द इति स्मृतम् । पूजाध्यानादिकं सर्वं पूर्ववत् परिकीर्तितम् । साधनं सकलं देवि ! पूर्ववत् परिकीर्तितम् । या ख्याता त्र्यक्षरी विद्या स्वाहान्ता परिकीर्तिता । पञ्चाक्षरी महाविद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता । ध्यानं पूजादिकं सर्वं पूर्ववत् परिकीर्तितम् । साधनं सकलं देवि ! लतागणसमन्वितम् । एकाक्षरी महाविद्या स्वाहान्ता त्र्यक्षरी श्रुता । साधनं परमेशानि ! मद्यमांसीपचारतः । एकाक्षरी महाविद्या स्वाहान्ता परिकीर्तिता । फडन्ता वा महेशानि ! वषडन्ता समोरिता । नमोऽन्ता वा महेशानि ! सर्वसिद्धिप्रदायिनी । पूर्ववीजं वरारोहे ! काली चान्द्रं वरानने । । कालिकाया महाविद्या गोपिता सर्वतन्त्रके । धरावीजं वरारोहे ! काली लक्ष्मीश्च वाग्भवम् । एतन्मन्त्राक्षरं देवि ! कालिकायाः सुदुर्लभम् । एतेषां मन्त्रवर्याणां ऋषिः स्यादुग्रभैरवः । छन्दोऽनुष्टुप् इति ख्यातं देवता दक्षिणेरिता ॥

अथ वक्ष्ये महेशानि ! गुह्यकात्याः गुभांवहा । कालीबीज-
 त्रयं देवि । गुह्यकालीयुतं ततः । स्वाहान्ता कथिता विद्या
 विद्येयं परमा मता । नमोऽन्ता वापि सा ज्ञेया
 सा स्मृता । कालोबीजं समुहृत्य धराबीजं समुहरेत् । लज्जा-
 बीजं समुहृत्य कूर्चबीजं समुहरेत् । स्वाहान्ता कथिता विद्या
 चतुर्वर्गफलप्रदा । कूर्चलज्जायुगं देवि ! तथा काली प्रकी-
 र्त्तिता । स्वाहान्ता कथिता विद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता ।
 एतामामेव विद्यानां ह्यन्द उष्णिगिति स्मृतम् । ऋषिः स्वाह-
 क्षिणामूर्त्तिर्देवता दक्षिणा स्मृता । कूर्चत्रयं वरारोहे । स्वाहान्ता
 हि प्रकीर्त्तिता । कालीबीजं समुहृत्य कालीकालीपदं तथा ।
 महाकालीपदं तस्मात् स्वाहान्तः प्रतिमानतः । सर्वतन्त्रेषु
 विख्यातो महाकात्या महामनुः । कालीबीजं समुहृत्य महा-
 काली च डेयुता । स्वाहान्ता कथिता विद्या चतुर्वर्गफल-
 प्रदा । अमिताबीजमुहृत्य महाकालीपदं द्विधा । स्वाहान्ता
 कथिता विद्या महाभूतिविवर्दिनी । काली लक्ष्मी रमा
 माया स्त्री परः परिकीर्त्तितः । नमोन्तोऽयं मनुर्देवि ! साक्षा-
 च्छक्तिप्रदो मतः । कालोबीजं समुहृत्य लज्जाबीजं समुहरेत् ।
 सिद्धिकालीपदं डेऽन्तमसितान्तं वरानने । एतासामेव
 विद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम् । देवतास्या महाकाली चतु-
 र्वर्गफलप्रदा । स्वाहान्ता वा वरारोह । फडन्ता वापि
 कालिका लज्जाबीजं समुहृत्य निजबीजं समुहरेत् । सिद्धि-
 काली ततो डेऽन्ता स्वाहान्तेय प्रकीर्त्तिता । नमोऽन्ता सा
 महादेवो चतुर्वर्गफलप्रदा । अक्षितामेतदुहृत्य भवानीबीज-
 मुहरेत् । वाग्भवं परमेशानि ! पराबीजं ततः स्मृतम् । कालो-
 कालीपदं तस्मात् सिद्धिकालीपदं ततः । फडन्तासौ महा-
 विद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता । रमाबीजत्रयं दे-

त्रयं तथा । कामवीजत्रयं देवि ! सिद्धिकाली च डेयुता ।
 स्वाहान्ता कथिता विद्या मुक्तिमार्गप्रदीपिका । एतासां
 सौम्यविद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम् । ऋपिः स्यात् कपिली
 देवि ! देवता सिद्धिकालिका । कालोवीजं समुद्धृत्य श्मशान-
 कालिकापदम् । डेयुतं परमेशानि ! सर्वसिद्धिप्रदायिनी ।
 कालोवीजं समुद्धृत्य कूर्चवीजं धरानने ।। स्वाहान्ता कथिता
 विद्या सर्वसिद्धिप्रदायिनी । कूर्चद्वयं वरारोहे ! देवीवीजं
 महेश्वरि ।। सर्वसिद्धिप्रदा विद्या सर्वशास्त्राविरोधिनी ।
 विश्वामित्रो मुनिः प्रोक्तो गायत्रीच्छन्द उच्यते । श्मशान-
 कालिका देवो सर्वतन्त्रेषु गोपिता । एतासां साधनं देवि !
 पूर्वोक्तं परमेश्वरि ।। सर्वासां वक्ष्यमाणन्तु पुरश्चरणमुच्यते ।
 अनेनापि प्रयोगेण सिद्धिर्भवति नान्यथा । श्मशानकालिका-
 यास्तु कलायामुपवेशनम् । कलास्थाने महेशानि ! कुमारी-
 योग उच्यते । अष्टवर्षा तु या बाला द्वादशाधो महेश्वरि ।।
 स्थापयेत्तु चतुष्पाश्र्वं मिष्टभोजनभोजिता । पूजयेत् परया
 भक्त्या स्वयं भुञ्जीत साधकः । पाययेदासवं यद्वात् स्वयञ्चापि
 पिवेत्ततः । सकारश्च घकारश्च लकारेण समन्वितम् । जपे-
 टष्टोत्तरशतं तासां कर्णे पृथक् पृथक् । तमभ्यर्च्य प्रयत्नेन कृत्वा
 वक्षसि साधकः । अङ्गन्यासयुतं देवि ! जपेन्नन्तमनन्यधीः ।
 एतस्मिन् समये देवि ! रतिमिच्छति सा यदा । तदा तां
 रमयेन्मन्त्री पीडा न जायते यथा । श्मनैरधरपानञ्च श्मनै-
 वञ्चोजमर्दनम् । श्मनैर्गुदनिवेशञ्च श्मनैरालिङ्गनं प्रिये ।।
 यद्यत्र जायते पीडा तदा सिद्धिविनाशिनी । एवं प्रयोगे तु
 कालो साक्षाद्भवति नान्यथा । इति ते कथितं देवि ! गुह्या-
 ह्मन्तरे परम् । भक्तिहीनं क्रियाहीनं विधिहीनञ्च यद्भवेत् ।
 तदा सिद्धिर्विलम्बेन निष्फलं नैव जायते । अविश्वासो न

अथ वक्ष्ये महेशानि । गुह्यकाल्याः शुभांवहा । कालीवीज-
 त्रयं देवि । गुह्यकालीयुतं ततः । स्वाहान्ता कथिता विद्या
 विद्येयं परमा मता । नमोऽन्ता वापि सा ज्ञेया
 सा स्मृता । कालीवीजं समुद्धृत्य धरावीजं समुद्धरेत् । लज्जा-
 वीजं समुद्धृत्य कूर्चवीजं समुद्धरेत् । स्वाहान्ता कथिता विद्या
 चतुर्वर्गफलप्रदा । कूर्चलज्जायुगं देवि ! तथा काली प्रकी-
 र्तिता । स्वाहान्ता कथिता विद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता ।
 एतासामेव विद्यानां छन्द उष्णिगिति स्मृतम् । ऋषिः स्वाह-
 क्षिणामूर्तिर्देवता दक्षिणा स्मृता । कूर्चत्रयं वरारोहे ! स्वाहान्ता
 हि प्रकीर्तिता । कालीवीजं समुद्धृत्य कालीकालीपदं तथा ।
 महाकालीपदं तस्मात् स्वाहान्तः प्रतिमानतः । सर्वतन्त्रेषु
 विख्यातो महाकाल्या महामनुः । कालीवीजं समुद्धृत्य महा-
 काली च ज्ञेयता । स्वाहान्ता कथिता विद्या चतुर्वर्गफल-
 प्रदा । असितावीजमुद्धृत्य महाकालीपदं द्विधा । स्वाहान्ता
 कथिता विद्या महाभूतिविवर्द्धिनी । काली लक्ष्मी रमा
 माया स्फे परः परिकीर्तितः । नमोन्तोऽयं मनुर्देवि ! साक्षा-
 न्भक्तिप्रदो मतः । कालीवीजं समुद्धृत्य लज्जावीजं समुद्धरेत् ।
 सिद्धिकालीपदं ज्ञेयन्तममितान्तं वरानने ! । एतासामेव
 विद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम् । देवतास्या महाकाली चतु-
 र्वर्गफलप्रदा । स्वाहान्ता वा वरारोह ! फडन्ता वापि
 कालिका लज्जावीजं समुद्धृत्य निजवीजं समुद्धरेत् । सिद्धि-
 काली ततो ज्ञेयन्ता स्वाहान्तोयं प्रकीर्तिता । नमोऽन्ता सा
 महादेवो चतुर्वर्गफलप्रदा । असितामेतदुद्धृत्य भवानीवीज-
 मुद्धरेत् । वाग्भव परमेशानि ! परावीजं ततः स्मृतम् । काली-
 कालीपदं तस्मात् सिद्धिकालीपदं ततः । फडन्तासौ महा-
 विद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता । रमावीजत्रयं देवि ! लज्जावीज-

त्रयं तथा । कामवीजत्रयं देवि ! सिद्धिकाली च डेयुता ।
 स्वाहान्ता कथिता विद्या मुक्तिमार्गप्रदीपिका । एतासां
 मौम्यविद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम् । ऋषिः स्यात् कपिलो
 देवि ! देवता सिद्धिकालिका । कालोवीजं समुद्धृत्य श्मशान-
 कालिकापदम् । डेयुतं परमेशानि ! सर्वसिद्धिप्रदायिनी ।
 कालोवीजं समुद्धृत्य कूर्चवीजं वरानने ।। स्वाहान्ता कथिता
 विद्या सर्वसिद्धिप्रदायिनी । कूर्चद्वयं वरारोहे ! देवीवीजं
 महेश्वरि ।। सर्वसिद्धिप्रदा विद्या सर्वशास्त्राविरोधिनी ।
 विश्वामित्रो मुनिः प्रोक्तो गायत्रीच्छन्द उच्यते । श्मशान-
 कालिका देवो सर्वतन्त्रेषु गोपिता । एतासां साधनं देवि !
 पूर्वोक्तं परमेश्वरि ।। सर्वासां वक्ष्यमाणन्तु पुरश्चरणमुच्यते ।
 अनेनापि प्रयोगेण सिद्धिर्भवति नान्यथा । श्मशानकालिका-
 यास्तु कलायामुपवेशनम् । कलास्थाने महेशानि ! कुमारी-
 योग उच्यते । अष्टवर्षा तु या बाला हादशाधो महेश्वरि !।
 स्थापयेत्तु चतुष्पार्श्वं सिद्धभोजनभोजिता । पूजयेत् परया
 भक्त्या स्वयं भुञ्जीत साधकः । पाययेदासघं यद्वात् स्वयञ्चापि
 पिबेत्ततः । सकारञ्च घकारञ्च लकारेण समन्वितम् । जपे-
 टष्टोत्तरगतं तासां कर्णं पृथक् पृथक् । तसभ्यर्च्य प्रयत्नेन कृत्वा
 वक्षसि साधकः । अङ्गन्यासयुतं देवि । जपेन्नन्तमनन्यधीः ।
 एतस्मिन् समये देवि ! रतिमिच्छति सा यदा । तदा तं
 रमयेन्नन्ती पीडा न जायते यथा । शनैरधरपानञ्च शनै-
 र्वचोऽजमर्दनम् । शनैर्गुदनिवेशञ्च शनैरालिङ्गनं प्रिये !।
 यद्यत्र जायते पीडा तदा सिद्धिविनाशिनी । एवं प्रयोगे तु
 कालो साक्षाद्भवति नान्यथा । इति ते कथितं देवि ! गुह्या-
 द्गुह्यतरं परम् । भक्तिहीनं क्रियाहीनं विधिहीनञ्च यद्भवेत् ।
 तदा सिद्धिर्विलम्बेन निष्कलं नैव जायते । अविश्वासो न

कर्त्तव्यं आलस्यं नैव पार्वति ! । सर्वेषां मन्त्रवर्याणां सारः ;
 सुदृश्यं पार्वति ! । दुग्धमध्ये यथा सर्पिः काष्ठमध्ये यथानसः ।
 तथा समुद्धृतः सारो देवि ! नास्त्यत्र संग्रहः । स्वयं सिद्धा-
 हि ते मन्त्राः सर्वतन्त्रेषु गोपिताः । इति ते कथितं देवि ।
 गोपनीयं प्रयत्नतः ॥

तोडलतन्त्रे चतुर्थपटले ॥ शृणु चार्वाङ्गि ! सुभगे ! ताराधाः
 पूजनं महत् । मन्त्रेणाचमनं कृत्वा गुरुदेवं नमस्कृतः । जलं
 संशोध्य हस्ती च पादौ च चालयेत्ततः । मन्त्रेणाचमनं
 कृत्वा ततः पीठं विचिन्तयेत् । शिखां बद्ध्वा ततो देविः
 विविधं विघ्ननाशनम् । भूम्यासनञ्च संशोध्य वस्त्रे अन्य
 विधाय च । कायवाक्यशोधनं कृत्वा ततः पुष्पविशोधनम् ।
 यन्त्रं कृत्वा साधकेन्द्रः सामान्यार्थ्यञ्च विन्यसेत् । द्वार
 पालाञ्च सम्पूज्य पीठपूजां समारभेत् । पीठशक्तीञ्च लक्ष्म्या-
 द्यास्ततः पीठमनुं यजेत् । भूतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि विशेष इह
 यद्भवेत् । कूर्चयुक्तेन हसेन पूरकेण सुरेश्वरि ! । कुण्डल्य
 सह चात्मानं चतुर्विंशतिबीजकम् । तत्र लीनानि देवेशि
 परमात्मनि साधकः । मायया सन्दहेत् पापं पुरुषं कज्जल
 प्रभम् । कुम्भकेन धरारोहे । भस्म कुर्याद्विचक्षणः । बधु
 बीजेन देवेशि ! भस्मना सह रेचयेत् । पूरकेण तु कूर्चेन
 ललाटेऽमृतमञ्जयम् । चिन्तयेत् परमेशानि ! कुम्भकेन
 मृताम्बुधिम् । आं ह्रीं क्रीं वज्रिजायान्तं हृदि चैकादश
 जपेत् । ततस्तु चिन्तयेद्दीमानाः काराद्रक्तपद्मजम् । तस्योर्पा
 पुनर्हारायेत् टाडाराद्रक्तपद्मजम् । तस्योपरि पुनर्हारायेत् हुड्डा
 नोलमन्निभम् । तस्योपरि पुनर्हारायेद्बीजभूषितकर्त्तृकाम्
 तस्योपरि परं विन्दुं शिवरूपञ्च अव्ययम् । बालुकायाः सह
 सैकभागं विन्दुं सुदुर्लभम् । विन्दुमध्ये मन्त्रिणीं शतयोजन

विस्तृतम् । विन्दुमध्ये परं ज्योतिर्बुद्बुदाकारमण्डलम् । यथैक-
बुद्बुदे देवि ! प्रतिविम्बं प्रपश्यति । तथा निरोक्षणं कार्यं
प्रकुर्याज्ज्ञानचक्षुषा । मणिद्वीपन्तु तन्मध्ये सुवर्णबालुका-
मयम् । परितो भावयेन्नन्त्री पारिजातं मनोहरम् । मध्ये कल्प-
द्रुमं ध्यायेदात्मानं तारिणीमयम् । उदयादित्यसङ्काशं सहस्रा-
दित्यवर्चसम् । चतुर्द्वारसमायुक्तं हेमप्राकारभूपितम् । बहुचामर-
घण्टादिदेवकन्यादिशोभितम् । मन्दवायुसमायुक्तं गन्धधूपैरल-
ङ्घितम् । तन्मध्ये वेदिकां ध्यायेन्नानारत्नोपशोभिताम् । सुवर्णसूत्र-
नचितं चिन्तयेच्छत्रमुत्तमम् । तदधश्चिन्तयेन्नन्त्री रत्नसिंहासनं
प्रिये ! । तत्र देवीं चिन्तयेच्च यथोक्तध्यानयोगतः । योगसारो-
क्तकेर्देवि ! उपचारैः प्रपूजयेत् । प्राणायामं ततः कृत्वा
ऋथादिन्यासमाचरेत् । तालत्रयं क्लोटिकाभिर्दशदिग्बन्धन-
श्चरेत् । षोढा न्यासं ततः कृत्वा ध्यापकं तदनन्तरम् । विशे-
पार्थश्च संस्थाप्य पञ्चतत्त्वं विशोधयेत् । सुधादर्षीं समानीय
विपक्षीकरमाचरेत् । कुम्भे पुष्पं समादाय त्रिकोणे त्रिः
प्रपूजयेत् । वामदेवं त्रिधा चोक्ता खेचरीं दशधा जपेत् । तथा
धानन्दगायत्रीमृचञ्च त्रिर्जपेत् सुधीः । ब्रह्मशापं शुकशापं
कृष्णशापं सुरेश्वरि ! । दिग्जपावाशयेद्वीमान् ततो मन्त्रत्रयं
पठेत् । छुरिकाञ्च मृतश्चैव शीतिरस्करिणीं प्रिये ! । पावमा-
नञ्च त्रिर्जप्या शोधनादीन् समाचरेत् । वारुणं त्रिर्जपेद्देवि !
चास्रतं सप्तधा जपेत् । विद्यतत्त्वे धेनुमुद्रां प्रदर्श्य मूलमष्टधा ।
कुण्डलिनीं समुत्थाप्य शिवोऽहं भावयेत्ततः । मांसं मीनं
शोधयित्वा मुद्राशोधनमाचरेत् । शक्तिञ्च कुलपुष्पञ्च त्धोयेथ
साधकोत्तमः । देवान् यितृन् ऋषीञ्चैव तर्पयेदिष्टदेवताम् ।
शोधितं द्रव्यमादाय विशेपार्थं विनिक्षिपेत् । ततो ब्रह्ममयं
ध्यात्वा पूजाध्यानं समाचरेत् । नासास्थानात् समानीय पीठे

पुष्पं निधाय च । ततयावाहनं कृत्वा पञ्चमुद्राः प्रदर्शयेत् ।
 षडङ्गेन च सम्पूज्य पुनर्मुद्राः प्रदर्शयेत् । जीवन्वासं ततः
 कृत्वा उपचारैः प्रपूजयेत् । षडङ्गानि च सम्पूज्य अक्षोभ्यं
 पूजयेदधः । गुरुपंक्तिं पूजयित्वा दलमूलेषु पूजयेत् । महा-
 पूर्वांश्च कात्यादीन् यजिह्वैरोचनादिकान् । पुनर्देवीं प्रपूज्याथ
 बलिं दद्याद्विचक्षणः । प्राणायामं ततः कृत्वा मन्त्रध्यानं
 समाचरेत् । जपं कृत्वा महेशानि ! देव्या हस्तं समर्पणम् ।
 प्राणायामं ततः कृत्वा तत्त्वस्वीकारमाचरेत् । तस्यै दत्त्वा
 स्वयं पीत्वा प्रजपेत् साधकोत्तमः । पीत्वा पीत्वा जपित्वा च
 मुक्तः कीटिकुलैः सह । प्रतिपात्रे जपेन्मन्त्रमष्टोत्तरशतं सुधीः ।
 स्तुतिञ्च कवचं स्मृत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत्ततः । विशिषार्घ्यं प्रदा-
 तव्यमात्मानञ्च समर्पयेत् । रुद्ररूपी स्वयं भूत्वा संहारेण
 विसर्जयेत् । अङ्गन्यासं महेशानि ! प्राणायामं ततः परम् ।
 ऐशान्यां मण्डलं कृत्वा चण्डाल्युच्छिष्टपूर्विकाम् । निर्माल्य-
 वासिनीं उऽन्तां चण्डेश्वर्य्यं नमो नमः । निर्माल्यं धारयेत्
 शीर्षे चन्दनञ्च ललाटके । गुरुस्थाने लिखेद्विन्दुं विहरेद्भैरवो
 यथा । संचेपपूजनं देवि ! मानसं तत्त्ववर्जितम् । तत्रोक्त-
 माचरेदत्र नान्यत् सञ्चारयेत् सुधीः । अन्यसञ्चारणाद्देवि !
 क्रुद्धा भवति तारिणी ॥ तत्रोक्तं बाह्यपूजाप्रकरणोक्तम् ॥
 तत्त्वज्ञानं मानसञ्च शक्तिमात्रे हि पार्वति ! ॥

पिच्छिलातन्त्रे द्वादशपटले ॥ यस्मिन् क्षणे महामन्त्रः
 श्रूयते सावधानतः । तदीयन्ते शरीरस्थपातकानि महान्त्यपि ।
 प्रयोगं मन्त्रशुद्धादेः कथयामि महेश्वरि ! । मन्त्रशुद्धिं विधा-
 याथ कुर्यान्मन्त्रशिखां ततः । कुङ्कुमां मूर्ध्नि सञ्चप्य महासेतुं
 जपेत्ततः । नाभौ जपेत्तु निर्वाणं ध्यायेत् कुण्डलिनीं ततः ।
 प्राणायामं विधायथ षडङ्गन्यासमाचरेत् । तत ऋष्यादिवि-

न्यासो जपेत् सप्तष्टदां सकृत् । ध्रुवेण पुटितं मन्त्रं सप्तधा
 प्रजपेत् प्रिये ! । मन्त्रादो प्रणवं दत्त्वा सहाजपेन्महेश्वरि ! ।
 प्रणव वाय मायां वा वाग्भवं वाय दीपनोम् । मन्त्रादौ दत्त्वा
 पजपेत् सप्तधा परमेश्वरि ! कालोमन्त्रे तु देवेशि ! क्रीं मूलं
 सप्तधा जपेत् । विद्यामन्त्रञ्च मन्त्रादौ दत्त्वा च सप्तधा जपेत् ।
 स्वगुरुं मूर्ध्नि सञ्चिन्त्य हृदि देवीं ततः परम् । स्वयं काम-
 कलारूपं भावयन् जपमाचरेत् । जपस्यान्ते शिवं ध्यात्वा
 ध्यानस्यान्ते पुनर्जपेत् । अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं वा प्रजपेन्ननुम् ।
 श्यामाया दीपनीं विद्यारत्नं मन्त्रादितः शिवे ! । दत्त्वा जपेत्
 सप्तवारं ततो जपममर्षणम् । अन्यासां प्रणवं मायां दीपनीं
 वा जपस्य च । सेतुं जप्त्वा सप्तवारं प्रणवान्तं मनुं जपेत् ।
 समर्पयेज्जपं पश्चात् प्राणायामान् समाचरेत् । जपस्यात्र विधा-
 नन्तु ऋधितञ्चानुपङ्गतः ॥

‘ अथ ताराशतनामस्तोत्रम् ॥ श्रीशिव उवाच ॥ तारिणी
 तरला तन्वी तारा तरुणवल्लरी । तौररूपा तरश्यामा तनु-
 क्षीणपयोधरा । तुरीया तरला तीव्रगमना नीलवाहिनी ।
 उग्रतारा जया चण्डी श्रीमदेकजटा शिवा । तरुणा शाम्भवी
 छिन्नभाना च भद्रतारिणी । उग्रा उग्रप्रभा नीला कृष्णा
 नीलसरस्वती । द्वितीया शोभिनी नित्या नवीना नित्यनूतना ।
 चण्डिका विजयाराध्या देवी गगनवाहिनी । अट्टहास्या करा-
 नास्या चरम्यादितिपूजिता । सगुणा सगुणाराध्या हरीन्द्र-
 देवपूजिता । रक्तप्रिया च रक्ताक्षी रुधिरासवभूषिता । बलि-
 प्रिया बलिरता दुर्गा बलवती बला । बलप्रिया बलरता बल-
 रामप्रपूजिता । अर्धकेशेश्वरो केशा केशवेशविभूषिता ।
 पद्ममाला च पद्माक्षी कामाख्या गिरिनन्दिनी । दक्षिणा चैव
 दत्ता च दक्षजा दक्षिणे रता । यञ्जपुष्पप्रिया रक्तप्रिया सु-कु

मभूयिता । माहेश्वरी महादेवप्रिया पञ्चविभूयिता । इडा च
 पिङ्गला चैव सुषुम्ना प्राणरूपिणी । गाम्भारी पञ्चमौ पञ्चा-
 ननादिपरिपूजिता । इत्येतत् कथितं देवि । रहस्यं परमा-
 हेतम् । श्रुत्वा मोचनवाप्नोति तारादेव्याः प्रसादतः । य इदं
 पठति स्तोत्रं तारास्तुतिरहस्यकम् । सर्वसिद्धियुतो भूत्वा
 विहरेत् चितिमण्डले । तस्यैव मन्त्रसिद्धिः स्यान्मम सिद्धिर-
 नुत्तमा । भवत्येवं महामाघे ! सत्यं सत्यं न संशयः । मन्त्रे
 मङ्गलवारे च यः पठेन्नृशि संयुतः । तस्यैव मन्त्रसिद्धिः स्याद्वा-
 णपत्यं लभेत्त सः । अहयान्त्रहया वापि पठेत्तारारहस्यकम् ।
 सोऽचिरेणैव कालेन जीवन्मुक्तः शिवो भवेत् । सहस्रावर्तना-
 हे वि । पुरश्चर्यफलं लभेत् । एवं सततयुक्ता ये ध्यायन्तस्त्वा-
 सुपासते । ते कृतार्था महेशानि ! मृत्युसंसारबन्धनात् ॥ इति
 सुण्डमालातन्त्रे तारिणीशतनामस्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथ तारिणीस्तोत्रानन्तरं महानोलतन्त्रे ॥ घोररूपे !
 महामारि ! सर्वशत्रुवशङ्करि ! । भक्तेभ्यो वरदे ! देवि ! त्राहि
 मां शरणागतम् । सुरासुरार्चिते ! देवि ! सिद्धगन्धर्वसेविते ! ।
 जाद्वपापहरे ! देवि ! त्राहि मां शरणागतम् । जटाजूटसमा-
 युक्ते ! लोलजिह्वानुकारिणि ! । द्रुतबुद्धिकरे ! देवि ! त्राहि मां
 शरणागतम् । सोम्यरूपे ! घोररूपे ! चण्डरूपे ! नमोऽस्तु ते ।
 ऋष्टिरूपे ! नमस्तुभ्यं त्राहि मां शरणागतम् । अष्टम्याश्च चतु-
 र्दश्यां नवम्याश्चैकमानसः । परमासैः सिद्धिमाप्नोति नात्र
 कार्या विचारणा । बुद्धिं देहि यशो देहि कवित्वं देहि देहि
 मे । कुबुद्धिं हर मे देवि ! त्राहि मां शरणागतम् । इन्द्रादि-
 दिविषद्वृन्दवन्दिते ! करुणामयि ! । तारे ! ताराधिनाथास्ये !
 त्राहि मां शरणागतम् । मोक्षार्थी लभते मोक्षं धनार्थी धन-
 माप्नुयात् । विद्यार्थी लभते विद्या तर्कव्याकरणादिकाम् ।

इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु सततं लभते नरः । तस्य शत्रुः क्षयं याति
महाप्रज्ञा च जायते । पीडायां वापि संग्रामे जप्ये दाने तथा
भये । य इदं पठति स्तोत्रं शुभं तस्य न संशयः । स्तोत्रे-
णानेन देवेशि ! स्तुत्वा देवो सुरेश्वरीम् । सर्वान् कामानवा-
प्नोति सर्वविद्यानिधिर्भवेत् । इति ते कथितं दिव्यं स्तोत्रं
सारस्वतप्रदम् । अस्मात् परतरं नास्ति स्तोत्रं तन्त्रे महेश्वरि ! ॥
इति बृहन्नीलतन्त्रे द्वितीयपटले तारिणीस्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथ वीरहोमः ॥ कैवल्यतन्त्रे पञ्चमपटले ॥ शृणु पार्वति !
वक्ष्यामि बाह्यहोमविधिं प्रिये ! । आम्नायेषु च सर्वेषु व्यासेन
कथितं पुरा । संचेपात् कथयिष्यामि येन मुक्तिं लभेन्नरः ।
भूमित्रिकोणमालिख्य मूलमन्त्रेण साधकः । भूर्भुवः स्वेति
मन्त्रेण वज्रं संस्थापयेत्ततः । तत्र देवो समावाह्य परिवार-
ममन्विताम् । पूजयेद्विधैर्द्रव्यैर्निर्विकल्पेन चेतसा । मद्येन
प्रथमं दद्यादाहुतिं मूलमुच्चरन् । एकं मांसेन मत्स्येन मुद्रया
च कुलेश्वरि ! । रभ्रामूलसमुद्भूतैर्भार्जन्या गलितैः सह ।
जुहुयादाज्ययोगिन सकृद्दारत्रयञ्च वा । घृतेन हवनञ्चैकं
रक्तपुष्पेण चैव हि । कुण्डोद्भवेन देवेशि । वारह्यमुदाहृतम् ।
गोलेन घृतयुक्तेन सकृदोमां विशिष्यते । गोपीचन्दनसिन्दूरै-
र्दशवारं हुमेत् शुचा । वोरपुष्पेण गव्येन विष्वपत्रेण सुन्दरि ! ।
सकृदोमो भवेद्दङ्गो ततो गव्येन चैककम् । पूर्णाहुतिं ततो
दद्यात् पिण्याकैर्लवणान्वितैः । ततो मूलं जपेन्मन्त्री चाष्टो-
त्तरशतं प्रिये ! । जप्या स्तुत्वा नमस्कृत्य विष्टजेद्वज्रिमण्डले ।
इति ते कथितं देवि ! कैवल्यसाधनं प्रिये ! । अस्मात्
परतरं नास्ति सत्यमेतद्ब्रवीमि ते । इदं रहस्यं परमं
पशुभ्यो न प्रकाशयेत् । प्रकाशात् सिद्धिहानिः स्यात् सत्यं
सत्यं न संशयः ॥ इति वीरहोमः ॥

इति सम्पूज्य हुत्वा च सामयिकैः सह द्रव्यपानादिकं
 कुर्यात् ॥ देव्यै द्रव्यदानफलन्तु सुखमालातन्त्रे ॥ पूज-
 यित्वा महादेवीं सुरामांसकलादिभिः । अन्नैर्नानाविधैर्देवि ।
 परितोष्य स तादृश इति । सुरादानफलेनैव महायोगेश्वरो
 भवेत् ॥

सुराभेदस्तु तत्रैव ॥ सुरा तु द्विविधा प्रोक्ता स्फाटिकी
 ङाकिनी तथा । काञ्चिकोस्फाटिकीदाने धनवृद्धिरनुत्तमा ।
 ङाकिनोदानमात्रेण सर्ववश्यो भवेद्दधुवम् । काञ्चिकीमुद्रया
 देवि ! योऽर्चयेत् परमेश्वरीम् । महासिद्धीश्वरो भूत्वा वसेत्
 कल्पशतानि च । अन्नदातुर्महादेवि ! महासिद्धिरनुत्तमा ॥

अथ महाशङ्खः ॥ नित्यातन्त्रे द्वितीयपटले ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ महाशङ्खस्य माहात्म्यं कथयामि तवानघे ॥
 स्वयोनिरिव गोप्तव्यं सर्वदा पशुसङ्घटे । भगरूपा महामाया
 शुक्रतर्पणतत्परा । जगदाकर्षिणी विद्या जगद्गुह्या वरानने । ॥
 तत्रैव गृह्यते सारं जगतां बीजरूपकम् । तद्बीजं परमेशानि ।
 पञ्चाशद्वर्णरूपकम् । गर्भं प्राप्य भवेदस्थि शिशोर्मज्जासम-
 न्वितम् । तदस्थितार्द्धमप्यस्ति पञ्चाशद्वर्णरूपकम् । वर्ण-
 मालासु देवेशि ! शतं सङ्गृह्य यत् फलम् । एकेनोच्चारणे-
 नास्त्रिमालायां तत् प्रकीर्तितम् ॥ इति महाशङ्खमालाजप-
 फलम् ॥

तन्मालाकरणी वर्जनोयमाह तत्रैव ॥ स्वेच्छामृतं स्त्रियं
 विप्रं तिर्यग्योनिगतं तथा । रोगिणं यवनं वृद्धं दोषितञ्चापि
 वर्जयेत् । घ्राह्यमपि तत्रैव ॥ वज्राहतं सर्पदंष्ट्रं पतित्वा वा
 जले मृतम् । व्याघ्रादिनिहतं वापि समुखे वा रणे मृतम् ।
 चण्डानाद्याः प्रधानास्ते अधमाः शूद्रजातयः ॥ वृहन्नीलतन्त्रे
 पतुर्धपटले । युद्धे मृतस्य देवेशि ! चण्डालस्यास्त्रिकेन च ।

मस्तकस्य विशेषेण महाशङ्खं प्रकीर्तितम् ॥ नित्यातन्त्रे ॥
अतएव महेशानि ! अस्थिमालागले मम । प्रथमपटले ॥
समाश्रित्य महाशङ्खमालां वौरपदं व्रजेत् ॥

अथ महाशङ्खमालाकरणम् ॥ सुण्डमालातन्त्रे द्वितीय-
पटले । नराङ्गुल्यस्थिभिर्माला ग्रथिता पर्वभेदतः । सर्वसिद्धि-
प्रदा मोक्षदायिनी वरवर्षिणि ! । नाद्या सङ्घथिता माला
कार्या रक्तेन वाससा । नाडोभिर्ग्रथिता माला महासिद्धि-
प्रदा प्रिये ! ॥ स्वतन्त्रतन्त्रेऽपि ॥ आनीय छिन्नशीर्षन्तु
नरस्य पत्तितस्य च । तुलसीगोमयासृष्टं तथा गङ्गोदकेन
च । यवनब्राह्मणान्यस्य तत् कार्यं साधकैर्जनैः । असृष्टं
तच्च जानोयात् शालग्रामशिलादिभिः ॥

अथ महाशङ्खमालासंस्कारस्तत्रैव ॥ गुरुं तत्र प्रणम्यादौ
संस्कार्याञ्जपमालिकाम् । कृतनित्यक्रियो मन्त्री मानाञ्च
क्रमतो यजेत् । ओं ह्रीं श्रीं क्लीं क्लीं फट् स्वाहा । इति
मन्त्रेण सप्तधाभिमन्त्र्य चपकादिपात्रादौ निक्षिपेत् । तत
आवाहत्यादिमुद्रया देवीं तत्रावाह्य सपरिवारामुपचारैः
मस्यूज्य तां वमिति धेनुमुद्रयामृतोक्त्य कवचेनावगुण्ठ्य मत्स्य-
मुद्रयाच्छाद्य देवोस्वरूपां तां मालां ध्यायन् विन्दुप्रक्षेपं
कुर्यात् । तत्र मन्त्रः ॥ ओं ह्रीं स्वाहा । ओं ह्रं स्वाहा ।
ॐ ह्रः स्वाहा । ओं फट् स्वाहा । ओं ह्रीं श्रीं स्वाहा ।
ओं ह्रीं ह्रं स्वाहा । ओं ह्रीं फट् स्वाहा । इति सप्तार्घ्य-
विन्दुप्रक्षेपणं कृत्वा कस्तूरीं धूपयित्वा चपकादिपात्रादुत्तोल्य
मालामभिमन्त्रयेत् । तत्र मन्त्रः ॥ ओं ह्रीं श्रीं महावर्जिणि !
महाघोररूपे ! कर्कशमहास्थिमण्डले । प्रविश सर्वसिद्धिं प्रयच्छ
ओं ह्रीं श्रीं ह्रीं स्वाहा । ओं महाकपालिनि ! महाघोररूपे ।
स्वाहा । इत्यनेनामन्त्र्य दूर्वाक्षतैरभ्यर्च्य कामवीजनोद्दीपनं

कृत्वा उपचारैरभ्यर्च्य मातृकामन्त्रेण सन्दीप्य श्रीकारेण
 वेष्टयेत् । ततः हं ह्रीं हं श्रीं हं श्रीं हं श्रीं हं हं श्रीं
 हं फट् हं श्रीं स्वाहा । श्रीं हं महायोगिनि ! त्रिभुवन-
 तारिणि ! महाशङ्खास्थिमध्ये निवासं कुरु सर्वसिद्धिं देहि
 सुरामांमोपहारान् गृह्ण गृह्णापय ह्रीं श्रीं हं फट्
 स्वाहा । इत्यनेन यथोक्तद्रव्येण बलिं दत्त्वा संहारमुद्रया देवीं
 विमृज्य निमृत्तस्थाने मालाः स्थापयेत् । विन्दुप्रक्षेप इत्यत्र
 विन्दुः सुराविन्दुरित्यर्थः । एवं शोधयित्वा पञ्चान्माला-
 संस्कारविधानेनापि संस्कारः करणोय इति तान्त्रिकाः ॥ तन्त्रे ॥
 अकस्मादीहिता माला महाशङ्खास्थिमालया । तथा चैवास्थि-
 घटिता महाशङ्खाः प्रकोत्तिताः । अत्रास्थिपदेन गुणदेशादि
 आह्वयमिति तान्त्रिकाः । इति महाशङ्खमालासंस्कारः ॥

कुञ्जिकातन्त्रे सप्तमपटले ॥ अशोकं विख्वलक्षत्रं शिवा-
 क्षैव सुरेश्वरि ! । दृष्ट्वा प्रणामं कुर्याच्च सर्वकामार्थसिद्धये ।
 उलूकं शङ्खचिह्नञ्च गृह्णञ्चैव सुरेश्वरि ! । नमस्कुर्यान्महा-
 कालीं युद्धे च जयमालभेत् । चतुष्पथं श्मशानञ्च नमस्कुर्या-
 द्विशेषतः । तन्त्रज्ञश्चावधूतञ्च नमस्कुर्याद्द्वरानने ! । उपासकं
 सदा दृष्ट्वा मधुरं भाषणञ्चरेत् ॥

बृहद्रौलतन्त्रे षष्ठपटले ॥ पर्वते निर्जने चैव विजने शून्य-
 भण्डपे । चतुष्पथे कलामध्ये यदि देवान्महेश्वरि ! । क्षणं
 ध्यात्वा मनुं जप्त्वा नत्वा गच्छेद्यथासुखम् । गृह्णं वीक्ष्य
 महाकालीं नमस्कुर्यादतन्द्रितः । क्षेमद्वरीं तथा वीक्ष्य जम्बूकीं
 यमदूतिकाम् । कुरुरं श्येनभूकाकौ कृष्णमार्जारमेव च ॥

पर्वपां प्रणाममन्त्रस्तत्रैव ॥ क्षशोदरि ! महाचण्डे ! सुक्त-
 केशि ! बन्धिप्रिये ! । कुलाचारप्रसन्नास्ये ! नमस्ते शङ्करप्रिये ! ।
 श्मशाने च शवं दृष्ट्वा प्रदक्षिणमनुव्रजन् । प्रणम्यानेन मन्त्रेण

मन्त्री सुखमवाप्नुयात् । घोरदंष्ट्रे ! करालास्ये ! किटिशब्द-
प्रणादिनि । । गुरुघोषवरास्फाले ! नमस्ते चण्डनादिनि ! ।
रक्तवस्त्रं रक्तपुष्पं विलोक्य त्रिपुराम्बिकाम् । विलोक्य दण्ड-
वद्भ्रूमाविमं मन्त्रं पठेन्नरः । बन्धूकपुष्पसङ्घाशे ! त्रिपुरे !
भयनाशिनि ! । भाग्योदयसमुत्पन्ने ! नमस्ते वरवर्षिणि ! ।
कृष्णवर्णे तथा पुष्पं राजानं राजपुत्रकम् । हस्त्यश्वरथशस्त्राणि
कालवीरं तथा शिवम् । महिषं कुलनाथञ्च दृष्ट्वा महिषम-
र्दिनीम् । प्रणम्य जयदुर्गां वा स तु विघ्नेर्न लिप्यते । जयदेवि !
जगद्धात्रि ! पूर्णे ! आद्ये ! त्रिदैवते ! । भक्तेभ्यो वरदे ! देवि !
मुख्यमालाविभूषिते ! । रक्तधारासमाकीर्णे ! वरदे ! त्वां नमा-
म्यहम् । सर्वविघ्नहरे ! देवि ! नमस्ते हरवल्गुभे ! । एतेषां
दर्शनेनैव यदि नैवं प्रकुर्वते । शक्तिमन्त्रं पुरस्कृत्य तस्य सिद्धिर्न
जायते । एतेषां मारणोच्चाटहिंसनं वागुरादिभिः । क्रियते
येन पापात्मा स मे भक्तः कथं भवेत् ॥ इति वीरकृत्यम् ॥

अथ वीराणां नेष्कर्म्यसाधनार्थं रसास्वादो वामकेश्वरतन्त्रे
त्रयःपञ्चाशत्पटले ॥ भैरव उवाच । क्रियाकाण्डप्रकथने तन्त्र
बहुतरं भवेत् । किञ्चिन्नक्षत्रमेतेषां सङ्घेपात् कथयामि ते ।
काव्यशास्त्रे नवरसा योगे चाष्टौ रसाः स्मृताः । अष्टादशप्र-
कारा हि विद्यायां परिकीर्त्तिताः । भक्तियोगे नवरसा ऋतवो
विषये स्मृताः । पञ्चमाद्या रसा देवि ! पञ्चपञ्चाशतः स्मृताः ।
भेदं रसानां वक्ष्यामि शृणुष्वार्वाङ्गिता प्रिये ! । शृङ्गारवीरक-
रुणाहाम्याद्भुतभयानकाः । वीभत्सः शान्तको रौद्री नवधा
काव्यशास्त्रके । यमश्च नियमश्चैव आसनं प्राणसंयमः । प्रत्या-
हारो धारणा च ध्यानं समाधिरष्टधा । योगे शास्त्रे महादेवि !
कथिता विस्तरात् प्रिये ! । कन्दः पादौ च वेदस्य मुखं
व्याकरणं स्मृतम् । शिञ्जा घ्राणं महेशानि ! हस्तौ कल्पोऽथ

कथ्यते । ज्योतिषं देवि ! तन्नेत्रं निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते । अङ्गानि
वेदाद्यत्वारो मीमांसान्यायविस्तरैः । धर्मशास्त्रं पुराणञ्च
विद्या ह्येताद्यतुर्दश । आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः ।
अथेशास्त्रसमायुक्ता विद्याष्टादशधा रसाः । मननं कीर्तनं
ध्यानं स्मरणं पादसेवनम् । अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्म-
समर्पणम् । इत्यं देवि ! नवरसा भक्तियोगे प्रकोर्त्तिताः ।
स्रगन्धर्वनिताशय्याधस्त्रालङ्करणानि च । कथिताः परमे-
शानि ! विषये ऋतवो रसाः । खाद्याः पञ्चरसा गौडी माध्वी-
क्षुफलशस्यकाः । एतेषु रसभावज्ञा ये ते वे रसिकाः स्मृताः ।
कृत्यविधिर्जपविधिर्द्रव्यशोधनिको विधिः । वाह्यमानसिकौ-
पूजाविधिश्च परमेश्वरि ! । पुरश्चर्याविधिर्देवि ! कर्मकाण्डानि
पञ्चधा । त्रिधा कृत्यविधिर्देवि ! प्रातः सायं दिनं तथा । अनु-
भूय रसान् सर्वान् क्रियाकाण्डं विधाय च । साधकः स्थिरचि-
त्तेन कुर्यात् पूर्णाभिषेचनम् ॥

चतुष्पञ्चाशत्पटले ॥ देव्युवाच ॥ मन्त्रप्रकथनं नाथ ।
वेदप्रकथनं कथम् । तत्तद्रसानां वचनैश्चित्तं मोहयसीव मे ।
साम्प्रतं मंशयच्छेदकारणं ब्रूहि मे प्रभो ! । आश्चर्याख्यानमेवं
हि श्रवणात् कौतुकं महत् ॥ श्रीभैरव उवाच ॥ तन्वोक्त वेद-
वाक्यञ्च सर्वज्ञानस्य कारणम् । भेदं रसानां धक्ष्यामि शृणुष्व-
वहिता मयि । शृङ्गारो घोरतो ज्ञेयस्तस्मिन् ते करुणादयः ।
शृङ्गाराटिर्घ्णाटिश्च अपि शृङ्गारतो भवेत् । शृङ्गारस्तु यदा
देवि ! परमाद्यं कसूचकः । तदैव परमा शान्तीरुद्रत्वं सम्प-
द्यते । तेषां प्रकरणाद्यन्तु शृणु प्राणाधिके ! मयि । पादं विना
शरोरस्य न गतिर्विद्यते प्रिये ! । हृन्दमा वेदमार्गं तु प्रवि-
शेन्न कदाचन । अलङ्कारं विना हृन्दो न शोभेत प्रियंवदे ! ।
चक्षुः परोक्षभेदः स्याज्जगति,शास्त्रं तथैव च । चन्द्रसूर्यस्य

ग्रहणाञ्जोतिः प्रत्यक्षतामियात् । वेदशाखां निरुक्तं स्याच्छा-
खाभिर्ब्रह्म जायते । गानकार्यं श्रूयमाणे भक्तिर्भवति ब्रह्मणि ! ।
तदेव गानकृत्यञ्च सुखनासिकयोर्भवेत् । गानं विना न नृत्यं
म्यात् नृत्यं गानेन जायते । शिखाशास्त्रं नाटकादिशब्द-
व्याकरणं स्मृतम् । अविनाभावसम्बन्धाद् द्वयोरेव शुचि-
म्भिते ! । वेदाः पङ्क्तिसहिता -ब्रह्मव्याख्यानतत्पराः । न्यायेन
साङ्गं सौमांसा ब्रह्म निर्णीयते ध्रुवम् । ब्रह्मज्ञाने तु जीवस्य
परमात्मविचारणम् । धर्मशास्त्रानुसारेण व्यवस्थादिनिरूपतः ।
पुराणाख्यानि तेनैव जायन्ते सततं प्रिये ! । ब्रह्मानन्दपरो
जीव आत्मसंरक्षणोत्सुकः । आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वञ्च सम-
भ्यसेत् । अथ सन्धानतो, देवि ! पूर्णज्ञानो च साधकः । मधुनेक्षु-
रसेनैव दुग्धादिफलशस्यकैः । गन्धमान्यादिना देवि ! वस्त्राला-
ङ्करणादिना । शय्यायां वनितारूपं पूजयेज्जगदम्बिकाम् ।
वनितापूजने देवि ! शृङ्गाररससाधनम् । पूजनं कर्मकाण्डञ्च
पञ्चधा तत् प्रकीर्तितम् । तत्सर्वं स्याधधिहीरो देवीसम्प्राप्तिहेतव ।
पूजने नवधा भक्तिरसोल्लासश्च जायते । तदा योगं समभ्यस्य
समाधिस्थो भवेद्यतिः । अतएव महेशानि ! पुरैव कथितं
मया । अनुभूय स्वरान् सर्वान् पञ्चपञ्चाशतः प्रिये ! । विषये
कर्मकाण्डेषु निष्कामी भवति प्रिये ! । निष्कामे फलमाधर्यं
तेन लप्यति देवता । देही देहं समाश्रित्य न च कर्म परित्य-
जेत् । दिव्यां क्रियां समाप्यैवं देवीयात्रादिकर्मणा । पूर्णज्ञान-
रमानन्दाज्जीवन्मुक्तो भवेद् ध्रुवम् ॥

अथ वीराणां पट्कर्मसाधनम् ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे
ऋतुर्ध्रुपटले ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव ! जगद्वन्द्य ! सुरा-
सुरनमस्कृत ! । इदानीं श्रोतुमिच्छामि वीरपट्कर्मसाधनम् ।
धन्यः पुण्यवतां राज्ञां बाल्यादिकवयोजुषाम् । स्त्रियान्तु

सिद्धिसंस्थानां सर्वभोगविलासिनाम् ॥

षट् कर्माण्याह तत्रैव ॥ ईश्वर उवाच ॥ शान्तिवश्यस्तम्भ-
नानि विद्मेषोच्चाटने तथा । मारणं परमेशानि ! षट्कर्मदं
प्रकोत्तितम् । तारिणीं कालिकां क्षिन्नामधिकृत्य जग-
न्मयि ! । कथयामि तव स्नेहाद् द्रुतसिद्धिकरं परम् । रति-
वाणी रमा ज्येष्ठा मातङ्गी कुलकामिनी । दुर्गा चैव भद्र-
काली कर्मादी कर्मसिद्धये । षोडशैरुपचारैश्च यजेद्बीरः
स्वशक्तिकः ॥

षट्कर्मणां मारणव्यतिरिक्तानां मारणस्य स्थानमाह
तत्रैव ॥ शून्यागारे महारण्ये देवतायतनेऽपि वा । पञ्च-
कर्म प्रकुर्वीत मारणन्तु शवोपरि । तदभावे पिष्टभूमौ
वासांसि कथयामि ते । मुख्यं दिगम्बरं ज्ञेयं द्वीपिचर्म द्विती-
यकम् । तदभावे रक्तचीमं नान्यदस्त्रं प्रकल्पयेत् ॥ शान्त्या-
दिषु क्रमेणैव पूजापात्रमाह ॥ स्वर्णमादौ द्वितीये च राजत-
स्तम्भने शिला । विद्मेषोच्चाटने ताम्रं कपालं मारणे शुभम् ।
विप्रान्योऽपि नरः प्रोक्तो युवा च कृष्णवर्णकः । अदुर्भिक्षा
व्याधिसृता घ्रासनस्य शुभावहाः । अभावे स्फाटिकी जप्या
इन्द्राक्षैर्वा जपेत् प्रिये ! । मृदौ वा कोमले वापि विष्टरे वा
सुरेश्वरि ! । मुण्डे वा योनिके देवि ! त्वचे व्याघ्रस्य व
प्रिये ! एकहस्ते द्विहस्ते च चतुर्हस्ते समन्ततः । स्थिरा-
मनसरेत् सम्यक् न भयं तत्र चिन्तयेत् । भये जाते महै-
शानि ! भैरवोक्तमनुं स्मरेत् । विषयश्च वज्रजालेन हनुयुग्म-
मतः परम् । सर्वभूतानृतः कूर्चमन्त्रान्ते भैरवो मनुः । ततो
भूतवन्निं दद्यात् साधको धर्मसम्पितम् । तच्च तैलं महेशानि !
उहस्य कालकश्चरेत् । कुजवारादियोगेन पञ्चकर्म समाचरेत्
गनौ च मारणं देवि ! निश्चितं वीरवन्दिते ! । रात्रियोगे च

कर्त्तव्यं सर्वकर्म शुचिस्मिते ।। प्राग् विद्वान् प्रजपेत् सम्यक्
स्वमन्त्रं संयुतं शिषे ।। प्रयोगस्य फलावाप्त्यै स्वस्वरचाकरं
महत् । ततः शोधनदिने मन्त्री याममात्रगते निशि ।
मादिभिः पञ्चभिर्द्रव्यैर्यद्वा कुलविलासिनीम् । दिग्वासा
गलिताशेषचिकुरः कुलकौलिके ।। शक्तियुक्तो जपेद्विद्यां
सदा तां मनसा स्मरन् । हृत्सहस्रं महेशानि ।। शक्ति-
पूजापुरःसरम् । प्रत्यहं भोजयेद्विद्वान् कौलिकान्यान् दिनान्ति-
मे । मांसं मद्यं तथा मत्स्यं दुमेद् दौ दौ शतं शतम् । दक्षिणां
गुरवे दद्याद् गुरुरूपेण शम्भवे !। एवमुक्तविधानेन दिव्यो
वा वीरपुङ्गवः । यदि कुर्यान्महेशानि ! देवानपि तथा
नयेत् । नापेक्षा जायते कान्ते ! अवश्यं फलभाग् भवेत् ।
महाप्रयोगे देवेशि ! कृष्णच्छागं बलिं हरत् । पूजान्ते सततं
देवि ! दशांशैर्वह्निमर्चयेत् । विधिः सर्वत्र कथितो दिव्यवीर-
पशुक्रमात् । क्रमेष फलगाप्नोति व्यत्यये पातको भवेत् ।
इति ते कथितं तुभ्यं सम्यक् पट्कर्मगोचरम् । गोपनीयं
खले दृष्टे पशुपामरसन्निधौ ॥

श्रीदेव्युवाच ॥ सुरा वा किंविधा देव ! शक्तिर्वा
कीदृशो शुभा । पट्कर्मसु यथायोग्यं वद मे करुणानिधे ! ॥
ईश्वर उवाच ॥ माध्वो शान्तिकरी प्रोक्ता वश्ये च
स्फाटिकी शुभा । स्तम्भने डाकिनी ज्ञेया विद्देये
पैष्टिकी मता । उच्चाटने तथा गौडी मारणे भैरवी
मता । एतासां लक्षणं देवि । कथितं कुलमोहने ! ॥ शक्ति-
भेदमाह तत्रैव ॥ पद्मिनो शान्तिदा प्रोक्ता वश्ये च शङ्खिनी
मता । भ्रमन्नोच्चाटने देवि ! प्रशस्ता नागवल्लभा । मारणे
च तथा शस्ता डाकिनी शत्रुशुद्धदा ॥ पद्मिन्याटिलक्षण-
मपि तत्रैव ॥ गौराङ्गी दीर्घकेशी या सदा चान्तभाषिणी ।

रक्तनेत्रा सुशीला च पद्मिनी साधने शुभा । मन्त्रमिष्टिकरी
 क्षेपा शङ्खिनी सापि भाविनी । दीर्घाङ्गी सा शङ्खिनी स्या-
 ज्जगद्रत्नकारिणी । श्यामाङ्गी शुभदेहा च न खर्वा नाति-
 दीर्घिका । दीर्घकेशी ईपत्पुष्टा मृदुभाषा च नागिनी ।
 कृष्णाङ्गे च कृशाङ्गी च दन्तुरा मदतापिता । उरुकेशी दीर्घ-
 घ्राणा सदा निष्ठुरवादिनी । सदा क्रुद्धा दीर्घदेहा महाराव-
 परायणा । निर्लज्जा हास्यहीना च निद्रालुर्वहुभक्षिका । इयं
 सा हाकिनी प्रोक्ता मृत्युयोगे प्रशस्यते । एतास्तु शक्तयो देवि !
 सर्वजातिसमुद्भवाः । सापत्याश्च युवत्यश्च जातपुत्रादिकाः शुभाः ।
 गृह्या कुलरसैः पूज्या भक्तिभावेन कामिनी । ।

श्रीदेव्युवाच ॥ केन केन च मन्त्रेण मन्त्रो षट्कर्मभाग् भवेत् ।
 तत्तन्मन्त्रे महेशानि ! यद्यहं तव दक्षभा । श्रीईश्वर उवाच ॥
 एकाक्षरं कालिकायास्तारायास्तु त्रिवीजकम् । वज्रवैरोचनीया-
 या मनुरेकादशाक्षरः । सर्वतलोऽपहारी च मनुराख्यात एव च ।
 बहुनात्र किमुक्तेन शृणु मत्पाण्डवक्षभे ! । केवलं शक्तिवीजेन
 जपेद्देवि ! ममाहितः । अवश्यं फलमाप्नोति नान्यथा वीर-
 वन्दिते ! । खलो यदि फलप्राप्तः सरलो यदि निष्फलः । भवे-
 ट्च महेशानि ! तदा सर्वं वृथा भवेत् । अहं धाता तथा
 पाता रक्षासु द्रोहणं शिवे ! । तथापि फलसिद्धिः स्याच्चि-
 त्तत्रगात्मजे ! । एवन्तु मारणं देवि ! विशेषात् कथयामि
 ते । सान्तं वद्विसमायुक्तं वामनेत्रविभूषितम् । कूर्चयुग्मं
 ततो देवि ! असुक्तं मारय ह्यम् । चतुर्दशाक्षरो मन्त्रो
 स्वाहान्तः शत्रुनाशकः । खदिराङ्गारमादाय कुजादभ्यां विशे-
 पतः । लेखयेत् पुत्तलीं शत्रुस्वरूपां लौहपत्रके । निशायां
 मन्त्रके नेत्रे खलाटे हृदये करे । नाभीं गुह्ये कटीं पृष्ठे क्रमो-
 क्तेन पदद्वये । मन्त्रवर्णान् समालिख्य प्रतिष्ठां तत्र कारयेत् ।

संहारमुद्रां बद्धा तु ध्यायेद्देवीं जयप्रदाम् । दीर्घाकारां हृष्ण-
वर्णां सदोर्द्धतनमस्तकाम् । नृमुण्डयुगलं हस्ते चर्चयन्तीं
दिगम्बरीं । शत्रुनाशकरीं देवीं ध्यायेत् शत्रुक्षयाय च । एवं
ध्यात्वेष्टिकाचूर्णैर्वामहस्तेन शङ्करि ।। श्रीं शत्रुनाशकर्यै नम
इति दत्त्वा महेश्वरि ।। हरिद्राचूर्णसहितां धारां दद्यादनेन
तु । अमुकस्य शोणितञ्च पिव पिवेति तत्परम् । मांसं खादय
खादय ह्रीं नम इति मन्त्रम् । मध्याह्ने मध्यरात्री तु पूजयित्वा
शताष्टकम् । जपेदेकादशाहे च रोगः स्यान्नात्र संशयः । दण्डा-
धिकैकविंशाहे मृत्युरेव रिपीर्भवेत् । अथवान्यप्रकारेण शत्रु-
क्षयमहं वदे । पुंगोशक्तत् समादाय पूजयेदुष्णवारिणा ।
विपरीतक्रमेणैव जपपूजादिकञ्चरेत् । महादेवाय नम इति
पुंगोशक्तत् समाहरेत् । शिवाय नम इति मन्त्रेण घटनञ्च
समाचरेत् । पशुपतये नम इति प्राणान् संस्थापयेत्ततः ।
लोहपात्रे महेशानि ! खदिराङ्गारयोगतः । शत्रुप्रतिकृतिं
लिख्य तत्र संस्थापयेच्छिवम् । ततो ध्यायेन्महारुद्रं ध्यानन्तु
सुसमाहितः । शत्रोर्वक्षःस्थितं रुद्रं ज्वलदग्निसमप्रभम् । वाम-
हस्तधरं केशं दक्षिणं प्राणकर्षणम् । नरचर्माश्वरं देवं महा-
व्यालादिवेष्टितम् । पिनाकहृक् इहागच्छागच्छेत्यादिना-
वाह्य यत्रतः । शूलपाणये नम इति स्त्रापयेत् साधकोत्तमः ।
महेश्वराय नम इति पाद्यादिना प्रपूजयेत् । ईशानादीस्तथा-
मूर्तीर्भ्युत्क्रमेण प्रपूजयेत् । अग्निकीणादिपर्यन्तं पूर्वरीत्या
महेश्वरि ।। नमः शिवायेति मूलमष्टाविंशति सञ्जपेत् । हुं
जमस्वेति वामेन करेण तु विसर्जयेत् । अजित ! कैशव ! विष्णो !
हरि ! सत्य ! जनार्दन ! । हंस ! नारायण ! स्वाहा मन्त्रमेव
सकञ्जपेत् । हुं नमो भगवते वासुदेवाय स्वाहा नम इत्यपि
सकञ्जपेत् । एवमेकादशाहेन शत्रुच्छादनमञ्जसा । अवश्यं

जायते देवि । सत्यं सत्यं त्रिलोचने ! ॥ इति शत्रुच्छादनम् ॥
 अथ स्तम्भनम् ॥ कथयामि महादेवि ! वैरस्तम्भनमुत्त-
 मम् । कुम्भकारस्य पयनादानयेत् पिठरं पुनः । एकः स्वयं
 प्रदिक् स्फुटं यत् कृतं साधकोत्तमः । आनीय च डखामध्या-
 ह्नस्य पर्युपितं तथा । निक्षिप्य पिठरे शुष्कनालिकापत्र-
 विस्तरंम् । भस्मीपरि च संस्थाप्य वटिकायाः सुरेश्वरि ! ।
 ऐशान्यां विवरं कृत्वा शनेर्वारे महेश्वरि ! । पूर्णमध्याह्न-
 काले च निर्जने सति भाविनि ! । चतुर्दिक्षु वाटिकाया गर्तस्थ
 निकटात् प्रिये ! । तत्रावति महादेवी चीरेभ्यो रक्षयामि
 च । प्रस्कन्दमनसा देवि ! भूमौ परिक्रमं चरेत् । तावतीञ्च
 ततो भूमिं वामावर्त्तेन भाविनि ! परिक्रम्य पुनस्तत्र गर्तस्थं
 निकटं व्रजेत् । तत्रैव निर्जने गर्तं शलाकां लौहनिर्मिताम् ।
 रोपयित्वा तदुपरि पिठरं सशरावकम् । संस्थाप्य शृङ्गिः सम्पूर्य
 तद्गर्तं गृहमाव्रजेत् । गतिस्तम्भो भवेद्देवि ! चीरादीनां
 तथा खलु । त्वया योगंवरो देव ! दुर्लभो वसुधातले । पिशाच-
 भूतवेतालकुष्माण्डब्रह्मराक्षसाः । दानवानां तथान्येषां गति-
 स्तत्र न जायते । धनपुत्रसमृद्धिस्तु वर्धतेऽहर्निशं तथा । दिने
 दिने धर्मबुद्धिर्जायते नात्र संशयः ॥ ।

बृहन्नीलतन्त्रे ॥ अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि वशीकरणमुत्तमम् ।
 येन विज्ञानमात्रेण मन्त्राः सिध्यन्ति तत्क्षणात् । प्रतिमां
 कारयेद्देवि ! पलेन रजतस्य च । पलाङ्गेन महेशानि !
 साध्यस्य प्रतिमां प्रिये ! । हरितालं पलाङ्गञ्च हरिद्राचूर्णकं
 तथा । गर्तं कृत्वा सार्द्धहस्तं तत्र निक्षिप्य सुन्दरि ! । रक्ता-
 सनं तत्र दत्त्वा विशेषतद्गतमानसः । चतुर्दिक्षु महेशानि !
 पताका विनिवेशयेत् । रक्तासने चोपविश्य पूर्वास्थौ जपमार-
 भेत् । पूजाया नियमं देवि ! जानीहि नगनन्दिनि ! । तिल-

पूर्णघटं तत्र स्थापयेत्तत्र देशिकः । प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण प्राणान्
संस्थापयेद्बुधः । अधः कृत्वा पूजयित्वा प्रवालमालया जपेत् ।
दशसाहस्रजापेन प्रयोगार्हो भवेत्ततः । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य माया-
वीजं द्वितीयकम् । का त्वं त्वस्त्राकिनीयुक्तं वामकर्णेन्दु-
भूषितम् । ततो रक्तपटं ब्रूयाच्चामुण्डे तदनन्तरम् । साध्य-
नाम ततो न्यस्य वशमानय तत्परम् । वङ्गिजायावधिर्मन्त्रो
जपेद्दशसहस्रकम् । दशांशादिप्रमाणेन होमादींश्च समा-
चरेत् । प्रातः स्नात्वा हविष्याग्नी शुचिर्भूत्वा जितेन्द्रियः । प्रातः-
कालं समारभ्य जपेन्मध्यन्दिनावधि । जपे समाप्ते देवेशि !
हुमेद्दिने दिने शुभे ! । जातिपुष्यस्य होमेन वशयेन्नात्र
संशयः । कर्पूरमिश्रितैस्तोयैस्तर्पयेत् परदेवताम् । पूर्वं
प्रणवमुद्धृत्य चामुण्डां प्रवदेत्ततः । तर्पयान्यग्निजायान्तं मन्त्रं
जानीहि सुन्दरि ! । अनेनैव विधानेन सन्तर्प्य परदेवताम् ।
सिद्धिप्रयोगाद्देवेशि ! जायते नात्र संशयः ॥ अभिषेकं ततः
कुर्याद्भैरवि ! प्राणवल्लभे ! । प्रणवञ्च महेशानि ! चामुण्डां
तदनन्तरम् । अभिषिञ्चामि तत्पश्चात् हृदन्तेनाभिषिञ्च-
येत् । तद्दशांशेन देवेशि ! ब्राह्मणान् भोजयेत्तदा । एवं
कृते महेशानि ! वशीकरणमुत्तमम् । जायते नात्र सन्देहः
सत्यं सत्यं न संशयः । कामतुल्यश्च नारीणां रिपूणां शमनो-
पमः । यावज्जीवितपर्यन्तं स्मरवाण इवेश्वरि ! । जायते
नात्र सन्देहः सत्यं सुरगणार्चिन्ते ! । श्वेतापराजिताभूलं
पेपयेद्रीचनायुतम् । शतेनामन्त्रितं कृत्वा तिलकं कारये-
त्ततः । वशयेन्नात्र सन्देहः सत्यं सत्यं महेश्वरि ! । चन्द्रसूर्या-
वपि हृद्या तदा निष्कलभाग्भवेत् । रक्तवस्त्रेण चामुण्डां
तोषयेद्बहुयत्नतः । सुवर्णं दक्षिणा देया वित्तानुसारतः प्रिये ! ।
आद्यन्ते महतीं पूजां कुर्यात्तत्र वरानने ! । पञ्चदिनप्रदो-

गेण राज्ञानं वशमानयेत् । तव प्रीत्यै महादेवि ! कथितं
भुवि दुर्लभम् ॥

अथ विद्वेषणम् ॥ तत्रैव ॥ विद्वेषणं महेशानि ! शृणु-
ष्वेकमनाः प्रिये ! । करवीररसेनैव तथा धुस्तूरकेण वा ।
काकोलूकौ समालिख्यौ भूर्जपत्रे महेश्वरि ! । साध्यानां
नामसहितं मन्त्रं संलिख्य साधकः । एतयोर्यादृशं वैरं तादृ-
शञ्चामुकयोर्भवेत् । वीरिजायावधिर्मन्त्रः सर्वविद्वेषकारकः ।
महाकालोदेवतायां पूजा तस्याः शुभप्रदा । पञ्चसहस्रमानेन
जपं कुर्यात् शचिसिद्धिं ॥

अथ मारणम् ॥ तत्रैव ॥ मारणञ्च विशेषेण शृणुष्वैक-
मनाः प्रिये ! । निहितं कण्ठमार्जारं मस्तकं तत्र तं नयेत् ।
सिन्दूरेण संभाशुक्तं कुर्यात् साधकसत्तमः । तस्त्रिह्यायां महा-
देवि ! साध्यनाम लिखेत् प्रिये ! । साध्यनाम लिखित्वा तु
कालीनाम जपन्मुदा । मित्रबीजेन घटितं त्र्यक्षरं प्रजपेत्ततः ।
दशसाहस्रजापेन मारयेदरिमग्रतः । श्मशानकालिकां तत्र
चावाह्यं पूजयेत्ततः । लोहालङ्कारसयुक्तं वस्त्रं देव्यै निवे-
दयेत् । दक्षिणाङ्गो जपेन्मन्त्रं ततः सिद्धी भवेन्मतुः - अन्नं
पक्त्वा महादेवि ! निरुने दापयेत् प्रिये ! । अर्द्धरात्री बलिं
दत्त्वा खनेद्वैरिगृहे यदि । सप्ताहमध्ये देवेशि ! शत्रुर्याति
यमालयम् । इति ते कथितं देवि ! सारात्कारतरं मतम् । तव
स्नेहाद्वरारोहे । प्रकाशितमिदं पुनः ॥

कामाख्यातन्त्रे षष्ठपटले ॥ पूजयित्वा महादेवीं पञ्चत-
ल्पेन शाश्वति । । महानन्दमयो भूत्वा साधयेत् साधनं महत् ।
स्वकं मूत्रं महेशानि ! कूर्चबीजेन शोधयेत् । तर्पयेद्भैरवी
घोरा शत्रुनागा पिबेत् स्वयम् । दशदिक्षु महापोठे प्रक्षिपे-
दनलेऽपि च । नक्तो भूत्वा भ्रमेत्तत्र शत्रुनाशो भवेद्भवम् ।

शुक्रयोणितमूर्त्तुषु वीरो घृणी भवेद् यदि । भैरवी कुपिता
तस्य सत्यं सत्यं वदान्यहम् ॥ यथा ॥ स मृत्याव्रं समादाय
साध्यनामलिखेच्छिवे ! । वायुना पुटितं क्षत्वा स्वमूर्त्तं तत्र
निक्षिपेत् । मायाबीजं महेशानि ! अष्टोत्तरशतं जपेत् ।
भैरव्यै तर्पयेद्देवि ! मारणोच्चाटन भवेत् । स्वमूर्त्तञ्च समादाय
वामहस्तेन पार्ष्णि । शोधितं भैरवीपात्रे निक्षिपेत् साध-
कोत्तमः । उन्मादो जायते शत्रुस्त्रियते वा महेश्वरि ! ।
मोहितः चोभितो वापि वश्यो वापि भवेद् भुवम् ॥

एतेषां शान्तिस्तु योगिनोतन्त्रे ॥ शान्तिकं शृणु सर्वज्ञे ।
येन जीवित साधकः । उर्वशो प्रथमं नीत्वा युगान्तकारकं
परम् । स्तनद्वयेन संयुक्तं धूमिनीत्रितयं ततः । अस्य मन्त्रस्य
देवेशि ! सहस्राष्टप्रमाणतः । जप कुर्यान्महेशानि ! अन्नपूर्णा
च देवता । पूजयेद्विविधैर्भक्ष्यैर्नानारसैः । चर्यं चोयं
तथा लेह्यं पेयं दद्यान्मनोहरम् । दशांशं प्रमाणेन होमा-
दीञ्च समाचरेत् । पद्मपुष्पस्य होमिन शान्तिर्भवति सुन्दरि । ।
मधुना तर्पयेद्देवी चान्नपूर्णां परां गतिम् । प्रथमेऽहनि देवेशि !
जलेन पूरयेद्वटम् । तद्वटे पूजयेद्देवी त्र्यम्बकं सुरसुन्दरीम् ।
मन्त्रेणानेन देवेशि ! यदि कुर्यात् प्रयोगं क्वचित् । सर्वव्याधि-
विनाशयेत् नात्र कार्या विचारणा ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्या सप्तमे निर्गुणकाण्डे शौचाचारपूजादि-
पट्टकर्मकथनं नाम तृतीयः परिच्छेदः ॥

अथ कुलाचार ॥ निव्यातन्त्रे तृतीयपट्टके कुलाचार-
विधिं वक्ष्ये सावधानावधारय । यस्य विज्ञानेमात्रेण कर्त्ता
हर्त्ता सदाशिवः । दिक्कालनियमो नास्ति तिर्य्यादिनियमो न
च । नियमो नास्ति देवेशि । महामन्त्रस्य साधने ॥ कौल
लक्षणान्तु तत्रैव ॥ क्वचित् शिष्टः क्वचिद् भ्रष्टः क्वचिद् भूत-

पिशाचवत् । नानावेशधराः कौला विचरन्ति महीतले ।
 कर्दमे चन्दनेऽभेदः पुत्रे शत्रौ तथा प्रिये ! । श्मशाने भवने
 देवि ! तथैव काञ्चने हृषे । न भेदो यस्य देवेशि ! स कौलः
 परिकीर्तितः । मथित्वा ज्ञानदण्डेन वेदागममहोदधिम् ।
 सारमेतन्महादेवि ! कौलाचारं प्रकल्पितम् ॥ समयाचारतन्त्रे ॥
 आर्द्रशुक्लविभागेन द्विधाचारं पुनः, शृणु । आर्द्राचारस्तु
 विज्ञेयो मकारैः पञ्चभिर्युतः । मकारपञ्चरहितः शुक्लाचारः
 प्रकीर्तितः । कलौ विशिष्यती देवि ! आर्द्राचारः फलप्रदः ॥
 गुप्तसाधनतन्त्रे प्रथमपटले ॥ कुलाचारं महाज्ञानं गोप्तव्यं
 यशसङ्कटे ! प्रगोप्तव्यं महादेवि ! स्वयोनिरिव पार्वति ! ।
 वेदागमपुराणानि यानि शास्त्राणि पार्वति ! । तन्मध्ये सार-
 भूतं हि कुलाचारं सुदुर्लभम् । वक्त्रकोटिसहस्रैस्तु जिह्वाकोटि-
 शतैरपि । कुलाचारस्य भाहात्म्यं वर्णितुं नैव शक्यते । किञ्चि-
 त्तथापि चापल्यात् कथयामि शृणुष्व मे । शक्तिमूलं जगत्
 सर्वं शक्तिमूलं परं तपः । शक्तिमाश्रित्य निवसेद् यत्र कुला-
 श्रमे वसन् । साधकस्योचितां शक्तिं साधकाज्जानुवर्तिनीम् ।
 इह लोके सुखी भूत्वा देवीदेहे प्रलीयते । साधकेन्द्रो महा-
 सिद्धिं लब्ध्वा याति हरिः पदम् ॥

मुण्डमालातन्त्रे पञ्चमपटले ॥ कुलधर्मं समाश्रित्य ये
 वसन्ति महोतले । ते शिवास्ते शिवा जीवा भवन्ति कुल-
 धर्मतः । कुलीनः शङ्करो ज्ञेयः कुलीनस्तु हरिः स्वयम् ।
 कुलीनो वासवो देवः कुलीनस्तु पितामहः । कुलीना मुनयः
 सर्वे कुलीनाः पितरः स्मृताः ॥ तथा ॥ सूक्ष्मो वा पण्डितो
 वापि ब्राह्मणो वा वरानने ! । क्षत्रियो वैश्यजः शूद्रयण्डाली
 वरवर्णिनि ! । सर्वे तुम्हाः कुलीनाश्च एतत् सर्वार्थसाधनम् ।
 शृणु देवि ! वरारोहे ! मम वाक्यं शचिस्मिती ! । शृङ्गाररस-

लावण्यकोविदः सर्वकर्मसु । शृङ्गाराज्जायते सृष्टिः शृङ्गारा-
ज्जायते रतिः । शृङ्गाराच्छङ्करस्तुष्टः शृङ्गारादपि पार्वती ।
प्रहारशब्दं ललितं कर्कशं वा सुरेश्वरि ! । शृङ्गारशब्दमात्रेण
जना यास्यन्ति सद्गतिम् । स्त्रियो देवाः स्त्रियः पुण्याः स्त्रिय
एव विभूषणम् । स्त्रीद्वेषो नैव कर्त्तव्यस्तासु निन्दाप्रहारकम् ।
वर्जयेदेव देवेशि ! घृणालज्जाविवर्जितः । स्वरूपं तारिणी-
रूपं यो वेत्ति धरणीतले । स श्रीपतिश्च विज्ञेयः स ज्ञेयः
पार्वतीपतिः ॥ तथा ॥ कुलमार्गरतो जीवः शिव एव न
संशयः । कुलधर्मार्थगो जन्तुर्विहरेत् कुलमार्गके । कुल-
पुष्यं समाश्रित्य कुलीनाश्रममाश्रयेत् ॥ पष्ठपटले ॥ कुलवारे
कुलीनन्तु कुलधर्मं कुलव्रतं । आश्रयेत् परमानन्दं परमा-
नन्दमेव च ॥ कुलीनानां भक्तिर्नास्तोत्यादिवचनेनापि दोष-
साह तत्रैव ॥ न कुलोने परा बुद्धिर्न कुलीने परा गतिः । न
कुलीने परा भक्तिर्न कुलीने परा क्रिया । एवं वदति यो जन्तुः
स मुक्तिं नैव याति वै । इहैव स्वर्गो देवेशि ! इह कैलास-
सन्दिग्धम् । इहैव भक्तिर्भुक्तिश्च मुक्तिरव्यभिचारिणी । भोगः
स्वर्गश्च मोक्षश्च करस्थश्चैव शङ्करि ! । शाक्तानां त्रिपुरेशानि ।
सत्यं वच्मि न संशयः ॥

निर्वाणतन्त्रे एकादशपटले ॥ यस्मिन् देशे य आचारो
निर्दिष्टो मन्त्रसाधने । तदाचारविशिष्टो यः कौलिकः स हि
कौर्त्तितः । महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्थोऽङ्कात् ॥ कुलाचारेण पृतात्मा
साक्षाच्छिवमयो भवेत् । यत्रास्ति भोगबाहुल्यं तत्र योगस्य
का कथा । योगोऽपि भोगविरहः कौलस्तूभयमश्रुते ॥

अथ कौलार्चनफलं तत्रैव ॥ एकश्चेत् कुलतत्त्वज्ञः पूजितो
येन सुव्रते ! । सर्वे देवाश्च देव्यश्च पूजिता नात्र संशयः ।
पृथिवीं हेमसम्पूर्णां दत्त्वा यत् फलमाप्नुयात् । तस्मात् कोटि

गुणं पुण्यं लभते कौलिकार्चनात् । श्वपचोऽपि कुलज्ञानी
 ब्राह्मणादतिरिच्यते । कुलाचारविहीनस्तु ब्राह्मणः श्वपचा-
 धमः । कौलधर्मात् परो धर्मो नास्ति ज्ञाने तु ममक्रे ।
 यस्वानुष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरो भवेत् । अयन्तु परमो
 मार्गो गुप्तोऽस्ति पशुसङ्घटे । व्यक्तीभविष्यति चिरात् संवृत्ते
 प्रवले कलौ । कलिकाले प्रवृत्ते हि सत्यं सत्यं मयोच्यते ।
 न स्थास्यन्ति विना कौलान् पशवो मानवा भुवि ॥

अथ कुलाचारप्रशंसा ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वितीयो-
 ष्ठांसे ॥ मथित्वा ज्ञानदण्डेन वेदागममहार्णवम् । सारज्ञेन
 मया देवि ! कुलधर्मः समुद्धृतः । एकतः सकला धर्मा
 यज्ञतीर्थव्रतादयः । एकतः कुलधर्मश्च तत्र कौलोऽधिकः
 प्रिये ।। प्रविशन्ति यथा नद्यः समुद्रमृजुवक्रगाः । तथैव
 समयाः सर्वे प्रविष्टाः कुलमेव हि । यथा हस्तिपदे लीनं सर्व-
 प्राणिपदं भवेत् । तथैव समयाः सर्वे प्रविष्टाः कुलमेव हि ॥
 तथा ॥ मेरुसर्पपर्योर्द्वत् सूर्यखद्योतयोर्यथा । तथान्य-
 समयस्यापि कौलस्य महदन्तरम् । दर्शनेषु च सर्वेषु विना-
 भ्यासेन मानवाः । मोक्षं लभन्ते कौले तु सद्य एव न संशयः ॥
 तथा ॥ योगो चेन्नैव भोगी स्याद् भोगी चेन्नैव योगवित् । भोग-
 योगात्मकं कौलमतः सर्वात्मकं प्रिये !। भोगी योगायते
 साचात् पातकं सुकृतायते । मोक्षायते च संसारः कुलधर्मे
 कुलेश्वरि !। ब्रह्मेन्द्राद्युतरुद्रादिदेवता मुनिपुङ्गवाः ।
 कुलधर्मपरा देवि ! मनुष्येषु च का कथा । विहाय सर्व-
 धर्मांश्च नानागुरुमताय च । कुलमेव विजानीयाद्यदीच्छे-
 च्छ्रियमात्मनः । पूर्वजन्मकृताभ्यासात् कुलज्ञानं प्रकाशते ।
 सुतोषितप्रत्ययवदुपदेगादिकं विना ॥

दिया कुलाचारनिषेधस्तु ॥ वामकेश्वरतन्त्रे एकपञ्चाश-

त्पटले ॥ न दिवा च कुलाचारः पूर्णज्ञानेन चान्यथा । आचारो
द्विविधो देवि । वामदक्षिणभेदतः । जन्ममात्रं दक्षिणं हि
अभिषेकेन वामकम् । निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले ॥ रात्री
कुलक्रियां कुर्याद्दिवा कुर्याच्च वैदिकीम् । दिवा रात्री यजे-
द्देवीं योगी योगप्रभेदतः ॥ वामकेश्वरतन्त्रे ॥ गुरोराराधना-
द्देवि ! मन्त्रसाधनतः प्रिये ! । चतुर्णामाद्यमाणां हि चाव-
धूताश्रमो महान् । अवधूताश्रमं गच्छेत् साधकः स्थिरमानसः ।
कामक्रोधलोभमोहमदमास्यैवर्जितः । अवधूतः शिवः
साक्षान्मम प्राणसमः प्रिये ! । अवधूतश्च द्विविधो गृहस्थश्च दिग-
म्बरः । सचेलश्च सदारश्च भावकः साधकः शुचिः । गुरुभक्ति-
रतो ज्ञानी वाङ्माभ्यन्तरधर्मकृत् । अष्टाङ्गाभ्यासनिरतः
प्राणायामपरायणः । निष्कामी ज्ञानशुद्धात्मा शिवार्चनपरा-
यणः । गृहावधूतो देवेशि ! द्वितीयश्च सदाशिवः । दिग-
म्बरावधूतो हि पञ्चाचारपरायणः । सदानन्दः सदाशान्तो
दिग्वासाः सर्वदायकः । सर्वभोगी सर्वजातिधर्मकर्मरतः
सदा । न कालौ शोधयेन्न द्यमगम्यागमनं न हि । गृहावधूतैः
कार्यन्तु कर्तव्यञ्च दिगम्बरैः । संविदासवयोर्मध्ये संविदैव
गरीयसी । संविदापानमात्रेण स वीरः स च साधकः ।
एवंविधो विधानज्ञः बुलीनो भवति प्रिये ! । तदैव दिव्य-
भावश्च जायते नात्र संशयः । ये शाक्ता ब्राह्मणा देवि !
क्षत्रिया ब्राह्मणाः श्रुताः । वैश्याश्च ब्राह्मणा देवि ! सर्वे
शुद्धा द्विजोत्तमाः । अन्तःशाक्ता वह्निःशेवाः सभायां वैष्णवा
मताः । नानारूपधराः कोला विचरन्ति महीतले । अभि-
पिक्ती गृहस्थश्च सदावधूतकश्च सः । कर्ता पाता च संहर्ता
शिवतुल्यो न संशयः । वाङ्मपूजा प्रकर्त्तव्या गुरुवाक्यानु-
सारतः । अन्तर्यामिका पूजा सर्वपूजोत्तमोत्तमा । ब्रह्मिः-

पूजा विधातव्या यावज्ज्ञानं न जायते । ज्ञाने जाते च देवेशि ! देवतामूर्त्तिभावना । अथवा देवतामूर्त्तिमालम्ब्य साधयेत् सुधीः ॥

कामाख्यातन्त्रे पञ्चमपटले ॥ स ब्राह्मणो वैश्वः स शाक्तो गाणपतश्च सः । स शैवः परमार्थज्ञः स एव पूर्णदोक्षितः । पावनानौह तीर्थाणि सर्वेषामिति सम्मतम् । तीर्थाणां पावनः कौली गिरिजे ! बहु किं वचः । तस्यैव जननी धन्या धन्या हि जनकादयः । तस्य ज्ञातिकुटुम्बाश्च धन्या आलापिनो जनाः । नन्दन्ति पितरः सर्वे गथां गायन्ति ते मुदा । अपि नः स्वकुले कश्चित् कुलज्ञानी भविष्यति ॥

अथान्तर्यागः ॥ सुण्डमालातन्त्रे षष्ठपटले ॥ ध्यायेत्तु पूजयेद्देवं मनसा वचसा हृदा । तदेव साधको लोके चान्तर्यागपरायणः । अन्तर्यागं महाभाये ! साधकानामगम्यकम् । ब्रह्माण्डं वै शरीरन्तु सर्वेषां प्राणधारिणाम् । ब्रह्माण्डे ये गुणाः सन्ति ते तिष्ठन्ति कलेवरे । शरीरं तत्त्ववटितं नानारसपरिप्लुतम् । चन्द्रविम्बसमायुक्तं नादविन्दुविभूषितम् । शरीरं शङ्करस्यापि दुर्लभं मुक्तिदायकम् । यावन्मुक्तिर्गम्यामाये ! तावदेव हि साधकः ॥

नित्यातन्त्रे चतुर्थपटले ॥ अथान्तर्यजगं वक्ष्ये शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि ! । न पुनर्जननोगर्भं यज्ज्ञात्वा याति साधकः । आधारे कुण्डली देवीं चिन्तयेद्भुजगालतिम् । पूरकेण महेशानि ! त्वया चक्राणि पट् ततः । सहस्रानन्दसन्दीहमन्दिरं प्रापयेत् सुधीः । योजयित्वा पूरकेण साधकः परमात्मनि ! । धियशक्तिसमायोगात् सुखी भूयान्निरन्तरम् । विकाशितं भयेद्देहं सकलं तत्रभावतः । अनाहतादहिः पद्मं योऽङ्गारं विचिन्तयेत् । तत्राग्ने चिन्तागेन्मन्थी सुधासागरगुत्तमम् ।

शतयोजनविस्तीर्णं बलयाकारमुज्ज्वलम् । तन्मध्ये परमेशानि !
मणिद्वीपं मनोहरम् । पारिजातादिरचितैरुद्यानैः परि-
शोभितम् । कल्पवृक्षं महादेवि ! मध्यस्थाने विचिन्तयेत् ।
घतुर्वेदान्वितैः शाखैश्चतुर्भिरुपशोभितम् । चिन्तामणिगृहं
तस्य मूले देवि ! विचिन्तयेत् । सुवर्णरचितं नानारत्नसङ्घय-
रञ्जितम् । प्रवालमेखलायुक्तं घण्टाचामरराजितम् । तन्मध्ये
परमेशानि ! चिन्तयेन्मणियेदिकाम् । तस्योपरि महादेवि !
मणिपीठं मनोहरम् । स्वकल्पतन्त्रमुक्तं तदुयोनिरूपं विचि-
न्तयेत् । भ्रूमध्ये परमेशानि ! यच्चान्द्रं पात्रमुत्तमम् । तत्रस्व-
मसृतं देवि ! तत्र योनौ विनिक्षिपेत् । तेनैव विद्युदाकारं
योनिमध्ये विचिन्तयेत् । आकाशाज्जायते वायुर्वायीरुत्प-
द्यते रविः । रवेरुत्पद्यते नीरं नीरादुत्पद्यते मही । अनेनैव
विधानेन पञ्चभूतात्मकं भवेत् । सर्वेन्द्रियसमायुक्तं सर्वायुध-
समन्वितम् । सर्वालङ्काररचितं देवीदेहं विचिन्तयेत् । स्नात्वाथ
पुष्करे तीर्थे पूजयेत् परदेवताम् । पाद्यपात्रत्रयं भद्रे !
अर्घ्यपात्रत्रयं तथा । तथाचमनपात्रञ्च त्रयं कुर्याद् वरानने ! ।
स्नानपात्राष्टकं देवि ! नियोज्याथ दले दले । पाद्यं
चरणयोर्दत्त्वा कुण्डलिन्यमृतामृतैः । पात्राभ्यां परमेशानि !
पादोदकमथाहरेत् । मनसार्घ्यं त्रिधा कृत्वा गुणत्रयविभे-
दतः । सुवर्णदीनया देवोमानयेत् कुलभैरवः । स्नापयेन्मधु-
गन्धाद्यैः सुवर्णकलशाष्टकैः । चीनया गात्रमार्ज्जन्या
गात्रनीरं समुद्धरेत् । पट्टवस्त्रं ततो देव्यै निवेद्य परिधा-
पयेत् । कञ्चुकञ्च निवेद्याथ शङ्खं बाहुचतुष्टये । निवेदये-
न्महादेव्यै गजदन्तविनिर्मितम् । नानालङ्करणं देव्यै निवेद्य
साधकोत्तमः । भक्तियुक्तेन मनसा स्वस्वस्थाने नियोजयेत् ।
सुगन्धितैलं चिलुरे दत्त्वाथ कुलभैरवः । सुवर्णकङ्कतिकया

केशसंस्कारमाचरेत् । ततस्तु त्रिवलीं बद्ध्वा केशपाशं नियोजयेत् । सिन्दूरतिलकं दद्याद् भ्रूमध्ये कञ्जलैः सुधौः । नेत्रत्रयं रञ्जयेद्देव्याश्चामोकरशलाकया । अलक्तं चरणे दत्त्वा नखराश्रं कराम्बुजे । अनर्घ्यं रत्नघटितं दद्याच्च नूपुरद्वयम् । सुवर्णरचितं दद्यात् पादुकायुगलं शुचिः । निवेदयेत् किरीटञ्च नानारत्नविनिर्मितम् । चन्दनागुरुकस्तूरीकुसीदकुङ्कुमादिभिः । कुर्त्यादालेपनं देव्याः कुण्डगोलादिभिस्तथा । रत्नपद्मसहस्राणि मूलदेव्यै निवेदयेत् । समानीय ततः पीठे पुनश्च स्वर्णदोलया । चतुर्विंशतितत्त्वेन गन्धं देव्यै निवेदयेत् । तेजोरूपं महेशानि ! दीपं देव्यै निवेदयेत् । अश्वरं चामरं सूर्यं दद्याद्दर्पणमुत्तमम् । चन्द्रं छत्रं महेशानि ! षट्पद्मभिस्त्रिणां तथा । अनाहतध्वनिमयीं घण्टाञ्च विनिवेदयेत् । सुधारसाम्बुधिं दद्यात् ततस्तु मां सपर्वतम् । ब्रह्माण्डपूरितं देव्यै पायसं विनिवेदयेत् । आनन्दं विनिवेद्याथ निष्कलः कुलभैरवः । मनोवर्त्तकसम्भूतशृङ्गारादिरसोत्तमैः । नृत्यैर्गीतैश्च वाद्यैश्च तोषयेत् परमेश्वरीम् । एवमेव विधानेन सम्पूज्य प्रजपेन्मनुम् ॥

शाक्तानन्दतरङ्गिण्यां पद्योक्तासे ॥ कश्चित् कश्चिद्विशेषो यथा ॥ आत्मस्थां देवतां त्यक्त्वा वह्निर्देवं हि मृग्यते । करस्थं कौस्तुभं त्यक्त्वा भ्रमते काचदृष्टया । प्रत्यक्षीकृत्य हृदये हृदिस्थां पूजयेच्छिवाम् । यस्य यस्य हि देवस्य यथा भूषणवाहनम् । तदेव पूजने तस्य चिन्तयेत् परमेश्वरि ! । अथास्तयैजनं यक्ष्ये येन देवमयो भवेत् । सुखासने समासीनः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः । स्वकीयहृदये ध्यायेत् सुधासागरमुत्तमम् । रत्नदीपन्तु तन्मध्ये सुवर्णमालुकामयम् । मन्दारपारिजातायै, कल्पवृक्षै, सुपुष्पितैः । सर्वतोऽलङ्कृतैर्दिव्यैर्नि-

त्वपुष्पफलद्रुमैः । नानासुगन्धिकुसुमगन्धामोदितदिष्टुखम् ।
उत्फुल्लकुसुमामोदप्रहृष्टभृङ्गसङ्कुलम् । कूजत्कोकिलसङ्घेन
वाचालितदिगन्तरम् । सर्वतोऽलङ्कृतं दिव्यं लसत्काञ्चन-
पङ्कजम् । मौलिकैः कुसुमैः सग्भिर्मुकुलैः स्वर्णतोरणैः । तन्मध्ये
संस्मरेद्देवि ! कल्पवृक्षं मनोहरम् । चतुःशाखाप्रतुर्वेदं गुण-
त्रयममन्वितम् । पीतं, कृष्णं तथा श्वेतं रक्तं पुष्पञ्च सुन्दरि ! ।
हरितञ्च विचित्रञ्च नानापुष्पविराजितम् । कोकिलैर्भ्रमरै-
र्देवि ! शोभितं बहुपक्षिभिः । एवं कल्पद्रुमं ध्यात्वा तदधो
रत्नवेदिकाम् । तत्रोपरि महद्द्वारात् चिन्तयेद्ब्रह्मण्डपम् ।
उदयदादित्यसङ्घातं रत्नसोपानमण्डितम् । ध्वजावलीसमा-
कीर्णं चतुर्द्वारसमन्वितम् । नानारत्नविशोभाव्यं रत्नप्राकार-
मण्डितम् । स्वस्वस्थानस्थितावस्थैर्लोकपालैरधिष्ठितम् । सिद्ध-
चारणगन्धर्वविद्याधरमहोरगैः । किन्नरैरम्भरोभिश्च क्रोडङ्घ्रिः
परिदिष्टुखम् । नृत्यवादित्वनिरतैरमरस्तोगणैर्युतम् । किङ्कि-
ण्णोज्ज्वलसम्बन्धपताकाभिरलङ्कृतम् । महामाणिक्यवैदूर्य-
रत्नचामरभूपितम् । स्थूलमुक्ताफलोद्दामलम्बमानैरलङ्कृतम् ।
चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमादिविलेपितम् । तन्मध्ये संस्मरे-
द्देवि ! महामाणिक्यवेदिकाम् । उदयदकेन्दुकिरणां चतुर-
स्रोपशोभिताम् । ध्यायेत् सिंहासनं तत्र ब्रह्मविष्णुशिवात्म-
कम् । सिंहासने महेशानि ! प्रसूनतूलिकां न्यमेत् । पीठ-
पूजां ततः कृत्वा स्वकल्पोक्तक्रमेण तु । प्रेतपद्मासने तत्र
चिन्तयेत् परमेश्वरोम् । आत्मन्यभीष्टदेवानां ध्यानं ध्यान-
मिहोच्यते । शीरत्नपादुके दध्वा नीत्वा तां स्नानमन्दिरे ।
सिंहासनोपविष्टायमुद्धर्तनमथाचरेत् । कर्पूरागुरुकस्तूर्या
तथा ऋगमदेन च । रोचनाकुङ्कुमैर्मिश्रैर्नानागन्धसमन्वितैः ।
देव्या उद्धर्तनं कृत्वा गन्धतेजं विलेपयेत् । दिव्यवारिसङ्घस्तुत्रै

स्वर्णकुम्भसहस्रकैः । आनीय वारिणा स्नातां चिन्तयेत् पर-
 देवताम् । दुकूलैर्माज्जितं गात्रं दुकूले परिधे तथा । कङ्क-
 त्यां केशं संस्कुर्व्याद्विधिवद् बन्धनं तथा । पट्टगुच्छं केशपार्श्व-
 नानारत्नोपशोभितम् । पादयोर्नूपुरे दद्यान्नासाग्रे गजमौ-
 क्तिकम् । निवेदयेद् यथाशक्त्या पुष्पमालाञ्च भूषणम् । सर्वा-
 ऽङ्गलेपनं कार्यं गन्धचन्दनसिक्तकैः । काञ्चनाञ्चितकञ्चूली
 शोभिता हृदयोपरि । समाधौ चिन्तयेद्देवीं भूतशुद्धादिकं
 दिशेत् । न्यासजालं विधायथ समाधौ पूजयेत् सदा । षोड-
 शानामुपचारैर्हृदिस्थां पूजयेच्छिवाम् । रत्नसिंहासनं दद्यात्
 स्वागतं कुशलं वदेत् । पादञ्च पादयोर्दिवि ! शिरस्त्र्यम्बु
 निवेदयेत् । परामृतमाचमनं प्रदद्यान्मुखपङ्कजे । मधुपर्कं
 सुखे दद्यात् त्रिधा आचमनं सुखे । हेमपात्रगतं दिव्यं पर-
 मान्नं परिष्कृतम् । कपिलाद्युतसंयुक्तमन्नञ्च व्यञ्जनान्वितम् ।
 सुधाम्बुधिं मांसशैलं मत्स्यराशिं फलाति च । भक्ष्यं भोज्यं
 तथा लेह्यं चर्यं चोष्यं तथैव च । सकर्पूरञ्च ताम्बूलं मानसं
 परिकल्पयेत् । आवरणान् ततो देव्याः पूजनं मनसैव हि ।
 इत्यमन्तः समाराध्य मानसैव जपेन्मनुम् । सहस्रादिजपं
 कृत्वा देव्यै सोदकमर्पयेत् । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च
 सदाशिवः । अत एव महादेव्याः पृथङ्गं समुदाहृतम् ।
 पयःफेननिभां शय्यां नानापुष्पोपशोभिताम् । पुष्पशय्याञ्च
 संस्कुर्व्यात्तत्र देवीं सुरेश्वरीम् । चिन्तयेत् साधको योगी
 नानासुखविलासिनीम् । नृत्यगीतैः सवाद्यैश्च तोपयेत् पर-
 मेश्वरीम् । ततो होमं प्रकुर्वीत पूजासाफल्यहेतवे । अथ
 होमं प्रवक्ष्यामि येन चिन्तयतां व्रजेत् । अथाधरामये कुण्डे
 चिदम्नौ होमयेत्ततः ॥

महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमपटले ॥ इत्यधमासनं दद्यात्

महेश्वरच्युतामृतैः । पाद्यं चरणयोर्दद्यान्नसार्घ्यं निवेदयेत् ।
 तिनामृतेनाचमनं स्नानीयमपि कल्पयेत् । आकाशतत्त्वं
 वसनं गन्धन्तु गन्धतत्त्वकम् । चित्तं प्रकल्पयेत् पुष्पं धूपं
 प्राणान् प्रकल्पयेत् । तेजस्तत्त्वञ्च दीपार्थं नेत्रेभ्यश्च सुधाम्बुधिम् ।
 चनाहतध्वनिं घण्टां वायुतत्त्वञ्च चामरम् । नृत्यमिन्द्रिय-
 कर्माणि चाञ्चल्यं मनसस्तथा । पुष्पं नानाविधं दद्यादात्मनो
 भावसिद्धये । अमायामनहङ्कारमरागममदं तथा । अमो-
 हकमदम्भञ्च अद्वेषाक्षोभके तथा । अमात्मर्यमलोभञ्च दश-
 पुष्पं प्रकीर्तितम् । अहिंसां परमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहम् ।
 दयाक्षमाज्ञानपुष्पं पञ्चपुष्पं ततः परम् । इति पञ्चदशैः पुष्पै-
 र्भावपुष्पैः प्रपूजयेत् । सुधाम्बुधिं मांसशैलं भर्जितं मीन-
 पर्वतम् । सुद्राराशिं सुभक्तञ्च घृताक्तं पायसं तथा । कुला-
 मृतञ्च तत् पुष्पं पोठचालनवारि च । कामक्रोधौ तु विकृतौ
 बलि दत्त्वा जपं चरेत् । माला वर्णमयोः प्रोक्ता कुण्डलीसूत्र-
 यन्त्रिता । सविन्दुं वर्णमुच्चार्य मूलमन्त्रं समुच्चरेत् । अका-
 रादिब्रह्मकारान्तमनुलोमविलोमतः । पुनर्लकारमारभ्य श्लोक-
 षट्शान्तमनुं जपेत् । विलोम इति विख्यातः चकारो मेरु-
 रुच्यते । अष्टवर्गान्तिमेवर्णैः मह मूलमथाष्टकम् । एवमष्टो-
 त्तरशतं जप्त्वा तेन समर्पयेत् । सर्वान्तरात्मनिलये स्वाहा
 ज्योतिःखरूपिणी । गृहाणान्तर्जपं मातराद्ये ! कालि ! नमो-
 ऽस्तु ते । समर्थं जपमेतेन साष्टाङ्गं प्रणमेद्विया । इत्यन्तर्यजनं
 कृत्वा वह्निःपूजां समारभेत् ॥

प्रथान्तर्होमः ॥ नित्यातन्त्रे सप्तमपटले ॥ ज्ञानहोमविधिं
 वक्ष्ये शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि ! । यस्य विज्ञानमात्रेण कर्ता हर्ता
 सदाशिवः । आत्मेति चतुरस्रन्तु विचिन्त्य वीरवन्दिते ! ।
 आत्मान्तरात्मा परमज्ञानात्मा परमेश्वरि ! । चतुर्भिरैतैर्देवेशि !

कुर्यात्तु चतुरस्रकम् । अर्द्धमात्रां योनिरूपां कुण्डमध्ये विचि-
न्तयेत् । आनन्दं मेखलां कुर्यात्त्रिरेखां बलयं तथा । ज्ञानाग्निं
तत्र देवेशि । योजयेत् कुलभैरवः । शब्दाख्यं साट्टकारूपं
संविदग््नौ ततो हुमेत् । अक्षराणीह मे देवि ! निःशब्दं
ब्रह्म जायते । पुण्यं पापं विकल्पञ्च सङ्कल्पं वीरवन्दिते ! ।
कृत्यञ्चाकृत्यमौशानि ! हवीथेतानि पार्यति ! । चिन्तयेन्मूल-
विद्याञ्च जुहुयान्मनसा सुचा । तदा सविन्मयः साक्षात् परं
ब्रह्मपदं व्रजेत् ॥

अथ पञ्चाहुतयः ॥ श्यामारहस्ये मूलान्ते ॥ नाभि-
चैतन्यरूपाग्नी हविषा मनसा सुचा । ज्ञानप्रदोषिते नित्य-
मक्षतौर्जुहोम्यहम् । स्वाहा । अग्नेन प्रथमाहुतिं दद्यात् ॥
ततो मूलान्ते ॥ धर्माधर्महविर्ज्ञाप्त आत्मान्मौ मनसा सुचा ।
सुपुत्रावर्त्मना नित्यमक्षतौर्जुहोम्यहम् । स्वाहा इति
द्वितीयाहुति दद्यात् ॥ ततो मूलान्ते ॥ प्रकाशाकाशहस्ता-
भ्यामत्रलख्योन्मनोसुचा । धर्माधर्मकलास्त्रेहपूर्णमग््नौ जुहो-
म्यहम् । वज्रिजायान्तमन्त्रेण • तृतीयाहुतिमादिशेत् ॥
अग्नेन तृतीयाहुतिं दद्यात् मूलान्ते ॥ अन्तर्निरन्तरनिरिन्धन-
संधमाने मायान्यकारपरिपत्यनि संविदग््नौ । कस्मिंश्चिद-
द्भुतमरीचिविकांशभूमौ विश्वं जुहोमि वसुधादिशि वाव-
सानम् ॥

अथ श्रीचक्रक्रमः ॥ कुन्तार्षवे पञ्चमखण्डे पञ्चमोक्षासे ।
आधारेण विना भ्रयो न च तप्यन्ति मातरः । तस्माद्विधि-
वटाधारं कल्पयेत् कुलनायिके । । आधारं त्रिपदं प्राहुः पट्ट-
पदं वा चतुष्पदम् । अथवा यर्जुलाकारं कुर्याद्देवि । मनो-
धरम् । इति पात्राधारकथनम् ॥

स्वर्षदप्यग्निनाकूर्मकपानालाघुमृगमयम् । नारिकेलस्र

शङ्ख सुक्ताशक्तिसमुद्भवम् ॥ पुण्यवृक्षसमुद्भूतं पात्रं कुर्या-
द्विचक्षणः । अतिसूक्ष्ममतिस्थूलं छिन्नं भिन्नञ्च वर्जयेत् । इति
पात्रकथनम् ॥ सुवर्णरीप्यताम्राणि सर्वसिद्धिकराणि च ।
शान्तिके च शिलापात्रं स्तम्भनि चैव नृण्ययम् । नारिकेलञ्च
वश्चादावभिचारे च कूर्मजम् । शङ्खं ज्ञानप्रदं सुक्ता शक्ति-
विद्याप्रदायिनो । कपालालावुपात्राणि योगसिद्धिकराणि
च । पुण्यवृक्षजपात्राणि सर्वपापहराणि च । उक्तेष्वेतेषु
देवेशि ! पात्रमेकं प्रकल्पयेत् ॥ इति कर्मविशेषे पात्रफलम् ॥

एतदनन्तरं कुलद्रव्यकरणमुक्त्वा-इत्यादि मद्ये हेतूनि मद्या-
न्यन्यानि कारयेत् । पानसं द्राक्षमाधूकं खार्जूरं तालमैक्षवम् ।
मधूक्यं सीधुमाध्वीकमैरियं नारिकेलजम् । मद्यान्येकादशै-
तानि भुक्तिमुक्तिकराणि च । द्वादशन्तु सुरामद्यं सर्वपा-
मुत्तमं प्रिये ! । गौड़ी पैष्टो च माध्वी च विज्ञेया त्रिविधा
सुरा । सर्वसिद्धिकरी पैष्टो गौड़ी भोगप्रदायिनी । माध्वी
मुक्तिकरी प्रोक्ता सुरा स्याद्देवता प्रिये ! । इति विविधसुरा-
कथनम् ॥

विद्याप्रदैक्षवी माला माध्वी राज्यप्रदा भवेत् । तालजा
स्तम्भनि शस्ता खार्जूरी रिपुनाशिनी । नारिकेलभवा श्रीदा
पानसी च शुभप्रदा । मधूकजा ज्ञानकरी माध्वीका रोग-
नाशिनी । मैरियास्या महेशानि ! सर्वपापापहारिणी ।
इत्येकादशमद्यफलम् ॥ क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मद्यं यत्कलसम्भवम् ।
मधुपुष्पसमुद्भूतमासवं तण्डुलोद्भवम् । तद्वन्यघ्राणमात्रेण गतक्रतु-
फलं लभेत् । तस्य सम्पर्कमात्रेण तीर्थकोटिफलं लभेत् ।
देवि ! तत्पानतः साक्षात्तमेभुक्तिं चतुर्विधाम् ॥ मद्याभावे
वटिकोक्ता तत्रैव ॥ मद्यमांसादिविजयां चाष्टगन्धैः सुमि-
श्रिताम् । सम्यग् वटिकां कृत्वा सद्गन्धाय विचक्षणः । मद्या-

भावे तु वटिकां जले संयोज्य तर्पयेत् । वटिकाभावे द्रव्या-
 न्तरेण तर्पणमुक्तं तत्रैव ॥ गुडमिश्रेण तत्रैव तर्पयेन्मधु-
 भाजिना । सौवोरेणायवा कुर्व्यादेतत् कर्म न लोपयेत् । प्रमा-
 दाद् यदि लुप्येत देवताशपमाप्नुयात् । मांसञ्च त्रिविधं
 प्रोक्तं खभूजलचरं प्रिये । यथासम्भवमेष्वेकं तर्पणार्थं
 प्रकल्पयेत् । मांससन्दर्शनेनापि सुरादर्शनवत् फलम् । पिष्ट-
 देवादियज्ञेषु वैवहिंसा विधीयते । आत्मार्थं प्राणिनां हिंसा
 कदाचिन्नोदिता प्रिये । अनिमित्तं लृणं वापि हृदयेत्र कदा-
 चन । देवतार्थं हिजाथं वा हृत्वा पापैर्न लिप्यते ॥ मांसा-
 भावे मांसप्रतिनिधिरुक्तस्तत्रैव ॥ मांसाभावे तु लसुनं सार्द्रं कं
 नागरन्तु वा । आदाय पूजयेद्देवीं नान्यथा निष्फलं भवेत् ॥
 मत्स्यमांसतत्प्रतिनिध्यभावे केवलकारणेनापि तर्पणमुक्तम्
 तत्रैव ॥ मत्स्यमांसादिहीनेन मद्येनापि च तर्पयेत् । न कुर्व्या-
 न्मत्स्यमांसाभ्यां विना द्रव्येण पूजनम् ॥ तर्पणफलमुक्तं तत्रैव ॥
 पिशितं तिलमात्रन्तु तिलार्द्धमपि विन्दुना । सक्तत्तर्पित-
 मात्रेण कोटियज्ञफलं लभेत् । कुलपूजासमं नास्ति पुण्य-
 मन्यज्जगत्त्रये । तस्माद् यः पूजयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तयोः
 स भाजनम् । अनधीतस्य शास्त्रज्ञो गुरुभक्तो दृढव्रतः ।
 कुलपूजारतो यस्तु स मे प्रियतमो भवेत् । चतुर्णा-
 मपि वर्णानामाश्रमाणामधोश्वरिः । पुंस्त्र्योऽन्युंसकानाञ्च
 पृजिता त्वं सदाशिवे ॥ इहामुत्र फलं दद्यात् पूज्या
 सुरवधूरिव । कुलपूजादिकं विना यद्यैतत् करोति
 तस्य दोषमाह तत्रैव ॥ कुलपूजां विना यस्तु करोत्येतत्
 सुदुर्मतिः । स याति नरकं घोरमेकविंशतिभिः कुलैः ॥ आरा-
 धने त्वग्रहानां कृत्यमुक्तं तत्रैव ॥ तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कुल-
 पूजारतो भवेत् । लभते सर्वसिद्धिञ्च नात्र कार्या विचारणा ।

आराधनासमर्थेद्येद्वादर्चनसाधनम् । यो दातुं नैव शक्नोति
 कुर्यादर्चनदर्शनम् ॥ शैवादीनामपि कुलद्रव्येण पूजनमुक्तं
 तत्रैव ॥ शैवे च वैष्णवे शाक्ते सौरि च गणदर्शने । बौद्धे पाशु-
 पते साङ्गरे व्रते कलामुखे तथा । सदचवामसिद्धान्ते वेनिका-
 दिषु पार्वति ! । विनालिपिप्रिताभ्याश्च पूजनं विफलं
 भवेत् । कुलद्रव्यैर्विना कुर्यात्पयघ्नतपोव्रतम् । निष्फलञ्च
 भवेद्देवि ! भस्मनोव यथाहुतिः । एतेन वैष्णवे कुलाचारा-
 भाव इति येनोक्तं तेनेत्यादिवचनं न श्रुतमिति भाति ॥

• कुलाचारकरणफलमाह तत्रैव ॥ यथैवानुचरा राज्ञः प्रियाः
 स्युर्न वह्निधराः । तयान्तर्यागनिष्ठा ये ते प्रिया देवि ! नापरे ।
 समर्पयन्ति ये भक्त्या कराभ्यां पिप्रितासवम् । उत्पादयति
 चानन्दं मत्प्रियाः कौलिकाश्च ते । आवयोः परमाकारं
 सच्चिदानन्दलक्षणम् । कुलद्रव्योपभोगेण परिस्फुरति नान्यथा ।
 अन्तःस्थात्मभवोप्लासी मनोवाचामगोचरः । कुलद्रव्योपभोगेण
 जायते नान्यथा प्रिये ! । सेविते च कुलद्रव्ये कुलतत्त्वार्थदर्-
 शिनः । जायते भैरवावेशः सर्वत्र समदर्शिनः । तमःपरि-
 हृतं वेश्म यथा दीपेन दृश्यते । तथा मायावृतो ह्यात्मा द्रव्य-
 पानेन दृश्यते । मन्त्रपूर्तं कुलद्रव्यं गुरुदेवार्पितं प्रिये ! । ये
 पिबन्ति जनास्तेषां स्तन्यपानं न विद्यते । सुरा शक्तिः शिवो
 मांसं तद्भक्तो भैरवः स्वयम् । तयोरैक्यं समुत्पन्नमानन्दो
 मोक्ष उच्यते । आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तत्तु देहेष्ववस्थितम् ।
 अस्थाभिव्यञ्जकं मद्यं योगिभिस्तेन पीयते । निःसङ्गो निर्भयो
 बोरो निर्हन्दी निष्कुतूहलः । निर्णीतवेदशास्त्रार्थो वरदां
 वारुणीं पिबेत् ॥

संस्कृतद्रव्यदानफलन्तु तत्रैव ॥ मन्त्रसंस्कारसंशुद्धा-
 नृतपानेन पार्वति ! । जायते देवताभावो भववन्धविमो-

चकः। ब्राह्मणस्य सदा पेयं क्षत्रियस्य रणागमि। गोलभने
 च वैश्यस्य शूद्रस्यान्त्येष्टिकमेणि। देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य
 देवि! शास्त्रोक्तवर्त्मना ॥ अर्थलोभादिना कुलद्रव्यपाने दोष-
 स्तत्रैव ॥ गुरुं स्मरन् पिबन्मद्यं खादन्मांसं न दोषभाक्।
 तस्यथे सर्वदेवानां ब्रह्मज्ञानार्थमेव च। सेवेत मधुमांसानि
 दृश्या चेत् स पातकी। मन्त्रार्थस्फुरणार्थाय मनसः स्थैर्य-
 हेतवे। भवपाशनिवृत्त्यर्थं मधुपानं समाचरेत्। सेवते यः
 सुखार्थाय मद्यादीनि स पातकी। प्राशयेद्देवताप्रीत्यै ह्यभि-
 लासविवर्जितः। मत्स्यमांसासवादीनां मादनानां निषेवणम्।
 यागकालं विनान्यत्र दूषणं कथितं प्रिये!। यथा क्रतुषु
 विप्राणां सोमपानं विधीयते। मधुपानं तथा कार्यं समये
 भोगमोक्षदम्। त्रीगुरोः कुलशास्त्रेभ्यः सम्यग्विज्ञाय वासनाम्।
 पञ्चमुद्रां निषेवेत चान्यथा पातकी भवेत्। अयद्वा भैरवं
 देवमकृत्वा मन्त्रतपणम्। पशुपानविधौ पीत्वा कौलोऽपि
 नरकं व्रजेत्। कौलज्ञाने ह्यसिद्धो यस्तद्द्रव्यं भोक्तुमिच्छति।
 स महापातकी देवि। सर्वकर्मवहिष्कृतः। समयाचारहीनस्य
 स्त्रैरवृत्तेर्दुरात्मनः। न सिद्धयः कुलभ्रंशस्तत्संसर्गे न कार-
 वेत्। यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामचारतः। न स
 निहिमवाप्नोति परत्र 'न परां गतिम्। स्वच्छया वर्त्तमानो
 यो दोषासंस्कारवर्जितः। न तस्य सद्गतिः क्वापि तपस्तीर्थ-
 व्रतादिभिः। असंस्कृतं पिबेद्द्रव्यं वलात्कारेण मैथुनम्। स्वप्रि-
 वेण हत मांसं रोरवं नरक व्रजेत्। कौलाः पशुव्रताथैव पञ्च-
 दशविडम्बकाः। केशसङ्घरा स्थिता यावत्तावत्तिष्ठति रौरवे।
 कुलद्रव्याणि सेवन्ते योऽन्यदर्शनमाश्रिताः। तदङ्गरोमसङ्घरातं
 पलाशो स निगद्यते। स्नानादिन्द्रियगणं सम्पाद्यात्मनि
 योजयेत्। मांसापी स भवेद्देवि। श्रेयाः स्युः प्राणिचिंसकाः।

अप्रबुद्धो पशोः शक्तिं प्रबुद्धा कौलिकस्य च । शक्तिं तां सेवयेद्
यस्तु स भवेच्छक्तिसेवकः । परशक्त्यात्ममिथुनसंयोगानन्द-
निर्भरः । य आस्ते मैथुनं यत् स्यादितरे स्त्रीनिषेवकाः ।
इत्यादिपञ्चमुद्राणां वासनां कुलनायिके ! ज्ञात्वा गुरुमुखा-
द्देवि ! यः सेवेत स मुच्यते ॥

पष्ठोक्तासे ॥ पूजकलक्षणदि ॥ पूजाभिषेकसहितो देवि !
शास्त्रार्थतत्त्ववित् । देवतागुरुभक्तश्च नियतं योऽर्चयेत् प्रिये ! ।
कुलागमरहस्यज्ञो देवताराधनोत्सुकः । गुरूपदेशसंयुक्तः
पूजयेत् कुलनायिके ! । शुद्धात्मा चातिसंघट्टः क्रोधलौब्धविव-
र्जितः । पशुव्रतादिविमुखः सम्मुखस्तर्पयेत् प्रिये ! । मन्त्रयोगिन
देवेशि ! कुर्यात् श्रीचक्रपूजनम् । तदहन्तु त्वया साङ्गं गृह्णा-
मि स्वयमादरात् । भैरवोऽहमिति ज्ञानात् सर्वज्ञादिगुणा-
न्वितः । इति मच्चिन्त्य योगेशः कुलपूजारतो भवेत् । इत्यादि-
लक्षणोपेतः कौलिको नियतव्रतः । यस्त्वां समर्चयेद्देवि !
भुक्तिमुक्तयोः स भाजनम् । एकान्ते विजनेऽरण्ये देशे बाधा-
विवर्जिते । सुखासने समासोनः प्राङ्मुखो वायुदक्षुखः ।
आत्मस्थानमनुद्रव्यदेवशक्तिस्तु पञ्चधा । यावन्न कुरुते देवि !
तावद्देवार्चनं कृतं । पञ्चशुद्धिं विधायेत्यं पश्चाद् यजनमा-
चरेत् । सा पूजा सफला ज्ञेया चान्यथा निष्फलं भवेत् । मण्ड-
लेन विना पूजा विफला कथिता प्रिये ! । तस्मान्मण्डलमा-
निस्य विधिवत् तत्र पूजयेत् ॥

मण्डललक्षणं तत्रैव ॥ अखण्डमण्डलाकाकारं विश्वं व्याप्य
श्यवस्थितम् । त्रैलोक्यं मण्डितं येन मण्डलं तत् सदाशिवम् ।
उद्यानचतुरस्रं स्यात् कामरूपस्य वर्तुलम् । जालन्धरोर्ध्वचन्द्राभं
ब्रह्मं पूर्णगिरिर्भवेत् । अभ्यर्च्य मण्डलं पश्चादाधारान् स्थाप-
येत् क्रमात् । सामान्यं श्रीगुरोर्भोगदलिपात्राणि पञ्चधा ।

द्विपात्रं वा त्रिपात्रं वा एकपात्रं न कारयेत् । खदच्चिणादि-
वामान्तं संस्थाप्यार्चासवेन तु । सम्पूज्य मूलमन्त्रेण कुले-
श्वरि ! विधानवित् । तत्र माघप्रमाणन्तु मत्स्यं मांसञ्च
निक्षिपेत् ॥

तर्पणे निषिद्धसुरामाह तत्रैव ॥ नष्टैः पर्युषितोच्छिष्टै-
र्दुर्गन्धैर्गन्धवर्जितैः । हेतुभिः परपात्रस्थैस्तर्पणं विफलं भवेत् ॥
असंस्कृता सुरा पापकलहव्याधिदुःखदा । आयुःश्रीकीर्त्ति-
सौभाग्यधनधान्यविनाशिनोः । तस्मात् संस्कृत्य विधिवत् कुल-
द्रव्यं ततोऽर्चयेत् । अन्यथा याति नरकं भोक्ता दाता न
संशयः ॥

सुराशोधनप्रकारस्तु तत्रैव ॥ वीक्षणप्रोक्षणध्यानमन्त्र-
मुद्राविशोधितम् । द्रव्यं तर्पणयोग्यं स्यादेवताप्रोतिकारणम् ॥
प्रत्येकं पञ्चमकारशोधनमन्त्रोऽपि तत्रैव ॥ प्रथमं हंसः
सदसत् प्रतद्विष्णुरनन्तरम् । त्राम्बकन्तु तृतीयं स्वाच्चतुर्थं
तत्पदादिकम् । विष्णुर्योनिकमित्यादि पञ्चमं कल्पनामनुः ।
एकद्वित्रिचतुःपञ्चद्विचतुर्वारमम्बिके ! । संस्कृत्याभ्यर्च्य पात्रन्तु
पूजयेद्बेनुमुद्रया । ब्रह्माण्डखण्डसम्भूतमशीपरससम्भवम् ।
आपूरितं महापात्रं पीयूषपरसमेव ह । शुद्धद्रव्येण तेनापि
शुद्धगुण्याद्यतैरपि । न्यासपूर्वोक्तमन्त्रेस्तु आत्मानं पूजयेत्
प्रिये ! । मूर्ध्नि श्रीगुरुपंक्तिञ्च मूलाधारे च पादुकाम् ॥

गुरुपंक्तिक्रममाह तत्रैव ॥ दिव्यौघे चादिनायास्य तच्छ-
क्तीश्च सदाशिवः । तत्पत्नी चेखरस्तस्य भार्या रुद्रश्च तद्बुधः ।
विष्णुश्च तत्प्रियो ब्रह्मा तत्कान्ता द्वादशैरिताः । सिद्धौघे सनक-
श्चैव सनन्दश्च सनातनः । सनत्कुमारश्च सनत्सुजातश्च रिभु-
क्षत्राः । दत्तात्रेयो देवतको वामदेवस्ततः परम् । ततो
व्यासः शुकश्चैव एकादश समीरिताः । मानवौघे वृसिंहश्च

महेशी भार्गवस्तया । महेन्द्रो माधवी विष्णुः षड्भेते परि-
कीर्तिताः । नमो यो योजयेद्देवि ! दिव्यीषे परमं शिवम् ।
महाशिवञ्च सिद्धीषे मानवीषे सदाशिवम् । ततः पीठं सम-
भ्यर्च्य देवोमावाहयेत् प्रिये ! । महापद्मवनास्तःस्त्रे ! कार-
खानन्दविग्रहे ! । सर्वभूतहिते ! मातरेह्येहि परमेश्वरि ! ।
देवेशि ! भक्तिसुलभे ! सर्वाभरणसंयुते ! । यावत्त्वां पूजयामीह
तावत्त्वं सुखिरा भव । मन्त्रेणानेन चावाह्य यजेद्देवीमन-
न्यधीः । ध्यात्वा मुद्राः प्रदर्शार्च्येद्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।

अथ कुलाचारचक्रम् ॥ कुलार्णवे पञ्चमस्रण्डे एकादशी-
क्षासि ॥ यदि स्वाहीचितो ज्येष्ठः कुलपूजादिवर्जितः । तत्-
कनिष्ठस्तत्क्रमसेत् कुलपूजां समाचरेत् ॥ तत्समीपं ततो
गत्वा नमस्कृत्य गुरुं यथा । तस्मै निवेद्य तत्सर्वं शेषं भुञ्जीत
पार्वति ! । पूजामध्ये गुरौ ज्येष्ठे पूज्ये वापि समागते । नत्वा
ब्रूयात् स्थितिं शिष्यमाचरेत्तदनुज्ञया । ज्येष्ठस्य च यानिष्ठस्य
शिष्यावेकत्र संस्थितौ । तत्र पूज्यवदाचारः कथितः कुल-
नायिके ! । अघ्नानकालप्राप्तसेत् पौर्वापर्यन्तु चिन्तयेत् ।
स्मृत्वा तस्य गुरुं देवि ! समवेशेन तर्पयेत् । नित्यार्चनं दिवा
कुर्व्याद्रात्रौ नैमित्तिकार्चनम् । उभयोः काम्यकर्माणि चेति
शास्त्रस्य निर्णयः । न स्नात्वा नासनस्थो वा भुक्त्वा च प्रलप-
त्रपि । गन्धपुष्पाक्षताकल्पवस्त्राद्यैरनलङ्घितः । अविन्यस्त-
शरीरो वा कुलपूजां न चाचरेत् । विना मन्त्रेण या पूजा
विना मांसेन तर्पणम् । विना शक्त्या च यत् पानं निष्फलं
कथितं प्रिये ! । श्रीचक्रमेको वा कुर्यादेकपात्रञ्च नार्चयेत् ।
नार्चयेदेकहस्तेन न पिबेदेकपाणिना । मत्स्यमांसासवैर्देवि !
नार्चयेत् पशुसन्निधौ । प्रणम्य प्रविशेच्चक्रं निर्गच्छेच्च प्रणम्य
च । श्रीचक्रदर्शनं देवि ! नेत्रयोः पापनाशनम् । अना-

चारान् सदाचारान् चक्रस्थान् शक्तिकौलिकान् । शिवगौरी-
 धिया देवि ! भावयेन्नावमानयेत् । कुलाचार्यगृहं गत्वा
 भक्त्या पापविशुद्धये । याचेदमृतगन्धश्च तदभावे जलं पिबेत् ।
 कुलाचार्येण यच्छ्रुत्या दत्तं पात्रन्तु भक्तितः । नमस्कृत्य तु
 गृह्णीयादन्यथा नरकं व्रजेत् । अन्नात्वा वापि भुक्त्वा वा लोभा-
 द्वापि कुलेश्वरि ! । यः सेवते कुलद्रव्यं स दारिद्र्यमवाप्नु-
 यात् । उष्णीषी कञ्चुकी नग्नो मुक्तकेशो गणावृतः । परा-
 द्मुखो विवादौ च न पिबेत्तु कुलामृतम् । योगामृतेन निष्ठिव्य
 मद्यभाण्डपरिभ्रमात् । ऊर्ध्वनालेन पानाच्च देवताशापमाप्नु-
 यात् । एकासने निविष्टा ये भुञ्जते चैकभाजने । एकपात्रे
 पिबन्त्यस्य ते यान्ति नरकं प्रिये ! । यः सेवते कुलद्रव्यमेक-
 ग्रामे स्थिते गुरौ । तत्कुलघ्ने च तत्पुत्रे सज्येष्ठे कुल-
 देशिके । विनानुज्ञां कुलेशानि ! सोऽचयं नरकं व्रजेत् ।
 उच्छिष्टो न सृशेच्चक्रे कुलद्रव्याणि पार्वति ! । वहिः प्रक्षाल्य
 च करौ कुलद्रव्याणि दापयेत् । मद्यभाण्डं समुद्धृत्य न पात्रं
 पूरयेत् प्रिये ! । भोगपात्रं सुराकुम्भे निक्षिपेन्न कदाचन ।
 चक्रमध्ये शुचिधिया करप्रक्षालनादिकम् । यः करोति
 विमूढात्मा स भवेदापदां पदम् । निष्ठोवनं सलं मूत्रमधो-
 वायुविसर्जनम् । शीचक्रमध्ये यः कुर्यात् स भवेत् योगिनी-
 पशुः । चक्रमध्ये घटे भग्ने पात्रे च पतिते भुवि । दीप-
 नाशे च शान्द्वयं शीचक्रं कारयेत् प्रिये ! ।

‘ प्रोटोक्षासे सति ज्ञानिमत्तयोर्विज्ञानं यथा तत्रैव ॥ मन्त्रान्
 जपन्ति ध्यायन्ति स्तुवन्ति प्रणमन्ति च । बोधयन्ति च पृच्छन्ति
 नन्दन्ति ज्ञानिनः प्रिये ! । भक्ता हसन्ति गच्छन्ति विवदन्ते
 परस्परम् । रुदन्ति त्रियमिच्छन्ति निन्दन्ति ज्ञानिनः प्रिये ! ।
 पश्चिमं प्रनापञ्च वितण्डां बहुभाषणम् । शीदासोन्धं भयं

क्रोधं चक्रमध्ये विवर्जयेत् । पात्रहस्ती महादेवि ! न भ्रमे-
 च्चक्रमध्यतः । पूर्णपात्रं करे कृत्वा न तिष्ठेत चिरं प्रिये ! ।
 नालपेत् पात्रहस्तः सन् न निन्द्यात् पात्रमम्बिके ! । न
 पद्मां संसृशेत् पात्रं न विन्दुं पातयेदधः । नैकहस्तेन
 दातव्यं न मुद्रावर्जितं प्रिये ! । पात्रं न चालयेत् स्थानात्
 न कुर्यात् पात्रसङ्कलम् । सशब्दं न पिबेन्मद्यं तथैव न च
 पूरयेत् । नान्योग्यं ताडयेत् पात्रं न पात्रं पातयेदधः । माधारे
 नोद्धरेत् पात्रमनाधारे च निक्षिपेत् । रिक्तपात्रं न कुर्वीत
 न पात्रं भ्रामयेत् प्रिये ! । न पात्रं लङ्घयेद्दीमान् पात्रं
 नोत्पातयेत् क्वचित् । प्रक्षाल्य गोपयेत् पात्रमित्वाज्ञा पर-
 मेश्वरि ! । यदसन्दीपितोक्तासः कौलिकः पशुमीक्षते । पठित्वा
 पशुशास्त्राणि सङ्गच्छेद्वा पशुस्त्रियम् । कुर्यात् पशुप्रसङ्गं वा
 पशुकार्याणि वा चरेत् । श्रीचक्रस्य कुलद्रव्यं यः पशुभ्यः
 प्रयच्छति । सेहान्नोभाद्रयाहापि स भवेद्योगिनीपशुः । रिपु-
 णापि न कर्तव्यो वाग्वादयक्रमध्यतः । पिष्टमादसमं पश्येत्
 तेनोक्तं पुरुषं सहेत् । यथा स्त्रीपुत्रमित्रादि दृष्ट्वा चेतः प्रह्वयति ।
 तथा चेत् कौलिकान् दृष्ट्वा स भवेद् योगिनीप्रियः ॥ १०४

तथा ॥ नित्यं समर्चयेद्भक्त्या पशुहस्ते न निक्षिपेत् । स्वदार-
 वन्निषेवेत कुलशास्त्राणि पार्वति ! । पशुशास्त्राणि सर्वाणि वर्ज-
 येत् परदारवत् । श्वधर्मस्य यथा क्षीरं न पेयं स्याद्विजातिभिः ।
 तथा पशुमुखादमीं न श्रोतव्यस्य कौलिकैः । यः शृणोति कुला-
 चार यथाशास्त्रञ्च यो धरेत् । तावुभौ गच्छतः साक्षाद् योगि-
 नीवीरमेक्षणम् । अश्वधाना, ये पात्र कुलधर्मं कुलेश्वरि ! ।
 नरकान्न निवर्तन्ते यावदाभूतमङ्गवम् ॥ तथा ॥ गुरुशक्तिं
 वीरभाष्यां कुमारीं व्रतधारिणीम् । व्यङ्गाङ्गीं विक्रताङ्गीञ्च
 कुञ्जामपि न कारयेत् । सुताञ्च भगिनी पीत्रीं स्तुपां वापि

प्रियामपि । न कामयेद्गुरोरग्रं कुर्यान्बान्धोन्धगूहनम् ।
 कृष्णां शृङ्गां कृष्णवर्णां कुमारीञ्च कृशोदरीम् । मनोहरां
 यौवनस्वामर्चयेद्देवताधिया । एकदापि न सेवेत बलेन कुल-
 योगिनीम् । चक्रमध्ये स्वयं क्षुब्धां कामयेत् कुलसुन्दरि ! ।
 आममांसं सुराकुम्भं मत्तेभं सिद्धलिङ्गिनम् । सहकारमग्रो-
 कञ्च क्रीडालीनाः कुमारिकाः । एकहस्तं श्मशानञ्च समूहं
 योषितामपि । नारीञ्च रक्तवसनां दृष्ट्वा वन्देत भक्तितः । गुह-
 शक्तिं सुतं ष्येष्ठं कनिष्ठं कुलदेशिकम् । कुलदर्शनयास्त्राणि
 कुलद्रव्याणि कौलिकान् । प्रेरकान् सूचकान् वापि वाचकान्
 दर्शकांस्तथा । शिष्यकान् बोधकान् योगियोगिनीसिद्ध-
 रूपकान् । कन्यां कुमारिकां नम्नामुन्मत्तामपि योषितम् ।
 न निन्देन्न जुगुप्सेत सहासं नावमानयेत् । नाप्रियं नाशृतं
 ब्रूयात् कस्यापि कुलयोगिनः । कुरूपा चेति कृणोति न वदेत्
 कुलयोषितम् । परीक्षयेन्न भक्तानां वीराणाञ्च कृताकृते । न
 पश्येत् पतितां नम्नामुन्मत्तां प्रकटस्तनीम् । दिवसे न रमेत्
 कान्तां तद्योनि नैव वीक्षयेत् । या काचिदङ्गना लोके सा
 मातृकुलसम्भवा । कुप्यन्ति कुलयोगिन्यो वनितानामति-
 क्रमात् । स्त्रियं यथापराधेन पुष्येणापि न ताडयेत् । दोषान्न
 गच्छेत् स्त्रीणां गुणानेव प्रकाशयेत् । तिष्ठन्ति कुलयोगिन्यः
 कुलदृष्टेषु सर्वदा । तत्पत्रेषु न भोक्तव्यमर्चयेत्तु विशेषतः ।
 न स्वप्यात् कुलदृष्टाघो न चोपद्रवमाचरेत् । दृष्ट्वा भक्त्या नम-
 स्कुर्याच्छेदयेन्न कदाचन । श्लेषातककरञ्जानि निम्बाश्लक्ष-
 कदम्बकाः । विल्वो बटोडुम्बरश्च तिन्त्रिडिर्दशमाः श्रुताः ।
 प्रायश्चित्तं भृगोः पातं सव्यासं व्रतधारणम् । तीर्थयात्राभि-
 गमनं कौलः पञ्च विवर्जयेत् । वीरहत्या दृयापानं वीरद्रव्या-
 पहारिता । वीरस्त्रीगमनञ्चैव तत्संसर्गश्च पञ्चमः । महा-

पातकमित्युक्तं कौलिकानां क्लान्द्ये । शैवे तत्त्वपरिज्ञानं
गारुडे विपभक्षणम् । ज्योतिषे ग्रहणं सारं कौलेऽनुग्रहनि-
ग्रहो ॥

अथानन्दस्वरूपकथनम् ॥ समयाचारतन्त्रे प्रथमपटले ॥
आनन्दं परमं ब्रह्म परशक्तिः सदाशिवः । आनन्देन विना
अङ्गो न च त्वप्यन्ति देवताः । द्रव्यशुद्धादिसकलमानन्दा-
र्थश्च भैरवि ! । आनन्दे जायमाने तु भक्षयेन्न कदाचन ।
अतिपानाद्भवेन्नतो जपपूजादि निष्फलम् । बुद्धिनाशो भवे-
द्देवि । अत एव मितं चरेत् । सुखार्थं भक्षयेद्यस्त्वापदस्तस्य
पदे पदे । अतिसङ्गोभतोऽत्यर्थलोकनिन्दा च जायते ॥
तथा ॥ सर्वं ब्रह्ममयं पश्यन् स च दोषैर्न लिप्यते । मोहाद्वा
कामतो वापि यः कश्चिदिह वर्तते । सोऽधमः साधकानाञ्च
नारको भवति ध्रुवम् । इह लोके निन्दितः स्यात् परे च नरकं
व्रजेत् ॥

अथानुकल्पः ॥ समयाचारतन्त्रे ॥ गव्यादीनामभावे तु
नित्यं कर्म न लोपयेत् । प्रमादाल्लोपयेद् यस्तु नरकं लभते
ध्रुवम् । द्रव्यं चतुर्दशं प्रोक्तं तच्छृणुष्व पृथक् पृथक् । तेषां
मध्ये द्वयं द्रव्यं न ग्राह्यञ्च कदाचन । क्षीरं दधि तथा तक्रं
घृतं क्षौद्रं गुडं तथा । शर्करा शीतलं तोयमैशवं नारिकेल-
कम् । आस्फेनं विजयाक्षैवमुन्मत्तञ्च विषं तथा । धुस्तूरञ्च
विषं देवि ! द्रव्यं प्राणहरात्मकम् । अन्यानि यानि द्रव्याणि
आनन्दार्थं पिबेन्नरः ॥ तथा ॥ सर्वद्रव्याद्यभावे तु आर्द्रकं
परिकीर्तितम् । जलं वा क्षीरतक्रं वा नित्यं कर्म समापयेत् ।
मकारपञ्चकाभावे पञ्चमं परिकीर्तितम् । अभावे पञ्चमं
देवि ! मनसा पञ्चमं व्रजेत् ॥

अथ पारम्पर्यापदेशादिं विना पञ्चतत्त्वसेवननिन्दा ॥

कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वितीयोक्तासौ ॥ गुरुपदेशरहिता मोह-
यन्तीह केचन । मोहयन्ति जनान् केचित् स्वयं पूर्वविमो-
हिताः । दुराचारपराः केचिद्वाचयन्ति च पामराः । बभू-
कौलिकं धर्मं मिथ्याज्ञानविदम्बकाः । स्वबुद्ध्या बलयन्तीशं
पारम्पर्यविवर्जिताः । मद्यपानेन मनुजो यदि सिद्धिं लभेत
वै । मद्यपानरताः सर्वे सिद्धिं गच्छन्तु पामराः । मांसभक्षण-
मात्रेण यदि पुण्यगतिर्भवेत् । लोके मांसाशिनः सर्वे पुण्य-
भाजो भवन्त्विह । स्त्रीसम्भोगेन देवेशि ! यदि मोक्षं व्रजन्ति
वै । सर्वेऽपि जन्तवो लोके सुक्ताः स्युः स्त्रीनिषेवणात् । कुल-
मार्गं महान् देवि ! न मया निन्दितः क्वचित् । आचाररहिता
येऽत्र निन्दितास्ते च सर्वदा । अन्यथा कौलिके धर्मं आचारः
कश्चितो मया । विचरन्त्यन्यथा देवि ! मूढाः पण्डितमानिनः ।
कृपाणधारा गमनादुध्याघ्नकण्ठावलम्बनात् । भुजङ्गधारणाश्चून-
मशङ्गं कुलवर्णनम् । पृथापानन्तु देवेशि ! सुरापानं तदुच्यते ।
यन्महापातकं ज्ञेयं वेदादियु निरूपितम् । अनाग्नेयमनासेव्य-
मसृश्यञ्चाप्यपेयकम् । मद्यं मांसं पशूनान्तु कौलिकानां
महाफलम् । यत्तु । अमेध्यानि द्विजातीनां मद्यान्धेकादशेव
तु । द्वादशन्तु सुरामद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम् । तस्माद् ब्राह्मण-
राजन्यो वैश्यश्च न सुरां पिबेत् । इति द्विजातिपाननिषेधक-
वचनं तदपि पूर्ववचनैकवाक्यतया पशुपरमनभिषिक्तपरं वा ॥

चक्रानुष्ठानं यथा श्यामारहस्यधृतम् ॥ चक्राकारेण पञ्चधा-
कारेण वा भिन्नभिन्नासने स्वशक्तियुक्तयेत् युग्मयुग्मक्रमेण
पद्मासनेनोपविश्य सामयिकललाटे चन्दनं दृष्ट्वा शिवशक्ति-
बुद्ध्या पुष्पं दद्यात् । ततो यदि गुरुस्तत्र तिष्ठति तदादौ
नन्धादिना तं पूजयित्वा तत्पात्रे पुष्पं दृष्ट्वा शुद्धि-
सहितं तस्मै समर्प्य प्रणमेत् । शरीरभाषे तत्पात्रं जलै

चिपेत् । ततः शक्तिपात्रं शुद्धिसहितं शक्त्यै दत्त्वा साम-
यिकेभ्योऽपि ज्येष्ठानुक्रमेण वीरपात्रात् परासृतं शुद्धिसहितं
दद्यात् । ततः सामयिकोऽपि भक्त्या हस्तद्वयेन सङ्गृह्य तदु-
परि मूलमन्त्रमष्टधा जप्त्वा पूर्ववदानन्दभैरवं भैरवीञ्च
सन्तर्प्य गुरुन् देवताञ्च सन्तर्पयेत् । स्वस्वकल्पोक्तविधिना
भूतशुद्धिं कुर्यात् । ततश्चक्रनायकस्तैः सह पात्रवन्दनं
कुर्यात् यथा । श्रीमद्भैरवशेखरप्रविलसच्चन्द्रासृतप्लावितं
चेत्राधीश्वरयोगिनीसुरगणैः सिद्धैः समाराधितम् । आनन्दा-
खण्डकं महात्मकमिदं साक्षात्त्रिखण्डासृत वन्दे श्रीप्रथमं फरा-
स्युजगतं देवं विशुद्धिप्रदम् ॥ इत्यभिमन्त्र्य वामहस्तेन पात्र-
मुत्तोल्य अन्योन्यवन्दनं कृत्वा गृह्णामीति गुरुशक्तिसाध-
केश्वराणामाज्ञां गृह्णीयात् । ते जुपस्वति ब्रूयुः ॥ ततो
मूलाधारात् कुण्डलिनीं दृष्टदेवतास्वरूपां आजिह्वान्तां
विभाव्य गुरुपादुकां स्मृत्वा शिवोऽहमिति विचिन्थ्य हस्ताभ्यां
पात्रं धृत्वा मूलमुच्चरन् कुण्डलिनीमुखे देवीं तर्पयेत् ॥ एत-
दुक्तमुदयाकरपदत्वाम् ॥ कृत्वा मन्त्रतनुं स्मरेत् गुरुपदं
देवीं कलां चिन्मयी पद्याद् वात्रितयं हृदासनवृतं दीपैर्युतं
कज्जलैः । पुष्पादिष्वभिमन्त्रितञ्च निविडं मन्मोहकध्वसकं
ये सञ्चिन्थ्य पिबन्ति यान्ति खलु ते भुक्तिञ्च मुक्तिं पराम् ॥
तन्त्रान्तरे च । सिन्दूरतिलकं भाले पाणो च मदिरा-
सवम् । कृत्वा पिवेद्गुरुं ध्यायंस्तथा देवीञ्च चिन्मयीम् ।
ततः पात्रमाधारोपरि सखाय्य पुनस्तेन क्रमेण परासृतं
गृहीत्वा पात्रवन्दनं कुर्यात् । यथा ॥ मय्यं मीनरसावह
यदि तया दातुञ्च पेयादिभिः किञ्चिच्चक्षलरक्तपङ्कजदृशा
तस्यै समावेदितम् । वामे स्वात्मविशुद्धिशुद्धिक्मलं पाणी
विधायाम्बुकी वन्दे पात्रमहं द्वितीयमधुना नन्दैकसंवर्द्धनम् ॥

ततः पूर्ववत् पात्रं स्वीकृत्य अन्यत् पात्रवन्दनं कुर्यात् ॥
 यथा ॥ सर्वान्नायकलाकलापकलितं कौतूहलद्योतनं चन्द्रो-
 पेन्द्रमहेन्द्रशम्भुवरुणब्रह्मादिभिः सेवितम् । ध्यातं देवगणैः
 परं सुनिगणैर्मांसाद्यिभिः सर्वदा वन्दे पात्रमहं तृतीयमधुना ।
 चाल्नावबोधक्षमः ॥ तृतीयपात्राभिवन्दनं कृत्वान्यत् पात्र-
 वन्दनं कुर्यात् ॥ यथा ॥ हैमं मीनरसावहं हरिहरब्रह्मादिभिः
 सेवितं मुद्रामैथुनधर्मकर्मनिरतं चाराम्भतिक्ताश्रयम् । आचा-
 र्याष्टकसिद्धिभैरवकलामासेन संगोधितं पायात् पञ्चमकार-
 तस्वसहितं पात्रं चतुर्थे नमः ॥ इति चतुर्थपात्रवन्दनं कृत्वा-
 न्यत् पात्रवन्दनं कुर्यात् यथा । आधारे भुजगाधिराजबलये ।
 पात्रं महीमण्डलं मद्यं मत्ससमुद्रवारिपिणितं चाष्टौ च दिग्-
 दन्तिनः । सोऽहञ्चैव विभावयन् प्रतिदिनं तारागणैरक्षितो-
 ऽप्यादित्यप्रमुखैः सुरासुरगणैराञ्जाकरैः किङ्करैः ॥ इति पञ्चमं
 पात्रं स्वीकुर्यात् । ततो यावद्दृष्ट्यादिका न चलति तावत्
 पानादिकं कार्यम् ।

अथास्य प्रमाणं यथा ॥ रुद्रजामले ॥ साधकेभ्यश्च
 शक्तिभ्यो दद्यान्निर्मान्यवन्दनम् । सामयिकैः समं कुर्या-
 हे वि । पानादिभक्षणम् ॥ अन्यत्रापि । निविशेच्चक्ररूपेण
 पञ्चधाकारेण वा यथा । शक्तियुक्तो वसेद्वापि युग्मयुग्मविधा-
 नतः । शिवशक्तिधिया सर्वं चक्रमध्ये समर्पयेत् ॥ तन्त्रा-
 न्तरे च ॥ ततः पुष्पसमादाय गुरोः पात्रे निवेदयेत् । गुरवे
 च निवेद्याथ शक्त्यै दत्त्वा स्वयं हरत् ॥ भावचूडामणौ च ॥
 साक्षाद् यदि गुरुर्न स्यात्तदा तोये विसर्जयेत् ॥

अथ पानपात्रपरिमाणं यथा सुतसारे ॥ नयनाम्नि-
 धानसङ्घर्षस्तु परमेश्वरि ! । हेतुपात्रं प्रकर्त्तव्यमित्युक्तं
 कुण्डसाधने । इतोऽप्यधिकपात्रान्तु न कर्त्तव्यञ्च साधके ।

कथं लौकिकतोलकमित्यर्थः । तदुक्तं कुलोत्तमे ॥ गुञ्जा
द्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ कर्ष उच्यते ॥ अयोत्तरतन्त्रे ॥ अनुज्ञां
पुरतो लब्ध्वा गृह्णामीति स्वयं वदेत् । लुपस्वेत्यभ्यनुज्ञातो
गुरुणा वा कुलीनकैः । गृह्णीयाच्च स्वयं सिद्धो बद्धपद्मासनः
सुधीः ॥

कुलार्णवे ॥ एकासने निविष्टा ये भुञ्जीरञ्चैव
भाजने । एकपात्रे पिवन्त्येवं ते यान्ति नरकाभ्रमे । एक-
पात्रमिति सर्वे मिस्रित्वा नैकपात्रे पिवेत् । न तु प्रतिवारं
द्रव्यपाने भिन्नभिन्नपात्रं कार्यम् अनुष्ठानलक्षणापत्तेः
सम्प्रदायविरोधाच्च । वचनान्तरदर्शनाच्च ॥ स्वशक्तिं वीर-
शक्तिं वा दीक्षितां गुरुमग्रणीम् । पाययित्वा पिवेद्द्रव्यमिति
शास्त्रस्य निर्णयः । गुरुशक्तियुतानाञ्च गुरुज्येष्ठकनिष्ठयोः ।
उच्छिष्टं भक्षयेत् स्त्रीणां ताभ्यो नोच्छिष्टमर्पयेत् । चक्रमध्ये
च नियतं नान्यथा पतनं भवेत् । कनिष्ठानां स्वशिष्याणां
दद्यात् स्वोच्छिष्टमेव हि । दद्यात् स्त्रेहेन योऽन्येभ्यः स
भवेदापदां पदम् ॥ अन्यत्रापि ॥ शक्त्युच्छिष्टं पिवेद्द्रव्यं
वीरोच्छिष्टञ्च चर्वणम् । शक्तिवीरप्रसादेन किं न सिध्यति
भूतले ॥

चक्रेश्वरेण स्वशक्त्युच्छिष्टमपि पियम् । तत्रमाणन्तु ॥
शक्त्युच्छिष्टमविचार्य पिवेच्चक्रेश्वरो यदि । आकल्पं नरकं
भुक्त्वा विष्ठायां जायते क्रिमिरिति । अविचार्येति इय-
मभिपिक्त्वा नाभिपिक्त्वा वेति विचारमकृत्वेति तु कौलावलो-
कारः ॥ पीत्वा पीत्वा पुनः पीत्वा पुनः पतति भूतले ।
उत्थाय च पुनः पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते । इदञ्च वचनं ध्यान-
जपाद्यवसरविषयम् । न तु पशुसंसर्गविषयकञ्च । प्रकटे
सिद्धिदानिः स्यादित्यादिश्रवणात् । यावच्च चलते दृष्टिर्यावन्न

चलते मनः । तावत् पानं प्रकृत्यं पशुपानमतः परम् ।
इतिवचनेन ध्यानाद्यपेक्षितत्वाच्च ॥

ततः शान्तिस्तोत्रं पठेत् ॥ तदुक्तं ङामरे ॥ पौत्रा
स्वामिजनैः साहं शान्तिस्तोत्रं ततः पठेत् । नश्यन्तु प्रेतकु-
ष्माण्डा नश्यन्तु दूषका नराः । साधकानां शिवाः सन्तु आम्नाय-
परिपालिनाम् । जयन्ति मातरः सर्वा जयन्ति योगिनीमयाः ।
जयन्ति सिद्धिडाकिन्धो जयन्ति गुरुपंक्तयः । जयन्ति सिद्धि-
डाकिन्धो जयन्ति गुरवः सदा । जयन्ति साधकाः सर्वे
विशुद्धाः कौलिकाश्च ये । समयाचारसम्पन्ना जयन्ति पूजका
नराः । नन्दन्तु अणिमासिद्धा नन्दन्तु कुलपालकाः । इन्द्राद्या
देवताः सन्तु तृप्यन्तु वास्तुदेवताः । चन्द्रसूर्यादयो देवा-
स्तृप्यन्तु मम भक्तितः । नक्षत्राणि यद्वा योगाः करणा राशयश्च
ये । सर्वे ते सुखिनो यान्तु सर्पादन्यास्तु पक्षिणः । पशवस्तुरगा-
श्चैव पर्वताः कन्दरा गुहाः । ऋषयो ब्राह्मणाः सर्वे शान्तिं
कुर्वन्तु मे सदा । स्तुता मे विदिताः सन्तु सिद्धास्तिष्ठन्तु
पूजकाः ॥ ये ये पापधियः सुदृष्टप्रणरता मन्त्रिन्दकाः पूजने
वेदाचारविमर्दनदृष्टदया भ्रष्टाश्च ये साधकाः । दृष्ट्वा चक्रम-
पूर्वमन्दहृदया ये कौलिका दूषकास्ते ते यान्तु विनाशमत्र
समये श्रीभैरवस्याज्ञया ॥ हेष्टारः साधकानाञ्च सदैवाम्नाय-
दूषकाः । डाकिनीनां सुखे यान्तु तृप्तास्तन्पिशितैस्तु ते ॥
ये वा शक्तिपरायणाः शिवपरा ये दीणवाः साधवः सर्वस्माद-
खिले सुराधिपमजं सेव्यं सुरैः मन्ततम् । शक्तिं विष्णुधिया
शिवञ्च सुधियः श्रीकृष्णबुद्ध्या तु ये सेवन्ते त्रिपुरन्वभेद-
मतयो गच्छन्तु मोचन्तु ते ॥ शत्रवो नागमायान्तु मम निन्दा-
कराश्च ये । हेष्टारः साधकानाञ्च ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ।
तत्रो यथाशक्ति विधिना शिवशक्तियोगं कृत्वा देवीपादे स्वमा-

त्मानं समं पर्यं श्रीपात्रमुत्तोष्य देव्या उपरि त्रिभ्रामयित्वा पुनः
संस्थाप्य संहारमुद्रया स्वहृदि समानीय श्रीदक्षिणकालिके !
क्षमस्वेति विसृजेत् ॥ ओं कालिकायै नमः ॥

अथानन्दस्तोत्रम् ॥ मनोभुवो मङ्गलमूलमुद्रां सौन्दर्य-
नक्ष्त्रो पुरिवेजयन्तीम् । श्रीसुन्दरोमिन्दुकलावतंसां सानन्द-
मानन्दमयीं स्मरामि ॥ १ ॥ श्रीसुन्दरोपूजनतत्पराणां
हान्नाभिरालोहितलोचनानाम् । अस्माकमानन्दितमान-
सानां माहेश्वराणां दिवसाः प्रयान्तु ॥ २ ॥ विधाय
धारां वदने सुरायाः श्रीकृष्णमभ्यर्च्य कुलक्रमेण । आस्वा-
दयन्तः पिशितं मृगाक्षीमालिङ्ग्य मोक्षं सुधियो लभन्ते ॥ ३ ॥
दिने दिने मिद्धिषटोऽस्तु पूर्णो दिने दिने तर्पणमस्तु देव्याः ।
दिने दिने सद्दृष्टतां द्वितीयां दिने दिने साधकसङ्गमोऽस्तु ॥३॥
आंस्वादयन्तः पिशितस्य खण्डमाकण्डपूर्णं मदिरां पिवामः ।
वांमेक्षणासङ्गममादधाना भुक्तिञ्च मुक्तिञ्च परां व्रजामः ॥५॥
न स्वादुल्लामः पिशितस्य यस्मिन् पञ्चाक्षरी पूर्णरतिर्न यत्र ।
न यत्र सङ्गो मृग्यलोचनायास्तत्तद्दिनं दुर्दिनमेव मन्ये ॥ ६ ॥
प्रवर्त्तकानां सहसाथ लक्ष्मीः प्रयाति देहं सुपदक्रमेण । श्रीसु-
न्दरीसाधकनिन्दकानां प्राणाधमानीह लयं प्रयान्ति ॥ ७ ॥
अङ्गेषु कुष्ठादि गृहेष्वलक्ष्मीमूर्कत्वमास्ये भवनं श्लथानम् ।
श्रीसुन्दरीसाधकनिन्दकानामार्युः क्षयं गच्छति तत्क्षणेन ६८५
श्रीसुन्दरीसाधकपुङ्गवानां यथा यथा निन्दितमातनोति ।
जनः समं पुत्रकलत्रमिवैस्तथा तथा नाशमुपैति शीघ्रम् ॥८॥
हालां पिवन् दीक्षितमन्दिरेषु स्वपत्निशायां गणिकागृहेषु ।
गृहे गृहे भोजनमेव कुर्वन् वमन् म्रियते साधकचक्रवर्त्ती ॥ १० ॥
अनन्तरं कालवशाच्च योऽहं सोऽहं भविष्यामि न मे विवादः ।
श्रीसुन्दरीं जन्मनि जन्मनि त्वां यद्गैरवोऽहं जननीं स्मरामि ॥११

विकल्पवाटीतटसन्निविष्टे प्रवर्तमानाः पद्मवी वराणाः ।
 प्रविश्य मोहाम्बुनिधावगाधे भ्रमन्थनापादितकौलमार्गाः
 ॥ १२ ॥ नान्यं विलोकेत च वान्यमीहे नान्यं स्मरन्नापरमा-
 श्रयामि । कदापि नाहं परमात्मरूपां श्रीसुन्दरीं चेतसि
 विस्मरामि ॥ १३ ॥ विलोक्य सिन्दूरमयं सुधाभिः श्रीचक्रराजं
 निग्रि क्लृप्तवन्तः । श्रीसुन्दरीं चेतसि चिन्तयन्ती हेलाविलोकै-
 र्वश्यन्ति लोकान् ॥ १४ ॥ उन्मूलनं पातकभूरुहाणामुच्चादनं
 चित्तकुतूहलानाम् । आकर्षणं पङ्कुरहेक्षणानामैरेयपानं वय-
 माचरामः ॥ १५ ॥ वाराणसीजङ्गुसुताप्रयागकेदारतोर्धाणि
 विलोकितानि । तेनैव मन्ये जगती हृतानि श्रीसुन्दरीचिन्त-
 नमेव यस्य ॥ १६ ॥ वामे चन्द्रमुखी मुखे च मधुर पात्रं करा-
 श्चोरे मूर्ध्नि श्रीगुरुचिन्तनं भगवतीध्यानास्रदं मानसे ।
 जिह्वाया जपसाधनं परिणतिः कौलाङ्गनाचिन्तनं यत् पात्रं
 नियतं पिबेत्तदमृतं भक्तिश्च सुक्तिप्रदम् ॥ १७ ॥ वामे रामा
 रमणकुशला दक्षिणे पानपात्रं घ्राणे न्यस्तं भरिचसहितं शूक-
 रस्योष्णमासम् । स्कन्धे वीणा सलिलसुभगा सहस्ररूपां प्रपद्यः
 कौलो धर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १८ ॥ यत्रास्ति
 भोगो न च तत्र मोक्षो यत्रास्ति मोक्षो न च तत्र भोगः ।
 श्रीसुन्दरीपूजनतत्पराणां भोगश्च मोक्षश्च करस्य एव ॥ १९ ॥
 एकेन शुष्कचणकेन घटं पिबामि कुम्भं पिबामि सहसा लव-
 णाद्रक्षेण । आस्वादयामि यदि रोहितमुण्डखण्डं गङ्गां
 पिबामि यमुनां सह सागरेण ॥ २० ॥ करे पात्रं मुखे स्तोत्र-
 मानन्दो हृदयाम्बुजे । मूर्ध्नि श्रीनाथपादस्य स्मरणं किमतः
 परम् ॥ २१ ॥ पोत्वा मर्द्यं पठेत् स्तोत्रं साधकः कुलभैरवः ।
 कुलक्षीसङ्गनिरतः कुलकार्यं समाचरेत् ॥ २२ ॥ अलिपिगित-
 मुरन्ध्रीयागपूजारतोऽहं बहुविधकुलमार्गैरभसन्भावितोऽ-

हम् । गुरुचरणरतोऽहं भैरवीमाश्रितोऽहं पशुजनविरतोऽहं
भैरवोऽहं शिवोऽहम् ॥ २३ ॥ इति कुलार्णवे ध्यानन्दस्तोत्रं
समाप्तम् ॥

अध्यानन्दोक्तासः ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे सप्तमोक्तासे ॥
आरम्भस्तरुण्यैव यौवनं प्रौढ एव च । तदन्ते चोन्ननाद्यैव
तच्चोक्तासस्ततः परम् । समाधिरिति विज्ञेयस्तच्चोक्तासस्तु
सप्तमः । तत्त्वत्रयं स्यादारम्भः कथितं कुलनायिके ।। कथित-
स्तरुणोक्तासो ह्यरुणं सुखमम्बिके ।। यौवनं मनसः सम्य-
गुक्तासः कथितः प्रिये ।। स्वलनं दृष्टनोवाचां प्रौढमित्यभि-
धीयते । समुक्तासपरे चक्रे य इच्छेत् पात्रमेलनम् । आकौ
प्रौढसमुक्तासं नैव कुर्यात् कदाचन ॥ तथा ॥ प्रौढोक्तासमधि-
कृत्य ॥ तदारूढेषु वीरिषु कार्याकार्यं न विद्यते । इच्छेव
शास्त्रसम्पत्तिरित्याज्ञा परमेश्वरि ।। तत्र यद्यत् कृतं कर्म
शुभं वा यदि वाऽशुभम् । तत् सर्वं देवताप्रौढ्यै जायते सुर-
सुन्दरि ।। जल्पी जपफलं तन्द्रा समाधिरभिधीयते । विक्रि-
या पूजनं देवि ! हृदनं भैरवो बलिः । सुक्तिः स्याच्छ्रुतिसंयो-
गात् स्तोत्रं तत्कालभाषणम् । न्यासोऽवयवसंस्पर्श, कण्डूति-
र्ह्वनक्रिया । वीक्षण ध्यानमीशानि ! शयनं वन्दनं भवेत् ।
तत्त्वन्यासे कृता नाना या चेष्टा सा च तत्क्रिया । कार्याकार्य-
विचारन्तु यः करोति स पातकी । एतच्चक्रगता वीरा विज्ञेयाः
परयोगिनः । येनाप्लावन्ति मनुजाः साक्षाद्भैरवरूपताम् ।
सम्भोदकपरानन्दतर्पणं ज्ञानवर्त्तनम् । वेणुवीणादिवाद्यञ्च
कवितारचनादिकम् । रोदनं भाषसम्पातः समुत्थानं विजृम्भणम् ।
गमनं विक्रिया देवि ! योग इत्यभिधीयते । चक्रेऽस्मिन् योगिनी-
वीरयोगिन्यो मदमन्वराः । समाचरन्ति देवेशि ! यथोक्तासं
मनोगतम् ॥ शनैः पृच्छन्ति पार्श्वस्थानाविस्मृत्यात्मवीचि-

तम् । निधाय वटने पात्रं निर्वाणा निवसन्ति च । मत्ता
स्वपुरुषं मत्वा कान्तान्यमवलम्बते ॥ तथैव पुरुषश्चापि
प्रौढोऽन्तोक्षाससंयुतः । पुरुषः पुरुषं मोहादालिङ्गत्यङ्गनाञ्ज-
नम् । पृच्छन्ति स्वपतिं मुग्धा कस्व' का त्वमिहागता । किं
कार्यं वयमायाताः किमर्थमिह संस्थिताः । उद्यानं किमिदं
हन्त ! गृहं किं वागतं किमु ? । सुखे सम्पूर्य मदिरां पाययन्ति
स्तियो नरान् । उपदंगमुखे चिन्ना निचिपन्ति प्रियानने ।
गृहन्त्यन्यस्य पात्राणि । व्यञ्जनानि च शाम्भवि ! । धृत्वा
शिरसि नृत्यन्ति मद्यभाण्डानि योगिनः । अज्ञानात् कर-
तालान्तमस्पृष्टाचरगीतकम् । प्रसन्नलप्यटविन्यासं तृष्यन्ति
कुलगन्तयः । योगिनो मदमत्ताश्च पतन्ति प्रमदोरसि । मदा-
कुलाश्च योगिन्यः पतन्ति पुरुषोपरि । मनोरथसुखं पूर्णं
कुर्वन्ति च परस्परम् । इत्यादिविविधाद्येष्टाः कुर्वन्ति कुल-
नायिके ! । विकृतिं मनसो हित्वा यदुक्षासः प्रवर्तते । तदा
तु देवताभावं भजन्ते योगिपुङ्गवाः । कौलिकान् भैरवा-
वेशान् यो वा निन्दति मूढधीः । तत्त्वाशयस्य सन्देहो
योगिन्यः कुलनायिकाः । न निन्देन्न ह्रसेद्वापि चक्रमध्ये
मदाकुलान् । एतच्चक्रगतां वार्त्तां वह्निर्नैव प्रकाशयेत् ।
तेभ्यश्च भोजनं कुर्यात् नाहितञ्च समाचरेत् । भक्त्या संरक्षये-
द्वेतान् गोपथेच्च प्रयत्नतः । चक्रे मदाकुलान् दृष्ट्वा चिन्तये-
द्देवताधिया । मोदते वन्दते भक्त्या स गच्छेद् योगिनीपदम् ।
पश्येदेवंविधं चक्रं यो भक्त्या कौलिकः प्रिये ! । व्रततीर्थ-
तपोदानयज्ञकोटिफलं लभेत् । उन्मादात् पतनोत्थानात्
मूर्च्छना च सुहृर्मुहुः । उन्मत्तक्षेत्रे उल्लासि पथे वीरसमन्विते ।
चिरं सन्निदधाते तौ यौ वित्तः पराचरौ । परं ब्रह्मात्मसंस्थान-
काङ्क्षिणं कुलनायिके ! । देहेन्द्रियाणां मनसश्चानवस्था निग-

द्यते । समवस्थाभिधा तस्मिन् तच्चोक्तासे समं प्रिये ! ।
 परमन्त्रस्वरूपोऽसौ जायते मूर्च्छना परा । मूर्च्छनामन्त्रि-
 कर्पाऽपि न्यूनं मुक्तेः परं विदुः । अन्तर्लक्ष्यो वहिर्दृष्टिनिमे-
 पोन्मेषवर्जितः । एषा च शाश्वतो मुद्रा सर्वतन्त्रेषु गोपिता ।
 एषा च खेचरो मुद्रा शिवस्य समवाहिनी । सर्वात्तोरुः सदा
 हन्ता सागरस्य समाकृतिः । अनयोक्तासिनी वीरा शिव एव
 न संशयः । न किञ्चिदपि जानन्ति आत्मध्यानपरायणाः ।
 तदा मत्परमं सौख्यमिति वक्तुं न शक्यते । स्वयमेवानुभवति
 शर्कराक्षीरपानवत् । ईदृशं तादृशं सौख्यमिति वक्तुं न
 शक्यते । 'दृश्यते कुलकादेश्च तद्ब्रह्मध्यानमुत्तमम् । यत् सुखं
 विद्यते ध्याने देहादेशकरं परम् । कथितुं नैव शक्नोमि प्रबु-
 द्धस्तु समाहितः । ब्रह्मध्यानामृतानन्दपराः सुकृतिनो नराः ।
 क्षयोऽप्यन्तर्हिते तस्मिन् मोचयन्ति हतप्रभाः । सप्तमोक्तास-
 युक्तानां तद्भक्तानां महाफलम् । अष्टौ त्रिकालज्ञानोत्थाः
 प्रत्ययाश्च कुलेश्वरि ! । अष्टावस्थाश्च कम्पाद्या जायन्ते नात्र
 संशयः । बहुनात्र किमुक्तेन अणिमाद्यष्टसिद्धयः । प्रतो-
 हारीपदं प्राप्ताः सेवन्ते सुनितां चिरम् । ये गुणाः परमेशस्य
 पञ्चतत्त्वतनोः शुभाः । ते गुणाः कुलतत्त्वज्ञे ! तत्त्वज्ञानां समा-
 हृताः । आरम्भः स्तवनोक्तासो यौवनं प्रौढमेव च । नन्दन्ति
 योगादित्युक्तधोन्मनाः स्वप्न उच्यते । अनवस्था सुषुप्तिः स्याद-
 वस्थात्रयसयुतात् । सप्तोक्तासं यो हि वेत्ति स मुक्तः स च
 कौलिकः । प्रवृत्ते भैरवोचक्रे सर्वे वर्णा द्विजातयः । निवृत्ते
 भैरवीचक्रे सर्वे वर्णाः पृथक् पृथक् । स्त्री वायु पुरुषः पण्ड-
 खाण्डालो वा द्विजातयः । चक्रमध्ये न भेदोऽस्ति सर्वे देव-
 समाः प्रिये ! । नगरीनिर्भेराद्यम्बु गङ्गां प्राप्य यथेकताम् ।
 याति श्रोत्रक्रमध्येषु चेकत्वं मानवास्तथा । क्षीरेण

सहितं तोयं क्षीरमेव यथा भवेत् । तथा श्रीचक्रमध्ये तु
जातिभेदो न विद्यते । स्वर्गादिपुण्यलोकेषु देवादभ्यो यथा
न हि । तथैव चक्रमध्ये तु देवताः सर्वमानवाः । जाति-
भेदो न चक्रऽस्मिन् सर्वे शिवसमाः स्मृताः । वेदोपस्थितमेवं
हि सर्वं ब्रह्मेति चान्नधीत् । बहुनात्र किमुक्तेन चक्रमध्ये कृत्स्ने
खरि ! । मद्रूपाः पुरुषाः सर्वे त्वद्रूपा योषितः प्रिये ! ।
चक्रमध्ये तु मूढात्मा जातिभेदं करोति यः । तं भक्षयन्ति
योगिन्यः शपन्ति कुलनायिके ! । स्तोणामन्यतमं स्थानं
पुंसामन्यतमं पृथक् । अथवा मिथुनं कृत्वा क्रमात्तमुपवेश-
येत् । पुंस्त्वाकारेण वा सम्यक् चक्राकारेण वा प्रिये ! । शिव-
शक्तिधिया सर्वाश्चक्रमध्ये समर्चयेत् । अविभक्ती यथाचारी
लक्ष्मीनारायणौ प्रिये ! । यथा वाणीसदानन्दो तथा वीरः
सशक्तिकः । मद्यकुम्भसहस्रैश्च मांसभारशतैरपि । न तुष्पामि
वरारोहे ! भगलिङ्गानृतं विना । न चक्राङ्गं न पद्माङ्गं
न वज्राङ्गमिदं जगत् । लिङ्गाङ्गञ्च भगाङ्गञ्च तस्माच्छक्ति-
शिवात्मकम् । शिवशक्तात्मसंयोगो यस्मिन् काले प्रजायते ।
स सन्ध्याकुलनिष्ठानां समाधिः स विधीयते । कामुको न
स्त्रियं गच्छेदनिच्छन्तीमदीक्षिताम् । सद्यः संस्कारसंशुद्धां
विहितां तां व्रजेत् स्त्रियम् ॥ इति तत्त्वत्रयोक्तासपानभेदाभि-
चोदितम् । समासेन कुलेशानि । किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
इत्यानन्दोक्तासः ॥

अथ पञ्चचक्रानुष्ठानम् ॥ यथा निरुत्तरतन्त्रे दशमपटले ॥
श्रीशिव उवाच ॥ सर्वजात्युद्भवा शक्तिः योगिभिः पूज्यते
सदा । यां यां पश्यति योगीन्द्रस्तां तामेव प्रपूजयेत् । वीर-
शक्तिर्विशेषेण शृणुष्व ; वरवर्णिनि ! । पुरश्चर्या कृता वीरा
प्रशस्ता वीरसाधने । पुरश्चर्याविहीनाश्चेन्न योज्याः कुल-

साधने ! । योज्याद्येत् सिद्धिहानिः स्याद्दीरवं नरकं व्रजेत् ।
 वीरशक्तिं विना देवि ! न कुर्यात् कुलसाधनम् । तदभावे
 हीनजातो प्रशस्ता वीरसाधने । पञ्चचक्रे प्रशस्ता यास्ताः
 शृणुष्व वरानने ! । चक्रं पञ्चविधं प्रोक्तं तत्र शक्तिं प्रपूजयेत् ।
 राजचक्रं महाचक्रं देवचक्रं तृतीयकम् । वीरचक्रं चतुर्थञ्च
 पशुचक्रञ्च पञ्चमम् । पञ्चचक्रे यजेद्दिव्ये वीरश्च कुलसुन्दरि ! ।
 ब्रह्मचारी गृहस्थश्च पञ्चचक्रे प्रपूजयेत् । वल्लोयसि च देवेशि !
 शिवचक्रे प्रपूजयेत् । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वीरचक्रेण पूजयेत् ।
 योगिभिः पूज्यते देवि ! पूर्वचक्रेषु कामिनो ॥ माता च
 भगिनी चैव दुहिता च स्रुपा तथा । गुरुपत्नी च पञ्चैता
 राजचक्रे प्रपूजयेत् । गोडो वाप्यथवा माध्वी सुरा शस्ता कुले-
 श्वरि ! । शुद्धिच्छागोद्भवा शस्ता तृतीयोद्दालकस्तथा । मुद्रा
 गौधूमजा शस्ता स्वयम्भूकुसुमं तथा । कुण्डगोलोद्भवं द्रव्यमनु-
 कल्पं नियोजयेत् । रक्तचन्दनं तथा श्वेतमनुकल्पञ्च चन्दनम् ।
 वस्त्रालङ्कारभूषाद्योग्मन्थमाल्यानुलेपनैः । पूजयेत् परया भक्त्या
 देवताभ्यो निवेदयेत् । भक्ष्यं नानाविधं द्रव्यं नानावस्त्रसम-
 न्वितम् । आसनं शुद्धिसंयुक्तं ताभ्यो दद्यात् पुनः पुनः । प्रणम्य
 प्रजपेन्मन्त्रं दृष्ट्वा ताश्च महस्रकम् । अङ्गं नैव स्पृशेतासां स्पृशेच्च
 नरकं व्रजेत् । मधुमत्ता यदा तास्तु न स्रपन्ति सुसम्पदः ।
 तत्तदेवं भवेत् सर्वं सत्यं सत्यं न सशयः । षट्षिर्वर्षसहस्राणि
 ब्रह्मलोके महोयते । माता भगिनी स्रुपा कन्या वीरपत्नी
 कुलेश्वरि ! । महाचक्रे यजेदेताः पञ्चशक्तीः पुनः पुनः । द्रव्य-
 दाने तु सम्पूज्या न शक्तौ शिवयोजनम् । योजने सिद्धि-
 हानिः स्याद्दीरवं नरकं व्रजेत् । महाव्याधिर्मवेद्देवि ! धनहानिः
 प्रजायते । सदेव दुःखमाप्नोति सर्वं तस्य विनश्यति । आद्यञ्च
 गौडिकं प्रोक्तं द्वितीयं कुकुटोद्भवम् । तृतीयं रोहितं प्रोक्तं

चतुर्थं शशसम्भवम् । करवीरोद्भवं पुष्यं चन्दनं रत्नचन्दनम् ।
 पूजयेत् परया भक्त्या शिवलोके महीयते । पट्टिवर्षसहस्राणि
 तत्र देयीं प्रपूजयेत् । अष्टम्याञ्च चतुर्दश्याममायाञ्च कुजेऽ-
 हनि । राजचक्रे महाचक्रे भक्त्या शक्तिं प्रपूजयेत् । यज्ञ-
 पक्षे गुरोर्वारे चतुर्थीसप्तमीतिथौ । महाचक्रे यजेद्भक्त्या
 सर्वकामार्थसिद्धये । देवचक्रं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व वरवर्णिनि ! ।
 विदग्धाः सर्वजातीनां पञ्च कन्याः प्रपूजयेत् । गौड़िकं फलदं
 रम्यं द्वितीयं पक्षिसम्भवम् । तृतीयं शालमत्स्यन्तु चतुर्थं धान्य-
 सम्भवम् । सुगन्धिं सर्वगुण्यञ्च देवचक्रे नियोजयेत् । देवचक्रे
 यजेच्छक्तिं देवचक्रे महीयते । पट्टिवर्षसहस्राणि देवकन्यां
 प्रपूजयेत् । पञ्चकन्या यजेच्चक्रे नातिरिक्ताः कदाचन ।
 लोभाद्वा कामतो वापि छलाद्वा वरवर्णिनि ! । यदि स्यात् सङ्गम-
 स्तासां रौरवं नरकं व्रजेत् । अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां पञ्चयोरुभयो-
 रपि । पितृभूमिं समागम्य वीरचक्रे प्रपूजयेत् । दिव्य-
 वीरान्वितो मन्त्री यजेत् शक्तिं वलीयसीम् ॥ श्रोदेव्युवाच ।
 मातादयः पञ्चकन्या यतीनाञ्च कथं प्रभो । ॥ श्रीशिव उवाच ।
 मातादयः पञ्चकन्या होनजाता यतः प्रिये ! । चतुर्वर्णाद्भवं
 वेश्यां विशेषेण वलीयसीम् । भूमोन्द्रकन्यका माता दुहित
 रजकीसुता । स्वपत्नी च स्वसा ज्ञेया कापाली च स्रुपा स्मृता ।
 योगिनो निजशक्तिः स्यात् पञ्चकन्याः प्रकीर्तिताः । गुरो
 समीपे कर्तव्यमथवा भ्रातृभिः सह । सिद्धमन्त्रो भवेद्दीरो
 न वीरो मद्यपानतः । अभिषिक्तो भवेद्दीरः अभिषिक्ता च
 कोलिको । एवञ्च वीरशक्तिञ्च वीरचक्रे नियोजयेत् । क्रम-
 सङ्केतकञ्चैव पूजासङ्केतमेव च । मन्त्रसङ्केतकञ्चैव यन्तसङ्केतक-
 न्तथा । लिखनं मन्त्रयन्त्राणां सङ्केतं गुरुमार्गतः । सङ्के-
 तजं विना वीरं यदि चक्रे नियोजयेत् । निष्फलं पूजनं देवि !

दुःखं तस्य पदे पदे । सङ्केतहीनो यो वीरो नाभिपेकी गुरु-
 क्रमात् । कूपे भ्रष्टः स पापिष्ठस्तं त्वजिहीरचक्रके । नाभि-
 पिक्तं वामचक्रे नाभिपिक्तां च कौलिकीम् । निवेश्य रौरवं
 याति सत्यं सत्यं न संशयः । एवं क्रमं विना देवि ! वीर-
 चक्रे वसेद्यदि । सिद्धिहानिः सिद्धिहानो रौरवं नरकं व्रजेत् ।
 सर्वमद्यं सर्वशुद्धिं सर्वमीनं कुलिश्वरि । । सर्वमुद्रां सर्वपुष्पं
 स्वयम्भूकुसुमं तथा ॥ कुण्डगोलोद्भवं द्रव्यं नानारससम-
 न्वितम् । प्रदद्यात् साधकयेष्टो वीरचक्रे पुनः पुनः । स्वशक्तिं
 पूजयेत्तत्र तदुच्छिष्टं पिबेत् प्रिये ! । चर्च्यं स्वज्येष्ठतो ग्राह्यं
 कनिष्ठाय निवेदयेत् । एकासने न भुञ्जीत भोजनं नैक-
 भाजने । परस्परमुपस्पर्शं न कर्तव्यं कदाचन । एवं क्रमेण
 देवेशि ! वीरचक्रे समाचरेत् । आनीय हीनजां देवीं शक्ति-
 मन्त्रेण शोधयेत् । संशोध्य हीनजां देवीं वीरशक्तिं निवे-
 दयेत् । मधुमत्ताय वीराय यो दद्याद्हीनजां शुभाम् । वीराय
 शक्तिदानन्तु वीरचक्रे विधीयते । चक्रभिन्ने चरेद्दानं रौरवं
 नरकं व्रजेत् । घातयेद्गोपयेद्वापि न निन्देन्न निरीक्षयेत् ।
 कामं क्रोधञ्च मात्सर्यं विकारं लोभमेव च । कुलनिन्दां दुरा-
 लापं गोपयेद्दुष्टकं प्रिये ! । मन्त्रं मुद्रामन्त्रमालां योनिञ्च
 वीरसङ्गमम् । मण्डलञ्च घटं पीठं सिद्धद्रव्याणि गोपयेत् ।
 पण्डितं वीरसन्तानं चैत्रं देवीञ्च योगिनीम् । कुलाचार-
 गुरुं दूतों मनसापि न निन्दयेत् । देवीं गुरुं सुधां विद्यां
 येष्टां शक्तिं क्रियात्मजाम् । योगिनीं भैरवीतत्त्वमात्मतत्त्वं
 प्रपूजयेत् । विमाता दुहिता भग्नो ह्युपा पत्नी च पञ्चमी ।
 पशुचक्रे यजेद्दीमान् पशवत्तोपणञ्चरेत् । गर्भं पुष्पञ्च मात्स्यञ्च
 वस्त्राणि भूषणानि च । सिन्दूरागुरुकस्तूरीनानापुष्पाणि
 सुन्दरि ! । भक्ष्यं नागाविधं द्रव्यं फलं नानाविधं प्रिये ! ।

एतद्द्रव्यगणं यस्तु भक्त्या ताभ्यो निवेदयेत् । षष्टिवर्ष-
सहस्राणि क्षितो राजा भवेद्भुवम् । वीरचक्रे तदा सिद्धि-
र्भवत्येव न संगयः ॥

अथ कुलशक्तयः ॥ रेवतीतन्त्रे तृतीयपटले ॥ शक्तयः
परमेशानि ! विदग्धाः मर्ययोपितः । नटो कापालिकी वेश्या
मालिनी कुङ्कुमालिनी । चण्डाली च कुलाली च रजकी
नापिताङ्गना । गोपिनी योगिनी शुद्धा ब्राह्मणी राजकन्यका ।
कोचाङ्गना च देवेशि ! तथैव शहकारिणी । एताः षड्-
विंशतः कन्या देवानामपि दुर्लभाः । दैवज्ञा व्याधवामा च
तथा मांसापहारिणी । वीडा च यवनी देवि ! तथा रसप-
सारिणी । वेश्या चतुर्विधा प्रोक्ता द्विविधा कुङ्कुमालिनी ।
धीवरो द्विविधा प्रोक्ता तथैव गणिकाङ्गना । कुम्भकारी द्विधा
प्रोक्ता तथैव गोपिनी स्मृता । वातवैद्याङ्गना देवि ! यवनी
द्विविधा स्मृता । वीडकन्या त्रिधा देवि ! तथा कोचाङ्गना
प्रिये ! । पूर्वोक्ताभिः सहैकत्र चतुःषष्टिश्च शक्तयः ॥

गुप्तसाधनतन्त्रं चतुर्थेपटले ॥ शिव उवाच ॥ शृणु पार्वति !
वक्ष्यामि अतिगुह्यतरं महत् । प्रकाशात् सिद्धिहानिः स्यात्त-
स्माद् यत्नेन गोपयेत् । स्वशक्तिं परशक्तिं वा दोक्षितां यौव-
नान्विताम् । विदग्धां शोभनां शुद्धां घृणालज्जाविवर्जिताम् ।
अनौय कुलसाधनं कुर्यादित्युत्तरेणान्वयः । तत्र व्यवस्था-
माह निरुत्तरतन्त्रे अष्टमपटले ॥ स्वशक्तिसिद्धिमादाय
सिद्धमन्त्रस्ततो भवेत् । सिद्धमन्त्रः कुलाचारे परयोषां प्रपू-
जयेत् । सिद्धमन्त्रो यजेत् शक्तिं कायेन मनसापि वा । पर-
योषां विशेषेण परयोषां प्रपूजयेत् । सिद्धमन्त्रप्रकारस्तु
नवमपटले ॥ अनौय च कुलं रम्य कुलशक्तिं कुलार्चने ।
स्वचक्रं विविधं देवि ! शक्तिभाले लिखिततः । ततः काम-

कलादेवीं वीरकोणे लिखेत्ततः । तदाध्ये देवमन्त्रश्च विहितं
 कामलाञ्छितम् । तत्र देवीं समावाह्य ध्यात्वैव च प्रपूजयेत् ।
 ततो लक्ष्म्य सञ्जय स्थिरधीः कुलसाधकः । ततस्तच्छक्ति-
 कर्णं च ऋषिच्छन्दःसमन्वितम् । मूलमन्त्रं विराहत्या कथयेद्
 वामकर्णके । अद्यप्रभृति शक्ति ! त्वं कुलदेवार्चनं कुरु ॥ ततः
 शक्तिः पठति । गुरोराज्ञां समादाय घृणालज्जाविवर्जिता ।
 श्रियोक्तविधिना देव ! करिष्यामि कुलार्चनम् । त्राहि नाय !
 कुलाचारकामिनीकामनायक ! । त्वत्पादाभोरुहच्छायां
 देहि मे कुलवर्त्मनि । गते च प्रथमे यामि स्वकुलं कुलको-
 परि । वामभागे समानीय रक्तवस्तसमन्वितम् ॥ नानागन्ध-
 समायुक्तं नानारत्नसमन्वितम् । ललाटे मन्त्रमालिख्य मध्ये
 नामविचर्चितम् । ताम्बूलपूरितमुखस्ताम्बूलारुणलोचनः ।
 कुलाकुलजपं कृत्वा ध्रुवमायाति तत्क्षणात् । एवमाकर्षिते
 मन्त्रे सिद्धमन्त्रः कुलेश्वरि ! । तावत् प्रयोगः कर्त्तव्यो यावत्
 सिद्धिर्न जायते । सिद्धमन्त्रः कुलाचारे कुलयोषां प्रपूजयेत्
 इति ॥ शक्त्यङ्गे, जपस्थानमाह ॥ समयाचारतन्त्रे ॥ अथे-
 दानीं प्रवक्ष्यामि जपार्थं पीठमुत्तमम् । पूर्णागिरिश्च प्रथम-
 सुड्डीयानां द्वितीयकम् । जालन्धरं तृतीयञ्च कामरूप चतु-
 र्थकम् । कृते पूर्णगिरियैव त्रेतायाश्च द्वितीयकः । जालन्धरं
 द्वापरे तु कामरूपं कलौ युगे । चतुःषोढानि पीढानि शक्ति-
 देहेषु यानि च । तानि चत्वारि वक्ष्यामि शुद्धाद्गुह्यतराणि
 च । शक्तेः सर्वशरीरं यत् पीठं पूर्णगिरिः स्मृतम् । तस्याः
 शिरश्च सुभगे ! उड्डीयानां प्रकीर्तितम् । स्तनी, जालन्धरं
 ज्ञेयं कामरूपं भगस्तथा । सर्वेषु कामपीठन्तु देवानामपि
 दुर्लभम् । एषु षोढेषु च स्थित्वा यं यं मन्त्रं जपेत् प्रिये ! ।
 तत्तत्फलमवाप्नोति देवताशु प्रसीदति ॥ तथा ॥ नानाशक्त्या

सहालापं ये च कुर्वन्ति साधकाः ॥ ते शीघ्रकानात् सुखी !
फलं प्राप्स्यन्ति मानवाः । तामानीय साधकेन्द्रो दद्यात्
पाद्यादिकं शुभम् । पञ्चाचारेण तां शक्तिं पूजयित्वा यथा-
विधिम् । शतं शोषं शतं भाले शतं मिन्दूरमण्डले । शतं सुखे
शतं कण्ठे शतं हृदयमण्डले । शतद्वन्द्वं स्तनद्वन्द्वे शतं नाभौ
जपेत् सुधोः । योनिपीठे शतं जप्त्वा साधकः स्थिरमानसः ।
एवं सहस्रं सञ्जय्य देवीरूपां विचिन्तयेत् । शिवशक्तिस्वरूपाञ्च
चिन्तयेत् साधकोत्तमः । शिवमन्त्रेण देवेयि ! स्वस्तिङ्गं
पूजयेदयम् । ताम्बूल तन्मुखे दत्त्वा साधको हृष्टमानसः । तद-
नुज्ञां समादाय योनौ लिङ्गं विनिश्चिपेत् । श्रीं धर्माधर्म-
हृदिदीप्तिं आत्मानो मनसा सुचा । सुयुम्नावर्त्मना नित्य-
मक्षतृत्तिर्जुहोम्यहम् । स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण हुनेत् सर्वसमृद्धये ।
ततो जपेत् सहस्रं वै शक्तियुक्तो भवेन्नरः । शतं वापि प्रजप्तव्यं
ततो न्यूनं न कारयेत् । ततः पूर्णाहुतिं दद्यान्मन्त्रेणानेन
साधकः । प्रकाशाकाशहस्ताभ्यामवलम्ब्योन्मनाः सुचा । धर्मा-
धर्माकलास्त्रे ह्यपूर्णमग्नीं जुहोम्यहम् । स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण
पूर्णाहुतिं समाचरेत् । शक्रोत्सारणकाले तु महादेव्ये निवे-
दयेत् । एवं कृते मन्त्रसिद्धिर्भवत्येव न संशयः । यं यं प्रार्थ-
यते कामं तं तमाप्नोति निश्चितम् । रोगो रोगात् प्रसुञ्चेत
धनेन च धनाधिपः । वायुतुल्यबलो लोके दुर्जयः शत्रुमर्दनः ।
कामतुल्यश्च नारीणां रिपूणां शमनोपमः । एतत्कल्पेन देवेयि !
किं न सिध्यति भूतले । अष्टैश्वर्यमवाप्नोति स एव त्र्योसदा-
शिवः ॥

निरुत्तरतन्त्रे द्वादशपटलेऽपि ॥ अथान्यत् सम्यक्त्वामि
साधनं भुवि दुर्लभम् । कृते येन लभेत् सिद्धिं देवामामपि
दुर्लभाम् । ललाटे शक्तिमन्त्रन्तु चिराद्दृष्ट्या लिखेद्विधुः ।

तन्मध्ये कामवोजस्र विलिखेत् कामंलाञ्छितम् । कामेन
 पुटितं कृत्वा पूजयेत् परमेखरीम् । सम्पूज्य कालिकां देवीं
 यन्त्रञ्च परिपूजयेत् । तत्त्वचिन्तापरो योगी जपेत्तत्र निरा-
 कुलम् । संहृद्य कुलपुष्पन्तु पूजयेच्च पुनः पुनः । सहस्रं तर्प-
 येत् पोठे यन्त्रप्रक्षालनोटकैः । एवं कृते लभेत् सिद्धिं सत्यं
 सत्यं न संशयः । अथान्यत् सम्भवच्छामि पुरश्चरणमुत्तमम् ।
 शतं भाले शतं केशे शतं सिन्दूरमण्डले । शतमेकं मुखाभोजे
 पुष्पवक्त्रे शतद्वयम् । शतद्वन्द्वं कुचद्वन्द्वे शतञ्च नाभिमण्डले ।
 शतमेकं कुलागारे प्रजपेद्भक्तिभावतः । एवं दशशतं जप्त्वा
 कुलागारे ततो जपेत् । पूजयित्वा जपेन्मन्त्रं गजान्तकसह-
 सकम् । ततस्तु तत्त्वयोगिन शतमष्टोत्तरं जपेत् । पूजनञ्च
 ततस्तत्र पुरश्चरणमुच्यते । अथान्यत् सम्भवच्छामि कला-
 गारस्य साधनम् । येन कृते कुलेशानि ! सर्वपापक्षयो
 भवेत् । कुलागारे कुलाष्टम्यां कुलमाह्वय पूजयेत् । तर्पणञ्च
 जपं ह्योमं तत्तदक्षयतां व्रजेत् । कदलोतरुमूलञ्च द्विगुणं यदि
 दृश्यते । तत्र तु महतो पूजा कर्त्तव्या वरवर्णिनि ! ॥ ततस्तु
 ब्रह्मवक्त्रेण ह्योमं कुर्याद्विचक्षणः । ह्योमं कृत्वा जपेन्मन्त्रं कोटी-
 कोटीगुणं भवेत् । द्विगुणं रजनीमूलं संवीक्ष्य यो जपेन्मनुम् ।
 स भवेत् सर्वसिद्धोशस्तस्य पुण्यं न गण्यते । रजनीं स्वेच्छ्या-
 ह्वय साधनं कुलभूषणम् । विपरीतं जपेन्मन्त्रं तस्य पुण्यं
 न गण्यते ॥ रजन्याञ्च कुलागारे पूजने निपुणो यदि ।
 त्वत्समा रजनीकान्ता कमला वाथ राधिका । त्रिपु लोकेषु
 सा धन्या ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका । सिद्धविद्या महाविद्या
 भद्रविद्याफलप्रदा । तस्याः प्रसादमात्रेण दुष्टमन्त्रोऽपि
 ध्वयति । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तामेव शरणं व्रजेत् । रजन्यां
 रजनीगोमं विहरेद् यदि साधकः । बलाद्वा पूजयेत्तत्र सर्वं

तन्निष्फलं भवेत् । येन तेन प्रकारेण रजनीतोषणं चरेत् ।
 वाद्यादा क्रीडनाद्यापि वगादा तोषयेत् सदा । यं यं भावं
 रजन्याय तं तं भावं प्रकल्पयेत् । अतिरिक्तः कृतो भावो
 रौरवं नरकं वजेत् । कलायाः सम्पत्तिं कृत्वा साधयेत् कुल-
 साधनम् । असम्पत्कूलासङ्गात् सिद्धिदानिः प्रजायते । यो
 गच्छेद्रजनीगेहं कुलसाधनवर्जितः । स एव नरकं याति
 सत्यं सत्यं न संशयः । क्रोधादा कामतो वापि द्वेषादा वर-
 वर्णिनि । न गच्छेद्रजनीगेहं गच्छेच्च नरकं व्रजेत् ।
 अज्ञात्वा कुलसङ्घे तं कुलमार्गं विशिष्टयदि । स याति नरकं
 घोरं का कया परजन्मनि ॥

अथ शय्याशुद्धिः ॥ श्रीं श्रीः सुरेखे वञ्चरेखे हुं फट् स्वाहा ।
 इत्यनेन शय्यायां त्रिकोणं विलिख्य श्रीं श्रीं आधारशक्तये
 कमलासनाय नमः । इति मनसा सम्पूज्य श्रीं श्रीं मृतकाय
 नमः फट् इति मन्त्रेण वामहस्तेन घातत्रयं दत्त्वा छोटि-
 काभिर्दशदिग्बन्धनं कृत्वा । श्री शय्ये ! त्वं मृतरूपासि साध-
 नीयासि साधकेः । अतोऽत्र जप्यते मन्त्रो ह्यस्माकं सिद्धिदा
 भव ॥ इति प्रार्थनां कृत्वा जपादिकं कुर्यात् ॥

गुप्तसाधनतन्त्रे प्रथमपटले ॥ पञ्चाचारेण देवेशि ! कुल-
 शक्तिं प्रपूजयेत् । नटो कापालिकी वेश्या रजकी नापिता-
 ङ्गना । ब्राह्मणी शूद्रकन्या च तथा गोपालकन्यका । भाला-
 कारस्य कन्या च नव कन्याः प्रकीर्त्तिताः । विशेषवैदग्ध्ययुताः
 सर्वा एव कुलाङ्गनाः । रूपयोवनसम्पन्ना शीलसौभाग्य-
 शालिनो । पूजनीया प्रयत्नेन ततः सिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् ॥

अत्र विशेषयति निरुत्तरतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥
 कापालिकी वेश्या रजकी नापिताङ्गना । योगिनी
 शण्डी भूमौन्द्रतनया तथा । गोपिनी मालाकारस्य

कार्यविभेदतः । चतुर्वर्णोद्भवा रम्या कापाली सा प्रकीर्तिता ॥
 पूजाद्रव्यं समालोक्य वेश्या रमणमिच्छति । चतुर्वर्णोद्भवा रम्या
 सा वेश्या परिकीर्तिता ॥ पूजाद्रव्यं समालोक्य सर्वतः कुरुते
 च या । पूजाद्रव्यं समालोक्य राजावस्थां प्रकाशयेत् । सर्व-
 वर्णोद्भवा रम्या रजकी सा प्रकीर्तिता ॥ पूजाद्रव्यं समा-
 लोक्य कुलजा वीरमाश्रयेत् । सन्त्यज्य पशुभर्तारं कर्म-
 चाण्डालिनी स्रुता ॥ विपरीतरता पत्नी पात्रं या परि-
 पृच्छति । सर्ववर्णोद्भवा रम्या सा शौण्डी परिकीर्तिता ॥
 सर्वदा यन्त्रसंस्कारो यस्याद्य परिजायते । सैव भूमिन्द्रजा
 रम्या सौरवर्णोद्भवा प्रिये ! ॥ आत्मानं गोपयेद् या च सर्वदा
 पशुसङ्घटे । सर्ववर्णोद्भवा रम्या गोपिनी सा प्रकीर्तिता ॥
 पूजाद्रव्यं समालोक्य या मालेव रता भवेत् । सर्ववर्णोद्भवा
 रम्या मालिनी सा प्रकीर्तिता ॥

वेश्याया विशेषस्तु तत्रैव ॥ गुप्तवेश्या महावेश्या कुलवेश्या
 महीदया । राजवेश्या देववेश्या ब्रह्मवेश्या च सप्तधा ॥
 कुलजा गुप्तवेश्या स्यात् निर्लज्जा भदनातुरा । पशुभर्त्राश्रिता
 लोके गुप्तवेश्या प्रकीर्तिता ॥ कुलजा कुलवेश्या स्यात् महावेश्या
 प्रकीर्तिता । भगलिङ्गकलापीठे चुम्बयेच्च पुनः पुनः । एवंविधा
 कुलीना चेद् ब्रह्मवेश्या प्रकीर्तिता ॥ दिव्यशक्तिर्वीरशक्तिस्तासां
 संज्ञा प्रकीर्तिता । चतुर्वर्णोद्भवानाञ्च संज्ञैताः परिभाषिताः ।
 वेश्यावद्भ्रमते यस्मात् तस्माद्देश्या प्रकीर्तिता ॥ वर्णसङ्घरतो
 जाता सर्ववेश्या प्रकीर्तिता ॥ कुलमार्गे प्रवृत्ता या सा वेश्या
 गोक्षदायिनी ॥ चुम्बनाद्विज्ञानं घातं रतिनियहृदयं नम् । आस-
 ० विसन्ध्यञ्च भगलिङ्गस्य कीर्तनम् । वेश्यानाञ्च जपाद्भेन
 ० पुरोदितम् । जपाद्भेन विना वेश्या वर्जनीया कुला-
 ० जपाद्भं प्रत्यहं कुर्यात् सा शिवैः सह मोदिता । निशायां

प्रजपेन्मन्त्रं स्वयम्भूशिवयोगतः । वेश्यानां जपमात्रन्तु पुर-
 चरणमुच्यते । विपरीतं जपेन्मन्त्रं सा काली नात्र संशयः ।
 योपितां मन्त्रसिद्धिः स्याद् विपरीतरतो प्रिये ! । विपरीत-
 रतौ जप्ता निर्वाणपदवी व्रजेत् । विपरीतरतौ जप्ता काली-
 वहिहरेद्भुवि । विपरीतरतौ काली विपरीता च तारिणी ।
 विपरीता च या वेश्या सा काली नात्र संशयः ॥ योषिद्विद्या
 न सिध्यन्ति विपरीतरतिं विना । विपरीतरता वेश्या त्रिषु
 लोकेषु पूजिता ॥ गाढमालिङ्गनं दत्त्वा पूजयित्वा पुनः पुनः ।
 कटाक्षैर्दर्शयेद्ग्रन्थं दक्षिणाकालिकेरिता । एवविधा पुर-
 चर्या वेश्यायाश्च कुलेश्वरि ! । एवविधा भवेद्देश्या न वेश्या
 कुलटा प्रिये ! । कुलटासङ्गमादेव रौरवं नरकं व्रजेत् । वीर-
 शक्तिर्भवेद्देश्या सा शस्ता कुलसाधने । पुरश्चर्याकृता वेश्या
 योजयेत् कुलसाधने ॥ शिवलिङ्गगता साध्वी शिवलिङ्गगता
 सती । शिवलिङ्गगता वेश्या कीर्तिता सा पतिव्रता ॥ शोनिष्ठ
 जनिका माता लिङ्गश्च जनकः पिता । मातृभाव पितृभाव-
 सुभयोरपि चिन्तयेत् । लिङ्गरूपो महाकालो योनिरूपा च
 कालिका । तयोर्योगपरा धन्या तयोर्योगपरो महान् । स्वभैरवं
 विना वेश्या शिवपूजां करोति यः । रौरवे नरके घोरि वसे-
 दाभूतसङ्गवम् । स्वभैरवी विना वीरो मनसान्यां न संस्मरेत् ।
 स्मरणे नरकं याति महाव्याधिपरो भवेत् । नानाचाराश्रिता
 वेश्या पशुसङ्गगता च या । वर्जनीया प्रयत्नेन कुलसाधन-
 कर्मणि । योज्या चेत् सिद्धिदानिः स्यात् श्रेष्ठवेश्या कुला-
 र्चने । रोगः शोको भवेत्तस्या धनहानिः क्षणे क्षणे । तस्मात्
 सर्वप्रयत्नेन स्वशिवञ्च समाश्रयेत् । जपपूजादिक्रं वेश्या स्वशिवं
 परिकल्पयेत् । पुष्पिता काममापन्ना सदा रमणमिच्छुक्ता
 सर्वसिद्धिपदा वेश्या कालिकारूपधारिणी ।

स्थाता सदाशिवनिवासिनो । शिव एव नरो ज्ञेयो लिङ्गरूप-
धरो यतः । शिवस्थानं श्मशानं स्यात् श्मशानं कुलजं गुरुम् ।
अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि । श्मशानस्थेन यत्कार्य-
मवश्यं गुरु तद्भवेत् ॥ तथा ॥ मातृमुखे पितृमुखं जपेत्
दत्त्वा मनातनीम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो निर्वाणपदवीं व्रजेत् ।
परजन्मे गुप्तवेश्याप्यथवा कुलजा भवेत् । शक्रोत्सारणकाले
तु निर्वाण विधिं पार्वति ! । तत्काले हि महाकालः कुल-
मार्गप्रवेशिनाम् । शक्रोत्सारणकालन्तु ज्ञापयेन्मनसापि वा ।
ब्रह्मब्रह्मक्रमेणैव कुलोनाय प्रकाशयेत् । शक्रोत्सारणकालस्य
ज्ञापनात् कालिका स्वयम् ॥ जपाद्दे कालिका देवि ! महा-
कालं विमोहयेत् ॥ कुलीना ब्रह्मवेश्या चैत्राल्पस्य तपसः
फलम् । बहूनां जन्मनामन्ते ब्रह्मवेश्या प्रजायते । त्वत्समा-
प्रकृतिः काचिद् यद्यस्ति भुवि मण्डले । न तथा त्वत्समा शक्ति-
स्त्रियु लोकेषु विद्यते । सा चैव दक्षिणा काली मदनातुर-
विह्वला । वेदेभ्यो जायते कर्म कर्मणा वन्दनं भवेत् । वैदिकं
कर्म सन्त्यज्य सुरतेषु सदा जपेत् । आगमोक्तपतिः शम्भु-
रागमोक्तपतिर्गुरुः । स पतिः कुलजायाय न पतिय विवा-
हितः । विवाहितपतित्वागे दूषणं न कुलार्चने । विवाहित-
पतिं नैव त्यजेद्देदोक्तकर्मणि । आगमोक्तपतिस्त्राता आग-
मोक्तपतिः शिवः । सिद्धविद्या न सिध्यन्ति आगमोक्तपतिं
विना । कुलजा गुरवे देवि ! पतित्वे वरणञ्चरेत् । तदा सा
गुप्तवेश्या स्यात् कुलजा च पतिं विना । गुप्तवेश्या भवेत् मैव
कुलमार्गप्रवर्त्तिका । कुलमार्गप्रवृत्ता या सा मुक्ता नात्र
शंशयः । कुलजा गुरवे देवि ! यदि न स्यात् पतीच्छुका ।
स्थाः शिवो महाकालः सत्यं सत्यं न संशयः । षोडशाब्दे
॥ सा स्यात् काली विक्रमतत्परा । तारा पञ्चदशाब्दे ॥

सुन्दर्यम्दे चतुर्दशे । त्रयोदशाब्दो मुखी सा शार-
 शाब्दा च भैरवी । एकादशगुणोपेता ब्रह्मवेश्या कुलेश्वरि ।।
 महासाध्वी समाख्याता त्रिषु लोकेषु दुर्लभा । स्वर्गं मर्त्यं च
 पाताले या या तिष्ठति चाङ्गना । सर्वासामपि भर्ता च दिव्यो
 वीरश्च साधकः । योगी दिव्यो यदा वीरः सर्वकारीपति-
 र्भवेत् । दिव्योऽपि वीरभावेन सर्वजात्युद्भवां यजेत् । गुप्त-
 वेश्या महावेश्या भयोध्या मथुरा प्रिये ।। या या च कुल-
 वेश्या स्यात्प्रदोदया च कालिका । राजवेश्या देववेश्या द्वारका
 परिकीर्तिता । काञ्ची च राजवेश्या स्वाद् देववेश्या श्रव-
 न्तिका । द्वारावती ब्रह्मवेश्या गुप्तता मोक्षदायिकाः । कुलीना
 भगवती साक्षात् काली तारा सरस्वती । कुलीना भैरवी
 साक्षात् कुलीना छिन्नमस्तका । कुलीना सुन्दरी देवि !
 कुलीना महिषमर्दिनी । कुलीना भुवना वावा कुलीना
 वगलामुखी । धूमावती कुलीना च मातङ्गी कुलनायिका ! ।
 कुलीना चान्द्रपूर्णा च कुलीना त्वरिता तथा । पतिव्रता
 कुलीना च सती साध्वी सहोदया । कुलीना मन्त्रयन्त्राणां
 सिद्धिदा नात्र संशयः । कुलजा देवकन्या च कुलीना योगिनौ-
 गणा । रम्भोर्वशी रती रामा कुलीना च तिलोत्तमा । एताः
 सर्वाः पृथग्वेश्या विहरन्ति कुलात्मजाः । कुलजा कुलवेश्या या
 कुलधर्मपरायणा । पशुभर्त्राश्रिता लोला कामकौतुकलालसा ।
 कुलवर्त्मक्रमेणैव सदैव रमणोक्तुका । विदग्धवीरभावेन वीर-
 गोपनतत्परा । विहिता स्याद्दीनजाश्च पूजयेद्य वाग्यतः ।
 ब्रह्मचारी गृहस्थोऽपि विहितान्यां न चार्चयेत् । अर्चते
 सिद्धिहानिः स्याद्दुःखं तस्य पदे पदे । हीनजां विहितान्
 वेश्यां मनसा च प्रपूजयेत् । तदयोगं चिन्तयेद्दीमान् शतमष्टौ
 त्रं जपेत् । जप्त्वा प्रणम्य देवेभ्यः भक्ष्यद्रव्यं निवेदयेत् ।

कामादा मोहतो वापि हीनजां यदि चेच्छति । रीरवं नरकं
 याति हीनजासङ्गमेन च । हीनजासङ्गं देवि ! मनसा न
 स्मरेत् कलौ । कुलकर्म्मप्रवृत्ता या, सा मुक्ता नात्र संगयः ।
 कुलजा कुलवेश्या च वीरमेकं समाश्रयेत् । सन्त्यज्य पशु-
 भर्त्तारं कुलमार्गं प्रवेशयेत् । कुलमार्गं समाश्रित्य वीरमेकं
 समाश्रयेत् । कुलमार्गप्रवृत्ता च पतिहीना भवेद् यदि ।
 कुलजा या कुलीना वा परजन्मनि जायते । कुलधर्म्मरता शस्ता
 कुलधर्म्मोत्तुका तथा । पूजार्हा सा महेशानि ! पतिहीनां
 प्रपूजयेत् । लोकाचारक्रमेणैव पूजार्हा लज्जिता यदि । तां
 विहाय कुलेशानि ! कुलजाञ्च प्रपूजयेत् । कुलीनादर्शने-
 नैव सर्वपापक्षयो भवेत् । गङ्गास्मरणभाविण यथा पापक्षयो
 भवेत् । कुलजा च कुलीना या मन्त्रतन्त्रफलप्रदा । महा-
 वेश्या भवेत् सैव सर्ववेश्याफलप्रदा । यासाञ्च सिद्धविद्यानां
 प्रशस्ता वा कुलाञ्जने । सैव शक्तिविशेषेण सर्ववेश्या प्रकीर्त्तिता ॥
 विद्याविशेषे शक्तिविशेषे उक्तस्त्रयोदशपटले यथा ॥
 श्यामाविद्या न सिध्येत ब्राह्मणोगमनं विना । छिन्नमस्ता न
 सिध्येत कापालोगमनं विना । सिद्धविद्या न सिध्येत भूमौन्द्र-
 तनयां विना । रजक्यास्तु गृहे देवि ! भेरवी च सुसिध्यति ।
 साध्या सां विहिता प्रोक्ता विहिता द्रुतसिद्धिदा । साधये-
 द्रजनीं सर्वां ब्राह्मणीं यावनीं विना । सर्वारम्भान् पत्नित्यज्य
 साधयेद्द्विजजां द्विजः । राजराजेश्वरी साक्षाद् द्विजजारूप-
 धारिणी । द्विजजातोपणादेव द्रुतं सिध्यति सुन्दरी । श्रेष्ठ-
 वर्णींद्वां रम्यां साधने नैव साधयेत् । साधने सिद्धिहानिः
 श्याद्रीरवं नरकं व्रजेत् ॥

अथ प्रयोगः ॥ गतयात्रायां रात्रौ स्वशक्तिं परशक्तिं वा
 कोपरि स्वामभागे संस्थाप्य तस्या अङ्गे स्वदल्योक्त-

न्यासान् विधाय अदीक्षितायां शुद्धिं कुर्यात् । यथा ॥ ऐं लीं
 सौः त्रिपुरायै इमां स्वशक्तिं पवित्रीकुरु मम अक्तिं कुरु स्वाहा ।
 इत्यनेन जलविन्दुभिरभिपिच्य तस्या वामकर्णे अमेदबुद्ध्या
 मायावोजं यदेत् ॥ ततो योनिं ध्यायेद्यथा । अतिमुल-
 लितगात्रां हास्यवक्त्रां त्रिनेत्रां जितजलदसुकान्तिं पट्टवस्त्र-
 प्रकाशाम् । अभयवरवाराद्यां रत्नभूपातिभव्यां सुरतरुतल-
 पीठे रत्नसिंहासनस्थाम् । हरिहरविधिवन्द्यां बुद्धिशुद्धिस्वरूपां
 मदनरससमाक्तां कामिनां कामटात्रीम् । निखिलजनविलासी-
 हामरूपां भवानीं कलिकलुपनिहन्त्रीं योनिरूपां भजामि ॥ इति
 योनिं ध्यात्वा सम्पूज्य योन्युपरि हसौः इति योनिमन्त्रमष्टो-
 त्तरशतं जप्त्वा समर्प्य स्तवकवचादिकं पठेद्यथा ॥ श्रीदेव्युवाच ॥
 भगवन् ! सर्वधर्मज्ञ ! कुलशास्त्रार्थपारग ! । सर्वं मे कथितं
 नाथ ! न त्वेकः परमेश्वर । श्रियोनिः स्तवराजं हि तथा
 कवचमुत्तमम् । श्रोतुमिच्छामि सर्वज्ञ ! यदि तेऽस्ति कृपा
 मयि । सारभूतं महादेव ! निगमान्तर्गतं रहः ! यदि
 नो कथ्यते देव ! प्राणत्यागं करोम्यहम् । दिवानिशि महा-
 भाग ! ममाशु पतितं भवेत् । अतस्ते देवदेवेश ! कथ्यतां मे
 दयानिधे ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ शृणु पार्वति ! वक्ष्यामि
 देहत्यागं कथं कुरु । अत्यन्तगोपनीयं हि निगमं कथितं
 पुरा । ब्रह्मविष्णुब्रह्मादीनां न मया कथितं पुरा । अकथ्यं
 परमेशानि । इदानीं किं करोमि ते । तव स्नेहेन
 बहोऽहं कथयामि तव प्रिये ॥ मातर्देवि ! महाभागे ! यदि
 कस्मै प्रकाशयते । शपथं कुरु मे दुर्गे ! 'यदि त्वं मत्प्रिया
 स्यूता । ब्रह्मा यदि चतुर्वक्त्रैः पञ्चवक्त्रैः सदाशिवः । वर्षिणः
 स्तवराजश्च न शक्नोति कदाचन । सम्यग्बभूवुः न शक्नो-
 संक्षेपात् कथयामि ते ॥ अस्य श्रियोनिस्तवराजस्य क-

चार्थ ऋषिः कौलिकच्छन्दः त्रीयोनिरूपा दशविद्यात्मिका-
 देवता सर्वस्वधने विनियोगः । ओं योनिरूपे ! महामाये !
 सर्वसम्पत्प्रदे ! शुभे ! । कृपया सर्वसिद्धिं मे देहि देहि जम-
 शयि ! ॥ १ ॥ सर्वस्वरूपे ! सर्वेण ! सर्वशक्तिसमन्विते ! ।
 कृपयेत्यादि ॥ २ ॥ महाघोरे ! महाकालि ! कुलाचारप्रिये !
 सदा । कृपयेत्यादि ॥ ३ ॥ घोरदंष्ट्रे ! चोग्रतारे ! सर्वशत्रु-
 विनाशिनि ! । कृपयेत्यादि ॥ ४ ॥ योनिरूपे ! महाविद्ये !
 सर्वदा मोक्षदायिनि ! । कृपयेत्यादि ॥ ५ ॥ जगद्धात्रि !
 महाविद्ये ! जगदुद्धारकारिणि ! । कृपयेत्यादि ॥ ६ ॥ जग-
 द्धात्रि ! महामाये ! योनिरूपे ! सनातनि ! । कृपयेत्यादि ॥ ७ ॥
 जय देवि ! जगन्मातः ! सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि ! । कृपये-
 त्यादि ॥ ८ ॥ सिद्धिदात्रि ! महामाये ! सर्वसिद्धिप्रदायिनि ! ।
 कृपयेत्यादि ॥ ९ ॥ महालक्ष्मि ! महादेवि ! महामोक्षप्रदा-
 यिनि ! । कृपयेत्यादि ॥ १० ॥ गौरी लक्ष्मीय मातङ्गो दुर्गा
 च नवचण्डिका । वगलासुखी भुवनेश्वी भैरवी च तथा प्रिये ! ।
 क्विन्नमस्ता च काली च योनिरूपा सनातनी । कृपये-
 त्यादि ॥ ११ ॥ काली कपालिनी कुक्ता कुरुकुला विरोधिनी ।
 नायिका विप्रचित्ताद्या अर्न्धाया नायिकाः स्मृताः । वसन्ति
 योनिमाश्रित्य ताभ्योऽपीह नमो नमः ॥ १२ ॥ अणिमाद्यष्ट-
 सिद्धिश्च वसत्यस्याः समीपतः । नमस्तेऽस्तु नमस्तेऽस्तु योग-
 मोक्षप्रदायिनि ! ॥ १३ ॥ सर्वशक्तिमयि ! देवि ! सर्वकल्पप्र-
 दाशिनि ! । हे योनि ! हर विघ्नं मे सर्वसिद्धिं प्रयच्छ मे । ॥ १४ ॥
 व्याधारभूते ! सर्वेषां पूजकानां प्रियंवदे ! । स्वर्गपाताल-
 वासिन्ये योनये च नमो नमः ॥ १५ ॥ विष्णुसिद्धिप्रदे ! देवि !
 विष्णुसिद्धिप्रदायिनि ! । ब्रह्मसिद्धिप्रदे ! देवि ! रामचन्द्रस्व-
 म्भित्ते ! । शक्रादीनाञ्च सर्वेषां सिद्धिदायै नमो नमः ॥ १६ ॥

शक्ति ते कथितं देवि सर्वसिद्धिप्रदायकम् । स्तोत्रं योने-
 र्महेशानि ! प्रकाशितमिदं त्वयि ! । सर्वसिद्धिप्रदं स्तोत्रं यः
 पठेत् कोलिकः प्रिये ! । निखित्वा पुस्तके देवि ! रत्नद्रव्यैश्च
 सुन्दरि ! । तस्यासाध्यामि कर्माणि सुसिद्धानि कुलेश्वरि ! ।
 नास्ति नास्ति पुनर्नास्ति नास्त्येव भुवनत्रये । यः पठेत् प्रात-
 रृत्याय माणपत्यं लभेन्नरः । रात्रौ कान्तासमायोगे यः पठेत्
 साधकोत्तमः । स्वैनानेन संस्तुत्य साधकः किं न साधयेत् ! ।
 खलङ्कतां स्वकान्ताञ्च लोलाहावधिभूषिताम् । * रत्नवस्त्रपरी-
 धानां कृत्वा सम्युज्य साधकः । भोजयित्वा ततो देवि ! स्वयं
 भुञ्जीत तत्परः । मत्स्यमांसादिकान् भुक्त्वा क्रोडे कृत्वा स्वयो-
 पितम् । रात्रौ यदि जपेन्नन्वं सा दुर्गा स सदाशिवः । भव-
 त्येव न सन्देहो मम वक्त्रादिनिर्गतम् । येन दत्तं मयि स्तोत्रं
 स एव मद्गुरुः स्मृत । तस्यैव यदि भक्तिः स्यात् स भवेज्जग-
 दीश्वरः । नमोऽस्तु स्तवराजाय नमः स्तवप्रकाशिने ! । यत्रा-
 स्ते स्तवराजोऽयं तत्रास्ते श्रीमदाशिवः । इति शक्तिकागम-
 सर्वस्वे हरपार्वतोसंवादे त्रयोनिस्तवराजः समाप्तः ॥

अथ योनिकवचम् ॥ देव्युवाच ॥ भगवन् । श्रोतुमिच्छामि
 कवचं परमाद्भुतम् । इदानीं देवदेवेश । कवचं सर्वसिद्धिदम् ।
 महादेव उवाच ॥ शृणु पार्वति । वक्ष्यामि अतिगुह्यतमं
 प्रिये ! । यस्मै कस्मै न दातव्यं दातव्यं निष्फलं भवेत् ॥
 अस्य त्रयोनिकवचस्य गुप्तऋषिः कुलटाच्छन्दो राजविघ्नोत्पात-
 विनाशि विनियोगः । स्त्रीं योनिर्मे सदा पातु स्वाहा विघ्न-
 विनाशिनी । शत्रुनाशात्मिका योनि सदा मा पातु सागरे ।
 ब्रह्मात्मिका महायोनि सर्वान् कामान् प्ररक्षतु । राजहारे
 महाघोरे क्ली योनिः सर्वदावतु । इमात्मिका सदा देवी
 योनिरूपा जगन्मयो । सर्वाङ्गं पातु मा नित्यं सभायां राज-

वेश्मनि । वेदात्मिका सदा योनिर्वेदरूपा सरस्वती । कीर्तिं
 श्रीकान्तिमारोग्यं पुत्रपौत्रादिकं तथा । रक्ष रक्ष महायोनि !
 सर्वसिद्धिप्रदायिनि ! । रजोयोगात्मिका योनिः सर्वत्र मां
 सदावतु । इति ते कथितं देवि ! कवचं सर्वसिद्धिदम् ।
 त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नित्यं राजोपद्रवनाशकृत् । सभायां वाक्-
 पतिश्चैव राजवेश्मनि राजवंत् । सर्वत्र जयमाप्नोति कवचस्य
 जपेन हि । श्रीयोन्याः सङ्गमे देवि ! पठेदेवमनन्यधोः । स
 एव सर्वसिद्धीर्गो नात्र कार्या विचारणा । मातृकाक्षरसम्पुटं
 कृत्वा यदि पठेन्नरः । भुञ्जते विपुलान् भोगान् दुर्मया सह
 मोदते । इति गुह्यतमं देवि ! सर्वधर्मोत्तमोत्तमम् । भूर्जे
 वा ताडिपत्रे वा लिखित्वा धारयेद् यदि । हरिचन्दनमित्रेण
 रोचना कुङ्कुमेन च । शिखायानयवा कण्ठे शिवः सोऽपि न
 संशयः । शरत्काले महाष्टम्यां नवम्यां कुलसुन्दरि ! । पूजा-
 काले पठेदेतत् जयी नित्यं न संशयः ॥ इति शक्तिकागम-
 सर्वस्वे हरगौरोसंवादे श्रीयोनिकवच समाप्तम् ॥

इति कवचं पठित्वा अस्या अङ्गे षडङ्गन्यासं कृत्वा योनौ
 मातृकान्यासं योनिवोजन्यासश्च कृत्वा तदनुज्ञां लब्ध्वा ताम्बू-
 लादिकं दत्त्वा लिङ्गोपरि ऐं इति लिङ्गमन्त्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वा
 इयं गौरी अहं शिव इति विभाव्य मातृमुखे पितृमुखं दत्त्वा
 मूलमुच्चार्य श्रीं धर्माधर्महविर्दीप्ते आत्मानौ मनसा सुधा ।
 सुषुम्नावर्त्मना नित्यमचतुर्दिक्षुर्होम्यहम् । इति मन्त्रं पठित्वा
 लिङ्गं योनौ प्रवेश्य निधुवनासक्तशिवशक्तयोरभेदं विभाव्य
 अक्षुब्धः स्मिरमानसः सन् वर्णमालया अष्टोत्तरसहस्रं शतं वा
 प्रजप्य मूलान्ते । ॐ प्रकाशाकाशहस्ताभ्यामवलम्ब्योन्मनीसुधा ।
 धर्माधर्मकलाद्धे इपूर्णमग्नौ जुहोम्यहम् । स्वाहा इति मन्त्रेण
 शुक्रं त्वजेत् ॥ एकदा ताडने देवि ! एकदा यदि उच्चरेत् ।

स कालयज्ञलापाङ्गि । कीटिसूर्खग्रहेः समः । गलञ्चन्द्रं गृहीत्वा
 कुण्डगोलादिकं कुर्यात् । भर्तृमत्वां कुण्डं विधवायां गोम-
 मिति । पूर्वोक्तक्रमेण संगोध्य तेन पूजयेत्तर्पयेच्च । ततो
 योनिपोठं प्रक्ष्वास्य तेनोदकेन मूलमुच्चार्य सायुधां सपरिवारां
 सवाहनां महाकालसहितां अमुकदेवीं तर्पयामि स्वाहा । इति
 योनी त्रिस्तर्पयेत् पूजयेच्च ॥

आरम्भक्रमः ॥ आलिङ्गनं चुम्बनञ्च स्तनयोर्मर्दनं ततः ।
 दर्शनं स्पर्शनं योनिविकाशो लिङ्गघर्षणम् । प्रवेशः स्थापनं शक्ते-
 र्नव पुष्पाणि पूजने । शिवशक्तिसमायोगो योग एव न संशयः ।
 शीत्कारो मन्त्रजापस्तु वचनं स्तवनं भवेत् । आलिङ्गनञ्च
 कस्तुरी कर्पूरं चुम्बनं भवेत् । नखदन्तक्षतादीनि पुष्पाणि
 विविधानि च । मैथुनं तर्पणं विद्धि वीर्यपातो विसर्जनम् ।
 अष्टोत्तरशतेनापि योनिमारस्य धर्मवित् । मैथुनं यः प्रयात्येव,
 स तु सर्वं फलं लभेत् । सतारतेषु जप्तव्यं महापातकमुक्तये ।
 रजोऽवस्थां समादाय तन्मूलेष्विष्टदेवताम् । पूजयित्वा महा-
 रात्रौ त्रिदिनं जपमाचरेत् । लक्ष्मीपीठमहस्राणि लभते नात्र
 संशयः । पृथ्वीमृतुमती वीर्य सहस्रं यदि नित्यशः । तदा
 वादी सुसिद्धान्तर्हृतं क्षितितलं विशेत् ॥ नित्यश इति
 षोडशदिनं यावत् । कुलागारं पुष्पिताया दृष्ट्वा जपति यो
 नरः । अयुतैकप्रमाणेन स भवेत् कल्पपादपः ॥

अथ शक्तिप्रशंसादि ॥ पञ्चमपटले ॥ शक्ति विना महे-
 शानि ! सदाहं शबरूपकः । शक्तियुक्तो यदा देवि ! शिवोऽहं
 सर्वकामदः । शक्तियुक्तं जपेन्मन्त्रं न मन्त्रं केवलं जपेत् ।
 सावित्रीसहितो ब्रह्मा सिद्धोऽभून्नगनन्दिनि ! । द्वारावत्यां कृष्ण-
 द्वेवः सिद्धोऽभूत् सत्यया सह । तथा कीचबधूसङ्गाम्भम सिद्धि-
 र्वरानने ! । ईश्वरोऽह महादेवि ! केवल शक्तियोगतः । शक्ति-

योगेन देवेशि ! यदि सिद्धिर्न जायते । तदैव परमेशानि !
मम वाक्यं स्या भवेत् । गङ्गा काशी प्रयागादि पुष्करं नैमिषं
तथा । बदरो च तथा रेवा उत्कलं गण्डकी तथा । सिन्धुः
सरस्वती चैव पीठानि विविधानि च । सर्वं त्वङ्गा महेशानि !
स्त्रीसङ्गं यत्नतयरेत् । स्त्रीसङ्गे सिद्धिमाप्नोति मम वाक्यं न
धान्यथा । यद्दत्तं जलगण्डूपं शक्तिवक्त्रे सुरेश्वरि ! । सिन्धु-
रूपं महेशानि ! तज्जलं नात्र संशयः । स्त्रीघृष्टदेवीभावेन
भोजयेत्ताञ्च यत्नतः ॥ शक्तिय कथ्यते देवि ! शृणुष्व सुर-
सुन्दरि ! । त्रयोदशाध्दाद्रूढं या पञ्चविंशतिवार्पिकी । अप्र-
सूता विशेषेण पञ्चमेऽपि भवेत् प्रिये ! । सुन्दरी तु विशेषेण
प्रसूता वाप्रसूतिका । अवश्यं पञ्चमं कुर्यात् शक्तिमात्रे महेश्व-
रि ! । पञ्चपञ्चीकृते देवि ! यः कुर्यात् पूजनादिकम् । तद-
क्षयं लभेत् पुण्यं नात्र कार्या विचारणा । गुरुं सन्तोषये-
द्भक्त्या तत्पत्नीं तत्पुतां लताम् । नानाभक्षणवस्त्राद्यैस्तथा
द्रव्येण सुन्दरि ! । पञ्चमार्थं च या शक्तिस्तस्यां कुर्याच्च
पञ्चमम् । तस्यां स्तोत्रं प्रकुर्वीत विशेषेण शृणु प्रिये ! ।
द्रव्यादिभूपयैश्चैव भक्ष्यभोज्यैर्विशेषतः । नानाभक्षणवस्त्राद्यै-
स्तथैव चुम्बनादिभिः । स्नानार्थं देवतानाञ्च रहस्यं परमं
शृणु । येन स्नाने कृते देवि ! देवता सुप्रसीदति । रात्री
पञ्चमकारेण कृत्वा पञ्चमकारकम् । भगमध्ये च यद्द्रव्यं
गृह्णीयाच्च प्रयत्नतः । तच्च कुण्डोद्भवं तोयं ज्ञेयं देवि ! वरा-
नने ! । लभते भाग्ययोगेन देवानामपि दुर्लभम् । तस्मिन्
किञ्चिज्जलं चिष्टा ताम्रपात्रे विनिक्षिपेत् । तद्द्रव्यस्नान-
मात्रेण देवता सुप्रसीदति ॥

उत्तरतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ सर्वपीठमयी शक्तिः सर्वदेव-
स्वरूपिणी । सर्वमन्त्रमयी शक्तिश्चतुर्वर्गप्रदायिनी । शक्तौ

मनुष्यबुद्धिन्तु यः करोति वरानने ।। न तस्य मन्त्रमिष्टिः
 स्वादिपरोत्फलं लभेत् । गन्तः सम्पूजनाद्देवि ! सर्वदेवा-
 र्चनं प्रिये !। गन्तो यद्दीयते देवि ! वस्त्रादिभूषणं प्रिये ! ।
 देव्यङ्गे दत्तमेतत्तु महासीख्यप्रदायकम् । देव्यै यद्यद्द्वारोहे !
 दत्तं वस्त्रविभूषणम् । इहैव शतसंख्येन दीयते च तदा पुनः ।
 पाने भ्रान्तिर्भवेद्दृ येन घृणा स्याद्भक्तरेतसोः । तमालोन्म्व-वरा-
 रोहे ! कुलीनः पशतामियात् ॥

पुरश्चरणरसोप्लासतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥ काली तु भारते
 वर्षे स्त्रीसङ्गं परमं पदम् । न धूपं चञ्चलापाङ्गि ! न दीपं
 वरवर्णिनि ! । नैवेद्यं चञ्चलापाङ्गि ! तन्त्रोक्तं षोडशं प्रिये ! ।
 द्रव्यं नास्ति महेशानि ! कथं सिद्धिर्भविष्यति । अतएव महेश-
 शानि ! सदानन्दमयं यतः । पूजनं चञ्चलापाङ्गि ! प्रिया-
 ङ्गेषु व्यवस्थितम् । सदानन्दमयी नारी स्वकोया परमोचरा ।।
 यस्या अङ्गे महेशानि ! सर्वतीर्थाणि सन्ति वै । तां विहाय
 महेशानि ! अन्यस्थाने जपेद्यदि । तस्य सर्वं ह्यया देवि !
 उन्नतो भवति ध्रुवम् ॥

निगमकल्पद्रुमे तृतीयपटले ॥ सप्तलक्षा महाविद्याः
 कथितास्तव सुव्रत ।। रोमकूपे वसन्त्येता मन्त्ररूपाः पृथक्
 पृथक् । यावन्ति सन्ति रोमाणि शरीरे प्राणवह्नभ ! । ताव-
 हेवाद्य देव्यश्च सन्ति तस्यां कलेधरे । तिस्रः कोट्यस्तद्वन्देन
 तीर्थाणि जाङ्गवोजले । जाङ्गवो योनिमूले च सततं परि-
 सस्मिता । मूत्रस्थाने सदा मुक्तिः स्थापिता त्वं न संशयः । प्रक-
 तिश्च पुमांश्चैव परं ब्रह्म प्रकोत्तितम् ॥ योनितन्त्रेऽपि ॥ काली
 तारा योनिगतं कुन्तले ह्रिन्मस्त्रिका । वगलामुखी च मातङ्गी
 वसेद् योनिमसौयतः । त्रिकोणे त्रिपुरा देवी तत्पार्श्वे भैरवी
 स्वयम् ॥ इत्यादिपुरश्चरणरसोप्लासे ॥ पोठानि

कलौ गुह्यं भविष्यति । पञ्चाशत्पीठसंयुक्तं स्त्रीणामङ्गं शम्-
प्रदम् । तत्कथं मूढलोकस्य विहाय स्त्रोपदं महत् । अन्य-
पीठेषु तीर्थेषु मन्त्रन्तु प्रजपेत् प्रिये ! ॥ एतस्मिन् रूपे देवानां
वृत्तिर्भवात् । पार्वति ! । नारीत्यागं तदा कृत्वा अन्यपीठं
ब्रजेत् प्रिये ! । सा स्त्री तु परमेशानि ! साक्षान्मूर्तिर्न
चान्यथा । नारोपसङ्गे चार्याङ्ग ! सिद्धयोऽष्टौ भवन्ति हि ॥
इति शक्तिप्रशंसा ।

अथ प्रकारान्तर लतासाधनम् ॥ उत्तरतन्त्रे प्रथमपटले ॥
वल्लीमूले वरारोहे ! लेखन्यङ्गसमुत्थया । यो लिखेन्नन्व-
वर्षाद्य तस्य सिद्धो भवेन्ननुः । तस्य दशनमात्रेण मुक्ताः सन्ति
च पापिनः ॥ वल्लीमूले योनौ ॥ अङ्गसमुत्थया श्रेफसा ॥ शैल-
कन्या कलानाथे कलानाथसमन्विते । यद्द्रव्यं जायते देवि ।
तद्द्रव्यं मम दुर्लभम् । माहात्म्यं तस्य वक्तुं वै समर्थः सुर-
वन्दिते ! । जिह्वाकोटिसहस्रैस्तु वक्त्रकोटिशतैरपि । पुर-
स्करणकर्मादि दुःसाध्यं परमेश्वरि ! । शङ्केतमिदमेवात्र
सुगोप्यं पशुसन्निधौ ॥ अपरन्तु द्वितीयपटले ॥ शङ्करोपरि
संस्थाप्य कलां कामशरार्दिताम् ॥ यस्तु चिन्तयते भक्त्या स एव
कल्पपादपः ॥ शङ्करोपरि विपरीतरत्नी ॥ वल्लीमूलसमु-
द्भूतं पाशं करेण सन्निभम् । समूल सुन्दरारक्तं पतत्रीव स
लोभितम् । साहस्रं व्यञ्जनैर्युक्तं द्वाचारससमन्वितम् । नव-
नीतं कलाजातं कदलोनाथसम्भवम् । रश्मारम्भे शयोरस्थं
जान्तवं परमं प्रिये ! ॥ एकत्र सकलं कृत्वा मुक्तकेशो दिग्-
वरः । चत्वरे वा श्मशाने वा बलिं दद्यादहरानने ! । स्त्रीरू-
पे च सा देवो गृह्णाति परमेश्वरी । एवं कर्तुं समर्थो यः
उ एव भगवान् स्वयम् । यामिनीतिमिरे भानी सुखे हाटक-
वर्ति । आवर्त्तं कामरूपे च खञ्जने च सुरेश्वरि ! । मुक्ता-

इन्धे च चापे च विम्बे च तिलपुष्पके । पद्मनाभे
 रन्ध्रायाश्च वरानने ।। यो जपेत् परमेशानि ।।
 प्रिये ।। यामिनीतिमिरे केशे । भानौ सिन्दूरमन्त्रे
 पर्वते स्नानयुगले । चावर्त्तं नाभौ । कामरूपे योषी ।
 चक्षुर्दये । सुक्ताइन्धे दन्ते । चापे भ्रुवि । विम्बे शोके ।
 पुष्पे नासिकायाम् । पद्मनाले वाङ्मये । धरायाश्च
 रन्ध्रायाश्च नितम्बे ॥ देव्युवाच ॥ कथमेव ब्रह्मदेव ।
 शक्त्या क्रियां चरेत् । परदारकृते दोषः कथं नैव प्रजायते ।
 कथं परस्त्रियां कार्यैः परेण सह सङ्गमः । साध्वीत्वं तस्मिन्
 क्षिप्रं तस्मान्मैतद्व्यमाचरेत् ॥

ब्रह्मबीजतन्त्रे चतुर्थपटलेऽपि ॥ परदारविधौ देवि । निम्ब-
 वादः प्रवर्त्तते । तासां सङ्गान्महेशानि । तामिस्र नक्ष-
 त्रजेत् । वेदार्यमिति विघ्नाय कथं कुर्याच्च साधकः । विघ्न-
 यति तत्रैव ॥ परदारान्न गच्छेरन् गच्छेन्न प्रजपेद् यदि ।
 श्रुतिद्वयविरोधाच्च गच्छेरन् प्रयोषितः । उत्तरतलेऽपि ॥
 पूजाकाले विना नान्यं पुरुषं मनसा स्पृशेत् । पूजाकाले च
 देवेशि । वेश्याश्च परितोषयेत् । साध्वीत्वं न क्षतं तस्याशुभना-
 लिङ्गने प्रिये ।। काश्यादि सर्वतीर्थानि सर्वपुण्यानि सुव्रते ।।
 तस्या देहे वसन्त्येव सर्वे मन्वाश्च सुन्दरि ।। विकल्पो तत्र
 कर्त्तव्यस्त्वया गिरिवराकजे ।।

अथ योनिपूजा ॥ निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले ॥ योनि-
 रूपा महाकाली शवः शम्बा प्रकीर्त्तितः । शम्भानं द्विविध
 देवि । शिता योनिर्महेश्वरि ।। तथा ॥ कलापूजां विना
 देवि । या काचित् क्रियते क्रिया । सा क्रिया त्वभिचाराय
 मत्वं सत्वं न संशयः । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कलापूजा समा-
 चरेत् । योनिरूपा कला देवि । दक्षिणैव न संशयः । दिव्य-

वीरी वरारोहे ! कलापूजां समाचरेत् । पशुभावाञ्चितो मन्त्री
 कलां नैव प्रपूजयेत् । कलाया द्विविधा पूजा गुप्ता व्यक्ता कुले-
 श्वरि ।। गुप्ता च साधकैः कार्या निर्जने च महानिधि ।
 व्यक्ता दिवा प्रकर्त्तव्या लोकाचारक्रमेण तु । लोकाचार
 विना देवि ! गोपनं नैव जायते । गोपनं सिद्धिमूलञ्च सत्यं
 सत्यं न संशयः । ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्च कुलसुन्दरि ।।
 कलयासवयोगेन कलापूजां समाचरेत् । द्रव्याभावे द्विजो
 दद्याच्चानुकल्पं युगे युगे । कलायाद्योनुकल्पश्च कलायाद्यैव
 चिन्तनम् । कलापूजां विना देवि ! दक्षिणा न फलप्रदा ॥

कलावै स्त्रीष्टदेवतीपलक्षणम् ॥ तथाच समयाचारतन्त्रे
 द्वितीयपटले ॥ अथेदानीं प्रवक्ष्यामि भगपूजां समासतः । गुरोः
 प्रसादाद् यन्मन्त्रं नित्यं जपति साधकः । तेनैव मनुना मन्त्रो
 भगपूजा करोति च । तदापि भगमध्ये वै चिन्तयेद्भगरूपि-
 षीम् । शिवो भूत्वा स्मरहेवीं तदेव मेलनश्चरेत् । शक्ति शक्ति-
 मयीं चिन्तेत्तदा वै मैथुनं चरेत् । मैथुनासंज्ञयोगेन मारुतं
 जपमाचरेत् । यथोक्तं कुरुते देवि ! प्राप्यते परमं पदम् ।
 धानि कानि च मन्त्राणि कथितानि वरानमै ।। जप्तव्यानि
 च देवेशि । सर्वतन्त्रेषु निश्चितम् ॥ तथा ॥ भगस्य स्मरन्तौ
 पुण्यं भगस्य दर्शने तथा । भगस्य संश्रानाद्देवि । यत् पुण्य
 सम्प्रजायते । तत् सुखं न जपेहोमैर्न ध्यानैस्तपसां तथा ।
 पञ्च पञ्च कृते देवि ! यत् पुण्यं भुवि जायते । न तत् पुण्यञ्च
 सुभगे ! कीटितोर्यस्य दर्शने । जपो होमस्तथा दानं दीक्षा
 योगादिकल्पना । कृतपञ्चमभक्तस्य कलां गार्हन्ति
 घोडंशीम ॥

निगमकल्पदुर्गे पञ्चपटले ॥ आवाहनादिरेहितां योनि-
 पूजा विधाय च । मूलमन्त्रेण तदुयोन्वा पूजयेदिष्टदेवताम् ।

मायावीजं योनिमन्त्रं तेन तां परिपूजयेत् । स्वशक्त्या भक्ति-
योगेन पूजयेद्द्विभवावधि । ततो योनीं शतं मन्त्रं जपेत्
साधकसत्तमः । भगी लिङ्गं ततो दद्यादिष्टमूर्तिं विचिन्तयन् ।
मादं निपोडयेत्तां तु स्वशक्त्या कुलभैरवः । घाते घाते ब्रह्म-
हत्याशतं हन्यात् सुधाकरः । कामशास्त्रप्रसङ्गेन यथा
सन्तोषणं भवेत् । पुनः पुनः कारणादि सुखे दद्यात् सुसाधकः ।
वीर्यपातादिसमये जपेन्मन्त्रमुदारधीः । ततस्तु द्रव्यमादाय
महादेव्ये निवेदयेत् । एवं कृत्वा महादेवि ! जठरेन पुनर्भवेत् ।
सत्यं सत्यं महादेवि ! ममेतद्योगमुत्तमम् । बहुना किमि-
होक्तेन शृणु मत्प्राणवल्लभे ! ॥

... इहबोलतन्त्रे षष्ठपटले ॥ अथवा कामरूपस्य दर्शनं यदि
जायते । तदा भगादिदेवीनां पूजां तत्र विधीयते । यदि
भ्राम्यवशेनैव कुलदृष्टिः प्रजायते । तदेव मानसीं पूजां तत्र
तासां प्रकल्पयेत् । भगिनीं भगजिह्वाञ्च भगास्त्रं भगमालि-
नीम् । भगाङ्गाञ्च भगाक्षीञ्च भगवर्णां भगत्वचाम् । भग-
स्त्रीनां भगनाशां भगस्यं भगसर्पिणीम् । तत्र सम्युज्य गन्धाद्यै-
र्मानसेर्गुणैश्च । नमस्कृत्य विधानेन स्वयमक्षीभितः सुधीः ॥
निगमकल्पद्रुमे ॥ योनिर्वा स्तनपद्मं वा भानु कण्ठसरोरुहम् ।
चामरं वा नितम्बं वा दर्शनं यदि जायते । तदा जपेन्मन्त्र-
राजं नमस्कृत्य पुनः पुनः । तेषाञ्चापि महादेवि ! सुक्तिरस्ति
करस्थिता । शक्त्याः पादोदकं यस्तु पिवेद्भक्तिपरायणः ।
उच्छिष्टं वापि भुञ्जोत तस्य सिद्धिरखण्डिता । महाकवे यदि
विश्वासो जायते शिवशङ्करि ! । तदा वाक्त्रं मया प्रोक्तं
पन्थया चेन्न चाचरेत् । यात्राकाले योनितत्त्वमात्राय यदि
बद्धति । कुन्तलं धिरसा धृत्वा तस्य शत्रुर्विनश्यति । सभायां
। भूयाद्राजकार्ये तथैव च । सस्मैतन्महाभागे ! मम

बोद्धं ह्यथा न हि । येन तेन प्रकारेण योनिपूजापरायणः ।
स याति परमं स्थान देवैरपि सुदुर्लभम् । अत्युत्कटे च
योगादो तथैव राजवेश्मनि । महोपद्रवमुत्पाते यदि योनि
प्रपूजयेत् । तदा योनिर्महादेवी चोदरेत् सर्वशङ्कटात् । इतो-
ऽधिक न किञ्चित्तु विद्यते मम वाक्यतः । सत्यमेतन्न सन्देहो
यद्यहं तव बह्वभः । सर्वधर्मं परित्यज्य योनिपूजारतो
भवेत् । तदेव परमा प्रोतिर्लज्जाकेवल्यमाप्नुयात् । तोया-
नाञ्च यथा गाङ्गं गव्यानाञ्च यथा घृतम् । तथा देवि । मैथुनं मे
भवेत् प्रियतमं प्रिये ! ॥ निगमकल्पद्रुमे ॥ ऊरुद्वयञ्च कान्तायां
ऊर्वोरुपरि संन्यसेत् । शोवामाक्रम्य पाणिभ्यां स्तनद्वन्द्वं क्वचित्
क्वचित् । चुम्बन बहुधा वक्त्रे बन्धोऽयं कामसुन्दरः । योनौ
निङ्गं समादाय हस्तीपरि पदद्वयम् । केशानाक्रम्य पाणिभ्यां
स्तनद्वन्द्वं क्षणे क्षणे । चुम्बन सर्वगात्रेषु पिवेदीष्टाधरं मुहुः ।
दृढघातेन च रमेत् बन्धोऽयं रतिपण्डितः । स्कन्धयोर्विन्ध्यमेत्
पादौ यानौ निङ्ग तथा क्षिपेत् । शिरसाक्रम्य हस्ताभ्यां
दन्ताघातक्रमात् क्रमम् । चुम्बनं चक्षुर्वदने स्तनयोर्मर्दनं
मुहुः । रमेत् स्वशक्ति कामी बन्धोऽय काममर्दनः । उरस्या-
सनमास्थाय चौरस्यपरमूरुकम् । स्कन्धावाक्रम्य पाणिभ्यां
गण्डे चुम्बनपूर्वकम् । रमेच्च सुदृढाघातैर्वन्धोऽयं कामकौतुक ।
एवं क्रमेण देवेशि । बहुबन्धोऽस्ति भैरवि । । कामरत्नादितन्त्रेषु
निशेषेण प्रकाशितम् । विशेषबन्ध सङ्घेपात् प्रसङ्गात्त्वयि
चोदितम् ॥

अथ षोडशबन्धाः ॥ रतिरहस्ये ॥ बन्धाश्चतुरशीतिः
म्युर्मुनिना परिकीर्त्तिताः । तस्मादाकथ्य लिखिताः षोडश-
प्रेमहेतवः । पादौ स्कन्धयुगे नार्याः क्षिप्त्वा निङ्गं भगे लघु ।
कामयेत् कामुको नारीं बन्धः काकपदो हि सः ॥ पादमेक

करे धृत्वा द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम् । नारीञ्च कामयेत् कामी
 बन्धो वेणुविदारकः ॥ ऊरुमूलोपरि न्यस्य योषिदुरुयुगं यदि ।
 योवां धृत्वा कराभ्यान्तु बन्धो नागरको मतः ॥ पोडयेदुरु-
 युग्मेन कामुकं यदि सुन्दरी । रतिपाशं समाख्यातं कामि-
 नीनां सुखावहम् ॥ स्त्रोजङ्घान्तरितो दोर्भ्यां गाढमालिङ्ग
 सुन्दरोम् । बन्धयेद्बन्धनं कामी बन्धो मायूरसंज्ञकः । नारी-
 पादौ स्वहस्तेन धारयेद् गलके यदि । स्तनार्पितकरः कामी
 बन्धः स्याद्वि विलासवान् । योषित्पादं हृदि न्यस्य द्वितीयं
 स्कन्धमाश्रितः । स्तनी धृत्वा रमेत्कामो बन्धस्तनभरः स्मृतः ।
 नारीपादद्वयं कामो धारयेत् स्तनमण्डले । धृतकण्ठो रमे-
 न्नारीं बन्धोऽयं रतिसुन्दरः । नार्या ऊरुद्वय धृत्वा कराभ्यां
 पोडयेत् पुनः । कामयेन्निर्भरं कामो बन्धोऽयं सुखसङ्गमः ।
 धृत्वा वामकरेणोरुं पादञ्च सिरसि स्थितम् । सुदृढं रमयेत्
 कामो स्मरचक्रः प्रवोत्तितः । स्वजानुद्वयमध्याभ्यां धारये-
 न्निर्भरं स्त्रियम् । वामे निःशङ्कितः कामी बन्धोऽयं नागपाशकः ।
 स्त्रीपदद्वयमाकृष्य विमुखः क्षिप्रलिङ्गकः । योनिमापोडयेत्
 कामी बन्धः कुलिशनाभकः । इत्यादिबन्धविन्यासे गाढमुत्पा-
 द्यते सुखम् । तस्माद्विदग्धसंघातैर्बन्धाः कार्याः प्रयत्नतः ।
 बन्धः सर्वात्मना कार्यों नायके सर्वथा सुखे । तेन मञ्जायते
 कामः पुरुषे मैथुने खलु ॥ १६ ॥ म्लिय अनोय पूर्वाङ्गे चिवुकैः
 पृष्ठतः क्रमात् । धृत्वोदरे रमेत् पश्चात् बन्धोऽयं रतिसुन्दरः ।
 शय्यासीनस्तनो नारी उत्क्षिप्तजघनी यटि । कान्तं कामयते
 पश्चात् बन्धोऽयं स्वर्गसङ्गमः ॥ इत्यधोमुखौ द्वौ कर्त्तव्यौ ॥
 उद्धृत्य पादमेकन्तु संस्थाप्य चापरं भुवि । कुड्याश्रितां रमे-
 त्कामो बन्धो दीनायितः स्मृतः । पादाभ्यां मध्यमावेष्ट्य समा-
 क्षिप्याशु सुन्दरीम् । चुम्ब्य सुखं प्रियायास्तु बन्धो नागेश्वरो

मंतः ॥ स्त्रियं सुखं समालिङ्गानुचुम्बं च सुखं सुहः ।
 प्रियायाः कटिमाकृष्य स्वकण्ठे धारयेत् प्रियाम् । कामचालन-
 मेवाशु प्रदद्यात् पुरुषो दृढः ॥ नारीपादद्वयं कृत्वा कान्त-
 स्योरुद्वयीपरि । कटिमालोकयेद्यस्तु वन्द्योऽयं सपदः स्मृतः ।
 कान्तक्रीडे स्थिता नारो भूमौ दत्तपदद्वया । हृदये दत्त-
 हस्ता च वन्द्यो लीलानलोत्तमः ॥ विपरीतरतिः ॥ भग-
 निःक्षिप्तलिङ्गायाः सुन्दर्यां लेढितं प्रियम् । तथा सम्युटक-
 क्षेति नारीलिङ्गप्रवर्त्तनम् ॥ इति सुखरतम् ॥ इति त्रीप्राण-
 तोषिण्यां पञ्चपुष्पस्तवकान्वितं सप्तमं निर्गुणज्ञानकाण्डं
 समाप्तम् ॥

अथौषधम् ॥ मत्स्यसूक्ते एकविंशति पटले ॥ दीपं
 कृत्वा ताम्रपात्रे कज्जलं पातयेदथ । गवां घृतेन
 चालोद्य चक्षुषी त्वथ रञ्जयेत् । जन्मान्तरे यथा रूपं ताह-
 शञ्च प्रपश्यति ॥ १ ॥ काकमाची दक्षमूलं शिखायां धारयेत्तु
 यः । निन्द्रां करोति देवेशि ! अर्धशूलं हरत्यपि ॥ २ ॥
 हाणतुलस्याः पत्ररसं मधुना सारनालकम् । तैलेन संयुत
 कृत्वा मन्टारगो तापयेत्ततः । कर्णे तु तापयेद्देवि ! कर्ण-
 कौट्टादिकं हरत् ॥ ३ ॥ भृङ्गराजं सारनालं अर्धशूलं हरे-
 दथ ॥ ४ ॥ जम्बुपत्ररसेनापि कर्णस्य परिपूरणात् । कर्ण-
 कोटः पतदाशु रात्रौ दद्यान्न संशयः ॥ ५ ॥ सहदेवानूलपत्रं
 कर्णे बद्ध्वा व्यथां हरत् ॥ ६ ॥ हस्तिशूण्डापत्ररसैश्चक्षुषो परि-
 पूरयेत् । चक्षुर्व्यथां हरिदाशु तथा वृहदसोर्भिणी ॥ ७ ॥ शरुलो-
 निम्बदलरसं पिष्ट्वा चक्षुश्छदे प्रिये ! । विलेपयति पञ्चम्यां
 चक्षुशूलं विनश्यति ॥ ८ ॥ अपामार्गस्य शूलञ्च रोचना सरलं
 तथा । गन्धमुस्तकमंयुक्तं ताम्रपात्रे तु पेपयेत् । अञ्जना-
 चक्षुषो देवि ! सर्वशूलं विनश्यति ॥ ९ ॥ तुलस्याः कृष्ण-

पत्रस्य रसेन कटुतैलकम् । लवणं वारनालञ्च भौमवारि प्रदा
 मतः । चक्षुच्छदे महेशानि । पटलं याति संचयम् ॥ १० ॥
 अजवृक्षोग्रमासञ्च महिषस्य तथैव च । गोधामांसञ्च तत्त्विहा
 भौमवारि तथा निशि । खादिराग्नौ पचेद्देवि ! क्षणाद्रात्रमथ
 नाशनम् ॥ ११ ॥ कार्पासकोमलफलत्रय स्वात्वा समाहरेत् ।
 चर्वित्वा चक्षुषोर्देवि । पूरणाञ्च विनश्यति ॥ १२ ॥ चक्षुरोगे
 न सन्देहास्तिमिरस्य तथा शृणु । रक्तचन्दनसयोगान्मधुना सह
 रौद्रके । कियदुष्णमञ्जनाञ्च तिमिर हन्ति सुन्दरि । ॥ १३ ॥
 मधुयुक्ते वटफले पृष्ठे चक्षुषि लेपनात् । तथा रोग हरेदाद्य
 तथैव च पुनर्णवाम् ॥ १४ ॥ घृतेन भर्जिता भवेत् चक्षुस्तेज-
 स्कर महत् ॥ १५ ॥ निम्बनिर्यासपत्र वा तैलेन सह भक्षणात् ।
 चक्षुस्तेजस्करं देवि ! पामरीशूलदण्डकम् । नारिकेलोदकसम
 तथा रोग हरत्यपि ॥ १६ ॥ त्रिफला गुडमयुक्ता गुडमाद्रक-
 सयुतम् । हाभ्या प्रभाते देवेशि । क्षणात् कामलनाशनम् ॥ १७ ॥
 धात्री तप्तोदकैर्भक्षेत तथा रोगो विनश्यति । पुराणकण्टकी
 मञ्जा तथा वामन्तिकालभा । शर्पपत्न्योग्रतैलेन किञ्चिदुष्णेन
 भाषयेत् । त्रिवार लेपनादेव सर्वा हन्ति विचर्चिकाम् ॥ १८ ॥
 चमदलस्य त्वचा शुष्क दग्धा सर्पपतैलके । एरण्डतनूना
 देवेशि ! उष्णान् परिन्नेपनात् । एतद्विचर्चिका हन्ति ताल
 मूलो तथैव च ॥ १९ ॥ वनमरीचवीजिन तम पक्षे विभ्र-
 षत । अजादुग्धसमेतेन लेपात् सर्वविचर्चिकाम् । हन्ति
 देवि । न मन्देहस्तयाजोपलमूलकाम् ॥ २० ॥ मान शुष्क
 ततो दग्धा शङ्खचूर्णन लेपयत् । गात्रविचर्चिका हन्यान्नेपा-
 हारत्रयेण तु ॥ २१ ॥ मान शुष्क पुराणञ्च घृतेन सह भक्षणात् ।
 अद्भुतं हरेदाद्य पटुस्यक्षणमर्कटम् ॥ २२ ॥ त्रिवर्षीय समा-
 नोप देशिमानश्च पायति । क्षत कृत्वा ततो लेपाद्दृष्टि-

वातहरं परम् ॥ २३ ॥ मधुसैन्धवमंयुक्तं कोलमत्स्य समन्वितम् ।
 चक्रशां मूलकं पक्वां शासुत्तेन वरानने ! । वातघ्नं परमं
 देवि ! तापघ्नं नात्र संशयः ॥ २४ ॥ सर्ववाते मर्दनञ्च तिल-
 तैलेन पार्यति ! । तथा क्रीञ्जम्य तैलेन नागतैलेन वा
 प्रिये ! ॥ २५ ॥ शुशुतैलेन दुग्धेन अजाक्षीरेण भावयेत् ।
 श्लोपदं वातिकं हन्ति कटिवातं तथैव च ॥ २६ ॥ उन्मत्तं कुम्भ-
 रूपञ्च विशाढकीयपत्रकम् । समूलमटमारञ्च वासकं राम-
 वामकम् । योगपत्रं समीरणं मृद.कुम्भे विनिःक्षिपेत् ।
 अर्काग्नीं तापघ्ने देवि ! पुनः पिच्छन्तु कारयेत् । अर्कमूलं
 पुनर्द्रव्यं स्र.हीमूलसमन्वितम् । खेदयेत् सर्ववातेषु त्रिदि-
 नेन विनश्यति ॥ २७ ॥ तुलसीमूलबीजानि कुमारीबीजमेव
 च । प्रलेपात् सर्वकुष्ठघ्नं जलसारञ्च नश्यति ॥ २८ ॥ हस्ति-
 कर्णे तुलायाञ्च समुद्धृत्य वरानने ! । सुहोमूलं विल्वमूल
 समरीचं सशर्करम् । तोल तोलञ्च समाहात् महावातविना-
 शनम् ॥ २९ ॥ कलिहस्तत्वचं देवि ! गले बद्ध्वा विशेषतः ।
 श्लोकस्थ नाशनं प्रोक्तं पामरोशूलकं तथा ॥ ३० ॥ तिन्त्रिडो-
 बीजकं पिष्ट्वा तक्रेण सहयोगतः । पानादोकं हरत्याश वस्त्रा-
 वामस्य बीजकम् ॥ ३१ ॥ दन्तमांसं हरेदाश वार्त्तकीबीजके-
 स्तथा । पक्ववार्त्ताकुना खेदात् करोपाम्नी तथा हरेत् ॥ ३२ ॥
 श्वेतापराजितामूलं तथा वास्युदकेन च । मुखमध्ये प्रलेपाञ्च-
 जाद्यं नाशयति ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ श्वेतगुष्ठां समुत्पाद्य नक्षत्रे
 पुण्यके तथा । प्रलेपात्तत्क्षणाद्देवि ! विधरोमो विनश्यति ॥ ३४ ॥
 नीलकण्ठं मधुयुतं तथा रोगविनाशनम् ॥ ३५ ॥ श्वेतापरा-
 जितामूलं तथा श्वेतजयन्तिकाम् । श्वेतचित्रकमेतेन कारये
 हुलिकां ततः । स्वात्यां चन्द्रोदये देवि ! समुत्पाद्य विधा-
 नतः । भाले च तिलकं कृत्वा वशोकरणसुत्तमम् ॥ ३६ ॥

पलाशबीजं समधुं घृतेन सह पेपयेत् । भक्षणाभ्यासमात्रेण
 वेलीपलितनाशनम् ॥ २७ ॥ दृढतीनीलकण्ठानां त्रिफला-
 लवणैः सह । वन्ते विलेपनाद्देवि ! दन्तशूलं हरत्यपि ॥ २८ ॥
 क्रीगमांसमंजाचीरं भुक्त्वा शाल्युदकैः सह । यक्ष्मकुष्ठादिकं
 हन्ति तालमूली तथैव च ॥ ३९ ॥ नागकेशरमूलञ्च मधुना च
 तथा हरेत् । यष्टोमधुसमन्वास्ये तथा हन्यान्न संशयः ॥ ४० ॥
 तस्य पत्रपक्वापानात् सर्वज्वरनिवारणम् ॥ ४१ ॥ मधुना सह
 पानाच्च शोतकाले ज्वरं हरेत् ॥ ४२ ॥ अनुदितार्कं चोदृत्य
 सर्वज्वरहरं प्रिये ! । श्वेतापराजितामूलं पुष्पाकं धारणा-
 त्तथा । अपोमार्गस्य च तथा कन्यकासूत्रबन्धने ॥ ४३ ॥
 ज्वरं हन्यान्महेशानि ! स्वात्या वा विष्णुमे प्रिये ! । रक्त-
 वाय्वीलमूलञ्च अर्कवारे विशेषतः । निर्वेद्यं कदलीसूत्रैः
 शय्यायां दापयेत्ततः । सर्वज्वरं ततो हन्यात्तथा तापज्वराप-
 नुत् ॥ कुहालस्य त्वचञ्चैव अर्जुनस्य त्वचं तथा । घृतेन सह
 पानाच्च सर्वकासं हरत्यपि ॥ ४५ ॥ नागेश्वरस्य मूलञ्च मधुना
 सह शङ्करि ! । पानाच्च चोदरं हन्ति विष्णुकान्ता तथैव
 च ॥ ४६ ॥ पिप्पलीं सेन्धवयुतां पाययेन्मधुना समम् । मूत्र-
 स्त्रावं ततो हन्यात् सप्ताहाभ्यात्रं संशयः ॥ ४७ ॥ विष्वमूलं
 संगुडूचीं मधुना पाययेत्ततः । वास्तं हन्ति न सन्देहो मातु-
 लुङ्गस्य बीजकम् ॥ ४८ ॥ पलाशबीजं सिद्धार्थं मधुतैलसम-
 न्वितम् । भक्षयेत् समभागेन ज्वरां हन्ति न संशयः ॥ ४९ ॥
 तिलकल्के समं युक्तं तथा भक्ष्यातकं प्रिये ! । अत्यग्निर्जायते
 देवि ! त्रिरात्रेण न संशयः ॥ ५० ॥ चन्द्रमूलीपिप्पलीं च
 शण्ठीञ्च मरिचानि च । पुरातनगुडैनापि गुलिकां कारये-
 ततः । अत्यग्निर्जायते शीघ्रं भक्षणात् श्रेययोगतः ॥ ५१ ॥
 काकोलूकस्य पक्षेण दद्याद्गुणं विचक्षणः । विनाशयति तत्-

भोति तथा जङ्गमवारणे ॥ ५२ ॥ नीलकण्ठस्य पक्षच्च भुज-
गस्य च कञ्चुकम् । समभागे कृतं धूपं पूर्ववद्भवति ध्रुवम् ॥ ५३ ॥
श्रुत्यमारस्य रक्तस्य गृहीत्वा कुसुमं बुधः । अन्धं सवेतसञ्चैव
सन्मार्ज्यं तेन दर्पणम् । अश्वोद्भृगर्ध्वभानाच्च रूपं पश्येदन-
न्यवीः ॥ ५४ ॥ शूकराश्वगर्ध्वभस्य वानरस्य तत्रैव च । गृह्णी-
यात्तु नखं तावत्पुटाम्नी दाहयेत्ततः । पद्यान्मण्डूकवश्या दर्पण
मार्जयेदथ । तेषां रूपाणि संपश्येन्नात्र कार्या विचारणा ॥

ऋतुमत्या दुर्भगायास्तद्दिनावधि सप्तके । वासरे शर्प-
पान् श्वेतान् श्योनीं प्रक्षेपयेद्बुधः । भक्ष्यैस्तैः शर्पपैर्योऽयं स्पृश-
त्येतेव तं व्रजेत् ॥ अङ्गीठहृत्तवीजस्य गृह्णीयात्तैलमेव तु ।
मोचिके तु ततो वृषत्तस्य दोहदमेव च । बलपुष्टिकरश्चैव
आयुर्हृदिकरं परम् ॥ जम्बोरफलप्रतच्च सैन्यवेन समन्वितम् ।
दन्तलेपं भवेत्क्षीणं मापपुष्यं घृतौदनम् । आयुर्हृदिकरश्चैव
चिरकाले बलं भवेत् ॥ कूर्ममासे बलं हीनं मासश्च कोर-
कस्य च । अल्पायुर्गतिं वै शीघ्रं वसमांसेन पार्वति ॥
पूगस्य शोकरश्चैव स्रुहीकर्दमसंयुतम् । मासयुक्ते अर्कदुग्ध
मन्दारफलसंयुतम् । वाते रजनिसंयुक्तं तालमूलनी सभक्तकम् ।
सकृत्तो च छट्टे दद्याज्जिह्वारोगे कुलेश्वरि । । पर्पटं गुडसंयुक्त
दधिभक्तं निवेदयेत् । उष्णं कृत्वा पाययेच्च नाभौ, संलेपये-
त्ततः । अशोकमूलं पिण्याक कफरोगे गलग्रहे । अण्डरोगे
पर्शशिरा माणमूलन्तथैव च । तालमूलञ्च कुष्माण्डं वात-
सारे शिरोषकम् ॥ त्रयोविंशति पटले । दन्तशूले मारुतश्च
सैन्धव पिप्पलीयकम् । समूलं दन्तिसारश्च दन्तरोगोपशान्तये ।
क्षते कोट्टे प्रजाते च मन्दाराग्रं सचूर्णकम् । स्रुहीचोरसमेतश्च
कीटः प्रतति तत्क्षणात् ॥ इति गवादीनां क्षते प्रत्यक्षं
द्रष्टव्यम् ॥

अथ वक्ष्ये मद्देशानि ! तुरगाणां चिकित्सितम् । वान्ते
दद्यात् पल्लतां शृङ्गवेरं सपिप्पलीम् । यमानीं मारिकेलञ्च
सुण्डवासकमूलकम् । कोपलञ्च गुडञ्चैव पिष्टुं तापहरं परम् ॥

जीरं सर्जरसं कोल दूर्वाघ्न्याकसंयुतम् । योगपत्रं गिमा-
गाकं मरीचं लवणान्वितम् । वासन्तीमूलसहितं त्रिपुष्ट्रञ्च
त्र्यमापहम् । बृहत्पानोऽयमूलपत्रं कङ्कस्य बीजपत्रकम् ।
शृङ्गवेरं यवञ्चैव हरिद्राहयमेव च । एतत्पिष्टुं वातहरं बल
पुष्टिकरं परम् । भरख्यवदरीं सूक्ष्मं कानने रामवासकम् ।
सर्जरस्य च बीजेन सगुडेन च्चरं हरेत् । धान्यमूलं रविमूलं
कालञ्जरसमन्वितम् । सोमधान्येन तद्दद्याच्छर्दिकारीण
नाशनम् ॥ तथा ॥ अपामार्गं विडङ्गञ्च सैन्धवं नागकेशरम् ।
सैन्धवेन समायुक्तं अक्षिरोगो विनश्यति । चर्षिकायान्तु भेकस्य
तैलं भेरुण्डकस्य च । निशायीगेन दातव्यं सर्वकुष्ठविनाशनम् ।
नागीश्वरस्य तैलेन मधुवृक्षस्य चूर्णितम् । दग्धं कृत्वा ददेद्भेष
नश्येद्देवि ! विचर्षिका ॥

षड्विंशति पटले ॥ दानवस्य च पुष्पाणि छृतसिक्तानि भक्ष-
येत् । रक्तस्रावं ऋतुस्त्रानं जलन्धारञ्च नश्यति ॥ उत्तराशा-
सुखी भूत्वा कन्यासूत्रेण वेष्टयेत् । विष्णुकान्तामपामार्गं
तथा जोरमरीचकम् । एकैकेन पिबेत् । पोत्वा सुखं सूर्येन
गर्भिणी । माहोषनवनीतेन तथा कविकलाक्षतम् । विलिप्य
ताभ्यां देवेशि ! लिङ्गं स्थलं भवेदनु । रक्तभेरुण्डमूलञ्च तथा
चलदलपद्मकम् । मरीचञ्च प्रियङ्गुञ्च पिष्ट्वा लिङ्गं विवर्द्धयेत् ।
गुवाकपुष्पमेकन्तु गोचीरेण समं पिबेत् ॥ स्वात्यां वा जन्म-
दिवसे अपुष्पा पुष्पिता भवेत् ॥ इस्तिशूण्ड्यास्ततो मूल
कलविङ्कस्य नासिकाम् । छृतेन भर्जिते भवेदिन्द्रियः प्रबलो
भवेत् ॥

भवति ॥ मञ्जिष्ठा कुङ्कुमञ्चैव बाला मोदा कुमारिका ।
चिताभस्म खरक्तञ्च नियमैरेव भावयेत् । पुष्येण गुटिकां
कृत्वा भक्ष्ये पाने च दापयेत् । पृष्टो वा राजवश्यः स्यात्
चण्डमन्त्रप्रभावतः ॥ ८ ॥

अथ विवादजयः ॥ गोजिह्वा शिखिमूला वा मुखे
शिरसि संस्थिता । कुरुते सर्ववादिषु जयं पुष्ये समुद्धृता ।
मार्गशीर्षं तु पूर्णायां शिखिमूलं समुद्धरेत् । वाहो शिरे
शिखे धार्यं विवादे विजयो भवेत् । वन्धनान्मृचते जन्तुः
शिखामन्त्रान्न समयः ॥ २ ॥ मेघनादस्य मूलञ्च चक्रस्थान्तर-
वेष्टितम् । परदारो भवेन्मूकोऽथवा याति दिगन्तरम् ।
निशि कृष्णचतुर्दश्यां महानोलीं श्मशानतः । आदाय बन्धये-
द्दस्ते विवादे विजयो भवेत् । श्वेतगुञ्जान्वितं मूलं मुखस्थं
दुष्टतुण्डजित् । उक्तयोगानां चण्डमन्त्रेण सिद्धिः ॥ मन्त्रस्तु
श्रीं सुदर्शनाय हुं फट् स्वाहा । पूर्वमेवायुतं जप्त्वा चण्डमन्त्रस्य
सिद्धये । ततो ह्योषधियोगञ्च सप्ताभिमन्वितो भवेत् ॥ ४ ॥
शुक्रपक्षयुते पुष्ये गुञ्जामूलं समुद्धरेत् । बह्वं शिरसि तत्सर्वं
चौरवाधाहरं परम् ॥

योगसारे प्रथमपरिच्छेदे ॥ देवीवाक्यम् ॥ व्याधिनाश-
महं वक्ष्ये पलमात्रं घृतं पिवेत् । पठित्वानेन मनुना यः
पिवेत् साधकोत्तमः । सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो भवत्येव न सशयः ।
मन्त्रं तस्य प्रवक्ष्यामि शृणु मञ्जैरवोत्तम ! । तारं माया
भृगुः शम्भुः पुनर्भृगुरुदाहृतः ॥ स्रष्टियुक्तो गुरुस्यैव तथा चन्द्रः
शिवः स्मृतः । पतन्मन्त्रं समाख्यातं घृतशुद्धिरितीरितम् ॥ १ ॥

दृष्टानागं प्रवक्ष्यामि रक्तचन्दनतोलकम् । घर्षयित्वा वाम-
हस्ते गृह्यत्वा साधकोत्तमः । तोलकं जलसंमिश्र्य मनुनाष्टो-
त्तर गतम् । तप्तदुपरि मज्जय यः पिवेत् साधकोत्तमः ।

सप्ताहाज्जायते तस्य दृष्टानाशस्तु भैरव ! । सर्वेषां भक्ष्यं
 प्रोक्तं सप्ताहश्च कुलेश्वर ! । सर्वमष्टोत्तरशतं पिवेज्जम्बा च
 साधकः । शब्दवोजद्वयं भद्रे ! नाशयद्वितयं वदेत् । दृष्टेति
 पदमुच्चार्य ततः स्वाहा मनुर्मतः । अनेन मनुना देव ! दृष्ट्या-
 नाशोऽभिजायते ॥ २ ॥ आहारनाशनार्थाय कृष्णचित्रां समा-
 हरेत् । तोलाद्वै वा तदद्वै वा तदद्वै वा सुरेश्वर ! । आनीय
 मनुनानेन घटिकां कारयेद्बुधः । घृतेनालोष्य देवेश ! मनु-
 नानेन भक्षयेत् ॥ कामवोजं समुच्चार्य क्षुन्नाग्निं पदं ततः ।
 निवारयपदं चोक्त्वा स्वाहेति च मनुर्मतः ॥ ३ ॥ अथवान्य-
 प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्विधायते । हविष्याशौ भवेदादौ पश्चा-
 द्दपति मादकाम् । पश्चाद्घृतं प्रयोक्तव्यं मनुनानेन शङ्कर ! ।
 हसीर्वा येन मनुना भक्षयेत् साधकोत्तमः ॥ ४ ॥ अथवा सर्पिषा
 देव जिह्वामालोष्य यत्नतः । यावदोष्ठं परिव्याप्तं जिह्वया-
 कुलभैरवः ! । तावत्प्रमार्जयेज्जिह्वां यावदोष्ठसमां नयेत् । अने-
 नैव प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्भविष्यति ॥ ५ ॥ अथवान्यप्रकारेण
 क्षुन्निवृत्तिर्विधीयते । प्रत्यहं विजयाधूमं ब्रह्मरन्ध्रेण मन्त्र-
 वित् । पानं करोति देवेश ! क्षुन्नाशो जायते भुवम् । ब्रह्म-
 मन्त्रमहं वक्ष्ये येन क्षुन्नाशनं भवेत् । सम्बत्तकचन्द्रवह्नि
 भोतिको विन्दुसंयुतः । एवं वीजत्रयं देव ! समुच्चार्य कुले-
 श्वर ! । अनेन मनुना देव ! विजयाधूमशोधनम् । शोधयित्वा
 पिवेद्भूमं न दोषो जायते हर ! ॥ ६ ॥ अथ मूत्रप्रनाशार्थे
 वक्ष्यामि मन्त्रमुत्तमम् । अश्वगन्धां समानीय अस्त्रमन्त्रेण
 मन्त्रयेत् । तोलकं सर्पिषा देव ! मिश्रयित्वा पिबेत् सुधीः ।
 लिङ्गमूले कामवोजं जघ्ना च स्तम्भयेद्द्विधा । द्वात्रिंशत्तोलकं
 दुग्धं मरोचं तोलकद्वयम् । सन्मिश्र प्रपचेद्यन्नाद्यावत् शुष्कं
 समानयेत् । ततो वै वाग्भवं जघ्ना भक्षयेत् साधकोत्तमः ।

सप्ताहाब्जायते तस्य तृष्णानाशस्तु भैरव ! । सर्वेषां भक्ष्यं
 प्रोक्तं सप्ताहञ्च कुलेश्वर ! । सर्वमष्टोत्तरशतं पिबेज्जघ्ना च
 साधकः । शब्दवीजद्वयं भद्रे ! नाशयद्वितयं वदेत् । तृणोति
 पदमुच्चार्य ततः स्वाहा मनुर्मतः । अनेन मनुना देव ! तृष्णा-
 नाशोऽभिजायते ॥ २ ॥ आहारनाशनार्थाय कृष्णचित्रां समा-
 हरेत् । तोलाहं वा तदर्द्धं वा तदर्द्धं वा सुरेश्वर ! । आनीय
 मनुनानेन घटिकां कारयेद्बुधः । घृतेनालोष्य देवेश ! मनु-
 नानेन भक्षयेत् ॥ कामवीजं समुच्चार्य क्षुन्नाशिनि पदं ततः ।
 निवारयपदं चोक्त्वा स्वाहेति च मनुर्मतः ॥ ३ ॥ अथवान्य-
 प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्विधीयते । हविष्याशौ भवेदादौ पञ्चा-
 क्षपति मातृकाम् । पश्चाद्घृतं प्रयोक्तव्यं मनुनानेन शङ्कर ! ।
 हसौर्वा येन मनुना भक्षयेत् साधकोत्तमः ॥ ४ ॥ अथवा सर्पिषा
 देव जिह्वामालोढ्य यत्नतः । यावदोष्ठं परिध्याप्तं जिह्वया
 कुलभैरवः ! । तावत्प्रमार्जयेज्जिह्वां यावदोष्ठसमां नयेत् । अने-
 नेव प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्भविष्यति ॥ ५ ॥ अथवान्यप्रकारेण
 क्षुन्निवृत्तिर्विधीयते । प्रत्यहं विजयाधूमं ब्रह्मरन्ध्रेण मन्त्र-
 वित् । पानं करोति देवेश ! क्षुन्नाशो जायते भुवम् । ब्रह्म-
 मन्त्रमहं वक्ष्ये येन क्षुन्नाशनं भवेत् । सम्बर्त्तकचन्द्रवह्नि
 भोतिको विन्दुसयुतः । एवं वीजत्रयं देव ! समुच्चार्य कुले-
 श्वर ! । अनेन मनुना देव ! विजयाधूमशोधनम् । शोधयित्वा
 पिबेद्भूमं न दोषो जायते हर ! ॥ ६ ॥ अथ सूत्रप्रनाशार्थं
 वक्ष्यामि मन्त्रमुत्तमम् । अश्वगन्धां समानीय अस्त्रमन्त्रेण
 मन्त्रयेत् । तोलकं सर्पिषा देव ! मिश्रयित्वा पिबेत् सुधीः ।
 लिङ्गमूले कामवीजं जघ्ना च स्तम्भयेद्विया । द्वात्रिंशत्तोलकं
 दुग्धं मरोचं तोलकद्वयम् । सन्मिश्र प्रपचेद्यत्नाद्यावत् शुष्कं
 समानयेत् । ततो वै वाग्भवं जघ्ना भक्षयेत् साधकोत्तमः ।

अनेनैव विधानेन मूत्रनाशोऽभिजायते ॥ ७ ॥ पुरीयनाश-
 नार्थाय विडङ्गं तोलकद्वयम् । पिप्पलीतोलकं ग्राह्यं गुण्ठीञ्च
 तोलकत्रयम् । तीजपत्रम्य चारेण मिथयित्वा जपेन्ननुम् ।
 शतमष्टोत्तरं जप्त्वा मिथयेद्बहु यत्नतः । मन्त्रं तस्य प्रवक्ष्यामि
 शृणुष्वानन्दभैरव ! । श्रीर्माया वाग्भवश्चैव शक्तिबीजत्रयं तथा ।
 शिववायुजलं पृथ्वी वज्रिजाया ततः परम् । मन्त्रयित्वा
 पिवेद्द्रव्यं पुरीयं नाशयेद् ध्रुवम् ॥ ८ ॥ शुक्रस्तम्भं प्रवक्ष्यामि
 शृणु मङ्गैरवोत्तम ! । पिष्ट्वा चैरण्डकं मूलं नाभिमूले विले-
 पयेत् । रोहितमत्स्यपित्तेन तन्मूलं लेपयेच्छिव ! । शब्द-
 बीजैर्मन्त्रयित्वा स्तम्भयेत् शुक्रगोणितम् । शब्दबीजं समुहृत्य
 मर्दयेदस्त्रमुच्चरन् । स्तम्भयेन्नियतं शुक्रं तयोक्तं कुलसुन्दर ! ।
 मन्त्रेणानेन शुक्रस्य स्तम्भनं कारयेद्बुधः ॥ ९ ॥ शुक्रस्तम्भनकं
 प्रोक्तमालस्यनाशनं शृणु । हुद्धारध्वनिमाह्वय करतालद्वयं
 द्वयम् । कृत्वा वेतालमूलञ्च पिष्ट्वा यो भक्षयेत् सुधीः । फट्-
 कारैर्मन्त्रयित्वा च तान्मूलं पिवेत् सुधीः । ततो मधु पिवे-
 हीमानालस्यनाशनं भवेत् ॥ १० ॥ निद्रानाशं प्रवक्ष्यामि
 शृणुष्वानन्दभैरव ! । अलक्तकं तोलकाहं तोलाहं कटु-
 तैलकम् । श्वेतधूपं मिथयित्वा मनुना मन्त्रयेत् सुधीः ॥ मनुं
 तस्य प्रवक्ष्यामि येन निद्राचयो भवेत् । निद्रा यमसमा-
 देव । निद्रा व्याधिकरो मता । निद्राया सर्वदोषः स्वान्नि-
 द्रया ज्ञाननाशनुम् । निद्रया लीयते सर्वं निद्रया नरकं
 व्रजेत् । तस्माद्यत्नेन कर्त्तव्यं निद्रानाशन्तु भैरव ! । सम्बत्तं
 वज्रिसंयुक्तं चन्द्रखण्डसमन्वितम् । क्रमाच्चयं समुहृत्य वज्रि-
 जायां परे वदेत् । शतमष्टोत्तरं जप्त्वा मर्दयेद्बहु यत्नतः । प्रत्यहं
 चक्षुषोर्दद्यान्निद्रानाश इतीरितः ॥ ततो जपेद्वाग्भवन्तु चक्षुषो-
 र्मध्यभागयोः । ततो ध्यायेत् कुलगुरुं कुलदेवीं प्रयत्नतः ।

प्रार्थयेद्बहुयत्नेन निद्राया नाशनं हृतम् । श्रीं निद्रे देवि ।
 महामाये ! जगद्विर्वाणकारिणि ! । मां जहि त्वं जगद्वात्रि ।
 मां जहि परमेश्वरि ! । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य निद्रापतिपदं ततः ।
 निद्रापतिपदं ब्रूयात् ततो ब्रूयात् सनातनौ । वक्रिजायां
 ततो ब्रूयात् निद्राक्षयमनुमत्तः । एतन्मन्त्रजपादेव निद्रानाशो-
 भवेद् ध्रुवम् । शतमष्टोत्तरं वापि सहस्रं वा कुलेश्वर ! ।
 जघ्ना निद्रा क्षयं याति क्रिमन्यत् कथयामि ते । अत्र स्थित-
 स्येत्यध्याहाराल्लसेत्यनेनैककर्तृकता ॥ ११ ॥ अधान्यत् सम्प्र-
 वक्ष्यामि चेन्द्रियाणाञ्च निग्रहम् । योनितन्त्रोक्तमार्गेण कुला-
 चारं कश्चेति हि ॥ कान्तां मनोरमां देव ! आनीय बहुयत्नतः ।
 पूजयेत्तेन मार्गेण कामयेद्बहुयत्नतः ॥ एवं सत्कारयोगेन शुक्र-
 स्तम्भो भवेन्नृणाम् ॥ यस्य यद्देवताभावो यद्रूपा देवता स्मृता ।
 तत्तद्रूपजगत्सर्वं ध्यात्वा च मदिरां पिबेत् । ततः प्राणायाम-
 योगे वायुञ्चापि वशं नयेत् । ततो घृतं समालोद्य नालमूलं
 तथा शिव ! । पिष्ट्वा पूर्वोक्तमनुना जघ्ना च साधकः पिबेत् ।
 सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो नरो भवति तत्क्षणात् ॥ गुरुपादरजो
 ध्यात्वा मधुमांससमन्वितम् । सुरायुक्तं महादेव ! मर्दये-
 द्बहुयत्नतः । ततः पूर्वोक्तमन्त्रेण सम्मन्त्र्याष्टदिनं पिबेत् । एवं
 संस्कारयोगेन लक्ष्म्यानाशो भवेद् ध्रुवम् ॥ ३ ॥ कुलेश्वरीं ततो
 ध्यात्वा कृष्णचित्रां ततः पिबेत् । ततः पिबेन्मद्यमांसं घृतं वा
 कुलभैरव ! । एवं संस्कारयोगेन चुद्रोयो जायते ध्रुवम् ॥
 वाक्चिन्तामणिनिर्मितातिवितता सर्वैर्गुणैरन्विता ।
 मात्वात्कल्पनताश्चितार्थसंहिता विश्वोपकारि हिता ॥
 ध्यात्वा विज्ञसभाजितातिफलिता श्रीप्राणतोषिण्यसौ ।
 द्रष्टव्या भवता सता मतिमता शुभ्रातिशुभ्रा लता ॥
 इति श्रीप्राणतोषिणी समाप्ता ।